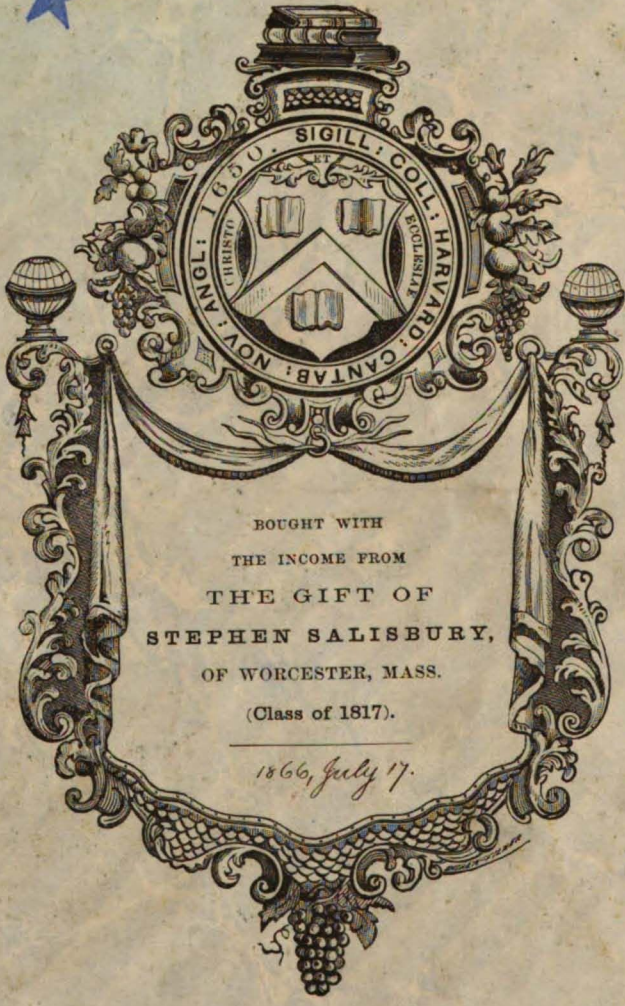

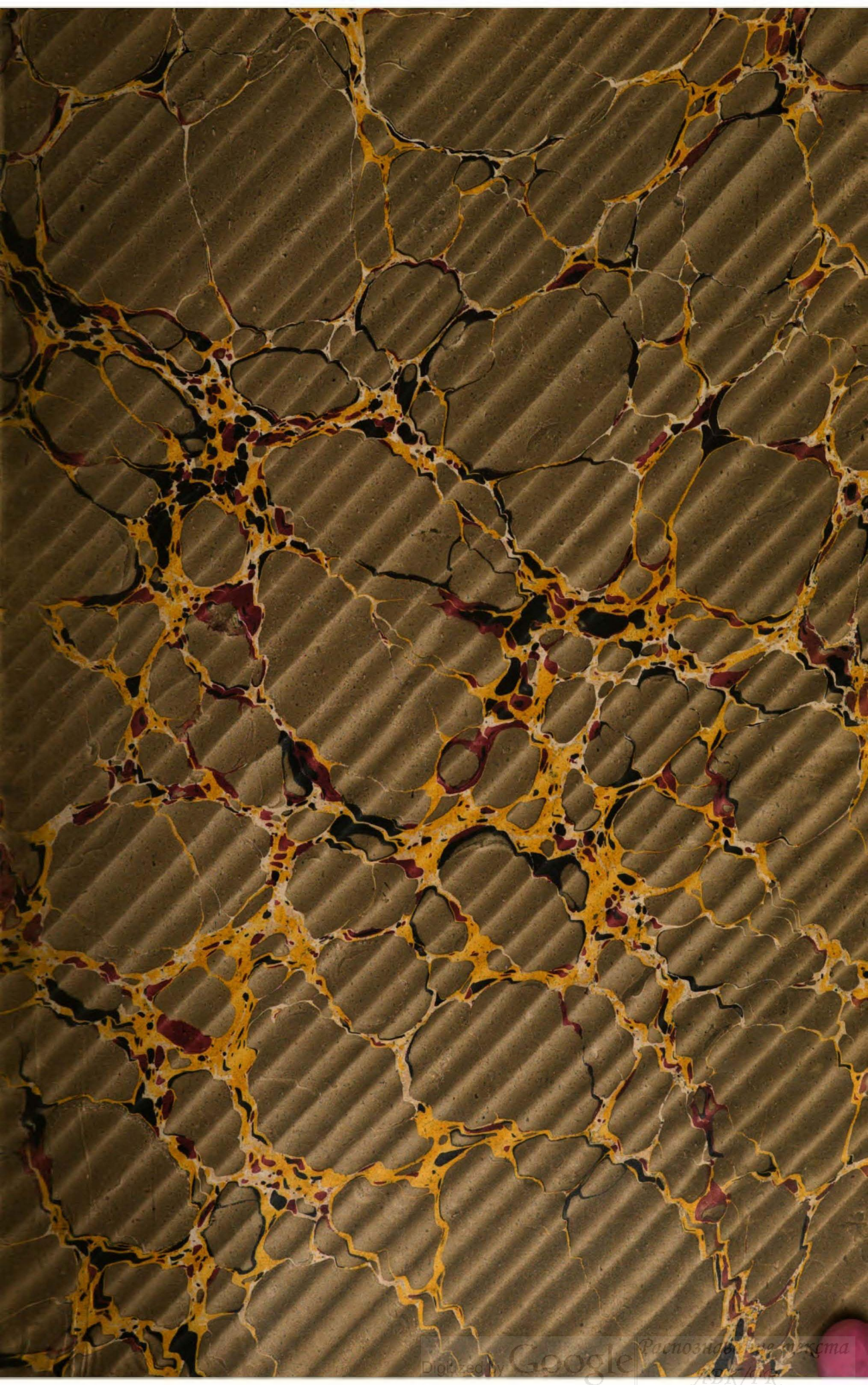
14.125

★ C 550.4

BOUGHT WITH
THE INCOME FROM
THE GIFT OF
STEPHEN SALISBURY,
OF WORCESTER, MASS.
(Class of 1817).

1866, July 17.

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS,

SEU BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRÆ, UNIFORMIS, COMMODA, OECONOMICA,
OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM,

SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM,

QUI AB ÆVO APOSTOLICO AD ÆTATEM INNOCENTII III (ANN. 1216) PRO LATINIS,
ET AD CONCILII FLORENTINI TEMPORA (ANN. 1439) PRO GRÆCIS FLORUERUNT :

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER QUINDECIM PRIORA
ECCLESIAE SÆCULA ET AMPLIUS,

JUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS, PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA; DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA; OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS, DETECTIS AUCTA; INDICIBUS ORDINARIIS VEL ETIAM ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS, SIVE AUCTORES ALICUJUS MOMENTI SUBSEQUENTIBUS, DONATA; CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA; OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA;

DUCENTIS ET QUADRAGINTA INDICIBUS SUB OMNI RESPECTU, SCILICET, ALPHABETICO, CHRONOLOGICO, ANALYTICO, ANALOGICO, STATISTICO, SYNTHETICO, ETC., RES ET AUCTORES EXHIBENTIBUS, ITA UT NON SOLUM STUDIOSO, SED NEGOTIIS IMPLICATO, ET SI FORTE SINT, PIGRIS ETIAM ET IMPERITIS PATEANT OMNES SS. PATRES, LOCUPLETATA; SED PRÆSERTIM DUOBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS INDICIBUS, ALTERO SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID NON SOLUM TALIS TALISVE PATER, VERUM ETIAM UNUSQUISQUE PATRUM, ABSQUE ulla EXCEPTIONE, IN QUOLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO INTUITU CONSPICIATUR; ALTERO SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBIVIUM QUINAM PATRES ET IN QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS

SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM SCRIPTURÆ VERSUS, A PRIMO GENESEOS

USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT :

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS, CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, CORRECTIONIS PERFECTIO, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO PATROLOGIÆ DECURSU CONSTANTER SIMILIS, PRETHII EXIGUITAS, PRÆSENTIMQUE ISTA COLLECTIO UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA. SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILIC SPARSORUM, VEL ETIAM INEDITORUM, PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES ÆTATES, LOCOS, LINGVAS FORMASQUE PERTINENTIBUS. COADUNATORUM, ET EX INNUMERIS OPERIBUS TRADITIONEM CATHOLICAM CONFLANTIBUS, OPUS UNICUM MIRABILITER EFFICIENTIUM.

SERIES GRÆCA POSTERIOR,

IN QUÆ PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIAE GRÆCÆ
AB ÆVO PHOTIANO USQUE AD CONCILII FLORENTINI TEMPORA;

ACCURANTE J. - P. MIGNÈ.

Bibliothecæ cleri universæ.

SIVE CURSUUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIA, AD INSTAR IPSIUS ECCLESIAE, IN DUAS PARTES DIVIDITUR, ALIAM NEMPE LATINAM, ALIAM GRÆCO-LATINAM. AMBÆ PARTES PENÈ JAM INTEGRE EXARATÆ SUNT. LATINA, DUCENTIS ET VIGINTI DUOBUS VOLUMINIBUS MOLE SUA STANS, DECEM ET CENTUM SUPRA MILLE FRANCIS VENIT; GRÆCA DUPLICI EDITIONE TYPIS MANDATA EST. PRIOR GRÆCUM TEXTUM UNA CUM VERSIONE LATINA LATERALI COMPLECTITUR, NOVENQUE ET CENTUM VOLUMINA, PRO PRIMA SERIE GRÆCA, NON EXCEDIT. POSTERIOR AUTEM VERSIONEM LATINAM TANTUM EXHIBET, IDEOQUE INTRA QUINQUE ET QUINQUAGINTA VOLUMINA RETINETUR. SECUNDA SERIE GRÆCO-LATINA SEXAGINTA VOLUMINA PROBABILITER NON SUPERABIT; DUM HUIUS VERSIO MERE LATINA TRIGINTA VOLUMINIBUS ABSOLVETUR. UNUMQUODQUE VOLUMEN GRÆCO-LATINUM OCTO, UNUMQUODQUE MERE LATINUM QUINQUE FRANCIS SOLUMMODO EMITUR: UTROBIQUE VERO, UT PRETHII HUIUS BENEFICIO FRUATUR EMPTOR, COLLECTIONEM INTEGRAM, SIVE LATINAM, SIVE GRÆCAM COMPARET NECESSE ERIT; SECUS ENIM CUJUSQUE VOLUMINIS AMPLITUDINEM NECNON ET DIFFICULTATES VARIA PRETHIA ÆQUABUNT. ATTAMEN, SI QUIS EMAT INTEGRE ET SEORSIM COLLECTIONEM GRÆCO-LATINAM, VEL EAMDEM EX GRÆCO LATINE VERSAM, TUM QUODQUE VOLUMEN PRO NOVEN VVL PRO SEX FRANCIS SOLUM OBTINEBIT. ISTÆ CONDITIONES FUTURIS PATROLOGIÆ SERIEBUS APPLICANTUR, SI TEMPUS EAS TYPIS MANDANDI NON NOUIS DEEST.

PATROLOGIÆ GRÆCÆ TOMUS CXXIV.

THEOPHYLACTUS BULGARIE ARCHIEPISCOPUS.

EXCUDERATUR ET VENIT APUD J. - P. MIGNÈ, EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, OLIM PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER
NOMINATAM, SEU PETIT-MONTROUGE, NUNC VERO INTRA MOENIA PARISIENSIA.

1864

С 550.4

TRADITIO CATHOLICA.

SÆCULUM XI. ANNUS 1070.

ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ

ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ.

THEOPHYLACTI

BULGARIE ARCHIEPISCOPI

OPERA QUÆ REPERIRI POTUERUNT OMNIA.

ACCEDIT

FR. J. F. MARIE BERN. DE RUBEIS

DISSERTATIO

DE IPSIUS THEOPHYLACTI ÆTATE, GESTIS, SCRIPTIS AC DOCTRINA;

ACCURANTE ET DENUO RECOGNOSCENTE J.-P. MIGNE,

BIBLIOTHECÆ CLERI UNIVERSÆ,

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

TOMUS SECUNDUS.

VENIUNT QUATUOR VOLUMINA 44 FRANCIS GALLICIS.

EXCUEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, OLIM PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER,
NOMINATAM, SEU PETIT-MONTROUGE, NUNC VERO INTRA MŒNIA PARISINA.

1864

TRADITIO CATHOLICA.

SÆCULUM XI, ANNUS 1070.

ELENCHUS

AUCTORUM ET OPERUM QUI IN HOC TOMO CXXIV CONTINENTUR.

THEOPHYLACTUS BULGARIÆ ARCHIEPISCOPUS.

Commentarius in Joannis Evangelium. (Continuatio.)	col.	9
Commentarius in omnes divi Pauli Epistolas.		319
<i>Prefatio Philippi Montani.</i>		319
<i>Monitum T. Bailii editoris Londinensis.</i>		327
<i>Annotata pro singulis Epistolarum argumentis.</i>		330
<i>Lectori Venetus editor.</i>		331
Commentarius in Epistolam ad Romanos.		335
— in Epistolam I ad Corinthios.		563
— in Epistolam II ad Corinthios.		795
— in Epistolam ad Galatas.		954
— in Epistolam ad Ephesios.		1031
— in Epistolam ad Philippenses.		1139
— in Epistolam ad Colossenses.		1206
— in Epistolam I ad Thessalonicenses.		1279
— in Epistolam II ad Thessalonicenses.		1327

Paris. — Imprimerie J.-P. MIGNÉ.

COMMENTARIUS IN JOANNEM

(CONTINUATIO.)

ΚΕΦΑΛ. Η΄.

A

CAPUT VIII,

Περὶ τῶν ἑρωτῶντων τὸν Ἰησοῦν περὶ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ. Περὶ τοῦ Ἰησοῦ ἐλευθέρωσιν ἐπαγγελλομένου τοῖς ἐπομένοις αὐτῷ. Περὶ τῶν εἰπόντων ὅτι δαιμόνιον ἔχει ὁ Ἰησοῦς. Περὶ τῶν πειρωμένων Ἰουδαίων λιθοβολεῖν τὸν Ἰησοῦν, ὅτι τῷ Ἀβραάμ προέκρινεν αὐτόν.

615 *De iis qui Dominum interrogabant de Patre. Quomodo Christus sequentibus se libertatem promiserit. De iis qui dicebant Christum dæmonium habere. De Judæis conantibus Jesum lapidare, quia se Abraham prætulisset.*

ε Ἀπεκρίθησαν καὶ εἶπον αὐτῷ· Μὴ καὶ σὺ ἐκ τῆς Γαλιλαίας εἶ; Ἐρεῦνησον καὶ ἴδε, ὅτι προφήτης ἐκ τῆς Γαλιλαίας οὐκ ἐγήγερται. Πάλιν οὖν ὁ Ἰησοῦς ἐλάλησεν αὐτοῖς, λέγων· Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου· ὁ ἀκολουθῶν ἐμοί, οὐ μὴ περιπατήσει ἐν τῇ σκοτίᾳ, ἀλλ' ἔξει τὸ φῶς τῆς ζωῆς. Ὁ τοῦ Νικοδήμου συνεπέωτα τοὺς Φαρισαίους ἐλέγξαντος, ὡς παράνομα διαταττομένους, ἐξαπορηθέντες ἐκείνοι, ἀγροικότερον, μᾶλλον δὲ θηριωδέστερον κέχρηται τῇ ἀποκρίσει, λέγοντες· ε Μὴ καὶ σὺ ἐκ τῆς Γαλιλαίας εἶ; Ὁ ποῖαν γὰρ ἀκολουθίαν ἔχει τοῦτο πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ Νικοδήμου ρηθέντα; Ἐκείνος εἶπεν, ὅτι οὐ δεῖ ἀνεξετάστως καὶ ἀκριτῶς καταδικάζειν τὸν ἄνθρωπον· ἔδει πάντως αὐτοὺς πρὸς τοῦτο ἀποκρίνασθαι καὶ δεῖξαι, ὅτι οὐκ ἀκριτῶς καταδικάζουσι τὸν Ἰησοῦν, ἀλλ' ἐνόμωσ, καὶ τοὺς ὑπηρέτας ἐπεμφαν συλλαβεῖν αὐτόν, καὶ πάντα κατὰ τὸ προσῆκον ποιοῦσιν. Οἱ δὲ εἶ φασί; ε Μὴ καὶ σὺ ἐκ τῆς Γαλιλαίας εἶ; Ὁ ὄρξ; τὴν ἀνοησίαν; ὄρξ; τὸ ἀνακόλουθον τῶν λόγων; Εἶτα ὄβριζοντες αὐτόν ὡς ἀμαθῆ, φασίν· ε Ἐρεῦνησον, καὶ ἴδε, ὅτι προφήτης ἐκ τῆς Γαλιλαίας οὐκ ἐγήγερται· τοῦτέστιν, Ἄπελθε, μάθε, ἐπειδὴ ἄκρι τοῦ νῦν οὐκ ἐμαθες, ὅτι· ε Προφήτης ἐκ τῆς Γαλιλαίας οὐκ ἐγήγερται. ε Εἰς ἀμαθίαν δὲ αὐτόν ἐπισκώπτοντες ταῦτά φασί. Τί δὲ εἶπεν ὁ Νικοδήμος, ὦ Φαρισαῖοι; Μὴ γὰρ εἶπεν, ὅτι προφήτης ἐστὶν ὁ Ἰησοῦς; Εἶπεν ὅτι ἀκριτον ἀναρεθῆναι οὐ γρή. Πῶς οὖν καὶ ὑμεῖς τοιαῦτα εἰπόντι, οὕτως ἀποκρίνεσθε; Ὁ δὲ Χριστὸς, ἐπειδὴ ἄνω καὶ κάτω τὴν Γαλιλαίαν αὐτῷ προέφερον, καὶ ὡς περὶ ἐνὸς τῶν προφητῶν ἠμυρισθήτου, δεικνύων αὐτοῖς, ὅτι οὐχ εἶς ἐστὶ τῶν προφητῶν, φησὶν, ε Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς, ε τὸ κυρίως φῶς, οὐχὶ φῶς προφητικόν, μερικόν δηλαδὴ καὶ μικρὰν τὴν λάμψιν ἔχον, ἀλλὰ τὸ ἀληθινὸν φῶς, οὐδὲ Γαλιλαίας ἢ Παλαιστίνης ὄρους περιοριζόμενον, ἀλλὰ τοῦ κόσμου φῶς εἰμι, καὶ πάντων ἀνθρώπων δεσπότης, καὶ περὶ ἐμοῦ ὁ προφήτης εἶρηκε τὸ, ε Ἰδοὺ τέθεικά σε εἰς φῶς ἐθνῶν. ε Χρήση δὲ κατὰ Νεστορίου καὶ τῷ παρόντι βητῷ. Ὁ δὲ γὰρ εἶπεν, ὅτι Ἐν ἐμοί ἐστὶ τὸ φῶς τοῦ κόσμου, ἀλλ' ε Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου. Αὐτὸς γὰρ ὁ

B

C

D

CAP. VII, 52; VIII, 12 (a). ε Responderunt et dixerunt ei : Num et tu Galilæus es? Scrutare et vide quod a Galilæa propheta non surrexerit. Iterum igitur eis locutus est Jesus, dicens : Ego sum lux mundi : qui sequitur me, non ambulabit in tenebris, sed habebit lumen vitæ. Ὁ Nicodemus prudentissime Phariseus redarguente, utpote iniqua perpetrantes, illi perplexi facti, agrestius, imo ferocius responderunt, dicentes : ε Num et tu ex Galilæa es? Qualem enim consequentiam habet hoc ad ea quæ a Nicodemus dicta? Ille dixit quod non oporteat absque examine et iudicio condemnare hominem : oportebat ipsos ad hoc respondere et ostendere quod non sine iudicio condemnarent Jesum, sed legitime, et ministros miserit ad comprehendendum illum, et omnia, ut decebat, fecerint. Hi autem dicunt : ε Num et tu ex Galilæa es? Vides insipientiam? Vides quia nulla verborum consequentia? Deinde ignominia eum afficientes quasi imperitium, dicunt : ε Scrutare, et vide quod propheta e Galilæa non surrexit, hoc est, Vade, disce, quia usque ad hoc tempus non didicisti, quod ε propheta ex Galilæa non surrexit. Hæc autem dicunt imperitiam illi ascribentes. Quid autem dixit Nicodemus, ο Pharisei? Num dixit quod propheta esset Jesus? Dixit quod injudicatum occidere non liceat : quomodo igitur vos ei qui talia dixit, sic respondetis? At Christus, quia crebro Galilæam ei objectabant et quasi de uno prophetarum dubitant, ostendens eis quod non sit unus ex illis prophetis, dicit : ε Ego sum lux ε proprie lux, non prophetica quæ particularem et parvum splendorem habet, sed verax lux, quæ non Galilææ vel Palæstinæ terminis circumscribitur, sed mundi lux sum, et omnium hominum Dominus, et de me propheta dixit : ε Ecce posui te in lucem gentium. ε Utaris autem et contra Nestorium etiam præsentī dicto; non enim dixit, In me est lux mundi, sed, ε Ego sum lux mundi. ε Ipse enim qui apparebat homo, erat ipse et Filius Dei ac lux mundi : non sicut Nestorius delirat, quod in puro homine habitet Filius Dei : absit ! Unus enim, sicut

¹ Isa. xlii, 6.

(a) Oniisum est hic fragmentum non parvulum de muliere illa in adulterio deprehensa. Vide Dissertationem præviam num. 100, col. 121.

dictum est, erat Mariæ et Dei Filius. « Qui autem sequitur, inquit, me, **616** non ambulabit in tenebris, » hoc est, non manebit in errore, sed liberabitur ab errore et tenebris. Interea et Nicodemum laudat, et ministros quod tam libere dixissent, nempe quod in luce essent. Taxantur autem et Pharisei, quod in errore et tenebris essent, et clam dolos struerent.

δημον ἐπαινεῖ, καὶ τοὺς ὑπερέτας ὡς πεπαθήσιασμένους, καὶ διὰ τοῦτο ἐν τῷ φωτὶ ὄντας. Αἰνίττεται δὲ καὶ τοὺς Φαρισαίους ἐν τῇ πλάνῃ καὶ τῷ σκότει ὄντας, καὶ κρυφῆ τοὺς δόλους πλέκοντας.

VERS. 13, 14. « Dixerunt ergo ei Pharisei : Tu de teipso testaris, testimonium tuum non est verum. Respondit Jesus et dixit eis : Et si ego testimonium perhibeam de meipso, verum est testimonium meum, quia scio unde veni, et quo vado ; vos autem nescitis unde venio, et quo vado. » Quia dixerat, « Ego sum lux mundi, » criminantur eum quasi de seipso testaretur. O insipientiam ! Ipse sursum deorsumque Scripturas trahit, quæ testentur de seipso, et ipsi arguunt eum quasi de se testaretur. Ideo ad malignitatem ipsorum etiam respondet illis : Esto, ipse de me tester, quamvis hoc non faciam, sed tres habeam testes, Patrem meum, et opera, ac Scripturas, sicut et supra dictum est ; attamen ponamus quod ipse de me tester, igitur licet etiam ego mihiipsi testarer, « testimonium meum esset verum, » quia scio me esse Filium Dei, et non hominem purum, sed superne venientem et Deum. Quomodo igitur mendax erit testimonium meum, cum Deus sim, et propterea dignus cui credatur ? Nam omnino Deus sibiipsi testis maxime idoneus est ; sed et volens ire ad Deum verum, quomodo mentirer ad non mendacem abiturus.

VERS. 15, 16. « Vos secundam carnem judicatis, ego non judico quemquam. Porro et si judicem ego, judicium meum verum est, quia solus non sum, sed ego, et qui misit me Pater. » Ego quidem, inquit, cum Deus sim, et e supernis venerim, vera de meipso testor ; vos solum spectatis ad hoc quod apparet : et quia in carne sum, carnem meram me esse suspicamini, et non etiam Deum, ac a Deo venisse : « secundum carnem judicatis, » hoc est, pericolosè. Nam sicut qui in carne vivit, improbe vivere dicitur ; ita et qui secundum carnem judicat, injuste judicare dicitur. Unde quemadmodum dixisset quispiam, Si nos Judæi judicamus injuste, quare non punis, non condemnas ? dicit : Non ad hoc veni, ut judicem ; « Ego enim nullum nunc judico ; et si judicem, judicium meum verum est. » Etenim condemnati essetis, siquidem voluissem judicare, nunc autem damnationem fugitis, non quia damnare vos non valeam (a), sed quia nunc non est tempus : in adventum secundum differam condemnationem vestram : quemadmodum et alio loco dicit ² : « Non veni ut judicem mundum, sed salvem. » Quod

φαινόμενος ἄνθρωπος, ὁ αὐτὸς ἦν καὶ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, καὶ φῶς τοῦ κόσμου · οὐχ ὡσπερ Νεστορίου ἐλήθει, ὅτι ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τῷ ψιλῷ κατέκειτο ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἀπαγεῖ εἰς γὰρ, ὡσπερ εἴρηται, ἦν ὁ τῆς Μαρίας καὶ τοῦ Θεοῦ Υἱός. « Ὁ δὲ ἀκολουθῶν, φησὶν, ἐμοί, οὐ μὴ περιπατήσει ἐν τῇ σκοτίᾳ, » τουτέστιν, οὐ μὲν εἶ ἐν τῇ πλάνῃ, ἀλλ' ἀπαλλαγῆσεται τῆς πλάνης καὶ τοῦ σκότους. Ἄμα δὲ καὶ τὸν Νικόδημον ἐπαινεῖ, καὶ τοὺς ὑπερέτας ὡς πεπαθήσιασμένους, καὶ διὰ τοῦτο ἐν τῷ φωτὶ ὄντας. Αἰνίττεται δὲ καὶ τοὺς Φαρισαίους ἐν τῇ πλάνῃ καὶ τῷ σκότει ὄντας, καὶ κρυφῆ τοὺς δόλους πλέκοντας.

« Εἶπον οὖν αὐτῷ οἱ Φαρισαῖοι · Σὺ περὶ σεαυτοῦ μαρτυρεῖς · ἡ μαρτυρία σου οὐκ ἐστὶν ἀληθής. Ἀπεκρίθη Ἰησοῦς, καὶ εἶπεν αὐτοῖς· ἰ Κἂν ἐγὼ μαρτυρῶ περὶ ἑμαυτοῦ, ἀληθὴς ἐστὶν ἡ μαρτυρία μου, ὅτι οἶδα πόθεν ἦλθον, καὶ ποῦ ὑπάγω · ὑμεῖς δὲ οὐκ οἴδατε, πόθεν ἔρχομαι, καὶ ποῦ ὑπάγω. » Ἐπειδὴ εἶπεν, ὅτι « Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου, » αἰτιῶνται αὐτὸν ὡς περὶ ἑαυτοῦ μαρτυροῦντα. « Ὁ τῆς ἀνοίας ! Αὐτὸς ἄνω καὶ κάτω τὰς Γραφὰς εἶλεκε μαρτυροῦσας περὶ ἑαυτοῦ, καὶ αὐτοὶ αἰτιῶνται αὐτὸν ὡς περὶ ἑαυτοῦ μαρτυροῦντα · διὸ πρὸς τὴν κακουργίαν αὐτῶν καὶ αὐτὸς αὐτοῖς ἀποκρίνεται, ὅτι Ἔστω, αὐτὸς περὶ ἑαυτοῦ μαρτυρῶ, καίτοι γε μὴ τοῦτο ποιῶν, ἀλλὰ τρεῖς ἔχων μάρτυρας, τὸν Πατέρα μου, καὶ τὰ ἔργα, καὶ τὰς Γραφὰς, καθὼ δὴ καὶ ἀνωτέρω εἴρηται · ὁμοῦ θῶμεν, ὅτι αὐτὸς περὶ ἑαυτοῦ μαρτυρῶ. « Κἂν οὖν ἐγὼ ἑμαυτῷ μαρτυρῶ, ἡ μαρτυρία μου ἀληθὴς ἐστὶ, διότι οἶδα, ὅτι τοῦ Θεοῦ εἰμι Υἱός, καὶ οὐκ ἄνθρωπος ψιλός, ἀλλ' ἀνωθεν ἐρχόμενος καὶ Θεός. Πῶς οὖν ψευδὴς ἐστὶ ἡ μαρτυρία μου Θεοῦ ὄντος, καὶ διὰ τοῦτο ἀξίου πιστεῦεσθαι ; Πάντως γὰρ ὁ Θεὸς ἀξιόπιστος ἑαυτῷ μάρτυς. Ἄλλὰ καὶ πρὸς Θεὸν μέλλων ἀπελθεῖν τὸν ἀληθῆ, πῶς ἂν ψευδοίμην πρὸς τὸν ἀληθῆ μέλλων ἀπελθεῖν ;

« Ὑμεῖς κατὰ τὴν σάρκα κρίνετε, ἐγὼ κρίνω οὐδένα. Καὶ ἐὰν κρίνω δὲ ἐγὼ, ἡ κρίσις ἡ ἐμὴ ἰληθὴς ἐστὶν, ὅτι μόσις οὐκ εἰμι, ἀλλ' ἐγὼ, καὶ ὁ πέμψας με Πατήρ. » Ἐγὼ μὲν, φησὶ, Θεός ὢν, καὶ ἀνωθεν ἐλθὼν, ἀληθῆ περὶ ἑμαυτοῦ μαρτυρῶ · ὑμεῖς δὲ πρὸς τὸ φαινόμενον μόνον ἀποβλέποντες, καὶ διότι ἐν σαρκὶ εἰμι, σάρκα ψιλὴν με ὑπολαμβάνετε, ἀλλ' οὐχὶ καὶ Θεὸν, καὶ ἐκ Θεοῦ ἐλθόντα. « Κατὰ σάρκα κρίνετε · » τουτέστιν ἐπισφαλῶς. Ὡσπερ γὰρ ὁ ἐν σαρκὶ ζῶν, φάσκει λέγεται ζῆν · οὕτω καὶ ὁ κατὰ σάρκα κρίνων, ἀδίκως κρίνων ἂν λεχθεῖτ. Εἶτα ὡσπερ τινὸς εἰπόντο,· Εἰ ἀδίκως κρίνομεν ἡμεῖς οἱ Ἰουδαῖοι, διὰ τί μὴ κολάζεις, διὰ τί μὴ κατακρίνεις ; φησὶν, ὅτι Οὐκ ἐπὶ τούτῳ ἦλθον ἵνα κρίνω. « Ἐγὼ γὰρ οὐδένα κρίνω νῦν · καὶ ἐὰν κρίνω δὲ, ἡ κρίσις μου ἀληθὴς ἐστὶ. » Καὶ γὰρ καταθεδικασμένοι ἂν ἦτε, εἴ γε ἰθέλησα κρίναι. Νῦν δὲ ἐκφεύγετε τὴν κατάκρισιν, οὐ διότι ἀδυνατῶ ὑμᾶς κατακρίναι, ἀλλὰ διότι οὐκ ἐστὶ νῦν καιρὸς. Τῇ γὰρ δευτέρᾳ παρουσίᾳ ταμιεύομαι τὴν κατάκρισιν ὑμῶν · ὡσπερ καὶ ἀλλαχοῦ φησὶ, ὅτι « Οὐκ ἦλθον κρίναι τὸν κόσμον, ἀλλὰ σώσαι. » ἐπεὶ ὅτι γε αὐτὸς ἐστὶν ὁ πάν-

² Joan. xii, 47.

(a) Edit. Lut. omittit, nunc autem damnationem fugitis, non quia damnare vos non valeam.

των κριτής, ἄκουε τοῦ ἀψευδοῦς στόματος, ὅτι « Ὁ Πάτερ τὴν κρίσιν πᾶσαν δέδωκε τῷ Υἱῷ. Ὅστε ὅταν ἀκούῃς, ὅτι « Ἐγὼ κρίνω οὐδένα, » μὴ περὶ τῆς μελλούσης παρουσίας, ἀλλὰ τῆς προτέρας, νέει λέγεσθαι τοῦτο. Εἰπὼν δὲ, ὅτι « Οὐκ εἰμι μόνος, ἀλλὰ καὶ ὁ Πάτερ μου μετ' ἐμοῦ ἐστίν, » ἔδειξεν, ὅτι Οὐκ ἐγὼ μόνος καταδικάζω ὑμᾶς, ἀλλὰ καὶ ὁ Πάτερ. Οὐ γὰρ ἄλλως μὲν ἐγὼ κρίνω, ἄλλως δὲ ὁ Πάτερ · ἀλλ' ὡσπερ ἂν ἐγὼ, οὕτω καὶ αὐτοῦ · καὶ ὡς ἐκεῖνος, οὕτω καὶ ἐγώ.

« Καὶ ἐν τῷ νόμῳ δὲ τῷ ὑμετέρῳ γέγραπται, ὅτι δύο ἀνθρώπων ἡ μαρτυρία ἀληθὴς ἐστίν. Ἐγὼ εἰμι ὁ μαρτυρῶν περὶ ἑαυτοῦ, καὶ μαρτυρεῖ περὶ ἐμοῦ ὁ πέμψας με Πάτερ. » Εἰπάτωσαν ἐνταῦθα Ἀρειανοί τε καὶ Εὐνομιανοί, οἱ λέγοντες μὴ ἑμοῦσιον εἶναι τῷ Πατρὶ τὸν Υἱόν· εἰ μὴ ἑμοῦσιος ἦν, πῶς ἂν ἐτόλμησεν εἰπεῖν, ὅτι Τῆς αὐτῆς αὐθεντίας καὶ ἀξιοπιστίας εἰμι τῷ Πατρὶ; Ὅσπερ γὰρ δύο ἀνθρώπων περὶ τίνος μαρτυρούντων, καὶ ἀληθοῦς οὐσης τῆς μαρτυρίας αὐτῶν, πρόδηλον ὅτι καὶ ἡ ἀξιοπιστία ἡ αὐτῆ· οὕτω καὶ ἐνταῦθα, οὐδὲν ἕλαττον ἐμφαίνει ἔχειν τὴν ἑαυτοῦ πρὸς τὴν τοῦ Πατρὸς μαρτυρίαν. Ἄκουε γὰρ αὐθεντικῶς· λεγόμενον τὸ ἐφεξῆς· « Ἐγὼ εἰμι ὁ μαρτυρῶν περὶ ἑαυτοῦ, καὶ μαρτυρεῖ περὶ ἐμοῦ καὶ ὁ Πάτερ. » Ὅραξ τὴν ἴσην αὐθεντίαν, καὶ ὅπως ἑαυτὸν ἀξιόπιστον ποιεῖται, ὡσπερ καὶ τὸν Πατέρα; Ὅσπερ οὐκ ἂν ἐτόλμησεν εἰπεῖν, εἰ γε ὑποδεέστερος ἦν τοῦ Πατρὸς κατὰ τὴν ἀξίαν, καὶ οὐκ ἴσος αὐτῷ καὶ ἑμοῦσιος. Εἰ γὰρ ἠδούλετο ὑφ᾽ ἐν τινὰ καὶ ἐλάττωσιν ἐνδείξασθαι, οὐκ ἂν ἑαυτὸν συνηρίθμησε τῷ Πατρὶ, καὶ τὴν οἰκίαν μαρτυρίαν τῇ τοῦ Πατρὸς συγκατέτατε · ἀλλὰ δούλος ὢν, καθὼς οἱ αἰρετικοὶ δυσσεβοῦσιν, εἰς ἕνα τῶν συνδούλων ἀπέβλεψεν ἂν, κακείνον συμμάρτυρα ἐποίησατο, οἷον τὸν Ἰωάννην λέγω, ἡ τοῦ προφήτου · ἡ ἀπλῶς, εἰ γε τοιαύτας ἤθελε μαρτυρίας, μυρίας ἂν εὔρε. Νῦν δὲ τὴν ὁμοουσιότητα θέλων δεῖξαι, ἣν ἔχει πρὸς τὸν Πατέρα, τῷ Πατρὶ συναριθμεῖ ἑαυτόν. Μὴ θαυμάσης δὲ, εἰ ἀλλαχοῦ καὶ Ἰωάννην, καὶ Μωσῆν, καὶ τοὺς προφήτας παράγει περὶ αὐτοῦ μαρτυροῦντας · Πρὸς γὰρ τὴν τῶν ἀκρατῶν ὑπόληψιν τοῦτο ποιεῖ· καὶ ἐπειδὴ ἐκεῖνοι τὸν Ἰωάννην καὶ τὸν Μωσῆν αὐτοῦ προετίθεσαν, τούτου ἕνεκεν τοὺς νομιζομένους παρ' αὐτοῖς ἐνδόξους καὶ μεγάλους εἰς μαρτυρίαν ἔλκει. Ὅστε ἐπεὶ καὶ περὶ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς μεγάλην ὑπόληψιν εἶχον (καὶ εἰ γὰρ ἄλλο, ἢ ὡς Θεὸν ἐδόξαζον;), παράγει νῦν καὶ αὐτὸν ἐκεῖνον τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν, μάρτυρα. Ἐπεὶ δὲ καὶ ἑαυτὸν τῷ τοιοῦτῳ μάρτυρι τῷ ἀπαράγραπτῳ καὶ ἀψευδιστάτῳ συντάττει, προσηλότερον ἔρα, ὅτι τῆς αὐτῆς τῷ Πατρὶ αὐθεντίας καὶ ἐξουσίας ἐστί. Καὶ αἰσχυνίσθησαν οἱ δούλον αὐτὸν καὶ ἐλάττω κατὰ πάντα τοῦ Πατρὸς λέγοντας.

« Ἐλεγον οὖν αὐτῷ · Ποῦ ἐστίν ὁ πατήρ σου; Ἀπεκρίθη ὁ Ἰησοῦς· Ὅστε ἐμὲ οἴδατε, οὕτε τὸν Πατέρα μου. Εἰ ἐμὲ ἴδαιτε, καὶ τὸν Πατέρα μου

autem ipse sit omnium iudex, audi os quod mentiri nescit, « Pater 617 iudicium omne dedit Filio ». Atque ita quando audis, quod « Ego nullum iudico, » non de futuro adventu, sed de presenti dictum intellige. Dicendo autem, « Non sum solus, sed et Pater meus mecum est, » ostendit quod Non ego solus condemno vos; sed et Pater. Non enim aliter quidem ego iudico, aliter vero Pater; sed sicut ego, ita et ille; et sicut ille, et ego.

Vers. 17, 18. « Quin et in lege vestra scriptum est, quod duorum hominum testimonium verum est. Ego sum qui testimonium fero de meipso, et testimonium fert de me qui misit me Pater. » Dicant hoc loco Ariani et Eunomiani, dicentes non esse consubstantialiam Patri Filium: si non fuisset ejusdem substantiae, quomodo ausus fuisset dicere, Ejusdem auctoritatis sum cum Patre, et similiter dignus cui fides habeatur? Nam quemadmodum cum duo homines de eadem re testantur, et verum est illorum testimonium, manifestum est quod utriusque eadem est idoneitas in testando: ita et hoc loco nihil minus habere declarat suum testimonium Patris testimonio. Audi enim quod consequenter magna auctoritate dicitur, « Ego sum qui testimonium fero de meipso, et testimonium fert de me Pater. » Vides auctoritatem (a) parem, et quomodo se æque ad testimonium facit idoneum atque Patrem? Id quod non ausus fuisset dicere, siquidem dignitate Patre fuisset inferior, et non æqualis illi ac consubstantialis. Nam si voluisset subjectionem et imminutionem quamdam ostendere, non sese Patri connumerasset, nec suum cum Patris testimonio locasset, sed servus cum esset (uti blasphemant hæretici) in unum conservorum respexisset, et illum contestari fecisset, ut Joannem dico vel prophetas: et in summa, si quidem talia voluisset testimonia, innumera invenisset: nunc autem volens se Patri consubstantialiam ostendere, se Patri connumerat. Ne mireris autem si alio loco et Joannem et Mosen et prophetas adducit de se testantes. Hoc enim facit ad auditorum sententiam. Et quoniam illi Joannem et Mosen Christo præponebant, ejus gratia eos qui apud illos magni et nobiles existimabantur, in testimonium trahit: et ita quia de Deo et Patre magnam habebant opinionem (quid enim aliud glorificabant ut Deum?), adducit nunc et illum ipsum qui super omnes est, Deum testem. Et quia seipsum ad talem testem, qui nec falli nec mentiri potest, adordinat, manifestissimum quod auctoritatem et potestatem eandem cum Patre habeat. Confundantur qui servum illum, et per omnia minorem Patre dicunt.

Vers. 19, 20. « Dicebant ergo ei: Ubi est pater tuus? Respondit Jesus: Neque me nostis, neque Patrem 618 meum. Si, me novissetis, et Patrem

* Joan. v, 22. † Joan. iii, 14.

(a) Edit. Lut., auctoritatem qualem. Deinde, Patrem pro parem.

meum novissetis. Hæc verba locutus est Jesus in A gazophylacio, docens in templo. Et nemo apprehendit eum, quia nondum venerat hora ejus. » Quia ut tentantes interrogabant eum de Patre, et non discendi gratia, propterea neque responso dignatur illos, sed dicit, « Neque me nostis, neque Patrem meum, » id est, Non potestis scire Patrem meum sine me : atque ita si putatis colere Deum, non creditis autem ipsum Patrem esse meum, cuius verus sum Filius, nihil proderit vobis, neque novistis ipsum ut oportet agnoscere : nam cognosceretis et honoraretis etiam me : nunc autem quia me nescitis, nec honoratis, illum quoque nescitis, nec honoratis, etiamsi putatis. Quod autem me nescitis, non alia vobis causa est, sed vos vobisipsis. Audis qui Filium impie Patri subjicis ? Nisi consubstantialis esset Patri, quomodo dixisset : « Si me sciretis, et Patrem meum sciretis utique ? » Si enim, ut dicitis, « creatura est Filius, quomodo qui novit creaturam, novit et Deum ? Non enim qui novit substantiam angeli, novit et substantiam Dei. Quia igitur qui scit Filium, et Patrem scit ; sequitur ejusdem substantiæ esse Patrem cum Filio. Etiam, inquit, et is qui creaturam novit, novit Deum. Minime. Multi enim, imo omnes creaturam quidem et vident et sciunt, « Deum autem neque vidit quis, neque novit »¹. » Hæc autem loquebatur Jesus in gazophylacio in medio templi, et ita libere loquebatur. Attamen qui occidere illum quærebant, et in manibus illum habebant, non audebant apprehendere eum. Et neque sic intellexerunt, quod revera divinx virtutis erat opus, stipatam hostibus in medio illorum illæsum manere ac intactum, maxime cum illi ante Pascha eum quæsierint, et insidias ei fuerint. Quem igitur, cum non adesset, quærebant, contra quem ferociebant vel absentem, hunc in mediis retibus habentes, capere nequeunt ; neque virtutem ejus sic agnoverunt : « quia nondum inquit, venerat hora ejus, » id est idoneum mortis tempus, quo se traditurus erat, nondum urgebat. Etenim neque tunc potuissent aliquid adversus eum, nisi fuisset tempus opportunum, quo ipse sibi delegerat. Non enim impotentix erat crucifigi, sed permissionis. Permisit enim quando voluit : quia illi jampridem desiderabant occidere illum, sed tenebantur invisibilibus vinculis virtutis suæ. Oportebat enim eum diutius versari in vita secundum carnem, ut hominibus majoris utilitatis fieret auctor, monstrando signa et sermones et doctrinas. Quidam autem illud, « Ubi est pater tuus ? » sic intelligunt dictam a Judæis ad Dominum, quasi ad injuriam et probrum : exprobrabant enim ei quasi ex fornicatione natus **619** esset ; et quasi non cognosceret patrem suum, hæc dicebant. Et aliter, patrem ejus ut vilem habebant Joseph : et dicunt : « Ubi

ήξετε αν. Ταυτα τα ρήματα ελάλησεν ο Ιησούς εν τῷ γαζοφυλακίῳ, διδάσκων εν τῷ ἱερῷ. Καὶ οὐδεὶς ἐπίλασεν αὐτὸν, ὅτι οὐπω ἐληλύθει ἡ ὥρα αὐτοῦ. » Ἐπειδὴ ὡς πειράζοντες αὐτὸν ἠρώτων περὶ τοῦ Πατρὸς, καὶ οὐχὶ τοῦ μαθεῖν ἔνεκον· διὰ τοῦτο οὐδὲ ἀποκρίσεως αὐτοὺς ἀξιοί, ἀλλὰ φησιν· « Ὅστε ἐμὲ οἴδατε, οὐτε τὸν Πατέρα μου· τουτέστιν. Οὐ δύνασθε γινῶναι Πάτέρα μου χωρὶς ἐμοῦ· ὥστε κἀν δοκῆτε τιμᾶν τὸν Θεόν, οὐ πιστεύετε δὲ αὐτὸν Πάτέρα εἶναι ἐμοῦ τοῦ ἀληθινοῦ Υἱοῦ, οὐδὲν ὠφελεῖσθε. Οὐδὲ οἴδατε αὐτὸν, καθὼς δεῖ γινῶναι, ἐπεὶ ἐγινώσκετε ἂν καὶ ἐτιμᾶτε καὶ ἐμὲ· νῦν δὲ ἐπεὶ ἐμὲ οὐκ οἴδατε, οὐδὲ τιμᾶτε, οὐδὲ ἐκείνον οἴδατε, οὐδὲ τιμᾶν αὐτῷ προσάγετε, κἀν δοκῆτε. Τοῦ δὲ μὴ εἶδέναι με, οὐκ ἄλλος ὑμῖν αἴτιος, ἀλλ' αὐτοὶ ἑαυτοῖς. Ἀκούεις, ὁ τὸν Υἱὸν ὑποθεβάζων ἀσεβῶς τῷ Πατρὶ ; Εἰ μὴ ὁμοούσιος ἦν τῷ Πατρὶ, πῶς ἂν εἶπεν, ὅτι « Εἰ ἐμὲ ἤδαίτε, καὶ τὸν Πατέρα ἤδαίτε ἂν ; » Εἰ γὰρ καθ' ὁμᾶς κτίσμα ἐστὶν ὁ Υἱός, πῶς ὁ εἰδὼς τὸ κτίσμα, οἶδε καὶ τὸν Θεόν ; Οὐ γὰρ δήπου ὁ εἰδὼς τὴν οὐσίαν τοῦ ἀγγέλου, οἶδε καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ. Ἐπεὶ οὖν ὁ τὸν Υἱὸν εἰδὼς, καὶ τὸν Πατέρα οἶδε, τῆς αὐτῆς ἄρα οὐσίας τῷ Πατρὶ ὁ Υἱός. Ναί, φησὶν, ἀλλ' ὁ τὴν κτίσιν εἰδὼς, οἶδε καὶ τὸν Θεόν. Οὐδαμῶς· πολλοὶ γὰρ, μᾶλλον δὲ ἄπαντες, τὴν κτίσιν μὲν καὶ ὁρῶσι, καὶ οἶδασι· Θεὸν δὲ οὐτε ὁρᾷ τις, οὐτε οἶδε. Ταῦτα δὲ ἐλάλει ὁ Ιησούς· ἐν τῷ γαζοφυλακίῳ ἐν μέσῳ τοῦ ἱεροῦ· καὶ οὕτως ἐπαρρησιάζετο. Καὶ ὁμως φονῶντες κατ' αὐτοῦ, καὶ ἐν χερσὶν αὐτὸν ἔχοντες, οὐκ ἐτόλμων κίνασαι αὐτόν. Οὐδὲ οὕτω συνίασαν, ὅτι θέλας τῷ ὄντι δυνάμεως ἔργον ἐστὶ, τὸ ἐν μέσῳ τῶν ἐχθρῶν περιεληγμένον, ἀβλαβῆ διατηρεῖσθαι καὶ ἀνεπηρέαστον, καὶ ταῦτα, ζητούντων αὐτὸν πρὸ τοῦ Πάσχα (23) καὶ ἐνεδρευόντων. Ὅν οὖν μὴ ὄντα ἐζήτηον, καὶ καθ' οὗ ἠγρίαινον καὶ ἀπόντος, τοῦτον ἐν μέσοις τοῖς δικτύοις ἔχοντες, εἶτα μὴ δυνάμενοι ἐλεῖν, αὐτὲ οὕτως ἐπεγίνωσκον τὴν αὐτοῦ δύναμιν. « Ὅτι οὐπω, φησὶν, ἐληλύθει ἡ ὥρα αὐτοῦ »· τουτέστιν, ὁ ἐπιτήδειος καιρὸς τοῦ θανάτου αὐτοῦ οὐπω ἐνειστήκει, καθ' ὃν ἐμελλεν ἑαυτὸν δοῦναι. Καὶ γὰρ καὶ τότε οὐκ ἂν ἔσχυσαν κατ' αὐτοῦ, εἰ μὴ ἦν καιρὸς ὁ προσήκων, ὃν αὐτὸς ἑαυτῷ ἐταμιεύσατο. Οὐ γὰρ ἀδυναμία ; ἦν τὸ σταυρωθῆναι, ἀλλὰ συγχωρήσεως. Συνεχώρησε γὰρ, ὅταν ἠβούλετο· ἐπεὶ ἐκεῖνοί γε ἐκπαλαὶ ἐπεθύμουν τοῦ θανατώσαι αὐτόν, ἀλλὰ κατεῖχοντο τοῖς ἀοράτοις δεσμοῖς τῆς ἰσχύος αὐτοῦ. Ἔδει γὰρ αὐτόν ἐπὶ πλείον ἐνδιατρῆσαι τῇ κατὰ σάρκα ζωῇ, ἵνα πλείονος ὠφελείας τοῖς ἀνθρώποις γένηται πρόξενος διὰ τε σημείων πλειόνων ἐπιδείξεως, καὶ λόγων διδασκαλίας. Τινὲς δὲ τὸ, « Πῶς ἔστιν ὁ πατήρ σου ; » οὕτω νοοῦσιν εἰρηθεῖν παρὰ τῶν Ἰουδαίων πρὸς τὸν Κύριον, ὡς ἐφ' ὕβρει καὶ ὀνειδεί. Ὑβρίζοντες γὰρ αὐτόν ὡς ἐκ πορνείας γεγονότα, καὶ μὴ γινώσκοντα τὸν πατέρα αὐτοῦ, ταῦ-

¹ Joan. i, 18.

Ex collatione codd. Venet. S. Marci.

(23) Cod. 52, πρὸ τοῦ Πάσχα κίνασαι.

τά φασιν · ἢ καὶ ὡς εὐτελοῦς ὄντος τοῦ νομιζομένου Ἄ est ille pater tuus? » quasi dicerent, Obscurus est pater tuus αὐτοῦ τοῦ Ἰωσήφ, τοῦτο λέγουσι · « Πού ἐστὶν ὁ Πατήρ σου; » ὡσανεὶ λέγοντες · Ἄφανής ἐστὶ καὶ δυσγενής ὁ πατήρ σου · τί αὐτὸν ἡμεῖς ἄνω καὶ κάτω φέροις;

« Εἶπεν οὖν πάλιν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς · Ἐγὼ ὑπάγω, καὶ ζητήσατέ με καὶ οὐχ εὐρήσατε, καὶ ἐν τῇ ἀμαρτίᾳ ὑμῶν ἀποθανείσθε. Ὅπου ἐγὼ ὑπάγω, ὑμεῖς οὐ δύνασθε ἔλθειν. Ἔλεγον οὖν οἱ Ἰουδαῖοι · Μῆτι ἀποκτενεῖ ἑαυτὸν, ὅτι λέγει, Ὅπου ἐγὼ ὑπάγω, ὑμεῖς οὐ δύνασθε ἔλθειν; Καὶ εἶπεν αὐτοῖς · Ὑμεῖς ἐκ τῶν κάτω ἐστέ, ἐγὼ ἐκ τῶν ἄνω εἰμί· ὑμεῖς ἐκ τοῦ κόσμου ἐστέ, ἐγὼ ἐκ τοῦ κόσμου τούτου οὐκ εἰμί. Εἶπον οὖν ὑμῖν, ὅτι ἀποθανείσθε ἐν ταῖς ἀμαρτίαις ὑμῶν. Ἐάν γὰρ μὴ πιστεύσητε, ὅτι ἐγὼ εἰμι, ἀποθανείσθε ἐν ταῖς ἀμαρτίαις ὑμῶν. » Τίνος ἕνεκεν συχνάκις αὐτοῖς λέγει τὸ, « Ἐγὼ ὑπάγω, καὶ ζητήσατέ με; » Ὅστε κατασεῖσαι αὐτῶν καὶ ἐκφοβῆσαι τὰς ψυχὰς. Ὅρα γὰρ πῶς εἰς φροντίδα εὐθύς ἐπέπεσον, οἱ διαποροῦντες ἔλεγον · Μῆτι ἀποκτενεῖ ἑαυτὸν; καὶ αἰτοῦ ἐπιθυμοῦντες ἀπαλλαγῆναι αὐτοῦ, καὶ ἐκ μέσου αὐτὸν γενέσθαι εὐχόμενοι, καὶ πού καὶ ἀνελεῖν βουλόμενοι · ὅμως οὕτω τι μέγα πῆρι τοῦ πράγματός ἐφαντάσθησαν, ὥστε διαπορεῖν περὶ αὐτοῦ. Ἄμα δὲ συχνάκις λέγει τὸ · « Ἐγὼ ὑπάγω, » δεῖκνυς ὅτι προγινώσκει τὸν οὐκ εἰς θάνατον, καὶ ὡς οὐ τῆς αὐτῶν δυνάμει ἐργον ὁ σταυρὸς, ἀλλὰ τῆς αὐτοῦ βουλήσεως. Ἐγὼ γὰρ, φησὶν, οὐχ ὑμεῖς με ἀγετε, ἀλλ' ἐγὼ ἐθέλοντής πορεύομαι. Ἐν δὲ τῷ εἰπεῖν, ὅτι « Ὑμεῖς οὐ δύνασθε ἔλθειν, ὅπου ἐγὼ ὑπάγω, » δεῖκνυσιν, ὡς ἄρα ἀναστήσεται μὲν αὐτὸς ἐν δόξῃ, καὶ καθιέξεται ἐκ δεξιῶν τοῦ Θεοῦ, αὐτοὶ δὲ ἐν ταῖς ἀμαρτίαις αὐτῶν ἀποθανοῦνται. Ἐκεῖνοι τοίνυν τί πρὸς ταῦτά φασιν; « Μὴ τι ἀποκτενεῖ ἑαυτὸν; » Ὁ δὲ Κύριος ἀναιρῶν ταύτην αὐτῶν τὴν ὑπόνοιαν, καὶ δεικνυς ὅτι οὐκ ἐστὶν ἐκτὸς κατακρίσεως τὸ ἀποκτινύναι ἑαυτὸν, φησὶν · Ὑμεῖς ἐκ τῶν κάτω ὄντες, καὶ μηδὲν θεῖον ἐνοῆσαι δυνάμενοι, ἀκολούθως τοιαῦτα νοεῖτε · ἐγὼ δὲ μὴ ὢν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου, τουτέστι, μηδὲν κοσμικὸν καὶ περιγίον φρονῶν, οὐκ ἄν ποτε εἰς τοῦτο μανίας ἔλθοιμι, ὥστε ἑαυτὸν ἀποκτείνειν· τοῦτο γὰρ δαιμονιώδες, καὶ οὐ θεῖον. Ἄλλ' ἐνταῦθα Ἀπολιναρίου δραξάμενος τοῦ ῥητοῦ, φησὶ, τοῖς Μανιχαίοις πάντως ἐπόμμενος, ὅτι Ὁρᾶς, οὐκ ἦν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου, ἀλλ' ἄνωθεν ἐξ οὐρανοῦ, ὡς καὶ Παῦλος λέγει, ὅτι « Ὁ δεῦτερος ἄνθρωπος, ὁ Κύριος ἐξ οὐρανοῦ. » Τί τοίνυν ἐστὶν εἰπεῖν; Ἡ πάντως ἐρωτητέον αὐτὸν, πῶς νοεῖ τὸ πρὸς τοὺς ἀποστόλους παρὰ τοῦ Κυρίου λεγόμενον, ὅτι « Ὑμεῖς οὐκ ἐστέ ἐκ τοῦ κόσμου; » ἄρα ὡς καὶ αὐτῶν τὰ σώματα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἐχόντων, ἀλλ' οὐκ ἐκ ταύτης τῆς κτίσεως, ἢ ὡς μὴ τὰ τοῦ κόσμου φρονούντων, εἶπε τοῦτο ὁ Κύριος; Πρόδηλον πάντως, ὅτι ἐπεὶ μὴ τὰ τοῦ κόσμου ἐφρόνον, τοῦτο ἕνεκεν τοῦτο πρὸς αὐτοὺς εἶπεν. Οὕτως οὖν νοητέον καὶ τὸ, « Ἐγὼ οὐκ εἰμί ἐκ τοῦ κόσμου. » τουτέστιν, οὐκ εἰμί ὡς εἰς

VERS. 21-24. « Dixit ergo iterum eis Jesus : Ego vado, et quaeritis me et non inuenietis (a), et in peccato vestro moriemini. Quo ego vado, vos non potestis venire. Dicebant ergo Judæi : Num interficiet semetipsum, quia dicit : Quo ego vado, vos non potestis venire? Et dicebat eis : Vos ab inferis estis, ego de supernis sum. Vos de mundo hoc estis, ego de mundo hoc non sum. Dixi ergo vobis, quod moriemini in peccatis vestris. Si enim non credideritis quod ego sum, moriemini in peccatis vestris. » Qua de causa crebro illis dicit, « Ego vado, et quaeritis me? » Ut ita concutiat et terreat animos eorum. Et vixit quam statim incidit in curas et perplexi animo dicebant, « Nunquid interficiet seipsum? » Quamvis cupiebant ab illo liberari, et illum e medio tolli optabant, atque etiam occidere moliebantur : attamen ita magnum quiddam de hac re imaginabantur, ut perplexo redderentur animo. Insuper sarpe dicebat, « Ego vado : » ut monstret quod præsciat suam mortem, et quod non illorum virtutis opus crux sit, sed ejusdem voluntatis suæ. « Vado » enim, inquit; non vos me ducitis, sed ego sponte vado. Dicendo autem : « Vos non potestis venire quo ego vado, » ostendit quod resurrecturus sit ipse quidem in gloria, et consessurus ad dexteram Patris : ipsi autem in suis peccatis morituri sint. Illi igitur quid ad hæc dicunt? « Nunquid occidet seipsum? » Dominus autem tollens hanc illorum suspitionem, ostendit quod non crearet condemnatione occidere seipsum : « Vos, inquit, ab infernis estis, » nihilque divinum cogitare volentes, ita cogitatis. Ego autem cum non sim ex hoc mundo, hoc est, nihil mundanum et terrenum sapiam, nunquam in tantam perventam insaniam, ut me ipsum occidam. Hoc enim diabolicum est et non divinum. Hoc loco Apollinarius occasione sumpta Manichæos omnino sequens dicit : Vides quod non erat ex mundo hoc corpus Domini, sed de supernis ac de cælo : sicut et divus Paulus dicit quod « Secundus homo Dominus de cælo ». » Quid igitur est dicendum? Num interrogare oportet illum quomodo intelligat quod ad apostolos a Domino dicitur, « Vos non estis ex hoc mundo? » num et illi corpus habuerunt cæleste, et non hujus creationis? vel quod non sapiant quæ hujus mundi sunt, dixit hoc Dominus? Manifestum quod ideo, quia non sapiebant quæ hujus mundi. Ita et nunc intelligendum, « Ego non sum de hoc mundo, » 620 hoc est, non sum vnus ex vobis, qui mundana sapitis : sicut et Paulus ad quosdam dicens, « Non estis in carne », non incorporeos eos esse dicit, sed testatur quomodo virtutum studiosi sint, et a carnalibus affectionibus liberi.

* 1 Cor. xv, 47. † Joan. xv, 19. ‡ Rom. viii, 9.

(a) Et non inuenietis. Ascilium ex capite vii, v. 34.

Quid igitur ultra dicit eis Dominus? « Si non credideritis, inquit, mihi, in peccatis vestris moriemini. » Cum enim propter hoc venerit, ut « tollat peccata mundi », hand aliter remissionem peccatorum accipere possumus, quam per baptismum. Impossibile autem est baptizari eum qui non credidit. Omnino igitur necessarium postea in suo peccato mori infidelium. Non enim exiit veterem hominem, quia non baptizatus fuit. Ideo et alio loco dicit Dominus¹⁰, « Qui non credit, jam iudicatus est : » non propter hoc tantum, quod non credit, sed et quia priora peccata habens moritur.

Τὸ αὐτὸ καὶ ἀλλοῦ φησὶν ὁ Κύριος, ὅτι « Ὁ μὴ πιστεύων ἦδη κρίνεται, » οὐ κατὰ τοῦτο μόνον τὸ μὴ πιστεύσαι, ἀλλ' ὅτι καὶ τὰ πρότερον ἁμαρτήματα ἔχων ἀπεισιν.

Vers. 25-27. « Dicebant ergo ei : Tu quis es? Et dicit eis Jesus : In primis, quod et loquor vobis (a). Multa habeo quæ de vobis loquar ac iudicem, sed quæ me misit, verax est : et ego quæ audiivi ab eo, hæc loquor in mundo. Et non cognoverunt quod de Patre ipsius locutus esset. » Post tantum tempus, post tantorum miraculorum ostensionem interrogant eum, « Tu quis es? » contumeliosi et ita fuerunt insipientes irrisores. At Dominus inquit, « In primis, quod et loquor vobis. » Vos, inquit, indigni estis ut audiat a me sermones, et discatis qui sim. Omnia enim tentantes dicitis, et nihil ex his quæ loquor, auditis. Ego autem possem vos etiam arguere, et non solum arguere, sed et punire. Hæc enim duo insinuat, dicens : « Quia multa possem de vobis loqui, et iudicare : » per loqui, reprehensionem; per iudicare, condemnationem intelligit. « At qui me misit, » inquit, non ad hoc misit me, ut iudicem ac arguam. « Non enim misit Deus Filium suum ut iudicet mundum, sed ut salvet mundum¹¹. » Igitur quia Pater meus ad salvandum me misit, verax autem est, merito nullum iudico nunc, sed solum loquor quæ audiivi de Patre meo, ea quæ ad salutem scilicet spectant, non ad reprehensionem. Hæc autem dicebat, ut ne putent quod ut impotens non puniat eos : ostendens quod non puniat eos tanquam impotens, sed non volens; quia non ad puniendum, sed salvandum venerit. Hæc autem illo dicente, tam insipientes erant, ut non cognoscerent, inquit, quod Patrem suum eis diceret, quamvis tanta de Patre eis dicta essent : atqui vore obtenebratum erat insipientis cor eorum. Quidam autem sic intelligunt, « Qui misit me, verax est : » Possem, inquit, et nunc iudicare vos, sed reservo in futurum sæculum. Non creditis autem, et retributionis tempus non **621** suspicamini. Sed quamvis vos non creletis, saltem vel Pater meus est verax, qui statuit diem quo retribuatur vobis, qui et misit me ut prædicem illa, et manifestem mundo ejus et justitiam et virtutem.

Ἡ ἑρώτη τῶν τὰ τοῦ κόσμου φρονούντων ὡς καὶ ὁ Παῦλος πρὸς τινὰς λέγει· « Οὐκ ἐστὲ ἐν σαρκὶ· οὐκ ἄσωμάτων αὐτοῦ εἶναι λέγει, ἀλλὰ φιλοσοφίαν αὐτοῖς, καὶ σαρκικῶν παθῶν ἀπαλλαγὴν προσμαρτυρεῖ. Τί οὖν πάλιν αὐτοῖς ὁ Κύριος; « Ἐὰν μὴ πιστεύσητε, φησὶν, ἔμοι, ἐν ταῖς ἁμαρτίαις ὑμῶν ἀποθανεῖσθε. » Εἰ γὰρ διὰ τοῦτο ἦλθεν, ἵνα ἄρῃ τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλως ἄρῃσιν ἁμαρτιῶν λαβεῖν, εἰ μὴ διὰ τοῦ βαπτίσματος, βαπτισθῆναι δὲ τὸν μὴ πιστεύσαντα ἀδύνατον· ἀνάγκη πᾶσα λοιπὸν ἐν τῇ οἰκείᾳ ἁμαρτίᾳ ἀποθανεῖν τὴν ἀπιστον. Οὐ γὰρ ἐξεδύσατο τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον, ὅτι μὴ ἔβαπτίσαστο.

« Ελεγον οὖν αὐτῷ· Σὺ τίς εἶ; Καὶ εἶπεν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· Τὴν ἀρχὴν ὃ τι καὶ λαλῶ ὑμῖν. Πολλὰ ἔχω περὶ ὑμῶν λαλεῖν καὶ κρίνειν, ἀλλ' ὁ πέμψας με, ἀληθὴς ἐστίν. Κἀγὼ ἄ ηκουσα παρ' αὐτοῦ, ταῦτα λέγω εἰς τὸν κόσμον. Οὐκ ἔγνωσαν δὲ, ὅτι τὸν Πατέρα αὐτοῦ ἔλεγε. » Μετὰ τοσοῦτον χρόνον, μετὰ τοσοῦτων σημείων ἐπίδειξιν, ἐρωτῶσιν αὐτόν· « Σὺ τίς εἶ; » οὕτως ἦσαν ἀνόητοι, ὑβρισταὶ τε καὶ χλευασταί. Ὁ δὲ Κύριος, « Τὴν ἀρχὴν, φησὶν, ὃ τι καὶ λαλῶ ὑμῖν. » Ἰμεῖς, φησὶ, καὶ τοῦ ὄλου ἀκούειν τῶν παρ' ἐμοῦ λόγων, ἀνάξιοι ἐστέ, μήτι γε καὶ μαυθάνειν τίς εἰμι· πάντα γὰρ πειράζοντες λέγετε, καὶ οὐδεὶς τῶν παρ' ἐμοῦ προσέχειν θέλοντες. Ἐγὼ δὲ ἠδυνάμην, καὶ ὑμεῖς ἐλέγχετε, καὶ μὴ μόνον ἐλέγχετε, ἀλλὰ καὶ κολάζετε. Ταῦτα γὰρ τὰ δύο αἰνίττεται εἰπὼν, ὅτι « Πολλὰ ἔχω ὑμῖν [scilicet περὶ ὑμῶν] λαλεῖν καὶ κρίνειν· » διὰ μὲν τοῦ λαλεῖν, τὸ ἐλέγχειν παραδηλῶν· διὰ δὲ τοῦ κρίνειν, τὸ κατακρίνειν καὶ καταδικάζειν. Ἄλλ' ὁ πέμψας με, φησὶν, οὐκ ἐπὶ τούτῳ ἐπεμψέ με, ἔφ' ᾧ κρίνειν καὶ ἐλέγχειν. « Οὐ γὰρ ἀπέστειλεν ὁ Θεὸς τὴν Υἱὸν αὐτοῦ, ἵνα κρίνῃ τὸν κόσμον· ἀλλ' ἵνα σώσῃ τὸν κόσμον. » Ἐπεὶ τοίνυν ὁ Πατήρ μου εἰς τὸ σώσειν με ἀπέστειλεν, ἀληθὴς δὲ ἐστίν· εἰκότως οὐδένα κρίνω νῦν, ἀλλὰ μόνον λαλῶ ἃ ηκουσα παρὰ τοῦ Πατρὸς μου, τὰ πρὸς σωτηρίαν δηλαδὲ, οὐ τὰ πρὸς ἐλεγμον. Ταῦτα δὲ ἔλεγε, ἵνα μὴ νομίσωσιν, ὅτι οὐκ ὡς ἀδύνατος οὐ κολάζει αὐτούς· δεῖκνυτιν οὖν, ὅτι οὐκ ὡς ἀδύνατος, ἀλλ' ὡς οὐ θέλων κολάσαι αὐτούς, ἅτε δὴ μὴ ἐπὶ τῷ κολάσαι, ἀλλ' ἐπὶ τῷ σώσει ἐλθὼν. Ταῦτα δὲ αὐτοῦ λέγοντος, οὕτως ἦσαν ἀνόητοι, ὥστε « οὐκ ἔγνωσαν, φησὶν, ὅτι τὸν Πατέρα αὐτοῦ αὐτοῖς λέγει. » Καίτοι πᾶσα περὶ τοῦ Πατρὸς αὐτοῖς διελέχθη; ἀλλ' ὅπως ἐσκοτίσθη ἡ ἀσύνητος αὐτῶν καρδία. Τινὲς δὲ οὕτω νοοῦσι τὸ· « Ἄλλ' ὁ πέμψας με, ἀληθὴς ἐστίν· » Ἠδυνάμην, φησὶ, καὶ νῦν κρίναι ὑμᾶς, ἀλλὰ τῷ μέλλοντι αἰῶνι τοῦτο τηρῶ. Ἀπιστεῖτε δὲ, καὶ τὸν τῆς καὶ ἀναποδόσεως καιρὸν οὐκ ὑπολογίζεσθε. Ἄλλ' εἰ καὶ ὑμεῖς ἀπιστεῖτε, ὁ γοῦν Πατήρ μου ἀληθὴς ἐστίν, ὃς ἐστησεν ἡμέραν καθ' ἣν ἀναποδοθήσεται ὑμῖν, ὃς καὶ ἀπέστειλέ με κηρύξαι ταῦτα, καὶ φανερώσαι τῷ κόσμῳ τὴν αὐτοῦ δικαιοσύνην καὶ δύναμιν.

¹⁰ Joan. i, 29. ¹¹ Ibid. 18. ¹² Joan. iii, 17.

(a) Sensus est : id imprimis, aut primum sumi, quod dico vobis. Vulgata latina, principium.

« Εἶπεν οὖν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· Ὃταν ὑψώσῃτε τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, τότε γνώσεσθε, ὅτι ἐγώ εἰμι, καὶ ἀπ' ἐμαυτοῦ ποιῶ οὐδὲν, ἀλλὰ καθὼς ἐδίδαξέ με ὁ Πατήρ μου, ταῦτα λαλῶ, καὶ ὁ πέμψας με, μετ' ἐμοῦ ἐστίν. Οὐκ ἀφῆκέ με μόνον ὁ Πατήρ, ὅτι ἐγὼ τὰ ἀρεστὰ αὐτῷ ποιῶ πάντοτε. » Ἐπειδὴ πολλὰ σημεῖα ποιήσας οὐκ ἐπισπάσατο τούτους, περὶ τοῦ σταυροῦ αὐτοῖς διαλέγεται. Ἔμεις μὲν γὰρ, φησὶ, τότε δόξετε ἐν παντελεῖ ἀμεριμνία εἶναι, καὶ ἀπαλλαγῆναι μου, ὅτε δηλαδὴ με σταυρώσετε. Ἐγὼ δὲ λέγω, ὅτι « γνώσεσθε, ὅτι ἐγώ εἰμι· » τούτεστιν, ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ τὰ πάντα φέρων καὶ ἄγων, καὶ ὅτι οὐκ ἐναντιὸς εἶμι τῷ Πατρὶ, οὐδὲ ἀπ' ἐμαυτοῦ ποιῶ, ἢ λαλῶ· οὐ γὰρ ἔχω ἴδιον θέλημα κεχωρισμένον τοῦ Πατρικοῦ. Πῶς δὲ ἐμελλον γινῶναι αὐτὸν ἐν τῷ σταυρῷ; Ἀπὸ τῶν σημείων τῶν τνη- καῦτα, ἀπὸ τῆς ἀναστάσεως καὶ τῆς ἀλώσεως. Ταῦτα γὰρ πάντα ἱκανὰ ἦν ἐμφάνει τὴν ἰσχὴν αὐτοῦ. Ἀμφοτέροισιν γνώσεσθε, καὶ τὴν ἰσχὴν τὴν ἐμὴν, ὅταν σταυρώσῃτέ με, καὶ τὴν ὁμόνοιαν τὴν πρὸς τὸν Πατέρα. Ὁ δὲ γὰρ ἂν ὁ Πατήρ ἢ ἐξεδίκησέ με, παραδούς τὴν πόλιν ὑμῶν τοῖς Ῥωμαίοις, ἢ σημεῖα ἐν τῷ σταυρῷ ἐπιπέσει, εἰ μὴ Υἱὸς ἦμην αὐτοῦ, καὶ ὁμογνώμων, ἀλλ' οὐκ ἀντίθεος. Τότε οὖν εἰσεσθε, ὅτι ὅσα διδάσκω καὶ λέγω, ἀπ' ἐκεῖνου εἰσι, θεῖα πάντως καὶ Θεοῦ ῥήματα, καὶ οὐκ ἐμὰ, ἀλλὰ τοῦ πέμψαντός με. Εἶτα ἵνα μὴ νομίσωσιν, ὅτι τὸ πεμφθῆναι καὶ ἀποσταλῆναι ὑφ' ἐμοῦ δηλοῖ, φησὶ, ὅτι « Ὁ Πατήρ μου μετ' ἐμοῦ ἐστίν. » Εἰ γὰρ καὶ ἀπέστειλέ με ὡς ἄνθρωπον, ἀλλ' οὖν οὐκ ἐχωρίσθη αὐτοῦ, ἀλλὰ μετ' ἐμοῦ ἐστίν, ὡς Θεὸς Θεῶν συνών. Ἐπὶ τὸ ταπεινότερον δὲ πάλιν τὸν λόγον κατὰ γων, φησὶ, « Καὶ οὐκ ἀφῆκέ με μόνον, ὅτι ἐγὼ τὰ ἀρεστὰ αὐτῷ ποιῶ. » Διὰ τοῦς Ἰουδαίους δὲ ταῦτα τὰ ταπεινὰ φθέγγεται. Ἐπεὶ γὰρ ἔλεγον ἑκαῖνοι, ὅτι « Οὐκ ἐστίν ἐκ τοῦ Θεοῦ, ὅτι τὸ Σάββατον οὐ τηρεῖ· » φησὶν· Ὅτι τὰ ἀρεστὰ αὐτῷ ποιῶ. » Ὅστε κἂν τὸ Σάββατον λύω, ἀρεστὸν αὐτῷ τοῦτο. Ἐκ τούτων δὲ τῶν ταπεινῶν ῥημάτων αὐτὸς μὲν οὐδὲν ἐλυμαίνετο τῇ οικείᾳ δόξῃ, τοῖς δὲ ἀκούουσιν ὠφέλειαν ἐποίησε, μᾶλλον δὲ καὶ τὴν δόξαν αὐτοῦ συνίστα διὰ τούτου. Οἱ γὰρ ἀκούοντες αὐτοῦ πάντα εἰς τὸν Πατέρα ἀναφέροντες, μᾶλλον αὐτῷ προσετίθεντο, καὶ ἐπίστευον εἰς αὐτόν· ὥστε τὰ ταπεινὰ μᾶλλον ὑψοῦν αὐτόν. Ὅρᾳς τὰ κατορθώματα τῆς μακαρίας ταπεινώσεως; Ὅτι δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, ἀκουε τῶν ἐφεξῆς.

« Ταῦτα αὐτοῦ λαλοῦντος, πολλοὶ ἐπίστευσαν εἰς αὐτόν. Ἐλεγεν οὖν ὁ Ἰησοῦς πρὸς τοὺς πεπιστευκότας· αὐτῷ Ἰουδαίους· Ἐάν ὑμεῖς μείνητε ἐν τῷ λόγῳ τῷ ἐμῷ, ἀληθῶς μαθηταὶ μου ἐστέ, καὶ γνώσεσθε τὴν ἀλήθειαν, καὶ ἡ ἀλήθεια ἐλευθερώσει ὑμᾶς. » Ὅπερ εἶπον, ὅτι διὰ τῶν ταπεινοτέρων ῥημάτων μᾶλλον ὑπήγοντο οἱ ἀκραταί, τοῦτο καὶ ὁ εὐαγγελιστὴς ἐπισημαίνεται. « Ταῦτα γὰρ, φησὶν, αὐτοῦ λαλοῦντος, πολλοὶ ἐπίστευσαν· » ταῦτα τὰ ταπεινὰ ῥήματα, καὶ ἀνάξια δῆθεν τῆς δόξης αὐτοῦ. Ὅστε πανταχοῦ, ὅταν ἀκούσῃ αὐτοῦ μικρὰ τινα καὶ εὐτελεῖ περὶ ἑαυτοῦ λέγοντος, μὴ θορυβοῦ. Διὰ γὰρ τοὺς ἀκρατάς ταῦτα φθέγγεται, μὴ δυναμένους ὑψηλό-

VERS. 28, 29. « Dixit ergo Jesus : Cum exaltaveritis Filium hominis, tunc cognoscetis quod ego sim, et a meipso faciam nihil, sed ita ut docuit me Pater, hæc loquor, et qui me misit, mecum est. Non reliquit me solum Pater, quia ego quæ placita sunt ei, facio semper. » Postquam multa signa eis fecit, et non attraxit illos, nunc de cruce cum eis loquitur. Vos enim, inquit, tunc putabitis vos extra omnem sollicitudinem et metum fore, et a me liberatos, cum me crucifixeritis : ego autem dico quod « tunc scietis quod ego sum ; » hoc est, Christus Filius Dei, qui omnia porto et duco, et non sup contrarius Patri, neque a memetipso facio vel loquor : non enim habeo voluntatem propriam separatam a voluntate Patris. Quomodo autem cognituri sunt ipsum in cruce? A signis quæ tunc sunt, et a resurrectione, et captivitate : omnia enim hæc poterant declarare ejus fortitudinem. Utrumque igitur scietis, et fortitudinem meam quando crucifixeritis me, et concordiam meam cum Patre. Neque enim Pater ultus esset me data civitate vestra Romanis, vel signa in cruce fecisset, nisi Filius ejus essem, et ejusdem sententiæ, et non contrarius. Tunc igitur scietis quod quæ doceo et dico, ab illo sint, divina omnino, et verba Dei : ac non mea, sed ejus qui misit me. Deinde utque putent quod, missum esse, subjectionem significet, dicit : « Pater mens mecum est. » Nam quamvis miserit me ut hominem, non tamen separatus sum ab eo, sed mecum ille est, ut Deus cum Deo. Et iterum ad humilliora sermonem deducens, inquit : « Et non dimisit me solum, quia ego placita illi facio. » Propter Judæos autem tam humilia verba loquitur. Quia enim illi dicebant quod non sit ex Deo, quia Sabbatum non servat : dicit, « Quia quæ beneplacita sunt illi, facio ; » et ita quamvis Sabbatum solvam, placitum hoc illi est. Ex his autem humilibus verbis ipse quidem nihil nocebat suæ gloriæ, auditoribus autem utilitatem afferebat : imo et gloriam suam per hæc constituabat. Nam audientes enim quod omnia in Patrem referret, adiciebantur et credebant in illum. Et ita humilia magis exaltabant illum. Vides opera beatæ humiliationis. Et quod hæc sic se habeant, audi sequentia.

VERS. 30-32. « Hæc illo loquente, multi crediderunt in eum. Dicebat ergo Jesus ad eos qui crediderant ipsi Judæos. Si vos manseritis in sermone meo, vere discipuli mei estis, et cognoscetis veritatem, et veritas liberos reddet vos. » Ut dicebam per humilia verba 622 plures advenisse auditores, ita et evangelista significat. « Hæc enim, inquit, illo loquente, multi crediderunt. » Hæc humilia scilicet verba, et indigna gloriæ suæ : et ita semper quando audis eum parvum quiddam et humile de se loqui, ne turberis. Propter auditores enim talia loquitur, non valentes sublimius quiddam sapere, sed statim ferocientes. Quid autem non evenisset iis qui ad pro-

funditatem theologiei sacramenti pertingere nequissent, cum et Christianis virtutem ejus agnoscentibus, et per ipsum salvatis, sublimitas gloriæ ejus impertingibilis sit? Audiens autem quod multi crediderint, sic intellige, quod vulgariter crediderint, et non ut oportebat, sed sicut et placati et demulsi verborum humilitate: quod autem tales non erant vere fideles, manifestum est. « Dicebat enim, inquit, ad eos qui crediderant Judæos: Si vos manseritis in sermone meo. » Significat enim eos superficialiter credidisse, et propterea non permansuros in fide. Hac quoque reprehensione indicat se nosse illorum pectora, et quod sit Deus. Quia autem et recesserant quidam qui prius putabantur discipuli ejus esse, ideo ad eos qui nunc crediderunt, dicit quod Illi quidem recesserunt, si autem vos maneatis in sermone et fide, agnoscetis veritatem, hoc est, Me. Ego enim sum veritas. Quasi dicens: Nunc quidem non agnoscitis veritatem. Non enim veritas, sed umbra et typos sunt omnia quæ vos in lege tenere creditis. At si me agnoscitis, qui sum veritas, « Veritas liber vos reddet, » hoc est, Ego, a peccatis scilicet. Qui enim credit in eum qui tollit peccatum mundi, omnino liberatus est a peccato: Sicut igitur his qui non credunt, dixit: « In peccatis vestris moriemini, » ita his qui manent in fide, promittit libertatem a peccatis. Nam legales quidem aspersiones et sacrificia non liberant a peccatis: figura enim fuerunt. Spirituale autem et verum sacrificium per fidem et agnitionem liberat nos, qui ultra servi non sumus, sed filii Dei efficiamur.

γάρ νομικὰ θυσίαι, καὶ οἱ βαντισμοί, οὐκ ἀπήλλαττον ἁμαρτιῶν· τύποι γὰρ ἦσαν. Ἡ δὲ πνευματικὴ θυσία αὕτη καὶ ἀληθινή, διὰ τῆς πίστεως καὶ ἐπιγνώσεως ἐλευθεροῖ, οὐκ ἐτι δοῦλος· ἡμᾶς ὄντας, ἀλλ' υἱὸς γινόμενος Θεοῦ.

VERA. 35-36. « Respondentes dixerunt ei: Semen Abrahæ sumus, neque cuiquam servivimus unquam; quomodo tu dicis: Liberi reddemini? Respondit eis Jesus: Amen, amen dico vobis, quod omnis qui facit peccatum, servus est peccati. Servus autem non manet in domo in æternum; Filius manet in æternum. Si ergo Filius vos liberos reddiderit, vere liberi estis. » Iterum arrogantes ad ignobilem suam nobilitatem respicientes insolescunt, dicentes: « Semen Abrahæ sumus, » quamvis de alio indignari debebant, si quidem eos indignari oportebat. Dixerat enim eis: « Veritatem sciatis; » quapropter oportebat dicere, Quid igitur? veritatem nunc ignoramus?

623 mendaciumne sunt omnia quæ in lege et cognitio nostra? Sed nihil horum eis curæ erat, sed suspicabantur opprobriari sibi servitutem et ignobilitatem in mundanis negotiis. « Semen, Abrahæ sumus. » Nusquam memores sunt suorum operum, sed ad patres recurrunt. Ideo et Joannes ad eos dixit: « Ne cœperitis dicere, Patrem habemus Abraham¹¹, » quamvis manifeste mentiti sint, dicentes: « Nulli servivimus; » servierunt enim, quoties in captivitatem ducti sunt, et Ægyptiis, et

Ἀπερὸν τι νοῆσαι, ἀλλ' εὐθύς ἀγριαίνοντας. Τί θε οὐκ ἐμελλον τοῦτο πάσχειν, μὴ δυνάμενοι εἰς τὸ βάθος τοῦ θεολογικοῦ μυστηρίου φθάσαι, ὅπου γε καὶ Χριστιανῶς τὴν αὐτοῦ δύναμιν ἔγνωκῶσι, καὶ δι' αὐτοῦ σωθεῖσι, τὸ ὄψος τῆς αὐτοῦ δόξης ἀνέφικτον ἐγένετο; Ἀκούων δὲ, ὅτι « Πολλοὶ ἐπίστευσαν, » οὕτω νόει, τοῦτους πιστεῦσαντας, [ὁὐχ] ἀπλῶς, καὶ ὡς ἔτυχεν, οὐχ ὡς ἐχρῆν, ἀλλ' ὡς περὶ ἀρεσθέντας καὶ ἀναπαυσάμενους ἐπὶ τῇ τῶν λόγων ταπεινότητι. Ὅτι δὲ οὐκ ἦσαν τοιοῦτοι πιστοί, ἀκριβεῖς δηλαδὴ, ὀηλον. « Ἐλεγε γὰρ, φησὶ, πρὸς τοὺς πεπιστευκότας Ἰουδαίους: Ἐάν ὑμεῖς μείνητε ἐν τῷ λόγῳ τῷ ἐμῷ. » Αἰνίττεται γὰρ αὐτοὺς πιστεῦσαντας μὲν, ἐπιπολαίως δὲ, καὶ διὰ τοῦτο μὴδὲ παραμενοῦντας ἐν τῇ πίστει. Ἐλέγχων δὲ αὐτοὺς οὕτως ἔχοντας, δεικνυσιν, ὡς οἶδε

τὰς καρδίας αὐτῶν, καὶ Θεὸς ἐστίν. Ἐπεὶ δὲ καὶ τινες ἀνεχώρησαν, πρῶν δοκοῦντας αὐτοῦ μαθηταὶ εἶναι, διὰ τοῦτο πρὸς τοὺς νῦν πιστεῦσαντάς φησιν, ὅτι Ἐκεῖνοι μὲν ἀνεχώρησαν, ἐν δὲ ὑμεῖς μείνητε ἐν τῷ λόγῳ τῷ ἐμῷ καὶ τῇ πίστει, ἐπιγνώσεσθε τὴν ἀλήθειαν· τούτῳστιν, Ἐμὲ· ἐγὼ γὰρ εἰμι ἡ ἀλήθεια. Ὡς νῦν γε οὐκ ἐπιγινώσκετε τὴν ἀλήθειαν· οὐ γὰρ ἀλήθεια, ἀλλὰ τύπος καὶ σκιά πάντα τὰ τοῦ νόμου, ὃν ὑμεῖς δοκεῖτε τηρεῖν. Ἀλλ' ἐάν ἐμὲ ἐπιγνώτε τὸν ἀληθῆ ὄντα, ἡ ἀλήθεια ἐλευθερώσει ὑμᾶς· τούτῳστιν, Ἐγὼ δηλαδὴ ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν. Ὁ γὰρ πιστεύων εἰς τὸν ἀφροντα τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, πάντως ἀπήλλατται τῶν ἁμαρτιῶν. Ὅσπερ οὖν τοῖς ἀπιστοῦσιν εἶπεν, ὅτι « Ἐν ταῖς ἁμαρτίαις ὑμῶν ἀποθανεῖσθε, » οὕτω τοῖς παραμενοῦσιν ἐν τῇ πίστει,

ἐπαγγέλλεται τὴν ἐλευθερίαν τῶν ἁμαρτιῶν. Αἱ μὲν

« Ἀπεκρίθησαν, καὶ εἶπον αὐτῷ· Σπέρμα Ἀβραάμ ἐσμὲν, καὶ οὐδενὶ δεδουλεύκαμεν πώποτε· πῶς σύ λέγεις, ὅτι Ἐλεύθεροι γενήσεσθε; Ἀπεκρίθη αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· Ἀμὴν, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι πᾶς ὁ ποιῶν τὴν ἁμαρτίαν, δοῦλός ἐστι τῆς ἁμαρτίας· Ὁ δὲ δοῦλος οὐ μένει ἐν τῇ οἰκίᾳ εἰς τὸν αἰῶνα· Ὁ Υἱὸς μένει εἰς τὸν αἰῶνα. Ἐάν οὖν ὁ Υἱὸς ὑμᾶς ἐλευθερώσῃ, ὄντως ἐλεύθεροί ἐστέ. » Πάλιν οἱ ἀλαζόνες πρὸς τὴν

δοξῶν αὐτῶν εὐγένειαν ἀφορῶντες, ἀγριαίνουσι, « Σπέρμα Ἀβραάμ ἐσμὲν, » λέγοντες. Καίτοι ἐχρῆν αὐτοὺς ἐπ' ἄλλῃ ἀγανακτήσαι, εἰ γε εἶδε ἀγανακτεῖν. Εἶπε γὰρ αὐτοῖς, ὅτι « Τὴν ἀλήθειαν γινώσασθε. » Ἐχρῆν οὖν εἰπεῖν· Τί δέ; νῦν τὴν ἀλήθειαν οὐκ ἴσμεν, ἀλλὰ ψεῦδος ἅπαντα τὰ τοῦ νόμου, καὶ ἡ γνῶσις ἡ ἡμετέρα; Ἀλλ' οὐδενὸς τούτων αὐτοῖς ἔμελεν, ἀλλ' ἐπὶ κοσμικοῖς πράγμασιν ἀλογοῦσι, δουλείαν ὀνειδισθῆναι τοιαύτην καὶ δυσγένειαν ὑπολαβόντες: « Σπέρμα Ἀβραάμ ἐσμὲν. » Οὐδαμοῦ τῶν οἰκίῳ κατορθωμάτων μὲμνηνται, ἀλλ' ἐπὶ τοὺς πτεράς ἀνατρέχουσι· διὸ καὶ ὁ Ἰωάννης πρὸς αὐτοὺς· « Μὴ ἀρεθῆσθε, φησὶ, λέγειν· Πατέρα ἔχομεν τὸν Ἀβραάμ. » Καίτοι προφανῶς ἐψεύδοντο, λέγοντες οὐδενὶ δεδουλεύκασι. Ἐδούλευσαν γὰρ ὁσά-

¹¹ Matth. iii, 9.

κίς ἡμαλωτίσθησαν, Αἰγυπτίοις, καὶ Βαβυλωνίοις, καὶ ἑτέροις πολλοῖς. Οὐκ ἐλέγχει δὲ ὁ Κύριος αὐτοὺς ψευδομένους, ἐπεὶ μὴ ἐσπούδαζεν αὐτοὺς δεῖξαι δούλους ἀνθρώπων, ἀλλὰ ἁμαρτίας, ἥτις καὶ χαλεπωτάτη δουλεία ἐστίν, ἥς μόνος Θεὸς ἀπαλλάξαι δύναται. Τὸ γὰρ ἀφείναι ἁμαρτίας, Θεοῦ μόνου. Διὸ φησι· « Πᾶς ὁ ποιῶν τὴν ἁμαρτίαν, δούλος ἐστὶ τῆς ἁμαρτίας »· καὶ ὑμεῖς οὖν δούλοι ἐστέ, καθὼς ἁμαρτωλοί. Εἶτα ἐπεὶ εἰκόσ ἦν ἐκείνους ἐπιτείν, ὅτι Εἰ καὶ τοιαύτη δουλεία ὑποκείμεθα, ἀλλὰ θυσίας ἔχομεν, ἀλλ' ἱερεῖς, οἱ καθαρῶς οὖν ἡμᾶς ἐκ τῶν ἁμαρτιῶν· φησὶν, ὅτι Καὶ ἐκεῖνοι δούλοι εἰσι· « Πάντες γὰρ ἡμαρτον, καὶ ὁστεροῦνται τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ. » Καὶ λοιπὸν δούλοι κἀκεῖνοι ὄντες οἱ ἱερεῖς ὑμῶν, οὐκ ἔχουσιν ἐξουσίαν ἀφείναι ἄλλοις ἁμαρτίας. Ὁ καὶ αὐτὸς ὁ Παῦλος σαφέστερον φησιν, ὅτι· Ὅφειλε ὁ ἱερεὺς ὑπὲρ αὐτοῦ προσφέρειν, καθὰ καὶ ὑπὲρ τοῦ λαοῦ, ἐπεὶ καὶ αὐτὸς περικείται ἀσθενείαις. — Ὁ δούλος, φησὶν, οὐ μένει ἐν τῇ οἰκίᾳ· « τούτέστιν, οὐκ ἔχει ἐξουσίαν χαρίζεσθαι, ἅτε μὴ ὢν οἰκοδεσπότης· ὁ δὲ Υἱὸς οἰκοδεσπότης ἐστὶ, καὶ μένει ἐν τῇ οἰκίᾳ. Οἰκίαν δὲ λέγει τὴν ἐξουσίαν, καθὰ καὶ ἀλλαχοῦ τὴν ἀρχὴν οὕτως ὀνομάζει, ἢ Ἐν τῇ οἰκίᾳ, λέγων, τοῦ Πατρὸς μου πολλὰ μοι εἰσι. » Ἐκεῖνοι μὲν οὖν οἱ ἱερεῖς ὑμέτεροι δούλοι ὄντες, οὐκ εἶχον ἐξουσίαν ἀφείναι· ὁ δὲ Υἱὸς ἐγὼ μένων ἐν τῇ οἰκίᾳ, τῇ ἐξουσίᾳ, φημί, καὶ τῇ ἀρχικῇ αὐθενσίᾳ, καὶ οἰκοδεσπότης ὢν, ἐλευθερίαν ὑμῖν χαρίζομαι. Πάντα γὰρ ἐμὰ ἐστὶ, καὶ ὁμοδύναμός εἰμι, καὶ ὁμοεξούσιος τῷ Πατρὶ· καὶ ἐὰν ἐγὼ ἐλευθερώσω, τότε τῇ ἀληθείᾳ ἐλευθερία τιμηθήσασθε, ὡς νῦν γε ψευδῆ ἐλευθερίαν ἑαυτοῖς ἐπιφημιζέτε· οὕτως δὲ καὶ ἀληθῶς ἐλευθεροὶ παρ' ἐμοῦ ἔσεσθε.

« Οἶδα ὅτι σπέρμα Ἀβραάμ ἐστέ, ἀλλὰ ζητεῖτέ με ἀποκτείνειν, ὅτι ὁ λόγος ὁ ἐμὸς οὐ χωρεῖ ἐν ὑμῖν. Ἐγὼ δὲ ἑώρακα παρὰ τῷ Πατρὶ μου, καλῶ· καὶ ὑμεῖς οὖν ὁ ἑώρακατε παρὰ τῷ πατρὶ ὑμῶν ποιεῖτε. » Ὑμεῖς μὲν, φησὶν, ἑαυτοὺς σπέρμα Ἀβραάμ ποιεῖτε· κἀγὼ δὲ τοῦτο σύμφημι, ὅτι τὴν σαρκικὴν συγγένειαν πρὸς τὸν ἄγον ἐκεί. ὃν σώζετε· πλὴν ἢ κατὰ πνεῦμα συγγένεια ἀπιστιν ὑμῶν. Ἐκεῖνος δίκαιος, καὶ φιλόανθρωπος, καὶ φιλόξενος· ὑμεῖς δὲ, ἵνα τὸν μὲν ἄλλον βίον ὑμῶν παραδράμω, αὐτὸ δὲ τὸ προφανὲς ἔξετάσω ὁ νῦν πράττετε, μαιφόνου καὶ ἀφιλόανθρωποι· ζητεῖτε γὰρ με ἀποκτείνειν, καὶ φωνεῖτε κατ' ἐμοῦ. Πῶς οὖν ἐκείνου υἱὸς ὄντως ἐστέ, οὕτω τῶν πατρικῶν χαρακτήρων ἀπολειπόμενοι; Εἰ τοίνυν τὴν συγγένειαν αὐχεῖτε, ὀφείλετε καὶ τὴν ἀρετὴν ἐκείνου μιμεῖσθαι. Εἶτα, ἵνα μὴ ἔχωσι λέγειν, ὅτι Δικαίως σε ζητοῦμεν ἀποκτείνειν, τίθησι τὴν αἰτίαν· Οὐ γὰρ δι' ἄλλο, φησὶ, λυσσάτε κατ' ἐμοῦ, εἰ μὴ διὰ τὸ τὸν λόγον τὸν ἐμὸν ὑψηλότερον εἶναι τῆς ὑμῶν διανοίας, καὶ μὴ χωρητῆν ὑμῖν. Καίτοι οὐ διὰ τοῦτο ἐχρῆν ἀναίρειν, ἀλλὰ μάλλον ἀξιοῦν, ὥστε διδάξαι τὸ τῶν ἰσχυμάτων ὕψος, καὶ τιμῶν, καὶ θεραπεῖν. Εἶτα, ἵνα μὴ εἰπωσιν αὐτῷ, ὅτι Καὶ εἰκότως σε μισοῦμεν ἐκ τὸν λόγον σου· οὐ γὰρ λέγεις ἡμῖν ἀπὸ Θεοῦ, ἀλλ' ἀπὸ σαυτοῦ, καὶ διὰ τοῦτο οὐτε δυνάμεθα χωρῆ-

A Babylonis, et aliis multis: non autem arguit eos Dominus mendaces, quia non studebat ostendere servos hominum, sed peccati, quæ gravior servitus est, a qua solus Deus liberare potest. Remittere enim peccata, solius Dei est. Ideo dicit: « Omnis qui facit peccatum, servus est peccati. » Et vos igitur servi estis: quia peccatores. Insuper quia verisimile erat illos dicere: Quamvis tali servituti obnoxii sumus, sed sacrificia habemus, sed sacerdotes, qui purgabunt nos a peccatis: dicit quod et illi servi sint; « Omnes enim peccaverunt, et indigent gloria Dei ». » Et sacerdotes vestri cum et ipsi servi sint, non habent potestatem aliis dimittendi peccata. Quod et ipse Paulus manifestius dicit: « Opus habet sacerdos pro seipso offerre, sicut etiam pro populo, quia et ipse infirmitati obnoxius est ». » « Servus, inquit, non manet in domo, » hoc est, non habet potestatem expendendi, eo quod non sit paterfamilias, hoc est, dominus domus; Filius autem dominus domus est, et manet in domo. Domum autem dicit potestatem, sicut alio loco principatum ita nominat: « In domo, dicens, Patris mei mansiones multæ sunt ». » Igitur vestri quidem sacerdotes cum servi sint, potestatem non habent remittendi peccata: at Filius ego maneo in domo, hoc est, potestate et principali auctoritate: et cum sim Dominus domus, libertatem vobis concedo. Omnia enim mea sunt, et æqualis potentia et potestatis cum Patre sum: et si ego liberos vos reddidero, tunc vera libertate redimemini. Nam nunc quidem falsam libertatem celebratis: vere autem et reipsa liberi a me eritis.

Vers. 37, 38. « Scio quod semen Abraham sitis, sed queritis me interficere, quia sermo meus non habet locum in vobis. Ego quod vidi apud Patrem meum, loquor; et vos quod vidistis apud patrem vestrum, facitis. » Vos quidem, inquit, vos ipsos facitis semen Abraham: et ego vobis assentior quod carnalem nobilitatem, quæ est ex illo sancto, servetis; verumtamen spiritualis cognatio a vobis abest. Ille justus et misericors, et hospitalis: vos autem (ut aliam vestram vitam præteream, hoc ipsum autem quod manifestum est, et quod nunc **624** operamini, examinem) homicidæ estis, et immisericordes; queritis enim me occidere, et mortis reum me esse dicitis. Igitur quomodo illius filii vere estis, qui ita paternos characteres reliquistis? Si igitur de ejus genere gloriamini, debetis et virtutem illius imitari. Deinde ut non possint dicere: Juste te querimus ad occidendum, ponit causam: Non enim propter aliud insanitis contra me, quam propter sermonem meum, qui sublimior est vestra cogitatione, et a vobis capi nequit: quamvis non propter hoc oportebat occidere, sed magis orare ut doceam dogmatum sublimitatem, et colere, et observare. Insuper ut ne dicant, quia Et merito te odio habemus propter sermonem tuum: non enim dicis a Deo,

¹¹ Rom. III, 23. ¹² Hebr. VII, 18, 28. ¹³ Joan. XIV, 2.

sed a te ipso, et propterea non possumus capere doctrinam tuam, dicit : « Nou a meipso loquor, sed quæ apud Patrem meum vidi, hæc loquor ; vos autem quod vidistis apud patrem vestrum, facitis. » Nam ego quidem, inquit, divina et cœlestia loquor, et Patrem meum per hæc exprimo : vos autem per ea quæ facitis, patris vestri imaginem perfectam refertis, diaboli scilicet. Quando autem audis : « Quod vidi loquor, » non intellige corporalem visionem, sed naturalem cognitionem et veram. Nam sicut oculi bene videntes vident quod verum est, et non mentiuntur : ita et ego vere illa loquor, quæ cognovi apud Patrem.

Vers. 39-41. « Responderunt et dixerunt ei: Pater noster Abraham est. Dicit eis Jesus : Si filii Abraham essetis, opera Abraham faceretis. Nunc autem quæritis me interficere hominem, qui veritatem vobis locutus sum, quam audiavi a Deo. Hoc Abraham non fecit. Vos facitis opera patris vestri. Dixerunt itaque ei : Nos e stupro non sumus nati, unum Patrem habemus Deum. » Ipse quidem patrem eis ascribit diabolum : cui similes eos operibus videt. Contra illi multum se de Abraham jactant. At Dominus sanguinarie eorum voluntatis meminit, et a genere justi eos abducit, ut nimiam gloriationem eorum tollat, et persuadeat ne in hac vana carnalis nobilitatis spuma spem habeant, sed in voluntatis similitudine. Et profecto, sicut medicus animarum, comprimit inflammatorium ulcus quod ex opinione generis Abraham natum prohibebat accedere ad Christum, putantes sufficere ad salutem hanc nobilitatem. Non igitur estis filii Abraham, inquit, cum sitis homicidæ, et quærat is me occidere. Propterea ne quis dicat, Juste quærit te occidere, inquit, Hominem non adversarium Deo, neque suam quærentem gloriam, sed quæ audiavi a Patre meo, illa, nempe veritatem, dicentem. Qualis autem erat veritas ista ? Vel quod æqualis sit Patri, et non servus sicut unus prophetarum, sed **625** Filius, nihil proprium vel faciens vel docens, sed omnia quæ Patris ? Nam propter hæc quærebant illum occidere. At illi rursus dicebant : « Nos ex fornicatione non sumus nati, unum Patrem habemus Deum. » Vide stultam Inflationem. Dominus et a cognatione Abraham ejicit eos, at illi ita efferuntur, ut præ arrogantia seipsos Dei etiam filios faciant. Nam quia audierant, « Filius primogenitus meus Israel, » gloriabantur de divina adoptione : tametsi eos etiam audire oportebat quod Deus alio loco dicit ¹⁶ : « Filios genui et exaltavi, illi autem spreverunt me. » Quamvis autem Dominus potuisset eos arguere quod ex stupro multi eorum fuissent nati (nam contra legem admiscebantur gentibus Hebrææ mulieres, et Judæis gentiles mulieres), non tamen facit. Non enim studebat reprehendere eorum carnalem ignobilitatem, sed in hoc toto studio incumbere, ut degeneres eos secundum spiritum ostenderet.

εσπούδαζεν αὐτῶν ἐλέγχειν τὴν σωματικὴν δυσγένειαν, ἀλλὰ τὸ πᾶν αὐτῷ σπούδασμα, δυσγενεῖς αὐτοὺς κατὰ πνεῦμα δεῖξαι.

¹⁶ Isa. 1, 2.

σαι τὴν διδασκαλίαν σου · φησὶν, ὅτι Οὐκ ἀπ' ἐμαυτοῦ λαλῶ, ἀλλ' ἢ ἐώρακα παρὰ τῷ Πατρὶ μου, ταῦτα λαλῶ · καὶ ὑμεῖς δὲ ὁ ἐώρακατε παρὰ τῷ πατρὶ ὑμῶν, ποιεῖτε. » Ἐγὼ μὲν γὰρ, φησὶ, θεῖα καὶ οὐράνια φθέγγομαι, καὶ διὰ τούτων ἐκφαίνω τὸν Πατέρα μου · καὶ ὑμεῖς δὲ τὸν ὑμέτερον πατέρα, δι' ὧν πράττετε, εἰκονίζετε, τὸν διάβολον πάντως. Ὅταν δὲ ἀκούης λέγοντος, ὅτι ἢ ἐώρακα λαλῶ, ἢ μὴ σωματικὴν ὄρασιν νοεῖ, ἀλλὰ φυσικὴν γινῶσιν, καὶ ἀληθῆ, καὶ πεπιστευμένην. Ὡς γὰρ ὀφθαλμοὶ ὄρωντες ὑγιῶς τὸ ὄν, καὶ ἀληθές, ἀληθῶς ὀρῶσι, καὶ οὐ διαψεύδονται · οὕτω καὶ ὁ ἀληθῶς ἐκεῖνα λαλῶ, ἢ ἔγνωκα παρὰ τῷ Πατρὶ.

ἢ Ἀπεκρίθησαν, καὶ εἶπον αὐτῷ · Ὁ πατὴρ ἡμῶν Ἀβραάμ ἐστι. Λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς · Εἰ τέκνα ἦτε τοῦ Ἀβραάμ, τὰ ἔργα τοῦ Ἀβραάμ ἐποιεῖτε ἂν. Νῦν δὲ ζητεῖτέ με ἀποκτείνειν ἄνθρωπον, ὃς τὴν ἀλήθειαν ὑμῖν λελάληκα, ἣν ἤκουσα παρὰ τοῦ Θεοῦ. Τοῦτο Ἀβραάμ οὐκ ἐποίησεν. Ὑμεῖς ποιεῖτε τὰ ἔργα τοῦ πατρὸς ὑμῶν. Εἶπον οὖν αὐτῷ · Ἡμεῖς ἐκ πορνείας οὐ γεγεννημέθα · Ἐνα πατέρα ἔχομεν τὸν Θεόν. » Αὐτὸς μὲν πατέρα αὐτοῖς ἐπιγράφει τὸν διάβολον · τούτῳ γὰρ εἰκοτάς αὐτοὺς ἀπὸ τῶν ἔργων ὀρᾷ. Αὐτοῖ δὲ ἄνω καὶ κάτω τὸν Ἀβραάμ προσφέρουσι. Συνεχῶς δὲ ὁ Κύριος τῆς φονικῆς αὐτῶν ἐπιμένειται προαιρέτως, καὶ ἀπάγει τῆς συγγενείας τοῦ δικαίου · ἵνα τὸ τε περιττὸν καύχημα αὐτῶν περικόψῃ, καὶ πείσῃ μὴ ἐν τούτῳ τῷ ματαίῳ ἐπὶ τῇ σαρκικῇ συγγενείᾳ φρονάγματι ἔχειν τὴς ἐλπίδας, ἀλλ' ἐν τῇ κατὰ προαιρέσει ὁμοίωσιν. Ὅντως γὰρ, ὡς ἰατρὸς τῶν ψυχῶν, καταστῆλκει τὴν ἐκ τῆς οἰήσεως τῆς ἐπὶ τῇ τοῦ Ἀβραάμ συγγενείᾳ φλεγμονήν, δι' ἣν ἐκωλύοντο προσελθεῖν τῷ Χριστῷ, ἀρκεῖν αὐτοῖς ἡγούμενοι πρὸς σωτηρίαν τὴν τοιαύτην συγγένειαν. Οὐ τοίνυν ἐστὲ τέκνα τοῦ Ἀβραάμ, μαιφόνοι ὄντες, καὶ ζητοῦντές με ἀποκτείνειν. Εἶτα, ἵνα μὴ τις εἴπῃ, Δικαίως σε ζητοῦσιν ἀποκτείνειν, φησὶν, Ἀνθρωπον οὐκ ἀντίθεον, οὐδὲ τὴν οἰκίαν συνιστῶντα δόξαν, ἀλλ' ἢ ἤκουσα παρὰ τοῦ Πατρὸς μου, ταῦτα λέγοντα, καὶ τὴν ἀλήθειαν κηρύττοντα. Ποῖα δὲ ἦν ἡ ἀλήθεια αὐτῆ; Ἡ ὅτι Ἰσὺς ἐστὶ τῷ Πατρὶ, καὶ οὐ δούλος, ὡς εἰς τῶν προφητῶν, ἀλλ' Ἰῆδς, οὐδὲν ἴδιον ποιῶν ἢ λέγων, ἀλλὰ πάντα τὰ τοῦ Πατρὸς. Διὰ γὰρ ταῦτα ἐζήτουν αὐτὸν ἀποκτείνειν. Οἱ δὲ πάλιν · Ἡμεῖς, φασὶν, ἐκ πορνείας οὐ γεγεννημέθα · Ἐνα πατέρα ἔχομεν τὸν Θεόν. » Ὅρα ἀνόητον φύσημα. Ὁ Κύριος καὶ τῆς τοῦ Ἀβραάμ συγγενείας ἐκβάλλει αὐτοῦς · οἱ δὲ οὕτως ἀλαζμονεύονται, ὥστε υἱοὺς ἑαυτοῦ εἰς ἀπονοίας καὶ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ ποιοῦνται. Ἐπεὶ γὰρ ἤκουσαν, ὅτι ἢ Ἰῆδς πρωτότοκός μου Ἰσραὴλ, ἢ αὐχοῦσι τὴν θεῖαν υἱοθεσίαν. Καίτοι ἔδει αὐτοὺς ἀκούσαι ἀλλαγῶ πάλιν τοῦ Θεοῦ λέγοντος · ἢ Υἱοὺς ἐγέννησα καὶ ὕψωσα · αὐτοὶ δὲ με ἠθέτησαν. » Καίτοι ἐκ δυνάμενος ὁ Κύριος ἐλέγξει αὐτοὺς, ὅτι ἐκ πορνείας πολλοὶ αὐτῶν ἐγεννήθησαν (καὶ γὰρ ἐπιμίγνυντο παρὰ τὸν νόμον ἔθνηκοῖς Ἑβραῖαι γυναῖκες, καὶ Ἰουδαίοις ἔθνηκα), ὅμως οὐ ποιεῖ τοῦτο. Οὐ γὰρ τοῦτο

« Εἶπεν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· Ἐὶ ὁ Θεὸς πατὴρ ὑμῶν ἦν, ἤγαπατε ἂν ἐμέ. Ἐγὼ γὰρ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐξῆλθον, καὶ ἦκω. Οὐδὲ γὰρ ἀπ' ἐμαυτοῦ ἐλήλυθα, ἀλλ' ἐκεῖνός με ἀπέστειλεν. Διὰ τί τὴν λαλιὰν τὴν ἐμὴν οὐ γινώσκετε; Ὅτι οὐ δύνασθε ἀκούειν τὸν λόγον τὸν ἐμόν. » Ἐπειδὴ ἐξέβαλεν αὐτοὺς τῆς πρὸς τὸν Ἀβραάμ οικειότητος, αὐτοὶ ἐπὶ τὸ μείζον ἀνέδησαν, τὸν Θεὸν ποιούμενοι πατέρα. Ὡς γὰρ ὠνείδισεν αὐτοῖς, ὅτι μαιφόνοι εἰσὶν· αὐτοὶ ὡσπερ ὑπεραπολογούμενοι, ὅτι τὸν Θεὸν ἐκδικούσι, καὶ διὰ τοῦτο βουλευόνται κατ' αὐτοῦ, τοιαῦτα λέγουσι. Διὰ καὶ ὁ Κύριος δεικνύων, ὡς ἄρα οὐ τὸν Θεὸν ἐκδικούσιν, οὐδὲ τέκνα εἰσὶ τοῦ Θεοῦ, δι' αὐτὸ τοῦτο τὸ μελετᾶν κατ' αὐτοῦ φρόνον, ὡς ἐκεῖνοι φρόντο, ἀλλὰ μᾶλλον ἐναντιοῦνται τῷ Θεῷ, φησὶν, ὅτι « Ἐὶ ὁ Θεὸς πατὴρ ὑμῶν ἦν, ἤγαπατε ἂν ἐμέ. Ἐγὼ γὰρ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐξῆλθον, » εἰς τὸν κόσμον, δηλονότι κατὰ τὴν ἐν σαρκὶ παρουσίαν. Μὴ γὰρ ἀντιθέος εἰμι· ἀπ' ἐκεῖνου ἦλθον· ὥστε ἐκεῖνου ἐστὲ ἐχθροί, ἐμὸι πολεμοῦντες. « Διὰ τί τὴν λαλιὰν τὴν ἐμὴν οὐ γινώσκετε, » οὐδὲ συνίετε καὶ νοεῖτε ἃ λέγω; Ἡ πάντως δι' οὐδὲν ἄλλο, ἢ τὸ μὴ δύνασθαι ἀκούειν τὸν λόγον μου, τούτεστι, τὸ μὴ θέλειν (τὸ γὰρ μὴ δύνασθαι, ἀντί τοῦ μὴ θέλειν κείται). Ἔως γὰρ φθόνος ἐν ὑμῖν πολιτεύεσθε, καὶ φρονῶσα γνώμη, πῶς δυνήσεσθε ἀκούειν ἃ λέγω;

« Ὑμεῖς ἐκ τοῦ πατρὸς τοῦ διαβόλου ἐστὲ, καὶ τὰς ἐπιθυμίας τοῦ πατρὸς ὑμῶν θέλετε ποιεῖν. Ἐκεῖνος ἀνθρωποκτόνος ἦν ἀπ' ἀρχῆς, καὶ ἐν τῇ ἀληθείᾳ οὐχ ἔστηκεν, ὅτι οὐκ ἔστιν ἀλήθεια ἐν αὐτῷ. Ὅταν λαλήσῃ τὸ ψεῦδος, ἐκ τῶν ἰδίων λαλεῖ, ὅτι ψεύστης ἐστὶ, καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ. Ἐγὼ δὲ ἐπὶ τὴν ἀληθειαν λέγω, οὐ πιστεύετε μοι. » Εἶπεν, ὅτι « Οὐ δύνασθε ἀκούειν τὸν λόγον μου, » ἀντί τοῦ, Οὐ βούλεσθε. Εἶτα ἐπάγει καὶ τὴν αἰτίαν, διατί οὐκ ἠδούλοντο· Διότι ἐκ τοῦ πατρὸς τοῦ οὐρανοῦ ὑμῖν ἐστὲ· ποιοῦ, λέγω; τοῦ διαβόλου. Ὑμεῖς μὲν γὰρ τὸν Θεὸν ἐαυτοὺς πατέρα ἀπονοηθέντες ἐπιγράφασθε· τὰ δὲ ἔργα ὑμῶν τὸν διάβολον ὑμῖν προσμαρτυρεῖ πατέρα γνησιώτερον· τούτου γὰρ τὰς ἐπιθυμίας θέλετε ποιεῖν· Καὶ οὐκ εἶπε, Τὰ ἔργα, ἀλλὰ, « Τὰς ἐπιθυμίας, » δεικνύς ὅτι σφόδρα ἐπιθυμητικῶς διέκειντο περὶ τὸ ψεῦδος καὶ τὸν φρόνον, ἃ ἰδιαιτάτα κακὰ τοῦ διαβόλου. « Ἐκεῖνος γὰρ ἀνθρωποκτόνος ἦν ἀπ' ἀρχῆς » ὥστε καὶ ὑμεῖς ζητοῦντές με ἀποκτείνειν, ἐκεῖνῳ εἰσκατε τῷ τὸν Ἀδάμ θανάτωσαντι. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ ἀληθείᾳ οὐχ ἔστηκεν ἐκεῖνος, » ἀλλὰ τοῦ ψεύδους ἐστὶ πατὴρ· καὶ ὑμεῖς οἷν καταψευδόμενοι μοί, καὶ λέγοντες, ὅτι οὐκ εἰμι ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ μὴ ἰστάμενοι ἐν τῇ ἀληθείᾳ, μηδὲ ἐμμένοντες τῷ ἐμῷ λόγῳ, ἐκεῖνου τέκνα ἐστὲ, τοῦ τὸ ψεῦδος τεκόντος. Ἐκεῖνος γὰρ καὶ τὸν Θεὸν πρὸς τοὺς ἀνθρώπους διέβαλε, πρὸς τὴν Εὐαν εἰπὼν, ὅτι « Φθονῶν ὑμῖν ἀπειρήξεν ὑμᾶς τοῦ ξύλου » καὶ πρὸς τὸν Θεὸν πάλιν τοὺς ἀνθρώπους διέβαλεν, ὡς τὸν Ἰώβ, λέγων· « Μὴ δωρεὰν Ἰώβ σέβεται τὸν Θεόν; » Ὅταν οὖν λαλήσῃ τὸ ψεῦδος, ἐκ τῶν ἰδίων λαλεῖ· τούτεστιν, ἀνθρώποι μὲν τῷ ψεύδει χρώμενοι, ὡς ἄλλοτρίῳ χρῶνται τούτῳ· διάβολος δὲ ὡς ἰδίῳ αὐτοῦ κέρρη-

Vers. 42, 43. « Dixit eis Jesus, Si Deus pater vester esset, diligeretis utique me. Ego enim ex Deo processi, et veni: neque enim a meipso veni, sed ille me misit. Quare loquelam meam non agnoscitis? Quia non potestis audire sermonem meum. » Postquam ejecit eos a familia Abrahæ, ipsi in arrogantia proficientes, faciunt Deum patrem suum. Ubi enim opprobavit eis quod homicidæ essent, ipsi pro defensione afferunt quod Deum vindicent, et propterea consultant contra eum, et talia dicunt. Ideo et Dominus monstrans quod plane non Deum vindicent, neque filii sint Dei, meditates eadem contra se, sicut illi arbitrabantur, sed magis adversati essent Deo, dicit: « Si Deus pater vester esset, diligeretis me. Ego enim ex Deo exivi, » in mundum videlicet, juxta adventum in carne. Non enim sum adversarius Deo, a quo veni, et ita illius vos estis inimici, me impugnantes. Quare sermonem meum non cognoscitis, neque intelligitis, neque cogitatis quæ dicam? Omnino plane propter nihil aliud, quam quod non potestis audire sermonem meum, hoc est, non vultis. Non posse enim, pro non velle ponitur: Quandiu enim in vobis odium fuerit, et mens sanguinaria, quomodo poteritis audire quæ dico?

Vers. 44-45. « Vos ex patre diabolo estis, et desideria patris vestri vultis facere. Ille homicida erat ab initio, et in veritate non stetit, quia non est veritas in eo. Cum loquitur mendacium, ex propriis loquitur, quia mendax est, et pater ejus: ego autem, quia veritatem dico, non creditis mihi. » Dixerat, Non potestis audire sermonem meum, hoc est, non vultis. Deinde subdit etiam causam, propter quam non volebant, Eo quod, inquit, ex patre illo vestro estis, quo dico? diabolo. Nam 626 vos quidem assertis vobis patrem Deum per arrogantiam, et opera vestra testantur diabolum patrem vestrum magis germanum. Nam ejus desideria vultis facere. Et non dixit Opera, sed *Desideria*, ostendens mire affectos homicidii mendacique libidine, quæ maxime propria mala sunt diaboli. « Ille enim homicida fuit ab initio, » atque ita vos quoque quærentes me occidere, similes facti estis illi, qui Adam occidit. Quin « et ille in veritate non stetit, sed mendacii pater est; » igitur et vos mentientes et dicentes, quod non sim ex Deo, et non stantes in veritate, neque manentes in meo sermone, illius filii estis, qui mendacium peperit. Nam ille et Deum apud homines criminans est, Evæ dicens, « Invidens vobis, prohibuit vos a ligno. » Et iterum apud Deum homines accusavit falso, ut Job, dicens¹⁷: « Num gratis Job colit Deum? » Cum igitur loquitur mendacium, ex propriis loquitur: hoc est, homines quidem mendacio usi, quasi re aliena utuntur eo; diabolus autem cum mendacio utitur, re propria utitur: nam ipsius est proles, et ipse proprie est mendax, et pater ejus, hoc est, mendacii

¹⁷ Gen. iii, 5. ¹⁸ Job ii, 3.

ipse est poter. Dixit enim ad Evam ¹⁹: « Quæcumque A
die comederitis, eritis sicut dii. » At hi mortem
magis vindemiarunt. « Ego autem, inquit, quia
veritatem dico, non creditis mihi. » Nihil enim
aliud potestis in me arguere, quam solam veritatem :
et hinc est illa vestra contra me rabies, quia filii
patris mendacii estis.

Υκας. 46-50. « Quis ex vobis arguet me de
peccato? Si veritatem dico vobis, quare vos non
credidistis mihi? Qui ex Deo est, verba Dei audit :
propterea vos non audistis, quia ex Deo non estis.
Responderunt igitur Judæi, et dixerunt ei : Nonne
bene dicimus nos quod Samaritanos es tu, et
dæmonium habes? Respondit Jesus : Dæmonium B
non habeo, sed cohonesto Patrem meum : et vos
ignominia effecistis me. Ego autem non quæro
gloriam meam : est qui quærat et judicet. » Quia
Dei filios seipso nominabant, inquit, Si Dei estis
filii, utique peccantem debetis odio habere. Si igitur
et me quem odio habetis, potestis arguere peccan-
tem, manifestam quod juste odio me prosequimini ;
quod si nemo me potest arguere, manifestam quod
propter veritatem exosum habetis. Quam autem ve-
ritatem? Omnino quia dixerat se Dei Filium, id
quod verissimum est. Sicut autem est « qui ex Deo
est, verba Dei audit : » ita etiam vos si Dei filii
essetis, non a me audiendo declinaretis, neque ad
mortem quæreretis eum qui e supernis venit Fillum
Dei, et ea quæ Dei erant loquentem. Igitur Dominus
quidem ita mansuete cum eis locutus **627** est :
at illi ad convicia pergunt : « Nonne bene, inquam,
dicebamus quia Samaritanus es tu, et dæmonium
habetes? » Samaritanum ipsum dicebant, quod morem
Judæicum destrueret, nempe Sabbathum : Samaritani
enim non egregie judaizabant. Dæmoniacum autem
illum vocant, fortassis quidem et hoc modo, quo
omne ejicere dæmonia dicebant in principe dæmo-
niorum ²⁰. Omnes enim qui calumniabantur ipsum
in Beelzebul dæmones ejicere, cum dicebant dæmo-
nium Beelzebul habere, in quo miracula faceret.
Fortassis autem secundum quod revelavit ipsorum
cogitationes, dæmonium eum habere cogitabant,
putantes a dæmonibus ei revelata cordis arcana. D
Quando autem dixerunt eum Samaritanum? Nus-
quam enim evangelista hoc dixit. Manifestum igitur
quod multa præterniserint evangelistæ, et non
omnia scripserint, sicut alio loco assignavimus. Igi-
tur illi quidem talia per ignominiam proferunt : ipse
autem patienter in se injurias suscipit. Nam cum
seipso filios Dei dicerent, vehementer eos arguit,
veritatem vindicans : quando autem ipsam injuria
afficiunt, non ulciscitur, docens etiam nos, quæ
contra Deum sunt, vindicare, quæ autem contra
nos, mansuete ferre, sicut et ipse mansuete dixit :
« Ego, inquit, dæmonium non habeo, sed honore

ται τῷ ψεύδει · αὐτοῦ γάρ ἐστι· γέννημα, καὶ αὐτός
ἐστὶν ὁ κυρίως ψεύστης, καὶ ὁ πατήρ αὐτοῦ, του-
τός· τοῦ ψεύδους, αὐτός ἐστιν. Εἶπε γὰρ πρὸς τὴν
Ἐύαν, ὅτι « Ἡ ἂν ἡμέρῃ φάγητε, ἐσσεσθε ὡς θεοί. »
Οἱ δὲ θάνατον μᾶλλον ἐτρογγύσαν. « Ἐγὼ δὲ, φησὶν,
ὅτι τὴν ἀλήθειαν λέγω, οὐ πιστεύετε μοι. » Οὐδὲν γὰρ
ἄλλο ἔχοντες ἔγκυλαιν, εἰ μὴ μόνον τὴν ἀλήθειαν, διὰ
τοῦτο λυσσᾶτε κατ' ἐμοῦ, ὡς υἱοὶ τοῦ πατρὸς τοῦ
ψεύδους.

« Τίς ἐξ ὑμῶν ἐλέγχει με περὶ ἀμαρτίας; Εἰ δὲ
ἀλήθειαν λέγω, διὰ τί ὑμεῖς οὐ πιστεύετε μοι; Ὁ ὢν
ἐκ Θεοῦ, τὰ ῥήματα τοῦ Θεοῦ ἀκούει. Διὰ τοῦτο ὑμεῖς
οὐκ ἀκούετε, ὅτι ἐκ τοῦ Θεοῦ οὐκ ἐστὶ. Ἀπεκρίθησαν
οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ εἶπον αὐτῷ · Οὐ καλῶς λέγομεν ἡμεῖς,
ὅτι Σαμαρείτης εἶ σύ, καὶ δαιμόνιον ἔχεις; Ἀπεκρίθη
Ἰησοῦς · Ἐγὼ δαιμόνιον οὐκ ἔχω, ἀλλὰ τιμῶ τὸν Πα-
τέρα μου, καὶ ὑμεῖς ἀτιμάζετε με. Ἐγὼ δὲ οὐ ζητῶ
τὴν δόξαν μου · ἐστὶν ὁ ζητῶν καὶ κρίνων. » Ἐπειδὴ
τοῦ Θεοῦ υἱοὺς ἑαυτοὺς ὠνόμαζον, φησὶν, ὅτι Εἰ τοῦ
Θεοῦ υἱοὶ ἐστε, πάντως τὸν ἀμαρτάνοντα ὀφείλετε
μισεῖν. Εἰ τοίνυν καὶ ἐγὼ, ὃν μισεῖτε, δύνασθε ἐλέγ-
ξαι ἀμαρτάνοντα, πρόδηλον ὅτι δικαίως μισεῖτε · εἰ
δὲ οὐκ ἔχει τις ἐλέγξαι, φανερόν ὅτι διὰ τὴν ἀλήθειαν
με μισεῖτε. Ποῖαν δὲ ἀλήθειαν; Ἡ πάντως ὅτι ἔλε-
γεν ἑαυτὸν Υἱὸν Θεοῦ, ὅπερ πανάληθές ἐστιν. « Ὁ ὢν
δὲ ἐκ τοῦ Θεοῦ, τὰ ῥήματα τοῦ Θεοῦ ἀκούει · ὡστε
καὶ ὑμεῖς, εἰ τοῦ Θεοῦ τέκνα ἦτε, οὐκ ἂν ἐμοῦ παρ-
ηκούετε, οὐδ' ἂν ἐφρονάτε κατὰ τὸ ἄνωθεν ἐλθόντος
Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ φεγγομένου. Ὁ μὲν
οὖν Κύριος οὕτω πράως · οἱ δὲ εἰς ὕβρεις χωροῦσιν. C
« Οὐ καλῶς γὰρ, φησὶν, ἐλέγομεν, ὅτι Σαμαρείτης
εἶ, καὶ δαιμόνιον ἔχεις; » Σαμαρείτην μὲν οὖν αὐτὸν
ἔλεγον, ὡς τὰ Ἰουδαϊκὰ ἔθη παραλύοντα, ὅσον τὸ τοῦ
Σαββάτου · οἱ γὰρ Σαμαρεῖται οὐκ ἀκριβῶς Ἰουδαί-
ζον · δαιμονιώντα δὲ καλοῦσιν αὐτὸν, τάχα μὲν καὶ
κατ' ἐκείνον τὸν τρόπον, καθὼ καὶ ἐν τῷ ἄρχοντι τῶν
δαιμονίων ἐκβάλλειν αὐτὸν τὰ δαιμόνια ἔλεγον. Πάν-
τες γὰρ οἱ συκοφαντοῦντες αὐτὸν ἐν Βεελζεβοῦλ ἐκ-
βάλλειν τοὺς δαίμονας, δαιμόνιον ἔχειν τὸ τοῦ Βεελ-
ζεβοῦλ, ἐν ᾧ ἐτέλει τὰ θαύματα, ἔλεγον. Τάχα δὲ καὶ
καθὼ ἀνεκάλυπτεν αὐτῶν τὰ διανοήματα καὶ τὰ ἐνθυ-
μήματα, δαιμόνιον αὐτὸν ἔχειν ἐνόμιζον, οἰόμενοι
παρὰ δαιμόνων αὐτῷ τὰ κρυπτὰ τῆς καρδίας αὐτῶν
ἐπιγινώσκεισθαι. Πότε δὲ εἶπον αὐτὸν Σαμαρείτην ·
Οὐδαμῶς ὁ εὐαγγελιστὴς τοῦτο εἶρηκεν. Ἐκ τούτου
οὖν δῆλον ὅτι πολλὰ παρέλειψαν οἱ εὐαγγελισταί, καὶ
οὐκ ἅπαντα συνεγράψαντο, καθὰ καὶ ἀλλαγῶ ἐπι-
σημνήσαμεθα τοῦτο αὐτό. Ἐκεῖνοι μὲν οὖν τοιαῦτα
ὕβριζουσιν, αὐτὸς δ' ἀνεξικακῶς τὰς εἰς αὐτὸν ὕβρεις
δέχεται. Ὅτε μὲν γὰρ ἑαυτοὺς υἱοὺς Θεοῦ ἔλεγον,
σφοδρῶς αὐτοὺς ἐλέγχει, τὴν ἀλήθειαν ἐκδικῶν · ὅτε
δὲ αὐτὸν ὕβριζουσιν, οὐκ ἀμύνεται, διδάσκων καὶ
ἡμᾶς, τὰ μὲν εἰς Θεὸν ἐκδικεῖν, τὰ δὲ εἰς ἡμᾶς αὐ-
τοὺς πράως φέρειν · ὡπερ οὖν καὶ αὐτὸς ἡμέρως,
« Ἐγὼ, φησὶ, δαιμόνιον οὐκ ἔχω, ἀλλὰ τιμῶ τὸν Πα-
τέρα μου. » Πῶς δὲ ἐτίμα τὸν Πατέρα; Ἐκδικῶν αὐ-
τὸν, καὶ οὐκ ἀνεχόμενος αὐτοὺς, τοὺς μαιψόνους καὶ

¹⁹ Gen. iii, 5. ²⁰ Matth. x, 34.

φεύστας, τοῦ Σωτῆρος καὶ ἀληθοῦς υἱοὺς ὀνομάζεσθαι. Ὑμεῖς οὖν, φησί, διδοτε τὸν Πατέρα μου τιμῶ ὑβριζόμενον παρ' ὑμῶν, συκοφαντούντων αὐτὸν. πατέρα ὑμέτερον εἶναι, διὰ τοῦτό με ἀτιμάζετε. Ἄλλ' εἰ κἀγὼ ἑμαυτὸν οὐκ ἐκδικῶ, ἀνέχομαι δὲ ὑβριζόμενος, μὴ νομίζετε ἀνεκδίκητον ἐσθῆσθαι τὴν ὑβριν ταύτην. Ἔστι γὰρ ὁ Πατήρ, ὃς ἐμὲ ἐκδικήσει τὸν διὰ τοῦτο ὑβριζόμενον, ὅτι αὐτὸν ἐκδικῶ, καὶ οὐκ ἀνέχομαι ἁμῶν ποιούντων ἑαυτοὺς υἱοὺς ἐκείνου. Ἔστιν οὖν ὁ ζητῶν τὴν ἐμὴν δόξαν, καὶ μὴ μόνον ζητῶν, ἀλλὰ καὶ δυνάμενος κρίναι καὶ καταδικάσαι τοὺς ἀλόγῳ ὑβρίζοντάς με. Πολλάκις γὰρ τις ζητεῖ μὲν ἐκδικηθῆναι τὴν ὑβριν, οὐ δύναται δὲ αὐτὸς κρίναι· ὁ γοῦν Πατήρ καὶ ζητεῖ τὴν τοῦ Υἱοῦ δόξαν, καὶ δύναται κρίναι. Διὰ τοῦτο οὖν εἶπεν· « Ἔστιν ὁ ζητῶν καὶ κρίνων. »

« Ἀμήν, ἀμήν λέγω ὑμῖν, ἐάν τις τὸν λόγον πῶν ἐμὸν τηρήσῃ, θάνατον οὐ μὴ θεωρήσῃ εἰς τὸν αἰῶνα. Εἶπον οὖν αὐτῷ οἱ Ἰουδαῖοι· Νῦν ἐγνώκαμεν, ὅτι δαιμόνιον ἔχεις. Ἀβραάμ ἀπέθανε, καὶ οἱ προφῆται, καὶ σὺ λέγεις· Ἐάν τις τὸν λόγον μου τηρήσῃ, οὐ μὴ γεύσεται θανάτου εἰς τὸν αἰῶνα. » Ὡ τῆς φιλανθρωπίας! Ἐκείνοι μὲν ὑβρίζουσιν, αὐτὸς δὲ τὴν περὶ τῆς δόξης αὐτοῦ ζήτησιν καὶ ἐκδικήσιν τῷ Πατρὶ ἀνατιθεῖς, εἰς παραίνεσιν καὶ διδασκαλίαν τρέπεται, εὐεργετῶν τοὺς ὑβρίζοντας. Οὕτω δὲ καὶ ἡμᾶς ἀμύνεσθαι τοὺς ἐχθρούς. Τί οὖν αὐτοῖς εἶπεν; « Ἐάν τις τὸν λόγον μου τηρήσῃ· τοῦτέστιν, ἐάν μετὰ τοῦ πιστεῦσαι, καὶ βίον ἔχη καθαρὸν· τότε γὰρ τηρεῖ τις ἀληθῶς τὴν τοῦ Κυρίου διδασκαλίαν, ὅτε καὶ καθαρὸν ἔχει βίον· ὁ τοιοῦτος οὖν οὐκ ἔψεται θάνατον, ὅν οἱ ἁμαρτωλοὶ θνήσκουσιν, εἰ; τὸν αἰῶνα τὸν μέλλοντα ἀθανάτην κολλάσει παραδιδόμενοι, καὶ τῆς ὄντως ζωῆς ἀποκρίπτοντες. Ἄμα δὲ καὶ αἰνίττεται αὐτοῖς, ὅτι Ἐάν ὁ τὸν λόγον μου τηρῶν, οὐκ ἀποθνήσκει, πολλοῦ γε δὴ ἐγὼ. Τί οὖν φοβάτε κατ' ἐμοῦ, τοῦ τοσοῦτον μὴ δυναμένου κρατηθῆναι θανάτῳ, ὥστε καὶ ἄλλοις μάλλον χαρίζεσθαι τὴν ὄντως ζωὴν; Οἱ γὰρ πιστεύοντες, κἀν ἀποθάνωσι φυσικῶς, ὅμως ἐν Θεῷ ζῶσιν. Ἄλλ' οἱ Ἰουδαῖοι τί πρὸς ταῦτά φασι; Δαιμονίῳ αὐτὸν ὀφονται, ὡς ἀλλόκοτά τινα ἐκ φρενοβλαθείας λέγοντα. Οἱ γὰρ τοὺς λόγους τοῦ Θεοῦ ἐνωτισάμενοι ἀπέθανον, Ἀβραάμ καὶ οἱ προφῆται, καὶ οἱ τοὺς σὺς ἐνωτιζόμενοι, οὐ θανοῦνται; Ὅντως νῦν, φασίν, ἐγνώκαμεν πεπληροφορημένως καὶ βεβαίως, ὅτι δαιμονίῳ, τοιαῦτα λέγων.

« Μὴ σὺ μειζων εἰ τοῦ πατρὸς ἡμῶν Ἀβραάμ, ἔστις ἀπέθανε, καὶ οἱ προφῆται ἀπέθανον; Τίνα σεαυτὸν ποιεῖς; Ἀπεκρίθη ὁ Ἰησοῦς· Ἐάν ἐγὼ δοξάζω ἑμαυτὸν, ἡ δόξα μου οὐδὲν ἐστίν. Ἔστιν ὁ Πατήρ μου ὁ δοξάζων με, ὃν ὑμεῖς λέγετε, ὅτι Θεὸς ὑμῶν ἐστι, καὶ οὐκ ἐγνώκατε αὐτόν· ἐγὼ δὲ οἶδα αὐτόν, καὶ ἐάν εἶπω, ὅτι οὐκ οἶδα αὐτόν, ἔσομαι ὅμοιος ὑμῖν ψεύστης· ἀλλ' οἶδα αὐτόν, καὶ τὸν λόγον αὐτοῦ τηρῶ. » Μὴ συνιέντες οἱ ἀσύνετοι ποῖον θάνατον ὁ Κύριος ἔλεγε μὴ ἄπτεσθαι τῶν εἰς αὐτόν πιστευόντων, φθέγγονται πρὸς αὐ-

Patrem meum. » Quomodo autem honorabat Patrem? Ulciscens illum, et non sinens eos qui homicidæ erant ac mendaces, Salvatoris et veritatis filios nominari. Vos igitur, inquit, eo quod honoro Patrem meum, quem vos injuria afficitis, dum falso affirmatis ipsum esse Patrem vestrum, propterea me ignominia afficitis; sed quamvis ego meipsum non vindico, sed cum injuria afficior, sustineo: ne existimetis inultam fore injuriam hanc. Est enim Pater, qui me ulciscitur, quia propterea injuria affector, quod ipsum ulciscor, et non patior vos, qui vos illius filios asseritis. Est igitur qui quærit gloriam meam, qui et potest judicare, et condemnare eos, qui me injuria afficiunt. Sæpe enim quis quærit ulcisci, et nequit ipse judicare. Igitur Pater et quærit Filii gloriam, et potest judicare: propterea dixit: « Est qui quærit, et judicat. »

VERS. 51, 52. « Amen, amen dico vobis, si quis sermonem meum servaverit, mortem non videbit in æternum. Dixerunt ergo illi Judæi: Nunc cognovimus quod dæmonium habes. Abraham mortuus est, et prophetæ: et tu dicis: Si quis sermonem meum servaverit, non gustabit mortem in æternum. » O misericordiam! Illi quidem injuria afficiunt, ipse autem quæstionem de gloria sua, et defensionem Patri permittens, ad admonitionem et doctrinam vertitur, benefaciens his, qui injuria persequuntur. Ita oportet etiam nos ulcisci inimicos. Quid igitur illis dixit? « Si quis sermonem meum servabit, » hoc est, credendo simul et vitam habet puram: tunc enim quis vere tenet **628** doctrinam Domini, quando et puram habet vitam: talis igitur non videbit mortem, qua peccatores moriuntur, et in futuro sæculo immortalis supplicio traduntur, et vera vita excidunt. Insuper etiam significat eis, quod Si qui sermonem meum servat, non moritur, quanto minus ego? Quid igitur sævitis contra me? a quo tam procul abest ut detinear a morte, ut et aliis magis veram conferam vitam. Nam qui credunt, quamvis moriantur naturaliter, attamen in Deo vivunt. Sed Judæi quid ad hæc dicunt? Dæmonio ipsum agi putant, quod aliena quædam quasi mente captius diceret. Nam qui sermones Dei auribus perceperunt, mortui sunt, D Abraham et prophetæ, et qui tuos auscultant, non morientur? Profecto nunc, aiunt, cognovimus multis et copiosis argumentis quod dæmoniis actus hæc dicas.

VERS. 53-55. « Nunquid tu major es patre nostro Abraham, qui mortuus est, et prophetæ mortui sunt? Quem tu teipsum facis? Respondit Jesus: Si ego glorifico meipsum, gloria mea nihil est. Est Pater meus qui glorificat me, quem vos dicitis Deum vestrum esse, et tamen non cognovistis eum: ego autem novi eum, et si dixero quod non noverim eum, ero similis vobis mendax: sed novi eum, et sermonem ejus servo. » Insipientes illi cum non intelligerent de qua morte Dominus diceret, quæ credentes in se læsura non esset, loquuntur ad

cum stultissima quædam et insipientissima verba. A τὸν ἀλόγιστα τίνα καὶ ἀνόητα. Ὅρα γὰρ πῶς Vide enim quomodo respondent : « Num tu major es patre nostro Abraham? » Et utique sic oportebat dicere, Num tu major es Deo? Hi sermone Dei audito mortui sunt : et qui tuum audiunt, non moriuntur? sed non sic : et quid dicunt? Volentes eum ostendere et Abrahamo minorem : « Num tu major es, aiunt, patre nostro Abraham? » Ipse autem Dominus non revelat eis de qua morte dixerit : quod autem Abrahamo præstantior sit, persuadet eos paulo post. At quod dicunt : « Quem tu teipsum facis? » contumeliose dicunt : Tu qui nullius momenti es, qui fabri filius, qui ex Galilæa, « quem teipsum facis? » Non opera, neque veritas, neque Scriptura, sed tu, « quem teipsum facis? » rapis enim gloriam. At Dominus : « Si ego glorifico meipsum, gloria mea nihil est, » sicut vos putatis : nunc autem est alius qui glorificat me, Pater meus. Glorificat enim ipsum semper, atque id per prophetias de illo, et per testimonia de cælis, et per innumera et innumera miracula. Hunc autem vos Patrem, inquit, dicitis quod sit Deus vester. Sed neque ut mema Patrem ipsum agnoscitis, neque ut Deum vestrum. Nam si ut Patrem meum illum agnosceretis, honore utique Filium ejus prosequeremini : nunc autem dum Filium non colitis, manifestum quod non cognoscitis illum ut Patrem meum. Sed neque ut Deum **629** cognoscitis illum ; alioqui timeretis sermones ejus ut Dei : nunc autem usque adeo contemnitis eum, ut cum ille præceperit, « Ne occidas ²¹, » vos meditemini mortem meam, idque cum non possitis me arguere de peccato. Ex his igitur manifestum quod eum modis omnibus ignoretis. Ego vero scio eum naturaliter, omnem ejus notitiam habens. Qualis enim sum ego, talis et Pater. Igitur quia scio meipsum, et illum scio. « Si autem dixero quod nesciam eum, ero similis vobis mendax. » Nam vos quidem per arrogantiam dicendo quod eum sciatis, mentimini : atqui ego cum sciam eum, si dixero me nescire, negabo veritatem. Quam igitur conjecturam affers quod scias eum? Quia, inquit, sermonem ejus servo : sermonem vocando mandata. Neque enim adversarius sum illi, neque adversarius Deo arroganter loquor, neque mandata ejus solvo. Vos autem quia sermonum ejus transgressores estis, captique malis concupiscentiis constringimini, et cædes sititis, et alia multa lege interdicta concupiscendo facitis, manifeste declaratis vos ignorare illum. Nam si cognovissetis, servaretis utique sermonem ejus, id est mandata. Quidam autem sic intelligunt : « Servo sermonem ejus, » id est propterea scio eum, quia habeo in meipso rationem essentialis ejus nil differentem, id est definitionem : et eadem natura sermonem, quem Pater habet, hunc ego sermonem in nullo minorem et ipse habeo ; nam eadem est natura et idem sermo substantiæ Patri et Filio : et

ἀποκρίνονται· « Μὴ σὺ μείζων εἶ τοῦ πατρὸς ἡμῶν Ἀβραάμ; » Καὶ μὴ οὕτως ἔδει αὐτοὺς εἰπεῖν· Μὴ σὺ μείζων εἶ τοῦ Θεοῦ; Οἱ τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ ἀκούσαντες, ἀπέθανον· καὶ οἱ τὸν σὸν ἀκούοντες, οὐκ ἀποθάνονται; Ἄλλ' οὐχ οὕτως, ἀλλὰ τί φασι; Βουλόμενοι δεῖξαι αὐτὸν καὶ τοῦ Ἀβραάμ ἐλάττονα, « Μὴ σὺ μείζων εἶ, λέγουσι, τοῦ πατρὸς ἡμῶν Ἀβραάμ; » Αὐτὸς δὲ ὁ Κύριος, περὶ μὲν ποίου θανάτου εἰρηκεν, οὐκ ἀποκαλύπτει αὐτοῖς· ὅτι δὲ τοῦ Ἀβραάμ κρείττων ἐστὶ, πείθει αὐτοὺς μικρὸν ὑποκατιῶν. Τὸ δὲ, « Τίνα σὺ σεαυτὸν ποιεῖς; » ὑβριστικῶς λέγουσι· Σὺ ὁ μηδενὸς ἄξιος λόγου, ὁ τοῦ τέκτονος υἱός, ὁ ἐκ Γαλιλαίας, « τίνα σεαυτὸν ποιεῖς; » Οὐ τὰ ἔργα, οὐδὲ ἡ ἀλήθεια, οὐδὲ αἱ Γραφαὶ, ἀλλὰ, « σὺ τίνα ποιεῖς σεαυτὸν; » ἀρκάζεις γὰρ τὴν δόξαν. Ὁ δὲ Κύριος· « Ἐὰν ἐγὼ δοξάζω ἑμαυτὸν, ἡ δόξα μου οὐδὲν ἐστίν, » ὡς ὑμεῖς δοκεῖτε· νῦν δὲ ἔστιν ἄλλος ὁ δοξάζων με, ὁ Πατήρ μου. Ἐδόξαζε γὰρ αὐτὸν διὰ πάντος, τοῦτο μὲν διὰ τῶν περὶ αὐτοῦ προφητειῶν, τοῦτο δὲ καὶ διὰ τῆς ἐξ οὐρανῶν μαρτυρίας, τοῦτο δὲ διὰ τῶν μυρίων καὶ ἀπείρων θαυμάτων. Τοῦτον δὲ τὸν Πατέρα ὑμεῖς, φησὶ, λέγετε, ὅτι Θεὸς ὑμῶν ἐστίν· ἀλλ' οὕτως ὡς Πατέρα ἐμὸν αὐτὸν ἐπιγινώσκετε, οὕτως ὡς Θεὸν ὑμῶν. Εἰ γὰρ ὡς Πατέρα ἐμὸν αὐτὸν ἐπιγινώσκετε, ἐτιμήσατε ἂν τὸν Υἱὸν αὐτοῦ· νῦν δὲ τὸν Υἱὸν μὴ τιμῶντες, εὐδελον, ὅτι οὐ γινώσκετε αὐτὸν ὡς Πατέρα ἐμὸν. Ἄλλ' οὐδὲ ὡς Θεὸν ἀπλῶς ἐπιγινώσκετε αὐτόν· ἢ γὰρ ἂν ἐτρέμετε τοὺς λόγους αὐτοῦ ὡς Θεοῦ· **C** νῦν δὲ τοσοῦτον καταφρονεῖτε αὐτοῦ, ὥστε, « Μὴ φρονέση, » κείνουν νομοθετήσαντος, ὑμεῖς φονάτε κατ' ἐμοῦ, καὶ ταῦτα, μὴ ἔχοντές με ἐλέγγειν περὶ ἀμαρτίας. Ἐκ τούτων οὖν ἔβλεπον, ὅτι ἀγνοεῖτε αὐτὸν παντάπασιν. Ἐγὼ δὲ οἶδα αὐτὸν φυσικῶς, πάντως τὴν αὐτοῦ γνώσων ἔχων. Οἷός γάρ εἰμι ἐγὼ, τοιοῦτος καὶ ὁ Πατήρ· ἐπεὶ οὖν οἶδα ἑμαυτὸν, κἀκεῖνον οἶδα. « Ἐὰν δὲ εἶπω, ὅτι οὐκ οἶδα αὐτόν, ἔσομαι ὁμοῖος ὑμῶν ψεύστης, » Ὑμεῖς μὲν γὰρ, εἰδέναι αὐτόν ἀλαζονεύμενοι, ψεύδεσθε· ἐγὼ δὲ εἰδῶς αὐτόν, εἰ εἶπω μὴ εἰδέναι, ἀρνούμαι τὴν ἀλήθειαν. Τί οὖν τεκμηριον δίδως τοῦ εἰδέναι αὐτόν; Ὅτι, φησὶ, « τὸν λόγον αὐτοῦ τηρῶ, » λόγον λέγων τὰς ἐντολάς αὐτοῦ. Οὕτως γὰρ ἐναντιοῦμαι ἐκεῖνῳ, ἢ ὡς ἀντιθεὸς ἀλαζονεύομαι, οὕτως τὰς ἐντολάς αὐτοῦ παραλύω. Ὑμεῖς δὲ ἐπεὶ τῶν ἐντολῶν αὐτοῦ παραβάται· ἀλλίσκεσθε, ἐπιθυμίαις τε πονηραῖς ἐνεχόμενοι, καὶ φόνον διψῶντες, καὶ τὰλλα ἐπιθυμητικῶς τὰ ἐν τῷ νόμῳ ἀπειρημένα τελούντες, φανερῶς γνωρίζεσθε ἀγνοοῦντες αὐτόν. Εἰ γὰρ ἐγινώσκετε, ἐτηρεῖτε ἂν τὸν λόγον αὐτοῦ, τουτέστι, τὰς ἐντολάς. Τινὲς δὲ οὕτως νοοῦσι τὸ, « Τηρῶ τὸν λόγον αὐτοῦ, » τουτέστι, διὰ τοῦτο οἶδα αὐτόν, ὅτι ἔχω ἐν ἑμαυτῷ ἀπαράλλακτον τὸν λόγον τῆς οὐσίας αὐτοῦ, τουτέστι, τὸν ὀρισμὸν· καὶ ὃν ἂν λόγον φύσεως ὁ Πατήρ ἔχη, τοιοῦτον τὸν λόγον καὶ αὐτὸς ἔχω· ἢ αὐτὴ γὰρ ἐστὶ φύσις, καὶ ὁ αὐτὸς λόγος τῆς οὐσίας Πατρί τε καὶ Υἱῷ· ὥστε οἶδα τὸν

²¹ Exod. xx, 13; Deut. v, 16.

Πατέρα · καὶ γὰρ τὸν λόγον αὐτοῦ τῆς οὐσίας ἀπο- A
σώζω ἀπαράλλακτον. Τὸ δὲ σχῆμα τοῦτο τοῦ λόγου
σύνηθες παρὰ τῇ Γραφῇ, ὡς τὸ, « Δὸς ἡμῖν βοήθειαν
ἐκ θλίψεω·, καὶ ματαία σωτηρία ἀνθρώπου. » Ἐν-
ταῦθα γὰρ τὸ, « καὶ, » ἀντὶ τοῦ, « γὰρ, » κεῖται· ὥστε
εἶναι τὸ λεγόμενον τοιοῦτον· « Δὸς ἡμῖν βοήθειαν·
μὰταία γὰρ σωτηρία ἀνθρώπου. » Οὕτω κἀνταῦθα·
« Οἶδα αὐτὸν, καὶ τὸν λόγον αὐτοῦ τηρῶ. » τὴ γὰρ,
« καὶ, » ἀντὶ τοῦ, « γὰρ, » κεῖται· « Τὸν γὰρ λόγον αὐ-
τοῦ, φησὶ, τηρῶ. »

Ἐβραὰμ ὁ πατὴρ ὑμῶν ἠγαλλιάσατο, ἵνα ἴδῃ τὴν
ἡμέραν τὴν ἐμήν· καὶ εἶδε, καὶ ἐχάρη. Εἶπον οὖν οἱ
Ἰουδαῖοι πρὸς αὐτόν· Πεντήκοντα οὕπω ἔχεις ἔτη,
καὶ Ἐβραὰμ ἐώρακας; Εἶπεν οὖν αὐτοῖς· Ἄμην,
ἀμην λέγων ὑμῖν, πρὶν Ἐβραὰμ γενέσθαι, ἐγὼ
εἰμι. Ἦσαν οὖν ἰθιους, ἵνα βάλωσιν ἐπ' αὐτόν. Ἰη-
σοῦς δὲ ἐκρύβη, καὶ ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ ἱεροῦ, διελθὼν
διὰ μέσου αὐτῶν· καὶ παρήγεν οὕτως. Ἐνταῦθα
κατασκευάζει, ὅτι μείζων ἐστὶ τοῦ Ἐβραὰμ. Ἐπει
γὰρ ἐκεῖνοι προέφερον αὐτῷ· « Μὴ σὺ μείζων εἶ
τοῦ πατρὸς ἡμῶν Ἐβραὰμ; » φησὶν ἐνταῦθα, ὅτι
Ναὶ μείζων εἰμι. « Ἐκεῖνος γὰρ τοὶ ἠγαλλιάσατο,
ἵνα ἴδῃ τὴν ἡμέραν τὴν ἐμήν· » τουτέστι, περι-
σπούδαστον καὶ εὐκταίαν εἶχε ταύτην καὶ χαρὰς
πρόξενον, δηλονότι πάντως ἐπ' εὐεργεσίᾳ γενομέ-
νην, ὡς καὶ οὐ μικροῦ τινος, οὐδὲ τυχόντος οὕσαν
ἡμέραν, ἀλλὰ μείζονος. Ἡμέραν δὲ λέγει τὸν σταυ-
ρόν. Τοῦτον γὰρ προετύπου ὁ Ἐβραὰμ ἐν τῇ τοῦ
Ἰσαὰκ προσαγωγῇ, καὶ τῇ τοῦ κριοῦ θυσίᾳ. Ὡς
γὰρ ἐκεῖνος τὰ ξύλα, οὕτως ὁ Κύριος τὸν σταυρὸν C
ἐβάστασε· καὶ ὡς ἀφείθη μὲν Ἰσαὰκ, ἐτύθη δὲ ὁ
κρίος· οὕτως ὁ μὲν θεὸς ἐκτὸς πάθους, τῷ δὲ ἀν-
θρώπινῳ καὶ τῇ σαρκὶ ἐπάθε. Ταύτην τὴν ἡμέραν
τὴν τοῦ σταυροῦ Ἐβραὰμ προῖδὼν ἐχάρη, ὡς κο-
σμητικῆς γεννησομένης σωτηρίας. Ἄμα δὲ δείκνυσιν
ἐνταῦθα αὐτοὺς ἀλλοτρῖους τοῦ Ἐβραὰμ, εἴ γε ἐφ'
οἷς ἐκεῖνος ἔλαiren, οὕτοι λυτῶσι καὶ μαλινονται.
Δηλοῖ δὲ, ὅτι οὐκ ἔκων ἐπὶ τὸ πάθος ἔρχεται, εἴ γε
ἐπαινεῖ τὸν ἡσθέντα ἐπὶ τῷ σταυρῷ· τοῦτο γὰρ, ὡς
εἴρηται, σωτηρία τῆς οἰκουμένης. Ἄλλοι δὲ ἡμέραν
τὸν ἅπαντα καιρὸν νοοῦσι τῆς τοῦ Χριστοῦ παρου-
σίας, ἣν ὁ Ἐβραὰμ προεδῶς ἐχάρη, ὅτι ἐξ αὐτοῦ
καὶ τοῦ σπέρματος αὐτοῦ ἀναστήσεται ὁ Σωτὴρ.
Καὶ τάχα οὐ μόνος ὁ Ἐβραὰμ ἐχάρη, ἀλλὰ καὶ πάν-
τες, ὡς Δαυὶδ λέγει· « Αὕτη ἡ ἡμέρα, ἣν ἐποίησεν ὁ
Κύριος· ἀγαλλιασώμεθα, καὶ εὐφρανθῶμεν ἐν αὐτῇ. »
Αὐτὸς μὲν οὖν ταῦτα. Οἱ δὲ, μὴ δυνάμενοι φθάσαι
εἰς τὸ ὕψος τῶν λεγομένων, οὕτε ἀνέχονται ἐρωτη-
σαι καὶ μαθεῖν, τίνα φησὶν ἡμέραν, ἣν εἶδεν
Ἐβραὰμ· ἀλλὰ καὶ μάλλον διαχλευάζουσιν, ὡς μα-
νωδῶ τινὰ φθεγγόμενον. « Πεντήκοντα γὰρ, φησὶν,
ἔτη οὕπω ἔχεις, καὶ Ἐβραὰμ ἐώρακας; » Τοῦτο δὲ
εἶπον, νομίζοντες τὸν Κύριον ἐγγὺς εἶναι τῶν πεν-
τήκοντα, καὶ τοὶ περίπου τριάκοντα καὶ τρία ἔτη
τότε γεγονότα. Τίνος δὲ ἕνεκεν οὐκ εἶπον· Τεσσαρά-
κοντα ἔτη οὕπω ἔχεις, ἀλλὰ, « Πεντήκοντα; » Πε-
ριτῶν μὲν τὸ τοιοῦτον ἐρώτημα. Ἀπλῶς γὰρ οὕτως

ita scio Patrem : nam et sermonem ejus substantiæ
conservo in nullo minorem. Est autem hæc figura
consueta in Scriptura, ut cum dicitur : « Da nobis
auxilium de tribulatione, et vana salus hominis. »
Hoc loco enim conjunctio « et, » pro, « enim, »
ponitur : ut quod dicitur, hunc habeat sensum :
« Da nobis auxilium, vana enim salus hominis ».
Sic etiam hoc loco : « Scio illum, et sermonem ejus
servo, » conjunctio « et, » pro « enim, » ponitur :
« Sermonem enim ejus, inquit, servo. »

VERS. 56-59. « Abraham pater vester exsultavit
ut videret diem meum : et vidit, atque gavisus est.
Dixerunt ergo Judæi ad eum : Quinquaginta annos
nondum habes, et Abraham vidisti? Dixit eis Jesus,
Amen amen dico vobis, antequam Abraham fieret,
ego sum. Tollebant ergo lapides, ut jacerent in
eum. Jesus autem abscondit se, et exiit e templo,
transiens per medium ipsorum, et præterit sic. » Hoc
loco docet quod major sit Abrahamo. Quia enim
illi dicebant ei : « Num tu es major patre nostro
Abraham? » dicit hoc loco : Etiam major sum.
« Etenim ille exsultavit, ut videret diem meum, »
hoc est, desideratum et optatum habuit illum, et
gaudii auctorem, scilicet, eo quod in beneficium
cederet, et non parvi alicujus neque vulgaris esset
dies, sed magni. Diem autem dicit crucem. 630
Nam præfigurabat illam Abraham in oblatione
Isaac, et arietis sacrificio ²³. Sicut enim illic Isaac
ligna, ita Dominus crucem portavit : et sicut relic-
tus quidem est Isaac, immolatus autem aries, ita
et Deus quidem alienus est a passione, in humana
autem natura et carne passus est, Hunc diem cru-
cia cum prævidisset Abraham, gavisus est, et quod
futurus esset in salutem mundi. Insuper hoc loco
ostendit eos alienos esse ab Abraham, siquidem de
quibus ille gaudebat, hi insaniebant. Significat au-
tem quod non invitus passionem aggredietur : si-
quidem laudat eum qui exsultavit propter crucem.
Nam inde (ut dictum est) salus orbis. Alii autem
intelligunt per diem omne tempus adventus Christi,
quod cum Abraham prævidisset, gavisus est, quod
ex ipso et semine ejus surrecturus esset Salvator.
Et fortassis non solus Abraham gavisus est, sed
et omnes, sicut David dicit ²⁴ : « Hæc est dies quam
D fecit Dominus, exsultemus et lætemur in ea. » Et
ipse quidem hæc dixit; at illi non poterant pertin-
gere ad sublimitatem dictorum, neque dignabantur
interrogare vel discere quis esset dies ille, quem
vidisset Abraham : imo irrident eum ut insana qua-
dam loquentem. « Quinquaginta enim, inquit,
annos nondum habes, et Abraham vidisti? » Hoc
autem dicebant, existimantes Dominum ferme quin-
quaginta annorum esse : tametsi tunc triginta et
tres tantum annos haberet. Quare autem non dixe-
runt, Quadraginta annos nondum habes, sed quinquag-
inta? Curiosior sane hæc interrogatio. Nam sim-
pliciter sic incidit eis, ut memores essent quinquaginta

²² Psal. lix, 13. ²³ Gen. xii, 1 seqq. ²⁴ Psal. cxvii, 24.

giuta annorum. Veruntamen dicunt quidam, quinquagesimum eis annum ad honorem anni Jubilæi dictum, quo et servos liberos dimittebant, et possessiones emptæ reddebantur, et omnia alia perliciebantur, quæ ad honorem Dei constituta ²⁵. At Dominus quid dicit? « Antequam Abraham fieret, ego sum. » Vide, non dicit, Antequam Abraham fieret, ego eram: sed, « sum. » Istud enim verbum, « Sum, » Deo proprie convenit, eo quod perpetuus sit et sempiternus, id quod hoc verbum significat. Itaque Pater ejus in veteri lege hoc verbo utitur, « Ego sum qui sum ²⁶. » De Abraham vero dixit *fieret*, merito, tanquam de corruptibili. Nam qui factus est, et corrumpitur. Verbum autem Sum, divinam et ab omni corruptione alienam sempiternitatem significat. Quapropter et Judæi existimantes hoc blasphemum verbum (soli enim Deo convenit) « tulerunt lapides » contra eum. At ipse iterum delitescit, se humilians, ne ante tempus moriatur. Quomodo autem se occultat? Non in angulum templi se conjecit, neque in domunculam quamdam fugit, neque post parietem vel columnam se incurravit, sed sua magna potestate invisibilem **631** se fecit insidiatoribus, quamvis per medium illorum exiret. Et « præterivit sic, » id est transiit simpliciter et absque labore. Vide autem quomodo ipse quidem omnia quæ debebat, implevit. Nam ipse quidem satis eos docuit et de se, et de Patre, et monstravit eis nobilitatem et libertatem veram, quæ a peccatis libera est, et quod sola servitus peccati cæca: et in summa, nihil eorum quæ oportebat, reliquit: illi autem lapidant eum. Ideo relinquit illos, quia non ultra correctionem recipiebant. Adnota autem quod lapidantes illum, hi erant de quibus dixit evangelista quod crediderint in eum, ita fides illorum non erat fides, sed temporaria quædam et frigida affectio in his quæ Christo dicebantur.

CAPUT IX.

De cæco a nativitate.

VERS. 1, 2. « Et præteriens Jesus vidit hominem cæcum a nativitate, et interrogaverunt eum discipuli ejus, dicentes: Rabbi, quis peccavit, hic, an parentes ejus, ut cæcus nasceretur? » Exiit quidem de templo Dominus, ut furor Judæorum mitigaretur: ad sanandum autem cæcum convertitur, etiam per hoc signum duritiam et impersuasibilitatem eorum frangere conans, tametsi nihil illis prodesset. Insuper et ostendit eis quod non sine causa neque arroganter dixerit: « Priusquam Abraham fieret, ego sum ²⁷. » Ecce enim miraculum facit, quale nullus unquam prius. Nam etsi quis aperuerit oculos cæci, non tamen cæci nati. Manifestum igitur quod Deus sit, et ante Abraham, qui fecit hoc quod a sæculo non factum est. Dedita autem opera ad cæcum venit, non ille ad ipsum. Proinde et discipuli cum vidissent eum tam intente

Α ἐπελθὼν αὐτοῖς, ἐμνήσθησαν τῶν πενήκοντα ἐτῶν. Πλὴν φασὶ τινες, ὅτι διὰ τὸ πενήκοντον ἔτος αὐτοῖς διὰ τιμῆς ἀγεσθαι, τὸν ἰωδηλαῖόν φημι ἐνιαυτὸν, καθ' ὃν καὶ δούλους ἤλευθεροῦν, καὶ κτήσεως ὠνητῶν παρεχώρουν, καὶ τ' ἄλλα πάντα ἐτίλουν, ὅσα εἰς Θεοῦ τιμὴν ἔφερον. Ὁ δὲ Κύριος τί φησι; « Πρὶν Ἀβραὰμ γενέσθαι, ἐγὼ εἰμι. » Ὅρα, οὐκ εἶπε· Πρὶν Ἀβραὰμ γενέσθαι, ἤμην, ἀλλ' « Εἰμί. » Αὕτη γὰρ ἡ λέξις τὸ, « Εἰμί, » ἐπὶ Θεοῦ κυριωτέρα, ἅτε τοῦ διγενεῶς εἶναι καὶ ἀεὶ σημαντικὴ ὡς περ οὖν καὶ ὁ Πάτερ αὐτοῦ ἐν τῇ Παλαιᾷ, ταύτη κέχρηται. « Ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν. » Ἐπὶ δὲ τοῦ Ἀβραὰμ εἶπε τὸ, « Γενέσθαι, » εἰκότως, ὡς φθοροῦ. Τὸ γὰρ γεγονός, καὶ φθαίρεται· τὸ δὲ, « Εἰμί, » πάσης φθορᾶς ἀμειβίαν καὶ ἀϊδίσητα θεῖαν ἐμφαίνει. Διὰ καὶ αὐτοὶ βλάσφημον τὸ ῥῆμα νομίσαντες (Θεῷ γὰρ μόνῳ ἀρμόζει), « ἤρην λίθους » ἐπ' αὐτὸν· αὐτὸς δὲ κρύπτεται· πάλιν συστελλόμενος, ἵνα μὴ πρὸ καιροῦ ἀποθάνῃ. Πῶς δὲ ἄρα κρύπτεται; Οὐκ εἰς γυνίαν τοῦ ἱεροῦ δεδουκῶς, οὐδ' εἰς οἰκίσκον καταφυγῶν, ἢ ὅπισω τοῦ χοῦ καὶ στύλου περικάμψας, ἀλλ' ἐξουσία θεῖκη ἄρατον ἑαυτὸν τοῖς ἐπιβουλεύουσι καταστήσας, καίτοι διὰ μέσου αὐτῶν ἐξιών. « Καὶ παρήγεν οὕτω· » τούτέστι, εἰήρχετο ἀπλῶς οὕτω καὶ ἀπράκτως ἐν τῷ τέως. Ὅρα δέ μοι, πῶς αὐτὸς μὲν πάντα τὰ ἑαυτοῦ πεπλήρωκεν. Ἰκανῶς τε γὰρ αὐτοῦς ἐδίδαξε, καὶ περὶ ἑαυτοῦ καὶ τοῦ Πατρὸς, καὶ τὴν ὄντως εὐγένειαν καὶ ἐλευθερίαν τὴν ἀπὸ τῶν ἀμαρτιῶν ὑπέδειξε, καὶ ὅτι μόνη δουλεία αἰσχρὰ ἢ τῆς ἀμαρτίας, καὶ ἀπλῶς, οὐδὲν τῶν δεόντων ἐνέλειψεν· αὐτοὶ δὲ καὶ λιθοβολοῦσιν αὐτόν. Διὰ καὶ ἀφήσιν αὐτοῦς, ὡς μηκέτι δεχομένους διόρθωσιν. Ἐπιστήμη δὲ, ὅτι οὗτοι οἱ λιθοβολοῦντες αὐτόν, αὐτοὶ ἦσαν οὗς εἶπεν ὁ εὐαγγελιστῆς, ὅτι « Ἐπίστευσαν εἰς αὐτόν· » οὕτως ἄρα ἡ πίστις αὐτῶν οὐ πίστις ἦν, ἀλλὰ πρόσκαιρός τις καὶ ψυχρὰ συνδιάθεσις ἐπὶ τοῖς ὑπὸ Χριστοῦ λεγομένοις.

ΚΕΦΑΛ. Θ'.

Περὶ τοῦ ἐκ γενετῆς τυφλοῦ.

« Καὶ παράγων, εἶδεν ἄνθρωπον τυφλὸν ἐκ γενετῆς, καὶ ἠρώτησαν αὐτὸν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ λέγοντες· « Ραββί, τίς ἤμαρτεν, οὗτος ἢ οἱ γονεῖς αὐτοῦ, ἵνα τυφλὸς γενηθῆ; » Ἐξέισι μὲν ἐκ τοῦ ἱεροῦ ὁ Κύριος, τῷ θυμῷ τῶν Ἰουδαίων παραψυχῆν τινα μηχανώμενος· ἐπὶ θεραπείαν δὲ τοῦ τυφλοῦ τρέπεται, διὰ τοῦ σημείου τούτου τὸ σκληρὸν αὐτῶν καὶ ἀπειθῆ· μαλάσσων, εἰ καὶ μηδὲν ὠφέλουσιν· ἅμα δὲ δαικνύς αὐτοῖς, ὅτι οὐ μάτην, οὐδὲ κομπάζων, εἶπε τὸ· « Πρὶν Ἀβραὰμ γενέσθαι, ἐγὼ εἰμι. » Ἰδοὺ γὰρ θαῦμα τελεῖ, οἷον οὐδαὶς πώποτε πρότερον. Εἰ γὰρ καὶ τυφλοῦ ὀφθαλμοὺς ἀνέψφε τις, ἀλλ' οὐ γεγεννημένου τυφλοῦ· προφανὲς οὖν, ὅτι ὡς Θεὸς καὶ πρὸ τοῦ Ἀβραὰμ ὢν, τελεῖ τούτο τὸ μήπω ἐξ αἰῶνος τελεσθέν. Ἐπίτηδες καὶ ἐπὶ τὸν τυφλὸν ἤλθεν, οὐκ ἐκείνος πρὸς αὐτόν. Οὕτω γοῦν καὶ οἱ μαθηταὶ ἰδόντες αὐτὸν προσεκτικῶς ἐμβλέψαντα τῷ τυφλῷ, ἔρω-

²⁵ Levit. xxvii, 24, seqq. ²⁶ Exod. iii, 14. ²⁷ Joan. viii, 58.

τῶσι· « Τίς ἤμαρτεν, οὗτος ἢ οἱ γονεῖς αὐτοῦ, ἵνα
 τυφλὸς γεννηθῆ; » φαίνεται μὲν οὖν ἡ ἐρώτησις ἐσφαλ-
 μένη. Πῶς γὰρ ἂν ἤμαρτεν οὗτος πρὶν γεννηθῆναι;
 Οὐ γὰρ δήπου παρεδέξαντο οἱ ἀπόστολοι τὰς Ἑλλη-
 νικὰς φλυαρίας, ὅτι ἡ ψυχὴ πρὸ τοῦ σώματος ἐν ἄλλῳ
 κόσμῳ διάγουσα, ἀμαρτάνει, εἴθ' οὕτω κολασίην τινα
 ταύτην ἀποτινύει τὴν ἐπὶ τὸ σῶμα κάθοδον. Ἄλιεῖς
 γὰρ ἦντες, οὐδὲ ἤκουσαν ἂν τοιοῦτόν τι, ἐπειτοί
 ταῦτα τῶν φιλοσόφων τὰ δόγματα. Φαίνεται τοίνυν
 ἀνόητος ἡ ἐρώτησις, ἀλλ' οὐ τῷ γε προσέχοντι. Μάν-
 θανε γάρ· οἱ ἀπόστολοι ἀκούοντες τοῦ Χριστοῦ πρὸς
 τὸν παράλυτον εἰπόντος, « Ἴδε υἱὸς γέγονας, μη-
 κέτι ἀμαρτάνει, ἵνα μὴ χεῖρόν τι σοι γένηται, » ἐπεὶ
 τὸν τυφλὸν εἶδον, ἀποροῦσι, καὶ ὡσπερ εἰ τοιαῦτά
 φασιν· Ἔστω ἐκεῖνος δι' ἀμαρτήματα παρελύθη· περὶ
 τοῦτου τί ἂν εἴποις; Αὐτὸς ἤμαρτεν; ἀλλ' οὐκ ἔστιν
 εἰπεῖν· ἐκ γενετῆς γὰρ ἔστι τυφλός. Ἄλλ' οἱ γονεῖς
 αὐτοῦ; ἀλλ' οὐδὲ τοῦτο· παῖς γὰρ ὑπὲρ πατρὸς οὐ
 κολάζεται. Οὐ τοσοῦτον οὖν ἐρωτῶντες, ὅσον διαπο-
 ροῦντες, ταῦτα λέγουσιν. Ὁ τοίνυν Κύριος λύων αὐ-
 τοῖς τὴν ἀπορίαν, φησὶν· « Οὕτε οὗτος ἤμαρτε, »
 (πῶς γὰρ πρὶν ἢ γεννηθῆναι;) « οὕτε οἱ γονεῖς αὐ-
 τοῦ. Οὐκ ἀπαλλάττων δὲ αὐτοὺς ἀμαρτημάτων, τοῦτό
 φησιν. Οὐ γὰρ ἀπλῶς εἶπεν, ὅτι Οὐχ ἤμαρτον οἱ
 γονεῖς, ἀλλὰ προσέθηκεν· « Ἴνα τυφλὸς γεννηθῆ. »
 Ἠμαρτον μὲν γὰρ οἱ γονεῖς αὐτοῦ, ἀλλ' οὐκ ἐντεῦθεν
 ἡ πῆρωσις τοῦτω. Οὐ γὰρ ἀμαρτίας πατέρων δίκαιόν
 ἔστι παισὶ μηδὲν ἀδικοῦσιν ἐπιτίθεσθαι. Καὶ τοῦτο
 ἡ θεὸς διδάσκει μὲν διὰ Ἰεζεκιήλ, οὕτω λέγων· « Οὐκ
 ἔσται ἡ παραβολὴ αὐτῆ ἢ ἡ λογιμένη· Ὁι πατέρες
 ἔραγον θυφακα, καὶ οἱ ὀδόντες τῶν τέκνων ἤμωθια-
 σαν· » νομοθετεῖ δὲ καὶ διὰ Μωσέως· « Οὐκ ἀποθα-
 νεῖται πατὴρ ὑπὲρ τέκνου. » Ἀλλὰ, Καὶ πῶς, φησὶ,
 γέγραπται· « Ἀποδοῦς ἀμαρτίας γονέων ἐπὶ τέκνα
 ἐπὶ τρίτην καὶ τετάρτην γενεάν; » Ἔστιν οὖν εἰπεῖν,
 ὅτι πρῶτον μὲν, οὐδὲ καθολικὴ ἔστιν αὐτῆ ἡ ἀπόφα-
 σις, οὐδὲ κατὰ πάντων ρηθεῖσα, ἀλλὰ μόνων τῶν ἐξ
 Αἰγύπτου ἐξεληθόντων. Ἐπειτα σκότει μοι καὶ τὸν
 νοῦν τῆς ἀποφάσεως. Οὐ γὰρ τοῦτό φησιν, ὅτι Ὑπὲρ
 ὧν ἤμαρτον οἱ πατέρες, κολάζονται οἱ παῖδες, ἀλλ'
 ὅτι Αἱ ἀμαρτίαι τῶν πατέρων, τουτέστιν, αἱ ὑπὲρ
 τῶν ἀμαρτημάτων κολάσεις ἀποδοθήσονται καὶ τοῖς
 παισὶν αὐτῶν, ὡς τὰ ὅμοια πεπλημμελήκοισιν. Ἴνα
 γὰρ μὴ νομιζώσιν οἱ ἐξ Αἰγύπτου ἐξεληθόντες, ὅτι εἰ
 καὶ χεῖρω τῶν πατέρων ἀμαρτήσουσιν, οὐ τοῖς αὐ-
 τοῖς τιμωρηθήσονται· φησὶν, ὅτι Οὐχ οὕτως ἔσται,
 ἀλλ' αἱ ἀμαρτίαι τῶν πατέρων, ἦτοι αἱ ποῖναι, καὶ
 ἐφ' ὧμας ἐλεύσονται, ὅτι μὴ βελτίους ἐγένεσθε, ἀλλὰ
 τὰ αὐτὰ, ἢ καὶ χεῖρω πεπλημμελήκατε. Εἰ δὲ βλέ-
 πεις πολλάκις καὶ νῆπια ἀρπαζόμενα, διὰ τιμωρίαν
 δῆθεν γονέων, ἀλλ' εὐ ἴσθι, ὅτι διὰ φιλανθρωπίαν ὁ
 θεὸς προαρπάζει ταῦτα τοῦ βίου· ἵνα μὴ ζήσαντα,
 χεῖρω τῶν γονέων γένωνται, καὶ ἐπὶ κακῷ τῆς ἐζυ-
 τῶν ψυχῆς ἢ καὶ ἄλλων πολλῶν βιώσωσιν. Ἀλλὰ
 ταῦτα μὲν ἢ τῶν θεῶν κριμάτων ἀδυσσος παρ'
 ἑαυτῇ ἔχει καλύψασα· ἡμεῖς δὲ ἐπὶ τὰ ἐξῆς ἴωμεν.
 « Ἀπεκρίθη ὁ Ἰησοῦς· Οὕτε οὗτος· ἤμαρτεν, οὕτε

Aspectantem cæcum, interrogant: « Quis peccavit?
 hic, vel parentes ejus, ut cæcus nasceretur? » Nam
 apparet quidem interrogatio frigidior. Quomodo
 enim peccasset priusquam nasceretur? Neque enim
 apostoli gentiles nugas receperunt, quod anima
 ante corpus in alio mundo versans peccet, ac deinde
 pœnam quamdam recipiat in corpus descendens.
 Piscatores enim cum essent, neque audiverant tale
 quiddam, quia hæc philosophorum dogmata erant.
 Videtur igitur insipiens quæstio, sed non ei qui
 attendit. Disce enim quod apostoli, dicente Christo
 ad paralyticum, « Ecce sanus factus es, non ultra
 pecces, ut ne deterius quiddam tibi fiat, » ubi
 cæcum viderunt, dubitabant, et quasi talia dicunt:
 Esto ille propter peccata paralyticus fuerit; de
 hoc vero quid dixerit? Nunquid ipse peccavit? Se-
 hoc dicere non potes, nam a nativitate cæcus est.
 Num parentes ejus? Sed neque hoc; non enim
 filius pro patre punitur. Igitur non tam interrogant,
 quam **632** dubitando hæc dicunt. At Dominus sol-
 vens dubium illorum, dicit: « Neque hic peccavit, »
 (nam quomodo peccasset priusquam nasceretur?)
 « neque parentes ejus. » Non dicit autem hoc quod
 liberaverit eos a peccatis: non enim simpliciter
 dixit quod Non peccaverunt parentes, sed addidit,
 « Ut cæcus nasceretur. » Nam peccaverant quidem
 parentes ejus, sed non inde huic cæcitas. Neque enim
 justum est propter parentum peccata affligi filios,
 qui non injuste agunt: et hoc Deus docet per Eze-
 chielem, dicens: « Non erit amplius hæc parabola,
 qua dicitur: Patres comederunt uvam acerbam, et
 dentes filiorum obstupescunt ²⁸. » Legem item ponit
 et per Moysen: « Non morietur pater pro filio ²⁹. »
 Sed, dixerit quis, quomodo scriptum quod reddat
 « peccata patrum in filios in tertiam et quartam
 generationem ³⁰? » Dicendum igitur quod primum
 quidem non sit generalis hæc sententia, neque
 contra omnes dicta, sed solum contra eos qui
 egressi sunt de Ægypto. Insuper attende mentem
 sententiæ. Non enim hoc dixit, quod Pro peccatis
 patrum puniuntur filii, sed quod Peccata patrum,
 hoc est pœnæ pro peccatis irrogandæ sunt etiam
 filiis ipsorum, utpote his qui similia deliquerint.
 Nam ut ne putent hi qui ex Ægypto egressi sunt,
 quod quamvis gravius peccaverint quam parentes,
 non iisdem suppliciis puniantur, inquit, Non sic
 erit, sed peccata patrum, hoc est pœnæ, etiam ad
 vos pervenient, quia non facti estis meliores, sed
 eadem ac deteriora peccastis. Quod autem sæpe
 vides pueros mori, idque propter parentum pœnam,
 scias quod Deus propter misericordiam praripiat
 illorum vitam, ut ne cum supervixerint, deterio-
 res parentibus fiant, et in malum suarum anima-
 rum et aliorum multorum vivant. Verumtamen hæc,
 abyssus divinorum iudiciorum apud se continet.
 Nos ad sequentia pergamus:

Vers. 3-5. « Respondit Jesus: Neque hic pec-

²⁸ Ezech. xviii, 2. ²⁹ Deut. xxiv, 16. ³⁰ Exod. xx, 5.

cavit, neque parentes ejus ut cæcus nasceretur, sed ut manifestentur opera Dei in illo. Oportet me operari opera ejus qui misit me, donec dies est. Venit nox, quando nemo potest operari. Quandiu fuero in mundo, lux sum mundi. » Ecce iterum alia dubitatio. Queret enim quispiam: Quomodo hoc dictum est: Injuria enim affectus est homo privatus lumine, et ut manifestentur opera Dei? Non potuerunt illa aliter manifestari? Quali injustitia affectus es, o homo? Luce, inquit, privatus sum. Et quale damnum ex eo quod sensibili luce privatus sit? Imo vero majus accepit beneficium. Oculis enim animæ simul et corporis illuminatus est, et ita cæcitas in bonum ei cessit per sanationem cognoscenti verum justitiæ solem: non igitur injustitia affectus est, sed beneficium accepit cæcus natus. Insuper et hoc scias quisquis divina scrutaris, quod verbum *ἵνα* et *ὅπως*, hoc est apud nos, *ut*, sæpe in Scriptura ponuntur, non ut causam, sed ut eventum designent; sicut et apud David: « Ut **633** justificeris in sermonibus tuis ²¹. » Non enim peccavit David ut justificetur Deus: sed quia ex eventu peccato a Davide perpetrato contigit justificari Deum. Nam cum Deus quidem tanta illi dedisset, quanta accipere dignus non erat, ipse autem mandatum Dei transgressus esset, et cædem cum adulterio commisisset, et regno in contemptum Dei abusus esset, quid aliud ex eventu accidebat, quam omnino ut Deus qui judicabatur et disceptabat cum David, justificaretur, et victor appareret condemnato rege ²²? Quia a quo regnum acceperat, illius leges rejecit propter istud ipsum, quod rex erat. Nam si privatus fuisset, non duo illa mala facile simul committere potuisset. Vides quomodo hic, Ut justificeris, non causam, sed eventum dicat; et innumera talia etiam apud Apostolum invenies. ut quod est in Epistola ad Romanos: « Quod enim notum est Dei, manifestum est in gentibus ad hoc, ut sint inexcusabiles ²³: » quavis non ideo Deus gentibus dederit scientiam, ut inexcusabiles peccent. Nam ipse quidem dedit ut non peccent: deinde quia peccaverunt, ex eventu cognitio cessit eis in hoc, ut sint inexcusabiles. Et iterum, « Lex subintravit ut abundaret condemnatio ²⁴. » Atqui non propter hoc data est lex, sed ut magis comprimeretur peccatum. Quia autem non voluerunt illud reprimere hi qui legem susceperant, facta est eis lex in abundantiam peccati: amplius enim et magis imputatum est eis peccatum, quod et legem habentes peccaverint. Sic igitur et hoc loco, « Ut appareant opera Dei in illo, » non causa, sed eventus designatur. Ex hoc enim quod sanatus est cæcus, evenit glorificari Deum. Nam sicut sæpe architectus domum partim quidem elaborat, partim imperfectam relinquit: ut si quis forte ei non credat quod ipse sit ille qui partem illam exstruxerit, possit condendo et perficiendo id etiam quod erat imperfectum ostendere, quod ipse exstructi opif

οι γονεῖς αὐτοῦ, ἵνα τυφλὸς γεννηθῆ, ἀλλ' ἵνα φανερωθῆ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ ἐν αὐτῷ. Ἐμὲ δεῖ ἐργάζεσθαι τὰ ἔργα τοῦ πέμψαντός με, ἕως ἡμέρας ἐστίν. Ἐρχεται νύξ, ὅτε οὐδεὶς δύναται ἐργάσασθαι. Ὅταν ἐν τῷ κόσμῳ ᾶ, φῶς εἰμι τοῦ κόσμου. » Ἰσοῦ πάλιν ἀπορον ἄλλο. Ζητήσεται γὰρ ἂν τις, Πῶς τοῦτο εἰρηκεν: Ἠδικήθη γὰρ ὁ ἄνθρωπος στερηθεὶς τοῦ φωτός, ἢ ἵνα φανερωθῆ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ; ἢ ἄλλως δὲ οὐκ ἐντῆν φανερωθῆναι ταῦτα; Ποίαν ἀδικίαν ἠδικήθη, ἄνθρωπε; Τοῦ φωτός, φησὶ, στερούμενος. Καὶ ποῖα βλάβη ἐκ τοῦ στερεῖσθαι τοῦ αἰσθητοῦ φωτός; τούναντίον οὖν μᾶλλον εὐηργέτηται. Ἄμα γὰρ τῇ σωματικῇ ὁράσει καὶ τοὺς τῆς ψυχῆς ὀφθαλμοὺς ἐφωτίσθη. Ὄστε πρὸς καλὸν αὐτῷ ἢ πέρωσις ἀπέβη, διὰ τῆς λάσεως ἐπιγίνονται τὸν ἀληθῆ τῆς δικαιοσύνης: ἢ Ἄλιον. Ὁδοῦν ἠδικηται, ἀλλ' εὐηργέτηται ὁ τυφλός. Ἐπειτα καὶ τοῦτο γίνωσκε, πᾶς ὁ τῶν θείων ἐξεταστής, ὅτι τὸ, « Ἴνα, » καὶ τὸ, « Ὅπως, » παρὰ τῇ Γραφῇ πολλαχοῦ οὐκ αἰτιολογικῶς, ἀλλ' ἀποδατικῶς κίνται, ὡς περὶ τὸ παρὰ τῷ Δαυὶδ, « Ὄπως ἂν δικαιοθῆς ἐν τοῖς λόγοις σου. » Οὐ γὰρ διὰ τοῦτο ἤμαρτεν ὁ Δαυὶδ, ἵνα δικαιοθῆ ὁ Θεός, ἀλλ' ὡς ἐξ ἀποτελέσματος ἀμαρτάντος τοῦ Δαυὶδ, ἀποθαίνει τὸ δικαιοθῆναι τὸν Θεόν. Ὅταν γὰρ ὁ Θεός μὲν τοσαῦτα αὐτῷ δέδωκεν, ὅσα οὐκ ἦν ἄξιος λαβεῖν, αὐτὸς δὲ παρέβη τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ, καὶ νόμον εἰργάσατο ἐπὶ τῇ μοιχείᾳ, καὶ τῇ βασιλείᾳ ἀπεχρήτατο εἰς ἀθέτησιν τοῦ Θεοῦ: τί ἄλλο ἐξ ἀποτελέσματος συμβαίνει, ἢ πάντως τὸ, κρινόμενον τὸν Θεὸν καὶ διαλεγόμενον πρὸς τὸν Δαυὶδ, δικαιοθῆναι, καὶ τὴν νικῶσαν ἀπειργασθαι, κατακρινόμενον τοῦ βασιλείως; Ὅτι: παρ' οὗ τὴν βασιλείαν ἔλαβε, τοῦτου τοὺς νόμους ἠθέτησε, δι' αὐτὸ τοῦτο, ὅτι βασιλεὺς ἦν. Ἰδιώτης γὰρ ὢν, οὐκ ἂν ἠδυνήθη τοιαῦτα δύο κακὰ οὕτω βδέλιως κατεργάσασθαι. Ὅρᾶς, ὅτι τὸ, « Ὅπως ἂν δικαιοθῆς, » οὐκ αἰτιολογικῶς κίεται, ἀλλὰ κατὰ ἀπόθεσιν; Καὶ μυρία τοιαῦτα καὶ παρὰ τῷ Ἀποστόλῳ εἰρησεις, ὅσον καὶ τὸ ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους: « Τὸ γὰρ γνωστὸν τοῦ Θεοῦ, φανερόν ἐστιν ἐν τοῖς Ἑλλήσιν, εἰς τὸ εἶναι αὐτοὺς ἀναπολογητοὺς. » Καίτοι οὐ διὰ τοῦτο ὁ Θεός ἔδωκε τοῖς Ἑλλήσιν τὴν γνῶσιν, ἵνα ὦσιν ἀναπολόγητοι πταίνοντες. Αὐτὸς μὲν γὰρ ἔδωκεν, ἵνα μὴ πταίωσιν: εἶτα ἐπειδὴ ἔπταισαν, ἐξ ἀποτελέσματος ἢ γνῶσις αὐτοῖς ἀπέβη εἰς τὸ εἶναι ἀναπολογητοὺς. Καὶ πάλιν: « Νέμος δὲ παρεστῆθεν, ἵνα πλεονάσῃ τὸ κατάκριμα: » καίτοι οὐ διὰ τοῦτο ἐδόθη, ἀλλ' ἵνα μᾶλλον ἀνασταλῆ ἡ ἀμαρτία. Ἐπαὶ δὲ οὐκ ἠθέλησαν ἀναστῆναι ταύτην οἱ τὸν νόμον δεξάμενοι, ἐγένετο αὐτοῖς ὁ νόμος, εἰς πλεονασμὸν ἀμαρτίας: πλείων γὰρ ἐλογίσθη αὐτοῖς; καὶ μείζων ἡ ἀμαρτία, ὅτι καὶ νόμον ἔχοντες ἠμάρτανον. Οὕτως οὖν κἀνταῦθα τὸ, « Ἴνα φανερωθῆ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ, » αἰτιολογικῶς κίεται, ἀλλ' ἀποδατικῶς: ἀπέβη γὰρ ἐκ τοῦ τὸν τυφλὸν θεραπευθῆναι, τὸ δοξασθῆναι τὸν Θεόν. Ὅσπερ γὰρ πολλαί: οἰκισθὸς τις οἰκίας, τὸ μὲν εἰργάσασθαι, τὸ δὲ ἀφῆκεν ἀτέλειστον, ἵνα εἰ ποτε ἀπὸστοίη τις αὐτῷ, ὅτι: οὐκ ἐστὶν αὐτὸς ὁ τὸ μέρος

²¹ Psal. l., 6. ²² II Reg. xii, 13. ²³ Rom. i, 19, 20. ²⁴ Rom. v, 20.

οικοδομῆσαι, ἔγνη δὲ τοῦ δημιουργῆσαι καὶ τὸ ἀτελές
 ἰκεῖνο, δεικνύειν, ὅτι καὶ τοῦ ἠχοδομημένου αὐτοῦ
 τεχνίτης ἐστίν· οὕτω καὶ ὁ Θεὸς ἡμῶν Ἰησοῦς τὰ
 πεπηρωμένα μέλη ἰώμενος, καὶ ἀποκαθιστῶν εἰς τὸ
 κατὰ φύσιν, δείκνυσιν, ὡς ἄρα αὐτός ἐστιν ὁ καὶ τῶν
 ἄλλων μελῶν δημιουργός. Εἰπὼν δὲ, « Ἴνα φανε-
 ρωθῆ ἡ δόξα τοῦ Θεοῦ, » περὶ ἑαυτοῦ φησιν, οὐ περὶ
 τοῦ Πατρὸς· ἐκεῖνος γὰρ ἡ δόξα φανερά ἦν, τὴν δὲ
 αὐτοῦ ἔδει φανερωθῆναι, καὶ ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ ἐξ
 ἀρχῆς πλάσας τὸν ἄνθρωπον. Οὐ μικρὰ δὲ πάντως
 δόξα τὸ φανερωθῆναι, ὅτι αὐτός ὁ νῦν φανείς ἄνθρω-
 πος, ἐδημιούργησεν ἐν ἀρχῇ ὡς Θεὸς τὸν ἄνθρωπον.
 Ὅτι δὲ περὶ ἑαυτοῦ τοῦτο λέγει, ἄκουε τῶν ἐξῆς.
 Ἐπιφέρει γάρ· « Ἐμὲ δὲ ἐργάζεσθαι τὰ ἔργα τοῦ
 πέμψαντός με. » — « Ἐμὲ, » φησὶ, δὲ φανερώσαι
 ἑμαυτὸν, καὶ ποιῆσαι ἔργα τὰ δυνάμενά με ἀποδείξαι
 ταῦτά τῳ Πατρὶ ποιοῦντα. Ὅρα πῶς οὐκ εἶπεν, ὅτι,
 Τοιαῦτα ἔργα εἶα ποιεῖ ὁ Πατήρ, δὲ καμὲ ἐργά-
 ζεσθαι, ἀλλ', Αὐτὰ ἐκεῖνα ἃ ποιεῖ ὁ Πατήρ. —
 « Δεῖ γάρ με, φησὶν, ἐργάζεσθαι τὰ ἔργα » ἐκεῖνα
 αὐτὰ, ἃ ὁ πέμψας με ποιεῖ. Ταῦτα δὲ δεῖ με ἐργά-
 ζεσθαι « ἕως ἡμέρα ἐστίν » τούτστιν, Ἐως ὁ παρ-
 ῶν βίος· ἀνέστηκεν, καὶ δύνανται πιστεῦειν εἰς ἐμὲ
 οἱ ἄνθρωποι· ἐπειτοί γε « ἐρχεται νῦξ, ὅτε οὐδεὶς
 δύναται ἐργάσασθαι » τούτστιν, πιστεῦσαι· ἔργον
 γὰρ τὴν πίστιν ὀνομάζει. Ἐν τῷ μέλλοντι οὐκ αἰῶνι
 οὐδεὶς δύναται πιστεῦσαι. Ἡμέρα μὲν γὰρ ὁ παρῶν
 βίος, διότι δυνάμεθα ὡς ἐν ἡμέρᾳ ἐργάσασθαι (εἰ καὶ ὁ
 Παῦλος νόκτα τοῦτον ὀνομάζει, διὰ τὸ τὸ ἀγνοεῖσθαι
 ἐνταῦθα τοὺς, ἢ ἄρρητον, ἢ κακίαν, μετιόντας, καὶ
 ὡς πρὸς σύγκρισιν τοῦ μέλλοντος φωτὸς περιλάμψαι
 τοὺς δικαίους)· νῦξ δὲ ὁ μέλλον, διότι ἐκεῖ οὐδεὶς
 δύναται ἐργάσασθαι, εἰ καὶ ὁ Παῦλος ἡμέραν τοῦτον
 καλεῖ, διὰ τὴν φωτοφάνειαν τῶν δικαίων, καὶ φανέ-
 ρωσιν τῶν ἐκάστη βεβιωμένων. Ἐν τῷ μέλλοντι οὐκ
 αἰῶνι πίστις οὐκ ἐστίν, ἀλλὰ καὶ ἐκόντες καὶ ἄκον-
 τε· ὑπακούουσιν. « Ὅταν οὖν ἐν τῷ κόσμῳ ᾧ, φῶς
 εἴμι τοῦ κόσμου » διὰ γὰρ τῆς διδασκαλίας καὶ τῆς
 ἐπιδείξεως τῶν θαυμάτων φωτίζω τὰς ψυχὰς. Ὅσοτε
 δεῖ με καὶ νῦν φωτῆσαι πολλῶν ψυχὰς, διὰ τοῦ θεραπεῦσαι
 τὸν τυφλόν, καὶ φωτῆσαι αὐτοῦ τὰς κόρας τῶν
 ὀμμάτων· ἐπεὶ γὰρ φῶς εἴμι, δεῖ με καὶ αἰσθητῶς καὶ
 πνευματικῶς φωτίζειν.

sanans, et in suam naturam constituens, ostendit quod
 ipse sit qui et alia membra condidit. Dicens autem,
 « Ut manifestetur gloria Dei, » de seipso dicit, non de
 Patre. Nam illius gloria manifesta erat, suam autem
 oportebat manifestare, quod ipse erat ille qui
 « ab initio fecerat hominem »³⁴; et plane non parva
 erat gloria ut manifestaretur quod ipse qui nunc
 apparuit homo, sicut Deus in principio condiderit
 hominem. Quod autem de seipso hoc dicat, audi
 sequentia; subdit enim, « Oportet me operari
 opera ejus qui misit me »³⁵. Oportet me, inquit, ma-
 nifestare meipsum, et facere opera quæ possunt me
 ostendere facere eadem quæ Pater. Vide autem
 quomodo non dixerit quod Talia opera quæ
 faciat Pater, oportet et me operari, sed, Illa ipsa
 « quæ facit Pater. » — « Nam oportet me, inquit, operari
 opera » illa ipsa, quæ is qui misit me, facit. Hæc
 autem oportet me operari « quandiu dies est, » hoc est
 quandiu præsens vita agitur, ut homines possint in
 me credere: quia « ventura est nox, in qua
 nullus poterit operari »³⁶, id est credere. Opus enim
 fidem nominat. Itaque in futuro sæculo nullus potest
 credere. Nam dies quidem præsens vita est, eo
 quod possumus nunc sicut in die operari: quamvis
 et Paulus hanc noctem nominet, eo quod in ea
 ignoretur quis virtutem vel peccatum operetur, et
 quoad comparisonem futuræ lucis quæ circum-
 fulgebit justos. Nox autem est futurum sæculum,
 eo quod nullus illic poterit operari: quamvis et
 Paulus hoc diem vocet, eo quod tunc ut « in
 luce refulgebunt justis, et apparebunt uniuscujusque
 facta »³⁷. Itaque in futuro sæculo fides non erit, sed
 et voluntarii et involuntarii obedient. « Quandiu igitur
 in mundo ero, lux sum mundi: » per doctrinam enim
 et miraculorum ostentationem illustro animas, atque
 ita oportet me etiam nunc multorum animas illu-
 minare, per hæc quod sano cæcum, et pupillas
 oculorum ejus illustro. Nam quia lux sum, oportet
 me et sensibilibus et spiritualiter illuminare.

Vers. 6-7. « Hoc cum dixisset, exspuit in ter-
 ram, et fecit lutum ex sputo, et illevis lutum super
 oculos cæci, et dixit ei: Vade, lava in piscina
 Siloæ, quod si interpreteris, sonat missus. Abiit
 ergo, et lavit, et venit videns. » Dicens, inquit, hæc
 Jesus, non his verbis contentus est, sed et opus
 addidit. « Exspuit enim in terram, et lutum fecit,
 inunxitque oculos cæci: » ostendens per lutum,
 quod ipse sit qui et Adam de luto formaverit.
 Dicendo enim: Ego sum qui Adam formavi³⁷,
 arrogantius visum fuisset audientibus: quod per
 opus monstratum non ita offendit: propterea et de
 luto oculos illi format more officii quo et Adam
 formatus est. Non formavit autem tantum oculos,
 neque aperuit tantum, sed et videre concessit;
 unde signum est quod et Adæ animam inspiraverit.

³⁴ Matth. xiii, 4.³⁵ Joann. ix, 4.³⁶ Ibid.³⁷ Matth. xiii, 43.

ipse est pater. Dixit enim ad Evam: « Quacun- que die comederitis, eritis sicut dii. » At hi mortem magis vindemiarunt. « Ego autem, inquit, quia veritatem dico, non creditis mihi. » Nihil enim aliud potestis in me arguere, quam solam veritatem: et hinc est illa vestra contra me rabies, quia filii patris mendacii estis.

VERS. 46-50. « Quis ex vobis arguet me de peccato? Si veritatem dico vobis, quare vos non creditis mihi? Qui ex Deo est, verba Dei audit: propterea vos non auditis, quia ex Deo non estis. Responderunt igitur Judæi, et dixerunt ei: Nonne bene dicimus nos quod Samaritanus es tu, et dæmoniam habes? Respondit Jesus: Dæmonium non habeo, sed cohonesto Patrem meum: et vos ignominia affecistis me. Ego autem non quero gloriam meam: est qui querat et judicet. » Quia Dei filios seipso nominabant, inquit, Si Dei estis filii, utique peccantem debetis odio habere. Si igitur et me quem odio habetis, potestis arguere peccantem, manifestam quod juste odio me prosequimini; quod si nemo me potest arguere, manifestam quod propter veritatem exosum habetis. Quam autem veritatem? Omnino quia dixerat se Dei Filium, id quod verissimum est. Sicut autem is « qui ex Deo est, verba Dei audit: » ita etiam vos si Dei filii essetis, non a me audiendo declinaretis, neque ad mortem quaereretis eum qui e supernis venit Filium Dei, et ea quæ Dei erant loquentem. Igitur Dominus quidem ita mansuete cum eis locutus 627 est: at illi ad convicia pergunt: « Nonne bene, inquit, dicebamus quia Samaritanus es tu, et dæmonium habes? » Samaritanum ipsum dicebant, quod morem Judaicum destrueret, nempe Sabbatum: Samaritani enim non egregie judaizabant. Dæmoniacum autem illum vocant, fortassis quidem et hoc modo, quo eum ejicere dæmonia dicebant in principe dæmoniorum. Omnes enim qui calumniabantur ipsum in Beelzebul dæmones ejicere, eum dicebant dæmonium Beelzebul habere, in quo miracula faceret. Fortassis autem secundum quod revelavit ipsorum cogitationes, dæmonium eum habere cogitabant, putantes a dæmonibus ei revelata cordis arcana. Quando autem dixerunt eum Samaritanum? Nusquam enim evangelista hoc dixit. Manifestum igitur quod multa prætermiserint evangelistæ, et non omnia scripserint, sicut alio loco assignavimus. Igitur illi quidem talia per ignominiam proferunt: ipse autem patienter in se injurias suscipit. Nam cum seipso filios Dei dicerent, vehementer eos arguit, veritatem vindicans: quando autem ipsum injuria afficiunt, non ulciscitur, docens etiam nos, quæ contra Deum sunt, vindicare, quæ autem contra nos, mansuete ferre, sicut et ipse mansuete dixit: « Ego, inquit, dæmonium non habeo, sed honoro

ται τῷ ψεύδει· αὐτοῦ γὰρ ἐστὶ γέννημα, καὶ αὐτὸς ἐστὶν ὁ κυριῶς ψεύστης, καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ, τοῦτο ἐστὶ, τοῦ ψεύδους, αὐτὸς ἐστὶν. Εἶπε γὰρ πρὸς τὴν Ἐβαν, ὅτι· « Ἦ ἂν ἡμέρᾳ φήγητε, ἔσεσθε ὡς θεοί. » Οἱ δὲ θάνατον μάλλον ἐτύγησαν. « Ἐγὼ δὲ, φησὶν, οἱ δὲ θάνατον μάλλον ἐτύγησαν, οὐ πιστεύετε μοι. » Οὐδὲν γὰρ ἄλλο ἔχοντες ἐγκαλεῖν, εἰ μὴ μόνον τὴν ἀλήθειαν, διὰ τοῦτο λυσσᾶτε κατ' ἐμοῦ, ὡς υἱοὶ τοῦ πατρὸς τοῦ ψεύδους.

« Τίς ἐξ ὑμῶν ἐλέγχει με περὶ ἁμαρτίας; Εἰ δὲ ἀλήθειαν λέγω, διὰ τί ὑμεῖς οὐ πιστεύετε μοι; Ὁ ὢν ἐκ Θεοῦ, τὰ ῥήματα τοῦ Θεοῦ ἀκούει. Διὰ τοῦτο ὑμεῖς οὐκ ἀκούετε, ὅτι ἐκ τοῦ Θεοῦ οὐκ ἐστέ. » Ἀπεκρίθησαν οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ εἶπον αὐτῷ· « Οὐ καλῶς λέγομεν ἡμεῖς, ὅτι Σαμαρείτης εἶ σὺ, καὶ δαιμόνιον ἔχεις; Ἀπεκρίθη Ἰησοῦς· « Ἐγὼ δαιμόνιον οὐκ ἔχω, ἀλλὰ τιμῶ τὸν Πατέρα μου, καὶ ὑμεῖς ἀτιμάζετε με. Ἐγὼ δὲ οὐ ζητῶ τὴν δόξαν μου· ἔστιν ὁ ζητῶν καὶ κρίνων. » Ἐπειδὴ τοῦ Θεοῦ υἱὸς ἐαυτοῦς ἀνόμαζον, φησὶν, ὅτι Εἰ τοῦ Θεοῦ υἱοὶ ἐστέ, πάντως τὸν ἁμαρτάνοντα ὀφείλετε μισεῖν. Εἰ τοίνυν καὶ ἐμὲ, ὃν μισεῖτε, δύνασθε ἐλέγξει ἁμαρτάνοντα, πρόδηλον ὅτι δικαίως μισεῖτε· εἰ δὲ οὐκ ἔχει τις ἐλέγξει, φανερόν ὅτι διὰ τὴν ἀλήθειάν με μισεῖτε. Ποίαν δὲ ἀλήθειαν; Ἦ πάντως ὅτι ἔλεγεν ἐαυτὸν Ἰῶν Θεοῦ, ὅπερ πανάληθές ἐστιν. « Ὁ ὢν δὲ ἐκ τοῦ Θεοῦ, τὰ ῥήματα τοῦ Θεοῦ ἀκούει: » ὡστε καὶ ὑμεῖς, εἰ τοῦ Θεοῦ τέκνα ἦτε, οὐκ ἂν ἐμοῦ παρηκούεσθε, οὐδ' ἂν ἐφρονᾶτε κατὰ τοῦ ἀνωθεν ἐλθόντος Ἰησοῦ τοῦ Θεοῦ, καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ φεγγαγομένου. Ὁ μὲν ὢν Κύριος οὕτως πρᾶως· οἱ δὲ εἰς ὑβρεῖς χωροῦσιν. « Οὐ καλῶς γὰρ, φησὶν, ἐλέγομεν, ὅτι Σαμαρείτης εἶ, καὶ δαιμόνιον ἔχεις; » Σαμαρείτην μὲν οὖν αὐτὸν ἔλεγον, ὡς τὰ Ἰουδαϊκὰ ἔθη παραλιόντα, οἷον τὸ τοῦ Σαββάτου· οἱ γὰρ Σαμαρείται οὐκ ἀκριβῶς Ἰουδαίζον· δαιμονιώντα δὲ καλοῦσιν αὐτὸν, τάχα μὲν κατ' ἐκεῖνον τὸν τρόπον, καθὼ καὶ ἐν τῷ ἀρχοντε τῶν δαιμονίων ἐκβάλλειν αὐτὸν τὰ δαιμόνια ἔλεγον. Πάντες γὰρ οἱ συκοφαντοῦντες αὐτὸν ἐν Βεελζεβοῦλ ἐκβάλλειν τοὺς δαιμόνας, δαιμόνιον ἔχειν τὸ τοῦ Βεελζεβοῦλ, ἐν ᾧ ἐτίλει τὰ θαύματα, ἔλεγον. Τάχα δὲ καὶ καθὼ ἀνεκάλυπτεν αὐτῶν τὰ διανοήματα καὶ τὰ ἐνθυμήματα, δαιμόνιον αὐτὸν ἔχειν ἐνόμιζον, οἰόμενοι παρὰ δαιμόνων αὐτῷ τὰ κρυπτὰ τῆς καρδίας αὐτῶν ἐπιγινώσκεισθαι. Πότε δὲ εἶπον αὐτὸν Σαμαρείτην· Οὐδαμῶς ὁ εὐαγγελιστῆς τοῦτο εἶρηκεν. Ἐκ τούτου οὖν δῆλον ὅτι πολλὰ παρέλειψαν οἱ εὐαγγελισταί, καὶ οὐκ ἅπαντα συνεγράψαντο, καθὼ καὶ ἀλλὰ τοῦ ἐπισημηνάμεθα τοῦτο αὐτό. Ἐκεῖνοι μὲν οὖν τοιαῦτα ὑβρίζουσιν, αὐτὸς δ' ἀνεξικακῶς τὰς εἰς αὐτὸν ὑβρεῖς δέχεται. Ὅτε μὲν γὰρ ἐαυτοῦς υἱὸς Θεοῦ ἔλεγον, σφοδρῶς αὐτοῦς ἐλέγχει, τὴν ἀλήθειαν ἐκδικῶν· ὅτε δὲ αὐτὸν ὑβρίζουσιν, οὐκ ἀμύνεται, διδάσκων καὶ ἡμᾶς, τὰ μὲν εἰς Θεὸν ἐκδικεῖν, τὰ δὲ εἰς ἡμᾶς αὐτοῦς πρᾶως φέρειν· ὡσπερ οὖν καὶ αὐτὸς ἡμέρως, « Ἐγὼ, φησὶ, δαιμόνιον οὐκ ἔχω, ἀλλὰ τιμῶ τὸν Πατέρα μου. » Πῶς δὲ ἐτίμα τὸν Πατέρα; Ἐκδικῶν αὐτὸν, καὶ οὐκ ἀνεχόμενος αὐτοῦς, τοὺς μταιφόνους καὶ

¹⁹ Gen. iii, 5. ²⁰ Matth. x, 34.

φεύστας, τοῦ Σωτῆρος καὶ ἀληθοῦς υἱοὺς ὀνομάζεσθαι. Ὑμεῖς οὖν, φησί, διότι τὸν Πατέρα μου τιμῶ ὑβρίζομενον παρ' ὑμῶν, συκοφαντούντων αὐτὸν. πατέρα ὑμέτερον εἶναι, διὰ τοῦτό με ἀτιμάζετε. Ἄλλ' εἰ κἀγὼ ἐμαυτὸν οὐκ ἐκδικῶ, ἀνέχομαι δὲ ὑβρίζομενος, μὴ νομίζετε ἀνεκδίχτητον ἐαθήσεσθαι τὴν ὑβριν ταύτην. Ἔστι γὰρ ὁ Πατήρ, ὃς ἐμὲ ἐκδικήσει τὸν διὰ τοῦτο ὑβρίζομενον, ὅτι αὐτὸν ἐκδικῶ, καὶ οὐκ ἀνέχομαι: ὁμῶν ποιούντων ἑαυτοὺς υἱοὺς ἐκείνου. Ἔστιν οὖν ὁ ζητῶν τὴν ἐμὴν δόξαν, καὶ μὴ μόνον ζητῶν, ἀλλὰ καὶ δυνάμενος κρίναι καὶ καταδικάσαι τοὺς ἀλόγως ὑβρίζοντάς με. Πολλάκις γὰρ τις ζητεῖ μὲν ἐκδικηθῆναι τὴν ὑβριν, οὐ δύναται δὲ αὐτὸς κρίναι· ὁ γοῦν Πατήρ καὶ ζητεῖ τὴν τοῦ Υἱοῦ δόξαν, καὶ δύναται κρίναι. Διὰ τοῦτο οὖν εἶπεν· « Ἔστιν ὁ ζητῶν καὶ κρίνων. »

« Ἀμήν, ἀμήν λέγω ὑμῖν, ἐάν τις τὸν λόγον τὸν ἐμὸν τηρήσῃ, θάνατον οὐ μὴ θεωρήσῃ εἰς τὸν αἰῶνα. Εἶπον οὖν αὐτῷ οἱ Ἰουδαῖοι· Νῦν ἐγνώκαμεν, ὅτι δαιμόνιον ἔχεις. Ἀβραάμ ἀπέθανε, καὶ οἱ προφῆται, καὶ σὺ λέγεις· Ἐάν τις τὸν λόγον μου τηρήσῃ, οὐ μὴ γεύσῃται θανάτου εἰς τὸν αἰῶνα. » Ὡ τῆς φιλανθρωπίας! Ἐκείνοι μὲν ὑβρίζουσιν, αὐτὸς δὲ τὴν περὶ τῆς δόξης αὐτοῦ ζητήσιν καὶ ἐκδίχῃσιν τῷ Πατρὶ ἀνατιθεὶς, εἰς παραίνεσιν καὶ διδασκαλίαν τρέπεται, εὐεργετῶν τοὺς ὑβρίζοντας. Οὕτω δὲ καὶ ἡμᾶς ἀμύνεσθαι τοὺς ἐχθρούς. Τί οὖν αὐτοῖς εἶπεν; « Ἐάν τις τὸν λόγον μου τηρήσῃ· τοῦτέστιν, ἐάν μετὰ τοῦ πιστεῦσαι, καὶ βίον ἔχη καθαρὸν· τότε γὰρ τηρεῖ τις ἀληθῶς τὴν τοῦ Κυρίου διδασκαλίαν, ὅτε καὶ καθαρὸν ἔχει βίον· ὁ τοιοῦτος οὖν οὐκ ὑφέται θάνατον, ὅν οἱ ἁμαρτωλοὶ θνήσκουσιν, εἰ; τὸν αἰῶνα τὸν μέλλοντα ἀθανάτω κολάσει παραδιδόμενοι, καὶ τῆς θνῶς ζωῆς ἀποκρίπτοντες. Ἄμα δὲ καὶ αἰνίττεται αὐτοῖς, ὅτι Ἐάν ὁ τὸν λόγον μου τηρῶν, οὐκ ἀποθνήσκει, πολλοῦ γε ἔῃ ἐγώ. Τί οὖν φονάτε κατ' ἐμοῦ, τοῦ τοσούτου μὴ δυναμένου κρατηθῆναι θανάτῳ, ὥστε καὶ ἄλλοις μάλλον χαρίζεσθαι τὴν θνῶς ζωὴν; Οἱ γὰρ πιστεύοντες, κἂν ἀποθάνωσι φυσικῶς, ὅμως ἐν Θεῷ ζῶσιν. Ἄλλ' οἱ Ἰουδαῖοι τί πρὸς ταῦτά φασι; Δαιμονῶν αὐτὸν ὀνομαζομένους, ὡς ἀλλόκοτά τινα ἐκ φρενοβλαθείας λέγοντα. Οἱ γὰρ τοὺς λόγους τοῦ Θεοῦ ἐνωτισάμενοι ἀπέθανον, Ἀβραάμ καὶ οἱ προφῆται, καὶ οἱ τοὺς σούς ἐνωτισόμενοι, οὐ θανοῦνται; Ὅντως νῦν, φασίν, ἐγνώκαμεν πεπληροφορημένως καὶ βεβαίως, ὅτι δαιμονῶδες, τοιαῦτα λέγεις. »

« Μὴ σὺ μείζων εἶ τοῦ πατρὸς ἡμῶν Ἀβραάμ, ὃς τις ἀπέθανε, καὶ οἱ προφῆται ἀπέθανον; Τίνα σεαυτὸν ποιεῖς; Ἀπεκρίθη ὁ Ἰησοῦς· Ἐάν ἐγὼ δοξάζω ἐμαυτὸν, ἡ δόξα μου οὐδὲν ἐστίν. Ἔστιν ὁ Πατήρ μου ὁ δοξάζων με, ὃν ὑμεῖς λέγετε, ὅτι Θεὸς ὑμῶν ἐστι, καὶ οὐκ ἐγνώκατε αὐτόν· ἐγὼ δὲ οἶδα αὐτόν, καὶ ἐάν εἶπω, ὅτι οὐκ οἶδα αὐτόν, ἔσομαι ὅμοιος ὑμῖν ψεύστης· ἀλλ' οἶδα αὐτόν, καὶ τὸν λόγον αὐτοῦ τηρῶ. » Μὴ συνιέντες οἱ ἀσύνετοι πῶς θάνατον ὁ Κύριος ἔλεγε μὴ ἄπτεσθαι τῶν εἰς αὐτόν πιστευόντων, φθέγγονται πρὸς αὐ-

Patrem meum. » Quomodo autem honorabat Patrem? Ulciscens illum, et non sinens eos qui homicidæ erant ac mendaces, Salvatoris et veritatis filios nominari. Vos igitur, inquit, eo quod honoro Patrem meum, quem vos injuria afficitis, dum falso affirmatis ipsum esse Patrem vestrum, propterea me ignominia afficitis; sed quamvis ego meipsum non vindico, sed cum injuria afficior, sustineo: ne existimetis inultum fore injuriam hanc. Est enim Pater, qui me ulciscitur, quia propterea injuria afficior, quod ipsum ulciscor, et non patior vos, qui vos illius filios asseritis. Est igitur qui quaerit gloriam meam, qui et potest judicare, et condemnare eos, qui me injuria afficiunt. Sæpe enim quis quaerit ulcisci, et nequit ipse judicare. Igitur Pater et quaerit Filii gloriam, et potest judicare: propterea dixit: « Est qui quaerit, et judicat. »

VERS. 51, 52. « Amen, amen dico vobis, si quis sermonem meum servaverit, mortem non videbit in æternum. Dixerunt ergo illi Judæi: Nunc cognovimus quod dæmonium habeas. Abraham mortuus est, et prophetæ: et tu dicis: Si quis sermonem meum servaverit, non stabit mortem in æternum. » O misericordiam! Illi quidem injuria afficiunt, ipse autem quaestionem de gloria sua, et defensionem Patri permittens, ad admonitionem et doctrinam vertitur, benefaciens his, qui injuria persequuntur. Ita oportet etiam nos ulcisci inimicos. Quid igitur illis dixit? « Si quis sermonem meum servabit, » hoc est, credendo simul et vitam habet puram: tunc enim quis vere tenet **628** doctrinam Domini, quando et puram habet vitam: talis igitur non videbit mortem, qua peccatores moriuntur, et in futuro sæculo immortalis supplicio traduntur, et vera vita excidunt. Insuper etiam significat eis, quod Si quis sermonem meum servat, non moritur, quanto minus ego? Quid igitur sævitis contra me? a quo tam procul abest ut detinear a morte, ut et aliis magis veram conferam vitam. Nam qui credunt, quamvis moriantur naturaliter, attamen in Deo vivunt. Sed Judæi quid ad hæc dicunt? Dæmonio ipsum agi putant, quod aliena quædam quasi mente captus diceret. Nam qui sermones Dei auribus perceperunt, mortui sunt, D Abraham et prophetæ, et qui tuos auscultant, non morientur? Profecto nunc, aiunt, cognovimus multis et copiosis argumentis quod dæmonis actus hæc dicas.

VERS. 53-55. « Nunquid tu major es patre nostro Abraham, qui mortuus est, et prophetæ mortui sunt? Quem tu teipsum facis? Respondit Jesus: Si ego glorifico meipsum, gloria mea nihil est. Est Pater meus qui glorificat me, quem vos dicitis Deum vestrum esse, et tamen non cognovistis eum: ego autem novi eum, et si dixero quod non noverim eum, ero similis vobis mendax: sed novi eum, et sermonem ejus servo. » Insipientes illi cum non intelligerent de qua morte Dominus diceret, quæ credentes in se læsura non esset, loquuntur ad

eum stultissima quædam et insipientissima verba. Vide enim quomodo respondent : « Num tu major es patre nostro Abraham? » Et utique sic oportebat dicere, Num tu major es Deo? Ili sermone Dei audito mortui sunt : et qui tuum audiunt, non moriuntur? sed non sic : et quid dicunt? Volentes eum ostendere et Abrahamo minorem : « Num tu major es, aiunt, patre nostro Abraham? » Ipse autem Dominus non revelat eis de qua morte dixerit : quod autem Abrahamo præstantior sit, persuadet eos paulo post. At quod dicunt : « Quem tu teipsum facis? » contumeliose dicunt : Tu quinullius momenti es, qui fabri filius, qui ex Galilæa, « quem teipsum facis? » Non opera, neque veritas, neque Scriptura, sed tu, « quem teipsum facis? » rapis enim gloriam. At Dominus : « Si ego glorifico meipsum, gloria mea nihil est, » sicut vos putatis : nunc autem est alius qui glorificat me, Pater meus. Glorificat enim ipsum semper, atque id per prophetias de illo, et per testimonia de cœlis, et per innumera et immensa miracula. Hunc autem vos Patrem, inquit, dicitis quod sit Deus vester. Sed neque ut in eum Patrem ipsum agnoscitis, neque ut Deum vestrum. Nam si ut Patrem meum illum agnosceretis, honore utique Filium ejus prosequeremini : nunc autem dum Filium non colitis, manifestum quod non cognoscitis illum ut Patrem meum. Sed neque ut Deum **629** cognoscitis illum ; alioqui timeretis sermones ejus ut Dei : nunc autem usque adeo contemnitis eum, ut cum ille præceperit, « Ne occidas ²¹, » vos meditemini mortem meam, idque cum non possitis me arguere de peccato. Ex his igitur manifestum quod eum modis omnibus ignoretis. Ego vero scio cum naturaliter, omnem ejus notitiam habens. Qualis enim sum ego, talis et Pater. Igitur quia scio meipsum, et illum scio. « Si autem dixerò quod nesciam eum, ero similis vobis mendax. » Nam vos quidem per arrogantiam dicendo quod eum sciatis, mentimini : atqui ego eum sciam eum, si dixerò me nescire, negabo veritatem. Quam igitur conjecturam affers quod scias eum? Quia, inquit, sermonem ejus servo : sermonem vocando mandata. Neque enim adversarius sum illi, neque adversarius Deo arroganter loquor, neque mandata ejus solvo. Vos autem quia sermonum ejus transgressores estis, captique malis concupiscentiis constringimini, et cædes sititis, et alia multa lege interdicta concupiscendo facitis, manifeste declaratis vos ignorare illum. Nam si cognovissetis, servaretis utique sermonem ejus, id est mandata. Quidam autem sic intelligunt : « Servo sermonem ejus, » id est propterea scio eum, quia habeo in meipso rationem essentia ejus nil differentem, id est definitionem : et eadem natura sermonem, quem Pater habet, hunc ego sermonem in nullo minorem et ipse habeo ; nam eadem est natura et idem sermo substantia Patri et Filio : et

τὸν ἀλόγισά τινα καὶ ἀνόητα. Ὅρα γὰρ πῶς ἀποκρίνονται· « Μὴ σὺ μεῖζων εἶ τοῦ πατρὸς ἡμῶν Ἀβραάμ; » Καὶ μὴν οὕτως ἔδει αὐτοὺς εἰπεῖν· Μὴ σὺ μεῖζων εἶ τοῦ Θεοῦ; Οἱ τὴν λόγον τοῦ Θεοῦ ἀκούσαντες, ἀπέθανον· καὶ οἱ τὸν σὸν ἀκούοντες, οὐκ ἀποθανοῦνται; Ἄλλ' οὐχ οὕτως, ἀλλὰ τί φασι; Βουλόμενοι δεῖξαι αὐτὸν καὶ τοῦ Ἀβραάμ ἐλάττονα, « Μὴ σὺ μεῖζων εἶ, λέγουσι, τοῦ πατρὸς ἡμῶν Ἀβραάμ; » Αὐτὸς δὲ ὁ Κύριος, περὶ μὲν ποίου θανάτου εἰρηκεν, οὐκ ἀποκαλύπτει αὐτοῖς· ὅτι δὲ τοῦ Ἀβραάμ κρείττων ἐστὶ, πείθει αὐτοὺς μικρὸν ὑποκατιῶν. Τὸ δὲ, « Τίνα σὺ σεαυτὸν ποιεῖς; » ὑβριστικῶς λέγουσι· Σὺ ὁ μηδενὸς ἀξίος λόγου, ὁ τοῦ τέκτονος υἱός, ὁ ἐκ Γαλιλαίας, « τίνα σεαυτὸν ποιεῖς; » Οὐ τὰ ἔργα, οὐδὲ ἡ ἀλήθεια, οὐδὲ αἱ Γραφαί, ἀλλὰ, « σὺ τίνα ποιεῖς σεαυτὸν; » ἀρπάξεις γὰρ τὴν δόξαν. Ὁ δὲ Κύριος· « Ἐὰν ἐγὼ δοξάζω ἑμαυτὸν, ἡ δόξα μου οὐδὲν ἐστίν, » ὡς ὑμεῖς δοκεῖτε· νῦν δὲ ἐστὶν ἄλλος ὁ δοξάζων με, ὁ Πατὴρ μου. Ἐδόξαζε γὰρ αὐτὸν διὰ παντός, τοῦτο μὲν διὰ τῶν περὶ αὐτοῦ προφητειῶν, τοῦτο δὲ καὶ διὰ τῆς ἐξ οὐρανῶν μαρτυρίας, τοῦτο δὲ διὰ τῶν μυρίων καὶ ἀπείρων θαυμάτων. Τοῦτον δὲ τὸν Πατέρα ὑμεῖς, φησὶ, λέγετε, ὅτι Θεὸς ὑμῶν ἐστίν· ἀλλ' οὕτως ὡς Πατέρα ἐμὴν αὐτὸν ἐπιγινώσχετε, οὕτως ὡς Θεὸν ὑμῶν. Εἰ γὰρ ὡς Πατέρα ἐμὴν αὐτὸν ἐπιγινώσχετε, ἐτιμήσατε ἂν τὸν Υἱὸν αὐτοῦ· νῦν δὲ τὸν Υἱὸν μὴ τιμῶντες, εὐδῆλον, ὅτι οὐ γινώσχετε αὐτὸν ὡς Πατέρα ἐμὸν. Ἄλλ' οὕτως ὡς Θεὸν ἀπλῶς ἐπιγινώσχετε αὐτόν· ἢ γὰρ ἂν ἐτρέμετε τοὺς λόγους αὐτοῦ ὡς Θεοῦ· νῦν δὲ τοσοῦτον καταφρονεῖτε αὐτοῦ, ὥστε, « Μὴ φονεύσης, » ἐκείνου νομοθετήσαντος, ὑμεῖς φονάτε κατ' ἐμοῦ, καὶ ταῦτα, μὴ ἔχοντές με ἐλέγχειν περὶ ἁμαρτίας. Ἐκ τούτων οὖν εἶλον, ὅτι ἀγνοεῖτε αὐτόν παντάπασιν. Ἐγὼ δὲ οἶδα αὐτὸν φυσικῶς, πάντως τὴν αὐτοῦ γνώσιν ἔχων. Οἷός γάρ εἰμι ἐγὼ, τοιοῦτος καὶ ὁ Πατὴρ· ἐπεὶ οὖν οἶδα ἑμαυτὸν, κάκεινον οἶδα. « Ἐὰν δὲ εἶπω, ὅτι οὐκ οἶδα αὐτὸν, ἔσομαι ὁμοῖος ὑμῶν ψεύστης. » Ὑμεῖς μὲν γὰρ, εἰδέναι αὐτὸν ἀλάζονοι, ψεύδεσθε· ἐγὼ δὲ εἰδὼς αὐτὸν, εἰ εἶπω μὴ εἰδέναι, ἀρνοῦμαι τὴν ἀλήθειαν. Τί οὖν τεκμήριον δίδως τοῦ εἰδέναι αὐτόν; Ὅτι, φησὶ, « τὸν λόγον αὐτοῦ τηρῶ, » λόγον λέγων τὰς ἐντολάς αὐτοῦ. Οὕτως γὰρ ἐναντιοῦμαι ἐκείνῳ, ἢ ὡς ἀντίθεος ἀλαζονεύομαι, οὕτως τὰς ἐντολάς αὐτοῦ παραλύω. Ὑμεῖς δὲ ἐπεὶ τῶν ἐντολῶν αὐτοῦ παραβάται· ἀλλίσχεσθε, ἐπιθυμίαις τε πονηραῖς ἐνεχόμενοι, καὶ φόβον διψῶντες, καὶ τὰλλα ἐπιθυμητικῶς τὰ ἐν τῷ νόμῳ ἀπειρημένα τελούντες, φανερώς γνωρίζεσθε ἀγνοοῦντες αὐτόν. Εἰ γὰρ ἐγινώσχετε, ἐτηρεῖτε ἂν τὸν λόγον αὐτοῦ, τουτέστι, τὰς ἐντολάς. Τινὲς δὲ οὕτω νοοῦσι τὸ, « Τηρῶ τὸν λόγον αὐτοῦ· » τουτέστι, Διὰ τοῦτο οἶδα αὐτόν, ὅτι ἔχω ἐν ἑμαυτῷ ἀπαράλλακτον τὸν λόγον τῆς οὐσίας αὐτοῦ, τουτέστι, τὸν ὄρισμόν· καὶ ἂν αὐτὸν λόγον φύσεως ὁ Πατὴρ ἔχη, τοιοῦτον τὸν λόγον καὶ αὐτὸς ἔχω· ἢ αὐτὴ γὰρ ἐστὶ φύσις, καὶ ὁ αὐτὸς λόγος τῆς οὐσίας Πατρὶ τε καὶ Υἱῷ· ὥστε οἶδα τὸν

²¹ Exod. xx, 13; Deut. v, 16.

Πατέρα· καὶ γὰρ τὸν λόγον αὐτοῦ τῆς οὐσίας ἀπο- A
σώζω ἀπαράλλακτον. Τὸ δὲ σχῆμα τοῦτο τοῦ λόγου
σύνηθες παρὰ τῆ Γραφῆ, ὡς τὸ, « Δὸς ἡμῖν βοήθειαν
ἐκ θλίψεως, καὶ ματαία σωτηρία ἀνθρώπου. » Ἐν-
ταῦθα γὰρ τὸ, « καὶ, » ἀντὶ τοῦ, « γὰρ, » κεῖται· ὥστε
εἶναι τὸ λεγόμενον τοιοῦτον· « Δὸς ἡμῖν βοήθειαν·
μὰταία γὰρ σωτηρία ἀνθρώπου. » Οὕτω κἀνταῦθα·
« Οἶδα αὐτὸν, καὶ τὸν λόγον αὐτοῦ τηρῶ. » τὴ γὰρ,
« καὶ, » ἀντὶ τοῦ, « γὰρ, » κεῖται· « Ἐὶν γὰρ λόγον αὐ-
τοῦ, φησὶ, τηρῶ. »

« Ἀβραάμ ὁ πατὴρ ὑμῶν ἠγαλλιάσατο, ἵνα ἴδῃ τὴν
ἡμέραν τὴν ἐμήν· καὶ εἶδε, καὶ ἐχάρη. Εἶπον οὖν οἱ
Ἰουδαῖοι πρὸς αὐτόν· Πεντήκοντα οὕτω ἔχεις ἔτη,
καὶ Ἀβραάμ ἐώρακας; Εἶπεν οὖν αὐτοῖς· Ἀμήν,
ἀμήν λέγων ὑμῖν, πρὶν Ἀβραάμ γενέσθαι, ἐγὼ
εἰμι. Ἦσαν οὖν ἰθὺς, ἵνα βάλωσιν ἐπ' αὐτόν. Ἰη-
σοῦς δὲ ἐκρύβη, καὶ ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ ἱεροῦ, διελθὼν
διὰ μέσου αὐτῶν· καὶ παρήγεν οὕτως. » Ἐνταῦθα
κατασκευάζει, ὅτι μείζων ἐστὶ τοῦ Ἀβραάμ. Ἐπεὶ
γὰρ ἐκεῖνοι προέφερον αὐτῷ· « Μὴ σὺ μείζων εἶ
τοῦ πατρὸς ἡμῶν Ἀβραάμ; » φησὶν ἐνταῦθα, ὅτι
Ναὶ μείζων εἰμί. « Ἐκεῖνος γὰρ τοι ἠγαλλιάσατο,
ἵνα ἴδῃ τὴν ἡμέραν τὴν ἐμήν· » τουτέστι, περι-
σπουδαστον καὶ εὐκταλαν εἶχε ταύτην καὶ χαρὰς
πρόξενον, δηλονότι πάντως ἐπ' εὐεργεσίᾳ γενομέ-
νην, ὡς καὶ οὐ μικροῦ τινος, οὐδὲ τυχόντος οὖσαν
ἡμέραν, ἀλλὰ μείζονος. Ἠμέραν δὲ λέγει τὸν σταυ-
ρόν. Τοῦτον γὰρ προετύπου ὁ Ἀβραάμ ἐν τῇ τοῦ
Ἰσαὰκ προσαγωγῆ, καὶ τῇ τοῦ κριοῦ θυσίᾳ. Ὡς
γὰρ ἐκεῖνος τὴν ξύλα, οὕτως ὁ Κύριος τὸν σταυρὸν C
ἐβάστασε· καὶ ὡς ἀφείθη μὲν Ἰσαὰκ, ἐτύθη δὲ ὁ
κριός· οὕτως ὁ μὲν Θεὸς ἐκτὸς πάθους, τῷ δὲ ἀν-
θρώπινῳ καὶ τῇ σαρκὶ ἐπαθε. Ταύτην τὴν ἡμέραν
τὴν τοῦ σταυροῦ Ἀβραάμ προῖδὼν ἐχάρη, ὡς κο-
σμητικῆς γεννησομένης σωτηρίας. Ἄμα δὲ δεικνυσὶν
ἐνταῦθα αὐτοὺς ἀλλοτρῖους τοῦ Ἀβραάμ, εἴ γε ἐφ'
οἷς ἐκεῖνος ἔχαιρεν, οὕτως λυτῶσιν καὶ μαίνομται.
Δηλοῖ δὲ, ὅτι οὐκ ἄκων ἐπὶ τὸ πάθος ἔρχεται, εἴ γε
ἐπαινεῖ τὸν ἡσθῆντα ἐπὶ τῷ σταυρῷ· τοῦτο γὰρ, ὡς
εἴρηται, σωτηρία τῆς οἰκουμένης. Ἄλλοι δὲ ἡμέραν
τὸν ἅπαντα καιρὸν νοοῦσι τῆς τοῦ Χριστοῦ παρου-
σίας, ἣν ὁ Ἀβραάμ προεῖδὼς ἐχάρη, ἔτι ἐξ αὐτοῦ
καὶ τοῦ σπέρματος αὐτοῦ ἀναστήσεται ὁ Σωτὴρ.
Καὶ τάχα οὐ μόνος ὁ Ἀβραάμ ἐχάρη, ἀλλὰ καὶ πάν-
τες, ὡς Δαυὶδ λέγει· « Αὕτη ἡ ἡμέρα, ἣν ἐποίησεν ὁ
Κύριος· ἀγαλλιασάμεθα, καὶ εὐφρανθῶμεν ἐν αὐτῇ. »
Αὐτὸς μὲν οὖν ταῦτα. Οἱ δὲ, μὴ δυνάμενοι φθάσαι
εἰς τὸ ὕψος τῶν λεγομένων, οὕτε ἀνέχονται ἐρωτη-
σαι καὶ μαθεῖν, τίνα φησὶν ἡμέραν, ἣν εἶδεν
Ἀβραάμ· ἀλλὰ καὶ μάλλον διαχλευάζουσιν, ὡς μα-
νωδῶ τινὲ φεγγόμενον. « Πεντήκοντα γὰρ, φησὶν,
ἔτη οὕτω ἔχεις, καὶ Ἀβραάμ ἐώρακας; » Τοῦτο δὲ
εἶπον, νομίζοντες τὸν Κύριον ἐγγύς εἶναι τῶν πεν-
τήκοντα, καίτοι περίπου τριάκοντα καὶ τρία ἔτη
τότε γεγονότα. Τίνος δὲ ἕνεκεν οὐκ εἶπον· Τεσσαρά-
κοντα ἔτη οὕτω ἔχεις, ἀλλὰ, « Πεντήκοντα; » Πε-
ριτὸν μὲν τὸ τοιοῦτον ἐρώτημα. Ἀπὸ ἧς γὰρ οὕτως

ita scio Patrem : nam et sermonem ejus substantiæ
conseruo in nullo minore. Est autem hæc figura
consueta in Scriptura, ut cum dicitur : « Da nobis
auxilium de tribulatione, et vana salus hominis. »
Hoc loco enim conjunctio « et, » pro, « enim, »
ponitur : ut quod dicitur, hunc habeat sensum :
« Da nobis auxilium, vana enim salus hominis ».
Sic etiam hoc loco : « Scio illum, et sermonem ejus
seruo, » conjunctio « et, » pro « enim, » ponitur :
« Sermonem enim ejus, inquit, seruo. »

VERS. 56-59. « Abraham pater vester exsultavit
ut videret diem meum : et vidit, atque gavisus est.
Dixerunt ergo Judæi ad eum : Quinquaginta annos
nondum habes, et Abraham vidisti? Dixit eis Jesus,
Amen amen dico vobis, antequam Abraham fieret,
ego sum. Tollebant ergo lapides, ut jacerent in
eum. Jesus autem abscondit se, et exiit e templo,
transiens per medium ipsorum, et præterit sic. » Hoc
loco docet quod major sit Abrahamo. Quia enim
illi dicebant ei : « Num tu es major patre nostro
Abraham? » dicit hoc loco : Etiam major sum.
« Etenim ille exsultavit, ut videret diem meum, »
hoc est, desideratum et optatum habuit illum, et
gaudii auctorem, scilicet, eo quod in beneficium
cederet, et non parvi alicujus neque vulgaris esset
dies, sed magni. Diem autem dicit crucem. 630
Nam præfigurabat illam Abraham in oblatione
Isaac, et arietis sacrificio ²². Sicut enim illic Isaac
ligna, ita Dominus crucem portavit : et sicut relic-
tus quidem est Isaac, immolatus autem aries, ita
et Deus quidem alienus est a passione, in humana
autem natura et carne passus est, Hunc diem cru-
cis cum prævidisset Abraham, gavisus est, et quod
futurus esset in salutem mundi. Insuper hoc loco
ostendit eos alienos esse ab Abraham, siquidem de
quibus ille gaudebat, hi insaniebant. Significat au-
tem quod non invitus passionem aggredietur : si-
quidem laudat eum qui exsultavit propter crucem.
Nam inde (ut dictum est) salus orbis. Alii autem
intelligunt per diem omne tempus adventus Christi,
quod cum Abraham prævidisset, gavisus est, quod
ex ipso et semine ejus surrecturus esset Salvator.
Et fortassis non solus Abraham gavisus est, sed
et omnes, sicut David dicit ²³ : « Hæc est dies quam
fecit Dominus, exsultemus et lætemur in ea. » Et
ipse quidem hæc dixit; at illi non poterant pertin-
gere ad sublimitatem dictorum, neque dignabantur
interrogare vel discere quis esset dies ille, quem
vidisset Abraham : imo irrident eum ut insana quæ-
dam loquentem. « Quinquaginta enim, inquit, annos
nondum habes, et Abraham vidisti? » Hoc
autem dicebant, existimantes Dominum ferme quin-
quaginta annorum esse : tametsi tunc triginta et
tres tantum annos haberet. Quare autem non dixe-
runt, Quadraginta annos nondum habes, sed quinquag-
inta? Curiosior sane hæc interrogatio. Nam sim-
pliciter sic incidit eis, ut memores essent quinquaginta

²² Psal. lxx, 13. ²³ Gen. xxii, 1 seqq. ²⁴ Psal. cxvii, 24.

ginta annorum. Verumtamen dicunt quidam, A quinquagesimum eis annum ad honorem anni Jubilæi dictum, quo et servos liberos dimittebant, et possessiones emptæ reddebantur, et omnia alia perficiebantur, quæ ad honorem Dei constituta ²⁶. At Dominus quid dicit? « Antequam Abraham fieret, ego sum. » Vide, non dicit, Antequam Abraham fieret, ego eram: sed, « sum. » Istud enim verbum, « Sum, » Deo proprie convenit, eo quod perpetuus sit et sempiternus, id quod hoc verbum significat. Itaque Pater ejus in veteri lege hoc verbo utitur, « Ego sum qui sum ²⁷. » De Abraham vero dixit *fieret*, merito, tanquam de corruptibili. Nam qui factus est, et corrumpitur. Verbum autem Sum, divinam et ab omni corruptione alienam sempiternitatem significat. Quapropter et Judæi existimantes hoc blasphemum verbum (soli enim Deo convenit) « tulerunt lapides » contra eum. At ipse iterum delitescit, se humilians, ne ante tempus moriatur. Quomodo autem se occultat? Non in angulum templi se conjecit, neque in domunculam quamdam fugit, neque post parietem vel columnam se incurvavit, sed sua magna potestate invisibilem **631** se fecit insidiatoribus, quamvis per medium illorum exiret. Et « præterivit sic, » id est transivit simpliciter et absque labore. Vide autem quomodo ipse quidem omnia quæ debebat, implevit. Nam ipse quidem satis eos docuit et de se, et de Patre, et monstravit eis nobilitatem et libertatem veram, quæ a peccatis libera est, et quod sola servitus peccati sæda: et in summa, nihil eorum quæ oportebat, reliquit: illi autem lapidant eum. Ideo relinquit illos, quia non ultra correctionem recipiebant. Adnota autem quod lapidantes illum, hi erant de quibus dixit evangelista quod crediderint in eum, ita fides illorum non erat fides, sed temporaria quædam et frigida affectio in his quæ Christo dicebantur.

CAPUT IX.

De cæco a nativitate.

VERS. 1, 2. « Et præteriens Jesus vidit hominem cæcum a nativitate, et interrogaverunt eum discipuli ejus, dicentes: Rabbi, quis peccavit, hic, an parentes ejus, ut cæcus nasceretur? » Exiit quidem de templo Dominus, ut furor Judæorum mitigaretur: ad sanandum autem cæcum convertitur, etiam per hoc signum duritiam et impersuasibilitatem eorum frangere conans, tametsi nihil illis prodesset. Insuper et ostendit eis quod non sine causa neque arroganter dixerit: « Priusquam Abraham fieret, ego sum ²⁷. » Ecce enim miraculum facit, quale nullus unquam prius. Nam etsi quis aperuerit oculos cæci, non tamen cæci nati. Manifestum igitur quod Deus sit, et ante Abraham, qui fecit hoc quod a sæculo non factum est. Dedita autem opera ad cæcum venit, non ille ad ipsum. Proinde et discipuli cum vidissent eum tam intente

Ἀπελθὼν αὐτοῖς, ἐμνήσθησαν τῶν πενήτηντα ἐτῶν. Πλὴν φασὶ τινες, ὅτι διὰ τὸ πενήτηκοστὸν ἔτος αὐτοῖς διὰ τιμῆς ἀγεσθαι, τὸν ἰωθηλαῖὸν φημι ἐνιαυτὸν, καθ' ὃν καὶ δούλους ἠλευθέρουν, καὶ κτήσας ὠνητῶν παρεχώρουν, καὶ τ' ἄλλα πάντα ἐτέλουν, ὅσα εἰς Θεοῦ τιμὴν ἔφερον. Ὁ δὲ Κύριος τί φησι; « Πρὶν Ἀβραὰμ γενέσθαι, ἐγὼ εἰμι. » Ὅρα, οὐκ εἶπε· Πρὶν Ἀβραὰμ γενέσθαι, ἡμην, ἀλλ' εἰμι. Ἐπιτεταμένη γὰρ ἡ λέξις τὸ, « εἰμι, » ἐπὶ Θεοῦ κυριωτέρα, ὅτι τοῦ διγενεσκῶς εἶναι καὶ ἀεὶ σημαντικὴ ἡ ὡσπερ οὖν καὶ ὁ Πάτερ αὐτοῦ ἐν τῇ Παλαιᾷ, ταύτη κέχρηται. « Ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν. » Ἐπὶ δὲ τοῦ Ἀβραὰμ εἶπε τὸ, « γενέσθαι, » εἰκότως, ὡς φθαρτοῦ. Τὸ γὰρ γεγονὸς, καὶ φθιβεῖται· τὸ δὲ, « εἰμι, » πάσης φθορᾶς ἀμμεθεξίαν καὶ ἀδιόριστα θεῶν ἐμφαίνει. Αἰὶ καὶ αὐτοὶ βλάσφημον τὸ ῥῆμα νομίσαντες (Θεῶ γὰρ μόνῃ ἀρμόζει), « ἤραν λίθους » ἐπ' αὐτόν· αὐτὸς δὲ κρύπτεται πάλιν συστελλόμενος, ἵνα μὴ πρὸ καιροῦ ἀποθάνῃ. Πῶς δὲ ἄρα κρύπτεται; Οὐκ εἰς γωνίαν τοῦ ἱεροῦ δεδουκῶς, οὐδ' εἰς οἰκίσκον καταφυγῶν, ἢ ὀπίσω τοίχου καὶ στύλου περικάμψας, ἀλλ' ἐξουσία θεῆ κἀόρατον ἑαυτὸν τοῖς ἐπιβουλεύουσι καταστήσας, καίτοι διὰ μέσου αὐτῶν ἐξῶν. « Καὶ παρήγγεν οὕτω » τούτέστι, διήρξατο ἀπλῶς οὕτω καὶ ἀπράκτως ἐν τῷ τέως. Ὅρα δὲ μοι, πῶς αὐτὸς μὲν πάντα τὰ ἑαυτοῦ πεπλήρωκεν. Ἰκανῶς τε γὰρ αὐτοὺς ἐδίδαξε, καὶ περὶ ἑαυτοῦ καὶ τοῦ Πατρὸς, καὶ τὴν ὄντως εὐγένειαν καὶ ἐλευθερίαν τὴν ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν ὑπέδειξε, καὶ ὅτι μόνῃ δουλείᾳ αἰσχρὰ ἡ τῆς ἁμαρτίας, καὶ ἀπλῶς, οὐδὲν τῶν δεδόντων ἐνέλειψεν· αὐτοὶ δὲ καὶ λιθοβολοῦσιν αὐτόν. Αἰὶ καὶ ἀφίησιν αὐτοὺς, ὡς μηκέτι δεχομένους διόρθωσιν. Ἐπεσήμηνε δὲ, ὅτι οὗτοι οἱ λιθοβολοῦντες αὐτόν, αὐτοὶ ἦσαν οὐδὲ εἶπεν ὁ εὐαγγελιστῆς, ὅτι « Ἐπίστευσαν εἰς αὐτόν. » οὕτως ἄρα ἡ πίστις αὐτῶν οὐ πιστις ἦν, ἀλλὰ πρόσκαιρός τις καὶ ψυχρὰ συνδιάθεσις ἐπὶ τοῖς ὑπὸ Χριστοῦ λεγομένοις.

ΚΕΦΑΛ. Θ'.

Περὶ τοῦ ἐκ γενετῆς τυφλοῦ.

« Καὶ παρὰ γων, ἰδὼν ἄνθρωπον τυφλὸν ἐκ γενετῆς, καὶ ἠρώτησαν αὐτόν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ λέγοντες· Ῥαββί, τίς ἥμαρτεν, οὗτος ἢ οἱ γονεῖς αὐτοῦ, ἵνα τυφλὸς γενηθῆ; » Ἐξείσει μὲν ἐκ τοῦ ἱεροῦ ὁ Κύριος, τῷ θυμῷ τῶν Ἰουδαίων παραψυχῆν τινα μηχανώμενος· ἐπὶ θεραπείαν δὲ τοῦ τυφλοῦ τρέπεται, διὰ τοῦ σημείου τούτου τὸ σκληρὸν αὐτῶν καὶ ἀπειθῆς μαλάσσωσιν, εἰ καὶ μηδὲν ὠφελοῦντο· ἅμα δὲ δεικνύς αὐτοῖς, ὅτι οὐ μάτην, οὐδὲ κομπάζων, εἶπε τό· « Πρὶν Ἀβραὰμ γενέσθαι, ἐγὼ εἰμι. » Ἰδοὺ γὰρ θαῦμα τελεῖ, ὅσον οὐδεὶς πώποτε πρότερον. Εἰ γὰρ καὶ τυφλοῦ ὀφθαλμοὺς ἀνέψξεν τις, ἀλλ' οὐ γεγεννημένου τυφλοῦ· προφανὲς οὖν, ὅτι ὡς Θεὸς καὶ πρὸ τοῦ Ἀβραὰμ ὢν, τελεῖ τοῦτο τὸ μήπω ἐξ αἰῶνος τελεσθέν. Ἐπίτηδες καὶ ἐπὶ τὸν τυφλὸν ἦλθεν, οὐκ ἐκείνος πρὸς αὐτόν. Οὕτω γοῦν καὶ οἱ μαθηταὶ ἰδόντες αὐτόν προσεκτικῶς ἐμβλέψαντα τῷ τυφλῷ, ἔρω-

²⁶ Levit. xxvii, 24, seqq. ²⁷ Exod. iii, 14. ²⁸ Joan. viii, 58.

τῶσι· « Τίς ἡμαρτεν, οὗτος ἢ οἱ γονεῖς αὐτοῦ, ἵνα
 τυφλὸς γεννηθῆ; » Φαίνεται μὲν οὖν ἡ ἐρώτησις ἐσφαλ-
 μένη. Πῶς γὰρ ἂν ἡμαρτεν οὗτος πρὶν γεννηθῆναι;
 Οὐ γὰρ δῆλον παρεδέξαντο οἱ ἀπόστολοι τὰς Ἑλλη-
 νικὰς φλυαρίας, ὅτι ἡ ψυχὴ πρὸ τοῦ σώματος ἐν ἄλλῳ
 κόσμῳ διάγουσα, ἁμαρτάνει, εἴθ' οὕτω κόλασιν τινα
 ταύτην ἀποτινύει τὴν ἐπὶ τὸ σῶμα κάθοδον. Ἄλις
 γὰρ ἦντες, οὐδὲ ἤκουσαν ἂν τοιοῦτόν τι, ἐπεῖτοι
 ταῦτα τῶν φιλοσόφων τὰ δόγματα. Φαίνεται τοίνυν
 ἀνόητος ἡ ἐρώτησις, ἀλλ' οὐ τῷ γε προσέγοντι. Μάν-
 θανε γάρ· οἱ ἀπόστολοι ἀκούοντες τοῦ Χριστοῦ πρὸς
 τὸν παράλυτον εἰπόντος, « Ἴδε υἱὸς γέγονας, μη-
 κέτι ἁμάρτανε, ἵνα μὴ χεῖρόν τί σοι γένηται, » ἐπεὶ
 τὸν τυφλὸν εἶδον, ἀποροῦσι, καὶ ὡς περὶ τοιαυτὰ
 φασιν· Ἔστω ἐκεῖνος δι' ἁμαρτήματα παρελύθη· περὶ
 τούτου τί ἂν εἰποις; Αὐτὸς ἡμαρτεν; ἀλλ' οὐκ ἐστὶν
 εἰπεῖν· ἐκ γενετῆς γὰρ ἐστὶ τυφλός. Ἄλλ' οἱ γονεῖς
 αὐτοῦ; ἀλλ' οὐδὲ τοῦτο· παῖς γὰρ ὑπὲρ πατρὸς οὐ
 κολάζεται. Οὐ τοσοῦτον οὖν ἐρωτῶντες, ὅσον διαπο-
 ροῦντες, ταῦτα λέγουσιν. Ὁ τοίνυν Κύριος λύων αὐ-
 τοῖς τὴν ἀπορίαν, φησὶν· « Οὐτε οὗτος ἡμαρτε, »
 (πῶς γὰρ πρὶν ἢ γεννηθῆναι;) « οὔτε οἱ γονεῖς αὐ-
 τοῦ. Οὐκ ἀπαλλάττων δὲ αὐτοὺς ἁμαρτημάτων, τοῦτό
 φησιν. Οὐ γὰρ ἀπλῶς εἶπεν, ὅτι Οὐχ ἡμαρτον οἱ
 γονεῖς, ἀλλὰ προσέθηκεν· « Ἴνα τυφλὸς γεννηθῆ. »
 Ἡμαρτον μὲν γὰρ οἱ γονεῖς αὐτοῦ, ἀλλ' οὐκ ἐνταῦθεν
 ἡ πῆρωσις τοῦτῃ. Οὐ γὰρ ἁμαρτίας πατέρων δίκαιόν
 ἐστὶ παισὶ μὴδὲν ἀδικοῦσιν ἐπιτίθεσθαι. Καὶ τοῦτο
 ὁ Θεὸς διδάσκει μὲν διὰ Ἰεζεκιήλ, οὕτω λέγων· « Οὐκ
 ἔσται ἡ παραβολὴ αὕτη ἐπὶ ἡ λεγομένη· Οἱ πατέρες
 ἔφαγον ἄμφωκα, καὶ οἱ ὀδόντες τῶν τέκνων ἤμωδία-
 σαν· » νομοθετεῖ δὲ καὶ διὰ Μωσέως· « Οὐκ ἀποθα-
 νεῖται πατὴρ ὑπὲρ τέκνου. » Ἀλλὰ, Καὶ πῶς, φησὶ,
 γέγραπται· « Ἀποδιδούς ἁμαρτίας γονέων ἐπὶ τέκνα
 ἐπὶ τρίτην καὶ τετάρτην γενεάν; » Ἔστιν οὖν εἰπεῖν,
 ὅτι πρῶτον μὲν, οὐδὲ καθολικῆ ἐστὶν αὕτη ἡ ἀπόφα-
 σις, οὐδὲ κατὰ πάντων ῥηθείσα, ἀλλὰ μόνων τῶν ἐξ
 Αἰγύπτου ἐξεληθόντων. Ἐπειτα σκόπει μοι καὶ τὸν
 νοῦν τῆς ἀποφάσεως. Οὐ γὰρ τοῦτό φησιν, ὅτι Ἰπὲρ
 ὧν ἡμαρτον οἱ πατέρες, κολάζονται οἱ παῖδες, ἀλλ'
 ὅτι Αἱ ἁμαρτίαι τῶν πατέρων, τοῦτέστιν, αἱ ὑπὲρ
 τῶν ἁμαρτημάτων κολάσεις ἀποδοθήσονται καὶ τοῖς
 παισὶν αὐτῶν, ὡς τὰ ὅμοια πεπλημμεληκόσιν. Ἴνα
 γὰρ μὴ νομίζωσιν οἱ ἐξ Αἰγύπτου ἐξεληθόντες, ὅτι εἰ
 καὶ χεῖρω τῶν πατέρων ἁμαρτήσουσιν, οὐ τοῖς αὐ-
 τοῖς τιμωρηθήσονται· φησὶν, ὅτι Οὐχ οὕτως ἔσται,
 ἀλλ' αἱ ἁμαρτίαι τῶν πατέρων, ἦτοι αἱ ποιναὶ, καὶ
 ἐφ' ὧμας ἐλεύσονται, ὅτι μὴ βελτίους ἐγένεσθε, ἀλλὰ
 τὰ αὐτὰ, ἢ καὶ χεῖρω πεπλημμελήκατε. Εἰ δὲ βλέ-
 πεις πολλάκις καὶ νήπια ἀρπαζόμενα, διὰ τιμωρίαν
 δῆθεν γονέων, ἀλλ' εὖ ἴσθι, ὅτι διὰ φιλανθρωπίαν ὁ
 Θεὸς προαρπάζει ταῦτα τοῦ βίου· ἵνα μὴ ζήσαντες,
 χεῖρω τῶν γονέων γένωνται, καὶ ἐπὶ κακῷ τῆς ἐκυ-
 τῶν ψυχῆς ἢ καὶ ἄλλων πολλῶν βιώσωσιν. Ἀλλὰ
 ταῦτα μὲν ἢ τῶν θείων κριμάτων ἄβυσσος παρ'
 ἑαυτῇ ἔχει καλύψασα· ἡμεῖς δὲ ἐπὶ τὰ ἐξῆς ἴωμεν.
 « Ἀπεκρίθη ὁ Ἰησοῦς· Οὐτε οὗτος; ἡμαρτεν, οὔτε

spectantem cæcum, interrogant: « Quis peccavit?
 hic, vel parentes ejus, ut cæcus nasceretur? » Nam
 apparet quidem interrogatio frigidior. Quomodo
 enim peccasset priusquam nasceretur? Neque enim
 ante corpus in alio mundo versans peccet, ac deinde
 pœnam quamdam recipiat in corpus descendens.
 Piscatores enim cum essent, neque audiverant tale
 quiddam, quia hæc philosophorum dogmata erant.
 Videtur igitur insipientis quæstio, sed non ei qui
 attendit. Disce enim quod apostoli, dicente Christo
 ad paralyticum, « Ecce sanus factus es, non ultra
 pecces, ut ne deterius quiddam tibi fiat, » ubi
 cæcum viderunt, dubitabant, et quasi talia dicunt:
 Esto ille propter peccata paralyticus fuerit; de
 hoc vero quid dixeris? Nunquid ipse peccavit? Sed
 hoc dicere non potes, nam a natalitate cæcus est.
 Num parentes ejus? Sed neque hoc; Non enim
 filius pro patre punitur. Igitur non tam interrogant,
 quam 632 dubitando hæc dicunt. At Dominus sol-
 vens dubium illorum, dicit: « Neque hic peccavit, »
 (nam quomodo peccasset priusquam nasceretur?)
 « neque parentes ejus. » Non dicit autem hoc quod
 liberaverit eos a peccatis: non enim simpliciter
 dixit quod Non peccaverunt parentes, sed addidit,
 « Ut cæcus nasceretur. » Nam peccaverant quidem
 parentes ejus, sed non inde huic cæcitas. Neque enim
 justum est propter parentum peccata affligi filios,
 qui non injuste agunt: et hoc Deus docet per Eze-
 chielem, dicens: « Non erit amplius hæc parabola,
 qua dicitur: Patres comederunt uvam acerbam, et
 dentes filiorum obstupescunt. » Legem item ponit
 et per Moysen: « Non morietur pater pro filio. »
 Sed, dixerit quis, quomodo scriptum quod reddat
 « peccata patrum in filios in tertiam et quartam
 generationem? » Dicendum igitur quod primum
 quidem non sit generalis hæc sententia, neque
 contra omnes dicta, sed solum contra eos qui
 egressi sunt de Ægypto. Insuper attende mentem
 sententiæ. Non enim hoc dixit, quod Pro peccatis
 patrum puniuntur filii, sed quod Peccata patrum,
 hoc est pœnæ pro peccatis irrogandæ sunt etiam
 filiis ipsorum, utpote his qui similia deliquerint.
 Nam ut ne putent hi qui ex Ægypto egressi sunt,
 quod quamvis gravius peccaverint quam parentes,
 non iisdem suppliciis puniantur, inquit, Non sic
 erit, sed peccata patrum, hoc est pœnæ, etiam ad
 vos pervenient, quia non facti estis meliores, sed
 eadem ac deteriora peccastis. Quod autem sæpe
 vides pueros mori, idque propter parentum pœnam,
 scias quod Deus propter misericordiam præcipit
 illorum vitam, ut ne cum supervixerint, deterio-
 res parentibus fiant, et in malum suarum anima-
 rum et aliorum multorum vivant. Verumtamen hæc,
 abyssus divinorum judiciorum apud se continet.
 Nos ad sequentia pergamus:

Vers. 3-5. « Respondit Jesus: Neque hic pec-

⁶³² Ezech. xviii, 2. ⁶³³ Deut. xxiv, 16. ⁶³⁴ Exod. xx, 5.

caviti, neque parentes ejus ut cæcus nasceretur, sed ut manifestentur opera Dei in illo. Oportet me operari opera ejus qui misit me, donec dies est. Venit nox, quando nemo potest operari. Quandiu luero in mundo, lux sum mundi. » Ecce iterum alia dubitatio. Quarret enim quiescam: Quomodo hoc dictum est: Injuria enim affectus est homo privatus lumine, « ut manifestentur opera Dei? » Non potuerunt illa aliter manifestari? Quali injustitia affectus es, o homo? Luce, inquit, privatus sum. Et quale damnum ex eo quod sensibili luce privatus sit? Imo vero majus accepit beneficium. Oculis enim animæ simul et corporis illuminatus est, et ita cæcitas in bonum ei cessit per sanationem cognoscenti verum justitiæ solem: non igitur injustitia affectus est, sed beneficium accepit cæcus natus. Insuper et hoc scias quisquis divina scrutaris, quod verbum *ἵνα* et *ὅπως*, hoc est apud nos, ut, sæpe in Scriptura ponuntur, non ut causam, sed ut eventum designent; sicut et apud David: « Ut **633** justificeris in sermonibus tuis²¹. » Non enim peccavit David ut justificetur Deus: sed quia ex eventu peccato a Davide perpetrato contigit justificari Deum. Nam cum Deus quidem tanta illi dedisset, quanta accipere dignus non erat, ipse autem mandatum Dei transgressus esset, et cæcilem cum adulterio commisisset, et regno in contemptum Dei abusus esset, quid aliud ex eventu accidebat, quam omnino ut Deus qui judicabatur et disceptabat cum David, justificaretur, et victor appareret condemnato rege²²? Quia a quo regnum acceperat, illius leges rejecit propter istud ipsum, quod rex erat. Nam si privatus fuisset, non duo illa mala facile simul committere potuisset. Vides quomodo hic, Ut justificeris, non causam, sed eventum dicat; et innumera talia etiam apud Apostolum invenies. ut quod est in Epistola ad Romanos: « Quod enim notum est Dei, manifestum est in gentibus ad hoc, ut sint inexcusabiles²³: » quamvis non ideo Deus gentibus dederit scientiam, ut inexcusabiles peccent. Nam ipse quidem dedit ut non peccent: deinde quia peccaverunt, ex eventu cognitio cessit eis in hoc, ut sint inexcusabiles. Et iterum, « Lex subintravit ut abundaret condemnatio²⁴. » Atqui non propter hoc data est lex, sed ut magis comprimeretur peccatum. Quia autem non voluerunt illud reprimere hi qui legem susceperant, facta est eis lex in abundantiam peccati: amplius enim et magis imputatum est eis peccatum, quod et legem habentes peccaverint. Sic igitur et hoc loco, « Ut appareant opera Dei in illo, » non causa, sed eventus designatur. Ex hoc enim quod sanatus est cæcus, evenit glorificari Deum. Nam sicut sæpe architectus domum partim quidem elaborat, partim imperfectam relinquit: ut si quis forte ei non credat quod ipse sit ille qui partem illam exstruxerit, possit condendo et perficiendo id etiam quod erat imperfectum ostendere, quod ipse exstructi operis sit: ita et Deus noster Jesus excæcata membra

οἱ γονεῖς αὐτοῦ, ἵνα τυφλὸς γεννηθῆ, ἀλλ' ἵνα φανερωθῆ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ ἐν αὐτῷ. Ἐμὲ δεῖ ἐργάζεσθαι τὰ ἔργα τοῦ πέμφαντός με, ἕως ἡμέρας ἐστίν. Ἐρχεται νύξ, ὅτε οὐδεὶς δύναται ἐργάσασθαι. Ὅταν ἐν τῷ κόσμῳ ᾶ, φῶς εἰμι τοῦ κόσμου. » Ἰδοὺ πάλιν ἄπορον ἄλλο. Ζητήσῃε γὰρ ἂν τις, Πῶς τοῦτο εἰρηκαν· Ἠδικήθη γὰρ ὁ ἄνθρωπος στερηθεὶς τοῦ φωτός, « ἵνα φανερωθῆ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ; » Ἄλλως δὲ οὐκ ἐντὴν φανερωθῆναι ταῦτα; Ποίαν ἀδικίαν ἠδικήθη, ἄνθρωπε; Τοῦ φωτός, φησὶ, στερούμενος. Καὶ ποῖα βλάβη ἐκ τοῦ στερεῖσθαι τοῦ αἰσθητοῦ φωτός; τούναντίον οὖν μᾶλλον εὐηργέτηται. Ἄμα γὰρ τῇ σωματικῇ ὁράσει καὶ τοὺς τῆς ψυχῆς ὀφθαλμοὺς ἐφωτίσθη. Ὄστε πρὸς καλὸν αὐτῷ ἢ πέρρωσις ἀπέβη, διὰ τῆς λάσεως ἐπιγίνοντι τὸν ἀληθῆ τῆς δικαιοσύνης; Ἥλιον. Οὐκ οὖν ἠδικήθη, ἀλλ' εὐηργέτηται ὁ τυφλός. Ἐπειτα καὶ τοῦτο γίνωσκε, πᾶς ὁ τῶν θεῶν ἐξεταστής, ὅτι τὸ, « ἵνα, » καὶ τὸ, « ὅπως, » παρὰ τῇ Γραφῇ πολλαχοῦ οὐκ αἰτιολογικῶς, ἀλλ' ἀποδοτικῶς κείνται, ὡς περὶ τὸ παρὰ τοῦ Δαυὶδ, « Ὄπως ἂν δικαιοθῆς ἐν τοῖς λόγοις σου. » Οὐ γὰρ διὰ τοῦτο ἤμαρτεν ὁ Δαυὶδ, ἵνα δικαιοθῆ ὁ Θεός, ἀλλ' ὡς ἐξ ἀποτελέσματος ἁμαρτόντος τοῦ Δαυὶδ, ἀπεβαίνει τὸ δικαιοθῆναι τὸν Θεόν. Ὅταν γὰρ ὁ Θεός μὲν τοσαῦτα αὐτῷ δέδωκεν, ὅσα οὐκ ἦν ἄξιός λαβεῖν, αὐτὸς δὲ παρέβη τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ, καὶ φόνον εἰργάσατο ἐπὶ τῇ μοιχείᾳ, καὶ τῇ βασιλείᾳ ἀπεχρήτατο εἰς ἀθέτησιν τοῦ Θεοῦ· τί ἄλλο ἐξ ἀποτελέσματος συμβαίνει, ἢ πάντως τὸ, κρινόμενον τὸν Θεόν καὶ διαλεγόμενον πρὸς τὸν Δαυὶδ, δικαιοθῆναι, καὶ τὴν νικῶσαν ἀπειγῆσθαι, κατακρινόμενον τοῦ βασιλέως; Ὅτι παρ' αὐτὴν βασιλείαν ἔλαβε, τοῦτου τοῦ νόμου ἠθέτησε, δι' αὐτὸ τοῦτο, ὅτι βασιλεὺς ἦν. Ἰδιώτης γὰρ ὢν, οὐκ ἂν ἠδυνήθη ταῦτα δύο κακὰ οὕτω βρῆδως κατεργάσασθαι. Ὅρᾶς, ὅτι τὸ, « Ὅπως ἂν δικαιοθῆς, » οὐκ αἰτιολογικῶς κείται, ἀλλὰ κατὰ ἀπόδοσιν; Καὶ μυρία τοιαῦτα καὶ παρὰ τῷ Ἀποστόλῳ εἰρήσεις, οἷον καὶ τὸ ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους· « Τὸ γὰρ γνωστὸν τοῦ Θεοῦ, φανερόν ἐστιν ἐν τοῖς Ἑλλήσιν, εἰς τὸ εἶναι αὐτοὺς ἀναπολογήτους. » Καίτοι οὐ διὰ τοῦτο ὁ Θεός ἔδωκε τοῖς Ἑλλήσιν τὴν γνώσιν, ἵνα ᾧσιν ἀναπελόγητοι πταίοντες. Αὐτὸς μὲν γὰρ ἔδωκεν, ἵνα μὴ πταιώσιν· εἶτα ἐπειδὴ ἔπταισιν, ἐξ ἀποτελέσματος ἢ γνώσεως αὐτοῖς ἀπέβη εἰς τὸ εἶναι ἀναπολογήτους. Καὶ πάλιν· « Νέμος δὲ παρεστῆθεν, ἵνα πλεονάσῃ τὸ κατὰκριμα· » καίτοι οὐ διὰ τοῦτο ἐδόθη, ἀλλ' ἵνα μᾶλλον ἀνασταλῇ ἡ ἁμαρτία. Ἐπεί δὲ οὐκ ἠθέλησαν ἀναστελεῖν ταύτην οἱ τὸν νόμον δεξάμενοι, ἐγένετο αὐτοῖς ὁ νόμος εἰς πλεονασμὸν ἁμαρτίας· πλείων γὰρ ἐλογίσθη αὐτοῖς; καὶ μείζων ἡ ἁμαρτία, ὅτι καὶ νόμον ἔχοντες ἠμάρτανον. Οὕτως οὖν κἀνταῦθα τὸ, « ἵνα φανερωθῆ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ, » αἰτιολογικῶς κείται, ἀλλ' ἀποδοτικῶς· ἀπέβη γὰρ ἐκ τοῦ τὴν τυφλὸν θεραπευθῆναι, τὸ δοξασθῆναι τὸν Θεόν. Ὅσπερ γὰρ πολλάκις οἰκδομός τις οἰκίας, τὸ μὲν εἰργάσασθαι, τὸ δὲ ἀφῆκεν ἀτέλεστον, ἵνα εἴ ποτε ἀπιστοῖη τις αὐτῷ, ὅτι οὐκ ἐστίν αὐτὸς ὁ τὸ μέρος

²¹ Psal. l., 6. ²² II Reg. xii, 13. ²³ Rom. i, 19, 20. ²⁴ Rom. v, 20.

οικοδομήσας, ἔχη διὰ τοῦ δημιουργῆσαι καὶ τὸ ἀτελὲς ἐκεῖνο, δεικνύειν, ὅτι καὶ τοῦ φκοδομημένου αὐτὸς τεχνίτης ἐστίν· οὕτω καὶ ὁ Θεὸς ἡμῶν Ἰησοῦς τὰ πεπηρωμένα μέλη ἰώμενος, καὶ ἀποκαθιστῶν εἰς τὸ κατὰ φύσιν, δείκνυσιν, ὡς ἄρα αὐτὸς ἐστὶν ὁ καὶ τῶν ἄλλων μελῶν δημιουργός. Εἰπὼν δὲ, « Ἴνα φανερωθῆ ἡ δόξα τοῦ Θεοῦ, » περὶ ἑαυτοῦ φησιν, οὐ περὶ τοῦ Πατρὸς· ἐκείνου γὰρ ἡ δόξα φανερά ἦν, τὴν δὲ αὐτοῦ ἔδει φανερωθῆναι, καὶ ὅτι αὐτὸς ἐστὶν ὁ ἐξ ἀρχῆς πλάσας τὸν ἄνθρωπον. Οὐ μικρὰ δὲ πάντως δόξα τὸ φανερωθῆναι, ὅτι αὐτὸς ὁ νῦν φανεὶς ἄνθρωπος, ἐδημιούργησεν ἐν ἀρχῇ ὡς Θεὸς τὸν ἄνθρωπον. Ὅτι δὲ περὶ ἑαυτοῦ τοῦτο λέγει, ἄκουε τῶν ἐξῆς. Ἐπιφέρει γάρ· « Ἐμὲ δεῖ ἐργάζεσθαι τὰ ἔργα τοῦ πέμψαντός με. » — « Ἐμὲ, » φησὶ, δεῖ φανερωῖσθαι ἐμαυτὸν, καὶ ποιῆσαι ἔργα τὰ δυνάμενά με ἀποδείξαι ταυτὰ τῷ Πατρὶ ποιούντα. Ὅρα πῶς οὐκ εἶπεν, ὅτι, Τοιαῦτα ἔργα εἶα ποιεῖ ὁ Πατήρ, δεῖ καμὲ ἐργάζεσθαι, ἀλλ', Αὐτὰ ἐκεῖνα « ἃ ποιεῖ ὁ Πατήρ. » -- « Δεῖ γάρ με, φησὶν, ἐργάζεσθαι τὰ ἔργα » ἐκεῖνα αὐτὰ, ἃ ὁ πέμψας με ποιεῖ. Ταῦτα δὲ δεῖ με ἐργάζεσθαι· ἕως ἡμέρα ἐστὶ· » τουτέστιν, Ἔως ὁ παρῶν βίος ἀνέστηκεν, καὶ δύνανται πιστεῦειν εἰς ἐμὲ οἱ ἄνθρωποι· ἐπειτοί γε « ἔρχεται νῦξ, ὅτε οὐδεὶς δύναται ἐργάσασθαι· » τουτέστι, πιστεῦσαι· ἔργον γὰρ τὴν πίστιν ὀνομάζει. Ἐν τῷ μέλλοντι οὖν αἰῶνι οὐδεὶς δύναται πιστεῦσαι. Ἡμέρα μὲν γὰρ ὁ παρῶν βίος, δίδει δυνάμεθα ὡς ἐν ἡμέρᾳ ἐργάσασθαι (εἰ καὶ ὁ Παῦλος νύκτα τοῦτον ὀνομάζει, διὰ τε τὸ ἀγνοεῖσθαι ἐνταῦθα τοὺς, ἢ ἀρστήν, ἢ κακίαν, μετιόντας, καὶ ὡς πρὸς σύγκρισιν τοῦ μέλλοντος φωτὸς περιλάμψαι τοὺς δικαίους)· νῦξ δὲ ὁ μέλλων, διότι ἐκεῖ οὐδεὶς δύναται ἐργάσασθαι, εἰ καὶ ὁ Παῦλος ἡμέραν τοῦτον καλεῖ, διὰ τὴν φωτοφάνειαν τῶν δικαίων, καὶ φανέρωσιν τῶν ἐκάστη βεβιωμένων. Ἐν τῷ μέλλοντι οὖν αἰῶνι πίστις οὐκ ἐστίν, ἀλλὰ καὶ ἐκόντες καὶ ἄκοντες ὑπακούουσιν. « Ὅταν οὖν ἐν τῷ κόσμῳ ᾧ, φῶς εἴμι τοῦ κόσμου· » διὰ γὰρ τῆς διδασκαλίας καὶ τῆς ἐπιδείξεως τῶν θαυμάτων φωτίζω τὰς ψυχάς. Ὅσα δεῖ με καὶ νῦν φωτίσαι πολλῶν ψυχάς, διὰ τοῦ θεραπεῦσαι τὸν τυφλόν, καὶ φωτίσαι αὐτοῦ τὰς κόρας τῶν ὀμμάτων· ἐπεὶ γὰρ φῶς εἴμι, δεῖ με καὶ αἰσθητῶς καὶ πνευματικῶς φωτίζειν.

« Ταῦτα εἰπὼν, ἔπτυσσε χαμαί, καὶ ἐποίησε πηλὸν ἐκ τοῦ πτύσματος, καὶ ἐπέχρισε τὸν πηλὸν ἐπὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ τυφλοῦ, καὶ εἶπεν αὐτῷ· Ὑπάγε, νίψαι εἰς τὴν κολυμβήθραν τοῦ Σιλωάμ, ὃ ἐρμηνεύεται ἀποσταλμένος· Ἀπῆλθεν οὖν καὶ νίψατο, καὶ ἤλθε βλέπων. » — Εἰπὼν, φησὶ, ταῦτα ὁ Ἰησοῦς, οὐκ ἄχρι τῶν ῥημάτων ἔστη, ἀλλὰ καὶ τὸ ἔργον ἐπέθεκεν. « Ἐπτυσσε γὰρ χαμαί, καὶ πηλὸν ποιήσας ἐπέχρισε τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ τυφλοῦ· » δεικνύων διὰ τοῦ πηλοῦ, ὅτι αὐτὸς ἐστὶν ὁ καὶ τὸν Ἀδὰμ ἀπὸ πηλοῦ πλάσας. Τὸ μὲν γὰρ εἰπεῖν, ὅτι, Ἐγὼ εἴμι ὁ τὸν Ἀδὰμ πλάσας, πρόσαντες ἐδόκει τοῖς ἀκούουσι· διὰ δὲ τοῦ ἔργου δεικνύμενον, οὐκ εἶαι λοιπὸν προσέτατο· διὰ τοῦτο καὶ ἀπὸ πηλοῦ τὰ ὀμματα δημιουργεῖ, ἐκείνω τῷ τράπω τῆς δημιουργίας, ᾧ καὶ τὸν Ἀδὰμ. ἐδη-

sanans, et in suam naturam constituens, ostendit quod ipse sit qui et alia membra condidit. Dicens autem, « Ut manifestetur gloria Dei, » de seipso dicit, non de Patre. Nam illius gloria manifesta erat, suam autem oportebat manifestare, quod ipse erat ille qui « ab initio fecerat hominem »²⁴; et plane non parva erat gloria ut manifestaretur quod ipse qui nunc apparuit homo, sicut Deus in principio condiderit hominem. Quod autem de seipso hoc dicat, audi sequentia; subdit enim, « Oportet me operari opera ejus qui misit me »²⁵. Oportet me, inquit, manifestare meipsum, et facere opera quæ possunt me ostendere facere eadem quæ Pater. Vide autem quomodo non dixerit quod Talia **634** opera quæ faciat Pater, oportet et me operari, sed, Illa ipsa « quæ facit Pater. » — « Nam oportet me, inquit, operari opera » illa ipsa, quæ is qui misit me, facit. Hæc autem oportet me operari « quando dies est, » hoc est quando præsens vita agitur, ut homines possint in me credere: quia « ventura est nox, in qua nullus poterit operari »²⁶, id est credere. Opus enim fidem nominat. Itaque in futuro sæculo nullus potest credere. Nam dies quidem præsens vita est, eo quod possumus nunc sicut in die operari: quamvis et Paulus hanc noctem nominet, eo quod in ea ignoretur quis virtutem vel peccatum operetur, et quoad comparisonem futuræ lucis quæ circumfulgebit justos. Nox autem est futurum sæculum, eo quod nullus illic poterit operari: quamvis et Paulus hoc diem vocet, eo quod tunc ut « in luce refulgebunt justi, et apparebunt uniuscujusque facta »²⁷. Itaque in futuro sæculo fides non erit, sed et voluntarii et involuntarii obedient. « Quando igitur in mundo ero, lux sum mundi: » per doctrinam enim et miraculorum ostentationem illustro animas, atque ita oportet me etiam nunc multorum animas illuminare, per hoc quod sano cæcum, et pupillas oculorum ejus illustro. Nam quia lux sum, oportet me et sensibilibiter et spiritualiter illuminare.

VERS. 6-7. « Hoc cum dixisset, exspuit in terram, et fecit lutum ex sputo, et illeivit lutum super oculos cæci, et dixit ei: Vade, lava in piscina Siloæ, quod si interpreteris, sonat missus. Abiit ergo, et lavit, et venit videns. » Dicens, inquit, hæc Jesus, non his verbis contentus est, sed et opus addidit. « Exspuit enim in terram, et lutum fecit, quod ipse sit qui et Adam de luto formaverit. Dicendo enim: Ego sum qui Adam formavi »²⁸, arrogantius visum fuisset audientibus: quod per opus monstratum non ita offendit: propterea et de luto oculos illi format more officii quo et Adam formatus est. Non formavit autem tantum oculos, neque aperuit lantum, sed et videre concessit; unde signum est quod et Adæ animam inspiraverit.

²⁴ Matth. xiii, 4.²⁵ Joan. ix, 4.²⁶ Ibid.²⁷ Matth. xiii, 43.²⁸ Gen. ii, 7.

Nam cum illa non operatur, etiamsi oculus sit, non videt. Porro sputo inungit oculos, quia missurus erat eum ad Siloam, ut ne aquæ fontis ascribatur miraculum; sed discamus quod virtus egressa ex ore ejus, ipsa formaverit et aperuerit oculos ejus: propterea « exspuit in terram, » et ex ore fecit lutum. Deinde ut ne putes quod terræ fuerit miraculum, jubet lavari ut omne deponatur lutum. Quidam autem dicunt quod et lutum non sit depositum, sed formatum in oculum. Cæterum, jubet eum ad Siloam ire, partim ut discamus cæci fidem, et quam obediens fuerit. Non enim cogitavit: Cum lutum et sputum curare valeant oculos, quid opus mihi Siloa? quid **635** ut laver? sed obtemperavit præcipienti. Insuper ut et confunderet Judæorum ingratitude. Verisimile enim erat multos illum luto super oculos unctum vidisse, et eum diligenter observasse, et ita non potuisse postea dicere, Hic est, hic non est. Et tertio ostendens se non esse iniquum legi veteri, mittit ad Siloam. Propterea et evangelista interpretationem Siloæ ponit, ut discas quod et illic Christus eum sanarit, et quod Siloa figura sit Christi. Sicut enim spiritualis petra est Christus, ita et spiritualis est Siloa. Et sicut torrens ille Siloæ repentinus, et vehementior apparebat terribili quodam fluxu, ita et adventus Domini occultus, et angelis incognitus, omne peccatum virtute diluit.

γελιστής και την ἐρμήνειαν τοῦ Σιλωάμ προσέθηκεν; Ἴνα μάθῃς, ὅτι κάκει αὐτὸν ὁ Χριστὸς ἰθεράπευσε, καὶ ὅτι ὁ Σιλωάμ, τύπος τοῦ Χριστοῦ. Ὡς περ γὰρ πνευματικὴ πέτρα ὁ Χριστὸς, οὕτω καὶ Σιλωάμ πνευματικὸς ἐστὶ· καὶ ὡς περ ὁ χεῖμαρβὸς οὗτος τοῦ Σιλωάμ, ἀθρόον καὶ ἐκκλητικώτερον ἐφαίνετο φοβερῶ τιμὴ βέουματι· οὕτω καὶ ἡ τοῦ Κυρίου παρουσία, κρυφία καὶ ἀγγέλοις ἀγνωστος, πᾶσαν τὴν ἀμαρτιάν τῇ δυνάμει καταλύουσα.

VERS. 8-11. « Itaque vicini, et qui viderant eum prius quod cæcus esset, dicebant: Nonne hic est qui sedebat et qui mendicabat? Alii dicebant: Hic est. Alii rursus: Similis est ei. Ille dicebat: Ego sum. Dicebant ergo ei: Quomodo aperti sunt tibi oculi? Respondit ille, et dixit: Ille homo qui dicitur Jesus, lutum fecit, et inunxit oculos meos, et dixit mihi: Vade ad piscinam Siloæ, et lava. Ut autem abii et lavi, visum recepi. » Perculsi admirabili miraculo vicini, increduli erant: et quamvis ab initio ad Siloam oculis ejus luto inunctis ad hoc erat, ut multi eum viderent, et non postea negarent, quasi nescientes, attamen adhuc increduli sunt. Non temere autem hoc adnotavit evangelista, quod mendicus fuerit, sed ut ostendat ineffabilem Domini misericordiam, quæ se ad infimos usque demittat, ita ut et mendicum summa diligentia curaret, et ut inde etiam ipsi disceremus ne contemptum minimos. Cæterum autem neque priorem erubescens cæcitate, neque populum timens, confitetur, « Ego sum, » prædicans benefactorem: et dicit, « Homo quidam qui dicitur Jesus. » Nominem Dominum vocat, eo quod de illo nihil adhuc magni cognoverat; latebat autem quantum tunc cognovit. Unde autem cognovit illum quod Jesus esset? ex colloquio ad discipulos. Nam quia discipuli quidam eum interrogaverant de illo, et ipse multa

μιουρῆσεν. Οὐκ ἐπλάσε δὲ μόνον τοὺς ὀφθαλμοὺς, οὐδὲ ἀνέψξε μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ ὄρξην ἐχαρίσατο ὅπερ τεκμήριόν ἐστι τοῦ καὶ τὴν ψυχὴν αὐτὸν ἐμφυσῆσαι τῷ Ἀδὰμ· ἐκείνης γὰρ μὴ ἐνεργούσης, ὀφθαλμοὶ καὶ ἀπηρητισμένοι; ἤ, οὐκ ἂν εἶδοι ποτέ. Πτύσματι δὲ κέχρηται εἰς τὴν ἀνάβλεψιν. Ἐπεὶ γὰρ αὐτὸν ἐμῆλλε πέμπειν ἐπὶ τὸν Σιλωάμ, ἵνα μὴ τῷ ὕδατι τῆς πηγῆς ἐπιγραφῆ τὸ θαῦμα, ἀλλὰ μάθωμεν, ὅτι ἡ ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ ἐξελθοῦσα δύναμις, αὐτῇ καὶ διέπλάσε καὶ ἀνέψξε τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ· διὰ τοῦτο « ἐπτυσσε χαμαί, » καὶ ἐκ τοῦ στόματος ἐποίησε πηλόν. Ἐἶτα ἵνα μὴ νομίσης, ὅτι τῆς γῆς ἦν τὸ θαῦμα, κελεύει νίψασθαι, ἵνα πάντως ἀπόδηται τὸν πηλόν. Τινὲς δὲ φασιν, ὅτι ὁ πηλὸς οὐκ ἀπετίθη, ἀλλ' εἰς ὀφθαλμοὺς ἐδημιουργήθη· κελεύει δὲ αὐτὸν ἐπὶ τὸν Σιλωάμ ἀπελθεῖν, ἅμα μὲν ἵνα μάθωμεν τοῦ τυφλοῦ τὴν πίστιν, καὶ πῶς ὑπήκοος ἦν· οὐ γὰρ διελογίσαστο· εἰ ὀλωσὶ ὁ πηλὸς; ἐστὶ, καὶ τὸ πτύσμα τὸ παρέχον μοι τοὺς ὀφθαλμοὺς, τίς μοι χρεια τοῦ Σιλωάμ, ἢ τοῦ νίψασθαι; ἀλλ' ἐπέσθη τῷ κελεύοντι. Ἄμα δὲ καὶ ἵνα ἐπιστοιμίσῃ τῶν Ἰουδαίων τὴν ἀγνωμοσύνην. Εἰκόδες γὰρ ἦν πολλοὺς θεάσασθαι αὐτὸν τὸν πηλὸν ἐπὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς κερχρισμένους, καὶ προσέσχον ἂν αὐτῷ μετὰ ἀκριβείας, ὥστε μὴ ἔχειν λέγειν ὕστερον, Οὗτός ἐστιν, οὐκ ἐστὶν οὗτος. Καὶ τρίτον δεικνύων ἑαυτὸν, ὅτι οὐκ ἀλλότριός ἐστι τοῦ νόμου καὶ τῆς Παλαιᾶς, πέμπων εἰς τὸν Σιλωάμ. Διατί δὲ ὁ εὐαγγε-

λιστής, ὅτι κάκει αὐτὸν ὁ Χριστὸς ἰθεράπευσε, καὶ ὅτι ὁ Σιλωάμ, τύπος τοῦ Χριστοῦ. Ὡς περ γὰρ πνευματικὴ πέτρα ὁ Χριστὸς, οὕτω καὶ Σιλωάμ πνευματικὸς ἐστὶ· καὶ ὡς περ ὁ χεῖμαρβὸς οὗτος τοῦ Σιλωάμ, ἀθρόον καὶ ἐκκλητικώτερον ἐφαίνετο φοβερῶ τιμὴ βέουματι· οὕτω καὶ ἡ τοῦ Κυρίου παρουσία, κρυφία καὶ ἀγγέλοις ἀγνωστος, πᾶσαν τὴν ἀμαρτιάν τῇ δυνάμει καταλύουσα.

« Οι οὖν γείτονες οἱ θεωροῦντες αὐτὸν τὸ πρότερον, ὅτι τυφλὸς ἦν, ἔλεγον· Οὐχ οὗτός ἐστι· ὁ καθήμενος, καὶ προσαιτῶν; Ἄλλοι ἔλεγον ὅτι Οὗτός ἐστιν· ἄλλοι δὲ, ὅτι Ὁμοῖος αὐτῷ ἐστίν. Ἐκεῖνος δὲ ἔλεγεν, ὅτι Ἐγὼ εἰμι. Ἐλεγον οὖν αὐτῷ· Πῶς ἀνεψήθησάν σου οἱ ὀφθαλμοί; Ἀπεκρίθη ἐκεῖνος, καὶ εἶπεν· Ἄνθρωπος λεγόμενος Ἰησοῦς, πηλὸν ἐποίησε, καὶ ἐπέχρισέ μου τοὺς ὀφθαλμοὺς, καὶ εἶπέ μοι· Ὑπάγε εἰς τὴν κολυμβήθραν τοῦ Σιλωάμ, καὶ νίψαι. Ἀπελθὼν δὲ καὶ νιψάμενος, ἀνέβλεψα. » Ἐπὶ τῷ παραδόξῳ τοῦ θαύματος ἐκπληττόμενοι οἱ γείτονες, δισπιστοῦντες ἦσαν· καίτοι ἡ ἐπὶ τὸν Σιλωάμ ἀφίξις αὐτοῦ κερχρισμένου[ς] τοὺς ὀφθαλμοὺς πηλῷ ἐπὶ τούτῳ ἐγένετο, ἵνα πολλοὶ αὐτὸν ἴδωσι, καὶ μὴ ὕστερον ἀρνῶνται, ὡς ἀγνωστοὺς δὴθεν· ἀλλ' ὁμοῦ καὶ ἐπίστανται. Οὐχ ἀπλῶς δὲ ἐπιστημαίνεται ὁ εὐαγγελιστής, ὅτι προσαιτῆς ἦν, ἀλλ' ἵνα δείξῃ τὴν ἀφατον τῆς φιλανθρωπίας τοῦ Κυρίου, ὅπως καὶ ἀκρι τῶν εὐτελῶν συγκατέβαινε, ὡς καὶ προσαιτῆς θεραπεύειν μετὰ πολλῆς τῆς κηδεμονίας, καὶ ἵνα ἐκ τούτου καὶ αὐτοὶ μαθόντες, μὴ καταφρονῶμεν τῶν ἐλαχίστων. Ὁ δὲ τυφλὸς μήτε τὴν προτέραν αἰσχυνόμενος πήρωσιν, μήτε τὸν δῆμον φοβούμενος, ὁμολογεῖ, ὅτι, « Ἐγὼ εἰμι, » ἀνακηρύττων τὸν εὐεργέτην, καὶ φησιν· « Ἄνθρωπός τις Ἰησοῦς λεγόμενος. » Ἄνθρωπον τὸν Κύριον καλεῖ, ἐπειδὴ οὐδὲν οὐδέπω περὶ αὐτοῦ ἐγίνωσκον· ὁ δὲ τῶς ἐγίνωσκε, τοῦτο ὁμο-

λογεῖ. Ἦθθεν δὲ ἐπεγίνωσκεν αὐτὸν, ὅτι Ἰησοῦς ἔστιν; Ἀπὸ τῆς πρὸς τοὺς μαθητὰς διαλέξεω; ἐπει γὰρ ἠρώτησαν μὲν οἱ μαθηταὶ περὶ αὐτοῦ τὸν Κύριον, ὁ δὲ πλείω διελέχθη αὐτοῖς, ὅτι τε, « Δεῖ με ἐργάζεσθαι τὰ ἔργα τοῦ πέμψαντός με, » καὶ ὅτι, « Φῶς εἰμι τοῦ κόσμου, » τοιαῦτα δὲ οὐδεὶς ἄλλος ἐδίδασκεν, εἰ μὴ μόνος ὁ Ἰησοῦς, καὶ τούτοις τοῖς βήμασι συχναῖς ἐκέχρητο, ἐκ τούτων ἐπέγνω ὁ τυφλός, ὅτι Ἰησοῦς ἔστι. Τὸ μὲν οὖν ποιῆσαι πηλὸν, γνοὺς εἶπε· τὸ δὲ πύσαι οὐκ ἔτι. Οὐ γὰρ οἷδὲ ἀληθὴς ὁ ἄνθρωπος.

« Εἶπον οὖν αὐτῷ· Ποῦ ἔστιν ἐκεῖνος; Λέγει· Οὐκ οἶδα. Ἄγουσιν αὐτὸν πρὸς τοὺς Φαρισαίους τὸν ποτε τυφλόν. Ἦν δὲ Σάββατον ὅτε τὸν πηλὸν ἐποίησεν ὁ Ἰησοῦς, καὶ ἀνέβηξεν αὐτοῦ τοὺς ὀφθαλμούς. Πάλιν οὖν ἠρώτων αὐτὸν οἱ Φαρισαῖοι, πῶς ἀνέβηξεν. Ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς· Πηλὸν ἐπέθηκεν ἐπὶ τοὺς ὀφθαλμούς μου, καὶ ἐνίψαμην, καὶ βλέπω. Ἐλεγον οὖν ἐκ τῶν Φαρισαίων τινές· Οὗτος ὁ ἄνθρωπος οὐκ ἔστι παρὰ Θεοῦ, ὅτι τὸ Σάββατον οὐ τηρεῖ. Ἄλλοι ἔλεγον· Πῶς δύναται ἄνθρωπος ἀμαρτωλὸς τοιαῦτα σημεῖα ποιεῖν; Καὶ σχίσμα ἦν ἐν αὐτοῖς. » Ἐπειδὴ ὁ Κύριος θεραπεύων, καὶ θαῦμα ποιῶν, εἰσθεν ἐκνεύειν διὰ τὸ ἀκόμπαστον, ἐρωτηθεὶς ὁ τυφλός, Ποῦ ἔστιν ἐκεῖνος; λέγει· « Οὐκ οἶδα, » ἀληθεύων πάντως κἀν τούτῳ. Ἄγουσι δὲ αὐτὸν πρὸς τοὺς Φαρισαίους, » διὰ τὸ σφοδρότερας ἐρωτήσεως καὶ ὀριμυτέρας ἀξιοθῆναι. Ἐπισημαίνεται δὲ ὁ εὐαγγελιστῆς, ὅτι Σάββατον ἦν, ἵνα ἐνδείξηται τὴν πονηρίαν αὐτῶν, ὡς δρασομένων προφάσεις κτὰ Χριστοῦ, καὶ ἐγκαλούντων αὐτῷ τὴν τοῦ Σαββίτου παράβασιν, καὶ διὰ ταύτην συσκιάζειν περιωμένων τὸ θαῦμα· διὸ οὐδὲ ἐρωτῶσιν αὐτὸν, Πῶς ἀνέβηξεν, ἀλλὰ, « Πῶς ἀνέβηξέ σου τοὺς ὀφθαλμούς; » τὸ ὅλον διαβάλλοντες τὸν Κύριον, ὡς ἐν τῷ Σαββάτῳ ἐργασάμενον, ἀναγκάζοντες αὐτὸν τὸν τυφλὸν ἐπιμνησθῆναι, ὅτι πηλὸν ἐποίησεν ἐν τῷ Σαββάτῳ δηλαδὴ. Αὐτὸς ἤ ἐως πρὸς ἀκηκοτάς ἤδη διαλεγόμενος, οὔτε τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἰησοῦ μνημονεύει, οὔτε τί πρὸς αὐτὸν ὁ Κύριος ἐλάλησεν, ἀλλ' ἤ μόνον, ὅτι « Πηλὸν ἐπέθηκεν ἐπὶ τοὺς ὀφθαλμούς μου, καὶ ἐνίψαμην, καὶ βλέπω. » Εἰκόσ γὰρ ἦν προακηκοέναι τοὺς Φαρισαίους παρὰ τῶν καὶ τὸν τυφλὸν ἀγαόντων πρὸς αὐτούς, διαβαλλόντων ἰσως τὸν Κύριον, καὶ εἰπόντων ἄν· Ἴδε οἶα ποιεῖ ἐν Σαββάτῳ ὁ Ἰησοῦς. Ἄξιον δὲ ἰδεῖν τὴν παρρησίαν τοῦ τυφλοῦ, ὅπως καὶ τοῖς Φαρισαίοις ἀνεκπλήκτως διαλέγεται. Αὐτοὶ μὲν ἠνεγκαν αὐτὸν, ἵνα τῷ φῶσι καταπληγεί, ἀρνήσῃται τὴν θεραπείαν· ὁ δὲ τρανότερον ἔκδοξ, ὅτι « Βλέπω. » — Ἐλεγον οὖν ἐκ τῶν Φαρισαίων τινές, » ἀλλ' οὐχὶ πάντες, ἀλλὰ οἱ ἰταμώτεροι· « Οὗτος ὁ ἄνθρωπος οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ Θεοῦ. Ἄλλοι δὲ ἔλεγον, ὅτι Πῶς δύναται ἄνθρωπος ἀμαρτωλὸς τοιαῦτα ποιεῖν; » Ὅρξ τοὺς πολλοὺς ἀπὸ τῶν σημείων μαλακτομένους; Ἰδοὺ οὗτοι Φαρισαῖοι καὶ ἄρχοντες, ὅμοι· ἀπὸ τοῦ σημείου καταδυσωπῶντα, καὶ ὑπεραπολογουνται, » καὶ σχίσμα ἦν

loqueretur eis, nempe, « Oportet me operari opera ejus qui misit me, » et, « Lut sum mundi » : » talia autem nullus alius docebat, nisi solus Jesus, et illis verbis crebro usus est : inde agnovit enim cæcus quod Jesus esset. Nam facientem lutum, et inungentem oculos, ex contactu agnovit, spuentem non item. Non enim sciebat, et propterea quod nesciebat, non addidit, adeo erat homo verax.

καὶ ἐπιχρῆσαι τοὺς ὀφθαλμούς, ἐκ τῆς ἀφῆς ἐπιδόπερ οὐκ ἐπέγνω, οὐδὲ προττῆθῃσιν, οὕτως ἦν

VERS. 12-16. « Dixerunt ergo ei : Ubi est ille? Ait : Nescio. Adducunt ad Pharisæos eum qui dudum cæcus fuerat. Erat autem Sabbatum cum lutum faceret Jesus, et aperiret oculos ejus. Iterum ergo interrogabant eum et Pharisæi, quomodo visum recepisset. Ille autem dixit eis : Lutum mihi imposuit super oculos, et lavi, et video. Dicebant ergo ex Pharisæis quidam : Non est hic homo a Deo, quia Sabbatum non observat. Alii autem dicebant : Quomodo potest homo peccator hæc signa edere? Et dissensio erat inter eos. » Quoniam Dominus sanans et miraculum faciens, consueverat, eo quod alienus esset ab ostentatione, secedere, interrogatus cæcus, « Ubi est ille? » dicit, « Nescio : » verum omnino loquens et in hoc. « Ducunt autem illum ad Pharisæos, » ut diligentius et exactius interrogaretur. Porro evangelista assignavit Sabbatum esse, ut ostendatur malitia illorum, quod contra Christum apprehenderint occasionem, et arguerint illum propter violationem Sabbati, et ita tentarint adumbrare miraculum. Propterea neque interrogant illum Quomodo viderit, sed « Quomodo oculos ejus aperuerit, » per omnia calumniantes Dominum, quod in Sabbato operatus fuerit, cogentes illum cæcum commemorare, quod lutum fecerit, in Sabbato scilicet. Ipse autem sicut ad eos qui audierant jam loquens, neque nominis Jesu memor est, neque quid ad ipsum Dominus dixerit, sed solum, « Lutum imposuit super oculos meus, et lavi, et video. » Verisimile enim fuit quod audiverint Pharisæi ab iis qui adducebant ipsum ad illos, qui forte accusabant Dominum et dicebant, Ecce qualia facit in Sabbato Jesus. Operæ pretium autem est videre cæci in dicendo libertatem, ut et Pharisæos impavide alloquitur. Nam illi quidem adducebant eum, ut metu percussus negaret sanationem. At ille clarius exclamat, « Video. » — Dicebant igitur quidam ex Pharisæis, » non omnes, sed impudentiores : « Ille homo non est ex Deo. Alii autem dicebant : Quomodo potest homo peccator talia facere? » Vides multos a signis mulceri? Ecce et hi Pharisæi et principes erant, attamen a signo placantur et defensionem suscipiunt. « Et dissensio erat in eis. » Hæc dissensio prius orta fuit in turba : « Nam alii quidem dicebant, Seducit turbam, alii autem, Non. » Nunc autem et in principibus

¹⁶ Joan. ix, 4, 5. ²⁰ Joan. vii, 12.

aritur, et multi ex Phariseis divisi ab aliis sunt, et patrocinantur miraculo. Verumtamen quamvis divisi fuerint, negligentius tamen instant pro Christo, et dubitanter et duplici animo magis quam firmiter. Audi enim quid dicant: « Quomodo potest homo peccator talia facere? » Vides quam leviter urgeant? Vide autem et malitiam eorum qui criminantur. Non enim dicunt: Illic non est ex Deo, quia in Sabbato sanat; sed, « Quia Sabbatum non servat: » sursum deorsumque non beneficium, sed dici violationem pronuntiantes. Annota autem et hoc, **637** quomodo principes segniores quam turba sint in bono. Nam turba quidem prius divisa erat sententiis, et non omnes dura loquebantur contra Christum: Principes autem posterius in hanc laudabilem dissensionem venerunt. Contingit enim etiam bene dissentire, sicut et Dominus dicit: « Gladium veni mittere super terram », quo sententiæ omnino ob bonum et pietatem dividuntur.

VERS. 17-19. « Dicunt cæco iterum: Tu, quid dicis de illo quia aperuit tibi oculos tuos? Ille autem dixit: Propheta est. Non crediderunt ergo Judæi de illo quod cæcus fuisset, et visum recepisset, donec vocaverunt parentes ejus qui visum receperat, et interrogaverunt eos, dicentes: Hic est filius vester, quem vos dicebatis cæcum natum esse? quomodo ergo nunc videt. » Qui fuerunt interrogantes cæcum, « Tu quid dicis de illo? » Erant plane ex benevolorum sorte. Nam postquam dixerunt, « Quomodo potest peccator talia signa facere? » ut ne videantur ipsi frustra patrocinari, eum qui beneficium acceperat, in testem adducunt, ut per eum qui virtutem senserat, confutarent calumniatores. Vide enim quomodo benevole interrogant. Non enim dixerunt, « Tu quid dicis de illo, » quia lutum fecit, quia Sabbatum non servavit? sed miraculi mentionem faciunt, « Quia aperuit oculos tuos: » quasi exacuentes eum tunc ut pro Christo quæ digna erant, diceret. In memoriam enim ei reducunt: « Quia aperuit oculos tuos. » Beneficio te persecutus est, dicunt: et ita debes illum prædicare. Ideo et cæcus confitetur tunc id quod potuit, quod non sit peccator, sed ex Deo. « Propheta enim est, » dicit: quamvis « alii dicerent quod non esset ex Deo, eo quod Sabbatum non servaret: » tametsi Christus uno digito lutum inungens Sabbatum solvere videbatur: ipsi autem tota manu solventes in Sabbato animalia ut potum dent, videbantur pii

⁶⁶ Matth. x, 34.

Ex collatione codd. Venet. S. Marci.

(29) Codd. 26 et 32, *Kal σχίσμα ην εν αυτοις*. « Επειδή ὁ θεραπεύων καὶ θαυματοποιῶν εἰώθη διὰ τὸ ἀκόμπαστον ἐκνεύειν, ἐρωτησθεὶς ὁ τυφλὸς Πού ἔστι; λέγει, *Οὐκ οἶδα*, ἀληθεύων πάντως κἀν τούτῳ. Τοῦτο τὸ σχίσμα, κ. τ. λ. « Et dissensio erat in eis. Quoniam autem Dominus, cum quempiam sana-

bat, vel aliud miraculum patrabat, solebat e loco cedere, quia erat ab omnium ambitione alienissimus; ideo cæcus interrogatus, Quinam ille esset, ait, *Nescio*: etiam in hoc verum, omnino dicens. Hæc dissensio, » etc.

ἐν αὐτοῖς (29). Ἔ τοῦτο τὸ σχίσμα πρότερον μὲν ἐν τῷ δχλῳ ἐφύη· οἱ μὲν γὰρ εἶλεγον, ὅτι ἔ Πλανῆ τὸν δχλον· οἱ δὲ, ὅτι Οὐδ. Ἔ Νῦν δὲ καὶ ἀρχοῦσι φύεται, καὶ ἰδοὺ πολλοὶ τῶν Φαρισαίων ἀποσχισθέντες τῶν ἄλλων, συνηγοροῦσι τῷ θαύματι. Πλὴν εἰ καὶ ἀπεσχίσθησαν, ἀλλὰ μαλακώτερον ἐνίσταντο ὑπὲρ τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἀμφιβόλως μάλλον καὶ διψύχως, ἢ βεβαίως. Ἄκουε γὰρ τί φασί· « Πῶς δύναται ἄνθρωπος ἁμαρτωλὸς τοιαῦτα ποιεῖν; » Ὑρῆς τὸ μαλακὸν τῆς ἐνστάσεως: « Ὅρα καὶ τὴν κακουργίαν τῶν διαβαλλόντων. Ὑὸ γὰρ λέγουσιν, ὅτι Οὐτος οὐκ ἔστιν ἐκ Θεοῦ, ὅτι ἐν Σάββατῳ θεραπεύει, ἀλλ', ὅτι τὸ Σάββατον οὐ τηρεῖ, » ἄνω καὶ κάτω οὐ τὴν εὐεργεσίαν, ἀλλὰ τὴν παράλυσιν τῆς ἡμέρας προφέροντες. Σημεῖωσαι δὲ καὶ τοῦτο, ὅπως οἱ ἀρχόντες νωθρότεροι τοῦ δχλου εἰσι περὶ τὸ καλόν. Ἰδοὺ γὰρ ὁ μὲν δχλος πρότερον ἐσχίσθησαν ταῖς γνώμασι, καὶ οὐχὶ πάντες ὁμοφώνουν κατὰ τοῦ Χριστοῦ· οἱ δὲ ἀρχόντες ὑστερον τοῦτο τὸ ἐκαινέτον σχίσμα πεπῶνθασιν. Ἔστι γὰρ καὶ καλῶς σχισθῆναι· καθὰ καὶ ὁ Κύριός φησι· « Μάκαιραν ἦλθον βαλεῖν ἐπὶ τὴν γῆν, » τὴν ἐπὶ καλῷ πάντως καὶ εὐσεβείᾳ διχογνωμοσύνην.

« Λέγουσι τῷ τυφλῷ πάλιν· Σὺ τί λέγεις περὶ αὐτοῦ, ὅτι ἤνοιξέ σου τοὺς ὀφθαλμούς; Ὁ δὲ εἶπεν, ὅτι Προφήτης ἔστιν. Οὐκ ἐπίστευσαν οὖν οἱ Ἰουδαῖοι περὶ αὐτοῦ, ὅτι τυφλὸς ἦν, καὶ ἀνέβλεψεν, ἔως ὅτου ἐφώνησαν τοὺς γονεῖς αὐτοῦ τοῦ ἀναβλέψαντος, καὶ ἠρώτησαν αὐτούς, λέγοντες· Οὐτός ἐστιν ὁ υἱὸς ὑμῶν, ὃν ὑμεῖς ἐλέγετε, ὅτι τυφλὸς ἐγεννήθη; πῶς οὖν ἄρτι βλέπει; » Τίνας ἦσαν οἱ ἐρωτῶντες τὸν τυφλόν, « Σὺ τί λέγεις περὶ αὐτοῦ; » Τῆς τῶν εὐγνωμόνων μοίρας ἦσαν. Ἐπεὶ γὰρ εἶπον, ὅτι ἔ Πῶς δύναται ἁμαρτωλὸς τοιαῦτα σημεῖα ποιεῖν; » ἵνα μὴ δόξωσιν αὐτοὶ μάτην συνηγορεῖν, τὸν λαβόντα τὴν εὐεργεσίαν, αὐτὸν παράγουσι μάρτυρα, ὡς αἰσθόμενον τῆς δυνάμεως, ὡς ἂν ἐπιστομίωσι τοὺς διαβολοεῖς. Ὅρα γὰρ πῶς εὐγνωμόνως ἐρωτῶσιν. Οὐ γὰρ εἶπον· Σὺ τί λέγεις περὶ αὐτοῦ, ὅτι πηλὸν ἐποίησεν; ὅτι τὸ Σάββατον οὐκ ἐτήρησεν; ἀλλὰ τοῦ θαύματος μνημονεύουσιν, « Ὅτι ἤνοιξέ σου τοὺς ὀφθαλμούς; »· μνημονοῦσι καὶ τὸν θεραπευθέντα παραβήγοντες εἰς τὸ ὑπὲρ Χριστοῦ τὰ εἰκότα εἰπεῖν. Ἄναμιμνήσκουσι γὰρ αὐτὸν, καὶ νύττουσιν αὐτόν· « Ὅτι ἤνοιξέ σου τοὺς ὀφθαλμούς. » Εὐηργέτησε σέ, φασί, ὥστε ὀφείλεις ἀνακηρύξειν αὐτόν. Διὸ καὶ ὁ τυφλὸς ὁμολογεῖ τέως ὅπερ ἠδύνατο, ὅτι Οὐκ ἔστιν ἁμαρτωλὸς, ἀλλ' ἐκ τοῦ Θεοῦ. Ἐπροφήτης γὰρ ἔστι, » κἀν ἕτεροι λέγωσιν, ὅτι Ὁὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ Θεοῦ· διότι τὸ Σάββατον οὐ τηρεῖ. » Καίτοι ὁ μὲν Χριστὸς ἐνὶ δακτύλῳ τὸν πηλὸν ἐπιχρίσας, παραλύειν ἐδόκει τὸ Σάββατον· αὐτοὶ δὲ ὄλη χειρὶ λύοντες τῷ Σάβ-

bat, vel aliud miraculum patrabat, solebat e loco cedere, quia erat ab omnium ambitione alienissimus; ideo cæcus interrogatus, Quinam ille esset, ait, *Nescio*: etiam in hoc verum, omnino dicens. Hæc dissensio, » etc.

ὁπίω τὰ ζῶα πρὸς ποτισμὸν, ἐδόκουν εὐσεβεῖν. Φω-
νοῦσιν οὖν οἱ σκληροὶ καὶ ἀπειθεῖς τοὺς γονεῖς αὐ-
τοῦ, εἰς ἀγωνίαν αὐτοὺς ἐμβάλειν βουλόμενοι, καὶ
διὰ ταύτης εἰς ἀρνησιν τῆς πηρώσεως τοῦ παιδός.
Ἐπεὶ γὰρ ἐκεῖνοι οὐκ ἠδυνήθησαν τὸ εὐγνώμον
στόμα ἐμφράξαι, τοὺς γονεῖς ἐκδοδεύονται, τιτρώ-
σκων οὕτω τὸ θαῦμα προσδοκῶντες. Ἰσῶσιν οὖν
αὐτοὺς ἐν τῷ μέσῳ, καὶ μετὰ πολλοῦ θυμοῦ τὴν
ἐρώτησιν ποιοῦνται, μᾶλλον δὲ μετὰ πολλῆς κακουρ-
γίας. Οὐ γὰρ εἶπον, Οὐτὸς ἐστὶν ὁ υἱὸς ὑμῶν ὁ
ποτῆ τυφλός, ἀλλ', « Ὅν ὑμεῖς ἐλέγετε » μονο-
ουχί τοῦτο λέγοντες · « Ὅν ὑμεῖς ἐποίησατε τυφλόν,
καὶ πανταχοῦ διεφημήσατε τὸν λόγον, πλασάμενοι
πάντως καὶ καταψευδάμενοι. Ἄλλ', ὧ μιαινοὶ Φαρι-
σαῖοι, τίς ἂν πατὴρ ἀνάσχοιτο τοιαῦτα καταψεύσα-
σθαι παιδὸς οἰκείου; Δοσεῖ δὲ τοῦτοισι στενοχωροῦσιν
αὐτοὺς, καὶ βιάζονται ἀρνήσασθαι τὸν υἱόν, τῷ τε
εἰπεῖν, « Ὅν ὑμεῖς ἐλέγετε, » καὶ τῷ, « Πῶς οὖν
ἔρτι βλέπει; » Ὁρᾷ, ὅτι ὡς ψευδομένων αὐτῶν τὸ
πρότερον, φημι δὴ, τὸ τυφλὸν εἶναι τὸν κατὰ, ση-
μεῖον προσφέρουσι τοῦτο, τὸ ὕστερον αὐτὸν βλέπειν. Ἡ γὰρ
ἡ ἐκεῖνο, τὸ τυφλὸν εἶναι. Ἄλλὰ μὴν τοῦτο ἀληθές, βλέπει γὰρ
ψευδὸς ἄρα ὁ ὑμεῖς ἐκρηύξατε, τὸ τυ-
φλὸν εἶναι τὸ πρότερον.

« Ἀπεκρίθησαν αὐτοῖς οἱ γονεῖς αὐτοῦ, καὶ εἶπον ·
Οἴδαμεν ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ υἱὸς ἡμῶν, καὶ ὅτι τυ-
φλὸς ἐγεννήθη · πῶς δὲ νῦν βλέπει, οὐκ οἴδαμεν · ἢ
τίς ἦνοιξεν αὐτοῦ τοὺς ὀφθαλμούς, ἡμεῖς οὐκ οἴδα-
μεν · αὐτὸς ἡλικίαν ἔχει, αὐτὸν ἐρωτήσατε, αὐτὸς
περὶ ἑαυτοῦ λαλήσει. Ταῦτα εἶπον οἱ γονεῖς αὐτοῦ,
ὅτι ἐφοβοῦντο τοὺς Ἰουδαίους. Ἦδη γὰρ συνέθετο
οἱ Ἰουδαῖοι, ἵνα ἂν τις αὐτὸν ὁμολογήσῃ Χριστὸν,
ἀποσυνάγωγος γίνηται. Διὰ τοῦτο οἱ γονεῖς αὐτοῦ
εἶπον, ὅτι Ἠλικίαν ἔχει, αὐτὸν ἐρωτήσατε. » Τρεῖς
ἐρωτήσεις οἱ Φαρισαῖοι προσήνεγκαν τοῖς γονεῦσι τοῦ
τυφλοῦ, εἰ υἱὸς αὐτῶν ἦν, εἰ τυφλὸς ἐγεννήθη, καὶ
πῶς ἀνέβλεψεν. Οἱ δὲ, τὰς μὲν δύο, ὅτι τε υἱὸς αὐ-
τῶν ἐστὶ, καὶ ὅτι τυφλὸς ἦν, ὁμολογοῦσι · τὸν δὲ
τρόπον τῆς θεραπείας ἀγνοοῦντες, οὐ προστιθέασι.
Καὶ τοῦτο δὲ πάντως ὑπὲρ τοῦ τὴν ἀλήθειαν ὁμο-
λογηθῆναι βεβαιότερον, γίνεταί, ὥστε αὐτὸν τὸν
τῆς εὐεργεσίας ἀπολαύσαντα, τὸν καὶ ἀξιοπιστότερον
δοῦνα, μαρτυρῆσαι ταῦτα · καθὰ καὶ οἱ γονεῖς αὐτοῦ
φασιν · « Αὐτὸς ἡλικίαν ἔχει. » Μὴ γὰρ νηπίος
ἐστὶν, ἢ ἀτελής, ὥστε μὴ συνιέναι πῶς τεθεράπευ-
ται; « Τοιαῦτα δὲ εἶπον οἱ γονεῖς αὐτοῦ, » φοβούμενοι
τοὺς Φαρισαίους · οὕτως ἔτι ἦσαν ἀτελεῖς καὶ ἀγε-
νέστεροι τοῦ παιδός. Ἐκεῖνος γάρτοι μάρτυς ἀνέκ-
πλητος ἵσταται τῆς ἀληθείας · οὕτως ἐφωτισθὴ καὶ
τοὺς νοερούς ὀφθαλμούς.

« Ἐφώνησαν οὖν ἐκ δευτέρου τὸν ἄνθρωπον, ὃς
ἦν τυφλός, καὶ εἶπον αὐτῷ · Δὸς δόξαν τῷ Θεῷ ·
Ἡμεῖς οἴδαμεν ὅτι ὁ ἄνθρωπος οὗτος ἁμαρτωλός
ἐστίν. Ἀπεκρίθη οὖν ἐκείνους, καὶ εἶπεν · Εἰ ἁμαρ-
τωλός ἐστιν, οὐκ οἶδα · ἐν οἴδῃ, ὅτι τυφλὸς ὦν, ἔρτι
βλέπω. Εἶπον δὲ αὐτῷ πάλιν · Τί ἐποίησέ σοι; πῶς
ἦνοιξέ σου τοὺς ὀφθαλμούς; Ἀπεκρίθη αὐτοῖς ·
Εἶπον ὑμῖν ἦδη, καὶ οὐκ ἤκούσατε, τί πάλιν θέλετε
ἀκούειν; Μὴ καὶ ὑμεῖς μαθηταὶ αὐτοῦ θέλετε γενέ-
σθαι; Ἐλοιδύθησαν οὖν αὐτὸν, καὶ εἶπον · Σὺ εἰ μα-

A esse. Vocant igitur duri et impersuasibiles parentes
ejus, volentes illos perplexos reddere, et ita negare
cæcitate filii. Nam quia illius gratum os obstruere
non poterant, parentes ejus ambiguos reddunt,
quos statuunt in medio, et cum multo furore inter-
rogant, imo cum multa malitia. Non enim dixerunt,
Hic est filius vester, qui dudum cæcus, sed,
« Quem vos dicitis, » quasi dicentes, quem vos
cæcum fecistis, ubique sermonem illum seminantes,
fingentes et mentientes. Verum, o scelesti Pharisæi,
quis pater talia contra filium suum mentiretur?
Duobus autem illos angustis locis urgent, et cogunt
negare filium, dicendo, « Quem vos dicebatis, » et,
« Quomodo igitur nunc videt? » Vides enim quod
signum hoc, quod postea ille viderit, ita narrant,
quasi prius eum cæcum fuisse mentiti illi essent.
Nam mendacium est, aiunt, vel illud quod ipse nunc
videt, vel illud quod cæcus esset: sed illud veritas,
videt 638 enim: mendacium igitur quod vos præ-
dicastis, cæcum illum fuisse prius.

B
H γὰρ τοῦτο, ψαλ, ψευδὸς, τὸ βλέπειν αὐτὸν νῦν,
ἡ ἐκεῖνο, τὸ τυφλὸν εἶναι. Ἄλλὰ μὴν τοῦτο ἀληθές, βλέπει γὰρ
ψευδὸς ἄρα ὁ ὑμεῖς ἐκρηύξατε, τὸ τυ-
φλὸν εἶναι τὸ πρότερον.

Vers. 20-23. « Responderunt autem eis parentes
ejus, et dixerunt: Scimus quod hic est filius noster,
et cæcus natus est. Quomodo autem nunc videt,
nescimus; aut quis ejus oculos aperuerit, nos
nescimus: ipse ætatem habet, ipsum interrogate,
ipse de se loquatur. Hæc dixerunt parentes ejus,
quod timerent Judæos. Jam enim conspiraverant
Judæi, ut si quis eum confiteretur esse Christum,
e Synagoga eiceretur. Propterea parentes ejus
dixerunt: Ætatem habet, ipsum interrogate. »
Tres interrogationes obtulerant Pharisæi parenti-
bus cæci: num filius eorum esset, num cæcus natus
esset, et quomodo visum recepisset. Et illi quidem
duo fatentur, quod filius eorum, et quod cæcus
fuerit; modum autem sanationis ignorant: et hoc
omnino contingebat ut confessio veritatis firmiter
fieret, et ita ipse qui beneficium sensit, et fide di-
gnior erat, testaretur illa, sicut et parentes ejus
dicunt, « Ipse ætatem habet. » Nunquid infans est,
vel stupidus, ut non intellexerit quomodo sanatus
sit? « Hæc autem dixerunt parentes ejus, » timen-
tes Pharisæos: ita adhuc erant inexercitati et
ignobiliores filio. Nam ille veritatis mansit im-
percussus testis: ita et illustrati erant mentales
ejus oculi.

Vers. 24-29. « Vocaverunt ergo rursum homi-
nem qui fuerat cæcus, et dixerunt ei: Da gloriam
Deo. Nos scimus quod hic homo peccator est.
Respondit ergo ille, et dixit: An peccator sit,
nescio: unum scio, quod cæcus cum essem, nunc
videam. Dixerunt ergo illi iterum: Quid fecit tibi?
quomodo aperuit tibi oculos? Respondit eis: Dixi
vobis jam, nec audistis, cur iterum vultis audire?
Num etiam vos vultis discipuli ejus fieri? Conviciati
sunt ergo ei, et dixerunt: Tu discipulus illius esto,

nos autem Mosi discipuli sumus. Nos scimus quod Mosi locutus est Deus, hunc autem nescimus unde sit. Postquam parentes incitarant ut filius suus interrogaretur, hoc faciunt importuni, et adducunt illum non ut interrogent, sed ut calumniandi medicum materiam ipsi suppeditent. « Da enim gloriam Deo, » significat : Confitere quod Jesus nihil operatus est in me. Gloriam enim esse Dei putant, de Jesu nihil bonum attestari. « Nos enim scimus, inquit, quod sit peccator. » Quomodo igitur non arguistis eum quando provocavit vos, dicens : « Quis ex vobis arguet me de peccato ⁴¹ ? » At cæcus inquit, « Si quidem peccator est, nescio ; » hoc est, non nunc examino hoc, neque affirmo : « illud quidem manifeste scio, » quod miraculum in me perfecit : res ipsa nunc per seipsam consideretur, et sententiam de se ferat. Deinde quia sæpe interrogantes illum, Quid fecit tibi? propter unctionem luti, quæ facta erat **639** in Sabbato, insidiabantur Salvatore, sensit autem homo non ad descendendum, sed ad insidiandum, interrogationem proposuisse, austerius eis respondit : Neque enim, inquit, sermone ultra vos dignor. Nam quoties vobis dixi, et non attendistis? Deinde quod maxime illos cruciabat, subdit : « Num et vos vultis discipuli ejus fieri? » Declarat autem quod ipse quidem discipulus ejus esse velit. Cæterum, incessans eos placide hæc dicit, quod sane fuit animæ liberæ et intrepidæ, et non curantis insaniam illorum. Ad cujus convitium illi, « Tu discipulus illius sis, nos autem Mosi discipuli sumus. » Videntur autem et in hoc mendaces ; nam si fuissent discipuli Mosi, et Christi fuissent discipuli, sicut et ipse dicebat eis, « Si crederetis Mosi, crederetis utique mihi. » Non dixerunt autem, Nos audivimus : sed, « Nos scimus quod Mosi locutus sit Deus ⁴², » quamvis a parentibus suis audissent, exactam se habere scientiam dicebant de iis quæ per auditum receperant : eum autem quem oculis viderant miracula facientem, et quem audierant divina et superna loquentem, impostorem vocabant. Vides insipientiam a malitia profectam?

τοῖς ὀφθαλμοῖς ἐβλεπον θαυματουργοῦντα, καὶ οὐ ἤκουον θεῖα καὶ ἀνοθεῖα ἀπὸ κακίας δεδημιουργημένην ;

VERS. 30-33. « Respondit ille homo, et dixit eis : **D** In hoc enim mirabile quoddam est, quod vos nesciatis unde sit, et tamen aperuit oculos meos. Scimus autem quod peccatores Deus non audit, sed si quis Dei cultor est, et voluntati ejus obtemperat, hunc audit. A sæculo non est auditum quod quis aperuit oculos cæci nati. Nisi esset hic a Deo, non potuisset facere quidquam. » Vos, inquit, o Judæi, rejectistis eum qui me sanavit, quasi nescientes eum « unde sit : » ego autem dico quod propter hoc magis est mirabilis, quia homo non est ex nobilibus apud vos, neque ex honore præditus, qui talia potest. Et ita undique manifestum est quod sit majoris cujusdam potentiae, neque humano indigeat auxilio. Insuper

A θητῆς ἐκείνου. ἡμεῖς δὲ Μωσῆως ἐσμὲν μαθηταί. Ἡμεῖς οἴδαμεν, ὅτι Μωσῆι ἐλάλησεν ὁ Θεός· τοῦτον δὲ οὐκ οἴδαμεν, πόθεν ἐστίν. » Ἐπειδὴ οἱ γονεῖς τὸν υἱὸν αὐτῶν δεῖν ἐρωτηθῆναι διανέστησαν, τοῦτο ποιούσιν οἱ ἐπιρρασταί· καὶ δὴ παράγουσιν αὐτὸν, οὐχ ὥστε ἐρωτησάσθαι, ἀλλ' ὥστε ὑποβαλεῖν αὐτῷ κατηγορεῖσθαι τοῦ θεραπευτοῦ. Τὸ γὰρ, « Δὸς δόξαν τῷ Θεῷ, » τοῦτο σημαίνει· Ὁμολόγησον, φησὶν, ὅτι Ἰησοῦς οὐδὲν εἰργάσατο εἰς ἐμὲ (τοῦτα γὰρ εἶναι δόξαν Θεοῦ, τὸ τῷ Ἰησοῦ μὴδὲν ἀγαθὸν προσμαρτυρεῖσθαι.) « Ἡμεῖς γὰρ οἴδαμεν, φασὶν, ὅτι ἁμαρτωλὸς ἐστίν. » Πῶς οὖν οὐκ ἠλέγγετε αὐτὸν, ὅταν προεκαλεῖτο ὑμᾶς λέγων· « Τίς ἐξ ὑμῶν ἐλέγχει με περὶ ἁμαρτίας ; » Ὁ δὲ τυφλός, « Εἰ μὲν ἁμαρτωλός, φησὶν, ἐστίν, οὐκ οἶδα· » τούτέστιν, Οὐ νῦν ἐξετάζω τοῦτο, οὐδὲ ἀποφαίνομαι· ἐκείνο μόνον οἶδα σαφῶς, ὅτι θαῦμα ἐπ' ἐμοὶ ἐτέλεσε. Τὸ τόνον πρᾶγμα αὐτὸ καθ' αὐτὸ ἐμπορίσθω, καὶ τὴν ψῆφον περὶ αὐτοῦ ἐκπερέτω. Ἐἶτα ἐπειδὴ πάλιν ἡρώτων αὐτόν· « Τί ἐποίησά σοι, » διὰ τὴν ἐν τῷ Σαββάτῳ πάντως γενομένην ἐπίκρισιν τοῦ πλητοῦ ἐπιρραζόντες τῷ Σωτῆρι, ἤσθετο δὲ ὁ ἄνθρωπος αὐτοῦς, οὐχ ὥστε μαθεῖν, ἀλλ' ὥστε ἐπιρρασαι, τὴν ἐρώτησιν ποιουμένων, πληκτικώτερον αὐτοῖς ἀποκρίνεται· Οὐδὲ λόγου, φησὶν, ἔτι ὑμᾶς ἀξίω· πολλάκις γὰρ εἰπόντι οὐ προσεσχίκατε. Ἐἶτα τὸ μάλιστα δυνάμενον αὐτοῦς πληῆσαι, ἐπάγει· « Μὴ καὶ ὑμεῖς βούλεσθε μαθεῖσθαι αὐτοῦ γενέσθαι ; » Ἐμφαίνει γοῦν, ὅτι αὐτὸς μαθητῆς αὐτοῦ εἶναι βούλεται· παίζων δὲ αὐτοῦς καὶ κωμωδῶν, ἡρέμα ταυτὰ φησὶν, ὁ ψυχῆς ἐστὶ πεπαρῆσιασμένης καὶ ἀκαταπλήκτου, καὶ μὴ πτοουμένης τὴν μανίαν αὐτῶν. Ἐκείνοι δὲ πρὸς ὑβρίν αὐτοῦ φασὶ· « Σὺ εἰ μαθητῆς ἐκείνου, ἡμεῖς δὲ τοῦ Μωσῆως ἐσμὲν μαθηταί. » Φαίνονται δὲ ἐν τούτῳ ψευδόμενοι. Εἰ γὰρ ἦσαν τοῦ Μωσῆως μαθηταί, καὶ τοῦ Χριστοῦ ἂν ἦσαν· καθὰ καὶ αὐτὸς ἔλεγεν αὐτοῖς· « Εἰ ἐπιστεύετε Μωσῆι, ἐπιστεύετε ἂν ἐμοί. » Οὐκ εἶπον δὲ, ὅτι Ἡμεῖς ἠκούσαμεν, ἀλλ' ὅτι « Ἡμεῖς οἴδαμεν, ὅτι Μωσῆι ἐλάλησεν ὁ Θεός. » Καίτοι τῶν προγόνων αὐτοῖς ἀπαγγειλάντων, ἀκριθεῖ γνώσιν ἔχειν λέγουσιν, ὧν ἐξ ἀκοῆς παρελήφαισαν· ὧν δὲ

« Ἀπεκρίθη ὁ ἄνθρωπος, καὶ εἶπεν αὐτοῖς· Ἐν γὰρ τούτῳ θαυμαστόν ἐστίν, ὅτι ὑμεῖς οὐκ οἴδατε πόθεν ἐστίν, καὶ ἀνέψξέ μου τοὺς ὀφθαλμούς. Οἴδαμεν δὲ, ὅτι ἁμαρτωλῶν ὁ Θεός οὐκ ἀκούει· ἀλλ' ἐάν τις θεοσεβῆς ᾖ, καὶ τὸ θέλημα αὐτοῦ ποιῆ, τούτου ἀκούει. Ἐκ τοῦ αἰῶνος οὐκ ἠκούσθη, ὅτι ἤνοιξέ τις ὀφθαλμούς τυφλοῦ γεγεννημένου. Εἰ μὴ ἦν οὗτος παρὰ Θεοῦ, οὐκ ἠδύνατο ποιεῖν οὕτως. » Ἰησοῦς, φησὶν, ὧ Ἰουδαῖοι, ἀποβάλλετε τὴν θεραπεύσαντά με, ὡς μὴ εἰδότες αὐτόν, « πόθεν ἐστίν ; » ἐγὼ δὲ φημί, ὅτι διὰ τοῦτο μᾶλλον ἐστὶ θαυμαστός, ὅτι ἄνθρωπος οὐ τῶν ἐπισήμων παρ' ὑμῶν ὧν, οὐδὲ τῶν δεδοξασμένων, τοιαῦτα δύναται, ὥστε εἶναι δηλονότι πάντοθεν, ὡς ἐστὶ κρείττονός τινος δυνάμεως, οὐ-

⁴¹ Joan. viii, 46. ⁴² Joan. v, 46.

δεμιᾶς ἀνθρωπίνης βοηθείας δεόμενος. Ἐτα καὶ Ἀ ἐπεὶ ἠρολαβόντες, εἰπόν τινες ἐξ αὐτῶν· « Πῶς δύναται ἄνθρωπος ἀμαρτωλῶς σημεῖα τοιαῦτα ποιεῖν; » λοιπὸν καὶ τὴν ἐκείνων παραλαμβάνει κρίσιν, καὶ τῶν οικειῶν αὐτοῦς ὑπομιμνήσκει βημάτων. « Ὅτι δὲ αὐτῶν » γὰρ, φησὶ, πάντες, « ὅτι ἀμαρτωλῶν ὁ Θεὸς οὐκ ἀκούει· ἀλλ' ἐάν τις θεοσεβῆς ᾖ, καὶ τὸ θέλημα αὐτοῦ ποιῆ, τοῦτου ἀκούει. » Σκόπει μοι ἐντεῦθεν, πῶς οὐ μόνον ἀμαρτιῶν ἀπήλλαξε τὸν Κύριον, ἀλλὰ καὶ σφόδρα αὐτὸν ἀρέσκοντα τῷ Θεῷ δείκνυσι, καὶ τὰ ἐκείνου πάντα πράττοντα, ἐν τῷ εἰπεῖν· « Ἀλλ' ἐάν τις θεοσεβῆς ᾖ, καὶ τὸ θέλημα αὐτοῦ ποιῆ. » Ἐτα ἐπεὶ ἐγίνωσκεν αὐτοῦς συσχιάζειν βουλομένους τὸ θαῦμα, αὐτοῦ πολλῆς συνέσεως γέμων, τὴν εὐεργεσίαν ἀνακηρύττει· « Εἰ μὴ γὰρ ἦν οὗτος ἀπὸ Θεοῦ, οὐκ ἂν θαῦμα τηλικούτου ἐργάσατο, ὅλον οὐδεὶς τῶν ἀπ' αἰῶνος. Ἦνοιγησαν μὲν γὰρ ὀφθαλμοὶ τυφλῶν τυχόν, ἀλλ' οὐκ ἀπὸ γενετῆς πεπηρωμένοι, ἀπὸ τίνος δὲ πάθους· τοῦτο δὲ ἐστὶ τὸ ξένον, ὃ νῦν ἐγένετο. Πρόδηλον οὖν, ὅτι μείζων ἢ κατὰ ἄνθρωπον ἐστὶν ὁ τηλικούτου θαῦμα τελέσας. Ἀλλ' ἀποροῦσι τινες ψυχρὰν καὶ σοφιστικὴν ἀπορίαν. Πῶς, φασὶν, εἶπεν, ὅτι « Ἀμαρτωλῶν ὁ Θεὸς οὐκ ἀκούει; » Καὶ μὴν εὐχομένων συγχωρηθῆναι τὰς ἀμαρτίας ἐπακούει· φιλόανθρωπος γὰρ ἐστὶ. Τί οὖν ἐστὶ, φασὶν, ὃ ἐνταῦθα λέγει, ὅτι « Ἀμαρτωλῶν ὁ Θεὸς οὐκ ἀκούει; » Ἔδει μὲν πρὸς τὰ τοιαῦτα μηδὲ ἀποκρίνεσθαι· ὁμοῦς βητέον ὅτι τὸ ἀμαρτωλῶν μὴ ἀκούειν τὸν Θεόν, τοῦτο σημαίνει, ὅτι ὁ Θεὸς σημεῖα ἐργάζεσθαι τοῖς ἀμαρτωλοῖς οὐ δίδωσιν. Οὐ γὰρ ἐνοικῆσει τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ ἐν σώματι καταχρῆρ ἁμαρτίας. Αἰτουμένον μὲντοι ἄφραστον ἁμαρτιῶν ἀληθῶς καὶ ἀπὸ καρδίας, εἰσπακούει, οὐκ ὡς ἀμαρτωλῶν, ἀλλ' ὡς μετανοούντων. Ὅμοῦ τε γὰρ αἰτοῦνται τὴν ἄφραστον, καὶ μετέστησαν ἀπὸ τῆς τῶν ἀμαρτωλῶν τάξεως εἰς τὴν τῶν μετανοούντων. Εἰκότως οὖν εἴρηται, ὅτι « Ἀμαρτωλῶν ὁ Θεὸς οὐκ ἀκούει. » Οὕτε γὰρ ἀμαρτωλοῖς δίδωσι τὴν χάριν τῶν σημεῖων. Πῶς γὰρ, οὐδ; καὶ ἐάν αὐτῶν ποτε περὶ τίνος τοιοῦτου, μισεῖ, ὡς τὰ μηδὲν αὐτοῖς προσήκοντα σφετερίζομένους; καὶ ἐάν ἀκούη δὲ αἰτουμένων ἄφραστον, οὐκ ὡς ἀμαρτωλῶν, ἀλλ' ὡς μετανοούντων ἀκούει. Σκόπει δὲ πῶς εἶπεν, ὅτι « Ἐάν τις θεοσεβῆς ᾖ, » καὶ προσέθηκε, « καὶ τὸ θέλημα αὐτοῦ ποιῆ. » Πολλοὶ γὰρ, θεοσεβεῖς μὲν εἰσι, τὸ θέλημα δὲ τοῦ Θεοῦ οὐ ποιοῦσι. Δεῖ δὲ ἀμφοτέρω προσεῖναι, καὶ θεοσέβειαν, καὶ θελήματος Θεοῦ ἐκπλήρωσιν, ἥτοι πίστιν καὶ ἔργα, ἣ, ὡς ὁ Παῦλος ὀνομάζει, « πίστιν καὶ ἀγαθὴν συνειδήσιν » κεφαλαιωδέστερον δὲ εἰπεῖν, θεωρίαν καὶ πράξιν. Τότε γὰρ δυνάτω ζῆ ἡ πίστις, ὅτε καὶ τὰ ἔργα ἔχει τὰ θεάρεστα, ἐξ ὧν ἡ ἀγαθὴ συνειδήσις περιγίνεται, ὡσπερ ἀπὸ τῶν πονηρῶν ἔργων ἡ πονηρὰ συνειδήσις· καὶ αὐτὰ τὰ ἔργα τότε ζῆ, ὅτε καὶ πίστιν ἔχει· χωρισθέντα δὲ ἀπ' ἀλλήλων, νεκρά ἐστι· καθὰ εἴρηται· « Πίστις χωρὶς ἔργων, νεκρά· » καὶ ἔργα, δίχα πίστεως. Ὅρα δὲ μοι καὶ πῶς ἡ ἀλήθεια παρρησιάζεσθαι δίδωσι τῷ

quia prius dixerant quidam ex eis, « Quomodo potest homo peccator signa facere talia? » jam et illorum assumit iudicium, in memoriam eis ipsorum verba reducens. « Scimus » enim, inquit, omnes, « quod Deus peccatores non audit, sed si quis Dei cultor fuerit, et voluntatem ejus fecerit, hunc audit. » Considera hoc loco quomodo non solum Dominum alienum faciat a peccatis, sed et ostendat eum valde placere Deo, et facientem omnia quæ ad illum pertineant, dicendo : « Sed si quis Dei cultor fuerit, et voluntatem ejus fecerit. » Insuper quia cognoscebat eos adumbrare velle miraculum, ipse prudentia plenus, beneficentiam prædicat : « Nisi enim hic a Deo fuisset, » non fecisset tale miraculum, quale nullus a sæculo. Nam aperti fuerunt fortassis cæcorum oculi, sed illi non fuerunt a natiuitate 640 cæci, sed alio quodam eventu : hoc autem rarum, quod nunc factum est. Manifestum igitur quod major quam homines sunt, talis est, qui miraculum fecit. Sed quærun quidam frigidam et sophisticam quæstionem: Quomodo dixit, inquit, quod peccatores Deus non audiat, cum audiat eos precantes ut remittantur peccata? Nam misericors est⁴³. Quid igitur est, dicunt, quod hoc loco dicit, « Peccatores non audit? » Oportebat autem ad talia ne responderet quidem; respondendum tamen : Quod « Deus peccatores non audit, » hoc significat, quod Deus non concedit peccatoribus signorum operationem. « Non enim habitat Spiritus Dei in corpore subdito peccatis⁴⁴. » Audit igitur petentes remissionem peccatorum vere et ex corde, non ut peccatores, sed ut pœnitentes. Nam simul atque petiverint remissionem, transferuntur ab ordine peccatorum in ordinem pœnitentium. Verisimiliter igitur dictum est quod Deus peccatores non audiat. Neque enim peccatoribus dat gratiam signorum. Quomodo enim audiret quos odio habet, etiamsi petiverint aliquando de re quapiam istiusmodi, tanquam ea sibi quæ minime conveniunt attribuentes? Et quamvis audiat petentes remissionem, non tamen ut peccatores, sed ut pœnitentes audit. Considera autem quomodo dixerit, « Si quis Dei cultor fuerit, » et mox apposuerit, « et voluntatem ejus fecerit : » multi enim Dei cultores quidem sunt, voluntatem autem Dei non faciunt. Oportet autem utraque adesse, Dei cultum, et voluntatis divinæ adimpletionem, id est fidem et opera : vel [ut Paulus [nominat] « fidem, et bonam conscientiam⁴⁵ : » vel brevius dicendo, theoriam et praxin. Tunc enim revera vivit fides, quando opera habet Deo placentia, et quibus bona conscientia ; nascitur, sicut a malis operibus mala conscientia ; et rursus opera tunc vivunt, quando fidem habuerint, separata autem ab invicem mortua sunt. Sicut quando est « fides sine operibus, mortua est⁴⁶, » et opera sine fide mortua sunt. Vide autem quomodo veritas mendico nullius momenti conferat libertatem di-

⁴³ Jac. v, 11. ⁴⁴ Sap. 1, 4. ⁴⁵ II Tim. 1, 5. ⁴⁶ Jac. 1, 20.

condi, et redarguendi eos qui apud Judæos magni et honorati. Ita magna ejus virtus sicut et mendacium libertatis carentia, et humiliatus sermo sequitur.

VERS. 34-38. « Responderunt et dixerunt ei : In peccatis natus es totus, et tu doces nos? Et ejecerunt eum foras. Audivit Jesus quod eiecissent eum foras : cumque invenisset eum, dixit ei : Tu credis in Filium Dei? Respondit ille et dixit : Quis est, Domine, ut credam in eum? Et dixit ei Jesus : Et vidisti eum, et qui loquitur tecum, ipse est. At illè ait: Credo, Domine. Et adoravit eum. » Quamdiu sperabant ab homine quod eis grata loqueretur, advocabant eum et interrogabant, idque sæpe. Ubi autem agnoverunt eum ex responsis non sapere quæ illorum, sed favere veritati : contemnuunt quidem illum, utpote in peccatis natum, insipienter omnino cæcitatē ei objicientes, et existimantes quod quasi maledictus, et ante nativitatē condemnatus esset ut cæcus nasceretur : id quod ratione carebat. Ejiciunt autem illum extra templum, ut confessorē veritatis, filii mendacii. Sed vide lucrum. Ejectus est ex templo, et statim invenit eum Dominus templi. Contemptus fuit opinione illorum propter Christum, et honoratus est agnitione Filii Dei. Invenit enim illum, inquit, Jesus, quodammodo dedita opera ad hoc veniens, ut illum consolaretur quasi agonothetes athletam qui multum laboraverat, et coronatum suscipiens. Et quid dicit? « Credis in Filium Dei? » Quid post tantam contradictionem cum Judæis, post tanta verba rogat, Num credis? Non ignorans hoc facit, sed volens cæco seipsum notum facere. Quia enim prorsus eum non viderat, ne post sanationem quidem ; (et quomodo potuisset, quia a pessimis canibus Judæis huc et illuc traheretur?) ejus gratia nunc illum interrogat : ut si ille interroget quisnam sit Filius Dei, consequenter se ostendat. Insuper et indicat ei quod filium illius valde colat, quasi in hunc modum dicens : Contumelia me affecit populus tantus, sed nulla mihi illorum cura. Unius fidei rationem habeo. At ille : « Quis est, Domine, » Filius Dei? Desiderantis animæ verbum locutus est. Cæterum ille : « Et vidisti, inquit, eum, et qui loquitur tecum, ille est. » Non dixit : Ego sum qui te sanavi, qui dixi tibi, Vade, lavare : sed submisit quidem primum et obscure : « Et vidisti, inquit, eum ; » deinde et manifestius : « Et qui loquitur tecum, ille est. » Videtur autem Dominus dedita opera dicere : « Vidisti eum, » ut omnino in memoriam suæ sanationis illum reducat, et quod a se virtutem receperit videndi. Et ille statim credit, utpote ferventis et veræ fidei ostendit adorans, confirmans sermonem opere, quod ut Deum glorificet Christum. Nam soli quidem Deo adorationem impendendam lege cautum⁴⁷. Intellige autem hoc miraculum etiam spiritaliter impletum. Nam cæcus quidem erat vel om-

ἐπατή τῷ οὐδενὸς λόγου ἀξίω, καὶ ἐλέγχευ τὸς παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις μεγάλως καὶ ἐντίμους· οὕτω μεγάλη ταύτης ἡ δύναμις, ὡσπερ καὶ τοῦ ψεύδους ἡ συστολή καὶ τὸ ἀπαρρησίαστον.

« Ἀπεκρίθησαν καὶ εἶπον αὐτῷ· Ἐν ἀμαρτίαις σὺ ἐγεννήθης ὅλος, καὶ σὺ διδάσκεις ἡμᾶς ; Καὶ ἐξέβαλον αὐτὸν ἔξω. Ἦκουσεν ὁ Ἰησοῦς, ὅτι ἐξέβαλον αὐτὸν ἔξω· καὶ εὐρών αὐτὸν, εἶπεν αὐτῷ· Σὺ πιστεύεις εἰς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ; Ἀπεκρίθη ἐκεῖνος καὶ εἶπε· Καὶ τίς ἐστι, Κύριε, ἵνα πιστεύσω εἰς αὐτόν ; Εἶπε δὲ αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· Καὶ ἐώρακας αὐτόν, καὶ ὁ λαλῶν μετὰ σοῦ, ἐκεῖνός ἐστιν. Ὁ δὲ εἶπε· Πιστεύω, Κύριε· καὶ προσεκύνησεν αὐτόν. » Ἔως μὲν προσεδόκων, τὸν ἀνθρωπινὸν κεχαρισμένα αὐτοῖς φθέγγεσθαι, προσεκαλοῦντο αὐτόν καὶ ἡρώτων, καὶ οὐκ ἄπαξ τοῦτο· ἐπεὶ δὲ ἔγνω αὐτόν ἐκ τῶν ἀποκρισέων μὴ τὰ αὐτῶν φρονούonta, ἀλλὰ τῇ ἀληθείᾳ χριζόμενον, ἐξυθενοῦσι μὲν αὐτόν, ὡς ἐν ἀμαρτίαις γεννηθέντα· ἀνοήτως πάντως τὴν τύφλωσιν αὐτῷ προφέροντες, καὶ νομίζοντες ὅτι ὡς κατακεκριμένος καὶ πρὸ γενέσεως καταδικάσθη τυφλὸς γεννηθῆναι, ὅπερ λόγον οὐκ εἶχεν· ἐκβάλλουσι δὲ αὐτόν ἔξω τοῦ ἱεροῦ ὡς ὁμολογητὴν τῆς ἀληθείας τοῦ ψεύδους υἱοῦ. Ἄλλ' ὅρα τὸ κέρδος· Ἐξεβλήθη ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ, καὶ εὐθὺς εὗρεν αὐτόν ὁ Δεσπότης τοῦ ἱεροῦ· ἠτιμάσθη τῷ δοκεῖν διὰ Χριστόν, καὶ ἐτιμήθη τῇ ἐπιγνώσει τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Εὗρε γὰρ, φησὶν, αὐτόν ὁ Ἰησοῦς, ὡσπερ ἐπίτηδες ἐπὶ τοῦτω ἐλθὼν, ἵνα αὐτόν παραμυθῆσθαι, καθάπερ τις ἀγνοήτης ἀθλητὴν πολλὰ καμόντα καὶ στεφανυθέντα δεχόμενος. Καὶ τί φησι ; « Πιστεύεις εἰς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ; » Τί τοῦτο ; μετὰ τσαύτην ἀντίρρησην τὴν πρὸς τοὺς Ἰουδαίους, μετὰ τσαύτα ῥήματα ἐρωτᾷ, Εἰ πιστεύεις ; Οὐκ ἀγνοῶν τοῦτο ποιεῖ, ἀλλὰ βουλόμενος τῷ τυφλῷ ἑαυτὸν γνωρίσαι. Ἐπειδὴ γὰρ οὐδ' ὅλως εἶδεν αὐτόν οὐδὲ μετὰ τὴν ἴασιν (πῶς γὰρ, ὑπὸ τῶν κακίστων κυνῶν τῶν Ἰουδαίων περιελακόμενος ;) τούτου ἔνεκεν ἐρωτᾷ αὐτόν νῦν, ἵνα ἐκεῖνου ἐρωτήσαντος, « Καὶ τίς ἐστιν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ; ἀκολουθῶ ; ἑαυτὸν ἐπίδειξῃ. Ἄμξ δὲ καὶ δείκνυσιν αὐτῷ, ὅτι τὴν αὐτοῦ πίστιν πολλοῦ τιμάται, ὡσανεὶ τοιαῦτα λέγων· Ὑβρισέ με δῆμος τσοῦτος, ἀλλ' οὐδὲ ἐμοὶ λόγος ἐκεῖνων· ἐνός μοι μέλει, τοῦ πιστεύσαι. Ὁ δὲ, « Καὶ τίς ἐστι, Κύριε, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ; Ποθούσης ψυχῆς βῆμα ἐφθέγγατο. Ὁ δὲ, « Καὶ ἐώρακας, φησὶν, αὐτόν, καὶ ὁ λαλῶν μετὰ σοῦ, ἐκεῖνός ἐστιν. » Οὐκ εἶπεν, ὅτι Ἐγὼ εἰμι ὁ θεραπευτικῶς σε, ὁ εἰπὼν σοι, Ὑπάγε, νίψαι· ἀλλ' ὑπεσταλμένως μὲν πρῶτον καὶ ἀσφαλῶς, « Καὶ ἐώρακας, φησὶν, αὐτόν » εἶτα καὶ φανερώτερον, « Καὶ ὁ λαλῶν μετὰ σοῦ, ἐκεῖνός ἐστιν. » Ἔοικε δὲ ὁ Κύριος ἐπίτηδες εἶπειν τὸ, « Ἐώρακας αὐτόν. » ἵνα πάντως εἰς ἀνάμνησιν αὐτόν ἀγάγη τῆς θεραπείας, καὶ ὅτι ὑπ' αὐτοῦ τὴν τοῦ ὄφθ' ἔλαθε δύναμιν. Καὶ ὡς [f. δε] εὐθὺς τε πιστεύει, καὶ θερμῆς ἔργου καὶ ἀληθοῦς πίστεως ἐπίδεικνυται, προσκυνῶν, καὶ πιστούμενος τὸν λόγον τῷ ἔργῳ, καὶ ὅτι ὡς Θεὸν δοξά-

⁴⁷ Deut. vi, 5.

ζαι αὐτόν· μόνῳ γὰρ δὴν Θεῷ τὴν προσκύνῃσιν ἀπονέμειν [f. ἀπονέμειν] νενόμισται. Λάρβανε δέ μοι τὸ θαῦμα τοῦτο, καὶ νοητῶς ἐπιτελεσθέν. Τυφλὸς μὲν γὰρ ἦν, εἶτε ἀπλῶς πᾶς ἄνθρωπος ἐκ γενετῆς, τοῦτ' ἔστιν, ἐκ τοῦ ὑπὸ γένεσιν εἶναι. ἢ πάντως καὶ ἡ φθορὰ συνέζευκται (ἀφ' οὗ γὰρ θνητότητος κατεδικάσθημεν, καὶ διὰ τῆς ἐμπαθοῦς γενέσεως· αὐξάνεσθαι κατεκρίθημεν, ἔκτοτε παχὺ τί νεφός καὶ δερμάτινος τάχα χιτῶν, ὡς φασὶ τὰ ἱερὰ Λόγια, ἐπεχύθη τοῖς νοεροῖς ἡμῶν ὀφθαλμοῖς)· εἶτε καὶ ὁ τῶν ἔθνῶν λαός. Καὶ οὗτος γὰρ ἐκ γενετῆς τυφλός, οἱ οἱ Ἕλληνας· ἐκ τοῦ τὰ ὑπὸ γένεσιν καὶ φθορὰν θεοποιῆσαι, τυφλωθέντες, κατὰ τὸ, « Ἐσκοτίσθη ἡ ἀσύνετος αὐτῶν καρδία. » Τοιοῦτοι καὶ οἱ πρὸ Πέρσαις μάγοι γενέσσι καὶ γενεθλιαλογίᾳ προσδαπανήσαντες τὴν αὐτῶν ζωὴν. Τοῦτον οὖν τὸν τυφλὸν (εἶτε ἀπλῶς πάντα ἄνθρωπον, εἶτε τὸν ἔθνικὸν λαόν) εἶδεν ὁ Ἰησοῦς. Ἐπεὶ γὰρ ἐκείνος οὐκ ἤδύνατο τὸν Δημιουργὸν εἶδεν, αὐτὸς « διὰ σπλάγγχνα ἐλέους ἐπεσκέψατο ἡμᾶς ἀνατολὴ ἐξ ὕψους. « Πῶς δὲ εἶδε; » Παράγων, » τούτέστι, μὴ ἐν τῷ οὐρανῷ ὢν, ἀλλὰ παρελθὼν κενώσεως λόγους, καὶ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, κατὰ τὸν προφήτην, διακύψας, καὶ ἰδὼν πάντας τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων· καὶ ἄλλως δέ· Παράγων, ἴδε τὸν ἔθνικὸν λαόν, ταυτέστιν, οὐ προηγουμένως ἐπ' αὐτὸν ἰδῶν. Εἰς γὰρ τὰ ἀπολωλότα πρὸ βασιτοῦ οἴκου Ἰσραὴλ ἦλθεν· εἶτα ὡς περ ὁδοῦ πάρεργον ἐποίησατο τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ ἐν τῷ σκότει καθημένου τῆς πανταλοῦς ἀγνωσίας λαοῦ. Πῶς δὲ θεραπεύει τὴν τυφλωσιν; Πύσας χαμαί, καὶ πηλὸν ποιήσας. Ὅς γὰρ ἂν πιστεύσαιεν, ὅτι ὡσεὶ σταγὼν ἢ στάζουσα ἐπὶ τὴν γῆν, καταβίβηκεν ἐπὶ τὴν ἁγίαν Παρθένον ὁ Λόγος, οὗτος χρίσεται τοὺς νοεροὺς ὀφθαλμοὺς τῷ ἐκ τοῦ πύσματος καὶ τῆς γῆς πηλῷ, ἦγουν τῷ ἐν Χριστῷ τῷ ἐκ θεότητος (ἢ σύμβολον ἢ σταγὼν καὶ τὸ πύσμα) καὶ ἀνθρωπότητος (ἢ σύμβολον ἢ γῆ, ἐξ ἧς τὸ τοῦ Κυρίου σῶμα). Ἄρ' οὖν ἄχρι τοῦ πιστεύσαι τὴν θεραπείαν στήσεται; Οὐ μνοῦν, ἀλλὰ δεῖ καὶ ἐπὶ τὸν Σιλωάμ ἔλθειν, τὴν πηγὴν τοῦ βαπτισματος, καὶ βαπτισθῆναι εἰς τὸν ἀπεσταλμένον, τοῦτ' ἔστι, Χριστόν. Ὅσοι γὰρ ἐβαπτίσθημεν πνευματικῶς, εἰς Χριστόν ἐβαπτίσθημεν. Μεθ' ὃ δὲ καὶ βαπτισθεὶς τις, καὶ πειρασμοῖς περιπεσείται. Ἀχθήσεται γὰρ τάχα ἐπὶ βασιλεῖς καὶ ἡγεμόνας, ἔνεκεν τοῦ θεραπεύσαντος αὐτὸν Χριστοῦ. Δεῖ τοίνυν βεβαίως ἔχειν, καὶ ἰστιάσθαι ἐπὶ τῆς ὁμολογίας ἀκλινῶς, μὴ διὰ φόβον ἀρνούμενον, ἀλλὰ, κἂν δεήσει, ἐκκήρυκτον καὶ ἀποσυναγώγον γινόμενον, κατὰ τὸ, « Ἔσεσθε μισοῦμενοι ὑπὸ πάντων διὰ τὸ ὄνομά μου, καὶ ἀποσυναγώγους ποιήσουσιν ὑμᾶς. » Κἂν ἐκβάλωσι δὲ τὸν ὁμολογητὴν οἱ ἄνθρωποι, τῇ ἀληθείᾳ ἠθροαίνοντες, καὶ διώξωσιν ἀπὸ τῶν πρὸ αὐτοῖς ἱερῶν καὶ τιμῶν, πλοῦτος, λέγω, καὶ δόξης· εὐρήσεται αὐτὸν ὁ Ἰησοῦς, καὶ τότε μᾶλλον, ὅτε παρὰ τῶν ἐχθρῶν ἀτίμασθεῖς, παρὰ Χριστοῦ τιμηθήσεται, τῇ ἐπιγνώσει καὶ τῇ ἀκριθεστέρᾳ πίστει. Προσκυνήσει γὰρ τότε μᾶλλον τὸν Χριστόν, ὡς ἄνθρωπον μὲν φαί-

nis homo a nativitate, id est ex toto tempore quo erat sub generatione cui omnino conjuncta est corruptio, a qua mortalitati condemnati sumus et ad judicium, dum crescimus a nativitate illa passionibus obnoxia. Nam ex tunc crassa quaedam nebula, et pellicea fortassis tunica (ut dicunt sacra Eloquia) effusa est super mentis nostrae oculos. Vel etiam caecus erat gentilium populus. Nam et hic a nativitate erat caecus, eo quod excaecati, ea quae genita et corruptibilia, deificabant, juxta illud : « Obtenbratum est insipiens cor eorum ⁶². » Tales erant Persarum magi, vitam suam nativitatibus et futurorum praedictioni ⁶⁴² insumentes. Hunc igitur caecum, sive simpliciter omnem hominem, sive etiam gentilem populum, vidit Jesus. Quia enim non potuit Conditorum videre, ipse e per viscera misericordiae visitavit nos oriens ex alto ⁶³. » Quomodo autem vidit? Prateriens, hoc est, non in caelo existens, sed progrediens sermonibus evacuationis, et prospiciens e caelo juxta prophetiam ⁶⁴, vidensque omnes filios hominum. Et aliter : Prateriens vidit populum gentilem, id est, non primum ad illum veniens : venit enim ad oves quae perierant de domo Israel ⁶⁵. Deinde quasi obiter in via fecit visitationem ejus populi, qui omnino sedebat in tenebris omnis ignorantiae. Quomodo autem sanat caecitatem? Cum expulisset in terram, et lutum fecisset. Quicumque enim crediderit quod sicut distillans in terram, Verbum ipsum descenderit in sanctam Virginem, hujus ungentur spirituales oculi luto facto e sputo et terra, hoc est unico Christo. Qui ex deitate, cujus symbolum terra, ex qua Domini corpus, Num igitur finis sanationis in credendo est? Nequaquam, sed oportet et ad Siloam abire, fontem baptismatis, et baptizari in misso, hoc est, in Christo. « Quotquot enim baptizati sumus » spirituatiter, « in Christo baptizati sumus ⁶⁶. » Verum ubi baptizatus quis fuerit, tunc et tentationibus subiacet. Ducetur enim fortasse ad reges propter Christum, qui sanavit illum ⁶⁷. Oportet igitur firmiter se gerere, et stare in confessione constanter, nec propter metum negare, sed et si opus fuerit, expelli et excommunicatum fieri, juxta illud : « Exsiteritis omnibus propter nomen meum ⁶⁸, et extra synagogas facient vos ⁶⁹. » Verum etiamsi ejiciant confidentem homines veritate odio habentes, et persequantur propter illas quae eis sacrae sunt et venerabiles, divitias dico et gloriam eum inveniet Jesus, et tunc magis quando ab inimicis ignominia notatus fuerit, a Christo honorabitur agnitione, et certiore fide. Nam tunc magis adorabit Christum, qui apparet ut homo, est autem et Filius Dei. Non enim alius est Filius Dei, et alius Mariae (nam haec Nestorii impietas), sed unus et idem est Dei Filius et hominis. Vide enim quomodo Dominus, dicente caeco : « Quis est Filius Dei, ut credam in eum? »

⁶² Rom. 1, 21.

⁶³ Luc. 1, 78.

⁶⁴ Psal. xliii, 2:

LI, 3.

⁶⁵ Matth. x, 6.

⁶⁶ Galat. iii, 27.

⁶⁷ Matth.

x, 41.

⁶⁸ Ibid. 22.

⁶⁹ Joan. xvii, 2.

— « Et vidisti, inquit, eum, et qui loquitur tecum, ille est. » Quis igitur erat loquens? Omnino ille qui ex Maria natus quidem et Filius Dei, non alius ergo et alius: unie proprie θεοτόκος sancta Maria, utpote quæ Filium Dei carnem factum genuerit, indivisibilem existentem, et unum duplicem, qui est Jesus Christus.

ἔστιν. Ὡς οὖν ἦν ὁ λαλῶν; Ἡ πάντως ὁ ἐκ Μαρίας γεννηθείς; ὁ αὐτὸς δὲ καὶ Υἱὸς Θεοῦ, οὐκ ἄλλος ἄρα καὶ ἄλλος. Ὅθεν καὶ κυρίως Θεοτόκος ἡ ἅγια Μαρία, ὡς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ σάρκα γεγονότα γεννησασα, ἀδιαίρετον ὄντα, καὶ ἓνα τὸν διπλοῦν, ὃς ἐστὶ Χριστὸς Κύριος.

VERS. 39-41. « Et dixit Jesus: In iudicium ego in hunc mundum veni, ut qui non vident, videant: **643** et qui vident, cæci fiant. Et audierunt quidam ex Phariseis hæc, qui cum ipso erant, et dixerunt ei: Num et nos cæci sumus? Dixit eis Jesus: Si cæci essetis, non haberetis peccatum: nunc vero dicitis, Videmus, idcirco peccatum vestrum manet. » Postquam vidit Dominus Phariseos ex miraculo magis offendi, quam utilitatem percipere, et propterea maiori condemnatione dignos, dicit, sicut videtur et evenit: « In iudicium ego veni, » hoc est, in maiorem condemnationem et in pœnam, « Ut qui non vident, videant, et qui vident, » Pharisei scilicet, « cæci oculis animæ fiant. » Ecce enim ille quidem a nativitate non videbat, et nunc videt anima et corpore. Qui autem videntur videre, mente excecati sunt. Duos enim visus, et duas cæcitates hoc loco dicit. Pharisei autem, qui semper ad sensibilia sunt intenti existimantes eum de sensibili cæcitate loqui, « Num et nos, inquit, cæci sumus? » Et hanc solam corporalem erubescunt cæcitate. At Dominus ostendere eis volens quod melius esset eis esse cæcos corpore, et non incredulos, inquit: « Si cæci essetis, non haberetis peccatum. » Nam si per necessitatem naturæ excecati essetis, venia daretur vobis incredulitate laborantibus: nunc autem quia dicitis vos videre, et plane etiam ipsi facti spectatores huius miraculi in cæco, incredulitate laboratis adhuc, non digni estis venia. Nam peccatum vestrum indelebile manet; et magis puniemini, eo quod ex miraculis quæ videtis, ad fidem non trahimini. Forte autem quis etiam sic intellexerit: « Si cæci essetis, non haberetis peccatum. » Nam vos quidem, inquit, de corporali cæcitate interrogatis, ego autem de animæ cæcitate dico, quod si essetis cæci, hoc est imperiti Scripturarum, non haberetis tale peccatum, quia per ignorantiam peccaretis: nunc autem dicitis quod videatis, et prudentes vosipsos et legisperitos facitis, et ita per vos ipsos condemnati estis, et majus habetis peccatum, quia scienter peccatis.

CAPUT X.

De bono pastore et mercenario. Quomodo Jesus interrogatus sit in porticu, dum ambularet.

VERS. 1-5. « Amen, amen dico vobis: qui non intrat per ostium in stabulum ovium, sed aliunde

νόμνον, ὄντα δὲ καὶ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ. Οὐ γὰρ ἄλλος ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, καὶ ἄλλος ὁ ἐκ Μαρίας (τοῦτο γὰρ Νεστορίου τὸ ἀσέθημα), ἀλλ' εἷς καὶ ὁ αὐτὸς Υἱὸς Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου. Ὅρα γὰρ πῶς ὁ Κύριος, εἰπόντος τοῦ ποτε τυφλοῦ, « Καὶ τίς ἐστίν » ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, « ἓνα πιστεῦσω εἰς αὐτόν; » — « Καὶ ἐώρακας, φησὶν, αὐτόν, καὶ ὁ λαλῶν μετὰ σοῦ, ἐκείνός ἐστιν. »

« Καὶ εἶπεν ὁ Ἰησοῦς· Εἰς κρίμα ἐγὼ εἰς τὸν κόσμον τοῦτον ἦλθον, ἵνα οἱ μὴ βλέποντες βλέπωσι, καὶ οἱ βλέποντες τυφλοὶ γένωνται. Καὶ ἤκουσαν ἐκ τῶν Φαρισαίων ταῦτα, οἱ ὄντες μετ' αὐτοῦ, καὶ εἶπον αὐτῷ· Μὴ καὶ ἡμεῖς τυφλοὶ ἐσμεν; Εἶπεν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· Εἰ τυφλοὶ ἦτε, οὐκ ἂν εἶχετε ἁμαρτίαν· νῦν δὲ λέγετε, ὅτι βλέπομεν· ἡ οὖν ἁμαρτία ὑμῶν μένει. » Ἐπειδὴ εἶδεν ὁ Κύριος τοὺς Φαρισαίους βλαβέντας μᾶλλον, οὐκ ὠφελήσαντας ἐκ τοῦ θαύματος, καὶ διὰ τοῦτο καὶ μείζονος κατακρίσεως ἀξίους, φησὶν, ὅτι, ὡς εἶοικε, καὶ ὡς ἀποβαίνει τὰ πράγματα, « Εἰς κρίμα ἦλθον ἐγὼ, » ἀντὶ τοῦ, εἰς μείζονα κόλασιν καὶ κατακρίσιν, « ἵνα οἱ μὴ βλέποντες βλέπωσι, καὶ οἱ βλέποντες, » οἷοι οἱ Φαρισαῖοι, « τυφλοὶ » τοὺς τῆς ψυχῆς ὀφθαλμοὺς « γένωνται. » Ἰδοὺ γὰρ ὁ μὲν ἐκ γενετῆς μὴ βλέπων βλέπει, καὶ ψυχῇ καὶ σώματι· οἱ δὲ δοκοῦντες βλέπειν, ἐτυφλώθησαν κατὰ νοῦν. Δύο γὰρ ἀναβλέψεις ἐνταῦθα λέγει καὶ δύο τυφλότητας. Οἱ δὲ πρὸς τὰ αἰσθητὰ ἀεὶ κεκνηότες Φαρισαῖοι, νομίσαντες περὶ αἰσθητῆς λέγειν αὐτὸν πηρώσεως, « Μὴ καὶ ἡμεῖς, φασὶ, τυφλοὶ ἐσμεν; » ταύτην μόνην τὴν σωματικὴν αἰσχυρόμενοι τυφλώσιν. Ὁ δὲ Κύριος, δείξαι αὐτοῖς βουλόμενος, ὅτι βέλτιον τυφλοὺς εἶναι σώματι καὶ μὴ ἀπίστοις, φησὶν· « Εἰ τυφλοὶ ἦτε, οὐκ ἂν εἶχετε ἁμαρτίαν. » Εἰ γὰρ κατ' ἀνάγκην ἐκ φύσεως ἐπεπῆρωσθε, εἰδοτο ἂν τις συγγνώμη ἀπιστίαν νοσοῦσι· νῦν ἂν λέγοντες βλέπειν, καὶ μὲν τοι καὶ αὐτόπται τοῦ ἐπὶ τῷ τυφλῷ γενόμενοι θαύματος, εἴπα ἀπιστίαν νοσοῦντες ἔτι, οὐκ ἀξιοὶ ἐστε συγγνώμης. Ἡ γὰρ ἁμαρτία ὑμῶν ἀνεξάλειπτος μένει, καὶ μείζονος κολασθήσεσθε, ἅτε μὴ ἐξ ὧν ὄρατε θαυμασίων εἰς πίστιν ἐρχόμενοι. Τάχα δ' ἂν τις καὶ οὕτω νοήσῃε τὸ, « Εἰ τυφλοὶ ἦτε, οὐκ ἂν εἶχετε ἁμαρτίαν. » Ἰμεῖς μὲν γὰρ, φησὶ, περὶ σωματικῆς ἐρωτᾶτε τυφλότητος, ὡς μόνην ταύτην ἐπαίσχυρόμενοι· ἐγὼ δὲ περὶ τῆς ψυχικῆς ὑμῶν λέγω τυφλώσεως, ὅτι « ἐὰν ἦτε τυφλοὶ, » τούτέστιν, ἀμαθεῖς τῶν Γραφῶν, « οὐκ ἂν ἁμαρτίαν εἶχετε » τηλικαύτην, ὡς ἐν ἀγνοίᾳ ἁμαρτάνοντες· νῦν δὲ λέγετε, ὅτι βλέπετε, καὶ φρονίμους ἑαυτοῦς καὶ νομομαθεῖς ποιήσατε, ὥστε αυτοκατάκριτοὶ ἐστε, καὶ μείζονα τὴν ἁμαρτίαν ἔχετε, ὡς ἐν γνώσει ἁμαρτάνοντες.

ΚΕΦΑΛ. Ι.

Περὶ τοῦ καλοῦ ποιμένος, καὶ μισθωτοῦ. Περὶ τοῦ Ἰησοῦ ἐρωτηθέντος ἐν τῇ στοῦ, ἐν τῷ περιπατεῖν.

« Ἀμὴν, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὁ μὴ εἰσερχόμενος διὰ τῆς θύρας εἰς τὴν αὐλήν τῶν προβάτων, ἀλλὰ ἀνὰ

βαίνων ἀλλαγθῆεν, ἔκεινος κλέπτης ἐστὶ καὶ ληστής. Ascendit, ille fur est et latro. Qui autem intrat Ὁ δὲ εἰσερχόμενος διὰ τῆς θύρας, ποιμὴν ἐστὶ τῶν per ostium, pastor est ovium. Huic ostiarius aperit, et oves vocem ejus audiunt. Et proprias oves προβάτων. Τοῦτῳ ὁ θυρωρὸς ἀνοίγει, καὶ τὰ πρό- vocat nominatim, et educit eas. Et cum proprias oves βατα τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούει· καὶ τὰ ἴδια πρόβατα vocat nominatim, et educit eas. Et cum proprias oves καλεῖ κατ' ὄνομα, καὶ ἐξάγει αὐτά. Καὶ ἔταν τὰ emiserit, ante eas vadit, et oves illum sequuntur, ἴδια πρόβατα ἐκβάλλῃ, ἐμπροσθεν αὐτῶν πορεύεται, quia noverunt vocem ejus. Alienum autem non sequentur, sed fugient ab eo, quia non noverunt vocem alienorum. » 644 Postquam illis incredulitatem objecit, dicens : Vere cæci estis secundum animam propter incredulitatis morbum, ut ne possint dicere : Non aversamur quasi cæci, sed ut seductorem te fugimus, de hoc nunc facit prolixum sermonem : et quid facit? Indicia ponit veri pastoris, et lupi et perniciosi, et sic seipsum ostendit a parte honorum esse, testimonium ab operibus sumens. B Et prius indicia ponit perniciosi. Ille enim, inquit, non ingreditur per ostium, hoc est per Scripturas. Non enim utitur Scripturis testibus, neque prophetis. Nam profectio Scripturæ ostium sunt per quas adducimur ad Deum ; illæ lupos non permittunt intrare : prohibent enim hæreticos, ut nos securi simus : et de omnibus rationem dant, de quibus voluerimus. Fur igitur est qui non per Scripturas ingreditur in stabulum ovium, ut illis prospiciat : sed ascendit aliunde, hoc est aliam sibi viam et insolitam parat, quemadmodum Theudas et Judas, qui cum ante Christi tempora populum seduxissent, ipsum perdidit et simul ipsi perierunt. Talis et Antichristus erit. Non enim ex Scripturis illis testimonia. Insuper et Scribas notat. Nam hi quidem mandata legis parvificiebant, mandata autem hominum et traditiones docebant diligenter. Apposite autem dicit « Qui ascendit, » id quod furis est sepem transilientis, et omnia cum periculo facientis. Vidisti indicia latronis? Vide et quæ sint pastoris. Pastor enim per Scripturas ingreditur, et ei ostiarius aperit. Ostiarium autem vel Moſen intellige, cui divina Eloquentia concessa fuerunt. Aperit autem Moſes Domino, de ipso omnino dicens, sicut et Dominus ipse dicit : « Si crederetis Moſi, crederetis utique mihi⁶⁶. » Vel Spiritus sanctus est ostiarius. Nam qui in Spiritu sancto intelliguntur et aperiantur Scripturæ quæ ostendunt nobis Christum, merito ostiarius dicitur Spiritus sanctus, in quo ut Spiritu sapientiæ et scientiæ Scripturæ aperiantur, per quas ingreditur Dominus ad nostri curam, et per quas ostenditur pastor. Vocem autem ejus pastoris audiunt oves. Nam quia illi sæpe eum dicebant deceptorem, et hoc ex sua ipsorum incredulitate confirmabant, dicentes : « Num quis principum credidit in illum⁶⁷? ostendit Christus quod non oporteat haberi se pro damnoso eo quod illi non

⁶⁶ Joan. v, 46. ⁶⁷ Joan. vii, 4.

Ex collatione codd. Venet. S. Marci.

(30) Col. 31, Περὶ αὐτοῦ πάντως εἰπὼν· Προφήτην ὑμῖν ἀναστήσει Κύριος ὁ Θεός, ὡς ἐμέ· αὐτοῦ ἀκούσεσθε κατὰ πάντα. Ὁ καὶ ὁ Κύριος, κ. τ. λ. « De ipso omnino dicens : Proprium

vobis suscitabit Dominus Deus, tanquam me ; ipsum audietis juxta omnia (Act. iii, 22). Quod et Dominus, » etc.

credant, sed ipsos abijciendos esse ex ovium genere. **A** Nam si ego quidem, inquit, per januam ingredior, manifestum quod vere sum pastor; vos autem qui non secuti estis, videmini non esse oves. Unde autem educit oves proprias, nisi ex medio infidelium, sicut et cæcum de medio Judæorum, et qui audivit eum, et agnovit eum? Et ante oves quoque vadit, quamvis secus **645** sit cum corporalibus ovibus, post illas enim vadunt pastores. Sed isto loco, ostendit quod omnes ducet ad veritatem; quia discipulos quasi oves in medium luporum mituit: sic igitur nova est pastoralis cura Christi. « Alienum autem non sequentur; non enim cognoscunt alienorum vocem. » Iterum hoc loco Theudam et Judam notat, quos non secutæ sunt oves. Nam paucos quosdam suffurati sunt; et hi post mortem illorum discesserunt. Christum autem viventem et mortuum maxime totus mundus est secutus. Notat autem et Antichristum. Hic enim cum seduxerit ad parvum tempus, non habebit eos qui sequantur, post suam perditionem. Nam istum! « non sequentur, » hoc manifestat, quia post mortem seducientium non erit qui attendat vel sequatur. Janua quidem Scriptura est. Educit autem ad pascua Dominus oves per januam hanc. Quid autem pabulum? Vel futuræ deliciæ, vel requies in quam nos introducit Dominus. Quamvis autem et alio loco seipsum ostium nominat, non est mirandum. Cum enim curam suam vult demonstrare erga nos, pastorem se nominat: quando autem ostendere vult quod ipse sit ille qui ducat ad Patrem, tunc januam se dicit: quia ipse juxta alium et alium sensum ovium est et pastor. Insuper si quidem sermones divinarum Scripturarum sunt ostium, et Dominus ipse esse dicitur Verbum, merito vocatur et ostium.

θαυμάζειν. Ὅταν μὲν γὰρ τὴν κηδεμονίαν ἐμψῆλαι βούληται τὴν περὶ ἡμᾶς, ποιμένα ἐαυτὸν ὀνομάζει· ὅταν δὲ θέλῃ δεῖξαι, ὅτι αὐτὸς ἐστὶν ὁ προσάγων τῷ Πατρὶ, εἶτα θύραν ἐαυτὸν λέγει· ἐπεὶ αὐτὸς καὶ καταλλήν καὶ ἀλλήν ἔνοιαν καὶ πρόβατόν ἐστι καὶ ποιμῆν. Ἐπειτα εἰπερ εἰσὶ θύρα οἱ λόγοι τῶν θείων Γραφῶν, καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Κύριος· Λόγος ἐστὶ, καὶ καλεῖται, εἰκότως ἂν κληθεῖθαι θύρα.

VERS. 6-8. « Hanc parœmiam dixit eis Jesus. Illi autem non cognoverunt quæ essent quæ loqueretur eis. Dixit igitur iterum eis Jesus: Amen, amen dico vobis, Ego sum ostium ovium. Omnes quotquot ante me venerunt, fures sunt et latrones: sed non audierunt eos oves. » — « Hanc, inquit, parœmiam, » hoc est parabolam, « dixit eis Jesus, » obscure eis loquens, ut attentiores illos faceret. Postquam igitur hoc docuit, solvit nunc obscuritatem, sic dicens: « Ego sum ostium, » Quod autem dicit, « Omnes qui venerunt, » non de prophetis dicit, sicut Manichæi delirant. Nam illi volentes ostendere Vetus Testamentum non esse a Deo, et prophetas non esse missos a Deo, utantur hoc dicto: « Omnes qui venerunt ante me, fures sunt et latrones. » Non igitur de prophetis hoc dicit, sed de Theuda et Juda et aliis seditiosis. Quod autem de his dicat, manifestum. « Non audiverunt enim, inquit, illos oves. » Seditiosos enim illos non audierunt oves, prophetas autem audiverunt, et per illos, qui Christum confessi sunt

δαικνυται ποιμῆν. Καὶ τὴν φωνὴν δὲ τοῦ ποιμένου ἀκούει τὰ πρόβατα. Ἐπεὶ γὰρ ἐκείνοι ἔβω καὶ κάτω ἔλεγον αὐτὸν ἀπαταῶνα, καὶ τοῦτο ἐκ τῆς ἐαυτῶν ἀπιστίας ἐθεβαίουν λέγοντες· « Μὴ τῶν ἀρχόντων εἰς ἐπίστευσεν εἰς αὐτόν; » δαικνυσιν ὁ Κύριος, ὅτι οὐκ αὐτὸν χρὴ νομίζειν λυμεῶνα, διότι ἐκείνοι ἀπιστοῦσιν, ἀλλ' αὐτοὺς ἐκβλήθηναί τῆς τῶν προβάτων τάξεως. Ἐγὼ μὲν γὰρ, φησί, διὰ τῆς θύρας εἰσερχόμενος, πρόδηλον, ὡς ἀληθῶς εἰμι ποιμῆν· ὑμεῖς δὲ οἱ μὴ ἀκολουθήσαντες, εἰκάτε μὴ εἶναι πρόβατα. Πόθεν δὲ ἐξάγει τὰ ἴδια πρόβατα, ἢ ἐκ μέσου τῶν ἀπίστων, ὡσπερ καὶ τὸν τυφλὸν ἐκ μέσου τῶν Ἰουδαίων, ὃς καὶ ἤκουσεν αὐτοῦ, καὶ ἐπέγνω αὐτόν; Καὶ ἔμπροσθεν δὲ τῶν προβάτων πορεύεται, καίτοι τούναντίον ἐπὶ τῶν σωματικῶν ποιμένων γίνεται· ὀπισθεν γὰρ πορεύονται. Ἄλλ' ἐνταῦθα δαικνυσιν, ὅτι πάντας ὡδήγησεν πρὸς τὴν ἀλήθειαν, ἐπεὶ καὶ τοὺς μαθητὰς ὡς πρόβατα ἐν μέσῳ λύκων πέμπει· οὕτως ἀρχαιότερα ἢ τοῦ Χριστοῦ ποιμαντική. « Ἄλλοτριῶν δὲ οὐ μὴ ἀκολουθήσω, οὐ γὰρ ὀδοῦσι τῶν ἀλλοτρίων τὴν νομήν. » Κἀνταῦθα δὲ πάντως τοὺς περὶ Θεοῦ καὶ Ἰουδαν αἰνίττεται, οἷς οὐκ ἠκολούθησαν τὰ πρόβατα. Ὅλγοι γὰρ τινες ὀποκλαπέντες, καὶ οὗτοι μετὰ θάνατον αὐτῶν ἀπέστησαν· Χριστῷ δὲ, καὶ ζῶντι καὶ τελευτήσαντι μάλιστα, ὁ κόσμος ὅλος ὀπίσω ἀπῆλθεν αὐτοῦ. Αἰνίττεται δὲ καὶ τὸν Ἀντίχριστον· καὶ αὐτὸς γὰρ πρὸς ὄλιγον πλανήσας, οὐκ ἔξει τοὺς ἀκολουθήσαντας μετὰ τὴν αὐτοῦ ἀπώλειαν. Τὸ γὰρ « Οὐ μὴ ἀκολουθήσω, » τοῦτο δηλοῖ, ὅτι μετὰ τὴν τελευτὴν τῶν πλανώντων, οὐκ ἔσται τις αὐτοῖς προσέχων, ἢ ἀκολουθῶν. Θύρα μὲν οὖν αἱ Γραφαί, ἐξάγει δὲ ἐπὶ νομῆν τὰ πρόβατα ὁ Κύριος διὰ τῆς θύρας ταύτης. Τίς δὲ ἡ νομῆ; Ἡ μέλλουσα τρυφή καὶ ἀνάπαυσις, εἰς ἣν ἡμᾶς εἰσάγει ὁ Κύριος. Εἰ δὲ ἀλλαχού καὶ θύραν ἐαυτὸν ὀνομάζει, οὐ χρὴ

« Ταύτην τὴν παροιμίαν εἶπεν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· ἐκείνοι δὲ οὐκ ἔγνωσαν, τίνα ἦν ἢ ἐλάλει αὐτοῖς. Εἶπεν οὖν πάλιν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· Ἀμῆν, ἀμῆν λέγω ὑμῖν, ὅτι ἐγὼ εἰμι ἡ θύρα τῶν προβάτων. Πάντες, ὅσοι ἤλθον, κλέπται εἰσὶ καὶ λησταί, ἀλλ' οὐκ ἤκουσαν αὐτῶν τὰ πρόβατα. » — « Ταύτην, φησί, τὴν παροιμίαν, » ἦτοι τὴν παραβολὴν, « εἶπεν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, ἀσφῶς αὐτοῖς φβεγγόμενος, ἵνα προσεκτικωτέρους ποιῆσῃ. Ἐπεὶ οὖν τοῦτο κατεσκεύασε, λύει λοιπὸν τὴν ἀσφειαν, οὕτω λέγων· « Ἐγὼ εἰμι ἡ θύρα. » Τὸ δὲ, « Πάντες, ὅσοι ἤλθον, » οὐ περὶ τῶν προφητῶν λέγει, ὡς οἱ Μανιχαῖοι παρανοοῦσιν. Ἐκεῖνοι γὰρ δεῖξαι βουλόμενοι τὴν Παλαιὰν Διαθήκην ἀλλοτρίαν οὔσαν τοῦ Θεοῦ, καὶ τοὺς προφήτας μὴ ἐκ Θεοῦ ἀπεστάλθαι, χρεῖνται τῷ βῆτι τούτῳ. Ἰδοὺ γὰρ, φησὶν, ὁ Κύριος εἶπεν, ὅτι « Πάντες, ὅσοι ἤλθον, κλέπται εἰσὶ καὶ λησταί. » Οὐκ οὖν περὶ τῶν προφητῶν τοῦτό φησι, ἀλλὰ περὶ Θεοῦ καὶ Ἰουδα, καὶ τῶν ἄλλων στασιαστῶν. Ὅτι δὲ περὶ τούτων λέγει, δῆλον· « Οὐκ ἤκουσαν γὰρ, φησὶν, αὐτῶν τὰ πρῶ-

δατα. » Τῶν γὰρ στασιαστῶν τούτων οὐκ ἤκουσαν **A** crediderunt. Cæterum illud, « Non audiverunt illos oves, » laudans dixit. Nusquam autem videtur laudare inobedientes prophetis, sed e diverso vehementer accusat et persequitur. Insuper diligenter attende verbum ipsum : « Quicumque venerunt, » inquit, non, Quicumque missi sunt. Nam prophetæ quidem **646** missi advenerunt : pseudoprophetæ autem, quales et seditiosi illi dicti, a nullo missi venerunt, sicut et Dominus dixit : « Currebant, et ego non mittebam eos⁶⁰. »

οἱοι καὶ οἱ βῆθόντες στασιασταί, μηθενὸς ἀποστελλαντος, ἤρχοντο ἐπὶ διαστροφῇ τῶν ἀπατωμένων ὡσπερ καὶ ὁ θεὸς φησὶν· « Ἐγὼ οὐκ ἀπέστειλον αὐτοὺς, κάκεινοι ἔτρεχον. »

« Ἐγὼ εἰμι ἡ θύρα » δι' ἐμοῦ ἐάν τις εἰσέλθῃ, σωθήσεται, καὶ εἰσελεύσεται, καὶ ἐξέλυσεται, καὶ νομὴν εὐρήσει. » Ὁ εἰσελθὼν, φησὶ, δι' ἐμοῦ τῆς **B** θύρας, καὶ προσαχθεὶς τῷ Πατρὶ, καὶ πρόβατον ἐκείνου γεγωνῶς, σωθήσεται· καὶ οὐ μόνον σωθήσεται, ἀλλὰ καὶ, ὡς Κύριος καὶ Θεοπότης, πολλὴν ἔξει τὴν ἀφοβίαν· τοῦτο γὰρ σημαίνει διὰ τοῦ εἰπαίν· « Καὶ εἰσελεύσεται, καὶ ἐξέλυσεται. » ὡσπερ καὶ οἱ ἀπόστολοι εἰσῆσαν, καὶ ἐξῆσαν ἐναντίον τυράννων παρρησιαζόμενοι, καὶ ἐξιόντες χαίροντες καὶ ἀήττητοι. « Καὶ νομὴν, φησὶν, εὐρήσει » τούτεστι, τροφήν πολλήν. Καὶ ἄλλως δέ· Ἐπεὶ διπλοῦς ἐστὶν ἡμῖν ὁ ἀνθρώπος, ἔσω τε καὶ ἔξω λεγόμενος παρὰ τοῦ Παύλου, εἰσέρχεσθαι μὲν ἐκεῖνος ἐν λέγοιτο ὁ ἐπιμέλειαν ποιούμενος τοῦ ἔσω ἀνθρώπου· ἐξέρχεσθαι δὲ πάλιν, ὁ νεκρῶν τὰ μέλη τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ τὰς πράξεις τοῦ σώματος· ἐν Χριστῷ θανατῶν. Ὁ τοιοῦτος οὖν « καὶ νομὴν εὐρήσει » ἐν τῷ μέλλοντι **C** αἰῶνι, κατὰ τὸ, « Κύριος ποιμαίνει με, καὶ οὐδὲν με ὀστερήσει, » καὶ τὰ ἐξῆς :

« Ὁ κλέπτης οὐκ ἔρχεται, εἰ μὴ ἵνα κλέψῃ, καὶ θύσῃ, καὶ ἀπολέσῃ. Ἐγὼ ἦλθον, ἵνα ζωὴν ἔχωσι, καὶ περισσὴν ἔχωσιν. Ἐγὼ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλός. Ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τίθεισιν ὑπὲρ τῶν προβάτων· ὁ μισθωτὸς δὲ, καὶ οὐκ ὢν ποιμὴν, οὗ οὐκ εἰσὶ τὰ πρόβατα ἴδια, θεωρεῖ τὸν λύκον ἐρχόμενον, καὶ ἀφίησιν τὰ πρόβατα, καὶ φεύγει, καὶ ὁ λύκος ἀρπάξει αὐτὰ, καὶ ἀκορπίζει τὰ πρόβατα. Ὁ δὲ μισθωτὸς φεύγει, ὅτι μισθωτὸς ἐστί, καὶ οὐ μέλει αὐτῷ περὶ τῶν προβάτων. » Ἐπειδὴ οἱ τῷ Θεοῦ, καὶ Ἰουδαῖοι, καὶ τοῖς λοιποῖς ἀποστάταις συναπαχθέντες, ἐσφάγησαν καὶ ἀπέκλιοντο, διὰ τοῦτο ἐπήγαγε **D** λέγων· « Ὁ κλέπτης οὐκ ἔρχεται, εἰ μὴ ἵνα κλέψῃ, καὶ θύσῃ καὶ ἀπολέσῃ, » ἐκεῖνους καὶ τοὺς ὁμοίους αὐτοῖς κλέπτας καλῶν. « Ἐγὼ δὲ, φησὶν, ἦλθον, ἵνα ζωὴν ἔχωσιν. » Ἐκεῖνοι ἐσφαττον καὶ ἀπέκλιον τοὺς ἀκολουθοῦντας αὐτοῖς, « Ἐγὼ ἦλθον, ἵνα ζήσωσι, καὶ εἰ τι καὶ περισσὴν ἔχωσι, » τὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος μετοχὴν· ἦν καὶ βασιλείαν οὐρανῶν χρησίν. Ἐχοῦσιν οὖν ἅπαντες τὴν ζωὴν ἐν Χριστῷ. « Πάντες γὰρ ἀναστήσονται, » καὶ ζήσουσιν, ἀλλ' οἱ δίκαιοι, ἔχουσι καὶ τι περισσὴν, τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. Ἔττα καὶ περὶ τοῦ πάθους διαλέγεται, καὶ φησιν, ὅτι « τὴν ψυχὴν μου τίθημι ὑπὲρ τῶν προβάτων » ἐμφαίνων, ὅτι οὐκ ἄκων, ἀλλ' ἐκὼν ἐπὶ τὰ πάθος

Vers. 9. « Ego sum ostium ; per me si quis intraverit, servabitur, et ingredietur et egredietur, et pascua inveniet. » Qui ingressus, inquit, per me ostium, et oblatus Patri, et ovis illius factus fuerit, salvabitur : et non solum salvabitur, sed et sicut Dominus, magnam habebit securitatem. Hoc enim significat per hoc quod dicit, « et ingredietur et egredietur, » sicut et apostoli ingrediebantur et egrediebantur, coram tyrannis libere loquentes. Nam et exeuntes, læti erant, et invicti⁶⁰. « Et pascua, inquit, inveniet, » hoc est copiosum cibum. **E:** aliter : Quia duplex est noster homo, internus et externus, ut dicitur a Paulo, Ingreditur quidem ille, dixerit quis, qui curam gerit interni hominis : et egreditur iterum, qui « mortificat membra super terram, et opera corporis in Christo⁶⁰. » Talis igitur « pascua inveniet » et in futuro sæculo, secundum quod dicit propheta : « Dominus regit me, et nihil mihi deerit⁶¹, » etc.

Vers. 10-15. « Fur non venit nisi ut furetur, et mactet ac perdat. Ego veni ut vitam habeant, et abundantius habeant. Ego sum pastor ille bonus. Bonus pastor animam suam ponit pro ovibus. Mercenarius autem et qui non est pastor, cujus non sunt oves propriæ, videt lupum venientem, ac deserit oves, fugitque, et lupus rapit, et dispergit oves. Mercenarius autem fugit, quia mercenarius est, et oves non sunt illi curæ. » Quoniam Theudas et Judas etiam cum cæteris apostatis abducti, occisi fuerunt et perierunt : propterea subdit dicens : « Fur non venit nisi ut furetur et mactet ac perdat, » illos et similes eis fures vocans. « Ego autem, inquit, veni ut vitam habeant. » Illi occiderunt et perdidērunt eos qui secuti sunt, « Ego veni ut vitam habeant, » et aliquid etiam « abundantius habeant, » sancti Spiritus communionem : per quam et regnum cælorum intelligere oportet. Habent igitur omnes vitam in Christo. « Omnes enim resurgen⁶² » et vivent, sed iusti quid amplius habent, regnum scilicet cælorum. Insuper et de passione disserit, ac inquit : « Animam meam pono pro ovibus, » sed declarans quod non involuntarius, sed voluntarius ad passionem accedat. « Pono » enim significat : Nemo rapit ex me eam, sed ego eam depono. Notat au-

⁶⁰ Jer. xxiii, 21. ⁶¹ Act. v, 41. ⁶² Rom. vii, 4 ; Coloss. iii, 5 ; Cor. ii, 10. ⁶³ Psal. xxii, 1. ⁶⁴ I Cor. xv, 51.

tem et sæpe commemoratos seditiosos. Illi, inquit, non posuerunt animam pro ovibus, sed reliquerunt eos qui ipsos secuti sunt : mercenarii enim fuerunt. Ipse autem Dominus e diverso cum comprehensus est, inquit : « Si igitur me quæritis, sinite illos abire, ut impleatur sermo, quod nullus ex ipsis perierit ⁶⁴, » idque sic urgentibus Judæis, ut nulli lupi in oves magis **647** sæviant : « Cum gladiis enim, inquit, et lignis venerunt comprehendere illum ⁶⁴. » Potes et hic intelligere per lupum, spiritualem inimicum, quem et leonem Scriptura nominat, et scorpionum, et serpentem, qui rapere quidem oves dicitur, quando per mala opera quasdam devorat ; dispergere autem, quando per malas cogitationes confundit animam ; qui et fur merito dicitur, furans per malas cogitationes, mactans per consensum, perdens per opus. Confertur enim inlicitæ cogitatio furto, consensus autem in malam concupiscentiam diabolicæ mactationi, opus autem malum perditioni. Et hoc est forte quod significat illud : « Fur non venit nisi ut furetur, et mactet ac perdat. » Dominus enim contra-ria quam fur ille facit. Dat divinam vitam, sanctificans nos et cogitationes per adventum bonorum desideriorum, et corpora per bona opera, et quiddam etiam abundantius dat, ut etiam aliis prodesse possimus docendi gratia : profecto et regno cælorum ut abundantiori quadam remuneratione nos præmiat. Hic igitur est pastor bonus, sed non mercenarius, et Judæorum principes, negligentes scilicet populum et ad solam mercedem recipiendam spectantes. Non enim quærebant populi utilitatem, sed ex eo turpe

lucrum. τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ὡς περιττὴν τινα φιλοτιμίαν ἐπιβραβεύων ἡμῖν. Οὗτος ἄρα ἐστὶ ποιμὴν καλὸς, ἀλλ' οὐ μισθωτὸς, ὡς οἱ τῶν Ἰουδαίων ἄρχοντες, ἀμελοῦντες δηλαδὴ τοῦ λαοῦ, καὶ πρὸς μόνον τὸ μισθοῦ λαβεῖν ἐξ αὐτοῦ βλέποντες. Οὐ γὰρ ἐζήτουν τοῦ λαοῦ τὴν ὠφέλειαν, ἀλλὰ τὴν ἐκ τοῦ λαοῦ αἰσχροκέρδειαν.

VERS. 14-16. « Ego sum pastor ille bonus, et cognosco oves meas, et cognoscor a meis. Sicut novit me Pater, ita et ego novi Patrem, et animam meam pono pro ovibus. Et alias oves habeo, quæ non sunt ex hoc ovili : illas oportet me quoque adducere, et vocem meam audient, et fiet unum ovile, unus pastor. » Etiam hoc loco agnosces differentiam pastoris et mercenarii. Nam mercenarius quidem nescit oves, quod contingit quia non sæpe illas invisit : nam si sæpe inviseret, cognosceret illas. At pastor qualis Dominus, cognoscit suas oves, quia curam illarum agit, et rursus cognoscitur ab illis quos visitatione dignatur, propter consuetudinem agnoscentibus suum curatorem. Vide autem quod primus ille nos cognoscit, deinde nos illum. Neque aliter potest cognosci Deus, nisi cogniti fuerimus ab illo. Etenim primum ipse familiaris factus est nobis carne factus homo : deinde nos illi familiares facti sumus recepta, qua deificati sumus, gratia. Volens autem ostendere quod increduli indigni sint qui cognoscantur a Deo, quia revera oves non sunt,

ἄρχεται. Τὸ γὰρ « τίθημι, » τοῦτο δηλοῖ, ὅτι Οὐχ ἀρπάζει τις ἐξ ἐμοῦ ταύτην, ἀλλ' αὐτὴς ἀποτίθημι αὐτήν. Διvinεται δὲ καὶ τοὺς πολλακίς ῥηθέντας στασιαστάς. Ἐκείνοι μὲν γὰρ, φησὶν, οὐκ ἔθρακα τὴν ψυχὴν ὑπὲρ τῶν προβάτων, ἀλλ' ἀφῆκαν τοὺς ἀκολουθήσαντας αὐτοῖς · μισθωτοὶ γὰρ ἦσαν. Αὐτοὺς δὲ ὁ Κύριος τούναντιον. Ἦνίκα συνελήφθη, φησὶν · « Εἰ οὖν ἐμὲ ζητεῖτε, ἀφετε τούτους ὑπάγειν, ἵνα πληρωθῇ ὁ λόγος, ὅτι Οὐδεὶς ἐξ αὐτῶν ἀπόλετο » · καὶ ταῦτα οὕτως ἐπιθεμένων τῶν Ἰουδαίων, ὡς οὐδ' ἂν λύκοι προβάτοις · « Μετὰ μαχαίρων γὰρ, φησὶ, καὶ ξύλων ἤλθον συλλαβεῖν αὐτόν. » Ἔτι δὲ λύκον ἐνταῦθα νοῆσαι τὸν νοητὸν ἐχθρὸν, ὃν καὶ λείοντα ὀνομάζει ἡ Γραφή, καὶ σκορπίον, καὶ ὄφιν, ὃς ἀρπαζει μὲν πρόβατον λέγεται, ὅταν τινὰ διὰ τῆς πονηρᾶς πράξεως κατὰθρομα ποιῆται · σκορπίζειν δὲ, ὅταν διὰ τῶν πονηρῶν λογισμῶν συγγένη τὴν ψυχὴν · ὅς καὶ κλέπτῃς εἰκότως ἂν ῥηθεῖν, κλέπτων διὰ τῶν πονηρῶν λογισμῶν, θύων διὰ τῆς συγκαταθέσεως, ἀπολύων διὰ τῆς πράξεως. Προσβάλλει μὲν γὰρ τινι τυχόν ὁ τῆς πονηρίας λογισμὸς, τοῦτό ἐστι κλοπὴ · ἐὰν δὲ καὶ συγκατάθῃται τῷ πονηρῷ ἐνθυμήματι ὁ ἄνθρωπος, τότε θύεσθαι λέγεται παρὰ τοῦ διαβόλου · ὅταν δὲ καὶ πράξη τὸ κακόν, τότε ἀπόλλυται. Καὶ τοῦτό ἐστιν ἴσως τὸ, « Ὁ κλέπτῃς οὐκ ἔρχεται, εἰ μὴ ἵνα κλέψῃ, καὶ θύσῃ, καὶ ἀπολέσῃ. » Τούτῳ οὖν τῷ κλέπτῃ τάναντία ὁ Κύριος διαπραττόμενος, τὴν τε θείαν ζωὴν δίδωσιν, ἀγιάζων ἡμῶν καὶ τοὺς λογισμοὺς διὰ τῆς τῶν ἀγαθῶν ἐνθυμημάτων παρουσίας, καὶ τὰ σώματα διὰ τῶν ἀγαθῶν πράξεων. Καὶ τι καὶ περισσὸν δίδωσι, τὸ καὶ ἄλλους δηλαδὴ ὠφελεῖν δύνασθαι διὰ διδασκαλικοῦ χαρίσματος, καὶ μὴ καὶ

« Ἐγὼ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς, καὶ γινώσκω τὰ ἐμὰ, καὶ γινώσκονται ὑπὸ τῶν ἐμῶν. Καθὼς γινώσκει με ὁ Πατήρ, καὶ γὼ γινώσκω τὸν Πατέρα. Καὶ τὴν ψυχὴν μου τίθημι ὑπὲρ τῶν προβάτων, καὶ ἄλλα πρόβατα ἔχω, ἃ οὐκ ἔστιν ἐκ τῆς οὐλής ταύτης · κάκεινά με δεῖ ἀγαγεῖν · καὶ τῆς φωνῆς μου ἀκούσονται · καὶ γενήσεται μία ποιμνὴ, εἰς ποιμὴν. » Κάντεῦθεν ἂν ἐπιγοίης τὸ διάφορον τοῦ ποιμένου καὶ τοῦ μισθωτοῦ. Ὁ μὲν γὰρ μισθωτὸς ἀγνοεῖ τὰ πρόβατα · ὁ συμβαίνει ἐκ τοῦ μὴ συχνάκις αὐτὰ ἐπισκέπτεσθαι · εἰ γὰρ συχνάκις ἐπισκέπτετο, ἐγίνωσκεν ἂν ταῦτα. Ὁ δὲ ποιμὴν, οἷος ὁ Κύριος, γινώσκει τὰ αὐτοῦ πρόβατα, ὡς ἐπιμελούμενος αὐτῶν, καὶ αὐ γινώσκειται ὑπ' αὐτῶν, ὡς ἐπισκοπῆς ἀξιουμένων, καὶ διὰ τῆς συνηθείας γνωρίζοντων τὸν αὐτῶν κηδεμόνα. Ὅρα δὲ, ὅτι πρῶτον ἐκεῖνος γνωρίζει ἡμᾶς, εἰθ' οὕτως ἡμεῖς ἐκεῖνον, καὶ οὐκ ἄλλως δυνατὸν ἐστὶ γινῶναι Θεόν, εἰ μὴ γινωριθεῖμεν ὑπ' ἐκείνου. Καὶ γὰρ πρῶτον αὐτὸς ὠκειώθη ἡμῖν σαρκί, γεγονώς ἄνθρωπος · εἰθ' οὕτως αὐτῷ ἡμεῖς ὠκειώθημεν, θεώσεως εἰληφότες χάρισμα. Θέλων ἔσ

⁶⁴ Joan. xviii, 8, 9. ⁶⁴ I Petr. iii, 18.

δείξει, ὅτι οἱ ἀπιστήσαντες ἀνάξιοι εἰσι τοῦ γινώσκεισθαι ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, καὶ οὐδὲ πρόβατά εἰσιν, εἶπε· « Καὶ γινώσκω τὰ ἐμά, καὶ γινώσκονται ὑπὸ τῶν ἐμῶν, » κατὰ τὸ, « Ἐγὼ Κύριος τοῦς ὄντας αὐτοῦ. » Ἰνα δὲ μὴ εἰς νομίση, ὅτι ὡς ἄνθρωπος οὕτως ἐγίνωσκεν, ἐπήγαγε λέγων· « Καθὼς γινώσκει με ὁ Πατήρ, καὶ γὼ γινώσκω τὸν Πατέρα. » Οὕτω γάρ, φησὶν, ἐπίσταμαι αὐτὸν ἀκριβῶς, ὡς αὐτὸς ἐμέ. Συνεχῶς δὲ τίθησι τὸ, « Τὴν ψυχὴν μου τίθημι ὑπὲρ τῶν προβάτων, » δηλῶν, ὅτι οὐκ ἔστι πλάνος. Τὸ μὲν γάρ λέγειν, ὅτι « Φῶς εἰμι καὶ ζωὴ, » τύφου ἐδόκει εἶναι παρὰ τοῖς ἀνοήτοις· τὸ δὲ λέγειν, ὅτι « Ἀποθανεῖν βούλομαι, » οὐδεμίαν βασκανίαν ἔχει, ἀλλὰ καὶ πολλὴν μᾶλλον κηδεμονίαν ἐμφαίνει, εἰ γε ὑπὲρ τῶν λιθαζόντων ἑαυτὸν ἠθούλετο ἐπιδοῦναι. Εἰπὼν δὲ, « Καὶ ἄλλα πρόβατα ἔχω, » περὶ τῶν ἐθνῶν λέγει· « Οὐκ εἰσὶ ἐξ ἐκ τῆς αὐλῆς ταύτης » τῆς ὑπὸ τὸν νόμον· οὐ γὰρ δὴ τὰ ἔθνη τῷ νόμῳ περικλείονται. « Κάκεινα οὖν δεῖ με ἀγαγεῖν » ἐσκορπισμένα γὰρ εἰσι, καὶ ταῦτα, κάκεινα, μὴ ἔχοντα ποιμένας. Καὶ γὰρ καὶ Ἰουδαίων οἱ εὐγνώμονες, καὶ πρὸς τὸ πιστεῦσαι ἐπιτηδείστεροι, ἀποίμονται ἦσαν, καὶ πολλῶ μᾶλλον οἱ ἐθνικοί. Δεῖ οὖν κάκεινα τὰ τῶν ἐθνικῶν συναγαγεῖν, ὥσπερ καὶ τῶν τὰ Ἰουδαίων. Τὸ δὲ, « δεῖ, » ἐνταῦθα οὐκ ἀνάγκης ἔστιν, ἀλλὰ τοῦ πάντως· ἐκδησομένου σημαντικόν. « Καὶ γενήσεται μία ποιμὴν, εἰς ποιμὴν. » « Ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ οὐκ ἔνι Ἕλληνας καὶ Ἰουδαίους, » οὐδὲ διαφορά τις· εἰς γὰρ χαρακτήρ ἅπασι, μία σφραγὶς ἡ τοῦ βαπτίσματος, εἰς ποιμὴν ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ καὶ Θεός. Καὶ αἰσχυναίσθωσαν Μανιχαῖοι τὴν Παλαιὰν Διαθήκην ἀποβάλλοντες· ὀκουέτωσαν, ὅτι Μία ποιμὴν, εἰς ποιμὴν· ὁ γὰρ αὐτὸς Θεὸς Παλαιᾶς τε καὶ Νέας.

« Διὰ τοῦτο ὁ Πατήρ με ἀγαπᾷ, ὅτι ἐγὼ τίθημι τὴν ψυχὴν μου, ἵνα πάλιν λάβω αὐτήν. Οὐδεὶς ἀρρεῖ αὐτήν ἀπ' ἐμοῦ, ἀλλ' ἐγὼ τίθημι αὐτήν ἀπ' ἑμαυτοῦ. Ἐξουσίαν ἔχω πάλιν λαβεῖν αὐτήν. Ταύτην τὴν ἐντολὴν ἔλαβον παρὰ τοῦ Πατρὸς μου. Σίγμα οὖν πάλιν ἐγένετο ἐν τοῖς Ἰουδαίοις διὰ τοὺς λόγους τούτους. Ἐλεγον δὲ πολλοὶ ἐξ αὐτῶν, ὅτι Δαίμονιον ἔχει καὶ μαίνεται· τί αὐτοῦ ἀκούετε; Ἄλλοι ἔλεγον· Ταῦτα τὰ ῥήματα οὐκ ἔστι δαιμονιζόμενον. Μὴ δαιμόνιον δύναται τυφλῶν ὀφθαλμοὺς ἀνοίγειν; » Ἐπειδὴ ἄλλότριον αὐτὸν τοῦ Πατρὸς ἔλεγον, καὶ πλάνον, καὶ λυμεῖνα, οὐχὶ Σωτῆρα ψυχῶν, δείκνυσσι δι' ὧν φησιν, ὅτι οὐκ εἰμι ὑμῶν λυμεῶν, ἀλλὰ πάντα ὑπὲρ ὑμῶν ἔτοιμος δέξασθαι· εἰ δὲ καὶ διὰ μηδὲν ἄλλο, ἀλλ' οὖν διότι τοσοῦτον ὑμᾶς ἀγαπᾷ ὁ Θεός, ὥστε καὶ διὰ τοῦτο ἀγαπᾶσθαι παρ' αὐτοῦ, ἐπειδὴ ὑπὲρ ὑμῶν ἀποθνήσκω. Πῶς οὖν πλανήσω ὑμᾶς, οὐς οἶδα ἀγαπητούς τῷ Θεῷ, ἀλλ' οὐχὶ μᾶλλον σπουδάσω ὑπὲρ ὑμῶν ἀποθανεῖν, ὡς εἰ καὶ διὰ μηδὲν ἄλλο, διὰ τοῦτο γοῦν ἀγαπηθόσμενος πλέον ὑπὸ τοῦ Πατρὸς μου; Ταῦτα δὲ λέγει τὰ οὕτω ταπεινὰ, συγκαταβαίνων, διὰ τὸ τοὺς ἀκούοντας μὴ παραδέχεσθαι αὐτὸν τὰ ὑψηλὰ περὶ ἑαυτοῦ λέγοντα· ἐπεὶ ἄλλως γε σκοπούμενον τὸ ῥητὸν ἀτόπον δόξει. Τί γάρ; τὸν ἐμπροσθεν χρόνον

dixit: « Et cognosco meas oves, et cognoscor a meis, » juxta id, « Cognovit Dominus eos qui sunt ejus⁶⁵. » Porro ne quis putet quod sicut homo cognoscat, subdit dicens: « Sicut cognoscit me Pater, et ego cognosco Patrem, » [quasi diceret, Ita evidenter illum scio, sicut ipse me. Sæpe autem ponit: « Animam meam pono pro ovibus, » declarans quod non sit impostor. Dicere enim, « Lux sum et vita, » apud insipientes **648** inflationis esse videbatur. Dicere autem, « Mori volo, » nullam invidiam habet, sed magnam potius curam indicat, quam exhibere volebat pro lapidantibus. Cæterum, cum dicit, « Et alias oves habeo, » de gentibus dicit. « Non sunt ex hoc ovili, » quod est sub lege: neque enim gentes lege concluduntur. « Et illas quoque oportet me congregare. » Dispersæ sunt enim et hæc et illæ, non habentes pastorem. Nam et qui inter Judæos melius sapiebant, et ad credendum propensiores erant, pastore carebant, et multo magis gentiles. « Oportet » igitur et illas quæ ex gentibus, « congregare, » quemadmodum et eas quæ ex Judæis erant. Verbum autem « oportet » hoc loco non est necessitatis, sed indubitati eventus significativum. « Et erit unum ovile, unus pastor. » — In Christo enim Jesu non est Græcus, neque Judæus⁶⁷, neque ulla differentia. Unus enim character omnibus, unum sigillum baptismatis, unus pastor, Verbum Dei et Deus. Confundantur Manichæi, qui Vetus Testamentum abjiciunt. Audiant, quod unum ovile, unus pastor: idem enim Deus Veteris et Novi Testamenti.

VERS. 17-21. « Propterea me Pater diligit, quia ego pono animam meam, ut iterum sumam eam. Nemo tollet eam a me, sed ego pono eam a meipso. Potestatem habeo ponendi eam, et potestatem habeo rursus sumendi eam. Hoc mandatum accepi a Patre meo. Dissensio igitur iterum facta est inter Judæos propter sermones hos. Dicebant autem multi ex ipsis: Dæmonium habet et insanit: quid eum auditis? Alii dicebant: Hæc verba non sunt dæmonium habentis. Num dæmonium potest cæcorum oculos aperire? » Quoniam alienum eum a Patre dicebant, et seductorem, et perniciosum, non Salvatorem animarum, ostendit per ea quæ dicit, Non sum vobis perniciosus, sed ad sustinenda omnia pro vobis paratus, quamvis propter nihil aliud, quam quod vos in tantum diligit Deus, ut et ego propter hoc ab ipso diligar, quia pro vobis moriar. Quomodo igitur seducam vos quos scio dilectos Dei? Annon magis pro vobis mori quæro, ut si propter nihil aliud, saltem propter hoc, quod magis diligar a Patre meo? Hæc autem nunc tam humilia dicit, se illis attemperans, eo quod si diceret de se sublimia, auditores illum non caperent: quia si aliter dictum consideretur, absurdum videbitur. Cur enim priori tempore non diligebatur, sed nunc dilectionem cœperit Pater,

⁶⁵ II Tim. II, 19. ⁶⁶ Joan. I, 4. ⁶⁷ Coloss. III, 11.

et mors pro nobis, illi dilectionis auctor fuerit? Non ita est, sed, ut dixi, sese illis attemperans hæc dixit. Dixit autem quis et hoc, Quoniam dilectio Dei et Patris erga nos ex confesso erat, vidit autem Deus et Pater etiam Filium suum eandem erga nos declarantem bonitatem, atque ita voluisse pro nobis mori, et diligenter observare **649** characteres bonitatis paternæ, dilexit merito, non quasi mercedem quamdam mortis pro nobis dilectionem dans Filio, sed spectans inadulteratam substantiam in Filio, et quodanmodo quibusdam naturæ vinculis necessarii et inevitabilibus ad hoc vocatus. Annon magnæ dilectionis erga nos opus Filius suscepit, ignominiose moriens pro nobis? et non solum moriens, sed et iterum accipiens animam, ut occidat mortem, et nobis immortalitatem per resurrectionem pariat? Hoc igitur significat quando dicit, « Pater diligit me, » eo quod morior pro vobis: quasi exsultet et gaudeat Pater quod Filius sibi similis sit, et servet characteres suæ erga homines charitatis. Porro quod dicit, « Nullus tollit animam meam a me, » propter eos qui moriem ejus meditabantur dicit. « Vos enim, inquit, sititis meum sanguinem⁶⁴, » sed bene sciatis quod me involuntario nullus prævalebit. Insuper ut ne quis putet quod tanquam minister et subditus moriatur ab alio jussus, et illi cedens: Potestatem, inquit, mortis meæ ipse habeo, ut Dominus mortis. Itaque propterea dicit: « Potestatem habeo ponendi animam meam, » quamvis et unusquisque vestrum potestatem habeat ponendi animam suam: nam unicuique volenti possibile est se interficere; sed non de hoc modo dicit Dominus, sed quod me invito nullus poterit hoc facere; id in hominibus non fit. Nam etiam præter voluntatem nostram ab aliis interficimur. At Dominus nunquam involuntarie passus est, eo quod non aliter mortem obnoxius erat, nisi quantum libebat. Habet et majus, quod animam iterum accipiat. Hoc autem mandatum inquit se accepisse a Patre, ut moreretur pro mundo. Usque adeo, inquit, non sum adversarius Deo, ut et istuc ipsum mori a Patre mihi demandatum sit. Porro primum quod sublime est, dicit: « Potestatem habeo accipere animam meam; » Dominum enim mortis se per hoc ostendit et ducem vitæ. Iterum humile verbum ponens, nempe: « Mandatum hoc accepi a Patre meo, » ita mirabiliter utraque connectit, et quod non habeatur minor, ac servus Patris, et non sit adversarius illi, sed ejusdem potentis et voluntatis. Et ita quoque multis ex auditoribus etiam sic profuit, eo quod talia dicebat, atque ita ut et dissensio fieret. Nam dum nonnulli quibus hæc verba obscuriora videbantur, putabant illum dæmonio actum loqui quæ non intelligeret; alii qui vel mediocriter intellexerant: « Hæc, aiunt, verba non sunt ejus qui dæmonio agitur. » Insuper quia verbis non poterant confutare illos; cum enim benevoli non satis tenerent ea quæ a Domino dicebantur, neque illis

⁶⁴ Joan. vii, 37.

οὐκ ἠγαπᾶτο, ἀλλὰ νῦν τῆς ἀγάπης ἤρξατο ὁ Πατήρ, καὶ ὁ ὑπὲρ ἡμῶν θάνατος γέγονεν αὐτῷ ταύτης αἵτιος; Οὐκ ἔστι τοῦτο, ἀλλ' ὑπὲρ εἶπον, συγκαταβαλὼν ταῦτά φησιν. Εἴποι δ' ἂν τις καὶ τοῦτο, ὅτι, ἐπειδὴ ἡ περὶ ἡμᾶς ἀγάπη τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ὁμολογουμένη ἦν, εἶδε δὲ ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ καὶ τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὴν αὐτὴν χρηστότητα περὶ ἡμᾶς ἐνδειξάμενον, ὥστε καὶ ὑπεραποθανεῖν ἐθελήσαι, καὶ τῆς τοῦ Πατρὸς ἀγαθότητος τοὺς χαρακτῆρας ἀκριβεῖς ἀποσώζοντα, ἠγάπησεν εἰκότως, οὐ μισθὸν ὡσπερ τινα τοῦ ὑπὲρ ἡμῶν θανάτου τὴν ἀγάπην δωρούμενος τῷ Υἱῷ, ἀλλὰ τῆς οὐσίας τῆς αὐτοῦ τὸ γνήσιον ἐν Υἱῷ θεωρῶν, καὶ ὡσπερ τισὶ φύσεως δεσμοῖς ἀναγκαίοις καὶ ἀπαραιτήτοις πρὸς τοῦτο καλούμενος. Ἡ γὰρ οὐ μεγάλης ἀγάπης ἔργον εἰς ἡμᾶς; ὁ Υἱὸς ἐνεδείξατο, ἀδόξως θανὼν ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ οὐ μόνον θανὼν, ἀλλὰ καὶ πάλιν λαβὼν τὴν ψυχὴν, ἵνα νεκρώσῃ τὸν θάνατον, καὶ ἡμῖν τὴν ἀθανασίαν διὰ τῆς ἀναστάσεως κατεργάσθαι; Τοῦτο οὖν δηλοῖ, ὅταν λέγῃ, ὅτι: « Ὁ Πατὴρ ἀγαπᾷ με, » δίδωσι ἀποθνήσκω ὑπὲρ ὁμῶν, τὸ ὡσανεὶ γίνυνθαι καὶ χαίρειν τὸν Πατέρα, ὅτι ὁ Υἱὸς αὐτῷ ἔοικε, καὶ τῆς πρὸς ἀνθρώπους ἀγάπης αὐτοῦ τοὺς χαρακτῆρας ἀποσώζει. Τὸ δὲ, « οὐδεὶς ἀφραὶ τὴν ψυχὴν μου ἀπ' ἐμοῦ, » διὰ τοὺς κατ' αὐτοῦ φωνωντάς φησιν. Ὑμεῖς γὰρ, φησὶ, διψᾶτε τοῦ ἐμοῦ αἵματος; ἀλλ' εὐ ἴστε, ὡς ἀκοντος ἐμοῦ οὐδεὶς κατισχύσει. Ἐτι δὲ, ἵνα μὴ νομισθῆτε, ὅτι ὡς ὑπηρέτης καὶ ὑπουργὸς ἀποθνήσκει, ὑπ' ἄλλου κειευόμενος, καὶ ἐκείνῳ ὑπεῖκων, φησὶ. Τὴν ἐξουσίαν τοῦ θανάτου τοῦ ἐμοῦ αὐτὸς ἔχω, ὡς δεσπότης τοῦ θανάτου. Διὰ τοῦτο οὖν φησιν, ὅτι: « Ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι τὴν ψυχὴν μου, » εἰ καὶ ἕκαστος ὁμῶν ἐξουσίαν ἔχει τὴν ψυχὴν αὐτοῦ θεῖναι. Ἐκάστῳ γὰρ βουλομένῳ θνατὸν ἑαυτὸν ἀνελεῖν, ἀλλ' οὐ περὶ τοῦ τοιοῦτου τρόπου φησὶν ὁ Κύριος, ἀλλ' ὅτι: Ἄκοντός μου οὐδεὶς ἂν θνηθεῖ τοῦτο ποιεῖν. ὅπερ ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων οὐ γίνεται. Καὶ γὰρ καὶ ἀκοντες ἀντιρούμεθα ὑπ' ἄλλων. ὁ δὲ Χριστὸς οὐκ ἂν ποτε ἀκων ἔπαθεν. διὸ ὡς μὴ ἄλλως θανάτῳ ὑποκείμενος, εἰ μὴ μόνον ἑκὼν, ἔχει καὶ τὸ μείζον, τὸ λαβεῖν τὴν ψυχὴν πάλιν. Ταύτην τε τὴν ἐντολὴν φησὶ λαβεῖν παρὰ τοῦ Πατρὸς, τὸ ἀποθανεῖν ὑπὲρ τοῦ κόσμου. Τοσοῦτον γὰρ, φησὶν, οὐκ εἶμι ἀντίθεος, ὥστε καὶ αὐτὸ τοῦτο τὸ ἀποθανεῖν παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐντέταλμαι. Εἰπὼν δὲ πρότερον καὶ ὑψηλὸν, τὸ « Ἐξουσίαν ἔχω λαβεῖν τὴν ψυχὴν μου, » (δεσπότην γὰρ αὐτὸν τοῦ θανάτου τοῦτο δείκνυσι, καὶ τῆς ζωῆς ἀρχηγὸν) πάλιν τὸ ταπεινὸν τίθησι, τὸ, « Ἐντολὴν ταύτην ἔλαβον παρὰ τοῦ Πατρὸς μου. » Οὕτως πλέκει θαυμασίως ἀμφοτέρω, καὶ τὸ μὴ ἐλάττω νομισθῆναι, καὶ δούλος τοῦ Πατρὸς, καὶ τὸ μὴ ἀντίθεος, ἀλλ' ὁμοδύναμος ἅμα καὶ ἰσόδουλος. Αὐτίκα γοῦν οὕτως ὠφέλησε τοὺς πολλοὺς τῶν ἀκούοντων διὰ τοῦ τοιαῦτα λέγειν, ὥστε καὶ σχίσμα γενέσθαι. Τινὲς μὲν γὰρ, ἐπειδὴ τὰ ῥήματα ἐδόκουν ἀνιγματοῦδη αὐτοῖς, δαιμονῶν αὐτῶν ἐδόκουν ἀπύνητα φεγγόμενον. « οἱ δὲ γε, » μετρίως συνέντες, « ἔλεγον, φησὶ, Ταῦτα

τὰ ῥήματα οὐκ ἔστι δαιμονιζόμενου. » Ἔτα ἔπειτα ἀπὸ τῶν ῥημάτων οὐκ ἠδύνασιν ἐπιστομίζειν αὐτοῦ; (οὔτε γὰρ αὐτοὶ οἱ εὐγνώμονες δῆθεν ἀκριβῶς ἀν παρηκολούθουν τοῖς ὑπὸ τοῦ Κυρίου λεγομένοις, οὔτε ἰκανοὺς ἀν ἐπεισαν), ἀπὸ τῶν πραγμάτων περιώνται συνηγορεῖν τῷ Χριστῷ, καὶ φασιν, ὅτι « Ταῦτα τὰ ῥήματα οὐκ εἰσὶ δαιμονιζόμενου. » Πάθεν δὲ δῆλον τοῦτο; Ἀπὸ τῶν ἔργων. « Μὴ δαιμόνιον δύναται ὀφθαλμοὺς τυφλῶν ἀνοίγειν; » Ἐπεὶ οὖν τὸ ἔργον θεῖον, καὶ τὰ ῥήματα δεῖα τοιαῦτα. Διὰ τί δὲ ὁ Χριστὸς οὐδὲν ἀποκρίνεται πρὸς τοὺς λέγοντας αὐτὸν δαιμονῶν; Διότι ἱκανοὶ ἦσαν ἐπιστομίζειν αὐτοῦς, καὶ ἀξιοπιστότεροι οἱ ἐναντιούμενοι αὐτοῖς, καὶ ὑπὲρ αὐτοῦ ἀπολογούμενοι. Ἐπεὶ οὖν κατὰ αὐτὸν ἀντιλέγον τοῖς διαβάλλουσιν, καὶ ταῦτα

« Ἐγένετο δὲ τὰ ἔγκαϊνια ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις, καὶ χειμὼν ἦν. Καὶ περιεπατοῦσε ὁ Ἰησοῦς ἐν τῷ ἱερῷ ἐν τῇ στοᾷ τοῦ Σολομῶντος. Ἐκύκλωσαν οὖν αὐτὸν οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ ἔλεγον αὐτῷ · « Ἔως πότε τὴν ψυχὴν ἡμῶν αἵρεις; Εἰ οὐ εἶ ὁ Χριστὸς, εἰπέ ἡμῖν παρῆρησι. » Ἀπεκρίθη αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς · Εἶπον ὑμῖν, καὶ οὐ πιστεύετε. Τὰ ἔργα δὲ ἐγὼ ποιῶ ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Πατρὸς μου, καὶ οὐ μαρτυρεῖ περὶ ἐμοῦ. Ἄλλ' ὑμεῖς οὐ πιστεύετε · οὐ γὰρ ἔστε ἐκ τῶν προβάτων τῶν ἐμῶν, καθὼς εἶπον ὑμῖν. » Πολλὰ ἔγκαϊνια ἐγένετο ἐν Ἱεροσολύμοις; Τινὲς μὲν φασιν, ὅτι καθ' ἣν ἡμέραν ἀποκαταμάθη ὁ ναὸς ὑπὸ τοῦ Σολομῶντος, κατ' αὐτὴν ἔβρασαν τὰ ἔγκαϊνια. Ἄλλοι δὲ οὐ τοῦτο φασιν, ἀλλὰ τῆς μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν οἰκοδομῆς τοῦ ναοῦ τὰ ἔγκαϊνια οὖν λέγουσιν ἐν εὐαγγελιστῇ. Διακρινόντες δὲ ἦγον τὴν ἑορτὴν καὶ ἠμαρτηρῆ. Ὡς γὰρ τὸν οὐρανόθεν κόσμον ἀπολαβοῦσης τῆς πόλεως μετὰ τὴν μακρὰν ἐκείνην αἰχμαλωσίαν, χερμονῆς ἡμέραν τὴν τῶν ἔγκαινίων ἐποιούνο. Ἐν ταύτῃ οὖν τῇ ἑορτῇ περὶν καὶ ὁ Ἰησοῦς · λοιπὸν γὰρ τῇ Ἰουδαίᾳ συνεχῶς ἐπεχωρίαζεν, ἐπειδὴ τὸ πάθος ἐπιθύραις ἦν. Χειμῶν γὰρ ἐνειστήκει, μεθ' ἧν χειμῶνα ἐν αἰῶνι πρώτῳ τοῦ ἔαρος μηνὲ ἔπαθεν ὁ Κύριος. Διὸ καὶ ὁ εὐαγγελιστὴς ἐπεσημῆματο τὸν καιρὸν, δεῖκνύων ὅτι ἔγγυς ἦν ὁ καιρὸς τοῦ πάθους, καὶ διὰ τοῦτο τοῖς Ἱεροσολύμοις ἐπεχωρίαζεν ὁ Κύριος. « Ἐκύκλωσαν οὖν αὐτὸν οἱ Ἰουδαῖοι · » καὶ τῷ μὲν δοκεῖν, ἐκ πῶθου πινῶς καὶ φιλομαθείας ἐρωτώσιν εἰπάσιν αὐτοῖς, εἰ αὐτὸς ἔστιν ὁ Χριστὸς · τῇ δὲ ἀληθείᾳ ἐκ περιέργου καὶ διεφθαρμένης γνώμης ἢ ἐρώτησις. Τῶν γὰρ ἔργων κηρυττόντων αὐτὸν εἶναι τὸν Χριστὸν, ἐκείνοι ἀπὸ ῥημάτων ἐζήτουν μαθεῖν · ὁ παιζόντων μᾶλλον ἔστι, καὶ ἐπεγγελῶντων. Ὅμως δὲ ἡ ἐρώτησις πολλῆς ἀγνωμοσύνης γέμουσα καὶ καταψευθεμένη τυγχάνουσα, τὴν μοχθηρίαν αὐτῶν δεῖκνυσιν. « Εἰπέ γὰρ, φασιν, ἡμῖν παρῆρησι. » Καὶ μὴν πολλαχοῦ ἔλεγε παρῆρησι, καὶ ταῖς ἑορταῖς ἐπεχωρίαζων, καὶ οὐδὲν ἐν τῷ κρυπτῷ λαλῶν, καὶ Ἰῶν θεοῦ ἑαυτὸν ὀνομάζων, καὶ φῶς, καὶ ὄδον, καὶ θύραν, καὶ τὸν Μωσῆν παράγων μάρτυρα. Διὸ ἐλέγχων αὐτοὺς ὁ Κύριος, ὡς ἐκ πονηρᾶς φεβηγομένουσιν γνώμης, « Εἶπον ὑμῖν, » φησὶ, « πολλὰκις, » καὶ οὐ πιστεύετε. » Ἄλλως τε, τί προσ-

⁶⁹ Joan. 1, 4; x, 7.

A persuasissent verbis, Christo operibus patrocinarari tentant, et dicunt quod hæc verba non sint demoniaci. Unde autem hoc manifestum? Ex operibus: « Demonium enim non potest oculos cæcorum aperire. » Quia igitur opes divinum, ergo et verba ejusmodi sunt. Quare autem Christus nihil respondet his qui dicebant ipsum demone agi? Quia sufficientes erant ad confutandum illos et fide digniores qui adversabantur illis et pro ipso rationem reddebant. Igitur quia dissentiebant inter se, quid ultra opus erat contradicere his qui criminabantur, præsertim cum neque sic fidem quidem habituri essent?

ἄλλῃλων ἔτανο διασχθέντες, τὶ ἔτι ἔδει λοιπὸν μηδὲ τοσοῦτον ἀξιοπιστον ἐσόμενον;

B Vers. 22-26. « Facta sunt autem encænia Hierosolymis, et hiems erat. Et ambulabat Jesus in templo in porticu Salomonis. Circumdederunt ergo eum Judæi, et dicebant ei: Quousque animam nostram suspendis? Si tu es Christus, dic nobis ingenue. Respondit eis Jesus: Dixi vobis, nec creditis. Opera quæ ego facio in nomine Patris mei, hæc testimonium reddunt de me. Sed vos non creditis, quia non estis ex ovibus meis, quemadmodum dicebam vobis. » Quæ encænia facta sunt in Hierosolymis? Quidam dicunt quod quo die edificatam fuerit templum a Salomone, eodem celebraverint encænia. Alii autem non hoc dicunt, sed evangelistam alunt dicere encænia constructi templi post captivitate. Præclarum autem et celebre agebant festum. Nam tanquam civitas suam ornavum recepisset post longam illam captivitate, juncuodum diem encæniorum faciebant. In hoc igitur festo aderat et Jesus. Nunc autem frequentius versatur in Judæa, quia passio in foribus erat. Hiems enim instabat, postquam hiemem in primo mense veris passus est Dominus. Propterea et evangelista notavit tempus, ostendens quod prope sit passio, et propterea versatur in Hierosolymis. « Circumdederunt igitur ipsum Judæi, » et apparenter quidem ex desiderio quodam discendi interrogat ut eis dicat, « nam ipse sit Christus, » revera autem ex corrupta et curiosi mente profecta est interrogatio. Nam cum opera prædicarent illum esse Christum, isti ex verbis quærebant discere; quod ludentium magis est et deridentium. Omnino autem quæstio magna ingratitude plena est, et fallacium inorum malitiam ostendens. « Dic enim, inquit, nobis libere. » Sane ubique dicebat libere, et comparebat in festis, et nihil in occulto loquebatur, Filiumque Dei se nominabat, « et lucem, et vitam, et ostium », adhibito etiam teste Mose. Propterea arguens eos Dominus, utpote malo animo loquentes: « Dixi vobis, » inquit, sæpius, « et non creditis. » et aliter: Quid ita simulatis quod nudo verbo persuadeamini? « Opera quæ facio, » non ut adversarius Dei, sed « in nomine Patris mei, » non recipitis, et quomodo nudis verbis credetis? Omnino enim major est vir-

ius operum quam verborum ad persuadendum ; A
651 quod et fatebantur hi qui melius inter ipsos
 sapiebant, dicentes : « Non potest homo peccator
 signa talia facere. » Propterea dicit : « Non creditis
 mihi, quia non estis ex ovibus meis. » Nam ego
 quidem, ut pastor bonus, quæ oportebat facere, feci :
 vos autem si non sequamini, non ego pastoris, sed
 vos ovium vocatione indigni estis. Da et tu operam,
 dum hiems est, præsens dico vita, quæ semper a
 malis spiritibus turbatur, ut celebres encænna spi-
 ritualis templi tui, semper novus factus, et « ascen-
 siones in corde ponens ⁷⁰. » Aderit enim tunc tibi
 Jesus, qui simul celebret encæniorum festivitatem
 in porticu Salomonis, custodia sua te muniens, et
 pacificum te faciens ab affectionibus. Ipse enim
 pacificus Salomon est. Quisquis igitur in prote-
 ctione Christi pacifici moratur, habet et Dominum
 simul diem festam agentem encæniorum animæ,
 quandiu hiems vitæ hujus durat. Ver enim futurum
 sæculum est, quo omnia reviviscunt, quo nullus
 animam innovare potest. Nam præsentis sæculo
 omnia talia concluduntur.

τοῦ Χριστοῦ τοῦ εἰρηνικοῦ ἀλλίξεται, κατὰ τὸν προφῆτην, ἔχει αὐτὸν τὸν Κύριον συνορτάζοντα αὐτῷ
 τὸ τῆς ψυχῆς ἔγκαινια, ἐν ὄσῳ ὁ χειμῶν, ὁ βίος οὗτος, ἐνίσταται. Ἐὰρ γὰρ ὁ μέλλων αἰὼν καθ' ἐν
 τὰ πάντα ἀναζῆ, καὶ παλιγγενεσίαν λαμβάνει, καθ' ὃν οὐδεὶς τὴν ψυχὴν ἔγκαινίσει δύναται· τῷ γὰρ
 παρόντι αἰῶνι πάντα τὰ τοιαῦτα συγκαλείεται.

VERS. 27-30. « Oves meæ vocem meam audiunt,
 et ego cognosco eas, et sequuntur me, et ego vi-
 tam æternam do eis, nec peribunt in æternum,
 neque rapiet eas quisquam de manu patris. Pater
 meus qui dedit mihi, major omnibus est, et nemo
 potest rapere de manu Patris mei. Ego et Pater
 unum sumus. » Postquam dixit eis, « Non estis
 ex ovibus meis, » nunc hortatur eos ut fiant oves
 ejus : ideo et subdit, dicens : « Oves meæ vocem
 meam audiunt, et sequuntur me. » Deinde incitans
 eos, dicit quæ consecuturi sint ipsum sequentes.
 « Vitam enim, inquit, æternam do eis, et ne per-
 eant in æternum, » etc. Et omnino per verba hæc
 excitat illos, zelumque ac desiderium injicit, ut et
 ipsi sequantur eum qui talia largitur. Propterea
 autem dixit, « Non peribunt, » quia « Nullus potest
 rapere eas de manu mea, » eo quod « Pater meus
 qui dedit mihi » eas, « maximus omnium est, et
 de manu ejus nullus potest eas rapere, » et ita
 « neque de manu mea : » manus enim mea et
 Patris una est, « Nam ego et Pater unum sumus, »
 secundum potestatem scilicet et virtutem. Manum
 enim potestatem et virtutem dicit. Igitur « Ego et
 Pater unum sumus » secundum substantiam et
 naturam et potestatem ac robur. Id quod et Judæi
 quoque cum intellexissent, quod seipsum consub-
 stantialem Deo fareret, « lapidare volebant eum,
 utpote qui se Filium Dei faceret ⁷¹. » Sed interroga-
 verit quispiam : Quomodo dixit Dominus, « Nullus ex
 manu Patris mei rapiet eas, » cum tamen multos
 videamus perire ? Dicendum quod rapere quidem

κποιήσθε τὸ ἀπὸ ψιλοῦ βήματος κπεισθῆναι ; ἔ
 Ἔργα, & ἐγὼ ποιῶ, ἢ οὐχ ὡς ἀντίθεος, ἀλλ' ἔ
 ὀνόματι τοῦ Πατρὸς μου, ἢ οὐ δέχεσθε, καὶ πῶς
 ψιλῶ -λόγῳ πιστεύετε ; Πάντως γὰρ τοῖς ἔργοις
 πλείων πρὸς τὸ πείθειν δύναιμις, ἢ τοῖς λόγοις. Ὁ
 καὶ ἐξ αὐτῶν οἱ εὐγνωμονέστεροι ἔλεγον· « Μὴ δύνα-
 ται ἄνθρωπος ἁμαρτωλῶς σημεῖα τοιαῦτα ποιεῖν ; »
 διὰ τοῦτο δὲ, φησὶν, « Οὐ πιστεύετε μοι, ὅτι οὐκ
 ἐστὲ ἐκ τῶν προβάτων τῶν ἐμῶν. » Ἐγὼ μὲν γὰρ
 ὡς ποιμὴν καλὸς, ἅπερ ἔχρῃν ποιῆσαι, ἐποίησα· εἰ
 δὲ ὑμεῖς οὐκ ἀκολουθεῖτε, οὐκ ἐγὼ τῆς τοῦ ποιμένος,
 ἀλλ' ὑμεῖς τῆς τῶν προβάτων ἀνάξιοι ἐστε κλήσεως.
 Σπούδαζε δὲ καὶ σὺ, ἐν ὄσῳ χειμῶν ἐστίν, ὁ παρῶν,
 λέγω, βίος, ὁ ἀεὶ παραχᾶς ὑπὸ τῶν πνευμάτων τῆς
 πονηρίας ἔχων, τὰ ἔγκαινια ἐορτάσαι τοῦ πνευμα-
 τικοῦ σου ναοῦ, ἀεὶ νέος γινόμενος, καὶ ἀναβάσεις
 ἐν τῇ καρδίᾳ διατιθέμενος. Τότε γὰρ δὴ σοὶ καὶ ὁ
 Ἰησοῦς παρέσται τὴν τῶν ἔγκαινίων τούτων συνερ-
 γαζόμενος ἐορτὴν ἐν τῇ στοᾷ τοῦ Σολομῶντος, ἐν
 τῇ σκέπῃ αὐτοῦ περιφρουρῶν σε, καὶ εἰρηνεύειν σε
 ποιῶν ἀπὸ τῶν παθῶν. Αὐτὸς γὰρ ἐστὶ ὁ Σολομῶν,
 ὃς εἰρηνικὸς ἐρμηνεύεται. Ὅστις οὖν ἐν τῇ σκέπῃ

καθὼς εἶπεν ὑμῖν, τὰ πρόβατα τὰ ἐμὰ τῆς φω-
 νῆς μου ἀκούει, κἀγὼ γινώσκω αὐτὰ, καὶ ἀκολου-
 θοῦσι μοι, κἀγὼ ζωὴν αἰώνιον δίδωμι αὐτοῖς, καὶ
 οὐ μὴ ἀπόλωνται εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ οὐκ ἀρπάζει
 τις αὐτὰ ἐκ τῆς χειρὸς μου. Ὁ Πατὴρ μου, ὃς
 ἔδωκέ μοι, μείζων πάντων ἐστίν, καὶ οὐδεὶς δύναται
 ἀρπάξαι αὐτὰ ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ Πατρὸς μου. Ἐγὼ
 καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἑσμεν. » Ἐπειδὴ εἶπεν αὐτοῖς, ὅτι
 « Οὐκ ἐστὲ ἐκ τῶν προβάτων τῶν ἐμῶν, » νῦν προ-
 τρέπεται αὐτούς, ὥστε γενέσθαι πρόβατα. Διὸ καὶ
 ἐπάγει λέγων· « Τὰ πρόβατα τὰ ἐμὰ τῆς φωνῆς
 μου ἀκούει, καὶ ἀκολουθοῦσι μοι. » Ἐἶτα παρακλι-
 ζων αὐτούς λέγει καὶ ὡς ἐπιτεύχονται οἱ αὐτῷ
 ἀκολουθοῦντες. « Ζωὴν γὰρ, φησὶν, αἰώνιον δίδωμι
 αὐτοῖς, καὶ οὐ μὴ ἀπόλωνται εἰς τὸν αἰῶνα, » καὶ
 τὰ ἐξῆς. Πάντως δὲ διὰ τῶν βημάτων τούτων δι-
 εγείρει αὐτούς, καὶ εἰς ζῆλον καὶ ἐπιθυμίαν ἐμβάλλει
 τοῦ καὶ αὐτοὺς ἀκολουθῆσαι αὐτῷ, ὡς τοιαῦτα ὁω-
 ρουμένῳ. Διατί δὲ φησὶν· « Οὐ μὴ ἀπόλωνται ; »
 Διότι « οὐδεὶς δύναται ἀρπάξαι αὐτὰ ἐκ τῆς χειρὸς
 μου, » διότι « ὁ Πατὴρ μου, ὃς ἔδωκέ μοι » ταῦτα,
 « μείζων πάντων ἐστίν, καὶ ἀπὸ τῆς χειρὸς τούτου
 οὐδεὶς δύναται ἀρπάξαι αὐτὰ, » ὥστε οὐδὲ « ἀπὸ
 τῆς ἐμῆς χειρὸς. » Ἡ γὰρ χεὶρ ἡ ἐμὴ καὶ τοῦ Πα-
 τρὸς μία. « Ἐγὼ γὰρ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἑσμεν, »
 κατὰ τὴν ἐξουσίαν δηλαδὴ καὶ τὴν δύναμιν· χεῖρα
 γὰρ τὴν ἐξουσίαν καὶ τὴν δύναμιν λέγει. « Ἐγὼ
 τοίνυν καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἑσμεν » κατὰ τὴν φύσιν,
 καὶ τὴν οὐσίαν, καὶ τὸ κράτος. Ὅπερ οὖν καὶ οἱ
 Ἰουδαῖοι συνιδόντες, ὅτι ὁμοούσιον ἑαυτὸν ποιεῖ
 διὰ τούτων τῶν βημάτων τοῦ Θεοῦ, λίθοις ἐβάλλον

⁷⁰ 1° Isai. LXXIII, 6. ⁷¹ Joan. XI, 8.

αὐτὸν, ὡς Ἰῶν Θεοῦ ἑαυτὸν ποιῶντα. Ἀλλ' ἐρω-
τήσειεν ἄν τις · Πῶς εἶπεν ὁ Κύριος, ὅτι « οὐδεὶς
ἀρπάσει αὐτὰ ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ Πατρὸς μου, »
καί τοι γε πολλοὺς ὀρώμεν ἀπολλυμένους ; Ἔστιν οὖν
εἰπεῖν, ὅτι ἀρπάσαι μὲν οὐδεὶς δύναται ἐκ τῆς χει-
ρὸς τοῦ Πατρὸς, ἀπατήσῃ δὲ πολλοί. Βίβλ' μὲν γὰρ
καὶ τυραννίδι ἀποσπᾶσαι οὐδεὶς ἰσχύει ἐκ Θεοῦ,
ἀπάτη δὲ καθ' ἑκάστην ὑποσκληρίζομεθα. Πῶς δὲ
φησὶ · « Τὰ πρόβατά μου ἐμοὶ ἀκολουθοῦσι, καὶ
οὐ μὴ ἀπόλωνται ; » ὀρώμεν γὰρ, ὅτι Ἰουδαὶ
ἀπόλωτο. Ἀλλὰ διὰ τοῦτο ἀπόλωτο, διότι οὐκ ἠκο-
λαύθησεν, οὐδὲ πρόβατον ἔμεινεν ἄχρι τέλους. Ὁ δὲ
Χριστὸς περὶ τῶν ἀκολουθησάντων αὐτῷ καὶ προ-
βάτων ὄντων, φησὶν, ὅτι « οὐ μὴ ἀπόλωνται, »
ἐπεὶ γε ἑάν τις ἀποπέσῃ τῆς τῶν προβάτων τάξεως,
καὶ τοῦ ἀκολουθεῖν τῷ ποιμένι, εὐθὺς ἀπόληται
τῷ περὶ τὸν Ἰουδαὶν συμβάντι. Καὶ γὰρ οὗτος, ἅγιος
δηλαδὴ ὢν, καὶ αὐθαιρέτως ἐκπεσών. Οὐκ ἄρα φύσει
συνίστανται καὶ λύονται.

« Ἐδάστασαν οὖν πάλιν λίθους οἱ Ἰουδαῖοι, ἵνα
λιθάσωσιν αὐτόν. Ἀπεκρίθη αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς ·
Πολλὰ καλὰ ἔργα ἔδειξα ὑμῖν ἐκ τοῦ Πατρὸς μου,
διὰ ποῖον αὐτῶν ἔργον λιθάζετε με ; Ἀπεκρίθη-
σαν αὐτῷ οἱ Ἰουδαῖοι, λέγοντες · Περὶ καλοῦ ἔργου
οὐ λιθάζομέν σε, ἀλλὰ περὶ βλασφημίας, ὅτι σὺ, ἄν-
θρωπος ὢν, ποιεῖς σεαυτὸν Θεόν. Ἀπεκρίθη αὐτοῖς
ὁ Ἰησοῦς · Οὐκ ἔστι γεγραμμένον ἐν τῷ νόμῳ
ὑμῶν Ἐγὼ εἶπα, Θεοὶ ἐστέ ; Εἰ ἐκείνους εἶπε θεοὺς,
πρὸς οὓς ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἐγένετο, καὶ οὐ δύναται
λυθῆναι ἢ Γραφῆ · ὃν ὁ Πατὴρ ἠγάσασε, καὶ ἀπέ-
στειλεν εἰς τὸν κόσμον, ὑμεῖς λέγετε, ὅτι βλασφη-
μαίς, ὅτι εἶπον · Υἱὸς τοῦ Θεοῦ εἰμι ; » Ἐπειδὴ εἶ-
πεν, ὅτι « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν » κατὰ τὴν
ἐξουσίαν πάντως καὶ τὴν δύναμιν, καὶ ἔδειξε μίαν
οὐσαν τὴν χεῖρα τοῦ Πατρὸς καὶ τὴν ἑαυτοῦ, βλασ-
φημίαν τὸ πρᾶγμα ἐνόμισαν οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ λίθους
βάλλουσιν, ὡς Ἰσον ἑαυτὴν ποιῶντα τῷ Θεῷ. Ὁ
τοῖνον Κύριος ἐντρέπων αὐτούς, καὶ δεικνύων ὅτι
οὐδεμίαν αἰτίαν εὐλογον ἔχουσι τῆς κατ' αὐτοῦ μα-
νίας, ἀλλὰ μάτην λυτῶσιν, ἀναμιμνήσκει αὐτούς
τῶν κατ' αὐτοῦ γεγεννημένων θαυμάτων, καὶ, « Πολλὰ
καλὰ ἔργα, φησὶν, ἐνεδειξάμην ὑμῖν, διὰ ποῖον αὐ-
τῶν λιθάζετε με ; » Οἱ δὲ, « Περὶ βλασφημίας, φασὶ,
λιθάζομέν σε, ὅτι ποιεῖς σεαυτὸν Θεόν. » Αὐτὸς οὖν
οὐκ ἀρνείται τοῦτο, οὐδὲ λέγει, ὅτι οὐ ποιῶ ἑμαυτὸν
Θεόν, οὐκ εἰμὶ ἴσος τῷ Πατρὶ, ἀλλὰ μάλλον ἐπιθε-
σαιοὶ τὴν ἐκείνων γνώμην, καὶ κατασκευάζει, ὅτι
Θεός ἐστιν ἀπὸ τῶν ἐν τῷ νόμῳ γεγραμμένων. Νό-
μον δὲ λέγει καὶ τὴν τοῦ Δαυὶδ βίβλον, ὡσπερ καὶ
πᾶσαν ἀπλῶς τὴν Γραφήν · ὃ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστιν ·
Εἰ οἱ χάριτι τὴν θέωσιν προσλαβόντες θεοὶ εἰσι, καὶ
οὐκ ἐγκαλοῦνται, πῶς ἐγὼ δικαίως ἐπιτιμῶμαι ὑφ'
ὑμῶν, ὁ φύσει Θεὸς ὢν, ὃν Πατὴρ ἠγάσασε, » τουτε-
ἴστιν, ἀφώρισε σφαγιασθῆναι ὑπὲρ τοῦ κόσμου ;
Ἅγια γὰρ τὰ ἀφωρισμένα λέγονται τῷ Θεῷ. Πρόδηλον
γὰρ, ὅτι ἐπειδὴ μοι [f. με] ἠγάσασεν καὶ ἀφώρισεν
ὁ Πατὴρ εἰς τὴν τοῦ κόσμου σωτηρίαν, οὐκ ἴσος

A nullus potest de manu Patris, decipere autem mul-
ti. Nam vi quadam et tyrannide nullus potest ave-
ltere a **652** Deo, deceptione autem quotidie sup-
plantamur. Quomodo autem dixit, « Oves meae me
sequuntur, et non pereunt ? » videmus enim quod
Judæus perierit. Sed propter hoc perit, quia non
secutus est, neque ovis mansit usque ad finem.
Dominus de iis qui secuti sunt eum et oves sunt,
inquit, « Non pereunt. » Quod si quis ex ordine
ovium exciderit, et non secutus fuerit pastorem,
statim perit. Utaris autem et hoc de Judæa exemplo
contra Manichæos. Et enim cum ille sanctus esset
et ovis Dei, propria voluntate ac sua sponte ex-
cidit. Non igitur natura sunt mala aut bona, sed
voluntate et constituuntur et solvuntur.

[f. ἀπόλλυται]. Χρήση δὲ καὶ κατὰ τῶν Μανιχαίων
ὢν καὶ πρόβατον Θεοῦ, ἀπέπεσεν, ἐθειλότρεπτος
καὶ ἀπολλυτός.

B Vers. 31-36. « Sustulerunt ergo rursum lapides
Judæi, ut lapidarent eum. Respondit eis Jesus :
Multa bona opera ostendi vobis ex Patre meo, pro-
pter quod eorum operum me lapidatis ? Responde-
runt ei Judæi, dicentes : Ob bonum opus non lapi-
damus te, sed ob blasphemiam, et quia tu homo
cum sis, facis teipsum Deum. Respondit eis Jesus :
Nonne scriptum est in lege vestra : Ego dixi, Dii
estis ? Si illos dixit deos ad quos sormo Dei factus
est et non potest solvi Scriptura, quem Pater
sanctificavit et misit in mundum, vos dicitis me
blasphemare, quia dixerim, Filius Dei sum ? » Cum
diceret, « Ego et Pater unum sumus » per omnia
secundum potestatem et virtutem, et judicaret
unam esse Patris manum et suam ; putabant Judæi
blasphemum, et « apprehendebant lapides, quod
faceret se æqualem Deo ⁷². » Igitur Dominus ad-
monens et ostendens quod nullam justam furoris
erga se causam habeant, sed absque causa insa-
niant, reducit in memoriam miracula a se facta,
et : « Multa bona opera, inquit, ostendi vobis : pro-
ter quod eorum lapidatis me ? » Illi autem dicunt :
« Propter blasphemias lapidamus te, quia Deum
teipsum facis. » Caterum ipse non negat hoc, ne-
que dicit, Non facio meipsum Deum, vel non sum
æqualis Patri ; sed magis confirmat illorum senten-
tiam, et asserit se Deum esse, ex his quæ scripta in
lege. Legem autem dicit et librum David, sicut
simpliciter et omnem Scripturam. Quod autem di-
cit, hunc sensum habet : Si hi qui gratia deifica-
tionem acceperunt, dii sunt, et nemo illos crimi-
natur : quomodo ego juste a vobis increpor, quia
natura sum Dens, « quem Pater sanctificavit, » hoc
est segregavit, ut occideretur pro mundo ? San-
cium enim dicitur, quod Deo segregatum est. Ma-
nifestum enim quia me sanctificavit, et segregavit
Pater in salutem mundi, et ideo non sum æqualis
aliiis diis, sed Deus verus. Vere enim opus Dei est

⁷² Joan. v, 18 ; Philipp. ii, 6.

salvare, et non hominis gratia deificati. « Si igitur illi ad quos Dei sermo factus est, hoc est, ego (nam ego sum Sermo Dei, et habitavi in illis, concessisque eis ut adoptarentur in filios) : si igitur illi dii, multo magis ego extra omnem noxam sum, Deum vocans meipsum, qui et natura sum Deus, et aliis hoc concedo. Confinzantur hinc Arianæ et Nestorianæ. Nam et Filius Dei, et Deus substantia naturaque est Christus, et non creatura, et aliis dat deitatem ad quos fit Sermo qui est Dei, sed non ipse gratia deificatur. Nam manifeste separat se ab his qui gratia deificantur, propter ea quæ hic dicuntur, et ostendit quod etiam illis ipse sit auctor deificationis Sermo qui Dei est, et inhabitat in eis : quod significat per hoc quod dicit, « Ad quos Sermo Dei factus est, hoc est, in quibus habitavit. Quomodo igitur blasphemum dicens Filium Dei meipsum? Quamvis enim et carnem seramur, et quod non aliter potuerit carnalis hominum natura Dei recipere familiaritatem, quam per carnem, quasi in velamento ei familiaris fuisset.

Vers. 37, 38. « Si non facio opera Patris mei, nolite credere mihi : si vero facio, et si mihi non creditis, operibus credite, ut cognoscatis et credatis quod Pater in me est, et ego in eo. » Vultis, inquit, scire æqualitatem cum Patre? A substantia non potestis scire [impossibile enim est scire substantiam Dei], sed accipite ex operum æqualitate et identitate indicium identitatis secundum virtutem. Ex his habebitis deitatis mee testimonium, et scietis et credetis quod nihil ego aliud sum quam id quod Pater. Eandem enim substantiam habeo manens Filius, et hypostasi differens. Similiter et Pater manens Pater, et differens hypostasi, nihil aliud est quam Filius, secundum substantiam scilicet æ naturam : quamvis autem per hypostases differimus, at non separantur hypostases, sed in seipsis alter in altero sunt absque confusione Pater et Filius. Non enim sicut apud nos pater separatus est a filio, quamvis natura unum sint, ita et in divinis personis ; sed in seipsis alter in altero sunt absque confusione. Propterea nos tres quidem homines dicimus, utpote subsistentiis separati, et non unum proprie existentes. In divina autem Triade unus Deus, sed non tres dii, propter personarum inconfusam circumiaccensionem, adde et eandem volitionem.

Vers. 39-42. Quærebant ergo iterum eum apprehendere, et exivit de manu eorum, et abiit iterum trans Jordanem in eum locum ubi fuerat Joannes baptizans primum, mansitque illic. Et multi venerunt ad eum, ac dicebant : Joannes quidem signum edidit nullum : omnia autem quæcumque dixit Joannes de hoc, vera erant, et crediderunt multi illi in eum. » Quærun quidem apprehendere Dominum, 654 non ferentes eum, quod tam sublime de se testimo-

« Άλλοις εἰμι θεός, ἀλλὰ θεός ἀληθινός. Θεοῦ γὰρ ὄντως ἔργον τὸ σώζειν, ἀλλ' οὐκ ἀνθρώπου χάριτι θεωθέντας. Εἰ τόνων ἐκεῖνοι ἔ πρὸς οὗς ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἐγένετο, » τούτέστιν ἐγὼ, λόγος γὰρ ἐγὼ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐνοικήσας ἐν ἐκείνοις, ἐχαριστάμην αὐτοῖς τὴν υἰοθεσίαν· εἰ οὖν ἐκεῖνοι θεοί, πολλῶ μᾶλλον ἐγὼ πάσης ἂν εἴην αἰτίας ἐκτός, Θεὸν ἑμαυτὸν καλεῶν ὁ καὶ φύσει ὢν, καὶ τοῖς ἄλλοις τοῦτο χαρίζομενος. Αἰσχυνέσθωσαν ἐντεῦθεν Ἀρειανοὶ καὶ Νεστοριανοί. Υἱός τε γὰρ Θεοῦ, καὶ Θεός οὐσία καὶ φύσει ὁ Χριστός, ἀλλ' οὐ κτίσμα, καὶ τοῖς ἄλλοις χαρίζεται τὴν θεότητα, πρὸς οὗς ἂν γένοιτο λόγος ὢν τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' οὐ χάριτι αὐτοῖς θεοῦται. Ἀποδιαστέλλει γὰρ προφανῶς ἑαυτὸν ἀπὸ τῶν χάριτι θεουμένων, διὰ τῶν ἐνταῦθα λεγομένων, καὶ δείκνυσιν ὅτι κακείνοις αὐτῶς πρόξενος τῆς θεώσεως, λόγος ὢν τοῦ Θεοῦ καὶ ἐνοικῶν αὐτοῖς. Τοῦτο γὰρ σημαίνει διὰ τοῦ εἰπεῖν, « Πρὸς οὗς ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἐγένετο, » τούτέστι, μεθ' ὧν ἐγένετο, οἷς ἐνόησας. Πῶς οὖν βλασφημῶ, λέγων Υἱὸν Θεοῦ ἑμαυτὸν; Εἰ γὰρ καὶ σάρκα φορῶ, καὶ ἐκ σπέρματος Δαυὶδ εἰμι, ἀλλ' ἀγνοεῖτε τὸ μυστήριον, καὶ ὅτι οὐκ ἄλλως ἡδύνατο ἡ σαρκικὴ τῶν ἀνθρώπων φύσις δεξασθαι Θεοῦ ὀμιλίαν, εἰ μὴ διὰ σαρκὸς ὀμιλήσας ταύτῃ, ὡς ἐν παραπετάσματι.

« Εἰ σὺ παιῶ τὰ ἔργα τοῦ Πατρὸς μου, μὴ πιστεύετε μοι, εἰ δὲ ποιῶ, κἀν ἔμοι μὴ πιστεύετε, τοῖς ἔργοις πιστεύσατε, ἵνα γνῶτε καὶ πιστεύσητε, ὅτι ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί, καὶ γὰρ ἐν αὐτῷ. » Θέλετε, φησὶ, γινῶναι τὴν πρὸς τὸν Πατέρα ἰσότητα; Ἀπὸ τῆς οὐσίας οὐ δύνασθε γινῶναι· ἀδύνατον γὰρ γινῶναι οὐσίαν Θεοῦ ἀπὸ τῆς τῶν ἔργων οὖν ἰσότητός τε καὶ ταυτοτήτος ἀπόδειξιν τῆς κατὰ τὴν δύναμιν ταυτότητος λάβετε· ἀπὸ τούτων γὰρ ἔστασ ὡμὴν ἡ τῆς ἐμῆς θεότητος μαρτυρία, καὶ γνώσεσθε, καὶ πιστεύσετε, ὅτι οὐδὲν ἄλλο ἐγὼ εἰμι, ἢ ὅπερ ὁ Πατὴρ. Τὴν γὰρ αὐτὴν οὐσίαν ἔχω μένων Υἱός, καὶ τῇ ὑποστάσει διαφέρων. Ὡσαύτως καὶ ὁ Πατὴρ μένων Πατὴρ, καὶ τῇ ὑποστάσει διαφέρων, οὐδὲν ἄλλο ἐστὶ, ἢ Υἱός κατὰ τὴν οὐσίαν θεληθὴ καὶ τὴν φύσιν. Εἰ δὲ καὶ ταῖς ὑποστάσεσι διαφέροντες, ἀλλ' οὐ χωρίζονται αἱ ὑποστάσεις καὶ διαστάνται, ἀλλ' ἐν ἀλλήλοις εἰσὶν ἀσυγχύτως ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱός· οὐ γὰρ ὡς περ ἐφ' ἡμῶν ὁ πατὴρ μεχωρίζεται τοῦ υἱοῦ, καὶ τῇ φύσει ἐν ἑστίν, οὕτως ἄρα καὶ ἐπὶ τῶν θεῶν ὑποστάσεων· ἀλλ' ἐν ἀλλήλοις εἰσὶν ἀσυγχύτως. Διὸ καὶ ἡμεῖς τρεῖς ἄνθρωποι λεγόμεθα, ὡς ταῖς ὑποστάσεσι διαστάμενοι καὶ οὐχ ἐν κυρίως ὄντες, ἐπὶ δὲ τῆς ἀγίας Τριάδος εἰς θεός, ἀλλ' οὐ τρεῖς, διὰ τὴν τῶν ὑποστάσεων ἀσυγχυτον ἐν ἀλλήλοις περιχώρησιν, πρόσθεσ καὶ τὴν ταυτοβουλίαν καὶ τὸ ταυτοθελές.

« Ἐξήτουν οὖν πάλιν αὐτὸν πιάσαι, καὶ ἐξήλθεν ἐκ τῆς χειρὸς αὐτῶν, καὶ ἀπῆλθε πάλιν πέραν τοῦ Ἰορδάνου εἰς τὸν τόπον, ὅπου ἦν Ἰωάννης τὸ πρῶτον βαπτίζων, καὶ ἔμεινεν ἐκεῖ. Καὶ πολλοὶ ἦλθον πρὸς αὐτὸν καὶ ἔλεγον, ὅτι Ἰωάννης μὲν σημεῖον ἐποίησεν οὐδὲν, πάντα δὲ ὅσα εἶπεν Ἰωάννης περὶ τούτου, ἀληθῆ ἦν. Καὶ ἐπίστευσαν πολλοὶ ἐκεῖ εἰς αὐτόν. » Ζητοῦσι μὲν πιάσαι τὸν Κύριον, μὴ φέροντες αὐτὸν τὴν ὑψηλὴν περὶ αὐτοῦ μαρτυρίαν

ποιούμενον· οὐ γὰρ ἤνελγοντο αὐτοῦ τὰ κρείττω θεολογούντος. Αὐτὸς δὲ ὑποχωρεῖ, ἐνδιδοὺς αὐτῶν τῷ θυμῷ, καὶ διὰ τῆς ἀπουσίας λῆξαι αὐτοῖς τὸ πάθος τοῦ θυμοῦ παρασκευάζων, καὶ ἀκόντων δὲ αὐτῶν ὑποχωρεῖ, δεικνύς, ὃ πολλὰκις εἴπομεν, ὅτι οὐδ' ἂν ἔν τῷ σταυρῷ συνελήφθη, εἰ μὴ ἔκων ἑαυτὸν εἰδίδου. Ποῦ δὲ ὑποχωρεῖ; « Πέραν τοῦ Ἰορδάνου, ὅπου Ἰωάννης ἐβάπτισεν, » οὐκ ἀλόγως ἔκεισε ἀναχωρήσας, ἀλλ' ἀναμνησκῶν τοὺς πολλοὺς τῶν ἐκεῖ γενναμένων, καὶ τῶν λεχθέντων παρὰ Ἰωάννου περὶ αὐτοῦ. Ὅτι δὲ πολλοὺς ὠνησεν ἢ περὶ τὸν τόπον διατριβῆς, ἐπήγαγεν ὁ εὐαγγελιστής, λέγων· « Καὶ πολλοὶ ἦλθον πρὸς αὐτὸν, καὶ ἀναμνησθέντες τοῦ τόπου. Ἐλεγον, φησὶν, ὅτι Ἰωάννης μὲν σημεῖον ἐποίησεν οὐδέν. » Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν, Ἐἰ ἐκεῖνα ἐπιστεύσαμεν μηδὲν πεποιηκότι σημεῖον, πολλῷ μᾶλλον τούτῳ τῷ τῶσαῦτα θαύματι ἐργασαμένων. Ἐπεὶ δὲ Ἰωάννης ἐμαρτύρησε μὲν περὶ τοῦ Χριστοῦ, οὐδὲν δὲ σημεῖον ἐποίησε, καὶ διὰ τοῦτο ἴσως οὐκ ἀξιόπιστος ἂν ἔνομίσθη, ἐπήγαγε λέγων· « Πάντων δὲ ὅσα εἶπεν Ἰωάννης περὶ τοῦτου, ἀληθῆ ἦν, » οὐκ ἔτι τοῦτον ἐξ-ἐκείνου, ἀλλ' ἐκείνου ἀφ' ὧν ὁ Χριστὸς ἐποίησεν ἀξιόπιστον ἀποφαίνοντες. Διὰ, « Πολλοὶ φησὶν, ἐκεῖ ἐπίστευσαν. » Τὸ δὲ « ἐκεῖ, » δηλοῖ, ὅτι μεγάλως ὁ τόπος ἐκεῖνος αὐτοὺς ὠφέλησεν, ἐπεὶ καὶ τοῦτου χάριν συνεχῶς ἐξάγει τοὺς ὄχλους ὁ Ἰησοῦς εἰς ἐρήμους τόπους, τῆς τῶν πονηρῶν ἀνθρώπων συνουσίας ἐλευθερῶν, πρὸς τὸ καρπώσασθαι τι μέγα, καθάπερ καὶ ἐπὶ τῆς Παλαιᾶς ποιήσας φαίνεται, ἐξαγαγὼν μὲν τῆς Αἰγύπτου, ἐν ἐρήμῳ δὲ διαπλάττων τὸν λαὸν καὶ ρυθμίζων διὰ τοῦ νόμου δοῦναι αὐτῷ. Σκόπει δὲ καὶ πνευματικῶς τελουμένην τὴν ὑποχώρησιν τοῦ Χριστοῦ. Ἀναχωρεῖ μὲν γὰρ ἐκ τῶν Ἱεροσολύμων, τούτῃστι, τοῦ Ἰουδαϊκοῦ λαοῦ· εἰς τόπον δὲ πηγὰς ἔχοντα μεθίσταται, τὴν ἐξ-ὀνῶν δηλαδὴ Ἐκκλησίαν, τὴν τὰς πηγὰς ἔχουσαν τοῦ βαπτίσματος. Καὶ δὴ προσέρχονται αὐτῷ πολλοὶ διαπεραιούμενοι τὸν Ἰορδάνην, καὶ διὰ τοῦ βαπτίσματος διερχόμενοι. Τὸ γὰρ « πέραν τοῦ Ἰορδάνου, » τοῦτο δηλοῖ, τὴν διὰ τοῦ βαπτίσματος λέγω ὁδοῦν. Οὐκ ἄλλως γὰρ τις ἔρχεται πρὸς τὸν Ἰησοῦν, καὶ ἀληθῶς πιστὸς γίνεται, εἰ μὴ τὸ βάπτισμα διέλθαι, ὃ διὰ τοῦ Ἰορδάνου δηλοῦται.

ΚΕΦΑΛ. ΙΑ'.

D.

CAPUT XI.

Περὶ τῆς ἐγέρσεως τοῦ Λαζάρου. Περὶ τῆς τῶν ἀρχιερέων καὶ τῶν Φαρισαίων βουλῆς περὶ τοῦ ἀποκτεῖναι τὸν Ἰησοῦν. Περὶ ὧν εἶπεν ὁ Καϊάφας.

« Ἦν δὲ τις ἀσθενῶν Λάζαρος, ἀπὸ Βηθανίας, ἐκ τῆς κώμης Μαρίας καὶ Μάρθας τῆς ἀδελφῆς αὐτῆς. Ἦν δὲ Μαρία ἡ ἀλείψασα τὸν Κύριον μύρω, καὶ ἐμάχασά τοὺς πόδας αὐτοῦ ταῖς θριξίν ἑαυτῆς, ἥ; ὁ ἀδελφὸς Λάζαρος ἠσθένει. Ἀπέστειλαν οὖν αἱ ἀδελφαὶ πρὸς αὐτὸν λέγουσαι· Κύριε, ἴδε, ὃν φιλεῖς ἠσθενεῖ. » Μόνος μὲν Ἰωάννης καὶ ταύτης τῆς ἱστορίας μέμνηται. Μέμνηται δὲ διὰ τὸ παιδεῦσαι ἡμᾶς, μὴ δυσχεραίνειν, ἐάν τις ἀσθενεῖ γέννηται περὶ τοὺς πνευματικῶν καὶ θεοφιλεῖς ἀνδρας, ἐπεὶ καὶ Λάζαρος, ὧν τοῦ Χριστοῦ φίλος, ἠσθένει. Χρὴ δὲ καὶ τοῦτο μὴ ἀγνοεῖν, ὅτι οὐκ ἦν Μαρία αὕτη ἡ ἀλείψασα τὸν

De suscitacione Lazari. Quomodo consilium inierunt summi sacerdotes et Pharisei de occidendo Christo. De prophetia Caiaphæ.

VERS. 1-3. « Ægrotabat autem quidam nomine Lazarus, Bethaniensis, a castello Mariæ et Marthæ hujus sororis. Maria autem erat ea quæ unxit Dominum unguento, et extersit pedes ejus capillis suis, cujus frater Lazarus ægrotabat. Miserunt ergo sorores ad eum, dicentes : Domine, ecce, quem amas ægrotat. » Solus quidem Joannes hujus de Lazaro meminit historię. Meminit autem, ut nos erudiat ne quis gravatim ferat, si boni et Deo amici viri morbo teneantur, quia et Lazarus cum esset amicus Christi, ægrotavit. Neque hoc ignorandum est, quod non erat ista Maria quæ un-

xerat Dominum unguento « meretrix ⁷³ » quæ apud Lucam vel Matthæum; sed alia, non meretrix, honesta autem et religiosa et officiosa. Et enim diligenter ministrabat suscepto Christo, sicut Joannes testatur: quin et bonam partem elegisse testimonium habet, ut ait Lucas. Ita autem claræ et admirabiles fuerunt sorores, ut et Lazarus ipse notior factus sit per eas. « Erat enim, inquit, Lazarus Bethaniensis a castello Mariæ et Marthæ. » Quare autem mittentes accersunt Jesum, et non ipsæ veniunt, sicut « centurio et regius ⁷⁴? » Quia plurimum scribebant Christo et quia mulieres erant, non oportebat eas ita facile e domo progredi, et quia in luctu erant, occupatæque circa fratrem. Nam quod hoc non fecerint ex contemptu, manifestum est ex his quæ sequuntur. Magnum enim honorem, et pietatem, et precum constantiam præ se ferunt. Dicentes autem, « Ecce quem diligis, ægrotat, » ad miserationem Dominum movere volebant, eo quod « memores erant nominis ⁷⁵ » amicitia. Declarat autem et fidem quamdam verbum hoc mulierum. Ita enim multam Domino inesse virtutem cognoverunt, ut admirarentur quomodo infirmitate laboret vir ab illo dilectus. Admirationem enim quodammodo habere videtur, « Ecce, quem diligis ægrotat. »

VERS. 4-6. « Audiens autem Jesus, dixit: Infirmitas hæc non est ad mortem, sed pro gloria Dei, ut glorificetur Filius Dei per eam. Diligebat autem Jesus Martham, et sororem ejus, et Lazarum. Ut ergo audivit quod ægrotaret, tum quidem temporis mansit in eodem loco duobus diebus. » Quoniam illic mansurus erat duobus diebus, ejus gratia inquit: « Infirmitas hæc non est ad mortem, » quamvis esset ad mortem. Sed, quod dicebam, nuntios tunc ad sublimiora trahere volens, et veluti consolationem quamdam afferens, ne urgendo molesti essent, hujus gratia inquit: « Non est ad mortem. » Et aliter: Si bene consideraveris, neque ad mortem fuit infirmitas, qua moriuntur multi, diuturnam scilicet, sed temporalem et quadriduanam. Nam quia surrexit quadriduanus, ad finem spectantes rei, dicimus non esse « ad mortem » infirmitatem, « sed pro gloria Dei, ut glorificetur Filius Dei. » Vides unam esse gloriam Patris et Filii? cum enim dixisset, « pro gloria Dei, » subdidit, « ut glorificetur Filius Dei. » Itaque gloria Dei, Patris dico, in nullo **656** major est quam Filii. Deus igitur est et Filius, sicut et Pater, proprie ac vere. Nam cum una gloria etiam una est substantia. Quocirca confundantur et ex hoc loco Ariani. Verbum autem, « ut glorificetur, » ne putes causæ significativum, sed eventus et effectus, ut sæpe diximus. Non enim ut glorificetur Deus, propterea ægrotavit Lazarus, sed alia quadam de causa infirmitas accessit, qua tamen Dominus in gloriam Dei usus est. « Mansit autem diebus duobus, » donec

A Κύριον μύρω, ἢ πόρνη ἢ παρὰ τῷ Λουκᾷ, ἢ ἢ παρὰ τῷ Ματθαίῳ· ἀλλ' ἄλλη, οὐχὶ πόρνη, ἀλλὰ σεμνή. καὶ θεοφιλῆς, καὶ σπουδαία. Καὶ γὰρ περὶ τὴν ὑποδοχὴν ἐσπούδασε τοῦ Χριστοῦ καὶ διηκόνει, ὡς αὐτὸς Ἰωάννης προῖων μαρτυρεῖ· ἀλλὰ καὶ τὴν ἀγαθὴν μερίδα μαρτυρεῖται ἐκλέξασθαι, ὡς ὁ Λουκᾶς φησιν. Οὕτω δὲ ἦσαν θαυμασταὶ αἱ ἀδελφαὶ καὶ γινώριμαι, ὥστε καὶ τὸν Λάζαρον ἐξ αὐτῶν μᾶλλον καθίστασθαι γινώριμον. « Ἦν γάρ, φησὶν, ὁ Λάζαρος ἀπὸ Βηθανίας ἐκ τῆς κώμης Μαρίας καὶ Μάρθας. » Διὰ τὴν δὲ πέμψουσι καλοῦσαι τὸν Ἰησοῦν, καὶ οὐκ αὐταὶ προσέρχονται, ὥστε ὁ ἐκαστοὶνταρχος καὶ ὁ βασιλικὸς; Διότι σφοδρὰ ἐθάβρουν τῷ Χριστῷ, καὶ ὅτι γυναῖκες ἦσαν, καὶ οὐκ ἔδει αὐτάς οὕτω βραδύως προέρχεσθαι τοῦ δωματίου, καὶ ὅτι τῷ κένθει **B** κατείχοντο, καὶ ἠσχολοῦντο περὶ τὸν ἀδελφόν. « Ὅτι γὰρ οὐκ ἀπὸ καταφρονήσεως τοῦτο πεποιήμασι, δηλον ἐκ τῶν μετὰ ταῦτα· πολλὴν γὰρ τὴν τιμὴν καὶ τὸ σέβας ἐπιδεικνύονται καὶ τὴν δέησιν ἐπίμονον. Τὸ δὲ, « Ἴδε ὃν φιλεῖς, » λέγουσι, πρὸς οἴκτον ἐπισπάσασθαι βουλόμεναι τὸν Κύριον, διὰ τοῦ ὑπαμνησαι αὐτὸν τοῦ τῆς φιλίας ὀνόματος. Ἐμφαίνει δὲ τινα καὶ πῶστιν τοῦτο τὸ ῥῆμα τῶν γυναικῶν. Οὕτω γὰρ ἤδεσαν πολλὴν τῷ Κυρίῳ περιεῖναι δύναμιν, ὥστε θαυμάζειν, ὅτι ἦψατο ἀσθένεια ἀνδρὸς φιλουμένου παρ' αὐτοῦ. Θαυμαστικὸν γὰρ πῶς εἶναι δοκεῖ τὸ, « Ἴδε, ὃν φιλεῖς ἀσθενεῖ. »

« Ἀκούσας δὲ ὁ Ἰησοῦς εἶπεν· Αὕτη ἡ ἀσθένεια οὐκ ἔστι πρὸς θάνατον, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ, ἵνα δοξασθῇ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ δι' αὐτῆς. Ἦγάπα δὲ ὁ Ἰησοῦς τὴν Μάρθαν, καὶ τὴν ἀδελφὴν αὐτῆς, καὶ τὸν Λάζαρον. Ὡς οὖν ἤκουσεν, ὅτι ἀσθενεῖ, τότε μὲν ἔμεινεν ἐν ᾧ ἦν τόπω, δύο ἡμέρας. » Ἐπειδὴ ἐμελλεν ἐκεῖ μέναι ἡμέρας δύο, τοῦτου ἕνεκὲν φησιν, ὅτι « Οὐκ ἔστιν ἡ ἀσθένεια πρὸς θάνατον, » καίτοι πρὸς θάνατον γέγονεν· ἀλλ', ὅπερ εἶπεν, τῶς μεταωρίσαι θέλων τοὺς μνηστᾶς, καὶ οἰονεῖ τινα παραμυθίαν αὐτοῖς διδοῦς, ὅς ἂν μὴ ἐγκείμενοι ἐνοχλοῦεν, τοῦτου ἕνεκὲν φησιν, ὅτι « Οὐκ ἔστι πρὸς θάνατον. » Ἄλλως τε, εἰ καλῶς σκοπήσεις, οὐδὲ πρὸς θάνατον ἦν ἡ ἀβρωστία τοιοῦτον, οἷον θνήσκουσιν οἱ πολλοὶ μακροχρόνιον, ἀλλὰ πρόσκαιρον, καὶ πρὸς τέσσαρας ἡμέρας συστάντα. Ἐπεὶ δὲ ἀνέστη τετραήμερος, πρὸς τὸ πέρασ ὀρώντες τοῦ πράγματος, λέγομεν μὴ εἶναι « πρὸς θάνατον » τὴν ἀσθένειαν, « ἀλλ' ὑπὲρ τῆς δόξης, » φησὶ, τοῦ Θεοῦ, ἵνα δοξασθῇ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. « Ὅρξ· μίαν τὴν δόξαν τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ; Εἰπὼν γάρ, « ὑπὲρ τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ, » ἐπήγαγε· « Ἴνα δοξασθῇ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. » Ἀπαράλλατος γὰρ ἡ τοῦ Θεοῦ δόξα, τοῦ Πατρὸς δὴ λέγω, πρὸς τὴν τοῦ Υἱοῦ. Θεὸς ἄρα καὶ ὁ Υἱὸς, ὡς ὁ Πάτερ, κυρίως καὶ ἀληθῶς. Ὡν γὰρ ἡ δόξα μία, καὶ ἡ οὐσία μία. Ἀλογησθῶσαν τοίνυν κἀντεῦθεν Ἀρειανοί. Τὸ δὲ, « Ἴνα δοξασθῇ, » μὴ αἰτιολογικὸν νοήσης, ἀλλὰ τῆς ἐκδόσεως καὶ τοῦ ἀποτελέματος, ὡς πολλάκις εἶπομεν. Οὐ γὰρ ἵνα δοξασθῇ ὁ Θεὸς, διὰ τοῦτο ἠσθένησεν ὁ

⁷³ Luc. vii, 37. ⁷⁴ Matth. viii, 5. ⁷⁵ Psal. xlii, 78; Judith xiii, 25.

Λάζαρος· ἀλλὰ συνέθη μὲν ἐτέρωθεν ἢ ἐβρωστία, ἅ ἔχρησαστο δὲ ὁ Κύριος αὐτῇ εἰς δόξαν Θεοῦ. « Ἐμεινε δὲ ἡμέρας δύο, » ἵνα ἀποψύξη· ἵνα μηδεὶς ἔχη λέγειν, ὅτι κάρος ἦν, ὅτι ἐκλυσις ἦν, ὅτι κάτοχος ἐγένετο, καὶ οὐκ ἀπέθανε. Διὰ τοῦτο καὶ χρόνον τοσοῦτον μένει, ὥστε καὶ φθορὰν γενέσθαι, καὶ εἰπεῖν τῇ ἀδελφῇ, ὅτι « ἔζει. »

« Ἐπειτα μετὰ τοῦτο λέγει τοῖς μαθηταῖς· Ἄγωμεν εἰς τὴν Ἰουδαίαν πάλιν. Λέγουσιν αὐτῷ οἱ μαθηταί· Ῥάββει, νῦν ἐζήτουν σε οἱ Ἰουδαῖοι λιθάσαι, καὶ πάλιν ὑπάγει· ἐκεῖ· Ἀπεκρίθη ὁ Ἰησοῦς· Οὐχὶ δώδεκα ὥραί εἰσι τῆς ἡμέρας· Ἐάν τις περιπατῇ ἐν τῇ ἡμέρᾳ, οὐ προσκόπεται, ὅτι τὸ φῶς τοῦ κόσμου τοῦτου βλέπει. Ἐάν δὲ τις περιπατῇ ἐν τῇ νυκτὶ, προσκόπεται, ὅτι τὸ φῶς οὐκ ἔστιν ἐν αὐτῷ. » Οὐδαμῶ μὲν ἀλλαχού προεῖπεν, ὅπου μέλλει πορεύεσθαι, ἐνταῦθα δὲ μόνον φαίνεται προλέγων, ἐπειδὴ ἐδεδοικεῖσαν σφόδρα οἱ μαθηταὶ τὸ εἰς τὴν Ἰουδαίαν ἀπελθεῖν. Διὰ τοῦτο οὖν προλέγει, ἵνα μὴ τῷ ἀθρώπῳ διαταραχῶσιν, ἐξαίφνης ἀπαγόμενοι εἰς χώραν, ἣν ἐδεδοικεῖσαν. Ἐπεὶ οὖν ἐφοβοῦντο καὶ ὑπὲρ αὐτοῦ μὲν (οὐπω γὰρ τελείαν τὴν περὶ αὐτοῦ γνῶσιν εἶχον), τὸ δὲ πλεον ὑπὲρ ἑαυτῶν, φασίν, ὅτι « Νῦν ἐζήτουν σε οἱ Ἰουδαῖοι λιθάσαι, καὶ πάλιν ὑπάγει· ἐκεῖ; » Ὁ δὲ παραθαβρῦνει αὐτοὺς, καὶ φησιν, ὅτι « Ὅσπερ ὁ τὸ φῶς βλέπων οὐ προσπτάσει, ὁ δὲ ἐν νυκτὶ περιπατῶν, ἐκεῖνος προσκόπεται· οὕτως ὁ μὲν τὸ ἀγαθὸν ποιῶν, καὶ ἐν φωταῖνοις ἐργοῖς περιπατῶν, οὐδὲν πείσεται δεινόν· ὁ δὲ τὰ φαῦλα πράσων πείσεται δεινόν. Ὅστε ὁμᾶς οὐ χρὴ δεδοικέναι· οὐδὲν γὰρ ἄξιον θανάτου ἐπράξαμεν. Ἡ καὶ ἄλλως· Εἰ ὁ τὸ φῶς, φησὶ, βλέπων τοῦτο, οὐ προσκόπεται, πολλῶ μᾶλλον ὁ μετ' ἐμοῦ ὢν, ἐάν μὴ ἀποστήσῃ ἑαυτὸν ἐμοῦ, οὐκ ἂν προσκόψῃ. Ὅστε καὶ ὑμεῖς μετ' ἐμοῦ τοῦ φωτός ὄντες, μάτην δεδοίκατε. Ἄλλοι δὲ ἡμέραν μὲν νοοῦσι τὸν πρὸ τοῦ πάθους καιρὸν, νύκτα δὲ τὸν τοῦ πάθους. Ὑμεῖς οὖν, φησὶν, ἕως ἡμέρα ἐστίν, τουτέστιν, ἕως οὐπω ὁ τοῦ πάθους καιρὸς ἐνέστη, οὐ μὴ προσκόψῃτε· οὐ γὰρ διωκθήσεσθε παρ' Ἰουδαίων, οὔτε ἄλλο ἀντίξουν ὑμῖν ἀπαντήσεται [φ. ἀπαντήσετε]. Ὅταν δὲ ἡ νύξ ἔλθῃ, τὸ πάθος [δὴ φημι τὸ ἐμὸν, τότε δὴ συσταλήσεσθε μὲν ἐν οἰκίσκῳ ἐνὶ διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων. « Ἐκτοτε δὲ θλίψεις, καὶ ὀδύνας, καὶ πολλὰ προσκόμματα καὶ ἐναντιώματα ἔξετε, » ὅτε οὐκ ἔτι ἐγὼ τὸ φῶς μεθ' ὑμῶν σωματικῶς συνδιᾶξω, ἀλλὰ νύκτα τὴν τῶν θλίψεων ἔξετε.

« Ταῦτα εἶπε, καὶ μετὰ τοῦτο λέγει αὐτοῖς· Λάζαρος ὁ φίλος ἡμῶν κεκοίμηται, ἀλλὰ πορεύομαι, ἵνα ἐξυπνίσω αὐτόν. Εἶπον οὖν οἱ μαθηταὶ αὐτῷ· Κύριε, εἰ κεκοίμηται, σωθήσεται. Εἰρήκει δὲ ὁ Ἰησοῦς περὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ἐκείνοι δὲ ἔδοξαν, ὅτι περὶ τῆς κοιμήσεως τοῦ ὑπνου λέγει. Τότε οὖν εἶπεν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς παρήρησι· Λάζαρος ἀπέθανε, καὶ χαίρω δι' ὑμᾶς, ἵνα πιστευσήτε, ὅτι οὐκ ἤμην ἐκεῖ. Ἄλλ' ἄγωμεν πρὸς αὐτόν. Εἶπεν οὖν Θωμᾶς ὁ λεγόμενος· Δίδυμος τοῖς συμμαθηταῖς· Ἄγωμεν καὶ ἡμεῖς, ἵνα ἀποθάνωμεν μετ' αὐτοῦ. » Ἐπειδὴ ἐκείνοι

expiraret et sepeliretur; ne quis dicere possit quod gravatio quaedam fuerit, deliquium, vel extasis, et non fuerit mortuus. Et propterea tanto tempore manet, ut et corrumpereetur, diceretque soror illum « fetere. »

Vers. 7-10. « Deinde post hoc dicit discipulis : Eamus in Judæam iterum. Dicunt ei discipuli : Rabbi, modo quærebant te Judæi lapidare, et iterum vadis illuc? Respondit Jesus: Nonne duodecim sunt horæ diei? si quis ambulaverit in die, non offendit, quia lucem hujus mundi videt. Si quis autem ambulaverit in nocte, offendit, quia lux non est in eo. » Nusquam alio loco prædicit quo sit profecturus; hic autem solum prædicere videtur, quia valde timebant discipuli in Judæam ire. Et ideo prædicit, ut ne repentina abitione turbentur, si abducerentur in regionem quam timebant. Igitur quia timebant et Christo quidem (nondum enim perfectam de ipso cognitionem habebant), multo magis autem sibiipsis, dicunt, « Modo quærebant te Judæi lapidare, et iterum vadis illuc? » At ipse animat illos et dicit : Sicut qui videt lucem, non offendit; qui autem in nocte ambulat, ille offendit : ita et qui bonum facit, et in lucidis operibus ambulat, nihil grave experietur; qui autem mala facit, patietur. Et ita non oportet vos meticulosos esse. Nihil enim morte dignum fecimus. Vel etiam aliter : Si is qui videt lumen hoc, non offendit : multo magis qui mecum est, nisi a me defecerit, non offendit. Atque ita etiam vos cum sitis mecum, qui lumen sum, frustra timetis. Alii autem diem quidem intelligunt tempus ante passionem, noctem vero tempus passionis. Vos igitur, inquit, quandiu dies est, hoc est, quandiu nondum instat tempus passionis, non offendetis. Non enim persecutionem patiemini a Judæis, neque aliud quid grave eveniet vobis. Cum autem nox venerit, passio inquam mea, tunc certe pavore contrahemini quidem, in unam domunculam vos recipientes propter metum Judæorum. « Ex eo autem tempore afflictiones et tribulationes, et multa offendicula et adversitates habebitis : » cum ego qui lux sum, non ultra vobiscum corporaliter conversabor, noctem afflictionum habebitis.

Vers. 11-16. « Hæc ait, et post hæc dicit eis : Lazarus amicus noster dormit, sed vado ut a somno excitem illum. Dixerunt ergo discipuli ejus : Domine, si dormit, salvus erit. Dixerat autem Jesus de morte ejus : et illi putaverunt quod de dormitione somni diceret. Tunc ergo Jesus dixit eis manifeste : Lazarus mortuus est, et gaudeo propter vos, ut credatis, quod non fuerim ibi; sed eamus ad eum. Dixit ergo Thomas qui dicitur Didymus ad condiscipulos : Eamus et nos, ut moriamur cum eo. » Quoniam illi formidaverant ire in

¹⁶ Joan. 1, 9. ¹⁷ Joan. xvi, 33.

Judæam, dixit eis Dominus : Quamvis quærebant me Judæi lapidare, et hoc faciebant quia loquens illis arguebam eos : nunc autem non vado ut illis loquar, sed ut amicum invisam, atque ita non oportet trepidare. Non enim ad ea abeo ad quæ pñius, ut periculum ex Judæia expavescam, sed amicum ex somno excitabo. At illi volentes eum ab itinere impedire, Satis, inquam, est : « si dormit, salvus erit. » Igitur non opus est ut nos abeamus; non enim necessarium est. Unde ipse adjecit, « Amicus noster, » ut ostendat necessarium iter hoc : verum illi dicunt non esse necessarium, quandoquidem salvus factus sit, eo quod dormiat. Imo non solum non necessarius est adventus tuus, sed et amico damnosus. Nam si somnus est et ad salutem, ut nos opinamur, tu autem profecturus ut excites, salutem ejus obtuturus es; non igitur opus est ut eas et excites illum: damnosum enim hoc ei. Itaque ubi vidit eos adhuc tardos, tunc manifeste inquit, « Mortuus est. » Cujus mortem gratia etiam prius non manifeste dixit, sed occulta, mortem somnium nominans? Propter multa. Unam quidem, quia a fastu erat alienus; volebat enim ad ostentationem tacere, sed occulte resurrectionem excitationem a somno nominavit. Quomodo autem hac dictione usus fuisset, nisi mortem somnum appellasset? Quod autem hoc verum, propter modestiam, inquam, occulte locutum, manifestum est ex eo quod sequitur. Nam dicens, « Mortuus est, » non addidit, Vado ut resuscitem illum. Vides quomodo sollicitus a fastu, quomodo noluerit celebrari ea quæ facturus erat? Interim etiam docet nos ne tam faciles simus ad promittendum. Nam quamvis centurioni hoc fecerit, dixit enim ⁷⁸, « Ego veniens sanabo eum : » illic tamen hoc dixit, ut illius fidem ostenderet. Igitur hæc una quidem causa est propter quam mortem appellavit somnum. Alia autem est, ut ostendat nobis quod omnis mors somnus sit et requies. Tertia vero, quamvis aliis mors fuerit Lazari obitus, ipsi tamen Jesu somnus existimabatur, eo quod eum statim resuscitaturus erat. Et sicut nobis facile est excitare dormientem, ita illi, imo innumeris **658** modis facilius est resuscitare mortuum. « Gaudeo autem, inquit, propter vos, ut credatis » mihi magis nunc ut Deo, « quia non eram illic : » et cum longe absim, prædico vobis mortem in Bethania, de qua non audivi, sed sicut Deus video quæ longo eveniunt. Intellexerunt autem quidam hoc etiam sic : « Gaudeo, » inquit, vestri causa. Nam quod ego illic non fuerim, conducit fidei vestræ; quoniam si adfuissem, ægotantem sanassem : parum autem hoc fuisset ad ostensionem potentie meæ. Cæterum cum absente me mortuus est, abiens autem ipsum suscitaturus sum, id magis vestram firmabit fidem, cum videritis me et hoc posse, quod antea nondum ostendi, quod mortuus jam dissiuens, et qui solens fuit, apta sua membra

ἔδεδοίκεσαν τὴν Ἰουδαίαν, φησὶν αὐτοῖς ὁ Κύριος· Ἐἰ καὶ ἐζητούν με οἱ Ἰουδαῖοι λιθάσαι, ἀλλ' ὡς διαλεγόμενος ἀποδοῦ καὶ ἐλέγγωνα· νῦν δὲ οὐχ ὡς διαλεγόμενος ἀπαιμὶ, ἀλλ' ὡς τὸν φίλον ἐπισκεψόμενος. Ὡστε οὐ χρὴ δεδοικέναι. Οὐ γὰρ ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς ἀπαιμὶ ἄφ' οἷς καὶ κέρων, ἵνα καὶ τὸν ἐκ τῶν Ἰουδαίων φοβηθῶ κίνδυνον, ἀλλ' ἐπὶ φίλου ἐξυπνισμῶ. Ὅτ' ἔστι ἐκκοῦσαι τὴν ἐκεῖ πορείαν βουλόμενοι, Ἀρχετὸν, φασὶν, ἔστιν· Ἐἰ κακοίμηται, σωθήσεται. Ὁμοίωσιν οὐ δεῖ ἡμᾶς ἀπελθεῖν· οὐ γὰρ ἔστιν ἀναγκαῖον. Καίτοι αὐτὸς καὶ διὰ τοῦτο προσέθηκε τὸ, ἔσθ' ὁ φίλος ἡμῶν, ἵνα δεῖξῃ ἀναγκαῖον τὴν ἐκεῖ πορείαν· ἀλλ' αὐτοὶ οὐκ ἀναγκαῖον ταύτην φασὶν, ἡγὼ ἐκείνου σεσωσμένου διὰ τοῦ ὑπνωσάει. Μᾶλλον δὲ οὐκ ἀναγκαῖα οὐ μόνον ἔστιν ἡ παρανομία σου, φασὶν. Ἡ ἀλλὰ καὶ ἐπιδοθείς τῷ φίλῳ. Εἰ γὰρ ὁ ὑπνος αὐτῷ εἰς σωτηρίαν, ὡς ἡμεῖς δοκοῦμεν, σὺ δὲ πορευθῆναι μέλλεις, ἵνα ἐξυπνήσῃς, περικόψεις αὐτῷ τὴν σωτηρίαν. Οὐκ οὖν δεῖ ἀπελθεῖν ἐπὶ τῷ ἐξυπνήσῃ· ἐπιδοθείς γὰρ τοῦτο. Ἐπεὶ οὖν ἔβλεπον αὐτοὺς ἔτι ἐκνοῶντας, τότε δὲ παρήλας φησὶν, ὅτι· Ἀπέθανε. Τίνας δὲ ἐνεκεν οὐχὶ καὶ πρότερον οὕτω φανερῶ; εἶπεν, ἀλλὰ κεκρυμμένως, ὑπνον ἰσομάσας τὸν θάνατον; Διὰ πολλά· Ἐν μὲν διὰ τὸ ἀκόμπαστον· οὐ γὰρ ἠθούλετο φαίνεσθαι κομπαστής, ἀλλὰ κεκρυμμένως τὴν ἀνάστασιν ἐξυπνισμὸν ὠνόμασεν· πῶς δ' ἂν ταύτῃ τῇ λέξει ἐχρησάτο, εἰ μὴ τὸν θάνατον ὑπνον ἐκάλεσεν; Ὅτι δὲ τοῦτο ἀληθές, τὸ διὰ μετριοπροσῶν ἔπιπευκεν ἐπιπέυειν, δηλοῦν ἐκ τοῦ μετὰ ταῦτα. Καὶ γὰρ εἰπὼν, ὅτι· Ἀπέθανε, ἢ οὐ προσέθηκεν, ὅτι Πορεύομαι, ἵνα ἀναστήσω αὐτόν. Ὁρᾷς πῶς οὐκ ἠθούλετο κομπάζειν ὁ διὰ τῶν ἔργων ἐμελλε βεβαίωσιν; ἄμα δὲ καὶ διδάσκων ἡμᾶς, μὴ οὕτως ἐκόλω; ὑπισχυρισθῆναι. Κἂν γὰρ ἐπὶ τοῦ ἐκκτοντάρχου τοῦτο ἐποίησεν (εἶπε γὰρ, ὅτι· Ἐγὼ ἐλθὼν θεραπεύσω αὐτόν), ἀλλ' ἐκεῖ τοῦτο εἶπεν, ἵνα τὴν ἐκείνου πίστιν δείξῃ. Μία μὲν οὖν αὕτη ἡ αἰτία, δι' ἣν τὸν θάνατον ὑπνον ἐκάλεσεν. Ἐτέρα δὲ, ἵνα δείξῃ ἡμῖν, ὅτι καὶ πᾶς θάνατος ὑπνος καὶ ἀνάπαυσις· καὶ τρίτη, ὅτι εἰ καὶ τοῖς ἄλλοις θάνατος ἦν ἡ τοῦ Ἀζάρου τελευτή, ἀλλ' αὐτῷ γε τῷ Ἰησοῦ, τῷ ὅσον οὕτω μέλλοντι αὐτόν ἀναστήσαι, ὑπνος ἐλογίζετο. Καὶ ὡσπερ ἡμῖν τὸν κοιμώμενον διυπνίσα· ῥάδιον, οὕτως ἐκείνῳ, μᾶλλον δὲ μυριοπλασίως εὐχερέστερον τὸ ἀναστήσαι τὸν θανόντα· Καίρω δὲ, φησὶ, δι' ὑμᾶς, ἵνα πιστεύσητε· μοι μᾶλλον νῦν ὡς Θεῷ, ἔστι οὐκ ἡμῖν ἐκεῖ, ἢ πόρρω δὲ ἔν, προλέγω ὑμῖν τὸν ἐν Βηθανίᾳ θάνατον, οὐκ ἀκηκόως, ἀλλ' ὡς Θεός, προορῶν τὸ πόρρω συμβάν. Ἐνόησαν δὲ τινες τοῦτο οὕτω· Καίρω, φησὶν, ὁμῶν ἐνεκεν· τὸ γὰρ μὴ εἶναι με ἐκεῖ, συντελέσει πρὸς πλείω πίστιν ὑμῖν. Ἐπειτέρ εἰ μὲν παρήμην, ἀβήρωστοῦντα ἂν ἐθεράπευσον, μικρόν δὲ ἦν τοῦτο θαῦμα εἰς δυναμῶς ἀπόδειξιν. Ἐπεὶ δὲ ἐγὼ μὲν ἀπολειψάμενην, ὁ δὲ θάνατος ἐπεγένετο, μέλλω δὲ ἀπὸν αὐτὸν ἀνιστῆναι, μειζρόνως εἰς τὴν πίστιν βεβαιωθήσεσθε τὴν ἐμὴν, ὅταν ᾗθετε [f. ἰδητέ] με καὶ τοῦτο θυνάμενον ὁ μήπω

⁷⁸ Matth. viii, 7.

πρότερον ἐπεδειξάμην, διεβήρηκατά ἤδη νεκρὸν Α καὶ ζῶντα συναρμολογεῖν καὶ ἐξανιστῆν. Ταῦτα τοῦ Κυρίου εἰπόντος, καὶ ἀναγκαίαν αὐτοῖς τὴν παρουσίαν τὴν ἐκεῖσε δεῖξαντος, ὁ δειλότερος τῶν ἄλλων Θωμᾶς, « Ἄγωμεν, φησὶν, ἵνα ἀποθάνωμεν μετ' αὐτοῦ. Ὁ γὰρ θάρσους, ἀλλὰ δειλίας καὶ βαρυθυμίας τὸ ῥῆμα. Ἴνα γὰρ καὶ τοὺς ἄλλους ἐκκόψῃ συμμαθητὰς, ὑπομιμνήσκει αὐτοῦς τοῦ θανάτου, καὶ ἐπίτηδες παρεμβάλλει τὸ, « Ἴνα ἀποθάνωμεν » ὡσανεὶ τοιαῦτα λέγων· « Ἄγωμεν καὶ ἡμεῖς, » οἱ μωροὶ καὶ ἀπονενοημένοι, καὶ μὴ φροντίζοντες τῆς οἰκείας σωτηρίας καὶ ζωῆς, « Ἴνα ἀποθάνωμεν μετ' αὐτοῦ. » Ἔστω, φησὶν, αὐτὸς περὶ πολλοῦ τὴν ἑαυτοῦ ζωὴν οὐ τίθεται· ἡμεῖς γὰρ οὕτως ἀνοηταίνομεν; Ταῦτα τοῦ δειλοῦ τὰ ῥήματα. Ἄλλ' ὅρα αὐτὸν ὕστερον, πῶς ὑπὲρ τῆς ἀληθείας ὡς ἀπόστολος ἐσφάγη· οὕτως αὐτὸν ἡ θεία χάρις ἐστόμμωσεν, ἵνα τὸ τοῦ Παύλου καὶ ἐπὶ τοῦτ' ἰχθῆ, ὅτι « Ἡ ἰκανότης ἡμῶν ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ οὐκ ἐγώ, ἀλλ' ἡ χάρις. » Ὁριγένης δὲ φησὶ καὶ τι ὀνειροκριτικὴν περὶ τοῦ Θωμᾶ. Ἀκούσας γὰρ, φησὶν, ὁ Θωμᾶς τῶν περὶ τοῦ Χριστοῦ προφητειῶν, καὶ μαθὼν ὅτι μετὰ ψυχῆς εἰς ἕδην καταβήσεσθαι μέλλει, ἐλευθερώσων τὰς ψυχὰς, ἐπειδὴ ἤκουσεν, ὅτι « Πορεύομαι ἵνα ἐξυπνήσω Λάζαρον, » ἐνόμισεν οὐκ ἂν ἄλλως δυναθῆναι ἐξυπνήσαι αὐτὸν, τούτεστι, τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἐλευθερώσαι, εἰ μὴ καὶ αὐτὸς ἀποθίμενος τὸ σῶμα, εἰς ἕδην κατέλθοι. Αἰδῶ ὡς γνήσιος τοῦ Χριστοῦ μαθητῆς, μὴδὲ ἐν τοῦτ' ἔλκων ἀπολειφθῆναι τοῦ διδασκάλου, βουλευέται καὶ τοὺς ἄλλους συμμαθητὰς, καὶ προτρέπεται ἀποθέσθαι καὶ αὐτὸς τὸ σῶμα, ἵνα συγκατέλθῃ τῷ Ἰησοῦ, ὡς ὑπόδει, μέλλοντι τὴν ψυχὴν αὐτοῦ θεῖναι, ἵνα ἐκ τοῦ ἕδου ἀγάγῃ τὴν τοῦ φίλου ψυχὴν. Ταύτην παρεθέμην τὴν γελοιώδη ἐξήγησιν πρὸς ἐντροπήν τῶν τῶν Ὁριγένους ἀποσεμνυόντων. Ἄρα γὰρ οὐ προφανῆς λήρος καὶ ὕπνιστος ἢ τοῦ σοφοῦ ἐξήγησις; Σὺ δὲ μοι σκόπει, πῶς ὁ Κύριος, καίτοι τοῦ Λαζάρου τεθνηκός, εἶπεν, « Ἄγωμεν πρὸς αὐτὸν, » ὡς πρὸς ζῶντα· καὶ γὰρ αὐτὸς ὁ Λάζαρος ἐστὶ τῷ Χριστῷ ὡς Θεῷ.

« Ἐλθὼν οὖν ὁ Ἰησοῦς, εὔρεν αὐτὸν τέσσαρας ἡμέρας ἤδη ἔχοντα ἐν τῷ μνημείῳ. Ἦν δὲ ἡ Βηθανία ἐγγὺς τῶν Ἱεροσολύμων ὡς ἀπὸ σταδίων δεκαπέντε. Καὶ πολλοὶ τῶν Ἰουδαίων συνελθούθεισαν πρὸς τὰς περὶ τὴν Μάρθαν καὶ Μαρίαν, ἵνα παραμυθῆσονται αὐτὰς περὶ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτῶν. Ἡ, οὖν, Μάρθα, ὡς ἤκουσεν ὅτι Ἰησοῦς ἐρχεται, ὑπήντησεν αὐτῷ· Μαρία δὲ ἐν τῷ οἴκῳ ἐκαθίσετο. » Ἐπίτηδες ἀνέμεινεν ὁ Κύριος τὸν Λάζαρον τετραήμερον γεγονέναι· εἰτα ἦλθεν ὡς ἂν τὸ θαῦμα ἀσυκοφάντητον πάντοθεν ἐξεργάσθηται. Τίνος δὲ ἔνεκεν προστίθηται ὁ εὐαγγελιστῆς, ὅτι δεκαπέντε σταδίου διεῖχεν ἡ Βηθανία τῶν Ἱεροσολύμων; Ἴνα δείξῃ, ὅτι εἰκότως πολλοὶ τῶν Ἱεροσολυμιτῶν παρήσαν· οὐ γὰρ μακρὰν ἦν ἡ Βηθανία. Παραμυθούοντο δὲ τὰς γυναῖκας, οὐχ ὡς ἀγαπωμένας ὑπὸ Χριστοῦ (καὶ γὰρ « συνέθεντο, ἵνα ἐάν τις αὐτὸν ὁμολογήσῃ Χριστὸν, ἀποσυνάγωγος γένηται »), ἀλλὰ διὰ τὴν ἀνάγκην τῆς συμφορᾶς, ἣ ὡ;

⁷⁹ II Cor. III, 5.

(a) In edit. Lut. desunt quæ sequuntur : *Nonne deliramentum, etc.*

et ostendisset suum illuc accessum necessarium, Thomas aliis meticulosior, « Eamus, inquit, ut moriamur cum eo. » Non fiducia, sed formidinis et tristis animi verbum est. Nam ut alios condiscipulos moraretur, memores eos facit mortis, et dedita opera hoc apponit, « Ut moriamur, » quasi talia dicens : « Eamus et nos » stulti et insipientes, et non curantes salutem propriam et vitam, « ut moriamur cum eo. » Esto, inquit, ipse vitam suam non magni faciat; nos autem cur ita stulti essemus? Hæc timidi verba sunt, sed vide eum postea quomodo pro veritate ut apostolus occisus sit, ita illius divina gratia roboravit, ut hoc Pauli de eo sit dictum : « Sufficiens nostra ex Deo⁷⁹, » et « Non ego, sed gratia. » Origenes autem dixit de Thoma somnium quoddam. Thomas enim cum audisset prophetias de Christo, et didicisset quod et eum anima in infernum descensusurus esset ad liberandas animas, postquam audivit Christum dicentem, « Vado ut exsuscitem Lazarum, » putavit non aliter suscitari eum, hoc est, liberari animam ejus, nisi et ipse corpore deposito in infernum descendisset. Ideo ut verus Christi discipulus, neque in hoc volens a magistro avelli, vult et se et alios condiscipulos deponere sua corpora ut descendant cum Jesu, qui positurus erat animam suam, sicut suspicabatur, ut ex inferno reduceret amici animam. Hanc ridiculam enarrationem apposui, ut pudore suffunderem eos qui Origenica commendant (a). Nonne deliramentum et somnium plane, hæc sapientis enarratio? Tu autem vide quomodo Dominus, quamvis Lazaro mortuo, dixerit : « Eamus ad eum, » quasi ad viventem. Etenim Lazarus vivebat Christo ut Deo.

VERS. 17-20. « Venit itaque Jesus, et invenit eum quatuor dies jam in monumento jacentem. Erat autem Bethania juxta Hierosolymam fere stadiis quindecim : multique ex Judæis venerant ad Martham 659 ac Mariam, ut consolarentur eas de fratre suo. Martha ergo ut audivit quod Jesus veniret, occurrit illi : Maria vero domi residebat. » Dedita opera exspectavit Dominus ut Lazarus fieret quatruiduanus : deinde venit ut miraculum faceret quod nulla ex parte calumniari posset quispiam. Quare autem apponit evangelista quod quindecim stadiis abfuerit Bethania a Hierosolymis? Ut ostenderet, quod multi Hierosolymitanorum merito adfuerint. Non enim longe aberat Bethania. Consolabantur autem mulieres, non quod diligebantur a Christo (etenim conspiraverant, ut si quis confiteretur Christum, extra Synagogam fieret), sed propter calamitatis necessitatem, vel quod reverebantur

Jesus, non segnīs fuit Maria, sed « surgit, et ad eam venit. » Unde manifestum quod non praevenisset illam Martha, neque prius, si quidem nosset ista Jesum venturum. « Nondum autem Jesus venerat in castellum. » Tardius enim ibat, ne videretur ad miraculum properare, sed precibus illarum exoratus hoc facere. Et quandoquidem magnum erat futurum miraculum, et quale rarius fecit, erantque multi acquirendi per illud, propter hoc dispensat ut multi fiant miraculi testes. Dicit enim evangelista quod « Judæi qui erant cum illa in domo, secuti sint illam. » Maria autem majori fervore quam soror sua Martha accessit ad Christum. « Viso enim illo, inquit, procidit ad pedes ejus, » non reverita turbam, neque suspicata adesse nonnullos qui inimico erga Christum essent animo. Ad nihil autem hominum respiciebat præsente magistro, idque unum carabat, ut illi summum impenderet honorem. Dicit enim : « Domine, si fuisses hic, non fuisset mortuus frater meus. » Martha autem nihil tale fecit, neque enim procidit, sed magis Christo promittente ei de fratre meliora, apparuit incredula. Tametsi et ipsa Maria adhuc imperfecta videatur, dum dicit, « Si fuisses hic, non fuisset mortuus frater meus, » attamen Christus ad hanc non dicit quod ad sororem ejus, eo quod multa turba aderat, et non erat tempus ejusmodi verborum, sed se illi attemperat, et denudat humanam suam naturam, et humanæ naturæ proprietatem indicat. Audi enim quid dicat evangelista.

δαίνει δὲ μᾶλλον, καὶ ἀπογομνοὶ τὴν ἀνθρωπίνην εἰ φησιν ὁ εὐαγγελιστῆς.

VERS. 33-37. « Jesus ergo ut vidit eam plorantem, et Judæos qui venerant cum ea plorantes, infremuit spiritu, et turbavit seipsum, et dixit : Ubi posulistis eum? Dicant ei : Domine, veni et vide. Laeymatus est Jesus. Dixerunt ergo Judæi : Ecce quomodo **362** amabat eum. Quidam autem ex ipsis dixerunt : Non poterat hic qui aperuit oculos cæci, facere ut hic non moreretur? « Ad lacrymas quidem natura mota est, et turbabatur propter Mariam flentem et ipsam et eos qui aderant. Dominus infremuit in affectionem spiritu, hoc est, increpat per spiritum confusionem, et cohibet illam, et sic rogat, ut non cum conspectu esset interrogatio. Quia enim contristatus fuit [homo enim erat vere] ut credibilis esset humana natura, permisit illi propriam operari, et aspers tractat carnem, increpatque eam Spiritus sancti virtute. Itaque caro non ferens increpationem, turbatur et fremit, et cum mæore pugnât. Hæc autem omnia Dominus naturam patris permisit, ut confirmet quod vere et non apparenter tantum sit homo, et ut doceat nos et terminos et modum trisitiæ ponere ejusque contrario. Nam absque compassione et lacrymis esse, bestiarum est : multum autem lacrymari, plorare et contristari, mulierum. Igitur cum nostræ carnis et sanguinis particeps esset, particeps quoque fuit humanarum et naturalium affectionum, et istarum mo-

μου ὁ ἀδελφός. » Ἄμα τῶ ἀκούσαι ὅτι πᾶρευτιν ὁ Ἰησοῦς, οὐ βραβύνει ἡ Μαρία, ἀλλ' ἐγείρεται, καὶ πρὸς αὐτὸν ἔρχεται. » Ὅθεν δῆλον, ὡς οὐκ ἂν προέλαθεν αὐτὴν ἡ Μάρθα οὐδὲ πρότερον, εἴπερ ἔγνω αὐτὴ τὸν Ἰησοῦν ἐρχόμενον. Ἐὐπω δὲ Ἰησοῦς ἐληλύθει εἰς τὴν κώμην. Ἐχολαιότερον γὰρ ἐδάδιζεν, ἵνα μὴ δόξῃ ἑαυτὸν ἐπιβρίπτειν τῷ θαύματι, ἀλλ' ὡς ἀξιούμενος παρ' ἐκείνων, τοῦτο πεποιηκέναι. Καὶ ἐπειδήπερ τὸ μέλλον γενέσθαι θαῦμα μέγα ἦν, καὶ ὅσον ὀλιγάκις πεποίηκε, καὶ ἐμελλον πολλοὶ κερδαίνειν δι' αὐτοῦ, διὰ τοῦτο οἰκονομῆι πολλοὺς γενέσθαι τοῦ θαύματος μάρτυρας. Φησὶ γὰρ ὁ εὐαγγελιστῆς, ὅτι « Οἱ Ἰουδαῖοι εἰ ἦντες ἐν τῷ ὄκῳ μετ' αὐτῆς, ἠκολούθησαν αὐτῇ. » Θερμότερον δὲ ἡ Μαρία παρὰ τὴν ἀδελφὴν Μάρθαν προσῆλθε τῷ Χριστῷ. Β Ἐΐδοῦσα γὰρ αὐτὸν, φησιν, ἔπεσεν αὐτοῦ πρὸς τοὺς πόδας : οὐκ αἰδουμένη τὸν ὄχλον, οὐχ ὀποκτεῦσασα ὄλωσ, ὅτι, εἰκὸς εἶναι τινὰς ἐκεῖ ἀπεχθῶς τῷ Χριστῷ ἔχοντας : πάντα δὲ ἀνθρώπινον σκοπὸν ἐκβαλοῦσα, παρόντος τοῦ διδασκάλου, καὶ ἐμμονος γενομένη τῆς εἰς αὐτὸν τιμῆς, φησὶ : « Κύριε, εἰ ἦς ὦδε, οὐκ ἂν ἀπέθανέ μου ὁ ἀδελφός. » Ἡ δὲ Μάρθα οὐδὲν τοιοῦτον ποιεῖ : ὅτε γὰρ προσπίπτει, ἀλλὰ μᾶλλον τῷ Χριστῷ ὑποκνουμένη αὐτῇ περὶ τοῦ ἀδελφοῦ τὰ χρηστότερα φαίνεται ἀπιστοῦσα. Κἂν ἡ Μαρία δὲ ἀτελῶς καὶ αὐτῇ φαίνεται ἔχουσα διὰ τοῦ εἰπεῖν, « Εἰ ἦς ὦδε, οὐκ ἂν ἀπέθανέ μου ὁ ἀδελφός, » ὁμως οὐδὲν πρὸς ταῦτ' ὁ Χριστὸς λέγει, ὅσον πρὸς τὴν ἀδελφὴν αὐτῆς, διὰ τὸ πολὺν παρεῖναι ὄχλον, καὶ μὴ εἶναι καιρὸν τῶν τοιοῦτων ῥημάτων. Συγκαταφύσιν, καὶ τὰ ταύτης οἰκία ἐνδείκνυται. Ἄκουε γὰρ

« Ἰησοῦς οὖν ὡς εἶδεν αὐτὴν κλαίουσαν, καὶ τοὺς συνελθόντας αὐτῇ Ἰουδαίους κλαίοντας, ἐνεβριμήσατο τῷ πνεύματι, καὶ ἐτάραξεν ἑαυτὸν, καὶ εἶπε : Ποῦ τεθεῖκατε αὐτόν; Λέγουσιν αὐτῷ : Κύριε, ἔρχου καὶ ἴδε. Ἐδάκρυσεν ὁ Ἰησοῦς. Ἐλεγον οὖν οἱ Ἰουδαῖοι : Ἴδε πῶς ἐπλήκει αὐτόν. Τινὲς δὲ ἐξ αὐτῶν εἶπον : Οὐκ ἠδύνατο οὗτος, ὁ ἀνοήτας τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ τυφλοῦ, ποιῆσαι, ἵνα καὶ οὗτος μὴ ἀποθάνῃ; » Εἰς δάκρυα μὲν ἡ φύσις ἐκινεῖτο, καὶ συνεχεῖτο διὰ τὴν Mariam κλαίουσαν καὶ αὐτὴν, καὶ τοὺς συνελθόντας. Ὁ δὲ Κύριος ἐμβριμᾶται τῷ πάθει ἐν τῷ πνεύματι, τούτεστιν, ἐπιτιμᾶ διὰ τοῦ πνεύματος τῇ συγχύσει, καὶ ἐπέχει ταύτην, καὶ οὕτως ἐρωτᾷ, ὥστε μὴ μετὰ ὀλοφυρμοῦ γενέσθαι τὴν ἐρώτησιν. Ἐπεὶ γὰρ ἐλυπήθη (ἀνθρωπος γὰρ ἦν ἀληθῶς, καὶ διὰ τὸ πιστώσασθαι τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, ἐνέδωκε ταύτῃ τὸ ἔθρον ἐργάσασθαι), καὶ ἐπιπλήθειται τῇ σαρκί, καὶ ἐπιτιμᾶ αὐτῇ τῇ τοῦ ἀγίου Πνεύματος δυνάμει. Ἡ οὖν σὰρξ μὴ ἐνεγκούσα τὴν ἐπιτιμῆσιν, ταράσσεται, καὶ τρέμει, καὶ τῆς λύπης περικρατεῖ. Ταῦτα δὲ πάντα συγχωρεῖ τὴν φύσιν πάσχειν ὁ Κύριος, ἅμα μὲν καὶ βεβαιῶν, ὅτι ἀληθῶς καὶ οὐ κατὰ φαντασίαν ἄνθρωπος, ἦν, ἅμα δὲ καὶ παιδεύων ἡμᾶς καὶ ὄρους καὶ μέτρα τῆς λύπης καὶ τῆς ἀλυπίας τίθει. Τὸ τε γὰρ ἀσυμπαθὲς καὶ ἀδακρυ, θηριῶδες, τὸ τε πολὺδακρυ καὶ φιλόδηρον καὶ πολὺλυπον, γυναικῶδες. Ἐπεὶ τοίνυν κεκοινωνήκειν

ἤρην σαρκός καὶ αἵματος, τῶν ἀνθρώπων καὶ φου-
σικῶν μετέχει, καὶ μέτρα τούτων ὑποδεικνύει ἡμῖν.
Ἐρωτᾷ δέ· « Πῶς θεθείκατε; » εὐχὴ ὡς ἀγνοῶν,
(πῶς γὰρ, ὅπου, καὶ πόρρωθεν ὢν, ἤδει ὅτι τετελεύ-
τηκεν;) ἀλλ' ὥστε μὴ ἄβυσσος [f. ἄβυσσος], ὡς αὐτὸν
ἐπιβήσκει τῷ θαύματι, πάντα τε παρ' ἐκείνων
μανθάνειν βουλούμενος, καὶ παρακαλούμενος ποιεῖν,
ἵνα καὶ πάσης ὑποψίας ἀπαλλάξῃ τὸ σημεῖον. Ἐπειδὴ
δὲ οὐδέπω οὐδὲν τεκμήριον τῆς τοῦ Λαζάρου ἀνα-
στάσεως εἰδείκνυτο, οὐδὲ οὕτως ἐνομιζέτο ἐργεσθαι,
ὡς ἀναστήσων αὐτὸν, ἀλλ' ὡς θρηνησῶν, λέγουσιν
αὐτῷ· « Κύριε, ἔργου καὶ ἰσῆ. » Οἱ δὲ πονηροὶ
Ἰουδαῖοι πάλιν τῆς πονηρίας οὐδ' ὅλως ἀφιενται,
καὶ τοὺς συμφορὰς τῆς κατὰ τὴν ὄψιν αὐτῶν
καίμενης· ἀλλὰ τί φασιν; « Οὐκ ἠδύνατο οὗτος,
ὁ ἀνοήτως τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ τυφλοῦ, ποιῆσαι ἵνα
μὴ καὶ οὗτος ἀποθάνῃ; » Διαβάλλοντες δὲ τὸ ἐπὶ τῷ
τυφλῷ θαῦμα, ταῦτά φασιν. Ὁφείλοντες γὰρ θαυ-
μάζειν τὸ σημεῖον ἐκεῖνο, οἱ δὲ ἀπὸ τοῦ θανάτου
τούτου κἀκεῖνο ὡς μὴ γεγονός ἐνδιεσβάλλουσι, καὶ
προκαταλαμβάνουσι ταῖς κατηγορίας, οὐκ ἀναμένοντες
τὸ τέλος τοῦ πράγματος· οὕτω διεψυχαμένοντες
τὰς γνώμας ἦσαν τῷ φθόνῳ.

« Ὁ Ἰησοῦς οὖν πάλιν ἐμβριμέμενος ἐν ἑαυτῷ, ἔρ-
χεται εἰς τὸ μνημεῖον. Ἦν δὲ σπήλαιον, καὶ λίθος
ἐπέκειτο ἐπ' αὐτῷ. Λέγει ὁ Ἰησοῦς· « Ἀρατε τὸν λί-
θον. Λέγει αὐτῷ ἡ ἀδελφὴ τοῦ τεθνηκότος Μάρθα·
Κύριε, ἤδη ὄζει· τεταρταῖος γὰρ ἔστι. Λέγει αὐτῷ ὁ
Ἰησοῦς· Οὐκ εἶπόν σοι, ὅτι ἐὰν πιστεύσῃς, ἂν βίῃ
ἐξέσῃ τοῦ Θεοῦ; Ἦσαν οὖν τὸν λίθον, οὗ ἦν ὁ τεθ-
νηκὼς κείμενος. Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἤρε τοὺς ὀφθαλμοὺς
αὐτοῦ, καὶ εἶπε· Πάτερ, εὐχαριστῶ σοι, ὅτι ἤκουσας
μου· ἐγὼ δὲ ᾔδειν, ὅτι πάντοτε μου ἀκούεις, ἀλλὰ
διὰ τὸν ὄχλον τὸν περιεστῶτα εἶπον, ἵνα πιστεύ-
σωσιν, ὅτι σὺ με ἀπέστειλας. » Τὴν δὲ ἤκουσε ὄντω καὶ
κάτω ὁ εὐαγγελιστὴς σφραγίζει, ὅτι « Ἐδάκρυσεν ὁ
Ἰησοῦς; » καὶ ὅτι « ἐνεβριμῆσθε τῷ πάθει; » Διὰ τὸ
μαθεῖν ἡμᾶς, ὅτι ἀληθῶς τὴν ἡμετέραν φύσιν πε-
ριεβάλετο. Ἐπειδὴ γὰρ παρὰ πάντας τοὺς εὐαγγε-
λιστὰς ὑψηλότερα περὶ τοῦ Κυρίου φθέγγεται, καὶ
θεολογεῖ μεγάλα τινὰ, διὰ τοῦτο καὶ ἐν τοῖς σωματι-
κοῖς πολὺ ταπεινότερα φθέγγεται. Ὅθεν καὶ ἐν τῷ
πάθει πολὺ τὸ ἀνθρώπινον ἔχειν φησὶν, ἀπὸ τούτου
δεικνύων τῆς σαρκὸς τὴν ἀλήθειαν, ἵνα σὺ μάθῃς
ὅτι εἰ καὶ Θεὸς ἦν, ἀλλὰ καὶ ἄνθρωπος ἦν. Ὡσπερ
γὰρ ὁ Λουκᾶς ἀπὸ τῆς ἀγωνίας, καὶ τοῦ θρόνου,
καὶ τοῦ ἰδρώτος, οὕτω καὶ οὗτος ἀπὸ τοῦ πένθους
πιστοῦται, ὅτι σάρκα ἀληθῶς ἔφορεσε. Τίνας δὲ
ἐνεκεν οὐχί, τοῦ λίθου ἐπικειμένου, ἐποίησεν ἀνοστή-
ναι τὸν Λαζάρου, ἀλλὰ λέγει, « Ἀρατε τὸν λίθον; »
Καὶ γὰρ ὁ σῶμα κινήσας νεκρὸν τῇ φωνῇ, καὶ ψυ-
χῶσας τὸν ἤδη διεβρυχητότα, πολλῶν μᾶλλον λίθον
κινῆσαι ἴσχυσεν ἀν τῇ φωνῇ. « Ἀρατε, λέγει, τὸν λί-
θον, » ἵνα αὐτοὺς μάρτυρας ποιήσῃ τοῦ θαύματος,
ἵνα μὴ πάλιν λέγουσιν ὡς ἐπὶ τοῦ τυφλοῦ, ὅτι· Οὗτός
ἐστιν, Οὐκ ἐστὶν οὗτος. » Τὸ γὰρ παραγενέσθαι εἰς
τὸν τόπον, καὶ τὸν λίθον ἀραιταῖς αὐτῶν χερσίν,
ἰκανὰ ἦν ἐπιστομῆσαι τοὺς ἀγνωμονοῦντας, μάρτυ-

A dum ac mensuram nobis demonstravit. Interrogat
autem: « Ubi posuistis? » non ut ignorans; quo-
modo enim ignoraret, qui sciebat et mortuum, cum
procul esset? verum vult omnia ab eis discere, ne
seipsum miraculo temere ingerere videatur, sed
exortus facere, ut et ab omni suspitione ipsum
signum liberaret. Quia autem nulla adhuc conje-
ctura resurrectionis Lazari ostensa erat, neque illuc
putabatur venisse ut resuscitaturus illum, sed ut
deploraturus, dicunt ei: « Domine, veni et vide. »
Maligni autem Judæi iterum malignitatem con-
textunt, tametsi tanta calamitas ante oculos ipso-
rum sita erat. Sed quid dicunt? « Non potuit hic
qui aperuit oculos cæci facere ut hic non moreret-
ur? » Vellebant autem miraculum cæci illuminati,
cum deberent signum illud admirari. Et hi a mor e
fficit etiam illud quasi non esset factum, calum-
niantur, elevandoque ac taxando præoccupant, et
non expectantur finem rei. Ita ipsorum mentes
conterperat invidia.

Vers. 38-42. « Jesus ergo rursum tremens in
semetipso, venit ad monumentum. Erat autem spe-
lunca, et lapis impositus erat ei. Ait Jesus: Tol-
lite lapidem. Dicit ei Martha soror ejus qui mor-
tuus fuerat: Domine, jam olet, quatuordecim enim
est. Dicit ei Jesus: Nonne dixi tibi quod si credi-
deris, visera es gloriam Dei? Suscitavit ergo lapi-
dem a loco ubi is mortuus fuerat positus. Jesus au-
tem tollens sursum oculos, dixit: Pater, gratias
ago tibi, quoniam audisti me. Ego autem sciebam
quod semper audis me, sed propter turbam quos
circumstat, dixi, ut credam. Quare evangelista sursum doorsumque por-
tit quod et lacrymatus sit Jesus, » et « infremperit
passioni? » Ut nos discamus quod vero natura no-
stra amictus fuerit. Nam cum super omnes evan-
gelistas sublimiora de Domino loquatur, et magna
divinitatis ejus mysteria tradat, eapropter et in
corporalibus humiliora loquitur: unde et in luctu
dicit quod vult se hominem ostenderit, ex hoc
monstrans carnis veritatem: ut tu discas quod,
quavis Deus fuerit, fuerit et homo. Nam sicut
Lucas ab agonia et guttis sanguineis et sudore
ita et hic in luctu credibile facit quod carnem vero
gestaverit. At cujus gratia non superposito lapide
resuscitavit Lazarum, sed dicit, « Tollite lapidem? »
Etiam cum moverit mortuum corpus voce, et cum
qui diffluxerat anhaverit, multo magis lapidem
movere potuisset voce. « Tollite, dicit, lapidem, »
ut illi testes fiant miraculi, et ne iterum dicant sic-
ut de cæco: « Hic est, Non est hic. » Nam et
adesse in loco et tollere lapidem suis manibus, suf-
ficientia erant ad obturanda ingratorum ora, qui
testes signi facti erant. Porro Martha male ore-
dula dixit: « Jam foetet, quatuordecim enim est. »

⁸¹ Luc. xxii, 44 seqq.

quasi impossibile existimans propter dierum multitudinem fratrem suscitari : ita adhuc humili reptabat. At Christus eam recordari faciens eorum quæ ante dixerat, et sermone ut male memorem increpans, dicit : « Nonne dixi tibi quod si crederis, visura sis gloriam Dei? » Discipulis igitur dicebat : « Propter hoc mortuus est Lazarus, ut glorificetur Filius Dei. » Marthæ vero inquit : « Gloriam videbis Dei, » de Patre dicens. Infirmas enim audientium in causa est ut hæc varie dicatur. Nam cum Judæi astarent ibi, non dignum erat dicere Dominum : « Videbis gloriam Filii Dei. » Alioqui visus fuisset de seipso arroganter loqui. Nunc autem de Patre cælesti dicens, sermonem facit modestiorem, minusque repudiandum. Quare autem precatus est, imo precantis figuram suscepit? ipsum Dominum dicentem audi. Inquit enim : « Propter circumstantem turbam dixi, ut credant quod tu me miseris. » Quod autem dicit, ita se habet : Ut ne adversarium Dei me putent, ut ne dicant, Non est ex Deo, ut ostendamus opus hoc fieri secundum eam voluntatem. Quod autem hoc sit, et non propter alium usum, sed propter circumstantes videatur orare, vide orationem : « Gratias ago tibi, quia audisti me. » Quis autem oravit sic unquam? Prius enim quam dixisset aliquid, inquit, « Audisti me. » Et ita non oratio, sed figura orationis est, et indicium solum. Quod autem non opus habeat oratione, manifestum est ex multis aliis, quæ absque oratione faciebat.

664 « Tibi dico, daemionium, egredere ab illo⁸², » et : « Volo, mundus esto⁸⁴, » et : « Remittantur tibi peccata tua⁸³, » quod maximum omnium. Et mari : « Sile et quiesce⁸⁵. » Precatur itaque ut circumstantes credant quod e supernis sit, et non contrarij Deo. Nam si hæc faciens, et omnibus modis ostendens suam erga Patrem gratitudinem : nihilominus dixerant, « Non est ex Deo : » quid non dixissent, si nihil tale fecisset?

VERB. 43-46. « Atque cum hæc dixisset, voce magna clamavit : Lazare, veni foras. Et prodiit qui fuerat mortuus, manus et pedes habens rejunctos fasciis sepulchralibus. Et facies illius sudario erat obvinctus. Dicit eis Jesus : Solvite eum, et sinite abire. Multi ergo ex Judæis qui venerant ad Mariam, et viderant quæ fecisset Jesus. » Cum gratias egisset Patri Dominus potius quam orasset, ut dictum est (non enim egebat oratione et orationis subsidio, utpote æqualis Patri potentia) clamat voce magna, ut auctoritatem et potestatem habens. Non enim dixit : In nomine Patris mei, Lazare, veni foras; neque : Resuscita eum, Pater, sed cum auctoritate, ut dictum est, omnino ora eorum obturans qui illum Patre minorem dicunt. Quid enim par potestati

Α ρας γα νομένους τοῦ σημείου. Τὸ δὲ, « Ἦδη ἔξει τεταρταίος γὰρ ἐστίν, » ἀπιστοῦσα εἶπεν ἡ Μάρθα, ὡς ἀδύνατον εἶναι νομίσασα τὸ ἀναστῆναι αὐτῆς τὸν ἀδελφὸν διὰ τὸ μῆκος τῶν ἡμερῶν· οὕτως ἐτι κάτω στρέφεται. Ὁ δὲ Χριστὸς ἀναμιμνήσκων αὐτῆν, ὡν πρὸς αὐτὴν διελέχθη, καὶ σχεδὸν ἐπιτιμῶν ὡς ἀκηνημονούση, φησὶν· « Οὐκ εἶπόν σοι, ὅτι ἐάν πιστεύσῃς, ἔσται τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ; » Τοῖς μὲν οὖν μαθηταῖς· ἔλεγεν· « Ἴνα δοξασθῇ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, » διὰ τοῦτο ἀπέθανε Λάζαρος· τῇ δὲ Μάρθῃ, « τὴν δόξαν, φησὶν, ἔσται τοῦ Θεοῦ, » περὶ τοῦ Πατρὸς λέγων. Ἡ γὰρ ἀσθένεια τῶν ἀκούστων τοῦ διαφόρως τὰ λεγόμενα λέγεσθαι αἰτία ἐστίν. Ἐπεὶ γὰρ Ἰουδαῖοι παριστάντο ἑκατὶ, οὐκ ἦν εἰκὸς τὸν Κύριον εἰπεῖν, ὅτι· « Ὅψει τὴν δόξαν τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ· » ἢ γὰρ ἂν ἔδοξε περὶ αὐτοῦ κομπαρίζειν. Νῦν δὲ περὶ τοῦ Πατρὸς εἰπὼν, εὐπαραδεικτότερον καὶ μετριώτερον ἐποίησε τὸν λόγον. Διὰ τὴν δὲ εὐχεταί, μᾶλλον δὲ εὐχῆς σχῆμα ἀνέλαβε, αὐτοῦ λέγοντος ἀκούσον. Φησὶ γὰρ· Διὰ τὸν περισσῶτα δὴλον εἶπον, ἵνα πιστεύσωσιν ὅτι σὺ με ἀπίστευκός εἶ. Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτον ἐστίν· Ἴνα μὴ ἀντιθεὸν με νομίσωσιν, ἵνα μὴ λέγωσιν, ὅτι· Οὐκ ἐστίν ἐκ τοῦ Θεοῦ· ἵνα δείξω κατὰ γνώμην σὴν τὸ ἔργον γινόμενον. Ὅτι δὲ τοῦτό ἐστι καὶ οὐ δι' ἄλλην χρείαν, ἀλλὰ διὰ τοὺς περισσῶτας δοκεῖ εὐχεσθαι, ἵδεν τὴν εὐχὴν· « Εὐχαριστῶ σοι, ὅτι ἤκουσάς μου. » Τίς δὲ οὕτως ἠξιάτο ποτε; Πρὶν γὰρ τι εἰπεῖν, φησὶν, « ἤκουσάς μου. » Ὅστε οὐκ εὐχῆ, ἀλλὰ σχῆμα εὐχῆς τοῦτο, καὶ ἐνδειγμὰ μόνον. Ὅτι δὲ οὐ δεῖται εὐχῆς, δῆλον ἀφ' ὧν ἄλλα πολλὰ χωρὶς εὐχῆς ἐποίησε. « Σὺ λέγω, δαιμόνιον, ἐξέρθε ἐξ αὐτοῦ· » καὶ, « Θέλω, καθάρσθαι· » καὶ, « Ἀφένονται αἱ ἁμαρτίαι σου, » ὃ μάλιστον πάντων ἐστὶ· καὶ τῇ θαλάσῃ, « Σῶμα, περίμωσο. » Ἴνα τοίνυν οἱ περισσῶτατες πιστεύσωσιν, ὅτι ἀνωθὲν ἐστὶ, καὶ οὐκ ἀντιθεός, τοῦτου ἐνεκεν εὐχεταί. Εἰ ταῦτα γὰρ ποιῶντες, καὶ πάντοθεν δεικνύντες τὴν πρὸς τὸν Πατέρα εὐγνωμοσύνην, ὁμῶς ἔλεγον, ὅτι· Οὐκ ἐστίν ἐκ τοῦ Θεοῦ, » τί οὖν οὐκ ἂν εἶπον, εἰ μὴδὲν τοιοῦτον ἐποίησε;

« Καὶ ταῦτα εἰπὼν, φωνῇ μεγάλῃ ἐκραύασε· Λάζαρε, δεῦρο ἔξω. Καὶ ἐξῆλθεν ὁ τεθνηκώς, δεδεμένος τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας κειρίαις, καὶ ἡ ὄψις αὐτοῦ σουδαρίῳ περιεδέδετο. Λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· Ἀύσατε αὐτὸν, καὶ ἄφετε ὑπάγειν. Πολλοὶ οὖν ἐκ τῶν Ἰουδαίων οἱ ἐλθόντες πρὸς τὴν Μαρίαν, καὶ θασάμενοι ἂ ἐποίησεν ὁ Ἰησοῦς, ἐπίστευσαν εἰς αὐτόν. Τινὲς δὲ ἐξ αὐτῶν ἀπῆλθον πρὸς τοὺς Φαρισαίους, καὶ εἶπον αὐτοῖς ἂ ἐποίησεν ὁ Ἰησοῦς. » Εὐχαριστήσας τῷ Πατρὶ ὁ Κύριος; μᾶλλον ἢ εὐξάμενος (ὡς εἴρηται γὰρ, οὐκ ἔδειτο εὐχῆς καὶ τῆς ἐκ ταύτης ῥοπῆς, ὡς ἰσοδύναμος τῷ Πατρὶ), κράζει φωνῇ μεγάλῃ, αἰθεντικῇ καὶ δεσποτικῇ. Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἐν ὀνόματι τοῦ Πατρὸς μου, Λάζαρε, δεῦρο ἔξω, οὐδὲ, Ἀνάστησον αὐτόν, Πάτερ, ἀλλ', ὡς εἴρηται, αἰθεντικῶς, ἐμφράττων πάντα τὰ στόματα τῶν ἐλάττονα τοῦτον λεγόντων τοῦ Πατρὸς. Τί γὰρ

⁸² Joan. ix, 8, 16. ⁸³ Luc. iv, 35. ⁸⁴ Matth. viii, 3. ⁸⁵ Matth. ix, 2.

ἴσον τῆς ἔξουσίας ταύτης γένοιτ' ἄν, ὅτι ὡς ζῶντι διαλεγόμενος τῷ τελευταίῳ φησὶ· « Λάζαρε, δεῦρο ἔξω; » Εἰς ἔργον δὲ καὶ νῦν ἐξέθη τὸ, « Ἐρχεται ὥρα, ὅτε οἱ νεκροὶ ἀκούσονται τῆς φωνῆς τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, καὶ οἱ ἀκούσαντες ζήσονται. » Ἴνα γὰρ μὴ τις νομίσῃ, ὅτι παρ' ἑτέρου ἔλαθε τὴν ἐνέργειαν, προλέγει τοῦτο, ὃ διὰ τῶν ἔργων δείξειν ἐμελλεν. Ἡ τοίνυν μεγάλη φωνὴ τοῦ Σωτῆρος, τὸν Λάζαρον ἀναστήσασα, σύμβολόν ἐστι τῆς μεγάλης σάλπιγγος τῆς μελλούσης ἠχησαι ἐν τῇ κοινῇ ἀναστάσει. Μέγα δὲ ἔκρυσεν ὁ Κύριος, διὰ τοῦτο, ἵνα τὰ τῶν Ἑλλήνων ἐμφράξῃ στόματα, τῶν μυθευομένων, ἐν τῷ μῆματι εἶναι τὴν ψυχὴν. Ὡς γὰρ πόρρωθεν οὖσαν αὐτὴν διὰ τῆς κραυγῆς προσκαλεῖται. Ὡς περ δὲ ἡ ἀνάστασις αὐτῆ ἡ μερικὴ, οὕτω καὶ ἡ καθόλου ἐν ἀτόμῳ καὶ ῥοπῇ ὀφθαλμοῦ ἐστίν. « Ἐξῆλθε δὲ, φησὶν, ὃ θεονηκὼς δεδεμένους τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας. » Οὐκ ἔλαττον γὰρ ἐδόκει εἶναι παράδοξον τοῦ ἀναστήναι, τὸ ἐξελεῖν δεδεμένον· καὶ θαῦμα ἦν ἕως τὸ δεδεμένον κινεῖσθαι, συνημμένον θαύματι τῷ ἀναστήναι. Κελεύει δὲ αὐτὸν λύσαι, ὅπως πλησίον γενόμενοι, καὶ ἀψάμενοι, ἴδωσιν ὅτι οὗτος ἐκεῖνός ἐστιν. Ὑπάγειν δὲ αὐτὸν φησὶ, διὰ τὸ ἀκόμπεστον· οὐ γὰρ ἐπάγεται αὐτὸν, οὐδὲ κελεύει μετ' αὐτοῦ περιπατεῖν, ὥστε ἐπιδεικνυσθαι. Γενομένου δὲ τοῦ θαύματος, οἱ μὲν ἐπίστευσαν τῶν θαυσαμένων, οἱ δὲ ἀπήγγειλαν τοῖς Φαρισαίοις, διαβάλλοντες πάντως αὐτὸν, ὡς ἀνόσιόν τι τετολημκότα, οἷα τὸν τεθαμμένον ἀνασκάψαι προστάξαντα.

« Συνήγαγον οὖν οἱ ἀρχιερεῖς, καὶ οἱ Φαρισαῖοι συνέδριον· καὶ ἔλεγον· Τί ποιοῦμεν, ὅτι οὗτος ὁ ἄνθρωπος πολλὰ σημεῖα ποιεῖ; Ἐάν ἀφώμεν αὐτὸν οὕτω, πάντες πιστεύσουσιν εἰς αὐτόν· καὶ ἐλεύσονται οἱ Ῥωμαῖοι, καὶ ἐρούσιν ἡμῶν καὶ τὸν τόπον καὶ τὸ ἔθνος. » Δέον ἐκπλήττεσθαι καὶ θαυμάζειν τὸν τηλικαῦτα ποιοῦντα θαύματα, μᾶλλον βουλευόνται οἱ Φαρισαῖοι αὐτὸν ἀνελθῆν, ὅπερ ἦν ἐσχάτης ἀνοίας, ὅτι τὸν ἐν τοῖς τῶν ἄλλων σώμασι τοῦ θανάτου περιγεγόμενον, θανάτῳ παραδώσειν ἐνόμιζον, ὥστε τὴν δόξαν αὐτοῦ συγκαλύψαι, καὶ μετὰ τὸσαῦτα θαύματα ἀνθρωπὸν ψιλὸν αὐτὸν νομίζουσι, « Τί ποιοῦμεν, λέγοντες, ὅτι ὁ ἄνθρωπος οὗτος πολλὰ σημεῖα ποιεῖ; » Καὶ τί τοῦτο ἐγκλημα, εἰ σημεῖα ποιεῖ; » Δεῖ πιστεῦσαι, καὶ προσκυνῆσαι, καὶ μηκέτι νομίζειν ἀνθρωπὸν ψιλόν. Ὅρα δὲ τὴν σκαλιότητα τῶν Φαρισαίων· τὸν λαὸν ἀνασεῖσαι σπουδάζοντες, ἐμβάλλουσι λόγον, ὡς μέλλοντος τοῦ τῶν Ἰουδαίων πλήθους κινδυνεύειν, καὶ ὑπὸ Ῥωμαίων ἀπολέσθαι ἐπὶ ὑποψίᾳ τυραννίδος. « Εἰ γὰρ ἀφώμεν, φησὶ, τοῦτον, » ὄχλον πολλὸν ἔξει ὀπίσω αὐτοῦ, ἀπαγόμενον ὑπὸ τῆς τῶν σημείων ἐπιδείξεως, καὶ λοιπὸν ἡμᾶς πάντας ὑποπτεύσουσιν οἱ Ῥωμαῖοι ἐπὶ τυραννίδι, καὶ ἀρούσιν ἡμῶν » τὰς πόλεις καὶ ἀφανίσουσι. Ταῦτα δὲ, ὡς ἔφην, ἔλεγον ἐκ πονηρίας. Ἴνα γὰρ μὴ διὰ φθόνον δόξωσιν ἐπιβουλεύειν τῷ Χριστῷ, τὸν κοινὸν κίνδυνον εἰς μέσον φέρουσιν, παρακινουόντες τὸν λαὸν κατὰ Χριστοῦ, ὡς αἰτίου

⁶⁶⁶ Joan. v. 25.

A huic fuit unquam dum loquitur mortuo tanquam viventi, et dicit : « Lazare, veni foras? » Ecce nunc opere impletum est hoc quod dixit : « Venit hora cum mortui audient vocem Filii Dei : et qui audierint vivent⁶⁶⁶. » Nam ne quis existimet quod Jesus ab alio acceperit operationem, prædicit hoc quod iud per opera monstraturus erat. Cæterum, magna vox Salvatoris quæ Lazarum suscitavit, symbolum est magnæ tubæ quæ sonatura est in communi resurrectione. Magna autem voce clamavit Dominus, et id propter hoc, ut obstrueret ora gentilium, dicentium in sepulcris esse animas. Vocat enim illam cum clamore ut procul absentem. Quemadmodum autem resurrectio ista particularis, ita etiam universalis in momento et in ictu oculi erit. « Egressus autem est, inquit, qui mortuus erat, obvinctus manus et pedes. » Non minus enim videbatur esse mirabile vinculum egredi, quam suscitari. Et miraculum erat vere vinculum moveri, conjunctum miraculo resurrectionis. Jubet vero illum solvi, ut prope facti et attingentes videant quod ille ipse sit. Abire autem illum dicit, ad fugiendam ostentationem. Non enim ducit illum secum, neque jubet ut secum ambulet ut sic sese ostendet. Facto autem miraculo, spectantium alii quidem crediderunt, alii autem annuntiaverunt Pharisæis, calumniantes nimirum ut profanam rem ausus fuerit, imperare ut effodiatur sepultus.

VERS. 47, 48. « Congregaverunt ergo pontifices et Pharisæi **665** concilium, ac dicebant : Quid facimus, quia homo hic multa signa facit? Si dimiserimus eum sic, omnes credent in eum, et venient Romani, et tollent nostram tum locum, tum gentem. » Obstupescendus et admirabilis erat qui tanta faciebat miracula. Pharisæi autem eum magis quærebant occidere, id quod extremæ insipientiæ fuerit, quod morti se tradituros existimabant eum qui mortem in aliorum viacebat corporibus : conabanturque ita gloriam ejus obscurare, atque post tanta miracula purum hominem esse arbitrabantur, « Quid facimus, » dicentes, « quia hic homo multa signa facit? » Et quale hoc crimen, quod signa facit? Oportebat ergo credere et adorare, et non adhuc habere pro homine puro. Vide autem malignitatem Judæorum, populum commovere studentium, quia rationem afferunt quasi populi multitudo periclitatura esset, et a Romanis perdenda ob tyrannidibus suspicionem. Nam « Si permiserimus eum sic, » turbam multam habebit post se, quæ signorum exhibitione sequetur, et nos omnes de tyrannide suspectos habebunt Romani, et tollent nostras civitates, et evertent. Hæc autem, ut dixi, præ malitia dicebant. Ut enim non videatur insidiari Christo propter invidiam commune periculum in medium afferunt, concitantes populum contra Christum, quasi perditionis auctor ille esset futurus. Accipe autem et

aliter miraculum hoc. Est enim mens nostra amici Christo : sæpe autem ab humana vincitur natura, et incidit in peccatum, et moritur morte animæ miserabili, digna cui misereatur Christus. Amicus enim est ei quæ est mortua. Sorores igitur et cognatæ mentis mortuæ, caro ut Martha [crassior enim et corpulentior est Martha], anima autem ut Maria [quæ magis pia et honesta], accedant ad Christum, et procidant, habentes et confessionis cogitationes sequentes, ut illæ Judæos. Judas enim confessio dicitur. Omnino Dominus astabit ad sepulcrum, et cæcitatem supra memoriam jacentem, quasi lapidem tolli jubebit, in memoriam reducendo futura et bona et supplicia, clamabitque magna voce tubæ evangelicæ, « Lazare, veni foras » e mundo : ne sis sepultus in temporalibus distractionibus et affectionibus ; sicut et discipulis dicebat : « Non estis ex mundo »⁴⁷ ; » et iterum Paulus : « Et nos exeamus ad eum extra castra »⁴⁸, » hoc est mundum ; atque ita excitabit a peccato mortuum corruptas habentem malitia cicatrices, qui propter hoc scætebat quia quatruiduanus mortuus erat, quatuor divinis et lucidis virtutibus privatus, et ad illas immobilis et otiosus existens. Verumtamen quamvis et immobilis fuerit, manusque ac pedes vinctus, ac propriorum **666** peccatorum catenis constrictus, et ad omne opus bonum inutilis declaratus, quamvis etiam faciem sudario obiectus, ita ut nihil divinum videre queat a carnali velamento impeditus, et in summa pessime affectus, et secundum virtutem practicam, quæ per manus et pedes, et secundum contemplativam, quæ per contentam faciem significatur : quamvis, inquam, sic misere habeat, audiet tamen : « Solvite illum, » boni et cooperarii salutis angeli vel sacerdotes, et remissionem ei date peccatorum, ita ut ire ac moveri possit ad operandum bonum. Quidam autem per Martham quidem intellexerunt Synagogam Judæorum : per Mariam vero, Ecclesiam ex gentibus : et Synagoga quidem Judæorum turbatur circa plurima (multa enim sunt mandata legis et operatu difficilia), at Ecclesia ex gentibus non multis opus habet mandatis, sed paucis, in quibus « tota lex et prophetæ pendent »⁴⁹, » quæ de charitate posita sunt : per fratrem autem illarum, qui ex mortuis surrexit, animas quæ propter peccatum in infernum descendunt, juxta illud : « Convertantur peccatores in infernum »⁵⁰. » Illas enim animas resuscitat Dominus.

νενομοθετημένων. Ἀδελφὸν δὲ τούτων ἐκ νεκρῶν καταβαινόντων, κατὰ τὸ, « Ἀποστραφήτωσαν οἱ ἀνίστα ὁ Κύριος.

VERS. 49-55. « Unus autem ex ipsis Caiphas, cum esset pontifex anni illius, dixit eis : Vos nescitis quidquam, nec perpenderit quod expedit nobis ut unus homo moriatur pro populo, ac non tota gens pereat. Hoc autem a semetipso non dixit, sed

Α αὐτοῖς ἀπωλείας ἐσομένου. Λάμβανε δὲ μοι καὶ ἐπὶ τὰ ἔσω τὸ θαῦμα τοῦτο. Ἔστι μὲν γὰρ ὁ νοῦς ἡμῶν φίλος Χριστῷ, πολλάκις δὲ τῇ ἀσθενείᾳ νικώμενος τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ἀμαρτήματι περιπίπτει ; καὶ θνήσκει θάνατον ψυχικόν καὶ οὐκ ἐπίστον, ὑπὸ δὲ Χριστοῦ ἐλευθεῖται ἄξιον φίλου ; γὰρ ἐστὶν ὁ τεθνήκως. Αἱ ἀδελφαὶ τοίνυν καὶ συγγενεῖς τοῦ τεθνεώτος νοῦ, σὰρξ ὡς Μάρθα (σωματικωτέρα γὰρ καὶ ὀλιγωτέρα ἢ Μάρθα), καὶ ψυχὴ ὡς Μαρία (σεμνοτέρα γὰρ καὶ εὐλαβεσττέρα αὐτῆ). προσελθέτωσαν τῷ Χριστῷ, καὶ προσπεσέτωσαν, ἔχουσαι καὶ τοὺς τῆς ἐξομολογήσεως λογισμοὺς συνεπομένους, ὡς ἐκεῖναι τοὺς Ἰουδαίους. Ἰουδας γὰρ, ἐξομολόγησις λέγεται. Καὶ πάντως ὁ Κύριος τῷ μνήματι ἐπιστάς, καὶ τὴν ἐπικαιμένην τῇ μνήμῃ πύρρῳσιν, ὥσπερ τινὰ λίθον ἀρθῆναι κελεύσας, εἰς μνήμην ἀγάθῃ τῶν μελλόντων ἀγαθῶν καὶ κολάσεων καὶ φωνῆσει μεγάλη τῆς εὐαγγελικῆς σάλπιγγος φωνῆ· « Ἀλάζαρε, δεῦρο ἔξω » τοῦ κόσμου. μὴ ἐνθάπτου τοῖς βιωτικοῖς περισπασμοῖς καὶ πάθεσιν ὥσπερ καὶ τοῖς μαθηταῖς ἔλεγεν ὁ Κύριος : « Οὐκ ἐστὲ ἐκ τοῦ κόσμου » καὶ πάλιν ὁ Παῦλος, « Καὶ ἡμεῖς ἐξερχόμεθα πρὸς αὐτὸν ἔξω τῆς παρεμβολῆς, » τουτέστι, τοῦ κόσμου, καὶ οὕτως ἐξεγερεῖ ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας τὸν τεθνεώτα, ὃ προσώζεσαν τῆς κακίας οἱ μύλωπες. Ὅς διὰ τοῦτο ὁδωδῶς ἦν, διότι τετραήμερος νεκρὸς ἦν, ταῖς τέσσαρσιν ἡμερικαῖς καὶ φωτειναῖς ἀρεταῖς ἀπονεκρωθεὶς, καὶ ἀργὸς ὢν καὶ ἀκίνητος πρὸς αὐτάς. Πλὴν ἀλλ' εἰ καὶ ἀκίνητος ἦν, καὶ τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας δεδεμένος, καὶ ταῖς σειραῖς τῶν οἰκείων ἀμαρτιῶν σφιγγόμενος, καὶ ἀπρακτος πάντῃ δεικνύμενος, ναὶ μὴν, ἀλλὰ καὶ τὴν ὄψιν σουδαρίῳ κεκαλυμμένος, ὥστε μὴδὲν ἔχειν ὄραϊν θεῖον ὑπὸ τοῦ σαρκικοῦ καλύμματος ; ἐπιπροσθούτος ὁ συνόλωσ δὲ εἰπεῖν παγκράτως διακειμένος καὶ κατὰ τὸ πρακτικόν, ὃ διὰ τῶν χειρῶν καὶ τῶν ποδῶν δηλοῦται, καὶ κατὰ τὸ θεωρητικόν, ὃ διὰ τῆς περικεκαλυμμένης ὄψεως ὑποσημαίνεται ὁ εἰ καὶ οὕτω ; οὐν ἀθλίως ἔχει, ἀλλ' οὐν ἀκούσεται ὁ Κύριος : « Λύσατε αὐτὸν, » οἱ ἀγαθοὶ καὶ συνεργοὶ τῆς σωτηρίας ἄγγελοι, ἡ οἱ ἱερεῖς, καὶ ἀφῆσιν αὐτῷ δότε τῶν ἀμαρτιῶν, ὥστε ὑπάγειν, καὶ κινεῖσθαι πρὸς ἐργασίαν τοῦ ἀγαθοῦ. Τινὲς δὲ Μάρθαν μὲν ἐνόμισαν τὴν συναγωγὴν τῶν Ἰουδαίων, Μαρίαν δὲ τὴν τῶν ἐθνῶν. Ἡ μὲν γὰρ τοῦ Ἰουδαίων τυρδάζεσθαι περὶ πολλὰ (πολλά γὰρ αἰ τοῦ νόμου ἐντολαὶ καὶ δυσκατέργαστοι), ἡ δὲ τῶν ἐθνῶν οὐ τῶν πολλῶν χρῆζει ἐντολῶν, ἀλλὰ τῶν ὀλίγων, ἐν οἷς ὁ λόγος καὶ οἱ προφῆται κρέμανται, τῶν περὶ ἀγάπης ἀνιστάμενον, τὰς ψυχὰς τῶν δι' ἀμαρτίας εἰς ἄδην ἀμαρτωλοὶ εἰς τὸν ἄδην. Ταύτας οὖν τὰς ψυχὰς

« Εἰς δὲ τις ἐξ αὐτῶν, Κατάφας, ἀρχιερεὺς ὢν τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐκείνου, εἶπεν αὐτοῖς ὁ Κύριος : Ὑμεῖς οὐκ οἴδατε οὐδὲν, οὐδὲ διαλογίζεσθε, ὅτι συμφέρει ἡμῖν, ἵνα εἷς ἀνθρώπος ἀποθάνῃ ὑπὲρ τοῦ λαοῦ, καὶ μὴ ὅλον τὸ ἔθνος ἀπόληται. Τοῦτο δὲ ἀφ' ἑαυτοῦ οὐκ εἶπεν, ἀλλ'

⁴⁷ Joan. xv, 19. ⁴⁸ Hebr. xiii, 15. ⁴⁹ Matth. xxiii, 40. ⁵⁰ Psal. ix, 18.

ἀρχιερεὺς ὢν τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐκείνου προσφῆτευσεν, **A** cum esset pontifex anni illius, vaticinatus est quod Jesus moriturus esset pro gente, et non tantum pro gente, sed ut filios Dei qui erant dispersi, congregaret in unum. Ab illo ergo die consultabant invicem ut interficerent eum. » Cum aliis apud Judæos et pontificatus dignitas erat corrupta, simul ac venalities facti fuerunt principatus, ne ultra per omne tempus vitæ unus, sed duntaxat in annum unum sacerdotio fungeretur. Et quamvis ita corrupta foret dignitas, adhuc tamen aderat Spiritus sanctus operans in his qui uncti erant. Postquam autem manus injecerunt in Jesum, tunc omnino gratia dereliquit illos, et transiit ad apostolos. Igitur alii quidem in specie concilii mortem Christi meditabantur, pontifex autem ita erat sanguinarius, ut et nudo (quod aiunt) capite, contra Christum impudentissime sententiam ferret. Imo et alios quidem reprehendit, quod non intelligeret quod oportebat, et ignavi essent in dispiciendo quid ad rem conducat. « Nam vos, inquit, nescitis quidquam. » Desides, inquit, estis ad intelligendum, et non cogitatis quod expediat unum mori, et salvari omnem populum. Hoc autem ipse quidem sinistro animo dixit. Verumtamen gratia Spiritus ore illius usa est ad prædicendum futura, tametsi pollutum cor ejus non attigerit. Vide igitur **667** quanta potentia Spiritus. Fecit enim ut a mala mente procederent verba mirabilem habentia prophetiam. Nam, mortuo Christo, omnes qui crediderunt ex gente a magno et æterno supplicio liberati fuerunt. Et non pro gente solum Judaica mortuus est, sed et ut alii filii Dei, hoc est gentes in unum congregarentur. Filios autem Dei nominat gentes, vel ab eo quod erat futurum; quandoquidem enim futuræ erant filii Dei, sic eas nominat: quemadmodum et alio loco inquit, « Et alias oves habeo ⁸⁹ »: ab eo quod futurum erat, etiam istas vocans; vel secundum quod omnium Pater est, creando nos generans, vel secundum quod decoravit nos ad imaginem et similitudinem propriam condens, sicut et in Actis Paulus ad Athenienses concionans, inquit ^{90*}: « Genus igitur cum simus Dei. » Itaque quia homo animal est principale, et secundum hoc assimilatum Deo, filius Dei dicitur omnis. Proinde cum dispersos nos variis modis Satanæ a Deo et ab invicem divulsit, ut unusquisque sæviret contra proximum propter divitiarum amorem et vanam gloriam; Christus ita in unum nos collegit Ecclesiam, et sub unum coegit jugum tam eos qui prope, quam eos qui longe erant, unum corpus faciens, ut is qui Romæ habitat, eum qui in India est, summi membrum esse credat, et omnium unum caput fateatur esse Christum ⁹¹. Quod autem ait, « Ab illo die consultarunt ut interficerent Jesum, » manifestat quod ab illo die sententiam confirmarunt: et antea quidem eadem ejus meditabantur, sed remissius, et quæstio magis erat quam sententia; nunquam

⁸⁹ Joan. x, 16. ⁹⁰ Act. xvii, 29. ⁹¹ Gen. ii, 29. ⁹² Ephes. ii, 16.

autem perfectum iudicium, et firma sententia. « Prius enim, inquit, quærebant occidere illum. » Et ipse quoque eos arguens inquit, « Me quæritis occidero. » Considera igitur pontificalis sacerdotis virtutem, quomodo plena sit gratia Spiritus, tametsi indigni sicut qui illam gerant. Et honora sacerdotem digne propter gratiam in eis, non propter eorum voluntatem. Igitur non solus Caiphas propheta¹¹, sed et alii multi indigni futura videntur, Pharaon de fertilitate ac sterilitate¹², Nabuchodonosor de regnis et Christo¹³, et Balaam de Christo¹⁴. Non autem continuo si quis propheta, propheta dicitur: sed si quis propheta, ille et propheta: sicut neque omnis qui medicinam parat, medicus: sed qui iuxta iudicandi rationem medetur, is medicus dicitur; neque justus, justum quiddam faciens, sed qui iuste facit, iuxta dictum illud: Iuste quod iustum est persequere. Propheta et Caiphas, sed non prophetica mente, et propterea non propheta.

καὶ κατὰ τὸν ἱατρικὸν λόγον ποιῶν τὸ ἱατρικὸν, ποιῶν δίκαιόν τι, ἀλλ' ὁ δίκαιως ποιῶν, κατὰ τὸ εἰρημένον· Δικαίως τὸ δίκαιον διώξεις. προφητεύει καὶ Καϊάφας, ἀλλ' οὐ προφητικῶ λογισμῶ· οὐκ ἔρα προφήτης.

Vers. 54-56. « Jesus ergo jam non propalam ambulabat inter Judæos, sed abiit in regionem iuxta desertum, in civitatem quæ dicitur Ephraim, et ibi versabatur **668** cum discipulis suis. Instabat autem Pascha Judæorum, et ascenderunt multi Hierusalem e regione ante Pascha, ut purificarent se. Quærebant ergo Jesum, et colloquebantur inter sese in templo stantes: Quid videtur vobis quod non venit ad diem festum? Dederunt autem pontifices et Pharisei præceptum, ut si quis cognovisset ubi esset, indicaret, ut comprehenderent eum. » In condemnationem Judæorum secedit Dominus, non refugit, et simul nos docet (a), ne nos temere periculis ingeramus etiam pro pietate; sed stemus quidem fortiter, deprehensi: non deprehensi autem, ne in voluntarium periculum propter incertum eventum irruamus. Vide autem stultam Judæorum sententiam; neque tempore festivitatis a cæde abinent, sed cædem committere consultant, et ascenderunt ut purificarentur. Qui peccarant vel sponte, vel invitati, non agebant Pascha, nisi prius purificati essent, iuxta consuetudinem, loti et jejunantes, et rasi, et deputata quædam sacrificia offerentes. Illi igitur optimi insidiabantur Domino, et dicebant: « Quid videtur vobis quod non veniat ad festum? » Hoc est, Necessario aderit: et si nihil aliud, tempus cogit illum illaqueari. O malitiam! Cum magis oportebat condemnatos propter festivitatem absolvere, tunc insonti insidiantur. Et si quidem privati hæc soli fecissent, visum fuisset imperitiæ dandum: nunc autem Pharisei præcipiunt ut prodatur et comprehendatur. Recte igitur abscedit ab illis. Nam verbum Dei prius quidem libere ambulabat in Judæis, cum per prophetas annuntiaretur: nunc autem non

ἀπ' ἐκείνης τῆς ἡμέρας κυρίως καὶ τελείως ἐκώρυσαν τὴν γνώμην. Καὶ πρὸ τούτου μὲν γὰρ ἐσκέπτοντο περὶ τοῦ φόνου, ἀλλὰ μαλακώτερον, καὶ ζήτησις μᾶλλον ἢ τὸ πρᾶγμα, καὶ οὐκ ἀπόφραξις· νῦν δὲ τελεία κρίσις, καὶ ψῆφος κεκυρωμένη. Πρῶτη γὰρ ἐζήτησαν, φησὶν, ἀποκτείνει αὐτόν· καὶ αὐτὸς δὲ αὐτοὺς ἐλέγχων, φησὶν, ὅτι « Ζητεῖτέ με ἀποκτείνει. » Σκόπησον οὖν τῆς ἀρχιερατικῆς ἀξίας τὴν δύναμιν, πῶς γέμει τῆς τοῦ Πνεύματος χάριτος, κἂν οἱ ταύτην φοροῦντες ὡσὶν ἀνάξιοι. Καὶ τίμα μοι τοὺς ἀρχιερεῖς ἀξίως τῆς ἐν αὐτοῖς χάριτος, οὐ τῆς αὐτῶν προαιρέσεως. Οὐ μόνον δὲ ἄρα Καϊάφας προφητεύει, ἀλλὰ καὶ ἄλλοι πολλοὶ ἀνάξιοι τὰ μέλλοντα εἶδον· Φαραὼ τὰ περὶ τῆς εὐφορίας καὶ ἀφορίας· Ναβουχοδονόσωρ τὰ περὶ τῶν βασιλείων καὶ τοῦ Χριστοῦ, καὶ Βαλαὰμ περὶ Χριστοῦ. Οὐκ εἴτις δὲ προφητεύει, προφήτης ἂν λεχθεῖ· ἀλλ' εἴ τις προφήτης, ἐκεῖνος ἂν προφητεύει· ὡσπερ οὖν οὐδὲ πᾶς ὁ ἱατρικὸν τι ποιῶν, ἦδη καὶ ἱατρός· ἀλλ' ὁ ἐκεῖνος ἂν λεχθεῖ ἱατρός· ὡσπερ καὶ δίκαιος οὐχ ὁ εἰρημένον· Δικαίως τὸ δίκαιον διώξεις. προφητεύει

« Ἰησοῦς οὖν οὐκ ἔτι πᾶρῆσαι περιεπάτει ἐν τοῖς Ἰουδαίοις, ἀλλὰ πόρρωθεν εἰς τὴν χώραν ἐγγὺς τῆς ἐρήμου εἰς Ἐφραὶμ λεγομένην πόλιν, κακεῖ διέτριβε μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ. Ἦν δὲ ἐγγὺς τὸ Πάσχα τῶν Ἰουδαίων, καὶ ἀνέβησαν πολλοὶ εἰς Ἱερουσόλυμα ἐκ τῆς χώρας: πρὸ τοῦ Πάσχα, ἵνα ἀγνίσωσιν ἑαυτοὺς. Ἐζήτησαν οὖν τὸν Ἰησοῦν, καὶ ἔλεγον μετ' ἀλλήλων ἐν τῇ ἱερῷ ἐστηκότες· Τί δοκεῖ ὑμῖν, ὅτι οὐ μὴ ἔλθῃ εἰς τὴν ἑορτήν; Δεδώκεται δὲ οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ Φαρισαῖοι ἐντολήν, ἵνα εἰάν τις γινῶ πού ἐστι, μηνύσῃ, ὅπως πιάσωσιν αὐτόν. » Εἰς κατάκριμα τῶν Ἰουδαίων ἀναγορεῖ ὁ Κύριος, οὐ δειλιῶν, ἀμα ἐὰ καὶ ἡμᾶς διδασκῶν μὴ ἐπιβρίπτειν ἑαυτοὺς εἰς κινδύνους, κἂν ὑπὲρ εὐσεβείας ὦσιν, ἀλλὰ καταλαμβανομένους μὲν ἵστασθαι γενναίως, μὴ καταληφθέντας δὲ, εἰς θελοῦσιον κίνδυνον μὴ παραβάλλεσθαι, διὰ τὸ τῆς ἐκβάσεως κῆλον. Ὅρα δὲ τὴν ἀνόητον γνώμην τῶν Ἰουδαίων, ὅπως οὐδ' ἐν τῇ τῆς ἑορτῆς καιρῷ τῆς μαιφονίας ἀπείχοντο, ἀλλὰ καὶ φόνον ἐβουλεύσαντο δράσαι, καὶ ἀνέβαινον ἀγνισθόμενοι. Οἱ γὰρ ἡμαρτηκότες ἢ ἐκούσια, ἢ ἀκούσια, οὐκ ἐτέλουν τὸ Πάσχα, εἰ μὴ πρότερον ἠγνίσθησαν κατὰ τὸ ἔθος, λουόμενοι τε καὶ νηστεύοντες, καὶ ξυρόμενοι, καὶ θυσίας τινὰς νενομισμένας προσφέροντες. Οὗτοι τοίνυν οἱ βέλτιστοι οἱ τὸν ἀγνισμόν ποιοῦμενοι, ἐνήζρευον τὸν Κύριον, καὶ φασί· « Τί δοκεῖτε, ὅτι οὐ μὴ ἔλθῃ εἰς τὴν ἑορτήν; » ταυτέστιν, Ἐξ ἀνάγκης ἐμπεσεῖν μέλλει· ὁ γὰρ καιρὸς, εἰ καὶ μηδὲν ἄλλο, ἀναγκάσει αὐτὸν παγιδευθῆναι. Ὡς τῆς πονηρίας! Ὅτε μᾶλλον καὶ τοὺς ὁμολογουμένως κατακρίτους ἔδει ἀπολύειν διὰ τὴν ἑορτήν, τότε τὸν ἀνάτιον ἐνεδρεύουσι. Ἄλλ' εἰ μὲν οἱ ἰδιῶται μόνοι ταῦτα ἐποιοῦν, ἐδόκει ἂν ἀμαθίας εἶναι τὸ πάθος· νῦν δὲ Φαρισαῖοι ἐντέλλονται, ἵνα καταμνησθῇ, καὶ

¹¹ Math. xxvi, 63. ¹² Gen. xli, 1 seqq. ¹³ Dan. ii, 1 seqq. ¹⁴ Num. xxiv, 3 seqq.

(a) In edit. Lut. *interim et nos docens.*

συλληφθῆ. Καλῶς οὖν ἀναχωρεῖ ἀπὸ τούτων ὁ Κύριος. Ὁ γὰρ Λόγος τοῦ Θεοῦ πρότερον μὲν παρόρησις περιεπάτει ἐν τοῖς Ἰουδαίοις, διὰ τῶν προφητῶν καταγγελλόμενος· νῦν δὲ οὐκ ἔτι, ἀλλ' ἀνεχώρησεν εἰς τὴν ἔρημον τῶν ἐθνῶν συναγωγὴν, περὶ ἧς εἴρηται, ὅτι « Ἡολλὰ τὰ τέχνα τῆς ἐρήμου μᾶλλον, ἢ τῆς ἐχοῦσης τὸν ἄνδρα. » Ἐγγὺς δὲ Ἐφραῖμ ἐστίν, ἢ ἔρημος· αὕτη. Ἐφραῖμ δὲ λέγεται « καρποφορία. » Ἀδελφὸς δὲ ἕστερος οὗτος, τοῦ Μανασσῆ πρεσβυτέρου ὄντος· Μανασσῆ δὲ ἐρμηνεύεται « ἀπὸ λήθης. » Ὁ τοίνυν Ἰουδαῖον λαὸς πρεσβύτερος υἱὸς ἦν τοῦ Θεοῦ (« Υἱὸς γὰρ μου, φησὶ, πρωτότοκος Ἰσραὴλ »), λήθην δὲ αὐτοῦ ἔσχε Θεός· τὸν δὲ Ἐφραῖμ, τουτέστι, τὴν ἐξ ἐθνῶν καρποφορίαν, δευτέρον ποιεῖται υἱὸν ὁ Κύριος. Εἰς τὴν ἔρημον οὖν Ἐφραῖμ, τὴν ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησίαν τὴν καρποφορηθεῖσαν διὰ τοῦ Εὐαγγελίου, ὁ Λόγος ἐξῆλθεν, τὴν Ἰουδαίαν καταλιπὼν.

ΚΕΦΑΛ. ΙΒ'.

B

CAPUT XII.

Περὶ τῆς ἀλειψάσεως τῶν Κυρίου μύρω. Περὶ ὧν εἶπεν Ἰουδαῖος. Περὶ τοῦ ὄναριου. Περὶ τῶν Ἑλλήνων προσελθόντων, καὶ ἐρωτώντων τὸν Φίλιππον. Περὶ τῆς φωνῆς ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἀκουσθείσης.

« Ὁ οὖν Ἰησοῦς πρὸ ἑξ ἡμερῶν τοῦ Πάσχα ἦλθεν εἰς Βηθανίαν, ὅπου ἦν Ἀάζαρος ὁ τεθνηκώς, ὃν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν. Ἐποίησαν οὖν αὐτῷ δεῖπνον ἐκεῖ· καὶ ἡ Μάρθα διηκόνει· ὁ δὲ Ἀάζαρος εἰς ἦν τῶν συνανακειμένων αὐτῷ. Ἡ οὖν Μαρία λαβοῦσα λίτραν μύρου νάρδου πιστικῆς πολιτίμου, ἤλειψε τοὺς πόδας τοῦ Ἰησοῦ, καὶ ἐξέμαξε ταῖς ὀριζίν αὐτῆς τοὺς πόδας τούτου. Ἡ δὲ οἰκία ἐπληρώθη ἐκ τῆς ὁσμῆς τοῦ μύρου. » Τῇ δεκάτῃ τοῦ μηνὸς λαμβάνουσι τὸ ἐν τῇ τοῦ Πάσχα ἑορτῇ τυθησόμενον πρόβατον, ἔκτοτε δὲ τῶν πρὸς τὴν ἑορτὴν ἐπιτηδεύοντες ἄρχονται. Ἀμέλει· ἡ δὲ τῇ πρὸ ἑξ ἡμερῶν, ἢ ἐστὶ ἐνάτη τοῦ μηνός, ἀβρότερον ἐστίνωνται, καὶ προοίμια τῆς ἑορτῆς τὴν ἡμέραν ταύτην ποιοῦνται. Διὸ καὶ Ἰησοῦς συνεστίαται, εἰς Βηθανίαν ἐλθὼν. Δεῖξαι δὲ θέλων ὁ εὐαγγελιστῆς, τῆς ἀληθοῦς ἀναστάσεως τοῦ Ἀαζάρου σημεῖον, φησὶν· « Ὁ δὲ Ἀάζαρος εἰς ἦν τῶν συνανακειμένων. » Οὐ γὰρ φανεῖς εὐθὺς ἀπέθανεν, ἀλλ' ἔμεινεν ἐπὶ πολλῶν καιρῶν ἐσθίων καὶ πίνων, καὶ τὰ ἄλλα τὰ συνήθη διατελών. Διὰ δὲ τοῦ εἰπεῖν, ὅτι « Ἡ Μάρθα διηκόνει, » ἐσήμανεν ὅτι ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτῆς ἢ ἐστίασις ἦν. Ὅρα δὲ μοι τὴν πίστιν τῆς γυναίκος, πῶς οὐ θεραπεύουσιν ἐπιτρέπει τὴν διακονίαν, ἀλλ' αὐτὴ δι' ἑαυτῆς ταύτην ποιεῖται. Καὶ ὁ Παῦλος λέγει περὶ γυναικὸς χήρας, ἢ ἀγίων πόδας ἐνεψεν· « Αὕτη μὲν οὖν κοινῇ πᾶσι διακονεῖ· ἡ δὲ Μαρία εἰς τὸν Χριστὸν μόνον περιέστησι τὴν τιμὴν, ἐπειδὴ οὐχ ὡς ἀνθρώπων προσέχει τούτῳ, ἀλλ' ὡς Θεῷ. Τὸ γὰρ μύρον διὰ τοῦτο ἐξέχευε, καὶ ταῖς θριβί τῆς κεφαλῆς ἐξέμαξεν, οὐκ ἔχουσα τοιαύτην περὶ αὐτοῦ ὑπόληψιν, ὅταν οἱ πολλοὶ ὡς περὶ ψιλοῦ ἀνθρώπου, ἀλλ' ὡς Δεσπότης καὶ Κυρίου. Ἀηφθείη δ' ἂν ἡ Μαρία τρῖποισ ἀναγωγῆς εἰς τὴν θεότητα τοῦ Πατρὸς καὶ Κυρίου πάντων· Μαρία γὰρ « κυρία » ἐρμηνεύεται. Ἡ τοίνυν κυρία πάντων θεότης τοῦ Πατρὸς, ἔχρισε τοὺς πόδας τοῦ Ἰησοῦ, τὴν ἐπ' ἐσχάτων ἀρχα τοῦ

ultra, sed secedit in solitudinem, gentium Ecclesiam, de qua dictum est : « Filii desertiæ plures, quam ejus quæ habet virum ». Porro prope Ephræm erat solitudo illa. Ephræm autem dicitur « fertilitas. » Frater hic posterior erat Manasse, qui natu major erat. Manasse vero interpretatur « oblitio. » Itaque Judæorum populus, erat filius Dei major natu. « Filius enim meus, inquit, primogenitus Israel ». Sed venit in oblivionem coram Deo. Ephræm autem, hoc est fertilitatem ex gentibus secundum filium facit Dominus. In desertum igitur Ephræm, gentium scilicet Ecclesiam per Evangelium frugiferam, Verbum exiit, Judæa derelicta.

Κύριος. Εἰς τὴν ἔρημον οὖν Ἐφραῖμ, τὴν ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησίαν τὴν καρποφορηθεῖσαν διὰ τοῦ Εὐαγγελίου, ὁ Λόγος ἐξῆλθεν, τὴν Ἰουδαίαν καταλιπὼν.

De muliere pedes Christi ungente. De iis quæ Judas dixit. De pullo asinæ. De Grecis aduentibus et interrogantibus Philippum. De voce e caelo audita.

Vers. 1-5. « Jesus ergo ante sex dies Paschæ venit Bethaniam, ubi Lazarus fuerat mortuus, quem suscitavit a mortuis. Fecerunt autem ei cœnam ibi, et Martha ministrabat, Lazarus vero unus erat de numero discumbentium cum eo. Maria ergo accepit libram unguenti nardi pisticæ pretiosæ, et unxit pedes Jesu, et extersit pedes ejus capillis suis. Domus autem impleta est ex odore unguenti. » Decima quidem mensis accipiunt ovem immolandam in Pascha, et ex eo tempore requirere incipiunt quæ necessaria ad festum. Denique et cœna quæ ante sex dies, quæ est nona mensis, lautius epulantur, et initia festivitatis illo die faciunt. Ideo et Jesus simul cœnavit in Bethaniam veniens. Ostendere autem volens evangelista veræ resurrectionis Lazari signum, dicit : « Lazarus autem unus erat recumbentium. » Non enim ut apparuit, statim mortuus est, sed mansit multo tempore, solita faciens, comedens ac bibens, atque alia agens. Dicendo autem quod « Martha ministravit, » significavit quod in domo ejus cœna fuerit. Observa autem fidem mulieris, quomodo non permiserit ancillis ministerium, sed per seipsam ministret. Et Paulus de muliere vidua dicit, quæ sanctorum pedes lavaret : « Igitur ipsa omnibus ministrat : » Maria autem soli Christo honorem impendit, quoniam eum non accedebat ut hominem, sed ut Deum. Nam unguentum propterea effudit, et capillis capitis tersit, quod non haberet opinionem de illo, qualem multi, tanquam de puro homine, sed ut Domino et Deo. Assumitur autem Maria in anagogica expositione ad deitatem Patris et Domini omnium, Maria enim « domina » interpretatur. Igitur Domina omnium deitas Patris unxit pedes Jesu, carnem dico Verbi quæ in novissimis, unguento Spiritus, sicut et David dicit : « Propterea unxit te Deus, Deus tuus oleo

⁶⁶ Isa. LIV, 1. ⁶⁷ Exod. IV, 22. ⁶⁸ Jerem. XXXI, 20, seqq. ⁶⁹ Exod. XII, 3. ⁷⁰ 1 Tim. V, 16.

exultationis ¹⁴. » Et magnus, ille Petrus : « Cognoscat A
omnis domus Israel, quia Dominum et Christum illum
Deus fecit, hunc Jesum quem vos crucifixistis ¹⁵. »
Nam caro a Verbo assumpta, divino Spiritu, qui
accessit ad uterum Virginis, uncta est et facta id
quod Verbum, hoc est Deus : implevitque mundum
sua fragrantia, sicut et unguentum Mariæ domum
omnem bono odore replevit. Qui autem capilli qui-
bus extersit pedes? Vel certe qui ornant caput Dei,
et principalem ejus potestatem, sancti. Hi enim quia
sunt in gloriam Dei, mundus et ornatus utique di-
cuntur, quia et participes facti sunt unctionis carnis
Domini, quos et David ¹⁶ « participes » vocat, et
Paulus quoque ad Corinthios dicit : « Qui confir-
mat nos vobiscum in Christo, et unxit nos Deus ¹⁷. »
Et passim Christus scimus dici eos, qui secundum
Christum vixerunt. Igitur per capillos Christiani in-
telliguntur, **670** qui pedes exterserunt Jesu, « et
participes facti sunt divinæ unctionis ¹⁸. » Mortuum
quiddam capilli sunt, mortui sunt et hi qui sunt Chri-
sti. « Carnem enim suam crucifixerunt, et mortifi-
carunt membra quæ super terram, mundoque mortui
sunt ¹⁹. » Ornant caput capilli, et gloria sunt illius :
gloria Dei sunt et sancti, quorum lux coram ho-
minibus fulget, et glorificatur propter eos Pater.
Illi et edunt ac bibunt in gloriam Dei, et in membris
glorificant eum ²⁰. Et tu quoque quia mentem
tuam tanquam alterum Lazarum resuscitavit Jesus,
et suscipis illum in domum animæ tuæ, et convi-
vium habet cum eo mens quæ resurrexit : unge pe-
des Domini ante sex dies Paschæ, priusquam veniat
Pascha; futuri sæculi, quandiu in mundo hoc ver-
saris, qui in sex diebus est conditus ²¹. Pedes
Christi, Apostolus et Evangelium, et, ut summa-
tim dicam, ipsa mandata : per ea enim in nobis am-
bulat. Ad hæc igitur mandata asser unguentum,
affectum videlicet ex variis virtutibus, quarum
optima est, tanquam nardus, fervida fides, collectum.
Nisi enim fervidam et studiosam virtutibusque præ-
ditam habitudinem erga mandata ostenderis, mor-
tuisque tuis membris quasi capillis exterseris, et
nisi illum receperis, non poteris domum tuam bono
odore replere. Sunt etiam pedes Domini, minimi
fratres, per quos vadit Christus ad uniuscujusque
januam quærens quæ utilia sunt : quos unge ele-
emosynæ unguento. Atque multi quidem miserentur
ad ostentationem ; ideo nullam in se utilitatem re-
cipiunt. « Receperunt enim mercedem in hac vita ²². »
At tu exsterge capillos capitis, utilitatem in anima
tua accipe, in principali parte lucrum eleemosynæ
congrega : et si quid mortuum habes, et inanima-
tum, sicut sunt capilli, in hoc bono unguento intin-
gito. « Peccata enim tua, inquit, eleemosynis dele ²³. »
νικῶ μέρει τὸ κέρδος τῆς ἐλεημοσύνης συνάγαγε. Καὶ εἴ τι νεκρὸν ἔχεις καὶ ἀψυχον, οἷον αἱ τρίχες, ἐν
τούτῳ τῷ ἀγαθῷ χρίσματι καταμύριζε. « Τὰς ἀμαρτίας γὰρ σου, φησὶν, ἐν ἐλεημοσύναις ἐξάλει-
ψον. »

Κυρίου, ἦτοι τοῦ Λόγου, φημί, τῷ μύρῳ τοῦ Πνεύ-
ματος· καθὰ καὶ Δαυὶδ φησὶ· « Διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε
ὁ Θεός, ὁ Θεός σου ἔλαιον ἀγαλλιᾶσεως· » καὶ ὁ μέ-
γας Πέτρος, « Γνωσκέτω πᾶς οἶκος Ἰσραὴλ, δι-
κύριον καὶ Χριστὸν αὐτὸν ὁ Θεὸς ἐποίησε, τοῦτον
τὸν Ἰησοῦν ὃν ὑμεῖς ἐσταυρώσατε. » Ἦ γὰρ προ-
ληφθεῖσα ὑπὸ τοῦ Λόγου σὰρξ τῷ θεῷ Πνεύματι, τῷ
ἐπὶ τὴν μήτραν τῆς παρθένου ἐπελθόντι χρισθεῖσα,
καὶ γενομένη ὄπερ ὁ Λόγος, τουτέστι, Θεός, ἐπλήρωσε
τὸν κόσμον εὐωδίας, ὡσπερ καὶ τὸ τῆς Μαρίας μύ-
ρον τὸν οἶκον εὐωδίασεν ἅπαντα. Τίνες δὲ αἱ τρίχες
αἱ ἐκμάξασαι τοὺς πόδας; Ἦ πάντως οἱ κοσμοῦν-
τες τὴν κεφαλὴν τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν ἀρχικὴν ἐξουσίαν
αὐτοῦ οἱ ἅγιοι. Οὗτοι γὰρ εἰς δόξαν Θεοῦ ὄντες,
κόσμος ἂν αὐτοῦ λεχθῆεν, οἱ καὶ τοῦ χρίσματος τῆς
τοῦ Κυρίου σαρκὸς γεγόνασι κοινωνοί, οὗς καὶ Δαυὶδ
φησὶ « μετόχους. » Καὶ Παῦλος δὲ πρὸς Κορινθίους φη-
σὶν· « Ὁ βεβαίων ἡμᾶς σὺν ὑμῖν εἰς Χριστὸν, καὶ χρί-
σας ἡμᾶς ὁ Θεός. » Καὶ πανταχοῦ Χριστοὺς οἰδαμεν
λεγομένους τοὺς κατὰ Χριστὸν ζήσαντας. Οἱ τοίνυν
Χριστιανοὶ αἱ τρίχες ἂν νοηθῆεν, αἱ τοὺς πόδας
τοῦ Ἰησοῦ ἐκμάξασαι, καὶ μετασχοῦσαι τοῦ θεοῦ
χρίσματος. Νεκρὸν τι αἱ τρίχες, νεκροὶ καὶ οἱ τοῦ
Χριστοῦ· τὴν γὰρ σάρκα ἐσταύρωσαν, καὶ ἐνέκρωσαν
τὰ μέλη τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ τῷ κόσμῳ ἀπέθανον.
Κοσμοῦσι τὴν κεφαλὴν αἱ τρίχες, καὶ δόξα εἰσὶ ταύ-
της· δόξα τοῦ Θεοῦ, καὶ οἱ ἅγιοι, ὧν λάμπει τὸ φῶς
ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, καὶ δοξάζεται δι' αὐτοὺς
ὁ Πατήρ, οἷς καὶ τὸ ἐσθίειν καὶ τὸ πίνειν εἰς δόξαν
Θεοῦ γίνεται, οἱ καὶ ἐν τοῖς μέλεσι δοξάζουσιν αὐτόν.
Καὶ σὺ δὲ, ἐπεὶ ἀνέστης σου τὸν νοῦν ὡσπερ τινὰ
Λάζαρον ὁ Ἰησοῦς, καὶ ὑποδέξῃ αὐτὸν εἰς τὸν οἶκον
τῆς ψυχῆς σου, καὶ συνευχεῖται αὐτῷ καὶ ὁ ἀναστάξ,
ἀλειψὸν τοὺς πόδας τοῦ Κυρίου πρὸ ἑξ ἡμερῶν τοῦ
Πάσχα, πρὶν ἔλθῃ τὸ Πάσχα τοῦ μέλλοντος αἰῶνος,
ἕως οὖν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ διάγεις τῷ ἐν ἑξ
ἡμέραις ἀπαρτισθέντι. Πόδες τοῦ Χριστοῦ ὁ Ἀπόστο-
λος, καὶ τὸ Εὐαγγέλιον, καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν, αἱ ἐντο-
λαί· δι' αὐτῶν γὰρ ἐμπεριπατεῖ ἐν ἡμῖν. Ταῦταις
οὖν ταῖς ἐντολαῖς προσάγαγε μύρον, τὴν ἐκ διαφόρων
ἀρετῶν, ὧν τὸ κρεῖττον ἢ θερμὴ ὡς νάρδος πίστις,
συγκεκορημένην διάθεσιν. Εἰ μὴ ἰγὰρ θερμὴ καὶ
σπουδαία καὶ ἐνάρετον σχέσειν περὶ τὰς ἐντολάς ἐν-
δείξῃ, καὶ τοῖς νεκρωμένοις οὖν μέλεσιν, οἷον ἐ-
θριεῖ ἐκμάξαις ταύτας, καὶ εἰς αὐτὸν ἀναλάβοις, οὐκ
ισχύσεις εὐωδιάσαι σου τὸν οἶκον. Πόδες τοῦ Κυρίου
καὶ οἱ ἐλάχιστοι ἀδελφοί, δι' ὧν βαδίζει ὁ Χριστός
ἐπὶ τὴν θύραν ἐκάστου ζητῶν τὰ χρειώδη, οὗς ἀλειψὸν
τῷ τῆς ἐλεημοσύνης μύρῳ. Πολλοὶ μὲν οὖν ἐλεεῦσιν,
ἀλλὰ πρὸς ἐπίδειξιν· διὸ οὐδὲ εἰς αὐτοὺς ἀναδέχον-
ται τὴν ὠφέλειαν· « Ἀπέχουσι γὰρ τὴν μισθὸν »
ἐνταῦθα· σὺ δὲ ἐκμαξαι ταῖς θριεῖ τῆς κεφαλῆς, καὶ
εἰς τὴν ψυχὴν ἀναδέχου τὴν ὠφέλειαν, ἐν τῷ ἡγεμο-
νικῷ μέρει τὸ κέρδος τῆς ἐλεημοσύνης συνάγαγε. Καὶ εἴ τι νεκρὸν ἔχεις καὶ ἀψυχον, οἷον αἱ τρίχες, ἐν
τούτῳ τῷ ἀγαθῷ χρίσματι καταμύριζε. « Τὰς ἀμαρτίας γὰρ σου, φησὶν, ἐν ἐλεημοσύναις ἐξάλει-
ψον. »

¹⁴ Psal. xlii, 8. ¹⁵ Act. ii, 36. ¹⁶ Psal. cxviii, 65. ¹⁷ II Cor. i, 21. ¹⁸ Hebr. vi, 4. ¹⁹ Galat. v, 24.

²⁰ Matth. v, 16, 26. ²¹ Gen. i, 31. ²² Matth. vi, 2, 5. ²³ Dan. iv, 24; Eccli. iii, 33.

« Λέγει οὖν εἰς ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, Ἰούδας Α Σίμωνος Ἰσκαριώτης, ὁ μέλλων αὐτὸν παραδιδόναι· Διὰ τί τοῦτο τὸ μύρον οὐκ ἐπράθη τριακοσίων δυναρίων, καὶ ἐδόθη πτωχοῖς; Εἶπα δὲ τοῦτο, οὐχ ὅτι περὶ τῶν πτωχῶν ἔμελεν αὐτῷ, ἀλλ', ὅτι κλέπτης ἦν, καὶ τὴ γλωσσόκομον εἶχε, καὶ τὰ βαλλόμενα ἐβάσταζεν. Εἶπεν οὖν ὁ Ἰησοῦς· "Ἄφες αὐτὴν· εἰς τὴν ἡμέραν τοῦ ἐνταφιασμοῦ μου τετήρηκεν αὐτό. Τοὺς πτωχοὺς γὰρ πάντοτε ἔχετε μεθ' ἑαυτῶν· ἐμὲ δὲ οὐ πάντοτε ἔχετε. » Φιλοχρήματος ὢν ὁ Ἰούδας, αἰτιάζεται τὸν τῆς τιμῆς τρόπον. Διὰ τί γὰρ οὐκ ἀργύριον, φησὶ, προσήνεγκας, ἵνα ἔχω δηλαδὴ κλέψαι, ἀλλὰ μύρον; Πῶς οὖν ἄλλος εὐαγγελιστῆς λέγει, ὅτι πάντες οἱ μαθηταὶ τοῦτο εἶπον; ῥητέον τοίνυν, ὅτι καὶ πάντες μὲν εἶπον, ἀλλ' οὐ τοιαύτη προαιρέσει οἱ ἄλλοι, οἷα οὗτος. Οὐκ ἐλέγχει δὲ αὐτὸν ὁ Κύριος, καίτοι γε εἰδὼς αὐτὸν κλεπτικῆ γνώμη τοῦτο εἰπόντα· οὐ γὰρ ἠδούλετο ἐντρέψαι αὐτὸν, μακροθυμεῖν καὶ ἡμᾶς πρὸς τοῦς τοιοῦτους παιδεύειν. Ἐπιεκρυμμένως μέντοι ὀνειδίξει αὐτῷ τὴν προδοσίαν, καὶ ὅτι διὰ φιλοχρηματίαν ἔμελλε προδοῦναι αὐτὸν εἰς θάνατον. Αὐτὸν καὶ τοῦ ἐνταφιασμοῦ μέμνηται, πλήσσωσιν τὴν ἀσύνητον αὐτοῦ καρδίαν, εἰπω; διορθωθείη. Καὶ τὸ ἐπαγόμενον δὲ, τοιοῦτον νοῦν τινα ἐμφαίνει. « Τοὺς πτωχοὺς γὰρ, φησὶ, πάντοτε ἔχετε μεθ' ἑαυτῶν· ἐμὲ δὲ οὐ πάντοτε ἔχετε. » Ὅσον οὕτω, φησὶν, ἀπελεύσομαι, σοῦ κατασκευάσαντός μου τὸν θάνατον. Εἰ τοίνυν ἐπαχθῆς σοί εἰμι, καὶ φορτικὴ ἡ εἰς ἐμὲ τιμὴ, ἀνάμεινον μικρὸν, καὶ ἀπαλλαγῆσθαι μου, καὶ τότε γνωσθήσῃ, εἰ διὰ τοὺς πτωχοὺς χρήσεις τῆς τοῦ μύρου πράξεως. Τίνας δὲ ἔνεκεν, εἰ γε φιλοχρηματός ἦν καὶ κλέπτης, τὴν τῶν χρημάτων οικονομίαν αὐτῷ ἐπέτρεψεν ὁ Κύριος; Δι' αὐτὸ μὲν οὖν τοῦτο ὅτι κλέπτης ἦν, ἵνα πᾶσαν αὐτοῦ ἐκκώψῃ πρόφασιν. Οὐ γὰρ εἶχεν εἰπεῖν, ὅτι διὰ χρημάτων ἔρωτα προῦδωκεν. Ἰκανὴν γὰρ εἶχεν ἐκ τοῦ γλωσσόκομου παραμυθίαν, ἀλλ' οὔτε τὸ γλωσσόκομον ἔχων πιστὸς ἦν. « Ἐβάσταζε » γὰρ, τούτο ἐστιν, ἐκλεπτε « τὰ βαλλόμενα, » καὶ ἱερόσυλος ἦν, τὰ εἰς τὴν θείαν χρεῖαν διδόμενα νοσφιζόμενος (ἀκουέτωσαν δὲ οἱ ἱερόσυλοι, ποίας μερίδος εἰσι), καὶ τὸ κεφάλαιον τῆς κακίας, ὑστερον προῦδωκε τὸν Κύριον. Ὅρα; ποῖ φέρεῖ ἡ φιλοχρηματία; Εἰς προδοσίαν. Καλῶς οὖν ὁ Παῦλος « ρίζαν πάντων τῶν κακῶν » ταύτην ἐκάλεσεν, ὡς προδοῦσαν τὸν Κύριον, καὶ καθ' ἑκάστην τοῦτ' αὐτὸ ποιοῦσαν. Τινὲς δὲ φασὶ τὸν Ἰούδα ἐγχειρισθῆναι τὴν τῶν χρημάτων διακονίαν, ὡς ἐλάττονα τῶν ἄλλων, τὸ γὰρ περὶ χρήματα διακονεῖν, τοῦ περὶ διδασκαλίαν ἐλάττον, ὡς καὶ ἐν ταῖς Πράξεσι φασὶν οἱ ἀπόστολοι· « Οὐκ ἔξεστιν ἡμῖν, καταλιποῦσι τὸν λόγον, διακονεῖν τραπέζαις. »

« Ἐγὼν οὖν ὄχλος πολλὸς ἐκ τῶν Ἰουδαίων, ὅτι ἐκεῖ ἐστι, καὶ ἦλθον οὐ διὰ τὸν Ἰησοῦν μόνων, ἀλλ' ἵνα καὶ τὸν Λάζαρον ἴδωσιν, ὃν ἤγειραν ἐκ νεκρῶν. Ἐβουλεύσαντο δὲ οἱ ἀρχιερεῖς, ἵνα καὶ τὸν Λάζαρον ἀποκτείνωσιν, ὅτι πολλοὶ δι' αὐτὸν ὑπήγον τῶν Ἰουδαίων, καὶ ἐπίστευον εἰς τὸν Ἰησοῦν. » Εὐγνώμονες ἦσαν οὗτοι, οἱ πρὸς τὸν

VERS. 4-8. « Dicit ergo unus ex discipulis ejus, Judas Simonis Iscariotes, qui erat eum proditurus : Quare hoc unguentum non venit trecentis denariis, et datum est egenis? Dixit autem hoc non quia pauperes illi curæ essent, sed quia fur erat, ac marsupium habebat, eaque quæ mittebantur, portabat. Dixit ergo Jesus : Sine illam : In diem sepulturæ meæ servavit istud. Pauperes enim semper habetis vobiscum, me vero non semper habetis. » Judas cum esset avarus, reprehendit honoris modum. Quare enim non obtulisti pecuniam, inquit, ut possem scilicet furari, sed unguentum? Quomodo igitur alius evangelista dicit quod « omnes discipuli hoc dixerint »? Dicendum igitur, quod omnes quidem dixerint, sed non tali mente alii, quali iste. Non reprehendit autem eum Dominus, quamvis sciret furaci animo hoc 671 illum dixisse (nolebat enim illum confundere, docens et nos longanimes debere esse erga tales), sed occulte approbat ei proditorem, et quod propter avaritiam traditurus esset eum in mortem. Ideo et sepulturæ meminit, perstringens insipientiam ejus, si quo pacto corrigatur. Et quod subditur, talem quemdam sensum habet : « Pauperes enim, inquit, semper habetis vobiscum, me autem non semper habetis, » eo quod brevi abiturus sum, te mihi mortem machinante. Igitur si onerosus tibi sum, et molestus ille in me honor, exspecta paulisper, et eris liber a me : et tunc scies num propter pauperes opus habeas unguenti venditione. Quare autem, si quidem avarus erat et fur, pecuniarum dispensationem ei permisit Dominus? Propter istud ipsum quod fur erat, ut omnem ei occasionem auferret. Non enim poterat dicere quod propter pecuniarum amorem eum prodiderit. Nam satis consolationis ex marsupio habebat, et neque marsupium gerens fidelis erat. « Portabat enim, » hoc est furabatur, « quæ mittebantur » et sacrilegus erat, in suum usum rapiens ea quæ in divinum dabantur. Audiant sacrilegi quarum partium sint. Et caput malitiæ est, quod postea vendidit Dominum. Vides quo ferat avaritia? Ad proditorem. Bene igitur Paulus « radicem omnium malorum » hanc vocavit ¹¹, utpote quæ prodiderit Dominum, et quotidie hoc faciat. Nonnulli aiunt. ideo creditam Judæ pecuniarum dispensationem, ceu minorem aliis. Nam pecuniis ministrare minus est quam doctrinæ; sicut et in Actis dicant apostoli : « Non licet nobis relicto sermone ministrare mensis ¹². »

VERS. 9-11. « Cognovit ergo turba multa ex Judæis quod esset illic : et venerunt non propter Jesum tantum, sed ut Lazarum quoque viderent, quem suscitaverat a mortuis. Consultabant autem principes sacerdotum ut et Lazarum interficerent, quia multi propter illum abibant ex Judæis, et credebant in Jesum. » Benevoli fuerunt hi qui ad Jesum

¹¹ Matth. xxvi, 8. ¹² 1 Tim. vi, 10. ¹³ Act. vi, 2.

venerunt, et non sicut alii, malevoli et insani. A Venerunt enim, inquit, non propter Jesum tantum, sed ut et Lazarum viderent. » Nam cum revera maximum miraculum esset, multi cupiebant ejus qui surrexerat spectatores fieri : fortassis expectantes audire a Lazaro de iis quæ in inferno. Pharisæi autem tam inhumani erant, ut non solum Jesum, sed et Lazarum occidere cuperent, eo quod multis auctor salutis fieret, et miraculo suo ad fidem simpliciores adduceret. Ita apud illos crimen erat, si cui beneficeret : imo hoc male habebat eos, quod instante die festo omnes ad Bethaniam currerent, fierentque auditores miraculi, et spectatores ejus qui resurrexerat.

Vers. 12, 13. « Postero die, turba multa quæ venerat ad diem festum, cum audissent quod veniret Jesus Hierosolymam, acceperunt 672 ramos palmarum, et processerunt obviam ei, et clamabant : Hosanna, benedictus qui venit in nomine Domini, rex Israel. » Cum secessisset paululum in solitudinem Dominus, ut restingueret furorem homicidarum, iterum libere accedit, et omnibus manifestatur. Instabat enim tunc tempus passionis, et non ultra oportebat eum latere, sed dare se pro salute mundi. Vide autem consequentiam passionis. Suscitavit Lazarum, miraculo hoc maximo omnium ad finem reservato : ea propter multi confluabant et credebant : credentibus multis major nascebatur invidia : invidiam autem secutæ sunt insidiæ et crux. Dicit enim : « Cum audissent turbæ quod veniret Jesus, » occurrerunt ei cum gloria, propter miraculum Lazari majorem illi impendentes honorem quam homini puro debeatur. Non enim ultra ut prophetam habebant illum. Quem enim prophetarum patres eorum sic venerati sunt olim unquam ? Unde et dicebant : « Hosanna, benedictus qui venit in nomine Domini. » Ex his autem verbis colligimus primum quidem quod Deus sit. Nam « Hosanna » interpretatur, Salva, obsecro, sicut et in centesimo decimo septimo Psalmo a LXX in Græcum versum est, ubi Hebraice habet : « Hosanna, » Græce dicitur : « O Domine, salva, obsecro. » Salvare autem solius Dei est : et ad ipsum dictum est : « Salva nos, Domine Deus noster, » et ex omnibus locis collegerit quis quod salutem soli Deo Scriptura tribuat. Igitur primum quidem hoc ostendant, dicta David ipsi Christo attribuentes, quod Deus sit; deinde quod et proprie Deus. Nam « Qui venit, » inquit, non Qui ducitur. Nam hoc servitutis est, illud autem potestatis. Dicendo vero : « In nomine Domini, » istud ipsum docet, quod ipse verus sit Deus; non enim dicunt eum venire in nomine servi, sed Domini. Et insuper asserunt quod non sit adversarius Deo, sed in nomine Patris venerit, sicut et ipse Dominus inquit : « Ego veni in nomine Patris mei, alius autem veniet in nomine suo. » Porro regem Israel appellaverunt eum, fortassis sensibile quoddam regnum imaginantes : exspectabant enim ut surgeret rex major supra

A Κύριον ἐλθόντες, καὶ οὐχὶ κατὰ τοὺς λοιποὺς ἀγνώμονες καὶ λυτῶντες. « Ἦλθον γὰρ, φησὶν, οὐ διὰ τὸν Ἰησοῦν μόνον, ἀλλ' ἵνα καὶ τὸν Λάζαρον ἴδωσι. » Τῷ ὄντι γὰρ μεγίστου τοῦ θαύματος ὄντος πολλοὶ ἠδούλοντο θεαταὶ γενέσθαι τοῦ ἀναστάντος, ὡς προσδοκῶντές τι καὶ περὶ τῶν ἐν τῷ ᾄδῃ παρὰ τοῦ Λαζάρου ἀκούσεσθαι. Οἱ δὲ Φαρισαῖοι οὕτως ἀπανθρώπως εἶχον, ὥστε οὐ μόνον τὸν Ἰησοῦν θέλειν, ἀλλὰ καὶ τὸν Λάζαρον ἀποκτείνειν, διότι αἴτιος σωτηρίας πολλοῖς ἐγένετο, τῷ περὶ αὐτὸν θαύματι πρὸς τὴν πίστιν ἐπαγόμενος τοὺς ἀδολωτέρους· οὕτως ἐγκλημα παρ' αὐτοῖς ἦν καὶ τὸ καλῶς παθεῖν. Μάλιστα δὲ ἔδρακεν αὐτοὺς τὸ, τῆς ἐορτῆς ἐνισταμένης, πάντας ἐπὶ τὴν Βηθανίαν τρέχειν, καὶ ἀπροατὰς τοῦ θαύματος καὶ αὐτόπτας τοῦ ἀναστάντος γίνεσθαι. B « Τῇ ἐπαύριον ὄχλος πολὺς ὁ ἐλθὼν εἰς τὴν ἐρηθὴν, ἀκούσαντες ὅτι ἔρχεται ὁ Ἰησοῦς εἰς Ἱερουσόλυμα. ἔλαβον τὰ βάζα τῶν φοινίκων, καὶ ἐξῆλθον εἰς ὑπάντησιν αὐτοῦ, καὶ ἔκραζον· Ὡς ἀννά, εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου, βασιλεὺς τοῦ Ἰσραὴλ. » Ἀναχωρήσας μικρὸν εἰς τὴν ἐρηθὸν ὁ Κύριος διὰ τὸ κατασθέσαι τὸν θυμὸν τῶν μαιφρώνων, πάλιν παρῆρσις εἰσέρχεται, καὶ πᾶσιν ἐμφανίζεται. Ἐνεστήκει γὰρ λοιπὸν ὁ καιρὸς τοῦ πάθους, καὶ οὐκ ἔτι ἔδει αὐτὸν κρύπτεσθαι, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου σωτηρίας ἑαυτὸν δοῦναι. « Ὅρα γὰρ ἀκολουθίαν τοῦ πάθους· Ἀνέστητε τὸν Λάζαρον, θαῦμα τελευταῖον τοῦτο τηρήσας τὸ πάντων μέγιστον· ἐκ τούτου πολλοὶ συνέτρεχον καὶ ἐπίστευσον· ἐκ τοῦ πιστεῦσιν πολλοὺς, ὁ φθόνος μεζών· ἐκ δὲ τούτου ἡ ἐπιβουλὴ καὶ ὁ σταυρός. » Ακούσαντες γὰρ, φησὶν, οἱ ὄχλοι ὅτι ἔρχεται ὁ Ἰησοῦς, ὁ ὑπήντησαν αὐτῷ μετὰ δόξης, διὰ τὸ ἐπὶ τῷ Λαζάρῳ θαῦμα πάντως τιμὴν αὐτῷ ἀπονέμοντες μεζῶν, ἢ κατὰ τὴν ἀνθρώπῳ ὀφειλομένην ψιλῶ. Οὐκ ἔτι γὰρ αὐτὸν ὡς προφήτην εἶχον· ἐπεὶ ποῖον προφήτην οὕτως οἱ πατέρες αὐτῶν τετιμήκασι ποτε; « Ὅθεν καὶ ἔλεγον· Ὡς ἀννά, εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου. » Ἐκ δὲ τούτων τῶν ῥημάτων συλλογίζόμεθα, πρῶτον μὲν, ὅτι Θεὸς ἐστὶ· τὸ γὰρ, « Ὡς ἀννά, » Σῶσον δὴ, ἐρμηνεύεται, ὡς καὶ ἐν τῷ ἱεροσολιμίῳ ἐπιτακτικῶν ψαλμῶν παρὰ τῶν Ἑβραίων ἐξεληγησθὲν κεῖται· τοῦ γὰρ Ἑβραϊκοῦ, « Ὡς ἀννά, » ἔχοντος, τὸ Ἑλληνικόν, « Ὁ Κύριε, σῶσον δὴ, » ἔχει. Τὸ δὲ D σῶσαι τοῦ Θεοῦ μόνου ἐστὶ, καὶ πρὸς αὐτὸν εἰρηται τὸ, « Σῶσον ἡμᾶς, Κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν. » Καὶ πανταχόθεν ἂν συναλογοῦσά τις, ὅτι τὴν σωτηρίαν τῷ Θεῷ μόνῳ ἢ Γραφῇ ἀνατίθῃσι. Πρῶτον μὲν οὖν τοῦτο δεῖκνύουσιν οἱ τὰ τοῦ Δαυὶδ ἐπὶ Χριστοῦ λέγοντες, ὅτι Θεὸς ἐστὶν· ἔπειτα, ὅτι καὶ κυριῶς Θεός. « Ὁ ἐρχόμενος » γὰρ, φησὶ, οὐχὶ Ἀγόμενος. Τὸ μὲν γὰρ δουλικόν πως, τὸ δὲ ἐξουσιαστικόν, τὸ ἔρχεσθαι. Καὶ τῷ εἰπεῖν δὲ, « Ἐν ὀνόματι Κυρίου, » ταῦτ' οὗτο ἐμφαίνουσιν, τὸ ἀληθινὸν Θεὸν αὐτὸν εἶναι· οὐ γὰρ ἐν ὀνόματι δούλου, ἀλλὰ ἐν Κυρίῳ φασὶν αὐτὸν ἔρχεσθαι. Καὶ ἔτι παριστῶσιν ὅτι οὐκ ἐστὶν ἀνείθεος, ἀλλ' ἐν ὀνόματι τοῦ Πατρὸς ἐλθὼν, ὡς περὶ δὴ καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος φησὶν, ὅτι « Ἐγὼ ἦλθον ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Πατρὸς μου, ἄλλος δὲ

ἐλεύσεται ἐν τῷ ἰδίῳ ὀνόματι. » Καὶ βασιλέα δὲ ἄquam fert humana natura, qui liberaret, ens a Romanorum imperio.
 τοῦ Ἰσραὴλ ἀπεκάλου αὐτὸν, τάχα αἰσθητὴν βασι-
 λείαν φανταζόμενοι. Προσεδόκων γὰρ ἀναστήσεσθαι τινα βασιλέα μείζω, ἢ κατὰ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν
 μέλλοντα σώσειν αὐτοὺς ἀπὸ τῆς τῶν Ῥωμαίων ἐπικρατείας.

« Εὐρῶν δὲ ὁ Ἰησοῦς ὄναριον, ἐκάθισεν ἐπ' αὐτό·
 καθὼς ἐστὶ γεγραμμένον· Μὴ φοβοῦ, θυγάτηρ Σιών,
 ἰδοὺ ὁ βασιλεὺς σου ἔρχεται σοι καθήμενος ἐπὶ
 πῶλον ὄνου. Ταῦτα δὲ οὐκ ἔγνωσαν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ
 τὸ πρῶτον, ἀλλ' ὅτε ἐδοξάσθη ὁ Ἰησοῦς, τότε ἐμνή-
 σθησαν, ὅτι ταῦτα ἦν ἐπ' αὐτῷ γεγραμμένα, καὶ
 ταῦτα ἐποίησαν αὐτῷ. » Πῶς οἱ μὲν ἄλλοι εὐαγγε-
 λισταὶ τὸν Κύριόν φασὶ πρὸς τοὺς μαθητὰς εἰπεῖν·
 « Λύσαντες ἀγάγετέ μοι· » ὁ δὲ Ἰωάννης ἐνταῦθα
 οὐδὲν τοιοῦτόν φησιν, ἀλλ' ἀπλῶς οὕτω φησὶν·
 « Εὐρῶν ὁ Ἰησοῦς ὄναριον; » Καὶ τί τοῦτο; μὴ γὰρ
 διαφωνοῦσιν· ἀλλ' ἐκείνων εἰπόντων πλατύτερον,
 οὗτος ἐπιτομώτερον ἔφη, τὸ, « Εὐρῶν ὁ Ἰησοῦς
 ὄναριον. » Λυθὲν γὰρ παρὰ τῶν μαθητῶν, καὶ
 ἀθὲν εὔρε καὶ ἐκάθισεν ἐπ' αὐτό. Διὰ δὲ τού-
 του, καὶ προφητεῖαν μὲν ἐπλήρωσε τοῦ Ζαχαρίου
 εἰπόντος· « Μὴ φοβοῦ, θυγάτηρ Σιών, ἰδοὺ ὁ βασι-
 λεὺς σου ἔρχεται σοι καθήμενος ἐπὶ πῶλον ὄνου. »
 Ἐπειδὴ γὰρ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον οἱ ἐν Ἱερουσαλήμ
 βασιλεύοντες, ἀδικοὶ τε ἦσαν, καὶ πλεονέκται, φησὶν
 ὁ προφήτης· « Μὴ φόβου, Σιών· » ὁ γὰρ προφητευσ-
 μένος σοι παρ' ἐμοῦ βασιλεὺς, οὐ τοιοῦτος, ἀλλὰ
 πρῶτος καὶ μετρίοφρων, καὶ οὐδὲν ἀλαζονικὸν ἐνδει-
 κνύμενος· καὶ δεικνύεται ἀπὸ τοῦ ὄνου ἐπικαθήμε-
 νος ἔλθειν. Οὐ γὰρ στρατόπεδον ἐπισυρόμενος εἰσῆλ-
 θεν, ἀλλ' ὄνῳ ἐποχούμενος. Ἦν δὲ καὶ τοῦ μέλλον-
 τος σύμβολον τὴ ἐπικαθίσει αὐτὸν ὄνῳ. Ἀκάθαρτον
 μὲν γὰρ τοῦτο ζῶον παρὰ τῷ νόμῳ, σύμβολον δὲ
 τοῦ ἀκαθάρτου τοῦ τοῦ ἐθνῶν λαοῦ, ᾧ ἐπικαθίεται
 ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ὑποτάττων τὸν ἀνυπό-
 τακτον καὶ ἀπειθευτὸν τοῦτον ὡς πῦλον, φημί, τὸν
 νέον λαόν, ὃν καὶ ἀνάγει ἐπὶ τὴν ἀληθινὴν Ἱερου-
 σαλήμ, ὑποχείριον αὐτῷ καὶ ὑποκλινῆ γενόμενον.
 Ἢ γὰρ οὐχὶ τοὺς ἐξ ἐθνῶν συνήγαγεν ἐπὶ τὸν οὐρα-
 νὸν ὁ Κύριος, λαὸν αὐτοῦ γενομένους, καὶ ὑπακού-
 σαντας τῷ κηρύγματι; Ἐμήνουν δὲ καὶ οἱ φοίνικες,
 τάχα μὲν καὶ τὸ νικητὴν αὐτὸν γενέσθαι τοῦ θανά-
 του ἀναστήσαντα τὸν Ἀδάμαν· ὁ γὰρ φοίνιξ ἐν τοῖς
 ἀγῶσι τοῖς νικηταῖς ἐδίδοτο. Τάχα δὲ ἐδήλου καὶ τὸ οὐ-
 ράνιον εἶναι τὸν εὐφημούμενον, καὶ ὑψίθεν ἤκοντα.
 Μόνος γὰρ τῶν ἄλλων δένδρων ἀνατείνει μὲν εἰς αὐτὸν
 τὸν οὐρανὸν, ὡς εἰπεῖν, ἐν ὕψει δὲ κομᾶ, θαλλοὺς φέρων
 ἐπὶ τῆς κόμης λευκοῦς· ἐν δὲ τῷ στελέχει καὶ τοῖς
 μέσοις ἄχρι τῆς κορυφῆς, τραχὺς ἐστὶ καὶ δυσανό-
 δευτος, τοὺς ἐπὶ τῶν κλάδων σκόλοπα· προβαλλόμε-
 νος. Οὕτως οὖν καὶ ὁ πρὸς τὴν τοῦ Υἱοῦ καὶ Λόγου
 τοῦ Θεοῦ γνῶσιν ἐλαύνων, τραχείαν μὲν αὐτὴν
 εὐρήσει καὶ ἀνάντη, διὰ τῶν κόπων ὁδεύων τῆς
 ἀρετῆς· πρὸς δὲ τὸ ὕψος τῆς γνώσεως ἀφικόμενος,
 ἐντεύξεσθαι τῷ λαμπροτάτῳ τῆς θεογνωσίας φωτὶ,
 καὶ τῇ ἀποκαλύψει τῶν ἀπορρήτων, καθάπερ τοῖς
 τοῦ φοίνικος λευκοτάτοις θαλλοῖς. Σὺ δὲ μοι θαύμα-
 ζες τὸν εὐαγγελιστὴν, πῶς οὐκ ἐπαισχύνεται, ἀλλ'

VERS. 14-16. « Nactus autem Jesus asellam, sedit
 super eam : sicut scriptum est : Noli timere, filia
 Sion, ecce rex tuus venit sedens super pullum asinae.
 Hæc autem non cognoverunt discipuli ejus primum :
 sed quando glorificatus est Jesus, tunc recordati
 sunt quod hæc essent scripta de eo, et quod hæc
 fecissent ei. » Quomodo alii quidem evangelistæ
 Dominam dicunt ad discipulos dixisse : « Solvite, et
 adducite mihi; » Joannes autem nihil tale dicit,
 sed tantum, inquit : « Nactus Jesus asellam? » Et
 quid hoc? Non enim inter se dissident; sed
 673 quod illi dixerunt fusius, hic quodam compendio
 dixit : « Nactus Jesus asellam. » Solutam enim
 a discipulis et adductam invenit, et sedit super eam,
 et propterea etiam prophetiam implevit Zachariæ,
 qui dixit : « Ne timeas, filia Sion, ecce rex tuus
 venit tibi sedens super pullum asinae⁴¹. » Quia enim
 ut plurimum reges Jerusalem injusti et avari fuerunt,
 dicit propheta : « Ne timeas, Sion. » Nam rex de quo
 prædico tibi, non talis est, sed mitis et modestus,
 et nullam præ se ferens arrogantiam : idque ostendit
 ex eo quod insidens asino veniat. Non enim
 exercitum post se trahens ingressus est, sed asino
 vectus. Erat et futuri symbolum quod ipse selerit
 super asina. Immundum enim animal hoc in lege.
 symbolum erat immundi gentilium populi, super
 quo insedit Dei Verbum Jesus, subjiciens indomi-
 tum et ineruditum illum quasi pullum, novum dico
 populum, et adduxit in Jerusalem veram, cum factus
 esset subditus ei. Annon et eos qui ex gentibus,
 congregavit in cœlum Dominus, factos sibi in po-
 pulum, et obedientes ejus prædicationi? Declara-
 bant autem et palmæ, fortasse quidem quod et vic-
 tor fuerit mortis, resuscitato Lazaro. Palma enim in
 certaminibus datur victoribus. Fortassis autem
 significabant eum qui laudabatur, cœlestem esse, et
 e summis venisse. Sola enim aliarum arborum erigit
 se in ipsum cœlum, ut sic dicam, in summitate au-
 tem folia habet, alba germina in folio ferens; porro
 in trunco et mellis usque ad fastigium aspera est,
 et vix ascensibilis : in ramis autem virgas erectas
 promittens. Ita et qui ad cognitionem Verbi et
 Filii Dei properat, asperam quidem illam inveniet,
 ambulans per labores virtutis. Veniens autem ad
 summitatem scientiæ, assequetur fulgidissimum lu-
 men cognitionis diviniæ, et revelationem invisibilium
 et ineffabilium, quasi candidissima palmarum ger-
 mina. Cæterum admirare hic evangelistam quomodo
 non erubescat, sed evulget primum apostolorum
 ignorantiam. « Hæc enim, inquit, non cognoverunt
 discipuli ejus primum, sed quando Jesus glorificatus
 est. » Gloriam autem dicit ascensionem post crucem
 et passionem. Tunc enim cognoverunt in adventu

⁴¹ Zachar. ix, 9.

Spiritus, « quod de illo essent scripta. » Nam fortassis sciverunt quod fuerint scripta : quod autem de Jesu, ignoraverunt : idque utiliter, alioqui scandalizati fuissent cum crucifigeretur, siquidem rex a Scriptura annuntiatus fuisset talia passus.

τως παρουσία, « ὅτι ἐπ' αὐτῷ ἦσαν γεγραμμένα. » Ὅτι μὲν γὰρ ἐγγράπτο, τυχὸν ἤδεσαν· ὅτι δὲ ἐπὶ τοῦ Ἰησοῦ, τοῦτο αὐτοὺς ἐλάνθανε συμφερόντως· ἡ γὰρ ἂν ἐσκανδαλίσθησαν ἐπ' αὐτῷ σταυρουμένῳ, εἰ γε βασιλεὺς παρὰ τῆς Γραφῆς ἀναγορευόμενος, τοιαῦτα πάσχει.

Vers. 17-19. « Testabatur igitur turba quæ erāt cum eo quando Lazarum vocavit de monumento, et suscitavit eum a mortuis. Propterea et obviam venit ei turba, quod audierant eum edidisse hoc signum. Pharisei ergo dixerunt inter se : Videtis quod nihil proficitis? ecce mundus post eum abiit. » Turba, inquit, quæ viderat miraculum de Lazaro, testis erat et annuntiatrice potentie ipsius : ideo et occurrerunt ei cum gloria hi qui audierant hoc factum signum, scilicet credentes. Neque enim nisi credidissent, ita repente fuissent conversi. Pharisei autem dicentes : « Videtis quod non proficitis quidquam, » non ex malitia hæc loquuntur, non enim fuerunt ex his qui mortem meditati erant Jesu, sed benevoli quidem esse videntur, nondum libere loqui audentes, eo quod non audebant manifeste resistere his qui contra Dominum sæviebant, et per occasionem tentant reprimere illos, fere talia dicentes : Quæ vestra utilitas ex multis contra hominem hunc insidiis? Quantum enim insidiamini, tantum hic crescit, et augetur gloria ejus. « Nam mundus, » hoc est omnis multitudo, « post eum vadit; » atque ita quia nihil efficitis, cessate ab insidiis, ut ne frustra injusitiam patretis.]

Vers. 20-25. « Erant autem quidam Græci ex his qui ascenderant ut adorarent in festo. Ili ergo accesserunt ad Philippum, qui erat a Bethsaida Galilææ, et rogabant eum, dicentes : Domine, volumus Jesum videre. Venit Philippus, et dicit Andreæ, Andreas rursus et Philippus dicunt Jesu. Jesus autem respondit eis dicens : Venit hora ut glorificetur Filius hominis. Amen, amen dico vobis, nisi granum frumenti dejectum in terram mortuum fuerit, ipsum solum manet : si vero mortuum fuerit, multum fructum affert. » Propter pulchritudinem templi, et ea quæ de Judæis dicebantur admiranda, multi etiam Græcorum ascenderunt adoraturi. Parum autem aberat quin hi proselyti fierent, hoc est ad Judaismum accederent. Igitur fama communicata de Jesu, accedunt ad Philippum, et rogaverunt eum ut viderent Jesum, hoc est petiverunt. At ille (scd vide modestiam, et bonum ordinem) « Andreæ dicit, » tanquam ei qui ante se erat : et ille non arrogat sibi suggestionem, neque auctoritatem usurpat, sed simul accipit et Philippum, et ita fidenter Domino referunt. Tantis ordo, amorque mutus inter eos erat. Quid igitur Dominus? Cum discipulis interdixisset ne in viam gentium abirent, videretque gentes se jam accedere (Græci

ἐκπομπεύει τὴν προτέραν ἄγνοιαν τῶν ἀποστόλων. « Ταῦτα γὰρ, φησὶν, οὐκ ἔγνωσαν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ τὸ πρότερον, ἀλλ' ὅτε Ἰησοῦς ἐδοξάσθη. » Δόξαν δὲ λέγει τὴν μετὰ τὸν σταυρὸν καὶ τὸ πάθος ἀνάληψιν. Τότε δὴ τότε ἔγνωσαν τῆ τοῦ Πνεύματος πάντων.

« Ἐμαρτύρει οὖν ὁ ὄχλος ὁ ὄν μετ' αὐτοῦ, ὅτε τὸν Λάζαρον ἐφώνησεν ἐκ τοῦ μνημείου, καὶ ἤγειρεν αὐτὸν ἐκ νεκρῶν. Διὰ τοῦτο καὶ ὑπήντησεν αὐτῷ ὁ ὄχλος, ὅτι ἤκουσε τοῦτο αὐτὸν πεποιθέναι τὸ σημεῖον. Οἱ οὖν Φαρισαῖοι εἶπον πρὸς ἑαυτούς· Θεωρεῖτε, ὅτι οὐκ ὠφελεῖτε οὐδέν; Ἴδε ὁ κόσμος ἀπῆλθεν ὀπίσω αὐτοῦ. » Ὁ ὄχλος, φησὶν, ὁ ἐπὶ τῷ Λαζάρῳ τὸ θαῦμα ἰδὼν, μάρτυς ἦν, καὶ κήρυξ τῆς τούτου δυνάμεως· διὸ καὶ ὑπήντησεν αὐτῷ μετὰ δόξης οἱ ἀκούσαντες τοῦτο γενέσθαι τὸ σημεῖον, δηλονότι πιστεύσαντες. Οὐ γὰρ ἂν, εἰ μὴ ἐπίστευσαν, οὕτως ἄθροον μετετέθησαν. Οἱ δὲ Φαρισαῖοι οἱ λέγοντες, ὅτι « Θεωρεῖτε, ὅτι οὐκ ὠφελεῖτε οὐδέν, » οὐκ ἀπὸ πονηρίας ταῦτα φθέγγονται· οὐ γὰρ ἐκ τῶν κατὰ τοῦ Σωτῆρος μελετώντων ἦσαν, ἀλλ' εὐγνώμονες μὲν εἰκόασιν εἶναι, ἀπαβήρσιστοι δὲ· διὸ μὴ τολμῶντες φανερώς ἀντιστῆναι τοῖς κατὰ τοῦ Κυρίου λυτῶσιν, ἀπὸ τῆς ἐκθάσεως τοῦ πράγματός περῶνται ἀναστῆλιν αὐτούς, μονονοχί τοιαῦτα λέγοντες· Ποία ὑμῖν ὠφέλεια ἀπὸ τῶν πολλῶν τῶν κατὰ τοῦ ἀνθρώπου τούτου ἐπιβουλῶν; Ὅσον ἂν ἐπιβουλεύητε, τοσοῦτον οὗτος ἀβξεται, καὶ ἐπιδίδωσιν ἡ δόξα αὐτοῦ. « Ὁ κόσμος » γὰρ, ἦτοι τὸ πᾶν πλῆθος, « ὀπίσω αὐτοῦ ἀπῆλθεν. » Ὅστε ἐπεὶ οὐδὲν ἀνύετε, παύσασθε τῶν ἐπιβουλῶν, ἵνα μὴ ἀνομῆτε διακενήσῃς.

« Ἦσαν δὲ τινες Ἕλληνες ἐκ τῶν ἀναβαινόντων, ἵνα προσκυνήσωσιν ἐν τῇ ἑορτῇ. Οὗτοι προσήλθον Φιλίππῳ τῷ ἀπὸ Βηθσαϊδᾶ τῆς Γαλιλαίας, καὶ ἠρώτησαν αὐτὸν, λέγοντες· Κύριε, θέλομεν τὸν Ἰησοῦν ἰδεῖν. Ἐρχεται Φίλιππος καὶ λέγει τῷ Ἀνδρέᾳ· καὶ πάλιν Ἀνδρέας καὶ Φίλιππος λέγουσι τῷ Ἰησοῦ. Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἀπεκρίνατο αὐτοῖς, λέγων· Ἐλήλυθεν ἡ ὥρα, ἵνα δοξασθῇ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου. Ἀμὴν, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἐὰν μὴ ὁ κόκκος τοῦ σίτου πεσῶν εἰς τὴν γῆν ἀποθάνῃ, αὐτὸς μόνος μένει· ἐὰν δὲ ἀποθάνῃ, πολλὸν καρπὸν φέρει. » Διὰ τὸ τοῦ ναοῦ κάλλος, καὶ τὰ λεγόμενα παρὰ Ἰουδαίους θαυμαστά, πολλοὶ καὶ τῶν Ἑλλήνων ἀνῆσαν προσκυνήσοντες. Οὗτοι δὲ ἐγγὺς ἦσαν τοῦ καὶ προσήλυτοι γενέσθαι, ἦτοι τῷ Ἰουδαϊσμῷ προσελθεῖν. Τῆς οὖν περὶ τοῦ Ἰησοῦ φήμης διαδοθείσης, « προσέλασι τῷ Φιλίππῳ, καὶ ἠρώτησαν αὐτὸν » ὥστε τὸν Ἰησοῦν ἰδεῖν, τουτέστιν, ἠτήσαντο. Ὁ δὲ (ἀλλ' ὅρα μετριοφροσύνην καὶ εὐταξίαν) « τῷ Ἀνδρέᾳ λέγει, » ὡς πρὸ αὐτοῦ ὄντι. Κάκεινος οὐκ ἀρπίζει τὴν ὑπόμνησιν, οὐδὲ ἀθθενεῖ, ἀλλὰ συμπαραλαβὼν καὶ Φίλιππον, οὕτω θαρρεί τὴν ὑπόμνησιν· τοσαύτη εὐτοξία καὶ φιλαλληλία αὐτοῖς ἐνεπολιτεῦστο. Τί τοίνυν ὁ Κύριος; Ἐπειδὴ τοῖς μαθηταῖ; παρήγγειλεν εἰς ὁδὸν ἐθνῶν μὴ ἀπελθεῖν, ἑώρα δὲ ἤδη τὰ

Ἔθνη αὐτῷ προσιόντα (οἱ γὰρ Ἕλληνες οἱ θέλοντες αὐτὸν ἰδεῖν, ἔθνηκοι πάντως ἦσαν), τοὺς δὲ Ἰουδαίους ᾗδε αὐτῷ ἐπιβουλεύοντα· Καίρως, φησὶν, λοιπὸν ἐπὶ τὸ πάθος ἐλθεῖν. « Ἐλθὺθεν γὰρ ἡ ὥρα » τοῦ σταυρωθῆναι, « ἵνα δοξασθῇ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου. » Ἐγὼ γὰρ ὄφελος τὰ μὲν ἔθνη προσιόντα ἡμῖν μὴ προσδέχεσθαι, τοῖς δὲ Ἰουδαίοις μισοῦσι καὶ διώκουσι προστρέχειν; Ἐπεὶ τοίνυν οἱ ἐξ ἔθνῶν προστρέγουσιν ἡμῖν, νῦν λοιπὸν ἡ ὥρα τοῦ σταυρωθῆναι. Οὐκοῦν συγχωρήσω τοῖς Ἰουδαίοις πέρασ ἐπαγαγεῖν τὰς βουλευμασιν αὐτῶν, καὶ ἐνδώσω αὐτοῖς, ὥστε σταυρωσάμει, ἵνα δὴ ἀπραράσιστοι ὦσιν εἰς τὸ μετέπειτα, εὐλόγως ἑμοῦ ἀφέντος αὐτοὺς ὡς σταυρωτάς ἑμοῦ καὶ φονεῖς, καὶ τοῖς ἔθνεσι προσχωρήσαντος τοῖς ἤδη ἀρξαμένοις προσιέναι τῇ ἐμῇ διδασχῇ. Λίαν γὰρ ἄδικον τοῖς μὲν ἔθνεσι διψῶσι τοῦ λόγου καὶ τῆς σιωτήρας, μηδὲν διδόναι, τοῖς δὲ ἀποπτύουσι τὰ διδόμενα Ἰουδαίοις καὶ ἐπιβουλεύουσι τῷ εὐεργετῇ προσλιπαρεῖν. Εἶτα ἵνα μὴ σκανδαλισθῶσιν οἱ μαθηταί, ὅτι ὅτε καὶ τὰ ἔθνη προσιέναι ἤρξαντο, τότε καὶ ἀποθνήσκει, φησὶν, ὡς Αὐτὸ τοῦτο μᾶλλον τὸ ἀποθανεῖν ἐμὲ, αὐξήσει τὴν τῶν ἔθνῶν πίστιν. Ὡσπερ γὰρ « ὁ κόκκος τοῦ σίτου ὅταν σπαρεῖς ἀποθάνῃ, τριπλαῖα πολλὴν καρπὸν φέρει. » οὕτω δὴ καὶ ὁ ἐμὸς θάνατος πολλὴν τὴν ἐν τῇ πίστει τῶν ἔθνῶν καρπὸν ἐνέγκοι. Ὡστε μηδεὶς σκανδαλιζέσθω, ὡς τῆς τῶν ἔθνῶν προσαγωγῆς διὰ τοῦ θανάτου μὴ κολωδομένης· ἀλλὰ τῷ τοῦ κόκκου ὑποδείγματι πειθέσθω, τὴν ἐν τῷ θανάτῳ μου πτώσιν, αὐξήσει τῶν πιστευόντων γενήσονται. Εἰ γὰρ ἐν τῷ κόκκῳ τοῦτο γίνεται, πολλῷ μᾶλλον ἐν ἐμοί. Ἀποθανῶν γὰρ καὶ ἀναστὰς, μᾶλλον δεῖξω τὴν ἐμὴν δύναμιν διὰ τοῦ ἀναστῆναι, καὶ πάντες ὡς Θεῷ μοι πιστεύουσιν.

« Ὁ φιλῶν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, ἀπολέσει αὐτήν· καὶ ὁ μισῶν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, εἰς ζωὴν αἰώνιον φυλάξει αὐτήν. Ἐὰν ἐμοὶ διακονῇ τις, ἐμοὶ ἀκολουθήτω· καὶ ὅπου εἰμὶ ἐγὼ, ἐκεῖ καὶ ὁ διάκονος ὁ ἐμὸς ἔσται. Καὶ ἐὰν τις ἐμοὶ διακονῇ, τεμήσει αὐτὸν ὁ Πατήρ. » Ἐπειδὴ ἐγγύς ἦν τοῦ πάθους ὁ Κύριος, ᾗδε δὲ τοὺς μαθητάς κατηφείας πλήρεις ἐσομένους, διὰ τοῦτο φησὶν, ὅτι Τοσοῦτον οὐ δεῖ ὑμᾶς ἐπὶ τῷ ἐμῷ θανάτῳ κατηφιᾶν, ὥστε ἐὰν καὶ ὑμεῖς αὐτοὶ μὴ ἀποθάνητε, οὐδ' ὑμῖν ἔσται κέρδος, ἀλλὰ καὶ πᾶς ἄνθρωπος ἀπλῶς, ὃς τὴν παροῦσαν ζωὴν ἀγαπᾷ, καὶ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ φιλεῖ, τουτέστι, τὰς ἐπιθυμίας αὐτῆς τὰς ἀτόπους ποιεῖ, καὶ παρὰ τὸ δέον χαρίζεται αὐτῇ, καὶ μὴ καταφρονεῖ θανάτου, ἀπόλλυσι ταύτην. « Ὁ δὲ μισῶν αὐτήν, τουτέστιν, ὁ μὴ ὑπεικων αὐτῇ, μηδὲ ὑποκλινόμενος, φυλάξει αὐτήν εἰς ζωὴν αἰώνιον. » Θέλω δὲ ἐνδείξασθαι τὴν ἐπιτεταμένην ἀποστροφὴν, ἣν δεῖ ποιεῖσθαι πρὸς τὰς ἐπιθυμίας τῆς ψυχῆς, εἶπε τὸ, « Ὁ μισῶν. » Καὶ γὰρ τῶν μισουμένων οὔτε ὄψιν ἰδεῖν, οὔτε φωνὴν ἀκοῦσαι ὑπομένομεν. Οὕτως οὖν δεῖ διακεῖσθαι πρὸς τὰς ἀλόγους τῆς ψυχῆς ὀρέξεις, τέλειον μῖσος μισοῦντας αὐτάς. Τῷ δὲ εἰπεῖν, ὅτι « Ὁ μισῶν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, ἐμφαίνει τὸ πρόσκαιρον τοῦ πράγματος. Ἐπεὶ γὰρ φονικὸν ἰδόναι καὶ ἀπηνῆς τὸ παράγγελμα, παρμυ-

A enim qui volebant eum videre, omnino gentiles, erant; Judæos autem sciebat sibi insidiari), Tempus, inquit, nunc est accedendi ad passionem. « Venit enim, inquit, hora » crucis, « ut glorificetur Filius hominis. » Nam quid opus est gentes quæ nos accedunt, non suscipere, et accedere ad Judæos, qui occurrunt et persequuntur? Igitur quia ex gentibus veniunt ad nos, nunc est tempus ut crucifigat. Igitur permittam Judæis ut insidiandi finem faciant, et permittam eis ut crucifigant me, ut certe nullam habeant excusationem **675** posthac, cum juste reliquero eos ut crucifixores et interfectores meos, et contulero me ad gentes, quæ nunc venire incœperunt ad doctrinam meam. Nam valde injustum est nihil dari gentibus, quæ verbum ac salutem sitiunt: Judæis autem qui respuunt sibi data, et insidiantur benefactori, luxum suppeditare. Insuper ne scandalizentur discipuli quod quando et gentes accedere incœperunt, tunc moriatur, dicit quod suum mori fidem gentium magis aucturum sit. Nam « sicut granum frumenti cum seminaveris, moritur, et tunc multum fructum affert, » utique et mea mors magnum fructum in fide gentium apportat: et ita nullus scandalizetur, quod adductio gentium per mortem meam non prohibeatur, sed ab exemplo eorum qui crediderint, allaturum. Nam si hoc in grano fit, multo magis in me. Cum enim mortuus fuero, et resurrexero, multo magis ostendam virtutem meam, et cum resurrexero, omnes credent mihi ut Deo.

VERS. 25, 26. « Qui amat animam suam, perdet eam: et qui odit animam suam in hoc mundo, in vitam æternam custodiet eam. Si quis mihi ministrat, me sequatur: et ubi sum ego, illic et minister meus erit. Si quis mihi ministraverit, colonestabit eum Pater. » Quoniam prope erat passionem Dominus, et sciebat discipulos mœrore plenos fore: ideo dicit quod Usque adeo non oportet vos in mea morte mœrore, ut etiam vos quoque nisi moriamini, nullum lucrum habebitis. Et in summa, omnis homo qui præsentem vitam diligit, et « animam suam amat, » hoc est sua desideria absurda facit, et permittit ei quod non oportet, nec contemnit mortem, « perdit eam: » qui autem odit illam, hoc est qui non concedit ei, neque ab illa flectitur, « custodiet illam in vitam æternam. » Volens autem ostendere magnam aversionem quæ habenda est erga concupiscentias animæ, dixit, « Qui odit. » Etenim non sustinemus ut videamus faciem vel audiamus vocem eorum qui odio habentur. Igitur oportet ita esse affectos in absurdos animæ appetitus, ut extremo odio illos habeamus. Quod autem dicit, « Qui odio habet animam suam in hoc mundo, » declarat temporalem rem esse. Nam quia videtur crudele præceptum et grave, mitigat illud per hoc quod adjicit, « in mundo hoc. » Non enim, inquit,

in immensum tempus jubeo haberi odio animam, sed in hoc transitorio mundo aversari eam quæ tibi tam absurda imperat. Subdit autem et lucrum, dicens, « In æternam vitam custodiet eam. » Olio quidem habes ad tempus, in sæcula autem servas viventem divinam vitam. Cum autem adhortatur eos magis ad contemptum præsentis vitæ, et contra mortem animat, dicit, **676** « Qui mihi ministrat, me sequatur : » ita promptus sit ad mortem, ut ego. Imitationem autem hic per opera dicit. Deinde et consolatio sequitur, « Ubi ego sum, et minister meus erit. » Ubi autem Christus? In cælis: et ita qui per mortem eum sequitur, et non adhæserit huic mundo, illic erit in cælis. Opponuntur enim inter se sursum et deorsum. Qui diligit infra esse, sursum non erit; qui autem fugit quæ infra sunt et mundum, sursum et in cælis erit. « Nam si quis mihi ministraverit, inquit, honorabit eum Pater. » Non dixit, Ego honorabo eum, sed « Pater : » commendans per hoc quod verus Filius sit. Pater enim honore prosequetur talem, ut ministrum veri Filii. Præterea per hoc docet quod non sit contrarius Deo. Deus enim et Pater non cohonestaret ministrantem ei qui sibi contrarius sit. Igitur, ne amemus animam nostram, ut servemus a periculis pro veritate, ut nolimus affligi pro bono; sed si quidem ministri Christi sumus, exponamus eam periculis pro veritate, et erimus omnino ubi nunc est Christus. Non de divinis loquor dignitatibus, nam ille natura est Deus, sed in quibus humana natura ornari potest, ut ille Deus natura sit, nos tui gratia et adoptione.

τοὺς θεοπρεπέσι λέγω ἀξιώμασιν (ἐκεῖνος γὰρ φύσει θεός, οἷον ἐκεῖνος θεός φύσει, ἡμεῖς δὲ φύσει ἀνθρώποι). **Vers. 27, 28.** « Nunc anima mea turbata est. Et quid dicam? Pater, serva me ex hac hora, sed propterea veni in horam hanc. Pater, illustra nomen tuum. Venit ergo vox de cælo : Et illustravi, et rursus illustrabo. » Quid est quod dicit? Videtur enim sibi ipsi contraria loqui. Nam qui superius videtur admonere ut exerceamur et parati simus ad mortem, et odio habeamus animam, hic nunc turbatur, inquit, moriturus : quod non est exhortantis ad mortem, sed avertentis. At si recte consideraveris, invenies quod turbari ipsum, adhortatio sit ad contemptum mortis. Ut enim nequis possit dicere quod ipse extra humanas passiones constitutus, facile de morte philosophetur, et ipse extra pericula alios admoneat : ostendit quod et ipse ab humanis proprietatibus tentatus sit, et nostræ naturæ fuerit particeps, quamvis absque peccato. Idcirco quamvis mœreat et turbetur ut homo, qui natura vitæ amans est, non tamen mortem devitat n̄pote quæ esset pro mundi salute. « Propterea enim, inquit, veni in hanc horam, » ut pro omnibus mortem suscipiam. Docet autem per hæc nos, ut nos, etiam si turbemur et mœreamus, non fugiamus pro veritate mortem : quia et ego, inquit, cum turber (homo enim vere sum, et permitto naturæ

θεῖται τοῦτο διὰ τοῦ προσθεῖναι, « Ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ. » Μὴ γὰρ, φησὶν, εἰς ἀπέραντον χρόνον κελεύω μισεῖν τὴν ψυχὴν· ἐν τῷ παροδικῷ τούτῳ κόσμῳ ἀποστράφηθι ταύτην, ἐπιτάσσουσάν σοι τὰ ἄτοπα. Ἐπάγει δὲ τὸ κέρδος· « Εἰς ζωὴν αἰώνιον, φησὶ, φυλάξει αὐτήν. » Μισεῖς μὲν πρόσκαιρον, εἰς αἰῶνας δὲ τηρεῖς ζῶσαν τὴν θείαν ζωὴν. Προτρεπόμενος δὲ αὐτοὺς πλεον ἐπὶ τὴν τοῦ παρόντος βίον καταφρόνησιν, καὶ κατὰ τοῦ θανάτου θαρβύλων, φησὶν· « Ὁ ἐμοὶ διακονῶν, ἐμὸ ἀκολουθεῖται· οὕτως ἔτοιμος ἔστω πρὸς τὸ θάνατον, ὡς ἐγώ. Ἀκολουθήσῃ γὰρ τὴν διὰ τῶν ἔργων ἐνταῦθα λέγει. Εἶτα καὶ ἡ παραμυθία· « Ὅπου εἰμι ἐγώ, καὶ ὁ διάκονος ὁ ἐμὸς ἔσται. » Ποῦ δὲ ὁ Χριστός; Ἐν οὐρανοῖς. Ὡστε ὁ διὰ τοῦ θανάτου αὐτῷ ἀκολουθῶν, καὶ μὴ τῷ κόσμῳ τούτῳ προσηλωθεὶς, ἐκεῖ ἔσται ἐν οὐρανοῖς. Ἀντίκειται γὰρ ἀλλήλοις τὸ ἄνω καὶ τὸ κάτω. Ὁ ἀγαπῶν κάτω εἶναι, ἄνω οὐκ ἔσται· ὁ δὲ φεύγων τὰ κάτω καὶ τὸν κόσμον, ἄνω καὶ ἐν οὐρανοῖς ἔσται. « Ἐάν τις γὰρ ἕμολ διακονῆ, φησὶ, τιμήσει αὐτὸν ὁ Πατήρ μου. » Οὐκ εἶπεν, ὅτι Τιμήσω ἐγώ αὐτὸν, ἀλλ', « ὁ Πατήρ, » τὸ γνήσιον παριστῶν διὰ τοῦτου· ὡς γὰρ γνησίου Υἱοῦ διακονον τιμῆς ἀξιώσει ὁ ἀληθινὸς Πατήρ· ἅμα δὲ καὶ τὸ μὴ εἶναι ἀντίθεος διὰ τοῦτου δεικνυσὶν· οὐκ ἂν γὰρ ὁ θεὸς καὶ Πατήρ ἐτίμα τοῦτον ἀντικείμενον αὐτῷ ὄντα διάκονον. Καὶ μὴ τοῖνον φιλήσωμεν τὴν ψυχὴν ἡμῶν ἐν τῷ ταύτην ἐκ τῶν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας κινδύνων συντηρεῖν, καὶ μὴ θέλειν κακοπαθεῖν ὑπὲρ τοῦ καλοῦ· ἀλλ' εἴπερ διάκονοι Χριστοῦ ἐσμεν, ἐκδῶμεν ταύτην τοῖς ὑπὲρ τῆς ἀληθείας κινδύνοις, καὶ ἐσόμεθα πάντως ἐν οἷς ἐσσι νῦν ὁ Χριστὸς, οὐ θεός, ἀλλ' ἐν οἷς ἐνδέχεται τὴν ἀνθρωπίνην διαπρέθει θεοῦ θέσει καὶ χάριτι.

« Nūn ἡ ψυχὴ μου τετάραται. Καὶ τί εἶπω; Πάτερ, σῶσόν με ἐκ τῆς ὥρας ταύτης; ἀλλὰ διὰ τοῦτο ἦλθον εἰς τὴν ὥραν ταύτην. Πάτερ, δόξασόν σου τὸ ἔνομα. Ἦλθεν οὖν φωνὴ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ· Καὶ ἐδόξασα, καὶ πάλιν δοξάσω. » Τί ἐστὶ τοῦτο ὃ λέγει; Δοκεῖ γὰρ ἐναντιοφρονεῖν αὐτὸς ἑαυτῷ. Ὁ γὰρ ἀνωτέρω πρὸς θάνατον δοκῶν ἐπαλείφειν, καὶ μισεῖν τὴν ψυχὴν προτρεπόμενος, οὕτως νῦν ταράττεται, φησὶ, μέλλων ἀποθανεῖν· ὃ οὐ προτρεπόμενος ἐστὶν εἰς θάνατον, ἀλλ' ἀποτρεπόμενος. Ἄλλ' εἰ καλῶς σκοπήσεις, εὐρήσεις, ὅτι καὶ τὸ ταράττεσθαι αὐτὸν προτροπὴ ἐστὶν εἰς τὸ θανάτου καταφρονεῖν. Ἴνα γὰρ μὴ ἔχη τις λέγειν, ὅτι αὐτὸς ἔξω τῶν ἀνθρωπίνων παθῶν ὢν, εὐκόλως περὶ θανάτου φιλοσοφεῖ, καὶ ὡς ἐκτὸς κινδύνων ἄλλοις παραινεῖ, δεικνυσὶν ὅτι καὶ αὐτὸς τῶν ἀνθρωπίνων ιδιωμάτων πεπειραται, καὶ τῆς ἡμετέρας μετέσχε φύσεως, εἰ καὶ χωρὶς ἁμαρτίας. Διὸ καίτοι ἀθυμῶν καὶ ταραττόμενος ὡς ἀνθρώπος διὰ τὸ φύσει φιλόζωνος, ὅμως οὐ παραιτεῖται τὸν θάνατον, ὡς ἐπὶ σωτηρίᾳ τοῦ κόσμου ὄντα. « Διὰ γὰρ τοῦτου, φησὶν, ἦλθον εἰς τὴν ὥραν ταύτην, » ἵνα τὸν ὑπὲρ πάντων ἀναδέξωμαι θάνατον. Διδάσκει δὲ φανερώς διὰ τοῦτου ἡμᾶς, ἵνα μὴ δὲ ἡμεῖς κἂν ταραττώμεθα, κἂν ἀσημονώμεν, τὸν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας φεύγωμεν θάνατον.

Ἐπεὶ καὶ γὰρ, φησί, ταράττομαι (ἄνθρωπος γὰρ τῷ
 δυσι εἰμι, καὶ συγχωρῶ τὴν φύσιν τὰ ἑαυτῆς ἐπι-
 δεῖκνυσθαι) ὅμως οὐ λέγω πρὸς τὸν Πατέρα, ἵνα
 με σώσῃ ἐκ τῆς ὥρας ταύτης· ἀλλὰ τί λέγω;
 « Πάτερ, δόξα σὸν τοῦ ὄνομα· » τουτέστι, Τὸν
 σταυρὸν, καὶ τὸν ὑπὲρ τῆς τῶν πάντων σωτηρίας
 κίνδυνον, εὐδόκησόν με ἀναδέξασθαι. Ὅρα δὲ ὅτι
 δόξαν Θεοῦ ὠνόμασε, τὸ ὑπὲρ τῆς ἀληθείας ἀποθα-
 νεῖν· διὸ καὶ ὁ Πατήρ, « Καὶ ἐδόξασα, φησί, καὶ
 πάλιν δοξάσω. » Τοῖς τε γὰρ πρὸ τοῦ σταυροῦ
 θαύμασιν, ἃ ἐν τῷ ἐμῷ ὀνόματι ἐτέλεις, ἐδόξασα,
 καὶ πάλιν ἐν αὐτῷ τῷ σταυρῷ διὰ σοῦ θαύματα
 ποιήσας, ἐδοξάσω, καὶ μετὰ τὴν ταφὴν ἀναστή-
 σασ σε, καὶ τὸ Πνεῦμα πέμψας, ἔτι ἐνδοξότερον καὶ
 τὸ ἐμὸν ὄνομα καὶ σὲ καταστήσω. Τινὲς δὲ τὸ, « Νῦν
 ἡ ψυχὴ μου τετάρκασται, » οὐχ ὡς τοῦ Ἰησοῦ τὸν
 θάνατον φοβουμένου κατὰ τὸ ἀνθρώπινον λέγεσθαι
 ἐνόησαν, ἀλλὰ προορῶν, φασί, τὴν ἐκπτώσιν τῆς
 παραπικραινοῦσης τῶν Ἰουδαίων γενεᾶς, καὶ ὑπερ-
 αἰγῶν αὐτῶν, καὶ φειδόμενος, καὶ κηδόμενος, τα-
 ράττεται δι' ἐκείνους, καὶ λύπη βάλλεται ὁ φιλάν-
 θρωπος. Οὐ γὰρ τὸν θάνατον, φασί, φοβούμενος,
 ἐπεὶ μηδὲ ἡγνοεῖ τίνος ἕνεκεν τὴν πρὸς ἡμᾶς ἐποιή-
 σατο ἀφ᾽ ἑξῆς, ὡς καὶ αὐτὸς λέγει· « Διὰ τοῦτο ἦλθον
 κροιστρέπετο, ἐ μὴ φοβείσθε, λέγων, ἀπὸ τῶν ἀποκτεινόντων τὸ σῶμα; »

« Ὁ οὖν ὄχλος ὁ ἐστὼς, καὶ ἀκούσας, ἔλεγον
 βροντὴν γεγονέναι. Ἄλλοι ἔλεγον· Ἄγγελος αὐτῷ
 λελάληκεν. Ἄπεκριθη Ἰησοῦς, καὶ εἶπεν· Οὐ δι'
 ἐμεῖ ἡ φωνὴ αὕτη γέγονεν, ἀλλὰ δι' ὑμᾶς. Νῦν κρίσις
 ἐστὶ τοῦ κόσμου τούτου, νῦν ὁ ἀρχὼν τοῦ κόσμου
 τούτου ἐκδιληθήσεται ἔξω. Καὶ γὰρ ἐὰν ὠφθῶ ἐκ τῆς
 γῆς, πάντας ἐκλύσω πρὸς ἑμαυτόν. Τοῦτο δὲ εἶπε,
 σημαίνων ποίῳ θανάτῳ ἐμελλεν ἀποθῆσκειν. »
 Χαχύτεροι ὄντες καὶ ἀμαθέστεροι οἱ πλείους, ἐνόμι-
 σαν βροντὴν εἶναι τὴν φωνήν, καί τοι εὐσημον οὔσαν
 καὶ τετρανωμένην. Ταχέως γὰρ ἐπελάθοντο τῶν τῆς
 φωνῆς ῥημάτων, τὴν ἦχον μόνον κατέχοντες ταύτης.
 Ἔτεροι δὲ κατείχον μὲν καὶ τὰ ῥήματα αὐτὰ τῆς
 φωνῆς, λέγων δὲ τὸ, « Ἐδόξασα, καὶ πάλιν δοξάσω· »
 μὴ συνιέντες δ' ὅμως τίς ὁ νοῦς τῶν ῥημάτων τού-
 των, ἄγγελον αὐτῷ λελάληκεναι ἔγνω, διὸ καὶ δυσ-
 νόγητα αὐτοῖς εἶναι ταῦτα, ὡς ὑπ' ἀγγέλου λεχθέντα.
 Ὁ δὲ Ἰησοῦς, « Οὐ δι' ἐμεῖ, φησί, γέγονεν αὕτη ἡ
 φωνὴ, ἀλλὰ δι' ὑμᾶς. » Ἐγὼ μὲν γὰρ οὐκ ἐδεόμην
 τοῦ μαθεῖν, ὅτι ἐδόξασεν ὁ Πατήρ, καὶ πάλιν δοξά-
 σαι τὸ αὐτοῦ ὄνομα· ὑμεῖς δὲ ἐδέεσθε τοῦ μαθεῖν,
 ὅτι οὐκ εἰμι ἀντίθεος, ἀλλ' εἰς δόξαν τοῦ ὀνόματος
 τοῦ Θεοῦ. Εἰ γὰρ δι' ἐμεῖ τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ μέλλει
 δοξάζεσθαι, πῶς εἰμι ἀντίθεος; « Δι' ὑμᾶς οὖν
 γέγονεν ἡ φωνὴ, » ἵνα γῶντε ὅτι πρὸς δόξαν εἰμι
 τοῦ Θεοῦ· καὶ μὴ δύνησθε δὲ γῶναι, ἐρωτήσαντες
 γοῦν μάθετε, ὃ ἀγνοεῖτε. Τὸ δὲ, « Νῦν κρίσις ἐστὶ
 τοῦ κόσμου τούτου, » δοκεῖ μὲν ἀνακόλουθον εἶναι
 τοῖς πρὸ αὐτοῦ. Ποίαν γὰρ ἀκολουθίαν ἔχει τοῦτο
 πρὸς τὸ, « Ἐδόξασα, καὶ πάλιν δοξάσω; » Ἐάντη
 δὲ ἀκολουθεῖ. Ἐπεὶ γὰρ εἶπεν ἄνωθεν ὁ Πατήρ, ὅτι
 « Δοξάσω, » δείκνυσιν ἡμῖν ὁ Κύριος τὸν τρόπον τῆς

A ut sua ostendat), attamen non dico ad Patrem ut
 salvet me, (ex hora hac.) Sed quid dico? « Illustra,
 Pater, tuum nomen, » hoc est, probetur tibi ut ego
 suscipiam crucem et periculum pro salute omnium.
 Vide autem quod gloriam Dei nominavit mori pro
 veritate 677; propterea, Pater, « Et illustravi,
 inquit, et iterum illustrabo. » Nam et miraculis quæ
 ante crucem, et quæ in meo nomine perficiebas,
 « illustravi: » et iterum factis per te miraculis in
 ipsa cruce « illustrabo, » et post sepulturam cum
 resuscitavero te, et Spiritum misero, magis gloriosum
 et meum nomen et te constituam. Sunt autem
 qui intelligunt hoc dictum, « Nunc anima mea tur-
 bata est: » non quod Dominus timeat mortem
 secundum humanam uaturam, sed prævideat ejectionem
 generationis Judæorum exasperatricis, et
 dolens ac parcens eis turbatur propter eos, et mi-
 sericors dolorem in se accipit. Neque enim dicunt
 quod mortem timeat. Non enim ignorabat quam
 ob causam ad nos profectus esset, sicut et ipse
 dicit, « Propter hoc veni in horam hanc. » Alioquin
 quomodo adhortatus fuisset alios, dicens: « Ne
 timeatis eos qui occidunt corpus 12? »
 εἰς τὴν ὥραν ταύτην. » Πῶς δ' ἂν τοὺς ἄλλους
 ἀποκτεινόντων τὸ σῶμα; »

Vers. 29-33. « Turba ergo quæ stabat et audie-
 rat, dicebat tonitruum esse factum. Alii dicebant:
 Angelus ei locutus est. Respondit Jesus, et dixit:
 C Non propter me hæc vox venit, sed propter vos.
 Nunc judicium est mundi hujus; nunc princeps
 mundi hujus ejectionis foras. Et ego si exaltatus fuero
 a terra, omnes traham ad meipsum. Hoc autem
 dicebat significans qua morte esset moriturus. »
 Plures cum crassiores essent et imperitiores, puta-
 verunt tonitruum esse vocem, quamvis articulata
 vox esset et cognoscibilis. Statim enim oblii erant
 verborum vocis, et solum ejus sonum tenebant.
 Alii autem et verba vocis tenebant, quæ dicebat,
 « Illustravi, et iterum illustrabo. » Non intelligen-
 tes autem quis verborum sensus, angelum ipsi
 locutum fuisse putabant, et ideo illa intellectæ
 difficilia, utpote ab angelo dicta. Jesus autem,
 « Non propter me, inquit, facta est hæc vox, sed
 propter vos. » Equidem non opus habeo ut discam
 quod illustravit Pater, iterumque illustraturus sit
 nomen suum: vos autem opus habetis, ut discatis
 quod non sim adversarius Deo, sed in gloriam
 nominis Dei. Nam si per me nomen Dei illustran-
 dum, quomodo sum adversarius Dei? « Propter vos
 igitur facta est vox, » ut sciatis quod in gloriam
 sim Dei. Quamvis autem scire non possitis, saltem
 interrogate, et discite quod ignoratis. Dicendæ
 autem, « Nunc est judicium mundi hujus, » videtur
 quidem superioribus male coherere. Qualem enim
 consequentiam habet hoc ad illud quod dictum est,
 « Et illustravi, et iterum illustrabo? » Omnino
 autem recte sequitur. Nam quia superius dixerat

¹² M. lib. x, 28.

Pater, « Illustrabo, » ostendit nobis Dominus modum illustrationis. Et quis ille? Ut ejiciatur quidem foras mundi Dominus, et vincatur; judicetur autem mundus, hoc est de eo ultio sumatur. Quod autem dicit, hunc sensum habet: **678** Nunc iudicium et ultio mundi fit. Quia enim diabolus mundum morti subjecit, peccato omnibus hominibus obnoxiiis factis: ad me, inquit, cum venerit, et peccatum in me non invenierit, morti autem ex æquo submisericorditer, condemnabitur a me, et sic ego ultionem de mundo sumam. Esto enim quod aliis mortem propter peccatum attulerit: in me quid tale videt quod in reliquis, ut occidat? Igitur « mundi iudicium, » hoc est ultio, nunc a me fit: quia enim ego occidam eum qui omnes occidit, et me quoque insontem invasit, ultor ero omnium qui ab ipso occisi sunt, et ejicietur foras tyrannus, per mortem meam condemnatus. Nam « ejicietur foras, » metaphorice est sumpta ab his qui in judiciis condemnantur, et a tribunali exiguntur. Vel et sic intelligas, « Ejicietur foras, » hoc est « in externas tenebras; » sed et privabitur principatu quem in homines habebat, et non ultra regnabit sicut prius in illis, et illorum animabus, ac mortali corpore. « Sed omnes ego traham ad me, cum exaltatus fuero in cruce. » Nam omnes, etiam qui ex gentibus, ad fidem in me trahentur. Etenim quia ipsi non possunt ad me venire, eo quod a tyranno detenti sunt, ego, victo illo et foras ejecto, et resectis nervis potentie ejus contra homines, traham etiam nolente illo. Id alio loco etiam rapinam nominavit. « Nullus enim, inquit, potest vasa fortis diripere, nisi alliget fortem ¹⁶. » — « Dicebat autem, Et si exaltatus fuero, significans qua morte esset moriturus, » hoc est crucifigendus. Nam hoc significat altitudo crucis.

φρσ, σημαίνων ποιῶ θανάτῳ ἔμελλεν ἀποθνήσκειν· τούτεστιν, ὅτι σταυρωθῆναι μέλλει· τοῦτο γὰρ τὸ ἔπος τοῦ σταυροῦ.

VERS. 34-36. « Respondit ei turba: Nos audivimus ex lege quod Christus manet in æternum, et quomodo tu dicis: Oportet exaltari Filium hominis? Quis est iste Filius hominis? Dixit ergo eis Jesus: Adhuc breve tempus lumen vobiscum est. Ambulate donec lucem habetis, ne vos tenebræ occupent. Et qui ambulat in tenebris, nescit quo vadat. Dum lucem habetis, credite in lucem, ut filii lucis sitis. » Existimantes reprehensuros se Dominum, et confuturos eum quasi non esset verus Christus, dicunt: Si Christus quidem immortalis est, tu autem de te dicis quod sis moriturus, quomodo igitur credemus te esse Christum? Hoc autem immerito dicebant. Nam Scriptura, quam legem appellant, non solum resurrectionis, sed et passionis meminit. Etenim Isaias utrumque ponit: passionem quidem et mortem, sic dicens ¹⁷: « Ut ovis ad occisionem ductus est; » resurrectionem autem, dicendo, « Et Dominus voluit eum purificare a plaga, et

δόξης. Τίς δὲ οὗτος; Τὸ ἐκβληθῆναι μὲν ἐξω τὸν κοσμοκράτορα καὶ νικηθῆναι, κριθῆναι δὲ τὸν κόσμον, τούτεστιν ἐκδικηθῆναι. Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· Νῦν κρίσις καὶ ἐκδίκησις τοῦ κόσμου τούτου γίνεται. Ἐπεὶ γὰρ τὸν κόσμον ὁ διάβολος τῷ θανάτῳ ὑπέθηκε, τῇ ἀμαρτίᾳ πάντας ἀνθρώπους ἐνόχους ποιήσας, εἰς ἐμὲ, φησὶν, ἔλθῶν, καὶ ἀμαρτίαν μὲν μὴ εὐρών ἐν ἐμοί, τῷ θανάτῳ δὲ καμὲ ἐπίσης τοῖς ἄλλοις ὑπαγαγῶν, κατακριθῆσεται ὑπ' ἐμοῦ, καὶ οὕτως ἐγὼ ἐκδικήσω τὸν κόσμον. Ἔστω γὰρ, τοῖς ἄλλοις τὸν θάνατον διὰ τὴν ἀμαρτίαν ἐπινεγκεν, ἐν ἐμοί τί τοιοῦτον εἶδεν οἶον τοῖς λοιποῖς, ἵνα καὶ ἐμὲ θανατώσῃ; Τοῖνον « τοῦ κόσμου κρίσις, » ἤτοι ἐκδίκησις, νῦν ὑπ' ἐμοῦ γίνεται. Τὸν γὰρ πάντας θανατώσαντα, εἶτα καὶ ἐμοί τῷ ἀνατιπῶ προσβιβλόντα

θανατώσας ἐγὼ, ἐκδικητῆς ἔσομαι πάντων τῶν ὑπ' αὐτοῦ θανατωθέντων, καὶ « ἐκβληθήσεται ἐξω » ὁ τύραννος, διὰ τοῦ θανάτου τοῦ ἐμοῦ κατακριθείς. Τὸ γὰρ, « Ἐκβληθήσεται ἐξω, » ἀπὸ μεταφορᾶς τῶν ἐν τοῖς δικαστηρίοις κατακρινομένων, καὶ τοῦ δικαστηρίου ἐξωθουμένων, εἰρηται. Καὶ οὕτω δὲ νοήσεις τὸ, « Ἐκβληθήσεται ἐξω, » ἀντὶ τοῦ, « εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον. » Ἀλλὰ καὶ ἐξω τῆς κατὰ τῶν ἀνθρώπων δυναστείας γενήσεται, καὶ οὐκ ἔτι ἐν αὐτοῖς, καὶ ταῖς αὐτῶν ψυχαῖς, καὶ τῷ θνητῷ σώματι βασιλεύσει ὡς τὸ πρότερον, ἀλλὰ « πάντας ἐγὼ ἔλκυσω πρὸς ἐμαυτὸν, ἐὰν ὑψωθῶ, » ἐπὶ τοῦ σταυροῦ. Πάντες γὰρ καὶ οἱ ἐξ ἐθνῶν, πρὸς τὴν εἰς ἐμὲ πίστιν ἔλκυσθήσονται. Ἐπεὶ γὰρ αὐτοὶ οὐ δύνανται πρὸς ἐμὲ ἔλθειν, ὡς ὑπὸ τοῦ τυράννου κατεχόμενοι· ἐγὼ νικήσας αὐτὸν καὶ ἐκβαλὼν ἐξω, καὶ τῆς κατὰ τῶν ἀνθρώπων δυναστείας αὐτοῦ τὰ νεῦρα τεμῶν, ἔλκυσω καὶ ἀκοντος ἐκεῖνου. Ὅπερ ἀλλαχοῦ καὶ ἀρπαγὴν ὠνόμασεν. « Οὐδεὶς γὰρ, φησὶ, δύναται τὰ σκεῦη τοῦ ἰσχυροῦ διαρπάσαι, ἐὰν μὴ δῆσῃ τὸν ἰσχυρόν. » — « Ἐλεγε δὲ » καὶ τὸ, « Ἐὰν ὑψωθῶ,

τούτεστιν, ὅτι σταυρωθῆναι μέλλει· τοῦτο γὰρ τὸ ἔπος

« Ἀπεκρίθη αὐτῷ ὁ ὄχλος· Ἡμεῖς ἠκούσαμεν ἐκ τοῦ νόμου, ὅτι ὁ Χριστὸς μένει εἰς τὸν αἰῶνα· καὶ πῶς σὺ λέγεις, ὅτι δεῖ ὑψωθῆναι τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου; Τίς ἐστὶν οὗτος ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου; Ἐἶπεν οὖν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· Ἐτι μικρὸν χρόνον τὸ φῶς μεθ' ὑμῶν ἐστί. Περιπατεῖτε ἕως τὸ φῶς ἔχετε, ἵνα μὴ σκοτία ὑμᾶς καταλάβῃ. Ὁ περιπατῶν ἐν τῇ σκοτίᾳ, οὐκ οἶδε ποῦ ὑπάγει. Ἔως τὸ φῶς ἔχετε, πιστεῦτε εἰς τὸ φῶς, ἵνα υἱοὶ φωτὸς γένησθε. » Νομίζοντες ἐλέγχειν τὸν Κύριον, καὶ ἐπιστομίζειν, ὡς οὐκ ἀληθινὸν ὄντα Χριστόν, φασὶν· Εἰ ὁ μὲν Χριστὸς ἀθάνατός ἐστι, σὺ δὲ λέγεις περὶ σεαυτοῦ, ὅτι μέλλει ἀποθνήσκειν, πῶς ἄρα σε πιστεῦσομεν εἶναι τὸν Χριστόν; Τοῦτο δὲ κακούργως ἔλεγον. Καὶ γὰρ ἡ Γραφή, ἣν νόμον ὀνομάζουσιν, οὐ μόνον τῆς ἀναστάσεως, ἀλλὰ καὶ τοῦ πάθους μνημονεύει. Καὶ γὰρ Ἡσαίας ἀμφοτέρω τίσῃσι· τὸ μὲν πάθος καὶ τὸν θάνατον, οὕτω λέγων· « Ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγῆν ἤχθη » τὴν δὲ ἀνάστασιν, ἐν τῷ εἰπεῖν· « Κύριος

¹⁶ Marc. iii, 27. ¹⁷ Isa. liii, 7.

βούλεται καθαρίσαι αὐτὸν ἀπὸ τῆς πληγῆς, καὶ δεῖξαι αὐτὸν φῶς. » Καὶ ὁ Δαυὶδ τοῦ θανάτου ἄμα καὶ τῆς ἀναστάσεως μέμνηται. « Οὐκ ἐγκαταλείψεις γὰρ, φησί, τὴν ψυχὴν μου εἰς ἄδην. » Καὶ ὁ πατριάρχης δὲ, εὐλόγων τὸν Ἰούδαν, περὶ Χριστοῦ προφητεύει· « Ἀναπεσὼν ἐκοιμήθη ὡς λέων, καὶ ὡς σκύμνος· τίς ἐγερεῖ αὐτόν; » Ὡστε ἀρνούμενοι τὸ πάθος, καὶ τὴν ἀθανάσιαν προσμαρτυροῦντες τῷ Χριστῷ, κακούργῳ γνώμῃ τοῦτο ἐποιοῦν. « Ἡμεῖς ἐμάθομεν ἐκ τοῦ νόμου, » τούτέστι, τῆς Γραφῆς (λέγεται γὰρ πᾶσα ἡ Γραφή, ὡς πολλάκις εἴπομεν, νόμος), « ὅτι ὁ Χριστὸς μένει εἰς τὸν αἰῶνα. » Εἰκότως τοῦτο ἐμάθετε· « Μένει γὰρ εἰς τὸν αἰῶνα, » καὶ ὡς Θεὸς μένει καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν· τὸ δὲ πάθος αὐτοῦ οὐκ ἐμάθετε, καὶ πῶς, τῶν αὐτῶν Γραφῶν, ὡς ἐδείξαμεν, ἀμφοτέρα ὁμοῦ διδασκουσῶν; « Πῶς οὖν, φασί, σὺ λέγεις, ὅτι δεῖ ὑψωθῆναι τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου; » Ὅρθως, ὅτι καὶ τῶν αἰνιγματωδῶς λεγόμενων παρὰ Κυρίου πολλὰ ἐνόουν, ὡς περὶ οὗν καὶ τὸ « ὑψωθῆναι » ἐνόησαν, ὅτι περὶ τοῦ σταυροῦ λέγει· οὕτως ἄρα πολλὰ μὲν οὖν ἐνόουν, ἐθελοκακοῦντες δὲ, ἀγνοίαν προεβάλλοντο. Σκόπηε δὲ καὶ τί φασί· « Πῶς οὖν λέγεις ὅτι δεῖ ὑψωθῆναι τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου; τίς ἐστὶν οὗτος ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου; » Κακούργιας γὰρ μετὰς ὁ λόγος αὐτῶν, ὡσανεὶ τοῦτο λεγόντων (31). Οὐδὲ οἴδαμεν περὶ τίνος λέγεις, καὶ τίς ἐστὶν ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου· καὶ ὅμως ἀποφαινόμεθα τὴν ἀλήθειαν, ὅτι ὁ μέλλων ὑψωθῆναι, ὅστις ἂν καὶ εἴη, οὐκ ἐστὶν ὁ Χριστὸς· πῶς γὰρ, τῶν Γραφῶν λεγουσῶν τὸν Χριστὸν ἀθάνατον εἶναι; Τί οὖν ὁ Κύριος; Ἐπιστομίζων αὐτοὺς, καὶ δεικνύς ὅτι τὸ πάθος οὐδὲν κωλύει πρὸς τὸ μένειν αὐτὸν εἰς τὸν αἰῶνα, « Ἐτι μικρὸν χρόνον τὸ φῶς μεθ' ὑμῶν ἐστί, » φησί· φῶς γὰρ ὠνόμασεν ἑαυτόν. Ὡς περὶ οὗν τὸ φῶς τὸ ἡλιακὸν οὐκ ἀναιρεῖται πάντῃ, ἀλλὰ δύνον πάλιν ἀνατέλλει· οὕτω καὶ ὁ ἐμὸς θάνατος οὐ διαφθορά ἐστίν, ἀλλὰ δύσις καὶ μετὰστασις, καὶ πάλιν ἀνατελῶ διὰ τῆς ἀναστάσεως. Ὡστε ἐπεὶ οὐδὲν κωλύει τὸ πάθος πρὸς τὸ αἰδιον εἶναι με, αἱ δὲ Γραφαὶ μαρτυροῦσι περὶ τοῦ Χριστοῦ, ὡς αἰδιός ἐστιν· ἐγὼ ἄρα εἶμι ὁ Χριστὸς, καὶ τὸ πάθος ὑποστῶ· φῶς γὰρ εἶμι· καὶ δύνω, πάλιν ἀνατελῶ. « Ὑμεῖς οὖν περιπατεῖτε, ἕως τὸ φῶς ἔχετε » τούτέστι, Πιστεῦσατε εἰς ἐμέ. Ποίον δὲ καιρὸν ἐνταῦθά φησι; Τὴν πρὸ τοῦ σταυροῦ, ἢ τὸν μετὰ τὸν σταυρὸν, ἢ ἀμφοτέρους. « Περιπατεῖτε, » γὰρ, φησί, καὶ πιστεύετε εἰς ἐμέ, καὶ πρὶν ἢ σταυρωθῶ, καὶ μετὰ τὸν σταυρὸν. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ ἐν τῷ λέγειν, « Ἔως τὸ φῶς ἔχετε » τούτέστιν, Ἔως δύνασθε εἰς ἐμὲ πιστεῦειν· δύνασθε δὲ καὶ πρὸ τοῦ σταυροῦ, καὶ μετὰ ταῦτα πιστεῦσαι εἰς ἐμέ, ὅς εἶμι φῶς. « Ὁ δὲ περιπατῶν » ἐν τῇ ἀπιστίᾳ, « οὐκ οἶδε ποῦ ὑπάγει. » Πόσα γὰρ οἱ Ἰουδαῖοι νῦν πράττουσι, καὶ οὐκ ἴσασιν τί πράτ-

ostendere ei lumen. » David quoque et mortis et resurrectionis mentionem facit ¹⁸: « Non derelinques, inquit, animam meam in inferno. » Et patriarcha quoque benedicens Judam, de Christo prophetizat ¹⁹: « Reguiescens dormivit ut leo, et sicut catulus leonis **679**: quis excitabit eum? » Atque ita qui hic negabant passionem, et immortalitatem Christo tribuebant, maligna id mente faciebant. « Nos didicimus ex lege, » hoc est Scriptura (dicitur enim omnis Scriptura, ut scire diximus, lex), « quod Christus manet in æternum. » Merito hoc didicistis: « Manet enim in æternum, » et ut Deus manet etiam post resurrectionem; passionem autem ejus non didicistis. Et quomodo, cum eadem Scripturæ, ut ostendimus, utraque doceant? « Quomodo igitur, dicunt, tu dicis quod oporteat exaltari Filium hominis? » Vides quod multa et eorum quæ a Domino obscure dicebantur, intelligebant, quemadmodum et « exaltari » intelligebant de cruce dici. Igitur multa quidem sic intelligebant, sed voluntaria malitia ignorantiam prætexebant. Considera insuper et quid dicant: « Quomodo tu dicis quod oporteat exaltari Filium hominis? Quis est hic Filius hominis? » Malitia enim plenus est sermo illorum, quasi ita dicentium: Ecce enim neque scimus de quo dicas, et quis sit Filius hominis; attamen affirmamus veritatem, quod quisquis ille est exaltandus, is non sit Christus. Quomodo enim, cum Scripturæ dicant Christum immortalem esse? Quid igitur Dominus ²⁰? Obturat illorum ora, et ostendit quod passio non prohibet quin ipse « maneat in æternum ²¹. » — « Adhuc ad breve tempus, inquit, lux vobiscum. » Lucem enim nominavit seipsum. Igitur sicut lux solaris non omnino aufertur, sed cum occiderit, iterum exoritur, ita et mea mors non est corruptio, sed occasus et translatio, et iterum exorior per resurrectionem: atque ita cum nihil prohibet passio quin æternus sim, Scripturæ autem testantur de Christo quod æternus sit, ego igitur sum Christus, etiamsi passionem sustinuerō. Lux enim sum, et si occidero, iterum exoriar; « vos igitur ambulate quandiu lucem habetis, » hoc est, Credite in me. Quale autem tempus hoc loco dicit? num hoc quod ante, vel post crucem? Utrumque; « Ambulate » enim, inquit, et credite in me, et priusquam crucifigat, et post crucem. Hoc enim significat dicendo: « Quandiu lucem habetis, » hoc est Quandiu potestis in me credere. Potestis autem et ante crucem et postea credere in me, qui sum lux. « Qui autem ambulat » in incredulitate, « nescit quo vadat. » Omnia igitur quæ Judæi nunc faciunt, nesciunt quid faciant, sed in tenebris quidem ambulantes videntur rectam viam incedere. Omnino autem secus

¹⁸ Psal. xv, 10. ¹⁹ Gen. xlix, 9. ²⁰ I Tim. i, 17; Eccli. xxxvi, 2. ²¹ Joan. xii, 34.

Ex collatione codd. Venet. S. Marci.

(31) Codd. 31 et 52, Ὡσανεὶ τοῦτο λεγόντων. Μὴ νομίσης ὅτι περὶ σοῦ λέγομεν, καὶ εἴποισ, ὅτι δι' ἀπέχθειαν ἐναντιούμεθα, ἰδοὺ γὰρ οὐδὲ οἴδαμεν περὶ τίνος λέγεις, κ. τ. λ. « Quasi ita dicentium: Ne pu-

tes, nos de te loqui; ac ne dicas, quod ex odio tibi adversemur: ecce enim neque scimus de quo dicas, » etc.

eventi, dum Sabbata servant et circumcisionem. Sed non ita his evenit qui crediderunt. In luce quidem ambulavit, et omnia quæ salutem continent, faciunt. Umbra enim legis et tenebrosa ænigmata effugerunt, et accesserunt **680** ad lucem quæ occultabatur, et nunc refulsit, et facti sunt « filii lucis, » hoc est Christi. Nam dicit, « ut filii lucis sitis, » hoc est, mei filii. Tametsi in exordio evangelista quosdam ex Deo matos dicat, hoc autem loco « lucis filios nominat²², » hoc est, Christi. Itaque confundantur Arius et Eunomius. Uva enim operatio Patris et Filii etiam hoc loco indicatur.

VERS. 36-40. « Hæc locutus est Jesus, ac digressus, abscondit se ab eis. Cum autem tam multa signa fecisset coram eis, non credebant in eum, ut sermo Isaïæ prophetæ impleretur, quem dixit : Domine, quis credidit sermoni nostro? et brachium Domini cui revelatum est? Propterea non poterant credere, quia iterum dixit Isaïas : Excæcavit oculos eorum, et induravit cor eorum, ne videant oculos, et ne intelligant corde, et convertantur, et sanem eos. » Quare occultatus est ab eis? Non enim nunc « lapides tulerunt contra eum, » neque blasphemaverunt sicut prius : quare igitur occultatus est? Ingressus corda eorum, videbat indignationem cordium ferocium, quamvis nihil loquerentur. Itaque « abscondit se, » mitigans illorum invidiam. Nam quod inviderint, et voluntaria malitia non crediderint, insinuat evangelista, dicens : « Cum autem ipse tanta fecisset signa, non crediderunt in eum. » Omnino non parvæ malitiæ opus, tantis signis non credere. Tanta enim signa, inquit, quæ prætermittit evangelista. Abscondit igitur se Jesus, invidiam illorum mitigans, interimque eis tempus dat et otium, ut per quietem de sermonibus et operibus ejus considerare queant. Ita enim, siquidem voluissent, pervenire ad cognitionem deitatis illius potuissent. Quamvis enim incredulitatem illorum prænosset : attamen omnia quæ ad se attinebant, faciebat, et secedit, ut dictum est, dato eis tempore dignoscendi. « Quod autem non crediderunt in eum, ut sermo Isaïæ impleatur, » non est sermo causæ, sed eventi significativus, ut sæpe diximus. Non enim Christo discredituri erant eo quod prædixit hoc Isaïas ; sed quia illi discredituri erant, ideo prædixit Isaïas. Et illud : « Non potuerunt credere, quia iterum dixit Isaïas » de eis, eandem habet sententiam. Per omnia enim hæc vult asserere, quod Scriptura non sit mendax, et quod ea quæ prædixit Isaïas, non aliter evenerunt quam dixit. Ut ne quis possit dicere et dubitare, quare venit Christus, si sciebat quod Judæi non erant sibi credituri, introducit et prophetas qui hoc prædixerant : et quod non ignoravit incredulitatem illorum, et nihilominus venerit, ne habeant quod

τουςιν, ἀλλ' ὡς ἐν σκότειν βαδίζοντες, δοκοῦσι μὲν τὴν ὁρθὴν ὁδοῦσιν, πᾶν δὲ τοῦναντίον πάτχουσα, Σάββατον τηροῦντες καὶ περιτομὴν. Ἄλλ' οὐχ οἱ πιστεύσαντες οὕτως. Ἐν φωτὶ δὲ περιπατοῦσι, πάντα τὰ σωτηριώδη ἐχόμενα πράττοντες. Τὴν σκιάν γὰρ τοῦ νόμου καὶ τὸ σκοτεινὸν τῶν αἰνιγμάτων ἐξέφυγον, καὶ τῷ κρυπτομένῳ φωτὶ λάμπαντι προσήλθον, καὶ γεγονάσι « φωτὸς υἱοί, » τούτεστι, Χριστοῦ. « Ἴνα γὰρ, φησὶν, υἱοὶ φωτὸς γένησθε » ὅπερ ἐστίν, Ἐμοὶ υἱοί. Καίτοι ἐν προομιῇ ; εὐαγγελιστῆς ἐκ Θεοῦ γεννηθῆναι τινὰς φησιν· ἐνταῦθα δὲ φωτὸς υἱοὺς ὀνομάζει, τούτεστι, τοῦ Χριστοῦ. Αἰσχυναίσθω οὖν Ἀρειοὶ καὶ Εὐνόμιοι. Μία γὰρ ἐνέργεια Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, καὶ ἐντεῦθεν δεικνύται.

« Ταῦτα ἐλάλησεν ὁ Ἰησοῦς· καὶ ἀπελθὼν, ἐκρύβη ἀπ' αὐτῶν. Τσαῦτα δὲ αὐτοῦ πεποιηκότες τὰ σημεῖα ἐμπροσθεν αὐτῶν, οὐκ ἐπίστευον εἰς αὐτόν· Ἴνα ὁ λόγος Ἡσαίου τοῦ προφήτου πληρωθῆ, ὃν εἶπε· Κύριε, τίς ἐπίστευσε τῇ ἀκοῇ ἡμῶν; Καὶ ὁ βραχίων Κυρίου τίνι ἀπεκαλύφθη; διὰ τοῦτο οὐκ ἠδύναντο πιστεῦειν, ὅτι πάλιν εἶπεν Ἡσαίας· Τετύφλωκεν αὐτῶν τοὺς ὀφθαλμοὺς, καὶ πεπώρωκεν αὐτῶν τὴν καρδίαν, ἵνα μὴ ἴδωσι τοὺς ὀφθαλμοῖς, καὶ νοήσωσι τῇ καρδίᾳ, καὶ ἐπιστραφῶσι, καὶ ἰάσωμαι αὐτούς. » Τίνοσ ἐνεκεν « ἐκρύβη ἀπ' αὐτῶν ; » Οὐ γὰρ « λίθους ἔριαν » νῦν « κατ' αὐτοῦ, » οὐδὲ ἐδρασφῆμησάν τι τοιοῦτον οἶον ἐμπροσθεν. Τίνοσ ἐνεκεν ἐκρύβη; Τὰς καρδίας αὐτῶν ἐμπατεύων, ἤδει τὴν θυμὸν αὐτῶν ἀγριαίνοντα, εἰ καὶ μὴδὲν ἐφθέγγοντο. Κρύπτεται οὖν παραμυθούμενος αὐτῶν τὸν φθόνον. « Ὅτι « οὐκ ἐπίστευον, » ἀλλ' ἐφθόβουν, ἠνίκατο ὁ εὐαγγελιστῆς εἰπὼν· « Τσαῦτα δὲ αὐτοῦ σημεῖα πεποιηκότες, οὐκ ἐπίστευον εἰς αὐτόν. » Πάντως γὰρ οὐ μικρὰς κακίας ἔργον, τὸ τοσοῦτοις σημεῖοις μὴ πιστεῦσαι. Τσαῦτα δὲ σημεῖα, φησὶν, ἀπαρίσκειν ὁ εὐαγγελιστῆς. Ἐκρύβη τοίνυν ὁ Ἰησοῦς, τὸν φθόνον αὐτῶν παραμυθούμενος, ἅμα δὲ καὶ διδοὺς αὐτοῖς καιρὸν καὶ σχολήν, ὥστε καθ' ἡσυχίαν ἐπισκέπτεσθαι τοὺς λόγους αὐτοῦ καὶ τὰς πράξεις. Οὕτω γὰρ ἂν, εἴπερ ἐδοῦλοντο, ἠδυνήθησαν ἐλθεῖν εἰς αἴσθησιν τοῦ ἀξιώματος τῆς θεότητος αὐτοῦ. Εἰ γὰρ καὶ τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν προσέγνωσκεν, ἀλλ' ὁμως τὰ παρ' αὐτοῦ πάντα ἐποίησε, καὶ ὑπεχώρει, ὡς εἴρηται, καιρὸν αὐτοῖς διδοὺς διασκέψεως. Τὸ δὲ, « Οὐκ ἐπίστευον εἰς αὐτόν· Ἴνα ὁ λόγος Ἡσαίου πληρωθῆ, » οὐκ ἐστὶν αἰτιολογίας, ἀλλ' ἐκβάσεως, ὡς πολλάκις εἶπομεν. Οὐ γὰρ ἐμελλον ἔχεινοι τῷ Χριστῷ ἀπιστεῖν, διότι προεῖπεν αὐτοῖς Ἡσαίας, ἀλλὰ διότι ἐμελλον αὐτοὶ ἀπιστεῖν, διὰ τοῦτο προεῖπεν αὐτοῖς ὁ προφήτης. Καὶ τὸ, « Οὐκ ἠδύναντο πιστεῦειν, ὅτι εἶπεν Ἡσαίας πάλιν » περὶ αὐτῶν, τῆς αὐτῆς ἐννοίας ἔχεται. Διὰ πάντων γὰρ τούτων, τοῦτο βούλεται παραστήσαι, ὅτι ἡ Γραφὴ ἀψευδὴς ἐστὶ, καὶ ὅτι ἀπροφήτησεν ὁ Ἡσαίας, οὐχ ἐτέρως ἐκδέθηκεν, ἀλλ' ὡς εἶπεν. Ἴνα γὰρ μὴ τις ἐχη λέγειν, καὶ ἀπορεῖν τίνοσ ἐνεκεν ἦλθεν ὁ Χριστὸς, εἰ ἤδει ὅτι οὐκ ἐμελλον αὐτῷ οἱ Ἰουδαῖοι πιστεῦσαι· εἰσάγει καὶ τοὺς προφῆτας τοῦτο προκαταγγελλαντας,

²² I Joan. III, 4.

καὶ ὅτι οὐκ ἤγνοι οὐδὲ ὁ Χριστὸς τὴν ἀπίσταν αὐ-
τῶν, ἀλλ' ὄμως ἤλθεν, ἵνα μὴ πρόσφαισι ἔχωσι περὶ
τῆς ἀμαρτίας αὐτῶν, μηδὲ δύνωνται λέγειν, ὅτι εἰ
ἤλθεν, ἐπιστεύσαμεν αὐν. Τὸ δὲ, « Οὐκ ἠδύνατο πι-
στεύειν, » ἀντὶ τοῦ, οὐκ ἤθελον, νόει. Ὁ γὰρ κακῶς
καὶ πονηρὸς ἄνθρωπος οὐ δύναται πιστεῦειν ἐς τ' ἄν-
τοιούτος εἶη, τὰ πονηρὰ δηλαδὴ προαιρούμενος.
Ὅταν δὲ ἀκούσης, ὅτι « Τετύφλωκεν αὐτῶν τοὺς
ὀφθαλμοὺς ὁ Θεός, καὶ πεπώρωκεν αὐτῶν τὴν καρ-
δίαν, » μὴ νόμιζε ὅτι ἀπλῶς τοὺς μὲν ἀγαθοὺς ποιεῖ,
τοὺς δὲ πονηροὺς, ἀπαγε! ἀλλὰ τὴν τοῦ Θεοῦ ἐγκα-
τάλειψιν τύφλωσιν νόει παντελῆ. Οἷόν τι λέγω· Ἔστω
τις μετρίως πονηρευόμενος· τούτω δοκεῖ συνεῖναι
ἔτι ὁ Θεός· ἐλπίζεται γὰρ ἐπιστραφεῖναι. Ὅταν δὲ
εἰς κόρον τῆς κακίας ἐμφορηθῇ ὁ ἄνθρωπος, τότε
ἐγκαταλιμπάει μὲν αὐτὸν ὁ Θεός διὰ τὴν πονηρὰν
αὐτοῦ προαίρεσιν· λέγεται δὲ ὁ ἄνθρωπος ὡς τυφλὸς
διείγειν, στερηθεὶς τοῦ θείου φωτός, καὶ ἐν τῷ σκότει
τῆς ἀμαρτίας περιπατῶν· καὶ λοιπὸν τύφλωσις αὐτῷ
δοκεῖ ἢ τοῦ θείου φωτός ἀπουσία· καὶ πώρωσις καρ-
δίας, ἢ στέρσις τοῦ θείου λόγου τοῦ τὰς καρδίας
τῶν ὑποδεχομένων αὐτὸν μαλαττοντος. Τετύφλωται
λοιπὸν ὁ μὴ παραδεχόμενος ὅλως ἀκτίνα τοῦ θείου
λόγου καὶ πεπώρωται ὁ μὴ τὸν μαλαττοντα τὰς
καρδίας λόγον θέλων ἐνωτίσασθαι, καὶ ὅλως ἢ ἀπου-
σία τοῦ Θεοῦ τυφλοὶ καὶ σκοτίζει. Ὅταν οὖν ἀκούσης,
ὅτι τυφλοὶ ὁ Θεός, οὕτως νόει, ὅτι τῷ μὴ παρῆναι
τυφλοί. Εἰ γὰρ παρῆν Θεός, οὐκ ἂν τετύφλωται ὁ
ἄνθρωπος. Εἰ ἦν ἡλιος, οὐκ ἂν σκοτία· νῦν δὲ ὁ ἥλιος
ποιεῖ τὴν νύκτα. Ἀλλὰ πῶς; Δυόμενος. Οὕτω καὶ
ὁ Θεός τυφλοὺς ποιεῖ τοὺς ἀνθρώπους τῷ μὴ παρ-
εῖναι αὐτοῖς. Οὐ πάρεστι δὲ διὰ τὴν αὐτῶν κακίαν,
καὶ ἔκτοτε ὡς τυφλοὶ ἀμετάστροφα ἀμαρτάνουσι,
καὶ ἀδιόρθωτα προσπαλοῦσιν. Ἰδωμεν δὲ καὶ τὰ
τοῦ Ἡσαίου· « Κύριε, τίς ἐπίστευσε τῇ ἀκοῇ ἡμῶν;
ἀντὶ τοῦ, οὐδεὶς ἐπίστευσε. Τὸ γὰρ, « τίς, » πολλα-
χοῦ τῆς Γραφῆς, ἀντὶ τοῦ, οὐδαίς, κείται. Ἄς ἐκ
προσώπου δὲ τοῦ Χριστοῦ εἶπε τοῦτο ὁ προφήτης,
λέγοντος δηλαδὴ τοῦ Χριστοῦ πρὸς τὸν Πατέρα·
« Κύριε, τίς ἐπίστευσε τῇ ἀκοῇ ἡμῶν; » ἀντὶ τοῦ,
οὐδεὶς ἐπίστευσε τῷ λόγῳ ἡμῶν, καὶ τῷ κηρύγματι
μου· ὅπερ κηρύγμα ἀκοῆν ὠνόμασε. Καὶ γὰρ, « Ἄ-
ἤκουσα παρὰ τοῦ Πατρὸς μου, φησὶν, ἐκεῖνα λέγω. »
— « Καὶ ὁ βραχίων δὲ τίνοι ἀπεκαλύφθη; » τουτ' ἐστίν, Ἡ δυνατὴ τῶν σημείων ἐνέργεια, ἣν βραχίονα
ὀνομάζει, οὐδενὶ ἀπεκαλύφθη τῶν ἀγνωμόνων Ἰουδαίων· ἀλλὰ καὶ τοσαῦτα σημεῖα ποιοῦντά μὲ
συκοφαντοῦσι.

« Ταῦτα εἶπεν Ἡσαίας, ὅτε εἶδε τὴν δόξαν αὐτοῦ, D
καὶ ἐλάλησε περὶ αὐτοῦ. Ὅμως μέντοι καὶ ἐκ τῶν
ἀργόντων πολλοὶ ἐπίστευσαν εἰς αὐτόν· ἀλλὰ διὰ
τοὺς Φαρισαίους οὐκ ὠμολόγουν, ἵνα μὴ ἀποσυν-
άγωγοι γένωνται. Ἐγάπησαν γὰρ τὴν δόξαν τῶν ἄν-
θρώπων μάλλον ἢ τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ. » — « Ταῦτα
εἶπεν Ἡσαίας, ὅτε εἶδε τὴν δόξαν αὐτοῦ (32). » Τί-
νος; Τοῦ Υἱοῦ, καίτοι τοῦ Πατρὸς τὴν δόξαν δοκεῖ
ἰδεῖν, ὅσον ἀπὸ τῆς ἀκολουθίας, ὁ προφήτης. Ἐν-

³² Joan. iv, 45. ³³ Joan. xiii, 38.

Ex collatione codd. Venet. S. Marci.

(32) Cod. 26 addit : καὶ ἐλάλησε περὶ αὐτοῦ, « et mentionem fecit ejus. »

PATROL. GR. CXXIV.

5

dicit vidisse Isaiam : Paulus autem Spiritus²⁵. Una igitur gloria sanctæ Trinitatis : et quæ Patris, etiam Filii est : et quæ Filii, **682** etiam Spiritus est. Gloriam autem dicit vidisse Isaiam, fumum illum qui apparuit, Seraphin, carbones, altare, thronum. Vidit igitur Isaias hanc gloriam, et locutus est de illo, Filio videlicet. Quid autem locutus est de illo? Ea quæ supra dicta. « Quod excæcarit illorum oculos, et induravit corda illorum, » Assignavit autem evangelista quod « ex principibus multi crediderint in illum, » ostendens quod et in hoc mentiti sint Pharisei, dicentes : « Num quis principum credidit in illum? » Ecce « multi crediderunt etiam principum, sed propter Phariseos non confitebantur. Dilexerunt enim gloriam hominum. » Hoc autem Christus eis prædixit²⁶ : « Quomodo potestis credere, gloriam ab hominibus accipientes, et gloriam a Deo solo non querentes? » Itaque evangelista ostendit hoc eis accidere quod ante prædixit eis Christus. Sic ergo non fuerunt principes, sed servi, extremam vilissimamque servitutem servientes. Ex hoc disce quod vanæ gloriæ sectator servus est et ignominiosus.

VERS. 44, 45. « Jesus autem clamavit, et dixit : Qui credit in me, non credit in me, sed in eum qui misit me. Et qui videt me, videt eum qui misit me. » Occultavit quidem se ad tempus Jesus, cedens paulisper ob iram Judæorum. Iterum autem comparet, ac clamat libere et publice. Ostendens autem « semetipsum æqualem Patri²⁷, » et Deo non contrarium, dixit, « Qui credit in me, non credit in me, sed in eum qui misit me, » quasi hoc dicens : Quid timuistis credere in me? fides illa quæ est in me, ad Patrem meum transit. Vide autem et sermonis evidentiam. Non dixit, Qui credit mihi, sed, « qui credit in me, » quod fidem in Deum significat. Aliud enim est credere culpiam, et aliud credere in quempiam. Nam is qui credit alicui, potest intelligi quod credat ei ut vera dicenti : qui autem credit in quempiam, omnino ut in Deum credit. Ideo recte quis crediderit apostolis, at non item in apostolos. Eapropter Domianus non dixit, Qui credit mihi (hoc enim Paulus fortassis et Petrus poterat dicere : Qui credit mihi. Sed et Hebræis quod non crediderint Mosi, opprobretur), majus autem est quod dicit, « Qui credit in me, » per quod ostendit se esse Deum : sicut et discipulis dicit²⁸, « Creditis in Deum, et in me credite. » Atque ita, quoniam qui credit in illum, fidem ad Patrem transmittit, utique et qui discredat ei, Patri discredat. « Qui autem videt me, videt eum qui misit me. » Nunquid videt lineamenta corporis ejus? Non : neque enim Pater habet cor-

α ταῦθα δὲ ὁ εὐαγγελιστὴς δόξαν τοῦ Υἱοῦ, φησὶν, ἰδεῖν τὸν Ἥσαϊαν· ὁ δὲ Παῦλος, τοῦ Πνεύματος. Μία ἄρα ἡ δόξα τῆς ἁγίας Τριῦδος, ἡ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, ἡ τε τοῦ ἁγίου Πνεύματος· ἐστὶ. Δόξαν δὲ λέγει ἰδεῖν τὸν Ἥσαϊαν τὸν καπνὸν ἐκείνον, ὃν ἐφάντασθη, τὸν Σεραφεῖμ, τοὺς ἄνθρακας, τὸ θυσιαστήριον, τὸν θρόνον. Εἶδεν οὖν ὁ Ἥσαϊας ταύτην τὴν δόξαν, καὶ ἐλάλησε περὶ αὐτοῦ, τοῦ Υἱοῦ δηλαδὴ. Τί δὲ ἐλάλησε περὶ αὐτοῦ; Τὰ ἄνω εἰρημένα· « Ὅτι τετύφλωκεν αὐτῶν τοὺς ὀφθαλμοὺς, καὶ πεπώρωκεν αὐτῶν τὰς καρδίας. » Ἐπισημαίνεται δὲ ὁ εὐαγγελιστὴς, ὅτι « Καὶ ἐκ τῶν ἀρχόντων πολλοὶ ἐπίστευσαν εἰς αὐτὸν, » δεικνύων ὅτι καὶ ἐν τούτῳ ἐψεύσαντο οἱ Φαρισαῖοι εἰπόντες· « Μὴ τις τῶν ἀρχόντων ἐπίστευσεν εἰς αὐτόν; » Ἰδοὺ γὰρ « πολλοὶ ἐπίστευσαν καὶ τῶν ἀρχόντων, ἀλλὰ διὰ τοὺς Φαρισαίους οὐχ ὡμολόγησαν. Ἠγάπησαν γὰρ τὴν δόξαν τῶν ἀνθρώπων. » Τοῦτο δὲ καὶ ὁ Χριστὸς αὐτοῖς προεῖπεν, ὅτι « Πῶς δύνασθε πιστεῦειν, δόξαν παρὰ ἀνθρώπων λαμβάνοντες, τὴν δὲ δόξαν τὴν παρὰ τοῦ μόνου Θεοῦ ἀθετοῦντες (33); » Δείκνυσιν οὖν ὁ εὐαγγελιστὴς τοῦτο πάσχοντας αὐτοὺς, ὃ προεῖπεν αὐτοῖς ὁ Χριστός. Οὕτως ἄρα οὐκ ἦσαν ἀρχοντες, ἀλλὰ δοῦλοι, δουλείαν τὴν ἐσχάτην δουλεύοντες. Ἐκ τούτου οὖν μανθάνομεν, ὅτι ἐκεῖνός ἐστι δούλος καὶ ἄτιμος, ὁ φιλόδοξος.

« Ἰησοῦς δὲ ἔκραξε, καὶ εἶπεν· Ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ οὐ πιστεύει εἰς ἐμὲ, ἀλλ' εἰς τὸν πέμψαντά με· καὶ ὁ θεωρῶν ἐμὲ θεωρεῖ τὸν πέμψαντά με. » Ἐκρούθη μὲν πρὸς καιρὸν ὁ Ἰησοῦς, τῷ θυμῷ τῶν Ἰουδαίων ὑπεξιστάμενος· πάλιν δὲ ἐμφανίζεται, καὶ κράζει παρρησίᾳ. Δεικνύων δὲ ἑαυτὸν καὶ Ἰσὸν τῷ Πατρὶ, καὶ οὐκ ἀντίθεον, φησὶν· « Ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ οὐ πιστεύει εἰς ἐμὲ, ἀλλ' εἰς τὸν πέμψαντά με· ὡσαύτῃ τοῦτο λέγων· Τί δεδοίκατε πιστεῦσαι εἰς ἐμὲ; ἢ εἰς ἐμὲ πίστις πρὸς τὸν Πατέρα μου διαβαίνει. Ὅρα δὲ καὶ τὴν ἀκρίθειαν τοῦ λόγου. Οὐκ εἶπεν, ὅτι Ὁ πιστεύων ἐμοί, ἀλλ', « Ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ· » ὃ τὴν εἰς Θεὸν πίστιν δηλοῖ. Ἄλλο γὰρ τὸ πιστεῦειν τινί, καὶ ἄλλο τὸ πιστεῦειν εἰς τινα. Ὁ μὲν γὰρ πιστεύων τινὶ δύναται νοσθῆναι, ὅτι πιστεύει αὐτῷ ἀληθῆ λέγοντι· ὁ δὲ πιστεύων εἰς τινα ὧς εἰς Θεὸν πάντως πιστεύει. Διὸ πιστεύει μὲν τοῖς ἀποστόλοις, εἶποι ἂν τις· πιστεύει δὲ εἰς τοὺς ἀποστόλους, οὐκ ἔτι. Διὰ τοῦτο οὖν ὁ Κύριος οὐκ εἶπεν, ὅτι Ὁ πιστεύων ἐμοί (τοῦτο γὰρ καὶ ὁ Παῦλος τυχὸν καὶ ὁ Πέτρος ἠδύναντο εἰπεῖν, ὅτι Ὁ πιστεύων ἐμοί· ἀλλὰ καὶ οἱ Ἑβραῖοι διότι οὐκ ἐπίστευον Μωσεί, ὀνειδίζονται), τὸ δὲ μείζον εἶπεν, ὅτι « Ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ· » δι' οὗ δεικνύει ἑαυτὸν Θεὸν ὄντα· ὡσπερ καὶ τοῖς μαθηταῖς λέγει· « Πιστεύετε εἰς Θεόν, καὶ εἰς ἐμὲ πιστεύετε. » Ὅστε ἐπεὶ ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν τὴν πίστιν εἰς τὸν Πατέρα διαθεσάζει· καὶ ὁ ἀπιστῶν ἄρα αὐτῷ τῷ Πατρὶ ἀπιστεῖ. « Καὶ ὁ θεωρῶν δὲ ἐμὲ θεωρεῖ τὸν πέμψαντά με. » Ἄρα ὁ θεωρῶν τὸν σωματικὸν χαρα-

²⁵ Rom. x, 19 seqq. ²⁶ Joan. v, 44; I Cor. iv, 3. ²⁷ Philipp. ii, 6. ²⁸ Joan. xiv, 1.

Ex collatione codd. Venet. S. Marci.

(33) Cod. 31, οὐ ζητοῦντες.

κτῆρα; Οὐχί. Οὐ γὰρ δὴ σῶμα ὁ Πατήρ, ἵνα ὁ θεωρῶν σωματικῶς τὸν Χριστὸν, θεωρεῖν καὶ τὸν Πατέρα λαχθεῖν· ἀλλὰ θεωρεῖν τὴν κατὰ νοῦν ἐνταυθὰ μοι νόει· ὡσπερ ἂν εἰ οὕτως ἔλεγεν· Ὁ τὴν ἐμὴν οὐσίαν, ὡς δυνατὸν ἀνθρώπων, καταλαβὼν διὰ τῆς θεωρίας τοῦ νοῦ, καὶ τὴν τοῦ Πατρὸς κατελιπεν. Ὁ ἐμὲ γνοῦς, ὅτι Θεὸς, καὶ τὸν Πατέρα πάντως· εἰκὼν γὰρ εἰμι τοῦ Πατρὸς. Διὰ πάντων δὲ τούτων τὸ ὁμοούσιον δηλοῦται τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ. Ἀκουέτωσαν οἱ τὰ τοῦ Ἀραίου νοποῦντες, ὅτι ὁ πιστεύων εἰς τὸν Υἱὸν οὐ πιστεύει εἰς αὐτὸν, ἀλλ' εἰς τὸν Πατέρα· ὡστε ἡ κτίσμα καὶ ὁ Πατήρ, ἢ οὐδὲ ὁ Υἱός. Ὡσπερ ἂν εἴποι τις, ὅτι Ὁ τὸ τοῦ ποταμοῦ ἀρνούμενος ὕδωρ, οὐ τὸ τοῦ ποταμοῦ, ἀλλὰ τὸ τῆς πηγῆς λαμβάνει· οὕτω καὶ ὁ πιστεύων εἰς τὸν Υἱὸν, οὐκ εἰς τὸν Υἱὸν πιστεύει τὸν ποταμὸν (οὐδὲ γὰρ ἕλλησ οὐσίας ἐστὶν ὁ Υἱός, οὐδὲ ἔχει τι παρὰ τὸν Πατέρα), ἀλλ' εἰς τὴν πηγὴν τοῦ ἀγαθοῦ πιστεύει, τὸν Πατέρα φημί.

« Ἐγὼ φῶς εἰς τὸν κόσμον ἐλήλυθα, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ ἐν τῇ σκοτίᾳ μὴ μείνῃ. Καὶ ἐάν τις μου ἀκούσῃ τῶν ῥημάτων, καὶ μὴ πιστεύσῃ, ἐγὼ οὐ κρίνω αὐτόν. Οὐ γὰρ ἦλθον, ἵνα κρίνω τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σώσω τὸν κόσμον. » Καὶ πάλιν διὰ τούτου τὴν ὁμοουσιότητα ἐμφαίνει. « Ἐπεὶ γὰρ καὶ ὁ Πατήρ πανταχοῦ τῆς Γραφῆς φῶς λέγεται, διὰ τοῦτο καὶ περὶ ἑαυτοῦ φησιν· « Ἐγὼ φῶς εἰς τὸν κόσμον ἐλήλυθα. » Ὅθεν καὶ ὁ Παῦλος ἀπαύγασμα αὐτὸν ὀνομάζει, δεικνύς ἐντεῦθεν, ὡς οὐδὲν μέσον Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, ἀλλ' ἅμα Πατήρ, ἅμα Υἱός, ὡσπερ ἅμα τῷ φωτὶ τὸ ἀπαύγασμα. Φῶς οὖν καὶ ὁ Υἱός, διὰ τε τὸ πλάνης ἀπαλλάττειν, καὶ τὸ νοητὸν σκότος λῆσειν· καὶ ὅτι ὡσπερ τὸ φῶς φανέν, καὶ ἑαυτὸ δηλον ποιεῖ, καὶ τὰ λοιπὰ ὁρατὰ· οὕτω καὶ ὁ Υἱός ἐλθὼν καὶ φανεῖς ἡμῖν, ἑαυτὸν ἐγνώρισε καὶ τὸν Πατέρα, καὶ πρὸς πᾶσαν γνῶσιν τὰς καρδίας τῶν παραδεξαμένων αὐτόν, ἐφώτισεν. « Ἐάν τις ἀκούσῃ μου, φησὶ, καὶ οὐ πιστεύσῃ, ἐγὼ οὐ κρίνω αὐτόν. Οὐ γὰρ ἦλθον, ἵνα κρίνω τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σώσω τὸν κόσμον. » Ὁ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστι· Τῷ ἀπιστοῦντι ἀνθρώπῳ οὐκ ἐγὼ αἰτιός εἰμι τῆς κατακρίσεως· οὐ γὰρ ἐπὶ τούτῳ ἦλθον προηγουμένως, ἀλλ' ἐξ ἀποτέλεσματος τοῦτο συνέβη. Ἐγὼ μὲν γὰρ ἦλθον, « ἵνα σώσω, » καὶ διὰ τοῦτο ἐδίδαξα. Εἰ δὲ τις ἀπιστεῖ, οὐκ ἐγὼ αἰτιός εἰμι αὐτῷ τῆς κατακρίσεως, ἀλλ' αὐτὸς ἑαυτῷ ταύτην ἐπεσεβάσατο. Καὶ διὰ τῶν μετὰ ταῦτα δὲ μᾶλλον σαφηνισθήσεται τὸ λεγόμενον· καὶ ἄκουε τῶν ἐξῆς.

« Ὁ ἀθετῶν ἐμὲ, καὶ μὴ λαμβάνων τὰ ῥήματά μου, ἔχει τὸν κρίνοντα αὐτόν. Ὁ λόγος ὃν ἐλάλησα, ἐκεῖνος κρίνει αὐτόν ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ· ὅτι ἐγὼ ἐξ ἑαυτοῦ οὐκ ἐλάλησα, ἀλλ' ὁ πέμψας με Πατήρ, αὐτός μοι ἐντολὴν ἔδωκε, τί εἶπω, καὶ τί λαλήσω· καὶ οἶδα, ὅτι ἡ ἐντολὴ αὐτοῦ ζωὴ αἰώνιος ἐστίν. » Ἄ οὖν λαλῶ ἐγὼ, καθὼς εἰρηκέ μοι ὁ Πατήρ, οὕτω λαλῶ. » Ἐγὼ, φησὶν, οὐδένα κρίνω, ἀλλ' ὁ μὴ πιστεύων ἔχει τὸν κρίνοντα αὐτόν· ὡσπερ ἐκώθαμεν καὶ ἡμεῖς· πολλάκις λέγειν, ὅταν παιδίον ἀτακτοῦν μέλλω-

pus, ut qui corporaliter videt Christum, videre dicatur et Patrem, sed intelligo hic visionem mentalem sicut si ita diceret, Qui meam substantiam, ut possibile est homini, comprehenderit per contemplationem mentis, et Patris quoque substantiam apprehendit. Qui cognovit me ut Deum, etiam Patrem omnino: quandoquidem imago sum Patris. Per omnia autem haec manifestatur, eandem esse substantiam Patris ac Filii. Audiant qui Ari- norum morbo laborant: Qui credit in Filium, non credit in eum, sed in Patrem. Itaque aut creatura etiam Pater, aut neque Filius, quemadmodum dixerit quis: Qui haurit aquam ex flumine, non quod fluvii, sed quod fontis sumit; ita et qui credit in Fillum, non in Filliam credit fluvium (neque enim alterius substantiae est Filius, neque habet aliquid prater Patrem), sed in fontem boni credit, Patrem, inquam.

Vers. 46, 47. « Ego lux in mundum veni, ut omnis qui credit in me, in tenebris non maneat. Et si quis audierit verba mea, et non crediderit, ego non judico eum. Non enim veni in mundum ut judicem mundum, sed ut salvem mundum. » Iteram et per hoc se consubstantiatem Patri declarat. Nam quia Pater in Scriptura passim lux dicitur, ex propter et de se ipso dicit: « Ego lux in mundum veni. » Unde et Paulus de radiationem eum nominat, ostendens hoc loco quod nihil modiet inter Patrem ac Filium; sed ubi Pater, ibi Filius: sicut ubi lux, ibi deradiatio. Lux igitur est Filius, et quia ab errore liberat, et quia discutit mentales tenebras. Et sicut lux quae apparuerit, et se manifestam facit, ac caetera visibilia; ita et Filius qui venit et apparuit nobis, seipsum notum reddidit ac Patrem, et omni scientia corda suscipientium illustravit. « Si quis audierit me, inquit, et non crediderit, ego non judico eum. Non enim veni ut judicem mundum, sed ut salvem mundum. » Hujus dicti talis sensus est: Ei qui discredat homini, illi ego non sum condemnationis auctor: neque enim ad hoc praecipue veni, tametsi hoc ex consequenti eveniat. Ego enim, inquit, veni « ut salvem, » et propter hoc docui. Quod si quis discredat, non ego ei condemnationis sum auctor, sed ipse sibi ejus auctor est: id quod per ea quae sequuntur, magis evidens erit, quae audi.

Vers. 48-50. « Qui rejicit me, nec accipit verba mea, habet qui judicet ipsum. Sermo quem locutus sum, ille judicabit eum in extremo die, quia ego ex meipso non sum locutus, sed qui misit me Pater, ipse mihi mandatum dedit quid dicam, et quid loquar: et scio quod mandatum ejus est vita aeterna. Quae ergo ego loquor, sicut dixit mihi Pater, sic loquor. » Ego, inquit, nullum judico; sed qui non credit, habet judicantem se: sicut et nos saepe dicere consuevimus quando puerum incompositum

²² Hebr. 1, 3

verberaturi sumus, quod non nos verberamus eum, sed ejus negligentia et dissolutio: et non **684** nos condemnamus eum, sed admonitiones nostræ quibus non paruit, illæ arguunt eum ut inobedientem. Sic igitur et Dominus: « Non ego judico, » sed « sermo quem locutus sum, ille condemnabit. » Quare enim non crediderunt? Num ut adversario Dei, et propriam gloriam quærenti³⁰? Et plane « ego a meipso locutus non sum, » sed omnia a Patre meo dixi. Nusquam meipsum prædicavi, aliud quiddam ab illo sentiens: « sed is qui misit me Pater mandatum mihi dedit quid dicerem, et quid loquerer. » Papæ, quanta verborum humilitas? Nunquid, o Domine, priusquam mitteret te Pater et daret mandatum, non cognoscebas quid loqui oportebat, sed ignarus eras mandati hujus, quod est vita æterna, et non cognoscebas vitam hanc, vitam æternam? et quomodo dixisti, « Ego sum vita? » Vides quæ absurditas prospectet, si non bona consideratione auscultemur. Cognosce igitur quare humiliter loquatur, nempe propter auditores, qui tam infirmi erant. Et quid vult per hæc signare? Nihil aliud, quam nihil se vel dicere vel sentire præter ea quæ Pater. Nam sicut, inquit, qui mandatum referunt, nihil dicunt præterquam eis demandatum: ita sane et ego ipse nihil aliud sentio vel docui præter ea quæ Patri visa sunt. Hoc igitur volens ostendere, concordiam, inquam, sententiæ cum Patre, mentionem fecit hujus exempli, mandati, inquam. Ideo addit³¹, « Quæ igitur loquor, sicut dixit mihi Pater, sic loquor. » Atque ita quia nihil a memetipso dixi, qualem occasionem prætexent qui non crediderint? Circa controversiam enim condemnabuntur, quod Patri non crediderunt. Nihil igitur humile intelligit orthodoxus ex humilibus illis verbis, « Mandatum accepi, » et similia; sed candidè hæc exponit: sicut et hoc, « Mandatum accepi quid dicerem, et quid loquerer. » Sermo enim cum sit Filius, et enarret omnia quæ sunt in mente, in Patre dico, mandatum ab eo se accepisse ait, quid dicat et quid loquatur: sicut et noster sermo, si quando vera dicturi sumus, illa dicit quæ mens ei suggerit, et nusquam alterius substantiæ est sermo quam mens, sed omnino ejusdem substantiæ.

CAPUT XIII.

De petri sive malluvio. Quomodo Judas exierit ut Christum traderet. De præcepto se invicem diligendi. De eo qui Petrum interrogavit, quo abiret Jesus.

VERS. 1. « Ante festum autem Paschæ sciens Jesus quod venisset hora ipsius, ut transiret ex hoc mundo ad Patrem: cum dilexisset suos qui erant in mundo, usque ad finem dilexit eos. » Sciebat quidem Dominus **685** et ante omnia sæcula horam

³⁰ Joan. xiv, 6. ³¹ Joan. xv, 15.

Ex collatione codd. Venet. S. Marci.

(34) Cod. 26, Ἐκεῖνος κατακρίνει αὐτὸν ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ. « Ille condemnabit ipsum in extremo die. »

A μεν τύπτειν, ὅτι οὐχ ἡμεῖς τύπτομεν αὐτὸν, ἀλλ' ἡ ἀμέλεια αὐτοῦ καὶ ἡ ἀταξία: καὶ οὐχ ἡμεῖς κατακρίνομεν αὐτὸν, ἀλλ' αἱ παραινέσεις ἡμῶν, αἷς οὐκ ἐπέσθη, αὐταὶ κατηγοροῦσιν αὐτοῦ ὡς ἀνηκούου. Οὕτως οὖν καὶ ὁ Κύριος: « Οὐκ ἐγὼ κρίνω, » ἀλλ' « ὁ λόγος, ὃν ἐλάλησα, ἐκεῖνος κατακρίνει. » Διατί γὰρ ἠπίστῃσαν; ἄρα ὡς ἀντιθέω, καὶ τὴν ἴδιαν δόξαν ζητοῦντι; Καὶ μὴν « ἐξ ἑμαυτοῦ ἐγὼ οὐκ ἐλάλησα, » ἀλλὰ πάντα ἀπὸ τοῦ Πατρὸς μου εἰπὼν, οὐδαμῶς ἑμαυτὸν ἀνεκήρυξα ἄλλο τι φρονῶντα. « Ὁ γὰρ πέμψας με Πατὴρ ἐντολὴν μοι δέδωκε, τί εἶπω καὶ τί λαλήσω. » Βιβλα τῆς ταπεινότητος; τῶν ρημάτων! Ἄρα γὰρ, ὦ Κύριε, καὶ πρὶν ἢ πέμψῃ σε ὁ Πατὴρ, καὶ δι' τὴν ἐντολὴν, οὐκ ἐγίνωσκες, τί δεῖ λαλήσαι, ἀλλ' ἀμαθῆς ὑπῆρχες τῆς ἐντολῆς ταύτης, ἥτις ἐστὶ ζωὴ αἰώνιος, καὶ οὐκ ἐγίνωκας τὴν ζωὴν ταύτην τὴν αἰώνιον; καὶ πῶς εἶπας, ὅτι « Ἐγὼ εἰμι ἡ ζωὴ; » Ὁρᾷς τὴν ἀτοπίαν, ὅση ἀνακύπτει, ἐὰν μὴ εὐγνωμόνως κατακούωμεν τῶν λεγομένων; Γνωθὶ οὖν, διατί οὕτω ταπεινῶς φεβέγγεται, ὅτι διὰ τοὺς ἀκροατὰς ἀσθενεῖς ὄντας. Καὶ τί βούλεται σημάδιαι διὰ τούτων; Τὸ μὴδὲν ἕτερον ἢ λέγειν ἢ φρονεῖν παρὰ τὸν Πατέρα δηλαδῆ. Ὡσπερ γὰρ, φησὶν, οἱ ἐντολεῖς οὐδὲν ἐκτός τοῦ ἐντεταλμένου λέγουσιν, οὕτω δὴ καὶ αὐτὸς ἐγὼ οὐδὲν ἕτερον ἢ φρονῶ, ἢ ἐδίδαξα παρὰ τὰ τῷ Πατρὶ δόξαντα. Τοῦτο τοῖνον θέλων ἐνδείξασθαι, τὸ πρὸς τὸν Πατέρα, φημι, ὁμολογῶμεν, ἐμνήσθη τούτου τοῦ ὑποδείγματος, τῆς ἐντολῆς λέγω. Αἰὶ καὶ ἐπάγει: « Ἄ οὖν λαλῶ, καθὼς εἰρηκέ μοι ὁ Πατὴρ, οὕτω λαλῶ. » Ὡστε ἐπεὶ οὐδὲν ἀπ' ἐμοῦ εἶπον, ποῖαν πρόφασιν προβαλοῦνται οἱ ἀπειθήσαντες; Ἀναμφιλέκτως γὰρ κατακριθήσονται, ὡς τῷ Πατρὶ ἀπιστήσαντες. Μὴδὲν οὖν ταπεινὸν ἐννοεῖ [ε. ἐννοεῖ] ὁ ὀρθόδοξος, ἀπὸ τῶν ταπεινῶν βρῆμάτων, ἤγγουν τοῦ, « Ἐντολὴν ἔλαβον, » καὶ τῶν τοιούτων: ἀλλὰ εὐγνωμόνως ταῦτα ἐκλάμβανε, οἶον καὶ τοῦτο τὸ, « Ἐντολὴν ἔλαβον, τί εἶπω, καὶ τί λαλήσω. » Λόγος γὰρ ὢν ὁ ὕψος, καὶ ἐκφαίνων πάντα τὰ ἐν τῷ νῷ, τῷ Πατρὶ, φημι, ἐντολὴν παρ' αὐτοῦ φησὶν λαβεῖν, τί εἶπη, καὶ τί λαλήσῃ. Ὡσπερ καὶ ὁ ἡμέτερος λόγος, εἶγε ἀληθεύειν μέλλομεν, ἐκεῖνα λέγει, ἃ ὁ νοῦς αὐτῷ ὑποβάλλει, καὶ οὐ δῆπου ἑτεροουσίως ἐστὶν ὁ λόγος πρὸς τὸν νοῦν, ἀλλ' ὁμοουσίως πάντως.

D

ΚΕΦΑΛΑ. ΙΓ'.

Περὶ τοῦ γιαντῆρος. Περὶ τοῦ ἐξελεθόντος Ἰουδαῖνα τὸν Χριστὸν παραδώσει. Περὶ τῆς ἐντολῆς τοῦ ἀγαπᾶν ἀλλήλους. Περὶ τοῦ ζητούντος Πέτρου, ποῦ ὑπάγει ὁ Κύριος.

« Πρὸ δὲ τῆς κορθῆς τοῦ Πάσχα εἰδὼς ὁ Ἰησοῦς, ὅτι ἐλήλυθεν αὐτοῦ ἡ ὥρα, ἵνα μεταβῇ ἐκ τοῦ κόσμου τούτου πρὸς τὸν Πατέρα, ἀγαπήσας τοὺς ἰδίους τοὺς ἐν τῷ κόσμῳ, εἰς τέλος ἠγάπησεν αὐτούς. » Ἥδει μὲν ὁ Κύριος; καὶ πρὸ πάντων τῶν αἰώνων τὴν

ὤραν τοῦ θανάτου αὐτοῦ· ἐνστάσης δὲ τότε αὐτῆς, ἄ mortis suæ : cum autem illa instaret, rem facit magnæ misericordiæ et condescensione plenam, miramque erga discipulos præ se fert dilectionem. Relicturus enim illos vehementiorem charitatem ostendit. Nam per hoc quod dicit, « Cum dilexisset suos, usque ad finem dilexit eos : » hoc vult, quod nihil omiserit eorum quæ facere decet eum qui multum diligit. Ideo et postremo pedes discipulorum omnium lavat, ut ingerat magnum desiderium, et magnam eis consolationem afferat in malis quæ passuri erant, si cogitarent quod sic dilexerit eos, ut et pedes eorum laverit : quare neque despecturus sit eos in rebus gravioribus. Transitum autem nominat mortem Christi, propter assumptionem ex resurrectione. Quia igitur transiturus erat « ex hoc mundo, » ostendit charitatem erga « suos. » Suos autem discipulos nominat secundum familiaritatis rationem. Quantum enim, ad rationem creationis, ejus proprii sunt omnes homines, quemadmodum dictum est²² : « In propria venit : et sui eum non receperunt. » Sui autem etiam sancti, eo quod familiares ei sint, quemadmodum et hoc loco suos vocavit discipulos. Adjectum autem his, « qui in mundo : » quia et alii erant sui, ut Abraham et patriarchæ, sed non in mundo; dimigraverant enim ab eo loco. « Hos igitur suos quos in hoc mundo, usque in finem dilexit, » hoc est, perfectam erga illos charitatem declaravit.

Καὶ δείπνου γενομένου, τοῦ διαβόλου ἤδη βεβληχότος εἰς τὴν καρδίαν Ἰουδα Σίμωνος Ἰσκαριώτου, ἵνα αὐτὸν παραδῶ, εἰδὼς ὁ Ἰησοῦς, ὅτι πάντα δέδωκεν αὐτῷ ὁ Πατήρ εἰς τὰς χεῖρας, καὶ ὅτι ἀπὸ Θεοῦ ἐξῆλθε καὶ πρὸς τὸν Θεὸν ὑπάγει, ἐγείρεται ἐκ δείπνου, καὶ τίθησι τὰ ἱμάτια, καὶ λαβὼν λέντιον, διέζωσεν ἑαυτὸν· εἶτα βάλλει ὕδωρ εἰς τὸν νιπτῆρα, καὶ ἤρξατο νίπτειν τοὺς πόδας τῶν μαθητῶν, καὶ ἐκμάσσειν τῷ λεντίῳ, ᾧ ἦν διεζωσμένος. Ὁ θαυμάζων ὁ εὐαγγελιστής, ὅτι τὸν ἤδη τὴν προδοσίαν ἐκμελετήσαντα ἐνίψε ὁ Χριστὸς, φησὶ, « Τοῦ διαβόλου ἤδη βεβληχότος εἰς τὴν καρδίαν Σίμωνος· » οὕτως ἄχρι τέλους τὸν προδοτὴν ἐθεράπευε. Καὶ τὸ, « Δείπνου δὲ γενομένου, » οὐ μάτην κεῖται, ἀλλ' ἵνα δείχῃ τὸ ἀπάνθρωπον τοῦ Ἰουδα, ὅτι οὐδὲ ἡ τῆς τραπέζης κοινωνία κατεδυσώπησεν αὐτόν. « Εἰδὼς οὖν ὁ Ἰησοῦς, ὅτι πάντα παρέδωκεν αὐτῷ ὁ Πατήρ εἰς τὰς χεῖρας· » τουτέστιν, ὅτι τὴν σωτηρίαν τῶν πιστῶν αὐτῷ ἐνεχείρισε, καὶ δεῖ λοιπὸν πάντα τὰ πρὸς σωτηρίαν ὑποδεικνύσαι αὐτοῖς, ὅποιον καὶ τὸ νίψαι τοὺς πόδας τῶν μαθητῶν. Ταπεινοφροσύνην γὰρ ἐντεῦθεν νομοθετεῖται. Καὶ ἄλλως δέ· « Εἰδὼς (35)

²² Joan. 1, 11.

Ex collatione codd. Venet. S. Marci.

(35) Cod. 34. Ὑποδεικνύσαι αὐτοῖς ὅποιον καὶ τὸ νίψαι τοὺς πόδας τῶν μαθητῶν (ταπεινοφροσύνην ἐντεῦθεν νομοθετεῖται), ἐγείρεται ἐκ τοῦ δείπνου, καὶ νίπτει τοὺς πόδας τῶν μαθητῶν. Καὶ ἄλλως δέ,

(a) Sic vertendus est Græcus textus.

« Et cæna facta, cum diabolus jam immisisset in cor Judæ Simonis Iscariotæ ut proderet eum, sciens Jesus quod omnia sibi dedisset Pater in manus, et quod a Deo exisset, et ad Deum iret, surgit a cæna et ponit vestimenta : et cum accepisset linteam, præcinxit se. Deinde misit aquam in pelvum, et cœpit lavare pedes discipulorum, et exstergere linteo quo erat præcinctus. » Admirans evangelista quod Christus laverit eum qui meditabatur proditorem, dicit, « Cum diabolus immisisset in cor Simonis. » Ita ergo usque ad finem proditoris curam gerebat, nec frustra apponit, « Cæna autem facta : » ut ostendatur inhumanitas Judæ, quem neque mensæ communio placaverat. « Proinde Jesus sciens quod Pater omnia tradidisset ei in manus, » hoc est, quod concedi disset ei salutem fidelium, et debeat nunc omnia, quæ ad salutem eorum pertineant, monstrare eis, « et cœpit lavare pedes discipulorum. » Humilitatis enim lex hoc loco præcipitur. Et aliter, « Cum sciret quod omnia tradidisset ei Pater, et quod a Deo exisset, et ad Deum iret, » non timebat minui glo-

« Et cæna facta, cum diabolus jam immisisset in cor Judæ Simonis Iscariotæ ut proderet eum, sciens Jesus quod omnia sibi dedisset Pater in manus, et quod a Deo exisset, et ad Deum iret, surgit a cæna et ponit vestimenta : et cum accepisset linteam, præcinxit se. Deinde misit aquam in pelvum, et cœpit lavare pedes discipulorum, et exstergere linteo quo erat præcinctus. » Admirans evangelista quod Christus laverit eum qui meditabatur proditorem, dicit, « Cum diabolus immisisset in cor Simonis. » Ita ergo usque ad finem proditoris curam gerebat, nec frustra apponit, « Cæna autem facta : » ut ostendatur inhumanitas Judæ, quem neque mensæ communio placaverat. « Proinde Jesus sciens quod Pater omnia tradidisset ei in manus, » hoc est, quod concedi disset ei salutem fidelium, et debeat nunc omnia, quæ ad salutem eorum pertineant, monstrare eis, « et cœpit lavare pedes discipulorum. » Humilitatis enim lex hoc loco præcipitur. Et aliter, « Cum sciret quod omnia tradidisset ei Pater, et quod a Deo exisset, et ad Deum iret, » non timebat minui glo-

« εἰδὼς, κ. τ. λ. » Monstrare eis (a) : quale nam sit et lavare pedes discipulorum. (Hinc enim humilitas præscribitur.) Surgit a cæna, et lavat pedes discipulorum. Et aliter, cum sciret, » etc.

riam suam, lavans pedes discipulorum. Non enim rapuerat gloriam, ut timeret ab illa excidere. **696** Et propterea non dignatur humile quiddam facere sicut qui generosi non sunt, quoniam gloriam rapiunt, nolentes ullo modo humiliari, ut ne perdant quod rapuerant. At omnium rex erat et Dei Filius. Hoc enim vult dum dicit, « A Deo exisset, » hoc est, ex Patris substantia, « et iterum ad Deum iret. » Et ita non minuebatur gloria ejus qui talis est, ex eo quod discipulos lavaret. Considera igitur, quod si humiliari opus est ejus qui a Deo egressus est, et ad Deum vadit: superbire et fastuosum esse, profecto opus est ejus qui a dæmonibus exivit, et ad dæmones vadit. Cum autem audieris, « Dediisset ei Pater: » ne existimes quamdam Filii impotentiam hic declarari, sed discite potius reverentiam erga Patrem et voluntatis concordiam: quia si impotens tibi videtur Filius, eo quod Pater ei ea dedisse dicatur, impotentem intellige et Patrem, eo quod Filius ei regnum tradit, ut Apostolus dicit ²²; sed non ita est. Verum traditio concordiam et cooperationem dicit, ut sic dicam, et beneplacitum Patris. Vide autem et eminentiam humilitatis. Non enim ante cenam lavat, sed postquam omnes recubuisserunt, surgit solus ipse, illis recumbentibus, et deponit quidem vestimenta: docens nos ut expediti et leves simus ad ministerium. Linteo autem præcingitur, ipse omnia faciens, lavans et exstergens. Mittit item aquam, et hoc ipse faciens, non alii committens. Hæc autem omnia nobis indicia sunt et præcepta quomodo nos cum omni alacritate ministrare oporteat, et nos ipsos omnia operari, non aliis utentes ministris.

ποιών, καὶ οὐκ ἄλλῃ ἐπιτρέψας ταῦτα δὲ πάντα δαίγματα ἡμῖν εἰσι καὶ νομοθεσίαι τοῦ, πῶς δεῖ διακονεῖν, ὅτι μετὰ πάσης προθυμίας, καὶ αὐτοὺς τὰ πάντα διενεργοῦντας, οὐκ ἄλλοις ὑπουργοῖς χρωμένους.

VERA. 6, 7. « Venit ergo ad Simonem Petrum, et dicit ei ille: Domine, tu mihi lavas pedes? Respondit Jesus, et dixit ei: Quod ego facio, tu nescias nunc, scies autem postea. » Non primum lavat Petrum, quamvis primatum discipulorum gerebat; sed forte prolixior, cum esset impudens et inverecundus, ante Petrum recumbebat, ejusque pedes loti sunt. Unde hoc manifestum? « Cæpi, inquit, pedes discipulorum lavare et exstergere, » deinde « venit ad Simonem Petrum. » Atque ita declarat quod non primo laverit Petrum. Non enim dixisset quod venisset ad Simonem Petrum, nisi alium quemdam ante Petrum lavisset. Ex aliis itaque discipulis nullus sustinuisset ante Petrum lavari. Proditorem autem hoc animum fuisse possibile est. Nam si ab aliis discipulis cæpisset lavare quempiam, prohibuisset Dominum ille quisquis fuisset, et dixisset quæ et Petrus, « Domine, tu meos lavas pedes? » et non permisisset. Non igitur ullum alium lavit prius quam proditorem, et deinde Petrum. A Petro autem eruditus cæteros verisimile

²² I Cor. xv, 15.

Α ὅτι πάντα παρέδωκεν αὐτῷ ὁ Πατήρ, καὶ οὐκ ἀπὸ Θεοῦ ἐξήλθε, καὶ πρὸς τὸν Θεὸν ὑπάγει, ἢ οὐδὲ ἐλαττωθήσεται ἡ δόξα αὐτοῦ, νίπτοντας τοὺς πόδας τῶν μαθητῶν. Μὴ γὰρ ἤρπαζε τὴν δόξαν, ἵνα φοβῆται ἐκπεσεῖν ταύτης, καὶ διὰ ταῦτα μὴ καταδέχηται τι ταπεινὸν ποιεῖν; οἷον οἱ δυσγενεῖς κάσχουσιν, ἐπειδ' ἂν δόξαν ἀρπάξωσι, μὴ θέλοντες ὅπως ὑποκληθῆναι, ἵνα μὴ ἀπολέσωσιν ὃ μὴ διαφέρουν αὐτοῖς ἤρπασαν. Ἄλλὰ πάντων βασιλεὺς ἦν, καὶ τοῦ Θεοῦ Υἱός· τούτου γὰρ τὸ, « Ἀπὸ Θεοῦ ἐξήλθε, » τούτέστιν, ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας, « καὶ πάλιν πρὸς Θεὸν ὑπάγει. » Ὅστε οὐκ ἐμελλεν ἐλαττωθῆναι ἡ δόξα αὐτοῦ τηλικούτου ὄντος ἐπὶ τοὺς μαθητὰς νίψαι. Σκόπει δέ μοι, ὅτι εἰ τὸ ταπεινωθῆναι ἔργον ἐστὶ τοῦ ἀπὸ Θεοῦ ἐξιόντος, καὶ πρὸς Θεὸν ὑπάγοντος· τὸ ἀλαττωεῖσθαι δηλαδὴ ἐκείνου ἐστὶ ἔργον, τοῦ ἀπὸ δαιμόνων ἐξιόντος, καὶ πρὸς δαίμονας ἀπίοντος. Ὅταν δὲ ἀκούσης, ὅτι « Παρέδωκεν αὐτῷ ὁ Πατήρ, » μὴ ἀδυναμίαν νομίσης· ἐνταῦθα ἐμφανέσθαι τοῦ Υἱοῦ, ἀλλὰ τὴν πρὸς τὸν Πατέρα τιμὴν καὶ ὁμόνοιαν. Ἐπεὶ εἰ ἀδύνατός σοι δοκεῖ ὁ Υἱός, δίδετι ὁ Πατήρ λέγεται αὐτῷ παρεδῶναι, ἀδύνατον νέει καὶ τὸν Πατέρα, διότι ὁ Υἱός αὐτῷ τὴν βασιλείαν παραδίδωσιν, ὡς ὁ Ἀπόστολος φησιν. Ἄλλ' οὐκ ἔστι τοῦτο ἄλλ' ἢ παραδοσις τὴν ὁμόνοιαν, καὶ συνεργίαν, ἵν' οὕτως εἴπω, καὶ εὐδοκίαν τοῦ Πατρὸς δηλοῖ. Ὅρα δὲ καὶ τὸ ὑπερβολικὸν τῆς ταπεινώσεως. Οὐ γὰρ πρὸ τοῦ δαίμονου νίπτει, ἀλλὰ μετὰ τὸ πάντας ἀναπεσεῖν, θειάζεται μόνος αὐτὸς, ἐκείνων ἀναπαυσμένων· καὶ ἀποτίθησι μὲν τὰ ἱμάτια, τὸ περὶ τὴν διακονίαν ἀνεμποδίστους ἑαυτοῦ ποιεῖν καὶ ἐλαφροὺς διδάσκων ἡμῶν· λενίψ δὲ διαζώνονται, αὐτὸς πάντα ποιῶν, καὶ τὸ νίψαι, καὶ τὸ ἐκμάζαι· βλάπτει δὲ ὕδωρ, καὶ τοῦτο αὐτὸς

« Ἔρχεται οὖν πρὸς Σίμωνα Πέτρον, καὶ λέγει αὐτῷ ἐκείνος· Κύριε, σύ μου νίπτεις τοὺς πόδας; Ἀπεκρίθη Ἰησοῦς, καὶ εἶπεν αὐτῷ· Ὁ ἀγὼ ποιῶ, εὐ οὐκ οἶδεις ὅρτι, γνώστη δὲ μετὰ ταῦτα. Οὐ πρῶτον τὸν Πέτρον νίπτει, εἰ καὶ τὰ πρωτεῖα τῶν μαθητῶν ἐπέρετο, ἀλλὰ τὰ ἐκ τῆς προδόσεως ἰταμὸς ὢν καὶ ἀναίσχυντος, πρὸ τοῦ Πέτρου κατεκλίνετο, καὶ τοὺς πόδας ἐνέψατο. Ἦδθεν τοῦτο δηλοῖ; Ἐντεῦθεν « Ἦρξατο, φησὶ, νίπτειν τοὺς πόδας τῶν μαθητῶν καὶ ἐκμάσσειν » εἶτα « ἔρχεται πρὸς Σίμωνα Πέτρον. » Ὅστε δηλοῖ, ὅτι οὐ πρῶτον τὸν Πέτρον ἐνέψεν. Οὐ γὰρ ἂν εἶπεν, ὅτι « ἔρχεται πρὸς Σίμωνα Πέτρον, » εἰ μὴ ἄλλον τινὰ πρὸ τοῦ Πέτρου ἐνέψεν. Ἐκ τῶν ἄλλων μὲν οὖν μαθητῶν οὐκ ἂν τις ἠθεοδιδάσκατο, ὡς πρὸ τοῦ Πέτρου νίψασθαι· τὸν δὲ προδότην τοῦτο τοκμήσαι ἐνδέχεται. Εἰ γὰρ ἐκ τῶν ἄλλων μαθητῶν ἤρξατο νίψαι τινὰ, ἐκώλυσεν ἂν τὸν Κύριον ἐκείνος, ὅστις ἂν ἦν, καὶ εἶπεν ἃ καὶ Πέτρος· « Κύριε, σύ μου νίπτεις τοὺς πόδας; » Ἄλλ' οὐκ ἔστι τοῦτο. Οὐκ ἄρα τινὰ τῶν ἄλλων ἐνέψε πρῶτον, ἀλλὰ τὴν προδότην, εἶτα τὸν

Πέτρον. Ἐκ δὲ τοῦ Πέτρου παιδευθέντας τοὺς Ἀ
λοιποὺς, εἰκὸς μὴ ἀντιθεῖναι. ἀλλὰ καταδέξασθαι
τὴν τοιαύτην τιμὴν παρὰ τοῦ Ἰησοῦ προσαγομένην
αὐτοῖς. Ὅρα δὲ καὶ τοῦ Πέτρου τὰ ῥήματα, πόσῃ
ἔμφρασι ἔχουσι· « Σὺ μου νίπτεις τοὺς πόδας » ταῖς
χεῖρας ταύταις, αἷς λεπτοῦς ἐκαθάρισας, αἷς νεκροῦς
ἀνήγειρας, αἷς ὀφθαλμοῦς τυφλῶν ἀνέψξας; Σὺ δὲ
ταῦτα καὶ πλείω ποιήσας, ἐμοῦ τοῦ δούλου, τοῦ
ἀμαθοῦς, καὶ οὐ χεῖρας, οὐδὲ ἄλλο μέρος ἐντιμότε-
ρον, ἀλλὰ πόδας, τὸ ἔσχατον πάντων, τὸ μάλιστα
βυπατινόμενον μέλος καὶ ἄτιμον δοκοῦν; Τί δὲ ὁ Κύ-
ριος; « Ὁ ποῖω ἐγὼ, σὺ νῦν οὐκ οἴδας, » ὃ τι τα-
πεινοφροσύνην περιέχει πολλήν, καὶ ταύτην διδάσκω
καὶ ὑμᾶς. « Μετὰ ταῦτα » μέντοι, ὅτε τῷ ἐμῷ
ὁ ὄματι δαιμόνια ἐκβαλεῖς, ὅταν ἰδῇς με εἰς οὐρανοὺς
ἀναλαμβανόμενον, ὅταν παρὰ τοῦ Πνεύματος μάθῃς, B
ὅτι ἐκ δεξιῶν κάθημαι τοῦ Πατρὸς, τότε « γνώσῃ, »
ὅτι ὁ οὕτω ταπεινωθεὶς, ὡς καὶ τοὺς πόδας σου
νίψαι, ἐκείνός σοι διδῶσι τὴν τοσαύτην δυνάμιν κατὰ
δαιμόνων, καὶ ἀνελήθηθι, καὶ συνεδοξάσθῃ τῷ Πα-
τρὶ, μηδὲν ἐλαττωθεὶς ἐκ τοῦ ταπεινοῦσθαι· καὶ
οὕτω λοιπὸν ἐνστερνίσῃ καὶ αὐτοῖς τὴν ταπεινώσιν, ἢ
μᾶλλον ὑψοῖ, καὶ οὐκ ἐλαττοῖ.

« Λέγει αὐτῷ Πέτρος· Ὁ μὴ νίψῃς τοὺς πόδας
μου εἰς τὸν αἰῶνα. Ἀπεκρίθη αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· Ἐάν
μὴ νίψω σε, οὐκ ἔχεις μέρος μετ' ἐμοῦ. Λέγει αὐτῷ
Σίμων Πέτρος· Κύριε, μὴ τοὺς πόδας μου μόνον,
ἀλλὰ καὶ τὰς χεῖρας, καὶ τὴν κεφαλὴν. » Σέβας πολὺ
τῷ Πέτρῳ πρὸς τὸν διδάσκαλον, διὸ καὶ εὐλαβεῖται
σφόδρα καὶ ἀποπέμπεται τὴν τοιαύτην θεραπείαν. C
Κἂν γὰρ καὶ ἄλλοτε ἐπιτιμήθῃ παρὰ Χριστοῦ, καὶ
ἔδωκε διὰ τοῦτο τὴν ἐπιτίμησιν ἐκείνην καταδέξασθαι
καὶ νῦν ὑποκείμενος αὐτὸν τοῦ Κυρίου, ἀλλ' οὖν διὰ
τὸ μέγα καὶ πολὺ εἶναι τὸ νῦν παρὰ Χριστοῦ γινώ-
μενον, παραιτεῖται, καὶ οὐκ ὑπολογίζεται, ὅτι πάλιν
αὐτῷ ἐπιτιμήσει ἰσως σφοδρότερον ὡς ἀπειθοῦντι ὁ
Κύριος. Τί οὖν ὁ Χριστός; Οὐ λέγει αὐτῷ, ὅτι Τα-
πεινοφροσύνην σε διδάσκω, ὦ Πέτρε, καὶ διὰ τοῦτο
νίπτω σου τοὺς πόδας. Εἶπε γὰρ ἂν αὐτῷ ὁ Πέτρος,
καὶ ἐπωμόσατο, ὅτι καὶ χωρὶς τοῦ τοὺς πόδας νίψα-
σθαι τὴν ταπεινοφροσύνην ἀσκήσει. Ἀλλὰ τί φησι
πρὸς αὐτόν; Ὁ μάλιστα ἐγίνωσκε δάκνον αὐτοῦ τὴν
καρδίαν, τοῦτο ἐπισείει αὐτῷ, καθάπερ τι φόβητρον,
« Ἐάν μὴ νίψω σε, λέγων, οὐκ ἔχεις μέρος μετ'
ἐμοῦ. » Ἐπεὶ γὰρ αὐτὸς ἦν ὁ μάλιστα πάντων τῶν D
ἄλλων μαθητῶν ποθῶν συνεῖναι Χριστῷ (διὸ καὶ
ἠρώτα· « Ποῦ ὑπάγεις; » καὶ, « Τὴν ψυχὴν μου ὑπὲρ
σοῦ θήσω, » ἐπαγγελλόμενος ἐξ ἀγάπης), διὰ ταύ-
της τῆς ἀπειλῆς κατασεῖει αὐτοῦ τὴν ψυχὴν. « Ἐάν
γὰρ μὴ νίψω σε, φησὶν, οὐκ ἔχεις μέρος μετ' ἐμοῦ. »
Ὡς οὖν ἤκουσε Πέτρος ταύτην τὴν φοβερὰν ἀπειλήν,
δρον ἦν ἐν τῇ παραιτήσει σφοδρῶς, τοσοῦτον καὶ ἐν τῇ
συγχωρήσει, μᾶλλον δὲ καὶ σφοδρότερος, ὅσῳ καὶ
τὴν κεφαλὴν εἰς τὸ νίψασθαι διδῶσιν. Ἀμφοτέρω δὲ
ἐξ ἀγάπης· ἢ τε γὰρ παραίτησις ἐκ τοῦ σφόδρα τι-
μῆν τὸν Κύριον, ἢ τε συγχωρήσις ἐκ τοῦ μὴ θέλειν
χωρισθῆναι αὐτοῦ. Σὺ δὲ μοι, ὅταν ἰδῇς τινὰ σφόδρα

A est non contravenisse, sed honorem hunc a Domino
687 suscepisse. Vide autem et Petri verba quan-
tam habeant emphasim, « Tu lavas meos pedes »
manibus illis quibus oculos cæcorum aperuisti, qui-
bus leprosos mundasti, quibus mortuos suscitasti? Tu
qui hæc et majora fecisti, meos, servi imperiti,
et non manus, neque affam partem honestio-
rem, sed pedes, qui extremæ omnium maxime
sordidæ partes ac ignominiosæ habentur? Quid
igitur ait Dominus? « Quod ego facio, tu nunc nec-
scis, » quod summam humilitatem in se continet,
et eandem vos quoque doceo. « Posthac, » quando
ejicies in meo nomine dæmonia, quando videbis me
in cælum sumi, quando a Spiritu disces quod ad
dexteram sedeam Patris, tunc « scies » quod ille
qui ita sic se humiliat ut et pedes tuos lavet, tibi
det tantam virtutem contra dæmones, et assumptus
sit, et glorificatus cum Patre, in nullo imminutus
propter suam humiliationem. Et ita nunc in pectore
tuo conserves etiam ipse humilitatem, quæ te magis
exaltabit, quam humiliabit.

VERS. 8, 9. « Dicit ei Petrus : Non lavabis pedes
meos in æternum. Respondit ei Jesus : Si non la-
vero te, non habebis partem mecum. Dicit ei Si-
mon Petrus : Domine, non tantum pedes meos, sed
et manus, et caput. » Magna reverentia Petri erga
magistrum, unde et religiose hanc ejus curam a se
amandat. Quamvis autem et alio loco increpatus
fuerit a Christo ²⁴, et oportebat certe et ob incre-
pationem superiorem nunc permittere ut lavaret
ipsum Dominus; tamén quia usque adeo magnitudo
erat quod a Christo gerebatur, recusat; et non
cogitat quod iterum increpaturus sit eum vehe-
mentius tanquam inobedientem Dominus. Quid igitur
Christus? Si dixisset, Humilitatem te doceo, o
Petre, et propterea lavo tuos pedes: dixisset utique
ei Petrus, et jurasset, quod etiam absque pedum
lotione humilitatem exercuerit. Sed quid dicit ad
illum? Quod maxime sciebat cor ejus vellicaturum,
incurrit ei tanquam terribilementum quoddam.
« Nisi laverò te (dicens) non habes partem me-
cum. » Nam cum ipse præ omnibus aliis discipulis
magis desideraret esse cum Christo, ideo rogabat,
« Quo vadis? » et, « Animam meam pro te po-
nam, » promittebat ex charitate: hujusmodi minis
animum concutit. « Nam si non laverò te, inquit,
non habes partem mecum. » Ubi audivit Petrus
terribiles hæc minas, quam vehementer erat detrec-
tando, tam vehementer, imo vehementior erat ad-
mittendo, ita ut et caput ad lavandum daret. Utrum-
que autem ex charitate fiebat: et detrectatio, quia
plurimum observabat Dominum: et admissio, quia
a Domino separari volebat. Tu autem cum videris
aliquem valde urgentem præ temeritate, ac dicen-
tem, et cum juramento, 688 Nunquam faciam

²⁴ Matth. xviii, 21, 22.

hoc : et deinde reverentia juramenti permanere in hoc, quod male decreverat, pertinacem, et ex eo periclitantem vel in anima, vel in corpore, recte utaris hoc Petri exemplo, qui cum pertinax esset, ubi vidit pertinaciam vergere in separationem a Christo, abstulit ab illa.

VERS. 10. « Dicit ei Jesus : Qui lotus est, non opus habet nisi ut pedes lavet, sed est mundus totus : et vos mundi estis, sed non omnes. » Sciebat enim quisnam esset qui proderet se : propterea dixit, « Non estis mundi omnes. » Sumpta occasione Dominus arguit proditorem ut eum ab immunda sententia abduceret, et indigentem lavari a malitia in aliam sententiam transferret. Vos igitur, inquit, cum sitis loti, non indigetis alio lavaero. Unus autem est immundus, qui lotione opus habet. Quærent autem multi quomodo dixerit Dominus apostolis, « Vos mundi estis. » Nondum enim erant liberati a peccatis, nondum Spiritum assecuti erant. Adhuc enim peccatum prævalebat, adhuc maledictio operabatur. Nondum enim « Agnus qui tollit peccata mundi ²⁴, » immolatus erat. Nondum suspensus in ligno, a maledicto nos redemerat. Quomodo igitur mundi fuerunt apo. toli? Est igitur dicendum quod quamvis non fuerint omnino liberati a peccatis, attamen propter sermonem, inquit, quem locutus sum vobis, « mundi estis : » hoc est, secundum hoc nunc estis mundi, nunc lucem accepistis, nunc liberati estis ab errore Judaico : quia et Isaiam audi, quomodo doceat nos lavari : « Lavamini, et mundi estote, deponite malitias ab animabus vestris ²⁵. » Et ita etiam illi quia cum magna innocentia et simplicitate versabantur cum Christo, merito loti et mundi a Domino dicuntur. Intellexerunt autem quidam per cœnam agnitionem mysterii secundum Christum in fine sæculorum, quam Christus docens suos discipulos, « lavat et pedes ipsorum, non ut maculam habentes, sed ut paratos eos faciens ad Evangelium, juxta hoc, quod dictum est ab Isaiâ : « Quam speciosi pedes evangelizantium pacem ²⁶. » — « Nam vos quidem, inquit, mundi estis, » sed quantum ad vos attinet. Oportet autem ob aliorum purificationes vos mitti : quod per lotionem pedum docetur. Lavacrum igitur non facit ut intelligamus purificationem peccatorum apostolorum (mundi enim esse perhibentur), sed symbolum est quod mittendi sint in prædicationem, et transvehant etiam ad alios homines puritatem, quæ ipsis data est per Verbum Dominicum. Idcirco et Petrus inquit, « Non solum pedes meos laves, sed et caput, » hoc est, non ad prædicationem tantum mittas me, sed et caput meum per martyrium purifica. Intellige autem quod et nunc hæc perficiantur. **689** Etenim et nunc cœna fit in divina sacra operatione divini corporis et sanguinis quæ proponuntur. Quid igitur ab uno

Α ενιστάμενον ἐκ προπίετας, καὶ λέγοντα καὶ μεθ' ὄρκου, ὅτι Οὐ μὴ ποιήσω τόδε, εἴτα αἰδοῖ τοῦ ὄρκου ἐμμένοντα τῷ κακῶς κεκριμένῳ, καὶ ἐκ τούτου κινδυνεύοντα, ἢ περὶ ψυχῆν, ἢ περὶ σώμα· εὐστόχως ἄν χρήσιον τῷ Πέτρῳ ὑποδείγματι, ὃς ἐνιστάμενος, ἐπειδὴ εἶδε τὴν ἐνστασιὸν εἰς τὸν ἀπὸ Χριστοῦ χωρισμὸν φέρουσαν, ἀπέστη ταύτης.

« Λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· Ὁ λελουμένος οὐ χρεῖαν ἔχει ἢ τοὺς πόδας νίψασθαι, ἀλλ' ἔστι καθαρός ὅλος· καὶ ὑμεῖς καθαροὶ ἐστε, ἀλλ' οὐχὶ πάντες. » Ἦδει γὰρ τὸν παραδιδόντα αὐτόν· διὰ τοῦτο εἶπεν, ὅτι· Οὐχὶ πάντες καθαροὶ ἐστε. » Ἀφορμῆς δραξάμενος ὁ Κύριος, ἐλέγχει τὸν προδότην, ὡς ἀκάθαρτον γνώμην ἔχοντα, καὶ δεόμενον τοῦ ἀπολοῦσασθαι τὴν πονηρίαν, καὶ μεταβουλεύσασθαι. Ὑμεῖς μὲν οὖν, φησὶ, λελουμένοι ὄντες, οὐ δεέσθε ἐτι ἄλλου λουτροῦ· εἰς δὲ ἐστὶν ὁ ἀκάθαρτος ὁ δεόμενος ἐκπλύσεως. Ζητοῦσι δὲ πολλοὶ, πῶς εἶπεν ὁ Κύριος τοῖς ἀποστόλοις, ὅτι « Ὑμεῖς καθαροὶ ἐστε· » οὕτω γὰρ τῶν ἁμαρτημάτων ἀπηλλάγησαν, οὕτω Πνεύματος ἔξλιοντο. Ἐτι γὰρ ἡ ἁμαρτία ἐκράτει, ἐτι ἡ κατάρρα ἐνήργει. Οὕτω γὰρ ὁ Ἄμωδός ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου ἐσφάγη, οὕτω ἐκρεμάσθη ἐπὶ τοῦ ξύλου ὁ ἐκ τῆς κατάρρας ἡμᾶς ἐξαγοράσας. Πῶς οὖν ἦσαν καθαροὶ οἱ ἀπόστολοι; Ἔστιν οὖν εἰπεῖν, ὅτι εἰ καὶ μὴ τῶν ἁμαρτιῶν ἀπηλλάγησαν πάντῃ, ἀλλ' οὖν διὰ τὸν λόγον, φησὶν, ὃν λελάληκα ὑμῖν, « καθαροὶ ἐστε· » τοῦτέστι, Κατὰ τοῦτό ἐστε καθαροὶ τῶς. Ἦδη τὸ φῶς ἐδέξασθε, ἦδη τῆς πλάνης ἀπηλλάγητε τῆς Ἰουδαϊκῆς. Ἐπεὶ καὶ Ἡσαίας, ἄκουε, πῶς διδάσκει ἡμᾶς λούεσθαι· « Λούσαθε, καὶ καθαροὶ γίνεσθε· ἀφέλετε τὰς πονηρίας ἀπὸ τῶν ψυχῶν ὑμῶν. » Ὄστε καὶ αὐτοί, ἐπεὶ μετὰ πάσης ἀκακίας καὶ ἀδολότητος συνῆσαν τῷ Χριστῷ, εἰκότως λελουμένοι καὶ καθαροὶ παρὰ τοῦ Κυρίου λέγονται. Ἐνόησαν δὲ τινες· δείπνον τὴν ἐν τῷ τέλει τῶν αἰώνων τοῦ κατὰ Χριστὸν μυστηρίου γνώσιν, ἣν ὁ Ἰησοῦς διδάσκων τοὺς οἰκειοὺς μαθητὰς νίπτει καὶ τοὺς πόδας αὐτῶν, οὐχ ὡς ῥύπον ἔχοντας, ἀλλ' ἐτοιμοὺς αὐτοὺς ποιῶν εἰς τὸ εὐαγγέλιον, κατὰ τὸ ὑπὸ Ἡσαίου ῥηθέν· « Ὡς ὠραῖαι οἱ πόδες τῶν εὐαγγελιζομένων εἰρήνην. » — « Ὑμεῖς μὲν γὰρ, φησὶν, καθαροὶ ἐστε, » ἀλλὰ καθ' ἑαυτοὺς· δεῖ δὲ καὶ περὶ τὴν ἐτέρων κάθαρσιν ἀποσταλῆναι ὑμᾶς· ὃ διὰ [τοῦ] τοῦς πόδας ὑμῶν νίπτεσθαι δηλοῦται. Ὁ τοίνυν νικητὴρ οὐ κάθαρσιν δίδωσιν ἡμῖν νοεῖν τῶν ἁμαρτιῶν τῶν ἀποστόλων (καθαροὶ γὰρ μαρτυροῦνται), ἀλλὰ σύμβολόν ἐστι τοῦ στέλλεσθαι αὐτοὺς ἐπὶ τὸ κήρυγμα, διαπορθμεύσαντας καὶ τοῖς ἄλλοις τὴν παρὰ τοῦ Λόγου τοῦ Θεοποικτοῦ δοθεῖσαν αὐτοῖς καθαρότητα. Αἰδὲ καὶ Πέτρος, « Μὴ τοὺς πόδας μου νίψης μόνον, φησὶν, ἀλλὰ καὶ τὴν κεφαλὴν· » τοῦτέστι, Μὴ εἰς τὸ κήρυγμα μόνον πέμπε, ἀλλὰ καὶ τὴν κεφαλὴν μου διὰ τοῦ μαρτυρίου καθάρσον. Ἐκλάμβανε δὲ μοι καὶ ὡς νῦν ταῦτα τελούμενα. Καὶ γὰρ καὶ νῦν δείπνον γίνεταί ἐν τῇ θείᾳ ἱεουργίᾳ τοῦ θελοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος αὐτοῦ προκειμένου. Τί οὖν ἀπαιτεῖται ἕκα-

²⁴ Joan. 1, 29.

²⁵ Isa. 1, 16.

²⁶ Isa. LI, 7.

στος ἡμῶν ποιεῖν, ἀκουε · Ἐχομεν ἐν ἑαυτοῖς ἅπαντες εἰς Χριστὸν πιστεύσαντες, τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ καὶ τὸ εὐαγγελικὸν κήρυγμα. Πάντες γὰρ ὑπεδέξιμεθα τὸν Χριστὸν ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν, ἀλλ' ὀφείλομεν ἐν τῷ δεῖπνῳ τούτῳ τῷ θεῷ ἐξανιστᾶν τὸν Λόγον, καὶ ἀποστῆθεαι αὐτοῦ τὰ ἱμάτια, ἃ συγκαλύπτουσιν αὐτόν. Ἰμάτιον δὲ ἔστιν ἡ φιλαργυρία, ἱμάτιον ἡ κενοδοξία, ἱμάτιον ὁ φθόνος, καὶ ἕκαστον τῶν ἄλλων παθῶν, ἃ τῷ ἐν ἡμῖν θεῷ λόγῳ ἐπιχειμενα βαρύνουσιν αὐτόν. Ταῦτα τοίνυν δεῖ ἀποτίθῃσθαι ἐγειρομένου τοῦ Λόγου, ἵνα ἐλαφρὸς ὢν δύνηται τὴν ἡμετέραν διὰ μετανοίας κάθαρσιν ἐνεργῆσαι. Ἐγερθεὶς γὰρ ὁ Λόγος, καὶ πᾶν φορτίον καὶ μέριμναν βιωτικὴν ἀποθέμενος, νίψει τοὺς ἡμετέρους λογισμοὺς μαθητὰς αὐτοῦ ὄντας, καὶ ἐπομένους αὐτῷ · νίψει δὲ τοὺς πόδας, τούτέστι, τὰς πρακτικὰς ἡμῶν κινήσεις καὶ τὰ διαβήματα ἡμῶν. Εἰ δέ τις δεῖται ἐτέρως καθάρσεως, καὶ τῆς ἐν τῷ διδασκαλικῷ καὶ θεωρητικῷ εὐδοκίμησεως ἐφέεται, λεγέτω πρὸς τὸν Κύριον · Κύριε, μὴ τοὺς πόδας μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰς χεῖρας καὶ τὴν κεφαλὴν · τούτέστι, Μὴ μόνον τὰ διαβήματά μου καθάρσης, ἀλλὰ καὶ τὰς χεῖρας, ὡς ἂν καὶ ἐτέρους χειραγωγεῖν καὶ πρὸς τὸ καλὸν προσλαμβάνεσθαι δύνωμαι · καὶ τὴν κεφαλὴν, ἵνα ἐν τῷ θεωρητικῷ καὶ θεολογικῷ μέρει καθαθαμένῃ καὶ ἀρῶσαν τὴν περὶ τὸ θεῖον δόξαν ἔχω. Οὕτως οὖν διὰ τῆς ἐξομολογήσεως δυνάμεθα νίψασθαι, ὡς ἂν μὴ ἀναξίως μετασχωμεν τοῦ δεῖπνου, καὶ καὶ κρῖμα ἑαυτοῖς φάγωμεν καὶ πίωμεν. »

« Ὅτε οὖν ἐνίψει τοὺς πόδας τῶν μαθητῶν, καὶ ἔλαβε τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, ἀναπεσῶν πάλιν εἶπεν αὐτοῖς · Γινώσκετε τί πεποίηκα ὑμῖν; Ὑμεῖς φωνεῖτέ με ὁ διδάσκαλος, καὶ ὁ Κύριος; καὶ καλῶς λέγετε · εἰμὶ γάρ. Εἰ οὖν ἐγὼ ἐνίψα ὑμῶν τοὺς πόδας, ὁ Κύριος καὶ ὁ διδάσκαλος, καὶ ὑμεῖς ὀφείλετε ἀλλήλων νίπτειν τοὺς πόδας. Ὑπόδειγμα γὰρ ἔδωκα, ἵνα καθὼς ἐγὼ ἐποίησα ὑμῖν, καὶ ὑμεῖς ποιῆτε. Ἀμήν, ἀμήν λέγω ὑμῖν, οὐκ ἔστι δούλος μεῖζων τοῦ κυρίου αὐτοῦ, οὐδὲ ἀπόστολος μεῖζων τοῦ πέμψαντος αὐτόν. » Οὐκ ἔτι πρὸς τὸν Πέτρον μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἅπαντας διαλέγεται, καὶ τὴν αἰτίαν τῆς τοσαύτης περὶ ἑαυτοῦ ταπεινοφροσύνης τίθεισιν. Ἦ δὲ ἔστι τὸ δεῖν μιμητὰς αὐτοῦ τούτου γίνεσθαι. Μὴ ποτε οὖν καὶ ἔτιαν ἔλεγε τῷ Πέτρῳ, ὅτι « Γνώση δὲ μετὰ ταῦτα, » περὶ τούτου τοῦ νῦν καιροῦ ἔλεγε; « γνώση » γὰρ, ὦ Πέτρε, « μετὰ ταῦτα, » ὅτε λαθῶν τὰ ἱμάτιά μου καὶ ἀναπεσῶν, ἄρξομαι διδάσκειν ὑμᾶς καὶ λέγειν · « Γινώσκετε τί πεποίηκα ὑμῖν; » — « Εἰ γὰρ ἐγὼ » ὁ παρ' ὑμῶν μαρτυρούμενος « ὁ Κύριος καὶ διδάσκαλος, » καὶ οὐ ψευδῶς μαρτυρούμενος (εἰμὶ γάρ), τοὺς πόδας ὑμῶν ἐνίψα (καὶ οὐκ εἶπε, τῶν δούλων, τῶν ἀγραμμάτων καὶ ἀμαθῶν, ἀλλ' ἀφῆκε τοῦτο συλλογιζέσθαι) · ὑμεῖς ἀναγκαιότατον χρέως ἔχετε, « ἀλλήλων νίπτειν τοὺς πόδας » · τούτέστι, πᾶσαν διακονίαν ἀλλήλους [f. ἀλλήλοις] ὑπουργεῖν. Διὰ γὰρ τοῦ νίπτειν, ὅπερ ἐσχάτη ὑπηρεσία δοκεῖ, καὶ τὰς ἄλλας πολλῶν μᾶλλον τὰς ἐντιμωτέρας τελεῖν

²⁷ I Cor. xi, 29.

A quoque ut faciat exigatur, audi: Habemus in nobis omnes qui in Christum credimus, Verbum Dei et Evangelii prælicationem. Omnes enim suscepimus Christum in cordibus nostris. Sed debemus in cæna illa divina excitare Verbum ut surgat, et deponere ejus vestes, quæ obtegnunt illud. Vestis est avaritia; vestis, vana gloria; vestis, invidia, et quævis aliarum affectionum quæ aggravant Verbum divinum in nobis. Illa oportet deponere, ut excitetur Verbum, et surgat, expeditumque sit, ut possit per pœnitentiam nostram operari purgationem. Verbum enim cum surrexerit, et omnem sarcinam sollicitudinemque temporalem deposuerit, lavabit cogitationes nostras, qui discipuli ejus sumus et ipsum sequimur. Lavabit autem pedes, hoc est, operativas nostras motiones, et gressus nostros. Si autem quis opus habuerit et alia purgatione, et desiderat etiam doctrina et contemplatione probari, dicat ad Dominum, « Domine, non solum pedes meos, sed et manus et caput, » hoc est, Non solum gressus meos purifices, sed et manus, ut ego et alios manducere, et ad bonum simul assumere valeam: et caput, ut in contemplativa parte divinæ cogitationis, purgatum et immaculatam de divinis cogitationem habeam. Ita igitur per confessionem lavari poterimus, ut non indigne communicemus cœnæ « et judicium nobis manducemus et bibamus »²⁷.

Vers. 12-16. « Postquam ergo lavisset pedes eorum, receptisque vestibus suis accubuisset; iterum dixit eis: Scitis quid fecerim vobis? Vos vocatis me magistrum ac Dominum, et bene dicitis: sum etenim. Si ergo ego lavi pedes vestros, Dominus et magister: vos quoque debetis invicem alii aliorum lavare pedes. Exemplum enim præbui, ut quemadmodum ego feci vobis, ita et vos faciatis. Amen, amen dico vobis, non est servus major domino suo, neque legatus major est eo qui legavit ipsum. » Non ultra ad Petrum solum, sed ad omnes loquitur, causamque tantæ erga illos humilitatis ponit, quæ est, ut illius stamus imitatores. Et quid si hoc quod antea dixerat Petro, « Scies autem postea, » ad hoc tempus dicitur pertinere? « Scies » enim « post hæc » dixit, Petre, quando receptis vestibus accuburo, et cœpero docere vos ac dicere, « Scitis quid fecerim vobis? » — « Nam si ego » quem vos testamini « Dominum et magistrum, » et bene testamini, (sum enim,) pedes vestros lavi (et non dixit servorum indoctorum et illitteratorum, sed hoc illorum reliquit considerationi), vobis maxime necessarium est, ut « alter alterius lavet pedes, » hoc est, omni ministerio vobis invicem **690** serviat. Id enim vult per lotionem, quæ est ministeriorum infima, ut et alia longe honestiora non detrectemus. « Exemplum enim dedi vobis, ut quemadmodum ego feci vobis, ita et vos faciatis: »

hoc est, cum alacritate. Quamvis quod ego feci, majus sit, quatenus ego Dominus servorum pedes lavi : vos autem conservorum pedes lavabitis, at tamen et doctores videmus pueris litteras elegantiores præscribere, ut ad imitationem quamvis a longe veniant. Necessario autem apostolos admonet de his, quoniam in honore erant futuri, alii majore, alii minore, ut ne inter se dissiderent et superbi- rent, sed ut omnium ipsorum spiritus comprime- rentur et deicerentur. « Non est enim servus ma- jor domino suo, » quandiu servus est : « neque apostolus vel legatus eo qui legavit, » quandiu est legatus : quando autem major sit, neque servus est neque legatus.

VERS. 17-19. « Si hæc novistis, beati estis si feceritis ea. Non de omnibus vobis loquor, ego scio quos elegerim, sed ut adimpleatur Scriptura : Qui edidit mecum panem, sustulit adversum me calcaneum suum. Nunc dico vobis, priusquam fiat : ut cum factum fuerit, credatis quod ego sim. » Ut ne dicant, Cur hæc dicis nobis quasi ignoremus? sci- mus etiam ipsi humilitatis bonum : propterea dicit, « Si novistis, » non sufficit hoc vobis solum, sed tunc perfecte « estis beati, si » et « feceritis : » quia et Judæi mandata sciverunt, sed non beati : miserimi autem, utpote qui non fecerint ea. « Non de omnibus vobis dico : ego scio quos elegerim. » Arguit et non arguit proditorem, adumbratum ser- monem referens. Volebat enim eum ad peniten- tiam reducere : et ideo relictis omnibus aliis be- neficiis quæ in illam collocaverat, ponit hoc quod maxime omnium faciebat ad confundendam eum. « Qui edidit panem mecum, » hoc est, qui pascitur a me, qui mea mensa fruitur, quod et inimicos placaret. Et non dixit, Hic tradit me : sed, « Leva- vit adversum me calcaneum, » hoc est, dolum et de- ceptionem contra me composuit : a lactantibus sum-pta metaphora, qui supplantantes adversarios suos, dum illum calcaneum calcant, deiciunt. Hoc au- tem dicens, « Non de omnibus vobis dico : » ne mul- tis terrorem incutiat, separat illum manifeste, et ostendit unum esse hoc contra se meditantem ; ideo dicit, « Qui edidit panem mecum. » Dicente au- tem Domino, « Ego scio quos elegerim : » quid dicemus de Juda? Nonne illum elegit? Elegit quidem eum cum bonus esset, sicut et Saul²² : sed muta- tus est, ipse liberi existens arbitrii. Permittit au- tem unicuique secundum quod vult operari ; non enim aufert liberum arbitrium. Mutatum autem Judam repulit, **691** quamvis prius elegisset. Cæ- terum dum dicit, « ut Scriptura impleatur : » ita intellige sicut similia alia de quibus sæpe diximus. Neque enim propter hoc coactus fuit Judas pro- dere, ut appareant veri sermones Scripturæ, id quod omni blasphemia plenum ; sed ut sciamus

ἀφελόμεν. « Ὑπόδειγμα γὰρ ἔδωκα ὑμῖν, ἵνα καθὼς ἐγὼ ἐποίησα ὑμῖν, οὕτως καὶ ὑμεῖς ποιήτε. » τούτέστι, μετὰ τῆς αὐτῆς σπουδῆς. Εἰ γὰρ καὶ τὸ ἐμὸν μείζων, καθὼς Δεσπότης ὢν ἐγὼ, δούλων πόδας ἐνίψα, ὑμεῖς δὲ τῶν ὁμοδούλων πόδας νίψετε ὁμοως καὶ τοὺς διδασκάλους ὁρῶμεν τοῖς παισὶ γράμματα μετὰ πολλοῦ τοῦ κάλλους παραδίδοντας, ἵνα κἀν πρὸς τὸ καταβεβέτερον ἔλθωσι τῆς μιμήσεως. Ἀναγκαιῶς δὲ τοῖς ἀποστόλοις ταῦτα πικραίνει. Ἐπεὶ γὰρ ἐμελλόν τιμῆς ἀπολαύσασθαι, οἱ μὲν μείζονος, οἱ δὲ ἐλάττονος, ἵνα μὴ ἀλλήλων καταπαίρωνται, πάντων αὐτῶν καθαίρει [f. καθαιρεῖ] τὰ φρονήματα. « Οὐκ ἔστι γὰρ δούλος μείζων τοῦ κυρίου αὐτοῦ, » ἔς τ' ἂν ἢ δούλος, « οὐδὲ ἀπόστολος μείζων τοῦ πέμψαντος αὐτόν, » ἔς τ' ἂν ἢ ἀπόστολος ὅταν δὲ μείζων γένηται, τότε οὔτε δούλος ἔστιν, οὔτε ἀπόστολος.

« Εἰ ταῦτα οἴδατε, μακάριοι ἐστέ, ἐὰν ποιήτε αὐτά. Οὐ περὶ πάντων ὑμῶν λέγω, ἐγὼ οἶδα οὐς ἐξελεξάμην, ἀλλ' ἵνα ἡ Γραφὴ πληρωθῇ ὅτι τρώγων μετ' ἐμοῦ τὸν ἄρτον, ἐπῆρεν ἐπ' ἐμὲ πτέρναν αὐτοῦ. Ἀπάρτι λέγω ὑμῖν πρὸς τοῦ γενέσθαι ἵνα ὅταν γένηται, πιστεύσητε, ὅτι ἐγὼ εἰμι. » Ἴνα μὴ ἐκπωσιν, ὅτι τί ταῦτα λέγεις ἡμῖν ὡς δὴ ἀγνοοῦσιν ; οἴδαμεν καὶ αὐτοὶ τὸ τῆς ταπεινώσεως καλὸν, διὰ τοῦτο φη- σιν. « Εἰ οἴδατε, » οὐκ ἀρκεῖ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ τότε ὄντως « ἐστὲ μακάριοι, ἐὰν » καὶ « ποιήτε αὐτά. » Ἐπεὶ καὶ Ἰουδαῖοι τὰς ἐντολάς ἤθεσαν, ἀλλ' οὐ μακάριοι, ἀθλιώτατοι δὲ, ὡς μὴ ποιῶντες αὐτάς. « Οὐ περὶ πάντων ὑμῶν λέγω, ἐγὼ οἶδα οὐς ἐξελεξάμην. » Ἐλέγχει, καὶ οὐκ ἐλέγχει τὸν προδότην, συνεσκιασμένως προφέρων τὸν λόγον. Ἠθεύλετο γὰρ αὐτόν εἰς μετάνοιαν ἀγαγεῖν ὡς καὶ πά- σας τὰς ἄλλας εὐεργεσίας ἀφείκε, ἃς πρὸς αὐτὴν ἐπεβεβέβατο, τὸ μάλιστα πάντων ἱκανὸν ἐντρέ- ψαι αὐτόν, τοῦτο τέθεικεν. « Ὁ ἐσθίων ἄρτον μου, » ὁ παρ' ἐμοῦ τρεφόμενος, ὁ μετ' ἐμοῦ τραπέ- ζης ἀπολαύων, ὁ καὶ τοὺς ἰχθῆρας καταδυσσωπαῖ. Καὶ οὐκ εἶπεν, ὅτι Οὗτος παραδίδωσὶ με, ἀλλ', « Ἦρην ἐπ' ἐμὲ πτερνισμόν. » τούτέστι, Δόλον καὶ ἀπάτην κατ' ἐμοῦ συνέβησεν ἕκ μεταφορᾶς τῶν παλαιότητων, οἱ ὑποσκελίζοντες τοὺς ἀντιπαλιότητας, διὰ τοῦ τὰς πτέρνας αὐτῶν πατεῖν, καταβάλλουσιν. Εἰπὼν δὲ τὸ, « Οὐ περὶ πάντων ὑμῶν λέγω, » ἵνα μὴ εἰς πολλοὺς περιστήσῃ τὸ δέος, ἀποσχίζει αὐτόν φα- νερώς, καὶ δεικνύει, ὅτι εἰς ἐστὶν ὁ κατ' αὐτοῦ με- λετῶν ὡς λέγει. « Ὁ ἐσθίων ἄρτον μου. » Εἰπόν- τος δὲ τοῦ Ἰησοῦ, « Ἐγὼ οἶδα οὐς ἐξελεξάμην, » τὴ φήσομεν περὶ τοῦ Ἰούδα ; Ἄρ' οὐχὶ καὶ αὐτόν ἐξε- ελέξατο ; Ἐξελέξατο μὲν οὖν καλὸν ὄντα, ὡς καὶ τὸν Σαοὺλ ἄλλα μετεβλήθη ἄυτεξούσιος γὰρ συγχω- ρεῖ δὲ ἐκάστῳ, καθὰ βούλεται, πράττειν ὡς γὰρ ἀναίρει τὸ αὐτεξούσιον. Μεταβληθέντα δὲ τὸν Ἰούδαν ἀπίσαστο, εἰ καὶ πρὶν ἐξελέξατο. Τὸ δὲ, « Ἴνα ἡ Γραφὴ πληρωθῇ, » οὕτως νόει, ὡς καὶ τὰ ἄλλα τὰ ὁμοια, περὶ ὧν πολλάκις εἶπομεν. Οὐ γὰρ διὰ τοῦτο ἤναγκάσθη ὁ Ἰούδας προδοῦναι, διὰ τὸ φανῆναι ἀληθεῖς τοὺς λόγους τῆς Γραφῆς (τοῦτο γὰρ πάση;

²² I Reg. ix, 2.

βλασφημίας ἀνάμεστον), ἀλλ' ἵνα γινώμεν, ὅτι περὶ τοῦτου εἶπεν ἡ Γραφή, ὃν ὁρῶμεν νῦν τὸ ἔργον τελέσαντα. Ταῦτα δὲ πάντα, φησὶ, προλέγω περὶ τοῦ προδότου, « ἵνα ὅταν γένηται, πιστεύσητε, ὅτι ἐγὼ εἶμι » τούτεστιν, ὅτι ἀληθεύω.

« Ἀμήν, ἀμήν λέγω ὑμῖν, ὁ λαμβάνων, ἐάν τινα πέμψω, ἐμὲ λαμβάνει· ὁ δὲ ἐμὲ λαμβάνων λαμβάνει τὸν πέμψαντά με. » Ποῖα ἀκολουθία πρὸς τὰ ἔμπροσθεν τούτοις τοῖς νῦν λεγομένοις; Ἐν ὅσῳ γὰρ περὶ τοῦ προδότου εἶπε, ἐπάγει· « Ὁ λαμβάνων, ἐάν τινα πέμψω, ἐμὲ λαμβάνει. » Μεγίστη μὲν οὖν ἀκολουθία. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπε περὶ τοῦ προδοθήσεσθαι, καὶ τοῦ μέλλειν ἐγκαταλιπεῖν αὐτοὺς διηλέχθη, ἐμελλόν δὲ ἐξίνααι λοιπὸν, καὶ σκορπίζεσθαι, καὶ πολλὰ πάσχειν δεινὰ· δυσὶ τρόποις αὐτοὺς παραμυθίζεται· ἐνὶ μὲν τῷ παρ' ἑαυτοῦ. Ὑπέδειξε γὰρ αὐτοῖς ἅ τε αὐτὸς παθεῖν μέλλει, καὶ ἅ πρὸς τὸν προδότην ἐποίησε, νύμφας αὐτοῦ τοὺς πόδας, καὶ κοινῶν τραπέζης ἐλύμενος. Εἰ γὰρ ταῦτα ἐνθυμηθεῖεν, πάντως ὀσσοῦσι πάντα τὰ δεινὰ βραδίως. Εἰς μὲν οὖν οὗτος τρόπος, δι' ὧν τε ἐποίησε, τὸν ἔχθρὸν αὐτοῦ ἄχρι τέλους θεραπεύσας, δι' ὧν τε ἐμελλε παθεῖν παραμυθούμενον αὐτοὺς τοῦ Κυρίου. Ἐτερος δὲ τρόπος ἐκ τοῦ τὰς πάντων αὐτοῖς οἰκίας ἀνοίξει, καὶ ἐπαγγελισθαι αὐτοῖς, ὅτι πάντες αὐτοὺς ὑποδέξονται, οἱ τοῦ λόγου αὐτῶν ἀκούσαντες. Ὅρῃς ἀκολουθίαν τοῖς νῦν λεγομένοις πρὸς τὰ πρὸ αὐτῶν; Ἐμελλεν αὐτοὺς ἐγκαταλιπεῖν, ἐμελλόν μυρία παθεῖν κακὰ καὶ δεινὰ· παραμυθήσατο αὐτοὺς τῷ καθ' ἑαυτὸν ὑποδείγματι, προδοθήσεσθαι μὲν μέλλων ὑπὸ τοῦ μαθητοῦ, νίπτων δὲ τοῦτον, αὐτοὺς παραμυθίζεται, καὶ τῷ προειπεῖν αὐτοῖς, ὅτι εἰ καὶ πολλὰ πείσονται δεινὰ, ἀλλὰ πάντες αὐτοὺς ὑποδέξονται. « Ὁ λαμβάνων » γὰρ, φησὶν, « ἐμὰς, ἐμὲ λαμβάνει, » καὶ δι' ἑαυτοῦ, τὸν Θεὸν αὐτὸν, φησὶ, τιμήσουσιν ἡμὰς οἱ κακίαις.

« Ταῦτα εἰπὼν ὁ Ἰησοῦς, ἐταράχθη τῷ πνεύματι, καὶ ἔμαρτύρησε, καὶ εἶπεν· Ἀμήν, ἀμήν λέγω ὑμῖν, ὅτι εἰς ἐξ ὑμῶν παραδώσει με. Ἐβλεπον οὖν εἰς ἀλλήλους οἱ μαθηταί, ἀπορούμενοι περὶ τίνος λέγει. » Ἐννοήσας ὁ Κύριος, ὅτι ὁ προδότης ἑκατέρων ἀπεστέρηται, καὶ τῆς ἐν τοῖς πόνοις ὑπομονῆς, καὶ τῆς ἐκ τῶν ὑποδεχομένων θεραπείας, ταράττεται τῷ πνεύματι, τούτεστι, λύπη βάλλεται τὴν ψυχὴν. « Καὶ ἔμαρτύρησε, » φησὶν, ἀντὶ τοῦ, προεἶπε, προεμαρτύρατο, ἀπεφήνατο. « Οἱ τοίνυν μαθηταί ἀπορούμενοι, ἔβλεπον εἰς ἀλλήλους. » Εἰ γὰρ καὶ ἕκαστος αὐτῶν καθαρότητα συνήθει ἑαυτοῦ, καὶ οὐδὲν πονηρὸν ταῖς ἑαυτῶν διανοαῖς συνεγίνωσκον, ὅμως τὸν τοῦ Κυρίου λόγον ἀξιπιστότερον ἠγοῦντο τῶν οἰκείων διανοιῶν. Διὸ καὶ λυποῦνται καὶ ἐξαπορρύνται. Τοῦ ἀψευδοῦς γὰρ ἦν ἡ ἀπόφασις, ἣν ἐκδήσεσθαι πάντως ἐπίστευον. Ἐνόησαν δὲ τινες τὸ, « εἰς ἐξ ὑμῶν, » οὕτως· « Εἰς, » φησὶν, ἑκπεσῶν ὑμῶν τοῦ χοροῦ, καὶ « ἐξ ὑμῶν » ἐξεληθῶν, « παραδώσει με » ὡσπερ καὶ τὸ, « Ἰδοὺ γέγονεν Ἀδάμ ὡς εἰς ἐξ ἡμῶν. » Καὶ γὰρ κίνταῦθα περιεργότερον τὸ ῥητὸν ἐξελέθοντο. « Γέ-

quod de hoc dixerit Scriptura quem videmus nunc opus admisisse. Hæc autem omnia, inquit, prædico de proditore, « ut cum factum fuerit, credatis quod ego sim, » hoc est, quod vera dicam.

VERS. 20. « Amen, amen dico vobis : Qui recipit quemcumque ego misero, me recipit : qui autem me recipit, recipit eum qui misit me. » Quæ consequentia priorum ad ea quæ nunc dicuntur? quæ subdit sermone de proditore, « Qui recipit quemcumque ego misero, me recipit. » Certe maxima consequentia. Quia enim dictum erat quod produdens et derelicturus esset eos, et jam egreduri essent dispergendi, et variis malis affligendi, duobus modis solatur eos : et a se, ostendens eis quæ ipse passurus sit et quæ proditori fecerit, lotis ejus pedibus, ad communem mensam admissio : nam si hæc cogitaverint, omnino gravia omnia facile ferent. Igitur hic unus quidem consolandi modus, per ea quæ fecerat inimico suo usque ad finem, et quæ passurus erat. Alter autem modus ex eo quod promittit omnium domos illis futuras apertas, et suscipiendos ab omnibus qui sermonem eorum audierint. Vides nunc quomodo hæc superiori cohæreant? Relicturus erat illos, innumera mala passuri erant : consolatus est eos suo exemplo, produdens a discipulo, cujus laverat pedes. Solatur etiam prædicendo eis quod et ipsi multa mala passuri, sed omnes illos excepturi essent : et dicit, « Qui recipit vos, me recipit, » et propter me Deum et Patrem. Attende consolationis genus. Sicut Deum ipsum, inquit, in honore habebunt vos homines, atque ita propter persecutorum malitias ne moræatis.

ἐμοῦ, τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα. Σκόπε· παραμυθίας εἰς ἀνθρώποι· ὥστε μὴ ἀθυμεῖτε διὰ τὰς τῶν διωκτῶν

VERS. 21, 22. « Cum hæc dixisset Jesus, turbatus est spiritu, et testatus est, dixitque : Amen, amen dico vobis, quod unus ex vobis proditorus est me. Aspiciebant ergo se invicem discipuli, hæsitantes de quo diceret. » Cogitans Dominus proditorem utroque privandum, et patientia in laboribus, et excipientium ministerio, turbatur spiritu, hoc est, tristitia afficitur ejus anima. « Et testatus est, » inquit, hoc est, prædixit, attestatus est, affirmavit. « Igitur discipuli hæsitantes, aspiciebant se invicem : » nam quavis singuli bene conscii essent, de nullo malo arguente illos conscientia, sermonem tamen Domini veriolem suis cogitationibus existimabant, unde et tristatur ac hæsitant. Sententia enim erat ejus qui mentiri nesciebat, quam omnino **692** eventuram credebant. Intellexerunt autem quidam, « unus ex vobis, » sic : Qui a vestro choro excidit, et « a vobis » exiit, « trat det me : » sicut et hoc, « Ecce Adam factus est sicut unus ex nobis ». » nam et in eo loco curiosius dictum exposuerunt : « Factus est, dicit, sicut unus qui ex nobis » cecidit, hoc est, diabolus. Sicut

⁹⁹ Gen. iii, 22.

enim ille excidit a nobis, ita certe et hic propter inobedientiam factus est ex nobis; hoc est, excidit a nobis.

VERS. 23-26. « Erat autem unus ex discipulis ejus recumbens in sinu Jesu, nimirum is quem diligebat Jesus. Innuit ergo huic Simon Petrus, ut sciscitaretur quis esset de quo loqueretur. Itaque cum recubisset ille super pectus Jesu, dicit ei: Domine, quis est? Respondit Jesus, Ille est cui ego intinctum panem porrexero. » Quare omnibus aliis et Petro ipso principe tremante, Joannes quasi delicatior recumbit in sinu Domini? Et iterum, quare de seipso dicit quod « eum diligebat Jesus? » Recumbebat quidem propter duas illas causas: una est, quia præ omnibus aliis diligebatur maxime. Dilectionis autem signum, recumbere cum Domino. Altera, quia volebat se ostendere alienum a crimine per hoc quod tam libera illi cum Christo familiaritas. De se autem testatur quod dilexerit ipsum Jesus, ut ne cum tu auferis quod innuit ei Petrus, ut interrogaret, putes quod tanquam majori ipsi innuerit: unde dicit evangelista de se, quod Petrus sibi innuit non ut majori, sed ut ei qui dilectus magis fuerat a Domino; et ita magis humilitatis, quam ostentationis verbum est. Non enim dicit, Ego diligebam Jesum, quod de Petro protestatur, sed quid? Ille enim, inquit, diligebat me, qui propter misericordiam et miserationem suam susceperat me. Quod et Apostolus dicit ⁴⁰: « Persequor, si comprehendam in eo quo et comprehensus sum a Deo. » Et iterum ⁴¹, « Qui cognoverunt Deum, imo cogniti sunt a Deo. » Sic igitur cum dicit, « Quem diligebat Jesus, » non gloriatio est, sed humilitatis indicium. Quare autem Petrus non interrogat Dominum, sed innuit Joanni? Quia præ nimio fervore sæpe interrogaverat Dominum, et increpatus erat, ejus gratia nunc interrogare formidat. ⁴² Non etiam nunc temerarius arguatur a Domino. Quare autem Joannes acciit ad pectus Jesu absque reverentia et submissione? Quia nihil adhuc magnum de Domino sentiebat, neque erant edocti dignum reverentiæ honorem exhibere; piscatores enim erant et officii imperiti. Permittit autem ei Dominus ut recumbat super pectus, mœrorem ejus solvens, et mitigans D turbationem mentis illius, et in summa tristitiam sopiens. Verisimile enim etiam **693** in faciebus eorum multum mœroris apparuisse. Et neque sic interrogatus Dominus nomine proditorem manifestat, sed per buccellam tunc manifestum facit, almonens proditorem, et in memoriam ei reducens mensam et panem quorum particeps erat, ut ne prodat, et contra pascentem insaniat. Accipe, inquit, panem, cujus mecum particeps es, memor esto communis mensæ. At non intellexit anima illius præ affectione gravata, Si vis et ipse prope Jesum recumbere, et in pectus ejus cadere, et mytica ab

Α γινε, φησιν, ὡς εἰς ἐξ ἡμῶν ἡ πεσῶν, τουτέστιν, ὁ διάβολος· ὡσπερ γὰρ ἐκεῖνος ἐκπέπτωκεν, οὕτω καὶ οὗτος; διὰ τῆς παρακοῆς γέγονεν ἐξ ἡμῶν, ὅπερ ἐστίν, ἐκπέπτωκεν ἡμῶν.

« Ἦν δὲ ἀνακείμενος εἰς τῶν μαθητῶν αὐτοῦ ἐν τῷ κόλπῳ Ἰησοῦ, ὃν ἠγάπα Ἰησοῦς. Νεύει οὖν τοῦτω Σίμων Πέτρος πυθίσθαι· τίς ἂν εἴη περὶ οὗ λέγει. Ἐπιπεσῶν δὲ ἐκεῖνος ἐπὶ τὸ στήθος τοῦ Ἰησοῦ, λέγει αὐτῷ Κύριε, τίς ἐστιν; Ἀποκρίνεται ὁ Ἰησοῦς· Ἐκεῖνός ἐστιν, ᾧ ἐγὼ βάψαυ τὸ ψωμίον ἐπιδώσω. » Διατί πάντων ἀγωνιώντων, καὶ αὐτοῦ τοῦ κορυφαίου Πέτρου τρέμοντος, ὁ Ἰωάννης ὡσπερ ἐντροφῶν ἀνάκειται ἐν τῷ τοῦ Κυρίου κόλπῳ; καὶ ἔτι, διὰ τί περὶ ἑαυτοῦ φησιν, ὅτι « ὃν ἠγάπα ὁ Ἰησοῦς; » Ἀνέκειτο μὲν οὖν διὰ ταῦτα τὰ δύο· ἓν μὲν, ὅτι ἀγαπώμενος B ἦν πάντων μάλιστα τῶν ἄλλων· ἀγάπης δὲ σημεῖον τὸ ἀνακείσθαι μετὰ τοῦ Κυρίου. Ἐτερον δὲ, ἀλλότριον ἑαυτὸν τοῦ ἐγκλήματος δεῖξαι βουλόμενος διὰ τοῦ παῖρησιάζεσθαι καὶ θαρῆειν. Περὶ ἑαυτοῦ δὲ μαρτυρεῖ, ὅτι ἠγάπα αὐτὸν ὁ Ἰησοῦς, ζήτημα λύων. Ἴνα γὰρ μὴ ἀκούων σὺ, ὅτι ἔνευσεν αὐτῷ ὁ Πέτρος ἐρωτῆσαι, νομίσης, ὅτι ὡς μέλιον αὐτῷ ἔνευσεν· φησὶν ὁ εὐαγγελιστῆς περὶ ἑαυτοῦ, ὅτι Οὐχ ὡς μέλιον μοι ἔνευσεν ὁ Πέτρος, ἀλλ' ὡς ἀγαπώμενον ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ. Ὡστε μᾶλλον ταπεινόςφρονος γνώμης οὐκ ἐπιδεικτικῆς ἐστὶ τοῦτο. Μὴ γὰρ λέγει ὅτι Ἐγὼ ἠγάπων τὸν Ἰησοῦν, ὃ ἐπὶ τοῦ Πέτρου προσμαρτυρεῖ, ἀλλὰ τί; Ἐκεῖνος, φησὶν, ἠγάπα ἐμὲ, διὰ ἔλεος καὶ οἰκτιροῦς προσλαβόμενός με· ὃ καὶ ὁ Ἀπόστολος λέγει· Διὼκω, εἰ καὶ καταλάβω, ἐφ' ᾧ καὶ κατελήφθην ὑπὸ Θεοῦ· » καὶ πάλιν, « Γινόντες Θεὸν, μᾶλλον δὲ γνωσθέντες ὑπὸ Θεοῦ. » Οὕτως οὖν καὶ τὸ, « ὃν ἠγάπα ὁ Ἰησοῦς, » οὐ καύχημα, ἀλλὰ ταπεινοφροσύνης ἐνδειγμα. Διατί δὲ οὐχ ὁ Πέτρος ἐρωτᾷ τὸν Κύριον, ἀλλὰ τῷ Ἰωάννῃ ἔνευσεν; Ἐπειδὴ ἀπὸ πολλῆς θερμότητος εὐρίσκειται πολλαχοῦ μὲν ὀρμῶν, ἐπιτιμώμενος; δὲ, τοῦτον ἔνεκεν νῦν ἐρωτῆσαι δέδοικεν, ἵνα μὴ καὶ νῦν ἐπιπλήξη αὐτῷ ὡς προπετευομένῳ ὁ Κύριος. Τίνος δὲ ἔνεκεν ὁ Ἰωάννης πίπτει ἐπὶ τῷ στήθει τοῦ Ἰησοῦ οὕτως ἀνευλαβῶς καὶ ἀνοποστόλως; Ὅτι οὐδὲν οὐδέπω περὶ Χριστοῦ μέγα ὑπελάμβανεν, οὐδὲ ἦσαν πεπαιδευμένοι, τὴν ἀξίαν τιμὴν προσάγειν τοῖς τιμίοις· ἄλλοις γὰρ οἱ ἄνθρωποι, καὶ τοῦ προσήκουτος ἀμαθεῖς. Συγχωρεῖ δὲ αὐτῷ ὁ Κύριος πεσεῖν ἐπὶ τὸ στήθος, τὴν ἀθυμίαν λύων αὐτοῦ, καὶ πραΰνων τὸν τάρραχον τῆς διανοίας αὐτοῦ, καὶ ἀπλῶς τὴν λύπην κατακοιμίζων. Εἰκόσ γὰρ καὶ τοῖς προσώποις αὐτῶν πολλὴν κατῆφειαν ἐπιφαίνεσθαι. Καὶ οὐδὲ οὕτως ἐρωτηθεῖς ὁ Κύριος, ὀνομαστί φανεροὶ τὸν προδότην, ἀλλὰ διὰ τοῦ ψωμίου δῆθεν δηλοποιεῖ αὐτὸν, ἐντρέπων τὸν προδότην, καὶ εἰς αἴσθησιν ἄγων αὐτὸν τῆς τραπέζης καὶ τοῦ ἄρτου· ὧν μεταλαμβάνοντα οὐκ ἔδει προδοῦναι καὶ κατὰ τοῦ τροφῆως μανῆναι. Δέξαι, φησὶ, τὸν ἄρτον, οὗ συμμετέλαβες ἐμοί, εἰς αἴσθησιν ἐλθὲ τῆς κοινῆς τραπέζης. Ἄλλ' οὐ συνῆκεν ὑπὸ τοῦ πάθους καρποθεῖς τὴν ψυχὴν. Εἰ θέλεις καὶ αὐτός ἀνακείσθαι πλησίον

⁴⁰ Philipp. iii, 12. ⁴¹ Galat. iv, 9.

τοῦ Ἰησοῦ, καὶ ἐπὶ τὸ στήθος αὐτοῦ πεσεῖν, καὶ τὰ μυστικά παρ' αὐτοῦ μαθεῖν, σπούδασον ἀγαπηθῆναι αὐτῷ διὰ γνώμης ἀπλῆς καὶ ἀγαθῆς. Καὶ γὰρ ὁ Ἰωάννης ἀκαχώτερος, καὶ ἀπλούστερος, καὶ πραότερος; πάντων ἦν διὰ καὶ ἡγαπᾶτο. Καὶ οὐ τοῖνον εἰ τοιοῦτος εἶς ἀκακος, ἀμωθήθη καὶ ἐπὶ τὸ στήθος τοῦ Ἰησοῦ ἀναπεσεῖν (ὁ τοῦ θεολογικοῦ ἀξιώματός ἐστι σύμβολον. Ἐν γὰρ τῇ καρδίᾳ οἶδεν ἡ Γραφή τὰ λόγια τοῦ Κυρίου κρυπτόμενα), καὶ οὕτως ἀποκαλυφθήσεται σοι τό τε μυστήριον ἅπαν, καὶ ὁ τοῦ λόγου προδότης. Τῷ γὰρ τὴν τῆς θεολογίας χάριν πεσευθέντι, καὶ ὁ προδότης τοῦ λόγου ὁ παρὰ τὴν ὁρθὴν, φημί, πιστὸν δοξάζων, δηλὸς γίνεται. Ὁ γὰρ αἰρετικὸς δολῶν τὸν λόγον τῆς ἀληθείας, ὅς ἐστιν ἄρτος, οὐκ ἀμιγῆ, ἀλλὰ βεβαμμένον ἔχων τοῦτον δεικνύται.

Καὶ ἐμβέβη; τὸ ψωμίον, δίδωσιν Ἰούδα Σίμωνος Ἰσκαριώτη· καὶ μετὰ τὸ ψωμίον, τότε εἰσῆλθεν εἰς ἔκεινον ὁ Σατανᾶς. Λέγει οὖν αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· Ὁ ποιεῖς, ποιήσον τάχιον. Τοῦτο δὲ οὐδεὶς ἔγνω τῶν ἀνακειμένων, πρὸς τί εἶπεν αὐτῷ. Τινὲς γὰρ ἐδόκουν, ἔπει τὸ γλωσσόκομον εἶχεν ὁ Ἰούδας, ὅτι λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· Ἀγόρασον ὧν χρειαίαν ἔχομεν εἰς τὴν ἑορτήν, ἢ τοῖς πτωχοῖς ἴνα τι δῶ. Λαβὼν οὖν τὸ ψωμίον ἔκεινος, εὐθέως, ἐξῆλθεν. Ἦν δὲ νύξ, ὅτε ἐξῆλθεν. Ἐπειδὴ ὁ μὲν Κύριος δέδωκε τὸ ψωμίον τῷ Ἰούδα, εἰ πως εἰς συναίσθησιν ἐλθῶν τῆς τραπέζης καὶ τοῦ ἄρτου, ἀπόσχοιτο τῆς προδοσίας, ὁ δὲ Ἰούδας οὐδὲ οὕτως ἐβελτιώθη· τότε δὴ, τότε τελεώτερον τοῦ Σατανᾶ γέγονε, καὶ παρεδόθη λοιπὸν αὐτῷ, ὡς ἀδιόρθωτος. Ἔως μὲν οὖν εἶ; ἐδόκει τῶν μαθητῶν, καὶ τοῦ ἁγίου χοροῦ μέρος, οὐκ εἶχε τσαυτήν παράδοσιν εἰς αὐτὸν ὁ Σατανᾶς; ἔπει δὲ ἀπέσχεσεν αὐτὸν ὁ Κύριος, καὶ ἀφώρισε τῶν ἄλλων μαθητῶν, παραδειγματίσας τοῦτον διὰ τοῦ ἄρτου, ἔκτοτε δὴ παρέλαβεν αὐτὸν ὡς ἐγκαταλειφθέντα αὐτὸν ὑπὸ τοῦ Κυρίου, καὶ ἀποδιορισθέντα τοῦ θεοῦ χοροῦ. Ὅρα γὰρ καὶ τὸ, « Εἰσῆλθεν εἰς αὐτὸν ὁ Σατανᾶς, » τουτέστιν, εἰς τὰ ἐσώτατα τῆς καρδίας αὐτοῦ εισέει, καὶ κατέσχεν τὴν αὐτοῦ ψυχὴν. Πρῶτερον μὲν γὰρ ἐξωθεν αὐτῷ παρηνώχλει διὰ τοῦ τῆς φιλαργυρίας πάθους· νῦν δὲ τέλειον αὐτοῦ κατεκράτησε, τὴν προδοσίαν αὐτῷ ὑποβάλων. « Λέγει οὖν αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· Ὁ ποιεῖς, ποιήσον τάχιον. » Τοῦτο δὲ οὐ προτρεπομένου ἐστὶν αὐτὸν εἰς προδοσίαν, ἀλλ' οἷον ὀνειδίζοντος αὐτῷ πρὸς τὴν προδοσίαν ἐλθεῖν. Τὸ γὰρ, « Ποιήσον, » εἰπὼν, ὡσανεὶ τοῦτο λέγει· Ἰδοὺ ἀφιγμὶ σε, ποιήσον ὁ θελεῖς· οὐκ ἐμποδίζω σου τῇ γνώμῃ, οὐ κατέχω σε ἔτι. Πρὸ τούτου γὰρ αὐτὸς κατεῖχε τὴν πονηρίαν, ἑαυτῷ τὸν καιρὸν τοῦ θανάτου τηρῶν, καθὼ καὶ ἔλεγεν· « Οὐδεὶς ἀφίρει τὴν ψυχὴν μου ἀπ' ἐμοῦ, ἀλλ' ἐγὼ τίθημι ταύτην ἀπ' ἐμαυτοῦ. » — « Τοῦτο δὲ οὐδεὶς ἔγνω τῶν ἀνακειμένων. » Ἄξιον ζητήσεως τοῦτο, πῶς οὐδεὶς ἔγνω, καίτοι ἐρωτηθεὶς ὁ Κύριος τίς ἐστὶν ὁ προδότης, εἶπεν, ὅτι « Ὁ ἐγὼ τὸ ψωμίον ἐπιδώσω. » Φαίνεται οὖν λάθρα εἰπεῖν τοῦτο πρὸς μόνον τὸν Ἰωάννην, ὥστε μηδένα τῶν ἄλλων ἀκοῦσαι. Ἐπεὶ καὶ Ἰωάννης πρὸς τὸ στήθος πεσὼν, ἐρωτᾷ μονοουχί

eo discere, da operam ut propter simplicem bonamque mentem ab eo diligaris. Etenim Joannes innocentissimus, simplicissimus et mansuetissimus omnium erat, ideo et diligebatur. Et tu quoque talis esto, et dignabitur te pectoris sui recubitu, id quod theologicæ dignitatis symbolum est. In corde enim intelligit Scriptura eloquia Domini latentia, et ita revelabitur tibi mysterium totum, et verbi proditor. Etenim cui theologicæ beneficium conceditum est, et proditor verbi qui non rectam tenet fidem, manifestus fit. Hæreticus enim adulterans verbum veritatis, qui est panis, illum non purum, sed intinctum habere declaratur.

VERS. 26-30. « Et cum intinxisset panem, dedit Judæ Simonis Iscariotæ. Et post offulam ingressus est in eum Satanas. Dicit igitur ei Jesus : Quod facis, fac citius. Hoc autem nemo discumbentium intelligebat ad quid dixisset ei. Quidam enim putabant, quia loculos habebat Judas, quod dixisset ei Jesus : Emere ea quæ nobis opus sunt ad diem festum : aut egenis ut aliquid daret. Cum ergo accepisset offulam, continuo exivit. Erat autem nox cum exisset. » Ubi Dominus quidem dedit buccellam Judæ, si forte recogitaret amicitiam mensæ et panis, a proditione desisteret; Judas autem cum neque sic emendaretur, tunc plane factus est Satanæ, et traditus ei ut inemendabilis. Igitur quandiu unus discipulorum videbatur, et ex sancto illo choro, non habebat tantum accessum ad illum Satanas : ubi autem illum divisit Dominus, et separavit ab aliis discipulis, traducto eo per panem, tunc invasit eum ut a Domino derelictum, et a divino choro separatum. Vide enim et hoc : « Ingressus est in eum Satanas, » hoc est, ingressus est interiora cordis ejus, et occupavit animam ejus. Nam prius eum foris per avaritiæ vitium turbabat, nunc autem perfecte eum comprehendit, proditionem suggerens. « Dicit igitur ei Jesus : Quod facis, fac citius. » Hoc autem non est adhortantis ad proditionem, sed exprobrantis et permittentis ei ad proditionem venire. Dicit enim, « Fac, » quasi diceret : Ecce reliqui te facere quod vis : non impedio tuam mentem, non retineo te ultra. Antea enim ipse cohibebat malitiam ejus, apud se 694 tempus mortis reservans : sicut et dicebat : « Nullus tollit animam meam a me, sed ego pono eam a me. » — « Hoc autem nullus cognovit accumbentium. » Digna quæstio, quo pacto nullus agnovit, cum rogatus Dominus quis esset proditor, dixerit, « Cui ego buccellam tradidero. » Videtur igitur clam hoc dixisse Joanni, ut nullus alius audiret; quia et Joannes cum supra pectus recumberet, rogabat quasi in aurem, et ita proditor non manifestus est, alioquin eum discerpisset Petrus forte, et occidisset eum. An ergo et Joannes non nocerat

⁶⁹ Joan. x, 18.

eum? Neque iste. Nequaquam enim expectasset ut discipulus in tantam prorumperet impietatem. Sancta enim illa anima procul a tali impietate, neque de alio facile tale quiddam suspicata fuit. « Nullus ergo cognovit, » sed existimaverunt quod dicens, « Fac citius, » diceret de aliquo ad festum emendo, « vel ut quid daret pauperibus. » Nam multam curam gerebat pauperum. Et quomodo qui alios admonet ne portent peram, neque æs, ipse marsupium ferebat? Ostendit quod et possessione carentem, et crucifixum mundo, magnam oportet ejus partis curam habere. « Cæterum nox erat cum exisset; » neque hoc superflue assignavit evangelista, sed ut doceat nos quod neque tempus prohibuerit illum, sed nocte dolum struxerit. Exivit igitur quinta, ut mihi videtur, vespera, quando « et intravit in ipsum Satanas. » Nam quarta quidem accessit ad illum, quando scilicet mulier quæ apud Matthæum, unguentum effudit⁴³. Ipse autem ut abivit, locutus est cum Judæis de traditione. At quinta vespera intravit in illum, hoc est, occupavit cor ejus: sicut aliud est percussere quempiam manu foris, et aliud est confodere gladio viscera. Exivit igitur Judas et sensibilibus et mentaliter a Salvatore. « Erat autem et nox: » fortassis et spiritualis nox, avaritiæ obtenebratio invaserat eum.

τῆ χειρὶ ἐξωθεν, καὶ ἄλλο τὸ εἰσωθῆσαι εἰς αὐτὸν τὸ ἔξωθεν, καὶ ἐμβαλεῖν αὐτὸ κατὰ τῶν σπλάγχχνων. Ἐξῆλθε δὲ ὁ Ἰούδας καὶ αἰσθητῶς καὶ νοητῶς ἀπὸ τοῦ Σωτῆρος. « Ἦν δὲ νύξ, » τάχα δὲ καὶ νοητῆ νύξ ἡ κατασχούσα αὐτὸν τῆς φιλαργυρίας σκότωσης.

VERS. 31, 32. « Dicit Jesus: Nunc glorificatus est Filius hominis, et Deus glorificatus est per illum. Si Deus glorificatus est per eum, et Deus glorificabit eum per se. Et continuo glorificabit eum. » Quoniam considerant discipulorum mentes, iterum eas erigit, dicens, « Nunc glorificatus est Filius hominis. » Docet enim eos non moerere, sed magis gaudere. Gloria enim est hoc, ipsa passio scilicet, et quod per ignominiosa hominibus honor conciliatur. Et aliter, Per miracula in cruce glorificatus est, sole exstincto, petris ruptis, velo scisso, aliisque mirabilibus factis: quomodo autem « glorificabit Deus Filium in seipso? Hoc est, per seipsum, non per alium, non per angelos et archangelos, non per alias virtutes, sed per seipsum. Omnia enim operatus est ad gloriam Filii. « Continuo » igitur, inquit, « glorificabit eum: » hoc est, non tardabit, sed in ipsa **695** cruce: et iterum post tres dies, eum resuscitavit eum: et post quadraginta dies supeditata gratia Spiritus discipulis. Videamus autem et ex superioribus mentem verborum. « Nunc glorificatus est Filius hominis, » hoc est, Ego doceo, miraculaque facio, et non in me subsistit gloria, sed in Deum et Patrem transit. Quia igitur mea gloria gloria sit Patris, ne contristemini. Nam Pater iterum glorificabit me, ut et ipse glorificetur. Numquid enim ego gloriam mihi vindico, et ad illum non transit? Verum communis est gloria, et

⁴³ Matth. xxvi, 7.

Ἄ πρὸς τὸ οὗ, ὥστε μὴ γενέσθαι ὄθλον τὸν προδότην· ἢ γὰρ ἂν διεσπάσατο μάχαιραν τάχα Πέτρος, καὶ ἀπέκτελλεν αὐτόν. Ἄρ' οὖν οὐδὲ Ἰωάννης ἔγνω αὐτόν; Οὐδὲ οὗτος. Οὐ γὰρ ἂν προσεδόκησεν, ὅτι μαθητῆς ἐπὶ τοσούτου χωρήσει παρανομίας. Πόρρω γὰρ τῆς τοιαύτης πονηρίας ἡ ἄγία οὐσα ἐκείνη ψυχῆ, οὐδὲ περὶ ἐτέρου τοῦτο εὐκόλως ὑπόπτευσεν ἂν. « Οὐδεὶς οὖν ἔγνω, » ἀλλ' ἐνόμισαν, ὅτι τὸ, « Ποίησον τάχιον, » περὶ τοῦ ἀγοράσαι τι « εἰς τὴν ἑορτήν, » λέγει, « ἢ ἵνα τι δῶ τοῖς πτωχοῖς. » Καὶ γὰρ πολλὴν πρόνοιαν τῶν πτωχῶν ἐποιεῖτο, καὶ ὁ τοῖς ἄλλοις παραινῶν μὴ πῆραν ἔχειν, μὴ χαλκῶν, αὐτὸς καὶ γλωσσόκομον ἐπαφέρετο· δεικνύς, ὅτι καὶ τὸν ἀκτῆμονα καὶ ἐσταυρωμένον τῷ κόσμῳ, πολλὴν δεῖ τοῦτου τοῦ μέρους φροντίδα ποιεῖσθαι. « Ἦν δὲ νύξ, φησὶν, ὅτε ἐξῆλθεν. » Οὐδὲ τοῦτο παρέργως ἐπεσημειώθη τὸ εὐαγγελιστῆς, τὸ εἶναι νύκτα, ἀλλ' ἵνα διδάξῃ ἡμᾶς, ὅτι οὐδὲ ὁ καιρὸς ἐκώλυσε αὐτόν, ἀλλὰ καὶ νυκτὸς εὐσεῖς ἤρτησε [f. ἤρτυσε] τὸν ὄθλον. Ἐξῆλθεν οὖν τῆ πέμπτῃ δοκεῖ μοι ἐσπέρας, ὅτε « καὶ εἰσῆλθεν εἰς αὐτὸν ὁ Σατανᾶς. » Τῇ μὲν γὰρ τετράδι προσέβαλεν αὐτῷ, ὅτε δηλαδὴ ἡ παρὰ τῷ Ματθαίῳ γυνὴ ἐκένωσε τὸ μύρον· αὐτὸς δὲ ἀπελθὼν συνελάλησε τοῖς Ἰουδαίοις περὶ τῆς προδοσίας. Τῇ δὲ πέμπτῃ ἐσπέρας εἰσῆλθεν εἰς αὐτόν, ὅπερ ἐστὶ, κατέσχεν αὐτοῦ τὴν καρδίαν· ὡσπερ ἄλλο ἐστὶ τὸ πλῆξαι τινα τὸ ἔξωθεν, καὶ ἐμβαλεῖν αὐτὸ κατὰ τῶν σπλάγχχνων. « Ἦν δὲ νύξ, » τάχα δὲ καὶ νοητῆ νύξ

« Λέγει ὁ Ἰησοῦς· Νῦν ἐδοξάσθη ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ὁ Θεὸς ἐδοξάσθη ἐν αὐτῷ. Εἰ ὁ Θεὸς ἐδοξάσθη ἐν αὐτῷ, καὶ ὁ Θεὸς δοξάσει αὐτόν ἐν ἑαυτῷ, καὶ εὐθὺς δοξάσει αὐτόν. » Ἐπειδὴ κατέπεσον τῶν μαθητῶν οἱ λογισμοί· « Νῦν ἐδοξάσθη ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, » λέγων, διανίστησιν αὐτούς. Πείθει γὰρ αὐτούς μὴ κατηφιᾶν, ἀλλὰ μᾶλλον χαίρειν. Δόξα γὰρ ἐστὶ τοῦτο, τὸ παθεῖν δηλαδὴ, καὶ διὰ τῶν ἀτιμῶν τιμὴν τοῖς ἀνθρώποις προξενῆσαι. Καὶ ἄλλως δέ· Διὰ τὰ ἐν τῷ σταυρῷ θαύματα ἐδοξάσθη, ἡλίου σβεσθέντος, πετρῶν βραχυσῶν, τοῦ καταπετάσματος σχισθέντος, καὶ τῶν ἄλλων πάντων τεραστίων γενομένων. Πῶς δὲ « δοξάσει ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν ἐν ἑαυτῷ; » Τουτέστι, δι' ἑαυτοῦ, οὐ δι' ἐτέρου, οὐ δι' ἀγγέλων καὶ ἀρχαγγέλων, οὐδὲ δι' ἄλλης συνάμεως, ἀλλὰ δι' ἑαυτοῦ· πάντα γὰρ ἔπραξε πρὸς δόξαν τοῦ Υἱοῦ. « Εὐθὺς » οὖν, φησὶ, « δοξάσει αὐτόν »· τουτέστιν, οὐ βραδυνεῖ, ἀλλ' ἐν αὐτῷ τῷ σταυρῷ καὶ αὐ μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἀναστήσας αὐτόν, καὶ μετὰ τεσσαράκοντα ἡμέρας τὴν τοῦ Πνεύματος χάριν ἐπισηρηγῆσας τοῖς μαθηταῖς. Ἴδωμεν δὲ καὶ ἄνωθεν τὸν σκοπὸν τῶν βημάτων. « Νῦν ἐδοξάσθη, φησὶν, ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου »· τουτέστιν, Ἐγὼ διδάσκων, θαυματουργῶν, καὶ οὐκ εἰς ἐμὲ περιέσαστο ἡ δόξα, ἀλλ' εἰς τὸν Θεόν, καὶ Πάτέρα ἀνέβαινε. Ἐπεὶ τοίνυν ἡ ἐμὴ δόξα δόξα γίνεται τοῦ Πατρὸς, μὴ κατηφιᾶτε. Ὁ γὰρ Πατὴρ πάλιν δοξάσει με, ἵνα καὶ αὐτὸς δοξασθῇ. Μὴ γὰρ

ἐγὼ τὴν δόξαν σφετερίζομαι, καὶ εἰς ἐκεῖνον οὐκ ἀναβαίνει; Ἄλλὰ κοινή ἐστὶν ἡ δόξα. Ὡστε καὶ πάλιν δοξάσει με· καὶ οὐ βραδυεῖ, ἀλλ' ἐ ἐυθύς, ὅταν τὰ ἄξιμα πάσχω πάθη, ὅταν δοκῶ διὰ τοῦ θανάτου ἐκ μέσου γενέσθαι, τότε μᾶλλον τιμήσει, τότε φανερόν καταστήσει διὰ τῆς ἀναστάσεως.

« Τεκνία, ἐτι μικρὸν μεθ' ὑμῶν εἰμι. Ζητήσετέ με· καὶ καθὼς εἶπον τοῖς Ἰουδαίοις, ὅτι Ὅπου ἐγὼ ὑπάγω, ὑμεῖς οὐ δύνασθε ἔλθειν, καὶ ὑμῖν λέγω ἄρτι. Ἐντολὴν καινὴν δίδωμι ὑμῖν, ἵνα ἀγαπάτε ἀλλήλους, καθὼς ἠγάπησα ὑμᾶς, ἵνα καὶ ὑμεῖς ἀγαπάτε ἀλλήλους. Ἐν τούτῳ γινώσκονται πάντες, ὅτι ἐμοὶ μαθηταὶ ἔστε, ἐὰν ἀγάπην ἔχητε ἐν ἀλλήλοις. » Ἐπειδὴ ἐμελλον μετὰ μικρὸν τὰ λυπηρὰ ὑποστήσασθαι, προλέγει λοιπὸν ταῦτα αὐτοῖς, ὥστε ἐν τῇ μνήμῃ αὐτὰ ἔχειν, καὶ προπαρασκευάσθαι πρὸς ταῦτα. Συμβάλλεται δὲ καὶ τοῦτο εἰς τὴν δόξαν αὐτοῦ. Τὸ γὰρ τὰ μέλλοντα συμβήσασθαι τοῖς μαθηταῖς ἐπ' αὐτοῦ προαναφώνησθαι, οὐ μικρὰ ἦν δόξα αὐτοῦ, ὑπομιμνησκομένων ὑστερον τῶν μαθητῶν, ὅτι ταῦτα ὁ Κύριος αὐτοῖς προέλεγε. Δεικνύς δὲ ὅτι οὐ νῦν πρῶτος (ἢ πρῶτον), ἀλλὰ καὶ πρὸ πολλοῦ γινώσκαι, ὅτι ζητήσουσιν αὐτὸν ἐν πειρασμοῖς ὄντες, φησὶν, ὅτι καὶ τοῖς Ἰουδαίοις αὐτὸ τοῦτο εἶπεν, ὡς πρὸ πολλοῦ εἰδώς. Τὸ δὲ, « Ὅπου ἐγὼ ὑπάγω, » εἰπὼν, δείκνυσι τὸν θάνατον αὐτοῦ μεταβάσιν ὄντα καὶ μετὰ τῆσιν κρείττονα εἰς τόπον σώματα φθαρτὰ μὴ δεχόμενον. Τοῖς μὲν Ἰουδαίοις ἔλεγεν, ὅτι « Ζητήσετέ με, καὶ ὅπου ἐγὼ ὑπάγω, ὑμεῖς οὐ δύνασθε ἔλθειν, » φθὸν αὐτοῖς ἐπισημαίνων· τοῖς δὲ μαθηταῖς, τὸν πόθον ἐξάπτων. Καὶ γὰρ εἰώθαμεν ὅταν ἰδωμέν τινος τῶν φιλιτῶν ἀναχωροῦντας, μάλιστα διαθερμαίνεσθαι, καὶ μᾶλλον, ὅταν εἰς τόπον ἀπίωσιν, εἰς δὲ οὐ δυνατὸν ἡμῖν ἀπελθεῖν. Τὸν πόθον οὖν αὐτοῖς ἐξάπτων ταῦτ' αὖ φησι. Διὸ καὶ τὸ, « Τεκνία, » προσέθηκεν· ἵνα μὴ νομίωσιν, ὡς ἀπὸ τῆς τοιαύτης διαθέσεως ταῦτα εἶπεν αὐτοῖς, ἀπ' ἧς καὶ τοῖς Ἰουδαίοις, ἀλλ' ἐξ ἀγάπης. Ἐξήτησαν μὲν οὖν αὐτὸν οἱ Ἰουδαῖοι, ὅτε ἡ πόλις αὐτῶν ἐάλω, καὶ ἡ θεήλατος ὀργὴ πάντοθεν κατ' αὐτῶν ἐφέρετο, ὡς καὶ Ἰωσήπος μαρτυρεῖ διὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰησοῦ ταῦτα αὐτοῖς γενέσθαι. Οἱ δὲ μαθηταὶ, ἅτε ἠφευγον, ὅτε ἄλλως ἐθλίβοντο· διὸ καὶ ἀλαχού, « Ἀρθήσεται, φησὶν, ὁ νυμφίος, καὶ νηστεύσουσιν οἱ φίλοι τοῦ νυμφῶνος. » Προλέγει οὖν τὰ μέλλοντα καὶ τούτοις κἀκεῖνοις, τοῖς μὲν διὰ τὴν ἀπιστίαν, τοῖς δὲ διὰ τὴν ἀγάπην, καὶ τὸ μὴ ἀπροσδοκῆτοις ἐμπεσεῖν τοῖς δεινοῖς. Ἐπειδὴ εἰς θόρυβον αὐτοῖς ἐμπεσεῖν εἰκὸς ἦν, ταῦτα ἀκούοντας ὡς ἄρημους μέλλοντας ἔσεσθαι, παρμυθεῖται αὐτοῖς, Μὴ ἀλαγείτε, λέγων· δίδωμι γὰρ ὑμῖν φύλακα ἰσχυρὸν τὴν ἀγάπην. Ἐὰν γὰρ ταύτην ἔχητε, ἀήττητοι ἔσεσθε, ὅτι ἀλλήλων δυναμούμενοι. Ἐἶτα ἐπειδὴ ἠπόρησεν ἄν τις· Πῶς καινὴν ἐντολὴν δίδω, ὦ Κύριε, τὴν ἀγάπην, ἣν καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ νενομοθετημένην ὀδαμεν; ἐπιφέρει, ὅτι « Καθὼς ἐγὼ ἠγάπησα ὑμᾶς, ἵνα καὶ ἀλλήλους ἀγαπάτε. » Ὡσπερ γὰρ ἐγὼ, φησὶ, ὄψραν ἠγάπησα

iterum glorificabit me, et non tardabit, sed « mox, » quando ignominiosam passionem patiar, quando videbor per mortem e medio tolli: tunc magis honorabit, tunc per resurrectionem me clarum faciet.

Vers. 33-35. « Filioli, adhuc paulisper vobiscum sum. Quæretis me: et sicut dixi Judæis: Quo ego vado, vos non potestis venire: ita et vobis dico nunc. Præceptum novum do vobis, ut diligatis invicem, sicut dilexi vos, ut et vos diligatis invicem. In hoc enim cognoscent omnes quod discipuli mei estis, si dilectionem habueritis inter vos. » Quoniam paulo post passuri erant gravia, ea nunc prædicat eis, ut ea habeant in memoria et præparent se ad ea. Conferat autem hoc ad gloriam ejus. Non parva enim gloria ejus fuit, quod discipulis prædixit quæ eventura essent eis, recordantibus postea discipulis quod illa eis essent prædicta. Monstrans autem, se non tunc primum cognoscere, sed multo antea quod quæsituri essent ipsum in tribulationibus constituti, dicit, quod et Judæis istud ipsum dixerit, utpote qui multo ante sciverit. Hoc autem, « Quo ego vado, » indicat ejus mortem, quæ transitus erat ac translatio in statum mellorem, in locum corruptibilia corpora non suscipientem. Igitur Judæis dicebat, « Quæretis me, et quo ego vado, vos non potestis venire: » timorem illis incutiens, discipulis autem desiderium accendens. Et enim consuevimus, quando videmus quosdam ex amicis secedentes, magis accendi, et maxime si eant in locum quo non est possibile nos ire. Igitur desiderium illis accendens, hæc dicit. Ideo et « Filii, » adjecit: ut non putent quod eadem affectione qua Judæis, hæc eis sit locutus, sed ex charitate. Quæsiverunt quidem enim Judæi, quando civitas ipsorum capta est, et ira divinitus immissa undique in eos venit, sicut et Josephus testatur propter mortem Jesu eis hæc evenisse. Discipuli autem, quando fugerunt, et alias afflicti sunt, propterea et alio loco ⁶⁶, « Tollebar, inquit, sponsus, et jejunabunt amici thalami. » Itaque futura prædicat et his et illis: illis quidem propter incredulitatem, his autem propter amorem, ne inexpectata inciderent mala. Et quoniam verisimile ⁶⁶ erat, audientes talia turbati animo, ut solitarios futuros consolatur, Ne doleris, dicens, do enim vobis custodem fortem, ipsam dilectionem, quam si habueritis, inter vos corroborati, invicti eritis. Deinde si dubitaverit quis, Quomodo mandatum novum das, o Domine, charitatem quam et in veteri lege datam scimus? subdit, « Sicut ego dilexi vos, ita et vos mutuum diligatis. » Quemadmodum enim ego, inquit, gratis dilexi vos, nullis bonis operibus vestris præcedentibus, sed et cum inimica esset humana natura, eam suscepi, sanctificavi que: ita et vos gratis « diligite inter vos: » etiam si offenderit te frater, ne recorderis ejus. Vides quod

⁶⁶ Matth. ix, 15; Luc. v, 35.

hoc sit novum mandatum, diligendum proximum cui nihil debeas? Lex autem dicebat ⁴⁵, « Diliges amicum tuum : » ut debitum proximo qui prius inceperat, dilectionem retribuendum jubens. Declarans autem quod non extinguendi post suam migrationem, sed clariores futuri sint, dicit : « In hoc scient omnes. » Vides quomodo asserat eos ab omnibus cognoscendos, per hoc illos non parum consolans? Reliquit indicium et characterem a miraculis, a charitate autem nunc cognoscibiles facit. Multi enim sunt, qui miracula fecerunt, audituri ⁴⁶, « Nescio vos. » Quod autem totus orbis miraculis ad fidem adductus sit, quid mirum? Quia enim charitas aderat, ideo et virtus ad operandum miracula non deerat. Quod si divisi et distincti fuissent, omnia perissent, et nullus credidisset illis ita contra se furentibus. Itaque eos majori miraculo dignos faciebat, quod una esset anima, et unum cor credentium ⁴⁷.

απρὴν, διὰ τοῦτο καὶ πρὸς τὸ θαυματουργεῖν αὐτοῖς ἐμερίσθησαν, πάντα ἄν αὐτοῖς καὶ ἀπολώλει, καὶ οὐδεὶς ἐπίστευσεν οὕτω κατ' ἀλλήλων μαινομένοις· ὥσπερ οὖν καὶ πολλοῦ θαύματος αὐτοῦς ἐποίησεν ἀξίους· τὸ εἶναι τῶν πιστευόντων τὴν καρδίαν καὶ ψυχὴν μίαν.

VERS. 36-38, « Dicit ei Simon Petrus : Domine, quo vadis? Respondit ei Jesus : Quo ego vado, non potes me nunc sequi : sequeris autem postea. Dicit ei Petrus : Domine, quare non possum te sequi nunc? animam meam pro te ponam. Respondit ei Jesus : Animam tuam pro me pones? Amen, amen dico tibi, non cauet gallus, donec ter me negaveris. » Petrus præ multo fervore magis præceps factus, qui audiverat Dominum dicentem, « Quo ego vado, vos non potestis venire : » interrogat, « Quo vadis? » quasi dicens Christo : Quæ ista est via quam ego transire non possum? Non enim discendi animo interrogat, sed occulte hoc subsignificat, quod Etsi difficillimam omnium viam transiturus sis, te sequar. Ita semper cum Christo esse amabat. Ideo et ipse ad mentem ejus respondit, « Non potes me nunc sequi, postea autem sequeris. » At ille ita temerarius fit, ut contradiceret Christo et non contentus oblatam esse spem bonam quod postea secuturus esset, urget pertinaciter : « Quare non possum te modo sequi? animam meam pro te ponam. » Vides vehementiam desiderii? Quia Dominum audiverat dicentem ⁴⁸ : « Majorem hac charitatem **697** nullus habet, quam ut animam suam ponat pro amicis suis : » desiderat nunc hunc gradum et fastigium charitatis; et ideo pollicetur animam suam ponere pro Domino. Igitur Salvator ostendit, quod hoc sui solius et non cujusquam hominis sit, talia cum auctoritate polliceri : et dicit, « Priusquam gallus canat, ter negabis me : » hoc est, nunc : neque enim erat magnum intervallum. Intempesta enim nocte dissecebat, et cum prima ac secunda custodia noctis transierat. Quia igitur magna charitas contradicentem Petrum fecit, charitatem quidem approbat,

ὑμᾶς, οὐ προῦπαρχόντων ὑμῶν κατορθωμάτων, ἀλλὰ καὶ ἐχθρᾶς οὐσίας, καὶ κατηγγυμένης τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ὁμοῦς αὐτῆς ἐπελαβόμενῃ ταύτης καὶ ἡγάσσα· οὕτω καὶ ὑμεῖς δωρεάν « ἀγαπάτε ἀλλήλους· » καὶ σκανδαλίση σε ὁ ἀδελφός, μὴ ἐπιμνησθῆς τοῦτου. Ὅρᾳς ὅτι τοῦτό ἐστιν ἡ καινὴ ἐντολὴ, τὸ μὴδὲν ὀφείλοντα τῶν πλησίων, προῖκα αὐτὸν ἀγαπᾶν; Ὅ δὲ νόμος, « Ἀγαπήσεις, ἔλθε, τὸν φίλον σου, » ὡς χρέος προκατάρξαντι τῶν πλησίων, τὴν ἀγάπην ἀντιδίδοναι κελεύων. Δεικνύς δὲ, ὅτι οὐ σθεσθήσονται, αὐτοῦ ἀπελθόντος, ἀλλὰ περιφανεῖς ἔσονται, φησὶν· « Ἐν τούτῳ γινώσκονται πάντες. » Ὅρᾳς πῶς διαγνωσθήσονται αὐτοῦς παρὰ πάντων ἀποφαινεται, παραμυθούμενος αὐτοῦ; οὐ μικρῶς διὰ τοῦτου; Ἄφεις δὲ ἀπὸ τῶν θαυμάτων αὐτοῦς χαρακτηρίσαι, ἀπὸ τῆς ἀγάπης χαρακτηρίζει. Πολλοὶ γὰρ θαύματα ποιήσαντες, μέλλουσιν ἀκοῦειν, ὅτι « Οὐκ οἶδα ὑμᾶς. » Εἰ δὲ καὶ πάσα ἡ οἰκουμένη ὑπὸ τῶν θαυμάτων προσήχθη τῇ πίστει, τί θαυμαστόν; Διότι γὰρ ἡ ἀγάπη δύναμις ἐστίν. Εἰ δὲ διέστησαν ἀπ' ἀλλήλων καὶ

« Λέγει αὐτῷ Σίμων Πέτρος· Κύριε, ποῦ ὑπάγεις; Ἀπεκρίθη αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· Ὅπου ἐγὼ ὑπάγω, οὐ δύνασαι μοι νῦν ἀκολουθῆσαι· ὕστερον δὲ ἀκολουθήσεις μοι. Λέγει αὐτῷ Πέτρος· Κύριε, διατί οὐ δύναμαί σοι ἀκολουθῆσαι ἄρτι; τὴν ψυχὴν μου ὑπὲρ σοῦ θήσω. Ἀπεκρίθη αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· Τὴν ψυχὴν σου ὑπὲρ ἐμοῦ θήσεις; Ἀμὴν, ἀμὴν λέγω σοι, οὐ μὴ ἀλέκτωρ φωνήσῃ, ἕως οὐ ἀπαρνήσῃ με τρίς. » Ὁ Πέτρος ἀπὸ πολλῆς θερμότητος προπετίστερος γενόμενος, ἐπειδὴ ἤκουσε τοῦ Κυρίου εἰπόντος, ὅτι « Ὅπου ἐγὼ ὑπάγω, ὑμεῖς οὐ δύνασθε ἔλθειν, » ἔρωτᾷ· « Ποῦ ὑπάγεις; » ὡσανεὶ τοῦτο λέγων τῷ Χριστῷ· Ποία ὁδὸς ἐστὶν αὕτη, ἣν οὐ δυνησομαι ἐγὼ εἰλθεῖν; Οὐ γὰρ μαθεῖν βουλόμενος τοῦτο ἔρωτᾷ, ἀλλὰ κεκρυμμένως τοῦτο ὑποδηλοῖ, ὅτι Κἀν πασῶν δυσκολωτέραν ὁδὸν μέλλεις εἰλθεῖν, ἀκολουθήσω σοι· οὕτως ἡγάπα δαι συνείηαι τῷ Χριστῷ. Διὸ καὶ αὐτὸς πρὸς τὴν διάνοιαν αὐτοῦ ἀποκρίνεται· « Οὐ δύνασαι μοι νῦν ἀκολουθῆσαι· ὕστερον δὲ ἀκολουθήσεις μοι. » Ὅ δὲ οὕτω προπετεύεται, ὥστε καὶ ἀντειπεῖν τῷ Χριστῷ· Οὐκ ἀρκεσθεὶς γὰρ τὸ [f. τῷ] χρηστὰς ἐλπιδας λαθεῖν, ὅτι ὕστερον ἀκολουθήσει, ἐπιμένει τῇ ἐνστάσει, καὶ ἀθαδιάζεται· « Διατί οὐ δύναμαί σοι ἀκολουθῆσαι; τὴν ψυχὴν μου ὑπὲρ σοῦ θήσω. » Ὅρα σφοδρότητα πίθου· Ἐπειδὴ ἤκουε τοῦ Κυρίου εἰπόντος, ὅτι « Μείζονα ταύτης ἀγάπην οὐδεὶς ἔχει, ἢ ἵνα τις τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἢ ὑπὲρ τοῦ φίλου αὐτοῦ, » ἐφίεται λοιπὸν τοῦτου τοῦ βαθμοῦ, καὶ τῆς ἀκροτάτης ἀγάπης, διὸ καὶ ὑπισχνεῖται θείναι τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ὑπὲρ τοῦ Κυρίου. Ὅ τοῖνον Σωτὴρ δεικνύς αὐτῷ, ὅτι αὐτοῦ μόνου ἐστὶ, καὶ οὐκ ἀνθρώπου τινός, τὸ τοιαῦτα μετὰ ἀσθενείας ἐπαγγέλλεσθαι, φησὶ· « Πρὶν ἀλέκτορα φωνῆσαι, τρίς ἀπαρνήσῃ με· » τουτέστι, νῦν. Οὐδὲ γὰρ ἦν πολὺ τὸ διάστημα· ἄρτι

⁴⁵ Levit. xix, 18. ⁴⁶ Matth. xxv, 12; vii, 22. ⁴⁷ Act. iv, 32. ⁴⁸ Joan. xv, 13.

γάρ τῶν νυκτῶν διελέγετο, καὶ πρώτη καὶ δευτέρα ἦν φυλακὴ τῆς νυκτὸς διελευσα. Ἐπειὶ τείνουσιν ἡ πολλὴ ἀγάπη τῶν Πέτρον ἀντιλογικῶν εἰργάσατο, τὴν μὲν ἀγάπην ἀποδέχεται, τὴν δὲ ἀντιλογίαν περικόπτει. Διὸ καὶ ἀπογυμνοῦσάυτὸν τῆς ἀνω βοήθειας, καὶ παιδεύει ἐπιγινώσκειν τὴν ἀσθένειαν. Εἰ γὰρ ἀγαπᾷ, ὀφείλει τῷ ἀγαπωμένῳ παύσθαι. Εἶπον, ὅτι: « Οὐ δύνασαι, » καὶ ἀντιλέγεις. Διὰ τῆς ἀρνήσεως εἶπη σαφῶς, ὅτι οὐχ οἶόν τε μὴ γενέσθαι ὁ λέγων. Ὡστε κηδόμενος αὐτοῦ, συναχώρησεν αὐτὸν πεσεῖν ἵνα καὶ ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα, ὅταν τῆς οἰκουμένης τὴν οικονομίαν ἀναδέξηται, μὴ πάθῃ τοῦτο, ἀλλ' ἐπιγινώσκῃ ἑαυτὸν. Καὶ ὅρα πῶς ἔπεσεν, οὐχ ἅπασι, ἀλλὰ τριῶν. Οὕτως ἡ ἐγκατάλειψις τοῦ Θεοῦ τὴν ἀσθένειαν ἡμῶν ἐλέγχει, καὶ ὁ προσέχων, εὐρίσκει ταύτην εὐεργεσίαν μεγίστην.

ΚΕΦΑΛ. ΙΔ'.

Περὶ Θωμῆ ἀγνωστοῦ ποῦ ὑπάγει ὁ Κύριος. Περὶ τοῦ Ἰούδι τοῦ Θιδδαίου ἐρωτῶντος τὸν Ἰησοῦν. Περὶ τοῦ Παρακλήτου.

« Μὴ παρασέσθω ὑμῶν ἡ καρδία· πιστεύετε εἰς τὸν Θεόν, καὶ εἰς ἐμὲ πιστεύετε. » Ἐπειδὴ εἰκὸς ἦν αὐτοῦ, εἰς ταραχὴν ἐμπεσεῖν, ἀκούσαντας περὶ τοῦ κορυφαίου Πέτρον, ὅτι ἀρνήσεται, διὰ τοῦτο παραμυθίζεται αὐτοὺς, καὶ καταστέλλει τὴν τῆς καρδίας ταραχὴν. Εἰ γὰρ ὁ κορυφαῖος καὶ οὕτω διάπυρος πρὸ ἀλέκτορος φωνῆς τριῶν ἐμελλεν ἀπαρνήσασθαι, μεγάλην τινὰ περιστάσιν αὐτοὺς εἰκὸς ἦν προσδοκᾶν. Εἶτα ὥσπερ εἰπόντων τῶν μαθητῶν· Καὶ πῶς οὐ ταραχθῶμεθα τοιαύτων μέλλοντες δυσκολίας ἐμπέπειν; φησί· « Πιστεύετε εἰς τὸν Θεόν, καὶ εἰς ἐμὲ πιστεύετε, » καὶ πάντα τὰ δυσχερῆ ὑμῖν λυθῆσεται, καὶ ἡ ταραχὴ κατασταλήσεται διὰ τῆς εἰς τὸν Θεὸν καὶ εἰς ἐμὲ πίστεως. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ εἶπεν αὐτοῖς, « Μὴ παρασέσθω ὑμῶν ἡ καρδία, » ἵνα Θεὸν αὐτῶν εἶναι πιστεύσωσιν, ἐκ τοῦ τὰ ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῶν εἶδέναι, καὶ τὸν ἀφανῆ ταραχὸν ἐπιγινώσκειν.

« Ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Πατρὸς μου μοναὶ πολλαὶ εἰσιν. Εἰ δὲ μὴ, εἶπον ἂν ὑμῖν· Πορεύουσι ἐτοιμάσαι τόπον ὑμῖν. Καὶ ἂν πορευθῶ ἐτοιμάσαι τόπον ὑμῖν, πάλιν ἔρχομαι, καὶ παραλήψομαι ὑμᾶς, ἵνα ὅπου εἰμι ἐγὼ, καὶ ὑμεῖς ἦτε. » Εἶπε μὲν πρὸς τὸν Πέτρον ὁ Κύριος, ὅτι: « Ἀκολουθήσεις μοι ὕστερον » ἵνα δὲ μὴ νομισωσιν οἱ λοιποὶ, ὅτι ἐκεῖνος μόνῳ τῷ Πέτρῳ τοῦτο ἐδόθη, ἀλλ' οὐχὶ καὶ αὐτοῖς. φησὶν, ὅτι Καὶ ὑμᾶς ἐκεῖνος ὁ χῶρος, ὁ καὶ τὸν Πέτρον ὑποδεξάμενος, δέξεται, ὥστε οὐ χρὴ θορυβεῖσθαι περὶ τόπου· « Πολλὰ γὰρ μοναὶ εἰσιν ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Πατρὸς μου »· τούτέστιν, ὑπὲρ τὴν ἐξουσίαν τοῦ Πατρὸς· οἰκίαν γὰρ τὴν ἐξουσίαν καὶ ἀρχὴν νόει. Εἰ δὲ καὶ μὴ ἦσαν οἰκίαι, ἐγὼ ἂν ἐπορεύθην καὶ ἠτοιμάσα ὑμῖν. Ὡστε καὶ ἀφοτέρωθιν οὐ δεῖ ὑμᾶς ταραττεσθαι, εἴτε εἰσιν ἐτοιμοὶ, εἴτε καὶ μὴ. Κἂν γὰρ μὴ ὦσιν ἐτοιμοὶ, ἐγὼ μετὰ πάσης σπουδῆς προητοιμάσα ἂν ταύτας ὑμῖν. Εἰ δὲ καὶ διὰ τὸ ἐτοιμάσαι ὑμῖν τόπον ἐπορεύθην, ἀλλ' οὐδὲ οὕτως ἀφήκα ἂν ὑμᾶς, ἀλλὰ παρέλαθον ἂν, ἵνα ὅπου εἰμι ἐγὼ, καὶ ὑμεῖς ἦτε. » Ὁρᾷ παρακλήσεως καὶ ψυχαγωγίας ῥήματα: « Ὅπου εἰμι ἐγὼ, καὶ ὑμεῖς ἐκεῖ ἔσεσθε. Οὐκ ἔχει γοῦν λόγον τὸ ταραττεσθαι ὑμᾶς, εἴ γε μετ' ἐμοῦ εἶναι μέλλετε.

A contradictionem autem rescocat: ideo et denudat eum superno auxilio, et docet ut suam agnoscat imbecillitatem. Nam si diligis, debes obedire ei quem diligis. Dixi quod « Non possis, » contradicis: per negationem disces manifeste, impossibile non fieri quod dico. Et ita curam ejus gerens, permisit eum cadere, ut et postea orbis administratione suscepta, nihil tale experiat, sed agnoscat se. Et vide quomodo ceciderit non semel, sed ter. Ita derelictio Dei nostram arguit infirmitatem; et qui attendit, hoc invenit beneficium maximum.

CAPUT XIV.

De Thoma ignorante quo abiret Jesus. De Juda Thaddæo interrogante Jesum. De Spiritu consolatore.

VERS. 1. « Non turbetur cor vestrum; creditis in Deum, et in me credite. » Quoniam verisimile erat illos turbatos esse cum audiverunt de Petro inter ipsos primario quod negaturus esset, ideo consolatur eos, et sedat cordium turbellas. Nam cum princeps et qui tam fervidus, priusquam gallus caneret, ter negaturus erat, verisimile fuit magnam eos expectasse vicissitudinem. Deinde quasi dicerent discipuli, Et quomodo non turbabimur cum in tantis inciderimus difficultates? inquit: « Creditis in Deum, et in me credite, » et omnes vestri labores solventur, et turbatio sedabitur propter fidem in Deum et in me. Eaque propter etiam dixit eis, « Ne turbetur cor vestrum, » ut Deum ipsum esse credant, quandoquidem introspiciebat corda ipsorum, et occultam perturbationem cognoscebat.

VERS. 2, 3. « In domo Patris mei mansiones multæ sunt. Quod si secus esset, dixissem vobis, Vado paraturus vobis locum. Et si abiero ad parandum vobis locum, iterum veniam et assumam vos ad meipsum, ut ubi sum ego, et vos sitis. » Dixerat quidem ad Petrum Dominus, « Sequeris me postea: » ut autem ne putent ceteri quod soli Petro hoc datum sit, et non etiam ipsis, inquit: « Et vos suscipiet regio illa quæ Petrum exceptura est, atque ita non oportet 698 turbari pro loco: « Multæ enim mansiones sunt in domo Patris mei, » hoc est, sub potestate Patris mei. Per domum autem potestatem et principatum intellige. Si autem, defuissent domus, ego ivissem et parassem vobis. Et ita utrinque non oportet vos turbari, sive sint paratæ, sive non sint: nam et si paratæ non essent, ego omni studio præparassem vobis. Quod si autem et propter hoc ut præparem vobis locum, ivissem, ne sic quidem reliquissem vos, sed suscepissem, « ut ubi sum ego, et vos sitis. » Vides consolationis et animationis verba? Ubi sum ego, et vos illic eritis. Non habet igitur rationem quod vos turbemini, siquidem mecum eritis.

VERS. 4-6. « Et quo ego vado scitis, et viam A scitis. Dicit ei Thomas : Domine, nescimus quo vadis, et quomodo possumus viam scire. Dicit ei Jesus : Ego sum via, et veritas, et vita. Nemo venit ad Patrem, nisi per me. » Quia sciebat cogitationem eorum quærentem discere quo vadat, dat eis occasionem rogandi et dicit : « Quo vado scitis, et viam scitis, » incitans eos ad interrogationem. Ideo et Thomas : « Domine, nescimus, inquit, quo vadis et quomodo possumus viam scire. » Hoc autem dicit Thomas præ nimia formidine, non sicut Petrus desiderans sequi. Igitur Christus ostendens quod facile et non molestum sit eis sequi, declarat et quo vadat, et quæ sit via. Nam vadit quidem ad Patrem; via autem ipse est Christus. Quia igitur inquit, « Ego sum via, » per me omnino ad Patrem et vos ascendetis. Non solum autem via, sed et « veritas, » atque ita merito vos confidite, quod non decipiimini a me. Sed et « vita » sum : unde et si moriamini, non prohibebit vos mors quominus ad Patrem veniatis : bene igitur fideite. Per me enim veniunt omnes ad Patrem. Et quia ego dominus sum adducendi ad Patrem, omnino venietis illuc. Neque enim per aliam viam quam per me illuc eundum est. Tu autem et hoc loco æqualem discito Filium ei qui generavit. Nam alio quidem loco Patrem dicit adducere ad se. « Nullus, inquit, potest venire ad me, nisi Pater traxerit eum ⁶⁹. » Hoc autem loco dicit per se adduci ad Patrem. Igitur æqualis est Patris ac Filii potestas, nam et una operatio. Cum igitur practicen exerceas, sit tibi Christus via; cum vero contemplationi vacas, sit tibi veritas. Quia autem nonnulli practicen ita colunt, et in contemplativa ita occupati sunt, ut vitam non assequantur, vel quod propter vanam gloriam virtutem amplectentur, et hic recipiunt mercedem : vel quod in dogmatibus non recte sentiunt, et ita a recta via exciderunt, additum est viæ et veritati, hoc est, practicæ contemplativæque, Et vita. Nam et in virtutibus omnino, 699 et de divinis recta disserendo, ad viventem in sæculum, et non ad mortuam hominum laudem spectare debemus.

VERS. 7. « Si cognovissetis me, et Patrem meum D utique cognovissetis. Et nunc cognoscitis eum, et vidistis eum. » Quomodo superius dixit, « Quo vado scitis, et viam scitis, » hoc est, Me; hoc autem loco dicit : « Si cognovissetis me, et Patrem meum cognovissetis utique? » Non sunt hæc contraria. Nam sciverunt quidem Patrem, sed non ut oportebat. Nam ut Deum quidem sciverunt; ut Patrem autem, nondum : at ubi postea venit Spiritus, omnis eis data est scientia. Quod igitur dicit, hunc sensum habet : Si cognovissetis meam substantiam et dignitatem, et Patris quoque cognovissetis. Ex hoc autem tempore carpebatis cognoscere eum per me ut

« Καὶ ὅπου ἐγὼ ὑπάγω, οἴδατε, καὶ τὴν ὁδὸν οἴδατε. Λέγει αὐτῷ Θωμᾶς· Κύριε, οὐκ οἶδαμεν ποῦ ὑπάγεις, καὶ πῶς δυνάμεθα τὴν ὁδὸν εἰδέναί. Λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδὸς, καὶ ἡ ἀλήθεια, καὶ ἡ ζωὴ. Οὐδεὶς ἔρχεται πρὸς τὸν Πατέρα, εἰ μὴ δι' ἐμοῦ. » Ἐπειδὴ συνείδε τὴν διάνοιαν αὐτῶν ζητούσαν μαθεῖν, ποῦ ὑπάγει, δίδωσιν αὐτοῖς πρόφασιν τοῦ ἐρωτῆσαι. Καὶ δὴ φησιν· « Ὅπου ὑπάγω οἴδατε, καὶ τὴν ὁδὸν οἴδατε· » παρακινῶν αὐτοὺς εἰς ἐρώτησιν. Διὸ καὶ ὁ Θωμᾶς· « Κύριε, οὐκ οἶδαμεν, φησὶ, ποῦ ὑπάγεις, καὶ πῶς δυνάμεθα τὴν ὁδὸν εἰδέναί; » Τοῦτο δὲ λέγει Θωμᾶς ἀπὸ πολλῆς δειλιάς· οὐχ ὡσπερ ὁ Πέτρος ποθῶν ἀκολουθησάτω. Ὁ τοίνυν Χριστὸς δεικνύων, ὅτι ῥῶμα αὐτοῖς ἔσται καὶ εὐχερῆς ἡ ἀκολουθήσεις, ἐκφαίνει καὶ τὸ ποῦ ὑπάγει, καὶ τίς ἔστιν ἡ ὁδός. Ὑπάγει μὲν γὰρ πρὸς τὸν Πατέρα, ὁδὸς δὲ αὐτοῦ ὁ Χριστός. Ἐπεὶ οὖν φησιν, « Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδός, » δι' ἐμοῦ πάντοι; πρὸς τὸν Πατέρα καὶ ὑμεῖς ἀναθήσεσθε· οὐ μόνον δὲ ὁδός, ἀλλὰ καὶ « ἀλήθεια· » ὥστε εἰκός θμᾶ; θαρρῆν, ὅτι οὐ ψευθήσεσθε παρ' ἐμοῦ, Ἄλλὰ καὶ « ζωὴ » εἰμι· ὥστε εἰ καὶ ἀποθάνητε, οὐ κωλύσει ὑμᾶς ὁ θάνατος τοῦ μὴ οὐχὶ πρὸς τὸν Πατέρα ἔλθειν. Θαρρῆτε οὖν δι' ἐμοῦ γὰρ ἔρχεται πᾶς πρὸς τὸν Πατέρα. Καὶ ἐπεὶ ἐγὼ κύριός εἰμι τοῦ πρὸς τὸν Πατέρα ἀγαγεῖν, πάντως ἤξετε ἐκεί. Οὐδὲ γὰρ δι' ἄλλης ὁδοῦ, εἰ μὴ δι' ἐμοῦ, ἔστιν ἔλθειν. Σὺ δὲ μοι νόει κἀντεῦθεν Ἰσον τὸν ὕδιν τῷ γεγεννηκότι. Ἄλλαχού μὲν γὰρ τὸν Πατέρα λέγει προσάγειν αὐτῷ· Οὐδεὶς γὰρ, φησὶ, δύναται ἔλθειν πρὸς με, ἐὰν μὴ ὁ Πατὴρ ἔλκυσῃ αὐτόν. » Ἐνταῦθα δὲ τῷ Πατρὶ λέγεται προσάγεσθαι δι' αὐτοῦ. Ἰση δὲ ἡ δύναμις Πατρὶ καὶ Υἱῷ· καὶ μία γὰρ ἡ ἐνέργεια. Ὅταν μὲν οὖν τὴν πρακτικὴν μετέρρη, γίνεται σοὶ ὁδός ὁ Χριστός· ὅταν δὲ τὸ θεωρητικὸν ἀσκηῖς, γίνεται σοὶ ἀλήθεια. Ἐπεὶ δὲ πολλοὶ καὶ τὴν πρακτικὴν μετιόντες, καὶ περὶ θεωρίαν ἀσχοληθέντες, οὐ πάντως ἐπέτυχον τῆς ζωῆς (ἡ γὰρ διὰ κενοδοξίαν τὴν ἀρετὴν μετιόντες, ἀπέσχον ἐνταῦθα τὸν μισθόν, ἢ τῆ περὶ τὸ δογματικὸν οἴησαι ἀπεπλανήθησαν τῆς εὐθείας ὁδοῦ), διὰ τοῦτο πρόσκειται τῇ ὁδῷ καὶ τῇ ἀληθείᾳ, τῷ πρακτικῷ, λέγω, καὶ τῷ θεωρητικῷ, ἡ ζωὴ. Δεῖ καὶ ἡμᾶς καὶ ἰδεύειν, καὶ θεολογεῖν πρὸς τὸν ζῶντα [εἰς] αἰῶνα, οὐχὶ πρὸς τὸν νεκρὸν ἐπαινον τῶν ἀνθρώπων ἀφορῶντας.

« Εἰ ἐγνώκατέ με, καὶ τὸν Πατέρα μου ἐγνώκατε ἄν. Καὶ ἀπάρτι γινώσχετε αὐτόν, καὶ ἐωράκατε αὐτόν. » Πῶς ἀνωτέρω μὲν εἶπεν, ὅτι « Ὅπου ὑπάγω οἴδατε, καὶ τὴν ὁδὸν οἴδατε, » τούτέστιν, Ἐμὲ· ἐνταῦθα δὲ λέγει, ὅτι « Εἰ ἐμὲ ἐγνώκατε, καὶ τὸν Πατέρα μου ἐγνώκατε ἄν; » Οὐκ ἐναντιολογῶν ταῦτά φησιν. Ἥδιστα μὲν γὰρ τὸν Πατέρα, οὐχ οὕτω δὲ ὡς ἔχρηγ· ὡς Θεὸν μὲν γὰρ ᾔδισαν, ὡς Πατέρα δὲ οὐπω. Ὑστερον δὲ τὸ Πνεῦμα ἔλθον, πᾶσαν αὐτοῖς ἐνέθηκε τὴν γνῶσιν. Ὁ οὖν λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· Εἰ οὖν ἐγνώκατε τὴν ἐμὴν οὐσίαν, καὶ τὴν ἀξίαν, καὶ τὴν τοῦ Πατρὸς ἄν ἐγνώκατε. Ἀπάρτι δὲ ἤρξασθε γινώσκειν αὐτόν δι' ἐμοῦ μέσου, « καὶ ἐωράκατε αὐ-

⁶⁹ Joan. vi, 44.

τὸν, ἢ τούτεστι, τῷ νῷ ὑμῶν, ὡς ἔστι δυνατόν, ἄθεωρήσατε. Ἐπεὶ γὰρ ἐμὲ Κύριον ἔχετε καὶ διδάσκαλον, δι' ἐμοῦ πάντως καὶ τὴν τοῦ Πατρὸς γνῶσιν, ὡς ἐφικτὸν τέως ὑμῖν, καὶ μετρίως ἐλάβετε· τὴν γὰρ τελειοτέραν οὕτω ἐδέξασθε. Καὶ ἄλλως δέ τῷ, ἢ Εἰ ἐγνώκατέ με, καὶ τὸν Πατέρα μου ἐγνώκατε ἂν, ἢ οὐκ ἐμφαίνει αὐτὸν ἀγνοοῦντας αὐτοὺς, ἀλλὰ τοιοῦτόν ἐστι τὸ λεγόμενον· Εἶπον ὑμῖν, ὅτι Ἐγὼ ὑπάγω, οἴδατε, ἢ τούτεστι, πρὸς τὸν Πατέρα, ἢ καὶ τὴν ὁδὸν οἴδατε, ἢ τούτεστιν, Ἐμὲ. Εἶπέ μοι Θωμᾶς· ἢ Οὐκ οἴδαμεν ποῦ ὑπάγεις, ἢ καὶ λοιπὸν, οὐδὲ τὴν ὁδὸν οἴδαμεν. Εἶπον τῷ Θωμᾶ· ἢ Ἐγὼ εἰμὶ ἡ ὁδὸς, καὶ οὐδεὶς ἔρχεται πρὸς τὸν Πατέρα, εἰ μὴ δι' ἐμοῦ. ἢ Εἰ τοίνυν ἐμὲ ἐγνώκατε, καὶ τὸν Πατέρα μου ἐγνώκατε ἂν. ἢ Ἀλλὰ μὴν ἐμὲ οἴδατε, καὶ τὸν Πατέρα μου ἔρα οἴδατε. Ἀπέρει γὰρ, φησὶ, γινώσκατε αὐτὸν, καὶ ἑωράκατε αὐτὸν, ἐμὲ ἑωρακότας.

ἢ Λέγει αὐτῷ Φίλιππος· Κύριε, δεῖξον ἡμῖν τὸν Πατέρα, καὶ ἀρκεῖ ἡμῖν. Λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· Τοσοῦτον χρόνον μεθ' ὑμῶν εἰμι, καὶ οὐκ ἐγνώκας με, Φίλιππε; Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν Πατέρα· καὶ πῶς σὺ λέγεις· Δεῖξον ἡμῖν τὸν Πατέρα; ἢ Ἐδύκει ὁ Φίλιππος, ὅτι τὸν μὲν Χριστὸν ἀκριβῶς γινώσκει, ἀγνοεῖ δὲ τὸν Πατέρα· διὸ καὶ εἶπα· ἢ Δεῖξον ἡμῖν τὸν Πατέρα, καὶ ἀρκεῖ ἡμῖν. ἢ Κἄν γὰρ μυριάκις λέγῃς ἡμῖν, ὅτι Ἐἰ ἐμὲ ἐγνώκατε, καὶ τὸν Πατέρα μου ἐγνώκατε ἂν, ἢ οὐ δυνασάμεθα οὕτω μαθεῖν τὸν Πατέρα. Δεῖξον οὖν ἡμῖν αὐτὸν τοῖς σωματικοῖς ὀφθαλμοῖς. Ἀκούων γὰρ ὁ Φίλιππος, ὅτι καὶ οἱ προφῆται εἶδον τὸν Θεόν, ἐπεθύμησε καὶ αὐτὸς οὕτω σωματικῶς ἰδεῖν αὐτὸν, οὐκ εἰδῶς, ὅτι ἐκεῖνα τὰ τῶν προφητῶν, συγκατάθεσις ἦν. Ὁ τοίνυν Χριστὸς διδάσκων τὸν Φίλιππον, ὅτι οὐκ ἔστι δυνατόν σωματικῶς ὁραθῆναι Θεόν, φησὶ· ἢ Τοσοῦτον χρόνον μεθ' ὑμῶν εἰμι, καὶ οὐκ ἐγνώκας με, Φίλιππε; Ὅρα ὅτι οὐκ εἶπεν, ὅτι Οὐκ εἶδός με, ἀλλ', ἢ Οὐκ ἐγνώκας με, ἢ ἀπάγων τὸν Φίλιππον ἀπὸ τοῦ χαμαιζήλου φρονήματος, τοῦ ἐπιθυμεῖν σωματικῶς ἰδεῖν τὸν Πατέρα. Γνώσις γὰρ, φησὶ, λέγεται ἐπὶ Θεοῦ, οὐχ ἡ σωματικὴ ὄψις. Εἶτα ἐπιφέρει· ἢ Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν Πατέρα. ἢ Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστι· Σὺ μὲν, ὦ Φίλιππε, δι' ὄψεως σωματικῆς ζητεῖς ἰδεῖν τὸν Πατέρα, καὶ δοκεῖς, ὅτι ἐμὲ ἤδη εἶδες· ἐγὼ δὲ λέγω σοι, ὅτι εἰ ἐμὲ εἶδες, καὶ ἐκεῖνον ἂν εἶδες. Νῦν δὲ ἐπεὶ ἐκεῖνον οὐκ εἶδες, οὐδὲ ἐμὲ εἶδες ὡς χρὴ βλέπειν· ἀλλὰ σωματικῶς μὲν εἶδες ἐμὲ, ἐπεὶ καὶ σῶμα φορῶ, τὴν δὲ θεῖαν οὐσίαν, οὐκ εἶδες· ὥστε οὐδὲ τὴν τοῦ Πατρὸς ἰδοῖς ἂν σωματικῶς. Οὕτε οὖν ἐμὲ, οὕτε τὸν Πατέρα δυνατόν ἐστὶν ἰδεῖν σωματικῶς. ἢ Ὁ γὰρ ἑωρακὼς ἐμὲ, καὶ τὸν Πατέρα ἑώρακεν. ἢ Ἀλλὰ μὴν πολλοὶ ἐμὲ δοκοῦσιν ὁρᾶν, τὸν δὲ Πατέρα οὐκ ὁρῶσιν· ὥστε οὐδὲ ὁρῶσι κατὰ τὴν θεῖαν φύσιν, ἀλλὰ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον. Δύνασαι δὲ καὶ σαφέστερον οὕτω νοῆσαι· Ὁμοούσιος, φησὶν, εἰμὶ τῷ Πατρὶ. Ὁ τοίνυν ἑωρακὼς ἐμὲ, ὅπερ ἐστὶ, γινώσκεις, ἐγὼ τὸν Πατέρα· μίᾳ γὰρ οὐσῆς οὐσίας καὶ φύσεως, μία καὶ ἡ γνῶσις. Αἰσχυνέσθω Ἄρειος ἀκούων, ὅτι ὁ ἑωρακὼς τὸν Υἱόν, τούτεστι, τὴν θεότητα τοῦ Υἱοῦ γινώσκεις, τὸν Πατέρα, ἦτοι τὴν τοῦ

medium, ἢ et vidisti eum, ἢ hoc est, mente vestra quantum possibile est, spectastis. Quia enim me Dominum habetis et magistrum, per me plane et Patris scientiam, ut apprehendi potuit a vobis, modice accepistis; nam perfectiorem nondum accepistis. Et aliter; ἢ Si cognovissetis me, et Patrem meum utique cognovissetis, ἢ non arguit quod ignorent; sed quod dicitur, hunc sensum habet: Dixi vobis, quod Quo ego vado, scitis, ἢ hoc est, ad Patrem; ἢ et viam scitis, ἢ hoc est, Me. Dixit mihi Thomas, ἢ Nescimus quo vadis, ἢ et neque viam scimus. Dixi Thomæ: ἢ Ego sum via: et nullus venit ad Patrem nisi per me. — ἢ Si igitur me cognovissetis, et Patrem meum utique cognovissetis. ἢ Cæterum me scitis, ergo et Patrem meum scitis. Ex hoc enim ipsi cognoscitis eum, et vidistis eum, me viso.

VERS. 8, 9. ἢ Dicit ei Philippus: Domine, ostende nobis Patrem, et sufficit nobis. Dicit ei Jesus: Tanto tempore vobiscum sum, et non cognovisti me, Philippe? Qui vidit me, vidit Patrem: et quomodo tu dicis, Ostende nobis Patrem? ἢ Videbatur Philippo quod Christum quidem bene cognosceret, Patrem autem ignoraret. Idcirco et dixit: ἢ Ostende nobis Patrem, ac sufficit nobis. ἢ Nam licet millies dicas nobis, ἢ Si me cognovissetis, et Patrem meum utique cognovissetis, ἢ non possumus ita discere Patrem. Ostende igitur nobis illum corporalibus oculis. Audiens enim Philippus quod et prophetæ corporalibus oculis vidissent Deum, desiderabat et ipse illum videre corporaliter, ignorans quod illa contingerint prophetis per condescensionem. Igitur Christus docens Philippum quod non sit possibile Deum videri corporalibus oculis, dicit: ἢ Tanto tempore vobiscum sum, et non cognovisti me, Philippe? ἢ Vide quia non dixit, Non vidisti me, sed ἢ Non cognovisti me, ἢ abducens Philippum ab humili sensu, quo desiderabat Patrem videre corporaliter. Scientia enim de Deo, inquit, dicitur, 700 non corporalis aspectus. Deinde subdit: ἢ Qui vidit me, vidit Patrem. ἢ Quod autem dicit, ita se habet: Tu quidem, o Philippe, quæris videre Patrem visu corporali, et putas quod me jam videris. Ego autem dico tibi, quod si me vidisses, etiam illum utique vidisses: nunc autem cum illum non videris, neque me vidisti ut videre oportet. Corporaliter quidem vidisti me, quia et corpus fero; divinam autem substantiam non vidisti, atque ita neque Patrem vidisti corporaliter, neque igitur me, neque Patrem corporaliter videre licet. ἢ Etenim qui vidit me, et Patrem vidit. ἢ At multi putant quod me videant, Patrem autem non vident. Itaque neque me vident juxta naturam divinam, sed juxta humanam. Potes et sic manifestius intelligere: Ejusdem substantiæ sum cum Patre; qui ergo me vidit, hoc est, cognovit, cognovit et Patrem. Nam cum una sit substantia, scientia quoque una est. Confundatur Arius audiens, quod qui vidit Filium, hoc est, deitatem Filii cognovit. Patrem, hoc est, deitatem Patris cognovit.

Confundatur et Sabellius, qui dicit quod una sit hypostasis et una persona Patris ac Filii. Ecce enim dicitur hypostases Dominus, et aliam personam ostendit Patris, et aliam Filii; dicens enim, « Qui vidit me, » ostendit suam personam, et postea dicens, « Vidit Patrem, » ecce et aliam personam. Quod si una persona esset, nihil tale dixisset: sed Philippo dicente, « Ostende nobis Patrem, » respondisset, Non habeo Patrem, sed ego sum Pater et Filius. Omnino autem extremæ insipientiæ fuerit audire quidem Filium dicentem, « Ad Patrem meum vado, » et « Ego in Patre, » et quæcumque similia sunt: non intelligere autem quod alia persona sit Filii, et alia Patris, sed confundere illas. Propterea discipulum Dominus increpat quod tanto tempore sequatur se videritque signa ac deitatis opera, non dum autem agnovit eum ut Deum, quo per ipsum et Patrem cognosceret. Nunc autem dicit: Quia corporaliter quæris videre Patrem, manifestum quod non credis neque me neque illum esse Deum.

VERS. 10-12. » Non cognoscis quod ego in Patre, et Pater in me est? Verba quæ ego loquor vobis, a meipso non loquor: Pater autem qui in me manet, ipse facit opera. Credite mihi, quod ego in Patre, et Pater in me est: alioqui propter ipsa facta credite mihi. » In Patre est Filius, secundum quod in substantia illius apparet: et rursus Pater in Filio, sicut rex in imagine sua apparet et imago in rege. Unus enim character imaginis et regis. Quod autem una substantia mea est et Patris, manifestum. « Verba enim quæ ego loquor, a meipso non loquor, » hoc est, non aliter hæc dico; sed quemadmodum Pater diceret, sic **701** et ego loquor. Non enim habeo quiddam proprium quod meum sit et separatum a Patre, sed omnia communia. Una substantia est, subsistentis separatis. Non sola autem verba quæ loquor, Patris sunt, sed et opera. Quia enim divina sunt opera, Deus autem est Pater, et ego, unius substantiæ sunt opera, atque ita etiamsi ego faciam, Pater facit; et si Pater, ego facio. « Credite quod ego in Patre, et Pater in me, » hoc est, oportet quidem cum auditis Patrem et Filium, nihil aliud inquirere pro constituenda substantiali cognatione. Sin vero non sufficit hoc vobis ad ostendam patrem substantiam et honorem, quod Pater in mea substantia apparet, et ego in Patris: « vel propter opera credite mihi. » Opera enim Dei sunt.

VERS. 12-14. « Amen, amen dico vobis: Qui credit in me, opera quæ ego facio, et ipse faciet, et majora iis faciet: quia ego ad Patrem meum vado. Et quicquid petieritis in nomine meo, hoc faciam, ut glorificetur Pater in Filio. Si quid petieritis in nomine meo, ego faciam. » Ostendens Christus quod non hæc sola pos. it opera, sed et alia, et his multo majora, excellenter ea ponit. Non enim dixit quod Et majora his facere possum: sed quod magis est

Α Πατρός θεότητα ἔγνω Αἰσχρονέσθω καὶ Σαβήλλιος ὁ λέγων· Μία ὑπόστασις καὶ ἐν πρόσωπον Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. Ἰδοὺ γὰρ διαίρει τὰς ὑποστάσεις ὁ Κύριος· καὶ ἄλλο πρόσωπον δείκνυσσι τοῦ Πατρὸς, καὶ ἄλλο τοῦ Υἱοῦ. Εἰπὼν γάρ, « Ὁ ἑωρακὸς ἐμὲ, » ἔδειξε τὸ οἰκείον πρόσωπον· εἶτα, « ἑώρακε τὴν Πατέρα, » ἰδοὺ καὶ ἕτερον πρόσωπον. Εἰ δὲ ἐν πρόσωπον ἦν, εἶπεν ἂν οὐδὲν τοιοῦτον, ἀλλὰ τοῦ Φιλίππου εἰπόντος, « Δεῖξον ὑμῖν τὸν Πατέρα, » ἀπεκρίθη ἂν, « οὐκ ἔστι μοι Πατήρ, ἀλλ' ἐγὼ εἰμι Πατήρ καὶ Υἱός. Καὶ ὅπως δὲ ἐσχάτως ἀνοήσιας ἐστὶ, τὸ ἀκούειν μὲν τοῦ Υἱοῦ λέγοντος, « οὐκ ἔστι μοι Πατέρα μου πορεύομαι· » καὶ, « Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, » καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα· μὴ νοεῖν δὲ, « ἄλλο πρόσωπον τοῦ Υἱοῦ, καὶ ἄλλο τοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ συγγέειν ταῦτα. »

Β Ἐπιτιμᾷ τοίνυν τῷ μαθητῇ ὁ Κύριος, ὡς τοσοῦτον μὲν χρόνον ἀκολουθοῦντι, σημαία δὲ ἰδόντι καὶ θεότητος ἔργα, μήπω δὲ γνότι αὐτὸν ὡς Θεόν, ἵνα δι' αὐτοῦ καὶ τὸν Πατέρα γινῶ. Νῦν δὲ φησιν· Ἐπειδὴ σωματικῶς ζητεῖς τὸν Πατέρα, δῆλον ὡς οὐ πιστεύεις· οὔτε ἐμὲ οὔτε ἐκεῖνον εἶναι Θεόν.

« Οὐ γινώσκεις [al. πιστεύεις], « ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἐμοὶ ἐστὶ; Τὰ ῥήματα ἃ ἐγὼ λαλῶ ὑμῖν, ἀπ' ἐμαυτοῦ οὐ λαλῶ· ὁ δὲ Πατήρ ὁ ἐν ἐμοὶ μένων, αὐτὸς ποιεῖ τὰ ἔργα. Πιστεῦτέ μοι, « ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἐμοὶ ἐστίν. Εἰ δὲ μὴ, διὰ τὰ ἔργα αὐτὰ πιστεῦτέ μοι. » Ἐν τῷ Πατρὶ ἐστὶν ὁ Υἱὸς, καθὼ ἐν τῇ οὐσίᾳ ἐκείνου φαίνεται· καὶ ὁ Πατήρ αὐθὺς ἐν τῇ τοῦ Υἱοῦ· ὡσπερ καὶ ὁ βασιλεὺς ἐν τῇ εἰκόνι αὐτοῦ φαίνεται, καὶ ἡ εἰκὼν ἐν τῷ βασιλεῖ. Εἰς γὰρ ὁ χαρακτήρ τῆς εἰκόνος; καὶ τοῦ βασιλέως. Ὅτι δὲ μία ἡ οὐσία ἐμοῦ τε καὶ τοῦ Πατρὸς, δῆλον· « Τὰ γὰρ ῥήματα ἃ ἐγὼ λαλῶ, ἀπ' ἐμαυτοῦ οὐ λαλῶ· » τούτστιν, οὐκ ἄλλως ἐγὼ λέγω ταῦτα, ἀλλ' ὡσπερ ἂν ὁ Πατήρ εἴποι, οὕτω καὶ ἐγὼ λαλῶ. Μὴ γὰρ ἔχω τι ἴδιον ἐμαυτοῦ κεχωρισμένον τοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ πάντα κοινά· μία γὰρ οὐσία διαιρουμένων τῶν ὑποστάσεων. Οὐ μόνον δὲ τὰ ῥήματα ἃ λέγω, τοῦ Πατρὸς εἰσιν, ἀλλὰ καὶ τὰ ἔργα θεῖα τὰ ἔργα. Ἐπεὶ γὰρ θεῖα τὰ ἔργα, θεὸς δὲ ὁ Πατήρ, καὶ ἐγὼ· μᾶς ἄρα οὐσίας εἰσι τὰ ἔργα. Ὅστε καὶ ἐγὼ ποιῶ, ὁ Πατήρ ποιεῖ· καὶ ὁ Πατήρ, ἐγὼ ποιῶ. « Πιστεῦετε, « ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἐμοὶ· » τούτστι, « Δεῖ μὲν ἀκούοντας ὑμᾶς Πατέρα καὶ Υἱὸν, μὴδὲν ἕτερον ἐπιζητεῖν εἰς παράστασιν τῆς κατὰ τὴν οὐσίαν συγγεσεως. Εἰ δὲ ὑμῖν οὐκ ἀρκεῖ τοῦτο πρὸς τὸ δεῖξαι τὸ ὁμοούσιον καὶ ὁμότιμον, καὶ ὅτι ὁ Πατήρ ἐν τῇ ἐμῇ οὐσίᾳ φαίνεται, καὶ ἐγὼ ἐν τῇ τοῦ Πατρὸς, « καὶ διὰ τὰ ἔργα πιστεῦτέ μοι· » τὰ ἔργα Θεοῦ εἰσιν.

« Ἀμήν, ἀμήν λέγω ὑμῖν· ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, τὰ ἔργα ἃ ἐγὼ ποιῶ, καὶ ἐκεῖνος ποιήσει, καὶ μείζονα τούτων ποιήσει· ὅτι ἐγὼ πρὸς τὸν Πατέρα μου πορεύομαι· καὶ ὁ ἐάν αἰτήσῃ ἐν τῷ ὀνόματί μου, τοῦτο ποιήσω, ἵνα δοξασθῇ ὁ Πατήρ ἐν τῷ Υἱῷ. Ὁ ἐάν αἰτήσῃ ἐν τῷ ὀνόματί μου, ἐγὼ ποιήσω. » Δεικνύων ὁ Χριστὸς, ὅτι οὐ ταῦτα μόνον δύναται τὰ ἔργα, ἀλλὰ καὶ ἕτερα πολλῶ τούτων μείζονα, μεθ' ὑπερβολῆς αὐτὰ τίθησιν. Οὐ γὰρ λέγει, « οὐ καὶ μεί-

ζουα τούτων δύναμαι ποιῆσαι, ἀλλ', ὁ πολλῶν θαυμαστότερον ἦν, καὶ ἑτέροις δύναμαι δοῦναι, φησί, καὶ μείζουα τούτων ποιῆσαι. Ὁρᾷς τὴν δύναμιν τοῦ Μονογενοῦς, πῶς τοσαύτη ἐστίν, ὥστε καὶ ἑτέροις ἐδόξαι ποιεῖν ἔργα μείζων αὐτοῦ ἐποίησεν; Ὅτι ἐγὼ πρὸς τὸν Πατέρα μου πορεύομαι, ὁ τοῦτο δηλοῖ, ὅτι Ἰμῶν ἐστι λοιπὸν, τὸ θαυματουργεῖν· ἐγὼ γὰρ ἤδη μεθίσταμαι. Ἐρμηνεύων δὲ ἡμῖν, πῶς ὁ πιστεῶν εἰς αὐτὸν δυνήσεται ποιῆσαι μεγάλα καὶ θαυμαστὰ, φησὶν, ὅτι Ὅσα ἂν αἰτήσητε ἐν τῷ ὀνόματι μου, ὁ δέξουσι γὰρ ἡμῖν ἐνταῦθα τὴν μέθεδον τῆς θαυματουργίας. Διὰ γὰρ αἰτήσεως, καὶ προσευχῆς, καὶ τῆς ἐπικλησεως τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ, θαυματουργεῖν τις δύναται. Οὕτως καὶ οἱ ἀπόστολοι· Ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἔγισται, καὶ περιπέταται. Διὸ οὐκ εἶπεν, Ὅσα ἂν αἰτήσητε, παρακαλέσω τὸν Πατέρα, καὶ ποιήσει, ἀλλ' Ἐγὼ ποιήσω, ὁ τὴν οικίαν ἐξουσίαν δηλοῦν, ἢ ἵνα δοξασθῇ ὁ Πατὴρ ἐν τῷ Υἱῷ. Ὅταν γὰρ φωνῇ ὁ Υἱὸς μεγάλη δύναμενος, τότε δοξάζεται ὁ τοιοῦτον Υἱὸν γεγεννηκώς. Ὅρα γὰρ τὴν ἀκολουθίαν τῆς τοῦ Πατρὸς δόξης· Ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγίνοντο τὰ σημεῖα, ἀπὸ τῶν σημείων ἐπίστευον τῷ λόγῳ τῶν ἀποστόλων, καὶ λοιπὸν εἰς θεογονίαν ἐρχόμενοι, ἐπιστήνωσκον τὸν Πατέρα, καὶ οὕτως ἐδοξάζετο ἐν τῷ Υἱῷ. Εἰπάτωσιν οἱ τὰ τοῦ Ἀρείου νοσοῦντες, τὰ διὰ τῶν ἀποστόλων, αὐτὸς ἐποίησε, καὶ τὰ δι' αὐτοῦ, οὐκ αὐτὸς, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ Πατρὸς ἐνεργούμενος, ἄλλοις ἐδίδου δύναμιν, καὶ αὐτὸς ταύτην οὐκ εἶχε; Τίνος δὲ ἕνεκεν ἐκ δευτέρου εἶπε τὰ αὐτά; Εἰπὼν γὰρ, Ὅ ἐν αἰτήσητε ἐν τῷ ὀνόματι μου, τοῦτο ποιήσω, ὁ εἶτα ἐπαγαγὼν, ἢ ἵνα δοξασθῇ ὁ Πατὴρ ἐν τῷ Υἱῷ, ὁ πάλιν ἐκ δευτέρου φησὶν, ὅτι Ὅσα ἂν αἰτήσητε ἐν τῷ ὀνόματι μου, ἐγὼ ποιήσω. Ἐκ δευτέρου τοῦτο φησὶ, βεβαιῶν τὸν αὐτοῦ λόγον, καὶ δεικνύων, ὅτι αὐτὸς ποιεῖ, καὶ οὐ δεῖται ἐπιστάτου δυνάμεως. Ταῦτα δὲ πάντα λέγει τοῖς μαθηταῖς, παρεμυθούμενος αὐτούς, καὶ δεικνύων, ὅτι οὐκ ἀπολείπεται, οὐδὲ ἀφανισθήσεται μετὰ τὸ θανεῖν, ἀλλὰ μενεῖ πάλιν ἐπὶ τῆς οικίας ἀείας, καὶ ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἔσται. Ἐπρὸς τὸν Πατέρα γὰρ μου, φησὶ, πορεύομαι. Μὴ γὰρ ἀφανίζομαι, ἀλλ' ἔκεισε ἄπειμαι, ἐνθα μακαριώτερα ἢ διαγωγή. Καὶ τοσοῦτον οὐκ ἀσθενῆς ὀφθήσομαι, κἀν ἀποθάνω, ὥστε καὶ ἄλλους ἐνισχύσω μείζουα ἔργα ποιεῖν· καὶ ὅσα ἂν βουλήθητε, δώσω ὑμῖν. Μὴ τοίνυν ἀθυμεῖτε διὰ τὸν ἐμὸν θάνατον τοιοῦτον ὄντα, οἷον ἀπέδειξα.

Ἐν ἀγαπᾷ με, τὰς ἐντολάς τὰς ἐμὰς τηρήσατε· καὶ ἐγὼ ἐρωτήσω τὸν Πατέρα, καὶ ἄλλον Παράκλητον δώσει ὑμῖν, ἵνα μένη μεθ' ὑμῶν εἰς τὸν αἰῶνα, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ ὁ κόσμος οὐ δύναται λαθεῖν, ὅτι οὐ θεωρεῖ αὐτὸ, οὐδὲ γινώσκει αὐτὸ· ὑμεῖς δὲ γινώσχετε αὐτὸ, ὅτι παρ' ὑμῖν μένει, καὶ ἐν ὑμῖν ἔσται. Εἰπὼν ἀνωτέρω, ὅτι Ὅσα ἂν αἰτήσητε, ποιήσω, ὁ δεικνύει νῦν, ὅτι οὐκ ἀπλῶς δεῖ αἰτεῖσθαι, ἀλλὰ μετὰ τῆς πρὸς αὐτὸν ἀγάπης καὶ τῆς τηρήσεως τῶν ἐντολῶν. Τότε γὰρ ποιήσω, ὅταν οὕτως αἰτήσθε. Καὶ ἄλλως, ἢ ἐπὶ εἰκὸς ἦν αὐτοῦς ἀκούοντα, ὅτι στερηθήσονται αὐτοῦ, σκυθρωπέζουσιν

A suscipiendum, Aliis etiam, inquit, dare possum ut etiam his majora faciant. Vides quanta sit virtus Unigeniti, ut etiam aliis dare possit quod faciant majora quam ipse fecerit? Dicendo enim, « Ego ad Patrem meum vado, » hoc significat: Posthac vos operabimini miracula, ego autem nunc transeo. Interpretans autem nobis quomodo qui credit in illum, poterit facere magna et mirabilia, inquit: « Quaecunque petiveritis in nomine meo. » Nam hoc loco nobis operationis miraculorum methodum ostendit. Per petitionem enim et orationem et invocationem nominis ejus mira operari quis poterit: ita et apostoli: « In nomine Jesu Christi, surge et ambula⁶⁶. » Idcirco non dixit, Quaecunque petieritis, obsecrabo Patrem et faciet: sed, « Ego faciam, » suam potestatem declarans. « Ut glorificetur Pater in Filio. » Cum enim apparet Filium magna posse, glorificatur et qui tantum Filium genuit. Vide enim consequentem gloriam Patris. In nomine Jesu Christi facta sunt signa, a signis credebant apostoli, et tandem ad Dei notitiam pervenientes agnoscebant Patrem, et ita glorificabatur in Filio. Dicant Ariani, num ea quae per apostolos ipse, et ea quae per se, non ipse, sed a Patre operationem recipiens faciebat, aliis dabat faciendi potestatem, et ipse eandem non habebat? Quare autem secundo hoc dixit. Cum enim dixisset, « Quodcumque in nomine meo petiveritis, hoc faciam, » et subjunxisset, « Ut glorificetur Pater in Filio, » iterum secundo dicit, **702** « Quaecunque petiveritis in nomine meo, ego faciam. » Confirmans sermonem suum hoc dicit, et ostendit quod ipse facit, et non indigeat subintrodueta virtute. Haec autem omnia dicit discipulis, consolans eos, et ostendens quod non peribit nec obscurabitur moriendo, sed manebit iterum in propria dignitate et in caelis erit: « Ad Patrem enim, inquit, vado. » Non enim obscurus fio, nec esse cesso; sed illuc eo, ubi beator vita: et in tantum non apparebo infirmus, etiamsi moriar, ut aliis ad majora opera faciendae vires daturus sim. Et quaecunque petieritis, dabo vobis: ne ergo tristitia afficiamini propter meam mortem, quae talis est quale demonstravi.

D VERS. 15-17. « Si diligitis me, praecepta mea servate: et ego rogabo Patrem, et alium Paracletum dabit vobis, ut maneat vobiscum in aeternum, Spiritum veritatis, quem mundus non potest accipere, quia non videt eum, nec novit eum. Vos autem cognoscitis eum, quia apud vos manet, et in vobis erit. » Dixerat superius, « Quaecunque petieritis, faciam: » ostendit nunc quod non simpliciter oporteat petere, sed cum dilectione erga eum, et observatione mandatorum: Tunc enim faciam cum sic petieritis. Et aliter: Quandoquidem verisimile esset illos audientes quod ipso privandi essent, cou-

⁶⁶ Act. iii, 6.

tristari et turbari animo : Non hoc, inquit, est diligere me, tristari et mæsto esse vultu, sed credere his quæ a me dicuntur. Mandatum enim dedi vobis, ne terreamini ab his qui occidunt corpus ; atque ita si uligitis me, hoc observate, et posthac ne sitis tristes in morte mea. Nam tristitia affici, non est ejus qui observat mandatum meum. Quomodo igitur non observantes mandatum meum, sed timentes mortem, dicitis quod diligatis me ? Insuper quia verisimile est dixisse illos ad hæc : Et quomodo non afficeremur tristitia, privandi tanto solatio, et refocillatione quam ex te habemus ? inquit : Non erit hoc, non privabimini consolatione. « Rogabo » enim, hoc est, obsecrabo « Patrem, et alium Paracletum mittet vobis : alium sicut me. Confundatur hoc loco Sabellius, dicens unam personam Patris et Filii et Spiritus sancti. Ecce enim audit, Alium Paracletum dabo, et ita aliam personam Spiritus. Confundatur et Macedonius, qui dicit alterius substantiæ esse Spiritum, et minorem Filio. Audit enim quod et ipse Paracletus sit, sicut Filius. Ejusdem enim substantiæ est cum Filio Spiritus, utique autem et cum Patre. Nam Pater et Filius ejusdem substantiæ. Ne mireris autem quod dicit, « Rogabo Patrem ; » non enim ut servus orat, sed vult quod sufficientibus argumentis testetur discipulis quod omnino veniat super eos Spiritus Paracletus : ejusque gratia condescendens illis dicit, « Rogabo Patrem. » Nam si dixisset, **703** Mittam, non sic credidissent : nunc autem credibiliorem faciens sermonem, inquit, « Rogabo Patrem. » Et si opus fuerit patrocinio et oratione, omnibus modis operam dabo ut veniat super vos Spiritus. Id quod et nos sæpenumero dicere solemus : Animam meam ponam ut hoc fiat, quamvis parvo labore plerumque res egeat : attamen volentes ostendere quod non detrectemus studium, ita dicimus. Et aliter : Quia pro nobis Dominus semetipsum obtulit hostiam Patri, placans illum per suam mortem ut Pontifex, deinde sic Spiritus venit in nos, utpote peccato soluto, et inimicitias sublatis : propterea dicit, « Rogabo Patrem, et Paracletum dabit vobis, » hoc est, placabo vobis Patrem, et reconciliabo illum vobis, qui propter peccatum inimici eratis ; et mittet vobis Spiritum, per meam pro vobis mortem placatus, et reconciliatus vobis. Quod autem dicit, « Ut maneat vobiscum in æternum, » dixit consolans eos. Non enim ita, inquit, temporaria erit ejus consuetudo vobiscum, ut mea, sed usque in æternum durabit : neque deficiet cum vos mortui fuerint, sed simul permanebit, et gloriores reddet : cæterum cum omnibus sanctis semper est : et post eorum mortem, tanto potius quanto scilicet sublimiores tunc corporalibus affectionibus. « Spiritum autem veritatis, » inquit, hoc est, Spiritum non Veteris Testamenti (nam illa figura est et umbra) sed Novi, quod est veritas. Habebant igitur et illi qui in lege, Spiritum, sed in figura et umbratum, nunc Veritas ipsa substantialiter venit cum

καὶ ταράττεσθαι τὰς ψυχὰς, οὐ τοῦτο, φησὶν, ἐστὶν ἀγαπῆν με, ακυθρωπάξειν, καὶ ταράττεσθαι, ἀλλὰ τὸ πείθεσθαι τοῖς παρ' ἐμοῦ λεγομένοις. Ἐντολὴν γὰρ ἔδωκα ὑμῖν μὴ φοβεῖσθαι [φ. φοβεῖσθε] ἀπὸ τῶν ἀποκτενόντων τὸ σῶμα. Ὡστε ἐὰν ἀγαπᾶτέ με, ταύτην φυλάξετε, καὶ μὴ λυπεῖσθε λοιπὸν ἐπὶ τῷ θανάτῳ τῷ ἐμῷ. Τῷ [φ. τῷ] γὰρ λυπεῖσθαι οὐκ ἐστὶ φυλάσσοντος ταύτην τὴν ἐντολὴν. Πῶς οὖν μὴ φυλάσσοντες τὴν ἐντολὴν μου, ἀλλὰ φοβούμενοι τὸν θάνατον, λέγετε ἀγαπῆν με ; Εἶτα ἐπειδὴ εἰκὸς ἦν αὐτοῖς πρὸς ταῦτα εἰπεῖν· Καὶ πῶς οὐ λυπηθῆσόμεθα, μέλλοντες τοιαύτης παρακλήσεως καὶ ψυχαγωγίας τῆς παρὰ σοῦ στερηθῆναι ; φησὶν· Οὐκ ἐστὶν τοῦτο, οὐ στερηθήσεσθε παρακλήσεως. « Ἐρωτήσω » γὰρ, ὅπερ ἐστὶ παρακαλῆσαι « τὸν Πατέρα, καὶ ἄλλον Παράκλητον πέμψει ὑμῖν, » ἄλλον, ὡς ἐπέ. Αἰσχυνέσθω ἐν ταῦθα ὁ Σαβέλλιος, ὁ λέγων ἐν πρόσωπον Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος. Ἰδοὺ γὰρ ἀκούει, ὅτι ἄλλον Παράκλητον πέμψει, ὥστε ἄλλο πρόσωπον τὸ τοῦ Πνεύματος. Αἰσχυνέσθω καὶ Μακεδόνιος ὁ λέγων, ὅτι ἄλλης οὐσίας τὸ Πνεῦμα, καὶ ὑποδεέστερον τοῦ Υἱοῦ. Ὁ μὲν γὰρ ἀκούει, ὅτι καὶ αὐτὸ Παράκλητός ἐστιν, ὡς περ καὶ ὁ Υἱός. Ὁμοούσιον οὖν τῷ Υἱῷ τὸ Πνεῦμα πάντως δὲ καὶ Πατρί· τῆς γὰρ αὐτῆς οὐσίας Πατὴρ καὶ Υἱός. Μὴ θαυμάσης δὲ εἰ φησὶν, ὅτι « Ἐρωτήσω τὸν Πατέρα »· οὐ γὰρ ὡς δοῦλος παρακαλεῖ, ἀλλὰ διὰ τὸ πληροφορησαί τοὺς μαθητάς, ὅτι πάντως ἐπελεύσεται αὐτοῖς τὸ Πνεῦμα Παράκλητος· τοῦτου ἕνεκεν συγκαταβαίνει αὐτοῖς, καὶ φησὶν, ὅτι Παρακαλῆσω τὸν Πατέρα. Εἰ γὰρ εἶπεν, ὅτι Πέμψω, οὐκ ἂν οὕτως ἐπίστευσαν· νῦν δὲ ἀξιώπιστον ποιῶν τὸν λόγον, φησὶν, ὅτι « Ἐρωτήσω τὸν Πατέρα. » Κἂν γὰρ χρεῖα γένηται, φησὶ, παρακλήσεως καὶ ἀξιώσεως, πάντα τρόπον σπουδάσω, ἵνα ἐπέλθῃ ὑμῖν τὸ Πνεῦμα· ὅπερ καὶ ἡμεῖς εἰώθαμεν πολλάκις λέγειν, ὅτι τὴν ψυχὴν μου θήσω, ἵνα τὸδε γένηται· καίτοι γε ὀλίγης σπουδῆς πολλάκις χρήξει ἐπὶ τὸ ἔργον· ἀλλ' ὅμως δεῖξαι θέλοντες ὡς οὐ παρατηρήσόμεθα τὴν σπουδὴν, οὕτω λέγομεν. Ἄλλως τε· Ἐπεὶ ὑπὲρ ἡμῶν ἀνήνεγκεν ἑαυτὸν θυσίαν ὁ Κύριος τῷ Πατρὶ, ἐξηλασάμενος αὐτὸν διὰ τοῦ οικείου θανάτου ὡς ἀρχιερεὺς, εἴθ' οὕτω τὸ Πνεῦμα ἐπῆλθεν ἡμῖν, ὡς τῆς ἁμαρτίας λυθείσης, καὶ τῆς ἔχθρας ἀναιρεθείσης· διὰ τοῦτο φησὶν, ὅτι « Ἐρωτήσω τὸν Πατέρα, καὶ τὸν Παράκλητον δώσω ὑμῖν »· τοῦτέστιν, Ἐξηλασσομαι ὑπὲρ ὑμῶν τὸν Πατέρα, καὶ ἀποκαταλλάξω τοῦτον ὑμῖν τοῖς διὰ τὴν ἁμαρτίαν ἔχθοις, καὶ οὕτως πέμψει ὑμῖν τὸ Πνεῦμα, ἐξηλασθεὶς διὰ τοῦ ἐμοῦ ὑπὲρ ὑμῶν θανάτου, καὶ καταλλαγείς ὑμῖν. Τὸ δὲ « Ἴνα μὲν μεθ' ὑμῶν εἰς τὸν αἰῶνα, » εἶπεν, ἅμα μὲν παρμυνοῦμενος αὐτοῦς. Οὐ γὰρ οὕτω, φησὶ, πρόσκαιρός ἐστιν ἡ αὐτοῦ παρουσία, ὡς ἡ ἐμῆ, ἀλλ' ἔχει τοῦ αἰῶνος διαρκείαν· καὶ οὐδὲ θανόντων ὑμῶν ἀποστήσεται, ἀλλὰ συμπραμνεῖ, καὶ ἐνδοξοτέρως ποιήσεται· καὶ πᾶσι δὲ τοῖς ἁγίοις ἀεὶ σύνεστι, καὶ θανοῦσι μᾶλλον, ὅσω καὶ σωματικῶν παλῶν ὑψηλότεροι τότε μᾶλλον. « Πνεῦμα δὲ ἀληθείας » φησὶν, ἀντι τοῦ, Πνεῦμά ἐστιν οὐ τῆς Μαλακῆς Διαθήκης (ἐκείνη γὰρ, τύπος καὶ σκῆπη, ἀλλὰ τῆς Νέας, ἥτις ἐστὶν ἀληθεία.

Εἶχον μὲν οὖν Πνεῦμα καὶ οἱ ἐν τῷ νόμῳ, ἄλλ' ἐν A
 τῷ πνεύματι καὶ σκωδῶς· νῦν δὲ ἡ ἀλήθεια αὐτῆ οὐσκωδῶς
 συγκρατῆθε τοῖς μαθηταῖς, ὡς ἂν εἰποι τις. Ἴνα δὲ
 μὴ νομισῶσιν, ὅτι καὶ αὐτὸ σαρκωθῆναι μέλλει,
 ὡς περ αὐτὸς, φησὶν, ὅτι· « Ὁ κόσμος οὐ δύναται λα-
 θεῖν αὐτὸ. » Οὐχ οὕτω, φησὶ, διδάξει ὑμᾶς, ὡς περ
 ἐγώ· οὐ γὰρ δύναται αὐτὸ ὁ κόσμος λαθεῖν σωματι-
 κῶς· τουτέστιν, Ἐν αὐταῖς οἰκῆσει ταῖς ὑμετέραις
 ψυχαῖς. Καὶ ἄλλως δέ· Οὐ δύναται λαθεῖν ὁ κόσμος,
 τουτέστιν, ὁ χυδαῖος λαός, καὶ τὰ τοῦ κόσμου φρονῶν,
 « ὅτι οὐ θεωρεῖ αὐτὸ, » τουτέστιν, ὅτι ἀκατάληπτος
 αὐτοῦ ἐστὶν ἡ οὐσία· θεωρίαν γὰρ ἐνταῦθα τὴν διὰ
 τοῦ νόου λέγει. Ὅθεν καὶ ἐπιφέρει· « Οὐδὲ γινώσκει
 αὐτό. » Ὅρα, ὅτι καὶ τὸ, « Οὐ θεωρεῖ » εἰπὼν, τὸ,
 « οὐ γινώσκει, » ἐδήλωσε; Παραμυθεῖται οὖν τοὺς
 ἀποστόλους διὰ τοῦ εἰπεῖν, ὅτι « Ὁ κόσμος οὐ δύναται B
 λαθεῖν αὐτό· » ὑμῖν δὲ τοῦτο δίδεται δῶρον ἐξαίρε-
 τον, καὶ « μένει παρ' ὑμῖν· » εἶτα τὸ μεῖζον, ὅτι
 « Καὶ ἐν ὑμῖν ἔσται. » Τὸ μὲν γὰρ, « Παρ' ὑμῖν, »
 τῆ· ἔξωθεν ἐκ τοῦ συνέγγυς βοήθειαν δηλοῖ· τὸ δὲ,
 « Ἐν ὑμῖν, » τὴν ἐνδοθεν οἰκῆσιν καὶ δυνάμωσιν· ὁ
 καὶ τοῦ Θεοῦ εἶναι, δεῖκτικόν. Τὸ γὰρ, « Ἐνοικήσω,
 καὶ ἐμπεριπατήσω ὑμῖν, » ὁ Θεὸς λέγει. « Ὁ μὲν
 οὖν κόσμος οὐ δύναται λαθεῖν τὸ Πνεῦμα, ὅτι οὐ
 γινώσκει αὐτό, ὑμεῖς δὲ γινώσχετε αὐτό. Διατί;
 Διότι οὐκ ἐστὲ ἐκ τοῦ κόσμου· » καὶ διὰ τοῦτο δεκτι-
 κοί ἐστε αὐτοῦ. Καὶ « μένει » νῦν « παρ' ὑμῖν, »
 ἀλλὰ « καὶ ἔσται » ἀεὶ « ἐν ὑμῖν. »

« Οὐκ ἀφήσω ὑμᾶς ὀρφανούς· ἔρχομαι πρὸς ὑμᾶς.
 Ἐτι μικρὸν, καὶ ὁ κόσμος με οὐκ ἔτι θεωρεῖ· ὑμεῖς C
 δὲ θεωρεῖτέ με, ὅτι ἐγὼ ζῶ· καὶ ὑμεῖς ζήσεσθε. Ἐν
 ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ γινώσεσθε ὑμεῖς, ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ
 Πατρὶ μου, καὶ ὑμεῖς ἐν ἐμοὶ καὶ ἐν ὑμῖν. » Μὴ
 φοβηθῆτε, φησὶν, ὅτι εἶπον ὑμῖν, « Ἄλλον Παρά-
 κλητον πέμψω, » νομίζοντες, ὅτι οὐκ ἔτι λοιπὸν ἐμὲ
 ἔψεσθε· οὐ γὰρ ἀπαναστήσομαι ὑμῶν εἰς τέλος. « Ἐρ-
 χομαι » γὰρ, καὶ « οὐκ ἀφήσω ὑμᾶς ὀρφανούς. »
 Ἐπεὶ ἀργόμενος, « Τεκνία » αὐτοὺς ἔλεγεν, ἀκολού-
 θως νῦν φησὶν· « Οὐκ ἀφήσω ὑμᾶς ὀρφανούς. » Ἴνα
 δὲ μὴ νομισῶσιν, ὅτι ὡς πρότερον, μέλλει ἐμφανισθῆ-
 ναι καὶ αὐτοῖς καὶ πᾶσι μετὰ σῴματος, φησὶν, ὅτι
 « Ὁ κόσμος οὐκ ἔτι θεωρεῖ με. » Ὑμεῖς γὰρ, φησὶ,
 μόνοι ἔψεσθέ με καὶ μετὰ τῆς ἀνάστασιν. « Ζῶ »
 γὰρ, εἰ καὶ θάνατον δέξομαι, καὶ ἀνίσταμαι. « Καὶ
 ὑμεῖς δὲ ζήσεσθε· » τουτέστιν, Ἰδόντες με χαρή- D
 σεσθε, καὶ ὅσον ἀπονεκρωθέντες, ἀναδιώσετε τῇ ἐμῇ
 ἐμφανείᾳ. Ἦ καὶ οὕτως· Ὅσπερ, φησὶν, ὁ ἐμὸς
 θάνατος εἰς ζωὴν γέγονεν, οὕτω καὶ ὑμεῖς ἀποθά-
 νητε, « ζήσεσθε. » Μὴ τοίνυν μήτε ἐπ' ἐμοὶ θνή-
 σκον· λυπεῖσθε, μήτε ἐφ' ἑαυτοῖς. Καὶ γὰρ θάνητε,
 ζήσεσθε τὴν μέλλουσαν ζωὴν. « Ἐν ἐκείνῃ τῇ
 ἡμέρᾳ γινώσεσθε, ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ μου· » τουτέ-
 στιν, Ὅταν ἀναστῶ, « γινώσεσθε, » ὅτι οὐκ ἀπ-
 ἐσχισμαί τοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ τὴν αὐτὴν ἔχω δύναμιν.
 « Καὶ ὑμεῖς ἐν ἐμοὶ ἐστε, » φυλαττόμενοι ὑπ' ἐμοῦ·
 « Καὶ ἐγὼ ἐν ὑμῖν, » ἀντὶ τοῦ, Μεθ' ὑμῶν εἰμι, ἐξαι-
 ρούμενος τῶν θλίψεων, τὰ θαύματα δι' ὑμῶν τελῶν,

discipulis, ut ita quis dicat. Ne autem quis opinetur
 quod etiam Spiritus sicut ipse incarnandus sit,
 inquit, « Quem mundus non potest capere. » Non,
 inquit, docebit vos sicut ego : non enim mun-
 dus eum corporaliter capere potest ; hoc est, Ha-
 bitabit in ipsis animabus vestris. Et aliter : Non
 potest accipere mundus, hoc est, populus ille pro-
 miscuus et sapiens quæ hujus mundi, « quia non
 videt eum, » eo quod incomprehensibilis sit ejus
 substantia. Contemplationem enim et visionem hoc
 loco mentis dicit : unde sublit, « Neque cognoscit
 eum. » Vides quod, et « Non videt, » dicens, « Non
 cognoscit, » significavit? Propterea solatur discipu-
 los, dicens, « Mundus non potest capere illum : »
 vobis autem hoc donum egregium datum est, « et
 « manet apud vos : » et deinde quod majus est, « Et
 « in vobis erit. » — « Apud vos » enim, externum
 subsidium et vicinitatem ; « in vobis » autem, inter-
 nam habitudinem et corroborationem significat.
 Posterius autem illud, quod et Deus sit Spiritus,
 significat, qui dicit, « Habitabo et ambulabo in
 eis ». — Igitur mundus quidem non potest
 accipere Spiritum, quia non cognoscit eum, vos au-
 tem cognoscitis eum. » Quare? Quia « non estis
 ex hoc mundo, » propterea capaces ejus estis, et
 « manet » nunc « apud vos, » sed « et erit » semper
 « in vobis. »

Vers. 18-20. « Non relinquam vos orphanos : ven-
 tiam ad vos. Adhuc pusillum, et mundus jam me
 non videt : vos autem videtis me, quia ego vivo, et
 vos vivetis. In illo die vos cognoscetis quod ego sum
 in Patre meo, et vos in me, et ego in vobis. » Ne
 metuitis, inquit, quia dixi vobis me « alium Para-
 cletum vobis missurum, » credentes quod me ultra
 non sitis visuri : non enim abero a vobis usque in
 finem. « Veniam » enim et « non relinquam vos or-
 phanos. » Quia prius « filios » eos dixerat, nunc
 consequenter inquit : « Non relinquam vos orph-
 anos. » Ut autem ne existiment quod sicut prius sit
 manifestandus et ipsis et omnibus in corpore, in-
 quit : « Mundus jam me non videt : » vos enim, in-
 quit, soli videbitis me, etiam post resurrectionem.
 « Vivo » enim, et quamvis mortem feram, resurgam :
 « et vos quoque vivetis, » hoc est, cum videbitis
 me, lætabimini, et quasi occisi reviviscetis in mea
 manifestatione. Vel etiam sic : Quemadmodum,
 inquit, mors mea facta est ad vitam, ita etiam si
 vos moriamini, « vivetis. » Ne igitur estote tristes,
 vel propter me qui morior, vel propter vos.
 Nam licet moriamini, vivetis in æternam vit-
 tam. Illa enim die scietis quod « Ego in Patre
 meo, » hoc est, Cum surgam, « scietis » quod non
 sim a Patre separatus, sed eandem habeo potesta-
 tem. « Et vos in me estis, » quos ego custodio. « Et
 ego in vobis, » hoc est, vobiscum sum, vos eripiens
 ex periculis, miracula per vos operans, glorificans-

¹¹ II Cor. vi, 16 ; Levit. xvi, 12.

que vos per omnia. Et sicut: « In vobis sum, » ut caput in membris; membra enim Christi⁸², apostoli: « et vos in me, » sicut membra in capite. Quando ergo resurrexit, manifestam de his omnibus scientiam tradidit. Gratia enim Spiritus post resurrectionem omnia illa docuit eos. Cum autem audis quod « Ego in Patre, et vos in me, et ego in vobis, » ne similiter intelligas. Nam Filius quidem in Patre, ut illi consubstantialis: in apostolis autem, ut adiutor et cooperarius; et apostoli in eo, ut qui adiuvantur, et cooperatorem habentes ab ipso foventur: quia et multa alia nomina de Deo et hominibus dicuntur, sed non similiter intelliguntur. Dii enim dicimur et nos⁸³, sed non ex æquo. Dicitur Filius imago et gloria Patris⁸⁴, et homo quoque, sed non similiter. Ita hæc quoque intelligenda sunt, sicut et hoc, « Quemadmodum misit me Pater, et ego mittere vos, » num igitur sic debemus intelligere simpliciter? Minime⁸⁵. Misit quidem Filium suum Pater,⁷⁰⁵ qui erat incorporeus, et deinde incarnatus est, et ex virgine natus est; igitur et apostoli ex cælo nati sunt, et incorporei, et deinde incarnati, e virginibusque nati sunt? Sed ita exponere Scripturas, manifeste delirare est.

Vers. 21, 22. « Qui habet mandata mea, et servat ea, ille est qui me diligit. Qui autem diligit me, diligitur a Patre, et ego diligam eum, et manifestabo ei meipsum. Dicit ei Judas, non ille Iscariotes: Domine, quid factum est quod manifestaturus es nobis teipsum, et non mundo? » Sicut et superius diximus, verbis huiusmodi tristitiam illorum sedat, docens eos quod ille diligit ipsum, non qui dolet in morte ejus, quod et illi patiebantur, sed qui mandata ejus et præcepta servat de contemnenda vita presentis, et ponenda anima pro Christo et virtute; quasi ita dicens eis: Vos quidem putatis quod præ dilectione doleatis in morte mea: ego autem pro charitatis argumento habeo non dolere. Quod autem hoc dicat, manifestum est ex his quæ postea dicit: « Si diligeretis me, gauderetis utique, quod ad Patrem eam. » Qui ergo diligit me, habet mandata mea, imo non solum habet, sed et custodit ea, ut ne fur diabolus veniens rapiat thesaurum. Opus enim est diligentis custodia, ut ne perdamus ea. Qui autem diligit me, quale præmium inveniet? « Diligetur, inquit, a Patre meo, et ego diligam eum, et manifestabo illi memetipsum. » Quare hoc dixit: « Manifestabo illi memetipsum? » Quia post resurrectionem se eis manifestaturus erat cum divini corpore, ut ne putent ipsum spiritum et phantasma esse, propterea prædicat eis hoc, ut videntes eum, non discredant, sed recordentur quod ea prædixerit ipsis, et quod propter mandatorum suorum observationem manifestetur eis, studeantque semper servare illa, ut et illis semper manifestetur. Magnum etenim resurrectionis sacramentum, difficile ab eis susceptum:

A δοξάζων ὑμᾶς ἀπλῶς διὰ πάντων. Καὶ ἄλλως δέ· « Ἐν ὑμῖν εἰμι, » ὡς κεφαλὴ ἐν τοῖς μέλεσι (μέλη γὰρ Χριστοῦ οἱ ἀπόστολοι)· « καὶ ὑμεῖς ἐν ἐμοί, » ὡς μέλη ἐν τῇ κεφαλῇ. Ὅτε οὖν ἀνέστη, τότε αὐτοῖς τὴν περὶ τούτων πάντων γνώσιν ἐγράψωσεν. Ἡ γὰρ τοῦ Πνεύματος χάρις μετὰ τὴν ἀνάστασιν, πάντα αὐτοῖς ἐξεπαίδευσεν. Ὅταν δὲ ἀκούσῃ, ὅτι « Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὑμεῖς ἐν ἐμοί, καὶ γὰρ ἐν ὑμῖν, » μὴ ὁμοίως ταῦτα νόει. Ὁ γὰρ Υἱός, ἐν μὲν τῷ Πατρὶ ὡς ὁμοούσιος· ἐν δὲ τοῖς ἀποστόλοις, ὡς βοηθός, καὶ συνεργός· καὶ οἱ ἀπόστολοι ἐν αὐτῷ, ὡς βοηθούμενοι, καὶ συνεργούμενοι, καὶ ὑπ' αὐτοῦ θαλάμοιοι. Ἐπεὶ καὶ ἄλλα πολλὰ λέγονται ἐπὶ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων ὀνόματα, ἀλλ' οὐχ ὁμοίως νοοῦνται. Αὐτίκα θεοὶ λεγόμεθα καὶ ἡμεῖς, ἀλλ' οὐκ ἐπίσης· λέγεται ὁ Υἱὸς εἰκὼν καὶ δόξα τοῦ Πατρὸς, καὶ ὁ ἄνθρωπος, ἀλλ' οὐχ ὁμοίως. Οὕτως οὖν καὶ ταῦτα δεῖ νοεῖν, ὡς περὶ καὶ τὸ, « Καθὼς ἀπέστειλά με ὁ Πατήρ, καὶ γὰρ πέμπω ὑμᾶς. » Ἄρα γὰρ οὕτως ὀφειλομένον ἀπὸ τοῦ νοεῖν; Οὐκ οὖν. Ἀπέστειλε μὲν ὁ Πατήρ τὸν Υἱὸν αὐτοῦ ἀσώματον ὄντα, εἶτα σαρκωθέντα, ἐκ παρθένου δὲ γεγέννηται· καὶ οἱ ἀπόστολοι οὖν ἐξ οὐρανοῦ, καὶ ἀσώματοι, εἶτα σαρκωθέντες, καὶ ἐκ παρθένου γεννηθεῖς ἕκαστος; Ἀλλὰ λήρος σαφῆς τὸ οὕτως ἐκλαμβάνειν τὰ τῆς Γραφῆς.

« Ὁ ἔχων τὰς ἐντολάς μου, καὶ τηρῶν αὐτάς, ἐκεῖνός ἐστιν ὁ ἀγαπῶν με. Ὁ δὲ ἀγαπῶν με, ἀγαπηθήσεται ὑπὸ τοῦ Πατρὸς μου, καὶ ἐγὼ ἀγαπήσω αὐτόν, καὶ ἐμφανίσω αὐτῷ ἑμαυτόν. Λέγει αὐτῷ Ἰούδας, οὐχ ὁ Ἰσκαριώτης; Κύριε, καὶ τί γέγονεν, ὅτι ἡμῖν μέλλεις ἐμφανίσαι σεαυτὸν, καὶ οὐχὶ τῷ κόσμῳ; Καθὰ δὲ καὶ ἀνωτέρω εἶπομεν, διὰ τῶν τοιούτων ζημάτων τὴν ἀθυμίαν αὐτῶν ἀναστρέλλει, διδάσκων αὐτοῖς, ὅτι ἐκεῖνος ἀγαπᾷ αὐτόν, οὐχ ὁ ἐπὶ τῷ θανάτῳ αὐτοῦ ἀθυμῶν, ὃ καὶ αὐτοὶ πάσχουσιν, ἀλλ' ὁ τὰς ἐντολάς αὐτοῦ καὶ τὰς παραγγελίας τηρῶν, τὰς περὶ τοῦ μὴ ἀντιποιεῖσθαι τῆς παρούσης ζωῆς, ἀλλὰ τὴν ψυχὴν ὑπὲρ τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ καλοῦ τιθεῖναι· μονονοῦχι τοῦτο λέγων αὐτοῖς: Ὑμεῖς μὲν νομίζετε, ὅτι ἐξ ἀγάπης λυπεῖσθε ἐπὶ τῷ θανάτῳ μου· ἐγὼ δὲ τὸ μὴ λυπεῖσθαι, μᾶλλον τεκμηρίον ἀγάπης ποιοῦμαι. Ὅτι δὲ τοῦτο λέγει, δῆλον ἐξ ὧν μετὰ πολλὰ φησιν. « Εἰ ἀγαπᾶτέ με, ἐχάρητε ἂν, ὅτι πρὸς τὸν Πατέρα μου πορεύομαι. » Ὁ τοίνυν ἀγαπῶν με, ἔχει τὰς ἐντολάς μου, καὶ οὐ μόνον ἔχει, ἀλλὰ καὶ φυλάττει αὐτάς, ἵνα μὴ ἐλθῶν ὁ κλέπτης διὰβολὸς συλῆσθαι τὸν θησαυρὸν· φυλακῆς γὰρ ἀκριβοῦς χρειαία, ἵνα μὴ ἀπολέσωμεν ταῦτα. Ὁ δὲ ἀγαπῶν με, πᾶν ἔπαθλον εὐρίσκει; « Ἀγαπηθήσεται, φησὶ, ὑπὸ τοῦ Πατρὸς μου, καὶ ἐγὼ ἀγαπήσω αὐτόν, καὶ ἐμφανίσω αὐτῷ ἑμαυτόν. » Τίνος δὲ ἐνεκεν τοῦτο εἶπε, τὸ, « Ἐμφανίσω αὐτῷ ἑμαυτόν; » Ἐπειδὴ μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἐμελλεν αὐτοῖς ἐπιφαίνεσθαι μετὰ Θεοῦ δευτέρου τοῦ σώματος, ἵνα μὴ νομίσωσιν αὐτὸν πνεῦμα καὶ φάντασμα εἶναι, διὰ τοῦτο προλέγει τοῦτο αὐτοῖς, ἵνα τότε μὴ ἀπιστώσιν ὁρῶντες αὐτόν, ἀλλ' ἀναμνησκονται, ὅτι ταῦτα αὐτοῖς προεῖπε, καὶ

⁸² I Cor. vi, 15. ⁸³ Psal. LXXX, 6. ⁸⁴ I Cor. ii, 7. ⁸⁵ Joan. v, 36.

ὅτι διὰ τὸ τὰς ἐντολάς αὐτοῦ τηρεῖν, ἐπιφαίνεται: αὐτοῖς· καὶ ὅτι σπουδάσωσι πάντοτε τηρεῖν ταύτας, ἵνα καὶ αἱ αὐτοῖς ἐπιφανοῦντο. Μέγα γὰρ ὂν τῆς ἀναστάσεως μυστήριον, δυσκόλως ἂν ὑπ' αὐτῶν παρεδέχθη. Διὰ τοῦτο προομαλίζει ἐν τῷ λέγειν, ὅτι ἐμφανίσει αὐτοῖς ἑαυτὸν. Ἐπεὶ καὶ ἀναστὰς, διὰ τοῦτο ἔφαγεν, ἵνα μὴ δόξωσιν αὐτὸν φάντασμα· ὃ καὶ νῦν ὁ Ἰούδας οὗτος ἔπαθεν. Ἐνόμισε γὰρ ὁ Ἰούδας ὁ νῦν μνημονευόμενος, ὅτι ὡσπερ τοὺς νεκροὺς ὀρώμεν ὄναρ, οὕτω καὶ αὐτὸς αὐτοῖς ἐμφανισθήσεται· διὸ καὶ φησι· « Κύριε, τί γέγονεν, ὅτι ἡμῖν μέλλεις ἐμφανίζειν σεαυτὸν, καὶ οὐχὶ τῷ κόσμῳ; » Ἐκ πολλοῦ γὰρ θάμβους καὶ ἐκπλήξεως τοῦτο φησιν, ὡσπερ ἂν εἰ ἔλεγεν· Οὐαὶ ἡμῖν ὅτι ἀποθνήσκεις, καὶ ὡσπερ οἱ τετελευτηκότες, μέλλεις ἡμῖν ἐμφανίζεσθαι ὄναρ! Τὸ γὰρ, « Τί γέγονεν; » ἐκπληκτικῶς καὶ θεθαμβημένῳ λογισμῷ εἶπε. Τί οὖν ὁ Κύριος πρὸς ταῦτα; Πῶς αὐτοῦ τὴν ὑπόνοιαν ταύτην ὡς ψευδῆ λύει;

« Ἀπεκρίθη Ἰησοῦς, καὶ εἶπεν αὐτῷ· Ἐάν τις ἀγαπᾷ με, τὸν λόγον μου τηρήσει, καὶ ὁ Πατήρ μου ἀγαπήσει αὐτόν· καὶ πρὸς αὐτὸν ἔλευσόμεθα, καὶ μὴ μόνον παρ' αὐτῷ ποιήσωμεν. Ὁ μὴ ἀγαπῶν με, τοὺς λόγους μου οὐ τηρεῖ. Καὶ ὁ λόγος ὂν ἀκούετε, οὐκ ἔστιν ἐμὸς, ἀλλὰ τοῦ πέψαντός με Πατρὸς. Ὁ μὲν Ἰούδας ἀπὸ πολλῆς δειλίας ἐνόμιζεν, ὅτι ἀποθνήσκων ὁ Κύριος, ὄναρ ἐμφανίσει ἑαυτὸν αὐτοῖς· ὅθεν καὶ ἔρωτᾷ, καθάπερ εἰρηται. Ὁ δὲ Κύριος διαλύων αὐτοῦ τὴν ὑπόνοιαν, φησὶν, ὅτι ὡσπερ ὁ Πατήρ ἐμφανίζει ἑαυτὸν, οὕτω καὶ ἐγὼ ἐμφανίσω ὑμῖν ἑμαυτόν. « Ἐγὼ γὰρ, φησὶ, καὶ ὁ Πατήρ ἔλευσόμεθα » πρὸς τὸν φυλάσσοντα τοὺς λόγους μου. Οὐ καθ' ὑπνοῦς ἐμφανισθήσομαι ὑμῖν, ἀλλ' ἐπεὶ μετὰ τοῦ Πατρὸς μέλλω ἐλθεῖν, ὡς εἶκος ἔστι τὸν Πατέρα ἐμφανίζεσθαι, οὕτω γενήσεται καὶ ἡ ἐμὴ πρὸς ὑμᾶς ἐμφάνεια. Καὶ τὸ [f. τῷ] εἰπεῖν δὲ, ὅτι « Μόνον παρ' αὐτῷ ποιήσωμεν, » ἀνατρέπει τοῦ Ἰούδα τὴν ὑπόνοιαν. Οἱ γὰρ ὄνειροι, φησὶν, οὐ παραμένουσιν· ἐγὼ δὲ ἐμφανίζομενος, παραμένω μετὰ τοῦ Πατρὸς· οὐκ ἄρα ὄνειρώδης ἔσται ἡ ἐπιφοίτησίς μου. Προλέγει δὲ αὐτοῖς, ὡς ἔφην, ὅτι ἐμφανισθήσεται, ἵνα μὴ φάντασμα αὐτὸν δόξωσι, καὶ ἅμα διεγείρει αὐτοὺς εἰς τὸ τηρεῖν τὰς αὐτοῦ ἐντολάς, εἰδόμενος ὅτι τοῖς τηροῦσι ταύτας, ἐμφανίζεται καὶ αὐτός, καὶ ὁ Πατήρ· ὡσπερ αὖ πάλιν τοῦ μὴ τηροῦντος τὰς ἐντολάς ἀφίσταται καὶ αὐτός καὶ ὁ Πατήρ, ὡς μὴ ἀγαπῶντος. « Ὁ γὰρ μὴ ἀγαπῶν με, φησὶ, τοὺς λόγους μου οὐ τηρεῖ; » ὥστε οὐδὲ τὸν Πατέρα ἀγαπᾷ, ὃ μὴ ἀγαπῶν τὸν Υἱόν· ὃ γὰρ λόγος τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ Πατρὸς ἔστιν. Ὁ μὴ φυλάττων οὖν τὸν λόγον τοῦ Υἱοῦ, ἤτοι τοῦ Πατρὸς, ὡς μετὰ τὸν Υἱόν, οὕτω καὶ τὸν Πατέρα. Ὑμεῖς τοίνυν, ὡ μαθηταί, τοὺς λόγους μου φυλάσσετε· οὕτω γὰρ ἂν τὴν τε πρὸς ἐμὲ καὶ τὸν Πατέρα ἀγάπην ἐνδείξησθε. Τινὲς δὲ οὐκ ἀπὸ δειλίας φησὶ, τὸν μαθητὴν Ἰούδαν, ἀλλ' ἀπὸ φιλανθρώπου γνώμης εἰπεῖν τὸ, Διατί· ἐ μέλλεις ἐμφανίζειν σεαυτὸν ἡμῖν, καὶ οὐχὶ τῷ κόσμῳ; » Ἡβούλετο γὰρ μὴ μόνοις τοῖς μαθηταῖς ὑπάρχειν τὴν ἐκ τῆς ἐπιφανείας ὡς ἔλεγον, ἀλλὰ καὶ παντὶ τῷ κόσμῳ. Ὁ δὲ γε Σωτὴρ δείκνυσιν, ὅτι

ideo præparat eos dicens quod manifestaturus sit se eis : quia et cum resurrexisset, propterea comedit cum eis, ut ne videretur eis phantasma ⁵⁶. Id quod et Judæ nunc accidit. Opinabatur enim Judas ejus nunc mentionem facit, quod sicut in somnio videmus mortuos, ita et Dominus eis manifestandus esset : ideo et dicit : « Domine, quid factum est quod nobis teipsum manifestaturus es, et non mundo? » Præ multa enim admiratione et stupore hoc dicebat, sicut si dixisset : Væ nobis quod moreris, et quod sicut mortuus manifestandus es nobis in somniis. Nam quod dicit : « Quid factum est, » obstupescente et attonita mente dicebat. Quid igitur Dominus? quomodo a mente suspicionem ejus ut fallacem refellit?

VERS. 23, 24. « Respondit Jesus, et dixit ei, Si quis diligit me, sermonem **706** meum servabit, et Pater meus diliget eum, et ad eum veniemus, et mansionem apud eum faciemus. Qui non diligit me, sermones meos non servat. Et sermo quem audistis, non est meus, sed ejus qui misit me Patris. » Judas quidem præ multa formidine existimabat quod mortuus Dominus in somniis se exhibiturus esset eis, unde et interrogabat sicut dictum est. Dominus autem refellens ejus suspicionem, inquit : Sicut Pater manifestat seipsum, ita et ego vobis manifestabo memetipsum. « Ego enim, inquit, et Pater veniemus » ad eos qui custodiunt sermones meos : atque ita non in somniis manifestabimur vobis, sed quia cum Patre venturus sum, ut par est Patrem manifestari, ita fiet et mea manifestatio qua vobis manifestabor. At dicendo, « Mansionem apud eum faciemus, » subvertit Judæ suspicionem. Non enim somnia manent, inquit. Ego autem cum manifestor, maneo cum Patre : non igitur quasi in somnio erit visitatio mea. Prædicat autem eis (ut dixi) se manifestandum, ut ne phantasma ipsum putent : et interim exhortatur eos ad servandum mandata sua, scientes quod servantibus illa manifestandus sit ipse et Pater. Sic quoque ab eo qui non servat mandata, discedit et ipse et Pater, tanquam a non diligente. « Nam qui non diligit me, inquit, sermones meos non servat, » atque ita neque Patrem diligit, qui non diligit Filium. Nam sermo Filii, et Patris est. Qui igitur non custodit sermonem Filii, vel Patris; sicut odit Filium, ita et Patrem. Vos igitur, discipuli, custodite sermones meos. Ita enim declarabit dilectionem tam erga me, quam erga Patrem. Quidam autem dicunt Judam discipulum non ex formidine, sed misericordii mente dixisse : « Quare manifestaturus es te nobis, et non mundo? » Volebat enim non solos discipulos, sed et totum mundum utilitatem ex manifestatione ejus percipere. At Salvator ostendit non omnes talia consequi, sed nos duntaxat qui mandata illius servamus, digni videbi-

⁵⁶ Joan. xxi, f. seqq.

mur ipsius manifestatione Patrisque dilectione. In eo autem qui custodit mandata, est Deus et Pater, et non sicut in Filio, ita et in hoc. In Filio quidem natura est, in homine autem secundum habitudinem quamdam.

VERS. 25, 26. « Hæc locutus sum vobis apud vos manens : Paracletus autem ille, qui est Spiritus sanctus, quem mittet Pater in nomine meo, ille vos docebit omnia, et suggeret vobis omnia quæcunque dixi vobis. » Quoniam obscura erant discipulis quæ a Domino dicebantur, et alia quidem non intelligebant, et de aliis multum dubitabant : ut ne iterum interrogent eum et dicant : Quæ mandata servare debemus ? liberat eos a turbatione, dicens : Paracletus obscura et intellectu difficilia, cognita vobis faciet. Nam « hæc » quæ vobis videntur obscura, **707** **διαί** cum « manerem et essem apud vos. » Si autem abiero, de omnibus docebitur. Igitur de discessu meo non oportet vos esse tristes, qui tanta vobis bona tantamque sapientiam afferet. Quandiu enim ego apud vos inaneo, et Spiritus non venit, nihil magnum neque sublime intelligere potestis. Subinde autem Paracletum nominat, propter continuas ipsorum afflictiones, bono illos animo esse faciens, quod ab illo refocillandi essent. Quod autem dicit, « In nomine meo » veniet « Paracletus, » hoc vult, quod Nihil alienum a me docturus est vos, neque propriam gloriam sibi vindicabit ; sed in nomine meo veniet, hoc est, in gloria mei nominis, non sui : id quod faciunt contraria docentes, auditoribus suis proprium nomen commendantes. Quidam autem sic intelligunt, « In nomine meo : » Nomen Christi, Paracletus. Habemus enim, inquit, Paracletum Jesum Christum. Quia igitur et Spiritus qui venit ad discipulos, Paracletus factus est, mœstities illorum consolaturus, in nomine Christi venit. Paracletus enim et ipse sicut Christus. Sed et Christum Paulus nominavit Spiritum, dum dicit, « Vos autem nōn estis in carne, sed in Spiritu, si quidem Spiritus Dei habitat in vobis. Si autem quis Spiritum Christi non habet, hic non est ejus ». Deinde subdit : « Si autem Christus in vobis ». Vides quomodo supra dicens Spiritum Dei habitare in eis, deinde subdit : « Christus in vobis, » Christum scilicet Spiritum nominans ? Quia igitur Spiritus Christus nominatur, ita debes intelligere : « In nomine meo mittet eum Pater, » hoc est, Et ipse nominabitur Christus. Igitur et Spiritus sanctus et docuit et suggestit. Docuit quidem, quæcunque non dixerat eis Christus, utpote portare non valentes. Suggestit vero, quæcunque dixerat quidem Dominus, sed obscurius, vel quæ propter imbecillitatem rationis memoria comprehendere non valuerunt apostoli.

VERS. 27. « Pacem relinquo vobis, pacem meam

²⁷ Rom. viii, 9. ²⁸ Ibid. 19.

Α οὐ πάντες καταξιούντα: τῶν τοιοῦτων, ἀλλὰ μόνοι οἱ φυλάσσοντες αὐτοῦ τὰς ἐντολάς, ἄξιοι γενήσονται τῆς τε αὐτοῦ ἐπιφανείας, καὶ τῆς τοῦ Πατρὸς ἀγάπης. Ἐν γὰρ τῷ φυλάσσοντι τὰς ἐντολάς, ἔστιν ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ ἄλλ' οὐχ ὡσπερ ἐν τῷ Υἱῷ, οὕτω καὶ ἐν τούτῳ ἐν τῷ Υἱῷ μὲν γὰρ φυσικῶς, ἐν τῷ ἀνθρώπῳ δὲ σχετικῶς.

« Ταῦτα λελάληκα ὑμῖν, παρ' ὑμῖν μένων ὁ δὲ Παράκλητος τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὃ πέμψει ὁ Πατὴρ ἐν τῷ ὀνόματί μου, ἐκεῖνος ὑμᾶς διδάξει πάντα, καὶ ὑπομνήσει ὑμᾶς πάντα & εἶπον ὑμῖν. » Ἐπειδὴ ἀσαφῆ τοῖς μαθηταῖς ἦσαν τὰ ὑπὸ τοῦ Κυρίου λεγόμενα, καὶ τὰ μὲν οὐδὲ συνίεσαν, τὰ δὲ πλεῖονα καὶ ἀμφέβαλλον· ἵνα μὴ πάλιν ἐρωτῶσιν αὐτὸν, καὶ λέγωσι· Ποίας ἐντολάς ὄφελιμον φυλάττειν ; ἀπαλλάττει αὐτοὺς ὀχλήσεων καὶ παραχῆς, λέγων, ὅτι Ὁ Παράκλητος, τὰ ἀσαφῆ καὶ δυσνόητα, εὐγνωστα ὑμῖν καταστήσει. « Ταῦτα » μὲν οὖν τὰ ἀσαφῆ δοκοῦντα ὑμῖν, « λελάληκα, παρ' ὑμῖν μένων, » καὶ μεθ' ὑμῶν ὡν ἐὰν δὲ ἀποδημήσω, πάντα διδαχθήσεσθε. Οὐ τοίνυν χρὴ ὑμᾶς λυπεῖσθαι ἐπὶ τῇ ἀναχωρήσει μου, τοσοῦτων ἀγαθῶν προξένῳ ἐσομένῃ καὶ τοσαύτης σοφίας. Ἔως οὗ γὰρ αὐτὸς παρ' ὑμῖν μένω, καὶ τὸ Πνεῦμα μὴ ἐρχεται, οὐδὲν μέγα, οὐδὲ ὑψηλὸν ἐνοησάμενοι δύνησεσθε. Συνεχῶς δὲ Παράκλητον ὀνομάζει, διὰ τὰς συνεχούσας αὐτοὺς θλίψεις, εὐέλπιδας αὐτοὺς ποιῶν, ὡς ὑπ' ἐκείνου ψυχαγωγηθήσονται. Τὴ δὲ, « Ἐν τῷ ὀνόματί μου » ἐλεύσεται ὁ Παράκλητος, » τοῦτο δηλοῖ, ὅτι Οὐδὲν ἀλλότριον ἔμου διδάξει ὑμᾶς, οὐδὲ οἰκεῖν ὄψαν σφετερισεταί, ἀλλ' ἐν τῷ ὀνόματι τῷ ἐμῷ ἔξει, τουτέστιν, εἰς ὄψαν τοῦ ἐμοῦ ὀνόματος, οὐχὶ τοῦ ἰδίου, ὃ ποιοῦσιν οἱ ἀντιδιδάσκοντες εἰς ἴδιον ὄνομα, τοὺς ἐπακολουθήσαντα; αὐτοῖς ἐπαγόμενοι. Τινὲς δὲ τὸ, « ἐν τῷ ὀνόματί μου, » οὕτω νοοῦσιν· Ὄνομα τοῦ Χριστοῦ, τὸ, Παράκλητος. Ἐχομεν γὰρ, φησὶ, Παράκλητον Ἰησοῦν Χριστόν. Ἐπεὶ οὖν καὶ τὸ Πνεῦμα ἔλθον τοῖς μαθηταῖς Παράκλητον γέγονε, τὰς λύπας αὐτοῖς παραμυθησάμενον, ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ ἦλθε· Παράκλητος γὰρ καὶ αὐτὸς, ὡς καὶ ὁ Χριστός. Ἀλλὰ καὶ Χριστόν καὶ Πνεῦμα ὁ Παῦλος ὀνόμασεν, ἐν οἷς λέγει· « Ὑμεῖς ἐὰν οὐκ ἐστέ ἐν σαρκί, ἀλλ' ἐν Πνεύματι, εἴπερ Πνεῦμα Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν. Εἰ δὲ τις Πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ. » Εἶτα ἐπάγει· « Εἰ δὲ Χριστὸς ἐν ὑμῖν. » Ὁρᾶς, πῶς ἄνω εἰπὼν καὶ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ οἰκεῖν ἐν αὐτοῖς, εἶτα ἐπήγαγε, « Χριστὸς ἐν ὑμῖν ; » Χριστόν γὰρ δηλονότι τὸ Πνεῦμα ὀνόμασεν. Ἐπεὶ οὖν τὸ Πνεῦμα Χριστὸς ὀνομάζεται, οὕτως ὄφελαις νοεῖν αὐτό· « Ἐν τῷ ὀνόματί μου πέμψει αὐτὸ ὁ Πατὴρ » τουτέστιν, ὅτι καὶ αὐτὸς Χριστὸς ὀνομασθήσεται. Τὸ οὖν ἅγιον Πνεῦμα καὶ ἐδίδαξε, καὶ ὑπέμνησεν· ἐδίδαξε μὲν, ὅσα οὐκ εἶπεν ὁ Χριστὸς αὐτοῖς, ὡς μὴ δυναμένοις βαστάσαι· ὑπέμνησε δὲ, ὅσα εἶπε μὲν ὁ Κύριος, εἶτε δὲ δι' ἀσάφειαν, ἢ διὰ τὸ κωλὴς τοῦ λογισμοῦ οὐκ ἠδυνήθησαν κατασχεῖν τῇ μνήμῃ οἱ ἀπόστολοι.

« Εἰρήνην ἀφίημι ὑμῖν, εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι

ὁμῖν· οὐ καθὼς ὁ κόσμος δίδωμι, ἐγὼ δίδωμι ὑμῖν. **A** Μὴ ταρασσεσθῶ ὑμῶν ἡ καρδία, μηδὲ δευλιάτω. » Πάλιν ἐν λύπαις ἦσαν οἱ ἀπόστολοι, ἀκούοντες τοῦ Κυρίου λέγοντος, ὅτι Ἐγὼ μὲν ἀναχωρῶ, τὸ δὲ Πνεῦμα ἐπελεύσεται. Διὸ ὁρῶν ἐν ταραχαῖς οὕσαν τὴν καρδίαν αὐτῶν, καὶ μάλιστα διὰ τὰς μελλούσας ἐπιέναι αὐτοῖς θλίψεις καὶ τοὺς πολέμους, « Εἰρήνην, φησὶν, ἀφήμι ὑμῖν » τοῦτο λέγων αὐτοῖς· Τί βλάβεσθε ὑπὸ τῆς τοῦ κόσμου ταραχῆς, ἕως ἂν εἰρηνεύητε πρὸς με; Οὐ γὰρ τοιαύτη ἐστὶν ἡ ἐμὴ εἰρήνη, ὅσα ἡ τοῦ κόσμου, πολλάκις ἐπὶ κακῶν γινομένη καὶ ἀνόνητος ὄσα. Ἄλλ' ἐγὼ τοιαύτην δίδωμι, ὥστε μετ' ἀλλήλων εἰρηνεύειν, καὶ ἐν σῶμα εἶναι. Τοῦτο δὲ ἰσχυρωτέρως πάντων ὑμᾶς καταστήσει· καὶ πολλοὶ ἐπιναστώσιν ὑμῖν, οὐδὲν πείσεσθε, τῇ ὁμοψυχίᾳ καὶ τῇ μετ' ἀλλήλων εἰρήνῃ φραττόμενοι. Ἐἶτα ἐπειδὴ πάλιν εἶπεν, « Ἀφήμι, » ὑπὲρ ἧν ἀναχωροῦντος καὶ ἰκανὸν αὐτοὺς συγγεῖν, ἐπάγει· « Μὴ ταρασσεσθῶ ὑμῶν ἡ καρδία, μηδὲ δευλιάτω. » Τὸ μὲν οὖν ταρασσεσθῆαι, ἀπὸ φιλοστοργίας καὶ ἀγάπης τῆς πρὸς αὐτὸν ἔπαρχον, ὡς μέλλοντες αὐτοῦ στερηθῆναι· τὸ δὲ δευλιᾶν, διὰ τὰ συμβήσεσθαι μέλλοντα αὐτοῖς κακὰ μετὰ τὸν αὐτοῦ θάνατον. Αὐτὸς οὖν οὕτε τὴν ἀπὸ φιλοστοργίας ταραχὴν, οὕτε τὴν διὰ τὰ μελλούσας θλίψεις· δευλιᾶν ἀφίησιν αὐτοῖς ἀθεράπευτον· ἀλλ' ὁμῖν ἡ καρδία, μηδὲ δευλιάτω. »

« Ἐκούσατε, ὅτι ἐγὼ εἶπον ὑμῖν· Ὑπάγω, καὶ ἔρχομαι πρὸς ὑμᾶς. Εἰ ἠγαπᾶτε με, ἐχάρητε ἂν, ὅτι εἶπον· Πορεύομαι πρὸς τὸν Πατέρα, ὅτι ὁ Πατήρ μου μεῖζων μου ἐστὶ. Καὶ νῦν εἰρήκα ὑμῖν πρὶν γενέσθαι· ἵνα ὅταν γένηται, πιστεύσητε. » Ἐπειδὴ ἑώρα ὁ Κύριος τοὺς ἀποστόλους μηδ' ὄλωσ περι τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ ἐλπίζοντας, μηδ' εἰδὼτας αὐτὴν ἀπλῶς τί ἐστὶ, καὶ διὰ τοῦτο σφόδρα λυπομένους, καὶ ταραττομένους ὡς μέλλοντας στερηθῆναι αὐτοῦ, συγκαταβαίνει πρὸς τὴν αὐτῶν ἀσθένειαν, καὶ φησὶν· « Ὅτι ἐγὼ εἶπον ὑμῖν, Ὑπάγω, καὶ ἐλεύσομαι, » καὶ ὅμως ἐτι λυπεῖσθε, οὐ γὰρ θαρβέετε ἐμοί, ὅτι καὶ ἀποθάνω, ὅμως ἐν ταῖς θλίψεσιν ὑμῶν οὐκ ἀφήσω ὑμᾶς. Νῦν οὖν ἀκούσαντες, ὅτι « Πρὸς τὸν Πατέρα μου πορεύομαι, » ἂν ὑμεῖς μέγαν δοκεῖτε καὶ μεῖζονα ἐμοῦ, ὀφείλετε χαίρειν, ὅτι πρὸς ἐκεῖνον ἀπειμι τὸν μεῖζονά μου, καὶ δυνάμενον πάντα λύσαι τὰ δεινά. Ὅρα τὴν ἀκολουθίαν τοῦ νοήματος, πῶς τὸ, « Ὅτι **D** ὁ Πατήρ μου μεῖζων μου ἐστὶ, » διὰ τὸ παραμυθῆσθαι τοὺς μαθητὰς εἶπεν; Ἐπεὶ γὰρ ἐκεῖνοι ἐλυποῦντο, ὡς οὐκ ἂν δυνατοῦ τοῦ Χριστοῦ ἐπαμῦναι αὐτοὺς, φησὶν, ὅτι Εἰ καὶ μὴ ἐγὼ δύναμαι, ὁ γοῦν Πατήρ μου, ὃν μεῖζονά μου δοκεῖτε, οὐκ ἀξιόχρεώς ἐστι βοηθῆσαι ὑμῖν; Ὡστερ καὶ ἀλλαχοῦ φησὶ· « Μὴ δοκεῖτε, ὅτι οὐ δύναμαι παρακαλέσαι τὸν Πατέρα μου, καὶ παραστήσει μοι δώδεκα λεγεῶνας ἀγγέλων; » Οὐδὲ γὰρ ἐν ταῦθα, ὡς ἀδύνατος, τοῦτο φησὶ (πῶς γὰρ, ὅς καὶ μόνον ἐρωτήσας τοὺς Ἰουδαίους, ἐβλήψεν αὐτοὺς ἀθρώως πάντα εἰς τὰ ὕψισα;) ἀλλ' ἐπειδὴ περὶ αὐτοῦ ὡς ἀνθρώπου δόξαν εἶχον, διὰ τοῦτο ταῦτά φησιν· οὕτως οὖν καὶ τὸ, « Ὁ Πατήρ μου μεῖζων μου ἐστὶ. » Πρὸς γὰρ τὴν ἐκεῖνων διάνοιαν

do vobis : non sicut mundus dat, ego do vobis. Ne turbetur cor vestrum, neque formidet. » Iterum in mœrore erant discipuli, audientes Dominum dicentem : Ego quidem diacedo, Spiritus autem veniet. Idem videns turbari cor eorum, et maxime propter afflictiones imminentes et certamina, dixit : « Pacem relinquo vobis, » quasi ita dicens : Quid nocent vobis mundi turbationes, cum mecum pacem habeatis? Non enim talis est pax mea, qualis mundi, quæ sæpe in malo sit, et plane stulta est : sed talem ego do, ut et inter vos pacem habeatis, et unum corpus sitis. Hoc autem fortissimos omnium vos faciet ; etiamsi multi contra vos insurrexerint, nihil tamen patiemini, concordia paceque mutua muniti. Deinde quia iterum **708** dixit, « Relinquo, » id quod recedentis erat et satis eos turbare poterat, subdit : « Ne turbetur cor vestrum, neque formidet. » Igitur turbationem patiebantur ex affectu amoris et dilectione erga illum, quod illo privandi essent : timebant autem, eo quod eventura erant illis mala post mortem ejus. Ipse igitur neque turbationem ex amore, neque timorem ex afflictionibus absque medicamine relinquit ; sed utraque sedat dicens : « Ne turbetur cor vestrum, neque formidet. » ἀμφοτέρα καταστέλλει, « Μὴ ταρασσεσθῶ, λέγων,

VERS. 28, 29. « Audistis quod ego dixi vobis : Vado et venio ad vos. Si diligeretis me, gauderetis utique quod dixerim, Vado ad Patrem, quia Pater major me est. Et nunc dixi vobis priusquam fiat, ut cum factum fuerit, credatis. » Quia vidit Dominus apostolos non plene resurrectionem suam sperare, neque scire quid esset, et propterea valde mœrore et turbari ut se privandos, attemperans se illorum infirmitati, dicit : « Quia ego dixi vobis, Vado, et iterum veniam, » adhuc tamen et tristes estis : mihi enim non fiditis, quod etiamsi moriar, attamen in afflictionibus vestris non relinquam vos. Nunc ergo cum audiveritis quod « ad Patrem meum vado, » qui magnus, et me major vobis videtur, debetis gaudere quod ad illum eam, qui me major, et omnia dura poterit auferre. Vides consequentiam sententiæ : quomodo cum dicit, « Quia Pater meus major me est, » ut consoletur discipulos, dixerit? Nam quia illi tristes erant quasi non posset eos juvare Christus, dicit : Quamvis ego non possem, saltem Pater meus, quem vos me majorem putatis, nonne tantus habitus est qui vos juvat? Sicut et alio loco dicit : « Num putatis, quod non possim orare Patrem meum et exhibebit mihi duodecim legiones angelorum? » Non enim hoc loco quasi non possit, hoc dicit, (suomodo enim, qui sola interrogatione Judæis collectos prostravit, retroque cedere fecit?) verum quia de eo ut homine habebant opinionem, eapropter hæc inquit. Ita igitur et istud : « Pater major me est. » Dixit enim hoc juxta illorum sententiam, credentium ipsum quidem infirmum, Patrem autem posse in tempore afflictionis sufficere.

⁷⁰⁸ Matth xxvii, 53. ⁷⁰⁹ Joan. xviii, 6.

« Et nunc dixi vobis priusquam fiat, ut cum factum fuerit, credatis, » hoc est, Ita bene fido, mortemque non timeo, neque tristis sum, ut et prædicam et gaudere vos jubeam, « ut quando factum fuerit, credatis mihi, » quod sicut scivi afflictiones vobis obventuras, et prædixerim eas non mentiens, ita neque de adventu Paracleti et consolationis prædicans mentiar, sed omnia vobis jucunda occurrent. Quidam autem Patrem, secundum quod principium et causa est Filii, intelligunt majorem esse. Major enim me est, inquit, Pater, secundum quod principium et causa mea est. Ex ipso enim natus sum. At majorem ipso esse Patrem, non facit ipsum alterius substantiæ. Nam quamvis in hominibus (ut exempli causa dicamus) major sit pater filio, sed jam non alterius naturæ est. Dein dicant hæretici, secundum quid venit ad Patrem Christus? secundum quod Deus, vel secundum quod homo? Secundum quod homo. Quia secundum quod Deus semper in cælis erat et inseparatus a Patre: secundum humanam igitur naturam major eo dicitur esse Pater.

Vers. 30, 31. « Posthæc non multa loquar vobiscum. Venit enim princeps mundi hujus, et in me non habet quidquam: sed ut cognoscat mundus quod diligo Patrem, et sicut præceptum dedit mihi Pater, sic facio. » Cum consolatus esset discipulos per ea quæ supra dicta sunt, iterum dicit de morte sua. « Venit enim, inquit, princeps hujus mundi, » hoc est, diabolus. Principem autem hunc intellige mundi, non creaturæ, sed mundi confusi et mundana sapientis: non enim cælum gubernat ac terram, quia omnia evertisset et conturbasset, sed eos qui sponte se illi tradunt: ideo et princeps tenebrarum dicitur. Per tenebras intellige prava opera. Et quia verisimile erat quosdam suspicari num et Christus propter peccata esset morti traditus, propterea subdit: « In me non habet quidquam, » cum non obnoxius sim morti, neque quidquam debeam diabolo; sed propter dilectionem erga Patrem, voluntarius sustineo passionem. Continuo autem repetit sermones de morte, illis adjungens et quæ ad consolationem pertinebant, ut credibiliorem illis faceret. Audientes enim quod moriatur, discunt et quod voluntarius contemnat diabolum, et quod propter charitatem erga Patrem moritur. Si igitur pernicioosa fuisset passio, et non salutaris, quomodo approbasset Pater, qui diligebat? quomodo item Filius qui diligebatur, obisset eam? Quomodo autem intelligemus quod propter amorem erga Patrem moriatur? Pater, inquit, qui diligit mundum, exposuit me pro illorum morte. Ego quoque Patrem diligens, voluntatem ejus approbo, et ostendens quod diligam Patrem, per hoc quod mandatum ab eo, hoc est, complacitum illi, et decretum ab eo, suscipio et perficio. Dicite Arianistæ: Si servus fuit Filius, non dixisset, Propter dilectionem erga Patrem morior. Servus enim, non quia diligit dominum

α τοῦτο εἶπε, τῶν νομιζόντων αὐτὸν μὲν ἀσθεῆ, τὸν δὲ Πατέρα δυνάμενον αὐτοῖς ἐπαρκέσαι ἐν καιρῷ θλίψεως. « Καὶ νῦν εἴρηκα ὑμῖν πρὶν γενέσθαι, ἵνα ὅταν γένηται, πιστεύσητε » τούτέστιν, Οὕτω θαρβῶ, καὶ οὐ δέδοικα τὸν θάνατον, οὐδὲ λυπούμαι, ὥστε καὶ προλέγω, καὶ χαίρειν ὑμῖν διακελεύομαι, ἵνα ὅταν γένηται, πιστεύσητέ μοι. » Ὅτι ὡς περ ἤθελον τὰς θλίψεις συμψησομένας ὑμῖν, καὶ προειπῶν ταύτας οὐκ ἐψευσάμην, οὕτως οὐδὲ τὰ περὶ τῆς παρακλήσεως καὶ ψυχαγωγίας ὑμῶν προειπῶν, διαψευσθήσομαι, ἀλλὰ πάντα ὑμῖν τὰ χαρμόσυνα ἀπαντήσουσι. Τινὲς δὲ τὸ μείζονα εἶναι τὸν Πατέρα, καθὼ αἰτιός ἐστι τοῦ Υἱοῦ, νοοῦσι. Μείζων γὰρ, φησὶν, ἐστὶν ὁ Πατήρ, καθὼ αἰτιος καὶ ἀρχὴ μου ἐστίν· ἐξ αὐτοῦ γὰρ γένηνμαι. Τὸ δὲ μείζονα εἶναι τὸν Πατέρα, οὐ κοινῆ αὐτὸν καὶ ἑτέρας οὐσίας εἶναι. Καὶ γὰρ καὶ ἐν ἀνθρώποις, φέρει εἰπεῖν, μείζων ἐστὶν ὁ πατήρ υἱοῦ, ἀλλ' οὐκ ἤδη καὶ ἑτέρας φύσεως. Ἐπειτα εἰπάτωσαν οἱ αἵρετικοὶ, κατὰ τί ἐπορεύετο πρὸς τὸν Πατέρα ὁ Χριστός; καθὼ Θεός, ἢ καθὼ ἄνθρωπος; Πάντως, καθὼ ἄνθρωπος, ἐπεὶ καθὼ Θεός, ἀεὶ ἐν οὐρανοῖς ἦν, καὶ ἀχώριστος τοῦ Πατρός. Κατὰ τὸ ἀνθρώπινον οὖν λέγεται μείζων αὐτοῦ εἶναι ὁ Πατήρ.

« Οὐκ ἔτι πολλὰ λαλήσω μεθ' ὑμῶν. Ἔρχεται γὰρ ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου, καὶ ἐν ἐμοὶ οὐκ ἔχει οὐδέν. Ἄλλ' ἵνα γινῶ ὁ κόσμος, ὅτι ἀγαπῶ τὸν Πατέρα, καὶ καθὼς ἐνετείλατό μοι ὁ Πατήρ, οὕτω ποιῶ. » Παραμυθησάμενος τοὺς μαθητάς διὰ τῶν ἀνωθεν εἰρημένων, πάλιν λέγει τὰ περὶ τοῦ οὐρανοῦ θανάτου. « Ἔρχεται γὰρ, φησὶν, ὁ τοῦ κόσμου ἄρχων, » τούτέστιν, ὁ διάβολος. Ἄρχονται δὲ τοῦτον νοεῖ μοι τοῦ κόσμου, μὴ τῆς κτίσεως, ἀλλὰ τοῦ χυδαίου λαοῦ, καὶ τὰ τοῦ κόσμου φρονοῦντος. Οὐ γὰρ οὐρανοῦ ἄρχει καὶ γῆς, ἐπεὶ τὰ πάντα ἂν ἀνέτρεψε, καὶ συνετάραξεν, ἀλλὰ τῶν ἐαυτοῦ παραδιδόντων αὐτῷ. Διὰ τοῦτο καὶ ἄρχων τοῦ σκότους λέγεται· σκότος δὲ νοεῖ τὰς πονηρὰς πράξεις. Ἐπεὶ δὲ εἰκὼς ἦν ὑπονοῆσαι τινὰς· Ἄρα καὶ ὁ Χριστός δι' ἁμαρτίας παραδίδεται τῷ θανάτῳ; ἐπήγαγε διὰ τοῦτο, ὅτι « Ἐν ἐμοὶ ἔχει οὐδέν. » Οὐκ ὑπέσθυνο; γὰρ ὦν τῷ θανάτῳ, οὐδὲν ὀφείλων τῷ διαβόλῳ, ἀλλὰ διὰ τὴν πρὸς τὸν Πατέρα ἀγάπην, ἐκὼν ὑφίσταμαι τὸ πάθος. Συνεχῶς δὲ ἀνακυκλοῖ τοὺς περὶ τοῦ θανάτου λόγους. ἀναμιγνύς αὐτοῖς καὶ τὰ παράκλησιν φέροντα. ἵνα ἐπαράδεκτον αὐτὸν παρ' αὐτοῖς ποιήσῃ. Οἱ γὰρ ἀκούοντες, ὅτι ἀποθνήσκειται, μανθάνουσι καὶ ὅτι ἐκὼν καταρροεῖ τοῦ διαβόλου, καὶ ὅτι διὰ τὴν ἀγάπην τὴν πρὸς τὸν Πατέρα θνήσκει. Εἰ τοίνυν ὀλέθριον ἦν τὸ πάθος καὶ οὐ σωτήριον, πῶς ἂν εὐδόκησεν ὁ Πατήρ ὁ ἀγαπῶν; Πῶς δ' ἂν ὁ Υἱὸς ὁ ἀγαπώμενος κτεδέξατο τοῦτο; Πῶς δὲ νοήσομεν τὸ, διὰ τὴν πρὸς τὸν Πατέρα ἀγάπην θνήσκειν; Ὁ πατήρ, φησὶν, ἀγαπᾷ τὸν κόσμον, ἐκδίδωσί με ὑπὲρ αὐτοῦ τῷ θανάτῳ. Ἐγὼ τοίνυν ἀγαπῶ τὸν Πατέρα, τῇ εὐδοκίᾳ αὐτοῦ, καὶ τῷ θελήματι συνευδοκῶ, καὶ δαίκνυμι, ὅτι ἀγαπῶ τὸν Πατέρα, ἐκ τοῦ τὸ ἐντεταλμένον παρ' αὐτοῦ, τούτέστι, τὸ εὐδοκῆθῆν καὶ κυρωθῆν καταδέχεσθαι καὶ τελεῖν. Εἶπατε, οἱ Ἀρειανίζοντες, εἰ δούλος ἦν

ὁ Υἱὸς, οὐκ ἂν ἔλεγεν, ὅτι διὰ τὴν πρὸς τὸν Πατέρα ἀγάπην θηήσκω. Ὁ γὰρ δούλος, οὐ διότι ἀγαπᾷ τὸν κύριον αὐτοῦ, διὰ τοῦτο ποιεῖ τὸ θέλημα αὐτοῦ, ἀλλὰ διὰ τὸ δούλος εἶναι, καὶ φοβεῖσθαι τὰς κολάσεις. Ὁ δὲ Κύριος Ἰησοῦς, ἐπεὶ ὡς ἀγαπῶν ποιεῖ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, οὐ δούλος, οὐδὲ κτίσμα, ἀλλὰ τῷ ὄντι Υἱὸς, Πατρός θέλημα πληρῶν. Ὅταν οὖν ἀκούσης, εἰτε « Ἐνετείλατό μοι ὁ Πατήρ, » μὴ διὰ τὸ, « Ἐνετείλατο, » ὑποβιβάζσης τὸν Κύριον ὡς προστασόμενον· ἀλλὰ εἰς τὸ, Πατήρ, ἐπίγνωθι αὐτὸν Ἴδὸν ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ· τὸ δὲ, « Ἐνετείλατο, » νόει, ἀντὶ τοῦ, ἰθὺέλησεν, εἶπεν, ἐκύρωσεν, εὐδόκησεν.

ΚΕΦΑΛ. ΙΕ'.

Περὶ τῆς ἀληθινῆς ἀμπέλου, καὶ γεωργοῦ, καὶ κλήματος.

« Ἐγείρεσθε, ἀγώμεν ἐντεῦθεν. Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀμπε-
λος ἡ ἀληθινή, καὶ ὁ Πατήρ μου ὁ γεωργός ἐστι. Πᾶν κλήμα ἐν ἐμοὶ μὴ φέρον καρπὸν, αἶρει αὐτό· καὶ πᾶν τὸ καρπὸν φέρον, καθαιρεῖ αὐτό, ἵνα πλείονα καρπὸν φέρῃ. Ἦδὴ ὑμεῖς καθαροὶ ἐστέ διὰ τὴν λόγον ὃν λελάθηκα ὑμῖν. » Ἐπεὶ περὶ τοῦ πάθους διαλεχθεὶς πολλὰ, κατέπεισεν αὐτῶν τὰς ψυχὰς, καὶ συνήκεν αὐτοὺς δειλιώοντας ὡς ἐν τάχει ἀλωσομένους, καὶ ἀπὸ τῆς πολλῆς δειλίας οὐδὲ προσέγοντας τοῖς λεγομένοις, σχηματίζεται αὐτοὺς εἰς τόπον ἀπάγειν κρυπτὸν, ἐν ᾧ οὐχ ἀλώσονται· καὶ θὴ ἀπαντιτᾶ ἀπὸ τοῦ χωρίου ἐκείνου ἐν ᾧ ἦσαν, ὡς ἂν καταστήσας τὸν τάραχον αὐτῶν τῆς ψυχῆς, παραδῶ αὐτοῖς τὰ μυστικώτερα δόγματα· ἀπάγει δὲ αὐτοὺς, ὡς ἐφεξῆς μαθησόμεθα, εἰς τὴν κήπον, ὃν Ἰούδας ἐγνώριζεν· ὥστε τῷ μὲν δοκεῖν ἀναχώρησις ἦν τὸ πρᾶγμα, τῇ δὲ ἀληθείᾳ ἔκδοσις ἐκούσιος, εἰς τοιοῦτον τόπον ἀναχωροῦντος, ὃν ὁ Ἰούδας ἤδει. Τί τοίνυν μυστικὸν αὐτοῖς παραδίδωσιν; « Ἐγὼ εἰμι, φησὶν, ἡ ἀμπε-
λος, » τουτέστιν, ἡ βίβλα, « ὑμεῖς δὲ τὰ κλήματα, ὁ δὲ Πατήρ μου ἐστὶν ὁ γεωργός. » Περὶ τίνα δὲ ἀσχολεῖται ὁ Πατήρ; Ἄρα περὶ τὴν βίβλα; Οὐχί, φησὶν, ἀλλὰ περὶ τὰ κλήματα. « Πᾶν γὰρ κλήμα, φησὶ, μὴ φέρον καρπὸν, αἶρει αὐτό· » τουτέστι, πάντα ἀνθρώπων, τὸν διὰ τῆς πίστεως μὲν μέρος γενόμενον τῆς βίβλης, καὶ ἐνωθέντα τῷ Κυρίῳ καὶ σύστατον αὐτοῦ γενόμενον, δεῖ καὶ καρπὸν φέρειν, τουτέστι, βίβλιν ἔχειν ἐνάρετον· ὡς ἂν γε μέσην καὶ ψιλὴν ἀπολογίαν τῆς πίστεως ἔχη τις, οὐ μὴν καὶ διὰ τῆς τηρήσεως τῶν ἐντολῶν καρποφορῇ, νεκρὸν γίνεται κλήμα· « Πίστις γὰρ χωρὶς ἔργων νεκρά. » Ἦδὲ οὖν πιστὸς ἐν τῷ Χριστῷ μὲν εἶναι δοκεῖ, καθὼ πιστεύει. « Πᾶν γὰρ κλήμα, φησὶν, ὃ ἐν ἐμοὶ, ἂν μὴ φέρῃ καρπὸν, αἶρει αὐτό ὁ Πατήρ, » τουτέστιν, ἔξω τῆς μετὰ τοῦ Υἱοῦ κοινωνίας τίθησι· τὸν δὲ καρποφοροῦντα, « καθαιρεῖ. » Ἐνταῦθα τοῦτο μανθάνομεν, ὅτι κἂν σφόδρα ἐνάρετος εἴη τις, δεῖται τῆς καρῆ τοῦ Θεοῦ ἐπιμελείας. Τὸ μὲν γὰρ ἀκαρπὸν οὐδὲ ἐν τῇ ἀμπέλῳ εἶναι δύναται· τὸ δὲ καρποφοροῦν, γονιμώτερον ἐργάζεται ὁ Πατήρ. Νόσι δὲ καὶ διὰ τὰς θλίψεις τῶν μαθητῶν λέγεσθαι ταῦτα. Ἐπεὶ γὰρ αἱ θλίψεις δοκοῦσιν εἶναι, ὅσον ὃ λέγουσιν οἱ γεωργοί,

sum, facit voluntatem ejus, sed quia servus est et timet supplicia. Dominus autem Jesus, quia ut diligens facit voluntatem Dei, non servus est, neque creatura, sed revera Filius, Patris implens voluntatem. Cum igitur audieris quod **710** « Mandatum dedit mihi Pater, » non propter hoc, « Mandatum dedit, » mancipium facias Dominum, ut subditum; sed quia Pater, cognosce quod ipse Filius sit ejusdem substantie Patri: « Mandatum dedit, » hoc est, voluit, dixit, approbavit, dedecit.

CAPUT XV.

De vera vite, agricola et palmitis.

VERS. 1-3. « Surgite, eamus hinc. Ego sum vitis vera, et Pater meus agricola est. Omnem palmitem in me non ferentem fructum tollit: et omnem qui fert fructum purgat, ut fructum copiosiore afferat. Jam vos mundi estis propter sermonem quem locutus sum vobis. » Quoniam scripsit de passione locutus, illorum animos concussit, et intellexit eos firmidare tanquam brevi capiendos, et prae multitudine neque dictis attendentes, fugit se illos in locum occultum abducendum, in quo non sint capiendi. Et exurgit sane a loco in quo erant, ut perturbationibus animarum sedatis, traderet eis dogmata magis mystica. Abducit autem eos, ut posthac discemus, in hortum quem Judas sciebat. Itaque quod fiebat, secessus esse videbatur: revera autem expositio voluntaria in talem locum secedentis quem Judas sciebat. Quid igitur mysticum illis tradit? « Ego sum, inquit, vitis, » hoc est, radix, « vos autem palmites, at Pater meus agricola est. » Circa quæ autem occupatus est Pater? nunquid circa radicem? Non, inquit, sed circa palmites. « Omnem enim palmitem, inquit, non afferentem fructum tollit eum, » hoc est, omnem hominem qui per fidem factus est pars radicis, et unitus Domino, et incorporatus ei, oportet et fructum afferre, hoc est, vitam habere virtutibus præditam. Quod si quidem solam ac nudam confessionem fidei quis habeat, et non per observationem mandatorum fructum ferat, mortuus palmes sit. « Fides enim absque operibus mortua est. » Omnis igitur fidelis in Christo quidem esse videtur, quatenus credit. « Omnis enim palmes, inquit, qui est in me, si non attulerit fructum, tollit eum Pater, » hoc est, ponit extra communionem cum Filio: enim autem qui fructificat, « purgat. » Hic autem discimus, quod etsi valde virtute quis præditus sit, indiget tamen ut a Deo curetur. Nam quod infructuosum, neque in vite poterit esse: quod autem fructum fert, fertilius facit Pater. Considera autem quomodo propter afflictiones discipulorum hæc dicantur. Quandoquidem enim afflictiones videntur esse, quod rustici dicunt, putationes: ostendit eis Dominus

⁶⁰ Jac. II, 20.

quod per **711** afflictiones fortiores erunt, sicut et per putationem palmites. Tentationes enim eos fortiores declarabant. Dein ne dicant, De quibus hæc dicis? « Vos, inquit, estis mundi propter sermonem quem locutus sum vobis. » Vide, superius dicebat purgare Patrem, nunc iterum se inducit eorum agentem. Una igitur operatio Patris et Filii. Ego, inquit, vos purgavi per meam doctrinam: debetis itaque quod vestrum est conferre, ideo et subdit:

Vers. 4-6. « Manete in me, et ego in vobis. Sicut palme de se fructum ferre nequit, nisi maneat in vite: ita neque vos, nisi in me manseritis. Ego sum vitis, vos palmites. Qui manet in me, et ego in eo, hic fert fructum multum, quia sine me non potestis facere quidquam. Nisi quis manserit in me, eiectionis est foras sicut palme, et aruit: et congregant eos, et in ignem conjiciunt, et ardent. » Ego quidem, inquit, vos purgavi per sermonem meum et doctrinam, et nihil quod ego facere debui, prætermisum est. Oportet autem nunc ut incipiantur et ea quæ a vobis sunt. « Manete, » inquit, « in me. » Nam ne præ timore separentur ab eo, remissas ipsorum animas constringit, et sibi jungit, et meliorem nunc eis spem dat: Quæcunque petiveritis, inquit, si manseritis in me, accipietis. Ab exemplo palmitis clare nobis qualitatem et vitam exponit, quam largitur his qui sibi placent. Nam sicut ille manens in vite fructum facit, eo quod ab illa vivendi operationem accipit: ita et vos « si manseritis in me » per observationem mandatorum majorem fructum afferetis. Qui autem non manet, aridus fit, hoc est, abicit quod a radice habuit: si quod spirituale beneficium accipiebat, privatur eo, et nudatur auxilio et vita quæ ab eo datur. Et quid tandem? « In ignem mittitur, et ardet. » Hoc autem loco et consolationem non parvam eis dat, ostendens quod hi qui insidiantur sibi, ut Judas, comburentur: ipsi autem qui manserint in eo, fructum afferent. Nam absque succo et vivificatione quæ inde procedit, non poterunt quidquam facere.

Vers. 7-8. « Si manseritis in me, et verba mea in vobis manserint, quidquid volueritis, petetis, et fiet vobis. In hoc glorificatus est Pater meus, ut fructum copiosum afferatis, et efficiamini mei discipuli. » Hoc loco interpretatur nobis Dominus quid sit quod dixit, « Si manseritis in me, » hoc est, si mandata mea custodieritis: hoc enim significat. « Si verba mea manserint in vobis. » Vult enim sibi per opera adhæreatur. Nam quicumque Deo placere cupiens vivit, voluntate sua manet in vite, cum unitur illi per dilectionem et servationem mandatorum, adhæretque spiritu: sicut contra qui a mandatorum observatione abest, **712** sponte a Domino alienatur. In hoc autem glorificatur Pater meus, in-

κλάδευμα· δείκνυσιν αὐτοῖς ὁ Κύριος, ὡς διὰ τῶν ὀλιφίων γονιμώτεροι γενήσονται, ὡσπερ καὶ διὰ τῆς κλαδείας τὰ κλήματα· οἱ γὰρ πειρασμοὶ ἰσχυροτέρους μᾶλλον αὐτοὺς εἰδείκνυσεν. Εἶτα ἵνα μὴ λέγωσι· Περὶ τίνων ταῦτα λέγεις; « Ὑμεῖς, φησὶν, ἐστὲ καθαρὸι διὰ τὸν λόγον, ὃν λαλάγα ὑμῖν. » Ὅρα, ἀνωτέρω τὸν Πατέρα εἶλεν εἶναι τὸν καθαίροντα· νῦν πάλιν ἑαυτὸν εἰσάγει τὸν ἐπιμελούμενον. Μία ἄρα ἡ ἐνέργεια τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ. Ἐγὼ, φησὶν, ὑμᾶς ἐκάθηρα διὰ τῆς ἐμῆς διδασκαλίας· ὀφείλατε οὖν τὰ ὑμέτερα λαίπδον ἐπιδείκνυσθαι· οὐδὲ καὶ ἐπιφέρει·

« Μείνατε ἐν ἐμοί, κίχῳ ἐν ὑμῖν. Καθῶς τὸ κλήμα οὐ δύναται καρπὸν φέρειν ἀφ' ἑαυτοῦ, ἐὰν μὴ μείνῃ ἐν τῇ ἀμπέλῳ· οὕτως οὐδὲ ὑμεῖς, ἐὰν μὴ ἐν ἐμοί μείνητε. Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀμπέλος, ὑμεῖς τὰ κλήματα. Ὁ μένων ἐν ἐμοί, κίχῳ ἐν αὐτῷ, οὗτος φέρει καρπὸν πολὺν, ὅτι χωρὶς ἐμοῦ οὐ δύνασθε ποιεῖν οὐδέν. Ἐὰν μὴ τις μείνῃ ἐν ἐμοί, ἐδλήθη ἔξω ὡς τὸ κλήμα, καὶ ἐξηράνθη· καὶ συνάγουσιν αὐτὰ, καὶ εἰς τὸ πῦρ βάλλουσι, καὶ καίεται. » Ἐγὼ μὲν, φησὶ, καὶ ὑμᾶς ἐκάθηρα διὰ τοῦ λόγου μου καὶ τῆς διδασκαλίας, καὶ οὐδὲν τῶν παρ' ἐμοῦ ἐνέλεψε. Δεῖ δὲ ὑπάρξαι λοιπὸν καὶ τὰ παρ' ὑμῶν. « Μείνατε ἐν ἐμοί, » φησὶν. Ἴνα γὰρ μὴ ἀπὸ τῆς δειλίας ἀποσχισθῶσιν αὐτοῦ, χαυνωθείσαν αὐτῶν τὴν ψυχὴν ἐπισφίγγει, καὶ ἑαυτῷ συγκολλᾷ, καὶ χρηστὸς ὑποτείνει λοιπὸν ἐλπιδίς, ὅτι Ὅσα ἂν γαίτησθε, λήψασθε, ἐὰν μείνητε ἐν ἐμοί. Ἀπὸ δὲ τοῦ ὑποδείγματος τοῦ κλήματος ἐναργῶς περικτὰ ἡμῖν τὴν παρ' αὐτοῦ δεδομένην ποιότητα καὶ ζῆην τοῖς εὐαρεστοῦσιν αὐτῷ. Ὅσπερ γὰρ ἐκεῖνο καρποφορεῖ μένον ἐν τῇ ἀμπέλῳ, καὶ παρ' ἐκεῖνης δεχόμενον τὴν πρὸς τὸ ζῆν συνεργίαν· οὕτω καὶ ὑμεῖς « ἐὰν ἐν ἐμοί μείνητε » διὰ τῆς τηρήσεως τῶν ἐντολῶν, τότε πλεονα καρπὸν ἐνέγκοιτε. Ὁ δὲ μὴ μένων ξηραίνεται· τουτέστιν, εἰ τι εἶχεν ἀπὸ τῆς βίχης, ἀποβάλλει· εἰ τινα χάριν πνευματικὴν ἐδέχετο, γυμνοῦται ταύτης, καὶ στερεῖται· τῆς ἐκείθεν βοήθειας καὶ ζωῆς. Καὶ τί τὸ τέλος; « Εἰς πῦρ βάλλεται, καὶ καίεται. » Ἐντεῦθεν δὲ καὶ παραμυθίαν αὐτοῖς οὐ μικρὰν δίδωσι, δείκνυς, ὅτι οἱ μὲν ἐπιβουλεύοντες αὐτῷ, οἷος ὁ Ἰούδας, κατακαήσονται· αὐτοὶ δὲ μέναντες ἐν αὐτῷ, καρπὸν ὀλοῦσι. Χωρὶς γὰρ τῆς ὑπ' αὐτοῦ ποιότητος καὶ ζωογονίας, οὐ δύνησονται ποιεῖν οὐδέν.

« Ἐὰν μείνητε ἐν ἐμοί, καὶ τὰ βήματά μου ἐν ὑμῖν μείνῃ, ὃ ἐὰν θέλητε, αἰτήσασθε, καὶ γενήσεται ὑμῖν. Ἐν τούτῳ ἐδοξάσθη ὁ Πατὴρ μου, ἵνα καρπὸν πολὺν φέρητε, καὶ γενήσθε ἐμοὶ μαθηταί. » Ἐνταῦθα ἐρμηνεύει ἡμῖν ὁ Κύριος, τί ἐστὶ τὸ, « Ἐὰν μείνητε ἐν ἐμοί. » τουτέστιν, Ἐὰν τὰς ἐντολάς μου φυλάξητε. τὸ γὰρ, « Καὶ τὰ βήματά μου ἐν ὑμῖν μείνῃ, » τοῦτο σημαίνει. Τῆς διὰ τῶν ἔργων προσκόλλησιν ζητεῖ. Ἐκαστος γὰρ τῶν θεαρέστως ζώντων, προαιρέσει οἰκεία μένει ἐν τῇ ἀμπέλῳ, ἐνούμενός τε αὐτῇ διὰ τῆς ἀγάπης, καὶ τῆς τῶν ἐντολῶν τηρήσεως, καὶ ἐν πνεύματι κολλώμενος· ὡσπερ τούναντίον, ὁ ἀφοιστάμενος τῆς τῶν ἐντολῶν ἐργασίας, ἀπαλλοτριούται ἐκῶν ἀπὸ τοῦ Κυρίου. Ἐν τούτῳ δὲ δοξάζεται ὁ Πατὴρ

μου, φησίν, ἐν τῷ φέρειν ὑμᾶς πολλὸν καρπὸν. Δόξα ἄ
 γὰρ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ἡ εὐδοκίμησις τῶν τοῦ Υἱοῦ
 αὐτοῦ μαθητῶν. Λάμποντος γὰρ τοῦ φωτὸς τῶν ἀπο-
 στάλων ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ἐδοξάζετο ὁ Πα-
 τὴρ ὁ οὐράνιος. Καρπὸς τῶν ἀποστόλων καὶ τὰ ἔθνη,
 τὰ διὰ τῆς διδασκαλίας αὐτῶν προσαχθέντα τῇ
 πίστει, καὶ [τὰ] εἰς δόξαν Θεοῦ γενόμενα. Εἰ τοίνυν ἐν
 τούτῳ δοξάζεται ὁ Πατὴρ, ἐν τῷ ὑμᾶς καρποφορεῖν,
 οὐκ ἄρα ἀμελήσει τῆς οικείας δόξης, ἀλλὰ καὶ συν-
 εργήσει ὑμῖν εἰς τὴν πλείονα καρποφορεῖν, ἵνα καὶ
 πλεον δοξάζεται. « Ἐν τούτῳ γάρ, φησίν, ἐδοξάσθη
 ὁ Πατὴρ μου. ἵνα καρπὸν πολλὸν φέρητε, καὶ γένθηθε
 ἐμοὶ μαθηταί. » Ὁρᾷ, πῶς ὁ καρπὸν φέρων, ἐκεί-
 νός ἐστι τῷ ὄντι μαθητῆς, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν τούτῳ
 δοξάζεται, τούτεστι χαίρει, καὶ δόξαν οικείαν τοῦτο
 ἡγάξεται.

« Καθὼς ἠγάπησέ με ὁ Πατὴρ, καὶ γὰρ ἠγάπησα
 ὑμᾶς. Μείνατε ἐν τῇ ἀγάπῃ τῇ ἐμῇ. Ἐάν τὰς ἐντο-
 λὰς μου τηρήσητε, μενεῖτε ἐν τῇ ἀγάπῃ μου, καθὼς
 ἐγὼ τὰς ἐντολὰς τοῦ Πατρὸς μου τητήρηκα, καὶ
 μένω αὐτοῦ ἐν τῇ ἀγάπῃ. » Θαρρῆν αὐτοὺς προ-
 τρέπεται διὰ τοῦ λέγειν, ὅτι « Ἠγάπησα ὑμᾶς, »
 οὕτω δὲ ἠγάπησα, ὡς ὁ Πατὴρ ἐμέ. Τοῦτο δὲ ἀνθρω-
 πινώτερον εἶρηκεν. « Μείνατε οὖν ἐν τῇ ἀγάπῃ τῇ
 ἐμῇ. » Τοῦτο γὰρ ὑμεῖς ἐστε κύριοι. Μὴ γὰρ ἐπειδὴ
 ἠκούσατε, ὅτι « Ἠγάπησα ὑμᾶς, » καταφρονήσητε.
 Ἄλλὰ σπουδάσατε μένειν ἐν τῇ ἀγάπῃ μου. Εἴτα δι-
 δάσκει αὐτοὺς, πῶς δυναθῶνται μένειν. Ἐάν τὰς
 ἐντολὰς αὐτοῦ τηρήσωσιν. Ὡς γὰρ πολλάκις εἶρηται,
 ἐκεῖνός ἐστιν ὁ ἀγαπῶν αὐτὸν, ὁ τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ
 τηρῶν. Διὰ πάντων δὲ τούτων δεικνύει, ὅτι τότε ἐν
 ἀσφαλεῖ ἐσονται, ὅτε βίον καθαρὸν ἐπιδείξονται.
 « Καθὼς ἐγὼ τὰς ἐντολὰς τοῦ Πατρὸς μου τητήρηκα,
 καὶ μένω αὐτοῦ ἐν τῇ ἀγάπῃ. » Καὶ τοῦτο συγκατα-
 βατικῶς διὰ τὴν ἀσθένειαν τῶν ἀκούοντων φησίν.
 Οὐ γὰρ δὴ ὁ πάντων νομοθέτης ὑπὲρ ἐντολὰς ἔκειτο,
 καὶ ἄνευ τῶν Πατρικῶν ἐντολῶν οὐκ ἔδύνατο διάγειν
 τὴν ἑαυτοῦ ζωὴν. τοῦτο γὰρ ἀτοπώτατον ἔνοησαι.
 Λέγει τὸ [f. δὲ] τοῦτο, ἐπὶ πλεον παραμυθήσασθαι
 βουλόμενος αὐτοὺς. Ἐπεὶ γὰρ ἔλεγεν αὐτοῖς, ὅτι
 Ἀγαπῶ ὑμᾶς, εἴτα ἔμελλον ὑστερον θλίψαι παλαίειν,
 ἵνα μὴ σκανδαλισθῶσιν, ὡς τῆς ἀγάπης αὐτοῦ μη-
 ἐν συμβαλλομένης αὐτοῖς, Μὴ θορυβεῖσθε, φησίν,
 ἐπεὶ καὶ ἐγὼ ἀγαπᾶ μὲν ὁ Πατὴρ, παραδίδομαι δὲ ὑμῶς
 εἰς τὸ ὑπὲρ τοῦ κόσμου παθεῖν. Ὡς περ οὖν οὐκ
 ἐλαττοῦται ἡ ἀγάπη τοῦ Πατρὸς, ἐκ τοῦ πάσχειν ἐμέ,
 θλίψαι περιπεσεῖν μέλλητε.

« Ταῦτα λελάληκα ὑμῖν, ἵνα ἡ χαρὰ ἡ ἐμὴ ἐν ὑμῖν
 μὲνη, καὶ ἡ χαρὰ ὑμῶν πληρωθῇ. Αὕτη δὲ ἐστὶν ἡ
 ἐντολὴ ἡ ἐμὴ, ἵνα ἀγαπᾶτε ἀλλήλους, καθὼς ἠγάπησα
 ὑμᾶς. Μείζονα ταύτης ἀγάπην οὐδεὶς ἔχει, ἵνα τις
 τὴν ψυχὴν αὐτοῦ θῇ ὑπὲρ τῶν φίλων αὐτοῦ. » —
 « Ταῦτα, φησὶ, λελάληκα ὑμῖν, » ἵνα μὴ διακόψω
 ὑμῶν τὴν χαρὰν. Ἐχαιρον μὲν γὰρ συνόντες αὐτῷ
 θαυματουργοῦντι καὶ δοξαζομένῳ· καὶ μέντοι καὶ
 αὐτοὶ δαιμόνια ἐκβάλλοντες ἔχαιρον· ὡς καὶ αὐτός
 φησι· « Μὴ χαίρετε, ἔτι τὰ δαιμόνια ἐκβάλλετε. »

⁶¹ Joan. xiv, 15.

quit, si vos fructum multum attuleritis. Gloria enim
 Dei et Patris, approbatio discipulorum Filii ejus.
 Nam fulgente luce apostolorum coram hominibus,
 glorificabatur Pater cœlestis. Fructus enim «aposto-
 lorum sunt gentes, quæ per doctrinam illorum ad fidem
 sunt adductæ, et quæ operati sunt ad gloriam Dei. Si
 igitur glorificatur Pater dum vos fructum asseritis,
 utique suam gloriam non negliget, sed operabitur
 vobiscum, ut copiosorem fructum asseratis, quo
 magis glorificetur. « In hoc enim, inquit, glorifica-
 tus est Pater meus, ut fructum multum asseratis,
 et efficiamini mei discipuli. » Vides quomodo ille
 est fructum afferens qui vere est discipulus, et Pa-
 ter in isto glorificatur, hoc est gaudet, et gloriam
 suam hoc existimat.

B VERS. 9, 10. « Sicut dilexī me Pater, ita et ego
 dilexī vos. Manete in dilectione mea. Si præcepta
 mea servaveritis, manebitis in dilectione mea, sicut
 et ego præcepta Patris mei servavi, et maneo in
 ejus dilectione. » Exhortatur eos ut bene confidant :
 dicit enim, « Dilexī vos. » Sic autem dilexī vos,
 sicut me Pater diligit. Hoc autem humanius dixit,
 « Manete igitur in dilectione mea. » Illius enim vos
 estis domini. Non enim quia audivistis quod « dil-
 exerim vos, » contemnetis : sed dabitis operam,
 ut « maneatis in dilectione mea. » Deinde docet eos
 quomodo poterunt manere : si mandata sua servarint.
 Nam (ut sæpe dictum est) ille est qui diligit Deum,
 qui mandata ejus servat ⁶¹. Per omnia autem hæc
 ostendit quod tunc securi erunt, cum vitam puram
 egerint. « Sicut ego mandata Patris mei servavi, et
 maneo in dilectione ejus. » Et hoc temperans se
 audientium infirmitati dicit. Non enim qui omnium
 est legislator, mandatis obnoxius, et sine paternis
 mandatis legere non potest suam vitam; hoc enim
 cogitare fuerit absurdissimum. Dicit autem hoc,
 multum ens consolari volens. Quia enim dicebat
 eis, Diligo vos, et habituri erant postea cum afflic-
 tionibus certamen, ut ne offendantur, quasi dilectio
 nihil illis prodesset : Ne turbemini, inquit, quia etsi
 me diligat quidem Pater, permittit tamen ut patiar
 pro mundo. Sicut igitur non minuit dilectio Patris
 propterea quod ego patiar; ita neque vos minus
 diligemini a me, etiamsi in varias incidertis afflic-
 tiones.

οὕτως οὐδὲ ὑμεῖς ἤττον ἀγαπᾶσθε ὑπ' ἐμοῦ, καὶ

D VERS. 11 13. « Hæc locutus sum vobis, ut gau-
 dium meum in vobis maneat, et gaudium vestrum
 impleatur. Hoc est præceptum meum, ut diligatis
 vos invicem, sicut dilexī vos. Majorem hac dilectio-
 nem nemo habet, ut quis animam suam ponat pro
 amicis suis. » — « Hæc, inquit, locutus sum vobis, »
 ut non imminuam gaudium vestrum. **713** Nam
 gaudebant quidem, cum essent simul cum eo cum
 miracula faceret et glorificaretur : et ipsi quoque
 demonia ejicientes gaudebant, sicut et ipse inquit :

« Nolite gaudere quod demonia eiecitis. » Quoniam autem et affectio inciderebat, et non eror gaudium ipsorum mutilabat, inquit : « Hæc » solatoria verba « locutus sum vobis, » ut semper et usque ad finem gaudium vestrum integrum maneat, plenumque sit ac perfectum. Non enim mœrore digna sunt præsentia, sed gaudio, licet crux, licet confusio, licet ignominia accedat. Quia autem supra dixit, « Si mandata mea servaveritis, » tunc « manebitis in me, » nunc ostendit quæ mandata debeant servare : et ipsis demonstrat charitatem. Dicit enim, « Ut diligatis vos invicem, sicut dilexi vos. » Non fortuito, neque simpliciter vult nos diligere invicem, sed sicut nos ipse dilexit. Observa autem quomodo supra quidem in plurali dixerit mandata, hic vero dicat, « Hoc autem mandatum meum est, » in singulari numero. Ego quidem opinor, quia dilectio omnia mandata complectitur, et caput est, ideo usurpari *mandata et mandatum*. Porro interim ostendit vobis viam qua servemus mandata, nempe per servationem unius mandati, charitatis. Quando autem dixit, « Sicut ego dilexi vos, diligetis et vos invicem, » ostendit modum et summitatem charitatis. « Majorem enim hac charitatem nemo habet, ut quis ponat animam suam pro amicis. » Atque ita et vos pro vobis invicem animam ponatis, quia et ego pro vobis morior. Igitur ne putetis ex odio erga vos fieri discessum hunc : sit enim ex summa charitate.

ΥΕΞΣ. 14-16. « Vos mei amici estis, si feceritis quæcumque ego præcipio vobis. Non posthac vos dico servos, quia servus nescit quid faciat dominus ejus. Vos autem dixi amicos, quia omnia quæ audivi a Patre meo, nota feci vobis. Non vos me elegistis, sed ego elegi vos et constitui vos, ut vos eatis, et fructum afferatis, et fructus vester maneat, ut quidquid petieritis Patrem in nomine meo, det vobis. » Sursum deorsumque versat charitatis doctrinam, ostenditque nobis multis verbis quod istud mandatum majoris sit momenti, et plus curandum quam alia. Commendat autem et charitatis suæ signum maximam. Nam in tantum, inquit, diligo vos, ut et occulta vobis revelaverim. Servus enim nescit mysteria domini, vos autem cum nunc sitis amici mei, mysteriis digni facti estis. « Omnia enim quæcumque audivi a Patre meo, nota feci vobis. » Quomodo igitur inquit alio loco : « Multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare modo? » Omnia nota fecit eis quæ illi poterant audire, et quorum erant capaces. Quando autem dicit 714, « Quæcumque audivi a Patre meo, » ne suspiceris quod doctrina Fillus opus habeat; sed ostendit quod nihil alienum a Patre loquatur, sed ea quæ Patris sunt, et quæcumque dixerit, illius sunt. Postquam autem dixit, iudicium charitatis meæ erga vos est, ut nota sint vobis ea mysteria, subdit et aliud charitatis iudicium : « Ego, inquit, elegi vos, » hoc est, Non vos meam accessistis amicitiam, sed ego vestram,

Ἐπει δὲ τὸ πάθος παρενέπεσε, καὶ τὰ σκυθρωπὰ διέκοπτε τὴν χαρὰν αὐτῶν, φησὶν, ὅτι « Ταῦτα » τὰ παραμυθητικὰ ῥήματα « λελάληκα ὑμῖν, » ἵνα διὰ παντὸς καὶ ἄχρι τέλους ἡ χαρὰ ὑμῶν μείνῃ ἀδιάκοπος καὶ πλήρης καὶ ἐντελής· εἴη. Οὐ γὰρ λύπη· ἄξια τὰ παρόντα, ἀλλὰ χαρὰς, καὶ σταυρὸς, καὶ ἀισχύνῃ, καὶ ἀτιμία προσή. Ἐπει δὲ ἄνω εἶπεν, ὅτι « Ἐάν τὰς ἐντολάς μου τηρήσητε, » τότε « μενεῖτε ἐν ἐμοί, » νῦν δείκνυσσι ποίας ἐντολάς ὀφείλουσι τηρεῖν, καὶ ὑποδείκνυσιν αὐτοῖς τὴν ἀγάπην. « Ἴνα γὰρ, φησὶν, ἀγαπάτε ἀλλήλους, καθὼς ἠγάπησα ὑμᾶς. » Οὐ γὰρ ἀπλῶς, καὶ ὡς ἔτυχε, βούλεται ἡμᾶς ἀγαπᾶν ἀλλήλους, ἀλλὰ καθὼς αὐτὸς ἡμᾶς ἠγάπησε. Παρατήρει δὲ, πῶς ἄνω μὲν πληθυντικῶς εἶπε τὰς ἐντολάς, ἐνταῦθα δὲ φησὶν, « Αὐτὴ δὲ ἐστὶν ἡ ἐντολὴ ἡ ἐμὴ, » τῷ ἐνικῷ ἀριθμῷ. Καὶ οἶμαι, ὅτι ἐπει πασῶν τῶν ἐντολῶν περιεκτικὴ καὶ κεφάλαιον ἐστὶν ἡ ἀγάπη, λέγεται καὶ ἐντολὴ καὶ ἐντολή. Ἄμα δὲ, καὶ δείκνυσιν ἡμῖν ὅλον, πῶς τηρησομεν τὰς ἐντολάς, ὅτι διὰ τοῦ μίαν ἐντολὴν τηρεῖν τὴν περὶ τῆς ἀγάπης. Ἐπειδὴ δὲ εἶπεν, ὅτι « Καθὼς ἐγὼ ἠγάπησα ὑμᾶς, ἀγαπάτε καὶ ὑμεῖς ἀλλήλους, » δείκνυσσι τὸ μέτρον τῆς ἀγάπης καὶ τὴν ἀκρότητα. « Μείζονα γὰρ ταύτης ἀγάπην οὐδεὶς ἔχει, ἵνα θῆ τις τὴν ψυχὴν ὑπὲρ τῶν φίλων. » Ἦστε καὶ ὑμεῖς ὑπὲρ ἀλλήλων τὰς ψυχὰς τίθεσθε, ἐπεὶ κατὰ ὑμῶν ὁμοῦν θηήσκει. Μὴ δὴ οὖν νομίζετε ἀπὸ τοῦ πρὸς ὑμᾶς μίσους γενέσθαι τὴν ἀναχώρησιν ταύτην, ἣν ἀναχωρῶ νῦν ἀφ' ὑμῶν· ἀπὸ γὰρ ἀγάπης· μᾶλλον καὶ τελειωτέρας γίνεται τοῦτο.

« Ὑμεῖς φίλοι μου ἐστέ, ἐάν ποιῆτε ὅσα ἐγὼ ἐντέλλομαι ὑμῖν. Οὐκ ἔτι ὑμᾶς λέγω δούλους, ὅτι ὁ δούλος οὐκ οἶδε, τί ποιῆι αὐτοῦ ὁ κύριος· ὑμᾶς δὲ εἴρηκα φίλους, ὅτι πάντα ὅσα ἤκουσα παρὰ τοῦ Πατρὸς μου, ἐγνώρισά ὑμῖν. Οὐκ ὑμεῖς με ἐξελέξασθε, ἀλλ' ἐγὼ ἐξελεξάμην ὑμᾶς, καὶ ἔθηκα ὑμᾶς, ἵνα ὑμεῖς ὑπάγητε, καὶ καρπὸν φέρετε, καὶ ὁ καρπὸς ὑμῶν μείνῃ· ἵνα ὅτι ἐάν αἰτήσητε τὸν Πατέρα ἐν τῷ ὀνόματί μου, δῶ ἡμῖν. » Ἄνω καὶ κάτω διὰ περὶ τῆς ἀγάπης στρέφει, τοῦτο δεικνύς ἡμῖν διὰ τῶν πολλῶν τούτων ῥημάτων ὅτι αὐτὴ ἡ ἐντολὴ ἀξιολογιωτέρα τῶν ἄλλων καὶ ἀξιοσπουδασιώτερα. Παρίστησι δὲ καὶ τῆς ἀγάπης αὐτοῦ σημεῖον μέγιστον. Τοσοῦτον γὰρ, φησὶν, ἀγαπῶ ὑμᾶς, ὥστε καὶ τὰ ἀπρόβητα ὑμῖν ἀνεκάλυψα. Ὁ μὲν γὰρ δούλος οὐκ οἶδε τὰ τοῦ δεσπότου μυστήρια· ὑμεῖς δὲ ἦδτε, ὡς φίλοι ἐμοί, μυστηρίων ἠξιώθητε. « Πάντα γὰρ ὅσα ἤκουσα παρὰ τοῦ Πατρὸς μου, ἐγνώρισά ὑμῖν. » Πῶς οὖν ἀλλαγῶ φησὶν, ὅτι « Πολλὰ ἔχω λέγειν ὑμῖν, ἀλλ' οὐ δύνασθε βαστάζειν; » Πάντα ἐγνώρισαν αὐτοῖς, ὅσα αὐτοὺς ἐνεδέχετο ἀκοῦσαι, καὶ ὅσα ἦσαν εὐθύς χωρητέα. Ὅταν δὲ εἶπῃ, ὅτι « Ὅσα ἤκουσα παρὰ τοῦ Πατρὸς μου, » μὴ ὑπολάβῃς ὅτι διασκαλία; δίδεται ὁ Υἱὸς, ἀλλὰ τοῦτο δείκνυσιν, ὅτι οὐδὲν ἄλλοτριον φθίγγεται, ἀλλὰ τὰ τοῦ Πατρὸς, καὶ ὅσα ἂν εἶπῃ, ἐκείνου εἰσὶν. Εἰπὼν δὲ, ὅτι Τῆς πρὸς ὑμᾶς ἀγάπης δεῖγμα ποιῶμαι τὸ γνωρίσαι ὑμῖν τὰ μυστήρια, ἐπιφέρει καὶ ἕτερον σημεῖον τῆς ἀγάπης· « Ἐγὼ γὰρ, φησὶν, ἐξελεξάμην ὑμᾶς, » τουτέστιν,

ὡς ὑμεῖς τῆ ἐμῇ φίλῃ προσεδράματε, ἀλλ' ἐγὼ τῆ A
 ὤμων, καὶ πρῶτος ὑμᾶς ἠγάπησα. Πῶς οὖν ἐγκατα-
 λείψω ὑμᾶς εἰς τὸ μετέπειτα; Ἀλλὰ ἐ καὶ ἔθηκα
 ὑμᾶς, » τούτέστιν, Ἐφύτευσα ὑμᾶς, ἐ ἵνα ὑμεῖς ὑπ-
 ἄγγητε, » τούτέστιν, Ἴνα αὐξήθητε, καὶ πλατυνηθῆτε, καὶ
 ἀπλωθῆτε, καὶ ἐκταθῆτε, ἐ καὶ καρπὸν φέρητε. » Ἐν-
 ταῦθα δὲ προφανῶς καὶ γεωργὸν ἑαυτὸν εἰσάγει. Καὶ
 ἀνωτέρω μὲν γὰρ ὅταν εἶλεγεν, ὅτι: « Καθαροὶ ἐστε διὰ
 τὸν λόγον, ὃν λελάληκα ὑμῖν, » ἔδειξεν ἑαυτὸν τὸν
 καθαίροντα· νῦν δὲ ἐκδηλότερον διὰ τοῦ εἰπεῖν, ὅτι
 ἐ Ἐγὼ ἐξελεξάμην ὑμᾶς, καὶ ἔθηκα ὑμᾶς. » Ὁ γὰρ
 γεωργὸς δῆπουθεν ἐκλέγεται, καὶ τίθησι κατὰ γῆς
 τὰ κλήματα. Ὁρᾶς τὴν ἰσότητά Πατρὸς καὶ Υἱοῦ;
 Ὁ Πατὴρ γεωργὸς, ὁ Υἱὸς νῦν δεικνύται γεωργός.
 Αἰσχρὴν ἐνδύσαι, Ἄρα, μετὰ τῶν σὺν σοὶ εἰς ἀσέ-
 βειν ἐκτραχηλισθέντων. Ὅρα δὲ καὶ ἕτερον· ἐ Ἴνα B
 ὅσα ἂν αἰτήσητε τὸν Πατέρα, δῶ ὑμῖν· » τούτέστιν,
 Ἐγὼ δώσω ὑμῖν. Καίτοι ἔδει κατὰ τὸ ἀκόλουθον
 οὕτως εἰπεῖν· Ὅσα ἂν αἰτήσησθε τὸν Πατέρα, δώσει
 ὑμῖν ὁ δὲ εἶπεν, ὅτι: ἐ Ἐγὼ δῶ ὑμῖν, » διὰ τὸ ἰσο-
 δύναμον πάντως. Ἐπεὶ καὶ ὁ Πατὴρ διδοῦς, ἐν τῇ
 δεξιᾷ αὐτοῦ δίδωσι· δεξιὰ δὲ αὐτοῦ ὁ Υἱός. Σκόπει δέ
 μοι καὶ τοῦτο, ὅτι ὅταν φυτευθέντες καρποφορῶμεν,
 τότε καὶ ὅσα ἂν αἰτησώμεθα, δώσει ἡμῖν· ἐάν δὲ μὴ
 καρποφορῶμεν, οὐ ληψώμεθα. Ἐπεὶ ὁ μὴ καρποφορῶν,
 οὐδὲ συμφέροντα καὶ ψυχωφελῆ αἰτεῖται, ἀλλὰ πάν-
 τως κοσμικὰ καὶ ἀνωφελῆ· διὰ οὐδὲ λαμβάνει· Ζη-
 τεῖτε γὰρ, φησί, καὶ οὐ λαμβάνετε, διότι κακῶς
 αἰτεῖσθε. »

ἐ Ταῦτα ἐντέλλομαι ὑμῖν, ἵνα ἀγαπᾶτε ἀλλήλους.
 Εἰ ὁ κόσμος ὑμᾶς μισεῖ, γινώσκατε, ὅτι ἐμὲ πρῶτον C
 ὤμων μεμίσηκεν. Εἰ ἐκ τοῦ κόσμου ἦτε, ὁ κόσμος ἂν
 τὸ ἴδιον ἐφίλει. Ὅτι δὲ ἐκ τοῦ κόσμου οὐκ ἐστέ, ἀλλ'
 ἐγὼ ἐξελεξάμην ὑμᾶς ἐκ τοῦ κόσμου, διὰ τοῦτο μισεῖ
 ὑμᾶς ὁ κόσμος. » Ἴνα μὴ δόξωσιν οἱ ἀπόστολοι, ὅτι
 ὄνειδίζων ὁ Κύριος προφέρει αὐτοῖς, τὸ τὴν ψυχὴν
 αὐτοῦ θεῖναι ὑπὲρ αὐτῶν, καὶ τὸ ἐκλέξασθαι, διὰ
 τοῦτο φησί· ἐ Ταῦτα ἐντέλλομαι ὑμῖν, » οὐχ ἵνα
 ὄνειδίσω, οὐδ' ἵνα ἐπικλαζονέωμαι ὡς κατορθώματι
 τινι, ἀλλ' ἵνα τὰς ὤμων ψυχὰς βεβαιωτέρας ποιήσω
 ἐν τῇ πρὸς ἀλλήλους ἀγάπῃ, διὰ τοῦτο ἀπαριθμοῦμαι
 ἐκ τῆς ἐμῆς πρὸς ὑμᾶς ἀγάπης κατορθώματα.
 ἐ Ταῦτα γὰρ ἐντέλλομαι ὑμῖν, ἵνα ἀγαπᾶτε ἀλλή-
 λους. » Ἐπεὶ δὲ βαρὺ χρῆμα, καὶ σφόδρα λυπηρὸν,
 τὸ διώκεσθαι, καὶ μισεῖσθαι, παραμυθίζεται αὐτοῦς
 λέγων, ὅτι Εἰ καὶ ὑμᾶς μισοῦσιν, οὐδὲν καίνον· καὶ
 γὰρ ἐμὲ πρῶτον μεμίσηκασιν. Ὥστε τῇ κοινωνίᾳ
 τοῦ μισεῖσθαι, ὡς μεγάλη παραμυθία, ὀφείλετε
 χρῆσθαι. Ἐπάγει δὲ καὶ ἕτερον τρόπον παραμυθίας
 ἀναγκαστικώτερον. Τοῦναντίον γὰρ, φησὶν, ἔδει λυ-
 πεῖσθαι ὑμᾶς, εἰ μὴ ὑμᾶς ἐμίσει ὁ κόσμος, τούτέστιν,
 οἱ πονηροὶ ἄνθρωποι. Ἐδεικνύετε γὰρ ἂν ἐκ τοῦ μὴ
 μισεῖσθαι, ὅτι καὶ αὐτοὶ τῆς αὐτῆς ἐκείνοις κακίας
 καὶ πονηρίας κοινωνεῖτε. Νῦν δὲ ἐπειδὴ μισοῦσιν
 ὑμᾶς οἱ πονηροὶ, χαίρετε. Διὰ γὰρ τὴν ἀρετὴν ὑμᾶς
 μισοῦσιν· ἡ γὰρ ἂν, ἐάν οὐκ εἴχετε ἀρετὴν, ὁ κόσμος
 ἐφίλει τὸ ἴδιον. Ἐπεὶ δὲ ἐγὼ ἐξελεξάμην ὑμᾶς ἐκ »

et prior vos dilexi. Quomodo igitur relinquerem
 vos in posterum? Sed « et posui vos, » hoc est,
 plantavi vos, « ut eatis, » hoc est, ut crescat, et
 expandamini et extendamini, « fructumque afferatis. »
 Hoc autem loco manifeste agricolam se esse
 introducit. Et superius quidem quando dicebat,
 « Mundi estis propter sermonem quem locutus sum
 vobis, » ostendit seipsum purgantem : nunc autem
 manifestus per hoc quod dicit, « Ego elegi vos, et
 posui vos. » Nam agricola videlicet eligit, et ponit
 sub terram palmites. Vides aequalitatem Patris et
 Filii? Et Pater agricola, et Filius nunc ostenditur
 agricola. Confusionem induere, Ariane, cum his qui
 tecum ad impietatem prosiliunt. Vide autem et aliud ;
 « Ut quidquid petieritis Patrem in nomine meo, dem
 vobis, » hoc est, Ego dabo vobis. Tametsi oportebat
 juxta consequentiam ita dicere : Quæcunque petiverit
 is Patrem, dabit vobis : sed dixit, « Ego dem
 vobis, » eo quod omnino sit ejusdem potentiae, quia
 et Pater qui dat, per dextram suam dat : dextra
 autem ejus est Filius. Considera autem hoc loco
 quod quando plantati fructum afferimus, tunc quæ-
 cunque petiverimus, dabit nobis. Si autem non asse-
 rimus fructum, non recipimus, quia fructum non
 afferens, neque animæ petit utilia, sed omnino
 mundana et inutilia : ideoque non accipit : « Quæ-
 ritis enim, inquit, et non accipitis, eo quod male
 petatis ». »

VERS. 17-19. « Hæc mando vobis, ut diligatis in-
 vicem. Si mundus vos odit, scitis quod me priusquam
 vos odio habuit. Si de mundo fuissetis, mundus quod
 suum est diligeret : quia vero de mundo non estis,
 sed ego elegi vos de mundo, propterea odit vos
 mundus. » Ut ne opinentur apostoli quod Dominus
 opprobrians proferat eis quod animam suam pro illis
 ponat, et quod electi sint, Ideo dixit, « Hæc mando
 vobis, » non ut exprohem, neque ut de bono quodam
 opere arroganter loquar, sed ut animas vestras firmio-
 res faciam in charitate mutua, idcirco enumero meæ
 erga vos charitatis opera. « Hæc enim mando vobis,
 ut diligatis invicem. » Quia autem res ardua et
 valde molestæ est persecutionem pati, et odio haberi,
 consolatur eos, dicens : Si vos odio habent, nihil
 novum est : nam et me primum odio habuerunt, D
 atque ita quia commune 715 hoc necum habetis,
 ut odio habeamini, sit vobis magnæ consolationis
 loco. Subdit autem et alium consolandi modum
 consolantem maxime. Contra enim, dieit, oportebat
 vos merore affici, si mundus vos non haberet odio;
 mundus, hoc est, mali homines. Ex eo enim quod
 non haberemini odio, ostenderetur quod et ipsi illo-
 rum malitiæ et iniquitati communicaretis : nunc
 autem quia odio vos habent mali, gaudete. Nam
 propter virtutem vestram vos oderunt. Alioquin si
 non essetis virtute præditi, mundus quod suum est
 amaret. Quia autem « Ego vos elegi de mundo »

⁶⁶ Jac. iv, 3.

iniquitatis, « propterea odio vos habet mundus, » A uti eos qui operibus suis non communicant.

VERS. 20, 21. « Mementote sermonis mei quem ego dixi vobis. Non est servus major domino suo. Si me persecuti fuerint, et vos persequentur. Si sermonem meum servaverint, et vestrum servabunt. Sed hæc omnia facient vobis propter nomen meum, quia non noverunt eum qui misit me. » Hoc quod superius dixit, « Me priorem vobis odio habuit, » id nunc dilatans, majorem illis consolationem affert. Dicit enim : « Memores sitis sermonis mei, quod non sit servus major domino suo : » igitur neque vos me majores. Videte igitur quo pacto me usi sunt. Si persecuti fuerunt Dominum, et vos servos multo magis : si me non persecuti fuissent, sed meum sermonem servassent, et vestrum servaturi essent : id quod non fiet. Neque enim meum neque vestrum servabunt. « Sed omnia hæc facient vobis propter me : » atque ita si diligetis me, sustineretis utique propter me quem diligitis, ut dicitis. Sed et illud etiam vos consoletur, quia injuria afficiunt et eum qui me misit. Itaque si nihil aliud, certe hoc sit vobis in consolationem, quod ipsi et vestri, et mei, et Patris mei sint inimici.

VERS. 22-25. « Si non venissem, et locutus fuisset eis, peccatum non haberent : nunc autem non habent quod prætexant peccato suo. Qui me odit, is et Patrem meum odit. Si opera non fecissem inter eos quæ nemo alius fecit, peccatum non haberent : nunc autem et viderunt, et oderunt non solum me, verum etiam et Patrem meum : sed ut compleatur sermo qui in lege eorum scriptus est, odio habuerunt me gratis. » Num autem juste, inquit, hæc faciunt, et odio habent et me, et Patrem meum, et vos? num propterea quæ dixi vel feci, hanc mentem insumpserunt? Non, inquit : peccatum enim hoc incondonabile est. Numquid enim non veni et docui? Si non venissem, si non fuisset locutus ⁶³, potuissent dicere, Non audivimus. Nunc autem prætextu caret eorum malitia. Dein quia nihil aliud prætexebant in omnibus, quam quod propter Patrem ulciscantur (sic enim dicunt, Homo **716** hic non est a Deo, et similia), idcirco subdit : « Qui me odit, et Patrem meum odio habet : » atque ita nihil tale relictum est eis in excusationem. Non solum autem doctrinam exhibui, sed et opera adjeci, qualia nullus alius, ut est miraculum de cæco, miraculum de Lazaro, et alia similiter. Quam igitur habebunt excusationem? Doctrinam sermonum præbui, adjeci et opera, sicut et Moses præcipit, illi ⁶⁴ obediendum mandans, qui et signa faceret, et pietatem doceret. « Nunc autem viderunt » talia opera, et nihilominus « Me atque Patrem odio habuerunt. » Deinde subdit et prophetam testem : « Oderunt me gratis. » Nam propter solam malitiam et nullam aliam causam natum est hoc odium. Legem autem non solos

⁶³ Joan. xv, 22. ⁶⁴ Deut. ii, 15.

« τῆς ἐ τοῦ κόσμου » πονηρίας, « διὰ τοῦτο μισεῖ ὑμᾶς ὁ κόσμος, » ὡς μὴ κοινωνοῦντας τοῖς ἔργοις αὐτοῦ.

« Μνημονεύετε τοῦ λόγου, οὗ ἐγὼ εἶπον ὑμῖν. Οὐκ ἔστι δοῦλος μείζων τοῦ κυρίου αὐτοῦ. Εἰ ἐμὲ ἐδίωξαν, καὶ ὑμᾶς διώξουσιν· εἰ τὸν λόγον μου ἐτήρησαν, καὶ τὸν ὑμέτερον τηρήσουσιν. Ἄλλὰ ταῦτα πάντα ποιήσουσιν ὑμῖν διὰ τὸ ὄνομά μου, ὅτι οὐκ ὄδασιν τὸν πέμψαντά με. » Ὅπως ἄνω εἶπεν, ὅτι « Ἐμὲ πρῶτον ὑμῶν μείσθηκε, » τοῦτο νῦν πλατύνων, τὴν παρηγορίαν αὐτοῖς ἐντίθησι πλείονα. « Μνήσθητε γὰρ, φησὶ, τοῦ λόγου μου, ὅτι οὐκ ἔστι δοῦλος μείζων τοῦ κυρίου αὐτοῦ· οὐκοῦν οὐδὲ ὑμεῖς ἐμοῦ μείζονες. Ἴδετε τοίνυν πῶς ἐμοὶ ἐχρήσαντο. Εἰ ἐδίωξαν τὸν Δεσπότην, καὶ ὑμᾶς τοὺς B δούλους· πολλῶ μᾶλλον· εἰ μὴ ἐδίωξαν, ἀλλὰ τὸν λόγον μου ἐτήρησαν, καὶ τὸν ὑμέτερον τηρήσουσιν. Ἄλλο οὐκ ἔστι τοῦτο· οὔτε γὰρ τὸν ἐμὸν, οὔτε τὸν ὑμέτερον τηρήσουσιν. « Ἄλλὰ ταῦτα πάντα ποιήσουσιν ὑμῖν δι' ἐμέ. » Ὅστε εἰ ἀγαπᾶτέ με, φέρετε ἃ πάσχετε δι' ἐμὲ τὸν ἀγαπῶμενον, ὡς λέγετε. Ἄλλὰ καὶ ἕτερον πρὸς παραμυθίαν, ὅτι καὶ τὸν πέμψαντά με συνεξυβρίζουσιν ὑμῖν. Εἰ μὴ τι οὖν ἄλλο, τοῦτο ἔστω ὑμῖν εἰς παρηγορίαν, ὅτι οἱ αὐτοὶ καὶ ὑμῶν, καὶ ἐμοῦ, καὶ τοῦ Πατρὸς μου ἐχθροί.

« Εἰ μὴ ἦλθον, καὶ ἐλάλησα αὐτοῖς, ἁμαρτίαν οὐκ εἶχον· νῦν δὲ πρόφασιν οὐκ ἔχουσι περὶ τῆς ἁμαρτίας αὐτῶν. Ὅ ἐμὲ μισῶν, καὶ τὸν Πατέρα μου μισεῖ. Εἰ τὰ ἔργα μὴ ἐποίησα ἐν αὐτοῖς, ἃ οὐδεὶς ἄλλος πεποίηκεν, ἁμαρτίαν οὐκ εἶχον. Νῦν δὲ καὶ ἐωράκασι, καὶ μεμίσθηκασι, καὶ ἐμὲ, καὶ τὸν Πατέρα μου, ἀλλ' ἵνα πληρωθῆ ὁ λόγος ὁ γεγραμμένος ἐν τῷ νόμῳ αὐτῶν, ὅτι Ἐμίσησάν με δωρεάν. » Ἄρα δὲ δικαίως ταῦτα ποιοῦσιν, καὶ μισοῦσι καὶ ἐμὲ, καὶ τὸν Πατέρα μου, καὶ ὑμᾶς; Ἄρα ἢ τῶν λεχθέντων ἢ τῶν πραχθέντων χάριν τοιαύτην γνώμην ἐπεδείξαντο; Οὐχί, φησὶν· ἀσύγγνωστος γὰρ ἡ ἁμαρτία αὐτῶν. Μὴ γὰρ οὐκ ἦλθον, καὶ ἐδίδοξα; Εἰ μὴ ἦλθον, εἰ μὴ ἐλάλησα, εἶχον ἂν αὐτοὶ λέγειν, ὡς Οὐκ ἠκούσαμεν· νῦν δὲ ἀπροφάσιστος ἡ πονηρία αὐτῶν. Εἶτα ἐπειδὴ οὐδὲν ἄλλο προεφασίζοντο πανταχοῦ, εἰ μὴ τὸ τὸν Πατέρα ἐκδικεῖν (« Οὗτος γὰρ, φησὶν, ὁ ἄνθρωπος, οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ Θεοῦ, » καὶ τὰ τοιαῦτα), διὰ τοῦτο ἐπάγει· « Ὅ ἐμὲ μισῶν, καὶ τὸν Πατέρα μου μισεῖ· » ὥστε οὐδὲ τοῦτο αὐτοῖς εἰς ἀπολογίαν ἀπολέλειπται. Οὐ μόνον δὲ διδασκαλίαν παρεσχόμεν, ἀλλὰ καὶ ἔργα προσέθηκα, οἷα οὐδεὶς ἄλλος· οἷον τὸ τοῦ τυφλοῦ θαῦμα, τὸ τοῦ Λαζάρου, καὶ τ' ἄλλα ὁμοίως. Ποῖαν οὖν ἔχουσιν ἀπολογίαν; Τὴν ἀπὸ τῶν λόγων διδασκαλίαν παρεσχόμεν, τὴν ἀπὸ τῶν ἔργων προσέθηκα· καθὼς καὶ ὁ Μωϋσῆς διακελεύεται, ἐκείνῳ πείθεσθαι ἐντελλόμενος, τῷ καὶ σημεῖα ποιοῦντι, καὶ τὰ πρὸς εὐσέβειαν διδάσκοντι. « Νῦν δὲ καὶ ἐωράκασι » τοιαῦτα ἔργα, καὶ ὁμοίως « Κίμην καὶ τὸν Πατέρα μου μεμίσθηκασι. » Εἶτα ἐπάγει καὶ τὸν προφήτην μάρτυρα, ὅτι « Ἐμίσησάν με δωρεάν. » Διὰ γὰρ πονηρίαν, φησὶ, μόνην ἐπέχθη τὸ μῖσος, οὐ

δι' αἰτίαν ἄλλην. Νόμον δὲ, ὡς πολλάκι· εἴπομεν, οὐ μόνον τὸν Μωσαϊκὸν, ἀλλὰ καὶ τὰς τῶν προφητῶν βίβλους φησὶν, ὡσπερ οὖν κἀναυθα τὴν τοῦ Δαυὶδ νόμον ἀνέμασεν. Ὁ μὲν οὖν Δαυὶδ Πνεύματι ἀγίῳ προανεφώνησε, ὃ ἐμελλεν ἢ αὐτῶν πονηρία ποιεῖν· αὐτοὶ δὲ πάντως ὡς πονηροὶ τὸ προλεχθέν ὑπὸ τοῦ προφήτου ἐπλήρωσαν, καὶ τὴν προφητείαν ἀληθῆ ἐδειξαν.

« Ὅταν δὲ ἔλθῃ ὁ Παράκλητος, ὃν ἐγὼ πέμψω ὑμῖν παρὰ τοῦ Πατρὸς, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, ἐκεῖνος μαρτυρήσει περὶ ἐμοῦ. Καὶ ὑμεῖς δὲ μαρτυρεῖτε, ὅτι ἀπ' ἀρχῆς μετ' ἐμοῦ ἔστε. » Εἶπε τοῖς μαθηταῖς, ὅτι « Διώξουσιν ὑμᾶς, » ὅτι « Τὸν λόγον ὑμῶν οὐ τηρήσουσιν. » Ἴνα οὖν μὴ ἔχωσι λέγειν· Καὶ λοιπὸν, ὦ Κύριε, ποῦ πέμπεις ἡμᾶς; πῶς ἀξιόπιστοι ἐσόμεθα; τίς προσέξει ἡμῖν; τίς πεισθήσεται; διὰ τοῦτο ἐπάγει· « Ὅταν δὲ ἔλθῃ ὁ Παράκλητος, ἐκεῖνος μαρτυρήσει περὶ ἐμοῦ. » Ἀξιόπιστος, φησὶ, μάρτυς ἐκεῖνος ἔστιν. Ὄστε ὑπὸ τοῦ Πνεύματος ἐλεγχόμενοι, ὅτι ἀναπλόγητα ἀμαρτάνομεν, παραδέξονται τὸ κήρυγμα. « Καὶ ὑμεῖς δὲ μαρτυρεῖτε, ἀπ' ἀρχῆς ὄντες μετ' ἐμοῦ, » ὅτι καὶ λόγοις καὶ ἔργοις ἀπροφασίστους αὐτοῦς ἐποίησα. Θαρσύνετε οὖν· οὐ γὰρ ἀμάρτυρον ἔσται τὸ κήρυγμα, ἀλλὰ καὶ τὸ Πνεῦμα συνεπιμαρτυρήσει σημεῖοις καὶ τέρασι, καὶ ἀξιόπιστος ἔσται μάρτυς· Πνεῦμα γάρ ἐστιν ἀληθείας. Ὅς οὖν ἀληθείας Πνεῦμα, μαρτυρήσει ἀληθῆ· ὡς δὲ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, πάντα ὁδὸν ἀκριβῶς· ἐκείθεν γάρ ἐστιν, ἐξ οὗ πάντων ἡ γένωσις. Τὸ δὲ, « Ὅν ἐγὼ πέμψω, » τὴν ἰσότητά δηλοῖ τὴν πρὸς αὐτόν. Ἀλλὰ καὶ γὰρ τὸν Πατέρα εἶπε πέμπειν τὸ Πνεῦμα· ἐναυθα δὲ, ἑαυτὸν πέμπειν τοῦτο εἰπὼν, οὐδὲν ἄλλο, ἢ τὴν ἰσότητά δηλοῖ. Ἴνα δὲ μὴ δόξῃ ἀντανιστῆν ἑαυτὸν τῷ Πατρὶ, ὡς ἀπ' ἄλλης ἐξουσίας πέμπων τὸ Πνεῦμα, προσέθηκε· « Παρὰ τοῦ Πατρὸς. » — « Πέμψω » μὲν γὰρ αὐτὸς, ἀλλὰ « παρὰ τοῦ Πατρὸς· » τούτέστιν, εὐδοκούντος τοῦ Πατρὸς, καὶ συναποστέλλοντος. Οὐ γὰρ ἐξ οικείων κόλπων αὐτὸς προτεμαί τὸ Πνεῦμα, ἀλλὰ παρὰ τοῦ Πατρὸς δι' ἐμοῦ χορηγεῖται. Ὅταν δὲ ἀκούσης, ὅτι « Ἐκπορεύεται, » μὴ νομίει ἀποστολὴν τὴν ἐκπόρευσιν, οἶαν ἀποστέλλονται τὰ λειτουργικὰ πνεύματα, ἀλλὰ φυσικὴ ὑπαρξίς τοῦ Πνεύματος ἐστὶν ἡ ἐκπόρευσις. Εἰ γὰρ μὴ οὕτω νοήσομεν τὴν ἐκπόρευσιν, ἀλλὰ τίνα ἀποστολὴν ἐξωθεν γινομένην, ἄβηλον ἔσται περὶ ποίου πνεύματος, λέγει. Μυρία γὰρ εἰσι τὰ εἰς διακονίαν ἀποστελλόμενα, διὰ τοὺς μέλλοντας κληρονομεῖν σωτηρίαν. Ἀλλὰ μὴ ἐναυθα ἐξαίρετόν τι καὶ κεχωρισμένον ἰδίωμα φησὶ τὸ ἐκπορεύεσθαι, ἐνὶ τῷ κυρίως Πνεύματι προαφωρισμένον. Οὐκ ἄρα τὸ ἐκπορεύεσθαι, ἀποστέλλεσθαι νοήσομεν, ἀλλ' ἐκ τοῦ Πατρὸς ἔχειν τὴν φυσικὴν ὑπαρξίς. Τοῦτο δὲ τὸ Πνεῦμα μάρτυς ἔσται τοῦ κηρύγματος· « καὶ ὑμεῖς δὲ μαρτυρεῖτε, » διότι οὐκ ἐξ ἄλλων ἀκηκόατε, ἀλλ' αὐτοὶ ἐξ ἀρχῆς σύνεστε. Οὐ μικρὰ δὲ αὕτη μαρτυρία ὑπὸ τῶν ἀπ' ἀρχῆς συνόντων γινομένη· ὃ καὶ αὐτοὶ οἱ ἀπόστολοι

libros Mosi dicit, sed et prophetarum, ut scripsimus. Quemadmodum et hoc loco Davidis librum legem nominavit. Igitur David Spiritu sancto praedicit qualis futura esset illorum malitia, et ipsi, ut mali, dictum a propheta impleverunt, et prophetiam veram esse comprobaverunt.

VERS. 26, 27. « Cum autem venerit Paracletus (quem ego mittam vobis a Patre) Spiritus veritatis, qui a Patre procedit, ille testimonium perhibebit de me. Et vos testes estis, quia ab initio mecum estis. » Dixerat discipulis, « Persecuturi sunt vos, sermonem vestrum non servabunt. » Ut igitur dicere non possint, Et nunc, o Domine, quo mittis nos? quomodo digni fide erimus? quis ad nos attendet? quis persuadebitur? ideo subdit: « Cum autem venerit Paracletus, ille testabitur de me. » Fidelis, inquit, testis ille est, et ita redarguti a Spiritu quod absque excusatione peccarint, praedicationem suscipient: « Et vos quoque testabimini, qui ab initio mecum estis, » quia et operibus et sermonibus feci deesse ipsis excusationem. Bono igitur animo sitis, praedicationi non caritura est testibus, sed et Spiritus cum signis et prodigiis testabitur, fidelisque testis erit. Est enim « Spiritus veritatis. » Igitur Spiritus veritatis vera testificabitur: nam « a Patre procedit, » et omnia clare novit. Est enim ex eo a quo omnium scientia. Jam quod dicit, « Quem ego mittam, » aequalitatem erga Patrem significat. Nam alio loco, de Patre dixit quod mittat Spiritum: hoc autem loco quod ipse mittat, utique sane aequalitatem significans. Ut autem ne videatur oblectari Patri, quasi ab alia substantia mittat Spiritum, addidit, « A Patre. » Nam et ipse quidem « Mittam, » sed « A Patre, » hoc est, approbante Patre, et simul mittente. Non enim ex proprio sinu ipse prius mitto, sed a Patre per me suppeditatur. Cum autem audieris quod « Procedit, » ne intelligas per processione missionem quali emittuntur ministrarii spiritus, sed naturalis 717 subsistentia Spiritus est processio. Nam nisi processione sic intellexerimus, sed externam quamdam missionem, incertum erit de quo spiritu dicat: innumeri enim sunt qui in ministerium mittuntur propter eos qui haereditant salutem⁶⁵. Caeterum hoc loco singularis quaedam et separata proprietas est procedere, uni proprio Spiritui attributa. Non igitur intelligemus per processione simplicem emissionem, sed naturalem ex Patre subsistentiam. Hic igitur Spiritus testis erit praedicationis, « Et vos quoque testabimini, » quod non ex aliis audiveritis, sed ipsi ab initio mecum estis. Non parvum autem ex hoc testimonium ab initio simul esse: quod et ipsi apostoli postea concionati sunt, dicentes, Qui simul comedimus, simulque bibimus cum eo. Duplex igitur testimonium, a vobis et a Spiritu. Nam licet vos ad

⁶⁵ Petr. 1, 4,

gratiam testari videamini, at non item ad gratiam A

υστερον Ελεγον δημηγοροϋντες· « Οτινες συνεπαγο-
μεν αυτω, και συνεπιομαν. Διτη ουν η μαρτυρια
και παρ' υμων, και παρα του Πνευματος. Ει γαρ υμεις προς χαριν μαρτυρειν δοξετε, αλλ' ουτι γε και
το Πνευμα προς χαριν μαρτυρησει.

CAPUT XVI.

Quomodo Jesus ea quæ discipulis eventura erant, prædixit. De hoc, Parum videbitis me. Quomodo Patres quæcumque ab eo petierint homines daturus sit.

VERS. 1-4. « Hæc locutus sum vobis, ut ne quid offendamini. Alienos a synagogis facient vos : sed veniet tempus, ut quisquis interficit vos, videatur cultum præstare Deo. Et hæc facient vobis, quia non noverunt Patrem, neque me. Sed hæc locutus sum vobis, ut, cum venerit tempus illud, reminiscamini eorum, quod ego dixerim vobis. » Dixi, inquit, vobis hæc priusquam fierent, « ut ne postea offendamini » cum videritis multos non credere, et vos multa aspera pati; sed cogitate quod etiam antequam factum sit, dixerim vobis. Suscipite posthac a me consolationem, quod neque in hoc decipiam vos, sicut neque in prædicatione passionum. Nam et « absque synagogis facient vos, » et excludent a concillis honestisque conditionibus, et in summa a sua communione separabunt. Etenim jam conspiraverant, quod si quis constiteret Christum, ejiceretur a Synagoga ⁶⁶. Non solum autem a Synagoga vos alienos facient, sed et morte punient, morteque ignominiosissima, utpote ceu perniciosos, et ut inimicos Dei occident vos. Et omnis qui occiderit vos, tanto studio occidet, ut « videatur Deo cultum præstare, » hoc est, putabit se rem piam Deoque gratam facturum. Subdit autem consolationem, quæ sufficere queat : « Hæc enim, inquit, facient quia non noverunt Patrem, neque me. » Propter me enim, inquit, et Patrem hæc patiemini, igitur sustinete. **718** « Beati enim eritis cum exprobraverint, et persecuti vos fuerint, et dixerint omne malum verbum contra vos, mentientes propter me. » Hæc beatitudo vestra sit consolatio, cum ejus fueritis recordati. « Hæc autem locutus sum vobis, » ut quando videritis molesta illa evenisse, credatis et de reliquis. Non enim poteritis dicere quod jucunda prædixerim vobis, decipere vos cupiens. Verum sicut annuntians tristia non decepi, ita neque læta dicens, indignus fide fuerim. Insuper ut ne sitis minus præparati, sed instructi, recordemini quod ego vobis ea dixerim, et idcirco stetis fortiter contra adversa.

VERS. 5-7. « Hæc autem vobis ab initio non dixi, quia vobiscum eram. Nunc autem vado ad eum qui misit me. Et nemo ex vobis interrogat me quo vadam : sed quia hæc locutus sum vobis, inæstudo implevit cor vestrum. Sed ego veritatem dico vobis; expedit vobis ut ego vadam. Si enim non abiero, Paracletus non veniet ad vos. Si autem abiero, mit-

ΚΕΦΑΛ. ΙϚ.

Περί του Ἰησοῦ προλέγοντος τὰ συμβησόμενα τοῖς μαθηταῖς. Περὶ τοῦ, Μικρὸν καὶ θύσεθέ με. Περὶ τοῦ τὸν Πατέρα, ὅσα ἂν αἰτήσωνται, δώσειν.

« Ταῦτα λελάληκα ὑμῖν, ἵνα μὴ σκανδαλισθῆτε. Ἀποσυναγωγῶς ποιήσουσιν ὑμᾶς· ἀλλ' ἐρχεται ὥρα, ἵνα πᾶς ὁ ἀποκτείνας ὑμᾶς, δόξῃ λατρεῖαν προσφέρειν τῷ Θεῷ. Καὶ ταῦτα ποιήσουσιν ὑμῖν, ὅτι οὐκ ἔγνωσαν τὸν Πατέρα, οὐδὲ ἐμέ. Ἄλλὰ ταῦτα πάντα λελάληκα ὑμῖν, ἵνα ὅταν ἔλθῃ ὥρα, μνημονεύητε, ὅτι ἐγὼ εἶπον ὑμῖν. — Ἐλάλησα, φησὶν, ὑμῖν ταῦτα » πρὸ τοῦ γενέσθαι, « ἵνα μὴ σκανδαλισθῆτε » υστερον, ὅταν ἴδητε πολλοὺς ἀπειθοῦντας, και δεινά πάσχοντας ὑμᾶς αὐτοῦς· ἀλλὰ ἀναλογιζόμενοι, ὅτι και πρὸ τοῦ γενέσθαι ταῦτα, εἶπον ὑμῖν, προσδέχησθε λοιπὸν και τὴν παρ' ἐμοῦ παράκλησιν, ὡς οὐ διαψεύσοντος ὑμᾶς οὐδ' ἐν τούτῳ, ὡσπερ οὐδ' ἐν τῇ περὶ τῶν δεινῶν προσηγορεύσει. Καὶ γὰρ « ἀποσυναγωγῶς ποιήσουσιν ὑμᾶς, » και τῶν παρ' αὐτοῖς συνεδρίων, και ἐνδόξων, και ὅλων τῆς αὐτῶν κοινωνίας ἀφορίσουσιν. Ἦδη γὰρ συνέθεντο, ὅτι ἐάν τις ὁμολογήσῃ τὸν Χριστὸν, ἀποσυναγωγῶς γένηται. Οὐ μόνον δὲ τοῦτο, τὸ ἀποσυναγωγῶς ὑμᾶς γενέσθαι, ἀλλὰ και θάνατον προσδέχεσθε, και θάνατον ἐπονειδίστον· ὡς γὰρ λυμῶνας και ἐχθροὺς τοῦ Θεοῦ ἀποκτενοῦσιν ὑμᾶς. Καὶ πᾶς ὁ φονεύων ὑμᾶς, οὕτω σπουδάσει περὶ τὸν ὑμέτερον φόνον, ὥστε « δόξει λατρεῖαν προσφέρειν τῷ Θεῷ »· τουτέστι, θεάρεστον ἔργον νομίζει και εὐσεβὲς διαπράξασθαι. Ἐπάγει δὲ και τὴν παραμυθίαν ἀρκούσαν. « Ταῦτα γὰρ, φησὶ, ποιήσουσιν, ὅτι οὐκ οἶδασιν τὸν Πατέρα, οὐδὲ ἐμέ. » Δι' ἐμέ γὰρ, φησὶ, και τὸν Πατέρα, ταῦτα παθεῖν μέλλετε· οὐκοῦν ὑπομένετε. « Μακάριοι γὰρ ἔστε, ὅταν θνηθῶσιν ὑμᾶς, και διώξωσι, και ἐπιποσὶ πᾶν πονηρὸν ῥῆμα καθ' ὑμῶν ψευδόμενοι ἐνεκεν ἐμοῦ. » Οὗτος ὁ μακαρισμὸς παράκλησις ὑμῖν ἔστω, ἀναμνησκομένοις αὐτά. « Ταῦτα δὲ λελάληκα ὑμῖν, » ἵνα ἐπειδὴν ἴδητε τὰ σκυθρωπὰ ἐκθάντα, πιστεύσητε και περὶ τῶν λοιπῶν. Οὐ γὰρ ἔξετε εἰπεῖν, ὅτι τὰ εὐφρόσυνα προεἶπον ὑμῖν, ἔξαπατᾶν θέλων ὑμᾶς· ἀλλ' ὡσπερ τὰ λυπηρὰ προαγγελίας, οὐ διεψεύσαμην, οὕτως οὐδὲ τὰ εὐφρόσυνα εἰπὼν, ἀπιστεῖσθε. ἄξιός· και ἅμα ἵνα μὴ ἀπαράσκεισθε ἦτε, ἀλλ' ἐτοιμοι, μνημονεύοντες ὅτι ἐγὼ εἶπον ὑμῖν ταῦτα, και διὰ τοῦτο ἱστάμενοι γενναίως πρὸς τὰ λυπηρὰ.

« Ταῦτα δὲ ὑμῖν ἐξ ἀρχῆς οὐκ εἶπον, ὅτι μεθ' ὑμῶν ἤμην· νῦν δὲ ὑπάγω πρὸς τὸν πέμψαντά με, και οὐδεὶς ἐξ ὑμῶν ἐρωτᾷ με· Ποῦ ὑπάγεις; Ἄλλ' ὅτι ταῦτα λελάληκα ὑμῖν, ἡ λύπη πεπληρωκεν ὑμῶν τὴν καρδίαν. Ἄλλ' ἐγὼ τὴν ἀλήθειαν λέγω ὑμῖν· συμφέρει ὑμῖν, ἵνα ἐγὼ ἀπέλω. Ἐάν γὰρ ἐγὼ μὴ ἀπέλω, ὁ Παράκλητος οὐκ ἔλθεται πρὸς ὑμᾶς· ἐάν δὲ

⁶⁶ JOH. IX, 22.

πορευθῶ, πέμφω αὐτὸν πρὸς ὑμᾶς. Ἰάν ἐδαρύνθη- A
σαν τῇ λύπῃ οἱ ἀπόστολοι, ἀκούσαντες τοιαῦτα περὶ
αὐτοῦ; συμβεβημένα. Διὸ καὶ ὁ Κύριος, «Ταῦτα,» φησὶ,
τὰ οὕτω λυπηρὰ ἐξ ἀρχῆς οὐκ εἶπον ὑμῖν, οὐχ
ὡς ἀγνοῶν, ἀλλ' ἐπεὶ μεθ' ὑμῶν ἤμην, καὶ ἰκανὸν
προσφύγιον ἐμὲ εἶχετε, καὶ ἅπας ὁ πόλεμος ἐπ' ἐμὲ
ἀνεβρίπιζετο, αὐτοὶ δὲ ἐν πάσῃ ἀσφαλείᾳ ἦτε. Οὐ-
κουν ἔδει τοιούτων λόγων τότε, προπαρασκευάζοντων
δηλαδὴ καὶ προεσφαλίζομένων ὑμᾶς; ἀλλὰ νῦν ὑπ-
άγων πρὸς τὸν Πατέρα μου, καὶ μέλλων ὑμᾶς κατα-
λιπεῖν, προλέγω ταῦτα, ἵνα ἑαυτοὺς ἀσφαλίζησθε.
«Καὶ εὐδαίς ἐξ ὑμῶν ἐρωτᾷ με· Ποῦ ὑπάγεις;»
ἀλλ' ὑπὸ τῆς λύπης συνεχύθητε, καὶ ἕκστασιν πεπόν-
θατε, τῇ προσδοκίᾳ τῶν δεινῶν ἐσλευθέντες τὰς
καρδίας. «Ἄλλ' ἐγὼ τὴν ἀλήθειαν λέγω ὑμῖν.»
Ὅρα πῶς παραμυθίζεται αὐτοὺς. Κἂν μυριάκις, B
φησὶ, λυπηθῆτε, ἐγὼ τὸ συμφέρον ὑμῖν λέγω. Ὑμεῖς
μὲν γὰρ θέλετε ἀεὶ παρεῖναι με ὑμῖν· οὐκ ἔστι δὲ
τοῦτο συμφέρον. «Ἐάν γὰρ ἐγὼ μὴ ἀπέλθω, ὁ Πα-
ράκλητος οὐκ ἐλεύσεται πρὸς ὑμᾶς.» Ὡστε κἂν
ὑμεῖς τὴν παρουσίαν μου θέλητε, οὐ πεισθήσομαι
ὑμῖν, ἀλλὰ τὸ συμφέρον ὑμῖν μᾶλλον αἰρήσομαι, ἢ
τὸ ἐπεδλαθεῖς ὑμῖν θέλημα. Οὕτω καὶ ἡμεῖς ὀφείλο-
μεν ποιεῖν πανταχοῦ, τὸ συμφέρον καὶ ἑαυτοῖς καὶ
τοῖς ἀδελφοῖς περινοεῖν, καὶ μὴ τὸ ἡδύ. Ἐάν γὰρ ἐγὼ
μὴ ἀποθάνω ὑπὲρ τοῦ κόσμου, καὶ ἀπέλθω πρὸς τὸν
Πατέρα, θυσίαν καὶ ἱλασμὸν ἑαυτὸν δοῦς ὑπὲρ τῶν
ἁμαρτιῶν τοῦ κόσμου, ἢ ὁ Παράκλητος οὐκ ἐλεύσε-
ται (36). Πῶς γὰρ ἂν ἐπέλθῃ, ἐάν μὴ ἡ ἐχθρα C
λυθῇ, τῆς ἁμαρτίας θανατωθείσης, ἐάν μὴ καταλ-
λαγῇ ὁ Πατὴρ τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει; Ἄλλ' ἐνταῦθα
οἱ περὶ Μακεδόνιον τί ἔχουσιν εἰπεῖν, κατασμικρύνον-
τες τὴν δόξαν τοῦ Πνεύματος, καὶ δοῦλον αὐτὸ τοῦ
Υἱοῦ λέγοντες; Πῶς συμφέρει Δεσπότην ἀπελθεῖν,
καὶ δοῦλον παραγενέσθαι; Ὡστε κἂν λυπηθῆτε, ὡ
μαθηταί, διὰ τὴν ἐμὴν ἀπουσίαν, ἀλλὰ διὰ τὴν τοῦ
Πνεύματος χάριτος παρουσίαν, ἢ τὰ πλείω ὑμᾶς
εὐεργετήσῃ καὶ μείζω. Πῶς δὲ ὁ Κύριος εἶπεν,
ὅτι «Ταῦτα ἐξ ἀρχῆς οὐκ εἶπον;» Καὶ μὴν γέ-
γραπται, ὅτι· προσκαλεσάμενος τοὺς δώδεκα, εἶπεν
αὐτοῖς, ὅτι· «Ἐπὶ ἡγεμόνας καὶ βασιλεῖς ἀχθήσεσθε.»
Ἐπεὶ μὲν, ὅτι· «Ἐπὶ ἡγεμόνας ἀχθήσεσθε,» οὐ μὴν, ὅτι
οὕτω; ἀποκτενοῦσιν ὑμᾶς, ὡς ἀσεβεῖς, καὶ λυμῶνας,
καὶ τοῦ Θεοῦ ἐχθροὺς. Ἄλλως τε· Ἐκεῖ μὲν τὰ παρὰ
τῶν ἐθνικῶν αὐτοῖς ἐπαχθισόμενα εἶπε, νῦν δὲ καὶ τὰ
παρὰ τῶν Ἰουδαίων. Τὸ γὰρ, «Ἀποσυναγώγους
ποιήσουσιν,» οἱ Ἰουδαῖοι πάντως. Ὅρα δὲ μοι ἐν
ταύτῃ καὶ τὸ τοῦ Πνεύματος αὐτεξούσιον, καὶ τὴν
τοῦ Υἱοῦ συνευδόκησιν. Τὸ μὲν γὰρ, «Ἐλεύσεται ὁ
Παράκλητος,» τῆς τοῦ Πνεύματος ἐξουσίας· τὸ δὲ,
πρὸς τὸ ἐλθεῖν τὸν Παράκλητον ἀρεσκείας, εἰ δεῖ D
«Καὶ ἐλθὼν ἐκεῖνος, ἐλέγξει τὸν κόσμον περὶ
ἁμαρτίας, καὶ περὶ δικαιοσύνης, καὶ περὶ κρίσεως·
περὶ ἁμαρτίας μὲν, ὅτι οὐ πιστεύουσιν εἰς ἐμὲ· περὶ
δικαιοσύνης δὲ, ὅτι πρὸς τὸν Πατέρα μου ὑπάγω, καὶ

tam eum ad vos. » Valde gravati sunt tristitia discipuli, cum audirent talia sibi adventura. Idcirco et Dominus, «Hæc,» inquit, tam dura (a principio non dixi vobis,) non ut ignorans, sed «vobiscumeram,» et sufficiens confugium ad me habebatis, et omne certamen in me rejiciebatur, ipsi vero in omni securitate eratis. Igitur non opus erat talibus tunc sermonibus vos præparari et præmuniri; sed nunc vadens ad Patrem meum, et vos relicturus, prædico ea, ut vos muniatis. «Et nullus ex vobis rogat me, Quo vadis?» sed præ tristitia confusi estis, et excessum mentis patimini: propter expectationem gravium concussa sunt corda vestra. «At ego veritatem dico vobis.» Vide quomodo solatur eos: Etiamsi innumeris modis, inquit, magis tristitia afficiamini, ego quod vobis utile est dico. Nam vos quidem velletis semper esse mecum, atqui hoc non est expediens. «Nam si ego quidem non abiero, Paracletus non veniet ad vos:» atque ita etiamsi vos præsentiam meam velletis, non obedirem vobis, sed eligerem potius quod vobis utile, quam perniciosam vobis vestram voluntatem. Ita et nos debemus facere, prospicientes semper quod et nobis et fratribus est utile, et non quod suave. Nam si ego non morior pro mundo, et eo ad Patrem, dato sacrificio et propitiatione pro peccatis mundi, «Paracletus non veniet.» Quomodo enim adveniet si inimicitia non solvantur, et occisa morte Pater humanæ naturæ non concilietur? Porro hoc loco Macceloniani quid poterunt dicere, qui gloriam Spiritus extenuam et servum eum Filii dicunt? quomodo conducet abire Dominum, et advenire servum? Atque ita etsi tristes sitis propter meam absentiam, o discipuli, tamen propter adventum Spiritus gaudeatis, qui pluribus et majoribus vos beneficiis 719 prosequetur. Quomodo autem Dominus dixit, «Hæc ab initio non dixi vobis?» quandoquidem scriptum est quod convocatis illis duodecim, dixerit eis, «Ad præsides et reges ducemini 67.» Dixit quidem, «Ad præsides ducemini,» non autem, Occident vos ut impios et perniciosos, et inimicos Dei. Et aliter: Illic quidem dicit quæ a gentibus eis infligenda, nunc autem quæ a Judæis. «Absque synagogis vos facient,» Judæi scilicet. Vide autem in hoc et Spiritum liberum esse, et Filium approbare. Etenim quod dicit, «Paracletus veniet,» ad potestatem Spiritus pertinet: quod autem addit, «Ego mittam eum,» ad probationem et voluntatem Filii spectat, cui placet ut veniat Paracletus, et annuit, si sic dicere licet.
«Ἐγὼ πέμφω αὐτὸν,» τῆς τοῦ Υἱοῦ εὐδοκίας, καὶ οὕτως εἰπεῖν, καὶ συννεύσεως.

VERS. 8-11. «Et cum venerit ille, arguet mundum de peccato, et de justitia, et de judicio: de peccato quidem, quia non credunt in me: de justitia vero, quia ad Patrem vado, et posthac non vi-

⁶⁷ Matt. x, 18.

Ex collatione codd. Venet. S. Marci.

(36) Cod. 32 addit: πρὸς ὑμᾶς.

debitis me : de judicio, quia princeps hujus mundi jam judicatus est. » Veniet Paracletus, et quæ inde utilitas? « Arguet, inquit, mundum de peccato, » et ostendet eos peccatores, quia non credunt. Quando enim viderint per manus discipulorum in Spiritu egregia signa et prodigia fieri, et neque sic credent, quomodo non condemnatione digni, et peccato maximo obnoxii? Nam nunc quidem possunt dicere quod fabri filius sim, et humilis matris, quamvis ego miracula faciam : tunc autem incredulitas omni carebit excusatione, Spiritu in nomine meo talia perficiente. Itaque « de peccato » illos « arguet, » hoc est, ostendet eos absque venia peccare, « Et de justitia » quoque « arguet, » quia ego ad Patrem meum vado, hoc est, ostendet eis quod ego, cum justus fuerim et irreprehensibilem egerim vitam, injuste ab ipsis occisus sim, et in ejus indicium ad Patrem vadam ; neque enim si injustus fuisset, ad Patrem ascendissem. Quia enim ut adversarium Deo et iniquum occiderunt, Ostendet eis, inquit, Spiritus, quod non sim talis. Neque enim si adversarius Dei fuisset, apud Deum et legislatorem hunc honorem assecutus essem, honoremque non temporarium, sed æternum. Jam quod dicit, « Posthac non videbitis me, » æternam ejus apud Patrem conversationem manifestat. « De judicio » autem arguet eos, « quia princeps hujus mundi judicatus est, » hoc est, etiam per hoc me justum, et a peccato immunem iterum ostendet me Spiritus, eo quod rector mundi a me judicatus est et victus. Quia enim dicebant, « Dæmonium habet » et, « In Beelzebub miracula facit », et, « Imposter est : » Hæc omnia, inquit, ostendentur vana, cum apparuerit diabolus condemnatus, et ostensum fuerit omnibus quod a me sit victus, id quod nequivissem, si non illo fuisset fortior, et ab omni peccato alienus. Quomodo hoc demonstratum 720 est? Per adventum Spiritus omnes qui credunt in Christum, conculcant et contemnunt rectorem mundi. Unde satis monstratum quod a Christo condemnatus sit multo antea. Arguit ergo Spiritus eos qui non credunt, ut peccatores. Fides enim baptismi peccata solvit per remissionem. Operationes autem Spiritus quæ apparent in his qui crediderunt, non visæ sunt in his qui non crediderunt. Unde redarguti sunt in vasa mala et coinquinata, indigna Spiritus susceptione. Et aliter : Arguit mundum qui non credidit Spiritus de justitia, hoc est quia privatus est justitia, quia non credidit in justum Jesum, eum, qui propter justitiam assumptus est in cælos. Arguit autem et condemnat ut ignavum, quia vulnerato Satana, neque sic illum voluit vincere.

Vers. 12-14. « Adhuc multa habeo quæ vobis dicam, sed non potestis portare nunc : cum autem

⁶⁶ Matth. vi, 18. ⁶⁷ Luc. ix, 19.

οὐκ ἐτι θεωρεῖτέ με · περι δὲ χρίσεως, ὅτι ὁ ἀρχῶν τοῦ κόσμου τούτου κέκρικται. » Ἐλεύσεται ὁ Παράκλητος, καὶ τί τὸ κέρδος ; « Ἐλέγξει, φησὶ, τὸν κόσμον περὶ ἀμαρτίας, » καὶ δείξει αὐτοὺς ἀμαρτωλοὺς, ὅτι οὐ πιστεύουσιν. Ὅταν γὰρ ἴδωσι διὰ τῶν χειρῶν τῶν μαθητῶν ἐν Πνεύματι σημεῖα ἐξαίεστα, καὶ τέρατα γινόμενα, καὶ οὐδὲ οὕτω πιστεύουσι, πῶς οὐ κατακρίσεως ἀξιοί, καὶ ἀμαρτία μεγίστη ἐνοχοί ; Νῦν μὲν γὰρ ἔχουσι λέγειν, ὅτι τέκτονός εἰμι υἱός, ὅτι εὐτελοῦς μητρός, καίτοι καὶ θαύματα ποιοῦντές μου · τότε δὲ ἀπροφάσιτος ἔσται· αὐτοῖς ἡ ἀπιστία τοῦ Πνεύματος ἐν τῷ ὀνόματι μου τοιαῦτα ἐπιτελοῦντος. « Περὶ ἀμαρτίας ; » οὐν αὐτοὺς « ἐλέγξει · » τούτέστι, δείξει αὐτοὺς ἡμαρτηκότητας ἀσύγγνωστα. « Καὶ περὶ δικαιοσύνης » δὲ ἐλέγξει, ὅτι ἐγὼ πρὸς τὸν Πατέρα μου πορεύομαι · τούτέστιν, δείξει αὐτοῖς, ὅτι δίκαιος ὢν, καὶ ἀληπτον παρασχόμενος βίον, ἀδίκως ὑπ' αὐτῶν ἀνηρέθην · καὶ τούτου δείγμα, τὸ πρὸς τὸν Πατέρα πορεύεσθαι · οὐκ ἂν γὰρ, εἰ μὴ δίκαιος ἦμην, πρὸς τὸν Πατέρα ἀνηρχόμην. Ἐπεὶ γὰρ ὡς ἀντίθεον καὶ παράνομον αὐτὸν ἐφόνευσαν, δείξει αὐτοῖς, φησὶ, τὸ Πνεῦμα, ὅτι οὐκ εἰμι τοιοῦτος. Οὐ γὰρ ἂν ἀντίθεος ὢν καὶ παράνομος, παρὰ τῷ Θεῷ καὶ νομοθέτῃ τιμῆς ἡξιοῦμην, καὶ τιμῆς οὐ προσκαίρου, ἀλλ' αἰωνίας. Τὸ γὰρ, « Οὐκ ἐτι θεωρεῖτέ με, » τὸ αἰώνιον τῆς παρὰ τῷ Πατρὶ διαγωγῆς δηλοῖ. « Περὶ δὲ κρίσεως » ἐλέγξει αὐτοὺς, « ὅτι ὁ ἀρχῶν τοῦ κόσμου τούτου κέκρικται · » τούτέστι, Καὶ ἐκ τούτου δὲ πάλιν δίκαιον καὶ ἀναμάρτητον ἀποδείξει με τὸ Πνεῦμα, ἐκ τοῦ τὸν κοσμοκράτορα ὑπ' ἐμοῦ κατακριθῆναι, καὶ καταπαλαισθῆναι. Ἐπειδὴ γὰρ ἔλεγον, ὅτι « Δαιμόνιον ἔχει, » καὶ ἐτι « Ἐν τῷ Βεελζεβούλ θαύματα ποιεῖ, » καὶ « Πλάνος ἐστὶ · » Ταῦτα πάντα, φησὶ, δειχθήσονται μάταια, κατακρίτου φανέντος τοῦ διαβόλου, καὶ πᾶσι δειχθέντος, ὅτι ὑπ' ἐμοῦ νικῆται · ὅπερ οὐκ ἂν ἠδυνήθην, εἰ μὴ ἰσχυρότερος αὐτοῦ ἦμην, καὶ πάσης ἀμαρτίας ἀλλότριος. Πῶς δὲ ἐδειχθὲν τούτο ; Τῆ τοῦ Πνεύματος παρουσίᾳ πάντες οἱ πιστεύοντες εἰς Χριστὸν, καταπάτημα καὶ ὕβριν ἐποιούντο τὸν κοσμοκράτορα. Οὐκοῦν ἐδεικνυτο ἐκ τούτου, καὶ ὅτι ὑπὸ Χριστοῦ κατακέκρικται πολλῶ πρότερον. Ἥλεγξε τοίνυν τὸ Πνεῦμα τοὺς μὴ πιστεύσαντας ὡς ἀμαρτωλοὺς. Ἢ γὰρ πίστις ἀμαρτίας λύει διὰ τῆς ἀφέσεως τοῦ βαπτίσματος. Ἐν δὲ τοῖς πιστεύουσιν αἱ φαινόμενα τοῦ Πνεύματος ἐνέργειαι, ἐν τοῖς ἀπίστοις οὐχ ὠρῶντο. Ὅθεν ἠλέγχοντο σκευὴ πονηρὰ, καὶ ἐναγῆ, καὶ ἀνέξια τῆς τοῦ Πνεύματος χωρησεως. Καὶ ἄλλως δέ · Ἐλέγχει τὸν ἀπιστήσαντα κόσμον τὸ Πνεῦμα περὶ δικαιοσύνης, τούτέστιν, ὅτι ἐστέρηται δικαιοσύνης, ὃ μὴ πιστεύων εἰς τὸν δίκαιον Ἰησοῦν, τὰν διὰ δικαιοσύνην ἀναληθθέντα εἰς οὐρανοῦς. Ἐλέγχει καὶ κατακρίνει καὶ ὡς ῥάθυμον, ὅτι καταθραυσθέντος τοῦ Σατανᾶ, οὐδὲ οὕτω· αὐτοῦ ἠθέλησε περιγενέσθαι.

« Ἐτι πολλὰ ἔχω λέγειν ὑμῖν, ἀλλ' οὐ δύνασθε βαστάζειν ἅρτι. Ὅταν δὲ ἔλθῃ ἐκεῖνος, τὸ Πνεῦμα

της ἀληθείας, ὁδηγήσει ὑμᾶς εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν. Ἄν γὰρ λαλήσει ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀλλ' ὅσα ἂν ἀκούσῃ, λαλήσει, καὶ τὰ ἐρχόμενα ἀναγγελεῖ ὑμῖν. Ἐκεῖνος ἐμὲ δοξάσει, ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν. Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, ἐμὰ ἐστὶ· διὰ τοῦτο εἶπον, ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν. » Εἰπὼν ἄνω, ὅτι « Συμφέρει ὑμῖν, ἵνα ἀπέλθω, » νῦν πλατύνει τοῦτο, καὶ φησιν, ὅτι « Νῦν μὲν οὐ δύνασθε βρατάζειν· ἐάν δὲ ἔλθῃ ἐκεῖνος, » τότε δὴ τῶν ἐκείνου ἀπολαύσαντες χαρίτων, εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν ὁδηγήθησθε. Ποίαν δὲ ἀλήθειάν φησι, ἣ τὴν περι πάντων γνῶσιν; Αὐτὸς μὲν γὰρ ὁ Κύριος οὐδὲν περὶ ἑαυτοῦ μέγα ἐφθέγγετο· ἅμα μὲν καὶ ταπεινοφροσύνης τύπος διδοῦς, ἅμα δὲ καὶ διὰ τὴν ἀπένειαν τῶν ἀκρωμένων, καὶ τὴν τῶν Ἰουδαίων ἀγνωμοσύνην. Ἄλλ' οὐδὲ τὴν τῶν νομικῶν παρατηρημάτων ἐκλει-
 σιν φανερώς εἰσηγεῖτο, ἵνα μὴ ἀντίθεος πᾶσι δοξῆ. Τοῦ δὲ Παρακλήτου ἐλθόντος, ἣ τε τοῦ Υἱοῦ ἀξία διετρανώθη, καὶ ἡ ἀληθὴς περὶ πάντων γνῶσις ἐξεφάνη, καὶ τῶν τύπων τῶν νομικῶν ἀρθέντων ἐκ μέσου, καὶ καταργηθέντων, εἰς τὴν ἀληθινὴν καὶ ἐν πνεύματι λατρείαν ὠδηγήθημεν, διὰ τῶν σημείων τῶν ἐν Πνεύματι τελουμένων, βεβαιωθείσης τῆς πίστεως. Εἶτα ἐπειδὴ μέγιστα τινὰ εἶπε περὶ τοῦ Πνεύματος, ἵνα μὴ νομίσωσι τινες, ὅτι μείζων αὐτοῦ ἐστὶ τὸ Πνεῦμα, εἰ γε αὐτὸ ὁδηγήσει πρὸς τὴν ἀλήθειαν, καὶ ποιήσει χωρητικούς καὶ δεκτικούς τῶν πολλῶν καὶ μεγάλων, ἃ, τοῦ Χριστοῦ παρόντος, οὐκ ἠδύνατο βρατάζειν· ἵνα οὖν μὴ τοῦτο νομισθῆ, ἐπιφέρει· « Οὐ γὰρ λαλήσει ἀφ' ἑαυτοῦ· » ταυτέστιν, οὐδὲν ἴδιον παρὰ τὰ ἐμὰ ἐρεῖ. Τὸ γὰρ, « Ὅσα ἂν ἀκούσῃ, » τοῦτο δηλοῖ, τὸ μηδὲν ἐκτὸς τῶν τοῦ Χριστοῦ διδάξει. Ὅσπερ οὖν καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος λέγων περὶ ἑαυτοῦ, ὅτι « Ὅσα ἤκουσα παρὰ τοῦ Πατρὸς μου λαλῶ, » οὐ διδασκόμενον ἑαυτὸν εἰσάγει ὡσπερ τι νήπιον, ἀλλ' ὅτι οὐδὲν ἐκτὸς τῶν τοῦ Πατρὸς οὔτε γινώσκει, οὔτε διδάσκει· οὕτω καὶ περὶ τοῦ Πνεύματος· ἐπεὶ ὅτι οὐ δεῖται διδασκαλίας τὸ Πνεῦμα, ἀκούσον τί φησιν ὁ Παῦλος· « Ὅσπερ οὐδεὶς οἶδε τὰ τοῦ ἀνθρώπου, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τὸ ἐν αὐτῷ· οὕτω καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς οἶδεν, εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. » Ὁρᾷς αὐτοδίδακτον τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ὡσπερ καὶ τὸ ἡμέτερον; Καὶ ἐκ τῶν ἐξῆς δὲ μαθήσῃ, ὁ εὐγνώμων, τοῦ Πνεύματος τὴν θεότητα. « Τὰ γὰρ ἐρχόμενα, φησὶ, ἀναγγελεῖ ὑμῖν· » ταυτέστι, τὰ μέλλοντα, ὅπερ μάλιστα Θεοῦ ἴδιον, ἣ τῶν μελλόντων γνῶσις· ἐπεὶ γὰρ οὐδὲν ἄλλο διὰ πάθου οὕτως ἐστὶ τῆ ἀνθρωπίνῃ φύσει, ὡς ἡ περὶ τῶν μελλόντων γνῶσις, παραμυθεῖται τοὺς ἀποστόλους καὶ ἐκ τούτου. Τοσοῦτον γὰρ, φησὶν, εὐεργετήσει ὑμᾶς, ὥστε καὶ τὸ μείζων δοκοῦν πάντων, δώσει ὑμῖν, τὴν τῶν ἐσομένων πρόγνωσιν. Ἄμα δὲ ἐπεὶ καὶ πρὸς πειρασμοὺς ἑμελλόν ἀποδοσεσθαι, Ἐκεῖνος, φησὶ, πρὸς τὰ μέλλοντα ὑμῖν συμβαίνειν, παρασκευάσει ὑμᾶς, ὡς μὴ ἀφυλάκτως ἐξ ἀγνοίας ἐμπεσεῖν. « Δοξάσει δὲ καὶ ἐμὰ· » ἐν γὰρ τῷ ἐμῷ ὀνόματι πάντα καὶ λαλήσει, καὶ ποιήσει, καὶ οὐδὲν ἐναντίον ἐρεῖ· ὥστε με διὰ

venerit ille qui est Spiritus veritatis, ducet vos in omnem veritatem. Non enim loquetur a semetipso : sed quæcumque audierit, loquetur : et quæ futura sunt, annuntiabit vobis. Ille me glorificabit, quia de meo accipiet, et annuntiabit vobis. Omnia quæcumque habet Pater, mea sunt ; propterea dixi quod de meo accipiet, et annuntiabit vobis. » Cum dixisset supra, « Expedi vobis ut abeam, » nunc hoc latius prosequitur, et dicit quod « Nunc quidem non potestis portare : si autem venerit ille, » tunc fruentes illius donis, in omnem veritatem ducemini. Quam autem veritatem inquit nisi scientiam de omnibus? Nam nihil de se magnum ipse Dominus locutus est : partim dans nobis figuram humilitatis, partim et propter infirmitatem audientium, et ingratitude[m] Judæorum ; at neque legalium observationum solutionem manifeste introduxerat, ut ne Deo contrarius videretur omnibus. Ubi autem venit Paracletus, et manifestata fuit dignitas Filii, et vera de omnibus scientia in lucem producta, abolitis et sublatis e medio figuris legalibus, in verum et spirituale[m] cultum inducti sumus, per signa quæ in Spiritu sunt, confirmata fide. Deinde quia magna quædam dixerat de Spiritu, ut ne putent aliqui quod major ipso sit Spiritus, siquidem ipse in veritatem sit introducturus, et facturus capaces majoram et plurium quæ, Christo præsentem, portare non poterant : ne igitur hoc quis existimet, subdit : « Non enim loquetur a semetipso, » hoc est, nihil proprium loquetur præter mea. Cum enim dicit, « Quæcumque audierit, » hoc signat quod nihil docturus sit extra ea quæ Christus docuit. Sicut igitur et Dominus ipse dicens de se, « Quæcumque audivi a Patre meo, loquor : » non ut discitem et puerum se introducit, sed quod nihil vel sciat vel doceat, quam quæ Pater : ita et de Spiritu dicendum. Quod autem non opus habeat **721** doctore Spiritus, audi Paulum dicentem : « Quomādmōdum nullus novit quæ hominis sunt, nisi spiritus qui est in eo : ita et quæ Dei, nullus novit, nisi Spiritus Dei? » Vides quod sanctus Spiritus sui ipsius doctor sit, sicut et noster? Et ex his quæ sequuntur, discet cordatus deitatem Spiritus : « Quæ enim ventura sunt, inquit, annuntiabit vobis. » Maxime enim propria est Dei futurorum cognitio. Nam quia nihil aliud desiderabile ita est humanæ naturæ ut futurorum cognitio, consolatur apostolos et ex hoc. In tantum enim, inquit, benefaciet vobis, ut et futurorum præscientiam vobis, quæ maxima omnium videtur, daturus sit. Præterea quia ad tentationes erudiendi erant, ille vos præparabit, inquit, ad futura quæ vobis contingent, ne per ignorantiam absque custodie incidatis in illa. « Glorificabit autem et me. » In nomine enim meo omnia et loquetur et faciet, et nihil diversum dicit : atque ita et per miracula quæ per illum fiunt, Dens credar, cum in vos di-

⁹⁹ 1 Cor. II, 11.

scipulos meos abundans effundetur gratia etiam post meam mortem, cum meum nomen magis fulgebit : quod citra controversiam magna gloria est, si quis ignominiose occisus, magis clarescere incipiat. Deinde quia audiverant Dominum dicentem, « Unus vester est magister Christus ¹¹, » ut ne existiment Quia unus magister tu es, quomodo dicis nobis et alium fore magistrum Spiritum? subdit, « quia De meo accipiet, » hoc est, ex his quæ novi, et ex mea scientia. Vel et aliter : « De meo, » hoc est, de meo thesauro, qui scilicet Patris est. Quoniam enim « Quæcumque habet Pater, mea sunt » et meæ divitiæ : Paracletus autem ex Patre loquitur : verisimiliter dico quod « De meo accepturus sit, » hoc est, thesauro et divitiis scientiæ. Quare autem Spiritus tanta dedit nobis bona, et non Filius? Igitur primum quidem dicimus quod viam donis Spiritus Filius paraverit, et ipse sit talium bonorum auctor. Nisi enim ipse peccatum solvisset, quomodo nos Spiritum obtinuissimus? Non enim habitabit Spiritus in corpore subdito peccatis ¹². Hinc est quod si magnum quid dedit Spiritus, occasiones a Christo habuit. Deinde quia hæretici Spiritui erant detracturi, quasi minor esset dignitate, eo quod posterius veniret ; propterea concedit ei majora operari per apostolos, ut per denorum magnitudinem compulsi, vel invitati dignitatem Spiritus agnoscant, et non quia posterior apparuit, propterea minor iudicetur Filio.

ἵνα διὰ τῆς τῶν δωρεῶν μεγαλειότητος ἀναγκασθόμενοι, καὶ μὴ διότι ὑστερον ἐφάνη, διὰ τοῦτο ἑλαττον κριθεῖη τοῦ Υἱοῦ.

VERS. 16-18. « Pusillum, et non videtis me, et iterum pusillum et videbitis me, quia vado ad Patrem. Dixerunt ergo quidam ex discipulis ejus inter se : Quid est hoc quod dicit nobis, Pusillum et non videtis me, et iterum pusillum et videbitis me, et Quia vado ad Patrem? Dicebant ergo : Quid est hoc quod dicit pusillum? nescimus ⁷²² quid loquatur. » Quare Christus recessum et mortem suam in memoriam eis reducit, quamvis magis occultanda videantur? Mentem eorum exercebat, et probatiorem efficiebat : propterea semper commemorans tristitia, assuefacit illos, et ad exspectationem illorum provehit, ne si repente eveniant, perterreantur : simul autem et adjungit tristibus læta. Igitur sic hoc loco, « Pusillum, et non videtis me » dicens, ad triste statim addidit lætum quiddam : « Et iterum pusillum, et videbitis me, » et, Ad Deum vado, qui vos juvare potest : et non pereō, sed transeo : et ad parvum quidem tempus recessus erit, postea autem perpetuo conversabor vobiscum. Illi quidem non intellexerunt ; unde admiretur quispiam quomodo non agnoverint quæ dicebat. Videtur ergo vel tristitia mentem eorum adeo invasisse, ut abjicerent dictorum memoriam, vel propter obscuritatem verborum evenit ne intelligerent. Ideo Jesus videtur eis con-

Α τῶν ὑπ' ἐκείνου γινομένων θαυμάτων πιστευθῆναι Θεόν, ὑμῖν τοῖς ἑμοῖς μαθηταῖς ἐπιχυθείσης πλουσίας τῆς χάριτος, καὶ μετὰ τὸν ἐμὸν θάνατον τοῦ ἐμοῦ ὀνόματος λάμποντος μᾶλλον ὃ δέξα μεγάλη ἐστὶ καὶ ἀναμφίλεκτος, ὅταν ὁ νεκρωθεὶς καὶ ἀτιμασθεὶς, μετὰ ταῦτα μᾶλλον λάμπῃ. Εἶτα ἐπειδὴ ἤκουσαν τοῦ Κυρίου λέγοντος, ὅτι « Εἰς ὑμῶν ὁ καθηγητῆς ὁ Χριστὸς ἐστίν, » ἵνα μὴ νομίσωσιν, ὅτι Ἐπειδὴ εἰς διδάσκαλος ὑπάρχεις αὐτὸς, πῶς λέγεις ἡμῖν καὶ ἄλλον ἔσσεσθαι διδάσκαλον τοῦ Πνεύματος ; ἐπιφέρει, ὅτι « Ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται » τούτεστιν, Ἐξ ὧν αὐτὸς οἶδα, ἐκ τῆς ἐμῆς γνώσεως. Ἥ καὶ ἄλλως ὅτι, « Ἐκ τοῦ ἐμοῦ, » τούτεστιν, Ἐκ τοῦ ἐμοῦ θησαυροῦ, ὅπερ ἐστὶ τοῦ Πατρὸς. Ἐπεὶ γὰρ « πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, ἐμὰ ἐστίν, » καὶ ἐμὸς πλοῦτος, καὶ ὁ Παράκλητος δὲ ἐκ τοῦ Πατρὸς λαλήσει ἑικότως λέγω, « Ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, » τούτεστιν, θησαυροῦ, καὶ πλοῦτου, καὶ τῆς γνώσεως. Τίνος δὲ ἕνεκεν τὸ Πνεῦμα τοσαῦτα ἡμῖν δέδωκεν ἀγαθὰ, καὶ οὐχ ὁ Υἱός ; Πρῶτον μὲν οὖν τοῦτο λέγομεν, ὅτι τὴν ὁδὸν ταῖς τοῦ Πνεύματος δωρεαῖς ὁ Υἱὸς ἐποίησε, καὶ αὐτὸς ἐστὶν ὁ αἴτιος τῶν τηλικούτων ἀγαθῶν. Εἰ μὴ γὰρ αὐτὸς τὴν ἀμαρτίαν ἔλυσε, πῶς ἂν ἠξιώθημεν ἡμεῖς Πνεύματος ; Οὐ γὰρ κατοικῆσει τὸ Πνεῦμα ἐν σώματι καταχρέῳ ἀμαρτίας. Ὅστε εἰ τι μέγα δέδωκε τὸ Πνεῦμα, ἐκ τοῦ Χριστοῦ τὰς ἀφορμὰς ἔσχεν. Ἐπειτα, ἐπεὶ οἱ αἱρετικοὶ ἐμελλον σμικρύνειν τὸ Πνεῦματος τὴν ἀξίαν ἐκ τοῦ ὑστερον ἔλθειν, τούτου ἕνεκεν αὐτῷ παραχωρεῖ τὰ μείζονα ἐν τοῖς ἀποστόλοις ἐνεργῆσαι καὶ ἀκοντες, ἐπιγνώσει τὴν ἀξίαν τοῦ Πνεύματος,

« Μικρὸν, καὶ οὐ θεωρεῖτέ με ὅτι πάλιν μικρὸν, καὶ ὄψεσθέ με » ὅτι ἐγὼ ὑπάγω πρὸς τὸν Πατέρα μου. Εἴπον οὖν ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ πρὸς ἀλλήλους ὅτι « Τί ἐστὶ τοῦτο ὃ λέγει ἡμῖν ὁ Μικρὸν, καὶ οὐ θεωρεῖτέ με ὅτι πάλιν μικρὸν, καὶ ὄψεσθέ με, καὶ ὅτι ὑπάγω πρὸς τὸν Πατέρα μου ; » Ἐλεγον οὖν ὅτι « Τοῦτο εἶ ἐστίν, ὃ λέγει τὸ μικρὸν, οὐκ οἶδαμεν τί λαλεῖ. » Τίνος ἕνεκεν πάλιν αὐτοῖς ὁ Χριστὸς τὰ περὶ τῆς ἀναχωρήσεως καὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ εἰς μνήμην ἄγει, καί τοις εἶδει μᾶλλον συγκρούσει ταῦτα ; Γυμνάζων αὐτῶν τὴν διάνοιαν, καὶ δοκιμωτέραν ἀπεργαζόμενος, καὶ διὰ τοῦτο ἀεὶ μνημονεύει τῶν λυπηρῶν, εἰς συνθεσίμην αὐτοῦ ἀγων, καὶ εἰς προσδοκίαν τούτων, ἵνα μὴ τῷ ἀθρόῳ καταπλαγῶσιν ὁ ἕνα δὲ καὶ προσπλέκει τοῖς λυπηροῖς τὰ ψυχαγωγούνα ὥσπερ οὖν κἀναυθῶσα, « Μικρὸν, καὶ οὐ θεωρεῖτέ με » εἰπὼν τὸ λυπηρὸν, ἐπήγαγε καὶ τὸ εὐφρόσυτον ὅτι « Καὶ πάλιν μικρὸν, καὶ ὄψεσθέ με » καὶ ὅτι πρὸς τὸν Θεὸν ἀνέμι, τὸν δυνάμενον ὑμῖν βοηθεῖν, καὶ οὐκ ἀπόλλυμαι, ἀλλὰ μεθίσταμαι ὅτι καὶ πρὸς ὀλίγον μὲν ὁ χωρισμὸς, αἰώνιος δὲ ἡ μεθ' ὑμῶν εἰς τὸ ἔξῃς διαγωγῆ. Ἐκεῖνοι μέντοι οὐ συνέλαβον ὅθεν καὶ θαυμάσειεν ἂν τι ; πῶς οὐκ ἐπεγίνωσκον ὃ λέγει. Ἔοικεν οὖν ἡ λύπη αὐτῶν τὴν διάνοιαν κατασχούσα, ἐκβαλεῖν τὴν μνήμην τῶν λεγομένων, ἢ ἀπὸ τῆς ἀσφαλείας τῶν ῥημάτων, τὸ μὴ συνίναν αὐτοῖς ἐπιγενέ-

¹¹ Matth. xxiii, 8. ¹² Sap. i, 4.

σθαι. Διὸ καὶ δοκοῦσιν ἐναντία τινὰ αὐτοῖς τὸν Ἰη-
σοῦν φθέγγεσθαι· Εἰ μὲν γὰρ ὀφείμεθά σε, ποῦ ὀπ-
άγεις; Εἰ δὲ ὑπάγεις, πῶς ὀφείμεθά σε; Αἰνίγματα
γὰρ ἐδόκουν ταῦτα.

« Ἔγω οὖν ὁ Ἰησοῦς, ὅτι ἤθελον αὐτὸν ἐρωτᾶν,
καὶ εἶπαν αὐτοῖς· Περὶ τούτου ζητεῖτε μετ' ἀλλήλων,
ὅτι εἶπον· Μικρὸν, καὶ οὐ θεωρεῖτέ με· καὶ πάλιν
μικρὸν, καὶ ὄψεσθέ με. Ἀμήν, ἀμήν λέγω ὑμῖν, ὅτι
κλαύσετε, καὶ θρηνήσετε ὑμεῖς, ὁ δὲ κόσμος χαρήσει-
ται, ὑμεῖς δὲ λυπηθήσεσθε, ἀλλ' ἡ λύπη ὑμῶν εἰς
χαρὰν γενήσεται. Ἡ γυνὴ, ὅταν τέκνη, λύπην ἔχει,
ὅτι ἤλθεν ἡ ὥρα αὐτῆς· ὅταν δὲ γεννήσῃ τὸ παιδίον,
οὐκ ἔτι μνημονεύει τῆς θλίψεως διὰ τὴν χαρὰν, ὅτι
ἐγεννήθη ἄνθρωπος εἰς τὸν κόσμον. Καὶ ὑμεῖς οὖν
λύπην μὲν νῦν ἔχετε, πάλιν δὲ ὄψομαι ὑμᾶς, καὶ χα-
ρήσεται ὑμῶν ἡ καρδία, καὶ τὴν χαρὰν ὑμῶν οὐδεὶς
αἶρει ἀφ' ὑμῶν. » Ἐπειδὴ εἶδε τοὺς μαθητὰς μηδ'
ἄλλως συνιέντας τῶν λεγομένων διὰ τὴν ἐκ λύπης
κάρωσιν, σαφέστερον αὐτοῖς τὸ περὶ τοῦ θανάτου
αὐτοῦ δόγμα ἐπέκρινον, ἵνα συνεισθέντες τοῖς
ῥήμασι, καὶ τοῖς πράγμασι, αὐτὸν γενναίως ἐνέγ-
κωσι. Καὶ δὴ φησι· « Κλαύσετε μὲν καὶ θρηνήσετε
ὑμεῖς, ὁ δὲ τοῦ θανάτου ἐστὶ τοῦ σταυροῦ· ὁ δὲ κόσ-
μος; χαρήσεται· » τούτέστιν, Οἱ τὰ τοῦ κόσμου φρο-
νοῦντες Ἰουδαῖοι χαρήσονται, ὡς τὸν ἔχθρον αὐτῶν
ἐμὲ ἀνελόντες. « Ἀλλ' ἡ λύπη ὑμῶν εἰς χαρὰν γε-
νήσεται· ὡς περ οὖν καὶ ἡ τῶν Ἰουδαίων χαρὰ εἰς
λύπην αὐτοῖς καταστήσει, ὅταν μετὰ τὴν ἀνάστασιν
τὸ ἐμὸν δοξάζηται ὄνομα. Δύνασαι δὲ καὶ κόσμου
χαρὰν, μὴ τὴν τῶν Ἰουδαίων ἦν ἐχάρησαν, τοῦ Κυρίου
ἀναιρεθέντος, ἀλλὰ τὴν τοῦ κόσμου σωτηρίαν νοῆσαι,
ὥστε εἶναι τὸ λεγόμενον τοιοῦτον· « Ὑμεῖς μὲν λυ-
πηθήσεσθε, » ἀλλὰ τοῦτο τὸ ἐμὸν πάθος, ἐφ' ᾧ ὑμεῖς
λυπεῖσθε, τοῦ κόσμου παντὸς χαρὰ καὶ σωτηρία
ἔσται. Εἶτα καὶ παράδειγμα κοινὸν ἐπιφέρει τὸ τῆς
γυναικὸς καὶ τῆς ὄδινος. Ταῦτη δὲ τῆ παραβολῇ καὶ
οἱ προφηταὶ κέχρηται, τῆ δριμύτητι τῶν ὀδίνων
τῆν ὑπερβολὴν τῆς ἀθυμίας παραβολῶντες. Τοιοῦτον
δέ τι λέγει· Ὀδίνες λήφονται ὀδῶς ἀθυμίας, ἀλλ' ἡ
ὄδιν, τοῦ τόκου αἰτία γίνεται· ἕνα δὲ καὶ τὸν περὶ
ἀναστάσεως πιστούμενος λόγον, καὶ δεικνύων, ὅτι τὸ
ἀποθάνειν ὁμοῖον ἐστὶ τῷ ἀπὸ μήτρας εἰς φῶς ἐξελ-
θεῖν. Μὴ γὰρ θαυμάσητε, ὅτι διὰ λύπης τοσαύτης
μέλλετε βαδίσαι ἐπὶ χαρὰν· ἐπεὶ καὶ ἡ μήτηρ διὰ
τῆς ἐν τῇ ὄδινι λύπης, ἐπὶ τὸ γενέσθαι μήτηρ ἐρχε-
ται. Αἰνίττεται δὲ ἐν ταῦθα καὶ μυστικῶν, ὅτι ἔλυ-
σεν αὐτὸς τὰς ὄδιννας τοῦ θανάτου, καὶ νέον ἄνθρωπον
ἀπογεννηθῆναι ἐποίησεν, οὐκ ἔτι φθειρόμενον, οὐκ
ἔτι ἀποθνήσκοντα· ὅς ἐστιν αὐτὸς ὁ Κύριος. Ὅρα
γὰρ, πῶς οὐκ εἶπεν, ὅτι Οὐκ ἔτι μνημονεύει τῆς θλί-
ψεως, ὅτι ἐγεννήθη αὐτῆ παιδίον, ἀλλ', « Ὅτι ἐγεν-
νήθη ἄνθρωπος εἰς τὸν κόσμον. » Τοῦτο γὰρ οὐ μά-
την οὕτως εἶπεν, ἀλλὰ θέλων ἐμφαντικῶς καὶ κε-
κρυμμένως ὑπαινέσασθαι, ὅτι αὐτὸς ἐστὶν ὁ γεννηθεὶς
ἄνθρωπος, οὐ τῷ ὄδιναντι αὐτὸν ἄδην, ἀλλὰ τῷ κό-
σμῳ. Ἡμῖν γὰρ ἐγεννήθη ἐξ ἀναστάσεως ὁ νέος ἄν-
θρωπος καὶ ἀφάρτος, Ἰησοῦς Χριστὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν.
Τὸ τοίνυν παράδειγμα τῆς τικτούσης γυναικὸς μὴ
δεῖ ὅλου ζητεῖ προσαρμόσαι τοῖς περὶ τὸν Χριστὸν

traria quædam dicere : Nam si quidem videbimus
te, quo vadis? si autem vadis, quomodo videbimus
te? Videntur enim hæc ænigmata esse.

Vers. 19-22. « Cognovit autem Jesus quod vellent
interrogare se, et dixit eis : De hoc quæritis inter vos,
quod dixi : Pusillum, et non videtis me : et iterum
pusillum, et videbitis me. Amen, amen dico vobis :
Plorabitis et lamentabimini vos, mundus contra gau-
debit : vos autem mœrore afficiemini, sed mœror ves-
ter vertetur in gaudium. Mulier cum parit, dolore
habet, quia venit hora ejus : cum autem peperit pue-
rum, jam non meminit anxietatis, propterea quod
gaudeat hominem natum esse in mundo. Et vos igitur
nunc quidem mœrorem habetis, sed iterum videbo
vos, et gaudebit cor vestrum, et gaudium vestrum
nemo tollet a vobis. » Postquam vidit discipulos non
intelligere dicta, eo quod gravati erant mœrore, in-
culcat eis manifestius de morte sua, ut assueti
verbis, etiam re ipsa eam fortiter ferrent. Etenim
inquit : « Plorabitis et lamentabimini vos, » propter
mortem ac crucem : « mundus autem gaudebit, »
hoc est, Judæi mundana sapientes gaudebunt, tan-
quam qui interemerint me inimicum ipsorum.
« Sed tristitia vestra in gaudium vertetur : » quem-
admodum Judæis quoque suum gaudium in mœ-
rorem cedit, quando post meam resurrectionem
nomen meum glorificabitur. Potes autem et mundi
gaudium, non Judæorum gaudium intelligere, quo
gavisi sunt, mortuo Domino, sed salutem mundi :
ut sit sensus dictorum : « Vos quidem mœrore af-
ficiemini, » sed hæc mea Passio propter quam vos
estis tristes, mundi totius gaudium et salus erit.
Insuper et exemplum commune addit mulieris et
partuum. Hac autem parabola et prophetæ 723
usi fuerunt dolore partus ingenti excellentiam
mœroris significantes. Tale autem quiddam dicit :
Apprehendent quidem vos dolores mœstitudinis,
sed dolor ille causa efficitur partus. Interea con-
firmat et sermonem de resurrectione, et ostendit
mori simile esse ei qui a vulva in lucem prodit. Ne
enim admiremini quod per tantam tristitiam in-
gressuri sitis in gaudium, qua et mater per mœ-
rorem in partu ad hoc venit, ut sit mater. Insinua-
tur autem hoc loco et mysticum quiddam, quod
ipse solverit dolores mortis, et novum hominem
nasci fecerit, posthac non corrumpendum, neque
mortalem, qui est ipse Dominus. Vide enim quo-
modo non dixerit quod posthac non recordetur
anxietatis quia natus est ei puellus : sed, « Quia natus
est homo in mundum. » Hoc enim non frustra ita
dixit, sed volens cum emphasi et tacite insinuare
quod ipse sit ille natus homo, non parturienti
ipsum inferno, sed mundo : nobis enim ex resur-
rectione natus est novus homo, et incorruptibilis
Jesus Dominus noster. Igitur exemplum mulieris
parientis non per omnia quæras adaptare his quæ
circa Jesum acciderint ; sed tantum ut ostendatur
quod temporalis sit dolor, et magnum lucrum do-

loris et quod resurrectionis partus sit ad vitam et regenerationem, alia autem omnia ad exemplum non alludunt, et merito. Parabola enim si per omnia seruetur, non est parabola, sed illud ipsum quod per parabolam signatur. Et hoc loco intelligimus per dolorem parientis, tristitiam apostolorum : et per gaudium, consolationem resurrectionis ; et iterum per solutionem dolorum parientis, inferni destructionem ; et per nativitatem, resurrectionem Primogeniti ex mortuis. Porro non ultra signatur infernus per matrem. Non enim gavisus est infernus, sed apostoli gavisus sunt gaudio quod nullus abstulit ab eis. Tunc enim gaudebant, quando pro nomine Domini aspergebantur conviciis⁷². Insuper dicendo, « Gaudium vestrum nemo tollit a vobis, » ostendit quod ultra non moriatur, sed perpetuo vivens, illis incorruptibilis gaudij sit auctor futurus. ὁμῶν οὐδεὶς ἀφρεί, » δεικνυσιν, ὅτι οὐκ ἔτι θανείται, ἔσται.

Vers. 23, 24. « Et in illo die me non rogabitis quidquam. Amen, amen dico vobis : Quæcumque petieritis Patrem sub nomine meo, dabit vobis. Hactenus non petistis quidquam sub nomine meo. Petite et accipietis, ut gaudium vestrum sit perfectum. » Quando resurgam, tunc veniet super vos Paracletus, et inducet vos in omnem veritatem : « Meque non rogabitis » quidquam tale, quale prius, « Quo vadis ? » et, « Ostende nobis Patrem. » Omnia enim scietis in Spiritu. Vel « rogabitis, » hoc est, obsecrabitis, orabit. Cum igitur a mortuis resurrexero, mittam vobis Paracletum : tunc « non me rogabitis, » hoc est, petetis, ita ut sim vester mediator, sed **724** sufficit vobis nomen meum ut a Patre accipiat petitiones. Ostendit igitur hoc loco nominis sui virtutem ; siquidem cum neque videtur, neque obsecratur, sed cum nominatur solum, talia facit. « Hucusque, inquit, non petiistis quidquam sub nomine meo. » Ex hoc autem tempore « petite, et » omnino « recipietis : » et ita expedit vobis ut ego moriar : siquidem apud Patrem majorem quam nunc fiduciam inventuri estis. Non enim quod separor a vobis, existimate vos a me relictos, sed nomen meum majorem vobis fiduciam dabit, et gaudium vestrum tunc erit plenissimum, cum accipietis omnes petitiones. Considera autem quod ille sumit, qui sub nomine Christi petit. Nullus igitur ex his qui mundana petunt ac animabus damnosa, in nomine Christi petit ; ideo neque accipit. Nomen enim Christi divinum est ac salutare. Quando autem quis petit quæ ad perditionem animæ pertinent, quomodo dicemus illum in salutari nomine petere ?

Vers. 25- 28. « Hæc per paræmias locutus sum vobis : veniet tempus cum jam non per proverbialoquar vobis, sed palam de Patre annuntiabo vobis ; in illo die in nomine meo petetis ; et non dico vobis quod ego rogaturus sim Patrem pro vobis :

Α συμβεβηκόσιν, ἀλλ' ἡ μόνον εἰς τὸ δεῖξαι, ὅτι πρόσκαιροί ἢ λύπη, καὶ ὅτι μέγχα τῶν ὠδίνων τὸ κέρδος, καὶ ὅτι πρὸς ζωὴν καὶ παλιγγενεσίαν ὁ τῆς ἀναστάσεως τοκετός. Τὰ δ' ἄλλα πάντα τοῦ παραδείγματος ἀπέδουσι· καὶ εἰκότως. Παραβολὴ γὰρ ἔστιν· ἡ δὲ παραβολή, ἐὰν διὰ πάντων σώζεται, οὐκ ἔστι παραβολή, ἀλλ' αὐτὸ ἐκεῖνο, δι' ὃ ἡ παραβολή. Καὶ ἐνταῦθα οὖν τὰς ὠδύνας λαμβάνομεν εἰς τὴν λύπην τῶν ἀποστόλων, καὶ τὴν χαρὰν εἰς τὴν μετὰ τὴν ἀνάστασιν παραμυθίαν· καὶ πάλιν τὴν τῶν ὠδίνων λύσιν, εἰς τὴν τοῦ ἔθους κατάλυσιν, καὶ τὴν γέννησιν εἰς τὴν ἀνάστασιν τοῦ Πρωτοτόκου ἐκ νεκρῶν· οὐκ ἔτι μένοι τὸν ἔθον εἰς τὴν μητέρα. Οὐ γὰρ ἐχάρη ὁ ἔθους, ἀλλ' οἱ ἰπόστολοι ἐχάρησαν, καὶ χαρὰν, ἣν οὐδεὶς ἤρεν ἀπ' αὐτῶν. Ὅτε γὰρ ὑβρίζοντο, τότε ἐχαιρον, ὅτε ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ ἠτιμάζοντο. Ἄμα δὲ καὶ διὰ τοῦ εἰπεῖν, ὅτι « τὴν χαρὰν ἀλλ' ἀεὶ ζῶν, ἀκαταλύτου χαρᾶς αὐτοῖς πρόξενος

« Ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ ἐμὲ οὐκ ἐρωτήσετε οὐδέν. Ἄμην, ἀμην λέγω ὑμῖν, ὅτι ὅσα ἂν αἰτήσητε τὸν Πατέρα ἐν τῷ ὀνόματί μου, δώσει ὑμῖν. Ἔως ἄρτι οὐκ ἠτήσασθε οὐδὲν ἐν τῷ ὀνόματί μου. Αἰτεῖτε, καὶ λήψεσθε, ἵνα ἡ χαρὰ ὁμῶν ἢ πεπληρωμένη. » Ὅτε, φησὶν, ἀναστήσομαι, τότε ἐπιφουθήσαντος ὑμῖν πάντως τοῦ Παρακλήτου, καὶ ὀδηγήσαντος εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν, « ἐμὲ οὐκ ἐρωτήσετε οὐδέν, » τοιοῦτον οἶον καὶ πρῶην· « Ποῦ ὑπάγεις ; » καὶ, « Δεῖξον ἡμῖν τὸν Πατέρα. » Πάντα γὰρ γνώσεσθε ἐν Πνεύματι, ἥτοι « ἐρωτήσετε, » ἀντὶ τοῦ, παρακαλεῖσθε, ἀζιώσετε. Ὅτε τοίνυν ἐκ νεκρῶν ἀναστὰς, πέμψω ὑμῖν τὸν Παράκλητον, τότε « οὐκ ἔτι ἐμὲ ἐρωτήσετε, » τουτέστιν, αἰτήσεσθε, ὥστε μεσίτην ἐμὲ γενέσθαι, ἀλλὰ ἀρκίσει ὑμῖν τὸ ὄνομά μου εἰς τὸ παρὰ τοῦ Πατρὸς λαβεῖν τὰ αἰτήματα. Δεικνυσιν οὖν ἐνταῦθα τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ τὴν δύναμιν, εἰ γε μὴδὲ παρακαλούμενος, ἀλλ' ὀνομαζόμενος μόνον, τοιαῦτα ποιεῖ. « Ἔως ἄρτι, φησὶν, οὐκ ἠτήσασθε οὐδὲν ἐν τῷ ὀνόματί μου. » ἀπὸ σοῦ νῦν δὲ « αἰτεῖτε, καὶ » πάντως « λήψεσθε. » Ὅστε συμφέρει τὸ ἀποθανεῖν με, εἰ γε μέλλετε ἀπὸ τοῦ νῦν παρρησίας μεζονος τυγχάνειν παρὰ τῷ Πατρὶ μου. Μὴ γὰρ ἐπειδὴ χωρίζομαι ὑμῶν, νομίζετε ἐγκαταλειφθῆναι παρ' ἐμοῦ, ἀλλὰ τὸ ὄνομά μου μεζίω ὑμῖν παρρησίαν δώσει, καὶ ἡ χαρὰ ὁμῶν τότε ἔσται πληρεστάτη, λαμβανόντων πάντα τὰ αἰτήματα. Σκόπει δὲ, ὅτι ἐκεῖνος λαμβάνει, ὃ ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ αἰτῶν. Οὐδεὶς οὖν τῶν κοσμικῶν αἰτούντων καὶ ψυχοβλαβῆ, ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ αἰτεῖ, διὸ οὐδὲ λαμβάνει. Τὸ γὰρ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ, θεῖον καὶ σωτήριον· ὅταν δὲ τις τὰ πρὸς ἀπώλειαν ψυχῆς φέροντα αἰτεῖ, πῶς ἐροῦμεν τοῦτον ἐν τῷ σωτηρίῳ ὀνόματι αἰτεῖν ;

« Ταῦτα ἐν παροιμίαις λελάληκα ὑμῖν· ἀλλ' ἐρχεται ὥρα, ὅτε οὐκ ἔτι ἐν παροιμίαις λαλήσω ὑμῖν, ἀλλὰ παρρησίᾳ περὶ τοῦ Πατρὸς ἀναγγελώ ὑμῖν. Ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ ἐν τῷ ὀνόματί μου αἰτήσεσθε· καὶ οὐ λέγω ὑμῖν, ὅτι ἐγὼ ἐρωτήσω τὸν Πατέρα περὶ

⁷² Act. v, 41.

ὁμῶν· αὐτὸς γὰρ ὁ Πατὴρ φιλεῖ ὑμᾶς, ὅτι ὑμεῖς ἐμὲ πεφιλήκατε, καὶ πεπιστεύκατε, ὅτι ἐγὼ παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐξῆλθον. Ἐξῆλθον παρὰ τοῦ Πατρὸς, καὶ ἐλήλυθα εἰς τὸν κόσμον· πάλιν ἀφίημι τὸν κόσμον, καὶ πορεύομαι πρὸς τὴν Πατέρα. » Παροιμία ἐστὶ λόγος, πλαγιῶς, καὶ ἐπικεκρυμμένως, καὶ τὸ ἅλον παραβολικῶς ὑποκειμένον τι δεικνύων. Ἐπει τοίνυν ὁ Κύριος πολλὰ αὐτοῖς ἐπικεκρυμμένως εἶπε, καὶ παραβολικῶν δὲ ἦν τὸ περὶ τῆς γυναικὸς καὶ τοῦ τοκετοῦ, φησὶ· « Ταῦτα ἐν παροιμίαις λελάληκα ὑμῖν, ἀλλ' ἔρχεται ὥρα, ὅτε οὐκ ἔτι ἐν παροιμίαις, ἀλλὰ παρῶσιζα περὶ τοῦ Πατρὸς ἀναγγελῶ ὑμῖν. » Μετὰ γὰρ τὴν ἀνάστασιν παραστήσας ἑαυτὸν ζῶντα, δι' ἡμερῶν τεσσαράκοντα ἐλάλει αὐτοῖς τὰ περὶ τοῦ Πατρὸς τὰ μυστικώτερα καὶ ἀκριβέστερα. Πρῶτον γὰρ οὕτως ἐνόμιζον αὐτοῦ Πατέρα εἶναι τὸν Θεόν, ὡς καὶ ἡμῶν ἐστὶ, χάριτι. Πάλιν δὲ θάρρος αὐτοῖς διδοῦς, ὅτι λήφονται ἐν τοῖς πειρασμοῖς βοήθειαν ἄνωθεν, « Ἐν τῷ ὀνόματι μου, φησὶν, αἰτήσασθε [f. αἰτήσαθε], » καὶ τοσοῦτον ὑμῖν διαβεβαιούμαι φίλον εἶναι τὸν Πατέρα, ὥστε οὐδὲ τῆς μεστειίας· λοιπὸν ἔμοι χρῆζετε. « Αὐτὸς γὰρ » ἐκεῖνος· « φιλεῖ ὑμᾶς. » Εἶτα ἵνα μὴ ἀποπηδήσωσι τοῦ Χριστοῦ, ὡς οὐκ ἔτι αὐτοῦ χρῆζοντες, ἀλλὰ τῷ Πατρὶ ἀμέσως ἀγαπήμενοι, φησὶ· « Διὰ τοῦτο φιλεῖ ὑμᾶς ὁ Πατὴρ, διότι ὑμεῖς ἐμὲ πεφιλήκατε. » Ὅτε οὖν ἐκπέσοιτε τῆς ἐμῆς φιλίας, αὐτίκα καὶ τοῦ Πατρὸς ἐκπεσεῖσθε. Ἐπει δὲ διαφερόντως αὐτοὺς παραμυθεῖτο, τὸ ἀκούειν ὅτι παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐξῆλθε, καὶ πάλιν πρὸς Θεὸν ὑπάγει, διὰ τοῦτο συνεχῶς αὐτὸ στρέφει. Ὅθεν καὶ αὐτοὶ ἐκ τοῦ ταῦτα ἀκούειν ὠφελθόντες, καὶ ἀνα-
πνεύσαντες, τί φασιν;

« Λέγουσιν αὐτῷ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ· Ἴδε νῦν, παρ-
ῶσιζα λαλεῖς, καὶ παροιμίαν οὐδεμίαν λέγεις· νῦν οἶδαμεν, ὅτι οἶδας πάντα, καὶ οὐ χρειαίαν ἔχεις ἵνα τίς σε ἔρωτῃ. Ἐν τούτῳ πιστεύομεν, ὅτι ἀπὸ Θεοῦ ἐξῆλ-
θες. Ἄπεκριθῆ αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· Ἄρτι πιστεύετε. Ἰδοὺ ἔρχεται ὥρα, καὶ νῦν ἐλήλυθεν, ἵνα σκορπισθῆτε ἕκαστος εἰς τὰ ἴδια, καὶ ἐμὲ μόνον ἀφήτε· καὶ οὐκ εἶμι μόνος, ὅτι ὁ Πατὴρ μετ' ἐμοῦ ἐστίν. » Ἀκούσαντες οἱ μαθηταὶ, ὅτι φίλος ἐστὶ αὐτοῖς ὁ Θεός· καὶ Πατὴρ, καὶ ὅτι οὐ δέονται τῆς αὐτοῦ μεστειίας, ὡς τῷ Πατρὶ ὠκειωμένοι, καὶ ὅτι ἐξῆλθε παρὰ τοῦ Θεοῦ, φασίν, ὅτι « Νῦν οἶδαμεν, ὅτι οἶδας πάντα, » τού-
ἐστι, Γινώσκεις τὰ σκανδαλίζοντα τὴν ἑκάστου καρ-
διαν, « καὶ οὐ χρειαίαν ἔχεις, » ἵνα πρὸς τινῶν μαν-
θάνῃς αὐτά. Καὶ « ἐν τούτῳ πιστεύομεν, ὅτι ἀπὸ Θεοῦ
ἐξῆλθες. » Θεοῦ γὰρ, τὸ εἰδέναι τὰ κρυπτὰ τῆς καρ-
δίας. Σκόπει δὲ, πῶς ἀτελεῖς ἦσαν λέγοντες τὸ, « Νῦν οἶδαμεν. » Οἱ γὰρ τοσοῦτων ἀκούσαντες διδασκαλιῶν, « Νῦν οἶδαμεν, » φασίν. Ὁ δὲ Χριστὸς δεικνύων αὐτοῖς, ὅτι ἀτελεῖς εἰσιν ἔτι, καὶ οὕτω οὐδὲν μέγα περὶ αὐτοῦ ἐνενόησαν, ἀλλὰ κάτω καὶ περὶ τὴν γῆν ἔτι στρέφονται, φησὶν· « Ἄρτι πιστεύετε. » Ὅσπερ γὰρ ἐπιμέμψεται αὐτοῖς καὶ προσονειδίζει τὴν βρι-
δότητα τῆς πίστεως. Ἴνα [δὲ] μὴ δόξωσι χαρίζεσθαι αὐτῷ, τοιαῦτα περὶ αὐτοῦ ἐννοοῦντες, φησὶν· « Ἐλή-
λυθεν ἡ ὥρα, ἵνα σκορπισθῆτε ἕκαστος. » Ὑμεῖς γάρ,

A ipse enim Pater amat vos, quia vos me amastis, et credidistis quod a Deo exiverim. Exivi a Patre, et veni in mundum : iterum relinquo mundum, et vado ad Patrem. » Parœmia est sermo oblique et occulte ac per parabolas totum argumentum ostendens. Quia igitur Dominus multa eis occulte dixerat, et parabolam narrarat de muliere ac partu, dicit : « Hæc per parœmias nunc locutus sum vobis, sed venit hora, quando non ultra in parabolis loquar, sed libere de Patre annuntiabo vobis. » Post resurrectionem enim, cum se exhibuisset vivum per quadraginta dies, loquebatur eis de Patre magis mystica et manifestiora⁷⁴. Prius enim sic putabant ejus esse Patrem Deum, sicut et noster est, gratia. Iterum autem dat eis fiduciam, quod habituri sint in tentationibus supernum adjutorium. « Sub nomine meo, inquit, petetis : » et in tantum vobis conservabo amicum Patrem, ut posthac neque me opus habeatis intercessore : « nam ipsemet Pater vos amat. » Insuper ut non resiliant a Christo, quasi ipso non habeant opus, sed a Patre absque mediatore diligantur, dicit : « Propterea amat vos Pater, eo quod me dilexistis. » Quando igitur excideritis a mea amicitia, tunc et a Patris amicitia exciditis. Et quia multum eos consolatus fuit, quia audiebant eum a Patre exivisse, et iterum ad Patrem ire, propterea continuo hoc versat : unde et illi audiendo hæc, utilitate percepta respirantes aliquantulum, quid aiunt ?

αὐτοὶ ἐκ τοῦ ταῦτα ἀκούειν ὠφελθόντες, καὶ ἀνα-

C VERS. 29-32. « Dicunt ei discipuli ejus : Ecce nunc aperte loqueris, nec proverbium ullum dicis.

725 nunc scimus quod scis omnia, nec opus est tibi ut quis te interroget. Per hoc credimus quod a Deo existi. Respondit eis Jesus : Nunc creditis ! Ecce instat tempus, et jam venit, ut dispergamini unusquisque in sua, meque solum relinquatis : et tamen non sum solus, quia Pater mecum est. » Cum audissent discipuli amicum illis futurum Deum et Patrem, neque indigere se illius intercessione, uti maxime familiares Patri, exiisseque illum a Deo, dicunt : « Nunc scimus quod scis omnia, » hoc est, eognoscis quæ uniuscujusque cor offendunt, et « non opus habes » ut ab aliquo discas ea, « et in hoc credimus quod a Deo exieris⁷⁵ : » Dei enim est scire occulta cordis⁷⁶. Vide autem quomodo imperfecti fuerint dicentes, « Nunc scimus : » qui enim tantas audierant doctrinas, dicunt, « Nunc scimus. » Christus autem ostendens eis quod imperfecti sint, et quod nondum quidquam magni de se intellexerint, sed deorsum et in terrenis versentur, inquit : « Nunc creditis ! » Quodammodo impropere eis tarditatem fidei illorum. Ut autem ne videantur gratificari ipsi talia de ipso sentientes, inquit : « Venit hora ut dispergamini unusquisque. » Vos enim, inquit, videmini de me magnum quid-

⁷⁴ Act. 1, 3. ⁷⁵ Joan. xvi, 30. ⁷⁶ Psal. xliii, 22.

dam sentire : ego autem dico vobis, quod usque adeo imperfecti estis, ut me inimicis derelicturitis, et invasura est vos formido, et ita neque junctim secedetis, sed separatim dispergemini, et unusquisque sibiipsi de salute et profugio prospiciet. Verum ego propterea non habebō pejus : « Non enim solus sum, » sed habeo et Patrem mecum : atque ita neque per impotentiam patior, sed voluntarium me permitto crucifixoribus. Cum igitur audieris clamantem, « Ut quid me dereliquisti ? » ne sic simpliciter intellige, quod derelictus sit Salvator a Patre : alioqui quomodo hoc loco testaretur, « Pater mecum est ? » sed intellige ut ab humana natura dictum, derelicta propter peccatum et abjecta, in Christo antem conciliata, et assumpta per Patrem.

VERS. 32. « Hæc autem locutus sum vobis, ut in me pacem habeatis ; In mundo afflictionem habebitis, sed confidite, ego vici mundum. » — « Hæc, inquit, locutus sum vobis, » ut ne^e ejiciatis me ex mente vestra, neque commoveamini et turbemini a stabili erga me charitate, sed « pacem habeatis in me, hoc est, Maneatis infracti, recipientes ut certa quæcunque dixi vobis. Audiat autem et Arius, quia hæc omnia quæ humilia et indigna videntur gloria Filii, propter auditores dicta sunt, non ut nos utamur his pro dogmatibus. Dicta enim sunt apostolis in consolationem, et demonstrant amorem quem erga illos gerebat. « In mundo afflictionem habebitis. » Non enim per prædicta tantum vos tentari permittam, inquit, sed quandiu fueritis in mundo, afflictionem habebitis : » non nunc tantum, quando trador, sed et postea ; sed resistiteurbationi, et **726** « confidite, quia ego vici mundum ; » ego autem cum vicerim, non oportebit vos discipulos animum despondere, sed contemnere eum ut victum. Quomodo autem vicit mundum ? Quia devicit principem afflictionem mundi ; sed hoc et ex posterioribus manifestum. Omnia enim ei subjecta sunt et cessarunt. Sicut igitur Adam victo, omnis natura condemnata est ; ita ubi Christus vicit, in omnem naturam victoria transit, et virtus nostra in Christo Jesu gratiam assecuta est calcandi super serpentes et scorpiones, et super omnem potestatem inimici. Per hominem enim intravit mors, et per hominem vita⁷⁶, et imperium contra diabolum. Nam si nudus Deus vicisset, nihil spectasset ad nos.

CAPUT XVII.

Oratio Jesu pro datis sibi a Patre discipulis.

VERS. 1-3. « Hæc locutus est Jesus, et sublimis oculis in cœlum, dixit : Pater, venit hora, glorifica Filium tuum, ut et Filius tuus glorificet te : sicut dedisti ei potestatem omnis carnis, ut omne quod dedisti ei, det eis vitam æternam. Hæc est

Α φησι, δοκαίτε μέγα τι περι ἑμοῦ φαντασθῆναι· ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, ὅτι τοσοῦτόν ἐστε ἀτελεῖς, ὥστε ἐγκαταλείπειν με μέλλετε τοῖς ἐχθροῖς· καὶ τοσαύτη δειλία ὑμῶν κατακρατῆσει, ὥστε οὐδὲ μετ' ἀλλήλων θυγήσεσθε ἀναχωρῆσαι, ἀλλὰ καὶ ἀπ' ἀλλήλων διασκορπισθήσεσθε, καὶ ἕκαστος καταφυγὴν καὶ σωτηρίαν ἑαυτῷ πορίσεται. Ἄλλ' οὐδὲν ἐκ τούτου δεῖνός μου· Ὁ γὰρ μόνος εἰμι, » ἀλλ' ἔγω καὶ τὸν Πατέρα μετ' ἑμοῦ. Ὡστε οὐ δεῖ ἀδυναμῖν πάσχω, ἀλλ' ἐκὼν παραχωρῶ τοῖς σταυρωταῖς. Ὅταν οὖν ἀκούσῃς τὸ, « Ἰνα τί με ἐγκατέλιπες ; » μὴ οὕτως ἀπλῶς νόει, ὅτι ἐγκατελείφθη ὁ Σωτὴρ ὑπὸ τοῦ Πατρὸς (πῶς γὰρ ἐνταῦθα μαρτυρεῖ, ὅτι ὁ Πατὴρ μετ' ἑμοῦ ἐστι ;), ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως βηθῆναι νόει τούτο, τῆς ἐγκαταλειφθείσης διὰ τὰς ἁμαρτίας, καὶ ἀποβήσεως, ἐν Χριστῷ δὲ καταλλαγείσης, καὶ προσληφθείσης τῷ Πατρί.

« Ταῦτα ἐλάλησα ὑμῖν, ἵνα ἐν ἐμοὶ εἰρήνην ἔχητε. Ἐν τῷ κόσμῳ θλίβιν ἔξετε, ἀλλὰ θαρσεῖτε, ἐγὼ νενίκηκα τὸν κόσμον. » — Ταῦτα, φησὶν, ἐλάλησα ὑμῖν, » ἵνα μὴ ἐκβάλῃτέ με ἐκ τῆς διανοίας ὑμῶν, ἢ μὴ διαταλευθῆτε, καὶ παραχθῆτε ἀπὸ τῆς ἐν τῇ ἐμῇ ἀγάπῃ σταθερότητος, ἀλλ' εἰρηνεύητε ἐν ἐμοὶ· τούτέστι, Μένητε ἀκλόνητοι, παραδεχόμενοι ὡς πιστὰ, ὅσα εἶπον ὑμῖν. Ἀκουέτω δὲ καὶ Ἄρειος, ὅτι ταῦτα πάντα τὰ ταπεινὰ, καὶ ἀνάξια δοκοῦντα τῆς τοῦ Υἱοῦ δόξης, διὰ τοὺς ἀκροατὰς εἰρηται, οὐχ ἵνα ἡμεῖς πρὸς τὰ δόγματα τούτοις χρώμεθα. Ἐλέχθησαν γὰρ τοῖς ἀποστόλοις πρὸς παρηγορίαν, ὡς ἐνδεικτικὰ τῆς αὐτοῦ πρὸς αὐτοὺς ἀγάπης. « Ἐν τῷ κόσμῳ θλίβιν ἔξετε. » Οὐ μέχρι τῶν ῥηθέντων, φησὶ, δεῖνός μου στῆσω ὑμῖν τοὺς πειρασμούς, ἀλλ' ἕως ἂν ἴτε ἐν τῷ κόσμῳ, « θλίβιν ἔξετε, » οὐ νῦν, ὅτε παραδίδομαι, ἀλλὰ καὶ μετὰ ταῦτα· ἀλλ' ἀντίστητε τῷ λογισμῷ· « θαρσεῖτε γὰρ, ὅτι ἐγὼ νενίκηκα τὸν κόσμον. » ἐμοῦ δὲ νικήσαντος, οὐ δεῖ τοὺς μαθητὰς ὁμᾶς ἀλύειν, ἀλλὰ καταφρονεῖν αὐτοῦ ὡς νενικημένου. Πῶς δὲ νενίκηκε τὸν κόσμον ; Τὸν ἄρχοντα τῶν τοῦ κόσμου παθῶν καταπαλάσας. Ἄλλὰ μὴν καὶ ἀπὸ τῶν μετὰ ταῦτα δῆλον. Πάντα γὰρ αὐτῷ ὑπετάγησαν, καὶ παρεχώρησαν. Ὅσπερ οὖν τοῦ Ἀδάμ ἠττηθέντος, πᾶσα ἡ φύσις κατεκρίθη· οὕτω τοῦ Χριστοῦ νικήσαντος, εἰς πᾶσαν τὴν φύσιν ἡ νίκη διαβέδηκεν, καὶ δύναμις ἡμῶν ἔχαρτίσθη ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, πατεῖν ἐπάνω ὄψεων καὶ σκορπίων, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ. Δι' ἀνθρώπου γὰρ εἰσῆλθεν ὁ θάνατος, καὶ δι' ἀνθρώπου ἡ ζωὴ, καὶ τὸ κατὰ τοῦ διαβόλου κράτος. Εἰ γὰρ ψιλὸς Θεὸς ἐνίκησεν, οὐδὲν ἂν ἦν πρὸς ἡμᾶς.

ΚΕΦΑΛ. ΙΖ'.

Περὶ τῆς προσευχῆς τοῦ Ἰησοῦ πρὸς τὸν Πατέρα ὑπὲρ τῶν δεδομένων ἑαυτῷ μαθητῶν.

« Ταῦτα ἐλάλησεν ὁ Ἰησοῦς, καὶ ἐπήρε τοὺς ὀφθαλμούς αὐτοῦ εἰς τὸν οὐρανὸν, καὶ εἶπε· Πάτερ, ἐλθὺθεν ἡ ὥρα· δόξασόν σου τὸν Υἱόν, ἵνα καὶ ὁ Υἱός σου ἐξοῤῃσῇ σε, καθὼς ἔδωκας αὐτῷ ἐξουσίαν πάσης σαρκός· ἵνα πᾶν ὃ ἐβίβλας αὐτῷ, δώσῃ αὐτοῖς ζῆν

⁷⁷ Matth. xivii, 46. ⁷⁸ I Cor. xv, 21.

αἰώνιον. Αὕτη δὲ ἐστὶν ἡ αἰώνιος ζωὴ, ἵνα γινώσκωσιν ὅτι ὁ Θεὸς ὁ μόνος ἀληθινὸς Θεὸς, καὶ ὁ ἀπέστειλας τὸν υἱὸν τὸν υἱόν Χριστόν. » Εἰπὼν τοῖς μαθηταῖς, ὅτι « Θλίψιν ἔχετε, » καὶ παραίνεσας αὐτοῖς θαρσεῖν, ἀνίστησι πάλιν διὰ τῆς εὐχῆς, παιδεύων ἡμᾶς ἐν τοῖς πειρασμοῖς, πάντα ἀριεργεῖν, ἐπὶ τὸν Θεὸν καταφεύγειν. Ἄλλως τε· Οὐδὲ εὐχὴ τὸ πρᾶγμα ἐστίν, ἀλλὰ διάλεξις πρὸς τὸν Πατέρα. Εἰ δὲ ἀλλοχού εὐχεται, καὶ ἐπὶ γόνατα κάμπτεται, μὴ θαυμάσῃς. Ἦλθε γὰρ ὁ Χριστὸς μὴ μόνον ἑαυτὸν φανερώσων, ἀλλὰ καὶ ἀρετὴν πᾶσαν παιδεύσων· τὸν δὲ παιδεύοντα, οὐ διὰ ῥημάτων μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ πραγμάτων παιδεύειν χρῆ. Δείξει ὅτι θέλων, ὅτι οὐκ ἄκων, ἀλλ' ἐκὼν ἐπὶ τὸ πάθος ἔρχεται, φησί· « Πάτερ, ἐλήλυθεν ἡ ὥρα. » Ἰδοὺ γὰρ ὡς ἀσπαστὴν τοῦτο ποιεῖ, καὶ δόξαν τὸ πρᾶγμα καλεῖ, οὐκ οἰκείαν μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῦ Πατρὸς· ὃ καὶ γέγονεν. Οὐ γὰρ ὁ Υἱὸς μόνος, ἀλλὰ καὶ ὁ Πατὴρ ἐδοξάσθη. Πρὸ μὲν γὰρ τοῦ σταυροῦ οὐδὲ Ἰουδαῖοι αὐτὸν ᾔδεισαν (« Ἰσραὴλ γὰρ με οὐκ ἔγνω, » φησί)· μετὰ δὲ τὸν σταυρὸν ἡ οἰκουμένη πᾶσα αὐτῷ προσέδραμε. Δείκνυσιν δὲ τίς ἐστὶν ἡ δόξα αὐτοῦ τε καὶ τοῦ Πατρὸς. Τὸ πιστεῦσαι, φησί, πᾶσαν σάρκα, καὶ εὐεργετηθῆναι, τοῦτο ἐστὶ δόξα Θεοῦ. Οὐ γὰρ εἰς Ἰουδαίους μόνους ἡ χάρις συσταλήσεται, ἀλλ' εἰς τὴν οἰκουμένην ἐκταθήσεται. Εἶπε δὲ τοῦτο, ὅτι ἐμελλε πέμπειν αὐτοὺς εἰς τὰ ἔθνη. Ἰν' οὖν μὴ νομισῶσι καινοτομίαν εἶναι τοῦτο, καὶ ἀβούλητον τῷ Πατρὶ, δείκνυσιν, ὅτι ὑπὸ τοῦ Πατρὸς δέδοται αὐτῷ κατὰ πάσης σαρκὸς ἐξουσία. Πρὸ τούτου δὲ ἔλεγεν αὐτοῖς· « Εἰς ὅδον ἔθνων μὴ ἀπέλθητε. » Τί δὲ ἐστὶ τὸ, « Πάσης σαρκὸς; » οὐ γὰρ δὴ πάντες ἐπίστευσαν. Καὶ μὴν ὁ Χριστὸς, τὸ ἑαυτοῦ μέρος, ἐσπουδάζε πάντα εἰς πίστιν ὑπαγαγέσθαι· εἰ δὲ μὴ προσέσχον ἔκείνοι, οὐ τοῦ διδάσκοντος τὸ ἐγκλημα, ἀλλὰ τῶν μὴ δεχομένων. Ὅταν δὲ ἀκούσῃς τὸ, « Δέδωκας, » καὶ, « Ἐλαβον, » καὶ τὰ τοιαῦτα, συγκαταβατικῶς εἰρηθεῖν νοεῖ, ὡς μυριάκις εἰπομεν. Φυλάττων γὰρ ἀεὶ τὸ ἀπόδος τι περὶ αὐτοῦ λέγειν μέγα, συγκαταβαίνει τῇ ἀσθενείᾳ τῶν ἀκρατῶν· καὶ ἐπειδὴ ἐσκανδαλίζοντο, μεγάλη περὶ αὐτοῦ ἀκούοντες, τὰ τέως αὐτοῖς χωρητὰ φθέγγεται· ὡσπερ καὶ ἡμεῖς, τοῖς παιδίοις διαλαγόμενοι, καὶ τὸν ἄρτον οὕτως ὀνομάζομεν ὡς ἐκεῖνα, καὶ τὸ ὕδωρ, καὶ ἀπλῶς τ' ἀἶμα πάντα. Ἐπεὶ ὅταν ὁ εὐαγγελιστὴς περὶ τοῦ Κυρίου λέγῃ, ἀκουσον τί φησι· « Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, » καὶ, « Ὅσοι ἔλαβον αὐτὸν, ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι. » Ὁ ἑτέροις διδοὺς, πῶς αὐτὸς ταύτην οὐκ εἶχεν, ἀλλ' ἐλάμβανε παρὰ τοῦ Πατρὸς; Ἐπειτα καὶ ἐνταῦθα ἐν τοῖς δοκοῦσι τούτοις ταπεινοῖς ῥήμασι, παραπέλεκται τι καὶ ὑψηλόν. « Ἴνα γὰρ, φησί, πᾶν ὃ δέδωκας αὐτῷ, » τοῦτο τῆς συγκαταβάσεως· « δώσῃ αὐτοῖς ζωὴν αἰώνιον, » τοῦτο τῆς ἐξουσίας τοῦ Μονογενοῦς· καὶ τῆς θεότητος. Θεοῦ γὰρ, τὸ δίδόναι ζωὴν, καὶ ταύτην αἰώνιον. Ὁ μόνον δὲ ἀληθινὸν Θεὸν· εἶπε τὴν Πατέρα, πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῶν ψευδωνύμων παρ' Ἑλλήσι θεῶν, οὐ γὰρ δὴ χωρίζων ἑαυτὸν τοῦ Πατρὸς, ἄπαγε! Καὶ αὐτὸς γὰρ ὁ Υἱὸς

A autem vita aeterna, ut cognoscant te solum Deum verum, et quem misisti Jesum Christum. » Cum dixisset discipulis, « Afflictionem habebitis, » et ad fiduciam exhortatus esset : iterum eos erigit per preces, erudiens nos in tentationibus, relictis omnibus, ad Deum confugere debere. Et aliter : Non hic oratio est, sed colloquium cum Patre. Quod autem alio loco orat, et genua flectit, ne mireris. Venit enim Christus non solum seipsum manifestaturus, sed omnem virtutem docturus; docentem autem, non tantum verbis, sed et operibus docere oportet. Ostendere autem volens quod non invitus, sed sua sponte ad Passionem accedat, dicit : « Pater, venit hora. » Ecce enim ut optabile hoc desiderat, et gloriam vocat, non suam tantum, sed et Patris : quod et factum est. Non enim Filius solus, sed et Pater glorificatus est. Nam ante crucem quidem neque Judæi ipsum sciverunt : « Israel enim me non cognovit », inquit : post crucem autem totus orbis ad eum confluit. Ostendit autem quæ sit gloria ejus et Patris : Credere, inquit, omnem carnem, et beneficia experiri, gloria Dei est. Non enim ad Judæos solos gratia contrahitur, sed in totum orbem extenditur. Dixit autem hoc, quoniam missurus erat illos in gentes. Ut igitur ne putent novitatem esse, et præter voluntatem Patris, indicat a Patre sibi datam potestatem omnis carnis. Nam ante dicebat eis : « In viam gentium ne abieritis ». Quid **727** autem est, « Omnis carnis ? » nam non omnes crediderunt. Et sane Christus, quantum ad se attinebat, omnes ad fidem adducere curabat : quod autem illi non attenderunt, non docentis, sed non suscipientium crimen est. Quando autem audieris, « Dedisti, » et « Accepi, » et similia, intellige ea dicta esse ad auditorum captum, sicut sæpe diximus. Semper enim cavet ne de seipso magna dicat, et se attemperat infirmitati auditorum. Et quia offendebantur magna de eo audientes, loquitur de his quorum capaces sunt : sicut et nos sæpe cum pueris loquimur, et panem ita nominamus ut illi, et aquam, et in summa omnia. Nam quando evangelista de Domino dicit, audi quæ dicat : « Omnia per ipsum facta sunt » : et, « Quotquot receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri ». Qui aliis dat, quomodo ipse potestatem non habet, sed accipit a Patre ? Insuper et hic in his verbis quæ videntur humilia, asseritur sublimis quiddam. Nam, ut dicit, « Omne quod dedisti ei, » hoc per condescensionem est dictum : « Det eis vitam aeternam, » hoc potestatem indicat Unigeniti et deitatis. Dei enim est dare vitam, eamque aeternam. « Solum autem verum Deum » dixit Patrem, opponendo eum mendacibus, qui apud gentiles erant, diis. Non enim seipsum a Patre separat. Absit ! Nam cum sit verus Filius, non erit mendax Deus, sed verus : sicut hic evangelista de Domino in Epistola sua catholica inquit, « Jesus Christus, hic est verus Deus, et vita aeterna ». Si autem ur-

⁷² Isa. i, 3. ⁷³ Matth. x, 5. ⁷⁴ Joan. i, 3. ⁷⁵ Ibid. 12. ⁷⁶ I Joan. v, 20.

geant hæretici falsum esse Deum ipsum Filium, A quia Pater solus dictus sit verus Deus, discant quod hic de Filio evangelista dicat : « Erat lux vera ⁸¹. » Igitur secundum eos Pater est lux falsa ; sed absit : et ita quando verum Deum dicit Patrem, falsis diis gentilium opponitur : sicut et hoc, « Gloriam quæ a solo Deo est non queritis. » Hæc enim in sensu hæreticorum intelligere, nempe quod, cum Deus solus dictus sit Pater, minime Deus sit Filius, illud omnino fuerit absurdum.

τὸν Πατέρα, πρὸς τοὺς ψευθεὶς θεοὺς παρ' Ἑλλήσι· « Τὴν δόξαν τὴν παρὰ τοῦ μόνου Θεοῦ οὐ ζητεῖτε. » ὁ Πατήρ, ὁ Υἱὸς δὲ οὐδὲ ὄλω· ἐστὶ Θεὸς, ὅντως ἀνόητα

VERB. 4-6. « Ego te glorificavi super terram. B opus consummavi quod fecisti mihi ut facerem : et nunc glorifica me, Pater, apud te ipsum gloria quam habui priusquam hic mundus esset apud te. Manifestavi nomen tuum hominibus. » Disce hoc loco quomodo glorificet Pater Filium, utique sicut et Filius Patrem : « Ego te, inquit, glorificavi super terram. » Merito addidit, « super terram. » In cælis enim glorificatus erat, et ab angelis adorabatur ; terra autem ignorabat eum. Igitur quia Filius annuntiavit eum omnibus, ideo dicit : « Glorificavi te super terram » omnem, notitia Dei disseminata, et perfecto opere « quod dedisti mihi. » Hoc enim opus est incarnationis Unigeniti, sanctificare naturam nostram, et prosternere rectorem mundi, qui se prius Deum faciebat, et inserere creaturæ **728** notitiam Dei. Quomodo autem consummavit hoc, cum nondum inceperit ? Quod ad me attinet, inquit, consummavi. Vel quia fecit quod maximum omnium, et radicem honorum omnium nobis substravit, dæmone victo, et se objecto voracissimæ bestię morti : radicem hanc necessario secuturi erant et fructus divinæ notitiæ : propter hoc dixit, « Perfeci opus. » Seminavi, inquit, radicem plantavi, fructus autem sequentur. « Glorifica igitur me, Pater, et tu apud te ipsum gloria quam habebam apud te priusquam mundus subsisteret. » Nondum autem glorificata erat carnis natura, neque incorruptibilitate fruebatur, neque regium thronum acciperat : propterea dicit, « Glorifica me : » hoc est, humanam meam naturam, quæ nunc in ignominia, quæque crucifigenda, et subvehe eam in gloriam quam habebam apud te ego Verbum et Filius tuus, « priusquam mundus esset. » Collocavit enim humanam naturam in throno regio, et adoratur nunc ab omni creatura. « Manifestavi nomen tuum hominibus. » Nunc interpretatur quid sit, « Ego glorificavi nomen tuum super terram, » hoc est, Manifestavi nomen tuum. Quomodo igitur Manifestavit Filius ? Etenim Isaias quoque dicit : « Jurandum per Deum verum ⁸². » Sed, quod sæpe diximus, quamvis manifestum fue-

⁸¹ Joan. 1, 9. ⁸² Isa. xix, 18.

Ex collatione codd. Venet. S. Marci.

(57) Cod. 52, « ὄντως ἀνόητα ταῦτα παντάπασιν.

ἀληθινὸς ὢν, οὐκ ἂν εἶη θεὸς ψευδῆ· ἀλλ' ἀληθινός· ὡς περ αὐτὸς οὕτως ὁ εὐαγγελιστὴς περὶ τοῦ Κυρίου ἐν τῇ καθολικῇ αὐτοῦ Ἐπιστολῇ φησιν, ὅτι « Ἰησοῦς Χριστὸς, οὗτός ἐστιν ἀληθινὸς Θεός, καὶ ζωὴ αἰώνιος. » Εἰ δὲ ἐπίστανται οἱ αἱρετικοὶ, ψευδῆ εἶναι Θεὸν τὸν Υἱὸν, ἐπειδὴ ὁ Πατήρ εἰρηται μόνος ἀληθινός Θεός, μανθανέτωσαν, ὅτι περὶ τοῦ Υἱοῦ φησιν ὁ αὐτὸς εὐαγγελιστὴς οὕτως, ὅτι « Ἦν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν. » Ἄρα γοῦν κατ' αὐτοὺς ὁ Πατήρ ψευδὴς ἐστὶ φῶς· ἀλλ' ἄπαγε ! Ὅστε καὶ ὅταν ἀληθινὸν Θεὸν λέγῃ τοῦτον ἀντιδιαστέλλων λέγει· ὡς περ οὖν καὶ τῷ Ὡς γὰρ οἱ αἱρετικοὶ νοοῦσι λοιπὸν, ἐπεὶ μόνος Θεός ταῦτα (57).

« Ἐγὼ σε ἐδόξασα ἐπὶ τῆς γῆς » τὸ ἔργον ἐτελείωσα ὁ δέδωκάς μοι ἵνα ποιήσω, Καὶ νῦν δόξασόν με σὺ, Πάτερ, παρὰ σεαυτῷ τῇ δόξῃ, ἣ εἶχον, πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι, παρὰ σοί. Ἐφανέρωσά σου τὸ ὄνομα τοῖς ἀνθρώποις. » Μάνθανε ἐντεῦθεν, πῶς δοξάζει ὁ Πατήρ τὸν Υἱὸν· πάντως γὰρ, οὕτως, ὡς καὶ ὁ Υἱὸς τὸν Πατέρα. « Ἐγὼ σε, φησὶν, ἐδόξασα ἐπὶ τῆς γῆς. » Εἰκότως προσέθηκε τὸ, « Ἐπὶ τῆς γῆς. » Ἐν οὐρανοῖς γὰρ δεδοξασμένος ἦν, ὑπὸ τῶν ἀγγέλων προσκυνούμενος· ἡ δὲ γῆ ἠγνοεῖ αὐτόν. Ἐπεὶ οὖν ὁ Υἱὸς αὐτὸν ἀνήγγειλε πᾶσιν, « Ἐδόξασά σε, φησὶν, ἐπὶ πάσης τῆς γῆς, » θεογνωσίαν ἐγκατασπείρας, καὶ τελειώσας « τὸ ἔργον, ὃ δέδωκάς μοι. » Τοῦτο γὰρ τὸ ἔργον τῆς τοῦ Μονογενοῦς σαρκώσεως, τὸ ἀγιασθῆναι τὴν φύσιν ἡμῶν, καὶ τὸν πρὶν θεοποιούμενον κοσμοκράτορα καταβαλεῖν, καὶ θεογνωσίαν ἐμφυτεύσαι τῇ κτίσει. Πῶς δὲ ἐτελείωσεν αὐτὸ, καίτοι μὴδὲ ἀρξάμενος ; Ὅσον, φησὶ, τὸ εἰς ἐμὲ ἤκον, ἐτελείωσα. Ἦ καὶ ἐπειδὴ τὸ μείζον πάντων ἐποίησε, καὶ τὴν ρίζαν τῶν ἀγαθῶν ἡμῖν κατεβάλετο, τὸν διάβολον νενικηκώς, καὶ ἑαυτὸν τῷ παμφάγῳ θηρίῳ τῷ θανάτῳ ἐπιβρίψας ; τῇ δὲ ρίζῃ ταύτῃ ἐμελλόν ἀκολουθήσειν ἐξ ἀνάγκης καὶ οἱ τῆς θεογνωσίας καρποὶ· διὰ τοῦτο φησιν, ὅτι « Ἐτελείωσα τὸ ἔργον. » Ἐσπείρα, φησὶ, ρίζαν ἐφύτευσα· οἱ καρποὶ ἐψονται. Ἀδόξασον οὖν με καὶ σὺ, Πάτερ, παρὰ σεαυτῷ τῇ δόξῃ, ἣ εἶχον παρὰ σοί πρὶν ἢ ὁ κόσμος συσταῖ. » Οὕτω δεδοξαστο τῆς σαρκὸς ἡ φύσις, οὔτε ἀφθαρσία, ἀπολαύσασα, οὔτε τοῦ θρόνου κοινωνήσασα τοῦ βασιλικοῦ· καὶ διὰ τοῦτο οὖν φησὶ· « Δόξασόν με· » τούτεστι, τὴν ἀνθρωπίνην μου φύσιν, ταύτην τὴν νῦν ἀτιμωζομένην, τὴν σαυρωθησομένην, καὶ ἀνάγαγε ταύτην εἰς τὴν δόξαν, « ἣν εἶχον παρὰ σοί, » ἐγὼ ὁ Λόγος καὶ Υἱός σου, « πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι. » Συνεκάθισε γὰρ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ἐν τῷ θρόνῳ τῷ βασιλικῷ, καὶ προσκυνεῖται νῦν ὑπὸ πάσης τῆς κτίσεως. « Ἐφανέρωσά σου τὸ ὄνομα τοῖς ἀνθρώποις. » Νῦν ἐρμηνεύει τί ἐστὶ τὸ, « Ἐγὼ σε ἐδόξασα ἐπὶ τῆς γῆς· » τὸ φανερώσαί σου τὸ ὄνομα. Πῶς οὖν ἐφανέρωσεν ὁ Υἱός ; καὶ γὰρ καὶ ὁ Ἡσαίας φησὶ· « Ὁμειψέθε Θεὸν τὸν ἀληθινόν. » Ἄλλ' ὁ πολλάκις εἰπομεν, ὅτι εἰ καὶ δῆλον ἦν, ἀλλ' Ἰουδαίους μόνους, καὶ οὐδὲ

τούτοις πάσι· νῦν δὲ περὶ τῶν ἰθῶν φησιν, ὅτι φανερὸν αὐτοῖς γενήσεται τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ, τοῦ Χριστοῦ ἕνεκα ἧδη σπέρματα τῆς θεογονίας, διὰ τοῦ καταλύσαι τὸν τῆς εἰδωλολατρίας ὑψηλὴν διάβολον. Ἄλλως τε· Εἰ καὶ ἐγίνωσκον τὸν Θεόν, ἀλλ' οὐχ ὡς Πατέρα ἐγίνωσκον, ὡς δὲ Δημιουργὸν μόνον· ὁ δὲ Υἱὸς αὐτὸν Πατέρα ἐφανέρωσε, καὶ διὰ λόγων, καὶ δι' ἔργων γινώριμον ἑαυτὸν καταστήσας. Ὁ γὰρ Υἱὸς ἑαυτὸν ἀποδείξας Θεοῦ, εὐδελον, ὅτι καὶ Πατέρα ἐκείνου συναπεδείκνυεν.

« Οὐδ' δέδωκάς μοι ἐκ τοῦ κόσμου, σοὶ ἦσαν· καὶ ἐμοὶ αὐτοῖς δέδωκάς, καὶ τὸν λόγον σου τετηρήκασι. Νῦν ἐγνώκαν, ὅτι πάντα ὅσα δέδωκάς μοι, παρὰ σοῦ ἐστίν, ὅτι τὰ ῥήματα ἃ δέδωκάς μοι, δέδωκα αὐτοῖς, καὶ αὐτοὶ ἔλαβον, καὶ ἐγνώσαν ἀληθῶς, ὅτι παρὰ σοῦ ἐξῆλθον, καὶ ἐπίστευσιν, ὅτι σύ με ἀπέστειλας. » Δύο ταῦτα κατασκευάσαι βούλεται· ἓν μὲν, ὅτι οὐκ ἐστὶν ἐναντίος τῷ Πατρὶ· ἕτερον δὲ, ὅτι βούλημα αὐτοῦ ἐστὶ τὸ πιστεῦσαι αὐτοῖς τῷ Υἱῷ. Διὰ τοῦτο φησιν· « Οὐδ' δέδωκάς μοι, σοὶ ἦσαν. » Ἀμφότερα γὰρ ταῦτα δείκνυται τῷ, « Δέδωκάς μοι. » Οὐ γὰρ ἔρηπασα αὐτοῖς, ἀλλὰ σὺ εὐδόκησας αὐτοῖς προσγενέσθαι μοι. Ὡστε οὐκ ἐναντίωσιν, ἀλλ' ὁμόνοιαν καὶ ἀγάπην ἔχει, Πάτερ, πρὸς με. « Τὸν λόγον δὲ σου τετηρήκασι » διὰ τοῦ πιστεῦσαι ἐμοὶ, καὶ μὴ προσχεῖν τοῖς Ἰουδαίοις. Ὁ γὰρ τῷ Χριστῷ πιστεύων, τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ τηρεῖ, τούτεστι, τὴν Γραφὴν καὶ τὸν νόμον ὑπὸ γὰρ τῆς Γραφῆς καταγγέλλεται ὁ Χριστός. Ἄλλὰ καὶ ἄλλως· Πάντα ὅσα ἔλεγε τοῖς μαθηταῖς ὁ Κύριος, τοῦ Πατρὸς ἦσαν. « Ἐγὼ γὰρ, φησιν, ἀπ' ἐμαυτοῦ οὐ λαλῶ. » Εἶπεν οὖν μετὰ τῶν ἄλλων αὐτοῖς καὶ τούτο, ὅτι « Μείνατε ἐν ἐμοί. » καὶ ἰδοὺ τετηρήκασι (38). « Νῦν ἐγνώκαν, ὅτι πάντα ὅσα δέδωκάς μοι, παρὰ σοῦ ἐστίν. » Τινὲς χωρὶς τοῦ Ν ἀναγινώσκουσι· « Νῦν ἐγνώκα » ἐγώ. Ἄλλ' οὐκ ἔχει τοῦτο λόγον (39)· μετὰ γὰρ τοῦ Ν δεῖ ἀναγινώσκειν· « Νῦν ἐγνώκαν » οἱ μαθηταί μου, φησιν, ὅτι οὐδὲν ἴδιον ἔχω, οὐδὲ ἀλλότριός σου εἰμι, ἀλλὰ « πάντα, ὅσα δέδωκάς μοι, » οὐχ ὡς κτίσματι χαριζόμενός μοι δέδωκάς. Οὐ γὰρ ἐπίκτητά μοι ταῦτά εἰσιν, ἀλλὰ « παρὰ σοῦ ἐστίν. » τούτεστι, φυσικῶς μοι διαφέροντα, καὶ ἀρμόζοντά μοι ὡς Υἱῷ, καὶ ἐξουσιαστέῃ τῶν Πατρικῶν. Πόθεν δὲ ἐγνώσαν τούτο οἱ μαθηταί μου; « Ὅτι τὰ ῥήματα, ἃ δέδωκάς μοι, δέδωκα αὐτοῖς; » τούτεστιν, Ἄπὸ τῶν ῥημάτων τῶν ἐμῶν καὶ τῶν διδασκαλιῶν. Ἀεὶ γὰρ αὐτοῖς ἐδίδασκον, ὅτι πάντα ὅσα ἔχω, τοῦ Πατρὸς ἐστίν. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ « παρὰ σοῦ ἐξῆλθον, » καὶ ὅτι « σύ με ἀπέστειλας. » Διὰ γὰρ τοῦ Εὐαγγελίου παντὸς τοῦτο ἐβούλετο κατασκευάσαι, ὅτι οὐκ ἀντιθέος ἐστίν, ἀλλὰ τὸ Πατρικὸν πληροὶ θέλημα.

« Ἐγὼ περὶ αὐτῶν ἐρωτῶ, οὐ περὶ τοῦ κόσμου ἐρωτῶ, ἀλλὰ περὶ ὧν δέδωκάς μοι, ὅτι σοὶ εἶσι· καὶ τὰ ἐμὰ πάντα, σὰ ἐστίν, καὶ τὰ σὰ, ἐμὰ, καὶ δεδύξασμαι

Ex collatione codd. Venet. S. Marci.

(38) Cod. 31, Καὶ ἰδοὺ τετηρήκασι καὶ ταύτην τὴν ἐντολήν. Ἐμείναν γὰρ, ὥστε τὸν λόγον τοῦ Πατρὸς τετηρήκασι, νῦν ἐγνώκαν, κ. τ. λ.

rit, tamen Judæis solis et neque illis omnibus : nunc autem de omnibus gentibus inquit, quod manifestum eis futurum sit nomen Dei, cum jam Christus dederit semina divinæ notitiæ, ut destrueretur idolorum cultus, quem suggestit diabolus. Et aliter : Quamvis cognoverunt Deum, non tamen ut Patrem cognoverunt, sed ut opificem solum; Filius autem Patrem manifestavit, et sermonibus et operibus notum se faciens. Nam cum se Filium Dei demonstravit, manifestum quod simul demonstravit et illum fuisse Patrem.

VERS. 6-8. « Quos dedisti mihi de mundo, tui erant : et mihi dedisti eos, et sermonem tuum servaverunt. Nunc cognoverunt quod omnia quæcumque dedisti mihi, a te sunt : quia verba quæ dedisti mihi, dedi eis, et ipsi acceperunt, et cognoverunt vere quod a te exivi, et crediderunt quod tu me misisti. » Duo hæc docere voluit, et, quod non sit adversarius Deo Patri, et quod voluntas ejus sit credere illos Filio ; propterea dicit, « Quos dedisti mihi, tui erant. » Utraque enim ostenduntur per hoc quod dicit, « Dedisti mihi. » Non enim rapui eos, sed tu comprobasti ut illos mihi lucrarer ; et ita non adversarius es mihi, sed concordiam habes et charitatem erga me, o Pater. « Sermonem autem tuum servaverunt, » per hoc quod credunt mihi, et non attendunt Judæis. Qui enim credunt Christo, sermonem Dei servant, hoc est, Scripturam et legem. Nam Christus a Scriptura annuntiatur. Et aliter : Omnia quæcumque dicebat discipulis Dominus, Patris erant. « Ego 729 enim, inquit, a meipso non loquor. » Dicit igitur cum aliis et hoc eis, « Manete in me : » et ecce servaverunt et hoc mandatum ; « manserunt enim, et ita sermonem Patris servaverunt. » Nunc cognoverunt quod omnia quæcumque dedisti mihi, a te sunt. « Quidam absque v legunt ἐγνώκα « cognovi, » et inquit quod Dominus dicat : « Nunc cognovi » ego. Sed absurdum est, et legendum est ἐγνώκαν ; « Nunc cognoverunt discipuli mei, » inquit, quod nihil habeo proprium, neque a te alienus sum ; sed quæcumque dedisti mihi, non ut creaturæ gratificans mihi dedisti. Non enim hæc mihi acquisita sunt, « sed a te sunt, » hoc est, naturaliter ad me pertinent ut ad Filium, qui in Paternis rebus potens est. Unde autem cognoverunt hæc discipuli mei ? « Quia verba quæ dedisti mihi, dedi eis, » hoc est, a verbis meis et doctrinis. Semper enim eos docebam quod omnia quæcumque habeo, Patris sunt : et non hoc solum, sed et quod « a te exierim, » et quod « tu me miseris. » Nam per Evangelium totum hoc efficere vult, quod non sit adversarius Dei, sed impleat Patris voluntatem.

VERS. 9, 10. « Ego pro eis rogo, non pro mundo rogo, sed pro his quos dedisti mihi, quia tui sunt :

(39) Cod. 26, Τινὲς χωρὶς τοῦ ν ἀναγινώσκουσι τὸ νῦν ἐγνώκαν, καὶ φασιν, ὅτι ὁ Κύριος λέγει, Νῦν ἐγνώκα ἐγώ· ἀλλ' οὐκ ἔχει τοῦτο λόγον, κ. τ. λ.

et mea omnia tua sunt, et tua mea sunt, et glorificatus sum in eis. » Cum ostendisset quod propter nihil aliud quam propter ipsos hæc ad Patrem dixisset, ut discant quod diligat eos, et curam eorum gerat, inquit, « Ego pro ipsis rogo » et supplico, « non pro mundo. » Ostendo enim omnino ex hoc quod diligam eos. Non enim solum do quæ mea sunt, sed et te oro ut custodias eos. Non oro te pro promiscuo populo, qui mundana sapit, « sed pro his quos dedisti mihi : tui enim sunt. » Et audiens continuo eum dicentem, « Dedisti mihi, » ne existimes nuper datum principatum et potestatem talem, quod quando habuit eos Pater, ipse non habuerit, et iterum nunc cum ipse habet Patri ablatam potestatem, propterea dicit : « Omnia mea tua sunt, et tua mea. » Non enim nunc accepi potestatem, sed quando tui fuerunt, et mei fuerunt : « Tua enim omnia, mea : » et quando ipse habeo eos, et tu habes, et non es privatus : « Mea enim omnia, tua. » — « Et glorificatus sum in eis, » hoc est, potestatem illorum habens ut Dominus, in eis glorificatur, sicut et regis filius æqualem cum patre potestatem habens ac regnum, glorificatur in eo quod tanta habet, quanta pater. Si ergo iterum Filius minor esset Patre, quomodo ausus fuisset dicere, « Omnia tua mea sunt ? » Nam dominus quidem omnia habet quæ sunt servi, servus autem non omnia quæ sunt domini, Hoc autem loco conversim loqui licet, ut quæ sunt Patris, ea sint et Filii, et contra. Glorificatur igitur Filius in his quæ sunt Patris. Tantam enim omnium potestatem habet, quantam et **730** Pater.

VERS. 11, 12. « Et jam non sum in mundo : et hi in mundo sunt, et ego ad te venio. Pater sancte, serva eos per nomen tuum, quos dedisti mihi, ut sint unum sicut et nos. Cum essem cum eis in mundo, ego servabam eos in nomine tuo. » Quare continuo dicit, « Jam non sum in mundo, » et, « Quando eram cum eis in mundo ? » Videntur enim contradictoria non examinantia. Alio enim loco promisit eis : « Ero vobiscum, et videbitis me ⁸³ : » nunc autem alia videtur dicere. Potest igitur vere dici quod ad ipsorum mentem ista loqueretur. Nam quia verisimile erat tristari eos, utpote qui relinquebantur adjutore destituti, ostendit quod Patri eos commendet, et illum custodem eis præficiat, et Patrem alloquatur, dicens : Quia a te vocor, « serva ipse illos in nomine tuo, » hoc est, per tuum adjutorium et virtutem quam dedisti mihi. Quænam autem est custodia ? « Ut sint unum. » Nam si charitatem inter se habuerint, et non fuerint discordes, invicti erunt, et nihil eis prævalebit. Non simpliciter autem « Ut sint unum, » sed Sicut ego et tu, unum sapientes et unum volentes, illa eos concordia custodiet. Itaque ut consoletur eos Patrem orat pro custodia eorum. Nam si dixisset : Ego custodiam vos, non sic credidissent : nunc autem dum Patrem pro eis rogat

⁸³ Joan. xiv, 19.

Α ἐν αὐτοῖς. » Δεικνύς, ὅτι οὐδὲν ἕλλο ταῦτα πρὸς τὸν Πατέρα φησὶν, ἀλλὰ δι' αὐτοῦς, ἵνα μάθωσιν, ὅτι ἀγαπᾷ αὐτούς, καὶ προνοεῖται αὐτῶν, φησὶν ἢ « Ἐγὼ περὶ αὐτῶν ἔρωτώ, » καὶ ἀξιώ, « οὐ περὶ τοῦ κόσμου. » Δείκνυμι γὰρ τάντως ἐκ τούτου, ὅτι ἀγαπᾷ αὐτούς. Οὐ γὰρ μόνον τὰ ἑαυτοῦ δίδωμι, ἀλλὰ καὶ σὲ παρακαλῶ φυλάττειν αὐτούς. Οὐκουν περὶ τῶν χυδαίων, καὶ τῶν τὰ τοῦ κόσμου φρονούντων ἀξιώ σε, « ἀλλὰ περὶ ὧν δέδωκάς μοι ἢ σοὶ γὰρ εἰσιν. » Ἴνα δὲ μὴ, ἀκούων συνεχῶς αὐτοῦ λέγοντος, ὅτι « Δέδωκάς μοι, » νομίσης πρόσφατον αὐτῷ δεδόσθαι τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν ἐξουσίαν ταύτην, καὶ ὅτε εἶχεν αὐτούς ὁ Πατὴρ, αὐτὸς οὐκ εἶχεν, ἢ πάλιν νῦν, ὅτε αὐτὸς εἶχει, ὁ Πατὴρ ἀφῆρέθη τὴν ἐξουσίαν αὐτῶν διὰ τοῦτό φησι ἢ « Καὶ τὰ ἐμὰ πάντα, σὰ ἔστι, καὶ τὰ σὰ, ἐμὰ. » Οὐ γὰρ νῦν ἔλαβον τὴν ἐξουσίαν, ἀλλ' ὅτε σοὶ ἦσαν, καὶ ἐμοὶ ἢ « Τὰ γὰρ σὰ πάντα, ἐμὰ. » Καὶ ὅτε δὲ αὐτὸς ἔχω τούτους, καὶ σὺ εἶχεις, καλοῦκ ἀφῆρέθης ἢ « Τὰ γὰρ ἐμὰ πάντα, σὰ. » — « Καὶ δεδόξασμαι ἐν αὐτοῖς ἢ τουτέστιν. Ἐξουσίαν αὐτῶν ἔχων ὡς Δεσπότης, « ἐν αὐτοῖς δοξάζομαι ἢ ὡσπερ καὶ ὁ τοῦ βασιλέως υἱὸς, τὴν ἰσοτιμίαν τοῦ πατρὸς ἔχων, καὶ τὴν βασιλείαν, δοξάζεται ἐν τῷ τοσαῦτα εἶχειν, ὅσα ὁ πατὴρ. Εἰ τοίνυν ὁ Υἱὸς ἐλάττων ἦν τοῦ Πατρὸς, πῶς ἐτόλμησεν ἂν εἰπεῖν, ὅτι « Τὰ σὰ πάντα ἐμὰ ἔστιν. Ὁ μὲν γὰρ δεσπότης εἶχει πάντα τὰ τοῦ δούλου ἢ δὲ δούλος οὐκ εἶχει πάντα τὰ τοῦ δεσπότη. Ἐνταῦθα δὲ ἀντιστρέφει, καὶ τὰ τοῦ Πατρὸς, τοῦ Υἱοῦ εἰσιν, ὡσπερ καὶ τὰ τοῦ Υἱοῦ, τοῦ Πατρὸς. Δοξάζεται οὖν ὁ Υἱὸς ἐν τοῖς τοῦ Πατρὸς. Τοσαύτην γὰρ ἐξουσίαν εἶχει πάντων, ὅσων καὶ ὁ Πατὴρ.

Κ « Καὶ οὐκ ἔτι εἰμι ἐν τῷ κόσμῳ ἢ καὶ οὗτο: ἐν τῷ κόσμῳ εἶσι, καὶ ἐγὼ πρὸς σὲ ἔρχομαι. Πάτερ ἄγιε, τήρησον αὐτούς ἐν τῷ ὀνόματί σου, οὓς δέδωκάς μοι, ἵνα ὦσιν ἐν καθὼς ἡμεῖς. Ὅτε ἡμῖν μετ' αὐτῶν ἐν τῷ κόσμῳ, ἐγὼ ἐτήρουν αὐτούς ἐν τῷ ὀνόματί σου. » Τίνο; ἔνεκεν συνεχῶς τοῦτο φησι, τὸ, « Οὐκ ἔτι εἰμι ἐν τῷ κόσμῳ, » καὶ, « Ὅτε ἡμῖν μετ' αὐτῶν ἐν τῷ κόσμῳ; » Φαίνονται γὰρ ἄτοπα, εἰ τις ἀνεξετάστως ταῦτα ἐκδέχοιτο. Ἀλλαχοῦ γὰρ ὑπέσχετο αὐτοῖς, ὅτι « Ἐσομαι μεθ' ὑμῶν, » καὶ ὅτι « Ὁφείθε με ἢ νῦν δὲ ἄλλα φαίνεται λέγων. Ἔστιν οὖν τὸ ἀληθὲς εἰπεῖν, ὅτι πρὸς τὴν αὐτῶν διάνοιαν ταῦτα φέγγεται. Ἐπεὶ γὰρ εἰκὸς ἦν αὐτοῖς ἀδημονεῖν, ὡς ἐγκαταλιμπανομένους ἐρήμους βοηθοῦ ἢ δεικνύσιν αὐτοῖς, ὅτι τῷ Πατρὶ αὐτοῖς παρατίθεται, καὶ τοῦτον φύλακα αὐτοῖς ἐφιστᾷ, καὶ τῷ Πατρὶ διαλέγεται, ὅτι Ἐπειδὴ πρὸς σεαυτὸν σὺ με καλεῖς, « φύλαξον τούτους αὐτὸς ἐν τῷ ὀνόματί σου ἢ τουτέστι, διὰ τῆς σῆς βοήθειας καὶ δυνάμεως, ἦν δέδωκάς μοι. Τίς δὲ ἔστιν ἡ φυλακὴ; ἢ Ἴνα ὦσιν ἔν. ἢ Ἐάν γὰρ ἀγάπην ἔχωσιν πρὸς ἀλλήλους, καὶ μὴ διαστασιάζωσιν, ἀήτητοι ἔσονται, καὶ οὐδὲν αὐτῶν κρατήσει. Οὐχ ἀπλῶς δὲ, « Ἴνα ὦσιν ἔν, » ἀλλὰ, Καθὼς ἐγὼ καὶ σὺ, τὸ ἐν φρονούντες, τὸ ἐν θέλοντες. Τοῦτο γὰρ ἔστιν αὐτοῖς φυλακτῆριον, ἢ ὁμόνοια. Ἴνα οὖν αὐτοῖς παραμυ-

θήσεται, τὸν Πατέρα παρακαλεῖ ἐπὶ τὴν αὐτῶν φυ-
λακίην. Εἰ γὰρ εἶπεν, ὅτι Ἐγὼ τηρήσω ὑμᾶς, οὐκ
ἂν οὕτως ἐπίστευαν· νῦν δὲ ἐκ τοῦ τὸν Πατέρα
περὶ αὐτῶν ἀξιῶν, εἰς ἐλπίδας αὐτοῦ ἀγει χρη-
στάς. Τὸ δὲ, « Ἐγὼ ἐτήρουν αὐτοῦς ἐν τῷ ὀνόματί
σου, » φησὶν, οὐκ ὡς αὐτοὺς μὴ δυνάμενος ἄλλως, εἰ
μὴ διὰ τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, ἀλλ' ὡς πολλακίς
εἴπομεν, διὰ τὸ ἀσθενεῖς εἶναι τοὺς ἀκούοντας, καὶ
μῆπω μὴδὲν μέγα περὶ αὐτοῦ φαντάζεσθαι, διὰ
τούτου φησὶν, ὅτι Ἐν τῇ σῆ βοηθεῖα ἐτήρουν αὐτούς.
Ἄμα δὲ καὶ εὐέλπιδας αὐτοῦ ποιεῖ, ὅτι ὡσπερ καὶ ἐμοῦ
συνόντος ὑμῖν, ἐτρήσθε ἐν τῷ ὀνόματι
τοῦ Πατρὸς μου καὶ τῇ βοηθεῖα· οὕτω καὶ πάλιν πιστεῦτε
ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ τηρηθήσεσθαι· σύνῆδες γὰρ
αὐτῷ τὸ φυλάττειν ὑμᾶς.

« Οὗς δέδωκάς μοι, ἐφύλαξα, καὶ οὐδεὶς ἐξ αὐτῶν
ἀπώλετο, εἰ μὴ ὁ υἱὸς τῆς ἀπωλείας, ἵνα ἡ Γραφή
πληρωθῇ. Νῦν δὲ πρὸς σὲ ἔρχομαι, καὶ ταῦτα λαλῶ
ἐν τῷ κόσμῳ, ἵνα ἔχωσι τὴν χαρὰν τὴν ἐμὴν πε-
πληρωμένην ἐν ἑαυτοῖς. » Πολλὴ ἡ ταπεινώσις τῶν
ῥημάτων, εἴ τις αὐτὰ ἀξίως ἐκδέχοιτο. Ὅρα
γὰρ ἐνταῦθα τί φαίνεται, « Οὗς δέδωκάς μοι,
ἐφύλαξα. » Δοκεῖ γὰρ παρηγγέλλειν τῷ Πατρὶ, ἵνα
φυλάσῃ καὶ ὁ Πατὴρ αὐτούς· ὡσπερ ἂν εἰ τις πα-
ραδιδούς τινι χρήματα πρὸς φυλακίην, εἴποι· Βλέπε,
ἐγὼ οὐδὲν ἀπώλεσα, μὴδὲ σὺ ἀπολέσῃς. Ἀλλὰ
ταῦτα πάντα λέγει διὰ τὴν τῶν μαθητῶν παρηγο-
ρίαν. « Ταῦτα γὰρ, φησὶ, λαλῶ ἐν τῷ κόσμῳ » διὰ
τὴν τῶν μαθητῶν ἀνάπαυσιν, καὶ παρηγορίαν, καὶ
χαρὰν, ἵνα ἀναπνεύσωσι, καὶ ἀφροντιστήσωσι, ὡς
παραλαμβάνοντός σου τούτους σώους, καὶ μέλλοντος
φυλάττειν αὐτούς, ὡσπερ καὶ ἐγὼ ἐφύλαξα αὐτούς,
καὶ οὐδένα ἀπώλεσα. Πῶς οὖν, ὦ Κύριε, οὐδένα
ἀπώλεσας; ὅ τε γὰρ Ἰουδαῖοι ἀπώλετο, καὶ πολλοὶ
ἄλλοι ὑπήγον εἰς τὰ ὀπίσω. Τὸ ἐμὸν μέρος, φησὶν,
οὐδένα ἀπώλεσα· ὅσον γὰρ τὸ ἐπ' ἐμοί, οὐδὲν ἐνέ-
λειψα, ἀλλ' ἐτήρησα αὐτούς, τούτεστι, παντοιοτρό-
πως ἐσπούδασα πρὸς τὴν αὐτῶν φυλακίην· εἰ δὲ ἀφ'
ἐκπτῶν ἀποπηδῶσιν, οὐδὲν τοῦτο πρὸς ἐμέ. Τὸ δὲ,
« Ἴνα ἡ Γραφή πληρωθῇ, » τούτεστι, πᾶσα ἡ περὶ
τοῦ υἱοῦ τῆς ἀπωλείας προλέγουσα. Καὶ γὰρ καὶ ἐν
Ψαλμοῖς διαφορῆς περὶ αὐτοῦ εἴρηται, καὶ ἐν ταῖς
ἄλλαις τῶν προφητῶν βίβλοις. Περὶ δὲ τοῦ, « Ἴνα, »
πολλακίς εἴπομεν, ὅτι τὰ τῆς ἐκδόσεως εἴωθεν ἡ
Γραφή αἰτιολογικῶς ἐκφωνεῖν.

« Ἐγὼ δέδωκα αὐτοῖς τὸν λόγον σου· καὶ ὁ κό-
σμος ἐμίσησεν αὐτούς, ὅτι οὐκ εἰσὶν ἐκ τοῦ κόσμου, »
καθὼς ἐγὼ οὐκ εἰμὶ ἐκ τοῦ κόσμου. Οὐκ ἔρωτῶ, ἵνα
ἔρῃς αὐτοῦς ἐκ τοῦ κόσμου, ἀλλ' ἵνα τηρήσῃς αὐ-
τούς ἐκ τοῦ πονηροῦ. Ἐκ τοῦ κόσμου οὐκ εἰσὶ,
καθὼς ἐγὼ ἐκ τοῦ κόσμου οὐκ εἰμὶ. » Παρακαλῶν
τὸν Πατέρα εἰς τὴν τῶν ἀποστόλων βοήθειαν, λέγει
καὶ αἰτίαν, δι' ἣν ἀξιοὶ εἶναι παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐπι-
μελείας πολλῆς τυχεῖν. Διὰ γὰρ « τὸν λόγον σου,
φησὶν, ὃν δέδωκα αὐτοῖς, » ἐμίσηθησαν. Ὅστε ἀξιοὶ
ἂν εἶεν παρὰ σοῦ βοηθηθῆναι, οἱ διὰ σὲ μισηθέντες
παρὰ τῶν τὰ τοῦ κόσμου φρονούντων. Τοῖς γὰρ χυ-
δαίοις μισοῦνται οὗτοι, φησὶν. « Οὐ γὰρ εἰσὶν ἐκ
τοῦ κόσμου· » τούτεστιν, οὐκ ἔχουσι γνῶμην τῷ
κόσμῳ προσκειμένην, καὶ αὐτῷ πᾶσαν τὴν σπουδὴν
προσαναλλίσκουσαν. Πῶς οὖν ἀλλαχοῦ λέγει, « Οὗς

ΠΑΤΡΟΛ. GR. CXXIV.

bona spe animantur. « Ego servabam eos in nomine
tuo, » dicit : non quod ipse non valeat aliter nisi
per nomen Patris, sed, ut sæpe dixi, infirmitati
consulti auditorum, et nondum magnum quiddam
de se sentientium ; propter hoc dicit : In tuo adju-
torio servabam eos. Insuper et bene sperare facit.
Quemadmodum cum essem vobiscum præsens, ser-
vabamini in nomine et adjutorio Patris, ita nunc
quoque credite vos ab eo servandos. Solet enim
vestri curam habere.

VERS. 12, 13. « Quos dedisti mihi ego custo-
divi, et nemo ex eis periit, nisi filius ille per-
ditus, ut Scriptura completeretur. Nunc autem ad te
venio, et hæc loquor in mundo, ut habeant gaudium
meum impletum in semetipsis. » Multa verborum
humilitas, si quis ea digne exceperit. Vides enim
hoc loco quid apparet. « Quos dedisti mihi, custo-
divi. » Videtur enim annuntiare Patri ut et Pater
eos custodiat ; sicut si quis cuiquam tradidisset
pecunias custodiendas, dicat : Vide, ego nihil per-
didi, neque tu perdas. At hæc omnia dicit propter
discipulorum consolationem ; quasi diceret, Hæc lo-
quor ad discipulorum quietem et consolationem
ac gaudium, ut respirent, ac curas deponant tan-
quam recipiente te illos salvos, et custodituro eos,
sicut ego custodivi eos et nullum amisit. Quomodo,
o Domine, nullum perdidisti, cum et Judas perierit,
multique alii retrocesserint ? Quantum ad me at-
tinet, inquit, nullum perdidit : quantum in me fuit,
nullum amisit : sed servavi eos, hoc est, omnimo-
dam curam habui de illorum **731** custodia. Quod
autem a seipsis resilierunt, nihil hoc ad me. Quod
autem dicit : « Ut Scriptura impleatur, » hoc est,
omnis quæ de filio perditionis prædicit. Etenim et
in Psalmis variis de illo dictum est, et in aliis
prophetarum libris. De verbulo autem, « ut, » sæpe
diximus quod eo utatur Scriptura tanquam eventus,
non causæ significativo.

VERS. 14-16. « Ego tradidi eis sermonem tuum,
et mundus eos odio habuit, quia non sunt de
mundo, sicut et ego non sum de mundo. Non
rogo ut tollas eos de mundo, sed serves eos a malo.
De mundo non sunt, sicut et ego non sum de
mundo. » Orans Patrem ut juvaret apostolos, di-
cit et causam propter quam digni sint ut mul-
tam a Patre consequantur curam. Nam propter
« sermonem tuum, inquit, quem dedi eis, » odio
fuerunt, et ita digni erunt ut tuum sentiant au-
xilium, propter te exosi his qui mundana sapiunt.
Vulgo enim promiscuo exosi sunt, inquit. « Non
enim sunt ex mundo, » hoc est, non habent mentem
mundo agglutinatam, et omne studium in illum in-
sumentem. Quomodo igitur dicit alio loco, « Quos
dedisti mihi ex hoc mundo, » tui fuerunt ? Illic qui-

8

dem de natura dicens, quod ex hominibus sint, et pars mundi : hoc autem loco mentem et voluntatem significat, dicens quod de mundo non sint. Neque turbet te quod dicit : « Sicut ego ex mundo non sum. » Non enim sic fuerunt sancti apostoli, et non participes affectionum mundi, sicut Dominus. « Ipse enim peccatum non fecit, neque inventus est in ore ejus dolus » : « illi autem humanæ naturæ infirmitatem non fuerunt transgressi. Ne igitur cum dicitur, « Sicut ego non sum ex mundo, » intelligas quod in nullo minores fuerint apostoli Domino; sed quando de Patre et Filio dicitur, « sicut, » tunc solum æqualitatem intellige. Quod autem dicit : « Non rogo ut tollas eos ex mundo, » dicit volens declarare suam erga eos charitatem, et quod magni illorum curam faciat, intercedens tanto studio pro eis. Non enim Patrem docet pro quibus oret, nam hoc absurdum, sed (ut dixi) ostendit quod valde diligit discipulos, et illorum agat curam. Dicit ergo Patri : « Non rogo ut tollas eos de mundo, sed ut eos » in mundo cum sint « serves a malo. » Repetit igitur, « Ex mundo non sunt, » multo subsidio habent opus. Nihil enim commune habent cum terra, cœlorum facti cives : et ita quia mundus omnis ut alienis usus est eis, tu cœlestis posthac ut cœli cives serves. Dicit autem talia audientibus discipulis, ut magis odio habeant mundum, et non sœdent ac perdant tantas suas laudes. Illud autem : « Serva eos a malo, » non tantum de liberatione a periculis, verum etiam de permanentia et firmitate in fide dicit. Unde et subdit :

χέστερον ἐν ἐπηκόῳ τῶν μαθητῶν, ἵνα ἀκούοντες τὰ τοσαῦτα αὐτῶν ἐγκώμια. Τὸ δὲ, « Τήρησον αὐτοὺς ἐκ τοῦ πονηροῦ, » οὐ περὶ τῆς ἐν τῇ πίστει ἀπαλλαγῆς λέγει, ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς ἐν τῇ πίστει παραμονῆς καὶ παγιότητος · διὸ καὶ ἐπιφέρει :

Verbs. 17-19. « Sanctifico eos in veritate tua. Sermo tuus veritas est. 732 Sicut me misisti in mundum, ita et ego misi eos in mundum; et pro eis ego sanctifico meipsum, ut et ipsi sint sanctificati in veritate. » Sanctos fac, inquit, per dationem Spiritus, et custodi eos in rectitudine sermonis et dogmatum, et erudi eos, et doce veritatem. Sanctificatio enim est rectorum dogmatum servatio. Quod autem de dogmatis dicat, manifestum : interpretatur enim, « Sermo tuus veritas est, » nullum in eo mendacium : atque ita si et illos feceris servare sermonem tuum, et custodiri a malo, in veritate sanctificabuntur. Significat autem et aliud quiddam. « Sanctifica eos in veritate tua, » hoc est, separa eos in verbum et prædicationem, et fac eos sacrificium, quod veritati tuæ ministrent, huic suam vitam consecrent. Subdit enim : « Sicut me misisti in mundum, et pro eis ego sanctifico meipsum, » hoc est, offero sacrificium : ita et illos sanctifica, hoc est, separa in sacrificium, in prædicationem, et constitue eos veritatis testes, sicut et me misisti veritatis testem et hostiam. Sancta enim dicuntur omnia quæ Deo reposita. « Ut et ipsi »

δέδωκάς μοι ἐκ τοῦ κόσμου, σοὶ ἦσαν; » Ἐκεῖ μὲν περὶ τῆς φύσεως λέγων, ὅτι ἄνθρωποι εἶσι, καὶ τοῦ κόσμου μέρος · ἐνταῦθα δὲ τὴν γνώμην καὶ τὴν προαίρεσιν δηλοῖ λέγων · « Ὅτι οὐκ εἶσιν ἐκ τοῦ κόσμου. » Τὸ δὲ, « Καθὼς ἐγὼ ἐκ τοῦ κόσμου οὐκ εἶμι, » μὴ σε διαταρασσέτω. Οὐ γὰρ ὁ ἅγιος ἦσαν οὕτως οἱ ἀπόστολοι, καὶ ἀμέτοχοι τῶν τοῦ κόσμου παθῶν, ὡσπερ ὁ Κύριος. Αὐτὸς μὲν γὰρ « ἀμαρτίαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ δόλος εὐρέθη ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ · » οἱ δὲ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τὴν ἀσθένειαν οὐκ ἐξέβησαν. Μὴ τοίνυν τὸ, « Καθὼς ἐγὼ ἐκ τοῦ κόσμου οὐκ εἶμι, » ἀκούσας, νοήσης ἀκριθῆ ἀπαρλλαγίαν τῶν ἀποστόλων πρὸς τὸν Κύριον · ἀλλ' ὅταν ἐπὶ τοῦ Πατρὸς καὶ αὐτοῦ λέγεται τὸ, « καθὼς, » τότε μόνον τὴν ἰσότητά νῶσι. Τὸ δὲ, « Οὐκ ἐρωτῶ, ἵνα ἄρῃ : αὐτοὺς ἐκ τοῦ κόσμου, » εἶπε, θέλω ἐνδείξασθαι τὴν περὶ αὐτοὺς ἀγάπην, καὶ ὅτι πολλὰ αὐτῶν ποιεῖται τὴν πρόνοιαν, τὸ (σ. τῷ) μετὰ ἀκριθείας ποιεῖσθαι τὴν ὑπὲρ αὐτῶν παράκλησιν. Οὐ γὰρ ὁ τὸν Πατέρα διδάσκει περὶ τίνος αἰτείται (τοῦτο γὰρ ἄιστον), ἀλλ' ὅσπερ εἶπον, δεικνύων ὅτι ὑπεραγαπᾷ τοὺς μαθητὰς, καὶ προνοεῖται αὐτῶν, φησὶ ταῦτα πρὸς τὸν Πατέρα. « Οὐκ ἐρωτῶ, ἵνα ἄρῃ αὐτοὺς ἐκ τοῦ κόσμου, ἀλλ' ἵνα, » ἐν τῷ κόσμῳ ὄντας, « τηρήσῃ ἀπὸ τοῦ πονηροῦ. » Παλ. ν οὖν ἐπαναλαμβάνει · « Ἐκ τοῦ κόσμου οὐκ εἶσι. » Πολλῆς, φησὶ, δέονται ἀντιλήψεως. Οὐδὲν γὰρ αὐτοῖς ἔστι κοινὸν πρὸς τὴν γῆν · τῶν οὐρανῶν γεγύνασι πολῖται. Ὅστε ἐπὶ πᾶς ὁ κόσμος ὡς ἄλλοτριος αὐτοῖς μέλλει χρῆσθαι, οὐ λοιπὸν, ὁ οὐράνιος, ὡς οὐρανοπολίταις βοήθησον. Λέγει δὲ τὰ τοιαῦτα συνεταῦτα, μισήσῃ τὸν κόσμον, καὶ μὴ καταεσχύνῃσιν παραμονῆς καὶ παγιότητος · διὸ καὶ ἐπιφέρει :

« Ἁγιάσον αὐτοὺς ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου · Ὁ λόγος ὁ σὸς ἀληθεὶς ἐστίν. Καθὼς ἐμὲ ἀπέστειλα; εἰς τὸν κόσμον, καὶ γὰρ ἀπέστειλα αὐτοὺς εἰς τὸν κόσμον · καὶ ὑπὲρ αὐτῶν ἐγὼ ἀγιάζω ἑμαυτὸν, ἵνα καὶ αὐτοὶ ὣσιν ἡγιασμένοι ἐν ἀληθείᾳ. » Ἁγίους ποίησον, φησὶ, διὰ τῆς τοῦ Πνεύματος δόσεως, καὶ φύλαξον αὐτοὺς ἐν τῇ ὀρθότητι τοῦ λόγου καὶ τῶν δογμάτων, καὶ παλῦσον αὐτοὺς, καὶ διδάξον τὴν ἀληθειαν · τοῦτο γὰρ ἀγιωσύνη, ἡ τῶν ὀρθῶν δογμάτων τήρησις. Ὅτι δὲ περὶ δογμάτων λέγει, ἔβλον · ἐρμηνεύει γὰρ, ὅτι « Ὁ λόγος ὁ σὸς ἀληθεὶς ἐστίν, » οὐδὲν ψεῦδος ἐν αὐτῷ. Ὅστε ἐὰν καὶ τοῦτους ποιήσης τηρῆσαι τὸν λόγον σου, καὶ φυλαχθῆναι ἀπὸ τοῦ πονηροῦ, ἐν τῇ ἀληθείᾳ ἀγιωθήσονται. Δηλοῖ δὲ καὶ ἕτερόν τι τὸ, « Ἁγιάσον αὐτοὺς ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου · » τούτέστιν, Ἁφύρισον αὐτοὺς τῷ λόγῳ καὶ τῷ κηρύγματι, καὶ θυσίαν αὐτοὺς ποίησον · τῇ ἀληθείᾳ ταύτῃ λειτουργήσάτωσαν, ταύτην (σ. ταύτην) τὴν οἰκείαν ζωὴν ἀφιερωσάτωσαν. Ἐπιφέρει γοῦν · « Καθὼς ἐμὲ ἀπέστειλα; εἰς τὸν κόσμον, καὶ ὑπὲρ αὐτῶν ἐγὼ ἀγιάζω ἑμαυτὸν · » τούτέστιν, προσφέρω θυσίαν · οὕτω καὶ αὐτοὺς ἀγιάσον, » τούτέστιν, ἀφύρισον θυσίαν ὑπὲρ τοῦ κηρύγματος, καὶ τῆς ἀληθείας μάρτυρας

12. 1. 111, 9.

τάξον γενέσθαι, ὡς περ δὴ καμὲ ἀπέστειλας μάρτυρα τῆς ἀληθείας καὶ σφάγιον (ἅγια γὰρ λέγονται πάντα τὰ τῷ Θεῷ ἀνακαίμενα) · « Ἰνα δὴ καὶ αὐτοί, » ὡς περ ἐγὼ, « ὧσιν ἡγιασμένοι, » καὶ ἀνατεθειμένοι σοὶ τῷ Θεῷ, οὐκ ὡς περ τὰ κατὰ νόμον θυόμενα ἐν τύπῳ, ἀλλ' ἐν ἀληθείᾳ. » Αἱ πάλαι μὲν γὰρ θυσαίαι τυπικαί, καὶ πάντα τὰ ἅγια ἐν τύπῳ ἦσαν ἀφιερωμένα τῷ Θεῷ, ἄλλο τι πνευματικὸν σκιαγραφούντα· οἶον, ὁ ἄμνος, αἱ περιστεραι, αἱ τρυγόνες, καὶ τᾶλλα. Αἱ δὲ τῷ Θεῷ ἀνατεθειμέναί ψυχαι, « ἐν ἀληθείᾳ » εἰσὶν ἡγιασμέναί καὶ ἀφωρισμέναί καὶ ἀφιερωμέναί τῷ Θεῷ· καθὰ καὶ Παῦλος φησι· « Παραστήσατε τὰ μέλη ὑμῶν θυσίαν ζῶσαν ἁγίαν· ψυχάς, καὶ ἀναθήματα ταύτας ποιήσον ἀληθινὰ, ἣ

« Οὐδὲν γὰρ ἐρωτῶ μόνον, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν πιστευόντων διὰ τοῦ λόγου αὐτῶν εἰς ἐμὲ, ἵνα πάντες ἐν ὧσι, καθὼς σὺ, Πάτερ, ἐν ἐμοί, καὶ γὰρ ἐν σοί, ἵνα καὶ αὐτοὶ ἐν ἡμῖν ἐν ὧσιν, ἵνα ὁ κόσμος πιστεύσῃ, ὅτι σὺ με ἀπέστειλας. » Ἐἶπεν, ὅτι· « Ὑπὲρ αὐτῶν ἐγὼ ἀγιάζω ἐμαυτόν. » Ἰν' οὖν μὴ νομίσειέ τις, ὅτι ὑπὲρ μόνων τῶν ἀποστόλων ἀπέθανεν, ἐπιφέρει· « Οὐδὲν γὰρ ἐρωτῶ μόνον, ἀλλὰ καὶ περὶ πάντων τῶν πιστευόντων διὰ τοῦ λόγου αὐτῶν εἰς ἐμὲ. » Ἐνταῦθα δὲ διανέστησε πάλιν τὰς ψυχὰς τῶν ἀποστόλων, εἰ γὰρ μέλλουσιν εἶξιν πολλοὺς μαθητάς. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν, ὅτι « Οὐδὲν γὰρ ἐρωτῶ, » ἵνα μὴ σκανδαλισθῶσιν οἱ ἀπόστολοι, ὡς οὐδὲν ἐξαιρετόν αὐτοῖς διδόντος παρὰ τοῦ λοιποῦ, παραμυθίζεται αὐτοὺς διὰ τοῦ δηλῶσαι, ὅτι πολλοῖς ἔσονται πίστεως καὶ σωτηρίας αἰτίοι.

Ἐπεὶ δὲ ἱκανῶς αὐτοὺς παρέθετο τῷ Πατρὶ, ὡς ἐν ἀγίασιν αὐτοῖς τῇ πίστει, καὶ θυσίαν αὐτοὺς ἁγίαν τῇ ἀληθείᾳ ἀποτελέσῃ, λέγει λοιπὸν πάλιν περὶ ὁμονοίας, καὶ ἀφ' οὗ ἤρξατο κεφαλαίου, τῆς ἀγάπης λέγων, εἰς ἐκεῖνο λοιπὸν κατακλείει τὸν λόγον, καὶ φησιν· « Ἰνα πάντες ἐν ὧσι » τούτέστιν, Ἰνα εἰρήνην καὶ ὁμόνοιαν ἔχωσι, καὶ ἐν ἡμῖν, τούτέστιν, ἐν τῇ πρὸς ἡμᾶς πίστει τὸ ἀδιάσπαστον τηρῶσιν. Οὐδὲν γὰρ οὕτω σκανδαλίζει τοὺς μαθητάς, ὡς τὸ διασπᾶσθαι, καὶ μὴ ὁμοφρονεῖν τοὺς διδασκάλους· πῶς γὰρ τοῖς μὴ τὰ αὐτὰ φρονοῦσι θελήσουσι τινες πισθῆναι; Διὰ τοῦτο φησιν· « Ἰνα καὶ αὐτοὶ ἐν ὧσιν » ἐν τῇ εἰς ἡμᾶς πίστει, « καθὼς σὺ, Πάτερ, ἐν ἐμοί, καὶ γὰρ ἐν σοί. » Πάλιν τὸ, « καθὼς, » οὐκ ἀκριβοῦς ἐξισώσεως ἔστιν. Οὐ γὰρ δυνατὸν οὕτως ἡμᾶς ἠνώσθαι ἀλλήλοις, ὡς ὁ Πατήρ τῷ Υἱῷ· ὡς περ καὶ ὅταν λέγῃ· « Γίνεσθε οἰκτίρμονες, ὡς ὁ Πατήρ ὑμῶν. » — « Ἰνα ὁ κόσμος πιστεύσῃ, ὅτι σὺ με ἀπέστειλας. » Καὶ γὰρ ἀπὸ τῆς ὁμονοίας τῶν μαθητῶν ἐγὼ ὁ διδάσκαλος· φανούμαι, ὅτι ἀπὸ Θεοῦ ἐξῆλθον. Ἐὰν δὲ μάχωνται, οὐκ ἐροῦσι τοῦ εἰρηνικοῦ εἶναι μαθητάς· μὴ ὅταν δὲ με εἰρηνικὸν οὐκ ὁμολογήσουσιν ἀπεστάλθαι παρὰ σοῦ. Ὅρᾳς, Πατέρα ὁμονοητικόν;

« Καὶ γὰρ τὴν δόξαν, ἣν δέδωκάς μοι, δέδωκα αὐτοῖς, ἵνα ὧσιν ἐν, καθὼς ἡμεῖς ἐν ἐσμεν. Ἐγὼ ἐν αὐτοῖς, καὶ σὺ ἐν ἐμοί, ἵνα ὧσι τεταλειωμένοι εἰς ἐν, καὶ

sicut et ego, « sint sanctificati » et oblati tibi Deo, non sicut quæ secundum legem sacrificantur in figura, sed « in veritate. » Sacrificia enim vetera figuralia erant, et omnia sancta in figura fuerunt sacrata Deo, aliud spirituale quiddam adumbrantia, ut agnus, columbæ, turtures, etc. Animæ autem quæ Deo offeruntur, in veritate sunt sanctificatæ et consecratæ Deo, sicut et Paulus dicit : « Exhibete membra vestra sacrificium vivum sanctum 87. » — « Sanctifica » igitur et consecra discipulorum animos, et fac eos veras oblationes, et corrobora ut pro veritate se sacrificent.

« Ἀγιάσον » οὖν, καὶ ἀφιέρωσον τὰς τῶν μαθητῶν καὶ ὑπὲρ τῆς ἀληθείας ἐνδυνάμωσον αὐτοὺς τυθῆναι.

Vers. 20, 21. « Non pro eis rogo tantum, sed etiam pro iis qui credituri sunt per sermonem eorum in me, ut omnes unum sint, sicut tu Pater in me, et ego in te, ut et ipsi in nobis unum sint, ut credat mundus quod tu me miseris. » Dixerat, « Pro ipsis ego sanctifico meipsum. » Ut igitur ne putet quis quod pro solis apostolis mortuus sit, subdit : « Non pro his rogo solum, sed et pro omnibus qui credent per sermonem illorum. » Hoc autem loco iterum erigit apostolorum animos quod habituri sint multos discipulos. Quia enim dixit, « Non pro his solis rogo, » ut ne offendantur apostoli quasi nihil singulare præ aliis habeant, consolatur eos, significando fore illos plurimorum fidei et salutis auctores. Et quia satis commendarat eos Patri, quasi fide sanctificans eos, et sacrificium eos veritati sacrum consummans, dicit postea iterum de concordia, et a quo cæpit principio (charitatis dico) in eo nunc ferme concludit, ac inquit : « Ut omnes unum sint, » hoc est, ut pacem et concordiam habeant, et « in nobis, » hoc est, ut individuum erga nos servent fidem. Nihil enim ita offendit discipulos, 733 quomodo enim persuadebunt, qui non ideam sapient? Propterea dicit : « Ut et ipsi unum sint » in fide erga nos, « sicut tu, Pater, in me, et ego in te. » Rursum, « sicut, » non exactæ est æqualitatis. Non enim possibile ut ita uniamur inter nos sicut Pater unitur Filio; atque ita cum dicit : « Estote misericordes, sicut Pater vester 88, » intellige. « Ut mundus credat quod tu me miseris. » Et enim a concordia discipulorum ego doctor comprobator quod a Deo exiverim. Si autem pugnaverint inter se, non dicentur pacifici esse discipuli : neque me, si pacificus non fuero, fatebuntur a te missum. Vides quomodo usque ad finem concordiam erga Patrem astruit?

πῶς ἀχρι τέλους τοῦτο κατασκευάζει, τὸ πρὸς τὸν

Vers. 22, 23. « Et ego gloriam quam dedisti mihi, depl' eis, ut sint unum, sicut et nos unum sumus. Ego in eis, et tu in me, ut sint consummati

87 Rom. vi, 19. 88 Luc. vi, 36.

in unum, et ut cognoscat mundus quod tu me misisti. » Qualem gloriam datam esse dicit? Eam quæ per signa et per dogmata et doctrinas, et aliam quoque gloriam, concordia scilicet, « ut sint unum. » Ista enim gloria major est, quam ea quæ signorum. Nam sicut et Deum admiramur, quia non est seditio neque pugna in natura ejus, et maxima ista gloria est: ita et illi, inquit, hoc loco, a concordia dico, fiant clari. « Ego in eis, et tu in me. » Hoc loco ostendit quod apostoli et Patrem in se receperunt. « Ego enim, inquit, in ipsis sum, » et te quoque habeo in me, et ita etiam tu in eis es. Alio autem loco et Patrem etiam ipsum adventurum dicit, et mansionem facturum⁶²: Sabellii os concludens, et duas substantias manifestans. Hoc autem loco et Arij insaniam reprimens. Patrem enim inquit per ipsum fieri in discipulis, « ut sciat mundus quod tu me miseris: » continuo autem hoc dicit, ostendens pacem, quæ valeat etiam conciliare magis quam quodvis signum. Nam ut lites omnia dissolvunt, ita concordia omnia copulat.

VERS. 23, 24. « Et dilexisti eos, sicut et me dilexisti. Pater, quos dedisti mihi, volo ut ubi sum ego, et illi sint mecum: ut videant gloriam meam, quam dedisti mihi: quia dilexisti me ante conditum mundum. » Iterum hoc loco per « sicut » intellige significari quantum homo diligi potest. Itaque cum dixisset futuros tutos, sanctos, multos per eos credituros, multam habituros gloriam, dicit nunc et de præmiis et coronis quæ post hanc vitam reposita sunt. « Volo enim, inquit, ut ubi sum ego, et illi sint. » Et ne cum hoc audieris, existimes quod eandem dignitatem assecuturi sint, subdit: « ut videant gloriam meam. » Non enim dixit: ut fruantur gloria mea, sed, « Ut videant. » Homini enim requies maxima, videre Filium Dei. Hæc enim est omnis gloria dignorum: quod et Paulus dicit: « Nos autem revelata facie gloriam Domini speculantes⁶³. » 734 Ostendit igitur hoc loco quod non sit, quemadmodum nunc videtur eis, in vili habitu conspiciendus tunc, sed in gloria quam habuit « ante conditum mundum. » Habebam autem hanc gloriam, inquit, eo quod « dilexeris me. » Insertum enim est, « Quia dilexisti me. » Igitur sicut superius dixit: « Glorifica me gloria quam habui antequam mundus esset: » ita et nunc « ante conditum mundum » sibi datam gloriam inquit deitatis. Dedit enim ei revera Pater deitatem, ut Pater Filio naturaliter. Nam quia genuit eum, necessario etiam gloriae auctor fuit et suppetitor, qui substantiæ auctor dicitur.

VERS. 25, 26. « Pater juste, et mundus te non cognovit, ego autem te cognovi: et hi cognoverunt quod tu me miseris. Et notum feci eis nomen tuum

Α ἵνα γινώσκῃ ὁ κόσμος, ὅτι σὺ με ἀπέστειλας. » Ποίαν δόξαν δεδωκέναι λέγει; Τὴν διὰ τῶν σημείων, τὴν διὰ τῶν δογμάτων καὶ διδασκαλιῶν καὶ ἄλλῃ δὲ δόξαν, τὴν τῆς ὁμοιοῦσας, ἵνα ὦσιν ἐν. » Αὕτη γὰρ ἡ δόξα μεζῶν τῆς ἀπὸ τῶν σημείων. Ὡς περὶ γὰρ καὶ τὸν Θεὸν θαυμάζομεν, ὅτι οὐκ ἔστι στάσις οὐδὲ μάχη ἐν τῇ φύσει ἐκείνῃ, καὶ μεγίστη αὕτη δόξα οὕτω καὶ οὗτοι, φησὶν, ἐντεῦθεν, ἀπὸ τῆς ὁμοιοῦσας λέγω, γενέσθωσαν λαμπροί. « Ἐγὼ ἐν αὐτοῖς, καὶ σὺ ἐν ἐμοί. » Ἐνταῦθα δείκνυσιν, ὅτι οἱ ἀπόστολοι καὶ τὸν Πατέρα ἐχώρησαν ἐν ἑαυτοῖς. « Ἐγὼ γὰρ, φησὶν, ἐν αὐτοῖς » εἰμι, σὲ δὲ πάλιν ἐγὼ ἐν ἐμαυτῶ ὥστε καὶ σὺ ἐν αὐτοῖς εἶ. Ἀλλαχοῦ δὲ καὶ τὸν Πατέρα καὶ αὐτὸν παραγενέσθαι φησὶ, καὶ μόνῃ ποιεῖν, τὸ τοῦ Σαβελλίου στόμα ἐμφράττων, καὶ τὰς δύο ὑποστάσεις παραδηλῶν. Ἐνταῦθα δὲ τὴν Ἀρείου μανίαν ἀναστῆλλον, τὸν Πατέρα φησὶ διὰ αὐτοῦ γενέσθαι ἐν τοῖς μαθηταῖς, ἵνα γινώσκῃ ὁ κόσμος, ὅτι σὺ με ἀπέστειλας. » Συνεχῶς δὲ τοῦτο λέγει, δείκνυς τὴν εἰρήνην δυναμένην ἐπισπάσασθαι πάντοδς μᾶλλον σημείου. Ὡς περὶ γὰρ ἡ Ἐρις διαλυτικὴν, οὕτως ἡ συμφωνία συγκρατητικὴν.

« Καὶ ἡγάπησας αὐτοὺς, καθὼς ἐμὲ ἡγάπησας. Πάτερ, οὓς δέδωκάς μοι, θέλω ἵνα ὅπου εἰμι ἐγὼ, κάκεινοι ὦσι μετ' ἐμοῦ, ἵνα θεωρῶσι τὴν δόξαν τὴν ἐμὴν, ἣν δέδωκάς μοι, ὅτι ἡγάπησάς με πρὸ καταβολῆς κόσμου. » Πάλιν ἐνταῦθα τὸ, « καθὼς, » ὡς ἀνθρώπων ἀγαπηθῆναι ἐγχωρεῖ, νόησον. Εἰπὼν τοίνυν, ὅτι ἔσονται ἐν ἀσφαλείᾳ, ὅτι ἔσονται ἅγιοι, ὅτι πολλοὶ πιστεύουσι δι' αὐτοὺς, ὅτι πολλῆς ἀπολαύσουσι δόξης, λέγει λοιπὸν καὶ περὶ τῶν μετὰ τὴν ἐντεῦθεν ἀποδημίαν βραβείων καὶ στεφάνων ἀποκειμένων αὐτοῖς. « Θέλω γὰρ, φησὶν, ἵνα ὅπου εἰμι ἐγὼ, κάκεινοι ὦσι. » Καὶ ἵνα μὴ τοῦτο ἀκούσας νομίξῃ, ὅτι τῆς αὐτῆς ἀξίας ἐπιτυχεῖν μέλλουσιν, ἐπιφέρει: « ἵνα θεωρῶσι τὴν δόξαν τὴν ἐμὴν. » Οὐ γὰρ εἶπεν ἵνα ἀπολαύσωσι τῆς δόξης τῆς ἐμῆς, ἀλλ' ἵνα θεωρῶσιν. Ἀνθρώπων γὰρ ἀνάπαυσις μεγίστη τὸ θεωρεῖν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ· τοῦτο γὰρ δόξα πᾶσι τοῖς ἀξίοις· ὁ καὶ Παῦλος λέγει· « Ἡμεῖς δὲ ἀνακαλυμμένῳ προσώπῳ τὴν δόξαν Κυρίου κατοπτριζόμενοι. » Δείκνυσι δὲ ἐντεῦθεν, ὅτι οὐκ οὕτως, ὡς περὶ νῦν ὁρᾶται αὐτοῖς, ἐν εὐτελεῖ σχήματι ἐραθίσεται τότε, ἀλλ' ἐν δόξῃ ἣ εἶχε « πρὸ καταβολῆς κόσμου. » Εἶχον δὲ, φησὶ, ταύτην τὴν δόξαν, διότι « ἡγάπησάς με » διὰ μέσου γὰρ κείται τὸ, « Ἠγάπησάς με. » Ὡς περὶ οὖν καὶ ἀνωτέρω εἶπε· « Δόξασόν με τῇ δόξῃ, ἣ εἶχον πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι. » οὕτω καὶ νῦν « πρὸ καταβολῆς κόσμου » δεδῶσθαι αὐτῷ τὴν δόξαν φησὶ τῆς θεότητος. Δέδωκε γὰρ δυνατῶς αὐτῷ ὁ Πατὴρ τὴν θεότητα, ὡς Πατὴρ Υἱῷ φυσικῶς. Ἐπεὶ γὰρ ἐγέννησεν αὐτὸν, ἀναγκαίως καὶ τῆς δόξης αἴτιος καὶ παροχέυς ὁ τῆς οὐσίας αἴτιος λέγεται.

« Πάτερ δίκαιε, καὶ ὁ κόσμος σε οὐκ ἔγνω, ἐγὼ δὲ σε ἔγνω· καὶ οὗτοι ἔγνωσαν, ὅτι σὺ με ἀπέστειλας. Καὶ ἐγνώρισά αὐτοῖς τὸ ὄνομά σου, καὶ

⁶² JEAN. XIV, 25. ⁶³ II Cor. III, 18.

γνωρίσω· ἵνα ἡ ἀγάπη, ἣν ἠγάπησάς με, ἐν αὐτοῖς A
ἦ, κἀγὼ ἐν αὐτοῖς. » Ἐπειδὴ περὶ τῶν πιστευόντων
τοιαῦτα ἠῤῥετο, καὶ τοσαῦτα αὐτοῖς ἀγαθὰ προεμνη-
στεύσατο, φησὶ λοιπὸν εὐσπλαγγνὸν τι καὶ τῆς αὐ-
τοῦ φιλανθρωπίας ἄξιον. « Πάτερ γάρ, φησὶ, δίκαιε, »
ἐγὼ μὲν ἐβουλόμην καὶ πάντας ἀνθρώπους τυχεῖν
τῶν τοιούτων ἀγαθῶν, οἷα δὴ ἐπηυξάμην τοῖς πι-
στοῖς, ἀλλ' οὐκ ἔγνωσάν σε, διὸ καὶ ἀποτεύζονται
τῆς δόξης καὶ τῶν βραβείων, « ἐγὼ δὲ σε ἔγνω. »
Αἰνίττεται δὲ ἐνταῦθα καὶ τοὺς Ἰουδαίους, οἱ ἔλεγον
γινώσκοντας τὸν Θεόν, καὶ δείκνυσιν αὐτοὺς μὴ ἐπι-
γινώσκοντας τὸν Πατέρα· κόσμον γάρ τοὺς Ἰου-
δαίους φησὶ πολλαχῶς. Καὶ οἱ μὲν Ἰουδαῖοι φασιν,
ὅτι οὐκ ἀπέστειλάς με σὺ, ἐγὼ δὲ « τοῦτοῖς » τοῖς
μαθηταῖς; μου « καὶ ἐγνώρισα τὸ ὄνομά σου, καὶ
γνωρίσω. » Πῶς δὲ γνωρίσω; Ἐπιπέμφας αὐτοῖς B
τὸ Πνεῦμα, δ « ὀδηγήσει αὐτοὺς εἰς πᾶσαν τὴν ἀλή-
θειαν. » Καὶ ἐὰν μάθωσι τίς σὺ, τότε « ἡ ἀγάπη,
ἣν ἠγάπησάς με, ἐν αὐτοῖς » ἔσται, « κἀγὼ ἐν αὐ-
τοῖς. » Γινώσκονται γάρ, ὅτι οὐκ ἀπεσχισμένοι ἐγὼ,
ἀλλὰ τῶν σφόδρα πεφιλημένων, καὶ γνήσιος Υἱὸς
καὶ συνημμένος. Ἐπιγνόντες δὲ τοῦτο, καὶ τὴν
πίστιν τὴν εἰς ἐμὲ, καὶ τὴν ἀγάπην τηρήσουσι, καὶ
λοιπὸν ἐν αὐτοῖς μενῶ ἐγὼ τοιοῦτοις οὔσι, σέ
τε ἐπεγνωκόσι, κἀμὲ ὡς Θεὸν τιμῶσι, καὶ τὴν
πρὸς ἐμὲ πίστιν τηροῦσιν ἀπαρασάλευτον.

ΚΕΦΑΛΑ. ΙΗ'.

*Περὶ τῆς παραδόσεως τοῦ Ἰησοῦ. Περὶ τῶν
Ἰουδαίων χαμαὶ πεσόντων. Περὶ τοῦ Πέτρου
ἀποκόψαντος τὸ ὠτίον τῷ τοῦ ἀρχιερέως δοῦλῳ.
Περὶ τοῦ Ἰησοῦ ἀπαγομένου πρὸς Ἄγγαρ, καὶ
Καϊάφαρ, καὶ Πιλάτωρ*

« Ταῦτα εἰπὼν ὁ Ἰησοῦς, ἐξῆλθε σὺν τοῖς μαθη-
ταῖς αὐτοῦ πέραν τοῦ χειμάρρου τῶν Κέδρων, ὅπου
ἦν κήπος· εἰς ὃν εἰσῆλθεν αὐτὸς, καὶ οἱ μαθηταὶ
αὐτοῦ. Ἦδει δὲ καὶ Ἰούδας, ὁ παραδίδους αὐτόν,
τὸν τόπον· ὅτι πολλάκις συνήχθη ὁ Ἰησοῦς ἐκεῖ μετὰ
τῶν μαθητῶν αὐτοῦ. » Οὐκ εἶπεν, ὅτι Ταῦτα εὐξά-
μενος ὁ Ἰησοῦς, ἀλλὰ, « Ταῦτα εἰπὼν. » Οὐ γὰρ εὐχὴ
ἦν τὸ πρᾶγμα, ἀλλὰ διαλαλιὰ, πρὸς τὸ τοὺς μαθη-
τάς παραμυθῆσασθαι γενομένην. Μίσων δὲ νυκτῶν
δοκοῦνται, « καὶ ποταμὸν διαδαίνει, καὶ ἐπιγεται
πρὸς τὸν τῷ προδότῃ γινώριμον τόπον ἔλθειν, ἑαυ-
τὸν ἐπιτιδοῦς τοῖς φονεῦσιν· ἵνα δείξῃ ὅτι ἐκὼν ἐπὶ
τὸ πάθος ἔρχεται, καὶ τὸν ἐπὶ τῇ ζητήσῃ κόπον
ἐκκόπτει τοῖς Ἰουδαίοις. Ἴνα γὰρ μὴ συντριβῶνται,
τῆδε κάκεισε περιερχόμενοι, καὶ ζητοῦντες αὐτόν, D
ἄπεισιν αὐτὸς πρὸς αὐτοὺς, καὶ εἰς τὰς χεῖρας αὐ-
τῶν βάλλει ἑαυτόν· ὡσπερ γὰρ ἐν τινι δεσμοτηρίῳ
τῷ κήπῳ εὐρίσκαται. Ἴνα δὲ μὴ νομίσης, ὅτι ὡς
κρυπτόμενος ἀνεχώρησεν εἰς τὸν κήπον, ἐπιφέρει ὁ
εὐαγγελιστής, ὅτι « Ἦδει καὶ ὁ Ἰούδας τὸν τόπον. »
Ἵστε μάλλον φανερώσαι ἑαυτόν θέλων, ἀλλ' οὐκ
ἀποκρύψασθαι, εἰς τοῦτον τὸν τόπον παραγίνεται.
« Ἦδει δὲ ὁ Ἰούδας τὸν τόπον, διότι ἐκεῖ πολλάκις
συνήχθη ὁ Ἰησοῦς. » Τὰ γὰρ ἔρημα χωρία καὶ
ἡ συχία ἐργαστήρια μετεδίωκεν ὁ Κύριος, καὶ μά-
λιστα, ὅταν τι μυστικώτερον παρεδίδου. Πόθεν δὲ ὁ
Ἰούδας ἐγίνωσκεν, ὅτι ἐν τῷ κήπῳ ἔστιν ὁ Ἰησοῦς

¹ Joan. xvi, 15.

et notum faciam, ut dilectio qua dilexisti me, in
ipsis sit, et ego in ipsis. » Postquam credentibus
hæc precatus est, et tanta eis bona conciliasset,
dicit quiddam multæ misericordiæ et benignitatis
plenum. « Pater enim, inquit juste, » ego quidem
omnes homines hæc bona assequi vellem, qualia
precatus sum fidelibus; sed non cognoverunt
te, ideo privabuntur præmiis et gloria. « Ego
autem te cognovi. » Carpentur autem hoc loco
et Judæi, qui se dicebant cognoscere Deum,
et ostendit eos non cognoscere Patrem. Mun-
dum enim Judæos dicit sæpius. Et Judæi qui-
dem dicunt, quod tu non me miseris, ego autem
« his » discipulis meis « et nomen tuum cogni-
tum feci, et notum faciam. » Quomodo autem
notum faciam? Misso eis Spiritu sancto, qui « indu-
cet eos in omnem veritatem ¹: » et si didicerint
quis tu sis, tunc « dilectio qua dilexisti me, in ipsis »
erit, « et ego in eis. » Scient enim quod non sepa-
ratus ego, sed valde dilectus et germanus Filius ac
coadunatus. Cum agnoverint autem hoc, et fidem
erga me et dilectionem servabunt. Insuper in illis
manebo ego qui tales fuerint, quique te agnoverint,
et me ut Deum coluerint, inconcussamque erga me
fidem custodierint.

CAPUT XVIII.

*De traditione Jesu. De Judæis retro cadentibus. De
Petro qui abscidit auriculam servo pontificis. Quo-
modo Jesus ductus sit ad Annam, Caipham et Pila-
tum.*

Vers. 1, 2. « Hæc cum dixisset Jesus, egressus est
cum discipulis suis trans torrentem Cedron, ubi erat
hortus in quem intravit ipse et discipuli ejus. Sciebat
autem et Judas, qui tradebat eum, locum, quod
sæpe convenisset Jesus illuc cum discipulis suis. »
Non dixit: Cum precatus esset Jesus; sed: « Hæc
cum dixisset; » non enim oratio erat, sed collo-
quium ad solatium discipulorum factum. Media
autem nocte **735** iter facit, et flumen transit, festinat-
que ut veniat in locum proditori notum, seipsum per-
mittens homicidis: ut ostendat quod sponte ad
passionem veniat, et laborem minueret Judæis se
querentibus. Nam ne fatigarentur luc et illuc
obambulantibus et querentibus eum, abijt ipse ad eos,
et se manibus inimicorum infert. Invenitur enim in
horto, quasi in carcere quodam. Et ne existimes
quod delitescendi gratia illuc se contulerit, subdit
evangelista quod « et Judas noverit locum, » atque
ita magis manifestari quam occultari voluit in locum
illum veniens. « Sciebat autem et Judas locum, quia
sæpe illuc convenerat Jesus cum discipulis suis. »
Solitaria enim loca et silentij officinas querere
solebat Dominus, et maxime si quando mysticum
aliquid tradebat. Unde autem Judas cognoscebat
quod in horto hac hora esset Jesus, et non in domo
dormiens? Sciebat Dominum frequenter extra civi-
tatem pernoctare, et eapropter etiam tunc exisse

foras. Et aliter: Ipso festo maxime hunc morem servasse creditus est, docens discipulos suos sublimius quiddam. Docebat autem (ut diximus) in talibus locis mystica. Igitur quia tunc dies festus erat, conjectabat illie eum esse, disserentem discipulis justa morem suum in festo.

ἔφημεν, τὰ μυστικά ἐν τοιούτοις τόποις. Ἐπεὶ οὖν τότε ἑορτὴ ἦν, ἐστοχάσατο ἐκείσε αὐτὸν εἶναι, τοῖς μαθηταῖς τὰ τῆς ἑορτῆς φιλοσοφούντα κατὰ τὸ σὺνηθεῶς.

VERS. 3-6. « Judas ergo cum accepisset cohortem, et a pontificibus et Pharisæis ministros, venit illuc cum laternis ac facibus et armis. Jesus itaque sciens omnia quæ ventura erant super se, processit, ac dixit eis: Quem quæritis? Responderunt ei: Jesum Nazarenum. Dicit eis Jesus: Ego sum. Stabat autem et Judas, qui prodebat eum, cum ipsis. Ut ergo dixit eis: Ego sum, abierunt retrorsum, et ceciderunt in terram. » Pecuniis impetrarunt ut cohors se juvaret. Militaris enim ordo auri mancipium est. Multi autem veniunt, timentes eos qui Jesum sequebantur, et ab eo pendebant propter doctrinam et miracula. Laternas et faces gestant, ut ne occultans se in tenebris aufugeret. At ille in tantum fugam non quærebat, ut obviam exiret seipsum tradens. Et rogat quidem, non quod ignoret et discere opus habeat. « Sciebat enim omnia, inquit, quæ ventura super eum erant. » Et ita quia sciebat quod ad se venirent, rogat, non indigens ut doceatur, sed ostendere volens quod et præsens non visus vel cognitus esset. Sed et rogat ut alienus, et neque a voce agnoscunt eum, neque alii, neque ipse Judas. Quod autem non propter tenebras ignoraverint enim, prædixit evangelista « eos cum facibus » advenisse. Pone autem quod propter tenebras non agnoverint eum, oportebat certe a voce ipsum agnovisse. Interrogat igitur, ut ostendat (ut diximus) se neque a specie, neque a voce cognitum fuisse. Ita ineffabilis erat ejus virtus. Et ita neque crucifigere potuissent, nisi voluntarius se obtulisset. Quod **736** autem non solum excæcarit oculos eorum, sed et supini ceciderint una interrogationis voce prostrati, signum fuit casuros eos qui contra Jesum venerant, universali gentis istius ruina, quæ post Christi mortem super eos venit, sicut et Jeremias prædixit: « Domus Israel cecidit: non est qui resuscitet⁹². » Cadunt igitur omnes qui sermoni divino sunt adversarii. Hortus autem a quo salus nostra sumpsit originem, paradixum referebat. Nam qui cecidimus in horto paradisi, vidimus in horto salutarem passionem sumpsisse initium, et omnia quæ prius corrupta, reparata esse.

VERS. 7-9. « Iterum ergo eos interrogavit, Quem quæritis? At illi dixerunt: Jesum Nazarenum. Respondit Jesus et dixit: Dixi vobis quod ego sim. Si

⁹² Iuno, Amos, v. 2.

Ex collatione codd. Venet. S. Marci.

(40) Cod. 31, αὐτῶν θαῦμα μέγα ἦν, ἀλλὰ, κ. τ. λ.

κατὰ ταύτην τὴν ὥραν, καὶ οὐκ ἐν οἰκίᾳ ἐνόμισεν εὐρεῖν αὐτὸν καθεύδοντα; Ἐγίνωσκε τὸν Κύριον τὰ πολλὰ ἐξω διανουκταρεύοντα, καὶ διὰ τοῦτο καὶ τότε ἐξῆλθεν ἐξω. Ἄλλως τε· Καὶ ἐν ἑορτῇ καιρῷ μάλιστα ἠπίστατο αὐτὸν ἔχοντα, διδάσκειν τι τοῖς μαθηταῖς ὑψηλότερον· εἰδίδασκε δὲ τοὺς μαθητάς, ὡς

« Ὁ οὖν Ἰούδας λαθὼν τὴν σπεῖραν, καὶ ἐκ τῶν ἀρχιερέων καὶ Φαρισαίων ὑπηρέτας, ἔρχεται ἐκτὶ μετὰ λαμπάδων, καὶ φανῶν, καὶ ὄπλων. Ἰησοῦς οὖν εἰδὼς πάντα τὰ ἐπερχόμενα ἐπ' αὐτὸν, ἐξελθὼν εἶπεν αὐτοῖς· Τίνα ζητεῖτε; Ἀπεκρίθησαν αὐτῷ· Ἰησοῦν τὸν Ναζωραῖον. Λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· Ἐγὼ εἰμι. Εἰστήκει δὲ καὶ Ἰούδας ὁ παραδιδούς αὐτὸν μετ' αὐτῶν. Ὡς οὖν εἶπεν αὐτοῖς, ὅτι Ἐγὼ εἰμι, ἀπῆλθον εἰς τὰ ὄπισθω, καὶ ἔπεσον χαμαί. » Τὴν μὲν σπεῖραν παῖθουσιν αὐτοῖς συναρτῆσαι διὰ χρημάτων· τοιοῦτον γὰρ τὸ στρατιωτικόν, χρυσοῦ ὄμιον. Πολλοὶ δὲ ἐπέρχονται, δεδοκότες τοὺς ἐπομένους τῷ Ἰησοῦ, καὶ ἐκκρεμαμένους αὐτῷ διὰ τὸν λόγον τε καὶ τὰ θαύματα. Λαμπάδας δὲ καὶ φανούς ἐπάγονται, ὡς ἂν μὴ ἐκφύγη αὐτοὺς ἐν τῷ σκότει λαθῶν. Ὁ δὲ τοσαῦτον ἔδει τοῦ φυγεῖν, ὥστε καὶ ἔξισαι πρὸς αὐτοὺς, ἑαυτὸν παραδιδούς. Καὶ ἔρωτᾷ μὲν, οὐχ ὡς χρήζων μαθεῖν· « Ἦδει γάρ, φησί, πάντα τὰ ἐπερχόμενα ἐπ' αὐτόν. » Ὅστε ἐπειδὴ ἦδει, ὅτι ἐπ' αὐτὸν ἤρχοντο, οὐχ ὡς μαθεῖν δεόμενος ἔρωτᾷ, ἀλλὰ δείξει θέλων, ὅτι καὶ παρὼν οὐχ ἔωρᾶτο αὐτοῖς ἢ ἐγνωρίζετο. Ἀλλὰ καὶ ἔρωτᾷ, ὡς ἄλλοτριος· καὶ οὐδὲ ἀπὸ τῆς φωνῆς ἐπιγινώσκουσιν αὐτὸν, οὔτε οἱ ἄλλοι, οὔτε αὐτὸς ὁ Ἰούδας. Ὅτι γὰρ οὐ διὰ τὸ σκότος ἠγνόησαν αὐτὸν, προεῖπεν ὁ εὐαγγελιστής, ὅτι « μετὰ λαμπάδων ἠπῆλθον. Εἰ δὲ διὰ τὸ σκότος ἠγνόουν (θῶμεν γάρ), ἀπὸ γε τῆς φωνῆς ἐπιγινώσκαι αὐτὸν ἔδει. Ἐρωτᾷ οὖν, ἵνα δείξη, ὡς εἰκομεν, ὅτι οὔτε ἀπὸ τοῦ εἶθους, οὔτε ἀπὸ τῆς φωνῆς ἐπέγνωσαν αὐτόν. Οὕτως οὖν ἄφατος ἦν ἡ δύναμις αὐτοῦ, ὥστε οὐδὲ σταυρῶσαι ἠδύνατο, εἰ μὴ ἐκὼν ἐπέδωκεν. Οὐ μόνον δὲ τοῦτο τὸ πηρῶσα· τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν, ἀλλὰ (40) καὶ τὸ καταβαλεῖν ὑπέλιος ἀπὸ μόνης ψιλῆς ἔρωτῆσεως. Σημεῖον δ' ἂν εἴη τὸ πεσεῖν τοὺς κατὰ τοῦ Ἰησοῦ ἐλθόντας, τῆς καθολικῆς τοῦ ἔθνους καταπτώσεως, ἢ ἐπεγένετο αὐτοῖς ὑστερον μετὰ τὴν τοῦ Χριστοῦ θάνατον· ὡς καὶ Ἰερემίας προεφήτευσεν· « Οἶκος Ἰσραὴλ ἔπεσεν, οὐκ ἔστιν ὁ ἀναστήσων. » Πίπτουσι τοίνυν πάντες οἱ τῷ λόγῳ τοῦ Θεοῦ ἐναντιούμενοι. Ὁ δὲ κήπος, ἀφ' οὗ ἡ σωτηρία ἡμῶν ἔλαβε τὴν ἀρχήν, ἀντίτυπον ἂν εἴη τοῦ παραδείσου. Ἐν γὰρ τῷ κήπῳ τοῦ παραδείσου πεσόντες, εἶδομεν ἐν κήπῳ τὸ σωτήριον τοῦ Χριστοῦ πάθος δεχόμενον τὴν ἀρχήν, καὶ πάντα τὰ πρόωγν δυσχερῆ ἀπανορθούμενον.

« Πάλιν οὖν αὐτοὺς ἐπηρώτησε· Τίνα ζητεῖτε; Ὁ δὲ εἶπεν· Ἰησοῦν τὸν Ναζωραῖον. Ἀπεκρίθη Ἰησοῦς, καὶ εἶπεν· Εἶπον ὑμῖν, ὅτι ἐγὼ εἰμι. Εἰ οὖν

ἐμὲ ζητεῖτε, ἀφετε τούτους ὑπάγειν· ἵνα πληρωθῇ ὁ λόγος, ὃν εἶπεν, ὅτι Οὐδὲ δέδωκάς μοι, οὐκ ἀπώλεσα ἐξ αὐτῶν οὐδένα. » Κατέβαλε μὲν αὐτοὺς ὑπτίους, ἅμα τὴν τε δύναμιν αὐτοῦ δηλῶν, καὶ ὅτι ἐκὼν ἐρχεται πρὸς τὸ πάθος· πρὸς δὲ τούτους καὶ ἑτερόν τι οἰκονομῶν. Ἴνα γὰρ μὴ εἴπη τις, ὅτι οὐδὲν οἱ Ἰουδαῖοι ἤμαρτον· αὐτοὺς γὰρ αὐτοῖς ἑαυτὸν ἐνεχείρισε, καὶ δῆλον κατέστησεν· διὰ τοῦτο ἐνδείκνυται αὐτοῖς τοῦτο τὸ σημεῖον, ἵκανὸν ὃν αὐτοὺς ἀνακρούσασθαι. Ἐπεὶ δὲ ἐπέμεινον τῇ κακίᾳ καὶ μετὰ τὸ θαῦμα τοῦτο, τότε δὴ ἑαυτὸν ἐγγχειρίζει. Καὶ ὅρα, πῶς οὐδὲ ἀχρι τῆς τελευταίας ὥρας τῆς πρὸς τοὺς μαθητὰς ἀγάπης ὑφέται. « Εἰ γὰρ ἐμὲ ζητεῖτε, φησὶν, ἀφετε τούτους· ὑπάγειν· ἵνα πληρωθῇ ὁ λόγος, ὃν εἶπεν, ὅτι Οὐδὲ δέδωκάς μοι, οὐκ ἀπώλεσα ἐξ αὐτῶν οὐδένα. » Ἀπώλειαν δὲ ὁ μὲν Κύριος τῆς ψυχῆς εἶλεγεν, ἣν οὐδαίς τῶν μαθητευθέντων αὐτῷ ὑπέστη· ὁ δὲ εὐαγγελιστῆς ἐπὶ ταύτης τῆς σωματικῆς παρέλαθε τοῦτο. Θαῦμα δὲ, πῶς οὐ συνέλαθον τοὺς ὀπισθόλους, καὶ κατέκοψαν αὐτοὺς, καὶ μάλιστα τοῦ Πέτρου παροξύναντος αὐτούς. Ὅθεν δῆλον, ὅτι ἡ τοῦ συλληφθέντος δύναμις τοῦτο ἐποίησε, καὶ ἡ ἀπόφασις, ἣν προεῖπεν, ὅτι « Οὐδαίς ἐξ αὐτῶν ἀπώλετο. » Τοῦτο γοῦν καὶ ὁ εὐαγγελιστῆς διδάσκων ἡμᾶς, ὅτι τῆς τοῦ Κυρίου ἀποφάσεως ἦν τὸ μὴ κατακοπῆναι τοὺς μαθητὰς, φησὶν· « Ἴνα πληρωθῇ ὁ λόγος, ὃν εἶπεν, ὅτι Οὐκ ἀπώλεσα ἐξ αὐτῶν οὐδένα. » διὰ γὰρ τὴν ἀσθένειαν αὐτῶν ἐξω ποιεῖται αὐτοὺς πειρασμῶν. Ὅθτι καὶ ἡμᾶς νῦν οἰκονομεῖ, κἂν ἀνοῶμεν. Ὡστε ἐπιειδὴν σοι εἶθι πειρασμὸς, πιστεύεις, ὅτι εἰ μὴ ἐγίνωσκεν, ὅτι δύνασαι διαφυγεῖν τούτον, οὐκ ἂν ἠνεχώρησέ σοι αὐτὸν ἐπελθεῖν, ὥσπερ οὐδὲ τότε τοῖς μαθηταῖς.

« Σίμων οὖν Πέτρος ἔχων μάχαιραν, ἐλκυσεν αὐτήν, καὶ ἐπαῖσε τὸν τοῦ ἀρχιερέως δοῦλον, καὶ ἀπέκοψε αὐτοῦ τὸ ὠτίον τὸ δεξιόν· ἦν δὲ ὄνομα τῷ δούλῳ Μάλχος. Εἶπεν οὖν ὁ Ἰησοῦς τῷ Πέτρῳ· Βάλε τὴν μάχαιράν σου εἰς τὴν θήκην· τὸ ποτήριον, ὃ δέδωκέ μοι ὁ Πατήρ, οὐ μὴ πίνω αὐτό; » Ἰδὼν ὁ Πέτρος τὸν Κύριον ὑπτίως αὐτοὺς καταβαλόντα, καὶ ἑρσους ὑποπλησθεὶς διὰ τῆς τοῦ Κυρίου φωνῆς, εἰπόντος, « Ἄφετε τούτους ὑπάγειν, » ἐνόμισεν, ὡς καρδὸς λοιπὸν ἀμύνης ἐστὶ, καὶ δὴ σπάται τὴν μάχαιραν, καὶ πατάσσει τὸν δοῦλον. (41) Εἰ δὲ ζητεῖς, πῶς ὁ κελευσθεὶς μὴ πήραν ἔχειν, μηδὲ δύο χιτῶνας, μάχαιραν ἔχει· μάθνατε, ὅτι διὰ τὸ ἀρνίον ταύτης ἐχρηζε, καὶ ἐβάσταζεν αὐτήν καὶ μετὰ τὸ δεῖπνον· ἢ καὶ δεδοικῶς τὴν ἐπίθεσιν, παρεσκευάσαστο πάλαι εἰς τοῦτο. Εἰ δὲ ἀπορεῖς, πῶς ὁ μηδὲ ραπίζων [f. ραπίζειν] προσταχθεὶς, πρὸς φόνους παρεσκευάζετο· ἀκούσεις, ὅτι μάλιστα μὲν οὐχ ἑαυτῷ, ἀλλὰ τῷ διδασκάλῳ ἦμυεν· ἔπειτα οὐδὲ τέλειοι οὐπω ἦσαν· ἐν τοῖς ὑστέροις γὰρ ἴδε μοι τοῦτον, πῶς τὰ ἐσχάτα πάσγων χαίρει. Νῦν δὲ ὑπὲρ τοῦ διδασκάλου ἀγανακτῶν, καὶ ἐπ' αὐτὴν ὀρμῆ τὴν κεφαλὴν·

⁴¹ Matth. x, 10.

Ex collatione codd. Venet. S. Marci.

(41) Cod. 52, Εἰ δὲ ζητεῖς μαθεῖν πῶς, κ. τ. λ.

igitur me quaeritis, sinite hos abire, ut impleretur sermo quem dixit: Quos dedisti mihi, non perdidit ex eis quemquam. » Prostravit quidem eos ut retrorsum caderent, declarans potentiam suam, et quod ad passionem sponte veniret. Ad haec etiam hoc providens, ut ne quis dicat Judaeos non peccasse, eo quod illis se in manus tradiderat et manifestarat, propter hoc ostendit eis hoc miraculum, quod sufficiebat ad repellendos eos. Ubi autem in malitia sua permanserunt etiam post miraculum istud, tunc se manibus eorum permisit. Et vide quomodo usque ad ultimam horam dilectionem erga discipulos non reliquit. Nam « Si me quaeritis, inquit, sinite illos abire, ut impleretur sermo quem dixerat: Quos dedisti mihi, ex eis non perdidit quemquam. » Perditionem autem Dominus animae dicebat, quia nullus peritit qui ab eo doctus fuit. Evangelista autem et ad corporalem trahit. Miraculum autem, quomodo non comprehenderint illi apostolos, et disseuerint eos, et maxime cum Petrus incitasset eos. Unde manifestum quod comprehensi virtus hoc fecerit, et sententia quam praedixerat, nullum esse ex illis perdendum: id quod et evangelista docens nos quod hoc fuerit propter sententiam Domini, ne interficerentur discipuli, inquit: « Ut impleretur sermo quem dixit, Non perdidit ex eis quemquam. » Nam propter ipsorum infirmitatem securos eos fecit a tentationibus. Ita et nos nunc regit, etiamsi ignoremus. Unde quando incidis in tentationes, crede quod nisi cognovisset te posse illas evadere, non permisisset te in eas incidere, sicut neque tunc discipulos.

VERS. 10, 11. « Simon ergo Petrus cum haberet gladium, eduxit eum, et percussit pontificis servum, et abscidit auriculam ejus dexteram. Erat autem nomen servo Malchus. Dicit ergo Jesus Petro: Mitte gladium tuum in vaginam. Annon bibam poculum quod dedit mihi Pater? » Cum Petrus vidisset Dominum prostravisse illos, et impletus esset fiducia propter vocem Domini, dicentis, « Sinite illos abire, » existimavit **737** quod tunc esset tempus vindictae, extractoque gladio percussit servum. Quod si quaeras, quomodo is qui jussus est non portare peram, neque duas tunicas⁴², gladium haberet, discite quod portaverit illum in usum agni paschalis etiam post caenam, vel quod, timens insidias, olim in hoc praeparaverit. Quod si dubitares, quomodo, cum prohibitus fuerit vel alapis percutere, ad caedem se paraverit, audi quomodo non semetipsum, sed magistrum maxime ultos fuerit; deinde quod nondum perfecti tunc erant. Nam vide quomodo postea extrema ferre gaudet, nunc autem pro magistro indignatur, et caput ipsum invadit, et cum aberraret, auriculam solam abscindit. Jesus vero

restituit, et per hoc miraculum iterum insipientes Judæos refrenat ab impetu ad homicidium. Nam quia magnum erat miraculum in auricula, propterea et nomen servi apponit evangelista, ut si legentes discredant, ab illo quarant num ita factum sit. Porro Dominus Petrum quidem reprimit et interminatur, dicens: « Mitte gladium tuum in vaginam. » Consolatur autem dicendo: « Poculum quod dedit mihi Pater, annon bibam illud? » Ostendit enim quod patitur non propter illorum virtutem, sed suam permissionem, et quod non sit adversarius Deo, sed usque ad mortem faciat voluntatem Patris. Dicendo autem « poculum, » insinat mortem dulcem et desiderabilem in salutem hominum. Cæterum tu hic attendas, desecari auriculam dextram servi pontificis signum fuisse inobedientiæ illorum. Cæcitas enim in Israel facta est, ut audientes non audiant, propter impietatem erga Salvatorem, quæ maxime fuit pontificum. Ideo et auriculæ abscissio in servo pontificis facta est. Quod autem restituta est auricula, significat Israelitis omnium restituendam prudentiam, quæ nunc est ablata. Etenim Elias cum venerit, revocabit eos ad Christum, et conjunget patres nobis filiis, sicut et Malachias dixit ⁹⁵.

λιτῶν συνέσεως, τῆς νῦν ἀφαιρεθείσης. Καὶ γὰρ καὶ συνάψει αὐτοὺς πατέρας ὄντας ἡμῖν τοῖς υἱοῖς,

Vers. 12-14. « Cohors igitur et tribunus et ministri Judæorum comprehenderunt Jesum, et figaverunt eum, et adduxerunt eum ad Annam primum. Erat enim socer Caiphæ, qui erat pontifex anni illius. Erat autem Caiphæ is qui consilium dederat Judæis, quod expediret unum hominem mori pro populo. » Postquam omnia fecit quæ ad reprimendum illorum furorem pertinere videbantur, illi autem non intellexerunt, tunc tandem permisit se abduci. Porro illi alligant et abducunt ad Annam, gloriantes facto, et quasi celebrari cupientes perinde ac magnum tropæum excitassent. Cæterum prophetiæ Caiphæ meminit ⁹⁶, ostendere volens quod pro salute mundi hæc facta sint, et quod tam excellens sit veritas, ut et inimici eam prædixerint. Ut enim non turbemur **738** audientes vincula, meminit prophetiæ, quod salutaria fuerint et mors et vincula, qua de causa et hæc pertulerit.

Vers. 15, 16. « Sequebatur autem Jesum Simon Petrus, et alius discipulus. Discipulus autem ille erat notus pontifici, et introivit cum Jesu in atrium pontificis, Petrus autem stabat ad ostium foris. Exiit autem discipulus ille alter qui erat notus pontifici, et dixit ostiaræ, et introduxit Petrum. » Quis erat « alius discipulus? » Ille ipse qui hæc scripsit. Occultat autem se propter humilitatem, quia honestum opus narraturus erat, secutum se esse fugientibus aliis; propter hoc occultat seipsum, et præponit sibi Petrum: « Sequebatur enim, inquit,

Α διὰ κάκεινης μὴ ἐπιχόμενος, τὸ γοῦν ὤτιον τέμνει. Ἰησοῦς δὲ ὑποκαθίστησι [f. ἀποκ.], καὶ διὰ τούτου τοῦ θαύματος πάλιν τοὺς ἀνόητους Ἰουδαίους ἀναχαλιζῶν τῆς ἐπὶ τὸν φόνον ὁρμῆς. Ἐπεὶ δὲ μέγα ἦν τὸ ἐπὶ τῷ ὤτιω θαῦμα, διὰ τοῦτο καὶ τὸ ὄνομα τοῦ δούλου προσετίθεισιν ὁ εὐαγγελιστὴς· ἐν' ἐξῆ τοῖς ἀναγινώσκουσιν, εἴπερ ἀπιστοῖεν, ζητεῖν καὶ περιεργάζεσθαι, εἰ γε οὕτω γέγονεν. Ἀλλ' ὁ Κύριος καταστέλλει μὲν τὸν Πέτρον, καὶ ἀπειλήσας (« Βάλε γὰρ, φησὶ, τὴν μάχαιράν σου εἰς τὴν θήκην »), παραμβύεται δὲ καὶ ἐν τῷ εἰπεῖν· « Τὸ ποτήριον, ὃ δέδωκέ μοι ὁ Πατήρ, οὐ μὴ πῖω αὐτό; Δεῖκνυσι γὰρ, ὅτι οὐ τῆς ἐκείνων δυνάμεως, ἀλλὰ τῆς αὐτοῦ συγχωρήσεως τὸ παθεῖν, καὶ ὅτι οὐκ ἀντίθεος, ἀλλ' ἄχρι θανάτου τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς ποιῶν. Καὶ τὸ εἰπεῖν **B** δὲ, « ποτήριον, » τὸ ἡδὺ καὶ ἐπιποθητὸν τοῦ ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν ἀνθρώπων θανάτου αἰνίσσεται. Σὺ δὲ μοι ὄρα, ὅτι καὶ τὸ ἀποκοπῆναι τὸ δεξιὸν ὠτίον τοῦ δούλου τοῦ ἀρχιερέως σύμβολον ἦν τῆς ἀνηκουστίας αὐτῶν. Πῶρως γὰρ τῷ Ἰσραὴλ γέγονεν, ἵνα ἀκούοντες μὴ ἀκούσωσι, διὰ τὴν κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἀσέβειαν, ἣ τῶν ἀρχιερέων μάλιστα γέγονε, διὰ καὶ περιουκίτην ἀρχιερέως τὸ σύμβολον ἦν τῆς τοῦ ὠτίου ἀφαιρέσεως. Τὸ δὲ ἀποκαταστῆναι πάλιν τὸ ὠτίον δηλοῖ τὴν ὑστερον ἀποκατάστασιν τῆς τῶν Ἰσραη- **C** λῆτας ἐλθῶν, ἀποκαταστήσει αὐτοὺς εἰς Χριστὸν.

« Ἡ οὖν σπειρα, καὶ ὁ χιλιάρχος, καὶ οἱ ὑπρέ- ται τῶν Ἰουδαίων συνέλαβον τὸν Ἰησοῦν, καὶ ἔδησαν αὐτὸν, καὶ ἀπήγαγον αὐτὸν πρὸς Ἄνναν πρῶτον. Ἦν γὰρ πενθερός τοῦ Καϊάφα, ὃς ἦν ἀρχιερεὺς τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐκείνου. Ἦν δὲ Καϊάφας ὁ συμβουλευσας τοῖς Ἰουδαίοις, ὅτι συμφέρει ἓνα θνητὸν ἀπολέσθαι ὑπὲρ τοῦ λαοῦ. » Ὅτε πάντα ἐποίησεν, ὅσα ἱκανὰ ἦν ἀναστεῖλαι αὐτοὺς, οἱ δὲ οὐ συνέσαν, τότε δὲ συνεχώρησεν ἀπαγαγεῖν αὐτόν. Οἱ δὲ καὶ δεσμοῦσι, καὶ ἀπάγουσι πρὸς Ἄνναν, ὡσπερ ἐμπομπέοντες τῷ γενομένῳ καὶ ἐγκαυχώμενοι, ὡς δὲ μέγα τρόπαιον στήσαντες. Τῆς δὲ τοῦ Καϊάφα προφητείας μέμνηται, δειξάτι θέλων, ὅτι ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου σωτηρίας ταῦτα ἐγένετο, καὶ ὅτι τσαούτη τῆς ἀληθείας ἣ ὑπερβολῆ, ὡς καὶ τοὺς ἐχθροὺς ταῦτα προαναφωνεῖν. Ἴνα γὰρ μὴ, δεσμοὺς ἀκούσας, θορυβηθῆς, ἀναμνησθεὶ σε τῆς προφητείας, ὅτι σωτηριώδεις ἦσαν καὶ ὁ δεσμὸς καὶ ὁ θάνατος, καὶ διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν τούτων ἠνεύχεται.

D « Ἠκολούθει δὲ τῷ Ἰησοῦ Σίμων Πέτρος, καὶ ὁ ἄλλος μαθητὴς. Ὁ δὲ μαθητὴς ἐκεῖνος ἦν γνωστὸς τῷ ἀρχιερεῖ, καὶ συνεισῆλθε τῷ Ἰησοῦ εἰς τὴν αὐλήν τοῦ ἀρχιερέως. Ὁ δὲ Πέτρος εἰσῆλθε πρὸς τῆ θύρᾳ ἕξω. Ἐξῆλθεν οὖν ὁ μαθητὴς ὁ ἄλλος, ὃς ἦν γνωστὸς τῷ ἀρχιερεῖ, καὶ εἶπε τῇ θυρωρῷ, καὶ εἰσῆγαγε τὸν Πέτρον. » Τίς ἦν « ὁ ἄλλος μαθητὴς; » Αὐτὸς οὗτος ὁ ταῦτα γράψας, ἀποκρύπτει δὲ ἑαυτὸν διὰ ταπεινοφροσύνην. Ἐπειδὴ γὰρ κατόρθωμα διηγεῖσθαι μίλλει, ὅτι τῶν ἄλλων ἀποπηδησάντων, αὐτὸς ἐπηκολούθει, διὰ τοῦτο κρύπτει ἑαυτὸν, καὶ προτάττει ἑαυτοῦ τὸν

⁹⁵ Malach. iv, 5, 6. ⁹⁶ Joan. xi, 49.

Πέτρον. « Ἠκολούθει γὰρ, φησὶ, τῷ Ἰησοῦ Σίμων ὁ Πέτρος. » εἶτα ἐπάγει τὸ, « καὶ ὁ ἄλλος μαθητής. » Διὰ ταπεινοφροσύνην οὖν ἑαυτὸν κρύπτει. Καὶ τοῦτο δὲ αὐτὸ, δὲ μέμνηται ἑαυτοῦ, διὰ τοῦτο μέμνηται, ἵνα μάθωμεν, ὅτι ἀκριβέστερον τῶν ἄλλων διηγεῖται τὰ κατὰ τὴν αὐλήν, ἅτε ἐνδὸν ὢν. Ὅρα δὲ καὶ πῶς ὑποτίμμεται τὸ ἴδιον ἐγκώμιον. Ἴνα γὰρ μὴ ἀκούσας, ὅτι « εἰσῆλθε σὺν τῷ Ἰησοῦ » ὁ Ἰωάννης, μέγα τι περὶ αὐτοῦ ἠγηθῆς, λέγει, ὅτι γινώριμος ἦν τοῦ ἀρχιερέως. Οὐ γὰρ ὡς ἀνδρείτερος τῶν ἄλλων συνεῖσῆλθεν, φησὶν, ἀλλ' ὡς γινώριμος τοῦ ἀρχιερέως. Τὸν μέντοι Πέτρον ἀνακηρύττει, ὡς ἀκολουθήσαντα μὲν διὰ τὸν πόθον, διὰ δὲ τὸ μὴ εἶναι γινώριμον δηλαδὴ, ἔξω ἰστάμενον. Ὅτι γὰρ καὶ ὁ Πέτρος εἰσῆλθεν ἄν, εἴπερ ἐπετρέπτη, δῆλον. Ἐπειδὴ γὰρ ἐξῆλθεν ὁ Ἰωάννης, καὶ τὴν θυρωρὸν ἐκέλευσεν αὐτὸν εἰσαγαγεῖν, εὐθὺς εἰσῆλθεν ὁ Πέτρος. Διατί δὲ ὁ Ἰωάννης οὐκ εἰσῆγαγεν αὐτὸν, ἀλλὰ τῇ γυναικὶ τοῦτο ἐπιτρέψει; Διὰ τὸ σφόδρα ἔχασθαι τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἐπακολουθεῖν αὐτῷ, καὶ μὴ θέλειν ἀπ' αὐτοῦ χωρισθῆναι.

« Λέγει οὖν ἡ παιδίσκη ἡ θυρωρὸς τῷ Πέτρῳ· Ἄλλ' καὶ σὺ ἐκ τῶν μαθητῶν εἶ τοῦ ἀνθρώπου τούτου; Λέγει ἐκεῖνος· Οὐκ εἰμί. Εἰσῆκεισαν δὲ οἱ δούλοι καὶ οἱ ὑπηρέται, ἀνθρακίαν πεποιηκότες, ὅτι ψύχος ἦν, καὶ ἐθερμαίνοντο. Ἦν δὲ μετ' αὐτῶν ὁ Πέτρος ἐστῶς, καὶ θερμαινόμενος. » Ἐρωτᾷ ἡ παιδίσκη τὸν Πέτρον, οὐ θρασέως, οὐδ' ἀποτόμως, ἀλλὰ καὶ λίαν πραίως. Οὐ γὰρ εἶπε· Μὴ καὶ σὺ ἐκ τῶν μαθητῶν εἶ τοῦ πλάνου; ἀλλὰ, « τοῦ ἀνθρώπου τούτου. » ὅπερ ἐλευσῆς μᾶλλον ἦν καὶ φιλανθρωπευομένης. Εἶπε δὲ τὸ, « μὴ καὶ σὺ, » ἐπειδὴ Ἰωάννης ἐνδὸν ἦν. Ἄλλ' ἡ μὲν γυνὴ οὕτω προσηνῶς διελέγετο· ἐκεῖνος δὲ οὐδενὸς τούτων ἥσθετο, οὐδὲ εἰς νοῦν ἔβαλε τὴν τοῦ Χριστοῦ πρὸβῆσιν· οὕτως ἡ ἀνθρωπίνη φύσις ἀσθενὲς χρέμα, ὅταν ὑπὸ Θεοῦ ἐγκαταλειφθῇ. Τινὲς δὲ ματαίαν χάριν τῷ Πέτρῳ χαρίζόμενοι, φασὶν, ὅτι οὐχ ὡς φοβηθεὶς ὁ Πέτρος ἠρνήσατο, ἀλλ' ἐπεὶ ἤθελε μὲν αἰετὸ συνέλπειν καὶ ἀκολουθεῖν τῷ Χριστῷ, ἠπίστατο δὲ, ὅτι ἐὰν ὁμολογήσῃ ἑαυτὸν μαθητὴν τοῦ Ἰησοῦ, ἀποχωρισθῆσεται αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἔτι ἔξει χώραν, ὥστε ἀκολουθεῖν, καὶ βλέπειν τὸν ποθοῦμενον, διὰ τοῦτο ἠρνήσατο, ὅτι « Οὐκ εἰμί. » Ἐπεὶ καὶ τὸ θερμαίνεσθαι ἀπὸ τοιαύτης ἐποιεῖτο γινώμης. Ὑπεκρίνατο γὰρ τὰ τῶν ὑπηρετῶν δρᾶν, ὡς εἰς ἐκείνων, ἵνα μὴ τῷ κατηφελῶς προσώπῳ φωραθεὶς, ἐκκλεισθῆναι τοῦ βλέπειν τὸν Χριστὸν, ὡς μαθητὴς τούτου ἐκ τοῦ μέσου διωκόμενος.

« Ὁ οὖν ἀρχιερεὺς ἠρώτησε τὸν Ἰησοῦν περὶ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, καὶ περὶ τῆς διδασχῆς αὐτοῦ. Ἀπεκρίθη αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· Ἐγὼ παρῆρσις ἐλάλησα τῷ κόσμῳ, ἐγὼ πάντοτε ἐδίδαξα ἐν τῇ συναγωγῇ καὶ ἐν τῷ ἱερῷ, ὅπου πάντες οἱ Ἰουδαῖοι συνέρχονται, καὶ ἐν κρυπτῷ ἐλάλησα οὐδέν. Τί με ἐρωτᾷς; Ἐπερώτησον τοὺς ἀκηκόσας, τί ἐλάλησα αὐτοῖς. Ἴδε οὗτοι οἶδασιν, ἃ εἶπον ἐγώ. Ταῦτα δὲ αὐτοῦ εἰπόντος,

(a) Edit. Lut., existimes eum fortiozem aliis.

Jesus Simon Petrus; » deinde subdit: « et alius discipulus. » Propter humilitatem igitur se occultat, et propter istud ipsum sui meminit, ut discamus quod certius narret ea quæ in atrio sint facta, eo quod intus fuerit. Vide autem quomodo et propriam laudem reseuerit. Nam ut ne cum audieris quod « ingressus sit cum Jesu » Joannes, magnum quiddam de eo existimes (a), dicit: « Notus autem erat pontifici. » Non enim tanquam aliis fortior simul ingressus sum, inquit, sed tanquam notus pontifici. Petrum vero prædicat, eo quod propter amorem secutus fuerit, et quia non erat notus, foras steterit. Nam quod et Petrus ingressus fuisset si permissum fuisset, manifestum. Postquam enim Joannes exivit, et ostiaria jussit ut illum introduceret, statim ingressus est Petrus. Quare autem Joannes non introduxit eum, sed mulieri hoc commisit? Quia valde adhærebat Christo, eumque sequebatur, renuit ab eo separari.

VERS. 17, 18. « Dixit ergo Petro ancilla ostiaria: Num et tu ex discipulis es hominis istius? Dicit ille: Non sum. Stabant autem servi et ministri, qui prunas congeasserant, quia frigus erat, et calefaciebant se. Erat autem cum eis et Petrus stans, non calefaciens se. » Interrogat ancilla Petrum, non contumeliose, non præfracte, sed valde mansuete. Non enim dixit: Num et tu ex discipulis es impostoris? sed, « hominis istius: » id quod magis miserantis. Dixit autem, « nunquid et tu? » quia Joannes intus erat. Et mulier quidem ita mansuete alloquebatur. Ille autem nihil horum sentiebat, neque in animum recipiebat Christi prædicationem. Ita infirma res humana natura est, quando a Deo derelinquitur. Quidam autem stulte Petro gratificari volentes, dicunt, quod non ob timorem negaverit Petrus, sed voluerit quidem semper cum Christo esse et eum sequi: cognovit autem quod si confensus fuisset, se discipulum Jesu, separandum fuisset ab eo, et non ultra habiturus erat locum quod sequeretur, et videret desiderabilem, et propterea 739 negavit, dicens: « Non sum. » Nam et ex eadem sententia fuit, quod se calefaceret. Simulavit enim se facere ea quæ ministri, ut unus illorum, ut ne ex tristitia faciei deprehensus excludatur a videndo Christo rejectus e medio ut discipulus ejus.

VERS. 19-23. « Pontifex ergo interrogavit Jesum de discipulis suis, et de doctrina ipsius. Respondit ei Jesus: Ego palam locutus sum mundo, ego semper docui in synagoga et in templo quo omnes Judæi conveniunt, et in occulto locutus sum nihil. Quid me interrogas? Interroga eos qui audierunt quid locutus sum ipsis. Ecce hi sciunt quæ dixerim ego. Hæc autem cum dixisset, unus assistens mi-

nistrorum dedit alapam Jesu, dicens : Siccine respondes pontifici? Respondit ei Jesus: Si male locutus sum, testare de malo; sin bene, cur me cædis? Interrogat pontifex Jesum de discipulis, fortasse in hunc modum: Ubi sunt, aut qui sunt, aut qua mente eos collegerit, et quid volens? Quasi enim novatorem et seditiosum voluit eum arguere. Et de doctrina interrogat qualis sit, num a lege recedens, et pugnans cum Mose? ut inde inventa occasione tanquam adversarium Dei occidat. Quid igitur Dominus? Respondet illi juxta suspicionem ejus: « Ego quidem, inquit, in occulto nihil locutus sum. » Nam tu quidem suspicaris me seditiosum quemdam, et in occulto consilla struentem. Ego autem tibi, inquit, dico, quod « Nihil in occulto locutus sum, » hoc est, nihil seditiosum, et sicut tu opinaris, nihil innovo, neque dolosa et occulta mente propriam quiddam locutus sum. Quia nisi sic intellexerimus quod ad suspicionem pontificis hæc dixerit Dominus, videbitur mentiri. Nam multa dixit « in occulto, » utpote ea quæ supra captum multitudinis erant. Quod autem dicit: « Quid me interrogas? Interroga eos qui audierunt: » non pertinacis est, sed fidentis in dictorum veritate. « Interroga » enim, inquit, inimicos, insidiatores, ministros illos qui ligaverunt me. Ista enim est veritatis indubitata demonstratio, quando quis habet inimicos testes eorum quæ dicit. Nam ministri ipsi, inquit, sunt qui antea dixerunt: « Nunquam locutus est homo sicut hic homo⁹⁶. » Et cum ita respondisset, non est admirationi, sed alapa cæditur: quo quid fieret impudentius? Et cum posset omnia concutere et abolere, nihil quidem horum facit, sed verba loquitur quæ omnium bestiarum sævitiam demulcere possent. Dicit enim: Si quidem habes ut reprehendas ea quæ nunc a me dicta sunt, ostende quod male dixerim: si autem non habes, quid ferocis? Vel et sic: « Si male locutus sum, » hoc est, si male docui quando docui in synagogis, ecce nunc « testimonium perhibe » de mala doctrina, et plene instrue pontificem, qui nunc interrogat de doctrina mea. « Si autem bene » docui, et **740** me admirati estis etiam vos ministri, « quid me » nunc « cædis, » quem prius admirabaris? Percussit igitur minister Dominum, magno crimine se liberans. Nam ubi Jesus in testes vocaret assistentes, dicens, « Ecce hi sciunt quæ dixerim ego, » volens minister se liberare a suspicionem quod non esset ex admiratoribus Jesu, percussit eum. Jesus autem dicendo, « Ego in occulto locutus sum nihil, » reducit in memoriam prophetiam dicentem: « Non in occulto locutus sum, neque in loco terræ tenebroso⁹⁷. »

Vers. 24-27. « Et misit eum Annas vincetum ad Calpham pontificem. Stabat autem Simon Petrus, et calefaciebat se. Dixerunt ergo ei: Num et in ex

Α εις τῶν ὑπηρετῶν παρεστῶτως ἔδωκε ράπισμα τῷ Ἰησοῦ, εἰπὼν Ὁὐτως ἀποκρίνη τῷ ἀρχιερεῖ; Ἀπεκρίθη αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς Ἐὶ κακῶς ἐλάλησα, μαρτύρησον περὶ τοῦ κακοῦ· εἰ δὲ καλῶς, τί με δαίρεις; Ἐρωτᾷ δὲ ἀρχιερεὺς τὸν Ἰησοῦν περὶ τῶν μαθητῶν ἰσως τοιαῦτα· Ποῦ εἰσι, καὶ τίνας εἶεν, καὶ ἐπὶ τίνοι σκοπῶ· ταῦτους συνέλεξε, καὶ τί βουλόμενος; ὡς γὰρ νεωτεριστὴν τινα ἢ στασιαστὴν ἤθελεν αὐτὸν ἐλέγξει. Καὶ περὶ τῆς διδασχῆς δὲ ἔρωτᾷ, ποῖα τις ἦν ἄρα μὴ ἀπὸ τοῦ νόμου ἀπιστώσα, καὶ μαχομένη Μωσῆ; Ἰνα καὶ ἀπὸ ταύτης ἀφορμὴν εὐρών, ὡς θεομάχον ἀποκτείνῃ. Τὶ οὖν ὁ Κύριος; Ἀποκρίνεται αὐτῷ πρὸς τὴν ὑπόνοιαν αὐτοῦ. Ἐγὼ, φησὶν, « ἐν τῷ κρυπτῷ ἐλάλησα οὐδὲν. » Σὺ γὰρ ὑπονείεις με στασιαστὴν τινα, καὶ κρυφίως βουλᾶς τινας συσκευάζοντα· ἐγὼ δὲ σοι, φησὶ, λέγω, ὅτι « οὐδὲν ἐν κρυπτῷ ἐλάλησα. » τούτέστιν, οὐδὲν στασιῶδες, καὶ ὡς δοκεῖς σὺ, νεωτεροποιῶ καὶ δολίκα καὶ ἀποκρύφῳ γνώμῃ ἐλάλησά τι οἰκεῖον. Ἐπεὶ εἰ μὴ οὕτω νοήσομεν, ὅτι πρὸς τὴν ὑπόνοιαν τοῦ ἀρχιερέως τοῦτο εἶπεν ὁ Κύριος, φανήσεται διαψευδόμενος. Πολλὰ γὰρ εἶπεν « ἐν κρυπτῷ, » ὅσα δηλαδὴ τῆς τῶν πολλῶν διανοίας ὑψηλότερα ἦν. Τὸ δὲ, « τί με ἔρωτᾷς. » Ἐρώτησον τοὺς ἀκηκοῦστας, οὐκ αὐθαδιαζόμενου ἐστὶν, ἀλλὰ θαρβύουτος τῇ τῶν λεχθέντων ἀληθείᾳ. « Ἐρώτησον » γὰρ, φησὶ, τοὺς ἐχθροὺς, τοὺς ἐπιβούλους, τοὺς ὑπηρέτας τοῦτους τοὺς δήσαντάς με. Αὕτη γὰρ τῆς ἀληθείας ἀναμφισβήτητος ἀπόδειξις, ὅταν τοὺς ἐχθροὺς τις ἔχη μάρτυρας ὧν λέγει. Οἱ γὰρ ὑπηρέται αὐτοῦ, φησὶν, εἰσὶν οἱ εἰπόντες πρῶτην· ἢ οὐδέποτε ἐλάλησεν ἀνθρωπος, ὡς οὗτος ὁ ἀνθρωπος. οὕτως οὖν ἀποκριθεὶς, οὐ θαυμάζεται, ἀλλὰ ραπίζεται· οὐ τί γένοιτ' ἂν ἰταμίωτερον; ἀνύμενος δὲ πάντα συσσεῖσαι καὶ ἀφανίσαι, τούτων μὲν οὐδὲν ποιεῖ· φθέγγεται δὲ ῥήματα δυνάμενα πᾶσαν θηριωδίαν ἐκλύσαι. Εἰ μὲν γὰρ, φησὶν, ἔχεις ἐπιλαθέσθαι τῶν εἰρημένων παρ' ἐμοῦ, ἀπόδειξον, ὅτι κακῶς εἶπον· εἰ δὲ οὐκ ἔχεις, τί λυτῆς; ἢ καὶ οὕτως· « Εἰ κακῶς ἐλάλησα. » τούτέστιν, Εἰ κακῶς ἐδίδαξα, ὅτε ἐδιδάσκον ἐν ταῖς συναγωγαῖς, παρελθὼν νῦν « μαρτύρησον » περὶ ταύτης μου τῆς κακῆς διδασκαλίας, καὶ πληροφόρησον τὸν ἀρχιερέα τὸν νῦν ἔρωτῶντά με περὶ τῆς διδασχῆς μου· εἰ δὲ καλῶς » ἐδίδαξα, καὶ ἐθαυμαζόμεν παρ' ὑμῶν τῶν ὑπηρετῶν, « τί με » νῦν « δαίρεις, » ὃν πρῶτην ἐθαύμαζες; Ἐτυφεν οὖν ὁ ὑπηρέτης τὸν Κύριον, μεγάλου ἐγκλήματος ἑαυτὸν ἀπαλλάττων. Ἐπεὶ γὰρ ὁ Ἰησοῦς τοὺς παρεστῶτας προὐκαλεῖτο μάρτυρας, λέγων· « Ἴδε οὗτοι ὀδᾶσιν, ἃ εἶπον ἐγὼ. » θέλων ὁ ὑπηρέτης ἑαυτὸν ἀπαλλάξαι τῆς ὑποψίας, ὅτι οὐ τῶν θαυμαζόντων τὸν Ἰησοῦν ἦν, ἐτυφεν αὐτόν. Εἰπὼν δὲ ὁ Χριστὸς, Ἐγὼ « ἐν κρυπτῷ ἐλάλησα οὐδὲν, » ἀναμνήσκει προφητείας τῆς λεγούσης· « οὐδὲν κρυφῆ λέλάληκα, οὐδὲ ἐν ἑσπῳ γῆς σκοτεινῆς. »

« Ἀπέστειλεν αὐτόν ὁ Ἄννας δεδεμένον πρὸς Καϊάφαν τὸν ἀρχιερέα. Ἦν δὲ Σίμων Πέτρος ἐστῶς, καὶ θερμαινόμενος. Εἶπον οὖν αὐτῷ· Μὴ καὶ σὺ

⁹⁶ Joan. vii, 46. ⁹⁷ Isa. xlv, 19.

ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ εἶ; Ἠρνήσατο ἐκεῖνος, καὶ εἶπεν· Οὐκ εἰμὶ. Λέγει εἰς ἐκ τῶν δούλων τοῦ ἀρχιερέως συγγενῆς ὄν, οὗ ἀπέκοψε Πέτρος τὸ ὠτίον· Οὐκ ἐγὼ σε εἶδον ἐν τῷ κήπῳ μετ' αὐτοῦ; Πάλιν οὖν ἠρνήσατο ὁ Πέτρος, καὶ εὐθέως ἀλέκτωρ ἐφώνησεν. Ἰ

Ἀπάγουσιν αὐτὸν πρὸς Καϊάφραν διὰ τὸ ἐν αὐτῷ μηδὲν εὐρεῖν αἴτιον, ἵσως ὑποπτεύσαντες ἐκεῖνον σοφώτερον ὄντα, εὐρεῖν τι κατὰ τοῦ Ἰησοῦ θανάτου ἄξιον, ὑποσκελίσαντα ἢ ἐν ἀποκρίσει, ἢ πράξεώς τινος δραξάμενον. Ὁ δὲ Πέτρος, ὁ θερμὸς ἐραστής, τοσοῦτῳ κάρῳ κατειχέτο, ὥστε ἀπαγομένου τοῦ διδασκάλου, οὐδὲ μετακινεῖται, ἀλλ' ἐτι θερμαίνεται. Ἔ

Ὡστε καὶ πάλιν ἐρωτηθεὶς, ἀρνεῖται, καὶ οὐ δεύτερον μόνον, ἀλλὰ καὶ τρίτον. Διατί δὲ οἱ εὐαγγελισταὶ πάντες ὁμοῦ περὶ τοῦ Πέτρου ἀνέγραψαν; Οὐχὶ τοῦ συμμαθητοῦ κατηγοροῦντες, ἀλλ' ἡμᾶς παιδεύοντες, πᾶσον κακὸν τὸ μὴ τὸ πᾶν ἐπιτρέπειν Θεῷ, ἀλλ' ἑαυτῷ θαρρῆεῖν. Χρὴ δὲ θαυμάσαι τοῦ Δεσπότου τὴν φιλανθρωπίαν, ὅτι καὶ δεδεμένος, καὶ ἀπαγόμενος, οὐκ ἠμέλησε τοῦ μαθητοῦ, ἀλλὰ στραφεὶς ἐνέβλεψε τῷ Πέτρῳ, ὡς ἕτερος εὐαγγελιστῆς φησι, καὶ διὰ τοῦ βλέμματος προσωπεῖοισεν αὐτῷ τὴν ἀσθένειαν, καὶ εἰς μεταμέλειαν καὶ δάκρυα ἤγειρεν. Ὁπερ δὲ τότε Πέτρος πέπονθε, καὶ νῦν πάρεστιν ἰδεῖν πολλοὺς ἡμῶν πάσχοντας. Δεσμεῖται γὰρ ὁ ἐν ἡμῖν λόγος τοῦ Θεοῦ, καὶ ὡς αἰχμαλωτίζεται, εἶτε ὑπὸ λύπης, εἶτε ὑπὸ ἡδονῆς ἐξανδραποδίζόμενος. Ἀμφοτέρωθεν γὰρ δεσμευόμεθα τε καὶ ἀπαγόμεθα, ἢ ὑπὸ τῶν τοῦ κόσμου ἡδέων, ἢ ὑπὸ τῶν λυπηρῶν, τοῦ Θεοῦ ἐπιλανθανόμενοι, καὶ κατακρίνεται μὲν ὁ λόγος, νικᾷ δὲ ἡ ἀλογία, καὶ ὁ δούλος βραπίζει τὸν δεσπότην· τοιοῦτον γὰρ ἡ τῶν παθῶν ἐπανάστασις. Ὁ δὲ νοῦς ἡμῶν, οἷα τις Πέτρος, πολλάκις αὐθαδιάζεται, ὡς οὐ μὴ ἀρνήσῃται τὸν λόγον, διὸ καὶ ἴσταται καὶ θερμαίνεται. Ἰσταται μὲν, ὡς μὴ κλινόμενος, μηδὲ ὑποταπεινούμενος, ἀλλ' ἐπὶ τῆς αὐθαδίας ἰστάμενος ὁμοίως καὶ μένων. Θερμαίνεσθαι δὲ λέγεται, οἷα δὴ ἀπὸ θερμότητος καὶ τύφου νοσῶν τὴν αὐθάδειαν. Ἐλέγχει δὲ αὐτὸν παιδίσκη, μικρὰ τις ἡδονῆ, καὶ θηλύνουσσα, καὶ εὐθέως ἀρνεῖται τὸν λόγον, καὶ τῆ ἀλογία ὑπάγεται. Ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τινος πειρασμοῦ λυπηροῦ ἐλέγχεται, ὡσπερ καὶ τότε Πέτρος ὑπὸ θούλου, καὶ οὕτως ἢ ἀσθένεια αὐτοῦ διαδίδκνυται. Ἄλλ' εὐξόμεθα, ἵνα ἐμβλέψῃ ἡμῖν Ἰησοῦς ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ, καὶ εἰς μετάνοιαν καὶ δάκρυα ἐξεγείρῃ, ἐξελθόντας ἡμᾶς ἐξω τῆς αὐλῆς τοῦ τὸν Κύριον σταυροῦντος ἀρχιερέως, ὃς ἐστὶν ὁ κοσμοκράτωρ. Ὄταν γὰρ ἐκ τοῦ κόσμου, ὃς ἐστὶν αὐλὴ τοῦ κοσμοκράτορος, ἐξέλθωμεν, τότε δὴ, τότε εἰς μετάνοιαν εἰληκρινῆ ἀναστησόμεθα· καθὰ καὶ ὁ Παῦλος φησιν·

εἰ· Ἐξερχόμεθα πρὸς αὐτὸν ἐξω τῆς πόλεως, τουτέστι, τοῦ κόσμου, τὸν ὄνειδισμὸν αὐτοῦ φέροντες. ἰ

εἰ· Ἄγουσι τὸν Ἰησοῦν ἀπὸ τοῦ Καϊάφα εἰς τὸ πραιτώριον. Ἦν δὲ πρῶτα· καὶ αὐτοὶ οὐκ εἰσῆλθον εἰς τὸ πραιτώριον, ἵνα μὴ μιανθῶσιν, ἀλλ' ἵνα φάγωσι τὸ Πάσχα. Ἐξῆλθεν οὖν ὁ Πιλάτος πρὸς αὐτούς, καὶ εἶπε· Τίνα κατηγορίαν φέρετε κατὰ τοῦ ἀνθρώ-

A discipulis ejus es? Negavit ille, et dixit: Non sum. Dicit ei unus ex servis pontificis, cognatus ejus cujus abscederat Petrus auriculam: Nonne ego te vidi in horto cum illo? Iterum ergo negavit Petrus, et statim gallus cecinit. ἰ Abducunt eum ad Caipham, eo quod ipsi nullum crimen inveniebant in eo, fortassis suspicati illum sapientiorem inventurum aliquid dignum morte contra Jesum, supplantantem vel in responso, vel deprehensurum in aliquo facinore. At Petrus fervidus amator tanto stupore detinebatur, ut etiam cum magister abduceretur, non commotus sit, sed adhuc et calefaciebat se, ἰ ita ut iterum interrogatus neget, et non solum secundo, sed et tertio. Quare autem evangelistæ omnes simul de Petro scripserant? Non accusantes discipulum, sed nos erudientes quantum malum sit non totum tribuere Deo, sed in seipso consistere. Admirari autem decet Domini misericordiam, qui cum ligatus esset et abduceretur, non neglexerit discipulum, sed conversus vidit Petrum⁹⁷, sicut alius evangelista dicit, et aspectu opprobrat ei infirmitatem, et ad poenitentiam ac lacrymas excitat. Quod autem tunc accidit Petro, etiam nunc videre licet evenire multis. Nam ligatur quidem sermo Dei qui in nobis est, et quasi captivus ducitur, sive a voluptate, sive a tristitia in servitutem redactus. Utroque enim modo vincimur et abducimur, vel præ prosperis, vel præ adversis mundi Deum obliviscentes. Et condemnatur quidem sermo, vincit autem absurditas. Et servus alapa cædit dominum. Ita enim habet affectionum tumultus, quando mens nostra quasi Petrus aliquis sæpe pertinax sit, quasi non negatura verbum, et ideo et stat et calescit. Stat quidem, eo quod non inclinatur neque humiliatur, sed in sua pertinacia constanter maneat. Calefacere autem se dicitur, eo quod præ fervore et fastu pertinacia laboreat. Arguit autem enim ancilla, parva quædam voluptas et effeminans: statimque negat sermonem, et in absurditatem fertur. Sed et quadam adversa tentatione arguitur, sicut tunc Petrus 741 a servo, et ita infirmitas ejus deprehenditur. Sed precemur ut aspiciat nos Jesus Verbum Dei, et ad poenitentiam et lacrymas provocet: quod fiet, quando exiverimus ex atrio pontificis qui Dominum crucifigit, et rector est mundi. Quando enim extra mundum, qui est atrium rectoris mundi, egressi fuerimus, tunc sano ad poenitentiam sinceram exurgemus: sicut et Paulus dicit: « Egre diamur ad eum extra portam, hoc est mundum, opprobrium ejus ferentes⁹⁸. »

VERS. 28-32. ε Ducunt ergo Jesum a Caipha in prætorium. Erat autem mane, et ipsi non introierunt in prætorium, ne contaminarentur, sed ut ederent Pascha. Exiit ergo Pilatus ad eos foras, et dixit: Quam accusationem afferitis adversus hominem

⁹⁷ Matth. ix, 22. ⁹⁸ Hebr. x, 38.

hunc? Responderunt et dixerunt ei: Si non esset hic nocens, haudquaquam tibi tradissemus eum. Dixit ergo eis Pilatus: Accipite eum vos, et secundum legem vestram iudicate eum. Dixerunt ergo ei Judæi: Nobis non licet interficere quemquam: ut sermo Jesu impleretur, quem dixit significans qua morte esset moriturus. » Ad multos iudices ducunt Dominum, opinantes se illum contumelia affecturos, sed revera per multa tribunalia clarum reddunt. Dominus enim per omnia illa exivit non convictus de crimine, robur habens cui contradici non potuit. Ducunt ergo eum ad prætorium. Non enim habebant ipsi potestatem occidendi, utpote rerum potentibus Romanis; vel quia timebant ne postea pœnas luerent, accusati quod indemnatum interfecissent. « Erat autem mane, » inquit: ut discas quod per dimidium noctis a Caïpha interrogatus sit. Prius enim quam gallus cantaret, abductus est ad Caïpham. Quid autem ab eo interrogarit, silentio præterit iste evangelista. Alii autem dixerunt: Cum noctem in illis perfecissent, mane ad Pilatum duxerunt. « Ipsi autem non sunt ingressi in prætorium, ut ne polluerentur. » O demerentiam! Injuste quidem occidebant, et non putabant se pollui: et pollui se credebant, si ingrederentur in prætorium. Quid autem est, « ut comederent Pascha? » Sane Dominus illud fecit prima Azymorum. Vel igitur intelligamus per Pascha omne festum septem dierum, vel quod ipsi quidem manducaturi erant in parasceve vespere. Ipse autem Dominus uno die prævenit, reservans sui occisionem parasceve, quando et vetus fiebat Pascha. Porro Pilatus aliquanto humanior, ipse egreditur: et quia Dominum vidit vinctum, non existimavit inde jam se causam habere contra Christum, sed interrogat de causa vinculorum. At hi cum nihil possent dicere, « Nisi hic esset malefactor, aiunt, non tibi tradissemus eum. » Vides eos omni loco declinare accusationes? Annas interrogavit, et nihil invenit. **742** Ad Caïpham misit, qui iterum cum examinasset eum, ad Pilatum misit. Deinde Pilatus iterum interrogat: Quam accusationem habetis contra hunc? Et neque hoc loco dicere aliquid possunt. Unde quia nihil dicunt: « Accipite, inquit, vos illum, » quia enim vobis ipsis iudicium vindicatis, et arroganter loquimini, quasi nihil unquam mali feceritis: « Nisi enim, inquiunt, fuisset malefactor, non tibi tradissemus eum: » ipsi accipite, et iudicate. Si autem ad me detulissetis causam, et formam juris servassetis, necessarium fuisset proferre causas hominis. « Iudicate eum vos. » Ego enim neutiquam talis iudex fuerim. Igitur si lex vestra non audita causa punit, « iudicate ipsi. » At illi dicunt: « Nobis non licet occidere quemquam. » Hoc autem dixerunt scientes quod Romani ad crucem condemnarent rebelles. Ut igitur crucifigeretur Dominus, et mors ejus invulgaretur, ejus gratia prætexunt quod non liceat sibi occidere: alioqui quomodo Stephanum lapidarunt? sed, ut dixi,

⁹⁹ Act. vii, 58.

που τούτου; Ἀπεκρίθησαν, καὶ εἶπον αὐτῷ· Εἰ μὴ ἦν οὗτος κακοποιὸς, οὐκ ἂν σοι παρεδώκαμεν αὐτόν. Εἶπεν οὖν αὐτοῖς ὁ Πιλάτος· Λάβετε αὐτὸν ὑμεῖς, καὶ κατὰ τὸν νόμον ὑμῶν κρίνατε αὐτόν. Εἶπεν οὖν αὐτῷ οἱ Ἰουδαῖοι· Ἡμῖν οὐκ ἐξεστὶν ἀποκτείνειν οὐδένα· ἵνα ὁ λόγος τοῦ Ἰησοῦ πληρωθῆ, ὃν εἶπε, σημαίνων πῶς θανάτῳ ἐμελλεν ἀποθνήσκειν. » Πολλοῖς δικαστηριοῖς ὑπάγουσι τὸν Κύριον, αὐτοὶ μὲν καθυβρίζουσιν αὐτὸν οἰόμενοι, τῆς δὲ ἀληθείας μᾶλλον διὰ τῶν πολλῶν δικαστηρίων ἐκφαινομένης. Ἀνέγκλητος γὰρ διὰ τούτων πάντων ὁ Κύριος ἐξελθὼν, ἀναντιρρήτων τὸ κράτος ἔσχεν. Ἄγουσιν οὖν αὐτὸν εἰς τὸ πραιτώριον. Οὐ γὰρ εἶχον αὐτοὶ ἐξουσίαν ἀνελεῖν, ἅτε τῶν πραγμάτων ὑπὸ Ῥωμαίοις κειμένων· ἅμα δὲ καὶ ἐδεδόκεισαν, μήπως ὑστερον δίκας ὑπόσχουσι κατηγορηθέντες, ὥς ἀνευ κρίσεως ἀνελόντες. « Ἦν δὲ πρωτὰ, » φησὶν, ἵνα σὺ μάθης, ὅτι ἡμῖς τῆς νυκτὸς ὑπὸ Καϊάφα ἠρωτᾶτο. Πρὶν γὰρ ἀλέκτορα φωνῆσαι, ἀπήχθη πρὸς Καϊάφαν. Τί δὲ ὑπὸ τούτου ἠρωτᾶτο, παρήκε μὲν οὗτος ὁ εὐαγγελιστής, ἕτεροι δὲ εἶπον. Τῆς δὲ νυκτὸς ἐν τούτοις ἀνυσθείσης, πρωτὰς πρὸς Πιλάτον ἀπάγεται. « Αὐτοὶ δὲ οὐκ εἰσῆλθον εἰς τὸ πραιτώριον, ἵνα μὴ μευθῶσιν. » Ὡ τῆς ἀνοίας! Φονῶντες μὲν ἀδίκως, οὐκ ἐνόμιζον μιαινεσθαι· δικαστηρίων δὲ ἐπιβαίνοντες, μιαινεῖν ἑαυτοὺς ἠγούνο. Τί δὲ ἐστίν, « ἵνα φάγωσι τὸ Πάσχα; » καὶ μὴν αὐτὸ ὁ Κύριος πεποίηκε τῆ πρώτῃ τῶν Ἀζύμων. Ἦ οὖν Πάσχα τὴν ἑορτὴν πᾶσαν νοήσομεν τὰς ἐπὶ τῆμέρας, ἢ ὅτι αὐτοὶ μὲν τότε ἐμελλον αὐτὸ φάγειν τῆ παρασκευῆ ἑσπερας· αὐτὸς δὲ πρὸ μίᾳς αὐτὸ παρεβῶκε, τῶν τῶν ἑαυτοῦ σφαγῆν τῆ παρασκευῆ, ὅτε καὶ τὸ παλαιὸν ἐγίνετο Πάσχα. Ὁ δὲ Πιλάτος ἐπεικίστερόν τι ποιῶν, αὐτὸς ἐξεῖσι· καὶ ἐπειδὴ τὸν Κύριον εἶδε δεδεμένον, οὐκ ἐνόμισεν ἐντεῦθεν ἤδη ἐλεγχον ἔχειν κατὰ Χριστοῦ, ἀλλ' ἠρωτᾷ τὴν αἰτίαν τῶν δεσμῶν. Οἱ δὲ οὐδὲν ἔχοντες εἰπεῖν, « Εἰ μὴ ἦν οὗτος κακοποιὸς, φασὶν, οὐκ ἂν σοι παρεδώκαμεν αὐτόν. » Ὅρξ̄ς πανταχοῦ ἐκκλίνοντας τοὺς ἐλέγχους; Ὁ Ἄννας ἠρώτησε, καὶ οὐδὲν εὐρών, πρὸς Καϊάφαν ἐπεμψεν. Οὗτος πάλιν ἀνακρίνας, πρὸς Πιλάτον στέλλει. Εἶτα ὁ Πιλάτος πάλιν ἠρωτᾷ· Τίνα κατηγορίαν ἔχετε κατὰ τούτου; Καὶ οὐδὲ ἐνταῦθα ἔχουσι τι εἰπεῖν. Ὅθεν ἐπειδὴ οὐ λέγουσιν οὐδὲν, « Λάβετε, » φησὶν, αὐτὸν ὑμεῖς. » Ὅτι ἐπειδὴ γὰρ ἑαυτοῖς ἐπιτρέπεται τὴν κρίσιν, καὶ ἀλαζονεύεσθε, ὥς οὐκ ἂν ἄδικόν τι ποιήσοντες ποτε. « Εἰ μὴ γὰρ ἦν, φασὶ, κακοποιὸς, οὐκ ἂν σοι παρεδώκαμεν αὐτόν, » αὐτοὶ λάβετε, καὶ κρίνατε. » Εἰ δὲ πρὸς ἐμὲ ἠνέγκατε, καὶ σχῆμα δικαστηρίου περιάπτετε τῷ πράγματι, ἀναγκαῖον ἐξαιρεῖν τὰ αἰτίματα τοῦ ἀνθρώπου. « Κρίνατε οὖν αὐτὸν ὑμεῖς. » ἐγὼ γὰρ οὐκ ἂν δικαστὴς τοιούτου εἴην. Εἰ τοίνυν ὁ νόμος ὑμῶν ἀναιτίως κολάζει, « κρίνατε αὐτοί. » Οἱ δὲ, « Ἡμῖν οὐκ ἐξεστὶν ἀποκτείνειν οὐδένα, » φασὶ. Τοῦτο δὲ λέγουσιν εἰδότες, ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι σταυρῷ καταδικάζουσι τοὺς ἀνάρτας. Ἴν' οὖν σταυρωθῆ ὁ Κύριος, καὶ ὁ θάνατος αὐτοῦ ἐκπομπευθῆ καὶ ἐπικατάρατος κηρυχθῆ, τούτου ἕνεκεν σχηματίζονται τὸ μὴ ἐξεῖναι αὐτοῖς ἀποκτείνειν· ἐπεὶ πῶς τὸν Στέ-

φρονον ἐλιθοβόλουν; Ἄλλ' ὅπερ εἶπον, σταυρωθῆναι τὸν Κύριον βουλόμενοι, τοῦτο λέγουσιν· ὡςπερ ἂν εἰ οὕτως εἶπον· Ἡμεῖν οὐκ ἐξεστὶν ἀποκτείναι διὰ σταυροῦ οὐδένα· τὸ δὲ σταυρωθῆναι τοῦτον, ἐπιπόθητον ἡμῖν. « Ἰνα ὁ λόγος τοῦ Ἰησοῦ πληρωθῆ, ὃν εἶπε » περὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ὅτι δηλονότι σταυρωθήσεται, ἢ ὅτι οὐχ ὑπὸ Ἰουδαίων, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ ἐθνικῶν ἐμελλεν ἀναιρεῖσθαι. Εἰπόντων οὖν τῶν Ἰουδαίων, ὅτι « Ἡμεῖν οὐκ ἐξεστὶν ἀποκτείνειν, » πικραλαμβάνουσι λοιπὸν αὐτὸν οἱ ἐθνικοὶ, καὶ σταυροῦσι κατὰ τὸ εἰθισμένον αὐτοῖς, καὶ οὕτω πληροῦται ὁ λόγος τοῦ Ἰησοῦ ἀμφοτέρωθεν, ἐκ τε τοῦ ἐθνικοῦ παραδοθῆναι, καὶ τοῦ σταυρωθῆναι.

« Εἰσῆλθεν οὖν εἰς τὸ πραιτώριον πάλιν ὁ Πιλάτος, καὶ ἐφώνησε τὸν Ἰησοῦν, καὶ εἶπεν αὐτῷ· Σὺ εἶ ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων; Ἀπεκρίθη αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· Ἄφ' ἑαυτοῦ σὺ τοῦτο λέγεις, ἢ ἄλλοι σοι εἶπον περὶ ἐμοῦ; Ἀπεκρίθη αὐτῷ ὁ Πιλάτος· Μήτι ἐγὼ Ἰουδαῖός εἰμι; Τὸ ἔθνος τὸ σὺν καὶ οἱ ἀρχιερεῖς παρέδωκάν σε ἐμοί. Τί ἐποίησας; Ἀπεκρίθη Ἰησοῦς· Ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ οὐκ ἐστὶν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου. Εἰ ἐκ τοῦ κόσμου τούτου ἦν ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ, οἱ ὑπηρέται ἂν οἱ ἐμοὶ ἡγωνίζοντο, ἵνα μὴ παραδοθῶ τοῖς Ἰουδαίοις. Νῦν δὲ ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ οὐκ ἐστὶν ἐντεῦθεν. » Ἐφώνησε τὸν Ἰησοῦν ὁ Πιλάτος κατ' ἰδίαν, ἐπειδὴ μεγάλη μὲν περὶ αὐτοῦ ὑπόληψις ἦν, ἐβούλετο δὲ μαθεῖν ἀκριβῶς ἀπηλλαγμένως τοῦ θορύβου τῶν Ἰουδαίων. Ἐρωτᾷ οὖν αὐτὸν, εἰ βασιλεὺς ἐστὶν· ὃ περιεφέρετο παρὰ πᾶσι, τοῦτο εἰς μέσον ἀγων. Ὁ δὲ Χριστὸς ἐρωτᾷ αὐτὸν, εἰ ἀφ' ἑαυτοῦ τοῦτο λέγει, ἢ ἀπὸ ἄλλων· οὐκ ἀγνοῶν, ἀλλ' ἐκκαλύψαι τὴν πονηρὰν τῶν Ἰουδαίων γνώμην βουλόμενος, ὥστε καὶ ὑπὸ τοῦ Πιλάτου κατηγορηθῆναι αὐτοῦς. Διὸ καὶ ὁ Πιλάτος ἀκολουθῶν τὸ παρὰ τῶν Ἰουδαίων παραδοθῆναι αὐτὸν προσφέρει, καὶ αὐτὸν ἀπαλλάττει αἰτίας. Καὶ ἄλλως δὲ· Ἐρωτᾷ τὸν Πιλάτον ὁ Κύριος, εἰ ἀφ' ἑαυτοῦ τοῦτο λέγει, ἢ ὑπὸ ἄλλων πεισθεὶς. Ἐλέγχει γὰρ διὰ πούτου αὐτὸν, ἀνόητον ὄντα, καὶ ἀκριβῶς δικάζοντα, καὶ ὡσαυτὸ τοιαυτὰ φησι πρὸς Πιλάτον· Εἰ μὲν ἀφ' ἑαυτοῦ τοῦτο λέγεις, δεῖξον τὰ σημεῖα τῆς ἐμῆς ἀντάρσεως· εἰ δὲ ὑπὸ ἄλλων ἐδιδάχθης, οὐκοῦν ἀκριβῆ τὴν ἐξέτασιν ποιήσον. Ὁ δὲ, ὅτι μὲν ἠκουσε παρ' ἐτέρων, οὐ λέγει· ἀπλῶς δὲ τῆ τοῦ λαοῦ ψήφῳ ἔπεται, καὶ, « Παρέδωκάν σε, φησὶν, ἐμοί. » Τὸ δὲ, « Τί ἐποίησας; » ὡς πικρανομένου ῥήμα ἔοικεν εἶναι, καὶ τραχυνομένου λοιπόν. Λάλει γὰρ, τί ἐποίησας; Ὁ δὲ Κύριος διὰ τοῦ ἀπολογήσασθαι, ὅτι· Ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ οὐκ ἐστὶν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου, » δύο ταῦτα κατορθοῖ· ἓν μὲν, ἀνάγει τὸν Πιλάτον εἰς τὸ γινῶναι, ὅτι οὐ ψιλὸς ἐστὶν ἄνθρωπος, οὐδὲ τῶν κάτω, ἀλλὰ Θεὸς, καὶ Θεοῦ Υἱός· ἕτερον δὲ, διαλύει τὴν ἐπιτυραννίδι ὑποψίαν. « Οὐ γὰρ ἐστὶν ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ ἐκ τοῦ κόσμου τούτου. » Ὡστε μὴ δέδειθί με ὡς τύραννον, καὶ στασιαστὴν. « Εἰ γὰρ ἦν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου ἡ βασιλεία μου, οἱ ὑπηρέται ἂν οἱ ἐμοὶ ἡγωνίζοντο, ἵνα μὴ παραδοθῶ. » Ἐνταῦθα δὲ δηλοῖ καὶ τῆς παρ' ἡμῖν βασιλείας τὸ ἀσθενές, ὅτι ἐν ὑπηρέταις ἔχει τὴν ἰσχύν· ἡ δὲ ἄνω ἀντάρξις ἐστὶ, μη-

crucifigi Dominum volentes, hoc dicunt, quasi sic dixissent: « Nobis non licet occidere » in cruce quemquam. » Desideratissimum autem esset nobis quod crucifigeretur. « Ut sermo Jesu impleatur quem dixerat » de morte sua, nempe quod crucifigendus esset, vel quod non a Judæis, sed a gentibus occidendus. Cum ergo dixissent Judæi, « Nobis non licet occidere, » tunc accipiunt eum gentiles, et pro sua consuetudine crucifigunt. Et ita impletur sermo Jesu, et quod traditus gentilibus, et quod crucifixus.

VERS. 33-36. « Introivit ergo iterum in prætorium Pilatus, et vocavit Jesum, et dixit ei: Tu es ille rex Judæorum? Respondit Jesus: A temetipso tu hoc dicis, an alii dixerunt tibi de me? Respondit Pilatus: Num ego Judæus sum? Gens tua et pontifices tradiderunt te mihi: quid fecisti? Respondit Jesus: Regnum meum non est de hoc mundo. Si ex hoc mundo esset regnum meum, ministri mei utique decertarent ne traderer Judæis. Nunc autem regnum meum non est hinc. » Vocavit Jesum Pilatus seorsim; et quia magna quædam de eo erat opinio, volebat omnia evidenter cognoscere, liberaturus eum a tumultu Judæorum. Interrogat igitur, num rex sit, quod apud omnes de eo ferebatur, in medium afferens. Christus autem quærit num a semetipso hoc dicat, vel ab aliis: non ignorans, sed detegere malam Judæorum mentem volens, ut ita a Pilato condemnentur ipsi. Ideo et Pilatus mox a Judæis sibi traditum dicit, sese a crimine liberans. Et aliter: Interrogat Pilatum Dominus num a seipso dicat, vel ab aliis persuasus. Arguit autem per hoc eum insipientem esse, et absque judicio condemnantem, et quasi in hunc modum dicit 743 Pilato: Si quidem a teipso hoc dicis, monstra signa mee rebellionis. Si autem ab aliis edoctus es, igitur diligentem inquisitionem facito. At ille quid audiverit ab aliis, non dicit: simpliciter autem sequitur sententiam populi, et « Tradiderunt te, » inquit, « mihi. » Cum autem dicit: Quid fecisti? verbum quasi ad amaritudinem adducti et exasperati videtur. Dicit enim, Quid fecisti? At Dominus respondendo, « Regnum meum non est de hoc mundo, » duo hæc corrigit. Primum enim docet Pilatum ut sciat se non esse purum hominem, neque ex his terrenis, sed Deum et Dei Filium. Deinde solvit suspicionem tyrannidis. « Non est enim regnum meum de hoc mundo, » et ita ne timeas me ut tyrannum et seditiosum. « Nam si esset ex hoc mundo regnum meum, ministri mei certassent utique, ut non traderer Judæis. » Hoc autem loco præsentis regni infirmitatem significat, eo quod a ministris habeat robur. Supernum autem per se sufficiens est, nullo indigens. Manichæi hinc sumpta ansa dicunt: Mundus hic non est a bono Deo: nam Filius Dei, aiunt, dicit: Non est regnum meum hinc. Cæterum, o stulti, discite quidem primum ab ipsa dictione. Dixit enim: « Regnum meum

non est ex hoc mundo, » et russum « Non est hinc. » Non enim dixit quod non sit in mundo, neque quod non sit hic. Nam regnum quidem ejus est in hoc mundo et ab eo regitur, et sicut ipse vult, omnia circumagitur. Non est autem de mundo regnum ejus, sed supernam ei ante sæcula, et non hinc, id est ex terrenis constitutum, sed hic quidem imperat et regit : non autem est hinc, neque constitutum ex illis inferioribus, neque caducum : alioqui quomodo intelligeretur hoc, « In propria venit »¹, si mundus hic non esset ejus proprius ?

ἄνωθεν καὶ προαιώνιος· καὶ οὐκ ἐντεῦθεν, κάτωθεν λέγω, συστάσα· ἀλλ' ἐνταῦθα μὲν κρατοῦσα, καὶ διοικοῦσα· οὐκ ἐντεῦθεν δὲ οὐσα, οὐδὲ τὴν σύστασιν κάτωθεν σχοῦσα, οὐδὲ ἐπίκληρος οὐσα. Ἐπειτα πῶς νοηθεῖ τὸ, « Εἰς τὰ ἴδια ἦλθεν, » εἰ μὴ ἦν ὁ κόσμος ἴδιος αὐτοῦ ;

Vers. 37-40. « Dixit itaque ei Pilatus : Ergo rex es tu ? Respondit Jesus : Tu dicis, quod rex sum ego. Ego in hoc natus sum, et ad hoc veni in mundum, ut testimonium feram veritati. Omnis qui est ex veritate, audit vocem meam. Dicit ei Pilatus : Quid est veritas ? Et cum hoc divisisset, iterum prodit ad Judæos, et dicit eis : Ego nullam invenio in eo causam. Est autem consuetudo vobis, ut unum dimittam vobis in Pascha. Vultisne ergo dimittam vobis illum regem Judæorum ? Cum Pilatus interrogasset Dominum num rex esset : « Ego, inquit, in hoc natus sum, » hoc est, ut rex sim. Natura enim hoc habeo, et ex eo quod natus sum de Patre : nam istud ipsum de rege natum esse, regem me esse testatur. Et ita cum audis quod « vitam Pater dederit Filio, et judicium », et alia omnia, ita intellige illud « dederit, » pro genuerit ipsum, ita ut habeat vitam et judicium, et naturaliter hæc omnia Filius a Patre habeat. Et propterea veni in mundum, ut istud ipsum dicam et doceam, persuadeamque hominibus omnibus quod Rex sim ac Dominus. Conciliare autem per hoc volens Pilatum, et persuadere ut diota suscipiat, inquit : « Omnis qui est ex veritate, audit vocem meam. » Ita et tu, o Pilate, si quidem veritatis es filius, eamque desideras, audies vocem meam, credesque me regem esse, non talem quales sunt mundani, nec acquisitum habentem regnum, sed naturale, et a nativitate ipsa a Deo et rege illud susipientem. Perstringuntur autem hoc loco etiam Judæi, quod non sint ex veritate, quia vocem ejus audire nolunt. Et cum non sint ex veritate, mendacia utique contra ipsum fixerunt, et non vere mortis reus est. Sic igitur paucis illis verbis Pilatum rapuit, atque ita, ut de veritate interrogarit « Quid sit ? » Ferme enim inter homines abolita erat, et ignorabatur ab omnibus in infidelitate adhuc permanentibus. Quia autem tempore quidem indigebat proprio quæstio hæc, et urgebat ut eriperet Jesum a Judæorum furere, idcirco egreditur ad eos, et dicit : « Ego nullam causam invenio in eo. » Et id quoque sapienter. Non enim dixit : Quamvis peccaverit, et dignus sit morte, attamen festi privilegio

A δευρὸς δεομένη. Οἱ Μανιχαῖοι δὲ ἐντεῦθεν λαβόντες ἀφορμῆς, λέγουσιν, ὅτι ὁ κόσμος οὗτος ἀλλοτρίος ἐστὶ τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ. Ὁ γὰρ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, φησί, λέγει, ἔτι « Οὐκ ἐστὶν ἡ βασιλεῖα μου ἐντεῦθεν. » Ἄλλ', ὡς ἀνήστω, μάθετε μὲν, πρῶτον ἀπὸ τῆς λέξεως. Εἶπε γὰρ, ὅτι « Ἡ βασιλεῖα μου οὐκ ἐστὶν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου » καὶ αὖτις, « Οὐκ ἐστὶν ἐντεῦθεν. » Οἱ γὰρ εἶπεν· Οὐκ ἐστὶν ἐν τῷ κόσμῳ, οὐδὲ ἐστὶν ἐνταῦθα. Βασιλεύει μὲν γὰρ ἐν τῷ κόσμῳ, καὶ προνοεῖται τούτου, καὶ ὡς βούλεται, περιάγει τὰ πάντα. Οὐκ ἐστὶ δὲ ἐκ τοῦ κόσμου ἡ βασιλεῖα αὐτοῦ, ἀλλ'

B « Εἶπεν οὖν αὐτῷ ὁ Πιλάτος· Οὐκοῦν βασιλεὺς εἶ σύ ; Ἀπεκρίθη Ἰησοῦς· Σὺ λέγεις, ὅτι βασιλεὺς εἰμι ἐγώ· ἐγὼ εἰς τοῦτο γεγέννημαι, καὶ εἰς τοῦτο ἐλήλυθα εἰς τὸν κόσμον, ἵνα μαρτυρήσω τῇ ἀληθείᾳ. Πᾶς ὁ ὢν ἐκ τῆς ἀληθείας, ἀκούει μου τῆς φωνῆς. Λέγει αὐτῷ ὁ Πιλάτος· Τί ἐστὶν ἀλήθεια ; Καὶ τοῦτο εἰπὼν, πάλιν ἐξῆλθε πρὸς τοὺς Ἰουδαίους καὶ λέγει αὐτοῖς· Ἐγὼ οὐδεμίαν αἰτίαν εὗρισκα ἐν αὐτῷ. Ἔστι δὲ συνήθεια ὑμῖν, ἵνα ἓνα ὑμῖν ἀπολύσω ἐν τῷ Πάσχα. Βούλεσθε οὖν ὑμῖν ἀπολύσω τὸν βασιλεῖα τῶν Ἰουδαίων ; Τοῦ Πιλάτου ἐρωτήσαντος τὸν Κύριον, εἰ βασιλεὺς ἐστὶν· Ἐγὼ, φησὶν, εἰς τοῦτο γεγέννημαι, » τούτέστιν, εἰς τὸ βασιλεὺς εἶναι. Φύσει γὰρ ἔχω τοῦτο, καὶ ἀπ' αὐτοῦ τοῦ γεννηθῆναι ἐκ Πατρός. Αὐτὸ γὰρ τοῦτο τὸ ἐκ βασιλείως γεννηθῆναι, βασιλεῖα εἶναι με μαρτυρεῖ. Ὡστε καὶ ὅταν ἀκούης, ὅτι ζωὴν ἔδωκε τῷ Υἱῷ ὁ Πατήρ, καὶ κρίσιν, καὶ πάντα πάντα, οὕτω νοεῖ τὸ· ἔδωκεν, » ἀντὶ τοῦ, ἐγέννησεν αὐτόν, ὥστε ἔχειν ζωὴν, καὶ κρίσιν, καὶ φυσικῶς ταῦτα πάντα πρῶσεσι τῷ Υἱῷ ἐκ Πατρός. Καὶ διὰ τοῦτο ἐλήλυθα εἰς τὸν κόσμον, ἵνα τοῦτο αὐτὸ εἶπω, καὶ διδάξω, καὶ πείσω πάντας, ὅτι Βασιλεὺς, καὶ Δεσπότης, καὶ Κύριός εἰμι. Ἐπισπασσάμενος δὲ θέλων καὶ διὰ τούτων τὸν Πιλάτον, καὶ πείσαι, ὥστε παραδέξασθαι τὰ λεγόμενα, φησί· « Πᾶς ὁ ὢν ἐκ τῆς ἀληθείας ἀκούει μου τῆς φωνῆς. » Ὡστε καὶ σὺ, ὦ Πιλάτε, εἶπερ ἀληθείας τέκνον εἶ, καὶ ποθεῖς ταύτην, ἀκούσεις μου τῆς φωνῆς, καὶ πιστεύσεις με εἶναι βασιλεῖα οὐ τοιοῦτον, οἷοι οἱ τοῦ κόσμου, ἐπίκτητον ἔχοντα τὴν ἀρχὴν, ἀλλὰ φυσικὴν, καὶ ἀπ' αὐτοῦ τοῦ γεννηθῆναι ἐκ Θεοῦ καὶ βασιλείως προσουσάν μοι. Αἰνίττεται δὲ ἐνταῦθα καὶ τοὺς Ἰουδαίους μὴ ὄντας ἐκ τῆς ἀληθείας, ἐπεὶ οὐκ ἀκούειν θέλουσι τῆς φωνῆς αὐτοῦ. Μὴ ὄντας δὲ ἐκ τῆς ἀληθείας, ψευδῆ πάντως καὶ κατ' αὐτοῦ κλάττονται, καὶ οὐκ ἀληθῶς ἐνοχός ἐστι θανάτου. Οὕτω γοῦν εἶλε τοὺς βραχέσι τούτοις ῥίμασι τὸν Πιλάτον, ὥστε περὶ ἀληθείας ἐρωτῆσαι τὸν Πιλάτον, « Τί ἐστὶ ; » Σχεδὸν γὰρ ἐξ ἀνθρώπων ἠφάνιστο, καὶ ἠγνοεῖτο ὑπὸ πάντων, ἔτι ἐν ἀπιστίᾳ ὄντων. Ἐπεὶ δὲ καιροῦ μὲν ἔδει τοῦ ἰδίου ὡς ἐρώτημα, τὸ δὲ κατεπεῖγον ἦν ἐξαρπάσαι τὸν Ἰησοῦν τῆς τῶν Ἰουδαίων ὀρμῆς, διὰ τοῦτο ἐξέρχεται πρὸς αὐτοῦ, καὶ φησιν· Ἐγώ :

¹ Joan. 1, 11. ² Joan. v, 26.

οὐδεμίαν αἰτίαν εὐρίσκω ἐν αὐτῷ. Ἔτι καὶ οὗτο δὲ
 συνετώσ. Οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτι εἰ καὶ ἡμαρταν, καὶ
 ἔτι θανάτου, ὅμως χαρίζασθε αὐτὸν τῇ ἔορτῃ·
 ἀλλὰ πρῶτον αὐτὸν ἀπαλλάξας αἰτίας ἀπάσης, τότε
 ἄξιόι αὐτοῦσ περι τῆς ἀπολύσεωσ. Ἰνα, εἰ μὲν
 ἀπολυθῆ ὁ Ἰησοῦσ, μηδεμίαν αὐτοῦσ χάρισ ὀφειλοῦτο
 τὸν γὰρ ἀνάτιον ἀπολελύκασιν. Εἰ δὲ καταψηφίρον-
 ται, δειχθεῖν αὐτῶν ἡ κακία, ὅτι τὸν ἀνάτιον κατα-
 δίκασαν. Ὅρα δὲ καὶ τὰ, ἔ τὸν βασιλέα τῶν Ἰου-
 δαίων, ἔ ποῖόν τινα νοῦν ἔχει. Φανερώσ γὰρ διὰ
 τοῦτου ἀπαλογεῖται ὁ Πιλάτωσ, ὡσ οὐδὲν Ἰησοῦσ
 ἔπταισεν, ἀλλὰ μάτην ἔγκαλεῖται παρ' αὐτῶν, ὡσ
 βασιλείασ ἐπιθυμῶν. Οὐ γὰρ ἂν τὸν βασιλέα
 ἑαυτὸν ποιούοντα, καὶ ἀναίροντα τῇ τῶν Ῥω-
 μαίων δυναστεία, ὁ τῶν Ῥωμαίων ὑποστράτη-
 γωσ ἀπέλυσεν. Ὅσπερ ἐν τῷ εἰπεῖν, ἔ Τὸν βασιλέα
 τῶν Ἰουδαίων ἀπολύωσ, ἔ παντελῶσ ἀνάτιον τὸν
 Ἰησοῦν ἀποδείκνυσι, καὶ ἐπεγγεῖται τοῖσ Ἰουδαίοισ,
 ὡσανεὶ τοιαῦτα λέγων· Ὅν ἡμεῖσ συκοφαντεῖτε ὡσ
 βασιλείωντα, ὃν ἀνάρτην καὶ στασιαστὴν φατε,
 τοῦτον ἀπολύειν ἐγὼ ἀξίω, δῆλον, ὡσ οὐκ ὄντα
 τοιοῦτον. Τινὲσ δὲ τὸ, ἔ Εἰσ τοῦτο γεγέννημαι, ἔ
 οὐ τὴν ἐκ τοῦ Πατρώσ προαιώνιον γέννησιν δηλοῦν
 ἐνόησαν, ἀλλὰ τὴν ὕστερον ἐκ παρθένου. Διὰ τοῦτο
 γὰρ γέγονα ἄνθρωπωσ, καὶ ἐγεννήθην ἐκ Μαρίας,
 ἔνα τὸ ψεῦδοσ καὶ τὸν διάβολον ἀπολέσω, τὴν θείαν
 φύσιν ἀποδείξασ βασιλεύουσαν πάντων. Ἀλήθεια οὖν
 τοῦτο ἔστιν, ἡ ἐμὴ γνώσισ, καὶ ἡ σωτηρία ἡ διὰ ταῦ-
 τωσ. Διὰ τοῦτο γοῦν ἦλθον, ἔνα καὶ τὴν ἀληθινήν γνώ-
 σιν τοῦ Θεοῦ καὶ σωτηρίαν χαρίσωμαι. Ἄξιον δὲ ἔξε-
 τάσαι, πόθεν ὀρμώμενοι οἱ Ἰουδαίοι, ἔθωσ εἶχον ἔνα
 δέσμον ἀπολύειν. Πρῶτον μὲν οὖν ἔστιν εἰπεῖν, ὅτι
 οἱ ἔ διδάσκοντεσ διδασκαλίας, ἐπὶ ἀλλάματα ἀνθρώ-
 πων, ἔ τὰ πλείστα ταῖσ ἰδίαισ ἐστολοῦν γνώμαισ,
 ἀλλ' οὐ τοῖσ τοῦ Θεοῦ προσερχῶντο νόμοισ. Ὅθεν
 καὶ τοῦτο ἐν ἔθει τοιοῦτω ἀλόγω εἶχον, οἶα τοῦ λοι-
 ποῦ ἐτραχηλισθέντεσ τῶν νομικῶν διατάξεων.
 Ἐπειτα, καὶ τοιοῦτόν τι εὐρηται ἐν τῇ Γραφῇ νομο-
 θέτημα, ἀρ' οὐ εἰκόσ ἦν ὀρμωμένωσ αὐτοῦσ, τὰσ
 τοιαύτασ ἀπολύσεισ τῶν κατακριτῶν ἐν ἔθει οχεῖν.
 Γέγραπται γὰρ περι τοῦ ἀκουσίοσ φονεούοντωσ, ἔάν
 μὴ δι' ἔχθραν ἡ ἐπίτηδεσ θέλων κακαποῖησαι τισ τὸν
 πλησίον αὐτοῦ, ρίψη αχεῦοσ, ἡ λίθον, τὸ δὲ πεσόν
 πατάξει τὸν παρσυρεθέντα, καὶ ἀποθάνη ὁ ἄνθρω-
 πωσ, ἀκουσίοσ μὲν φονεὺσ ὁ τοιοῦτωσ, κρινεῖ δὲ ἡ
 συναγωγή πᾶσα, καὶ ἀπολύσουσι μὲν τοῦτον τοῦ
 θανάτου (οὐ γὰρ κακοθήθει γνώμη πεφόνευκε), κα-
 ταστήσουσι δὲ αὐτὸν εἰσ τὴν πόλιν τοῦ φυγαδευτη-
 ρίου, τοιτέσσι, φυγῆ ζημιώσουσιν. Ἐκ τοῦτου ἔωσ
 ὀρμώμενοι, ὡσ γε στοχαζέσθαι ἡμᾶσ, ἔθωσ τοιοῦτον
 εἶχον, ἔνα ἀπολύειν τῶν ἐπὶ φονικῇ γνώμη κατακρινομένων.
 Ὅ μὲν οὖν νόμοσ προσέταττεν ἔρον
 εἶναι τοῦτο τῆσ συναγωγῆσ τῶν Ἰουδαίων· ἐπει δὲ τὰ
 πράγματα ὑπὸ Ῥωμαίοισ γέγονε, τοῦσ Ῥωμαίων
 ἄρχοντεσ κυρίωσ ποιούονταί τοῦ ἀπολύειν, ὡσπερ οὖν
 καὶ νῦν τὸν Πιλάτον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΘ'

*Περι τῆσ τοῦ Χριστοῦ μαστιγώσεωσ. Περι τῆσ
 σταυρώσεωσ τοῦ Χριστοῦ. Περι τῶν παρὰ τῷ
 σταυρῷ ἔστώτων. Περι τῆσ αἰτήσεωσ τοῦ Κυ-
 ριακοῦ σώματοσ. Περι τῆσ ταφῆσ αὐτοῦ.*

ἔ Ἐκραύγασαν οὖν πάλιν πάντεσ λέγοντεσ· Μη τοῦ-

eum donate; sed primum eum liberavit ab omni
 crimine, et tunc orat eos ut absolvant, ut si quidem
 absolutus fuerit Jesus, nulla eis gratia debeatur;
 dimisissent enim innoxium: si autem condemnarint,
 ostendatur eorum malitia, quod innoxium con-
 demnariint. Vide autem quem sensum habeat quod
 dicit: « illum regem Judæorum. » Manifeste enim
 per hoc excusat Pilatus Jesum a peccato alienum;
 sed frustra arguitur ab eis ut regnum desiderans.
 Non enim si regem se faceret, et contra Romano-
 rum potentiam extolleret, dimitteret eum Roma-
 norum præses; et ita dicendo, « Regem illum Judæo-
 rum dimittam, » per omnia Jesum innoxium decla-
 rat, et deridet Judæos, quasi talia dicens: Quem
 vos accusatis falso ut regnum invadentem et re-
 bellantem ac seditiosum dicitis, illum oro ut ab-
 solvatis: et manifestum quod non ita sit. Quidam
 autem, in hoc natum esse, non intellexerunt de
 æterna illa a Patre nativitate, sed posteriore e
 virgine. Propterea enim factus sum homo, et na-
 tus ex Maria, ut mendacium et diabolum expellam:
 divinam naturam ostendens regnare super omnia.
 Veritas igitur hoc est, nempe mea scientia, et
 salus quæ per hanc contingit: propter hoc scilicet
 veni, ut veram scientiam Dei et salutem largiar.
 Dignum autem est ut quærat, unde moti Judæi
 consuetudinem habcant dimittendi unum vincum.
 Primo enim dicere possumus quod docentes doctri-
 nas, mandata hominum, plurima 745 juxta sua
 capita protulerunt, nec divinis usi fuerunt legibus,
 unde et hoc ita se habet, inque consuetudinem
 abiit etiam absque ratione, qualia multa absque
 legis præcepto. Deinde talis inventa est lex in Scri-
 ptura, a qua verisimile est profectas esse absolutio-
 nes illas condemnatorum. Scriptum est enim de eo
 qui præter voluntatem suam occiderit, si non pro-
 pter inimicitias, vel vedita opera affligere voluit
 vicinum, jaciens vas vel lapidem, et casu percu-
 tiens prætereuntem moriaturque homo, involunta-
 rius sit homicida talis: judicabit autem omnis syn-
 agoga, et absolvent quidem illum a morte: non
 enim maligna mente occidit. Constituent autem
 eum in civitate refugii, hoc est, exsilio multabunt.
 Ex hoc forte erant impuls, ut conjectare possu-
 mus: ita enim morem firmarunt, ut unum absolvent
 ex his qui de homicidio fuerant condemnati.
 Nam lex quidem jubebat hoc esse officium syna-
 gogæ Judæorum. Et quia Romanis cesset regnum,
 Romanos fecerunt dominos absolvendi, sicut et
 nunc Pilatum.

CAPUT XIX.

*De flagellatione Christi. De crucifixione Christi. De
 iis qui juxta crucem stabant. De petitione Dominici
 corporis. De sepultura ejusdem.*

Vers. 1-7. ἔ Clamaverunt rursum omnes dicen-

tes : Non hunc, sed Barabbam. Erat autem Barabbas A latro. Tunc ergo apprehendit Pilatus Jesum, et flagellavit. Et milites plectentes coronam de spinis, imposuerunt capiti ejus, et veste purpurea circumdederunt eum, ac dicebant : Ave, rex Judæorum : et dabant ei alapas. Exivit iterum Pilatus foras, et dicit eis : Ecce adduco vobis eum foras, ut cognoscatis quod nullam in eo causam invenio. Exivit ergo Jesus foras gestans spineam coronam, et purpureum pallium, et dicit eis : Ecce homo. Cum ergo vidissent eum pontifices et ministri clamabant, dicentes : Crucifige, crucifige eum. Dicit eis Pilatus : Accipite eum vos, et crucifigite : ego enim non invenio in eo causam. Responderunt ei Judæi : Nos legem habemus, et secundum legem nostram debet mori, quia Filium Dei se fecit. » Vide per quare B multa monstratur Judæorum malitia. Barabbam enim manifestarium latronem petunt, Dominum vero tradunt. Flagellat igitur eum Pilatus, ut consoletur et mitiget eorum furorem. Nam quia verbis non potuit eum eripere, flagellat, studens et ipse vel per hoc insaniam eorum placare. Et permittit ut chlamys et corona ei circumponantur, quo eorum ira exhaustur. 746 Milites vero omnia ad gratiam Judæorum faciunt. Nam quia audiverunt Pilatum dicentem : « Regem illum Judæorum dimittam, » irrident nunc eum ut regem. Neque enim a Pilato instigati hoc faciebant, qui etiam et nocte invaserant Jesum præter sententiam præsidis, pecuniarum gratia Judæis gratificantes. Placidus enim erat Pilatus, et non efferis moribus, sicut Judæi. Porro educit Jesum, iram illorum extinguere volens ; sed illi neque sic mansueti sunt. Clamant autem : « Crucifige eum. » Cum vidisset autem Pilatus omnia hæc frustra fieri, dicit : « Accipite eum vos, et crucifigite : ego enim non invenio in eo causam. » Facit autem hoc, impellens eos in rem eis non concessam, si forte sic absolvatur Jesus. Nam ego quidem, inquit, qui habeo potestatem crucifigendi, « nullam invenio causam : » vos autem non habentes potestatem crucifigendi dicitis eum reum : « Accipite igitur eum, et crucifigite ; » sed non habetis potestatem, dimittatur ergo homo ille. Itaque talis quidem erat mens Pilati, mitior videlicet, neque tamen severiter pro veritate instans. At illi etiam in hoc confusi, dicunt quod « Secundum nostram legem debet mori, quia Filium Dei se fecit. » Vide quomodo malitia sibi non constet. Supra dicebat eis Pilatus : « Accipite eum, et secundum vestram legem judicate, » et illud non approbarunt. Nunc iterum dicunt, « Secundum legem nostram debet mori. » Supra accusabant quod fecisset se regem, nunc de mendacio redarguit, accusant « quod Filium Dei se fecerit. » Quid hoc criminum vertitur ? Si opera Dei facit, Filium Dei esse quid prohibet ? Vide autem divinam dispensationem, quomodo illi quidem ad multos iudices duxerint Dominum, ut infamarent et contaminarent ejus gloriam, sed contumelia in caput ipsorum reciderit.

τον, ἀλλὰ τὸν Βαραββᾶν. Ἦν δὲ ὁ Βαραββᾶς ἠησιγαστος. Τότε οὖν ἔλαβεν ὁ Πιλάτος τὸν Ἰησοῦν καὶ ἐμαστιγώσατο. Καὶ οἱ στρατιῶται πλέξαντες στέφανον ἐξ ἀκανθῶν, ἐπέθηκαν αὐτοῦ τῇ κεφαλῇ, καὶ ἱμάτιον πορφυροῦν περιέβαλον αὐτὸν, καὶ ἔλεγον· Χαίρει, ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων, καὶ ἐδίδουν αὐτῷ βασιματὰ. Ἐξῆλθεν οὖν ἔξω πάλιν ὁ Πιλάτος, καὶ λέγει αὐτοῖς· Ἴδε ἄγω ὑμῖν αὐτὸν ἔξω, ἵνα γνῶτε, ὅτι ἐν αὐτῷ οὐδεμίαν αἰτίαν εὐρίσκω. Ἐξῆλθεν οὖν ὁ Ἰησοῦς ἔξω φορῶν τὸν ἀκάνθινον στέφανον, καὶ τὸ πορφυροῦν ἱμάτιον. Καὶ λέγει αὐτοῖς· Ἴδε ὁ ἄνθρωπος. Ὅτε οὖν εἶδον αὐτὸν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ ὑπηρέται, ἐκραύασαν λέγοντες· Σταύρωσον, σταύρωσον αὐτόν. Λέγει αὐτοῖς ὁ Πιλάτος· Λάθετε αὐτὸν ὑμεῖς, καὶ σταυρώσατε· ἐγὼ γὰρ οὐχ εὐρίσκω ἐν αὐτῷ αἰτίαν. Ἀπακριβήσαν αὐτῷ οἱ Ἰουδαῖοι· Ἡμεῖς νόμον ἔχομεν, καὶ κατὰ τὸν νόμον ἡμῶν ὀφείλει ἀποθανεῖν, ὅτι ἑαυτὸν Θεοῦ Υἱὸν ἐποίησεν. » Ὅρα διὰ πόσων ἢ κακίᾳ τῶν Ἰουδαίων δείκνυται. Τὸν γὰρ Βαραββᾶν ὁμολογουμένως ἠησιγαστὴν ἐξαιτοῦνται, τὸν δὲ Κύριον παραδιδόασιν. Μαστιγῶσι οὖν αὐτὸν ὁ Πιλάτος, παραμυθήσασθαι τέως καὶ ἐκλύσαι τὸν θυμὸν αὐτῶν βουλόμενος. Ἐπειδὴ γὰρ διὰ βημάτων οὐκ ἴσχυσεν αὐτὸν ἐξελεῖσθαι, μαστιγίζει, σπειδῶν ἄχρι τούτου στήσαι τὴν μανίαν αὐτῶν, καὶ τὴν χλαμύδα, καὶ τὸν στέφανον συγχωρεῖ περιτεθῆναι αὐτῷ, ὥστε αὐτῶν χαλάσαι τὴν ὀργὴν· οἱ δὲ στρατιῶται πάντα πρὸς χάριν τῶν Ἰουδαίων πράττουσιν. Ἐπεὶ γὰρ ἤκουσαν τοῦ Πιλάτου λέγοντος· Ἐτὸν βασιλέα τῶν Ἰουδαίων ἀπολύσω, » ἐμπαίζουσι λοιπὸν αὐτῷ ὡς βασιλεῖ. Οὐ γὰρ δὴ ὑπὲρ τοῦ Πιλάτου προτραπέντες, ἐποιοῦν ταῦτα, οἱ γε καὶ νυκτὸς ἐπῆλθον τῷ Ἰησοῦ παρὰ γνώμην τοῦ ἡγεμόνος, τοῖς Ἰουδαίοις χαριζόμενοι χρημάτων ἕνεκα. Μαλθακὸς μὲν οὖν ὁ Πιλάτος, οὐ κακοῦτος δὲ κατὰ τοὺς Ἰουδαίους. Ἐξάγει μὲν γὰρ τὸν Ἰησοῦν, σβῆσαι πάλιν αὐτῶν τὸν θυμὸν βουλόμενος, ἀλλ' ἐκεῖνοι οὐδὲ οὕτως ἡμεροὶ γεγονάσι, βῶσι δὲ· « Σταύρωσον, σταύρωσον αὐτόν. » Ἰδὼν δὲ ὁ Πιλάτος μάτην πάντα γινόμενα, φησὶ· Λάθετε αὐτὸν ὑμεῖς, καὶ σταυρώσατε· ἐγὼ γὰρ οὐχ εὐρίσκω ἐν αὐτῷ αἰτίαν. » Ποιεῖ δὲ τοῦτο, συνωθῶν αὐτοὺς εἰς πρᾶγμα μὴ συγκεχωρημένον αὐτοῖς, ὡς ἂν ἀπολυθῇ ὁ Ἰησοῦς. Ἐγὼ μὲν γὰρ, φησὶν, ὁ ἔχων ἐξουσίαν σταυρῶσαι, ἢ οὐδεμίαν αἰτίαν εὐρίσκω· ὑμεῖς δὲ οἱ μὴ ἔχοντες ἐξουσίαν σταυροῦν, φατέ ὑπαίτιον εἶναι τοῦτον. « Λάθετε οὖν αὐτόν, καὶ σταυρώσατε. » Ἄλλ' οὐχ ἔχετε ἐξουσίαν· οὐκοῦν ἀπολυθῆτω ὁ ἄνθρωπος. Τοιοῦτος μὲν οὖν ὁ σκοπὸς τοῦ Πιλάτου, ἐπεικέστερος δηλαδὴ, οὐ μὴν ἐνστατικὸς ὑπὲρ τῆς ἀληθείας. Οἱ δὲ καὶ ἐν τούτῳ κατασχυνθέντες λέγουσιν, ὅτι « Κατὰ τὸν νόμον ἡμῶν ὀφείλει ἀποθανεῖν, ὅτι Υἱὸν Θεοῦ ἑαυτὸν ἐποίησεν. » Ὅρα τὴν κακίαν ἀσύμφωνον ἑαυτῇ. Ἄνω ἔλεγεν αὐτοῖς· ὁ Πιλάτος· Λάθετε αὐτόν ὑμεῖς, καὶ κατὰ τὸν νόμον ὑμῶν κρίνατε· καὶ οὐχ ἐδέξαντο τοῦτο. Νῦν πάλιν, ὅτι « Κατὰ τὸν νόμον ἡμῶν ὀφείλει ἀποθανεῖν, » προφέρουσιν. Ἄνω, ὅτι Βασιλέα ἑαυτὸν ποιεῖ, ἐνεκάλουν· νῦν ἐκεῖνου ψευδοῦς ἐλεγχθέντος, ἢ Ὅτι Υἱὸν Θεοῦ ἑαυτὸν ποιεῖ, » ἐγκαλοῦσι.

Καὶ τί τοῦτο ἐγκλητῶν; Ἐὶ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ ποιεῖ, Ἰῖδν Θεοῦ εἶναι τί κωλύει αὐτόν; Ὅρα δὲ τὴν θείαν οἰκονομίαν, πῶς ἐκεῖνοι μὲν πλείοσι δικαστηρίοις παρεδίδουσι τὸν Κύριον, ὥστε μωμήσασθαι δὲ αὐτοῖς ἢ ὕβρις περιτρέπεται· ἐντεῦθεν γὰρ μάλλον ἔργατος ἀκριβέστερον. Ποσάκις γοῦν ὁ Πιλάτος ὠμολόγησε

« Ὅτε οὖν ἤκουσεν ὁ Πιλάτος τοῦτον τὸν λόγον, μάλλον ἐφοβήθη, καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὸ πραιτώριον πάλιν, καὶ λέγει τῷ Ἰησοῦ· Πόθεν εἶ σύ; Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἀπόκρισιν οὐκ ἔδωκεν αὐτῷ. Λέγει οὖν αὐτῷ ὁ Πιλάτος· Ἐμοὶ οὐ λαλεῖς; Οὐκ οἶδας, ὅτι ἐξουσίαν ἔχω σταυρῶσαι σε, καὶ ἐξουσίαν ἔχω ἀπολύσαι σε; Ἀπεκρίθη Ἰησοῦς· Οὐκ εἶχες ἐξουσίαν οὐδεμίαν κατ' ἐμοῦ, εἰ μὴ ἦν σοι δεδομένον ἄνωθεν. Διὰ τοῦτο ὁ παραδίδους μέ σοι μείζονα ἁμαρτίαν ἔχει. » Ὁ μὲν Πιλάτος ψῆδν λόγον μόνον ἀκούσας, ὅτι Ἰῖδς ἐστὶ τοῦ Θεοῦ, φοβεῖται· οἱ δὲ καὶ ἐργα-θεῖα ἰδόντες, ἀναίρουσιν αὐτόν, ὑπὲρ ὧν ἐγρήν προσκυνεῖν. Ἐρωτᾷ δὲ αὐτόν, οὐχ οὕτως ὡσπερ πρότερον· « Τί ἐποίησας; ἢ βασιλεῶν ἐνεκαλεῖτο, εἰκότως ἐρωτᾷ· « Τί ἐποίησας; » νῦν δὲ, ἐπει ὡς Ἰῖδν Θεοῦ ἑαυτὸν ποιῶν διαβάλλεται, ἐρωτᾷ· « Πόθεν εἶ σύ; » Ἰησοῦς δὲ σιγᾷ. Ἐμαθε γὰρ παρ' αὐτοῦ ὁ Πιλάτος, ὅτι « Εἰς τοῦτο γεγέννημαι » καὶ, « Ἡ βασιλεία μου οὐκ ἔστιν ἐνεῦθεν » καὶ ὁμοῦ οὐδὲν ἐκ τούτων ὠφελήθη, οὐδὲ ἀντίστη ὑπὲρ τῆς ἀληθείας, ἀλλ' ἐπέδωκε τῇ τοῦ ὄχλου ὀρμῇ. Διὰ ὁ Κύριος τὰς ἐρωτήσεις αὐτοῦ ὡς εἰκὴ γενομένης διαπρωτων, οὐδὲν ἀποκρίνεται. Ὅμως δὲ φαίνεται ὁ Πιλάτος, μὴ στερόδος τε; εἶναι, ἀλλὰ καὶ λίαν ὑπὸ τῶν τυχόντων φοβήτρων διασειόμενος. Καὶ γὰρ καὶ τοὺς Ἰουδαίους ἐδέδοικε, καὶ τὸν Ἰησοῦν, ὡς Ἰῖδν Θεοῦ, ἐφριττεν. Ἰδωμεν δὲ καὶ πῶς ἑαυτὸν κατακρίνει, δι' ὧν λέγει· « Ἐξουσίαν ἔχω σταυρῶσαι σε, καὶ ἐξουσίαν ἔχω ἀπολύσαι σε. » Εἰ γὰρ τὸ πᾶν ἐν σοὶ ἔκειτο, πῶς ἔνεκεν οὐκ ἀπέλυες, ὃν ἀνάτιον εὔρες; Ὁ δὲ Κύριος τὸν τύπον αὐτοῦ κατασπῶν, « Οὐκ εἶχες, φησὶν, ἐξουσίαν οὐδεμίαν κατ' ἐμοῦ, εἰ μὴ ἦν σοι δεδομένον ἄνωθεν. » Οὐ γὰρ ἀπλῶς οὕτως ἀποθνήσκω, ἀλλὰ τι μυστικὸν ἐπιτελῶ, καὶ ἄνωθεν τοῦτο εἰς κοινήν σωτηρίαν προώρισται. Ἴνα δὲ μὴ ἀκούσας, ὅτι « Ἄνωθεν ἐστὶ δεδομένον, » νομίσης ἀπηλλάχθαι εὐθύνης παρὰ Θεῷ τὸν Πιλάτον, ἐπιφέρει, ὅτι « Ὁ παραδίδους μέ σοι μείζονα ἁμαρτίαν ἔχει. » Δεικνυσι γὰρ ἐνεῦθεν καὶ τὸν Πιλάτον ἁμαρτίας ὑπεύθυνον, εἰ καὶ ἐλάττωτος. Οὐ γὰρ ἐπειδὴ ἄνωθεν ἐδέδοτο, τουτέστι, συγχωρήρητο τὸ ἀποθανεῖν τὸν Χριστόν, ἦδη ἀνάτιοι εἶεν ὁ τε Πιλάτος καὶ οἱ Ἰουδαῖοι· ἀλλ' ἡ μὲν ὁμείτερα προαίρεσις τὸ κακὸν ἐδούλετο, ὁ δὲ Θεὸς εἶασε, καὶ συνεχώρησεν εἰς ἔργον προβῆναι ταύτην. Οὐκ οὖν ἀνάτιοι οἱ κληροῖ, ἐπειδὴ ὁ Θεὸς συγχωρεῖ τὴν αὐτῶν κακίαν εἰς ἔργον ἐκβαίνειν· ἀλλὰ διότι καὶ βούλονται καὶ διαπράττονται, πάσης κατακρίσεως ἄξιοι.

« Ἐκ τούτου ἐξήγει ὁ Πιλάτος ἀπολύσαι αὐτόν. Οἱ δὲ Ἰουδαῖοι ἔκραζον, λέγοντες· « Ἐάν τοῦτον ἀπολύσῃς, οὐκ εἶ φίλος τοῦ Καίσαρος. Πᾶς ὁ βασιλεὺς ἑαυτὸν ποιῶν, ἀντιλέγει τῷ Καίσαρι. Ὁ οὖν Πι-

ΠΑΤΡΟΛ. GR. CXXIV,

A Hinc enim magis insons demonstratur, rem tam diligenter disquirentibus. Quoties vel Pilatus confessus est se nihil invenire morte dignum!

αὐτόν, καὶ καταγράφει τὴν δίκην αὐτοῦ, εἰς κεφαλὴν ἀκατάχρητος διαδείκνεται, ἐξεταζομένου τοῦ πρᾶ-
μηδὲν εὐρίσκειν ἐν αὐτῷ θανάτου ἄξιον!

VERS. 8-11. « Cum ergo audisset Pilatus hunc sermonem, magis timuit. Et ingressus est prae-torium iterum, et dicit ad Jesum: Unde es tu? Jesus autem responsum non dedit ei. Dicit ergo ei Pilatus: Mihi non loqueris? Nescis quod potestatem habeam crucifigendi te, et habeam potestatem absolvendi te? Respondit Jesus: Non haberes potestatem adversum me ullam, nisi tibi datum esset e supernis. Propterea qui me tradidit tibi, majus peccatum habet. » Pilatus quidem audito nudo sermone quod sit Filius Dei, pavescit. Illi etiam operibus divinis visis eum occidunt, propter quae adorare oportebat. Interrogat autem eum non ut prius, « Quid fecisti? » sed, « Quis es tu? » Nam quia tunc quidem ut regni invasorem arguebat, merito rogabat, « Quid fecisti? » Nunc autem quia accusans quod Filium Dei se fecerit, rogat, 747 « Unde es tu? » Jesus autem tacet. Didicerat enim ab eo Pilatus quod « In hoc natus sum, » et, « Regnum meum non est hinc: » attamen nihil ex his percepit utilitatis, neque restitit aliis pro veritate, sed cessit turbæ tumultuanti. Ideirco Dominus interrogationes ejus, utpote factas temere, respiciens, nihil respondet. Omnino autem videtur Pilatus non esse fervidus et constans, sed is quem vel pauca quaedam terriculamenta concu-tiunt. Nam et Judæos timebat, et Jesum ut Filium Dei horrebat. Videamus autem quomodo seipsam condemnet per ea quae dicit: « Potestatem habeo crucifigendi te, et potestatem habeo dimittendi te. » Si enim hoc totum habes, et in te situm erat, quare non dimisisti quem innoxiam invenisti? At Dominus factum ejus deprimens, inquit: « Non haberes potestatem ullam adversum me, nisi esset tibi superne datum. » Non enim ita simpliciter morior, sed mysticum aliquid perficio, et praefinitum est hoc superne in salutem hominum. Ne autem, cum audieris quod « superno sit datum, » existimes Pilatum apud Deum a culpa liberatum, statim subinfert: « Qui tradidit me tibi, majus peccatum habet. » Ostendit enim hinc et Pilatum peccato, quamvis minori obnoxium. Non enim quia superne datum est, hoc est, concessum est ut moriatur Christus, statim extra noxam sunt Pilatus et Judæi; sed vestra quidem voluntas malum voluit, Deus autem permisit et concessit ut in opus hoc progrediator. Igitur mali non sunt citra culpam, quia Deus permisit ipsorum malitiam prodire in opus; sed eo quod et volunt et faciunt, omni condemnatione sunt digni.

VERS. 12-14. « Et ex eo quærebat Pilatus absol-vere eum. Judæi autem clamabant, dicentes: Si hunc absolveris, non es amicus Cæsaris. Quisquis se regem facit, contradicit Cæsari. Pilatus autem cum

audisset hunc sermonem, produxit foras Jesum, A
 sedique pro tribunali in loco qui dicitur Lithostro-
 tos, hebraice autem Gabbatha. Erat autem para-
 sceve Paschæ, hora ferme sexta. Postquam Do-
 minus perstrinxit Pilatum per verba, et excusatio-
 nem sive defensionem adhibuit, quod Nisi volunta-
 rius ego meipsum darem, et Pater concederet, non
 haberes potestatem contra me, et quod peccatum
 habes et tu, et Judas tamen majus, qui me tradi-
 dit, vel etiam populus, eo quod « Super dolorem
 vulnerum meorum addidit », et non est recordatus
 ut faciat misericordiam », sed cum invenisset me
 patrocinio et adjutorio destitutum, cruci tradidit,
 et neque talia judicia in quibus innocuus declaratus
 sum, eum placarunt, sed clamabat, « Crucifige,
 crucifige : » cum iis, inquam, dictis Dominus per-
 strinxisset Pilatum, « quærebat ex hoc » ille magis
 « dimittere eum. » Judæi autem cum ipsum accu-
 sarent quod Deum se læceret, 748 ac legem ob-
 jecissent, se refelli putabant (ex hoc Pilatus magis
 timuit, et voluit dimittere eum, ne forte Deum offen-
 deret), iterum confugiunt ad externas leges, et ut
 meticulousum terrent Pilatum. Nam quia viderant
 eum pietate moveri, ne Filium Dei occidendo Jesum
 peccet, motum Cæsaris incutiunt, et accusantes Do-
 minum de tyrannide, Pilatum magis terrent quasi
 offensurum Cæsarem, si rebellem illum dimittat. Et
 ubi ille in tyrannide deprehensus ? Unde autem hoc
 ostenditis ? num a purpura ? num a diademate ? num
 a militaribus signis ? nonne omnia quæ habebat,
 villa ? et stola, et cibus, et domus ? Imo ei nec do-
 mus erat. Sed o Pilatum parum virilem ! Periclitari
 sibi visus est, si quidem hanc causam indiscussam
 negligeret. Nam vadit quidem quasi examinaturus
 negotium, hoc enim sessio significat. Nulla autem
 examinatione facta, tradit illum, existimans se sic
 illos placaturum. Quomodo autem, Marco dicente
 tertiam horam quando Christus crucifigebatur ⁶,
 Joannes sextam dicit ⁷ ? Igitur hoc solvunt quidam,
 quod scripturæ error sit. Nam littera quidem gamma
 tertiam horam significat, et est character ejus talis,
 Γ ; littera autem quæ sextam signat, habet chara-
 cterem talem, Σ. Verisimile igitur litteram gamma
 a scriptoribus non attentis transisse ea parte quæ
 in longitudinem rectam producebatur incurvata in
 characterem episemi, quo sextus numerus signatur,
 et sic errorem hunc ortum. Quod autem hoc veri-
 simile sit factum esse, et tertiam horam scriptam
 esse etiam apud Joannem, et non sextam, sicut
 nunc, manifestum hinc est. Nam cum tres evange-
 listæ, Matthæus, Marcus et Lucas consonanter
 dicant quod « a sexta hora tenebræ factæ sunt su-
 per universam terram usque ad horam nonam ⁸, »
 manifestum quod Dominus noster ante sextam ho-
 ram, priusquam fierent tenebræ, crucifixus sit,
 scilicet circiter horam tertiam, sicut Marcus prodit,
 et Joannes similiter, quamvis scribentium error

λάτος ἀκούσας τοῦτον τὸν λόγον, ἤγαγεν ἔξω τὸν
 Ἰησοῦν, καὶ ἐκάθισεν ἐπὶ τοῦ βήματος εἰς τόπον λε-
 γόμενον Λιθόστρωτον, Ἑβραϊστὶ δὲ Γαββαθᾶ. Ἦν δὲ
 παρασκευὴ τοῦ Πάσχα, ὥρα δὲ ὡσεὶ ἕκτη. Ἐπειδὴ
 κατέπληξε τὸν Πιλάτον ὁ Κύριος διὰ τῶν βημάτων,
 καὶ σφῆ παρέσχετο τὴν ἀπολογίαν, ὅτι εἰ μὴ ἐκὼν
 ἐγὼ ἔμαυτὸν ἐδίξιον, καὶ ὁ Πατὴρ συνιχίρει, οὐκ
 εἶχες ἐξουσίαν κατ' ἐμοῦ, καὶ ὅτι ἁμαρτίαν ἔχεις καὶ
 σὺ, καὶ μείζονα Ἰούδας ὁ παραδιδούς με, ἢ καὶ ὁ
 λαὸς, διότι « Ἐπὶ τὸ ἀλγος τῶν τραυμάτων μου προσ-
 ἔθηκε, καὶ οὐκ ἐμνήσθη ποιῆσαι ἔλεος, » ἀλλ' εὐρών
 με ἀσυνήγητον καὶ ἀδοκίμητον, σταυρῷ παρέδωκε,
 καὶ οὐδὲ τοσαῦτα δικαστήρια, ἐξ ὧν ἀνεύθυνος ἐξήλ-
 θον, κατεδυσωπήθη, ἀλλ' ἔδδα, « Σταύρωσον, σταύ-
 ρωσον » ἐπεὶ οὖν ταῦτα εἶπων ὁ Κύριος κατέπληξε
 τὸν Πιλάτον, « ἐζήτει ἐκ τούτου » μᾶλλον « ἀπολύσαι
 αὐτόν. » Ἰουδαῖοι δὲ, ἐπεὶ ὡς Θεὸν ποιοῦντα ἐαυτὴν
 διαβάλλοντες, καὶ τὸν νόμον προσενηκόντες ἠλέγ-
 χθησαν (ὁ γὰρ Πιλάτος, ἐκ τούτου μᾶλλον ἐφοβήθη,
 καὶ ἐβούλετο ἀπολύσαι αὐτόν, μήπως Θεῷ προσκρού-
 σῃ) πάλιν ἐπὶ τοὺς ἔξω νόμους καταφεύγουσι, καὶ
 ὡς φοφοδεῖ ἐκφοβοῦσι τὸν Πιλάτον. Ὡς γὰρ εἶδον
 αὐτὸν εὐλαβοῦμενον, μὴ Ἰῶν Θεοῦ ἔντα κατακρίνων
 τὸν Ἰησοῦν ἁμαρτή, τὸν φόβον τοῦ Καίσαρος ἐπι-
 σειοῦσιν αὐτῷ, καὶ ἐπὶ τυραννίδι τὸν Κύριον διαβάλ-
 λοντας, ἐκδειματοῦσι τὸν Πιλάτον, ὡς προσκρούειν
 μέλλοντα Καίσαρι, εἰ γε ἀπολύσει τὸν ἀνταίρωνα
 αὐτῷ. Καὶ πῶς τυραννίδος οὕτος ἔαλω ; πῶθεν ἐκ
 τούτου δείξετε ; Ἀπὸ τῆς ἀλουργίδος ; ἀπὸ τοῦ διαβή-
 ματος ; ἀπὸ τῶν στρατιωτικῶν ; Οὐ πάντα αὐτῷ εὐ-
 τελεῖ ; καὶ στολή, καὶ τροφή, καὶ οἶκος, καὶ οὐδὲ οἶ-
 κος ; Ἀλλ' ὡ τῆς ἀνανδρίας τοῦ Πιλάτου ! κινδυνεύειν
 νομισαντος, εἰ περιβοῖοι τοιαύτην ὑπόθεσι ἀνεξέτα-
 στον. Ἐξέρχεται μὲν, ὡς ἐξετάσων τὸ πρᾶγμα (τὸ
 γὰρ καθίσαι τοῦτο ἐδήλου), οὐδεμίαν δὲ ἐξέτασιν
 ποιησάμενος, παραδίδωσιν αὐτόν, νομίζων δυσωπή-
 σειν αὐτούς. Πῶς δὲ τοῦ Μάρκου λέγον. ο. τρίτην
 ὥραν εἶναι, ὅτι ὁ Χριστὸς ἐσταυροῦτο, ὁ Ἰωάννης
 ἕκτην ἕψη ; Λύουσιν οὖν τοῦτο, τινὲς μὲν, ὅτι γρα-
 φικὸν τὸ σφάλμα τὸ μὲν γὰρ γάμμα τὴν τρίτην ὥραν
 σημαίνει, καὶ ἔστιν ὁ χαρακτήρ αὐτοῦ τοιοῦτος, Γ ·
 τὸ δὲ καλούμενον ἐπίσημον, τὴν ἕκτην, καὶ ἔχει τὸν
 χαρακτήρα τοιοῦτον, Σ'. Εἰκὸς οὖν τὸ γάμμα στοι-
 χεῖον ἀπὸ τῆς ἀπροσεξίας τῶν μεταγραφόντων κυρ-
 τωθείσης τῆς ἀποτεταμένης εὐθείας εἰς μήκος, εἰς
 τὸν τοῦ ἐπίσημου μεταχωρήσει χαρακτήρα, καὶ οὕτω
 τὴν πλάνην ταύτην γενέσθαι. Ὅτι δὲ τοῦτο εἰκὸς
 γενέσθαι, καὶ τρίτην ὥραν ἀναγράφεσθαι καὶ παρὰ
 τῷ Ἰωάννῃ, ἀλλ' οὐχὶ ἕκτην ὡσπερ νῦν, δῆλον ἐν-
 τεῦθεν. Τῶν γὰρ τριῶν εὐαγγελιστῶν, τοῦ τε Ματ-
 θαίου, καὶ τοῦ Μάρκου, καὶ τοῦ Λουκᾶ συμφώνως
 λεγόντων, ὡς ἀπὸ ἕκτης ὥρας σκότος ἐγένετο ἐφ'
 ὅλην τὴν γῆν, ἕως ὥρας ἑνάτης, πρὸ ἡλίου, ὡς ὁ
 Κύριος ἡμῶν πρὸ τῆς ἕκτης ὥρας, πρὸ τοῦ γενέσθαι
 τὸ σκότος, ἐσταύρωτο, δηλαδὴ κατὰ τὴν τρίτην ὥραν,
 ὡς ὁ Μάρκος τε ἰστόρησε, καὶ ὁ Ἰωάννης ὁμοίως,
 εἰ καὶ ἡ πλάνη τῶν γραφόντων τὸ γάμμα μετέθεθεν

² Psal. lxxviii, 27. ³ Psal. cviii, 16. ⁴ Marc. xv, 25. ⁵ Joan. xix, 27. ⁶ Matth. xxvii, 45.

εις τον του επισημου χαρακτηρα. Τινες μὲν οὖν A
 οὕτω λούσι τοῦτο. Ἐτεροι δὲ φασιν, ὅτι ὁ μὲν Μάρ-
 κος τὴν ὥραν τῆς ἀποφάσεως, τῆς περὶ τοῦ σταυρω-
 θῆναι τὸν Κύριον, ἐκτίθεται σαφῶς καὶ ἀναμφιδό-
 λως. Ἐπεὶ οὖν ἔκτοτε σταυρῶσαι καὶ τιμωρῆσαι οἱ
 δικασταὶ λέγονται, ἀφ' οὗ τὴν ἀπόφασιν ἐξενέγκωσι,
 διὰ τὸ τὴν δύναμιν τῆς τιμωρίας καὶ τοῦ θανάτου ἐν
 ταῖς γλώσσαις κεκτῆσθαι· τούτου χάριν ὁ Μάρκος
 τῇ τρίτῃ ὥρᾳ σταυρωθῆναι αὐτὸν λέγει, ἀφ' ἧς ὁ
 Πιλάτος τὴν ἀπόφασιν ἐξήνεγκεν. Ἰωάννης δὲ, ὡς
 εἰρηκτός τοῦ Μάρκου τὸν καιρὸν τῆς ἀποφάσεως,
 αὐτὸς τὴν ὥραν, ἐν ἣ τὸν Κύριον ἐσταύρωσαν, ἐφη·
 ἐπεὶ καὶ σκόπει, πόσα μεταξύ τῆς παρὰ τοῦ Πιλάτου
 περὶ τοῦ σταυροῦ ἀποφάσεως, καὶ τῆς ὥρας ταύτης,
 ἐν ἣ εἰς τὸν σταυρὸν ὁ Κύριος ἀνέβη, πέπρακται.
 Ἀπολύσας τὸν Βαραββᾶ, ἐπραγγέλλωσι τὸν Ἰησοῦν, B
 καὶ παρέδωκε πάντως αὐτὸν εἰς τὸ σταυρωθῆναι. Ἡ
 γὰρ τοῦ Βαραββᾶ ἀπόλυσις, κατάκρισις· ἦν τοῦ Κυ-
 ρίου. Ἐμπαιζουσιν οἱ στρατιῶται· καὶ σκόπει, πό-
 σος χρόνος ἀνηλώθη ἂν εἰς τὸν φιλότιμον ἐμπαγμόν.
 Ἐξήνεγκεν αὐτὸν ὁ Πιλάτος, καὶ διαλέχθη τοῖς Ἰου-
 δαίοις· πάλιν ἐσελθὼν ἀνακρίνει τὸν Ἰησοῦν· πάλιν
 ἐξελθὼν διαλέγεται τοῖς Ἰουδαίοις. Ταῦτα πάντα
 ἱκανὰ ἦν ἀναλῶσαι τὸν ἀπὸ τῆς τρίτης ὥρας ἄχρι
 τῆς ἕκτης χρόνον, ἄπερ Ἰωάννης ἐκθέμενος ἀκριδῶς,
 ἅτε πᾶσι παρηκολουθηκῶς, τῆς ἕκτης ὥρας μνημο-
 νεθεῖ, ὅτε καὶ παρέδωκεν αὐτὸν τελείως, ἵνα σταυ-
 ρωθῆ, οὐκ εἶτι διαλεγόμενος τοῖς Ἰουδαίοις, ἢ ἀνα-
 κρίνων τὸν Ἰησοῦν, ἀλλὰ τὴν τελευταίαν ἀπόφασιν
 κατ' αὐτοῦ ἐξενεγκών. Εἰ δὲ τις λέγει· Καὶ τίνας C
 ἐνεκεν κατὰ τὴν τρίτην ὥραν, ὡς λέγει, ἀποφηνά-
 μενος σταυρωθῆναι, πάλιν ἐβούλετο ἀπολύσαι αὐτόν;
 μανθάνετω πρῶτον μὲν, ὅτι ὑπὸ τοῦ πλήθους βια-
 σθεῖς, ἔθετο τὴν ἀπόφασιν· ἔπειτα καὶ τῷ ὄνειρῳ τῆς
 γυναικὸς αἰνίττετο [f. ἐνύττετο]· ἦν γὰρ αὐτῷ
 μηνύσασα· «Μηδὲν σοὶ καὶ τῷ δικαίῳ τούτῳ.» Ἐπι-
 πᾶσι δὲ τούτοις, σκόπει καὶ τὸν Ἰωάννην, πῶς εἶπεν·
 «Ὥρα ἦν ὡσεὶ ἕκτη.» Οὐκ εἶπε γὰρ, «Ὥρα ἦν ἕκτη,
 ὡς ἀποφαινόμενος, ἀλλ' ὡς ἐπιστάζων καὶ ἀμφι-
 γνωσῶν, «Ὥσαι ἕκτη.» Ὥστε οὐδὲν διοίσει ὑμῖν
 [f. ἡμῖν] τὸ περὶ τῆς ὥρας φαίνεσθαι μὴ πάντη
 συντρέχοντας ἀλλήλοις τοὺς εὐαγγελιστάς, εἴτε
 [f. εἰ γε] συγχωροίμεν εἶναι διαφωνίαν. Τοῦτο γὰρ
 σκόπει, εἰ μὴ πάντες εἶπον, ὅτι ἐσταυρώθη· εἰ δὲ
 ὥρας, εἰ ὁ μὲν τρίτην εἶναι, ὁ δὲ ὡσεὶ ἕκτην φασί, τί
 ἔκ περιουσίας, ὅτι οὐδὲ διαφωνία ἐστίν.

«Καὶ λέγει τοῖς Ἰουδαίοις· Ἴδε ὁ βασιλεὺς ὑμῶν. D
 Οἱ δὲ ἐκραύγασαν· Ἄρον, ἄρον, σταύρωσον αὐτόν.
 Λέγει αὐτοῖς ὁ Πιλάτος· Τὸν βασιλέα ὑμῶν σταυ-
 ρώσω; Ἀπεκρίθησαν οἱ ἀρχιερεῖς· Οὐκ ἔχομεν βα-
 σιλέα, εἰ μὴ Καίσαρα. Τότε οὖν παρέδωκεν αὐτὸν
 αὐτοῖς, ἵνα σταυρωθῆ. Παρέλαβον οὖν τὸν Ἰησοῦν,
 καὶ ἤγαγον αὐτὸν εἰς τὸ σταυρῶσαι, καὶ βαστάζων
 τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, ἐξῆλθεν εἰς τόπον, λεγόμενον
 Κρανίου τόπον, ὃς λέγεται Ἑβραϊστὶ Γολγοθᾶ· ὅπου
 αὐτὸν ἐσταύρωσαν, καὶ μετ' αὐτοῦ ἄλλους δύο ἐντεῦ-
 θεν καὶ ἐντεῦθεν, μέσον δὲ τὸν Ἰησοῦν. » Πολλὰ τις
 εἶπομεν, ὡς ἀνανδρός μᾶλλον καὶ φοροδοτῆς ὁ Πι-
 λάτος, ἢ κακοήθης. Ὥρα γοῦν, καὶ νῦν σχῆμα ἐξ-

mutaverit gamma in episemi characterem. Et non-
 nulli quidem sic dicunt. Alii autem aiunt quod Mar-
 cus quidem horam qua lata est sententia de cruci-
 figendo Domino, manifeste et absque dubitatione
 ponat: utique quia crucifigere et punire ab eo tem-
 pore iudices dicuntur, quo sententiam proferunt,
 eo quod vis pœnæ et mortis in linguis quoque
 sit. Ejus gratia Marcus tertiam hora crucifigi eum
 dicit, a qua Pilatus sententiam exposuit. Joannes
 autem, cum Marcus dixisset tempus sententiæ, ho-
 ram in qua Dominum crucifixerunt dicit. Cæte-
 rum, considera quanta acta sint inter sententiam
 a Pilato de cruce, et horam ipsam in qua in cru-
 cem Dominus ascendit. Cum dimisisset Barab-
 ham, flagellavit Jesum, et tradidit eis ut cruci-
 figeretur. Nam Barabbæ dimissio condemna-
 tio 749 erat Domini. Illudunt milites, et vident
 quantum temporis insumi potuerit ad majorem illu-
 sionem. Eduxit eum Pilatus, et locutus cum Judæis.
 Iterum ingressus dijudicat Jesum, iterum egressus
 loquitur cum Judæis. Hæc omnia sufficiebant ad in-
 sumendum tempus ab hora tertia usque ad sextam:
 quæ Joannes exponens diligenter, utpote qui omni-
 bus individuus comes adfuerit, horæ sextæ meminit,
 quando et tradidit eum perfecte ut crucifigatur, non
 ultra loquens cum Judæis, vel dijudicans Jesum,
 sed extremam in eum proferens sententiam. Si au-
 tem quis dicat, Quare circiter horam tertiam cum
 dicatur crucifigi, vult iterum absolvi illum? discat
 primum quidem, quod a multitudine coactus dedit
 sententiam; deinde a somnio mulieris impulsus
 fuerit. Nuntiabat autem illa ei, « Nihil tibi et justo
 huic. » Insuper consideret et Joannem dixisse quod
 « fuerit hora ferme sexta, » quasi non definiens, et
 in ambiguo relinquens dixit, « ferme sexta. » Et ita
 nihil intererit, quod de hora non videntur prorsus
 convenire evangelistæ, si quidem concederemus esse
 differentiam. Vide enim hoc, num omnes dixerint
 quod crucifixus sit. At hoc quidem ab omnibus est
 confessum: de hora autem si alius dicit esse tert-
 tiam, alius quasi sextam, quid hoc obest veritati?
 Verumtamen hæc demonstrata sunt ex abundantia,
 quod nulla sit diversitas.

τοῦτο μὲν παρὰ πάντων ὁμολόγηται, περὶ δὲ τῆς
 τοῦτο ἐπηρεάζει τῇ ἀληθείᾳ; Πλὴν ἀλλὰ δέδεικται

Vers. 14 18. « Et dicit Judæis: Ecce rex vester.
 Illi autem clamabant, Tolle, tolle, crucifige eum. Di-
 citeis Pilatus: Regem vestrum crucifigam? Responde-
 runt pontifices: Non habemus regem, nisi Cæsarem.
 Tunc ergo tradidit eum illis, ut crucifigetur. Acce-
 perunt autem Jesum, et adduxerunt eum ut cruci-
 figerent: atque is bajulans crucem suam, exivit in
 eum, qui dicitur Calvariæ, locum, Hebraice autem
 Golgotha: ubi crucifixerunt eum, et cum eo alios,
 duos hinc et hinc, medium autem Jesum. » Sæpe
 diximus quod Pilatus magis fuerit mollis et meticu-
 losus, quam asperis moribus. Vide enim et nunc
 quod forma quidem examinis et iudicii utitur, sed

omnino molliter rem agit. « Ecce enim, inquit, rex vester. » Neque enim Jesum condemnat, neque Judæos manifeste confutat, sed quasi occulte exprobrat eis ut sycophantis : quasi dicat, Ecce qualem hominem dicitis attentasse invadere regnum, vilem scilicet, et nihil tale attentare audentem : et ita accusatio vestra falsa est. Quid enim habet ille quod tyranni? numi milites, divitias, nobilitatem? « Ecce rex vester : » quæ utilitas si hunc occideritis, qui hominem ne in minimo quidem nocere poterit? Et hæc quidem Pilatus non instanter et firme et pro veritate certans. At illi : « Tolle, tolle, crucifige, » inquirunt. Urgent et quærunt crucem, ut malam opinionem et famam assuant Christo. Ignominiosissima enim **750** erat mors crucis et maledicta : sicut dictum est : « Maledictus omnis qui pendet in ligno. » Nesciverunt autem quod sicut per lignum ruina, ita per lignum correctio. Insuper vide quomodo alium regem præter Cæsarem non agnoscunt, voluntarie se Romanorum imperio subjicientes, et Dei regnum repellentes. Ideo et Deus eos Romanis tradidit, quos sibi reges assiverant, destitutos divino præsidio et cura, « Tunc igitur tradidit illum eis, » insipiens. Oportebat autem inquirere num vere habuisset potentiam ad invadendam tyrannidem. At ille cedit improvidus, effeminateque sententiam dat. « Portans autem crucem suam » egreditur. Abominabile enim putabant omnino vel lignum attingere, et propterea condemnato et maledicto maledictum lignum imponunt. Vide autem et in veteri typo quodam hoc factum. Isaac enim et illic ligna ^a portans vadit ut immoletur. Ita et hoc loco Dominus crucem habens vadit, quasi miles arma gerit, quibus adversarum prosternat. Quod autem Isaac figura sit Domini, manifestum. Isaac enim interpretatur risus vel gaudium. Quis autem alius gaudium nostrum factus est, quam is qui in conceptione humanæ naturæ per angelum Χαίρε, hoc est, gaude, communicavit? Quæ enim Virgo audivit læta nuntia, omnis natura suscepit. Hujus Isaac pater est Abraham; pater multarum gentium, qui est Deus super omnia, et qui Judæorum est Pater et gentium, cujus voluntate et consilio crucem Filius ejus portat. Verumtamen in Veteri, in sola voluntate Patris res stabat : figura enim erat : hoc autem loco opere completur : figura enim erat : hoc autem loco opere completur : veritas enim erat. Fortassis sicut illic Isaac dimissus est, et agnus immolatus est, ita et hoc loco divina natura impassibilis mansit, humana autem natura, quæ et Agnus dicitur, quia Adæ erraticæ ovis filius, immolatur. Quomodo autem alius Evangelista dicit quod « Simonem compulerint ut ferret crucem? » Utraque contigerunt, et in principio quidem Dominus ipse crucem gerens exivit, quia lignum maxime abominabile erat, et nemo alius attingere volebat. Postquam autem exiverunt, ob-

^a Deut. 21, 23. ^b Gen. xii, 3, 6, 9.

Ex collatione codd. Venet. S. Marci.

(42) Col. 26, παρέδωκεν αὐτὸν αὐτοῖς ἵνα σταυρωθῆ, ὁ ἀνόητος, κ. τ. λ.

Α ετάσεως καὶ κριτηρίου περιπέσει τῷ πράγματι, μαλακῶς δὲ τὸ ὄλον μεταχειρίζεται. « Ἴδε γὰρ, φησὶν, ὁ βασιλεὺς ὑμῶν. » Οὕτως γὰρ τὸν Ἰησοῦν κατακρίνει, οὕτως τοὺς Ἰουδαίους ἐπιστομίζει φανερῶς· ἀλλ' οἶον ἐπικακρυμένως ὀνειδίζων αὐτοῖς, ὡς συκοφαντοῦσι, φησὶν· Ἴδε, ποῖον ἀνθρώπων λέγετε, ὅτι βασιλεύσειν ἐπεχείρει ὑμῖν, εὐτελεῖ δηλαδὴ, καὶ οὐκ ἀντοιούτοις ἐπιχειρήσονται· ὥστε ψευδὴς ἡ κατηγορία. Τί γὰρ ἔχει τυράννου οὗτος; στρατιώτας; πλοῦτον; εὐγένειαν; « Ἴδε ὁ βασιλεὺς ὑμῶν. » Τί τὸ κέρδος ἔαν τοῦτον ἀποκτείνητε, ἀνθρώπων μηδὲ τὰ ἐλάχιστα δυνάμενον βλάψαι; Ταῦτα μὲν ὁ Πιλάτος, οὐ μὴν ἐνστατικῶς καὶ βεβαίως, καὶ ὡς ὑπὲρ ἀληθείας ἀγωνιζόμενος. Οἱ δὲ, « Ἄρον, ἄρον, σταύρωσον, » φασί. Κατεπιγούσι καὶ ζητοῦσι τὸν σταυρὸν, διὰ τὸ πονηρὰν βόξαν βούλεσθαι προσάφειν τῷ Χριστῷ. Ἐπ' ονειδιστότατο· γὰρ οὗτος ὁ θάνατος καὶ ἐπικατάρατος· καθὰ εἴρηται· « Ἐπικατάρατος πᾶς ὁ κρεμάνμενος ἐπὶ ξύλου. » Οὐκ ἤδεισαν δὲ, ὅτι ὡς περὶ διὰ τοῦ ξύλου ἡ πῶσις, οὕτως διὰ ξύλου ἡ ἀνθρώπις. Ὅρα εἰ, πῶς ἄλλον βασιλεία ταυτοῦ οὐκ ἐπιγράφονται, εἰ μὴ Καίσαρα, ἐκόντες ἑαυτοῦς ὑποβάλλοντες ἐπὶ Ῥωμαϊκῇ δυναστείᾳ, καὶ ἀποσειόμενοι τὴν τοῦ Θεοῦ βασιλείαν. Διὰ καὶ ὁ Θεὸς αὐτοῦς Ῥωμαίους παρέδωκεν, οὓς ἐπεκαλέσαντο βασιλεῖς ἐπ' αὐτῶν, ἀποστάντες τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας καὶ ἐπιστασίας. « Τότε οὖν παρέδωκεν αὐτὸν αὐτοῖς (42) » ὁ ἀνόητος. Δὸν ἐξετάσαι, εἰ ἀληθῶς δύνανται εἶχεν ἐπιθέσθαι τυραννίδι, ὁ δὲ ἐνδίδωσι καὶ ὑποβαίνει, ἀτόλμως καὶ ἀνάνδρως τὴν κρίσιν μεταχειρισάμενος. « Βιστάζων δὲ τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, » ἐξέρχεται. Καὶ γὰρ καὶ τὸ ἀψασθαι ὅλων τοῦ ξύλου ἀπηγορευμένον φροντο· διὰ τοῦτο αὐτῷ τῷ κατακρίτῳ καὶ καταράτῳ τὸ κατηραμένον ξύλον ἐπιφορτίζουσιν. Ὅρα δὲ καὶ ἐν τῷ κατὰ τὴν παλαιὰν τύπωσιν τοῦτο τελούμενον. Καὶ γὰρ κίχεται ὁ Ἰσαὰκ τὰ ξύλα βαστάζων, ἀπήρατο εἰς τὸ σφαγῆναι· οὕτω κἀνταῦθα ὁ Κύριος τὸν σταυρὸν ἔχων ἀπεισι, καὶ οἷά τις στρατιώτης τὸ ὄπλον, μετ' οὗ καταβάλλει τὸν ἀντιστρατευόμενον, φέρε. Ὅτι δὲ τύπος ὁ Ἰσαὰκ τοῦ Θεοῦ, ὅγλον. Ἰσαὰκ ἐρμηνεύεται· ἡ γέλω, ἡ ἦτοι· χαρά. « Τίς οὖν ἄλλος χαρὰ ἡμῶν γέγονεν, εἰ μὴ ὁ ἐν τῇ συλλήψει εὐθύς τὸ, ἡ Χαίρε, » διὰ τοῦ ἀγγέλου τῆ ἀνθρωπίνῃ φύσει διαδιδωκῶς; « Ἄ γὰρ ἡ Παρθένος ἤκουσεν εὐαγγέλιον, ἡ πᾶσα ἡ φύσις διεδέχθητο. Τοῦτου τοῦ Ἰσαὰκ πατὴρ Ἄβραμ, ὁ πατὴρ πολλῶν ἐθνῶν, ὅς ἐστιν ὁ πάντων Θεός, ὅς καὶ Ἰουδαίων ἐστὶ Πατὴρ καὶ ἐθνῶν, οὗ τῆ εὐδοκίᾳ καὶ τῆ βουλῆ τὸν σταυρὸν ὁ Υἱὸς αὐτοῦ βαστάζει. Πλὴν ἐν μὲν τῇ Παλαιᾷ ἀκρι τῆς προαιρέσεως τοῦ Πατρὸς ἐστὶ τὸ πρᾶγμα· τύπος γὰρ ἦν· ἐνταῦθα δὲ καὶ εἰς ἔργον ἐξῆλθεν· ἀλήθεια γὰρ ἦν. Τάχα δὲ, ὡς περὶ ἐκεῖ ὁ Ἰσαὰκ ἀφείθη, ὁ δὲ ἀμνὸς ἐτύθη· οὕτω κἀνταῦθα ἡ θεία φύσις ἀπαθῆς, τὸ δὲ ἀνθρώπινον, ὃ καὶ Ἄμνός λέγεται, ὡς τοῦ Ἄδραμ τοῦ πλανηθέντος προβάτου υἱός, τοῦτό ἐστιν ὁ ἐτύθη.

Πῶς δὲ ἄλλοι; εὐαγγελιστῆς φησιν, ὅτι « Τὸν Σίμωνα Ἀ
 ἠγγάρευσαν. ἵνα ἄρῃ τὸν σταυρόν; » Ὅτι ἀμφοτέρω
 ἀγέροντο. Καὶ γὰρ ἐν ἀρχῇ μὲν αὐτὸς ὁ Κύριος;
 βραχέων τοῦτον ἐξῆλθεν, οἷα πάντων ἀποτραπομένων
 τὸ ξύλον, καὶ μηδὲ θίγειν αὐτοῦ δεχομένων. Ἐπεὶ δὲ
 ἐξῆλθον, ἀπήνησαν. φησὶ, Σίμωνι ἐρχομένῳ ἐξ
 ἀγροῦ. καὶ οὕτως ἐπέθηκαν τούτῳ τὸ ξύλον. Κρανίου
 δὲ τόπον εἶχον τὸν τόπον. Καὶ γὰρ λόγος κατεῖχεν,
 ὅτι ἐκεῖ τέθαιπται ὁ Ἀδάμ, ἵνα ὅπου ἡ ἀρχὴ τοῦ
 θανάτου, ἐκεῖ καὶ ἡ πτώσις αὐτοῦ γένηται. Παράδοσις
 γὰρ ἐκκλησιαστικὴ ἔστιν, ὅτι πρώτη Ἰουδαία μετὰ
 τὸ ἐκκληθῆναι τὸν ἄνθρωπον ἐκ τοῦ παραδείσου,
 οἰκήτορα εἶχεν εἰς παραμυθίαν τῶν ἐν τῷ παραδείσῳ
 καλῶν, δοθεῖσα αὐτῷ, ὡς τῶν ἄλλων πασῶν χωρῶν
 κρείττων καὶ πικρῶν διὰ καὶ πρώτη νεκρὸν ἐδέξατο
 ἄνθρωπον. Οἱ τοίνυν τότε ἄνθρωποι, θαῦμα ποιού-
 μενοι νεκρὸν κρανίον, τοῦ δέρματος αὐτῷ περιβ-
 ρυέντος, ἐν τόπῳ καταθήμενοι, ἀπ' αὐτοῦ τὸν τόπον
 ὠνόμασαν, καὶ μετὰ τὸν κατακλυσμόν ὑπὸ τοῦ Νῶε
 διαδεδοθεὶς τὴν φήμην εἰς πάντας· διὸ καὶ ὁ Κύριος,
 ἐνθα ἡ πηγὴ τοῦ θανάτου, ἐκεῖ θανατούται, ἵνα ταύ-
 την ξηράνῃ. Σταυροῦσι δὲ καὶ ἄλλοι; δύο μετ' αὐτοῦ·
 αὐτοὶ μὲν πονηρὰν δόξαν περιθεῖναι βουλόμενοι, ὡς
 ληστῆ καὶ αὐτῷ ὄντι, πλην προφητεῖαν κἀν τούτῳ
 καὶ μὴ βουλόμενοι πληροῦσι, τὴν, ὅτι « Καὶ μετὰ
 ἀνόμων ἐλογίσθη. » Ὅρα δὲ τὴν τοῦ Θεοῦ σοφίαν,
 πῶς καὶ τοῦτο, ὃ ἐφ' ὕβρει τοῦ Κυρίου ἐπόλουν αὐτοὶ,
 εἰς δόξαν ἀπέβη αὐτοῦ. Καὶ γὰρ ἐν αὐτῷ τῷ σταυρῷ
 ληστὴν ἔωσεν, ὅπερ οὐδεὶς ἤττον θαῦμα, καὶ ἐκ
 ξείσεσθαι, καίτοι καὶ ἄλλων συσταυρωθέντων· ὅπερ
 οὐκ ἂν ἐγεγόνει, εἰ μὴ ἀνάτιος ἦν, καὶ οὐκ ὅπως εἰ-
 πεῖν ἄνομος, ἀλλὰ καὶ παντὸς νόμου ἐπέκεινα, καὶ

viam venerunt Simoni, venienti ex agro, et ita im-
 puerunt ei lignum. Porro Calvarie locum dicebant,
 sicut narratio prodit, quod illic sepultus sit Adam :
 ut ubi principium mortis, illic et casus ejus fieret.
 Traditio enim ecclesiastica est, quia prior Judæa,
 postquam ejectus fuit homo ex paradiso, domicilium
 ibi habuit in solatium honorum quæ in paradiso,
 data ei terra illa quæ omnium aliarum optima esset
 et pinguisima : propterea et prima mortuum suscep-
 pit hominem. Homines igitur qui tunc erant, habue-
 runt pro miraculo mortui calvariam depilatam, in
 loco illo habitantes, inde eum nominaverunt, et post
 diluvium fama **751** hæc a Noe in omnes die-
 vulgata est. Unde et Dominus ubi fons mortis, illic
 moritur, ut illum siccel. « Crucifigunt autem et duos
 alios cum eo. » Ipsi quidem per hoc infamare magis
 eum volentes, quasi et ipse latro esset. Verumptamen
 et ipsi prophetiam in hoc involuntarii replerunt :
 nempe quod « Cum impiis reputatus est ». Vide
 autem et Domini sapientiam, quomodo et hoc quod
 faciebant in injuriam ipsius Domini, in gloriam ejus
 evenit. Nam et in ipsa cruce latronem salvavit, quod
 nullo miraculo minus est, et ex hoc magis apparet
 Deus, quod ipse solus glorificatur, quamvis et alii
 simul crucifixi sint : id quod non fuisset factum,
 nisi innoxius fuisset, et non (ut sic dicam) legis
 prævaricator, sed et supra omnem legem, et præva-
 ricatorum iudex.

τούτου φαίνεται μᾶλλον Θεός, ἐκ τοῦ μόνος αὐτοῦ; δο-
 οὐκ ἂν ἐγεγόνει, εἰ μὴ ἀνάτιος ἦν, καὶ οὐκ ὅπως εἰ-
 πεῖν ἄνομος, ἀλλὰ καὶ παντὸς νόμου ἐπέκεινα, καὶ

« Ἐγράψε δὲ καὶ τίτλον ὁ Πιλάτος, καὶ ἔθηκεν C
 ἐπὶ τοῦ σταυροῦ· ἦν δὲ γεγραμμένος· Ἰησοῦς ὁ
 Ναζωραῖος, ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων. Τοῦτον οὖν
 τὸν τίτλον πολλοὶ ἀνέγνωσαν τῶν Ἰουδαίων, ὅτι
 ἐγγυὲς ἦν ὁ τόπος τῆς πόλεως, ὅπου ἐσταυρώθη ὁ
 Ἰησοῦς. Καὶ ἦν γεγραμμένος Ἑβραϊστὶ, Ἐλληνιστὶ,
 Ῥωμαϊστὶ. Ἔλεγον οὖν τῷ Πιλάτῳ οἱ ἀρχιερεῖς
 τῶν Ἰουδαίων· Μὴ γράψῃ· Ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰου-
 δαίων, ἀλλ' ὅτι ἐκεῖνος εἶπε· Βασιλεὺς εἰμι τῶν
 Ἰουδαίων. Ἀπεκρίθη ὁ Πιλάτος· Ὁ γέγραφα,
 γέγραφα. » Γράφει καὶ τίτλον ὁ Πιλάτος ἐπὶ τοῦ
 σταυροῦ, τουτέστιν αἰτίαν, καὶ ἐπιγραφὴν, καὶ
 δόξαν· ταῦτα γὰρ ἐρμηνεύεται ὁ τίτλος. Ἐδηλοῦτο
 δὲ διὰ τοῦ τίτλου, τίνας ἔστιν ὁ σταυρός. Γράφει
 οὖν τὸν τίτλον, ἅμα μὲν ἀμυνόμενος τοῖς Ἰουδαίοις,
 ὡς παρακούσαντας αὐτοῦ, καὶ δεκνύς τὴν κακίαν
 αὐτῶν, ὅτι τῷ οἰκέτῳ βασιλεῖ ἐπανεστήσαν· ἅμα δὲ
 καὶ ὑπερασπίζοντες τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ.
 Ἐπεὶ γὰρ ἐκεῖνοι μετὰ ληστῶν αὐτῶν ἐσταύρωσαν,
 καταρυπᾶναι τὸ ὄνομα αὐτοῦ βουλόμενοι, ὁ Πιλάτος
 δείκνυσιν, ὅτι οὐ ληστής ἦν, ἀλλὰ βασιλεὺς αὐτῶν,
 καὶ τοῦτο οὐ μὴ γλώττη, ἀλλὰ τρισὶ ὄηλον ποιεῖ.
 Εἰκόσ γὰρ ἦν πολλοὺς διὰ τὴν ἑορτὴν ἀναμεμῖχθαι
 τοῖς Ἰουδαίοις Ἑλληνας· ὡς καὶ ὁ εὐαγγελιστῆς
 ἀνωτέρω εἰδίδαξε περὶ τικῶν Ἑλλήνων τῶν καὶ τὸν
 Ἰησοῦν ἐλόθοντων ἰδεῖν. Ἴνα οὖν πάντες ἐπιγινώ-

Veras. 19-22. « Scripsit autem et titulum Pilatus,
 et posuit super crucem. Erat autem scriptum :
 Jesus Nazarenus, rex Judæorum. Hunc ergo titulum
 multi Judæorum legerunt, quia prope civitatem
 erat locus ubi crucifixus est Jesus. Et erat scri-
 ptum Hebraice, et Græce, et Latino. Dicebant ergo
 Pilato pontifices Judæorum : Noli scribere, Rex
 Judæorum, sed quod ille dixerit : Rex sum Judæo-
 rum. Respondit Pilatus : Quod scripsi, scripsi. »
 Scribit et titulum Pilatus super crucem, hoc est,
 causam et manifestationem et inscriptionem. Ita
 enim interpretamur titulum. Significabatur autem
 per titulum, cujus esset crux. Cæterum scribit titulum,
 partim ulciscens se de Judæis ut sibi inobedi-
 entibus, et ostendens malitiam eorum, quod in-
 surrexerint contra proprium regem : partim et
 gloriam Christi defendens. Quia enim illum cum
 latronibus crucifixerunt, coinquinare nomen volentes,
 Pilatus ostendit quod non fuerit latro, sed rex
 eorum : et hoc non una, sed tribus linguis mani-
 festat. Verisimile enim erat multos gentiles propter
 festum commisenisse se Judæis, sicut et evange-
 lista superius docuit de quibusdam gentilibus qui
 videre volebant Jesum ¹⁰. Ut igitur omnes agnoscerent,
 omnium vocibus Judæorum insaniam infama-
 vit. At illi etiam crucifixo invadebant. Et quid

¹⁰ Isa. LIII, 12. ¹¹ Joan. XII, 9.

dicunt? « Scribe, quod ille dixerit. » Nam nunc quidem communis sententia Judæorum apparet. Si autem appositum fuisset, quod ipse dixerit se regem, visum fuisset crimen temeritatis et arrogantiae illius. Sed Pilatus non obtemperavit, et in priori stetit sententia: ideo dicit: « Quod scripsi, scripsi. » Cæterum et aliud magnum quiddam dispensatur: quia futurum erat ut tres cruces eodem in loco defossæ jacerent, ut ne ignoraretur quæ esset crux Domini, propter hoc dispensatum est, ut sola titulum haberet et inscriptionem, ut per signum tale cognosceretur. Latronum enim cruces titulum non habebant. Insinuat autem et **752** sublimius quiddam inscriptio triplicibus litteris inscripta. Manifestat enim Dominum regem esse philosophiæ practicæ et naturalis et theologicæ. Practica enim per Romanas scripturas figuratur. Nam Romanorum principatus maxime virillis erat et strenuus in rebus bellicis. Per Græcas vero, naturalis, cui vacabant Græci. Per Hebraicas denique, theologica; nam Hebræis divinorum cognitio concedita fuit. Gloria igitur ei qui per crucem apparuit tale habere regnum, et qui mundum vicit, practicam nostram virtutem roboravit, scientiamque naturæ largitus est, et ab illa nos duxit in interiora velamenti, in suam dico scientiam et contemplationem, theologiam videlicet.

φύσεως χαριζομένη, καὶ ἀπὸ ταύτης εἰς τὸ ἐσώτερον καὶ θεωρίαν, ἥτοι θεολογίαν, εἰσάγοντι.

VERS. 23, 24. « Milites ergo cum crucifixissent Jesum, acceperunt vestimenta ejus, et fecerunt quatuor partes, unicuique militi partem, et tunicam. Erat autem tunica inconsutilis, a summo contexta per totum. Dixerunt ergo inter se: Ne scindamus eam, sed sortiamur de illa cujus sit, ut Scriptura impleretur, dicens: Partiti sunt vestimenta mea sibi, et in vestem meam miserunt sortem. » Per illa potissimum implentur prophetiæ, per quæ diabolus insidiatur. Et vide veritatem. Tres fuerunt crucifixi, attamen in hoc solo implentur prophetica dicta. Et considera prophetæ diligentiam. Non enim solum quod « partiti fuerint, » sed etiam quod non partiti fuerint, dixit propheta. Igitur alia quidem distribuerunt, tunicam autem non, sed sortiti sunt. Quod autem « a summo fuerit contexta, » non frustra fuit appositum. Et alii quidem dicunt allegoriam per hoc signari, quod non simpliciter homo fuerit crucifixus, sed et deitatem superne habuerit. Quidam vero genus dicunt tuniculæ evangelistam narrare. Quia enim Palæstini duos paunos committendo contextunt vestes; pro sutura utentes contextu: manifestans Joannes quod talis fuerit tunicula, dixit quod « a summo per totum fuerit contexta, » hoc est, ab initio et superne usque ad infima. Manifestat autem hinc vilitatem vestimentorum Christi. Alii autem dicunt quod in Palæstina contextantur telæ non sicut apud nos: nam supra quidem est filum, infra autem contextitur pannus, et ita regressio fit: sed contrario modo: infra enim

Α σκωσι, ταῖς φωναῖς ἀπάσαι· τὴν Ἰουδαίων μανίαν ἐστῆλτευσαν. Οἱ δὲ καὶ ἐσταυρωμένῳ ἐδόσκαινον. Καὶ τί φασιν; « Γράψον, ὅτι αὐτὸς εἶπε. » Νῦν μὲν γὰρ κοινὴ ψῆφος τῶν Ἰουδαίων φαίνεται· ἐὰν δὲ προστεθῆ, ὅτι αὐτὸς εἶπεν αὐτὸν βασιλέα, τῆς αὐτοῦ προπετείας καὶ ἀλαζονείας τὸ ἐγκλημα φαίνεται. Ἄλλ' οὐχ ὁ Πιλάτος παρετράπη, ἀλλ' ἐπὶ τῆς προτέρας ἰσταται γνώμης. Διὰ καὶ φησιν· « Ὁ γέγραφα, γέγραφα. » Ἀλλὰ μὴν καὶ ἑτερόν τι μέγα οἰκονομεῖται. Ἐπειδὴ γὰρ καταχωσθέντες οἱ τρεῖς σταυροὶ ἐν ταυτῷ ἐμελλόν κελθεῖν, ἵνα μὴ ἀγνοηθῆ, ποῶς ἐστὶν ὁ τοῦ Κυρίου, διὰ τοῦτο ὠκονομήθη αὐτὸν μόνον εἶτλον ἔχειν καὶ ἐπιγραφὴν, ὡς ἂν διὰ τοῦ τοιοῦτου σημείου ἐπιγνωσθῆ· οἱ γὰρ τῶν ληστῶν, εἶτλον οὐκ εἶχον. Αἰνίττεται δὲ καὶ τι ὑψηλότερον Β ἢ ἐπιγραφὴ τρισσοῦ· γράμμασιν ἐπιγραφείσα· δηλῆ τὸν Κύριον βασιλέα εἶναι πρακτικῆς, καὶ φυσικῆς, καὶ θεολογικῆς φιλοσοφίας· διὰ μὲν τῶν Ῥωμαϊκῶν, γραμμάτων τῆς πρακτικῆς τυπουμένης· ἢ γὰρ τῶν Ῥωμαίων ἀρχὴ ἀνδρειοτάτη καὶ πρακτικωτάτη τὰ κατὰ πόλεμον. Διὰ δὲ τῶν Ἑλληνικῶν, τῆς φυσικῆς· οἱ γὰρ Ἕλληνες περὶ τὴν φυσικὴν ἠσχολήθησαν. Διὰ δὲ τῶν Ἑβραϊκῶν τῆς θεολογικῆς· οἱ γὰρ Ἑβραῖοι τὴν θείαν ἐπιστεύθησαν γνῶσιν. Δόξα οὖν τῷ διὰ τοῦ σταυροῦ φανέντι τοιαύτην ἔχειν τὴν βασιλείαν, καὶ τὸν τε κόσμον νικῆσαντι, καὶ τὴν πρακτικὴν ἡμῖν ὀμαλίσαντι, τὴν τε γνῶσιν τῆς τοῦ καταπετάσματος, εἰς τὴν οἰκίαν λέγω γνῶσιν

« Οἱ οὖν στρατιῶται, ὅτε ἐσταύρωσαν τὸν Ἰησοῦν, ἔλαβον τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, καὶ ἐποίησαν τέσσαρα μέρη, ἐκάστῳ στρατιῶτῃ μέρος, καὶ τὸν χιτῶνα. Ἦν δὲ ὁ χιτῶν ἀβραῶνος, ἐκ τῶν ἀνωθεν ὑφαντὸς διόλου. Εἶπον οὖν πρὸς ἀλλήλους· Μὴ σχίσωμεν αὐτὸν, ἀλλὰ λάχωμεν περὶ αὐτοῦ, εἵνος ἵσταται· ἵνα ἡ Γραφὴ πληρωθῆ, ἢ λέγουσα· Διμερίσαντο τὰ ἱμάτιά μου, καὶ ἐπὶ τὸν ἱματισμὸν μου ἔβαλον κλήρον. » Δι' ὧν ὁ διάβολος πονηρεύεται, αἱ προφητεῖαι πληροῦνται. Καὶ ὄρα τὴν ἀλήθειαν· Τρεῖς ἦσαν οἱ σταυρωθέντες, καὶ ὁμοῦς ἐπ' αὐτοῦ μόνου πληροῦνται τὰ τῶν προφητῶν. Καὶ σκόπει τὴν τῆς προφητείας ἀκρίβειαν. Οὐ γὰρ ὅτι ἐμερίσαντο μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ οὐκ ἐμερίσαντο, εἶπεν ὁ προφήτης. Τὰ μὲν οὖν ἄλλα ἱμάτια διενείμαντο, τὸν δὲ χιτῶνα, οὐ, D ἀλλὰ κλήρω τὸ πρᾶγμα ἐπέτρεψαν. Τὸ δὲ, « Ἐκ τῶν ἀνωθεν ὑφαντὸς, » οὐχ ἀπλῶς πρόσκειται, ἀλλ' οἱ μὲν ἀλληγορίαν φασὶ δι' αὐτοῦ δηλοῦσθαι, ὅτι οὐχ ἀπλῶς ἄνθρωπος ἦν ὁ σταυρούμενος, ἀλλὰ καὶ ἀνωθεν τὴν θεότητα εἶχε. Τινὲς δὲ αὐτὸ τὸ εἶδος τοῦ χιτωνίσκου φασὶ τὸν εὐαγγελιστὴν ἱστορεῖν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τῇ Παλαιστίνῃ δύο βάρχη συμβάλλοντες, ἥτοι δύο πανία, ὑφαίνουσι τὰ ἱμάτια ἀντὶ ραφῆς χρώμενοι τῷ συνυφασμῷ· δηλῶν ὁ Ἰωάννης, ὅτι τοιοῦτος ὁ χιτωνίσκος ἦν, εἶπεν, ὅτι « Ἐκ τῶν ἀνωθεν διόλου ὑφαντὸς, » τρουτέστιν, ἀπ' ἀρχῆς καὶ ἀνωθεν ἕως κάτω. Δηλοῖ δὲ ἐντεῦθεν τὸ εὐτελὲς τῶν ἱματίων τοῦ Χριστοῦ. Ἄλλοι δὲ φασιν, ὅτι ἐν Παλαιστίνῃ ὑφαίνουσι τοὺς ἱστούς, οὐχ ὡς παρ' ἡμῖν, ὄντων ἀνω μὲν τῶν μίτων καὶ τοῦ στήμονος, κάτω δὲ ὑφαίνο-

μένου τοῦ πανίου, καὶ οὕτως ἀναβαίνοντος, ἀλλὰ τούναντιον, κάτω μὲν εἰσιν οἱ μῖτροι, ἄνω δὲ ὑφαίνονται τὸ ὑφασμα. Τοιοῦτος, φησὶν, ἦν ὁ χιτῶν τοῦ Κυρίου· μυτηρίου δὲ [f. δὴ] πάντως καὶ διὰ τούτου δηλούμενου. Τὸ γὰρ σῶμα τοῦ Κυρίου ἄνωθεν μὲν ὑφάνθη. Πνεῦμα γὰρ ἄγιον ἐπέηλθε, καὶ δύναμις Ὑψίστου ἐπεσκέλασε τῇ Παρθένῳ. Εἰ γὰρ καὶ ἀνθρώπου φύσιν ἀνέλαβε τὴν κάτω οὖσαν καὶ πεσοῦσαν, ἀλλὰ τῇ ἄνωθεν τοῦ ἁγίου Πνεύματος χάριτι συνέστη καὶ συνεπάγη ἡ θεία σὰρξ. Τὸ τοίνυν ἄγιον σῶμα τοῦ Χριστοῦ ἀμερίστον ἐστὶ, τοῖς τέσσαρσι τοῦ κόσμου μέρεσι μεριζόμενον καὶ διαδιδόμενον. Κατακερματιζόμενος γὰρ ἐν τοῖς καθ' ἕνα, καὶ τὴν ἐκάστου ψυχὴν ἀγιάζων μετὰ τοῦ σώματος ὁ Μονογενὴς διὰ τῆς ἰδίας σαρκὸς, ὀλοκλήρως καὶ ἀμερίστως ἐν ὅλοις ἐστίν, ὑπάρχων πανταχοῦ. Οὐδαμῶς γὰρ μεμέρισται, καθὰ καὶ Παῦλος βοᾷ. Ἐπεὶ δὲ ἐκ τεσσάρων στοιχείων τὸ πᾶν σύγκειται, νοητέον ἱμάτιον τοῦ Ἰησοῦ, τὴν φαινομένην ταύτην καὶ προβεβλημένην κτίσιν, ἣν οἱ δαίμονες μερίζονται, ὅταν τὸν ἐν ἡμῖν μὲν τοῦ Θεοῦ λόγον νεκρώσωσι, σπουδάξωσι δὲ τῆς μερίδος ἑαυτῶν ποιήσασθαι ἡμᾶς διὰ τῆς πρὸς τὰ κοσμικὰ προσπαθείας. Ἀλλὰ τὸν χιτῶνα οὐ δύναται τεμεῖν, τὸν ἐν τοῖς οὔσι λόγον, καθ' ὃν τὰ πάντα ὑπέστη. Κἄν γὰρ μυριάκις ἀπατῶμαι ὑπὸ τῶν βευστῶν, ἀλλὰ πάλιν ἐπιγινώσκω αὐτὰ βευστὰ ἄντα, καὶ τὸν λόγον καὶ τὴν οὐσίαν τῶν ἀπατηλῶν καὶ παραβρέδοντων οὐκ ἄγνοῶ.

« Οἱ μὲν οὖν στρατιῶνται ταῦτα ἐποίησαν. Εἰσθήκεισαν δὲ παρὰ τῷ σταυρῷ τοῦ Ἰησοῦ ἡ μήτηρ αὐτοῦ, καὶ ἡ ἀδελφὴ τῆς μητρὸς αὐτοῦ Μαρία ἡ τοῦ Κλοπᾶ, καὶ Μαρία ἡ Μαγδαληνῆ. Ἰησοῦς οὖν ἰδὼν τὴν μητέρα, καὶ τὸν μαθητὴν παρεστῶτα ὃν ἠγάπα, λέγει τῇ μητρὶ αὐτοῦ· Γύναι, ἰδοὺ ὁ υἱός σου. Εἶτα λέγει τῷ μαθητῇ· Ἰδοὺ ἡ μήτηρ σου. Καὶ ἄπ' ἐκεῖνης τῆς ὥρας ἔλαθεν ὁ μαθητὴς αὐτὴν εἰς τὰ ἴδια. » Οἱ μὲν οὖν στρατιῶνται τὰ τῆς οἰκειας ἀνοησίας ἐποιοῦν· αὐτὸς δὲ τῆς μητρὸς φροντίζει, διδάσκων ἡμᾶς ἄχρι καὶ τῆς τελευταίας ἀναπνοῆς πᾶσαν ποιεῖσθαι ἐπιμέλειαν τῶν γεγεννηκότων. Καὶ ὄρα, πῶς οὐσῶν καὶ ἄλλων γυναικῶν, μόνης τῆς μητρὸς προνοεῖται. Δεῖ γὰρ ἐμποδίζουσι μὲν πρὸς θεοσέβειαν τοῖς γεγεννηκόσι μὴ προσέχειν· μὴ ἐμποδίζουσι δὲ, πᾶσαν αὐτῶν φροντίδα ποιεῖσθαι· ὥσπερ οὖν καὶ αὐτὸς, ἐπειδὴ ἀπεδήμει τοῦ βίου, καὶ τὴν μητέρα εἰκὸς ἦν ἀλγεῖν καὶ τὴν προστασίαν ἐπιζητεῖν, ἐγχειρίζει τῷ μαθητῇ τὴν προστασίαν αὐτῆς. Ἀποκρύπτει δὲ τὸ οἰκεῖον ὄνομα εὐαγγελιστῆς, μετριάζων. Εἰ γὰρ ἐβούλετο κομπάζειν, καὶ τὴν αἰτίαν προσέθηκεν ἄν, δι' ἣν ἠγαπάτο. Καὶ γὰρ εἰκὸς ἦν μεγάλην τινὰ εἶναι ταύτην καὶ θαυμαστήν. Βαβαὶ δὲ πῶς; ἔτιμα τὸν μαθητὴν, ἀδελφὸν ἑαυτοῦ τοῦτον ποιούμενος! Οὕτω καλὸν τῷ [f. τῷ] παραμένειν Χριστῷ πάσχοντι· εἰς ἀδελφότητα γὰρ αὐτοῦ ἄγει. Θαύμασον δὲ, πῶς ἐν τῷ σταυρῷ πάντα ἀταράχως ποιεῖ, τῆς μητρὸς φροντίζων, προφητείας πληρῶν, τῷ ληστῇ παραδίσειον ἀνοίγων· πρὸ δὲ τοῦ

sunt illa, in summo autem contextitur contextus : et talis quoque fuit tunica Domini. Sacramentum quoque et per hoc nobis insinuat. Nam corpus Domini superne quidem contextum est. Spiritus enim sanctus venit super Virginem, et virtus Altissimi obumbravit eam ¹¹. Licet enim hominis naturam susceperit, quæ inferior et labilis est, tamen superne Spiritus sancti gratia constitit, et compacta est divina caro. Igitur sanctum corpus Christi indivisibile est et dividitur et communicatur in quatuor partes orbis. Distributus enim singulis, et uniuersusque animam sanctificans, **753** cum corpore per suam carnem Unigenitus et integer et indivisus in omnibus est, existens ubique. Nunquam enim divisus est, sicut et Paulus clamat ¹². Quia autem ex quatuor elementis universum constitutum est, intelligere licet per vestimenta Jesu visibilem et propositam hanc creaturam, quam dæmones partiuntur quando in nobis sermonem Dei occidunt. Dant enim operam ut nos suam faciant partem per affectiones ad mundana ; sed tunicam non possunt dividere in his quæ sunt sermonis per quem omnia constituta sunt. Nam licet infinites decipiar fluxis et transitoriis, iterum tamen agnosco ea esse transitoria, et rationem ac substantiam prætereuntium et fallacium non ignoro.

VERS. 24-27. « Et milites quidem hæc fecerunt. Stabant autem juxta crucem Jesu mater ejus, et soror matris ejus Maria Cleophæ, et Maria Magdalene. Cum vidisset ergo Jesus matrem ac discipulum astantem quem diligebat, dicit matri suæ : Muller, ecce filius tuus. Deinde dicit discipulo : Ecce mater tua. Et ex illa hora accepit eam discipulus in sua. » Milites quidem faciebant pro sua insipientia. Ipse autem matris curam habet, docens nos usque ad extremum spiritum omnem habere debere curam eorum qui nos genuerunt. Et vide quomodo cum essent et aliæ mulieres, solius matris curam agat. Nam oportet quidem parentibus ad pietatem obsistentibus non parere, non obsistentibus autem omni cura servire ; sicut et ipse cum migraret e vita, quod verisimile erat matrem dolere et præsidium requirere, concedit discipulo præfecturam ejus. Occultat autem proprium nomen evangelista, modestiæ gratia. Nam si voluisset arrogans esse, causam etiam apposuisset propter quam fuisset dilectus. Etenim verisimile erat magnam quandam istam esse et mirabilem. Jam papæ quomodo honorat discipulum, fratrem suum illum faciens ? Uaque adeo bonum est manere apud patientem Christum ; nam in fraternitatem illius ducit. Admirare autem quomodo in cruce omnia absque turbatione facit, matris curam agens, prophetias implens, latroni paradisum aperiens, ante crucem autem laborans, sudans anxius : atque hæc quidem

¹¹ Luc. 1, 35. ¹² I Cor. 1, 13.

humane nature, illa autem divine virtutis. Con- fundatur Marconi et omnes alii qui Christum nuntiantur in mundo apparuisse juxta apparentiam tantum. Nam si natus non fuisset, neque matrem habuisset. Cur enim tantam de ea curam habet? Quomodo autem soror matris ejus dicitur Maria Cleophae, cum Joachim non habuerit aliam prolem? Cleopas frater fuit Joseph, et cum absque liberis esset mortuus Cleopas (ut quidam dicunt), Joseph ejus uxorem duxit, et proles fratri peperit, quarum una et nunc commemoratur Maria, quae soror dicitur Deiparae, hoc est cognata. Solet enim Scriptura cognatos dicere fratres, sicut et Isaac de 754 Rebecca dicebat. « Soror mea est », et quamvis uxor esset. Ita et hoc loco soror Deiparae dicitur, quae Cleophae illa habita est, propter cognationem. Itaque quatuor Mariae celebrantur in Evangeliiis. Prima Deipara, quam et Jacob et Jose matrem nominat. Illi enim pueri fuerunt Joseph, ex prioris uxore ei nati, fortasse uxore Cleophae. Dicitur autem Deipara mater eorum, quia noverca; uxor enim habebatur Joseph. Secunda Maria Magdalene, e qua ejecit septem daemones Jesus. Tertia Cleophae, et quarta Lazari soror. Assumpsit igitur discipulus Mariam in bua: nam puro pura est commissa. Vide autem quomodo muliebria sexus permanet in adversitatibus, et viri omnes dereliquerunt Dominum. Ita ergo venit corroborans quod infirmum erat, et assumens quod nihil habitum.

μόλον παραμένει ἐν τοῖς δεινοῖς, οἱ δὲ ἄνδρες ἐγκατέλιπον πάντες τὸν Κύριον· οὕτως ἄρα ἦλθε τὸ ἀσθενεῖς ἐνισχύων, καὶ τὰ ἐξουθενημένα προσλαμβάνομενος.

Vers. 28-30. « Postea sciens Jesus quod omnia consummata jam essent, ut consummaretur Scriptura, dicit: Sitio. Vas igitur erat positum aceto plenum. Illi vero impleverunt spongiam aceto et hyssopo impositam, et admoventur ori ejus. Cum ergo accepisset Jesus acetum, dixit: Consummatum est. Et inclinato capite, tradidit spiritum. » — « Cum vidisset, inquit, Jesus quod omnia consummata essent, hoc est, nihil intermisisset quod suae dispensationis: ita enim mors ejus libera erat. Non enim prius mors corpus ejus invasit, quam ipse voluit. Voluit autem, cum complevisset omnia, propterea et dicebat: « Potestatem habeo ponendi animam meam ». » — « Dicit itaque, Sitio: » prophetiam hoc loco implens. At illi impietatem ac malitiam suorum condempnatis faciebant, quia hyssopum propter hoc aderat, ut lethale. Quidam autem hyssopum dicunt calamentum. Talis est enim summitas calami. Circumponunt igitur calamo spongiam, eo quod in sublimi erat os Jesu, et ita prophetia impleta est, « Et in siti mea potaverunt me aceto », et dicens. Potatus itaque dixit: « Consummatum est. » Haec etiam prophetia cum aliis impleta est, nihil superest, omnia consummata sunt. Absque turbatione autem operatur et cum potestate omnia, quod de-

σταυροῦ ἀγωνῶν, ἰδρῶν· ὥστε ἐκεῖνα μὲν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ταῦτα δὲ τῆς θείας δυνάμεως. Ἐντρεπέσω Μαρκίων, καὶ οἱ ἄλλοι πάντες ἐν φαντασίᾳ τὸν Κύριον τῷ κόμμῳ φανῆσαι φλυαρησάντες· εἰ γὰρ μὴ ἐγεννήθη, μηδὲ μητέρα ἔσχε, τίως ἔνεκα τοσαύτην περὶ αὐτὴν ποιεῖται πρόνοιαν; πῶς δὲ ἀδελφὴ τῆς μητρὸς αὐτοῦ λέγεται Μαρία ἢ τοῦ Κλοπᾶ, καίτοι τοῦ Ἰωακείμ μὴ σχόντος ἄλλα τέκνον; Ὁ Κλοπᾶς ἀδελφὸς ἦν τοῦ Ἰωσήφ· ἀπαίδος δὲ ἀποθανόντος τοῦ Κλοπᾶ, ὡς τινὲς φασιν, Ἰωσήφ ἠγάγετο τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα, καὶ παῖδας τῷ ἀδελφῷ ἔτεκεν, ὧν μία καὶ ἡ νῦν μνημονευομένη Μαρία, ἀδελφὴ λεγομένη τῆς Θεοτόκου, ἀπὸ τοῦ συγγενῆς. Ἐβωθε γὰρ ἡ Γραφὴ τοὺς συγγενεὺς ἀδελφούς· ὀνομάζειν· ὡς καὶ Ἰσαὰκ περὶ τῆς Ρεβέκκας, ὅτι « Ἀδελφὴ μου ἐστὶ, » καίτοι γυνὴ αὐτοῦ ἦν. Οὕτως οὖν κενταῦθα ἀδελφὴ τῆς Θεοτόκου λέγεται ἡ τοῦ Κλοπᾶ νομιζομένη θυγάτηρ, διὰ τὴν συγγένειαν. Τέσσαρες οὖν Μαρίας ἐμφαίνονται τοῖς Εὐαγγελίοις· πρώτη ἡ Θεοτόκος, ἣν καὶ Ἰακώβου καὶ Ἰωσήφ μητέρα ὀνομάζουσιν. Οὗτοι γὰρ παῖδες μὲν ἦσαν τοῦ Ἰωσήφ, ἐκ τῆς προτέρας αὐτοῦ γυναίκος γεννηθέντες, τάχα τῆς τοῦ Κλοπᾶ γυναίκος. Λέγεται δὲ ἡ Θεοτόκος μήτηρ αὐτῶν ὡς μητρική· γυνὴ γὰρ ἐλογίζετο τοῦ Ἰωσήφ. Δευτέρα ἡ Μαγδαληνὴ, ἀφ' ἧς ἐκβέβηκε ἐπὶ δαιμόνια ὁ Ἰησοῦς· τρίτη ἡ τοῦ Κλοπᾶ, καὶ τετάρτη ἡ τοῦ Λαζάρου ἀδελφὴ. Ἐλαβεν οὖν ὁ μαθητὴς τὴν Μαρίαν εἰς τὰ ἴδια· τῷ καθαρῷ γὰρ ἡ καθαρὰ ἐπιστεύθη. Ὅρα δὲ πῶς τὸ μὲν γυναικεῖον ἴνα τελειωθῇ ἡ Γραφὴ, λέγει· Δ·ψὺ. Σκεῦος οὖν ἔκειτο ἕξους μεστόν. Οἱ δὲ πλήσαντες σπόγγον ἕξους, καὶ ὀσώπῳ περιθέντες, προσήνεγκαν αὐτοῦ τῷ στόματι. Ὅτι οὖν ἔλαβεν τὸ ἕξος ὁ Ἰησοῦς, εἶπε· Τετέλεσται. Καὶ κλίνας τὴν κεφαλὴν, παρέδωκε τὸ πνεῦμα. » — « Ἰδὼν, φησὶν, ὁ Ἰησοῦς, ὅτι πάντα τετέλεσται· » τούτῳ, οὐδὲν λείπει τῆ οἰκονομίας, οὕτως ἄρα παρηλλαγμένος ἦν ὁ θάνατος αὐτοῦ. Οὐ γὰρ πρότερον ἐπῆλθε τῷ σώματι αὐτοῦ ἡ τελευτὴ, ἢ ἔω; οὐ αὐτὸς ἐβούλετο· ἐβούλετο δὲ μετὰ τὸ πάντα πληρῶσαι· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἔλεγεν· « Ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι τὴν ψυχὴν μου. » — « Λέγει οὖν· Δ·ψὺ· » προφητεῖαν ἐνταῦθα πληρῶν. Οἱ δὲ τὸ μιὰρὸν τοῦ τρόπου αὐτῶν ἐνδεικνύμενοι, ἕξος αὐτὸν ποτίζουσιν, ὅπερ τοῖς καταδικαίσι ἐποιούν. Ἐπεὶ καὶ τὸ ὕσσωπον διὰ τοῦτο πρόσκειται, ὡς δηγητηριῶδες. Τινὲς δὲ ὕσσωπόν φασιν ὀνομάζεσθαι τὸν κάλαμον· ἡ γὰρ τοῦ καλάμου κόμη τοιαύτη. Περιέθηκάν τινον καλάμῳ τὸν σπόγγον, διὰ τὸ ἐπὶ μετεώρου εἶναι τὸ στόμα τοῦ Ἰησοῦ, καὶ οὕτως ἡ προφητεῖα ἐπληρώθη. « Καὶ εἰς τὴν δίψαν μου ἐπότισάν με ἕξος, » λέγουσα. Ποτισθεὶς οὖν εἶπε· « Τετέλεσται. » τούτῳ, καὶ αὕτη ἡ προφητεῖα μετὰ πάντων ἐπράχθη, οὐδὲν λείπει, πάντα τετέλεσται. Ἀτράχτω; δὲ πρᾶττει καὶ μετ' ἐξουσίας πάντα· καὶ τὸ ἐξῆς δὲ τοῦτο

¹³ Gen. xx, 5. ¹⁴ Joan. x, 18. ¹⁵ Psal. LXXIII, 22.

δρῶσι. Ὡς γὰρ ἀπρησίοθη πάντα, ε κλίνας τὴν κεφαλήν (οὐ γὰρ προσήλωτο αὐτῇ), ἀφῆκε τὸ πνεῦμα, ἔτσιπυσε, ἔτσιπυσε. Καίτοι ἐφ' ἡμῶν τοῦναντίον γίνεται, πρότερον μὲν γὰρ ἐκπνέομεν, εἶτα κλινόμεν τὴν κεφαλὴν. Ἐκεῖνος δὲ πρότερον ἐκλινεν, εἶτα ἐξέψυξε. Δι' ὧν πάντων δηλοῦται, ὅτι τοῦ θανάτου αὐτοῦ Κύριος ἦν, καὶ πάντα κατ' ἐξουσίαν ἐποίησε.

« Οἱ οὖν Ἰουδαῖοι, ἵνα μὴ μείνη ἐπὶ τοῦ σταυροῦ τὰ σώματα ἐν τῷ Σαββάτῳ, ἐπέει παρασκευὴ ἦν (ἦν γὰρ μεγάλη ἡ ἡμέρα ἐκείνη τοῦ Σαββάτου), ἠρώτησαν τὸν Πιλάτον, ἵνα καταγῶσιν αὐτῶν τὰ σκέλη, καὶ ἀρθῶσιν. Ἦλθον οὖν οἱ στρατιῶται, καὶ τοῦ μὲν πρώτου κατέαξαν τὰ σκέλη, καὶ τοῦ ἄλλου τοῦ σταυρωθέντος αὐτοῦ. Ἐπὶ δὲ τὸν Ἰησοῦν ἐλθόντες, φησὶ εἶδον αὐτὸν ἤδη τεθνηκότα, οὐ κατέαξαν αὐτοῦ τὰ σκέλη· ἀλλ' εἰς τῶν στρατιωτῶν λόγχῃ τὴν πλευρὴν αὐτοῦ ἐνέσχε, καὶ εὐθέως ἐξῆλθεν αἷμα καὶ ὕδωρ. » Παρέθετο μὲν τὸ πνεῦμα ὁ Κύριος; τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, δεικνύων, ὡς οὐκ ἔστι τοῖς μνήμασιν ἐμφυλοχωροῦσι τῶν ἁγίων αἱ ψυχαί, τρέχουσι δὲ μᾶλλον εἰς χεῖρας τοῦ πάντων Πατρὸς, τῶν δὲ ἀμαρτωλῶν εἰς τὸν τῆς κολάσεως τόπον κατασπυμένων, τευτέστι τὸν ᾗδην. Οἱ δὲ τὴν κάμηλον καταπίνοντες καὶ τὸν κώνωπα διυλιζόντες, τηλικούτων ἐργασάμενοι τόλμημα, περὶ τῆς ἡμέρας ἀκριβολογοῦνται. « Ἴνα γὰρ, φησι, μὴ μείνη ἐπὶ τοῦ σταυροῦ τὰ σώματα, ἠρώτησαν τὸν Πιλάτον, ὅ ἔστι παρεκάλεσθαι, ἵνα ἀρθῶσι. » Τίνος δὲ ἕνεκα καταγῆναι τὰ σκέλη αἰτοῦνται; ἵνα εἰ καὶ ἐπιζήσουσιν, ἀχρηστοὶ ὡς ἔλησται γὰρ ἦσαν. Οὐκ ἐβούλοντο οὖν ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς ἑορτῆς τιμωροὶ καὶ φονεῖς φαίνεσθαι. Ἄλλως τε, καὶ ὁ νόμος οὕτως ἐκέλευε, μὴ ἐπιδικεῖν τὸν ἕλιον ἐπὶ τιμωρίᾳ ἀνθρώπου. Ὅρα δὲ δι' ὧν τεχνάζονται Ἰουδαῖοι, τὰς προφητείας πληροῦμένας, ὡς περ οὖν κἀναυθὰ ἕο ἐν ταῦτῳ πληροῦνται προφητείας, ὡς ἐφεξῆς ὁ εὐαγγελιστῆς φησι. Τὰ μὲν οὖν τοῦ Ἰησοῦ σκέλη οὐ συνέτριψαν, ὅμως δὲ καταχαριζόμενοι τοῖς Ἰουδαίοις, κεντούσιν αὐτὸν, καὶ αἷμα καὶ ὕδωρ ἐξέρχεται· καὶ τοῦτο ἔβρον. Ἐκεῖνος μὲν γὰρ καὶ νεκρὸν τὸ σῶμα ὑβρίζειν ἐπεχείρουν, ἡ δὲ ὑβρις αὐτοῖς εἰς θαῦμα περιστάτα. Καὶ αἷμα μὲν γὰρ ἐκ νεκροῦ σώματος προῖναι παράδοξον· πλὴν ἔχει τις συκοφαντῶν λέγειν, ὅτι εἰκόσ εἶναι τινα ζωτικὴν ἐστὶ τῷ σώματι δύναμιν. Τὸ ὕδωρ δὲ προθὴν ἀναντιρρήτον τὸ θαῦμα ποιεῖ. Οὐχ ἁπλῶς δὲ ταῦτα γίνεται, ἀλλ' ἐπὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ ἡ ζωὴ διὰ τούτων τῶν δύο γίνεται καὶ συνίσταται· δι' ὕδατος μὲν γεννώμεθα, δι' αἵματος δὲ καὶ σώματος τρεφόμεθα. Ὅταν οὖν προσέρχῃ τῷ ποτηρίῳ τῆς κοινωνίας τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ, ὡς ἐξ αὐτῆς τῆς πλευρᾶς πίῳ, οὕτω διάκειτο. Σκόπει δὲ μοι, πῶς διὰ τῆς τραυματικῆς πλευρᾶς τὸ τῆς πλευρᾶς, ἦτοι τὸ τῆς εὐας τραῦμα ἐκθεραπεύεται. Ἐκεῖ Ἀδάμ κοιμηθεὶς, ἀφῆσθη τὴν πλευρὰν, κἀναυθὰ ὁ Κύριος ἀφῆσθη τὴν πλευρὰν τῷ στρατιῶτῃ δίδωσιν. Ἡ ῥομφαία δὲ τοῦ

clarant sequentia. Postquam enim consummata fuissent omnia, et inclinato capite (neque enim ipsam asixum erat) emisit spiritum, hoc est, exspiravit, quoniam in nobis contrarium fiat. Primum enim exspiramus, et deinde inclinamus caput. Ille autem prius inclinavit, deinde exspiravit. Ex quibus omnibus manifestatur quod ipse fuerit Dominus mortis, et omnia secundum potestatem fecerit.

Vers. 31-34. « Judæi ergo, quoniam parascève erat, ut non remaneret in cruce corpora Sabbatho (erat enim magnus dies ille Sabbathi), rogaverunt Pilatum, ut frangerentur coram cruce ac tollerentur. Venerunt ergo 755 milites, et primi quidem fregerunt crura, et aliter qui crucifixus est cum eo. Ad ipsum autem cum venissent, ut viderant eum jam mortuum, non fregerunt ejus crura; sed unus militum lancea latus ejus solvit, et continuo exivit sanguis et aqua. » Tradidit quidem spiritum Dominus Deo et Patri, ostendens quod posthac anime justorum in monumentis non versantur, currunt autem in manus Patris omnium; sed peccatorum animas in locum supplicii detractæ, hoc est, in infernum deplentur. At illi camelum deglutientes, et culicem excolantes, tali patrato facinore de die observando diligenter cogitant. Dicit enim, « Ut ne maneat in cruce corpora, rogaverunt Pilatum, » hoc est, observaverunt, « et tollantur. » Quare autem confringi crura eorum petunt? Ut si etiam superviventes, inutilis essent. Latrones enim fuerant. Nolebant igitur in die festo videri punitores et homicidæ. Et aliter: Etiam lex ita præcipiebat, ne sol occideret in supplicio hominis. Vide autem quomodo per ea quæ struunt Judæi, prophetiæ impleantur. Sic ergo et in hoc loco duæ prophetiæ implentur, ut postea evangelista dicit. Et enim ossa Jesu non confringunt quidem, pungunt tamen eum, gratificantes Judæis, et sanguis et aqua egreditur. Et hoc quidem admirandum. Nam illi quidem etiam mortuum corpus contumelia afficere conantur: at contumelia illis in miraculum vertitur. Et sanguinem quidem ex mortuo corpore prodidisse admirabile est, verumtamen posset quis sycophantarum dicere quod verisimile sit vitalem quamdam virtutem adhuc fuisse in corpore. Aqua autem egressa omnem controversiam miraculo tollit. Non simpliciter autem hæc sunt, sed quia Ecclesiæ vita per duo ista et fit et consistit. Nam per aquam quidem generamur, per sanguinem autem et corpus nascimur. Cum igitur accedis ad calicem communionis sanguinis Christi, ita affectus sis quasi ex ipso latere bibas. Considera autem, quomodo per saucium latus vulneris lateris, hoc est Evæ, sanatur: et sicut in paradiso ubi Adam obdormivit, ablata est ab eo costa¹⁰, ita hoc loco cum Dominus obdormivisset latus, militi dedit. Rhombæa autem militis figura est rhombææ verghæ quæ prohibet nos a paradiso: et quia omne

¹⁰ Gen. 11, 21.

quod versatur nisi quid obsistat non absistit a suo cursu, Dominus ostendens quod rhomphæam illam sistat, supponit in figura latus frameæ militis, ostendens nobis quod sicut framea militis appulsa lateri stetit, ita et flammea stabit, et non ultra interminetur, et versione sua exterreat, prohibendo ingressum in paradysum. Confunduntur Armenii, qui non admiscunt in mysteriis aquam vino. Non enim credunt, ut videtur, quod aqua ex latere egressa sit, quod admirabilius, **756** sed sanguis tantum. Et hoc loco destruunt majus miraculum. Itaque sanguis symbolum quod homo sit is qui crucifixus est: aqua vero, quod is sit super hominem, id est Deus.

ροῦσι τὸ πλεον τοῦ θαύματος. Τὸ μὲν οὖν αἷμα τὸ δὲ ὕδωρ ὑπὲρ ἀνθρώπων, τοῦ εἶναι Θεόν.

VRAS. 35-37. « Et qui vidit, testimonium perhibuit, et verum est testimonium ejus, et ille scit quod vera dicit, ut et vos credatis. Facta sunt enim hæc ut Scriptura Impleretur: Os non comminuetur ex eo. Et rursus alia Scriptura dicit: Videbunt in quem pupugerunt. » Non ab aliis, inquit, audiui, sed ipse præsens vidi, « et verum est testimonium. » Merito. Injuriam enim enarrat factam, et non magnum vel honorificum aliquid, ut suspectus sit sermo; sed propter hoc, inquit, hæc diligenter enarro, et ea quæ ignominiosa videntur in medium affero, ut et vos credatis, tanquam omnino veris, et non ad gratiam factis. Nam qui ad gratiam loquitur, gloriosa magis ponit. Quia autem et Moses dignior fide se videbatur, adducit et hunc testem. Quod enim ille dixit de agno qui immolabatur in Pascha, quod « Os non confringetur ¹⁷, » hoc inquit evangelista in Christo impletum esse: agnus enim ille hujus erat figura. Et multa est cognatio figuræ ad veritatem. Impletur autem et alia prophetia quæ dicit, « Videbunt in quem pupugerunt. » Quando enim venturus est judicare, tunc videbunt eum in corpore meliore et diviniore, et cognoscent hi qui pupugerunt ¹⁸, ac lugebunt. Insuper et his qui non credituri erant, fidei Janua et indicium fuit id quod ab inimicis est attentatum, ut Thomæ. Nam per latus fidem resurrectionis accepit. Os quidem Jesu non conteritur, latus autem ejus scaturit nobis fontes, essentiam et vitam nobis dantes. Aqua quidem essentiam dedit, quia per eam pervenimus ad hoc ut Christiani simus: sanguis autem vitam; per ipsum enim pascimur. Nam Agnus quidem Verbum est Dei, qui a capite usque ad pedes comedendus est. Caput quidem symbolum est deitatis (ipsa enim est caput); pedes autem carnis, ipsa enim extrema est. Insuper et intestina ejus, mysteria et occulta reverenter in cibum habentes, ossa non confringimus, hoc est difficiliores et graviores sensus. Quæ enim non possumus intelligere, ea non conteremus: hoc est, non dabimus operam ut male et periculose intelligamus. Etenim quando sane

στρατιώτου εἰς τύπον ἐστὶ τῆς στρεφομένης ῥομφαίας, καὶ κωλυούσης ἡμᾶς ἐκ τοῦ παραδείσου. Ἐπεὶ δὲ πᾶν τὸ στρεφόμενον ἐὰν μὴ τινη συγκρούση, οὐκ ἴσταται τοῦ ἰδίου δρόμου· ὁ Κύριος δεικνύων, ὅτι τὴν ῥομφαίαν ἐκείνην στήσει, ὑποτίθησιν ἐν τόπῳ τὴν πλευρὰν τῆ τοῦ στρατιώτου ῥομφαίᾳ· ἵνα δειχθῆ ἡμῖν, ὅτι ὡσπερ ἡ τοῦ στρατιώτου προσερισθείσα τῆ πλευρᾷ ἔστη, οὕτω καὶ ἡ φλογίνη στήσεται, καὶ οὐκ ἔτι διὰ τοῦ στρέφεσθαι ἀπειλοῦσα, καὶ ἐκδειματοῦσα τὴν εἰσοδὸν, ἀποκλείσει τοῦ παραδείσου. Αἰσχυνέσθωσαν Ἀρμένιοι, οἱ μὴ παρακρινῶντες ὕδωρ τῷ οἴνῳ ἐν τοῖς μυστηρίοις. Οὐ γὰρ πιστεύουσιν, ὡς εἰκοιεν, ὅτι καὶ ὕδωρ ἐξηνέθη τῆς πλευρᾶς, τὸ παραδοξότερον, ἀλλὰ μόνον αἷμα, κἀντεῦθεν καθαισύμβολον τοῦ εἶναι ἀνθρώπων τὸν σταυρωθέντα,

« Καὶ ὁ ἑωρακὼς μεμαρτύρηκε, καὶ ἀληθινή ἐστὶν ἡ μαρτυρία αὐτοῦ· κἀκεῖνος οἶδεν ὅτι ἀληθὴ λέγει, ἵνα καὶ ὑμεῖς πιστεύσητε. Ἐγένετο δὲ ταῦτα, ἵνα ἡ Γραφή πληρωθῆ· Ὅστούν οὐ συντριβήσεται ἀπ' αὐτοῦ. Καὶ πάλιν ἑτέρα Γραφή λέγει· Ὅψονται εἰς ἃν ἐξεκέντησαν. » Οὐ παρ' ἑτέρων, φησὶν, ἤκουσα, ἀλλ' αὐτὸς παρῶν εἶδον, « καὶ ἀληθὴς ἐστὶν ἡ μαρτυρία. » Εἰκότως. Ὑβριν γὰρ γενομένην ἐξηγεῖται, ἀλλ' οὐ μέγα τι καὶ ἐντιμον, ἵνα ὑποπτεύσης τὸν λόγον· ἀλλὰ διὰ τοῦτο, φησὶ, ταῦτα ἀκριβολογοῦμαι, καὶ τὰ ἐφύδριστα δοκοῦντα εἰς μέσον παράγω, ἵνα ὑμεῖς πιστεύσητε ὡς ἀληθεῖς πάντως, καὶ οὐχὶ πρὸς χάριν συνεθεῖσιν. Ὅ γὰρ πρὸς χάριν λέγων τὰ ἐνδοξα μᾶλλον τίθησιν. Ἐπεὶ δὲ ὁ Μωσῆς ἀξιοπιστότερος αὐτοῦ ἔδοκει, παράγει καὶ τοῦτον μάρτυρα. Ὅ γὰρ εἶπεν ἐκεῖνος περὶ τοῦ ἐν τῷ Πάσχα θουομένου ἀμνοῦ, « Ὅστούν οὐ συντριβήσεται, » τοῦτο φησὶν ὁ εὐαγγελιστὴς πληρωθῆναι ἐπὶ Χριστοῦ. Ὅ γὰρ ἀμνὸς ἐκεῖνος, τούτου τύπος ἦν· καὶ πολλὴ ἡ συγγένεια τούτου πρὸς τὴν ἀλήθειαν. Πληροῦται δὲ καὶ ἑτέρα προφητεία ἡ λέγουσα· « Ὅψονται εἰς ἃν ἐξεκέντησαν. » Ὅτε γὰρ ἔρχεται κρῖναι, τότε ἔβονται αὐτὸν ἐν σώματι κρείττονι καὶ θεοειδωτέρῳ, καὶ γνωριῶσιν οἱ ἐκκεντήσαντες, καὶ κόψονται. Οὐ τοῦτο δὲ μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ τοῖς μέλλουσιν ἀπιστεῖν πίστειως θύρα καὶ ἀπόδειξις ἦν τὸ τολμηθῆν ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν, οἷον τῷ Θωμᾷ. Καὶ γὰρ διὰ τῆς πλευρᾶς ἐπιστώθη τούτῳ ἡ ἀνάστασις. Ὅστούν μὲν οὖν οὐ συντριβήσεται τῷ Ἰησοῦ· πλευρὰ δὲ αὐτοῦ βλύζει ἡμῖν τὰς τῆς οὐσιώσεως ἡμῶν καὶ τῆς ζωώσεως πηγὰς· ὕδωρ μὲν, τῆς οὐσίας· δι' αὐτοῦ γὰρ εἰς τὸ εἶναι Χριστιανοὶ ἐρχόμεθα· τὸ δὲ αἷμα, τῆς ζωῆς· δι' αὐτοῦ γὰρ τρεφόμεθα. Ἀμνὸς γὰρ ἐστὶν ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ, ὃν ἐσθίνοντες ἀπὸ κεφαλῆς ἄχρι ποδῶν, κεφαλῆς μὲν, τῆς θεότητος· αὐτὴ γὰρ κεφαλὴ· ποδῶν δὲ, τῆς σαρκός· αὐτὴ γὰρ τὰ ἔσχατα. Ἐτι μὴν καὶ τὰ ἐντόσθια αὐτοῦ, τὰ μυστήρια καὶ κρύφια εὐλαβῶς ἐμβρωματιζόμενοι, τὰ δὲ οὐ συντρίβωμεν, τούτῃ ἐστὶν, τὰ δυσκολώτερα τῶν νοημάτων καὶ ἐμβριθέστερα. Ἄ γὰρ οὐ δυνάμεθα νοῆσαι, ταῦτα οὐ συντρίβωμεν, τούτῃ ἐστὶν, οὐ σπουδάσομεν νοῆσαι κακῶς

¹⁷ Exod. xii, 46; Num. 9, 12. ¹⁸ Apoc. i, 7.

καὶ παρακεκτινυμένως. Ὅταν μὲν γὰρ ὕγιως A
νοῶμεν, τότε οὐ συντριβόμεν· ὕγιῃ γὰρ φυλάττομεν
τὰ θεῖα. Ὅταν δὲ παραδιασώμεθα, καὶ αἰρετικὸν
νόημα ὑποδεξώμεθα, συντριβόμεν καὶ κατακλῶμεν
τὸ στερέβρον καὶ δυσκατέρραστον νόημα. Κατεῖν οὖν
τὰ τοιαῦτα χρῆ πυρὶ, τουτέστι, τῷ Πνεύματι διδόναι
τὰ τοιαῦτα δυσνόητα, δι' οὗ κατεργάζονται καὶ
λεπτύνονται, ὡς πάντα ἔρουωντος, καὶ τὰ βάθη τοῦ
Θεοῦ.

« Μετὰ ταῦτα ἠρώτησε τὸν Πιλάτον Ἰωσήφ ὁ ἀπὸ
Ἀριμαθαίας, ὢν μαθητῆς τοῦ Ἰησοῦ, κεκρυμμένος
δὲ διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων, ἵνα ἄρῃ τὸ σῶμα
τοῦ Ἰησοῦ· καὶ ἐπέτρεψεν ὁ Πιλάτος. Ἦλθεν οὖν
καὶ ἦρε τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ. Ἦλθε δὲ καὶ Νικοδή-
μημος, ὁ ἐλθὼν πρὸς τὸν Ἰησοῦν νυκτὸς τὴ πρῶτον,
ζέρων μίγμα σμύρνης καὶ ἀλόης ὡσεὶ λίτρας ἑκα-
τόν. Ἔλαβον οὖν τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ, καὶ ἔδησαν
αὐτὸ ἐν ὀθονίοις μετὰ τῶν ἀρωμάτων, καθὼς ἔθος
ἐστὶ τοῖς Ἰουδαίοις ἐνταφιάζειν. Ἦν δὲ ἐν τῷ τόπῳ,
ὅπου ἐσταυρώθη, κήπος, καὶ ἐν τῷ κήπῳ μνημεῖον
καινόν, ἐν ᾧ οὐδέπω οὐδεὶς ἐτέθη. Ἐκεί οὖν διὰ τὴν
παρασκευὴν τῶν Ἰουδαίων, ὅτι ἐγγὺς ἦν τὸ μνη-
μεῖον, ἔθηκαν τὸν Ἰησοῦν. » Τίνας ἐνεκεν οὐχ εἰς
τῶν δώδεκα προσῆλθε τῷ Πιλάτῳ, ἀλλ' ἐκ τῶν
ἑβδομήκοντα ἰσως ὢν ὁ Ἰωσήφ, τολμᾷ τοιοῦτον;
Εἰ γὰρ διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων εἴποι τις κεκρύ-
φθαι τοὺς μαθητάς, καὶ οὕτως τῷ αὐτῷ κατείχετο
φόβῳ. Ἔστιν οὖν εἰπεῖν, ὅτι σφόδρα ἐπίσημος ἦν,
καὶ τῷ Πιλάτῳ γνώριμος διὰ τὸ ἐνδοξόν. Ὅθεν καὶ
νομίσας σθεσθῆναι τὴν ὀργὴν, ὡς ἦδη ἐσταυρωμένου
τοῦ ἐναντίου αὐτοῖς, μετὰ ἀδείας πρόσσεισι, καὶ πο-
λυτελεῖ ποιεῖται τὴν ταφήν σὺν τῷ Νικοδήμῳ, οὐδὲν
μὲν θέλον περὶ αὐτοῦ φανταζόμενοι ἀμφότεροι, ἀλλ'
ὡς περὶ ἀνθρώπου ψιλοῦ διακειμένοι, ἐπεὶ καὶ
τοιαῦτα φέρουσιν ἀρώματα, ἃ μάλιστα τὸ σῶμα πέ-
φυκεν ἐπιπολὺ διατηρεῖν, καὶ μὴ συγχωρεῖν ταχίως
ἐνδιδῖναι τῇ φθορᾷ· ἔπερ ἐδείκνυ αὐτοὺς οὐδὲν μέγα
φανταζομένους περὶ αὐτοῦ. Πλὴν ὁμῶς τὴν φιλο-
σοργίαν ἐνδείκνυνται· οὐ γὰρ ὡς κατάδικον ἐντα-
φιάζουσιν, ἀλλὰ πολυτελεῶς, ὡς ἔθος τοῖς Ἰουδαίοις.
Ἐπεὶ δὲ ὑπὸ τοῦ καιροῦ συνείχοντο (ἐννάτης μὲν
γὰρ ὥρας ἐγεγόνει ἡ τελευταία· εἶτα ἐν τῷ μεταξὺ
τῷ Πιλάτῳ προσιόντων, καὶ καθελόντων τὸ σῶμα,
εἰκὸς ἦν ἐσπέραν καταλαβέσθαι, ἐν ἧ θέμις οὐκ ἦν
ἐργάσασθαι μνημεῖον), τιθέασιν αὐτὸν εἰς τὸ πλη-
σίον μνημεῖον. « Ἦν γὰρ ἐν τῷ τόπῳ, ὅπου ἐσταυ-
ρώθη, κήπος, καὶ ἐν τῷ κήπῳ μνημεῖον καινόν. »
Ὀικονομεῖται δὲ πλησίον εἶναι τὸ μνημεῖον, ὥστε
καὶ τοὺς μαθητάς δύνασθαι παραγενέσθαι, καὶ
θεατὰς καὶ μάρτυρας τῶν γινομένων εἶναι, ἀλλὰ
καὶ στρατιώτας ἀποσταλῆναι εἰς φυλακὴν, καὶ μὴ
σχέιν χῶραν τὸν περὶ τῆς κλοπῆς λόγον. Ἄπαντα
οὐκ ἂν οὕτω προέβησαν, εἰ πρόβρω ἐτέθεστο. « Και-
νὸν δὲ τὸ μνημεῖον, ἐν ᾧ οὐδέπω οὐδεὶς ἐτέθη, »
ἵνα μὴ συκοφαντηθῇ ἡ ἀνάστασις, ὡς ἄλλου ἀνα-
στάντος, καὶ οὐχὶ τοῦ Ἰησοῦ. Καὶ ἄλλως δέ· « Και-
νὸν τὸ μνημεῖον, » συμβολικῶς τούτου δηλουμένου,

A sentimus, tunc non conterimus : sana enim serva-
mus divina. Quando autem torserimus et hæreti-
cum sensum acceperimus, conterimus et confrin-
gimus solidum et difficilem sensum. Igitur hæc
difficilia Intellectu igni tradenda sunt hoc est,
Spiritu sancto, per quem conficiuntur et extenuan-
tur, eo quod omnia scrutatur, etiam profunda
Dei ¹⁰.

VERS. 38-42. « Posthæc autem rogavit Pilatum
Joseph Arimatheensis, qui erat discipulus Jesu, sed
occultus propter metum Judæorum, ut **757** tolleret
corpus Jesu : idque permisit Pilatus. Venit ergo et
tulit corpus Jesu. Venit autem et Nicodemus, qui
venerat ad Jesum nocte primum, ferens mixturam
B myrrhæ et aloes ad libras ferme centum. Acceperunt
ergo corpus Jesu, et obvinerunt illud linteis cum
aromatibus, sicut mos est Judæis sepelire. Erat
autem in loco ubi crucifixus est hortus, et in horto
monumentum novum, in quo nondum quisquam
positus erat. Ibi ergo propter parasceven Judæo-
rum, quod in propinquo esset monumentum po-
suerunt Jesum. » Quare non unus ex duodecim
accessit ad Pilatum, sed Joseph, qui forte ex septua-
ginta erat, audeat hoc? Nam si propter metum Ju-
dæorum dixerit quis delituisse discipulos, et hic
eodem correperit fuerat timore. Dicendum igitur
quod hic valde nobilis fuerit, et Pilato notus, quia
nobilis erat. Unde cum existimasset extinctam esse
C Judæorum iram eo quod adversarius illi crucifixus
nunc esset, absque pavore accedit, et sumptuosam
facit sepulturam cum Nicodemo. Nihil divinum de
filio ambo sentiebant, sed affectuerant ut erga purum
hominem : quia talia afferebant aromata, quæ po-
tissimum possent corpora diuturna conservare, et
colihere ne statim corrumpenterent : quod ostendit
eos adhuc nihil magnum de eo cogitasse, ve-
rumtamen amorem suum declarant. Non enim se-
pellunt ut conlemnatum, sed sumptuose, ut nos est
Judæis. Quoniam autem tempore impediabantur
(si quidem hora nona facta erat mors : deinde cum
in medio tempore accessissent ad Pilatum et corpus
tulissent, verisimile erat vesperam ingruisse, cum
non licebat exstruere monumentum), ponunt eum in
vicinum monumentum. « Erat enim in loco ubi
D crucifixus est, hortus, et in horto monumentum
novum. » Singulari autem dispensatione factum
est, ut in propinquo esset monumentum, ut disci-
puli possent adesse, et spectatores ac testes facto-
rum fieri, et milites mitti possent ad custodiam, et
ut cessaret etiam, propter locum, furti suspicio :
quæ omnia non contigissent, si procul fuisset se-
pultus. « Novum autem erat sepulcrum, in quo
nullus adhuc erat positus : » ut non calumniatur
quis resurrectionem, quod alius resurrexerit, et non
Jesus. Et aliter quoque : « Novum monumentum »
symbolo quodam manif. stat futuram novitatem per

¹⁰ I Cor. II, 10.

sepulturam Domini contra mortem et corruptionem, et quod innovandi simus omnes in illo. Vide autem et divitiis paupertatis Domini propter nos. Qui enim non habuit domum in vita, neque post mortem sepulcrum habet, sed in alieno deponitur, et cum nudus esset, a Joseph vestitur. Est et nunc Jesus mortuus, cum occiditur ab avaris et violentis, vel a fame hoc patitur : sed et nudus **758** est : quæcumque enim pauper patitur, Christus patitur. Imitare et tu hunc Joseph, adde aliquid bono (Joseph enim interpretatur *additio*) et nuditatem tege Christi, id est pauperia. Hoc autem fac non semel, et in monumento pone animæ, et semper memor esto talium operum, cogitaque et cura. Admisce autem et myrrham et aloem. Amara et mordacia sæculi illius iudicia animo reponere oportet, et vocem illam quæ maledictos avocet, et in ignem mittit immisericordes, quo nihil amarius puto.

φωνὴν ἐκείνην τὴν κατηραμένους ἀποκαλοῦσαν, καὶ εἰς κῦρ ἀποπέμπουσαν τοὺς ἀνελετήμονας, ἧς οὐδὲν πικρότερον οἶμαι.

CAPUT XX.

De resurrectione Christi. De apparitione Christi, primum Mariæ Magdalene, deinde cæteris apostolis congregatis.

VERS. 1-4. « Una vero Sabbatorum Maria Magdalene venit inane, cum adhuc tenebræ essent, ad monumentum, videtque lapidem sublatum a monumento. Currit ergo et venit ad Simonem Petrum, et ad alterum illum discipulum quem amabat Jesus, et dicit illis : Sustulerunt Dominum a monumento, et nescimus ubi posuerunt eum. Exiit ergo Petrus, et ille alius (discipulus, et venerunt ad monumentum. Currebant autem duo simul, et ille alius discipulus præcurrit citius Petro, venitque prior ad monumentum. » Unam Sabbatorum nominat quam nos Dominicam vocamus. Nam Sablata dies hebdomadæ nominant : unam autem dierum Sabbati, primam. Et enim revera dies omnes una sunt : sæpe autem cum accipitur una, et componitur, multas facit. Una itaque est prima : his autem si accipiat, fit secunda : et tertio, tertia : et deinceps. Futuri autem sæculi typus est dies iste, quod sæculum unus dies est, nunquam nocte dissectus aut dimidiatus. Deus enim sol est ejus, qui nunquam occidit. Igitur quemadmodum in hoc surrexit Dominus, corruptibile suum corpus incorruptibile recipiens : ita et nos in futuro sæculo incorruptionem recipiemus. Venit igitur in « hac una » hoc est, prima « Sabbatorum, » hoc est, dierum Sabbati et hebdomadæ, « Maria Magdalene. » Nam Sabbatum quidem præterierat, et non ultra a lege prohibebatur : et abiit, a loco volens consolationem quamdam invenire : et cum « vidisset lapidem sublatum, » magna festinatione venit ad Petrum » et Joannem. Nam Dominus quidem surrexerat, lapide supposito et obsignato sepulcro. Quia autem et testes quosdam resurrectionis esse oportebat, et in sepulcrum ingredi, tollitur lapis ab angelo. Maria autem nihil adhuc de re-

ἔτι καινοτομία γενήσεται διὰ τῆς ταφῆς τοῦ Κυρίου κατὰ τοῦ θανάτου καὶ τῆς φθορᾶς, καὶ καινισθησόμεθα πάντες ἐν αὐτῷ. Ὅρα δὲ μοι καὶ τὸν πλοῦτον τῆς τοῦ Κυρίου δι' ἡμᾶς πτωχείας. Ὁ γὰρ μὴ ἔχων οἰκίαν ἐν τῇ ζωῇ, οὐδὲ μετὰ θάνατον μνήμα ἔχει, ἀλλ' ἐν ξένῳ κατατίθεται· καὶ γυμνὸς ὢν, ὑπὸ Ἰωσήφ περιστεύεται. Ἔστι καὶ νῦν ὁ Ἰησοῦς νεκρὸς, ὑπὸ τῶν ἐπιβραζόντων ἢ πλεονεκτούντων νεκρούμενος, ἢ ὑπὸ λιμοῦ ταῦτ' πάσχων. Ἀλλὰ καὶ γυμνός. Ὅσα γὰρ ὁ πένης πάσχει, Χριστὸς πάσχει. Μίσησαι καὶ σὺ νῦν τὸν Ἰωσήφ· πρόσθεος τῷ καλῷ (Ἰωσήφ γὰρ « πρόσθεος » ἐρμηνεύεται), καὶ τὴν γύμνωσιν περίστειλον τοῦ Χριστοῦ, ἧτις τοῦ πένητος. Ταῦτα δὲ ποίησον, μὴ ἀπάξ, ἀλλ' ἐν τῷ μνημείῳ θῆς τῆς ψυχῆς, καὶ ἀεὶ μνημόνευε, καὶ ἀεὶ λογίζου, καὶ φρόντιζε τῶν τοιούτων ἔργων. Παραμίνυε δὲ καὶ σμύρναν καὶ ἀλόην. Τὰ πικρὰ γὰρ καὶ στυφοντα τοῦ ἐκείσε αἰῶνος δικαστήρια ἐνθυμείσθαι χρῆ. καὶ τῆς εἰς κῦρ ἀποπέμπουσαν τοὺς ἀνελετήμονας, ἧς οὐδὲν

ΚΕΦΑΛ. Κ'.

Περὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ. Περὶ τῆς φανερώσεως τοῦ Χριστοῦ, πρῶτον μὲν τῇ Μαρίᾳ τῇ Μαγδαληνῇ, ἔπειτα δὲ τοῖς μαθηταῖς συνημέτοις.

Τῇ δὲ μιᾷ τῶν Σαββάτων ἔρχεται Μαρία ἡ Μαγδαληνὴ πρῶτ', σκοτίας ἔτι οὔσης, εἰς τὸ μνημεῖον, καὶ βλέπει τὸν λίθον ἠρμένον ἀπὸ τοῦ μνημείου. Τρέχει οὖν, καὶ ἔρχεται πρὸς Σίμωνα Πέτρον, καὶ πρὸς τὸν ἄλλον μαθητὴν, ὃν ἐφίλει ὁ Ἰησοῦς, καὶ λέγει αὐτοῖς· Ἦραν τὸν Κύριον ἐκ τοῦ μνημείου, καὶ οὐκ οἶδαμεν, ποῦ ἔθηκαν αὐτόν. Ἐξῆλθεν οὖν ὁ Πέτρος, καὶ ὁ ἄλλος μαθητῆς, καὶ ἤρχοντο εἰς τὸ μνημεῖον. Ἐτρέχον δὲ οἱ δύο ἄλλοι, καὶ ὁ ἄλλος μαθητῆς προέδραμε τάχιον τοῦ Πέτρου, καὶ ἦλθε πρῶτος εἰς τὸ μνημεῖον. » Μίαν τῶν Σαββάτων τὴν παρ' ἡμῖν νῦν Κυριακὴν ὀνομάζει. Σάββατα μὲν γὰρ τὰς τῆς ἑβδομάδος ἡμέρας ὀνομάζουσι· μίαν δὲ τῶν Σαββάτων, ἡμερῶν τὴν πρώτην· καὶ γὰρ ὄντως πᾶσαι αἱ ἡμέραι μία εἰσι. Πολλῶς δὲ λαμβανομένη ἡ μία καὶ συντιθεμένη τὰς πολλὰς ποιεῖ. Μία οὖν ἐστὶν ἡ πρώτη ἡμέρα, ὅς δὲ λαμβανομένη, γίνεται δευτέρα, καὶ τρίτη, καὶ ἐφεξῆς. Καὶ τοῦ μέλλοντος δὲ αἰῶνος τύπος ἐστὶν ἡ τοιαύτη ἡμέρα, ὅς αἰὼν μία ἡμέρα ἐστὶν, οὐδέποτε νυκτὶ διακοπτομένη ἢ μεσολαβομένη. Ὁ Θεὸς γὰρ ἡλιος αὐτοῦ ἐστὶ, μηδέποτε δύόμενος. Ὅσπερ οὖν ἐν ταύτῃ ἀνέστη ὁ Κύριος, ἀφθαρτίσας τὸ φθαρτὸν αὐτοῦ σῶμα· οὕτω καὶ ἡμεῖς ἐν τῷ αἰῶνι τῷ μέλλοντι τὴν ἀφθαρσίαν ἀποληψόμεθα. Ἐρχεται οὖν ἐν ταύτῃ « τῇ μιᾷ, » οὗτε ἐστὶ, πρώτη « τῶν Σαββάτων, » ὅ ἐστι, τῶν τοῦ Σαββάτου καὶ τῆς ἑβδομάδος ἡμερῶν, « ἔρχεται Μαρία ἡ Μαγδαληνὴ. » Ἐπεὶ γὰρ τὸ Σάββατον παρεῖλε, καὶ οὐκ ἔτι λοιπὸν ἐκωλύετο ἀπὸ τοῦ νόμου, ἀπεισι ἀπὸ τοῦ τόπου, παραμυθίαν τινὰ βουλομένη εἶρεῖν· καὶ ἰδοῦσα « τὸν λίθον ἠρμένον, » μετὰ πολλῶν τοῦ τάχους « ἔρχεται πρὸς τὸν Πέτρον » καὶ Ἰωάννην. Ἀνέστη μὲν γὰρ ὁ Κύριος, τοῦ λίθου ἐπιχειμένου καὶ τῶν σφραγίδων οὐσῶν. Ἐπεὶ δὲ εἶδε καὶ μάρτυρες

τῆς ἀναστάσεως γενέσθαι τινὰς, καὶ ἐπὶ τὸν τάφον εἰσελθεῖν, αἴρεται ὁ λίθος ὑπὸ τοῦ ἀγγέλου. Ἡ δὲ Μαρία οὐδὲν οὐδέπω περὶ ἀναστάσεως γινώσκουσα, κλοπῆν, καὶ μετὰ θεσιν ὀνομάζει τὸ πρᾶγμα. Διὸ καὶ οἱ μαθηταὶ ἐφίστανται τῷ μνημείῳ, καὶ θεωροῦσι « τὰ ὀθόνια κείμενα μόνα, » ὅπερ ἦν ἀναστάσεως ὄντως τὸ σημεῖον. Οὕτε γὰρ εἰ μετέθηκάν τινες τὸ σῶμα, ἐγύμνωσαν ἂν αὐτό· οὕτε εἰ ἐκλαψαν, ἐφρόντισαν ἂν τοῦ « τὸ σουδάριον » ἐντυλίξαι, καὶ θεῖναι « χωρὶς εἰς ἓνα τόπον· » ἀλλ' ἀπλῶς ὡς εἶχεν, ἐλαβον ἂν τὸ σῶμα. Καὶ διὰ τοῦτο προλαβὼν ὁ εὐαγγελιστής, εἶπεν, ὅτι σμύρνη συνετάφη πολλῇ, ἥ οὐχ ἦστον μολιῶδου συγκολλᾶ τῷ σώματι τὰ ὀθόνια· ἵνα ὄσαν ἀκούσωμεν, ὅτι τὸ σουδάριον ἐκαίτο ἰδίᾳ, μὴ ἀναστρώμεθα τῶν λεγόντων, ὅτι ἐκλάπη. Οὐ γὰρ οὕτως ἀνόητος ἦν ὁ κλίετων, ὡς περὶ πρᾶγμα περιετὴν τοσοῦτον ἀναλίσκεν χρόνον, καὶ τοσαύτην σπουδὴν ἐπιδείκνυσθαι, καὶ μὴ ὑφορᾶσθαι, ὅτι ἐν ὄσῳ ἀσχολεῖται περὶ τοῦτο, ἵσως κατάφωρος γενήσεται. Ποῶς οὖν ὡρᾶ γέγονεν ἡ ἀνάστασις, οὐδεὶς οἶδεν· ὡς περ οὖν καὶ ὁ τῆς δευτέρας παρουσίας καιρὸς ἀδελος. Εἰ δὲ ὁ μὲν Ματθαῖος ἐσπέρας βαθείας λέγει τὸν σεισμὸν γεγονέναι, ὁ δὲ Ἰωάννης, πρῶτ' ἀρκείας ἐστὶ οὕσης τὴν Μαρίαν τὸν λίθον ἠρμένον ἐλθούσαν ἰδεῖν, οὐκ ἐστὶ διαφωνία. Πρῶτον μὲν γὰρ τοῦτο φαμεν, ὅτι παρὰ μὲν τῷ Ματθαίῳ γυναῖκες ἦλθον ὡς Σαββάτων, παρὰ δὲ τῷ Ἰωάννῃ, γυναῖκες οὐ μνημονεύονται νῦν (περιετὸν γὰρ ἦν, τοῦ Ματθαίου εἰπόντος τοῦτο, καὶ τὸν Ἰωάννην τὸ αὐτὸ λέγειν.) ἀλλὰ « Μαρία ἡ Μαγδαληνὴ ἔρχεται πρῶτ' »

Διάφοροι γὰρ αἱ πρὸς τὸ μνημεῖον ἐλεύσεις, ποτὲ μὲν μετὰ τῶν λοιπῶν γυναικῶν τῆς Μαρίας ἐρχομένης, ποτὲ δὲ μόνης αὐτῆς. "Ὅθεν οἱ εὐαγγελισταὶ τὰς διαφόρους ἐλεύσεις, ἄλλος ἄλλην λέγοντες, δοκοῦσι διαφωνεῖν. Πρῶτον μὲν οὖν τοῦτο λέγομεν, ὅτι ἄλλην ἐλευσιν λέγει Ματθαῖος γυναικῶν, καὶ ἄλλην Ἰωάννης, μίαν γυναικὸς τῆς Μαγδαληνῆς. "Ἐπειτα τὸ, « ἐσπέρας βαθείας, » καὶ τὸ, « πρῶτ' ἀρκείας ἐστὶ οὕσης, » ὅπερ ἕτερος λέγει, « ἑσπέρας βαθείας, » εἰς ταῦτ' ἀφέρωσιν· ὥστε εἶναι μεσονύκτιον πάντας τούτους τοὺς καιροὺς. Εἰ δὲ ἐρωτᾶς, πῶς τῶν φυλάκων παρακαθημένων Ἰωάννης καὶ Πέτρος εἰσῆρχοντο εἰς τὸ μνημεῖον, καὶ αἱ γυναῖκες· ἀπλοῦς ὁ λόγος, ὅτι ἀναστάντος τοῦ Κυρίου, καὶ σὺν τῷ σεισμῷ τοῦ ἀγγέλου τῷ τάφῳ ἐπιστάντος, οἱ φύλακες ἀπῆλθον ἀπαγγέλλοντες τοῖς Φαρισαίοις, καὶ φρουρὰς, ἄδειαν ἔσχον οἱ μαθηταὶ προσέρχεσθαι.

« Καὶ παρακύψας, βλέπει κείμενα τὰ ὀθόνια· οὐ μέντοι εἰσῆλθεν. » Ἐρχεται οὖν Σίμων Πέτρος ἀκολουθῶν αὐτῷ, καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὸ μνημεῖον, καὶ θεωρεῖ τὰ ὀθόνια κείμενα μόνα, καὶ τὸ σουδάριον, ὃ ἦν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ, οὐ μετὰ τῶν ὀθονίων κείμενον, ἀλλὰ χωρὶς ἐντετυλιγμένον εἰς ἓνα τόπον. Τότε οὖν εἰσῆλθε καὶ ὁ ἄλλος μαθητῆς ὁ ἐλθὼν πρῶτος εἰς τὸ μνημεῖον, καὶ ἶδε καὶ ἐπίστευσεν. Οὐδέπω γὰρ ἤδισαν τὴν Γραφὴν, ὅτι δεῖ αὐτὸν ἐκ νεκρῶν ἀναστῆναι. Ἀπῆλθον οὖν πάλιν πρὸς ἑαυτοὺς οἱ μαθηταί. Μαρία δὲ εἰστήκει πρὸς τὸ μνημεῖον κλαίουσα ἕξω. Ὡς οὖν ἐκλαίει, παρέκλυψεν εἰς τὸ

surrectione scivus, furtum et translationem vocat quod contigerat de eo. Et discipuli assistant monumento, et vident « lintea sola posita, » 759 id quod verè signum erat resurrectionis. Nequus enim si transtulissent quidam corpus, nudassent illud: neque si furati essent, curam habuissent deponendi « sudarii, » involvendi et ponendi « seorsim in unum locum, » sed simpliciter sicut potuissent, accepissent corpus. Propter hoc etiam evangelista prius dixit quod cum multa myrrha sepultum fuerit, quæ novius bitumine lintea corpori adherere facit: ut cum audierimus quod sudaria seorsim illic fuerint posita, ne credamus dicentibus quod furtim sit ablatum: neque enim ita insipiens fuisset fur, quod in rem supervacuam tantam insumpsisset curam et tempus, et non fuisset suspicatus, quod dum in his esset occupatus, fortasse in furto deprehenderetur. Igitur quæ hora quidem fuerit resurrectio, nullus scit, sicut et tempus secundi adventus incertum. Quamvis autem Matthæus dicat profundo vespere factum esse terræ motum, Joannes autem mane « cum essent adhuc tenebræ, » Mariam venisse, et vidisse remotum lapidem: non est diversitas. Nam primum quidem hoc dicimus, quod apud Mathæum quidem mulieres venerunt vespere Sabbatorum: apud Joannem autem mulieres nunc non memorantur. Superfluum enim fuisset, cum Matthæus hoc prius dixisset, ut Joannes eadem diceret. Sed « Maria Magdalene venit mane. » Multi enim fuerunt adventus ad sepulcrum: venit enim interdum cum aliis mulieribus, interdum autem sola. Unde evangelistæ varias visitationes posuerunt, aliæque aliam dicentes videntur dissonare. Nam primum quidem dicimus quod aliam visitationem dicat Matthæus mulierum, et aliam Joannes unius mulieris Magdalenes. Deinde profundo vespere, et « mane cum adhuc essent tenebræ, » id quod alius dicit, « profundo diluculo, » in idem tendunt: quia omnia illa tempora fuerunt medium noctis. Si autem rogas quomodo assidentibus custodibus Joannes et Petrus accesserint ad sepulcrum et mulieres: ut simpliciter dicam, mox ut resurrexisset Dominus, et astitisset angelus sepulcro cum terræmotu, custodes iverunt, ut nuntiarent Pharisæis, et ita sepulcro a custodum præsidio relicto, libertatem accedendi habuerunt discipuli.

οὕτω τοῦ μνήματος ἀπαλλαγέντος τῆς στρατιωτικῆς

VERS. 5-13. « Et cum se inclinasset, vidit posita linteamina, non tamen intravit. Venit ergo Simon Petrus sequens eum, et introivit in monumentum. Et videt linteamina posita, et sudarium quod fuerat super caput ejus, non cum linteaminibus positum, sed separatim involutum in unum locum. Tunc ergo introivit et ille alius discipulus qui venerat prior ad monumentum, viditque ei credidit. Nondum enim noverant Scripturam, quod oportuisset eum a mortuis resurgere. Abierunt ergo rursus discipuli ad semetipsos. Maria autem stabat ad monumentum 760 foris, plorans. Dum ergo flet, iu-

clinavit se in monumentum, et videt duos angelos A
 amictos albis, sedentes unum ad caput et alterum
 ad pedes illic ubi posuerant corpus Jesu. Dicunt ei
 illi : Mulier, quid ploras ? Dicit eis : Sustulerunt
 Dominum meum, et nescio ubi posuerunt eum. »
 Vide hic quam alienus a fastu sit evangelista, quo-
 modo testetur diligentiam Petri in scrutando. Nam
 cum ipse prævenisset, et vidisset « jacentia lintea, »
 non ultra curiose quærit, sed exspectat illum :
 Petrus autem ferventissimus introgressus omnia
 diligenter exploravit, tunc hic post illum ingressus
 « vidit » sepulcralia separatim posita, « ac credidit : »
 non quod surrexisset Dominus, sed quod furto abla-
 tus esset. Credidit enim Mariæ dicenti, « Sustule-
 runt Dominum. » Quare autem credidit Mariæ et
 non cogitavit quod surrexisset ? « Nondum enim
 sciverant Scripturam, quod oportebat eum a mortuis
 resurgere, » et propterea crediderunt Mariæ, suspi-
 canturque furtum et ablationem. Igitur hi quidem
 « abierunt ad seipsos, » id est per seipsos, et nihil
 ultra curiosius inquirentes. At Maria (muliebri
 enim genus affectionibus magis obnoxium et ad
 lacrymas propensum) ante sepulcrum stat, et
 plorat. Quia enim non habebat Jesum, vel locum
 videns in quo fuerat positum desiderabile corpus,
 ex hoc solo consolationem invenit : unde et ma-
 jorem meretur visionem quam discipuli. Quæ
 enim illi non viderunt, ea hæc conspicata est, duos
 angelos » inquam. Maximæ autem consolationi ei
 erat angelorum conspectus, et fulgidus illorum
 habitus. « Sedere autem unum ad caput et alterum
 ad pedes, » manifestat quod sciant quid amplius,
 et si rogentur, posse docere. Potro dicendo, « Cur
 ploras ? » magna compassione plenum est. Nam ut ne
 turbetur mulier interrogatione hac, perturbationem
 mulieris reprimunt, mansuete ac placide dicendo,
 « Mulier, quid ploras ? » Illa autem magna affectione
 et amore dicit, « Sustulerunt Dominum meum, »
 proptereaque ploro : nescio enim quo transtulerint
 eum, ut eo vadens inungam corpus, et vel mediocrem
 ex eo consolationem inveniam. Tu vero discite hic
 Petrum practicum et fervidum, Joannem autem
 contemplativum et ad divinorum cognitionem ido-
 neum. Sæpius igitur contemplativus cognitione et
 ingenio prævenit, practicus autem posterior est, D
 attamen fervore ac studio illius vincit acumen. Et
 videt prior divinum quoddam mysterium practicus.
 An non tale quiddam contingit in disciplinis ? Ete-
 nim cum duo pueri sunt, unus ingenio acutior, alter
 tardior, præoccupat hic suo studio velocitatem natu-
 ræ alterius. Etenim in spiritualibus sæpe practicus,
 et sermone idiota, sensu quiddam sublimius percipit
 contemplativo. Sed et omnis anima quæ dominatur
 affectionibus, Maria dicitur. Purgata 761 igitur
 per affectionum depositionem, videt Jesum simul
 Deum et hominem. Nam angelorum unus qui « ad
 caput » sedet, deitatis symbolum est, alter autem
 « ad pedes » incarnationis Verbi, quæ est extrema.
 λη » καθήμενος τῆς θεότητος ἐστὶ σύμβολον· ὁ δὲ «

μνημειῶν· καὶ θεωρεῖ δύο ἀγγέλους· ἐν λευκοῖς, καὶ ἑ-
 ζομένους, ἓνα πρὸς τῇ κεφαλῇ, καὶ ἓνα πρὸς τοῖς
 ποσίν, ὅπου ἔκειτο τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ. Καὶ λέγου-
 σιν αὐτῇ ἐκεῖνοι· Γύναι, τί κλαίεις; Ἀεγεί αὐτοῖς·
 Ὅτι ἦραν τὸν Κύριόν μου, καὶ οὐκ οἶδα ποῦ ἔ-
 ησαν αὐτόν. » Σκόπει μοι τὸ τοῦ εὐαγγελιστοῦ ἄτυπον,
 πῶς τὴν ἀκριβείαν τῆς ἐρεῦνης τῷ Πέτρῳ προσημα-
 τυρεῖ. Προφθάσας γὰρ αὐτὸς, καὶ ἰδὼν « τὰ ὀνόματα
 κείμενα, » οὐδὲν πλέον καλυπταμένοισι, ἀλλὰ ἀνα-
 μένει ἐκεῖνον. Πέτρος δὲ ὁ θερμώτατος ἐνδοτέρῳ γε-
 νόμενος, ἅπαντα κατώπτευσεν ἀκριβῶς, καὶ τότε
 οὗτος μετ' ἐκείνων εἰσελθὼν, « εἶδε » τὰ ἐντάφια
 διηρημένω; κείμενα, « καὶ ἐπίστευσεν, » οὐχ ὅτι
 ἀνέστη ὁ Κύριος, ἀλλ' ὅτι ἐκλάπη. Ἐπίστευσε γὰρ
 τῷ τῆς Μαρίας λόγῳ εἰπούσης· « Ὅτι ἦραν τὸν
 Κύριον. » Διὰ τί ἐπίστευσε τῇ Μαρίᾳ, καὶ οὐκ ἐλο-
 γίσαστο, ὅτι ἀνέστη; « Οὐπω γὰρ ἤδεισαν τὴν Γρα-
 φὴν, ὅτι δεῖ αὐτὸν ἐκ νεκρῶν ἀναστῆναι, » καὶ διὰ
 τοῦτο ἐπίστευσαν τῇ Μαρίᾳ, κλοπὴν καὶ μεταθεσιν
 τοῦ σώματος ἐποπτεούσης. Οὗτοι μὲν οὖν « ἀπῆλθον
 πρὸς αὐτοὺς, » οὐτέστι, καθ' ἑαυτοὺς, οὐδὲν πλέον
 περιεργασάμενοι. Μαρία δὲ (τὴ γὰρ γυναικεῖον γέ-
 νος περιπαθεῖς καὶ φιλόδοκρον) πρὸς τὸ μνημειῶν
 ἵσταται καὶ κλαίει. Ἐπαί γὰρ οὐκ εἶχε τὸν Ἰησοῦν,
 τὸν τόπον βλέπει ἔνθα τὸ ποθαύμενον σῶμα κατε-
 εἴθη, ἐκ τούτου μόνου παραμυθίαν εὐρίσκουσα·
 ὄθεν καὶ ἀξιοῦται μείζονος ὀπτασίας, ἢ οἱ μαθηταί.
 Ἄ γὰρ ἐκεῖνοι οὐκ εἶδον, ταῦτα αὐτῇ τεθέαται,
 « δύο ἀγγέλους » φημί. Εἰς μεγίστην δὲ αὐτῇ πα-
 ραμυθίαν ἡ τῶν ἀγγέλων ἔμφως ἐγένετο. Καὶ γὰρ τὸ
 σχῆμα αὐτῶν φαειρόν, καὶ τὸ καθῆσθαι διὰ αὐτοὺς,
 « ἓνα πρὸς τῇ κεφαλῇ, καὶ ἓνα πρὸς τοῖς ποσίν, »
 ἐμφαίνει αὐτοὺς εἰδότας τι πλέον, καὶ ἂν ἐρωτη-
 θῶσι, διδάξαι δυναμένους. Καὶ τὸ εἰπεῖν δὲ, « Τί
 κλαίεις, » συμπαθείας πολλῆς γέμει. Ἴνα γὰρ μὴ
 ταραχθῆ ὡς γυνή, διὰ τῆς ἐρωτήσεως ταύτης κα-
 ταστέλλουσιν αὐτῆς τὴν ταραχὴν, συμπαθῶς οὕτω
 καὶ πρῶως ἐρωτήσαντες· « Γύναι, τί κλαίεις; » Ἢ
 δὲ περιπαθῶς ἅμα καὶ φιλοστόργως, « Διότι ἦραν
 τὸν Κύριόν μου, » φησί, διὰ τοῦτο κλαίω· οὐ γὰρ
 οἶδα ποῦ μετέβηκεν αὐτόν, ἵνα ἐκεῖσε ἀπελοοῦσα,
 περιχυθῶ τῷ σώματι, καὶ παραμυθίαν εὐρήσω μα-
 τρίας γούν. Σὺ δὲ μοι νόει Πέτρον μὲν, τὸ πρακτικὸν
 καὶ θερμὸν· Ἰωάννην δὲ, τὸ θεωρητικὸν καὶ εὐφρῆς
 περὶ τὴν τῶν θεῶν γνῶσιν. Πολλάκις οὖν προλαμ-
 βάνει μὲν ὁ θεωρητικὸς τῇ γνώσει καὶ τῇ εὐφύλα· ὁ
 δὲ πρακτικὸς, ὕστερεῖ, ἀλλ' ἕμως τῇ θερμότητι καὶ
 πολλῇ σπουδῇ νικᾷ τὴν ἐκείνου ὀξύτητα, καὶ βλέπει
 πρῶτος θεῖόν τι μυστήριον ὁ πρακτικὸς. Ἢ οὐχὶ
 τοιοῦτόν τι καὶ ἐν τοῖς μαθήμασι γίνεται; Καὶ γὰρ
 ἐν τούτοις δύο παιδῶν ὄντων, ὁ ἀψυέστερος καὶ ἄρ-
 γότερος προλαμβάνει τῇ σπουδῇ τὸ τάχος τῆς τοῦ
 ἐτέρου φύσεως. Κἂν τοῖς πνευματικοῖς δὲ πολλάκις
 ὁ πρακτικὸς καὶ ἰδιώτης τῷ λόγῳ, νόημά τι ἐδέξατο
 κρεῖττον τοῦ θεωρητικοῦ. Ἄλλὰ καὶ πᾶσα ψυχὴ
 κυριεύσασα τῶν παθῶν Μαρία λέγεται. Καθαρθείσα
 οὖν διὰ τῆς ἀπαθείας, ὄρα τὸν Ἰησοῦν θεὸν ἐμοῦ
 καὶ ἀνθρώπων. Οἱ γὰρ ἀγγελοὶ, ὁ μὲν « πρὸς τῇ κεφα-
 λῇ, » τῆς ἐσχάτης τοῦ Λόγου σαρκώσεως;

« Καὶ ταῦτα εἰπούσα, ἐστράφη εἰς τὰ ὀπίσω A καὶ θεωρεῖ τὸν Ἰησοῦν ἐστῶτα, καὶ οὐκ ᾔδει ὅτι Ἰησοῦς ἐστι. Λέγει αὐτῇ ὁ Ἰησοῦς· Γύναι, τί κλαίεις; τίνα ζητεῖς; Ἐκείνη δὲ δοκούσα, ὅτι ὁ κηπουρός ἐστι, λέγει αὐτῷ· Κύριε, εἰ σὺ ἐδάστασας αὐτὸν, εἰπέ μοι, ποῦ ἔθηκας αὐτὸν, κἀγὼ αὐτὸν ἄρω. Λέγει αὐτῇ ὁ Ἰησοῦς· Μαρία. Στραφεῖσα ἐκείνη λέγει αὐτῷ· Ῥαββουὶ, ὃ λέγεται, διδάσκαλε. Λέγει αὐτῇ ὁ Ἰησοῦς· Μὴ μου ἅπτου· οὕτω γὰρ ἀναβέθηκα πρὸς τὸν Πατέρα μου. Πορεύου δὲ πρὸς τοὺς ἀδελφούς μου, καὶ εἰπέ αὐτοῖς· Ἀναβαῖνον πρὸς τὸν Πατέρα μου, καὶ Πατέρα ὑμῶν, καὶ Θεὸν μου, καὶ Θεὸν ὑμῶν. Ἐρχεται Μαρία ἡ Μαγδαληνὴ, ἀπαγγέλλουσα τοῖς μαθηταῖς, ὅτι ἑώρακε τὸν Κύριον, καὶ ταῦτα εἶπεν αὐτῇ. » Τίνας ἐνεκεν ἐστράφη εἰς τὰ ὀπίσω Μαρία; πρὸς γὰρ τοὺς ἀγγέλους ὁμιλοῦσα, τί πέπονθεν, ἵνα στραφῇ εἰς τὰ ὀπίσω; Ἔοικεν οὖν ἐν ὅσῳ αὐτῇ τοῖς ἀγγέλοις ὠμίλει, ὁ Ἰησοῦς ἐπιστάς ἑπισθεν αὐτῆς, ἐκπλήξαι αὐτοῦς, κἀκαίνοους θεασαμένους τὴν Δεσπότην, καὶ τῷ σχήματι, καὶ τῷ κινήματι, καὶ τῷ βλέμματι ἐμφῆσαι εὐθέως, ὅτι τὸν Κύριον εἶδον, καὶ τοῦτο τὴν γυναῖκα ἰδοῦσαν ἐπιστραφῆναι εἰς τὰ ὀπίσω. Τοῖς μὲν οὖν ἀγγέλοις τυγὼν ἐν ἐκπλήττοντι σχήματι ἐφάνη, τῇ δὲ Μαρίας οὐκ ἔτι, ἀλλ' ἐν εὐτελεῖ καὶ κοινῷ. Διὸ καὶ κηπουρὸν αὐτὸν ἐνόμισεν εἶναι, τοῦ κήπου δηλαδὴ ἐκείνου, ἐν ᾧ τὸ μνημεῖον ἦν. Ὅθεν καὶ φησι· « Κύριε, εἰ σὺ ἐδάστασας αὐτόν· » τουτέστιν, εἰ σὺ ἐκλεψας· καὶ οὐ λέγει τὸν Ἰησοῦν, ἀλλ', « αὐτόν, » ὡς πρὸς εἶδῶτα ποιουμένη τὸν λόγον. « Εἰ σὺ τοῖνον ἐδάστασας, » ἦτοι ἦρας, καὶ ἐκλεψας ἐνεῦθεν, « εἰπέ μοι ποῦ ἔθηκας αὐτόν, κἀγὼ αὐτόν ἄρω, » καὶ μεταθίῃω εἰς ἕτερον τόπον, ἵνα μεγαλοπρεπῶς ταφῆσται. Ἰσως γὰρ ἐφοβεῖτο μήπως οἱ Ἰουδαῖοι καὶ νεκρῷ τῷ σώματι ἐμπαροινήσωσι, καὶ διὰ τοῦτο ἐβούλετο εἰς ἕτερον τόπον ἀγνωστον μεταθεῖναι τοῦτο. Φιλόστοργος μὲν οὖν ἡ γνώμη τῆς γυναικὸς, οὐ μὴν ὑψηλὸν τι φαντασθῆναι δυναμένη. Διὸ καὶ ὁ Κύριος, ἐπεὶ μὴ ἀπ' αὐτῆς ἐδυνήθη ὑψηλὸν τι νοῆσαι, ἀπὸ τῆς αὐτοῦ φωνῆς γνωρίζει αὐτῇ αὐτόν. Καλέσας γὰρ μόνον τὸ ὄνομα, αὐτῇ γινώσκων διὰ τούτου ἐντέθεικεν. Ὡς περ τοῖς Ἰουδαίοις ποτὲ μὲν ἐγνωρίζετο, ποτὲ δὲ ἄδηλος ἦν καὶ παρών· οὕτω καὶ φθεγγόμενος, ἠνίκα ἐβούλετο, τότε γνωρίμων αὐτὸν ἐποίησεν· ὡς περ οὖν καὶ νῦν, ὅτε ἐβούληθη, τότε τῇ B Μαρίας ἐγνώρισεν αὐτὸν διὰ τῆς φωνῆς. Ἐπεὶ πάντως καὶ πρότερον ἐφώνησεν αὐτῇ· « Γύναι, τί κλαίεις; Ἀλλ' οὐκ ἐπέγνω ἡ γυνή· οὐ γὰρ ἤθελεν ὁ Ἰησοῦς. Ὅτε δὲ ἠθέλησε, τότε διὰ τῆς φωνῆς ἐπεγνωσθη. « Στραφεῖσα ἐκείνη, λέγει αὐτῷ· » Τί τοῦτο; Πρὸς αὐτόν διελέγετο, καὶ ἔλεγεν· « Εἰπέ μοι, ποῦ ἔθηκας αὐτόν; Καὶ νῦν ὁ εὐαγγελιστὴς λέγει, ὅτι « στραφεῖσα. » Δοκεῖ οὖν μετὰ τὸ εἰπεῖν αὐτὴν τὸ, « Ποῦ ἔθηκας; » ἐπιστραφῆναι πρὸς τοὺς ἀγγέλους, ἐρωτήσουσαν τάχα τί ἐξεπλάγησαν, εἶτα τὸν Χριστὸν καλέσαντα αὐτὴν, πληξάι τε διὰ τῆς φωνῆς, καὶ ἐπιστρέψαι πρὸς αὐτὸν ἀπ' ἐκείνων, καὶ οὕτως ἐπιγνώουσαν, « Ῥαββουὶ, » εἰπεῖν, καὶ βούλεσθαι μὲν προσελθεῖν αὐτῷ, καὶ συνελθαι αὐτῷ ὡς περ καὶ

Vers. 14-18. « Hæc cum dixisset, conversa est retrorsum, et videt Jesum stantem, et nesciebat quod Jesus esset. Dicit ei Jesus : Mulier, quid ploras ? Quem quaeris ? Illa existimans quod hortulanus esset, dicit ei : Domine, si tu asportasti eum, dicito mihi ubi posueris eum, et ego tollam eum. Dicit ei Jesus : Maria. Conversa illa dicit ei : Rabboni, quod dicitur magister. Dicit ei Jesus : Noli me tangere. Nondum enim ascendi ad Patrem meum. Sed vade ad fratres meos, et dic eis : Ascendo ad Patrem meum et Patrem vestrum, et Deum meum et Deum vestrum. Venit Maria Magdalene, annuntians discipulis quod vidisset Dominum, et ea dixisset sibi. » Quare conversa est retrorsum Maria, cum loqueretur cum angelis ? B quid accidit ei quod conversa est retrorsum ? Videtur igitur, dum illa colloqueretur cum angelis, Jesum stetit post eam, et illos terruisse, quia spectaverant Dominum, et habitu, et forma, et aspectu, statim declarasse quod viderint Dominum : eumque hoc vidisset, mulierem conversam esse retrorsum. Nam angelis quidem in habitu forte quo terrebat apparuit : Mariæ autem non item, sed in simplici et communi. Ideo et illum putavit esse hortulanum, horti videlicet illius in quo sepulcrum erat : unde et dicit, « Domine, si asportasti eum : » hoc est, si tu furatus es : et non dicit Jesum, sed « eum » quasi ad eum qui sciret, faciens sermonem. « Si igitur tu portasti » aut abstulisti ac furatus es eum ex hoc loco, « dic mihi quo posuisti eum, et ego illum tollam, » et transferam in locum alium, ubi magnifice sepeliatur. Fortasse enim metuebat ne forte Judæi et in mortuum corpus desævirent, et propterea volebat in alium incognitum locum eum transferre. Plena enim affectionum erat mens mulieris, non valens sublime quiddam cogitare. Ideo et Dominus, quia a seipsa sublime quiddam intelligere nequibat, sua voce se illi notum reddidit. Cum enim solo nomine vocasset eam, dicens, « Maria, » sui notitiam illi concessit. Nam sicut Judæis aliquando innotescebat, aliquando etiam præsens incognitus erat : ita etiam loquens, quando voluit, seipsum illis notum faciebat, sicut et nunc quando voluit, cognoscibilem se fecit Mariæ per vocem : C qui etiam si locutus dixisset, « Mulier, cur ploras ? » non agnovit tamen eum mulier : non enim volebat Jesus. At quando voluit, tunc per vocem agnitus fuit. « Conversa mulier dicit ei. » Quid hoc ? Cum ipso collocata est, et dicebat, « Dic mihi quo posuisti eum ? » et nunc evangelista dicit quod « conversa. » 762 Videtur itaque quod postquam ipsa dixit, « Quo posuisti eum ? » conversam esse ad angelos interrogaturam forsitan quare expavescerent facti fuissent, deinde vocatam a Christo, percussam per vocem, et conversam ad illum ab istis, et ita agnovisse ac dixisse, « Rabboni : » et voluisse quidem accedere ad eum, et esse cum eo sicut prius, et fortassis ut desiderabilem amplexari. At ille crexit ejus mentem, ut melius quid-

quam de se sentiret, majorique reverentia observaret, dicens, « No tetigeris me : » hoc est, non ultra res se habent ut olim, neque similiter vobiscum conversari volo. Nam quamvis nec verbis hoc dixerit, sic tamen intelligitur. « Ascendo enim ad Patrem meum, » et illuc festino. Illuc enim festinanti, et non jam tale habenti corpus, quale dum conversarer cum hominibus, majori jam reverentia operæ pretium fuerit attendere, et ut præstantiori quam communis tactus et colloquium et conversatio ferat. Vide autem quantum sententiam breviter locutus fuerit evangelista. Dixit enim, « Ne me tangas. » Deinde quasi interrogasset quispiam, Quare? inquit. Eo quod non jam tale mihi corpus est, quale cum in terra versarer, sed quale in caelo et sursum. Et deinde quasi iterum subinferret : Quare igitur nunc in terra ambulas, si tale habes corpus? « Nonnumquam enim, inquit, ascendi ad Patrem meum, » ascensurus autem sum. Hoc enim per sequentia manifestat, dicens : « Vade autem ad fratres meos, et dic eis, Ascendo ad Patrem meum, et Patrem vestrum : » quamvis non statim ascenderit, sed post quadraginta dies. Quomodo igitur hoc dicit? Mentem ejus erigere volebat, et persuadere quod in caelos iret, et per hoc solatium taperet. Quia autem dixerat, « fratres, » subdit, « Et Patrem vestrum. » Pater enim et noster Deus, sed gratia, Domini autem Pater natura. Sic Deus quoque modo diverso : noster enim natura, Christi autem juxta humanitatem. Deus enim ejus fuit secundum quod humanam assumpsit naturam. Abit igitur Maria, cum ei Dominus ita loqui dignatus esset, et annuntiat ea discipulis. Tantum bonum est perseverantia et assiduitas. Assiduus igitur et tu sis, et discas forsitan quiddam, et discipulorum verbi futurus es doctor.

Vers. 19-25. « Cum ergo esset vespera die illo, qui erat unus Sabbatorum, et fores essent clausæ ubi erant discipuli congregati propter metum Judæorum, venit Jesus, stetitque in medio, et dicit eis : Pax vobis. Et cum hoc dixisset, ostendit eis manus ac latus suum. Gavisī sunt ergo discipuli, viso Domino. Dixit ergo eis iterum Jesus : Pax vobis. Sicut misit noster Pater, ita et ego mitto vos. Hoc cum dixisset, insufflavit in eos, et dixit : Accipite Spiritum sanctum : quorumcumque remiseritis peccata, remittuntur eis : quorumcumque retinueritis, retenta sunt. » 763 Postquam Maria annuntiavit hæc discipulis, verisimile erat vel illos non credidisse ei; vel si crediderunt, doluisse quod ipsi non fuerint habiti digni ut eum viderent : ideo illo die eis assistit sitientibus, propterea quod a muliere audiverant eum resurrexisse. Quia autem timebant Judæos, ideo magis videre desiderabant, quæ sola ipsis erat consolatio. Assistit igitur vesperi. Expectavit enim donec omnes congregarentur. « Clausæ autem erant fores, » ut ostendat

πρότερον, και τυχόν ὡς ποθομένῃ περιχυθῆναι τὸν δὲ ἀνάγοντα αὐτῆς τὴν διάνοιαν, ὥστε κρείττον ἐπιπερ αὐτοῦ ἰνοεῖν, και αἰδουσιμωτέρως αὐτῷ προσέχειν, εἰπεῖν ἑ Μῆ μου ἄπτου ἑ τουτέστιν, Οὐκ ἔτι ἐν τοῖς αὐτοῖς, οἷς και πρώην, εἶτα τὰ πράγματα, οὐδὲ ὁμοίως μέλλω συνεῖναι ὑμῖν. Εἰ γὰρ και μῆ τοῖς ῥήμασι τοῦτο εἶπεν, ἀλλὰ γὰρ οὕτω νοεῖται, Μέλλω γὰρ ἀναβῆναι πρὸς τὸν Πατέρα μου, και ἐκεῖ σπεύδω. Τῷ δὲ ἐκεῖ σπεύδοντι, και μηκέτι τοιοῦτον ἔχοντι σῶμα, οἷον μετὰ ἀνθρώπου ἀναστρέψουσι, εὐλαβέστερον δεῖ προσέχειν, και ὡς κρείττονι τῆς κοινῆς και ὁμιλίας και ἀφῆς, ἦτοι συναναστροφῆς. Ὅρα δὲ, πόσον νοῦν συντόμως ὁ εὐαγγελιστῆς ἐξέφρασεν. Εἶπε γὰρ ἑ Μῆ μου ἄπτου ἑ εἶτα ὡς περ τιῶς ἐρωτήσαντος ἑ Διατί; Διότι, φησὶ, οὐκ ἔτι τοιοῦτον ἔσται μοι τὸ σῶμα, οἷον τῆ ἐν γῆ πολιτεία οἰκεῖον εἶναι, ἀλλὰ τῷ οὐρανῷ και τοῖς ἀνω. Εἶτα πάλιν ὡς περ ἀνθυπενεγκόντος. Και τίνος ἔνεκεν λοιπὸν ἐν γῆ περιπατεῖς τοιοῦτον ἔχον σῶμα; ἑ Οὐπω γὰρ, φησὶν, ἀναβῆθα πρὸς τὸν Πατέρα μου, ἑ μέλλω δὲ ἀναβῆναι. Τοῦτο γὰρ διὰ τῶν ἐξῆς; δηλοῖ, εἰπὼν ἑ Πορεύου δὲ πρὸς τοὺς ἀδελφούς μου, και εἰπέ αὐτοῖς ἑ Ἀναβαῖναι πρὸς τὸν Πατέρα μου, και Πατέρα ὑμῶν ἑ καίτοι οὐκ εὐθύ; ἐμελλεν ἀνελθεῖν, ἀλλὰ μετὰ τεσσαράκοντα ἡμέρας. Πῶς οὖν τοῦτο φησιν; Ἀναστῆσαι βουλόμενος αὐτῆς τὴν διάνοιαν, και πείσαι, ὅτι εἰς οὐρανοῦς ἄπαισι, και διὰ τούτου παραμυθήσασθαι. ἑ Ἀδελφούς ἑ δὲ εἰπὼν, ἐπάγει και, ἑ Πατέρα ὑμῶν. ἑ Πατὴρ γὰρ ὁ Θεὸς και ἡμῶν, ἀλλὰ χάριτι ἑ τοῦ δὲ Κυρίου Πατρὸς φύσει ἑ ὡς περ οὖν και Θεὸς τοῦματιν ἡμῶν μενύφύσει, τοῦ δὲ Κυρίου κατὰ τὸ ἀνθρώπινον. Θεὸς γὰρ αὐτοῦ ἐγένετο, ὡς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ἀνειληφότος. Ἀπεισιν οὖν Μαρία τοιοῦτων ἀξιωθαῖτα ῥημάτων, και ἀπαγγέλλει ταῦτα τοῖς μαθηταῖς ἑ τοσοῦτόν ἐστι προσεδρεία και καρτερία καλόν. Προσέδρευε οὖν και σὺ, και μαθήθη τι τάχα, και τῶν μαθητῶν τοῦ λόγου γενήθη διδασκαλός.

ἑ Οὐσης οὖν ὁφίας τῆ ἡμέρᾳ ἐκινή τῆ μετῶν Σαββάτων, και τῶν θυρῶν κεκλεισμένων, ὅπου ἦσαν οἱ μαθηταὶ συνηγμένοι διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων, ἦλθεν ὁ Ἰησοῦς, και ἔστη εἰς τὸ μέσον, και λέγει αὐτοῖς ἑ Εἰρήνη ὑμῖν. Και τοῦτο εἰπὼν, ἔδειξεν αὐτοῖς τὰς χεῖρας και τὴν πλευρὰν αὐτοῦ. Ἐχάρησαν οὖν οἱ μαθηταὶ ἰδόντες τὸν Κύριον. Εἶπεν οὖν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς πάλιν ἑ Εἰρήνη ὑμῖν ἑ καθὼς ἀπέσταλκέ με ὁ Πατὴρ, καὶ ἡμῶν πῆμω ὁμάς. Και τοῦτο εἰπὼν, ἐνεφύσησ, και λέγει αὐτοῖς ἑ Λάβετε Πνεῦμα ἅγιον ἑ ἂν τινῶν ἀφῆτε τὰς ἀμαρτίας, ἀφίενται αὐτοῖς ἑ ἂν τινα κρατήσῃτε, κεράτηνται. ἑ Ἐπειδὴ ἡ Μαρία ἀπήγειλε ταῦτα τοῖς μαθηταῖς, εἰκὸς δὲ ἦν ἡ ἀπιστήσια τοῦτους αὐτῆ ἡ πιστεύσαντας ἀλγῆσαι, ὅτι μὴ κατηγορήθησαν αὐτοῦ τοῦ ἰδεῖν αὐτόν, διὰ τοῦτο τῆ αὐτῆ ἡμέρᾳ αὐτοῖς ἐφίσταται διψῶσι μὲν, ἐκ τοῦ ἀκούσαι παρὰ τῆς γυναίκος, ὅτι ἀνέστη, φοβομένοις δὲ τοῖς Ἰουδαίοις, και διὰ τοῦτο ποθοῦσι πλέον ἰδεῖν τὴν μόνην αὐτοῖς παραμυθίαν. Ἐφίσταται οὖν ἑσπέρας μὲν (ἀνέμενε γὰρ ὡς περ ἄπαντας συλλεγῆναι), ἑ κεκλεισμένων δὲ τῶν θυρῶν, ἑ ἰνα δεῖξῃ,

οὕτως ἀνέστη, καὶ τοῦ λίθου ἐπικειμένου τῷ τάφῳ. Πῶς δὲ φάντασμα αὐτὸν οὐκ ἐνόμισαν, θαυμάσειεν ἂν τις. Μάλιστα μὲν οὖν ἡ γυνὴ προλαβοῦσα πολλὴν τὴν πίστιν εἰργάσατο, ἄλλως δὲ, καὶ ἡμερον αὐτοῖς τὴν ὄψιν ἔδειξεν, ἅμα δὲ καὶ διὰ τῆς φωνῆς ἐπράβνεν αὐτῶν τὴν διάνοιαν κυμαίνουσαν, εἰπὼν τὸ, « Εἰρήνη ὑμῖν » τούτεστι· Μὴ θορυβεῖσθε· ἅμα δὲ, ἀναμιμνήσκει αὐτοὺς καὶ τοῦ ῥήματος, ὃ πρὸ τοῦ σταυροῦ εἶπεν αὐτοῖς· « Εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν. » Ἐχάρησαν δὲ ἰδόντες τὸν Κύριον. » Καὶ γὰρ καὶ τοῦτο προσεῖπε πρὸ τοῦ σταυροῦ, ὅτι « Ὁψομαι ὑμᾶς, καὶ χαρήσεται ὑμῶν ἡ καρδία. » Ἐπειδὴ δὲ πρὸς Ἰουδαίους πόλεμον εἶχον ἀσπονδον, πάλιν αὐτοῖς· φησι τὸ, « Εἰρήνη. » Ὅσπερ γὰρ ταῖς γυναίξιν εἶπε, « Χαίρετε, » διότι ἐν λύπαις ἦν τὸ γένος· οὕτω τοῦτοις τὴν εἰρήνην δίδωσι διὰ τὸν πόλεμον, ὃν πρὸς αὐτοὺς εἶχον καὶ σχεῖν ἐμελλον πάντες. Κατὰλλήλως οὖν κἀκεῖναι μὲν τὸ, « Χαίρε »· ἐν γὰρ λύπαις τίκτειν κατηράθησαν· τοῖς δὲ ἀνδράσι τὸ εἰρηνεύειν, διὰ τοῦς πολέμους τοὺς ἕνεκα τοῦ κηρύγματος. Ἄμα δὲ ἐμφαίνει καὶ τὰ κατορθώματα τοῦ σταυροῦ· ταῦτα δὲ ἦν ἡ εἰρήνη. Διὸ καὶ, Ἐπει, φησι, διὰ τοῦ σταυροῦ εἰρήνη κατῴρθωται, πέμπω ὑμᾶς ἐπὶ τὸ κήρυγμα. Παραμυθούμενος δὲ αὐτοὺς, καὶ παραθαβύων, φησι· « Καθὼς ἀπέσταλκέ με ὁ Πατήρ, καγὼ πέμπω ὑμᾶς. » Τὸ γὰρ ἔργον τὸ ἐμὸν, φησὶν, ἀναδέχεσθε, ὥστε ὁρρεῖτε, ὅτι συνέσομαι ὑμῖν. Ὅρα δὲ τὴν αὐθεντίαν· οὐκ εἶπεν, ὅτι Παρακαλέσω τὸν Πατέρα μου, καὶ πέμψει ὑμᾶς, ἀλλ', « Ἐγὼ πέμπω ὑμᾶς. » Ἐμφαζῶ δὲ, καὶ δίδωσιν αὐτοῖς Πνεῦμα ἅγιον, οὐ τὴν τελείαν δωρεάν τοῦ ἁγίου Πνεύματος νῦν αὐτοῖς νέμων (ταύτην γὰρ ἐν τῇ Πεντηκοστῇ ἐμελλεν δοῦναι), ἀλλὰ πρὸς ὑποδοχὴν τοῦ Πνεύματος ἐπιτηδείους· αὐτοὺς ποιών. Τὸ γὰρ, « Λάβετε Πνεῦμα ἅγιον, » ἀντὶ τοῦ, Γίνεσθε ἐπιτήδαιοι πρὸς τὸ λαβεῖν Πνεῦμα. Ἔστι δὲ εἰπεῖν, ὅτι ἐξουσίαν τινὰ καὶ χάριν πνευματικὴν δέδωκεν αὐτοῖς, οὐχ ὥστε νεκροὺς ἐγεῖρειν καὶ δυνάμεις ποιεῖν, ἀλλ' ὥστε ἀφίεναι τὰ ἁμαρτήματα. Διὸ καὶ ἐπήγαγεν· « Ἄν τινων ἀφῆτε τὰ ἁμαρτίας, ἀφίενται αὐτοῖς· » δεικνύς ὅτι τοῦτο τὸ εἶδος τῶν πνευματικῶν χαρισμάτων αὐτοῖς δέδωκε, τὸ τῆς ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν· μετὰ δὲ τὴν ἀνάληψιν, αὐτὸ τὸ Πνεῦμα κατελθόν, καὶ τῶν σημείων καὶ παντὸς ἄλλου χαρίσματος τὰς δυνάμεις αὐτοῖς ἐπεδαφίλευσατο. Δ

A quod ita surrexit supraposito lapide super sepulcrum. Quomodo autem non putaverint illum phantasma, admirabitur quispiam. Mulier prius magna eos fide firmarat, et præterea mansuetam eis faciem exhibuit, et voce fluctuabundæ eorum mentes placavit. Cum autem dixisset, « Pax vobis, » hoc est, Ne turbemini: memores eos fecit verbi quod ante crucem dixerat eis: « Pacem meam do vobis ».
 « Gavisi autem sunt viso Domino. » Et hoc quoque prædixerat eis ante crucem, dicens ²¹, « Videbo vos, et gaudebit cor vestrum. » Quia autem cum Judæis implacabile gerebant bellum, iterum eis dicit, « Pax. » Sicut enim mulieribus dixit, « Gaudete, » eo quod in luctu erant: ita illis pacem dat propter bellum quod cum Judæis habebant omnes, et habituri erant. Congrue igitur illis gaudium, ut inærentibus, et maledictis olim ut in tristitia pariant: viris autem pacem dicit propter pericula prædicationis. Interim et crucis bona declarat, quæ pacis sunt. Ideo quia per crucem, inquit, pax facta, mitto vos ad prædicationem. Consolans autem eos et animans, inquit, « Sicut misit me Pater, ita et ego mitto vos. » Meum opus, inquit, suscipite, et confidite quod vobiscum sim futurus. Vide autem et auctoritatem. Non dixit, Obsecrabo Patrem meum, et mittet vos: sed, « Mitto vos. » Insufflat autem, et dat eis Spiritum sanctum, non perfectum donum Spiritus sancti nunc eis tribuens (hoc enim in Pentecoste daturus erat), sed ad susceptionem Spiritus idoneos eos reddens. « Accipite, inquit, Spiritum sanctum: » hoc est, Estote idonei ad suscipiendum Spiritum. Dicendum autem quod et potestatem quamdam et donum spirituale dedit eis, non ut mortuos suscitant, et virtutes faciant, sed ut remittant peccata. Ideo et subdit, « Quorum remisit peccata, remittentur eis, » ostendens quod genus spiritualium donorum eis dederit, remissionem videlicet peccatorum. Post assumptionem autem ipse Spiritus cum descendisset, et signorum et aliorum charismatum virtutem eis largitus est. Digna autem questio, quare non in Galilæa discipulis apparet, sed in Hierusalem, cum Marcus et Matthæus dicant promississe eum illis se videndum in Galilæa ²². Quomodo ergo in Hierusalem apparet? Dicunt igitur quidam, Quid hoc? Non enim dixit, **764** In Galilæa duntaxat videbo vos, in Hierusalem autem non videbo: et ita amplius apparet, et non mendacium. Deinde cum videbatur se in Galilæa ab omnibus discipulis, et non a duodecim tantum, sed et a septuaginta promittit, in Hierusalem autem solis duodecim visus fuit. Nulla igitur hic diversitas. Visus enim est ab omnibus in Galilæa, a duodecim autem in Hierusalem: nam plures visiones fuerunt: unde alii has, alii illas scripserunt. Fortassis autem de eadem materia tradentibus duobus evangelistis, implet quæ a priore concise dicta sunt, posterior. Vide insuper sacerdotium

²⁰ Joan. xiv, 27. ²¹ Joan. xvi, 22. ²² Matth. xxvi, 32; Marc. xiv, 28.

dignitatem, quod divina sit. Dei enim est remittere peccata. Sic igitur illi honorandi sunt ut Deus. Nam quamvis indigni sint, quid hoc? Divinorum donorum ministri sunt, et gratia operatur per eos, sicut et per asinam Balaam locutus est ²³: non enim indignitas nostra gratiam prohibet; atque ita quia per sacerdotes gratia suppeditatur, honorandi sunt.

Θεόν. Κάν γάρ ἀνάξιοι ὦσι, τί τοῦτο; Τῶν θείων αὐτῶν, ὡσπερ οὖν καὶ διὰ τῆς ὄνου τοῦ Βαλαάμ ἐλάλησεν· οὐκ οὖν ἡ ἀναξιοσύνη ἡμῶν τὴν χάριν κωλύει. Ὡστε ἐπεὶ δι' ἱερῶν ἡ χάρις χορηγεῖται, τιμητέον αὐτούς.

Vers. 24-29. « Thomas autem unus duodecim, qui dicitur Didymus, non erat cum eis quando venit Jesus. Dixerunt ergo ei alii discipuli: Vidimus Dominum. Ille autem dixit eis: Nisi videro in manibus ejus vestigium clavorum, et misero digitum meum in vestigium clavorum, et misero manum meam in latus ejus, non credam. Et post dies octo iterum erant discipuli ejus intus, et Thomas cum eis: venit ergo Jesus, januis clausis, et stetit in medio illorum, et dixit: Pax vobis. Deinde dicit Thomæ: Infer digitum tuum huc, et vide manus meas, et admove manum tuam, et immitte in latus meum, et noli esse incredulus, sed credens. Respondit Thomas, et dixit: Dominus meus et Deus meus. Dixit ei Jesus: Quia vidisti me, Thoma, credidisti: beati qui non viderunt, et crediderunt. » Non erat Thomas cum discipulis: verisimile enim illum ex dispersione nondum fuisse congregatum. Quid autem est, « Qui dicitur Didymus? » Interpretatio est nominis Thomas. Quemadmodum enim Cephas interpretatur *Petrus*, sic et Thomas dicitur, hoc est, si interpreteris, sonat *Didymus*: Merito autem meminuit interpretationis ejus nominis, ut ostendat nobis quod dubitator quidam sit, et id vitii a principio habuerit, ut ei nomen indicat. Dicentibus autem aliis discipulis de Domino, non credit: non illos mendaces existimans, sed resurrectionem impossibilem putans: Ideo et arguitur, ut supra modum curiosus. Nam quemadmodum facile credere, levitatis est: ita valde obliuctari, rusticitatis est crassitudo. Vide enim quomodo neque oculis dicebat se credere, sed et, « Nisi misero manum meam, » addidit. Unde autem sciebat latus habuisse vestigia? Audierat a discipulis. Quare non statim apparet ei, sed post dies octo? ut cum edoceret a condiscipulis, et his quæ audierat, in majus **765** desiderium accenderetur, et fidelior in futurum fieret. Ostendere autem volens Dominus quod et tunc aderat quando incredulitatis verba cum discipulis tractavit Thomas, non expectavit ut ab eo tale quiddam audiret, sed ipse prior, quæ desiderabat, implet. Etenim verbis iisdem usus est. Et vide quomodo loquatur primum increpans, « Affer manum tuam: » et dein admonens, « Ne sis, inquit, incredulus, sed fidelis. » Vides manifestum ex infidelitate fuisse dubitationem, et frustra quosdam gratificari Thomæ, dicentes quod data opera

Α θεν. Πᾶσι μὲν γὰρ ἐν Γαλιλαίᾳ ὤφθη, τοῖς δὲ διδύμοις ἐν Ἱερουσαλήμ. Πλειόνων γὰρ γενομένων ὄψεσιν, οἱ μὲν τὰσδε, οἱ δὲ τὰσδε ἀνεγράφαντο. Ἔστι δ' ὅτε καὶ περὶ τοῦ αὐτοῦ κεφαλαίου δύο διαλαμβάνοντες εὐαγγελισταὶ, ἀναπληροῦν τὰ ὑπὸ τοῦ πρώτου λεγθέντα κατ' Ἐλλείψιν, ὁ δεύτερος. Σκόπει δέ μοι τῶν ἱερῶν τὴν ἀξίαν, ὅτι θεία ἐστὶ· Θεοῦ γὰρ, τὸ ἀφιέναι ἁμαρτίας. Οὕτως αὐτοὺς τιμητέον ὡς

« Θωμᾶς δὲ εἰς ἐκ τῶν δώδεκα, ὁ λεγόμενος Δίδυμος, οὐκ ἦν μετ' αὐτῶν, ὅτε ἦλθεν ὁ Ἰησοῦς. Ἐλεγον οὖν αὐτῷ οἱ ἄλλοι μαθηταί· Ἐώρακαμεν τὸν Κύριον. Ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς· Ἐάν μὴ ἴδω ἐν ταῖς χερσίν αὐτοῦ τὸν τύπον τῶν ἤλων, καὶ βάλω τὸν δάκτυλόν μου εἰς τὸν τύπον τῶν ἤλων, καὶ βάλω τὴν χεῖρά μου εἰς τὴν πλευράν αὐτοῦ, οὐ μὴ πιστεύσω. Καὶ μεθ' ἡμέρας ὀκτώ πάλιν ἦσαν ἔσω οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, καὶ Θωμᾶς μετ' αὐτῶν. Ἐρχεται ὁ Ἰησοῦς τῶν θυρῶν κεκλεισμένων, καὶ ἔσθη εἰς τὸ μέσον, καὶ εἶπεν· Εἰρήνῃ ὑμῖν. Εἶτα λέγει τῷ Θωμᾶ· Φέρε τὸν δάκτυλόν σου ὧδε, καὶ ἴθε τὰς χεῖράς μου, καὶ φέρε τὴν χεῖρά σου, καὶ βάλε εἰς τὴν πλευράν μου, καὶ μὴ γίνου ἄπιστος, ἀλλὰ πιστός. Ἀπεκρίθη Θωμᾶς, καὶ εἶπεν· Ὁ Κύριός μου, καὶ ὁ Θεός μου. Λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· Ὅτι ἐώρακάς με, πεπίστευκας· μακάριοι οἱ μὴ ἰδόντες, καὶ πιστεύσαντες. » Οὐκ ἦν ὁ Θωμᾶς μετὰ τῶν μαθητῶν· εἰκὸς γὰρ αὐτὸν ἐκ τῆς διασπορᾶς μήπω ἐπισυναχθῆναι. Τί δὲ ἐστίν, « Ὁ λεγόμενος Δίδυμος; » Τοῦτο ἐρμηνεία ἐστὶ τοῦ, « Θωμᾶς. » Ὡσπερ γὰρ τὸ Κηφᾶς ἐρμηνεύεται *Πέτρος*, οὕτω καὶ τὸ Θωμᾶς λέγεται, τουτέστιν, ἐρμηνεύεται *Δίδυμος*. Εἰκότως δὲ μνημονεύει τῆς ἐρμηνείας ταύτης τοῦ ὀνόματος, ἵνα δεῖξῃ ἡμῖν, ὅτι διαστακτικός τις ἦν, καὶ ἄνωθεν καὶ ἀπ' ἀρχῆς τοιοῦτον εἶχε τὸν τρόπον, ὡς δηλοῖ καὶ τοῦνομα. Λέγουσι δὲ τοῖς ἄλλοις μαθηταῖς περὶ τοῦ Κυρίου ἠπίσται, οὐχ ὡς ψευδεῖς αὐτοὺς ἠγοούμενοι, ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα τῆς ἀναστάσεως ἀδύνατον εἶναι νομίζων· διὸ καὶ ἐγκαλεῖται, ὡς πέρα τοῦ μετρίου περιεργός. Ὡσπερ γὰρ τὸ βῆθω· πιστεύειν, κουφότητος· οὕτω τὸ σφόδρα ἀντιτείνειν, ἀγροικίας καὶ παχύτητος. Ὅρα δὲ, ὅπως οὐδὲ τοῖς ὀφθαλμοῖς ἐφη πιστεύειν, ἀλλὰ καὶ τὸ, « Ἐάν μὴ βάλω τὴν χεῖρά μου, » προσέθηκε. Πόθεν δὲ ἤδει, ὅτι τύπους εἶχεν ἡ πλευρά; Ἀκούσας παρὰ τῶν μαθητῶν. Τίνος δὲ ἔνεκεν οὐκ ἐθέλω φαίνεται αὐτῷ, ἀλλὰ μεθ' ἡμέρας ὀκτώ; Ὡστε κατηχούμενον αὐτὸν ὑπὸ τῶν συμμαθητῶν, καὶ τὰ αὐτὰ ἀκούοντα, καὶ εἰς πλείονα πόθον ἐκκαθῆναι, καὶ πιστότερον πρὸς τὸ μέλλον γενέσθαι. Δεῖξαι δὲ θέλων ὁ Δεσπότης, ὅτι καὶ τότε παρῆν, ἦν ἵνα τὰ τῆς ἀπιστίας ῥήματα πρὸς τοὺς συμμαθητὰς ἐφθέγγετο ὁ Θωμᾶς, οὐ περιμένει παρ' ἐκείνου ἀκούσαι τι τοιοῦτον, ἀλλ' αὐτὸς προλαβὼν, ἅπαν ἐπεθύμει πληροῦ· καὶ γὰρ τοῖς ῥήμασιν ἐχρήσατο τοῖς αὐτοῦ. Καὶ ὅρα, τὸ μὲν πρῶτον ἐπιτιμητικῶς·

²³ Num. xxi, 28.

« Φέρε γάρ, φησί, τὴν χεῖρά σου » τὸ δὲ μετὰ ταῦτα, παραινετικῶς : « Μὴ γίνου γάρ, φησὶν, ἀπιστος, ἀλλὰ πιστός. » Ὅθεν δῆλον, ὅτι ἐξ ἀπιστίας ἦν ἡ ἀμφιβολία, καὶ μάτην λοιπὸν καταχαρίζονται τινες τῷ Θωμᾷ, φάσκοντες, ὡς ἐξ ἀκριβείας, οὐ βραδύως ἐπίστευσεν. Ἴδου γὰρ ὁ Κύριος ἀπιστὸν αὐτὸν ἀποκαλεῖ. Ὅρα δὲ τὸν πρώην ἀπιστὸν, πῶς ἀπὸ τοῦ ἀψασθαι τῆς πλευρᾶς, θεολόγος ἀριστος ἀνεδείχθη. Τὰς γὰρ δύο φύσεις, καὶ τὴν μίαν ὑπόστασιν τοῦ ἐνὸς Χριστοῦ ἐδίδασκεν ἔν μὲν τῷ εἰπεῖν Κύριον. τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν (καὶ γὰρ ἐπ' ἀνθρώπων τὸ Κύριος λέγεται· ὡς τὸ, « Κύριε, εἰ σὺ ἐδάστασας αὐτόν ») διὰ δὲ τοῦ εἰπεῖν, « Ὁ Θεός μου, » τὴν θεϊαν οὐσίαν, ἕνα μένον καὶ τὸν αὐτὸν εἶναι Κύριον καὶ Θεόν. Δεικνύων δὲ ἡμῖν ὁ Κύριος, ὅτι τοῦτό ἐστι πίστεως, ὡς τὸ τὰ μὴ ὁρώμενα δέξασθαι, φησὶ : « Μακάριοι οἱ μὴ ἰδόντες, καὶ πιστεύσαντες. » Αἰνίττεται δὲ ἐνταῦθα τοὺς μαθητάς, οἱ οὔτε τύπον ἔχων, οὔτε πλευρὰν ψηλαφήσαντες ἐπίστευσαν, οὐκ ἔκλειους δὲ μόνους, ἀλλὰ καὶ τοὺς μετὰ ταῦτα πιστεύσαντας. Οὐκ ἀποστερῶν δὲ τὸν Θωμᾶν τοῦ μακαρισμοῦ, εἶπε τοῦτο, ἀλλὰ παραμυθούμενος τοὺς μὴ ἰδόντας. Ἐπεὶ γὰρ πολλοὶ λέγουσιν, ὅτι Μακάριοι οἱ ὀφθαλμοὶ οἱ ἰδόντες· τὸν Κύριον, παραμυθεῖται τούτους, ὅτι τοῦτο μᾶλλον ἐστὶ μακάριον, τὸ μὴ ἰδόντα πιστεῦσαι. Πῶς δὲ σῶμα ἀφθαρτον, τύπους ἔχον ἐδείχθη, καὶ ἀπτόν ἐγένετο χειρὶ ἀνθρωπίνῃ; Ὅτι συγκατάβασις ἦν ταῦτα πάντα. Τὸ γὰρ εἰσελθόν « κεκλεισμένων τῶν θυρῶν, » καὶ οὕτω λεπτόν καὶ κοῦφον, πάσης παχύτητος ἀπέηλακτο. Ἴνα γοῦν πιστευθῇ ἡ ἀνάστασις, ταῦτα δείκνυσι, καὶ διὰ τοῦτο ἀνίσταται ἔχων τὰ σημεῖα τοῦ σταυροῦ καὶ τὰς τρώσεις. Ἐπεὶ καὶ ὁ ἔφαγεν, οὐκ ἀνάγκη σώματος, ἀλλ' εἰς πίστωσιν τῆς ἀναστάσεως ἔφαγεν. Ὡσπερ οὖν πρὸ τοῦ σταυροῦ ἐπὶ τῶν κυμάτων περιπατῶν, οὐκ ἄλλης φύσεως· εἶχε σῶμα· οὕτω καὶ νῦν ψηλαφητὸν αὐτὸ, καὶ τύπους ἔχον δείκνυσι· ὅμως καὶ ἀφθαρτον αὐτὸ περιφέρει, εἰ καὶ ψηλαφητὸν καὶ ὁρατόν. Διὰ γὰρ πίστωσιν ταῦτα δείκνυται, ἀλλ' οὐχὶ ἀνάγκη καὶ νόμῳ σώματος. Πᾶν γὰρ τὸ βιβρωσκόμενον εἰς ἀφεδρώνα χωρεῖ, καὶ ἀλλοιοῦται· ὅπερ μετὰ τὴν ἀνάστασιν οὐκ ἦν ἐπὶ Χριστοῦ, ἀλλὰ δυνάμει τιμὴ ἀοράτῃ καὶ θεῖα κατηναλίσκοντο τὰ βιβρωσκόμενα, πρὸς πίστωσιν τῆς ἀναστάσεως μόνον παραλαμβανόμενα. Ὅρα δὲ πῶς δι' ἕνα ἀνθρώπον τὸν Θωμᾶν, οὐκ ἀπηξίωσε συγκαταθῆναι ὁ Κύριος, καὶ πλευρὰν ὑποδείξει, ἵνα σῶση ψυχὴν μίαν ἀπιστοῦσαν. Οὕτως καὶ ἡμεῖς οὐκ ὀφείλομεν καταφρονεῖν οὐδὲ τοῦ ἐνός καὶ ἐλαχίστου.

« Πολλὰ μὲν καὶ ἄλλα σημεῖα ἐποίησεν ὁ Ἰησοῦς ἐνώπιον τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, ἀ οὐκ ἐστὶ γεγραμμένα ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ. Ταῦτα δὲ γέγραπται, ἵνα πιστεύσητε, ὅτι Ἰησοῦς ἐστὶν ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, καὶ ἵνα πιστεύοντες, ζωὴν ἔχητε ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ. » Περὶ ποίων σημεῖων ἐνταῦθα λέγει ὁ εὐαγγελιστής; Ἄρα τῶν πρὸ τοῦ σταυροῦ; Ἰούλι, ἀλλὰ τῶν μετὰ τὴν ἀνάστασιν. Ἐπάγει γάρ· « Ἐποίησεν ἐνώπιον τῶν μαθητῶν αὐτοῦ· τὰ δὲ πρὸ τοῦ σταυροῦ, οὐκ ἐνώπιον τῶν μαθητῶν, ἀλλὰ

et prudenter non facile crederit? Nam Dominus incredulum vocat. Vide autem quomodo is qui prius incredulus, tactu lateris theologus optimus demonstratus sit. Duas enim naturas et unam hypostasim unius Christi docuit. Dicendo enim Dominum, humanam indicat naturam : nam de hominibus dicitur Dominus, sicut, « Domine, si tu sustulisti eum ». Dicendo autem, « Deus meus, » divinam substantiam ostendit : et ita unum et eundem esse Dominum et Deum. At Dominus ostendens nobis quod fidei sit recipere ea quæ non videntur, dicit : « Beati qui non viderunt, et crederunt : » hoc loco discipulus intelligens, qui neque fixuram clavorum, neque latus tetigerant, et crederunt ; non illos autem solum, sed et eos qui postea crederunt. Non privans autem Thomam beatitudine, hoc dixit, sed consolans eos qui non viderant. Quia enim multi dicunt, Beati oculi qui viderunt Dominum, solatur eos quod multo beatius sit cum non videris, credidisse. Quomodo autem corpus incorruptibile monstratum est habere et clavorum typos, et humana manu tangibile factum est? Per attemperationem ad illorum infirmitatem facta sunt hæc omnia. Quod enim ingressum erat « clausis januis, » et ita tenue ac leve, omni liberum fuit crassitudine. Et ut credatur firmius resurrectioni, hæc monstrantur. Et propterea surgit habens signa crucis et vulnera ; quia et quod comedit, non necessitatis erat corpori, sed ad confirmationem resurrectionis comedit ; et sicut ante crucem in fluctibus ambulans, non alterius naturæ corpus habuit, ita et nunc palpabile ipsum, et typos habens ostendit. Et quamvis palpabile et visibile, simul tamen et incorruptibile ipsum circumfert, ut fides confirmetur ; et non necessitate et lege corporis. Omne enim quod comeditur, in recessum vadit **, et alteratur : id quod de Christo post resurrectionem non erat dicendum, sed vi quadam invisibili et divina consumebantur edulia, ad confirmationem resurrectionis tantum assumpta. Vide autem quomodo propter unum hominem Thomam non dedignatus est ita condescendere Dominus, et latus ostendere, ut salvet animam unam incredulam : ita et nos **766** neque unum vel minimum contempnere debemus.

VERS. 30, 31. « Multa quidem et alia signa fecit Jesus in conspectu discipulorum suorum, quæ non sunt scripta in hoc libro. Hæc autem scripta sunt, ut credatis quod Jesus est Christus Filius Dei, et ut credentes vitam habeatis per nomen ejus » Da quibus signis hic dicit evangelista? num de his quæ ante crucem? Non, sed de his quæ post resurrectionem fecit! subdit enim, « in conspectu discipulorum. » Quæ autem ante crucem, non coram discipulis, sed omnibus faciebat. Atque ita hæc de quibus

** Joan. xx, 15. ** Matth. xv, 17

nunc dicit evangelista, post resurrectionem sunt facta. Cum solis enim discipulis versabatur quadraginta diebus, signa ostendens resurrectionis. Sicut enim ante crucem faciebat signa ostendens se esse Filium Dei : ita post resurrectionem perficiebat signa coram discipulis, ostendens se Filium hominis, et habere corpus, idque incorruptibile et divinius, et non jam carnalibus legibus subditum. Cum igitur multa facta sicut signa resurrectionis, hæc solum scripta sunt, et neque hæc ostentationis gratia vel ut ostendatur gloria Unigeniti, sed, « ut » vos, inquit, « credatis. » Et quod lucrum, et cui cedens? non Christo, quæ enim ejus utilitas dum non credimus? sed in nosipsis redundans. Dicit enim, « Ut credentes vitam habeatis in nomine ejus. » Credentes enim quod resurrexit et vivit, nobisipsis vitam paramus. Propter nos enim surrexit et vivit. Qui autem mortuum ipsum esse putat et neque surrexisse, neque vivere, ille sibi mortem et corruptionem adjudicat et affirmat.

κρὸν αὐτὸν εἶναι νομίζων, καὶ μήτε ἀναστῆναι, μῆτε βεβαιῶν καὶ ἐπιψηφίζεται.

CAPUT XXI.

De apparitione Christi Petro facta post resurrectionem, cæterisque piscantibus in mari Tiberiadis. Quomodo Christus Petro dixerit : Pasce oves meas.

VERS. 1-8. « Postea manifestavit se iterum Jesus ad mare Tiberiadis : manifestavit autem sic. Erant simul Simon Petrus, et Thomas qui dicitur Didymus, et Nathanael, qui erat a Cana Galilææ, et filii Zebedæi, aliique ex discipulis ejus duo. Dicit eis Simon Petrus : Vado piscatum. Dicunt ei : Venimus et nos tecum. Et exiverunt et ascenderunt in navim statim, et illa nocte nihil ceperunt. Mane autem jam facto, stetit Jesus in litore, non tamen cognoverunt discipuli quod Jesus esset. Dicit eis Jesus : Pueri, num quid obsonii habetis? Responderunt ei : Non. At ille dicit eis : Mittite in dextram navigii partem rete, et invenietis. Miserunt ergo, et jam non valebant illud trahere præ multitudine piscium. Dicit ergo discipulus ille quem diligebat Jesus, Petro : Dominus est. Simon ergo Petrus cum audisset quod Dominus esset, **767** tunica succinxit se [erat enim nudus] et misit se in mare. Alii autem discipuli navigio venerunt : non enim longe aberant a terra, sed circiter cubitis ducentis, trahentes rete piscium. » Cum dicit, « Manifestavit semetipsum Dominus, » significat evangelista quod nisi voluisset ipse per seipsum illis condescendens manifestare, non fuisset visus in corpore incorruptibili. Quare et loci meminuit, maris Tiberiadis? Ostendit quod non jam ultra timebant Judæos ut antea, sed magnam partem timoris abjecissent. Ideo et non inclusi erant, sed et prospectabant e domo, quod prius non audebant, et ubique ambulabant, ibantque usque ad Tiberiadem quæ distat a Hierosolymis, et est mare Galilææ. Piscabantur autem discipuli, quia nihil aliud habebant quod facerent, neque enim ipse semper cum

πάντων, ἔποικε. Ὅστε ταῦτα περὶ ὧν νῦν λέγει ὁ εὐαγγελιστὴς, τὰ μετὰ τὴν ἀνάστασιν εἶσι. Μόνους γὰρ τοὺς μαθηταί; συναυλιζόμενος δι' ἡμερῶν τεσσαρῶντα, σημεῖα ἰδοίκεν τῆς ἀναστάσεως. Ὅσπερ γὰρ πρὸ τοῦ σταυροῦ σημεῖα ἔποικε, δεικνύς ἑαυτὸν Υἱὸν Θεοῦ· οὕτω μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἐπετελεῖ σημεῖα ἐμπροσθεν τῶν μαθητῶν, δεικνύς ἑαυτὸν Ὡς ἀνθρώπου, τουτέστι σῶμα φοροῦντα, εἰ καὶ ἀφθάρτου, καὶ θεοειδέστερου, καὶ μηκέτι σαρκικοῦ νόμοις ὑποκειμένου. Πολλῶν οὖν γενομένων σημείων τῆς ἀναστάσεως, ταῦτα μόνα ἀναγράφονται, καὶ οὐδὲ ταῦτα φιλοτιμίας ἕνεκεν, ἢ προσθήκης τῆς δόξης τοῦ Μονογενοῦ; ἀλλ' « Ἴνα » ὑμεῖς, φησὶ, « πιστεύσητε. » Καὶ τί τὸ κέρδος καὶ πρὸς τίνα περισταμένον; Οὐκ εἰς Χριστὸν (τί γὰρ αὐτῷ κέρδος ἐκ τοῦ ἡμᾶς πιστεύειν); ἀλλ' εἰς ὑμᾶς αὐτοὺς ἀναστρέφον. « Ἴνα γὰρ, φησὶ, πιστεύοντες, ζωὴν ἔχητε ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ. » Πιστεύοντες γὰρ, θεὸς ἀνέστη, καὶ ζῆν, ἡμῖν ἑαυτοῖς τὴν ζωὴν περιποιούμεθα. Δι' ἡμᾶς γὰρ ἀνέστη καὶ ζῆν. Ὁ δὲ νεκρὸς ζῆν, αὐτὸς ἑαυτῷ τὴν νέκρωσιν καὶ τὴν φθο-

ΚΕΦΑΛΑ. ΚΑ'.

Περὶ τῆς φανερώσεως τοῦ Ἰησοῦ μετὰ τὴν ἀνάστασιν τῷ Πέτρῳ, καὶ ἑτέροις ἀλιεύουσιν ἐπὶ τῆς θαλάσσης τῆς Τιβεριάδος. Περὶ τοῦ τῷ Πέτρῳ λεχθέντος· Βόσκει τὰ πρόβατά μου.

« Μετὰ ταῦτα ἐφανερώσων ἑαυτὸν πάλιν ὁ Ἰησοῦς ἐπὶ τῆς θαλάσσης τῆς Τιβεριάδος· ἐφανερώσων δὲ οὕτως· Ἦσαν ὁμοῦ Σίμων Πέτρος, καὶ Θωμᾶς ὁ λεγόμενος Δίδυμος, καὶ Ναθαναὴλ ὁ ἀπὸ Κανᾶ τῆς Γαλιλαίας, καὶ οἱ τοῦ Ζεβεδαίου, καὶ ἄλλοι ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ δύο. Λέγει αὐτοῖς Σίμων Πέτρος· Ὑπάγω ἀλιεύειν. Αἰγούσιν αὐτῷ· Ἐρχόμεθα καὶ ἡμεῖς σὺν σοί. Ἐξῆλθον οὖν, καὶ ἀνέβησαν εἰς τὸ πλοῖον εὐθύς· καὶ ἐν ἐκείνῃ τῇ νυκτὶ ἐπίασαν οὐδέν. Πρωίας δὲ ἦδη γενομένης ἔσθη ὁ Ἰησοῦς εἰς τὸν αἰγιαλόν· οὐ μένοι ἦδεις οἱ μαθηταί, ὅτι Ἰησοῦς ἔστι. Λέγει οὖν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· Παιδιά, μή τι προσφάγιον ἔχετε; Ἀπεκρίθησαν αὐτῷ· Οὐ. Ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς· Βάλατε εἰς τὰ δεξιὰ μέρη τοῦ πλοίου τὸ δίχτυον, καὶ εὐρήσατε. Ἐβάλον οὖν, καὶ οὐκ ἔτι αὐτὸ ἐλκῦται ἰσχυσάν ἀπὸ τοῦ πλήθους τῶν ἰχθύων. Λέγει οὖν ὁ μαθητὴς ἐκεῖνος, ὃν ἠγάπα ὁ Ἰησοῦς, τῷ Πέτρῳ· Ὁ Κύριός ἐστι. Σίμων οὖν Πέτρος ἀκούσας, ὅτι ὁ Κύριός ἐστι, τὸν ἐπενθῦτην διεζώτατο (ἦν γὰρ γυμνός), καὶ ἔβαλεν ἑαυτὸν εἰς τὴν θάλασσαν. Οἱ δὲ ἄλλοι μαθηταί τῷ πλοιαρίῳ ἦλθον. Οὐ γὰρ ἴσαν μακρὰν ἀπὸ τῆς γῆς, ἀλλ' ὡς ἀπὸ πηχῶν διακρίτων σύροντες τὸ δίχτυον τῶν ἰχθύων. « Ἐν τῷ εἶπεν, « Ἐφανερώσων ἑαυτὸν ὁ Ἰησοῦς, » τοῦτο δηλῶς ὁ εὐαγγελιστὴς, ὅτι εἰ μὴ ἤθελε, καὶ αὐτὸς ἑαυτὸν διὰ συγκατάθεσιν ἐφανερώσων, οὐκ ὤρῳτο, τοῦ ἡμᾶτος ὄντος ἀφθάρτου. Τίνας δὲ ἔνεκεν καὶ τοῦ τοῦ μέμνηται τῆς θαλάσσης τῆς Τιβεριάδος; Δεικνύς, ὅτι οὐκ ἔτι λοιπὸν οὕτως ἐδεδοίκεσαν τοὺς Ἰουδαίους ὡς πρῶτον, ἀλλὰ τὸ πολὺ τοῦ φόβου ἀπεβάλλον. Διὸ καὶ οὐκ ἔτι συγκατακλισμένοι ἦσαν, ἀλλὰ καὶ ἀέκλυτον τῆς οἰκίας, ὃ πρὶν οὐκ ἐτόλ-

μων, και πανταχού περίεσαν, ὥστε ἄχοι· και Τ.θε- A
 ριάδος λέναι, ητις ἀπέχοσα τῶν Ἱεροσολύμων, τῆς
 Γαλιλαίας ἐστὶ θάλασσα. Ἠλίαιον δὲ οἱ μαθηταί·
 οὐ γὰρ εἶχόν τι ἕτερον ποιεῖν. Οὕτε γὰρ αὐτοῖς
 συνεχῶς συνῆν, οὔτε τὸ Πνεῦμα δοῦν ἦν,
 οὔτε τὴν διδασκαλίαν τελειῶς ἐγχευερισμένοι ἦσαν·
 διὰ τοῦτο δὴ τὴν οἰκίαν τέγην μετίεσαν. Πέτρος
 μὲν οὖν ἐργαστικώτατος ὢν, οὐκ ἀνέχεσθαι σχολάζειν,
 ἀλλὰ πρὸς τὸ ἔργον θερμῶς κινεῖται· οἱ δὲ λοιποὶ
 συνέπονται, διὰ τὸ συνεδέσθαι λοιπὸν ἀλλήλοις.
 Ἐπιστάς δὲ αὐτοῖς κάμνουςι και ταλαιπωρουμένους,
 οὐκ εὐθέως ἐαυτὸν δείκνυσσι. Βούλεται γὰρ πρῶτον
 αὐτοῖς εἰς διάλεξιν ἔλθειν· ὅθεν και φησι· « Παιδία,
 μή τι προσφάγον ἔχετε; » ὡς μέλλων τι ὠνήσα-
 σθαι παρ' αὐτῶν. Ὡς δὲ ἀνέουσασιν, και κελύσαντος
 βλαβὴν εἰς τὰ δεξιὰ, ἐπέτυχον, ε λέγει ὁ μαθητής, ὃν
 ἠγάπα ὁ Ἰησοῦς, τῷ Πέτρῳ· « Ὁ Κύριός ἐστι. »
 Πάλιν ἐνταῦθα τὰ ἰδιώματα τῶν μαθητῶν ἐδρίσκο-
 μεν δεικνύμενα. Ὁ μὲν γὰρ διωρατικώτατος ὁ Ἰωάν-
 νης· ὁ δὲ Πέτρος θερμώτατος. Διὰ τοῦτο ὁ μὲν
 Ἰωάννης πρῶτος ἐπέγνων τὸν Κύριον, ὁ δὲ Πέτρος
 πρῶτος ἦλθε πρὸς αὐτόν. Τῷ μὲν οὖν διαζώσασθαι,
 τὴν αἰδῶ ἐπέδειξται· τῷ δὲ βίψαι ἐκυτὸν εἰς τὴν
 θάλασσαν, τὸν πόθον ἐπέφηνεν. Οὐ γὰρ ἐκαρτέρη-
 σεν, ὡσπερ οἱ ἄλλοι· ἀλλὰ κηχόμενος παρεγένετο,
 και το « ὡς ἀπὸ πηγῶν διακοσίων » ἀπέχων τῆς γῆς.
 Ἔστιν οὖν ὁ ἐπεπύτης λινοῦν τι ὀρθιον, ὃν οἱ τε
 Φοίνικες· και οἱ Σύροι ἀλιεῖς περιελίττουσιν ἐαυτοῖς,
 εἴτε γυμνοὶ ὄντες, εἴτε ἐπὶ τοῖς ἱματίοις τοῦτο ἐπι-
 τιθέοντες· ἀπλῶς δὲ εἰπεῖν, οἷον οἱ ζωγράφοι ποιοῦσι
 τοὺς ἀποστόλους, ἐπάνω τῶν ἱματίων περιελιγμέ-
 νους. Ἐπεὶ οὖν « γυμνός ἦν ὁ Πέτρος, » ἄτε παρὶ τὴν
 ἄγραν πονούμενος, διὰ τὴν αἰδῶ περιελίττεται,
 τὸν ἐπεπύτην (τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ διαζώσασθαι), και
 πρῶτος ἔρχεται πρὸς τὸν Κύριον. Οὐ γὰρ μικρά
 τινα ἦσαν τὰ γινόμενα, ἀλλὰ μεγάλα· πρῶτον μὲν τὸ
 πολλοὺς συλληφθῆναι τοὺς ἰχθύας, ἔπειτα τὸ μὴ
 σχισθῆναι τὸ δίκτυον.

« Ὡς οὖν ἀπέθισαν εἰς τὴν γῆν, βλέπουσιν ἀνθρα- C
 κιν καιμένην, και ὀψάριον ἐκπεριμένον, και ἄρτον.
 Λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· Ἐνέγκατε ἀπὸ τῶν ὀψαρίων,
 ὧν ἐπίσασθε νῦν. Ἀνέβη Σίμων Πέτρος, και εἰλκυσε
 τὸ δίκτυον ἐπὶ τῆς γῆς μεστὸν ἰχθύων μεγάλων ἑκατὸν
 πενηκοντατριῶν. Και τοσούτων ὄντων, οὐκ ἐσχίσθη
 τὸ δίκτυον. Λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· Δεῦτε, ἀριστή-
 σατε. Οὐδεὶς δὲ ἐτόλμα τῶν μαθητῶν ἔξετάσαι αὐ-
 τόν· Σὺ τίς εἶ; εἰδότες, ὅτι ὁ Κύριός ἐστιν. Ἐρχεται
 οὖν ὁ Ἰησοῦς, και λαμβάνει τὸν ἄρτον, και διδωσιν
 αὐτοῖς, και τὸ ὀψάριον ὁμοίως. Τοῦτο ἦδη τρίτον
 ἐφανερῶδη ὁ Ἰησοῦς τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, ἔγερθεῖς
 ἐκ νεκρῶν. « Καὶ τοῦτο θαῦμα, ὃ βλέπουσι νῦν, τοὺς
 ἀνθρακας λέγω, και τὸν ἰχθύν, και τὸν ἄρτον. Οὐκ
 ἔτε γὰρ ἐξ ὑποκαιμένης ὕλης ἐποίησε, ὡσπερ πρὶν ἐν
 ἐρήμῳ ἀπὸ τῶν πέντε ἄρτων, και τῶν δύο ἰχθύων,
 τοὺς τοὺς τοσούτους ἀρκέσαντας, ἀλλ' ἀπλῶς, ἐξ οὐκ
 ὄντων. Ἐπιπόντος δὲ τοῦ Κυρίου, « Δεῦτε, ἀριστήσατε, »
 οὐδεὶς ἐξετάζει, οὐδὲ τολμᾷ ἐρωτῆσαι. Οὐκ ἔτι γὰρ
 τὴν αὐτὴν παρῶθησαν εἶχον, ἀλλὰ μετὰ σιγῆς και
 δέους ἐθαύμαζόν ἤδεισαν μὲν γὰρ, ὅτι ὁ Κύριός
 ἐστι, διὸ οὐδὲ ἠρώτων. Τὴν δὲ μορφήν ἀλλοιοτέραν
 ὄρωντες, και πολλῆς ἐκπλήξτου; γέμουσαν, σφοδρα

A eis conversabatur, neque Spiritus datus erat, neque
 doctrina perfecte concessa, ideo suam artem secta-
 bantur. Petrus enim cum actuosissimus esset, non
 ferebat otium, sed in opere fervebat, et sequebantur
 caeteri, eo quod conjuncti erant. Et cum adesset eis
 laborantibus et miseris, non statim se ostendit, vult
 enim prius loqui cum eis: unde et dicit, « Pueri,
 num quid obsonii habetis? » quasi enpturus ab eis
 quiddam. Ut autem negarunt, et cum jussisset eos
 mittere in dextram, consecuti sunt, « dicit disci-
 pulus quem diligebat Jesus, Petro: Dominus est. »
 Iterum hoc loco invenimus discipulorum proprietates
 ostendi. Nam perspicacior quidem Joannes, Petrus
 autem ferventior: ea propter Joannes primo quidem
 agnoscit Dominum. Petrus vero prior venit ad eum.
 Succingendo itaque se, reverentiam ostendit. Mit-
 tendo autem se in mare, declaravit desiderii magnitu-
 dinem: non enim expectat ut alii, sed natans advenit.
 Quamvis « circiter ducentis cubitis » absessent a terra.
 Est igitur ἐπεπύτης linteum quoddam quo Phoenices
 et Syri piscatores se amiciebant, sive nudi essent,
 sive vestiti, hoc superimponentes; simpliciter autem
 dicendum, quod sicut pictores pingunt apostolos
 super vestibus tectos. Igitur quia « nudus erat
 Petrus, » et piscando laborat, in reverentiam se:
 induit epenthytem (hoc est enim succingi) et prior
 vadit ad Dominum. Non enim parva quaedam erant
 quae fiebant, sed magna. Nam primum multi pisces
 capti sunt, deinde rete non est scissum

C VERS. 9-14. « Ut ergo descenderunt in terram, vi-
 derunt prunas positas, et piscem suprapositum et
 panem. Dicit eis Jesus: Afferte de piscibus quos
 prendidistis nunc. Ascendit Simon Petrus, et traxit
 rete in terram, plenum magnis piscibus centum quin-
 quaginta tribus. Et cum tot essent, non est scissum
 rete. Dicit ei Jesus: Venite, prandete. Et nemo
 discipulorum audebat interrogare eum, 768 dicens:
 Tu quis es? cum scirent quod Dominus esset. Venit
 itaque Jesus, et accipit panem, et dat eis, et piscem
 similiter. Hac jam tertia vice manifestatus est Jesus
 discipulis suis cum resurrexisset a mortuis. » Et hoc
 est miraculum quod nunc vident, prunas dico et pis-
 cem atque panem⁹⁰. Non enim jam faciebat ex ma-
 teria proposita, sicut prius in deserto cum satiaret
 D de duobus piscibus ac panibus quinque, tot millia,
 sed simpliciter ex nihilo. Cum dixisset autem Domi-
 nus, « Venite, prandete, » nullus exquiri, neque
 audet interrogare. Non enim ultra tantam habebant
 fiduciam, sed cum silentio ac timore admiraban-
 tur: sciebant enim quod Dominus esset. Ideo neque
 interrogabant. Cum autem formam mutatam ei
 horrore plenam viderent, valde stupescabant. Ac

⁹⁰ Joann. vi, 54, 35.

voluissent quidem de eo interrogare aliquid, sed metus et manifesta aspectio, quod non esset alius, sed ille ipse, non permittebant interrogare (a): tantum ea quæ eis creaverat manducarunt. Quomodo autem creavit? sua potestate. Non enim jam in cœlum suspicit, et Patrem invocat: illa enim fiebant ut se nobis attemperaret. Jubet autem de piscibus afferre, ut ostenderet non esse phantasma quod videbatur. Sed hoc loco quidem non dicit quod comedit cum eis. Lucas autem dicit quod cum « illis versatus » comederit (b). Quomodo autem comederit, non est nostrum dicere. More enim admirabili facta sunt hæc, non quod natura ejus cibo habeat opus, sed nostri causa ad confirmationem resurrectionis fiebant. Ostendens quoque non illum assidue apud eos fuisse, neque similiter ut prius, dicit: « Hoc jam tertio manifestatus est. » Intellige insuper hæc et per allegoriam. Nox enim erat quando tenebræ idololatricæ invaluerunt, ante solis Christi adventum, quando propheta: laboraverunt, et nihil ceperunt. Nam quamvis unam gentem Israeliticam conclusisse in sagena videbantur, tamen quia et hæc subinde ad idololatriam redibat, nihil forte apprehenderunt. Ubi autem diluculum solis justitiæ infulsit, et apostolicum rete ejectum est, dextra certo doctrina, ad quam lex et propheta: comparati, sinistra intelliguntur, tunc igitur trahitur rete et ad Christum adducuntur non ethnici tantum, quos et centum dixeris, verum etiam Israelitæ, qui per quinquaginta intelligi possunt. « Quando enim plenitudo gentium intraverit, tunc etiam Israel servabitur. » Tres vero, fidem in sanctam Trinitatem significant. Nam qui in reti continentur centum et quinquaginta. Ethnicos dico et Judæos, sine trium adjectione non sunt. Absque enim fide in Trinitatem nullus in reti contineri dicitur. Illud autem, « Venite, prandete, » istiusmodi aliquid significat, quod post labores, requies, deliciae, fruitio, sanctos excipiet. Quæcunque enim 769 tunc aut dicta aut gesta sunt, mysteriis plena sunt. Quemadmodum igitur et illud quod Christum Maria hortulanum esse existimaverit, simpliciter quidem dictum videtur, habet tamen occultum quiddam, siquidem ipse revera verus erat paradisi cultor, in ipso monumenti horto, tanquam in paradiso, genus muliebre corrigens, atque eam quæ Adam primum hortulanum deceperat, ab errore et ignorantia convertens. Nam quod Maria conversa sit, et quod de resurrectione docuerit, hoc declarat quod muliebris sexus conversus esset, et ad sublimiorem statum reductus.

Vers. 15-19. « Cum ergo prandia essent, dicit Simoni Petro Jesus: Simon Joannis, diligis me plus quam hi? Dicit ei: Etiam, Domine, tu scis quod amem te. Dicit ei: Pasce agnos meos. Dicit ei rursus iterum: Simon Joannis, diligis me? Ait illi: Etiam, Domine, tu scis quod amem te. Dicit ei: Guberna oves meas. Dicit ei tertio: Simon Joannis, amas me? Indoluit

(a) In Edit. Lut. deest, *Interrogare, et manducarunt.*

κατεπλήττοντο· καὶ ἐβούλοντο μέντοι περὶ αὐτῆς ἐρωτᾶν, ἀλλὰ τὸ δέος, καὶ τὸ εἶδέναι, ὅτι οὐχ ἑτερός τις ἦν, ἀλλ' αὐτὸς, ἐπαίχον τὴν ἐρώτησιν, καὶ μόνον ἤσθιον, ἅπερ αὐτοῖς ἰδημιούργησεν. Πῶς δὲ ἰδημιούργησεν; Ἐξουσιαστικῶς. Οὐκ ἔτι γὰρ εἰς τὸν οὐρανὸν ἀναβλέπει, καὶ τὸν Πατέρα ἐπικαλεῖται (ἐκεῖνα μὲν γὰρ συγκαταβάσεως χάριν ἐγίνοντο)· καλεῖται δὲ, ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἐνεγκεῖν, ἵνα δείξῃ, ὅτι τὸ δρώμενον, οὐκ ἦν φάντασμα. Ἄλλ' ἐνταῦθα μὲν οὐ λέγει, ὅτι ἔφαγε μετ' αὐτῶν ὁ δὲ Λουκᾶς φησιν, ὅτι ἔσυναυλιζόμενος αὐτοῖς. Ἦως δὲ ἤσθιον, οὐκ ἡμέτερον εἶπειν. Τρίτῃ γὰρ παραδοξοτέρῳ ταῦτα ἐγένετο, οὐχ ὡς τῆς φύσεως δεομένης βρωμάτων, ἀλλὰ συγκαταβάσεως πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ἀναστάσεως γινομένης. Δεικνύων δὲ, ὅτι οὐ συνεχῶς αὐτοῖς ἐπεχωρίζεν, οὐδὲ ὁμοίως ὡς περὶ πρῶν, φησὶ: « Τοῦτο ἦδη τρίτον ἐφανερῶθη. » Λάμβανε δὲ μοι ταῦτα καὶ κατὰ θεωρίαν. Νῦν μὲν γὰρ ἦν, ὅτε τὸ σκότος τῆς εἰδωλολατρίας ἐκράτει, πρὸ τῆς τοῦ ἡλίου Χριστοῦ παρουσίας, ὅτε κοπιᾶσαντες οἱ προφῆται, οὐδὲν ἐθήρευσαν. Εἰ γὰρ καὶ ἐνὸς ἔθνους ἐδόκουν σαγηνεῦσαι τὸν Ἰσραὴλ, ἀλλ' οὖν ἐπεὶ καὶ οὗτος συνεχῶς εἰς εἰδωλολατρίαν ἀπεπήδα, οὐδὲν τάχα ἐπίσταν. « Ὅτε δὲ ἡ πρωτὰ τοῦ Ἡ.ίου τῆς δικαιοσύνης ἐπέλαμψε, καὶ τὸ ἀποστολικὸν δίκτυον ἐχαλάσθη, ἡ δεξιὰ δὲ δεξιὰ διδασκαλία, πρὸς ἡν ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται παραβαλλόμενοι, ἀριστερὰ νοοῦνται, τότε δὴ ἔλκεται ἡ σαγήνη, καὶ προσάγονται τῷ Χριστῷ οὐχ οἱ ἐξ ἔθνῶν μόνοι, οὐς καὶ ἑκατὸν εἴποις ἄν, ἀλλὰ καὶ οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, οἱ πενήκοντα νοηθεῖν. » « Ὅτε γὰρ πλήρωμα τῶν ἐθνῶν εἰσέλθοι, τότε καὶ Ἰσραὴλ σωθήσεται. » Οἱ δὲ τρεῖς τὴν εἰς τὴν ἀγίαν Τριάδα πίστιν δηλοῦσιν. Οἱ γὰρ σαγηνευθέντες ἑκατὸν καὶ πενήκοντα, ἔθνικοι, λέγω, καὶ Ἰουδαῖοι, ἄνευ τῆς τῶν τριῶν προσθήκης οὐκ εἰσίν. Ἄνευ γὰρ τῆς εἰς Τριάδα πίστεως, οὐδεὶς σαγηνευθῆναι λέγεται. Τὸ δὲ, « Δεῦτε, ἀριστήσατε, » αἰνιγματικὸν τοιοῦτον ἔχει, ὅτι μετὰ τοὺς πότους διαδέχεται τοὺς ἀγίους ἀνάπαυσις, καὶ τρυφή, καὶ ἀπόλαυσις. Ὅσα γὰρ τότε ἡ γαλήνηται, ἡ εἰρηται, πάντα μυστηρίων γέμει· ὡς περὶ οὖν καὶ τὸ κηπουρὸν νομισθῆναι τὸν Χριστὸν τῇ Μαρίᾳ, ἀπλοῦν μὲν δοκεῖ, εἶς δὲ τι καὶ ἀποκεκρυμμένον. Καὶ γὰρ ἦν ὄντως αὐτὸς ὁ ἀληθὴς τοῦ παραδείσου γαιωργὸς ἐν τῷ τοῦ μνήματος κήπῳ, καθάπερ ἐν παραδείσῳ, τὸ γυναικίον γένος ἀνορθούμενος, καὶ ἀπὸ τῆς πλάνης καὶ τῆς ἀγνωσίας ἐπιστρέφων τὴν Ἀδὰμ τὸν πρῶτον κηπουρὸν ἀπατήσαν. Τὸ γὰρ τὴν Μαρίαν ἐπιστρέφειν, καὶ ἀναδιδάσκειν περὶ τῆς ἀναστάσεως, τούτου δηλωτικὸν ἦν, τοῦ τὸ γυναικίον γένος ἐπιστρέφασθαι, καὶ ἀνάγεσθαι.

« Ὅτε οὖν ἠρίστησαν, λέγει τῷ Σίμωνι Πέτρῳ ὁ Ἰησοῦς· Σίμων Ἰωνᾶ, ἀγαπᾷς με πλεον τούτων; Λέγει αὐτῷ· Ναί, Κύριε, σὺ οἶδας, ὅτι φιλῶ σε. Λέγει αὐτῷ· Βίσκα τὰ ἀρνία μου. Λέγει αὐτῷ πάλιν δεῦτερον· Σίμων Ἰωνᾶ, ἀγαπᾷς με; Λέγει αὐτῷ· Ναί, Κύριε, σὺ οἶδας ὅτι φιλῶ σε. Λέγει αὐτῷ· Ποίμαινε τὰ πρόβατά μου. Λέγει αὐτῷ τὸ τρίτον·

(b) Deest in græco τὸ comederit; sed sensus et verba Lucæ illud exigunt.

Σίμων Ἰωᾶ, φίλεις με ; Ἐλυπήθη ὁ Πέτρος, ὅτι εἶπεν αὐτῷ τὸ τρίτον· Φίλεις με ; καὶ εἶπεν αὐτῷ· Κύριε, σὺ πάντα οἶδας, σὺ γινώσκεις, ὅτι φιλῶ σε. Λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· Βόσκα τὰ πρόβατά μου. Ἀμὴν, ἀμὴν λέγω σοι, ὅτε ἦς νεώτερος, ἐξώνυυες σεαυτὸν, καὶ περιπάσεις ὅπου ἤθελεις, ὅταν δὲ γηράσῃς, ἐκτενεῖς τὰς χεῖράς σου, καὶ ἄλλος σε ζώσει, καὶ οἶσει ὅπου οὐ θέλεις. Τοῦτο δὲ εἶπε, σημαίνων ποίω θανάτου δοξάσει τὸν Θεόν. Ἐπειδὴ τέλος εἶχεν αὐτῷ τὰ τοῦ ἀρίστου, τῷ Πέτρῳ τὴν προστασίαν τῶν τῆς οἰκουμένης προβάτων ἐγγειρίζει· οὐκ ἄλλω δὲ, ἀλλὰ τούτῳ ταύτην διδίδουσι, πρώτων μὲν, ὅτι πάντων ἐκκρίτος, καὶ στόμα τοῦ χοροῦ παντός· ἔπειτα δεικνύς αὐτῷ, ὅτι χρὴ θαρβῆναι, ὡς τῆς ἀρνήσεως ἐξελημμένης [f. ἐξηλειμ.]· καὶ τὴν μὲν ἀρνήσιν οὐ προσφέρει, οὐδὲ ὀνειδίζει· λέγει δὲ, ὅτι Εἰ φίλεις με, προστάσσο τῶν ἀδελφῶν, καὶ τὴν θεαμὴν ἀγάπην, ἣν ἔλαγες ἔχειν πρὸς με, ὥστε ὑπεραποθνήσκειν μου, νῦν δεῖξον. Ἐρωτᾷ δὲ αὐτὸν ἐκ τρίτου, ἅμα μὲν δεικνύς ὅσην ποιεῖται φροντίδα τῶν πιστευόντων, καὶ ὅτι τοσοῦτον ἀγαπᾷ τὰ πρόβατα, ὥστε καὶ τῆς εἰς αὐτὸν ἀγάπης τοῦτε ποιεῖται τεκμήριον, τὸ τῶν προβάτων προστασίαν· ἅμα δὲ καὶ τῷ τρισσῷ τῆς ἐρωτησεως· καὶ ὁμολογίας, τὸ τρισσὸν τῆς ἀρνήσεως θεραπεύει, καὶ λόγους ἐπανορθοῖ τὰ διὰ λόγου γινόμενα πταίσματα. Ἔθος γέγονεν ἐκ τούτου, τρεῖς ὁμολογίας ἀπαιτεῖσθαι τοὺς μέλλοντας βαπτισθῆναι. Ἐρωτηθεὶς οὖν ἅπαξ καὶ δευτέρον, αὐτὸν τὸν τὰς καρδίας εἰδὸτα μάρτυρα ἐπακαλεῖτο, οὐκ ἔτι αὐθαδισιζόμενος, οὐδὲ προπετῶς φθογγόμενος, ἀλλὰ τὸ, « Σὺ οἶδας, » πανταχοῦ προστιθεῖς. Ἐπει καὶ τρίτον ἠρωτήθη, ἐταράχθη ὁ Πέτρος, μὴ ποτε αὐτὸς μὲν νομίζῃ φιλεῖν, οὐ φιλεῖ δὲ· ἐπει καὶ πρότερον πολλὰ νομίζων καὶ διισχυριζόμενος, ἠλέγητο ὕστερον, τοῦτο δὴ καὶ νῦν ἐφοδῆθη· διὸ καὶ εὐλαδῶς ἀποκρίνεται· « Κύριε, σὺ πάντα οἶδας, » καὶ τὰ παρόντα, καὶ τὰ μέλλοντα, « σὺ οἶδας, ὅτι φιλῶ σε » νῦν, ὡς ἐμοὶ φαίνεται. Εἰ δὲ καὶ ἐς τὸ μετέπειτα παραμυνεῖ ἡ φιλία, καὶ τοῦτο σὺ οἶδας, ἐγὼ περὶ ἐμαυτοῦ οὐκ ἐνίσταμαι. Εἰπὼν δὲ ὁ Κύριος αὐτῷ περὶ τῆς εἰς αὐτὸν ἀγάπης, προαγορεύει αὐτῷ καὶ τὸ μαρτύριον, ὅπερ ἐμελλεν ὑπομένειν. Λέγει δὲ τοῦτο, δεικνύων διὰ τούτου, ὅτι καὶ τοῦτο ὅπερ ἐρωτᾷ αὐτὸν περὶ τοῦ ἀγαπᾶν, οὐκ ἀπιστῶν αὐτῷ, ἐρωτᾷ αὐτὸν, ἀλλὰ καὶ σφόδρα εἰδώς, ὅτι ἀγαπᾷ· πῶς γὰρ οὐκ ἀγαπᾷ ὅς καὶ μαρτυρήσειν μέλλει περὶ αὐτοῦ ; ἀλλ' ἵνα μᾶλλον δεῖξῃ τὴν αὐτοῦ τοῦ Πέτρου ἀγάπην, καὶ τοὺς ἄλλους ἅπαντας διδάξῃ, ὅτι ἐὰν θέλωμεν αὐτὸν ἀγαπᾶν, οὕτω σπουδάζωμεν αὐτὸν ἀγαπᾶν, ἐν τῷ τῶν ἀδελφῶν προστασθαι. Πῶς δὲ προαγορεύει αὐτῷ τὸ μαρτύριον, ἀκούει· « Ὅτε ἦς νεώτερος, ἐξώνυυες σεαυτὸν, » καὶ τὰ ἐξῆς. Ἐπειδὴ γὰρ, φησὶν, ἀγαπᾷς με, καὶ πολλάκις ἐν τοῖς ὑπὲρ ἐμοῦ κινδύνους τὴν ψυχὴν σου θείναι κατεπηγγέλιω, θάρβει, φησὶν. Οὕτω γὰρ ἐμπλήσω σου τὴν ἐπιθυμίαν· ὥστε ἅπερ οὐκ ἐπαθεὶς νέος ὢν, ταῦτά σε παθεῖν γηρακῶτα. Ἀναμιμνήσκει δὲ αὐτὸν τοῦ προτέρου

A Petrus, quod dixisset sibi tertio, Amas me? dixitque ei: Domine, tu omnia nosti, tu scis quod amem te. Dicit ei Jesus: Pasce oves meas. Amen, amen dico tibi, cum esses junior, cingebas te, et ambulabas quo volebas: cum autem senueris, extends manus tuas, et alius te cinget, et ducet quo non vis. Hoc autem dixit, significans qua morte glorificaturus esset Deum. Cum prandii sinem ipse fecisset, totius orbis ovium præfecturam Petro committit: non autem alii, sed huic tradit, primum quidem quia omnes præcellebat, et totius cætus os erat; deinde ostendens ipsi, fiduciam esse sumendam, negatione velut deleta, et oblivioni tradita; et negationem quidem non profert, neque exprobrat, sed dicit, Si diligis me, fratrum curam suscipito; et ferventem illam charitatem, quam erga me dicebas habere te, ita ut pro me mori paratus esses, nunc ostende. Ter autem eum interrogat, simul quidem declarans quantum credentium curam habeat, et quod usque adeo oves diligat ut dilectionis erga se hoc ponat indicium, si ovium curam suscipiat: simul etiam per trinam interrogationem et confessionem, trinam negationem medetur, et verbis corrigat quæ per verba commissa fuerant peccata. Hinc mos invaluit, ut tres confessiones a baptizandis exigant. Interrogatus igitur semel atque iterum, ipsum qui corda novit testem advocat, non amplius confidenter neque temere loquens; sed illud, « Tu scis, » ubique adiungens. Cum etiam tertio interrogatus esset Petrus, turbatus est, metuens ne forte ipse quidem existimaret se diligere, non diligeret tamen. Nam et prius cum multa se posse arbitraretur atque asseveraret, postea convictus est. Illud itaque etiam nunc metuebat, et propterea verecunde respondet, dicens: « Domine, tu omnia nosti, » 770 tum presentia tum futura: « tu scis quod nunc te amem, » ut mihi quidem videtur. Cæterum, an etiam in posterum permansura sit amicitia, et hoc quoque tu nosti: ego de me non affirmo. Postquam verba ipsi fecisset Dominus de sui dilectione, martyrium etiam quod futurum erat ut sustineret, ipsi prædicit. Dicit autem hoc, ostendere volens quod etiam istud quod de dilectione interrogabat, non diffidens ipsi, interrogaret eum, sed plane sciens quod diligeret qui pro ipso martyrium esset subiturus, sed ut magis ostenderet ipsius Petri dilectionem, ac nos omnes doceat: quod si velimus ipsum diligere, sic studeamus ipsum diligere, nimirum in fratrum cura suscipienda. Audi autem quomodo ei martyrium prædicat: « Quando esses junior cingebas te, » etc. Quandoquidem enim, inquit, me diligas, et te animam tuam in periculis pro me positurum frequenter sis sollicitus, « bono, inquit, esto animo ». Tuum ita explebo desiderium, ut quæ juvenis non es passus, ea senex patiaris. Commonefacit autem ipsum prioris vitæ: ostendens quod vice versa spiritualia carnalibus respondeant. In corpora:ibus

²⁷ Tob. v, 13; Act. xxvii, 25.

enim juvenis est utilis : senex vero inutilis. In spiritalibus autem ubi senectus accesserit, tunc splendidior est virtus. Ipsius itaque desiderium exortans et inflammans ad martyrium, ista dicit. Invenit autem ei, quod etiam ipse cruci sit obnoxius. Illud enim, « Extendes manus tuas, et alius te cinget, » nihil aliud significat quam extensionem in cruce et vincula. Dicendo autem, « quando eras junior » et rursum, « quando vero senueris, » ostendit Petrum tunc neque juvenem, neque senem fuisse, sed virum perfectum. Quomodo autem dixit illi Dominus, « Alius te cinget et duces quo non vis? » atqui Petrus martyrium volebat : volebat quidem et desiderabat, sed quod dicit Dominus, naturæ affectum et condoleantiam significat, quodque anima invita a corpore avellitur. Deo hoc utiliter dispensante, ne violentam mortem nobisipsis consciscamus. Nullus itaque absque dolore aliquo corpus exiit, etiamsi sanctus fuerit. Evangelista autem pro suo more nobis interpretans quidnam his verbis sibi velit Dominus, « Hoc autem dixit, inquit, significans qua morte glorificaturus esset Deum. » Dixit enim Jesus hæc, inquit, Petro, « Extendens manus tuas, » etc., significans quod martyrium pro ipso subiturus esset. Mortem autem Petri gloriam Dei nominat. Nam revera gloria Dei est, constans pro eo ad mortem usque asseveratio. Nisi enim plene persuasum haberet anima Deum esse veracem, nequaquam pro ipso moreretur. Mors itaque sanctorum, confirmatio est gloriæ Dei. Discrimen autem quis inveniat inter agnos et oves et inter βοσκειν et ποιμαίνειν, quasi dicas inter *pascua præbere* et *gregem gubernare*. Siquidem **771** agni fortasse dicuntur simpliciores qui facile introducuntur, oves vero, perfectiores. Qui igitur Christum diligit, et agnorum et ovium curam habebit : agnos pascens, hoc est, mitiorem præfecturam illis accommodans, et oves gubernans, quod perfectius quiddam, et magis absolutum demonstrat. Quandoquidem autem perfectiores etiam sæpenuero simpliciori et mitiori præfectura opus habent, oves etiam pascere jubentur qui his præficiuntur. Gubernare enim jam duriorum præfecturam demonstrat, pascere vero mitiorem. Quid igitur retribuemus Domino²² qui usque adeo nos dilexit, ut sui dilectionem in hoc notaret, si diligens ovium cura habeatur.

VERS. 19-23. « Et cum hoc dixisset, dicit ei : Sequere me. Conversus Petrus, videt illum discipulum quem diligebat Jesus, sequentem : qui et recubuit in cœna super pectus ejus, et dixit : Domine, quis est ille qui tradit te? Hunc ergo cum vidisset Petrus, dicit Jesu : Domine, hic autem quid? Dicit ei Jesus. Si enim velim manere donec veniam, quid ad te? tu me sequere. Exiit ergo sermo iste inter fratres, quod discipulus ille non moreretur. Et non dixerat ei Jesus, Non moritur, sed, « Si eum velim manere donec veniam, quid ad te? » Commisit quidem Petro fidelium

βλου, δηλών, ὅτι τὰ πνευματικὰ ἀνεστραμμένως ἔχει τοῖς σαρκικοῖς. Ἐν μὲν γὰρ τοῖς βιωτικοῖς ὁ μὲν νέος χρήσιμος, ὁ δὲ γεγηρακὸς ἀχρηστος· ἐν δὲ τοῖς πνευματικοῖς, ὅτε τὸ γῆρας ἐπέλθῃ, τότε λαμπρότερα ἢ ἀριστία. Διαγείρων οὖν αὐτοῦ τὸν πόθον, καὶ ἀναζωπυρῶν εἰς μαρτυρίαν, ταῦτα φησιν. Κινίττεται δὲ αὐτῷ, καὶ ὅτι σταυρωθήσεται καὶ αὐτός. Τὸ γὰρ, « Ἐκτενεῖς τὰς χεῖράς σου, καὶ ἄλλος σε ζώσει, » οὐδὲν ἕτερον, ἢ τὴν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ ἔκτασιν καὶ τὴν δεσμὴν δηλοῖ. Ἐν δὲ τῷ εἰπεῖν, « Ὅτε ἦς νεώτερος, » καὶ πάλιν, « Ὅταν δὲ γηράσῃς, » δείκνυσιν, ὅτι τότε ὁ Πέτρος, οὔτε νέος ἦν, οὔτε γέρον, ἀλλ' ἀνὴρ τέλειος. Πῶς δὲ εἶπεν αὐτῷ ὁ Κύριος, ὅτι « Ἄλλος σε ζώσει, καὶ οἴσει ὅπου οὐ θέλεις; » καὶ μὴν Πέτρος ἤθελε τὸ μαρτύριον. Ἦθελε μὲν, καὶ ἐπὶ θεοῦ· ἀλλ' ὁ λέγει ὁ Κύριος, τῆς φύσεως τὴν συμπάθειαν δηλοῖ, καὶ ὅτι ἄκουσα τοῦ σώματος ἀπορρήγνυται ἢ ψυχῆ· τοῦτο τοῦ Θεοῦ συμφερόντως οἰκονομήσαντος, ἵνα μὴ ἑαυτοὺς ἀποσφάττωμεν. Οὐδεὶς οὖν ἀπαθῶς ἀποτίθεται τὸ σῶμα, κἂν ἅγιος ᾖ. Ἐρμηνεύων δὲ ὁ εὐαγγελιστὴς ἡμῖν, ὡς ἔθος αὐτῷ, περὶ τίνος ταῦτα εἶπεν ὁ Κύριος, φησὶ· « Τοῦτο δὲ εἶπε, σημαίνων ποῖον θανάτῳ δοξάσει τὸν Θεόν. » Εἶπε γὰρ, φησὶ, ταῦτα τῷ Πέτρῳ ὁ Ἰησοῦς, τὸ, « Ἐκτενεῖς τὰς χεῖράς σου, » καὶ τὰ ἐξῆς, σημαίνων, ὅτι μαρτυρήσει περὶ αὐτοῦ. Δέξιν δὲ ὀνομάζει τοῦ Θεοῦ, τὸν τοῦ Πέτρου θάνατον. Καὶ γὰρ ἐν τῷ δέξαι Θεοῦ ἢ ὑπὲρ αὐτοῦ ἐνστασις ἀχρὶ καὶ θανάτου. Εἰ μὴ γὰρ ἐπιτηροφώθη ἡ ψυχὴ, ὅτι Θεὸς ἀληθινὸς ἐστίν, οὐκ ἂν ὑπὲρ αὐτοῦ ἐνηύσκειν· ὥστε βεβαίως τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης, ὁ τῶν ἁγίων θάνατος. Διαφορὰν δ' ἂν τις εὐροὶ ἀρνίων, καὶ προβάτων, καὶ τοῦ βοσκεῖν, καὶ ποιμαίνειν. Ἀρνία μὲν γὰρ τάχα οἱ εἰσαγωγικώτεροι, πρόβατα δὲ οἱ τελειότεροι. Ὅ τοῖσιν τὸν Χριστὸν ἀγαπῶν, καὶ τῶν ἀρνίων καὶ τῶν προβάτων ἐπιμελήσεται, τὰ τε ἀρνία βοσκῶν, τουτέστιν, τὴν ἀπλουστέραν ἐπιστάσιαν ἐπιβάλλων αὐτοῖς, τὰ τε πρόβατα ποιμαίνων, ὅπερ τὸ ἐντελέστερον δηλοῖ. Ἐπει δὲ καὶ οἱ τελειότεροι δέονται πολλάκι· καὶ τῆς ἀπαλωτέρας ἐπιστάσεως, καὶ τὰ πρόβατα βοσκῶν ἐπιτάττονται οἱ τοῦτων ἐπιστάται. Τὸ μὲν γὰρ ποιμαίνειν ἤδη καὶ σκληροτέραν ἐπιστάσιν ἐμφαίνει, τὸ δὲ βοσκῶν, τὴν ἡπιωτέραν. Τί οὖν ἀναποδώσομεν τῷ Κυρίῳ, ὃς οὕτως ἡμᾶς ἠγάπησεν, ὥστε καὶ τὴν εἰς αὐτὸν ἀγάπην ἐν τούτῳ χαρακτηρίζειν, τῷ τῶν προβάτων ἐπιμελεῖσθαι;

Καὶ τοῦτο εἰπὼν, λέγει αὐτῷ· Ἀκολουθεῖ μοι. Ἐπιστραφεὶς δὲ ὁ Πέτρος, βλέπει τὸν μαθητὴν, ἐν ἡγάπα ὁ Ἰησοῦς, ἀκολουθοῦντα, ὃς καὶ ἀνέπεσεν ἐν τῷ δεῖπνῳ ἐπὶ τὸ στήθος αὐτοῦ, καὶ εἶπε· Κύριε, τίς ἐστίν ὁ παραδίδους σε; Τούτων ἰδὼν ὁ Πέτρος, λέγει τῷ Ἰησοῦ· Κύριε, οὕτος δὲ τί; Λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· Ἐὰν αὐτὸν θέλω μένειν ἔω, ἔρχομαι, τί πρὸς σέ; σὺ ἀκολουθεῖ μοι. Ἐξῆλθεν οὖν ὁ λόγος· οὗτος εἰς τοὺς ἀδελφοὺς, ὅτι ὁ μαθητὴς ἐκεῖνος οὐκ ἀποθήσκει. Καὶ οὐκ εἶπεν αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, ὅτι οὐκ ἀποθήσκει, ἀλλ', « Ἐὰν αὐτὸν θέλω μένειν, ἔως ἔρχο-

²² Psal. cxx, 12.

μαι, τί πρὸς σέ; » Ἐνεχείρησε [f. ἐνεχειρίσει] μὲν τῷ Πέτρῳ τὴν πάντων τῶν πιστῶν προστασίαν. Εἰ γὰρ καὶ τῶν Ἱεροσολύμων Ἰάκωβος τὸν θρόνον ἐλάβεν, ἀλλὰ Πέτρος τῆς οἰκουμένης ἀπάσης. Φησὶ δὲ πρὸς αὐτὸν μετὰ ταῦτα · « Ἀκολουθεὶ μοι · » δεικνύς τὸ κηδεμονικόν, καὶ τὸ πρὸς αὐτὸν οἰκειῶς διατεθεῖσθαι. Ἄμα δὲ καὶ ἀκολούθησιν ἐνταῦθα νόει, τὴν ἐν πᾶσι τοῖς ἔργοις καὶ τοῖς λόγοις ἐκπλήρωσιν. Οἱ γὰρ κατ' ἴχνος τῆς αὐτοῦ πολιτείας βαίνοντες, καὶ μιμούμενοι αὐτοῦ τὴν ἐν πᾶσιν ἀκρίβειαν, οὕτοι ἀκολουθοῦσιν αὐτῷ. Τέως δ' οὖν αἰσθητῶς ἀκολουθησαὶ αὐτῷ τὸν Πέτρον προτρέπεται, δεικνύς, ὅπερ ἔφη, τὴν πρὸς αὐτὸν οἰκειώσιν. Τοῦς γὰρ οἰκειωτέροισ, τοῦτους ἀκολουθοῦσιν ποιοῦμεθα. Ἐπεὶ δὲ ταῦτα ὁ Πέτρος ἤκουσεν, καὶ τοιοῦτων ἤξιώθη, ὡς καὶ τὴν οἰκουμένην ἐγχειρισθῆναι, καὶ μαρτυρίας ἀξιώθηται, σφόδρα τὸν Ἰωάννην ἀγαπῶν, ἐρωτᾷ καὶ περὶ αὐτοῦ · « Οὗτος δὲ τί; » οὐ τὴν αὐτὴν ἔδδον ἡμεῖς ἤξει; οὐ κοινωνῶς ἔσται καὶ οὗτος; τῆς τε ἐπιστοσίας τῶν προβάτων, καὶ τῆς ἐπὶ ταῦτα προχειρήσεως; [f. προχειρίσεως]; Τὸ γὰρ, « Ἀκολουθεὶ μοι, » τοῦτο μονοουχὶ δι' αὐτοῦ παραλάβε τὰ πρόβατα, εἰς τὴν οἰκουμένην ἐξελεθε. Ἐπεὶ τοίνυν ὁ Κύριος οἶδε τὸν Πέτρον κηδόμενον τοῦ Ἰωάννου, καὶ μὴ ἀποσπασθῆναι αὐτῷ θέλοντα, διαίρων αὐτοῦς τῆς ἀκαίρου συναφείας καὶ προσπαθείας, Ἔργον, φησὶν, ἐνεπιστεύθη, τοῦτο ἄνευ, καὶ « ἀκολουθεὶ μοι » ἐξάγοντι σε ἐπὶ τὸ κήρυγμα, οἰκουμένην ἔκασαν ἐγχειρίζοντι. Τοῦτον δὲ ἐὰν θέλω μένειν ἐνταῦθα ἐν τοῖς περὶ τὴν Γαλιλαίαν τόποις, καὶ μὴ συναποστεῖλαί σοι, « τί πρὸς σέ; » Τὸ δὲ, « Ἔως ἔρχομαι, » τινὲς οὕτως ἐνόησαν · « Ἔως, » φησὶ, κατὰ τῶν σταυρωσάντων με Ἰουδαίων « ἔρχομαι, » μέλλων αὐτοῦς διὰ τῆς τῶν Ῥωμαίων βλάβου πατάξαι, καὶ καταστρέψαι τὴν πόλιν αὐτῶν. Φασὶ γὰρ τὸν ἀπόστολον τοῦτον ἄχρι τῆς Οὐσεπσιανοῦ ἐπικρατείας σχεδὸν τοῖς ἄνω τόποις ἐπιδημοῦντα, κηρύττειν, καὶ μένειν ἐκεῖσε · ὅτε δὲ ἔμελλε τὰ Ἱεροσόλυμα ἀλῶναι, μεταστῆναι. Ἐπεὶ οὖν μέγα ἔργον ἐνεπιστεύοντο τὸ κήρυγμα, οὐκ ἔδει λοιπὸν αὐτοῦς συμπεπλῆχται, ἀλλὰ διετημένως τὸν μὲν τοιοῦς, τὸν δὲ τοιοῦδε ἐπιφοιτᾷν. Τίνος δὲ ἔνεκεν ὁ εὐαγγελιστῆς μνημονεύει τῆς ἐπὶ τὸ στήθος ἀνακλίσεως, καὶ ὅτι ἠρώτησε · « Τίς ἐστὶν ὁ παραδιδούς σε; » Οὐχ ἀπλῶς, καὶ ὡς ἔτυχεν, ἀλλ' ἵνα δείξῃ τὴν μετὰ τὴν ἀρνησιν παρῆρησιαν τοῦ Πέτρου. Ὁ γὰρ μὴ τολμῶν πρὸ τοῦ σταυροῦ ἐρωτῆσαι περὶ τοῦ προδότου, ἀλλ' ἐτέρῳ, τῷ Ἰωάννῃ, ἐπιτρέπων τὴν ἐρώτησιν, οὕτως καὶ τὴν προστασίαν πάντων ἐγχειρίζεται · καὶ οὐ μόνον ἐτέρῳ τὰ καθ' ἑαυτὸν οὐκ ἐπιτρέπει, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ αὐτοῦ ἐκεῖνου τοῦ μάλιστα παρὰ πάντας ἀγαπωμένου μαθητοῦ, ἐρωτᾷ, καὶ ὡσπερ μεσίτης πρὸς τὸν Κύριον γίνεται. Θαύμασον δὲ μοι τὸ ἄτυφον τοῦ εὐαγγελιστοῦ, πῶς τὴν ἐσφαλμένην τῶν πολλῶν ὑπόληψιν διορθοῦται, ὡς οὐ συνεωρακῶτων ὁ περὶ αὐτοῦ εἶρκεν ὁ Κύριος, ἀλλὰ νομιτάντων, ὅτι οὐκ ἀποθάνεται. Τὸ δὲ οὐκ ἦν, ἀλλὰ τὸ, « μένειν, » οὐχὶ περὶ τοῦ μὴ ἀποθάνειν αὐτὸν, εἶπεν ὁ Κύριος, ἀλλὰ περὶ τοῦ μὴ συνεζεύχθαι τῷ Πέτρῳ ἐν τῷ τοῦ κηρύγματος καιρῷ, ἀλλὰ μένειν καθ' ἑαυ-

omnium praefecturam. Quamvis enim Jacobus sedem Hierosolymis acceperit, sed Petrus totius terrarum orbis. Dixit autem ipsi post haec, « Sequere me, » sollicitum ostendens et familiarem quo erga ipsum afficeretur, affectum. Christum autem sequi hic intellige, operum in omnibus et verborum impletionem. Qui enim per vestigia vitae ipsius incedunt, imitaturque ejus in omnibus diligentiam, isti sequuntur ipsum. Interim autem Petrum adhortatur ut se palam sequatur, suam declarans, ut dixi, quam erga ipsum habebat familiaritatem. Qui enim nobis valde sunt familiares, ut hi nos sequantur agimus. Posteaquam autem Petrus ista audivisset, et talibus dignus esset habitus, ut ipsi terrarum orbis committeretur, martyrioque dignus haberetur, Joannem vehementer diligens, de ipso etiam interrogat, dicens: « Hic autem quid? » num eadem qua nos incedet via? num particeps erit iste ovium praefecturae, atque ad illa delegabitur? Illud enim, « Sequere me, » propemodum hoc significat: Veni, assume oves, egredere in mundum. Igitur quia vidit Dominus Petrum curam habentem Joannis, et ab eo avelli nolentem, dirimit eos propter intempestivam affectionem et consuetudinem. Opus, inquit, quod tibi concreditum est, perfice, et « sequere me, » qui educo te ad praedicationem, et totum orbem in manus tuas trado. Illum autem si velim manere in hoc loco, Galilaea scilicet, et non mittere tecum, « quid ad te? » « Donec veniam, » quidam 772 sic exponunt: « Donec, » inquit, contra Judaeos, qui me crucifixerunt, « veniam, » percussurus eos in virga Romanorum, et subversurus eorum civitatem. Dicunt enim apostolum illum ferme usque ad Vespasiani imperium locaque superiora peragrasse, praedicantem et manentem illic; quando autem capiendae erant Hierosolymae, transiisse. Igitur quia magnum praedicationis opus ipsis erat concreditum, non erant conjungendi, sed separandi, ut unus ad hos, alius ad alios iret. Quare autem meminit evangelista recubitus supra pectus, et quod interrogaverit, « Quis est qui te tradet? » Non hoc simpliciter, neque fortuito evenit, sed ut ostendat libertatem Petri post negationem. Nam qui ante crucem non audebat interrogare de traditore, sed alteri committebat, id est Joanni, interrogationem, illi omnium praefectura concreditur, et non solum sua alteri non committit, sed et pro illo ipso qui maxime diligebatur interrogat, et ut mediator apud Dominum. Admirare autem quam sit alienus a fastu evangelista, quomodo quorundam suspicionem corrigit, quod non recte cognoverint quid de eo Dominus dixerit, sed putaverint quod non moriatur, id quod non erat, sed « Manere » jubet eum Dominus, non quod non moriatur, sed quod non sit jungendus comes Petro praedicationis tempore, manere autem debeat suo loco. Jam manere « donec veniam, » id est donec mihi placuerit, ut et illum educam ad praedicationem. Te enim nunc educo, ut praesens orbi, et « sequaris me: » ipse autem maneat hoc loco, donec redeam, et educam etiam

Ipsum sicut te. Quidam autem sic intelligunt : Cum A
audisset, inquit, Petrus, quod moriatur pro Christo,
dixit : Et Joannes quid ? num morietur et ipse ?
Christus autem hoc non rejecit : Omnis enim qui
natus est, etiam morietur. Dixit autem : « Si voluero
manere, » id est vivere eum usque ad consummationem
seculi, ut et tunc de me testetur. Unde et dicunt
vivere eum, et ab Antichristo occidendum cum Elia
prædicantem Christum. Quamvis autem et monumen-
tum ejus ostendatur, quid hoc ? Nam vivens quidem
ingressus est in illud, et deinde translatus, sicut et
Enoch et Elias. Igitur evangelista evertit falsam
opinionem existimantium quod non moriatur discipulus
hic, sed immortalis sit. Vere enim mendacium est,
immortalem esse hominem. Quamvis enim
Enoch et Helias non sint mortui, attamen mortales
sunt. Ita et hic quoque quamvis non fuerit mortuus,
tamen morietur. Igitur quod « non moritur, » id est
immortalis sit, falsum est. Alii autem affirmant
quod mortuus fuerit : et quod dicit, « Si eum
voluero manere, » intelligunt sicut interpretati
sumus. Omnes opiniones diximus : ne quam ignorent
studiosi. Nobis autem placet, 773 ut, « donec veni-
am, » intel igitur sicut Chrysostomo divino et aureo
illiori videtur, non de vita, sed quod non sit jungendus
Petro.

τοῦ μηδεμίαν ἀγνοεῖσθαι τοῖς φιλομαθεῖσιν ὡς ἡμῖν
σθαι, ὡς τῷ θείῳ καὶ χρυσοῦ τὴν γλῶτταν Ἰωάννην
εὐζυῖσθαι τῷ Πέτρῳ.

Vers. 24, 25. « Hic est discipulus ille qui testi-
monium perhibet de his, et scripsit hæc, et scimus
quod verum est testimonium ejus. Sunt autem et
alia multa quæ fecit Jesus, quæ si scribantur per
singula, nec ipse, opinor, mundus caperet eos qui
scriberentur libros. » Quare cum nullus evange-
listarum alius de seipso perhiberet testimonium,
hic de seipso testatur ? Dicitur postremus ad scri-
bendum accessisse, cum motus et excitatus esset
ad id per Christum. Et propter hoc sæpe dilectionis
meminit, ostendens causam propter quam ad scri-
bendum accesserit, quod Christus commiserit hoc
opus ei, qui præ aliis magis diligebatur. Ei scio,
inquit, quod vera dicit, hoc est, Certis indiciiis
comperit habens, scripsi quæ scripsi, utpote qui
interfui omnibus sermonibus, et operibus et pas-
sionibus et his quæ post resurrectionem acciderunt.
Dilectus enim eram, et non excluderem, atque ita
fidenter et de meipso dico quod vera dico, provoca-
tus ut exquirerem quæ facta sunt, et singula exami-
narem. Prorsus autem solemus nos homines quando
bene fidem veritati nequaquam testimonia nostra
recusare : id quod et apostoli dicebant : « Nos
sumus testes eorum quæ dicimus, et Spiritus quem
dedit obedientibus sibi. » Unde autem manifestum,
inquit, quod vera dicam, et non aduler præceptorum ?
Ex eo quod multa prætermitto, unde perspicuum
quod non aduler. Qui enim ignominiosa omnia in
medium protuli, et non abscondi, quod eum et præ-
varicatore legem, et seductorem nominaverunt, et

τόν. Τὸ δὲ, « Ἔως ἔρχομαι, » τούτέστιν, Ἔως πάλιν
καὶ αὐτὸν εὐδοκῶσιν πρὸς τὸ κήρυγμα ἐξαγαγεῖν. Σὲ
μὲν γὰρ νῦν ἐξάξω ἐπὶ τὴν προστασίαν τῆς οἰκου-
μένης, καὶ « ἀκολουθεῖ μοι » αὐτὸς δὲ μενέτω ἐν-
ταῦθα, ἕως οὗ πάλιν ἔλθω, καὶ ἐξάξω αὐτὸν ὡσπερ
καὶ σέ. Τινὲς δὲ οὕτως νοοῦσι Ἐκούσας, φασίν, ὁ
Πέτρος, ὅτι θανέται ὑπὲρ Χριστοῦ, εἶπεν, ὅτι Καὶ
Ἰωάννης τί ; οὐ θανέται καὶ αὐτός ; Ὁ δὲ Χριστὸς
οὐκ ἀπηγόρευσε μὲν τοῦτο (πᾶς γὰρ ὁ γεννηθεὶς, καὶ
θανέται), εἶπε δὲ τὸ, « Ἐὰν θέλω αὐτὸν μένειν »
τούτέστι, ἤν ἄχρι τῆς τοῦ κόσμου συντελείας, καὶ
τότε μαρτυρῆσαι περὶ ἐμοῦ. Ὅθεν καὶ φασὶ ἤν αὐ-
τὸν, ὑπὸ δὲ τοῦ Ἀντιχριστοῦ μέλλειν ἀνααιρεθῆναι.
σὺν τῷ Ἡλίῳ κηρύττοντα τὸν Χριστόν. Εἰ δὲ καὶ
μνήμα αὐτοῦ δεῖκνυται, τί τοῦτο ; Ζῶν μὲν γὰρ εἰς-
ἦλθεν ἐν αὐτῷ, εἶτα μετέστη, ὡσπερ καὶ Ἐνώχ καὶ
Ἡλίας. Ἀνατρέπει τοίνυν ὁ εὐαγγελιστὴς τὴν ψευδῆ
δόξαν τῶν οἰομένων, ὅτι οὐκ ἀποθνήσκει ὁ μαθητὴς
οὗτος, ἀλλ' ἀθάνατος ἔσται. Ψευδὲς γὰρ ὄντως, τὸ
ἀθάνατον εἶναι ἄνθρωπον. Κἂν γὰρ Ἐνώχ καὶ Ἡλίας
οὐκ ἀπέθανον, ἀλλ' ὁμοῦς θητοί. Οὕτως οὖν καὶ οὗ-
τος, κἂν οὐκ ἀπέθανεν, ἀλλ' ἀποθανεῖται. Τὸ οὖν,
« Οὐκ ἀποθνήσκει, » τούτέστιν, ἀθάνατος ἔσται,
ψευδές. Ἄλλοι δὲ διαθεβαιοῦνται, ὅτι ἀπέθανε. Τὸ δὲ,
« Ἐὰν θέλω αὐτὸν μένειν, » ὡς ἀνωθεν ἠρμηνεύσα-
μεν, οὕτω νοοῦσι. Πάσας δὲ τὰς δόξας εἰπομεν, ὑπὲρ
γε τὸ, « Μένειν, ἕως ἔρχομαι, » οὕτως ἀρέσκει νοεῖ-
δοκεῖ, οὐχὶ περὶ τῆς ζωῆς, ἀλλὰ περὶ τοῦ μὴ συν-

« Οὗτός ἐστιν ὁ μαθητὴς ὁ μαρτυρῶν περὶ τοῦ-
των, καὶ γράφας ταῦτα » καὶ οἶδαμεν, ὅτι ἀληθῆς
ἐστὶν ἡ μαρτυρία αὐτοῦ. Ἔστι δὲ καὶ ἄλλα πολλὰ
ἔσα ἐποίησεν ὁ Ἰησοῦς, ἅτινα ἐὰν γράφηται καθ' ἐν-
οῦδὲ αὐτὸν οἶμαι τὸν κόσμον χωρῆσαι τὰ γραφόμενα
βιβλία. » Τίνος ἔνεκεν μηδενὸς τῶν ἄλλων εὐαγγε-
λιστῶν μαρτυρήσαντος ἑαυτῷ, οὗτος μαρτυρεῖ περὶ
αὐτοῦ ; Λέγεται ὑστερον πρὸς τὴν γράφειν ἔλθειν, τοῦ
Χριστοῦ κινήσαντος αὐτὸν δι' ἐγείραντος. Διὰ
τοῦτο καὶ μέμνηται συνεχῶς τῆς ἀγάπης, δεικνύς
τὴν αἰτίαν ἅψ' ἥς ἐπὶ τὸ γράφειν ἦλθεν, καὶ ὅτι ἀγα-
πωμένῳ τῶν ἄλλων μάλιστα ἐνεχείρισε τοῦτο τὸ
ἔργον ὁ Χριστός. Καὶ οἶδα, φησὶ, ὅτι ἀληθῆ λέγει
τούτέστι, Πληροφορηθεὶς ἔγραψα, ἃ ἔγραψα, ἅτε
πᾶσι παρῶν, καὶ τοῖς ἔργοις καὶ τοῖς λόγοις, καὶ τοῖς
πάθεσι, καὶ τοῖς μετὰ τὴν ἀνάστασιν. Ἀγαπητός γὰρ
ἦμῃν, καὶ οὐκ ἀπελιμπανόμην. Ὅστε παρῆσιάζο-
μαι, καὶ περὶ ἑαυτοῦ λέγω, ὅτι ἀληθεύω, προκα-
λούμενος ἐξετάζειν τὰ γεγενημένα, καὶ βασανίζειν
καθ' ἕκαστον. Εἰκόθαμεν δὲ πάντως οἱ ἄνθρωποι,
ἔταν σφόδρα θαρρόμεν ἐπὶ τῇ ἀληθείᾳ, μηδέποτε
τὴν ἑαυτῶν μαρτυρίαν ἀρνεῖσθαι, ὅπερ καὶ οἱ ἀπό-
στολοι ἔλεγον ἡ Ἡμεῖς ἔσμεν μάρτυρες ὧν λέγο-
μεν, καὶ τὸ Πνεῦμα, ὃ ἔδωκε τοῖς πειθοαρχοῦσιν αὐ-
τῷ. » Πόθεν δὲ ἔηλον, ὅτι Ἀληθῆ, φησὶ, λέγω, καὶ οὐ
χαρίζομαι τῷ διδασκάλῳ ; Καὶ ἐκ τοῦ τὰ πολλὰ πα-
ραλιπεῖν, ὅθεν ὀηλον, ὅτι οὐκ ἂν ἐχαρισάμην. Ὁ γὰρ
τὰ ἐπονείδιστα πάντα εἰς μέσον θείας, καὶ μηδὲ τοῦτο
ἀποκρυψάμενος, ὅτι καὶ ἄνομον αὐτὸν ἐκάλεσαν καὶ
πλάνον, καὶ δαιμονῶντα, εὐδῆλον ὅτι οὐκ ἂν ἐχαρι-

σάμην. Ὁ γὰρ χαριζόμενος, τὸναντίον ποιεῖ· τὰ ἀπονεύδιστα παρῖεις, τὰ ἐνδοξα εἰς μέσον παράγει. Μὴ θαυμάσης δὲ, εἰ τὰ γραφόμενα βιβλία περὶ τῶν τοῦ Ἰησοῦ ἔργων ἐφη μὴ χωρῆσαι τὸν κόσμον· ἀλλ' ἐννοήσας τὴν ἀφατον δύναμιν τοῦ Θεοῦ Λόγου, πιστῶς δέξαι τὸ ῥηθέν. Ὡσπερ γὰρ ἡμῖν τὸ φθέγγεσθαι, οὕτως ἐκείνῳ, μᾶλλον δὲ πολλῶ ῥῆον, ποιεῖν ἀπερ ἤθελεν. Τινὲς δὲ Γραφικῶ ἔθει ῥηθῆναι ὑπερβολικῶς τοῦτο φασιν. Ἔθος γὰρ τῇ Γραφῇ ταῖς ὑπερβολαῖς κεχρησθαι· Ὡσπερ τὸ, Ἐξδομεν πόλεις ἀχρὶ τοῦ οὐρανοῦ φθανούσας· καὶ τὸ, Ἐξδομεν ἄνδρας, καὶ ἤμεν ἐνώπιον αὐτῶν ὡσεὶ ἀκρίδες· καὶ ὅσα τοιαῦτα. Οὕτως οὖν καὶ τὸ μὴ δυνηθῆναι ἢ τὸν κόσμον χωρῆσαι τὰ γραφόμενα βιβλία. » Τινὲς δὲ ἢ κόσμον ἢ μὲν νοοῦσι, τὸν κοσμικὰ φρονούοντα, ἔργα δὲ πεποιημένα ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ, τὰ θεῖα καὶ μυστηριώδη αὐτοῦ, τὰ ἐν τε τῇ ἀοράτῳ κτίσει καὶ τῇ ὄρατῇ, καὶ ὅσα περὶ τὴν ἐπ' ἐσχάτων οἰκονομίαν, ἢ μυστηρίων γέμοντα, τὸν κοσμικὸν ἄνθρωπον μὴ δύνασθαι νοῆσαι· ὡς τὸ, « Πολλὰ ἔχω λέγειν ὑμῖν, ἀλλ' οὐ δύνασθε βαστάζειν. » Ἀλλὰ γὰρ εὐξώμεθα μηδέποτε εἰς λήθην ἐλθεῖν τῶν τοῦ Κυρίου ἔργων τε καὶ λόγων, ἀλλ' ἀεὶ ἀνεπίσσειν τὸ βιβλίον τοῦτο τοῦ ἡγαπημένου, καὶ διερευνᾶσθαι τὸν ἐγκαίμενον θησαυρὸν καὶ τοῖς θαύμασι τοῦ Ἰησοῦ καὶ τοῖς ῥήμασιν· ἵνα δυνηθέντες ἐκκαθάραι ἑαυτοὺς καὶ λόγῳ καὶ βίῳ, καταξιοθῶμεν καὶ τῶν ἀπορρήτοτέρων ἔργων καὶ μυστηρίων ἐν ἡμέρᾳ ἀποκαλύψεως, ἢ νῦν ἐν τῷ κόσμῳ ὄντες, οὐ δυνάμεθα χωρῆσαι· καὶ τελειωθῶμεν ἐν αὐτῷ Χριστῷ τῷ ἀγαπήσαντι ἡμᾶς, καὶ διὰ τοῦ ἡγαπημένου αὐτοῦ μαθητοῦ, φωτίσαντι ἡμᾶς ἐν τῇ θεολογίᾳ καὶ ἐπιγνώσει αὐτοῦ καὶ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

Τέλος τῆς εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον Ἑρμηνείας Θεοφυλάκτου.

A daemonicum, manifestum est quod nequam a Iulatus fuerim. Qui enim adulatur, et ad gratiam loquitur, contrarium facit, omissisque co: temptabilibus, gloriosa in medium adducit. Ne admireris autem si libros qui de operibus Jesu scribantur, mundum dixit non capere, sed intellecta ineffabili vi Dei Verbi, dictum fideliter accipe. Nam sicut nobis loqui, ita illi, imo multo facilius est facere ea quæ voluit. Quidam autem per hyperbolen more Scripturæ putant dictum. Mos enim Scripturæ est hyperbole uti: sicut, Vidimus civitates pertingentes in cælum²⁹, et, Vidimus viros, et eramus sicut locustæ coram eis³⁰, et quæcunque sunt similia. Ita igitur quod non possit mundus capere libros qui scribantur, intelligere licet. Quidam autem per mundum intelligunt eos qui mundana sapiunt: opera autem quæ facta sunt a Jesu, divina et mysteriis plena, tam in invisibili quam in visibili creatura, et quæ futura sunt, et mysteriis sunt referta mundanum hominem non posse intelligere: sicut et cum dicitur³¹, « Multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare modo. » Cæterum, 774 precemur nequando dictorum sanctorumque Christi obliviscamur, sed revolvamus librum hunc, dilecti, et scrutemur in eo positum thesaurum in miraculis ac verbis Jesu, ut sic valeamus purificari et vita et sermone, consequamurque in die revelationis ineffabilia opera et mysteria, quæ nunc quando in mundo sumus, capere non possumus: et perficiamur in Christo, qui dilexit nos, et per dilectum suum discipulum illustravit nos in theologia et agnitione sui, et Patris, et Spiritus sancti, cui sit gloria in sæculorum sæcula. Amen.

Enarrationum Theophylacti in Evangelium Joannis, finis.

²⁹ Dan. iv, 17. ³⁰ Isa. xl, 22. ³¹ Joan. xvi, 12.

THEOPHYLACTI

BULGARÆ ARCHIEPISCOPI

IN OMNES DIVI PAULI EPISTOLAS

COMMENTARIUS.

PHILIPPI MONTANI PRÆFATIO

(Edit. Basil. anni MDLIV.)

Quod in commentariorum recognitione, quos in Evangelia Theophylactus discrete scripserat, supra aliquot annos fecimus, idem quoque nunc facere in iis quos in omnes divi Pauli Epistolas edidit, operæ pretium duximus, candide Lector: ut videlicet aliqua saltem ex parte intelligas, dum emendata quædam proferimus, quantum commodum tuis studiis afferre conati simus: ne, quod plerumque fit, splendidis typographorum titulis tibi hic quoque fucum fieri putes, atque ita per imprudentiam, qualiumcunque nostrorum laborum fructu priveris: quod Germanis in recognitione Commentariorum Chrysostomi apud Carolum Guillard sub *Sole aureo* impressorum magno studiosorum incommodo contigisse animadvertimus: cum ne ea quidem quæ D. Erasmus a nobis admonitus ipse emendarat, illi secuti fuerint: quos quidem labores non parvos in tuam et studiosorum omnium utilitatem haud gravatim suscepimus, fore sperantes, ut Deo in primis optimo maximo (in cuius gloriam omnes conatus nostri potissimum incumbere debent; et cuius auxilio freti, istud quidquid est operis tentavimus) haudquaquam ingrati essent, et tibi, candide Lector, haud cuivis sacræ Scripturæ studioso non infructuosi. Sed ne diutius te remorer, ea paucis accipe quorum te præmonitum cupimus.

Nos Græci codicis, quo usus est aliquando D. Erasmus, fidem quam potuimus diligentissime pro nostra qualicumque mediocritate secuti sumus, nisi sicubi scriba dormitasse videretur: perabsurdum enim fuerit ubique scribam nimium bona fide amplecti, hoc est, una cum ipsis erratis, quod Lonicerus sæpius factitasse deprehenditur. Usus est autem, ni fallor, eodem nostro exemplari: in quo divi Pauli contextus a Theophylacti glossa aut capita ipsa frequenter male distinguuntur, et nonnunquam dictiones aliæ pro aliis substituantur (quæ res nobis non parum exhibuit negotii); quibus sane restituendis qua simus usi cautione dum diligenter expendimus quid ipse auctor in præcedentibus aut subsequentibus eundem locum attingentibus, quidve Chrysostomus eum locum tractans aut Oecumenius scripserit, aut etiam Porsenna vetus interpretes legerit, in margine Græci codicis, quem typographus brevi typis excudere statuit, suis locis exposuimus: ut I ad Corinth. xiv, ἀπόστολος depravate scriptum fuerat pro ἀπίστοις, et ad Galat. v, *scandalum Christi*, pro scandalo crucis; quæ quidem scriptoris errore contigisse vehementer admiror Lonicerum non animadvertisse: cum vel ex mox sequentibus facile a mediocriter erudito et attento error deprehendi potuerit. Item ad Ephes. i depravate legebatur, *divitiæ datæ*, cum legendum fuerit, *divitiæ gloriæ*; δέξῃς enim, non δόσω; scribendum fuerat. Quinto autem capite primæ ad Timotheum Epistolæ, locum in Græcis et Latinis mutilum ex Porsennæ scriptis, quæ eo quidem loco rectius habere videbantur, restituimus; hoc enim loco quid Theophylactus scripsisset non satis nobis constabat, sed quæ illinc assumpsimus, his notis () interclusimus, ne quid temere præter Græci codicis fidem de nostro addidisse videremur. Porsennæ autem viri eruditi, ut opinor, et eloquentis versione, ut multum a Græcis discedente, ne dicam plerumque dissidente, ut quæ

sit paraphrastica potius atque etiam nimium libera, utpote quæ plerumque adjiciat quæ in Græcis non habentur: et contra, plerisque in locis complures versus prorsus omittat, quæ tamen in nostro manuscripto codice Græco, eoque pervetusto aperte continentur, illius, inquam, omiſsa versione, Loniceri potius interpretationem arripuimus; eamque passim, ubi tolerabilis esset, retinuimus. Novam quidem ex amicorum quorundam consilio edere statueramus, sed cum id in præfatione adorti animadverteremus, nobis ad id nec satis esse otii, nec temporis, ea potissimum mutavimus quæ, Theophylacti mentem aut non assequi viderentur, aut non satis explicarent. Ad hæc margini multis in locis quædam addidimus, sine quibus Latina legens vix unquam quid sibi velit Theophylactus intelligere queat: dum videlicet aut Græci sermonis variam attingit lectionem, aut Græcæ dictionis compositionem, aut diversam significationem, aliudve quidquam hujusmodi. Pleraque etiam delevimus ab interprete male addita, quod aut parum ad rem facerent, aut cum Theophylacti sententia pugnarent. Quædam vero perspicuitatis gratia, aut ambiguitatis vitandæ causa, a nobis sunt mutata, ut mediocriter erudito Lectori consulatur. Ista enim veritatis et sacræ Scripturæ studiosis scribuntur, quibus nuda et perspicua auctoris sententia magis placet, quam interpretis fucata et affectata dictio, quæ istiusmodi studiosis tenebras offundens, plurimum facessit negotii. Porro vulgarem in Paulino textu versionem, qua passim utitur Ecclesia, fere retinuimus, nisi sicubi Theophylacti interpretatio illam immutare coegerit: ut, ad Romanos cap. XII necesse fuit mutare *conformari* in *configurari*, quod Theophylactus differentiam ponat inter figuram et formam, et figuram mundo, formam autem virtuti attribui dicat. Item I Timoth. VI pro *inutilia*, necesse fuit ponere *stulta*, quod Theophylactus id interpretans dicat: «Quomodo enim non est stultum;» et mox, «Hæc stulta sunt et noxia.» Noster enim vulgaris interpretes legisse videtur ἀνοήτους, Theophylactus vero cum Chrysostomo legit ἀνοήτους. Item II Timoth. II pro *ne quando* ponendum fuit *si quando*, aut *si forte* vel *fortasse*: eo enim loco μήποτε, non est negantis, sed dubitantis sive addubitanter asseverantis: quo in sensu sæpe accipit Theophylactus, ut in epistola Evangelii præfixa satis docuimus. In ipsa autem Loniceri versione quam multa fuerint male versa, aut prorsus omiſsa, ex his quæ decerpimus conjicere licebit, si totum opus conferre graveris. Et quoniam principium fervere solet, exploremus quam fuerit initio fervens et diligens, ex multistamen pauca decerpentes, ne a Theophylacti præclaro opere diutius retardati præstantiorum jacturam faciamus. Noster enim Theophylactus pulchre Horatianum illud vitans, *Brevi esse laboro, obscurus fio*: mediocritatem scite usque adeo amplexus est, ut perspicue docendo, et ex probatis auctoribus optima quæque apiculæ more seligendo, prolixitate non sit molestus. Sed ut et nos molestiam istam vitemus, pauca illa accipe. In ipsa statim operis præfatione, ubi de Epistolarum ordine Theophylactus disserit, ac declarat Epistolam ad Romanos non propterea primo loco collocari, quod ante alias omnes scripta fuerit, ad hunc modum verterat Lonicerus: «Quandoquidem ad Corinthios, tum ad Thessalonicenses una, in qua de ministerio Hierosolyma transmittendo omnes ipsos occulte quidem commonefacit, hanc præcesserint:» cum in Græcis hic sit sensus: Quandoquidem hanc præcedant quæ quæ ad Corinthios sunt missæ: quin et has præcedit ea quæ est ad Thessalonicenses; in qua, etc. Vides, candide Lector, quod ad Epistolarum ordinem attinet, hic doceri eam quæ ad Thessalonicenses scripta fuerit, eas præcedere quæ ad Corinthios fuerint missæ: qua in sententia est Chrysostomus, quod Loniceras plane tacuerat. Græca autem sic habent: Καὶ γὰρ πρὸ αὐτῆς εἶσαν αἱ πρὸς Κορινθίους δύο· καὶ πρὸ τούτων αὐτὴ ἡ πρὸς Θεσσαλονικεῖς, ἢ ἦ... Sed ad caput primum veniamus, et ὁ multis pauca perstringamus. In eum Pauli locum qui in capitis est initio: *De Filio suo qui natus est ex semine David*, cum de duplici generatione Christi ageret Theophylactus, divina et humana, ita scriptum fuerat: «Quocirca non de vili exiguove homine Evangelium hoc est, nam de Filio Dei est; nec de exiguo Deo, nam de nato ex sanguine Davidis secundum carnem.» Hactenus Loniceri verba. Vides quam inepte colligat Filium Dei non esse exiguum Deum, propterea quod natus sit ex sanguine Davidis secundum carnem, cum ipse Paulus de incarnatione ad Philippenses scribens, longe aliter dicat: *Exinanivit semetipsum*, etc., et paulo post: *Humiliavit semetipsum*. Quod itaque Theophylactus negat Evangelium hoc esse *περὶ ψιλοῦ Θεοῦ*, et paulo ante *περὶ ψιλοῦ ἀνθρώπου*, non erat vertendum, «De exiguo sive parvo Deo,» neque, «De vili exiguove homine,» sed, De *mero*, nudo et simplici Deo aut homine; ut sit

sensus : Evangelium hoc non esse de eo qui tantum sit homo, aut tantum Deus, sed qui idem et Deus sit et homo. Eodem primo cap. ibi, *Cui servio in spiritu meo in Evangelio*, etc. sic prius habebatur : « Nam servitutis Evangelii conatus necesse habet, » etc. ; nos vero clarius ad hunc modum : « Cui enim Evangelii annuntiandi servitus est commissa, illi necesse est ut, » etc. Et in Glossa sequenti ubi ait : « Atqui D. Paulus dum assidue orat tanquam vidisset eos », etc., potius dicere debuit, « Cæterum quod Paulus continenter orabat ut eos videret, sive videre contingeret, ex ferventi hoc charitate faciebat ; » et paulo post, ubi hortatur ut constantes simus in orationibus nostris, sic habebatur : « Neque enim Paulo sumus potiores, qui pro cruce etiam sua removenda precatus est. » Græce autem sic : *Ὁὐ γάρ ἐσμὲν Παύλου βελτίους, ὅς καὶ ὑπὲρ τοῦ σκόλοπος τρις τὸν Κύριον παρεκάλει*, hoc est, « Neque enim Paulo sumus meliores, qui pro stimulo ter Dominum precatus est, » ubi dictionem *ter* omisit, quæ potissimum ad orationis constantiam et perseverantiam pertinebat ; et crucem etiam pro stimulo posuit. Et mox, *ἐπιτῆ τῆς πίστεως ἐπιδόσει*, vertit, « Erga fidei communicationem, » cum, « ob fidei incrementum, » potius vertendum esset. Eodem primo capite, in illud, *Quemadmodum et in reliquis gentibus*, ita scripserat : « Committens autem ipsos, inquit, quemadmodum et in reliquis gentibus. » *Ἐυστάλων δὲ καὶ αὐτοὺς, φησὶ, καθώς*, etc., hoc est, « Illorum autem fastum etiam comprimens, inquit, quemadmodum, » etc. Quod enim sic intelligi debeat, satis declarat sequentia. Eodem capite, ubi explicat locum Pauli : *Tradidit eos in desideria*, etc., ibi Theophylactus notat, *tradit* dici, pro *deserit* eos, et *permittit*. Lonicerus vero pro *καὶ ἱᾶ*, id est, *et permittit*, posuerat, *amicè* : idque fortasse ob scripturæ difficultatem ; mire enim scriba « cum » calamo veluti luxuriante conjunxerat, ideoque interpretes ad *ὠτάν*, pro *ὦ ἐτάν* forte respexit. Item paulo post cum declarat quod aliis impellentibus non habuerint opus : « Sed ipsi, inquit, se contumelia affecerunt. Hujusmodi enim sunt impuri illi affectus ; » ubi longe alia prius habebatur sententia, ut etiam in mox sequentibus, ibi, *Sicut non probaverunt Deum habere in notitia* ; ubi Theophylactus : « Injuria, inquit, qua Deum affecerunt, non ex ignorantia processit, sed a meditatione et studio, » uti nos restituimus. Qui plura volet in hoc eodem primo capite emendata notare, id ex utriusque collatione facile poterit. Nec id tamen dico, ut Lonicero detrahā : plurimum enim illi debere me ingenue fateor : nisi enim ipsius versione fuisset adjuvus, haud facile plerisque in locis pervetustos characteres agnovissem, ut interim de ipsorum figura mihi quidem insueta sileam ; sed ne studiosi, ut diximus, si aut pauca, aut nullius momenti loca hic emendata fuisse putent, eo fructu priventur, quem ex hac recognitione ipsos *ὁν θεῷ* consecuturos speramus. Sunt fortasse nonnulla quæ typographo potius quam interpreti ascribenda sunt, ut quod *Christum* pro *crucem* expresserat ; sed ne fastidium pariam, ea cum plerisque aliis prætereo : ideoque ex aliis capitibus pauciora huc transcribam. Capite secundo in illud Pauli, *Qui igitur alium docet, teipsum non docet*, ibi : « Si namque gentes, » etc. multum ab auctoris mente aberrare videtur, et paulo ante negatio non fuerat omissa ; et in glossa sequenti, post ista verba, *Sin minus*, ista desiderabantur : *Non dixit, Non prodest, ne ipsam contumelia afficere videatur, sed Judæum ea nudat, dicens : « Circumcisio, »* etc., et mox ubi duo præputia posuisset, unum secundum carnem, alterum secundum spiritum sive voluntatem, de hoc posteriore loquens, sic reddiderat Lonicerus : « Quæ sese habent uti commemoratum est, quando nihil carnalium quisquam affectuum habuerint, ut qui sint ablati. » Græca vero sic habent : *Ἦτις ἐστίν, ὡς εἰρηται. ὅταν τις μηδὲν ἔχει τῶν σαρκικῶν παθῶν περιηρημένον* ubi dictio *ἦτις*, refert *ἀκροβυστίαν ἐκ προζιρέσεως*, quæ nos sic restituimus, quod quidem est, ut dictum est, quando quis carnalium affectuum nullum habet circumcisum aut amputatum ; quæ sententia belle huic loco convenit, cui prior contradicebat, et sub finem hujus capituli ab auctoris mente, ni fallor, multum aberrabat. Sed longum esset singula capita excutere ; ad sextum igitur transilium. In illud Pauli : *Non regnet peccatum in mortali*, etc., ubi extollit Christi gratiam, sic ait Theophylactus : « Itaque corpus sua natura haud nocet, sed obedire peccato, illud vero plurimum obest. Observa hic Chrisii gratiam, quomodo Adam peccarit, cum tamen nondum mortale corpus haberet : nos vero in mortali corpore peccatum vincimus et superamus. » Hactenus auctoris verba ad Græcum exemplar restituta, quæ prius longe diversam aut contrariam præ se ferebant sententiam, aut conferendo patebit ; quod si tamen ad alteram editionem recurrere graveris, ibi ad istum scribebatur modum : « Itaque corpus haud

nocet naturæ, sed obedire peccato, illud vero plurimum obest. Observa hic Christi gratiam quomodo Adam peccarit, cum tamen nondum mortale corpus haberet, nos vero in corpore mortali peccato exuberamus, adeoque in peccatis nascimur. » Vides Lector, ut *haud nocet naturæ*, pro *sua natura haud nocet*; et, *peccato exuberamus*, pro *peccatum vincimus*, dixerit diverso et contrario sensu? Capite etiam sequenti in annotatione: *Et inventum est*, [item in alia, *Nunc autem jam non ego operor*] sædos lapsus deprehendes si conferre lubet, ut et cap. ix, xi et xiii. In hoc ubi Paulus ait: *Ut in die honeste ambulemus*. Ibi Theophylactus de Romanis honoris et gloriæ studiosis hoc modo scribit: Ἐπειδὴ γὰρ πολλὸς αὐτοῖς τῆς παρὰ τῶν πολλῶν δόξης ὁ λόγος, ἐφέλκεται αὐτοὺς ἀπὸ τῆς εὐσχημοσύνης, hoc est, « Quandoquidem ipsi vulgi gloriam sive honorem, qui a multis exhibetur; magnificerent, ab honestate eos allicit; » prius autem sic redditum fuerat: « Cum enim ipsi Romani multa verba facerent, » etc., ubi πολλὸς λόγος, non multa verba, sed multam curam, rationem sive respectum habere gloriæ et auræ popularis potius significat. Deinde quod adjectum est, « abstrahit eos ab ea gloriæ turpitudine, » multum erat a Pauli et Theophylacti proposito alienum; suspicor interpretem existimasse pro εὐσχημοσύνης legendum esse ἀσχημοσύνης. Sub ea enim dictione ducta erat linea, quasi suspecta esset scriptura, quæ tamen belle habet, ut quæ Paulino textui respondet, ubi εὐσχημόνως.

Sed de hac una Pauli Epistola nimium multa; pauciora igitur ex reliquis afferam; et ne longius abeamus, initio Epistolæ sequentis, ubi Paulus ait, *Per voluntatem Dei*, in eum locum Lonicerus: « Animadvertite hic deitatis vocabulum ad Patrem pertinere; » egregia, scilicet animadversio, quasi vero usquam negarint Ariani deitatis vocabulum ad Patrem pertinere. Græca sic habent: Σημειῶσαι δὲ τὸ, διὰ ἐπὶ Πατὴρ καίμενον, hoc est, « Nota autem hanc dictionem *per* Patri appositam, » sive de Patre dici. Ubi Theophylactus contra Arianos hunc locum profert, declarans quod hæc præpositio *per*, diminutionem non importet, ut ipsi volebant: cum etiam hic apponatur Patri, ubi dicitur *per voluntatem Dei*, ut fusius ait idem Theophylactus in eum locum Joannis, *Omnia per ipsum facta sunt*, ubi Ariani volebant Filium facere Patre minorem, quod per ipsum sicut per instrumentum aut servum Pater alii fecisset: contra quos ibi adducit hunc ipsum locum, *Per voluntatem Dei*; et item alium ex hoc eodem capite: *Fidelis Deus per quem vocati sumus in societatem Filii sui*, ubi dictio *per*, Patri juncta, nequaquam significat Patrem Filio minorem. Hunc locum pluribus tractavi quod plerisque subobscurus videretur, et a Lonicero quidem male versus, ut qui ex præpositione *διὰ* deitatem fecerit; a Porsenna vero plane omissus fuisset: solet enim iste si quid placeat liberius tractare ac multa de suo infarcire; et contra si quid non arrideat, illud prorsus omittere: quod hic contigisse videtur, si modo ipsius exemplar cum nostro consenserit, eo sane pervetusto. Nec video cur hic de germana Theophylacti Scriptura dubitare debeamus, cum hujus loci mentionem ipse faciat Joannis primo, ut diximus. Quod autem Lonicerus glossam totam nonnunquam cum textu Pauli prætermiserit, non ipsius voluntate factum esse arbitror, sed ipsius aut scribæ potius negligentia aut errore contigisse.

Hic finem facere fortasse expediret: nam ex hujusmodi locis pro nostra qualicunque mediocritate restitutis facile candidus Lector de reliquis conijcere posset, nec plura, opinor, desideraret: ob morosiores tamen, adhuc paucula ascribam, ut quod hujus Epistolæ capite quarto, ibi: *Magnæ mihi gloriæ*, contrariam posuerat sententiam; et capite quinto, in eum Pauli locum: *In interitum carnis*, scriptum erat: « Hoc est, ut a morbo eum liberet, solvat, » nos sic emendavimus: « Hoc est, ut morbo eum maceret et tabescere faciat, » de castigatione enim corporis loquitur, ut sequentia satis declarant. Capite autem septimo pleraque depravata, et non pauca ommissa fuisse, qui totum hoc caput conferre volet, facile deprehendet; quod quidem vel unum caput moroso etiam Lectori, si tamen veritatis studiosus fuerit, hanc nostram operam ut minime supervacaneam, commendare valeat. Possem ex cap. ix, xi et xv, manifeste depravata, et contrariam sententiam continentia proferre, sed in hac priore ad Corinthios Epistola diutius quam statueram sum immoratus. In secundæ vero ad Corinthios Epistolæ capite primo, ibi: *Et spes nostra firma est pro vobis*, glossa hujus textus cum textu sequenti fuerat ommissa; atque ita glossa textus sequentis huic erat adjecta, quod etiam factum est ad Romanos xiii, sædo sane lapsu, ut alios ejusdem capituli præteream. Secundo autem capite bis contrariam reddidit sententiam. Primum in illud Pauli: *Ut ne circumveniamur a Satana*, dixerat: « Non enim a se discre-

pantia Satanus accipit, verum et nostra rapit, » cum dicere debuisset, « Non enim ad se pertinentia Satanus, » etc. Græce enim est : Ὁ γὰρ διάβολος οὐχὶ τὰ αὐτῷ διαφέροντα λαμβάνει. Deinde paulo post in illud Pauli : *Aliis quidem odor mortis in mortem*, pro, Deo acceptabiles esse, dixerat, esse reprobos et minime gratos apud Deum. Sed hic quodam modo excusandus venit, quod Græcus codex fuisset corruptus, quem secutus est fide, ut diximus, nimium bona ; nam loco ἀπρόδεκτοι legendum est εὐπρόδεκτοι, ut patet ex Chrysostomo et veteri interprete. Sed ad alia properans reliqua hujus Epistolæ capita transilio. Initio autem capitis primi ad Galatas, ibi : *Sed per Jesum Christum*, Theophylactus huic loco objicit quod est in Actis apostolorum cap. XIII, dicens, Καὶ μὴ αἱ Πράξεις ὑπὸ τοῦ Πνεύματος δηλοῦσιν αὐτὸν ἀφορισθῆναι id est : « Atqui Acta apostolorum a Spiritu sancto indicant eum segregatum esse, » etc., Lonicerus vero, de Pauli operibus intelligens, sic verterat : « Ipsæ res gestæ et opera a Spiritu sancto profecta indicant, » etc., quæ huic loco minime conveniunt : nec quæ statim sequuntur hanc admittunt interpretationem ; subnectit enim : « Perspicuum est igitur quod sit una et eadem potestas et Patris et Filii et Spiritus sancti. » Similem objectionem facit ad Rom. primo, ibi : *Per quem accepimus gratiam*. Sed nimium his immoror. Si quis tamen ex aliis Epistolis quædam desideret, conferat primum caput ad Philippenses, ubi non pauca fuisse multum corrupta deprehendet. Expendat item quæ Theophylactus in eum Pauli locum ad Thessalonicenses quarto : *Non hominem spernit, sed Deum*, pulcherrima scripserat, et plurimum fuisse deformata comperiet : et quædam sub finem ejusdem capitis omissa fuisse perspiciet. Atque illic transeat ad primæ ad Timotheum caput primum : et glossam in illud Pauli, *Sed misericordiam consecutus sum, quia ignorans feci*, excutiat, et in una et eadem glossa non semel lapsum interpretem notabit. In Epistola vero ad Philemonem quod contra etiam Porsennæ versionem faciat reperiet, ubi : Imperandi quod ad rem pertinet ; contrariam habet sententiam. Porsennæ enim accepisse videtur τὸ ἀνήκον, quasi α privativa particula esset, cum verterit, *quod ad rem non pertinet* ; quo in errore pergens, totam Theophylacti pervertit explicationem, cum potius contrarium significaret τὸ ἀνήκον, nempe quod ad rem pertinet, sive τὸ πρότερον, ut ait Suidas, hoc est quod decet, quod convenit, sicut τὸ καθήκον officium dicitur. Ἀνήκω enim est attineo, pertinere, specto, sicut κλησκω, προσήκω, convenio, consentaneus sum. Sic Demosthenes ait, τὰ εἰς ἀρετὴν ἀνήκοντα, ad virtutem spectantia, interprete Budæo ; quæ significatio huic loco maximo convenit. Sed de hujus versione eleganti quidem, sed parum fida, satis antea dictum puto ; finem itaque facio, nec verbum addo : qui plura desiderat, totum opus, si lubet, conferat, et, ni fallor, labores nostros boni consulat. Bene vale, candide Lector, et tui Montani conatus tuis studiis prodesse cupientis in bonam partem, quæso, accipe.

Lutetiæ, e museo nostro Tornacensi, XII Octobris, anno MDLII.

MONITUM

T. BAILII EDITORIS LONDINENSIS.

Præmaturus doctissimorum obitus quam gravi Ecclesiæ studiorumque incommodo evenire assolet, condocfecit nuperus reverendissimi viri, atque omni litterarum genere excultissimi, domini Augustini Lindselli, episcopi Herefordensis, inter media optimæ frugis molimina abrepti. Quem ita extinctum etiam ignoti flebunt. At vero mei muneris esse duxi (qui in istiusmodi studiis illi inservierim) non tam defunctum ignavo questu prosequi, quam quæ voluerit, meminisse ; quæ mandaverit, exsequi. Hinc animus mihi accendebatur, hosce Theophylacti Commentarios, quos ille bono publico destinaverat, pro mediocritate mea potius excolere, quam una cum ipso sepelire. Priores ipsius curas atque etiam secundas experti erant : manus tantum deerat suprema. Unde licet fortassis haud usque adeo absolutos, non tamen omnino neglectos prodire comperies. Describebantur e vetusto codice manuscripto illustrissimi comitis Arundeliani, Angliæ mareschalli, viri ut antiquo stemmate, ita politæ antiquitatis studio decantati. Post apographon cum prototypo fideliter commissum, ad unum et alterum exemplar Oxoniense iustituta est castigatio. Qua in re quantum ille fidei industriaque præstitit, testando erunt viri ad ele-

gantiorē doctrinam facti, Thomas Triplett, amicus mihi unicus, et Joannes Gregorius; quos in posterioris exemplaris collatione sibi συνεργός ascivit. Cæterarum scilicet illius curarum ego ipse conscius, editionem istam ad mentem ejus, quantum pote, adornavi. Discrepantes codicum lectiones, appinguntur aræ marginali. Asteriscus dictionem loquitur ab uno aut altero codice absentem, atque sine magno sententiæ detrimento debilem. *Ισ.* tessera est conjecturæ, cui parcius indulsinus, quo tibi facultas magis integra judicandi. Latina quidem versio est Philippi Montani; verum ubique adeo a nobis interpolata atque ad Græcorum veritatem revocata, ut (si per operas typographicas licuisset importune festinabundas) minus lædium foret novæ prorsus condendæ. Id quod committentibus liquebit. Vale.

ANNOTATA

PRO SINGULIS EPISTOLARUM ARGUMENTIS.

Ad Romanos ex Corintho scribit Apostolus, quos nondum viderat, visendi tamen percupidus, quia de his multa acceperat, quorum et suscipit et laudat fidem, ut quam sciret fama et nomine celebrem et ubique vulgatam: et (ut cætera omitam) de gentium vocatione copiosius disserit.

Nec secus ex Epheso ad Corinthios scribit Epistolam, illos objurgans quod plurimum inter se dissiderent, et primarium quemdam e suis rem cum noverca habentem satis negligenter, vellentque sub cælibatus prætextu nonnulli divortia facere, et uxores relinquere: et multi idolothytis vescerentur: et alii cæteris plane contemptis, eos duntaxat demirarentur, qui essent linguarum gratiam consecuti: et, quod erat detestabilissimum, nequaquam crederent humanam corpora post mortem resurrectura. Ad eosdem deinceps et aliam ex Macedonia scribit, quando quidem ex priorē plurimum profecissent: quippe quos pœniteret tandiu fornicantem illum tulisse, sed arrepti deinde seditionissimorum hominum persuasione, legis duntaxat litteræ inhæserunt, indifferentem existimantes gratiam quæ a Christo esset in multos collata: quin etiam et præceptores admodum jactitabant, et gloriæ ducebant, cum Apollo vellent vel Cephæ partes tutari, id est suum quisque quem sectaretur extollere, unde multa erant inter hos oborta dissidia: alioqui in sanctorum alimoniam abunde et liberaliter conferebant.

Ex Roma ad Galatas litteras dedit. Hos enim cum antea ad fidem quam optime instruxisset, et credidissent eo prædicante in Christum Jesum, post ejus discessum mox lapsi, improborum hominum suggestione ut se circumciderent compulsi sunt. Quod utique Paulus ægre ferens, quia præter suam institutionem egissent, incusat acrius quod se celerrime adeo immutassent.

Ex Urbe præterea et ad Ephesios scribit, haud dum tamen per se aditos, sed auditione solum perceptos fideles esse, et Christum Jesum optime credere, et mira quadam in sanctos omnes affici charitate, alioqui a se percipere in fide hac stabiliri. Quocirca et hos per litteras instruit, atque haudquaquam commentitium esse, aut nuper inventum hoc Christi

mysterium, sed perstare a sæculo: et alia multa quæ ad hos in fide firmandos maxime faciunt.

Ad Philippenses insuper litteras mittit ex Urbe, quos adierat sane, et ad fidem instruxerat. His itaque Paulo ipsi et sanctis nonnullis ministrantibus necessaria, exorti sunt quidam, qui pravis persuasionibus, et sub legis umbra et circumcisionis obtentu, simplicium quorundam corrumperent aures, asserentes neminem posse sine lege justificari. Quod Paulus audiens, Philippensium primo fidem probat, et eorum se memoriam habere inter precandum fatetur commemoratque quemadmodum Romæ sese ac Christi fidem tutatus sit, et qui præterea molesti sibi in vinculis fuerint.

Colossensibus etiam ex Urbe litteras impertitur, quippe quos cerneret per homines captiosos et subdolos falsis quibusdam argumentis circumventum iri, qui Christi fidem apertissime Græcicis argutiis impugnant, cum legis umbram et escas vitæ sectarentur et circumcisionem efferrent.

Ex Athenis vero Thessalonicensibus scribit, apud quos antea fuerat diutius commoratus: et quoniam multa cum in Verria, tum Macedonia civitate Philippis, tum Corinthi et Thessalonica suoras perpressus, veritus ne vel ex suis pressuris illi offensi haud satis stabiles forent, vel mærore nimio ob suorum e vita discessum conficerentur, quo patrio more certe plurimum angebantur, Timotheum cum epistola ad eos dimisit, ut in fide obfirmarentur, us quoquam pacto ab ea desciscerent, sive ipsi afflictarentur, sive alios cernerent afflictari: hortaturque ut ducerent vitam quemadmodum a se accepissent. Commonefacit insuper, ne graviter ferant morientium casum, et alia pleraque. Ad eosdem idcirco ex Urbe et aliam scribit Epistolam, quia apud eos erant nonnulli segniores ad bonum, et nullius momenti viri, qui alios mira arte fellebant, astruentes jamjam instare Christi aduentum, cujus et Paulum falso testabantur auctorem, et sese idem cognovisse per Spiritum affirmabant. Cujus rei certior factus Apostolus, per litteras Thessalonicensium primo adhaerentem fidem collaudat, et gloria ducit quod Christi ob gratiam viriliter ferrent præ-

surus, solaturque asserens illatas his Deum vindicaturum quandoque injurias.

Scribit ad Timotheum ex Laodicea eam ob causam, quia Ephesi erant permulti qui Judaicos ritus servarent, cum longe aliter ipse Ephesios instruxisset, docereque et fallere integros quosque admitterentur. Quocirca Timotheum hortatur ut Ephesi maneat, et corruptores illos castiget et corrigat, ut tandem a suis erroribus resanescant. Ad eundem secundo ex Urbe conscribit Epistolam, monetque ut ad se redeat. Erat enim Apostolus ab omnibus jam destitutus, qui secum Romam ex Asia commigraverant, catenis absteriti, quibus erat devinctus.

Ex Nicopoli ad Titum litteras scribit; ibi namque hiemaverat Paulus. In Creta autem Titum reliquerat, ut per urbes institueret sacerdotes. Erant enim ibidem plerique qui sub legis prætextu seducere populum conabantur.

Scribit ex Urbe ad Philemonem, cujus servus On-

imus fugiens Romam se ad Apostolum contulit, apud eumque habitavit conjectum in carcerem, et in vinculis detentum. Hunc itaque cum ei optime obsequeretur, et brevi probus evasisset, ut ei esset acceptior, Philemoni commendat per litteras, hortaturque ut libertate donet, nec eo ut servo, sed ut fratre utatur.

Ad Hebræos demum ex Italia scribit: qui etsi Christi acceperant fidem, haud tamen prorsus a lege defecerant. Quod sane inique ferens Apostolus, etsi ad gentes erat, ut Evangelium prædicaret, jam destinatus, non hos tamen serebat legis umbris obvolvi, existimans haudquam credentibus his molestam hanc fore epistolam, in qua de Christi adventu, lege ipsa umbratili disserat: quam cessasse affirmat, et nihil in posterum valituram, quia Christus advenerit, quem illa præfigurasset.

His itaque Epistolis Paulus tam valida fundamenta jecit, ut incrementis in posterum fidei tanta posse: moles imponi.

LECTORI VENETUS EDITOR.

Prodit tomus alter Operum Theophylacti, ea quidem celeritate, quam satis esse putamus ad fidem adstruendam promissioni nostræ, qua in *Prævia Declaratione* nos obstrinximus, integram operum præclari hujus auctoris editionem intra quadriennium absolvendam fore. Hæc vero hoc in tomo *Commentarios* ipsius in omnes *Pauli Epistolas*; qui quidem aliquoties Latine, Græcæ autem et Latine semel tantum, nempe Londini anno 1636, in lucem prodire. Ad hanc editionem satis nitidam et accuratam nostram plane exegimus, nisi quod manifesta quædam Latinæ versionis errata sustulimus. Quæ vero hic e nostro adjecimus, præcipue sunt variantes lectiones ex codice bibliothecæ S. Marci depromptæ, quas ad calcem tomi, more nostro, apposuimus. Eas diligenter collegit juvenis industrius Georgius Constantini, natione Græcus, qui similem operam alias etiam nobis impendit. Collectas vero tradidimus Bonifacio Finetti, ordinis Prædicatorum, ut omnibus expensis, solertia sua et judicio, eas quæ frugi alicui esse possent, seligeret. Scilicet nos longe ab eorum opinione sumus, qui quidquid varietatis in codicibus reperiunt, id totum pro variantibus lectionibus habent, totumque in editiones suas effundunt, sicque paginas inutili congerie onerant haud raro. Nos econtrari, variantes lectiones censendas non esse, nisi quæ phrasim vel sensum perficiunt ac complent, aut certe tales sunt, ut merito ambigas, num hæc vel illæ ab auctoris calamo profectæ fuerint, ea omnia præmittenda putavimus, quæ aut manifestæ sunt amanuensium aberrationes, aut phrasim sensumve, potius quam complent, reddunt imperfectiorem. Hocce delectu factum est, ut, cum variantes lectiones nostræ satis multæ forent, ad mediocrem numerum reductæ sint. Sed et aliud in causa est, cur ad majorem copiam non excreverint: nempe illæ omissæ sunt omnes quæ (non paucae quidem) cum variantibus lectionibus ex codicibus Oxoniensibus a Londinensi editore collectis marginique ascriptis conveniebant (a). Non deerunt fortasse qui vellent eas quoque hic adnotatas habere, quod referat nonnihil scire an aliqua lectio non unius tantum, sed plurium codicum auctoritate confirmetur. At non existimavimus, rem hanc tanti esse, ut ulteriorem hunc laborem mereri posset ac postulare. Porro variantes istæ lectiones ferme in una vel altera voce sitæ sunt: quas ideo Græcæ tantum apponere placuit, eo vel magis quod ex illis non paucae Græcam phrasim unice spectent, adeoque Latinæ

(a) Omnes, u. moris est nostri, collegimus in margine inferiori. Littera o Oxontensem, m cod. S. Marci Veneti designat. Edit. Para.

versionis tenorem intactum relinquant. Nonnullæ tamen sunt paulo fusiores; quarum Latinam versionem a dicto Bonifacio Finetti factam non prætermittimus; sed eam ad calcem paginæ ponimus, ne ipsarum variantium lectionum seriẽm initumque ordinem abrumperemus. Ex fusioribus hisce variantibus lectionibus aliæ sunt velut quædam additamenta, quæ ipsi textui edito inseri possent, eumque pleniorẽ reddere; aliæ vero sunt potius diversæ expositiones, aut eadem etiã quoad sensum, sed verbis diversis expressæ; et quidem modo ampliores expositionibus textus editi; modo breviores, quæ scilicet textum editum veluti compendio exhibent. Perspicuum idcirco est, codices plerosque qui hos Commentarios continent, interpolatrices manus expertos esse: neque enim fieri potest ut tam breviores quam fusiores expositiones hujusmodi ab eadem Theophylacti manu effluerint. Sed quænam Theophylacto sint ascribendæ, quænam interpolatori alicui, nemo, meo iudicio, definire potest, cui præ manibus non sit ipsum Theophylacti autographum. Neque enim ad id satis esse putamus, majorem codicis vetustatem; tum quod difficile sit, eam exploratam satis habere, cum sæpe vetustatis incertæ sint notæ: tum quod recentior codex sincerum esse possit vetustioris ac purioris codicis apographum. Si quis tamen breviores expositiones potius quam fusiores, Theophylacti esse velit, nec ille rem satis verisimilem affirmabit, utpote compendiario commentandi generi quo delectabatur Theophylactus et præsertim in hisce Commentariis, qui in aliquibus codicibus Ἐξήγησις ἐν ἐπιτομῇ, *Compendiaria Expositio* inscribuntur, æpprime consentaneam. Quod si hoc verum sit, habes profecto, benevole Lector, in Variantibus lectionibus nostris expositiones aliquot iis, quæ in edito textu habentur, hoc nomine, præferendas. Animadvertas hic vero, nos, cum edita loca respondentibus sibi in nostro codice textibus ampliora sunt, nequæquam integra referre, ne nimis vacui e regione respondeat; sed demptis iis quæ in medio sunt, eorum absentiam punctis aliquot ordinatim positis indicamus. Codex unde hæ variantes lectiones desumptæ sunt, nil peculiare habet quod hic commemoretur. Chartaceus is est, et XIV circiter sæculo scriptus censetur a clar. viris qui *Manuscriptorum Græcorum bibliothecæ S. Marci* Catalogum edidit. Variantes lectiones nostras excipiunt Observationes Latini Latini, quas ut in primo tomo, ita et in isto apponimus, ne quid ad editionis nostræ ornamentum desideretur: qua de causa præmittimus etiã non solum Philippi Montani Præfationem, verum etiã *Adnotata*, quæ cuiuslibet Epistolæ argumentum paucis exhibetur, et unde singulæ scriptæ sint, indicatur, quæ cum exstent in editionibus omnibus Latinis quas vidimus, Christofori Porsennæ, qui primus hosce Commentarios Latine transtulit atque vulgavit, esse putamus. Tomum denique claudunt duo Indices, Latinus unus, Græcus alter; uterque, locupletissimus: quo vel solo additamento haud parum sese editio nostra supra cæteras commendat. Sed non est cur pluribus te detineamus, amice Lector. Jam fruire præclaris hisce Commentariis: et tomum tertium, qui pleraque vel prorsus inedita, vel rarissima complectetur, brevi intervallo temporis secuturum, securus exspecta. Interim vale.

ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ

THE

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΑΥΛΟΥ

ΠΡΟΣ ΡΩΜΑΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ ΕΞΗΓΗΣΙΣ.

THEOPHYLACTI

BULGARIE ARCHIEPISCOPI

EPISTOLÆ D. PAULI AD ROMANOS EXPOSITIO.

ARGUMENTUM EPISTOLÆ AD ROMANOS Α ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΡΩΜΑΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ.

1 Assidua divinarum Scripturarum lectio, ad ipsarum cognitionem ducit. Mentiri enim nescit, qui dixit: « Quærite, et inveniatis: pulsate, et aperietur vobis ». Proinde Epistolarum beati Pauli mysteria perdiscemus, si assidue diligenterque in eis versemur. Cæteris enim omnibus doctrinæ ratione præstantior erat. Et merito quidem. Nam quoniam omnibus abundantius laboravit, amplioem etiam Spiritus gratiam assecutus est. Neque hoc ex Epistolis ejus tantummodo, verum etiam ex apostolorum Actis perspicuum fit. Mercurius enim ab infidelibus ob sermonis præstantiam existimatus est. Prima autem nobis proponitur hæc ad Romanos Epistola, non quod prima scripta fuerit: binæ enim illæ ad Corinthios hanc præcedunt, et istas rursus ea 2 quæ est ad Thessalonicenses, in qua eos de ministerio Hierosolymam mittendo non sine laude commonefacit. Præterea Epistola ad Galatas hanc ad Romanos præcedit. Atqui cæteris Epistolis hæc est prior, hæc ad Romanos, inquam. Quid itaque factum est, ut primum locum obtinuerit? Quoniam in sacra Scriptura hujusmodi ordo non est necessarius. Siquidem et duodecim prophetæ, etiamsi proxima temporum serie alter alterum non subsequatur, sed longo intervallo ab invicem distent, in Biblicorum tamen serie continuato ordine collocantur. Scribit autem Paulus ad Romanos, perinde ac si Christi ministerio fungendi necessitas ipsi incumberet, ac veluti ad eos, qui universo terrarum orbi præsidebant. Nam qui capiti prodest, toti corpori profuerit.

* Matth. vii, 7.

Variæ lectiones.

* μεγάλου ο. * αὐτῷ ο. * ἐπορίσατο m. * ἴσ. πολὺ ο.

Ἡ συνεχὴς ἀνάγνωσις τῶν θεῶν Γραφῶν, εἰς τὴν γνώσιν αὐτῶν ἀγει· ἀψευδὴς γὰρ ὁ εἰπὼν· « Ζητεῖτε καὶ εὐρήσετε, κρούετε καὶ ἀνοίγησεται ὑμῖν. » Καὶ τῶν Ἐπιστολῶν τοίνυν τοῦ μακαρίου Ἀ Παύλου τὰ μυστήρια μαθησόμεθα, συνεχῶς αὐταῖς * καὶ ἐμμελῶς ἐντυγχάνοντες· τῶν γὰρ ἄλλων ἀπάντων ἐπιλομέμεθα τῷ τῆς διδασκαλλίας λόγῳ. Καὶ εὐλόγως· ἐπειδὴ γὰρ περισσότερον πάντων ἐκοπίασα, θαυμάσιον καὶ τὴν τοῦ Πνεύματος ἐπισκόπασα * χάριν. Καὶ οὐ μόνον ἀπὸ τῶν Ἐπιστολῶν τοῦτο δὴλον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῶν Πράξεων. Ἐρμῆς γὰρ ἐνομισθη παρὰ τοῖς ἀπίστοις, διὰ τὸ τοῦ λόγου κατάρχειν. Πρόκειται δὲ ἡμῖν Πρώτη ἢ πρὸς Ῥωμαίους, οὐκ ἐπειδὴ πρώτη αὐτὴ ἐγράφη· καὶ γὰρ πρὸ αὐτῆς εἰσὶν αἱ πρὸς Κορινθίους δύο· καὶ πρὸ τούτων αὐτὴ ἢ πρὸς Θεσσαλονικεῖς, ἐν ἧ περι τῆς εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα πεμπομένης διακορίας ἐπαινῶν αὐτοῦς ἀντίκειται· ἀλλὰ καὶ ἢ πρὸς Γαλάτας, πρότερα ἐστὶ ταύτης τῆς πρὸς Ῥωμαίους. Τῶν μέντοι ἄλλων Ἐπιστολῶν, πρότερα αὐτῆ, ἢ πρὸς Ῥωμαίους, ζημι. Πῶς οὖν πρώτη τέτακται; Ὅτι παρὰ τῇ Γραφῇ ἡ τοιαύτη τάξις οὐκ ἀναγκαία. Καὶ γὰρ καὶ οἱ δώδεκα προφηταί, οὐκ ἐφεξῆς ὄντες ἀλλήλοις κατὰ τοὺς χρόνους, ἀλλὰ πολλῶ * διωρισμένοι ἀλλήλων, ὅμως ἐν τῇ τῶν βιβλίων τάξει ἐφεξῆς εἰσι κείμενοι. Γράφει δὲ Ῥωμαίοις ὁ Παῦλος, οἶα δὴ χρέος ἔχων λειτουργῆσαι Χριστοῦ, καὶ ὡς προκαθημένους τῆς οἰκουμένης. Ὁ γὰρ τὴν κεφαλὴν ὡφελῶν, καὶ τὸ λοιπὸν σῶμα ὡφέλησε.

THEOPHYLACTI COMMENTARIUS IN EPISTOLAM AD ROMANOS.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

A

3 CAPUT PRIMUM.

« Παῦλος. » Οὐτε δ' Μωσῆς, οὐτε πολλοὶ τῶν μετ' αὐτὸν, ἀλλ' οὐδὲ οἱ εὐαγγελισταί, τὰ ὀνόματα αὐτῶν προτεθείκασι τῶν συγγραμμάτων. Ὁ δὲ μακάριος οὗτος, πανταχοῦ τῶν Ἐπιστολῶν, τὸ ἑαυτοῦ ὄνομα προτίθει· διότι ἐκεῖνοι μὲν πρὸς τοὺς παρόντας ἔγραφον· οὗτος δὲ διὰ μακροῦ τὰ γράμματα διεπέμπετο, καὶ εἰκότως τὸν νόμον τοῦ ἐπιστολικοῦ χαρακτῆρος· ἐπλήρου. Ἐν μέντοι τῇ πρὸς Ἑβραίους, οὐ ποιεῖ τοῦτο. Ἐπειδὴ γὰρ ἀπεχθῶς εἶχον πρὸς αὐτὸν, ἵνα μὴ τοῦ ὀνόματος εὐθὺς ἀκούσαντες ἀποπηδήσωσι, κρύπτει τοῦτο ἐν προοιμίαις. Τίνος δὲ ἕνεκα ἀπὸ Σαύλου Παῦλος ἐκλήθη; Ἴνα μὴδὲ κατὰ τοῦτο ἐλαττιοθῆ τοῦ κορυφαίου τῶν ἀποστόλων, ἐπικληθέντος Κηφᾶ, ὃ ἑρμηνεύεται « Πέτρος, » καὶ τῶν υἱῶν Ζεβεδαίου, ἐπονομασθέντων Βοανεργῆς, ὃ

ἔστι, « υἱὸς βροντῆς. »
« Δοῦλος. » Πολλοὶ δουλείας τρέποι. Ὁ ἀπὸ τῆς δημιουργίας, καθ' ὃν, « Τὰ πάντα δοῦλα σά· » ὃ ἀπὸ τῆς πίστεως, καθ' ὃν εἴρηται· « Ὅτι ὑπεκούσατε εἰς ὃν παρεδόθητε τύπον διδαχῆς· ὃ ἀπὸ τῆς πολιτείας, καθ' ὃν καὶ Μωσῆς θεράπων Θεοῦ. Κατὰ πάντας οὖν τούτους τοὺς τρόπους, δοῦλος ὁ Παῦλος.

« Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Τὰ τῆς οἰκονομίας ὀνόματα προβάλλεται, ἀπὸ τῶν κάτωθεν ἐπὶ τὰ ἄνω ἀνατρέχων. Καὶ γὰρ μετὰ τὴν σάρκωσιν, Ἰησοῦς καὶ Χριστός. Ἐχρίσθη γὰρ, ἐλαίῳ μὲν οὐδαμῶς, τῷ δὲ ἁγίῳ Πνεύματι· ὃ καὶ κυριώτερον πάντως τοῦ ἐλαίου. Ὅτι δὲ καὶ χωρὶς τοῦ ἐλαίου χρίσις ἐστίν, ἐν μόνῳ τῷ Πνεύματι, ἀκουσον· « Μὴ ἄπτεσθε τῶν χριστῶν μου· » περὶ τῶν πρὸ τοῦ νόμου γὰρ ὁ λόγος, ὅτε οὐδὲ ὄνομα τῆς τοῦ ἐλαίου χρίσεως ἦν.

« Κλητός. » Ταπεινοφροσύνης τὸ ῥῆμα· δείκνυσί γὰρ, ὅτι οὐκ αὐτὸς ζητήσας εὗρεν, ἀλλὰ κληθεὶς παρεγένετο.

« Ἀπόστολος. » Τοῦτο τέθεικε πρὸς ἀντιδιαστολήν τῶν ἐτέρων κλητῶν. Καὶ πάντες μὲν γὰρ οἱ πιστοὶ, κλητοὶ· ἀλλ' ἐκεῖνοι μὲν, μέχρι τοῦ πιστεῦσαι· ἐγὼ δὲ, φησί, καὶ τὴν ἀποστολήν ἐνεχειρίσθη, ἣν καὶ ὁ Χριστὸς ἐγκεχειρίστο, πρὸς τὸ Πατρὸς ἀποσταλείς.

« Ἀφωρισμένος εἰς εὐαγγέλιον Θεοῦ. » Τοῦτέστιν, Ἀποκεκληρωμένος εἰς τὴν τοῦ εὐαγγελίου διακονίαν. Καὶ ἄλλως δὲ, τὸ, « Ἀφωρισμένος, » ἀντὶ τοῦ, Πρωριρισμένος εἰς τοῦτο· ὡς καὶ πρὸς Ἱερεμίαν φη-

Vers. 1 « Paulus. » Neque Moses, neque plerique alii, qui illum sunt subsecuti, imo neque evangelistæ nomina sua scriptis suis præposuerunt. Divus autem iste, ubique Epistolis suis nomen suum præponit: quod illi quidem ad præsentés scribebant, hic vero e longinquo litteras mittebat, et ut par erat, characteris epistolaris legem complebat. In Epistola tamen ad Hebræos istud non facit. Nam quoniam infesto erga ipsum erant animo, ne statim, audito ejus nomine, protinus resillirent, istud in præmio occultat. Cujus autem rei gratia ex Saulo Paulus dicitur est? Ut neque in hoc, apostolorum antesignano, qui Cephas appellatus est, quod valet, si interpreteris, « Petrus », minor esset: aut filiis Zebedæi, qui Boanerges, id est, « Filii tonitruī, » cognominati fuerent.

« Servus. » Servitutis multi sunt modi. Alios quidem ab opificio et creatione, secundum quem dicitur: « Omnia tibi serviunt »; alius a fide, juxta quem dictum est: « Quoniam obedistis, in: quam traditi estis, formam doctrinæ »; alius a vitæ in-stituto: quo modo Moses dictus est famulus Dei. Proinde modis his omnibus Paulus nominatur servus.

« Jesu Christi. » Œconomix et dispensationis nomina præponit, ab inferioribus ad superiora recurrens. Etenim post incarnationem, Jesus, et Christus, id est, Unctus, dictus est: unctus enim est, handquaquam oleo, sed Spiritu sancto, qui oleo est omnino pretiosior. Porro quod unctio etiam sine oleo sit, per Spiritum solum, audi: « Ne tangatis unctos meos. » Quod verbum, de iis, qui ante legem fuerent, accipiendum est, quo tempore unctionis per oleum ne nomen quidem innotuit.

« Vocatus. » Humilis et modesti animi hoc verbum est. Indicat enim quod non ipse quærendo invenerit, sed vocatus accesserit.

« Apostolus. » Hoc posuit ad aliorum discrimen qui vocati sunt. Etenim fideles omnes, vocati: at illi ad credendum duntaxat: Mihi vero, inquit, muneris apostolici functio, seu legatio commissa est, quæ et Christo, cum a Patre mitteretur, concedita erat.

« Segregatus in Evangelium Dei. » Hoc est, Selectus ad Evangelii ministerium. Aliter autem et « Segregatus, » pro eo, quod est Prædestinatus ad hoc, accipitur; ut cum ad Jeremiam Deus ait:

* Psal. cxviii, 91. b Rom. vi, 17. c Psal. x, 45.

« Priusquam exires ex matrice sanctificavi te d. » Quinetiam ipse Paulus alibi ait : « Quando visum est Deo, qui me segregavit ex utero matris mee .^o » Porro non frustra dicit, « Vocatus sum, et segregatus in Evangelium. » Quoniam vero ei ad arrogantem sermo erat, illum fide dignum efficit, ceu divinitus missum. Evangelium autem dicitur, non solum propter bona jam peracta, verum etiam ob futura. Consolatur insuper auditorem ipso statim Evangelii nomine. Non enim tristitia quædam, qualia prophetarum vaticinia, sed innumerorum honorum thesauros Evangelium complectitur. Deinde, Evangelium hoc Dei est, hoc est Patris, tum quod ab ipso donatum sit, tum quod ipsum manifestum reddat. Etsi enim in Veteri Testamento cognitus erat, solis tamen Judæis erat cognitus, neque illis ipsis, ut Pater. Postea vero per Evangelium revelatus est universo terrarum orbi, una cum Filio suo.

Vers. 2. « Quod antea promiserat per prophetas suos. » Cum tanquam novam, prædicationem illam Evangelii calumniarentur, demonstrat hoc ipsum vel Græcis (sive gentibus) antiquius esse, et in prophetis jam antea perscriptum. Præterea ipsum Evangelii vocabulum in Davide invenitur, dum inquit : « Dominus dabit verbum evangelizantibus, virtute multa f. » Et in Isaia : « Quam speciosi pedes evangelizantium pacem e. »

« In Scripturis sanctis. » Non enim verba duntaxat prophetæ fecerunt, sed et litteris mandarunt sua, ac per res figurarunt : quemadmodum Abraham per Isaacum, et Moses per serpentem, manuumque extensionem, agnique mactationem. Etenim cum ardua quæpiam moliturus est Deus, multo eadem ante tempore vaticinatur ac prædicat. Quando ergo ait quod : « Multi prophetæ cupierunt videre quæ videtis, et non viderunt h. » hoc dicit, nempe, quod carnem illam suam non viderint, adeoque signa ipsa, quæ ipsorum oculis fuerant exposita.

Vers. 3. « De Filio suo, qui natus est ex semine David secundum carnem. » Hic perspicue duas generationes manifestat : per hoc enim quod ait, « De Filio ejus. » hoc est Dei, supernam generationem : per hoc autem quod apponit, « Ex semine David, » inferiorem hanc. Adjiciens porro, « Secundum carnem, » indicavit quod et secundum spiritum ejusdem sit generatio. Quocirca non de nudo et simplici homine Evangelium hoc est : nam de Filio Dei est ; neque de nudo et simplici Deo : nam de nato ex semine Davidis secundum carnem ; ita ut idem sit utrumque, nempe et Filius Dei et filius Davidis. In posterum itaque Nestorius erubescat. Generationis autem ejus, quæ 5 est secundum carnem, meminit etiam iste, perinde ac tres evange-

« σιν ὁ Θεός . » « Πρὸ τοῦ σε ἐξελεῖν ἐκ μήτρας, ἰγίακά σε. » Καὶ ὁ Παῦλος δὲ αὐτὸς ἀλλαχοῦ φησιν . « Ὅτε εὐδόκησεν ὁ Θεός, ὁ φορήσας με ἐκ κοιλίας μητρὸς μου. » Οὐ μάτην δὲ λέγει, ὅτι « Κλητός εἰμι, » καὶ ὅτι « Ἀφωρισμένος εἰς τὸ Εὐαγγέλιον. » Ἄλλ' ἐπειδὴ πρὸς ἀλαζόνας ἦν ὁ λόγος αὐτῷ, ἀξιόπιστον αὐτὸν ποιεῖ, ὡς θεόθεν ὄντα. Εὐαγγέλιον δὲ λέγεται, οὐ διὰ τὰ γενόμενα ἀγαθὰ μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰ μέλλοντα. Παραμυθεῖται δὲ καὶ τὸν ἀκροατὴν εὐθύς διὰ τοῦ ὀνόματος. Οὐ γὰρ σκυθρωπά τινα, οἷα τὰ τῶν προφητῶν, ἀλλὰ μυρίων ἀγαθῶν θησαυροὺς ἔπει-
B « εἶχει. Τὸ δὲ Εὐαγγέλιον τοῦτο, τοῦ Θεοῦ ἐστι, τουτέστι, τοῦ Πατρὸς, καὶ ὡς δωρηθὲν παρ' αὐτοῦ, καὶ ὡς γνωρίζον αὐτόν. Εἰ γὰρ καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ ἔγνωστο, ἀλλ' Ἰουδαίοις μόνοις . καὶ οὐδὲ τοῦτοις, ὡς Πατὴρ ὕστερον δὲ, διὰ τοῦ Εὐαγγελίου ἐξεκαλύφθη τῇ σικουμένη πάσῃ, μετὰ τοῦ Υἱοῦ.

« Ὁ προσπηγεῖλατο διὰ τῶν προφητῶν αὐτοῦ. » Ἐπειδὴ ὡς καινὸν διέβαλλον τὸ κήρυγμα, δεικνυσιν αὐτὸ προσβύτερον ὄν καὶ Ἑλλήνων, καὶ ἐν προφήταις προδιαγραφόμενον . καὶ αὐτοῖς δὲ ῥήμασι, τοῦ Εὐαγγελίου τὸ ὄνομα εὐρίσκειται ἐν Δαυὶδ, ὡς τὸ, « Κύριος δώσει ῥῆμα τοῖς εὐαγγελιζομένοις, δυνάμει ὁ πολλῆ . » καὶ ἐν Ἠσαΐα, « Ὡς ὠραῖοι οἱ πόδες τῶν εὐαγγελιζομένων εἰρήνην ! »

« Ἐν Γραφαῖς ἀγίαις. » Οὐ γὰρ ἔλεγον οἱ προφηταὶ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἔγραψαν, καὶ διὰ πραγμάτων ἐτύπων . ὡς Ἀβραὰμ διὰ τοῦ Ἰσαὰκ, καὶ ὁ Μωϋσῆς διὰ τοῦ ὄψεως, καὶ τῆς τῶν χειρῶν ἐκτάσεως, καὶ τῆς τοῦ ἀμνοῦ σφαγῆς. Καὶ γὰρ ὅταν μέλλῃ μεγάλα τινα κατασκευάζειν ὁ Θεός, πρὸ πολλῶν αὐτὰ προαναφωνεῖ χρόνων. Εἰ οὖν ὁ καὶ λέγει, ὅτι « Πολλοὶ προφήται ἐπεθύμησαν ἰδεῖν ἃ βλέπετε, καὶ οὐκ εἶδον, » Αὐτὴν τὴν σάρκα, φησιν, οὐκ εἶδον, καὶ αὐτὰ ἐπὶ τῶν ὄψεων τὰ σημεῖα.

« Περὶ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ τοῦ γενομένου ἐκ σπέρματος Δαυὶδ κατὰ σάρκα. » Ἐνταῦθα φανερώς τὰ δύο γεννήσεις δηλοῖ . ἐν μὲν τῷ εἰπεῖν, « Περὶ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, » τουτέστι τοῦ Θεοῦ, τὴν ἄνω γέννησιν . ἐν δὲ τῷ προσθεῖναι, « Ἐκ σπέρματος Δαυὶδ, » τὴν κάτω . προσθεὶς δὲ καὶ τὸ, « Κατὰ σάρκα, » εἰδείξεν ὅτι κατὰ πνεῦμα γέννησίς ἐστι τοῦ αὐτοῦ. Οὐ τοίνυν περὶ φιλοῦ ἀνθρώπου ἐστὶ τὸ Εὐαγγέλιον . περὶ γὰρ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ ἐστὶν . ἀλλ' οὐδὲ περὶ φιλοῦ Θεοῦ . περὶ γὰρ τοῦ γενομένου ἐκ σπέρματος Δαυὶδ κατὰ σάρκα, τοῦ αὐτοῦ ὄντος ἀμφοτέρω, καὶ Υἱοῦ Θεοῦ, καὶ υἱοῦ Δαυὶδ. Καὶ λοιπὸν αἰσχυνέσθω Νεστόριος. Τῆς δὲ κατὰ σάρκα γεννήσεως αὐτοῦ μέμνηται καὶ οὗτος, ὡς καὶ οἱ τρεῖς Εὐαγγελισταί, ὡς ἂν ἀπὸ ταύτης χειραγωγῆται τοὺς ἀκροατὰς εἰς ὁ τὴν ἄνω

^d Jerem. 1. 5, ^e Galat: 1, 15. ^f Psal. lxxvii, 15. ^g Isa. lxx, 7. ^h Matth. xiii, 16.

Variae lectiones.

^o ὀρασηρόν ο. ^o εἰρήνην ο. ^o προσκατασκευάζειν ο. ^o γούν ο. ^o ἐπὶ ο.

γέννησιν. Καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος πρῶτον ὄφθη ἄνθρωπος, εἶτα ἐγνώσθη Θεός.

« Τοῦ ὀρισθέντος Υἱοῦ Θεοῦ ἐν δυνάμει, κατὰ Πνεῦμα ἁγιάσυνης, ἐξ ἀναστάσεως νεκρῶν, Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν. » Εἶπεν ἄνω, ὅτι « περὶ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ » ἐστὶ τὸ Εὐαγγέλιον· νῦν οὖν κατασκευάζει, πῶς ἐγνώσθη Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, καὶ φησὶ, « τοῦ ὀρισθέντος, » τουτέστιν, ἀποδειχθέντος¹¹, βεβαιωθέντος, κριθέντος. Ὅρος γὰρ ἡ κρίσις, καὶ ἡ ψῆφος, καὶ ἡ ἀπόφασις. Πάντες γὰρ ὤρισαντο καὶ ἐψηφίσαντο αὐτὸν εἶναι Υἱὸν Θεοῦ. Πόθεν; Ἐν δυνάμει, τουτέστιν, ἀπὸ τῆς δυνάμεως τῶν σημείων ὧν¹² ἐποίησεν. Ἀλλὰ καὶ « κατὰ Πνεῦμα ἁγιάσυνης, » τουτέστιν, ἐκ τοῦ Πνεύματος, δι' οὗ ἠγάγετο τοὺς πιστεύοντας· Θεοῦ γὰρ τὸ τοιαῦτα χαρίζεσθαι. Ἀλλὰ καὶ « ἐξ ἀναστάσεως νεκρῶν » πρῶτος γὰρ οὗτος, καὶ μόνος, ἑαυτὸν ἤγειρε. Καὶ ἐκ τῆς ἀναστάσεως οὖν ὤρισθη καὶ ἀπεφάνθη Υἱὸς Θεοῦ· μέγα γὰρ καὶ τοῦτο, ὡς καὶ αὐτὸς λέγει· « Ὅταν ὑψώσῃτε με ἀπὸ τῆς γῆς, τότε γνώσεσθε, ὅτι ἐγὼ εἰμι. »

« Δι' οὗ ἐλάβομεν χάριν καὶ ἀποστολὴν εἰς ὑπακοὴν πίστεως. » Ὅρα εὐγνωμοσύνην. Οὐδὲν, φησὶν, ἡμέτερον, ἀλλὰ πάντα ἐλάβομεν διὰ τοῦ Υἱοῦ¹³. Καὶ μὴν διὰ τοῦ Πνεύματος ἐλαβον τὴν ἀποστολὴν καὶ τὴν χάριν. « Ἐκεῖνος γὰρ, φησὶν, δὴ γῆσται ὑμᾶς » καὶ τὸ Πνεῦμά φησὶν, « Ἀφορίζατέ μοι τὸν Παῦλον καὶ τὸν Βαρνάβαν· καὶ, « Διὰ τοῦ Πνεύματος διδοταὶ λόγος σοφίας. » Καὶ τί τοῦτο; Τὰ τοῦ Πνεύματος, τοῦ Υἱοῦ εἰσι, καὶ τὸ ἔμπαιλιν. « Χάριν δὲ, φησὶν, ἐλάβομεν καὶ ἀποστολὴν, » τουτέστιν, οὐκ αὐτὸ κατωρθώσαμεν τὸ γενέσθαι ἀποστολοὶ, ἀλλ' ἐκ τῆς ἀνωθεν χάριτος τοῦτο. Ἀλλὰ καὶ τὸ πείθειν, τῆς χάριτος· τὸ μὲν γὰρ περιεῖναι καὶ κηρύττειν, τῶν ἀποστόλων· τὸ δὲ πείθειν τοὺς ἀκούοντας, ὄλον τοῦ Θεοῦ. « Εἰς ὑπακοὴν πίστεως. » Οὐκ εἰς λογομαχίας καὶ ζητήσεις, ἢ κατασκευὰς, ἀπεστάλημεν, φησὶν, ἀλλ' εἰς ὑπακοὴν πίστεως· ἵνα, φησὶν, οἱ διδασκόμενοι ὑπακούωσιν, ἀναντιβῆῃτως πιστεύοντες.

« Ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ. » — « Ἐν πᾶσι δὲ τοῖς ἔθνεσιν » ἐλάβομεν χάριν, οὐκ ἐγὼ μόνος, ἀλλὰ καὶ οἱ λοιποὶ ἀπόστολοι. Οὐ γὰρ δὴ Παῦλος πάντα τὰ ἔθνη περιήλθεν· εἰ μὴ τις εἶπη, ὅτι εἰ καὶ μὴ ζῶν, ἀλλ' οὖν μετὰ τελευτῆν, εἰς πάντα τὰ ἔθνη περιεῖσι διὰ τῶν Ἐπιστολῶν. Ἴνα δὲ πιστεύωσιν ἀκούοντες¹⁴ περὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ, οὐχὶ¹⁵ περὶ τῆς οὐσίας αὐτοῦ. Ἦ γὰρ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ ἦν, ὃ καὶ τὰ σημεῖα ἐποίησεν. Καὶ τοῦτο ἐκ πίστεως δεῖται· οὐδὲ γὰρ, οὐδ' αὐτὸ λογισμῷ καταληπτόν. Ὅρα δὲ τὴν φιλοκρίαν τοῦ Εὐαγγελίου, οὐκ ἐνὶ ἔθνει, ὡς ἡ Παλαιὰ, ἀλλὰ πᾶσι δοθεῖσαν.

¹¹ Joan. viii, 28.

¹² Joan. xvi, 13.

¹³ Act. xiii, 2.

¹⁴ I Cor. xii, 8.

Variae lectiones.

¹¹ ἀναδείχθέντος iii.

¹² ἄ ο.

¹³ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ο.

¹⁴ οἱ ἀκούοντες iii.

¹⁵ οὐ γὰρ ο.

listæ : ut ab hac auditores ad supernam illam generationem quasi manu ducat. Siquidem et ipse Dominus primum visus est homo, deinde cognitus est Deus.

Vers. 4. « Qui definitus est Filius Dei in virtute secundum Spiritum sanctificationis, ex resurrectione mortuorum, Jesu Christi Domini nostri. » Supra dixit, Evangelium esse « de Filio suo : » nunc igitur astruit, quanam ratione cognitus sit Filius Dei, inquam, « definitus, » hoc est, demonstratus, confirmatus, judicatus. Definitio enim est ipsa judicatio, suffragium seu calculus et sententia. Nam cuncti definerunt judicaveruntque Ipsum esse Filium Dei. Undenam? « In virtute, » hoc est, ex potentia et efficacia signorum quæ faciebat. Præterea « secundum Spiritum sanctificationis, » hoc est, ex Spiritu per quem sanctificabat credentes. Dei enim est, donare talia. Quinetiam « ex resurrectione mortuorum : » nam primus ille, et solus, se ipse excitavit. Itaque ex resurrectione definitus est ac declaratus Filius Dei. Magnum enim et hoc est, perinde atque ipse ait : « Cum exaltaveritis me a terra, tum cognoscetis quod ego sum i. »

Vers. 5. « Per quem accepimus gratiam et apostolatam ad obediendum fidei. » Vide modestiam et animi candorem : Nihil, inquit, nostrum, sed omnia per Filium accepimus. Atqui per Spiritum accepere apostolatam et gratiam. « Ille enim, inquit, docebit vos i. » Et Spiritus ait : « Segregate. mihi Paulum et Barnabam k ; » ac, « Per Spiritum datur sermo sapientiæ l. » Ecquid hoc? Quæ Spiritus sunt, Filii pariter sunt, et contra. « Gratiam » autem, inquit, « accepimus et apostolatam, » hoc est, Non ipsi virtute nostra, ut apostoli efficeremur, impetravimus, sed hoc a superna gratia. Imo et persuadere, gratiæ est. Circuire enim et prædicare, apostolorum munus est : persuadere vero auditoribus, totum est Dei. « Ad obediendum fidei. » Non ad inanem verborum pugnam, non ad quæstiones, aut ad artificiosam orationis structuram missi sumus, inquit ; verum « ad obediendum fidei, » ut qui instituti fuerint, credentes, inquit, citra contradictionem obediant.

« In omnibus gentibus, pro nomine ejus. » — « In omnibus porro gentibus » accepimus gratiam, non ego solus, verum reliqui etiam apostoli : non enim jam Paulus omnes gentes circumierat. Nisi quispiam dicat quod, etiamsi non vivus, post mortem tamen ad omnes gentes transeat per Epistolas. Ut autem credant, audientes de nomine Christi, non de essentia ipsius. Nomen enim Christi erat, quod et signa faciebat. Atque istuc fide opus habet : neque enim ratione comprehendi potest. Animadvertite hic Evangelii donum, non uni videlicet genti, Veteris 6 Testamenti in morem, sed omnibus communi-catum.

Vers. 6. « In quibus estis et vos vocati Jesu Christi. » Ille tollit illorum fastum et supercilium. » Non enim plus quam cæteræ gentes obtinuisistis, qui videmini imperare, quin vobis prorsus ac cæteris predicamus. Nolite igitur gloriari. Potest etiam aliter intelligi: Vocati enim estis et ipsi, gratia anticipati, non propria virtute antecedentes.

Vers. 7. « Omnibus qui Romæ estis, dilectis Dei, vocatis sanctis. » Non omnibus simpliciter Romæ agentibus, sed « dilectis Dei. » Unde vero liquet quod dilecti? ex sanctificatione. Sanctos autem fideles vocat omnes. Rursus autem, « Vocatis, » apposuit, beneficium illis ad memoriam revocans, ac simul indicans, quod Etiam si ex consulibus et primatibus cratis, Deus tamen eadem vos vocatione vocavit, qua privatos, peræque vos diligens et sanctificans. Quoniam igitur similiter et dilecti estis, et vocati, et sanctificati, in tenuiores ne efferramini.

« Gratia vobis et pax. » Quin et Dominus verbum hoc primum apostolis ædes intrantibus dicendum præcepit, verbum, inquam, pacis. Neque enim exiguum bellum diremit, quod nobis peccatum adversus Deum pepererat: pax autem illa non ex nostris laboribus, sed ex divina gratia profluxit: prius itaque gratia est, deinde pax. Hæc itaque duo bona perpetua manere optat et immota, ne denuo nobis in peccatum relabentibus aliud bellum exsuscitetur.

« Deo Patre nostro, et Domino Jesu Christo. » Papæ! quantum valuit gratia ex divina orta dilectione! Nam qui hostes et inglorii eramus, Patrem nacti sumus ipsum Deum. « A Deo Patre igitur et Domino nostro Jesu Christo, » sit vobis stabilis gratia et pax: ab his, inquam, qui hæc ut dederunt, ita et conservare possunt.

Vers. 8. « Primum quidem gratias ago Deo meo per Jesum Christum, pro omnibus vobis, quoniam fides vestra annuntiat in universo mundo. » Proœmium anima Pauli dignum, quo docemur et ipsi gratias agere, nec pro nostris tantum, sed etiam proximorum bonis: hoc namque charitas est. Gratias autem agit, non pro terrestribus quibusdam et pereuntibus bonis, verum propterea quod Romani crediderunt. Porro, quod ait, « Deo meo, » affectum, quem habebat, declaravit, Deum communem sibi privatim iudicando: quod et factitarunt prophetæ. Quinetiam Deus hoc ipse facit, Deum Abrahami et Isaaci et Jacobi sese nominans^m, ut suam erga ipsos charitatem demonstraret. Gratias agere autem inquit: « per Jesum Christum. » Iste enim nobis gratiarum actionis ad Deum Patrem mediator est, non solum nos docens gratias agere, sed et nostram gratiarum actionem Patri offerens. Cujus porro rei causa gratias agit? Quod « fides » Romanorum « annuntiat in universo mundo. » Duarum illis rerum testimonium dicit, et quod crediderunt, et quod

^m Exod. iii, 15.

Variæ lectiones.

¹⁶ ἔχετε m. ¹⁷ προσληφθέντες m. ¹⁸ ἠδύσησεν ο. ¹⁹ εὐεργεσία; ο. ²⁰ ἡμεῖς οὖν m.

« Ἐν οἷς ἐστε καὶ ὑμεῖς κλητοὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Ἐνταῦθα καθαίρει αὐτῶν τὴν ὀργὴν. Οὐ γὰρ πλέον ἔχετε¹⁶ τῶν ἄλλων ἐθνῶν, οἱ δοκοῦντες ἀρχειν· ἀλλ' ὡς περ τοῖς ἄλλοις, οὕτω καὶ ὑμῖν, κηρύττομεν· μὴ οὖν κομπάζετε. Ἀλλὰ καὶ ἄλλως· Κλητοὶ γὰρ ἐστε καὶ αὐτοὶ, χάριτι προληφθέντες, οὐκ ἀφ' ἑαυτῶν προσελθόντες¹⁷.

« Πᾶσι τοῖς ὄσιν ἐν Ῥώμῃ ἀγαπητοῖς Θεοῦ, κλητοῖς ἁγίας. » Οὐ πᾶσιν ἀπλῶς τοῖς ἐν Ῥώμῃ, ἀλλὰ « τοῖς ἀγαπητοῖς Θεοῦ. » Πῶθεν δὴλον, ὅτι ἀγαπητοὶ; Ἐκ τοῦ ἀγιασμοῦ ἁγίου; δὲ τοῖς πιστοῦς; καλεῖ πάντας. Πάλιν δὲ τὸ, « Κλητοῖς, » προσέθηκε, τῆς εὐεργεσίας αὐτοῦ; ἀναμνηστικῶν, καὶ δεικνύων, ὅτι Κἄν ἐξ ὑπάτων καὶ ὑπάρχων ἦτε, ἀλλ' ὁ Θεὸς ὑμᾶς ἐν τῇ αὐτῇ κλήσει ἐκάλεσεν, ἥ καὶ τοὺς ἰδιώτας, ὁμοίως ὑμᾶς; ἀγαπήσας καὶ ἁγιάσας. Ἐπεὶ οὖν καὶ ἠγαπήθητε, καὶ ἐκλήθητε, καὶ ἡγιασθητε ὁμοίως, κατὰ τῶν εὐτελεστέρων μὴ ἐπιβραθεῖτε.

« Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη. » Καὶ ὁ Κύριος τοῦτο πρῶτον· ῥῆμα εἰς τὰς οἰκίας εἰσιούσι τοῖς ἀποστόλοις λέγειν ἐπέταξε, τὸ τῆς εἰρήνης. Οὐδὲ γὰρ μικρὸν πόλεμον κατέλυσεν, ἐν ἡμῖν ἡ ἀμαρτία πρὸς τὸν Θεὸν ἀπέτεκεν· ἡ δὲ εἰρήνη αὐτῆ οὐκ ἐξ ἡμετέρων πόνων, ἀλλ' ἐκ τῆς θείας χάριτος· πρότερον οὖν ἡ χάρις, εἶτα ἡ εἰρήνη. Ταῦτα οὖν τὰ δύο ἀγαθὰ ἐπέυχεται μένειν διηνεκῆ καὶ ἀκίνητα, ὥστε μὴ πάλιν ἀμαρτόντων ἡμῶν, ἕτερον ἀναβρίπισθῆναι πόλεμον.

« Ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς ἡμῶν, καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Βαβα! πόσῃ χάρις ἴσχυσεν¹⁸, ἡ ἐκ τῆς θείας ἀγάπης! Οἱ γὰρ ἐχθροὶ καὶ ἀτιμοὶ, Πατέρα ἔχομεν τὸν Θεόν. Ἀπὸ γούν τοῦ Θεοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, εἴη ὑμῖν βεβαία ἡ χάρις, καὶ ἡ εἰρήνη· τῶν καὶ ὄντων ταῦτα, καὶ δυνάμενων φυλάξαι.

« Πρῶτον μὲν εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ μου διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὑπὲρ πάντων ὑμῶν, ὅτι ἡ πίστις ὑμῶν καταγγέλλεται ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ. » Πρέπον τῇ Παύλου ψυχῇ τὸ προοίμιον, δι' οὗ διδυσκόμεθα καὶ αὐτοὶ εὐχαριστεῖν· καὶ οὐκ ὑπὲρ οἰκείων ἀγαθῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν πλησίον· τοῦτο γὰρ ἀγάπη. Εὐχαριστεῖ δὲ, οὐκ ἐπὶ γηϊνοῖς τιεῖ καὶ ἀπολλυμένοις, ἀλλ' ὅτι ἐπίστευσαν Ῥωμαῖοι. Εἰπόντων δὲ, « Τῷ Θεῷ μου, » ἔδειξε τὴν διάθεσιν ἣν ἔχει, τὸν κοινὸν Θεὸν ἰδιοποιούμενος, ὡς καὶ οἱ προφῆται. Καὶ ὁ Θεὸς δὲ αὐτὸς τοῦτο ποιεῖ, Θεὸν Ἀβραάμ, καὶ Ἰσαάκ, καὶ Ἰακώβ, αὐτὸν ὀνομάζων, ἵνα τὴν πρὸς αὐτοὺς ἀγάπην ἐνδείξηται. Εὐχαριστεῖν δὲ φησι διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ· οὗτος γὰρ καὶ τῆς πρὸς τὸν Πατέρα εὐχαριστίας¹⁹ ἡμῖν ὁ μεσίτης, οὐ μόνον διδάξας εὐχαριστεῖν, ἀλλὰ καὶ προσάγων τὴν ἡμετέραν εὐχαριστίαν τῷ Πατρὶ. Τίνος δὲ χάριν εὐχαριστεῖ; Ὅτι ἡ πίστις τῶν Ῥωμαίων καταγγέλλεται²⁰ ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ. Δύο αὐτοῖς μαρτυρεῖ, ὅτι τε ἐπίστευσαν, καὶ ὅτι μετὰ τσαύτης παρήσας, ὥστε τὴν πίστιν αὐτῶν καταγγέλλεσθαι ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ, καὶ δι'

αὐτῶν ὠφελεῖσθαι πάντας, εἰς ζῆλον καὶ μίμησιν A τῆς βασιλείας πόλεως ἐκκαιομένων. Καίτοι δὲ τοῦ Πέτρου κηρύξαντος ἐν Ῥώμῃ, ὅμως τὰ ἐκείνου, οἰκτιζόμενος, εὐχαριστεῖ ὑπὲρ τῆς πίστεως τῶν τοῦ Πέτρου μαθητῶν· οὕτω βασκανίας ἀπέλλακτο. quæ illius erant, sua reputans, pro fide Petri discipulorum gratias agit: adeo ab invidia quidem alienus erat.

« Μάρτυς γὰρ μοῦ ἐστὶν ὁ Θεὸς, ὃ λατρεύω ἐν τῷ πνεύματι μου, ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, ὡς ἀδιαλείπτως μνησθῆναι ποιοῦμαι πάντοτε, ἐπὶ τῶν προσευχῶν μου. » Ἐπειδὴ οὐδέπω ἦν αὐτοῦς ἑωρακὼς, ἐμελλε δὲ εἰπεῖν, ὅτι « Ἀεὶ μύνηται B οὐ μόνον, » μάρτυρα καλεῖ τὸν τὰς καρδίας εἰδῶτα. Ὅρα δὲ σπλάγχνα, εἴ γε πάντοτε ἐμέμνητο ἀνθρώπων μὴδὲ ὁραθέντων αὐτῶν. Καὶ ποῦ; Ἐν ταῖς προσευχαῖς, καὶ τότε ἀδιαλείπτως. Λατρεύω δὲ τῷ Θεῷ, ὃ ἐστὶ, δουλεύω· « ἐν τῷ πνεύματι μου, » τοῦτ' ἐστὶν, οὐ σαρκικὴν λατρείαν, ἀλλὰ πνευματικὴν. Ἡ μὲν γὰρ Ἑλληνικὴ λατρεία, καὶ σαρκικὴ καὶ πεπλανημένη· ἡ δὲ Ἰουδαϊκὴ, ἀπλανὴς μὲν, ἀλλὰ σωματικὴ καὶ αὐτῆ· ἡ δὲ κατὰ Χριστὸν λατρεία, καὶ ἀληθινή, καὶ πνευματικὴ· ὃ καὶ ὁ Κύριος τῇ Σαμαρειτίδι φησιν, ὅτι « Οἱ ἀληθινοὶ προσκυνηταί, ἐν πνεύματι καὶ ἀληθεῖα προσκυνήσουσιν. » Ἐπεὶ δὲ πολλοὶ τῆς λατρείας ²¹ οἱ τρόποι (ὃ μὲν γὰρ λατρεύει καὶ δουλεύει Θεῷ ἐν τῷ τὰ καθ' ἑαυτὸν μόνον οἰκονομεῖν· ὃ δὲ ἐν τῷ καὶ ξένων ἐπιμελεῖσθαι, καὶ χηρῶν προστάσθαι, ὡς οἱ C περὶ Στέφανον· ὃ δὲ ἐν τῇ τοῦ λόγου διακονίᾳ), διὰ τοῦτο φησιν ὁ Παῦλος, ὅτι « Ὁ ἐγὼ λατρεύω ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ τοῦ Υἱοῦ ²². » Καίτοι τοῦ Πατρὸς ἔφησεν ²³ εἶναι τὸ Εὐαγγέλιον ἄνω· ἀλλ' οὐδὲν καινόν· τὰ γὰρ τοῦ Πατρὸς, τοῦ Υἱοῦ· καὶ τὰ τοῦ Υἱοῦ, τοῦ Πατρὸς. Λέγει δὲ τοῦτο, δεικνύων ἀναγκαίαν αὐτῷ τὴν τοιαύτην ὑπὲρ αὐτῶν φροντίδα. Ὁ γὰρ τὴν δουλείαν τοῦ Εὐαγγελίου ἐγκρανεύμενος, ἀνάγκη ἔχει πάντων φροντίζειν τῶν τὸν λόγον παραδεχομένων.

« Δέομενος εἴ ποῖς ἦδη ποτὲ εὐδοκῆσομαι ἐν τῷ θελήματι τοῦ Θεοῦ, εἰσελθεῖν πρὸς ὑμᾶς. » Nūn προστιθῆσι καὶ ὑπὲρ τίνος αὐτῶν μέμνηται· Ὑπὲρ τοῦ D « εἰσελθεῖν, » φησὶ, « πρὸς ὑμᾶς. » Ὅρα δὲ πῶς ἐφίλει μὲν οὐτοῦς, καὶ ἐσπευδεν ἰδεῖν· οὐ μὴν παρὰ τὸ τῷ Θεῷ δοκοῦν. Ἄλλ' ἡμεῖς, ἡ οὐδένα φιλοῦμεν, ἡ ἐπειδὴν φιλήσωμεν ποτε, παρὰ τὸ δοκοῦν τῷ Θεῷ τοῦτο ποιοῦμεν. Ὁ δὲ Παῦλος, τὸ μὲν εὐχεσθαι διηνεκῶς ὡς ἂν αὐτοῦς ἴδῃ, ἀπὸ ἀγάπης σφοδρᾶ; ἐποίητο· τὸ δὲ ὑπεκλίνειν τῷ τοῦ Θεοῦ νεύματι, ἀπὸ εὐλαβείας πολλῆς· ἐδείκνυ. Καὶ ἡμεῖς ἐν τῷ αἰτεῖν ἀπτουργάνοντες, μὴ ἀσχάλλωμεν. Οὐ γὰρ ἐσμεν Παύλου βελτίους, ὅς καὶ ὑπὲρ τοῦ σκόλοπος τρι; τὸν Κύριον παρεκάλεσε καὶ οὐκ ἔτυχε· τοῦτο γὰρ τὸ συμφέρον.

« Ἐπιποθῶ γὰρ ἰδεῖν ὑμᾶς, ἵνα τι μεταδῶ χά-

²¹ Joan. iv, 23.

Variæ lectiones.

²¹ δουλείας ο. ²² φησὶ παρακλήσεως m. ²³ εἶπεν ο.

tantæ libertatē et fiduciam crederentur, ut fides illorum in universo mundo prædicetur, adeoque per ipsos alii omnes utilitatem percipiant, ad regie scilicet urbis æmulationem et imitationem accensi. Imo cum Petrus Romæ Evangelium prædicasset, quæ illius erant, sua reputans, pro fide Petri discipulorum gratias agit: adeo ab invidia quidem alienus erat.

VERS. 9. « Testis enim mihi est Deus, cui servio in spiritu meo, in Evangelio Filii ejus, quod sine intermissione mentionem vestri faciam semper in orationibus meis. » Quia nunquam eos viderat, dicturus autem erat, « Semper mentionem vestri facio, » testem invocat eum qui cordis abdita novit. Intuere vero hic apostolicæ viscera, affectumque singularem, siquidem passim meminit hominum, quos etiam non conspexerat. Ubi hoc? In precationibus, idque incessanter. Colo autem Deum, hoc est, servio Deo; « in spiritu meo, » id est, non carnali cultu; sed spirituall. Gentilis enim cultus et carnalis et erroneus est: Judaicus autem, erroris quidem expers, attamen et ipse corporalis est. Christianus autem cultus, et verus est et spiritua-
lis: quod et Dominus Samaritanæ dicit: « Veri adoratores in spiritu et veritate adorabunt ». Quoniam vero, multi sint cultus modi (alius enim Deum colit, illique inservit in suarum tantummodo rerum dispensatione: alius hospitibus et peregrinis adhibendo curam, ac viduarum præfecturam neque non sollicitudinem gerendo, itidem ut Stephanus: alius in verbi ministerio), propter hoc ipsum Paulus inquit: « Cul ego servio in Evangelio Filii. » Atqui supra dixit, Evangelium esse Patris; sed nihil mirum. Quæ enim Patris sunt, Filii etiam sunt; et quæ Filii, Patris. Hæc autem commemorans, necessariam suam super illis curam demonstrat. Cui enim Evangelii annuntiandi servitus est commissa, illi necesse est, ut omnium qui verbum exceperunt, curam gerat.

VERS. 10. « Obscramus si quo modo tandem aliquando prosperum iter habeamus in voluntate Dei, ut veniam ad vos. » Nunc adjicit, qua de causa illorum meminerit, nempe, « Ut veniam, » inquit, « ad vos. » Vide autem quam impense quidem eos amabat ac videre festinabat; non tamen præter voluntatem Dei. Nos vero, aut neminem amore complectimur, aut si quem unquam complexi fuerimus, hoc præter voluntatem Dei agimus. Cæteram quod Paulus **S** jugiter orabat ut videret eos, ex vehementi hoc charitate faciebat: quod vero Dei nutui obtemperat, religionis erat indicium. Nos itaque, si quando precum nostrarum non officiamur composites, ne ægre seramus. Neque enim Paulus sumus meliores, qui pro stimulo ter Deum precatus est, nec tamen quod voluit est assecutus: hoc enim illi profuit.

VERS. 11. « Desidero enim videre vos, ut aliquod

vobis donum impertiar spirituale. » Alii pro aliis quidem rebus longam perfectionem suscipiunt : ego vero, inquit, « ut vobis aliquid impertiar. » Hoc autem dicit, modestiam spirans. Non enim ait, Ut instituiam vos, sed, Ut quod accepi, communicem. Et hoc quoque exiguum et modestum. Porro, donum sive gratia, omne id est, quod ad audientium communitatem doctores indicant : nam etiamsi rectum officium, et ex virtute factum esse videatur, attamen recte ac præclare a nobis facta, propterea quod superno opus habeant auxilio, dona sunt et charismata.

Vers. 12. « Ad confirmandos vos : hoc autem est, ut communem capiam consolationem in vobis per mutuam fidem vestram simul et meam. » Clanculum indicavit multa ipsis opus esse correctione. Postquam autem et hoc valde molestum erat (dicere namque potuissent : Quid ais? Concutimur? Circumsurimur? itaque ut confirmemur opera indigemus?) infert, « Hoc autem est, ut consolationem simul capiam. » Quod vero ait, huiusmodi est : Multas sustinistis afflictiones : « Desideravi igitur vos videre, » ut quadantenus vos consolarer, imo potius, ut et ipse consolationem acciperem : commune enim hoc lucrum est. Quas enim in captivitate degentes, qui tum fideles erant, opus habebant mutuo conventu, quo impense alter alterum consolarentur. Quid inde? Num et Paulus illorum auxilio indigebat? Absit a te istud, o Ecclesiæ columna! Verum ne impetuosum sermonem faciat, neve illos feriat seu percellat, uti diximus, ea propter et sese eorum consolationis indigere ait. Sin autem quispiam consolationem hic dixerit esse lætitiā, quam ob fidei Romanorum incrementum habuerit, atque ea indigere Paulum, recte mea quidem sententia dixerit : quod et perspicuum est ex eo quod ait, « Per mutuam fidem vestram simul et meam; » ut sit hæc sententia : Ego quidem conspecta fide vestra solamen capiam, atque lætabor ex animo : vos vero per meam fidem confirmabimini, consolatione accepta de iis rebus, quibus fortasse præ pusillanimitate concutimini. Verum hæc non aperte dicit, sed orationem artificiose con-

Vers. 13. « Nolo autem vos ignorare, fratres, quod sepe proposui venire ad vos, et prohibitus sum lucusque. » Postquam supra dixerat, Opto venire ad vos, ac verisimile erat quosdam cogitare secum, Si optas et concupiscis consolari, et consolationem rursus accipere, quid est quod prohibeat, quo minus venias? subintulit, quoniam « Prohibitus sum » a Deo. Animadvertit vero, quomodo non curiose inquirat cur sit prohibitus. Nam Dominicis mandatis plane obsequitur, erudiens et nos, ne curiose indagemus ea quæ Deus facit. Denuntiat itaque Romanis, quod non per socordiam aut contemptum non venerit. Adeo enim ardentem vos diligo, inquit, ut neque prohibitus destiterim, sed iterum atque iterum conatus sum venire, ob vehementem erga vos dilectionem.

ρισμα ὑμῖν πνευματικόν. » Ἄλλοι μὲν ὑπὲρ ἄλλων διδοσκόρας²⁴ μακρὰς στέλλονται, ἐγὼ δὲ, φησὶν, « ἵνα τι μεταδῶ ὑμῖν. » Μετριοφρονῶν δὲ τοῦτο λέγει· οὐ γὰρ εἶπεν, Ἴνα διδάξω, ἀλλ', Ἴνα ὅπερ ἔλαβον, μεταδῶ. Καὶ τοῦτο μικρὸν καὶ σύμμετρον. Χάρισμα δὲ²⁵ ἐστὶ πᾶν, ὅπερ οὐ διδάσκαλοι εἰς²⁶ ὠφέλειαν τῶν ἀκούοντων ἐνδείκνυνται. Εἰ γὰρ καὶ κατορθώματα δοκᾷ, ἀλλ' οὐ καὶ τὰ κατορθώματα ἡμῶν χαρίσματα εἶσι, διὰ τὸ τῆς ἀνωθεν δεῖσθαι βοήθης.

« Εἰς τὸ στηριχθῆναι ὑμᾶς· τοῦτο δὲ ἐστὶ, συμπαρακληθῆναι ἐν ὑμῖν, διὰ τῆς ἐν ἀλλήλοις πίστεως ὑμῶν τε καὶ ἐμοῦ. » Λαθρανόντως ἐδειξε πολλῆς δεομένου διορθώσεως. Ἐπεὶ δὲ καὶ τοῦτο σφόδρα φορτικὸν ἦν (εἶπον γὰρ ἄν· τί λέγεις; Σαλευόμεθα; περιφερόμεθα; καὶ σοῦ δεόμεθα εἰς τὴν στηριχθῆναι;) ἐπάγει· « Τοῦτο δὲ ἐστὶ, συμπαρακληθῆναι. » Ὁ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστι· Πολλὰς ὑπεμείνατε θλίψεις· ἐπεθύμησα τοῖσιν ἰδεῖν ὑμᾶς· ἵνα τι παρακαλέσω· μᾶλλον δὲ, ἵνα καὶ αὐτὸς παράκλησιν δέξωμαι· κοινὸν γὰρ ἐστὶ τὸ κέρδος. Ὡςπερ γὰρ ἐν αἰχμαλωσίᾳ ὄντες, οἱ τότε πιστοὶ, ἐδέοντο τῆς πρὸς ἀλλήλους συναγωγῆς, καὶ μεγάλως παρεμυθοῦντο. Τί οὖν; Καὶ Παῦλος ἐδεῖτο τῆς παρ' ἐκείνων συμμαχίας; Ἄπαγε, ὁ τῆς Ἐκκλησίας στύλος! Ἄλλ' ἵνα μὴ καταφορικὸν²⁷ ποιῆσῃ τὸν λόγον, καὶ πλήξη, ὡς εἶπομεν, αὐτοὺς, τοῦτου ἕνεκεν καὶ αὐτὸς²⁸ δεῖσθαι τῆς παρ' ἐκείνων παρακλήσεως ἔφη. Εἰ δὲ τις ἐνταῦθα παράκλησιν εἶναι λέγει, τὴν εὐφροσύνην, τὴν ἐπὶ τῇ τῆς πίστεως τῶν Ῥωμαίων ἐπιθύσει, καὶ ταύτης δεῖσθαι τὸν Παῦλον, καλῶς ἂν εἴποι· ὁ δὲ ἔβλεπον, καὶ ἐκ τοῦ λέγειν· « Διὰ τῆς ἐν ἀλλήλοις πίστεως ὑμῶν τε καὶ ἐμοῦ· » ὡς εἶναι τὸν λόγον τοιοῦτον· Καὶ ἐγὼ μὲν, ἰδὼν τὴν πίστιν ὑμῶν, παρακληθήσομαι καὶ εὐφρανθήσομαι· καὶ ὑμεῖς δὲ, ὑπὸ τῆς ἐν ἐμοὶ πίστεως στηριχθήσεσθε, παραμυθηθέντες ἐφ' οἷς ἴσως διὰ μικροβουλίαν σαλεύσεσθε. Ἄλλ' οὐ ταῦτα λέγει φανερώς, ἀλλ' ἐμθοδεύει τὸν λόγον, ὡς εἴρηται.

« Οὐ θέλω δὲ ὑμᾶς ἀγνοεῖν, ἀδελφοί, ὅτι πολλὰκις προσέβλεπον πρὸς ὑμᾶς ἔλθεῖν, καὶ ἐκωλύθη ἄρχαι τοῦ δεῦρο. » Ἐπειδὴ ἀνωτέρω εἶπεν, ὅτι Εὐχομαι ἔλθεῖν πρὸς ὑμᾶς, εἰκὸς δὲ ἦν τινὰς ὑπονοῆσαι, ὅτι ἢ ἐσχῆ καὶ ἐπιθυμῆτε παρακαλέσασθαι, καὶ παρακληθῆναι, τί τὸ κωλύον ἔλθεῖν; ἐπιγὰγε, ὅτι « Ἐκωλύθη » ἔλθεῖν ὑπὸ Θεοῦ²⁹. Ὅρα δὲ, πῶς οὐ περιεργάζεται διὰ τί ἐκωλύθη, ἀλλ' ὑπέκει³⁰ τοῖς Δεσποτικαῖς προσταγμασι, παιδεύων καὶ ἡμᾶς, ἵνα μὴ περιεργαζόμεθα ἃ ὁ Θεὸς ποιεῖ. Δείκνυσιν ὅτι τοῖς Ῥωμαίοις, ὅτι οὐ διὰ βλάβου, ἢ καταφρόνησιν, οὐκ ἤρξατο. Τοσοῦτον γὰρ περιεργάζομαι ὑμῶν, ὅτι οὐδὲ κωλυόμενος ἀριστάμην, ἀλλὰ πάλιν καὶ πάλιν ἐπιχειρῶν ἔλθεῖν, διὰ τὴν σφοδρὰν περὶ ὑμᾶς ἀγάπην.

Variorum lectiones.

²⁴ ἀποδημίας ο. ²⁵ γὰρ ο. ²⁶ πρὸς ο. ²⁷ κοτάφορον ο. ²⁸ ἴσ. αὐτόν. ²⁹ παρὰ Θεοῦ ο. ³⁰ ὑπέκειτο ο.

« Ἴνα τινὰ καρπὸν σχῶ καὶ ἐν ὑμῖν, καθὼς καὶ ἄ ἐν τοῖς λοιποῖς ἔθνεσιν. » Ἐπειδὴ περιβλεπτος ἦν ἡ πόλις, καὶ πάντες πρὸς αὐτὴν συνέρρεον, διὰ τὰ ἐν αὐτῇ ²¹ θαύματα, καὶ τὴν δόξαν αὐτῆς, ἵνα μὴ τις νομίση τὸν Παῦλον διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν ἔπιθυμῆν τῆς θέας αὐτῶν, φησί· Διὰ τοῦτο ἐπεθύμουν ἔλθειν, « ἵνα τινὰ καρπὸν σχῶ. » Ἄμα δὲ καὶ τὴν ἄλλην ὑπόνοιαν λύει· ἴσως γὰρ εἶπεν ἄν τις, ὅτι διὰ τοῦτο ἐκωλύου, δίδει οὐ κατὰ Θεὸν ἔλθειν ἐβούλου. Φησὶν οὖν, ὅτι Καρπὸν σχεῖν ἐβουλόμην. Οὐκ εἶπε δὲ, Ἴνα κατηχήσω, ἵνα διδάξω· ἀλλὰ μετριοφρονῶν, « Ἴνα τινὰ καρπὸν σχῶ. » ὡσπερ καὶ ἀνωτέρω, « Ἴνα τι μεσαθῶ χάρισμα. » Συστέλλων δὲ καὶ αὐτούς, φησί· « Καθὼς καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς ἔθνεσι. » Μὴ γὰρ ἐπειδὴ βραβιλεύετε, νομίσητε κρεῖττους εἶναι τῶν λοιπῶν ἔθνῶν· ἐν ἰσῆ γὰρ τάξαι ἴστασθε.

orbis penes vos est, arbitremini vos reliquis gentibus præstantiores esse: æquali enim ordine collucimini.

« Ἑλληνί τε καὶ Βαρβάρους, σοφοῖς τε καὶ ἀνοήτοις ὀφειλέτης εἰμί. Οὕτω τὸ κατ' ἐμὲ πρόθυμον καὶ ὑμῖν τοῖς ἐν Ῥώμῃ εὐαγγελίσασθαι. » Καὶ τοῦτο μετριοπροσύνης. Οὐδὲν γὰρ, φησὶν, ἐγὼ χαρίζομαι, ἀλλ' ἐπίταγμα πληρῶ Δεσποτικῶν, καὶ τῷ Θεῷ εὐχαριστεῖν δεῖ ὑμᾶς· ἐκεῖνος γὰρ ὁ εὐεργετῶν, ἐγὼ δὲ ὀφειλέτης εἰμί, καὶ ἀπαραίτητον χρεὸς ἔχω τὸ κηρύττειν· ὃ καὶ τοῖς Κορινθίοις ἔφη· « Οὐαὶ μοι ἂν μὴ εὐαγγελίζομαι. » Πρόθυμος οὖν εἰμι καὶ ὑμῖν κηρύξαι, κἂν κίνδυνος προσορῶνται· οὕτως ἔζει τῆ ὑπὲρ τοῦ Χριστοῦ σπουδῆ.

« Οὐ γὰρ ἐπαισχύνομαι τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ· δύναμις γὰρ Θεοῦ ἐστὶν εἰς σωτηρίαν παντὶ τῷ πιστεύοντι. » Ἐπειδὴ οἱ Ῥωμαῖοι σφόδρα ἦσαν ἐπιτημένοι περὶ τὴν τοῦ κόσμου δόξαν, αὐτὸς δὲ ἔμελλε κηρύττειν τὸν πάντα τὰ τῆς ἀτιμίας ²² ὑπομείναντα Ἰησοῦν, καὶ εἰκὸς ἦν αὐτοῦς ἐπαισχύνεσθαι τοιοῦτον δοκοῦντι Σωτηρῆ· διὰ τοῦτο φησὶν· « Οὐκ ἐπαισχύνομαι· » ἐκεῖνους τῶς διδάσκων μὴ ἐπαισχύνεσθαι, ἐπαίρει γὰρ αὐτοὺς οὐ μόνον οὐκ ἐπηχύνετο, ἀλλὰ καὶ ἐνεκαλλωπίζετο τῷ ἐσταυρωμένῳ καὶ ἐνεκαυχᾶτο. Ἄμα δὲ καὶ ἐπειδὴ αὐτοὶ ἐπὶ σοφίᾳ ἐκόμπαζον, Ἐγὼ, φησί, σταυρὸν ἔρχομαι κηρύττων· καὶ οὐ διὰ τοῦτο αἰσχύνομαι· « Δύναμις γὰρ Θεοῦ ἐστὶν εἰς σωτηρίαν ²³. » Ἔστι καὶ δύναμις εἰς κόλασιν, ὡς τοῖς Αἰγυπτίοις ἐνεδείκνυτο ὁ Θεὸς τὴν αὐτοῦ δύναμιν, κολάζων αὐτούς. Ἔστι καὶ εἰς ἀπόλειαν, ὡς τὸ, « Φοβήθητε τὸν δυνάμενον ἀπολέσαι ἐν γέννη. » Ἄ τῶν ἐγὼ ὁ Παῦλος κηρύττω, οὐ κόλασιν καὶ ἀπόλειαν περιέχει, ἀλλὰ σωτηρίαν. Τίνι δὲ; « Παντὶ τῷ πιστεύοντι. » Οὐ γὰρ ἀπλῶς πᾶσιν ἐστινεὶς σωτηρίαν τὸ Εὐαγγέλιον, ἀλλὰ τοῖς παραδοχομένοις.

« Ἰουδαίῳ τε πρῶτον καὶ Ἑλληνι· » Τὸ, « Πρῶτον, » ἐπαύθη, τάξεώς ἐστι τιμὴ, οὐ χάριτος πλεονασμός.

• I Cor. iv, 16. P Matth. x, 28.

Varia lectiones.

²¹ ἐνταῦθα ο. ²² ἀδοξίας ο. ²³ ἡ σωτηρία m.

« Ut fructum aliquem habeam in vobis, quemadmodum et in reliquis gentibus. » Quia celeberrima erat urbs, et omnes ad eam confluerebant propter miranda quæ in ipsa spectabantur, et magnificentiam ejus, ne quis existimet, quod Paulus ob eandem causam eos videre desideret, Propter hoc, inquit, desiderabam venire, « ut fructum aliquem habeam. » Simul autem et aliam suspicionem diluit. Forsan enim dixisset quispiam, Eam ob causam prohibebaris, quod non secundum Dei voluntatem venire voveris : dicit igitur, Fructum habere volebam, Non autem ait, Ut instituiam, ut doceam, verum moderate loquens, « Ut aliquem fructum habeam. » Perinde ac supra, « Ut aliquod donum impertiam. » Illoium autem fastum compescens, inquit, « Quemadmodum et in reliquis gentibus. » Non enim quia imperium præstantiores esse : æquali enim ordine collu-

VERS. 14, 15. « Græcis et Barbaris, sapientibus et insipientibus debitor sum. Ita quantum in me est, paratus sum et vobis, qui Romæ estis, evangelizare. » Hoc etiam ex modestia manat. Nihil enim, inquit, ego dono, verum Domini mei mandatum adimpleo, Deoque vos gratias agere convenit : siquidem ille benefactor est, ego vero « debitor sum, » et irrecusable debitum habeo prædicandi, ipsum scijcet munus : quod et Corinthiis dicebat : « Væ mihi, si non evangelizavero. » Proinde sane paratus sum et vobis Evangelium annuntiare, etiamsi pericula oculis observentur. Tanto in Christum flagrant studio.

VERS. 16. « Non enim pudet me Evangelii Christi. Virtus enim Dei est ad salutem omni credenti. » Cum Romani ad mundi hujus gloriam mirifice obsequati essent, ipse vero prædicaturus erat, qui nihil non ignominie pertulerat, Jesum ; ac verisimile erat ipsis pudori hoc fore, si talis existimaretur Servator : propterea, « Non me pudet, » inquit : illos juxta docens, ne pudeant : quandoquidem et ipse nedum non pudebat, quin potius pulchrum sibi putabat, et gloriabatur eo nomine. Quia vero et ipsi sapientie nomine turgidi erant, Ego, inquit, crucem **IO** venio prædicaturus, nec propterea pudore suffundor : nam, « Virtus Dei est in salutem. » Est etiam virtus (sive potentia) ad punitionem, quemadmodum Ægyptiis suam Deus potentiam demonstrabat, ipsos poena afficiens. Est præterea et ad interitum, ut cum ait : « Timeate eum, qui potest perdere in gehenna P. » Quæ igitur ego Paulus prædico, non poenam neque interitum continent, sed salutem. Cui autem ? « Omni credenti. » Non enim simpliciter cunctis Evangelium cedit ad salutem, sed accipientibus illud.

« Judæo primum, et Græco. » Primum hic est ordinis honos, non gratie exuberantia. Non enim

plus habet Judæus (aut præferendus est) eo quod majorem justitiam acceperit : verum quod primus eam acceperit, honoratus est : solius idcirco verbi est honor.

Vers. 17. « Justitia enim Dei in ipso revelatur ex fide in fidem, sicut scriptum est : Justus autem ex fide vivet q. » Cum dixerit quod ad salutem esset Evangelium, exponit, qui hoc sit : nempe quod servet nos « justitia Dei, » non sane nostra. Qualem enim justitiam nos haberemus execrati operibus et corrupti? At vero Deus justificavit nos, non ex operibus, sed ex fide, quæ ad fidem uberiores et majorem procedere debet. Nec enim satis est primum credidisse, sed ex introductoria fide oportet nos ascendere ad consummatiore fidem, immobilem nempe et firmam sedem, seu stabilimentum : sicut et apostoli dixerunt ad Dominum : « Adauge nobis fidem r. » Confirmat autem quod ait, nempe, quod ex fide justificati sumus, ex prophetia Habacuc : « Justus enim, inquit, ex fide vivet. » Cum enim ea quæ nobis per gratiam suam Deus Imperit, humanas cogitationes excedant, merito nobis fide opus est. Nam si cœperimus curiosi divinarum rerum scrutatores esse, universum perdidimus.

Vers. 18. « Revelatur enim ira Dei de cœlo super omnem impietatem et injustitiam hominum, veritatem in injustitia detinentium. » Cum a commotionibus orsus esset, dixissetque justitiam Dei per Evangelium revelari, nunc ea profert quæ terrere queant : novit enim quod plures metu ad virtutem trahuntur. Hunc in modum Deus regni mentionem faciens, simul gehennæ meminit : Prophetæ item primum bona præponunt, deinde mala subjiciunt. Nam illa quidem sunt præcedentis et præcipuæ voluntatis Dei, hæc autem nostræ ignaviæ. Considera autem hic orationis consecutionem : Venit, inquit, Dominus justitiam tibi afferens, noxæque dimissionem : quæ si non admiseris, tum revelatur ira Dei de cœlo, quæ videlicet in secundo exprometur adventu. Ac hodie quidem experimur iram ejus, ¶¶ verum ad correctionem : tum vero ad supplicium tantummodo. Et nunc quidem ab hominibus videmur in multis lædi et affligi : tunc vero manifesta erit pœna divina « super omnem impietatem. » Verus sane cultus et pietas una est ; impietas vero, multifida : eam ob rem dixit, « Omnem impietatem, » ceu multæ sint ejus viæ : « et injustitiam hominum. » Aliud est impietas, et aliud injustitia. Illa enim in Deum, injustitia vero in homines. Ac illa quidem mentis in speculatione versantis peccatum est, hæc vero in opere consistentis. Hujus porro sunt multæ semitæ. Nam injurius est quispiam proximo, cum in pecunia et facultatibus, tum in uxore et gloria. Quidam veroasserunt, etiam inju-

q Habac. II, 4. r Luc. XVII, 5.

Α Οὐ γὰρ πλέον ἔχει ὁ Ἰουδαῖος, ἐν τῷ μείζονα λαβεῖν δικαιοσύνην, ἀλλ' ἐν τῷ πρώτῳ αὐτὴν λαβεῖν, τετιμηταί· ῥήματος οὖν ἐστὶ τιμὴ μόνον.

« Δικαιοσύνη γὰρ Θεοῦ ἐν αὐτῷ ἀποκαλύπτεται ἐκ πίστεως εἰς πίστιν, καθὼς γέγραπται· Ὁ δὲ δίκαιος ἐκ πίστεως ζήσεται. » Εἰπὼν, ὅτι εἰς σωτηρίαν ἐστὶ τὸ εὐαγγέλιον, λέγει καὶ πῶς ἐστὶ τοῦτο. Ὅτι ἡ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ σώζει ἡμᾶς· οὐ γὰρ ἡμετέρα. Πότιαν γὰρ εἰχομεν ²⁵ δικαιοσύνην ἡμεῖς ἐδεδελυγμένοι τοῖς ἔργοις καὶ διεσθαρμένοι; Ἀλλ' ὁ Θεὸς ἐδικαίωσεν ἡμᾶς, οὐκ ἐξ ἔργων, ἀλλ' ἐκ πίστεως, ἥτις εἰς πίστιν πλεῖω καὶ μείζω προκόπτειν ὀφείλει. Οὐ γὰρ ἀρκεῖ τὸ πρῶτως πιστεῦσαι, ἀλλ' ἐκ τῆς εἰσαγωγικῆς πίστεως δεῖ ἡμᾶς ἀναβαίνειν εἰς τὴν τελειωτέραν πίστιν, τὴν ἀμετάσσειστον δηλαδὴ καὶ βεβαίαν ἰδρυσιν, καθὼ καὶ οἱ ἀπόστολοι εἶπον πρὸς τὸν Κύριον· « Πρόσθετες ²⁶ ἡμῖν πίστιν. » Βεβαῖοι δὲ ὁ λέγει, φημι δὲ, ὅτι ἐκ πίστεως ἐδικαίωθημεν, ἀπὸ τῆς τοῦ Ἀβραάμου· « Ὁ δίκαιος γὰρ, φησὶν, ἐκ πίστεως ζήσεται. » Ἐπειδὴ γὰρ ἔπερ ἡμῖν ὁ Θεὸς ἐχαρίσατο, ὑπερβαίνει τοὺς ἀνθρωπίνους λογισμοὺς, εἰκότως τῆς πίστεως δεῖ ἡμῖν· ὡς ἐάν γε ἀρξώμεθα περιεργάζεσθαι, τὸ πᾶν ἀπωλέσαμεν.

« Ἀποκαλύπτεται γὰρ ὀργὴ Θεοῦ ²⁶ ἐπὶ πᾶσαν ἀσέβειαν καὶ ἀδικίαν ἀνθρώπων τῶν τὴν ἀλήθειαν ἐν ἀδικίᾳ κατεχόντων. » Ἀπὸ τῶν χρηστοτέρων ²⁷ ἀρξάμενος, καὶ εἰπὼν, ὅτι δικαιοσύνη Θεοῦ ἐν τῷ εὐαγγελίῳ ἀποκαλύπτεται, νῦν λέγει καὶ τὰ φοβησάμενα· οἶδε γὰρ, ὅτι οἱ πλείους τῷ φόβῳ πρὸς τὴν ἀρετὴν ἔλκονται. Οὕτω καὶ ὁ Θεὸς μετὰ τὴν βασιλείαν καὶ ²⁸ περὶ γεέννης λέγει. Καὶ οἱ προφηταὶ τὰ ἀγαθὰ προτιθέσασιν, εἶτα τὰ κακά· ἅτι ἐκείνα μὲν, τῆς προηγουμένης τοῦ Θεοῦ γνώμης, ταῦτα δὲ ²⁹, τῆς ἡμετέρας ῥαθυμίας. Σκόπει δὲ τὴν ἀκολουθίαν τοῦ λόγου· ἢ ἦλθε, φησὶν, ὁ Κύριος, δικαιοσύνην σοι φέρων καὶ ἄφραση· ἐάν μὴ δέξῃ, τότε ἀποκαλύπτεται ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ ἀπὸ οὐρανοῦ, ἢ κατὰ τὴν δευτέραν δηλαδὴ παρουσίαν. Καὶ νῦν μὲν γὰρ ἀπολάβομεν [f. — λαοῦ.] τῆς ὀργῆς αὐτοῦ, ἀλλὰ πρὸς διόρθωσιν· τότε δὲ, πρὸς κόλασιν μόνον. Καὶ νῦν μὲν ὑπὸ ἀνθρώπων δοκοῦμεν ἐπιηραῆζεσθαι τὰ πολλά· τότε δὲ, φανερὰ ἢ παρὰ τοῦ Θεοῦ κόλασις· ἐπὶ πᾶσαν ἀσέβειαν. « Ἡ μὲν ³⁰ ἀληθὴς λατρεία, καὶ ἡ εὐσέβεια, μία· ἡ δὲ ἀσέβεια, πολυσχιδὴς· διὰ τοῦτο εἶπε, « Πᾶσαν ἀσέβειαν, » ὡς πολλῶν οὐσῶν ὁδῶν. « Καὶ ἀδικίαν ἀνθρώπων. » Ἄλλο ἀσέβεια, καὶ ἄλλο ἀδικία· ἡ μὲν γὰρ, εἰς Θεόν· ἡ δὲ ἀδικία, εἰς ἀνθρώπους· καὶ ἡ μὲν, τοῦ θεωρητικοῦ ἀμάρτημα· ἡ δὲ, τοῦ πρακτικοῦ. Πολλὰ δὲ καὶ αἱ ταύτης ἰδοὶ· ἀδικεῖ γὰρ τις τὸν πλησίον καὶ ἐν χρήμασι, καὶ ἐν γυναικί, καὶ ἐν δόξῃ. Τινὲς δὲ φασὶν ὅτι καὶ τὴν ἀδικίαν περὶ δογμάτων ἔθηκε. Τί δὲ ἐστὶ, « τῶν τὴν ἀλήθειαν ἐν ἀδικίᾳ κατεχόντων, » ἀκουε·

Variæ lectiones.

²⁵ ἔχομεν III. ²⁶ πρόσθετες III. ²⁷ Θεοῦ ἀπ' οὐρανοῦ III. ²⁸ γὰρ. ²⁹ τῆς βασιλείας Θ. ³⁰ τὰ ἀκόλουθα III. ³¹ ἡ μὲν γὰρ III.

Ἡ ἀλήθεια, ἥτοι ἡ περὶ Θεοῦ γνῶσις, τοῖς ἀνθρώποις ἐνετέθη ἐξ ἀρχῆς. Ταύτην τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν γνῶσιν οἱ Ἕλληνες ἐν ἀδικίᾳ κατέσχον, τούτεστιν, ἠδίκησαν τὸ ὄσον ἐπ' αὐτοῖς, εἰδῶλοις περιθέντες τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ. Ὡσπερ καὶ ὁ χρήματα λαβῶν, ὥστε εἰς τὴν τοῦ βασιλέως δόξαν ἀναλωσαι, ἀν εἰς ληστὰς δαπανήσῃ ταῦτα καὶ πόρνας, λεχθεὶν ἂν ἀδικῆσαι τὴν τοῦ βασιλέως δόξαν. Καὶ οἱ Ἕλληνες οὖν ἐν ἀδικίᾳ κατέσχον, τούτεστι, κατεκάλυψαν, καὶ ἐσκοτίσαν ἀδικῶς τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ ⁴¹ καὶ τὴν γνῶσιν, οὐκ εἰς τὸ προσήκον αὐτῇ χρῆσάμενοι. **Ἰ**uste veluti tenebris obfuscarunt gloriam Dei et cognitionem, cum non decenter neque commode illa uterentur.

« Διότι τὸ γνωστὸν τοῦ Θεοῦ φανερόν ἐστιν ἐν αὐτοῖς· ὁ γὰρ Θεὸς αὐτοῖς ἐφανερώσῃ. Τὰ γὰρ ἄδρατα αὐτοῦ, ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθοράται, ἥ τε ἀίδιος αὐτοῦ δύναμις καὶ θεϊότης· εἰς τὸ εἶναι αὐτοῦ ἀναπολόγητος· διότι γνόντες τὸν Θεόν, οὐκ ὡς Θεὸν ἐδόξασαν, ἢ ἠὲ χαρίστησαν. » **Ἐ**ἶπεν ἄνω, ὅτι τὴν τοῦ Θεοῦ γνῶσιν ἠδίκησαν οἱ Ἕλληνες, κακῶς αὐτῇ χρῆσάμενοι. Πόθεν οὖν δῆλον, ὅτι γνῶσιν ἔχον, νῦν φησιν· « Ὅτι τὸ γνωστὸν τοῦ Θεοῦ φανερόν ἐστιν ἐν αὐτοῖς. » **Ἐ**ἶτα καὶ τοῦτο κατασκευάζει, λέγων, ὅτι· Ἀπὸ τῆς εὐταξίας τῶν κτισμάτων κηρύττεται ⁴² ὁ δημιουργός· ὡς καὶ ὁ Δαυὶδ λέγει· « Θεὶ οὐρανοὶ διηγούνται δόξαν Θεοῦ. » Τὸ γνωστὸν δὲ τοῦ Θεοῦ τί ἐστιν, οὕτως ἂν μάθοις· Τοῦ Θεοῦ, τὸ μὲν ἐστὶν ἀγνωστον, οἷον ἡ οὐσία αὐτοῦ· τὸ δὲ γνωστὸν, οἷον πάντα τὰ περὶ τὴν οὐσίαν, τούτεστιν, ἡ ἀγαθότης, ἡ σοφία, ἡ δύναμις, ἡ θεϊότης, ἥτοι μεγαλειότης· ἃ καὶ ἄδρατα αὐτοῦ ὁ Παῦλος λέγει, νοούμενα μὲν ⁴³ τοῖς ποιήμασι. Τοῖς οὖν Ἕλλησιν ἐδειξε τὸ γνωστὸν αὐτοῦ πᾶν, ἤγουν τὰ περὶ τὴν οὐσίαν αὐτοῦ πάντα, ἃ ὀφθαλμοῖς μὲν αἰσθητοῖς ἄδρατά εἰσι, νῦν δὲ κατάληπτά, διὰ τῆς ἐν τοῖς ποιήμασιν εὐταξίας. Τινὲς δὲ ἄδρατα, τοὺς ἀγγέλους φασίν· οὐκ εὐστόχως ⁴⁴; οἴμαι. **Ἐ**ἶπε δὲ τις τῶν Πατέρων, αἰδίων δυνάμιν, τὸν Ἰῶν· θεϊότητα δὲ, τὸ Πνεῦμα. **Ἰ**dem in operibus ordinationem. **Ἰ**dem Quidam vero invisibilia, angelos dicunt, minus tamen apposite, ut opinor. Quidam autem e Patribus, sempiternam potentiam, Filium dixit; divinitatem autem, Spiritum sanctum.

« Εἰς τὸ εἶναι αὐτοῦ ἀναπολόγητος. » Τοῦτο ἐξ ἀποτελέσματος γέγονεν. Οὐ γὰρ διὰ τοῦτο ταῦτα πεποίηκεν ὁ Θεός, ἵνα ἐκαίνοι ὡς ἀναπολόγητοι, ἀλλ' ἐξ ἀποτελέσματος συνέβη τοῦτο. Πρόσεχε γοῦν πῶ τοιοῦτω ἰδιώματι τῆς Γραφῆς, καὶ οὐ προσκῆφεις· πολλὰ γὰρ τοιαῦτα πανταχοῦ λέγονται, ἃ δεῖ λυεῖν οὕτως, ὡς ἐκ τοῦ ἀποτελέσματος αἰτιολογούμενα· οἷον λέγει Δαυὶδ· « Ὅτι τὸ πονηρὸν ἐνώπιόν σου ἐποίησα, ὅπως ἂν σὺ δικαιωθῆς ἐν τοῖς λόγοις σου, καὶ νικήσῃς. » Καὶ φαίνεται ἄτοπον, ἀλλ' οὐκ ἔστι. Φησὶ γάρ, ὅτι εὐεργετηθεὶς παρὰ σοῦ, Κύριε, ὑπὲρ πᾶσαν ἐλπίδα, ἤμαρτόν σοι, καὶ ἐκ τούτου συμβαίνει σε δικαιολογούμενον πρὸς με, νικήσῃν. **Ἐ**ξ ἀποτελέ-

⁴¹ Psal. xviii, 1. ⁴² Psal. i, 6.

Variæ lectiones.

⁴¹ τὴν γνῶσιν τοῦ Θεοῦ ο. ⁴² ἐκηρύττετο ο. ⁴³ μέντοι ο. ⁴⁴ ἀστόχως ο.

A stitiam de dogmatibus hic positam. Quid vero sit « Veritatem in injustitia detinentium, » audi : Veritas, sive quæ de Deo est cognitio, mortalibus ab initio est insita. Hanc veritatem atque notitiam Græci in injustitia detinuerunt, hoc est, quantum in ipsis erat, injuria affecerunt, idolis deferentes gloriam Dei. Perinde ac si quis pecunias accipiens, ad regis gloriam insumendas, illas in prædones et scortia prodigat, recte dicetur injurios esse adversus regis gloriam et magnificentiam. Græci itaque in injustitia detinuerunt, hoc est, cooperuerunt, et injuste veluti tenebris obfuscarunt gloriam Dei et cognitionem, cum non decenter neque commode illa uterentur.

VERS. 19-21. « Quia quod de Deo cognosci potest, manifestum est in illis : Deus enim ipsis manifestavit. Invisibilia enim ipsis a creatura mundi per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur, sempiterna quoque ejus potentia et divinitas : ita ut sint inexcusabiles : quia cum Deum cognovissent, non ut Deum glorificaverunt, aut gratias egerunt. » **S**upra dixit, quod cognitionem Dei injuria affecerunt Græci, ea nimirum abutentes. Unde igitur perspicuum sit, quod Dei notitiam habuerint, nunc explicat : « Quoniam quod de Deo cognosci potest, manifestum est in illis. » Deinde hoc ipsum corroborat, inquit, quoniam ex bona creaturarum constitutione prædicatur Opifex : quemadmodum et David ait : « Cæli enarrant gloriam Dei ». Quid autem sit, quod de Deo cognosci possit, ita discere quæras. De Deo, aliud quidem cognosci non potest, ut ipsa essentia : aliud vero cognosci potest, ut omnia quæ sunt circa essentiam, nempe bonitas, sapientia, potentia, divinitas, sive majestas : quæ et invisibilia ejus divus Paulus nominat, intellecta quidem ex operibus. Græcis itaque monstravit quidquid de sese cognosci posset, sive omnia ad essentiam ejus spectantia : quæ oculis quidem sensibilibus invisibilia sunt, mente vero comprehensibilia, propter concin-

« Ut sint ipsi inexcusabiles. » Hoc ex eventu contigit. Non enim propterea Deus hæc fecit, ut illi sint inexcusabiles, verum ex eventu hoc accidit. Animadvertite itaque talem Scripturæ proprietatem, et non offendes : pleraque namque hujusmodi plerisque in locis dicuntur, quæ sic diluenda sunt, ut per eventum illorum reddatur ratio : veluti David inquit : « Quoniam malum coram te feci, ut justificeris in sermonibus tuis, ut vincas. » Quod etiamsi absurdum apparet, minime tamen est absurdum. Aut enim : Beneficii a te, Domine, supra omnem spem affectus, peccavi adversum te : atque ex hoc contingit te mecum in judicio

disceptantem, vincere. Ex effectu itaque adeoque A exitu justificatur Deus dum nos ingrati sumus pro ipsius in nos collatis beneficiis, nec quidquam quo nos defendamus, habemus. Gracis itaque nihil, quo sese defendant, relinquitur : quandoquidem ex creaturis Deum cognoscentes, eum pro merito non ; glorificaverunt, neque egerunt gratias tanquam titulum detulerunt.

VERS. 21, 22. « Sed evanuerunt in cogitationibus suis, et obscuratum est insipiens cor eorum. Dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt. » Causam reddit ob quam ad huiusmodi amentiam exciderint. Ratiocinationibus, inquit, suis omnia permiserunt : volentesque in forma quapiam, formam non habentem, adeoque in corpore, incorporeum comprehendere, vani deprehensi sunt ; cogitationibus nimirum sive ratiocinationibus finem suum non pertingentibus. Insipiens autem, seu intellectu carens cor ipsorum dicit, quod fide nolit omnia percipere. Unde autem eo erroris delapsi sunt, ut ratiocinationibus suis cuncta permitterent ? Ex eo quod putarent « se esse sapientes » ideoque « stulti facti adorare ?

VERS. 23. « Et mutaverunt gloriam incorruptibilis Dei, in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, et volucrum, et quadrupedum, et serpentum. » Qui permutat, id quod habet, in aliud permutat. Habebant ergo et ipsi notitiam, sed eam perdiderunt, et aliud quiddam habere voluerunt præter id quod habebant, amiseruntque id quod habebant. Attribuerunt autem gloriam incorruptibilis Dei, non homini quidem, sed imagini corruptibilis hominis. Et quod hoc longe deterius est, ad reptilia etiam delati sunt, imo vero et ad horum imagines, adeo luculenter insanierunt. Nam cognitionem, quam oportebat habere de eo, qui omnia **13** incomparabiliter excellit, hanc et, quod omnium est incomparabiliter vilissimum, attribuerunt. Porro gloria Dei est ipsum ceu Creatorem, ceu providentem rebus mortalium gubernatorem cognosci, idque genus alia, quæ ei conveniunt. At enim qui sunt, qui adeo usque deliquerunt ? Sapientissimi, Ægyptii. Nam et reptilium imagines illi coluerunt.

VERS. 24, 25. « Propter quod tradidit eos Deus D in desideria cordis eorum in immunditiam, ut conummelia afficiant corpora sua in semetipsis. Qui commutaverunt veritatem Dei in mendacium, et coluerunt et servierunt creaturæ potius quam Creatori, qui est benedictus in sæcula, Amen. » — « Tradidit, » pro, Permisit, dimisit : quemadmodum medicus succurrens laboranti, deinde videns ipsum inordinate se gerentem, nec diætæ observantem, sibique immorigerum, tradit eum ut vehementius ægroiet, pro eo quod est, deserit eum, et permittit ut suæ voluntati indulgens a morbo non convalescat. Sunt qui, « Tradidit eos Deus, » sic intellexerunt, nempe pro, Tradidit eos injuria qua Deum affecerunt, et petulantia : per-

ματος οὖν δικαιούται Θεός, ἡμῶν ἀγνωμοσύνην ἐπι τοῖς παρ' αὐτοῦ δοθεῖσι, καὶ μὴ ἔχόντων τί ἀπολογησόμεθα. Καὶ οἱ Ἕλληνες δὲ ἀναπολόγητοι γέγοναν, ὁμοίως γινόντες διὰ τῆς κτίσεως τὸν Θεόν, οὐκ ἄξιως αὐτὸν ἐδόξισαν, ἢ ὑπεχαρίστησαν ὡς Κτίστη καὶ Ποιητῆ; ἀλλ' εἰδώλοισι τὴν αὐτοῦ τιμὴν περιψέψαν. Creatori et Factori, verum idolis honorem ipsi d-

« Ἄλλ' ἐματαιώθησαν ἐν τοῖς διαλογισμοῖς αὐτῶν, καὶ ἐσκοτίσθη ἡ ἀσύνετος αὐτῶν καρδία. Φάσκοντες εἶναι σοφοί, ἐμωράνθησαν. » Τὴν αἰτίαν τίθησι δι' ἣν εἰς τοιαύτην ἀνομίαν ἐξέπεσον. Τοῖς λογισμοῖς γὰρ, φησί, τὸ πᾶν ἐπέτρεψαν· καὶ βουλόμενοι ἐν σχήματι τὸν ἀσχημάτιστον, καὶ ἐν σώματι τὸν ἀσώματον καταλαβεῖν, μάταιοι ἠλέγχθησαν, οὐ δυναθέντων τῶν λογισμῶν πρὸς τὸ πέρας ἐξικέσθαι. Ἀσύνετον δὲ τὴν καρδίαν αὐτῶν φησί, διὰ τὸ μὴ θελήσαι πιστεῖν τὸ πᾶν περιλαβεῖν ⁴⁵. Πέθεν δὲ ἐπλανήθησαν εἰς τὸ τοῖς λογισμοῖς ἐπιστρέψαι τὸ πᾶν; Ἐκ τοῦ οἰεσθαι εἶναι σοφοί· διὸ καὶ ἐμωράνθησαν. Τί γὰρ ἀνοητότερον τοῦ λίσθαι προσκυνεῖν καὶ ξύλοισι ;

« Καὶ ἠλλάξαντο τὴν δόξαν τοῦ ἀφάρτου Θεοῦ ἐν ὁμοιώματι εἰκόνας φθαρτοῦ ἀνθρώπου, καὶ πετεινῶν, καὶ τετραπόδιον, καὶ ἑρπετῶν. » Ὁ ἀλλάσων, ὃ ἔχει, ἀλλάσσει πρὸς ἄλλο. Εἶχον ἄρα καὶ αὐτοὶ τὴν γνῶσιν, ἀλλὰ προσέδωκαν αὐτὴν ⁴⁶, καὶ τῷ ἔλθῃσαν ἄλλο τι σχεῖν, παρ' ὃ εἶχον, καὶ ἐξέπεσον καὶ οὗ εἶχον. Περιέβηκαν δὲ τὴν δόξαν τοῦ ἀφάρτου Θεοῦ, οὐδὲ ἀνθρώπων, ἀλλ' εἰκόνας ἀνθρώπων ⁴⁷ φθαρτοῦ, καὶ τὸ τοῦτου χεῖρον, καὶ εἰς ἑρπετὰ κατηνέχθησαν, μᾶλλον δὲ εἰς τὰς τούτων εἰκόνας· οὕτω λαμπρῶς ἐμάνησαν. Τὴν γὰρ γνῶσιν, ἣν ἔδει περὶ τοῦ πάντων ἀσυγκρίτως ὑπερέχοντος ἔχειν, ταύτην τῷ πάντων ἀσυγκρίτως εὐτελεστέρω περιέβηκαν. Δόξα δὲ Θεοῦ, τὸ, ὡς Ποιητὴν, ὡς προνοητὴν γινώσκεισθαι, καὶ τᾶλλα τὰ αὐτῷ πρέποντα. Τινες δὲ ταῦτα ἡμαρτον; Οἱ φιλοσοφώτατοι ⁴⁸, οἱ Αἰγύπτιοι· οὗτοι γὰρ τὰς τῶν ἑρπετῶν εἰκόνας περιεΐπον.

« Ἐπὶ καὶ παρέδωκεν αὐτοὺς ὁ Θεός ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις τῶν καρδιῶν αὐτῶν εἰς ἀκαθαρσίαν, τοῦ ἀτιμάζεσθαι τὰ σώματα αὐτῶν ἐν ἑαυτοῖς· οἷτινες μετήλλαξαν ⁴⁹ τὴν ἀλήθειαν τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ ψεύδει, καὶ ἐσεβάσθησαν καὶ ἐλάτρευσαν τῇ κτίσει παρὰ τὸν Κτίσαντα, ὃς ἐστὶν εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἄμην. » Τὸ, « Παρέδωκεν, » ἀντὶ τοῦ, εἶασεν, ἀπέλυσεν ὡς περὶ πατρὸς βοηθῶν τῷ κάμνοντι, εἰτα ἑρῶν ἀτακτοῦντα περὶ τὴν διαίταν, καὶ ἀπειθοῦντα αὐτῷ, παραδίδωσιν αὐτὸν τῷ ἐπὶ πλέον νοσεῖν, ἀντὶ τοῦ, ἀπολύει αὐτὸν καὶ ἐξ, ὡς περὶ οἰκείῳ θελήματι χρώμενον μὴ ἀακομισθῆναι τῆς νόσου. Τινὲς δὲ τὸ, « Παρέδωκεν ὁ Θεός, » οὕτως ἐνόησαν, ἀντὶ τοῦ, ἢ εἰς τὸν Θεὸν ὕβρις, καὶ παροινία ὡς περὶ λέγομεν,

Variae lectiones.

⁴⁵ παραλαβεῖν m. ⁴⁶ ταύτην o. ⁴⁷ τοῦ. ⁴⁸ φιλοσοφώτεροι o. ⁴⁹ μετήλλάξαντο m.

δοι τὸν θεὸν ἀπώλεσε τὸ ἀργύριον· καίτοι οὐ τὸ ἀργύριον ἀπώλεσεν, ἀλλ' ἡ παράχρησις· καὶ, τὸν Σαοὺλ ἢ βασιλεία διεφθέρειν, ἢ τὸν Σολομῶντα, ἀντὶ τοῦ, Ἡρῆς βασιλείας παράχρησις. Παρεδόθησαν οὖν διὰ τὴν οἰκείαν μοχθηρίαν εἰς ἀκαθαρσίαν, ὥστε μὴ δεῖσθαι ἐτέρων τῶν ὑβρίζοντων, ἀλλ' αὐτοὶ ἑαυτοὺς ὑβρίζον⁸⁰· τοιαῦτα γὰρ τὰ ἀκάθαρτα πάθη. Πόθεν ἐεἰς ἀκαθαρσίαν ἐξεδόθησαν; Ἐκ τῆς πρὸς τὸν θεὸν ὑβρεως. Ὁ γὰρ τὸν θεὸν μὴ θέλων εἰδέναι, εὐθύς καὶ κατὰ τὸν βίον διαφθείρεται· ὡς καὶ ὁ Δαυὶδ λέγει· « Εἶπεν ἄφρων· Οὐκ ἔστι θεός· » εἶτα, « Διεφθάρησαν καὶ ἐβδελύχθησαν ἐν ἐπιτηδεύμασι. » Μετήλλαξαν οὖν τὰ ἀληθῶς προσόντα τῷ θεῷ, καὶ περιέθηκον αὐτὰ τοῖς ψευδέσι θεοῖς. Τὸ, « Ἐσεβάσθησαν » μὲν οὖν, ἀντὶ τοῦ, ἐτίμησαν· τὸ δὲ, « Καὶ ἐλάτρευσαν, » ἀντὶ τοῦ, καὶ τὴν διὰ τῶν ἔργων δουλείαν προσήνεγκαν⁸¹. Τοῦτο γὰρ ἡ λατρεία ἢ διὰ πράξεως τιμὴ. Καὶ οὐκ εἶπεν ἀπλῶς, ἀλλὰ, « Παρὰ τὸν κτίσαντα, » ἐκ τῆς συγκρίσεως τὸ ἐγκλημα ἐπαίρων. Ἄλλ' ἐκεῖνος, φησὶν, « εὐλογητός ἐστιν εἰς τοὺς αἰῶνας, » τουτέστιν, οὐ παρεβλάθη τι ἐκ τοῦ παρ' ἐκείνων ὑβρισθῆναι· ἀλλ' ἔστιν εὐλογητός εἰς τοὺς αἰῶνας, βεβαίως, καὶ ἀσφαλῶς· τοῦτο γὰρ τὸ, « Ἀμήν. »

« Διὰ τοῦτο παρέδωκεν αὐτοὺς ὁ θεὸς εἰς πάθη ἀτιμίας. Ἄτ τε γὰρ θήλειαι αὐτῶν μετήλλαξαν τὴν φυσικὴν χρῆσιν εἰς τὴν παρὰ φύσιν. Ὁμοίως δὲ καὶ οἱ ἀήρνες, ἀφέντες τὴν φυσικὴν χρῆσιν τῆς θηλείας, ἐξεκαύθησαν ἐν τῇ ὀρέξει αὐτῶν εἰς ἀλλήλους ἄρσενες ἐν ἄρσεσι τὴν ἀσχημοσύνην κατεργαζόμενοι, καὶ τὴν ἀντιμισθίαν ἣν ἔδει τῆς πλάνης αὐτῶν, ἐν ἐξυτοῖς ἀπολαμβάνοντες. » Πάλιν τὴν τοῦ θεοῦ ἐγκατάλειψιν, παραδόσιν ὀνομάζει, διὰ τοῦτο γενομένην, οἷοι ἐλάτρευσαν τῇ κτίσει. Ὅσπερ οὖν ἐν τοῖς περὶ τοῦ θεοῦ δόγμασι, ἀφέντες τὴν ἀπὸ τῆς κτίσεως χειρωγίαν, διεφθάρησαν· οὕτω καὶ ἐν τῷ βίῳ βδελυκτοὶ ἐγένοντο, ἀφέντες τὴν κατὰ φύσιν ἡδονὴν (ἥτις καὶ εὐχολωτέρα καὶ ἡδίων), καὶ ἐπὶ τὴν παρὰ φύσιν ἐπισθῆσαντες (ἥτις καὶ δυσκολωτέρα καὶ ἀγδεστέρα). Τὸ γὰρ μεταλλάξαι, τοῦτο δηλοῖ, ὅτι ἂ εἶχον ἀφῆκον, καὶ ἄλλα εἶλοντο. Μέγαν οὖν κατήγορον ἀμφοτέροις τοῖς γένεσι παριστάει καὶ τὴν φύσιν, ἣν παρέβησαν. Εἰπὼν γὰρ περὶ τῶν θηλείων ἐπιπεκρυμένως αἰσχρόν τι, καὶ οὐδὲ βρῆθῆναι πρέπον, λέγει καὶ περὶ τῶν ἀνδρῶν, ὅτι « Ἐξεκαύθησαν εἰς ἀλλήλους, » οἷστρον καὶ μανίαν δηλῶν. Οὐκ εἶπε δὲ, τὴν ἐπιθυμίαν κατεργαζόμενοι, ἀλλὰ, « τὴν ἀσχημοσύνην, » δεικνύς ὅτι τὴν φύσιν κατήσχυναν. Ἐπειδὴ δὲ εἶπεν ὅτι « Ἐν τῇ ὀρέξει ἐξεκαύθησαν, » ἵνα μὴ νομίσῃς, ὅτι τῆς ἐπιθυμίας ἦν τὸ νόσημα μόνος, αὐτοὶ, φησὶ, κατεργάζοντο, τουτέστι, σπουδῆν ἐπιποιῦντο περὶ τὴν ἀκαθαρσίαν, ἔργον ταύτην τιθέμενοι, καὶ τὸν μισθὸν τῆς ἐκ τοῦ θεοῦ ἀποστασίας, καὶ πρὸς τὰ εἶδωλα πλάνης, ἀπολαμβάνοντες ἐν τῇ τοιαύτῃ ἀσχημοσύνῃ, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἡδονῇ τὴν κό-

⁸⁰ Psal. xiii, 1, 2.

A inde ut dicimus quod : Hunc pecunia perdidit : atqui argentum non perdidit, sed abusus : Saullem itidem regnum corrupit, aut Solomonem, pro eo quod est, Regni abusus perdidit. Traditi sunt ergo per propriam nequitiam suam, ad impuritatem, ut non opus habuerint aliis injuriam inferentibus, sed ipsi se contumelia affecerunt : hujusmodi sunt enim impuri illi affectus. Unde autem ad impuritatem traditi sunt? Ex injuria qua in Deum impegerunt. Nam qui Deum non vult nosse, statim in vitæ etiam moribus corrumpitur : quemadmodum et David inquit : « Dixit insipiens, Non est Deus » : illico subdens, « Corrupti sunt et abominabiles facti sunt in studiis suis. » Commutarunt igitur quæ vere ad Deum pertinebant, eaque diis fictis apposuerunt. Porro, « coluerunt, » posuit pro, honoraverunt. Et « servierunt, » pro, operibus servitutem exhibuerunt : id enim est λατρεία, honos qui per opus exhibetur. Nec simpliciter dixit, sed « Potius quam Creatori, » ex comparatione delictum aggravans. Verum ille, inquit, « benedictus est in sæcula, » hoc est, nihil quidquam læsus est ex ipsorum injuria, sed est benedictus in ævum, stabiliter ac certo : hoc enim Amen significat.

VERS. 26, 27. « Propterea tradidit eos Deus in passiones ignominiae. Feminae enim ipsorum immutarunt naturalem usum in eum, qui est contra naturam. Similiter et masculi, relicto naturali usu feminae, exarserunt in desideriiis suis inter se mutuo masculi in masculos turpitudinem suam operantes, et mercedem, quam oportuit, erroris sui in seipsis recipientes. » Rursus Dei derelictionem, traditionem nominat, propterea factam, quod in servientur creaturae. Sicut ergo in iis quæ de Deo erant dogmatibus, naturæ manuductionem relinquunt, corrupti erant ; ita et in vita execrabilis facti sunt, dimittentes, quæ secundum naturam est, voluptatem (quæ et facilius esset et suavior), et ad eam, quæ præter naturam est (quæ et difficilius et injucundior) prolapsi. Immutare enim hoc significat, quod quæ habebant dimiserunt, et alia elegerunt. Magnum igitur accusatorem utriusque sexui, naturam quam transgressi sunt, constituit. Cum enim de feminis turpe quiddam dixisset ac indecorum plane dictum, de maribus etiam ait, quod exarserint inter sese mutuo, œstrum et furorem indicans. Non autem dixit, Concupiscentiam operantes, sed « Turpitudinem, » innuens, quod naturam pudfecerint. Quoniam vero dixit, « In cupiditate exarserunt, » ne quis existimaret cupiditatis tantummodo esse morbum, ipsi, inquit, operabantur, hoc est, studiosi ac diligentes erant circa impuritatem, opus ipsam facientes, et mercedem defectionis a Deo, et erroris idololatriæ recipientes in tali turpitudine et in ipsa voluptate, ut quæ præter naturam sit et

Variæ lectiones.

⁸⁰ ὑβρίζειν in. ⁸¹ προσήνεγκαν ο.

impuritatē plena, p̄pnam habentes. Dicit autem A
loc Paulus, quasi nondum potuerit eis persuadere
esse gehennam. Ipsam, inquit, immundam operatio-
nem, supplicium illis esse crede, si nondum credis
de gehenna sermonibus.

VERS. 28. « Ac sicut non probaverunt Deum ha-
bere in notitia, tradidit eos Deus in reprobum sen-
sum, ut faciant ea, quæ non conveniunt. » En jam
tertio ejusdem sententiæ meminit, eademque dictione
est usus, « Tradidit, » inquit. Ubique autem
derelictionis Dei causam, mortalium impietatem
esse dicit, uti et nunc quidem. « Sicut non proba-
verunt Deum habere in cognitione, tradidit eos
(Deus) in passiones. Injuria, inquit, qua Deum affe-
cerunt, non ex ignorantia processit, sed a medita-
tione et studio. Non enim dixit, Quemadmodum non
noverunt Deum, sed « Quemadmodum non proba-
verunt, » hoc est, statuerunt Deum in notitia non
tenere, ac suapte sponte impietatem elegerunt. Non
igitur carnis sunt peccata, ut quidam hæreticorum
putant, verum corrupti iudicii. Primum igitur illi
reprobaverunt nosse Deum, ideoque Deus permisit
illos ad reprobam mentem deferri. Aversio namque
Dei et derelictio, traditio nominatur in Scriptura.
Quidam vero e sanctis Patribus eleganti exemplo
usi sunt, quo explanatur, « Tradidit eos 15 Deus. »
Perinde, inquit, ac si quis conniveat, nolens vi-
dere solem, deinde cadat in scrobem, dicimus, Sol
non visus hunc in fossam dejecit; non quod ira
percussit sol hominem dejecerit, verum quod oculo
eius non illustraverit. Jam quod non illuxerit
oculis, unde est? A claudente, videlicet, oculos, et
connivente. Sic et Deus tradidit eos in passiones
ignominia, quam ratione? Non agnitus homini-
bus. Quod vero non sit agnitus, unde? Ab illis, ni-
mirum, qui non probaverunt, nec statuerunt ut
agnoscerent ipsum.

VERS. 29. « Repletos omni injustitia. » Vide,
singula cum amplificatione dicuntur. « Repletos »
enim, inquit, et « omni in justitia: » universæ,
scilicet, malitiæ mensuram attingentes. Dein, spe-
cies malitiæ recenset.

« Fornicatione. » Omnem simpliciter impuritatem,
fornicationis nomine complexus est.

« Versutia. » Insiidiis erga proximum.

« Avaritia. » Pecuniarum et facultatum cupi-
ditate.

« Nequitia. » Vindictæ affectu.

« Plenos invidia, homicidio. » Nunquam non
homicidium est ex invidia. Sic Abel invisus Caino
redditus, occisus est, et Joseph interimensus erat.

« Contentione, dolo. » Ex invidia et lis et dolus
prodeunt, ad perniciem ejus cui invidetur.

« Malignitate. » Profunde occultata malitia, quæ
bonitate quadam sit oblita.

† Gen. iv, 37.

Varie lectiones.

²⁸ ἀποδείξαι ο. ²⁹ αἰτίας m. ³⁰ καταμύση. ³¹ καὶ φόνου m.

λασιν έχοντες, ὡς παρὰ φύσιν οὐση καὶ πλήρει ακα-
θαρσίας. Λέγει δὲ τοῦτο ὁ Παῦλος, ὅσα μὴ πω δυνά-
μενος αὐτοὺς πείσαι ²⁸, ὅτι ἐστὶ γέεννα. Αὐτὴν γάρ,
φησὶ, τὴν ἀκάθαρτον πράξιν, κίλασιν αὐτοῖς εἶναι
πίστευς, ἔσπερ ἀπιστεῖς τοῖς περὶ γέεννης λόγοις.

« Καὶ καθὼς οὐκ ἔδοκίμασαν τὸν Θεὸν ἔχειν ἐν
ἐπιγνώσει, παρέδωκεν αὐτοὺς ὁ Θεὸς εἰς ἀδόκιμον
νοῦν, ποιεῖν τὰ μὴ καθήκοντα. » Ἴδου ἐκ τρίτου τῆς
αὐτῆς ἐννοίας ²⁹ ἐμνήσθη, καὶ τῇ αὐτῇ λέξει ἐχρή-
σατο, « Παρέδωκεν, » εἰπὼν. Πανταχοῦ δὲ τῆς ἐγκα-
ταλείψεως τοῦ Θεοῦ αἰτίαν, τὴν τῶν ἀνθρώπων ἀσέ-
θειαν εἶναι λέγει, ὡς περ οὖν καὶ νῦν. « Καθὼς οὐκ
ἔδοκίμασαν τὸν Θεὸν ἔχειν ἐν ἐπιγνώσει, παρέδωκεν
αὐτοὺς εἰς τὰ πάθη. » Οὐκ ἀγνοίας, φησὶν, ἀλλὰ μελέ-
της, ἡ εἰς Θεὸν ὕβρις. Οὐ γὰρ εἶπε, Καθὼς οὐκ ἐγνω-
σαν τὸν Θεὸν, ἀλλὰ, « Καθὼς οὐκ ἔδοκίμασαν, »
ἀντὶ τοῦ, ἔκριναν μὴ ἔχειν τὸν Θεὸν ἐν ἐπιγνώσει,
καὶ ἐκόντες εἴλοντο τὴν ἀσέθειαν. Οὐκ ἔρα οὐδὲ
τῆς σαρκὸς εἰσι τὰ παίσματα, ὡς τινες τῶν αἰρετι-
κῶν φασιν, ἀλλὰ τῆς διεφθαρμένης κρίσεως. Πρῶτοι
γοῦν ἔκεινοι ἀπεδοκίμασαν τὸ εἶδέναι τὸν Θεὸν, καὶ
τότε ὁ Θεὸς εἴασεν αὐτοὺς εἰς ἀδόκιμον νοῦν κατε-
εχθῆναι. Ἡ γὰρ ἀποστροφὴ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἡ ἐγκατάλει-
ψις, παράδοσις ὀνομάζεται ἐν τῇ Γραφῇ. Χαρίεντι δὲ
ὕποδείγματι ἐχρησάντο τινες τῶν ἁγίων, δι' οὗ ἐξ-
ομαλλίζεται τὸ, « Παρέδωκεν αὐτοῖς ὁ Θεός. » Ὅσπερ,
φασὶν, ἐάν τις καμύση ³⁰, μὴ θέλων ἰδεῖν τὸν ἥλιον,
εἶτα πύση εἰς βόθρον, λέγομεν, Μὴ ὀφθαλμοὶ ὁ ἥλιος
τὸν δεῖνα εἰς βόθρον ἐβρίψεν οὐχ ὅτι ὀργισθεὶς
ὁ ἥλιος εἰς βόθρον ἐβρίψεν τὸν ἀνθρώπον, ἀλλ' ὅτι
μὴ φωτίσας τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ (τὸ δὲ μὴ φωτί-
σαι, πῶθεν; Ἀπὸ τοῦ καμύσαντος;) οὕτω καὶ ὁ
Θεὸς παρέδωκεν εἰς πάθη ἀτιμίας, πῶς; Μὴ ἐπι-
γνωσθεὶς τοῖς ἀνθρώποις. Τὸ δὲ μὴ ἐπιγνωσθῆναι,
πῶθεν; Ἀπ' ἐκείνων τῶν μὴ δοκιμασάντων μηδὲ
κρινάντων ἐπιγῶναι αὐτόν.

« Πεπληρωμένοις πάσῃ ἀδικίᾳ. » Ὅρα, πάντα
μετὰ ἐπιτάσεως. « Καὶ γὰρ πεπληρωμένους, » φησὶ,
καὶ, « πάσῃ ἀδικίᾳ, » αὐτὸ τὸ ἔσχατον μέτρον πάσης
τῆς κακίας φθάσαντας. Εἶτα λέγει καὶ τὰ εἶδη τῆς
κακίας.

« Πορνεία. » Πᾶσαν ἀπλῶς τὴν ἀκαθαρσίαν τῶν
τῆς πορνείας ὀνόματι περιέλαβε.

D « Πονηρία. » Τῇ κατὰ τοῦ πλησίον ἐπιβουλῇ.

« Πλεονεξία. » Τῇ τῶν χρημάτων ἐπιθυμίᾳ.

« Κακία. » Τῇ μνησικακίᾳ.

« Μεστοὺς φθόνου, φόνου ³¹. » Ἄει ὁ φόνος ἐκ τοῦ
φθόνου. Καὶ Ἄβελ γὰρ φθονηθεὶς ἀνθρώπῳ, καὶ Ἰω-
σήφ δὲ ἑμῶν.

« Ἐριδος, δόλου. » Ἐκ τοῦ φθόνου καὶ ἡ ἔρις καὶ
ὁ δόλος, πρὸς κάκωσιν τοῦ φθονουμένου.

« Κακοηθείας. » Τῆς ἐν βάθει κεκρυμμένης κα-
κίας, καὶ ἐπιπλαττομένης χρηστότητι.

« Ψιθυριστάς. » Τοῦς διαβάλλοντας λόθρα.

A VERS. 30. « Susurronee. » Clanculum calumniantes.

« Καταλάλους. » Τοῦς ἀναφανδόν.

« Detractores. » Palam detrahentes.

« Θεοστουγείς. » Τοῦς Θεὸν μισοῦντας, ἢ καὶ ὑπὸ Θεοῦ μισουμένους.

« Deo odibiles. » Deum odio prosequentes, vel Deo invisos.

« Ὑβριστάς, ὑπερφάνους, ἀλαζόνας. » Ἐπι τὴν ἀκρίπολιν τῶν κακῶν ἀνέθη, τὴν ὑπερηφάνειαν. Καὶ καλὸν γὰρ ποιῶν τις, ἀπόλλυσι τοῦτο ὑπεραιρόμενος· πόσω γε μᾶλλον ὅταν καὶ τὰ κακὰ ποιῇ; Οὐ γὰρ δύναται μεταγνώσθαι. Πλὴν ἔσθι, ὑπερηφάνεια⁵⁸ μὲν, θεοῦ ἐστὶ καταφρόνησις· ἀλαζονεία δὲ, ἀνθρώπων, ἐξ ἧς γεννᾶται ἡ ὑβρις. Ὁ γὰρ καταφρονῶν ἀνθρώπων, πάντας ὑβρίζει καὶ καταπατεῖ· ἢ τάχα εἰ καὶ⁵⁷⁻⁵⁸ ἡ ἀλαζονεία προτέρα φύσει τῆς ὑβρεως; ἀλλ' οὖν ἡμῖν ἡ ὑβρις προτέρα φαίνεται, εἴτα γνωρίζεται μήτηρ αὐτῆς ἡ ἀλαζονεία.

B « Contumeliosos, superbos, elatos. » Ad omnium vitiorum arcem, superbiam, conscendit. Etenim, si quis boni quidquam faciat, hoc perdit superbiens: quanto magis, cum mala perpetrat? neque enim resipiscere potest. Noveris tamen quod superbia quidem Dei est contemptus, arrogantia vero est hominum, e qua nascitur, injuria. Nam qui homines aspernatur, omnes injuria afficit et conculcat. Quamvis autem arrogantia natura prior est quam injuria, nobis tamen injuria manifestatur prior: deinde innotescit mater ejus arrogantia.

« Ἐφευρετάς κακῶν. » Οὐ γὰρ ἤρχουντο τοῖς προτέροις· τοῦτο δὲ οὐ συναρπαγῆς, ἀλλὰ μελέτης ἐστὶ καὶ σπουδῆς.

« Inventores malorum. » Non enim contenti erant prioribus. Hoc autem non subiti motus, aut violenti raptus, sed meditationis est et studii.

« Γονεῦσιν ἀπειθεῖς. » Καὶ πρὸς αὐτὴν τὴν φύσιν, φησὶ, μαχομένους.

« Parentibus iminorigeros. » Adversus ipsam etiam naturam, inquit, pugnantes.

« Ἄσυνέτους. » Εἰκότως. Οἱ γὰρ γονεῦσιν ἀπεισοῦντες, τίνος ἄλλου συνέσαν ἄν;

VERS. 31. « Insipientes. » Nec immerito. Quid enim aliud intelligent, qui parentibus non obtemperant?

« Ἄσυνθέτους. » Τουτέστι, τοῖς συμπεφωνημένοις μὴ ἐμμένοντας· ὁ ἐστὶν, ἀπίστους.

« I6 Pactorum violatores. » Hoc est, in conventionibus et pactis non permanentes, id est, infidos.

« Ἀσπόνδους, ἀστόργους, ἀνελεήμονας. » Ἡ ρίζα τῶν κακῶν πάντων, αὐτὴ ἐστὶν ἡ ἀπόφυξις τῆς ἀγάπης. Ἐντεῦθεν γὰρ τὸ μὴ σπένδεσθαι τινι, μὴ στέργειν τινὰ, μὴ ἐλεεῖν· ὁ καὶ ὁ Χριστὸς εἶπεν· Ὅταν πληθυνθῇ ἡ ἀνομία, ψυγήσεται ἡ ἀγάπη. Καίτοι ἡ φύσις συγκολλᾷ ἡμᾶς ἀλλήλοις, ὡς τὰ ζῶα· ἀλλ' οὐ συνῆκαν.

« Implacabiles, sine affectione, sine misericordia. » Radix omnium malorum est ipsa charitatis refrigio: hinc enim est quod alter alteri non reconciliatur, alter alterum non diligit, non misereatur. Quod et Christus dixit: « Quando abundabit iniquitas, refrigescet charitas. » Porro natura nos inter nos conglutinat, æque ac reliqua animalia: verum homines parum intellexerunt.

« Οἵτινες τὸ δικαίωμα τοῦ Θεοῦ γνόντες⁵⁹, ὅτι οἱ τὰ τοιαῦτα πράσσοντες ἄξιοι θανάτου εἰσιν, οὐ μόνον αὐτὰ ποιοῦσιν, ἀλλὰ καὶ συνευδοκοῦσι τοῖς πράσσουσιν. » Ἐδειξεν ὅτι ἀπὸ τοῦ μὴ θέλειν γνῶναι Θεόν, ἐπληρώθησαν πάσης κακίας· δαίτυσι νῦν⁶⁰, ὅτι οὐ δὲ συγγνώμης εἰσιν ἄξιοι. Οὐ γὰρ ἔχουσιν εἰπεῖν, ὅτι ἠγνοοῦμεν τὸ καλόν· οἴδασιν γὰρ τὸ δικαίωμα τοῦ Θεοῦ. Ἐκόντες ἄρα ποιοῦσι, καὶ ὁ χεῖρον τοῦτου, συνευδοκοῦσι⁶¹ τοῖς πράττουσι, τουτέστι, συναγοροῦσι τῷ κακῷ· ὅπερ ἀνάτα νοσεῖν ἐστὶ.

VERS. 32. « Qui cum justitiam Dei cognovissent, quod qui talia faciunt, digni sint morte: non solum ea faciunt, verum etiam assentuntur illis qui faciunt. » Demonstravit quod quia noluerunt agnoscere Deum, repleti sint omni malitia: nunc demonstrat neque veniam eos esse dignos. Non enim dicere possunt, Bonum ignoravimus: norunt namque justitiam Dei. Sua sponte itaque faciunt, ac quod deterius est, insuper et approbant eos qui faciunt, hoc est, patrocinantur malitiæ, qui morbus est immedicabilis.

ΚΕΦΑΛ. Β'.

CAPUT II.

« Διὸ ἀναπολόγητος εἶ, ὃ ἄνθρωπε πᾶς ὁ κρίνων· ἐν ᾧ γὰρ κρίνεις τὸν ἕτερον, σεαυτὸν κατακρίνεις· τὰ γὰρ αὐτὰ πράσσεις, ὁ κρίνων. » Ἐπειδὴ ἀνωμάτων⁶² ἔχομεν τὰς γνώμας, οἱ ἄνθρωποι, καὶ ποτὲ μὲν συναγοροῦμεν τῷ κακῷ, ποτὲ δὲ κριταὶ τῶν ἀλλοτρίων καθήμεθα, τοῦς ὁμοίους κατακρίναντες [f. — νοντ.]. Ἐξ ἧθ μὲν εἰπὼν περὶ τῶν συνευδοκούντων τοῖς πονηροῖς· νῦν περὶ τοῦ κρίνειν ποιεῖται τὸν λό-

VERS. 1. « Propter quod, inexcusabilis es, o homo omnis, qui judicas. In quo enim judicas alterum, teipsum condemnas: eadem enim agis, qui judicas. » Quandoquidem diversarum simus sententiarum nos homines, alias malo patrocinantes, alias aliorum judices malorum sedentes, similes nobis condemnemus: prius quidem dixit de consentientibus pravæ operationi: nunc vero de judicando sermonem fa-

^x Matth. xiv, 12.

Varie lectiones.

⁵⁸ ὅτι ὑπερηφάνεια m. ⁵⁷⁻⁵⁸ ἢ τάχα κτλ o. ⁵⁹ ἐπιγνόντες o. ⁶⁰ οὖν m. ⁶¹ ἐπευδοκοῦσι o. ⁶² ἀνωμάτων m.

cit : propterea, inquit, « inexcusabilis es, o homo, » hoc est, quandoquidem nosti eam esse justitiam Dei, quod mali sint pœna digni, inexcusabilis es, qui judicas eadem tecum facientes. Videtur autem hic sermonem dirigere ad principes et magistratus, præcipue vero ad Romanos, ut qui orbi terrarum præsiderent. Magistratum enim est judicare. Attamen cuius etiam mortalium hæc conveniunt : quis enim sententiam ferre potest, etiamsi tribunal non occupet. Adulterum igitur, inquit, condemnans, teipsum condemnas, cum ipse mœchus sis.

VERS. 2. « Scimus autem quod iudicium Dei est secundum veritatem, in eos qui talia agunt. » Ne quis dicat : Ego hactenus mœchus cum essem, effugi supplicium, nec sum punitus etiamsi mœchum puniverim ; perterrefaciens ait, quod sic sese res non habet apud Deum. Illic enim alius quidem pœna afficitur, alius vero supplicium evadit, paria quamvis faciat : illic autem sic non est : iudicium enim Dei est secundum veritatem erga malos.

VERS. 3-6. « Existimas autem hoc, o homo qui judicas eos qui talia agunt, et facis ea, quod tu effugias iudicium Dei? An divitias **17** bonitatis ejus, et patientiæ, et longanimitatis contemnis, ignorans quod benignitas Dei ad penitentiam te adducit? Secundum autem duritiam tuam, et impenitens cor thesaurizas tibi ipsi iram in die iræ et revelationis et justi iudicii Dei, qui reddet unicuique secundum opera sua. » Supra dixit, quod neceres erroris, et creaturarum cultus, impiis, per illa ipsa in quibus lasciviebant, reddebatur : siquidem ipsa impuritas satis erat eis in pœnam. Jam vero quod superest, supplicium ipsis obventurum revelat. Est enim, inquit, et alia tibi relicta pœna, o homo : nam iudicium Dei non effugias. Quomodo enim, qui tuum ipsius iudicium non effugisti? Etenim in quo alterum condemnasti, contra teipsum sententiam tulisti. Sin autem propterea quod supplicium de te nondum sumptum fuerit, divitias bonitatis ejus aspernaris, hoc ipsum ad majorem tibi pœnam cedet. Nam longanimitas, ad emendationem ipsa utentibus, salutaris est : insumentibus autem eam ad peccati augmentum, majoris est supplicii occasio : non ob sui naturam, sed ob istorum duritiam. « Thesaurizas » enim, ait, « tibi ipsi iram : » non Deus, sed tu tibi ipsi. Unde? a corde tuo inflexibili et ad bonum obdurato. Quando enim neque bonitate molliris, neque terrore flecteris, quid te durius? Porro « diem iræ » dicens, adjecit simul, « Revelationis et justi iudicii Dei : » idque non immerito, ne quis ex iracundia iudicium esse putet. Detectio namque sit, inquit, omnium. Quare pro revalorum merito sit retributio : ea propter justum etiam est iudicium. Hic sane, quia opera occuluntur, non semper justitia obtinet : illic au-

λον, καὶ φησὶ· « Δὲ » καὶ « ἀναπολόγητος εἶ »· τουτέστι, Διότι οἶδας τὸ δικαίωμα τοῦ Θεοῦ, ὅτι κολάσεως ἄξιοι οἱ φαῦλοι, ἀναπολόγητος εἶ, ὁ κρίνων τοὺς τὰ ὁμοία σοὶ πράσσοντας. Δοκεῖ δὲ ἐνταῦθα πρὸς ἄρχοντας ἀποτείνεσθαι, καὶ μάλιστα τοὺς Ῥωμαίους, ὡς προσετώτας τῆς οἰκουμένης· τῶν γὰρ ἀρχόντων τὸ κρίναι. Πλὴν καὶ πρὸς πάντα ἄνθρωπον ταῦτα ἀρμύζει. Πῶς γὰρ δύναται κρίνειν, κὰν μὴ θρόνον ἔχοι. Τὸν μοιχὸν οὖν, φησὶ, κατακρίνων, σεαυτὸν κατακρίνεις, μοιχὸς καὶ αὐτὸς ὢν.

« Οἶδαμεν δὲ ὅτι τὸ κρίμα τοῦ Θεοῦ ἐστὶ κατὰ ἀλήθειαν ἐπὶ τοὺς τὰ τοιαῦτα πράσσοντας. » Ἴνα ῥη λέγῃ τις, ὅτι Ἐγὼ τέως διέφυγον, καὶ οὐκ ἐκλάσθην μοιχὸς ὢν, καίτοι τὸν μοιχὸν κολάσας· φησὶν ἐκφωδῶν, ὅτι οὐχ οὕτως ἐστὶ παρὰ Θεῷ. Ἐνταῦθα γὰρ, ὁ μὲν κολάζεται, ὁ δὲ διαφεύγει, τὰ αὐτὰ ποιῶν· ἐκεῖ δὲ οὐχ οὕτω· τὸ γὰρ κρίμα τοῦ Θεοῦ ἐστὶ κατὰ ἀλήθειαν ἐπὶ τοὺς φαύλους,

« Λογίζῃ δὲ τοῦτο, ὦ ἄνθρωπε, ὁ κρίνων τοὺς τὰ τοιαῦτα πράσσοντας, καὶ ποιῶν αὐτὰ, ὅτι σὺ ἐκφεύξῃ τὸ κρίμα τοῦ Θεοῦ ; Ἡ τοῦ πλοῦτος τῆς χρηστότητος αὐτοῦ, καὶ τῆς ἀνοχῆς, καὶ τῆς μακροθυμίας καταφρονεῖς, ἀγνοῶν ὅτι τὸ χρηστὸν τοῦ Θεοῦ εἰς μετάνοιάν σε ἄγει ; Κατὰ δὲ τὴν σκληρότητά σου, καὶ ἀμετανόητον καρδίαν, θησαυρίζεις σεαυτῷ ὄργην ἐν ἡμέρᾳ ὄργης, καὶ ἀποκαλύψεως, καὶ δικαιοκρισίας τοῦ Θεοῦ. Ὅς ἀποδώσει ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. » Εἶπεν ἄνω ὅτι ἡ ἀντιμισθία τῆς πλάνης, καὶ τῆς κτισματολατρίας, ἐν αὐτοῖς, οἷς ἠτέλγαινον, ἀπεδίδοτο τοῖς φαύλοις· αὕτη γὰρ ἡ ἀκαθαρσία ἤρκει αὐτοῖς ἀντὶ κολάσεως· νῦν δὲ λοιπὸν ἀποκαλύπτει αὐτοῖς καὶ τὴν κόλασιν. Ἔστι γὰρ, φησὶ, καὶ ἕτερα σοὶ κόλασις, ἄνθρωπε⁶⁵· οὐ γὰρ ἐκφεύξῃ τὴν κρίσιν τοῦ Θεοῦ· πῶς γὰρ, ὅς γε τὴν σεαυτοῦ οὐκ ἐξέφυγας ; Ἐν ᾧ γὰρ τὸν ἕτερον κατέκριναι, σεαυτὸν κατεδικάσας. Εἰ δὲ διὰ τὸ μήπω κολασθῆναι, καταφρονεῖς τοῦ πλοῦτος τῆς ἀγαθότητος, αὐτὸ τοῦτο εἰς πλείω σοὶ κόλασιν ἐστίν. Ἡ γὰρ⁶⁶ μακροθυμία, τοῖς μὲν πρὸς διόρθωσιν αὐτῆς χρωμένοις, σωτήριος⁶⁷· τοῖς δὲ εἰς προσθήκην ἀμαρτίας δαπανῶσιν αὐτὴν, τιμωρίας μείζονός ἐστιν ἀφορμή. οὐ παρὰ τὴν αὐτῆς φύσιν, ἀλλὰ παρὰ τὴν ἐκείνων σκληρότητα. « Θησαυρίζεις ; » γὰρ, φησὶ, « σεαυτῷ ὄργην. » Οὐχ ὁ Θεός, ἀλλὰ σὺ σεαυτῷ. Πόθεν ; Ἀπὸ τῆς ἀνευδότου⁶⁸ καὶ πρὸς τὰ ἀγαθὸν σκληρᾶς σου καρδίας. « Ὅταν γὰρ μήτε τῇ χρηστότητι μαλάττη, μήτε φόβῳ κάμπτη, τί σκληρότερόν⁶⁹ σου ; Ἡμέραν δὲ ὄργης εἰπὼν, ἐπήγαγε καὶ τὸ, « Ἀποκαλύψω ; καὶ δικαιοκρισίας Θεοῦ »· εἰκότως, ἵνα μὴ νομισθῇ τις, ὅτι κατ' ὄργην ἢ κρίσις. Ἀποκαλύψις γὰρ, φησὶ, γίνεται πάντων. Ὅστε κατ' ἄξιαν τῶν ἀποκαλυπτομένων ἢ ἀνταπόδοσις· διὰ τοῦτο δὲ καὶ δικαιοκρισία. Ἐνταῦθα μὲν γὰρ, διότι συγκρούπονται τὰ ἔργα, διὰ τοῦτο οὐ πάντοτε τὸ δίκαιον κρατεῖ· ἐκεῖ δὲ τῇ

Variæ lectiones.

⁶⁵ ὦ ἄνθρωπε m. ⁶⁶ μὲν o. ⁶⁷ σωτήρια m. ⁶⁸ ἀνιδεῖξς o. ⁶⁹ Τίς σκληρότερόν ; o.

ἀποκαλύψει ἔπειτα ἡ δικαιοκρασία. Σημειώσαι δὲ τὴν ἀποκαλύψει ταυτην, συμβαλλομένην σοι εἰς τὸ, « Σκληρυνῶ τὴν καρδίαν Φαραῶ » μονονουχὶ γὰρ ἐκεῖνα παραφράζει ὁ Παῦλος.

« Τοῖς μὲν καθ' ὑπομονὴν ἔργου ἀγαθοῦ δόξαν καὶ τιμὴν καὶ ἀφθαρσίαν ζητοῦσι, ζωὴν αἰώνιον. » Εἰπάν, ἔτι ἀποδώσει ἐκάστῳ ὁ Κύριος, ἀπὸ τῆς τῶν ἀγαθῶν ἀντιδόσεως ἠρξάτο, ἰσαρῶτερον τὸν λόγον ποιῶν· ἐν δὲ τῷ εἰπεῖν, « Τοῖς καθ' ὑπομονὴν ἔργου ἀγαθοῦ » δύο ταῦτα δηλοῖ· ἓν μὲν, ὅτι δεῖ μὴ ἀναπίπτειν, μηδὲ ῥαθυμεῖν, ἀλλ' ὑπομένειν ἄχρι τέλους ἐν τῷ καλῷ· ἕτερον δὲ, ὅτι οὐ γὰρ τῇ πίστει μόνῃ θαρρῆσθαι καὶ ἔργου γὰρ ἀγαθοῦ χρεῖα. Ἀφθαρσίαν δὲ εἰπάν, τὰς περὶ ἀναστάσεως ἀνοίγει οὐράς. Εἰτα, ἐπειδὴ πάντες μὲν ἀνιστάμεθα, οὐ πάντες δὲ ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς, ἀλλ' οἱ μὲν εἰς δόξαν, οἱ δὲ εἰς κόλασιν· διὰ τοῦτο, καὶ δόξαν καὶ τιμὴν εἶπεν. Ἔστιν οὖν ὁ πᾶς λόγος τοιοῦτος· Ὁ Θεὸς, φησι, τοῖς μὲν ζητοῦσι τὴν μέλλουσαν δόξαν καὶ τιμὴν, καὶ αἰεὶ ἐν θυμῷ μὲν τοῖς ταύτην, ἔτι δὲ καὶ τὴν ἀφθαρσίαν, ἐν τῇ ἀναστάσει δηλαδὴ, ἀποδώσει ζωὴν αἰώνιον. Πῶς δὲ ζητεῖται ἡ μέλλουσα δόξα, καὶ τιμὴ, καὶ ἀφθαρσία; Καθ' ὑπομονὴν ἔργου ἀγαθοῦ. Ὁ γὰρ ἐν τῷ ἀγαθῷ ἔργῳ ὑπομένων, καὶ βεβαίως ἰστάμενος πρὸς ἅπαντα πειρασμῶν, οὗτος καὶ τὴν δόξαν καὶ τὴν τιμὴν τῷ ὄντι ζητεῖ, καὶ τὴν ἀφθαρσίαν, ἡγουν τὴν ἐν τῷ ἀφάρτῳ σώματι τῶν ἀφάρτων ἀγαθῶν ἀπόλαυσιν.

is cum gloria, tem honorem vere querit, et incorruptionem, sive ut incorruptibili corpore incorruptibilibus bonis fruatur.

« Τοῖς δὲ ἐξ ἐριθείας, καὶ ἀπειθοῦσι μὲν τῇ ἀληθείᾳ, πειθομένοις δὲ τῇ ἀδικίᾳ, θυμῶς, καὶ ὀργῇ, καὶ θλίψι, καὶ στενοχωρίᾳ ἐπὶ πᾶσαν ψυχὴν ἀνθρώπου τοῦ κατεργαζομένου τὸ κακόν, Ἰουδαίου τε πρώτου, καὶ Ἑλλήνου. » Ἐριθεία λέγεται ἡ φιλονεικία, καὶ ἡ ἀλογος ἐνστασις. « Τοῖς οὖν ἐξ ἐριθείας, » φησι, τουτέστι, τοῖς ἐριστικοῖς. Δείκνυσι δὲ ἐνταῦθα, οὐκ ἀπὸ ἀγνοίας, ἀλλ' ἀπὸ φιλονεικίας πονηροῦς γινόμενους· ὅθεν καὶ ἀσύγνωστοι. Ἀλλὰ καὶ τὸ εὐπειθεῖν μὲν τῇ ἀδικίᾳ, μὴ πείθεσθαι δὲ τῇ ἀληθείᾳ, προαιρέσεώς ἐστιν ἀμάρτημα. Οὐ γὰρ εἶπε, βιαζομένοις, τυραννομένοις, ἀλλὰ, « Πειθομένοις. » Ὅρα δὲ πῶς τὴν μὲν ζωὴν τὴν αἰώνιον, τὸν Θεὸν εἶπεν ἀποδώσειν· τὰ δὲ σκυθρωπά, οὐκέτι. « Θυμῶς » γὰρ, φησι, « καὶ ὀργῇ, καὶ θλίψι » οὐκ εἶπεν, ὅτι ἀποδοθήσεται παρὰ Θεοῦ, ἀλλ' εἶπεν οὕτως ἀπολαυμένον, ὥστε νοεῖσθαι τὸ, ἔσται. Τὸ μὲν γὰρ ζωοποιεῖν, ἴδιον Θεοῦ· ἡ δὲ κόλασις, ἀπὸ τῆς ἡμετέρας βραδυμίας ἡμῖν ἐπιτεσι. Πᾶσαν δὲ ψυχὴν ἀνθρώπου εἰπάν, συστέλλει τὸν τύπον τῶν Ῥωμαίων. Κἂν γὰρ βασιλεὺς ἢ τις, οὐ φεύσεται τὴν δίκην, τὸ κακόν κατεργαζόμενος, τουτέστι ἐπιμέμων, καὶ μὴ μετανοῶν. Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἐργαζόμενος, ἀλλὰ « Κατεργαζόμενος, » ἡγουν μελέτην ποιούμενος τὸ κακόν. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἰουδαῖος πλειονός ἀπέλαυσε τῆς διδασκαλίας, μείζονος καὶ τιμωρίας· ἀξίος ἂν εἴη. « Δυνατοὶ » γὰρ

* Exod. 1v, 21.

tem revelationem sequitur justum iudicium. Observa locum hunc collatum isti; « Indurabo cor Pharaonis ». » Paulus enim illa iisdem fere verbis interpretatur.

VERS. 7. « Iis quidem qui secundum patientiam boni operis gloriam et honorem et incorruptionem quaerunt, vitam aeternam. » Cum dixisset quod « unicuique Dominus reddet, » a bonorum retributione orsus est, jucundiores hac ratione orationem reddens. Dicendo autem, « iis quidem, qui secundum patientiam operis boni, » duo ista denuntiat: alterum, quod non sit a bono recidendum, neque ignaviter agendum, verum in bono ad finem usque perseverandum; alterum, quod non soli fidei confidere oporteat: nam et opere bono opus est. Cum ait, « Incorruptionem, » resurrectioni fores aperit. Deinde, quoniam cuncti quidem resurgimus, sed non cuncti ad eandem, sed alii quidem ad gloriam, alii vero ad supplicium: ideo « Gloriam, » inquit « et honorem. » Tota itaque 18 sententia est huiusmodi: Deus, inquit, inquirentibus futuram gloriam et honorem, ac nunquam non illa cogitantibus, praeterea autem et incorruptionem, in resurrectione videlicet, reddet vitam aeternam. At quo pacto quaeritur futura gloria, honos et incorruptibilitas? per operis boni perseverantiam. Nam in opere perseverans bono, ac firmiter adversus quamlibet tentationem consistens,

VERS. 8-9. « Iis autem qui sunt ex contentione et qui non acquiescunt veritati, credunt autem iniquitati, ira et indignatio, tribulatio et angustia in omnem animam hominis operantis malum; Iudaei primum et Graeci. » Ἐριθεία, id est « contentio, » amor est litium et irrationalis quaedam pertinacia. « Iis igitur qui sunt ex contentione, » inquit, id est, contentiosis. Iudicat autem hic non ex ignorantia, sed ex studio rixandi pravos factos: unde haud sunt venia digni. Praeterea, obedire quidem iniustitiae, nec obedire veritati, propositi seu electionis est peccatum. Non enim dixit, Vi oppressis vel tyrannide gratis, verum « Obedientibus. » Observa autem quomodo vitam aeternam Deum dixerit redditurum: tristia vero non item. « Indignatio » enim, ait, « ira et afflictio: » non adjicit, quod a Deo reddentur, sed ita reliquit absolutum, ut subintelligeretur, erit. Nam vivificare proprium est Dei: poena vero a nostra socordia accidit. Cum autem « omnem animam hominis » ait, contrahit et imminuit fastum Romanorum. Etiamsi enim Imperator quispiam fuerit, non evadet iudicium, si malum operatur, id est, si perseverat in malo, et non resipiscat. Non enim dixit, εργαζόμενος, id est, operatus, sed Κατεργαζόμενος, hoc est, perseveranter operans, sive exercitium faciens ex malo. Quoniam vero Iudaei

Variæ lectiones.

** ἀναποδόσεως ο. ** ἀπειθεῖν μὲν τῇ ἀληθείᾳ, πείθεσθαι δὲ τῇ ἀδικίᾳ ο. ** νοεῖται ο.

uberiore doctrina et institutione imbuti fuere, maiore juxta supplicio digni fuerint. « Potentes » enim « potenter examinabuntur », et magis intelligentes, magis punientur.

VERB. 10-11. « Gloria autem et honor et pax omni operanti bonum, Judæo primum et Græco. Non est enim acceptio personarum apud Deum. » Scopus est Apostolo monstrare in sequentibus, nihil prodesse circumcisionem, nihil item obesse præputium, ac inducere posthac fidem, quæ hominem iustificet. Hoc igitur sibi præfixo scopo, præconcutit nunc res Judæorum. Animadvertit itaque sapientiam. Enarrat quæ sunt ante Christi adventum, et quod mundus fuerit repletus malitia, tum quod castigationi fuerint obnoxii, Judæus primum et Græcus. Cum vero pro confesso assumpsisset, quod Græcus malorum operum pœnas luet; ab eodem simul **19** astruit quod et honorum mercedem feret. Quod si ab operibus et honos provenit et ignominia, sequitur legem et circumcisionem superflua esse; nec superflua tantum, verum etiam Judæo majoris supplicii causas. Si enim Græcus eam ob causam, quod non a creatura, a lege naturæ lege institutus sit, condemnatur; multo magis Judæus, qui cum his, etiam quæ a lege est, doctrinam et educationem accepit. Scopum igitur cum didiceris, prosequere dein et verba. Græcos autem hic dicit, non idolorum cultores, sed Dei, et naturæ legi morem gerentes et citra legem pie viventes, qualis Melchisedec, qualis Job, quales Ninivites, qualis tandem Cornelius. Pari ratione Judæos dicit eos, qui ante Christi adventum vixere. Daturus enim operam ut demonstret circumcisionem nihil valere, recurrit ad superiora tempora, indicans nihil interfuisse inter Græcum Dei colentem, et Judæum bona operantem. Jam si ante Christi adventum, quando potissimum florebat Judaica, nihil præstabat Græco Judæus, multo minus quando lex est abolita. Huc autem spectat, ut Judæorum fastum aboliat, qui non admittebant eos qui ex gentilibus erant. « Gloria, » inquit, « et honor et pax. » Mundi hujus bona semper bella et tumultus habent, invidiæ et insidiis exposita: ac, etiam si nemo fornicans insidias meditetur, ipse tamen hæc possidens, cogitationibus suis perpetuo turbatur. Quæ vero apud Deum sunt, gloria et honor, pacem continent, eo quod insidiis, et cogitationum turba vacant. Quia vero incredibile videbatur, ut Græcus (sive Gentilis) in hunc admitteretur honorem, quippe qui neque legem neque prophetas audiverit, confirmat id ex hoc quod Deus non sit personarum acceptor. Non enim personis reveretur, sed res, inquit, et opera explorat. Quoniam igitur Græcus nihil differt in

7 Sap. vi, 7.

Varie lectiones.

¹⁹ μετὰ τοῦτο μ. ²⁰ τὶ λέγει μ. ²¹ πλέον μ. ²² ἔτερον. Δόξα δὲ φησι μ. ²³ τὰ μὲν γὰρ. ²⁴ δὲ ο. ²⁵ τὸ κωλύον ο.

« δυνατῶς ἐτασθήσονται, » καὶ οἱ μᾶλλον συνστοί. μᾶλλον κολασθήσονται.

« Δόξα δὲ καὶ τιμὴ καὶ εἰρήνη παντὶ τῷ ἐργαζομένῳ τὸ ἀγαθόν, Ἰουδαίῳ τε πρῶτον, καὶ Ἕλληγι. Οὐ γὰρ ἐστὶ προσωπολήψια παρὰ τῷ Θεῷ. » Σκοπὴς ἐστὶ τῷ Ἀποστόλῳ δεῖξαι ἐν τοῖς ἔξῃς, μηδὲν ὀφελούσαν τὴν περιτομὴν, μηδὲ τὴν ἀκροῦστίαν βλάπτουσαν, καὶ εἰσαγαγεῖν λοιπὸν τὴν πίστιν οικειοῦσαν τὴν ἀνθρωπίνην. Τοῦτο γοῦν ἔχων σκοπὸν, προδιασαλεύει νῦν τὰ τῶν Ἰουδαίων. Καὶ ὄρα σοφίαν· διηγείται τὰ πρὸ τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας, καὶ ὅτι ὁ κόσμος πεπληρωτο πονηρίας, καὶ ὅτι κολάζει ἤσαν ὑπόδικοι, ὁ Ἰουδαῖος πρῶτον, καὶ ὁ Ἕλληγι. Λαβὼν **B** δὲ ὁμολογημένον, ὅτι κολασθήσεται ὁ Ἕλληγι ἐπὶ τοῖς κακοῖς, ἀπ' αὐτοῦ κατασκευάζει, ὅτι καὶ ἐπὶ τοῖς ἀγαθοῖς τιμηθήσεται. Εἰ δὲ ἀπὸ τῶν ἔργων ἡ τιμὴ καὶ ἡ ἀτιμία ἐπειτε, περιττὸς λοιπὸν ὁ νόμος; καὶ ἡ περιτομὴ καὶ οὐ μόνον περιττὸς, ἀλλὰ καὶ πλείονος κολάσεως τῷ Ἰουδαίῳ πρόξενος. Εἰ γὰρ ὁ Ἕλληγι διὰ τὸ μὴ ὑπὸ τῆς κρείττους καὶ τοῦ φυσικοῦ νόμου παιδευθῆναι, κατακρίνεται; πολλῶ μᾶλλον ὁ Ἰουδαῖος, μετὰ τούτων ¹⁹ καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ νόμου παιδωγίαν λαβὼν. Ἐπεὶ γοῦν ἔμαθε; τὸν σκοπὸν, παρακολουθεῖ λοιπὸν καὶ τῇ λέξει ²⁰. Ἕλληγιος ἐνταῦθα λέγει, οὐ τοὺς εἰδωλολάτραις, ἀλλὰ τοὺς θεοσεβούντας καὶ τοὺς τῷ φυσικῷ πεποιημένους νόμῳ, καὶ εὐσεβούντας χωρὶς νόμου· οἷος ὁ Μελχισεδέχ, οἷος ὁ Ἰωβ, οἷος οἱ Νινευῖται, οἷος ὁ Κορνῆλιος ὑστερον· ὡσαύτως καὶ Ἰουδαίους, τοὺς πρὸ τῆς Χριστοῦ παρουσίας. Σπουδάζων γὰρ δεῖξαι, ὅτι ἡ περιτομὴ οὐδὲν ἰσχύει, ἀνατρέχει εἰς τοὺς ἀνω χρόνους, καὶ δείκνυσιν, ὅτι οὐδὲν ἦν τὸ διάφορον Ἕλληγιος θεοσεβούντος, καὶ ἀγαθοεργούντος Ἰουδαίου. Εἰ δὲ πρὸ τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας, ὅτε μᾶλλον ἦν τὰ Ἰουδαϊκά, οὐδὲν ἦν πλείον ²¹ τῷ Ἰουδαίῳ· πολλῶ μᾶλλον ὅτι ὁ νόμος; ἡργησε. Ταῦτα δὲ βούλεται, ἵνα καταβάλῃ τὴν τύφον τῶν Ἰουδαίων, μὴ δεχομένων τοὺς ἐξ ἐθνῶν. « Δόξα, » φησὶ ²², « καὶ τιμὴ, καὶ εἰρήνη. » Τὰ μὲν ²³ τοῦ κόσμου ἀγαθὰ, ἀεὶ πολέμοις καὶ παραχὰς ἔχουσι, φρονούμενα καὶ ἐπιβουλεύεμενα· καὶ μηδεὶς ἐξωθεν ²⁴ ἐπιβουλεύη, αὐτὸς γὰρ ὁ ταῦτα ἔχων ἀεὶ ταραττεται τοῖς λογισμοῖς. Ἡ δὲ παρὰ Θεῷ δόξα, καὶ ἡ τιμὴ, τὴν εἰρήνην ἔχουσι, διὰ τὸ ἀνεπιβουλεύετον, καὶ τὴν ἐν τοῖς λογισμοῖς ἀταραξίαν. Ἐπειδὴ δὲ ἀπιστοὶ ἐδόκει τὸ τιμᾶσθαι τὸν Ἕλληγι, μὴ νόμου, μὴ προφητῶν ἀκούσαντες, κατασκευάζει τοῦτο ἐκ τοῦ ἀπροσωπώληκτον εἶναι τὸν Θεόν. Οὐ γὰρ πρόσωπον δυνάμειται, ἀλλὰ πράγματα, φησὶν, ἐξετάζει. Ἐπεὶ τοίνυν ὁ Ἕλληγι οὐ διαφέρει τοῦ Ἰουδαίου ἐν τοῖς πράγμασιν, οὐδὲν κωλύει ²⁵ ἐπίσης αὐτῶν τιμηθῆναι. Ὅστε μὴ κατακαυχῶ, ὦ Ἰουδαίε, τοῦ ἐξ ἐθνῶν, μετὰ

τὴν τοῦ νόμου ἀργίαν· ὅπου γε, ὅτε ἤνθει τὰ σὰ, ἰσότημός σοι ἦν ὁ Ἕλληνας, τὸ ἀγαθὸν ποιῶν. qui est ex gentibus, post legis abrogationem, ubi, quando tua florebat, honore tibi par erat Græcus, bonum faciens.

« Ὅσοι γὰρ ἀνόμως ἤμαρτον, ἀνόμως καὶ ἀπολοῦνται· καὶ ὅσοι ἐννόμως ἤμαρτον, διὰ νόμου κριθέσονται. Οὐ γὰρ οἱ ἀκροαταὶ τοῦ νόμου δίκαιοι παρὰ τῷ Θεῷ, ἀλλ' οἱ ποιηταὶ τοῦ νόμου δικαιοκλήσονται. » Ἐδειξεν ἄνω, ὅτι τιμᾶται καὶ ὁ Ἕλληνας ἐπίσης τῷ Ἰουδαίῳ· νῦν δείκνυσιν, ὅτι ἐν τῇ κολάσει βαρύτερα ἢ κατὰ κρίσιν· ἵνα τῷ Ἰουδαίῳ. Οἱ μὲν γὰρ Ἕλληνας, φησὶν, ἀνόμως ἤμαρτον, τουτέστι, χωρὶς τῆς ἀπὸ τοῦ νόμου κατηχήσεως· διὰ καὶ ἀνόμως ἀπολοῦνται, τουτέστι, κολασθήσονται· ἐλαφρότερον, μὴ ἔχοντες τὸν νόμον κατηγοροῦντα· τὸ γὰρ, « Ἀνόμως, » χωρὶς τῆς ἐκείνου κατακρίσεως, ἔστιν. Ὁ δὲ Ἰουδαῖος ἐννόμως ἤμαρτεν· ὁ ἔστι, μετὰ τῆς ἀπὸ τοῦ νόμου κατηχήσεως· διὰ καὶ ἐννόμως κριθέσεται, ἀντὶ τοῦ, κατακριθήσεται, τοῦ νόμου σφοδρότερος αὐτῷ ἐπικειμένον καὶ κατηγοροῦντος, καὶ μείζονα τὴν καταδίκην ποιῶντος. Πῶς οὖν λέγεις, ὅ Ἰουδαῖε, ὅτι Οὐ θέομαι τῆς χάριτος, οἷα ἐκ τοῦ νόμου δικαιοκλήσεται; Ἰδοὺ γὰρ ἐδείχθη· ὑπὸ τοῦ νόμου μηδὲν ὠφελοῦμενος. Ὡστε τῆς τοῦ Χριστοῦ χάριτος χρήσεις μᾶλλον ἢ ὁ Ἕλληνας, οἷα μὴ δικαιοκλήσεται παρὰ Θεῷ ἐκ μόνης τῆς τοῦ νόμου ἀκροάσεως. Παρὰ μὲν γὰρ ἀνθρώποις, οἱ ἀκροαταὶ τοῦ νόμου, σεμνοὶ δύνανται φαίνεσθαι· παρὰ δὲ Θεῷ, οὐχ οὕτως· ἀλλ' οἱ ποιηταὶ τοῦ νόμου δικαιοκλήσονται.

« Ὅταν γὰρ ἔθνη τὰ μὴ νόμον ἔχοντα, φύσει τὰ τοῦ νόμου ποιῇ, οὗτοι νόμον μὴ ἔχοντες, ἑαυτοὺς εἰσι νόμος. Ὅστινες ἐνδείκνυνται τὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ ἡ γραπτὸν ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν, συμμαρτυροῦσης αὐτῶν τῆς συνειδήσεως. » Ἐν οἷς κατασκευάζει τὰ κατὰ τῶν Ἰουδαίων, οὕτω μεταχειρίζεται συνετῶς τὸν λόγον, ὥστε μὴ δοκεῖν τι κατὰ τοῦ νόμου λέγειν. Ὡς γὰρ ἐπαίρων καὶ μεγαλύων τὸν νόμον, φησὶν ὅτι οἱ μὴ νόμον ἔχοντες, τὰ δὲ τοῦ νόμου ποιῶντες « φύσει, » ἀντὶ τοῦ, τοῖς ἐκ φύσεως λογισμοῖς πεπιθόμενοι, θαυμαστοὶ τινές εἰσιν· ὅτι τοῦ νόμου οὐκ ἐδεήθησαν, καὶ τὸν νόμον ἐπλήρωσαν, οὐ γράμματα, ἀλλ' ἔργα ταῖς καρδίαις αὐτῶν ἐγκολάψαντες, καὶ τῷ συνειδήσει καὶ τοῖς φυσικοῖς λογισμοῖς ἀντὶ τοῦ νόμου χρώμενοι εἰς μαρτυρίαν τοῦ καλοῦ. Τρεῖς δὲ νόμους ἐνταῦθα φησι· τὸν γραπτὸν, τὸν φυσικόν, καὶ τὸν ἐν τοῖς ἔργοις. « Ἐθνη τὰ μὴ νόμον ἔχοντα. » Ποῖον; Τὸν γραπτὸν. « Φύσει τὰ τοῦ νόμου ποιῇ. » Ποῖου; Τοῦ διὰ τῶν ἔργων. « Οὗτοι νόμον μὴ ἔχοντες. » Ποῖον; Τὸν γραπτὸν. « Ἐαυτοὺς εἰσι νόμος. » Πῶς; Τῷ φυσικῷ κεχρημένοι. « Ὅστινες ἐνδείκνυνται τὸ ἔργον τοῦ νόμου. » Ποῖου; Τοῦ διὰ τῶν πράξεων. Ὅρα δὲ σοφίαν, πῶς οὐκ ἐπληξε τοὺς Ἰουδαίους, ὡς ἀπῆτει ἢ ἀκολουθία τοῦ λόγου· πάντως γὰρ κατὰ τὸ ἀκολουθῶν οὕτως εἶδει εἰπεῖν· Ὅταν γὰρ ἔθνη χωρὶς νόμου, φύσει τὰ τοῦ νόμου ποιῇ, πολλῶν βελτίους εἰσι ἢ ἂν ἀπὸ τοῦ νόμου διδασκόμενων. Ἀλλ' οὐκ εἶπεν

A rebus a Judæo, nihil prohibet quominus peraque honoretur. Proinde neglorieris, Judæe, contra eum qui est ex gentibus, post legis abrogationem, ubi, quando tua florebat, honore tibi par erat Græcus, bonum faciens.

VERS. 12, 13. « Quicumque enim sine lege peccaverunt, sine lege et peribunt : et quicumque in lege peccaverunt, per legem judicabuntur. Non enim auditores legis justi sunt apud Deum, sed factores legis justificabuntur. » Indicavit supra, quod Græcus eodem cum Judæo honore afficitur : nunc ostendit quod supplicii tempore gravior Judæo futura sit condemnatio. Græci enim, inquit, « sine lege peccaverunt, » hoc est, sine ea quæ per legem est instructio : propterea « et sine lege peribunt » id est, punientur levius, ut qui legem accusantem non habuerint : nam « sine lege, » est, citra illius condemnationem. Judæus autem « in lege » peccavit, hoc est, cum institutione quæ est ex lege : ideo et in lege judicabitur, id est, condemnabitur, lege vehementius ipsi incumbente et accusante, majoremque condemnationem faciente. Quomodo igitur dicis, Judæe, Gratia ego non indigeo, quippe qui ex lege justifier? Ecce enim demonstratum est, te a lege nihil adjutum fuisse : itaque Christi gratis, magis indiges quam Græcus, ceu non justificatus apud Deum ex sola legis auditione. Nam apud homines, auditores legis et graves (et just) videri queunt : apud Deum non item, sed factores legis justificantur.

C VERS. 14, 15. « Cum enim gentes quæ legem non habent, naturaliter ea quæ legis sunt, faciunt, hi legem non habentes, ipsi sibi sunt lex. Qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis, testimonium reddente illis conscientia ipsorum. » Ubi ea quæ contra Judæos faciunt argumentis astruit, adeo prudenter sermonem moderatur, ut non videatur quidquam adversus legem dicere. Veluti enim extollens et magnificans legem, inquit, quod legem non habentes, « tamen quæ legis sunt facientes « naturaliter, » id est, rationibus a natura ductis persuasi, admirabiles sunt : quandoquidem legis non indigerint, et legem interim compleverint, non litteras sane, verum opera cordibus suis insculpentes, et conscientia et naturalibus cogitationibus legis loco usi ad testimonium boni et honesti. Tres autem leges hic dicit : scriptam, naturalem et eam quæ est in operibus. « Gentes quæ legem non habent. » Qualem? Scriptam. « Natura faciunt quæ sunt legis. » Qualis? Ejus quæ in operibus consistit. « Hi legem non habentes. » Qualem? Scriptam. « Sibi ipsi sunt lex. » Quam ratione? Naturali nempe utentes. « Qui ostendunt opus legis. » Qualis? ejus quæ in operibus constat. Intuere autem hic sapientiam, quomodo Judæus, perinde ac sermonis consequentia postulat, non perstrinxit. Omnino enim per consecutionem sic debebat dicere :

Varie lectiones.

¹⁶ ἐν νόμῳ ο. ¹⁷ κρίσις m. ¹⁸ ἐν νόμῳ ο. ¹⁹ τοῦ νόμου m.

Quando enim gentes sine lege, natura quæ sunt le faciunt, longe meliores sunt iis qui ex lege constituuntur. At enim sic non dixit : sed lætius quiddam subdidit, « Sibi ipsis, » inquit, « sunt lex. » Ostendit autem ex hisce, quod et superioribus temporibus, ac ante legis sanctionem, omnis providentia humanæ naturæ obtigerit. Obstruit porro ora dicentibus : Ecquid non jam olim a principio adveniens Christus boni operationem ostendit? Dicit enim, quod boni et mali cognitionem omnibus a principio indidit ; postquam vero vidit ipse advenit.

VERS. 14, 16. « Et inter se invicem cogitationibus accusantibus 21 et defendentibus. In die qua judicabit Deus occulta hominum, secundum Evangelium meum per Jesum Christum. » Ab alio adeoque novo principio hoc lege. Nam de eo nunc sermonem facit, nempe qua ratione cuncti ex æquo mortales judicandi simus. Tunc enim stabunt nostræ cogitationes, aliæ quidem accusantes, aliæ vero defendentes. Nec opus habet alio accusatore vel patrono homo apud illud iudicii forum. Terrorem autem exaggerans, non dixit, Peccata, sed, « Occulta. » Homines enim de manifestis tantummodo iudices sedent : « Deus » vero « occulta » inquit, « judicabit per Jesum Christum, » hoc est, Pater per Filium. « Nam Pater neminem judicat, sed iudicium omne dedit Filio ». Vel sic intelligere queas quod ait, « Per Jesum Christum : » Secundum Evangelium meum : per Jesum Christum mihi collatum et exhibitum. Inquit autem hic, quod nihil absurdum aut alienum prædicatur per Evangelium, verum quæ natura ipsa præoccupans docuit, videlicet, iudicium et supplicium, hæc Evangelium etiam testatur.

VERS. 17-18. « Si tu autem Judæus cognominaris, et requiescis in lege, et gloriaris in Deo, et nosti voluntatem, et probas utiliora, institutus per legem. » Cum dixisset quod Græco facienti ea quæ sunt legis, nihil desit ad salutem ; deinceps Judæorum recenset magnifica, in quibus confidentes efferebantur supra gentes. Et primum quidem, nomen : etenim valde honorificum erat, æque ac hodie Christianismus. Non dixit autem, « Judæus » es, sed, « cognominaris ; » verus enim Judæus est qui confitetur. Etenim Judas, confessio dicitur. « Et requiescis in lege, » pro eo quod est, Non defatigaris circumiens et discens quid oporteat agere, sed legem habes, quæ te omnibus in rebus facile instituit. « Et gloriaris in Deo, » ceu dilectus ab ipso, et præ cæteris hominibus honori habitus. Est autem maximæ dementiae symbolum, Dei dilectione ad contemptum contribulium seu congenerum uti. « Et nosti voluntatem, » nempe, Dei. « Probas » autem « meliora, » id est, Judicas quæ agere conveniat, et

Α οὕτως, ἀλλ' ἰλαρώτερον, ὅτι « Ἐπιτοῖς εἶπε νόμος. » Δείκνυσι δὲ ἐκ τούτων, ὅτι καὶ ἐν τοῖς ἀνωθεν χρόνοις, καὶ πρὸ τῆς τοῦ νόμου ὄψεως, πάσης προνοίας ἀπέλαθεν ἢ φύσις τῶν ἀνθρώπων. Ἐπιστομίζεει δὲ καὶ τοὺς λέγοντας· Τί δήποτε μὴ ἐξ ἀρχῆς ὁ Χριστὸς ἢ παραγενόμενος ἐδίδασκε τὴν τοῦ ἀγαθοῦ ἔργασίαν; Καὶ γὰρ φησιν, ὅτι τὴν τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ γνῶσιν πᾶσιν ἐξ ἀρχῆς ἐνέβηκε· ἐπεὶ δὲ εἶδεν ἢ ὅτι οὐδὲν ἢ οὕτως ἀνύει, ἐπ' ἐσχάτων αὐτὸς παρεγένετο.

quod nihil ita profecerit, in novissimis temporibus

Β « Καὶ μεταξὺ ἀλλήλων τῶν λογισμῶν κατηγορούντων, ἢ καὶ ἀπολογουμένων. Ἐν ἡμέρᾳ ὅτε κρινεῖ ὁ Θεὸς τὰ κρυπτὰ τῶν ἀνθρώπων, κατὰ τὸ Εὐαγγελίον μου, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Ἀπ' ἄλλης ἀρχῆς ἢ ἀνάγκῃ τοῦτο· περὶ γὰρ τοῦ, πῶς κριθεὶσόμεθα πάντες κοινῶς ἀνθρώποι, ποιεῖται νῦν τὸν λόγον. Τότε γὰρ ἐστήκασιν ἡμῶν οἱ λογισμοί, οἱ μὲν κατηγοροῦντες, οἱ δὲ ἀπολογούμενοι· καὶ οὐ δεῖται ἐτέρου κατηγοροῦ ἢ συνηγόρου ὁ ἀνθρώπου; ἐπ' ἐκείνου τοῦ δικαστηρίου. Αὐξῶν δὲ τὸν φόβον, οὐκ εἶπε, Τὰ ἀμαρτήματα, ἀλλὰ, « Τὰ κρυπτὰ. » Ἀνθρώποι γὰρ τῶν φανερῶν μόνων κáθηται κριταί· ὁ δὲ Θεὸς τὰ κρυπτὰ, φησὶ, κρινεῖ, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, « τοῦτο ἐστίν, ὁ Πατήρ, διὰ τοῦ Υἱοῦ. » Ὁ γὰρ Πατήρ οὐδένα κρινεῖ, ἀλλὰ τὴν κρίσιν πᾶσαν δέδωκε τῷ Υἱῷ. Ἡ οὕτω νοήσις τὸ, « Διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Κατὰ τὸ Εὐαγγελίον μου, τὸ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀνατεθέν μοι. Δείκνυσι δὲ ἐνταῦθα, ὅτι οὐδὲν ἀλλόκοτον κρυπτεται διὰ τοῦ Εὐαγγελίου, ἀλλ' ἢ προλαβοῦσα ἢ φύσις αὐτοῦς ἢ ἐδίδασκε, τουτέστι, τὴν κρίσιν καὶ τὴν κόλασιν, ταῦτα ἢ μαρτυρεῖ καὶ τὸ Εὐαγγέλιον.

« Εἰ δὲ σὺ Ἰουδαῖος ἐπονομάζῃ, καὶ ἐπαναπαύῃ τῷ νόμῳ, καὶ καυχᾶσαι ἐν Θεῷ, καὶ γινώσκεις τὸ θέλημα, καὶ δοκιμάζεις τὰ διαφέροντα κατηγορούμενος ἐκ τοῦ νόμου. » Εἰπὼν, ὅτι τῷ Ἕλληνι ποιοῦντι τὰ τοῦ νόμου, οὐδὲν λείπει πρὸς τὸ σωθῆναι, ἀπαριθμεῖται λοιπὸν καὶ τὰ σεμνὰ τῶν Ἰουδαίων, ἐν ἢ οἷς πεποιθότες κατεπήροντο ἢ τῶν ἐθνικῶν. Καὶ πρῶτον τὸ ὄνομα· καὶ γὰρ σφόδρα σεμνὸν ἦν, ὥσπερ νῦν ὁ Χριστιανισμός. Οὐκ εἶπε δὲ, Ἰουδαῖος εἶ, ἀλλ', « Ἐπονομάζῃ » ἀληθῆς γὰρ Ἰουδαῖος λέγεται ὁ ἐξομολογούμενος. Ἰουδαῖος γὰρ « ἐξομολόγησις » ἐρμηνεύεται. « Καὶ ἐπαναπαύῃ τῷ νόμῳ. » Ἀντὶ τοῦ, οὐ κοπιᾷ περιῶν καὶ μανθάνων τί δεῖ πράξαι, ἀλλ' ἔχεις τὸν νόμον διδάσκοντά σε πάντα ῥάδιως. « Καὶ καυχᾶσαι ἐν Θεῷ, » ὡς ἀγαπηθεὶς παρ' αὐτοῦ, καὶ προτιμηθεὶς τῶν ἄλλων ἀνθρώπων, Ἄπονοίας δὲ μεγίστης, τὸ, τῇ τοῦ Θεοῦ ἢ ἀγάπῃ εἰς καταφρόνησιν τῶν ὁμογενῶν χρᾶσθαι. « Καὶ γινώσκεις τὸ θέλημα » τουτέστι, τοῦ Θεοῦ. « Καὶ δοκιμάζεις τὰ διαφέροντα ἢ. » Τουτέστι, Κρίνεις τί δεῖ πράξαι, καὶ

2 Joan. v, 22.

Variæ lectiones.

ἢ ἀπέλασεν ο. ἢ Θεὸς ο. ἢ εἶδεν ο. ἢ οὐδὲ μ. ἢ ἀπ' ἀρχῆς ἄλλως ο. ἢ αὐτὴ ο. ἢ ταύτην ο. ἢ ἐφ' ο. ἢ κατεπαίρονται ο. ἢ τοῦ ἀγαθοῦ μ. ἢ συμφέροντα ο.

τί μη δεῖ πράξει. « Διαφέροντα » δὲ, τὰ καθήκοντα ἅ
ἐκάστῳ νοητέον, ἧλλον τὰ συμφέροντα.

« Πέποιθάς τε σεαυτὸν ὀδηγὸν εἶναι τυφλῶν, φῶς
τῶν ἐν σκότει, παιδευτὴν ἀφρόνων, διδάσκαλον νη-
πίων, ἔχοντα τὴν μόρφωσιν τῆς γνώσεως· καὶ τῆς
ἀληθείας ἐν τῷ νόμῳ. » Ἀνωτέρω μὲν ἔλεγεν, ὅτι
οὐδὲν ὠφελεῖ ἡ ἀκροασις τοῦ νόμου, ἐὰν μὴ πράξεις
προση. « Οὐ γὰρ οἱ ἀκροαταί, » φησί, « τοῦ νόμου
δίκαιοι παρὰ τῷ Θεῷ, ἀλλ' οἱ ποιηταί. » Νῦν δὲ τὸ
μεῖζον λέγει, ὅτι Κἀν διδάσκαλος εἶ, μὴ πράττης· δὲ
τὰ τοῦ νόμου, οὐ μόνον οὐδὲν ὠφελῆ, ἀλλὰ καὶ μειζρό-
ως κολάζῃ. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τούτῳ μάλιστα ἐφρόνου,
τῷ διδασκαλικῷ ἐξιώματι, ἐνευθεν ὡς μάλιστα δει-
κνυσιν αὐτοὺς καταγελάστους. Ὅταν γὰρ λέγει,
« Ὅδηγὸν τυφλῶν, διδάσκαλον νηπίων, » καὶ τὰ λοιπὰ,
τὸν τύπον αὐτῶν καταλέγει. Οὕτω γὰρ ἐκάλουν ἑαυ-
τοὺς, ὀηγοὺς, φῶς, καὶ παιδευτάς· τοὺς δὲ ἐξ ἐθνῶν
προσπύτους, ἐν σκότει, καὶ νηπίους, καὶ ἀφρονας.
Ἐχεις δὲ τὴν μόρφωσιν τῆς γνώσεως καὶ τῆς ἀλη-
θείας, οὐκ ἐν ταῖς πράξεσι καὶ τοῖς κατορθώμασιν,
ἀλλ' ἐν τῷ νόμῳ, πεποιθὼς αὐτῷ, ὡς μορφοῦντι τὴν
ἀρετὴν· ὡς περ ἐάν τις βασιλεὺς ὡς εἰκόνα ἔχων, αὐ-
τὸς μὲν κατ' αὐτὴν μηδὲν ζωγραφοίη· οἱ δὲ μὴ πι-
στευθέντες αὐτὴν, καὶ χωρὶς τοῦ πρὸς αὐτὴν ἀπο-
βλέπειν, μετὰ ἀληθείας αὐτὴν μιμοῦντο. Πᾶς οὖν
διδάσκαλος ζωγραφεῖ καὶ μορφοῖ τὴν γνώσιν τοῦ κα-
λοῦ, καὶ τὴν ἀλήθειαν, ἐν ταῖς τῶν μαθητῶν ψυχαῖς.
Ἄλλ' εἰ μὲν καὶ πράττει, τέλειος· εἰ δ' οὐ, τοιοῦτος,
ὅσοι οἱ νῦν ὀνειδιζόμενοι παρὰ τοῦ Ἀποστόλου. Τινὲς
δὲ μόρφωσιν ἐνόησαν, τὴν ἐπίπλαστον εἰκόνα τῆς
γνώσεως. Οὐ τὴν ἀληθῆ γὰρ, φησί, γνῶσιν καὶ εὐσε-
βειαν ἔχεις, ἀλλ' ἐπίπλαστον τινα καὶ ἐπιτεχνω-
σμένην.

« Ὅ οὖν διδάσκων ἕτερον, σεαυτὸν οὐ διδάσκεις;
Ἐ κηρύσσων μὴ κλέπτειν, κλέπτεις; Ὅ λέγων μὴ
μοιχεύειν, μοιχεύεις; Βδελυσόμενος τὰ εἰδῶλα, ἱερο-
συλεῖς; Ὅς ἐν νόμῳ καυχᾶσαι, διὰ τῆς παραβάσεως
τοῦ νόμου τὸν Θεὸν ἀτιμάζεις; Τὸ γὰρ ὄνομα τοῦ
Θεοῦ δι' ὑμᾶς βλασφημεῖται ἐν τοῖς ἔθνεσι, καθὼς
γέγραπται. » Κατ' ἐρώτησιν ποιεῖται τὸν λόγον, ἐν-
τρέπων τοὺς καυχωμένους ἐπὶ τῷ διδάσκειν. Ἱερο-
συλίαν δὲ λέγει τὴν ἀφαιρέσιν τῶν ἀνατιθεμένων τοῖς
εἰδώλοις. Καὶ γὰρ εἰ καὶ ἐθελύσσοντο τὰ εἰδῶλα,
ἀλλ' ὁ μὲν ὡς τῆ φιλοχρηματίᾳ τυραννοῦμενοι ἤπιοντο
τῶν εἰδωλικῶν ἀναθημάτων δι' ἀισχροκερδίαν. Ἐἴτα
τὸ βαρύτερον ἐπέχει, λέγων· « Ὅς ἐν νόμῳ καυχᾶσαι, »
ὡς τιμηθεὶς παρὰ Θεοῦ διὰ τὸν νόμον, διὰ τῆς παρα-
βάσεως τοῦ νόμου τὸ Θεὸν ἀτιμάζεις; Τρία γὰρ
εἰσιν ἐγκλήματα ἐνταῦθα· ἐν μὲν, ὅτι ἀτιμάζουσι·
δεύτερον, ὅτι ἀτιμάζουσι τὸν τιμήσαντα αὐτοὺς
Θεόν· καὶ τρίτον, δι' οὗ ἐτιμήθησαν νόμου, διὰ τοῦ-
του ἀτιμάζουσι, παραβαίνοντες αὐτόν. Ἐἴτα, ἵνα μὴ
δύξη κατηγορεῖν οἰκοθεν, τὸν προφήτην Ἡσαΐαν

* Isa. lii, 5.

Variae lectiones.

ἢ ἐνταῦθα ο. ἢ βασιλικὴν ο. ἢ μὴ ἐτίθοντο ο. ἢ οὖν ὡς ο.

quæ non conveniat agere. Per differēntia, unicuique
convenientia intelligenda sunt, vel utilia.

VERS. 19-20. « Confidis teipsum esse ducem cæco-
rum, lumen eorum: qui in tenebris sunt, eruditorem
insipientium, magistrum infantium, habentem formam
scientiæ et veritatis in lege. » Supra quidem
dicebat, auditionem legis nihil prodesse, nisi et actio
accederet. « Neque enim auditores, » inquit, « legis
iusti sunt apud Deum, sed factores. » Nunc vero
maius quidpiam ait: Etiam si legis doctor es, nec
tamen quæ legis sunt facis, non tantum nihil tibi
prodes, verum etiam eo maiore poena 22 afficeris.
Nam quoniam ob hanc magistralem dignitatem
maxime efferebantur, hinc potissimum ostendit eos
esse ridiculos. Cum enim inquit, « ducem cæcorum,
eruditorem insipientium, » idque genus alia, factum
illorum recenset. Ita enim vocabant semetipsos, du-
ces et lumen et præceptores: istos autem qui ex
gentibus Judaismo accesserant, in tenebris agentes,
et stolidos, et amentes appellabant. Habes autem
« formam cognitionis et veritatis » non in operibus
et officiis, sed « in lege, » confidens ipsi ceu for-
manti virtutem: perinde ac si quisquam imperato-
riam imaginem habens, ipse quidem nihil ad ejus
exemplar effingat depingatve, alii autem quibus
hujusmodi non est commissa, citra intuitum etiam
ejus revera ipsam imitentur. Omnis itaque doctor
format et effingit cognitionem boni, adeoque ipsam
veritatem in discipulorum animis. Quod si opere
exprimat, perfectus erit: sin minus, talis erit, qua-
les nunc ab Apostolo culpantur. Sunt qui per for-
mationem illam intellexerunt effictam atque adum-
bratam imaginem cognitionis. Non veram, inquit,
notitiam et pietatem habes, sed fucatam et col-
oratum.

VERS. 21-24. « Qui ergo alium doces, teipsum
non doces? Qui prædicas non furandum, furaris?
Qui dicis non mœchandum, mœcharis? Qui abomi-
naris idola, sacrilegium facis? Qui in lege gloriaris,
per prævaricationem legis Deum inhonoras? Nomen
enim Dei per vos blasphematur inter gentes, sicut
scriptum est. » Per interrogationem verba facit,
pudefaciens eos, qui ob docendi munus gloriaban-
tur. Sacrilegium vero appellat ablationem eorum
quæ idolis consecrata erant. Nam etiam si exsecra-
rentur idola, avaritiæ tamen tyrannicæ victi, idolis
dicata, turpis quæstus gratia contractabant. Deinde,
quod gravius est infert, inquit: « Qui in lege
gloriaris, » ut qui honore sis affectus a Deo propter
legem, per legis prævaricationem Deum ignominia
afflicis? Tria sunt enim hic erimina: primum, quod
dehonestant; alterum, quod Deum, a quo sunt
honestati, dehonestant; tertium, quod lege, qua ipsi
honestati fuerunt, per hanc dehonestant, transgre-
dientes ipsam. Deinde, ne videatur suoapte ingenio

ipsum increpare, prophetam Esaiam ipsorum accusatorem produxit in medium, culpam illorum duplicem faciens. Non enim ipsi soli injuriam inferunt, ceterum et ipsi ad hoc alios præparant; et non tantum quæ legis sunt, non docent, verum etiam contraria docent, nempe blasphemiam Dei, quod contrarium est legi. Qui enim ipsos vident corruptos, Hincine oportebat, inquit, a Deo diligi? num Deus, qui tales diligit, verus esse possit?

Vers. 25. « Circumcisio quidem prodest, si legem observes: si autem prævaricator legis sis, 23 circumcisio tua præputium facta est. » Quoniam præclaram de circumcisione conceperant opinionem, non statim a principio dixit, quod superflua et inutilis res sit circumcisio, verum verbis quidem eam recipit, reipsa vero tollit, inquit: Fateor equidem prodesse circumcisionem, verum tum cum legem observes: sin minus, non dixit, Non prodest, ne ipsam contumelia afflicere videatur; sed Judæum enudat, dicens: « Circumcisio tua præputium facta est. » Incircumcisum itaque ipsum commonstrat corde. Duas enim circumcisiones, duoque præputia dicit, altera quidem secundum id quod videtur, altera vero secundum id quod intelligitur: exempli gratia: Circumcisio secundum id quod videtur, est illa quæ in carne fit, cum quis nimirum secundum carnem circumcidatur: est et circumcisio secundum spiritum, carnalium scilicet affectuum reiectio. Rursum, est præputium secundum carnem, quando aliquis incircumcisus fuerit carne: et est præputium secundum spiritum, quando quisquam gentilem habens animum nihil affectuum pravorum absciderit. Dicit itaque divus Paulus b: Quando circumcisus fueris in carne, nihil autem egeris eorum quæ legis sunt, præputium tibi adhuc est, et incircumcisus es juxta spiritum: perinde ac is qui carnis adhuc præputio vestitus est, si fecerit tum, quippe cui carnis affectus sint adempti. Quod

Vers. 26. « Quando igitur præputium justitias legis custodit, nonne præputium ejus in circumcisionem reputabitur? » Non ait quod circumcisionem præputium vincat antecellatve (hoc enim molestum esset); sed, « In circumcisionem reputabitur. » Proinde vera circumcisio, est bona actio: præputium similiter, actio mala. Observa autem quod non dixerit, Quando præputium legem servavit. Verisimile namque erat quempiam sic occursum fuisse: Qui fieri potest ut lex ab eo, cui præputium est, servetur, cum hoc ipsum quod quisquam præputium habeat, sit legis transgressio? At quomodo dixit? « Justitias legis, » hoc est, quæ videntur justificare per operationem ipsarum. Circumcisio enim non actio erat, sed passio, circumciso nempe patiente.

b I Cor. vii, 18.

Ἀ ἐπήγαγεν αὐτῶν κατηγοροῦν, διπλοῦν ποιῶν τὰ ἐγκλημα. Οὐ γὰρ αὐτοὶ μόνοι ὑβρίζουσιν, ἀλλὰ καὶ ἑτέρους εἰς τοῦτο παρασκευάζουσι· καὶ οὐ μόνον οὐ¹ δάσκει τὰ τοῦ νόμου, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐναντία διδάσκουσι, βλασφημεῖν τὸν Θεόν· ὅπερ ἐναντίον ἐστὶ τῷ νόμῳ. Οἱ γὰρ ὁρῶντες αὐτοὺς διεφθαρμένους, Τούτους εἶδει, φασίν, ἀγαπήσαι τὸν Θεόν; ἄρα ὁ ἀγαπῶν τοὺς τοιοῦτους Θεός, ἀληθινός;

« Περιτομή μὲν γὰρ ὠφελεῖ, ἐὰν πράξης τὸν νόμον· ἐὰν δὲ παραβάτης νόμου ᾖς, ἡ περιτομή σου ἀκροβυστία γέγονεν. » Ἐπειδὴ μεγάλην εἶχον περὶ τῆς περιτομῆς ὑπόληψιν, οὐκ εἶπεν ἐκ προοιμίων εὐθύς, ὅτι περιτετὸν καὶ ἀνόνητον ἡ περιτομή· ἀλλὰ τῷ μὲν λόγῳ καταδέχεται ταύτην, τῷ δὲ πράγματι καθαιρεῖ, καὶ φησιν·² Ὁμολογῶ ὅτι ὠφελεῖ ἡ περιτομή, ἀλλ' ὅταν καὶ τὸν νόμον φυλάσσει· εἰ δὲ μὴ, οὐκ εἶπεν, ὅτι οὐκ ὠφελεῖ, ἵνα μὴ δόξη αὐτὴν ὑβρίζειν³· ἀλλὰ γυμνοῖ αὐτῆς τὸν Ἰουδαϊόν, εἰπὼν· « Ἡ περιτομή σου ἀκροβυστία γέγονεν. » Ἀπερίτμητον οὖν αὐτὸν δείκνυσι τῇ καρδίᾳ. Δύο γὰρ περιτομὰς, καὶ δύο ἀκροβυστίας λέγει· τὰς μὲν κατὰ τὸ φαινόμενον, τὰς δὲ κατὰ τὸ νοούμενον· αἶον, ἔστι περιτομή κατὰ τὸ φαινόμενον, ἡ κατὰ σάρκα, ὅταν τις περιτμηθῇ τὴν σάρκα· καὶ ἔστι περιτομή κατὰ πνεῦμα, ἡ τῶν σαρκικῶν παθῶν ἀποβολή⁴. Πάλιν, ἔστιν ἀκροβυστία κατὰ σάρκα, ὅταν τις ἀπερίτμητος ᾖ τὴν σάρκα⁵· καὶ ἔστιν ἀκροβυστία κατὰ πνεῦμα, ὅταν τις ἔθνικὴν ἔχων ψυχὴν, μὴδὲν τῶν παθῶν ἀποκόψῃ. Λέγει οὖν ὁ Παῦλος, ὅτι Ὅταν περιτετμημένος μὲν ᾖς τὴν σάρκα, μὴδὲν δὲ πράξης τῶν τοῦ νόμου, ἀκρόβυστος καὶ ἀπερίτμητος εἶ κατὰ πνεῦμα· ὡςπερ ὁ κατὰ σάρκα ἀκρόβυστος, ἐὰν πράξη τὰ τοῦ νόμου, περιτέμνεται κατὰ πνεῦμα, τὰ τῆς σαρκὸς πάθη περιτρημένους. Ὅπερ καὶ διὰ τῶν ἑξῆς φησὶ καὶ ἄκουε.

ea quæ legis sunt, circumcisus est secundum spiritum quidem per sequentia declarat: audi enim.

« Ὅταν οὖν ἡ ἀκροβυστία τὰ δικαιώματα τοῦ νόμου φυλάτῃ, οὐχὶ ἡ ἀκροβυστία αὐτοῦ εἰς περιτομὴν λογισθῆσεται; » Οὐ λέγει, ὅτι τὴν περιτομὴν ἡ ἀκροβυστία νικᾷ· ἐπαχθὲς γὰρ τοῦτο· ἀλλ' ὅτι « εἰς περιτομὴν λογισθῆσεται. » Ὅστε περιτομή ἀληθής, ἡ πράξις ἐστὶν ἡ ἀγαθὴ⁶, καὶ ἀκροβυστία ὁμοίως πράξις πονηρὰ. Ὅρα δὲ πῶς οὐκ εἶπεν, ὅτι Ὅταν ἡ ἀκροβυστία τὸν νόμον φυλάτῃ· εἰκὸς γὰρ ἦν τινα ἀπαντῆσαι αὐτῷ λέγοντα· Πῶς ἐνὶ δυνατὸν φυλάττεισθαι παρὰ τοῦ ἀκροβύστου τὸν νόμον; αὐτὸ γὰρ τοῦτο, τὸ εἶναι ἀκρόβυστον, παράδοσις ἐστὶ νόμου. Ἄλλὰ πῶς εἶπε; « Τὰ δικαιώματα τοῦ νόμου, » τούτ' ἐστὶ, τὰ δοκοῦντα δικαιοῦν διὰ τῆς ἐργασίας αὐτῶν. Ἡ γὰρ περιτομή, οὐκ ἦν ἐργασία, ἀλλὰ πείσις, πάσχοντος τοῦ περιτετμημένου⁷. Ὅστε οὐδὲ δικαιώμα

Variæ lectiones.

¹ τε ο. ² ὅτι. ³ κερτομεῖν iii. ⁴ ἡ ἐκκοπή ἡ γουον περικοπή καὶ ἀφαίρεσις τῶν παθῶν ὡσαύτως iii. ⁵ ἡ τοῦ παιδογόνου μορίου ἐπίκρυφος ἡ γουον ἐπικάλυψις iii. ⁶ ἡ ἀληθής ἐστὶ πράξις καὶ ἀγοθὴ ο. ⁷ περιτετμημένον ο.

νόμου λαχθεῖν. Σημεῖον γάρ ἐδόθη εἰς τὸ μὴ ἀναμί- A
γνωσθαὶ τοὺς Ἰουδαίους τοῖς ἔθνευσι.

« Καὶ κρινεῖ ἡ ἐκ φύσεως ἀκροβυστία τὸν νόμον
τελοῦσα, σὲ τὸν διὰ γράμματος καὶ περιτομῆς παρα-
βάτην νόμου. Οὐ γὰρ ὁ ἐν τῷ φανερῷ, Ἰουδαίος
ἐστίν· οὐδὲ ἡ ἐν τῷ φανερῷ, ἐν σαρκί, περιτομή·
ἀλλ' ὁ ἐν τῷ κρυπτῷ Ἰουδαίος, καὶ περιτομή καρδίας,
ἐν πνεύματι, οὐ γράμματι· οὐ ὁ ἔπαινος οὐκ ἐξ
ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐκ τοῦ Θεοῦ. » Ἐνταῦθα φανερώως
δεικνυσιν, ὅτι δύο ἀκροβυστίας λέγει, τὴν τε ἐκ φύ-
σεως, καὶ τὴν ἐκ προαιρέσεως· ἥτις ἐστίν, ὡς εἰρη-
ται, ὅταν τις μηδὲν ἔχη τῶν σαρκικῶν παθῶν περι-
ρημένον· καὶ δύο περιτομᾶς, τὴν κατὰ σάρκα, καὶ
τὴν ἐν πνεύματι τῆς καρδίας. Φησὶν οὖν, ἵτι' Ἡ ἐκ
φύσεως ἀκροβυστία, ἔχουσα τὴν τῶν παθῶν περιτο- B
μην, διὰ τοῦ τὸν νόμον τελεῖν, τουτέστι, τὰ, ὡς ἄνω
εἴρηται, δικαιώματα τοῦ νόμου, « κρινεῖ, » ἀντὶ τοῦ,
κατακρινεῖ, οὐ τὴν περιτομὴν (πληκτικὸν γὰρ τοῦτο),
ἀλλὰ σὲ τὸν περιτεμῆσθαι μὲν δοκοῦντα, ὅσον κατὰ
σάρκα, ἀπερίτμητον δὲ τῇ καρδίᾳ, καθὸ παραβάτης
εἰ τῶν τοῦ νόμου δικαιωμάτων. Οὐ τὴν περιτομὴν
οὖν ἀτιμάζει (μᾶλλον γὰρ δοκεῖ τιμᾶν ταύτην), ἀλλὰ
τὸν εἰς αὐτὴν ὑβρίζοντα, ὡς παραβάτην. Εἶτα,
ἐπειδὴ ταῦτα κατασκευάσα, σαφῶς ὀρίζεται καὶ τίς
ἐστὶν ὁ ἀληθὴς Ἰουδαίος, καὶ δεικνύσιν αὐτοὺς πάντα
πρὸς ἐπίδειξιν πράττοντας. « Οὐ γὰρ ὁ ἐν τῷ φα-
νερῷ, » φησὶν, « Ἰουδαίος, ἀλλ' ὁ ἐν τῷ κρυπτῷ· »
ὁ μηδὲν ἀπλῶς σωματικῶν^δ τελῶν, ἀλλὰ πνευματι-
κῶν νοῶν^ε, καὶ τὰ Σάββατα, καὶ τὰς θυσίας, καὶ C
τοὺς καθαρισμοὺς. Ἐν δὲ τῷ εἰπεῖν, « Περιτομὴ
καρδίας ἐν πνεύματι, τῇ τῆς Ἐκκλησίας πολιτεία
προσδοκῶμαι, καὶ τὴν πίστιν εἰσάγει. Καὶ γὰρ αὕτη
ἐν καρδίᾳ καὶ πνεύματι, καὶ τὸν ἔπαινον ἀπὸ τοῦ
Θεοῦ ἔχει, τοῦ τὰς καρδίας ἐτάζοντος, οὐχὶ κατὰ
σάρκα κρίνοντος. Τὸ δὲ ἐκ πάντων τούτων συναγόμε-
νον, τοῦτο ἐστίν, ὅτι πανταχοῦ βίου χρεῖα. Ἀκρό-
βυστον δὲ, ἥτοι Ἑλληνα, ὅταν ἀκούσης, μὴ τὸν εἰ-
δωλοῦσθαι νοεῖ, ἀλλὰ τὸν θεοσεβῆ μὲν, καὶ ἐνάρ-
των, ἔξω δὲ τῶν τοῦ νόμου παρατηρήσεων, καθὸ καὶ
ἄνωτέρω εἴρηται.

sive incircumcisum aut Græcum audiveris, ne idololorum cultorem intellige, verum Dei cultorem, et
virtute præditum, extra legis tamen observationes, perinde ac supra dictum est.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

D

CAPUT III.

Τί οὖν τὸ περισσὸν τοῦ Ἰουδαίου; καὶ τίς ἡ ὠφέ-
λεια τῆς περιτομῆς; Πολλὴ κατὰ πάντα τρόπον.
Πρῶτον μὲν γὰρ, ὅτι ἐπιστεύθησαν τὰ λόγια τοῦ
Θεοῦ. Τί γὰρ εἰ ἠπίστησάν τινες; Μὴ ἡ ἀπιστία αὐ-
τῶν τὴν πίστιν τοῦ Θεοῦ καταργήσῃ; Μὴ γένοιτο. »
Ἐπειδὴ πάντα τὰ τοῦ νόμου ἐξέθελε, διὰ τοῦ εἰπεῖν,
« Οὐ γὰρ ὁ ἐν τῷ φανερῷ, Ἰουδαίος, » λοιπὸν ἀντί-
θεσιν τινα ἰδὼν ἀνακύπτουσαν, ἴσταται πρὸς αὐτὴν.
Τίς δὲ ἡ ἀντίθεσις; Εἰ μηδὲν ὠφελεῖ, φησὶ, ταῦτα,
τίνας ἕνεκα τὸ ἔθνος ἐξελέγη; Λύει οὖν ταύτην κατὰ
τὴν αὐτοῦ σοφίαν· συντρέχει μὲν γὰρ τῷ λόγῳ, καί
φησιν, ὅτι πολὺ τὸ ὄφελος τοῦ Ἰουδαίου. Κατασκευά-

VERS. 1-3. « Quid ergo amplius Judæo est? aut
quæ utilitas circumcisionis? Multum per omnem
modum. Primum quidem quia illis credita sunt elo-
quia Dei. Quid enim si quidam illorum non credi-
derunt? Nunquid incredulitas eorum, fidem Dei
evacuabit? Absit! » Simul ac omnia ad legem spe-
ctantia eiecisset, per hoc quod diceret, « Non enim
qui in manifesto, Judæus est, » objectionem quam-
dam emergentem conspicatus, illi se opponit Qua-
nam autem est illa objectio? Si nihil prosunt, in-
quit, hæc, cur Judæorum gens electa est? Diluit
ergo hanc pro sua sapientia: verbis siquidem con-

Variæ lectiones.

^δ σωματικῶς ο. ^ε τελῶν καὶ νοῶν ο.

sentit, multamque inde Judeo commoditatem proventuram asserit. Ad hoc vero confirmandum non Judæorum virtutes resque strenne gestas adducit, verum Dei potius dona et gratiam. Nec enim dixit, quod multum præstiterint cæteris gentibus Judæi, eo quod hoc vel istuc graviter transegerint, verum quod « commissa sint illis oracula Dei : quæ certe Dei est beneficentia, **25** nec ulla ratione illorum vel dignitas vel præstantia. Quid vero est « credita sunt? » pro, acceperunt, vel in manus sumpserunt, dignique visi sunt Deo, ut acciperent divina responsa cœlitus demissa. Hæc autem dicens, ipsos quidem defendere videtur : attamen aliam rursus accusationem in medium adversum ipsos profert, demonstrans ipsos divinis eloquiis fidem non adhibuisse, per quæ tamen plurimo sint honore affecti. Verumtamen hanc accusationem introducit, tanquam ab alio factam, qui ita diceret : Ecquid emolumentum confert Judæis quod oracula Dei acceperint, cum increduli erga eadem fuerint? Hanc autem objectionem diluere videtur, non pro ipsis, sed pro Deo potius apologiam afferens. Quod si increduli fuerint, quid hoc ad Deum? Num illorum incredulitas idem Dei faciet irritam, hoc est, oraculorum commissionem ipsis factam, ejusque beneficentiam? Usque adeo namque Deus ex illorum incredulitate laud læditur, quandoquidem et illi qui eum ignominia affecturus est, ut glorificetur potius ut benignus et humanus : reos fecerit ex iis ob quæ sibi placebant, scilicet ex

Vers. 4. « Sit autem Deus verax, omnis autem homo mendax, sicut scriptum est : Ut justificeris in sermonibus tuis, et vincas cum judicaris. » Dixit supra, quod quidam non crediderunt : deinde, cum nihil quidam, verum omnes in universum videantur increduli, ne molestus videretur, sermonem suum sapientissime instituit, atque id quod revera factum est, veluti per suppositionem profert, inquit : Ponamus quod omnes increduli fuerint : ecquid istud? vel hinc quoque justificatur Deus. Hoc est : Si judicatio fiat et exploratio eorum quæ a Deo Judæis sint collata, ac vicissim eorum quæ ab iis erga illum sint facta, Deus victoriæ palmam reportabit, sicut et David etiam ait. Quod vero inquit, « Sit Deus verax, usurpavit pro Manifestetur, demonstratur.

Vers. 5-6. « Si autem iniquitas nostra Dei justitiam commendat, quid dicemus? Num injustus est Deus, qui infert iram? (secundum hominem dico.) Absit! Alioquin quomodo Deus judicabit mundum? » Objectionem hic hujusmodi adducit, ceu nonnulli sint qui dicant : Si Deus, ubi in nos beneficia contulerit, ac a nobis contemptus fuerit, justior appareat, et vincat, per exuberantem nempe humanitatem suam indignis etiam beneficia conferens : cur in posterum iram infert, hoc est, punit nos, quippe qui facti simus ipsi auctores cum justificationis, tum victoriæ

• Psal. cxv, 2, 1, 6.

ζων δὲ τοῦτο, οὐ τὰ κατορθώματα τῶν Ἰουδαίων εἰσάγει, ἀλλὰ τὰ τοῦ Θεοῦ χρίσματα. Οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτι Πολὺ περισσεύουσιν Ἰουδαῖοι, διότι τότε καὶ τότε κατώρθωσαν, ἀλλ' ὅτι « Ἐπιστεύθησαν τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ » ἕπερ εὐεργεσία ἐστὶ τοῦ Θεοῦ, καὶ οὐκ ἐκείνων προτέρημα. Τί δέ ἐστι τὸ, « Ἐπιστεύθησαν; » Ἄντὶ τοῦ, « Ἐλαθον, ἐνεγερίσθησαν, ἄξιον ἔδοξαν τῷ Θεῷ τοῦ δέξασθαι χρησμούς ἀνωθεν κατενεχθέντας. Ταῦτα δὲ λέγων, δοκεῖ μὲν αὐτῶν ὑπεραπολογεῖσθαι· Ἐγκλημα δὲ ὅμως πάλιν ἄλλο εἰς μέσον αὐτοῖς προσφέρει [f. προφ.] καὶ δείκνυσιν αὐτοὺς ἀπιστήσαντας τοῖς Θεοῖς λόγοις, δι' ὧν ἐτιμμήθησαν. Πλὴν καὶ τὸ ἔγκλημα τοῦτο, ὡς ἀπ' ἄλλου εἰσάγει, ὡσανεὶ τοιαῦτα λέγοντος· Καὶ τί τὸ ὄφελος ἔτι ἐδέξαντο τὰ λόγια; καὶ γὰρ ἠπίστησαν. Δοκεῖ δὲ λύειν καὶ ταύτην τὴν ἀντίθεσιν, οὐχ ὑπὲρ αὐτῶν, ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ Θεοῦ ἀπολαγόμενος. Εἰ γὰρ ἠπίστησαν, τί τοῦτο πρὸς τὸν Θεόν; Μὴ ἡ ἀπιστία αὐτῶν καταργήσῃ τὴν πίστιν τοῦ Θεοῦ, τουτέστι, τὴν καταπίστευσιν τῶν λογίων καὶ τὴν εὐεργεσίαν; Τοσοῦτον γὰρ οὐ βλάπτεται Θεὸς ἐκ τῆς ἐκείνων ἀπιστίας, ὅσον* καὶ μᾶλλον δοξάζεται ὡς φιλόανθρωπος, ὅτι καὶ τὸν μέλλοντα αὐτὸν ἀτιμάζειν, φαίνεται εὐεργετῶν. Εἶδες πῶς αὐτοὺς ὑπευθύνους ἐποίησαν, ἀφ' ὧν ἐκαλλωπίζοντο, ἤγουν τοῦ τὸν νόμον δέξασθαι; ut glorificetur potius ut benignus et humanus : viden' quomodo eos

C « Γινέσθω δὲ ὁ Θεὸς ἀληθῆς· πᾶς δὲ ἄνθρωπος ψεύστης, καθὼς γέγραπται· Ὅπως ἂν δικαιωθῆς ἐν τοῖς λόγοις σου, καὶ νικήσῃς ἐν τῷ κρίνεσθαί σε. » Εἶπεν ἄνω, ὅτι τινὲς ἠπίστησαν· εἶτα, ἐπεὶ οὐχί τινες, ἀλλὰ πάντες φαίνονται ἀπιστήσαντες, σοφώτατα μεταχειριζόμενος τὸν λόγον, διὰ τὸ μὴ δόξαι ἐπαχθῆς, τὸ κατ' ἀλήθειαν γενόμενον, ὡς καθ' ὑπόθεσιν τίθησι, καὶ φησι· Ὡμῶν, ὅτι πάντες ἠπίστησαν· καὶ τί τοῦτο; Κάντεῦθεν δικαιούται ὁ Θεός. Τουτέστιν· Εἰ κρίσις γένοιτο καὶ ἐξέτασις τῶν τε παρ' αὐτοῦ γενομένων τοῖς Ἰουδαίοις, καὶ τῶν παρ' ἐκείνων εἰς αὐτὸν, τὰ νικητήρια ἔσται παρὰ τῷ Θεῷ· καθὰ δὴ καὶ Δαυὶδ λέγει. Τὸ δὲ, « Γινέσθω ὁ Θεὸς ἀληθῆς, » ἀντὶ τοῦ, φανερούσθω, ἀποδεικνύσθω.

D

« Εἰ δὲ ἡ ἀδικία ἡμῶν Θεοῦ δικαιοσύνην συνίστησι, τί ἐροῦμεν; Μὴ ἄδικος ὁ Θεὸς ὁ ἐπιφέρων τὴν ὀργὴν (κατὰ ἄνθρωπον λέγω); Μὴ γένοιτο. Ἐπεὶ πῶς κρίνει ὁ Θεὸς τὸν κόσμον; » Ἀντίθεσιν εἰσάγει τοιαύτην, ὡς τινῶν λεγόντων· Εἰ ὁ Θεὸς εὐεργετήσας ἡμᾶς, εἶτα ἀγνωμονηθεὶς παρ' ἡμῶν, δίκαιος μᾶλλον φαίνεται, καὶ νικᾷ, ὡς διὰ πολλὴν φιλόανθρωπιαν τοὺς ἀναξίτους εὐεργετῶν, τί λοιπὸν ἐπιφέρει τὴν ὀργὴν, τουτέστι κολλάζει ἡμᾶς, τοὺς γενομένους αὐτῷ αἰτίους δικαιώσεως καὶ νίκης; Αὕτη μὲν ἡ ἀντίθεσις· λύει δὲ αὐτὴν πανσόφως καὶ ἀγχιιστρό-

Variæ lectiones.

* καὶ ἄξιον m. • ὅσον o. • διὰ τὸ δόξαι ἀναπαχθῆς o.

φως ¹⁰. Καὶ μὴν, φησὶ, δίδει σε κολάζει, δι' αὐτὸ τούτου οὐκ εἶ αὐτῷ τῆς νίκης αἰτίος· ἀδικία γὰρ τὸ τὸν αἴτιον τῆς νίκης παρὰ τοῦ νικῶντος κολάζεσθαι. Ἄλλὰ μὴν ὁ Θεὸς οὐκ ἀδικός· ἐπεὶ πῶς κρίνει τὸν κόσμον, ἐὰν αὐτὸς ἀδικῆ; Λοιπὸν οὖν, ἐπεὶ καὶ κολάζει σε, καὶ οὐκ ἔστιν ἀδικός ¹¹· οὐκ ἄρα σὺ αὐτῷ τῆς νίκης αἰτίος γέγονας διὰ τοῦ ἡμαρτηκένοι· ἐνῆν γὰρ καὶ ἄλλως νικᾷν, κἂν μὴ σὺ ὀφθῆς κακός. Τὸ δὲ, « Κατὰ ἄνθρωπον λέγω, » τοιοῦτον ἔχει νοῦν· Ἐγὼ μὲν, φησὶ, τοιαῦτα ἀπολογοῦμαι ὑπὲρ τοῦ Θεοῦ, κατὰ ἀνθρώπινον λογισμόν, τουτέστιν, ὡς ἐνὶ δυνατέν ἀνθρώπῳ λογίζεσθαι δικαιολόγῳ ¹². Ἐπεὶ ὅσα ποιεῖ ὁ Θεός, ἔχει τινὰς ἀπορρήτους λόγους, καὶ ὑπὲρ τοῦ ἀνθρώπινου λογισμοῦ; ἔστι, μὴ δεόμενα τῆς παρ' ἡμῶν ἀπολογίας. quæcumque agit Deus, nonnullas occultas rationes habent, ac humanas cogitationes superant, nostraque defensione non indigent.

« Εἰ γὰρ ἡ ἀλήθεια τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ ἐμῷ ψεύσματι ἐπερίσσευσεν εἰς τὴν δόξαν αὐτοῦ, τί ἐτι καὶ γὰρ ὡς ἁμαρτωλῶς κρίνομαι; καὶ μὴ, καθὼς βλασφημούμεθα, καὶ καθὼς φασὶ τινες ἡμᾶς; λέγειν, ὅτι Ποιήσωμεν τὰ κακὰ, ἵνα ἔλθῃ τὰ ἀγαθὰ ¹³; ὧν τὸ κρίμα ἔνδικόν ἐστι. » Καὶ πάλιν τὸ αὐτὸ ἐπαναλαμβάνει ¹⁴, διὰ τὸ σφρόστερον αὐτὸ ποιῆσαι. Εἰ γὰρ ὁ Θεὸς δίκαιος; ἐφάνη καὶ ἀληθής, ἐξ ὧν ἐγὼ παρηνόμησα, λοιπὸν τί κρίνομαι, εἰς δόξαν Θεοῦ συντελέσας; Οὐ γὰρ ἄξιός εἰμι κατακρίσεως, ἀλλὰ στεφάνων μάλλον. Εἰ δὲ τοῦτο ἀληθές, ἄρα καὶ ὃ λέγουσιν οἱ Ἕλληνες περὶ ἡμῶν, ἀληθές ἔσται. Καὶ γὰρ οἱ Ἕλληνες ἀκούσαντες τοῦ Παύλου λέγοντες, ὅτι « Ὅπου ἐπλεόνασεν ἡ ἁμαρτία, ὑπερπερίσσευσεν ἡ χάρις, » ἐκωμῶδουσαν τοῦτο, καὶ ἔλεγον, ὅτι οἱ Χριστιανοὶ λέγουσι· « Ποιήσωμεν τὰ κακὰ, ἵνα ἔλθῃ τὰ ἀγαθὰ ¹⁵, » καὶ ἁμαρτωλοῦμεν πολλὰ, ἵνα πλεονάσῃ ἡ χάρις. Τοῦτο οὖν ὃ ἔλεγον οἱ Ἕλληνες, βλασφημοῦντες καὶ διασύροντες ἡμᾶς, συμβαίνει καὶ νῦν, ἐν δεξώμεθα ὅτι ¹⁶ ὁ Θεὸς φαίνεται ἀγαθὸς ἐκ τῆς ἐμῆς κακίας καὶ ἀγνωμοσύνης. Ἄλλὰ μὴν τοῦτο οὐκ ἔστιν· Ἐλλήνων γὰρ τῶν αἰεὶ ψευδομένων ἐστὶν ὁ λόγος. « Ὅν τὸ κατάκριμα ¹⁷ ἐνδικόν ἐστι· » τουτέστιν, οἵτινες δικαίως κολασθήσονται. Οὐκ ἄρα οὐδὲ ἐγὼ αἰτίος γίνομαι τῷ Θεῷ δικαιοσύνης, ἐκ τοῦ ἁμαρτάνειν. Κρίνομαι γὰρ ὡς ἁμαρτωλός· οὐκ ἂν δὲ ἐκρίνιμην, εἰ πρὸς δόξαν τοῦ Θεοῦ ἡμάρτανον.

« Τί οὖν; προεχόμεθα ¹⁸; Οὐ πάντως· προητιασάμεθα γὰρ Ἰουδαίους τε καὶ Ἕλληνας πάντα; ὅφ' ἁμαρτίαν εἶναι· καθὼς γέγραπται, ὅτι Οὐκ ἔστι δίκαιος οὐδὲ εἷς· οὐκ ἔστιν ὁ συνίων, οὐκ ἔστιν ὁ ἐκζητῶν τὸν Θεόν. Πάντες ἐξέκλιναν, ἅμα ἠχραιώθησαν· οὐκ ἔστι ποιῶν χρηστότητα, οὐκ ἔστιν ἕως ἐνός. Τάφος ἀνεργμένος ὁ λάρυγξ αὐτῶν· τὰς γλῶσσας αὐτῶν ἐβολιούσαν· ἰδὸς ἀσπίδων ὅπρ' τὰ χαλκῆ αὐτῶν· ὧν τὸ στόμα ἄρας καὶ πικρίας γέμει· ὄζεις οἱ πόδες αὐτῶν ἐκχέαι αἶμα. Σύντριμμα καὶ ταλαιπω-

^d Rom. v, 20. • Psal. xiii, 33, seqq.

illius? Atque tale quidem est argumentum; quod hanc ad rationem diluit omnino sapienter, idem in eos retorquendo. Quia, inquit, te punit, **26** propterea non es ipsi victoriae causa auctore: injustum enim foret victoriae auctorem a vincente puniri. Atqui Deus non est injustus. « Alioqui, qui judicabit mundum, » si ipse sit injustus? Proinde, cum te et punit Deus, et non est injustus, non es igitur ipsi victoriae causa per commissa flagitia tua: potestas enim et alias vincere, etiamsi non visis fuisses sceleratus. Quod adjicit, « Secundum hominem dico, » nunc habet sensum: Ego quidem, inquit, hæc pro Deo respondeo, juxta humanam ratiocinationem, hoc est, perinde ac possibile est homini causarum patrono collatis utrinque rationibus statuere. Nam

VERS. 7-8. « Si enim veritas Dei in meo mendacio abundavit in gloriam ipsius, quid adhuc et ego tanquam peccator judicor? Et non, sicut blasphemamur, et sicut aiunt quidam nos dicere: Faciamus mala, ut veniant bona? quorum damnatio justa est. » Rursus idem resumit, ut apertius reddat. Si enim Deus justus et verus apparuit ex eo quod deliqui, cur ego in posterum condemnor, qui ista in gloriam Dei commiserim? Non enim dignus sum condemnatione, sed coronis potius. Quod si hoc verum, igitur et quod Græci de nobis dicunt, verum erit. Nam Græci sive gentiles simul ac audivissent Paulum dicentem, « Ubi abundavit peccatum, superabundavit et gratia ^d, » ridebant hoc, asseverantes Christianos dicere: « Faciamus mala, ut veniant bona: » et peccatum multum, ut exuberet gratia. Istud igitur quod aiebant Græci, vituperantes proscindentesque nos, etiamnum contingit, nempe, si admiserimus, quod Deus bonus appareat ex mea vitiositate, necnon ingratitudine. Verum aliter sese res habet. Græcorum enim nunquam non mentientis iste sermo est. « Quorum condemnatio justa est, » id est, Qui juste puniuntur. Haudquaquam igitur ego meum ob peccatum Deo sum causa justificationis: condemnor enim tanquam peccator. Neque enim condemnarer, si ad gloriam Dei peccassem.

VERS. 9-18. « Quid ergo? præcellimus eos? Nequaquam. Causati enim sumus et Judæos et Græcos omnes sub peccato esse. Sicut scriptum est, quia Non est justus quisquam ^e, non est intelligens, non est requirens Deum. Omnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt, non est qui faciat bonum, non est usque ad unum. Sepulcrum patens guttur eorum, linguis suis dolose agebant. Venenum aspidum sub labiis eorum: quorum os maledictione et amaritudine plenum est: veloces pedes eorum ad effunden-

Variæ lectiones.

¹⁰ ἀντιστρόφως ο. ¹¹ ἐπειδὴ κολάζει σε, οὐκ ἔστιν ἀδικ. ο. ¹² δικαιολογίας ο. ¹³ κατὰ ο. ¹⁴ μεταλαμβάνει ο. ¹⁵ κατὰ ο. ¹⁶ ὡς ο. ¹⁷ ἔτερρ. ὁ εἰς τὸ ὧν τὸ κατάκριμα π. ¹⁸ προεργόμεθα π.

dum sanguinem. Contritio et infelicitas in viscerum, et viam pacis non cognoverunt. **27** Non est timor Dei ante oculos eorum. » Supra dixerat quod esset aliqua excellentia Judæis, ut quibus omnino esset credita traditaque lex : nunc vero commonstrat nihil eis habere eximium quo excellent, quantum ad opera propria. Etenim cum non observaverunt quæ eis credita erant, magis condemnantur. Proinde præstantiam quamdam habuerunt, quatenus electi sunt a Deo ; simul ac vero propriis operibus contumelia effecerunt Deum, a quo honore erant affecti atque electi : nedium nihil quo excellent, habent, verum etiam plus condemnantur. Velut igitur in persona Judæorum ait : « Quid igitur ? excellimus ? » pro eo quod est, Habemusne aliquam excellentiam, ac præstantiam aliis, et placemus Deo præ cæteris nos Judæi, quippe qui legem ac circumcisionem acceperimus ? « Non omnino, » dixit, pro, Nequaquam. Judæi enim atque ac Græci peccarunt, ne dicam, amplius. Unde vero hoc perspicuum est ? Ex prophetis nimirum, Davide ac Isaia. Davidis namque sunt illa, ab eo loco cujus initium est, « Non est justus quisquam, » usque ad eum ubi inquit, « Maleficiose et amaritudine plenum est ; » Isaia autem, « Veloces pedes eorum, » ad usque locum ubi inquit, « Viam pacis non cognoverunt ». » Postea rursum sunt Davidis quæ sequuntur. Celeberrimos igitur prophetarum adducit accusatores ipsorum, sibi que ipsis consentientes inter se mutuo iudicat. Quare post Isaia verba rursum Davidica offert. Isaia enim perspicue de Judæis disserit. Proinde etiam et David de iisdem. Porro, simul atque quispiam a bono declinat, protinus inutilis redditur. Malitia enim nihil aliud est quam perversio naturalium erga bonum motuum : unde ad id quod præter naturam est, hominem incitans, inutilem ipsum efficit. Natura enim ipso deinceps non vititur, quemadmodum nec ægrotante utitur ad propria opera : Præterea « contritio et infelicitas, » peccatum est : nihil enim adeo conterit animam atque ipsum, ob difficultatem inæqualitatemve viæ ejus. Virtus namque ceu naturale nostrum bonum, leviter et æqualiter nos ferri facit : sed vitium, ceu præter naturam, alias quidem sursum, alias vero deorsum facit ferri, in defectu et excessibus apparens, ac propterea inæqualem et difficilem motum exhibens, ne dicam supplicia posthac secutura. « Et viam pacis. » Piam conversationem intelliges : ipsa enim est via quietis ac tranquillitatis. Hinc : « Tollite, » inquit, « jugum meum, et invenietis requiem ^b : » atque ut ad

VERS. 19, 20. « Scimus autem quod quæcumque lex loquitur, iis qui in lege sunt loquitur, ut omnes obstruatur, et subditus fiat omnis mundus Deo ; quia ex operibus legis **28** non justificabitur omnis caro coram illo. » Ne dicant Judæi, hæc ad nos

^f Psal. xiii, 3. ^g Isa. lxx, 7. ^h Matth. xi, 29.

Variæ lectiones.

¹⁹ ἀνω ο. ²⁰ μέντοι ο. ²¹ καὶ ο. ²² παρὸ ο. ²³ Ἰσ. ἐπειδὴ δέ. ²⁴ ἔργων ο. ²⁵ προσερχόμεθα π. ²⁶ ἄχρι ο. ²⁷ δὲ ο. ²⁸ ὁμοφρονούντας ο. ²⁹ ἔγκοπον ο. ³⁰ Edit. ἐνώπιον αὐτοῦ.

ρία ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν, καὶ ὁδὸν εἰρήνης οὐκ ἔγνωσαν. Οὐκ ἔστι φόβος Θεοῦ ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν. » Ἄνωθεν ¹⁹ εἰπὼν, ὅτι ἔστι τι περισσὸν τοῖς Ἰουδαίοις, διὰ τὸ ὅλως πιστευθῆναι καὶ ἐγγειρισθῆναι τὸν νόμον ἔνυ δεικνυσι μὴδὲν αὐτοὺς ἔχειν περισσόν, ὅσον ἐκ τῶν οικείων πράξεων. Μὴ φυλάξαντες γὰρ αὐτὸ ἐπιστεύθησαν, μάλλον καταγινώσκονται. Ὡς τε περισσὸν μὲν τι ²⁰ εἶχον καθὼς ²¹ ἐξελέγησαν ὑπὲρ ²² Θεοῦ ἔπειδὴ ²³ διὰ τῶν οικείων πράξεων ²⁴ ἠτίμησαν τὸν τιμήσαντα αὐτοὺς Θεὸν καὶ ἐκλεξάμενον, οὐ μόνον οὐδὲν περισσὸν ἔχουσι, ἀλλὰ καὶ πλείον καταγινώσκονται. Φησὶν οὖν ὅτι ἐκ προσώπου τῶν Ἰουδαίων : « Τί οὖν ; προσερχόμεθα ²⁵ ; » Ἄντι τοῦ, Ἄρα ἔχομεν τι πλεόν, καὶ προέχομεν, καὶ εὐδοκιοῦμεν οἱ Ἰουδαῖοι, ὡς τὸν νόμον καὶ τὴν περιτομὴν ²⁶ δεξάμενοι ; « Οὐ πάντως ; » ἀντι, Οὐδαμῶς. Καὶ Ἰουδαῖοι γὰρ ἐπίσης τοῖς Ἕλλησιν ἤμαρτον, ἵνα μὴ πλεόν λέγω. Καὶ πόθεν ὄηλον ; Ἀπὸ τῶν προφητῶν, τοῦ τε Δαυὶδ καὶ τοῦ Ἠσαίου. Δαυὶδ μὲν γὰρ εἰσι τὰ ἀπὸ τοῦ, « Οὐκ ἔστι δικαίος οὐδὲ εἷς, » ἄχρι τοῦ, « ἀρεῶς καὶ πικρίας γέμει ; » Ἠσαίου δὲ τὸ, « Ὁσεῖς οἱ πόδες αὐτῶν, » ἕως ²⁷ τοῦ, « ὁδὸν εἰρήνης οὐκ ἔγνωσαν. » Εἶτα πάλιν τὰ τοῦ Δαυὶδ. Τοὺς οὖν ²⁸ γνωριμωτάτους τῶν προφητῶν παράγει κατηγορούς αὐτῶν, καὶ ὁμοφρονούντας ²⁹ ἀλλήλους δείκνυσι. Διὸ μετὰ τοῦς Ἠσαίου λόγους, αὐθις τὰ τοῦ Δαυὶδ ἐπιφέρει. Ὁ γὰρ Ἠσαίας προδήλιος περὶ τῶν Ἰουδαίων διαλέγεται ὥστε καὶ ὁ Δαυὶδ περὶ τῶν αὐτῶν. Ἄμα δὲ τις ἐκκλίνει ἀπὸ τοῦ καλοῦ, καὶ εὐθέως ἀχρειοῦται. Ἡ γὰρ κακία, οὐδὲν ἄλλ' ἢ παρατροπή ἐστὶ τῆς φυσικῶν πρὸς τὸ καλὸν κινήσεων ὅθεν καὶ εἰς τὸ παρὰ φύσιν ἐξάγουσα τὸν ἄνθρωπον, ἀχρεῖον αὐτὸν ποιεῖ. Οὐκέτι γὰρ αὐτῷ χρᾶται ἡ φύσις, ὡς περὶ οὐδὲ τῷ νοσοῦντι εἰς τὰ οικεῖα ἔργα. Σύντριμμα δὲ καὶ τλαιπιωρία, ἢ ἀμαρτία ὁδὸν γὰρ οὕτω συντρίβει ψυχὴν, ὡς αὕτη διὰ τὴν ἀνοδίαν αὐτῆς. Ἡ μὲν γὰρ ἀρετὴ, ὡς φυσικὴν ἡμῶν ἀγαθὸν, λείως καὶ ὁμαλῶς ἡμᾶς φέρεσθαι ποιεῖ ἢ δὲ κακία, ὡς παρὰ φύσιν, ποτὲ μὲν ἄνω, ποτὲ δὲ κάτω ποιεῖ φέρεσθαι, ἐν ἐλλείψει καὶ ὑπερβολαῖς φαινομένη ἢ καὶ διὰ τοῦτο ἀνώμαλον ἡμῖν καὶ ἔγκοπον ³⁰ ποιοῦσα τὴν κίνησιν, ἵνα μὴ λέγω τὰς μετὰ ταῦτα κολάσεις. « Καὶ ὁδὸν δὲ εἰρήνης, » τὴν κατὰ Θεὸν πολιτείαν νοήσεις ἢ αὕτη γὰρ ἡ ὁδὸς τῆς ἀταραξίας. « Ἀρατε γὰρ, φησὶ, τὸν ζυγόν μου, καὶ εὐρήσατε ἀνάπυσιν ἢ καὶ τῆς ἀληθοῦς δὲ εἰρήνης τοῦ Χριστοῦ ἐστὶν ὁδὸς αὕτη.

« Οἴδαμεν δὲ, ὅτι ὅσα ὁ νόμος λέγει, τοῖς ἐν τῷ νόμῳ λαλεῖ ἢ ἵνα πᾶν στόμα φραγῆ, καὶ ὑπόδικος γένηται πᾶς ὁ κόσμος τῷ Θεῷ ἢ διότι ἐξ ἔργων νόμου οὐ δικαιοθήσεται πᾶσα σάρξ ³⁰. » ἢ ἵνα μὴ εἴπωσιν οἱ Ἰουδαῖοι, ὅτι Ταῦτα οὐ πρὸς ἡμᾶς εἰρηται ἢ φη-

σιν, ἔτι : « Ὅσα ὁ νόμος λέγει, τοῖς ἐν τῷ νόμῳ λα-
λεῖ. » Ποία γὰρ ἀνάγκη, φησὶ, τὸν ὑμῖν δοθέντα νό-
μον, ἑτέροις λαλεῖν; Νόμον δὲ λέγει, πᾶσαν τὴν
Ἰαλαϊκὴν, οὐ μόνον ²¹ τὰ Μωσαϊκὰ· ὡσπερ οὖν καὶ
νῦν τὰ τοῦ Ἡσαίου, καὶ τὰ τῶν Ψαλμῶν, νόμον
ὠνόμασε. Τὸ δὲ, « Ἴνα πᾶν στόμα φραγῆ, » ἐνδει-
κνυται τὴν μεγαλορρημοσύνην ²² τῶν Ἰουδαίων, καὶ
τὴν ἀνυπόστατον ῥύμην τῆς γλώσσης αὐτῶν. Ἐν-
εφραξε γοῦν ταύτην ὁ προφήτης ὡσπερ ῥεῦμα φε-
ρομένην ²³. Οὐ τοῦτο δὲ λέγει, ὅτι διὰ τοῦτο ἤμαρ-
τιν, ἵνα φραγῆ αὐτῶν τὸ στόμα, ἀλλ' ἔτι διὰ τοῦτο
ἠλέγχθησαν ὑπὲρ τῶν προφητῶν, ἵνα μὴ ἀγνοῶσιν
ἁμαρτάνοντας, καὶ λαοχῶνται. Οὐ μόνον δὲ οἱ Ἰου-
δαῖοι, ἀλλὰ καὶ « πᾶς ὁ κόσμος ὑπόδικος γένηται τῷ
θεῷ, » τούτέστι, κατὰκριτος, ἀπαρῆριστος, μὴ ἐκ
τῶν οἰκείων ἔργων δικαιούμενος, ἀλλὰ τῆς ἐτέρου
βοηθείας δεόμενος, ἤγουν τῆς χάριτος τοῦ Χριστοῦ.
Ἦστε, Ἰουδαῖε, τί καυχᾶ ἐν τῷ νόμῳ, ὅπου γε ἐπί-
σης τῷ λοιπῷ κόσμῳ ὑπόδικος εἶ, ἐξ ἔργων νόμου μὴ
δικαιούμενος;

« Διὰ γὰρ νόμου, ἐπίγνωσις τῆς ἁμαρτίας. Νυνὶ δὲ
χωρὶς νόμου δικαισύνη Θεοῦ πεφανέρωται, μαρτυ-
ρουμένη ὑπὸ τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν. » Εἰ καυ-
χᾶσαι ²⁴, ὁ Ἰουδαῖος, ἐπὶ τῷ νόμῳ, γινώθι ὅτι μείζονός
σε κολάσει; αἴτιος οὗτος. Ἐγνώρισε γὰρ σοὶ τὴν
ἁμαρτίαν· ἐν γνώσει δὲ ἁμαρτάνει μείζων ἢ κόλασις.
Ἢλὴν παρὰ τὴν σὴν βραθυμίαν τοῦτο συνέβη. Μὴ φυ-
γῶν γὰρ τὴν γνωρισθεῖσάν σοι ἁμαρτίαν, μέλλον
ἐπισπάσω τὴν κόλασιν. Πῶς οὖν ἀπαλλαγῆς τῆς
κολάσεως; Ἐάν προσδέξῃ τὴν δικαιοσύνην τοῦ Θεοῦ,
ἢ χωρὶς νόμου. Δικαιοὶ γὰρ ἡμᾶς ὁ Θεός, καὶ μὴ
ἔργα ἔχωμεν· Θεός γὰρ ἐστὶ πάντα δυνάμενος. Κα-
λῶς δὲ εἶπε τὸ, « Πεφανέρωται, » ἵνα δείξῃ ὅτι ἐπέκρυ-
πτο πάλαι ²⁵ οὕσα. Καὶ διὰ τοῦ εἶπε· « Μαρτυρο-
μένη ὑπὸ τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν, » τὸ αὐτὸ
ἡλοῖ, ὅτι οὐ πρόσφατός ἐστιν, ἀλλὰ καὶ ὁ νόμος τοῦ
Μωσαίου, καὶ οἱ προφῆται περὶ ταύτης ἔλεγον· ὥστε
καὶ ἔξῃ ἐστὶ παραδεχθῆναι. Εἰ γὰρ καὶ χωρὶς νόμου
ἐστίν, ἀλλ' ὁμοίως καὶ αὐτῷ τῷ νόμῳ τὸ δι' αὐτῆς
δικαιούσθαι ἀρᾶσκει.

« Δικαιοσύνη δὲ Θεοῦ, διὰ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ,
εἰς πάντας καὶ ἐπὶ πάντας τοὺς πιστεύοντας· οὐ γὰρ
ἐστὶ διαστολή. Πάντες γὰρ ἥμαρτον, καὶ ὑστεροῦν-
ται τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ. Δικαιούμενοι δωρεὰν τῆ αὐ-
τοῦ χάριτι, διὰ τῆς ἀπολυτρώσεως τῆς ἐν Χριστῷ
Ἰησοῦ. » Ἡ δικαιοσύνη δὲ αὕτη, φησὶ, τούτέστιν, ἡ
δικαιωσις, ἣν δικαιοὶ ἡμᾶς ὁ Θεός, ἔρχεται εἰς πάν-
τας διὰ πίστεως· εἰσφέροντες γὰρ τὴν πίστιν, δι-
καιούμεθα πάντες, καὶ Ἰουδαῖοι καὶ Ἕλληνας. « Οὐ
γὰρ ἐστὶ διαστολή. » Οὐδὲ ἐπειδὴ νόμον ἔλαβεν ὁ Ἰου-
δαῖος, προστιμᾶται τοῦ Ἕλληνος. Ἦμαρτα γὰρ καὶ
αὐτοί, ἅτε παρὰ τοῦ νόμου τὴν γνώσιν μόνην τῆς
ἁμαρτίας ἔχων, οὐχὶ καὶ τὴν ἀποφυγῆν. Εἰ δὲ καὶ μὴ
ἥμαρτεν οὕτως ὡς ὁ Ἕλληνας, ἀλλὰ τῆς δόξης ὁμοίως

non pertinent, ait : « Quænamque lex loquitur, iis
qui in lege sunt loquitur. » Nam quæ ista est ne-
cessitas, ut quæ vobis tradita est lex, aliis verba
facere iudicetur? Legem autem appellat totum
Vetus Testamentum, non solum Mosnica, quemad-
modum et nunc Isaiam Psalmorumque vaticinia
legem nominavit. Quod vero ait, « Ut omne os
obstruatur, » per hoc Judæorum jactantiam indicat,
intolerabilemque linguæ ipsorum impetum. Ob-
struxit igitur hanc amnis instar decurrentem pro-
pheta. Non autem hoc dicit, quod propterea pecca-
verint, ut os ipsorum obstruatur : verum quod ea de
causa a prophetis reprehensi fuerint, ne ignorantes
peccata sua sese jactitent et glorientur. Atque ut
non soli Judæi, verum et « universus mundus red-
datur Deo obnoxius, » id est, condemnatus, Africa
et libertate vacans, ut qui non ex propriis operibus
justificetur, sed alterius ope indigeat, nimirum
Christi Jesu gratia. Itaque, Judæe, quidnam in lege
gloriaris, cum æque ac reliquis mundus reus exi-
stas, utpote ex operibus legis haud justificatus?

VERS. 20-21. « Per legem enim cognitio peccati.
Nunc autem sine lege justitia Dei manifestata est,
testificata a lege et prophetis. » Si gloriaris in lege,
tu, qui Judæus es, noveris istam tibi majoris sup-
plicii causam esse. Nam peccatum tibi cognitum
reddidit. Jam scienter peccasti, major poena immi-
net. Atqui per ignaviam tuam hoc contigit. Etenim
cum non declinaveris, quod innotuit tibi peccatum,
supplicium tibi majus conciliasti. Equaniam ra-
tione a poena istiusmodi liberaberis? Si complexus
fueris justitiam Dei, quæ sine lege est. Justos enim
Deus efficit, etiamsi opera nobis desint : nam
Deus potest omnia. Belle autem dixit : « Manifestata
est, » ut monstraret eam jam olim existisse, sed
absconditam. Quinetiam cum adjicit, « Comprobata
a lege et prophetis, » idem indicat : non novam esse
justitiam, sed eam legem Mosaicam, tum pro-
phetas de hac fecisse verba : proinde dignam esse
quæ suscipiatur; etiamsi enim sine lege sit, legi
tamen consonum esse, ut per eam justitiam nos ju-
stificemur.

VERS. 22-24. « Justitia autem Dei per fidem Jesu
Christi in omnes et super omnes qui credunt : non
enim est distinctio. Omnes enim peccaverunt, et
egent gloria Dei. Justificati gratis per gratiam ip-
sius, per redemptionem quæ est in Christo Jesu. »
« Justitia, » inquit, ista, hoc est, justificatio qua nos
justificavit Deus, venit in omnes per fidem. Affe-
rentes enim fidem, justificamur, « omnes, » Judæi
et Græci. « Non enim est distinctio. » Neque quod
legem acceperit Judæus, propterea præfertur
Græco. Siquidem et ipse deliquit, quippe qui a
lege solam peccati cognitionem acceperit, non
etiam peccati fugam. Quod si non adeo peccavit ut
Græcus, gloria tamen æque orbatus est, ut qui

Variæ lectiones.

²¹ μόνα ο. ²² μεγαλορρημοσύνην ο. ²³ ῥυμφορομένην ο. ²⁴ τί ο. ²⁵ παλαιά ο.

omnino Deum offenderit. Jam qui offendit Deum, A ignominiam certe, non gloriam refert. At enim ne despondens propterea animum. Justificantur enim omnes gratis gratia Dei : quæ gratia per redemptionem fit, hoc est, perfectam libertatem quam operatus est Christus. Ipse enim sese in pretium redemptionis dans, justificavit nos.

VERS. 25-26. « Quem proposuit Deus per fidem propitiatorium in ipsius sanguine, ad ostensionem justitiæ suæ propter remissionem præteritorum delictorum. In sustentatione Dei ad ostensionem justitiæ ejus in hoc tempore, ut sit ipse justus, et justificans eum qui est ex fide Jesu. » « Propitiatorii et sanguinis; » meminit, ut persuadet Judæo, quod per Christum remissio et justificatio fiat. Si enim tu, inquit, sanguine pecudum dilui peccata credidisti, multo magis id sanguine Christi fiet. Quod si propitiatorium legale, Christi typus existens, tantum valuerit, multo magis ipsa veritas valebit. Propitiatorium autem vocabatur arcæ cooperculum, quod ex utraque parte cherubim obtegebant. Indicabat autem omnino humanam naturam, quæ cooperitorium erat divinitatis, contegens ipsam. Glorificabatur autem ab angelicis virtutibus ministrantibus ei, propter unionem quæ ei cum Deo Verbo erat. « Proposuit » vero dixit, ut ostenderet jam olim prædefinitam esse redemptionem per Jesu Christi sanguinem, ad sanandam paralyisin, hoc est, mortificationem peccatorum antea admissorum, « in patientia Dei. » Quamvis enim multa Dei bonitate usi sumus, paralyticis tamen ac mortuis similes eramus. Hæc autem contigerunt « ad ostensionem justitiæ » Dei, non ut ipse solus videatur justus, sed talis qui et alios peccato mortuos resuscitare et justificare queat : perinde ac alicui divitiarum indicium est, non solum quod ipse dives sit, sed quod alios ditare possit. Ne itaque pudeas hunc in modum justificatus. Nam si Deus hoc faciens se ostentat, hoc est, sibi placet ac gloriatur, veluti nos justificans in præsentia, id est, quando peccatum consummatum est, et quando de nobis veluti paralyticis et mortuis, conclamatum est, quare tu, Judæe, ob hujusmodi Dei gloriam erubescis ?

VERS. 27. « Ubi est ergo gloriatio tua? Exclusa D est. Per quam legem? Factorum? Non; sed per legem fidei. » Demonstravit quod per fidem justificamur : merito igitur Judæum percontatur : « Ubi nam est gloriatio tua » 30 et arrogantia? Non dicit autem, Ubi est virtus? nec enim habebant virtutem, sed solam gloriationem. Ac subdit, « Exclusa est, » pro eo quod est, Tempus amplius non habet opportunum. Ante Christum enim opportunum erat gloriari in lege : jam vero minime opportunum est, siquidem inutilis esse demonstrata est. Quia si lex potuisset nos justificare, non habuissemus opus

ἀπεστέρηται, προσκρούσας ὄλωσ' τῷ Θεῷ· ὁ δὲ προσκρούσας, αἰσχύνῃν κερκεύεται, οὐ δόξαν. Ἄλλὰ μὴ ἀπογνῶς· δικαιούνται γὰρ πάντες δωρεὰν τῆ χάριτι τοῦ Θεοῦ· ἥτις χάρις διὰ τῆς ἀπολυτρώσεως γίνεται, τουτέστι, τῆς τελείας ἐλευθερίας, ἣν ἐκήρυξεν ὁ Χριστός. Οὗτος γὰρ λύτρον αὐτὸν δοῦς, ἐδικαίωσε ἡμᾶς.

« Ὅν προέθετο ὁ Θεὸς Ἰαστήριον διὰ πίστεως ἐν τῷ αὐτοῦ αἵματι, εἰς ἐνδειξιν τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ, διὰ τὴν πάρεσιν τῶν προγεγονότων ἀμαρτημάτων· ἐν τῇ ἀνοχῇ τοῦ Θεοῦ, πρὸς ἐνδειξιν τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ, ἐν τῷ νῦν καιρῷ, εἰς τὸ εἶναι αὐτὸν δίκαιον, καὶ δικαιῶντα τὸν ἐκ πίστεως Ἰησοῦ. » Ἰαστήριον καὶ αἵματος μέμνηται, πρὸς τὸ παῖσαι τὸν Ἰουδαῖον, ὅτι ἐν Χριστῷ ἡ ἀφεσις καὶ ἡ δικαιοσύνη γίνεται. Εἰ γὰρ σὺ, φησὶν, αἵματι πρ.θ.των ἀμαρτίας²⁵ λύεσαι ἐπιστευας, πολλῷ μᾶλλον τῷ αἵματι τοῦ Χριστοῦ· καὶ εἰ τὸ Ἰαστήριον τὸ νομικὸν, τύπος ὢν τοῦ Χριστοῦ, τοιαύτην εἶχεν ἰσχύν, πολλῷ μᾶλλον ἢ ἀλήθεια. Ἰαστήριον δὲ ἐκαλεῖτο τὸ πῶμα τῆς κιβωτοῦ, ὃ ἐξ ἐκατέρων τῶν μερῶν τὰ Χερουδὶν περιεῖχον²⁶. Ἐδῆλου δὲ πάντως τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, ἥτις πῶμα ἦν τῆς θεοειότητος, ἐπικαλύπτουσα ταύτην. Ἐδοξάζετο μένοι ὅπρ τῶν ἀγγελικῶν δυνάμεων διακονουσῶν αὐτῇ, διὰ τὴν πρὸς τὸν Θεὸν Λόγον ἔνωσιν. « Προέθετο » δὲ, εἶπεν, ἵνα δείξῃ, ὅτι πάλαι προώριστο ἡ διὰ τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ ἀπολύτρωσις, διὰ τὸ ἴσασαι²⁷ τὴν πάρεσιν, τουτέστι, τὴν νεκρωσιν τῶν ἀμαρτημάτων τῶν προγεγονότων, ἐν τῇ ἀνοχῇ τοῦ Θεοῦ. Καίτοι γὰρ πολλῆς ἀπολαύσαντες τῆς τοῦ Θεοῦ χρηστότητος, ὅμως παραλύτοις ἐφικαίμεν καὶ νεκροίς. Ταῦτα δὲ γέγονεν, εἰς ἐνδειξιν τῆς τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνης, ἵνα μὴ μόνος αὐτὸς φανῇ δίκαιος, ἀλλὰ καὶ ἑτέρους νενεκρωμένους τῇ ἀμαρτίᾳ ἀνίστασθαι καὶ δικαιῶν δυνάμενος· ὡσπερ ἐνδειξις πλοῦτου, τὸ μὴ μόνον αὐτὸν τινα εἶναι πλοῦσιον, ἀλλὰ καὶ ἑτέρους πλουτίζειν δύνασθαι. Μὴ τοίνυν ἐπαισχυνθῆς· οὕτω δικαιούμενος. Εἰ γὰρ ὁ Θεὸς ἐνδεικνύται τοῦτο ποιῶν, τουτέστι, καλλωπίζεται καὶ ἐναδρύνεται, ὡς δικαιοῦν ἡμᾶς· ἐν τῷ νῦν καιρῷ, τουτέστιν, ὅτε ἐκορυφώθη ἡ ἀμαρτία, ὅτε ἀπεγνώσθημεν ὡς παρρημένοι καὶ νενεκρωμένοι, πῶς σὺ ὁ Ἰουδαῖο, ἐπαισχύνῃ τῇ τοιαύτῃ τοῦ Θεοῦ δόξῃ;

« Ποῦ οὖν ἡ καύχησις; » Ἐξεκλείσθη. Δ.ὰ τοῦ νόμου; τῶν ἔργων; Οὐχί· ἀλλὰ διὰ νόμου πίστεως. » Ἐδειξεν, ὅτι διὰ πίστεως δικαιούμεθα· εἰκότως οὖν ἐρωτᾷ τὸν Ἰουδαῖον· Ποῦ ἐστὶν ἡ καύχησις σου καὶ ἡ μεγαλοφροσύνη; Οὐ λέγει δὲ· Ποῦ ἐστὶν ἡ ἀρετὴ; οὐδὲ γὰρ εἶχον ἀρετὴν, ἀλλὰ καύχησιν μόνην. Καὶ φησὶν, ὅτι « Ἐξεκλείσθη; » ἀντὶ τοῦ, Οὐκέτι ἔχει καιρόν. Πρὸ μὲν γὰρ Χριστοῦ, καιρὸς ἦν καυχᾶσθαι ἐπὶ τῷ νόμῳ· νῦν δὲ, οὐ καιρὸς· ἀχρηστος γὰρ ἐλέγχθη. Ὡς εἴ γε ἦν δυνατὸν δικαίωσαι ὁ νόμος, οὐκ ἂν ἔδει ἡμῖν Χριστοῦ. Διὰ τοῦ δὲ νόμου, φησὶν, ἐξεκλείσθη; ἄρα τοῦ τῶν ἔργων νόμου, τουτέστι, τοῦ λέγον-

Variae lectiones.

²⁵ ἀμαρτιαν ο. ²⁶ περιεῖπον ο. ²⁷ ἐργάζεσθαι ο.

τος, ὅτι « Ὁ ποιήσας ταῦτα ζήσεται ἐν αὐτοῖς, » (τοῦτο γὰρ ἔλεγεν ὁ Μωσαϊκός); Οὐχί, φησὶν, ἀλλὰ τοῦ νόμου τῆς πίστεως, ἥτις χάριτι δικαιοί, καὶ οὐκ ἐξ ἔργων. Ἰδοὺ καὶ τὴν πίστιν νόμον καλεῖ, διὰ τὸ τοῦ ὀνόματος παρὰ Ἰουδαίους τίμιον. Λοιπὸν οὖν, ὧ Ἰουδαίε, ἐν τῇ πίστει καυχῶ, τῇ δυναμένῃ σε δικαιοῦσαι.

« Λογίζομεθα οὖν πιστεῖ δικαιοῦσθαι ἄνθρωπον χωρὶς ἔργων νόμου. Ἡ Ἰουδαίων ὁ Θεὸς μόνων ²⁸; Οὐχὶ δὲ καὶ ἐθνῶν; Ναί καὶ ἐθνῶν. Ἐπειπερ εἰς ὁ Θεός, ὃς δικαιοῦσαι περιτομὴν ἐκ πίστεως, καὶ ἀκροβυστίαν διὰ τῆς πίστεως. » Ἐπειδὴ ἔδειξεν, ὅτι ἐν τῷ αἵματι τοῦ Χριστοῦ, καὶ οὐκ ἐν τοῖς ἔργοις τοῦ νόμου, ἡ δικαιοσύνη, συμπεραίνει τὸν λόγον, καὶ φησιν, ὅτι Ἐκ τῶν ἐρημέων πάντων συλλογίζομεθα, πιστεῖ δικαιοῦσθαι πάντα ἄνθρωπον. Καὶ μὴ ταρχθῆς, ὧ Ἰουδαίε, ὡς ἀτόπου ὄντος ὄθθεν τοῦ πράγματος. Μὴ γὰρ μερικὸς ἐστὶν ὁ Θεός, ὥστε σε μόνον σώσειν, ἀλλὰ μὴ πάντα ἄνθρωπον. Ἐνταῦθα δὲ ἐντρέπεις τοὺς Ἰουδαίους πληκτικώτερον, ὡς θεομαχοῦντας, εἴπερ μὴ παραδέχονται τὰ σώζεσθαι τὰ ἔθνη διὰ τῆς πίστεως. Οὐ γὰρ πιστεύουσιν αὐτὸν πάντων ὁμοίως εἶναι Θεόν, καὶ προνοεῖσθαι πάντων ἐπίσης. Εἰς οὖν ἐστὶ, τουτέστιν, ὁ αὐτός καὶ Ἰουδαίων καὶ ἐθνῶν Θεός, ὃς καὶ τὸν ἐμπερίτομον δικαιοί, οὐκ ἐκ τοῦ νόμου, ἀλλ' ἐκ τῆς πίστεως; καὶ τὸν ἀκρόβυστον διὰ τῆς πίστεως μεσιτεύομενον ²⁹ παραδέχεται. Μνησθεὶς δὲ περιτομῆς καὶ ἀκροβυστίας, ἀναμνησκει τῶν πρὸ ὀλίγου ῥηθέντων, ἐν οἷς ἔδεικνυ, ὅτι οὔτε ἡ περιτομὴ ὠφελεῖ, τῶν ἔργων ἀπόντων, οὔτε ἡ ἀκροβυστία αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν βλάπτει. Ἐκότερα οὖν τῆς πίστεως δέονται.

« Νόμον οὖν καταργούμεν διὰ τῆς πίστεως; Μὴ γένοιτο· ἀλλὰ νόμον ἰστώμεν. » Ἐπειδὴ ἐθορύβει τοὺς Ἰουδαίους, τὸ, τὸν νόμον καταλύεσθαι διὰ τῆς πίστεως, θεραπεύει τοῦτο διὰ τῆς μεγάλης αὐτοῦ σοφίας, λέγων ὅτι νόμον ἰστῆ ἡ πίστις. « Ὁ γὰρ ἤθελεν ὁ νόμος, τουτέστι, τὸ δικαιοῦσαι ἄνθρωπον, οὐκ ἴσχυσε δὲ ποιῆσαι, τοῦτο ἡ πίστις τελειοί· ὁμοῦ γὰρ τῷ πιστεῦσαι τινα ³⁰, δικαιοῦται. Οὐ τοίνυν καταργεῖ αὐτὸν, ἀλλ' ἰστῆ. Διὰ δὲ ταύτης τῆς λέξεως, δείκνυσιν αὐτὸν κείμενον. Ὁ γὰρ κείμενος, δέεται τοῦ στήναι.

ΚΕΦΑΛ. Δ'.

« Τίουν ἐροῦμεν Ἀβραῆμ τὸν πατέρα ἡμῶν ἐδρκεῖναι κατὰ σάρκα; Εἰ γὰρ Ἀβραῆμ ἐξ ἔργων ἐδικαιώθη, ἔχει καύχημα, ἀλλ' οὐ πρὸς τὸν Θεόν. Τί γὰρ ἡ Γραφή λέγει; Ἐπίστευσε δὲ Ἀβραῆμ τῷ Θεῷ, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην. » Κατασκευάσας ἰκανῶς ὅτι πάντες τῆς πίστεως δέονται, καὶ διὰ τοῦ Ἀβραῆμ τοῦτο μερίζωνς δείκνυσιν, ὅτι παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις τιμωμένον· καὶ φησιν, ὅτι οὐδὲ οὗτος ὁ τοσαῦτα καὶ τὰ τηλικαῦτα κατορθώσας, ἐδικαιώθη ἐκ τῶν ἔργων, ἀλλ' ἐκ τῆς πίστεως. Πατέρα δὲ κατὰ

1 Levit. xviii, 5. 2 Gen. xv, 6.

Variæ lectiones.

²⁸ μόνον ο. ²⁹ ἰσ. μεσιτευομένης. ³⁰ τις iii.

A Christo. « Per quem » autem « legem, » inquit, exclusa est? nunquid per legem operum, ne nepe quæ dicit, « Qui fecerit hæc, vivet in eis? » (id enim dixit lex Mosaica.) Haudquaquam, inquit, « sed per legem fidei, » quæ gratia justificat, et non ex operibus. Ecce fidem legem etiam vocat, ob nominis apud Judæos reverentiam. In posterum itaque, Judæe, in fide gloriare, quæ te justificare potest.

VERS. 28-30. « Arbitramur itaque justificari hominem per fidem sine operibus legis. An Judæorum Deus tantum? Nonne et gentium? Imo et gentium. Quandoquidem unus est Deus, qui justificabit circumcisionem ex fide, et præputium per fidem. » Cum subjecisset oculis, quod ex sanguine Christi et non ex operibus legis esset justificatio, concludit sermonem, inquit: Ex commemoratis omnibus colligimus, fide justificari omnem hominem. Et ne turberis, o Judæe, quasi res isthæc sit absurda. Non enim partium studiosus est Deus, ut te solummodo servet, non autem omnem hominem. Sic autem Judæos rubore suffundit, ac perterrefacit supra modum, cum eos qui adversus Deum pugnant, si non admittant gentes servari per fidem. Non enim credunt ipsum omnium peræque Deum esse, curamque gerere omnium ex æquo. Unus igitur, id est, idem est et Judæorum et gentium Deus, qui et circumcisum justificat, non ex lege, sed ex fide, ac præputiatum intermediente fide suscipit. Cum autem circumcisionis mentionem faciat et præputii memoriam reliscat eorum quæ paulo ante dicta sunt, quibus indicabat quod neque circumcisio pro-sit, si opera desiint; neque præputium per sese quidquam obsit. Utraque igitur fide opus habent.

VERS. 31. « Legem ergo destruius per fidem? Absit, sed legem statuimus. » Quia nonnihil turbabat Judæos, legem fide dissolvi, curat istud vulneris iugenti sua sapientia, inquit quod legem stabilit fides. Quod enim voluit lex, nempe justificare hominem, non potuit autem præstare, hoc fides perficit. Simul atque enim quispiam crediderit, protinus justificatur. Non igitur destruit legem fides, sed statuit potius. Per hoc autem statuendi vocabulum, ostendit jacere legem. Nam qui jacet, opus habet ut erigatur et stabilietur.

D

31 CAPUT IV.

VERS. 1-3. « Quid ergo dicemus Abraham patrem nostrum invenisse secundum carnem? Si enim Abraham ex operibus justificatus est, habet gloriationem, sed non apud Deum. Quid enim Scriptura dicit? Credidit Abraham Deo, et reputatum est ei ad justitiam. » Abunde satis confirmato hoc, nimirum quod omnes plane fide indigeant, Abraham exemplo id fortius monstrat, ut qui apud Judæos in magno admodum loco fuerit, summoque pretio. Dixit itaque quod neque is quis talia tantaque

transegerat, ex operibus justificatus sit, sed ex fide. Patrem hunc porro appellat « secundum carnem, » eijciens eos a cognatione quæ est secundum spiritum, vel potius necessitatem eis imponens, ut eum in omnibus imitentur. « Si enim ex operibus justificatus est, » habet quidem quod gloriatur, sed enim non apud Deum : hoc est, gloriari potest quod suis laboribus aliquid recte egerit : quod non est apud Deum gloriari, neque ad Deum recurrere. Et enim qui ex fide justificatur, gloriationem habet apud Deum, in Deo glorians, tanquam ejus gratia servatus ac ab eo dilectus. Enimvero et aliter gloriatur is qui credit, tanquam qui Deum glorificaverit per hoc quod crediderit ipsum ea præstare posse quæ nobis impossibilia videntur. Habet itaque gloriationem fiduciamque erga Deum, veram de eo possit.

Vers. 4-8. « Ei autem qui operatur, merces non imputatur secundum gratiam, sed secundum debitum. Ei vero qui non operatur, sed credit in eum qui justificavit impium, imputatur fides ejus ad justitiam. Sicut et David dicit, beatitudinem esse hominis cui Deus justitiam imputat sine operibus : Beati quorum remissæ sunt iniquitates, et quorum tecta sunt peccata. Beatus vir cui non imputavit Dominus peccatum. » Qui operatur, inquit, mercedem accipit, ceu quæ debeatur ei pro labore : qui credit autem, etiamsi non operatur, fidem tamen affert, rem sane haud exigui momenti. Certo enim persuasum habere quod possit Deus eum qui impie vixisset, nedum poena liberum facere, verum etiam justum efflicere, magnum revera est. Eam ob rem fides credenti ad justitiam imputatur, hoc est, suscipit fidem ejus Deus, non ut mercedem ipsi reddat, verum ut justificet ipsum. Proinde qui credit, affert etiam nonnihil, fidem videlicet. Cum itaque ab Abrahamo ostenderit quod ex fide sit justitia sen justificatio, producit et David, beatum prædicantem hominem cui non imputavit Dominus peccatum, ac majorem excellentiam indicat. Nam si felix est atque beatus, qui remissionem 32 peccatorum accepit ex gratia : multo magis qui fidem demonstraverit, et ex ea justificatus fuerit. Ne enim mihi dixeris, inquit, quod secundum gratiam remissionem accipiat : ecce enim ille ipse est, qui beatus esse prædicatur. Non autem ipsum beatum prædicasset, nisi immensa ipsum gloria frui conspexisset. Nam beatitudo eximium quiddam est, ac majus ipsa justitia, puta omnium quæ a Deo nobis obtinunt bonorum fastigium et culmen.

Vers. 9-10. « Beatitudo ergo hæc ad circumcissionem tantum pertinet, an etiam ad præputium? Dicimus enim, imputatam esse Abrahamo fidem ad justitiam. Quomodo igitur imputata est? Cum in

^k Psal. xxxi, 1.

σάρκα καλεῖ τοῦτον, ἐκδῶλλον αὐτοὺς τῆς κατὰ πνεῦμα συγγενείας· μᾶλλον δὲ καὶ ἀνάγκην αὐτοῖς περιτεθεὶς τοῦ μιμῆσασθαι αὐτὸν κατὰ πάντα. Ἐπεὶ γὰρ ἐξ ἔργων ἐδικαιώθη, ἔχει καύχημα, ἀλλ' οὐ πρὸς τὸν Θεόν· τοῦτέστιν, ἔχει καυχῆσασθαι, ὡς ἐξ οικειῶν πόνων καταρθώσας· ὅτι οὐ πρὸς τὸν Θεόν ἐστιν, οὐδὲ πρὸς ἐκείνον ἀνατρέχει. Ὁ δὲ ἐκ πίστεως δικαιοῦμενος, τὸ καύχημα πρὸς τὸν Θεὸν ἔχει, καυχώμενος· ἐπὶ τῷ Θεῷ, ὡς χάριτι ἐκείνου σωθεὶς κατ' ἀγαπηθείς ⁴¹ ὑπ' αὐτοῦ. Ἀλλὰ μὴν καὶ ἄλλως καυχᾶται ὁ πιστεύων, ὡς τὸν Θεὸν δοξάσας ⁴² διὰ τοῦ πιστεῦσαι αὐτῷ, ὅτι τὰ ἀδύνατα δύναται. Ἔχει τοίνυν τὸ καύχημα καὶ τὴν παρρησίαν πρὸς τὸν Θεόν, ὡς τὴν ἀληθῆ δοξάσας περὶ αὐτοῦ ⁴³ ἴχων, καὶ πιστεύων αὐτῷ ὡς πάντα δυναμένῳ.

οριήιονενι Ιοvens ac credens ei, ceu qui omnia

B « Τῷ γὰρ ἐργαζομένῳ ὁ μισθὸς οὐ λογίζεται κατὰ χάριν, ἀλλὰ κατ' ὀφείλημα· τῷ δὲ μὴ ἐργαζομένῳ, πιστεύοντι δὲ ἐπὶ τὸν δικαιούντα τὴν ἀρετῆν, λογίζεται ἡ πίστις αὐτοῦ εἰς δικαιοσύνην· καθάπερ καὶ Δαυὶδ λέγει, τὸν μακαρισμὸν τὸν ἀνθρώπου, ᾧ ὁ Θεὸς λογίζεται δικαιοσύνην χωρὶς ἔργων· Μακάριοι ὧν ἀπέβησαν αἱ ἀνομίαι, καὶ ὧν ἐπεκαλύφθησαν αἱ ἀμαρτίαι. Μακάριος ἀνὴρ ᾧ οὐ μὴ λογίσται Κύριος ἀμαρτίαν. » Ὁ ἐργαζόμενος, φησὶ, μισθὸν λαμβάνει, ὡς χρέος αὐτῷ διδόμενον ἀντὶ τοῦ καμάτου· καὶ ὁ πιστεύων δὲ, εἰ καὶ μὴ ἐργάζεται, ἀλλ' ὅμως καὶ αὐτὸς εἰσφέρει ⁴⁴ τὴν πίστιν, μέγα τι οὖσαν χρῆμα. Τὸ γὰρ πληροφορηθῆναι ἐστὶ δύναται ὁ Θεὸς τὸν ἐν ἀρεταῖς βεβιωκότα, οὐ μόνον κολάσεως ἐλευθερωσαί, ἀλλὰ καὶ δίκαιον ποιῆσαι, μέγα τῷ ὄντι. Διὸ καὶ τῷ πιστεύοντι λογίζεται ἡ πίστις· εἰς δικαιοσύνην, ταυτέστι, δέχεται τὴν πίστιν αὐτοῦ ὁ Θεός, οὐχ ἵνα μισθὸν αὐτῷ δῶῃ ⁴⁵, ἀλλ' ἵνα δικαιοῦσῃ αὐτόν. Ὅστε καὶ οὗτος· εἰσφέρει τι, τὴν πίστιν, δηλαδὴ. Δείξας οὖν ἀπὸ τοῦ Ἀβραάμ, ὅτι ἐκ πίστεως ἡ δικαιοσύνη, ἦτοι δικαιοσύς, παράγει καὶ τὸν Δαυὶδ, μακαρίζοντα τὸν ἀνθρώπον, ᾧ οὐ μὴ λογίσται Κύριος ἀμαρτίαν· καὶ πλείονα δείκνυσαι τὴν ὑπερβολὴν. Εἰ γὰρ μακάριος ὁ λαθῶν ἄρεσιν ἀπὸ χάρισματος ⁴⁶, πολλῷ μᾶλλον ὁ τὴν πίστιν ἐπιδειξάμενος, καὶ ἐξ αὐτῆς δικαιωθείς. Μὴ γὰρ μοι, φησὶν, εἴπη, ὅτι κατὰ χάριν λαμβάνει τὴν ἀρεσιν· ἰδοὺ γὰρ οὗτός ἐστιν ὁ μακαριζόμενος· οὐκ ἂν δὲ ἐμακάριζεν αὐτόν, εἰ μὴ δόξης ⁴⁷ εἶδεν αὐτὸν ἀπολαύοντα πολλῆς. Ὁ γὰρ μακαρισμὸς μέγα τί ἐστι, καὶ μείζον τῆς δικαιοσύνης αὐτῆς, κορυφὴ ὧν πάντων τῶν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἡμῖν γινομένων ἀγαθῶν.

« Ὁ μακαρισμὸς οὖν οὗτος, ἐπὶ τὴν περιτομήν, ἢ καὶ ἐπὶ ἀκροθυσίαν· λέγομεν γὰρ, ὅτι ἐλογίσθη τῷ Ἀβραάμ ἡ πίστις εἰς δικαιοσύνην. Πῶς οὖν ἐλογίσθη· ἐν περιτομῇ ὄντι, ἢ ἐν ἀκρο-

Variae lectiones.

⁴¹ ὡς. ⁴² δοξάζων ο. ⁴³ παρ' αὐτῷ ο. ⁴⁴ προσφέρει ο. ⁴⁵ δώση ο. ⁴⁶ ἴσ. χάριτος. ⁴⁷ ἐνδοξος ἦν ο.

ουσιαι; Οὐκ ἐν περιτομῇ, ἀλλ' ἐν ἀκροβυστία. » A
 Εἰ ὁ μακαρισμὸς, φησὶν, ἐκείνω ἀρμόζει, ἢ οὐ
 μὴ λογίζεται Κύριος ἀμαρτίαν, τουτέστι, τῷ δι-
 καιωθέντι· ἰδικαιώθη δὲ ὁ Ἀβραάμ· πάντως καὶ
 τοῦ μακαρισμοῦ ἔτυχεν. Ἴδωμεν οὖν πότε ἰδικαιώθη,
 ἀκρόβυστος ὢν, ἢ ἐμπερίτομος; Ἀκρόβυστος πάν-
 τως. Ὁ μακαρισμὸς ἄρα ἐπὶ τὴν ἀκροβυστίαν πί-
 πται, τουτέστιν, αὐτῇ μᾶλλον προσήκει, ἢ τῇ πε-
 ριτομῇ.

« Καὶ σημεῖον ἔλαβε περιτομῆς⁴⁷, σφραγίδα τῆς
 δικαιοσύνης τῆς πίστεως, τῆς ἐν τῇ ἀκροβυστίᾳ, εἰς
 τὸ εἶναι αὐτὸν πατέρα πάντων τῶν πιστευόντων δι'
 ἀκροβυστίας, εἰς τὸ λογισθῆναι καὶ αὐτοῖς τὴν δικαιο-
 σύνην· καὶ πατέρα περιτομῆς τοῖς οὐκ ἐκ περιτομῆς
 μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς στοιχοῦσι τοῖς ἔχουσιν τῆς ἐν τῇ
 ἀκροβυστίᾳ πίστεως τοῦ πατρὸς ἡμῶν Ἀβραάμ. » B
 Ἀντίθεσιν ἀνακύπτουσαν λύει· ἰσως γὰρ ἂν τις εἴ-
 παν· Εἰ ἀκρόβυστος ὢν ἰδικαιώθη ὁ Ἀβραάμ, τίνας
 ἔνεκεν περιετμήθη; Φησὶν οὖν⁴⁸, ὅτι τὸ σημεῖον τῆς
 περιτομῆς ἔλαβεν, ἀντὶ σφραγίδος σφραγιζούσης, καὶ
 ἀνακηρυττούσης, ὅτι ἰδικαιώθη ἐκ πίστεως, ἦν-
 τινα πίστιν ἐπεδείξατο πρότερον, ἀκρόβυστος ὢν.
 Ὡστε ἐπειδὴ δύο ταῦτα θεωροῦνται περὶ⁴⁹ τὸν
 Ἀβραάμ, ἀκροβυστία καὶ περιτομή· διὰ τῆς ἀκρο-
 βυστίας δείκνυται τῶν ἀκροβυστούντων⁵⁰ πατὴρ.
 Ἀλλὰ πόων; Τῶν πιστευόντων ὁμοίως αὐτῷ,
 ὥστε καὶ αὐτοῖς τὴν πίστιν λογιζεσθαι εἰς δικαιο-
 σύνην, τουτέστιν, εἰς τὸ γίνεσθαι δικαίους. Διὰ δὲ
 τῆς περιτομῆς, πάλιν πατὴρ δείκνυται τῆς περιτο-
 μῆς, τουτέστι, τῶν περιετμημένων. Ἔστι δὲ πα-
 τὴρ, οὐ τοῖς μόνον τὴν περιτομὴν ἔχουσιν⁵¹, ἀλλὰ C
 καὶ τοῖς στοιχοῦσι τοῖς ἔχουσι τῆς πίστεως αὐτοῦ,
 τῆς ἐν τῇ ἀκροβυστίᾳ. Οὕτως οὖν δεῖ ἀναγνῶναι·
 Καὶ πατέρα περιτομῆς⁵², οὐ τοῖς ἐκ περιτομῆς μό-
 νης ἐμοιούμενοις αὐτῷ, ἀλλὰ καὶ τοῖς στοιχοῦσι
 τοῖς ἔχουσι τῆς πίστεως, τουτέστι, τοῖς πιστεύουσιν
 ὁμοίως ἐκείνῳ, εἰς νεκρῶν σωμάτων ἀνάστασιν. Καὶ
 γὰρ ἐκεῖνος, γέρων ὢν καὶ νεκρὸς, ἐπίστευσεν, ἔτι
 δύναται ὁ Θεὸς ζωογονεῖν τὸ σπέρμα αὐτοῦ ἀναδείξει,
 καὶ υἱὸν αὐτῷ δοῦναι. Ἔστιν οὖν πᾶς ὁ νοῦς τοιοῦ-
 τος· Ἀκρόβυστος ὢν ὁ Ἀβραάμ, ἐπίστευσε καὶ ἰδι-
 καιώθη, ὥστε τῶν ἀκρόβυστων πιστῶν εἶναι πατὴρ.
 Πάλιν ἔλαβε τὴν περιτομὴν, σφραγίδα καὶ σημεῖον
 τῆς ἐν τῇ ἀκροβυστίᾳ πίστεως, ὥστε εἶναι πατὴρ
 τῶν ἐκ περιτομῆς, στοιχοῦντων δηλαδὴ καὶ τοῖς
 ἔχουσι τῆς πίστεως, ἦν εἶχεν ἔτι ἀκρόβυστος ὢν. Ὡς
 ταύτης γε ἀπόουσι· μάτην τῇ περιτομῇ καλλωπίζον-
 ται· ὥσπερ ἂν εἰ τις βαλάντιον ἐπιδείκνυσιν σφρα-
 γίδα μόνην ἔχον, μηδενὸς ἔνδον ἀποκειμένου. Καὶ⁵³
 Ἰουδαῖος οὖν βαλάντιόν ἐστιν ἐσφραγισμένον τῇ
 περιτομῇ, τὴν πίστιν δὲ μὴ ἔχον, ἥς σφραγις ἢ
 περιτομή.

« Οὐ γὰρ διὰ νόμον ἢ ἐπαγγελία τῷ Ἀβραάμ καὶ
 τῷ σπέρματι αὐτοῦ, τὸ κληρόν μόνον εἶναι αὐτὸν τοῦ
 κόσμου, ἀλλὰ διὰ δικαιοσύνην, πίστεως. Εἰ γὰρ αἱ ἐκ

circumcisione esset, an in præputio? Non cum in
 circumcissione, sed cum in præputio. » Si, inquit,
 beatitudo ei convenit, cui non imputaverit Domi-
 nus peccatum, hoc est, justificato, justificatus est
 autem Abraham, tum omnino beatitudinem asse-
 cutus est. Videmus igitur quando justificatus est :
 cum præputiatus esset, an cum circumcisus? Præ-
 putiatus certe. Beatitudo igitur in præputium cadit :
 hoc est, ipsi magis quam circumcisioni convenit.

VERS. 11, 12. « Et signum accepit circumcissionis,
 signaculum justitiæ fidei, quæ est in præputio, ut
 sit pater ipse omnium credentium per præputium,
 ut et eis imputetur justitia : et pater circumcissionis,
 non iis tantum qui ex circumcissione sunt, sed et iis
 qui sectantur vestigia fidei, quæ est in præputio
 B patris nostri Abrahami. » Objectionem emergen-
 tem diluit : forsitan enim aliquis dixisset : Si Abra-
 ham, cum in præputio esset, justificatus est, quam
 igitur ob causam circumcisus est? Ait igitur, quod
 circumcissionis signum acceperit pro sigillo obsi-
 gnante ac prædicante quod ex fide justificatus est :
 quam sane fidem jam antea, cum præputiatus esset,
 ostendit. Cum itaque duo hæc cernantur circa Abra-
 hamum, præputium et circumcissio : per præputium
 sane eorum qui præputium habent, pater demon-
 stratur. Sed quæquam? tallum videlicet qui ipsius in-
 star crediderunt, « Ut etiam ipsis fides imputetur ad
 justitiam, » hoc est, ut justi fiant. Per circumcissio-
 nem vero, rursus ostenditur esse pater circumcissio-
 nis, hoc est, circumcisorum. Est autem pater, non
 illis, qui solam circumcissionem habent, sed et iis
 qui incedunt per vestigia fidei ipsius, quæ in
 præputio illi obtigit. Hunc itaque ad modum hic
 est legendus locus : Et patrem circumcissionis, non
 iis qui ex circumcissione sola ipsi adæquantur, sed et
 iis qui sectantur vestigia fidei, hoc est qui credunt
 æque atque ipse in mortuorum corporum resurrec-
 tione. Etenim ille, cum jam grandævus esset ac
 mortuus, credidit quod Deus 33 semen suum pro-
 lificum reddere, ipsique filium dare potuerat. Sen-
 sus itaque per totum est hujusmodi. Cum in præpu-
 tio esset Abrahamus, credidit et justificatus est, ut
 hoc pacto credentium præputiatorum pater esset.
 Rursus accepit circumcissionem, sigillum et signum
 fidei quam in præputio habuit, ut esset pater cir-
 cumcisorum; ingredientium videlicet per vestigia
 fidei, quam habuit dum adhuc in circumcissio esset :
 qua absente, frustra circumcissionem sibi gloriæ
 ducunt : perinde ac si quis crumenam ostendet
 signaculum solum habentem, ac nihil aliud intus
 repositum. Judæus itaque crumena est, circumci-
 sione quidem signata; fidem vero, cujus signacu-
 lum est circumcissio, non habens.

VERS. 13, 14. « Non enim per legem promissio
 Abrahamo, et semini ejus, ut esset ipse hæres
 mundi, sed per justitiam fidei. Si enim qui ex lege,

Varie lectiones.

⁴⁷ τῆς. ⁴⁸ γὰρ ο. ⁴⁹ παρὰ ο. ⁵⁰ ἀκρόβυστων ο. ⁵¹ ἴσ. οὐ μόνον τοῖς τὴν περιτ. ἔχ. ⁵² εἶναι. ⁵³ Ὁ ο.

heredes sunt, exinanita est fides, et abolita est promissio. » Ostendit jam antea, quod justitia non ex lege, sed ex fide sit: pergit itaque demonstrare, quod promissio Abrahamo non ex lege, sed ex fide justificante obtigerit. Qualis autem erat promissio? « Ut esset ipse hæres mundi, » hoc est, ut in ipso benedicerentur omnes totius mundi nationes. Si enim lex, inquit, dedit hæreditatem, evacuata est fides, id est, vana et inutilis esse res deprebenditur. Quis enim ulterius fidei curam habiturus est, si lex promissam hæreditatem daret? Verum non ita res habet: siquidem Abraham promissionis factus est hæres, non per legem (ubi enim tum lex erat?) sed per fidem, quemadmodum scriptum est, « Credidit Abraham Deo ».

Vras. 15. Lex enim iram operatur. Ubi autem non est lex, nec prævaricatio. » Confirmat jam quoniam pacto per legem promissio aboletur, cum inquit, Legem sequitur transgressio: legis autem transgressio, « iram operatur, » et maledictionem superiaducit et supplicium. Qui igitur supplicio est obnoxius, quomodo, quæso, dignus est hæreditate?

Vras. 16, 17. « Ideo ex fide, ut secundum gratiam firma sit promissio omni semini, non ei quod ex lege tantum, verum etiam ei quod ex Abrahami fide, qui est pater omnium nostrum (sicut ut scriptum est: Patrem multarum gentium posui te) ante Deum cui credidit. » Quia lex iram operatur, propterea dicitur Abrahamus ex fide justificari, ac hæres constitui, ut secundum gratiam omnia fiant. Gratia autem ad quid prodest? « Ut firma sit promissio. » Non enim prævaricationem habet gratia, quemadmodum lex, ut infirma sint quæ dantur. At quoniam hoc totum fit gratia et misericordia Dei, merito illa quæ donantur « firma sunt omni semini, » hoc est, omnibus credentibus: non iis tantum qui ex lege sunt, hoc est circumcisis, verum etiam iis qui sunt in præputio, qui sunt semen Abrahami, ex fide ipsi progeniti. Quamobrem: qui fidem non habet, non est semen Abrahamæ, « qui pater est omnium nostrum, » hoc est, fidelium (« sicut scriptum est: Patrem multarum gentium posui te) ante Deum cui credidit. » Sensus est hujusmodi: Abraham est pater omnium « ante Deum, » hoc est, ad similitudinem Dei. Nam sicut Deus est omnium Pater, ita et ille: non secundum naturalem cognationem, sed secundum fidei conjunctionem. Adidit autem illud, « Cui credidit, » ut ostenderet, quod et fidei compensationem acceperit, nimirum, quod sit pater omnium. Quare si non adu. iseris, o Judæe, ipsum esse patrem omnium nostrum, honorem ejus, quem credendo accepit, imminuisti.

« Qui vivificat mortuos, et vocat ea quæ non sunt, » Gen. xv. 6. Ibid. 7.

νόμου, κληρονόμοι· κενώνεται ἡ πίστις, καὶ καθήργηται ἡ ἐπαγγελία. » Ἐδείξεν ὅτι ἡ δικαιοσύνη, οὐκ ἐκ νόμου, ἀλλ' ἐκ πίστεως· οὐδὲν δείκνυσιν ὅτι καὶ ἡ ἐπαγγελία τῷ Ἀβραάμ οὐκ ἀπὸ τοῦ νόμου, ἀλλ' ἀπὸ τῆς δικαιοσύνης πίστεως. Ποία δὲ ἦν ἡ ἐπαγγελία; « Τὸ κληρονόμον αὐτὸν εἶναι τοῦ κόσμου, » τούτέστιν, ἐν αὐτῷ εὐλογεῖσθαι πάντα τὰ τοῦ κόσμου ἔθνη. Εἰ γὰρ ὁ νόμος, φησὶ, τὴν κληρονομίαν εἰδίδου, « κενώνεται ἡ πίστις, » τούτέστι, κενὸν καὶ ἀχρηστὸν πρᾶγμα εὐρίσκειται. Τίς γὰρ ἐστὶ πίστις; φρονεῖσι, ἂν ὁ νόμος τὴν ἐπαγγελίαν διδῷ; Ἄλλ' οὐκ ἔστι τοῦτο. Ὁ γὰρ Ἀβραάμ, τὴν ἐπαγγελίαν ἐκλήρονησεν, οὐ διὰ νόμου (τοῦ γὰρ τότε νόμος;) ἀλλὰ διὰ πίστεως, καθὰ γέγραπται: Ἐπίστευσε δὲ ὁ Ἀβραάμ τῷ Θεῷ. »

« Ὁ γὰρ νόμος ὄργην καταργάζεται· αὐτὸ δὲ οὐκ ἔστι νόμος, οὐδὲ παράβασις. » Νῦν κατασκευάζει, πῶς διὰ τοῦ νόμου καταργεῖται ἡ ἐπαγγελία· φησὶ γὰρ· Τῷ νόμῳ ἔπεται παράβασις· ὁ δὲ νόμος παραβανόμενος; « ὄργην καταργάζεται, » καὶ κἀπὸν ἐπεισάγει καὶ κόλασιν. Ὁ γοῦν κολάσει ὑπεύθυνος, πῶς ἄξιός κληρονομεῖν;

« Διὰ τοῦτο ἐκ πίστεως, ἵνα κατὰ χάριν, εἰς τὸ εἶναι βεβαίαν τὴν ἐπαγγελίαν παντὶ τῷ σπέρματι, οὐ τῷ ἐκ νόμου μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ ἐκ πίστεως; Ἀβραάμ, ὃς ἔστι πατὴρ πάντων ἡμῶν (ὡς [uulg. καθὼς] γέγραπται, ὅτι Πατέρα πολλῶν ἐθνῶν τέθεικά σε, κατέναντι οὐ ἐπίστευσε Θεοῦ. » Ἐπιθὴ ὁ νόμος ἔργην ποιεῖ, διὰ τοῦτο ἐκ πίστεως, φησὶ, λέγεται δικαιοῦσθαι ὁ Ἀβραάμ καὶ κληρονομεῖν, ἵνα κατὰ χάριν τὰ πάντα ἦ. « Ἡ δὲ χάρις εἰς εἰ συμβάλλεται; « Εἰς τὸ εἶναι βεβαίαν τὴν ἐπαγγελίαν. » Μὴ γὰρ παράβασις ἔχει ἡ χάρις, ὥστε ὁ νόμος, ἵνα ἀδέδικτα ἦ τὰ διδόμενα. Ἄλλ' ἐπεὶ χάρις ἔστι καὶ ἔλεος τοῦ Θεοῦ τὸ πᾶν, εὐκότως τὰ διδόμενα βεβαία εἰσι « παντὶ τῷ σπέρματι, » τούτέστι, πᾶσι τοῖς πιστεύουσιν· οὐ μόνον τοῖς ἐκ νόμου, τούτέστι, τοῖς ἐμπεριτέμοις, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἀκροβύστοις, οἵτινές εἰσι σπέρμα Ἀβραάμ, ἐκ πίστεως αὐτῷ γεννηθέντες. Ὅστε ὁ μὴ ἔχων πίστιν, οὐδὲ σπέρμα Ἀβραάμ, « ὅστις ἔστι πατὴρ πάντων ἡμῶν, » τούτέστι, τῶν πιστῶν, « καθὼς γέγραπται, ὅτι Πατέρα πολλῶν ἐθνῶν τέθεικά σε, κατέναντι οὐ ἐπίστευσε Θεοῦ. » Ὁ νοῦς τοιοῦτός ἐστιν· Ὁ Ἀβραάμ πατὴρ ἐστὶ πάντων κατέναντι τοῦ Θεοῦ, ἀπὸ τοῦ, ὁμοίως τῷ Θεῷ. Ὅστε καὶ [f. γὰρ] ὁ Θεὸς πάντων ἐστὶ πατὴρ, οὗτος καὶ αὐτὸς, οὐ κατὰ φυσικὴν συγγένειαν, ἀλλὰ κατ' οἰκείωσιν πίστεως. Προσέθηκε δὲ τὸ, « Ὁ ἐπίστευσε, » ἵνα δείξῃ ὅτι καὶ ἀμνηστὴν τῆς πίστεως; ἔλαβε, τὸ πατὴρ εἶναι πάντων. Ὅστε ἂν μὴ δέχη, ὡς Ἰουδαῖοι, εἶναι αὐτὸν πατέρα πάντων ἡμῶν, ἡλάττωσα; αὐτοῦ τὴν τιμὴν ἣν ἔλαβε πιστεύσα; »

« Τοῦ ζωοποιούντος τοὺς νεκρούς, καὶ καλοῦντος;

Variae lectiones.

« ἀπὸ τῆς ο. » δικαιοσύνης καὶ ο. « τὸν ἐν κόσμῳ π. » δῶ ο. « Ὁ γὰρ ἐκ. π. » τὸν ο. « βεβαία ἢ τὰ γινόμενα ο. » πιστῶν π.

τὰ μὴ ὄντα ὡς ὄντα. » Ὅπερ ἀνωτέρω εἶπα⁶¹, τοῦτο Α καὶ νῦν λέγει, ὅτι Ἀβραὰμ ἐπίστευσεν, ὅτι ὁ Θεὸς νεκρὸν σῶμα, ὅσον ἦν τὸ αὐτοῦ, δύναται οὐ μόνον ζῶσαι, ἀλλὰ καὶ ζωογόνον ποιῆσαι. Διὰ τοῦτο λέγει νῦν· « Τοῦ ζωοποιοῦντος τοὺς νεκρούς. » Τὸ δὲ, « Καλοῦντος τὰ μὴ ὄντα ὡς ὄντα, » τούτου ἕνεκα προστεθεῖσιν, ἵνα δείξῃ, ὅτι οὐκ ἀδύνατον τῷ Θεῷ, τὸ τοὺς μὴ ὄντας παῖδας τοῦ⁶² Ἀβραὰμ, παῖδας αὐτοῦ ποιῆσαι. Οὐκ εἶπε δὲ, Παράγοντος τὰ οὐκ ὄντα, ἀλλὰ, « Καλοῦντος. » Ὅσπερ γὰρ ἡμῖν εὐκολον τὰ ὄντα καλέσαι, οὕτως αὐτῷ ῥῆδιον τὰ μὴ ὄντα ὑποτεῖναι.

« Ὁς παρ' ἐλπίδα ἐπ' ἐλπίδι ἐπίστευσεν, εἰς τὸ γενέσθαι αὐτὸν πατέρα πολλῶν ἐθνῶν. » Μὴ νομίσῃς, φησὶν, εἰκῆ τετιμῆσθαι τὸν Ἀβραὰμ. Πῶς γάρ, « ὁς παρ' ἐλπίδα » τὴν ἀνθρωπίνην « ἐπ' ἐλπίδι » τῆ^B θεῖα ἐπίστευσεν, « ὅτι γενήσεται πατὴρ πολλῶν ἐθνῶν, » οὐ τῶν Ἰσραηλιτῶν (ἐκεῖνοι γὰρ οὐ κατὰ πίστιν, ἀλλὰ κατὰ φύσιν ἐξ αὐτοῦ), ἀλλὰ τῶν κατὰ πίστιν αὐτῷ ἰσικότων;

« Κατὰ τὸ εἰρημένον· Οὕτως ἔσται τὸ σπέρμα σου. Καὶ μὴ ἀσθενήσας τῇ πίστει, οὐ κατενόησε τὸ ἑαυτοῦ σῶμα ἤδη νεκρωμένον, ἑκατονταετῆς που ὑπάρχων, καὶ τὴν νέκρωσιν τῆς μήτρας Σάρρας. Εἰς δὲ τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Θεοῦ οὐ διεκρίθη τῇ ἀπιστίᾳ, ἀλλ' ἐνεδυναμώθη τῇ πίστει, δούς δόξαν τῷ Θεῷ. Καὶ πληροφορηθεὶς ὅτι ἐπήγγελται, δυνατός ἐστι καὶ ποιῆσαι. » Εἰπὼν, ὅτι « Παρ' ἐλπίδα ἀνθρωπίνην ἐπ' ἐλπίδι τῇ θεῖα ἐπίστευσε, » νῦν κατασκευάζει τοῦτο, καὶ φησὶν, ὅτι ἐβρόθη μὲν πρὸς αὐτὸν, ὅτι « Ἔσται C τὸ σπέρμα σου ὡς τὰ ἀστρα τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ὡς ἡ ἄμμος. » Αὐτὸς δὲ « μὴ ἀσθενήσας τῇ πίστει, » ἀλλ' ἰσχυράν αὐτὴν ἔχων, οὐκ ἀπέδωκεν εἰς τὸ οἰκεῖον σῶμα, ἤδη τῷ χρόνῳ νεκρωμένον, καὶ εἰς τὴν διπλὴν νέκρωσιν τῆς μήτρας Σάρρας (καὶ γὰρ καὶ ἀπὸ τοῦ γήρωτος, καὶ ἀπὸ τῆς στεριώσεως νεκρωτοῦ)· εὐδὲ⁶³, « διεκρίθη » ἀντὶ τοῦ, οὐκ ἐνεδαλασεψῶς, οὐκ ἀμφέβαλεν, « ἀλλ' ἐδυναμώθη τῇ πίστει. » Ὅρα δὲ, πῶς δείκνυσιν τὸν πιστεύοντα, πολλῆς δυνάμεως δεόμενον. Πολλοὶ γὰρ ἐξηυτέλιζον τὴν πίστιν, ὡς ἄπρον πρᾶγμα· τὰ δὲ ἔργα ἐμεγάλυνον, ὡς ἰδρωτὰς ἔχοντα, καὶ δύναμιν ἀπαιτοῦντα. Δεῖται γαῶν, φησὶ, καὶ ὁ πιστεύων μεγάλης καὶ δυνατῆς ψυχῆς, ἵνα διακρούσῃται τοῦ· τῆς ἀπιστίας λογισμοῦ· ὡσπερ οὖν καὶ Ἀβραὰμ ἐνεδυναμώθη τῇ πίστει. Πῶς; D « Δούς δόξαν τῷ Θεῷ· » οὐκ ἀνθρωπίνους, φησὶ, πιστεύσας λογισμοῖς, ἀλλ' ἄξια τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης⁶⁴ βιανοησάμενος, καὶ πληροφορηθεὶς ὅτι τὰ ἀδύνατα δύναται· τοῦτο γὰρ δόξα Θεοῦ. Ἄρα τοίνυν ὁ μὴ πιστεύων, ἀλλὰ πολυπραγμονῶν, οὐ δοξάζει Θεόν. Ἐπεὶ δὲ οὐκ ἦν ὁ Ἀβραὰμ τελείων ἑκατὸν ἐτῶν, διὰ τοῦτο εἶπε κεκολασμένως τὸ, « Ἐκατονταετῆς; του⁶⁵. »

⁶¹ Gen. xv, 5.

Variae lectiones.

⁶² εἶπεν ο. ⁶³ τῷ ο. ⁶⁴ καὶ οὐ ο. ⁶⁵ δόσεως iii. ⁶⁶ ἑκατονταετῆς που ὦν iii.

tanquam sint. » Quod supra dixerat, hoc denuo repetit, nempe, quod Abraham credidit Deum mortuum corpus, quale erat ipsius, non solum vivificare, verum etiam secundum reddere potuisse. Idcirco nunc ait, « Qui vivificat mortuos. » Hoc vero, « Qui vocat ea quæ non sunt, tanquam ea quæ sunt, » apposuit, ut ostendat quod Deo non sit impossibile, eos qui non sunt filii Abrahæ, ipsius filios facere. Non autem dixit, Qui producit quæ non sunt, sed, « Qui vocat. » Ut enim nobis facile est vocare ea quæ sunt, ita illi facile est, ea quæ non sunt in rerum naturam producere.

VERS. 18. « Qui præter spem in spe credidit, ut fieret pater multarum gentium. » Ne arbitreris, inquit, temere honoratum Abrahamum. Quomodo enim hoc fieri potuit, siquidem is « præter spem » humanam « in spe » divina « credidit, ut fieret pater multarum gentium, » non Ismaelitarum (nam illi non secundum fidem, sed secundum carnem ex eo descenderunt), sed earum quæ secundum fidem sunt illi similes ?

VERS. 19, 21. « Secundum quod dictum est : Sic erit semen tuum. » Et non infirmatus est in fide, nec consideravit suum ipsius corpus emortuum, cum jam fere centum esset annorum, et emortuam vulvam Saræ. In promissione autem Dei non hæsitavit diffidentia, sed confortatus est fide, dans gloriam Deo, plenissime sciens quod quæcumque promiserit Deus, potens est et facere. » Quia dixerat, Præter spem humanam in spe divina credidit, confirmat nunc hoc ipsum, inquit dictum esse ad ipsum, « Sic erit semen tuum ut stellæ et ut arena. » « Ipse vero » in fide haudquaquam labefactatus, sed fortem eam retinens, non respexit ad proprium corpus suum, ipso tempore jam emortuum, nec expendit secum Saræ matricem duplici ratione enectam (etenim et senio et sterilitate jam erat demortua); « nec hæsitavit, » hoc est, non omnino dubitavit, **35** non ambigebat, « sed fide confortatus est. » Intuere autem, quoniam ostendat credentem opus habere multa virtute ac potentia. Nam plerique fidem immiserunt, seu rem minime laboriosam : opera vero magnificaverunt, ut quæ sudorem ac vires postulent. Indiget igitur, inquit, is qui credit, magno et potenti animo, ut incredulitatis ratiocinationes abigat ac repellat, perinde atque Abrahamus in fide robustior est redditus. Qua ratione? « Dans gloriam Deo : » non humanis, inquit, ratio cinationibus fidem adhibens, sed digna Dei gloria secum animo volutans indubitato, persuasus quod impossibilia possit : hæc enim Dei est gloria. Quocirca qui non credit, sed in multis rebus curiosus est, non glorificat Deum : quia vero Abraham non erat plene centum annorum, ideo moderate dixit, « Annorum fere centum. »

VERS. 22-23. « Ideo imputatum est ei ad justitiam. Non autem scriptum est propter ipsum tantum quod imputatum est ei ad justitiam, sed et propter nos, quibus imputabitur, credentibus in eum qui suscitavit Jesum Dominum nostrum a mortuis, qui traditus est propter delicta nostra, et resurrexit propter justificationem nostram. » Postquam et multa et magna de Abrahamo dixisset, ne quis objiceret, Ecquid ista ad nos? subdit, quod propter nos etiam scripta sint, et nobis fides imputanda est ad justificationem, modo eam habuerimus, « Credentes in eum qui excitavit Jesum. » Sin dubitas quomodo justificari possis, ob oculos mentis tuæ statue Jesum qui obliteravit peccata tua omnia, qui mortem obiit, non sane ob proprium delictum, verum propter delicta mundi. Quia vero peccatum non habens mortuus est, merito etiam resurrexit. Qua enim ratione ab inferis detineri potuisset, qui omni prorsus peccato vacabat? Mortuus est igitur et resurrexit, ut et a peccatis liberaret, et justos efficeret. Quemadmodum igitur Abraham effectum suum corpus credidit secundum reddi: non dissimilem ad modum et tu crede quod Jesus mortuus est et resurrexit, et imputabitur tibi etiam ad justitiam, æque ac progenitori tuo Abrahamo.

CAPUT V.

VERS. 1, 2. « Justificati ergo ex fide, pacem habeamus erga Deum per Dominum nostrum Jesum Christum, per quem et accessum habemus per fidem in gratiam istam in qua stamus, et gloriamur in spe gloriæ Dei. » De vitæ ratione hic disserit: postquam enim de fide quidem præclara dixerat, opera vero imminuerat, ne jam socordes simus, de vitæ deinceps formula verba facit. Quia fides nos justificavit, inquit, non amplius peccemus, verum « Pacem habeamus erga Deum, » per vitam 36 ipsi minime displicentem. Quomodo autem istud continget? « Per Dominum nostrum Jesum Christum. » Qui enim justificavit nos cum peccatores essemus, adjuvabit etiam nos ut custodiamur in justitia ipsius: per ipsum enim accessum obtinimus. Quod si cum procul essemus adduxit nos, multo magis viciniore nos redditos retinebit. Adduxit autem nos « in gratiam hanc. » Quo modo? In fide, hoc est, fidem asserentes. Quæ vero istæc est gratia? Omnium bonorum assecutio, quæ per baptismum nobis obtigerunt. « In qua stamus, » firmitudinem et immutabilitatem habentes. Divina enim bona nunquam non stant, neque unquam excidunt. Nec ea soium quæ accepimus, firmiter tenemus, verum alia pariter nos accepturos confidimus. « Gloriamur » namque, inquit, « in spe » bonorum quæ nobis sunt obventura: quæ cum ad « gloriam Dei » pertineant, necessario dabuntur, etiamsi non propter nos id fiat, verum ut ipse glorificetur Deus.

Variæ lectiones.

³⁶ Χριστον. ³⁷ σωθῆναι καὶ δικαιοθῆναι, ἀλλ' ἀξιοθῆναι ο. ³⁸ ἀλλὰ διὰ τὴν π. ³⁹ ἀμαρτίαν γὰρ αὐτὸς οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὐρέθη λόγος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ: ἀλλὰ τὴν περὶ σοῦ εὐσπλαγχίαν ο. ⁴⁰ βῆθυσωμεν ο. ⁴¹ ἀρίσκοντος αὐτῷ βίου ο.

« Διὸ καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην. Οὐκ ἐγράφη δὲ δι' αὐτὸν μόνον, ὅτι Ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην: ἀλλὰ καὶ δι' ἡμᾶς οἷς μέλλει λογιζέσθαι, τοῖς πιστεύουσιν ἐπὶ τὸν ἐγειραντα Ἰησοῦν τὸν Κύριον ἡμῶν ἐκ νεκρῶν: ὃς παρεδόθη διὰ τὰ παραπτώματα ἡμῶν, καὶ ἠγέρθη διὰ τὴν δικαιοσύνην ἡμῶν. » Ἐπειδὴ πολλὰ καὶ μέγала εἶπε περὶ τοῦ Ἀβραάμ, ἵνα μὴ τι; εἶπη: Καὶ τί ταῦτα πρὸς ἡμᾶς; φησὶν, ὅτι Καὶ δι' ἡμᾶς ἐγράφη, καὶ ἡμῖν μέλλει ἡ πίστις λογιζέσθαι εἰς δικαιοσύνην, μόνον ταύτην ἔχοιμεν, πιστεύοντες ἐπὶ τὸν ἐγειραντα Ἰησοῦν ³⁶. Εἰ δὲ ἐνδοιάξεις, πῶς δύνασαι δικαιοθῆναι ³⁷, ἐνόησον τὸν πάντα ἀπαλείψαντά σου τὰ ἀμαρτήματα Ἰησοῦν, ὃς καὶ ἀπέθανεν, οὐ δι' οἰκείαν ἀμαρτίαν, ἀλλὰ τὴν ³⁸ τοῦ κόσμου ³⁹. Ἐπεὶ δὲ ἀμαρτίαν οὐκ ἔχων ἀπέθανεν, εἰκότως καὶ ἀνέστη. Πῶς γὰρ ἐμελλεν ἐνοχουθῆναι τῷ ᾄδῃ ὁ ἀναμάρτητος; Ἀπέθανεν οὖν καὶ ἀνέστη, ἵνα καὶ ἀμαρτιῶν ἀπαλλάξῃ, καὶ δικαίους ἐργάσῃται. Ὡς περ τοίνυν ὁ Ἀβραάμ, τὸ ἑαυτοῦ σῶμα νεκρὸν ὄν, ἐπίστευσε ζωογονηθῆναι: οὕτω καὶ σὺ πιστεύσον ὅτι Ἰησοῦς ἀπέθανε καὶ ἀνέστη, καὶ λογισθήσεται καὶ σοὶ εἰς δικαιοσύνην, ὡς περ καὶ τῷ προπάτορι. ⁴⁰ est et resurrexit, et imputabitur tibi etiam ad justitiam.

ΚΕΦΑΛ. Ε'.

« Δικαιοθέντες οὖν ἐκ πίστεως, εἰρήνην ἔχομεν πρὸς τὸν Θεόν, διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ: δι' οὗ καὶ τὴν προσαγωγὴν ἐσχήκαμεν τῇ πίστει, εἰς τὴν χάριν ταύτην, ἐν ἣ ἐστήκαμεν, καὶ καυχώμεθα ἐπὶ ἐλπίδι τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ. » Περὶ ποιότητος ἐνταῦθα διαλέγεται. Ἐπειδὴ γὰρ περὶ μὲν πίστεως εἶπε μέγала, τὰ δὲ ἔργα ἐξητέλεισεν, ἵνα μὴ ἀπορρήθυσωμεν ⁴⁰, φησὶ λοιπὸν καὶ περὶ βίου, ὅτι Ἐπειδὴ ἡ πίστις ἐδικαίωσεν ἡμᾶς, μηκέτι ἀμαρτάνωμεν, ἀλλ' « Εἰρήνην ἔχομεν πρὸς τὸν Θεόν, » διὰ τοῦ ἀρίσκοντος: αὐτῷ βίον ⁴¹. Πῶς δὲ τοῦτο γενήσεται; « Διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Ὁ γὰρ δικαιοῦσας ἡμᾶς ἀμαρτωλοὺς ὄντας, συνεργήσει καὶ εἰ; τὸ φυλαχθῆναι ἡμᾶς ἐν τῇ δικαιοσύνῃ αὐτοῦ: δι' αὐτοῦ γὰρ καὶ τὴν προσαγωγὴν ἐσχήκαμεν. Εἰ γοῦν μακρὰν ὄντας προσήγαγε, πόλλῳ μᾶλλον ἐγγὺς γενομένους καθέξει. Προσήγαγε δὲ ἡμᾶς εἰς τὴν χάριν ταύτην. Πῶς; Ἐν τῇ πίστει, τοῦτέστι, πίστιν εἰσενεγκόντας. Τίς δὲ ἡ χάρις; Ἡ πάντων τῶν ἀγαθῶν ἐπιτυχία, τῶν διὰ τοῦ βαπτίσματος ἡμῖν προσγινομένων. « Ἐν ἣ ἐστήκαμεν, » τὸ βέβαιον ἔχοντες καὶ ἀπερίτρεπτον. Τὰ γὰρ θεῖα ἀγαθὰ αἰεὶ ἔστηκεν, οὐδέποτε μεταπίπτοντα. Καὶ οὐ μόνον ταῦτα, ἀ ἐλάθομεν, βεβαίως ἔχομεν, ἀλλὰ καὶ ἄλλα ἐλπίζομεν λαβεῖν. « Καυχώμεθα » γὰρ, φησὶν, « ἐπὶ τῇ ἐλπίδι » τῶν μελλόντων ἡμῖν ἀγαθῶν διδοσθαι: ἅπερ εἰς δόξαν Θεοῦ ὄντα, ἀναγκαίως δοθήσεται, εἰ καὶ μὴ δι' ἡμᾶς, ἀλλ' ἵνα γοῦν αὐτοὺς δοξασθῇ.

« Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ καυώμεθα ἐν ταῖς θλίψεσιν, εἰδότες ὅτι ἡ θλίψις ὑπομονὴν καταργάζεται· ἡ δὲ ὑπομονή, δοκιμήν· ἡ δὲ δοκιμή, ἐλπίδα· ἡ δὲ ἐλπίς οὐ κατατρυφεῖ. » Οὐ μόνον, φησὶν, ἐπὶ τοῖς μέλλουσιν ἀγαθοῖς καυώμεθα, ἀλλ' ὅπερ μεῖζόν ἐστι, καὶ ἐπὶ ταῖς νῦν παρούσαις ἡμῖν θλίψεσι. Μὴ γὰρ θορυβηθῆτε, φησὶν, ὅτι θλιδόμεθα· αὐτὸ γὰρ τοῦτο καύχημα τοῦ Χριστιανοῦ ¹⁸. Καὶ πῶς; Ὅτι ἡ θλίψις ὑπομονὴν ποιεῖ· ἡ δὲ ὑπομονή, δόκιμον τὸν πειραζόμενον ¹⁹ ἀπεργάζεται· δόκιμος δὲ γενόμενος ὁ ἄνθρωπος, καὶ θαρρῶν ἐπὶ τῷ ἀγαθῷ αὐτοῦ συνειδότες, ὅτι διὰ τὸν Θεὸν ἐθλίβη, ἐλπίζει τὰς ὑπὲρ τῶν τοιούτων θλίψεων ἀμοιβάς. Ἡ δὲ τοιαύτη ἐλπίς οὐ διαπίπτει καὶ κατατρυφεῖ τὸν ἐλπίζοντα. Αἱ μὲν γὰρ ἀνθρώπιναι ἐλπίδες μὴ ἐκβαίνουσαι, κατατρυφεῖν οὐκ ἐπιτρέφονται. Ἐν δὲ ταῖς θείαις οὐδὲν τοιούτων. Ὅτε γὰρ διδοῦς τὰ ἀγαθὰ, ἀθάνατος καὶ ἀγαθός· ἡμεῖς τε ²⁰ οἱ μέλλοντες λαβεῖν, κἂν ἀποθάνωμεν, ζήσομεν· καὶ λοιπὸν οὐδὲν τὸ κωλύον τὰς ἐλπίδας· ἡμῖν ἐκθῆναι.

« Ὅτι ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ ἐκκέχυται ἐν ταῖς καρδίαις· ἡμῶν διὰ Πνεύματος ἁγίου τοῦ δοθέντος ἡμῖν. » Πιστοῦται τὰ μέλλοντα ἀπὸ τῆς ἀγάπης, ἣν ἤδη περὶ ἡμᾶς ἐδείξατο ὁ Θεός. Μονονουχὶ γὰρ τοιαῦτά ²¹ φησὶ· Μὴ ἀπιστήσης, ὅτι ἡ ἐπὶ τοῖς θείοις ἐλπίς οὐ διαπίπτει. Ὁ γὰρ οὕτως ἡμᾶς ἀγαπήσας, ὥστε υἱοὺς Θεοῦ ποιῆσαι· ἀπόνως ἐνετύθεν ἡδὴ διὰ Πνεύματος ἁγίου, πῶς οὐ ²² δώσει στεφάνους μετὰ τοὺς πόνους; Ἐκκέχυται οὖν ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν ἀντὶ τοῦ, βασιλείας καὶ πλουσίας φαίνεται, ἐχόντων ²³ ἡμῶν ἐν καρδίαις τὸ Πνεῦμα, ὃ ἔδωκεν ἡμῖν.

« Ἐπὶ γὰρ Χριστὸς ὄντων ἡμῶν ἀσθενῶν, κατὰ καιρὸν ὑπὲρ ἀσθενῶν ἀπέθανε. Μόλις γὰρ ὑπὲρ δικαίου τις ἀποθάνει· ὑπὲρ γὰρ τοῦ ἀγαθοῦ τάχα τις καὶ τολμᾷ ἀποθάνειν. Συνίστηται δὲ τὴν ἐξουσίαν ἀγάπης ὁ Θεὸς εἰς ἡμᾶς, ὅτι ἐπὶ ἀμαρτωλῶν ὄντων ἡμῶν, Χριστὸς ὑπὲρ ἡμῶν ἀπέθανε. Πολλῶ οὖν μᾶλλον, δικαιοσύνης νῦν ἐν τῷ αἵματι αὐτοῦ, σωθησόμεθα δι' αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ὀργῆς. » Εἶπεν, ὅτι ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ δείκνυται ἐκκεχυμένη ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν διὰ τοῦ Πνεύματος, ὃ ἔχομεν ἐν αὐταῖς δοθέν παρ' αὐτοῦ· καὶ εἰ οὖν δείκνυσι τὸ τῆς ἀγάπης μέγεθος, ἐκ τοῦ ἀποθάνειν τὸν Χριστὸν ὑπὲρ ἡμῶν ἀσθενῶν ²⁴ ὄντων, τούτεστιν, ἀμαρτωλῶν (ἀσθένεια γὰρ ἡ ἀμαρτία, ὡς περὶ ἡ δικαιοσύνη ὕψιστος)· καὶ οὐ μόνον ἀμαρτωλῶν ὄντων, ἀλλὰ καὶ ἀσθενῶν, ὃ τὸ χειρόν, καίτοι ὑπὲρ δικαίου μόλις τις ἀποθάνειται. Ὑπερβολὴ οὖν ἀγάπης, τὸ ὑπὲρ ἀμαρτωλῶν καὶ ἀσθενῶν ἀποθάνειν. Τὸ δὲ, « Κατὰ καιρὸν, » τούτεστιν, ἐν τῷ προσήκοντι καὶ προωρισμένῳ χρόνῳ· ὅτε γὰρ ἦν εὐκαιρὸν, τότε ἀπέθανε. Ἐπεὶ οὖν διὰ τὴν ἀγάπην ἀπέθανε, διὰ δὲ τοῦ θανάτου ἐδικαίωσε, πολλῶ μᾶλλον ἀπὸ τοῦ νῦν σώσει ἡμᾶς ἀπὸ τῆς ὀργῆς, οὗς ἤδη ἐδικαίωσε. Τὸ γὰρ μεῖζον ἔδωκε, τὸ δικαίωσαι· καὶ ἀπὸ τῆς

VERS. 3, 4. « Nonsolum autem, sed et gloriamur in tribulationibus, scientes quod tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio vero spem, spes autem non pudefacit. » Non solum, inquit, ob futura bona gloriamur, sed quod quod majus est, ob presentes etiam nostras afflictiones. Ne enim turbemini, inquit, quod affligimur : hoc ipsum enim Christiani est gloriatio. Qua ratione? Quoniam « afflictio efficit patientiam, patientia vero probatum » eum qui tentatur reddit : probatus autem homo factus, et bona sua conscientia fretus, quod propter Deum sit afflictus, pro hujusmodi tandem malis retributionem sperat. Talis autem « spes » non excidit, « nec pudefacit » sperantem. Humanae namque spes si non succedant, ipsos sperantes pudore suffundunt. In divinis autem nihil tale contingit. Qui enim bona confert, et immortalitas est et bonus. Ac nos qui sumus accepturi, etiam moriamur, vivemus tamen : et in posterum nihil erit impediens spes nostras, quominus succedant.

VERS. 5. « Quia charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis. » Fidem astruit futuris ex dilectione, quam jam antea Deus nobis exhibuit. Propemodum enim talia dicit. Ne despondeas animum : nam spes circa divina non excidit. Qui enim adeo nos dilexit, ut nos jam inde filios Dei faceret, citra nostrum laborem per Spiritum sanctum, quomodo non dabit nobis coronas post labores? Effusa est igitur dilectio Dei in corda nostra, id est, larga et dives apparet : quippe qui habemus in corde nostro Spiritum, quem dedit nobis.

VERS. 6-9. « Christus enim, cum adhuc essemus infirmi, **37** juxta tempus pro impiis mortuus est. Vix enim pro justo quis morietur : nam pro bono forsitan quis etiam audeat mori. Commendat autem suam ipsius dilectionem Deus erga nos, quod cum adhuc peccatores essemus, Christus pro nobis mortuus est. Multo igitur magis justificati nunc in sanguine ipsius, servabimur per ipsum ab ira. » Cum dixisset quod dilectio Dei monstratur effusa in corda nostra per Spiritum, quem habemus in ipsis datum ab eo, porro etiam dilectionis magnitudinem ob oculos ponit, ex eo quod Christus « pro nobis infirmis mortuus est, » id est, peccatoribus (peccatum enim infirmitas est, sicut justitia sanitas), et non solum pro peccatoribus, sed quod deterius est, « pro impiis, » etsi pro justo vix quispiam mori sustineat. Dilectionis igitur est excessus, quod pro peccatoribus et impiis sit mortuus. Quod ait, « Secundum tempus, » convenienti ac praedestinito tempus significat. Quando enim opportunum erat, tum obiit. Postquam igitur praeter charitate mortuus est, per mortem vero nos justificavit : multo magis deinceps nos servabit « ab ira, » quos justificavit jam antea.

Variae lectiones.

¹⁸ ἐστι. ¹⁹ ἐπηρεαζόμενον ο. ²⁰ καὶ ἡμεῖς τε ο. ²¹ τοιαύτη ο. ²² οὖν.

Nam id quod majus est, nempe justificationem donavit; et ab ira non liberabit? Servatis deinde ab ira, bona etiam pro multa sua dilectione impertiet.

Vers. 10. « Si enim cum inimici essemus, reconciliati sumus Deo per mortem Filii ejus, multo magis reconciliati salvi erimus in vita ipsius. » Videtur dicere plane eadem: diversae tamen sunt sententiae, per comparationem expressae. Supra enim hoc, nimiram, quod peccatores sumus, proponit: deinde assumens istud, nempe quod iustificati sumus, comparative infert: Qui, cum peccatores essemus, nos justificavit per mortem, multo magis iustificatos servabit. Nunc vero mortem Christi ac vitam assumens, rursus per comparationem animi conceptum exprimit, hunc ad modum inquit: Tunc reconciliati sumus per sanguinem et mortem ejus, nunc vero per vitam ipsius non servabimur? Qui enim non peperit Filio suo, sed pro nobis nostraeque reconciliatione in mortem dedit, nonne multo magis per vitam Filii sui servabit nos?

Vers. 11. « Non solum autem, sed et gloriamur in Deo per Dominum nostrum Jesum Christum, per quem nunc reconciliationem accepimus. » Non solum, inquit, servati sumus, verum et « gloriamur in Deo » propter hoc ipsum, quod cum impii essemus, servati simus, idque per sanguinem Unigeniti. « Gloriamur autem per Dominum Jesum Christum: » nam ipse est auctor glorificationis nostrae, qui et reconciliationis est auctor.

Vers. 12. « Propterea sicut per unum hominem peccatum in hunc mundum intravit, et per peccatum mors, et ita in omnes homines mors pertransiit, in quo omnes peccaverunt. » Commemorato quod Dominus Jesus nos justificavit, recurrit ad radicem mali, peccatum nempe et mortem: ostendens quod duo haec per unum hominem, nimirum Adamum, ingressa sunt in mundum, peccatum videlicet et mors; ac rursus per unum hominem, utpote Christum, ablata sunt. Quid autem est, « In quo omnes peccaverunt? » hoc est, in Adamo omnes peccaverunt. Cum enim ille cecidisset, etiam ii qui non ederunt de ligno, facti sunt ex illo mortales, perinde ac si ipsi etiam impigerent quandoquidem ille impegerit.

Vers. 13, 14. « Usque enim ad legem peccatum erat in mundo: peccatum autem non imputabatur, cum non esset lex. Sed regnavit mors ab Adamo usque ad Moysen in eos etiam qui non peccarant, in similitudine praevaricationis Adami, qui est typus futuri. » Scopus est Apostolo demonstrare quod ii etiam qui non edissent de ligno, nec aequae peccassent atque Adam, propter illius tamen peccatum itidem existimabantur tanquam et ipsi peccassent ac moriebantur. Atque istud ita confirmat: Peccatum regnabat ad legis usque legationem, hoc est, etiam ante legem. Quale igitur

ἄρχησ οὐ αἴσει; Ὡθεῖσαι δὲ ἀπὸ τῆς ὀργῆσ, καὶ τὰ ἀγαθὰ δώσει, διὰ τὴν πολλὴν αὐτοῦ ἀγάπην.

« Εἰ γὰρ ἐχθροὶ ὄντες κατηλλάγημεν τῷ Θεῷ διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, πολλῶ μᾶλλον καταλλαγέμετες σωθησόμεθα ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ. » Δοκεῖ τὰ αὐτὰ λέγειν· πλὴν διάφορὰ εἶσι τὰ ἐνθυμήματα συγκριτικῶσ γενόμενα. Ἄνω μὲν γὰρ τὸ, ἁμαρτωλοῦσ εἶναι ἡμᾶσ, προτίθησι¹⁷· καὶ τὸ, δικαιοθῆναι, ὕστερον λαθὼν, συγκριτικῶσ εἶπεν, ὅτι ἁμαρτωλοῦσ ὄντασ δικαιοῦσασ διὰ τοῦ θανάτου, πολλῶ μᾶλλον δικαιοθῆντασ σώσει. Νῦν δὲ τὸν θάνατον τοῦ Χριστοῦ καὶ τὴν ζωὴν λαθὼν, πάλιν συγκριτικῶσ ἐκφέρει τὸ νόημα, λέγων οὕτω· Τότε κατηλλάγημεν διὰ τοῦ αἵματος καὶ τοῦ θανάτου¹⁸, νῦν δὲ ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ οὐ σωθησόμεθα; Ὁ γὰρ μὴ φοισάμενοσ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, ἀλλὰ δοῦσ αὐτὸν θανεῖν ὑπὲρ τῆσ ἡμετέρας καταλλαγῆσ, οὐ νῦν πολλῶ μᾶλλον ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ σώσει ἡμᾶσ;

« Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ καυχώμεθα ἐν τῷ Θεῷ, διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὐ νῦν τὴν καταλλαγὴν ἐλάβομεν. » Οὐ μόνον δὲ ἐσώθημεν, φησὶν, ἀλλὰ καὶ καυχώμεθα ἐν τῷ Θεῷ¹⁹ δι' αὐτὸ τοῦτο, ὅτι ἀσεβεῖσ ὄντεσ ἐσώθημεν, καὶ τότε²⁰ διὰ τοῦ αἵματος τοῦ Μονογενοῦσ. ²¹ Καυχώμεθα δὲ διὰ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ· αὐτοῦσ γὰρ αἴτιοσ τῆσ καυχῆσασ ἡμῶν²², ὁ καὶ τῆσ καταλλαγῆσ αἴτιοσ.

« Διὰ τοῦτο ὥσπερ δι' ἐνὸσ ἀνθρώπου ἡ ἁμαρτία εἰσ τὸν κόσμον εἰσῆλθε, καὶ διὰ τῆσ ἁμαρτίας ὁ θάνατοσ, καὶ οὕτωσ εἰσ πάντασ ἀνθρώπουσ ὁ θάνατοσ διῆλθεν, ἐφ' ᾧ πάντεσ ἡμαρτον. » Εἶπῶν, ὅτι ἰδικαιώσεν ἡμᾶσ ὁ Κύριοσ Ἰησοῦσ, ἀνατρέχει ἐπὶ τὴν ρίζαν τοῦ κακοῦ, τὴν ἁμαρτίαν καὶ τὸν θάνατον· καὶ δείκνυσιν, ὅτι ταῦτα τὰ δύο δι' ἐνὸσ ἀνθρώπου τοῦ Ἀδάμ εἰσῆλθεν εἰσ τὸν κόσμον, ἡ ἁμαρτία δηλαδὴ καὶ ὁ θάνατοσ· καὶ αὐτὸ δι' ἐνὸσ ἀκηρέθησαν ἀνθρώπου, τοῦ Χριστοῦ. Τί δὲ εἶσι τὰ, « Ἐφ' ᾧ πάντεσ ἡμαρτον; » Τουτέστιν, ἐπὶ τῷ Ἀδάμ πάντεσ ἡμαρτον. Πασόντεσ γὰρ ἐκείνου, καὶ οἱ μὴ φαγόντεσ ἀπὸ τοῦ ξύλου γεγονότασ ἐξ ἐκείνου θνητοί, ὡσ ἂν καὶ αὐτοὶ πταίσαντεσ, δίδωσι ἐκείνοσ ἔπταισαν.

« Ἄχρι γὰρ νόμου ἡ ἁμαρτία ἦν ἐν κόσμῳ· ἁμαρτία δὲ οὐκ ἔλλογεται²³ μὴ ὄντοσ νόμου. Ἄλλ' ἰθασιλευσεν ὁ θάνατοσ ἀπ' Ἀδάμ μέχρι Μωυσῆωσ, καὶ ἐπὶ τοῦσ μὴ ἁμαρτήσαντεσ ἐπὶ τῷ ὁμοιωμάτι τῆσ παραβάσασ Ἀδάμ, ὅσ ἐστὶ τύποσ τοῦ μέλλοντοσ. » Σκοπὸν ἔχει δείξαι, ὅτι καὶ οἱ μὴ φαγόντεσ ἀπὸ τοῦ ξύλου, μὴδὲ ἁμαρτάνοντεσ ὁμοίωσ τῷ Ἀδάμ, ὁμοῦσ διὰ τὴν ἐκείνου ἁμαρτίαν, ὡσ καὶ οὗτοί ἁμαρτάνοντεσ ἔλλογίζοντο, καὶ ἀπέθνησκον. Κατασκευάζει οὖν τοῦτο οὕτωσ· Ἄμαρτία ἐκράτει ἄχρι τῆσ τοῦ νόμου ὁδοσασ, ποτέστι, καὶ πρὸ τοῦ νόμου. Ποία τοίνυν ἦν ἡ ἁμαρτία αὕτη; Ἄσα μὴ ἢ ἐκ τῆσ παραβάσασ τοῦ νό-

Variae lectiones.

¹⁷ πρότερον ο. ¹⁸ Ἰσ. αὐτοῦ. ¹⁹ Χριστῷ ο. ²⁰ Ἰσ. τοῦτο. ²¹ καὶ ο. ²² ἡμῶν m. ²³ ἔλλογέτο ο.

μου; Καὶ πῶς τοιαύτη ἁμαρτία ἐμελλεν εἶναι, νόμου ἂν μὴ ὄντος; Ἐπιπέσει γὰρ τότε λογίζεται, ὅτι ἐστὶ νόμος· καὶ παραβαίνοντες τοῦτον οἱ ἄνθρωποι, ἀναγκαιῶς λέγονται ἁμαρτάνειν. Ἀλλὰ μὴν ἡ θάνατος ἐβασίλευσεν ἀχρι Μωυσέως, ἡ τοῦτέστι, καὶ πρὶν ὁ νόμος; δοθῆναι ὥστε ἦν ἁμαρτία δι' ἧς ὁ θάνατος ἐβασίλευσεν. Οὐκ ἂν δὲ ἐβασίλευσεν, εἰ μὴ ἦν τις ἁμαρτία συνιστώσα αὐτόν. Ἐπεὶ οὖν ἀπεδείχθη ὅτι ἐκ τῆς παραβάσεως τοῦ νόμου ἁμαρτία οὕτω ἦν, λέιπέται τὴν τοῦ Ἀδάμ ἁμαρτίαν εἶναι ταύτην, δι' ἣν ὁ θάνατος ἐβασίλευσε καὶ ἐπὶ τοὺς μὴ ἁμαρτόντας ὁ μὲν, ὅσον τὸ ἐφ' ἑαυτοῖς (νόμον γὰρ μὴ δεξάμενοι, μηδὲ παραβάτες τοῦτον, οὐδὲ λέγονται ἡμαρτημένοι), ὅμως μέντοι ἐπὶ τῷ ὁμοιώματι τῆς παραβάσεως Ἁδὰμ ἁμαρτήσαντας, καὶ κοινωνοὺς γενομένους ἐκείνῳ τοῦ πταίσματος, ὡς προπάτορι, ὅς ἐστι τύπος τοῦ Χριστοῦ. Ὡς γὰρ ὁ παλαιὸς Ἀδάμ πάντας ὑποδίκους ἐποίησε τῷ οικείῳ πταίσματι, καίτοι μὴ πταίσαντας· οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς ἐδικαίωσε πάντας, καίτοι μὴ δικαιοῦσεως ἄξια ποιήσαντας. Διὰ τοῦτο ἡ τύπος ἐστὶ τοῦ μέλλοντος, ἡ τοῦτέστι, Χριστοῦ.

Ἐπιπέσει οὐκ ὡς τὸ παράπτωμα ὁ, οὕτω καὶ τὸ χάρισμα. Εἰ γὰρ τῷ τοῦ ἐνὸς παραπτώματι οἱ πολλοὶ ἀπέθανον, πολλῶν μᾶλλον ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ, καὶ ἡ δωρεὰ, ἐν χάριτι τοῦ ἐνὸς ἀνθρώπου Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς τοὺς πολλοὺς ἐπερίσσευσε. Καὶ οὐκ ὡς δι' ἐνὸς ἁμαρτήσαντος, τὸ δώρημα. Τὸ μὲν γὰρ κρίμα ἐξ ἐνὸς εἰς κατάκριμα· τὸ δὲ χάρισμα ἐκ πολλῶν παραπτωμάτων εἰς δικαίωμα. Ὁ τοσοῦτον μόνον, φησὶν, ὠφέλησεν ὁ Χριστὸς, ὅσον ἐβλαψεν ὁ Ἀδάμ. Εἰ γὰρ ἡ ἁμαρτία τοσοῦτον ἴσχυσεν, ὥστε ἐνὸς πταίσαντος, πάντας τοὺς ἐξ ἐκείνου, καίτοι μὴ πταίσαντας, κατακριθῆναι· πολλῶν μᾶλλον ἡ χάρις ἡ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, οὐ μόνου τοῦτου, ἀλλὰ καὶ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, εἰς τοὺς πολλοὺς περισσεύσει δωρικῶς βεβαίως. Καὶ οὐκ ἐστὶ τὸ δώρημα τοῦ Θεοῦ τοσοῦτον, ὅσον καὶ τὸ δι' ἐνὸς ἁμαρτήσαντος κατάκριμα; Ἐπιπέσει μὲν γὰρ κρίμα, ἡ τοῦτέστι, ἡ ἀκατάκριτος ἁμαρτία, ἡ ἐξ ἐνὸς τοῦ Ἀδάμ βεβαίως, ἡ εἰς κατάκριμα, ἡ τοῦτέστι, εἰς θάνατον, ἡ καὶ πλείους ἁμαρτίας, ἀεὶ τοῖς ἐξ ἐκείνου ἐγίνετο, ὥστε πολλαῖς ἁμαρτίαις καὶ θανάτῳ ἐνοχουθῆναι τοὺς ἀνθρώπους. Ἐπιπέσει δὲ χάρισμα ἐκ πολλῶν παραπτωμάτων εἰς δικαίωμα, ἡ τοῦτέστι, ἡ χάρις οὐ τὴν μὲν ἐκείνην ἀνελλεν ἁμαρτίαν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰς μετ' ἐκείνην ἐπεισεληθούσας. Πάντων γὰρ τῶν μετὰ τὴν παράβασιν παραπτωμάτων λύσιν δοῦσα, εἰς δικαίωσιν ἡμῶν ἐγένετο.

Ἐπιπέσει γὰρ τῷ τοῦ ἐνὸς παραπτώματι ὁ θάνατος ἐβασίλευσε διὰ τοῦ ἐνὸς, πολλῶν μᾶλλον οἱ τὴν περισσειαν τῆς χάριτος, καὶ τὴν δωρεάν τῆς δικαιοσύνης λαμβάνοντες, ἐν ζωῇ βασιλεύσουσι διὰ τοῦ ἐνὸς Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἄρα οὖν ὡς δι' ἐνὸς παραπτώματος εἰς πάντας ἀνθρώπους εἰς κατάκριμα, οὕτω καὶ δι' ἐνὸς δικαιοῦματος εἰς πάντας ἀνθρώπους εἰς δικαιοῦσιν ζωῆς. Εἰ τὸ φαγεῖν ἀπὸ τοῦ ξύλου ἕνα ἀν-

erat peccatum istius? Nunc quod est ex transgressionem legis? At quomodo tale peccatum esse potuit, cum lex non esset? Peccatum enim tum imputatur, quando est lex: et qui hanc transgrediuntur, necessario dicuntur peccare. Atqui « Mors regnavit ad usque Moysen, » hoc est, priusquam etiam lex ferretur: itaque peccatum erat, per quod mors regnavit. Non regnasset autem, nisi fuisset peccatum quoddam ipsam constituens. Quia vero demonstratum est, quod peccatum ex transgressionem legis nondum erat, restat, peccatum, Adami istud esse per quod mors regnavit etiam in eos, qui, quantum quidem in ipsis erat, non peccaverunt (nam cum legem nondum accepissent, neque illam transgressi fuissent, peccasse non dicuntur), attamen in similitudine transgressionis Adami peccaverunt, ac peccati participes facti sunt cum illo tanquam progenitore, qui est figura Christi. Ut enim vetus Adam omnes obnoxios fecit proprio sulpius lapsu, etiamsi non erant lapsi: sic Christus omnes justificavit, etiam si justificatione digna non transegissent. Propter hoc « typus est futuri, » id est, Christi.

VERS. 15, 16. « Sed non sicut delictum, ita et donum. Si enim unius delicto multi sunt mortui, multo magis gratia Dei et donum, in gratia omnis hominis Jesu Christi, in multos abundavit. Et non sicut per unum qui peccaverat, donum. Judicium enim ex uno ad condemnationem, donum autem ex multis delictis ad justificationem. » 39 Non solummodo tantum profuit Christus, quantum nocuit Adam. Si enim peccatum tantum potuit, ut ob unius lapsum omnes ejus posterii, etiamsi non peccaverant, condemnarentur; multo magis gratia Dei et Patris, et non solius hujus, verum etiam Filii sui, in multos exuberabit largiter fluens. Nec erit donum Dei tantum, quanta est quæ per unum delinquentem venit condemnatio? « Judicium enim, » hoc est, peccatum condemnationi obnoxium, « ex uno » Adamo profluens, « ad condemnationem, » hoc est, ad mortem, et plura peccata, nunquam non in posteris existit, ut et multis peccatis et morte detinerentur homines. « Donum autem ex multis delictis ad justificationem, » hoc est, gratia, non unum illud peccatum solum abstulit, verum etiam alia quæ post illud invaserunt hominem. Omnium enim post lapsu peccatorum dimissionem donans, in justificationem nobis cessit.

VERS. 17, 18. « Si enim unius delicto mors regnavit per unum, multo magis abundantiam gratiæ ac donum justitiæ accipientes, in vita regnabunt per unum Jesum Christum. Igitor sicut per unius delictum in omnes homines ad condemnationem, sic per unius justitiæ in omnes homines ad justificationem vitæ. » Si unius hominis comestio de ligno mortem fecit regnare, multo magis nos, qui

Variae lectiones.

¹⁰ ἁμαρτάνοντας ο. ¹¹ παράπτωμα ἡμῶν ἐστὶ μ. ¹² Ἰσ. ἀλλὰ πολλῶν πλείον ο. ¹³ κατάκριτος μ. ¹⁴ λαβόντες ο.

gratiæ cum exuberantiam, tum copiam et largita-
tem accepimus et justificati sumus, vivemus et
regnabimus per unum Jesum Christum, cujus fra-
tres sumus, et in ejusdem corporis unitatem as-
sumpti, et sicut corpus capiti, sic nos ipsi uniti
sumus. Nec enim simplex et unius speciei bonum
accepimus, ut etiam de futuris dubitemus, sed exu-
berantia gratiæ nostra bona sunt: quemadmodum
si quis acre alieno obstrictus, et in carcerem cum
uxore et liberis conjectus, non solum a carcere et
a debito liberetur, verum etiam innumera talenta
accipiat, ac in regiam aulam introductus summo
honore afficiatur, regisque filius constituatur. Con-
cludens igitur sententiam, ait: Proinde sicut per
unius delictum (quod supra iudicium vocavit, nunc
delictum nominans, hoc est, Adami peccatum) in
omnes homines supervenit maledictio, sic per justi-
tiam unius Christi, in omnes homines gratia, dans
ipsis et justificationem pro peccato, et vitam pro
morte.

VERS. 19. « Sicut enim per inobedientiam unius
hominis peccatores constituti sunt multi, ita et
per obedientiam unius justii constituentur multi. »
Non est otiosa ejusdem repetitio, ut apparet: verum
cum supra dixisset, « Quemadmodum per unius deli-
ctum, 40 sic et per unius justitiam, » jam inter-
pretatur quid sit delictum unius, nempe inobedi-
entia, per quam « peccatores constituti sunt multi, »
hoc est, obnoxii supplicio, reique mortis: et quæ
sit justitia unius, nimirum Christi: Obedientia,
inquirit, ipsius « ad mortem usque, mortem autem
crucis: » per quam obedientiam, contrita morte,
liberati sumus nos ab ipsius condemnatione.

VERS. 20. « Lex autem subintravit, ut abundaret
delictum: ubi autem abundavit delictum, supera-
bundavit gratia. » Cum ostendisset omnes ab Adamo
condemnatos esse, a Christo autem conservatos, ac
verisimile esset addubitare quempiam ac dicere,
Quid igitur lex tot annos faciebat, si quidem Chri-
stus nos justificavit? respondet, quod « Lex subin-
travit, » pro, ad tempus lata est, non primario,
neque præcipue. Cum autem subingressa esset,
auctius reddidit delictum. Nam multa mandata da-
bat, quæ omnia cum transgrederentur homines,
auxerunt delictum. Particula porro, « Ul, » hic non
est causæ redditiva, sed eventum respicit. Sancita
est enim lex ut minueret et auferret peccatum:
eventus autem contrarium, per socordiam hominum,
non per legis naturam. Postquam autem abundavit
peccatum per legem, per Christum gratia Dei exu-
beravit, nedum a peccatis liberans, sed et justi-
ficans nos, et cælestes faciens, adoptansque

¶ Rom. viii, 12; II Cor. x, 12. ¶ Philipp. ii, 8.

Varie lectiones.

⁹⁹ ἠνώθημεν m. ¹⁰ ἀρχῆς m. ¹¹ λέγει ο. ¹² οὖν m. ¹³ τινος ο.

Α θρωπον, τὸν θάνατον ἐποίησε βασιλεῦσαι· πολλῶν μάλ-
λον ἡμεῖς οἱ τὴν περισσεῖαν καὶ δαψιλείαν τῆς χάριτος
λαθόντες, καὶ δικαιωθέντες, ζήσομεθα καὶ βασιλεῦ-
σομεν διὰ τοῦ ἐνδὸς Ἰησοῦ Χριστοῦ, οὗ ἀδελφοί
ἐσμεν, καὶ σύσσωμοι αὐτοῦ κατέστημεν, καὶ ὡσπερ
σῶμα κεφαλῆς, οὕτως αὐτῷ ἠνώμεθα ⁹⁹. Μὴ γὰρ
ἀπλοῦν καὶ μονοειδὲς ἀγαθὸν ἐλάβομεν, ἵνα καὶ πρὸς
τὰ μέλλοντα ἐνδοιάσωμεν· ἀλλὰ περισσεῖα χάριτος
ἡμῖν τὰ ἀγαθὰ· ὡσπερ εἰ τις ὀφείλων πολλὰ, κατεῖς
φυλακὴν ἐμδληθῆς μετὰ γυναικὸς καὶ παιδῶν, εἶτα
οὐ μόνον ἀπαλλαγῆι τῆς φυλακῆς καὶ τοῦ χρέους,
ἀλλὰ καὶ μυρία τάλαντα λάβοι, καὶ εἰς βασιλικὰς αὐ-
λὰς εἰσαχθεῖς, τιμῆς ¹⁰ ἀξιωθείη ὀφλήτης καὶ βασιλικῶς
ὠδὸς γένοιτο. Συμπεραίνων τοίνυν τὸ νόημα, φησὶν·
Ἄρα οὖν ὡς δι' ἐνδὸς παραπτώματος εἰς πάντας
ἀνθρώπους ἦλθεν ἡ κατάρρα (ὅπερ ἔλεγε ἄνω κείμεν,
τοῦτο νῦν λέγων ¹¹ παράπτωμα, τούτεστι, τὴν ἀμαρ-
τίαν τοῦ Ἀδάμ), οὕτως καὶ διὰ τοῦ δικαιώματος τοῦ
ἐνδὸς Χριστοῦ, εἰς πάντας ἀνθρώπους ἡ χάρις, διδοῦσα
αὐτοῖς καὶ δικαίωσιν ἀντὶ τῆς ἀμαρτίας, καὶ ζωὴν
ἀντὶ τοῦ θανάτου.

« Ὡσπερ γὰρ διὰ τῆς παρακοῆς τοῦ ἐνδὸς ἀνθρώ-
που, ἀμαρτωλοὶ κατεστάθησαν οἱ πολλοί, οὕτως καὶ
διὰ τῆς ὑπακοῆς τοῦ ἐνδὸς δικαιοὶ κατασταθήσονται
οἱ πολλοί. » Οὐ ταυτολογία ἐστίν, ὡς δοκεῖ· ἀλλ'
εἰπὼν ἀνωτέρω, « Ὡσπερ δι' ἐνδὸς παραπτώματος,
οὕτως καὶ δι' ἐνδὸς δικαίωματος, » νῦν ἐρμηνεύει, τί
ἦν τὸ παράπτωμα τοῦ ἐνδὸς, καὶ φησιν, ὅτι ἡ πα-
ρακοῆ, δι' ἧς « ἀμαρτωλοὶ κατεστάθησαν οἱ πολλοί, »
τούτεστιν, ὑπεύθυνοι κολάσει, καὶ καταδίκαι θανάτου·
καὶ τί ἐστὶ τὸ δικαίωμα τοῦ ἐνδὸς, τούτεστι, Χρι-
στοῦ· καὶ φησιν, ὅτι ἡ ὑπακοῆ ἡ « μέχρι θανάτου,
θανάτου δὲ σταυροῦ· » δι' ἧς ὑπακοῆς συντριβέντος
τοῦ θανάτου, ἀπηλλάγημεν ἡμεῖς τῆς αὐτοῦ κατα-
δίκης.

« Νόμος δὲ ¹² παρεῖληθεν, ἵνα πλεονάσῃ τὸ πα-
ράπτωμα· οὐ δὲ ἐπλεόνασεν ἡ ἀμαρτία, ὑπερ-
περίσσευσεν ἡ χάρις. » Ἐπειδὴ εἰδείξε πάντας ἀπὸ
μὲν τοῦ Ἀδάμ καταδικασθέντας, ἀπὸ δὲ τοῦ Χρι-
στοῦ σωθέντας, εἰκόσ δὲ ἦν τινα ¹³ ἐκαπορησῆαι καὶ
εἰπεῖν· Τί οὖν ὁ νόμος τὰ τοσαῦτα ἐτη ἐποίησε, εἴπερ
ὁ Χριστὸς ἡμᾶς ἐδικαίωσε; φησὶν, ὅτι « Ὁ νόμος
παρεῖληθεν, » ἀντὶ τοῦ, πρὸς καιρὸν ἐδόθη, οὐ προ-
ηγουμένως οὐδὲ κυρίως· παρεῖσελθὼν δὲ, πλέον
ἐποίησε τὸ παράπτωμα. Πολλὰς γὰρ ἐντολάς ἐίδου,
ἀς πάσας παραβαίνοντων τῶν ἀνθρώπων, ἐπλεόνασε
τὸ παράπτωμα. Τὸ δὲ, « Ἴνα, » ἐνταῦθα οὐκ αἰτιολο-
γικὸν ἐστίν, ἀλλ' ἐκ τῆς ἀποδόσεως. Ἐδόθη μὲν
γὰρ ὁ νόμος ὥστε μειῶσαι καὶ ἀνελεῖν τὴν ἀμαρτίαν·
ἐξέθη δὲ τὸναντίον, διὰ τὴν βεβηλίαν τῶν ἀνθρώ-
πων, οὐ τὴν τοῦ νόμου φύσιν. Ἐπεὶ δὲ ἐπλεόνασεν
ἡ ἀμαρτία διὰ τοῦ νόμου, διὰ τοῦ Χριστοῦ ἡ χάρις
τοῦ Θεοῦ ὑπερπερίσσευσεν, οὐ μόνον ἀμαρτιῶν
ἀπαλλάξασα, ἀλλὰ καὶ δικαίωσασα, καὶ οὐρανίους

ποιήσασα, καὶ υἰοθετήσασα Θεῷ. Διὸ οὐκ εἶπεν, Ἐπε-
ρίσσευσεν, ἀλλ' ἔ'Υπερπερίσσευσεν, ὁ τὸ ἄφθονον
αὐτῆς δηλῶν.

Ἐ ἵνα ὡσπερ ἐδασίλευσεν ἡ ἁμαρτία ἐν τῷ θανα-
τώ, οὕτω καὶ ἡ χάρις βασιλεύσῃ διὰ δικαιοσύνης
εἰς ζωὴν αἰώνιον⁹³. Ἐἰπὼν, ὅτι ὑπερπερίσσευσεν
ἡ χάρις, δείκνυσι καὶ τὸ εὐλογον τοῦ πράγματος,
ἵνα μὴ ἀπιστῶμεν, καὶ φησιν, ὅτι Ἐν τάξει μὲν βα-
σιλέως ἡ ἁμαρτία ἦν· ὁ δὲ θάνατος, στρατιώτης
ὕπ' αὐτῆς⁹⁴ καθοπλιζόμενος. Εἰ οὖν ἡ ἁμαρτία
ἐδασίλευσεν ἡμῶν, οἷόν τινα στρατιώτην ἔχουσα τὸν
θάνατον, πολλῶν μᾶλλον ἡ χάρις βασιλεύσει ἐν
ἡμῖν, ἐπαγομένη τὴν δικαιοσύνην, τὴν ἀναιρετικὴν
τῆς ἁμαρτίας, καὶ διὰ τοῦ ἀναιρεῖν τὴν ἁμαρτίαν,
συναναιροῦσα τὸν θάνατον, καὶ ζωὴν εἰσάγουσα αἰώ-
νιον. Οἴονε γοῦν ὀντιπαράταξις γέγονε, καὶ ἡ
ἁμαρτία μὲν εἶχε στρατιώτην τὸν θάνατον, ἡ δὲ χά-
ρις τὴν δικαιοσύνην. Ἀνεῖλεν οὖν ἡ δικαιοσύνη τὴν
βασιλεύσα ἁμαρτίαν, καὶ σὺν αὐτῇ τὸν θάνατον, καὶ
λοιπὸν εἰσήχθη ζωὴ αἰώνιος.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

Ἐ Τί οὖν ἐροῦμεν; Ἐπιμενοῦμεν τῇ ἁμαρτίᾳ, ἵνα
ἡ χάρις πλεονάσῃ; Μὴ γένοιτο. Οἵτινες ἀπεθάνομεν
τῇ ἁμαρτίᾳ, πῶς ἔτι ζήσομεν ἐν αὐτῇ; Ἐπειδὴ
εἶπεν, ὅτι Ἐποὺ ἐπλεονάσεν ἡ ἁμαρτία, ὑπερπερί-
σσευσεν ἡ χάρις, ἰσως ἂν τις εἶπεν, ὅτι Μὴ ἀπο-
στῶμεν λοιπὸν ἁμαρτάνοντες, ἵνα πλείων ἡ χάρις
δειχθῇ· τοῦτο οὖν λύει, λέγων ἀπαγορευτικῶς· Ἐ
γένοιτο. Ἐ Ὅσαρ ἐπὶ τῶν ἀφοδρα ὠμολογημένων
ἀτόπων ποιεῖν εἴθεον. Εἶτα καὶ λογισμὸν εἰθήσιν,
Ἐ Ἀπεθάνομεν τῇ ἁμαρτίᾳ; διὰ τοῦ βαπτίσματος
νεκροὶ πρὸς αὐτὴν γενόμενοι, ὥστε μηκέτι ὅσ-
ακούειν αὐτῇ· πῶς οὖν ἔτι ζήσομεν ἐν αὐτῇ, ὥστε
σχέσιν ἔχειν πρὸς αὐτὴν, καὶ ὅσπακούειν αὐτῇ; Ἐκ
τούτου μανθάνομεν, ὅτι πᾶς πιστὸς νεκροῦται μὲν
πρὸς τὴν ἁμαρτίαν διὰ τοῦ βαπτίσματος· ῥαθυμῆ-
σας δὲ, αὐτὸς ἑαυτὸν ἀνιστά, καὶ ζωοποιεῖ⁹⁵ πρὸς
ταύτην αὐθις, ὥστε συμφέρεσθαι⁹⁶ αὐτῇ· ὡσπερ ὁ
σκουδαίος, ἀεὶ τὴν νέκρωσιν ταύτην συντηρεῖ ἑαυ-
τῷ, καὶ μυριάκις ἐπιτάτῃ ἑκαίῃ, αὐτὸς ὡς νεκρὸς
οὐχ ὅσπακούει.

Ἐ Ἡ ἀγνοεῖτε, ὅτι ὅσοι ἐβαπτίσθημεν εἰς Χριστὸν,
εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐβαπτίσθημεν; Συνετάφημεν
οὖν αὐτῷ διὰ τοῦ βαπτίσματος εἰς τὸν θάνατον· ἵνα
ὡσπερ ἠγγέρθη Χριστὸς ἐκ νεκρῶν διὰ τῆς δόξης τοῦ
Πατρὸς, οὕτω καὶ ἡμεῖς ἐν καινότητι ζωῆς περιπα-
τήσωμεν. Ἐ Κατασκευάζει πῶς ἀπεθάνομεν τῇ
ἁμαρτίᾳ, καὶ φησιν, ὅτι Διὰ τοῦ βαπτίσματος. Εἰς
τὸν θάνατον γὰρ τοῦ Χριστοῦ ἐβαπτίσθημεν· του-
τέστιν, εἰς τὸ καὶ αὐτὸ ἀποθανεῖν, ὡσπερ ἑκαίῃος. Ὡς
γὰρ ὁ σταυρὸς καὶ ὁ τάφος τῷ Χριστῷ⁹⁷, οὕτω καὶ
ἡμῖν τὸ βάπτισμα, εἰ καὶ μὴ ἐπὶ τῶν αὐτῶν. Αὐ-
τὸς μὲν γὰρ σαρκὶ ἀπέθανε, καὶ ἀνέστη· ἡμεῖς δὲ
τῇ ἁμαρτίᾳ θνήσκοντες, ἀνιστάμεθα τῇ ἀρετῇ· ἵνα

VERS. 21, Ἐ Ut quemadmodum peccatum regnavit
in mortem, sic et gratia regnet per justitiam in
vitam æternam. Ἐ Cum gratiam superabundasse
dixisset, monstrat porro rei convenientiam, ne
simus increduli, iniquens: Imperatoris loco pec-
catum erat, mors vero miles ab ipso armatus. Si
igitur peccatum dominatum est nobis, veluti quem-
dam militem habens mortem, multo magis gratia
dominabitur in nobis, justitiam adducens, quæ pec-
catum aufert, ac simul dum peccatum tollit, mor-
tem etiam adimit, vitam afferens sempiternam.
Veluti igitur contrariæ inter sese pugnantæ acies
constituuntur, peccatum quidem militem habuit
mortem, gratia vero justitiam. Abstulit igitur et
interemit justitia imperatorem peccatum, ac una
cum ipso mortem, ac in posterum introducta est
vita sempiterna.

CAPUT VI.

VERS. 1, 2. Ἐ Quid ergo dicemus? Permanebimus
in peccato, ut gratia exuberet? Absit. Qui enim
mortui sumus peccato, quomodo adhuc vive-
mus in ipso? Ἐ Quia dixerat, Ἐ Ubi abundavit pec-
catum, superexuberavit gratia, aliquis forsitan inferre
potuisset: Deinceps ergo non desistamus peccare,
ut gratia eo major demonstraretur; istuc ergo diluit,
iniquens per inficliationem, Absit: quod in aperte
absurdis facere consuevit. Deinde ratiocinationem
ponit: Quoniam, inquit, mortui sumus peccato, per
baptisma mortui erga ipsum facti, ut non porro
obtemperemus ei; quomodo adhuc vivemus in illo,
ita ut affecti simus erga illud, ei que obediamus?
Hinc discimus, quod omnis sane fidelis ad peccatum
mortuus est per baptisma. Segniter autem agens,
ipse seipsum excitat, et denuo ad illud vivificat, ut
ipsi commisceatur: quemadmodum e diverso sed-
ulus et studiosus, hanc sibi mortem vel mortifica-
tionem nunquam non retinet atque conservat, ut
etiamsi plus millies peccatum imperet, ipse tamen
veluti mortuus non obsequitur.

VERS. 3, 4. Ἐ An ignoratis, quod quicumque ba-
ptizati sumus in Christum, in mortem ipsius bap-
tizati sumus? Consequenti igitur sumus per baptisma
in mortem, ut quomodo Christus surrexit a mortuis
per gloriam Patris, sic et nos in novitate vitæ am-
bulemus. Ἐ Quomodo peccato mortui sumus, jam
astruit, Per baptisma, iniquens. In mortem enim
Christi baptizati sumus, hoc est, ut et nos sicut
ille moriamur. Quod enim Christo est crux et se-
pulerum, id nobis est baptisma, etiamsi ad eadem
utrumque non pertineat. Ipse namque carne mortuus
est et resurrexit, nos autem peccato morientes
resurgimus virtute: ut Ἐ sicuti Christus carne re-

Variæ lectiones.

⁹³ αἰώνιον διὰ τοῦ Ἰησοῦ Κυρίου ἡμῶν π. ⁹⁴ αὐτὴν ο. ⁹⁵ ζωὴ ο. ⁹⁶ συμφέρεσθαι. π. ⁹⁷ τοῦ Κο-
του ο.

surrexit a mortuis per gloriam Patris, » hoc est. A per propriam divinitatem (nam gloria Patris est Filius), sic et nos alia resurrectione resurgamus, nova scilicet vivendi ratione Cum enim fornicator sit temperans, ecce mortem et resurrectionem, vitio in homine moriente, ac virtute resurgente et reviviscente.

VERS. 5, 6. « Si enim complantati sumus similitudini mortis ipsius, simul et resurrectionis erimus: hoc scientes, quod vetus noster homo simul crucifixus est, ut destruat corpus peccati, ut ultra non serviamus peccato. » Non dixit, quod Communicaverimus similitudini mortis ejus, verum « Complantati sumus, » plantationis nomine fructum qui ex ea provenit adumbrans. Corpus enim Domini in terra sepultum salutis fructum protulit. Quia autem nos in aqua, ille vero in terra sepultus est, et nos quidem quoad peccatum, ille vero quatenus ad corpus; ideo non dixit, Morti, sed « Similitudini mortis. » Proinde et resurrectionis consortes erimus, vitæ æternæ hereditatem possessuri, propterea quod eam quæ in 42 operibus bonis consistit resurrectionem prius representavimus. Etenim « vetus noster homo, » id est, malitia, « simul crucifixus est, » hoc est, perinde ut corpus Christi, in baptismate sepultus est, « ut aboleretur corpus peccati, » id est, sive vitium ex variis partibus compositum ac tanquam in unum corpus coalescens, sive corpus nostrum ad peccandum proclive: propterea inferi, « Ut non ultra inserviamus peccato. » Volo enim, inquit, ipsum esse mortuum, non ut destruat, sed ne peccet.

VERS. 7. « Qui enim mortuus est, justificatus est a peccato. » De quolibet homine hoc ait: Quemadmodum « qui vita functus est, justificatus est a peccato, » hoc est, absolutus est, liberatus est: ita et tu qui baptizatus et mortuus es peccato, mortuus et persevera.

VERS. 8-11. « Si autem mortui sumus cum Christo, credimus quod et simul vivemus cum ipso: scientes quod Christus resurgens a mortuis, porro non moritur; mors illi ultra non dominabitur. Quod enim mortuus est, peccato mortuus est semel: quod autem vivit, vivit Deo. Sic et vos existimate vos mortuos quidem esse peccato, viventes autem Deo, in Christo Jesu Domino nostro. » Reiterare idem videtur, ac secus se res habet. Supra enim dicebat, quod oporteret nos peccato semper manere mortuos: nunc autem verba facit de resurrectione novæ vitæ, quam secundum Deum nos semper habere convenit. Si enim mortui sumus cum Christo per baptismata, credimus quod et resurrectionem, quæ in novitate vitæ consistit, obtinebimus apud nos semper manentem. Nam et Christus excitatus, in æternæ sæcula vivit, non amplius moriturus.

« ὡςπερ ὁ Χριστὸς ἀνάστη ἐκ νεκρῶν σαρκὶ διὰ τῆς δόξης τοῦ Πατρὸς, » τούτέστι, διὰ τῆς οἰκείας θεϊότητος⁸⁸ (δόξα γὰρ τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱός)· οὕτω καὶ ἡμεῖς ἐτέραν ἀνάστασιν ἀναστῶμεν, τὴν καινὴν πολιτείαν. Ὅταν γὰρ ὁ πόρνος γίνηται σώφρων, ἰδοὺ θάνατος καὶ ἀνάστασις, τῆς κακίας θανούσης, καὶ τῆς ἀρετῆς ἀναστάσης καὶ ζωῆς ἐν τῷ ἀνθρώπῳ.

« Εἰ γὰρ σύμφυτοι γεγόναμεν τῷ ὁμοιώματι τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀναστάσεως ἐσόμεθα· τοῦτο γινώσκοντες, ὅτι ὁ παλαιὸς ἡμῶν ἀνθρώπος συνεσταυρώθη, ἵνα καταργηθῇ τὸ σῶμα τῆς ἁμαρτίας, τοῦ μηκέτι δουλεύειν ἡμᾶς τῇ ἁμαρτίᾳ. » Οὐκ εἶπεν, ὅτι Ἐκοινωνήσαμεν τῷ ὁμοιώματι τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ἀλλὰ, « Σύμφυτοι γεγόναμεν, » τῷ τῆς φυτείας ὁμοίωματι τὸν ἐκ ταύτης καρπὸν αἰνιζάμενος. Ταφὴν γὰρ τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου ἐν τῇ γῆ, καρπὸν σωτηρίας ἤνεγκεν. Ἐπειδὴ δὲ ἡμεῖς μὲν ἐν ὕδατι, ἐκεῖνος δὲ ἐν τῇ γῆ ἐτάφη· καὶ ἡμεῖς μὲν τῇ ἁμαρτίᾳ, ἐκεῖνος δὲ τῷ σώματι· διὰ τοῦτο οὐκ εἶπε, Τῷ θανάτῳ, ἀλλὰ, « Τῷ ὁμοίωματι τοῦ θανάτου. » Καὶ τῆς ἀναστάσεως οὖν κοινωνοὶ ἐσόμεθα, ζῶντες αἰώνιον καὶ αὐτοὶ κληρονομοῦντες, διὰ τοῦ τὴν ἐν τοῖς ἀγαθοῖς ἔργοις ἀνάστασιν ἐπιδείξασθαι. « Καὶ γὰρ ὁ παλαιὸς ἡμῶν ἀνθρώπος, τούτέστιν, ἡ κακία, συνεσταυρώθη, » τούτέστιν, ὁμοίως τῷ σώματι τοῦ Χριστοῦ, ἐν τῷ βαπτισματι ἐτάφη, « ἵνα καταργηθῇ τὸ σῶμα τῆς ἁμαρτίας, » τούτέστιν, ἦτοι ἡ ἀπὸ διαφόρων μερῶν συγκεκμημένη κακία, καὶ ὡςπερ ἐν σώματι οὐσα⁸⁹, ἡ καὶ τὸ σῶμα ἡμῶν τὸ ἁμαρτητικόν. Διὲ ἐπιφέρει· « Τοῦ μηκέτι δουλεύειν ἡμᾶς τῇ ἁμαρτίᾳ. » Βούλομαι γὰρ, φησὶν, αὐτὸ εἶναι νεκρὸν, οὐκ ἵνα ἀφανισθῇ, ἀλλ' ἵνα μὴ ἁμαρτάνῃ.

« Ὁ γὰρ ἀποθανὼν δεδικαιώται ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας. » Περὶ παντὸς ἀνθρώπου τοῦτο φησὶν, ὅτι ὡςπερ ὁ ἀποθανὼν δεδικαιώται ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας· τούτέστιν, ἀπολείπεται, ἡλευθέρωται· οὕτω καὶ σὺ ὁ βαπτισθεὶς, καὶ νεκρωθεὶς τῇ ἁμαρτίᾳ, μένε νεκρός.

« Εἰ δὲ ἀπεθάνομεν σὺν Χριστῷ, πιστεύομεν ὅτι καὶ ἐσχίσομεν αὐτῷ· εἰδότες ὅτι Χριστὸς ἐγερθεὶς ἐκ νεκρῶν, οὐκέτι ἀποθνήσκει· θάνατος αὐτοῦ οὐκέτι κυριεύει. Ὁ γὰρ ἀπέθανε, τῇ ἁμαρτίᾳ ἀπέθανε ἐφ' ἡμᾶς· ὁ δὲ ζῆν, ζῆν τῷ Θεῷ. Οὕτω καὶ ὁμοίως λογιζέσθε, ἑαυτοὺς νεκροὺς μὲν εἶναι τῇ ἁμαρτίᾳ, ζῶντας δὲ τῷ Θεῷ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν. » Δοκεῖ παλλογεῖν, ἀλλ' οὐκ ἔστι. Καὶ γὰρ ἀνωτέρω μὲν, περὶ τοῦ δεῖν νεκροὺς μένειν ἡμᾶς τῇ ἁμαρτίᾳ, εἶπε· νῦν δὲ, περὶ τοῦ δεῖν ἔχειν ἐν ἑαυτοῖς τὴν ἀνάστασιν τῆς κατὰ Θεὸν πολιτείας. Εἰ γὰρ ἀπεθάνομεν σὺν Χριστῷ διὰ τοῦ βαπτισματος, πιστεύομεν, ὅτι καὶ τὴν ἐν καινότητι ζωῆς ἀνάστασιν ἔσομεν δεῖ παραύσαν ἡμῶν. Καὶ γὰρ ὁ Χριστὸς ἐγερθεὶς, δεῖ ζῆν, οὐκέτι ἀποθνήσκει. Καὶ ἐκεῖνο γὰρ, « Ὁ ἀπέθανε, τῇ ἁμαρτίᾳ ἀπέθανε, » τοῦτ' ἔστι, διὰ τὴν ἁμαρτίαν τὴν ἡμετέραν, καὶ εὐχ

Varia lectioes.

⁸⁸ θεότητος m. ⁸⁹ γινόμενῃ m.

ὕπευθονος ὧν τῷ θανάτῳ. « Ὁ δὲ ζῆ, ζῆ τῷ Θεῷ » A
 τούτοστι, τῇ θεῖα δυνάμει. Ζῆ γὰρ δεῖ ἐν τῇ δυνά-
 μει τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς. Ἐπειδὴ δὲ δευτέρον οὐκ
 ἀποθνήσκει Χριστὸς, οὐδὲ ἡμεῖς δευτέρον θάνατον
 διὰ ἐτέρου βαπτίσματος ἔχομεν. Μένωμεν τοίνυν
 ἐπὶ τῶν προτέρων, τούτοστι, τοῦ θανάτου μὲν τῆς
 ἀμαρτίας, ἀναστάσεως δὲ τοῦ κατὰ Θεὸν βίου. Τοῦτο
 δὲ γενήσεται ἡμῖν, « Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, » τού-
 ἔστιν, ἐν τῇ συμμαχίᾳ ἐκείνου. Ὁ γὰρ νεκροὺς
 ὄντας ἀναστήσας, πολλῶ μᾶλλον ζῶντας ἐν τῇ ζωῇ
 συντηρήσει.

« Μὴ οὖν βασιλεύτω ἡ ἀμαρτία ἐν τῷ θνητῷ
 ὑμῶν σώματι, εἰς τὸ ὑπακούειν αὐτῇ ἐν ταῖς ἐπι-
 θυμίαις αὐτοῦ ». Δεικνύς, ὅτι οὐ βίξ καὶ ἀνά- B
 γκη κατεχόμεθα ὑπὸ τῆς κακίας, ἀλλ' ἐκόντες, οὐκ
 εἶπε, Μὴ τυραννέτω, ἀλλὰ, « Μὴ βασιλεύτω »
 βασιλεῖα γὰρ, ἐκόντων ἔστιν ἐπιτασία. Εἰπὼν δὲ,
 « Ἐν τῷ θνητῷ ὁμῶν σώματι, » ἔδειξε δύο ταῦτα·
 ἐν μὲν, ὅτι οὐτε τὰ ἡδέα τοῦ σώματος, μόνιμα (θνη-
 τὸν γὰρ ἔστιν), ὥστε οὐ δεῖ χαρίζεσθαι αὐτῷ ἐν
 τούτοις· οὐτε τὰ ἐπίπονα παραμένει· ὥστε οὐ δεῖ
 φεύγειν τὰ λυπηρὰ, καὶ τοὺς πρὸς τὰς ἡδονὰς
 ἀγῶνας. Δεύτερον δὲ, ὅτι ἀναμιμνήσκει ἡμᾶς, ὅτι ἡ
 θνητότης ἐξ ἀμαρτίας. Μηκέτι οὖν δουλεύσης¹⁰ αὐ-
 τῇ, τῇ θανάτου ἐπιταγῇ. Πῶς δὲ βασιλεύει ἡ
 ἀμαρτία; Ἐάν ὑπακούσωμεν αὐτῇ ἐν ταῖς ἐπιθυ-
 μίαις τοῦ σώματος. Ὅστε οὐ τὸ σῶμα φύσει βλέ-
 πτει, ἀλλὰ τὸ ὑπακούειν τῇ ἀμαρτίᾳ. Ὅρα δὲ τὴν C
 χάριν τοῦ Χριστοῦ, πῶς ὁ μὲν Ἀδάμ ἡμαρτε, καίτοι
 μὴ θνητὸν ἔχων σῶμα· ἡμεῖς δὲ ἐν θνητῷ σώματι
 περιγενόμεθα [s. περιγεν.] τῆς ἀμαρτίας.

Adam quidem peccavit, etiamsi corpus mortale non
 superamus.

« Μηδὲ παριστάνετε τὰ μέλη ὁμῶν ὄπλα ἀδικίας
 τῇ ἀμαρτίᾳ, ἀλλὰ παραστήσατε ἐαυτοὺς τῷ Θεῷ ὡς
 ἐκ νεκρῶν ζῶντας, καὶ τὰ μέλη ὁμῶν ὄπλα δικαιο-
 σύνης τῷ Θεῷ. » Πού εἰσιν οἱ Μανιχαῖοι, οἱ λέγοντες
 τὸ σῶμα φύσει πονηρὸν; ὄπλον γὰρ ἐστὶ τὸ δὲ
 ὄπλον, μέσον ἀρετῆς καὶ κακίας. Τῷ στρατιώτῃ ἡ
 μάχαιρα ὄπλον ὑπὲρ τῶν πολιτῶν· τῷ ληστῇ, ἡ μά-
 χαρα ὄπλον κατὰ τῶν πολιτῶν. « Μὴ παριστάνετε¹¹
 τὰ μέλη ὁμῶν ὄπλα ἀδικίας τῇ ἀμαρτίᾳ. » Ὁ γὰρ
 ἀμαρτάνων, ἀδικεῖ μὲν καὶ τὸν πλησίον πολλάκις, D
 πάντοτε δὲ ἑαυτόν. « Ἀλλὰ τῷ Θεῷ παραστήσατε, »
 ἐνοήσαντες τὸ μέσον τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ἀμαρτίας,
 καὶ ὑπὸ τίνι βέλτιον τάττεσθαι καὶ βασιλεύεσθαι,
 ἢ τῷ νεκρωσάτῃ ἀμαρτίᾳ, ἢ τῷ ζωώσαντι Θεῷ.
 « Ὅπλα δὲ δικαιοσύνης τὰ μέλη » εἰπὼν, ἅμα μὲν δει-
 κνυσιν, ὅ καὶ ἀνωτέρω εἰρηται, ὅτι οὐ πονηρὸν τὸ
 σῶμα, εἴ γε ὄπλον δικαιοσύνης δύναται γενέσθαι·
 ἅμα δὲ, ὅτι καὶ πόλεμος ἐφέστηκε, καὶ δεῖ ὑπὸ Θεῷ
 στρατηγῷ¹² εἶναι, καὶ τὰ ὄπλα ὑπὲρ τῆς ψυχῆς τι-
 θεῖναι.

« Ἀμαρτία γὰρ ὁμῶν οὐ κυριεύει. Οὐ γὰρ ἔσπε

A Etenim illud, « Quod mortuus est, peccato mortuus
 est, » hoc est, propter peccatum nostrum, cum mi-
 nime morti obnoxius esset. « Quod autem vivit,
 vivit Deo, » id est, divina potentia. Vivit enim
 semper in virtute et potentia Dei et Patris. Quia
 autem Christus secundo non moritur, neque nos
 secundam mortem per alterum baptisma habemus.
 Maneamus igitur in prioribus, hoc est, in morte
 quidem peccati, in resurrectione autem vitæ quæ
 est secundum Deum. Hoc autem continget nobis,
 « In Christo Jesu, » id est, auxilio illius. Qui enim
 nos mortuos excitavit, multo magis viventes in
 vita conservabit.

VERS. 12. « Non ergo regnet peccatum in mortali
 vestro corpore, ut obediat ipsi in cupiditatibus
 ipsius. » Ostendens quod non vi aut necessitate
 a vitiis detinemur, sed nostra sponte, non dixit,
 Tyrannidem non exerceat, sed, « Ne regnet. » Re-
 guum enim est voluntariorum principatus. Cum
 autem dixit, « In mortali vestro corpore, » duo hæc
 indicavit : alterum, quod neque suavia corpori
 stabilia sint 43 (morti siquidem est obnoxium) :
 quare non est cur istiusmodi voluptatibus tradatur
 corpus, neque difficilia ac laboriosa perpetuo ma-
 neant : hinc tristitia haudquaquam sunt fugienda,
 neque certamina, quæ nobis adversus voluptates
 sunt ineunda ; alterum est, quod nobis ad memora-
 riam revocat ac docet mortalitatem ipsam ex pec-
 cato esse. Non igitur in posterum illi inservias,
 mortem scilicet afferenti. Quo igitur modo regnat
 peccatum ? Si obedierimus ei in cupiditatibus cor-
 poris. Itaque corpus sua natura haud nocet, sed
 obedire peccato. Observa hic Christi gratiam, quod
 habuit : nos vero in corpore mortali peccatum

VERS. 13. « Ne exhibeatis membra vestra arma
 iniquitatis peccato, sed exhibete vos ipsos Deo
 tanquam ex mortuis viventes, et membra vestra
 arma justitiæ Deo. » Ubi Manichæi qui corpus na-
 tura pravum dicunt ? armorum enim hic nomine
 consetur ; arma vero, media inter virtutem et vit-
 tium. Mifiti, ensis est instrumentum pro civibus ;
 prædoni, gladius instrumentum est contra civem.
 « Ne exhibete igitur membra vestra arma iniustitiæ
 D peccato. » Qui enim peccat, injuriam sane infert ;
 proximo sæpe, sibi vero semper. « Sed exhibete
 vos ipsos Deo, » expendentes quantum interest inter
 Deum et peccatum, et utri melius sit subjici et gu-
 bernari, occidenti peccato, an vivificanti Deo. Di-
 cens autem, « Membra, arma justitiæ, » partim
 ostendit, id quod supra dictum est, quod corpus non
 est pravum, siquidem justitiæ arma sive instru-
 mentum fieri possit : partim quod et prælium instet,
 atque oporteat nos sub Deo imperatore esse, nec
 non arma pro anima nostra sumere.

VERS. 14. « Peccatum enim vobis non domina-

Variæ lectiones.

¹⁰ αὐτῆς ο. ¹¹ οὐδὲ ο. ¹² δουλεύσωμεν ο. ¹³ παριστάνετε οὖν π. ¹⁴ στρατηγὸν ο.

bitur. Non enim estis sub lege, sed sub gratia. » A Corpus, inquit, vestrum ante Christi adventum a peccato facile expugnari potuit. Neque enim Spiritus aderat qui succurreret, neque baptisma quod mortificare posset. Propterea et lex præcipiens et suggerens quid agendum esset, nihil perficiebat. Post Christi autem adventum lucta faciliior est redita : ideoque certamina majora, ceu auxilio ampliori nobis suppeditato. Non dominabitur igitur nobis peccatum, nisi nimium nos ipsi subdiderimus. Non enim est lex quæ jubet tantum, nihil autem auxilii præbet, verum gratia, quæ et priora peccata remittit, et adversus futura munit.

VERS. 15, 16: « Quid igitur? Peccabimus, quoniam non sumus sub lege, sed sub gratia? Absit. An nescitis quod cui exhibetis vos ipsos servos ad obedientiam, servi estis cui obeditis, sive peccati ad mortem, sive obedientiæ ad justitiam? » Ubique objectiones 44 has suspectas habet : Ideo et producit et diluit, quemadmodum et hanc ad quam respondet, dicens, « Absit. » Deinde ostendit quod facile nobis sit non peccare. Cogitate enim apud vos utrum sit commodius servos vos esse peccati, vestra sponte illi subjectos (hoc enim indicat per verbum « Exhibete »), et lucrari mortem, hoc est, nullis unquam æculis finiendum supplicium (nam Adami peccatum mortem peperit corporalem, et quæ dissolvitur : peccatum autem quod nunc est, æternæ morti, pœnæ nimirum sempiternæ tradit hominem) an servire Deo, et justitiam aliaque ex hac promanantia bona lucrari.

VERS. 17. « Gratia autem Deo. quoniam eratis servi peccati, obedistis autem ex corde in eam formam doctrinæ in quam traditi estis. — « Gratia Deo. » Non enim erat humanarum virium quod nos ab illis malis liberemur, sed plane divini auxilii : propterea et gratos vos esse oportet. Porro non estis coacti, sed sponte ex animo obedistis. Proinde ne retrocurratis ad id quod deterius est, a quo non inviti destitistis. Monstrans autem, quod etiam ipsi accesserint, totum tamen isthuc divinæ gratiæ opus sit, adjecit, « Traditi estis, » hoc est, a Deo in eam doctrinæ formam perducti estis. Quæ vero istæc forma doctrinæ est? Recte et cum optima conversatione vitam ducere.

VERS. 18, 19. « Liberati autem a peccato, servi facti estis justitiæ. Humanum quiddam dico propter infirmitatem carnis vestræ. Sicut enim exhibuistis membra vestra serva immunditiæ et iniquitati ad iniquitatem, ita nunc exhibete membra vestra serva justitiæ ad sanctificationem. » Duo ista beneficia a Deo accepistis, et quod liberati estis a tanta iniquitate, et quod servi facti estis justitiæ : quod summo vobis est honori. Cum autem dicere vellet, in quantum servi fuistis peccati, in tantum nunc inservite Deo, antevertens hoc, « Humanum, »

ὄπὸ νόμον, ἀλλὰ ὄπὸ χάριν. » Τὸ σῶμα, φησὶν, ὑμῶν, πρὸ μὲν τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας, εὐκαταγώνιστον ἦν τῇ ἀμαρτίᾳ. Οὕτε γὰρ Πνεῦμα παρῆν τὸ βοηθοῦν, οὕτε βάπτισμα τὸ νεκρῶσαι δυνάμενον. Διὸ καὶ ὁ νόμος ὑπαγορεύων τὰ πρακτέα, οὐδὲν ἤνυσεν ἑλθόντος δὲ τοῦ Χριστοῦ, τὰ παλαίσματα εὐκολώτερα γέγονε· διὸ καὶ μεῖζω τὰ ἀγωνίσματα, ὡς μεῖζονος βοηθείας δεδομένης ἡμῖν. Οὐ κυριεύσει οὖν ἡ ἀμαρτία ἡμῶν, ἐὰν μὴ σφόδρα ἐαυτοὺς ὑποκατακλίωμεν. Οὐ γὰρ ἐστὶ νόμος ὁ κελεύων μόνον, μηδεμίαν δὲ βοηθειαν διδούς, ἀλλὰ χάρις, ἣ καὶ τὰ πρότερα ἀμαρτήματα ἀφίεσα, καὶ πρὸς τὰ μέλλοντα ἀσφαλιζομένη.

« Τί οὖν; ἀμαρτήσομεν, ὅτι οὐκ ἐσμὲν ὄπὸ νόμον, ἀλλ' ὄπὸ χάριν; Μὴ γένοιτο! Οὐκ εἴδατε ὅτι ὃ παριστάνετε ἐαυτοῦ; δούλους εἰς ὑπακοήν, δούλοι ἐστε ὃ ὑπακούετε, ἢτοι ἀμαρτίας εἰς θάνατον, ἢ ὑπακοῆς εἰς δικαιοσύνην; » Πανταχοῦ τὰς ἀντιθέσεις ταύτας ὑποπτύει, καὶ διὰ τοῦτο παράγει καὶ λέει, ὡσπερ καὶ ταύτην, εἰπὼν· « Μὴ γένοιτο! » Εἶτα δείκνυσιν, ὅτι εὐκολον ἡμῖν τὸ μὴ ἀμαρτάνειν. Ἐνοήσατε γὰρ ποῖον κρεῖττον, δούλους εἶναι ἀμαρτίας ἐκόντας ὑπαγομένους ταύτῃ (τοῦτο γὰρ δηλοῖ διὰ τοῦ, « Παριστάνετε»), καὶ κερδαίνειν τὸν θάνατον, τούτ' ἐστὶ, τὴν ἀθάνατον κόλασιν (ἢ μὲν γὰρ τοῦ Ἀδάμ ἀμαρτία, θάνατον σωματικόν καὶ λυόμενον ἔτεκεν· ἢ δὲ νῦν ἀμαρτία, θανάτῳ αἰωνίῳ, τῇ κολάζει, φημι, τὸν ἀνθρώπον παραδίδωσιν), ἢ ὑπακούειν Θεῷ, καὶ δικαιοσύνην κερδαίνειν, καὶ τὰ ἐκ ταύτης ἀγαθὰ.

« Χάρις δὲ τῷ Θεῷ, ὅτι ἦτε δούλοι τῆς ἀμαρτίας, ὑπηκούσατε δὲ ἐκ καρδίας εἰς ὃν παρεδόθητε τύπον διδαχῆς. » — « Χάρις τῷ Θεῷ. » Οὐκ ἀνθρωπίνης γὰρ ἰσχύος, ἐδ' ἀπαλλαγῆναι ἡμᾶς ἐκείνων τῶν κακῶν, ἀλλὰ θείας· διὸ καὶ εὐχαριστεῖν δεῖ. Οὐκ ἠναγκάσθητε δὲ, ἀλλ' ἐκόντες ἐν καρδίᾳ ὑπηκούσατε. Ὅστε μὴ παλινορομήσητε ἐπὶ τὸ χειρὸν, οὐ ἐκόντες ἀπέστητε. Δεικνύων δὲ, ὅτι εἰ καὶ αὐτοὶ προσήλθον, ἀλλ' ὄμως τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος ἐδ' πᾶν, προσέθηκε τὸ, « Παρεδόθητε »· τούτ' ἐστὶν, Ἵπὸ Θεοῦ ὠδηγήθητε εἰς τὸν τύπον τῆς διδαχῆς. Τίς δὲ ὁ τύπος τῆς διδαχῆς; Τὸ ὀρθῶς ζῆν, καὶ μετὰ πολιτείας ἀρίστης.

« Ἐλευθερωθέντες δὲ ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας, ἐδουλώθητε τῇ δικαιοσύνῃ. Ἀνθρώπινον λέγω, διὰ τὴν ἀσθένειαν τῆς σαρκὸς ὑμῶν. Ὅσπερ γὰρ παρεστήσατε τὰ μέλη ὑμῶν δούλα τῇ ἀκαθαρσίᾳ καὶ τῇ ἀνομίᾳ εἰς τὴν ἀνομίαν· οὕτως νῦν παραστήσατε τὰ μέλη ὑμῶν δούλα τῇ δικαιοσύνῃ εἰς ἁγιασμόν. » Δύο ταῦτα εὐηγγελήθητε πρὸς τοῦ Θεοῦ, τὸ τε ἐλευθερωθῆναι τῆς τοσαύτης αἰσχύνης, καὶ τὸ δουλωθῆναι τῇ δικαιοσύνῃ· ὅπερ ἐστὶ δόξης ἀπολαῦσαι πολλῆς. Μέλλων δὲ εἰπεῖν, ὅτι Ὅσον ἐδουλεύσατε τῇ ἀμαρτίᾳ, δουλεύσατε τῷ Θεῷ· πρὸς τὸν φησὶν·

Variae lectiones.

²² τοῦτο ο. ²³ μηδὲ ο. ²⁴ ἐδουλώθητε ο.

« Ἀνθρώπινον λέγω » τούτέστιν, εὐτάλης, μικροπρεπὲς, σύμμετρον τῇ ἀσθενείᾳ ὑμῶν. Ἐδει μὲν γὰρ πολλαπλάσιον τὸ μέτρον τῆς δουλείας ἐπιδείκνυσθαι τῷ Θεῷ, ἥπερ ¹⁶ τῇ ἀμαρτίᾳ· ὅμως δ' οὖν δὲ τὴν ἀσθένειαν κἂν τὸ ἴσον εἰσενέγκαι. Ὅρα δὲ, πῶς ἐναργέστατα τὴν ἐθελοδουλείαν ἡμῶν ἐδήλωσεν, εἰπὼν· « Ὡσπερ γὰρ παρεστήσατε τὰ μέλη ὑμῶν δούλα. » Αὐτοὶ γὰρ, φησὶν, ἐαυτοὺς αἰχμαλωτίζοντες, ὑποχειρίους παρεστήσατε τῇ ἀκαθαρσίᾳ, τούτέστι, μοιχείᾳ, πορνείᾳ, ἐβήρησποιᾳ· καὶ τί περὶ μόνης ἀκαθαρσίας λέγω· πάσῃ ἀνομίᾳ, καθολικώτερον ποιῶν τὸν λόγον. Τὸ δὲ, « εἰς τὴν ἀνομίαν, » τοῦτ' ἐστίν, εἰς τὸ ἐπιπλέον ἀνομεῖν. Οὐ γὰρ ὀπνηῖα τινα ἀμαρτίαν ἐποίησατε, ἵστασθε ἄχρι ταύτης, ἀλλ' ὑπέκκαυμα ταύτην ἔχετε εἰς τὸ ἐπὶ πλέον ἀνομεῖν. Τῷ ἴσῳ τοίνυν μέτρῳ παραστήσατε τὰ μέλη ὑμῶν δούλα τῇ δικαιοσύνῃ ¹⁷, τούτέστι, πάσῃ ἀρετῇ, ὥστε ἐν σωφροσύνῃ καὶ ἀγιασμῷ διαίγειν, ἀντὶ τῆς προτέρας ἀκαθαρσίας.

« Ὅτε γὰρ ἦτε δούλοι τῆς ἀμαρτίας, ἐλευθεροὶ ἦτε τῇ δικαιοσύνῃ. Τίνα οὖν καρπὸν εἴχετε τότε, ἐφ' οἷς νῦν ἐπαισχύνεσθε; Τὸ γὰρ τέλος ἐκείνων, θάνατος. » Ὅτε ἐν κακίᾳ ἐζήτε, φησὶν, ἀπολελυμένοι ἦτε ἀπὸ τῆς δικαιοσύνης, μὴ ὑποεταγμένοι αὐτῇ, μηδὲ θέλοντες δουλεύειν ὅλως αὐτῇ, ἀλλ' ἐλευθεριάζοντες ἀπὸ ταύτης. Οὐκοῦν καὶ νῦν δουλεύοντες τῇ δικαιοσύνῃ, μηδὲ ὅλως ὑπατάσσεσθε τῇ ἀμαρτίᾳ. Καίτοι τί ἐκαρποῦσθε ἀπὸ τῆς ἀκαθαρσίας; Οὐδὲν, ἀλλ' ἢ αἰσχύνην· καὶ τί λέγω αἰσχύνην; θάνατον· « Τὸ γὰρ τέλος ἐκείνων, θάνατος. » καὶ σωματικῶς μὲν πολλῶς, πᾶντως δὲ ψυχικός. Ἀλλὰ τοῦ μὲν θανάτου ἀπηλλάγητε διὰ τῆς χάριτος τοῦ Χριστοῦ· ἡ δὲ αἰσχύνη, ἐπωφελῶς ἐτι παραμένει· νῦν γὰρ ἐπαισχύνεσθε ἐπὶ τούτοις.

« Νῦν δὲ ἐλευθερωθέντες ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας, δουλωθέντες δὲ τῷ Θεῷ, ἔχετε τὸν καρπὸν ὑμῶν εἰς ἀγιασμόν· τὸ δὲ τέλος, ζωὴν αἰώνιον. Τὰ γὰρ ὀφώνια τῆς ἀμαρτίας, θάνατος· τὸ δὲ χάρισμα τοῦ Θεοῦ, ζωὴ αἰώνιος ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν. » Τῶν τῆς ἀμαρτίας ἔργων ὁ καρπός, αἰσχύνη· τῆς δικαιοσύνης ὁ καρπός, ἀγιασμός, καὶ καθαρότης, καὶ ἀγνεία. Τὸ τέλος ἐκείνων, θάνατος· τὸ τέλος ταύτης, ζωὴ αἰώνιος. « Τὰ γὰρ ὀφώνια τῆς ἀμαρτίας, θάνατος. » Ὅφώνιον λέγεται, τὸ τοῖς στρατιώταις παρὰ τοῦ βασιλέως διδόμενον σιτηρέσιον. Καὶ ὑμῖν οὖν δουλεύουσιν ἐδίδου, φησὶν, ἡ ἀμαρτία ὀφώνιον καὶ ἀντιμισθίαν τῆς δουλείας, τὸν θάνατον. « Τὸ δὲ χάρισμα τοῦ Θεοῦ. » Οὐχ εἶπεν, Ἡ ἀντιμισθία ἢ παρὰ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ, « Τὸ χάρισμα. » Οὐ γὰρ ἀμοιβὴν καὶ ἀντιδοσὶν πόρων ἐλάβετε, ἀλλὰ χάριτι ταῦτα πάντα ¹⁸ ἐγένετο ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ· αὐτὸς γὰρ ταῦτα ἐνήργησεν.

ΚΕΦΑΛΑ Ζ΄.

« Ἡ ἀγνοεῖτε, ἀδελφοί (γινώσκουσι γὰρ νόμον

Variæ lectiones.

¹⁶ ἔπερ ο. ¹⁷ μᾶλλον ο. ¹⁸ ἀγιοσύνη ο. ¹⁹ πάντα ιι.

inquit, « dico, » hoc est, exiguum quiddam, humile, imbecillitati vestrae consonum. Oportebat quidem multo majorem esse servitutis mensuram quae Deo erat exhibenda, quam quae peccato : attamen propter infirmitatem vestram, æqualem saltem exhibete. Animadvertite autem, quam apertissime, nec non summa perspicuitate voluntariam nostram servitatem indicarit, inquit : « Sicut enim membra vestra exhibuistis serva. » Ipsi enim vos ipsos captivantes, subiecitis vos impuritati, hoc est, adulterio, fornicationi, rerum nefariorum patratiōni : et quid de sola impuritate verba facio ? omnipotius iniquitati, ut universum dicam. Quod autem ait « Ad iniquitatem, » hoc est, ad legem ulterius violandam. Nam post patratum aliquod a vobis peccatum, hic non conquiescitis, ⁴⁵ sed augendum iniquitatis vestrae modum, hoc ipsum vobis est in somitem. Pari itaque mensura exhibete membra vestra : serva justitiæ, id est, omni virtuti, ut in temperantia et sanctificatione vitam ducatis pro priori impuritate.

Vers. 20, 21. « Cum enim servi essetis peccati, liberi fuistis justitiæ. Quem igitur fructum habebatis tum in illis in quibus nunc erubescitis ? finis enim illorum mors est. » Quando in vitiis et malitia vivebatis, inquit, eratis plane a justitia soluti, non subjecti ei, recusantes ipsi omnino servire, sed ab ea in libertatem vos vindicantes. Quare nunc servientes justitiæ, non omnino subjiciamini peccato. At vero quid fructus et commodi ex impuritate habuistis ? Nihil, præter ignominiam, et quid dico ignominiam ? mortem : « finis enim illorum mors ; » corporis quidem sæpenumero, animæ vero omnino. Verum a morte liberati estis per gratiam Christi, pudor vero adhuc commode sane remanet : nunc enim pudet vos istorum scelorum.

Vers. 22, 23. « Nunc vero liberati a peccato, servi autem facti Deo, habetis fructum vestrum in sanctificationem, finem vero vitam æternam. Stipendium enim peccati, mors : donum autem Dei, vita æterna in Christo Jesu Domino nostro. » Operum peccati fructus est pudor : justitiæ fructus sanctificatio, et puritas, et castitas. Finis illorum, mors ; finis hujus vita æterna. « Stipendium enim peccati, mors. » Stipendium dicitur cibarium militibus ab imperatore datum. Vobis igitur sibi servientibus peccatum elargiebatur, inquit, stipendium et servitutis mercedem, mortem. « Donum autem Dei. » Non dixit, Merces quæ est a Deo, sed « Donum. » Non enim retributionem et remunerationem laborum vestrorum accepistis, sed ex gratia hæc omnia contigerunt in Christo Jesu : ipse enim hæc est operatus.

CAPUT VII.

Vers. 1-3. « An ignoratis, fratres (scientibus

enim legem loquor) quod lex dominatur in hominem quanto tempore vivit? Nam quæ sub viro est mulier, viventi viro alligata est ex lege: si autem mortuus fuerit vir, soluta est a lege viri. Vivente itaque viro, adultera vocabitur, si fuerit cum alio viro. Si autem mortuus fuerit vir, libera est, ut non sit adultera, si fuerit cum alio viro. » Morali prætermissa, ad dogmaticam institutiendi rationem transit, ostendens quod non amplius debeant esse sub lege. Etenim lex, inquit, quam et vos tenetis, dominatur in hominem tantisper dum vixerit: defunctis enim non amplius sancitur. Itaque **46** et vos illi mortui estis, vobisque deinceps non amplius dominatur. Porro hoc in principio quidem sic innuit; deinceps vero id ipsum alias dicit, quod scilicet, marito mortuo, mulieri copia facta est, ut alteri copulari queat. Proinde et hic quidem lex viro assimilatur, vos autem uxori. Deinde consecrarium erat dicere: Itaque, fratres, non dominatur vobis lex, siquidem est mortua: verum hunc ad modum non dixit, ne offenderet Judæos; sed mortuam uxorem introduxit, hoc est, ipsos, ut ita duplici libertate fruantur. Nam si mortuo marito mulier liberata est a potestate legis, multo magis asserta est in libertatem, quando et ipsa mortua esse cernitur.

VERS. 4. « Itaque, fratres mei, mortificati estis et vos legi, per corpus Christi, ut sitis alterius, qui ex mortuis resurrexit, ut fructificemus Deo. » Si vita defuncti estis, inquit, non estis sub lege. Si enim mortuo marito non amplius ejus lege tenetur uxor, multo magis ipsa mortua liberata est a iugo legis. Observa hic sapientiam, uti ostendit, ipsam quidem legem velle ut ab ipsa deficiant. Liberati estis igitur et vos a lege per corpus Christi crucifixi et occisi pro vobis. Corpus enim illud propterea occisum est, ut vos moriamini quidem legi, jungamini vero alteri qui pro vobis mortem obiit, et postea excitatus est. Lex enim mortua non amplius vivit: Christus vero vita defunctus vivit. Quocirca non est data vobis potestas ab isto vivente desciscendi. Ecquid inde lucrī? « Ut fructum feramus Deo, » hoc est, Ut ex hac copula qua Christo juncti sumus, liberos progeneremus Deo, nempe bona opera.

VERS. 5. « Quando enim eramus in carne, affectus peccatorum qui sunt per legem, operabantur in membris nostris ut fructificarent morti, » Demonstrans quod nihil nobis lex prosit ad hoc ut effugiamus carnales affectus, sed eos tantummodo indicet: Quando eramus, inquit, in carnali vita et pravis operibus, affectus peccatorum, qui per legem manifestabantur et agnoscebantur, efficaces erant per animam in membris nostris. Non dixit quod membra operarentur pravitatem, ne locum

λαλῶ), ὅτι ὁ νόμος κυριεύει τοῦ ἀνθρώπου ἐφ' ὅσον χρόνον ζῆ; Ἡ γὰρ ὑπανθρος γυνή, τῷ ζῶντι ἀνδρὶ δέδεται νόμῳ· ἐὰν δὲ ἀποθάνῃ ὁ ἀνὴρ, καθήρηται ἀπὸ τοῦ νόμου τοῦ ἀνδρός. Ἄρα οὖν ζῶντος τοῦ ἀνδρός μοιγαλὸς χρηματίζει, ἐὰν γένηται ἀνδρὶ ἑτέρῳ· ἐὰν δὲ ἀποθάνῃ ὁ ἀνὴρ, ἐλευθέρη ἐστὶν ἀπὸ τοῦ νόμου, τοῦ μὴ εἶναι αὐτὴν μοιγαλίδά, γενομένην ἀνδρὶ ἑτέρῳ. » Ἀφόμενος τοῦ ἡθικῶς, ἐπὶ τὸ δογματικὸν μεταβαίνει, καὶ δείκνυσεν, ὅτι οὐκέτι ὀφείλουσιν εἶναι ὑπὸ τῶν νόμων. Καὶ γὰρ ὁ νόμος, φησὶν, ἐν καὶ ὅμοις γινώσκεται, κυριεύει τοῦ ἀνθρώπου ἐφ' ὅσον χρόνον ζῆ. Τοῖς γὰρ τεθνηκόσιν οὐκέτι διατίθεται. Ὅστε καὶ ὁμοίως ἀπαθάνετε αὐτῷ, καὶ λοιπὸν οὐκέτι κυριεύει ὁ μῶν. Ἐν ἀρχῇ μὲν οὖν οὕτως τοῦτο ἠνέχθη· ἐξῆς δὲ ἄλλως τὸ αὐτὸ φησὶν, ὅτι ἀποθνήσκοντος τοῦ ἀνδρός, ἡ γυνὴ ἐξουσίαν ἔχει ἑτέρῳ συζευχθῆναι. Οὐκοῦν καὶ ἐναυθῆ, ὁ μὲν νόμος ἀνδρὶ ἔκειτο, ὁμοίως δὲ γυναικί. Εἴτα τὸ ἀκόλουθον ἦν εἰπεῖν· Ὅστε, ἀδελφοί, οὐ κυριεύει ὁ μῶν ὁ νόμος· ἀπέθανε γὰρ. Ἄλλ' οὐκ εἶπεν οὕτως, ἵνα μὴ πλῆξῃ τοὺς Ἰουδαίους, ἀλλὰ τὴν γυναῖκα εἰσαγαγεῖ τελευτήσασσαν, τρυφῶσιν, αὐτοὺς, ὥστε διπλῆς ἀπελευθέρως τῆς ἐλευθερίας. Εἰ γὰρ τελευτήσας τοῦ ἀνδρός, ἀπῆλλαται τῆς ἐξουσίας τοῦ νόμου, πολλῶν μᾶλλον ἡλευθέρωται, ὅταν καὶ αὐτὴ τετελευτηκυία φαίνεται.

« Ὅστε, ἀδελφοί μου, ἐθανατώθητε καὶ ὁμοίως τῷ νόμῳ διὰ τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, εἰς τὸ γενέσθαι ὁμοίως ἑτέρῳ τῷ ἐκ νεκρῶν ἐγερθέντι, ἵνα καρποφορήσωμεν τῷ Θεῷ. » Εἰ νεκροὶ γινώσκατε, φησὶν, οὐκ ἐστὶν ὑπὸ νόμον. Εἰ γὰρ τελευτήσαντες τοῦ ἀνδρός, οὐκ ἐστὶν ὑπεύθυνος ἡ γυνή, πολλῶν μᾶλλον αὐτὴ τετελευτηκυία ἀπῆλλαται τοῦ ζυγοῦ τοῦ νόμου. Ὅρα δὲ σφίαν, πῶς δείκνυσιν αὐτὸν τὸν νόμον βουλόμενον τὸ ἀποστῆναι αὐτοῦ. Ἀπηλλάγητε οὖν καὶ ὁμοίως τοῦ νόμου διὰ τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, τοῦ σταυρωθέντος ὑπὲρ ἡμῶν. Τὸ γὰρ σῶμα ἐκεῖνο διὰ τοῦτο ἐθανατώθη, ἵνα ὁμοίως ἀποθάνητε μὲν τῷ νόμῳ, γένησθε δὲ ὑπὸ ἑτερον τὸν ἀποθάνοντα ὑπὲρ ἡμῶν, εἴτα καὶ ἐγερθέντα. Ὁ μὲν γὰρ νόμος ἀποθάνων, οὐκέτι ζῆ· ὁ δὲ Χριστὸς θανάτων, ζῆ. Ὅστε οὐκ ἔχετε ἐξουσίαν τοῦ ζῶντος τοῦτο ἀποστῆναι. Καὶ τί τὸ χέριος; « Ἴνα καρποφορήσωμεν τῷ Θεῷ, » τρυφῶσιν, ἵνα ἐκ τῆς συζυγίας ταύτης τῆς πρὸς τὸν Χριστὸν, ἐκγονήσωμεν τῷ Θεῷ, πρέβεις ἀγαθὰς φηλαδί.

« Ὅτι γὰρ ἡμεῖς ἐν τῇ σαρκί, τὰ παθήματα τῶν ἀμαρτιῶν τὰ διὰ τοῦ νόμου ἐνηργεῖτο ἐν τοῖς μέλεσιν ἡμῶν, εἰς τὸ καρποφορῆσαι τῷ θανάτῳ. » Δείκνυς, ὅτι ὁ νόμος εὐδὲν ἡμῖν συνετέλει « εἰς τὸ φυγεῖν τὰ σαρκικὰ πάθη, ἀλλὰ μόνον εἰδείκνυ ταῦτα, ὅτι ἡμεῖς, φησὶν, ἐν τῷ σαρκικῷ βίῳ καὶ ταῖς πονηραῖς πράξεσι, τὰ παθήματα τῶν ἀμαρτιῶν, τὰ διὰ τοῦ νόμου φανερούμενα καὶ γνωριζόμενα, ἐνηργεῖτο παρὰ τῆς ψυχῆς ἐν τοῖς μέλεσιν ἡμῶν. Οὐκ εἶπεν, ὅτι τὰ μέλη « ἀνήργει τὴν πονηρίαν, ἵνα μὴ

Variorum lectiones.

¹⁰ ἴσ. ἐκεῖνου ο. ¹¹ συντελεῖ ο. ¹² ἡμῶν.

δῶση χώραν κατηγορήσει τῆς σαρκός. Ἡ γὰρ ψυχὴ ἄ
 ἔστιν οἷον τις κιθαρῖστος, τὰ δὲ μέλη κιθάρα. Κα-
 κῶς οὖν κροῦστος τοῦ κιθαρῖστος, κακῶς ἔχει ἡ
 κιθάρα. Ἰπὸ τὸν νόμον τοῖσιν ὄντες, ἐπειδὴ ἡ τὰ
 πάθη οὐκ ἐδυνάμεθα φυγεῖν, ἐτεκνονοῦμεν τὰς
 πονηρὰς πράξεις τῷ θανάτῳ.

« Νυνὶ δὲ κατηγορήθημεν ἀπὸ τοῦ νόμου, ἀποθα-
 νόντες ἐν ᾧ κατειχόμεθα, ὥστε δουλεύειν ἡμᾶς ἐν
 καινότητι Πνεύματος, καὶ οὐ παλαιότητι γράμμα-
 τος. » Οὐκ εἶπεν, ὅτι Κατηργήθη ὁ νόμος, ἵνα μὴ
 πλῆξῃ τοὺς Ἰουδαίους, ἀλλὰ, « Κατηργήθημεν »
 ἡμεῖς « ἀπὸ τοῦ νόμου. » ὁ ἔστιν, Ἄπειλῶθημεν,
 ἰλευθερώθημεν, ἀποθανόντες, καὶ νεκροὶ, καὶ ἀκί-
 νητοὶ γενόμενοι πρὸς ἐκεῖνο τὸ πρᾶγμα ἐν ᾧ κατει-
 χόμεθα, ὅπερ ἦν ἡ ἁμαρτία· ἐν αὐτῇ γὰρ οἷον τινι
 δεσμῷ κατειχόμεθα. Ἀπεθάνομεν δὲ πρὸς ταύτην,
 ἵνα δουλεύσωμεν, τῷ Θεῷ ὁληθῶς, « ἐν καινότητι
 πνεύματος, καὶ οὐ παλαιότητι γράμματος. » Ἡ ἄλ-
 λαι μὲν γὰρ δυσκατόρθωτος ἦν ἡ ἀρετὴ, ἅτε τοῦ Ἄδὰμ
 ἐν τῷ θνητῷ σώματι πολλὰ ἐλαττώματα φυσικὰ
 ἀναδεξαμένου· νῦν δὲ χάριτι Χριστοῦ ἐν τῷ βα-
 πτισματι, ἡ φύσις ἡμῶν ἐνεδυναμώθη διὰ τοῦ Πνεύ-
 ματος, τοῦ καινοῦ καὶ νέου ἡμᾶς ποιήσαντος, καὶ
 ἀπαλλάξαντος τῆς παλαιότητος καὶ ἀσθενείας τοῦ
 γράμματος. Διὰ τοῦτο καὶ ἐν τῷ νόμῳ μὲν σπάνιον
 ἦν ἡ παρθενία, νῦν δὲ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ χιλιάδες τῶν
 ἐν ταύτῃ εὐθουόντων· καὶ ἐν τῇ πρὸ θανάτου
 καταφρονήσει τὸ δμοιον.

« Τί οὖν ἐροῦμεν; Ὅτι ὁ νόμος ἁμαρτία; Μὴ γέ-
 νοιτο! Ἀλλὰ τὴν ἁμαρτίαν οὐκ ἔγνω, εἰ μὴ διὰ νό-
 μου. Τὴν τε γὰρ ἐπιθυμίαν οὐκ ᾔδειν, εἰ μὴ ὁ νόμος
 ἔλεγεν· Οὐκ ἐπιθυμήσεις. » Πολλὰ εἰπὼν ἂ ἐδόκει
 διαβολὴν φέρειν τοῦ νόμου, οἷον τὸ, « Ἅμαρτία
 ὑμῶν οὐ κυριεύσει· οὐ γὰρ ἔσται ὑπὸ νόμον, ἀλλ'
 ὑπὸ χάριν. » καὶ, « Νόμος δὲ παρεισήλθεν, ἵνα πλεο-
 νάσῃ τὸ παράπτωμα. » καὶ πρὸ μικροῦ, ὅτι « Τὰ
 πάθηματὰ τῶν ἁμαρτιῶν, τὰ διὰ τοῦ νόμου. » καὶ,
 « Παλαιότητα γράμματος. » θεραπεύει τὴν ὑπό-
 νοιαν ταύτην, οἷον τινα ἀντίθεσιν εἰσάγων ὥστερ
 συμβουλευτικῶς, καὶ λέγων· « Τί οὖν ἐροῦμεν » περὶ
 τοῦ νόμου; « Ὅτι ἁμαρτία; » Εἶτα λύων ταύτην, πρῶ-
 τον μὲν ἀπογορευτικῶς, ὡς εἶκοθεν ἐπὶ τῶν σφόδρα
 ἀτόπων λέγειν· εἶτα καὶ λογισμῶς προτιθεῖς· Ἅμαρ-
 τία μὲν οὐκ ἔστι, φησὶ, γνωριστικῶς δὲ τῆς ἁμαρ-
 τίας· οὐ γὰρ ᾔδειν τὴν ἐπιθυμίαν, εἰ μὴ ὁ νόμος
 ἔλεγεν· « Οὐκ ἐπιθυμήσεις. » Καὶ πῶς λοιπὸν ὁ
 κατακλυσμὸς γέγονε; Ἡδὴ τὰ Σόδομα ἐνεπλήσθη, εἰ
 μὴ καὶ πρὸ τοῦ νόμου ἐγνωσκατο κακὸν ἡ ἐπιθυμία;
 Ἐγνωσκατο μὲν, ἀλλ' οὐχ ἡ ἐπιτεταμένη ἐπιθυμία,
 οὐδὲ οὕτως ἀκριβῶς καὶ μετὰ τῆς ἀπὸ τοῦ νόμου
 μαρτυρίας. Πρῶτερον μὲν γὰρ μόνῃ τῷ φυσικῷ
 νόμῳ διεγνωσκατο, ὕστερον δὲ διὰ τοῦ γραπτοῦ· ὁ
 καὶ μαιζονος τιμωρίας πρόσθεν· ἀλλ' οὐ παρὰ τὴν
 τοῦ νόμου διδασκαλίαν, ἀλλὰ παρὰ τὴν τῶν μὴ προσ-
 εχόντων βραθυμίαν· ὁ καὶ διὰ τῶν ἐξῆς δηλοῖ.

• Rom. vi, 14. • Rom. v, 20.

Variae lectiones.

ἡ ἐπειδὴ ο. ἡ ἐν ταῦθα ο. ἡ ἴσ. τῷ νόμῳ. ἡ νῦν θεραπεύει μ. ἡ ἴδ. ὡς καὶ.

daret accusationi carnis. Anima enim est iustar
 citharædi, membra vero ut cithara. Male namque
 et inepte pulsante citharædo, male resonat quoque
 cithara. Cum itaque sub lege essemus, nec possemus
 affectus effugere, progrediebamur prava opera
 morti.

VERS. 6. « Nunc autem soluti sumus a lege,
 mortui ei, in qua detinebamur, ut serviamus nos
 in novitate Spiritus, et non in vetustate litteræ. »
 Non dixit solutam esse legem, ne offenderet Ju-
 dæos; sed « Nos soluti sumus a lege, » quod est,
 absoluti sumus, liberati sumus, defuncti vita
 et mortui, et immobiles facti ad illam rem in qua
 detinebamur. Ea vero res peccatum erat: in ipso
 enim veluti vinculo quodam detinebamur. Mortui
 autem sumus erga istud, « Ut serviamus, » nempe
 Deo, « in novitate Spiritus, et non in vetustate
 litteræ. » Quondam enim virtus difficulter admodum
 perficiebatur, eo quod Adamus multas natura
 immitutiones in mortali suo corpore recepisset.
 Jam nunc vero per gratiam Christi in baptismate,
 natura nostra confortata est per Spiritum, qui nos
 novos facit et juvenes, ac liberavit a vetustate ac
 infirmitate litteræ. Propterea et in lege rarum
 quiddam erat virginitas, nunc autem in Ecclesia
 Christi multæ virginum chiliades recte agentium
 inveniuntur: necnon in contemptu mortis simili-
 liter.

VERS. 7. « Quid ergo dicemus? Lex peccatum est?
 Absit. Sed peccatum non cognovi nisi per legem.
 Concupiscentiam enim nesciebam, nisi lex diceret,
 Non concupisces. » Cum multa dixisset quæ vide-
 bantur legi calumniam asferre, quale est, « Pecca-
 tum vobis non dominabitur, non enim estis sub
 lege, sed sub gratia? » et, « Lex subintravit, ut
 exuberaret delictum? » et quod paulo ante dixit,
 « Affectus peccatorum, qui per legem; » et « Ve-
 tustatem litteræ: » suspitioni huic quamdam veluti
 objectionem quasi per consultationem introducens
 medetur, inquit: « Quid igitur dicemus » de lege?
 « Peccatumne est? » Atque hanc oppositionem di-
 luit primum inficiando, uti consuevit in vehe-
 menter absurdis dicere; posthac rationes etiam
 proponens, Peccatum quidem non est, inquit, sed
 enim index peccati: « Non enim noram cupidita-
 tem, nisi lex diceret: Non concupisces. » At enim
 qua ratione inductum fuerit diluvium? Quomodo
 Sodoma incendio perierunt, si ante legem concu-
 piscencia malum esse ignorabatur? Cognoscebatur
 quidem, sed non intensa et late patens concupiscen-
 tia, neque adeo exacte percipiebatur ac cum legis
 testimonio. Prius enim sola naturæ lege cognosce-
 batur, postea vero et scripta lege, quod et majus
 supplicium infert. Id vero non accidit ex institutione
 et doctrina legis, sed ex ignavia legis præceptis non
 auscultantium, perinde ac in sequentibus patefit.

VERS. 8. « Occasione autem accepta, peccatum A per mandatum operatum est in me omnem concupiscentiam. Sine lege enim peccatum erat mortuum. » Non dixit quod lex operata sit concupiscentiam, sed peccatum (quod est secundum Chrysostomum, ignava et corrupta voluntas), sive diabolus (hunc enim nonnulli peccatum esse putaverunt), sive voluptatis studium, ac impetus ad deteriora legis institutione 48 in contrarium utebatur. Perinde enim ac si medicus quispiam febricitanti et frigida potione intempestive expetenti implenda cupiditatis copiam non prestans, ipsam auget, non est accusandus; siquidem medici est prohibere, patientis autem non bibere: consimilem ad rationem lex quidem docebat ut hominem a concupiscentia abduceret: voluntas autem peccati amans, auxit B concupiscentiam, et non unum, sed omnia cupiditatum genera admisit, intense quod malum est operans. Cum enim magis inhibetur quispiam, tunc magis furit. Tum itaque apparuit peccatum, quando lex erat transgressa. « Nam citra legem peccatum est mortuum, » hoc est, non reputatur esse. Porro, lege existente, et quid deceat præcipiente, vivit peccatum, id est, subsistit et peccatum esse apparet, C

VERS. 9. « Ego autem vivebam sine lege aliquando. Sed cum venisset mandatum, peccatum revixit, ego autem mortuus sum. » Ante Mosen, inquit, vivebam sine lege: quare neque admodum condemnaabar: (in propria autem persona, humanam naturam dicit.) At cum venisset mandatum, peccatum apparuit esse peccatum. Antea enim etiamsi peccassent, non norant tamen mortales. Legis autem vel hoc est bonum, quod homines fecerit novisse quod peccant. Quod vero dicit, « Mortuus sum, » dupliciter intelliges, et pro, Peccavi, et pro, Majori poenæ factus sum obnoxius, quod non legis culpa evenit, sed ejus qui non attendit. Veluti, exempli gratia, ægrotabat quispiam et ignorabat se ægrotare: deinde adveniens medicus ostendit ei quod ægrotaret, et quod ab hoc cibo tanquam ægritudinem augente abstinere oporteat: is vero non est obsecutus medico, et mortuus est.

VERS. 10, 11. « Et inventum est mihi mandatum quod erat ad vitam, hoc esse ad mortem. Peccatum enim occasione accepta, per mandatum seduxit me, et per illud occidit. » Non dixit quod Mandatum factum est mihi mors, sed « Inventum est, » novam et inexpectatam absurditatem ita exponens: « Nam scopus ipsius ad vitam ducebat, et eo etiam sine datum est. Quod si autem mors huic evenit, non ipsius certe culpa: nam peccatum, hoc est impetus ad deteriora, corruptaque et peccati amans voluntas aut sententia, ac ut magis proprie dicam voluptas seduxit me, et occidit per mandatum. Nisi enim mandatum esset indicans peccatum, neque tanquam

« Ἀφορμὴν δὲ λαβοῦσα ἡ ἀμαρτία, διὰ ἐντολῆς κατειργάσατο ἐν ἐμοὶ πᾶσαν ἐπιθυμίαν· χωρὶς γὰρ νόμου ἀμαρτία νεκρά. » Οὐκ εἶπεν, ὅτι Ὁ νόμος κατειργάσατο τὴν ἐπιθυμίαν, ἀλλ' « Ἡ ἀμαρτία » (ἡ ἔστι, κατὰ τὸν Χρυσόστομον, ῥήθιμος προαίρεσις καὶ διεφθαρμένη), ἢ ὁ δίκαιος (τοῦτον γὰρ ἀμαρτίαν τινὲς ἐνόησαν), ἢ ἡ φιληδονία, καὶ ἡ ἐπὶ τὸ χεῖρον ὁρμὴ τῆ τοῦ νόμου διδασκαλίᾳ πρὸς τὸ ἐναντίον ἐχρήσατο. Ὡς περὶ γὰρ εἰ τις ἱατρὸς πυρεττοντι, καὶ ψυχροποσίας ἀκαίρως ἐπιθυμοῦντι, μὴ παρέχων ἐμφορηθῆναι τῆς ἐπιθυμίας, αὐξήσει ταύτην, οὐκ ἂν ἐγκληθεῖ· τοῦ μὴ γὰρ ἱατροῦ τὸ κωλύσαι, τοῦ δὲ κάμνοντος τὸ μὴ πικρῖν οὗτω καὶ ὁ νόμος ἐδίδασκον ἵνα ἀπαγάγῃ τῆς ἐπιθυμίας· ἡ δὲ φιλαμαρτημῶν προαίρεσις ῥύξῃσε τὴν ἐπιθυμίαν, καὶ οὐ μίαν, ἀλλὰ πᾶσαν κατειργάσατο, ἐπιτεταμένως τὸ κακὸν ἐνεργοῦσα. Ὅταν γὰρ κωλύηται τις, τότε μᾶλλον ἐκμαίνεται. Τότε δὲ καὶ ἐφάνη ἡ ἀμαρτία, ὅτε ὁ νόμος παραβαίνεται. « Χωρὶς γὰρ νόμου, ἀμαρτία νεκρά. » τοῦτέστιν, οὐ λογίζεται εἶναι. Νόμου δὲ ὄντος, τοῦ τὸ δέον ὑπαγορευόντος, ἡ ἀμαρτία ζῆ, τοῦτέστιν, ὑφίσταται καὶ δοκεῖ ἀμαρτία, ὡς τῶν παραβαίνοντων τὸν νόμον, ἐν γνώσει πταιόντων.

lis nihil sum, qui legem transgrediuntur, ex scientia

« Ἐγὼ δὲ ἔζων χωρὶς νόμου ποτὲ· ἐλθοῦσης δὲ τῆς ἐντολῆς, ἡ ἀμαρτία ἀνέζησεν, ἐγὼ δὲ ἀπέθανον. » Πρὸ τοῦ Μωσέως, φησὶν, ἔζων χωρὶς νόμου· διὸ οὐδὲ σφόδρα καταδικαζόμεν (ἐν τῷ οἰκίῳ δὲ ἡ προσώπω τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν λέγει)· ἐλθοῦσης δὲ τῆς ἐντολῆς, ἡ ἀμαρτία ἐφάνη ἀμαρτία. Οἱ πρότερον γὰρ, εἰ καὶ ἡμάρτανον, ἀλλ' οὐκ ἤδεισαν. Καὶ τοῦτο δὲ τοῦ νόμου καλὸν, ὅτι ἐποίησε τοὺς ἀνθρώπους γινώσκειν, ὅτι ἀμαρτάνουσι. Τὸ δὲ, « Ἀπέθανον, » διπλῶς ἡ νόμος, καὶ ἀντὶ τοῦ, Ἡμαρτον ἡ νόμος, καὶ ἀντὶ τοῦ, Σφοδρῶτα κολάσει ἡ νόμος ὑπεύθυνο; ἐγενόμεν ὅπερ οὗτοῦ νόμου ἐγκλημα, ἀλλὰ τοῦ μὴ προσέχοντος ἀπὸ τοῦ ὅτι ἐν ὑποδείγματι ἡμάρτανον τις, καὶ οὐδὲ ἤδει, ὅτι ἀβρωστέι· εἴτα ἤλθεν ἱατρὸς, καὶ ἐδίδαξεν αὐτὸν, ὅτι ἀβρωστέι, καὶ ὅτι τοῦδε τοῦ βρώματος, ὡς τὴν ἀβρωσίαν αὐξήσας, ἀπέχεσθαι δεῖ. Ὁ δὲ οὐκ ἤκουσεν, εἴτα ἀπέθανεν.

« Καὶ εὐρέθη μοι ἡ ἐντολὴ ἡ εἰς ζωὴν, αὕτη εἰς θάνατον. Ἡ γὰρ ἀμαρτία ἀφορμὴν λαβοῦσα διὰ τῆς ἐντολῆς, ἐξηπάτησέ με, καὶ δι' αὐτῆς ἀπέκτεινεν. » Οὐκ εἶπεν, ὅτι Ἡ ἐντολὴ γέγονέ μοι θάνατος, ἀλλ' « Εὐρέθη, » τὸ κατὰ τὴν ἀπαράδοξον ἀτοπίαν οὕτως ἐρμηνεύων. Ὁ μὲν γὰρ σκοπὸς αὐτῆς εἰς ζωὴν ἦγε, καὶ διὰ τοῦτο ἐδόθη. Εἰ δὲ θάνατος ἐξέβη ἐντεῦθεν, οὐκ αὐτῆς τὸ ἐγκλημα. Ἡ γὰρ ἀμαρτία, τοῦτέστιν, ἡ ἐπὶ τὸ χεῖρον ὁρμὴ, καὶ ἡ διεφθαρμένη καὶ φιλαμαρτημῶν γνώμη, μᾶλλον δὲ, κυρῶτερον εἰπεῖν, ἡ ἡδονὴ, ἐξηπάτησέ με, καὶ ἀπέκτεινε διὰ τῆς ἐντολῆς. Εἰ μὴ γὰρ ἦν ἡ ἐντολὴ ὑποδεικνύουσα τὴν ἀμαρτίαν, οὔτε ὡς ἀμαρτίαν πράττων ἐλογίζομεν ἂν, οὔτε κο-

Variae lectiones.

⁴⁸ ἐν δὲ τῷ οἰκίῳ ο. ⁴⁹ διπλῶς ο. ⁵⁰ ἡμάρτανον ο. ⁵¹ σφοδρῶτα κολάσει ιη.

λάσπως ὑπεύθυνος ἤμην. Τὸ γὰρ, « Ἀπέκτεινε, » A πεccator reputarer, neque poenæ essem obnoxius. Nam « Occidit, » de utroque intelligendum est, et de peccato et de supplicio, perinde ac supra dictum est, « Mortuus sum. » Tὸ οὖν συμπέρασμα πᾶν τῆς ἀποστολικῆς ἐνωίας τοιοῦτόν ἐστι· Νόμου μὴ ὄντος, ἁμαρτία οὐ λογίζεται· τοῦ νόμου δὲ ἐλθόντος καὶ παραβαινομένου, ἐφάνη ἡ ἁμαρτία καὶ ἀνέζησεν. Ὡστε διὰ τῆς ἐντολῆς παραβαινομένης ἡ ἁμαρτία, τουτέστιν, ἡ τῆς ἁμαρτίας ἔκφανσις καὶ ὑπόστασις ὀφίσταται²², πρότερον μὴ ὀφίσταμένης²³ μὴ δὲ λογισμένης²⁴, ἐν τῷ μὴδὲ νόμον εἶναι. Αἴτιος μὲν οὖν καθ' αὐτὸν ὁ νόμος τῆς ἁμαρτίας οὐκ ἦν· οὐ μὴν οὐδὲ λυτρώσασθαι ταύτης ἴσχυεν²⁵. Ὡστε τῆς χάριτος, ἐδείθημεν διὰ τὸ τοῦτου ἀνίσχυρον.

« Ὡστε ὁ μὲν νόμος ἅγιος, καὶ ἡ ἐντολὴ ἅγια, καὶ δικαία, καὶ ἀγαθὴ. » Ἰδοὺ φανερώτατα²⁷ ἐν- B ταῦθα Μαρκιωνιῶν, καὶ Μανιχαίων, καὶ Σιμωνια- νῶν, καὶ πάντων τῶν τὴν Παλαιὰν διαβαλλόντων τὰ στόματα ἐνέφραξεν. Ἄγιον γὰρ τὸν νόμον ἀνακηρύττει σαφῶς, καὶ τὴν ἐντολὴν ἁγίαν, καὶ δικαίαν, καὶ ἀγαθὴν. Διαφέρει δὲ νόμος²⁸ ἐντολῆς, ὡς καθολικώτερον μερικιώτερου. Τοῦ γὰρ νόμου τὰ μὲν ἐστί δόγματα, τὰ δὲ ἐντολαί. Καὶ τὰ δόγματα οὖν τοῦ νόμου ἅγια, καὶ αἱ περὶ πράξεων ἐντολαί, ἅγαι, καὶ δικαίαι, καὶ ἀγαθαί. Ὡστε τοῦ ἀγαθοῦ καὶ δικαίου Θεοῦ εἰσι νομοθετήματα, καὶ οἱ ῥηθέντες· αἰρετικοὶ τοῦ πονηροῦ Θεοῦ τὸν νόμον εἶναι βλασφημῶσι.

« Τὸ οὖν ἀγαθὸν ἐμοὶ γέγονε θάνατος; Μὴ γέ- νοιτο! Ἄλλ' ἡ ἁμαρτία, ἵνα φανῇ ἁμαρτία, διὰ τοῦ ἀγαθοῦ μοι κατεργαζομένη θάνατον. » Ὁ μὲν νόμος, C φησιν, οὐ γέγονέ μοι θάνατος, ἀλλ' ἡ²⁹ ἁμαρτία με ἐθανάτωσεν, ἵνα φανῇ, πηλικόν ἐστὶ κακόν, καὶ ὅτι καὶ ὑπὸ τοῦ νόμου ἱατρευόμενος, χειρὸν ἐγένετο. Ἅμαρτιαν δὲ, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἶπομεν, νοήσεις καὶ τὴν φιλήδονον γνώμην, καὶ τὴν ἐπὶ τὸ ἁμαρτάνειν ὀρμὴν, ἥδη δὲ καὶ τὸν διάβολον, καὶ αὐτὴν δὲ τὴν πράξιν διὰ τῆς ἡδονῆς ὑποσύρουσαν. Χάρις οὖν τῷ Χριστῷ τῷ τηλικούτου κακοῦ ἡμᾶς ἀπαλλάξαντι.

« Ἴνα γένηται καθ' ὑπερβολὴν ἁμαρτωλὸς ἡ ἁμαρ- τία διὰ τῆς ἐντολῆς. » Τὸ, « Ἴνα γένηται, » ἀντὶ τοῦ, ἵνα φανῇ ἡλικός· διεθρος ἡ ἁμαρτία· ὡσπερ καὶ τὸ, « Γενέσθω δὲ ὁ Θεὸς ἀληθής, » ἀντὶ τοῦ, φανήτω. Τοῦτο δὲ διὰ τῆς ἐντολῆς εἰδείχθη· ἐχρήσατο γὰρ τῇ D ἐντολῇ εἰς θάνατον· ὡσπερ καὶ νόσημα, ὅταν διὰ τῶν ἱατρικῶν φαρμάκων χειρὸν γένηται, τὴν κακο- ἤθειαν αὐτοῦ ἐκφαίνειν λεχθεῖν διὰ τῆς ἱατρικῆς τέ- χνης, ὡς μὴ ὠφελούμενον ὑπ' αὐτῆς.

« Οἴδαμεν γὰρ, ὅτι ὁ νόμος πνευματικὸς ἐστίν· ἐγὼ δὲ σαρκικός εἰμι, πεπραμένος· ὑπὸ τὴν ἁμαρ- τIAN. » Ἐπειδὴ εἶπεν, ὅτι ἡδη διὰ τῆς ἐντολῆς ἡ ἁμαρτία ἐφάνη, ἵνα μὴ νομίσης τὸν νόμον αἴτιον ταύτης, ἀπολογεῖται ὑπὲρ αὐτοῦ, κοινήν ἐκφέρων ψήφον, καὶ λέγων· « Οἴδαμεν ὅτι ὁ νόμος πνευμα-

peccator reputarer, neque poenæ essem obnoxius. Nam « Occidit, » de utroque intelligendum est, et de peccato et de supplicio, perinde ac supra dictum est, « Mortuus sum. » Tota itaque conclusio apostolicæ sententiæ est hujusmodi : 49 Lege non existente, peccatum non imputatur : lege autem adveniente et violata, apparuit peccatum et revixit. Itaque per mandatum prævaricatione violatum, peccatum, hoc est, peccati manifestatio et subsistentia subit, cum ante neque subsisteret, neque imputaretur, eo quod neque lex exstabat. Causa itaque per se lex peccati haudquaquam erat : nec tamen ab eo nos liberare potuit. Ob hujus itaque debilitatem gratia plane indignimus.

VERS. 12. « Itaque lex quidem sancta, et man- datum sanctum, et justum, et bonum. » En mani- festissime hic Marcionitarum, Manichæorum et Simonianorum, omniumque Vetus Testamentum calumniantium ora obstruxit. Sanctam enim legem palam pronuntiat, et mandatum sanctum, et ju- stum, et bonum. Differt autem lex a mandato, quemadmodum universale a particulari. Legis enim alia quidem sunt decreta, alia vero mandata. Decreta itaque legis sive dogmata sancta sunt, mandata etiam de rebus gerendis, sancta, justa et bona sunt. Boni igitur et justii Dei sunt legislatio- nes, etiamsi hæretici prædicii pravi Dei legem esso impie calumniantur.

VERS. 13. « Quod ergo bonum est, mihi factum est mors? Absit! Sed peccatum, ut appareat pec- catum, per bonum mihi operatum est mortem. » Lex, inquit, non est facta mihi mors; sed peccatum me occidit, ut appareat quale quantumque sit ma- lum, quodque lege ipsi medelam afferente, deterius evaderet. Peccatum autem, ut et supra commemo- ratum, intelliges amantem voluptatis sententiam seu mentem, atque vehementem ad peccatum moti- onem, atque adeo diabolum, ipsumque actum præ voluptate pellicentem. Gratias igitur Christo, qui nos a tanto malo liberavit.

« Ut fiat supra modum peccans peccatum per mandatum. » — « Ut fiat, » pro, appareat, quænta sit peccati pernicietas : quemadmodum et illud : « Sit autem Deus verax, » pro, palam fiat et per- spicuum. Istud autem per mandatum demonstra- tum est. Usus est enim peccatum mandato ad mortem : perinde ac infirmitas vel morbus, quando per medica pharmaca redditur deterior, malum sui habitudinem per medicam artem declarare dici- queat, cum ex ea nihil juvetur.

VERS. 14. « Scimus enim quod lex spiritualis est, ego autem carnalis, venundatus sub peccato. » Quia dixerat, quod jam per mandatum peccatum apparuit, ne arbitreris legem causam esse peccati, defendit eam, commune suffragium proferens, ac dicens : « Novimus quod lex spiritualis est; » id

Varis lectiones.

²² ἄνω ο. ²³ πεφανερωται m. ²⁴ ὑφίσταμένη ο. ²⁵ ἴσχυεν m. ²⁷ φανερώτερον m. ²⁸ ἅγιος. ²⁹ ἡ δὲ ο.

enim est in confesso, nec cuiquam obscurum. Tantum enim abest ut lex sit causa peccati, ut virtutis potius sit præceptrix, vitique inimica et 50 hostis: hoc enim est quod ait, « Spiritualis est. » Unde igitur peccatum enatum est, si lex tam miranda sit magistra? A discipulorum socordia et imbecillitate. « Ego » enim, inquit, « carnalis sum, » hoc est, universa humana natura, cum quæ ante sancitam legem, tum quæ tempore legis, universam affectuum turbam sibi aggregatam habuit. Non enim tantum mortales facti sumus ex Adami prævaricatione, verum etiam affectus pravos natura recepit, sub peccato vendita et in servitutem redacta, ita ut ne caput quidem erigere queat.

VERS. 15. « Quod enim operor, » inquit, « non intelligo. » Non omnigenam hic ignorantiam dicit. Si enim ex ignorantia peccabant, quomodo deinceps puniebantur? Sed quid ait? Tenebris obsepior, luc illuc rapior, nec quomodo me peccatum rapiat, novi. Quare cum ait, « Non novi, » haud ignorantiam rei agendæ indicat, sed circumstantiam et insidias ac deceptionem et raptum. Hæc autem omnia de mortalibus qui ante Christi in carnem adventum fuere, dicit, etiamsi propriam personam posuerit.

« Non enim quod volo, hoc ago. » Pro eo quod est, Non enim quod voluerunt homines, qui tum vixere, illud egerunt. Non inducit autem necessitatem, neque vim per huiusmodi sermones. At quid ait? Quod non laudabant, quod non recipiebant, quod non diligebant, hoc faciebant. Infert enim deinceps:

« Sed quod odi, hoc facio. » Viden' quod neque vim, neque necessitatem hic infert? Alias intulisset, Sed quod cogor, hoc ago: jam vero non sic dixit, sed, « Quod odi. » Quare illud, « Quod nolo, » sic accipias, ut expositum est. Quomodo igitur continebant mala? Per arreptionem, per infirmitatem qua laborabant ex prævaricatione Adami. Hanc porro infirmitatem lex profecto sanare non potuit, etiamsi quid agendum esset dictaret: Christus autem accedens sanavit. Hic igitur Apostolo scopus est per omnia quæ dixit et quæ diciturus est, demonstrare humanam naturam immedicabilia passam, nec ab ullo alio sanitati restitutam, præterquam a solo Christo.

VERS. 16. « Si autem quod nolo, istud facio, consentio legi quod bona est. » Quod bona sit lex, inde constat, quod novi naturaliter quid agendum sit, et non sum mente corruptus, etiamsi vitium prosequor.

VERS. 17, 18. « Nunc autem jam non operor illud, sed quod habitat in me peccatum. Novi autem quod non habitat in me, hoc est in carne mea, bonum. » Non dixit quod caro illud operetur, sed « peccatum, » hoc est peccati tyrannus me rapiens.

Α τικός ἐστιν. Ὁμολογημένον γὰρ ἐστὶ τοῦτο, φησί, καὶ πᾶσιν ἐγνωμένον, ὅτι τοσοῦτον ἀπέχει τοῦ αἵτιο: εἶναι ὁ νόμος; ἀμαρτία, ὥστε καὶ διδάσκαλος ἀρετῆς ἐστὶ, καὶ κακίας πολέμιος; τοῦτο γὰρ τὸ, « Πνευματικός. » Πόθεν οὖν ἡ ἀμαρτία γέγονεν, εἰ οὕτω θαυμαστός ἐστιν ὁ διδάσκαλος; Παρὰ τὴν τῶν μαθητῶν ῥηθυμίαν καὶ ἀσθένειαν. « Ἐγὼ » γὰρ, φησί, « σαρκικός εἰμι, » τουτέστιν, ἡ ἀνθρωπίνη πᾶσα φύσις, ἣ τε πρὸ νόμου, καὶ ἡ ἐν νόμῳ, πάντα τὸν ἔχλον τῶν παθῶν ἐπεισαχθέντα αὐτῇ ἔσχεν. Οὐ γὰρ μόνον θνητοὶ γεγόναμεν ἐκ τῆς παραβάσεως τοῦ Ἀδάμ, ἀλλὰ καὶ ἡ φύσις ἐδέξατο τὰ πάθη, κραθεῖσα ὑπὸ τὴν ἀμαρτίαν, καὶ δούλη γενομένη, ὥστε μηδὲ ἰσχύει ἀνακύβει δύνασθαι.

« Ὁ γὰρ κατεργάζομαι, » φησὶν, « οὐ γινώσκω. » Οὐ τὴν παντελῆ ἀγνοίαν ἐνταυθὰ φησιν. Εἰ γὰρ ἀγνωστοὺς ἡμάρτανον, πῶς λοιπὸν ἐκολάζοντο; Ἀλλὰ τί φησι; Σκοποῦμαι, συναρπάζομαι, οὐκ οἶδα, πῶς με συναρπάξει ἡ ἀμαρτία. Ὡστε τὸ, « Οὐ γινώσκω, » οὐκ ἀγνοίαν ἐμφαίνει τοῦ πρακτέου⁴¹, ἀλλὰ περίστασιν, καὶ ἐπιβουλήν, καὶ ἀπάτην, καὶ συναρπαγὴν. Ταῦτα δὲ πάντα περὶ τῶν πρὸ τῆς ἐπιδημίας τοῦ Χριστοῦ ἀνθρώπων λέγει, εἰ καὶ τὸ οἰκτεῖν πρόσωπον θέεικεν.

« Οὐ γὰρ ὁ θέλω, τοῦτο κρᾶσσω. » Ἀντὶ τοῦ, Ὁ γὰρ ὁ ἠθέλον οἱ τότε ἀνθρώποι, τοῦτο ἐπραττον. Οὐκ ἀνάγκην δὲ εἰσάγει, οὐδὲ βίαν διὰ τῶν τοιούτων λόγων. Ἀλλὰ τί φησιν; Ἀντὶ τοῦ, ὁ μὴ ἐπήκουον, ὁ μὴ ἀπεδέχοντο, ὁ μὴ ἠγάπων, τοῦτο ἐποιοῦν· ἐπάγει γὰρ ἐφεξῆς

« Ἀλλὰ ὁ μισῶ, τοῦτο ποιῶ. » Ὁρᾷς, ὅτι οὐ βίαν εἰσάγει, οὐδὲ ἀνάγκην; Ἐπήγαγε γὰρ ἂν, Ἀλλ' ὁ ἀναγκάζομαι, τοῦτο πράσσω. Νῦν δὲ οὐχ οὕτως εἶπεν, ἀλλ', « Ὁ μισῶ. » Ὡστε τὸ, « Ὁ οὐ θέλω, » οὐ: ὡ νοήσεις, ὡς ἐξελέγηθη. Πῶς οὖν ἐγένοντο τὰ κακά; Κατὰ συναρπαγὴν, κατὰ ἀσθένειαν, ἣν ἔσχον ἀπὸ τῆς παραβάσεως τοῦ Ἀδάμ. Ταύτην δὲ τὴν ἀσθένειαν ὁ μὲν νόμος οὐκ ἴσχυεν ἰάσασθαι, καίτοι τὸ πρακτέον ὑπαγορεύων· ὁ δὲ Χριστὸς ἐλθὼν ἰάσατο. Οὗτος οὖν ἐστὶν ὁ σκοπὸς ἐφ' Ἀποστολῆν διὰ πάντων, ὧν τε εἶπεν, καὶ ὧν μέλλει εἰπεῖν, τὸ δεῖξαι τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ἀνάτα παθοῦσαν, καὶ οὐχ ὑπὸ ἄλλου λαθεῖσαν, ἣ⁴² ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ.

« Εἰ δὲ ὁ οὐ θέλω, τοῦτα ποιῶ, σύμφημι ἐφ' νόμῳ ὅτι καλός. » Ὅτι καλὸς ὁ νόμος, δῆλον ἐξ ὧν καὶ αὐτὸς οἶδα φυσικῶς τὸ πρακτέον, καὶ οὐ διεφθαρμαι τὴν γνώμην⁴³, εἰ καὶ τὴν κακίαν μετέρχομαι.

« Νῦν δὲ οὐκέτι ἐγὼ κατεργάζομαι αὐτὸ, ἀλλ' ἡ φιλοῦσα ἐν ἐμοὶ ἀμαρτία. Οἶδα δὲ ὅτι οὐκ οἰκεῖ ἐν ἐμοί, τουτέστιν, ἐν τῇ σαρκὶ μου, ἀγαθόν. » Οὐκ εἶπεν ὅτι ἡ σὰρξ αὐτὸ κατεργάζεται, ἀλλ', « Ἡ ἀμαρτία, » τουτέστιν, ἡ τῆς ἀμαρτίας τυραννὶς συναρ-

Variae lectiones.

⁴⁰ οὐδὲ ο. ⁴¹ πράγματος ο. ⁴² ἀλλ' ο. ⁴³ τῇ γνώμῃ ο.

πάρουσά με. Ὅστε τί φλυαροῦσιν οἱ τὴν σάρκα ἡ δ' ἄλλοι οὐκ οἰκεῖ ἐν ἐμοί, τουτέστιν, ἐν τῇ σαρκί μου, ἀγαθόν; » Ἄκουε πῶς τοῦτο φησιν· Ἐκ δύο ὁ ἄνθρωπος σύγκαιται, ψυχῆς τε καὶ σαρκός· τούτων δὲ ἡ μὲν ψυχὴ τὸ κράτος ἔχει ἐν πᾶσιν, ἡ δὲ σὰρξ δούλη ἐστίν. Οὐκ οἰκεῖ οὖν ἐν τῇ σαρκί τὸ ἀγαθόν, ἀντὶ τοῦ, οὐ κείται ἐν τῇ ταύτης ἑξουσίᾳ, ἀλλ' ἐν τῇ τῆς ψυχῆς. Ὅ οὖν ἔληται ἡ ψυχὴ, ἐκεῖνο πράττει ἡ σὰρξ. Ὅσπερ εἴ τις εἴποι, ὅτι οὐκ ἐστὶν ἐν τῇ κιθάρᾳ τὸ καλὸν κροῦμα, ἀλλ' ἐν τῇ κιθαριστῇ. Οὐ γὰρ τὴν κιθάραν διαβάλλει, ἀλλὰ τὴν ὑπεροχὴν τοῦ τεχνίτου πρὸς τὸ ὄργανον δεῖκνυσι.

« Τὸ γὰρ θελεῖν παράκειται μοι, τὸ δὲ κατεργάζεσθαι τὸ καλὸν οὐκ εὐρίσκω. Οὐ γὰρ ὃ θέλω ποιῶ ἀγαθόν· ἀλλ' ὃ οὐ θέλω κακόν, τοῦτο πράσσω. Εἰ δὲ ὃ οὐ θέλω ἐγώ, τοῦτο ποιῶ, οὐκέτι ἐγὼ κατεργάζομαι αὐτό, ἀλλ' ἡ οἰκίωσα ἐν ἐμοί ἁμαρτία. » Ἐν αὐτῷ εἶπεν, « Οὐκ εὐρίσκω, » ἐπήρειαν καὶ ἐπιβουλήν τῆς ἁμαρτίας ἐνέφηγεν· ἀπαλλάττει γὰρ καὶ τὴν οὐσίαν τῆς ψυχῆς, καὶ τὴν οὐσίαν τῆς σαρκὸς ἐγκλήματος⁴⁶, καὶ τὸ πᾶν ἐπὶ τὴν πονηρὰν πράξιν καὶ προαίρεσιν μεθιστά. Ἐν μὲν γὰρ τῷ εἶπεν, « Ὅ οὐ θέλω, » τὴν ψυχὴν ἀπαλλάττει ἐγκλήματος· ἐν δὲ τῷ εἶπεν, « Οὐκέτι ἐγὼ κατεργάζομαι αὐτό, » τὴν σάρκα ἀδιάδικτητον τηρεῖ. Τίς οὖν τὸ κακὸν κατεργάζεται; Ἡ ἁμαρτία, ἥτις ἐστίν, ὡς ὁ Χρυσόστομος φησιν, ἡ πονηρὰ προαίρεσις καὶ φιλαμαρτήμων. Αὕτη δὲ οὐκ ἐστὶ δημιουργία⁴⁷ τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἡμέτερον κίνημα. Ἡ μὲν γὰρ ἀπλῶς βούλησις, τοῦ Θεοῦ ἐστὶν ἔργον· ἡ δὲ τοιαύτη βούλησις, ἡμέτερον, καὶ τῆς γνώμης ἡμῶν. Εἴρηται δὲ ἀνωτέρως, τίς ἐστὶν ἡ ἁμαρτία, ὅτι ἡ τῆς ἁμαρτίας· τυραννίς, συναρπαζούσης τὸν νοῦν ἡμῶν⁴⁸ διὰ τῆς ἡδονῆς.

« Εὐρίσκω ἄρα τὸν νόμον τῷ θέλοντι ἐμοὶ ποιεῖν τὸ καλόν, ὅτι ἐμοὶ τὸ κακὸν παράκειται. » Ἀσαφές τὸ εἰρημένον, ὡς ἑλλίπῳς ἔχον· εἶδει γὰρ οὕτω λεχθῆναι· Εὐρίσκω ἄρα τὸν νόμον συνηγοροῦντά μοι, θέλοντι μὲν ποιεῖν τὸ καλόν, μὴ ποιοῦντι δὲ, διότι ἐμοὶ παράκειται τὸ κακόν. Ὅ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστι· Τὴν γῶσιν τοῦ καλοῦ ἐξ ἀρχῆς συγκαταβηλμένην ἔχον· εὐρίσκω δὲ καὶ τὸν νόμον συνηγοροῦντα ταύτῃ καὶ ἐπαινοῦντα, καὶ θέλω μὲν ποιεῖν, πλὴν συναρπάζομαι, καὶ τὸ κακὸν παράκειται μοι· τουτέστιν, Ἡ πράξις τοῦ κακοῦ οὐκ ἀνήρηται ἀπ' ἐμοῦ. Πλὴν ὁ μακάριος Ἰωάννης, μετὰ τὸ, καθὰ εἴρηται, ἐρμηνεύσαι αὐτὸ ὡς ἑλλίπῳς, αἰνίττεται, ὅτι καὶ ἄλλως δύναται νοηθῆναι· οἷον, Εὐρίσκω ἄρα τὸν νόμον, οὐκ ἄλλῳ τινὶ ὄντι, ἀλλ' ἐμοὶ τῷ θέλοντι ποιεῖν τὸ καλόν. Μόνῳ γὰρ τῷ θέλοντι ποιεῖν τὸ καλόν νόμος ἐστὶν ὁ νόμος, τὰ αὐτὰ αὐτῷ βουλόμενος. Ὅ δὲ [·καὶ] διὰ τῶν ἐφεξῆς ὄντων⁴⁹.

Soli enim volenti facere bonum lex est lex, eadem fiet.

« Συνήδομαι γὰρ τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ, κατὰ τὸν ἔσω.

Varia lectiones.

⁴⁷ Chrysost. τῆς τοῦ Θεοῦ δημιουργίας.

⁴⁸ αὐτῆς ο.

⁴⁹ ἐγκλημάτων ο.

⁵⁰ δημιουργία ο.

⁵¹ ἡμέτερον οὐκ ο.

⁵² ἡλοῖ III.

Quid igitur hic nugantur et ganniant, qui carnem criminantur, et a Dei opificio alienant? Et quomodo, **51** inquit, ait: « Quod non habitet in carne mea, bonum? » Audi qua id ratione dicat: Ex duobus homo compositus est, ex anima et carne: horum alterum, anima videlicet, imperium habet in omnibus: caro autem serva est. Non habitat igitur in carne mea bonum, id est, non est situm in ejus potestate, sed in animæ arbitrio. Quidquid igitur anima elegerit, caro prosequitur. Quemadmodum si quis dicat, Bona et concinna pulsatio non est in cithara, sed in citharædo. Non enim citharam calumniatur, sed artificis excellentiam instrumento comparati ostendit.

VERS. 18-20. « Velle enim adjacet mihi, perficere autem bonum non invenio. Non enim quod volo facio bonum; sed quod volo malum, hoc ago. Si autem quod nolo ego, hoc facio, jam non ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum. » Cum ait, « Non invenio, » vim et insidias peccati demonstravit. Liberat enim cum essentiali animæ tum essentialiam carnis a crimine et accusatione, totumque in pravam operationem et voluntatem transfert. Nam cum dicit, « Quod nolo, » animam liberat a crimine: cum vero subdit, « Jam non ego operor illud, » carnem ab accusatione immunem servat. Eequid igitur est quod malum operatur? Peccatum, quod est, juxta Chrysostomi sententiam, prava voluntas et peccandi avida. Ista vero non est opus Dei, sed nostra motio et affectus. Ipsa quidem simpliciter voluntas, Dei opus est: talis autem voluntas ad nos pertinet et mentem nostram. Dictum est autem supra quid sit peccatum, nempe peccati tyrannis, animam nostram per voluptatem alio rapiens.

VERS. 21. « Invenio igitur legem volenti mihi facere bonum, quod mihi malum adjacet. » Obscure hoc dictum est, quasi quidquam desit: debebat enim sic dici: Invenio itaque legem atrocinantem mihi, volenti quidem facere bonum, quod tamen non facio, eo quod malum mihi adjacet. Porro hujus loci talis est sententia: Cognitionem boni ab initio mecum una conditam habui: invenio etiam legem atrocinantem huic, eamque commendantem, ac volo quidem (bonum) persequi, adeoque peragere, attamen vi quadam alio rapior, malumque mihi proxime adnotum est, id est operatio mali non est ablata a me. At vero divus Joannes Chrysostomus simul atque hunc locum ceu eum (uti dictum est) cui aliquid desit, interpretatus est, admonet et alia quadam ratione hunc possu intelligi: ut, Invenio quidem legem, non alii cuiquam sancitam, sed mihi volenti facere bonum. volens quæ ipse. Quod et in sequentibus planum

VERS. 22, 23. **52** « Condelector enim legi Dei

secundum interiorem hominem. Video autem aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis mee, et captivantem me lege peccati, quæ est in membris meis. » Noram sane et antehac bonum : inveniens autem ipsum, in litteris situm, commendo legem, ac assentior ei (secundum interiorem hominem, » sive secundum mentem. « Video autem aliam legem, » hoc est peccatum : quod ideo legem appellavit, quod homines eo decepti, eidem obtemperant, ipsumque dimittere metuant, seu legem quamdam quæ prævaricationem non recipiat. Hæc igitur repugnat (legi mentis mee, » id est naturall (quem autem supra (interiorem hominem » nominavit, cum nunc aperte mentem vocat), atque vincit, imo captivat me, et naturalem et scriptam legem suppressim. Quomodo vero captivum ducit ? « Lege peccati, » hoc est potentia, neque non tyrannide. Non autem dixit, motu carnis, aut natura, verum lege peccati, quæ regnat et dominatur in membra mea. Hæc vero non est calumnia carnis. Quemadmodum prædo quispiam, si occupet regiam aliquam, in eaque commoretur, non est isthæc calumnia vel criminatio domus : hunc ad modum, si peccatum habitet in membris nostris, eam ob rem non est prava caro : siquidem tyrannide est oppressa. Nonnulli quatuor hic leges faciunt : unam divinam, docentem nos quid deceat : alteram impugnantem nos, quæ ex diaboli motu et operatione nos invadit : tertiam, legem mentis, id est naturalem : postremam, quæ est in membris nostris, id est amantem peccati voluntatem et habitudinem ad malum, quæ nobis per consuetudinem veluti callum obduxit et induruit.

Vers. 24. « Infelix ego homo, quis me liberabit ex corpore mortis hujus ? » Naturalis lex non suffecit, scripta non potuit, sed utramque peccati tyrannis vicit. Unde igitur est salutis spes ? « Quis me liberabit ex corpore mortis ? » hoc est morti obnoxio. Postquam enim corpus per prævaricationem passibile factum esset, deinceps et peccato captu facile reddebatur. Atqui dicet aliquis, Siquidem corpus a peccato tam facile invadi potuerat, cur puniunt sunt hi, qui ante Christi adventum peccarunt ? Quia talia imperata erant, quæ peccato etiam dominante potuissent recte peragere.

Vers. 25. « Gratias ago Deo per Jesum Christum Dominum nostrum. » Quia in angustias redactus erat, nec alium Servatorem invenit, necessario Christum invenit. Hinc et gratias agit (Deo Patri, per Jesum Christum Dominum nostrum, » hoc est causa gratiarum actionis existente **53** Christo. Ipse enim, inquit, præstitit ac transegit quæ lex non potuit : ipse me ab imbecillitate corporis liberavit, confortans illud ut non porro peccati tyrannide opprimatur. Sed quemadmodum per prævaricationem Adami mortale factum, peccato expugnato

A ἄνθρωπον. Βλέπω δὲ ἕτερον νόμον ἐν τοῖς μέλεσί μου ἀντιστρατευόμενον τῷ νόμῳ τοῦ νοῦς μου, καὶ ἀιχμαλωτίζοντά με τῷ νόμῳ τῆς ἁμαρτίας, τῷ ὄντι ἐν τοῖς μέλεσί μου. » Ἥθειν μὲν καὶ πρὸς τοῦτον τὸν καλὸν νόμον, καὶ εὐρῶν δὲ αὐτὸ ἐν γράμμασι κείμενον, ἐπεινὼ τὸν νόμον, καὶ συγκατατίθεμαι αὐτῷ « κατὰ τὸν ἔσω ἄνθρωπον, » ἦτοι κατὰ τὸν νοῦν μου. « Βλέπω δὲ ἕτερον νόμον, » τούτεστι, τὴν ἁμαρτίαν· ἦν ἐκάλεσε νόμον, διὰ τὸ πείθεσθαι αὐτῇ τοὺς ἀπατωμένους, καὶ φοβεῖσθαι ἀφεῖναι αὐτήν, ὡς νόμον τινὰ ἀπαράβατον. Αὕτη οὖν ἀντιστρατεύεται : τῷ νόμῳ τοῦ νοῦς μου, » τούτεστι, τῷ φυσικῷ (ὄν δὲ ἀνωτέρω « ἔσω ἄνθρωπον » ὠνόμασε, τοῦτον σαφῶς νοῦν ὀνομάζει), καὶ νικᾷ· μᾶλλον δὲ αἰχμαλωτίζει με, καὶ τὸν φυσικὸν καὶ τὸν γραπτὸν νόμον νικῶσα. Πῶς ⁵⁰ αἰχμαλωτίζει : **B** « Τῷ νόμῳ τῆς ἁμαρτίας, » τούτεστι, τῇ δυνάμει, τῇ τυραννίδι. Οὐκ εἶπε δὲ, Τῇ ὀρμῇ τῆς σαρκός, ἢ τῇ φύσει, ἀλλὰ, « Τῷ νόμῳ τῆς ἁμαρτίας, » τῷ κατακρατήσαντι τῶν μελῶν μου. Τοῦτο δὲ οὐκ ἔστι διαβολὴ τῆς σαρκός. Ὅσπερ γὰρ ληστής, ἐὰν κατὰ σῆ βρασιλία, καὶ ἐνοικῇ ⁵¹ αὐτοῖς, οὐ διαβολὴ ἔστι τοῦτο τοῦ ὄχλου· οὕτω καὶ ἐνταῦθα, ἐὰν οἰκῇ ἡ ἁμαρτία ἐν τοῖς μέλεσιν ἡμῶν, οὐ παρὰ τοῦτον [f. τοῦτο] πονηρὰ ἢ σάρξ· ἐτυραννήθη γάρ. Τινὲς δὲ τέσσαρας νόμους ἐνταῦθά φασι· ἕνα τὸν τοῦ Θεοῦ, τὸν διδάσκοντα ἡμᾶς τὸ δέον· δεύτερον, τὸν ἀντιστρατευόμενον, ὅστις ἔστιν ὁ κατ' ἐνέργειαν ⁵² τοῦ διαβόλου ἐπεισιῶν ἡμῶν· τρίτον, τὸν νόμον τοῦ νοῦς, τούτεστι, τὸν φυσικόν· τέταρτον, τὸν ὄντα ἐν τοῖς μέλεσι, τούτεστι, τὴν φιλαμαρτημίονα προαίρεσιν καὶ τὴν πρὸς τὸ κακὸν σχέσιν, διὰ τῆς συνηθείας ἐνσικιρρωθείσαν ἡμῶν.

« Ταλαίπωρος ἐγὼ ἄνθρωπος, τίς με ῥύσεται ἐκ τοῦ σώματος τοῦ θανάτου τούτου ; » Ὁ φυσικὸς νόμος οὐκ ἔρκεσεν, ὁ γραπτὸς οὐκ ἔσχυσεν, ἀλλ' ἐνίκησε καὶ ἀμφοτέρους ἡ τυραννὶς τῆς ἁμαρτίας. Πόθεν οὖν ἔστι σωτηρίας ἐλπίς ; « Τίς με ῥύσεται ἐκ τοῦ σώματος τοῦ θανάτου ; » τούτεστι, τοῦ θανάτου ὑπακειμένου. Ἐπειδὴ γὰρ παθῆτον ἐγένετο ἐκ τῆς παραβάσεως, καὶ εὐπεριχείρητον λοιπὸν τῇ ἁμαρτίᾳ κατέστη. Ἄλλ' ἐρεῖ τις· Καὶ ἐπειδὴ εὐπεριχείρητον ἦν τὸ σῶμα τῇ ἁμαρτίᾳ, διὰ τί ἐκολάσθησαν οἱ πρὸς Χριστοῦ ἁμαρτάνοντες ; Διότι τοιαῦτα ἐπετάγησαν, **D** ὅσα καὶ τῆς ἁμαρτίας κρατούσης ἠδύναντο κατορθοῦν.

Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ δι' Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν. » Ἐπειδὴ ἐξήγορηθη, καὶ οὐχ εὔρεν ἄλλον τὸν σῶζοντα, ἀναγκαιῶς εὔρε Χριστόν. Διὸ καὶ εὐχαριστεῖ τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, δι' Ἰησοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν, τούτεστιν, αἰτίου ὄντος τῆς εὐχαριστίας τοῦ Χριστοῦ. Αὐτὸς γὰρ, φησὶ, κατέρωσεν, ἃ ὁ νόμος οὐκ ἠδύνηθη· αὐτὸς με ἐῤῥύσατο ἐκ τῆς ἀσθενείας τοῦ σώματος, ἐνδυναμώσας αὐτὸ, ὥστε μηκέτι τυραννεῖσθαι ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας. Ἄλλ' ὡσπερ διὰ τὴν παράδοσιν τοῦ Ἀδάμ θνητὸν γεγενῶς, εὐκαταγώνιστον τῇ ἁμαρτίᾳ κατέστη· οὕτω διὰ τὴν ὑπακοὴν αὐτοῦ σταυ-

Variæ lectiones.

⁵⁰ πῶς δὲ m. ⁵¹ ἐν. ⁵² ἔργον ο.

ρωθέντος, εἶτα ἀνιστάντος, τῆς ἀφορασίας τοὺς ἀρ- A
 ρθῶνας δεξάμενον, κατὰ τῆς ἁμαρτίας ἰσταται ὡς
 γενναίως.

ΚΕΦΑΛ. Η'.

« Ἀρὰ οὖν αὐτὸς ἐγὼ τῷ μὲν νοῦ δουλεύω νόμῳ
 Θεοῦ, τῇ δὲ σαρκὶ νόμῳ ἁμαρτίας. Οὐδὲν ἄρα κατὰ-
 κριμα νῦν τοῖς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, μὴ κατὰ σάρκα
 περιπατοῦσιν, ἀλλὰ κατὰ πνεῦμα. » Τὸ, « δουλεύω, »
 ἀντὶ τοῦ, ἐδούλευον· τῶν γὰρ προτέρων ἀναμνη-
 σκει. Μέλλων γὰρ εἰπεῖν, ὅτι « Οὐδὲν ἄρα κατὰκριμα
 νῦν, » καὶ τὰ ἐξῆς, καὶ δηλῶσαι τὴν ἀπατον χάριν τοῦ
 Χριστοῦ, ἀναμνησκει, πῶς πρότερον εἶχομεν, καὶ
 οὕτως ἐνοοῦμεν τὸ καλὸν, « τῇ σαρκὶ » δὲ, τουτέστι, τῇ
 τῆς σαρκὸς ἀσθενείᾳ, ὑπεκρίτομεν τῷ νόμῳ τῆς
 ἁμαρτίας. Ἄλλὰ νῦν οὐδὲν κατὰκριμα τοῖς ἐν
 Χριστῷ Ἰησοῦ, τουτέστι, τοῖς τοῦ βαπτίσματος ἀξιω- B
 θεῖσιν. Ἐπειδὴ δὲ πολλοὶ καὶ μετὰ τὸ βάπτισμα
 ἁμαρτάνουσι, προσέθηκε· « Τοῖς μὴ κατὰ σάρκα
 περιπατοῦσι· » δεικνύς, ὅτι τὸ πᾶν τῆς ῥηθυμίας τῆς
 ἡμετέρας. Δυνατὸν γὰρ νῦν ὡς καὶ ῥῥῆδιον, μὴ κατὰ
 σάρκα περιπατεῖν, ὃ τότε παγγάλεπον ἦν. Οὐ μόνον
 δὲ ἀπέχσθαι τοῦ κατὰ σάρκα περιπατεῖν δεῖ, ἀλλὰ
 χρῆσθαι ὡς προσεῖναι καὶ τὸ « κατὰ πνεῦμα. » Οὐ γὰρ ἡ
 ἀποχή τῆς κακίας στεφανοῖ, ἀλλ' ἡ τῆς ἀρετῆς καὶ
 τῶν πνευματικῶν ἔργων μετοχή.

« Ὁ γὰρ νόμος τοῦ Πνεύματος τῆς ζωῆς, ἐν
 Χριστῷ Ἰησοῦ ἠλευθέρωσέ με ἀπὸ τοῦ νόμου τῆς C
 ἁμαρτίας καὶ τοῦ θανάτου. » Νόμον Πνεύματος, τὸ
 ἅγιον Πνεῦμα καλεῖ, ὡς περὶ καὶ νόμον ἁμαρτίας,
 τὴν ἁμαρτίαν. Ζωῆς δὲ νόμον τοῦτόν φησι, πρὸς
 ἀντιδιαστολὴν τοῦ τῆς ἁμαρτίας νόμου, τοῦ καὶ τὸν
 θάνατον προξενήσαντος. Ἡ χάρις γὰρ τοῦ Θεοῦ
 ἐθανάτωσε μὲν τὴν ἁμαρτίαν καὶ τὸν θάνατον· κού-
 φον δὲ ἡμῖν τὸν ἀγῶνα ποιήσασα, οὕτως ἐπὶ τὰ
 παλαισμάτα εἰσήγαγεν. Ἐτόλμησαν δὲ αἱ πονηραὶ
 γλῶσσαι νόμον ἁμαρτίας ἐνταῦθα εἰπεῖν τὸν Μωσαϊ-
 κὸν νόμον ὅτι ὁ Ἀπόστολος οὐδαμοῦ οὕτως ὠνόμασεν,
 ἀλλ' ἅγιον καὶ πνευματικόν. Καὶ εἰ πνευματικὸς,
 φασὶν, ἔστι καὶ ὁ Μωσαϊκὸς, τί λοιπὸν διέστηκε τοῦ
 νόμου τοῦ Πνεύματος; Πάμπλου. Ὁ μὲν γὰρ τοῦ
 Μωυσέως ὑπὸ Πνεύματος μόνον ἐδόθη· οὗτος δὲ ὡς
 καὶ Πνεῦμα ἐχορήγει. D

« Τὸ γὰρ ἀδύνατον τοῦ νόμου, ἐν ᾧ ἠσθένηε διὰ
 τῆς σαρκὸς, ὁ Θεὸς τὸν ἑαυτοῦ Υἱὸν πέμφας ἐν ὁμοίω-
 ματι σαρκὸς ἁμαρτίας, καὶ περὶ ἁμαρτίας κατέ-
 κρινε τὴν ἁμαρτίαν ἐν τῇ σαρκί. » Ἐμνήσθη τοῦ
 Πνεύματος, μνημονεύει νῦν καὶ τοῦ Πατρὸς, καὶ
 τοῦ Υἱοῦ, τὴν Τριάδα διδάσκων ὡς. Καὶ δοκεῖ μὲν
 κατὰ τοῦ νόμου λέγειν, οὐκ ἔστι δὲ τοῦτο. Οὐ γὰρ
 εἶπε, τὸ πονηρὸν τοῦ νόμου, ἐν ᾧ ἐκακούργει, ἀλλὰ,
 « τὸ ἀδύνατον, ἐν ᾧ ἠσθένηε. » Πῶς δὲ ἠσθένηε; Διὰ
 τῆς σαρκὸς, τουτέστι, τοῦ σαρκικοῦ φρονήματος. Ὁ
 δὲ νοῦς ἅπας, ὡς ἐλεγεν ὁ Ἀπόστολος, ἐνταῦθα ἀνα-
 καλύπτεται. Λέγει γὰρ, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἶπομεν,

Variæ lectiones.

ἡ ἰσταται ο. ἡ οὖν ο. ἡ εἶ ο. ἡ ὅ δὲ ο. ἡ ἐν ἰσῶν ο. συνάγων m.

A facile reddebatur : sic per ejus obedientiam qui
 crucifixus est et resurrexit, arrha accepta, peccato
 fortiter resistit.

CAP. VII-VIII.

Vers. 25, f. « Igitur ego ipse mente servio legi
 Dei, carne autem legi peccati. Nihil ergo nunc da-
 mnationis est iis qui sunt in Christo Jesu, qui non
 secundum carnem ambulant, sed secundum spiri-
 tum. » — « Servio, » pro serviebam, dixit : priorum
 namque meminit. Dicturus enim, « Nihil ergo nunc
 damnationis, » etc., necnon indicaturus ineffabilem
 gratiam Christi, ad memoriam revocat quales nos
 antea gesserimus, et quod bonum intelligebamus,
 « carne » vero, hoc est carnis imbecillitate, legi
 peccati succumbebamus. Atqui nunc nulla est con-
 demnatio iis qui sunt in Christo Jesu, hoc est, qui
 ad baptismum sunt admissi. Quis vero multi etiam
 post baptismum peccant, adjecit, « Qui non secun-
 dum carnem ambulant, » innuens quod totum no-
 stræ sit ignaviæ. Nunc enim et possibile est et fa-
 cile, non ambulare secundum carnem, id quod tunc
 temporis perdifficillimum erat. Non solum autem
 temperandum est nobis ne secundum carnem am-
 bulemus, verum oportet etiam illud accedere,
 nempe « secundum spiritum. » Non enim abstinencia
 a vitis coronat, sed virtutis operumque spiri-
 tualium participatio.

Vers. 2. « Lex enim Spiritus vitæ in Christo
 Jesu liberavit me a lege peccati et mortis. » Legem
 Spiritus Spiritum sanctum vocat, perinde atque
 legem peccati ipsum peccatum. Vitæ autem legem
 hanc appellat, ut opponat eam legi peccati, quæ et
 mortem nobis subministravit. Etenim gratia Dei
 occidit peccatum et mortem : cumque certamen
 nobis leve reddidisset, ad confictus ita nos perduxit.
 Ausæ sunt autem perversæ linguæ legem peccati
 hic dicere Mosaicam legem, quam tamen Apostolus
 nusquam nisi sanctam et spiritualem appellavit. At
 si spiritalis est, inquit, et lex Mosaica, quid igitur
 discrepat a lege Spiritus? Plurimum quidem.
 Lex enim Mosaica Spiritu tantum lata est; hæc
 autem et Spiritum suppeditabat.

Vers. 3. « Nam quod erat impossibile legi, in quo
 infirmabatur per carnem, Deus misso Filio suo in
 similitudine carnis peccati, de peccato condemnavit
 peccatum in carne. » Meminit Spiritus, nunc
 mentionem facit et Patris et Filii, Trinitatem do-
 cens. Ac videtur hic sane contra legem dicere, ve-
 rum id sese ita non habet. Non enim dixit : Pravi-
 tas legis in qua perversè agebat, sed « impossibilitas
 » in qua imbecillis erat. Qui vero imbecillis
 erat? Per carnem, id est per carnalem affectum.
 Sensus autem universus eorum quæ dixit Apostolus,
 hic revelatur. Ait enim, ut et supra indicavimus,

quod lex docebat quidem, non potuit autem vincere carnaliorem affectum. Proinde Pater misit suum ipsius Filium « in similitudine carnis peccati, » hoc est, carnem habentem similem secundum essentiam nostræ peccatrici, carentem autem omni peccato. Quia enim meminit peccati, ideo similitudinem apposuit. Non enim aliam carnem assumpsit, sed ipsam hanc assumens, sanctificavit et coronavit, condemnans peccatum in assumpta carne, et ostendens carnem non esse naturam peccatricem. A Christo ergo perinde factum est, ac si quis in foro mulierem vapulantem cernens, dicat se ejus filium, cum sit nativus regis, eaque ratione liberet ipsam a verberantibus. Porro quod ait, « de peccato, » potest etiam simpliciter intelligi, hanc ad rationem : Misit Filium suum Pater pro peccato, id est, eam ob rem, ut debellaret peccatum. Quod sane declarans magnus ille Joannes Chrysostomus : Arguit (inquit) et reprehendit peccatum Christus, quippe quod vehementer et supra modum peccasset. Quando enim peccatum peccatores occidit, juste eis mortem intulit. Postquam vero corpus Domini, irreparabile illud reperiens, letho dedidisset, veluti injuriam faciens et peccans, condemnatum est. Misit igitur Filium suum Deus, cum ut ostenderet peccatum et injustum esse et peccasse, tum ut juste ipsum condemnaret, ne dicat diabolus, Christus instar fortis me vicit.

VERS. 4. « Ut justificatio legis impleatur in nobis, qui non secundum carnem ambulamus, sed secundum spiritum. » Ne quis dicat, Equid ad me, si Christus in carne, quam assumpsit, victoriam obtinuit? propterea inquit, Imo maxime istud tua interest. Nam « justificatio legis, » id est finis et scopus (scopus enim ei erat justificare hominem) « impletur, » inquit, « in nobis. » Quod enim lex volebat quidem, infirmior autem erat quam ut posset, hoc Christus fecit propter nos : et certamen quidem illius fuit, nos vero victoria potiti sumus. Quare nequaquam etiam peccabimus, nisi secundum carnem obambulaverimus, hoc est, carnalia expetiverimus : imo vero non satis est istud, nimirum, non sapere carnalia, cæterum oportet etiam adesse nobis, ut supra commemoratum est, spiritualem affectum. Ideoque addidit, « sed secundum spiritum. » — « Declina » enim « a malo », inquit David, nec hoc solum, verum « fac » etiam « bonum. » Non enim postquam audivimus quod Christus nobis victoriam donavit, omnino recidamus ; sed lavacri gratiam custodire oportet. Omnino enim nobis nunc lucta est faciliior, quam antebac.

VERS. 5. « Qui enim secundum carnem sunt, quæ carnis sunt, sapiunt : qui vero secundum spiritum, quæ sunt spirituales. » Qui sese dedunt, inquit, immoleratæ carnis servituti, quæ carnis sunt, semper

¹ Psal. xxxiii, 15.

Α δτι ο νόμος ἐδίδασκε μὲν, οὐκ ἠδύνατο δὲ νικῆσαι τὴ σαρκικώτερον φρόνημα. Ὁ τοίνυν Πατὴρ ἐπέμψεν τὸν αὐτοῦ Υἱὸν ἐν ὁμοιώματι σαρκὸς ἀμαρτίας, ὡς τοῦτο ἐστὶ, σὰρκα ἔχοντα ὁμοίαν μὲν κατὰ τὴν οὐσίαν τῇ ἡμετέρᾳ τῇ ἀμαρτωλῷ, ἀναμάρτητον δέ. Αἰτίη γὰρ ἐμνήσθη ἀμαρτίας, διὰ τοῦτο τὸ ὁμοίωμα προσέθηκεν. Οὐ γὰρ δὴ ἄλλην σὰρκα ἀνάλαβεν, ἀλλ' αὐτὴν ταύτην λαβὼν, ἠγίασε καὶ ἐστεφάνωσε, κατακρίνας τὴν ἀμαρτίαν ἐν τῇ σαρκὶ τῇ προσληφθείσῃ, καὶ δείξας, ὅτι οὐ φύσει ἀμαρτωλὸς ἡ σὰρξ. Ὁμοιον οὖν γέγονεν ὑπὸ Χριστοῦ, ὅσον εἶ τις ἐν ἀγορᾷ τὴν γυναικα τυπτομένην ἰδὼν, εἶπαι αὐτῆς εἶναι υἱὸς βασιλέως ὡν υἱὸς, καὶ οὕτως αὐτὴν ἀπαλλάξαι τῶν τυπτότων. Τὸ δὲ, « Καὶ περὶ ἀμαρτίας, » δύνανται μὲν νοηθῆναι καὶ ἀπλούστερον, ἀντὶ τοῦ, ἐπέμψεν τὸν Υἱὸν ὁ Πατὴρ περὶ ἀμαρτίας, τοῦτέστιν, ἕνεκα τοῦ καταγωνιάσθαι τὴν ἀμαρτίαν. Ὁ δὲ πάμμεγας Ἰωάννης τοῦτο δηλῶν, ἔφησεν ⁶⁶, ὅτι ἠλεγε τὴν ἀμαρτίαν ὁ Χριστὸς μεγάλα ἡμαρτηκυῖαν. Ἔως μὲν γὰρ ἀμαρτωλοὺς ἐθανάτου ἡ ἀμαρτία, κατὰ τὸν τοῦ δικαίου λόγον ἐπήγε τοῦτοις τὴν τελευταίην. Ἐπειδὴ δὲ ⁶⁶ ἀναμάρτητον εὐρύσα σῶμα τὸ τοῦ Κυρίου ἐθανάτωσεν, ὡς ἀδικήσασα καὶ ἀμαρτοῦσα κατεκρίθη. Ἐπέμψεν γοῦν τὸν Υἱὸν αὐτοῦ ὁ Θεὸς, καὶ περὶ τοῦ δείξαι τὴν ἀμαρτίαν ἀδικον καὶ ἡμαρτηκυῖαν, καὶ κατακρίναι αὐτὴν δικαίως, ἵνα μὴ ἔχη ⁶⁶ λέγειν ὁ διάβολος, ὅτι Ὁ ἰσχυρὸς με ἐνίκησεν ὁ Χριστὸς.

« Ἴνα τὸ δικαίωμα τοῦ νόμου πληρωθῇ ἐν ἡμῖν τοῖς μὴ κατὰ σὰρκα περιπατοῦσιν, ἀλλὰ κατὰ πνεῦμα. » Ἴνα μὴ τις εἴπῃ. Καὶ τί πρὸς ἐμὲ, εἰ ὁ Χριστὸς ἐν τῇ σαρκὶ, ἦν προσεληφεν, ἐνίκησε ; διὰ τοῦτο ταῦτά φησιν, ὅτι Πρὸς σὲ μὲν οὖν μάλιστα. Τὸ γὰρ δικαίωμα τοῦ νόμου, τοῦτέστι, τὸ τέλος, ὁ σκοπὸς (σκοπὴν γὰρ εἶχε τὸ δικαιοῦν τὸν ἄνθρωπον), πληροῦται, φησὶν, ἐν ἡμῖν. Ὁ γὰρ ὁ νόμος ἠσοῦλετο μὲν, ἠσθένει δὲ, τοῦτο ὁ Χριστὸς ἐποίησε δι' ἡμᾶς καὶ τὸ μὲν ἀγώνισμα γέγονεν ἐκεῖνω, ἡμεῖς δὲ τῆς νίκης ἀπελαύσαμεν. Αἰὶ καὶ οὐχ ἀμαρτησομεθα, ἐὰν μὴ κατὰ σὰρκα περιπατῶμεν, τοῦτέστι, σαρκικὰ φρονῶμεν· μᾶλλον δὲ οὐκ ἀρκεῖ τοῦτο, τὸ μὴ φρονεῖν σαρκικὰ, ἀλλὰ δεῖ προσεῖναι ἡμῖν, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἴρηται, καὶ πνευματικὸν φρόνημα. Αἰὶ προσέθηκε· « Ἀλλὰ κατὰ πνεῦμα. » — « Ἐκκλινον » γὰρ « ἀπὸ κακοῦ, » καὶ οὐ μόνον τοῦτο, ἀλλὰ « καὶ ποιήσον ἀγαθόν. » Μὴ γὰρ, ἐπειδὴ ἠκούσαμεν, ὅτι ὁ Χριστὸς ἡμῖν τὴν νίκην ἐχαρίσατο, ἀναπέσωμεν πάντῃ· ἀλλὰ δεῖ φυλάττειν τὴν τοῦ λουτροῦ χάριν. Πάντως γὰρ εὐκολώτερα ἡμῖν ἢ πάλη νῦν, ἢ πρότερον.

« Οἱ γὰρ κατὰ σὰρκα ὄντες τὰ τῆς σαρκὸς φρονοῦσιν· οἱ δὲ κατὰ πνεῦμα, τὰ τοῦ πνεύματος. » Οἱ ἐκδόνας, φησὶν, αὐτοῦ τῇ τῆς σαρκὸς ἀμέτρῳ δουλείᾳ, τὰ τῆς σαρκὸς αἰεὶ φρονοῦσι, μὴδὲν θεῶν

Variae lectiones.

⁶⁶ ἔφη ο. ⁶⁶ ἐπεὶ δὲ ο. ⁶⁶ ἔχοι ο.

περινοῦντες· οἱ δὲ ὑποταγέντες ὀλικῶς τῷ πνεύματι, πάντα πνευματικὰ καὶ φρονούσι καὶ ποιούσι.

« Τὸ γὰρ φρόνημα τῆς σαρκὸς, θάνατος· τὸ δὲ φρόνημα τοῦ πνεύματος, ζωὴ καὶ εἰρήνη. » Φρόνημα σαρκὸς τὴν παχυτέραν διάνοιαν ὀνομάζει, ἀπὸ τοῦ χειρόνος αὐτὴν καλέσας. Οὐ γὰρ δὴ αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν ἢ σὰρξ ἴδιον ἔχει φρόνημα, ἀλλ' ἡ παχέια καὶ ὀλικὴ διάνοια φρόνημά ἐστι σαρκὸς, ὡς ἂν τις εἶποι, νοῦς σαρκικῆς φρονήσας· ὡσπερ καὶ φρόνημα τοῦ πνεύματος, τὴν διάνοιαν τὴν φρονούσαν τὰ τοῦ πνεύματος· ἥτις γεννᾷ « ζωὴν, » πρὸς ἀντιδιαστολὴν τοῦ θανάτου, ὃν γεννᾷ ἡ σαρκικὴ διάνοια· ἀλλὰ καὶ « εἰρήνην, » πρὸς ἀντιδιαστολὴν τοῦ ἐρεξῆς. Ἐπάγει γάρ·

« Διότι τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς ἐχθρα εἰς Θεόν. Τῷ γὰρ νόμῳ τοῦ Θεοῦ οὐχ ὑποτάσσεται· οὐδὲ γὰρ δύναται. » Ἡ μὲν πνευματικὴ διάνοια εἰρήνην γεννᾷ· ἡ δὲ φρονούσα τὰ σαρκικὰ, ἐχθραν πρὸς Θεόν. Ἄρα οὖν χεῖρας ἀνταίρει τῷ Θεῷ; Οὐχί, φησὶν, ἀλλὰ τῷ νόμῳ αὐτοῦ μὴ ἔστι ὑποτασσομένη, λέγεται ἐχθρα εἶναι τῷ Θεῷ. Μὴ θορυβηθῆς δὲ ἀκούσας τὸ, « Οὐδὲ γὰρ δύναται, » ἀλλὰ νόει τὸ λεγόμενον ὡς δεῖ. Οὐ γὰρ δύναται τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς, ἕως ἂν μὲν τοιοῦτον, ὑποταγῆναι Θεῷ· ὡσανεὶ τις εἶποι· Ἡ πόρνη οὐ δύναται εἶναι σώφρων. Καὶ γὰρ οὐκ εἶπεν, ὅτι οὐ δυνατήσεται, ἀλλ', « Οὐ δύναται » νῦν, σαρκικὸν μένον. Ἐπεὶ πῶς αὐτὸς Παῦλος ἔλεγε, « Πῶς μωροὶ ἀπλῶς ἐκ πονηρῶν ἀγαθοὶ ἐγένοντο, εἰ ἀδύνατος ἦν ἡ μεταβολή; Οὕτως καὶ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ ὁ Κύριος εἶπεν· « Οὐ δύναται δένδρον πονηρὸν καρποὺς καλοὺς ποιεῖν· ἀνεὶ τοῦ, ἐς τ' ἂν ἦ πονηρὸν. Μὴ τοίνυν σαρκικὰ φρονῶμεν, ἀλλὰ τὰ τοῦ πνεύματος, ἵνα εἰρήνην ἔχωμεν πρὸς τὸν Θεὸν δόντα ἡμῖν τὸ Πνεῦμα, δι' οὗ πάντα ῥῆμα ἡμῖν τὰ ἐν τῷ νόμῳ δυσκατόρθωτα.

« Οἱ δὲ ἐν σαρκὶ ὄντες, Θεῷ ἀρέσαι οὐ δύναται. Ἔμεῖς δὲ οὐκ ἐστέ ἐν σαρκί, ἀλλ' ἐν πνεύματι. » Τοῦτέστιν, Οἱ τὸ σαρκικὸν φρόνημα ἔχοντες οὐ δύναται Θεῷ ἀρέσαι, ἕως ἂν ὡσεὶ τοιοῦτοι. Οὐ γὰρ τὴν οὐσίαν τῆς σαρκὸς, ἀλλὰ τὸν παχὺν καὶ σαρκικὸν βίον, καὶ ὅλον « σαρκοποιούντα τὸν ἄνθρωπον, ὡς τὴν ὀνομάζει, καθὰ καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ· « Οὐ μὴ καταμείνη τὸ Πνεῦμά μου ἐν τοῖς ἀνθρώποις τούτοις, διὰ τὸ εἶναι αὐτοὺς σάρκας. » Καὶ τὸ, « Ἔμεῖς δὲ οὐκ ἐστέ ἐν σαρκί, » τοιοῦτόν ἐστιν, ἀνεὶ τοῦ, Οὐ δουλεύετε τῷ σαρκικῷ βίῳ, ἀλλὰ τῷ πνευματικῷ. Καὶ τίνος ἕνεκεν οὐκ εἶπεν, Ἔμεῖς δὲ οὐκ ἐστέ ἐν ἁμαρτίαις; Ἴνα μάθῃς ὅτι οὐχὶ τὴν τυραννίδα μόνον τῆς ἁμαρτίας ἐσθεσεν ὁ Χριστὸς, ἀλλὰ καὶ τὴν σάρκα χυφωτέραν καὶ πνευματικωτέραν ἐποίησεν. ὡσπερ γὰρ πυρὶ σίδηρος ὀμλήσας πῦρ γίνεται· οὕτω καὶ

« Mat. vii. 18. » Gen. vi, 3.

Variæ lectiones.

ἢ οὐχ ο. ἢ τῷ Κυρίῳ ο. ἢ εἰρη ο. ἢ πῶς Παῦλος; πῶς ληστῆς; m. ἢ στέργοντες ο. ἢ ὄλωσ π.

A cogitant, nihil divini considerantes : qui vero prorsus spiritui subjecti sunt, omnia spiritualia plane et sapient et faciunt.

VERS. 6. « Affectus enim carnis, mors : affectus autem spiritus, vita et pax. » Affectum carnis, pinguiorem cogitationem nominat, a pejori ei nomen indens. Enimvero ipsa per seipsam caro proprium affectum non habet, sed pinguis et crassa cogitatio est affectus carnis, veluti si quis dicat, mens carnalis spirans : quemadmodum et affectus spiritus, cogitatio expetens et anhelans ad ea quæ sunt spiritus : quæ « vitam » parit, ut morti opponatur, quam carnalis cogitatio gignit : nec non « pacem, » ut statuatur in contrarium ei quod sequitur. Infert enim :

VERS. 7. « Nam affectus carnis inimicitia est in Deum : illegi enim Dei non subjicitur. Neque enim potest. » Spiritualis cogitatio pacem generat, carnalia vero affectans, inimicitias erga Deum. Num igitur manus contra Deum attollit? Non, inquit, sed legi ejus non subjecta, dicitur esse inimica Deo. Ne turberis autem cum audis, « Neque enim potest; » verum id quod dicitur, intellige sicuti oportet. Non potest enim affectus carnis, quandiu hujusmodi permanserit, subdi Deo : æque ac si dicat aliquis, Fornicatrix non potest esse temperans. Non enim dixit quod non poterit unquam, verum « Non potest » jam nunc dum carnalis permanet. Quomodo enim ipse Paulus, quomodo latro, quomodo innumeri alii (ut semel dicam) scelerosi, ex malis boni fieri potuissent, si hæc permutatio impossibilis esset? Haud dissimilem ad modum Dominus in Evangelio dixit : « Non potest arbor mala fructus bonos facere : » nempe tantisper dum mala remanserit. Ne igitur carnalia affectemus, sed quæ sunt spiritus, ut pacem habeamus ad Deum, qui Spiritum nobis suum impertit, per quem omnia nobis facilia sunt quæ in lege facta erant difficilia.

VERS. 8, 9. « Qui autem in carne sunt, Deo placere non possunt. Vos autem non estis in carne, sed in spiritu. » Hoc est, Qui carnalem affectum habent, Deo placere nequeunt, tantisper dum tales fuerint. Non enim substantiam carnis, sed crassam et carnalem vitam, et quæ totum hominem carnem efficit, sic nominat, hildem ut in Veteri Testamento : « Non, » 56 inquit, « permanebit Spiritus meus in his, quia caro sunt. » Porro quod ait, « Vos autem non estis in carne, » hujusmodi est, Non servitis carnali vitæ, sed spirituali. Et quare non dixit, Vos autem non estis in peccatis? Ut discas, quod nedum peccati tyrannidem extinxerit Christus, verum etiam carnem et leviolem et spiritualiorem reddiderit. Quemadmodum enim ferrum in igne commorans, ignis fit : sic et caro eorum qui

per baptismum Spiritum acciperunt, tota spiritualis A

ἡ σὰρξ τῶν διὰ τοῦ βαπτίσματος τὸ Πνεῦμα δεξαμέ-
νων, ὅλη πνευματικὴ γίνεται.

Vers. 10. « Siquidem Spiritus Dei habitat in vobis. » — « Siquidem » hic non ponit quia dubitet, verum quia valde credat, pro eo quod est, Quandoquidem jam Spiritus Dei demoratur in vobis, propterea in spiritu estis.

« Si quis autem Spiritum Christi non habet, hic non est ejus. » Non dixit, Si autem Spiritum Christi non habetis, ob sermonis asperitatem et molestiam: sed, « Si quis Spiritum non habet, » indefinite scilicet, « non est Christi, » idque non immerito: Spiritus enim ipse sigillum est. Proinde qui non gestat sigillum, non est Domini, qui per sigillum illud significatur.

« Si autem Christus in vobis est, corpus quidem mortuum est propter peccatum, spiritus vero vita est propter justitiam. » Rursus eos exhilarat cum inquit, « Si Christus est in vobis. » Nonnulli hic per Christum, Spiritum intellexerunt, verum id secus habet. Cæterum Apostolus hoc demonstrat, quod cui Spiritus adfuerit, ei etiam adsit Christus. Ubi enim est una sacrosanctæ Trinitatis persona, illic etiam reliquæ sunt. Ecquid erit si Christus fuerit in nobis? Ut corpus sit mortuum, quatenus ad peccatum: Spiritus autem sanctus in vobis vita sit, hoc est, quod non solum ipse vivat, sed etiam aliis ut vivant præstare valeat. « Spiritus vero vita est propter justitiam, » hoc est, quod justificati sumus a Deo; ac in nobis ea justitia sive justificatio servatur: qua servata, peccatum non erit: peccato vero sublato, tollitur et mors, ac relinquitur prorsus vita, et in præsentis sæculo, quando secundum Deum vixerimus (Ista enim proprie vita dicitur, quando peccato mortui sumus), et in futuro, vita indissolubilis.

Vers. 11. « Quod si Spiritus ejus, qui suscitavit Jesum ex mortuis, habitat in vobis, qui suscitavit Christum a mortuis, vivificabit et mortalia corpora vestra propter inhabitantem Spiritum ejus in vobis. » De resurrectione hic rursus sermonem movet, inquit: Ne angaris animi, quod mortali corpore cinctus es: habes enim Spiritum Dei, qui excitavit Christum ex mortuis: et quemadmodum illum excitavit, sic et te resuscitabit, imo vivificabit. Resurgent etenim et illi quibus 57 Spiritus Dei non fuerit, sed ad supplicium: qui vero Spiritum habuerint, in vitam. Propterea non dixit Apostolus, Resuscitabit corpus, sed, « Vivificabit, » ob inhabitantem in te Spiritum. Nec dixit, qui inhabitavit, sed, « qui inhabitat, qui ad finem usque permanet. » Non enim sustinebit Deus, ubi viderit Spiritum suum in te, non introducere te in thalamum suum: quemadmodum si non habueris Spiritum

« Εἴπερ Πνεῦμα Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν. » Τὸ, « Εἴπερ, » οὐκ ἀμφιβάλλων τίθησιν, ἀλλὰ καὶ σφόδρα πιστεύων, ἀντὶ τοῦ, Ἐπειδὴ περ Πνεῦμα Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν, διὰ τοῦτο ἐν πνεύματι ἔσθε.

« Εἰ δέ τις Πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ. » Οὐκ εἶπεν, Εἰ δὲ Πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχετε, διὰ τὸ τοῦ λόγου ἐπαχθῆς, ἀλλ', « Εἰ τις οὐκ ἔχει Πνεῦμα, » ἀορίστως οὖν, « οὐκ ἔστι Χριστοῦ » καὶ εἰκότως. Ἡ γὰρ σφραγίς, τὸ Πνεῦμά ἐστιν. Ὅστε ὁ μὴ ἔχων τὴν σφραγίδα, οὐκ ἔστι τοῦ Δεσπότη τοῦ διὰ τῆς σφραγίδος ἐκείνης δηλουμένου.

B

« Εἰ δὲ Χριστὸς ἐν ὑμῖν, τὸ μὲν σῶμα νεκρὸν δι' ἁμαρτίαν · τὸ δὲ πνεῦμα, ζωὴ διὰ δικαιοσύνην. » Πάλιν ἠαρύνει αὐτοὺς διὰ τοῦ εἰπεῖν · « Εἰ δὲ Χριστὸς ἐν ὑμῖν. » Τινὲς δὲ Χριστὸν τὸ Πνεῦμα ἐνόησαν· οὐκ ἔστι δὲ, φησὶ, τοῦτο· ἀλλὰ τοῦτο δείκνυσιν ὁ Ἀπόστολος, ὅτι ὁ τὸ Πνεῦμα ἔχων καὶ αὐτὸν ἔχει τὸν Χριστόν· ἔνθα γὰρ μία ὑπόστασις τῆς ἁγίας Τριάδος, ἐκεῖ καὶ αἱ λοιπαὶ. Καὶ τί ἐστὶν, ἐάν ἡ ὁ Χριστὸς ἐν ἡμῖν; Τὸ εἶναι τὸ σῶμα νεκρὸν, ὡς πρὸς τὴν ἁμαρτίαν. Τὸ δὲ ἐν ὑμῖν 67 ἅγιον Πνεῦμα ζωῆ, τούτέστιν, οὐ μόνον αὐτὸ ζῆ 68, ἀλλὰ καὶ ἑτέροις τοῦτο δύναται 69 παρέχειν. « Ἔστι δὲ ζωὴ τὸ Πνεῦμα διὰ δικαιοσύνην » τούτέστι, διότι 70 ἐδικαιώθημεν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ· καὶ τηρεῖται ἐν ἡμῖν ἡ δικαιοσύνη ἐκείνη, ἣτοι δικαιώσεις· ταύτης δὲ 71 τηρουμένης, ἁμαρτία οὐκ ἔσται· ἁμαρτίας δὲ μὴ οὐσης, οὐδὲ θάνατος· καὶ λοιπὸν ζωὴ τὸ πᾶν, καὶ ἐν τῷ νῦν μὲν αἰῶνι, ὅταν κατὰ Θεὸν ζῶμεν (αὕτη γὰρ κυρίως· ζωὴ, ὁπνήρικα πρὸς τὴν ἁμαρτίαν ἐσμέν νεκροί), καὶ ἐν τῷ μέλλοντι δὲ, ἡ ἀκατάλυτος ζωὴ.

C

« Εἰ δὲ τὸ Πνεῦμα τοῦ ἐγείραντος Ἰησοῦν ἐκ νεκρῶν οἰκεῖ ἐν ὑμῖν, ὁ ἐγείρας τὸν Χριστόν 72 ἐκ νεκρῶν ζωοποιήσει καὶ τὰ θνητὰ σώματα ὑμῶν, διὰ τὸ ἐνοικοῦν αὐτοῦ Πνεῦμα ἐν ὑμῖν. » Πάλιν τὸν περὶ ἀναστάσεως κινεῖ λόγον, καὶ φησιν, ὅτι Μὴ θορυβηθῆς, ὅτι νεκρὸν περιλαμβάνει 73 σῶμα· ἔχει 74 γὰρ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ τοῦ ἐγείραντος τὸν Χριστόν ἐκ νεκρῶν· καὶ ὡς περ ἐκείνον ἡγείρειν, οὕτω καὶ σὲ πάντως ἀναστήσει, μᾶλλον δὲ ζωοποιήσει. Ἀναστήσονται μὲν γὰρ οἱ τὸ Πνεῦμα μὴ ἔχοντες, ἀλλὰ εἰς κόλασιν· οἱ δὲ τοῦ Πνεύματος, εἰς ζωὴν. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Ἀπόστολος οὐκ εἶπεν, Ἀναστήσει τὸ σῶμα, ἀλλὰ, « Ζωοποιήσει, » διὰ τὸ ἐνοικοῦν ἐν σοὶ Πνεῦμα. Οὐκ εἶπε, Τὸ ἐνοικῆσαν, ἀλλὰ, « Τὸ ἐνοικοῦν, » τὸ ἄχρι τέλους παραμένον. Οὐ γὰρ ἀνέξεται ὁ Θεός, ἰδὼν τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ ἐν σοὶ, μὴ ἀγαγεῖν 75 σε εἰς τὸν νυμφῶνα αὐτοῦ· ὡς περ ἐάν οὐκ ἔχῃς τὸ Πνεῦμα, ἀπολῆ πάντως, κἂν ἀναστής. Νέκρωσον

D

Variæ lectiones.

67 ἡμῖν ο. 68 ζῆν ο. 69 δύνασθαι ο. 70 ὅτι ο. 71 γὰρ ο. 72 Κύριον ο. 73 περιλαμβάνει m. 74 ἔχει ο.
75 συναγαγεῖν m.

τοῖνον τὸ σῶμα, ἵνα οἰκῇ τὸ Πνεῦμα ἐν σοί, καὶ δι' αὐτὸ δοθῇ σοι ἡ ζωὴ.

« Ἄρα οὖν, ἀδελφοί, ὀφείλεται ἐσμεν, οὐ τῆ σαρκί, τοῦ κατὰ σάρκα ζῆν. » Δείξας, ὅσον ὠφέλει ὁ πνευματικὸς βίος, ὅτι Χριστὸν ἐνοικοῦν ποιεῖ, καὶ ζωοποιεῖ τὰ θνητὰ σώματα, λοιπὸν τὴν παραίνεσιν εἰσάγει, καὶ δείκνυσιν, ὅτι οὐκ ἐσμεν ὀφείλεται τῆ σαρκί, ἀλλὰ τῷ Πνεύματι δηλονότι. Τὰ μὲν γὰρ τοῦ Θεοῦ, εἰς ἡμᾶς χάριτι γέγονε· τὰ δὲ ἡμέτερα, ὀφειλή εἰσι καὶ ἀπαιτητῶς ἀπαιτούμενα. Ἐρμηνεύων δὲ, πῶς εἶπε, « Τῆ σαρκί, » ἵνα μὴ εἰς τὴν τῆς σαρκὸς τοῦτο λάθης φύσιν, ἐπήγαγε τὸ, « Κατὰ σάρκα ζῆν. » Οὐ γὰρ τὴν ὑπερ τῆς σαρκὸς ἀναίρῳ¹⁶ φροντίδα (καὶ γὰρ πολλὰ αὐτῆ ὀφειλομεν, τὸ τρέφειν αὐτήν, τὸ θάλπειν), ἀλλὰ τὴν σπουδὴν¹⁷ ἐπὶ τὴν ἀμαρτίαν ἀγούσαν. Κατὰ σάρκα γὰρ ζῆ ὁ ποιῶν τὴν σάρκα κυρίαν τῆς ζωῆς τῆς ἡμετέρας, καὶ δέσποιναν τῆς ψυχῆς.

« Εἰ γὰρ κατὰ σάρκα ζῆτε, μέλλετε ἀποθνήσκειν· εἰ δὲ Πνεύματι τὰς πράξεις τοῦ σώματος θανατοῦτε, ζήσεσθε. » Θάνατον λέγει μὲν καὶ τὴν ἐν γεννῇ ἀθάνατον κλάσιν· πλὴν καὶ τὴν ἐνταῦθα ἐν πονηραῖς· πράξεισι ζωὴν θάνατον καλεῖ· ὥσπερ αὐ¹⁸ εἰ διὰ τοῦ πνευματικοῦ βίου τὰς πράξεις τὰς πονηρὰς τοῦ σώματος θανατοῦμεν, ζησόμεθα καὶ τότε τὴν ἀκατάλυτον ζωὴν, καὶ νῦν τὴν ἐν ἀρετῇ. Ὁ γὰρ νεκρὸς τῷ κόσμῳ, ἐκείνος ζῆ. Ὅρα δὲ, πῶς οὐκ εἶπεν, ὅτι τὸ σῶμα θανατοῦτε (τοῦτο γὰρ ἀνδροφονία), ἀλλὰ, « Τὰς πράξεις τοῦ σώματος, » καὶ ταύτας δηλαδὴ τὰς πονηρὰς. Οὐ γὰρ δὴ τὸ ὄρῳ ἀπλῶς, καὶ τὸ ἀκούειν (ἀτινά εἰσιν ἔργα φυσικὰ τοῦ σώματος), ἀλλὰ τὸ κακῶς τούτοις χρῆσθαι.

« Ὅσοι γὰρ Πνεύματι Θεοῦ ἄγονται, οὗτοι εἰσὶ υἱοὶ Θεοῦ. » Ἐπηγγεῖλατο ἀνωτέρω, ὅτι Ζήσεσθε, εἰ τὰς πονηρὰς πράξεις θανατοῦτε. Νῦν μείζονα στέφανον καὶ μισθὸν πλείονα τοῦ προτέρου τίθησι, τὴν θεῖαν υἰοθεσίαν. Διὸ οὐδὲ εἶπεν, « Ὅσοι πνεύματι Θεοῦ ζῶσιν, ἀλλ', » « Ὅσοι ἄγονται, » τούτεστι, κυβερνῶνται καὶ ἠνιοχούνται, τὸ Πνεῦμα κύριον τῆς τε ψυχῆς καὶ τῆς σαρκὸς ποιούμενοι. Κἂν γὰρ βάπτισμα λάθης, καὶ υἱὸς γένῃ Θεοῦ διὰ τοῦ βαπτίσματος, μὴ Πνεύματι δὲ ἄγῃ, ἀπώλεσα· τὴν δωρεάν. Πάντες μὲν γὰρ Πνεῦμα λαμβάνομεν διὰ τοῦ λουτροῦ· τὸ δὲ ἄγεσθαι¹⁹ παρὰ πάντα βίον²⁰, τοῦτο ἀπαιτούμεθα ὡς ἡμέτερον. Διὸ οὐκ εἶπεν, « Ὅσοι Πνεῦμα λαβόν, οὗτοι εἰσιν υἱοὶ Θεοῦ, ἀλλ', » « Ὅσοι Πνεύματι Θεοῦ ἄγονται. »

« Οὐ γὰρ ἐλάβετε πνεῦμα δουλείας πάλιν εἰς φόβον, ἀλλ' ἐλάβετε Πνεῦμα υἰοθεσίας, » εἶπεν, ὅτι υἱοὶ Θεοῦ εἰσιν οἱ Πνεύματι ἀγόμενοι· εἴτα ἐπειθὴ καὶ οἱ Ἰουδαῖοι τῆς υἰοθεσίας μετεποιοῦντο²¹, « Υἱοὺς

A Dei, percus necessum in sempiternum etiam si resurrexeris. Mortifica itaque corpus, ut habet Spiritus in te, ac propter ipsum tibi vita imperliatur.

VERS. 12. « Debitores igitur sumus, fratres, non carni, ut secundum carnem vivamus. » Cum indicasset quantum commoditatis præberet spiritualis vita, nimirum quod Christum inhabitare faciat, et vivificet mortalia corpora : deinceps et adhortationem in medium affert, ostendens quod non debeamus porro quidquam carni, sed Spiritui potius. Nam quæ Deus in nos contulit, per gratiam nobis obtigerunt : quæ vero nostra, ex debito sunt, inevitabiliterque postulantur. Explicans autem quomodo dixerit, « carni, » ne pro carnis natura accipias, intulit, « ut secundum carnem vivamus. » Non enim sollicitudinem pro carne prorsus tollo (siquidem haud pauca ei debemus : est enim alenda, est etiam fovenda nobis), sed studium et conatum qui nos ad peccatum ducit. Secundum carnem enim vivit, qui carnem dominam vitæ nostræ reginamque animæ facit.

VERS. 13. « Si enim secundum carnem vivatis, moriemini : sin Spiritu facta corporis mortificetis, vivetis. » Mortem hic dicit non solum immortalē quæ est in gehenna pœnam, cæterum ipsam etiam hic in scelestis facinoribus vitam mortem appellat. Sicut contra, si per spiritualem vitam prava corporis opera mortificemus, vitam cum futuram indissolubilem, tum præsentem quæ est in virtute, vivemus. Nam qui mundo mortuus est, is vivit. Observa autem quod non dixerit, corpus occideritis, id enim homicidium foret, sed, « opera corporis, » eaque prava. Non enim videre simpliciter et audire (quæ sunt opera corporis naturalia) tollenda sunt, sed abusus illorum.

VERS. 14. « Quicumque enim Spiritu Dei aguntur, hi sunt filii Dei. » Supra pollicitus eat, Vivetis, inquiring, si prava opera mortificetis; nunc vero pretiosiorē coronam mercedemque priori majorem subdit, filiorum nempe divinam adoptionem. Quare non dixit, quicumque Spiritu Dei vixerint, sed « quicumque aguntur, » id est gubernantur, ceu ab auriga quodam, Spiritum cum carnis tum animæ dominum facientes. Etiam si enim baptisma acceperis, et filius Dei fueris per baptisma, non autem Spiritu ducaris, donum et gratiam amisisti. Omnes quidem Spiritum accipimus 58 per regenerationis lavacrum, agi autem per omnem vitam eodem, istud a nobis tanquam nostrum exigitur. Eapropter non dixit, Quo quot Spiritum acceperunt, hi sunt filii Dei : sed, « Quot quot Spiritu Dei aguntur. »

VERS. 15. « Non enim accepistis spiritum servitutis iterum ad timorem, sed accepistis Spiritum adoptionis filiorum Dei. » Filios Dei esse qui Spiritu Dei aguntur, dixit : jam vero quia et Judæi

Variæ lectiones.

¹⁶ Ἰσ. ἀναίρει ο. ¹⁷ τὴν σπουδὴν τὴν iii. ¹⁸ πάλιν. ¹⁹ οἶν ο. ²⁰ ἄγεσθαι πνεύματι m. ²¹ βίον τοῦτον ο. τὸν βίον iii. ²² ἀντεποιοῦντο iii.

filiorum adoptionem sibi vindicabant, (« Filios enim genui et exaltavi x, » et, « Filius meus primogenitus Israel y : ») quantum sit intervalli inter nostram et Judæorum adoptionem monstrat. Illi, inquit, spiritum servitutis acceperunt : litteram legis ita nominans, ut quæ a Spiritu quidem data sit, servis tamen interim magis conveniat. Nam et corporales inde pœnæ et supplicia præsto sunt, lapidationes, exustiones et minæ : « Gladius, inquit, vos devorabit z. » Unde ingens sane metus ob oculos versatur. Ac præmia rursus terrena promissionesque bonorum terrestrium, tum mandata et vilia et servilia multa. Quare illi quidem, etiamsi filii vocabantur, erant tamen ut servi : nos vero, ceu ingenui et liberi. Nam et præmia nostra sunt cœlestia, cœlorumque regnum : ac pœnæ nostræ non sunt lapidationes, idque genus alia quæ a sacerdotibus inferebantur, sed satis est ejici et excludi a mystica mensa tanquam filium. Porro mandata nobis sunt divina ac ingenuis convenientia : videlicet, Ne intuearis feminam, ut concupiscas : Ne jures : Relinque ea quæ possides : et non pœnæ formidine, sed spiritus cupiditate et charitate perficiuntur. Id quod manifestum est ex eo, quod multi pleraque mandata transgrediuntur.

« In quo clamamus : Abba Pater. » Hebræicam dictionem posuit, quod verbum est filiorum genitorum erga patrem. Quid igitur? nonne et illi Deum vocabant patrem? « Deum enim, inquit, qui genuit te, dereliquisti a. » Et alibi : « Deus unus condidit nos b. » Et : « Pater unus omnium nostrum Deus c. » Etiam autem hæc dicta sint de illis, nemo tamen inventus est qui Deum in orationibus suis patrem vocarit, sicut nos omnes jam nunc a baptismo. Præterea, sicubi eum illi ita appellarint, ex propria ipsorum sententia istud fecerunt : Adules autem ex spiritali motione et operatione. Ut enim novimus Spiritum prophetis ex eo quod qui acceperit eum, futura prædicit : sic et Spiritus adoptionis filiorum agnoscitur ex eo quod qui acceperit ipsum, patrem vocat Deum, a Spiritu motus. Nam et hoc est unum ex donis Spiritus, perinde ac ipse infert, dicens :

VERS. 16. « Ipse enim Spiritus testimonium reddit spiritui nostro, quod simus filii Dei. » 59 Paracletus ipse testimonium dicit dono quod datum est nobis. Non enim nos Abba sonamus sine teste et a nobis ipsis, verum Paracleti donum est, et ipse docuit nos per Spiritum, id est donum, sic loqui in orationibus.

VERS. 17. « Si autem filii, et hæredes : hæredes quidem Dei, cohæredes autem Christi. » Quia non omnes filii sunt hæredes, ostendit nos et filios

* Isa. i, 2. y Exod. iv, 23. z Isa. iii, 20. a Deut. xxxii, 18. b Malach. ii 10. c Ephes. iv, 6.

Variæ lectiones.

⁸³ γάρ. ⁸⁴ κολάσεις m. ⁸⁵ εὐγενέσιν ἀνδρας: in. ⁸⁶ τέκνων m. ⁸⁷ Ἰσ. ἐκείνοι. ⁸⁸ ἦτοι ο.

Α γὰρ ἐγέννησα καὶ ὕψωσα : καὶ, ἔγιδ; πρωτότοκος μου Ἰσραὴλ, δεικνύσαι πόσον τὸ μέσον τῆς ἡμετέρας; υἰοθεσίας, καὶ τῆς τῶν Ἰουδαίων· καὶ φησιν, ὅτι ἐκείνοι πνεῦμα δουλείας; ἔλαβον, τὸ ἰσ γράμμα τοῦ νόμου καλέσας οὕτως, ὡς παρὰ τοῦ Πνεύματος μὲν δοθὲν, δούλοις δὲ μᾶλλον ἀρμόζον. Καὶ γὰρ καὶ αἱ τιμωρίαι παρὰ πόδας καὶ σωματικαί, λιθασμοί, καὶ καύσεις ⁸³ καὶ ἀπειλαί, ὅτι « Μάχαιρα ὑμᾶς κοστέδεται » καὶ διὰ ταῦτα πολὺς ὁ φόβος πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν. Καὶ αὐτοὶ οἱ μισθοὶ ἐπίγειοι, καὶ ἐπαγγελίαι τῶν τῆς γῆς αγαθῶν, καὶ τὰ ἐπιτάγματα μικροκρητῆ καὶ δουλικά. Ὅστε ἐκείνοι μὲν, εἰ καὶ υἱοὶ ἐκαλοῦντο, ἀλλ' ὡς δούλοι· ἡμεῖς δὲ, ὡς εὐγενεῖς καὶ ἐλεύθεροι. Καὶ γὰρ καὶ οἱ μισθοὶ ἡμῶν οὐράνιοι, καὶ βασιλεία οὐρανῶν· καὶ αἱ κολάσεις ἡμῶν, οὐ λιθασμοί, καὶ τὰ τοιαῦτα παρὰ τῶν ἱερέων, ἀλλ' ἀρκεῖ τραπέζης μυστικῆς ἐκδηληθῆναι ὡς υἱόν. Καὶ τὰ ἐπιτάγματα, θεῖα, καὶ εὐγενέσιν ⁸⁴ ἀρμόζοντα· Μὴ ἐμδλέψης ἐμπαθῶς· Μὴ ὀμώσης· Ἀπόκτησαι τὰ ὄντα σοι. Καὶ οὐδὲ φόβου κολάσεως, ἀλλὰ πνεύματος ἐπιθυμίαι καὶ ἀγάπη κατορθοῦνται· καὶ δῆλον ἐξ ὧν καὶ ὑπερβαίνουσι πολλοὶ πολλὰ τῶν ἐπιταγμάτων. Κάκει μὲν, Πνεῦμα οὐκ ἦν· ἐνταῦθα δὲ, πλοῦσια ἡ τοῦτου χάρις.

Atque illic quidem Spiritus non aderat; istic vero-

« Ἐν ᾧ κράζομεν· Ἄββα ὁ Πατήρ. » Τὴν Ἑβραϊκὴν λέξιν τέθεικε, ὅπως ῥημᾶ ἐστὶ γνησίων παιδῶν ⁸⁵ πρὸς πατέρα. Τί οὖν; οὐκ ἐκάλουν καὶ ἐκείνοι πατέρα τὸν Θεόν; « Θεὸν γὰρ, φησὶ, τὸν γεννησάντά σε ἐγκατέλιπες; » καὶ πάλιν, « Θεὸς εἰς ἐκτίσεν ἡμᾶς· » καὶ, « Πατήρ εἰς πάντων ἡμῶν. » Ἄλλ' εἰ καὶ ταῦτα εἰρηται περὶ ἐκείνων, ὁμοῦς οὐδοῖς εὐρηται ἐν προσευχῇ καλέσας πατέρα τὸν Θεόν, ὥσπερ οὖν ἡμεῖς πάντες; μετὰ τὸ βάπτισμα. Ἄλλως τε, εἰ καὶ ἐκάλεσάν ποτε ἐκείνοι ⁸⁶, ἀλλ' ἐξ οικείας διανοίας· οἱ δὲ πιστοὶ ἐκ πνευματικῆς ἐνεργείας. Ὅσπερ γὰρ ἴσμεν τὸ Πνεῦμα τῆς προφητείας, ἀφ' ὧν ὁ λαβὼν αὐτὸ προλέγει τὰ μέλλοντα· οὕτω καὶ Πνεῦμα υἰοθεσίας γνωρίζεται, ἀφ' ὧν ὁ λαβὼν αὐτὸ, πατέρα καλεῖ τὸν Θεόν, ὅπερ τοῦ Πνεύματος κινουμένου. Ἐν γὰρ καὶ τοῦτο τῶν τοῦ Πνεύματος χαρισμάτων, ὥσπερ οὖν καὶ αὐτὸς ἐπιφέρει λέγων·

« Αὐτὸ γὰρ τὸ Πνεῦμα συμμαρτυρεῖ τῷ πνεύματι ἡμῶν, ὅτι ἐσμὲν τέκνα Θεοῦ. » Αὐτὸς ὁ Παράκλητος συμμαρτυρεῖ τῷ χαρίσματι τῷ δεδομένῳ ἡμῖν. Οὐ γὰρ φεγγόμεθα μὲν τὸ Ἄββα ἡμῖς, ἀμαρτύρω δὲ καὶ ἀφ' ἐαυτῶν, ἀλλὰ τοῦ Παρακλήτου ἐστὶν ἡ δωρεὰ, καὶ αὐτὸς ἐδίδαξεν ἡμᾶς διὰ τοῦ Πνεύματος, τοῦτέστι ⁸⁷, τοῦ χαρίσματος, οὕτω φεγγεσθαι ἐν ταῖς προσευχαῖς.

« Εἰ δὲ τέκνα, καὶ κληρονόμοι· κληρονόμοι μὲν Θεοῦ, συκληρονόμοι δὲ Χριστοῦ. » Ἐπειδὴ οὐ πάντα τὰ τέκνα κληρονόμοι, δείκνυσιν, ὅτι ἡμεῖς; καὶ

τέκνα καὶ κληρονόμοι. Ἐπειδὴ ⁹⁹ δὲ οὐ πάντες κληρονόμοι εἰσὶ μεγάλων πραγμάτων, δείκνυσιν, ὅτι καὶ μεγάλα κληρονομοῦμεν· « Θεοῦ γὰρ κληρονόμοι. » Πάλιν, ἐπειδὴ ἐστὶ καὶ κληρονόμους εἶναι, οὐ πάντως δὲ τῷ Μονογενεῖ συγκληρονομεῖν, φησὶν, ὅτι καὶ τοῦτο ἔχομεν· « Συγκληρονόμοι γὰρ Χριστοῦ ἔσμεν. »

« Ἐπερ συμπάσχομεν, ἵνα καὶ συνδοξασθῶμεν. » Εἰπὼν, ὅτι συγκληρονόμοι Χριστοῦ ἔσόμεθα, δείκνυσιν, ὅτι εὐλόγως τοῦτου τευξόμεθα. Ὁ γὰρ τοὺς οὐδὲν κατωρθώσοντας τοσοῦτους ἀγαθοὺς φιλοτιμησάμενος, ὅταν ἴδῃ πολλὰ πονήσαντας, πῶς οὐχὶ μᾶλλον ἀμείψεται; Τοῦτο δὲ ποιεῖ, ὡς ἂν μὴ αἰσχύνωνται οἱ λαμβάνοντες τὴν δωρεάν, ὡς ἀπόνως ταύτην λαμβάνοντες ¹⁰⁰. Πλὴν σκόπει, ὅτι ἐνταῦθα αἰνίσσεται, πῶς δεῖ τὸν ἀξιοθέντα τοσοῦτων δωρεῶν καὶ εἰς πάθη καὶ εἰς κινδύνους ἑαυτὸν ἐκδίδόναι.

« Λογίζομαι γὰρ ὅτι οὐκ ἄξια τὰ παθήματα τοῦ νῦν καιροῦ πρὸς τὴν μέλλουσαν δόξαν ἀποκαλυφθῆναι εἰς ἡμᾶς. » Ἐπειδὴ εἶπεν, ὅτι « Συμπάσχομεν, » ἵνα μὴ ἀποκινήσῃ ὁ ἀκροατὴς, ὡς ἐπὶ κινδύνους ἐξαγόμενος, καὶ εἰς πάθη περιελκόμενος, φησὶν, ὅτι μὴ δειλιάσῃ. « Οὐκ ἄξια γὰρ τὰ παθήματα τοῦ νῦν καιροῦ, » τοὔτεστι, τὰ πρόσκαιρα καὶ παρερχόμενα, « πρὸς τὴν μέλλουσαν ἀποκαλυφθῆναι δόξαν. » Οὐκ εἶπε, τὴν μέλλουσαν ἄνεσιν, ἀλλὰ, « τὴν δόξαν. » Τοῦτο γὰρ τὸ ὄνομα ἐπέραστον τοῖς πολλοῖς. Ὅπου μὲν ἄνεσις, οὐ πάντως δόξα· ὅπου δὲ δόξα, ἐκεῖ καὶ ἄνεσις. Διὰ δὲ τοῦ εἰπεῖν τὸ, « Ἀποκαλυφθῆναι, » ἔδειξεν, ὅτι καὶ νῦν ἐστὶ, κρύπτεται δὲ τότε δὲ ἀποκαλυφθήσεται, τοὔτεστι, τελείως φανερωθήσεται. Διότι γὰρ μεγάλη ἐστὶ, καὶ ἀφράστως ὑπερβαίνει τὸν παρόντα αἰῶνα, διὰ τοῦτο ἐκεῖ τεταμύεται, τοῖς ἀτελευτήτοις συμπαρακτεινομένη αἰῶσιν. Ὅστε, ὡς ἀκροατὰ, ἐκεῖ καὶ τὰ παθήματα τοῦ νῦν καιροῦ εἰσιν, ἤγουν πρόσκαιρα, καὶ ἡ δόξα τοῦ μέλλοντος αἰῶνος τοῦ ἀκαταλύτου, καταφρόνει τῶν παθημάτων, καὶ τῆς δόξης ἀντιποιοῦ.

« Ἡ γὰρ ἀποκαρδοκία τῆς κτίσεως τὴν ἀποκάλυψιν τῶν υἰῶν τοῦ Θεοῦ ἀπεκδέχεται. » Θάλων δειξάι ¹⁰¹, ὅσης τευξόμεθα δόξης, φησὶν, ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ κτίσις ἐπὶ τὸ κρεῖττον ἀμειψθήσεται· καὶ ἂν ἡ κτίσις, πολλῶ μᾶλλον ἡμεῖς. Ὁ μὲν οὖν νοῦς τῶν λεγομένων τοιοῦτος. Ὅταν δὲ οἱ προφητῆται ποιῶσι, τοὺς ποταμοὺς χερσὶ κροτοῦντας εἰσάγοντες, καὶ τὰ ἔρη σκιρτῶντα, καὶ πρόσωπα ἐμφύχων καὶ αἰσθητικῶν αὐτοῖς περιεθέντες [f. περιτιθ.] τοῦτο καὶ αὐτὸς ποιεῖ, καὶ φησὶν, ὅτι Ἡ κτίσις πᾶσα ἀποκαρδοκίαν ἔχει, τοὔτεστι, μεγάλην προσδοκίαν ἔχει, ὅτι καὶ αὐτὴ ἐπὶ τὸ κρεῖττον ἀμειψθήσεται, καὶ ἀπεκδέχεται τὴν ἀποκάλυψιν τῆς δόξης ἡμῶν τῶν υἰῶν τοῦ Θεοῦ. Τότε γὰρ καὶ αὐτὴ δοξασθήσεται τῇ ἀφθαρσίᾳ, ὅτε καὶ ἡμεῖς. Ὅσα οὖν ἀκούεις λεγόμενα περὶ τῆς κτίσεως, ὡς περὶ ἐμφύχου, προσωποποιᾶς τρόπῳ νόμιζε λέγασθαι.

Variæ lectiones.

⁹⁹ ἐπὶ ο. ¹⁰⁰ λαβόντες ο. ¹⁰¹ μέλλων δειξάι m.

esse, et hæredes. Quia vero non omnes magnorum bonorum hæreditatem adeunt, ostendit quod magnorum etiam hæreditatem consecuturi simus. « Nam Dei sumus hæredes. » Rursus, quandoquidem fieri potest, ut hæredes simus, nec tamen omnino simus Unigeniti cohæredes, ait quod et hoc habemus : « Cohæredes enim Christi sumus. »

« Si tamen compatimur, ut et conglorificemur. » Cum dixisset, Christi nos cohæredes fore, ostendit nos istud non sine causa assecuturos. Qui enim nos, cum nihil adhuc boni rectique præstulissetis, tantis bonis honoravit; quomodo non præmiis majoribus dignabitur, cum nos multum laborasse viderit? Hoc autem agit, ne pudeant illi qui donum accipiunt, tanquam citra laborem accipiant. Verumtamen perpende tecum quod hic innuit, quomodo oportet tantis exornatum donis seipsum cum afflictionibus tum periculis exponere.

VERS. 18. « Existimo enim quod non sint dignæ passiones hujus temporis, ad futuram gloriam quæ revelabitur in nobis. » Quoniam dixerat, « Compatimur, » ne cunctetur et detrectet auditor, tanquam ad pericula eductus, et ad passiones circumactus, nunc, Noli timere, inquit. « Non enim dignæ sunt afflictiones hujus temporis, » hoc est temporariæ et transitoriæ, « ad futuram gloriam quæ revelabitur. » Non dixit, futuram quietem, sed, « Gloriam. » Nomen enim istud plerisque est amabile. Nam ubi quies, ibi non omnino gloria : ubi vero gloria, ibi et quies. At cum ait, « quæ revelabitur, » ostendit illam etiamquam esse, verum absconditam : tunc autem revelabitur, id est perfecte manifestabitur. Nam quia ingens est, præsensque sæculum ineffabiliter transcendit, ideo ibi reconditur sempiternis coextensa sæculis. Quamobrem, o auditor, cum afflictiones præsentis sint temporis, id est transitoriæ, gloria vero futuri sæculi, nunquam scilicet cessaturi, afflictiones contemne, gloriamque complectere.

VERS. 19. « Vehemens enim expectatio creature revelationem filiorum Dei expectat. » Monstraturus quantam simus gloriam consecuturi, inquit, quod ipsa creatura in melius permutabitur : quod si creatura, multo magis nos. Sententia itaque eorum quæ dicuntur, est hujusmodi. Quod ¹⁰⁰ autem prophetis in more est, ut flumina manibus plaudentia introducant, montesque saltantes, personas cum animatorum, tum sensibilium ipsis tribuentes : idem et ipse hic Apostolus agit, cum dicit, omnem creaturam ἀποκαρδοκίαν, id est, ingentem expectationem habere, quod et ipsa in meliorem permutetur statum, nec non expectare revelationem gloriæ nostri filiorum Dei. Tum enim et ipsa gloriificabitur incorruptibilitate, quando et nos. Quæcumque igitur audia dici de creatura tanquam de animato, prosopopœiæ more dici arbitrare.

VERS. 20, 21. « Vanitati enim creatura subjecta est, non volens, sed propter eum qui subiecit ipsam. In spe, quod et ipsa creatura liberabitur a servitute corruptionis, in libertatem gloriæ filiorum Dei. » -- « Vanitati, » hoc est corruptioni, « subjecta est creatura, » pro eo quod est, corruptibilis facta est propter te hominem. Simul atque corpus accepisti mortale, et afflictioni obnoxium, eam ob rem terra etiam spinas ac tribulos protulit^d, cœlumque vetustate squalidum et antiquatum, permutatione indiget. Quare autem propter alium corruptibilis facta est creatura? Quoniam et propter hominem omnino in rerum naturam producta fuerit. « Non volens » autem, significat divina providentia et cura totum hoc contigisse, non ipsius creaturæ virtute et industria. Tuæ enim utilitatis gratia id factum est, ut corruptionem ejus intuens, asperneris eam animumque ad cœlestia transferas. Audiens quod ait, « in spe, » iidem per proso-popœiam intellige dictum, omniaque his similia. Ipsa itaque creatura « liberabitur: » non tu solus, verum et illud quod te longe est inferius, utpote inanimatum et insensibile: istud, inquam, bona tecum habebit communia, nec ultra corruptioni erit obnoxium, sed te imitabitur. Ac quemadmodum te corruptibili facto, ipsa corruptioni subjecta erat: sic te facto incorruptibili, et ipsa incorruptibilis fiet. Si igitur creatura propter te passa est, tuæ etiam interest, Dei causa, afflictiones patienter ferre: ac si illa glorificari sperat, tu multo magis. creaturam nostra gloria Deus exornabit.

VERS. 22, 23. « Scimus enim quod omnis creatura congemiscit et simul parturit usque adhuc. Non solum autem, sed et ipsi primitias Spiritus habentes, et nos ipsi in nobis ipsis gemimus, filiorum adoptionem expectantes, redemptionem corporis nostri. » His argumentis cogit auditorem præsentia contemnere, perinde ac si dicat: Ne sis creatura pejor, neque in præsentibus morose delecteris: quin potius ingemiscas, quod impræsentiarum futuram gloriam non assecutus es. Nam si creatura ingemiscit, tu multo magis idem **61** præstare debes. Infert autem, quod et nos « ipsi primitias Spiritus habentes, » hoc est, qui futura gustavimus, « ingemiscimus, » quoniam ea nondum adepti sumus. Ex his enim spiritualibus donis quæ accepimus (nam hæc sunt primitiæ), etiam de futuris conjecturam facimus. Deinde, ne det hæreticis occasionem dicendi, Quia mundus iste malus est, eapropter ingemiscimus: « Filiorum adoptionem expectantes, inquit, gemimus. » Ac quomodo, cum jam sumus adoptati, aliam rursus adoptionem præstolamur? Næ, inquit, adoptionem dico, non eam quæ per baptismum obtiigit (hanc enim jam antea accepimus), sed perfectam gloriam in corporis incorrupti-

^d Gen. III, 18; Psal. CI, 26.

Varia lectiones.

¹⁰ ἐγένετο ο. ¹¹ Ἰσ. ὅτι τῆς ¹² ἀνθρώπου ο. ¹³ ἀνόητον. ¹⁴ ἔσχομεν ο. ¹⁵ ἡ ἀπολύτρωσις ἡ τελεία ἐλευθερία καὶ ἀπ. ο.

« Τῇ γὰρ ματαιότητι ἡ κτίσις ὑπετάγη, οὐχ ἐκούσα, ἀλλὰ διὰ τὸν ὑποτάξαντα. ἐπ' ἐλπίδι, ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ κτίσις ἐλευθερωθήσεται ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς, εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς δόξης τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ. » — « Τῇ ματαιότητι, » τούτέστι, τῇ φθορᾷ, « ὑπετάγη ἡ κτίσις, » ἀντὶ τοῦ, φθαρτὴ γέγονε διὰ σὲ τὸν ἀνθρώπων. Ἐπειδὴ γὰρ σῶμα ἔλαβες θνητὸν καὶ παθητὸν, διὰ τοῦτο καὶ ἡ γῆ ἀκάνθας καὶ τριβόλους ἤνεγκε, καὶ ὁ οὐρανὸς παλαιούμενος ἀλλαγῆς χρῆζει. Πῶς οὖν δι' ἑσπερον φαρτὴ γέγονε¹⁰; Διότι καὶ διὰ τὸν ἀνθρώπων ὄλω; ὑπέστη. Τὸ δὲ, « οὐχ ἐκούσα, » τοῦτο σημαίνει, ἀντὶ τοῦ, τῆς¹¹ τοῦ Θεοῦ¹² κηδεμονίας τὸ πᾶν ἐγένετο, καὶ οὐκ ἐκείνης ἐστὶ κατόρθωμα. πρὸς γὰρ τὴν ὠφέλειαν, ἵνα τὴν φθορὰν αὐτῆς ὄρων, καταρροῆς αὐτῆς, καὶ πρὸς τὸν οὐρανὸν ὄρας. Καὶ τὸ, « ἐπ' ἐλπίδι » δὲ, ἀκούων, προσωποποιίας τρόπῳ ῥηθῆναι νόμιζε, καὶ πάντα τὰ ὅμοια. Καὶ αὐτὴ οὖν ἡ κτίσις ἐλευθερωθήσεται, οὐχὶ σὺ μόνος: ἀλλὰ καὶ τὸ καταδεέστερόν σου¹³, καὶ τὸ ἔψυχον καὶ ἀναίσθητον¹⁴, καὶ τοῦτο κοινωνήσει τῶν ἀγαθῶν. καὶ οὐκέτι ἔσται φαρτὴ, ἀλλ' ἀκολουθήσεται σοι. Καὶ ὡσπερ, σοῦ φαρτοῦ γενομένου, ἐγένετο φαρτὴ. οὕτως, ἀφαρτισθέντος σου, καὶ αὐτὴ ἀφαρτισθήσεται. Εἰ οὖν ἡ κτίσις ἐπαθε διὰ σὲ, ὀφείλεις καὶ σὺ πάσχων διὰ τὸν Θεὸν ὑπομένειν. καὶ εἰ ἐκείνη ἐλπίζει δοξασθῆναι, πολλῶ μᾶλλον ὀφείλεις σὺ. Ὡσπερ γὰρ τοὺς δούλους ὁ πατὴρ στολίζει εἰς δόξαν τῶν υἱῶν. οὕτω καὶ ὁ Θεὸς τὴν κτίσιν εἰς δόξαν ἡμῶν.

Ut enim filiorum gloria servos pater induit, ita et

« Οἴδαμεν γὰρ ὅτι πᾶσα ἡ κτίσις συστενάζει καὶ συνωδίνει ἄχρι τοῦ νῦν. Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ τὴν ἀπαρχὴν τοῦ Πνεύματος ἔχοντες, καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ ἐν ἑαυτοῖς στενάζομεν, υἰοθεσίαν ἀπεκδεχόμενοι, τὴν ἀπολύτρωσιν τοῦ σώματος ἡμῶν. » Διὰ τούτων τῶν λόγων συναναγκάζει τὸν ἀκροατὴν περιφρονῆσαι τὰ παρόντα, ὡσαυτὲ λέγων. Μὴ γένη τῆς κτίσεως χεῖρων, μὴδ' ἐμφιλοχωρήσης τοῖς παροῦσιν. ἀλλὰ μᾶλλον καὶ στένασον, ὅτι μὴ τὴν μέλλουσαν δόξαν ἤδη ἔχεις. Εἰ γὰρ ἡ κτίσις στενάζει, πολλῶ μᾶλλον ὀφείλεις αὐτὸς τοῦτο. Ἐπάγει δὲ, ὅτι « Καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ τὴν ἀπαρχὴν τοῦ Πνεύματος ἔχοντες, » τούτέστι, τῶν μελλόντων γευσάμενοι, « στενάζομεν, » διότι μὴ ἤδη αὐτὰ ἔχομεν¹⁵. Ἐξ ὧν γὰρ ἐλάβομεν πνευματικῶν χαρισμάτων (ταῦτα γὰρ ἡ ἀπαρχὴ), καὶ τὰ μέλλοντα τεκμαίρομεθα. Εἴτα, ἵνα μὴ δῶ τοῖς αἰρετικοῖς ἀφορμὴν, ὅτι διὰ τὸ εἶναι πονηρὸν τὸν κόσμον, διὰ τοῦτο στενάζομεν, φησὶν, ὅτι « Υἰοθεσίαν ἀπεκδεχόμενοι. » Καὶ πῶς οἱ ἤδη υἰοθετηθέντες πάλιν ἐτέραν ἐκδεχόμεθα; Ναι, φησὶν, υἰοθεσίαν λέγω, οὐ τὴν διὰ βαπτίσματος (ταύτην γὰρ ἤδη ἐλάβομεν), ἀλλὰ τὴν τελείαν δόξαν τὴν ἐν ἀφαρτίᾳ τοῦ σώματος. Τοῦτο γὰρ ἡ τελεία ἀπολύτρωσις, ἐλευθερία τε καὶ ἀπαλλαγὴ¹⁶ τοῦ θανάτου καὶ τῶν

παθῶν, ὅτε οὐκέτι μέλλομεν στραφῆναι ἀπὸ τῆς Ἀ
υιοθεσίας εἰς δουλείαν τῆς ἀμαρτίας.

« Τῆ γὰρ ἐλπίδι ἐσώθημεν· ἐλπίς δὲ βλεπομένη, οὐκ ἔστιν ἐλπίς. Ὁ γὰρ βλέπει τις, τί καὶ τοῦτο ἐλπίζει; Ἐἰ δὲ ὁ οὐ βλέπομεν, ἐλπίζομεν, δι' ὑπομονῆς ἀπεκδεχόμεθα. » Ἐπειδὴ περὶ μελλόντων πραγμάτων ἔλεγε τοῖς πολλοῖς ἀπιστουμένων, φησὶ· Μὴ ἀπιστήσης σὺ, ὁ πιστός, οἷς λέγω· ἐξ ὧν γὰρ ἤδη ἔλαβες, πιστεύσον καὶ περὶ τῶν μελλόντων. Καὶ ὡς περ οὐδὲν εἰσνεγκῶν πρότερον, εἰ μὴ τὴν πίστιν μόνην, μεγάλη ἔλαβες παρὰ Θεοῦ· οὕτω καὶ νῦν τῇ πίστει χρῆσαι πρὸς τὴν περὶ τῶν μελλόντων ἐλπίδα. Ἡ γὰρ ἐλπίς τότε τφόντι· ἔστιν ἐλπίς, ὅταν περὶ τῶν μὴ βλεπομένων ᾖ. « Ὁ γὰρ βλέπει τις, τί καὶ ἐλπίζει; » Μὴ τοῖσιν πάντα ἐνταῦθα ζητῶμεν. « Δι' ὑπομονῆς » γὰρ « ἀπεκδεχόμεθα τὰ μέλλοντα. » Ὑπομονὴν δὲ ὅταν ἀκούσης, ἀγῶνας καὶ ἰδρωτάς νοεῖ δηλουμένους. Ὑπομένειν γὰρ ὀφείλει ὁ Χριστιανός, ἀπεκδεχόμενος τὰ μὴ ὁρώμενα, ἐλπίζόμενα δὲ διὰ τῆς πίστεως.

« Ὡσαύτως δὲ καὶ τὸ Πνεῦμα συναντιλαμβάνεται ταῖς ἀσθενείαις ἡμῶν. » Ὑπομονῆς ἐμνημόνευσε· παραθαρβύων τοῖσιν τὸν ἀποκτῆν, φησὶν, ὅτι « Καὶ τὸ Πνεῦμα συναντιλαμβάνεται » ἡμῖν. Ὡστε μὴ ἀπράμης ἐλπίζων καὶ ὑπομένων· βοηθεῖ γὰρ σοὶ τὸ Πνεῦμα, μόνην τὴν ἐλπίδα καὶ τὴν ὑπομονὴν εἰσφέροντι.

« Τὸ γὰρ τί προσευξώμεθα καθὼ δει, οὐκ οἴδαμεν. » Δείκνυστι, πῶς βοηθεῖ τὸ Πνεῦμα ταῖς ἀσθενείαις ἡμῶν, καὶ φησιν, ὅτι Τοσοῦτόν ἐσμεν ἀσθενεῖς, ὥστε οὐκ εἶ τί δεῖ προσεῦξασθαι οἰδαμεν· πάντες γὰρ ἀπλῶς, καὶ ἐγὼ ὁ Παῦλος. Καὶ γὰρ αὐτὸς προσήξατο περὶ τοῦ σκόλοπος, καὶ περὶ τοῦ εἰς Ῥώμην ἀπελθεῖν· καὶ Μωϋσῆς δὲ περὶ τοῦ τὴν Παλαιστίνην ἰδεῖν· καὶ Ἰερεμίᾳς ὑπὲρ Ἰουδαίων⁶² ἀγνοοῦντες τὸ θέον. Ταῦτα δὲ λέγει νῦν ὁ Παῦλος, ἐπειδὴ εἰκός ἦν τοὺς ἐν Ῥώμῃ πιστούς, διωκομένους καὶ θλιδομένους, ἀνεσιν αἰτεῖν, καὶ μὴ λαμβάνοντας, σκανδαλιζέσθαι. Δείκνυσιν οὖν, ὅτι Οὐκ οἶδὲ τις αἰτεῖν τὸ συμφέρον. Ὀφείλετε οὖν ὑπομένειν· τὸ δὲ Πνεῦμα μόνον οἶδε, τί συμφέρον ἔμιν· διδ' ἐπάγει·
morit quod expedit. Vos itaque, sustinere debetis : prosit. Propterea infert :

« Ἄλλ' αὐτὸ τὸ Πνεῦμα ὑπερεντυγχάνει ὑπὲρ ἡμῶν στεναγμοῖς ἀλαλήτοις. » Ὡς περ πολλὰ χάρισματά τοις βαπτιζομένοις ἐδίδου πάλα ὁ Θεός καὶ διάφορα, ἃ δὴ καὶ πνεύματα ἐκαλοῦντο, καὶ ὁ μὲν εἶχε προφητείας χάρισμα, ὁ δὲ σοφίας, ὁ δὲ ἄλλο τι· οὕτω καὶ χάρισμα εὐχῆς ἐδίδου, καὶ αὐτὸ ἐκαλεῖτο πνεῦμα. Ἐπειδὴ γὰρ πολλὰ τῶν συμφερόντων ἡμῖν ἀγνοοῦντες, τὰ μὴ συμφέροντα αἰτούμεν, ἤρχετο χάρισμα εὐχῆς εἰ· ἓνα τινὰ τῶν τότε, καὶ τὸ κοινῇ συμφέρον αὐτὸς τε ἴσταιτο αἰτῶν, καὶ

billitate consistentem. Hoc enim est perfecta redemptio, libertas, et cum a morte, tum ab affectionibus liberatio, cum a statu adoptionis in peccati servitutem non amplius reversuri fuerimus.

VERS. 24, 25. « Spe namque servati sumus. Spes autem quæ videtur, non est spes. Nam quod videt quis, quid adhuc sperat? Si autem quod non videmus, speramus, per patientiam expectamus. » Quia de rebus futuris a plerisque in dubium vocatis sermonem habebat, Noli diffidere, inquit, tu qui fidelis es, istis quæ dico: ex his enim quæ jam antea recepisti, de futuris etiam crede. Ac sicuti antea nihil plane afferens præter solam fidem, ingentia a Deo bona accepisti: sic et nunc fide utere erga futurorum bonorum spem. Nam spes tum demum vera est spes, cum de iis quæ non cernuntur, fuerit. « Quod enim quisquam videt, quid adhuc sperat? » Ne hic igitur in terris omnia quæramus: « Per patientiam » enim futura « expectamus. » Patientiam autem cum audiveris, certamina, labores et sudores intellige denuntiari. Christianus enim sustinere debet, expectans ea quæ non videntur, sed ea quæ per fidem sperantur.

VERS. 26. « Similiter et Spiritus adjuvat infirmitatem nostram. » Patientiam meminit. Animans itaque auditorem, ait, quod et Spiritus nobis opitulatur. Proinde sperando et sustinendo, ne fatiscas. Nam tibi solam spem et patientiam afferenti Spiritus opitulatur.

« Nam quid oremus sicut oportet, nescimus. » Ostendit quam ratione Spiritus succurrat infirmitatibus nostris, inquit, Adeo sumus imbecilles nos, ut vel quid orare debeamus, ignoremus: in universum omnes, adeoque ego Paulus. Nam et ille pro stimulo orabat, atque ut Romam proficisceretur: Moyses item, ut Palestinam videat: Jeremias item pro Judæis; ignorantes quid opportunum seu necessarium esset. Hæc vero jam divus Paulus commemorat, quod versimile erat, fideles qui Romæ persecutionibus et 62 afflictionibus quatiiebantur, cessationem ac quietum petere: et cum non assequerentur, despondere animum et offendi. Commemorat igitur, quod nemo mortalium illud petere solus autem Spiritus compertum habet quid vobis

« Sed ille ipse Spiritus interpellat pro nobis gemitibus inenarrabilibus. » Quemadmodum multa dona necnon diversa baptizatis dabat olim Deus, quæ et ipsa spiritus appellabantur, et alius quidem habebat prophetiæ donum, alius sapientiæ, alius quoddam aliud: hunc ad modum donum orationis impertiebat, quod et ipsum vocabatur spiritus. Cum enim plerique eorum quæ nobis prosint ignorantes, inutilia peteremus, accedebat orationis charisma uni cuidam eorum qui tum

Variæ lectiones.

⁶² ὑπὲρ Ἰουδαίας m.

vixerunt, et quod cum muniter omnibus conferebat ipse stans precabatur, aliosque id potere docebat. Spiritum igitur hic vocat huiusmodi donum, et animam recipientem precatorem donum, ac interpellantem apud Deum ingemiscentemque. Nam magna cum compunctione stabat spiritualis ille homo, et multis gemitibus: cujus hodieque symbolum est diaconus, stans, intentansque supplicationes pro populo effundens.

VERS. 27. « Qui autem scrutatur corda, scit quid desideret Spiritus, qui secundum Deum postulat pro sanctis. » Non veluti ignorante Deo stans precatur homo ille. Qui enim scrutatur corda, novit quis sit sensus spiritus, id est spiritualis hominis. Nam quæ Deo grata sunt, ea postulat pro iis qui sunt, in Ecclesia fideles: hi enim, « sancti. » Atque hoc fit, ut nos discamus petere secundum Deum, sive quæ Deo placeant. Quia igitur Spiritus intercedit pro nobis, ne despondens animum quisquis es qui afflictione premeris.

VERS. 28. « Scimus autem quod diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum, iis qui secundum propositum vocati sunt. » Quæ jam antea commemorata sunt, nempe, quod creatura subjecta est vauitati: quodque incorruptibilitatem sit assumptura: et iterum, Quid orare debeamus, ignoramus: admonitiones erant iis qui Romæ affligebantur, sicuti annotavimus. Quæ vero nunc subdit, omnium sunt manifestissima. Nam « diligentibus Deum, omnia, » quantumvis ardua videantur et æspira, « in bonum cooperantur. » Non dixit autem, quod nihil triste, nihilve difficile invadat diligentes Deum, sed, quod invadant quidem, verum istis malis et afflictionibus Deus in commodum afflictorum utitur. Deinde, quia hoc incredibile videbatur, a præteritis hoc stabilit, inquit: « Iis qui secundum propositum vocati sunt, » Etenim vocavit te, inquit, cum longe abesses, sibi que te propinquum fecit, et non multo magis **68** vocato opem feret? Vocatus est autem homo « secundum propositum, » hoc est secundum propriam voluntatem. Non enim sufficit vocatio (alioquin omnes servati essent, siquidem et omnes sunt vocati), verum etiam voluntatis opus est.

VERS. 29, 30. « Nam quos præscivit, et prædestinavit conformes fieri imagini Filii sui, ut sit ipse primogenitus in multis fratribus. Quos autem prædestinavit, hos et vocavit. » Præscit Deus eos qui vocatione digni sunt, deinde prædestinat. Prior itaque est præscientia, postea sequitur prædestinatio. Prædestinationem autem intelliges, impermutabilem Dei bonam voluntatem. Prænovit itaque Paulum vocatione Evangelii dignum esse, sicque prædestinavit, hoc est impermutabiliter decrevit, adeoque statuit vocare ipsum. Conformes igitur efficit imagini Filii, quos prænoscit dignos. Quod enim Unigenitus est secundum naturam, hoc ipsi facti sunt

Α τούς άλλους ἐδίδασκεν αἰτεῖν. Πνεῦμα τοῖνον ἐνταῦθα καλεῖ τὸ χάρισμα, καὶ τὴν ψυχὴν τὴν δεχομένην τὸ χάρισμα τῆς εὐχῆς, καὶ ἐντυγχάνουσαν τῷ Θεῷ καὶ στενάζουσαν. Μετὰ γὰρ πολλῆς κατανύξεως ἴστατο ὁ πνευματικὸς ἄνθρωπος ἐκεῖνος, καὶ πολλῶν στεναγμῶν· οὐ καὶ νῦν σύμβολόν ἐστιν ὁ διάκονος, ἰστάμενος, καὶ τὰς ἐκτενεῖς δεήσεις ποιούμενος ὑπὲρ τοῦ λαοῦ.

« Ὁ δὲ ἐρευνῶν τὰς καρδίας, οἶδε τί τὸ φρόνημα τοῦ Πνεύματος, ὅτι κατὰ Θεὸν ἐντυγχάνει ὑπὲρ ἁγίων. » Ὁδὴ ὡς ἀγνοοῦντος, φησί, τοῦ Θεοῦ, ἴσταται ὁ ἄνθρωπος αἰτῶν. « Ὁ γὰρ ἐρευνῶν τὰς καρδίας οἶδε τί τὸ φρόνημα τοῦ Πνεύματος, » τούτεστι, τοῦ πνευματικοῦ ἀνθρώπου· ὅτι τὰ δοκοῦντα τῷ Θεῷ, **B** ἐκεῖνα αἰτεῖ ὑπὲρ τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ⁹⁹ πιστῶν· οὗτοι γὰρ « οἱ ἅγιοι. » Γίνεται δὲ τοῦτο, ἵνα ἡμεῖς μεθάνωμεν αἰτεῖν κατὰ Θεόν, ἤγουν τὰ ἀρέσκοντα τῷ Θεῷ. Ἐπεὶ οὖν τὸ Πνεῦμα ὑπὲρ ἡμῶν ἐντυγχάνει, μὴ λυποῦ, ὁ θλιβόμενος.

« Οἶδαμεν δὲ ὅτι τοῖς ἀγαπῶσι τὸν Θεόν, πάντα συνεργεῖ εἰς ¹ τὸ ἀγαθόν, τοῖς κατὰ πρόθεσιν κλητοῖς οὖσιν. » Καὶ τὰ πρότερον μὲν εἰρημίνα, ὅτι « Ἡ κτίσις ὑπετάγη τῇ ματαιότητι· » καὶ, ὅτι ἀφῆρατὶ σθήσεται· καὶ αὐτίς τὰ, « Τί προσευξάμεθα οὐκ οἶδαμεν, » παραιτήσεις τινὲς ἦσαν τοῖς ἐν Ῥώμῃ κακουχομένοις ὡς παρεσημειώσαμεθα· εἰ δὲ νῦν, φανερώτατα ². « Τοῖς γὰρ ἀγαπῶσι τὸν Θεόν, πάντα, » καὶ τὰ δοκοῦντα δυσχερῆ καὶ θλιβερά, « συνεργεῖ **C** εἰς τὸ ἀγαθόν. » Οὐκ εἶπε δὲ, ὅτι οὐδὲν ἐπέρχεται δεινὸν τοῖς ἀγαπῶσι τὸν Θεόν, ἀλλ' ὅτι ἐπισσι μὲν, ἀλλὰ πρὸς τὸ συμφέρον τῶν κακουχομένων κέχρηται ὁ Θεὸς τοῖς δεινοῖς. Εἶτα, ἐπειδὴ ἀπιστον ἐδόκει τοῦτο, ἀπὸ τῶν παρελθόντων βεβαίωσεν αὐτὸ, λέγων· « Τοῖς κατὰ πρόθεσιν κλητοῖς. » Καὶ γὰρ ἐκάλεσέ σε, φησί, μακρὰν ὄντα, καὶ οἰκεῖόν σε ἐποίησε· καὶ πῶσιν μᾶλλον κληθέντος οὐκ ἀντιλήψεται; Κλητὸς δὲ γίνεται ἄνθρωπος κατὰ πρόθεσιν, τούτεστι, κατ' οἰκεῖαν προαίρεσιν. Οὐκ ἀρκεῖ γὰρ ἡ κλήσις (ἐπεὶ πάντες ἀν' ἐσώθησαν· πάντες γὰρ ἐκλήθησαν), ἀλλὰ χρεια καὶ τῆς προαίρεσως.

D « Ὅτι οὗς προέγνω, καὶ προώρισε συμμόρφους τῆς εἰκόνης τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, εἰς τὸ εἶναι αὐτὸν πρωτότοκον ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς. Οὗς δὲ προώρισε, τοὺτους καὶ ἐκάλεσα. » Προγινώσκει ³ ὁ Θεὸς τοὺς ἀξίους τῆς κλήσεως, εἰθ' οὕτως προορίζει. Προτέρα οὖν ἡ πρόγνωσις, εἶτα ὁ προορισμός. Προορισμὸν δὲ νοήσεις τὸ ἀμετάθετον τοῦ Θεοῦ ἀγαθὸν θέλημα. Προέγνω οὖν, ὅτι ὁ Παῦλος ἀξιος τῆς κλήσεως τοῦ Εὐαγγελίου, καὶ οὕτω προώρισε, τούτεστιν ἀμεταθέτως ὤρισεν, καὶ ἐστῆσε τὸ καλεῖσθαι αὐτόν. Συμμόρφους τοῖνον ποιεῖ τῆς εἰκόνης τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, οὗς προγινώσκει ἀξίους. Ὁ γὰρ ἐστὶν ὁ Μονογενὴς φῶσι, τοῦτο αὐτοὶ γεγόνασιν κατὰ χάριν, υἱοὶ Θεοῦ καὶ

Variae lectiones.

⁹⁹ ἐκκλησιαστικῶν ο. ¹ πρὸς ο. ² φανερώτερον ο. ³ προγινώσκων ο.

αὐτοὶ χρηματίζαντες. Πρωτότοκος δὲ ἐστὶν ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς, κατὰ τὴν οἰκονομίαν· κατὰ γὰρ τὴν θεότητα Μονογενής. Ἐπεὶ γὰρ ἡ προσληφθεῖσα σὰρξ ἐχρίσθη παρουσίᾳ ἑλοῦ τοῦ χριστοῦ, καὶ ἀπαρχὴ ἡμῶν ἐγένετο, ἀγιασθείσης ἐν Χριστῷ τῆς κατακρίτου φύσεως, εἰκότως πρωτότοκός ἐστι, καὶ ἀδελφοὶ αὐτοῦ χρηματίζομεν.

« Οὐδὲ ἐκάλεσε, τούτους καὶ ἐδικαίωσε. » Διὰ τῆς τοῦ λουτροῦ παλιγγενεσίας ἀπαλλάξας τῶν ἀμαρτιῶν καὶ δικαίους ποιήσας.

« Οὐδὲ ἐδικαίωσε, τούτους καὶ ἐδόξασε. » Τῆς υἰοθεσίας τὴν ἀξιώσας αὐτούς, καὶ ἄλλα χάρισμα αὐτοῖς δοῦς.

« Τί οὖν ἐροῦμεν πρὸς ταῦτα; Εἰ ὁ Θεὸς ὑπὲρ ἡμῶν, τίς καθ' ἡμῶν; » Ὁρᾷς, ὅτι ἐμφανέστατα ἔνταῦθα δηλοῖ, ὅτι πρὸς τοὺς θλιβομένους ποιεῖται τὸν λόγον; Τοιαῦτα γὰρ, ὡσανεὶ λέγει· Εἰ τοσούτων ἠξιώθημεν ἀγαθῶν ἐχθροὶ ὄντες, μετὰ τὸ δικαιωθῆναι καὶ δοξασθῆναι πόσι μᾶλλον; Καὶ τοῦ Θεοῦ ὄντος ὑπὲρ ἡμῶν, τίς καθ' ἡμῶν; Κἂν γὰρ ἡ οἰκουμένη πᾶσα ἐπαναστῆ, ἡ τοῦ Θεοῦ σοφία εἰς τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν καὶ δόξαν περιτρέψει τὴν ἐπανάστασιν.

« Ὅς γε τοῦ ἰδίου Υἱοῦ οὐκ ἐφείσατο, ἀλλ' ὑπὲρ ἡμῶν πάντων παρέδωκεν αὐτόν, πῶς οὐχὶ καὶ σὺν αὐτῷ τὰ πάντα ἡμῖν χαρίσεται; » Ἀφίημι, φησὶ, ἄλλα, ἃ προλαβὼν εἶπον, ὅτι ἐδικαίωσεν, ὅτι ἐδόξασεν. Ἀλλὰ τοῦτο σκόπει, ὅτι « τοῦ ἰδίου υἱοῦ, » τούτου ἐστὶ, τοῦ Μονογενοῦς, τοῦ ἀγαπητοῦ, τοῦ φύσει ἑαυτοῦ (εἰσὶ γὰρ καὶ εἰσποιητοὶ υἱοὶ αὐτοῦ διὰ τοῦ βαπτίσματος), τούτου οὖν οὐκ ἐφείσατο, ἀλλ' ὑπὲρ ἡμῶν παρέδωκεν αὐτόν· καὶ ταῦτα, πάντων, τούτου ἐστὶν, εὐγενῶν, δυσγενῶν, εὐτελῶν, ἐνδόξων· καὶ οὐχ ἁπλῶς, ἀλλ' εἰς σφαγὴν παρέδωκε· καὶ νῦν οὐ τὰ πάντα ἡμῖν χαρίσεται; Ὁ γὰρ τὸν Δεσπότην δοῦς, τὰ κτήματα οὐ δώσει; Ἄσπερ ἐπειδὴ οὐ δίδωσιν, οὐ συμφέρει, καὶ διὰ τοῦτο οὐ δίδωσι. Μὴ τοίνυν σφόδρα ποθῆς [f. κούθησις] τὴν ἄνοιαν, ὃ θλιβόμενος διὰ Χριστόν· εἰ γὰρ συμφέρει, λήψη.

« Τίς ἐγκαλεῖται κατὰ ἐκλεκτῶν Θεοῦ; » Ἐπειδὴ μετὰ τῶν ἄλλων πειρασμῶν καὶ ἀνειδίζοντο οἱ πιστοὶ παρὰ τῶν Ἰουδαίων, ὡς εὐμετάβολοι, καὶ ἀθρόως μεταπεσόντες εἰς Χριστιανισμόν· φησὶν, ὅτι Ὁ Θεὸς ἐξελέξατο ὑμᾶς, καὶ τίς ὁ ἐγκαλῶν ὑμῖν τῇ ἐκλογῇ τοῦ Θεοῦ; Ἄνθρωπος τεχνίτης ἐὰν ἐκλέξηται τι, οὐδεὶς ὁ μεμφόμενος· καὶ Θεοῦ ἐκλεξαμένου, τίς ὁ ἐγκαλῶν;

« Θεὸς ὁ δικαίων. Τίς ὁ κατακρίνων; Χριστὸς ὁ ἀποθανών, μᾶλλον δὲ καὶ ἔγερθείς· ἐκ νεκρῶν. » Οὐχ εἶπε, Θεὸς ὁ ἀφελὲς τὰ ἀμαρτήματα, ἀλλ' ὁ πολλῶν μείζων ἦν, « Θεὸς ὁ δικαίων. » Μὴ τοίνυν φοβούμεθα μήτε τοὺς πειράζοντας, μήτε τοὺς ἀνειδίζοντα. Θεὸς γὰρ ἐξελέξατο, καὶ δικαίους ἐποίησε· καὶ ὁ ἀποθανών ὑπὲρ ἡμῶν, μᾶλλον δὲ καὶ ἀναστὰς, Χρι-

per gratiam, ut et ipsi filii Dei vocarentur. Primogenitus autem est inter multos fratres secundum dispensationem : nam secundum divinitatem est Unigenitus. Quia enim assumpta caro uncta est presentia totius inungentis, ac primitiæ nostræ factus est, sanctificata in Christo damnata nostra natura, merito primogenitus est, fratresque ipsius appellatur.

« Quos autem vocavit, hos et justificavit. » Per lavacrum regenerationis liberans a peccatis, justosque efficiens.

« Quos autem justificavit, hos et glorificavit. » In filios nimirum adoptans illos, aliaque illis imperiens dona.

VERS. 31. « Quid ergo dicemus ad hæc? Si Deus pro nobis, quis contra nos? » Viden' apertissime hic indicare ipsum quod verba faciat ad afflictos? Hujusmodi enim propemodum dicit : Si tantis bonis digni judicati sumus cum hostes essemus, quanto majoribus donabimur post justificationem et glorificationem nostram? Ac si Deus pro nobis sit, quis adversum nos erit? Etiam si enim universus orbis insurgat adversum nos, Dei tamen sapientia ad nostram salutem et gloriam hunc convertet insultum.

VERS. 32. « Qui proprio Filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit ipsum, quomodo et eum ipso non omnia nobis donabit? » Ommitto cætera, inquit, quæ supra commemoravi, quod justificavit, et quod glorificavit nos. Verum hoc considera, quod « Filio suo proprio, » hoc est, Unigenito, dilecto, qui natura ex ipso est (sunt enim et adoptati per baptismum), huic non pepercit, sed pro nobis tradidit ipsum, idque pro omnibus, hoc est tum ingenuis tum non ingenuis, et humili et celebri loco natis : neque simpliciter, verum ad mactationem tradidit. Qui ergo jam non omnia nobis donaret? Qui enim Dominum dedit, facultates non dabit? Cum itaque non dat aliquid, id non conducit, atque ideo non dat. Ne igitur impense desideres liberationem, qui affligeris propter Christum. Si enim conferat, accipies, erisque compos voti.

VERS. 33. « Quis accusabit adversus electos Dei? » Quia inter alias tentationes et illud a Judæis objiciebatur fidelibus, quod facile immutarentur, et confertim ad Christianismum deciderent, Deus, inquit, vos elegit, et quis est qui accuset electionem Dei? Si artifex quidquam elegerit, nemo est qui culpet : ecquis est qui Dei electionem reprehensurus sit?

VERS. 33, 34. « Deus est qui justificat. Quis est qui condemnet? Christus qui mortuus est, imo qui et resurrexit. » Non dixit, Deus est qui remittit peccata : verum, quod multo majus erat, « Deus est qui justificat. » Ne igitur metumamus neque tentantes neque exprobrantes. Nam Deus elegit et justificavit nos : et is qui mortuus est pro nobis, imo qui et

Varie lectiones.

ἑμφανέστατα ο. ὡς ο. λέγων ο. ἑαυτοῦ ο. ὅτι τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ ἰδίου m. τοῦ φύστος m.

resurrexit, Christus est Filius ille Dei. Quis igitur A
condemnat tanta gloria donatus ac dignatus?

« Qui est ad dexteram Dei, qui etiam interpellat pro nobis » — « Interpellat pro nobis, » dixit, ut Christi erga nos dilectionem commonstret: quod utiamsi ea quæ ad corporis sui dispensationem pertinerent adimplevit, amicum tamen et clementem suum erga nos affectum nondum dissolvit, verum quasi legatus pro nobis intercedit: hoc enim significat εντυγχάνει. Nam ista dictio Unigeniti gloriæ diminutionem nequaquam infert. Nam cum prius dixisset, « Qui est ad dextram Dei » (quod majestatis ejus est indicium), intulit deinde, « Interpellat: » nihil aliud per hoc innuens, quam, ut dictum est, ejus erga nos dilectionem: quandoquidem et de Patre dictum sit, « Tanquam Deo exhortante per nos ». » Numquid igitur gloria Dei imminuitur, quia exhortatur, sive obsecrat? Imo potius ineffabilis ipsius erga nos curæ argumentum est. Nonnulli autem, « Interpellat pro nobis, » sic intellexerunt, quod quatenus corpus ferat, nec deposuerit ipsum (uti Manichæi nugantur) illud ipsum esse interpellationem et intercessionem ad Patrem. Intuens enim in illud Pater, recordatur dilectionem erga mortales, propter quam gestavit corpus Filii suus, atque ita ad miserationem et misericordiam inflectitur. Hæc autem Paulus, ut sæpenumero indicavi, ideo dixit, ut afflictis animum addat, monstretque, quod et Spiritus pro nobis intercedat, ac quod Pater proprio Filio suo pro nobis non pepercit, sed justificavit et glorificavit nos, ac Filius ejus interpellat pro nobis: unde deinceps non despondentibus animum, neque animo conciditis.

VERS. 35. « Quis nos separabit a dilectione Dei? 65 Tribulatio, an angustia, an persecutio, an fames, an nuditas, an periculum, an gladius? » Cum demonstrasset ineffabilem dilectionem Patris et Filii et Spiritus sancti circa nos, veluti jam divino numine afflatus exclamat, « Quis nos separabit a dilectione Dei? » Adeo enim dilectum, tantaque dignatum providentia, nihil est quod separare possit. Tribulationis autem et angustiarum nomine complexus est omnia quæcumque affligere queant, utiamsi ea sigillatim non enumeraverit.

VERS. 36. « Sicut scriptum est: Propter te mortificamur toto die: æstimati sumus sicut oves mactationi destinatæ. » Ne videatur afflictio et angustia signum esse divinæ derelictionis, profert in medium prophetam, qui jam antea hæc vaticinatus sit, maximamque consolationem subindicavit esse pro Dei gloria pati, vel potius occidi totum diem: quod sane fit animi voluntate et proposito; naturæ namque hoc est impossibile. Occidi autem, est offerri et mactari Deo: istud enim subindicat per hoc

* I Cor. v, 20.

Varie lectiones.

¹² πατὸς ο. ¹¹ εἰθ' οὕτως m. ¹³ δύναται m.

σός ἐστιν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Τίς οὖν ὁ κατακρίνων τοὺς τοσαύτης δόξης ἀξιοθίνοντας;

« Ὅς καὶ ἐστιν ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ, ὃς καὶ ἐντυγχάνει ὑπὲρ ἡμῶν. » Τὸ, « Ἐντυγχάνει ὑπὲρ ἡμῶν, » εἶπεν, ἵνα δείξῃ τὴν πρὸς ἡμᾶς ἀγάπην τοῦ Χριστοῦ· ὅτι καίτοι τὰ τῆς σωματικῆς οἰκονομίας πληρώσας, οὐ κατέλυσε τὴν περὶ ἡμᾶς φιλόνητον σχέσιν, ἀλλὰ πρεσβαίνει ὑπὲρ ἡμῶν· τοῦτο γὰρ τὸ, « Ἐντυγχάνει. » Οὐ γὰρ δέητον ἐλάττωσιν τῆς τοῦ Μονογενοῦς δόξης εἰσάγει ἡ λέξις αὕτη. Πρῶτον γὰρ εἶπὼν τὸ, « Ὅς ἐστιν ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ ¹² » (ὅπερ τῆς μεγαλειότητός ἐστιν αὐτοῦ ἑνδεικτικόν), διὸ καὶ ¹¹ ἐπήγαγε τὸ, « Ἐντυγχάνει, » οὐδὲν ἄλλο δηλών διὰ τοῦτο [s. διὰ τοῦτου], ἢ, ὡς εἴρηται, τὴν πρὸς ἡμᾶς ἀγάπην· ἐπεὶ καὶ περὶ τοῦ Πατρὸς εἴρηται, « Ὅς τοῦ Θεοῦ παρακαλοῦντος δι' ἡμῶν. » Ἄρα οὖν διὰ τοῦτο ἡλάττωται ἡ δόξα τοῦ Θεοῦ, διότι παρακαλεῖ; Ἄλλὰ πάντως τῆς ἀφάτου περὶ ἡμᾶς κηδεμονίας ἐδεικτικόν ἐστὶ τοῦτο. Τινὲς δὲ τὸ, « Ἐντυγχάνει ὑπὲρ ἡμῶν, » οὕτως ἐνόησαν, ὅτι καθὼ τὸ σῶμα φορεῖ, καὶ οὐκ ἀπίθετο αὐτὸ, ὡς οἱ Μανιχαῖοι ληροῦσιν, αὐτὸ τοῦτο πρεσβεία ἐστὶ καὶ ἐντετυξίς πρὸς τὸν Πατέρα. Βλέπων γὰρ αὐτὸ ὁ Πιτὴρ, ἀναμνησθεὶς τῆς πρὸς ἀνθρώπους ἀγάπης, δι' ἣν ἐφόρησε τὸ σῶμα ὁ Υἱὸς αὐτοῦ, καὶ εἰς οἴκτον νεύει καὶ ἔλειον. Ταῦτα δὲ λέγει ὁ Παῦλος, ὅπερ πολλάκις εἶπον, τοὺς οὐλομένους παραμυθούμενος, καὶ δεικνύων αὐτοῖς, ὅτι καὶ τὸ Πνεῦμα ὑπὲρ ἡμῶν ἐντυγχάνει, καὶ ὁ Πατὴρ τοῦ ἰδίου Υἱοῦ ὑπὲρ ἡμῶν οὐκ ἐφείσατο, ἀλλὰ καὶ ἐδικαίωσεν ἡμᾶς καὶ ἐδόξασε, καὶ ὁ Υἱὸς ἐντυγχάνει ὑπὲρ ἡμῶν. Καὶ λοιπὸν οὐ δεῖ ἡμᾶς ἀθυμεῖν καὶ καταπίπτειν.

« Τίς ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ; Θλίψις, ἢ στενοχωρία, ἢ λιμὸς, ἢ διωγμὸς, [σιγ. αἰδ. ἢ] γυμνότης, ἢ κίνδυνος, ἢ μάχαιρα; » Μεθ' ὃ εἰδείξε τὴν ἀφάτον ἀγάπην τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος περὶ ἡμᾶς, ὡς περ ἐνθουσιᾷ, καὶ φησι· « Τίς ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ; » Τὸν γὰρ οὕτως ἀγαπηθέντα, καὶ τοσαύτης ἀξιοθίνοντα προνοίας, οὐδὲν ἐστὶν ὃ διαστῆσαι δύνησται ¹³. Τῷ τῆς θλίψεως δὲ ὀνόματι, καὶ τῆς στενοχωρίας, συμπεριέλαβε πάντα τὰ κακῶσαι δυνάμενα, κὰν μὴ ἀπηριθμησατο ἰδικῶς ταῦτα.

D « Καθὼ; γέγραπται, ὅτι Ἐνεκά σου θανατούμεθα ὅλην τὴν ἡμέραν. ἐλογίσθημεν ὡς πρόβατα σφαγῆς. » Ἴνα μὴ δόξη ἐγκαταλείψεως εἶναι τὸ θλίβεσθαι καὶ στενοχωρεῖσθαι, παράγει καὶ τὸν προφήτην προαναφωνοῦντα ταῦτα, καὶ παράκλησιν μεγίστην ὑποδεικνύοντα τὸ διὰ τὸν Θεὸν πάσχειν, μᾶλλον δὲ θανατούσθαι ὅλην τὴν ἡμέραν· ὃ γίνεται τῇ προαιρέσει· τῇ γὰρ φάσει τοῦτο ἀδύνατον. Τὸ δὲ θανατούσθαι τοῦτο, θυσιάζεσθαι ἐστὶ τῷ Θεῷ· τοῦτο γὰρ αἰνίττεται διὰ τοῦ εἶπαι· « Ὅς πρόβατα σφαγῆς. »

Καὶ ὅτι ὡσπερ ἔκείνα οὐκ ἀνθίσταται σφαττόμενα, Α οὕτως οὐδὲ ἡμεῖς.

« Ἄλλ' ἐν τούτοις πᾶσιν ὑπερνικῶμεν διὰ τοῦ ἀγαπήσαντος ἡμᾶς. » Εἰπὼν, ὅτι θανατούμεθα, τίθησι καὶ τὴν παράκλησιν, ἵνα μὴ τις ἀνθρώπινα φρονήσας ἀπαγορεύσῃ· καὶ φησιν, οὐχ ὅτι Νικῶμεν, ἀλλ', « Ὑπερνικῶμεν »· τούτέστι, μετ' εὐκολίας ἀπάσης, χωρὶς ἰδρώτων καὶ πόνων, καὶ ἐν αὐτοῖς τούτοις δι' ὧν ἐπιβουλεύμεθα. Τοῦτο γὰρ ἡ τελειοτάτη νίκη, ὅταν ἐλαυνόμενοι τῶν διωκόντων ὑπερισχύωμεν. Καὶ μὴ ἀπιστήσης· Θεὸς γάρ ἐστιν ὁ συναγωνιζόμενος· ἀλλὰ καὶ ἠγάπησεν ἡμᾶς. Ὡστε οὐ θαυμαστὸν, εἰ ὑπερνικῶμεν ἐν μέσοις τοῖς δεινοῖς.

« Πέπεισμαι γὰρ ὅτι οὔτε θάνατος, οὔτε ζωὴ, οὔτε ἄγγελοι, οὔτε ἀρχαί, οὔτε δυνάμεις, οὔτε ἐνεστῶτα, οὔτε μέλλοντα, οὔτε ὑψώματα, οὔτε βάθος, οὔτε τις κτίσις ἐτέρα, δυνήσεται ἡμᾶς χωρῖσαι ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ, τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν. » Πρῶτον εἶπεν, ὅτι ἠγάπησεν ἡμᾶς ὁ Θεός· εἶθ' οὕτω τὴν αὐτοῦ πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπην τίθησιν, ἵνα μηδὲν δόξῃ μέγα λέγειν περὶ ἐαυτοῦ. Φησὶν οὖν, ὅτι τοσοῦτον ἐξαρτώμεθα τῆς πρὸς Θεὸν ἀγάπης, ὥστε οὐ μόνον τὰ τῷ βίῳ τούτῳ συγκεκληρωμένα δεῖν οὐ δυνήσονται ἡμᾶς ἀποστήναι [f. ἀποστήσαι] ταύτης, ἀλλὰ καὶ τυραννός τις ἀπειλῇ τὸν μέλλοντα θάνατον τὸν ἐν τῇ κολάσει ¹³, καὶ ζωὴν ἐπαγγέλλεται τὴν ἀκατάλυτον, ἐπιχειρῶν ἡμᾶς ἀποστήναι ¹⁴ τοῦ Θεοῦ. Καὶ τί μοι λέγεις βασιλεῖς καὶ τυράννοι; Οὐδὲ ἄγγελοι, οὐδὲ πᾶσαι αἱ ἄνω δυνάμεις δυνήσονται ἡμᾶς παρατρέψαι· οὐδὲ τὰ παρόντα, οὐδὲ τὰ μέλλοντα, οὔτε ὑψώματα, τούτέστι, τὰ ἐν οὐρανοῖς, οὔτε βάθος, τούτέστι, τὰ ἐν τῇ γῆ, οὔτε δόξα, οὔτε ἀδοξία. Τινὲς δὲ ὑψώματα τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, βάθος δὲ τὴν ἀποτυχίαν ταύτης νοοῦσιν. Ἄλλὰ καὶ ἂν ἐτέρα κτίσις ἦν, ὅση ἡ ὁρατὴ καὶ ἡ νοητὴ, οὐκ ἂν με τῆς ἀγάπης ἐκείνης ἀποστήσειε ¹⁵. Οὐχ ὡς τῶν ἀγγέλων δὲ ἀφιστώντων τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ Χριστοῦ, εἶπε τοῦτο, ἀλλὰ καθ' ὑπόθεσιν τὸν λόγον τίθει, καὶ ἐκ περιουσίας θέλων δεῖξαι τὴν ὑπερβολὴν τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ· οὐχ ἦν φασιν οἱ Ἑβραῖοι ἔχειν, ἀλλὰ τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Καὶ γὰρ Ἰουδαῖοι φασιν ἀγαπᾶν τὸν Θεόν, ἀλλ' οὐκ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ· οὐ γὰρ ἔχουσι τὴν πρὸς Χριστὸν πίστιν. sed qualis est iis qui sunt in Christo Jesu. Etenim in Christo Jesu : non enim habent fidem in Christum.

ΚΕΦΑΛ. Θ'.

« Ἀλήθειαν λέγω ἐν Χριστῷ, οὐ ψεύδομαι (συμ-μαρτυρούσης μοι τῆς συνειδήσεώς μου ἐν Πνεύματι ἁγίῳ), ὅτι λύπη μοι ἐστὶ μεγάλη, καὶ ἀδιόλεπτος ὁδύνη ἐν τῇ καρδίᾳ μου. » Μέλλει προῖων δεῖξαι, ὅτι οὐ πάντες οἱ ἐξ Ἀβραάμ, σπέρμα αὐτοῦ εἰσι. Καὶ ἵνα μὴ δόξῃ κατ' ἐμπάθειαν ταῦτα λέγειν, προλαμβάνει, καὶ λέγει περὶ τῶν Ἑβραίων τὰ χρηστότερα,

Variæ lectiones.

¹³ ἀλλὰ καὶ θάνατόν τις ἀπειλῇ τὸν μέλλοντα, τὸν ἀθάνατον, τὸν ἐν τῇ κολάσει ο. ¹⁴ ἀποστήσαι ο. ¹⁵ ἐχώρισεν ἢ ἀπέστησεν ο.

quod ait, « Tanquam oves mactationi destinatae. » Et perinde ac illæ non resistunt dum mactantur, sic neque nos.

VERS. 37. « Sed in his omnibus superamus per eum qui dilexit nos. » Quia dixerat, Occidimur, consolationem nunc adjicit, ne quis humana cogitans desiciat et desperet, non inquiring, Vincimus, sed, « Superamus, » sive supervincimus, hoc est, cum omnni facilitate citra sudores et labores, et per ea ipsa quibus nobis insidiæ tenduntur. Hæc enim perfectissima est victoria, quando dum agimur et pellimur, persequentibus superiores reddimur. Ne itaque diffidas. Deus enim est qui nos in certaminibus adjuvat, imo qui et dilexit nos. Quare nihil mirum si vel in mediis periculis victoriam facile obtineamus.

VERS. 38, 39. « Persuasum enim habemus, quod neque mors, neque vita, neque angeli, neque principatus, neque virtutes, neque instantia, neque futura, neque altitudo, neque profunditas, neque aliqua alia creatura poterit nos separare a dilectione Dei quæ est in Christo Jesu Domino nostro. » Primum dixit quod dilexit nos Deus : deinde sic suam ipsius erga Deum claritatem et amorem ponit, ut nihil videatur magnum de se ipso dicere. Adeo, inquit, pendemus ex dilectione Dei, ut non solum quæ huic vitæ contingunt incommoda nos ab ea avocare nequeant : verumetiam si tyrannus aliquis mortem interminetur futuram, quæ in supplicio sit duratura : si polliceatur vitam nullis sæculis intermerituram, allaborans hoc pacto nos abstrahere a Deo, nihil plane efficiet. Ecquid mihi reges ac tyrannos objicis? Neque angeli, neque omnes supernæ potestates poterunt nos avertere : **66** neque præsentia, neque futura, neque altitudo, hoc est quæ in cælis, neque profunditas, hoc est quæ in terra, neque gloria, neque ignominia. Quidam per altitudinem, cælorum regnum ; per profunditatem, jacturam ejus intelligunt. Insuper, si aliud esset mundi opificium tantum quantum visibile hoc et intelligibile, a dilectione ejus me non averterit. Non autem quod angeli homines a Deo desciscere faciant, hoc dixit : verum ex suppositione sermonem hunc protulit, et ex abundantia ostendere volens dilectionis Dei magnitudinem et excellentiam ; non qualem Hebræi se habere dicunt, verum non in

CAPUT IX.

VERS. 1, 2. « Veritatem dico in Christo, non mentior (testimonium mihi perhibente conscientia mea in Spiritu sancto). Quoniam tristitia mihi magna est, et continuus dolor cordi meo. » Demonstraturus est in procursu, quod non omnes, qui ex Abraham, semen ipsius sint. Ne vero ex affectu hæc videatur dicere, anteverit, ac de Hebræis me-

lora dicit, suspicionem hanc adimens, confiteturque se illos excellenter amare. Ne vero suspectus habeatur, ac fide parum dignus, « Veritatem, » inquit, « dico in Christo, non mentior. » Producitque tres in testimonium, Christum, suam ipsius conscientiam, et Spiritum sanctum, iniquis : « Quoniam tristitia mihi est magna, » cor meum exedens, Hebræorum nomine, quod extra gratiam sint : hoc enim dicturus est.

VERS. 3. « Optarim enim ipse ego anathema esse a Christo pro fratribus meis, qui mihi sunt cognati secundum carnem. » Quid anathema sit, primum discite : Separatio, abalienatio. Quemadmodum enim munus Deo oblatum nemo audet attingere : ita cum excommunicato agi solet, veruntamen alia ratione. Sacro enim muneri nemo sese admovere audet honoris causa : quippe Deo collatum consecratumque est ; ab hoc vero separantur omnes, cœu profano, abalienatoque a Deo. Quid igitur est quod dicit Paulus ? Videtur enim hoc loco supradictis contradicere : illic enim dixit, « Nemo nos separabit a charitate Dei : » jam nunc vero optare se ait, ut a Christo separaretur. Videtur ergo contraria dicere, sed non ita se res habet, quandoquidem et hoc pro charitate Dei dicat. Cum enim omnes Deum accusarent, quod Hebræos adoptione donatos, glorificatosque, adeoque majores Christi appellatos, ejeceret, ignominiaque afficeret, atque in illorum locum gentes, quæ ipsam nunquam agnovissent 67, induceret : ejusque Providentiæ obmurmurarent ac blasphemarent, quasi hæc injuste fierent, et Deus ipsorum progenitoribus, quibus ipsa dona pollicebatur, imposuerat : mœrens itaque Paulus, anxieque motus et morsus pro Dei gloria, optavit anathema, id est, abalienatus esse a Christo, ut illi servarentur, dissolvereturque eorum adversus Deum maledictio. Videntur igitur quod ex amore quo in Deum inflammatus est, optat si modo fieri possit, separari a cœtu eorum qui cum Christo æternum vivent ? Non a charitate ipsius, sed gloria ipsius, et gloriæ fructu. Perinde ac patres sæpenumero a filiis segregantur, ut glorificentur filii, minime tamen a filiorum dilectione abalienati, sed ipsi inglorii esse cupientes, ut illi celebres evadant. Itaque ipse, inquit, ego, qui innumera transegi, diligens Deum supra quam natura ferat, opto, ait, pro gloria Dei excidere a gloria Christi. Hoc autem non est excidere, sed potius assequi. Quod vero ait, « Pro fratribus meis, mihi sunt cognati secundum carnem, » viscera indicat, et quam vehementi charitate erga eos affectus erat.

VERS. 4, 5. « Qui sunt Israelitæ, quorum est adoptio, et gloria, et testamenta, et legislatio, et cultus, et promissiones : quorum sunt patres, et ex quibus Christus quoad carnem, qui est super omnia Deus benedictus in sæcula. Amen. » Commendat

Α την ὑπόνοιαν ταύτην ἀναίρων, καὶ ὁμολογεῖ αὐτοὺς ὑπερβαλλόντως φιλεῖν. Ἴνα δὲ μὴ ἀπίστηθῃ, φησὶν ὁ « Ἀλήθειαν λέγω ἐν Χριστῷ, οὐ ψεύδομαι. » Καὶ συμπράγει 16 τρεῖς μάρτυρας, τὸν Χριστὸν, τὴν ἑαυτοῦ συνείδησιν, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ φησὶν, ὅτι Ἀύπη μοι ἐστὶ μεγάλη, κατεσθίουσά μου τὴν καρδίαν, ὑπὲρ τῶν Ἑβραίων, ὅτι ἔξω τῆς χάριτος γεγόνασιν· τοῦτο γὰρ μέλλει εἰπεῖν.

« Ἡυχόμεν γὰρ αὐτὸς ἐγὼ ἀνάθεμα εἶναι ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ, ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν μου πᾶν συγγενῶν μου κατὰ σάρκα. » Τί ἐστὶ τὸ ἀνάθεμα μάθε πρῶτον· χωρισμὸς, ἀλλοτριώσις. Ὡς γὰρ τοῦ ἀναθήματος τοῦ ἀνατιθεμένου Θεῷ οὐδεὶς ἀψάσθαι τολμᾷ, οὕτω καὶ τοῦ ἀναθεματιζομένου 17· πλὴν ἐτέρῳ τρόπῳ. Τῷ μὲν γὰρ ἱερῷ ἀναθήματι, τιμῆς ἕνεκεν οὐ τολμᾷ τις ἐγγίσει, ὡς ἀνακειμένη Θεῷ· τούτου δὲ χωρίζονται πάντες, ὡς ἀνέρου καὶ ἀπηλλοτριωμένου Θεοῦ 18. Τί οὖν ἐστὶν ὃ λέγει ὁ Παῦλος ; Φαίνεται γὰρ ἐναντία λέγων τοῖς ἀνωτέρω ρηθείσι. Τότε μὲν γὰρ ἔλεγεν, ὅτι Ὁυδεὶς ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ 19· νῦν δὲ εὐχεσθαι φησὶ, χωρισθῆναι ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ. Δοκεῖ οὖν ἐναντία λέγειν, οὐκ ἐστὶ δὲ· καὶ γὰρ καὶ τοῦτο ὑπὲρ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ λέγει. Ἐπειδὴ γὰρ ἅπαντες τοῦ Θεοῦ κατηγοροῦν, ὅτι τοὺς ἀξιοθέντας τῆς υἰοθεσίας, καὶ δοξασθέντας, καὶ προπάτορας Χριστοῦ χρηματίζαντας, τοὺς Ἑβραίους, ἐξέβαλε, καὶ ἠτίμασεν· ἀνείσηγαγε 20 δὲ τοὺς μηδέποτε ἀπὸν ἐπιγινόντας, τοὺς ἐξ ἔθνῶν· καὶ κατεγόγγυζον τῆς Προνοίας, καὶ ἐβλασφήμου, ὡς ἀδίκως τούτων γινομένων, καὶ τοῦ Θεοῦ ἀπατήσαντος τοὺς προγόνους, οἷς καὶ τὰς δωρεὰς 21 ἐπηγγελάτο· ἀλγῶν ὁ Παῦλος καὶ δακνόμενος ὑπὲρ τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης, ἤθετο ἀνάθεμα αὐτὸς εἶναι, ὥστε σωθῆναι ἐκείνους, καὶ καταλυθῆναι τὴν κατὰ Θεοῦ βλασφημίαν. Ὅρα δὲ οὖν, ὅτι διὰ τὴν πρὸς Θεὸν ἀγάπην εὐχεσται, εἰ δυνατόν, χωρισθῆναι τοῦ περι τὸν Χριστὸν χοροῦ ; οὐχὶ 22 τῆς ἀγάπης αὐτοῦ, ἀλλὰ τῆς δόξης αὐτοῦ, καὶ τῆς ἀπολαύσεως ἐκείνη· ὡς περὶ καὶ πατέρες, πολλάκις χωρίζονται τῶν υἱῶν, ἵνα καὶ οἱ υἱοὶ δοξασθῶσιν· οὐχὶ τῆς ἀγάπης τῶν πατέρων χωρίζόμενοι, ἀλλ' αὐτοὶ ἀδοξεῖν βουλόμενοι, ἵν' ἐκείνοι εὐδοκιμῶσιν. Αὐτὸς οὖν ἐγὼ, φησὶν, ὁ μυστήρια κατορθώσας, ὁ ἀγαπήσας ὑπὲρ φύσιν τὸν Θεὸν, εὐχομαι ὑπὲρ τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ, ἀποκτεῖν τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ. Τοῦτο δὲ οὐκ ἐστὶν ἐκπεσεῖν, ἀλλ' ἐπιτυχεῖν μᾶλλον. Τὸ δὲ, « Ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν μου, τῶν συγγενῶν μου κατὰ σάρκα, » τὰ σπλάγγνα ἐνδείκνυται, καὶ ὡς διακαλεῖται ὑπὲρ αὐτῶν.

« Οἱσινέες εἰσιν Ἰσραηλιταί, ὧν ἡ υἰοθεσία, καὶ ἡ δόξα, καὶ αἱ διαθήκαι, καὶ ἡ νομοθεσία, καὶ ἡ λατρεία, καὶ αἱ ἐπαγγελίαι· ὧν οἱ πατέρες, καὶ ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα, ὃ ὦν ἐπὶ πάντων Θεὸς εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν. » Ἐπαινεῖ τοῦ-

Veriæ lectiones.

16 παράγει ο. 17 ἀναθεματιζομένου ο. 18 Θεῷ ο. 19 ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ π. 20 τὴν ἐκείνων ο. 21 οὐ ο.

τοὺς ἐνταῦθα καὶ μεγαλύνει, ἵνα, ὅπερ ἐζην, μὴ ἁδύξῃ κατ' ἐμπάθειαν λέγειν. Ἡρέμα δὲ καὶ ἐκτανί-
 τεται [f. ὑπαίν.], ὅτι ὁ μὲν Θεὸς ἠδούλετο αὐτοὺς
 σωθῆναι· καὶ δὴλον ἐξ ὧν υἰοθεσίας ἤξλωσε καὶ ἔδ-
 ξης, καὶ ἐξ ὧν τοῖς πατράσιν ἐπηγγελίατο, καὶ ἄλλα
 πάντα ²² ἐξαίρετα αὐτοῖς ἔδωκε, καὶ τὸν Χριστὸν
 ἐξ αὐτῶν γεννηθῆναι εὐδόκησεν· αὐτοὶ δὲ τὴν εὐερ-
 γείαν ἀπεκρούσαντο. Διὸ καὶ ἐκπλαγεῖς τὴν ἀγάπην
 τοῦ Θεοῦ, ἀναφέρει τῷ Μονογενεῖ τὴν εὐχαριστίαν,
 καὶ φησιν· «Ὁ ὦν ἐπὶ πάντων Θεὸς εὐλογητός.»
 Εἰ γὰρ καὶ ἕτεροι, φησὶ, βλασφημοῦσιν, ὡς οὐκ εὐ-
 λόγητος γενόμενος τῆς παραδοχῆς τῶν ἐθνῶν ²³, ἀλλ'
 ἡμεῖς οἱ τὰ μυστήρια εἰδότες τοῦ Χριστοῦ, οἴδαμεν,
 ὅτι τοῦ δοξάζεσθαι ἔστιν ἄξιος. Καὶ ἀντεῦθεν δὲ
 κατασιχύνεται Ἄρειος, ὅτι τοῦ Παύλου τὸν Χριστὸν
 ἐπὶ πάντων Θεῶν ἀνακηρύττοντος.

«Ὁὐχ οἷον δὲ ὅτι ἐκπέπτωκεν ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ.»
 Ἐγὼ μὲν, φησὶ, διακαλομαι, ὅτι βλασφημεῖται ὁ
 Θεός, καὶ ἠθέλον διὰ τοῦτο ἵνα πάντες σωθῶσι· πλὴν
 εἰ καὶ μὴ πάντες σώζονται, οὐ παρὰ τοῦτο ἐφεύσατο
 ὁ Θεός, ἐφ' οἷς ἐπηγγελίατο τοῖς πατράσιν, οὐδὲ
 διαπέπτωκεν ὁ λόγος αὐτοῦ. Ὁ γὰρ ἐπηγγελίατο,
 καὶ ἐποίησε· καὶ οἱ βλασφημοῦντες λέγωσιν, ὅτι ἄλ-
 λους ἐπηγγελίατο, καὶ ἄλλοις ἔδωκεν. Ἄκουε γὰρ
 τῶν ἐξῆς·

«Ὁὐ γὰρ πάντες οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, οὗτοι Ἰσραὴλ·
 οὐδ' ὅτι εἰσὶ σπέρμα Ἀβραάμ, πάντες τέκνα.» Ὁ
 ἐπηγγελίατο, φησὶν, ὁ Θεός, τοῦτο καὶ ἐποίησεν.
 Εἴπες γὰρ, ὅτι «Σοὶ καὶ τῷ σπέρματι σου δώσω.»
 Ἴδωμεν οὖν, ποῖον ἔστι τὸ σπέρμα. Οὐ γὰρ πάντες
 οἱ ἐξ Ἀβραάμ, ἀπλῶς οὗτοι σπέρμα· οὐδὲ οἱ ἐξ
 Ἰσραὴλ, οὗτοι Ἰσραηλίται· ἀλλ' οἱ κατὰ τὸν Ἰσαὰκ
 γεννηθέντες, καὶ οἱ τῆς τοῦ Ἰσραὴλ ἀρετῆς ἄξιοι,
 δι' ἧς Θεὸν εἶδεν. Οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτι οἱ ἐξ Ἰακώβ,
 ἀλλ' «οἱ ἐξ Ἰσραὴλ,» τοῦ τιμίου ὀνόματος μνη-
 μονεύσας. Ἐὰν οὖν μάθης, τίνας κατὰ τὸν Ἰσαὰκ
 γεννῶνται, τότε εὐρήσεις ἀδιάφυστον τὴν ἐπαγγε-
 λίαν· τούτοις γὰρ ἔδόθη ²⁴ τὰ ἐπαγγελθέντα. Ὅστε
 οὐ βλασφημεῖσθαι ἔστιν ἄξιος ὁ Θεός. Ὁ γὰρ εἶπεν
 ἐποίησε, καὶ τινες οὐ νοοῦσιν.

«Ἄλλ' ἐν Ἰσαὰκ κληθήσεται σοὶ σπέρμα, τού-
 ἐστιν, οὐ τὰ τέκνα τῆς σαρκός, ταῦτα τέκνα τοῦ
 Θεοῦ· ἀλλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐπαγγελίας· λογίζεται εἰς
 σπέρμα. Ἐπαγγελίας γὰρ ὁ λόγος οὗτος· Κατὰ τὸν
 καιρὸν τοῦτον ἐλεύσομαι, καὶ ἔσται τῇ Σάρρα υἱός.»
 Οὐκ ἐγὼ, φησὶν, ἐρμηνεύω ²⁵ σοι, τί ἐστὶ τὸ ἀληθές·
 σπέρμα τοῦ Ἀβραάμ, ἀλλ' ἡ Παλαιὰ, εἰπούσα· «Ἐν
 Ἰσαὰκ κληθήσεται σοὶ σπέρμα.» Ὅστε ὅσοι κατὰ
 τὸν Ἰσαὰκ ἐτέχθησαν, τούτέστιν, ἐξ ἐπαγγελίας,
 οὗτοι εἰσὶν ἀληθῶς τέκνα Ἀβραάμ, μᾶλλον δὲ τοῦ
 Θεοῦ. Τὸ γὰρ πᾶν τοῦ θείου λόγου ἐγένετο. Οὐδὲ γὰρ,
 οὐδὲ ὁ Ἰσαὰκ νόμῳ καὶ δυνάμει φύσεως ἐγεννήθη,

²² Gen. xiii, 15. ²³ Gen. xviii, 10 ²⁴ Gen. xi, 12.

Variæ lectiones.

²² τὸ ο. ²³ ἰθνηκῶν ο. ²⁴ ἐδόθησαν ο. ²⁵ ἐρμηνεύσω τί ο. ²⁶ ἀληθῶς ο.

hic Judæos, eosque magni facit, ne videatur, uti
 dixi, ex affectu, vel perturbatione animi, vel odio
 loqui. Tacite autem innuit, quod Deus illos servare
 voluerit : quod inde satis colligitur, quia illos ad-
 optione filiorum dignatus est et gloria, et quia patri-
 bus promissiones fecerit, aliaque omnia excellentia
 eis impertierit, Christumque adeo ex ipsis nasci vo-
 luerit, verum ipsi tanta beneficia repulerunt. Quo-
 circa immensam Dei dilectionem demiratus, Uni-
 genito gratiarum actionem refert, inquit : « Qui
 est super omnia Deus benedictus. » Et si enim alii
 conviciantur, inquit, non commode factam assump-
 tionem gentium, nos tamen Christi mysteria ha-
 bentes explorata, scimus quod ipse dignus sit glo-
 ria et præconio. Hic vero Arium pudefferi necesse
 est, Paulo nempe Christum super omnia Deum pro-
 clamante.

VERS. 6. « Non autem quod exciderit verbum
 Dei. » Ego, inquit, uror et affligor, quod Deus bla-
 sphematur, ac eapropter optavi omnes salvos fieri.
 Verum si non omnes serventur, eam ob rem non
 est mentitus Deus in iis quæ promisit patribus, ne-
 que excidit verbum ejus. Quod enim promisit, hoc
 etiam præstitit : etiamsi maledici dicant, quod aliis
 promiserit, aliis vero dederit. Audi enim se-
 quentia.

VERS. 8. « Non enim omnes qui ex Israel, hi
 israelitæ : neque quia sunt semen Abrahami, pro-
 pterea sunt omnes filii. » Quod promiserat, inquit,
 Deus, hoc etiam præstitit. Dixit enim : « Tibi et
 semini tuo dabo. » Videamus igitur quale sit semen.
 Non enim omnes qui ex Abrahamo, illi simpliciter
 sunt semen : neque qui ex Israel, sunt israelitæ :
 verum qui secundum Isaacum nati sunt, quique
 Israelis virtute conspicui, per quam Deum conspexit.
 Non enim dixit, Qui ex Jacob, sed, « Qui ex Israel, »
 honoratioris nominis mentionem faciens. Ubi igitur
 didicaris qui secundum Isaac nascantur, inveniens
 vacantem mendacio promissionem : istis enim pro-
 missa sunt exhibita. Quare Deus haudquaquam ma-
 ledictis incessendus : quod enim dixit, id opere
 pariter complevit, etiamsi nonnulli haud intelli-
 gant.

VERS. 8, 9. « Sed in Isaac vocabitur tibi semen,
 id est, non qui filii carnis, hi filii Dei ; sed qui filii
 sunt promissionis æstimantur in semine. Promis-
 sionis enim verbum hoc est : Secundum hoc tempus
 veniam, et erit Saræ filius h. » Non ego, inquit, tibi
 interpretor quid sit revera semen Abrahami, sed
 Veteris Testamenti Scriptura, quæ dicit, « In Isaac
 vocabitur tibi semen l. » Quocirca quotquot secun-
 dum Isaac nati sunt, hoc est ex promissione, illi
 sunt revera filii Abrahami, imo vero Dei. Verbum
 enim divinum omnino impletum erat. Non enim
 Isaac lege potentiaque naturæ natus est, verum so-

cundum potentiam promissionis : nam ; « Secundum hoc tempus veniam, inquit, et erit Saræ filius. » Verbum itaque Dei finxit Isaac, et genuit. Consimili sane ratione super nos filios Dei in lavacro baptismatis, veluti in matrice, verba divina pronuntiantur, eaque nos refungunt : siquidem in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, baptizati generamur. Ac perinde ut illic Isaaci generationem promiserat, quam postea implevit, sic et nostram regenerationem promisit per prophetas, et postea perfecit. Quare illud, « In Isaac vocabitur tibi semen, » sic accipiendum est : Illi sunt semen Abrahami, qui Isaaci nativitatis ad instar sunt geniti, hoc est per verbum divinum. Non igitur excidit sermo Dei, sed vero semini, hoc est fidelibus ex gentibus, qui facti sunt filii Dei sicut et Isaac, quatenus et hi ex promissione, dedit quæ promisit. Sin autem Judæi dicant quod istud, « In Isaac vocabitur tibi semen, » hoc significat, nempe, quod ii qui Isaac prognati erant, semen Abrahamæ reputentur, oporteret et Idumæos et omnes ab ipso oriundos semen Abrahamæ appellari. Siquidem ipsorum progenitor Esau filius erat Isaac. Atqui jam non solum non vocantur Abrahami filii, verum etiam valde sunt abalienati, alienigenique dicuntur.

69 Vers. 10. « Non solum autem, sed Rebecca etiam ex uno conceperat, Isaac patre nostro. » Monstravit quod cum multi et varii Abrahamo essent filii, Isaac vocatus sit semen : itaque et ii, qui simili qua ipse nascuntur ratione. Jam vero ait : Non in Isaac tantum hoc videre queas, sed quod majus est, in fratribus etiam ex eodem patre et matre, lisque geminis propagatis; Esau nimirum et Jacob. Neque enim illi eadem sunt consecuti, sed alter quidem electus, alter vero odio est habitus. Quare ne quæras cur gentes elegerit, easque semen Abrahamæ, imo divinum fecerit, Hebræos autem repulerit.

Vers. 11-13. « Cum enim nondum nati essent, aut aliquid boni egissent, aut mali (ut secundum electionem propositum Dei maneret, non ex operibus, sed ex vocante), dictum est ei : Major serviet minori : sicut scriptum est : Jacob dilexi, Esau autem odio habui. » Necessum fuerit hic nos præmittere, atque summam explicare sensum eorum quæ proluxe dicturus est Apostolus. Quia enim non pauci dicebant, Ecce Deus gentes Hebræis prætulit (nec enim quisquam dixerit istud virtutis ergo contigisse : omnes enim peccaverunt) ? colligit Apostolus multa ambigua nostro quidem ingenio incomprehensibilia, soli autem Deo comprehensibilia : statuitque primum ante conspectum, quod inter illos duos fratres didymos, alter quidem qui electus est, non sit propter virtutem electus : alter vero qui

1 Gen. xxv, 23.

Α ἀλλὰ κατὰ δύναμιν ἐπαγγελίας· « Κατὰ τὸν καιρὸν γὰρ τοῦτον ἐλεύσομαι, καὶ ἔσται τῇ Σάρρα υἱός. » Τὸ οὖν ῥῆμα τοῦ Θεοῦ διέπλεσε τὸν Ἰσαὰκ καὶ ἐγέννησεν ¹⁷. Οὕτω δὴ καὶ ἐφ' ἡμῶν τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ, ἐν τῇ κολυμβήθρῃ, ὡς ἐν μήτρῃ ¹⁸, ῥήματα θεῖα ἐπιλέγονται, κάκεινα ἡμᾶς ἀναπλάττουσιν. Εἰς δνομα γὰρ Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος βαπτίζομενοι γεννώμεθα. Καὶ ὡς περ ἐκεῖ ἐπηγγεῖλατο τὴν τοῦ Ἰσαὰκ γέννησιν, εἰθ' ὕστερον ἐπλήρωσεν· οὕτω καὶ τὴν ἡμετέραν ἐπηγγεῖλατο διὰ τῶν προφητῶν, καὶ μετὰ ταῦτα ἐτελείωσεν· ὥστε τὸ, « Ἐν Ἰσαὰκ κληθήσεται σοὶ σπέρμα, » οὕτω νοεῖσθαι, ἀντὶ τοῦ, « Ἐκεῖνοί εἰσι σπέρμα Ἀβραάμ, οἱ κατὰ τὸν τρόπον τῆς τοῦ Ἰσαὰκ γεννήσεως γεννηθέντες, τουτέστι, διὰ λόγου θεοῦ. Οὐκ ἄρα διαπέπτωκεν ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τῷ ἀληθινῷ σπέρματι, τουτέστι, τοῖς ἐξ ἔθνων πιστοῖς, τοῖς γενομένοις τέκνοις Θεοῦ, ὡς καὶ ὁ Ἰσαὰκ, καθὼς καὶ οὗτοι ἐξ ἐπαγγελίας, δέδωκεν ἃ ἐπέσχετο. Εἰ δὲ λέγοιεν οἱ Ἰουδαῖοι, ὅτι τὸ, « Ἐν Ἰσαὰκ κληθήσεται σοὶ σπέρμα, » τοῦτο δηλοῖ, τὸ τοὺς ἐξ Ἰσαὰκ γεννωμένους λογίζεσθαι τῷ Ἀβραάμ εἰς σπέρμα· ἔδει καὶ τοὺς Ἰδουμαίους, καὶ πάντας ἐκείνους ¹⁹, σπέρμα Ἀβραάμ χρηματίζειν. Ὁ γὰρ ²⁰ πρόγονος αὐτῶν Ἡσαῦ, υἱὸς ἦν τοῦ Ἰσαὰκ. Νῦν δὲ οὐ μόνον ²¹ χρηματίζουσιν υἱοὶ τοῦ Ἀβραάμ, ἀλλὰ καὶ σφόδρα ἠλλοτριώνται, καὶ ἀλλόφυλοι ὀνομάζονται.

Γ « Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ Ρεβέκκα, ἐξ ἑνὸς κοίτην ἔχουσα, τοῦ πατρὸς ἡμῶν Ἰσαὰκ. » Ἐδειξεν ὅτι πολλῶν καὶ διαφόρων ὄντων τέκνων τῷ Ἀβραάμ, ὁ Ἰσαὰκ ἐκλήθη σπέρμα· ὥστε καὶ οἱ ὁμοίως αὐτῷ τικτόμενοι· καὶ νῦν οὖν φησιν, ὅτι Οὐ μόνον δὲ ἐπὶ τοῦ Ἰσαὰκ τοῦτο ἔδει, ἀλλὰ τὸ μείζον, καὶ ἐπὶ ἀδελφῶν ὁμοπατρῶν καὶ ὁμομητρῶν καὶ διδύμων, τοῦ τε Ἡσαῦ καὶ τοῦ Ἰακώβ. Οὐδὲ γὰρ, οὐδὲ οὗτοι τῶν αὐτῶν ἀπήλαυσαν, ἀλλ' ὁ μὲν ἐξελέγη, ὁ δὲ ἐμισθῆθη. Ὡστε μὴ ἀπαίτει λόγους, τίνος ἕνεκα τοὺς ἐξ ἔθνων ἐξελέξατο, καὶ σπέρμα Ἀβραάμ, μᾶλλον δὲ θεῖον, ἐποίησε· τοὺς δὲ Ἑβραίους ἀπώσατο.

« Μήπω γὰρ γεννηθέντων, μηδὲ πραξάντων ἀγαθόν τι ἢ κακόν, ἵνα ἢ κατ' ἐκλογὴν πρόθεσις τοῦ Θεοῦ μένη, οὐκ ἐξ ἔργων, ἀλλ' ἐκ τοῦ καλοῦντος, ἐρρήθη αὐτῇ, ὅτι Ὁ μείζων δουλεύσει τῷ ἐλάσσονι· καθὼς γέγραπται· Τὸν Ἰακώβ ἠγάπησα, τὸν δὲ Ἡσαῦ ἐμίσησα. » Ἀναγκαῖον ἐστὶ προειπεῖν ἡμᾶς τὸν νοῦν τῶν μελλόντων ρηθῆναι διὰ μακροῦ παρὰ τοῦ Ἀποστόλου. Ἐπειδὴ γὰρ ἔλεγον οἱ πολλοὶ· Τίνος ἕνεκα τὰ ἔθνη προετιμήθησαν ²² τῶν Ἑβραίων (οὐ γὰρ ἂν εἴποι τις, ὅτι δι' ἀρετὴν· πάντες γὰρ ἡμαρτον); συνάγει ὁ Ἀπόστολος πολλὰ ἄπορα, ἡμῖν μὲν ἀκατάληπτα, μόνῃ δὲ Θεῷ καταληπτά· καὶ δείκνυσιν πρῶτον τοὺς δύο διδύμους ἀδελφούς, ὅτι οὐ δι' ἀρετὴν ὁ ἐκλεγῆς ἐξελέγη, οὐδὲ διὰ κακίαν ὁ ἐμισθῆς ἐμισθῆθη (οὐ γὰρ ἐπράξαντο ἀγαθὸν ἢ κακόν, ἐτι ἐν τῇ νηδύϊ τῆς μητρὸς ὄντες)· ἀλλὰ τῇ θεῖᾳ προύθεσι,

Variae lectiones.

¹⁷ ἐγέννηθη ο. ¹⁸ ὡς ἐν μήτρῃ, τῇ κολυμβήθρῃ ο. ¹⁹ Chrysost. πάντας τοὺς ἀπ' ἐκείνου. ²⁰ δὲ ο. ²¹ προετίμησε ιι.

τουτέστι, τῇ προγνώσει, ὁ μὲν ἐξελέγη καὶ ἡγαπήθη, ὁ δὲ ἐμισήθη· καθὼς καὶ ὁ προφήτης λέγει, ὅτι Τὸν μὲν ἡγάπησα, τὸν δὲ ἐμίσησα· ἵνα τὸ πᾶν ᾖ τοῦ Θεοῦ, καὶ τῆς αὐτοῦ προθέσεως²² καὶ προγνώσεως. Καὶ εἰ λέγω τούτους; ἀλλὰ καὶ οἱ Ἰσραηλίται πάντες ἐμοσχοποίησαν, καὶ οἱ μὲν ἐκολάσθησαν, οἱ δὲ οὐ. Καὶ ὁ Φαραὼ σκληρὸς μὲν ἦν ἀληθῶς· ἀλλὰ πολλοὶ καὶ ἄλλοι. Πῶς οὖν μόνος κολάζεται; Ὅρξζ· ὅτι ταῦτα μὲν ἀκατάληπτα ἀνθρώποις, μόνῳ δὲ Θεῷ καταληπτά; Οὕτως οὖν καὶ ἡ τῶν ἐθνῶν ἐκλογή, καὶ τῶν Ἑβραίων ἀποβολή, ἡμῖν μὲν παράλογος δοκεῖ, τῷ δὲ Θεῷ δικαιοσύνη. Οὗτός ἐστιν ὁ νοῦς παντὸς τοῦ χωρίου.

electio, Judæorumque rejectio, nobis quidem præter rationem et absurda videtur, Deo autem est justissima. Hæc est sententia totius in quo nunc versatur loci.

« Τί οὖν ἐροῦμεν; Μὴ ἀδικία παρὰ τῷ Θεῷ; Μὴ γένοιτο! » Οὐκοῦν οὐδὲ ἐφ' ἡμῶν τῶν ἐθνικῶν καὶ τῶν Ἰουδαίων ἀδικος ὁ Θεός.

« Τῷ γὰρ Μωσῆ λέγει· Ἐεῆσθ ὃν ἂν ἐλεῶ, καὶ οἰκτιρήσῃ ὃν ἂν οἰκτιρῶ. » Ἐπισυνάπτει, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἴρηται, καὶ ἕτερον ἐκ τῆς Παλαιᾶς, δεικνύων, ὅτι ὁ Θεὸς μόνος οἶδε τοὺς ἀξίους ἢ τιμῆς, ἢ κολάσεως. Καίτοι γὰρ πάντων ἐπίσης ἀμαρτανόντων²³, ὅτε ἐμοσχοποίησαν· ὅμως ὁ Θεὸς τοὺς μὲν ἐλεεῖ, τοὺς δὲ παραδίδωσι τοῖς Ἀεὐτίταις εἰς σφαγὴν. Καὶ οὐδὲ Μωσῆς οἶδε τὴν αἰτίαν, ὃ τοσοῦτος· καὶ οὐ αἰτίας ἀπαιτεῖς, τίνος ἕνεκα οἱ ἐθνικαὶ προετιμήθησαν, καὶ ταῦτα ἀμαρτωλοὶ ὄντες; Καίτοι²⁴ ἠδύνατο ὁ Παῦλος εἰπεῖν τὴν αἰτίαν, ἣν ἀλλαχρῶ εἶπεν, ὅτι Οἱ μὲν Ἰσραηλίται ἐξ ἔργων ἐνόμισαν δικαιοῦσθαι· οὗτοι δὲ, ἐκ πίστεως καὶ χάριτος· ἀλλ' οὐ λέγει νῦν, ἐκ περιουσίας ἐπιστομίζων τοὺς περιέργους, καὶ πείθων μὴδὲν τῶν τοῦ Θεοῦ λογοπραγεῖν.

« Ἄρα οὖν οὐ τοῦ θέλοντος, οὐδὲ τοῦ τρέχοντος, ἀλλὰ τοῦ ἐλεούντος Θεοῦ. » Ἦθελε μὲν εὐλογῆσαι Ἰσαὰκ τὸν Ἠσαῦ· ἔτρεχε δὲ Ἠσαῦ εἰς τὸ πεδῖον, ὡς ἂν θηρεύσας θήραν εὐλογηθῆ. Ὁ δὲ Θεός²⁵ τὸν Ἰακώβ κρῖσει δικαίᾳ, ὡς ἄξιον πάντως, τῆς εὐλογίας τυχεῖν ἐποίησε. Δοκεῖ δὲ ἐνταῦθα τὸ αὐτεξούσιον ἀναιρεῖν ὁ Ἀπόστολος· οὐκ ἔστι δὲ· ἀλλ' ὥσπερ ἐπὶ τῆς οἰκίας λέγομεν, ὅτι Τὸ πᾶν τοῦ τεχνίτου ἐστὶ, καίτοι δεῖται καὶ ὕλης, καὶ τῶν συνεργησόντων αὐτῷ· ἀλλ' ὅμως ἐπειδὴ τὸ τέλος ἐκείνου ἐστὶ, λέγομεν, ὅτι τὸ πᾶν ἐκείνου ἐστίν· οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ λέγομεν, ὅτι Τὸ πᾶν τοῦ Θεοῦ ἐστὶ²⁶, καίτοι τῆς ἡμετέρας προθυμίας δεῖται ὁ Θεός· ἀλλ' ἐπειδὴ ἐκεῖνος τελειοῖ, καὶ ἐκεῖνος στεφανοῖ, καὶ ἐκεῖνος κατακρίνει, λέγομεν, ὅτι Τὸ πᾶν τοῦ Θεοῦ ἐστίν.

« Λέγει γὰρ ἡ Γραφή τῷ Φαραῶ, ὅτι Εἰς αὐτὸ τοῦτο ἐξήγειρά σε, ὅπως ἐνδειξώμαι ἐν σοὶ τὴν δύ-

²² Malach. 1, 2. ²³ Exod. xxxiii, 19.

Variæ lectiones.

²² γνώσεως ο. ²³ ἀμαρτάντων ὅτι ο. ²⁴ καὶ μέντοι ο. ²⁵ ἀλλ' ὁ Θεός ο. ²⁶ ἐκείνου ο.

(1) Non hoc agit Apostolus ut ostendat Deum soliam id nosse; sed Dei miserentis, non hominis

A odio est habitus, ob vitia non sit rejectus (non enim egerunt quidquam boni aut mali, cum adhuc in utero essent), verum divino proposito, hoc est præscientia, alter quidem est electus et dilectus, alter vero odio habitus, itidem ut propheta testatur²²: « Alterum quidem dilexi, alterum vero odi, » ut totum sit Dei atque propositi ipsius et præscientiæ. Et quid hos dico? Imo Israelitæ omnes vitulum confecerunt, et alii quidem puniti sint, alii vero non item. Præterea Pharaeo revera durus erat, atque itidem alii multi. Quare igitur solus ille punitur? Viden' hæc hominibus esse incomprehensibilia, soli autem Deo perceptibilia? Hanc ad rationem gentium

rationem et absurda videtur, Deo autem est justissima. Hæc est sententia totius in quo nunc versatur loci.

VERS. 14. « Quid igitur dicemus? Nunquid injustitia est apud Deum? Absit. » Itaque neque in nos ethnicos, neque in Judæos injustus est Deus.

VERS. 15. « Moysi enim dicit: Miserebor cujuscunque misertus fuero: et commiserabor quemcunque commiseratus fuero. » Adjungit, ut et supra dictum est, et alium locum ex Veteri Testamento ostendens, **70** quod solus Deus norit qui sint digni vel honore, vel pœna (1). Nam quamvis omnes ex æquo peccassent, cum vitulum fluxerunt, Deus tamen aliorum quidem miseretur, alios vero tradit Levitis ut interficerentur. Neque Moses tantus apud Deum, rationem novit: et tu causam postulas cur gentes Judæis sint prælatæ, cum tamen peccatis infectæ essent? Atqui Paulus potuit rationem dicere, quam et alio in loco reddidit, quoniam Israelitæ ex operibus existimant se justificari: istæ vero ex fide, et gratia: verum id jam nunc non dicit, abunde curiosis ora obstruens, ac suadens ut nihili eorum quæ ad Deum spectant rationem exigant.

VERS. 16. « Igitur non est volentis neque currentis, sed miserentis Dei. » Voluit quidem Isaac benedicere Esau, currebat autem Esau in campum, ut venatu capta fera, benedictionem a patre reportaret. Sed Deus justo judicio Jacobum, ceu prorsus dignum, benedictionem consequi fecit. Videtur autem hic liberum arbitrium tollere Apostolus, at istud non agit: sed quemadmodum de domo dicimus, Totum est artificis, cum interim opus habeat materiæ, et cooperatoriibus ipsum adjuvantibus: attamen quia rei consummatio ab illo pendet, dicimus Totum hoc illius est: ita etiam de Deo dicimus, quod totum Dei sit, quamvis et nostra voluntate indigeat Deus. Sed quoniam ille consummat et perficit, et ille coronat, et ille condemnat, dicimus, quod totum Dei sit.

VERS. 17. « Dicit enim Scriptura Pharaoni: In hoc ipsum excitavi te, ut ostendam in te virtutem

volentis aut currentis esse ad salutem pervenire. LATINUS LATINUS.

meam et ut annuntietur nomen meum in universa terra. » Quemadmodum, inquit, eorum qui vitulum fixerant, alii quidem servati erant, alii vero supplicio affecti, solo Deo cognoscente, quibusdam digni essent ut aut servarentur, aut punirentur: sic et solus Pharo, cum plerique alii et impii et scelerati essent, iram Dei expertus est. « Propter hoc ipsum » enim, inquit, « o Pharo, excitavi te, » id est, in medium protuli, ut per te appareat potentia mea, coerceanturque multi, nomine meo ceu justo et potenti prædicato in universa terra.

Vers. 18. « Ergo cujus vult miseretur, et quem vult indurat. » Infert conclusionem, ac demonstrat, quod non oporteat rationem exigere a Deo. « Cujus enim vult miseretur. » perinde atque in Israelitis, qui vitulum fixerant. « Et quem vult indurat, » ut Pharaonem. Quid autem est, « Indurat? » videtur enim absurdum esse. Quemadmodum sol lutum indurat, sic Deus luteum Pharaonis cor dicitur indurasse. Quanam ratione? Per longanimitatem. Longanitem enim sese illi exhibens, duriores ipsum faciebat: perinde ac si quis **71** servum habeat sceleratum, quo se humaniorem illi ostenderit, hoc eum reddit nequiores: non quod ipse perversitatem nequitiamve eum doceat, sed quod domini longanimitate iste ad perversitatis suæ incrementum abutatur, quippe qui eam contemnat.

Vers. 19. « Dices igitur mihi, Quid adhuc queritur? Voluntati enim ejus quis resistat? » Conatur per omnia, quod sæpenumero dixi, commonstrare, quod soli Deo sint cognitæ suæ rerum dispensationes, atque judicia hæc. Hinc undique haud pauca ambigua colligit, quorum nullam dilutionem affert, ut ad angustiam redacto auditore, persuadeat ei hæc esse incomprehensibilia, adeoque humani ingenii captum excedere. Quod igitur hic dicit, est hujusmodi: Objectionem adducit, adeoque dubitationem: Si quem velit induret, quid adhuc de peccante conqueritur? Voluntati namque ejus quis poterit resistere? Voluit etenim, et induravit, meritoque impegit induratus; cur ergo de illo queritur et punit? Hæc sane objectio producta est, ut ostendat hujusmodi dubia soli Deo perceptibilia. Unde nec ipse hanc diluit, sed dubitanti os obstruit, dicens:

Vers. 20. « Atqui, o homo, tu quis es qui ex adverso respondeas Deo? » Viden' quomodo cohibeat importunam curiositatem, frenumque imponat, erudiens nos ut discamus quid Deus sit, et quid homo. Tu quis es? Nunquid imperium cum eo partiris? Num iudex es eorum quæ ipsum oporteat facere aut non facere? Nam explorare quid sic deceat, vel non deceat, est ejus qui ex adverso respondeat opponaturque Deo. Verum haudquam ita faciendum, sed obtemperandum est iis

ναμίμ μου, καὶ ὅπως διαγγελῆ ²⁷ τὸ ὄνομά μου ἐν πάσῃ τῇ γῆ. » Ὡς περ ἐπὶ τῶν μοσχοποιησάντων, φησὶν, οἱ μὲν ἐσωθήσαν, οἱ δὲ ἐκολάσθησαν. τοῦ θεοῦ μόνου εἰδότες τοὺς ἀξιολογῆσαι ἡ σωτηρίας, ἢ κολάσεως; οὕτω καὶ ὁ Φαραὼ μόνος, καίτοι πολλῶν καὶ ἄλλων γενομένων πονηρῶν, ἀπέλαυσε τῆς ὀργῆς τοῦ θεοῦ. Διὰ τοῦτο γὰρ αὐτὸ ἐξήγειρά σε, φησὶν, ὦ Φαραὼ, τούτέστιν, εἰς τὸ μέσον ἤγαγον. ἵνα διὰ σοῦ φανῆ ἡ δύναμίς μου, καὶ συσταλῶσι πολλοὶ, διαγγελθέντος τοῦ ὀνόματός μου, ὡς δικαίου καὶ δυνατοῦ, ἐν πάσῃ τῇ γῆ.

« Ἄρα οὖν ὃν θέλει ἐλεεῖ, ὃν δὲ θέλει σκληρύνει. » Ἐπάγει τὸ συμπέρασμα, καὶ ἀποραίνεται, ὅτι οὐ δεῖ εὐθύνας ἀπαιτεῖν τὸν θεόν. « Ὅν γὰρ ἤλεε: ἐλεεῖ, » ὡς ἐπὶ τῶν μοσχοποιησάντων Ἰσραηλιτῶν· ὃν δὲ θέλει σκληρύνει, ὡς τὸν Φαραὼ. Τί δὲ ἐστὶ τὸ, « σκληρύνει; » φαίνεται γὰρ ἀτοπον. Ὡς περ ὁ ἥλιος τὸν πηλὸν σκληρύνει, οὕτω καὶ ὁ θεὸς τὴν πηλίνην καρδίαν τοῦ Φαραὼ λέγεται σκληρύνειν. Ἡὼς; Τῇ μακροθυμίᾳ· μακροθυμῶν γὰρ ἐπ' αὐτῷ, σκληρότερον αὐτὸν εἰργάζετο· ὡς περ εἰ τις ἔχει δοῦλον πονηρὸν, εἴτα φιλανθρώπως αὐτῷ χράται, πονηρότερον αὐτὸν ἐργάζετα: οὐχ ὡς αὐτὸς τὴν πονηρίαν αὐτὸν διδάσκων, ἀλλ' ὡς ἐκείνου τῇ μακροθυμίᾳ εἰς τὴν τῆς πονηρίας ἀβύσσον χρωμένον, οἷα δὴ καταφρονούντος ταύτης.

« Ἐρεῖς οὖν μοι· Τί ἐτι μέμφεται, τῆ γὰρ βουλήματι αὐτοῦ τίς ἀνθέστηκε; » Σπουδάζει διὰ πάντων, ὅπερ πολλάκις εἶπον, δεῖξαι, ὅτι τῷ θεῷ μόνῳ γινώσκονται αἱ οικονομίαι καὶ τὰ κρίματα ταῦτα· διὸ καὶ πάντοθεν συνάγει ἀπορα πολλὰ, καὶ οὐκ ἐπάγει τὰς λύσεις, ἵνα στενοχωρήσας τὸν ἀκροατὴν, πείσῃ ὅτι ἀκατάληπτα, καὶ ἀκατανόητα ταῦτά ἐστιν. Ὅπερ οὖν λέγει ἐνταῦθα, τοιοῦτόν ἐστιν. Ἀντίθεσιν εἰσάγει τοίνυν καὶ ἀπορίαν, ὅτι· Ἐὰν ὃν θέλει σκληρύνῃ, τί ἐτι μέμφεται τῷ πταίοντι; Τῷ γὰρ βουλήματι αὐτοῦ, τίς ἠδύνατο ἀντιστῆναι; Ἡθέλησε, καὶ ἐσκληρύνει, καὶ εἰκότως ἐπταισεν ὁ σκληρυνθεὶς· πῶς οὖν αὐτῷ μέμφεται, καὶ κολάζει; Αὕτη μὲν ἡ ἀντιθεσις εἰσαχθεῖσα, διὰ τὸ δεῖξαι ἀπορα ταῦτα ²⁸ καὶ θεῷ μόνῳ καταληπτά· διὸ οὐδὲ αὐτὸς λύει ταύτην ²⁹, ἀλλ' ἐπιστομίζει τὸν ἀποροῦντα λέγων·

« Μενούνη, ὦ ἄνθρωπε, σὺ τίς εἶ ὁ ἀναποκρινόμενος τῷ θεῷ; » Ὅρα, πῶς ἀναστέλλει τὴν ἀκαιρον περιεργίαν, καὶ χαλινὸν ἐπιτίθει, παιδεύων εἰδέναι, τί μὲν θεός, τί δὲ ἄνθρωπος. Σὺ τίς εἶ; συμμεριστὴς αὐτῷ τῆς ἀρχῆς; δικαστὴς αὐτῷ ὧν δεῖ ποιεῖν ³⁰, ἢ μή; Τὸ γὰρ ἐξετάζειν, ὅτι οὕτως ἐπρεπε, καὶ οὐχ οὕτως ἐπρεπεν, ἀναποκρινόμενον ἐστὶ, καὶ ἀντικαθισταμένον ³¹ τῷ θεῷ. Οὐ χρὴ δὲ οὕτω ποιεῖν, ἀλλὰ πείθεσθαι τοῖς γινομένοις, ὅπως ἂν γίνωνται.

Varis lectiones.

²⁷ διαγγελθῆ ο. ²⁸ τὰ τοιαῦτα ο. ²⁹ ταῦτα ο. ³⁰ εἰπεῖν ο. ³¹ ἀνθ'σταμένου η.

« Μὴ ἔρει τὸ πλάσμα τῶν πλάσαντι· Τί με ἐποίησας ὅπως οὗτος; » Π ὅτι οὐκ ἔχει ἐξουσίαν ὁ κεραμεὺς τοῦ πηλοῦ, ἐκ τοῦ αὐτοῦ φεράματος ποιῆσαι, ὃ μὲν εἰς τιμὴν σκευῆς, ὃ δὲ εἰς ἀτιμίαν; » Τῶ ὑποδείγματι τοῦτου ἐχρήσατο ὁ Παῦλος, οὐχ ἵνα ἀνέλθῃ τὸ αὐτοῦ ἐξουσίον ἡμῶν, οὐδ' ἵνα ἀργούς ὄντας καὶ ἀκινήτους ἡμᾶς δεῖξῃ· ἀλλὰ διδάσκων, πῶς δεῖ πείθεσθαι Θεῷ, καὶ ἐπιτεταμένῃν σιγῇ καὶ ὑπακοῇ ἐπιδείκνυσθαι. Καθάπερ γάρ, φησὶν, ὁ κεραμεὺς ἐκ τοῦ αὐτοῦ φεράματος, ἃ βούλεται ποιεῖ, καὶ οὐδὲν ἀντιλέγει αὐτῶν τῶν σκευῶν· οὕτως καὶ τοῦτον, ἐκ τοῦ αὐτοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων, τοὺς μὲν κολάζοντα, τοὺς δὲ τιμῶντα, μὴ περιεργάζου, ἀλλὰ προσκύνει μόνον, καὶ μιμοῦ τὸν πηλόν· καὶ ὡσπερ ἐκεῖνος ἐπιτετατὴ τῆ χειρὸς τοῦ κεραμεῦς, οὕτως καὶ σὺ τῆ γνώμῃ τοῦ οἰκονομοῦντος. Ἰσθὶ δὲ, ὁ ἀναγινώσκων, ὅτι ὡσπερ ἐπὶ τῶν σκευῶν, οὐχὶ τὸ φεράμα ποιεῖ τὰ μὲν ἐντιμα, τὰ δὲ ἀτιμα (ἐν γὰρ ἐστὶ καὶ τὸ αὐτὸ), ἀλλ' ἡ χρῆσις τῶν μεταχειριζομένων· οὕτως καὶ ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων, οὐχ ἡ φύσις τοὺς μὲν ποιεῖ κολάσεως ἀξίους, τοὺς δὲ στεφάνων (μία γὰρ ἐστὶν), ἀλλ' ἡ προαίρεσις.

« Εἰ δὲ θέλων ὁ Θεὸς ἐνδείξασθαι τὴν ὀργὴν, καὶ γνωρίσαι τὸ δυνατόν αὐτοῦ, ἤνεγκεν ἐν πολλῇ μακροθυμίᾳ σκευὴ ὀργῆς· κατηρητισμένα εἰς ἀπώλειαν· καὶ ἵνα γνωρίσῃ τὸν πλοῦτον τῆς δόξης αὐτοῦ ἐπὶ σκευῇ ἐλέους, ἃ προητοίμασεν εἰς δόξαν· οὐδ' οὐκ ἐκάλεσεν ἡμᾶς, οὐ μόνον ἐξ Ἰουδαίων, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἐθνῶν. Ἐπιστομίας τοὺς πολυπραγμονεῖν ἐπιχειροῦντας, νῦν ἐπάγει τὴν λύσιν· ὃ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστι· Σκευὴ ὀργῆς ἦν ὁ Φαραὼ, τούτεστιν, ἄνθρωπος ἐξάπτων τὴν ὀργὴν τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς οἰκείας σκληρότητος. Τοῦτον ἤνεγκεν ὁ Θεός, τούτεστιν, ὑπέμεινεν, ἠνέσχεται· πολλῆς γὰρ μακροθυμίας αὐτὸν ἐξέμεινεν. Ἀλλ' ἐκεῖνος τῇ μακροθυμίᾳ ταύτῃ εἰς σκληρότητα κατεχρήσατο, καὶ γέγονε σκευὴ ὀργῆς δεκτικόν, κατηρητισμένον εἰς ἀπώλειαν, τούτεστιν, ἀπηρητισμένον παρ' ἑαυτοῦ καὶ ὀκισθεν. Ὁδὲ γὰρ ἐνέλειπέ τι τῶν ἀπολλύντων αὐτὸν, ἀλλὰ πάντα ἀπήρτισεν⁴⁴, ὅσα πρὸς ἀπώλειαν αὐτὸν ἔφερον. Ἡ τὸ, « ἤνεγκεν, » ἀντὶ τοῦ, εἰς μέσον ἤγαγεν, ὡς ἀν, ἐπεὶ μὴ ἐθελετώθῃ διὰ τῆς μακροθυμίας, τιμωρήσεται αὐτὸν, καὶ δεῖξῃ τὴν οἰκείαν δύναμιν πρὸς τὸ ἐτέρους βελτιῶσαι· ὡσπερ αὖν τοῦτον, σκευὴ ὀργῆς γινόμενον [f. γεν.] ἐκ τῆς οἰκείας προαίρεσεως, κολάσας, εἰδεξε τὴν οἰκείαν δύναμιν· οὕτως τοὺς ἐξ ἐθνῶν πολλὰ ἡμαρτηκότας ἐλέησας, διότι ἀξίους ἐλέους ἑαυτοῦς ἐποίησαν⁴⁵, ἐγνώρισεν ὁ πλοῦτον τῆς δόξης αὐτοῦ. » Οὐκ εἶπε δὲ, Τῆς φιλανθρωπίας, ἀλλὰ, « Τῆς δόξης· » τοῦσα γὰρ τελεία δόξα Θεοῦ, τὸ ἐλεεῖν. Τὸ δὲ, « Ἀ προητοίμασεν, » ἀντὶ τοῦ, « Ἀ προέγνω. Οὐκ εἶπε δὲ, ὅτι πάντα τοὺς ἐθνικούς ἔτυσεν, ἀλλ', « Ἐξ ἐθνῶν, » δηλαδὴ τινάς. Ὅστε

VERS. 20, 21. « Nonquid dicet figmentum ei qui se finxit, Eoquid me sic finxisti? Annon habet potestatem figulus ex eadem massa facere aliud quidem vas in honorem, aliud vero ad ignominiam? » Hoc exemplo usus est Paulus, non ut e medio tolleret liberum nostrum arbitrium, neque ut nos torpore languidos ac plane immobiles ostenderet: verum ut doceret quomodo nos oporteat obedire Deo, atque intensum silentium, neque non summam obedientiam exhibere. Perinde, inquit, ut figulus ex eadem massâ, quæ animus tulerit, fingit, neque ullum ei vas contradicit: sic cum hic ex eodem genere mortalium alios quidem puniat, alios vero honore dignetur, ne sis tu curiosus, sed adora tantummodo, luctumque imitare: ac ut illud manus figuli sequitur, sic tu consilio et voluntati omnia gubernantis cede. Noveris autem qui hæc legis, quod sicut in vasibus non ipsa massa alia quidem nobilia, alia vero ignobilia efficit (est enim una et eadem), sed usus eorum qui ista sibi vindicant: **72** pari ratione in hominibus, non ipsa natura (utpote una et eadem) hos quidem poenæ, illos vero gloriæ adjudicat, sed ipsa deliberatio atque propositum.

VERS. 22-24. « Quod si Deus volens ostendere iram, et notam facere potentiam suam, tulit in multa longanimitate vasa iræ parata ad interitum, et ut ostenderet divitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ, quæ præparavit ad gloriam: quos et vocavit nos, non solum ex Judæis, verumetiam ex gentibus. » Obstructo curiosorum ore, affert jam solutionem. Quod autem dicit, est huiusmodi: Iræ vas erat Pharaos, hoc est homo accendens iram Dei per propriam suam duritiam: hunc tulit Deus, id est expectavit, sustinuit. Nam multa ipsum longanimitate dignatus est: verum is longanimitate ista ad indurationem sui abusus est, factusque est vas iræ Dei capax, paratum ad interitum, id est a seipso proprioque ingenio aptatum. Neque enim quidquam reliquit quod ipsum periret, verum omnia paravit quæ ad perniciem ipsum ferrent. Vel, « tulit, » pro, in medium protulit, ut, cum per longanimitatem in meliorem animi sententiam non esset redactus, puniat eum, ostendatque potentiam suam, ut inde alii reddantur meliores. Quemadmodum igitur hunc, vas iræ factum ex propria voluntatis deliberatione, supplicio afficiens, monstravit potentiam suam: sic eorum, qui ex gentibus plurimum deliquerant, misertus, quia dignos sese misericordia fecerant, manifestavit « divitias gloriæ suæ. » Non dixit autem, Clementiæ, sed, « Gloriæ; » nam suam Dei gloria est, misericordiam impertiri. Porro, « Quæ præparavit, » est pro, Quæ præsecevit. Neque dixit, quod omnes gentes servavit, sed, « Ex gentibus, » quosdam

Varie lectiones.

⁴⁴ ἐπλασας ο. ⁴⁵ αὐτοῦ. ⁴⁶ ἀπήρτιστο ο. ⁴⁷ ἀπήρτισαν ο.

videlicet. Quocirca ne offendaris, Judæe: ecce enim A vel ex gentibus nonnulli misericordiam obtinent, nonnulli vero minime.

Vers. 25, 26. « Sicut et in Osee dicit = : Vocabo non populum meum, populum meum : et non dilectam, dilectam. Et erit, in loco ubi dictum est ipsis : Non populus meus vos, ibi vocabuntur filii Dei viventis. » Ne dicant Judæi, Imponis nobis, Paule, hæc dicens : producit Osee clamantem affirmantemque : « Vocabo non populum meum, populum meum. » Quis vero erat non populus? Ipsæ gentes. Ecquæ non dilecta? Ipsa gentium Ecclesia. Populus tamen facili sunt ac dilecti, imo quod majus est, « filii Dei viventis. » Sin vero quisquam hoc de Judæis, qui ingratis se gesserant, et tandem in gratiam recepti fuerint, dictum esse asserat, hoc nihil est. Nam si his hoc contigit, quid obstitit quominus idem gentibus proveniret?

Vers. 27. « Isaias autem clamat pro Israel = : 73 Si fuerit numerus filiorum Israel tanquam arena maris, reliquæ salvæ fient. » Non fuit contentus Osee propheta, verum Isaiam etiam testem adducit, « clamantem, » hoc est magna cum libertate et sine formidine pronuntiantem, quod non omnes Israelitæ salvi erunt, sed qui digni tantum fuerint (fid enim est, « reliquæ, » hoc est, electio), quos reliquit Deus, et segregavit, tanquam dignos videlicet. Cum autem dicit, « tanquam arena maris, » his in memoriam revocat veterem promissionem, qua se indignos constituerunt. Ne igitur turbemini, eeu irrita et vana sit facta promissio, quandoquidem omnes prophetæ vaticinentur haud omnes esse salute dignos.

Vers. 28. « Sermonem enim, consummans et concidens in justitia: quoniam sermonem abbreviatum Dominus faciet in terra. » Qua ratione reliquæ sint servandæ, nunc indicat: Non, inquit, laboribus et circuitionibus, atque afflictione ex operibus legis orta opus est; sed Deus, inquit, perficiens et concidens vel abbrevians sermonem fidei in universa terra, hunc faciet in justitia, hoc est ut justificet eos qui illum susceperint. « Si enim confessus fueris ore tuo Dominum Jesum, crediderisque in corde tuo, quod Deus excitavit ipsum a mortuis, salvus eris. » Hic est, concisus abbreviatusque sermo, breviter nimirum fidei verba.

Vers. 29. « Et sicut prædixit Isaias P: Nisi Dominus reliquisset nobis semen, velut Sodoma facti essemus, et sicut Gomorrha similes fuissetus. » Cum dixisset reliquias tantum fore salvas, quidnam istuc sit, nunc interpretatur, inquit, Reliquit nobis Deus electum semen ac fermentum: nam pro, Elegit, « Reliquit, » posuit: ut nisi Deus conservasset illud, prorsus interissemus perinde ac Sodoma et Gomorrha, utpote condemnati ob peccata nostra.

^a Osee 11, 24; 1, 10. ^b Isa. x, 22. ^c Rom. x, 9. ^d Isa. 1, 9.

Variæ lectiones.

¹⁶ ἔ λαός. Ισ. ὁ οὐ λαός ο.

μη σκανδαλίζου, ὡ Ἰουδαίε· ἰδοὺ γὰρ καὶ ἐπὶ τῶν ἔθνῶν, οἱ μὲν ἐλεοῦνται, οἱ δὲ οὐ.

« Ὡς καὶ ἐν τῷ ᾠστῇ λέγει· Καλέσω τὸν οὐ λαόν μου, λαόν μου, καὶ τὴν οὐκ ἠγαπημένην, ἠγαπημένην. Καὶ ἔσται, ἐν τῷ τόπῳ οὗ ἐβρέθη αὐτοῖς, Οὐ λαός μου ὑμεῖς, ἐκεῖ κληθήσονται υἱοὶ Θεοῦ ζῶντος. » Ἴνα μὴ λέγωσιν οἱ Ἰουδαῖοι· Παραλογίζη ἡμᾶς, Παῦλε, τοιαῦτα λέγων· παράγει καὶ τὸν ᾠστῆ βῶντα καὶ λέγοντα· Καλέσω τὸν οὐ λαόν μου, λαόν μου. Ἦ τίς γὰρ ἦν οὐ λαός; Ἦ τὰ ἔθνη. Καὶ τίς οὐκ ἠγαπημένη; Ἦ αὐτῶν Ἐκκλησία. Ἄλλ' ὁμως καὶ λαός ἐγένοντο, καὶ ἠγαπημένοι, καὶ Ἰσραὴλ Θεοῦ ζῶντος, ἢ τὸ μείζον. Εἰ δὲ λέγοι τις, ὅτι τοῦτο περὶ τῶν Ἰουδαίων εἴρηται τῶν ἀγνωμονησάντων, εἶτα προσληφθέντων, οὐδὲν τοῦτο. Εἰ γὰρ ἐπ' ἐκείνων, τί ἐκάλυε καὶ ἐπὶ τῶν ἔθνῶν τοῦτο προβῆται;

« Ἡσαίας δὲ κράζει ὑπὲρ τοῦ Ἰσραὴλ· Ἐάν ἦ ὁ ἀριθμὸς τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, ὡς ἡ ἄμμος τῆς θαλάσσης, τὸ κατάλειμμα σωθήσεται. » Οὐκ ἠρκέσθη τῷ ᾠστῇ, ἀλλὰ καὶ Ἡσαίαν μάρτυρα παράγει κρίζοντα, τούτεστι, μετὰ παρρησίας ἀναφωνοῦντα, καὶ οὐκ ὑποστελλόμενον, ὅτι οὐ πάντες σωθήσονται οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, ἀλλ' οἱ ἀξιοί· τοῦτο γὰρ ἔστι, « Τὸ κατάλειμμα, » τούτεστιν, ἡ ἐκλογὴ· οὐκ κατέλειπε ὁ Θεός, καὶ ἀφώρισεν, ὡς ἀξίους δηλαδὴ. Ἐν δὲ τῷ εἰπεῖν, « Ὡς ἡ ἄμμος τῆς θαλάσσης, » ἀναμνησθεῖ αὐτοῦς τῆς παλαιᾶς ἐπαγγελίας, ἧς αὐτοὺς ἀναξίους κατέστησαν. Μὴ τοίνυν θορυβησθε, ὡς τῆς ἐπαγγελίας διαψευθείσης, ὅπου γε πάντες οἱ προφῆται προαναφωνοῦσι, μὴ πάντας εἶναι ἀξίους σωτηρίας.

« Λόγον γὰρ συντελῶν, καὶ συντέμνων ἐν δικαιοσύνῃ, ὅτι λόγον συντεταγμένον ποιήσει Κύριος ἐπὶ τῆς γῆς. » Νῦν δείκνυσι πῶς σωθήσεται τὸ κατάλειμμα, καὶ φησιν, ὅτι οὐ χρεῖα πόνων καὶ περιόδων, καὶ τῆς τλαιπωρίας τῆς ἐπὶ τοῖς ἔργοις τοῖς νομικοῖς· ἀλλ' ὁ Θεός, φησὶ, συντελῶν καὶ συντέμνων τὸν λόγον τῆς πίστεως ἐπὶ πάσης τῆς γῆς, τοῦτον ποιήσει ἐν δικαιοσύνῃ, τούτεστιν, ὥστε δικαιῶσαι τοὺς παραδεχομένους τοῦτον. « Ἐάν γὰρ ὁμολογήσης τῷ στόματί σου Κύριον Ἰησοῦν, καὶ πιστεύσης ἐν τῇ καρδίᾳ σου, ὅτι αὐτὸν ἠγείρεν ὁ Θεός ἐκ νεκρῶν, σωθήσῃ. » Οὗτός ἐστιν ὁ συντεταγμένος λόγος, τὰ βραχέα τῆς πίστεως ῥήματα.

« Καὶ καθὼς προείρηκεν Ἡσαίας· Εἰ μὴ Κύριος Σαβαώθ ἐγκατέλειπε ἡμῖν σπέρμα, ὡς Σόδομα ἀν ἐγενήθημεν, καὶ ὡς Γόμορρα ἀν ὠμοιώθημεν. » Εἰ πῶν, ὅτι τὸ κατάλειμμα σωθήσεται, νῦν ἐρμηνεύει, τί ἐστὶ τοῦτο, καὶ φησιν, ὅτι Ὁ ἐγκατέλειπε ἡμῖν ὁ Θεός ἐπιλεκτον σπέρμα καὶ ζύμην. Ἀντὶ γὰρ τοῦ, ἐπελέξατο, τὸ, « Ἐγκατέλειπε, » τέθειν [f. τέθεικεν]· ὡς εἴ γε μὴ ὁ Θεός συνετήρει, πανωλεθρία ἀν ἀπολώμεθα [f. ἀπωλόμ.], ὡς τὰ Σόδομα καὶ Γόμορρα, οἷα δὴ ἐξ ἀμαρτιῶν κατάδοκοι ὄντες.

« Τί οὖν ἐροῦμεν; Ὅτι ἐθνη τὰ μὴ διώκοντα δικαιοσύνην, κατέλαβε δικαιοσύνην, δικαιοσύνην δὲ τὴν ἐκ πίστεως. Ἰσραὴλ δὲ διώκων νόμον δικαιοσύνης, εἰς νόμον δικαιοσύνης οὐκ ἔφθασεν. » Ἐνταῦθα τὴν σαφειοτάτην λύσιν ἐπάγει, δείκνυς, πῶθεν τὰ μὲν ἐθνη προσελήφθησαν, οἱ δὲ Ἰσραηλῖται ἀπέσθησαν· καί φησιν, ὅτι τὰ μὲν ἐθνη τὴν ἐκ πίστεως δικαιοσύνην κατέχοντα, ἐδικαιώθησαν ὄντως⁴⁰· οἱ δὲ Ἰσραηλῖται, τὸν νόμον τῆς δικαιοσύνης, τουτέστι, τὸν ἐξ ἔργων, διώκοντες καὶ ζητούντες, οὐκ ἔφθασαν εἰς τὸ δικαιοθῆναι. Οὐ γὰρ ἠδύνατο δικαιῶσαι ὁ ἐξ ἔργων νόμος. ...

« Διὰ τί; Ὅτι οὐκ ἐκ πίστεως, ἀλλ' ὡς ἐξ ἔργων νόμου. » Ἐρωτᾷς, πῶθεν οἱ Ἰσραηλῖται ἀπέτυχον τοῦ δικαιοθῆναι, καίτοι σπουδάζοντες πολλὰ; Μάνθανε ὅτι « οὐκ ἐκ πίστεως » ἐζήτησαν δικαιοθῆναι, ἀλλ' « ὡς ἐξ ἔργων νόμου. » Ἐκ δὲ ἔργων νόμου οὐ δικαιοθῆσεται πᾶσα σὰρξ. Ὅρα δὲ, πῶς οὐκ εἶπεν, Ἐξ ἔργων, ἀλλ', « Ὡς ἐξ ἔργων. » ἵνα δείξῃ ὅτι οὐκ ἀληθῶς, οὐδὲ τῶν ἔργων ἐπεμελοῦντο, ἀλλ' ὡς ἐν ὑποκρίσει.

« Προσεκόψαν γὰρ τῷ λίθῳ τοῦ προσκόμματος, καθὼς γέγραπται· Ἰδοὺ τίθημι ἐν Σιών λίθον προσκόμματος, καὶ πέτραν σκανδάλου· καὶ πᾶς ὁ πιστεύων ἐπ' αὐτῷ, οὐ κατασυνθῆσεται. » Ὁ προσκόπων, ἐκ τοῦ πρὸς ἕτερα κεχηνέναι, καὶ μὴ προσέχειν τοῖς ἐμπροσθεν, προσκόπτει. Καὶ οἱ Ἰουδαῖοι οὖν ἐκ τοῦ πρὸς τὸν νόμον κεχηνέναι προσέκοψαν τῷ Χριστῷ, τουτέστιν, ἠπίστησαν. Λίθος δὲ προσκόμματος, καὶ πέτρα σκανδάλου, ἀπὸ τοῦ τέλους καὶ τῆς ἐκβάσεως τῶν ἀπιστησάντων ὀνόμασται ὁ Χριστός. Αὐτὸς γὰρ καθ' ἑαυτὸν θεμέλιος καὶ ἐδραῖωμα ἐτέθη· φησὶ γὰρ· Ἰδοὺ ὁ πιστεύων ἐπ' αὐτῷ⁴¹ οὐ κατασυνθῆσεται, καὶ ἄν Ἕλληνα, καὶ Ἰουδαῖον. Ὅπως ἡ πίστις ἐστὶν ἡ τὸ πᾶν ἐνεργούσα καὶ δικαιοῦσα, οὐ τὰ ἔργα.

ΚΕΦΑΛ. Ι'.

« Ἀδελφοί, ἡ μὲν εὐδοκία τῆς ἐμῆς καρδίας, καὶ ἡ ἐλπίσις ἡ πρὸς τὸν Θεόν, ὑπὲρ τοῦ Ἰσραὴλ ἐστὶν εἰς σωτηρίαν. » Ἐπειδὴ μέλλει αὐτῶν καθάπτεσθαι, προλαβαίνει⁴², ὡς ἂν μὴ δόξωσιν αὐτὸν κατ' ἐχθρὰν λέγειν, ἀ μέλλει λέγειν· καὶ φησιν, ὅτι Ἡ μὲν εὐδοκία⁴³, τουτέστιν, ἡ θέλησίς μου, καὶ ἡ σφοδρὰ ἐπιθυμία· καὶ οὐ μόνον τοῦτο, ἀλλὰ καὶ ἡ δέησις, ὑπὲρ ὑμῶν ἐστὶν· οὐχ ἵνα ἀπαλλαγῆτε τῆς κολάσεως μόνον, ἀλλὰ καὶ σωθῆτε. Πῶς οὖν ἀπεχθῶς ἂν ἔχοιμι πρὸς ὑμᾶς, ὧν τῆς σωτηρίας ὑπερεύχομαι;

« Μαρτυρῶ ἄρ αὐτοῖς, ὅτι ζῆλον Θεοῦ ἔχουσιν, ἀλλ' οὐ κατ' ἐπίγνωσιν. Ἄγνοοῦντες γὰρ τὴν τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνην, καὶ τὴν ἰδίαν δικαιοσύνην ζητούντες στηῆσαι, τῇ δικαιοσύνῃ τοῦ Θεοῦ οὐχ ὑπετάγησαν. » Δοκεῖ μὲν χαρίζεσθαι αὐτοῖς ἐξ ἀρχῆς, μαλάσων αὐτούς. Εἰπὼν γὰρ, « Ζῆλον Θεοῦ ἔχουσιν,

⁴⁰ Rom. III. 20. ⁴¹ Isa. XLVIII, 33.

Variæ lectiones.

⁴² οὕτως ο. ⁴³ εἰς αὐτὸν ο. ⁴⁴ προλαμβάνει μ. ⁴⁵ τῆς ἐμῆς καρδίας.

VERS. 30, 31. « Quid igitur dicemus? Quod gentes quæ non sectabantur justitiam, apprehenderunt justitiam, justitiam autem quæ est ex fide: Israel vero sectando legem justitiæ, in legem justitiæ non pervenit. » Apertissimam hic dilutionem adducit, ostendens unde gentes quidem sint assumptæ, Israelitæ vero repulsi: Gentes, inquit, ex fide justitiam tenentes, revera sunt justificatæ: Israelitæ vero legem justitiæ, hoc est, quæ est ex operibus, persequentes et quærentes, ad justificationem non pervenerunt. Nam lex quæ ex operibus constabat, justificare non poterat.

VERS. 32. « Quare? Quia non ex fide, sed quasi ex operibus legis. » Percontaris, unde Israelitæ exciderint a justificatione, etiamsi multa sint conati? Noveris, inquit, quod « non ex fide » quærebant justificari, « sed quasi ex operibus legis. » Atqui ex operibus legis non justificabitur omnis caro &c. Observa autem quod non dixerit, **74** Ex operibus, sed, « Quasi ex operibus, » ut ostendat quod non serio sint operum tacti cura, sed simulatione quadam et hypocrisis.

VERS. 33. « Offenderunt enim in lapidem offensionis, sicut scriptum est: Ecce pono in Sion lapidem offensionis, et petram scandali, et omnis qui credit in eum, non confundetur. » Qui impingit, propterea impingit, quod aliis inhiet, non animadvertens quid pedibus sit obvium. Judæi itaque legi inhiantes, in Christum impegerunt, id est increduli fuerunt. « Lapis autem offensionis et petra scandali, » a fine et eventu eorum qui non crediderunt, Christus nominatus est. Ipse enim fundamentum basisque positus est: ait enim: « Omnis qui credit in eum, non pudescet, » sive Græcus, sive Judæus. Proinde fides est quæ omnia efficit, et justificat, non opera.

CAPUT X.

VERS. 1. « Fratres, voluntas cordis mei, et obsecratio ad Deum sit pro Israele ad salutem. » Quia perstrictus est eos, leni exordio utitur, ne existiment ipsum ex odio dicere quæ dicturus est, et ait, Εὐδοκία, id est, voluntas mea et vehemens desiderium, et non solum hoc, verumetiam obsecratio, pro vobis est: non tantum ut a pœna liberemini, verumetiam ut salvi sitis. Quomodo igitur infensus sim vobis, pro quorum salute Deum implo-ro?

VERS. 2, 3. « Testimonium enim illis perhibeo, quod æmulationem Dei habent, sed non secundum cognitionem. Ignorantes enim Dei justitiam, ac propriam justitiam quærentes statuere, justitiæ Dei non sunt subjecti. » Videtur in principio quidem ipsos humaniter tractare et demulcere. Nam cum

dicit, et Zelum Dei habent, sed non secundum cognitionem, misericordia potius quam pœna dignos ostendit. *Amulantur enim, inquit, pro lege sibi a Deo tradita: verum non secundum cognitionem est ipsorum æmulatio; quippe qui legem hanc abolitam esse agnoscere nolunt. Atqui in sequentibus eorum contentionem, amoremque primatus indicat. Nam quærentes statuere justitiam propriam, hoc est, ex lege, ex propriis nimirum laboribus et operibus paratam, quæ cum excidit, tum subsistere non potest: neque illam statuerunt, nec justitiæ Dei subjecti sunt. Quod ostentationis, ac mentis principatus avidæ, imo potius stolidæ et insipientis signum est, quærere nimirum constituere quod subsistere nequit; inque eo nequicquam atteri. Dei autem justitia ea est, quæ ex fide est: hæc enim non indiget laboribus nostris, verum tota ad gratiam Dei pertinet.*

75 VERS. 4. « Finis enim legis Christus, ad justitiam omni credenti. » Quia prorsus justitiam nominaverat, eam quæ est in lege, ne dicant ii qui ex Hebræis crediderunt: Peccavimus ergo, et inique egimus, hanc justitiam dimittentes; ac ne rursus increduli dicere possent: Quandoquidem justitia est in lege omnino, etiamsi eam nondum impleverimus, aliquando tamen perfecte implebimus: ambo hæc e medio tollens, ait: « Finis legis Christus est. » Quod enim voluit quidem lex, non autem perfecit, hoc Christus perfecit, justificare nempe hominem. Quare ne dicas qui Christo accessisti ex Hebræis, quod deliqueris adversus legem: quin potius legis voluntatem conspexeris in te esse perfectam per fidem in Christum. Neque rursus qui nondum credidisti, Judæe, spora quod perficietur abs te justitia per legem: Christus enim est consummator hujus. Proinde si justitiam assecutus es, Christum accipe per fidem, et habebis omnia.

VERS. 5. « Moses enim scribit justitiam quæ ex lege est, quod Qui fecerit ea homo, vivet in eis. » Confirmat quod dixit, quod id quod lex non perfecit, istud Christus implevit, et inquit: Moses asserit hominem per opera justificari: opera vero nemo inventus est explere. Itaque in lege justificari, est impossibile.

VERS. 6-9. « Quæ autem ex fide est justitia, sic dicit: Nec dixeris in corde tuo, Quis ascendet in cælum? id est Christum deducere. Aut quis descendet in abyssum? hoc est, Christum ex mortuis revocare. Sed quid dicit? Prope te est verbum, in corde tuo, et in ore tuo. Hoc est verbum fidei quod prædicamus. Quoniam si confessus fueris in ore tuo Dominum Jesum, et credideris quod Deus illum suscitavit a mortuis, salvus eris. » Posteaquam subdivisti legis opera non posse justificare hominem, discite jam quomodo citra laborem facile in Christo

Α ἀλλ' οὐ κατ' ἐπίγνωσιν, ἰ ἐλέους μᾶλλον ἀξίους αὐτοὺς, οὐ κολάσεως δείκνυσσι. Ζηλοῦσι γὰρ ὑπὲρ τοῦ νόμου, φησί, τοῦ παρὰ Θεοῦ δοθέντος ¹¹· πλὴρ οὐ κατ' ἐπίγνωσιν ἔστιν ὁ ζῆλος αὐτοῖς, μὴ βουλομένοις γινῶναι, ὅτι ὁ νόμος οὗτος ¹² πέπτωται καὶ κατήργηται. Ἰσχυαίων μέντοι δείκνυσι τὴν φιλοσεβίαν αὐτῶν καὶ φιλαρχίαν. Ζητοῦντες γὰρ στήσαι τὴν ἰδίαν δικαιοσύνην, τουτέστι, τὴν ἐκ τοῦ νόμου, τὴν ἐξ ἔργων ἰδίαν καὶ πόνων κατορθουμένην, ἧτις καὶ πέπτωκε, καὶ οὐ δύναται στήναι, οὕτε ταύτην ἐστήσαν, καὶ τῇ τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνῃ οὐχ ὑπετάγησαν. Ὁ ἀλαζονεὶας σημεῖον, καὶ φιλάρχου γνώμη, μᾶλλον δὲ ἀνοήτου, τὸ ζητεῖν συστήναι δὲ τὸ ἀσύστατον, καὶ ἐν τούτῳ διακενῆς καταστρέβεσθαι. Θεοῦ ἢ δικαιοσύνη, ἢ ἐκ πίστεως· οὐ γὰρ πόνου, ἔχει ἡμετέρου, ἀλλὰ τὸ ὄλον χάρισμα ¹³ ἐστὶ Θεοῦ.

« Τέλος γὰρ νόμου Χριστός, εἰς δικαιοσύνην παντὶ τῷ πιστεύοντι. » Ἐπειδὴ ὅλως δικαιοσύνην ὠνόμασε τὴν ἐν τῷ νόμῳ, ἵνα μὴ εἰπωσιν οἱ ἐξ Ἑβραίων πιστεύσαντες, ὅτι Λοιπὸν παρηνομήσαμεν, ἀφέντες τὴν δικαιοσύνην ταύτην· καὶ πάλιν, οἱ ἐτι ἀπιστοῦντες ἵνα μὴ ἔχωσι λέγειν, ὅτι Ἐπειδὴ δικαιοσύνη ὅλως ἐστὶν ἐν τῷ νόμῳ, εἰ καὶ μὴ νῦν ἐπληρώσαμεν, ἀλλὰ πάντως ποτὲ πληρώσομεν· φησὶν ἀμφοτέρω ταῦτα ἀναιρῶν, ὅτι Τέλος νόμου ὁ Χριστός ἐστίν. Ὁ γὰρ ἠβούλετο μὲν ὁ νόμος, οὐκ ἐτελείωσε δὲ, τοῦτο ἐτελείωσεν ὁ Χριστός, τὸ δικαιοῦσαι τὸν ἄνθρωπον. Ὅστε μὴ λέγε, ὁ πιστεύσας ἐξ Ἑβραίων, ὅτι παρηνομήσας, ἀλλὰ μᾶλλον τὸ βούλημα τοῦ νόμου εἶδες ἐν σοὶ τελειωθὲν ¹⁴ διὰ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως. Μὴδὲ πάλιν, ὁ μήπω πιστεύσας Ἰουδαίος, ἔπιζε, ὅτι τελειωθήσεται σοὶ ἡ δικαιοσύνη διὰ τοῦ νόμου· ὁ γὰρ Χριστός ἐστὶν ὁ τελειωτὴς ταύτης. Ὅστε εἰ μέλλεις τὴν δικαιοσύνην σχεῖν, τὸν Χριστὸν λάβε διὰ πίστεως, καὶ ἔξεις τὸ πᾶν.

« Μωσῆς γὰρ γράφει τὴν δικαιοσύνην τὴν ἐκ τοῦ νόμου, ὅτι Ὁ ποιήσας αὐτὰ ἄνθρωπος, ζήσεται ἐν αὐτοῖς. » Πιστεύται ὃ εἶπεν, ὅτι ὁ νόμος οὐκ ἐτελείωσε, τοῦτο Χριστός ἐπλήρωσε· καὶ φησιν, ὅτι ὁ Μωσῆς διὰ τῶν ἔργων λέγει δικαιοῦσθαι τὸν ἄνθρωπον· τὰ δὲ ἔργα οὐδεὶς εὐρέθῃ πληρώσας. Ὅστε ἐν νόμῳ οὐκ ἔστι δυνατόν δικαιοθῆναι.

« Ἡ δὲ ἐκ πίστεως δικαιοσύνη, οὕτω λέγει· Μὴ εἴπης ἐν τῇ καρδίᾳ σου· Τίς ἀναθήσεται εἰς τὸν οὐρανόν; Τοῦτ' ἐστὶ Χριστὸν καταγαγεῖν. Ἡ, Τίς καταθήσεται εἰς τὴν ἄβυσσον; τοῦτ' ἐστὶ Χριστὸν ἐκ νεκρῶν ἀναγαγεῖν. Ἄλλὰ τί λέγει; Ἐγγύς σου τὸ ῥῆμά ἐστίν ἐν τῇ καρδίᾳ σου, καὶ ἐν τῷ στόματι σου, τοῦτ' ἐστὶ, τὸ ῥῆμα τῆς πίστεως ὃ κηρύσσομεν· ὅτι ἅν διμολογήσῃς ἐν τῷ στόματι σου Κύριον Ἰησοῦν, καὶ πιστεύσῃς ἐν τῇ καρδίᾳ σου, ὅτι ὁ Θεὸς αὐτὸν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν, σωθήσῃ. » Ἐπειδὴ ἤκουσας τὰ τοῦ νόμου ἔργα μὴ δύνασθαι δικαιοῦσαι ἄν-

¹¹ Barnuch II, 12. ¹² Levit. xviii, 5. ¹³ Deut. xxx, 12.

Variae lectiones.

¹⁴ παραδοθέντος ο. ¹⁵ αὐτοῖς ο. ¹⁶ χάρις ω. ¹⁷ πληρωθὲν ο.

θρωπον, μάνθανε, πῶς ἐν Χριστῷ δικαιούμεθα ἀπό-
 νως καὶ βράδιως· πίστιν γὰρ ζητεῖ ἐκ καρδίας, καὶ
 ὁμολογίαν ἐκ στόματος. Ἀναγκαῖον δὲ σαφηνίσαι τὸ
 βῆτόν πλατυτέρως, τὸ, « Τίς ἀναβήσεται εἰς τὸν
 οὐρανόν; » καὶ, « Τίς καταβήσεται εἰς τὴν ἄβυσσον; »
 Ἄπὸ τοῦ Μωσέως ἐληφται τῷ Ἀποστόλῳ νοηθὲν
 κατὰ τὴν μεγάλην αὐτοῦ σοφίαν. Ὁ μὲν γὰρ Μωσῆς,
 ὄσων κατὰ τὸ γράμμα, τοῦτό⁸⁸ φησιν, ὅτι Ἡ ἐντολὴ
 τοῦ Θεοῦ πρὸ ὀφθαλμῶν σοι⁸⁶ κεῖται, ὡ Ἰουδαίε,
 καὶ οὐ δεῖ σε οὔτε εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνελεῖν, ἵνα ταύ-
 την εὐρῆς· οὔτε εἰς τὴν ἄβυσσον καταλεῖν, ἵνα ταύ-
 την λάβῃς· οὔτε εἰς τὰ πέραν τῆς θαλάσσης διαβῆ-
 ναι· ἀλλ' ἐγγύς σου ἐστίν, ἐν τῷ στόματί σου, καὶ ἐν
 τῇ διανοίᾳ σου. Πάντα γὰρ ὑπέδειξέ σοι ὁ Θεὸς διὰ
 τοῦ νόμου. Ὁ μὲν οὖν Μωσῆς κατὰ τὸ γράμμα οὕτω
 δοκεῖ ταῦτα λέγειν· ὁ δὲ Ἀπόστολος εἰς Χριστὸν
 ταῦτα ἐξελάβετο· τούτέστι, Μὴ διατάσῃς, μηδὲ εἰπῆς
 ἐν τῇ διανοίᾳ σου· Πῶς ὁ Χριστὸς κατήλθεν ἐκ τῶν
 οὐρανῶν, καὶ ἐσαρκώθη; ἢ, Πῶς ἀπαθανῶν ἀνέστη ἐκ
 τῆς ἄβυσσου, τούτέστι, τῶν κατωτάτων τόπων; ἀλλὰ
 πίστευσον, ὅτι κατήλθε σαρκωθείς, καὶ αὐ ταφείς
 ἀνῆλθεν ἀναστάς· ὁ Θεὸς γὰρ αὐτὸν ἤγειρεν. Ὡστε
 καὶ ἀπὸ τοῦ ἀξιώματος τοῦ ἐγείραντος, δύνασαι βρά-
 διως πιστεῦσαι. Τί οὖν⁸⁷ τούτου εὐκολώτερον, ὅταν
 ἐν τῷ στόματί σου εἴπῃς τὴν σωτηρίαν; Ἴνα δὲ μὴ
 διὰ τὸν εὐκολόν, δόξῃ ἄξιον καταφρονήσεως τὸ τῆς
 πίστεως χρῆμα, δείκνυσιν, ὅτι καὶ τῇ πίστει λογι-
 σμοὶ ἀπιστίας ἀντίκεινται, καὶ δεῖ πρὸς τούτους γεν-
 ναίως ἴστασθαι. Μὴ εἰπῆς γὰρ, φησὶν, ἐν τῇ καρδίᾳ
 σου τάδε καὶ τάδε· τούτέστι, Μὴ⁸⁹ ἐνοήσῃς ὅπως
 ἀμφιβολίας τι νόημα.

« Καρδίᾳ μὲν γὰρ πιστεύεται εἰς δικαιοσύνην,
 στόματι δὲ ὁμολογεῖται εἰς σωτηρίαν. » Δεῖται καὶ
 ἡ καρδίᾳ τοῦ στόματος. Τί γὰρ ὄφελος πιστεύειν
 κατὰ ψυχὴν, μὴ ὁμολογεῖν δὲ ἐνώπιον ἀνθρώπων;
 Ἡ μὲν γὰρ κατὰ διάνοιαν πιστὸς δικαιοῖ· ἡ δὲ παν-
 τελὴς σωτηρία, ἐν τῇ ὁμολογίᾳ κεῖται. Τότε γὰρ
 διαλάμπει ἡ πίστις, καὶ ἡ κληρονομία ὀφελοῦνται. Δεῖται
 μέντοι καὶ τὸ στόμα τῆς καρδίας. Πολλοὶ μὲν γὰρ
 ὁμολογοῦσι⁸⁵ στόματι Χριστὸν καθ' ὑπόκρισιν· ἡ δὲ
 καρδίᾳ αὐτῶν πόρρω ἀπέχει ἀπ' αὐτοῦ.

« Λέγει γὰρ ἡ Γραφή· Πᾶς ὁ πιστεύων ἐπ' αὐτῷ,
 οὐ κατασχυνοθήσεται. Οὐ γὰρ ἐστὶ διαστολὴ Ἰουδαίου
 τε καὶ Ἑλλήνου· ὁ γὰρ αὐτὸς Κύριος πάντων, πλου-
 τῶν εἰς πάντας τοὺς ἐπικαλούμενους αὐτόν. Πᾶς γὰρ
 ὃς ἀν ἐπικαλέσῃται τὸ ὄνομα Κυρίου, σωθήσεται. »
 Εἶπεν, ὅτι Καρδίᾳ πιστεύεται, καὶ στόματι ὁμολο-
 γεῖται· καὶ παράγει ἀπὸ τῆς Γραφῆς μαρτυρίας καὶ
 τῆς πίστεως καὶ τῆς ὁμολογίας, ἥτοι τῆς ἐπικλή-
 σεως. Τῷ μὲν γὰρ εἰπῆν, « Πᾶς ὁ πιστεύων, » τὴν
 πίστιν ἐδήλωσε, δι' ἧς δικαιούμενος μὲν οὐ κατα-
 σχυνοθήσεται⁸⁴. τῷ δὲ, « Ὅς ἀν ἐπικαλέσῃται, » τὴν
 ὁμολογίαν, ἥτις σωτηρίαν ἐργάζεται. Πᾶς οὖν, κἂν
 Ἰουδαῖος, κἂν Ἕλληνας, δεκτὸς παρὰ τῷ Θεῷ. « Ὁ γὰρ
 αὐτὸς Κύριος πάντων, πλουτῶν εἰς πάντας τοὺς ἐπι-
 »

^v Isa. xxviii, 16. ^x Joel. ii, 32.

Variarum lectiones.

⁸⁵ οὕτως ἢ. ⁸⁶ σου ο. ⁸⁷ τί γὰρ ἦν ο. ⁸⁸ μηδὲ ο. ⁸⁹ πολλοὶ στόματι μὲν γὰρ ὁμ. Χρ. ο. ⁹⁰ οὐ κατ-
 αχυνοθήσων δὲ ο.

A justificemur : fidem enim quaerit ex corde et con-
 fessionem ex ore. Necessarium autem est declarare
 latius quod dixit, « Quis ascendet in caelum? » et,
 « Quis descendet in abyssum? » Ex Mose desumpsit
 hoc Apostolus, pro magna sua sapientia intellectum.
 Moses namque quoad litteram hunc ad modum illud
 effatus est : Mandatum Dei ob oculos tuos positum
 est, Judæe; neque opus est te in caelum conscende-
 re, ut illud invenias : neque ad abyssum descende-
 re, ut istud accipias, neque ultra maria transire :
 sed prope te est in ore tuo, et in mente tua. Cuncta
 enim monstravit tibi Deus per legem. Moses igitur
 juxta litteram hæc videtur sic dicere : Apostolus
 autem ad Christum illa transtulit : hoc est, Ne hæ-
 sites, neque dicas in corde tuo : Quomodo Christus
 descendit e caelis et incarnatus est? aut, Quomodo
 mortuus, resurrexit ex abysso, hoc est ex **76** infimis
 locis? Sed crede quod et descenderit incarnatus, ac
 tumulo conditus redierit resurgens et suscitatus :
 Deus namque ipsum suscitavit. Quare et a digni-
 tate et auctoritate excitantis facile potes credere.
 Quid igitur hac re facilius, cum in ore tuo salutem
 habeas? Ne autem ob facilitatem contemptu dignum
 videatur fidei negotium, ostendit incredulitatis ra-
 tioeinationes et cogitationes esse vel ipsi fidei oppo-
 sitas, eisque fortiter resistendum. Ne dicas enim,
 inquit, in corde tuo hæc vel illa, hæc est nullam
 omnino hæsitantiae cogitationem in animum indu-
 cas tuum.

Vers. 10. « Corde namque creditur ad justitiam,
 ore autem fit confessio ad salutem. » Cor ipsum ore
 indiget. Quid enim prodest credere quidem in animo,
 non confiteri autem coram hominibus? Fides enim
 mentis justificat quidem; exterum perfecta salus
 in confessione sita est. Tum enim effulget fides,
 adeoque plures adjuvantur. Eget autem et os ipsum
 corde. Siquidem multi ore confitentur Christum
 per hypocrisis, corde longe ab eo dissiti.

Vers. 11-13. « Dicit enim Scriptura : Omnis qui
 credit in ipsum, non confundetur. Non enim est
 distinctio Judæi et Græci : idem enim Dominus
 omnipotens, ut res in omnes qui invocant illum. Omnis
 enim qui invocaverit nomen Domini salvus erit. »
 Corde credi, ore vero confessionem fieri dixit; pro-
 ducit itaque a Scriptura testimonia tum fidei, tum
 confessionis sive invocationis. Cum enim dicit,
 « Omnis qui credit, » fidem denuntiavit, per quam
 justificatus non pudebit. At cum subdit, « Quisquis
 invocaverit, » confessionem innuit, quæ salutem
 operatur. Omnis itaque, sive Judæus, sive Græcus,
 Deo gratus acceptusque est. « Idem enim Dominus
 omnipotens, dives in omnes qui invocant eum, » hoc

est, divitias in his habens, in his, inquam, qui invocaverint ipsum : perinde ac si quis dicat, Rex iste dives est auri et argenti. Proinde si divitias habet ipsos credentes, ne despondeas animum, quasi adeo peccaris, ut tibi condonari nequeat. Nam suscipiet te, ut te partem divitiarum suarum efficiat.

VERS. 14, 15. « Quomodo ergo invocabunt, in quem non crediderunt? Quomodo autem credent ei, quem non audierunt? Quomodo vero audient sine prædicante? Quomodo autem prædicabunt, nisi militantur? sicut scriptum est 7 : Quam speciosi pedes evangelizantium pacem, evangelizantium bona? » Supra dixit, « Omnis qui invocaverit nomen Domini, salvus erit : » nunc Judæos arguit et reprehendit quod non invocaverint. Quare autem non invocaverunt? 77 Quia non crediderunt. Quare autem non crediderunt? Num ideo quia non audierunt? Atqui audierunt. Hinc sequitur objectio : At quomodo sine prædicante audire potuerunt? Cui protinus adjicitur dilutio : Atqui prædicarunt, et missi sunt ad eos non pauci. Et unde perspicuum est eos esse illos qui sint missi? Ad hujus confirmationem profert sane prophetam dicentem : « Quam speciosi pedes evangelizantium pacem, evangelizantium bona! » Nihil enim aliud circumeuntes apostoli enuntiarunt, quam ineffabilia bona, Deique hominibus communicatam oblatamque pacem. Quare quod non crediderunt, culpa est eorum qui non susceperunt prædicantes.

VERS. 16. « Sed non omnes credunt Evangelio : Isaias enim dicit : Domine, quis credidit auditui nostro? » Quia dixerat, evangelizantes istos prophetæ testimonium habere quod a Deo essent, ne quis dicat : Quod si a Deo fuerunt, omnes illis obtemperare plane oportuit : asserit, omnes revera Evangelio non esse obsecutos; ex eo tamen nihil prorsus labefactari ipsam veritatem. Hoc enim ipsum jam olim ante multos annos Isaias dixit, « Quis, inquit, credidit auditui nostro? » Quis? pro, Rari, ponitur hoc loco : id est, Pauci crediderunt auditui nostro.

VERS. 17. « Fides itaque ex auditu est; auditus autem per verbum Dei. » Cum præcedentibus hæc coherent, ac instar conclusionis cujusdam prædictis adducuntur : subindicat autem quiddam aliud. Quia enim Judæi nullo non tempore signum quærebant, ac resurrectionis aspectum ipsum, inquit, « Fides est ex auditu, » atque ultra hunc auditum non oportet inquirere quidquam aliud. Nam auditus sive sermo non est verborum simpliciter dictorum, sed verborum Dei. Quocirca si admiranda quæris, adeoque miracula, ceu ex Deo sint, crede etiam verbis, ceu quæ a Deo proferrantur.

VERS. 18. « Sed dico : Nunquid non audierunt?

7 Isa. LII, 7. 77 Isa. LIII, 1.

Variæ lectiones.

77 τὸ δὲ ο. 77 πάντως αὐτῶν ὑπακοῦσαι ἅπαντας ο. 77 δὲ ο. 77 σπάνιος, καὶ, σπανίως ο. 77 ἴσ. πλὴν ο.

A καλουμένους αὐτόν· τούτέστι, τὸν πλοῦτον ἐν τούτοις ἔχων, τοῖς ἐπικαλουμένοις αὐτόν· ὡς περ εἰτις εἶποι· Ὁ βασιλεὺς πλουτεῖ εἰς χρυσὸν καὶ ἀργύριον. Ὅστε ἐπεὶ πλοῦτον ἔχει τοὺς πιστεύοντας, μὴ ἀπογῶς ὡς ἀσύγγνωστα ἡμαρτηκῶς· προσδέξεται γὰρ σε, ἵνα καὶ σὲ μέρος τοῦ οἴκειου πλοῦτου ποιήσῃται.

« Πῶς οὖν ἐπικαλέσονται εἰς ὃν οὐκ ἐπίστευσαν; πῶς δὲ πιστεύσουσιν οὐ οὐκ ἤκουσαν; πῶς δὲ ἀκούσουσι χωρὶς κηρύσσοντος; πῶς δὲ κηρύξουσιν, ἐὰν μὴ ἀποσταλῶσι; καθὼς γέγραπται· Ὡς ὠρατοὶ οἱ πόδες τῶν εὐαγγελιζομένων εἰρήνην, τῶν εὐαγγελιζομένων τὰ ἀγαθὰ! » Εἶπεν δὲ, ὅτι « Πᾶς ὃς ἐὰν ἐπικαλέσῃται, σωθήσεται; » κατηγορεῖ νῦν λοιπὸν τῶν Ἰουδαίων, ὡς μὴ ἐπικαλεσαμένων. Διὰ τί δὲ οὐκ ἐπικαλέσαντο; Διότι οὐκ ἐπίστευσαν. Διὰ τί δὲ οὐκ ἐπίστευσαν; μὴ διότι οὐκ ἤκουσαν; Καὶ μὴν ἤκουσαν. Εἶτα ἀντίθεσις· Καὶ πῶς ἠδύνατο ἀκοῦσαι χωρὶς κηρύσσοντος; Εἶτα πάλιν λύσις· Καὶ μὴν ἐκήρυξαν, καὶ ἀπεστάλησαν εἰς αὐτοὺς πολλοί. Καὶ πόθεν δῆλον, ὅτι οὗτοί εἰσιν ἐκεῖνοι οἱ ἀποσταλέντες; Τότε 77 δὲ λοιπὸν εἰσάγει τὸν προφήτην λέγοντα· « Ὡς ὠρατοὶ οἱ πόδες τῶν εὐαγγελιζομένων εἰρήνην, τῶν εὐαγγελιζομένων τὰ ἀγαθὰ! » Οὐδὲν γὰρ ἄλλο περιῆσαν οἱ ἀπόστολοι λέγοντες, ἀλλ' ἢ τὰ ἀπόρρητα ἀγαθὰ, καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ πρὸς ἀνθρώπους γενομένην εἰρήνην. Ὅστε τὸ μὴ πιστεῦσαι, ἐγκλημα ἐκείνων, τῶν μὴ παραδεξαμένων τοὺς κηρύσσοντας.

« Ἄλλ' οὐ πάντες ὑπήκουσαν τῷ Εὐαγγελίῳ. » Ἡσαίας γὰρ λέγει· Κύριε, τίς ἐπίστευσε τῇ ἀκοῇ ἡμῶν; » Ἐπειδὴ εἶπεν, ὅτι οἱ εὐαγγελιζόμενοι παρὰ τοῦ προφήτου ἐμαρτυρήθησαν ὡς θεόθεν ὄντες· ἵνα μὴ τις εἴπῃ· Καὶ μὴν εἰ θεόθεν ἦσαν, ἴδει πάντας αὐτῶν ὑπακοῦσαι 77· φησὶν, ὅτι ἀληθῶς πάντας οὐχ ὑπήκουσαν τῷ Εὐαγγελίῳ· ἀλλ' οὐδὲν ἐκ τούτου βλάπτεται ἡ ἀλήθεια· αὐτὸ γὰρ 77 τούτου Ἡσαίας λέγει πρὸ πολλῶν ἐτῶν· « Τίς ἐπίστευσε τῇ ἀκοῇ ἡμῶν; » Τὸ γὰρ, Τίς; ἀντὶ τοῦ, Σπάνιος 77. καίτοι ἐνταῦθα· τούτέστιν, Ὀλίγοι ἐπίστευσαν τῇ ἀκοῇ ἡμῶν.

« Ἄρα ἡ πίστις ἐξ ἀκοῆς· ἡ δὲ ἀκοή διὰ ῥήματος Θεοῦ. » Τούτου ἔχεται μὲν τῆς τῶν προτέρων ἀκολουθίας, καὶ ὡς περ συμπέρασμά τι ἐπάγει τοῖς πορῥηθεῖσιν· αἰνίττεται δὲ καὶ τι ἕτερον. Ἐπειδὴ γὰρ οἱ Ἰουδαῖοι καθ' ἕκαστον καιρὸν σημεῖα ἐζητούν, καὶ τὴν ὕψιν αὐτῆς τῆς ἀναστάσεως· φησὶν, ὅτι « Ἡ πίστις ἐξ ἀκοῆς. » Καὶ πλέον 77 τῆς ἀκοῆς οὐ δεῖ ζητεῖν ἕτερόν τι. Οὐ γὰρ ἀκοή ἐστὶ ῥημάτων ἀπλῶς λεγομένων, ἀλλὰ ῥημάτων Θεοῦ. Ὅστε εἰ θαύματα ζητεῖς, ὡς ἐκ Θεοῦ ὄντα, πίστευσον καὶ τοῖς ῥήμασιν, ὡς ἐκ Θεοῦ λεγομένοις.

« Ἀλλὰ λέγω· Μὴ οὐκ ἤκουσαν; Μενούγγε εἰς π. »

σαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος αὐτῶν, καὶ εἰς τὰ ἄκρᾳτα τῆς οἰκουμένης τὰ ῥήματα αὐτῶν. » Ὡσπερ τινὸς εἰπόντος· Καὶ τί πρὸς τοὺτους, [εἰ] ἀπεστάλησαν οἱ εὐαγγελιζόμενοι, οὗτοι δὲ οὐκ ἤκουσαν ὅπως; φησὶν, ὅτι Ἡ οἰκουμένη πᾶσα⁶⁶ ἤκουσε, καὶ οὗτοι οὐκ ἤκουσαν, παρ' οἷς τοσοῦτον τὸν χρόνον διέτριψαν οἱ ἀπόστολοι, καὶ ὅθεν ἦσαν; Καὶ πῶς ἂν ἔχοι λόγον;

« Ἄλλὰ λέγω· Μὴ οὐκ ἔγνω Ἰσραὴλ; » Πάλιν ἐτέρα ἀντίθεσις· Εἰ ἐκήρυξαν μὲν οἱ ἀπόστολοι, οὗτοι δὲ οὐ συνῆκαν, ἄρα οὐκ ἀξιοὶ συγγνώμης; Εἴτα ἐπαγεὶ καὶ τοῦτου τὴν λύσιν.

« Πρῶτος Μωσῆς λέγει· Ἐγὼ παραζηλώσω ὑμᾶς ἐπ' οὐκ ἔθνη· ἐπὶ ἔθνεσι ἀσυνέτω παροργισῶ ὑμᾶς. » Εἰ καὶ μηδαμόθεν ἄλλοθεν, φησὶ, κἂν γοῦν ἐκ τῆς τιμῆς, ἣν⁶⁷ ἐτιμήθησαν⁶⁸ οἱ ἐξ ἔθνῶν, ἔδει⁶⁹ αὐτοὺς συνιέναι. Ὅταν γὰρ ἐῶρων τοὺς εἰδωλολάτρας ἐξαίφνης τοσοῦτον ἀξιοθέντας ἀγαθῶν, ἔδει αὐτοὺς⁷⁰ παραζηλώσαντας ἐννοῆσαι, ὅτι τοῦτό ἐστι τὸ ἔθνος, περὶ οὗ Μωσῆς εἶπεν. Οὐ γὰρ μόνον τὸ μέγεθος τῆς τιμῆς ἰκανὸν ἦν αὐτοῦς εἰς ζῆλον ἐμβαλεῖν, ἀλλὰ καὶ τὸ οὕτως εὐτελεῖς⁷¹ εἶναι τοὺς τιμηθέντας, ὥστε μὴδὲ ἔθνος νομιζέσθαι. « Ἐπ' οὐκ ἔθνεσι γὰρ, φησὶ, παραζηλώσω ὑμᾶς, ἐπὶ ἔθνεσι ἀσυνέτω. » Τί γὰρ Ἑλλήνων ἀσυνετώτερον, ξύλοις καὶ λίθοις προσκεχρησῶτων; insipientem. » Quid enim Græcis stultius et insipientius, quippe qui a lignis et lapidibus veluti ore insipienti penderent?

« Ἡσαίας δὲ⁷² ἀποτολμᾷ καὶ λέγει· Εὐρέθην τοῖς⁷³ ἐμὲ μὴ ζητοῦσιν, ἐμφανῆς ἐγενόμην τοῖς ἐμὲ μὴ ἐπερωτῶσιν. » Εἰπὼν ὁ τι πρῶτος Μωσῆς λέγει, διηγείται καὶ περὶ ἑτέρου προφήτου⁷⁴, τὰ αὐτὰ λέγοντος καὶ τρανότερον καὶ σαφέστερον. « Ἡσαίας γὰρ, φησὶν, ἀποτολμᾷ, καὶ λέγει· » τούτέστιν, ἐδιᾶσατο γυμνὴν εἰπεῖν τὴν ἀλήθειαν, καὶ κινδυνεύσαι, ἢ ἀποσωπῆσαι. « Εὐρέθην » γὰρ, φησὶ, τοῖς ἐξ ἔθνῶν, « τοῖς ἐμὲ μὴ ζητοῦσιν, » μὴδὲ ἐπερωτῶσί με. Οὐς γὰρ Μωσῆς ἔθνος ἀσύνετον ὠνόμασε⁷⁵, τοὺτους Ἡσαίας μὴ ζητοῦντας, μὴδὲ ἐπερωτῶντας ὀνομάζει, ὡς ἀμαθεῖς; δηλαδὴ καὶ μισολόγους. » Ἐδει τοίνυν ἐκ τούτων πάντων συνιέναι τοὺς Ἰουδαίους, πῶς αὐτοὶ μὲν ἀκώσθησαν, ἔτεροι δὲ προσεδέχθησαν.

« Πρὸς δὲ τὸν Ἰσραὴλ λέγει· Ὅλην τὴν ἡμέραν⁷⁶ ἐξεπέτασα τὰς χεῖράς μου πρὸς λαὸν ἀπειθοῦντα καὶ ἀντιλέγοντα. » Ἴνα μὴ ἔχῃσι λέγειν, ὅτι τοῖς ἔθνεσιν εὐρέθης, ἡμῖν δὲ οὐκ ἠθέλησας ὁμιλῆσαι· φησὶν· « Ὅλην τὴν ἡμέραν, » τούτέστι, πάντα τὸν χρόνον, « ἐξεπέτασα τὰς χεῖράς μου, » ὥστε ἐφελκῆσαι ὑμᾶς· ἀλλ' ὑμεῖς ἐφάνητε λαὸς ἀπειθῆς καὶ ἀντιλέγων. Ὑμέτερον οὖν τὸ ἐγκλημα, οὐκ ἐμὸν. Ἐγὼ γὰρ ἐξεπετάμην τὰς χεῖρας, καὶ παρεκάλουν· ἀλλ' οὐχ ὀπηκούσατε. Ὅσατε δὴλον, ὅτι καὶ ἤκουσαν οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, καὶ ἔγνωσαν· οὐκ ἠθέλησαν δὲ ὑπακούσαι.

^a Psal. xlvii, 4. ^b Deut. xxxi, 21. ^c Isa, lxx, 1. ^d Isa. lxx, 2.

Varie lectiones.

⁶⁶ ταῦτα ο. ⁶⁷ ἐτίμησαν ο. ⁶⁸ ἦς ἐτιμήθησαν m. ⁶⁹ πάντως ο. ⁷⁰ ἀτελεῖς. ⁷¹ γὰρ ο. ⁷² δευτέρου προσώπου ο. ⁷³ ἐκάλεσε ο.

atque in omnem terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terrarum verba eorum. » Veluti quispian dicat, Et quid ad hos, si missi sint prædicantes Evangelium, ii autem omnino non audierunt? ait: Universus terrarum orbis eorum prædicationem audivit, et illi non audiissent, apud quos tanto sunt tempore morati apostoli, quibusque erant oriundi? Quam, quæso, rationem hoc habuerit?

VERS. 19. « Sed dico: Nunquid Israel non cognovit? » Alia est objectio: Si prædicarunt apostoli, illi autem non intellexerunt, nunquid digni sunt venia? Hujus etiam dilutionem subtexit.

« Primus Moses dicit: Ego ad æmulationem vos adducam in non gentem, in gentem insipientem, in iram vos mittam. » Si non aliunde, inquit, saltem ex honore, **78** quo gentes affectæ sunt, intelligere debent prædicatum Christum. Cum enim idolorum cultores cernerent adeo repente tantis bonis ornatos, oportebat eos æmulatione incitatos intelligere, hanc esse ipsam gentem de qua Moses verba fecerit. Nedum enim magnitudo honoris sufficiebat ut ad æmulationem eos incitaret, verum etiam quod adeo viles nonore affecti essent, ut ne gentis quidem nomine censendi essent. « Ego enim, » inquit, « ad æmulationem vos adducam in non gentem, in gentem

VERS. 20. « Isaias enim audet et dicit: Inventus sum a non quærentibus me, palam apparui iis, qui me non interrogabant. » Præmissis quod Moses primum dixit, jam alterius prophætæ mentionem facit, qui eadem clarius et apertius exponit. « Isaias enim, » inquit, « audet et dicit, » id est conatus est nudam dicere veritatem, et periculo sese submittere potius quam reticere. « Inventus sum, » inquit, a gentibus, quæ me non inquirebant, et quæ de me nihil percontabantur. Quos enim Moses gentem non intelligentem vocavit, hos Isaias non quærentes, neque interrogantes nominat, tanquam rudes videlicet, osoresque disciplinarum. Oportebat itaque ex hisce omnibus Judæos intelligere sese esse repulsos, aliosque receptos.

VERS. 21. « Ad Israel autem dicit: Tota die expandi manus meas ad populum non obediens et contradicens. » Ne possent dicere Judæi: A gentibus quidem es inventus, nobiscum vero noluit versari, subdit, « Tota die, » hoc est, omni tempore « expandi manus meas » ut attraherem vos: at vos apparuistis populus inobediens et contradicens. Vestra igitur culpa est, non mea. Ego namque extendebam manus meas, et advocabam vos, at vos non obediistis. Proinde manifestum est quod et audiverunt Israelitæ, et cognoverunt, sed obtemperare noluerunt.

CAPUT XI.

A

ΚΕΦΑΛ. ΙΑ'.

VERS. 1,2. « Dico igitur : Nunquid repulit Deus populum suum quem prænovit? Absit! Nam et ego Israelita sum ex semine Abrahami, e tribu Benjamin. Non repulit Deus populum suum quem præscivit. » Quia illos populum inobedientem vocarat, dubitat deinceps et dicit : Num quia populus incredulus et inobediens factus est, easpropter cassatæ sunt promissiones? Respondet : « Absit! Non enim repulit populum suum quem prænoverat, » hoc est, quem sciebat idoneum ad fidem recipiendam. « Nam et ego Israelita sum. » Ac ne illi objiciant, Tunc solus 79 es populus? infert posthac : « Non repulit populum suum, » pro eo quod est, Sunt et alii ter mille, et quinquies mille, imo myriades, quæ ex populo crediderunt, ut Acta apostolorum indicant *.

VERS. 2-4. « Aut nescitis in Elia quid dicat Scriptura? quomodo interpellat ad Deum adversum Israel, dicens : Domine, prophetas tuos occiderunt, et altaria tua suffoderunt, et relictus sum solus, et quærunt animam meam. Sed quid dicit ei divinum responsum? Reliqui mihi ipsi septem millia virorum, qui non curvaverunt genua ante Baal. » Ne objiciant ei, Quid ais, Paule? Ter millibusne, vel quinquies millibus, vel paucis myriadibus tantum populum comprehendis, qui arenæ stellisque comparatur? ait quod Et in Eliæ temporibus ad septem millia redacta erant quæ ad salutem pertinebant : verum ne hos quidem Elias norat. Jam vero verisimile est multos esse qui crediderunt. Ac etiansi ignoretis vos, nihil novi est, cum et Helias illos quondam ignoraverit. Clanculum autem de alio argumento verba faciens, monstrat ipsorum homicidium jam olim a principio de ipsis prædicatum. Ne enim dicant, Tanquam impostorem Christum occidimus, Quomodo igitur, inquit, veteres prophetas, patres et majores vestri occiderunt? Num et illi impostores erant? Sed molesti erant ob multam libertatem. Quomodo autem aras ipsas suffoderunt? Num et illæ immodeste se gesserunt? Qui vero Eliam ipsum, qui pro ipsorum salute zelo ardebat, qui miraculis mirificisque signis clarebat, occidere quærebant? Quare cum tunc temporis, cum tot scelerati homines essent, septem duntaxat millia elegerit sibi ipse Dominus, ut oraculum dicit, hoc est, Domini demonstratio et colloquium : nihil novi est, si etiamnum dignos tantum seligat : quod et per subsequentia declarat.

VERS. 5. « Sic igitur et hoc tempore, reliquæ secundum electionem gratiæ factæ sunt. » Etiam nunc, inquit, reliquum est, hoc est reliquæ factæ sunt. Quemadmodum enim paleis repurgatis, quod reliquum est frumentum est : hanc ad rationem pravos reprobans Deus, relinquit sibi ipsi dignos. Cum

« Λέγω οὖν· Μὴ ἀπώσατο ὁ Θεὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ ὃν προέγνω; Μὴ γένοιτο! Καὶ γὰρ ἐγὼ Ἰσραηλίτης εἰμι, ἐκ σπέρματος Ἀβραάμ, φυλῆς Βενιαμίν. Οὐκ ἀπώσατο ὁ Θεὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ, ὃν προέγνω. » Εἰπὼν αὐτοὺς λαὸν ἀπειθῆ, διαπορεῖ λοιπὸν, λέγων, ὅτι Ἄρα μὴ ἐπεὶ ἀπειθῆς λαὸς ἐγένοντο, διεψεύθησαν αἱ ἐπαγγελίαι; καὶ φησὶ· « Μὴ γένοιτο! Οὐ γὰρ ἀπώσατο τὸν λαὸν αὐτοῦ, ὃν προέγνω. » τοῦτέστιν, ὃν ἤδει ἐπιτήδειον ὄντα πρὸς τὸ τὴν πίστιν δέξασθαι. « Καὶ γὰρ ἐγὼ Ἰσραηλίτης εἰμι. » Εἶτα, Ἰνα μὴ εἰπωσιν αὐτῷ· Σὺ μόνος λαὸς εἶ; ἐπιφέρει λοιπὸν 79· « Οὐκ ἀπώσατο τὸν λαὸν αὐτοῦ. » ἀντὶ τοῦ, Καὶ ἕτεροι δὴ εἰσιν, οἱ τρισχιλιοὶ δηλαδὴ, καὶ οἱ πεντακισχιλιοὶ, καὶ αἱ μυριάδες, οἱ ἐκ τοῦ λαοῦ ἐπίστευσαν, ὡς αἱ Πράξεις τῶν ἀποστόλων δηλοῦσιν.

« Ἡ οὐκ οἴδατε ἐν Ἠλίᾳ τί λέγει ἡ Γραφή; ὡς ἐντυγχάνει τῷ Θεῷ κατὰ τοῦ Ἰσραὴλ, λέγων· Κύριε, τοὺς προφήτας σου ἀπέκτειναν, καὶ τὰ θυσιαστήρια σου κατέσκαψαν, κἀγὼ 78 ὑπελείφθην μόνος, καὶ ζητοῦσι τὴν ψυχὴν μου. Ἀλλὰ τί λέγει αὐτῷ ὁ χρηματισμὸς; Κατέλιπον ἐμαυτῷ ἐπτακισχιλοὺς ἀνδρας, ὅστινες οὐκ ἐκαμψαν γόνυ τῇ Βάαλ. » Ἰνα μὴ εἰπωσιν αὐτῷ· Τί λέγεις, ὦ Παῦλε; τρισχιλιοὶ, καὶ πεντακισχιλιοὶ, καὶ μυριάσιν ὀλίγαις περιορίζεις τὸν τοσοῦτον λαὸν, τῇ ἄμμῳ καὶ ἄστροις παρεικαζόμενον; φησὶν, ὅτι Καὶ ἐν Ἠλίᾳ εἰς ἐπτακισχιλοὺς 76 περιέστη τὰ τῆς σωτηρίας· ἀλλ' οὐδὲ τούτους ὁ Ἠλίας ἠπίστατο. Καὶ νῦν δὲ εἰκὸς πολλοὺς εἶναι τοὺς πεπιστευκότας. Εἰ δὲ καὶ ἀγνοεῖτε ὁμοίως, οὐδὲν καινὸν, ὅπου γε κἀκεῖνος τοὺς τότε ἠγνόει. Δεληθότως δὲ ἐν τῷ περὶ ἄλλης ὑποθέσεως λέγειν, δείκνυσι τὴν μαιφονίαν αὐτῶν ἀνωθεν καὶ ἐξαρχῆς κηρυττομένην. Ἰνα γὰρ μὴ λέγωσιν, ὅτι Ὡς πλάνον ἀνεύλομεν τὸν Χριστὸν, Πῶς οὖν, φησὶ, τοὺς παλαιούτους προφήτας οἱ πατέρες ἀνεῖλον ὁμῶν; μὴ κἀκεῖνοι πλάνοι; Ἄλλ' ἐλύπουν διὰ τῆς παρῆρησίας. Πῶς οὖν τὰ θυσιαστήρια κατέσκαψαν; μὴ ἐκεῖνα ἀπηναιδεύοντο; Πῶς δὲ αὐτὸν τὸν Ἠλίαν τὸν ὑπὲρ αὐτῶν ζηλώσαντα, τὸν θαυματουργόν, ἐζήτουν 77 ἀποκτεῖναι; Ὡστε ἐπεὶ τότε τοσοῦτων ὄντων τῶν πονηρῶν ἀνθρώπων, ἐπτακισχιλοὺς μόνους ὑπέξειλετο αὐτῷ Κύριος, ὡς ὁ χρηματισμὸς λέγει, τοῦτέστιν, ἡ τοῦ Θεοῦ ἐμφάνεια, καὶ ὁμιλία· οὐδὲν καινὸν, εἰ καὶ νῦν τοὺς ἀξίους μόνους ἐκλέγεται· ὁ καὶ διὰ τῶν ἐξῆς δηλοῖ.

« Οὕτως οὖν καὶ ἐν τῷ νῦν καιρῷ, λείμμα κατ' ἐκλογὴν χάριτος γέγονε. » Καὶ νῦν, φησὶ, λείμμα, τοῦτέστι, κατάλειμμα. Ὡσπερ γὰρ τῶν ἀχύρων ἀποκαθαρθέντων, κατάλειμμα ἐστὶν ὁ σίτος· οὕτω τοὺς πονηροὺς ἀποδοκιμάζων ὁ Θεὸς, καταλείπῃται αὐτῷ τοὺς ἀξίους. Ἐν μὲν οὖν τῷ εἰπεῖν, « Κατ'

* Act. II, 24. † III. Reg. xxxi, 18.

Variæ lectiones.

78 πάλιν μ. 79 καὶ ο. 76 ἐπτακισχιλι:α ο. 77 ἐζήτει ο.

ἐκλογῆν, ἢ εἶδειε τὴν ἐκείνων σπουδὴν· ἀπὸ γὰρ σπουδῆς ἐγένοντο ἄξιοι τοῦ ἐπιλεγῆναι· τῷ δὲ εἰπεῖν, « Χάριτος, » εἶδειε τοῦ Θεοῦ τὴν δωρεάν.

« Εἰ δὲ χάριτι, οὐκ ἐστὶ ἐξ ἔργων· ἐπεὶ ἡ χάρις οὐκ ἐστὶ γίνεσθαι χάρις, » Ἐκ περιουσίας ἀναπολογητοῦς δείκνυσσι τοὺς ἀπιστήσαντας ἐξ Ἑβραίων. Οὐ γὰρ ἔχετε εἰπεῖν, φησὶν, ὅτι ἔργα καὶ πόνους ἀπαιτεῖ ὁ Θεός, ἀλλὰ τὸ πᾶν χάριτός ἐστι. Διὰ τί οὖν οὐ βούλοσθε σωθῆναι, ὅπως ἀπόνου προκειμένου τοῦ ἀγαθοῦ; Ὡστε οἱ βουληθέντες ἐσώθησαν· οἱ καὶ λαὸς Θεοῦ εἰσιν. Οὐκ ἄρα ἀπόωσατο ὁ Θεός τὸν λαὸν αὐτοῦ, τὸν ἄξιον σωτηρίας.

« Εἰ δὲ ἐξ ἔργων, οὐκ ἐστὶ χάρις· ἐπεὶ τὸ ἔργον οὐκ ἐστὶν ἔργον. » Ἐάν ἐξ ἔργων εὐαρσεσώμεν, οὐκ ἐστὶ λοιπὸν ἔχει παράδοσιν ἡ χάρις· ἐπεὶ ἐάν ἡ χάρις ἐξη παράδοσιν, τὸ ἔργον λοιπὸν οὐχεταί, καὶ οὐκ ἐστὶν ἔργον. Ὅπου γὰρ χάρις, ἔργον οὐ ζητεῖται· καὶ ὅπου ἔργον, χάρις οὐκ ἐστὶ.

« Τί οὖν; Ὁ ἐπιζητεῖ Ἰσραὴλ, τούτου οὐκ ἐπέτυχεν· ἡ δὲ ἐκλογὴ ἐπέτυχεν. » Δείξας, τί ποτὲ ἐστὶν ἡ χάρις, ὅτι ἡ χωρὶς ἔργων Θεοῦ δωρεὰ, λέγει λοιπὸν, ὅτι οἱ Ἰσραηλιταὶ ἐπιζητοῦντες δικαιοσύνην, οὐκ ἐπέτυχον, ὡς κακῶς ζητοῦντες, καὶ ἐξ ἔργων ὅπερ ἀδύνατον. « Ἡ δὲ ἐκλογὴ, » τουτέστιν, οἱ ἐκλεγμένοι ἔπέτυχον. Διὰ δὲ τῆς λέξεως ταύτης, ἐμφαίνει τῶν ἀγαθῶν τὸ μέγεθος, καὶ ὅτι τὸ πᾶν τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος. Καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς ἐν τῇ κοινῇ ὁμιλίᾳ λέγομεν· Ὁ θεῖνα ἐπέτυχεν, ἀντὶ τοῦ, Ἀπόκως εὐρημα εὔρεν.

« Οἱ δὲ λοιποὶ ἐπωρώθησαν (καθὼς γέγραπται· Ἔδωκεν αὐτοῖς ὁ Θεὸς πνεῦμα κατανύξεως, ὀφθαλμοῦς τοῦ μὴ βλέπειν, καὶ ὠτα τοῦ μὴ ἀκούειν) ἕως τῆς ἡμέρας. » Παράγει τὸν Ἰσραὴλ μάρτυρα τῆς κωρώσεως, ἵνα μὴ δόξη σκεῖλα λέγειν. Τὸ δὲ, « Ἔδωκεν ὁ Θεός, » ἀντὶ τοῦ, Κατέλειψεν αὐτοὺς ἔχειν « πνεῦμα κατανύξεως, » συγχώρησεν, ἀφήκε. Κατάνυξιν δὲ, τὴν πρὸς κακὰ ἐπιμόνον καὶ ἀμετάθετον ἕξιν τῆς ψυχῆς λέγει, κατανύσσεσθαι γὰρ ἐστὶ τὸ ἐμπήγνυσθαι πικρὰ καὶ προσηλωθῆναι. Τὸ τοῖνυν ἀνάτονον τῆς γνώμης αὐτῶν καὶ ἀμετάθετον, κατάνυξιν ὠνόμασεν. Ὀφθαλμοῦς γὰρ ἔχοντες, ὥστε βλέπειν τὰ θαύματα, καὶ ὠτα, ἀκούειν τῆς διδασκαλίας τοῦ Κυρίου, οὐδενὶ τούτων εἰς βέρον ἐχρήσαντο. Καὶ οὐ μόνον ἐπὶ Χριστοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν ἀποστόλων. « Ἔως γὰρ τῆς ἡμέρας ἡμέρας, » φησί.

« Καὶ Δαυὶδ λέγει· Γεννηθήτω ἡ τράπεζα αὐτῶν εἰς παγίδα, καὶ εἰς θήραν, καὶ εἰς σκάνδαλον, καὶ εἰς ἀνταπόδομα αὐτοῖς. Σκοτισθήτωσαν οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν τοῦ μὴ βλέπειν, καὶ τὸν νῦτον αὐτῶν διαπαντός σύγκαμψον. » Ἀμετάθετοι, φησὶν, ὄντες ἐν

A igitur eis, « Secundum electionem, » illorum studium et conatum iudicavit. A conata enim suo digni sunt facti ut eligerentur. Cum autem dixit, « Gratiae, » Dei donum commonstravit.

VERS. 6. « Si autem per gratiam, non jam ex operibus: alioqui gratia non erit gratia. » Ex abundantiam eos qui ex Hebraeis non crediderunt, inexcusabiles esse declarat. Non enim est quod dicatis, opera et labores a vobis exposcere Deum, verum totum est gratiae. Cur igitur non vultis servari, eum bonum tantum sine labore vobis proponatur? Proinde qui voluerunt, **SO** servati sunt, qui et populus Dei sunt. Non igitur Deus repulit populum suum salute dignum.

B « Sin ex operibus, jam non est gratia, cum opus non sit porro opus. » Si per opera placeamus Deo, gratia porro non habebit locum. Nam si gratiae locus relinquatur, abit statim opus, nec opus porro dicitur. Nam ubi gratia est, ibi opus non quaeritur: et ubi est opus, gratia non est.

VERS. 7. « Quid ergo? Quod quaerebat Israel, id non est consecutus; electio autem est consecuta. » Ostenso quid sit gratia, nempe quod sine operibus Dei donum, dicit deinceps quod Israelitae quaerentes justitiam, eam non sunt assecuti, quippe qui male eam quaesierint, adeoque ex operibus; quod erat impossibile. « Electio autem, » hoc est, electi sunt assecuti. Per hanc dictionem, bonorum magnitudinem ostendit, et quod totum sit divinae gratiae. Nam et nos in familiari et communi sermone dicere solemus: Hoc illi feliciter evenit, hoc est, Citra laborem inventionem invenit.

VERS. 7, 8. « Caeteri vero excaecati sunt (sicut scriptum est: Dedit eis Deus spiritum compunctionis, oculos ut non videant, et aures ut non audiant) usque in hodiernum diem. » Producit Israhiam testem obstinationis ac caecitatis, ne videatur propria et sua dicere. Porro illud « Dedit Deus, » dixit pro, Reliquit eos habere « spiritum compunctionis, » concessit, permisit. Compunctionem autem dicit, stabilem atque impermutabilem animae habitum erga malum. Compungi enim, est infligi sane et velut clavo impactu affigi. Incurabilem itaque et immutabilem illorum sententiam, compunctionem appellavit. Cum enim oculos haberent, ut miracula viderent; et aures, ut audirent doctrinam Domini, neutro horum sicut oportuit usi sunt. Neque id solum in Christo, verum et in apostolis admisserunt: « In hodiernum enim usque diem, » inquit.

VERS. 9, 10. « Et David dicit: Fiat mensa eorum in laqueum et in captionem et in scandalum et retributionem ipsis. Obscurentur oculi eorum ne videant, et dorsum illorum semper incurva. » Cum sint, inquit, impermutabiles in malitia, extremo sup-

^s Isa. xxi:1, 10. ^b Psal. lxxviii, 22.

Variae lectiones.

⁷⁸ ἐκλεγόμενοι ο. ⁷⁹ περὶ ο.

plicio afficientur. Mensa enim ipsorum, hoc est, A omnia bona et delicia ipsorum, convertentur in contrarium, et illaqueentur comprehendanturque, omnium captioni et invasioni expositi, scandala semper et offensiones in vita sua habentes. Indicans autem quod pro peccatis hæc patientur, dixit, « In retributionem. » Quinetiam oculi eorum sunt obscurati, mentis quidem prorsus atque etiam corporei a calamitatibus. Et dorsum eorum incurvatum est : serviunt enim Romanis servitute nunquam cessatura. 21 Hoc enim est quod ait, « Semper : » nunquam nimirum ab ea liberandi.

Vers. 11. « Dico igitur : Nunquid impeerunt, ut caderent? Absit! » Cum abunde satis eos reprehendisset, nunc consolationem eis meditatur, atque interrogat : « Nunquid impeerunt, ut caderent? » hoc est, Nunquid incurabiliter deliquerunt? Haudquaquam. Impeerunt enim, hoc est, offenderunt : verum non ut caderent omnino, ita ut nunquam erigi possent. Etenim servabuntur circa tempus consummationis, ut in progressu orationis dicet.

« Sed eorum delicto salus gentibus obtigit, ut ad æmulandum provocaret eos. » Duo ista vult præstare per ea quæ nunc dicit : nempe consolari Judæos, et gentium fastum reprimere, inquires, quod istis offendentibus diffidentibusque, gentibus exorta est salus. Rerum enim ordo hos primum servari postulabat, deinde gentes : postquam autem isti inobedientes facti sunt, accitæ sunt illæ : quod et in Evangeliiis haud paucis in locis significatur. Servatæ autem sunt gentes, ut « ad æmulandum provocaret eos, » hoc est, ut « gentium honor mordens hos, persuaderet eos, saltem ex æmulatione adversus eas, ad Christum accedere.

Vers. 12. « Quod si delictum illorum, divitiarum sunt mundi, et diminutio eorum divitiarum gentium : quanto magis plenitudo ipsorum? » Si, quando offenderunt, inquit, tam multis fuerunt conciliatores salutis, et pro hoc quod isti fuerunt rejecti, illæ sint assumptæ, lapsusque eorum divitiarum gentium fuerint : « Quanto magis plenitudo ipsorum, » id est quando omnes ad Christum reversi servati fuerint? Hæc autem dicit veluti gratificans ipsis, et solamen afferens. Non enim quia impeerunt Israelitæ, propterea salvæ factæ essent gentes, nisi fidem habuis-

Vers. 13, 14. « Vobis enim gentibus dico, quatenus ego quidem sum gentium apostolus, ministerium meum glorifico : si quo modo ad æmulandum provochem carnem meam, et salvos faciam aliquos ex illis. » Rursum Judæos consolans, gentium cristas dejecit, inquires : Laudo vos, gentes, propter duo hæc : alterum, quia necessarium mihi est, tanquam institutionis et religionis vestræ institutori, glorifi-

τη κακίᾳ, τὰ ἔσχατα κολασθήσονται. Ἡ γὰρ τράπεζα αὐτῶν, τούτεστι, πάντα τὰ ἀγαθὰ, καὶ ἡ τρυφή, μεταβλήθησεται ²⁰ εἰς τὸναντεῖον· καὶ παιδευθήτωσαν ²¹ καὶ συλληφθήτωσαν, εὐχείρωτοι ²² πᾶσι γινόμενοι, καὶ αἱ ἐσχάντα καὶ προσκόμματα ἐν τῇ ζωῇ αὐτῶν ἔχοντες. Δεικνύς δὲ, ὅτι ὑπὲρ ἀμαρτημάτων ταῦτα πάσχουσιν, εἶπε τὸ, « Εἰς ἀναπόδομα. » Ἀλλὰ καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν ἐσκοτίσθησαν, καὶ οἱ νοῆτοὶ μὲν πάντως, καὶ οἱ αἰσθητοὶ δὲ, ἀπὸ τῶν συμφορῶν. Καὶ ὁ νεῦτος αὐτῶν ἐκάμψθη· δουλεύουσι γὰρ τοῖς Ῥωμαίοις ἀτελεύτητον δουλείαν· τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ, « Διαπαντός· » οὐδέποτε λύσιν ληψόμενοι ταύτης.

« Λέγω οὖν· Μὴ ἔπταισαν, ἵνα πέσωσι; Μὴ γένοιτο. » Ἰκανῶς αὐτῶν καθυψάμενος, νῦν παρὰ μυσθίαν αὐτοῖς ἐπινοεῖται, καὶ ἔρωτᾷ· « Μὴ ἔπταισαν, ἵνα πέσωσι; » τούτεστιν, Ἐὰρ μὴ ἀνίματα ἡμαρτον; « Μὴ γένοιτο! » Ἐπταισαν μὲν γὰρ, τούτεστι, προσέκρουσαν ²³, ἀλλ' οὐχ ἵνα πέσωσι τελείως, μηδέποτε ὀρθωθῆναι δυνάμενοι· καὶ γὰρ σωθήσονται κατὰ τὸν καιρὸν τῆς συντελείας, ὡς προῦν ἔρει.

« Ἀλλὰ τῷ αὐτῶν παραπτώματι ἡ σωτηρία τοῖς ἔθνεσιν, εἰς τὸ παραζηλώσαι αὐτούς. » Δύο ταῦτα βούλεται κατορθῶσαι, δι' ὧν λέγει νῦν· τὸ τε παραμυθῆσασθαι τοὺς Ἰουδαίους, καὶ τὸ καταστῆλαι τὸ ὄχημα τῶν ἐθνῶν· καὶ φησιν, ὅτι ἡ σωτηρία τοῖς ἔθνεσιν ἐγένετο, τούτων προσκρουσάντων καὶ ἀπειτησάντων. Ἡ μὲν γὰρ ἀκολουθία ἀπῆται τούτους πρώτους σωθῆναι, εἶτα τοὺς ἐθνικούς· ἐπεὶ δὲ οὕτως ἠπαίθησαν ²⁴, ἐκλήθησαν ἐκείνοι· ὃ καὶ ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις πολλαχῶς δηλοῦται. Ἐσώθησαν δὲ οἱ ἐθνικοὶ « εἰς τὸ παραζηλώσαι αὐτούς, » τούτεστιν, ἵνα ἡ τῶν ἐθνῶν ²⁵ τιμὴ δάκνουσα τούτους, κἂν ἐκ τῆς πρὸς ἐκείνους φιλονεικίας, παῖση προσελθεῖν.

« Εἰ δὲ τὸ παράπτωμα αὐτῶν πλοῦτος κόσμος, καὶ τὸ ἥτημα αὐτῶν πλοῦτος ἐθνῶν· πόσῳ μᾶλλον τὸ πλήρωμα αὐτῶν; » Εἰ ὅτε προσέκρουσαν, φησὶ, πρόξενοι ἐγένοντο τοσοῦτοι σωτηρίας, καὶ ἐν τῇ τούτους ἀποβλήθησαν, ἐκείνοι προσελήφθησαν, καὶ τὸ σφάλμα αὐτῶν πλοῦτος ἐγένετο τῶν ἐθνικῶν· « Πόσῳ μᾶλλον τὸ πλήρωμα αὐτῶν, » τούτεστιν, ὅταν πάντες σωθῶσιν ἐπιστρέψαντες; Ταῦτα δὲ λέγει, χαριζόμενος αὐτοῖς, καὶ παραμυθούμενος. Οὐ γὰρ δίδωσι ἔπταισαν οἱ Ἰσραηλῖται, διὰ τοῦτο ἐσώθησαν ἀνὸ ἐθνικοὶ, εἰ μὴ πίστιν εἶχον.

« Ὑμῖν γὰρ λέγω τοῖς ἔθνεσιν, ἐφ' ὅσον μὲν εἰμι ἐγὼ ἐθνῶν ἀπόστολος, τὴν διακονίαν μου δοξάζω· εἴπως παραζηλώσω μου τὴν σάρκα, καὶ σώσω τινὰς ἐξ αὐτῶν. » Πάλιν παραμυθούμενος τοὺς Ἰουδαίους, καταστῆλαι τοὺς ἐθνικούς, καὶ φησιν, ὅτι Ἐπαίνῳ ὑμᾶς, ὡς ἐθνικοὶ, διὰ δύο ταῦτα· ἐν μὲν, ὅτι ἀνάγκην ἔχω, ἅτε τὴν διδασκαλίαν ὑμῶν ἐγκραχερισμένος, δοξάζειν τὴν διακονίαν μου, τούτεστιν, ὑμᾶς· δι'

Variæ lectiones.

²⁰ μεταβλήθητω m. ²¹ παιδευθήτωσαν. ²² ἀχείρωτοι o. ²³ προσέκρουσαν o. ²⁴ ἠπαίθησαν o. ²⁵ ἐθνικῶν o.

ἕτερον δὲ, ἵνα παραζηλώσω, τουτέστιν, εἰς ζῆλον ἠμῶν τὴν σάρκα μου, τουτέστι, τοὺς κατὰ σάρκα συγγενεῖς μοι Ἰουδαίους. Σάρκα δὲ εἰπὼν, γνησιότητα καὶ φιλοστοργίαν ἐνέφηνε. « Καὶ σώσω, » οὐκ εἶπε, Πάντας, ἀλλὰ, « Τινάς. » Ληληθότως γὰρ τὴν αὐτῶν σκληρότητα ὑπεμφαίνει· ἴσως γὰρ φιλονεικίᾳ χρώμενοι μιμήσονται τοὺς ἐθνικοὺς, καὶ πιστεύουσι τινες.

« Εἰ γὰρ ἡ ἀποβολὴ αὐτῶν, καταλλαγὴ κόσμου· τίς ἡ πρόσληψις, εἰ μὴ ζωὴ ἐκ νεκρῶν; » Εἰ ὀργιζόμενος αὐτοῖς, φησὶν, ὁ Θεὸς, τοιαῦτα ἐχαρίσατο ἕτεροις, καὶ τοὺς ἐχθροὺς φίλους ἐποίησεν· ὅταν αὐτοῦ προσλάβηται, τί οὐκ ἂν χαριεῖται; Ζωὴ γὰρ ἐκ νεκρῶν τότε ἔσται, τουτέστιν, ἄπειρα ἀγαθὰ· τοῦτο γὰρ δηλοῖ διὰ τῆς ζωῆς. Ἄμα δὲ καὶ αἰνίττεται τὴν βαθύτερον, ὅτι ὡσπερ ἡ ἐκ νεκρῶν ἀνάστασις, οὐ διὰ τοὺς Ἰουδαίους ἔσται, οὕτως οὐδὲ ἄλλων σωτηρία δι' αὐτοὺς, εἰ μὴ ἐκεῖνοι πίστιν ἔχουσιν. Ἄ γὰρ ἅπαντα δεξιᾷ λέγειν ὑπὲρ αὐτῶν, ψυχρὰν χάριν χαριζόμενος λέγει, ὡς καὶ οἱ ἱερεῖς πολλὰκις ποιοῦσι τοῖς κάρμοισιν.

« Εἰ δὲ ἡ ἀπαρχὴ ἅγια, καὶ τὸ φύραμα· καὶ εἰ ἡ ῥίζα ἅγια, καὶ οἱ κλάδοι. » Ἀπαρχὴν καὶ ῥίζαν ὀνομάζει τοὺς πατριάρχας· φύραμα δὲ καὶ κλάδους, τοὺς ἐξ ἐκείνων πιστεύσαντας. ⁸⁶ Παραμυθίζεται οὖν τοὺς ἀπίστους Ἑβραίους, ὅτι καὶ ὑμεῖς ἅγιοι ἔσεσθε πιστεύσαντες. Ἀνάγκη γὰρ τῇ ἀπαρχῇ, τουτέστι, τῇ ζύμῃ τοῦ φύραμα, καὶ τῇ ῥίζῃ τοῦ κλάδου ἐξομοιοῦσθαι. Εἰ δὲ ὑμεῖς μὴ ἐξομοιοῦσθε, μετὰ τὴν κακίαν τοῦτο σημεῖον.

« Εἰ δὲ τινες τῶν κλάδων ἐξεκλάσθησαν, σὺ δὲ ἀγριέλαιος ὢν ἐνεκεντρίσθης ἐν αὐτοῖς, καὶ συκοινωνῶς τῆς ῥίζης καὶ τῆς πίστεως τῆς ἐλαίας ἐγένου, μὴ κατακαυθῶ τῶν κλάδων. » Τοὺς ἀπίστους Ἑβραίους· ἐκάλεισε κλάδους ἀποκλασθέντας· ἀνάξιοι γὰρ τῆς ῥίζης τῆς ἁγίας ἐγένοντο. Καὶ καλῶς εἶπε τὸ, « Ἐξεκλάσθησαν· » οὐδέποτε γὰρ οὕτως αὐτοὺς ὁ Θεὸς ἀπεβάλετο, καίτοι διαφόρως ἡμαρτηκότας. Ἄντ' αὐτῶν δὲ ἐνεκεντρίσθης, φησὶ, σὺ ὁ ἐθνικός. Οὐκ εἶπεν, Ἐφυτεύθης, ἀλλ', « Ἐνεκεντρίσθης· » δάκνων τὸν Ἰουδαῖον, καὶ δεικνύων ἐν τῷ αὐτοῦ δένδρῳ, τουτέστι, τοῖς πατριάρχασι, τὸν ἐθνικὸν ἰστάμενον, καὶ συκοινωνῶν δὲ τῆς ῥίζης καὶ τῆς πίστεως, τουτέστι, τῆς αὐτῆς ἐκείνοις εὐγενείας καὶ δόξης μετέχοντα παρὰ Θεῷ. Μὴ οὖν κατὰ τῶν κλάδων ἐπαίρου καὶ καυχῶ.

« Εἰ δὲ κατακαυθῆσαι, οὐ σὺ τὴν ῥίζαν βαστάζεις, ἀλλ' ἡ ῥίζα σέ. » Καὶ τί τοῦτο κατόρθωμα τῶν ἀποσπασθέντων κλάδων; Τῆς γὰρ ῥίζης ἐστὶ τὸ βαστάζειν. Ὅρα, πῶς τοῖς Ἰουδαίοις ψυχρὰν χάριν παραμυθήσασθαι μόνον σπεύδων; Μᾶλλον δὲ καὶ διὰ τοῦτο ⁸⁷ παροξύνει εἰς ζῆλον, δεικνύς τὴν ζημίαν ἣν ἐπαθον, καὶ ὅπως ἄλλοι τὰ αὐτῶν ἐλαθον καὶ ἔχουσιν.

care ministerium meum, hoc est, vos : alterum, ut provocem, hoc est ad æmulationem conficiam sive permoveam carnem meam, hoc est, secundum carnem cognatos mihi Judæos. Carnem autem dicens, cognationem et naturalem ejus affectum commonstravit. « Et servem, » non dixit omnes, sed, « Aliquot. » Clanculum enim eorum duritiam subindicat : fortasse enim contentione et æmulatione quadam accensi, imitabuntur gentes, et credent aliqui.

82 Vers. 15. « Si enim rejectio ipsorum est reconciliatio mundi, quæ erit assumptio, nisi vita ex mortuis? » Si iratus ipsis Deus, talia donavit aliis, hostesque amicos fecit : quando ipsos assumpserit denuo, quid non donaturus est? Vita namque ex mortuis tum erit, hoc est infinita plane bona : hoc enim per vitam indicat. Simul autem et quiddam altius innuit : nimirum, quemadmodum ex mortuis resurrectio non propter Judæos continget, sic neque aliorum salus propter ipsos, nisi illi fidem habuerint. Quæcumque enim pro ipsis dicere videtur, ea dicit, frigidam gratiam illis impertiens, uti medici laborantibus sæpe faciunt.

Vers. 16. « Si autem primitiæ sanctæ, et massa : et si radix sancta, et rami. » Primitias et radicem appellat patriarchas : massam autem et ramos, eos qui ex illis crediderunt. Consolatur igitur incredulos Hebræos, dicens : Et vos sancti eritis, si credideritis. Necesse enim est primitiis, hoc est, fermento massam, et radici ramos assimilari. Sin vos illi non assimilemini, ingentis malitiæ hoc est argumentum.

Vers. 17, 18. « Quod si aliqui ex ramis effracti sunt, tu vero cum oleaster esses, insertus es in illis, et socius radicis et pinguedinis olivæ factus es, noli gloriari adversus ramos. » Infideles Hebræos appellavit effractos ramos : indigni enim sancta radice facti sunt. Pulchre autem dixit, « Effracti sunt : » nunquam enim Deus sic ipsos reject, licet multifariam peccassent. Pro ipsis autem tu insitus es, o Ethnice. Non dixit autem, Plantatus es, sed, « Insitus, » Judæum ita mordens, et ostendens gentes in ipsius arbore, hoc est patriarchis consistere, esseque consortes et participes radicis et pinguedinis, hoc est ejusdem cum illis nobilitatis et gloriæ apud Deum participes. Ne igitur attollere et gloriari adversus ramos.

« Quod si gloriaris, non tu radicem portas, sed radix te. » Et quodnam hoc ramorum qui avulsi sunt præclarum facinus? Radicis enim est portare. Viden' quam frigide gratificetur Judæis, consolari ipsos tantummodo enitens? Atqui per hoc potius ad æmulationem eos incitat, damnum ostendens quod sunt passi, et quomodo alii quæ ipsorum erant percepserunt et possident.

Varie lectiones.

⁸⁶ πιστεύοντας ο ⁸⁷ τοῦτον ο.

VERS. 19, 20. « Dices igitur : Effracti sunt rami, A ut ego insererer. Bene : propter incredulitatem effracti sunt, tu autem fide stas : noli altum sapere, sed time. » Hic ostendit, quod non quia illi impigerint, gentes sint subrogatæ in ipsorum locum, sed propter fidem quam demonstraverunt. Ubi autem gentes deprimere videtur, indicat Judæorum lapsus venia **83** et excusatione carere. Utrosque autem corrigit. Dices igitur tu qui es ex gentibus : « Effracti sunt ut ego inserar. » Effracti sunt quidem, sed ob suam incredulitatem : non quod tibi eum honorem Deus debuerit : « Stas enim fide, » hoc est, Propter fidem stas radici insitus. Metue igitur : nam non est naturæ insitio, sed fidei.

VERS. 21. « Si enim Deus naturalibus ramis non repercit, nequando nec tibi parcat. » Siquidem illi natura fuerunt filii sanctorum patriarcharum, ac propter incredulitatem suam sunt evulsi et effracti. Quare tu multo magis metue, qui asciticus es, ne si quando offendas, tibi etiam non parcat.

VERS. 22, 23. « Vide igitur bonitatem et severitatem Dei : in eos quidem qui ceciderunt, severitatem : in te autem bonitatem, si permanseris in bonitate : alioquin et tu excideris. Et illi rursus si non manserint in incredulitate, inserentur : potens est enim Deus rursus inserere eos. » Non dixit, Vide igitur opus tuum, sed, « Bonitatem Dei : » totum enim illius est gratiæ. Et stude permanere, non dixit, in fide, sed, « In bonitate, » hoc est, digna Dei clementia perage ad finem usque vitæ. Nisi enim ita egeris, excideris : quemadmodum et illi, si non perseveraverint in incredulitate, inserentur. Nam neque Deus eos primum evulsit effregitque, sed ipsi a sese per incredulitatem suam deciderunt et effracti sunt. Severitatem autem Dei dicit, quod non parcat eis, sed indignos eos iudicat sanctorum patrum communione et societate. Sapientissime vero Paulus gentes terret per ea quæ Hebræis acciderunt : exemploque gentium Judæos animat et excitat, ut per fidem inserantur : atque a Dei potentia bene sperare jubet. « Potens enim est Deus, inquit, inserere, » qui omnia supra spem nostram transigit.

VERS. 24. « Si enim tu ex naturæ oleastro excisus es, et præter naturam insitus es in bonam olivam : quanto magis hi qui secundum naturam, inserentur suæ olivæ ? » Si tu ex gentibus, inquit, natura malus, majores habens oleastro similes, excisus es ab illis per fidem, insitusque es præter naturam bonæ et fecundæ olivæ, sive patriarchis : quanto magis Judæus, natura bonum possidens, ad naturam suam oleam non recurret, hoc est ad patres ? Quando autem audiveris Paulum, « Secundum naturam, » dicentem, decens et consequens intellige :

« Ἐρεῖς οὖν · Ἐξεκλάσθησαν οἱ κλάδοι, ἵνα ἐγὼ ἐγκεντρισθῶ. Καλῶς · τῇ ἀπιστίᾳ ἐξεκλάσθησαν, οὐ δὲ τῇ πίστει ἐστηκας · μὴ ὑψηλοφρόνει, ἀλλὰ φοβοῦ. » Ἐνταῦθα δείκνυσιν, ὅτι οὐχὶ διότι ἐκεῖνοι ἐπταίσαν, διὰ τοῦτο οἱ ἔθνη κοὶ ἀντεστήθησαν, ἀλλὰ διὰ τὴν πίστιν ἣν ἐπεδείξαντο. Ἐν οἷς οὖν δοκεῖ καταστῆλλαι τὸν ἔθνη κοὶν, δείκνυσιν τὸν Ἰουδαῖον ἀσύγγνωστα παίσαντα. Ἀμφοτέρους δὲ κατορθοῖ **84**. « Ἐρεῖς οὖν » οὐ δὲ ἔθνη κοὶν, ὅτι « Ἐξεκλάσθησαν, ἵνα ἐγὼ ἐγκεντρισθῶ. » Ἐξεκλάσθησαν μὲν, ἀλλὰ διὰ τὴν αὐτῶν ἀπιστίαν, οὐχὶ διότι σοὶ ὁ Θεὸς ἐχρεώσεται τιμὴν. « Ἐστηκας γὰρ τῇ πίστει, » ἀντὶ τοῦ, διὰ τὴν πίστιν ἐστηκας, ἐν τῇ βίβῃ ἐγκεντρισιμένος. Φοβοῦ τοίνυν οὐ γὰρ φύσει, ἔστι τὸ ἐγκεντρισιμα, ἀλλὰ πίστεως.

« Εἰ γὰρ ὁ Θεὸς τῶν κατὰ φύσιν κλάδων οὐκ ἐφαίσατο, μήπως οὐδὲ σοῦ φείσεται. » Ἐκεῖνοι γὰρ φύσει ἦσαν υἱοὶ τῶν ἁγίων πατριαρχῶν, καὶ διὰ τὴν ἀπιστίαν ἐξεκλάσθησαν. Φοβοῦ σὺ πολλῶ μᾶλλον ὁ εἰσποῖητος, μήπως παίσαντός σου οὐ φείσεται.

« Ἴδὲ οὖν χρηστότητα καὶ ἀποτομίαν Θεοῦ · ἐπὶ μὲν τοὺς πεσόντας, ἀποτομίαν · ἐπὶ δὲ σὲ, χρηστότητα, ἐὰν ἐπιμείνης τῇ χρηστότητι · ἐπεὶ καὶ σὺ ἐκκοπήσῃ. Καὶ ἐκεῖνοι δὲ, ἐὰν μὴ ἐπιμείνωσι τῇ ἀπιστίᾳ, ἐγκεντρισιθήσονται · δυνατὸς γὰρ ἔστιν ὁ Θεὸς πάλιν ἐγκεντρισι αὐτούς. » Οὐκ εἶπεν, Ἴδὲ οὖν τὸ κατόρθωμά σου, ἀλλὰ, « Τὴν χρηστότητα τοῦ Θεοῦ · » τὸ πᾶν γὰρ τῆς ἐκείνου χάριτος · καὶ σπουδάσῃ **85** ἐπιμείναι, οὐκ εἶπε, Τῇ πίστει, ἀλλὰ, « Τῇ χρηστότητι · » τούτῃστιν, Ἄξια πράττει τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας ἀχρι τέλους. Εἰ γὰρ μὴ πράττης οὕτως, ἐκκοπήσῃ **86** ὡς περ ἐκεῖνοι, ἐὰν μὴ ἐπιμείνωσι τῇ ἀπιστίᾳ, ἐγκεντρισιθήσονται. Καὶ γὰρ οὐδὲ ὁ Θεὸς αὐτούς προηγουμένως **87** ἐξέκλασεν, ἀλλ' αὐτοὶ ὑφ' αὐτῶν τῇ ἀπιστίᾳ ἐξέπεσον, καὶ ἐξεκλάσθησαν **88**. Ἀποτομίαν δὲ Θεοῦ λέγει, τὸ μὴ φείσασθαι αὐτῶν, ἀλλ' ἀναξίου κρίναι τῆς πρὸς τοὺς ἁγίους πατέρας κοινωνίας καὶ ἀλληλουχίας. Σοφίσματα δὲ ὁ Παῦλος καὶ τὸν ἔθνη κοὶν φοβεῖ, ἀπὸ τῶν συμβάντων τῷ Ἰουδαίῳ · καὶ τὸν Ἰουδαῖον παραβαρύνει τῷ τοῦ ἔθνη κοὶν ὑποδείγματι, εἰς τὸ διὰ τῆς πίστεως ἐγκεντρισιθῆναι, καὶ ἀπὸ τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμει εὐέλπιδα ποιεῖ. « Δυνατὸς γὰρ ἔστι, φησὶν, ὁ Θεὸς ἐγκεντρισι, » **89** ὁ πάντα ὑπὲρ ἐλπίδα ποιῶν.

« Εἰ γὰρ σὺ ἐκ τῆς κατὰ φύσιν ἐξεκόπης ἀγριελαίου, καὶ παρὰ φύσιν ἐνεκεντρισιθης εἰς καλλιέλαιον · πῶς μᾶλλον οὗτοι οἱ κατὰ φύσιν, ἐγκεντρισιθήσονται τῇ ἰδίᾳ ἐλαίᾳ ; » Εἰ σὺ ὁ ἔθνη κοὶν, φησὶ, κακῶν φύσει, καὶ ἔχων πατέρας ἀγριελαίῳ ἐοικότες, ἐξεκόπης ἐκείνων διὰ τῆς πίστεως, καὶ ἐνεκεντρισιθης παρὰ φύσιν τῇ καλλιελαίῳ, ἦγουν τοῖς πατριάρχαις · πῶς μᾶλλον ὁ Ἰουδαῖος, κατὰ φύσιν ἔχων τὸ καλὸν, οὐκ ἐπαναδραματίζεται πρὸς τὴν ἰδίαν ἐλαίαν, τούτῃστι, τοῦ πατέρας ; Ὅταν δὲ ἀκούσης τοῦ Παύλου τὸ, « Κατὰ φύσιν, » λέγοντος, τὸ εἰκὸς νοεῖ καὶ τὸ ἀκό-

Varie lectiones.

84 διορθοῖ ο. **85** σπουδάσων ο. **86** κοπήσῃ ο **87** προηγούμενος ο. **88** κατεκλάσθησαν ο.

λουθον· οἶον, εἰκὸς ἦν τὸ τέκνον τοῦ ἁγίου Ἀβραάμ ἁγιον εἶναι· ὡπερ αὖ, « Παρὰ φύσιν, » ἀντὶ τοῦ, ἀπεικὸς καὶ ἀνακλόουθον, τὸ τέκνον τοῦ μιᾶροῦ Ἑλληνοῦ ἁγιον γενέσθαι.

« Οὐ γὰρ θέλω ὑμᾶς ἀγνοεῖν, ἀδελφοί, τὸ μυστήριον τοῦτο (ἵνα μὴ ἦτε φρόνιμοι παρ' ἑαυτοῖς), ὅτι πῶρωσις ἀπὸ μέρους τῆς Ἰσραὴλ γέγονεν, ἄχρις οὗ τὸ πλήρωμα τῶν ἐθνῶν εἰσέλθῃ. καὶ οὕτω πᾶς Ἰσραὴλ σωθήσεται. » Μυστήριον ἐνταῦθα, τὸ ἀγνοούμενον καὶ ἀπόρρητον λέγει. Τί δὲ τοῦτο; Ὅτι οὐκ ἐξ ὀλοκλήρου ἡ ἀπιστία τῶν Ἑβραίων, ἀλλ' ἐκ μέρους ἢ πῶρωσις. Πολλοὶ γὰρ ἐπίστευσαν, οὗς προέγνω ὁ Θεὸς, ὡς ἀνωτέρω εἰρηται, καὶ αὖ μέλλουσι πιστεῦσθαι. Ἐπωρώθησαν γὰρ οἱ Ἰσραηλιταί, ἄχρις οὗ πάντες οἱ προεγνωσμένοι ἢ ἐθνικοὶ σωθῶσι· καὶ τότε πᾶς Ἰσραὴλ σωθήσεται, πιστεύσας δηλαδὴ.

« Καθὼς γέγραπται· Ἦξει ἐκ Σιών ὁ ρυόμενος, καὶ ἀποστρέψει ἀσεβείας ἀπὸ Ἰακώβ. Καὶ αὕτη αὐτοῖς ἢ παρ' ἐμοῦ διαθήκη, ὅταν ἀφέλωμαι τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν. » Τὸν Ἠσαΐαν πάλιν εἰσάγει βῶντα, ὅτι « Ἦξει ἐκ Σιών ὁ δυνάμενος· σῶσαι, καὶ καθαρῶσι τὰς ἀμαρτίας τῶν Ἰσραηλιτῶν. Καὶ πότε ταῦτα ἔσται; » Ὅταν ἀφέλωμαι τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν· ἢ τούτέστιν, Ὅταν τῆς διὰ τοῦ βαπτίσματος ἀφέσεως καταξιώσω. Ὡστε ἐκεῖ οὕτω ταύτης ἔτυχον (πεπῶρωνται γὰρ), ὕστερον μέλλει γίνεσθαι τοῦτο.

« Κατὰ μὲν τὸ Εὐαγγέλιον, ἐχθροὶ δι' ὑμᾶς· κατὰ δὲ τὴν ἐκλογὴν, ἀγαπητοὶ διὰ τοὺς πατέρας. Ἀμεταμέλητα γὰρ τὰ χαρίσματα καὶ ἡ κλήσις τοῦ Θεοῦ. » Διότι, φησὶν, ὑμεῖς ὑπήκουσατε τῷ Εὐαγγελίῳ, καὶ προσελήφθητε ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, φιλονεκότεροι αὐτοὶ γεγόνασι καὶ ἀπεπήδησαν μᾶλλον, καὶ ἐχθροὶ ἐγένοντο· καθὼς μέντοι οἱ πατέρες αὐτῶν ἐξελέγησαν ὑπὸ Θεοῦ ἐξ ἀρχῆς, οὐκ ἔδρασε αὐτοὺς ὁ Θεὸς πάμπαν ἀπολέσθαι (ἀγαπητοὶ γὰρ εἰσιν), ἀλλ' ἐὰν πιστεύσῃσι, παραδέξεται.

« Ὡπερ γὰρ ὑμεῖς ποτε ἠπειθήσατε τῷ Θεῷ, νῦν δὲ ἐλεήθητε [vulg. ἢ.] τῇ τούτων ἀπειθείᾳ· οὕτω καὶ οὗτοι ἠπειθήσαν νῦν τῷ ὑμῶν ἔλεει, ἵνα καὶ αὐτοὶ ἐλεθῶσιν. » Ἔτι κατασκευάζει ὅτι σωθήσονται οἱ ἐξ Ἰσραὴλ ὕστερον. Ὑμεῖς γὰρ, φησὶν, οἱ ἐθνικοὶ κληθέντες πρότερον, οὐκ ἐβελήσατε ὑπακοῦσαι, καὶ διὰ τοῦτο ἐκλήθησαν οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ νόμον ἔλαβον· πάλιν, κληθέντων τῶν Ἰουδαίων, καὶ ἀπειθησάντων τῷ Χριστῷ, ἐκλήθητε ὑμεῖς, καὶ ἠλεήθητε. Ἀλλὰ τὸ ὑμῶν ἔλεος, καὶ τούτων ἔσται· παραζηλώσουσι γὰρ ὑμᾶς, καὶ πιστεύσουσι καὶ αὐτοὶ, καὶ οὕτω τῷ ὑμῶν ἔλεει ἐλεηθήσονται.

« Συνέλωσι γὰρ ὁ Θεὸς τοὺς πάντας εἰς ἀπειθεῖαν, ἵνα τοὺς πάντας ἐλεήσῃ. » Τούτέστιν, ἠλεήσεν,

exempli gratia, decens erat et par, filium sancti Abrahami sanctum esse: sicut et rursus, « Præter naturam, » pro eo quod est, indecens et inconsequens, dixit, ut, Non erat verisimile polluti Græci quatum sanctum fieri.

84 VERS. 25, 26. « Nolo enim vos, fratres, ignorare mysterium hoc (ut non sitis apud vosmetipsos prudentes), quod cæcitas Israeli ex parte contigit, donec plenitudo gentium intraret; et sic omnis Israel salvus erit. » Mysterium hic ignotum et arcanum dicit. Quidnam autem hoc est? Quod non in universum incredulitas, verum ex parte cæcitas et obduratio Hebræos invaserat. Multi enim crediderunt, quos Deus præciverat, ut supra dictum est, et posthac multi credituri sunt. Excæcati enim sunt Israelitæ, donec ethnici omnes prædestinati salvifaci sint: et tunc omnis Israel salvus erit, qui crediderit videlicet.

VERS. 26, 27. « Sicut scriptum est: Veniet ex Sion Liberator, et auferet impietates a Jacob. Hocque ipsis a me testamentum, quando abstulero peccata ipsorum. » Isaiam rursus adducit clamantem, quoniam « Veniet ex Sion, » qui possit servare, et purgabit Israelitarum peccata. Quæso autem hæc erunt? « Quando abstulero peccata eorum, » hoc est, Cum per baptismum eos dimissione noxæ donavero. Quare cum nondum hanc assecuti sint (sunt enim indurati sive excæcati), in posterum hanc consequentur.

VERS. 28, 29. « Secundum Evangelium quidem, inimici propter vos, secundum electionem autem dilecti propter patres. Sine penitentia enim sunt dona Dei et vocatio. » Quia vos obedistis, inquit, Evangelio, et assumpti estis a Deo, ipsi contentiosiores facti sunt, magisque resilierunt, et hostes sunt redditi: at gratens patres eorum jam olim ab initio sunt electi a Deo, non sinet eos Deus interire prorsus (dilecti enim sum), sed si crediderint, recipiet eos.

VERS. 30, 31. « Sicut enim et vos aliquando non credidistis Deo, nunc autem misericordiam consecuti estis propter incredulitatem illorum: ita et isti non crediderunt nunc in vestram misericordiam, ut et ipsi misericordiam consequantur. » Confirmare pergit Israelitas tandem conservandos. Vos enim, inquit, ethnici primum vocati, nolulistis obedire, et propterea vocati sunt Judæi, atque legem acceperunt. Rursus, vocatis Judæis, et Christo morem non gerentibus, vocati estis vos, et misericordiam estis consecuti: verum vestra misericordia horum quoque erit. Amulabuntur enim vos, credentque ipsi, hæcque ratione vestra misericordia donabuntur.

VERS. 32. « Conclusit enim Deus omnes sub incredulitate, ut omnium misereatur. » Hoc est, Arguit,

Varie lectiones.

88 προωρισμένοι ο.

demonstravit inobedientes et incredulos, ut alios aliorum contentione servaret. Prius enim, gentibus non obtemperantibus, servavit, ut dictum est, Hebræos : rursus Judæis Christo non credentibus, salvæ factæ sunt gentes : conservatis 85 autem gentibus Judæi æmulantes, ipsi etiam servantur : et sic omnes misericordiam consequuntur.

VERS. 33. « O profunditatem divitiarum et sapientiæ et scientiæ Dei ! quam sunt imperscrutabilia judicia ejus, et impervestigabiles viæ ejus ! » Reputans secum Dei dispensationes, quæ a mundi fuerunt constitutione, qui per contraria dispenset contraria, ac per alios inobedientes et incredulos, alios obedientes et credulos efficiat, obstupuit : affirmans eum omnino qui sic res nostras dispensat, de Hebræorum etiam futura salute, aliquid dispensaturum. Divitias igitur divinam bonitatem appellat, cujus profunditatem solummodo demiratur, quantitatem ignorans : opum enim est, gentes adeo locupletes facere. Enimvero cum bonitate et sapientiam admiratur per quam nostra regit ac dispensat, rudesque gentes erudit ; et cognitionem per quam novit quid unicuique conducat. Non dixit autem, Incomprehensibilia sunt judicia ejus, sed, « Imperscrutabilia, » hoc est, non omnino recipientia indagacionem. « Et viæ ejus, » hoc est, dispensationes, nedum non possunt agnosci, sed ne inquiri quidem prorsus, vel vestigium ipsarum conspici.

VERS. 34, 35. « Quis enim cognovit sensum Domini ? aut quis consiliarius ipsi fuit ? » aut quis prior dedit ei, et retribuetur ipsi ? » Solus, inquit, ipse novit sua, et nemo alius. Sapiens porro cum ait, a nullo alio consultore institutus est, sed ipse sibi ipsi satis fuit sufficiens, et est. Quinetiam omnium honorum fons est, et quæcumque dat, non veluti compensationem vel retributionem debeat, impertit, sed ob propriam tantummodo bonitatem. Quis enim primum dedit ei, nimirum Deo, ut retribuatur ipsi ? hoc est, ut quod a Deo datur beneficium, tanquam retributio erga ipsum facta imputetur ?

VERS. 36. « Quoniam ex ipso, et per ipsum, et in ipsum sunt omnia. » Ipse est fons omnium : hoc enim est quod ait, « Ex ipso ; » et Conditor omnium : hoc enim illud, « Per ipsum, » et conservator omnium : hoc enim illud, « In ipsum. » Omnia enim ex ipso habent principium, et per ipsum facta sunt, et in ipsum ceu fundamentum quoddam vergentia euntiaque consistunt et continentur, conversa ad ipsum.

« Ipsi gloria in sæcula. Amen. » Est in more divo Paulo, ut cum ardui quiddam dixerit, cum gratiarum actione sermonem claudat, perinde ac et jam nunc facit. Postquam enim admiratione et

l. i. Isa. xl, 13. k. Sap. ix, 3.

85. οὐ μόνον.

A ἀπέδειξεν ἀπειθοῦντας, ἵνα τοὺς ἑτέρους διὰ τῆς τῶν ἑτέρων ὥσθη φιλονεικίας. Πρῶτον γὰρ ἀπειθοῦντων τῶν ἐθνικῶν, ἔσωσεν, ὡς εἴρηται, τοὺς Ἑβραίους· πάλιν ἐπὶ Χριστοῦ ἀπειθοῦσάντων τῶν Ἰουδαίων, ἐσώθησαν οἱ ἐθνικοὶ σωθέντων [δὲ] τῶν ἐθνικῶν, παραζηλοῦντες οἱ Ἰουδαῖοι, σώζονται καὶ αὐτοὶ· καὶ οὕτω πάντες ἐλευθύνται.

« Ὁ βᾶθος πλοῦτου καὶ σοφίας καὶ γνώσεως Θεοῦ ! ὡς ἀνεξερευνήτα τὰ κρίματα αὐτοῦ, καὶ ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ ! » Τὰς οικονομίας τοῦ Θεοῦ ἀναλογισάμενος, τὰς ἀφ' οὗπερ ὁ κόσμος συνέστη, πῶς διὰ τῶν ἐναντίων τὰ ἐναντία οικονομεῖ, καὶ δι' ἑτέρων ἀπειθοῦντων, ἄλλους εὐπειθεῖς ἀναδεικνυσιο, ἐξεπλάγη· πιστοῦμενος ὅτι πάντως ὁ οὕτως οικονομῶν τὰ ἡμέτερα, καὶ περὶ τῆς μελλούσης σωτηρίας τῶν Ἰουδαίων οικονομῆσει. Πλοῦτον μὲν οὖν ὀνομάζει τὴν ἀγαθότητα, ἧς τὸ βᾶθος ἐκπληττεται μόνον, τὸ ποσὸν αὐτῆς ἀγνωστῶν· πλοῦτον γὰρ τὸ, τοὺς ἐθνικοὺς οὕτως εὐπύρους ποιῆσαι. Οὐ μὴν ὁ ἀλλὰ πρὸς τῇ ἀγαθότητι καὶ τὴν σοφίαν ἐκπληττεται, δι' ἧς πλείκει τὰ ἡμέτερα, καὶ τοὺς ἀμαθεῖς ἐθνικοὺς ἐσώφισαι· καὶ τὴν γνώσιν, δι' ἧς γινώσκει τὸ ἐκάστη συμμέρον. Οὐκ εἶπε δὲ, ὅτι Ἀκατάληπτα τὰ κρίματα αὐτοῦ, ἀλλ', « Ἀνεξερευνήτα, » τούτεστιν, οὐδὲ ὅπως δεχόμενα ἔρευναν. « Καὶ αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ, » τούτεστιν, αἱ οικονομίαι, οὐ μόνον οὐ δύνανται γνωσθῆναι, ἀλλ' οὐδὲ ζητηθῆναι ὅπως, ἢ ἔχθος αὐτῶν φανῆναι.

C « Τίς γὰρ ἔγνω νοῦν Κυρίου, ἢ τίς σύμβουλος αὐτῷ ἐγένετο ; ἢ τίς προέδωκεν αὐτῷ, καὶ ἀνταποδοθήσεται αὐτῷ ; » Μόνος, φησὶν, αὐτὸς οἶδε τὰ αὐτοῦ, καὶ οὐδεὶς ἕτερος. Σοφὸς δὲ ὢν, οὐ παρ' ἑτέρον συμβούλου ἐσοφίσθη, ἀλλ' αὐτὸς ; ἑαυτῷ αὐτάρκης ἐγένετο καὶ ἔστιν. Ἀλλὰ καὶ πάντων τῶν ἀγαθῶν πηγὴ ἔστι, καὶ ὅσα δίδωσιν, οὐχ ὡς ἀμοιβὴν ὀφελῶν δίδωσιν, ἀλλὰ διὰ τὴν οἰκείαν ἀγαθότητα. « Τίς γὰρ προέδωκεν αὐτῷ, » τούτεστιν, τῷ Θεῷ, ἵνα « ἀνταποδοθήσεται αὐτῷ ; » τούτεστιν, ἵνα ἡ παρὰ τοῦ Θεοῦ εὐεργεσία, ὡς ἀνταπόδομα λογισθεῖται πρὸς αὐτὸν γινόμενον ;

D « Ὅτι ἐξ αὐτοῦ, καὶ δι' αὐτοῦ, καὶ εἰς αὐτὸν τὰ πάντα. » Αὐτὸς ἡ πηγὴ πάντων· τοῦτο γὰρ τὸ, « Ἐξ αὐτοῦ » καὶ ὁ ποιητὴς πάντων· τοῦτο γὰρ τὸ, « δι' αὐτοῦ » καὶ ὁ συνοχεὺς πάντων· τοῦτο γὰρ τὸ, « εἰς αὐτόν. » Πάντα γὰρ ἐξ αὐτοῦ ἔχει τὴν ἀρχὴν, καὶ δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ εἰς αὐτόν, ὡς περὶ εἰς θεμέλιον τινα βεβηκότα ἴστανται καὶ συνέχονται ἐπιστραμμένα πρὸς αὐτόν.

« Αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν. » Ἔθος τῷ Παύλῳ, ὅταν τι μάγα εἴπη, εἰς εὐχαριστίαν κατακλείειν τὸν λόγον· ὅπερ οὖν καὶ νῦν ποιεῖ. Ἐπειδὴ γὰρ ἐξεπλάγη τὴν ἀγαθότητα, καὶ τὴν σοφίαν, καὶ

τὴν γνῶσιν, καὶ τὰς οἰκονομίας τοῦ Θεοῦ, δοξάζει· λοιπὸν αὐτὸν· τὸ αὐτὸ καὶ ἡμᾶς διδάσκων, ἐπὶ τοῖς μεγάλοις ἀγαθοῖς· εὐχαριστεῖν, καὶ δοξάζειν αὐτὸν καὶ διὰ λόγων, καὶ διὰ πολιτείας.

ΚΕΦΑΛ. ΙΒ΄.

« Παρακαλῶ οὖν ὑμᾶς, ἀδελφοί, διὰ τῶν οἰκτιρμῶν τοῦ Θεοῦ, παραστῆσαι τὰ σώματα ὑμῶν θυσίαν ζῶσαν, ἁγίαν, εὐάρεστον τῷ Θεῷ, τὴν λογικὴν λατρείαν ὑμῶν. » Ἐπειδὴ ἱκανῶς τῷ δογματικῷ ἐνδιέτριψε λόγῳ, λοιπὸν καὶ εἰς τὸν ἠθικὸν πρόεισι. Καὶ ἐπεὶ εἰδείξε τὴν τοῦ Θεοῦ περὶ ἡμᾶς ἀφατον οἰκονομίαν καὶ ἀγαθότητα, παρακαλεῖ « διὰ τῶν οἰκτιρμῶν τοῦ Θεοῦ, » τούτέστιν, αὐτοὺς τοὺς οἰκτιρμούς μεσίτας προβαλλόμενος, ὡς ἂν τούτους αἰδεσθέντες, μηδὲν ἀνάξιον αὐτῶν ἐπιδειξώμεθα. Τί δὲ παρακαλεῖ; ἵνα παραστήσωμεν τὰ σώματα ἡμῶν, τούτέστιν, ἵνα εἰς πόλεμον ταῦτα ἐκδώμεν. Οὕτω γὰρ εἶωθεν ἡ ἐμίλια λέγειν· Παρέστησεν ὁ στρατηγὸς τὰς τάξεις εἰς πόλεμον. Ἡ καὶ ὡς βασιλεὶ τῷ Θεῷ ὑπεύλομεν παριστᾶν τὰ μέλη ἡμῶν δόκιμα καὶ ἐκλελεγμένα· τοιοῦτο· γὰρ οἱ τῷ βασιλεὶ παριστάμενοι. Ἄλλὰ καὶ « θυσίαν ζῶσαν » ταῦτα παραστῶμεν [f. παριστ. vel παραστήσωμ.]. Ὅταν γὰρ νεκρώσωμεν ταῦτα, τότε ζῶμεν κατὰ πνεῦμα. Ἡ μὲν οὖν Ἰουδαϊκὴ θυσία, οὐκ εὐάρετος τῷ Θεῷ. « Τίς γὰρ ἐξεζήτησε, » φησὶ, « ταῦτα ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν; » Ἡ δὲ τῶν πιστῶν θυσία, ἡ λογικὴ λατρεία, σφόδρα ζητεῖται παρὰ τοῦ Θεοῦ¹. « Θύσον » γὰρ « τῷ Θεῷ θυσίαν αἰνέσεως » καὶ, « θυσία αἰνέσεως δοξάσει με. » Λογικὴ δὲ λατρεία, οὐ μόνον ἡ διὰ λόγου πρὸς Θεὸν γινομένη, ἀλλὰ καὶ ἡ κατὰ Χριστὸν πολιτεία, ὅταν μηδὲν ἄλογον πίθος ἐν ἡμῖν κρατῇ, ἀλλὰ ὁ λόγος τὰ πάντα διοικῇ· καὶ ὡσπερ ἀρχιερεὺς ἕκαστος ἑαυτοῦ γίνεται, ἀποσφάττων τὰς ἐντὸς κακίας, καὶ δοκῶν ἀεὶ παρεστάναι τῷ Θεῷ, καὶ κατὰ πᾶσαν πρᾶξιν καὶ βῆσιν οὕτω φρίττων, ὡς ὁ ἀρχιερεὺς, ὅταν θεῶ θυσιαστηρίῳ παρίσταται.

« Καὶ μὴ συσχηματίζεσθε² τῷ αἰῶνι τούτῳ, ἀλλὰ μεταμορφοῦσθε³ τῇ ἀνακαινώσει τοῦ νοῦ ὑμῶν. » Ὑποτίθεται ἡμῖν τρόπον, δι' οὗ δυνασώμεθα τὴν λογικὴν λατρείαν κατορθῶσαι· ὅς ἐστιν, ἐὰν μὴ συσχηματίζώμεθα τῷ αἰῶνι τούτῳ. Οὐδὲν γὰρ ἔχει ἐστὸς καὶ βέβαιον, ἀλλὰ πάντα πρόσκαιρα, καὶ σχῆμα μόνον ἔχοντα, οὐκ ὑπόστασιν τινα καὶ οὐσίαν μόνιμον. Μὴ οὖν, φησὶν, ἐξομοιούσθε καὶ ὑμεῖς τούτῳ τῷ αἰῶνι ἀνυποστάτῳ· τούτέστι, Μὴ φρονεῖτε τὰ τούτου, « ἀλλὰ μεταμορφοῦσθε τῇ ἀνακαινώσει τοῦ νοῦ ὑμῶν, » τούτέστιν, ἀεὶ ἀνακαίνου σαυτὸν. Ἡμαρτες; ἐπαλαιώσας σου τὴν ψυχὴν. Ἀνακαινίσθητι πάλιν. Κατιώρθώσας; τὶ μικρόν; σπουδάσον καὶ μεῖζον κατορθῶσαι, καὶ γέγονας καινός, ἀεὶ ἐπὶ τὸ κρείττον μεταμορφούμενος. Ὅρα δὲ, πῶς ἐπὶ μὲν τοῦ κόσμου σχῆμα ὄντως, διὰ τὸ εὐδιάλυτον

¹ Isa. 1, 12. ² Psal. XLIX, 14.

Variæ lectiones.

³ τῷ Θεῷ ο. ⁴ —τίζεσθε ο. ⁵ —φοῦσθε ο.

A stupore percussus est ob bonitatem, et sapientiam et notitiam, et gubernationem Dei, ipsum deinceps glorificat: nos itidem instituens ob ingentia bona gratias agere, ipsiunq̄ue et verbis et vita glorificare.

86 CAPUT XII.

VERS. 1. « Obsecro itaque vos, fratres, per miserationes Dei, ut exhibeatis corpora vestra hostiam viventem, sanctam, Deo placentem, rationalem cultum vestrum. » Postquam abunde satis de dogmatibus verba fecisset, deinceps ad morum præcepta pergit. Et cum ineffabilem Dei circa nos dispensationem et bonitatem ostendisset, obsecrat nos « per miserationes Dei, » hoc est, ipsas miserationes intermedias proponens, ut vel ipsas reveriti, nihil ipsis indignum præstemus. Quid autem obsecrat? Ut exhibeamus corpora nostra, hoc est, ut ad bellum exponamus et tradamus. Sic eniū vulgo dici solet: Imperator acies suas ad bellum exhibuit vel instruxit. Aut tanquam regi Deo debemus exhibere membra nostra probata et electa. Tales enim sunt qui imperatori sive militiae præfecto sistuntur. Insuper, « hostiam viventem » eadem exhibeamus. Quando enim ea mortificaverimus, tunc vivimus secundum spiritum. Judaicum itaque sacrificium non est Deo gratum. « Quis enim, » inquit, « exquisivit hæc de manibus vestris? » Fidelium autem sacrificium, id est, rationalem cultum vehementer expetit Deus. « Sacrifica enim Deo, » inquit, « sacrificium laudis: » et, « Sacrificium laudis glorificabit me ». « Rationalis autem cultus est, non solum qui verbis ad Deum factis præstat, verum etiam vita est et conversatio secundum Christum: et quando nullus irrationalis affectus in nobis regnat, sed ratio omnia gubernat; et tanquam pontifex quiseque suisipsius factus fuerit, interiorum malitiam jugulans, seque existimans semper coram Deo stare, ac in omni opere et verbo instar pontificis divinæ aræ assistentis perhorrescens.

VERS. 2. « Et ne configuremini huic sæculo, sed transformemini per renovationem mentis vestræ. » Modum nobis proponit, quo rationalem cultum vel servitutem perficere queamus: qui est, si non configuremur sæculo huic. Nihil enim habet vel stabile vel firmum, sed omnia sunt temporaria et figuram tantum habentia, non subsistentiam quamdam, et substantiam firmam seu permanentem. Ne itaque, inquit, assimilemini et vos huic sæculo inconstanti: hoc est, Ne cogitate, neque sapite quæ sunt huius, « Sed transformemini per renovationem mentis vestræ, » hoc est, Nunquam non te ipsum innova. Peccasti? animam tuam veterem redidisti: innovare rursus. Correxisti mores tuos paululum? conare magis magisque emendare, factusque es novus, in melius semper transformatus.

Vide autem quomodo de mundo, figuram dixit, eo quod nihil non sit in illo temporarium, et facile dissolubile: de virtute vero, **87** formam: ut quæ naturalem pulchritudinem gerat, neque aliqua externarum figurarum ornamentorumve indigeat. Mundus enim ornatur, ut nos in fraudem inducat: virtus autem propriam suam formam absque fuce ostendit. Semper itaque transformari debemus secundum virtutem, innovarique a malo ad bonum, et a minori virtute ad majorem.

« Ut probetis vos quæ sit voluntas Dei bona, et bene placens et perfecta. » Quia dixerat, Innovamini semper, novi facti: jam exponit, ad quid utilis sit isthæc mentis innovatio: nimirum ad hoc, « Ut probetis, » hoc est, ut dignoscatis « quæ sit voluntas Dei. » Cui enim est inveterata mens, non novit quæ sit voluntas Dei: quæ est, in humili affectu vivere et in paupertate et luctu aliisque rebus de quibus lege cautum est. Innovatus autem spiritu, is novit quæ sit voluntas Dei, non perinde ac Judæi norant, lege detenti. Siquidem et lex Dei voluntas erat, sed non beneplacens neque perfecta. Non enim primario et præcipue lata erat, sed propter illorum imbecillitatem concessa est. Perfecta autem voluntas et beneplacens, est Novum Testamentum. Potes autem juxta Magni Basilii sententiam sic etiam accipere: Multa vult Deus, alia quidem ad beneficentiam nostram quæ bona etiam dicuntur, cum bonitate referta: alia vero vult, propter peccata nostra iratus quæ et mala dicuntur, ut quæ nos affligant, etiamsi et horum finis bonus est. Bonas igitur Dei voluntates nos imitari debemus: Quæ autem ad afflictionem spectant, non omnino. Non enim ministri malorum nos sumus, sed pravæ potestates. Primum igitur considera voluntatem Dei, num bona sit: deinde ubi agnoveris, contemplare num sit etiam beneplacens. Nam multa bona sunt, quæ neque grata sunt, neque Deo placentia, temporis videlicet seu personæ causa: veluti, Deo incensam adolere bonum est: at istud cum Ozias faceret, displicuit Deo. Et bonum erat discipulis in arcanis mysticis insitui; sed ante tempus, non beneplacens. « Non enim, » inquit, « potestis portare modo. » Cum autem et bonum et beneplacens fuerit, dato operam ut et perfectum sit et indeficiens, ita factum uti exigitur, non curtum et mutilum: exempli gratia, oportet impartiri in simplicitate, hoc est, cum liberalitate: sin parce fiat, non habuit perfectam ista communi-
nicatio mensuram.

Vers. 3. « Dico enim per gratiam Dei quæ data est mihi, cuilibet qui est inter vos, non ultra quam oportet sapere. » Ceu humilia perpetuo spirans Paulus, nusquam se fide dignum jactat: sed alias miserationes Dei, alias vero gratiam mediatrices proponit. Non meum, inquit, sermonem **88** dico,

» Il Paral. xxvi, 16. ° Joan. xvi, 12.

καὶ πρόσκαιρον· ἐπὶ δὲ τῆς ἀρετῆς, μορφήν, ὡς φυσικὸν ἔχουσης κάλλος, καὶ οὐδὲν θεόμενον τῶν ἐξωθεν σχημάτων καὶ καλλωπισμάτων. Ὁ μὲν γὰρ κόσμος σχηματίζεται, ὡς ἀν κλέψῃ ἡμᾶς· ἡ δὲ ἀρετὴ τὴν οἰκείαν μορφήν ἀσχημάτιστον ἐπιδεικνύεται. Ὁφείλομεν οὖν ἀεὶ μεταμορφοῦσθαι κατ' ἀρετὴν, ἀνακαινίζόμενοι καὶ ἀπὸ τοῦ κακοῦ εἰς τὸ καλὸν, καὶ ἀπὸ τῆς ἐλάττωτος ἀρετῆς εἰς τὴν μείζονα.

« Εἰς τὸ δοκιμάζειν ὑμᾶς τί τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ τὸ ἀγαθόν, καὶ εὐάρεστον, καὶ τέλειον. » Εἰπὼν, ὅτι Ἄναγεοῦσθε ἀεὶ καινοὶ γενόμενοι [f. γιν.], λέγει νῦν, καὶ τοῦ ὠφέλιμος ἢ τοῦ νοδὸς ἀνακαινώσις· καὶ φησιν, ὅτι: « Εἰς τὸ δοκιμάζειν ὑμᾶς, » τουτέστι, διαγινώσκειν, « τί τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. » Ὁ μὲν γὰρ ἔχων τὴν νοῦν πεπαλαιωμένον, οὐκ οἶδε τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ· ὅπερ ἐστὶ τὸ ἐν ταπεινοφροσύνῃ ζῆν, καὶ πένει, καὶ πένθει, καὶ τοῖς ἄλλοις οἷς ἐνομοθέτησεν. Ὁ δὲ ἀνακαινωθεὶς τῷ πνεύματι, οὗτος οἶδε τί τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, οὐχ ὅσον οἱ Ἰουδαῖοι ᾔδεσαν, τοῦ νόμου ἐξεχόμενοι. Καὶ ὁ νόμος μὲν γὰρ θέλημα ἦν Θεοῦ, ἀλλ' οὐκ εὐάρεστον, οὐδὲ τέλειον. Οὐ γὰρ προηγουμένως ἐδόθη, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀσθένειαν αὐτῶν⁸⁸ συνεχωρήθη. Τέλειον δὲ καὶ εὐάρεστον ἡ Νέα Διαθήκη. Δύνασαι δὲ, καὶ κατὰ τὸν μέγαν Βασίλειον οὕτως ἐκλαβέσθαι· Πολλὰ θέλει ὁ Θεὸς, τὰ μὲν πρὸς εὐεργεσίαν ἡμῶν· ἃ καὶ ἀγαθὰ λέγονται, ὡς ἀγαθότητος γέμοντα· τὰ δὲ, διὰ τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν θέλει ἠργιζόμενος· ἃ καὶ κακὰ λέγονται, ὡς κἀκωσιν ἐμποιοῦντα, καίτοι καὶ τούτων τὸ τέλος ἀγαθόν. Τὰ τοίνυν ἀγαθὰ τοῦ Θεοῦ θελήματα μιμεῖσθαι ὀφείλομεν· τὰ δὲ πρὸς κἀκωσιν, οὐ πάντως. Οὐ γὰρ ὑπηρετᾷ κακῶν ἡμεῖς, ἀλλ' αἰ πονηρὰ δυνάμεις. Πρῶτον οὖν σκόπει τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, εἰ ἀγαθόν· εἶθ' ὅταν γνωρίσῃς, σκόπει, εἰ καὶ εὐάρεστον. Πολλὰ γὰρ ἀγαθὰ ὄντα, οὐκ εὐάρεστά εἰσιν, ἢ παρὰ τὸν καιρὸν, ἢ παρὰ τὸ πρόσωπον. Οἶον, τὸ θυμῶν τῷ Θεῷ, ἀγαθόν ἐστιν· ἀλλ' ὁ Ὀζίας ποιήσας, οὐκ εὐήρησθη. Καὶ καλὸν ἦν, τὸ τοῖς μαθηταῖς τὰ μυστήρια πιστευθῆναι· ἀλλὰ πρὸ καιροῦ, οὐκ εὐάρεστον. « Οὐ γὰρ δύνασθε, » φησὶ, « νῦν⁸⁹ βασιτάζειν. » Ὅταν δὲ καὶ ἀγαθὸν καὶ εὐάρεστον ἦ, σπουδάσασον ἵνα καὶ τέλειον καὶ ἀνελλιπέως ἦ, οὕτω γινόμενον ὡς ἀπαιτεῖται, καὶ μὴ κολοβῶς. Οἶον, δεῖ μεταδιδόναι ἐν ἀπλότῃ, τουτέστι μετὰ δαψιλείας· ἐὰν οὖν μετὰ φειδικίας γίνεται, οὐ τὸ τέλειον μέτρον ἔσται ἢ μετάδοσις.

sin parce fiat, non habuit perfectam ista communica-
tio mensuram.
« Λέγω γὰρ διὰ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ τῆς δοθείσης μοι, παντὶ τῷ ὄντι ἐν ὑμῖν, μὴ ὑπερφρονεῖν παρ' ὃ δεῖ φρονεῖν. » Ὡς ταπεινόφρων ὁ Παῦλος, οὐδαμῶς ἀξιοπίστον ἑαυτὸν φησιν, ἀλλὰ ποτὲ μὲν, τοὺς οἰκτιρμοὺς τοῦ Θεοῦ, ποτὲ δὲ, τὴν χάριν μεστὰς προβάλλεται. Οὐκ ἐμὸν λόγον λέγων [f. λέγω], φησὶν,

Variae lection. 3.

⁸⁸ ἐκείνων ο. ⁸⁹ ἀρτι ο.

ἀλλὰ τὸν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, ὃν ἡ χάρις αὐτοῦ ἐνέπνευσέ μοι. Παντὶ δὲ λέγει, καὶ ἰδιώτη, καὶ ἄρχοντι, « Μὴ ὑπερφρογεῖν παρ' ὃ δεῖ φρονεῖν » περὶ τῆς ταπεινοφροσύνης διαλεγόμενος πρῶτον, ὡσπερ καὶ ὁ Κύριος, ἀπ' αὐτῆς ἤρξατο. « Μακάριοι οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι. » Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστι. Δεῖ μὲν φρονεῖν, τούτέστιν, ὑψηλὸν λογισμὸν ἔχειν, ἀλλὰ πρὸς τὸ φρονεῖν τὰ οὐράνια, καὶ ὑπερκαίεσθαι τῶν γερῶν, οὐχὶ πρὸς τὸ τῶν ὁμογενῶν κατεπαίρεσθαι. τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ ὑπερφρονεῖν.

« Ἀλλὰ φρονεῖν εἰς τὸ σωφρονεῖν. » Ἐλάβομεν γὰρ φρόνησιν, οὐχ ἵνα εἰς ἀπόνοιαν αὐτῇ χρησώμεθα, ἀλλ' ἵνα εἰς σωφροσύνην, τούτέστιν, εἰς ταπεινοφροσύνην. Οὕτω δὲ εἶπεν, ἵνα δείξῃ, ὅτι ὁ μὴ ταπεινοφρονῶν, παραπαλεῖ καὶ ἐξέστηκε τῶν ἰδίων λογισμῶν· ὁ δὲ ταπεινοφρονῶν, σώας ἔχει τὰς φρένας· καὶ διὰ τοῦτο λέγεται σωφρονεῖν.

« Ἐκάστῳ ὡς ὁ Θεὸς ἐμέρισε μέτρον πίστεως. » Εἰπὼν, ὅτι δεῖ ἡμᾶς μὴ ὑπερφρονεῖν, ἀλλὰ σωφρονεῖν, νῦν λέγει, πῶς δεῖ σωφρονεῖν· καὶ φησιν, ὅτι οὕτω δεῖ σωφρονεῖν, ὡς λογιζομένους, ὅτι ἐκάστῳ ἐμέρισεν ὁ Θεὸς μέτρον πίστεως. Ἐπειδὴ γὰρ τὰ χάρισματά μᾶλλον εἰς ἀπόνοιαν ἐπήρε τοὺς πολλοὺς, δι' αὐτὸ τοῦτο, φησὶ, δεῖ σωφρονεῖν, διότι ὁ Θεὸς ἐμέρισεν ἐκάστῳ τὸ μέτρον τῆς πίστεως. Μὴ γὰρ σὸν κατόρθωμα τοῦτο, ἀλλὰ χάρισμά ἐστὶ θεῖον· καὶ μὲν μέγα, καὶ μικρον, ὁ Θεὸς τοῦτο δέδωκε. Πίστιν δὲ ἐνταῦθα τὸ χάρισμα λέγει, ἐν ᾧ ἐθαυματούργουν. Ἡ γὰρ πίστις διττὴ· ἢ μὲν ἡμῶν, ὡς τὸ, « Ἡ πίστις σου σέσωκέ σε » ἢ δὲ Θεοῦ δῶρον, δι' ἧς καὶ θαύματα γίνονται, ὡς τὸ, « Ἐὰν ἔχητε πίστιν ὡς κόκκον σινάπεως, ἐρεῖτε τῷ ὄρει τούτῳ, Μετάθεθι ἐντεῦθεν ἐκεῖ, καὶ μεταθήσεται. »

« Καθὰπερ γὰρ ἐν ἐνὶ σώματι πολλὰ μέλη ἔχομεν, πάντα δὲ τὰ μέλη οὐ τὴν αὐτὴν ἔχει πρᾶξιν· οὕτω καὶ οἱ πολλοὶ, ἐν σώματι ἔσμεν ἐν Χριστῷ· ὁ δὲ καθεὶς [σουλγ. καθ' εἷς], ἀλλήλων μέλη. » Τῷ τοῦ σώματος καὶ τῶν μελῶν ὑποδείγματι, τὸ μέγα τῆς ὑπερφροσύνης ἔπαρμα καθαιρεῖ. Ὡσπερ γὰρ τὸ σῶμα ἐν μὲν ἐστὶ, διάφορα δὲ μέλη ἔχει, διαφόρους πράξεις ἐνεργοῦντα· οὕτω καὶ οἱ πιστοὶ, ἐν σώματι ἔσμεν ἐν Χριστῷ, ὡς ἐν κεφαλῇ συνιστάμενον, καὶ ὁ καθεὶς, ἀλλήλων μέλη· οὐχ ὁ μικρὸς μόνον τοῦ μεγάλου, ἀλλὰ καὶ ὁ μέγας τοῦ μικροῦ. Μὴ τοίνυν ἀλλήλων κατεπαίρεσθε· χρῆζετε γὰρ, ὡς καὶ τὰ μέλη, ἀλλήλων.

« Ἐχόντες δὲ τὰ χάρισματά κατὰ τὴν χάριν τὴν δοθεῖσαν ἡμῖν διάφορα, εἴτε προφητεῖαν, κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς πίστεως. » Οὐκ εἶπεν, ὅτι Μείζονα καὶ ἐλάττονα ἔχοντες, ἀλλὰ, « Διάφορα » ἵνα καταστείλῃ τοὺς

† Matth. v, 3. † Matth. ix, 22. † Matth. xvii, 19

Variae lectiones.

† λέγῃ ο.

A sed eum quem a Deo accepi, quem gratia ipsius inspiravit mihi. « Cui libet » autem hic verba facit, et privato et magistratum gerenti, « Non sapere ultra quam oporteat : » de humilitate primum disserens, sicut et Dominus ab ipsa etiam orans est : « Beati pauperes spiritu » . » Quod autem ait, est huiusmodi : Oportet quidem sapere, hoc est, altam cogitationem habere, sed ita, ut celestes res affectemus, atque super terrestria elevemur, non ut contra fratres et proximos efferaur ; hoc enim est sapere ultra quam oportet.

« Sed sapere ad sobrietatem. » Accepimus enim sapientiam non ut ad arrogantiam abutamur ea, sed ad sobrietatem et moderationem, hoc est, ad humilitatem. Hæc ita locutus est, ut ostenderet eum qui non humiliter, sed arroganter se gesserit, et impigisse et excidisse a propriis cogitationibus, Humilis autem, incolumes salvosque sensus habet : propterea dicitur esse sobrius.

« Unicuique sicut Deus partitus est mensuram fidei. » Cum dixisset nos non oportere superbire, sed modestos esse et humiles, nunc ostendit qua ratione sobrios esse oporteat, inquam, ita sobrios esse oportere, reputantes nempe, quod cuique Deus partitus est mensuram fidei. Quandoquidem enim dona illa complures in arrogantiam efferebant, Propter hoc ipsum, inquit, modesto sentire oportet, quod Deus unicuique fidei mensuram partitus sit. Non enim tua virtus isthæc, neque tuum opus est, sed divinum donum : sive magnum sive exiguum fuerit, Deus certe hoc impertit. Fidem autem hic donum appellat, quo miracula perficiebant. Fides enim duplex est : altera nostra, ut, « Fides tua te servavit » : altera vero donum Dei, per quam miracula fiunt, ut cum ait Christus : Si habueritis fidem sicut granum sinapis, dicetis monti huic : Transfer te hinc illo, et transferetur. »

Vers. 4, 5. « Sicut enim in uno corpore multa membra habemus, omnia autem membra non eundem habent actum : ita et multi unum corpus sumus in Christo, singuli autem, alter alterius membra. » Corporis et membrorum exemplo ingentem superbiam elationem tollit. Ut enim corpus unum quidem est, diversa vero membra habet differentes actiones exercentia : sic et nos fideles unum sumus in Christo, ceu in capite, corpus constitutum, atque inter nos mutuo alter alterius sumus membra : non minor tantummodo majoris, sed major etiam minoris. Ne igitur inter vos alter adversus alterum efferamini : egetis enim, membrorum instar, mutua vestra opera.

Vers. 6. « Habentes autem dona, secundum gratiam quæ data est nobis, varia, sive prophetiam secundum rationem fidei. » Non dixit, dona majora aut minora habentes, sed, « Diversa : ut au-

verbos vel eo ipso nomine comprimat: neque Virtutes dixit, sed, « Dona. » Dei enim, inquit, donum est, non tuum opus, quod accepisti: et gratia est quæ istud tibi dat. Ut igitur elatos dejiciat, hæc a Deo donari affirmat, charismata ea nominans. Ut autem segnes et ignavos excitet, iterum ostendit quod et nos aliquid contribuimus ut accipiamus dona, « Sive prophetiam, » inquit, « ad analogiam fidei. » Etsi enim gratia est, non tamen simpliciter effunditur; sed quatenus invenerit vas fidei sibi oblatum, eatenus influit. Prophetiæ autem primum meminit, citra ullum forsitan discrimen i-tud faciens, vel fortasse quia propter eam nonnulli vulgo extollebantur. Porro si extollebantur, cur non privavit eos Deus eo dono? Propter populi commoditatem, utque erudiat nos, ne condemnemus charismata habentes, etiamsi peccaverint. Si enim ego non denudo aut privo gratia mea. (inquit Deus), tu quis es qui ipsum vilipendis?

VERS. 7. « Sive ministerium, in ministerio. » Est sane et specialis curæ ac gubernationis donum, ministerium, qualis erat septem diaconorum functio. Intelliges tamen generaliter omne opus spirituale per ministerium. At ergo: Si quis functionem quamquam nactus est, in ea functione perseveret (necessum est enim sententiæ huic apponere, *μενέτω*, id est, maneat sive perseveret), neque aliquid ultra quærat, neque adversus alium extollatur, sed maneat contentus eo quod accepit.

« Sive qui docet, in doctrina. » Si ministerium universaliter accipias, audi deinceps ejus species connumeratas: sin vero particulare ministerium intelligas, observa quomodo prius illius meminere, licet inferius sit, ac doctrinam, cum tamen major sit, secundo loco posuerit, indiscriminatum ordinem ostendens, erudiensque nos ex ipso ordine, non inflari debere, neque de iis quæ majora videntur, efferri.

VERS. 8. « Sive qui exhortatur, in exhortatione. » Est et ipsa quoque exhortatio, doctrinæ species. Doctrina enim dicitur simpliciter, de quavis re proposita disputatio: exhortatio autem sive consolatio specialim, quando quispiam mentibus mœrore vel iracundia perturbatis mitigationem et quietem inducit per sermonem. Proinde qui adhortatur vel consolatur, inquit, in exhortatione sive consolatione maneat, opus suum exercens, nec contra alium elatus.

« Qui tribuit, in simplicitate: qui præest in sollicitudine. » Cum de doctrina et exhortatione, quæ sunt animarum præfecturæ, 90 verba fecisset, nunc de corporis rebus loquitur: hæc enim secundo loco habentur. Simplicitatem autem, ipsam liberalitatem dicit. Oportet igitur dare cum liberalitate et copia. Nulla enim virtus permanere potest, si convenienti

Α επιχοιρόμενους καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ ὄνοματος· καὶ οὐ Κατορθώματα, ἀλλὰ, « Χαρίσματα. » Θεοῦ γὰρ, φησὶν, ἔστι χάρισμα, οὐ οὐν κατορθωμα, ὁ ἑλαθε· καὶ χάρις ἔστιν ἡ δοῦσά σοι τοῦτο. Ἴνα μὲν οὖν καταστελλῇ τοὺς ἐπιχοιρόμενους, παρὰ Θεοῦ διδοσθαι ταῦτα λέγει, καὶ χαρίσματα ὀνομάζει· ἵνα δὲ διεγείρῃ τοὺς βραθυμούς, πάλιν δείκνυσιν ὅτι καὶ ἡμεῖς συνεισφέρομεν τι εἰς τὸ λαβεῖν τὰ χαρίσματα· καὶ φησιν, ὅτι « Εἴτε προφητεῖαν, κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς πίστεως. » Εἰ γὰρ καὶ χάρις ἔστιν, ἀλλ' οὐχ ἀπλῶς ἐκχεῖται, ἀλλ' ὅσον ἂν εὐρη σκευῆς πίστεως αὐτῆ προσενεχθὲν, τοσοῦτον ἐπιβρέει. Πρῶτον δὲ ὁ τῆς προφητείας ἐμνήσθη, τάχα μὲν καὶ ἀδιόφορος τοῦτο ποιήσας, ἴσως δὲ καὶ διότι τυχὸν ἐπὶ ταύτῃ ἦσαν τινες ἐπιχοιρόμενοι. Καὶ εἰ ἐπήρουντο, πῶς ὁ Θεὸς οὐκ ἐστέρει αὐτοὺς τοῦ χαρίσματος; Διὰ τὴν ὠφέλειαν τοῦ λαοῦ, καὶ ἵνα παιδεύσῃ ἡμᾶς μὴ κατακρίνειν τοὺς τὰ χαρίσματα ἔχοντας, καὶ ἁμαρτάνουσιν. Εἰ γὰρ ἐγὼ αὐτὸν οὐχ ἀπογομνῶ τῆς χάριτός μου, εὐ τίς εἰ ὁ τοῦτον ἐξουθενῶν;

« Εἴτε διακονίαν, ἐν τῇ διακονίᾳ. » Ἔστι μὲν οὖν καὶ ἰδικῆς οἰκονομίας χάρισμα ἡ διακονία, ὡς ἡ τῶν ἐπιτὰ διακόνων. Νοήσεις μὲντοι καθολικῶς καὶ πᾶν ἔργον πνευματικὸν διακονίαν. Φησὶν οὖν· Εἴ τινα διακονίαν τις ἔλαθεν, ἐν τῇ διακονίᾳ μενέτω ταύτῃ (δεῖ γὰρ προσθεῖναι τὸ, μενέτω), καὶ μὴ ζητεῖται τι πλέον, μηδὲ κατεπαίρεσθαι ἄλλου, ἀλλὰ μενέτω στέργων ὁ ἑλαθεν.

C « Εἴτε ὁ διδάσκων, ἐν τῇ διδασκαλίᾳ. » Ε. μὲν καθόλου τὴν διακονίαν λάθης, δίδει λοιπὸν κατὰ ταύτης εἶδη καταριθμούμενα· εἰ δὲ τὴν ἰδικὴν διακονίαν, ὅρα, πῶς πρῶτης ἐκείνης μνησθεὶς, καίτοι ὑποδεστέρας οὐσης, τὴν διδασκαλίαν μεῖζονα οὕτω δευτέραν τέθεικεν, ἀδιάφορον τὴν τάξιν δευτέρου, καὶ παιδεύων ἐξ αὐτῆς τῆς τάξεως μὴ φουδῶσαι, μηδὲ ἐπαίρεσθαι ἐπὶ τοῖς δοκοῦσι μεῖζοσι.

« Εἴτε ὁ παρακαλῶν, ἐν τῇ παρακλήσει. » Καὶ τοῦτο εἶδος διδασκαλίας, ἡ παράκλησις. Διδασκαλία μὲν γὰρ ἀπλῶς λέγεται, ἡ περὶ παντὸς τοῦ προτεθέντος διάλεξις· παράκλησις δὲ ἰδικῶς, ὅταν τις ψυχαῖς τεταραγμέναις ἢ λύπῃ, ἢ θυμῷ, καταστολήν ἐμποιῇ διὰ τοῦ λόγου. Ὁ γοῦν παρακαλῶν, φησὶν, ἐν τῇ παρακλήσει μενέτω, τὸ ἔργον μετιῶν, καὶ μὴ ἄλλου κατεπαίρομενος.

« Ὁ μεταδιδοὺς, ἐν ἀπλότητι· ὁ προϊστάμενος, ἐν σπουδῇ. » Μετὰ τὸ εἰπεῖν περὶ διδασκαλίας καὶ παρακλήσεως, ἀκτινέει εἰς τῶν ψυχῶν προστασίας, λέγει νῦν καὶ περὶ τῶν σωματικῶν· δευτέρα γὰρ ταῦτα. Ἀπλότητα δὲ, τὴν ἀψήλιαν φησὶ. Δεῖ γοῦν μετὰ ἀψιλείας δίδομαι. Οὐδεμίαν γὰρ ἀρσθὴ μένει ἀρετῆ, μὴ μετὰ τοῦ προσήκοντος τρόπου γινομένη. Καὶ αἱ παρ-

Variæ lectiones.

² μὲν ο. ³ λάβοις ο. ⁴ συγκριθμούμενα ο. ⁵ στάτιν δεικνύων ο.

θένοι γὰρ ἔλαιον εἶχον, ἀλλ' ἐπεί τὸ ἄρκοῦν οὐκ εἶ- A
χον, ἐξέπεσον· ὡσπερ οὖν καὶ ὁ προϊστάμενος ὀφεί-
λει σπουδαίως, καὶ οὐκ ἐρήθθυμμένως, τοῦτο μετ-
εἶναι. Προϊστασθαι δὲ ἐστὶ τὸ βοηθεῖν καὶ διὰ ῥημάτων,
καὶ διὰ τοῦ σώματος αὐτοῦ, τῷ βοηθείας δεομένῳ.
Ἐπειδὴ γὰρ εἶπε περὶ μεταδόσεως χρημάτων, οὐ
πάντες δὲ χρημάτων εὐποροῦσι, φησὶν ὅτι Προϊστασο
ἄλλως, ὡς δύνασαι, καὶ βοηθεῖ τοῖς χρῆζουσιν, ἀλλ'
ἐν σπουδῇ.

« Ὁ ἐλεῶν, ἐν ἰλαρότητι. » Εἶπεν ἀνωτέρω, ὅτι δεῖ
μετὰ ἀπλότητος, ἤτοι θαφιλείας μεταδίδοναι. Εἶτα,
ἐπειδὴ πολλοὶ μὲν πολλὰ δίδουσι, βεβαιομένως δὲ
καὶ μετὰ λύπης, φησὶν ὅτι τῇ θαφιλείᾳ καὶ τὴν ἀλυ-
πίαν * δεῖ προσεῖναι, μᾶλλον δὲ τὴν ἰλαρότητα, ἣ γινου
φαιδρότητα. Χαίρειν γὰρ δεῖ, ὅτι λαμβάνεις ὀλίγου
τιμήματος τὸν οὐρανόν. Νόει δέ μοι ὁ διαφορὰν τοῦ B
μεταδιδόντος καὶ ἐλεοῦντος· ὅτι ὁ μὲν μεταδιδού-,
πρὸ ἄλλου λαμβάνων, μετοχετεύει τὴν δόσιν· ὁ δὲ
ἐλεῶν, πρὸ ἑαυτοῦ ἀναλίσκει.

« Ἡ ἀγάπη ἀνυπόκριτος. » Δείκνυσι πῶς ἂν τὰ
προειρημένα πάντα * κατορθωθῆι, καὶ φησὶν, ὅτι
Ἡ ἀγάπη ἔστω ἀνυπόκριτος. Τότε γὰρ ἐστὶν ἡ ἀγά-
πη, καὶ πάντα κατορθωθήσεται ῥαδίως. Καὶ ὁ ἐλεῶν
γὰρ ἰλαρῶς ἐλεήσει, διδοὺς τῷ πλησίον * ὡς ἑαυτῷ·
καὶ ὁ προϊστάμενος, σπουδαίως προσθήσεται, ὡς
ὁ παρ' ἑαυτοῦ ἀγωνιζόμενος τοῦ πλησίον, καὶ πάντα ¹⁰
ὁμοίως.

« Ἀποστουγούντες τὸ πονηρόν. » Εἶπε περὶ ἀγά- C
πης. Ἐπεὶ δὲ ἐστὶν ἀγάπη ἐπιπλαθῆς, ὡς ἡ τῶν ἐπι-
ληστείαις ὁμοιοῦντων, καὶ τῶν τοιοῦτων· διὰ τοῦτό
φησὶν· « Ἀποστουγούντες τὸ πονηρόν· » τούτέστιν,
Ἐκ ψυχῆς μισοῦντες. Ἡ γὰρ, « Ἀπὸ, » πρόθεσις, τὸ
ἐπιτεταμένον μῖσος, καὶ τὸ ἀπὸ καρδίας ἐμφαίνει.
Ἐπειδὴ γὰρ πολλοὶ εἰσι μὴ πράττοντες μὲν τὰ κακὰ,
ὅμως μέντοι τὴν ἐπιθυμίαν αὐτῶν ἔχοντες· φησὶν,
ὅτι τὸ ἀπὸ καρδίας μῖσος πρὸς τὴν κακίαν ἀπαιτῶ,
ἵνα καὶ ἡ ψυχὴ καθαρευοί. Μὴ οὖν ἐπειδὴ εἶπον,
« Ἀγαπᾶτε ἀλλήλους, » νομισθῆτε με διεγείρειν ὑμᾶς,
ἵνα καὶ εἰς τὸ πονηρόν συμπράττητε ἀλλήλοις· ἀλλὰ
τοῦναντίον μᾶλλον, ἀλλοτριουῖσθαι βούλομαι ὑμᾶς, οὐ
μόνον τῆς πράξεως τῆς πονηρᾶς, ἀλλὰ καὶ τῆς κατὰ
ψυχὴν πρὸς αὐτὴν διαθέσεως.

« Κολῳόμενοι τῷ ἀγαθῷ. » Οὐκ ἀρκεῖ ἡ τοῦ κα-
κοῦ ἀποφυγὴ, ἀλλὰ δεῖ προσεῖναι καὶ τὴν τῆς ἀρε-
τῆς ἐργασίαν· διὸ εἶπε· « Κολῳόμενοι τῷ ἀγαθῷ· »
τούτέστι, διάθεσιν πρὸς αὐτὸ ἀγαπητικὴν ἔχοντες.
Οὔτω καὶ ὁ Θεὸς συνάπτων οικειότερον τὸν ἄνδρα τῇ
γυναικί, ἔλεγε· « Προσκοληθήσεται πρὸς τὴν
γυναῖκα. »

« Τῇ φιλαδελφίᾳ εἰς ἀλλήλους φιλόστοργοι. »
Περὶ ἡμεῖς ὑμῖν, φησὶν, ἀγαπᾶν, καὶ εἰκότως ὀφεί-

* I Petr. 1, 12.

Variaë lectiones.

* τὸ ἀλύπως ο. ὁ γοησεῖς δὲ καὶ ο. * πάντως ο. * τὸν πλοῦτον ο. ¹⁰ πάντες ο.

ratione non fiat. Nam et virgines oleum habebant,
sed quia oleum istud non sufficiebat, exciderunt.
Qui præsides igitur, sedulo debet hic quoque et laud-
quaquam segniter hoc transigere. Præesse autem
est, verbis et corpore auxiliari ei qui auxilio eget.
Quia autem de largitione pecuniarum locutus erat,
nec omnes abundant facultatibus, ait : Præesto
aliter, ut potes, ac adjuva egentes, verum sedulo et
studiose.

« Qui miseretur, in hilaritate. » Supra monuit,
quod cum simplicitate, sive liberalitate, sit imper-
tendum : deinde, quia multi multa, inviti tamen et
coacti cum mœrore quopiam largiuntur, subdit :
Oportet ut liberalitas fiat sine tristitia, vel potius
ut ei adsit hilaritas, sive alacritas. Gaudere enim
te convenit, quod pro exiguo pretio cœlum accipias.
Intelliges autem discrimen impertientis et mise-
rentis. Nam impertiens, ab alio accipiens, donum
transfert : qui vero miseretur, a seipso insumit,
sive de suo tribuit.

VERS. 9. « Dilectio sine simulatione. » Quanam
ratione prædicta omnia compleantur perficiantur-
que monstrat, inquires : Charitas non sit simulata.
Tum enim vere est charitas, et cuncta facile perfici-
entur. Etenim qui miseretur, hilariter miserebitur,
impertiens proximo suo tanquam sibi ipsi. Deinde
qui præstet, sedulo præerit, pro proximo suo prinde
ac pro se ipso certans, et omnia pari diligentia
persequetur.

« Odio prosequentes quod malum est. » De cha- C
ritate verba fecit. At quoniam est charitas quæ
dammum inferat, cuiusmodi est illa, quæ cum præ-
donibus de atrocibus convenientibus intercedit, et
in similibus : eam ob rem subjicit, « Odio prose-
quentes malum, » hoc est : Ex animo odio habentes.
Præpositio enim ἀπὸ, intensum et vehemens odium
significat, et quod ex imo corde proficiscatur. Cum
enim non pauci sint scelus opere quidem non pa-
trantes, ejus tamen cupiditate flagrantes, Odium,
inquit, mali omniumque vitiorum ex corde postulo,
ut vel ipsa anima sit pura. Ne igitur, cum dixi *,
« Diligite vos mutuo, » existimetis excitare me vos,
ut ad malum adeoque flagitia committenda alter
alterum adjuvetis ; sed multo magis e diverso, vos
D alienissimos esse volo, nedum a pravo opere, verum-
etiam ab omni cordis propensione erga ipsum.

« Agglutinati bono. » Non sufficit a sceleribus
declinare, nisi et virtutis actio **91** præsto fuerit ;
eam ob rem dixit, « Agglutinati bono, » hoc est,
affectum charitatis erga ipsum habentes. Hunc ad
modum Deus maritum uxori familiariter copulans,
« Agglutinabitur, » inquit, « uxori suæ. »

VERS. 10. « Fraternalis ergo vos mutuo
affecti. » Adhortatus sum vos, inquit, ut diligatis,

atque istud merito facere debetis : fratres enim estis, in una matrice, nempe baptismatis fonte generali. *Æquum* igitur est, ut vos mutuo amore diligatis. Fratemitas enim ex amicitia nobilior notiorque evadit, et amicitia ex fraternitate profluit et continetur.

« *Honore vos mutuo prævenientes.* » Qui fraterna charitas perseveret, disserit; ex mutuo nimirum honore quo alius alium antevertit. Hoc enim est prævenire, dum alius alium mutuo honore antevertit.

VERS. 11. « *Studio non pigri.* » Quia plerique honorare et diligere videntur quoad animum, manum autem interim non porrigunt, ait : Necessè est vos mutuo præesse, et aliorum curam gerere, piusque conari, sicuti par est, ut et per opera succurratis.

« *Spiritu ferventes.* » Perinde quasi dixerit aliquis: Qui fiet ut studio pigri non simus? ait: Si spiritu ferveamus, hoc est, si fuerimus excitati et calidi. Porro illud etiam observa, quod postquam multas virtutis species recensuerit, tunc istud subjunxerit, « *Spiritu ferventes.* » Qui enim jam commemorata peregerit, is et Spiritus gratiam attrahit, ab eoque inflammatus fervet.

« *Domino servientes.* » Cum fratrum amator fueris, cum dilectionem habueris, idque genus alia quæ paulo ante commemorata sunt, tum servis Domino. In seipsum enim transfert quæcumque fratri tuo præstiteris.

VERS. 12. « *Spe gaudentes.* » Quia magna quædam factuque difficilia postulavit, jam nunc ostendit quomodo ista facile præstari possint, nimirum si spei cooperemur. Spes enim fortioerem efficit animam, et confidentiorem adversus pericula.

« *In tribulatione patientes.* » Quia spes futurorum est, Etiam in præsentī, inquit, tempore multum percipies boni, nimirum ut tolerans et probatus reddaris ex afflictionum patientia.

« *In oratione perseverantes.* » Ingens et istud est auxilium ad prædicta omnia perficienda, ipsa videlicet oratio. Nec dixit simpliciter, *Orantes*, sed « *Perseverantes.* » Etsi enim nihil statim accipias, persevera, et perficies quod cupis.

VERS. 13. « *Necessitatibus sanctorum communicantes,* » **92** Cum in superioribus diceret, « *Qui miseretur in hilaritate,* » omnibus simpliciter manum aperuit; hic vero de eleemosyna in fideles conferenda loquitur: hos enim sanctos nominat. Nec dixit, *Exhibete* illorum necessitatibus, verum, « *Communicate,* » subindicans, quod ea res sit veluti mercatus et commune lucrum. Tu enim pecunias quidem largiris, illi vero cælum tibi referunt. Nec dixit, *Sumptibus* ei luxuriam sanctorum, sed, « *Neces-*

τατα τούτο ποιεῖν· ἀδελφοὶ γὰρ ἔστε ἐν μιᾷ μήτρᾳ τῇ κολυμβήθρᾳ γεννηθέντες. Δίκαιοι οὖν ἂν εἴητε στέργοντες ¹¹ τῆν πρὸς ἀλλήλους φιλίαν. Καὶ ἡ ἀδελφότης γὰρ ἐκ τῆς φιλίας γνωριμωτέρα γίνεται. καὶ ἡ φιλία ἐκ τῆς ἀδελφότητος γίνεται ¹² καὶ συγκρατεῖται.

« *Τῇ τιμῇ ἀλλήλους προηγούμενοι.* » Λέγει, πῶς ἂν διαμείνῃ ἡ φιλαδέλφια, ὅτι ἐκ τοῦ τιμᾶν ἀλλήλους, καὶ προσφθάνειν ἕτερον τὸν ἕτερον. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ προηγῆσθαι, τὸ προλαμβάνειν ἀλλήλους ἐν τῷ ἀλλήλους τιμᾶν.

« *Τῇ σπουδῇ μὴ ὀκνηροί.* » Ἐπειδὴ πολλοὶ τιμᾶν μὲν δοκοῦσι καὶ ἀγαπᾶν κατὰ διάνοιαν, οὐκ ὀρέγουσι δὲ χεῖρα· φησὶν, ὅτι Δεῖ καὶ προϊστασθαι ἀλλήλων, καὶ σπουδάζειν ὡς δεῖ, ¹³ εἰς τὸ καὶ βί' ἔργων βοηθεῖν.

« *Τῷ Πνεύματι ζέοντες.* » Ὅσπερ τινὸς εἰπόντος· Καὶ πῶς ἂν γενοίμεθα τῇ σπουδῇ μὴ ὀκνηροί; εἶπεν· Ἐάν τῷ Πνεύματι ζώμεν· τούτῳστιν, Ἐάν ὤμεν διεγχερμῖνοι καὶ θερμοί. Ὅρα δὲ καὶ τοῦτο, ὅπως ¹⁴ μετὰ τὸ πολλὰ εἰπεῖν τῆς ἀρετῆς; εἶδη, τότε εἶπε· « *Τῷ Πνεύματι ζέοντες.* » Ὅζ' γὰρ τὰ προειρημένα κινηθώσας, ἐκείνος; ἐπισπᾶται καὶ τὴν τοῦ Πνεύματος χάριν, καὶ πυρούμενος ὑπὸ τούτου ζεεῖ.

« *Τῷ Κυρίῳ δουλεύοντες.* » Ὅταν φιλάδελφος εἴ ¹⁵, ὅταν τὴν ἀγάπην ἔχης, καὶ τὰ ἄλλα ἀ προσέρηται, τότε δουλεύεις ¹⁶ τῷ Κυρίῳ. Εἰς ἑαυτὸν γὰρ ἀναδέχεται, ὅσα ποιεῖς τῷ ἀδελφῷ.

« *Τῇ ἐλπίδι χαίροντες.* » Ἐπειδὴ μεγάλα τινὰ καὶ δυσκατόρθωτα ἀπήτησε, λέγει νῦν, καὶ πῶς βραδύως κατορθωθήσεται· ἐάν τῇ ἐλπίδι συνεργώμεθα. Ἡ γὰρ ἐλπίς ἀνδρειοτέραν ἐργάζεται τὴν ψυχὴν, καὶ πρὸς κινδύνους θαρσάλωτερον.

« *Τῇ θλίψει ὑπομένοντες.* » Ἐπειδὴ ἡ ἐλπίς τῶν μελλόντων ἐστὶ, φησὶν, ὅτι Καὶ ἐν τῷ παρόντι καρπῷ μέγα καρπώσῃ καλὸν, τὸ καὶ καρτερικὸς καὶ δοκιμὸς ¹⁷ γίνεσθαι ἀπὸ τῆς ἐν θλίψεσιν ὑπομονῆς.

« *Τῇ προσευχῇ ¹⁸ προσκαρτεροῦντες.* » Μέγα γὰρ τοῦτο βοήθημα πρὸς τὸ κατορθοῦν τὰ προειρημένα πάντα, ἡ προσευχὴ, φημί. Καὶ οὐκ εἶπεν ἀπλῶς, Προσευχόμενοι, ἀλλὰ, Προσκαρτεροῦντες· κὰν γὰρ μηδὲν λαμβάνῃς ἐκ τοῦ παραχρήμα, προσκαρτέρη, **D** καὶ ἀνύσεις ὁ βούλει.

« *Ταῖς χρεῖαις τῶν ἁγίων κοινωνοῦντες.* » Ἄνω μὲν εἰπὼν, « *Ὁ ἐλεῶν, ἐν ἰλαρότητι,* » πᾶσιν ἀπλῶς τὴν χεῖρα ἠνέψχε ¹⁹· νῦν δὲ περὶ τῆς εἰς τοὺς πιστοὺς ἐλεημοσύνης λέγει· τοῦτους γὰρ ἁγίους καλεῖ. Καὶ οὐκ εἶπε, Παρέχετε ταῖς χρεῖαις αὐτῶν, ἀλλὰ, « *Κοινωνεῖτε*· δεικνύων, ὅτι ἐμπροσθα ἐστὶ τὸ πρᾶγμα, καὶ κοινὸν τὸ κέρδος. Σὺ μὲν γὰρ χρήματα δίδως, ἐκείνοι δὲ ²⁰ ἀντισφέρουσι τὸν οὐρανόν. Καὶ οὐκ εἶπε, Ταῖς πολυτελείαις τῶν ἁγίων, ἀλλὰ, « *Ταῖς χρεῖαις,* » ἵνα δυσωπήσῃ. Ἡὼς γὰρ οὐκ ἀνήμεροι καὶ

Variæ lectiones.

¹¹ στέργειν ο. ¹² στέργεται ο. ¹³ μὴ ὀκνηοῦντας ο. ¹⁴ εἶπε ο. ¹⁵ ἴσ. ἡς ο. ¹⁶ δουλεύσεις ο. ¹⁷ καρτερικὸν καὶ φρόνιμον ο. ¹⁸ Τῇ προσευχῇ, φησὶ ο. ¹⁹ ὤρεξε ο. ²⁰ ἐκείνοι δὲ σοι iii.

θηρώδεις, οἱ μὴδὲ ἐν τοῖς χρωῶδεσι καὶ ἀναγκαίοις Ἀ
βοηθοῦντες τοῖς ἁγίοις;

« Τὴν φιλοξενίαν διώκοντες. » Οὐκ εἶπε, Τὴν φιλοξενίαν μετιόντες. ἀλλὰ, « Διώκοντες. » παιδεύων ἡμᾶς μὴ ἀναμένειν τοὺς δεομένους πότε πρὸς ἡμᾶς ἔλθωσιν, ἀλλὰ ἐπιτρέχειν ἡμᾶς, καὶ καταδιώκειν αὐτούς, ὡς ὁ Ἀβραάμ, ὡς ὁ Λῴτ.

« Εὐλογεῖτε τοὺς διώκοντας ὑμᾶς. » εὐλογεῖτε, καὶ μὴ καταρᾶσθε. » Μετὰ τὸ διδάξαι περὶ φιλαδελφίας καὶ τῆς πρὸς τοὺς οἰκείους ἀγάπης, λοιπὸν καὶ πρὸς τοὺς ἐχθροὺς ὅπως διαχεισώμεθα, διατάσσεται. Οὐκ εἶπε, Μὴ μνησικακεῖτε, μὴδὲ ἀμύνεσθε, ἀλλ' ὁ πολλῶν μεῖζον, « Εὐλογεῖτε. » Προσέθηκε δὲ καὶ τὸ, « Μὴ καταρᾶσθε. » ἵνα μὴ καὶ τοῦτο καὶ ἐκεῖνο ποιῶμεν. Β
Ὁ μὲν γὰρ εὐλογῶν τοὺς ὑπὲρ Χριστοῦ αὐτὸν διώκοντας, δείκνυσιν, ὅτι χαίρει ὑπὲρ τοῦ φιλουμένου πάσχον· ὁ δὲ καταρᾶμενος, δείκνυσιν, ὅτι οὐ χαίρει· ἐκ τούτου δὲ, ὅτι οὐδὲ φιλεῖ τὸν ὑπὲρ οὗ διώκεται.

« Χαίρειν μετὰ χαίροντων, καὶ κλαίειν μετὰ κλαιόντων. » Μεγάλῃ δέεται ψυχῆς, τὸ οὐ μόνον μὴ φθονεῖν, ἀλλὰ καὶ συχαίρειν τῷ χαίροντι. Δείκνυσι γὰρ τοῦτο ¹¹ ἐκ περιουσίας, φθόνου παντὸς ταύτην ἐλευθέρων· καὶ μεῖζον ἐστὶ τοῦ κλαίειν μετὰ κλαιόντων. Τὸ γὰρ κλαίειν, καὶ ἡ φύσις αὐτὴ ὑποτίθειν, εἰ; συμπάθειαν ἔλκουσα. Ἀμφότερα τοῖσιν ἡμᾶς παιδεύει, καὶ συμπάθειαν, καὶ ἀφθονοῦν διάθειν πρὸς πάντας, καὶ πρὸς αὐτοὺς τοὺς διώκοντας.

« Τὸ αὐτὸ εἰς ἀλλήλους φρονοῦντες. » Πάλιν περὶ ταπεινοφροσύνης διαλέγεται· εἰκὸς γὰρ ὅτι ἐπεχωρίζε τῇ πόλει, ὡς βασιλίδι, τὸ νόσημα τῆς ἀλαστονείας. Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστι· Μέγαν σεαυτὸν εἶναι νομίζεις· οὐκοῦν καὶ τὸν ἐλεφὸν τοιοῦτον νόμιζε. Ταπεινὸν καὶ μικρὸν ἐκεῖνον ὑποπτύεις· οὐκοῦν καὶ περὶ σεαυτοῦ τὸ αὐτὸ ψηφίζου, καὶ πᾶσαν ἐνωμαλίαν οὕτω καταστελεῖς, καὶ οὐ βδελύξῃ ἐκεῖνον, ὡς ὑπερέχων, ἀλλ' ὡς ἴσον τιμήσεις ὡς καὶ σεαυτὸν.

« Μὴ ἐὰ ὑψηλὰ φρονοῦντες, ἀλλὰ τοῖς ταπεινοῖς συναπαγόμενοι. » Πῶς ἂν κατορθωθείη τὸ προειρημένον, μάνθανε· Ἐὰν μὴ τὰ ὑψηλὰ φρονῶμεν, ἀλλὰ τοῖς ταπεινοῖς, τουτέστι, τοῖς εὐτέλεσι, τοῖς εὐκαταφρονήτοις συναπαγώμεθα, τουτέστι, συγκαταβαίνωμεν, συμπεριφερώμεθα.

« Μὴ γίνεσθε φρόνιμοι παρ' ἑαυτοῖς. » Τουτέστι, Μὴ νομίζετε ἀρκεῖν αὐτοὶ ἑαυτοῖς, καὶ μὴ δεῖσθαι ἑτέρου τοῦ συμβουλευόντος, ἢ τὸ δέον ὑποθησομένου. Καὶ γὰρ καὶ Μωσῆς τῷ Θεῷ ὠμίλει, ἀλλ' ἐδεξήθη συμβούλου τοῦ πανθροῦ.

« Μὴ ἐνὶ κακῶν ἀντὶ καχοῦ ἀποδείδοντες. » Εἰ γὰρ ἕτερον ψέγεις ὡς κακὸν ποιήσαντα, τί λοιπὸν αὐτὸς ¹²

sitibus, » ut exoret eos. Quomodo enim isti non immites et plane belluis similes, qui sanctis, in rebus ad usum et necessitatem spectantibus, non opitulantur.

« Hospitalitatem sectantes. » Non dixit, Hospitalitatem aggredientes, sed « Sectantes : » erudient nos, ne expectemus tantisper dum ad nos miseri et egeni accesserint, verum ut accurramus nos ad ipsos, insequamurque eos, ut Abraham et Lot.

Vers. 14. « Benedicite persecerentibus vos : benedicite, et nolite maledicere. » Cum de fraterna charitate ac dilectione erga amicos præcepta dedisset, deinceps instruit qualinam affectu erga hostes imbuti esse debeamus. Nec dixit, Ne revocetis ad memoriam veterem injuriam, nec vos ulciscamini, sed quod multo majus est, « Benedicite. » Addidit autem, « Et nolite maledicere, » ut non hoc, sed illud faciamus. Qui enim benedicit iis qui ob Christi nomen persecuntur ipsum, indicat letari sese quod dilecti causa patiat : qui vero execratur, ostendit sese non letari, et ex hoc quod neque eum diligit, cuius causa persecutionem sustinet.

Vers. 15. « Gaudete cum gaudentibus, flete cum flentibus. » Magnum requirit animum, non solum non invidere, sed congaudere etiam gaudenti. Indicat enim hoc animam prorsus ab omni invidia liberam, et majus est quam flere cum flentibus : siquidem flentium natura ipsa suppeditat, ad compassionem trahens. Utraque ergo nos docet, et compassionem scilicet, et affectum invidia vacuam erga omnes, etiam erga ipsos persecutores.

Vers. 16. « Idem erga vos mutuo sentientes. » Rursus de humilitate disserit. Verisimile est enim, quod urbi huic ceu imperatoriarum, proprius fuerit ostentationis arrogantique morbus. Quod autem dicit, est huiusmodi : Magnum teipsum esse arbitraris : proinde et fratrem talem tantumque reputa. Sin abjectum et exiguum ipsum existimas, de teipso idem sentias, atque ita omnem inæqualitatem tolles, neque abomineris illum, ceu sis eo præstantior ; sed tanquam æqualem, et perinde ac te ipsum honore afficies.

« Non alta sapientes, sed humilibus consentientes. » Quomodo prædictum perfici queat, discite : Si non sublimia spiremus, **93** sed cum humilibus, hoc est, vilibus et contemptis, simul abducamur, hoc est condescendamus, una circumferamur.

« Ne sitis prudentes apud vosmetipsos. » Hoc est, ne existimetis vos vobis sufficere, neque opus esse vobis consultore alio, aut eo qui quid deceat, suggerat. Nam Moses etiam cum Deo familiariter colloquaretur, opus tamen habuit consultore alicui.

Vers. 17. « Nulli malum pro malo reddentes. » Si enim alium vituperes ceu qui malum fecerit,

Variæ lectiones.

¹¹ τὴν ψυχῆς· ἔτι περιουσίαν φθόνου παντὸς· ἐλευθέρων ο. ¹² αὐτὸν ο.

VERS. 19, 20. « Dices igitur : Effracti sunt rami, ut ego insererem. Bene : propter incredulitatem effracti sunt, tu autem fide stas : noli altum sapere, sed time. » Hic ostendit, quod non quia illi impergerint, gentes sint subrogatæ in ipsorum locum, sed propter fidem quam demonstraverunt. Ubi autem gentes deprimere videtur, indicat Judæorum lapsam veniam **83** et excusatione carere. Utrosque autem corrigit. Dices igitur tu qui es ex gentibus : « Effracti sunt ut ego inserar. » Effracti sunt quidem, sed ob suam incredulitatem : non quod tibi eum honorem Deus debuerit : « Stas enim fide, » hoc est, Propter fidem stas radici insitus. Metue igitur : nam non est naturæ iusitio, sed fidei.

VERS. 21. « Si enim Deus naturalibus ramis non percipit, nequando nec tibi parcat. » Siquidem illi natura fuerunt filii sanctorum patriarcharum, ne propter incredulitatem suam sunt evulsi et effracti. Quare tu multo magis metue, qui ascititius es, ne si quando offendas, tibi etiam non parcat.

VERS. 22, 23. « Vide igitur bonitatem et severitatem Dei : in eos quidem qui ceciderunt, severitatem : in te autem bonitatem, si permanseris in bonitate : alioquin et tu excideris. Et illi rursus si non manserint in incredulitate, inserentur : potens est enim Deus rursus inserere eos. » Non dixit, Vide igitur opus tuum, sed, « Bonitatem Dei : » totum enim illius est gratiæ. Et stude permanere, non dixit, in fide, sed, « In bonitate, » hoc est, digna Dei clementia perage ad finem usque vitæ. Nisi enim ita egeris, excideris : quemadmodum et illi, si non perseveraverint in incredulitate, inserentur. Nam neque Deus eos primum evulsit effregitque, sed ipsi a sese per incredulitatem suam deciderunt et effracti sunt. Severitatem autem Dei dicit, quod non parcat eis, sed indignos eos iudicet sanctorum patrum communionem et societatem. Sapientissime vero Paulus gentes terret per ea quæ Hebræis acciderunt : exemploque gentium Judæos animat et excitat, ut per fidem inserantur : atque a Dei potentia bene sperare jubet. « Potens enim est Deus, inquit, inserere, » qui omnia supra speciem nostram transigit.

VERS. 24. « Si enim tu ex naturæ oleastro excisus es, et præter naturam insitus es in bonam olivam : quanto magis hi qui secundum naturam, inserentur suæ olivæ ? » Si tu ex gentibus, inquit, natura males, majores habens oleastro similes, excisus es ab illis per fidem, insitusque es præter naturam bonæ et secundæ olivæ, sive patriarchis : quanto magis Judæus, natura bonum possidens, ad naturam suam oleam non revertet, hoc est ad patres ? Quando autem audiveris Paulum, « Secundum naturam, » dicentem, decens et consequens intellige :

« Ἐρεῖς οὖν Ἐξεκλάσθησαν οἱ κλάδοι, ἵνα ἐγὼ ἐγκεντρισθῶ. Καλῶς ἡ ἀπιστία ἐξεκλάσθησαν, οὐ δὲ τῆ πίστει ἐστηκας ἡ μή ὑψηλοφρόνει, ἀλλὰ φοβοῦ. » Ἐνταῦθα δεικνύσιν, ὅτι οὐχὶ διότι ἐκείνοι ἔπαισαν, διὰ τοῦτο οἱ ἔθνικοι ἀντεισῆχθησαν, ἀλλὰ διὰ τὴν πίστιν ἣν ἐπεδείξαντο. Ἐν οὗ οὖν δοκεῖ καταστῆλαιν τὸν ἔθνικόν, δεύκνυσι τὸν Ἰουδαῖον ἀσύγγνωστα παίσαντα. Ἀμφοτέρους δὲ κατόρθωσιν. « Ἐρεῖς οὖν ἡ σὺ ὁ ἔθνικος, ὅτι Ἐξεκλάσθησαν, ἵνα ἐγὼ ἐγκεντρισθῶ. » Ἐξεκλάσθησαν μὲν, ἀλλὰ διὰ τὴν αὐτῶν ἀπιστίαν, οὐχὶ διότι σοὶ ὁ Θεὸς ἔχρειώσεται τιμῆν. « Ἐστηκας γὰρ τῆ πίστει, » ἀντὶ τοῦ, διὰ τὴν πίστιν ἐστηκας, ἐν τῆ βίῃ ἐγκεντρισμένος. Φοβοῦ τάλιν ἡ σὺ γὰρ φύσεως ἐστὶ τὸ ἐγκέντρισμα, ἀλλὰ πίστειος. « Εἰ γὰρ ὁ Θεὸς τῶν κατὰ φύσιν κλάδων οὐκ ἐφείσατο, μήπως οὐδὲ σοῦ φείσεται. » Ἐκεῖνοι γὰρ φύσει ἦσαν υἱὸν ἁγίων πατριάρχων, καὶ διὰ τὴν ἀπιστίαν ἐξεκλάσθησαν. Φοβοῦ σὺ πολλῶ μάλιν ὁ εἰσποίητος, μήπως παίσαντός σου οὐ φείσεται.

« Ἰδὲ οὖν χρηστότητα καὶ ἀποτομίαν Θεοῦ ἐπὶ μὲν τοὺς πεσόντας, ἀποτομίαν ἡ ἐπὶ δὲ σὲ, χρηστότητα, ἐάν ἐπιμείνης τῆ χρηστότητι ἡ ἐπεὶ καὶ σὺ ἐκκοπήσῃ. Καὶ ἐκεῖνοι δὲ, ἐάν μὴ ἐπιμείνωσι τῆ ἀπιστίᾳ, ἐγκεντρισθήσονται ἡ δυνατὸς γὰρ ἐστὶν ὁ Θεὸς πάλιν ἐγκεντρίσαι αὐτούς. » Οὐκ εἶπεν, Ἰδὲ οὖν τὸ κατόρθωμά σου, ἀλλὰ, « Τὴν χρηστότητα τοῦ Θεοῦ ἡ τὸ πᾶν γὰρ τῆς ἐκείνου χάριτος ἡ καὶ σπουδάσῃ ἡ ἐπιμείναι, οὐκ εἶπεν, Τῆ πίστει, ἀλλὰ, « Τῆ χρηστότητι. » τούτῳ, Ἄξια πράττει τῆς τοῦ Θεοῦ φιλοφροσύνης ἄχρι τέλους. Εἰ γὰρ μὴ πράττης οὕτως, ἐκκοπήσῃ ἡ ὡς περ ἐκεῖνοι, ἐάν μὴ ἐπιμείνωσι τῆ ἀπιστίᾳ, ἐγκεντρισθήσονται. Καὶ γὰρ οὐδὲ ὁ Θεὸς αὐτούς προηγουμένως ἡ ἐξέκλασεν, ἀλλ' αὐτοὶ ὑφ' ἑαυτῶν τῆ ἀπιστίᾳ ἐξέπεσον, καὶ ἐξεκλάσθησαν ἡ Ἀποτομίαν δὲ Θεοῦ λέγει, τὸ μὴ φείσασθαι αὐτῶν, ἀλλ' ἀναξίους κρίναι τῆς πρὸς τοὺς ἁγίους πατέρας κοινωνίας καὶ ἀλληλουχίας. Σοφίσματα δὲ ὁ Παῦλος καὶ τὸν ἔθνικόν φοβεῖ, ἀπὸ τῶν συμβάντων τῶ Ἰουδαίῳ ἡ τὸν Ἰουδαῖον παραθάρβύνει τῶ τοῦ ἔθνικοῦ ὑποδείγματι, εἰς τὸ διὰ τῆς πίστεως ἐγκεντρισθῆναι, καὶ ἀπὸ τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως εὐέλπιδα ποιῆσαι. ἡ Δυνατὸς γὰρ ἐστὶ, φησὶν, ὁ Θεὸς ἐγκεντρίσαι, ἡ ὁ πάντα ὑπὲρ ἐλπίδα ποιῶν.

« Εἰ γὰρ σὺ ἐκ τῆς κατὰ φύσιν ἐκκόπης ἀργελαίου, καὶ παρὰ φύσιν ἐνεκεντρίσθης εἰς καλλιέλιον ἡ πῶς μᾶλλον οὗτοι οἱ κατὰ φύσιν, ἐγκεντρισθήσονται τῆ ἰδίᾳ ἐλαίῳ ; » Εἰ σὺ ὁ ἔθνικος, φησὶ, καὶ ὡς ὡς φύσει, καὶ ἔχων πατέρας ἀργελαίῳ ἐοικότας, ἐξεκόπης ἐκείνων διὰ τῆς πίστεως, καὶ ἐνεκεντρίσθης παρὰ φύσιν τῆ καλλιελαίῳ, ἦγουν τοῖς πατριάρχαις ἡ πῶς μᾶλλον ὁ Ἰουδαῖος, κατὰ φύσιν ἔχων τὸ καλόν, οὐκ ἐπαναδραμεῖται πρὸς τὴν ἰδίαν ἐλαίαν, τούτῳ, τοῦ πατέρας ; Ὅταν δὲ ἀκούσης τοῦ Παύλου τὸ, « Κατὰ φύσιν, » λέγοντος, τὸ εἶδος νοεῖ καὶ τὸ ἀκό-

Varie lectiones.

⁸³ διόρθωσιν ο. ⁸⁴ σπουδάσων ο. ⁸⁵ κοπήσῃ ο ⁸⁶ προηγουμένος ο. ⁸⁷ κατεκλάσθησαν ο.

λουθον· οἶον, εἰκὸς ἦν τὸ τέκνον τοῦ ἁγίου Ἀβραάμ ἄγιον εἶναι· ὡς περ αὐτῶν, ἔ Παρὰ φύσιν, ἔ ἀντὶ τοῦ, ἀπεικὸς καὶ ἀνακλόουθον, τὸ τέκνον τοῦ μιανοῦ Ἑλλήνος ἁγίον γενέσθαι.

ἔ Οὐ γὰρ θέλω ὑμᾶς ἀγνοεῖν, ἀδελφοί, τὸ μυστήριον τοῦτο (ἵνα μὴ ἦτε φρόνιμοι παρ' ἑαυτοῖς), ὅτι πῶρως ἀπὸ μέρους τῷ Ἰσραὴλ γέγονεν, ἔχρησ οὐ τὸ πλήρωμα τῶν ἐθνῶν εἰσέληθ. καὶ οὕτω πᾶς Ἰσραὴλ σωθήσεται. ἔ Μυστήριον ἐνταῦθα, τὸ ἀγνοούμενον καὶ ἀπόρρητον λέγει. Τί δὲ τοῦτο; ἔ Ὅτι οὐκ ἐξ ὀλοκλήρου ἡ ἀπιστία τῶν Ἑβραίων, ἀλλ' ἐκ μέρους ἢ πῶρως. Πολλοὶ γὰρ ἐπίστευσαν, οὐς πρότερον ὁ Θεὸς, ὡς ἀνωτέρω εἰρηται, καὶ αὐτῶν μέλλουσι πιστεύειν. ἔ Ἐπωρώθησαν γὰρ οἱ Ἰσραηλιταί, ἔχρησ β

ἔ Καθὼς γέγραπται· ἔ Ἦξει ἐκ Σιών ὁ βυόμενος, καὶ ἀποστρέψει ἀσεβείας ἀπὸ Ἰακώβ. Καὶ αὕτη αὐτοῖς ἢ παρ' ἐμοῦ διαθήκη, ὅταν ἀφέλωμαι τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν. ἔ Τὸν Ἰσαίαν πάλιν εἰσάγει βωῶντα, ὅτι ἔ Ἦξει ἐκ Σιών ὁ δυνάμενος σῶσαι, καὶ καθαρῶσι τὰς ἀμαρτίας τῶν Ἰσραηλιτῶν. Καὶ τότε τζῦτα ἔσται; ἔ Ὅταν ἀφέλωμαι τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν· ἔ τούτέστιν, ἔ Ὅταν τῆς διὰ τοῦ βαπτίσματος ἀφέσεως καταξιώσω. ἔ Ὅστε ἐπεὶ οὕτω ταύτης ἔτυχον (πεπύρωται γὰρ), ἔστερον μέλλει γίνεσθαι τοῦτο.

ἔ Κατὰ μὲν τὸ Εὐαγγέλιον, ἔχρησ δι' ὑμᾶς· κατὰ δὲ τὴν ἐκλογὴν, ἔγαπητοὶ διὰ τοὺς πατέρας. ἔ Ἀμεταμέλητα γὰρ τὰ χαρίσματα καὶ ἡ κλήσις τοῦ Θεοῦ. ἔ Διότι, φησὶν, ὑμεῖς ὑπακούσατε τῷ Εὐαγγελίῳ, καὶ προσελήφθητε ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, φιλοεικότεροι αὐτοὶ γεῖνασι καὶ ἀπεπήδησαν μᾶλλον, καὶ ἔχρησ ἐγένοντο· καθ' ἑμῆνοι οἱ πατέρες αὐτῶν ἐξελέγησαν ὑπὸ Θεοῦ ἐξ ἀρχῆς, οὐκ ἔασε αὐτοὺς ὁ Θεὸς ἀμαρταν ἀπολέσθαι (ἔγαπητοὶ γὰρ εἰσιν), ἀλλ' ἐὰν πιστεύσωσι, παραδέχεται.

ἔ Ὅπως γὰρ ὑμεῖς ποτε ἠπειθήσατε τῷ Θεῷ, νῦν δὲ ἐλεήθητε [καὶ γ. ἢ λ.] τῇ τούτων ἀπειθείᾳ· οὕτω καὶ οὗτοι ἠπειθήσαν νῦν τῷ ὑμῶν ἐλέει, ἵνα καὶ αὐτοὶ ἐλεθῶσιν. ἔ Ἐτε κατασκευάζει ὅτι σωθήσονται οἱ ἐξ Ἰσραὴλ ἔστερον. ἔ Ὑμεῖς γὰρ, φησὶν, οἱ ἔθνικοι κληθέντες πρότερον, οὐκ ἐλεήσατε ὑπακούσαι, καὶ διὰ τοῦτο ἐκλήθησαν οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ νόμον ἔλαβον· πάλιν, κληθέντων τῶν Ἰουδαίων, καὶ ἀπειθήσαντων τῷ Χριστῷ, ἐκλήθητε ὑμεῖς, καὶ ἔλεθηθητε. ἔ Ἀλλὰ τὸ ὑμῶν ἔλεος, καὶ τούτων ἔσται· παρὰ τῶν ἔλεος γὰρ ὑμᾶς, καὶ πιστεύσωσι καὶ αὐτοὶ, καὶ οὕτω τῷ ὑμῶν ἐλέει ἐλεθῶσονται.

ἔ Συνέλειπε γὰρ ὁ Θεὸς τοὺς πάντας εἰς ἀπειθειαν, ἵνα τοὺς πάντας ἐλεήσῃ. ἔ Τούτέστιν, ἔ Ἠλεγξεν,

exempli gratia, decens erat et par, filium sancti Abrahami sanctum esse: sicut et rursus, ἔ Præter naturam, ἔ pro eo quod est, indecens et inconsequens, dixit, ut, Non erat verisimile polluti Græci gnatum sanctum fieri.

84 Vers. 25, 26. ἔ Nolo enim vos, fratres, ignorare mysterium hoc (ut non sitis apud vosmetipsos prudentes), quod cæcitas Israeli ex parte contigit, donec plenitudo gentium intraret; et sic omnis Israel salvus erit. ἔ Mysterium hic ignotum et arcanum dicit. Quidnam autem hoc est? Quod non in universum incredulitas, verum ex parte cæcitas et obduracy Hebræos invaserat. Multi enim crediderunt, quos Deus præciverat, ut supra dictum est, et posthac multi credituri sunt. Excæcati enim sunt Israelitæ, donec ethnici omnes prædestinati salvæ facti sint: et tunc omnis Israel salvus erit, qui crediderit videlicet.

Vers. 26, 27. ἔ Sicut scriptum est: Veniet ex Sion Liberator, et auferet impietates a Jacob. Hocque ipsis a me testamentum, quando abstulero peccata ipsorum. ἔ Isaiam rursus adducit clamantem, quoniam ἔ Veniet ex Sion, ἔ qui possit servare, et purgabit Israelitarum peccata. Quidam autem hæc erunt? ἔ Quando abstulero peccata eorum, ἔ hoc est, Cum per baptismum eos dimissione noxæ donavero. Quare cum nondum hanc assecuti sint (sunt enim indurati sive excæcati), in posterum hanc consequentur.

Vers. 28, 29. ἔ Secundum Evangelium quidem, inimici propter vos, secundam electionem autem dilecti propter patres. Sine pœnitentia enim sunt dona Dei et vocatio. ἔ Quia vos obedistis, inquit, Evangelio, et assumpti estis a Deo, ipsi contentiosiores facti sunt, magisque resilierunt, et hostes sunt reddit: at quatenus patres eorum jam olim ab initio sunt electi a Deo, non sinet eos Deus interire prorsus (dilecti enim sunt), sed si crediderint, recipiet eos.

Vers. 30, 31. ἔ Sicut enim et vos aliquando non credidistis Deo, nunc autem misericordiam consecuti estis propter incredulitatem illorum: ita et isti non crediderunt nunc in vestram misericordiam, ut et ipsi misericordiam consequantur. ἔ Confirmare pergit Israelitas tandem conservandos. Vos enim, inquit, ethnici primum vocati, nolulistis obedire, et propterea vocati sunt Judæi, atque legem acceperunt. Rursus, vocatis Judæis, et Christo morem non gerentibus, vocati estis vos, et misericordiam estis consecuti: verum vestra misericordia horum quoque erit. Amulabuntur enim vos, credentque ipsi, hacque ratione vestra misericordia donabuntur.

Vers. 32. ἔ Conclusit enim Deus omnes sub incredulitate, ut omnium misereatur. ἔ Hoc est, Arguit,

Varie lectiones.

ἔ προωρισμένοι ο.

monstravit inobedientes et incredulos, ut alios aliorum contentione servaret. Prius enim, gentibus non obtemperantibus, servavit, uti dictum est, Hebræos : rursus Judæis Christo non credentibus, salvæ factæ sunt gentes : conservatis **85** autem gentibus Judæi æmulantes, ipsi etiam servantur : et sic omnes misericordiam consequuntur.

VERS. 33. « O profunditatem divitiarum et sapientiæ et scientiæ Dei ! quam sunt imperscrutabilia judicia ejus, et impervestigabiles viæ ejus ! » Reputans secum Dei dispensationes, quæ a mundi fuerunt constitutione, qui per contraria dispensat contraria, ac per alios inobedientes et incredulos, alios obedientes et credulos efficiat, obstupuit : affirmans eum omnino qui sic res nostras dispensat, de Hebræorum etiam futura salute, aliquid dispensaturum. Divitias igitur divinitatem bonitatem appellat, cujus profunditatem solummodo demiratur, quantitatem ignorans : opum enim est, gentes adeo locupletes facere. Enimvero cum bonitate et sapientiam admiratur per quam nostra regit ac dispensat, rudesque gentes erudit : et cognitionem per quam novit quid unicuique conducat. Non dixit autem, Incomprehensibilia sunt judicia ejus, sed, « Imperscrutabilia, » hoc est, non omnino recipientia indagatorem. « Et viæ ejus, » hoc est, dispensationes, nedum non possunt agnosci, sed ne inquiri quidem prorsus, vel vestigium ipsarum conspici.

VERS. 34, 35. « Quis enim cognovit sensum Domini ? aut quis consiliarius ipsi fuit ? » aut quis prior dedit ei, et retribuetur ipsi ? » Solus, inquit, ipse novit sua, et nemo alius. Sapiens porro cum ait, a nullo alio consultore institutus est, sed ipse sibi ipsi satis fuit sufficiens, et est. Quinetiam omnium bonorum fons est, et quæcumque dat, non veluti compensationem vel retributionem debeat, impertit, sed ob propriam tantummodo bonitatem. Quis enim primum dedit ei, nimirum Deo, ut retribuatur ipsi ? hoc est, ut quod a Deo datur beneficium, tanquam retributio erga ipsum facta imputetur ?

VERS. 36. « Quoniam ex ipso, et per ipsum, et in ipsum sunt omnia. » Ipse est fons omnium : hoc enim est quod ait, « Ex ipso ; » et Conditor omnium : hoc enim illud, « Per ipsum ; » et conservator omnium : hoc enim illud, « In ipsum. » Omnia enim ex ipso habent principium, et per ipsum facta sunt, et in ipsum ceu fundamentum quoddam vergentia euntque consistunt et continentur, conversa ad ipsum.

« Ipsi gloria in sæcula. Amen. » Est in more divo Paulo, ut cum ardui quiddam dixerit, cum gratiarum actione sermonem claudat, perinde ac et jam nunc facit. Postquam enim admiratione et

† 1. Isa. xl, 13. † Sap. ix, 3.

A ἀπέδειξεν ἀπειθοῦντας, ἵνα τοὺς ἑτέρους διὰ τῆς τῶν ἑτέρων σώσει φιλανθρωπίας. Πρῶτον γὰρ ἀπειθήσαντων τῶν ἐθνικῶν, ἔσωσεν, ὡς εἴρηται, τοὺς Ἑβραίους· πάλιν ἐπὶ Χριστοῦ ἀπειθησάντων τῶν Ἰουδαίων, ἐσώθησαν οἱ ἐθνικοὶ σωθέντων [δὲ] τῶν ἐθνικῶν, παραζηλοῦντες οἱ Ἰουδαῖοι, σώζονται καὶ αὐτοί· καὶ οὕτως πάντες ἐλευθύνται.

« Ὁ βῆθος πλοῦτου καὶ σοφίας καὶ γνώσεως Θεοῦ ὡς ἀνεξερεύνητα τὰ κρίματα αὐτοῦ, καὶ ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ ! » Τὰς οικονομίας τοῦ Θεοῦ ἀναλογισάμενος, τὰς ἀφ' οὗπερ ὁ κόσμος συνέστη, πῶς διὰ τῶν ἐναντιῶν τὰ ἐναντία οἰκονομεῖ, καὶ δι' ἑτέρων ἀπειθοῦντων, ἄλλους εὐπειθεῖς ἀναδείκνυσιν, ἐξεπλάγη· πιστούμενος ὅτι πάντως ὁ οὕτως οικονομῶν τὰ ἡμέτερα, καὶ περὶ τῆς μελλούσης σωτηρίας τῶν Ἰουδαίων οἰκονομήσει. Πλοῦτον μὲν οὖν ὀνομάζει τὴν ἀγαθότητα, ἥς τὸ βῆθος ἐκπληττεται μόνον, τὸ ποδὸν αὐτῆς ἀγνοῶν· πλοῦτου γὰρ τὸ, τοὺς ἐθνικούς οὕτως εὐπόρους ποιῆσαι. Οὐ μὲν ἄλλὰ πρὸς τῇ ἀγαθότητι καὶ τὴν σοφίαν ἐκπληττεται, δι' ἧς πλείκει τὰ ἡμέτερα, καὶ τοὺς ἀμαθεῖς ἐθνικούς ἐσφίσει· καὶ τὴν γνώσιν, δι' ἧς γινώσκει τὸ ἐκάστη συμμέρον. Οὐκ εἶπε δὲ, ὅτι Ἀκατάληπτα τὰ κρίματα αὐτοῦ, ἀλλ', « Ἀνεξερεύνητα, » τούτεστιν, οὐδὲως δεχόμενα ἔρευναν. « Καὶ αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ, » τούτεστιν, αἱ οικονομίαι, οὐ μόνον οὐ δύναται γνωσθῆναι, ἀλλ' οὐδὲ ζητηθῆναι ὅπως, ἢ ἴχνος αὐτῶν φανῆται.

C « Τίς γὰρ ἔγνω νοῦν Κυρίου, ἢ τίς σύμβουλος αὐτῷ ἐγένετο ; ἢ τίς προέδωκεν αὐτῷ, καὶ ἀνταποδοθήσεται αὐτῷ ; » Μόνος, φησὶν, αὐτὸς οἶδε τὰ αὐτοῦ, καὶ οὐδεὶς ἕτερος. Σοφὸς δὲ ὢν, οὐ παρ' ἑτέρου συμβούλου ἐσοφίσθη, ἀλλ' αὐτὸς· ἑαυτῷ αὐτάρχης ἐγένετο καὶ ἔστιν. Ἄλλα καὶ πάντων τῶν ἀγαθῶν πηγὴ ἔστι, καὶ ὅσα δίδωσιν, οὐχ ὡς ἀμοιβὴν ὀφειλῶν δίδωσιν, ἀλλὰ διὰ τὴν οἰκειαν ἀγαθότητα. « Τίς γὰρ προέδωκεν αὐτῷ, » τούτεστι, τῷ Θεῷ, ἵνα « ἀνταποδοθήσεται αὐτῷ ; » τούτεστιν, ἵνα ἡ παρὰ τοῦ Θεοῦ εὐεργεσία, ὡς ἀνταπόδομα λογισθεῖται πρὸς αὐτὸν γινόμενον ;

D « Ὅτι ἐξ αὐτοῦ, καὶ δι' αὐτοῦ, καὶ εἰς αὐτὸν τὰ πάντα. » Αὐτὸς ἡ πηγὴ πάντων· τοῦτο γὰρ τὸ, « Ἐξ αὐτοῦ· » καὶ ὁ ποιητὴς πάντων· τοῦτο γὰρ τὸ, « Δι' αὐτοῦ· » καὶ ὁ συνοχεὺς πάντων· τοῦτο γὰρ τὸ, « Εἰς αὐτόν. » Πάντα γὰρ ἐξ αὐτοῦ ἔχει τὴν ἀρχὴν, καὶ δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ εἰς αὐτόν, ὡσπερ εἰς θεμέλιόν τινα βεβηκότα ἵστανται καὶ συνέχονται ἐπεστραμμένα πρὸς αὐτόν.

« Αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν. » Ἔθος τῷ Παύλῳ, ὅταν τι μέγα εἴπη, εἰς εὐχαριστίαν κατακλείει τὸν λόγον· ὅπερ οὖν καὶ νῦν ποιεῖ. Ἐπειδὴ γὰρ ἐξεπλάγη τὴν ἀγαθότητα, καὶ τὴν σοφίαν, καὶ

Varie lectiones.

ἢ οὐ μόνον, ο.

τὴν γνώσιν, καὶ τὰς οἰκονομίας τοῦ Θεοῦ, δοξάζει ἅ
λοιπὸν αὐτὸν· τὸ αὐτὸ καὶ ἡμᾶς διδάσκων, ἐπὶ τοῖς
μεγάλαις ἀγαθοῖς· εὐχαριστοῦν, καὶ δοξάζειν αὐτὸν
καὶ διὰ λόγων, καὶ διὰ πολιτείας.

ΚΕΦΑΛ. ΙΒ΄.

« Παρακαλῶ οὖν ὑμᾶς, ἀδελφοί, διὰ τῶν οἰκτιρμῶν
τοῦ Θεοῦ, παραστῆσαι τὰ σώματα ὑμῶν θυσίαν ζῶ-
σαν, ἁγίαν, εὐάρεστον τῷ Θεῷ, τὴν λογικὴν λατρείαν
ὑμῶν. » Ἐπειδὴ ἱκανῶς τῷ δογματικῷ ἐνδιέτριψε
λόγῳ, λοιπὸν καὶ εἰς τὸν ἠθικὸν πρόεισι. Καὶ ἐπεὶ
ἔδειξε τὴν τοῦ Θεοῦ περὶ ἡμᾶς ἀφαιτον οἰκονομίαν
καὶ ἀγαθότητα, παρακαλεῖ « διὰ τῶν οἰκτιρμῶν τοῦ
Θεοῦ », τούτέστιν, αὐτοῦς τοὺς οἰκτιρμοὺς μεσίτας
προβαλλόμενος, ὡς ἂν τοὺς αἰδεσθέντες, μηδὲν Β
ἀνάξιον αὐτῶν ἐπιδειξόμεθα. Τί δὲ παρακαλεῖ;
ἵνα παραστήσωμεν τὰ σώματα ἡμῶν, τούτέστιν,
ἵνα εἰς πόλεμον ταῦτα ἐκδώμεν. Οὕτω γὰρ εἰθὼς
ἡ ἔμμιλλια λέγειν· Παρέστησεν ὁ στρατηγὸς τὰς τά-
ξεις εἰς πόλεμον. Ἡ καὶ ὡς βρασιλεῖ τῷ Θεῷ ὀφειλο-
μεν παριστῆναι τὰ μέλη ἡμῶν δόκιμα καὶ ἐκλελεγμέ-
να· τοιοῦτοι γὰρ οἱ τῷ βασιλεῖ παριστάμενοι. Ἄλλὰ
καὶ « θυσίαν ζῶσαν » ταῦτα παραστῶμεν [ἢ παριστ.
vel παραστήσωμ.]. Ὅταν γὰρ νεκρώσωμεν ταῦτα,
τότε ζῶμεν κατὰ πνεῦμα. Ἡ μὲν οὖν Ἰουδαϊκὴ θυ-
σία, οὐκ εὐάρεστος τῷ Θεῷ. « Τίς γὰρ ἐξεζητήσῃ, »
φησὶ, « ταῦτα ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν; » Ἡ δὲ τῶν
πιστῶν θυσία, ἡ λογικὴ λατρεία, σφόδρα ζητεῖται
παρὰ τοῦ Θεοῦ¹. « Θῦσον » γὰρ « τῷ Θεῷ θυσίαν αἰ-
νήσεως » καὶ, « θυσία αἰνήσεως δοξάζαί με. » Λογικὴ C
δὲ λατρεία, οὐ μόνον ἡ διὰ λόγου πρὸς Θεὸν γινομένη,
ἀλλὰ καὶ ἡ κατὰ Χριστὸν πολιτεία, ὅταν μηδὲν ἄλο-
γον πῖθος ἐν ἡμῖν κρατῇ, ἀλλὰ ὁ λόγος τὰ πάντα
διοικῇ· καὶ ὡσπερ ἀρχιερεὺς ἕκαστος ἑαυτοῦ γίνεται,
ἀποσφάττων τὰς ἐντὸς κακίας, καὶ δοκῆν ἀει παρ-
εστάναι τῷ Θεῷ, καὶ κατὰ πάσαν πρᾶξιν καὶ βῆ-
σιν οὕτω φρίττων, ὡς ὁ ἀρχιερεὺς, ὅταν θεῖω θυσια-
ετηρίω παρίσταται.

« Καὶ μὴ συσχηματίζεσθαι²⁶ τῷ αἰῶνι τούτῳ,
ἀλλὰ μεταμορφοῦσθαι²⁷ τῇ ἀνακαινώσει τοῦ νοῦς
ὑμῶν. » Ὑποτίθεται ἡμῖν τρόπον, δι' οὗ δυνατώ-
μεθα τὴν λογικὴν λατρείαν κατορθῶσαι· ὅς ἐστιν, D
ἂν μὴ συσχηματίζώμεθα τῷ αἰῶνι τούτῳ. Οὐδὲν
γὰρ ἔχει ἐστὸς καὶ βέβαιον, ἀλλὰ πάντα πρόσκαιρα,
καὶ σχῆμα μόνον ἔχοντα, οὐχ ὑπόστασιν τινα καὶ
οὐσίαν μόνιμον. Μὴ οὖν, φησὶν, ἐξομοιοῦσθε καὶ
ὑμεῖς τούτῳ τῷ αἰῶνι· ἀνοποστάτω· τούτέστι, Μὴ
φρονεῖτε τὰ τοῦτου, « ἀλλὰ μεταμορφοῦσθε τῇ ἀνακαι-
νώσει τοῦ νοῦς ὑμῶν, » τούτέστιν, ἀει ἀνακαίνου σαυ-
τόν. Ἡμαρτες; ἐπικαίωσάς σου τὴν ψυχὴν. Ἀνα-
καινήθητι πάλιν. Κατώρθωσά; τί μικρόν; σπουδα-
σον καὶ μεῖζον κατορθῶσαι, καὶ γέγονας καινός, ἀεὶ
ἐπὶ τὸ κρεῖττον μεταμορφούμενος. Ὅρα δὲ, πῶς ἐπὶ
μὲν τοῦ κόσμου σχῆμα ὠνόμασε, διὰ τὸ εὐδιάλυτον

¹ Isa. 1, 12. = Psal. XLIX, 14.

Variae lectiones.

²⁶ τῷ Θεῷ ο. ²⁷ —τίζεσθε ο. ²⁸ —φροῦσθε ο.

stupore percussus est ob bonitatem, et sapientiam
et notitiam, et gubernationem Dei, ipsum deinceps
glorificat : nos itidem instituens ob ingentia bona
gratias agere, ipsumque et verbis et vita glorifi-
care.

86 CAPUT XII.

VERS. 1. « Obsecro itaque vos, fratres, per mi-
serationes Dei, ut exhibeatis corpora vestra hos-
tiam viventem, sanctam, Deo placentem, rationalem
cultum vestrum. » Postquam abunde satis de
dogmatibus verba fecisset, deinceps ad morum præ-
cepta perguit. Et cum ineffabilem Dei circa nos dis-
pensationem et bonitatem ostendisset, obsecrat
nos « per miserationes Dei, » hoc est, ipsas mi-
serationes intermedias proponens, ut vel ipsas ro-
veriti, nihil ipsis indignum præstemus. Quid autem
obsecrat? Ut exhibeamus corpora nostra, hoc est,
ut ad bellum exponamus et tradamus. Sic enim
vulgo dici solet : Imperator acies suas ad bellum
exhibuit vel instruxit. Aut tanquam regi Deo de-
bemus exhibere membra nostra probata et electa.
Tales enim sunt qui imperatores sive militiae præfecto
sistuntur. Insuper, « hostiam viventem » ea-
dem exhibeamus. Quando enim ea mortificaverimus,
tunc vivimus secundum spiritum. Judaicum itaque
sacrificium non est Deo gratum. « Quis enim, »
inquit, « exquisivit hæc de manibus vestris? »
Fidelium autem sacrificium, id est, rationalem
cultum vehementer expetit Deus. « Sacrificia enim
Deo, » inquit, « sacrificium laudis : » et, « Sacrificium
laudis glorificabit me ». « Rationalis autem cultus
est, non solum qui verbis ad Deum factis præstatur,
verum etiam vita est et conversatio secundum
Christum : et quando nullus irrationalis affectus
in nobis regnat, sed ratio omnia gubernat; et tan-
quam pontifex quisque suiipsius factus fuerit, inte-
riorem malitiam jugulans, seque existimans semper
coram Deo stare, ac in omni opere et verbo instar
pontificis divinæ aræ assistentis perhorrescens.

VERS. 2. « Et ne configuremini huic sæculo, sed
transformemini per renovationem mentis vestræ. »
Modum nobis proponit, quo rationalem cultum vel
servitutem perficere queamus : qui est, si non
configuremur sæculo huic. Nihil enim habet vel
stabile vel firmum, sed omnia sunt temporaria et
figuram tantum habentia, non subsistentiam quam-
dam, et substantiam firmam seu permanentem. Ne
itaque, inquit, assimilemini et vos huic sæculo in-
constanti : hoc est, Ne cogitate, neque sapiate quæ
sunt huius, « Sed transformemini per renovatio-
nem mentis vestræ, » hoc est, Nunquam non te-
ipsum innova. Peccasti? animam veterem red-
didisti : innovare rursus. Correxisti mores tuos
paululum? conare magis magisque emendare, fa-
ctusque es novus, in melius semper transformatus.

Vide autem quomodo de mundo, figuram dixit, eo quod nihil non sit in illo temporarium, et facile dissolubile: de virtute vero, **87** formam: ut quæ naturalem pulchritudinem gerat, neque aliqua externarum figurarum ornamentorum indigeat. Mundus enim ornatur, ut nos in fraudem inducat: virtus autem propriam suam formam absque fuce ostendit. Semper itaque transformari debemus secundum virtutem, innovarique a malo ad bonum, et a minori virtute ad majorem.

« Ut probetis vos quæ sit voluntas Dei bona, et bene placens et perfecta. » Quia dixerat, Innovemini semper, novi facti: jam exponit, ad quid utilis sit isthæc mentis innovatio: uimirum ad hoc, « Ut probetis, » hoc est, ut dignoscatis « quæ sit voluntas Dei. » Cui enim est inveterata mens, non novit quæ sit voluntas Dei: quæ est, in humili affectu vivere et in paupertate et luctu aliisque rebus de quibus lege cautum est. Innovatus autem spiritu, is novit quæ sit voluntas Dei, non perinde ac Judæi norant, lege detenti. Siquidem et lex Dei voluntas erat, sed non beneplacens neque perfecta. Non enim primario et præcipue lata erat, sed propter illorum imbecillitatem concessa est. Perfecta autem voluntas et beneplacens, est Novum Testamentum. Potes autem juxta Magni Basilii sententiam sic etiam accipere: Multa vult Deus, alia quidem ad beneficentiam nostram quæ bona etiam dicuntur, cen bonitate referta: alia vero vult, propter peccata nostra iratus quæ et mala dicuntur, ut quæ nos affligant, etiamsi et horum finis bonus est. Bonas igitur Dei voluntates nos imitari debemus: Quæ autem ad afflictionem spectant, non omnino. Non enim ministri malorum nos sumus, sed pravæ potestates. Primum igitur considera voluntatem Dei, num bona sit: deinde ubi agnoveris, contemplare num sit etiam beneplacens. Nam multa bona sunt, quæ neque grata sunt, neque Deo placentia, temporis videlicet seu personæ causa: veluti, Deo incensum adolere bonum est: at istud cum Ozias sceret, displicuit Deo^a. Et bonum erat discipulis in arcanis mysteriis institui; sed ante tempus, non beneplacens. « Non enim, » inquit, « potestis portare modo^o. » Cum autem et bonum et beneplacens fuerit, dato operam ut et perfectum sit et indeficiens, ita factum uti exigitur, non curtum et mutilum: exempli gratia, oportet impertiri in simplicitate, hoc est, cum liberalitate sin parce fiat, non habuit perfectam ista commu-

nicatio mensuram.

Verba. 3. « Dico enim per gratiam Dei quæ data est inibi, cuilibet qui est inter vos, non ultra quam oportet sapere. » Ceu humilia perpetuo spirans Paulus, nusquam se fide dignum jactat; sed alias miserationes Dei, alias vero gratiam mediatrices proponit. Non meum, inquit, sermonem **88** dico,

^a II Paral. xxvi, 16. ^o Joan. xvi, 12.

καὶ πρόσκαιρον· ἐπὶ δὲ τῆς ἀρετῆς, μορφήν, ὡς φυσικὸν ἐχούσης κάλλος, καὶ οὐδὲν δεόμενον τῶν ἐξωθεν σχημάτων καὶ καλλωπισμάτων. Ὁ μὲν γὰρ κόσμος σχηματίζεται, ὡς ἀν κλέψῃ ἡμᾶς· ἡ δὲ ἀρετὴ τὴν οἰκείαν μορφήν ἀσχημάτιστον ἐπιδείκνυται. Ὁφείλομεν οὖν αἰετ μεταμορφοῦσθαι κατ' ἀρετὴν, ἀνακαινίζόμενοι καὶ ἀπὸ τοῦ κακοῦ εἰς τὸ καλόν, καὶ ἀπὸ τῆς ἐλάττους ἀρετῆς εἰς τὴν μείζονα.

« Εἰς τὸ δοκιμάζειν ὑμᾶς τί τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ τὸ ἀγαθόν, καὶ εὐάρεστον, καὶ τέλειον. » Εἰπὼν, ὅτι Ἄναγεοῦσθε αἰετ καινοὶ γενόμενοι [f. γιν.], λέγει νῦν, καὶ τοῦ ὠφέλιμου ἡ τοῦ νοδὸς ἀνακαινώσις· καὶ φησιν, ὅτι: « Εἰς τὸ δοκιμάζειν ὑμᾶς, » τουτέστι, διαγιγνώσκειν, « τί τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. » Ὁ μὲν γὰρ ἔχων τὴν νοῦν πεπαλαιωμένος, οὐκ οἶδε τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ· ὅπερ ἐστὶ τὸ ἐν ταπεινοφροσύνῃ ζῆν, καὶ πανίξ, καὶ πένθει, καὶ τοῖς ἄλλοις οἷς ἐνομοθέτησεν. Ὁ δὲ ἀνακαινισθεὶς τῷ πνεύματι, οὗτος οἶδε τί τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, οὐχ οἷον οἱ Ἰουδαῖοι ἤδεσαν, τοῦ νόμου ἐξεχόμενοι. Καὶ ὁ νόμος μὲν γὰρ θέλημα ἦν Θεοῦ, ἀλλ' οὐκ εὐάρεστον, οὐδὲ τέλειον. Οὐ γὰρ προηγουμένως ἐδόθη, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀσθένειαν αὐτῶν^{oo} συνεχωρήθη. Τέλειον δὲ καὶ εὐάρεστον ἡ Νέα Διαθήκη. Δύνασαι δὲ, καὶ κατὰ τὸν μέγαν Βασιλεῖον οὕτως· ἐκλαδίσθαι· Πολλὰ θέλει ὁ Θεός, τὰ μὲν πρὸς εὐεργεσίαν ἡμῶν· ἃ καὶ ἀγαθὰ λέγονται, ὡς ἀγαθότητος γέμοντα· τὰ δὲ, εἰς τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν θέλει ὀργιζόμενος· ἃ καὶ κακὰ λέγονται, ὡς κάκωσιν ἐμποιοῦντα, καίτοι καὶ τούτων τὸ τέλος ἀγαθόν. Τὰ τοίνυν ἀγαθὰ τοῦ Θεοῦ θελήματα μίμεισθαι ὀφείλομεν· τὰ δὲ πρὸς κάκωσιν, οὐ πάντως. Οὐ γὰρ ὑπέρταται κακῶν ἡμεῖς, ἀλλ' αἱ πονηρὰ δυνάμεις. Πρῶτον οὖν σκόπει τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, εἰ ἀγαθόν· εἴθ' ὅταν γνωρίζῃς, σκόπει, εἰ καὶ εὐάρεστον. Πολλὰ γὰρ ἀγαθὰ ὄντα, οὐκ εὐάρεστά εἰσιν, ἢ παρὰ τὸν καιρὸν, ἢ παρὰ τὸ πρόσωπον. Οἷον, τὸ θυμῶν τῷ Θεῷ, ἀγαθόν ἐστιν· ἀλλ' ὁ Ὀΐσις ποιήσας, οὐκ εὐπρόσητα. Καὶ καλὸν ἦν, τὸ τοῖς μαθηταῖς τὰ μυστήρια πιστευθῆναι· ἀλλὰ πρὸ καιροῦ, οὐκ εὐάρεστον. « Οὐ γὰρ δύνασθε, » φησὶ, « νῦν^{oo} βαστάζειν. » Ὅταν δὲ καὶ ἀγαθόν καὶ εὐάρεστον ἦ, σπονδάσον ἵνα καὶ τέλειον καὶ ἀνελλιπές ἦ, οὕτω γινόμενον ὡς ἀπαιτεῖται, καὶ μὴ κολοῶς. Οἷον, δεῖ μεταδιδόναι ἐν ἀπλότητι, τουτέστι, μετὰ θαφιλίας· ἐὰν οὖν μετὰ φειδωλίας γίνεται, οὐ τὸ τέλειον μέτρον ἔσχησεν ἢ μετάδοσις:

« Λέγω γὰρ διὰ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ τῆς δοθείσης μοι, παντὶ τῷ ὄντι ἐν ὑμῖν, μὴ ὑπερφρονεῖν παρ' ἃ δεῖ φρονεῖν. » Ὡς ταπεινόφρων ὁ Παῦλος, οὐδαμοῦ ἀξιοπίστον ἑαυτὸν φησιν, ἀλλὰ ποτὲ μὲν, τοὺς οἰκτιρμούς τοῦ Θεοῦ, ποτὲ δὲ, τὴν χάριν μερίττα· προβάλλεται. Οὐκ ἐμὸν λόγον λέγων [f. λέγω], φησιν,

Varia lectio. 3.

^{oo} ἐκείνων ο. ^{oo} ἀρετ. ο.

ἀλλὰ τὸν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, ὃν ἡ χάρις αὐτοῦ ἐνέπνευσέ A
μοι. Πανταὶ δὲ λέγει ¹, καὶ ἰδιώτη, καὶ ἄρχοντι, « Μὴ
ὑπερφρονεῖν παρ' ὃ δεῖ φρονεῖν »· παρὶ τῆς ταπεινο-
φροσύνης διαλεγόμενος πρῶτον, ὡς περ καὶ ὁ Κύ-
ριος, ἀπ' αὐτῆς ἤρξατο· « Μακάριοι οἱ πτωχοὶ τῷ
πνεύματι. » Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστι· Δεῖ μὲν φρο-
νεῖν, τούτεστιν, ὑψηλὸν λογισμὸν ἔχειν, ἀλλὰ πρὸς τὸ
φρονεῖν τὰ οὐράνια, καὶ ὑπερκαίεσθαι τῶν γερῶν,
οὐχὶ πρὸς τὸ τῶν ὁμογενῶν καταπαίεσθαι· τοῦτο
γὰρ ἐστὶ τὸ ὑπερφρονεῖν.

« Ἀλλὰ φρονεῖν εἰς τὴ σωφρονεῖν. » Ἐλάβομεν
γὰρ φρόνησιν, οὐχ ἵνα εἰς ἀπόνοιαν αὐτῆ χρησώ-
μεθα, ἀλλ' ἵνα εἰς σωφροσύνην, τούτεστιν, εἰς ταπει-
νοφροσύνην. Οὕτω δὲ εἶπεν, ἵνα δείξῃ, ὅτι ὁ μὴ τα-
πεινοφρονῶν, παραπαλεῖ καὶ ἐξέστηκε τῶν ἰδίων B
λογισμῶν· ὁ δὲ ταπεινοφρονῶν, σώας ἔχει τὰς φρέ-
νας· καὶ διὰ τοῦτο λέγεται σωφρονεῖν.

« Ἐκάστῳ ὡς ὁ Θεὸς ἐμέρισε μέτρον πίστεως. »
Εἰπὼν, ὅτι δεῖ ἡμᾶς μὴ ὑπερφρονεῖν, ἀλλὰ σωφρο-
νεῖν, νῦν λέγει, πῶς δεῖ σωφρονεῖν· καὶ φησιν, ὅτι
οὕτω δεῖ σωφρονεῖν, ὡς λογιζόμενους, ὅτι ἐκάστῳ
ἐμέρισεν ὁ Θεὸς μέτρον πίστεως. Ἐπειδὴ γὰρ τὰ
χάρισμα μᾶλλον εἰς ἀπόνοιαν ἐπήρει τοὺς πολλοὺς,
δι' αὐτὸ τοῦτο, φησὶ, δεῖ σωφρονεῖν, διότι ὁ Θεὸς
ἐμέρισεν ἐκάστῳ τὸ μέτρον τῆς πίστεως. Μὴ γὰρ
ὄν κατόρθωμα τοῦτο, ἀλλὰ χάρισμά ἐστι θεῖον·
κιν μέγα, κιν μικρον, ὁ Θεὸς τοῦτο δίδωκε. Πίστιν
δὲ ἑαυτῶν τὸ χάρισμα λέγει, ἐν ᾧ θαυματουργοῦν.
Ἡ γὰρ πίστις διττὴ· ἡ μὲν ἡμῶν, ὡς τὸ, « Ἡ πί- C
στις σου σέσωκέ σε »· ἡ δὲ Θεοῦ δῶρον, δι' ἧς καὶ
θαύματα γίνονται, ὡς τὸ, « Ἐάν ἔχητε πίστιν ὡς
κόκκον σινάπης, ἔρειτε τῷ ὄρει τοῦτω, Μετάδηθι
ἐπιῦθεν ἐκεῖ, καὶ μεταθήσεται. »

« Καθάπερ γὰρ ἐν ἐνὶ σώματι πολλά μέλη ἔχομεν,
πάντα δὲ τὰ μέλη οὐ τὴν αὐτὴν ἔχει πράξιν· οὕτω
καὶ οἱ πολλοὶ, ἐν σώμα ἔσμεν ἐν Χριστῷ· ὁ δὲ καθείς
[sing. καθ' ἑἑς], ἀλλήλων μέλη. » Τῷ τοῦ σώματος
καὶ τῶν μελῶν ὑποδείγματι, τὸ μέγα τῆς ὑπερφο-
σύνης ἔπαρμα καθαιρεῖ. Ὅσπερ γὰρ τὸ σῶμα ἐν μὲν
ἐστὶ, διάφορα δὲ μέλη ἔχει, διαφόρους πράξεις ἐνερ-
γούντα· οὕτω καὶ οἱ πιστοὶ, ἐν σώμα ἔσμεν ἐν Χρι- D
στῷ, ὡς ἐν κεφαλῇ συνιστάμενον, καὶ ὁ καθείς, ἀλ-
λήλων μέλη· οὐχ ὁ μικρὸς μόνον τοῦ μεγάλου, ἀλλὰ
καὶ ὁ μέγας τοῦ μικροῦ. Μὴ τοῖνον ἀλλήλων κατ-
επαίρεσθε· χρίζετε γὰρ, ὡς καὶ τὰ μέλη, ἀλλήλων.

« Ἐχοντες δὲ τὰ χάρισμα κατὰ τὴν χάριν τὴν δο-
θεῖσαν ἡμῖν διάφορα, εἴτε προφητεῖαν, κατὰ τὴν ἀνα-
λογία τῆς πίστεως. » Οὐκ εἶπεν, ὅτι Μείζονα καὶ ἐλάτ-
τονα ἔχοντες, ἀλλὰ, « Διάφορα »· ἵνα κατασταλεῖ τούς

sed eum quem a Deo accipi, quem gratia ipsius
inspiravit mihi. « Cui libet » autem hic verba facit,
et privato et magistratum gerenti, « Non sapere ultra
quam oporteat : » de humilitate primum disserens,
sicut et Dominus ab ipsa etiam orsus est : « Beati
pauperes spiritu P. » Quod autem ait, est humili-
modi : Oportet quidem sapere, hoc est, altam co-
gitationem habere, sed ita, ut cœlestes res affe-
ctemus, atque super terrestria elevemur, non ut
contra fratres et proximos efferamur ; hoc enim est
sapere ultra quam oportet.

« Sed sapere ad sobrietatem. » Accepimus enim
sapientiam non ut ad arrogantiam abutamur ea, sed
ad sobrietatem et moderationem, hoc est, ad humi-
litem. Hæc ita locutus est, ut ostenderet eum qui
non humiliter, sed arrogantè se gesserit, et im-
pegisse et excidisse a propriis cogitationibus. Hu-
milis autem, incolumis salvosque sensus habet :
propterea dicitur esse sobrius.

« Unicuique sicut Deus partitus est mensuram
fidei. » Cum dixisset nos non oportere superbire,
sed modestos esse et humiles, nunc ostendit qua
ratione sobrios esse oporteat, inquiens, ita sobrios
esse oportere, reputantes nempe, quod cuique Deus
partitus est mensuram fidei. Quandoquidem enim
dona illa complures in arrogantiam efferebant, Pro-
pter hoc ipsum, inquit, modeste sentire oportet,
quod Deus unicuique fidei mensuram partitus sit.
Non enim tua virtus isthæc, neque tuum opus est,
sed divinum donum : sive magnum sive exiguum
fuerit, Deus certe hoc impertit. Fidem autem hic
donum appellat, quo miracula perficiebant. Fides
enim duplex est : altera nostra, ut, « Fides tua te
servavit » : altera vero donum Dei, per quam mi-
racula fiunt, ut cum ait Christus : Si habueritis
fidem sicut granum sinapis, dicetis monti huic :
Transfer te hinc illo, et transferetur. »

VERS. 4, 5. « Sicut enim in uno corpore multa
membra habemus, omnia autem membra non eum-
dem habent actum : ita et multi unum corpus su-
mus in Christo, singuli autem, alter alterius mem-
bra. » Corporis et membrorum exemplo ingentem
superbiæ elationem tollit. Ut enim corpus unum
quidem est, diversa vero membra habet differentes
actiones exercentia : sic et nos fideles unum su-
mus in Christo, ceu in capite, corpus constitutum,
atque inter nos mutuo alter alterius sumus mem-
bra : non minor tantummodo majoris, sed major
etiam minoris. Ne igitur inter vos alter adversus
alterum efferamini : egētis enim, membrorum in-
star, mutua vestra opera.

VERS. 6. « Habentes autem dona, secundum gra-
tiam quæ data est nobis, varia, sive prophetiam
secundum rationem fidei. » Non 29 dixit, dona ma-
jora aut minora habentes, sed, « Diversa : ut su-

¹ Math. v, 3. ² Math. ix, 22. ³ Math. xvii, 49

Variae lectiones.

¹ λόγῳ ο.

verbos vel eo ipso nomine comprimat: neque Vir-
tutes dixit, sed, « Dona. » Dei enim, inquit, do-
num est, non tuum opus, quod accepisti: et gra-
tia est quæ istud tibi dat. Ut igitur elatos deficiat,
hæc a Deo donari affirmat, charismata ea nomi-
nans. Ut autem segnes et ignavos excitet, iterum
ostendit quod et nos aliquid contribuimus ut acci-
piamus dona, « Sive prophetiam, » inquit,
« ad analogiam fidei. » Etsi enim gratia est, non
tamen simpliciter effunditur; sed quatenus invenerit
vas fidei sibi oblatum, eatenus influit. Prophe-
tiae autem primum meminit, citra ullum forsitan
discrimen istud faciens, vel fortasse quia propter
eam nonnulli vulgo extollebantur. Porro si extolle-
bantur, cur non privavit eos Deus eo dono? Propter
populi commoditatem, utque erudiat nos, ne con-
demnemus charismata habentes, etiamsi peccave-
rint. Si enim ego non denudo aut privo gra-
tia mea. (inquit Deus), tu quis es qui ipsum vili-
pendis?

VERS. 7. « Sive ministerium, in ministerio. » Est
sanc et specialis caræ ac gubernationis donum, mi-
nisterium, qualis erat septem diaconorum functio.
Intelliges tamen generaliter omne opus spirituale
per ministerium. Ait ergo: Si quis functionem
quampiam nactus est, in ea functione perseveret
(necessum est enim sententia huic apponere, *μενέτω*,
id est, maneat sive perseveret), neque aliquid ultra
quærat, neque adversus alium extollatur, sed maneat
contentus eo quod accepit.

« Sive qui docet, in doctrina. » Si ministerium
universaliter accipias, audi deinceps ejus species
connumeratas: sin vero particulare ministerium
intelligas, observa quomodo prius illius memineri,
licet inferius sit, ac doctrinam, cum tamen major
sit, secundo loco posuerit, indiscriminatum ordinem
ostendens, erudiensque nos ex ipso ordine, non
inflari debere, neque de iis quæ majora videntur.
efferr.

VERS. 8. « Sive qui exhortatur, in exhortatione. »
Est et ipsa quoque exhortatio, doctrinæ species.
Doctrina enim dicitur simpliciter, de quavis re pro-
posita disputatio: exhortatio autem sive consolatio
speciatim, quando quispiam mentibus mœrere vel
iracondia perturbatis mitigationem et quietem indu-
cit per sermonem. Proinde qui adhortatur vel con-
solatur, inquit, in exhortatione sive consolatione
maneat, opus suum exercens, nec contra alium
elatus.

« Qui tribuit, in simplicitate: qui præst in solli-
citudine. » Cum de doctrina et exhortatione, quæ
sunt animarum præfecturæ, **Θ** verba fecisset, nunc
de corporis rebus loquitur: hæc enim secundo loco
habentur. Simplicitatem autem, ipsam liberalitatem
dicit. Oportet igitur dare cum liberalitate et copia.
Nulla enim virtus permanere potest, si convenienti

ἐπιπρομένου; καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ ὀνόματος: καὶ οὐ
κατορθώματα, ἀλλὰ, « Χαρίσματα. » Θεοῦ γὰρ, φη-
σὶν, ἔστι χάρισμα, οὐ σὸν κατορθώμα, ὃ ἔλαβες: καὶ
χάρις ἔστιν ἡ δοῦσά σοι τοῦτο. Ἴνα μὲν σὺν κατα-
στελλῇ τοὺς ἐπιπρομένους, παρὰ Θεοῦ διδοσθαι ταῦτα
λέγει, καὶ χαρίσματα ὀνομάζει: Ἴνα δὲ διεγείρῃ τοὺς
βραθύμους, πάλιν δείκνυσιν ὅτι καὶ ἡμεῖς συνεπι-
προμένει εἰς τὸ λαβεῖν τὰ χαρίσματα: καὶ φησὶν, ὅτι
« Εἴτε προφητεῖαν, κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς πί-
στεως. » Εἰ γὰρ καὶ χάρις ἔστιν, ἀλλ' οὐχ ἀπλῶς
ἐκχεῖται, ἀλλ' ὅσον ἂν εὐρὴ σκευῆς πίστεως αὐτῆ
προσενεχθῆν, τοσοῦτον ἐπιρροῖ. Πρῶτον δὲ ἡ τῆς
προφητείας ἐμνήσθη, τάχα μὲν καὶ ἀδιαφόρως τοῦτο
ποιήσας, ἴσως δὲ καὶ διότι τυχερὸν ἐπὶ ταύτῃ ἦσαν
τινὲς ἐπιπρομένοι. Καὶ εἰ ἐπήρουντο, πῶς ὁ Θεὸς οὐκ
ἔστῃρει αὐτοὺς τοῦ χαρίσματος; Διὰ τὴν ὠφέλειαν
τοῦ λαοῦ, καὶ ἵνα παιδεύσῃ ἡμᾶς μὴ κατακρίνειν
τοὺς τὰ χαρίσματα ἔχοντας, καὶ ἁμαρτάνουσιν. Εἰ
γὰρ ἐγὼ αὐτὸν οὐχ ἀπογομῶ τῆς χάριτός μου, σὺ
τίς εἶ ὁ τοῦτον ἐξουθενῶν;

« Εἴτε διακονίαν, ἐν τῇ διακονίᾳ. » Ἔστι μὲν σὺν
καὶ ἰδικῆς οἰκονομίας χάρισμα ἡ διακονία, ὡς ἡ
τῶν ἐπὶ τὰ διακόνων. Νοήσεις μέντοι καθολικῶς καὶ
πᾶν ἔργον πνευματικῶν διακονίαν. Φησὶν οὖν: Εἴτινα
διακονίαν τις ἔλαβεν, ἐν τῇ διακονίᾳ μενέτω ταύτῃ
(δεῖ γὰρ προσθεῖναι: τὸ, μενέτω), καὶ μὴ ζητεῖτω τι
πλέον, μηδὲ κατεπαίρεσθαι ἄλλου, ἀλλὰ μενέτω στέργ-
ων ὃ ἔλαβεν.

« Εἴτε ὁ διδάσκων, ἐν τῇ διδασκαλίᾳ. » Ε. μὲν
καθόλου τὴν διακονίαν λάβης, δέξαι λοιπὸν καὶ τὰ
ταύτης εἶδη καταριθμούμενα: εἰ δὲ τὴν ἰδικὴν δια-
κονίαν, ὄρα, πῶς πρώτης ἐκείνης μνησθεῖς, καίτοι
ὑποδεεστέρας οὐσης, τὴν διδασκαλίαν μείζονα οὕτων
δευτέραν θέθεικεν, ἀδιάφορον τὴν τάξιν δεικνύς,
καὶ παιδεύων ἐξ αὐτῆς τῆς τάξεως μὴ φρασεῖσθαι,
μηδὲ ἐπαίρεσθαι ἐπὶ τοῖς δοκούσι μείζονσιν.

« Εἴτε ὁ παρακαλῶν, ἐν τῇ παρακλήσει. » Καὶ
τοῦτο εἶδος διδασκαλίας, ἡ παράκλησις. Διδασκαλία
μὲν γὰρ ἀπλῶς λέγεται, ἡ περὶ παντὸς τοῦ προτε-
θέντος διάλεξις: παράκλησις δὲ ἰδικῶς, ὅταν τις ψυ-
φαῖς τετραραγμέναις ἢ λύπῃ, ἢ θυμῷ, καταστολήν
ἐμποιῇ διὰ τοῦ λόγου. Ὁ γοῦν παρακαλῶν, φησὶν,
ἐν τῇ παρακλήσει μενέτω, τὸ ἔργον μετιῶν, καὶ μὴ
ἄλλου κατεπαίρεσθαι.

« Ὁ μεταδίδους, ἐν ἀπλότητι: ὁ προϊστάμενος, ἐν
σπουδῇ. » Μετὰ τὸ εἰπεῖν περὶ διδασκαλίας καὶ παρα-
κλήσεως, αἰτινὸς εἶπε τῶν ψυχῶν προστασία, λέγει
νῦν καὶ περὶ τῶν σωματικῶν: δεῦτερα γὰρ ταῦτα.
Ἄπλότητα δὲ, τὴν ἀψήλιαν φησὶ. Δεῖ γοῦν μετὰ δι-
φιλείας διδοῦναι. Οὐδέμια γὰρ ἀρετὴ μένει ἀρετῇ, μὴ
μετὰ τοῦ προσήκοντος τρόπου γινομένη. Καὶ αἱ παρ-

Variæ lectiones.

^a μὲν ο. ^b λάβοις ο. ^c συνριθμούμενα ο. ^d στάσιν δεικνύων ο.

θίνοι γὰρ ἔλαιον εἶχον, ἀλλ' ἐπεί τὸ ἀρκούν οὐκ εἶ- A
 χον, ἐξέπεσον· ὡσερ οὖν καὶ ὁ προϊστάμενος ὀφεί-
 λει σπουδαίως, καὶ οὐκ ἐβραθυμημένως, τοῦτο με-
 τείναι. Προστασθαι δὲ ἐστὶ τὸ βοηθεῖν καὶ διὰ ῥημάτων,
 καὶ διὰ τοῦ σώματος αὐτοῦ, τῷ βοηθείας δεομένῳ.
 Ἐπειδὴ γὰρ εἶπε περὶ μεταδόσεως χρημάτων, οὐ
 πάντες δὲ χρημάτων εὐποροῦσι, φησὶν ὅτι Προστασο
 ἄλλως, ὡς δύνασαι, καὶ βοήθει τοῖς χρῆζουσιν, ἀλλ'
 ἐν σπουδῇ.

« Ὁ ἐλεῶν, ἐν ἡλαρότητι. » Εἶπεν ἀνωτέρω, ὅτι δεῖ
 μετὰ ἀπλότητος, ἤτοι θαφιλείας μεταδίδοναι. Εἶτα,
 ἐπειδὴ πολλοὶ μὲν πολλὰ δίδουσι, βεβασμένως δὲ
 καὶ μετὰ λύπης, φησὶν ὅτι τῇ θαφιλείᾳ καὶ τὴν ἀλυ-
 πίαν * δεῖ προσεῖναι, μᾶλλον δὲ τὴν ἡλαρότητα, ἣ γον
 φαιδρότητα. Καίρειν γὰρ δεῖ, ὅτι λαμβάνεις ὀλίγου
 τιμῆματος τὸν οὐρανόν. Νόει δέ μοι * διαφορὰν τοῦ
 μεταδιδόντος καὶ ἐλεούτος· ὅτι ὁ μὲν μεταδίδου-,
 παρ' ἄλλου λαμβάνων, μετοχτεύει τὴν δόσιν· ὁ δὲ
 ἐλεῶν, παρ' ἑαυτοῦ ἀναλασκει.

« Ἡ ἀγάπη ἀνυπόκριτος. » Δείκνυσι πῶς δ' ἐπὶ
 προσηρημένα πάντα * κατορθωθείη, καὶ φησιν, ὅτι
 Ἡ ἀγάπη ἔστω ἀνυπόκριτος. Τότε γὰρ ἐστὶν ἡ ἀγά-
 πη, καὶ πάντα κατορθωθήσεται βραδίως. Καὶ ὁ ἐλεῶν
 γὰρ ἡλαρῶς ἐλεήσει, δίδου- τῷ πλησίον * ὡς ἑαυτῷ·
 καὶ ὁ προϊστάμενος, σπουδαίως προστήσεται, ὡς
 ὑπὲρ ἑαυτοῦ ἀγωνιζόμενος τοῦ πλησίον, καὶ πάντα *
 ὁμοίως.

« Ἀποστουγούντες τὸ πονηρόν. » Εἶπε περὶ ἀγά- C
 πης. Ἐπεί δὲ ἐστὶν ἀγάπη ἐπιπλαθῆς, ὡς ἡ τῶν ἐπι-
 λησταίαις ὁμοιοῦντων, καὶ τῶν τοιούτων· διὰ τοῦτο
 φησὶν· « Ἀποστουγούντες τὸ πονηρόν. » τούτέστιν,
 Ἐκ ψυχῆς μισοῦντες. Ἡ γὰρ, « Ἀπὸ, » πρόθεσις, τὸ
 ἐπιτεταμένον μίσος, καὶ τὸ ἀπὸ καρδίας ἐμφαίνει.
 Ἐπειδὴ γὰρ πολλοὶ εἰσι μὴ πράττοντες μὲν τὰ κακὰ,
 ὁμοῦ μέντοι τὴν ἐπιθυμίαν αὐτῶν ἔχοντες· φησὶν,
 ὅτι τὸ ἀπὸ καρδίας μίσος πρὸς τὴν κακίαν ἀπαιτῶ,
 ἵνα καὶ ἡ ψυχὴ καθαρευοί. Μὴ οὖν ἐπειδὴ εἶπον,
 « Ἀγαπᾶτε ἀλλήλους, » νομισθῆτε με διεγείρειν ὑμᾶς,
 ἵνα καὶ εἰς τὸ πονηρόν συμπράττητε ἀλλήλοις· ἀλλὰ
 τοῦναντίον μᾶλλον, ἀλλοτριουῦσθαι βούλομαι ὑμᾶς, οὐ
 μόνον τῆς πράξεως τῆς πονηρᾶς, ἀλλὰ καὶ τῆς κατὰ
 ψυχὴν πρὸς αὐτὴν διαθέσεως.

« Κολλῶμενοι τῷ ἀγαθῷ. » Οὐκ ἀρκεῖ ἡ τοῦ κα-
 κῶ ἀποφυγὴ, ἀλλὰ δεῖ προσεῖναι καὶ τὴν τῆς ἀρε-
 τῆς ἐργασίαν· διὸ εἶπε· « Κολλῶμενοι τῷ ἀγαθῷ. »
 τούτέστι, διάθεσιν πρὸς αὐτὸ ἀγαπητικὴν ἔχοντες.
 Οὕτω καὶ ὁ θεὸς συνάπτων οικειότερον τὸν ἄνδρα τῇ
 γυναικί, ἔλεγε· « Προσκολληθήσεται πρὸς τὴν
 γυναῖκα. »

« Τῇ φιλαδελφίᾳ εἰς ἀλλήλους φιλόστοργοι. »
 Περὴνεα ὑμῖν, φησὶν, ἀγαπᾶν, καὶ εἰκότως ὀφεί-

* I Petr. 1, 12.

Variæ lectiones.

* τὸ ἀλύπως ο. * νοήσεις δὲ καὶ ο. * πάντως ο. * τὸν πλοῦτον ο. * πάντες ο.

« Qui miseretur, in hilaritate. » Supra monuit,
 quod cum simplicitate, sive liberalitate, sit imper-
 tiendum : deinde, quia multi multa, inviti tamen et
 coacti cum mœrore quoriam largiuntur, subdit :
 Oportet ut liberalitas fiat sine tristitia, vel potius
 ut ei adsit hilaritas, sive alacritas. Gaudere eni-
 B te convenit, quod pro exiguo pretio cœlum accipias.
 Intelliges autem discrimen impertientis et mise-
 rentis. Nam impertiens, ab alio accipiens, donum
 transfert : qui vero miseretur, a seipso insumit,
 sive de suo tribuit.

VERS. 9. « Dilectio sine simulatione. » Quan-
 am ratione prædicta omnia compleantur perficiantur-
 que monstrat, inquires : Charitas non sit simulata.
 Tum enim vere est charitas, et cuncta facile perfici-
 entur. Etenim qui miseretur, hilariter miserebitur,
 impertiens proximo suo tanquam sibi ipsi. Deinde
 qui præst, sedulo præerit, pro proximo suo perinde
 ac pro se ipso certans, et omnia pari diligentia
 persequetur.

« Odio prosequentes quod malum est. » De cha-
 ritate verba fecit. At quoniam est charitas quæ
 damnum inferat, cuiusmodi est illa, quæ cum præ-
 donibus de atrociniis convenientibus intercedit, et
 in similibus : eam ob rem subjicit, « Odio prose-
 quentes malum, » hoc est : Ex animo odio habentes.
 Præpositio enim ἀπὸ, intensum et vehemens odium
 significat, et quod ex imo corde profisciscatur. Cum
 enim non pauci sint scelus opere quidem non par-
 tantes, ejus tamen cupiditate flagrantes, Odium,
 inquit, mali omniumque vitiorum ex corde postulo,
 ut vel ipsa anima sit pura. Ne igitur, cum dixi *,
 « Diligite vos mutuo, » existimetis excitare me vos,
 ut ad malum adeoque flagitia committenda alter
 alterum adjuvetis ; sed multo magis e diverso, vos
 D alienissimos esse volo, nedum a pravo opere, verum-
 etiam ab omni cordis propensione erga ipsum.

« Agglutinati bono. » Non sufficit a sceleribus
 declinare, nisi et virtutis actio 91 præsto fuerit ;
 eam ob rem dixit, « Agglutinati bono, » hoc est,
 affectum charitatis erga ipsum habentes. Hunc ad
 modum Deus maritum uxori familiariter copulans,
 « Agglutinabitur, » inquit, « uxori suæ. »

VERS. 10. « Fraternali charitate ergo vos mutuo
 affecti. » Adhortatus sum vos, inquit, ut diligatis,

etque istud merito facere debetis : fratres enim estis, in una matrice, nempe baptismatis fonte generati. *Æquum* igitur est, ut vos mutuo amore diligatis. Fraternitas enim ex amicitia nobilior notiorque evadit, et amicitia ex fraternitate profluit et continetur.

« Honore vos mutuo prævenientes. » Qui fraterna charitas perseveret, disserit; ex mutuo nimirum honore quo alius alium avertit. Hoc enim est prævenire, dum alius alium mutuo honore avertit.

VERS. 11. « *Stadio non pigri.* » Quia plerique honorare et diligere videntur quoad animum, manum autem interim non porrigunt, ait : Necessè est vos mutuo præesse, et aliorum curam gerere, *πίπτερον* conari, sicuti par est, ut et per opera succurratis.

« Spiritu ferventes. » Perinde quasi dixerit aliquis: Qui fiet ut studio pigri non simus? ait: Si spiritu ferveamus, hoc est, si fuerimus excitati et calidi. Porro illud etiam observa, quod postquam multas virtutes species recensuerit, tunc istud subjunxit, « Spiritu ferventes. » Qui enim jam commemorata peregerit, is et Spiritus gratiam attrahit, ab eoque inflammatus fervet.

« Domino servientes. » Cum fratrum amator fueris, cum dilectionem habueris, idque genus alia quæ paulo ante commemorata sunt, tum servis Domino. In seipsum enim transfert quæcumque fratri tuo præstiteris.

VERS. 12. « *Spe gaudentes.* » Quia magna quædam factuque difficilia postulavit, jam nunc ostendit quomodo ista facile præstari possint, nimirum si spei cooperemur. Spes enim fortiosem efficit animam, et confidentiorem adversus pericula.

« In tribulatione patientes. » Quia spes futurorum est, Etiam in præsentī, inquit, tempore multum percipies boni, nimirum ut tolerans et probatus reddaris ex afflictionum patientia.

« In oratione perseverantes. » Ingens et istud est auxilium ad prædicta omnia perficienda, ipsa videlicet oratio. Nec dixit simpliciter, *Orantes*, sed « Perseverantes. » Etsi enim nihil statim accipias, persevera, et perficies quod cupis.

VERS. 13. « *Necessitatibus sanctorum communicantes,* » **92** Cum in superioribus diceret, « Qui miseretur in hilaritate, » omnibus simpliciter manum aperuit; hic vero de cleemosyna in fideles conferenda loquitur: hos enim sanctos nominat. Nec dixit, *Exhibete* illorum necessitatibus, verum, « *Communicate,* » subindicans, quod ea res sit veluti mercatus et commune lucrum. Tu enim pecunias quidem largiris, illi vero cælum tibi referunt. Nec dixit, *Sumptibus* et luxui sanctorum, sed, « *Neces-*

τατα τούτο ποιῆν· ἀδελφοὶ γὰρ ἔστε ἐν μιᾷ μήτρῃ τῇ κολυμβήθρῃ γεννηθέντες. Δίκαιοι οὖν ἂν εἴητε στέργοντες ¹¹ τὴν πρὸς ἀλλήλους φιλίαν. Καὶ ἡ ἀδελφότης γὰρ ἐκ τῆς φιλίας γνωριμωτέρα γίνεται· καὶ ἡ φιλία ἐκ τῆς ἀδελφότητος γίνεται ¹² καὶ συγκρατεῖται.

« Τῇ τιμῇ ἀλλήλους προηγούμενοι. » Λέγει, πῶς ἂν διακρίνη ἡ φιλαδελφία, ὅτι ἐκ τοῦ τιμᾶν ἀλλήλους, καὶ προφθάνειν ἕτερον τὸν ἕτερον. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ προηγείσθαι, τὸ προλαμβάνειν ἀλλήλους ἐν τῷ ἀλλήλους τιμᾶν.

« Τῇ σπουδῇ μὴ ὀκνηροί. » Ἐπειδὴ πολλοὶ τιμᾶν μὲν δοκοῦσι καὶ ἀγαπᾶν κατὰ διάνοιαν, οὐκ ἐρέγουσι δὲ χεῖρα· φησὶν, ὅτι δεῖ καὶ προστάσθαι ἀλλήλων, καὶ σπουδάζειν ὡς δεῖ, ¹³ εἰς τὸ καὶ δι' ἔργων βοηθεῖν.

« Τῷ Πνεύματι ζέοντες. » Ὅσπερ τινὸς εἰπόντος· Καὶ πῶς ἂν γενόμεθα τῇ σπουδῇ μὴ ὀκνηροί; εἶπεν· Ἐὰν τῷ Πνεύματι ζέωμεν· τοῦτέστιν, Ἐὰν ὤμεν ἐγγεγευμένοι καὶ θερμοί. Ὅρα δὲ καὶ τοῦτο, ἔπω; ¹⁴ μετὰ τὸ πολλὰ εἰπεῖν τῆς ἀρετῆς; εἶθη, τότε εἶπε·

« Τῷ Πνεύματι ζέοντες. » Ὅγάρ τὰ προειρημένα κινεθώσας, ἐκείνοι; ἐπισπᾶται καὶ τὴν τοῦ Πνεύματος χάριν, καὶ πυρούμενος ὑπὸ τούτου ζέει.

« Τῷ Κυρίῳ δουλεύοντες. » Ὅταν φιλάδελφος εἴ ¹⁵, δταν τὴν ἀγάπην ἔχη, καὶ τὰ ἄλλα δὲ προεῖρηται, τότε δουλεύεις ¹⁶ τῷ Κυρίῳ. Εἰς ἑαυτὸν γὰρ ἀναδέχεται, ὅσα ποιεῖς τῷ ἀδελφῷ.

« Τῇ ἐλπίδι χαίροντες. » Ἐπειδὴ μεγάλη τιὰ καὶ δυσκατόρθωτα ἀπήτησε, λέγει νῦν, καὶ πῶς βελτίως κατορθωθήσεται· ἐὰν τῇ ἐλπίδι συνεργώμεθα. Ἡ γὰρ ἐλπίς ἀνδρειοτέραν ἐργάζεται τὴν ψυχὴν, καὶ πρὸς κινδύνους θαρσάλεωτέραν.

« Τῇ θλίψει ὑπομένοντες. » Ἐπειδὴ ἡ ἐλπίς τῶν μελλόντων ἐστὶ, φησὶν, ὅτι καὶ ἐν τῷ παρόντι καρπῷ μέγα καρπώση καλὸν, τὸ καὶ καρτερικὸς καὶ δοκιμὸς ¹⁷ γίνεσθαι ἀπὸ τῆς ἐν θλίψεσιν ὑπομονῆς.

« Τῇ προσευχῇ ¹⁸ προσκαρτεροῦντες. » Μέγα γὰρ τοῦτο βοήθημα πρὸς τὸ κατορθοῦν τὰ προειρημένα πάντα, ἡ προσευχή, φημί. Καὶ οὐκ εἶπεν ἀπλῶς, Προσευχόμενοι, ἀλλὰ, « Προσκαρτεροῦντες. » κἀν γὰρ μηδὲν λαμβάνης ἐκ τοῦ παρασῆμα, προσκαρτέρει, **D** καὶ ἀνύσεις δὲ βούλει.

« Ταῖς χρεῖαις τῶν ἁγίων κοινωνοῦντες. » Ἄνω μὲν εἰπὼν, « Ὁ ἐλεῶν, ἐν ἰλαρότητι, » πᾶσιν ἀπλῶς τὴν χεῖρα ἠνέψχε ¹⁹· νῦν δὲ περὶ τῆς εἰς τοὺς πιστοὺς ἐλεημοσύνης λέγει· τοῦτους γὰρ ἁγίους καλεῖ. Καὶ οὐκ εἶπε, Παρέχετε ταῖς χρεῖαις αὐτῶν, ἀλλὰ, « Κοινωνεῖτε. » δεικνύων, ὅτι ἐμπορία ἐστὶ τὸ πρᾶγμα, καὶ κοινὸν τὸ κέρδος. Σὺ μὲν γὰρ χρήματα δίδως, ἐκείνοι δὲ ²⁰ ἀντισπεύρουσι τὸν οὐρανόν. Καὶ οὐκ εἶπε, Ταῖς πολυτελείαις τῶν ἁγίων, ἀλλὰ, « Ταῖς χρεῖαις, » ἵνα δυσωπήσῃ. Ἠκὼς γὰρ οὐκ ἀνήμαρσι καὶ

Variæ lectiones.

¹¹ στέργειν ο. ¹² στέργεται θ. ¹³ μὴ ὀκνοῦντας ο. ¹⁴ ἔτι ο. ¹⁵ ἴσ. ἤ; ο. ¹⁶ δουλεύσεις ο. ¹⁷ καρτερικὸν καὶ φρόνιμον ο. ¹⁸ Τῇ προσευχῇ, φησὶ ο. ¹⁹ ὤρεξε ο. ²⁰ ἐκείνοι δὲ σοι ιιι.

υπρωδεις, οι μηδε εν τοις χρεωδεις και αναγκαιοις Α βοηθουντες τοις αγιαις;

« Τὴν φιλοξενίαν διώκοντες. » Οὐκ εἶπε, Τὴν φιλοξενίαν μετιόντες, ἀλλὰ, « Διώκοντες. » παιδεύων ἡμᾶς μὴ ἀναμένειν τοὺς δεομένους πότε πρὸς ἡμᾶς ἔλθωσιν, ἀλλὰ ἐπιτρέχειν ἡμᾶς, καὶ καταδιώκειν αὐτούς, ὡς ὁ Ἀβραάμ, ὡς ὁ Λῶτ.

« Εὐλογεῖτε τοὺς διώκοντας ὑμᾶς· εὐλογεῖτε, καὶ μὴ καταρᾶσθε. » Μετὰ τὸ διδάξαι περὶ φιλαδελφίας καὶ εἰς πρὸς τοὺς οικείους ἀγάπης, λοιπὸν καὶ πρὸς τοὺς ἐχθροὺς ὅπως διακιστώμεθα, διατάσσεται. Οὐκ εἶπε, Μὴ μνησικακεῖτε, μηδὲ ἀμύνεσθε, ἀλλ' ὁ πολλῷ μείζον, « Εὐλογεῖτε. » Προσέθηκε δὲ καὶ τὸ, « Μὴ καταρᾶσθε. » ἵνα μὴ καὶ τοῦτο καὶ ἐκεῖνο ποιῶμεν. Ὁ μὲν γὰρ εὐλογῶν τοὺς ὑπὲρ Χριστοῦ αὐτὸν διώκοντας, δείκνυσιν, ὅτι χαίρει ὑπὲρ τοῦ φιλουμένου πάσχον· ὁ δὲ καταρᾶμενο·, δείκνυσιν, ὅτι οὐ χαίρει· ἐκ τούτου δὲ, ὅτι οὐδὲ φιλεῖ τὸν ὑπὲρ οὗ διώκεται.

« Χαίρειν μετὰ χαίροντων, καὶ κλαίειν μετὰ κλαιόντων. » Μεγάλῃς δεῖται ψυχῆς, τὸ οὐ μόνον μὴ φθονεῖν, ἀλλὰ καὶ συγχαίρειν τῷ χαίροντι. Δείκνυσι γὰρ τοῦτο ²¹ ἐκ περιουσίας, φθόνου παντὸς ταύτην ἐλευθέρων· καὶ μείζον ἐστὶ τοῦ κλαίειν μετὰ κλαιόντων. Τὸ γὰρ κλαίειν, καὶ ἡ φύσις αὐτὴ ὑποτίθησιν, εἰ συμπάθειαν ἔλκουσα. Ἀμφότερα τοῖνον ἡμᾶς παιδεύει, καὶ συμπάθειαν, καὶ ἀφθονὸν διάθειν πρὸς πάντας, καὶ πρὸς αὐτούς τοὺς διώκοντας.

« Τὸ αὐτὸ εἰς ἀλλήλους φρονοῦντες. » Πάλιν περὶ ταπεινοφροσύνης διαλέγεται· εἰκὸς γὰρ ὅτι ἐπιχωριαζέ τῇ πόλει, ὡς βασιλίδι, τὸ νόσημα τῆς ἀλαζονείας. Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστι· Μέγαν σεαυτὸν εἶναι νομίζεις· οὐκοῦν καὶ τὸν ἐσέλθον τοιοῦτον νόμιζε. Ταπεινὸν καὶ μικρὸν ἐκείνον ὑποπτύεις· οὐκοῦν καὶ περὶ σεαυτοῦ τὸ αὐτὸ ψηφίζου, καὶ πᾶσαν ἄνωμαλίαν οὕτω καταστελεῖς, καὶ οὐ βδελύξῃ ἐκείνον, ὡς ὑπερέχων, ἀλλ' ὡς ἴσον τιμήσεις ὡς καὶ σεαυτὴν.

« Μὴ τὰ ὑψηλὰ φρονοῦντες, ἀλλὰ τοῖς ταπεινοῖς συναπαγόμενοι. » Ἡὼς ἂν κατορθωθεῖ τὸ προεξηγούμενον, μάνθανε· Ἐάν μὴ τὰ ὑψηλὰ φρονῶμεν, ἀλλὰ τοῖς ταπεινοῖς, τούτέστι, τοῖς εὐτέλεσι, τοῖς εὐκαταφρονήτοις συναπαγώμεθα, τούτέστι, συγκαταβαίνωμεν, συμπεριφερώμεθα.

« Μὴ γίνεσθε φρόνιμοι παρ' ἑαυτοῖς. » Τούτέστι, Μὴ νομίζετε ἀρκεῖν αὐτοὶ ἑαυτοῖς, καὶ μὴ δεῖσθαι ἑτέρου τοῦ συμβουλευόντος, ἢ τὸ δέον ὑποθησομένου. Καὶ γὰρ καὶ Μωσῆς τῷ Θεῷ ὡμίλει, ἀλλ' ἐδεήθη συμβούλου τοῦ πανθροῦ.

« Μηδενὶ κακὸν ἀντὶ κακοῦ ἀποδιδόντες. » Εἰ γὰρ ἕτερον ψέγεις ὡς κακὸν ποιήσαντα, τί λοιπὸν αὐτὸς ²²

sitatibus, » ut exoret eos. Quomodo enim isti non immites et plane belluis similes, qui sanctis, in rebus ad usum et necessitatem spectantibus, non optulantur.

« Hospitalitatem sectantes. » Non dixit, Hospitalitatem aggredientes, sed « Sectantes : » erudiens nos, ne expectemus tantisper dum ad nos miseri et egeni accesserint, verum ut accurramus nos ad ipsos, insequamurque eos, ut Abraham et Lot.

Vers. 14. « Benedicite persequentibus vos : benedicite, et nolite maledicere. » Cum de fraterna charitate et dilectione erga amicos præcepta dedisset, deinceps instruit qualinam affectu erga hostes imbuti esse debeamus. Nec dixit, Ne revocetis ad memoriam veterem injuriam, nec vos ulciscimini, sed quod multo majus est, « Benedicite. » Addidit autem, « Et nolite maledicere, » ut non hoc, sed illud faciamus. Qui enim benedicit iis qui ob Christi nomen persecuntur ipsam, iudicat letari sese quod dilecti causa patitur : qui vero execratur, ostendit sese non letari, et ex hoc quod neque eum diligit, cuius causa persecutionem sustinet.

Vers. 15. « Gaudeat cum gaudentibus, flete cum flentibus. » Magnum requirit animum, non solum non invidere, sed congaudere etiam gaudenti. Indicat enim hoc animam prorsus ab omni invidia liberam, et majus est quam flere cum flentibus : siquidem fleum natura ipsa suppeditat, ad compassionem trahens. Utraque ergo nos docet, et compassionem scilicet, et abiectionem invidia vacuam erga omnes, etiam erga ipsos persecutores.

Vers. 16. « Idem erga vos unius sentientes. » Rursus de humilitate disserit. Verisimile est enim, quod urbi huic ceu imperatoria, propriis fuerit ostentationis arrogantique moribus. Quod autem dicit, est hujusmodi : Magnum teipsum esse arbitraris : proinde et fratrem talem tantumque reputa. Sin abjectum et exiguum ipsum existimas, de teipso idem sentias, neque ita omnem inæqualitatem tolles, neque abomineris illum, ceu sis eo præstantior ; sed tanquam æqualem, et perinde ac te ipsum honore afficies.

« Non alta sapientes, sed humilibus consentientes. » Quomodo prædictum perfici queat, discite : Si non sublimia spiremus, ²³ sed cum humilibus, hoc est, vilibus et contemptis, simul abducamur, hoc est condescendamus, una circumferamur.

« Ne sitis prudentes apud vosmetipsos. » Hoc est, ne existimetis vos vobis sufficere, neque opus esse vobis consultore alio, aut eo qui quid deceat, suggerat. Nam Moses etiamsi cum Deo familiariter colloqueretur, opus tamen habuit consultore socio.

Vers. 17. « Nulli malum pro malo reddentes. » Si enim alium vituperes ceu qui malum fecerit,

Varie lectiones.

²¹ τὴν ψυχῆς· Ἐτι περιουσίαν φθόνου παντὸς· ἐλευθέρων ο. ²² αὐτὸν ο.

quare tu illum imitaris, ac malefacis etiam ipse? A Non dixit autem, Non facientes malum fidei, sed, « Nemini, » sive Græcus, seu quis alius fuerit.

« Providentes bona coram omnibus hominibus. » Hoc ideo non dicit, ut ad inanem gloriam vivamus, sed ut occasionem adversum nos querentibus non præbeamus. Exigit enim a nobis, ut citra scandalum et offensionem ducamus vitam. Plurimi enim nos nostraque observant.

VERS. 18. « Si fieri potest, quantum in vobis est, cum omnibus hominibus pacem habentes. » Pulchre dixit, « Si fieri potest. » Nonnunquam enim fieri non potest ut pacem quispiam complectatur, cum de pietate certamen fuerit, cum de injuria affectis. Ait igitur, Quod tui est officii, facias, nec cuipiam occasionem præbeas bellorum vel tumultuum. Sin pietatem læsam conspexeris, fortiter consiste, pro veritate dimicans: non homini quidem infensus, sed impietati, illum ipsum sane miserans, ejusque curam gerens. Hac ratione, quod antea impossibile videbatur, sit possibile; quod enim ad te attinet, pacatus es erga illum solum impietatem impugnans.

VERS. 19. « Non vosmetipsos ulciscentes, dilecti, sed date locum iræ. Scriptum est enim: Mili vindicta, ego retribuam, dicit Dominus. » Date locum, inquit, Dei iræ adversus eum qui vobis injuriam affert. Si enim vosipsos ulciscamini, non cegredietur pro vobis adversum hostes Deus. Si autem vos dimiseritis, Deus ulciscetur acerbius. C Adducit autem testimonium quo sermonem suum stabiliat. Hæc autem dicit ad consolationem pusillanimatorum: nihil enim aliud desiderant, quam ut videant pro se de hostibus sumptam esse vindictam.

VERS. 20. « Si esurit inimicus tuus, ciba illum: si sitit, da ei potum: hoc enim faciens, carbones ignis congeres super caput ipsius. » Altiorum philosophiæ gradum hic a nobis exigit. Quid enim dicam, inquit, quod oporteat vos pacificos esse? quin etiam benefacere impero. « Carbones » autem « ignis congregabis super caput ejus, » dixit, indulgens pusillanimitati injuriam passi: nihil enim aileo suave 94 est, atque hostem videre punitum; ac propemodum talia dicit: Vis ulcisci te de hoste? Beneficium illi exhibe, tam acerbior eum supplicio affectisti. Eapropter dixit, « Carbones ignis congeres super caput ipsius; » grave supplicium designans. Hunc ad modum supra dixit, « Date locum Dei iræ. »

VERS. 21. « Ne vincaris a malo, sed vince in bono malum. » Hic loci istud subindicat, non oportere nos tali sententia cibare hostes, ut majus supplicium illis asciscamus; hoc enim est quod ait:

¹ Deut. xxxii, 35.

« Ζηλοὶ; ἐκαίνον, καὶ κακοποιοῖς; » καὶ αὐτόν; Οὐκ εἶπε δὲ, Μὴ ποιοῦντες κακὸν τῷ πιστῷ, ἀλλὰ, « Μηδενί. » καὶ ἄν Ἕλληνα, καὶ ὅστις ἂν εἴη.

« Προνοούμενοι κατὰ ἐνώπιον πάντων ἀνθρώπων. » Οὐχ ἵνα πρὸς κενοδοξίαν ζῶμεν, τοῦτό φησιν, ἀλλ' ἵνα μὴ παρέχωμεν καθ' ἡμῶν ἀφορμὰς τοῖς βουλομένοις. Τὸ γὰρ ἀσκανδάλιστον καὶ ἀπρόσκοπον ἀπαιτεῖ· πολλοὶ γὰρ οἱ τὰ ἡμέτερα ἐπιτηροῦντες.

« Εἰ δυνατόν, τὸ ἐξ ὑμῶν, μετὰ πάντων ἀνθρώπων εἰρηνεύοντες. » Καλῶς εἶπε τὸ, « Εἰ δυνατόν. » Ἔστι γὰρ ὅπου οὐ δυνατόν τὸ εἰρηνεῦειν, ὅταν περὶ εὐσεβείας ὁ ἀγὼν ᾖ, ὅταν ὑπὲρ ἀδικουμένων. Φησὶν οὖν, ὅτι τὸ σεαυτοῦ σὺ ποιεῖ, καὶ μηδενὶ δίδου πολέμων ἀφορμὰς καὶ παραχῶν²². Εἰ δὲ τὴν εὐσεβείαν παραβλαπτομένην²³ ἴδεις, ἴστατο γενναίως ὑπὲρ τῆς ἀληθείας πολεμῶν· οὐχὶ τῷ ἀνθρώπῳ ἀπεχθανόμενος, ἀλλὰ τῇ ἀσέβειᾳ, ἐκείνῳ μέντοι ἐλεῶν, καὶ κηδόμενος αὐτοῦ. Οὕτω δὲ, ὃ τῶς ἐδόκει οὐ δυνατόν, γίνεται δυνατόν· ὅσον γὰρ τὸ κατὰ σὲ, εἰρηνεύεις πρὸς ἐκεῖνον, πρὸς τὴν ἀσέβειαν μόνην ἀπομαχόμενος.

« Μὴ ἑαυτοὺς ἐκδικοῦντες, ἀγαπητοὶ, ἀλλὰ ὅτε τὸπον τῆ ὀργῆς. Γέγραπται γὰρ· Ἐμοὶ ἐκδίκησις, ἐγὼ ἀνταποδώσω, λέγει Κύριος. » Δότε, φησὶ, πάροδον τῆ τοῦ Θεοῦ ὀργῆς κατὰ τοῦ ἀδικούντος ὑμᾶς. Ἐάν μὲν γὰρ ὑμεῖς ἑαυτοὺς ἐκδικῆτε, οὐκ ἐπεξελεύσεται ὁ Θεός· ἐάν δὲ ὑμεῖς ἀφήτε, ὁ Θεὸς ἐκδικήσει πικρότερον. Ἐπάγει δὲ καὶ τὴν μαρτυρίαν, βεβαιῶν τὸν οἰκεῖον λόγον. Ταῦτα δὲ φησὶ πρὸς παραμυθίαν τῶν μικροψύχων· οὐδὲν γὰρ ἄλλο ἐπιθυμοῦσιν, ὡς τὸ ἰδεῖν ἑαυτοὺς ἐκδικηθέντας.

« Ἐάν οὖν πεινᾷ ὁ ἐχθρός σου, ψάμιζε αὐτόν· ἐάν διψᾷ, πότιζε αὐτόν· τοῦτο γὰρ ποιῶν, ἀνθρακας πυρὸς σωρεύσεις ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ. » Πλεονα φιλοσοφίαν ἀπαιτεῖ ἡμᾶς ἐνταῦθα. Τί γὰρ λέγω, φησὶν, ὅτι εἰρηνεύειν δεῖ; καὶ γὰρ καὶ εὐεργετεῖν ἐπιτάττω. Τὸ δὲ, « Ἄνθρακας πυρὸς σωρεύσεις ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ, » εἶπε, συντρέχων τῇ μικροψυχίᾳ τοῦ ἀδικηθέντος· οὐδὲν γὰρ οὕτως ἡδὺ, ὡς ἐχθρὸν κολαζόμενον ἰδεῖν· ὡσαυτὶ γὰρ τοιαῦτὰ φησὶ· Θέλεις αὐτὸν ἀμύνασθαι; εὐεργέτησον, καὶ τηρῆκαῦτα πικρότερον ἡμῶν. Διὸ καὶ εἶπεν· « Ἄνθρακας πυρὸς σωρεύσεις » τὴν ἐπιτεταμένην τιμωρίαν δηλών. Οὕτω καὶ ἀνωτέρω εἶπε· « Δότε τὸπον τῆ ὀργῆς » τοῦ Θεοῦ.

« Μὴ νικῶ ὑπὸ τοῦ κακοῦ, ἀλλὰ νίκα ἐν τῷ ἀγαθῷ τὸ κακόν. » Ἐνταῦθα τοῦτο ὑποδηλοῖ, τὸ μὴ δεῖν ἡμᾶς τοιαύτην²⁴ γνώμην ψάμιζεῖν τοὺς ἐχθρούς, ἵνα πλεονα κόλασιν αὐτοῖς ἐπάγωμεν· τοῦτο γὰρ ἔστιν

Variæ lectiones.

²² τὸν κακοποιήσαντα ο. ²³ παραχῆν ο. ²⁴ πολεμουμένην ο. ²⁵ τοιαύτην γνώμην ο.

ὁ λέγει· « Μὴ νικῶ ὑπὸ τοῦ κακοῦ· » τούτεστι, Μὴ ἀ μνησικακῶ προαιρέσει τοῦτο ποιεῖ, μῆδὲ μιμοῦ τὸν κακοποιὸν (ἦτα γὰρ ἐστὶ τοῦτο), ἀλλὰ σπούδαζε μᾶλλον ἐν τῇ ἀγαθοποιῳ σου νικῆσαι ἐκείνον, καὶ μεταβαλεῖν ἀπὸ τῆς κακίας. Ὅπερ οὖν εἶπεν ἀνωτέρω, πρὸς παραμυθίαν τῆς μικροψυχίας εἶπε· νυνὶ δὲ τὸ τελειώτερον εἰσηγήσατο.

ΚΕΦΑΛ. ΙΓ'.

« Πᾶσα ψυχὴ ἐξουσίαις ὑπερεχούσαις ὑποτασσέσθω. » Ἐπειδὴ ἱκανῶς κατήρτυσε τὰ ἦθη τῶν ἀκούοντων. καὶ ἐδίδαξεν αὐτοὺς καὶ ἐχθροῖς εἶναι εὐμενεῖς, εἰσάγει καὶ ταύτην τὴν παραίνεσιν· παιδεύων πᾶσαν ψυχὴν, καὶν λαρεὺς ἢ τις, καὶν μοναχῶς, καὶν ἀπόστολος, ὑποτάσσεται τοῖς ἀρχουσιν. Αὕτη γὰρ ἡ ὑποταγὴ οὐκ ἀνατρέπει τὴν εὐσέθειαν. Παραίνει δὲ τοῦτο ὁ Ἀπόστολος, δεικνύων, ὅτι οὐκ ἀποστασίαν διδάσκει τὸ Εὐαγγέλιον, οὐδὲ ἀπειθείαν, ἀλλὰ μᾶλλον εὐγνωμοσύνην καὶ εὐπείθειαν.

« Οὐ γὰρ ἐστὶν ἐξουσία, εἰ μὴ ἀπὸ Θεοῦ· αἱ δὲ οὐσαι ἐξουσίαι, ὑπὸ Θεοῦ τεταγμέναι εἰσιν. » Τί λέγεις; Πᾶς ἀρχὼν ὑπὸ Θεοῦ χειροτόνηται; Οὐ τοῦτο λέγω, φησὶν, οὐδὲ περὶ τῶν καθ' ἕναστον ἀρχόντων ὁ λόγος μοι νῦν, ἀλλὰ περὶ τοῦ πράγματος αὐτοῦ. Τὸ γὰρ ἀρχὰς εἶναι, καὶ τοὺς μὲν ἀρχειν, τοὺς δὲ ἄρχεσθαι, καὶ μὴ ἄνω καὶ κάτω τὰ πάντα φύρεσθαι²⁷, τῆς τοῦ Θεοῦ σοφίας ἔργον φημι εἶναι. Οὐκ εἶπε γὰρ, ὅτι Οὐκ ἐστὶν ἀρχὼν, ἀλλ', « Οὐκ ἐστὶν ἐξουσία, εἰ μὴ ὑπὸ Θεοῦ. » Ὡστε περὶ αὐτοῦ τοῦ πράγματος, τῆς ἀρχῆς, φημι, διαλέγεται. Ὅπερ καὶ τις σοφὸς ὅταν λέγῃ· « Παρὰ Κυρίου ἀρμόζεται γυνὴ ἀνδρὶ· » οὐ τοῦτο λέγει, ὅτι ἕκαστον συνίοντα γυναικί, αὐτὸς συνάπτει· ἀλλ' ὅτι τὸν γάμον ἐποίησεν αὐτός. Πᾶσαι οὖν αἱ ἐξουσίαι, ὑπὸ Θεοῦ δικαίως τεταγμέναι εἰσιν, οἷαν ἂν σκοπήσης, καὶν τὴν τοῦ πατρὸς πρὸς υἱὸν, καὶν τὴν τοῦ ἀνδρὸς πρὸς γυναῖκα, καὶν τῆς ἁλλὰς πάσης· καὶ τὰς ἐν τοῖς ζώοις δὲ, ὡς τῶν μελισσῶν, ὡς τῶν γερᾶνων, ὡς τῶν ἰχθύων.

« Ὡστε ὁ ἀντετασόμενος τῇ ἐξουσίᾳ, τῇ τοῦ Θεοῦ διαταγῇ ἀνθεστήκει. Οἱ δὲ ἀνθεστηκότες, ἑαυτοῖς κρίμα λήφονται. » Ἴνα μὴ ἔχωσι λέγειν οἱ πιστοί, ὅτι Ἐξουτελλίσεις ἡμᾶς; τοὺς τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας ἀπολαύειν μέλλοντας, ἀρχουσιν ὑποτάττων· δεικνύσιν, ὅτι τῷ Θεῷ ὑποτάττεται, ὁ ταῖς ἀρχαῖς ὑποτασόμενος· μᾶλλον δὲ τὸ φοβερώτερον²⁸ τίθησιν, ὅτι ὁ μὴ ταύταις πειθόμενος, ἀντιτάσσεται τῷ Θεῷ, τῷ τὰς ἀρχὰς τάξκει· ὁ δὲ ἀνθεστηκῶς, καὶ παρὰ τοῦ Θεοῦ τιμωρηθῆσεται καὶ παρὰ ἀνθρώπων. Τοῦτο γὰρ αἰνιττεται εἰπών· « Ἐαυτοῖς κρίμα λήφονται οἱ ἀνθεστηκότες. »

« Οἱ γὰρ ἀρχοντες οὐκ εἰσι φόβος τῶν ἀγαθῶν ἔργων, ἀλλὰ τῶν κακῶν. Θέλεις δὲ μὴ φοβεῖσθαι τὴν ἐξουσίαν; τὸ ἀγαθὸν ποιεῖ, καὶ ἔχεις ἐπαινον ἐξ ἀδ-

²⁷ Prov. xix, 14.

Variæ lectiones.

²⁸ φέρεσθαι ο. ²⁹ φανερώτερον ο.

« Ne vincaris a malo, » id est, Ne ultionis avida mente vel deliberatione illud fac: nec mala patrantem imitare: hoc enim esset te succumbere et vinci: quin potius stude beneficentia tua illum vincere, atque a sua malitia transferre. Quod igitur supra dixit, ad pusillanimitatis consolationem dixit: nunc autem quod perfectius est induxit.

CAPUT XIII.

Vers. 1. « Omnis anima potestatibus subumiori- bus subdita sit. » Cum auditorum mores sufficienter composuisset, eosque docuisset ut vel hostilibus essent benigni, hanc adducit adhortationem, erudiens et instituens omnem animam, sive sacerdos quispiam fuerit, vel monachus, vel apostolus, sub- jici principatibus. Ista enim subjectio non invertit pietatem. Admonet autem hoc Apostolus, ut ostendat Evangelium non docere defectionem aut inobedientiam erga magistratum, sed moderationem potius et obedientiam.

« Non enim est potestas nisi a Deo: quæ autem sunt potestates, a Deo ordinatæ sunt. » Quid ais? Omnisne princeps vel magistratus a Deo electus est? Non hoc dico, inquit, neque de omnibus et singulis principibus vel magistratibus mihi sermo nunc est, sed de re ipsa. Nam principatus esse, et alios quidem magistratu fungi, alios vero magistratibus subdi, neque sursum et deorsum omnia misceri, Dei sapientiæ dico opus esse. Non enim dixit, non esse principem, sed « Non esse potesta- tem, nisi a Deo. » Quare, de re ipsa, de ipso magi- stratus, inquam, officio disserit. Quemadmodum cum sapientum aliquis dicat: « A Domino uxor aptatur viro²⁷: » non hoc dicit, quod quemlibet cum muliere convenientem Deus copulet, verum quod ipse nuptias fecit et instituit. Omnes itaque pote- states, qualemcumque cogites, rite a Deo ordinatæ sunt, sive patris in filium, sive mariti in conjugem, sive omnes alias, imo quæ vel in ipsis sunt anima- libus, apibus nimirum, gruibus et piscibus.

Vers. 2. « Itaque qui resistit potestati, Dei ordi- nationi resistit. Resistentes autem sibiipsis judi- cium accipient. » Ne fideles dicere queant: Viles plane nos reddis, qui tamen cælorum regnum adepturi sumus, principibus et magistratibus nos subjiciens; monstrat quod Deo subjiciatur, quis- quis magistratum subjicitur: vel potius, quod terri- bilius est, subdit, nempe, quod ille qui his non fuerit obsecutus, Deo resistit, qui potestates et magistratus ordinavit. Qui autem repugnat, et a Deo punietur, et ab hominibus: hoc enim subin- nuit, cum dixit, « Sibiipsis judicium accipient resi- stentes. »

Vers. 3. « Principes enim non sunt terror bono- rum operum, sed malorum. Vis autem non timere potestatem? Bonum fac, et habebis laudem ab

ipsa. » Quid metuis aut horres? Non enim cum bene facias, magistratus te increpat: non terribitis est tibi virtuti operam navanti: quin potius laudator tuus sedet, si feceris quod bonum est. Tantum enim abest ut terrorem tibi ineuliat, ut etiam te laudet.

VERS. 4. « Dei namque minister est tibi in bonum. » Voluntati, inquit, Dei cooperatur: verbi gratia, consulit tibi Deus per Evangelium, ut temperantiæ studeas: ita princeps per leges suas eadem jubet. Adhortatur Deus ne quemquam defraudes, ne avaritiæ inhies, neque rapias aliena: magistratus etiam super hisce judicat, adeoque fert sententiam. Adjutor itaque nobis est ad bona opera, si modo ipsi mentem advertamus.

« Sin malitiam feceris, time: non enim sine causa gladium portat. » Proinde princeps non facit metum in nobis, verum nostra nequitia, propter quam operatur principis gladius, hoc est coercendi potestas. Magistratus enim non frustra gladio cingitur, sed ut sceleratos puniat.

« Dei enim minister est, vindex in iram ei qui male agit. » Et quando virtutem laudat, voluntatem Dei implet: et quando gladio ferit, Dei minister est, vindicans virtutem et vitium abigens. Plerique enim non tam propter metum Dei, quam ob principum formidinem bonum perficiunt. Quare cum vindex sit virtutis, supplicio afficiens malum operantem, Dei minister est.

VERS. 5. « Ideo necessarium est subditos esse, non solum propter iram, sed et propter conscientiam. » Necessum est, inquit, subdī, non solum ut non experiaris iram Dei et magistratus, tanquam immorigerus, intolerabiliterque crucieris; verum etiam ut non videaris conscientiæ expers, et erga benefactorem ingratus. Plurimum enim prosunt rebus publicis magistratus: per ipsos enim vita nostra consistit. Qui nisi essent, jam olim omnia perissent, potentioribus imbecilliores devorantibus. Conscientia itaque tua, inquit, persuadeat **96** tibi, ut suo honore tanta tibi bona donantes nunquam non digneris.

VERS. 6. « Ideo enim et tributa præstatis. » Tu, inquit, testaris, quod a magistratu beneficio afficeris, quatenus mercedem ei pendis, ut ei videlicet qui rebus tuis prospiciat. Non enim in principio tributum solvissemus, nisi agnovissemus, lucrum nobis ex huiusmodi præfectura accrescere: cum scilicet nos cura soluti, magistratus habeamus, qui pro nobis excubias agant.

« Ministri enim Dei sunt, in hoc ipsum incumbentes. » Quare Deo etiam placet ut ipsius ministris tributa pendamus. Vult enim Deus pacem ac virtutem in republica versari, vitium autem præfiliari: atque in hoc principes ministrant voluntati

της. » Τί δέδοικας καὶ φοβῆσαι; Μὴ γὰρ ἐπιτιμᾷ σε καλῶς πράττοντι, μὴ γὰρ φοβερός σοι ἐστὶν ἀρετῆς ἐπιμελουμένου· ἀλλ' ἐὰν ποιεῖς τὸ ἀγαθόν, μᾶλλον ἐπαινήτης σου κἀθήται ὁ ἄρχων. Τσοῦτον γὰρ ἀπέχει τοῦ φοβῆσαι σε, ὥστε καὶ ἐπαινεῖ σε.

« Θεοῦ γὰρ διάκονός ἐστὶ σοι εἰς τὸ ἀγαθόν. » Τῷ βουλήματι, φησί, τοῦ Θεοῦ συμπράττει· οἶον, συμβουλεύει σοι ὁ Θεὸς περὶ σωφροσύνης διὰ τοῦ Εὐαγγελίου· καὶ ὁ ἄρχων τὰ αὐτὰ λέγει διὰ τῶν νόμων. Παραινεῖ ὁ Θεὸς μὴ πλεονεκτεῖν, μηδὲ ἀρπάζειν· καὶ ἐκεῖνος ὑπὲρ τούτων κἀθήται δικάζων. Ὡστε συνεργός ἐστιν ἡμῖν εἰς τὰς ἀγαθὰς πράξεις, ἐὰν αὐτῷ προσέχωμεν.

« Ἐὰν δὲ τὸ κακὸν ποιῆς, φοβοῦ· οὐ γὰρ εἰκὴ τὴν μάχαιραν φορεῖ. » Ὡστε οὐχ ὁ ἄρχων ποιεῖ τὸν φόβον, ἀλλ' ἡ ἡμετέρα πονηρία, δι' ἣν καὶ ἡ μάχαιρα τοῦ ἄρχοντος ἐνεργεῖ, τουτέστιν, ἡ κολαστικὴ δύναμις· οὐ γὰρ μάτην περιέζωσται τὴν σπάθην ὁ ἄρχων, ἀλλ' ἵνα κολάζῃ, φησί, τοὺς πονηροὺς.

« Θεοῦ γὰρ διάκονός ἐστιν ἐκδικῶν εἰς ὀργὴν τῷ τὸ κακὸν πράσσοντι. » Καὶ ὅταν τὴν ἀρετὴν ἐπαινῇ, τὸ τοῦ Θεοῦ βούλημα πληροῖ· καὶ ὅταν τῇ μάχαιρᾷ χρᾶται, τοῦ Θεοῦ διάκονός ἐστιν, ἐκδικῶν τὴν ἀρετὴν, καὶ τὴν κακίαν ἀπελαύνων. Οἱ πολλοὶ γὰρ οὐ τσοῦτον διὰ τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ, ὅσον διὰ τὸν τῶν ἀρχόντων, τὸ καλὸν μετέργονται. Ὡστε ἐπειδὴ ἐκδικός ἐστι τῆς ἀρετῆς, κολάζων τὸν τὸ κακὸν πράσσοντα, Θεοῦ διάκονός ἐστι.

« Διὸ ἀνάγκη ὑποτάσσεσθαι, οὐ μόνον διὰ τὴν ὀργὴν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν συνείδησιν. » Ἀνάγκη, φησὶν, ὑποτάσσεσθαι, οὐ μόνον ἵνα μὴ πειρασθῆς τῆς ὀργῆς καὶ τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ ἄρχοντος, ὡς ἀπειθής, καὶ κολασθῆς ἀφόρητα, ἀλλὰ καὶ ἵνα μὴ δόξης ἀσυνείδητος εἶναι καὶ ἀγνώμων περὶ τὸν εὐεργέτην. Εὐεργετοῦσι γὰρ οἱ ἄρχοντες μεγάλως τὰς πόλεις· διὰ γὰρ αὐτῶν ὁ βίος ἡμῶν συνίσταται· καὶ εἰ γε μὴ ἦσαν, πάντα ἂν ἔφυγετο, τῶν δυνατωτέρων τοὺς ἀσθενεστέρους καταπιόντων. Ἡ συνείδησίς σου τοίνυν, φησί, παρθένω σε τιμᾷν τοὺς τὰ τοιαῦτα καλὰ χαρίζομένους σοι.

« Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ φόρους τελεῖτε. » Συμμεριτυρεῖς, φησὶν, ὅτι εὐεργετῇ ὑπὸ τοῦ ἄρχοντος, καθὼ μισθὸν αὐτῷ τελεῖς· πρόδηλον γὰρ, ὅτι ὡς προνοουμένῳ σου. Οὐκ ἂν γὰρ ἐτελέσαμεν ἐξ ἀρχῆς, εἰ μὴ ἔγνωμεν ὅτι κερδαίνομεν ἐκ τῆς τοιαύτης ἐπιστάσις· αὐτοὶ μὲν ἀμέριμνοι ὄντες, τοὺς ἄρχοντας δὲ ἔχοντες ὑπὲρ ἡμῶν ἀγρυπνοῦντας.

« Λειτουργοὶ γὰρ Θεοῦ εἰσιν, εἰς αὐτὸ τοῦτο προσκαρτεροῦντες. » Ὡστε καὶ τῷ Θεῷ δοκεῖ, τὸ φόρους τελεῖν τοῖς αὐτοῦ λειτουργοῖς. Θελεῖ γὰρ ὁ Θεὸς εὐεργετην ἐμπλετεῦσθαι καὶ ἀρετὴν, καὶ κακίαν ἀπελαύνεσθαι· καὶ εἰς τοῦτο οἱ ἄρχοντες λειτουργοῦσι

Variae lectiones.

⁹⁹ ὅτι ο.

τῷ θελήματι τοῦ Θεοῦ, κουνώντας ὅπερ τῆς κοινῆς A κατωστάσεως, καὶ εἰς αὐτὸ τοῦτο προσκχρεοῦντες, ἵνα ἡμεῖς ἐν εἰρήνῃ καὶ ἀταραξίᾳ διάγωμεν. Εἰ δὲ κακῶς τις τῇ ἀρχῇ κέχρηται, οὐδὲν τοῦτο πρὸς τὴν αὐτοῦ ²⁰ τοῦ πράγματος εὐκομίαν.

Ἐπίδοτε οὖν πᾶσι τὰς ὀφειλάς· τῷ τὸν φόρον, τὸν φόρον· τῷ τὸ τέλος, τὸ τέλος· τῷ τὸν φόβον, τὸν φόβον· τῷ τὴν τιμὴν, τὴν τιμὴν. Ἐ Χρέος, φησὶν, ἔστι σοι ἀπαραίτητος ²¹ ἐπιχειμενον, ἢ πρὸς τοὺς ἀρχοντας εὐγνωμοσύνη. Ἀπόδος οὖν ἃ ὀφείλεις πᾶσι τοῖς διαφόροις ἀρχαῖς ἐμπειπιστευμένοις· τῷ τὸν φόρον χρεωτωμένῳ, ἤγουν τὴν λεγομένην κεφαλαιωτικῶνα, ἀπόδος τὸν φόρον· τῷ τὸ τέλος δὲ, ἤγουν τὴν ὑπὲρ τῆς γῆς συνεισφοράν, τὸ τέλος· καὶ οὐ μόνον χρήματα, ἀλλὰ καὶ φόβον, τουτέστιν, αἰδῶ, καὶ εὐλάβειαν, καὶ ἐπιτεταμένην τιμὴν. Ἐπάγει γοῦν· B
Ἐ τῷ τὴν τιμὴν, τὴν τιμὴν. Ἐ Ὁ φόβος γὰρ διττός· ὁ μὲν ²², ὃν φοβοῦνται οἱ πατανοτες, ἐκ τοῦ πονηροῦ συνειδότης· ὃν ἀνωτέρω ἀπηγόρευσεν ὁ Ἀπόστολος· ὁ δὲ, ὃν ἔχουσιν οἱ ἀγαπῶντες πρὸς τοὺς ἀγαπωμένους, τουτέστιν, ἡ ὑπερβάλλουσα τιμὴ, καθὼς εἴρηται·
Ἐ Οὐκ ἔστιν ὑστέρημα τοῖς φοβοῦμένοις αὐτόν· Ἐ καὶ, Ἐ Ὁ φόβος Κυρίου διακμένων εἰς αἰῶνα αἰῶνος. Ἐ Τὴν γὰρ εὐλάβειαν ἐνταῦθα ὑποδηλοῖ.

Ἐ Μηδενὶ μηδὲν ὀφείλετε, εἰ μὴ τὸ ἀγαπᾶν ἀλλήλους. Ἐ Τὰς μὲν ἄλλας, φησὶν ὀφειλάς ²³ ἀπέδοτε· μηδέποτε δὲ τὴν ἀγάπην ἀποδοῦναι θελήσετε [f.—σητε], ἀλλ' ἀεὶ ὄφλημα αὐτὴν ἔχετε διηνεκές. Μὴ γὰρ, ἐπειδὴ σήμερον ἀγαπητικὴν ἐπεδείξω διδάσειν πρὸς τὸν πλησίον, νομίσησιν ἀποπληρῶσαι τὴν ὀφειλὴν, καὶ διὰ τοῦτο παρίδης αὐτὸν αὐριον· ἀλλὰ διηνεκῶς νόμιζε τὴν ἀγάπην χρεωστειν τῷ πλησίον.

Ἐ Ὁ γὰρ ἀγαπῶν τὸν ἕτερον, νόμον πεπλήρωκε. Τὸ γὰρ, Οὐ μοιχεύσεις· Οὐ φονεύσεις· Οὐ κλέψεις· Οὐκ ἐπιθυμήσεις, καὶ εἴτις ἕτερα ἐντολή, ἐν τούτῳ τῷ λόγῳ ἀνακεφαλαιούται, ἐν τῷ, Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς ἑαυτόν. Ἐ Τὸν νόμον πάντα πληροὶ ὁ ἀγαπῶν τὸν πλησίον. Ὅστε λοιπὸν χρέος ἔχει ἀγαπᾶν αὐτόν, εἰ γε τοσαῦτα εὐεργετῆται ἐξ αὐτοῦ καὶ τῆς πρὸς αὐτὸν ἀγάπης, ὡς τὸν νόμον πάντα πληροῦν. Οὐκ εἶπε δὲ, Πληροῦται, ἀλλ' Ἐ Ἀνακεφαλαιούται, Ἐ τουτέστιν, ἐν συντόμῳ καὶ ἐν βραχεί τὸ πᾶν τῶν ἐντολῶν ἀπαρτίζεται. Καὶ γὰρ καὶ ἀρχὴ καὶ τέλος ἀρετῆς ἡ ἀγάπη. Ἐπιτεταμένην δὲ ἀγάπην ἀπαιτεῖ ὁ νόμος· Ἐ Ὡς ἑαυτόν· γὰρ, φησὶν, Ἐ ἀγάπησον τὸν πλησίον· ὁ δὲ Κύριος τὸ μείζον καὶ ὑπὲρ ἑαυτόν, φησὶ. Τὴν γὰρ ψυχὴν τίθειν ὑπὲρ τοῦ φίλου διδάσκει.

Ἐ Ἡ ἀγάπη, τῷ πλησίον κακὸν οὐκ ἐργάζεται. Πλήρωμα οὖν νόμου, ἡ ἀγάπη. Ἐ Ἀμφότερα τὰ εἶδη τῆς ἀρετῆς προσόντα τῇ ἀγάπῃ δεικνύει· τὴν τε τῶν κακῶν ἀποχρῆν, ἐν τῷ εἰπεῖν· Ἐ Κακὸν οὐκ ἐργάζε-

Ἐ Psal. xxxiii, 10, 18, 19.

Variae lectiones.

²⁰ αὐτὴν τὴν ο. ²¹ ἀπαραίτητον ο. ²² ὁ μὲν οὖν ἐστὶν ο. ²³ ἐντολας, ὡς ὀφ. ο

Dei pro communi statu laborantes, inque idipsum perseveranter incumbentes, ut nos in pace ac tranquillitate vitam transigamus. Sin quisquam male magistratu suo et publica functione abutatur, id nihil adversus rei ipsius utilitatem facit.

Vers. 7. Ἐ Reddite ergo omnibus debita: cui tributum, tributum: cui vectigal, vectigal: cui timorem, timorem: cui honorem, honorem. Ἐ Gratitude erga magistratus est debitum, inquit, irrefragabiliter tibi incumbens. Redde igitur quae debes iis omnibus, quibus varii magistratus sunt commisi: cui tributum debetur, capitumve census, ei tributum da: cui vectigal, hoc est pro terra census, vectigal. Nec solum pecunias reddite, sed timorem etiam, hoc est reverentiam ac religionem atque eximium honorem. Quare infer: Ἐ Cui honorem, honorem. Ἐ Est enim duplex metus: alter, quo terrentur scelera patrantēs, ex mala conscientia profluens, quem jam antea rejecti Apostolus: alter vero, quo diligentes erga dilectos afficiuntur, hoc est, excellens et eximius honor, quemadmodum dictum est Ἐ: Ἐ Non est inopia timentibus enim, Ἐ et, Ἐ Timor Domini permanens in saeculum saeculi. Ἐ Pretatem enim hic sive reverentiam subindicat.

Vers. 8. Ἐ Nemini quidquam debeatis, nisi ut vos diligatis mutuo. Ἐ Alia quidem debita reddite: charitatem autem nunquam persolvere velitis, sed semper ipsam uti debitum perpetuum habebitis. Non enim quia hodie charitatis quamdam propensionem demonstrasti erga proximum, arbitraris te persolvisse debitum, ac propterea ipsam in crastinum negligas; sed perpetuo existima te charitatem debere proximo.

Vers. 8, 9. Ἐ Nam qui alterum diligit, legem implevit. Nam: Non moechaberis: Non occides: Non furaberis: Non concupisces, et si quod aliud mandatum, in hoc verbo consummatur, nempe: Diliges proximum tuum ut teipsum. Ἐ Qui proximum diligit, totam legem implet. Deinceps ⁹⁷ itaque quisque proximum suum debet diligere, quomodoquidem tot tantisque beneficiis ab eo ejusque dilectione sit affectus: ut totam legem impleat. Non autem dixit, Impletor, sed, Ἐ Consummatur, Ἐ hoc est, quidquid in legis mandatis continetur, breviter et succinate perficitur. Etenim principium et finis virtutis, est dilectio. Porro, intensam charitatem lex exigit: Ἐ Diliges enim proximum tuum, Ἐ inquit, Ἐ ut teipsum: Ἐ Dominus autem noster majorem exigit, et, ⁹⁸ supra teipsum, inquit. Nam amicum pro amico ponere docet.

Vers. 10. Ἐ Charitas proximo malum non operatur. Plenitudo igitur legis dilectio. Ἐ Amas vir tuis species charitati adesse monstrat: a malis abstinentiam, in eo quod ait: Ἐ Malum non opera-

tur : » et honorum operationem, cum dicit : « Plenitudo igitur legis dilectio. » Totam enim virtutem lege commoustratam in nobis perficit.

VERS. 11. « Et hoc, scientes tempus, quia hora jam est nos e somno surgere. » Charitatem, inquit, plurimi facere debetis, ac per ipsam alias virtutes omnes : idque propter temporis rationem. Nam prope est resurrectio, prope iudicium, atque oportet nos e sopore socordię desidıæque excitari, esseque paratos ad opera resurrectione digna.

« Nunc enim est propior salus nostra, quam cum credidimus. » Quia verisimile erat eos in fidei primordiis studiosiores existisse, temporis autem prokursu refrixisse : Nunc, inquit, magis appropinquamus futuro sæculo. Nam illud salutem nominavit, a nomine nimirum commodiore : peccatoribus enim non est salus, sed perniciēs. Proinde quia appropinquamus futuræ vitæ, studium vehementius intendamus. Id enim est quod in sequentibus indicat.

VERS. 12. « Nox processit, dies autem appropinquavit. » Id est, Nox est proxime finem. Exempli gratia, demus duodecim horarum esse noctem ; cum ergo decem præterierint, dicimus noctem processisse, pro eo quod est, præterisse, proximeque finem esse. Noctem autem præsens sæculum appellat, quod plerique in tenebris agant, ac cujusque vita caligine contegatur ; diem vero, futurum sæculum, tum propter justorum lumen, tum quod omnium res occultæ tunc manifestentur. In Evangelio vero, dies quidem, præsens vita dicitur, eo quod oporteat in ea operari ; nox autem, futura vita, eo quod tum homo quidquam operetur.

« Abjiciamus igitur opera tenebrarum, et induamur arma lucis. » Opera, peccati operationes appellavit, ceu laboriosum quiddam et magnum difficultatem continentes et infinita pericula, idque in præsentī vita, arma vero lucis, virtutis 98 operationes. Eum enim qui his armatus fuerit, in tutum collocant ; « arma » namque sunt, et splendidum faciunt ; « lucis » enim sunt. Porro cum ait : « Abjiciamus, » et, « Induamur, » amborum facilitatem indicavit, devitationis nempe pravorum operum, et ad virtutem inclinationis. Nam sicut facile est deponere pallium et alterum induere : ita et a vitio discedere et virtutem complecti.

VERS. 13. « Ut in die honeste ambulemus. » Paulo ante dixit « Diem appropinquasse, » jam nunc vero ipsam instare ostendit, inquiens : « Honestē ambulemus. » Quandoquidem enim vulgi gloriam auramque popularem magnum facerent, ab honestate eos allicit. Nec dixit, Ambuletis, sed, « Ambulemus, » adhortationem suam levem et inmolēstem efficiens. Nihil enim adeo dedecori est, ut peccatum : uti et nihil æque honestatem parit, ac ipsa virtus.

ται· » καὶ τὴν τῶν ἀγαθῶν ἐργασίαν, ἐν τῷ φάναι·²⁴ « Πλήρωμα οὖν νόμου, ἢ ἀγάπη. » Ὁλόκληρον γὰρ κατορθοί ἐν ἡμῖν τὴν ἀρετὴν, τὴν διὰ τοῦ νόμου δεκνυμένην.

« Καὶ τοῦτο, εἰδότες τὸν καιρὸν, ὅτι ὥρα ἡμᾶς ἦδη ἐξ ὕπνου ἐγερθῆναι. » Ὁφείλετε, φησί, τὴν ἀγάπην περὶ πολλοῦ ποιεῖσθαι, δι' αὐτῆς δὲ καὶ πάσας τὰς ἄλλας ἀρετάς· καὶ διὰ τὸν καιρὸν· ὅτι ἐγγύς ἐστιν ἡ ἀνάστασις, ἐγγύς ἡ κρίσις, καὶ δεῖ ἡμᾶς ἐκ τοῦ ὕπνου τῆς βῆθυμίας,²⁵ ἐγερθῆναι, καὶ εἶναι ἐτοιμοὺς πρὸς τὰ τῆς ἀναστάσεως ἀεὶ ἔργα.

« Νῦν γὰρ ἐγγύτερον ἡμῶν ἡ σωτηρία, ἢ ὅτε ἐπιστεῦσαμεν. » Ἐπειδὴ εἰκὸς ἦν ἐν ἀρχῇ μὲν τῆς πίστεως σπουδαιότερους αὐτοὺς εἶναι, εἶτα προϊόντος τοῦ χρόνου ἀποψυχρανθῆναι, φησί, ὅτι Νῦν μᾶλλον ἐγγίζομεν τῷ μέλλοντι αἰῶνι. Σωτηρίαν γὰρ τοῦτον ὠνόμασεν ἀπὸ τοῦ χρηστοτέρου ὀνόματος· τοῖς γὰρ ἁμαρτωλοῖς οὐ σωτηρία, ἀλλὰ ἀπώλειά ἐστιν. Ὡστε ἐπεὶ ἐγγίζομεν τῇ μελλούσῃ ἡμέρᾳ, μᾶλλον ἐπιτινωμεν τὴν σπουδὴν· ὁ καὶ διὰ τῶν ἐξῆς δηλοῖ.

« Ἡ νύξ προέκοψεν, ἡ δὲ ἡμέρα ἤγγικεν. » Τοῦτο ἐστὶ, πρὸς τῷ τέλει ἐστὶν ἡ νύξ· οἶον, ὡς ἐπὶ ὑποδείγματός, εἰδοῦσα ὥρων θῶμεν εἶναι τὴν νύκτα· ὅταν αἱ δέκα διεθῶσιν, λέγομεν, ὅτι προέκοψεν ἡ νύξ, ἀντὶ τοῦ, παρηλθε, πρὸς τῷ τέλει ἐστὶ. Νύκτα δὲ καλεῖ τὸν ἐνεστῶτα αἰῶνα, διὰ τὸ ἐν σκότει τοὺς πολλοὺς εἶναι, καὶ διὰ τὸ συγκεκαλύφθαι τοὺς βίους ἐκάστων· ἡμέραν δὲ, τὸν μέλλοντα, διὰ τὸ τῶν δικαίων φῶς, καὶ διὰ τὸ τὰ κρυπτά πάντων φανερούσθαι τότε. Ἐν δὲ τῷ Εὐαγγελίῳ, ἡμέρα μὲν ὁ ἐνεστῶς λέγεται, διὰ τὸ δεῖν ἐν τούτῳ ἐργάζεσθαι· νύξ δὲ ὁ μέλλων, διὰ τὸ μηδένα τότε ἐργάζεσθαι.

« Ἀποθώμεθα οὖν τὰ ἔργα τοῦ σκότους, καὶ ἐνδυσώμεθα τὰ ὄπλα τοῦ φωτός. » Ἔργα²⁶ ἐκάλεσε τὰς τῆς ἁμαρτίας πράξεις, ὡς ἐργασίαν καὶ δυσκολίαν ἔχούσας πολλήν, καὶ κινδύνους μυρίους, καὶ ἐν τῷ νῦν αἰῶνι· ὄπλα δὲ φωτός, τὰς τῆς ἀρετῆς· ἐν ἀσφαλείᾳ γὰρ καθίστῶσι τὸν ταῦτάς ἔχοντα· « ὄπλα » γὰρ εἶσι, καὶ λάμπειν ποιοῦσι· « φωτός » γὰρ εἶσιν. Ἐν δὲ τῷ εἰπεῖν, « Ἀποθώμεθα, καὶ, » Ἐνδυσώμεθα, » τὴν εὐκολίαν ἀφοστέρων ἐδήλωσε, τῆς τε ἀποφυγῆς τῶν πονηρῶν πράξεων, καὶ τῆς πρὸς τὴν ἀρετὴν νεύσεως. Ὡσπερ γὰρ εὐκόλῳ ἐστὶν ἀποθέσθαι ἱμάτιον, καὶ ἕτερον ἐνδύσασθαι· οὕτω καὶ κακίαν ἀποφυγεῖν, καὶ ἀρετὴν ἐλθεῖν.

« Ὡς ἐν ἡμέρᾳ εὐσχημόνως περιπατήσωμεν. » Ἄνω μὲν εἶπεν· « ἤγγικεν ἡ ἡμέρα· » νῦν δὲ ἦδη αὐτὴν ἐφισταμένην δείκνυσσι, καὶ φησιν, ὅτι Ἐὐσχημόνως περιπατήσωμεν. » Ἐπειδὴ γὰρ πολὺς αὐτοῖς τῆς παρὰ τῶν πολλῶν δόξης ὁ λόγος, ἐφέλικται αὐτοὺς ἀπὸ τῆς εὐσχημοσύνης. Καὶ οὐκ εἶπε, Περιπατεῖτε, ἀλλὰ, « Περιπατήσωμεν, » ἀνεσχηθῆ ποιῶν τὴν παραίνεσιν. Οὐδὲν γὰρ οὕτως ἀσχημοσύνης· αἰτίον, ὡς ἁμαρτία· ὥσπερ καὶ εὐσχημοσύνης οὐδὲν οὕτω πρόξενον, ὡς ἀρετή.

Varie lectiones.

²⁴ εἰπεῖν ο. ²⁵ τοὺς βῆθυμους ο. ²⁶ ἔργα σκότους iii.

« Μὴ κώμοις καὶ μέθαις. » Οὐ τὸ πίνειν κωλύει, ἅλλα τὸ ἀμέτρω· οὐδὲ τὸ ἀπολαύειν οἴνου, ἀλλὰ τὴν παροινίαν. Κῶμος γάρ ἐστι τὰ μετὰ μέθης καὶ ὕβρεως ἄσματα· ὃ καὶ παροινία λέγεται.

« Μὴ κοίταις καὶ ἀσελγείαις. » Εἰπὼν περὶ τῆς μέθης πρότερον, νῦν λέγει περὶ τῶν ἐκ ταύτης γεννωμένων κακῶν· ἐκ γὰρ μέθης αἱ ἀσελγείαι. Οὐδὲ γὰρ ἐνταῦθα τὸ μίγνυσθαι γυναίξιν ἀναρεῖ, οὐδὲ τὴν κοίτην, ἀλλὰ τὸ πορνεύειν.

« Μὴ ἔριδι καὶ ζήλῳ. » Ἐπειδὴ τὰ ἐκ τῆς ἐπιθυμίας τικτόμενα κατέσβεσε, νῦν καὶ τὰ ἐκ τοῦ θυμοῦ κακὰ καταστέλλει. Οὐδὲν γὰρ οὕτω καὶ ἐπιθυμίαν ἀνάπτει, καὶ ὀργὴν ἐκκαλεῖ, ὡς μέθη καὶ παροινία. Ἐκ δὲ τοῦ ζήλου ἡ ἔρις. Ὁ γὰρ ζηλοτυπίαν ἔχων πρὸς τινα, οὗτος καὶ εἰς ἔριδας χωρεῖ. Ἀνελὼν οὖν τὴν ἔριν, ἀνατρέχει καὶ ἐπὶ τὴν ἀρχὴν ταύτης, τὴν ζηλοτυπίαν. Ἐπει δὲ οἶδεν ὅτι ἐκ τῆς ἀσελγείας ἀνάπτονται πόλεμοι καὶ οἰκιῶν ἀνατροπαί, μετὰ τῆς ἀσελγείας ἔριδος καὶ ζήλου ἐμνήσθη.

« Ἄλλ' ἐνδύσασθε τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν. » Ἀποδύσας ἡμᾶς τῶν πονηρῶν ἱματίων, καλλωπίζει λοιπὸν, οὐκέτι ὄπλα φωτὸς ἡμᾶς ἐνδύων, ἀλλ' ὃ πολλῷ φρικωδέστερον, τὸν αὐτὸν Δεσπότην Διδοῦς ἱμάτιον ἡμῖν. Ὁ γὰρ τοῦτον περιβεβλημένος, πᾶσαν ἔχει τὴν ἀρετὴν.

« Καὶ τῆς σαρκὸς πρόνοιαν μὴ ποιείσθε εἰς ἐπιθυμίας. » Οὐ τὸ προνοεῖσθαι τῆς σαρκὸς κωλύει, ἀλλὰ τὸ, εἰς ἐπιθυμίας. Πρὸς ὑγίειαν, φησὶν, ἀλλὰ μὴ πρὸς ἀσελγίαν ἐπιμελοῦ τῆς σαρκός. Οὐδὲ γὰρ ἂν εἴη πρόνοια λοιπὸν, ὅταν τὴν φλόγα ἀνάπτῃς, ὅταν τὴν κάμινον χαλεπὴν ποιῆς. Ἐν ζῆτει μόνον, ὅπως ὑγαίνουσαν ἔχῃς τὴν σάρκα· περαιτέρω δὲ μηδὲν περιεργάσῃ, ὥστε τὰς ἐπιθυμίας αὐτῆς ἀνάψαι, ἀλλὰ πᾶσαν τὴν σπουδὴν περὶ τὰ πνευματικὰ ἀνάλισκε.

ΚΕΦΑΛ. ΙΔ'.

« Τὸν δὲ ἀσθενοῦντα τῇ πίστει προσλαμβάνεσθε. » Πολλοὶ τῶν ἐξ Ἰουδαίων πεπιστευκότων, καὶ μετὰ τὴν πίστιν ἐφύλαττον ἐτι τὴν τῶν βρωμάτων παρατήρησιν, καὶ χοιρείων κρεῶν ἀπειχοντο, οὕτω θάρβουντες τέλειον ἀποστήναι τοῦ νόμου. Εἶτα ὥστε μὴ εὐφώρζοι καταστῆναι ὡς τῶν χοιρείων μόνων ἀπεχόμενοι, πάντων ἀπλῶς ἀπειχοντο κρεῶν, καὶ λάχανα ἡσθιον. Ἄλλοι πάλιν ἦσαν τελειότεροι, οἱ μηδὲν παρατηροῦντες, ὠνείδιζον τοῖς παρατηροῦσιν. Ἐφοβήθη τοίνυν ὁ Παῦλος, μήπως ἀκαίρως ἐπιπλήσσοντες, καὶ μὴ μετὰ τοῦ προσήκοντος τρόπου, παρασαλεύσωσι τοὺς ἀτελεστέρους· οἱ τελειότεροι ἀπὸ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως· διὸ καὶ σοφῶς μεταχειρίζεται τὸ πρᾶγμα, ἐκατέρου μέρους ἐπιμελούμενος. Οὐτε γὰρ

« Non in comessationibus et ebrietatibus. » Bibere haudquaquam vetat, sed immoderate bibere : neque frui quemquam vino prohibet, sed ipsam temulentiam arceat. Κῶμος enim est cantilenæ illæ quæ in ebrietate cum injuria sunt : quod et temulentia dicitur.

« Non in cubilibus et impudicitis. » Cum de ebrietate prius locutus esset, nunc de malis disserit ex ea ortis. Ex ebrietate enim impudiciæ profluunt. Neque enim hic uxoribus jungi, neque matrimonii lectum tollit, sed ipsam fornicationem.

« Non in contentione et æmulatione. » Cum mala ex concupiscentia nata exstinxisset, nunc etiam illa quæ ex ira prodeunt, supprimit. Nihil enim adeo cupiditatem accendit, et iram inflammat, ut ebrietas ac temulentia. Ex æmulatione autem contentio. Qui enim æmulatur alicui, is et ad rixas progreditur. Sublata itaque contentione, ad æmulationem, unde illa exoritur, recurrit. Quoniam vero comperit habuit, bella ex fornicatione et impudicitia exsuscitari, ædiumque subversiones, una cum impudicitia contentionis et æmulationis mentionem facit.

VERS. 14. « Sed induamini Dominum nostrum Jesum Christum. » Exiit nos pravis vestimentis Apostolus, deinceps exornat nos, non jam lucis arma nos induens, sed quod multo magis est formidandum, ipsum Dominum pro indumento nobis largiens. Hoc qui vestitus fuerit, omni sane virtute decoratus est.

« Et carnis curam ne gesseritis ad cupiditates. » Non prohibet carnis curam, sed ne juxta cupiditates ipsius ei prospiciamus. Ad sanitatem, inquit, sed non ad libidines et voluptates carni prospicito. Neque enim istæc providentia aut cura fuerit, si flammam accendas, si caninum molestum reddas. Unum istuc tantummodo quære, ut caro corpusque tuum bene valeat : supra hoc ne sis adhuc curiosus, neque id agas ut cupiditates ejus accendas, sed omnem conatum tuum circa spiritualia insume.

CAPUT XIV.

VERS. 1. « Infirmum autem in fide assumite. » Plerique Judæorum qui fidei accesserant, post fidem adhuc in ciborum observatione hærebant, a suilla carne abstinentes, nondum ausi prorsus a lege deficere. Deinde ne facile deprehenderentur, ut qui a sola porcina abstinerent, ab omnibus carnibus simpliciter abstinebant, solisque oleribus vescabantur. Alii rursus perfectiores erant, qui nihil observantes, observantibus convitiabantur. Veritus est igitur Paulus, ne perfectiores importune et non uti par erat imperfectiores increpando, a Christi fide decuterent. Propterea sapienter rem aggreditur, utriusque partis rationem habens. Neque enim oburgantibus audebat dicere : Male agitis, ne imperfectiores

Variæ lectiones.

²⁷ γάρ ο.

PATROL. GR. CXXIV.

17

ctus in observatione stabiliret : neque rursus dicere potuit, Bene agitis, ne vehementiores accusatores faceret ; sed enim moderatam et ad utrosque temperatam ahortationem facit. Et videtur quidem fortis increpare : totum autem sermonem hoc in loco contra imbecilliores insumit. Statim enim ut dixit, « infirmum, » indicavit eum non esse validum. Cum porro ait, « suscipite, » monstrat eum sedula indigere curandi ratione, id quod extremæ imbecillitatis argumentum est.

« Non ad dijudicationes disceptationum. » Hoc est, ne dijudicetis ob infirmitatem ipsius, neque offendamini, nec multis cogitationibus turbemini : cæterum tanquam infirmum et ægrotum omni curandi ratione suscipite.

Vers. 2. « Alius quidem credit licere sibi vesci quibus libet, qui vero infirmus est, vescitur oleribus. » Perfectum et imperfectum comparat, iniquiens : Perfectus, fide sua fretus, omnia indiscriminatim edit : imperfectior vero, tanquam infirmus, olera comedit. Dignus itaque est ut curetur, non ut obijurgatione acri absterreatur.

Vers. 3. « Qui vescitur, non vescentem ne contemnat, et qui non vescitur, vescentem ne judicet : Deus enim illum assumpsit. » Qui omnia edebant, ceu perfectiores, non edentes vilipedebant, ceu modica fide imbutos, æ adhuc Judaizantes. Contra, non vescentes, quibuslibet vescentes judicabant, eosque condemnabant ut gulosos et voraces. Quia autem plerique horum e gentibus erant, « Deus, » inquit, « ipsum assumpsit, » hoc est, ineffabilem suam gratiam erga eum commonstravit. Quid igitur cum eo de lege disputas, 100 cum Christus illum justificavit ?

Vers. 4. « Tu quis es qui iudicas alienum servum? Suo domino stat aut cadit. » Ad perfectiorem hoc loquitur, abducens ipsum ut a contemptu, sic et a condemnatione. Utraque enim admittebant perfectiores, aspernantes nimirum et condemnantes imperfectiores. Clanculum autem et hic imperfectos perstringit. Non enim quia illa faciat quæ judicari non mereantur, propter hoc te non judicare jubeo, verum quia alienus servus est, hoc est, non tuus, sed Dei. Nam etiamsi infirmus fuerit, non tamen excidit ab eo quod sit servus : quare non est de eo desperandum. Animum autem rursus ei addens, non dixit, cadit, sed « Stat aut cadit. » Sive enim hoc, sive illud contingat, ad dominum pertinet vel dominum cadentis, vel stantis iurum.

« Statuetur autem : potens est enim Dominus statuere ipsam. » Cum ait, « statuetur, » indicat ipsam adhuc moveri et concuti usque adeo, ut solo Deo confirmatore opus habeat. Quod de plane desperatis dicimus.

Vers. 5. « Alius quidem iudicat diem inter diem, alius vero iudicat omnem diem. » Nonnulli inedia

Varie lectiones.

¹⁰⁰ ἀσθενέστερος ο. ¹⁰¹ ἐπεὶ οὖν καὶ ο. ¹⁰² ὅπως ο.

τοῖς ἐπιτιμῶσιν ἐτόλμα εἰπεῖν, ὅτι Κακῶς ποιεῖτε, ἵνα μὴ τοὺς ἀταλεῖς βεβαίωσῃ ἐν τῇ παρατηρήσει· οὐτε πάλιν, ὅτι Καλῶς, ἵνα μὴ σφοδρότεροὺς κατηγοροὺς ποιῆσῃ· ἀλλὰ συμμα[με]τρημένην ποιεῖται τὴν παραίνεσιν. Καὶ δοκεῖ μὲν τοῖς ἰσχυροῖς ἐπιτιμᾶν· τὸ δὲ πᾶν, εἰς τοὺς ἀσθενεστέροὺς κενὸν ἐν τῷ πρὸς τοὺτους λόγῳ. Αὐτίκα γοῦν εἰπὼν, « Τὸν ἀσθενούντα, » ἔδειξεν ἄβρωστον ἕντα. Καὶ τῷ εἰπεῖν δὲ, « Προσλαμβάνεσθε, » δεικνύσιν πολλῆς θεόμενον ἐπιμαλείας, ὅπερ σημεῖον ἐσχάτης ἀβρωστίας.

« Μὴ εἰς διακρίσεις διαλογισμῶν, » Τουτέστι, μὴ διακρινόμενοι ἐπὶ τῇ ἀσθενείᾳ, καὶ σκανδαλιζόμενοι, καὶ λογισμοῖς πολλοῖς ταραττόμενοι· ἀλλ' ὡς ἀσθενῆ ἕντα πάσης θεραπείας ἀξιοῦντες.

« Ὅς μὲν πιστεύει φαγεῖν πάντα· ὁ δὲ ἀσθενῶν λάχανα ἐσθίει. » Συγκρίνει τὸν τέλειον καὶ τὸν ἀτελεῆ, καὶ φησιν, ὅτι ὁ μὲν τέλειος, τῇ πίστει θαβρῶν, πάντα ἀδιαφόρως ἐσθίει· ὁ δὲ ἀτελέστερος ¹⁰⁰, ὅτε ἀσθενῶν, λάχανα ἐσθίει. Ὅστε ἀξίος τοῦ θεραπεύεσθαι, οὐχὶ τοῦ προσπλήττεσθαι.

« Ὁ ἐσθίων τὸν μὴ ἐσθίοντα μὴ ἐξουθενεῖτω· καὶ ὁ μὴ ἐσθίων τὸν ἐσθίοντα μὴ κρινετω. Ὁ Θεὸς γὰρ αὐτὸν προσελάβετο. » Οἱ πάντα ἐσθίοντες, ὡς τελειότεροι, τοὺς μὴ ἐσθίοντας ἐξητυλίζον, ὡς ὀλιγοπίστους καὶ ἰουδαίζοντας ἔτι. Πάλιν, οἱ μὴ ἐσθίοντες κατέκρινον τοὺς ἐσθίοντα· πάντα, ὡς λαϊμάργους. Ἐπειδὴ δὲ καὶ ¹⁰¹ ἐξ ἐθνῶν ἦσαν πολλοὶ τούτων, φησιν, ὅτι « Ὁ Θεὸς αὐτὸν προσελάβετο· » τουτέστι, τὴν ἀφατον αὐτοῦ χάριν περὶ αὐτὸν ἐπεδείξατο. Τί τοῖνον αὐτῷ περὶ νόμου διαλέγη, ὅπου γε αὐτὸν ὁ Χριστὸς ἐδικαίωσεν;

« Σὺ τίς εἶ ὁ κρίνων ἀλλότριον οἰκέτην; Τῷ ἰδίῳ κυρίῳ στήκει ἡ πίστις. » Πρὸς τὸν τέλειον λέγει τοῦτο, ἀπάγων αὐτὸν ὡσπερ τοῦ ἐξουθενεῖν, οὕτω καὶ τοῦ κατακρίνειν· ἀμφοτέρα γὰρ ἐποιοῦν οἱ τελειότεροι, καὶ ἐξητυλίζον, καὶ κατέκρινον τοὺς ἀτελεστέροὺς. Λανθανόντως δὲ ἕνταῦθα τοῦ ἀτελεῆ καθάπτεται. Οὐ γὰρ ἐπειδὴ ἀξία τοῦ μὴ κρίνεσθαι ποιεῖ, διὰ τοῦτο κελύω μὴ κρίνειν, ἀλλ' ἐπειδὴ ἀλλότριός ἐστιν οἰκέτης, τουτέστιν, οὐ σὸς, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ. Κἂν γὰρ ἀσθενῆ, ἀλλ' οὐκ ἐξέπεσε τοῦ οἰκέτης εἶναι· οὐκ οὖν ἀπογυστέος. Παραμυθούμενος δὲ πάλιν αὐτὸν, οὐκ εἶπεν, ὅτι πίστις, ἀλλὰ, « Στήκει ἡ πίστις. » Ἄν τε δὲ τοῦτο, ἂν τε ἐκεῖνο, τῷ δεσπότῃ διαφέρεται, καὶ ἡ ζημία κίπτοντος, καὶ ὁ πλοῦτος ἐστῶτος.

« Σταθῆσεται δέ· δυνατὴς γὰρ ἐστὶν ὁ Θεὸς στήσαι καὶ αὐτόν. » Ἐν τῷ εἰπεῖν, ὅτι « Σταθῆσεται, » δεικνύσιν ἔτι σαλευόμενον, καὶ τοσοῦτον, ὥστε Θεοῦ μόνου δεῖσθαι τοῦ στήσοντος· ὅπερ ¹⁰² ἐπὶ τῶν σφόδρα ἀπεγνωσμένων λέγομεν.

« Ὅς μὲν κρίνει ἡμέραν παρ' ἡμέραν, ὃς δὲ πᾶσαν ἡμέραν. » Ἦσαν τινες νηστεύοντες, ἢ καὶ τῶν

χοιρίων ἀπεχόμενοι ῥητάς τινὰς ἡμέρας· ἕτεροι δὲ ἅπασι
 πένητες ἐσθίοντες, οἱ καὶ κατέκρινον τοὺς νηστεύον-
 τας, Ἐπὶ τούτων οὖν φησιν, ὅτι ἄλλος ἄλλως κρίνει,
 καὶ ἀδιάφορόν ἐστι τὸ πρᾶγμα. Οὐ δεῖ οὖν κληῖτεσθαι
 τοὺς ἀδελφούς χάριν τούτου, Ταῦτα δὲ συγκατα-
 βαίνει αὐτοῖς, διὰ τὸ νεφύτον τῆς πίστεως αὐτῶν.

« Ἐκαστος ἐν τῷ ἰδίῳ νοῦ πληροφορεῖσθω. » Ὅταν
 μὲν περὶ δογμάτων ὁ λόγος ᾖ, οὐ δεῖ ἡμᾶς τῷ οὐκείῳ
 νοῦ πληροφορεῖσθαι, ἀλλ' ἂ παραλάβομεν, ταῦτα κατ-
 ἔχειν, κἂν ἄγγελος ἐξ οὐρανῶν ἕτερα εὐαγγελίζηται.
 Ἐνθα δὲ περὶ βρωμάτων καὶ νηστείας ὁ λόγος ᾖ, καὶ
 τῶν τοιούτων, καὶ αἱ πταίοντες περὶ ταῦτα¹¹ νεφύ-
 τοι, καὶ συγκαταβάσεως δεόμενοι, ἐνταῦθα τῆς ἀκρι-
 βείας ἐνδοτέον.

« Ὁ φρονῶν τὴν ἡμέραν, Κυρίῳ φρονεῖ· καὶ
 ὁ μὴ φρονῶν τὴν ἡμέραν, Κυρίῳ οὐ φρονεῖ. » Ὁ
 παρατηρούμενος, φησὶ, τὴν ἡμέραν, διὰ τὸν Κύριον
 παρατηρεῖται, ὡς εὐλαβούμενος· καὶ ὁ μὴ παρατη-
 ρούμενος, διὰ τὸν Κύριον, ὡς ἥδη ἐν Χριστῷ τελευ-
 θείς, καὶ ὑπέρτερος γενόμενος τῶν νομικῶν παρα-
 τηρήσεω.

« Καὶ ὁ ἐσθίων, Κυρίῳ ἐσθίει (εὐχαριστεῖ γὰρ τῷ
 Θεῷ)· καὶ ὁ μὴ ἐσθίων, Κυρίῳ οὐκ ἐσθίει, καὶ εὐχα-
 ριστεῖ τῷ Θεῷ. » Ἐν ζητοῦμεν μόνον, φησὶν, ἐάν
 διὰ τὸν Θεόν¹² οὐ πρᾶγμα γένηται, καὶ εὐχαριστῶσι
 τῷ Θεῷ, καὶ ὁ μὴ ἐσθίων καὶ ὁ ἐσθίων· οὕτω γὰρ
 γενόμενον, ἀδιάβλητόν ἐστι. Ταῦτα δὲ, ὡς ἔφην, λέ-
 γει, διὰ τὸ νεφύτους εἶναι. Ἐπεὶ ται ἡρέμα πλῆττει
 τοὺς Ἰουδαίζοντας, ἐν τῷ εἰπεῖν· « Ὁ μὴ ἐσθίων
 εὐχαριστεῖ τῷ Θεῷ. » Πῶς γὰρ ἂν εὐχαριστοῖται, ἔτι
 τοῦ νόμου ἐχόμενος; Ὅστε ὁ ἐσθίων μόνος εὐχα-
 ριστεῖ.

« Οὐδέεις γὰρ ἡμῶν ἑαυτῷ ζῆ, καὶ οὐδεὶς ἑαυτῷ
 ἀποθνήσκει. Ἐάν τε γὰρ ζῶμεν, τῷ Κυρίῳ ζῶμεν·
 ἐάν τε ἀποθνήσκωμεν, τῷ Κυρίῳ ἀποθνήσκωμεν. »
 Δεσπότην, φησὶν, ἔχομεν, ᾧ μέλει ἡμῶν, ὃς καὶ
 πλοῦτον τὴν ἡμετέραν ζωὴν ἡγείται, καὶ ζημίαν, τὴν
 θάνατον. Οὐ γὰρ ἑαυτοῖς ζῶμα, ἢ θνήσκωμεν μόνον,
 ἀλλὰ καὶ τῷ Κυρίῳ. Ζωὴν δὲ ἐνταῦθα τὴν ἐν
 πίστει λέγει, καὶ θάνατον τὴν ἐκπίπτωσιν [f. ἔκπτ.]
 τῆς πίστεως. Ὅστε οὐ μὴ ἐάσῃ οὗτος ὁ Δεσπότης
 θανεῖν κατὰ τὴν πίστιν, καὶ ἀκπεσεῖν αὐτῆς τοὺς
 δοκοῦντας ἁσθενῶς¹³ ἔχειν.

« Ἐάν τε οὖν ζῶμεν, ἐάν τε ἀποθνήσκωμεν, τοῦ
 Κυρίου ἐσμὲν. » Ἀπὸ τοῦ κατὰ πίστιν θανάτου ἐπὶ
 τὴν φυσικὴν μεταβαίνει· περὶ τούτου γὰρ νῦν διαλέγε-
 ται. Ὅτι κἂν τε τὴν φυσικὴν ζωὴν ζῶμεν, τοῦ
 Κυρίου ἐσμὲν· κἂν τε τὸν φυσικὸν θάνατον ἀποθνή-
 σκωμεν, πούτῳ¹⁴ διαφέρομεν.

« Εἰς τοῦτο γὰρ καὶ ὁ Χριστὸς ἀπέθανε, καὶ
 ἀνάστη, καὶ ἔζησε, ἵνα καὶ νεκρῶν καὶ ζώντων κυ-
 ριεύσῃ. » Καὶ τοῦτο σε, φησὶ, πεσθῆτω, ὅτι φροντίζει
 τῆς βιορρωσείας τῶν ἀσθενῶν. Ὁ γὰρ τὸ αἷμα ἐχέεις,
 καὶ θανεῖν ἀνασχομένο, ἵνα ἡμῶν κυριεύσῃ, πῶς
 οὐκ ἂν φροντίσειε δούλων αὐτοῦ γενομένων; ὡσπερ
 εἰώθαμεν λέγειν· Ὁ δεῖνα πῶς οὐ φροντίσει τοῦ

et jejuniis sese macerabant, aut etiam a snilla carnis
 abstinebant certis quibusdam diebus : alii quibus-
 libet diebus edebant, qui et jejnantes condemna-
 bant. De iis igitur loquitur; alius aliter judicat,
 cum sit res indifferens. Non sunt igitur incessendi
 fratres hujus rei causa. In his autem indulget illis,
 quod in fide sunt adhuc neophyti.

« Unusquisque in suo sensu abundet. » Quando
 sermo est de dogmatibus vel doctrina, non oportet
 nos proprio sensu abundare, sed quæ acceperimus,
 firmiter tueri, etiamsi vel angelus e caelis aliud
 prædicarit. Ubi autem de cibis et jejuniis sermo est
 et similibus, et qui in istis impingunt, adhuc sunt
 neophyti, et indulgentia opus habent, hic ab exacto
 jure non nihil est remittendum.

Vers. 6. « Qui sapit diem, Domino sapit : qui
 non sapit diem, Domino non sapit. » Qui observat,
 inquit, diem, propter Dominum observat, ex rever-
 entia et pietate quadam : et qui non observat, in-
 quit, diem, propter Dominum non observat, ut qui
 jam in Christo sit consummatus, legalibusque obser-
 vationibus major.

« Et qui edit, Domino edit : gratias enim agit
 Deo : et qui non edit, Domino non edit, et gratias
 agit Deo. » Unum tantummodo, inquit, quærimus,
 an propter Christum ista fiant, gratiasque agant Deo,
 cum qui vescitur, tum qui non vescitur. Nam quod
 ita peragitur, expers est accusationis et calumniæ.
 Hæc autem, uti dixi, inquit, quod adhuc erant no-
 vitii. Atque tacite perstringit **IQI** Judaizantes,
 cum ait, « Qui non vescitur, gratias agit Deo. » Qui
 enim gratias agere queat, lege adhuc detentus?
 Quare qui manducat, is tantum gratias agit.

Vers. 7, 8. « Nemo enim nostrum sibiipsum vivit,
 nemo sibiipsum moritur. Sive enim vivamus, Domi-
 no vivimus : sive moriamur, Domino morimur. » Domi-
 num habemus, inquit, cui nos sumus curæ, quique
 pro luero et divitiis nostram vitam ducit, et mortem
 pro damno. Neque enim nobis ipsis vivimus aut
 morimur solum, sed etiam Domino. Vitam autem hoc
 loco dicit, quæ fide constat, et mortem, lapsam a
 fide. Itaque Dominus iste nequaquam mori sinet se-
 cundum fitem, et ab ea excidere eos qui infirmi
 esse videntur.

D « Sive igitur vivamus, sive moriamur, Domini
 sumus. » A morte secundum fidem ad naturalem
 transit : de hac enim nunc disserit. Sive, inquit,
 naturalem vivamus vitam, Domini sumus : sive na-
 turali morte moriamur, ad eam pertinemus.

Vers. 9. « In hoc enim Christus mortuus est,
 et resurrexit, et vivit, ut et mortuorum et viventium
 dominetur. » Hoc, inquit, persuadeat tibi, quod
 curam gerat (Dominus) infirmorum, ut erigantur
 consolidenturque. Qui enim sanguinem suum tan-
 dere, necnon mori sustinuit, ut nobis dominaretur,
 quomodo jam nunc nostri non tangeretur sollicitu-

Varie lectiones.

¹¹ τηνικαῦτα ο. ¹² Χριστὸν ο. ¹³ εὐσθενῶς ο. ¹⁴ αὐτῷ ο.

dine, qui servi ejus facti sumus? sicut dicere consuevimus: Quomodo fieri potest, ut aliquis servi sui curam non gerat, pro quo tanta impendit? Deinde, si mortuorum (inquit) rationem habet, multo magis viventium. Hæc autem dicit, Judaizantem pudefaciens, et suadens ut animo suo recolat, quod erga Christum, qui pro eo moriebatur, ingratus existens, legi adhuc auscultatur.

VERS. 10. « Tu autem quid judicas fratrem tuum? Aut tu, quare spernis fratrem tuum? Omnes enim statuemur ante tribunal Christi. » Tu qui non edis, quid fratrem tuum ceu gulosum judicas quod edat? Tu vero qui edis, quid contemnis fratrem tuum ceu exigua fide imbutum? Frater est, proinde non est quod contemnas proprium membrum tuum. Num enim tu pro eo es redditurus rationem? Ipse per sese sistetur ante tribunal, ipseque pœnam et sententiam sustinebit. Viden' qui dum ad consummatiores verba facit, ipsum Judaizantem terret, ceu eum, qui ante tremendum tribunal rationem redditurus sit?

VERS. 11, 12. « Scriptum est enim: Vivo ego, dicit Dominus: quoniam mihi inflectetur omne genu, et omnis lingua constitebitur Deo. Itaque unusquisque nostrum pro se **102** rationem reddet Deo. » Quod, inquit, judicabimur, ceu servi a domino, propheta testatur. Vehementem enim adeoque maximam subjectionem indicavit per hoc quod dixit, Omnes mihi genu flectent, et omnis lingua eorum qui fuerunt ante legem, et in lege, constitebitur, hoc est, rationem reddet rerum gestarum. Cui? Non legi sane, sed Christo. Quare itaque adhuc a lege pendes?

VERS. 13. « Ne igitur nos mutuo judicemus, sed hoc judicate potius, ut non ponatis offendiculum fratri, aut scandalum. » Uterque vestrum, inquit, dissolvite quæ inter vos mutuo viget contentionem: neque tu qui quibuslibet vesceris, offendiculum ponas fratri imperfecto, vehementer adeoque nimium eum increpando: neque tu qui non vesceris omnibus, offendiculum ponas fratri per observationem tuam. Utrisque enim personis hæc conveniunt vicissim, offendiculum et scandalum.

VERS. 14. « Novi et persuasum habeo in Domino Jesu, quod nihil commune est per sese, nisi ei qui existimat aliquid commune esse, illi commune est. » Postquam docuit non oportere perterrefacere infirmum, deinceps de cibis decretum præscribit, erudiens imbecilliores ne contremiscat aut metuat ista tanquam impura; atque, « Novi et persuasum habeo, » non humanis rationibus, sed, « in Domino Jesu, » hoc est, ab ipso discens, et ab eo certior redditus, « quod nihil per seipsi commune est: » hoc est, sua natura nihil est immundum, sed ex voluntate ac deliberatione utentis ista immundities dependet. Illi enim soli est commune et immundum, non omnibus.

* Isa. XLV, 23.

¹⁰² δίχας ο. ¹⁰⁶ τέλειον ιη.

Α δούλου, ὑπὲρ οὗ τοσαύτην τιμὴν κατέβαλετο; Καὶ εἰ τῶν νεκρῶν, φησί, φροντίζει, πολλῶν μᾶλλον τῶν ζώντων. Λέγει δὲ ταῦτα, ἐντρέπων τὸν Ἰουδαίζοντα, καὶ παίδων ἀναμνησθῆναι, πῶς ἐστὶ τῷ νόμῳ προσέχει, ἀγνωμονῶν τῷ ὑπὲρ αὐτοῦ ἀποθανόντι Χριστῷ.

« Σὺ δὲ τί κρίνεις τὸν ἀδελφόν σου; ἢ καὶ σὺ τί ἐξουθενεῖς τὸν ἀδελφόν σου; Πάντες γὰρ παραστησόμεθα τῷ βῆματι τοῦ Χριστοῦ. » Σὺ ὁ μὴ ἐσθίων, τί κρίνεις τὸν ἀδελφόν σου ἐσθίοντα ὡς λαίμαργον, διὰ τὸ ἐσθίειν αὐτόν; Καὶ σὺ ὁ ἐσθίων, τί ἐξουθενεῖς τὸν ἀδελφόν σου ὡς ὀλιγόπιστον; Ἄδελφός ἐστιν, οὐ δεῖ ἐξουθενεῖν σε τὸ οἰκτεῖν μέλος. Μὴ γὰρ σὺ μέλλεις ὑπὲρ αὐτοῦ δοῦναι λόγον; Αὐτὸς παραστήσεται τῷ βῆματι, καὶ αὐτὸς εὐθύνας ¹⁰⁶ ὑφέξει. Ὁρᾷς, πῶς ἐν οἷς πρὸς τὸν τελειότερον ¹⁰⁶ διαλέγεται, ἐκφοβεῖ τὸν Ἰουδαίζοντα, ὡς μέλλοντα εὐθύνας ὑποσχέειν ἐπὶ τοῦ φοβεροῦ βῆματος;

« Γέγραπται γὰρ: Ζῶ ἐγὼ, λέγει Κύριος, ὅτι ἐμοὶ κάμψει πᾶν γόνυ, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται τῷ Θεῷ. Ἄρα οὖν ἕκαστος ἡμῶν περὶ ἑαυτοῦ λόγον δώσει τῷ Θεῷ. » Ὅτι, φησί, κριθησόμεθα ὡς δεῦλοι δεσπότη, μαρτυρεῖ ὁ προφήτης. Τὴν ἐπιτεταμένην γὰρ ὑποταγὴν ἐδήλωσε διὰ τοῦ εἰπεῖν: Γόνυ κάμψουσιν ἐμοὶ πάντες, καὶ πᾶσα γλῶσσα, τῶν τε πρὸ τοῦ νόμου, καὶ τῶν ἐν τῷ νόμῳ, ἐξομολογήσεται, ἀντὶ τοῦ, λόγους δώσει τῶν πεπραγμένων. Τίνι; Οὐ τῷ νόμῳ, ἀλλὰ τῷ Χριστῷ. Ὅστε τί ἐστὶ τοῦ νόμου ἐξέλιξις;

« Μηκέτι οὖν ἀλλήλους κρίνωμεν, ἀλλὰ τοῦτο κρίνατε μᾶλλον, τὸ μὴ τιθέναι πρόσκομμα τῷ ἀδελφῷ, ἢ σκάνδαλον. » Ἀμφοτέροι, φησί, καταλύσατε τὴν πρὸς ἀλλήλους φιλονεικίαν· καὶ μήτε σὺ ὁ ἐσθίων πάντα, πρόσκομμα τίθει τῷ ἀτελεῖ, ὡς σφοδρῶς ἐπιπλήσσω· μήτε σὺ ὁ μὴ ἐσθίων πάντα, σκάνδαλον τίθει τῷ ἀδελφῷ, ὡς παρατηρούμενος. Ἀμφοτέροις γὰρ τοῖς προσώποις ἀρμόζει ταῦτα ἀνὰ μέρος, τὸ τε πρόσκομμα καὶ τὸ σκάνδαλον.

« Οἶδα καὶ πέπεισμαι ἐν Κυρίῳ Ἰησοῦ, ὅτι οὐδὲν κοινὸν δι' ἑαυτοῦ, εἰ μὴ τῷ λογιζομένῳ τι κοινὸν εἶναι, ἐκαίνῃ κοινόν. » Μεθ' οὗ ἐδίδαξεν, ὅτι οὐ δεῖ ἐπιπλήσσειν τῷ ἀσθενούντι, δογματίζει λοιπὸν περὶ τῶν βρωμάτων, παιδεύων τὸν ἀσθενέστερον, μὴ δεδιέναι, μηδὲ τρέμειν ταῦτα ὡς ἀκάθαρτα· καὶ φησιν: « Οἶδα καὶ πέπεισμαι, » οὐκ ἀνθρωπίνους λογισμοῖς, ἀλλ' « ἐν Κυρίῳ Ἰησοῦ, » τούτεστι, παρ' αὐτοῦ μαθῶν, καὶ ἐκαίθεν πληροφορηθεὶς, « ὅτι οὐδὲν κοινὸν δι' ἑαυτοῦ. » τούτεστι, τῇ ἑαυτοῦ φύσει οὐδὲν ἀκάθαρτον, ἀλλὰ ἀπὸ τῆς πραιρεσεως γίνεται τοῦ μετιόντος. Ἐκαίνῃ οὖν μόνῃ ἐστὶ καὶ κοινὸν καὶ ἀκάθαρτον, καὶ οὐ πᾶσιν.

Variæ lectiones.

« Εἰ δὲ διὰ βρῶμα ὁ ἀδελφός σου λυπεῖται, οὐκέτι κατ' ἀγάπην περιπατεῖς. » Πρὸς τὸν τελειότερον ἐν ταῦθα διαλέγεται, διδάσκων, ὅτι καὶ μωραῖος οὐκ ὄσει τὰ βρῶματα ἀκάθαρτα φύσει, σὲ γοῦν ὅμως εἶδει ἀπέχεσθαι τῶν χοιρέων, εἶγε τὴν ἀγάπην ἐμελλες φυλάττειν, ὡς ἂν μὴ λυπηταὶ ὁ ἀδελφός σου σκανδαλιζόμενος. Ἐπιφέρει δὲ ἐξῆς :

« Μὴ τῷ βρῶματί σου ἐκείνον ἀπόλλυς, ὑπὲρ οὗ Χριστὸς ἀπέθανε. » Διὰ τὸ βρῶμα, φησὶν, ἀπολλύεις καὶ ἀνατρέπεις τὸν ἀδελφόν, τὸν οὕτω περισπούδαστον ὄντα Χριστῷ, ὥστε ὑπὲρ αὐτοῦ ἀποθανεῖν. Ὅρων γὰρ σε ἐσθίοντα τὰ χοίρεια, κατὰ φιλονεικίαν τὴν πρὸς ἐκεῖνον, ἐνστατικώτερος γίνεται, καὶ οὕτω κινδυνεύσει ἀποστάς Χριστοῦ, τῷ νόμῳ ὅλος προσηλωσθαι.

« Μὴ βλασφημεῖσθαι οὖν ὑμῶν τὸ ἀγαθόν. » Τουτέστι, Σὺ τελειότητα ἔχεις ἐν τῇ πίστει (ταύτην γὰρ ὀνομάζει ἀγαθόν)· μὴ οὖν χρῶ κακῶς τῇ τελειότητί σου, μὴ δὲ ποιεῖς ταύτην βλασφημεῖσθαι. Ἐὰν γὰρ σὺ ἀπὸ τοῦ τέλειος εἶναι, διαφθείρῃς τὸν ἀτελεῖ, ἐποίησας διαβάλλεσθαι τὸ ἀγαθὸν ὃ εἶγες. Νοήσεις δὲ ἀγαθόν, καὶ τὸ δόγμα ἡμῶν, ὃ οὐ βούλεται βλασφημεῖσθαι παρὰ τῶν ἀπίστων, ὀρώντων τὰ σχίσματα, καὶ τὰ σκάνδαλα τὰ περὶ τῶν βρωμάτων.

« Οὐ γὰρ ἐστὶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ βρῶσις καὶ πόσις. » Μὴ γὰρ ἀπὸ τούτων εὐδοκιμοῦμεν· μὴ γὰρ ἐὰν φάγησ, φησὶ, τοῦτό σε εἰς βασιλείαν εἰσάγει. Ἐισύρων δὲ αὐτοὺς ὡς ἐπὶ τοῦτο μέγα φρονούντας, προσέθηκε καὶ πόσιν.

« Ἀλλὰ δικαιοσύνη, καὶ εἰρήνη, καὶ χαρὰ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ. » Εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ εἰσάγει ἡ δικαιοσύνη, τουτέστιν, ἡ καθόλου ἀρετὴ, ὁ ἄμμεπτος βίος, καὶ εἰρήνη πρὸς τὸν ἀδελφόν, οὐχ ἡ φιλονεικία· καὶ ἡ χαρὰ ἐκ τῆς ἁμονίας, οὐχ ἡ λύπη ἢ ἐκ τῆς ἐπιπλήξεως. Ἐπεὶ δὲ ἐστὶν εἰρήνη καὶ χαρὰ καὶ ἐπὶ πονηρῶν πραγμάτων, ἐπήγαγεν· « ἐν Πνεύματι ἁγίῳ. » Περὶ γὰρ τῆς ἐν Πνεύματι ἁγίῳ εἰρήνης καὶ χαρᾶς, φησὶ, λέγω. Ἐξηγήσατο δὲ καὶ βαθύτερον ὁ πάμμεγας Χρυσόστομος, τίνος ἕνεκεν ἐμνήσθη ὁ Παῦλος τῆς δικαιοσύνης. Ἴνα γὰρ δεῖξη, φησὶν, ὅτι ὁ μὴ ἀπεχόμενος τῶν χοιρέων, ἀδικεῖ τὸν ἀδελφόν περὶ τὴν σωτηρίαν αὐτὴν, ἣν ὁ Χριστὸς θανάτων αὐτῷ περιποιήσατο. Ὅστε ἐκ τούτου, ὁ ἀπεχόμενος διὰ τὸν ἀδελφόν, τὴν δικαιοσύνην μέτεισιν, ἥτις προσενηεῖ τὴν βασιλείαν.

« Ὁ γὰρ ἐν τούτοις δουλεύων τῷ Χριστῷ, εὐαρεστοῦ τῷ Θεῷ, καὶ ὀκίμος τοῖς ἀνθρώποις. » Αἰνίττεται ἐν ταῦθα, ὅτι ἀπὸ κενοδοξίας ἐπειτῶν τοῖς ἀσθενετέροις οἱ τελειότεροι· καὶ φησὶν, ὅτι Εἰ θελεῖς θαυμασθῆναι τοῖς ἀνθρώποις, οὐ τοσοῦτον ἀπὸ τῆς τελειότητος, ὅσον ἀπὸ τῆς εἰρήνης καὶ τῶν ἄλλων θυμασθήσῃ. Ἐν τούτοις γὰρ ἐστὶ καὶ τῷ Χριστῷ δουλεύειν, καὶ εὐαρεστεῖν τῷ Θεῷ, οὐκ ἐν τῷ τὰ χοίρεια ἐσθίειν ἀδικήτως.

« Ἄρα οὖν τὰ τῆς εἰρήνης διώκωμεν, καὶ τὰ τῆς οἰκδομῆς τῆς εἰς ἀλλήλους. » — « Τὰ τῆς εἰρήνης, » εἶπε, πρὸς τὸν ἀτελέστερον· ἐκεῖνος γὰρ ἦν ὁ μὴ εἰργνεύων. « Τὰ τῆς οἰκδομῆς, » πρὸς τὸν τελειό-

VERS. 15. « Quod si propter cibum frater tuus contristatur, jam non secundum charitatem ambulat. » Ad perfectiorem loquitur hic, docens quod etiamsi decies millies cibi per se impuri non fuerint, vel sic tamen a porcina carne tibi abstinendum erat, ne frater tuus offendantur, si modo charitatem conservare velis. Infert autem et deinceps :

« Noli cibo tuo illum perdere, pro quo Christus mortuus est. » Propter cibum, inquit, perdis et subvertis fratrem, quem tanti Christus fecit, ut pro ipso mortem obire dignatus sit. Animadvertens enim te ex oppositione erga illum porcina carne manducare, pertinacior redditur, adeoque periclitatur ne a Christo deficiens, sese legi tandem totum tradat affigatque.

VERS. 16. « Ne blasphemetur itaque vestrum bonum. » Id est, tu habes perfectionem in fide (hanc enim bonum nominat). Ne igitur abutere hac perfectione tua, neque in causa esto cur blasphemetur vel vituperetur. Si enim ex perfectione tua imperfectum perdis, ansam præbisti 103 criminationis, qua malediceretur bono quod habebas. Bonum autem intelliges doctrinam nostram, quam non vult infidelium calumniæ obnoxiam esse, dum videt scandala atque dissidia ciborum nomine.

VERS. 17. « Non enim est regnum Dei cibum et potus. » Non enim ob hæc probamur vel grati sumus Deo. Non enim si edas, inquit, istud te in regnum cælorum introducit. Carpens autem ipsos, ceu propterea inflatos, adjecit et potum.

« Sed justitia et pax et gaudium in Spiritu sancto. » In regnum Dei introducit justitia, hoc est, virtus universa, inculcata vita, et pax erga fratrem, non contentio, et gaudium ex concordia, non mæror ex increpatione. Quia vero gaudium et pax est etiam in malis rebus, subintulit : « in Spiritu sancto. » De gaudio enim et pace quæ est in Spiritu sancto, inquit, verba hic facio. Altius hunc locum interpretatus est plane magnus ille Chrysostomus, quare videlicet divus Paulus justitiæ meminerit. Ut enim monstraret, inquit, eum qui suilla carne non abstineat, esse injuriam adversus fratrem in rebus salutis, quam ei Christus sua morte peperit. Quare e diverso, qui propter fratrem abstinet, justitiam adit et persequitur, quæ subministrat æternum regnum.

VERS. 18. « Qui enim in his inservit Christo, Deo bene placet, et hominibus probatur. » Hoc in loco subintulit, quod ii qui perfectiores erant, imbecilliores ex inani gloria increpabant, Si, inquit, hominibus admirationi esse cupis, non tantum ob perfectionem, quantum ob pacem et ob alias virtutes, admirationem de te concitabis. In his enim Christo inservire licet, Deoque placere, sed non in hoc quod porcina carne indiscriminatim vescaris.

VERS. 19. « Itaque quæ pacis sunt scitemur, et quæ ad mutuam ædificationem. » — « Quæ pacis sunt, » dixit ad imperfectiorem : is enim pacem haud habebat. « Quæ ad ædificationem, » ad perfectiorem

retulit, ne destrueret fratrem, offendens ipsum: In hoc communia hæc fecit, dum ait, « mitam. » In hoc autem quod primum meminerit pacis, deinde ædificationis, ostendit, quod circa pacem non sit facile ædificare.

VERS. 20. « Noli propter escam destruere opus Dei. » — « Opus Dei, » fratris salutem nominat. Nequitur eam dissolvas, quam Christus ei peperit; idque propter cibum, dum non vis videlicet abstinere a porcina, ut lucreris ipsum.

« Omnia quidem mundo, sed malum est homini qui per offendiculum manducat. » Ubi inultum inerepisset perfectiorem, 104 metuit ne forsan in prava sua opinione infirmus stabiliretur. Ob eam rem rursus dogmata profert, inquit: Omnia quidem munda sunt, sed malum est ei qui mala conscientia et scandalizatus manducat. Siquidem imperfectus immundam reputans suillam carnem, dum coactus et invitus gustat, magis læditur. Quare oportet eum primum abs te discere quod omnia sicut munda.

VERS. 21. « Bonum est non manducare carnem, et non bibere vinum, neque in quo frater tuus offenditur, aut impingit, aut infirmatur. » Tu, inquit, adigis fratrem edere quæ non audeat. Ego autem dico te abstinere oportere ab omni quod offendit fratrem; non quia malum sit (omnia enim munda), sed quia offendit. Quia vero dixit eum « impingere, » ostendit eum cæcutientem: huiusmodi enim impingunt. Offenditur autem, ut levis. Infirmus est autem, ut qui modica sit fide inibutus. Per hæc autem omnia potentiora attrahit ad auxilium fratris, ut qui omnino sit inbecillus.

VERS. 22. « Tu fidem habes? Penes te ipsum habes coram Deo. » Hic subindicat quod veluti ambitiosus perfectior perfectionem suam ostentabat. Ait itaque: Vis mihi ostendere quod in fide circa cibos perfectus es, credens omnia esse et bona et pura? Ne mihi demonstra, sed sufficit conscientia, adeoque Deus cui hæc demonstras.

« Beatus qui non iudicat seipsum in hoc quod probat. » Etiam si homo non videat, tute tibi ipsi sufficis ut sis beatus, si non condemnes te ipsum, neque conscientia tua te condemnet in re quam probasti, seu elegisti. Hæc autem de solo præsentis subiecto, tibi scilicet, intelligas.

VERS. 23. « Qui autem discernat, si manducaverit, damnatus est, quia non ex fide. » Qui ambigit, inquit, nec confidenter edit, condemnatus est. Quamobrem? Non quia immundus erat cibus, sed quia non credidit mundum esse, atque attigit escam ceu immundam.

« Omne autem quod non est ex fide, peccatum est. » Cum enim non fuerit confisus, neque crediderit puram esse escam, sed gustavit ipsum cum prava conscientia, omnino peccavit.

τερον, ὡς ἂν μὴ καταβάλλῃ ἑτὴν ἀδελφῶν, σκανδαλίζων αὐτόν· μᾶλλον δὲ κοινὰ ταῦτα πεποιήκεν, εἰπὼν· « Τῆς εἰς ἀλλήλους. » Μνησθεὶς δὲ προτέρας τῆς εἰρήνης, εἶτα τῆς οἰκοδομῆς, εἰδείξεν, ὅτι χωρὶς εἰρήνης οὐκ εὐκολὸν οἰκοδομεῖν.

« Μὴ ἔνεκεν βρώματος κατάλυε τὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ. » — « Ἔργον τοῦ Θεοῦ » τὴν σωτηρίαν τοῦ ἀδελφοῦ φησι. Μὴ οὖν ταῦτα κατάλυε, ἦν ὁ Θεὸς αὐτῷ περιποιήσατο, καὶ ταῦτα ἔνεκεν βρωμάτων, μὴ βουλόμενος δηλαδὴ ἀπέχεσθαι τοῦ χοιρείου διὰ τὸ κερδοῦσαι αὐτόν.

« Πάντα μὲν καθαρὰ, ἀλλὰ κακὸν τῷ διὰ προσκόμματος ἐσθίοντι. » Πολλὰ ἐπιτιμήσας τῷ τελειοτέρῳ, ἐφοβήθη μὴ πως ὁ ἀσθενὴς βεβαιωθῆ ἔν τῃ πονηρᾷ ὑπολήψει. Διὰ τοῦτο γοῦν δογματίζει πάλιν καὶ λέγει, ὅτι πάντα καθαρὰ, ἀλλὰ κακὸν τῷ μετὰ συνειδήτος πονηροῦ ἐσθίοντι· καὶ σκανδαλιζομένῳ. Ὁ γὰρ ἀτελής, ἀκάθαρτον νομίζων τὸ χοιρεῖον, εἶτα ἀπογουέσθαι τούτου ἀναγκάζομενος, βιάπτεται μᾶλλον. Ὡστε δεῖ αὐτὸν πρότερον μαθεῖν παρὰ σοῦ, ὅτι καθαρὰ εἰσι πάντα.

« Καλὸν τὸ μὴ φαγεῖν κρέα, μηδὲ πινεῖν οἶνον, μηδὲ ἐν ᾧ ἀδελφός σου σκανδαλίζεται, ἢ προσκίπτε, ἢ ἀσθενεῖ. » Σὺ μὲν, φησὶν, ἀναγκάζεις τὸν ἀδελφὸν ἐσθίειν ἢ οὐ θαρρεῖ· ἐγὼ δὲ καὶ σὲ δεῖν φημι ἀπέχεσθαι παντὸς τοῦ σκανδαλίζοντος τὸν ἀδελφόν· οὐχ ὅτι κακὸν ἐστί (πάντα γὰρ καθαρὰ), ἀλλ' ὅτι σκανδαλίζει. Εἰπὼν δὲ, ὅτι « Προσκίπτε, » εἰδείξεν αὐτὸν τυφλώτερον· οἱ γὰρ τοιοῦτοι προσκόπτουσιν. Σκανδαλίζεται δὲ ὡς κούφος· ἀσθενεῖ δὲ ὡς ὀλιγόπιστος. Διὰ τούτων δὲ πάντων ἐφέλικται τὸν δυνατότερον πρὸς βοήθειαν τοῦ ἀδελφοῦ, ὡς τὰ πάντα ἀσθενούς.

« Σὺ πίστιν ἔχεις; Κατὰ σεαυτὸν ἔχε ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. » Ἐνταῦθα ὑπαινίττεται, ὅτι καὶ ὡς κενόδοξος ὁ τελειότερος ἐπεδείκνυε ἑτὴν ἑαυτοῦ τελειότητα. Φησὶν οὖν· Θέλεις μοι δεῖξαι ὅτι ἐν τῇ περὶ τῶν βρωμάτων πίστει τέλειος εἶ, πιστεύων πάντα εἶναι καλὰ καὶ καθαρὰ; Μὴ ἐμοὶ δείκνυε, ἀλλὰ ἄρκει τὸ συνειδὸς, καὶ ὁ Θεός, ᾧ ταῦτα δεικνύεις.

« Μακάριος ὁ μὴ κρίνων ἑαυτὸν ἐν ᾧ δοκιμάζει. » Κἂν ἄνθρωπος μὴ ᾔσῃ, αὐτὸς σεαυτῷ ἄρκεις εἰς τὸ εἶναι μακάριος, ἐὰν μὴ σεαυτὸν κατακρίνης, μηδὲ τὸ συνειδὸς σου καταγινώσκη σου ἐν πράγματι ᾧ ἐδοκίμασας, ἦτοι ἐξελέξω. Ταῦτα δὲ νοεῖ περὶ τῆς προκειμένης ὑποθέσεως μόνως, τῆς τῶν βρωμάτων.

« Ὁ δὲ διακρινόμενος, ἐὰν φάγη, κατακρίνεται, ὅτι οὐκ ἐκ πίστεως. » Ὁ δὲ δισταζών, φησὶ, καὶ μὴ πεπειθότως ἐσθίων, κατακρίνεται. Δὲ τί; Οὐχ ὅτι ἀκάθαρτον ἦν τὸ βρῶμα, ἀλλ' ὅτι οὐκ ἐπίστευσεν, ὅτι καθαρὸν ἐστίν, ἀλλ' ἤψατο τοῦ βρώματος, ὡς ἀκαθάρτου.

« Πᾶν δὲ ὁ οὐκ ἐκ πίστεως, ἁμαρτία ἐστίν. » Ὅταν γὰρ μὴ θαρρήσῃ, μηδὲ πιστεύσῃ ὅτι καθαρὸν ἐστὶ βρῶμα, ἀλλὰ γούσῃται αὐτοῦ μετὰ πονηροῦ συνειδήτος, πάντως ἡμαρτεν.

Variæ lectiones.

⁸⁷ καταλύῃ ο. ⁸⁸ τὸ οἰκοδομεῖν μ. ⁸⁹ βρώματος ω. ⁹⁰ ὑπεδείκνυε ο. ⁹¹ αὐτοῦ ο.

« Τῷ δὲ δυναμένῳ ὑμᾶς στηρίζαι κατὰ τὸ Εὐαγγέλιόν μου, καὶ τὸ κήρυγμα Ἰησοῦ Χριστοῦ, κατὰ ἀποκάλυψιν μυστηρίου χρόνοις αἰωνίοις σεσιγημένου, φανερωθέντος δὲ νῦν διὰ τῶν Γραφῶν καὶ προφητῶν⁸¹, κατ' ἐπιταγὴν τοῦ αἰωνίου Θεοῦ, εἰς ὑπακοὴν πίστεως, εἰς πάντα τὰ ἔθνη γνωρισθέντος, μόνῳ σοφῷ Θεῷ, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας, Ἀμήν. » Μετὰ τὴν παραίνεσιν εἰσθεὶς αἰεὶ εὐχεσθαι· ὃ καὶ ἐνταῦθα ποιεῖ, ὑπὲρ τῶν ἀτελεστέρων εὐχόμενος· καὶ οὐ μόνον λόγῳ παιδεύων, ἀλλὰ καὶ τὴν παρὰ Θεοῦ συμμαχίαν εἰσάγων. Ἡ δὲ ἀκολουθία τῆς συντάξεως, τοιάδε· « Τῷ δὲ δυναμένῳ ὑμᾶς στηρίζαι διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν. » Τὸ γὰρ, ᾧ, ἄρθρον, ἐκ περισσοῦ κεῖται, διὰ τὸ δεῖσθαι τὸν λόγον ἐπαναλήψεως παραληφθέν. Τῷ δυναμένῳ ὑμᾶς τοὺς ἀτελεῖς, τοὺς σαλευομένους στηρίζαι· πῶς; « Κατὰ τὸ Εὐαγγέλιόν μου, » τούτῃστιν, « Ἴνα κατέχητε ἃ διδάσκω. Τὸ δὲ Εὐαγγέλιόν μου, καὶ τοῦ Χριστοῦ τὸ κήρυγμα, ἐν εἰσιν. Οὐχ ἡμέτερα γὰρ τὰ δόγματα, ἀλλὰ ἐκείνου οἱ νόμοι. » Κατὰ ἀποκάλυψιν μυστηρίου. » Μεγίστης τιμῆς σημεῖον, τὸ μυστηρίων ἡμᾶς γενέσθαι κοινωνοῦς, πράγματις πάλαι μὲν προωρισμένου, φανέντος δὲ νῦν διὰ προφητικῶν Γραφῶν. « Ὡστε τί φοβῆσθε, ὁ ἀσθενής, μὴ ἀποστῆς τοῦ νόμου ἐσθίων τὰ χοίρεια; Ἰδοὺ γὰρ αἱ Γραφαὶ πᾶσαι τοῦτο τὸ μυστήριον κηρύττουσι, τὸ τὴν ἀδιαφορίαν τῶν βρωμάτων εἰσάγων. Ἀλλὰ καὶ « κατ' ἐπιταγὴν τοῦ αἰωνίου Θεοῦ » ἐστίν. Οὐκοῦν οὐ δεῖ Θεῷ ἀντιτάττεσθαι, ἀλλὰ πιστεύειν καὶ ὑπακούειν. Ὑπακοῆς γὰρ ἡ πίστις δεῖται, οὐ φιλοπραγμοσύνης. Ἀλλὰ καὶ πάντα τὰ ἔθνη οὕτω πιστεύει· πᾶσαι γὰρ ἐγνωρίσθη. Πῶς οὖν αὐτὸς ἐστὶ τῷ νόμῳ δουλεύεις; « Μόνῳ δὲ σοφῷ Θεῷ, » εἶπε, πρὸς ἀντιδιπτολὴν ἀγγέλων καὶ ἡμῶν, οὐ τοῦ Υἱοῦ, ἀπαγε. Ὁ γὰρ Υἱὸς ἐστίν ἡ σοφία τοῦ Πατρὸς. Αὐτῷ οὖν ἡ δόξα, τῷ φανερωσάντι τὸ μυστήριον, οὐ τῷ νόμῳ, ᾧ προσεδρεύεις ἐστὶ σὺ παρατηρούμενος τὰ βρώματα. Τὸ δὲ, « διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, » δύναται μὲν, ὡς ἀνωτέρω εἰρηται, συνταχθῆναι· « Τῷ δυναμένῳ ὑμᾶς στηρίζαι, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. » δύναται καὶ οὕτω ληφθῆναι· Εἰς πάντα τὰ ἔθνη γνωρισθέντος διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Αὐτὸς γὰρ ἐγνωρίσε τὸ μυστήριον τοῖς ἔθνεσιν, ὃ τοὺς μαθητὰς ἀποστειλάς εἰς τὸ μαθητεῦσαι πάντα τὰ ἔθνη.

ΚΕΦΑΛ. ΙΕ'.

« Ὁφείλομεν δὲ ἡμεῖς οἱ δυνατοὶ τὰ ἀσθενήματα τῶν ἀδυνάτων βασιτάζειν. » Μετὰ τὴν εὐχὴν πάλιν παραίνει, καὶ ἐκμελλίσσεται τοὺς τελειότερους, καὶ τῷ μεθ' αὐτοῦ τάξαι, καὶ τῷ δυνατοῦς εἰπεῖν. Οὐκ εἶπε δὲ ἀπλῶς, τοὺς ἀσθενεῖς, ἀλλὰ, « τὰ ἀσθενήματα τῶν ἀδυνάτων, » διπλῶς τὴν λέξιν⁸², ἵνα πρὸς πλείω ἔλεον ἐφελευσῆται.

« Καὶ μὴ ἑαυτοῖς ἀρέσκειν. » Εἰπὼν, ὅτι ὀφείλομεν

Variæ lectiones.

⁸¹ προφητικῶν ο. ⁸² διπλῶς αὐτὴν λέγει ο.

VERS. 24-26. « Ei autem qui potest vos stabilire secundum Evangelium meum et prædicationem Jesu Christi, juxta revelationem mysterii, temporibus æternis taciti: manifestati autem nunc per Scripturas et prophetas, juxta mandatum æterni Dei, ad obedientiam fidei in omnes gentes patefacti: soli sapienti Deo per Jesum Christum, cui gloria in sæcula. Amen. » Post adhortationem consuevit semper votum et prædicationem addere: quod et hic facit, pro imperfectioribus deprecans: nec sermone tantum erudiens, **105** verum etiam divinum auxilium adducens. Constructionis autem consecutio est hujusmodi: Et qui potest vos fulcire per Jesum Christum, sit gloria in sæcula. Amen. Nam, ᾧ, articulus, id est, cui, redundat, assumptus scilicet, eo quod sermo repetitionem postulabat. Ei qui potest vos imperfectos et concussos stabilire: quomodo? Secundum Evangelium meum, hoc est, ut contineatis ea quæ doceo. Evangelium autem meum, et Christi prædicatio, unum sunt. Non nostra enim dogmata, sed illius leges sunt. « Secundum revelationem mysterii. » Maximi honoris argumentum est, nos esse mysteriorum participes, nempe rei olim prædefinitæ, manifestatæ autem nunc per Scripturas propheticas. Itaque quid times tu, imbecillis, ne a lege deficias carnes porcinas edeus? En enim universa Scriptura mysterium hoc prædicat, quod indifferentem ciborum usum introducit. Qui etiam, « secundum mandatum æterni Dei » hoc contingat. Quare te non oportet reverti Deo, sed credere et morem gerere. Fides enim obedientiam opus habet, non curiositatē. Præterea « omnes gentes » ita credunt: omnibus enim innotuit. Quomodo igitur ipse legi adhuc inservis? « Soli autem sapienti Deo, » dixit, ad angelorum nostrique differentiam, non Filii: absit! Filius enim est sapientia Patris. Ipsi itaque sit gloria, qui manifestavit mysterium hoc: non legi, cui tu adhuc assides et adhærescis, ciborum discrimina observans. Quod ait, « per Jesum Christum » potest, ut supra dictum est, ita construi: Ei qui potest vos fulcire per Jesum Christum; potest et ita accipi: in omnes gentes patefacti per Jesum Christum. Ipse namque gentibus mysterium patefecit, qui discipulos ablegavit amandavitque ut docerent omnes gentes.

CAPUT XV.

VERS. 1. « Debemus autem nos qui potentes sumus, infirmitates impotentium sustinere. » Post votum seu orationem rursus adhortatur perfectioresque deinde et, tum quod eos sibi adæquat, secumve reputat, tum quod potentes, seu fortes appellat. Non dixit autem simpliciter, infirmos, sed, « infirmitates impotentium, » duplicata dictione, ut ad majorem misericordiam eos pertrahat.

« Et non nobisipsis placere. » Simul atque dixit-

set oportere nos sustinere, qui hoc fieri possit, edo-
ret: nimirum, si non ea tantum quæ nostra sunt
queramus.

VERS. 2. « Unusquisque vestrum proximo placet in bonum, ad ædificationem. » Id est, quod proximo placet, illud faciat, inserviatque fratri, sed ad bonum. Ne vero dicat qui sibi perfectus videtur, En et ego ad bonum traho; adjecit: « ad ædificationem. » **106** Nunc enim quod facis, etiamsi bonum est, attamen quatenus non sit opportune, ad dissolutionem destructionemque est. Importuna enim increpatio haud ædificat.

VERS. 3. « Etenim Christus non sibi placuit, sed sicut scriptum est **7**: Improperia impropertantium tibi ceciderunt super me. » Christum in medium producens, exemplum eum nobis statuit. Potuisset enim ipse convitiarum et opprobriorum expertus esse, neque pati quæ tulit, si voluisset sibiipsi placere, hoc est, quod suum erat, querere: verum noluit hoc, sed enim crucem et afflictionem suscipiens, malam apud plerosque existimationem sustinuit, infirmus esse judicatus, et veluti impostor et maleficus. « Alios » enim, inquit, « servavit, seipsum servare non potest. » Improperia itaque impropertantium tibi Patri in Veteri Testamento, ceciderunt super me Filium tuum, neque quidquam novi contigit.

VERS. 4. « Quæcunque autem præscripta sunt, ad nostram doctrinam præscripta sunt, ut per patientiam et consolationem Scripturarum, spem habeamus. » Hæc, inquit, præscripta sunt ut imitemur. Hinc autem et ad tentationum tolerantiam eos adhortatur, inquit: « Ut Scripturis firmati, sustineamus, et insistentes demonstramus in nobisipsum omnem viventem et stabilem. Qui enim sustinet et tolerat, futurorum bonorum spem habere videtur, perinde ac tolerantiae expertus a spe excidit.

VERS. 5. « Deus autem patientiæ et solatii det vobis idem sapere inter vos mutuo secundum Christum Jesum. » Demonstrat quod cum Scripturis Deus simul impertit patientiam et consolationem. Hinc illum vocat « Deum patientiæ et consolationis, » ut qui dator sit harum et auctor. Exoptat autem ab ipso dari, ut idem inter se sentiant. Hoc enim germanæ charitatis est symbolum, perinde quempiam de proximo suo sentire, ac de semetipso. Quia vero charitas etiam est secundum mundum, apposuit « secundum Christum Jesum: » hoc est, ut illa sentiatis et cogitetis, quæ placeant Christo Jesu.

VERS. 6. « Ut unanimiter uno ore glorificetis Deum, et Patrem Domini nostri Jesu Christi. » Quid lucri est ex concordia et unanimi sententia? Glorificare non solum uno ore, verum etiam una

7 Psal. lxxviii, 10. **2** Matth. xxvii, 42.

Α βασιτάειν, διδάσκει πῶς ἀν γένηται τοῦτο · ὅτι ἐὰν μὴ τὰ ἐαυτῶν μόνον ζητῶμεν.

« Ἐκαστος ὑμῶν τῷ πλησίον ἀρεσκέτω εἰς τὸ ἀγαθόν, πρὸς οἰκοδομήν. » Τουτέστιν, Ὁ ἀρέσκει τῷ πλησίον, ἐκεῖνο ποιεῖτω, καὶ δουλεύετω τῷ ἀδελφῷ, ἀλλ' εἰς τὸ ἀγαθόν. Ἴνα δὲ μὴ λέγῃ ὁ τέλειος · Ἰδοὺ καὶ ἐγὼ εἰς τὸ ἀγαθόν ἔλκω · προσέθηκε· « Πρὸς οἰκοδομήν. » Νῦν μὲν γὰρ ὁ ποιεῖς, εἰ καὶ ἀγαθόν ἐστιν, ὁμως καθὼς οὐκ εὐκαιρῶς γίνεται, εἰς κατάλυσιν ἐστίν. Ἡ γὰρ ἀκαιρὸς ἐπίπληξις οὐκ οἰκοδομεῖ.

« Καὶ γὰρ ὁ Χριστὸς οὐκ ἐαυτῷ ἠρεσεν, ἀλλὰ καθὼς γέγραπται · Οἱ ὀνειδισμοὶ τῶν ὀνειδίζοντων σε ἐπέπεσον ἐπ' ἐμέ. » Τὸν Χριστὸν εἰς τὸ μέσον ἄγων, ὑπόδειγμα τοῦτον δίδωσιν ἡμῖν. Ἐξῆν γὰρ αὐτῷ μὴ ὀνειδισθῆναι, μὴδὲ παθεῖν ἃ ἔπαθεν, εἰ γὰρ ἠθέλησεν ἐαυτῷ ἀρέσκειν, τουτέστι, τὸ ἐαυτοῦ ζητεῖν · ἀλλ' οὐκ ἠθέλησεν, ἀλλὰ καταδεξάμενος παθεῖν, πονηρὰν παρὰ τοῖς πολλοῖς ἔσχε δόξαν, ἀσθενὴς εἶναι νομισθεὶς, καὶ ὡς πλάνος καὶ κακοῦργος. « Ἄλλους » γὰρ, φασίν, « ἔσωσεν, ἐαυτὸν οὐ δύναται σῶσαι. » Οἱ ὀνειδισμοὶ « οὖν « τῶν ὀνειδίζοντων σε » τὸν Πατέρα ἐν τῇ Παλαιᾷ, ἐπέπεσον ἐπ' ἐμέ » τὸν Υἱόν σου, καὶ οὐδὲν καινὸν συνέβη.

« Ὅσα δὲ προεγράφη, εἰς τὴν ἡμετέραν διδασκαλίαν προεγράφη · ἵνα διὰ τῆς ὑπομονῆς, καὶ τῆς παρακλήσεως τῶν Γραφῶν, τὴν ἐλπίδα ἔχωμεν. » Ταῦτα, φησὶ, προεγράφη, ἵνα μιμώμεθα. Ἐνταῦθα δὲ καὶ εἰς ὑπομονὴν πειρασμῶν αὐτοὺς παρακαλεῖ, καὶ φησιν · Ἴνα ὑπὸ τῶν Γραφῶν νευρούμενοι ὑπομέγωμεν, καὶ ὑπομένοντες δεικνύωμεν ἐν ἑαυτοῖς πᾶσαν τὴν ἐλπίδα ζωῶν καὶ βεβαίαν. Ὁ γὰρ ὑπομένων, ἐκεῖνος δοκεῖ ἐλπίδα ἔχειν τῶν μελλόντων ἀγαθῶν · ὡσπερ ὁ ἀνυπομόνητος, τῆς ἐλπίδος ἐκπίπτωκεν.

« Ὁ δὲ Θεὸς τῆς ὑπομονῆς ¹¹ καὶ τῆς παρακλήσεως, δῶν ὑμῖν τὸ αὐτὸ φρονεῖν ἐν ἀλλήλοις κατὰ Χριστὸν Ἰησοῦν. » Δείκνυσιν, ὅτι μετὰ τῶν Γραφῶν ὁ Θεὸς δίδωσι τὴν ὑπομονὴν καὶ τὴν παρακλήσιν. Διὸ καὶ Θεὸν αὐτὸν ὑπομονῆς καὶ παρακλήσεως ὀνομάζει, ὡς δοτῆρα τούτων καὶ αἰτίον. Ἐπεύχεται οὖν παρ' αὐτοῦ δοθῆναι τὸ αὐτὸ φρονεῖν ἐν ἀλλήλοις. Τοῦτο γὰρ ἀγάπης ἀληθοῦς, ὃ περὶ ἐαυτοῦ τι φρονεῖ, τοῦτο καὶ περὶ τοῦ πλησίον φρονεῖν. Ἐπειδὴ ἐστὶν ἀγάπη κατὰ κόσμον, προσέθηκε · « κατὰ Χριστὸν Ἰησοῦν. » τουτέστιν, Ἴνα ἐκεῖνα φρονίτε, ὃ ἀρέσκει τῷ Χριστῷ Ἰησοῦ.

« Ἴνα ὁμοθυμαδὸν ἐν ἑνὶ στόματι δοξάζητε τὸν Θεὸν, καὶ Πατέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Τί τὸ κέρδος τοῦ τὰ αὐτὰ φρονεῖν; Τὸ δοξάζειν, οὐ μόνον ἐν ἑνὶ στόματι, ἀλλὰ καὶ μιᾷ ψυχῇ

Variæ lectiones.

¹¹ εἰρήνης ο.

(τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ, « Ὁμοθυμαδὸν ») τὸν Θεόν. Ἐν ταῦθα δεῖ στίξαι, εἶτα ἀπ' ἄλλης ἀρχῆς ἀναγῶναι· « Καὶ Πατέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Εἰ δὲ καὶ ἠνωμένως ἀναγῶν, ὥστε τοῦ αὐτοῦ Χριστοῦ καὶ Θεὸν εἶναι καὶ Πατέρα, οὐδὲ τοῦτο ἀτοπον. Θεὸς μὲν γὰρ τοῦ Χριστοῦ, κατὰ τὴν ἀνθρώπινον· Πατὴρ δὲ, κατὰ τὴν θεοῦτητα.

« Διὸ προσλαμβάνεσθε ἀλλήλους, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς προσεδέχθη ἡμᾶς, εἰς δόξαν Θεοῦ. » Πάλιν τῆς προτέρας παραινέσεως [καὶ] ἔχεται, καὶ παράδειγμα εἰσάγει τὸν Χριστὸν, ὥστε προσλαμβάνεσθαι ἡμᾶς ἀλλήλους· εἰς δόξαν γὰρ Θεοῦ ἵεστι τοῦτο. Τὸ γὰρ ἠνώσθαι ἡμᾶς μάλιστα δοξάζει τὸν Θεόν. Ἐν τούτῳ γὰρ, φησὶ, γινώσκονται πάντες, ὅτι σὺ με ἀπέστειλας, ἐν ὧσιν ἐν ὧσπερ τὸ διεσχίσθαι, βλασφημεῖσθαι αὐτὸν ποιεῖ. Χριστιανούς γὰρ ἐρώντες οἱ Ἕλληνες διαστασιάζοντας, τῆς πίστεως κατηγοροῦσι.

« Λέγω δὲ Χριστὸν Ἰησοῦν διάκονον γεγενῆσθαι περιτομῆς ὑπὲρ ἀληθείας Θεοῦ, εἰς τὸ βεβαιῶσθαι τὰς ἐπαγγελίας τῶν πατέρων. » Τοῦ αὐτοῦ κεφαλίου ἔχεται, δεικνύς, ὅτι οὐχ ἐκτυπῆ ἤρρεσεν ὁ Χριστὸς, ἀλλ' ὑπὲρ ἡμῶν πάντα κατεδέξατο, καὶ πείθων τοὺς ἐθνικούς, μὴ καταπαρεσθαι τῶν ἐξ Ἰουδαίων πιστευσάντων. Οἱ μὲν γὰρ Ἰουδαῖοι διὰ τὴν πρὸς τοὺς πατέρας ἐπαγγελίαν ἐσώθησαν· οἱ δὲ ἐθνικοὶ ἐλείψον μόνον καὶ φιλανθρωπίαν. Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτός ἐστιν· Ἐπαγγελία ἦν πρὸς τὸν Ἀβραάμ, ἵνα τὸ σπέρμα αὐτοῦ κληρονομήσῃ εἰς τὸν κόσμον· ἀλλ' ἐγένοντο κολάσεως ὑπεύθυνοι πάντες οἱ ἐξ Ἀβραάμ, ὅτι παραβαίνοντες τὸν νόμον, καὶ διὰ τοῦτο ἀνάξιοι τῆς ἐπαγγελίας. Ἦλθεν οὖν ὁ Χριστὸς, καὶ ἐπλήρωσε τὸν νόμον, τὰ τε ἄλλα καταδεξάμενος, καὶ τὴν περιτομήν. Πληρώσας οὖν τὸν νόμον, καὶ περιτμήθεις, καὶ σπέρμα Ἀβραάμ γενόμενος, ἔλυσε τὴν τοῦ Θεοῦ ὀργήν, καὶ ἐποίησεν ἡμᾶς ἐπιτηδεύειν εἰς τὸ δεξασθαι τὰς ἐπαγγελίας. Διὰ τοῦτο οὖν ἀνεδέξατο τὴν περιτομήν, ἵνα ἀληθεῖς ποιῆσῃ τὰς τοῦ Θεοῦ ἐπαγγελίας, οὐχ ἵνα στήσῃ τὸν νόμον. Τί τοίνυν, ὦ [φ. ὁ] Ἰουδαίων, ἐξέχη τοῦ νόμου, δι' ὃν ἐκινδύνευες τῶν ἐπαγγελιῶν ἕκπεσεῖν;

« Τὰ δὲ ἔθνη ὑπὲρ ἐλέους δοξάσαι τὸν Θεόν. » Οἱ μὲν ἐξ Ἰουδαίων κἀν ἐπαγγελίας εἶχον, εἰ καὶ ἀνάξιοι ἦσαν· σὺ δὲ, ὁ ἐθνικός, ἀπὸ φιλανθρωπίας ἐσώθης μόνως. Αἰδὲ καὶ ἄξιος ἀν εἶης μάλιστα δοξάζειν τὸν Θεόν. Δόξα δὲ Θεοῦ, τὸ ἠνώσθαι ὑμᾶς ἀλλήλοις, τὸ βαστάζειν σε τοὺς ἀσθενεῖς.

« Καθὼς γέγραπται· Διὰ τοῦτο ἐξομολογήσομαι σοι ἐν ἔθνεσι, καὶ τῷ ὄνοματί σου ψαλῶ. Καὶ πάλιν λέγει· Εὐφράνθητε, ἔθνη, μετὰ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ. » Καὶ πάλιν· Αἰνεῖτε τὸν Κύριον, πάντα τὰ ἔθνη· καὶ ἐπαινεῖσατε αὐτὸν, πάντες οἱ λαοί· Καὶ πάλιν Ἡσαίας λέγει· Ἔσται ἡ ρίζα τοῦ Ἰεσσαί, καὶ ὁ

^a Joan. xvii, 23. ^b Psal. xvii, 49. ^c Deut. xxxii, 43. ^d Psal. cxvi, 1. ^e Isa. xi, 10.

Variæ lectiones.

⁸⁸ τὸν αὐτὸν Χριστὸν ο. ⁸⁹ ὅτι εἰς δόξ. Θεοῦ ο. ⁹⁰ ἀγγελικῶν ο.

A anima (hoc enim indicat unanlmiter) Deum. Hic opus est distinctione, deinde ab alio initio legendum, « et Patrem Domini nostri Jesu Christi. » Sin et conjunctim legas, ut ipsius Christi et Deus sit et Pater, neque istud erit absurdum. Deus namque Christi est secundum humanitatem, Pater autem secundum divinitatem.

VERS. 7. « Propter quod suscipite vos invicem **107** sicut et Christus suscepit nos, ad gloriam Dei. » Priorem adhortationem repetit, et exemplum Christi inducit, ut suscipiamus nos mutuo : id namque ad gloriam Dei cedit. Nostra enim unio maxime glorificat Deum. In hoc enim cognoscunt omnes quod tu me misisti, si fuerint unum : quemadmodum, si dissensiones oriantur, in causa sunt cur ei imaledicatur. Nam Græci animadvertentes Christianos inter se dissentire, fidem accusant.

VERS. 8. « Dico autem Christum Jesum ministrum fuisse circumcisionis propter veritatem Dei, ad confirmandas promissiones patrum. » Eidem capiti adhæret, commonstrans quod Christus sibiipsi non placuerit, cæterum omnia nostri causa assumpsit : et persuadens gentibus, ne attollantur adversum eos qui ex Judæis crediderunt. Judæi enim ob promissionem patribus factam salvi facti sunt : gentes autem sola misericordia, adeoque clementia. Quod vero ait, est hujusmodi : Promissio erat ad Abrahamum, quod semen ejus mundum in hæreditatem esset accepturum : atqui omnes Abrahæ posterii obnoxii facti sunt pœnæ et culpæ, ut qui sint transgressi legem, ac propterea indigni facti promissione. Venit itaque Christus, et implevit legem, cum alia, tum circumcisionem suscipiens. Legem igitur simul ac impleisset, essetque circumciscus, et semen Abrahami factus, Dei iram dissolvit, nosque idoneos reddidit ad promissiones recipiendas. Eam enim ob rem accepit circumcisionem, ut promissiones Dei veras efficeret, non ut legem statueret. Quid igitur, o Judæe, legi adhæres, ab eaque pendes, qua eo periculi adductus es, ut promissionibus excideres ?

VERS. 9. Gentes autem super misericordia glorificarent Deum. » Judæi sane promissiones habebant, etiamsi indigni essent : tu vero qui ex gentibus es, ex sola clementia servatus es. Quare par est ut tu maxime glorifices Deum. Dei autem gloria est, quod vos uniti estis mutuo, quod tu sustineas infirmos.

VERS. 9-12. « Sicut scriptum est b : Propterea confitebor tibi in gentibus et nomini tuo cantabo. Et iterum dicit c : Lætamina, gentes, cum plebe ejus. Et rursus d : Laudate Dominum, omnes gentes, et magnificate eum, omnes populi. Et rursus Isaiæ dicit e : Erit radix Jesse, et qui exsurgat regere

gentes, in eum gentes sperabunt. » Hæc omnia testimonio prouelit, ut ostenderet gentes oportere uniri Judæis, atque idem sentire : et Judæos quidem comprimit, ne attollantur aduersus gentes : nam propheta omnes eas vocabant : rursum gentibus persuadet ne cristas erigant, cum ostendit eas multo plura debere Deo, quippe quæ majorem gratiam **108** acceperint. Nam cum non populus essent, populo uniti sunt. Quod vero ait, « Constitutebor tibi in gentibus, » ex persona Christi dictum est, pro eo quod est, Prædicabo te in gentibus, o Pater. At, « Erit radix Jesse, » accipiendum est pro, ex radice Jesse germinabit, qui exsurget dominari gentibus, hoc est Christus.

Vers. 13. « Deus autem spei repleat vos omni gaudio et pace in credendo, ut abundetis in spe, in virtute Spiritus sancti. » Exoptat ipsis, ut omnia lætitia repleantur Judæi : nam objurgati contristabantur : ac ut pace imbuantur credentes ex gentibus : ii namque videbantur esse infensi iis qui lege adhuc tenebantur, vel potius ut utriusque utroque repleantur, gaudio scilicet et pace. Unde vero istud fiat? Credendo. Fides autem ad quid nobis prodest? Ut exuberemus in spe. Qui enim fide apprehendit futura bona, præsentia non moleste ferens, hic sane spe abundat, nimirum quæ ventura sunt exspectans, omniaque temporaria mala et aduersa sufferens. Ecquid porro spes nobis conferi? Ut obtineamus virtutem Spiritus, quæ spem nostram fortiolem potentiolemque efficiet. Ipsa enim spes Spiritus potentiam et virtutem nobis conciliat, et contra a Spiritu sancto in nobis fortior redditur.

Vers. 14. « Persuasum autem habeo, fratres mei, et ipse ego de vobis, quod et ipsi pleni estis bonitate, repleti omni scientia, ut qui possitis et alios admonere. » Quia sæpe asperiore sermone usus est, deinceps mitigat eundem. Nec dixit, audiui, sed, « persuasum habeo, » hoc est, certior sum factus : et ipse ego, » qui vos objurgavi, qui accusavi ; « quod pleni estis bonitate, » id est, mente fraterna charitate inflammata. Vel universam virtutem bonitatem appellat. Nec ait, habetis bonitatem, sed, « pleni estis. » At enim quia nihil prodest habere quidem bonitatem, nec interim novisse qui istac sit utendum, eam ob rationem adjecit « omni cognitione ; quippe qui possitis et alios admonere ; » non solum quidem ipsi discere, sed potius alios etiam docere.

Vers. 15. « Audentius autem scripsi vobis, fratres, ex parte, veluti commonefaciens vos. » Summa dignitate conspicui erant Romanii, ac multo fastu turgebant. Eam ob rem eos lenit et mitigat, dum ait, « Ausus fui. » Nam per hoc verbum valde conterit eos. Neque eo contentus est, sed addidit,

« ἀνιστάμενος ἄρχειν τῶν ἐθνῶν, ἐπ' αὐτῷ ἔθνη ἐλπιοῦσι. » Ταύτας πάσας τὰς μαρτυρίας παρήγαγε, δεικνύς, ὅτι δεῖ ἠνώσθαι τοὺς ἐξ ἐθνῶν τοὺς ἐξ Ἰουδαίων, καὶ τὸ αὐτὸ φρονεῖν· καὶ τοὺς μὲν ἐξ Ἰουδαίων καταστέλλων, ἵνα μὴ ἐπαίρωνται κατὰ τῶν ἐξ ἐθνῶν· οἱ γὰρ προφῆται πάντες τούτους ἐκάλουν· τοὺς δὲ ἐξ ἐθνῶν πάλιν πείθων συνεστάθαι, τῷ δεῖξαι πλεονα ὀφείλοντας τῷ Θεῷ, ὡς καὶ πλεονα λαβόντας χάριν. Ὅντες γὰρ οὐ λαός, ἠνώθησαν τῷ λαῷ. Τὸ δὲ, « Ἐξομολογήσομαι σοι ἐν ἔθνεσιν, » ἐκ προσώπου τοῦ Χριστοῦ εἴρηται, ἀντὶ τοῦ, Κτ, ρύξω ⁸⁸ σε, ὦ Πάτερ, ἐν τοῖς ἔθνεσι. Τὸ δὲ, « Ἔσται ἡ βίβλα τοῦ Ἰεσσαί, » ἀντὶ τοῦ, ἐκ τῆς βίβλης τοῦ Ἰεσσαί βλαστήσει ὁ ἀνιστάμενος ἄρχειν τῶν ἐθνῶν, τούτέστιν ὁ Χριστός.

B « Ὁ δὲ Θεὸς τῆς ἐλπίδος πληρώσαι ὑμᾶς πάσης χαρᾶς καὶ εἰρήνης, ἐν τῷ πιστεύειν, εἰς τὸ περισσεύειν ὑμᾶς ἐν τῇ ἐλπίδι, ἐν δυνάμει Πνεύματος ἁγίου. » Εὐχεται αὐτοῖς ἵνα πληρωθῶσι πάσης χαρᾶς· οἱ ἐξ Ἰουδαίων (οὗτοι γὰρ ἠθύμουν ἐπιπλητόμενοι)· καὶ εἰρήνης, οἱ ἐξ ἐθνῶν· οὗτοι γὰρ ἐδόκουν ἀπεχθῶς ἔχειν πρὸς τοὺς ἔτι τοῦ νόμου ἀντεχομένους ⁸⁹. μᾶλλον δὲ ἀμφοτέροις ἀμφοτέρων. Πῶς δ' ἂν τοῦτο γένοιτο ; Ἐν τῷ πιστεύειν. Ἡ δὲ πίστις ποῦ συμβαλεῖται ἡμῖν ; Εἰς τὸ περισσεύειν ἐν τῇ ἐλπίδι. Ὁ γὰρ πιστεύων τοὺς μέλλουσι, καὶ μὴ πρὸς τὰ παρόντα δυσχεραίνων, οὗτος περισσεύει ἐν τῇ ἐλπίδι, ἐλπίζων τὰ μέλλοντα, καὶ πάντα ὑπομένων τὰ πρόσκαιρα δεινά. Ποῦ δὲ ἡ ἐλπίς ἡμῖν συμβαλεῖται ; Εἰς τὸ κτήσασθαι τὴν δύναμιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος· ἦτις αὐτὴν ἐλπίδα ἡμῶν δυνατωτέραν ἐργάζεται. Καὶ προξενεῖ γὰρ ἡμῖν τὴν δύναμιν τοῦ Πνεύματος ἡ ἐλπίς· καὶ πάλιν ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐν ἡμῖν κραταιότερα γίνεταί.

« Πέπεισμαι δὲ, ἀδελφοί μου, καὶ αὐτὸς ἐγὼ περὶ ὑμῶν, ὅτι καὶ αὐτοὶ μεστοὶ ἐστε ἀγαθωσύνης, πληρωμένοι πάσης γνώσεως, δυνάμενοι καὶ ἄλλους ⁹⁰ νοθετεῖν. » Ἐπειδὴ πολλοῦ τραχύτερον τὸν λόγον ἐποίησε, θεραπεύει λοιπόν. Καὶ οὐκ εἶπεν, ὅτι ἤκουσα, ἀλλὰ, « Πέπεισμαι, » τούτέστι, πεπληροφόρημαι καὶ αὐτὸς ἐγὼ ὁ ἐπιτιμῶν ὑμῖν, ὁ ἐγκαλῶν, « ὅτι μεστοὶ ἐστε ἀγαθωσύνης, » τούτέστιν, ἀγαθῆς γνώμης καὶ φιλαδέλφου· ἢ καὶ δόκιμον τὴν ἀρετὴν ἀγαθωσύνην καλεῖ. Καὶ οὐκ εἶπεν, ὅτι ἔχετε ἀγαθωσύνην, ἀλλ', ὅτι « Μεστοὶ ἐστε. » Ἐπεὶ δὲ οὐδὲν ὄφελος ἔχειν μὲν ἀγαθωσύνην, μὴ εἰδέναι δὲ, πῶς δεῖ χρῆσθαι ταύτη, διὰ τοῦτο προσέθηκε· « Πάσης γνώσεως, δυνάμενοι καὶ ἄλλους νοθετεῖν· » οὐχὶ μόνον μανθάνειν, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ διδάσκειν.

« Τοιμηρότερον δὲ ἔγραψα ὑμῖν, ἀδελφοί, ἀπὸ μέρους, ὡς ἐπαναμνήσκων ὑμᾶς. » Ἐν ἀξιώματι ἦσαν οἱ Ῥωμαῖοι, καὶ πολλὴν εἶχον φλεγμονήν· διὸ θεραπεύει αὐτοὺς ἐν τῷ λέγειν· « Ἐτόλμησα. » Πάνυ γὰρ κατακλᾷ τούτους διὰ τούτου τοῦ ῥήματος. Καὶ οὐδὲ τούτῳ ἀρκεῖται, ἀλλὰ προσέθηκεν· « Ἀπὸ μέ-

Variae lectiones.

⁸⁸ ἀνακηρύττω ο. ⁸⁹ ἐξεχομένους ο. ⁹⁰ ἀλλήλους m.

ρους · » τούτέστιν, ἡρέμα, καὶ ἐκ βραχείων · καὶ ἄ
οὐχ ὤ· διδάσκων, ἀλλ', « Ὡς ἐπαναμνησκων, » τού-
ἐστι μικρόν τι ἀναμνησκων.

« Διὰ τὴν χάριν⁶⁰ τὴν δοθεισάν μοι ὑπὸ τοῦ Θεοῦ,
εἰς τὸ εἶναι με λειτουργὸν Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς τὰ
ἔθνη, ἱερουργοῦντα τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Θεοῦ. » Τα-
πεινότερον τὸν λόγον ποιῶν, λέγει, ὅτι Οὐκ ἐμαυτῷ
ἤρπασα τὴν τιμὴν, ἀλλ' ὁ Θεὸς τοῦτο ἐπέταξεν,
ἀφορίσας με εἰς τοῦτο · οὐχ ὡς ἄξιον, ἀλλὰ κατὰ
χάριν. Εἰς τί δὲ ἐδόθη μοι ἡ χάρις; Εἰς τὸ εἶναι με
λειτουργὸν καὶ ἱερέα τοῦ Εὐαγγελίου. Μὴ τοῖσιν
μοι μέμψεσθε, ἐὰν ὑμῖν ἐμιλῶ · αὕτη γὰρ μοι ἱε-
ρῶσύνη, τὸ καταγγέλλειν τὸ Εὐαγγέλιον. Μάχαιραν
ἔχω τὸν λόγον · θυσία ἐστὶ ὑμεῖς. Τίς δ' ἂν μέμ-
ψοιτο τῷ ἱερεὶ τὴν μάχαιραν ἐπάγοντι τοῖς πρὸς θυ-
σίαν ἀφορισμένοις;

« Ἵνα γένηται ἡ προσφορὰ τῶν ἔθνῶν εὐπρόσδε-
κτος, ἡγιασμένη ἐν Πνεύματι ἁγίῳ. » Οὐχ ἔγωγε
δοξασθῶ, διὰ τοῦτο καὶ ὑμῖν ἔγραψα· ἀλλ' ἵνα καὶ ὑμεῖς
μετὰ τῶν ἄλλων [ἔθνῶν] σαθῆτε, καὶ οὕτω γένηται ἡ
προσφορὰ τῶν ἔθνῶν ὁλοκλήρως εὐπρόσδεκτος, ὡς
πάντων καρποφοροῦμένων τῷ Θεῷ. « Ἠγιασμένη ἐν
Πνεύματι ἁγίῳ, » τούτέστιν, ἐν πολιτείᾳ [καθαρᾷ]
πνευματικῇ. Οὐ γὰρ πίστις μόνη ἀγιάζει, ἀλλὰ καὶ βίος.
Πιστεύσαντες μὲν γὰρ καὶ βαπτισθέντες, λαμβάνο-
μεν τὸ Πνεῦμα· ἀλλ' ἐὰν μὴ καὶ βίον ἔχωμεν,
σθέννυται ἡ χάρις τοῦ Πνεύματος. Καταστέλλει δὲ
τὰ φρονήματα τῶν Ῥωμαίων, ὥστε μὴ ἀπαξιῶσαι
διδάσκαλον ἔχειν τὸν πάντα τὰ ἔθνη προσάγοντα τῷ
Θεῷ.

« Ἐχω οὖν καύχησιν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ πρὸς
θεόν. » Ταπεινώσας ἑαυτὸν σφόδρα, νῦν αὖθις ἐπαί-
ρει τὸν λόγον, ὥστε μὴ εὐκαταφρόνητος· δόξαι· καὶ
φησιν, ὅτι « Ἐχω καύχησιν, » οὐκ ἐν ἑμαυτῷ, οὐδὲ
ἐν τῇ ἐμῇ σπουδῇ, ἀλλ' ἐν τῇ τοῦ Χριστοῦ χάριτι.
Ποῦ δὲ καυχῶμαι; Εἰς τὰ πρὸς Θεόν· τούτέστιν,
οὐκ εἰς τὰ τυχόντα, ἀλλ' εἰς τὰ πνευματικά.

« Οὐ γὰρ τολμήσω τι λαλῆσαι ἢ οὐ κατειργά-
σατο Χριστὸς δι' ἐμοῦ, εἰς ὑπακοὴν ἔθνῶν λόγῳ
καὶ ἔργῳ. Ἐν δυνάμει σημείων καὶ τεράτων, ἐν δυ-
νάμει Πνεύματος Θεοῦ. » Ἐπειδὴ εἶπεν, ὅτι Λει-
τουργός εἰμι τοῦ Εὐαγγελίου εἰς πάντα τὰ ἔθνη, ὅτι
οὐ κομπάζω, οὐδὲ ἀλαζονεύομαι τι⁶¹ ὧν
οὐκ ἐποίησα· μάλλον δὲ οὐκ ἐγὼ κατειργασάμην,
ἀλλ' ὁ Χριστὸς κατειργάσατο, ἐμοὶ ὄργανον χρησά-
μενος. Εἴτε γὰρ φθέγγομαι τι λέγων καὶ φιλοσοφῶν
περὶ τῶν οὐρανίων, εἴτε⁶² ἐργάζομαι θέλειν πολι-
τείαν μετιῶν⁶³, ἢ καὶ θαύματα τελῶν, πάντα τοῦ
Χριστοῦ⁶⁴. Διαφέρει δὲ σημεῖον καὶ τέρας, τῷ τὸ
μὲν σημεῖον ἐν τοῖς κατὰ φύσιν λέγεσθαι, καινοπρε-
πῶς μέντοι γινόμενοις (οἷον ἐπὶ τοῦ, τὸ τὴν πενθε-
ρὰν Πέτρου πυρέττουσαν εὐθέως λαθῆναι. Ἐνταῦθα
γὰρ τὸ τὸν πυρετὸν θεραπεύεσθαι, κατὰ φύσιν μὲν

« Ex parte, » hoc est, placide, et paucis : ac non
veluti docens, sed, « veluti commonefaciens, » hoc
est, paulatim in memoriam revocans.

VERS. 15, 16. « Propter gratiam quæ mihi data
est a 109 Deo. Ut essem ego minister Jesu Christi
inter gentes, sanctificans Evangelium Dei. » Humi-
liorem modestioremve sermonem suum faciens, Non
mihi ipse, inquit, honorem rapui, sed Deus hoc iu-
juxit mihi, ad hoc ipsum me segregando : non
quod dignus essem, sed secundum gratiam suam.
Quorsum vero mihi gratia collata est? Ut essem mi-
nister ac sacerdos Evangelii. Ne igitur conqueramini,
si ad vos sermonem dirigam. Hoc enim est
sacerdotium meum, prædicare Evangelium. Cullum
habeo sermonem, victima estis vos. Quis au-
tem accusaverit sacerdotem cullum admoventem
ad victimam destinatis?

« Ut fiat oblatio gentium accepta, sanctificata
in Spiritu sancto. » Non ut ego, inquit, glorificer,
ideo vobis scripsi, sed ut et vos cum aliis servemini,
atque ita fiat oblatio gentium prorsus acceptabilis,
omnibus Deo fructificantibus. « Sanctificata in Spi-
ritu sancto, » hoc est, spirituali vita. Non enim sola
fides sanctificat, sed et vita : simul ac enim credi-
dimus et baptizati sumus, accipimus Spiritum. Et
enim nisi vita accesserit, gratia Spiritus exstinguitur.
Dejicit autem cogitationes et elationem Roma-
norum, ne videlicet dedignentur eum admittere
doctorem, qui omnes gentes Deo adducat.

VERS. 17. « Habeo igitur gloriationem in Christo
Jesu, in iis quæ ad Deum attinent. » Ubi vehe-
menter sese humiliasset, jam rursus sermonem
attollit, ne contemptus plane videatur, inquit,
« Gloriationem habeo, » non in meipso, neque in
meo conatu, sed in gratia Jesu Christi. Sed quibus
in rebus glorior? « In iis quæ ad Deum attinent : »
hoc est, non in rebus vulgaribus, sed in spiritua-
libus.

VERS. 18, 19. « Non enim audeo loqui aliquid eor-
um quæ non effecit Christus per me ad obedientiam
gentium verbo et opere. In virtute signorum
et prodigiorum, in virtute Spiritus Dei. » Cum
dixisset, Minister sum Evangelii ad omnes gentes,
adjicit, Non sum arrogans, nec arroganter jacto
quidquam eorum quæ non feci : imo non ego feci,
sed Christus effecit, me instrumento usus. Sive
enim quidquam loquar, de cælestibus disserens ac
philosophans, sive operer, divinam conversationem
exercens, sive miracula perficiens, omnia sunt Christi.
Differunt autem signum et prodigium. Signum
enim dicitur de iis quæ secundum naturam sunt,
modo tamen inusitato, ut in Petri socio febrici-
tante repente sanata. Hic enim febrim curari se-
cundum naturam est tum vero nova quadam ra-

Varie lectiones.

⁶⁰ τοῦ Θεοῦ. ⁶¹ ὃ μὴ ο. ⁶² τῶν ο. ⁶³ εἰ καὶ ο. ⁶⁴ μετελθῶν π. ⁶⁵ τῷ Χριστῷ ο.

tionem contigit, nempe adeo celeriter simulatque attigisset. Prodigium vero est in eis quæ non sunt secundum naturam, veluti cum is qui a nativitate cæcus erat sanaretur. **110** Quia vero haud raro signa et prodigia per dæmones etiam flant, adjecit, « in virtute spiritus Dei. » Hinc etiam ostenditur dignitas Spiritus, ut qui tanta possit.

« Ita ut ab Jerusalem et per circuitum usque ad Illyricum impleverim Evangelium Christi. » Vis, inquit, demonstrationem accipere eorum quæ dico? Ecce discipulorum meorum multitudinem: ab Hierosolymis enim usque ad Illyricum, quæ sunt extremæ partes ejus quæ nunc Bulgaria nominatur. Non autem dixit, prædicavi, sed « implevi Evangelium, » ut ostendat quod sermo ejus non inefficax fuerit, sed perfectus. Ne vero, cum audis, « ab Jerusalem usque ad Illyricum, » existimes quod recta per publicam viam sit profectus, « Et per circuitum, » inquit, hoc est, et quæ ad aquilonem et ad austrum sunt gentes, prædicando pertransiit.

VERS. 20. « Sic vero annitens prædicare Evangelium, non ubi nominatus esset Christus, ne super alienum fundamentum ædificarem. » Non solum tot tantisque prædicavi Evangelium, illisque persuasi, verum neque ad homines qui omnino Christi nomen audierant, abii: tantum abest, ut me aliorum discipulis vel ingeram, vel gloriæ causa hoc agam. Proinde neque scripsi vobis ceu gloriam a vobis expetens, cæterum tanquam ministerium implens. Alienum autem fundamentum apostolorum doctrinam vocat: non quod alieni fuerint, aut alia a Paulo prædicaverint, sed mercedis ratione. Merces enim eorum qui apud illos laboraverant, aliena erat, et non ad Paulum pertinebat.

VERS. 21. « Sed quemadmodum scriptum est: Quibus non annuntiatum est de eo, videbunt: et qui non audierunt, intelligent. » Prophetiam hic impletam ostendit. Ingens autem labor est et sudor, cum quis indociles erudire velit: ad quod sane Paulus accurrebat.

VERS. 22. « Propter quod impediēbar sæpe venire ad vos. » In epistolæ hujus principio, « Prohibitus sum, » inquit, « hactenus. » Hic autem et causam cur sit prohibitus, reddit: Quia, inquit, quoquo-versum circumcursabam prædicando verbum, ideo sæpe impediēbar: hoc est, quanquam sæpenumero conabar, et expeterem, semper tamen impediēbar.

VERS. 23, 24. « Nunc vero ulterius locum non habens in his regionibus, cupiditatem autem habens veniendi ad vos jam inde a multis annis: ut si in Hispaniam proficiscar, veniam ad vos: spero enim quod præteriens videam vos, et a vobis deducar illic, si vobis primum ex parte fuero expletus. » Impediēbar, inquit, eo quod prædicare vellem. Jam vero cum nihil ultra mihi in locis hisce restat agen-

« ἐστι: τότε δὲ καινοπρεπῶς ἐγένετο: οὕτω γὰρ ταχέως ἅμα τῇ ἀφῆ)· τὸ δὲ τέρας, ἐν τοῖς μὴ κατὰ φύσιν· οἷον τὸ τὸν ἐκ γενετῆς τυφλὸν λαθῆναι. Ἐπει δὲ σημεῖα καὶ τέρατα γίνονται πολλαῖς καὶ ἐνεργεῖα δαιμόνων, προσέθηκεν· Ἐν δυνάμει Πνεύματος Θεοῦ. » Δείκνυται δὲ καὶ τοῦ Πνεύματος τὸ ἀξίωμα ἐντεῦθεν, εἴ γε τοσαῦτα δύναται.

« Ὅστε με ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ καὶ κύκλῳ μέχρι τοῦ Ἰλλυρικοῦ πεπληρωκέαι τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ. » Θέλεις, φησὶν, ἀποδείξιν λαβεῖν ὧν λέγω; Ἴδὲ τῶν μαθητῶν μου τὸ πλήθος· ἀπὸ γὰρ Ἱερουσαλὴμ μέχρι τοῦ Ἰλλυρικοῦ· ὃ ἐστὶ τὰ ἔσχατα τῆς νῦν ὀνομαζομένης Βουλγαρίας. Οὐκ εἶπε δὲ, Ἐκέρυξα, ἀλλ', [ἔτι] « Ἐπλήρωσα τὸ εὐαγγέλιον. » ἵνα δείξῃ, ὅτι οὐκ ἀνεργητὸς ἐγένετο αὐτοῦ ὁ λόγος, ἀλλ' ἐντελής. **66.** Ἴνα δὲ μὴ ἀκούσας, « Ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ ἄχρι τοῦ Ἰλλυρικοῦ, » νεμίσης ὅτι κατ' εὐθὺ τὴν λειψόρον ἤρχετο, φησὶν, ὅτι « Καὶ κύκλῳ· » τουτέστιν, ὅτι καὶ τὰ πρὸς βορρᾶν καὶ πρὸς νότον ἔθνη διήλθον τῷ λόγῳ.

« Οὕτω δὲ φιλοτιμούμενον εὐαγγελίζεσθαι, οὐχ ὅπου ὀνομάσθη Χριστὸς, ἵνα μὴ ἐπ' ἀλλότριον θεμέλιον οἰκοδομῶ. » Οὐ μόνον τοσοῦτοις εὐηγγελισάμην καὶ ἔπεισα, ἀλλ' οὐδὲ πρὸς ἀνθρώπους ἀκούσαντας ὅλως ὄνομα Χριστοῦ ἀπήλθον· τοσοῦτον ἀπέχω τοῦ ἐπιβρίπτειν ἑμαυτὸν ἄλλων μαθηταῖς, καὶ δόξης ἕνεκεν τοῦτο ποιεῖν. Οὐκοῦν οὐδὲ ὑμῖν ἔγραψα, ὡς τῆς παρ' ὑμῶν δόξης ἕρῳν, ἀλλ' ὡς διακονίαν πληρῶν. Ἄλλότριον δὲ θεμέλιον τὴν διδασκαλίαν τῶν ἀποστόλων φησὶν· εὐχὴ ὅτι ἀλλότριοι ἦσαν, οὐδ' ὅτι ἄλλα ἐκέρυττον, ἀλλὰ κατὰ τὸν τοῦ μισθοῦ λόγον. Ὅ γὰρ μισθὸς τῶν πέποινημένων ἐκεῖνοις, ἀλλότριος ἦν, καὶ οὐ διαφέρων Παύλῳ.

« Ἀλλὰ καθὼς γέγραπται· Οἷς οὐκ ἀνηγγέλη περὶ αὐτοῦ, ὁφθονταί· καὶ οἱ οὐκ ἀκηκόασι, συνήσουσι. » Προφητείαν ἐνταῦθα δείκνυσι πεπληρωμένην· πλείων δὲ πάντως ὁ πόνος καὶ ὁ ἰδρώς, ὅταν τις τοὺς ἀμαθεστάτους διδάσκειν ἔληται· ὅ γὰρ καὶ Παῦλος ἐπέτρεχε **67.**

« Διὸ καὶ ἐνεκοπτόμην τὰ πολλὰ τοῦ ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς. » Ἀρχόμενος μὲν τῆς Ἐπιστολῆς, εἶπεν, ὅτι « Ἐκωλύθη ἄχρι τοῦ δεῦρο· » ἐνταῦθα δὲ καὶ τὴν αἰτίαν τίθησι, δι' ἣν κεκώλυται, ὅτι διὰ τὸ πανταχοῦ περιτρέχειν **68** κηρύττων, διὰ τοῦτο ἐνεκοπτόμην τὰ πολλὰ· τουτέστι, πολλαῖς ἐπιχειρῶν καὶ ἐπιθυμῶν, ὅμως ἐνεκοπτόμην ἄσι.

« Νυνὶ δὲ μηκέτι τόπον ἔχων ἐν τοῖς κλίμασι τούτοις, ἐπιποθίαν δὲ ἔχων τοῦ ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς· ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν· ὡς ἐάν πορεύωμαι εἰς τὴν Ἰσπανίαν, ἐλεύσομαι πρὸς ὑμᾶς· ἐλπίζω γὰρ διαπορευόμενος θεάσασθαι ὑμᾶς, καὶ ὑφ' ὑμῶν προπεμφθῆναι ἐκεῖ, ἐάν ὑμῶν πρῶτον ἀπὸ μέρους ἐμπλησθῶ. » Ἐνεκοπτόμην, φησὶ, διὰ τὸ θέλειν με κηρύσσειν. Νυνὶ δὲ ἐπειδὴ οὐκέτι ἔργον ἔστι μοι ἐν τοῖς τόποις

¹ Jac. v, 7. ² Isa. LII, 15.

Variæ lectiones.

⁶⁶ ἀλλ' ἐνεργῆς καὶ ἐντελής m. ⁶⁷ οὐ δὴ καὶ Παῦλος ἐπέτυχς ο. ⁶⁸ παρατρ. ο.

τούτοις, διὰ τοῦτο καὶ γράφω ὑμῖν, καὶ ἔρχομαι A πρὸς ὑμᾶς, οὐχὶ δι' ἄλλο τι, ὅσον διὰ δόξης ἔρχομαι. Εἶτα, ἵνα μὴ εἰπωσιν αὐτῷ, ὅτι διὰ τὸ μὴ ἔχειν σε αὐτόθι ἔργον, ὡς ἐν παρέργῳ ποιῆ ἡμᾶς· ἐπιφέρει, ὅτι Ἐπιποθίαν ἔχω πρὸ πολλῶν ἐτῶν· τὴν ἐπιθυμίαν ταύτην σπεύδω πληρῶσαι. Ἴνα δὲ μὴ πάλιν φουσηθῶσιν, ὡς ἐπιποθοῦντος⁶⁹ αὐτοῦς τούτου, οἷά δὴ μείζους τῶν ἄλλων⁷⁰, ἐπάγει· « Ὡς ἐάν πορεύομαι εἰς⁷¹ τὴν Ἰσπανίαν ἐλεύσομαι πρὸς ὑμᾶς. » Ἴνα δὲ μὴ εἰπωσι πάλιν· Ὁδοῦ πάρεργον ποιῆ ἡμᾶς, ἐπήγαγε· « Καὶ ὑφ' ὑμῶν προπεμφθῆναι ἐκεῖ· » τούτέστιν, Ὑμεῖς αὐτοὶ ἰδόντες τὴν ἀνάγκην⁷² κατεπεσίγουσάν με πρὸς τὸ καὶ ἐκαίνοις ἐπιδημῆσαι, προπέμψειν μέλλετε με. Ὡστε οὐ καταφρονῶν ὑμῶν, ἀλλ' ἀναγκαίως, ὑμᾶς παρελεύσομαι. Ἐπεὶ δὲ ἐτι τοῦτο⁷³ ἐλύπει πλέον, θεραπεύει αὐτὸ⁷⁴ λέγων· « Ἐάν ὑμῶν πρῶτον ἀπὸ μέρους ἐμπλησθῶ. Δείκνυσι γὰρ ἑαυτὸν ἐρῶντα τῆς ἀγάπης αὐτῶν, καὶ σφοδρῶς· διὸ οὐδὲ εἶπε, Θεάσωμαι, ἀλλ', « Ἐμπλησθῶ, » τὰ τῶν γονέων μιμούμενος ῥήματα. « Ἀπὸ μέρους » δὲ, εἶπε· τούτέστιν, Οὐδεὶς με χρένος ἐμπλησαι δύναται, οὐδὲ ἐμπιεῖσθαι μοι κόρον τῆς ὀμιλίας ὑμῶν. Ἀγαπητὸν οὖν μοι, ἐάν μερικῶς ὑμῶν ἐμπλησθῶ.

« Νυνὶ δὲ πορεύομαι εἰς Ἱερουσαλήμ, διακονῶν τοῖς ἀγίοις. Εὐδόκησαν γὰρ Μακεδονία καὶ Ἀχαΐα κοινω- νίαν τινὰ ποιήσασθαι εἰς τοὺς πτωχοὺς τῶν ἁγίων τῶν ἐν Ἱερουσαλήμ. » Ὑπέσχετο ἀνωτέρω πρὸς αὐτοὺς διελθεῖν· ἐπεὶ δὲ ἐμελλεν ἐμβραδύναι, ἵνα μὴ δόξη χλευάζειν αὐτοὺς, λέγει καὶ τὴν αἰτίαν δι' ἣν ἐμβρα- δύνει, καὶ φησιν, ὅτι « Περύομαι εἰς Ἱερουσαλήμ, διακονῶν τοῖς ἀγίοις. » Οὐκ εἶπεν, Ἐλεημοσύνας ἀποκομίζων, ἀλλὰ, « Διακονῶν. » ἵνα μάθωμεν ἡλεῖον καὶ ὑφ' οὗ γινόμενον εἰς γινόμενον, καὶ ὅτι μέγα. Διὰ δὲ τούτου προτρέπεται καὶ τοὺς Ῥωμαίους⁷⁵ εἰς ἐλεημοσύνην. Λέγων γὰρ, ὅτι « Εὐδόκησαν Μακε- δονία καὶ Ἀχαΐα, » καὶ τὰ ἐξῆς, ζῆλον αὐτοῖς ἐντί- θησιν εἰς τὸ μιμήσασθαι τούτους. Τὸ δὲ, « Εὐδόκη- σαν, ἀντὶ τοῦ, ἠθέλησαν, ἀγαθὸν ἔκριναν, τὸ στελεῖαι κοινωνίαν τινὰ. Πανταχοῦ δὲ κοινωνίαν καλεῖ τὴν ἐλεημοσύνην, ὡς κοινῶ τοῦ κέρους δυτος καὶ τῶν⁷⁶ διδόντων, καὶ τῶν λαμβανόντων. « Τινὰ » δὲ, εἶπεν, ἀντὶ τοῦ, μικρὰν, ἵνα μὴ δόξη τοῖς Ῥωμαίοις ὀνειδίξειν, ὡς φειδωλοὶς καὶ ἀκοινωνητοίς. « Πτω- χοὺς δὲ τῶν ἁγίων, » τούτέστι, τῶν πιστῶν. Ὡστε D διπλῶς⁷⁷ ἀξιοὶ ἐλεεῖσθαι, διὰ τὴν πένιαν καὶ διὰ τὴν ἀρετήν.

« Εὐδόκησαν γὰρ, καὶ ὀφειλέται αὐτῶν εἰσιν· εἰ γὰρ ἐν τοῖς πνευματικοῖς αὐτῶν ἐκοινῶνησαν τὰ ἔθνη, ὀφείλουσι καὶ ἐν τοῖς σαρκικοῖς λειτουργῆσαι αὐτοῖς. » Οὐδὲν, φησὶ, καινὸν, εἰ εὐδόκησαν κοινω- νῆσαι τοῖς ἀγίοις· ὀφειλέται γὰρ αὐτῶν εἰσι. Καὶ πῶς; Ἐκ τῶν Ἰουδαίων ἦν ὁ Χριστὸς, δι' αὐτοῦς ἦλθεν, ἐκεῖθεν οἱ ἀπόστολοι, οἱ προφῆται, πάντα τὰ ἀγαθὰ. Τούτων οὖν ἀπάντων ἐκοινῶνησεν ἡ οἰκου- μένη. Ὀφείλουσιν οὖν πάλιν μεταδοῦναι αὐτοῖς τῶν

Variae lectiones.

⁶⁹ ἐπιθυμοῦντος ο. ⁷⁰ τῶν ἄλλων ἰδεῖν π. ⁷¹ πρὸς ο. ⁷² ἀγάπην ο. ⁷³ τούτους ο. ⁷⁴ αὐτοὺς ο. ⁷⁵ Ἑβραίουσιν ο. ⁷⁶ κοινὴν οὖσαν καὶ τῶν ο. ⁷⁷ διπλῆ ο.

dum, **111** propter hoc ipsum et scribo ad vos, et viso vos; non alicujus alius rei gratia, veluti ob gloriae cupiditatem. Deinde, ne dicant ei, Quia in iis regionibus nihil erat tibi negotii, nos obiter visis, infert: Desiderium habui ante multos annos: desiderium hoc implere festino. Ne vero rursus inflentur, quod is eorum desiderio teneretur, quasi caeteris omnibus superiores essent, subdit: « Ut si proficiscar in Hispaniam, veniam ad vos. » Ne vero iterum dicant, Itineris auctarii loco nos facis; addidit: « et a vobis deducar illuc: » hoc est, vos ipsi conspicati necessitatem urgentem me ad illos proficisci, deducturi estis me. Quare non ex contemptu, sed necessario transiero vos. Quoniam autem istud eos adhuc magis angebat, sanat illud, inquit: « Si vobis primum ex parte fuero expletus. » Indicat autem se charitatem illorum amare, idque vehementer: ideoque non dixit, videro; sed, « expletus fuero; » parentum verba imitatus. « Ex parte, » autem dixit; hoc est, nullum me tempus explere, aut vestrae societatis satietatem mihi creare potest. Si itaque ex parte vobis expletus fuero, contentus ero.

VERS. 25, 26. « Nunc autem proficiscor Hierosoly- ma, ministrans sanctis. Placuit enim Macedonia et Achaiae communicationem quandam facere in pauperes sanctos qui sunt in Jerusalem. » Super pollicebatur se ad ipsos perventurum: at quoniam cunctaturus erat, ne videretur eos irridere, causam morae suae exponit, « Proficiscor, » inquit, « Hierosoly- ma, ministrans sanctis, » Non dixit, eleemosynam mecum asportans, sed, « ministrans: » ut discamus quantum sit, et a quo fiat, quod factum est, et quam arduum. Per hoc autem Romanos etiam ad eleemosynam hortatur. Cum enim ait, « Placuit Macedoniae et Achaiae, » etc., aemulationem eis indit ad istos imitandos. Porro, « placuit » eis, pro, voluerunt, bonum censuerunt mittere communicationem aliquam. Ubique autem eleemosynam communicationem vocat, quasi lucrum commune esset cum dantium tum accipientium. « Quendam » autem dixit, pro exiguam: ne videatur Romanis objicere quod et parci sint et illiberales. Porro, « pauperes sanctos » dixit, hoc est, fideles. Ita ut duplici ratione miseratione digni sint, primum paupertatis, deinde vero virtutis nomine.

VERS. 27. « Placuit enim eis, et debitores sunt illorum. Nam si spiritualium eorum participes facti sunt gentiles, debent et in carnalibus ministrare eis. » Nihil novum, inquit, si sanctis communicare voluerunt: debitores enim illorum sunt. Ecqua istuc ratione? Ex Judaeis erat Christus, propter ipsos venerat; ab illis etiam apostoli et prophetae, adeoque **112** omnia bona. Horum igitur omnium particeps factus est universus terrarum orbis. Debent

itaque gentes carnalia sua bona eis impertiri : A proinde et vos. Non autem dixit, communicare, sed, « ministrare. » In ordine enim ministrorum eos collocavit. Nec dixit, in carnalibus suis. Spiritualia enim Judæorum esse testatus est; carnalia nec gentium quidem. Pecuniæ namque et facultates omnibus sunt communes, nec ad possessores tantum pertinent.

VERS. 28. « Hoc igitur ubi perfecero, atque ob-signavero illis fructum hunc. » Id est, simul ac cum in regia promptuaria deposuero, veluti in asylo et loco tuto : hujusmodi enim sunt quæ obsignantur. « Fructum » autem appellat, ostendens per hoc, eos qui dant potius lucrari.

« Proficiscar per vos in Hispaniam. » Rursus Hispaniæ mentionem facit, innuens necessariam sibi esse fuisse protectionem, quodque non veluti ipsos despiciens Romam prætereat.

VERS. 29. « Scio autem quod veniens ad vos, in plenitudine benedictionis Evangelii Christi veniam. » Hoc est, videbo vos omnibus Evangelicis bonis probatos. Plenitudinem namque benedictionis Evangelii, omnia bona benedictione digna, hoc est, laudemque est ex Evangelio, appellat. Potes autem per benedictionem intelligere eleemosynam ut sit sententia : Inveniam vos perfectos in eleemosyna et humanitate. Hæc vero dicit præoccupans ipsos, et ea encomia reveriti, dent operam, ut tales videantur.

VERS. 30. « Obsecro autem vos, fratres, per Dominum nostrum Jesum Christum et per dilectionem Spiritus. » Nusquam seipsum fide dignum putat, sed mediatores assumit, perinde ac etiam nuntium Christum et Spiritum. Atqui Patris non meminit, ut discas quod neque quando Patris solius mentionem fecerit, Filium et Spiritum rejiciat. « Dilectionem » porro « Spiritus, » dixit. Quædam enim enim Pater et Filius dilekere unumquem, sic et Spiritus.

« Ut adjuvetis me in orationibus pro me ad Deum. » Maxima animi dejectio et summa est humiliatio, quod ait indigere se horum precatione.

VERS. 31. « Ut liberer ab infidelibus qui sunt in Judæa. » Non dixit, ut cum illis conficeret, et vincam eos, sed, « ut liberer, » divinam legem impleas, quæ orare jubet ne in tentationem incidamus. Præterea ostendit quod sit necessarium ministrare illis qui in medio tot incredulorum degant (a quibus et ipse liberari exoptat), de quibus etiam periculum sit, ne fame pereant.

« Et que ministerium meum erga Jerusalem acceptabile fiat sanctis. » Hoc est, ut cum alacritate accipiant quæ eis dantur. Hinc autem percipiunt est, quod dare eleemosynam, non sufficiat ut accepta sit. Quando enim necessario quispiam

Matth. xi, 13.

σαρκικῶν ἀγαθῶν οἱ ἐξ ἔθνῶν ὥστε καὶ ὁμοίως. Οὐκ εἶπε δὲ, Κοινωνῆσαι, ἀλλὰ, « Λειτουργῆσαι. » ἐν τάξει γὰρ διακόνων αὐτοὺς κατέστησεν. Οὐκ εἶπε δὲ, Ἐν τοῖς σαρκικοῖς αὐτῶν. Τὰ μὲν γὰρ πνευματικά, τῶν Ἰουδαίων εἶπεν εἶναι· τὰ δὲ σαρκικά, οὐκέτι τῶν ἔθνικῶν. Τὰ γὰρ χρήματα κοινὰ πάντων, καὶ οὐ τῶν ἐχόντων μόνον.

« Τοῦτο οὖν ἐπιτελέσας, καὶ σφραγισάμενος αὐτοῖς τὸν καρπὸν τοῦτον. » Τοῦτέστιν, ὡς εἰς βασιλικὰ τμήματα ἀποθέμενος, ὡς ἐν ἀσύλῳ καὶ ἀσφαλεῖ χωρίῳ· τοιαῦτα γὰρ τὰ σφραγισθέντα. « Τὸν καρπὸν » δὲ, εἶπε, δεικνύς αὐτοὺς μᾶλλον κερδάνοντας τοὺς διδόντας.

« Ἀπελεύσομαι ἦ δι' ὁμῶν εἰς τὴν Ἰσπανίαν. » Πάλιν μέμνηται τῆς Ἰσπανίας, δεικνύς, ὅτι ἀναγκαῖα αὐτῷ ἦ ἐκεῖσε ὁδός, καὶ ὅτι οὐχ ὡς καταφρονῶν αὐτῶν παρέρχεται τὴν Ῥώμην.

« Οἶδα δὲ ὅτι ἐρχόμενος πρὸς ὑμᾶς, ἐν πληρώματι εὐλογίας τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Χριστοῦ ἐλεύσομαι. » Τοῦτέστιν, Ὅσομαι ὑμᾶς ἐν πᾶσιν εὐδοκίμουσιν τοῖς ἀγαθοῖς ἦ κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον. Πλήρωμα γὰρ εὐλογίας τοῦ Εὐαγγελίου καλεῖ πάντα τὰ ἀγαθὰ τὰ ἄξια τῆς εὐλογίας, τοῦτέστι, τοῦ ἐπαίνου τοῦ κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον· δύνασαι δὲ εὐλογίαν τὴν ἐλεημοσύνην νοῆσαι, ἵνα ἢ ὁ λόγος αὐτῷ, ὅτι Εὐρήσω ὑμᾶς τελείους ἐν ἐλεημοσίῳ καὶ φιλανθρωπίᾳ. Ταῦτα δὲ λέγει προκαταλαμβάνων αὐτοὺς, ἵνα αἰδεσθέντες τὰ ἐγκώμια, σπουδάσωσι τοιοῦτοι ὀφθῆναι.

« Παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοί, διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ διὰ τῆς ἀγάπης τοῦ Πνεύματος. » Οὐδαμῶ ἀξίόπιστον ἑαυτὸν ἡγεῖται, ἀλλὰ μεσίτας παραλαμβάνει· ὡσπερ δὴ καὶ νῦν τὸν Χριστὸν καὶ τὸ Πνεῦμα. Τοῦ μὲντοι Πατρὸς οὐ μέμνηται, ἵνα μάθῃς, ὅτι οὐδ' ὄραν τοῦ Πατρὸς μόνου μέμνηται, τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα ἀθετεῖ. « Τῆς ἀγάπης » δὲ « τοῦ Ἡνεύματος, » εἶπε. Καθάπερ γὰρ ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς ἠγάπησαν τὸν κόσμον, οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα.

« Συναγωνίσασθέ μοι ἐν ταῖς προσευχαῖς ὑπὲρ ἐμοῦ πρὸς τὸν Θεόν. » Μεγίστη κατευσφοροσύνη, ὅτι λέγει τῆς τούτων δεῖσθαι εὐχῆς.

« Ἴνα ῥυαθῶ ἀπὸ τῶν ἀπειθεύοντων ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ. » Οὐκ εἶπεν, Ἴνα συμπλακῶ, καὶ νικήσω αὐτοὺς, ἀλλὰ, « Ἴνα ῥυαθῶ, » θεῖον νόμον πληρῶν, τὸν διακελευόμενον εὐχεσθαι μὴ ἐμπασεῖν εἰς πειρασμόν. Ἄμα δὲ καὶ δείκνυσιν, ὅτι ἀναγκαῖον τὸ διακονῆσαι τοῖς ἐν μέσῳ τοσοῦτων ἀπειθῶν οὖσιν (ὧν καὶ αὐτὸς ῥυαθῆναι εὐχεται), καὶ προσέτι λιμῷ ἀπόλλυσθαι κινδυνεύουσι.

« Καὶ ἵνα ἡ διακονία μου ἢ εἰς Ἱερουσαλὴμ εὐπρόσδεκτος γένηται τοῖς ἁγίοις. » Τοῦτέστιν, ἵνα μετὰ προθυμίας ἀποδέξωνται τὰ βιβόμενα. Ἐνεύθεν δὲ εἶπεν, ὅτι οὐκ ἀρκεῖ τὸ δοῦναι ἐλεημοσύνην, ὡς τὸ δεχθῆναι. Ὅταν γὰρ μετὰ ἀνάγκης τις παρ-

Variae lectiones.

⁷⁰ ἐπελεύσομαι m. ⁷¹ τοῖς ἀγαθοῖς τοῖς m. ⁷² τῆς ἀγάπης. ⁷³ μνησθῆ ο. ⁷⁴ κινδυνεύουσαι ο.

έχη, όταν έξ άδικίας, όταν πρὸς κενοδοξίαν, πάντα ἀ exhibet, quando ex injuria, quando ad ostentationem, cuncta pereunt, atque horum omnium fructus evanescit.

« Ἴνα ἐν χαρῇ ἔλθω πρὸς ὑμᾶς διὰ θελήματος Θεοῦ. » Διὰ τοῦτο, φησί, ῥυσθῆναι εὐχομαι, ἵνα ταχέως ὑμᾶς ἴδω, καὶ μεθ' ἡδονῆς, μηδεμίαν ἐκείθεν ἐπισυρόμενος ἀθυμίαν.

« Καὶ συναναπαύσωμαι ὑμῖν. » Οὐκ εἶπε, Διδάξω ὑμᾶς, καὶ κατηχήσω, ἀλλὰ, « Συναναπαύσωμαι· τούτέστιν, Ὑμεῖς ἐμοὶ διὰ τὴν διδασκαλίαν, κἀγὼ ὑμῖν διὰ τὴν τῆς πίστεως ἐπίδοσιν. Δείκνυσι δὲ διὰ τῆς λέξεως ταύτης, ὅτι ἀγῶνας ἔχοντες καὶ πόνους, καὶ αὐτὸς καὶ αὐτοὶ χρῆζουσιν ἀναπαύσεως.

« Ὁ δὲ Θεὸς τῆς εἰρήνης μετὰ πάντων ὑμῶν. Ἄμήν. » Τοῦτο πανταχοῦ ἔθος αὐτῷ, εὐχὴν ποιεῖσθαι B καὶ τῇ παραινέσει προστιθέναι.

ΚΕΦΑΛΑ. ΙΓ'.

« Συνίστημι δὲ ὑμῖν Φοίβην τὴν ἀδελφὴν ὑμῶν, εὐάρεσκον οὖσαν τῆς Ἐκκλησίας τῆς ἐν Κεγχραῖς. » Ἐπειδὴ αὕτη ἦν διακομιζούσα τὴν Ἐπιστολὴν, συνιστᾷ αὐτὴν αὐτοῖς. Σαμνύνει δὲ ταύτην, καὶ διὰ τοῦ πρώτης μνησθῆναι, καὶ διὰ τοῦ ἀδελφὴν ὀνομάσαι (ὃ μέγα ἀξίωμα), καὶ διὰ τοῦ διάκονον οὖσαν δεῖξαι.

« Ἴνα αὐτὴν προσδέξησθε ἐν Κυρίῳ ἀξίως τῶν ἁγίων. » Τούτέστιν, Διὰ τὸν Κύριον τιμήσητε αὐτήν. Ὁ γὰρ διὰ τὸν Κύριον θεχόμενος καὶ τὸν μικρὸν μεγάλως τιμᾷ· ἐὰν δὲ καὶ ἁγία ἦ, πολλῶ μᾶλλον· διὸ προσεθήκεν· « Ἀξίως τῶν ἁγίων, » τούτέστιν, ὡς δεῖ τοὺς ἁγίους ὑποδέχεσθαι.

« Καὶ παραστῆε αὐτῇ, ἐν ᾧ ἂν ὑμῶν πράγματι χρῆξη. » Τούτέστιν, Ἴνα τὰ παρ' ὑμῶν εἰσενέγκητε, καὶ χεῖρα ὀρέξητε. Οὗ γὰρ εἶπεν, Ἴνα ἀπαλλάξητε αὐτήν.

« Καὶ γὰρ αὕτη προστάτις πολλῶν ἐγενήθη, καὶ ἐμοῦ αὐτοῦ. » Ἐπήνησε πρώτον, εἶτα πέθεκε τὴν παράκλησιν μέσην· εἶτα πάλιν τὰ ἐγκώμια, ἐκατέρωθεν σφίγγων τὴν πρὸς τὸ τιμῆσαι αὐτὴν προτροπὴν ²². « Προστάτις » γὰρ, φησί, « πολλῶν ἐγένετα, καὶ ἐμοῦ αὐτοῦ, » τοῦ κήρυκος τῆς οἰκουμένης, ποῦ τοσαῦτα παύοντες.

« Ἀσπάσασθε Πρίσκιλλαν καὶ Ἀκύλαν τοὺς συνεργούς μου ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. » Συνήργησάν μοι, φησίν, ἐν τῷ λόγῳ καὶ τῇ διδασκαλίᾳ ²³, καὶ πόνων καὶ κινδύνων ἐγένοντο κοινωνοί. Τινὲς δὲ συνεργοὺς τούτους ὡς ἐκνηπιοὺς καὶ πατέρας ἐνόησαν.

« Ὅτινες ὑπὲρ τῆς ψυχῆς μου τὸν ἑαυτῶν πράχτηλον ὑπέθεσαν. » Μάρτυρες ἀπρητισμένοι οὗτοι· καὶ γὰρ ἐπὶ Νέρωνος μύριοι οἱ κίνδυνοι.

« Ὅς οὐκ ἐγὼ μόνος εὐχαριστῶ, ἀλλὰ καὶ πᾶσαι αἱ Ἐκκλησίαι τῶν ἐθνῶν, » Ἐνταῦθα τὴν φιλοξεί-

VERS. 32. « Ut cum gaudio veniam ad vos per voluntatem Dei. » Propterea, inquit, liberari opto, ut cito vos videam, et cum voluptate, nullam inde tristitiam contrahens.

« Et refrigerer vobiscum. » Non dixit, ut vos doceam atque instituam, sed, « refrigerer vobiscum : » hoc est, ut vos quidem in me recreemini per doctrinam, ac ego in vobis propter fidei vestrae incrementum. Monstrat autem per dictionem hanc, quod certaminibus ac laboribus defessi, cum ipse tum illi refocillatione indigeant.

VERS. 33. « Deus autem pacis sit cum omnibus vobis. Amen. » Ubique consuetudo est Apostolo, precatationem adhortationi apponere.

CAPUT XVI.

VERS. 1. « Commendo autem vobis Phæben sororem nostram, quæ est in ministerio Ecclesiæ quæ est in Cenchris. » Quia hæc materosa Epistolam hanc afferebat, ideo eam commendat ipsis. Peculiari autem hæc honore afficit, et quod primo loco mentionem ejus facit, et per hoc quod sororem appetat (quæ ingens sane est dignitas), et per hoc quod ostendi eam ministram fuisse.

VERS. 2. « Ut ipsam accipiat in Domino dignæ sanctis. » Hoc est, ut propter Dominum ipsam honoretis. Qui enim quempiam quavis exigua, propter Dominum suscipit, ingenti honore dignatur : sin vero et sancta fuerit, magis magis. Propterea adjecit, « dignæ sanctis, » id est, quemadmodum convenit sanctos suscipere.

« Et assistatis ei in quocunque negotio vestri indignerit. » Hoc est, ut vestra ei offeratis, manumque ei porrigatis. Non enim dixit, ut dimittatis ipsam.

« Et enim ipsa assistit multis et mihi ipsi. » Inipræmis commendavit ipsam, deinde exhortationem interposuit, ac denuo addit encomia ; exhortationem suam qua monet eos, ut honorem illi deferant, utriusque cingens. « Assistit » enim, inquit, « multis, » inquit « et mihi ipsi, » totius orbis præconi, tot tantaque passo.

VERS. 3. « Salutate Priscillam et Aquilam, adiutores meos in Christo Jesu. » Mihi, inquit, cooperati sunt in verbo et in doctrina, laborumque et periculorum facti sumus participes. Nonnulli cooperarios istos intellexerunt, tanquam ipsi tabernaculorum textores essent.

114 VERS. 4. « Qui pro anima mea suam ipsorum cervicem supposuerunt. » Hi erant perfecti martyres. Nam sub Nerone innumera pericula imminebant.

« Quibus non ego solus gratias ago, verum etiam omnes Ecclesiæ gentium. » Hospitalitatem eorum

Variæ lectiones.

²² προκοπήν ο. ²³ τῆς διδασκαλίας ο.

hic adumbrat. Ne enim per adulationem hæc dicere A videatur, producit etiam alios multos testes.

VERS. 5. « Et Ecclesiam quæ est in domo ipsorum. » Hi adeo probati fuerunt, ut totam eorum familiam fideles fecerint. Hosce enim Ecclesiam nominavit. Quin etiam propter hospitalitatem hæc dicit. Ubi enim multa pietas est et virtus, domus illa Ecclesia dicitur. Audiant itaque ii, qui matrimonio junguntur, quod iis ad virtutem istud non est impedimento.

« Salutate Epænetum dilectum meum, qui est primitiæ Achaïæ in Christo. » Magnum sane est Paulo dilectum esse, qui cum iudicio, et non ad gratiam amare novit. Primitias autem ipsum appellat, vel quod primus credidit, principium et ingressus factus ad fidem universæ genti, vel quod majorem præ cæteris pietatem commonstraverat. Propterea dixit, « qui est primitiæ in Christo, » hoc est, non in mundanis rebus, sed in iis quæ ad Christum spectant.

VERS. 6. « Salutate Mariam quæ multum laboravit erga nos. » A laboribus quos pro veritate pertulit, mulierem ornat. Non tantum enim, inquit, pro seipsa laboravit, excubias agens, humique jacens: verum etiam, quod majus est, pro nobis apostolorum adimplevit officium. Qui ergo dicit Apostolus: « Mulieri docere non permitto! » A verbo doctrinæ eam non arceat, sed a præsulatu in conventu et a suggesto. Privatam enim institutionem valde probat. Hanc enim ad rationem et maritum suum uxor, et liberos docet, sic Prisca Apollo instituit. Non dixit autem, multa docuit, sed, « laboravit: » ut ostendat quod et per pecunias suas et alias ministrabat.

VERS. 7. « Salutate Andronicum et Juniam, cognatos meos et concaptivos meos, qui sunt nobiles in apostolis, qui et ante me fuerunt in Christo. » Quod cognati sint Paulo, non tantum est encomium, quantum est quod sint concaptivi. Etenim graviora captivis patiebantur, dum agerentur hinc inde et vastarentur. Porro magnum est quod apostoli sint, præsertim cum Junia sit mulier. Multo vero majus est quod insignes sint. Porro ab operibus suis insignes sunt facti. Non verecundatur autem Paulus dicere ac fateri, Qui ante me crediderunt Christo. D commendans eos quod adeo præsilierint atque præriperint bonum.

VERS. 8. « Salutate Ampliam dilectum meum in 115 Domino. » Si a rege diligi magnum est, quanto præclarior est a Paulo, qui propter virtutem ac secundum Deum diligit?

VERS. 9. « Et Urbanum adiutorem nostrum in Christo. » Major hæc laus est priore, imo hæc est causa illius et comprehensoria. Nam qui est adiutor, est etiam dilectus.

1 1 Cor. xiv, 35.

Varia lectiones.

85 αὐτῶν ο. 86 διδάσκαλον ο. 87 πόσω ο.

νίαν αὐτῶν αἰνίττεται. Ἴνα γὰρ μὴ δόξη κολακεύων λέγειν, παράγει καὶ ἄλλους πολλοὺς μάρτυρας.

« Καὶ τὴν κατ' οἶκον αὐτῶν Ἐκκλησίαν. » Οὕτως ἤσαν οὗτοι εὐδόκιμοι, ὥστε τὸν οἶκον αὐτῶν πάντα ποιῆσαι πιστούς· τούτους γὰρ Ἐκκλησίαν ὠνόμασεν· ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ φιλόξενον. Ἐνθα γὰρ εὐλόβεια πολλὴ καὶ ἀρετὴ, Ἐκκλησία ὁ οἶκος ἐκείνος⁸⁵. Ἀκουέτωσαν οἱ ἐν γάμῳ, ὅτι οὐ βλάπτονται ἐκ τούτου πρὸς ἀρετὴν.

« Ἀσπάσαθε Ἐπαινετὸν [vulg. Ἐπαινετον] τὸν ἀγαπητὸν μου· ὃς ἐστὶν ἀπαρχὴ τῆς Ἀχαΐαις Χριστόν. » Μέγα τὸ εἶναι Παύλου ἀγαπητὸν, τοῦ μετὰ κρίσεως, καὶ οὐ πρὸς χάριν, φιλεῖν εἰδότος. Ἀπαρχὴν δὲ αὐτὸν λέγει, ἡ ὅτι πρῶτος ἐπίστευσεν, ἀρχὴ καὶ εἰσοδὸς εἰς τὴν πίστιν γενόμενος ὅλῳ τῷ ἔθνει· ἡ ὅτι πλεονα εὐλόβειαν ἐπεδείκνυτο· διὸ εἶπεν, « Ὅς ἐστὶν ἀπαρχὴ εἰς Χριστόν· τουτέστιν; οὐκ ἐν τοῖς κοσμικοῖς πράγμασιν, ἀλλ' ἐν τοῖς κατὰ Χριστόν.

« Ἀσπάσαθε Μαρῖαμ, ἣτις πολλὰ ἐκοπίασεν εἰς ἡμᾶς. » Ἀπὸ τῶν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας ἰδρώτων τὴν γυναῖκα καλλωπίζει. Οὐ μόνον γὰρ, φησιν, εἰς ἐαυτὴν ἐκοπίασεν, ἀγρυπνοῦσα καὶ χαμευοῦσα· ἀλλὰ τὸ μείζον, καὶ εἰς ἡμᾶς; ἀποστόλων πληροῦσα τάξιν. Πῶς οὖν φησιν, ὅτι « Γυναικὶ διδάσκειν οὐκ ἐπιτρέπω; » Οὐ τοῦ λόγου τῆς διδασκαλίας αὐτὴν καλύει, ἀλλὰ τῆς ἐν τῷ μέσῳ προεδρίας, καὶ τοῦ ἐν βηματι θρόνου· τὴν γὰρ ἰδίᾳ γινομένην διδασκαλίαν⁸⁶ καὶ σφόδρα δέχεται. Οὕτω γὰρ καὶ γυνὴ τὸν οἰκεῖον ἄνδρα καὶ τὰ τέκνα διδάσκει, καὶ ἡ Πρίσκα τὸν Ἀπολλῶν κατήχησεν. Οὐκ εἶπε δὲ, ὅτι Πολλὰ ἐδίδαξεν, ἀλλ', « Ἐκοπίασεν· » ἵνα δείξη, ὅτι καὶ διὰ χρημάτων διεχόνη, καὶ δι' ἄλλων τρόπων.

« Ἀσπάσαθε Ἀνδρόνικον καὶ Ἰουλίαν, τοὺς συγγενεῖς μου, καὶ συναιχμαλώτους μου· κτινὲς εἰσιν ἐπίσημοι ἐν τοῖς ἀποστόλοις, οἱ καὶ πρὸ ἐμοῦ γεγονάσιν ἐν Χριστῷ. » Οὐ τὸ συγγενεῖς εἶναι Παύλου, τοσοῦτον ἐγκώμιον, ὅσον τὸ συναιχμαλώτους. Καὶ γὰρ χαλεπότερα ἔπασχον αἰχμαλώτων, ἐλευνόμενοι, πορθοῦμενοι. Καὶ τὸ ἀποστόλους δὲ εἶναι, μέγα· καὶ ταῦτα γυναῖκα οὖσαν τὴν Ἰουλίαν· τὸ δὲ ἐπίσημος, πολλῶ⁸⁷ μᾶλλον. Ἐπίσημοι δὲ γέγονον ἀπὸ τῶν ἔργων. Οὐκ ἐπαισχύνεται δὲ ὁ Παῦλος λέγων, ὅτι Πρὸ ἐμοῦ ἐπίστευσαν τῷ Χριστῷ, ἐπαινῶν αὐτούς, ὅτι προσεπήδησαν καὶ προήρπασαν τὸ ἀγαθόν.

« Ἀσπάσαθε Ἀμπλίαν τὸν ἀγαπητὸν μου ἐν Κυρίῳ. » Εἰ τὸ παρὰ βασιλείως ἀγαπᾶσθαι μέγα, πόσω μᾶλλον τὸ παρὰ Παύλου, τοῦ δι' ἀρετὴν καὶ κατὰ Θεὸν ἀγαπῶντος;

« Καὶ Οὐρβανὸν τὸν συνεργὸν ἡμῶν ἐν Χριστῷ. » Τοῦτο μείζον ἐκείνου τὸ ἐγκώμιον· μᾶλλον δὲ καὶ αἰτιον τοῦτο ἐκείνου καὶ περιεκτικόν. Ὁ γὰρ συνεργός, καὶ ἀγαπητός.

« Καὶ Στάχυν τὸν ἀγαπητὸν μου. » Καὶ τοῦτον A ἀπὸ τῶν αὐτῶν στεφανῶι.

Ἄσπασαθε Ἀπελλὴν τὸν δόκιμον ἐν Χριστῷ. » Τοῦτέστι τὸν ἀνεπίληπτον, τὸν ἀμωμον ἐν πᾶσι. Τινὲς δὲ φασιν, ὅτι πρὸς ἀντιδιαστολήν τινος Ἀπελλοῦ ἀδοκίμου τοῦτο εἰρηται.

« Ἀσπάσαθε τοὺς ἐκ τῶν Ἀριστοβούλου. » Ἰσως οὐκ ἦσαν ὡς οἱ πρῶτοι· διὸ οὐδὲ ὀνομαστὶ αὐτῶν ἐμνήσθη.

« Ἀσπάσαθε Ἡρωδίωνα τὸν συγγενὴ μου. Ἀσπάσαθε τοὺς ἐκ τῶν Ναρκίσσου, τοὺς ὄντας ἐν Κυρίῳ. » Τοῦτέστι πιστούς.

« Ἀσπάσαθε Τρύφαιναν καὶ Τρυφῶσαν, τὰς κοπιώσας ἐν Κυρίῳ. » Περὶ μὲν τῆς Μαρίας ἄνω ἔλεγεν· « Ἦτις πολλὰ ἐκοπίασε »· περὶ δὲ τούτων, ὅτι κοπιῶσιν ἔτι. Μέγας δὲ ἑὶ ἐπαινος τὸ ἐνεργοῦς εἶναι δι' ὅλου, καὶ κοπιᾶν. B

« Ἀσπάσαθε Περσίδα τὴν ἀγαπητὴν, ἣτις πολλὰ ἐκοπίασεν ἐν Κυρίῳ. » Αὕτη μείζων, ὅτι τε πολλὰ ἐκοπίασε, καὶ ὅτι ἀγαπητὴ. Οὕτως ἕκαστον κατὰ τὴν ὄξιν ὀνομάζει, αὐτοὺς τε προθυμοτέρους ποιῶν, καὶ ἐτέρους εἰς ζῆλον διεγείρων.

« Ἀσπάσαθε Ροῦφον τὸν ἐκλεκτὸν ἐν Κυρίῳ, καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ καὶ ἐμοῦ. » Διπλοῦν ἀγαθὸν **, τὸ καὶ τὴν υἱὸν ἀνεπίληπτον εἶναι, καὶ τὴν μητέρα. Οὐ γὰρ ἂν ἀπλῶς εἶπε, « Μητέρα αὐτοῦ καὶ ἐμοῦ, » εἰ μὴ πολλὴν ἐμαρτύρει τῇ γυναικὶ τὴν ἀρετὴν.

« Ἀσπάσαθε Ἀσύγκριτον, Φλέγοντα, Ἑρμᾶν, Πατρόβαν, Ἑρμῆν, καὶ τοὺς σὺν αὐτοῖς ἀδελφούς. » Μὴ τοῦτο ἴδης, ὅτι χωρὶς ἐγκωμίων τούτους τέθεικεν, ἀλλ' ὅτι καταδεστέρους ὄντας ἀπάντων, ὁμῶς ἤξιωσε τῆς παρ' αὐτοῦ προσρήσεως· μᾶλλον δὲ καὶ τούτοις ἐγκώμιον προσῆψε, ἀδελφούς καλέσας. C

« Ἀσπάσαθε Φιλολόγον, καὶ Ἰουλίαν, Νηρέα, καὶ τὴν ἀδελφὴν αὐτοῦ, καὶ Ὀλυμπᾶν, καὶ τοὺς σὺν αὐτοῖς πάντας ἁγίους. » Μέγα καὶ τούτοις τὸ ἐγκώμιον· ἁγίους γὰρ αὐτοὺς ἐκάλεσεν.

« Ἀσπάσαθε ἀλλήλους ἐν φιλήματι ἀγιῶ. » ἵνα μὴ φιλονεικίαι γένωνται, τῷ τοὺς μὲν οὕτω, τοὺς δὲ οὕτω προσειρηθῆαι· καὶ τοὺς μὲν μετὰ πλειόνων ἐγκωμίων, τοὺς δὲ μετὰ ἐλαττόνων· ἀνακρινᾶ πάλιν αὐτοὺς τῷ ἁγίῳ φιλήματι· ἵνα μήτε ὁ μέγας καταφρονῇ τοῦ ἐλάττονος, μήτε ὁ μικρὸς βασκαίνῃ τῷ μείζονι, τοῦ ἁγίου φιλήματος πάντα καταπραϋνόντος τε καὶ ἐξισοῦντος. D

« Ἀσπάζονται ὑμᾶς αἱ Ἐκκλησίαι τοῦ Χριστοῦ. » Οὐ μόνον αὐτὸς ἤνωσεν αὐτοὺς, ἀλλὰ καὶ τὸν παρὰ τῶν Ἐκκλησιῶν ἀσπασμὸν αὐτοῖς· διαπέμπεται ἐνωτικῶς. Κθινῇ γὰρ φησι πάντας, οὐ τὸν δεῖνα καὶ τὸν δεῖνα. Τοσοῦτους δὲ προσηγόρευσεν ἐν τῇ Ἐπιστολῇ ταύτῃ, ὅπερ οὐκ ἐν ἄλλῃ ἐποίησε, διὰ τὸ μήπω ἐωραχέναι Ῥωμαίους. Ἐπεὶ οὖν εἰς τὴν πόλιν ταύτην πολλοὶ τῶν αὐτῷ γνωρίμων κατέφυγον, εἰκότως ὀνο-

« Et Stachyn dilectum memm. » Hunc iisdem præconiis ornat.

VERS. 10. « Salutate Apellem probatum in Christo. » Hoc est irreprensibilem, in omnibus inculpatum. Quidam dicunt, quod ad differentiam alterius cuiusdam Apellis non probati istud dictum sit.

« Salutate eos qui sunt ex Aristobuli familia. » Forsan non fuerunt ut priores; ideo nominatim eos non recenset.

VERS. 11. « Salutate Herodionem cognatum meum. Salutate eos qui sunt ex Narcissi domo, qui sunt in Domino. » Hoc est fideles.

VERS. 12. « Salutate Tryphænam et Tryphosam quæ laborant in Domino. » De Maria quidem supra dicebat, « quæ multum laboraverit: » de his vero ait, quod adhuc laborent. Ingens autem laus est, quod semper in opere perseverent et labore.

« Salutate Persidem dilectam quæ multum laboravit in Domino. » Ideo major est ista, non solum quod plurimum laboraverit, sed etiam quod sit dilecta. Ita quemlibet pro dignitate nominat, cum ipsos alacriores reddens, tum alios ad æmulationem excitans.

VERS. 13. « Salutate Rufum electum in Domino, et matrem ejus et meam. » Duplex bonum est: et quod filius sit inculpatus, et quod ipsa mater irreprensibilis. Omnino enim non dixisset, « matrem ejus et meam, » nisi multam matronæ isti virtutem tribueret.

VERS. 14. « Salutate Asyncritum, Philegontem et Hermam, Patroban, Hermen et fratres qui cum ipsis sunt. » Ne hoc intuearis, quod sine encomiis ipso: posuit, sed cum inferiores essent omniibus, non est tamen sua dedignatione compellatione et salutatione: imo non parum illis laudis tribuit, dum fratres eos nominavit.

VERS. 15. « Salutate Philologum et Juliam, Neræ et sororem ipsius, et Olympam et qui cum ipsis sunt sanctos omnes. » Ingens sane præconium eis accenset, cum sanctos appellat.

VERS. 16. « Salutate vos invicem in osculo sancto. » Ne contentiones et rixæ orientur, cum alii quidem sic, alii vero alia ratione salutarentur: cumque alii majoribus, alii vero minoribus præconiis veherentur: commiscet hic eos, et jungit rursus sancto osculo, ut neque major aspernetur minorem, neque minor invidet 116 potiori: quippe quia sanctum osculum omnia mitiget atque adæquet.

« Salutant vos Ecclesiæ Christi. » Non ipse tantum eos univit, verum etiam ab Ecclesiis salutem illis transmittit, qua uniantur conjunganturque in unum. In commune enim omnes, non hunc vel illum jam nominavit. Tot autem in hac Epistola salutavit, quot in nulla alia, eo quod Romanos nondum viderat. Quia vero in urbem istam haud parum multi, qui ipsi cogniti fuerant, confugerant, non

Variæ lectiones.

** διπλοῦν τὸ ἀγαθὸν m.

immerito nominatim mentionem illorum faciens, Α μαστι αὐτῶν μεμνημένος, συνίστησι αὐτοῦς διὰ commendat eos per litteras.

Vers. 17. « Rogo autem vos, fratres, ut observatis eos qui dissensiones et offendicula, præter doctrinam quam vos didicistis, faciunt. » Rursus admonet, non veluti consultor, sed supplicis instar, summaque cum reverentia. Fratres enim appellat. Fraudulentiam autem calumniantium demonstrans, ait, observate, hoc est, inquirete in eos summa cum diligentia. Primum autem dissensiones sunt, delinde scandala. Tantisper enim dum corpus unitum fuerit, non possunt irrepere scandala : ista autem sunt hæreses : nam, « præter doctrinam » inquit, « quam vos didicistis. » Non dixit, quam docuimus, sed : « quam didicistis : » antevertens eos ac monstrans, jam persuasos esse atque recepisse, ideoque permanere debere in iis quæ acceperunt. Dissidia igitur et scandala seu hæreses, ab iis qui dogmata præter apostolicam institutionem tradunt, introducuntur.

Vers. 17, 18. « Declinate ab ipsis : huiusmodi enim Domino nostro Jesu Christo non serviunt, sed suo ipsorum ventri. » Resilite, inquit, ab ipsis. Nam si hæc ex ignorantia vel errore facerent, par erat emendare : quoniam vero scienter peccant, fugite. Judæus autem intelligit, quos maxime ceu gulosos carpere solet : universum enim eorum genus est huiusmodi. Omnes porro hæreses hinc nascuntur, nimirum quod eorum auctores affectibus suis et ventri inserviant. Nonne igitur te pudet, cum sis Christi frater, ventris servos tibi adsciscere in doctores ? Observa hic, quod qui ventri inservit, Christo non inservit.

« Et per dulces sermones et benedictiones seducunt corda innocentium. » Insidiantur, inquit, per adulationes. Nam χρηστολογία et εὐλογία hoc significant ; nimirum, cum verba amicitiam sonent ; meis vero fraude abundet. Non autem dixit : Decipiunt vos, sed : « Corda innocentium, » hoc est simpliciorum.

Vers. 19. « Vestra enim obedientia in omni loco divulgata est. Gaudeo igitur in vobis. » Simpliciores, inquit, inescant, non autem vos. « Vestra enim obedientia, » hoc est 117 persuasio, quæ est ex multa mansuetudine, « ad omnes pervenit. » Nec ego solus fidei huic vestræ testimonium perhibeo, verum etiam universus orbis. « Gaudeo igitur in vobis, » ut qui non sitis decepti.

« Volo autem vos sapientes quidem esse ad bonum, simplices vero ad malum. » Innuit quod vel ex ipsis nonnulli decepti fuerint. Palam autem hic idem cum Domino præcipit : « Estote prudentes ut serpentes, et simplices velut columbæ. » Vult enim sapientes quidem seu providos esse ad bonum, hoc est, ad propriam salutem et commoditatem : sim-

1 Matth. x, 16.

Α μαστι αὐτῶν μεμνημένος, συνίστησι αὐτοῦς διὰ γραμμάτων.

« Παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοί, σκοπεῖν τοὺς τὰς διχοστασίας καὶ τὰ σκάνδαλα, πρὸς τὴν διδασχὴν ἣν ὑμεῖς ἐμάθετε, ποιοῦντας. » Πάλιν παραινεί, καὶ οὐχ ὡς σύμβουλος, ἀλλ' ὡς ἐκέτης, καὶ μετὰ πολλῆς τιμῆς · ἀδελφοὺς γὰρ καλεῖ. Τὸ δολερὸν δὲ τῶν ἐπιρραζόντων δεικνύς, εἶπε, Σκοπεῖτε, τουτέστι, περιεργάζεσθε αὐτοὺς μετὰ ἀκριθείας. Πρῶτον δὲ αἱ διχοστασίαι, εἶτα τὰ σκάνδαλα. Ἔως γὰρ ἠνωμένων ἦν τὸ σῶμα, οὐκ ἔχει εἰσοδὸν τὰ σκάνδαλα · αἰρέσεις δὲ ταῦτα. « Παρὰ τὴν διδασχὴν » γὰρ, φησὶν, « ἣν ὑμεῖς ἐμάθετε. » Οὐκ εἶπεν, Ἦν ἐδιδάξαμεν, ἀλλ', « Ἦν ἐμάθετε, » προκαταλαμβάνων αὐτοὺς, καὶ δεικνύς ἤδη πεπεισμένους, καὶ καταδεξαμένους, καὶ διὰ τοῦτο ὀφελοντάς ἐμμένειν οἷς ἤδη παρέλαβον. Καὶ αἱ διχοστασίαι τοίνυν, καὶ τὰ σκάνδαλα, ἦγουν αἱ αἰρέσεις, ἐκ τῶν παρὰ τὴν ἀποστολικὴν διδασχὴν δογματιζόντων εἰσάγονται.

« Ἐκκλίνατε ἀπ' αὐτῶν. Οἱ γὰρ τοιοῦτοι τῷ Κυρίῳ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστῷ οὐ δουλεύουσιν, ἀλλὰ τῇ ἐαυτῶν κοιλίᾳ. » Ἀποπηδᾶτε, φησὶν, ἀπ' αὐτῶν. Εἰ μὲν γὰρ ἐξ ἀγνοίας, ἢ πλάνης· ταῦτα ποιοῦν, εἶδει διορθοῦν · ἐπεὶ δὲ εἰδότες ἀμαρτάνουσι, φεύγετε. Τοὺς ἐξ Ἰουδαίων δὲ αἰνίττεται, οὗς μάλιστα εἴωθε διαβάλλειν ὡς γαστριμάργους · ὅλον γὰρ τὸ γένος τοιοῦτον. Πᾶσαι δὲ αἱ αἰρέσεις ἐκ τοῦ δουλεύειν πάθεισι καὶ γαστροῖς⁸⁹. Οὐκ αἰσχύνῃ οὖν κοιλιοδόλους διδασκάλους· ποιούμενος, ὁ τοῦ Χριστοῦ ἀδελφός ; Σημείωσαι δὲ, ὅτι ὁ δουλεύων γαστρὶ, Χριστῷ οὐ δουλεύει.

« Καὶ διὰ τῆς χρηστολογίας καὶ εὐλογίας ἐξαπατῶσι τὰς καρδίας τῶν ἀκάκων. » Ἐπιβουλεύουσι, φησὶ, διὰ κολακείας · τοῦτο γὰρ ἡ χρηστολογία καὶ ἡ εὐλογία, ὅταν τὰ μὲν ῥήματα φιλίας ἦ, ἢ δὲ διάνοια δόλου γέμουσα. Οὐκ εἶπε δὲ, Ἵμᾶς ἐξαπατῶσιν, ἀλλὰ, « Τὰς καρδίας τῶν ἀκάκων, » τουτέστι τῶν ἀπλουστέρων.

« Ἡ γὰρ ὑμῶν ὑπακοὴ εἰς πάντας ἀφίκετο. Χαίρω οὖν τὸ ἐφ' ὑμῖν. » Τοὺς ἀπλουστέρους, φησὶ, δελεάζουσι, καὶ οὐχ ὑμᾶς. « Ἡ γὰρ ὑμῶν ὑπακοὴ, » τουτέστιν ἡ πειθῶ, ἧτις ἀπὸ πολλῆς πραότητος γίνεται, « εἰς πάντας ἀφίκετο. » Καὶ οὐκ ἐγὼ μόνος μαρτυρῶ ταύτη, ἀλλὰ καὶ ἡ οἰκουμένη πᾶσα. « Χαίρω οὖν τὸ ἐφ' ὑμῖν, » τοῖς μὴ ἐξαπατηθεῖσι.

« Θέλω ὑμᾶς σοφοὺς μὲν εἶναι εἰς τὸ ἀγαθόν, ἀκεραίους δὲ εἰς τὸ κακόν. » Αἰνίττεται, ὅτι καὶ ἐξ αὐτῶν ἦσαν τινες ἀπατῶμενοι. Ἄντικρυς δὲ τὸ τοῦ Κυρίου φησὶ · « Γίνεσθε φρόνιμοι ὡς οἱ ὄφεις, καὶ ἀκέραιοι ὡς αἱ περιστεραί. » Βούλεται γὰρ « σοφοὺς μὲν, » ἡτοιφρονίμους « εἶναι εἰς τὸ ἀγαθόν, » τουτέστιν εἰς τὴν οἰκείαν σωτηρίαν καὶ ὠφέλειαν · ἀκεραίους

Variæ lectiones.

⁸⁹ σαρξί ο.

δὲ εἰς τὸ κακὸν, ἡ τούτεστιν, εἰς τὸ μὴ κακοποιεῖν ἄ
ἐτέρους. Ὁ γὰρ ἀκέραιος οὐδένα βλάπτει.

« Ὁ δὲ Θεὸς τῆς εἰρήνης συντρίψει τὸν Σατανᾶν
ὑπὸ τοὺς πόδας ὑμῶν ἐν τάχει. » Ἐπειδὴ ἦσαν δι-
χοστασίαι, τὸν τῆς εἰρήνης δοτήρα ἐπικαλεῖται, ἵνα
παύσῃ τὰ σκάνδαλα. Οὐ λέγει δὲ, Ὑποτάξει, ἀλλ'
ὁ πολλῶν μίσητον ἦν, « Συντρίψει. » καὶ ἐκείνους,
οὐ μόνους τοὺς σκανδαλοῦργους, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν
στρατηγούντα αὐτῶν. Παραμυθίζεται δὲ αὐτοὺς καὶ
ἀπὸ τοῦ χρόνου· ἐπιγαγε γὰρ, « Ἐν τάχει » Τὸ δὲ,
« Συντρίψει, » ἔστι καὶ εὐχὴ, καὶ προφητεία. Εἰς τὸν
μέλλοντα γὰρ ἐγκέλιται *.

« Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μεθ'
ὑμῶν. » Ἀνέμνησεν αὐτοὺς καὶ τῆς χάριτος, ἵνα
ἀπ' ὧν ἤδη ἔλαβον, προθυμότεροι πρὸς τὸ πιστεῦσαι
καὶ περὶ τῶν μελλόντων γίνωνται. Εἰ γὰρ ἐχθροὺς
δυνταῖς ἔσωσε, πολλῶ μᾶλλον νῦν συντρίψει τὸν Σα-
τανᾶν. Ὅρα δὲ, ὅτι οὕτε ἔργα χωρὶς εὐχῆς, οὕτε
εὐχὴν χωρὶς ἔργων τίθησι. Μετὰ γὰρ τὸ μαρτυρη-
σαι αὐτοῖς τὴν ὑπακοήν, τότε ἐπηύξατο· δεικνὺς
ὁ μᾶς [/. ἡμ.] οὐ μόνον πάλαι, ἀλλὰ καὶ νῦν, καὶ
δοκιμοὶ ὄμεν, τῆς τοῦ Θεοῦ δεομένους χάριτος.

« Ἀσπάζεται ὑμᾶς Τιμόθεος ὁ συνεργός μου. » Συν-
ήργει γὰρ αὐτῷ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ. Μέγα δὲ ἐγκώ-
μιον τὸ τὰ αὐτὰ Παύλῳ ἐνεργεῖν.

« Καὶ Λούκιος, καὶ Ἰάσων, καὶ Σωσίπατρος, οἱ
συγγενεῖς μου. » Ὁ Ἰάσων εὖτος ἐν ταῖς πράξεσιν
ἀνυμνεῖται, ὡς ἀνδρείοτατα κινδυνεύσας. Συγγενεῖς
δὲ, οὐ μόνον κατὰ σάρκα, ἀλλὰ πολλῶ μᾶλλον κατ'
εὐσέβειαν. Εἰ μὴ γὰρ τοιοῦτοι ἦσαν, οὐκ ἂν αὐτῶν
ἐμνήσθη.

« Ἀσπάζομαι ὑμᾶς ἐγὼ Τέρτιος, ὁ γράψας τὴν
Ἐπιστολήν. » Μέγα, τὸ ὑπογραφεῖσθαι εἶναι Παύλου.
Τοῦτο δὲ γράφει, οὐχ ἵνα ἑαυτὸν ἐγκωμιάσῃ, ἀλλ'
ἵνα πλέον ἀγαπηθῇ ὑπ' αὐτῶν, ὡς διακονήσας τοῖς
πρὸς αὐτοὺς γράμμασιν.

« Ἀσπάζεται ὑμᾶς Γάιος, ὁ ξένος μου, καὶ τῆς
Ἐκκλησίας ὄλης. » Τουτέστιν * ὁ ξένος μου. Καὶ
πολλὸς ὁ ἔπαινος, ὅτι πᾶσαν τὴν Ἐκκλησίαν ἐξένισε,
καὶ Παῦλον αὐτόν· ὁ δὲ οὐκ ἂν παρ' αὐτῷ ἐξενίσθη,
εἰ μὴ ἀξίον εὔρεν.

« Ἀσπάζεται ὑμᾶς Ἐραστός, ὁ οἰκονόμος τῆς πό-
λεως, καὶ Κούαρτος ὁ ἀδελφός. » Τουτέστιν ὁ προνο-
ητής, ὁ διοικητὴς τῆς πόλεως Κορίνθου· ἵνα γινῶς
ἔτι οὐ πλοῦτος, οὐκ ἀξίωμα κωλύει τινὰ πρὸς πί-
στιν ἢ πολιτείαν ἔρθῃν.

« Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ
μετὰ πάντων ὑμῶν. Ἀμήν. » Καὶ τὸν θεμέλιον,
ἦτοι τὴν ἀρχὴν τῆς Ἐπιστολῆς, ἐντεῦθεν κατεβά-
λετο, εἰπὼν· « Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη. » καὶ τὸν ὄρο-
φον νῦν, ἦτοι τὸ τέλος, ἐκ ταύτης ἐπιτίθησιν, ἐπευ-
χόμενος τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ αἰεὶ αὐτοῖς παρεῖναι
πᾶσι· Τοῦτο γὰρ διδασκάλου, τὸ μὴ μόνον λόγῳ,
ἀλλὰ καὶ εὐχῇ ὠφελεῖν τοὺς μαθητάς. Διὸ καὶ ἔλε-

* Act. vi, 4.

Variæ lectiones.

* ἐγκέλεισται ο. * Iω. ξενόδοχος ο.

plices autem ad malum, hoc est, ad non male fa-
ciendum aliis. Simplex enim nomini nocet.

VERS. 20. « Deus autem pacis conteret Satanam
sub pedibus vestris velociter. » Quia dissidia erant,
ideo pacis datorem invocat, ut scandala compescat.
Non autem dicit, Subjiciet : sed quod multo vehem-
entius est, « Conteret : » (et non solum illos scan-
dalorum auctores, verum etiam ipsum illorum ducem.
Consolatur porro illos a tempore, « Velociter, » in-
quiens. At « Conteret, » et votum est et prophetia :
est enim futuri temporis.

« Gratia Domini nostri Jesu Christi vobiscum. »
Gratiam Christi ad memoriam hic illis revocavit,
ut ab his quæ jam accepissent, alacriores reddan-
tur ad credendum futura. Si enim, cum inimici es-
sent, servavit eos, multo magis nunc Satanam con-
teret. Vide autem quod neque opera sine oratione,
neque orationem sine operibus ponit. Cum enim
obedientiam eis adesse testatus esset, adjecit votum :
subindicans nos non solum olim, verum etiam nunc
etsi probati simus, indigere Dei gratia.

VERS. 21. « Salutatur vos Timotheus adjutor meus. »
Cooperabatur enim ipsi in Evangelio. Ingens autem
encomium est, eadem cum Paulo operari.

« Et Lucius, et Jason, et Sosipater, cognati mei. »
Jason iste in apostolorum Actis celebratur, ut qui
fortissime extrema etiam pericula subierit. Cognati
autem, non solum secundum carnem, verum, quod
multo majus est, secundum pietatem. Ni enim tales
fuissent, nullam eorum fecisset mentionem.

VERS. 22. « Saluto vos ego Tertius, qui scripsi
epistolam hanc. » Magnum sane est, divi Pauli aman-
nuensem esse. Hoc autem scribit, non ut seipsum
commendet, cæterum ut majori dilectione ab ipsis
afficiatur, ut qui operam suam impenderit litteris
ad ipsos scribendis.

VERS. 23. « Salutat vos Gaius hospes meus, ac
totius Ecclesiæ. » Hoc est, qui me hospitio excepit.
Plurimum porro laudis est, quod totam Ecclesiam
hospitio exceperit, adeoque ipsum Paulum ; qui non
apud illum divertisset, nisi eum dignum invenis-
set.

¶ 118 « Salutat vos Erastus, œconomus urbis, et
Quartus frater. » Hoc est, prospector et gubernator
urbis Corinthi : ut animadvertas, neque opes, neque
dignitatem quempiam arcere a fide vel a recta vita.

VERS. 24. « Gratia Domini nostri Jesu Christi
cum omnibus vobis. Amen. » Fundamentum sive
principium Epistolæ inde orsus est, inquit, « Gra-
tia vobis et pax : » atque etiamnum fastigium seu
finem ex ipsa imponit, gratiam Dei cunctis nunquam
non adesse comprecans. Hoc enim officium est
præceptoris, non verbo solum, verum etiam oratio-
ne prodesse discipulis. Propterea dicebant : « Nos

autem oratione et ministerio verbi instantes erimus. »Ista nos custodiat, qui non speramus ex operibus salutis locum invenire, cæterum prorsus in divinam gratiam et misericordiam fiduciam collocamus, et per ipsam Satanæ laqueis superiores evadamus, contritis eis sub pedibus nostris in Christo Jesu Domino nostro: cui gloria in sæcula. Amen.

Α γον · ε · Ἡμεῖς δὲ τῇ προσευχῇ, καὶ τῇ διακονίᾳ τοῦ λόγου προσκαρτερήσωμεν [bulg.-σομεν]. » Αὕτη καὶ ἡμᾶς φυλάττει, τοὺς μὴ ἐξ ἔργων ἐλπίζοντας ὡς σωτηρίας τόπον εὑρεῖν, ἀλλὰ τὸ πᾶν τῇ θεῷ χάριτι καὶ τῷ ἐλεει ἐπελπίζοντας · καὶ δι' αὐτῆς ἀνώτεροι γενοίμεθα τῶν τοῦ Σατανᾶ παγίδων, συντριβομένων ὑπὸ τοὺς πόδας ἡμῶν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν · ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ

THE

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΑΥΛΟΥ

ΠΡΟΣ ΚΟΡΙΝΘΙΟΥΣ ΠΡΩΤΗΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ

ΕΞΗΓΗΣΙΣ.

THEOPHYLACTI

BULGARIE ARCHIEPISCOPI

EPISTOLÆ PRIMÆ DIVI PAULI AD CORINTHIOS

EXPOSITIO.

119 ARGUMENTUM PRIMÆ EPISTOLÆ AD CORINTHIOS. В ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΚΟΡΙΝΘΙΟΥΣ ΠΡΩΤΗΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ.

Corinthus opum exuberantia et sapientia superbiens, credidit quidem Christo, verum post fidem acceptam periclitabatur ne a Christo excideret, siquidem opulenti proprias classes et ordines fecerant, sapientes item proprias: sibi que ipsi doctores eligentes, divum Paulum ceu pauperem et plebelium calumniabantur. Præterea, quispiam inter ipsos cum noverca sua rem habuerat. Tum idolis immolata nonnulli edebant præ gulositate, et in litibus pecuniariis apud Græcos, hoc est, infideles iudices judicabantur. Comam item viri nutriebant, et in Ecclesiis manducabant, indigentibus nihil impertientes. Charismatum insuper seu donorum nomine inflabantur: nec non resurrectionis ratio apud ipsos claudicabat. Hunc vero ad modum ob externam suam sapientiam nutabant. Ista enim iis, qui tota ab ea pendent, eique omnia committunt, omnium malorum mater est. **120** Scribit itaque divus Paulus urbi, hæc omnia corrigens. Quia vero cæteris omni-

Ἡ Κόρινθος ἰσχυρῶς πλούτῳ καὶ σοφίᾳ κομῶσα, ἐπιστεύσει μὲν τῷ Χριστῷ, πλὴν μετὰ τὸ πιστεῖσαι ἐκινδύνευσεν Χριστοῦ ἐκπεσεῖν. Οἱ τε γὰρ πλούσιοι ἰδίας συμμαχίας ἐποιήσαντο, καὶ οἱ σοφοὶ αὐτῶν ἰδίας καὶ διδασκάλους ἑαυτοῖς χειροτονήσαντες, τὸν Παῦλον ὡς κέρητα καὶ ἰδιώτην διέβαλλον. Ἀλλὰ καὶ τις ἐν αὐτοῖς τῇ μητρικῇ ἐμίτῃ καὶ τὰ ἐιδωλόθουτᾶ τινες ἦσθιον, ἀπὸ γαστριμαργίας· καὶ ἐν ταῖς ὑπὲρ χρημάτων φιλονεικίαις παρὰ τοῖς Ἑλλησι δικασταῖς ἐκρίνοντο. Καὶ τὰς κόμας ἐτρέφον οἱ ἄνδρες, καὶ ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ἦσθιον, μὴ μεταδιδόντες τοῖς δεομένοις. Καὶ ἐπὶ τοῖς χαρίσμασι δὲ μέγα ἐφρόνον· καὶ ὁ περὶ ἀναστάσεως λόγος ἐχάλειεν παρ' αὐτοῖς. Ταῦτα δὲ ἐσφάλλοτο ἀπὸ τῆς ἐξωθεν σοφίας. Αὕτη γὰρ τοῖς πάντα αὐτῇ πιστεύουσι τῶν κακῶν πάντων μήτηρ. Γράφει τοίνυν ὁ Παῦλος τῇ πόλει, πάντα ταῦτα διορθοῦμενος. Ἐπεὶ δὲ μείζον πάντων ἦν, τὸ σχ-

σματα εἶναι ἐν Ἐκκλησίᾳ, τοῦτο δὲ ἀπὸ ὑψηλο-
φροσύνης ἐτίκτετο· τὴν ὑψηλοφροσύνην πρῶ-
την ἀραιεῖ²²· ἐν ταύτῃ²³ γὰρ ὑψηλότερα διδά-
σκειν ὄρτο. Διὸ καὶ οὕτως ἄρχεται.

A bus majus erat, dissensiones et sectas esse in Ec-
clesia, hæc vero ex fastu eorum nascebantur, fastum
istum atque adeo arrogantiam primum e medio tollit.
Ex ea enim, arrogantia dico, altiora sese docere
arbitrabantur : eam ob rem et hanc ad rationem
initium ducit.

EJUSDEM EPISTOLÆ ARGUMENTUM ALTERUM.

Ex codice Arundelliano.

Ἰσθόθεσις τῆς πρὸς Κορινθίους πρώτης Ἐπι- Β
στολῆς.

Argumentum Epistolæ primæ ad Corinthios.

Ἡ Κόρινθος ἐστὶ μὲν πόλις τῆς Ἑλλάδος·
ἐδόμα δὲ τηρικαυτὰ πλούτῳ, καὶ σοφίᾳ, καὶ πολ-
λοῖς ἄλλοις προτερήμασιν. Ἐν ταύτῃ πολλὰ
πέπονθεν ὁ Παῦλος. Ἐν ταύτῃ γὰρ αὐτῷ φανεῖς
ὁ Χριστός, « Μὴ σιγήσης, » φησὶν, « ἀλλὰ λάλει,
διότι λαός μοι πολὺς ἐστὶν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ. »
Τὴν γούν οὕτω μεγάλην καὶ πολυάνθρωπον πό-
λιν ἰδὼν ὁ διάβολος τῆς ἀληθείας ἐπειλημμένην,
διαιρεῖ τοὺς ἀνθρώπους· καὶ οἱ μὲν αὐτοχειρο-
τότητοι διδάσκαλοι γέγονασιν· τοῦ δὲ πλήθους
οἱ μὲν τούτοις ἐφοίτων, οἷα σφωτέρους, καὶ
πλέον τι τοῦ Παύλου διδάσκειν δυναμένους·
οἱ δὲ ἐκείνων, ὡς πλουσιωτέρους, καὶ μείζον
ἐκείνων δυναμένους εἰς προστασίαν. Καὶ οὕτως C
ἀντιφλοισιμοῦμενοι διεῖπον τὴν Ἐκκλησίαν.
Ἐν μὲν οὖν τοῦτο χαλεπόν. Ἐτερον δὲ, ὅτι
συγγερόμενός τις τῇ δαυτοῦ μητριῇ, οὐ μό-
νον οὐκ ἐπειτιμήθη παρὰ τῶν ἄλλων, ἀλλὰ
καὶ ὠχλαγώγῃ, καὶ ἐφυσάτο ἐπὶ τῇ ἐξω σο-
φίᾳ. Καὶ ἄλλο δὲ πάλιν, ὅτι τῶν δῆθεν τελειο-
τέρων τινὲς ἀπὸ γαστριμαργίας ἡσθιον εἰδωλό-
θωτα, καὶ ἐν τοῖς ἱεροῖς κατακλιθῆμενοι, πολλοὺς
ἐβλαπτον. Καὶ ἄλλοι δὲ μαχόμενοι πρὸς ἀλλή-
λους ὑπὲρ χρημάτων, παρὰ τοῖς ἐξω τῆς Ἐκκλη-
σίας ἐδικάζοντο. Καὶ ἕτεροι δὲ καθ' ἑαυτοὺς
ἰσθιοτερες ἐν ταῖς ἐκκλησίαις, τοῖς δεομένοις οὐ
μετεδίδουσαν. Ἄλλοι δὲ μέγα φρονοῦντες ἐν τοῖς
χαρισμοῖσι, πρὸς ἀλλήλους ἐξηλοτύπουν. Καὶ ὁ D
περὶ τῆς ἀναστάσεως δὲ λόγος ἐχώλυσεν ἐν
αὐτοῖς. Καὶ κομηται δὲ πολλοὶ παρ' αὐτοῖς
περιήεσαν κατὰ τοὺς κυνικούς φιλοσόφους.
Ἐγραψαν μὲν οὖν διὰ Στεφανᾶ καὶ Φουρτυ-
νάτου καὶ Ἀγαῖκου πρὸς τὸν Ἀπόστολον περὶ
γύμου καὶ παρθεσίας, τὰλλα παραλιπόντες.
Ἀντιγράφει δὲ λοιπὸν αὐτὸς, οὐ μόνον ὑπὲρ
ῶν ἔγραψαν, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ ὧν οὐκ ἔγραψαν,
πάντα μετὰ ἀκριβείας μαθῶν. Ἐπει οὖν μείζον
πάντων τῶν ἄλλων ἦν, τὸ σχίσματα εἶναι ἐν τῇ
Ἐκκλησίᾳ, τοῦτο δὲ ἀπὸ ὑψηλοφροσύνης ἐτί-
κτετο· τὴν ὑψηλοφροσύνην πρῶτην καθαιρεῖ·
διὸ καὶ οὕτως ἄρχεται.

Corinthus est urbs Græciæ : quæ tunc temporis
opibus, sapientia, multisque aliis quibus eminet,
superbtebat. In ista Paulus multa passus est. Hic
enim comparuit illi Christus, « Noli tacere, » in-
quiens, « sed loquere, quoniam populus est mihi
multus in hac civitate ». Diabolus itaque civitatem
tam magnam et frequentem incolis, veritate appre-
hendisse conspicatus, dividebat homines, atque inter
eos alii quidem suo ipsorum suffragio doctores electi
sunt : e multitudine vero, alii hos tanquam sapien-
tiores et in docendi munere Paulo aliquantum præ-
stantiores sectabantur ; alii vero illos, ceu ditiores,
et qui in gubernando plus illis efficere possent. Atque
ita inter se inricem contendentes, Ecclesiam admi-
nistrabant. Atque istud sane e malis unum erat.
Alienum vero, quod quidam cum noverca sua con-
gressus, non solum ab illis non reprehendebatur,
verum etiam multitudinem concitabat, atque ob ex-
ternam sapientiam elatus erat. Aliud rursus malum
erat, quod perfectiores quidam ea quæ idolis immola-
bantur præ gulositate comedebant, ac in templis
discumbentes multos offendeabant. Præterea, alii inter
se de pecuniis contendentes, apud judices extra Ec-
clesiam constitutos litigabant. Porro, alii in Ecce-
lesiis apud seipsos comedentes indigentibus non lar-
giebantur. Alii autem magnifice de donis sentientes,
sibi invicem æmulabantur. Adhæc resurrectionis
doctrina apud illos claudicabat. Multi etiam comam
nutrientes, cynicorum more circumibant. Scripserunt
itaque ad Apostolum per Stephanam et Fortuniatum
et Achaicum de nuptiis et de cælibatu, cætera omit-
tentea. Tandem autem ipse rescribit, non de iis so-
lum quæ illi scripserant, sed etiam de quibus non
scripserant, ut qui omnia accurate intellexerat. Quo-
niam vero cæteris omnibus gravior erat quod schi-
smata in Ecclesia gliscerent, istud autem e superbia
oriebatur, superbiam imprimis deprimit. Inde enim
altius quiddam se docere opinabantur. Propterea hunc
in modum orditur.

ἐν ταύτῃ γὰρ καὶ ὑψηλότερον διδάσκειν ὄρτο.

²² Act. xviii, 9.

Varie lectiones.

²³ καθαιρεῖ? ἢ. ²³ Ἰσ. ἐκ ταύτης ο.

THEOPHYLACTI COMMENTARIUS

IN EPISTOLAM I AD CORINTHIOS.

121 CAPUT PRIMUM.

VERS. 1. « Paulus vocatus apostolus. » Ecce proœmium confestim increpans doctores falsos. Vocatus sum, inquit, non ipse inveni, neque propria sapientia apprehendi. Et missus sum a Christo, et non sum proprio suffragio electus, quemadmodum doctores vestri.

« Jesu Christi. » Christus est doctor ac præceptor : quomodo igitur vos vobis ipsis homines doctores accensetis ?

« Per voluntatem Dei. » Non quia nos fuerimus digni, sed quia voluit, ideo nos servavit et vocavit. Itaque etiamnum vult me apostolum et doctorem vestrum esse. Et quare vos alios vultis habere doctores ? Num Deo resistitis ? Nota autem præpositionem, « per, » Patri appositam.

« Et Sosthenes frater. » Per insignem modestiam, sibi ipsi hominem se longe inferiorem conjungit, idque ad verecundiam fastuosorum Corinthiorum, qui neminem non aspernabantur.

VERS. 2. « Ecclesiæ Dei, quæ est Corinthi. » Non hujus vel illius, sed, « Dei. » Ecqui igitur homines habetis præsidēs ? Quod si Ecclesia estis, omnino vos unitos esse oportet. Nam Ecclesiæ nomen conjunctionis et coadunationis est declarativum.

« Sanctificatis in Christo Jesu. » Non in homine quopiam, sed in Christo sanctificati estis : per baptismum videlicet, non per sapientiam aut opes, propter quas efferimini.

« Vocatis sanctis. » Vel ipsum credere, inquit, non est vestrum, sed a Deo vocati obediistis et credidistis. Proinde et fides principium a Deo habet. Nisi enim ille vocasset, vos certe non credidissetis.]

« Cum omnibus qui invocant nomen Domini nostri Jesu Christi. » Non solis, inquit, vobis Corinthiis gratia sit et pax, verum etiam omnibus qui invocant nomen Christi, non hujus vel illius.

« In omni loco, nostro et ipsorum. » Fidelium ubivis gentium agentium meminit, uti demonstret, quod una Ecclesia sint omnes fideles, ubicunque etiam fuerint. Qui autem vos unam incolentes urbem, divisi estis ? Iterum, « nostrum, » adjecit. Cum enim dixisset, « Domini nostri Jesu Christi, » interposito in medium, **122** « in omni loco, »

Variæ lectiones.

⁹⁵ φησιν, τοῦτ' ἔστιν οὐκ ἢ. ⁹⁶ κατέβαλον. Ἄλλὰ πορθητῆς ὢν πρότερον, εἶτα ἐκλήθη. Πῶς οὖν ὑμεῖς αὐτοχειροτόνητοι διδάσκαλοι ἢ. *Apprehendi : Et destructor cum prius essem, postea vocatus sum. Quomodo itaque vos doctores estis proprio auctoritate constituti ?* ⁹⁶ καὶ διδάσκαλον. Καὶ πῶς ἢ. ⁹⁷ ἐαυτῶν Σωσθένει ο. ⁹⁸ ὑπηρεύσατε ο.

A

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

« Παῦλος κλητὸς ἀπόστολος. » Ὅρα προοίμιον εὐθύς καθαπτόμενον τῶν ψευδοδιδασκάλων. Ἐκλήθη, φησὶν, οὐκ ⁹⁵ αὐτὸς εὗρον, οὐδὲ οἰκεία σοφία κατέβαλον ⁹⁶. Καὶ ἀπεστάλην παρὰ τοῦ Χριστοῦ, καὶ οὐκ εἶμι αὐτοχειροτόνητος, ὡς οἱ ἐν ὑμῖν διδάσκοντες.

« Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Ὁ Χριστὸς διδάσκαλος πῶς οὖν ὑμεῖς διδάσκαλους ἑαυτοῖς ἀνθρώπους ἐπιγράφεσθε ;

« Διὰ θελήματος Θεοῦ. » Οὐ διότι ἡμεῖς ἦμεν ἄξιοι, ἀλλὰ διότι ἠθέλησεν, ἔσωσε καὶ ἐκάλεσεν. Ὡστε καὶ νῦν ἐμὲ θέλει ἀπόστολον ὑμῶν εἶναι· καὶ πῶς ⁹⁶ ὑμεῖς ἄλλους θέλετε διδάσκαλους ; ἄρα ἀντίθεοί ἐστε ; Σημειώσαι δὲ τὴν, « διὰ, » ἐπὶ τοῦ Πατρὸς κειμένην.

« Καὶ Σωσθένης ὁ ἀδελφός. » Κατὰ μετριότητα συνάπτει ἑαυτῷ ⁹⁷ τὸν πολλῶ ἐλάττωτα· καὶ τοῦτο πρὸς ἐντροπήν τῶν ὑψηλοφρόνων Κορινθίων, τῶν πάντας ὑπερορῶντων.

« Τῆ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ, τῆ οὐσῆ ἐν Κορίνθῳ. » Οὐ τοῦ δεινός, ἢ τοῦ δεινός, ἀλλὰ « τοῦ Θεοῦ. » Πῶς οὖν ἀνθρώπου ; ἔχετε προστατάς ; Εἰ δὲ καὶ Ἐκκλησία ἐστὶ, πάντως ἠνώσθαι ὀφείλετε. Τὸ γὰρ τῆς Ἐκκλησίας ὄνομα, ἐνώσεως ἐστὶν ἐνδεικτικόν.

« Ἁγιασμένοι ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. » Οὐκ ἐν ἀνθρώπων τι, ἀλλ' ἐν Χριστῷ ἡγιασθητε· διὰ τοῦ βαπτίσματος δηλαδὴ, οὐχὶ διὰ τῆς σοφίας, ἢ τοῦ πλοῦτου, ἐφ' οἷς ἐπαίρεσθε.

« Κλητοὶς ἀγίοις. » Καὶ αὐτὸ, φησὶ, τὸ πιστεῦσαι, οὐχ ὑμέτερον, ἀλλ' ὑπὸ Θεοῦ κληθέντες, οὕτως ὑπηρεύσατε καὶ ἐπιστεύσατε. Ὡστε καὶ ἡ πίστις τὴν ἀρχὴν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἔχει. Εἰ μὴ γὰρ ἐκεῖνος ἐκάλεσεν, οὐκ ἂν ὑμεῖς ἐπιστεύσατε ⁹⁸.

« Σὺν πᾶσι τοῖς ἐπικαλουμένοις τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Μὴ μόνοις ὑμῖν, φησὶ, τοῖς Κορινθίοις χάρις καὶ εἰρήνη εἴη, ἀλλὰ καὶ « πᾶσι τοῖς ἐπικαλουμένοις τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ, » οὐ τοῦ δεινός ἢ τοῦ δεινός.

« Ἐν παντὶ τόπῳ ἡμῶν τε καὶ αὐτῶν. » Τῶν ἐν παντὶ τόπῳ πιστῶν μέμνηται, ἵνα δείξῃ, ὅτι μία Ἐκκλησία εἰσὶ πάντες οἱ πιστοὶ, ὅπου δ' ἂν ᾖσι. Καὶ πῶς ὑμεῖς ἐν μᾶ πόλει ὄντες διήρησθε ; Ἐκ δευτέρου δὲ προσέθηκε τὸ, « Ἡμῶν. » Εἰπὼν γὰρ, « Τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, » καὶ μέσον παρεθῆκε τὸ, « Ἐν παντὶ τόπῳ, » πάλιν ἐπανέλαβε

καλ εἶπε· « Καὶ ἡμῶν Κυρίου καὶ αὐτῶν· » ἵνα δαξῆται ἅπαντες ὡς κοινὸν Δεσπότην ὄντα. Τινὲς δὲ οὕτως ὡς κεῖται νοοῦσιν· « Ἐν παντὶ τόπω ἡμῶν τε καὶ αὐτῶν· » τούτεστιν, Ἐν ᾧ καὶ ἡμεῖς ἐσμεν καὶ ἐκεῖνοι.

« Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς ἡμῶν, καὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Ἀπὸ Θεοῦ ἡ χάρις καὶ ἡ εἰρήνη. Καὶ πρότερον, ὅτε πρὸς αὐτὸν ἐκπεπολεμημένοι ὄντες, διὰ τῆς χάριτος αὐτοῦ εἰρηνεύσαμεν, καὶ αἱ δὲ εὐχόμεθα ταῦτα ὑμῖν ἀπὸ Θεοῦ παρασθῆναι, ἵνα μὴτε τῆς χάριτος αὐτοῦ ἐκπέσῃτε⁹⁹, μὴτε τῆς εἰρήνης, ὡς διαπτασιάζοντες πρὸς ἀλλήλους. Πῶς οὖν ἀνθρώποις ἑαυτοῦ προσέμετε, καὶ τὴν παρ' ἐκείνων χάριν καὶ εὐαρέστησιν ζητεῖτε, ὡς διδασκάλους;

[« Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς ἡμῶν. » Ἐπεύχεται αὐτοῖς χάριν, ἥγουν οικειώσιν καὶ εὐμένειαν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, διασύρων ἐντεῦθεν τὴν ἀπὸ τῶν ἑτεροδιδασκάλων γινομένην αὐτοῖς· καὶ μὴ καὶ εἰρήνην διαστασιάζουσι πρὸς τε αὐτοὺς καὶ πρὸς τὸν Θεόν. Πατέρα δὲ ἡμῶν τὸν Θεὸν προσηγόρευσεν, ὡς υἱοθετοῦμένων αὐτῷ διὰ τοῦ λουτροῦ τῆς καλιγγενεσίας.

« Καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Ἄ γὰρ δίδωσιν ὁ Πατήρ, ταῦτα καὶ ὁ Υἱός. Τοῦτο γὰρ δηλωτικὸν τῆς ἐν ἀμοφτέροις ἰσότητος. *Cod. Arundel.*]

« Εὐχαριστῶ. » Εὐχαριστοὺς ἡμᾶς εἶναι πα·δεύει, καὶ ἐν πάσῃ μὲν Ἐπιστολῇ, εὐκαιρότερον δὲ νῦν τῇ εὐχαριστίᾳ κέχρηται. Ἡ γὰρ εὐχαριστία ἐπὶ χάριτι γίνεται· ἡ δὲ χάρις οὐκ ὀφείλη, οὐδὲ ἀμοιβή. Τοῦτο δὲ τὴν ἔπαρσιν τῶν Κορινθίων καθαρῆσι.

« Τῷ Θεῷ μου. » Ἀπὸ πολλῆς ἀγάπης τὸν κοινὸν πάντων Θεὸν ἰδιοποιεῖται.

« Πάντοτε περὶ ὑμῶν, ἐπὶ τῇ χάριτι τοῦ Θεοῦ. » Παιδεύει διὰ τούτου τοὺς Κορινθίους καὶ αὐτοὺς, αἱ εἰδέναι χάριν τῷ Θεῷ, καὶ μὴ τοῖς οικείοις κατορθώμασιν. « Ἐπὶ τῇ χάριτι γὰρ τοῦ Θεοῦ, » φησὶν, οὐκ ἐπὶ τοῖς ὑμετέροις ἔργοις εὐχαριστῶ.

« Τῇ δοθείσῃ ὑμῖν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. » Τούτεστι, διὰ Χριστοῦ Ἰησοῦ, οὐ διὰ τοῦ δεινός ἢ τοῦ δεινός. Ὡστε τί ἀνθρώποις προσέχετε;

« Ὅτι ἐν παντὶ ἐπλουτίσθητε ἐν αὐτῷ. » Τὸ, « Ἐν αὐτῷ, » πάλιν ἀντὶ τοῦ, δι' αὐτοῦ. Ὅταν οὖν καὶ πλοῦτος ἦ, καὶ Θεοῦ πλοῦτος, καὶ ἐν παντὶ, καὶ δι' αὐτοῦ τοῦ Μονογενοῦς, πῶς ἀχαριστοῦντες ὑμεῖς ἀνθρώπους ἑαυτοῖς διδασκάλους ἐπιγράφεσθε;

« Ἐν παντὶ λόγῳ καὶ πάσῃ γνῶσει. » Ἔστι καὶ λόγος χωρὶς γνῶσεως· ὡσπερ ὅταν τις λέγῃ μάταια χωρὶς νοημάτων· ἔστι καὶ γνῶσις χωρὶς λόγου, ὅταν τις νοῆ μὲν ὑψηλὰ¹, λόγον δὲ οὐκ ἔχῃ ἐρμηνεῖα². Ὑμεῖς δὲ καὶ λόγον ἔχετε καὶ γνῶσιν θεῖαν, ὥστε καὶ νοεῖν καὶ λέγειν δύνασθαι.

« Καθὼς τὸ μαρτύριον τοῦ Χριστοῦ ἐβ·βαιώθη ἐν

Variae lectiones.

⁹⁹ ἑστερέθητε ο. ¹ ὑψηλῶς ο. ² ἐρμηνείας ο.

rursum repetiit ac dixit, nostri Domini et ipsorum, ut commonstret communem esse Dominum. Sunt qui verba, uti jacent, intelligunt, « in omni loco nostro et ipsorum, » hoc est, in quo et nos et illi sumus.

VERS. 3. « Gratia vobis, et pax a Deo Patre nostro, et Domino Jesu Christo. » A Deo gratia et pax est. Etiam prius, cum inimici essemus, per gratiam ipsius pacem adepti sumus. Perpetuo autem hæc vobis divinitus adesse opto, ut neque a gratia ejus excidatis, neque a pace, tanquam inter vos mutuo dissidentes. Ecqui igitur hominibus vos applicatis, eum gratiam, tum benevolentiam apud illos, ceu doctores, ambientes?

VERS. 3. « Gratia vobis et pax a Deo Patre nostro. » Gratiam, id est, reconciliationem et benevolentiam iis a Deo comprecatur, vellicans inde illam, quæ ipsis ab iis qui diversa docebant, conflatæ erat. Quin etiam dissidentibus pacem, cum inter se, tum apud Deum. Deum autem Patrem nostrum vocavit, nobis illi per lavacrum regenerationis in filiorum numerum adscitis.

« Et Domino Jesu Christo. » Nam quæ Pater dat, eadem et Filius. Hoc enim in utroque æqualitatis est indicium.

VERS. 4. « Gratiarum ago. » Gratos nos esse docet, idque in omni prorsus epistola : opportunius autem nunc gratiarum actione usus est. Gratiarum enim actio propter gratiam fit : gratia autem non est debitum, neque compensatio. Atque hoc Corinthiorum fastum deprimit.

« Deo meo. » Ex immensa dilectione, Deum omnibus communem, proprium sibi vindicat.

« Semper pro vobis, super gratia Dei. » Erudit per hoc ipsos Corinthios, Deo gratias semper agere, et non propriis operibus. Nam « Super gratia Dei, » inquit, non ob vestra opera, « gratias ago. »

« Quæ data est vobis in Christo Jesu, » hoc est, per Christum Jesum, non per hunc vel alium quempiam. Quid ergo hominibus mentem adhibetis?

VERS. 5. « Quia in omnibus divites facti estis in illo. » — « In illo, » rursum ponitur pro, per illum. Cum igitur opes vobis adsint, ac Dei opes, idque in omni re, et per unigenitum Dei Filium; qua, quæso, fronte vos ingrati, homines vobisipsi in doctores asciscitis?

« In omni sermone et omni cognitione. » Potest esse sermo sine cognitione, ut si quis vana absque intellectu effutiat : est et cognitio sine sermone, ut si quis sublimia intelligat, verbo autem vel sermone non possit explicare. Vos autem et verbum habetis, et notitiam divinam, ut et intelligere et proloqui possitis.

VERS. 6. « Secundum quod testimonium Christi

confirmatum est in vobis. » — « Secundum quod, » est pro, per quæ. Per verbum, inquit, et scientiam, in quibus ditati estis, stabilitum est in vobis testimonium, id est, prædicatio Christi. Non enim per externam sapientiam accepistis prædicationem, sed per signa atque dona, quibus donati estis.

Vers. 7. « Ita ut vobis nihil desit in ullo dono. » Si in donis nihil illis deesset, quomodo in pro cursu carnales eos vocat? Dicendum itaque est, quod neque omnes fuerint spirituales, neque omnes carnales. Quare quæ nunc dicit, ad spirituales dicit; illa vero, ad carnales. **123** Vel quod verisimile erat eos in principio omnis generis charismata consecutos, deinceps autem ad suocordiam relapsos, secundum carnem vixisse.

[Vers. 7. « Ita ut vobis nihil desit in ullo dono. » Queritur unde evenit, ut quibus tot spirituales præ eminentias attestatus est, et quos tantis præconiis extulit, illos jam in orationis pro cursu increpet, et carnalium nomine incuset. Dici potest, quod in principio quidem, cum ad fidem primum accedebant, hujusmodi fuerunt, donis omnibus instructi, laudemque merebantur. Postea vero animum demittentes, seipsos reprehensioni obnoxios reddiderunt. Vel aliter: Neque encomia, neque accusationes æque omnino in omnes, sed pro singulorum meritis cum hæc, tum illa intendebantur. Alii enim ex illis adhuc diligentes, alii negligentes erant. Sed et tertia ratio assignari potest, nimirum quod encomia per administrationem quamdam inserta sunt, viamque sermoni præstruunt. Nam qui statim in exordio molesta profert, auditorum aures sermoni suo occlusit. Auditores enim si honore sint æquales, ira; si inferiores, mœrore afficientur; et sic incassum verba faciet.

« Expectantibus revelationem Domini nostri Jesu Christi. » Hic perterret eos, secundi adventus Christi mentionem faciens. Nam si Christus revelandus est, quomodo vos alios præsidet et præceptores habetis? Innuat autem pariter, quod ad accepta charismata seu dona, aliis etiam virtutibus indigant. In illa enim die dona neminem juvabunt, nisi et vitam habuerit virtutibus ornatam. Revelationem porro dicens, indicat, quod etiam nunc adsit quidem, abditus tamen sit, tum autem revelabitur.

Vers. 8. « Qui et confirmabit vos usque in finem sine crimine in die Domini nostri Jesu Christi. » Cum dicit, « Confirmabit, » ostendit eos nonnihil « oncussos, et cum ait: « Sine crimine, » significat eos jam criminibus obnoxios. Ad hæc, cum sapius hic meminit Domini nostri Jesu Christi, quam in ulla alia Epistola, revocat Corinthiis ad memoriam, per quem servati sunt, et cujus nomine vocentur. Nam Christiani a Christo, non ab alio quopiam humano nomine.

Α ὁμῶν. » Τὸ, « Καθὼς, » ἀντὶ τοῦ, δι' ὧν. Διὰ τοῦ λόγου, φησὶ, καὶ τῆς γνώσεως, ἐν οἷς ἐπλουτίσθητε, ἐβεβαίωθη ἐν ὁμῶν τὸ μαρτύριον, τούτῃστι τὸ κήρυγμα τοῦ Χριστοῦ. Οὐ γὰρ διὰ τῆς ἐξωθεν σοφίας ἐδέξασθε τὸ κήρυγμα, ἀλλὰ διὰ τῶν σημείων καὶ τῶν χαρισμάτων, ὧν ἠξιώθητε.

« Ὅστε ὁμᾶς μὴ ὑστερεῖσθαι ἐν μηδενὶ χαρίσματι. » Εἰ ἀνελλιπῆ τὰ χαρίσματα εἶχον, πῶς προῶν σαρκικούς αὐτοὺς λέγει; « Ἔστιν οὖν εἰπεῖν, ὅτι οὔτε πάντες ἦσαν πνευματικοί, οὔτε πάντες σαρκικοί: διὸ δὲ μὲν νῦν λέγει, πρὸς τοὺς πνευματικούς λέγει: ἐκεῖνα δὲ πρὸς τοὺς σαρκικούς. Ἡ ὅτι καὶ ἐν ἀρχῇ εἰκὸς ἦν αὐτοὺς πάντων ἐπιτυχεῖν τῶν χαρισμάτων, ὑστερον δὲ βραθυμῆσαι, καὶ κατὰ σάρκα ζῆν.

[« Ὅστε ὁμᾶς μὴ ὑστερεῖσθαι ἐν μηδενὶ χαρίσματι. » Ζητεῖται ἐνταῦθα, πῶς οἷς τοσαῦτα πνευματικὰ προτερήματα προσμαρτύρησε, καὶ οὕτως ἐπήνεσε, τοῖσι ἐπιτιμᾶ παρακατιῶν, καὶ σαρκικούς καλῶν ἐγκαλεῖ. Ἔστιν οὖν εἰπεῖν, ὅτι παρὰ μὲν τὴν ἀρχὴν ὅτε ἐπίστευσαν, τοιοῦτοι ἦσαν, πᾶσι κομῶντες χαρίσμασι, καὶ ἀξιώπαινοι γεγονότες: ὕστερον δὲ βραθυμῆσαντες, μέμφεως ἀξίους ἑαυτοὺς κηποῖηκασιν. Ἡ καὶ ἄλλως: Οὐ πρὸς πάντας, οὔτε τὰ ἐγκώμια, οὔτε τὰ κατηγορήματα, ἀλλὰ πρὸς τοὺς ἀξίους καὶ ταῦτα κάκεινα. Ἦσαν γὰρ αὐτῶν οἱ μὲν ἐτι σπουδάζοντες, οἱ δὲ βραθυμῆσαντες. Ἔστι δὲ καὶ τρίτον εἰπεῖν, ὅτι οἰκονομικῶς οἱ ἔπαινοι ἔγκεινται, προσδοκοῦντες τῷ λόγῳ. Ὁ γὰρ ἐκ προομιῶν εὐθέως φορτικᾶ φθεγγόμενος ἀπέκλεισε τῷ λόγῳ τὴν ἀκοήν. Ἄν τε γὰρ ὁμᾶτιμοι ὦσιν οἱ ἀκούοντες, ὀργισθῆσονται: ἂν τε ἐλάττους, λυπηθῆσονται, καὶ μάτην ἐρεῖ. *Cod. Arundel.*]

« Ἀπεκδεχομένους τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Ἐνταῦθα φοβεῖ αὐτοὺς, ἀναμνήσας τῆς δευτέρας παρουσίας τοῦ Χριστοῦ. Εἰ γὰρ ὁ Χριστὸς μέλλει ἀποκαλύπτεσθαι, πῶς ὁμᾶς ἄλλους προστάτας ἔχετε; Δείκνυσι δὲ, καὶ ὅτι δεῖ μετὰ τῶν χαρισμάτων καὶ τῆς ἄλλης ἀρετῆς. Ἐν γὰρ τῇ ἡμέρᾳ ἐκεῖνη τὰ χαρίσματα οὐδένα ὠφελεῖ, εἰ μὴ καὶ βίον ἐνάρετον ἔχοι. Ἀποκάλυψιν δὲ εἰπῶν, δηλοῖ ὅτι καὶ νῦν πάρεστι μὲν, κρύπτεται δὲ: τότε δὲ ἀποκαλυφθήσεται.

« Ὅς καὶ βεβαιώσει ὁμᾶς ἕως τέλους ἀνεγκλήτους ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Ἐν μὲν τῷ εἰπεῖν, « Βεβαιώσει, » δείκνυσιν αὐτοὺς σαλευομένους: ἐν δὲ τῷ εἰπεῖν, « Ἀνεγκλήτους, » δείκνυσιν αὐτοὺς ἐγκλήμασι νῦν ὑποκειμένους. Πολύκις δὲ ἐστὶ μεμνημένος ἐνταῦθα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ὁσάκις ἐν οὐδεμιᾷ ἄλλῃ Ἐπιστολῇ. Ὅστε διὰ τούτου ὑπομνησθεὶς τοὺς Κορινθίους: διὰ τίνος ἐσώθησαν, καὶ τίνος ὀνόματι καλοῦνται. Χριστιανοὶ γὰρ ἀπὸ Χριστοῦ, καὶ οὐκ ἀπ' ἄλλου ἄνθρωπίνου ὀνόματος.

Variæ lectiones.

³ ἐτίθεν ο.

[« Ὅς καὶ βεβαιώσει ὑμᾶς ζωὴς τέλους. » Τὸ, **A** « Βεβαιώσει, » δοκεῖ μὲν εὐχῆς εἶναι· ἐμφαίνει δὲ πλεόν, ὅτι ἐσαλεύθησαν καὶ παρεκινήθησαν ἀπὸ τοῦ δόντος.

« Ἀνεγκλήτους ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Ἀνεγκλήτους εὐρισκομένους ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως. Ταύτην γὰρ ἡμέραν τοῦ Χριστοῦ λέγει, ὡς τῆνικαῦτα τῆς δόξης αὐτοῦ τελειότερον φαινομένης. Καὶ τὸ, « Ἀνεγκλήτους » δὲ, καθαρτομένου μᾶλλον ἐστίν. Ἐνδείκνυται γὰρ ὅτι ἐγκλήματα ἔχουσι. Σκόπει δὲ, πῶς συνεχῶς αὐτοῖς τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ προσφέρει, καὶ διὰ τούτου σχεδὸν τὸ ὄλον ἐξυφαίνει προϊμιον, μηχανώμενος ἀποστῆσαι τῶν ψευδοδιδασκάλων, εἰς οὓς κατεμερίσθησαν, καὶ εἰς τὴν τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίαν συναγαγεῖν. **B** *Cod. Arundel.*]

« Πιστὸς ὁ Θεὸς, δι' οὗ ἐκλήθητε εἰς κοινωνίαν τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν. » Τουτέστιν, ἀληθὴς ὁ Θεός. Εἰ δὲ ἀληθὴς, ἐκάλεσε δὲ ἡμᾶς εἰς κοινωνίαν τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, τουτέστιν, ὥστε συνοδεύσασαι ἡμᾶς τῷ Υἱῷ ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ· πρόδηλον, ὅτι πληρώσει ἃ ἐπηγγέλατο. Ἐκλήθητε δὲ, φησὶν, οὐκ αὐτοὶ οἰκοθεν προσήλυτε. Πῶς οὖν ὑψιλοφρονεῖτε ὡς ἐπὶ οικειοῖς ἔργοις; Σημείωσαι δὲ ἐνταῦθα σαφέστερον τὸ, « Δι' οὗ, » ἐπὶ τοῦ Πατρὸς κείμενον.

« Παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοὶ, διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Ἐπειδὴ μέλλει διαλεχθῆναι αὐτοῖς πληκτικώτερον, προλαβὼν, παρακαλεῖν φησὶ **C** διὰ τοῦ Χριστοῦ· τουτέστιν, Οὐκ ἐγὼ ἀρκῶ εἰς παρακλήσιν, ἀλλὰ τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου συμπαραλαμβάνω, ἀπ' οὗ καλεῖσθε μὲν Χριστιανοί· ὑβρίσαντες δὲ τοῦτο, ἀπ' ἀνθρώπων καλεῖσθαι εἴλεσθε. Τοῦτο τοῖνον δυσωπησάτω ὑμᾶς.

« Ἴνα τὸ αὐτὸ λέγητε πάντες, καὶ μὴ ἦ ἐν ὑμῖν σχίσματα. » Τί ἐστὶν ὁ παρακαλῶ; Ἴνα, φησὶ, συμφωνῆτε **C** πάντες, καὶ μὴ σχίσησθε. Τὸ γὰρ σχιζόμενον δοκεῖ μὲν ἀντὶ ἐνὸς πολλὰ γίνεσθαι, οὐτε δὲ πολλὰ ἔγένετο (τί γὰρ ὄφελος τῶν πολλῶν κολούων); καὶ τὸ ἐν ἀπώλεσεν **C**. Ἐμφατικώτατα οὖν σχίσματα ἐκάλεσε τὰ παρ' αὐτοῖς γινόμενα. Ἐμφαίνει γὰρ διὰ τῆς λέξεως ταύτης, ὅπως ἀθλιῶς διεῖκνυτο.

« Ἦτε δὲ κατηρτισμένοι ἐν τῷ αὐτῷ νοί, καὶ ἐν τῇ αὐτῇ γνώμῃ. » Ἐπειδὴ ἀνωτέρω εἶπεν, « Ἴνα τὸ αὐτὸ λέγητε, » Ἴνα μὴ νομίσωσιν ἄχρι ῥημάτων εἶναι τὴν ὁμόνοιαν, ἐπάγει, ὅτι καὶ, « Ἐν τῷ αὐτῷ νοί, » τουτέστιν, Ἴνα καὶ τὰ αὐτὰ φρονῆτε. Ἐπεὶ δὲ πολλοὶ ἐν τῷδε μὲν τῷ πράγματι συμφρονοῦσιν, ἐν τῷδε δὲ οὐ· διὰ τοῦτο προσέθηκε τὸ, « Κατηρτισμένοι, » τουτέστιν τελεῖοι, ἐν πᾶσι πράγμασιν ὁμοφρονῶντες. Ἐπεὶ δὲ πολλοὶ κατὰ μὲν τὰ νοήματα ἴνυονται, κατὰ δὲ τὴν γνώμην διίστανται (ὅταν γὰρ τὴν αὐτὴν πίστιν ἔχωμεν, μὴ συναπτώμεθα δὲ κατὰ τὴν ἀγάπην, τὰ μὲν αὐτὰ νοοῦμεν, διαστάμεθα δὲ κατὰ τὴν γνώμην)· διὰ τοῦτο εἰπὼν, « Τῷ αὐτῷ νοί, »

Variarum lectiones.

⁶ παρακαλῶ m. ⁵ παρακαλεῖ καὶ φησὶ ο. ⁶ συμφρονῆτε ο. ⁷ εἰ δὲ καὶ πολ. ο. ⁸ τὸ ἐν εἶναι ἀπώλεσεν ο.

VERS. 8. « Qui et confirmabit vos us, ut ad firmem. » — « Confirmabit, » videtur quidem votum esse : at vero plus denotat, nimirum, quod concussi erant, et indecore exorbitabant.

« Sine crimine in die Domini nostri Jesu Christi. » Irreprehensibiles repertos in die iudicii. Hanc enim Christi diem vocat, eo quod tum ipsius gloria plenius manifestabitur. Atque illud : « sine crimine, » potius increpantis est. Ostendit enim quod criminibus obnoxii sunt. Vide autem quam crebro Christi nomen illis offert, et ex hoc totum fere proœmium contexit, a falsis doctoribus, quorum partium studio divisi erant, abducere satagens, et ad doctrinam Christi cogere.

VERS. 9. « Fidelis Deus, per quem vocati estis in societatem Filii ipsius Jesu Christi Domini nostri. » Hoc est, verus Deus. Quod si verus, vocavitque nos in societatem Filii sui, hoc est, ut simul nos glorificet cum Filio in regno suo; perspicuum est quod implebit quæ promisit. Porro, vocati estis, inquit, non vos ipsi motu proprio accessistis. Quomodo igitur superbitis ceu de propriis operibus? **Observe hic :** « Per quem, » manifestius de Patre dictum.

VERS. 10. « Obsecro autem vos, fratres, per nomen Domini nostri Jesu Christi. » Quia illis acerbiora locuturus est, antevertens, obsecrare se illos dicit per nomen Christi, id est, ego ad obsecrationem non sufficio, sed nomen Domini simul assumo, a quo vocamini quidem Christiani : at vos istud injuria afficientes, maluistis ab hominibus vocari. Hoc igitur vos obtestetur.

« Ut idem dicatis omnes, et non sint inter vos schismata. » Quid est quod obtestor? Ut consentiatis, inquit, omnes, et non discindamini. Quod enim scinditur, videtur pro uno multa fieri, cum multa haudquaquam sit, (quæ enim commoditas multorum multorum?) et tamen unum esse desiit. Significantissime igitur schismata appellavit ea quæ apud ipsos fiunt. Indicat enim per hoc verbum, quam misere eorum res habuerint.

« Sitis autem compacti in eadem mente, et eadem sententia. » Quia supra dixerat, **124** « Ut idem dicatis; » ne existiment hanc concordiam in verbis tantum constare, subdit : « Eadem mente, » hoc est, ut eadem sentiatis. Quoniam autem plerique in re una consentiunt, in altera vero minime, propterea addidit, « Compacti, » hoc est, perfecti, in omnibus rebus idem sentientes. Quoniam vero multi cogitatione quidem et intellectu uniti sunt, sententia vero dissident (nam cum eadem quidem fidem habeamus, non copulemur autem per charitatem, eadem quidem intelligimus, dissentimus tamen sententia) : ideo cum dixisset, « Eadem

mente, » apposuit, « Et eadem sententia : » ut neque secundum fidem, neque secundum sententiam dissideant.

VERS. 11. « Significatum est enim mihi de vobis, fratres, ab his qui sunt Chloes. » Ne inficias eant, testes producit : et, ne videatur ipse fingere, istos nominatim recenset, Chloes videlicet familiam. Fuit autem Corinthii familia quæ nominabatur Chloes. Fratres autem adhuc eos appellat. Etiam si enim peccatum eorum manifestum esset, nihil tamen prohibet quominus fratres appellet. Non autem dixit verbatim quinam fuerint, qui hoc significarint, sed totam domum posuit, ne hos illis infensus reddat.

« Quod contentiones sint inter vos. » Denuntiatum quænam ab indicantibus audiverit, contentiones dixit, dictione usus mitiore. Quando vero in propria persona loquitur, schismata appellat, quod multo pejus est contentione.

VERS. 12 « Dico autem hoc, quod quilibet vestrum ait : Ego quidem sum Pauli, ego vero Apollo. » Non unus et alter ista dicit, sed quilibet vestrum. Isti autem non ita dicebant, sed ille sermonem suum ita effingit, ut ostendat, quod si dicere se Pauli et Cephæ discipulos culpa non vacet, multo magis si aliorum.

« Ego autem Cephæ. » Non ut seipsum præferat, Petrum posteriorem posuit, sed illum potius honorans, perinde ac Christum jam posteriore loco posuit. In rebus enim factu indignis primum suæ ipsius personæ meminit.

« Ego autem Christi. » Non hoc reprehendit, quod dicant : « Ego sum Christi : » sed quod non omnes hoc dicant. Imo a seipso potius hoc posuit, volens ita accusationem graviores constituere atque ostendere, Christum in partem unam datum, etsi illi hoc non faciebant.

VERS. 12. « Dico autem hoc, quod quilibet vestrum ait : Ego quidem sum Pauli, ego vero Apollo, ego autem Cephæ, ego autem Christi. » Illud ipsum contentiones voco, quod quilibet vestrum privatum sibi præceptorem assignat. Non autem Paulum et Apollo et Cephæ sibi ascribebant, sed alios quos silentio præterit, sub istis apostolorum nominibus, veluti personis quibusdam, ipsos occultans, cum ut sermonem suum minus molestum reddat, tum ut doceat quod si vere apostolos et doctores sibi aspicere non liceret, multo minus illos. Nomina autem ipsorum per auresin protulit, Apollo quidem sibi, Cephæ vero Apollo præferens. Atqui alios quidem aliorum, alios vero Christi nomine dictos rite increpat. Quid ita ? Hos quidem non perstringit ; sed tamen et ipsos posuit, veluti particulam et portionem Christo relictam.

VERS. 13. « Divisus est Christus ? Dissecuistis

προσέθηκε, « Καὶ ἐν τῇ αὐτῇ γνώμῃ· ἵνα μήτε κατὰ τὴν πίστιν, μήτε κατὰ τὴν γνώμην διεστηχότες ὦσιν.

« Ἐδηλώθη γὰρ μοι περὶ ὑμῶν, ἀδελφοί μου, ὑπὸ τῶν Χλόης. » Ἴνα μὴ ἀρνήσωνται, μάρτυρας παράγει· καὶ ἵνα μὴ διέξῃ αὐτοὺς πλάττειν, ὀνομασι αὐτοὺς λέγει, τοὺς τῆς Χλόης. Οἰκία δὲ ἦν ἐν Κορίνθῳ οὕτως ἐπονομαζομένη Χλόης. Ἀδελφοὺς δὲ αὐτοὺς ἐτι ὀνομάζει· ἵνα γὰρ δῆλον ἦ τὸ ἀμάρτυριον, οὐδὲν κωλύει ἀδελφοὺς καλεῖν ἐτι. Οὐκ εἶπε δὲ ῥητικῶς, τίνες ἦσαν οἱ εἰπόντες, ἀλλ' ὀλόκληρον τὴν οἰκίαν τῆθεικεν, ἵνα μὴ ἐκπολεμῶσιν αὐτοὺς πρὸς ἐκείνους.

« Ὅτι ἐριδες ἐν ὑμῖν εἰσι. » Τὰ πρὸς τῶν δηλωσάντων ἀπαγγέλλον, ἐριδας εἶπε, πραοτέρᾳ λέξει χρησάμενος. Ὅταν δὲ ἀπὸ τοῦ οἰκείου λέγη προσώπου, σχίσματα αὐτὰ καλεῖ, ὃ πολλῶ χειρὸν τῆς ἐριδος.

« Λέγω δὲ τοῦτο, ὅτι ἕκαστος ὑμῶν λέγει· Ἐγὼ μὲν εἰμι Παύλου, ἐγὼ δὲ Ἀπολλῶ. » Οὐ μέρος ταῦτα λέγει, ἀλλ' ἕκαστος ὑμῶν. Οὐκ ἔλεγον δὲ οὕτως ἐκεῖνοι, ἀλλ' αὐτὸς οὕτω σχηματίζει τὸν λόγον, ἵνα δείξῃ, ὅτι εἰ τὸ λέγειν μὲν αὐτοῦ· Παύλου καὶ Κηφᾶ ὑπεύθυνον, πολλῶ μᾶλλον τὸ ἐτέρων.

« Ἐγὼ δὲ Κηφᾶ. » Οὐκ ἐπαίρων ἑαυτὸν τῆθεικε Πέτρον ὑστερον, ἀλλ' ἐκείνον προτιμῶν μᾶλλον, ὡς περὶ δὴ καὶ τὸν Χριστὸν ὑστερον τῆθεικεν. Ἐν πράγμασι γὰρ οὐκ ἀξίους γενέσθαι, πρώτου ἐπιμνήσθαι τοῦ οἰκείου προσώπου.

« Ἐγὼ δὲ Χριστοῦ. » Οὐ τοῦτο ἐγκαλεῖ, διότι λέγουσιν· « Ἐγὼ δὲ Χριστοῦ· » ἀλλὰ διότι οὐ πάντες τοῦτο λέγουσι. Μᾶλλον δὲ καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ τοῦτο τῆθεικε, βουλόμενος τὸ ἐγκλημα βαρύτερον κατασκευάσαι, καὶ δείξει καὶ τὸν Χριστὸν δοθέντα εἰς μέρος ἐν, εἰ καὶ μὴ τοῦτο ἐποίησαν ἐκεῖνοι.

[« Λέγω δὲ τοῦτο, ὅτι ἕκαστος ὑμῶν λέγει· Ἐγὼ μὲν εἰμι Παύλου, ἐγὼ δὲ Ἀπολλῶ, ἐγὼ δὲ Κηφᾶ, ἐγὼ δὲ Χριστοῦ. » Λέγω δὲ ἐριδας τοῦτο, ὅτι ἕκαστος ὑμῶν ἴδιον ἐπισημαίνει διδάσκαλον ἑαυτοῦ. Οὐ τὸν Παῦλον δὲ καὶ τὸν Ἀπολλῶ καὶ τὸν Κηφᾶν ἐπέγραφον ἑαυτοῖς, ἀλλ' ἐτέρους οὓς ἀπεσιώπησε, καθάπερ τισὶ προσωπειοῖς, τοῖς ὀνόμασι τούτοις τῶν ἀποστόλων ὑποκρύπτων αὐτοὺς, ἵνα τε ἀνεχθέτερον [Ἰσ. ἀνεπαχθέτερον] τὸν λόγον ποιῆσῃ, καὶ ἵνα διδάξῃ, ὅτι εἰ τοὺς ἀληθῶς ἀποστόλους καὶ διδασκάλους οὐκ ἐγρῆν ἐπισημαίνει ἑαυτοῖς, πολλῶ μᾶλλον ἐκεῖνους. Κατὰ ἀξίωσιν δὲ προήγαγε τὰ ὀνόματα, ἑαυτοῦ μὲν τὸν Ἀπολλῶ προθείς, τοῦ Ἀπολλῶ δὲ τὸν Κηφᾶν. Ἀλλὰ τοῖς μὲν ἀπὸ τῶν ἄλλων προσαγορευομένοις καλῶς ἐπιτιμᾷ, τοῖς δὲ ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ, διὰ τί ; Τούτοις μὲν οὐκ ἐπιτιμᾷ, τῆθεικε δὲ ὅμως καὶ αὐτοὺς, ὡς μέρος καὶ τμήμα ὑπολειφθὲν τῷ Χριστῷ. Cod. Arundel.]

« Μεμέρισται ὁ Χριστός ; » Κατετέμετα ¹⁰ τὸν

Variæ lectiones.

¹⁰ ἑαυτοῦς m. ¹¹ κατατέμενα m.

Χριστόν; διελετε ¹¹ αὐτοῦ τὸ σῶμα; Θυμοῦ δὲ γέ-
 μει ὁ λόγος. Τινὲς δὲ τὸ, « Μεμέρισται ὁ Χριστός; »
 οὕτως ἐνόησαν. Διμερίσαστο τοῖς ἀνθρώποις τὴν
 Ἐκκλησίαν, καὶ μοῖραν τὴν μὲν αὐτὸς ἔλαβε, τὴν
 δὲ ἐκεῖνοι; ἔδωκε;

« Μὴ Παῦλος ἐσταυρώθη ὑπὲρ ὑμῶν; » Ἀναίρει
 τὸ παρ' αὐτοῖς γινόμενον ἄτοπον, καὶ τοῦ οικείου
 ὀνόματος μέμνηται, ἵνα μὴ δόξη κατὰ φθόνον ἄλλο-
 τριῶν ὀνομάτων μεμνησθαι. Οὐκ εἶπε δὲ, Μὴ Παῦ-
 λος ἐπλασεν ὑμᾶς, ἢ ἐποίησεν; ἀλλ' ὁ πολλῶν πλέον,
 τὴν ἄφατον αὐτοῦ ¹² φιλανθρωπίαν δηλῶν, τὸν σταυ-
 ρὸν εἰς τὸ μέσον περᾶγει. Καὶ οὐκ εἶπε, Μὴ ὁ
 Παῦλος ἀπέθανεν; ἀλλ', « Ἐσταυρώθη; » τὴν δο-
 κοῦσαν ἀτιμίαν τοῦ θανάτου δείκνυων.

[« Μεμέρισται ὁ Χριστός; » Κατετέμετε τὸν Χρι-
 στόν; διελετε αὐτοῦ τὸ σῶμα; Μερισθέντος γὰρ τοῦ
 σώματος αὐτοῦ, ὅπερ ἐστὶν ἡ Ἐκκλησία, μεμέρι-
 σται πάντως αὐτός. Θυμοῦ δὲ γέμει ὁ λόγος. Τινὲς
 δὲ τὸ, « Μεμέρισται ὁ Χριστός; » οὕτως ἐνόησαν,
 ἀντὶ τοῦ, Διμερίσαστο τὴν Ἐκκλησίαν τοῖς ἐπιφη-
 μιουμένοις διδασκάλοις, καὶ μερίδα μίαν λαβῶν, τὰς
 ἄλλας ἀφῆρηται; Οὕτως ἐπιπλήξας, ἐργάζεται λοιπὸν
 τὴν ἀναίρεσιν τοῦ παρ' αὐτοῖς γινομένου ἀτόπου.

« Μὴ Παῦλος ἐσταυρώθη ὑπὲρ ὑμῶν; » Ἴνα μὴ
 δόξη ἀπὸ φθόνου ἐπιτεμῆν, ἐπὶ τοῦ ἰδίου ὀνόματος
 τὴν ἀναίρεσιν ποιεῖται. Οὐκ εἶπε δὲ, Μὴ Παῦλος
 ἐπλασεν ὑμᾶς; ἢ ἄλλην τοιαύτην εὐεργεσίαν, ἀλλὰ
 τὸν σταυρὸν ἤγαγεν εἰς μέσον, ὅς ἐστι μερίζων πάν-
 των ἀποδείξις τῆς περὶ ἡμᾶς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ.
 Οὐκ εἶπε, Μὴ Παῦλος ἀπέθανεν; ἀλλὰ, « Ἐσταυ-
 ρώθη; » ἅμα καὶ τὸ εἶδος τοῦ θανάτου αὐτοῦ δηλῶν.
Cod. Arundel.]

« Ἡ εἰς τὸ ὄνομα Παύλου ἐβαπτίσθητε; » Ἐβά-
 πτισα μὲν καὶ ἐγὼ, φησὶ, πολλοὺς, ἀλλ' εἰς τὸ τοῦ
 Χριστοῦ ὄνομα. Τοῦτο δὲ λέγει, ἐπειδὴ καὶ τοῦτο
 αἴτιον ἐγένετο σχίσματος, τὸ ἀπὸ τῶν βαπτισάντων
 κλιθεῖσθαι. Οὐ τοῦτο δὲ ζητεῖται, τίς ὁ βαπτίσας,
 ἀλλ' εἰς τίνος ὄνομα βαπτίζει· ἐκεῖνος γὰρ ἀφίησι
 τὰ ἁμαρτήματα, οὐχ ὁ βαπτίζων.

« Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ, ὅτι οὐδένα ὑμῶν ἐβάπτισα,
 εἰ μὴ Κρίσπον καὶ Γάιον. » Τί μέγα φρονεῖτε, φησὶν,
 ἐπὶ τῷ βαπτίσει, ὅπου γε ἐγὼ εὐχαριστῶ μᾶλλον,
 ὅτι τοῦτο οὐκ ἐποίησα; Ταῦτα δὲ λέγει, οὐ τὴν τοῦ
 βαπτίσματος δύναμιν καθαιρῶν, ἀλλὰ τὴν ἐκείνων
 ἀλαζονείαν, ἣν εἶχον ἐπὶ τούτῳ. Τὸ μὲν γὰρ βάπτισμα
 μέγα, τὸ δὲ βαπτίζειν οὐ μέγα.

« Ἴνα μὴ τις εἴπη, ὅτι εἰς τὸ ἐμὸν ὄνομα ἐβά-
 πτισα. » Οὐχ ὅτι περὶ ἐκείνων τοῦτο ἔλεγον, ἀλλὰ,
 Δέδοικα, φησὶ, μὴ εἰς τοῦτο προβῆ ἡ νόσος. Εἰ γὰρ
 ἰτελῶν ἀνθρώπων βαπτίζοντων αἰρέσεις γέγονεν,
 ἴσως ἂν ἐμοῦ τοῦ κήρυκος βαπτίζοντος, εἰκὸς ἐστὶ
 συστήναί τινος, καὶ τὸ βάπτισμα ἐμοὶ ἐπιφημι-
 ζεῖν.

A Christum? divisistis ejus corpus? Indignationis au-
 tem plena est oratio. Sunt qui, « Divisus est Chri-
 stus? sic intellexerunt: Partitus estne Christus
 apud homines Ecclesiam, et unam partem ipse sibi
 acceperit, alteram vero illis dederit?

125 « Num Paulus crucifixus est pro vobis? »
 Absurditatem tollit quam ii admiserant, ac proprii
 nominis mentionem fecisse. Non dixit autem: Nun-
 quid Paulus fluxit seu creavit vos? sed quod multo
 majus est, inexplicabilem ejus clementiam indicans,
 crucem in medium deponit. Nec dixit: Numquid
 Paulus mortuus est? sed: « Crucifixus? » mortis
 contumeliam, ut existimabatur, demonstrans.

VERS. 13. « Divisus est Christus? » Dissecuistis
 Christum? Corpus ejus divisistis? Diviso enim cor-
 pore ejus, quod est Ecclesia, ipse omnino dividitur.
 Indignationis autem plena est oratio. Nonnulli vero,
 « Divisus est Christus? » ita intellexerunt: Parti-
 tusne est Ecclesiam ascriptitiis hisce doctoribus,
 ipseque unam portiunculam accipiens, cæteris or-
 batus est? Postquam ipsos hunc in modum percu-
 lisset, deinceps admixtæ ab illis absurditatis amo-
 litionem aggreditur.

« Num Paulus crucifixus est pro vobis? » Ne ex
 invidia objurgare videatur, sub proprio suo nomine
 refutationem parat. Non autem dixit: Paulusne
 fluxit vos? vel aliud istiusmodi beneficium, sed
 crucem in medium protulit, quæ Christi in nos
 charitatis omnium maxima demonstratio est. Non
 dixit: Num Paulus mortuus est? sed, « Cruci-
 fixus? mortis ejus speciem simul indicans.

« Aut in nomine Pauli baptizati estis? » Baptizavi,
 inquit, et ego non paucos, sed in Christi nomine.
 Id vero ait, quandoquidem et ea schismatis erat
 causa, nempe quod a baptizantibus nomenclaturam
 sibi usurpabant. Atqui non hoc quæritur, quisnam
 fuerit qui baptismate tinxerit, cæterum in cujus
 nomine baptizet. Is enim peccata remittit, non qui
 baptizat.

VERS. 14. « Gratias ago Deo, quod neminem
 vestrum baptizaverim, nisi Crispum et Gaium. »
 Quid, inquit, baptizatoris nomine adeo superbitis,
 cum ego potius gratias agam, quod istud nequa-
 quam fecerim? Hæc autem ait, baptismatis aucto-
 ritatem haudquaquam imminuens, sed illorum osten-
 tationem quam hac in re habebant. Siquidem
 baptisma res magna est; baptizare autem non per-
 inde magnum.

VERS. 15. « Ne quis dicat, quod in meo nomine
 baptizaverim. » Non quod de illis hoc dicebam,
 sed metuo, inquit, ne eo progrediatur morbus. Si
 enim infirmis hominibus baptizantibus emergerunt
 hæreses, forsitan me præcone et Apostolo baptizante,
 verisimile esset ut aliqui conspirarent, et baptisma
 mihi ascriberent.

Varia lectiones.

¹¹ διελετο m. ¹² τοῦ Χριστοῦ ο.

VERS. 15. « Ne quis dicat, quod in meo nomine baptizaverim. » Ne quis, multis a me baptizatis, et in cœtum magnum coalescentibus, dicat me illos in meo nomine baptizasse, quo illud ipsis attribueretur, atque illi a me Pauliani nuncuparentur. Illos autem aperte insectatur, qui hanc ob rem multos baptizabant. Vel etiam aliter : Ne, si mihi adhærescerent, et meo nomine vocarentur (quemadmodum multi ab iis qui ipsos baptizarunt, appellantur), dicat aliquis, quod in meo nomine baptizaverim, ideoque mihi astipulentur.

« Iis autem qui salvi fiunt, id est, nobis, potentia Dei est. « Nobis, inquit, id est, fidelibus, qui non perimus, sed servamur, crux potentiam Dei ostendit. Divinæ enim potentix signum est, quod is qui res adversas patitur, eis superior evadat. Ac quemadmodum in tribus pueris magis admirandum erat, quod cum in fornacem incidissent, non combusti erant, quam si in caminum non incidissent : atque uti in Jona majus erat quod a ceto absorptus non consumeretur, quam si non absorptus fuisset : ita quoque in Christo longe admirabilius erat, ut is moriende mortem vinceret, quam si omnino non moreretur.

VERS. 16. « Baptizavi autem et Stephanæ domum. « Omnes nimirum in domo ejus existentes. Magnus enim hic fuit Corinthi, necnon celeberrimus.

« Cæterum nescio si quem alium baptizaverim. » Adeo, inquit, non sum sollicitus circa baptismum, ut ne meminerim quidem num alium baptizaverim. Cur ergo vos hanc ob rem esserimini ?

VERS. 17. « Non enim misit me Christus baptizare, sed evangelizare. » Nam laboriosus erat, atque animo ferreo plane egebat, Evangelium annuntiare. Hominis enim sententiam mutare, atque a paternis traditionibus abducere, idque in mediis periculis, magni animi et strenni opus est. Assumere autem persuasum et ad baptismum paratum, eumque baptizare, cujuslibet fuerit sacerdotium habentis. Quod si ad baptizandum non erat missus, quomodo omnino baptizavit? Ad hoc quidem præcipue non mittebatur : verumtamen, non prohibebatur quominus istud faceret. Ad illud enim quod majus erat mittebatur, et tamen non erat ei inhibitum, ne id quod minus esset, efficiat.

126 « Non in sapientia verbi, ut non evacuetur crux Christi. » Sublato eorum fastu qui baptismatis nomine cristas erexerant, ad eos nunc transit, qui externa sapientia efferebantur, inquit : Misit me Evangelium prædicare, « non in sapientia verbi, » hoc est, in eloquentia, sermonisque cum elegantia, tum venustate ; ne noxam patiatur et imminutionem crux, sive de cruce prædicatio. Hoc enim est quod ait : « evacuetur, » id est, inutilis et inanis inveniat. Si enim in sapientia verbi apostoli prædicassent, potuissent quidam dicere, quod

Varie lectiones.

¹² καταβαίνει ο.

[« Ἴνα μή τις εἴπῃ, ὅτι εἰς τὸ ἐμὸν ὄνομα ἐβάπτισα. » Ἴνα μή πολλῶν βαπτισθέντων ὑπὲρ ἐμοῦ, καὶ σύστημα μέγα ποιησαμένων, εἴπῃ τις ὅτι διὰ τὸ ἐμὸν ὄνομα ἐβάπτισα αὐτοὺς, ἵνα ἐπιφημίζηται τοῦτοις, καὶ ἀπ' ἐμοῦ καλῶνται Παυλιανοί. Ἐμφαντικῶς δὲ διέσυρε τοὺς διὰ τοῦτο πολλοὺς βαπτίζοντας. Ἥ καὶ ἄλλως · Ἴνα μή προσκειμένων μοι, καὶ ἀπ' ἐμοῦ καλουμένων (ὡσπερ ἀπὸ τῶν βαπτισάντων αὐτοὺς πολλοί), εἴπῃ τις ὅτι εἰς τὸ ἐμὸν ὄνομα ἐβάπτισα αὐτοὺς, καὶ διὰ τοῦτό μοι πρόσκεινται.

« Τοῖς δὲ σωζομένοις ἡμῖν δύναμις Θεοῦ ἐστίν. » Ἡμῖν, φησί, τοῖς πιστοῖς, τοῖς μὴ ἀπολωλόσιν, ἀλλὰ σωζομένοις, δύναμιν Θεοῦ ἐμφαίνει ὁ σταυρὸς. Δυνάμειος γὰρ θείας, τὸ τὸν ἐν δεινοῖς γενόμενον ἀνωτέρω τῶν δεινῶν γενέσθαι. Καὶ καθάπερ ἐπὶ τῶν τριῶν παιδῶν, τοῦ μὴ ἐμπεσεῖν εἰς τὴν κάμινον, τὸ ἐμπεσόντος μὴ καυθῆναι θαυμασιώτερον · καὶ ἐπὶ τοῦ Ἰωνᾶ, τοῦ μὴ καταποθῆναι ὑπὸ τοῦ κήτους, τὸ τὸν καταποθέντα μὴ ἀναλωθῆναι, μείζον · οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ, τοῦ μὴ ἀποθανεῖν, τὸ ἀποθανόντα νικῆσαι τὸν θάνατον, πολλῶ δῆπου παραδοξότερον. *Cod. Arundel.*]

« Ἐβάπτισα δὲ καὶ τὸν Σεφανᾶ οἶκον. » Τοὺς ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ πάντας δηλονότι. Μέγας δὲ ἦν οὗτος ἐν Κορίνθῳ, καὶ ἐπισημότατος.

« Λοιπὸν οὐκ οἶδα εἰ τίνα ἄλλον ἐβάπτισα. » Τοσοῦτον, φησὶν, οὐκ ἐστὶ μοι περισπούδαστον τὸ βαπτίζειν, ὥστε οὐδὲ μέμνημαι εἰ τίνα ἄλλον ἐβάπτισα · πῶς οὖν ὑμεῖς ἐπὶ τούτῳ αἰρεθεῖ ;

« Οὐ γὰρ ἀπέστειλέ με Χριστὸς βαπτίζειν, ἀλλ' εὐαγγελίζεσθαι. » Τὸ γὰρ ἐπιπικνωτέρον, καὶ ψυχῆς σιδηρᾶς δεόμενον, τὸ εὐαγγελίζεσθαι ἦν. Τὸ γὰρ μεταπεῖσαι ἄνθρωπον, καὶ μεταστῆσαι τῶν πτηνῶν δογμάτων, καὶ ταῦτα ἐν μέσῳ κινδύνων, μεγάλης ψυχῆς καὶ γενναίας. Τὸ δὲ παραλαβεῖν ἔτοιμον καὶ βαπτίσει, πάντος ἂν εἴη τοῦ τὴν ἱερωσύνην ἔχοντος. Καὶ εἰ οὐκ ἀπεστάλη βαπτίζειν, πῶς ὅπως ἐβάπτισεν ; Οὐκ ἀπεστάλη μὲν εἰς τοῦτο προηγουμένως · πλὴν ἀλλ' οὐκ ἐκωλύθη τοῦτο ποιεῖν. Εἰς μὲν γὰρ τὸ μείζον ἀπεστάλη, ἀπὸ δὲ τοῦ καὶ τὸ ἕλαττον ἐνεργεῖν οὐκ ἐκωλύθη.

« Οὐκ ἐν σοφίᾳ λόγου, ἵνα μὴ κενωθῆ ὁ σταυρὸς τοῦ Χριστοῦ. » Καθελὼν τὴν ὄψιν τῶν ἐπὶ τῷ βαπτίζειν μέγα φρονούντων, μεταβαίνει ¹³ νῦν καὶ ἐπὶ τοὺς τῆ ἐξῴθεν σοφίᾳ ἐπαρομένους, καὶ φησὶν, ὅτι Ἐπέστειλέ με εὐαγγελίζεσθαι, « οὐκ ἐν σοφίᾳ λόγου, » τούτέστιν, εὐγλωττίᾳ καὶ καλλιπειρίᾳ, ἵνα μὴ βλάβην καὶ ἐλάττωσιν πάθει ὁ σταυρὸς, ἦτοι τὸ περὶ τοῦ σταυροῦ κήρυγμα. Τοῦτο γὰρ τὸ, « Κενωθῆ, » τούτέστιν, ἀχρηστος καὶ κενὸς εὐρεθῆ. Εἰ γὰρ ἐν σοφίᾳ λόγου οἱ ἀπόστολοι ἐκήρυξαν, εἶχον ἂν τινες λέγειν, ὅτι διὰ τὴν πιθανότητα τῶν λόγων

ἔπεισαν, οὐχὶ διὰ τὴν δύναμιν τοῦ κηρυττομένου· τοῦτο δὲ κένωσις ἦν καὶ βλάβη τοῦ ἐσταυρωμένου. Νῦν δὲ ἐν ἰδιωτικῶν κηρύξαντες, δεικνύουσι τὴν τοῦ σταυρωθέντος δύναμιν τὸ πᾶν ἐνεργήσασαν. Καὶ ἄλλως δὲ κενούται ὁ σταυρός· ὅλον, Ἐρωτᾷ με ὁ Ἕλληνας περὶ τίνος τῶν θεῶν ὑπὲρ κατάληψιν· εἰ οὖν ἐπιχειρήσω ἀποδεικνύειν ταῦτα αὐτῷ ἀπὸ συλλογισμῶν καὶ τῆς ἕξω σοφίας, ἀσθενήσω· οὐδεὶς γὰρ λόγος ταῦτα παραστήσαι δύναται· καὶ οὕτως ἡ ἐμὴ ἀσθένεια φανήσεται τοῦ κηρύγματος εἶναι ἀσθένεια, καὶ λοιπὸν κενούται ὁ σταυρός, μάταιόν τι καὶ κενὸν φαινόμενος.

« Ὁ λόγος γὰρ ὁ τοῦ σταυροῦ τοῖς μὲν ἀπολλυμένοις μωρία ἐστίν. » Ἐπειδὴ ἤσαν τινες ἄπιστοι ἐν Κορίνθῳ, χλευάζοντες τὸν σταυρὸν, καὶ λέγοντες· Ὅντως μωρία ἐστὶ τὸ κηρύττειν Θεὸν ἐσταυρωμένον. Εἰ γὰρ Θεὸς ἦν, ἤμυεν ἂν ἑαυτῷ ἐσταυρωμένῳ [/. -ρομ.]· ὁ δὲ τὸν θάνατον μὴ δυνήθεις ἀπόσασθαι, πῶς ἂν ἐκ νεκρῶν ἀναστήναι δυνήθει; εἰκότως ἦν τοὺς πιστοὺς τῆ παρ' ἑαυτῶν σοφίᾳ ἀνθίστασθαι τούτοις, θορυβουμένους ἐφ' οἷς ἐκεῖνοι ἐδλασφήμουν τὸν σταυρὸν. Φησὶν οὖν, ὅτι Μὴ ξενοσητέ. Τοῖς γὰρ ἀπολλυμένοις τὰ εἰς σωτηρίαν δοθέντα κηρύγματα Θεοῦ μωρία δοκεῖ. Λόγον δὲ τοῦ σταυροῦ φησὶ τὸ κήρυγμα τοῦ σταυροῦ, ἦτοι τοῦ Χριστοῦ τοῦ ἐσταυρωμένου.

« Τοῖς δὲ σωζομένοις ἡμῖν δύναμις Θεοῦ ἐστίν. » Ἡμῖν, φησὶ, τοῖς μὴ ἀπολωλόσιν, ἀλλὰ σωζομένοις, δύναμις Θεοῦ· ἀλλὰ καὶ σοφίαν ἐμφανίζει ὁ σταυρός· δύναμιν μὲν, ὅτι θανάτῳ θάνατον ἔλυσεν¹⁶· περιουσία γὰρ δυνάμεως, τὸ πίπτοντα νικᾷ· σοφίαν δὲ, ὅτι τούτῳ τῷ τρόπῳ ἀπολωλότας διέσωσε.

« Γέγραπται γάρ· Ἀπολῶ τὴν σοφίαν τῶν σοφῶν, καὶ τὴν σύνεσιν τῶν συνετῶν ἀθετήσω. » Εἰπὼν ἀπολλυμένους τοὺς ἀπίστους σοφοὺς, κατασκευάζει τοῦτο ἀπὸ τῆς Γραφῆς. Ἐκείνη γὰρ εἶπεν, ὅτι· Ἀπολῶ τὴν σοφίαν τῶν σοφῶν, ὁ τῶν ἕξω· τούτέστιν, Ἀνόητον αὐτὴν ἀποδείξω (ὅπερ οὐκ ἐστὶ σοφίας¹⁷), καὶ τὴν σύνεσιν τῶν δοκούντων συνείναι καὶ νοεῖν, ἀθετήσω.

« Ποῦ σοφός; ποῦ γραμματεὺς; ποῦ συζητητὴς τοῦ αἰῶνος τούτου; Οὐχὶ ἐμώρηνεν ὁ Θεὸς τὴν σοφίαν τοῦ κόσμου; » Εἶπε τὰ τῆς Γραφῆς· λοιπὸν οὖν καὶ τὴν ἀπὸ τῶν πραγμάτων ἐπάγει ἀπόδειξιν. Καὶ ἐλέγχει Ἕλληνας μὲν, ἐν τῷ εἰπεῖν, « Ποῦ σοφός; » τούτέστι, φιλόσοφοι· Ἰουδαίους δὲ, ἐν τῷ εἰπεῖν, « Ποῦ γραμματεὺς; » Συζητητὰς δὲ ὠνόμασε τοὺς λογισμοῖς καὶ ἐρευναῖς τὰ πάντα ἐπιτρέποντας. Οὐδεὶς γὰρ τούτων ἔσωσεν ἡμᾶς, ἀλλ' οἱ ἀλιεῖς ἀπὸ τῆς πλάνης ἐξελίοντο. Τὸ δὲ, « Ἐμώρηνεν ὁ Θεὸς τὴν σοφίαν, » ἀντὶ τοῦ, ἀνεέργητον οὔσαν εἰδειξέ,

¹⁶ Isa. xxiv, 14.

A orationis persuasibilitate persuasissent, et non virtute ejus qui prædicabatur. Id vero in frustrationem et injuriam crucifixi cessisset. Jam vero in simplicitate sermonis prædicantes, crucifixi potentiam omnia perficientem ostendunt. Præterea crux aliter evacuatur. Exempli gratia : Interrogat me Græcus, sive gentilis, de divinis quibusdam rebus humani ingenii captum superantibus. Hic si incipiam per syllogismos et externam sapientiam ista demonstrare, infirmus ero : nulla enim ratio ista probare potest : sicque mea ista infirmitas prædicationis infirmitas videbitur, atque deinceps crux evacuatur, quippe quæ vanum quiddam et inane esse videatur.

Vers. 18. « Sermo enim crucis pereuntibus quidem stultitia est. » Quia nonnulli erant infideles apud Corinthios, crucem subsannantes et dicentes, Revera stultitia est prædicare Deum crucifixum. Nam si Deus esset, sibi metipsi crucifixio suppetias tulisset. Qui vero mortem propulsare non poterat, quomodo ille a mortuis resurgere potuerit? Verisimile erat fideles pro sua sapientia illis obsistere, indigne et graviter ferentes, quæ illi in crucem jacerent convitia. Ait igitur : Ne admiremini. Nam quæ a Deo data sunt in salutem, ista pereuntibus stultitia videntur. Sermonem autem crucis prædicationem crucis dicit, sive Christi crucifixi.

« Iis autem qui salvi fiunt, id est, nobis, potentia Dei est. » Nobis, inquit, qui non perimus, sed servamur, potentia Dei est. Quin etiam sapientiam declarat crux. Potentiam sane in hoc, quod morte mortem dissolvit : summæ enim potentia est, ut is qui cadit, victoria potiatur : sapientiam vero, quod hoc modo eos qui perierant, conservavit.

Vers. 19. « Scriptum est enim : Perdam sapientiam sapientium, et prudentiam prudentium reprobabo. » Quia incredulos sapientes pereuntes dixerat, Scripturæ testimonio istud confirmat. Ista enim dicit : « Perdam sapientiam sapientium, » nimirum hujus mundi, hoc est, inutilem esse demonstrabo (quod non est sapientia), **127** et prudentiam eorum qui sapere et intelligere sibi videntur, reprobabo.

Vers. 20. « Ubi sapiens? ubi scriba? ubi disputator sæculi hujus? Nonne stultam fecit Deus sapientiam hujus mundi? » Scripturæ testimonium protulit : deinceps itaque et a rebus ipsis demonstrationem adducit. Ac Græcos quidem redarguit, cum ait : « Ubi sapiens? » hoc est philosophus; Judæos vero, cum inquit : « Ubi scriba? » Disputatores autem nominavit eos, qui ratiocinationibus et investigationibus cuncta tribuunt. Nemo enim illorum servavit nos, sed piscatores nos ab errore exemerant. Istud vero, « Deus stultam reddidit sa-

Variaë lectiones.

¹⁶ ὠλεσε m. ¹⁷ σοφία o.

pientiam, » accipit pro, inefficacem esse demonstravit, ac convicit esse stultam, ut quæ non poterit invenire verum.

VERS. 20. « Ubi sapiens? ubi scriba? ubi disputator sæculi hujus? » Scripturæ testimonia protulit, deinceps itaque demonstrationem a rebus ipsis inducit, inquit: Ubi Græcorum sapiens? ubi Judæorum scriba? ubi disputator qui syllogismis et disquisitionibus omnia tribuit? Ubi, si cum apparente prædicationis stultitia comparentur? Respectu illius quem locum occupant? Transcendit enim eos et superavit. « Sæculi hujus, » hoc est, in hoc sæculo existens.

« Nonne stultam fecit Deus sapientiam hujus mundi? » Nonne Deus sapientiam Judæorum et Græcorum, qui res mundanas sapiebant, inefficacem esse ostendit, ac stultam esse demonstravit, utpote quæ veritatem invenire non poterat? Ita sane. Nam per concionatores qui stulti videbantur, veritas et salus edocebatur, et non per eos qui sapientes videbantur.

VERS. 21. « Nam quia in Dei sapientia non cognovit mundus Deum, placuit Deo per stultitiam prædicationis servare credentes. » Causam reddit quare sapientia mundi in stultitiam versa sit. Posteaquam enim in sapientia, quæ per creaturas cernitur (cælum enim et terra, adeoque omnis creatura prædicat Conditorum), non novisset mundus, hoc est, qui mundana sapient, Deum (per sapientiam videlicet, quæ in eloquentia cernebatur, impediti): visum est Deo per prædicationis simplicitatem (quæ videtur quidem esse stultitia, sed non est) servare credentes. Græci igitur doctorem habebant sapientiam Dei, nempe illam quæ in creaturis cernitur, sed tamen Deum non agnoverunt, propter sapientiam quam in orationis venustate ponebant; quæ non est sapientia.

VERS. 22, 23. « Quoniam et Judæi signa petunt, et Græci sapientiam quærunt: nos autem prædicamus Christum crucifixum. » Vult commonstrare Paulus quomodo per contraria Deus contraria operatus sit, inquit: Si quando dixero Judæo, Crede, actutum signa inquiri ad confirmationem prædicationis. Nos autem Christum prædicamus crucifixum: quod non solum non est signorum exhibitio, verum etiam infirmitatis, quantum quidem apparet: attamen per hoc, quod respectu illius quod ille petit, infirmum et contrarium videtur, ad fidem perducitur. Quæ res ingentem sane Dei potentiam ostendit. Rursus: Græci sapientiam inquirunt a nobis: atqui et illis nos crucem prædicamus, quod et ipsum, ut apparet, stultitiæ esse videtur, Deum nempe crucifixum prædicare: interim tamen ita persuadentur. Nonne igitur maximæ hæc potentie argumenta sunt, ex contrariis, quoad ea quæ inquirunt, persuaderi eos?

« Judæis quidem scandalum, Græcis autem stul-

Varie lectiones.

¹⁶ ἐν τῇ εὐγλωττίᾳ m. ¹⁷ σοφία Θεοῦ m. ¹⁸ Χριστὸν ο.

Α καὶ ἤλεγξε μωρὰν, ὡς μὴ ἰσχύσασαν εὐρεῖν τὸ ἀληθές.

[« Πού σοφός; πού γραμματεὺς; πού συζητητής; τοῦ αἰῶνος τούτου; » Εἶπε τὰ τῆς Γραφῆς· λοιπὸν οὖν καὶ τὴν ἀπὸ τῶν πραγμάτων ἐπάγει ἀπόδειξιν, καὶ φησι· « Πού σοφός; » Ἑλλήνων; « πού γραμματεὺς; » Ἰουδαίων; « πού συζητητῆς; » συλλογισμοῖς; καὶ ἐρευνᾷς τὰ πάντα ἐπιτρέπων; πού πρὸς τὴν δοκοῦσαν μωρίαν τοῦ κηρύγματος; πού φθάνουσι πρὸς αὐτὴν; Ὑπερέβη γὰρ καὶ νενίκηκεν αὐτούς. « Τοῦ αἰῶνος; » δὲ « τούτου, » ἀντὶ τοῦ, ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ γενόμενος.

« Οὐχὶ ἐμώρρανε ὁ Θεὸς τὴν σοφίαν τοῦ κόσμου; » Οὐχὶ ἀνερέργητον ἀπέδειξε ὁ Θεὸς τὴν σοφίαν τῶν τὰ κοσμικὰ φρονούντων Ἰουδαίων καὶ Ἑλλήνων, καὶ ἤλεγξε μωρὰν, μὴ ἰσχύσασαν εὐρεῖν τὸ ἀληθές; Πάνου μὲν οὖν. Διὰ γὰρ τῶν δοκούντων μωρῶν κηρύκων ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ σωτηρία ἐδιδάχθη, καὶ οὐ δι' ἐκείνων τῶν δοκούντων σοφῶν. Cod. Arkndel.]

« Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τῇ σοφίᾳ τοῦ Θεοῦ οὐκ ἔγνω ὁ κόσμος διὰ τῆς σοφίας τὸν Θεόν, εὐδόκησεν ὁ Θεὸς διὰ τῆς μωρίας τοῦ κηρύγματος σώσαι τοὺς πιστεύοντας. » Λέγει τὴν αἰτίαν δι' ἣν ἐμωράνθη ἡ ἔξω σοφία. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τῇ διὰ τῶν κτισμάτων φαινομένη σοφίᾳ (ὁ οὐρανὸς γὰρ καὶ ἡ γῆ, καὶ πᾶσα ἡ κτίσις κηρύττει τὸν Δημιουργόν) οὐκ ἔγνω ὁ κόσμος, τουτέστιν οἱ τὰ τοῦ κόσμου φρονούντες, τὸν Θεόν, (διὰ τῆς ἐν εὐγλωττίᾳ ¹⁶ θεωρουμένης σοφίας ἐμποδισόμενοι δηλαδὴ), εὐδόκησεν ὁ Θεὸς διὰ τῆς ἰδιωτείας τοῦ κηρύγματος (ἥτις δοκεῖ μὲν εἶναι μωρία, οὐκ ἔστι δὲ) σώσαι τοὺς πιστεύοντας. Ἐἶχον μὲν οὖν διδάσκαλον οἱ Ἕλληνες τὴν σοφίαν τοῦ Θεοῦ, τὴν ἐν τῆς κτίσεως δηλαδὴ θεωρουμένην· οὐκ ἔγνωσαν δὲ τὸν Θεόν, διὰ τῆς ἐν λέξει σοφίας· ἥτις οὐκ ἔστι σοφία ¹⁷.

« Ἐπειδὴ καὶ Ἰουδαῖοι σημεῖον αἰτούσι, καὶ Ἕλληνες σοφίαν ζητοῦσιν· ἡμεῖς δὲ κηρύσσομεν Χριστὸν ἐσταυρωμένον. » Θέλει δεῖξαι ὁ Παῦλος, πῶς διὰ τῶν ἐναντίων τὰ ἐναντία ὁ Θεὸς εἰργάσατο· καὶ φησι, ὅτι « Ὅταν εἴπω τῷ Ἰουδαίῳ, Πίστευσον, εὐθύς σημεῖα ζητεῖ πρὸς σύστασιν τοῦ κηρύγματος; ἡμεῖς δὲ Χριστὸν κηρύσσομεν ἐσταυρωμένον· ὅπερ οὐ μόνον οὐκ ἔστι σημεῖον ἐπίδειξις, ἀλλὰ καὶ ἀσθενείας, ὅσον κατὰ τὸ φαινόμενον· καὶ ὁμῶς τούτῳ τῷ δοκοῦντι ἀσθενεῖ καὶ ἐναντίῳ, ὅσον πρὸς ὃ αἰτεῖ, ἐνάγεται καὶ πρὸς τὴν πίστιν· τοῦτο δὲ μεγάλην δείκνυσι τὴν τοῦ Θεοῦ δύναμιν. Πάλιν· Ἕλληνες σοφίαν ἐπιζητοῦσι παρ' ἡμῶν, ἀλλὰ κἀκεῖνοις ἡμεῖς τὸν σταυρὸν ¹⁸ κηρύσσομεν· ὅπερ κατὰ τὸ φαινόμενον καὶ μωρίας εἶναι δοκεῖ, Θεὸν κηρύσσειν ἐσταυρωμένον· ἀλλὰ καὶ οὕτω πειθόνται. Ἄρα οὐ μεγίστης ταῦτα δυνάμεως, ἐκ τῶν ἐναντίων, ὡς πρὸς ἃ αὐτοὶ ἐπιζητοῦσι, πείθεσθαι αὐτούς;

« Ἰουδαίοις μὲν σκάνδαλον, Ἕλλησι δὲ μωρίαν. »

Ἰουδαῖοι, φησιν, ἔχουσι σκάνδαλον τὸν σταυρωμένον· προσπατοῦσι γὰρ τούτῳ, λέγοντες· Πῶς ὁ σαγὼν καὶ πῶν μετὰ τελωνῶν καὶ πορνῶν, καὶ τέλος μετὰ ληστῶν σταυρωθεὶς, δύναται εἶναι Θεός; Ἕλληνες δὲ διαγελωσι τὸ μυστήριον ὡς μωρίαν, διότι πίστευι μόνῃ, καὶ οὐ συλλογισμοῖς, ὧν αὐτοὶ ἐξήρτηνται, καταλαμβάνεται τὸ Θεὸν σταυρωθῆναι, καὶ διότι οὐ καλλιπεῖζ κοσμεῖται.

« Αὐτοῖς δὲ τοῖς κλητοῖς, Ἰουδαίοις τε καὶ Ἕλλησι, Χριστὸν Θεοῦ δύναμιν, καὶ Θεοῦ σοφίαν. » Τοῖς μὲν ἀπίστοις Ἰουδαίοις, φησὶ, σκάνδαλον ἐστὶν ὁ Χριστός· καὶ τοῖς ἀπίστοις Ἕλλησι μωρία δοκεῖ, διότι ἂ ζητοῦσιν, ἐν αὐτῷ οὐχ εὐρίσκουσι, σημεῖα καὶ σοφίαν. Τοῖς δὲ κλητοῖς Ἰουδαίοις, καὶ τοῖς κλητοῖς Ἕλλησι, τουτέστι, τοῖς ὑπὸ Θεοῦ κληθεῖσιν, ὡς ἀξίοις, ἀμφοτέρω ὁ Χρ. στὸς εὐρίσκειται, ἂ ἐκεῖνοι ζητοῦσι. Τί γὰρ ζητεῖς, ὦ Ἰουδαῖε; σημεῖα; Ἰδοὺ ὁ Χριστὸς δύναμις Θεοῦ ἐστίν, ἦτις τῶν σημείων ποιητικῆ. Καὶ σὺ τί λέγεις, ὦ Ἕλλην; σοφίαν ζητεῖς; Ἐχεις τὸν Χριστὸν, σοφίαν ὄντα τοῦ Πατρὸς.

« Ὅτι τὸ μωρὸν τοῦ Θεοῦ, σοφώτερον τῶν ἀνθρώπων ἐστὶ· καὶ τὸ ἀσθενὲς τοῦ Θεοῦ, ἰσχυρότερον τῶν ἀνθρώπων ἐστὶ. » Τὸν σταυρὸν ὀνομάζει μωρὸν, ὡς οὕτω δοκοῦντα· σοφώτερον μέντοι τῶν ἀνθρώπων ἐστίν. Οἱ μὲν γὰρ φιλόσοφοι περὶ ψυχρὰ καὶ ἀνόητα ἠσχολήθησαν· ὁ δὲ σταυρὸς τὸν κόσμον ἔσωσε. Καὶ ἀσθενὲς δὲ δοκεῖ, ὡς ἐξ ἀσθενείας σταυρωθέντος τοῦ Χριστοῦ· ἀλλ' ἰσχυρότερον τῶν ἀνθρώπων ἐστίν, οὐ μόνον διὰ μυρίων ἐπιχειρησάντων σέσσει τὸ ὄνομα τοῦτο, ἀνθεὶ μάλλον· ἀλλ' ὅτι καὶ διὰ τοῦ δοκοῦντος ἀσθενοῦς ὁ ἰσχυρὸς διάβολος ἐδίθη. Δύνασαι δὲ καὶ οὕτω ταῦτα νοῆσαι, ὅτι ἐπὶ Θεοῦ τὸ ὑπέροσον ἄσοφον λέγεται, ὃ ἐστὶ μωρὸν· καὶ ὑπερσθενὲς, ἀσθενὲς· ὡσπερ καὶ τὸ ὑπέρφωτον αὐτοῦ λέγεται σκότος καὶ γνόφος.

« Βλέπετε γὰρ τὴν κλησὶν ὑμῶν, ἀδελφοί, ὅτι οὐ πολλοὶ σοφοὶ κατὰ σάρκα, οὐ πολλοὶ δυνατοὶ, οὐ πολλοὶ εὐγενεῖς. » Ἐπισκέψασθε, φησὶ, καὶ διερευνήσατε τοὺς κληθέντας εἰ; τὴν πίστιν, καὶ εὐρήσατε ὅτι οὐ πολλοὶ σοφοὶ κατὰ σάρκα, τουτέστι, κατὰ τὸ φαινόμενον, κατὰ τὸν παρόντα βίον. Οὐκ εἶπε δὲ, ὅτι οὐδεὶς σοφός, ἀλλ', « οὐ πολλοί. » Ἦσαν γὰρ σοφοὶ καὶ ἐν τῇ πίστει, ὡς ὁ Ἀρεοπαγίτης, ὡς ὁ ἀνθύπατος, καὶ ἕτεροι δὴ [σ. δὲ] οἱ μὴ ὀνομαστὶ νῦν γνωρίζομενοι. Καὶ δυνατοὶ δὲ καὶ εὐγενεῖς ἐπίστευσαν. Διὰ τοῦτο οὖν εἶπεν ἐπὶ πάντων τῶν, « οὐ πολλοί. » Ὅστε ἰδὲ τὴν δύναμιν τοῦ κηρύγματος, πῶς ἰδιώτας¹⁰ οὕτω σοφὰ δόγματα²⁰ εἰδίδασκε, καὶ ὅπως ἡ ἕξω σοφία ἀχρεῖόν τι δείκνυται. tam sapientia docuerit, et quonam modo externa mundi sapientia inutile quiddam esse demonstratur.

« Ἀλλὰ τὰ μωρὰ τοῦ κόσμου ἐξελέξατο ὁ Θεός, ἵνα κατασχῶν τὸς σοφοὺς· καὶ τὰ ἀσθενῆ τοῦ κόσμου ἐξελέξατο ὁ Θεός, ἵνα κατασχῶν τὰ

titiam. » Judæis, inquit, scandalo est crucifixus. Impingunt enim adversus ipsam, dicentes : Equi is qui comedit **128** et bibit cum publicanis et metreticibus, ac tandem cum prædonibus crucifixus, potest esse Deus? Græci vero mysterium hoc irrident ceu stultitiam, eo quod sola fide, et non ratiocinationibus ullis, ex quibus ipsi dependebant, comprehendatur Deum crucifixum esse, et quia orationis splendore non exornetur.

VERS. 24. « Ipsi autem vocatis Judæis atque Græcis, Christum Dei virtutem, et Dei sapientiam. » Infidelibus, inquit, Judæis Christus est offendiculum, et infidelibus Græcis stultitia videtur, eo quod illa quæ quæerunt, signa nimirum et sapientiam, in illo non inveniant. Vocatis autem Judæis et vocatis Græcis, hoc est, a Deo vocatis, tanquam dignis, utrumque ab illis quæsitum Christus esse invenitur. Quid enim signa quæeris, o Judæe? En Christus potentia Dei est, quæ signa efficit. At tu, Græce, quid ais? quæris sapientiam? Habes Christum sapientiam Patris.

VERS. 25. « Quia quod stultum est Dei, sapientius est hominibus : et quod infirmum est Dei, fortius est hominibus. » Crucem stultam vocat, ut quæ sic videatur : sapientius tamen hominibus est. Nam philosophi frigidis et inutilibus rebus incubuerunt ; crux autem mundum servavit. Imbecille porro apparet, tanquam ex imbecillitate crucifixo Christo ; sed fortius est hominibus, non solum ideo, quod innumeris hoc nomen extinguere conantibus, floreret magis ; verum quia etiam per illum qui imbecillis visus est, fortis Satanæ ligatus est. Posteris autem hæc sic etiam intelligere, quod in Deo quod immense sapiens est, insipiens dicatur, hoc est, stultum : et quod supra modum firmum, infirmum, perinde ac eximium splendor et excellens lumen ejus tenebræ et caligo dicuntur.

VERS. 26. « Videte enim vocationem vestram, fratres, quod non multi sapientes secundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles. » Considerate, inquit, et scrutamini vocatos ad fidem, et invenietis quod non multi sapientes sint secundum carnem, hoc est, ut apparet in speciem, in præsentia vita. Non dixit autem quod nemo sapiens, sed, « non multi. » Nam nonnulli sapientum ad fidem accesserunt, quorum de numero sunt Areopogita et proconsul et alii de quorum nominibus nunc non constat. Quin etiam potentes quidam, et genere clari crediderunt. Propterea de omnibus dixit : « non multi. » Proinde animadvertite potentiam et virtutem prædicationis, quomodo idiotas et rudes dogmata

129 VERS. 27. « Sed quæ stulta sunt mundi elegit Deus, ut pudefaciat sapientes : et infirma mundi elegit Deus, ut pudefaciat fortia. » Isud enim

Variæ lectiones.

¹⁰ ἰδιώτης m. ²⁰ διδάγματα o.

Græcos maxime pudet, cum in foro videant mechanicum vera sapientia ipsos excedere, ac imbecillum adeoque contemptibilem opibus et potestate conspicuos humiliare.

Vers. 28. « Et ignobilia mundi et contempta elegit Deus, et ea quæ non sunt, ut ea quæ sunt abolerent. » Qui nihil esse reputantur, ea quæ non sunt nominat; qui autem aliquid esse videntur, ea quæ sunt. Ut igitur hos otiosos et inutiles ostendat, ideo eos qui nihil sunt, elegit. Porro, cum audis, « Elegit, » non sic intelligas, quasi operæ pretium duxerit, aut contenderit contemptos eligere ac celebres depellere: verum quia, cum celebres et insignes viri propria sapientia intumescerent, ideoque Evangelii verbum non susciperent, ad hujus susceptionem Deo magis idonei visi sunt illi qui ab arrogantia alieni erant.

Vers. 29. « Ut non glorietur omnis caro coram Deo. » Propterea, inquit, hæc Deus fecit, ut deprimeret fastum et arrogantiam eorum qui mundana sapiunt, persuadenteque omnia sibi accepta referenda, nec coram ipso gloriantium. Quomodo igitur vos, o Corinthii, ob eam rem efferimini? Observa autem quod haud temere diximus, quod illi qui rejecti sunt, propter arrogantiam indigni facti sunt prædicatione Evangelii.

Vers. 30. « ex ipso autem vos estis in Christo Jesu. » Quod ait, « Ex ipso » non de productione ad esse, sed ad bene esse dictum accipies. Porro, quod ait est hujusmodi: Filii Dei facti estis, et ex ipso estis, filii ejus facti in Christo, pro, per Christum. Quoniam autem dixerat quod ignobilia elegerit Deus, ostendit quod omnium sunt nobilissimi, qui Deum nacti sunt in Patrem.

« Qui factus est nobis sapientia a Deo, justitia et sanctificatio et redemptio. » Hoc est, sapientes nos et justos et sanctos et liberos fecit. Hoc enim est redemptio, nempe revocatio ex captivitate. Quemadmodum autem ignobiles eligens, nobiles et claros fecit, filios Dei constituens: hunc ad modum stultos sapientes reddidit, factus nobis sapientia. Quare igitur non dixit: Sapientes nos fecit, sed: « Factus est nobis sapientia? » Doni largitatem scilicet ostendens, perinde ac si dicat, Seipsum nobis tradidit. Cum autem magnifica de Filio dixisset, apponit, « A Deo, » ne ingenuum ipsum cogites, sed ad causam recurras, nempe Patrem. Animadvertite autem ordinem. Primum sapientes fecit, liberans eos ab errore, Dei que cognitionem docens: deinde justos, peccatorum dimissione **130** data: post sanctificavit per Spiritum sanctum: atque ita perfectam liberationem ab omnibus malis nobis impertit et liberavit, ut ipsius tantum simus, eique addicti.

Vers. 31. « Ut quemadmodum scriptum est d: d Jerem. ix, 33.

Variae lectiones.

²¹ ἀχρήστους ο. ²² ταῦτα πάντα ιι. ²³ δὲ τὴν τάξιν ιιι.

Ἰσχυρά. » Τοῦτο γὰρ ἐστὶ μεγίστη αἰσχρὴ τῶν Ἑλλήνων, ὅταν ἴδωσι τὸν ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς χειροτέχνην ὑπὲρ αὐτοὺς φιλοσοφούντα, καὶ τὸν ἀσθενῆ καὶ εὐκαταφρόνητον τοὺς ἐν δυναστείᾳ καὶ πλοῦτι τραπενοῦντα.

« Καὶ τὰ ἀγενῆ τοῦ κόσμου καὶ τὰ ἐξουθενημένα ἐξελέξατο ὁ Θεός, καὶ τὰ μὴ ὄντα, ἵνα τὰ ὄντα καταργήσῃ. » Τοὺς μὴδὲν εἶναι λογιζομένους, τούτους μὴ ὄντα ὀνομάζει· ὄντα δὲ, τοὺς εἶναι τι δοκοῦντας. Ἴνα οὖν τούτους ἀργῶς καὶ ἀχρεῖους ²¹ ἀποδείξῃ, τούτους ἕνεκα τοὺς μὴδὲν ὄντας ἐξελέξατο. Ἀκούων δὲ τὸ, « ἐξελέξατο, » μὴ νοήσῃς οὕτως, ὅτι ἔργον ἐποίησε τοὺς μὲν ἔξουθενημένους λαβεῖν, τοὺς δὲ ἐνδύξους ἀπόσασθαι· ἀλλ' ὅτι τῶν ἐνδύξων ἀλαζονευομένων ἐπὶ τῇ οἰκείᾳ σοφίᾳ, καὶ διὰ τοῦτο μὴ παραδοχομένων τὸ κήρυγμα, οἱ μὴ ἀλαζόνες πρὸς τὴν τούτου παραδοχὴν ἐπιτηδείωτεροι ἔδοξαν ἐφ' ἑαυτῶν.

« Ὅπως μὴ καυχῆσθαι πᾶσα σὰρξ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. » Διὰ τοῦτο, φησὶ, ταῦτα ²² παποίηκεν ὁ Θεός, ἵνα καταστειλῇ τὸν ὑψόν καὶ τὴν ἀλαζονεῖαν τῶν τὰ τοῦ κόσμου φρονούντων, καὶ πείσῃ πάντα αὐτῶ ἀνατιθένας, καὶ μὴ καυχᾶσθαι ἐνώπιον αὐτοῦ. Πῶς οὖν ὑμεῖς, ὦ Κορινθιοί, ἐπὶ τούτῳ ἐπαίρεσθε; Οὐκ δὲ, ὅτι οὐκ ἀπεικίτως ἡμῖν εἴρηται, ὡς διὰ τὴν ἀλαζονεῖαν ἀνάξιοι ἐγένοντο τοῦ κηρύγματος αὐτῶ ἀποσθέντες.

« Ἐξ αὐτοῦ δὲ ὑμεῖς ἐστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. » Τὸ, « Ἐξ αὐτοῦ, » μὴ περὶ τῆς εἰς τὸ εἶναι παραγωγῆς νοήσῃς λέγεσθαι, ἀλλὰ περὶ τῆς εἰς τὸ εἶναι· ὃ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστι· Τέκνα Θεοῦ ἐγένεσθε, καὶ ἐξ αὐτοῦ ἐστε, υἱοὶ αὐτοῦ γενομένοι ἐν Χριστῷ, ἀντὶ τοῦ, διὰ Χριστοῦ. Ἐπεὶ δὲ εἶπεν, ὅτι « Τὰ ἀγενῆ ἐξελέξατο, » δείκνυσιν ὅτι πάντων εἰσὶν εὐγενέστεροι, οἱ Πατέρα Θεοῦ πλουτήσαντες.

« Ὅς ἐγενήθη ἡμῖν σοφία ἀπὸ Θεοῦ, δικαιοσύνη τε καὶ ἁγιασμός, καὶ ἀπολύτρωσις. » Τουτέστι, Σοφὸς ἡμᾶς, καὶ δικαίους, καὶ ἁγίους, καὶ ἐλευθέρους εἰργάσατο. Τοῦτο γὰρ ἡ ἀπολύτρωσις, ἡ ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας ἐπαγκλήσις. Ὅσπερ δὲ τοὺς ἀγενεῖς, ἐκλεξάμενος, εὐγενεῖς ἐποίησεν, υἱοῦ Θεοῦ αὐτοῦ ἰσθήμενος· οὕτω καὶ τοὺς μωροὺς, σοφοὺς ἐποίησεν, γενηθεὶς ἡμῖν σοφία. Πῶς οὖν οὐκ εἶπεν, ὅτι Ἐσώρισεν ἡμᾶς, ἀλλ', « Ἐγενήθη ἡμῖν σοφία; » Τὸ δαφιλὲς ἐνδεικνύμενος τῆς δωρεᾶς, ὡσανεὶ ἔλεγεν, ὅτι Ἐαυτὸν ἡμῖν ἔδωκε. Μεγάλα δὲ εἰπὼν περὶ τοῦ Υἱοῦ, προστίθει τὸ, « Ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, » ἵνα μὴ ἀγέννητον αὐτὸν ὑπολάβῃς, ἀλλ' ἐπὶ τὴν αἰτίαν ἀναδράμῃς τὸν Πατέρα. Ὅρα δὲ τάξις ²³· πρῶτον σοφὸς ἐποίησεν, ἀπαλλάξας τῆς πλάνης, καὶ θεογνωστὴν διδάξας· καὶ τότε δικαίους, τῶν ἁμαρτιῶν τὴν ἄφεσιν δωρησάμενος· εἶτα καὶ ἁγιάσας διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· καὶ οὕτω τελείαν ἀπαλλαγὴν πάντων τῶν κακῶν χαρισάμενος καὶ ἐλευθερώσας, ὥστε αὐτοῦ μόνου εἶναι ἡμᾶς, καὶ αὐτῷ ἀνακλισθαι

« Ἴνα καθὼς γέγραπται· Ὁ καυχώμενος, ἐν τῷ

Κυριῶ καυχάσθω. » Πάντα ταῦτα, φησί, γέγονεν, ἅνα μηδεὶς ἑαυτὸν εἶναι τι νομίσῃ, μηδὲ ἐφ' ἑαυτῷ καυχᾶται, ἢ ἐπ' ἑλλω τινί, ἀλλ' ἐπὶ τῷ Θεῷ τῷ τοσαῦτα ἡμῖν χαρισασμένῳ. Πῶς οὖν ὑμεῖς φουσιούσθε καὶ ἐφ' ἑαυτοῖς, καὶ ἐπὶ ἀνθρώποις διδασκάλους;

Qui gloriatur, in Domino gloriatur. » Omnia hæc, inquit, facta sunt, ne quisquam se putet esse aliquid, neque in seipso gloriatur, vel in alio quopiam, sed in Deo qui tanta nobis donavit. Qui igitur vos et propter ipsos, et propter homines doctores inflati estis?

ΚΕΦΑΛ. Β'.

CAPUT II.

« Κἀγὼ ἐλθὼν πρὸς ὑμᾶς, ἀδελφοί, οὐκ ἦλθον καθ' ὑπεροχὴν λόγου ἢ σοφίας, καταγγέλλων ὑμῖν τὸ μαρτύριον τοῦ Θεοῦ. » Οὐ μόνον, φησὶν, οἱ μαθηταὶ τοῦ Εὐαγγελίου ἄσφοι ἐξελέγησαν καὶ δυσγενεῖς, ἀλλὰ καὶ ἐγὼ αὐτὸς ὁ κήρυξ τοῦ Εὐαγγελίου, οὐκ ἦλθον λόγοις παρεσκευασμένοις καὶ σοφίᾳ ἀνθρωπίνῃ καταγγέλλων ὑμῖν τὸ μαρτύριον τοῦ Θεοῦ, τουτέστι, τὸν θάνατον τοῦ Χριστοῦ. Ὅρα οὖν, ὅτι καὶ ὁ κήρυξ ἄσφοος καὶ ἰδιώτης, καὶ τὸ κηρυττόμενον θάνατος καὶ σταυρός· καὶ ὁμως ἐνίκησε. Πρόδηλον ἄρα ὅτι ἄφατος δύναμις ἐστίν, ἢ ταῦτα οὕτως ἔχειν ποιοῦσα. Τί δέ; εἰ καὶ ἠδοῦλετο Παῦλος, ἠδύνατο ἰλθεῖν ἐν σοφίᾳ; Αὐτὸς μὲν οὐκ ἠδύνατο· ἰδιώτης γὰρ ἀληθῶς ἦν· ὁ δὲ Χριστὸς ἠδύνατο, ὁ μείζω χαρισάμενος αὐτῷ, ἀλλ' οὐ συνέφερε τῷ κηρύγματι. Μειζῶνος γὰρ δοξάζεται Χριστὸς, διὰ τῆς ἰδιωτείας τοῦ Παύλου νικῶν, ἢ εἰ διὰ σοφίας καὶ λόγου ἐνίκαι.

Vers. 1. « Et ego cum venissem ad vos, fratres, non veni in sublimitate sermonis et sapientiae, annuntians vobis testimonium Dei. » Non solum, inquit, discipuli Evangelii insipientes et obscuro genere electi sunt, verum etiam ego ipse Evangelii præco, non veni oratione et sapientia humana instructus, annuntians vobis testimonium Dei, id est mortem Christi. Animadvertite ergo quod et præco insipiens est et simplex, et id quod prædicatur, est mors et crux : attamen vel sic victoriam obtinuit. Perspicuum itaque est, quod virtus et potentia quæ hæc sese ita habere efficiat, ineffabilis est. Quid autem? nunquid si voluisset Paulus, potuerit venire in sapientia? Ipse sane non potuisset; revera enim simplex sive rudis erat. Potuisset tamen hoc efficere Christus, qui majora largitus est, sed non conducebat Evangelii prædicationem simplicitatem vincenti, quam si per sapientiam

« Οὐ γὰρ ἔκρινα τοῦ εἶδέναι τι ἐν ὑμῖν, εἰ μὴ Ἰησοῦν Χριστὸν, καὶ τοῦτον ἐσταυρωμένον. » Καὶ ὁ Χριστὸς, φησὶ, τοῦτο ἤθελε, τὸ ἰδιώτην εἶναι με· καὶ ἐγὼ δὲ τοῦτο αὐτὸ ἔκρινα καλὸν, τὸ μηδὲν εἶδέναι τῶν τῆς ἐξω σοφίας, εἰ μὴ μόνον ὅτι Ἰησοῦς Χριστὸς ἐσταυρώθη, καὶ τοῦτον κηρύττειν ὑμῖν.

Vers. 2. « Non enim judicavi me quidquam scire inter vos, nisi Jesum Christum, et hunc crucifixum. » Christus, inquit, voluit ut esset imperitus et simplex : atque istud ego bonum esse judicavi, quod nihil externæ sapientiæ scirem, præterquam hoc tantum, quod Christus Jesus crucifixus est, et quod eum vobis prædicarem.

« Καὶ ἐγὼ ἐν ἀσθενείᾳ καὶ ἐν φόβῳ καὶ ἐν τρόμῳ πολλῷ ἐγενόμην πρὸς ὑμᾶς. » Οὐ μόνον, φησὶν, εὐτελὴς κατὰ τὸν λόγον ἦλθον ὑμῖν, ἀλλὰ καὶ ἐν ἀσθενείᾳ, καὶ φόβῳ, καὶ τρόμῳ διέτριψα παρ' ὑμῖν, τουτέστι, διωκόμενος, καὶ πειραζόμενος, καὶ φόβῳ²⁶ μυρίοις βαλλόμενος. Ἐφοβεῖτο γὰρ καὶ αὐτὸς ὡς ἄνθρωπος τοὺς κινδύνους, μᾶλλον δὲ καὶ ἔτρεμν. Ὅθεν καὶ μείζων αὐτῷ ὁ ἔπαινος, ὅτι τῆς αὐτῆς ὧν ἡμῖν φύσεως, ὑπερέβη τῇ προαιρέσει. Λέγει δὲ ταῦτα, δεικνύς τὴν δύναμιν τοῦ Χριστοῦ, ὅτι τοσαύτων κωλυμάτων ὄντων, ὁμως ὑπερίσχυσε· καὶ καταβαλὼν τὴν ὄφρον τῶν Κορινθίων, ἐπὶ σοφίᾳ, καὶ πλοῦτι, καὶ δυνάμει πεποιθίτων.

Vers. 3. « Et ego in infirmitate et timore ac tremore fui apud vos. » Non solum, inquit, contemptus quantum ad orationem attinet, ad vos veni; sed et in infirmitate, in timore ac tremore sum versatus apud vos, hoc est persecutionem passus, tentationi atque adeo innumeris formidinihus obiectus. Nam et ipse, quæ homo, pericula metuebat, ino potius tremebat. Unde et majorem est adeptus laudem, quod cum ejusdem esset nobiscum nature, voluntate tamen et consilio exsuperaverit. Hæc autem dicit, Christi potentiam ostendens, qui cum tot tantaque essent impedimenta, prævaluit tamen : necnon Corinthiorum, in sapientia, potentia et opibus confidentium, superbiam dejiciens.

« Καὶ ὁ λόγος μου, καὶ τὸ κήρυγμά μου, οὐκ ἐν πειθοῖς ἀνθρωπίνης σοφίας λόγοις, ἀλλ' ἐν ἀποδείξει Πνεύματος καὶ δυνάμεως. » Οὐκ ἦν, φησὶ, τὸ κήρυγμά μου σεσοφισμένον τῇ ἐξω πειθανότητι καὶ ἐγλωττίᾳ, ἀλλ' ἐν ἀποδείξει Πνεύματος, τουτέστιν, ἀπόδειξιν ἔχον αὐτὴ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· τάχα μὲν, καὶ δίδει ἀρρήτην τινὲν τρόπον πίστιν ἐνεποιεῖ τοῖς ἀκούουσι διὰ τοῦ τὸν λόγον χαριτοῦ· τάχα δὲ, ἰσὶ καὶ σημεῖα ἐπετελεῖ καὶ τέρατα. Ἐπάγει γὰρ·

131 Vers. 4. « Et sermo meus et prædicatio mea, non in persuasibilibus humanæ sapientiæ verbis, sed in demonstratione Spiritus et virtutis. » Non erat, inquit, prædicatio mea externa persuasibilitate et facundia ornata, sed in demonstratione Spiritus, hoc est, demonstrationem habebam ipsum Spiritum sanctum : forsân ideo, quia inexplicabili quoddam modo fidem ingerebat auditoribus per gratum verbi ministerium, vel quia signa perficiebat et prodigia.

Variæ lectiones.

²⁴ καὶ ο. ²⁵ τοῦτο ο. ²⁶ πόνοις ο. ²⁷ κατέβαλε ο. ²⁸ ἔτερον, καὶ εἶχον ο.

non annuntiatum est de eo, videbunt : et qui non audiverunt, intelligent †. »

« Quæ oculus non vidit, et auris non audivit, et in cor hominis non ascenderunt, quæ præparavit Deus diligentibus se. » Quæ Deus præparavit eis qui ipsum diligunt, id est fidelibus. Neque enim omnino antequam fierent, ulli creaturæ visa neque intellecta sunt. Quamvis enim prophetæ viderunt et audiverunt et intellexerunt ea, non tamen oculis et auribus et cordibus humanis, sed prophetiis et spiritualibus. Ista autem erant agnitio Christi et salus per incarnationem ejus. Ubi autem hic textus scribitur, non reperitur, ac librum illum, quemadmodum multos alios, quorum libri Regnorum et Paralipomenon mentionem faciunt, perisse verisimile est. Fortasse vero sapientissimi Paulus ita interpretatus est illud : « Quibus non annuntiatum est de eo, videbunt, et qui non audiverunt, intelligent ‡. »

VERS. 10. « Nobis autem revelavit Deus per Spiritum suum. » Perinde ac si quis dicat, Si in cor hominis non ascendit, quomodo vos didicistis? subdit, Deus revelavit nobis per Spiritum, non per humanam sapientiam. Ipsa enim non potuit, neque digna fuit videre, adeoque agnoscere Dei mysteria.

VERS. 10, 11. « Spiritus enim omnia scrutatur, etiam profunda Dei. Quis enim hominum scit quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis qui in ipso est? Ita et quæ Dei sunt, nemo cognovit, nisi Spiritus Dei. » Tantum, inquit, mysterium erat, adeoque absconditum, ut non potuerimus ab alio discere, nisi Spiritus nos docuisset, qui profunditates Dei novit. Nam quod ait, « scrutatur, » non est indicium ignorantia, cæterum exactæ comprehensionis, quemadmodum et de Patre dictum est, « scrutans corda, » id est profunda eorum cognoscens. Præterea, ceu oblectans se divinorum mysteriorum contemplatione, ista scrutari dicitur. Ostendit porro per sequentia, exactam Spiritus cognitionem. Ut enim humanus spiritus novit quæ sunt in homine, sic et Spiritus Dei, quæ sunt Dei. Hinc autem discimus, quod Spiritus non sit alterius essentia a Patre, quemadmodum hominis non est diversa ab eo.

VERS. 10. « Nobis autem revelavit Deus per Spiritum suum. » Perinde ac si quis diceret, Si in cor hominis non ascendit, quomodo vos didicistis? ait : « Deus revelavit nobis per Spiritum, » non per externam sapientiam. Non solum itaque quod nos ista didicimus, honorem indicat quo nos a Deo dignati sumus, et quod una cum angelis didicimus, sed et illud quod multo majus est, quod per Spiritum sanctum didicimus. « Ille enim, » inquit,

† Isa. LII, 15. ‡ Ibid. † Psal. VII, 10.

« Οἱ; οὐκ ἀνγγέλη περι αὐτοῦ, ἔψονται· καὶ τί οὐκ ἀκροῦσαι, συνήσουσιν. »

« Ἄ ὁ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε, καὶ αὐτὸ οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἃ ἠτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν. » — « Ἄ ἠτελείμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν, » τουτέστι τοῖς πιστοῖς. Οὐτε γὰρ ὠράθησαν, οὐτε ἠκούσθησαν. οὐτε ἐνενοήθησαν ὅπως τινὲς κτιστῶν, πρὸ τοῦ ἐνεργηθῆναι αὐτά. Εἰ γὰρ καὶ οἱ προφῆται εἶδον, καὶ ἤκουσαν, καὶ ἐνενοήθησαν περὶ αὐτῶν, ἀλλ' οὐκ ἀνθρωπίνως ὀφθαλμοῖς καὶ ὡσὶ καὶ καρδίαις, προφητικαῖς δὲ καὶ πνευματικαῖς. Ταῦτα δὲ ἦσαν ἡ τοῦ Χριστοῦ γνῶσις, καὶ ἡ διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως σωτηρία. Πού δὲ γέγραπται ἡ χρῆσις αὐτῆ, οὐκ εὐρηται, καὶ εἰκὸς διαφαρῆναι τὸ βιβλίον ἐκεῖνο, καθάπερ καὶ ἄλλα πολλὰ ὧν αἱ βίβλοι τῶν Βασιλείων καὶ τῶν Παραλειπομένων μέμνηται. Ἰσως δὲ καὶ ὁ σοφώτατος Παῦλος μετέφρασεν εἰς ταύτην τὴν, « Οἱς οὐκ ἀνγγέλη περι αὐτοῦ, ἔψονται· καὶ οἱ οὐκ ἀκροῦσαι, συνήσουσιν. » [Cod. Arundel.]

« Ἡμῖν δὲ ὁ Θεὸς ἀπεκάλυψε διὰ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ. » Ὅσπερ τινὲς εἰπόντος, ὅτι Εἰ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, πῶς ὑμεῖς μαθητήκατε; φησὶν, ὅτι « Ὁ Θεὸς ἀπεκάλυψεν ἡμῖν διὰ τοῦ Πνεύματος, » οὐ δι' ἀνθρωπίνης σοφίας. Αὕτη γὰρ οὐκ ἠδυνήθη ἰδεῖν τοῦ Θεοῦ τὰ μυστήρια.

« Τὸ γὰρ Πνεῦμα πάντα ἔρουνᾷ, καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ. Τίς γὰρ ὄδεν ἀνθρώπων τὰ τοῦ ἀνθρώπου, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἐν αὐτῷ; Οὕτω καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς ὄδεν, εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. » Τοσοῦτον ἦν, φησὶ, τὸ μυστήριον, καὶ εὐτως ἀπεκέκρυπτο, ὥστε οὐκ ἂν ἠδυνήθημεν αὐτὸ μαθεῖν παρ' ἄλλου, εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα ἰδίδαξεν ἡμᾶς, τὸ καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ ἐπιστάμενον. Τὸ γὰρ, « Ἐρουνᾷ, » οὐκ ἀγνοίας ἐνδεικτικόν, ἀλλ' ἀκριβοῦς καταλήψεως· ὡσπερ καὶ περὶ τοῦ Πατρὸς εἴρηται· « Ὁ ἐρουνῶν τὰς καρδίας, » ἀντὶ τοῦ, ὅ τὰ βάθη αὐτῶν εἰδώς. Καὶ ἄλλως δὲ, ὡς ἐντροπῶν τῇ θεωρίᾳ τῶν μυστηρίων τοῦ Θεοῦ, ἐρουνᾶν λέγεται ταῦτα. Δείκνυσι καὶ διὰ τῶν ἑξῆς τὴν ἀκριβῆ γνῶσιν τοῦ Πνεύματος. Ὅσπερ γὰρ τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα οἶδε τὰ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ· οὕτω, φησὶ, καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, τὰ τοῦ Θεοῦ. Μανθάνομεν δὲ ἐντεῦθεν, ὅτι οὐχ ἑτέρας οὐσίας τὸ Πνεῦμα παρὰ τὸν Πατέρα, ὡσπερ οὐδὲ τὸ τοῦ ἀνθρώπου ἑτέρας παρ' αὐτόν.

« Ἡμῖν δὲ ὁ Θεὸς ἀπεκάλυψε διὰ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ. » Ὅσπερ τινὲς εἰπόντος, ὅτι Εἰ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, πῶς ὑμεῖς μαθητήκατε; φησὶν, ὅτι « Ὁ Θεὸς ἀπεκάλυψεν ἡμῖν, διὰ τοῦ Πνεύματος, » οὐ διὰ τῆς ἐξωθεν σοφίας. Οὐ μόνον τοῖνον τὸ μαθεῖν ἡμᾶς ταῦτα δείκνυσι τὴν εἰς ἡμᾶς τιμὴν τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸ μετ' ἀγγέλων μαθεῖν, ἀλλὰ πολλῶ κλειον, τὸ διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος μαθεῖν. « Ἐκεῖνος » γὰρ, φησὶν, ἐδήγησεν ὑμᾶς εἰς πᾶσαν

Variæ lectiones.

¹⁰ ἠξιώθη ο. ¹¹ τούτων ο.

την ἀλήθειαν. » Ἐτα, δεικνύων ὅτι παρ' ἐαυτοῦ ἅ
ταῦτα εἶχεν ὁ Θεός, καὶ οὐδεὶς ἕτερος ἐγίνωσκε,
φησὶ·

« Τὸ γὰρ Πνεῦμα πάντα ἐρευνᾷ, καὶ τὰ βῆθη τοῦ
Θεοῦ. » Ἐρευνᾷ ἐνταῦθα τὴν ἀκριβοῦς γνῶσιν ὀνο-
μάζει, ὡσπερ καὶ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ φησιν· « Ὁ δὲ
ἐρευνῶν τὰς καρδίας, » ἀντὶ τοῦ, ὁ βῆθη αὐτῶν
εἰδώς. Οὐδὲν καινόν, εἰ διὰ τοῦ Πνεύματος ἀπεκα-
λύφθη ἡμῖν τὰ μυστήρια τοῦ Θεοῦ. Τὸ γὰρ Πνεῦμα
ὁμοούσιον καὶ ἴσον ὃν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, ἀκριβῶς
οἶδε τὰ τε ἄλλα πάντα, καὶ αὐτὰ τὰ κρυφία τοῦ Θεοῦ.
Ταῦτα γὰρ ἐκάλεισε, βῆθη [Cod. Arundel.]

« Ἡμεῖς δὲ οὐ τὸ πνεῦμα τοῦ κόσμου ἐλάβομεν,
ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ. » Πνεῦμα κόσμου
τὴν ἀνθρωπίνην σοφίαν ὠνόμασεν· οὐ ταύτην ἦν
ἐλάβομεν, ἵνα μὴ κενὸν καὶ ἀχρεῖον ἀποδείξῃ τὸ κή-
ρυγμα ἡμῶν. « Ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ, »
τουτέστι, τὸ ὁμοούσιον τῷ Θεῷ, τὸ ἐκ τῆς οὐσίας
αὐτοῦ, τοῦτο ἔσχομεν διδάσκαλον.

« Ἴνα ἴδωμεν τὰ ὑπὸ Θεοῦ χαρισθέντα ἡμῖν. »
Φῶς, φησιν, ἔστι τὸ Πνεῦμα, καὶ ἐλάβομεν τοῦτο τὸ
φῶς, ἵνα τὰ συγκεκαλυμμένα τέως ⁶⁰ ἴδωμεν, ὑπ'
αὐτοῦ φωτιζόμενοι. Τίνα; Τὰ ὑπὸ Θεοῦ χαρισθέντα,
τουτέστι, τὰ κατὰ τὴν οἰκονομίαν τοῦ Χριστοῦ· πῶς
ἀπέθανεν ὑπὲρ ἡμῶν, πῶς υἱοῦς Θεοῦ ἐποίησε, πῶς
συνεκάθισεν ἡμᾶς ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς ἐν ἑαυ-
τοῦ. Ὅσπερ οἱ μὴ ἔχοντες τὸ Πνεῦμα, οὐ μὴ ἴδωσι
ταῦτα.

« Ἄ καὶ λαλοῦμεν, οὐκ ἐν διδασκαλίαις ἀνθρωπίνης
σοφίας λόγους, ἀλλ' ἐν διδασκαλίαις Πνεύματος ἁγίου. »
Τοσοῦτον ἡμεῖς, φησὶ, σοφώτεροι τῶν παρ' Ἑλλήσι
σοφῶν, ὅσον ⁶¹ ἐκεῖνοι μὲν ὑπὸ ἀνθρώπων ἐδιδάχθη-
σαν· ἡμεῖς δὲ ἀ λαλοῦμεν, ὑπὸ Πνεύματος ἁγίου
διδασκόμενοι, λαλοῦμεν.

« Πνευματικοῖς πνευματικὰ συγκρίνοντες. » Του-
τέστιν, ἔν ἀνακύψασί τινα πνευματικὰ ζητήματα,
συγκρίνομεν ταῦτα, τουτέστι, διαλύομεν δι' ἐτέρων τι-
νῶν πνευματικῶν νοημάτων ἢ ἱστοριῶν· οἷον, ὅτι
ἀνέστη ὁ Χριστὸς, ζήτημά ἐστι. Τοῦτο οὖν πνευμα-
τικὸν ὄν ζήτημα, ἐξ ἐτέρου πνευματικοῦ, τουτέστι,
τῆς κατὰ τὸν Ἰωανῆν ἱστορίας συγκρίνεται καὶ
λύεται. Καὶ ὅτι παρθένος ἔτεκε, καὶ τοῦτο ζήτημά ἐστι,
καὶ λύεται ἐκ τῆς στειρώσεως ⁶² τῆς Σάρρας, τῆς
Ῥεβέκκας, τῆς Ἐλισάβετ· αἱ οὐ φυσικῆ ἀκολουθεῖ,
ὅσον γε πρὸς τὴν δύναμιν ἐκάστης μητρός, συν-
έλαθον· καὶ ἐκ τοῦ ἐν Εὐαν ἐκ τοῦ Ἀδάμ ἀσπόρως
γενέσθαι, καὶ ἐξ ἄλλων τῶν κατὰ τὴν πρώτην εἰς τὸ
εἶναι παραγωγῆν θεωρουμένων. Νοήσεις δὲ καὶ οὐ-
τω τὸ, « πνευματικοῖς πνευματικὰ συγκρίνοντες, »
ἀντὶ τοῦ, πνευματικοῖς ἀνθρώποις τὰ πνευματικὰ
συγκρίνοντες καὶ διαλύοντες· οὗτοι γὰρ μόνοι δύ-
νανται χωρεῖν ταῦτα. Ἐπάγει γοῦσι·

« Πνευματικοῖς πνευματικὰ συγκρίνοντες. » Του-
τέστιν, ἐν ἀνακύψασί τινα πνευματικὰ ζητήματα,
συγκρίνομεν ταῦτα, τουτέστι, διαλύομεν δι' ἐτέρων

« ducet vos in omnem veritatem. » Deinde, osten-
dens quod Deus ista apud seipsum habebat, et nemo
alius cognoscebat, ait :

« Spiritus enim omnia scrutatur, etiam profunda
Dei. » Exactam cognitionem scrutationem hic ap-
pellat, quemadmodum de Deo dicit : « Qui autem
scrutatur corda, » pro, qui profunda illorum no-
vit. Nil mirum si mysteria Dei per Spiritum nobis
revelata sunt. Nam Spiritus, cum sit ejusdem sub-
stantiæ et æqualis Deo Patri, cum cætera omnia,
tum ipsa Dei secreta exacte novit. Ista enim pro-
funda vocavit.

VERS. 12. « Nos autem non accepimus spiritum
hujus mundi, sed Spiritum qui est ex Deo. » Spi-
ritum mundi humanam sapientiam nominavit, non
hanc quam accepimus; ne vanam et inutilem osten-
dat prædicationem nostram. « Sed Spiritum qui
ex Deo est, » hoc est coessentialem cum Deo,
qui est ex ipsius essentia, hunc nacti sumus præ-
ceptorem.

« Ut sciamus quæ sint a Deo donata nobis. »
Lumen, inquit, est Spiritus, atque ipsum lumen
accepimus, ut jam olim abscondita videamus, ab eo
videlicet illuminati. Quænam? « Quæ a Deo donata
sunt, » hoc est, quæ ad Christi dispensationem at-
tinent; quomodo pro nobis mortem obierit, quo-
modo nos filios Dei fecerit, quomodo nos a dextris
Patris **134** collocarit in seipso. Qui itaque Spi-
ritum non habent, ista non vident.

VERS. 13. « Quæ et loquimur, non in doctis hu-
manæ sapientiæ verbis, sed in doctrina Spiritus
sancti. » Tanto, inquit, nos Græcorum sapientibus
sapientiores sumus, quanto illi quidem ab homini-
bus instituti sunt: nos vero quæ loquimur, a Spi-
ritu sancto docti loquimur.

« Spiritualibus spiritualia comparantes. » Hoc
est, Si quæ spirituales quæstiones emergunt, con-
ferimus eas, hoc est, diluimus per alios quosdam
spirituales conceptus vel historias: veluti quæstio
est, an Christus resurrexerit: quæ cum spiri ualis
sit, ex alia spirituali, nimirum Jonæ historia,
comparatur et diluitur. Sic quæstio est, an Virgo
peperit; quæ itidem diluitur per Sarræ, Rebeccæ et
Elisabethæ sterilitatem, quæ profecto non ex naturali
consecutione, quatenus ad cujuslibet matricis vim
attinet, conceperunt: tum ex eo quod Eva ex Adam
sine semine progenita erat, necnon ab aliis ex prima
sua productione ad sum esse consideratis. Porro
illud, « Spiritualibus spiritualia comparantes, »
poteris etiam sic intelligere: apud spirituales
videlicet homines spiritualia comparantes et expli-
cantes. Hi enim soli ista capere queunt: Infert
igitur:

VERS. 13. « Spiritualibus spiritualia comparan-
tes. » Hoc est, sicubi quæstiones aliquæ spirituales
emergant, conferimus eas, hoc est, diluimus eas per

Varix lectiones.

⁶⁰ πως ο. ⁶¹ ὅση ο. ⁶² τῶν στειρῶν ο.

VERS. 2. « Tanquam infantes in Christo, lacte vos potavi, et non cibo. Nondum enim poteratis, sed neque nunc quidem potestis : adhuc enim carnales estis. » In rebus Christi, inquit, infantes estis : propterea « lacte, hoc est simpliciore doctrina, vos potavi, nec solidum cibum vobis obtuli, hoc est doctrinam perfectiorem. **136** Quare? Propterea quod non poteratis. Detrahens autem illorum supercilium, ait : Neque nunc quidem potestis : adhuc enim quæ carnis sunt affectatis. Viden' ob eam causam illos non posse capere, quod spirituales esse nolint, sed carnales?

VERS. 3. « Cum enim inter vos sint zelus et contentio et dissensiones, nonne carnales estis, et secundum hominem ambulatis? » Quæ supra dixit, omnia ad principes sapientia generisque splendore elatos dixit : nunc autem deinceps ad subditos sermonem convertit. Non immerito, inquit, vos carnales nomino, quia in vobis est æmulationis et contentio et factiones. Potuisset quidem eos fornicationis aliorumque vitiorum accusare; cæterum quia vehementer urgebant dissensiones sive factiones et contentiones, harum mentionem fecit. Ubique autem ælum sive æmulationem liti seu disceptationi conjungit. Zelus enim pater est contentionis : hæc autem factiones gignit. Hæc cum sint inter vos, « nonne secundum hominem ambulatis? » hoc est, nonne carnalia et humana ac terrestria sapitis?

VERS. 4. « Cum enim quis dicat : Ego quidem sum Pauli : alius autem, Ego vero Apollo, nonne carnales estis? » Pauli et Apollo nomine celebres apud eos et doctores subindicat.

VERS. 4. « Cum enim quis dicat, » etc. Seipsum et Apollo ponit; illos quidem innuens qui diversa docebant, in quorum partes Corinthii divisi erant : sermonem vero minus molestum et æquabiliorem reddens.

VERS. 5. « Quis igitur est Paulus, quis Apollo, nisi ministri per quos credidistis? » Suo et Apollo nomine quod vult perficit. Confirmat enim quod, Si nos nihil sumus, quid dicat aliquis de vestris doctoribus? Ministri, inquit, sumus, non radix et fons honorum : id enim Christus est. Proinde non oportet nos superbiere, quia ministravimus vobis ea quæ a Deo accepimus. Illius enim totum est, qui bonorum est largitor. Nec dixit, evangelistæ sumus, sed, « ministri : » illud enim verbi solius est : ministrare autem operæ etiam continet.

« Unicuique ut Dominus dedit. » Ne ipsum quidem exiguum ministerii, inquit, a nobis ipsis habemus, verum istud etiam a Domino accepimus, alius alia mensura.

VERS. 6. « Ego plantavi, Apollo rigavit, sed Deus incrementum dedit. » Ego, inquit, primum verbum Evangelii disseminavi; Apollo autem continua sua

« Ὡς νηπίους ἐν Χριστῷ, γάλα ὑμᾶς ἐπότισα, καὶ οὐ βρώμα. Οὐπω γὰρ ἠδύνασθε, ἀλλ' οὐδὲ ἐτι νῦν δύνασθε. » Ἐτι γὰρ σαρκικοί ἐστε. » Ὅσον ἑἰς τὰ τοῦ Χριστοῦ, φησί, νηπίοι ἐστε· διὸ « γάλα. » τούτῃ ἐστι, τὴν ἀπλουτέραν διδασκαλίαν « ὑμᾶς ἐπότισα, καὶ οὐ βρώμα » προσέφυγα ὑμῖν, τούτῃ ἐστι τὴν τελειωτέραν. Διὰ τί; Διότι οὐκ ἠδύνασθε. Καθαριῶν δὲ τὴν ὄφρυν αὐτῶν, φησί· « Οὐδὲ ἐτι νῦν δύνασθε. » Ἐτι γὰρ τὰ τῆς σαρκὸς φρονεῖτε. Ὅρᾳς ὅτι διὰ τοῦτο οὐ δύνανται, διότι οὐ θέλουσι πνευματικοὶ εἶναι, ἀλλὰ σαρκικοί;

« Ὅπου γὰρ ἐν ὑμῖν ζῆλος καὶ ἔρις καὶ διχοστασίαι, οὐκ σαρκικοί ἐστε, καὶ κατὰ ἄνθρωπον περιπατεῖτε; » Ἄ μὲν προσέειπε, πάντα πρὸς τοὺς ἀρχοντας τοὺς ἐπὶ σοφίᾳ καὶ ἐγγενεῖς ἐταιρομένους ἔλεγε· νῦν δὲ λοιπὸν πρὸς τοὺς ἀρχομένους ἀποδύεται, καὶ φησιν, ὅτι Εἰκότως ὑμᾶς σαρκικούς ὀνομάζω, ὅπου γὰρ ἐν ὑμῖν ζῆλος, καὶ ἔρις, καὶ διχοστασίαι. Ἡδύνατο μὲν γὰρ καὶ περὶ πορνείας καὶ ἄλλων πολλῶν ἐλαττωμάτων αὐτοῖς ἐγκαλέσαι· πλην ἐπὶ τὸ κατεπεῖγον ἦσαν αἱ διχοστασίαι καὶ ἐριδες, τούτων μέμνηται. Πανταχοῦ δὲ τὸν ζῆλον τῇ ἐριδι συνάπτει. Πατήρ γὰρ ὁ ζῆλος τῆς ἐριδος· αὐτὴ δὲ τὰς διχοστασίας γεννᾷ. Ταῦτα γοῦν ἔχοντες, οὐ κατὰ ἄνθρωπον περιπατεῖτε; τούτῃ ἐστιν, Οὐ σαρκικὰ καὶ ἀνθρώπινα καὶ πρόσβεια φρονεῖτε;

« Ὅταν γὰρ λέγῃ τις· Ἐγὼ μὲν εἰμι Παύλου· ἕτερος δὲ, Ἐγὼ Ἀπολλῶ· οὐκ σαρκικοί ἐστε; » Τῷ τοῦ Παύλου καὶ Ἀπολλῶ ὀνόματι τοὺς παρ' αὐτοῖς ἐνδόξους καὶ διδασκάλους ὑποδηλοῖ.

« Ὅταν γὰρ λέγῃ τις, » καὶ τὰ λοιπά. Ἐξυτὸν τίθησι καὶ τὸν Ἀπολλῶ· αἰνεττόμενος μὲν τοὺς ἑτεροδιδασκάλους εἰς οὓς κατεμερίσθησαν οἱ Κορίνθιοι, ἀνεπαχθέστερον μὲν δὴ τὸν λόγον ποιῶν καὶ τὴν κατηγορίαν ὀμαλωτέραν. [Cod. Arundel.]

« Τίς οὖν ἐστι Παῦλος, τίς δὲ Ἀπολλῶς, ἀλλ' ἢ διάκονοι δι' ὧν ἐπιστεύσατε; » Ἐν τῷ αὐτοῦ καὶ Ἀπολλῶ ὀνόματι, κατορθοὶ εἰ βούλεται. Κατασκευάζει γὰρ, ὅτι εἰ ἡμεῖς οὐδὲν ἐσμεν, τί ἂν εἴποι τις περὶ τῶν καθ' ὑμᾶς διδασκάλων; Διάκονοι, φησὶν, ἐσμεν, οὐκ αὐτορρέζα καὶ πηγὴ τῶν ἀγαθῶν· τοῦτο γὰρ Χριστὸς ἐστιν. Οὐκ οὖν ἐπαίρεσθαι χρὴ, ὅτι διηκονήσαμεν ὑμῖν τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ. Ἐκεῖνον γὰρ ἐστὶ τὸ πᾶν παροχέως τῶν ἀγαθῶν· οὐκ εἶπε δὲ, ὅτι Εὐαγγελιστῆς ἐσμεν, ἀλλὰ, « Διάκονοι. » Τὸ μὲν γὰρ, λόγου μόνου ἐστὶ· τὸ δὲ διακονεῖν, καὶ ἔργα ἔχει.

« Ἐκάστῳ ὡς ὁ Κύριος ἔδωκεν. » Οὐδὲ αὐτὸ, φησὶ, τὸ μικρὸν τὸ τῆς διακονίας, παρ' ἑαυτῶν ἔχομεν, ἀλλὰ καὶ τοῦτο παρὰ τοῦ Κυρίου εἰλήφαμεν, ἄλλος ἄλλῳ μέτρον.

« Ἐγὼ ἐφύτευσα, Ἀπολλῶς ἐπότισεν, ἀλλ' ὁ Θεὸς ἠύξανε. » Ἐγὼ μὲν, φησὶ, πρῶτος τὸ κήρυγμα κατέσπειρα· ὁ δὲ

Variae lectiones.

²⁴ ἴσον m. ²⁵ ὅπου γὰρ m. ²⁶ γὰρ o. ²⁷ γὰρ o. ²⁸ γὰρ o.

συνεχεῖ διδασκαλίᾳ οὐκ εἴασε καταξηραθῆναι⁹⁹ τὸν σπόρον τῷ καύσωνι τῶν τοῦ πονηροῦ πειρασμῶν⁹⁰. πλὴν ὁ Θεὸς ἠβξῆσεν⁹¹ ὑμᾶς.

« Ὡστε οὔτε ὁ φυτεύων ἐστὶ τι, οὔτε ὁ ποτίζων, ἀλλ' ὁ αὐξάνων Θεός. » Ὅρα, πῶς ἀνεπαχθῆ ποιεῖ τὴν ἐξουδένωσιν τῶν προεστῶτων ἐν Κορίνθῳ σοφῶν καὶ πλουσίων, ἑαυτὸν καὶ Ἀπολλῶν κατὰ τὸ φαινόμενον ἐξουδένωσας, καὶ διδάξας, ὅτι Θεῷ δεῖ μόνῳ προσέχειν, καὶ εἰς αὐτὸν ἀνατιθέσθαι πάντα τὰ συμβαινόντα ἀγαθὰ.

« Ὁ φυτεύων δὲ καὶ ὁ ποτίζων, ἐν εἰσιν. » Ὅσον πρὸς τὸ μὴ δύνασθαι τι χωρὶς Θεοῦ, ἐν εἰσι. Πῶς οὖν ἐπαίρεσθε κατ' ἀλλήλων, ἐν ὄντες;

« Ἐκαστος δὲ τὸν ἴδιον μισθὸν λήψεται κατὰ τὸν ἴδιον κόπον. » Ἐπειδὴ εἰκός ἦν τοὺς πλείους καμώντας περὶ⁹² τὴν πίστιν, ῥαθυμότερους γίνεσθαι, ἀκούσαντας, ὅτι ἐν εἰσι πάντες, εὐθέως αὐτὸ διορθοῦται, λέγων, ὅτι « Ἐν εἰσιν, » ὅσον πρὸς τὸ μὴ δύνασθαι τι ἄνευ τοῦ αὐξάνοντος Θεοῦ⁹³. ἐπεὶ⁹⁴ ὅσον γε πρὸς τὴν ἀνταπόδοσιν, ἕκαστος κατὰ τὸν ἴδιον κόπον τὴν μισθὸν ἔξει. Οὐκ εἶπε δὲ, Κατὰ τὸ ἴδιον ἔργον, ἀλλὰ, « Κατὰ τὸν κόπον. » τί γὰρ εἰ ἔργον μὲν οὐκ ἐτέλεσαν, ἰκοπίασε δὲ;

« Θεοῦ γὰρ ἐσμεν συνεργοί. » Οἱ διδάσκοντες, φησὶ, Θεοῦ ἐσμεν συνεργοί, τῷ σκοπῷ τοῦ Θεοῦ συμπράττοντες, σώζειν θέλοντος· οὐχὶ αὐτοὶ τῆς σωτηρίας ὄντες αὐτουργοί⁹⁵, ἢ δοτῆρες. Οὕτε οὖν καταφρονεῖσθαι ἄξιοι· Θεοῦ γὰρ ἐσμεν συνεργοί· οὔτε ἐπαίρεσθαι· Θεοῦ γὰρ τὸ πᾶν.

« Θεοῦ γεώργιον, Θεοῦ οἰκοδομὴ ἐστε. » Εἰπὼν ἀνωτέρω, ὅτι « Ἐφύτευσα, » ἐπιμένει τῇ τροπῇ, καὶ γεώργιον αὐτοὺς καλεῖ. Εἰ οὖν γεώργιον ἐστε καὶ οἰκοδομὴ, ἀπὸ τοῦ Δεσπότη καλεῖσθαι ὀφείλετε, οὐκ ἀπὸ τῶν γεωργῶν, ἢ τῶν οἰκοδόμων. Ὡς γεώργιον οὖν, ἐνὶ φραγμῷ τῷ τῆς ὁμοιοῦς ὀφείλετε τεχιζέσθαι· ὡς οἰκοδομὴ δὲ, ἠνώσθαι, ἀλλ' οὐχὶ διεσπᾶσθαι.

« Κατὰ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ τὴν ἰδοθειάν μοι, ὡς σοφὸς ἀρχιτέκτων θεμέλιον τέθεικα. » Σοφὸν ἑαυτὸν καλεῖ ἀρχιτέκτονα, οὐκ ἐπαίρων ἑαυτὸν, ἀλλὰ βουλόμενος δεῖξαι, ὅτι τοῦτό ἐστιν ἀρχιτέκτονος σοφοῦ, τὸ τοιοῦτον θεῖναι θεμέλιον, τουτέστι Χριστόν· καὶ ὅτι οὐκ ἐπαίρων ἑαυτὸν, οὕτως εἶπε, δῆλον ἐντεῦθεν. Φησὶ γάρ· « Κατὰ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ. » Οὐκ ἐμὸν γὰρ κατῆρωμα τὸ γενέσθαι σοφόν, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ χάρις.

« Ἄλλοι δὲ ἐποικοδομοῦν· ἕκαστος δὲ βλεπέτω πῶς ἐποικοδομοῦν. » Ἐπειδὴ περὶ ἐνώσεως αὐτοῖς διαλέχθη, λοιπὸν περὶ πολιτείας αὐτοῖς διαλέγεται, ἐποικοδομὴν καλῶν τὰς ἐκάστου πράξεις.

« Θεμέλιον γὰρ ἄλλον οὐδεὶς δύναται θεῖναι παρὰ τὸν κείμενον, ὃς ἐστὶν Ἰησοῦς Χριστός. » Οὐ δύνα-

institutione non permisit semen exarescere aestu Satanae tentationum: at vero Deus vobis dedit incrementum.

VERS. 7. « Itaque neque qui plantat est, aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus. » Vide quomodo seipsum et Apollo vilificando, sapientium et divitum Corinthii praefectorum contemptum immolestum reddit, docens quod soli Deo sit attendendum, eique omnia quae contingunt bona, accepta referenda.

137 VERS. 8. « Qui autem plantat et qui rigat, unum sunt. » Quatenus citra Deum nihil possunt, unum sunt. Quomodo ergo esserimini alius erga alium, cum unum sitis?

« Unusquisque autem propriam mercedem accipiet secundum suum laborem. » Quia verisimile erat, eos qui in fidei rebus multum laboraverant, sequire futuros, cum audirent omnes esse unum; statim istud corrigit, dicens: Unum sunt, quatenus sine Deo, qui incrementum dat, nihil possint. Nam quod ad retributionem attinet, quisque juxta proprium laborem mercedem habebit. Non dixit autem, secundum proprium opus, sed, « secundum laborem. » Quid enim si opus quidem non perfecit, laboravit tamen?

VERS. 9. « Dei enim sumus cooperatores. » Qui docemus, inquit, Dei sumus cooperatores, ad scopum et propositum Dei, servare volentis. cooperantes; non ipsi nos sumus salutis vel auctores vel datores. Non igitur contemnendi; Dei enim sumus cooperatores. Neque ideo nos attolli oportet: totum enim est Dei.

« Dei agricultura, Dei aedificatio estis. » Cum supra dixisset, « plantavi; » eodem in tropo perseverat, agriculturam eos appellans. Quod si igitur agricultura estis et aedificatio, a Domino debetis nominari, non ab agricolis aut exstructoribus. Igitur tanquam arvom, una concordiae sepe muniri debetis, et tanquam aedificium, uniri debetis, et non divelli.

VERS. 10. « Secundum gratiam Dei quae data est mihi, ut sapiens architectus fundamentum posui. » Sapientem se architectum appellat, non quod se ipsum extollat, sed uti commonstret eas esse partes sapientis architecti, tale fundamentum jacere, nimirum Christum. Quod vero non ut sese attolleret, haec dixerit, inde planum est: dicit enim, « secundum gratiam Dei; » non enim meum est opus quod sapiens sum, sed Dei gratis.

« Alius autem superaedificat: unusquisque autem videat quomodo superaedificet. » Postquam de unitate eis disseruisset, in posterum de vita moribusque disputat, superaedificationem sua cuiusque opera nominans.

VERS. 11. « Fundamentum enim aliud nemo potest ponere, praeter id quod positum est, quod est

Variae lectiones.

⁹⁹ ἀποξηραθῆνα: ο. ⁹⁰ ἦγουν τῷ τοῦ πονηροῦ πειρασμῷ ο. ⁹¹ ἠβξεν ο. ⁹² πρὸς ο. ⁹³ ἐπειδὴ ο. ⁹⁴ ἀρχιγοί III.

Jesus Christus. » Non potest, tantisper dum manserit sapiens architectus. Nam si quis fuerit insipiens architectus, potest quidem fundamentum jacere, sed ex quo hæreses prodeant. At cum inter vos Corinthios fundamentum unum sit Christus, debetis et ipsi vos super hunc ædificare, non quæ ex contentione et æmulatione sunt, sed virtutis potius opera.

VERS. 12. « Sin quis autem superædificat super fundamentum hoc, aurum, argentum, lapides **138** pretiosos, ligna, fenum, stipulam, uniuscujusque opus manifestum erit. » Ubi acceperimus fundamentum fidei, superstruimus unusquisque, alii quidem bona opera, quæ differentiam admittunt, quatenus alia majora sunt et alia minora: exempli gratia virginitatem, seu aurum; honestas nuptias, in-
 star argenti; paupertatem, veluti lapides pretiosos; in divitiis eleemosynam, tanquam aliud minus pretiosum. Alii autem mala opera superstruimus, quæ et ipsa suos habent gradus. Unde et illa quidem quæ facilius comburuntur, fenum et stipula dicuntur: qualia sunt, impuritas, idololatria, avaritia: illa vero quæ minus sunt ejusmodi, ligna; ut ebrietas, risus et his similia. Quidam autem fortassis e contra; prædicta illa, ligna; hæc vero fenum et stipulam dicunt.

VERS. 13. « Dies enim declarabit, quoniam in igne revelatur: et uniuscujusque opus quale sit, ignis probabit. » Per diem judicii diem intelligit. In igne vero opera revelari dicit, id est manifestum fieri cujusnam sint naturæ, utrum aurum sint, an diversum.

VERS. 14, 15. « Si cujus opus manserit quod superædificavit, mercedem accipiet. Si cujus opus arserit, detrimentum patietur. » Si aurum vel argentum habueris, opus tuum omnino permanebit, et mercedem feres. Sin fenum et hujusmodi, opus tuum ignis impetum non feret (hoc enim est, « arserit »), sed malum esse convincetur. Quemadmodum si quis aureis indutus armis igneum flumen pertranseat, illustrior evadit: sin vero feno amictus permeet, non solum sibi involuimento non foret, sed etiam exitio: ita in operibus se res habet. Quamobrem fides sine operibus nihil valet. Ecce enim hic fundamentum quidem est Christus: opera vero quæ secundum Christum non sunt, flammis adjudicantur.

« Ipse autem servabitur: sic tamen quasi per ignem. » Non quemadmodum opera, sic et ipse peribit, adeo scilicet, ut in nihilum redigatur, sed servabitur, hoc est incolumis custodietur, ita ut igne comburatur. Nos enim de ligno quod non facile comburitur, aut in cinerem convertitur, ita dicere solemus, quod in igne servatur, quo ustio diuturnior fiat. Peccator itaque detrimentum patitur, propterea quod in ejusmodi rebus laboravit, per

ται, ἕως ἂν μένη σοφῶς ἀρχιτέκτων· ἐπεὶ θάνατον μὴ ἔστι σοφῶς ἀρχιτέκτων, δύναται θείναι, καὶ ἐκ τούτου αἰ αἰρέσεις. Ἐν ὁμίῳ οὖν τοῖς Κορινθίοις, ἐπεὶ θεμέλιος εἰς ἐστὶν ὁ Χριστὸς, ὀφείλετε καὶ αὐτοὶ τοῦτῃ ἐποικοδομεῖν, μὴ τὰ ἐξ ἐριδος καὶ ζήλου, ἀλλὰ τὰ τῆς ἀρετῆς ἔργα.

« Εἰ τις ἐποικοδομεῖ ἐπὶ τὸν θεμέλιον τοῦτον, χρυσόν, ἀργυρον, λίθους, τιμίους, ξύλα, χόρτον, καλὰ μὲν, ἐκάστου τὸ ἔργον φανερόν γενήσεται. » Μεθ' ὃ δεξόμεθα τὸν θεμέλιον τῆς πίστεως, ἐποικοδομοῦμεν ἕκαστος, οἱ μὲν ἀγαθὰς πράξεις· αἰτινες διαφορὰν ἔχουσι, μείζους οὖσαι καὶ ἐλάττους· οἷον, τὴν παρθενίαν, ὡς χρυσόν· τὸν τίμιον γάμον, ὡς ἀργυρον· τὴν ἀκτημοσύνην, ὡς λίθους τιμίους· τὴν ἐν πλοῦτῳ ἐλεημοσύνην, ὡς ἄλλο τι τῶν ἤττων τιμίων. Οἱ δὲ, τὰς πονηρὰς πράξεις ἐποικοδομοῦμεν, αἰτινες καὶ αὐταὶ βαθμοὺς ἔχουσιν· ὡς χόρτον μὲν καὶ καλὰ μὲν λέγεσθαι τὰς εὐκωλοτέρας πρὸς τὸ καλεσθαι· οἷον, ἀκαθαρσίαν, ειδωλολατρείαν, πλεονεξίαν· ξύλα δὲ, τὰς ἤττων τοιαῦτας· οἷον, μέθην, γέλωτα, καὶ τὰ τοιαῦτα· ἰσως δὲ τινες τούναντιον· ξύλα, τὰς προβηθείσας· χόρτον δὲ καὶ καλὰ μὲν, ταύτας ἐροῦσιν.

« Ἡ γὰρ ἡμέρα δηλώσει, ὅτι ἐν πυρὶ ἀποκαλύπτεται· καὶ ἐκάστου τὸ ἔργον ὁποῖόν ἐστι, τὸ πῦρ δοκιμάσει. » Ἡμέραν μὲν τὴν τῆς κρίσεως φησὶν· ἐν πυρὶ δὲ λέγει τὰ ἔργα ἀποκαλύπτεσθαι, τούτεστι, φανερὰ γίνεσθαι, ὅσα τὴν φύσιν ἐστίν, ἄρα χρυσοῦς, ἄρα τούναντιον.

« Εἰ τινοὺς τὸ ἔργον μένει ὁ ἐποικοδόμησας, μισθὸν λήψεται. Εἰ τινοὺς τὸ ἔργον κατακαήσεται, ζημιωθήσεται. » Εἰ μὲν ἀργυρον, ἢ χρυσόν ἔχεις, μενεὶ πάντως τὸ ἔργον σου, καὶ λήψῃ μισθόν· εἰ δὲ χόρτον καὶ τὰ τοιαῦτα, οὐκ οἴσει τοῦ πυρὸς τὴν βύβην τὸ ἔργον σου (τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ, « κατακαήσεται »), ἀλλ' ἐλεγχθήσεται πονηρὸν εἶναι. Ὅσπερ γὰρ εἰ τις χρυσᾶ ὄπλα ἔχων διέλθοι ποταμὸν πυρὸς, φαιδρότερος διαθαίνει· εἰ δὲ χόρτον ἔχων διέλθοι, οὐ μόνον οὐδὲν ὦνησεν, ἀλλὰ καὶ ἑαυτὸν ἀπολλύει· οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν ἔργων ἐστίν. Ὅτε οὐκ ὀφείλει πίστις χωρὶς ἔργων ἀγαθῶν. Ἰδοὺ γὰρ ἄναυθα θεμέλιος μὲν ὁ Χριστὸς, ἀλλὰ τὰ ἔργα μὴ κατὰ Χριστὸν ὄντα, τὸ κατακαῆναι ἄξια λέγονται.

« Αὐτὸς δὲ σωθήσεται· οὕτω δὲ, ὡς διὰ πυρὸς. » Οὐχ ὡσπερ τὰ ἔργα, οὕτω καὶ αὐτὸς ἀπολείται, εἰς τὸ μηδὲν χωρῶν, ἀλλὰ σωθήσεται, τούτεστι, σώσῃ τηρηθήσεται, ὥστε ἐν τῷ πυρὶ κατακαίεσθαι. Καὶ ἡμῖν γὰρ ἔθος οὕτω λέγειν περὶ ξύλου μὴ κατακαίμενου, μηδὲ ἀποτεφρουμένου βραδίως, ὅτι σώζεται ἐν τῷ πυρὶ, ὥστε διαρκεστέραν γενέσθαι τὴν καύσιν. Ζημιούτα: μὲν οὖν ὁ ἁμαρτωλὸς, καθ' ὃ ἐπὶ τοιούτοις ἔκοπίασεν, ἐξ ὧν ἀνώλετο, πάντας τοὺς κό-

Variae lectiones.

** διαφορὰς ἔχουσι μείζους καὶ ἐλατ... ο. ** τούτοις ο.

πους μάτην καταβαλλόμενος εἰς ἀνυπόστατα πράγματα, καὶ μὴ ὄντα (πᾶσα γὰρ κακία μὴ ὄν)· ὡσπερ ἂν εἰ τις τμήμα πολὺ καταβαλλόμενος, ὠνήσεται τι θνησιμαίον, ὡς ζῶν. Σώζεται μὲντοι αὐτός, ὁ ἀμαρτωλὸς δηλαδὴ, τουτέστι, σώος τηρεῖται δίκας αἰωνίου ὑπάρχων.

« Οὐκ οἴδατε ὅτι ναὸς Θεοῦ ἐστε, καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν; » Εἰ; τὸν περὶ τοῦ πεπορνευκότος λόγον εἰσθαλεῖν μέλλει. Καὶ ὄρα, πῶς ἐν-τρεπτικῶς κέχρηται τῷ λόγῳ. Ἐπεὶ γὰρ τῆς δοθείσης ἡμῖν χάριτος, τουτέστι, τῆς ἐνοικίσεως τοῦ Πνεύματος, ἐντρέπει τὸν πορνεύσαντα, εἰ καὶ μὴ σαφῶς τὸ πρόσωπον τέθεικεν, ἀλλ' ἐν κοινῷ τὸν λόγον ποιεῖται. Εἰ δὲ ναὸς Θεοῦ ἐσμεν, ἐπειδὴ ἐνοικεῖ ἐν ἡμῖν τὸ Πνεῦμα, ἄρα τὸ Πνεῦμα Θεός.

« Εἰ τις τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ φθειρεῖ, φθερεῖ τοῦτον ὁ Θεός. » Τουτέστιν ἀπολεῖ. Τοῦτο δὲ οὐ καταρωμένου, ἀλλὰ τὸ ἐσόμενον προλέγοντος.

« Ὁ γὰρ ναὸς τοῦ Θεοῦ ἅγιός ἐστιν, οἰκτινές ἐστε ὑμεῖς. » Τοιγαροῦν ὁ πόρνος οὐ δύναται εἶναι ἅγιος, ἐπειδὴ τὸ ναὸς εἶναι ἀπόλεσεν, ἐξοικισθέντος τοῦ ἀγιάζοντος αὐτὸν Πνεύματος. Τίς δὲ ὁ ναός; Ὑμεῖς δηλαδὴ, εἰ καθαρὸς διαμείνητε.

« Μηδεὶς ἐαυτὸν ἐξαπατάτω. » Νομίζων ὅτι ἄλλως ἔχει τὸ πρᾶγμα, καὶ οὐχ ὡς εἶπον.

« Εἰ τις δοκεῖ σοφός εἶναι ἐν ὑμῖν ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, μωρὸς γενέσθω, ἵνα γένηται σοφός. » Περὶ τοῦ πεπορνευκότος αἰνιξάμενος ὀλίγα τινα, πάλιν κατὰ τῶν ἐπαιρομένων ἐπὶ τῇ ἔξω σοφίᾳ ποιεῖται τὸν λόγον, καὶ φησιν, ὅτι « Ὁ δοκῶν σοφός εἶναι ἐν ὑμῖν, ἐμωρὸς γενέσθω, ἀντὶ τοῦ, τὴν ἔξω σοφίαν ἐτιμησάτω, ἵνα κτήσεται τὴν θείαν. Ὡσπερ γὰρ ἡ κατὰ Θεὸν πενία πλοῦτός ἐστι, καὶ ἡ ἀδοξία ὁμοίως ἐδόξα· οὕτω καὶ ἡ κατὰ Θεὸν μωρία, σοφία ἐστίν. Ὅρα δὲ, οὐκ εἶπαν, Ἄποθέσθω τὴν σοφίαν, ἀλλ' ὁ πολλῶν μείζων, ἐμωρὸς γενέσθω, » τουτέστι, μηδὲν ἀφ' ἐαυτοῦ νοῶν, μὴ τοῖς οικείοις πιστευῶν λογισμοῖς, ἀλλὰ τῷ Θεῷ κτηνωδῶς ἐπόμενος, καὶ πιστευῶν πᾶσι τοῖς τοῦ Θεοῦ.

« Ἡ γὰρ σοφία τοῦ κόσμου τούτου, μωρία παρὰ τῷ Θεῷ ἐστίν. » Οὐ μόνον γὰρ οὐδὲν συντελεῖ πρὸς τὴν ἀληθινὴν σοφίαν, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἐμποδίζει, ὅτε ἐξ οἰήσεως ἀπαξιούσα μαθεῖν, καὶ διὰ τοῦτο ἐν ἀγνοίᾳ εἶναι δεῖ παρασκευάζουσα τὸν ταύτην χρώμενον· ὅθεν καὶ ὡς μωροὶ ὑποσκελιζονται παρὰ τοῦ Θεοῦ.

« Γέγραπται γάρ· Ὁ δρασσόμενος τοὺς σοφοὺς ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτῶν. » Μαρτυρίαν ἐπάγει, πῶς μωρία παρὰ τῷ Θεῷ ἐστίν ἡ ἀνθρωπίνη σοφία, καὶ φησιν, ὅτι ὡς μωροὺς δράσεται ὁ Θεός τοὺς σοφοὺς· τουτέστι, τοῖς οικείοις ὄπλοις αὐτοὺς χειροῦται. Κἂν γὰρ πανούργοι ᾖσι καὶ σοφοί, ὡς μωροὶ καὶ ἀνόητοι ἰλέγονται. Οἶον· Ἐνόμιζον ἔκεινοι μὴ δεῖσθαι Θεοῦ,

1 Joan. v, 15.

quæ perit, omnes suos labores in res non subsistentes frustra impendens. (Nam omne malum est non eus.) Haud aliter quam si quis magnum deponens pretium, cadaver emeret, perinde ac si vivum esset. Atqui servatur ipse (peccator scilicet), hoc est, integer servatur ad æterna supplicia.

VERS. 16. « Nescitis quod templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis? » Ad eum qui fornicatus erat sermonem convertit. 139 Et vide quam efficaciter ad pudorem faciendum locutus est. A gratia enim quæ nobis data est, hoc est ab inhabitatione Spiritus, eum qui fornicatus erat pudefacit, licet personam ejus non palam proposuit, quia in communi sermonem instituit. Si autem Dei templum sumus, eo quod Spiritus Dei habitat in nobis, tum Spiritus est Deus.

VERS. 17. « Si quis templum Dei corrumpit, corrumpet illum Deus. » Id est perdet. Hoc vero non est execrantis, sed quidam futurum sit vaticinantis.

« Templum enim Dei sanctum est, quod estis vos. » Proinde fornicator non potest esse sanctus, quoniam amisit quod sit templum Dei, expulso sanctificante ipsum Spiritu. Quis vero templum est? Vos scilicet, si puri perseveretis.

VERS. 18. « Nemo seipsum seducat. » Existens quod aliter se res habeat, et non sicut dixeram.

« Si quis videtur inter vos sapiens esse in hoc sæculo, stultus fiat, ut sit sapiens. » Paucis de fornicatore veluti per umbram adductis, rursus in eos qui externa sapientia inflantur, sermonem flectit. Qui, inquit, videtur sapiens esse inter vos, « stultus fiat, » hoc est externam sapientiam reprobet, ut possideat divinam. Nam quemadmodum paupertas secundum Deum, divitiæ sunt et incelebritas similiter gloria, ita stultitia secundum Deum sapientia est. Animalverte autem, non dixit, rejiciat sapientiam, sed quod multo majus est, « stultus fiat, » hoc est nihil a seipso intelligens, non propriis argumentis fidem adhibens, sed Deum, ut jumenta pastorem, sequens, omnibusque divinis rebus credens.

VERS. 19. « Sapientia enim hujus mundi est stultitia apud Deum. » Non solum enim nihil prodest aut conducit ad veram sapientiam, verum etiam potius impedit: quippe quæ præ sui existimatione discere delignetur, atque propterea nunquam non in ignorantia esse faciat eum qui ipsa utatur. Unde et fatuorum instar a Deo passum deturbantur.

« Scriptum est enim: Qui apprehendit sapientes in astutia eorum. » Testimonium producit quomodo stultitia sit apud Deum humana sapientia, aitque: Tanquam stultos apprehendit sapientes Deus: hoc est, propriis armis subigit illos. Etiamsi enim astuti et sapientes fuerint, tanquam stulti tamen et insipientes arguuntur. Exempli gratia:

arbitrabantur illi se Deo non indigere, sed omnia A per se posse intelligere. At Deus monstravit illis per res ipsas, quod dicendi vehementia et astutia nihil illis profuerit; sed maxime divino auxilio li indigebant, qui nihil indigere viderentur. Itaque in calliditate sua, qua putabant se omnia novisse, **140** nihil scire inventi sunt, sed piscatoribus et coriariis in rebus necessariis rudiores.

VERS. 20. « Et rursus: I Dominus novit cogitationes sapientum, quod vanæ sint. » Si igitur Dominus novit quod vanæ sunt cogitationes, quippe quæ nihil necessariorum et salutarium contineant: quomodo vos, Corinthii, contraria Deo decernitis, ac tanquam valde utiles cogitationes vestras prosequimini?

VERS. 21. « Itaque nemo glorietur in hominibus: B omnia enim vestra sunt, sive Paulus, sive Apollo, sive Cephas. » Hæc videtur ad subditos quidem dicere; terret autem principes, inquit: Non oportet vos omnino gloriari: neque in sapientia, stultitia enim est: neque ob spiritualia dona, Dei enim sunt, ac propter subditos hæc donantur. Atque hæc est quod ait: « Omnia enim vestra sunt, » hæc est, Quid doctores vestri superbiunt, vos autem inflatis eos et attollitis? Non enim proprium aliquid habent, sed vestra sunt quæ illi habent, ob vestram commoditatem data ipsis, et vobis potius illi gratias agere debent. Rursus autem suis ipsius meminit et Petri, ut minus esset molestus, utque ostendat, quod si nos vestri causa acceperimus charismata, C ac vestri causa nos doctores designati sumus; multo magis ii, qui nunc sunt doctores vestri, de donis spiritualibus, tanquam de propriis operibus, offerri non debent, cum aliena bona sint.

VERS. 22. « Sive mundus, sive vita, sive mors, sive præsentia, sive futura. » Ipsa vita, inquit, doctorum propter vos est, ut vobis prosint, dum instituitur ab eis: ac mors ipsorum est propter vos: propter vos enim vestramque salutem pericula subeunt. Vel aliter: Et Adami mors est propter vos, ut modestiores reddamini; et Christi, ut servemini. Ac simpliciter universus mundus propter vos, ut per ipsum ad auctorem et conditorem ducamini, utque ipsius corruptione doctoris vice utamini, ad desiderium rerum incorruptibilium excitandum. D Præsentia sunt etiam propter vos, hoc est bona quæ jam inde credentibus donat Deus. Futura etiam propter vos parata sunt.

VERS. 23. « Omnia vestra sunt: vos autem, Christi: Christus autem, Dei. » Non quemadmodum nos Christi sumus, sic et Christus Dei. Nos enim Christi sumus, velut opus ejus et signum: Christus autem Dei, tanquam Filius ante sæcula genitus et æternus, ac veluti causam et auctorem habens Patrem. Quare licet diotia sit unica, diversa tamen

ἀλλὰ πάντα οικουθεν νοεῖν· ἔδειξεν αὐτοῖς ὁ Θεὸς δι' αὐτῶν τῶν πραγμάτων, ὅτι ἡ δεινότης καὶ ἡ πανουργία οὐδὲν αὐτοῖς· ἐλουσιτέλεσεν, ἀλλὰ μάλιστα αὐτοὶ δέονται τοῦ Θεοῦ, οἱ δοκοῦντες μὴ δεῖσθαι. Ὡστε ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτῶν, ἐν ἣ ἦροντο τὰ πάντα εἰδέναι, εὐρέθησαν μὴδὲν εἰδότες, ἀλλ' ἀλίτων καὶ σκυτέων ἀγροικότεροι ὄντες ἐν τοῖς ἀναγκαίοις.

« Καὶ πάλιν· Γινώσκει Κύριος τοὺς διαλογισμοὺς τῶν σοφῶν ⁶⁷, ὅτι εἰσι μάταιοι. » Εἰ τοίνυν γινώσκει ὁ Κύριος τοὺς διαλογισμοὺς ⁶⁸, ὅτι μάταιοί εἰσιν, ἅτε μὴδὲν τῶν ἀναγκαίων καὶ σωτηριαδῶν καταλαμβάνοντες· πῶς ὑμεῖς, Κορινθιοὶ, τάναντία τῷ Θεῷ γινώσχετε, καὶ ὡς ἐπωφελεῖς τούτους περιέπετε;

« Ὡστε μὴδεὶς καυχᾶσθω ἐν ἀνθρώποις· πάντα γὰρ ὑμῶν ἐστίν, εἴτε Παῦλος, εἴτε Ἀπολλῶς, εἴτε Κηφᾶς. » Ταῦτα δοκεῖ μὲν πρὸς τοὺς ἀρχομένους λέγειν· πλήττει δὲ τοὺς ἀρχοντας, λέγων, ὅτι οὐδεὶς καυχᾶσθαι ἔδωκε· οὔτε ἐπὶ τῇ ἔξω σοφίᾳ· μωρία γὰρ ἐστίν· οὔτε ἐπὶ τοῖς πνευματικοῖς χαρίσμασι· τοῦ Θεοῦ γὰρ εἰσι, καὶ διὰ τοὺς ἀρχομένους ταῦτα δίδονται. Τοῦτο γὰρ ἐστίν ὃ λέγει· « Πάντα γὰρ ὑμῶν ἐστί· τούτέστι, τί οἱ διδάσκαλοι ὑμῶν ἐπαίρονται, καὶ ὑμεῖς δὲ ὀγκοῦτε αὐτοὺς καὶ ὑπεραίρετε; Μὴ γὰρ οἰκεῖν τι ἔχουσιν, ἀλλ' ὑμῶν εἰσιν ἃ ἔχουσι, διὰ τὴν ὑμετέραν ὠφέλειαν δοθέντα αὐτοῖς, καὶ χάριν αὐτοὶ μᾶλλον ὑμῖν ὀφείλουσι. Πάλιν δὲ ἐαυτοῦ καὶ Πέτρου ἐμνήσθη, διὰ τὸ ἀνεπαχθῆς, καὶ ἵνα δείξῃ, ὅτι· Εἰ ἡμεῖς δι' ὑμᾶς ἐλάβομεν τὰ χρίσματα, καὶ δι' ὑμᾶς διδάσκαλοι προεβλήθημεν· πολλῷ μᾶλλον οἱ νῦν διδάσκαλοι ὑμῶν οὐκ ὀφείλουσιν ὡς ἐπὶ οἰκείους κατορθώμασι, τοῖς χαρίσμασιν ἐπαίρεσθαι, ἀλλοτρίοις οὖσιν ἀγαθοῖς.

« Εἴτε κόσμος, εἴτε ζωὴ, εἴτε θάνατος, εἴτε ἐνεστώτα, εἴτε μέλλοντα. » Καὶ ἡ ζωὴ, φησὶ, τῶν διδασκάλων δι' ὑμᾶς ἐστίν, ἵνα ὠφεληθῆτε διδασκόμενοι· καὶ ὁ θάνατος αὐτῶν δι' ὑμᾶς· ὑπερ ὑμῶν γὰρ κινδυνεύουσι, καὶ τῆς ὑμετέρας σωτηρίας. Ἡ καὶ ἄλλως· Ὅτι καὶ ὁ τοῦ Ἀδάμ θάνατος δι' ὑμᾶς ἐστίν, ἵνα σωθῆτε· καὶ ἀπλῶς ὁ κόσμος ἅπας δι' ὑμᾶς, ὡς ἂν ⁶⁹ δι' αὐτοῦ πρὸς τὸν Δημιουργὸν ὀδηγηθῆτε, καὶ χρησθῆτε τῇ φθορᾷ αὐτοῦ διδασκάλῳ πρὸς τὸν τῶν ἀφάρτων πόθον. Καὶ τὰ ἐνεστώτα δι' ὑμᾶς, τούτέστι, τὰ ἀγαθὰ, ἃ ἐντεῦθεν ἤδη χαρίζεται τοῖς πιστεύουσιν ὁ Θεός· καὶ τὰ μέλλοντα δι' ὑμᾶς ἡτοιμάσται.

« Πάντα ὑμῶν ἐστίν· ὑμεῖς δὲ, Χριστοῦ· Χριστοῦ δὲ, Θεοῦ. » Οὐχ ὡς ἡμεῖς Χριστοῦ, οὕτως καὶ ὁ Χριστὸς Θεοῦ. Ἡμεῖς μὲν γὰρ Χριστοῦ, ὡς ἔργον αὐτοῦ καὶ ποίημα· ὁ δὲ Χριστὸς τοῦ Θεοῦ, ὡς Υἱὸς προαιώνιος, καὶ ὡς αἴτιον ἔχων τὸν Πατέρα. Ὡστε εἰ καὶ μία ἡ λέξις, ἀλλὰ διάφορος ἡ ἔννοια· ἐπεὶ οὐδὲ τὰ πάντα οὕτως ἐστὶν ἡμῶν, ὡς ἡμεῖς

I Psal. xciii, 12.

Variae lectiones.

⁶⁷ ἀνθρώπων m. ⁶⁸ συλλογισμῶν o. ⁶⁹ ἴνα m.

τοῦ Χριστοῦ. Ἡμεῖς μὲν γὰρ δοῦλοι ἐσμεν τοῦ Χριστοῦ καὶ ποιήματα· τὰ δὲ πάντα, οὐ δοῦλα ἡμῶν, οὐδὲ ποιήματα. Ὡστε οὐ καλῶς ποιεῖτε, ἄνθρωποι· ἐαυτοὺς προσνέμοντες, καὶ ταῦτα Χριστοῦ βντες.

ΚΕΦΑΛ. Δ'.

« Οὐ. ὡς ἡμᾶς λογιζέσθω ἄνθρωπος, ὡς ὑπηρέτας Χριστοῦ, καὶ οἰκονόμους μυστηρίων Θεοῦ. » Ἐπειδὴ ὑπηρέται ἐσμὲν οἱ διδάσκαλοι, τί τὸν Δεσπότην ἀφέντες, ἀφ' ἡμῶν τῶν ὑπηρετῶν ὀνομάζεσθε; Οἰκονόμους δὲ ὀνομάσας μυστηρίων τοὺς ἀποστόλους καὶ διδασκάλους, ἔδειξεν ὅτι οὐκ ἀνοικονομήτως πᾶσι χρῆ τὸν λόγον χορηγεῖν, ἀλλ' οἷς δεῖ, καὶ ὅτε δεῖ, καὶ ὡς δεῖ· ἄλλως τε καὶ μυστήρια ὄντα, οὐ πᾶσιν ὀφείλουσιν ἀνακακαλύφθαι· τούτο γὰρ οὐ φρονίμου οἰκονόμου.

« Ὁ δὲ ζητεῖται λοιπὸν ἐν τοῖς οἰκονόμοις, ἵνα τις πιστὸς εὐρεθῆ. » Τουτέστιν, ἵνα μὴ τὰ δεσποτικὰ σφέτερίζηται, ἵνα μὴ ὡς δεσπότης τὰ πράγματα μεταχειρίζηται, ἀλλ' ὡς ἀλλότρια καὶ δεσποτικὰ οἰκονομῶν· οὐκ οἰκεία λέγων εἶναι τὰ δεσποτικὰ, ἀλλὰ τὸναντίον, τὰ οἰκεία, δεσποτικά.

« Ἐμοὶ δὲ εἰς ἐλάχιστόν ἐστιν, ἵνα ὑφ' ὁμῶν ἀνακριθῶ, ἢ ὑπὸ ἀνθρωπίνης ἡμέρας. » Νόσημα ἐπεχωρίσας τῇ Κορίνθῳ τοιοῦτον. Οἱ γὰρ πρὸς τοὺς διδασκάλους διηρημένοι ⁷⁰, καθάπερ δικασταὶ προκαθήμεινοι, ἄνθρας εὐσεβεῖς καὶ θεοφιλεῖς διὰ τὴν ἀμαθίαν ἐκωμῶδουν καὶ ἐξέβαλλον· τοὺς δὲ μυρίων γέμωντας κακῶν ἐνέκρινον διὰ τὴν εὐγλωτσίαν, τοιαῦτα προπετῶς ψηφίζόμενοι· Ὁ δεῖνα τοῦ δεῖνα γρείττων, καὶ οὗτος ἐκείνου καταδεέστερος, κάκεινος τούτου βελτίων, κάκεινος τούτου. Ἐπεὶ οὖν εἶπεν ὁ Παῦλος ἐν τοῖς οἰκονόμοις ζητεῖσθαι ἵνα πιστό· τις εὐρεθῆ, ἐδόκει δὲ πάροδοι αὐτοῖς διδόναι τοῦ κρίνειν τὴν ἐκάστου βίον, τοῦτο δὲ τὰς διχοστασίας μείζους ἐποίησε· ἵνα μὴ τοῦτο πάθωσιν, ἀναστέλλει αὐτοὺς τοῦ κρίνειν, καὶ φησιν· « Ἐμοὶ δὲ εἰς ἐλάχιστόν ἐστιν· » οἶον, Ἀδοξίαν ἐχω μεγίστην τὸ ὄλωσιν κρίνεσθαι με ὑφ' ὁμῶν. Εἶτα, ἵνα μὴ πλήξη αὐτοὺς ὡς περιφρονουμένους, προσέθηκεν· « Ἡ ὑπὸ ἀνθρωπίνης ἡμέρας, » τουτέστιν, ἢ ὑπ' ἄλλου τινὸς ἀνθρώπου ἐνδόξου καὶ ὑψηλοῦ· ἡμέραν γὰρ ἀνθρώπου ἢ Γραφῆ τὸ ὕψος εἰσθεν ὀνομάζειν. Ἀλλὰ μὴδεὶς ἀπόνειαν καταγινωσκέτω τοῦ Παύλου. Ταῦτα γὰρ οὐ περὶ ἑαυτοῦ ἀληθῶς φησιν· οὐ γὰρ ἐκρινον αὐτὸν ὄλωσιν· ἀλλ' ἵνα τοὺς ἄλλους μὴ κρίνωσιν, ἐν τῷ οἰκείῳ προσώπῳ κατορθοῖ ὁ βούλεται.

« Ἀλλ' οὐδὲ ἑμαυτὸν ἀνακρίνω· οὐδὲν γὰρ ἑμαυτῷ σύνοισα· ἀλλ' οὐκ ἐν τούτῳ δεδικαιώμαι· ὁ δὲ ἀνακρίνων με Κύριός ἐστι. » Μὴ νομίσητε ⁷¹, φησίν, ὅτι ὁμᾶς ἐξευταλιζῶν, ἢ τοὺς ἄλλους πάντας ἀνθρώπους, ἀπαξίω κρίνεσθαι· ἀλλ' οὐδὲ ἑμαυτὸν ἀρκεῖν ἡγοῦμαι ⁷² πρὸς τὴν τοιαύτην ἀκρίθειαν. Οὐ

A est sententia: neque enim omnia sic sunt nostra, ut vos Christi. Nos enim servi sumus Christi et figmentum: omnia autem non sunt serva nostra neque figmentum. **141** Quamobrem non recte facitis, hominibus vos ipsos attribuentes, idque cum sitis Christi.

CAPUT IV.

VERS. 1. « Sic nos existimet homo, ut ministros Christi, et dispensatores mysteriorum Dei. » Quia nos doctores sumus ministri, cur Dominum dimittentem, a nobis ministris appellamini? Dispensatores autem mysteriorum vocans apostolos ac doctores, monstravit quod non omnibus sine dispensatione verbum suppeditare oportet, sed quibus opus est, et quando convenit, et sicut oportet: præsertim cum mysteria sint, non debent quibusvis revelari: hoc enim non est prudentis œconomi.

VERS. 2. « Quod reliquum est, quæritur in dispensatoribus, ut fidus quispiam inveniatur. » Hoc est, ut herilia bona sibi non vindicet, ut non veluti dominus res tractet, sed veluti aliena et herilia dispenset: non sua dicens esse quæ heri sunt, sed e diverso, quæ sua sunt, heri esse.

VERS. 3. « Mihi autem pro minimo est, ut a vobis dijudicer, aut ab humano die. » Istiusmodi morbus Corinthum invaserat. Nam qui juxta doctores divisi erant, sedentes tanquam iudices, viros pios et devotos propter simplicitatem irridebant repudiabantque: eos autem qui innumeris flagitiis abundabant, propter eloquentiam introufitebant, talia præcipitanter dererentes: Hic illo excellentior est, ille isto inferior, atque isto ille. Cum ergo Paulus dixisset, « in dispensatoribus requiri, ut fidus quispiam inveniatur, » ac videbatur veniam ipsis dare cujuslibet vitam judicandi, quod sane majores dissensiones excitaret: ne istud patiantur, reprimit eos quominus judicent, inquit: « Mihi vero pro minimo est: » perinde ac si dicat: Ignominiosum duco, me omnino a vobis judicari. Deinde, ne eos percellat, quasi despiciantur ducerentur, addidit: « Aut ab humano die, » hoc est, a ab alio quopiam homine celebri et præclaro. Scriptura enim diem hominis celsitudinem nominare solet. Atqui nemo Paulum insolentiæ damnet: ista enim de seipso non revera dicit (nam ipsum omnino non judicabant), sed ne alios judicent, in propria persona, quod vult, corrigit.

VERS. 4. « Sed neque meipsum dijudico. Nihil enim mihi conscius sum; sed non in hoc justificatus sum. Qui autem me judicat, Dominus est. » Ne existimetis, inquit, quod villipendens vos aliosve omnes, dedigner judicari: nam neque meipsum sufficere censeo ad hujusmodi exactum judicium.

Variæ lectiones.

⁷⁰ διηρημένοι κριταὶ ἐκάθητο λέγοντες. Ὁ δεῖνα τοῦ δεῖνα κρείττων· ὁ δεῖνα λογώτερος. Ἐπεὶ οὖν m. *Divisi iudices sedebant dicentes. Hic illo melior; hic eloquentior. Cum ergo.* ⁷¹ νομίζετε m. ⁷² ἡγοῦμενος o.

Non enim conscius sum mihi alicujus lapsus, quippe qui recte et exacte 142 judicare nequeo: verumtamen in hoc non justificatus sum, hoc est, non sum purus a peccato. Verisimile namque est, me peccata quæpiam admisisse, me tamen ignorare ea: Dominus autem solus est qui infallibiliter exacteque judicat. Hinc jam reputa, quam exacta erit indagatio futuri judicii.

VERS. 5. « Itaque ne ante tempus quidquam judicetis, quoad usque veniat Dominus. » Videntur propterea hæc Paulum dixisse, ne alii a Corinthiis judicentur, non autem propter seipsum? Ita namque divus Paulus perpetuo solet, quæ alterius sunt, in propriam transferre personam, inque seipso docere, quod est docturus.

« Qui et illuminabit abscondita tenebrarum, et manifestabit consilia cordium. » Nunc quidem, ait, absconduntur prava opera (hæc enim sunt « abscondita tenebrarum »), et sæpenumero quispiam virtute esse præditus apparet, cum sit profanus et corruptus. Tunc autem Deus revelabit omnia, imo et cordium consilia in lucem proferet. Exempli gratia: Hic quisquam præconiis quemquam velit: in rem bonam, sed sententia fortasse corrumpitur: nam non bono forte isthuc scopo agit. Rursus, reprehendit hic quempiam aliquis, at non in eum finem, ut corrigat, sed ut patefaciat fratris peccatum. Atque hujusmodi innumera cordium consilia tunc reteguntur.

« Tunc uniusque laus erit a Deo. » Ordo postulabat, ut diceret, vel poena vel laus: cæterum in meliorem partem sermonem transtulit.

VERS. 6. « Hæc autem, fratres mei, transtuli in me et Apollo propter vos, ut discatis in nobis, non supra id quod scriptum est, sapere. » — « Hæc, » nempe quæ supra dicta sunt de dissensionibus, et quæ deinceps de non judicando alios. Ut, inquit, per nostram personam discatis non sapere ultra quam scriptum est. Dicit enim Scriptura, docens ut non extollamur: « Qui vult esse primus, sit inter vos postremus: » et, « Qui seipsum humiliat, exaltabitur: » idque genus alia innumera. De non judicando autem: « Nolite judicare, ne judicemini. »

« Ne alter adversus alterum inflentur de alio. » Idhuc ad populum dicit. Doctrinam enim variat, et interdum in discipulos, interdum autem in doctores et magistratus invehitur, perinde ac jam nunc facit. Etenim doctorum nomine inflabantur. Exempli gratia: Qui hunc doctorem habebat, adversus hujus discipulum valde superbiebat, ob suum doctorem adversus alterius doctorem inflatus. Pulchre autem rem ipsam inflationem nominavit, veluti tuber ac tumorem, per metaphoram corporis pravo humore vel spiritu inflati.

† Matth. xx, 27. † Matth. xxiii, 12. † Matth. vii, 1.

Variæ lectiones.

† κόσμου ο. † φανήσονται ο. † και οὐ μὴ κριθῆτε ο. † διδασκάλου ο.

σύνουδα μὲν γὰρ ἑμαυτῷ πταισμά τι, ἅτε μὴ δυναμνος ὀρθῶς κρίνειν καὶ ἀκριθῶς. « Πλὴν οὐκ ἐν τοῦτω δειδικαίωμαι. » τούτέστιν, Οὐκ εἶμι καθαρός ἀπὸ ἁμαρτίας. Εἰκὸς γὰρ ἡμαρτηθῆσθαι μὲν μοι τινα, ἐμὲ δὲ ἀγνοεῖν ταῦτα: ὁ δὲ Κύριος μόνος ἐστὶν ὁ ἀκριθῶς καὶ ἀσφαλῶς κρίνων. Ἐντεῦθεν δέ μοι λογίζου, πόση τῆς μελλούσης κρίσεως ἀκρίβεια.

« Ὅστε μὴ πρὸ καιροῦ τι κρίνετε, ἕως ἂν ἔβη ὁ Κύριος. » Ὁρᾷς, ὅτι διὰ τὸ μὴ κρίνεσθαι ἑτέρους παρὰ τῶν Κορινθίων ταῦτα εἶπεν ὁ Παῦλος, οὐχὶ δὲ δι' ἑαυτὸν; Τοιοῦτος γὰρ ὁ Παῦλος, ἀεὶ εἰς τὸ οἰκεῖον πρόσωπον ἀναδεχόμενος τὰ τῶν ἑτέρων, καὶ ἐν αὐτῷ διδάσκων, ἃ μέλλει διδάσκειν.

« Ὅς καὶ φωτίζει τὰ κρυπτά τοῦ σκότους, καὶ φανερώσει τὰς βουλὰς τῶν καρδιῶν. » Nūn μὲν, φησὶν, ἀποκρύπτονται αἱ πονηραὶ πράξεις (αὗται γὰρ « τὰ κρυπτά τοῦ σκότους »), καὶ πολλάκις ἐνάρτεος τις δοκεῖ εἶναι, βέβηλος ὢν καὶ διεφθαρμένος. Τότε δὲ ὁ Θεὸς ἀποκαλύψει πάντα, καὶ μὴν καὶ τὰς βουλὰς τῶν καρδιῶν φανερώσει. Οἶον· Ἐνταῦθα ἐπαίνει τις τινα· ἰδοὺ τὸ πρᾶγμα καλὸν, ἀλλ' ἡ βουλή ἴσως διεφθαρταί· τυχὸν γὰρ οὐ σκοπῶ ἀγαθῷ τοῦτο ποιεῖ. Πάλιν, διελέγχει δὴθὲν τινα, ἀλλ' οὐχ ὥστε διορθώσασθαι, ἀλλ' ὥστε ἐκπομπέσαι τὰ τοῦ ἀδελφοῦ. Καὶ μυρία τοιαῦτα βουλαὶ καρδιῶν τότε φανερωθήσονται.⁷⁵

« Τότε ὁ ἔπαινος γενήσεται ἐκάστῳ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ. » Ἀκόλουθον ἦν εἰπεῖν· Ἡ τιμωρία ἡ ὀφθαλμῶν· ἀλλ' εἰς τὸ εὐφρόντερον ἀπέθετο τὸν λόγον.

« Ταῦτα δὲ, ἀδελφοί μου, μετεσημάτισα εἰς ἑμαυτὸν καὶ Ἀπολλῶ δι' ὑμᾶς, ἵνα ἐν ἡμῖν μάθητε τὸ μὴ ὑπὲρ ὃ γέγραπται φρονεῖν. » — « Ταῦτα, » τὰ τε ἀνωτέρω βηθέντα περὶ τῶν διχοστασιῶν, καὶ τὰ προσεχῶς περὶ τῶν κατακρινόντων ἑτέρους. « Ἴνα, » φησὶ, διὰ τοῦ ἡμετέρου προσώπου « μάθητε τὸ μὴ φρονεῖν ὑπὲρ ὃ γέγραπται. » Ἀλεγει γὰρ ἡ Γραφή περὶ μὲν τοῦ μὴ ἐπαρεσθαι· « Ὁ θέλων εἶναι πρῶτος, ἔστω πάντων ἔσχατος. » καὶ, « Ὁ ταπεινῶν ἑαυτοῦ, ὑψωθήσεται. » καὶ μυρία τοιαῦτα. Περὶ δὲ τοῦ μὴ κρίνειν· « Μὴ κρίνητε [συνεῖτε κρίνετε], ἵνα μὴ κριθῆτε. »

« Ἴνα μὴ εἰς ὑπὲρ τοῦ ἐνὸς φυσιοῦσθε κατὰ τοῦ ἑτέρου. » Τοῦτο πρὸς τὸν λαὸν φησὶ. Ποικίλλει γὰρ τὴν διδασκαλίαν, καὶ ποτὲ μὲν πρὸς τοὺς μαθητὰς ἀποστρέφεται, ποτὲ δὲ πρὸς τοὺς διδασκάλους καὶ τοὺς ἄρχοντας, ὡς περὶ δὴ καὶ νῦν. Καὶ γὰρ ὑπὲρ τῶν διδασκάλων ἐφυσιοῦντο. Οἶον, ὁ τόνδε ἔχων διδασκαλον κατὰ τοῦδε τοῦ μαθητοῦ⁷⁶ μέγα ἐφρόνει, ὑπὲρ τοῦ οἰκεῖου διδασκάλου φυσιοῦμενος κατὰ τοῦ ἑτέρου διδασκάλου. Καλῶς δὲ τὸ πρᾶγμα φυσίωσιν ὠνόμασεν, οἷον εἰς ἄλλο καὶ σῆμα, ἀπὸ μεταφορᾶς σώματος φυσιθέντος ὑπὸ πονηροῦ χυμοῦ ἢ πνεύματος.

« Τίς γάρ σε διακρίνει ; τί δὲ ἔχεις ὃ οὐκ ἔλαβες ; Α εἰ δὲ καὶ ἔλαβες, τί καυχᾶσαι ὡς μὴ λαβῶν ; » Πάλιν πρὸς τοὺς διδασκάλους ἀποτεινεται, κατ' ἴφρησι· Τίς ἴσως σε διέκρινε καὶ ἐψήφισατο ἄξιον τοῦ ἐπαινεῖσθαι ; ἀνθρώπος ; Ἄλλ' ἐσφάλλετο ἢ ἀνθρωπίνῃ κρίσει. Ἔστω δὲ ὅτι καὶ ἔχεις τι ἄξιον ἐπαινοῦ· οὐ σὸν ἐστὶ τοῦτο, ἀλλὰ τοῦ δόντος· καὶ ἔλαβες αὐτὸ, οὐ κατ' ὀρθωσας. Εἰ δὲ καὶ ἔλαβες, πῶς λοιπὸν ἐπαίρη ὡς μὴ λαβῶν, ἀλλ' οἴκοθεν τοῦτο ἔχων καὶ ἐξ οἰκείων πόνων ; Τὸν γὰρ λαβόντα οὐ δεῖ ἐπαίρεσθαι ἐφ' ᾧ ἔλαβεν· ἀλλότριον γὰρ ἐστίν.

« Ἦδη κεκορεσμένοι ἐστέ, ἦδη ἐπλουτήσατε. » Β Βαρυνομένου ἐστὶ τὰ ῥήματα. Οὕτω ταχῶς, φησὶν, οὐδενὸς δεῖσθε ; οὐδενὸς ἐστε ἐν χρεῖαι ; ἀλλ' ἦδη ἐκορέσθητε, ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ εἰς τὸ τέλειον φθάσαντες, καὶ τὸν πλοῦτον πάντα τῆς τε γνώσεως καὶ τῶν χαρισμάτων λαβόντες ; Καίτοι γε ἐν τῷ μέλλοντί ἐστὶ τὸ τέλειον· ὑμεῖς δὲ αὐτὸ ἦδη, ὡς εἰοικεν, ἔχετε· ἢ γὰρ καύχησις τοῦτο δηλοῖ, ὅτι εἰς αὐτὴν ἐφθάσατε τὴν τελειότητα. Ταῦτα δὲ λέγει, δεικνύων ὅτι ἀτελέστατοι εἰσίν ἢ, εἰπερ οὕτως ἔχουσι.

« Χωρὶς ἡμῶν ἐβασιλεύσατε. » Καὶ ταῦτα μετὰ τοῦ αὐτοῦ ἦθους φησὶ, τὸ ἀτυνεῖδιον αὐτῶν ἐνδεκνύμενος, ὅτι Τηλικούτων ἀζιωθέντες ὑμεῖς δωρεῶν, οὐ βούλεσθε ἡμᾶς τοὺς πονήσαντας κοινωνοὺς λαβεῖν.

« Καὶ θφειλὸν [υμῶν. θφελ.] γε ἐβασιλεύσατε, ἵνα καὶ ἡμεῖς ὑμῖν συμβασιλεύσωμεν. » Εἴθε, φησὶν, ἐβασιλεύσατε, τούτεστι, τοῦ τελείου ἐτύχητε. Εἶπο ἵνα μὴ ὀξὴ εἰρωνειάζειναι ὁ λόγος, ἐπάγει· « Ἴνα καὶ ἡμεῖς ὑμῖν συμβασιλεύσωμεν. » τούτεστι, τῶν αὐτῶν ἀγαθῶν τύχωμεν. Ἦ γὰρ ὑμῶν δόξα ἐμὴ ἐστίν· ἐπεὶ καὶ παντὶ διδασκάλῳ ἢ τῶν μαθητῶν τελειότης ἐπιπόθητος.

« Δοκῶ γὰρ ὅτι ὁ Θεὸς ἡμᾶς τοὺς ἀποστόλους ἐσχάτους ἀπέδειξεν ὡς ἐπιθανάτους. » Λυπουμένου, μᾶλλον δὲ ἐντρέποντος ῥήματα λέγει. Ὡς ὁρῶ γὰρ, φησὶν, ἐξ ὧν ὑμεῖς ποιεῖτε, ἡμεῖς οἱ ἀπόστολοι ἐσχάτοι πάντων παρὰ Θεοῦ ἀπεδείχθημεν καὶ ἐπιθανάτιοι, τούτεστι, κατὰ δικίον, πρὸς τὸ θανατοῦσθαι ἢ παρεσκευασμένοι. Ἐξ ὧν γὰρ ἢ ὑμεῖς ἦδη ἐβασιλεύσατε ἢ, στοχάζομαι ὅτι λοιπὸν ἡμεῖς κατακεκρίμεθα ἐσχάτοι εἶναι, καὶ ὡς κατὰ δικίον· ἡμεῖς οἱ ἀπόστολοι, τούτεστιν, οἱ τοσαῦτα ὑπὲρ Χριστοῦ πεπονθότες.

« Ὅτι θέατρον ἐγενήθημεν τῷ κόσμῳ, καὶ ἀγγέλοις, καὶ ἀνθρώποις. » Τούτεστιν, οὐκ ἐν γωνίᾳ μῆ πάσχομεν, ἀλλὰ πανταχοῦ γῆς· καὶ θεῶνται ἡμᾶς οὐκ ἀνθρώποι μόνον (οὐ γὰρ οὕτως εὐτελεῖ τὰ γινόμενα), ἀλλὰ καὶ ἀγγελοι. Μεγάλα γὰρ ἡμῶν τὰ παλαιόματα, ὡς καὶ ἀγγελικῆς θεωρίας ἄξια εἶναι. Καὶ γὰρ οὐ πρὸς ἀνθρώπους παλαίωμεν μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰς τῶν πονηρῶν ἀγγέλων δυνάμεις.

143 Ver^o. 7. « Quis enim te dijudicat ? aut quid habes quod non accepisti ? si autem accepisti, quid gloriaris tanquam non acceperis ? » Rursus in doctores invehitur, inquitens : Quis te laude dignum iudicavit aut censuit ? homo ? Atqui fallax est humanum iudicium. Esto autem te quiddam laude dignum habere : tuum tamen isthuc non est, sed ejus qui dedit, et accepisti illud, non tuis operibus meruisti. Quod si accepisti, quid deinceps efferris tanquam non acceperis, sed ex propriis laboribus per te habueris ? Qui enim accepit quiddam, eum non oportet efferrī ob id quod acceperit : alienum enim hoc est.

Vers. 8. « Jam saturati estis, jam divites facti estis. » Graviter ferentis sunt hæc verba. Adeone cito, inquit, nullius indigetis ? nulla plane re habetis opus ? sed jam saturati estis, exiguo temporis spatio perfectionem attingentes, omnes tum cognitionis tum charismatum divitias accipientes ? Atqui perfectio est in futuro : vos vero jam nunc ipsum, ut videtur, tenetis. Gloriatio namque vestra isthuc indicat, quod ad ipsam consummationem perveneritis. Hæc autem dicit, monstrans eos omnium esse imperfectissimos, si ad hunc modum sese habeant.

« Sine nobis regnastis » Istud quoque eodem affectu dicit, mentem ipsorum conscientia expertem indicans. Cum enim tot tantisque donis donati perfusique sitis, non vultis, inquit, nos vobis consortes, qui tamen laboravimus, accipere.

« Atque utinam regnetis, ut et nos vobiscum regnemus ! » Utinam, inquit, regnetis, hoc est, perfectionem essetis nacti ! Deinde ne sermo ironicus videatur, subinfert : « Ut et nos vobiscum regnemus, » hoc est, eadem bona consequamur. Vestra enim gloria mea est : quandoquidem cuivis præceptorī discipulorum perfectio desiderabilis est.

Vers. 9. « Puto enim quod Deus nos apostolos extremos ostendit tanquam morti destinatos. » Conbistati, vel potius pudorem inducentis verba sunt. Ut enim video, inquit, ex his quæ vos agitis, nos apostoli, omnium postremi a Deo demonstrati sumus, morti obnoxii : hoc est condemnati, atque ad mortem præparati. Quia enim vos jam regnatis, hinc conjectura colligo, quod nos jam simus condemnati ut simus postremi, ac veluti ultimo supplicio addicti : « nos, » inquam, « apostoli, » hoc est, qui tot tantaque pro Christo passi sumus.

« Quoniam spectaculum facti sumus mundo et angelis et hominibus. » Hoc est, non in uno quopiam angulo patimur, sed ubique terrarum : spectantque nos, nedum homines (non enim adeo viles sunt res operationesque nostræ), verum 144 etiam angeli. Adeo enim magna sunt nostra certamina, ut vel angelis spectatoribus digna sint. Nam non adversum homines tantummodo luctamur, cæterum adversus etiam pravorum angelorum vires adeoque potentiam.

Variæ lectiones.

¹⁷ ὅς ο. ¹⁸ ἐσφαλαί m. ¹⁹ ἀτελετέητοί m. ²⁰ θανεῖν m. ²¹ οὖν ο. ²² ἐβουλεύσασθε ο.

VERS. 10. « Nos stulti propter Christum, vos autem prudentes in Christo. » Rursus et hoc ad pudorem faciendum dictum est. Nam cum apostoli cæderentur contemnerenturque propter Christum : illi vero in pretio honoreque essent, ac sapientes putarentur, atque hæc in Christo esse jactarent : Quomodo, inquit, fieri potest, ut eadem sentientibus contraria contingant? Proinde necesse est aut nos non sapere secundum Christum, aut vos. Atqui indignum est Christi apostolos non sapere secundum Christum : vos igitur erratis.

« Nos infirmi, vos autem fortes : vos nobiles, nos autem ignobiles. » Hoc est, nos agimur, persecutionem patimur : vos vero summa securitate fruimini. Infirmitatem enim tentationes passim vocat. Vos, inquit, celebres quidem estis et ingenui, nos vero inglorii. Hæc autem omnia molestia affectus dicit. Sensus enim est hujusmodi : Quomodo fieri potest, ut nos quidem affligamur, vos autem securitate fruamini, et in bonis vitam agatis? Quare perspicuum est non esse vos in bono statu, sed nunc potius male vos et apostolis indigne habetis. Non debetis igitur eam ob rem erigere cristas.

VERS. 11. « In hanc usque horam et esurimus, et sitimus, et nudi sumus. » Quid, inquit, vetera recenseo? quæ in præsentia geruntur, vide : quomodo vos in mediis deliciis agitatis, nos autem omnino diversum patimur.

« Et colaphis cædimur. » Hoc est, verberamur. Istud autem ad inflatos dicit.

« Et instabiles sumus. » Hoc est, agitamur et ad fugam compellimur. Id vero ad opulentos pertinet.

VERS. 12. « Et laboramus, propriis manibus operantes. » Hæc dicit rubore suffundens eos, qui lucri quæstusque gratia conantur, audentque concionari.

« Dum maledicimur, benedicimus : dum persecutionem patimur, sustinemus ; dum blasphemamur, obsecramus. » Et quod majus est his omnibus, inquit, non ægro ferimus ista animo. Unde vero hoc patet? Inde sane, quod eos, qui nobis male faciunt, contrariis excipimus. Bene enim eis precamur, qui convicia in nos jactant, et eis, qui contumeliosius in nos feruntur (blasphemia enim est asperior injuria), illos, inquam, obsecramus, hoc est, mansuetioribus et mollioribus verbis occurrimus. Hæc enim est obsecratio, sermo mansuetificans. Propterea Christiani videntur stulti, quandoquidem hæc faciant.

145 **VERS. 13.** « Tanquam purgamenta mundi facti sumus, omnium peripsema hucusque. » Quid vero est : purgamentum? Sordes quæ spongia absterguntur. Cum enim quis sordidum quid abstergit, purgamenta dicuntur sordes illæ quæ absterguntur. Et « peripsema » idem significat. Nam περιψῆν est veluti spongia abstergere. Ait ergo, Nos abjectione sumus digni, ac veluti abominationi

« Ἡμεῖς μωροὶ διὰ Χριστόν· ὁμοίως δὲ φρονίμοι ἐν Χριστῷ. » Πάλιν καὶ τοῦτο ἐντροπικῶς εἴρηται. Ἐπειδὴ γὰρ ἐτύπτοντο μὲν οἱ ἀπόστολοι, καὶ κατεφρονούντο διὰ Χριστόν· ἐκεῖνοι δὲ ἐτιμῶντο καὶ σοφοὶ ἐνομίζοντο, καὶ ἐν Χριστῷ ταῦτα εἶναι ἐκόμπαζον· Πῶς, φησὶ, δυνατόν τὰ ἐναντία συνελθεῖν ἐν τοῖς τὰ αὐτὰ φρονούσιν; Οὐκοῦν ἀνάγκη ἢ ἡμᾶς μὴ κατὰ Χριστόν φρονεῖν, ἢ ὁμοίως. Ἀλλὰ μὴν ἀνάξιον τοὺς ἀποστόλους τοῦ Χριστοῦ μὴ κατὰ Χριστόν φρονεῖν· ὁμοίως ἄρα ἔστέ οἱ σφαλλόμενοι.

« Ἡμεῖς ἀσθενεῖς, ὁμοίως δὲ ἰσχυροὶ· ὁμοίως ἐνδοξοί, ἡμεῖς δὲ ἄτιμοι. » Τοῦτέστιν, Ἡμεῖς ἐλαυνόμεθα, διωκόμεθα· ὁμοίως δὲ ἀδείας ἀπολαύετε. Ἀσθενεῖαν γὰρ πανταχοῦ τοὺς πειρασμούς φησι. Καὶ ὁμοίως μὲν ἐνδοξοὶ καὶ εὐγενεῖς· ἡμεῖς δὲ ἐν ἀτιμίᾳ. Ταῦτα δὲ πάντα βαρυνόμενος λέγει. Ἔστι γὰρ ὁ νοῦς τοιοῦτος· Πῶς εἰδὼς ἡμᾶς μὲν κακοπαθεῖν, ὁμοίως δὲ ἀπολαύειν ἀδείας, καὶ ἐν ἀγαθοῖς εἶναι; Ὅστε πρόδηλον, ὅτι οὐκ ἐν ἀγαθοῖς ἔστε, ἀλλὰ νῦν μᾶλλον κακῶς καὶ ἀναξίως τῶν ἀποστόλων ἔχετε. Οὐκ ἄρα ὀφείλετε ἐπαῖρεσθαι ἐπὶ τοῦτοις.

« Ἄχρι τῆς ἄρτι ὥρας καὶ πεινώμεν, καὶ διψῶμεν, καὶ γυμνητεύομεν. » Τί, φησὶ, τὰ παλαιὰ λέγω; τὰ νῦν ἰδὲ· πῶς ὁμοίως μὲν τρυφᾶτε, ἡμεῖς δὲ πᾶν τούναντιον.

« Καὶ κολαφίζόμεθα. » Τοῦτέστι, τυπόμεθα. Τοῦτο δὲ πρὸς τοὺς πεφυσιωμένους.

« Καὶ ἀστατοῦμεν. » Τοῦτέστιν, ἐλαυνόμεθα, φεύγομεν. Τοῦτο δὲ πρὸς τοὺς πλουτοῦντας.

« Καὶ κοπιῶμεν, ἐργαζόμενοι ταῖς οἰκείαις χερσὶ. » Ταῦτα λέγει ἐντρέπων τοὺς ἕνεκα κέρους καὶ πορισμοῦ ἐπιχειροῦντας καὶ ἐπιτολμῶντας τὸ κηρύσσειν.

« Λοιδορούμενοι, εὐλογοῦμεν· διωκόμενοι, ἀνεχόμεθα· βλασφημούμενοι, παρακαλοῦμεν. » Καὶ τὸ μείζον πάντων, φησὶν, ὅτι οὐδὲ δυσχεραίνομεν ἐπὶ τοῦτοις. Καὶ πόθεν δῆλον; Ἀπὸ τοῦ καὶ τοὺς ποιοῦντας ἡμᾶς κακῶς τοῖς ἐναντίοις ἀμειβεσθαι. Εὐφημοῦμεν γὰρ τοὺς λοιδοροῦντας, καὶ τοὺς ὑβριστικώτερον δὲ προσφερομένους (τοῦτο γὰρ ἢ βλασφημία, ἢ τραχυτέρα ὑβρις), καὶ τούτους παρακαλοῦμεν, ἀντὶ τοῦ, πραοτέροις λόγοις καὶ μαλακτικοῖς ἀμειβόμεθα. Τοῦτο γὰρ ἢ παράκλησις, ἢ πραθυνοῦσα διδάξις. Διὰ τοῦτο οἱ Χριστιανοὶ δοκοῦσι μωροὶ, ὅτι ταῦτα ποιοῦσιν.

« Ὡς περικαθάρματα τοῦ κόσμου ἐγενήθημεν, πάντων περιψῆμα ἕως ἄρτι. » Τί ἐστὶ τὸ περικαθάρμα; Τὸ λεγόμενον ἀποσπόγγισμα. Ὅταν γὰρ ῥυπαρὸν τι ἀποσπογγίσῃ τις, περικαθάρμα λέγεται τὸ ἀποσπόγγισμα ἐκεῖνο. Καὶ τὸ περιψῆμα δὲ τὸ αὐτὸ δηλοῖ. Περιψῆν γὰρ λέγεται τὸ περισπογγίζειν. Φησὶν οὖν, ὅτι τοῦ ἀπορρίπτεσθαι ἔσμεν ἄξιοι, καὶ ὡς βδέλυγμα λογίζεσθαι, οὐχ ὁμῖν μόνοις, ἀλλὰ

Varie lectiones.

⁸³ εἴρηκεν ο. ⁸⁴ ἰδίαις ο. ⁸⁵ πῶς ο. ⁸⁶ ὅτι πάντα ποιοῦσι τὰ τοιαῦτα ο.

παντὶ τῷ κόσμῳ, καὶ πᾶσιν ἀνθρώποις· καὶ οὐχ ἓνα A
 κειρὸν, ἀλλ' ἕως ἄρτι. Ὅρα δὲ ὅποσον εἶναι δεῖ
 τὸν Χριστιανὸν, καὶ ὅτι ἀθλεῖν ὀφείλει ἀχρι-τέ-
 λους.

« Οὐκ ἐντρέπων ὑμᾶς ταῦτα γράφω, ἀλλ' ὡς τέ-
 κνα μου ἀγαπητά⁸⁷ νουθετῶν. » Οὐ κατασχύνων
 ὑμᾶς, φησὶν, οὐδὲ πονηρᾶ καὶ μισούση γνώμη ταῦτα
 λέγω, ἀλλ' ὡς τέκνα· καὶ οὐχ ἀπλῶς τέκνα, ἀλλὰ
 ἀγαπητά. Σύγγνωτέ μοι εἰ τι καὶ φορτικὸν εἰρη-
 ται· ἐξ ἀγάπης γὰρ ταῦτα γίνεται. Καὶ οὐκ εἶπευ,
 Ἐπιτιμῶ, ἀλλὰ, « Νουθετῶ⁸⁸ » Τίς δὲ οὐκ ἂν ἀνά-
 σχοιτο πατρὸς νουθετοῦντος ;

Ἐάν γὰρ μυρίους παιδαγωγούς ἔχητε ἐν Χριστῷ,
 ἀλλ' οὐ πολλοὺς πατέρας. » Τί οὖν, φησὶν⁸⁹ ; οἱ
 ἄλλοι οὐκ ἀγαπῶσιν ἡμᾶς ; Οὐχ οὕτω, φησὶν, ὡς B
 ἐγώ. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ παιδαγωγοί· ἐγὼ δὲ πατήρ.
 Ὅσπερ οὖν ἐπὶ τῶν παιδῶν, ὁ μὲν πατήρ εἷς, οἱ δὲ
 παιδαγωγοὶ τυχὸν πολλοί⁹⁰· πρὸς δὲ τὸ τοῦ ἐνὸς
 φίλτρον, τοῦ πατρὸς, φημί, πολλῶ λείπεται ἡ διά-
 θεσις αὐτῶν· οὕτω καὶ ἐφ' ἡμῶν, φησὶν. Ὅρα δὲ,
 πῶς καὶ τὸ, « Ἐν Χριστῷ, » προσέθηκεν ἐπὶ τῶν
 παιδαγωγῶν, ἵνα μὴ πάντῃ κλήξῃ αὐτοῦ· ἀλλὰ καὶ
 τὸ ἐπιπυνώτερον μὲν ἔκειναι δέδωκε (τοιοῦτον γὰρ
 ὁ παιδαγωγός), τὴν δὲ τῆς ἀγάπης ὑπερβολὴν ἐαυ-
 τῷ ἐταμιεύσατο.

« Ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ διὰ τοῦ Εὐαγγελίου
 ἐγὼ ὑμᾶς ἐγέννησα. » Κατασκευάζων, πῶς πατήρ
 ἐστὶ, φησὶν, ὅτι Ἐν τῇ τοῦ Χριστοῦ βοηθείᾳ ἐγὼ
 ὑμᾶς ἐγέννησα διὰ τοῦ Εὐαγγελίου. Οὐ γὰρ, ὡσπερ C
 οἱ πολλοὶ παρ' ὑμῖν, ἐμαυτῷ λογίζομαι τὸ πρᾶγμα,
 ἀλλὰ τῷ Χριστῷ. Οὐκ εἶπε δὲ, Ἐδίδαξα, ἀλλὰ,
 « Ἐγέννησα, » τῷ τῆς φύσεως ὀνόματι τὴν ἀγάπην
 ἐπιδεικνύων, καὶ ὅτι οικειότατος καὶ γνησιώτατος αὐ-
 τοῦ μαθηταὶ οὗτοί εἰσιν, ὡς πανταχοῦ τῆς Ἐπι-
 στολῆς δηλοῖ.

« Παρακαλῶ οὖν ὑμᾶς, μιμηταὶ μου γίνεσθε. »
 Μιμήσασθε, φησὶν, ἐν πᾶσιν ἐμᾶ, μήτε ἐπὶ σοφίᾳ,
 μήτε ἐπὶ πλούτῳ ἐπαιρόμενοι, μήτε πρὸς τοὺς
 ἀδελφούς διιστάμενοι· ἀλλὰ καὶ σοφίαν καὶ πλοῦτον,
 τὴν πρὸς Χριστὸν καὶ ἀδελφούς ἀγάπην εἰδότες.
 Ὅρα δὲ σπλάγγνα, πῶς παρακαλεῖ, οὐκ ἐπιτάσσει.
 Μεγάλῃ δὲ παρρησίας καὶ τὸ ἑαυτὸν ἀρχέτυπον
 προτιθένα.

« Διὰ τοῦτο ἔπεμψα ὑμῖν Τιμόθεον, ὃς ἐστὶ τέ-
 κνον μου ἀγαπητόν. » Διότι, φησὶ, κήδομαι ὑμῶν ὡς
 παιδῶν, ἔπεμψα ὑμῖν Τιμόθεον. Αὐτὸς μὲν γὰρ
 ἰδουλόμην ἔλαβεῖν, ὡς ἂν καταρτίσω ὑμᾶς· ἐπειδὴ
 δὲ οὐ δυνατόν, ἔπεμψα τοῦτον, ὃς ἐστὶ τέκνον μου
 ἀγαπητόν. Τοῦτο δὲ εἶπεν, ἵνα ἅμα μὲν δεῖξῃ πόσον
 αὐτοὺς ἀγαπᾷ, εἰ γὰρ εἴλετο αὐτοῦ χωρισθῆναι δι'
 ζήτους· ἅμα δὲ, ἵνα καὶ αἰδέσιμος αὐτοῖς γέ-
 νηται.

Variæ lectiones.

⁸⁷ ποθοῦμενα ο. ⁸⁸ ἴσ. νουθετῶν ο. ⁸⁹ φησὶν m. ⁹⁰ πολλοὶ μὲν m.

habendi, non solum vobis, veram etiam toti mundo
 et cunctis mortalibus: nec uno duntaxat tempore;
 sed ad hanc usque horam. Observa hic qualem esse
 oporteat Christianum, quodque ad finem usque
 certare debeat.

Vers. 14. « Non ut vos pudefaciam, hæc scribo;
 sed ut filios meos clarissimos moneo. » Non pude-
 faciens « vos » inquit, neque prava et invida mente
 hoc dico, cæterum « ut filios: » nec simpliciter
 filios, sed dilectos. Ignoscite mihi si quid molestum
 a me dictum sit. Hæc enim ex amore sunt. Et non
 dixit, increpo, sed, « Moneo. » Quis vero admo-
 nentem patrem non sustineat ?

Vers. 15. « Nam si decem millia pædagogorum
 habeatis in Christo, sed non multos patres. » Quid
 igitur, inquirunt ? non diligunt nos alii ? Non eam,
 inquit, ad rationem qua ego. Illi namque pædagogi
 sunt, ego vero pater. Quemadmodum igitur in pueris
 fieri solet, ut sit pater unus, pædagogi vero multi
 fortasse: ad unius autem amorem, patris nimirum,
 si conferantur, multum distat eorum affectio: sic
 et nobiscum sit. Animadvertite hic quomodo, « In
 Christo, » apposuerit ad « pædagogorum, ne eos
 omnino percellat: Verum quod plus laboris habet,
 eis attribuit (id enim est pædagogum esse) chari-
 tatis autem excessum sibi ipsi conservavit.

« In Christo enim Jesu per Evangelium vos genui. »
 Confirmans quomodo pater sit, Christi, inquit, opo
 « vos genui per Evangelium. » Non enim
 mihiipsi, ut plerique inter vos, ascribo imputove
 rem, sed Christo. Non dixit autem, docui, sed,
 « Genui: » naturæ videlicet nomine dilectionem
 ostendens, quodque proprii valde, maximeque genui
 isti discipuli sui sint, ut ubique in Epistola
 manifestat.

Vers. 16. « Adhortor itaque vos, imitatores mei
 estote. » Imitamini, inquit, me in omnibus: nec
 sapientiæ, nec divitiarum nomine efframini, neque
 cum fratribus dissideatis: verum eas tantum opes,
 eam esse veram sapientiam noveritis, charitatem
 nimirum erga Christum et fratres. Observa autem
 dilectionis affectum: adhortatur enim, non im-
 perat. Magnæ autem fiducia argumentum est,
 D quod sese exemplar, quod imitentur, propo-
 nat.

Vers. 17. « Ideo misi vobis Timotheum, qui est
 filius meus dilectus. » Quoniam vestri, 146 in-
 quit, curam gero, non secus ac filiorum, misi vobis
 Timotheum. Ipse quidem venire volui, ut vos com-
 ponerem: quia vero istuc fieri haud potuit, misi
 istum, qui est filius meus dilectus. Hoc autem
 dixit, partim ut monstret quanta eos charitate pro-
 sequatur, siquidem a Timotheo segregari sustinuerit
 propter ipsos: partim ut et veneratione dignus eis
 reddatur.

« Et fidelis in Domino. » Hoc est, non in rebus temporariis, sed in iis quæ ad Christum pertinent. Itaque et in iis quæ ad vos pertinent, fideliter ministrabit.

« Qui vobis ad memoriam revocabit vias meas quæ sunt in Christo, quemadmodum ubique in omni Ecclesia doceo. » Non dixit, docebit, ne ægre ferant (Juvencus enim erat Timotheus) sed, « Ad memoriam revocabit: » quæ jam antea novistis, inquit, hæc renovabit in vobis. Vias autem dicit, prædicationis verbi dispensationem, regulas, consuetudines, leges divinas; qua scilicet ratione obambulem, quod non inflatus ut vos, neque hæreses inducens et schismata. Quæ sunt in Christo dixit, hoc est, nihil humani habentes, sed omnia secundum Christum, vel quæ Christi auxilio perficiuntur. Submonstrabit autem vobis, quomodo in omni Ecclesia doceam. Nihil enim novi dixi vobis, sed istorum omnes necum sunt consocii. Itaque pudeat vos quod præter cæteras Ecclesias a viis meis descivistis.

VERS. 18. « Tanquam non venturus sim ad vos, sic inflati sunt quidam. » Cum dixisset, « Misi vobis Timotheum: » ne segiores redderentur, subdit: Etiamsi nunc non veniam, ac idcirco non nullos absentia mea inflarit, veniam tamen. Indicat autem puerilem eorum mentem. Nam pueri, absente præceptore, incomposite se gerere solent. Quinam autem illi, qui inflati erant? Fornicatoris amici, qui et sapiens et dives erat: ac simpliciter omnes, qui ob huiusmodi efferebantur: qui, tanquam Paulus non esset qui ista argueret, superbelebant.

VERS. 19. « Veniam autem ad vos cito, si Dominus voluerit. » Hæc deicientis superbos, adeoque sobrios reddentis verba sunt. Pulchre vero, « Si Dominus voluerit. » Omnia namque illius nutu aguntur.

VERS. 19, 20. « Et cognoscam, non sermonem eorum, qui inflati sunt, sed virtutem. Non enim in sermone est regnum Dei, sed in virtute. » Quia eloquentiæ confidentes, Paulum ceu idiotam et indoctum aspernabantur: Videbo, inquit, non eloquentiam vestram (nam ea non est opus) sed virtutem qua signa edantur. Non enim per orationis elegantiam prædicatum et confirmatum est regnum Dei, 147 sed per signa quæ Spiritus virtute ac potentia eduntur.

VERS. 21. « Quid vultis? in virga veniam ad vos, an in charitate, et spiritu mansuetudinis? » Per virgam supplicium et pœnam intelligit. Ait itaque, Penes vos est, ut ego hoc vel illo modo veniam. Nam si desides fueritis deprehensi, veniam ad vos, et æque puniam atque Elymam. Sin sobrii fueritis, mansuetudinis spiritu utar. Est etenim et spiritus austeritatis et supplicii, verum a commodiore officio

« Καὶ πιστὸν ἐν Κυρίῳ. » Τουτέστιν, οὐκ ἐν βωμικοῖς, ἀλλ' ἐν τοῖς κατὰ Χριστὸν πράγμασιν. Ὡς καὶ ἐν τοῖς καθ' ὑμᾶς διακονήσει πιστῶς.

« Ὅς ὑμᾶς ἀναμνήσει τὰς ἑδούς μου τὰς ἐν Χριστῷ, καθὼς πανταχοῦ ἐν πάσῃ Ἐκκλησίᾳ διδάσκω. » Οὐκ εἶπε, Διδάξει, ἵνα μὴ δυσχεραίνωσι (νέοι γὰρ ἦν ὁ Τιμόθεος); ἀλλ', « Ἀναμνήσει. » Ἄ οἴδατε, φησὶ, ταῦτα ἀνανεώσεται ἐν ὑμῖν. Ὅθους δὲ λέγει, τὰς ἐν τῷ κηρύγματι οἰκονομίας, τοὺς κανόνας, τὰ ἔθη, τοὺς νόμους τοὺς θεοῦ. Ἦως περιπατῶ, ὅτι οὐ πεφυσιωμένος ὡς ὑμεῖς, οὐ διαιρέσεις εἰσάγων καὶ σχίσματα. Τὰς ἐν Χριστῷ δὲ εἶπε, τουτέστι, τὰς μὴδὲν ἔχουσας ἀνθρώπινον, ἀλλὰ πάντα κατὰ Χριστὸν, ἢ καὶ κατορθουμένας ἐν τῇ τοῦ Χριστοῦ βοήθειᾳ. Ὑποδείξει δὲ ὑμῖν, καθὼς ἐν πάσῃ Ἐκκλησίᾳ διδάσκω. Οὐδὲν γὰρ καινὸν εἶπον ὑμῖν, ἀλλὰ πάντες ταῦτά μοι συνίσασιν. Ὡστε αἰσχύνθητε ὑμεῖς, παρὰ τὰς λοιπὰς Ἐκκλησίας τῶν ἡμῶν [f. ἔμ.] ἰδῶν ἀποσφαλέντες.

« Ὅς μὴ ἐρχομένου δέ μου πρὸς ὑμᾶς, ἐφυσίθησάν τινες. » Ἐπειδὴ εἶπεν, ὅτι « Ἐπεμψα Τιμόθεον » ἵνα μὴ βραθυμότεροι γένωνται, φησὶν, ὅτι εἰ καὶ νῦν οὐκ ἐρχομαι ¹¹, καὶ διὰ τοῦτο ἡ ἀπουσία μου ἐφυσίωσέ τινας ¹², ἀλλ' οὖν ἐλεύσομαι. Δείκνυσι δὲ αὐτῶν παιδικὴν τὴν διάνοιαν. Παίδων γὰρ τὸ ἀπόντος τοῦ διδασκάλου, ἀτακτεῖν. Τίνες δὲ ἦσαν οἱ φυσιούμενοι; Οἱ περὶ τὴν πεπορευομένην, δ; καὶ σοφὸς ἦν καὶ πλούσιος· καὶ ἀπλῶ; πάντες οἱ ἐπὶ τοῖς τοιοῦτοις ἐπαίρομενοι: οἱ καὶ, ὡς μὴ ἦτο; Παύλου τοῦ ἐλέγχοντος, μέγα ἐφρόνου.

Ἐλεύσομαι δὲ ταχέως πρὸς ὑμᾶς, ἐάν ὁ Κύριος θελήσῃ. Καταστέλλοντός ἐστι τὸ ῥῆμα τοῦτο, καὶ νήφειν παρασκευάζοντος. Καλῶς δὲ προσέθηκε τὸ, « Ἐάν ὁ Κύριος θελήσῃ. » Πάντα γὰρ τῷ ἐκείνου νουμάτι ¹³ ἄγονται.

« Καὶ γνώσομαι οὐ τὸν λόγον τῶν πεφυσιωμένων, ἀλλὰ τὴν δύναμιν. Οὐ γὰρ ἐν λόγῳ ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ¹⁴, ἀλλ' ἐν δυνάμει. » Ἐπειδὴ ἐπ' εὐγλωττίᾳ θαρροῦντες ¹⁵ ἐξουθενοῦν τὸν Παῦλον ὡς ἰδιώτην, φησὶν, ὅτι Ὑψομαι, οὐ τὴν εὐγλωττίαν ὑμῶν οὐδὲ γὰρ ταύτης χρεῖα· ἀλλὰ δυνάμειος τῆς ¹⁶ ἐν σημείοις. Οὐ γὰρ διὰ λόγου κομφοῦ ἐκηρύχθη ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ¹⁷ καὶ ἐθεβαιώθη, ἀλλὰ διὰ σημείων, τῇ δυνάμει τοῦ Πνεύματος γινομένων.

« Τί θέλετε; ἐν βλάβῃ πρὸς ὑμᾶς ἔλθω, ἢ ἐν ἀγάπῃ, πνεύματι τε πραότητος; » Βλάβδον λέγει τὴν κόλασιν, τὴν τιμωρίαν. Φησὶν οὖν, ὅτι Ὑμεῖς ἐστε κύριοι τοῦ καὶ οὕτως ἢ οὕτως ἔλθεῖν με· ἐάν μὲν βραθυμῆτε, ἐλεύσομαι καὶ κολάσω, ὡς τὸν Ἐλύμαν· ἐάν δὲ νήψητε, τῷ πνεύματι τῆς πραότητος χηρσομαι. Ἐνὶ γὰρ καὶ πνεῦμα αὐστηρότητος καὶ τιμωρίας, ἀλλ' ἀπὸ τῶν χρηστοτέρων αὐτὸ καλεῖ· ὡς

Variæ lectiones.

¹¹ ἐρχομαι m. ¹² ὑμᾶς m. ¹³ θελήματι o. ¹⁴ τῶν οὐρανῶν o. ¹⁵ φρονοῦντες o. ¹⁶ ἴσ. δύναμιν τῆς ο. ¹⁷ τῶν οὐρανῶν o.

καὶ τὸν Θεὸν οἰκτιρμονα καὶ ἐλεημονά φαμεν, ἀλλ' Α eum nominat : perinde ac Deum misericordem et misericordem dicimus, non vindicem, scelerumque punitorem ac ultorem, cum tamen etiam talis revera sit.

ΚΕΦΑΛ. Ε'.

« Ὅλωσ ἀκούεται ἐν ὑμῖν πορνεία, καὶ τοιαύτη πορνεία, ἥτις οὐδὲ ἐν τοῖς ἔθνεσιν ὀνομάζεται, ὥστε γυναικὰ τινὰ τοῦ πατρὸς ἔχειν. » Κοινὸν ποιεῖται πάντων τὸ ἔγκλημα, ἵνα μὴ βραθυμήσωσιν ὡς ἄλλοι τριοὶ τοῦ πλημμελήματος, ἀλλὰ σπουδάσωσι τοῦτο διορθώσασθαι, ὡς κοινὸν θναίδος. Καὶ οὐκ εἶπεν, ὅτι τολμᾶται, ἀλλ', « Ὅλωσ ἀκούεται. » Εἰ δὲ τὸ ἀκούεσθαι, ἀπηγορευμένον, πόσω μᾶλλον τὸ τολμᾶσθαι; Ἀλλὰ καὶ, « Ἐν ὑμῖν, » τοῖς τῶν πνευματικῶν μυστηρίων ἀξιωθεῖσι⁹⁹. Αὐξων δὲ τὸ ἔγκλημα, φησὶν· Οἷα οὐδὲ τοῖς ἔθνεσι. Καὶ οὐκ εἶπε, Γίνεται, ἀλλ', « Οἷα οὐδὲ ὀνομάζεται, ὥστε γυναικὰ τοῦ πατρὸς τινὰ ἔχειν. » Οὐκ εἶπε, Μητρειὶν, ἀλλὰ, « Γυναικὰ τοῦ πατρὸς, » ὥστε καιριώτερον πληξεί τῷ μνησθῆναι πατρὸς. Σεμνότερον δὲ εἶπε τὸ, « Ἐχειν. » Αἰσχυνόμενος τὸ τῆς πορνείας ὄνομα.

« Καὶ ὑμεῖς πεφουσιωμένοι ἐστέ. » Ἐπὶ τῇ διδασκαλίᾳ τῇ παρ' ἐκείνου· σοφὸς γὰρ ἦν. Καὶ ὄρα σοφίαν· Οὐδαμοῦ ἐκείνου ἀξιοῖ λόγον, ὡς ἄτιμον, καὶ οὐδὲ ἀξιὸν εἰσεῖν εἰς μέσον· τοῖς δὲ ἄλλοις διαλέγεται ὡς παρὶ κοινού ἔγκληματος.

« Καὶ οὐχὶ μᾶλλον ἐπειθήσατε, ἵνα ἐξαρθῇ ἐκ μέσου ὑμῶν ὁ τὸ ἔργον τοῦτο ποιήσας. » Ἐδει, φησὶ, πενήσασθαι, διότι εἰς τὸ κοινὸν τῆς Ἐκκλησίας ἡ διαβολὴ προεχώρησεν· ἔδει εὐξασθαι καὶ κλαῦσαι, ὡς ἐπὶ νόσου καὶ λοιμοῦ. « Ἴνα ἐξαρθῇ ἐξ ὑμῶν, » τοῦτέστιν, ἀποτμηθῇ ὡς κοινὴ βλάβη. Καὶ οὐδὲ ἐνταῦθα τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ μέμνηται, ἀλλ' εἶπεν· « Ὁ τὸ ἔργον τοῦτο ποιήσας. »

« Ἐγὼ μὲν γὰρ ὡς ἄπὸν τῷ σώματι, παρὼν δὲ τῷ πνεύματι, ἤδη κέκρικα ὡς παρὼν. » Ὅρα θυμὸν· Οὐδὲ ἀναμείναι αὐτοῦ τὴν παρουσίαν ἀφήσιν, οὐδὲ ἐκδέξασθαι αὐτὸν, καὶ τότε δεῖσαι, ἀλλ' ὡς λοιμὸν ἐπιέγεται κατασχεῖν, πρὶν εἰς ὅλον τὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας διαδοθῆ. « Παρὼν δὲ τῷ πνεύματι, » ἔφη, κατεπεύγων αὐτοὺς εἰς τὴν ἀπόφασιν, καὶ ἐκφωδῶν, ὡς εἰδὼς τὰ ἐκεῖ κριθησόμενα, καὶ οὐκ ἀγνοήσων διὰ τοῦ Πνεύματος, ἥτοι τοῦ διορατικοῦ χάρισματος, ὃ ἂν πράξωσι. Αἰγῶν δὲ, καὶ ὅτι « Ἦδη κέκρικα ὡς παρὼν, » οὐκ ἀφίησιν αὐτοὺς ἕτερον τι ἐνωῆσαι. Ἐγὼ γὰρ, φησὶν, ἐξήνεγκα τὴν ἀπόφασιν, καὶ οὐδὲν ἕτερον δεῖ γενέσθαι.

« Τὸν οὕτω τοῦτο καταργασάμενον, ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ συναχθέντων ὑμῶν καὶ τοῦ ἐμοῦ πνεύματος. » Ἴνα μὴ δόξη αὐθάδης, καὶ αὐτοὺς προσλαμβάνει κοινωνοὺς, « Συναχθέντων » γὰρ ὁ ὑμῶν, » φησὶν, « ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ » τοῦτέστιν. Ἴνα μὴ κατὰ ἀνθρωπίνην πρό[σ]ληψιν ἡ

Variae lectiones.

⁹⁹ ἐν ὑμῖν τοῖς μυστηρίων ἀξιωθεῖσι τοῖς πνευματικῶς ο.

CAPUT V.

VERS. 1. « Omnino auditur inter vos fornicatio, ac talis fornicatio, qualis ne inter gentes quidem nominatur, ita ut uxorem patris sui quis habeat. » Communem omnium accusationem facit, ne desides sint, quasi a delicto alieni essent, sed conentur potius corrigere istud tanquam commune opprobrium. Et non dixit, audacter admittitur, sed, « Omnino auditur. » Quod si ut audiatur, interdictum est, quanto magis ut perpetretur? Præterea, « Inter vos, » qui spiritualibus mysteriis donati estis. Amplificans autem accusationem, « qualis, » inquit, « ne inter gentes quidem. » Nec dixit, Admittitur, verum, « Ne nominatur quidem, ut conjugem quisquam patris sui habeat. » Non dixit, novercam, sed, « Uxorem patris, » ut eo acrius feriat, dum « patris » meminit. Honestius autem dixit, « Habeat, » fornicationis nomen verecunde fugiens.

VERS. 2. « Et vos inflati estis. » Ob doctrinam ejus sapiens enim erat. Observa autem ejus prudentiam. Nusquam illum sermone dignatur, tanquam ignominiosum et indignum qui in medium prodeat; sed cum aliis, ceu de communi delicto et culpa loquitur.

« Nec luxistis potius, ut e medio vestri tolleretur, qui hoc opus fecit. » Debeatis, inquit, lugere, quoniam in communem Ecclesiam calumnia pervenit. Conveniebat etiam ut oraretis et ploraretis tanquam super morbo et peste, « ut tolleretur e vobis, » hoc est reseccaretur ceu publica vox. Neque hic nominis ejus meminit, verum dixit, « Qui opus hoc fecit. »

VERS. 3. « Ego sane tanquam absens corpore præsens autem spiritu, jam judicavi ceu præsens, » Vide ejus indignationem : neque præsentiam suam expectare sinit, neque ipsum præstolari, ut tum vinciat, cæterum tanquam pestem comprimere festinat priusquam in totum Ecclesie corpus disseminetur. « Præsens autem spiritu, » dixit, ut compellat eos ad sententiam ferendam, 148 atque perterrefaciat, ut qui sciat quæ illic judicaturi sint, nec ignoret per Spiritum, id est per donum perspicacitatis, quidnam agant. Quod autem ait : « Jam judicavi, tanquam præsens, » non permittit eis ut aliud quidquam cogitent. Nam ego, inquit, sententiam tuli, et nil aliud oportet fieri.

VERS. 4. « Eum qui sic istud operatus est, in nomine Domini nostri Jesu Christi, congregatis vobis, et meo spiritu. » Ne videatur arrogans, eos assumit consortes, « Congregatis vobis, » inquit, « in nomine Christi, » hoc est ut conventus non fiat humano quopiam affectu, sed secundum Deum : ut

Christus ipse vos congreget, pro quo etiam convenitis. Præfecit autem ipsis suum etiam spiritum, ne ipsum venia dignentur, sed recte judicent, æque ac si ipse præsto esset.

Vers. 5. « Cum virtute Domini nostri Jesu Christi, tradere talem Satanæ. » Hoc est, vel quod Christus talem vobis dare queat gratiam, qua diabolo illum tradere possitis : vel quod et ipse vobiscum adversus istam suffragium ferat. Nec dixit, Dedere, sed, « tradere, » subaperiens ei resipiscentiæ janua. Neque nominis ejus rursus meminit, sed « talem, » dicit.

« In interitum carnis, ut spiritus salvus sit in die Domini Jesu. » Hoc est, ut morbo ipsum maceret. Cum enim a corporis voluptate cupiditates oriuntur, corpus puniri vult, « ut spiritus, » id est anima, servetur : non quasi ista sola servaretur, sed quasi hoc concessio, quod ea servata, corpus etiam servabitur. Quidam vero spiritum, donum spirituale appellant, nimirum ut salvum ei servetur, nec ab eo eum ex impio discedat. Hoc enim curam gerentis potius est, quam punientis. Pulchre autem diei illius meminit, ut et illi sibi metuentes, medicinam afferant, et ille itidem hanc recipiat. Metam autem diabolo statuit, æque atque in Jobo, ut corpus tantum, non autem animam attingat.

Vers. 6. « Non bona est gloriatio vestra. » Sui indicat, quod ipsi non permiserint eum resipiscere, gloriantes ejus nomine. Nam unus ex Corinthiorum sapientibus erat.

« Nescitis quod modicum fermenti totam massam fermentat? » Et vestri, inquit, non illius tantummodo curam habeo. Nam malum neglectum, reliquum Ecclesiæ corpus vastare potest. Ut enim fermentum, modicum cum sit, totam massam fermentat, ac in seipsum alterat, sic et hujus peccatum ad sese plerosque alios attrahet.

Vers. 7. « Expurgate itaque vetus fermentum, ut sitis nova conspersio, quemadmodum estis 149 azymi. » Hoc est, fornicatorem istum ejicite, imo et alios qui mali sunt. Vetus enim fermentum omnis generis vitia nominat. Et non dixit, Purgate, sed, « Expurgate, » hoc est summa diligentia purgate, ut sitis nova massa, quæ non sit vitiiis mista. « Quemadmodum estis, » hoc est, sicuti decet vos esse, sine fermento, id est vetere malitia, quæ acetosa est, et mordicans per pœnitentiam.

« Etenim Pascha nostrum pro nobis immolatus est Christus. » Quia azymorum, meminit, quæ Paschatis tempore edebantur, simulatque per allegoriam quid sint azyma explicavit, nimirum affectio vitiiis non contaminata ; nunc allegorice interpretatur

Α συναξι; γίνηται, ἀλλὰ κατὰ Θεόν· ἵνα αὐτὸς ὁ Χριστὸς συνάξῃ ὑμᾶς, ὑπὲρ οὗ καὶ συνέρχεσθε. Ἐπέστησε δὲ αὐτοῖς καὶ τὸ αὐτοῦ πνεῦμα, ἵνα μὴ συγκνώμης αὐτὸν ἀξιώσασιν, ἀλλ' ὀρθῶς κρίνωσιν, ὡς καὶ αὐτοῦ παρόντος.

« Σὺν τῇ δυνάμει τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, παραδοῦναι τὸν τοιοῦτον τῷ Σατανᾷ. » Τουτέστιν, ἢ ὅτι Ὁ Χριστὸς δύναται τοιαύτην ὑμῖν χάριν δοῦναι^α, ὡς·ε δύνασθαι^β τῷ διαβόλῳ παραδιδῶναι· ἢ ὅτι Καὶ αὐτὸς μεθ' ὑμῶν κατ' αὐτοῦ φέροι τὴν ψῆφον. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἐκδοῦναι, ἀλλὰ, « Παραδοῦναι, » ὑπανοίγων αὐτῷ τὰς τῆς μετανοίας θύρας. Καὶ οὐδὲ πάλιν ὀνόματος μέμνηται, ἀλλὰ, « Τὸν τοιοῦτον, » λέγει.

« Εἰς ἐλεθρον τῆς σαρκὸς, ἵνα τὸ πνεῦμα σωθῇ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ. » Τουτέστιν, ἵνα νόσῳ αὐτὸν τήσῃ. Ἐπειδὴ γὰρ ἐκ τῆς σωματικῆς τρυφῆς^γ αἱ ἐπιθυμιαὶ, τὸ σῶμα κολασθῆναι βούλεται, ἵνα τὸ πνεῦμα, τουτέστιν, ἡ ψυχὴ, σωθῇ· οὐκ ὡς ταύτης σωζομένης μόνης, ἀλλ' ὡς ὠμολογημένῳ τούτου, ὅτι ταύτης σωζομένης, καὶ τὸ σῶμα σωθῆσεται. Τινὲς δὲ φασὶ πνεῦμα, τὸ χάρισμα, ἵνα οὖν τηρηθῇ αὐτῷ, καὶ μὴ ἀναχωρήσῃ ὡς ἐξ ἀσεβοῦς· τούτο δὲ κηδομένου μᾶλλον ἢ τιμωρουμένου ἐστί. Καλῶς δὲ τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἀνεμνήσθη^δ, ἵνα καὶ ἐκείνοι δεισαντες, τὴν λατρίαν ἀπενέγκωσι^ε καὶ ἐκείνος ὡσαύτως ταύτην δέξῃται. Ὅρον δὲ τίθησι τῷ διαβόλῳ, καθάπερ καὶ ἐπὶ τοῦ Ἰωδ, τοῦ σώματος ἀψάσθαι, ἀλλὰ μὴ καὶ τῆς ψυχῆς.

« Οὐ καλὸν τὸ καύχημα ὑμῶν. » Αὐνίττεται ὅτι αὐτοὶ οὐκ εἶσαν αὐτὸν μετανοῆσαι, καυχώμενοι εἰς αὐτόν. Καὶ γὰρ εἰς τῶν παρ' αὐτοῦς^ς σοφῶν ἦν οὗτος.

« Οὐκ οἴδατε ὅτι μικρὰ ζύμη ὄλον τὸ φύραμα ζυμοί; » Καὶ ὑμῶν, φησὶν, οὐκ ἐκείνου μόνου κηδομαι. Καὶ γὰρ ἀμελούμενον τὸ κακὸν δύναται καὶ τὸ λοιπὸν σῶμα τῆς Ἐκκλησίας λυμήνασθαι. Ὅσοι γὰρ ἡ ζύμη μικρὰ οὖσα, τὸ φύραμα πᾶν^ς ζυμοὶ καὶ πρὸς ἑαυτὴν μεταβάλλει· οὕτω καὶ ἡ τούτου ἀμρτία πρὸς ἑαυτὴν πολλοὺς ἐπιπάσεται.

« Ἐκκαθάρατε οὖν τὴν παλαιὰν ζύμην, ἵνα ἦτε νέον φύραμα, καθῶς ἐστε ἄζυμοι. » Τουτέστι, τὸν πόρον τοῦτον ἐκβάλετε, μᾶλλον δὲ καὶ ἄλλους κακούς. Παλαιὰν γὰρ ζύμην πᾶσαν κακίαν φησὶ. Καὶ οὐκ εἶπε, Καθάρατε, ἀλλὰ, « Ἐκκαθάρατε· » τουτέστι, Μετὰ ἀκριθείας καθάρατε, ἵνα νέον φύραμα καὶ ἀμιγῆς κακίας ἦτε. « Καθῶς ἐστε, » ἀντὶ τοῦ, καθῶς πρέπει εἶναι ὑμᾶς, χωρὶς ζύμης, τουτέστι, τῆς παλαιᾶς κακίας, καὶ ὀξέωδου, καὶ σακνούσης; τῆ μεταμείζ.^ς

« Καὶ γὰρ τὸ Πάσχα ἡμῶν ὑπὲρ ἡμῶν ἐτύθη Χριστός. » Ἐπειδὴ ἀζύμων ἐμνήσθη, ταῦτα δὲ ἐν τῷ Πάσχα ἠσθίοντο, ἀλληγορήσας τὰ ἄζυμα τί εἰσιν, ὅτι ἡ διάθεσις ἡ ἀμιγῆς κακίας, νῦν ἀλληγορεῖ^τ καὶ τὸ Πάσχα, καὶ φησιν, ὅτι Ὁ Χριστὸς ἐστὶν ἡμῶν τὸ

Variæ lectiones.

^α δίδοναι ο. ^β βούλεσθαι ο. ^γ τοῦ σώματος καὶ τῆς τρ. ο. ^δ ἀνεμνήσεν ο. ^ε ἐπενέγκωσι m. ^ς παρ' αὐτοῖς m. ^ζ ὄλον ο. ^η μαρτυρεῖ ο.

Πάσχα, τυθείς ὑπὲρ ἡμῶν. Ὁφειλομεν οὖν τὰ ἄζυμα, A
τουτέστι, τὴν ἀπὸ πάσης κακίας καθαρότητα περιέπειν.

« Ὡστε ἑορτάζωμεν, μὴ ἐν ζύμῃ παλαιᾷ, μηδὲ ἐν ζύμῃ κακίας καὶ πονηρίας. » Δείκνυσιν ὅτι πᾶς ὁ χρόνος, ἑορτῆς ἐστὶ καιρὸς τοῖς Χριστιανοῖς, διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῶν δοθέντων αὐτοῖς ἀγαθῶν. Διὰ τοῦτο γὰρ ὁ Ὑῖος τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπος γέγονε, καὶ ἐτύθη, ἵνα σὲ ἑορτάξῃ ποιήσῃ· οὐκ ἐν ζύμῃ τοῦ παλαιοῦ Ἀδὰμ, οὐδὲ ἐν βίῃ κακίας πλήρει, μᾶλλον δὲ ὁ χεῖρον, πονηρίας. Κακὸς μὲν γὰρ, πᾶς ὁ τὸ κακὸν πράττων· πονηρὸς δὲ, ὁ καὶ μετὰ βαθυτάτου καὶ δολερᾶς· γνώμης.

« Ἄλλ' ἐν ἀζύμοις εἰλικρινείας καὶ ἀληθείας. » B
Τουτέστιν, ἐν βίῃ εἰλικρινεῖ, ἦτοι καθαρῶ, πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῆς κακίας· καὶ ἀληθεῖ, τουτέστιν, ἀνυποκρίτως, ἀδόλῳ, πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῆς πονηρίας. Ἡ τὸ, « Ἀληθείας, » δύνασαι νοῆσαι, πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῶν παλαιῶν τύπων, οἵτινες οὐκ ἦσαν ἀλήθεια. Βούλεται γὰρ τὸν Χριστιανὸν, καὶ τῶν ἐν τῇ Παλαιᾷ τύπων ὑπέρτερον εἶναι. Ἡ εἰλικρινεῖαν μὲν, τὴν καθαρότητα, ἣ διὰ τῆς πράξεως γίνεται· ἀλήθειαν δὲ, τὴν θεωρίαν.

« Ἐγραφα ὑμῖν ἐν τῇ Ἐπιστολῇ, μὴ συναμιγνυσθαι πόρνοις. » Ἐν ποίᾳ Ἐπιστολῇ; Ἐν αὐτῇ ταύτῃ. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν ἀνωτέρω, ὅτι « Ἐκκαθάρατε τὴν παλαιὰν ζύμην, » τὸν πεπορνευκότα, ὡς δεδῆλωται, αἰνιττόμενος, δι' οὗ ἐξηλοῦτο τὸ μὴ συναμιγνυσθαι πόρνοις· ἴσως ὑπενόησαν ἂν οἱ πάντων τῶν πόρνων καὶ τῶν παρ' Ἑλλήσι χωρίζεσθαι δει. Ἐρμηνεύει τοίνυν περὶ ποίων παρήγγειλε.

« Καὶ οὐ πάντως τοῖς πόρνοις τοῦ κόσμου τούτου, ἢ τοῖς πλεονέκταις, ἢ ἀρπαξίν, ἢ εἰδωλολάτραις· ἐπεὶ ὀφείλετε ἄρα ἐκ τοῦ κόσμου ἐξελθεῖν. » Τὸ, « Πάντως, » ὡς ἐπὶ ὠμολογημένου τέθεικε πρόφρατος. Ἡ σύνταξις δὲ τοῦ λόγου τοιαύτη· Καὶ πάντως οὐ τοῖς πόρνοις τοῦ κόσμου συναμιγνυσθαι ἐκόλλυσα, τουτέστι, τοῖς τῶν Ἑλλήνων· ἐπεὶ ἐτέραν οἰκουμένην ὀφείλετε ζητῆσαι. Πῶς γὰρ δυνατόν, ἐν τῇ αὐτῇ πόλει πλείονων ὄντων τῶν Ἑλλήνων, μὴ συναμιγνυσθαι τοῖς τοιοῦτοις·;

« Νυνὶ δὲ Ἐγραφα ὑμῖν μὴ συναμιγνυσθαι, ἐάν D
τις ἀδελφὸς ὀνομαζόμενος ἢ πόρνος, ἢ πλεονέκτης, ἢ εἰδωλολάτρης, ἢ λοιδορός, ἢ μέθυσος, ἢ ἀρπαξ, τῷ τοιοῦτῳ μηδὲ συνεσθίειν. » Ὁρξ, ὅτι οὐκ εἰς μόνος ἦν πόρνος, ἀλλὰ καὶ ἕτεροι, καὶ ἐν διαφόροις κακίαις. Καὶ πῶς ἀδελφὸς ὢν, εἰδωλολάτρης εἶναι δύναται; Ὡσπερ ἐπὶ τῶν Σαμαρειτῶν συνέθη ποτὲ, οἱ ἐξ ἡμετέρας ἡρώσεθον· οὕτω καὶ ἐν τούτοις, τινὲς τῶν εἰδώλων εἶχοντο εἶτι¹⁰. Ἄλλως τε καὶ προκαταβάλλεται τὸν περὶ τῶν τὰ εἰδωλόθουτα ἐσθιόντων λόγον. Καλῶς δὲ εἶπε τὸ, « Ἀδελφὸς ὀνομαζόμενος. » Ὅνομα γὰρ μόνον ἀδελφοῦ ἔχει, οὐκ

A quid sit Pascha, Christus, inquires, Pascha nostrum est, pro nobis mactatus. Debemus igitur azyma, id est omnem ab omnibus vititiis puritatem amplecti.

VERS. 8. « Ferias itaque celebremus, non in fermento veteri, neque in fermento malitiæ et versutiæ. » Ostendit quod omne tempus feriarum sit occasio et opportunitas Christianis, propter excellentiam traditorum illis bonorum. Ob eam enim causam homo factus et occisus est Filius Dei, ut te feriari faceret: non in fermento veteris Adami, neque in vita vititiis plena, vel, quod pejus est versutia. Malus enim est, quisquis male agit: versutus autem, qui et cum profunditate ac dolosa mente male agit.

« Sed in azymis sinceritatis et veritatis. » Hoc est, in vita sincera sive pura, ut opponatur malitiæ: et vera, hoc est, hypocrisi ac dolo vacante, ut versutiæ opponatur. « Vel veritatem, » intelligere poteris ad discrimen veterum figurarum, quæ non fuerunt veritas. Vult enim Christianum veteribus figuris superiorem esse. Vel sinceritatem accipies pro puritate quæ per opera fit: veritatem autem, pro contemplatione.

VERS. 9. « Scripsi vobis in Epistola, ne commisceremini fornicatoribus. » In qua Epistola? In hac ipsa. Cum enim supra dixisset, « Expurgate vetus fermentum, » fornicatorem, ut supra dictum est, subinnuens, unde perspicuum fecit, quod fornicatoribus commisceri non oportet; suspirati essent fortasse ab omnibus fornicatoribus, ab iis etiam qui apud Græcos essent, recedendum esse. Interpretatur igitur qualibus præcepit.

VERS. 10. « Et non omnino fornicatoribus mundi hujus, aut avaris, aut rapacibus, aut idolorum cultoribus: alioqui debueratis ex hoc mundo exiisse. » « Omnino, » tanquam de re confessæ ac manifesta posuit. Hæc vero hujus orationis est constructio: Et omnino non prohibui ne cum mundi fornicatoribus conversarem, hoc est, Græcis: alioquin alium terrarum orbem quærere oporteret. Qui enim fieri potest; 150 cum in una eademque urbe plures sint Græci et peccatores, ut non commisceamini talibus?

VERS. 11. « Nunc autem scripsi vobis, non commisceri, si is qui frater nominatur, sit fornicator, aut avarus, aut idolorum cultor, aut conviciator, aut ebriosus, aut rapax, cum hujusmodi nec cibum sumere. » Vides non unicum solummodo scortatorem fuisse, sed diversos, idque in variis sceleribus. At quomodo is qui frater est, idolorum cultor esse potest? Quemadmodum in Samaritanis olim contigit, qui ex dimidia parte pii essent, Deique cultores videbantur: sic apud istos accidit. Ex his enim nonnulli idolis detinebantur adhuc. Præterea viam præstruit sermoni, quem de iis, qui idolis

Variæ lectiones.

¹⁰ βαθύτητος καὶ πονηρᾶς γν. ο. ⁹ πόρνοις ο. ¹⁰ εἶτι m.

immolata edebant, habiturus est. Pulchre autem dixit, « Qui frater nominatur. » Siquidem nomen tantummodo fratris habet, revera autem frater non est, quisquis enumeratis vitiis obnoxius est. Quod inquit, ἢ πόρνος, potest per conjunctionem disjunctivam intelligi, periude ac sequentia. Potest etiam ut verbum accipi pro eo quod est, Si quis frater nominatus, « sit, » hoc est, existat fornicator, etc. se abominationem esse propter scelus, ab eo absteineat.

VERS. 12. « Quid enim mihi de iis qui foris sunt judicare? » Eos qui foris sunt, Græcos sive Gentiles nominat: qui intus, Christianos. Nulla mihi, inquit, cura de iis qui foris sunt: tantum enim est quod ait, Extra meas leges sunt. Supervacaneum itaque foret legem sancire iis qui extra Christi regiam et aulam agunt. « Quæcumque enim lex loquitur, iis, qui sunt in lege, loquitur. »

VERS. 12, 13. « Nonne de iis qui intus sunt, vos judicatis? Eos vero qui foris sunt, Deus judicabit. » Nonnulli particulam οὐχί, id est, nonne, puncto interrogantur: deinde ab alio principio sine interrogatione legunt: « De iis qui intus sunt, vos judicatis. » Cum enim supra dixisset: « Quid enim mihi de iis qui foris sunt, judicare? » subintulit, Non: quasi dicat, Mea nihil refert illos judicare. Quidam vero junctim cum interrogatione legunt: « Nonne de iis qui intus sunt, vos judicatis? » hoc est, Nonne Christiani a vobis judicandi sunt? Eos vero qui foris sunt, horribilior judex excipiet. Proinde, si a vobis, qui intus sunt, judicantur, Dei judicium, quod terribilius est, evadent.

« Auferte malum ex vobis ipsis. » Meminit Scripturæ loci in Veteri Testamento, ut commonstret quod jam olim legislatori placuerit, ut scelerati exciderentur. Quod ait, « Ex vobis ipsis, » ostendit quod impii sublatio ipsis majori erit emolumento.

151 CAPUT VI.

VERS. 1. « Audet aliquis vestrum, habens negotium adversus fratrem suum, judicari apud injustos, et non apud sanctos? » Plerique in pecuniariis causis dissidentes, apud Græcos judices contendebant, utpote legum peritos. Hoc igitur nunc corrigit, quod obiter in medium incidit. Postquam enim mentionem fecit avarorum, actutum efferbuit præ eorum cura qui talia patrarant. Intuere autem quomodo statim ab initio indignationem suam ostendat, sudaciam appellans rem istam ac prævaricationem. Non autem dixit, Apud infideles, sed, « Apud injustos. » Cum enim is qui litigat, justum assequi laborat, ostendit eos istud haud consecutos. Injusti enim sunt, inquit, judices Græci: qui igitur tibi juste judicabunt? Sanctos autem fideles appellat, ex ipsis nominibus differentiam demonstrans; illi namque injusti sunt, isti vero sancti.

VERS. 2. « An nescitis quod sancti mundum ju-

² Rom. III, 19. • Deut. XIII, 5.

ἔστι δὲ τῆ ἀληθείᾳ, πᾶς ὁ τοῦ ἀπειρηθημένοις ἐνοχος. Τὸ δὲ, « Ἡ πόρνος, » δύναται μὲν καὶ ὡς διαζευκτικὸς σύνδεσμος νοηθῆναι, καθὼς καὶ τὰ ἐξῆς δύναται δὲ καὶ ὡς ῥῆμα, ἀντὶ τοῦ, Ἐάν τις ἀδελφὸς ὀνομαζόμενος ἦ, τουτέστιν, ὑπάρχη πόρνος, καὶ τὰ ἐξῆς, τῷ τοιοῦτῳ μηδὲ συνεσθῆναι, ἵνα γνοῦς ὅτι βδέλυγμά ἐστι διὰ τὴν κακίαν, ἀπόσχηται ταύτης. Cum tali ne cibis quidem semendus, ut agnoscens

« Τί γὰρ μοι καὶ τοὺς ἐξω κρίνεις; » Ἐξω τοῦ Ἑλληνικῶς ὀνομάζει· ἔσω δὲ, τοῦ Χριστιανούς. Οὐδὲ μοι, φησὶ, λόγος πρὸς τοὺς ἐξω· αὐτὸ γὰρ τοῦτο, ἐξω τῶν ἐμῶν νόμων εἰσὶ. Περιττὸν οὖν τὰ προστάγματα τοῦ Θεοῦ¹¹ τίθεναι τοῖς ἐξω τῆς Χριστοῦ αὐλῆς· ὅσα γὰρ ὁ νόμος λαλεῖ, τοῖς ἐν τῷ νόμῳ λαλεῖ.

« Οὐχὶ τοὺς ἔσω ὑμεῖς κρίνετε; Τοὺς δὲ ἐξω, ὁ Θεὸς κρίνει. » Τινὲς εἰς τὸ, « Οὐχί, » σιζῶσιν· εἶτα ἀπ' ἄλλης ἀρχῆς ἀναγινώσκουσι χωρὶς ἐρωτήσεως· « Τοὺς ἔσω ὑμεῖς κρίνετε. » Εἰπῶν γὰρ ἄνω, ὅτι « Τί μοι τοὺς ἐξω κρίνεις; » ἐπήγαγεν, ὅτι « Οὐχί » ἀντὶ τοῦ, Οὐκ ἔστι μοι τὸ κρίνειν ἐκείνους. Τινὲς δὲ συναπτῶς καὶ ἐρωτηματικῶς ἀναγινώσκουσιν· « Οὐχὶ τοὺς ἔσω ὑμεῖς κρίνετε; » Ἀντὶ τοῦ, Οὐχὶ τοὺς Χριστιανούς ὀφείλετε ὑμεῖς κρίνειν; Τοὺς δὲ ἐξω ὁ Θεὸς φοβερώτερος δικαστὴς παραλήψεται. Ὡστε, εἰ παρ' ὑμῶν οἱ ἔσω κρίνονται, ἐκφεύζονται τὴν φοβερώτερον κρίσιν τοῦ Θεοῦ.

« Καὶ ἐξαρεῖτε τὸν¹² πονηρὸν ἐξ ὑμῶν αὐτῶν. » Ἐμνημόνευσε ῥήσεως ἐν τῇ Παλαιᾷ κειμένῃ, ἵνα δείξῃ ὅτι καὶ ἀνωθεν ἐδόκει τῷ νομοθέτῃ τοὺς πονηροὺς ἐκτίμηνεσθαι. Τὸ δὲ, « Ἐξ ὑμῶν αὐτῶν, » δείκνυσιν ὅτι μᾶλλον αὐτῶν ὠφέλειά ἐστὶν ἢ ἐξαρῆσαι τοῦ πονηροῦ.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

« Τοῦ μὲν τις ὑμῶν πρὸς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ πρᾶγμα ἔχων, κρίνεσθαι ἐπὶ τῶν ἀδίκων, καὶ οὐχὶ ἐπὶ τῶν ἀγίων; » Πολλοὶ χρηματικὰς δίκας ἔχοντες, ἐκρίνοντο παρὰ τοῖς Ἑλληνικοῖς δικασταῖς, ἅτε νομομαθεῖσι. Τοῦτο τοίνυν διαρροῦται παρεμπροσθεν εἰς τὸ μέσον. Ἐπειδὴ γὰρ ἐμνήσθη πλεονεκτῶν, εὐθύς ἐξέσε τῆ περὶ τῶν ἀμαρτανόντων τὰ τοιαῦτα φροντίδι. Καὶ ὅρα, ὅπως θυμὸν ἐνδείκνυσται ἐξ ἀρχῆς, καὶ τόλμαν καλεῖ τὸ πρᾶγμα καὶ παρανομίαν. Οὐκ εἶπε δὲ, Ἐπὶ τῶν ἀπίστων, ἀλλ', « Ἐπὶ τῶν ἀδίκων. » Ἐπειδὴ γὰρ ὁ δικαζόμενος, τοῦ δικαίου τυχεῖν βούλεται, δείκνυσιν αὐτοὺς τοῦτου οὐ τυγχάνοντας. Ἄδικοι γὰρ, φησὶν, εἰσὶν οἱ κρίνοντες¹³ Ἑλληνες· πῶς οὖν σοὶ δικαίως κρινούσιν; Ἄγιους δὲ, τοῦ πιστοῦς φησὶν, ἐξ αὐτῶν τῶν ὀνομάτων δεικνύς τὴν διαφορὰν· οἱ μὲν γὰρ ἄδικοι εἰσιν, οἱ δὲ ἅγιοι.

« Ἡ οὐκ οἶδατε [culq. Οὐκ οἶδατε ὅτι] οἱ ἅγιοι τὸν

Variae lectiones.

¹¹ Χριστοῦ m. ¹² τὸ θ. ¹³ δικάζοντες ο.

κόσμον κρινούσιν; » Ἐπειδὴ οἱ πιστοὶ ἰδιώται ὄντες A οὐκ ἀξιόπιστοι ἐδόκουν πρὸς τὸ τεμεῖν ἡ ὑπόθεσιν, ἀξιόπιστους αὐτοὺς ποιεῖ¹¹, πρῶτον μὲν ἀγίους καλέσας, εἶτα εἰπὼν, ὅτι τὸν κόσμον κρινούσιν· οὐκ αὐτοὶ καθήμενοι καὶ δικάζοντες (ὁ γὰρ Κύριος κρινεῖ!), ἀλλὰ κατακρινούσιν. Ὅταν γὰρ ὁμοιοπαθεῖς ὄντες, ἐδρεθῶσιν αὐτοὶ μὲν πιστεύσαντες, ἐκείνοι δὲ ἀπιστήσαντες, οὐ κατάκρισις τοῦτο τῶν ἀπίστων;

« Καὶ εἰ ἐν ὑμῖν κρίνεται ὁ κόσμος, ἀνάξιοι ἔστε κριτηρίων ἐλαχίστων; » Ὅρα, οὐκ εἶπεν, ὅτι Ἰϥ ὑμῶν κρίνεται, ἀλλ', « Ἐν ὑμῖν » τούτεστιν, Ἰϥ τοῦ Θεοῦ μὲν κρίνεται, ἐν ὑμῖν δὲ κατακρίνεται, ἀντὶ τοῦ, Ἐν τῷ ὑμᾶς ὑπόδειγμα εἶναι πιστεύσαντας. Τὸ δὲ, « Ἀνάξιοι ἔστε κριτηρίων ἐλαχίστων, » τοιοῦτον ἔχει νοῦν. Ἐπειδὴ γὰρ εἰκὸς ἦν αὐτοὺς ὑπὸ τῶν ἔσω κρινόμενους αἰσχύνεσθαι, τούναντιον μὲν οὖν ἔστιν αἰσχύνη, φησὶν, ὅταν ὑπὸ τῶν ἔξωθεν κρινεσθε. Ἐκεῖνα γὰρ ἔστιν ἐλάχιστα δικαστήρια, οὐ τὰ ἔσω.

« Οὐκ οἴδατε ὅτι ἀγγέλους κρινοῦμεν; Μήτοιγε [vulg. μήτιγε] βιωτικά; » Ἀγγέλους τοὺς δαίμονας φησι Καὶ τούτους οὖν κατακρινοῦμεν, ὅταν οἱ ἐν σαρκὶ ἡμεῖς, τῶν ἀσωμάτων αὐτῶν πλέον εὐρεθῶμεν ἔχοντες.

« Βιωτικά μὲν οὖν κριτήρια ἂν ἔχητε, τοὺς ἐξουθενημένους ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, τούτους καθίζετε. Πρὸς ἐντροπὴν ὑμῖν λέγω· οὕτως οὐκ ἐνι ἐν ὑμῖν σοφὸς οὐδὲ εἷς, ὃς δυνήσεται διακρίναι ἀνά μέσον τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ; » Ἐκ περιστοίας βουλόμενος ἀποστῆσαι αὐτοὺς τῶν ἔξω δικαστηρίων, φησὶν, ὅτι ἴσως εἴποι τις ἂν, ὅτι οὐκ ἐνι σοφός τις ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ὁ διακρίναι θυνάμενος. Εἰ γὰρ κατὰ τὸν ὑμῶν λόγον οὐκ ἐνι σοφός, τοὺς ἐξουθενημένους μάλλον δικαστάς καθίζετε, ἢ τοὺς ἀπίστους. Τοῦτο δὲ εἶπον πρὸς ἐντροπὴν ὑμῶν, συντρέχων τῇ ψευδεὶ προφάσει ὑμῶν, ἐπεὶ ἄρα τοσαύτη σπάνις ἔστι σοφῶν παρ' ὑμῖν, ὥστε τοὺς εὐτελεῖς καὶ ἰδιωτικωτέρους κρίνειν. Τὸ, « Ἀδελφοῦ δὲ αὐτοῦ, » προσέθηκε, σημαίνων ὅτι οὗτος¹² πρὸς τὸν ἀδελφόν ἐστιν ἡ δίκη, οὐδὲ πολλῆς χρεῖα ποιικιλίας καὶ γνώσεως, ἅτε τῆς ἀδελφικῆς διαθέσεως πολλὰ συνεργούσης πρὸς λύσιν τῆς φιλονεικίας.

« Ἀλλὰ ἀδελφός μετὰ ἀδελφοῦ κρίνεται, καὶ τοῦτο ἐπὶ ἀπίστων; » Διπλοῦν τὸ κακὸν, ὅτι τε πρὸς ἀδελφὸν ἢ χριστός, καὶ ὅτι ἐπὶ ἀπίστων.

« Ἦδη μὲν οὖν ὅλως ἤτημα ἐν ὑμῖν ἔστιν, ὅτι κρίματα ἔχετε μεθ' ἑαυτῶν. » Πρῶτερον ἀνείλε τὸ κρίνεσθαι παρὰ τοῖς ἀπίστοις· νυνὶ δὲ καὶ αὐτὸ τὸ ὅλως κρίνεσθαι ἀναρρεῖ, λέγων, ὅτι « Ὅλως ἤτημα » τούτεστι, Κατάκρισις, αἰσχύνη ὅτι ὅλως ἔχετε κρίματα, τούτεστι, δίκας μετ' ἀλλήλων· τοῦτο γὰρ ἔστι τὸ, « Μεθ' ἑαυτῶν. » Ἐμφαντικῶς δὲ τοῦτο εἶπεν· ἑαυτοὺς γὰρ ὀφειλομένους λογίζεσθαι οἱ Χριστιανοὶ τοὺς [ὧς] ἀδελφοὺς.

dicabunt? » Quia fideles, utpote indocti, ad litem dirimendam non videbantur idonei, auctoritatem illis conciliat : primum quidem sanctos appellando, deinde affirmando quod mundum sunt iudicaturi : non ipsi quidem sedentes ac sententiam proferentes (Dominus enim iudicabit) verum condemnabunt. Cum enim ipsi, qui similibus affectionibus obnoxii erant, inventi fuerint fideles, illi vero infideles, nonne hoc condemnatio est infidelium?

« Quod si in vobis iudicatur mundus, indigni estis iudiciis minimis? » Observa quod non dixerit, a vobis iudicatur, sed, « In vobis : » hoc est, a Deo quidem iudicatur, in vobis autem condemnatur, pro, ex hoc quod vos credentes iis eratis pro exemplo. Quod autem ait, « Indigni estis iudiciis minimis, » hujusmodi sensum habet. Cum enim verisimile esset ipsos ab iis qui intus erant iudicatos pudesceri; e diverso, inquit, contumeliam retuleritis, si ab illis qui foris sunt, hoc est, ab infidelibus iudicemini. Minima enim sunt illa tribunalia; quæ intus sunt non item.

Vers. 3. « Nescitis quod angelos iudicabimus? quanto magis sæcularia? » Angelos dæmones appellat, quos condemnabimus, quando nos carne vestiti, incorporeis istis substantiis excellentiores fuerimus reperti.

Vers. 4, 5. « Iudicia igitur de rebus temporariis si habeatis, qui in Ecclesia contempti sunt, eos constituite. Ad verecundiam vestram dico : Sic non est inter vos quisquam, qui possit iudicare inter fratrem suum? » Ab exoticis iudiciis eos revocare volens, ex abundantia adjicit : Forsan dixerit quispiam, quod non sit sapiens **152** in Ecclesia, qui diiudicare possit. Si enim secundum vestram estimationem non est sapiens, contemptos potius iudices constituite, quam infideles. Istud autem dixi, ad verecundiam vestram, inani vestræ prætextui consentiens : quandoquidem tanta est raritas sapientum apud vos, ut viles et indoctiores iudicium exerceant. « Fratrem suum, » adjicit, indicans quod si quando adversus fratrem sit contentio, varia rerum cognitione non est opus, affectione nimirum fraterna ad litis solutionem cooperante.

Vers. 6. « Sed frater cum fratre iudicio contendit, et hoc apud infideles? » Duplex malum, et quod erga fratrem sit iudicium, et quod apud infideles.

Vers. 7. « Jam quidem omnino delictum est in vobis, quoniam iudicia habetis inter vosmetipsos. » Antea hoc sustulit, quod iudicarentur apud infideles : nunc autem ipsam omnino disceptationem tollit, inquiens : « Omnino est delictum, » id est, condemnatio et pudor, quoniam omnino habetis iudicia, hoc est, causas iudicarias inter vos invicem, hoc enim est quod ait, « Inter vosmetipsos. » Emphatice vero hoc dixit. Nos enim Christiani fratres nostros nosmetipsos existimare debemus.

Variae lectiones.

¹¹ κρίνειν ο. ¹² καλεῖ ο. ¹³ ἐπεὶ ο.

VERS. 7,8. « Quare non magis injuriam accipitis? quare non magis fraudem patimini? Sed ipsi injuriam inferitis, ac defraudatis, idque fratres. » Multiplex accusatio. Prima quidem, quod injuriam passi, sustinere non norant: altera, quod ipsi potius injuriam inferant: tertia, quod fratribus. Bonum esset, inquit, neque injuriam facere, neque pati: in summa autem, melius est pati.

VERS. 9. « An nescitis quod iniqui regnum Dei non possidebunt? » Exhortationem condemnatione concludit, sermonem vehementiorem reddens, ac veluti in re confessa ipsos interrogat.

« Ne erretis. » Hic occulte indicat fuisse nonnullos apud eos qui dicerent: Clemens est Deus, nec puniet nos, verum in regnum introducet. Ait igitur, « Ne erretis. » Etenim revera erroris est et imposturæ, hic sperare commoda, posthac vero illic diversum consequi.

« Neque fornicatores. » Eum qui jam condemnatus erat, primo loco ponit.

« Neque idolorum cultores, neque mœchi, neque molles. » Molles, turpia patientes nominat. Infert igitur et turpia agentes.

VERS. 10. « Neque masculorum concubitores, neque avari, neque fures, neque ebriosi, neque maledici, neque rapaces, regnum Dei possidebunt. » Quæruni multi, quare conjunxit ebriosos et maledicos cum idolorum **153** cultoribus, scilicet cum eis qui scelera nefanda perpetrant? Quoniam nimirum Christus ipse, eum qui dixerit « fratri suo, Fætae P, reum faciat gehennæ: ac rursus quia Judæi ex ebrietate ad idololatriam pervenerunt. Deinde, non de supplicio jam nunc loquitur; sed de regni amissione. E regno autem pariter omnes excidunt: num vero in pœnis discrimen habituri sint, non est præsentis loci indagare.

VERS. 11. « Et hæc quidem fuisitis, sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed justificati estis in nomine Domini Jesu, et in Spiritu Dei nostri. » Intelligent, inquit, a qualibus malis vos liberarit, quantaque vobis bona largitus sit Deus. Habebatis enim vos prædicta omnia: verum ad iis vos mundavit Deus: et non solum hoc, sed etiam sanctificavit. Quomodo? justificando, inquit, vos. Abluit enim vos, deinde justificans sanctificavit: non hujus vel illius doctoris nomine, cæterum in Christi nomine, Spirituque sancto: id est, Trinitas ista vobis donavit. Cum enim dicit quod Deus in nomine Christi et Spiritu sancto nos sanctificarit, nihil aliud quam Trinitatem ponit.

VERS. 12. « Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt. » Quia fornicatoris supra meminit, ac de illo rursus verba facturus est, sermonem de gula interponit. Ex hac enim plerumque fornicationis malum provenire solet. Ait ergo: Licet

P Matth. v, 22.

« Διὰ τί οὐχὶ μᾶλλον ἀδικεῖσθε; Διὰ τί οὐχὶ μᾶλλον ἀποστερεῖσθε; Ἄλλ' αὐτοὶ ἀδικεῖτε καὶ ἀποστερεῖτε, καὶ ταῦτα ἀδελφοὺς. » Πολλαπλοῦν τὸ ἐγκλημα· πρῶτον μὲν, ὅτι οὐκ οἴδασιν ἀδικοῦμενοι φέρειν· δεύτερον δὲ, ὅτι ἀδικοῦσι μᾶλλον αὐτοὶ· τρίτον, ὅτι ἀδελφοὺς. Καλὸν μὲν ἦν, φησί, μῆτε ἀδικεῖν, μῆτε ἀδικεῖσθαι· ἐν ἐπιλογῇ δὲ, βέλτιον τὸ ἀδικεῖσθαι.

« Ἡ οὐκ οἴδατε ὅτι ἀδικοὶ βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσιν; » Εἰς ἀπειλὴν κατακλείει τὴν παραινέσιν, ἰσχυρότερον ποῶν τὸν λόγον, καὶ ὡς ἐπ' ὠμολογημένῳ πράγματι ἐρωτῶν αὐτοὺς.

« Μὴ πλανᾶσθε. » Ἐνταῦθα αἰνιττεταί τις ἀπὸ αὐτοῦ ὄντας, οἱ ἔλεγον, ὅτι φιλόκωπος ἐστὶν ὁ Θεὸς, καὶ οὐ κολάσει, ἀλλ' εἰς τὴν βασιλείαν εἰσάξει. Φησὶν οὖν· « Μὴ πλανᾶσθε. » Καὶ γὰρ ἦν τῆς ἀπάτης ἐστὶ καὶ πλάνης ἐπίσταται ἐνταῦθα ¹⁷ χρηστὰ, εἴτα ἐκεῖ τῶν ἐναντιῶν ἐπιτυχεῖν.

« Οὐτε πόρνοι. » Τὸν ἤδη καταδικασθέντα πρῶτον τίθεισιν.

« Οὐδὲ [υγιγ. οὐτε] εἰδωλατράται, οὐτε μοιχοὶ, οὐτε μαλακοί. » Μαλακοὺς φησὶ τοὺς αἰσχροπαθοῦντας. Ἐπιφέρει γοῦν ¹⁸ καὶ τοὺς αἰσχροποιοῦντας.

« Οὐτε ἀρσενικοῦται, οὐτε πλεονέκται, οὐτε κίπται, οὐτε μέθυσοι, οὐ λοιδοροὶ, οὐχ ἄρπαγες, βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσιν. » Ζητοῦσι πολλοὶ, τί δήποτε τοὺς μεθύσοις ¹⁹ καὶ λοιδοροὺς μετὰ τῶν εἰδωλοτρῶν καὶ τῶν ἀρῆτοποιοῦν τέθεικέν; Ὅτι καὶ ὁ Χριστὸς τὸν εἰπόντα, « Μωρὲ, τῷ ἀδελφῷ, » ἔνοχον εἶπε γέννης· καὶ αὐτὸς, Ἰουδαῖοι ἐκ τῆς μέθης εἰς εἰδωλοτρῶν ἦλθον. Ἐπειτα, οὐ περὶ κολάσεως, ὁ λόγος νῦν, ἀλλὰ περὶ ἐκπτώσεως βασιλείας. Τῆς μὲν οὖν βασιλείας ὁμοίως πάντες ἐκπίπτουσιν· εἰ δὲ ἐν ταῖς κολάσεσι ²⁰ διαφορὰν ἔξουσιν, οὐ τοῦ παρόντος καιροῦ ζητεῖν.

« Καὶ ταῦτά τινες ἦτε, ἀλλὰ ἀπελούσασθε, ἀλλὰ ἡγιασθητε, ἀλλὰ ἐδικαιώθητε ἐν τῷ ὄνοματι τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ καὶ ἐν τῷ Πνεύματι τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. » Ἐνοήσατε, φησὶν, ἡλίγων ὑμᾶς κακῶν ἀπῆλλαξε, καὶ ἡλίκα ὑμῖν ἐχαρίσατο ὁ Θεὸς ἀγαθὰ. Εἴχατε γὰρ καὶ ὑμεῖς τὰ ἐρημίονα πάντα· ἀλλὰ καθαρῶς τοῦτων ὑμᾶς ἐποίησε· καὶ οὐ μόνον τοῦτο, ἀλλὰ καὶ ἡγίασε. Πῶς; Δικαιώσατε, φησὶν. Ἀπέλουσε γὰρ, εἴτα δικαιοῦσατε ἡγίασεν· οὐκ ἐν τῷ τοῦ δεινός, ἢ τοῦ δεινός διδασκάλου ὀνόματι, ἀλλ' ἐν τῷ τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἐν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι· τουτέστιν, Ἡ Τριάς ὑμῖν ²¹ ταῦτα ἐχαρίσατο. Ἐν γὰρ τῷ εἰπεῖν, ὅτι ὁ Θεὸς ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἐν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι ἡγίασεν, οὐδὲν ἀλλ' ἢ τὴν Τριάδα τίθεισιν.

« Πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' οὐ πάντα συμφέρει. » Ἐπειδὴ καὶ εἶπε περὶ τοῦ πεπορνευκότος, καὶ αὐτὸς μέλλει εἰπεῖν περὶ αὐτοῦ, παρεμβάλλει λοιπὸν καὶ τὸν περὶ τῆς γαστριμαργίας λόγον. Ἐκ γὰρ ταύτης ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τὸ τῆς πορνείας πάθος. Φησὶν οὖν,

Variae lectiones.

¹⁷ ἐνταῦθεν ο. ¹⁸ δὲ νῦν ο. ¹⁹ μεθύοντας ο. ²⁰ καὶ τῆς κολάσεως ο. ²¹ ἡμῖν ο.

ἔτι Ἐξέστί μοι φαγεῖν καὶ πιεῖν, ἀλλ' οὐ συμφέρει ἄ
μὲν ἀμετρίας ταῦτα ²² ποιεῖν.

« Πάντα μοι ἐξέστιν, ἀλλ' οὐκ ἐγὼ ἐξουσιασθήσομαι ὑπὸ τίνος ²³. » Κύριός εἰμι, φησὶ, τοῦ φαγεῖν καὶ πιεῖν· ἀλλ' ἐὰν τούτοις ἐμαυτὸν ἐκδῶ ἀμέτρως, δοῦλος αὐτῶν ἀντὶ κυρίου εὐρεθήσομαι ²⁴. Ὁ μὲν γὰρ εἰς δέον αὐτοῖς κεχρημένος, αὐτὸς αὐτῶν κύριός ἐστιν· ὁ δὲ εἰς ἀμετρίαν ἐξῶν, οὐκέτι κύριος, ἀλλὰ δούλος· αὐτῶν γίνεται, τῆς ἀδδηφαγίας ἐν αὐτῷ τυραννύσης. Εἶδες, πῶς τὸν νομίζοντα ἐξουσίαν ἔχειν, ἔδειξεν ὑπεξουσίον; Σκόπει γὰρ· Ἐκείνων ἕκαστος ἔλεγεν· Ἐξέστί μοι τρυφᾶν· αὐτός φησι, ὅτι οὐχ οὕτως αὐτὸ ποιεῖν ²⁵ ὡς ἐξουσίαν ἔχων αὐτοῦ, ἀλλ' ὡς τῆ ἐξουσία ταύτῃ αὐτὸς ὑποκείμενος. Οὐ γὰρ ἔχεις ἐξουσίαν τῆς γαστρὸς, ἕως ἂν ἄσωτος ᾖς, ἀλλ' αὕτη σοῦ τὴν ἐξουσίαν ἔχει.

« Τὰ βρώματα τῆ κοιλίας, καὶ ἡ κοιλία τοῖς βρώμασι. » Κοιλίαν τὴν γαστριμαργίαν φησὶν, οὐ τὸ μέλος ἡμῶν· βρώματα δὲ, τὴν ἀμετρίαν τῶν βρωμάτων. Φησὶν οὖν ὅτι ἡ ἀμετρία τῶν βρωμάτων, πρὸς τὴν γαστριμαργίαν, φιλίαν καὶ οικειότητα ἔχει, κακείνη πρὸς ταύτην· καὶ οὐ δύναται ταῦτα πρὸς Χριστὸν ἡμᾶς ἀγαγεῖν, ἀλλ' ἑαυταῖς παραπέμπουσιν τοὺς πεθομένους αὐταῖς, ἡ ἀμετρία τῆ γαστριμαργίας, καὶ ἐκείνη ταύτη.

« Ὁ δὲ Θεὸς καὶ ταύτην καὶ ταῦτα καταργήσει. » Οὐ τὴν γαστέρα, ἀλλὰ τὴν γαστριμαργίαν· οὐδὲ τὴν τροφήν, ἀλλὰ τὴν ἀμετρίαν. Τὸ δὲ, « Καταργήσει, » τινὲς μὲν φασιν, ὅτι προαγόρευσις τοῦτο ἐστὶ περὶ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος, ὅτι οὐκ ἔστιν ἐκεῖ φαγεῖν, οὕτε ^C πείν. Καὶ εἰ τὸ συμμέτρως φαγεῖν οὐκ ἔστιν ἐκεῖ, πολλῷ μᾶλλον ἡ ἀμετρία καὶ ἡ γαστριμαργία καταργηθήσεται ²⁶. Ὁ δὲ θεολόγος τὴν καταργουμένην ²⁷ αὐτίκα σὺν τοῖς καταργουμένοις βρώμασιν εἰπὼν, ἐδήλωσεν ὅτι ἅμα τῷ κορεσθῆναι καταργεῖται ἡ τὰ πολλὰ τέως ζητούσα. Τινὲς δὲ φασιν, ὅτι τὴν παραινέσιν εὐχῆ ἐπεσφράγισεν, ἐπευξάμενος ὡς ἂν καταργηθεῖη, ἤγουν παυθεῖη καὶ ἡ ἀμετρία καὶ ἡ γαστριμαργία.

« Τὸ δὲ σῶμα οὐ τῆ πορνείᾳ, ἀλλὰ τῷ Κυρίῳ, καὶ ὁ Κύριος τῷ σώματι. » Ἴδου ἔδειξεν, ὅτι διὰ τὸν περὶ τῆς πορνείας λόγον περὶ γαστριμαργίας προείπεν. Ἄκλιου ὄν μὲν γὰρ ²⁸ ἦν εἰπεῖν· Τὸ δὲ σῶμα, οὐ τοῖς βρώμασιν, οὐδὲ τῆ κοιλίᾳ· ὁ δὲ οὐχ οὕτως εἶπεν, ἀλλὰ, « Τῆ πορνείᾳ, » δεικνύς τί τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ^D τροφῆς, ὅτι πορνεία. Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστι· Τὸ σῶμα, φησὶν, οὐ διὰ τοῦτο πέπλασται, ἵνα τρυφᾶ καὶ εἰς πορνείαν ἐμπέπῃ· ἀλλ' ἵνα τῷ Χριστῷ ἀκολουθῆ ὡς κεφαλῇ αὐτοῦ, καὶ ἂν ὁ Κύριος ὡς κεφαλὴ ἐπικάθηται αὐτῷ.

« Ὁ δὲ Θεὸς καὶ τὸν Κύριον ἤγειρε, καὶ ἡμᾶς ἐξέγειρεῖ διὰ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ. » Μὴ θορυβηθῆς ἀκούσας, ὅτι ὁ Θεὸς τὸν Κύριον ἤγειρεν· ὡς γὰρ νηπίοις αὐτοῖς συγκαταβαίνει. Καὶ ἐπειδὴ περὶ ²⁹

mihi edere et bibere, sed non potest isthæc immoderate facere.

« Omnia mihi licent, sed ego sub nullius redigar potestate. » Dominus sum, inquit, edendi et bibendi : verum si me istis immoderate dedam, servus eorum pro domino inveniatur. Nam qui illis utitur uti decet, iste illorum dominus est : qui vero in intemperantiam dilabatur, non amplius dominus, sed servus eorum sit, gulositate nimirum in illo regnante. Vidisti quomodo eum, qui se potestate præditum existimat, subditum esse ostenderit ? Perpende enim : Quilibet eorum dicebat ; Licet mihi voluptuose vivere : Ille dicit, quod id non perinde facis, ac si potestatem habeas in illud, sed veluti huic ipse potestati sis subjectus. Nam quando intemperans manes, non habes potestatem in ventrem, sed iste in te potestatem occupat.

VERS. 13. « Escæ ventri, et venter escis. » Ventrem, gulositatem dicit, non membrum nostrum : escas autem, immoderatum ciborum usum. Ait ergo, immoderatum ciborum usum, amicitiam et affinitatem cum gulositate habere, hancque cum illo : Nec possunt nos hæc ad Christum perducere, sed ad sese transmittunt obtemperantes sibi : nimirum excessus ad gulositatem, gulositas vero ad excessum.

« Deus autem et hunc et has destruet. » **154** Non ventrem, sed gulositatem : neque cibum, sed immoderatum eorum usum. « Destruet, » nonnulli pro prædicatione accipiunt ejus, quod in futuro sæculo eventurum est. Nam illic neque edemus, neque bibemus. Quod si illic non licebit modice manducare, multo magis immoderatio et gulositas tolletur. Theologus autem dicendo ventrem una cum cibis destructioni obnoxiiis aboleri, indicavit, quod simul atque saturatus fuerit venter, destruitur, qui adeo multa interim inquirat. Quidam autem dicunt, quod adhortationem voto signaverit, exoptans uti destruat sive aboleatur tum immoderatio, tum gulositas.

« Corpus autem non fornicationi, sed Domino, Dominus autem corpori. » Ecce ostendit quod propter sermonem de fornicatione, primo locutus sit de gulositate. Consequens enim erat dicere : Corpus non cibis, neque alvo : ille vero non sic dixit, sed, « Fornicationi : » ostendens qui sit voluptatis effectus, nempe scortatio. Quod autem ait, est hujusmodi : Corpus, inquit, non eum in finem formatum est, ut delicietur, et in fornicationem incidat : cæterum ut Christum ceu caput suum sequatur, ac rursus Dominus ceu caput illi insideat.

VERS. 14. « Deus vero et Dominum suscitavit, et nos suscitabit per virtutem suam. » Noli animo fluctuare, audiens quod Deus Dominum excitavit. Nam iis, tanquam infantibus, condescendit. Et

Variæ lectiones.

²² τοῦτο ο. ²³ ὑπὸ τίνος τούτων m. ²⁴ εὐρεθήσομαι. Ὡν γὰρ, φησὶ, Θεὸς ἡ κοιλία. Τοιγαροῦν οὐκ ἐξουσιασθήσομαι ὑπὸ τίνος τούτων m. Inveniatur. Quorum enim, inquit, Deus venter est : igitur sub nullius redigar potestate. ²⁵ Chrysost. ποιεῖ; ο. ²⁶ καταργηθήσεται ο. ²⁷ ἴσ. κοιλίαν κατ. ο. ²⁸ οὖν ο. ²⁹ παρά ο.

quoniam de Patre, ceu causa, concorditer omnes magna sentiebant, ideo resurrectionem Patri refert, nosque ab ipso excitandos dicit. Sicut enim caput nostrum, nempe Christum excitavit; ita et reliquum corpus, nos nimirum, excitabit. Confirmans autem sermonem suum, addidit, « Per virtutem suam: » quasi dicat: Nolite diffidere iis quæ dico: nam potentia Dei quæ tam magna gessit, hoc etiam effectum dabit. Quod vero Patri, ceu auctori, Christi excitationem refert, planum est ex eo quod Dominus de se ipso dicit: « Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud. » Et rursus scriptum est: « Exhibuit seipsum viventem. » Quare cum ipse seipsum excitaverit, Patri, ceu

αὐτῷ Πατρὶ, ὡς αἰτίου, ὁμολογουμένως πάντες μεγάλη ²⁰ ἐδόξαζον· διὰ τοῦτο καὶ τὴν ἔγερσιν τῷ Πατρὶ ἀνατίθει, καὶ ἡμᾶς ἀπ' αὐτοῦ ²¹ ἐγερθῆναι ἀποφαίνεται. Ὅσπερ γὰρ τὴν κεφαλὴν ἡμῶν, τὸν Χριστόν φημι, ἤγειρε, καὶ τὸ λοιπὸν σῶμα, ἡμᾶς, ἐξέγερε. Πιστοποιούμενος δὲ τὸν λόγον, προσέθηκε, « Διὰ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, » ὡσανεὶ τοῦτο λέγων· Μὴ ἀπιστήσητε ²² οἷς λέγω· ἡ δύναμις γὰρ τοῦ Θεοῦ μεγάλη κατορθοῦσα, καὶ τοῦτο ποιήσει. Ὅτι δὲ ὡς αἰτίῳ τῷ Πατρὶ τὴν ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ ἀνατίθει ²³, δῆλον ἐκ τοῦ τὸν Κύριον περὶ ἑαυτοῦ λέγειν· « Λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἔγερῶ αὐτόν. » Καὶ αὐτὸ γέγραπται, ὅτι « Παρέστησεν ἑαυτὸν ζῶντα. » Ὅστε αὐτοῦ ἑαυτὸν ἐγείραντος, τῷ Πατρὶ, ὡς αἰτίῳ, τὸ πρᾶγμα προστίθεται.

VERS. 15. « Nescitis quod corpora vestra sint membra Christi? » Redit de novo ad propositam admonitionem, quæ contra fornicationem erat suscepta. Terribilissimum autem argumento sermonem auspicatur. « Tollens ergo membra Christi, faciam membra meretricis? Absit! » Non dixit, copulabo scorto? verum, quod tremendum erat, « Faciam membra scorti? » Quis enim non perhorrescat hoc audientem, nempe, membra Christi avellere, eaque membra meretricis facere?

« Οὐκ οἴδατε ὅτι τὰ σώματα ὑμῶν ²⁴ μέλη Χριστοῦ ἐστί; » Πάλιν ἐπὶ τὴν προκειμένην ἤλθε παραίνεσιν, τὴν κατὰ τῆς πορνείας· φρικωδέστατον δὲ τὸν λόγον μεταχειρίζεται. « Ἄρας οὖν τὰ μέλη τοῦ Χριστοῦ, ποιήσω πόρνης μέλη; Μὴ γένοιτο! Οὐκ εἶπε, Ζεύξω πόρνην, ἀλλ' ὁ φρικώδης ἦν, « Ποιήσω πόρνης μέλη; » Τίς γὰρ οὐ φρίξει τοῦτο ²⁵ ἀκούων, τὸ ἀποσπᾶσαι τὰ μέλη τοῦ Χριστοῦ, καὶ ποιῆσαι ταῦτα πόρνης;

155 VERS. 16. « An nescitis quod qui adheret meretrici, unum corpus est? Erunt enim, inquit, duo in carnem unam. » Confirmat quod dixit, quomodo videlicet scorti membra efficiantur, quæ sunt Christi. Per commisionem, inquit, vir unum cum scorto efficitur: quare et membra ejus, quæ fuerunt membra Christi, in scorti membra permutata sunt.

« Οὐκ οἴδατε ὅτι ὁ κολλώμενος τῇ πόρνη, ἐν σῶμί ἐστιν; Ἔσονται γὰρ, φησὶν, οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν. » Πιστοῦται ὁ εἶπε, πῶς γίνονται πόρνης; τὰ τοῦ Χριστοῦ μέλη. Διὰ τῆς συνελύσεως, φησὶν, ἐν γίνεται ὁ ἀνὴρ πρὸς τὴν πόρνην. Ὅστε καὶ τὰ μέλη αὐτοῦ, ἃ ἦσαν Χριστοῦ, ἐκείνης μέλη ἐγένοντο.

VERS. 17. Qui autem adheret Domino, unus spiritus est. » Observa quomodo ab ipsis nudis verbis scorti et Christi, promoveat accusationem, vehementiorem ipsam reddens. Ait itaque: Qui Domino adjungitur, nihil aliud quam spiritus efficitur, dum nihil carnale transigit: hoc est, spiritualis efficitur. Domino enim uniri, sanctificationem Spiritus ipsi suppeditat. Per hæc autem commonstravit quoniam modo fideles membra Christi efficiantur.

« Ὁ δὲ κολλώμενος τῷ Κυρίῳ, ἐν πνευμά ἐστιν. » Ὅρα, πῶς καὶ ἀπ' αὐτῶν ²⁶ γυμνῶν τῶν ὀνομάτων τῆς πόρνης καὶ τοῦ Χριστοῦ, προάγει τὴν κατηγορίαν, δεινοποιῶν αὐτήν. Φησὶν οὖν, ὅτι ὁ τῷ Κυρίῳ κολλώμενος, πνεῦμα γίνεται μόνον, τῷ μηδὲν ποιεῖν σαρκικόν· τούτεστι, πνευματικὸς καθίσταται. Ἦ γὰρ πρὸς τὸν Κύριον ἔνωσις, τὸν ἀγιασμὸν τοῦ Πνεύματος αὐτῷ χορηγεῖ. Ἔδειξε δὲ διὰ τούτων καὶ πῶς Χριστοῦ μέλη γίνονται οἱ πιστοί.

VERS. 18. « Fugite fornicationem. » Ceu persecutricem quæ nunquam non corporibus nostris imminet, fugere nos eam adhortatur, ut omnibus viribus nostris ab ea absterneamus, consulens. Nihil enim adeo nos persequitur, ac carnalis ista concupiscentia.

« Φεύγετε τὴν πορνείαν. » Ὅσπερ τινὰ διώκτριαν οἶσαν, καὶ ἀεὶ ἡμῖν ἐπικειμένην, φεύγειν προτρέπεται, τὴν ἐπιτεταμένην ἀποχὴν ταύτης ὑποτιθεὶς ἡμῖν. Οὐδὲν γὰρ οὕτω διώκει ἡμᾶς, ὡς ἡ σαρκικὴ ἐπιθυμία.

« Omne peccatum quocumque fecerit homo, extra corpus est: qui vero fornicatur, in proprium corpus peccat. » Fornicatione totum corpus, inquit, coinquinatur: unde et ad balneas accurrere solent qui fornicati sunt, ceu corpore jam polluto. In ipsum itaque corpus delinquit scortator, conta-

« Πᾶν ἁμάρτημα ὃ ἐάν ποιήσῃ ἄνθρωπος, ἐκτὸς τοῦ σώματός ἐστιν· ὃ δὲ πορνεύων, εἰς τὸ ἴδιον σῶμα ἁμαρτάνει. » Ἐπὶ τῆς πορνείας, φησὶν, ὅλον μολύνεται τὸ σῶμα· ὅθεν καὶ ἐπὶ βαλανεία τρέχειν ἔθος τοῖς πορνεύσασιν, ὡς μολυνθέντος δηλαδὴ τοῦ σώματος. Εἰς αὐτὸ τολῶν τὸ σῶμα ἁμαρτάνει ὁ πόρνος.

9 Joan. 11, 19. * Act. 1, 5.

Variæ lectiones.

²⁰ πάντα μέγα ο. ²¹ ὑπ' αὐτοῦ m. ²² μὴ ἀπιστεῖτε m. ²³ ἐπέγραψε ο. ²⁴ ἡμῶν ο. ²⁵ τούτων ο.
²⁶ ὑπ', καὶ, ἐπ' ο.

μολύνων αὐτὸ καὶ καταβρῦπαίνων. Εἰ γὰρ καὶ ὁ φό-
νος δοκεῖ διὰ τοῦ σώματος γίνεσθαι, ἀλλ' οὐ πᾶν ³⁷
τὸ σῶμα μολύνει. Εἰκόσ γὰρ ἢ λίθῳ, ἢ ξύλῳ βαλεῖν,
ἢ ἄλλῳ τινὶ ὄργανῳ, καὶ μὴ μισθῆναι τὸ σῶμα ·
πορνεῖαν δὲ τελεσθῆναι χωρὶς τοῦ σώματος ἀδύνατον·
ὅθεν ἀναγκαίως καὶ μολύνεται. Ἐξῆραὶ δὲ ἡβουλήθη
τὸ πρῶγμα, ἐπειδὴ περὶ αὐτοῦ πρόκειται αὐτῷ ³⁸ ἢ
παραίνεσις. Οὐ γὰρ πάντως πάντων χεῖρον ἢ πορ-
νεῖα. Οἶδα καὶ ἄλλας εἰς τοῦτο λύσεις · οἶον, ὅτι ὁ
πορνεύων εἰς τὸ ἴδιον σῶμα ἀμαρτάνει, καθὼς οὐ πι-
δοποιεῖς ἐπιθυμίᾳ, ὡς ³⁹ πρὸς ἔννομον γυναῖκα,
μίγνυται, ἀλλὰ μάτην αὐτὸ φθείρει τῇ ἀπορῶσῃ, καὶ
ἀδυναμοῖ ⁴⁰. Καὶ αὖ ἄλλως, ὅτι ὁ πορνεύων, εἰς τὴν
γυναῖκα, ἢ μίγνυται, ἀμαρτάνει, ἥτις σῶμα αὐτοῦ
ἐστὶ διὰ τῆς συνελείσεως ⁴¹. Καθὼς γὰρ οὐ μίγνυται
αὐτῇ νομίμως, ἀμαρτάνει εἰς αὐτήν. Πλὴν ἢ τοῦ με-
γάλου Ἰωάννου λύσις, πασῶν ⁴² κρείττω, ἢ πρώτη
δηλαδὴ. Ἀποροῦσι δὲ τινες · Τί οὖν; Ὁ φθόνος οὐ
ἔχει τὸ σῶμα, καὶ λύουσι πάλιν, ὅτι Ὁ φθόνος
πάθος ἐστίν, οὐκ ἐνεργεῖα · περὶ ἐνεργείας δὲ νῦν ὁ
λόγος τῷ Ἀποστόλῳ. Φησὶ γὰρ · « Πᾶν ἀμάρτημα ὃ
ἐστὶν κατὰ τὴν ἀνθρώπου · οὐ μὴν περὶ πάθους. Ὁ γὰρ
φθόνος οὐ γίνεται παρ' ἡμῶν, ἀλλ' ἐνεργεῖται ἐν
ἡμῖν.

« Ἡ οὐκ οἴδατε, ὅτι τὰ σώματα ὑμῶν ναὸς τοῦ ἐν
ὑμῖν ἁγίου Πνεύματος ἐστίν, οὗ ἔχετε ἀπὸ τοῦ Θεοῦ; »
Ἐκποθεῖ ἔτι πλέον καὶ τῷ μεγέθει τῆς δωρεᾶς, τού-
τεστι, τοῦ Πνεύματος, καὶ τῇ ἀξίᾳ τοῦ δωροκῶτος, ^C
τούτεστι, τοῦ Θεοῦ. Ναὸς, φησὶν, ἐστὶ, καὶ ἅγιος ·
ἀγίου γὰρ Πνεύματος. Μὴ τοίνυν μιᾶρὸν ποιήσητε
τὸν ἅγιον ναὸν, μηδὲ ἀχρειώσητε τὴν τοῦ Θεοῦ δω-
ρεάν · ἀπὸ Θεοῦ γὰρ ἔχετε τὴν δωρεάν καὶ τὸ
Πνεῦμα.

« Καὶ οὐκ ἐστὲ ἐαυτῶν; ἡγοράσθητε γὰρ τιμῆς. »
Ἰπὸ Δεσπότην, φησὶν, ἐστὶ, καὶ οὐδὲν ἔχετε ἴδιον,
οὔτε τὸ σῶμα. « Ἠγοράσθητε γὰρ τιμῆς. » τούτεστι,
Διὰ τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ. Ὅστε τὰ μέλη ὑμῶν
ἄλλῳ Δεσπότη ὑπόκεινται, καὶ ὅπου θέλει ἐκεῖνος,
ἀγασθαι ταῦτα δεῖ. Ταῦτα δὲ λέγει, οὐ τὸ αὐτεξού-
σιον ἀναρῶν ⁴³, ἀλλὰ τὸ δίκαιον δείκνυσι τοῦ δεῖν
ἡμᾶς δουλεύειν τῷ Θεῷ, ὅφ' οὐ καὶ ἡγοράσθημεν.

« Δοξάσατε δὲ τὸν Θεὸν ἐν τῷ σώματι ὑμῶν. » Ἐπεὶ ^D
οὖν ἡγοράσθητε, φησὶ, δοξάσατε δὴ τὸν Θεὸν ἐν τῷ
σώματι ὑμῶν, τὰς ἀγαθὰς πράξεις διὰ τοῦ σώματος
τελοῦντες, καὶ ἅγιον αὐτὸ τηροῦντες καὶ καθαρὸν.
Δοξάζεται γὰρ ὁ Θεός, τὰ καλὰ ἔργα ὑμῶν ὁρώντων
τῶν ἀνθρώπων, καὶ ἀκολούθως δοξαζόντων αὐτόν.

« Καὶ ἐν τῷ πνεύματι ὑμῶν. » Δείκνυσιν, ὅτι οὐ
σώματι μόνον χρὴ φεύγειν τὴν πορνείαν, ἀλλὰ καὶ
ψυχῇ, τῷ μηδὲ ⁴⁴ κατὰ διάνοιαν μολύνεσθαι (πνεῦμα
γὰρ τὴν διάνοιαν ἐκάλει) · καὶ ἢ ἐν τῇ καρδίᾳ γὰρ
μοιχεία ἐν Εὐαγγελίῳ ἀπηγόρευται.

* Matth. v, 28.

Variae lectiones.

³⁷ πάντως ο. ³⁸ αὐτῶν ο. ³⁹ οὐ ο. ⁴⁰ ἐκδυναμοῖ ο. ⁴¹ συνόδου ο. ⁴² πάντων ο. ⁴³ λέγων... ἀναρ-
εῖ m. ⁴⁴ καὶ μηδὲ m.

A minans ipsum, sordibusque conspurcans. Ac etiamsi
caedes per corpus fieri videatur, non tamen totum
corpus coinquinat. Nam verisimile est lapide petere,
vel ligno, vel alio quopiam instrumento, et non in-
quinari corpus : fornicationem autem citra corpus
perficere impossibile est : unde necessario etiam
coinquinatur. Rem autem exaggerare voluerat, quia
de ipsa praesens exhortatio instituta est. Non enim
omnino omnium pessima est fornicatio. Alias etiam
quasdam solutiones novi. Exempli gratia. Qui for-
nicatur, in proprium corpus peccat, quatenus non
prolis desiderio, perinde ac cum legitima conjuge,
miscetur, sed frustra ipsum corrumpit seminis
profusione ac debilitat. Rursus aliter : Qui fornicat-
ur, in feminam cui miscetur, peccat, quæ corpus
ipsius est per congressum. Nam quatenus illegitimo
cum ea miscetur, peccat in ipsam. Atqui magni
Joannis solutio cunctis est praestantior, prima nimirum.
Ambigunt autem hic nonnulli, dicentes :
Quid igitur? Nonne et invidia corpus tabefacit
adeoque dissolvit? Verum diluunt ad hunc rursus
modum : Invidia est passio, non actio : de actione
autem nunc sermocinatur Apostolus. Ait enim :
« Omne peccatum quodcumque fecerit homo : »
non autem de passione loquitur. **156** Invidia enim
non sit a nobis, sed efficitur in nobis.

VERS. 19. « An nescitis quod corpora vestra sint
templum Spiritus sancti, qui est in vobis, quem
habetis a Deo? » Vehementius eos perterrefacit
doni magnitudine, hoc est Spiritus, tum dignitate
donantis, hoc est Dei. Templum, inquit, estis, et
sanctum, Spiritus nimirum sancti. Ne igitur pol-
luatis templum istiusmodi sanctum, neque inutile
reddatis Dei donum : a Deo enim habetis et donum
et Spiritum.

VERS. 20. « Et non estis vestri ipsorum? siqui-
dem empti estis pretio. » Sub Domino, inquit,
estis, nihilque proprium habetis, ne ipsam quidem
corpus. « Empti » enim « estis pretio, » nempe
per sanguinem Christi. Proinde membra vestra
alii Domino sunt subjecta, et quo vult ille, duci
oportet ea. Hac autem dicens, liberum arbitrium
non tollit, cæterum par et justum esse monstrat,
nos Deo servire, a quo et empti sumus.

« Glorificate Deum in corpore vestro. » Quoniam
empti estis, inquit, glorificate Deum in corpore
vestro, bona opera per corpus perficientes, san-
ctumque ipsum servantes et purum. Glorificatur
enim Deus, cum bona opera vestra homines vide-
rint, ac deinceps Deum glorificarint.

« Et spiritu vestro. » Ostendit quod non corpore
tantum evitare oportet fornicationem, cæterum et
anima, ut ne mente quidem coinquinemur. Spiritum
enim mentem nominavit. Nam quod etiam in cordo
est adulterium *, in Evangelio interdictum est.

« Quæ sunt Dei. » Assidue in memoriam revocat, A quod in nostra potestate non sumus, verum sub Domino Deo censemur, qui et animam et corpus nostrum sanguine redemit.

CAPUT VII.

VERS. 1. « De quibus autem scripsistis mihi. » Sectas correxit, fornicationem, avaritiam : jam nunc vero de nuptiis et virginitate statuit. Scripserant enim ei, num abstinendum esset ab uxore, an secus.

« Bonum est homini mulierem non tangere. » Bonum, inquit, et eximium est cuiusvis mortalium, nec soli sacerdoti (perinde ac nonnulli male intelligunt) mulierem prorsus non attingere, sed virginitatem permanere. Tutior autem, nostram imbecillitatem plurimum adjuvans est matrimonii res. Subinfert igitur :

VERS. 2. « Propter fornicationes autem, unusquisque propriam uxorem habeat, et unaquarque suum virum habeat. » De utraque parte disserit. Verisimile est enim virum continentiam amare, mulierem 157 autem non item : aut a diverso « Propter fornicationes autem, » dicens, compellit nos ad continentiam. Si enim propter fornicationes nuptiæ permittuntur, non debent posthac matrimonio juncti intemperanter, sed pudice congruere.

VERS. 3. « Uxori maritus debitam benevolentiam reddat ; similiter et uxor marito. » delictum (inquit) habetis, mutuum erga vos benevolentiam. Quatenus igitur debitum, necessarium est, ut hanc vobis mutuum præstetis.

VERS. 4. « Uxor proprii corporis non habet potestatem, sed maritus : similiter autem et maritus proprii corporis potestatem non habet, sed uxor. » Quod debitum sit, et veluti res necessaria mutua benevolentia, nunc demonstrat. Non enim, inquit, potestatem habent corporum, sed enim uxor mariti et serva est et domina : serva quidem, quatenus non habet proprii corporis potestatem, ut tradat ipsum quibus velit, cæterum maritus dominatur in ipsum : domina vero, quatenus rursus mariti corpus ipsius est, nec habet is corporis sui potestatem, ut tradat ipsum scortis. Consimilem ad rationem maritus est, cum servus tum dominus suæ conjugis.

VERS. 5. « Ne defraudetis vos mutuo, nisi quid ex consensu ad tempus. » Hoc est, invito marito ne contineat uxor ; vel maritus, nolente uxore. Alterum enim altero invito istud facere, est defraudare, quemadmodum et de pecuniis dicitur : volente vero, non item, ceu quando ex consensu utriusque segregaverint aliquid temporis, ut inter sese abstineant.

« Ut vacetis jejuniis et orationi. » Interpretatur quomodo dixerit, « Ad tempus, » quando scilicet tempus fuerit vacare orationi, hoc est

« Ἀτινά ἐστι τοῦ Θεοῦ. » Συνεχῶς ἀναμνησκαί δτι οὐκ ἐσμὲν ἑαυτῶν, ἀλλ' ὑπὸ Δεσπότην τελοῦμεν τὸν Θεόν, τὸν καὶ ψυχὴν καὶ σῶμα ἡμῶν ἐξαγοράσαντα.

ΚΕΦΑΛΑ. Ζ'.

« Περὶ δὲ ὧν ἐγράψατέ μοι. » Διωρθώσατο τὰ σχίσματα, τὴν πορνείαν, τὴν πλεονεξίαν· νῦν οὖν περὶ γάμου καὶ παρθενίας διατάττεται. Ἐγράψαν γὰρ αὐτῷ, εἰ δεῖ γυναικὸς ἀπέχεσθαι, ἢ οὐ.

« Καλὸν ἀνθρώπῳ γυναικὸς μὴ ἅπτεσθαι. » Τὸ μὲν καλὸν καὶ τὸ ὑπερέχον ἐστὶ, φησὶ, παντὶ ἀνθρώπῳ, καὶ οὐ μόνον ἱερεῖ (ὡς τινες κακῶς νοοῦσι), τὸ ὅλως μὴ ἅπτεσθαι γυναικὸς, ἀλλὰ παρθενεύειν· τὸ δὲ ἀσφαλέστερον καὶ βοηθοῦν ἡμῶν τῇ ἀσθενείᾳ ἐστὶ τὸ τοῦ γάμου χρῆμα. Ἐπιφέρει οὖν·

« Διὰ δὲ τὰς πορνείας, ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα ἐχέτω, καὶ ἐκάστη τὸν ἴδιον ἄνδρα ἐχέτω. » Περὶ ἐκατέρου μέρους διαλέγεται. Εἰκὸς γὰρ τὸν μὲν ἄνδρα στέργειν⁴⁸ τὴν σφιγροσύνην, τὴν δὲ γυναῖκα οὐ· ἢ καὶ τὸ ἐμπαλιν. « Διὰ δὲ τὰς πορνείας, » εἰπὼν, εἰς ἐγκράτειαν συνωθεῖ. Εἰ γὰρ διὰ τὰς πορνείας ὁ γάμος συγχωρεῖται, οὐκ ὀφείλουσι λοιπὸν οἱ ἐν γάμῳ ἀκολάστως συνέχεσθαι, ἀλλὰ σωφρόνως.

« Τῇ γυναικὶ ὁ ἄνθρωπος τὴν ὀφειλομένην εὐνοίαν ἀποδίδτω· ὁμοίως δὲ καὶ ἡ γυνὴ τῷ ἀνδρὶ. » Χρέος, φησὶν, ἔχετε, τὴν πρὸς ἀλλήλους εὐνοίαν· ὡς οὖν χρέος, ἀναγκαῖόν ἐστιν ὁμᾶς ἀποδιδόναι ταύτην ἀλλήλοις.

« Ἡ γυνὴ τοῦ ἰδίου σώματος οὐκ ἐξουσιάζει, ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος· ὁμοίως δὲ καὶ ὁ ἄνθρωπος τοῦ ἰδίου σώματος οὐκ ἐξουσιάζει, ἀλλ' ἡ γυνή. » Ὅτι ὀφειλὴ καὶ χρέος ἐστὶν ἡ πρὸς ἀλλήλους εὐνοία, νῦν δείκνυσιν. Οὐ γὰρ ἐξουσιάζουσι, φησὶ, τῶν σωμάτων, ἀλλ' ἡ γυνή, καὶ δοῦλη καὶ δέσποινα ἐστὶ τοῦ ἀνδρός· δοῦλη, καθ' ὃ τὸ ἴδιον σῶμα οὐκ ἔχει αὐτῇ ἐν ἐξουσίᾳ, ὥστε δίδοναι αὐτὸ οἷς βούλεται, ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος δεσπόζει αὐτοῦ· δέσποινα δὲ, διότι πάλιν τὸ τοῦ ἀνδρός σῶμα αὐτῆς ἐστὶ, καὶ οὐκ ἔχει ἐκείνος αὐτοῦ ἐξουσίαν, ὥστε ταῖς πόρναις δίδοναι αὐτό. Ὅμοίως οὖν καὶ ὁ ἄνθρωπος, καὶ δοῦλός ἐστι καὶ δεσπότης τῆς γυναικὸς.

« Μὴ ἀποστερεῖτε ἀλλήλους, εἰ μῆτι ἂν ἐκ συμφώνου πρὸς καιρὸν. » Τουτέστιν, ἀκοντος τοῦ ἀνδρός μὴ ἐγκρατεῦσθε ἡ γυνή, ἢ ὁ ἄνθρωπος, τῆς γυναικὸς μὴ βουλομένης. Τὸ γὰρ, ἀκοντος τοῦ ἑτέρου τὸν ἕτερον τοῦτο ποιεῖν, ἀποστερεῖν ἐστίν, ὡσπερ καὶ ἐπὶ τῶν χρημάτων λέγεται· τὸ δὲ ἐκόντος, οὐκέτι· οἶον, ὅταν ἐκ συμφώνου οἱ δύο ἀφορίσωσι καιρὸν τινα εἰς τὸ ἀπέχεσθαι ἀλλήλων.

« Ἴνα σχολάζητε τῇ νηστσίᾳ καὶ τῇ προσευχῇ. » Ἐρμηνεύει, πῶς εἶπε τὸ, « Πρὸς καιρὸν, » ἢ ὅταν καιρὸς ᾗ σχολάζαι τῇ προσευχῇ, τουτέστιν,

Variæ lectiones.

⁴⁸ ἐναργεῖν ο.

ἐπιταμένω; εὐχασθαι. Οὐ γὰρ εἶπεν ἀπλῶς, ἵνα ἄ
προσεύξησθε, ἀλλ', « ἵνα σχολάζητε τῇ προσευχῇ. »
Εἰ ⁴⁶ γὰρ τοῦ ἀπλῶς εὐχασθαι ἀπειργεῖ τοὺς συνιόν-
τας, πῶς ἀλλαχοῦ φησιν· « Ἀδιαλείπτως προσε-
ύχεσθε; » Ὡς ἂν οὖν ἡ εὐχὴ σπουδαιότερα γένηται,
ἀπίχεσθε, φησιν, ἀλλήλων, ὡς τῆς μίξεως ἀσχολιαν,
οὐκ ἀκαθαρσίαν, ποιούσης.

« Καὶ πάλιν ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνέρχεσθε, ἵνα μὴ πει-
ράζῃ ὑμᾶς ὁ Σατανᾶς διὰ τὴν ἀκρασίαν ὑμῶν. » Τὸ
πάλιν συνέρχεσθαι ὑμᾶς, φησιν, οὐ νομοθετῶν λέγω,
ἀλλ' « ἵνα μὴ πειράζῃ ὑμᾶς ὁ Σατανᾶς; » εἰς πορ-
νείαν δηλαδὴ. Ἐπεὶ δὲ ὁ διάβολος οὐ καθ' ἑαυτὸν
αἴτιος τῆς πορνείας, ἀλλὰ προηγουμένως ἡ ἡμῶν
ἀκρασία ἐπήγαγε· « Διὰ τὴν ἀκρασίαν ὑμῶν. » Αὐτῇ
γὰρ ἡ αἰτία τοῦ καὶ τὸν διάβολον πειράζειν ἡμᾶς.

« Τοῦτο δὲ λέγω κατὰ συγγνώμην, οὐ κατ' ἐπι-
ταγὴν. » Τὸ, « πρὸς καιρὸν, φησιν, ἀποστερεῖν ⁴⁷
ἀλλήλους, κατὰ συγγνώμην εἶπον· τουτέστι, συγκα-
ταβαίνων τῇ ἀσθενείᾳ ὑμῶν, οὐ νόμον τιθεὶς οὕτιν
καὶ ἐπιταγὴν ἀπαράβατον.

« Θέλω γὰρ πάντας ἀνθρώπους εἶναι ὡς καὶ ἐμαυ-
τόν. » Ἐνθα ἂν δυσχερὲς ἐπιτάσῃ πρᾶγμα, εἰσθεν
ἑαυτὸν φέρειν εἰς μέσον. Φησιν οὖν, ὅτι Βούλομαι
ἵνα πάντες πάντοτε ἐνεγκρατεῦνται [f. ἐγκρ.].

« Ἄλλ' ἕκαστος ἴδιον χάρισμα ἔχει ἐκ Θεοῦ, ὅς
μὲν οὕτως, ὅς δὲ οὕτως. » Τὸ μέναι, φησὶ, παρ-
θένον, χάρισμα ἐστὶν ἀπὸ Θεοῦ. Καίτοι καὶ τῆς
ἡμετέρας δεῖται σπουδῆς τὸ πρᾶγμα. Πῶς οὖν χά-
ρισμα αὐτὸ λέγει; ἵνα παραμυθῆσθαι αὐτοὺς, ὡς
ἱκανῶς πλήξας ἐν οἷς εἶπε τὸ, « Διὰ τὴν ἀκρασίαν
ὑμῶν. » Σημείωσαι δὲ, ὅτι καὶ τὸν γάμον χάρισμα
τίθειν, ἐν τῷ εἰπεῖν· « Ἐκαστος ἴδιον χάρισμα ἔχει
ὅς μὲν οὕτω· » τουτέστι, παρθενεύειν· « ὅς δὲ οὕτω· »
τουτέστι, γαμεῖν ⁴⁸.

« Λέγω δὲ τοῖς ἀγάμοις καὶ ταῖς χήραις, καλὸν
αὐτοῖς ἐστὶν, ἐὰν μένωσιν ὡς καγῶ. Εἰ δὲ οὐκ ἐγ-
κρατεῦνται, γαμησάτωσαν· κρείσσον γὰρ ἐστὶ γα-
μῆσαι ⁴⁹, ἢ πυροῦσθαι. » Εἶδες σοφίαν Παύλου, πῶς
καὶ βέλτιον ⁵⁰ δεικνύσει τὴν ἐγκράτειαν, καὶ οὐκ
ἀναγκάζει ⁵¹ τὸν μὴ δυνάμενον, ἵνα μὴ χειρὸν παρ-
άπτωμα γένηται; Εἰ γὰρ πολλὴν, φησιν, ὑπομέ-
νεις βίαν καὶ πύρωσιν (μεγάλῃ γὰρ ἡ τῆς ἐπιθυ-
μίας τυραννίς), ἀπαλλάγηθι πόνων καὶ ἰδρωτῶν,
μήποτε καὶ περιτραπῆς.

« Τοῖς δὲ γεγαμηκόσι παραγγέλλω, οὐκ ἐγώ, ἀλλ'
ὁ Κύριος. » Ἐπειδὴ βητικῶς ὁ Κύριος ἐνομοθέτησε,
μὴ διαζεύγνυσθαι παρεκτός λόγου πορνείας· διὰ
τοῦτο φησιν· « Οὐκ ἐγώ, ἀλλ' ὁ Κύριος. Τὰ γὰρ
προειρημένα οὐκ ἔσαν ὑπὸ τοῦ Κυρίου βητικῶς νο-
μοθετηθέντα· εἰ καὶ ὅσα ὁ Παῦλος λέγει, τοῦ Κυρίου
εἰσὶ, καὶ οὐκ ἀνθρώπινα. Παρακατιῶν γὰρ φησὶ·
« Δοκῶ γὰρ καγῶ Πνεῦμα Θεοῦ ἔχειν. »

¹ I Thess. v, 16. ² Matth. v, 32. ³ I Cor. vii, 40.

Variæ lectiones.

⁴⁶ καὶ ο. ⁴⁷ μὴ ἀποστερεῖτε ο. ⁴⁸ ὑπὸ γάμον εἶναι ο. ⁴⁹ γαμεῖσθαι ο. ⁵⁰ βέλτιον ο. ⁵¹ οὐ κα-
ταναγκάζει ο.

intense orandi. Non enim dixit simpliciter. Ut
oretis : sed, « Ut vacetis orationi. » Si enim simpli-
citer ab orando eos qui congressu utuntur, prohi-
beret; quomodo alibi dicit : « Incessanter orate ? »
Ut igitur oratio ferventior fiat, abstinete, inquit,
alius ab alio : veluti congressus non impuritatem
faciat, sed negotium facessat.

« Et rursus in idem conveniatis, ne tentet vos
Satanas propter incontinentiam vestram. » Illud, ut
« rursus conveniatis, » inquit, non ceu legem im-
ponens dico, sed « ne vos tentet Satanias, » ad for-
nicationem videlicet. Quia vero diabolus per sese
non est auctor fornicationis, sed nostra imprimis in-
continentia, subintulit : « Propter incontinentiam ve-
stram. » Ipsa enim est in causa cur Satanias nos tenter.

Vers. 6. « Hoc autem dico secundum indulgentiam,
non secundum imperium. » Illud, « Ad tempus, »
inquit, « defraudetis vos mutuo, » **158** per con-
cessionem dixi, imbecillitati vestræ cedens, non
legem sanciens vobis, aut mandatum quod transgredi
non liceat.

Vers. 7. « Volo enim omnes homines esse sicut
et meipsum. » Ubi rem arduam præcipit, sese in
medium proferre solet. Ait igitur : Optarim ut semper
omnes continerent.

« Sed unusquisque proprium donum habet ex
Deo, alius quidem sic, alius vero sic. » Virginem
inquit, quempiam manere, donum Dei est. Atqui et
nostro studio ea res opus habet. Quomodo igitur
donum ipsum dicit? ut consoletur eos quos abunde
percusserat, cum dixit, « Propter incontinentiam
vestram. » Observa autem quod etiam nuptias
donum faciat, inquiens : « Unusquisque proprium
donum habet, alius quidem sic, » hoc est, ut virgo
permaneat : « alius vero sic, » hoc est, ut in ma-
trimonio sit.

Vers. 8, 9. « Dico autem innuptis et viduis, bo-
num eis, si permanserint, sicut et ego. » Si autem
non continent, nubant : melius est enim nubere
quam uri. » Vident sapientiam Pauli, quomodo
meliorem monstret esse continentiam, nec lamen
cogat interim, si quis non possit, ne pejus flagi-
tium committatur? Si enim multam, inquit, vim
sustines et ustionem (magna enim concupiscentiæ
tyrannis est) abscede a laboribus istis et sudoribus,
nequando subvertaris.

Vers. 10. « Iis autem qui matrimonio juncti sunt
præcipio, non ego, sed Dominus. » Quia Dominus
legem disertis verbis sancivit, non debere fieri di-
vortium nisi fornicationis causa ², propterea, « Non
ego, inquit, sed Dominus. » Ante hac enim com-
memorata, non fuerunt expresse a Domino lege lata
instituta : etiamsi quæcumque Paulus dicat, Domini
sunt, et non humana. Nam in progressu dicit :
« Puto enim quod et ego Spiritum Dei habeam. »

VERS. 10, 11. « Uxorem a viro non discedere. A Quod si discesserit, manere inuuptam, aut viro suo reconciliari. Et vir uxorem non dimittat. » Quoniam servandæ pudicitie gratia vel pusillanimitate, vel alia quavis de causa fiunt divortia : Satius quidem, inquit, est, ut nulla prorsus fiat separatio. Quæ tamen si fieri contigerit, maneat mulier virum habens, etsi non ad commisionem, saltem ut alium non superinducat : vel si continere nequeat, viro concilietur.

VERS. 12, 13. « Reliquis autem ego dico, non Dominus : Si quis frater uxorem habeat infidelem, ipsaque consentiat habitare cum illo, ne dimittat ipsam. Et uxor cui maritus est infidelis, cui placeat habitare cum illa, ne dimittat ipsum. » Quid ais ? Si infidelis quispiam sit, maneat cum uxore : si fornicarius, non item ? atqui fornicatione 159 deterior est infidelitas. Deterior quidem, sed nostra potius vindicat Deus, quam sua. Nam « Relinque, » inquit, « ibi victimam tuam, et fratri tuo reconciliare x. » Et decem talentorum millia sibi debita contempsit ; sed contumeliam, in eum qui centum denarios debebat, factam vindicavit r. Ita et hic infidelitatem, qua constat in se delinqui, dissimulat Deus : ob fornicationem vero qua in uxorem peccatur, pœnas exigit. Dicunt tamen nonnulli, quod per ignorationiam infidelitas contingat, quamque finem habituram esse verisimile erat. Quemadmodum et ipse ait : « Quid enim nosti, mulier, si virum saluum facies ? » Fornicatio autem sit per manifestam malitiam. Fornicator præterea seipsum prius separavit. Auferens enim membra sua ab uxore, effecit membra meretricis. Infidelis vero nihil in carnalem unionem peccavit. Imo potius per ipsam fortasse etiam in fide unietur. Ne dicam quod vitæ futura sit eversio et opprobrium Evangelio, si credens ab incredulo se jungeretur. Id tamen tum quidem futurum intelligas, si utrique cum infidelitate essent, inissent conjugium, postea alter ad fidem venisset. Nam si prius fuisset aut vir aut uxor fidelis, haudquamquam cum infideli jungi matrimonio licuisset. Nec dixit quidem : Si quis vult infidelem accipere, sed, « Si quis habet » infidelem uxorem. Nec simpliciter infideli fidelem, sed volenti cohabitare facit. Id enim significat quod ait, « Consentiat, » hoc est voluerit.

VERS. 14. « Sanctificatus enim est maritus infidelis per uxorem, et sanctificata est uxor infidelis per maritum. » Hoc est, partis fidelioris abundantia puritate vincitur infidelis immunditia : Non quod sanctitatem adipiscatur Græcus ; siquidem non dixit, sanctus est, sed, « Sanctificatus est, » hoc est, per fidelis sanctimoniam vincitur : Hæc autem dicit, ne vereatur fidelis mulier, ne, si cum infideli miscatur, impura fiat. Quæritur autem ; quod si qui meretrici adhæscit, unum jam corpus cum ea sortitus, sit

Matth. v, 24. ἢ Matth. xviii, 54.

« Γυναίκα ἀπὸ ἀνδρὸς μὴ χωρισθῆναι. Ἐάν τις καὶ χωρισθῆ, μενέτω ἄγαμος, ἢ τῷ ἀνδρὶ καταλλαγῆτω· καὶ ἄνδρα γυναίκα μὴ ἀφίεναι. » Ἐπειδὴ γὰρ δι' ἐγκράτειαν, καὶ διὰ προφάσεις ἄλλας καὶ μικροψυχίας γίνονται διαζυγία, φησί· Βέλτιον μὲν μὴ δὲ ὄλως γενέσθαι χωρισμόν· εἰ δὲ γένηται, μενέτω ἔχουσα ἢ γυνὴ τὸν ἄνδρα, εἰ καὶ μὴ τῇ μίξει, ἀλλὰ γε τῷ μηδένα ἕτερον παρεισαγαγεῖν· ἢ μὴ δυναμένη ἐγκρατεῦσθαι, καταλλαγῆτω πρὸς αὐτόν.

« Τοῖς δὲ λοιποῖς ἐγὼ λέγω, οὐχ ὁ Κύριος· Εἰ τις ἀδελφὸς γυναίκα ἔχει ἄπιστον, καὶ αὐτὴ συνευδοκεῖ οἰκεῖν μετ' αὐτοῦ, μὴ ἀφίετω αὐτήν. Καὶ γυνὴ ἥτις ἔχει ἄνδρα ἄπιστον, καὶ αὐτὸς συνευδοκεῖ οἰκεῖν μετ' αὐτῆς, μὴ ἀφίετω αὐτόν. » Τί λέγεις ; ἂν μὲν ἄπιστος, μενέτω μετὰ τῆς γυναίκος· ἂν δὲ πόρνος, οὐκέτι ; Καίτοι χείρων τῆς πορνείας ἡ ἀπιστία. Χείρων μὲν· ἀλλ' ὁ Θεὸς μᾶλλον τὰ ἡμέτερα ἐκδικεῖ, ἢ τὰ οἰκία. « Ἄφες » γὰρ, φησί, « τὴν θυσίαν σου, καὶ καταλλάγηθι τῷ ἀδελφῷ σου. » Καὶ τῶν μὲν μυρίων ταλάντων κατεφρόνησεν αὐτῷ διαφερόντων· τὴν δὲ εἰς τὸν ἑκατὸν δηνάρια ὀφειλοντα ὑβρίν ἐξείκησεν. Οὕτως οὖν καὶ ἐνταῦθα, τὸ τῆς ἀπιστίας εἰς αὐτὸν ἀναφερόμενον παρορᾷ· τὸ δὲ τῆς πορνείας κολάζει, ὡς εἰς τὴν γυναίκα. Τινὲς δὲ φασιν, ὅτι ἢ μὲν ἀπιστία, κατὰ ἀγνοίαν γίνεται, ἢν καὶ εἰκὸς παυθῆναι, ὡς καὶ αὐτὸς φησί· « Τί γὰρ οἶδας, γύναι, εἰ τὸν ἄνδρα σώσεις ; » ἢ δὲ πορνεία, δι' ὁμολογούμενην πονηρίαν γίνεται. Ἄλλως τε καὶ ὁ πόρνος ἐφθασεν ἑαυτὸν διαστήσας. Ἄρας γὰρ τὰ μέλη αὐτοῦ ἀπὸ τῆς γυναίκος, ἐποίησε πόρνης μέλη. Ὁ δὲ ἄπιστος, οὐδὲν ἤμαρτεν εἰς τὴν σαρκικὴν ἔνωσιν. Μᾶλλον μὲν οὖν δι' αὐτῆς ἰσως ἐνωθήσεται, καὶ κατὰ τὴν πίστιν· ἵνα μὴ λέγω, ὅτι καὶ ἀνατροπῇ ἐμελλε γίνεσθαι τοῦ βίου, καὶ διαβολῇ τοῦ Εὐαγγελίου, εἰ τὸ πιστὸν μέρος ἐχωρίζετο τοῦ μὴ πεπιστευκότος. Ταῦτα δὲ νοεῖ, ὅτε συνεζύγησαν μὲν ἐν ἀπιστίᾳ ὄντες ἀμφοτέροι, ἐπίστευσε δὲ τὸ ἐν μέρος. Ἐάν γὰρ προὔπηρχε πιστὸς ὁ ἀνὴρ, ἢ ἡ γυνὴ, οὐδὲ ὄλως ἐξῆν πρὸς ἄπιστον ζεύγυσθαι. Οὐ γὰρ εἶπεν, Εἰ τις βούλεται λαβεῖν ἄπιστον, ἀλλ', « Εἰ τις ἔχει. » Ἄλλ' οὐδὲ ἀπλῶς συνοικίξει· τῷ ἀπίστῳ τὸ πιστὸν μέρος, ἀλλὰ βουλομένῳ. Τὸ γὰρ, « Συνευδοκεῖ », τοῦτο ἐστίν, ἀντὶ τοῦ, εἰ βούλεται.

D « Ἁγιάσται γὰρ ὁ ἀνὴρ ὁ ἄπιστος ἐν τῇ γυναίκα· καὶ ἡγιάσται ἢ γυνὴ ἡ ἄπιστος ἐν τῷ ἀνδρὶ. » Τουτέστι, τῇ περιστάσει τῆς καθαρότητος τοῦ πιστοῦ μέρους, νικᾷται ἡ ἀκαθαρσία τοῦ ἀπίστου· οὐχ οὖν ἅγιος γίνεται ὁ Ἕλλην· οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτι ἅγιός ἐστιν, ἀλλ', « Ἁγιάσται. » τουτέστι, τῇ ἀγιότητι τοῦ πιστοῦ νενίκηται. Ταῦτα δὲ λέγει, ἵνα μὴ φεθῆται ἢ πιστῇ γυνὴ, ὡς ἀκάθαρτος γινομένη διὰ τὴν μίξιν. Ζητεῖται δὲ· Εἰ ὁ κολλώμενος τῇ πόρνη, ἐν σώμα ὢν, ἀκάθαρτός ἐστιν· εὐδὴλον ὅτι καὶ ἡ

Variae lectiones.

159 συνευδοκεῖν ο. 160 ἴσ. εὐδὴλον δὲ ο.

τῷ εἰδωλοτάτῃ κολλωμένη, ἐν σώμα ἐστὶ πῶς οὖν ἄ
οὐ γίνεται ἀκάθαρτος; Ὅτι ἐπὶ μὲν τῆς πορνείας
αὐτὸ ἐκεῖνο, ἐν ᾧ κοινωνοῦσιν ἀλλήλοις, ἡ μίξις,
φημί, τὴν ἀκαθαρσίαν ἔχει, καὶ διὰ τοῦτο καὶ οἱ
δύο ἀκάθαρτοι. Ἐπὶ δὲ τοῦ πιστοῦ μέρους καὶ τοῦ
ἀπιστοῦ, ἄλλως ἔχει τὸ πρᾶγμα. Ἀκάθαρτος μὲν
γὰρ ἐστὶν ὁ ἄπιστος, κατὰ τὴν ἀπιστίαν· οὐ κοι-
νωεῖ δὲ κατὰ ταύτην αὐτῷ ἢ γυνῇ, κοινωνεῖ δὲ κατὰ
τὴν μίξιν, καθ' ἣν οὐδεμία ἀκαθαρσία ἐμφαίνεται·
γάμος γὰρ ἐστὶ. Διὰ τοῦτο οὖν οὐκ ἐστὶν ἀκάθαρτον
τὸ πιστὸν μέρος.

« Ἐπεὶ ἄρα τὰ τέκνα ὑμῶν ἀκάθαρτά ἐστιν. »
Εἰ γὰρ μὴ νικᾷται τῇ καθαρότητι τοῦ πιστοῦ μέρους
τὸ ἀπίστον, λοιπὸν τὰ τικτόμενα ἀκάθαρτά ἐστιν,
ἦτοι ἐξ ἡμισείας καθάρτα.

« Νῦν δὲ, ἄγιά ἐστι. » Τουτέστιν, οὐκ ἀκάθαρτα·
τῇ γὰρ περιορίζῃ τῆς τοῦ ἁγίου λέξεως, ἐκβάλλει
τὸ θεός τῆς τοιαύτης ὑποψίας.

« Εἰ δὲ ὁ ἄπιστος χωρίζεται, χωρίζεσθω. » Οἶον,
εἰ κελεύει σοι ἢ κοινωνῆσαι τῆς ἀπιστίας αὐτῷ, ἢ
ἀναχωρεῖν⁵⁴ τοῦ γάμου, ἀναχωρεῖτω. Βέλτιον γὰρ τὸν
γάμον, ἢ τὴν εὐσέβειαν λυθῆναι.

« Οὐ δεδούλωται ὁ ἀδελφός ἢ ἡ ἀδελφή ἐν τοῖς
τουούτοις· ἐν δὲ εἰρήνῃ κέκληκεν ὑμᾶς ὁ Θεός. » Εἰ
μάχεται σοι, φησί, διότι μὴ κοινωνεῖς τῆς ἀπιστίας,
διαζύγηθι. Οὐ γὰρ δεδούλωσαι εἰς τὰ τοιαῦτα· του-
τέστιν, οὐ καταναγκάζει βαστάζειν αὐτὸν καὶ ἐν τοῖς
τοιούτοις. Βέλτιον γὰρ ἀπαλλαγῆναι ἢ μάχεσθαι·
ἐπεὶ οὐδὲ ὁ Θεός βούλεται τοῦτο. « Ἐν γὰρ εἰρήνῃ
κέκληκεν ὑμᾶς. » Ὡστε εἰ μάχεται, ἐκεῖνος παρέσχε
τὴν αἰτίαν τοῦ διαζυγίου.

« Τί γὰρ οἶδας, γύναι, εἰ τὸν ἄνδρα σώσεις; »
Πάλιν πρὸς τὸ, « Μὴ ἀφιέτω, » ἀναδραμῶν, τοῦτο
λέγει· Εἰ γὰρ μὴ μάχεται σοι, μένε, φησί, καὶ πα-
ραίνοι ἰσως ἀνύσεις. Ἐν ἀμφιβόλῃ δὲ τοῦτο τίθη-
σιν, ἅμα μὲν ἵνα μὴ δόξη ἀνάγκην ἐπάγειν τῇ γυ-
ναϊκαὶ τοῦ πάντως πεῖσαι τὸν ἄνδρα· ἅμα δὲ καὶ
μετέωρον αὐτὴν ποιῶν τῷ ἀεὶ ἐλπίζειν, ὥστε μὴ
ἀπογινώσκειν.

« Καὶ τί οἶδας, ἄνερ, εἰ τὴν γυναῖκα σώσεις; Εἰ
μὴ ἐκάστη ὡς ἐμέρισεν ὁ Θεός, ἕκαστον⁵⁵ ὡς κέ-
κληκεν ὁ Κύριος;⁵⁶ οὕτω περιπατεῖτω. » Τινὲς οὕτως
ἀνέγνωσαν· « Τί οἶδας, ἄνερ, εἰ τὴν γυναῖκα σώ-
σεις, ἢ μὴ; » εἶτα ἀπ' ἄλλης ἀρχῆς· « Ἐκάστη ὡς
ἐμέρισεν ὁ Θεός· » τουτέστι, Πόθεν οἶδας, κἄν τε
σώσης, κἄν τε καὶ μὴ; Ἀδελφὸν πάντως. Ἀδελφὸν δὲ
δντος, οὐ δεῖ λύσειν τὸν γάμον. Μὴ σώζων μὲν γὰρ, οὐκ
ἐλάθης· σώζων δὲ, ὠφέλησας καὶ ὠφελήθης. Ἄλλ'
οὐχ οὕτως ὁ ἐν ἁγίοις Ἰωάννης ἀνέγνω, ἀλλὰ, « Εἰ
μὴ ἐκάστη ὡς ἐμέρισεν ὁ Θεός· » ὁ καὶ βέλτιον
πάντως· ὡσαυτεῖ γὰρ εἶπεν ὁ Ἀπόστολος· Οὐ γίνεται
ὁ χωρισμὸς διὰ τὴν ἀπιστίαν, « εἰ μὴ ἐκάστη, » ἀντι-
τοῦ, Ἄλλὰ ἕκαστος οὕτως ἐχέτω, ὡς ἠδὲκχησεν

A immundus; perspicuum autem est, etiam eam quæ
cum idololatra jungitur, unum cum illo corpus sor-
tiri: cur igitur ex ea non immunda redditur? Quo-
niam in fornicatione illud ipsum in quo communicant,
commistionem dico, impuritatem habet, eoque vel
utrosque coinquinari: verum quod ad fidelem spe-
ctat et infidelem, longe se aliter res habet. Siquidem
ob suam incredulitatem immundus efficitur infidelis,
in hac autem mulier cum ipso non communicat, sed
in mistione, in qua nulla apparet impuritas, (con-
jugalis enim est) communicat. Propterea nullam
fidelis ex eo labem admittit.

« Alioquin filii vestri immundi essent. » Nam si
infidelis credentis puritate non **160** vinceretur,
forent sene, quos parerent, liberi immundi vel ex
B parte dimidia mundi.

« Nunc autem sancti sunt. » Hoc est, non im-
mundi. Nam per exuberantiam dictionis hujus sancti,
hujusmodi suspicionis metum rejicit.

VERS. 15. « Quod si infidelis discedit, discedat. »
Veluti si tibi imperet, ut suæ particeps fias infida-
litate, aut discedas a matrimonio, discede. Satius
enim est connubium solvere quam pietatem.

« Non enim servituti subjectus est frater aut
soror in hujusmodi: in pace autem vocavit vos
Deus. » Si tecum, inquit, litiget, eo quod cum illo
non communicas in infidelitate, disjungitur. Hujus-
modi enim servituti non est subjecta; hoc est, in
hujusmodi rebus virum ferre non cogeris. Melius
enim est secedere quam altercari. Neque vero illud
divinæ est voluntatis; « In pace enim vos vocavit. »
Itaque si litiget, divortii causam ille præbuit.

VERS. 16. « Quid enim nosti, mulier, num maritum
salvum facies? » Rursus ad illud rediens, videlicet,
« Ne dimittat, » hoc dicit. Si tibi enim molestus
non sit, maneto, inquit, cum eo, et commonefacito,
aliquid fortassis efficies. Rem autem in ambiguo
statuit; partim, ne mulieri necessitatem virum om-
nino persuadendi videatur imponere; partim, ut
animum ejus ad spem erigat, ne de illo desperet.

VERS. 16, 17. « Aut nosti, vir, si conjugem
tuam salvam facies? Nisi cuique ut divisit Deus,
unumquemque ut vocavit Dominus, ita ambulet. »
Nonnulli sic legunt: « Quid nosti, vir, si mulierem
salvam facias, necne? » Deinde ab alio exordio:
« Unicuique ut divisit Deus; » hoc est, Unde com-
pertum habes, si hanc salvam facturum sis necne?
id quidem est prorsus incertum. Cum autem in am-
biguo sit, connubium non est dirimendum. Quod
si salvam non feceris, nil tibi officiet. Salvam au-
tem hanc si reddideris, et aliis profulsi et tibi. At
non ita legit sanctus Chrysostomus: sed, « Nisi ut
unicuique divisit Deus: » qui sensus est longe
potior: perinde ac si dixerit Apostolus, Haudqua-

Variæ lectiones.

⁵⁴ Ἰσ. ἀναχώρει. ο. ⁵⁵ ἕκαστος ο. ⁵⁶ Θεός ο.

quam propter infidelitatem sit divortium, « nisi unicuique, » hoc est, Sed unusquisque sic se habeat, ut Deo de illo disponere placuit. Uxorem habens fuitatem ejicias.

« Et sic in omnibus Ecclesiis dispono. » Hoc dixit, ut ex eo quod alios habeat participes, ad obsequendum sint paratiores.

VERS. 18. « Circumcisus aliquis vocatus est? Non adducat præputium. » Verisimile erat multos quos circumcisionis pudebat, medicamento quodam membrum circumcisum ad priatum statum redigere, cuticulam nimirum superinducentes.

161 « In præputio aliquis vocatus est? non circumcidatur. » Contra nonnulli, quod in circumcissione præclarum quid esse videretur, post fidem circumcidebantur. Ait igitur, quod ista ad fidem nihil conferant.

VERS. 19. « Circumcisio nihil est, et præputium nihil est, sed observatio mandatorum Dei. » Ubique una cum fide virtutis exigitur operatio. Cætera vero, vel minus, vel non omnino.

VERS. 20, 21. « Unusquisque in qua vocatione vocatus est, in ea permaneat. Servus vocatus es? non sit tibi curæ: sed et si potes fieri liber, magis utere. » In vocatione qua vocatus est, hoc est, quocumque in genere, vel ordine vel conditione Christi fidem susceperit quispiam, in hoc perseveret. Vocationem enim dicit inductionem ad fidem. Servus cum esses credidisti? anxius ne sis, neque perturberis. Usque adeo enim non obest servitus, ut potius, si potes liber fieri, utere: hoc est, servito, atque in usum te conferto.

VERS. 22. « Qui enim in Domino vocatus est servus, libertus est Domini: similiter qui liber vocatus est, servus est Christi. » Libertus dicitur, qui servitute liberatur. Inquit igitur: Tu qui, cum in servitute maneres, credidisti in Christum, libertus effectus es Christi: liberavit enim hic te tum a peccato, tum ab ista servitute exteriori, tametsi servus sis. Cum enim quis ab affectibus liberatur, et animi ingenuitate potitur, non est servus, etsi videatur. Rursus, alius quispiam, liber cum esset, ad fidem vocatus, Christi servus efficitur. Itaque si servitutis nomen servum obturbat, intelligat se in Christo liberatum esse: quod longe est humana libertate præstantius. Porro, si libertatis nomen liberum attollit, intelligat idem se Christi servum esse, et comprimatur, utpote qui tanti Domini jugum subierit, ipsique placere debuerit. Viden' quam prudenter Apostolus, quæ utramque deceant partem, commonefaciat?

VERS. 23, 24. « Pretio empti estis, nolite fieri servi hominum. Unusquisque in quo vocatus est, fratres, in eo permaneat apud Deum. » Non solum ad servos hoc dicit, sed etiam ad liberos: et universos in-situit Christianos, ut nihil ad hominum gratiam

A αὐτὸν ὁ Θεός. Γυναίκα ἔχων ἀπιστον ἐκλήθη; Μὲν ἔχων, καὶ μὴ διὰ τὴν ἀπιστίαν ἐκβάλλῃς.

infidelem vocatus es? cam retineto, nec ob infide-

« Καὶ οὕτως ἐν πάσαις ταῖς Ἐκκλησίαις διατάτομαι. » Τοῦτο εἶπεν, ἵνα τῷ ἔχειν καὶ ἄλλους κωνοῦς, προθυμότεροι περὶ τὴν ὑπακοὴν διατεθῶσι.

« Περιτετμημένος τις ἐκλήθη; Μὴ ἐπισπάσθω. » Εἰκὸς ἦν πολλοὺς αἰσχυνομένους τῇ περιτομῇ, διὰ τινος ἰατρείας, ἐπὶ τὸ ἀρχαῖον ἐπανάγειν τὸ ἐμπερίτομον μόριον, ἐπισπασμένους τὸ δέσμα.

« Ἐν ἀκροβυστίᾳ τις ἐκλήθη; μὴ περιτεμνέσθω. » Πάλιν τινὲς διὰ τὸ δοκοῦν ἔνδοξον τῆς περιτομῆς, μετὰ τὸ πιστεῦσαι περιετέμοντο. Φησὶν οὖν, ὅτι ταῦτα οὐδὲν εἰς τὴν πίστιν συντελεῖ.

B « Ἡ περιτομὴ οὐδὲν ἐστὶ, καὶ ἡ ἀκροβυστία οὐδὲν ἐστὶν, ἀλλὰ τήρησις ἐντολῶν Θεοῦ. » Πανταχοῦ τοῦτο ζητεῖται, μετὰ τῆς πίστεως ἡ ἐργασία τῆ; ἀρετῆς. τὰλλα δὲ, ἢ ἦττον, ἢ οὐδὲν ὡς.

« Ἐκαστος ἐν τῇ κλήσει, ἢ ἐκλήθη, ἐν ταύτῃ μενέτω. » Δοῦλος ἐκλήθη; μὴ σοι μελέτω ἄλλ' εἰ καὶ δύνασαι ἐλευθερὸς γενέσθαι, μᾶλλον χρῆσαι. —

« Ἐν τῇ κλήσει, ἢ ἐκλήθη, » τουτέστιν, ἐνοῦν βίβ. καὶ ἐν οἷν τάγματι καὶ πολιτεύματι ὧν ἐπίστευσεν, ἐν τούτῳ μενέτω. Κλησὶν γὰρ τὴν εἰς τὴν πίστιν προσαγωγὴν φησι. Δοῦλος ὧν ἐπίστευτας; μὴ φρόντιζε, μὴ δὲ θορυβοῦ. Τοσοῦτον γὰρ οὐ βλάπτει σε ἡ δουλεία, ὥστε μᾶλλον, καὶ εἰ δύνασαι ἐλευθερωθῆναι, χρῆσαι. τουτέστι, Δούλευε, εἰς χρῆσιν σαυτῶν ἐξῆδος.

C « Ὁ γὰρ ἐν Κυρίῳ κληθεὶς δούλος, ἀπελευθερὸς Κυρίου ἐστίν. ὁμοίως καὶ ὁ ἐλευθερὸς κληθεὶς, δούλος Χριστοῦ ἐστίν. » Ἀπελευθερὸς λέγεται, ὁ ἀπὸ δουλείας ἐλευθερωθεὶς. Φησὶν οὖν, ὅτι Σὺ ὁ ἐν δουλείᾳ πιστεύσας, ἀπελευθερὸς εἶ τοῦ Χριστοῦ. ἡλευθέρωσε γὰρ σε καὶ ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας, καὶ ἀπὸ τῆς ἐξῶθεν δὲ ταύτης δουλείας, εἰ καὶ δούλος εἶ. Ὅταν γὰρ τις παθῶν ἀπ' ἄλλοις, καὶ εὐγενῆ ἔχη ψυχὴν, οὐκ ἐστὶ δούλος, κἂν δοκῇ. Πάλιν, ἄλλος ἐλευθερὸς ἔν, ἐκλήθη εἰς τὴν πίστιν, δούλος Χριστοῦ ἐστίν. Ὅστε εἰ τὸ βνομα τῆς δουλείας θορυβεῖ τὸν δούλον, ἐννοεῖτω ὅτι ἐν Χριστῷ ἡλευθέρωται. ὁ πολλῶ μείζον ἐστὶ τῆς ἀνθρωπίνης ἐλευθερίας. Αὐθις δὲ, εἰ τὸ βνομα τῆς ἐλευθερίας ἐπαίρει τὸν ἐλευθερον, ἐννοεῖτω, ὅτι δούλος ἐστὶ Χριστοῦ, καὶ συστελλέσθω, ὡς ὑπὸ Δεσπότην τηλικούτον ὧν, καὶ αὐτῷ ἀρέσκειν ὀφείλων. Ὅρξ σοφίαν, πῶς ἀμφοτέροις τοῖς μέρεσι τὰ προσήκοντα παραινεῖ;

D « Τῆς ἡγοράσθητε, μὴ γίνεσθε δούλοι ἀνθρώπων. Ἐκαστος ἐν ᾧ ἐκλήθη, ἀδελφοί, ἐν τούτῳ μενέτω παρὰ Θεῶ. » Οὐ πρὸς οἰκέτας μόνους τοῦτο φησὶν, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἐλευθερούς, παραινῶν πᾶσι τοῖς Χριστιανοῖς, μὴ πρὸς ἀρέσκειαν ἀνθρώπων ποιεῖν

Varie lectiones.

⁶⁷ γένωνται ο. ⁶⁸ τῶν ἐντολῶν ο. ⁶⁹ ἐν ἣ ἐτάχθη μενέτω. ⁷⁰ Ἄλλ. ἐν ἐκείνῃ μελέτω ο. ⁷¹ πᾶσιν ἀνθρώποις ο.

τι, μηδὲ ὑπείκειν αὐτοῖς παράνομα ἐπιτάττουσι. Αὐτοῦτο γὰρ ἐστὶ δουλεύειν ἀνθρώποις· καὶ ταῦτα, ὑπὸ Θεοῦ ἀγορασθέντας. Οὐ γὰρ ἔη τοῦτο παραιεῖ, τὸ ἀφίστασθαι ἀπὸ τῶν δεσποτῶν· ἀπαγε! ὅτι γὰρ οὐ τοῦτο λέγει, δῆλον ἐξ ὧν ἐπάγει· « Ἐκαστος ἐν ᾧ ἐκλήθη, » καὶ τὰ ἐξῆς· τούτέστι, καὶ ἐν δουλείᾳ, ἐν ταύτῃ μανέντω· τὸ δὲ, « Παρὰ Θεῶ, » προσέθηκεν, ἵνα μὴ πάλιν τοῦ Θεοῦ ἀφιστώμεθα, διὰ τὴν πρὸς τοὺς παρανόμους· δεσπότας ὑποταγήν. Ἀμφότερων γὰρ προνοεῖται, τοῦ μήτε τῶν σωματικῶν δεσποτῶν ἀφίστασθαι προφάσει τοῦ Θεοῦ· μήτε πάλιν τοῦ Θεοῦ ἀποστατεῖν, ὑπαίκοινα; ὑπὲρ τὸ δέον τοῖς δεσπόταις.

« Περὶ δὲ τῶν παρθένων ἐπιταγήν Κυρίου οὐκ ἔχω· γνώμην δὲ δίδωμι, ὡς ἡλεημένος ὑπὸ Κυρίου πιστὸς εἶναι. » Ἐπειδὴ τοῖς περὶ σωφροσύνης λόγοις ἐνεγύμνασεν ἡμᾶς, ἐπὶ τὸ μείζον ἀνατρέχει, τὴν παρθενίαν, καὶ φησιν, ὅτι Ὁ Κύριος μὲν οὐκ ἐνομοθέτησεν, οὐδὲ ἐπέταξέ τι περὶ ταύτης· ἀλλ' εἶπεν· « Ὁ θυνάμενος χωρεῖν, χωρεῖτω. » Οὐκοῦν οἷδὲ ἐγὼ τελμῶ ἐπιτάξαι· μέγα γὰρ καὶ ἐπικίνδυνον τὸ πρᾶγμα· πλὴν ἀλλὰ γνώμην δίδωμι, τούτέστι, συμβουλὴν, καθὸ καὶ αὐτὸς ἡξιώθη διὰ τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ πιστὸς εἶναι, τούτέστιν, οἰκτιροῦσ' αὐτοῦ, καὶ μυστικῶς ἀξιὸς πιστεῦσθαι.

« Νομίζω οὖν τοῦτο καλὸν ὑπάρχειν διὰ τὴν ἐνεστώσαν ἀνάγκην, ὅτι καλὸν ἀνθρώπων τὸ αὐτως εἶναι. » Ὅσον κατ' ἐμὴν γνώμην, φησὶ, κάλλιστόν ἐστιν ἀνθρώπων γάμου ἀπέχεσθαι, διὰ τὰς ἐν αὐτῷ δυσκολίας, καὶ τὰ τοῦ γάμου ὀχληρὰ, οὐ τὴν ἀκκαθαρσίαν.

« Δέδεσαι γυναῖκα; Μὴ ζητεῖ λύσιν. Δέλυσαι ἀπὸ γυναικός; Μὴ ζητεῖ γυναῖκα. Ἐάν δὲ καὶ γήμησ, οὐχ ἥμαρτες. » Ἐν τῷ εἰπεῖν, « Δέδεσαι; » εἰδείξεν ὅτι κάκωσιν ἐπιφέρει ὁ γάμος, ὡς δεσμός. Λύσιν δὲ, οὐ τὴν ἐκ συμφωνίας ἀποχὴν φησιν, ἀλλὰ τὴν παράλογον διάζευξιν· ὡς ἐάν γε κατὰ συμφωνίαν ἐγκρατεῦσιντο, τοῦτο οὐκ ἔστι λύσις. Ἐπειδὴ δὲ εἶπε, « Μὴ ζητεῖ γυναῖκα, » ἵνα μὴ δόξη ὅτι ἀγαμίαν νομοθετεῖ, ἐπάγει· « Ἐάν δὲ γήμησ, οὐχ ἥμαρτες. » Ὅρα δὲ, πῶς λεληθότως εἰς τὴν παρθενίαν εἰσθηεῖ, τὸν μὲν γάμον δεσμὸν λέγων· τὴν δὲ παρθενίαν, λύσιν καὶ ἐλευθερίαν.

« Καὶ ἐάν γήμη ἡ παρθένοσ, οὐχ ἥμαρτε. » Παρθένον ἐνταῦθα φησιν, οὐ τὴν ἀφιερωθεῖσαν Θεῷ (αὕτη γὰρ ἐάν γήμη, ἥμαρτε πάντως, ὡς μοιχὸν ἐπεισφέρουσα τῷ νομίῳ αὐτῆσ Χριστῷ), ἀλλὰ τὴν ἐτι ἀγαμον κόρην. Αὕτη γοῦν ἐάν γήμη, οὐχ ἥμαρτεν· οὐ γὰρ ἀκάθαρτος ὁ γάμος.

« Θαῖψιν δὲ τῇ σαρκὶ ἐξουσιον οἱ τοιοῦτοι. Ἐγὼ δὲ ὑμῶν φειδομαι. » Τὰς ἐν τῷ γάμῳ φροντίδας καὶ λύπας, ὀλίψιν φησιν. « Ἐγὼ δὲ, » φησιν, « ὑμῶν φει-

facilent, neque illorum jussa qui prava injunxerint, exsequantur. Hoc enim est hominibus servire, eos praesertim qui a Deo redempti sint. Neque profecto hortatur, ut a dominis desciscant; absit! Nam illum non ita dicere liquido patet ex eo quod addit: « Unusquisque in quo vocatus est, » etc., hoc est, si fuerit in servitute vocatus, in ea perstet. « Apud Deum, » autem adjicit, ne forte improbis dominis obsequendo, delictiam a Deo. Utrisque enim providet, videlicet ne sub Dei praetextu discendant a dominis, quorum in potestate eorum sunt corpora: et rursus ne a Deo deficiant, dominis supra quam par est obsequendo.

Vers. 25. « De virginibus autem praecceptum Domini non habeo, consilium autem do, tanquam misericordiam consecutus a Domino, ut sim fidelis. » Postquam nos in sermonibus de continentia exercuisset, ad id quod majus est, virginitatem scilicet, ascendit; aitque nullam Dominum tulisse de virginitate legem, neque de hac quidquam statuisset, sed unum illud dixisse: « Qui potest capere, capiat. » Quocirca neque ipse ausim quidquam de illa re statuere: magnum enim hoc et periculosum: ceterum do sententiam, hoc est, consilium, quatenus ipse per misericordiam Dei non indignus sum habitus, ut sim fidelis, hoc est, familiaris ejus, et dignus cui mysteria concedantur.

Vers. 26. « Existimo ergo hoc bonum esse propter instantem necessitatem, quoniam bonum est homini sic esse. » Mca quidem, inquit, sententia, hominem matrimonio abstinere optimum est, propter ejus difficultates, conjugiique molestias, non ob immunditiam.

Vers. 27. « Alligatus es uxori? Noli quaerere solutionem. Solutus es ab uxore? Noli quaerere uxorem. Si autem acceperis uxorem, non peccasti. » Dicendo « Ligatus es? » ostendit quod nuptiae veluti vincula, afflictionem afferant. Solutionem autem, non eam quae sit ex consensu continentiam dicit, sed divortia rationi non consentanea: nam si ex consensu contineant, ea non est solutio. Quia vero dixit, « Ne quaeras uxorem, » ne caelibatum statuere velle videatur subdit: « Si autem et duxeris uxorem, non peccasti. » Animadvertite autem, quam latenter ad virginitatem impellat nuptias vinculum appellans, virginitatem autem solutionem et libertatem.

Vers. 28. « Et si nupserit virgo, non peccavit. » Virginem hic dicit, non eam quae Deo consecrata sit (ea enim si nupserit, peccavit omnino, utpote quae mæchum superinduxerit sponso suo Christo), sed innuptam puellam. Ea enim si nupserit, non peccavit: matrimonium enim non est impurum.

« Tribulationem tamen canis habebunt ejusmodi. Ego autem vobis parco. » Sollicitudines in matrimonio et mœrores obvenientes, tribulationem vocat.

*• Math. ix, 12.

Variæ lectiones.

•• εἰπεῖν ο. •• καλόν m. •• συνωλεῖ ο. •• ἀφροσύνησαν ο.

« Ego autem, » inquit, « vobis parco, » tanquam filiis, voloque liberos vos esse, extraque mœrorem : tanquam matrimonium nexus quispiam sit, quique eo sint colligati, non sint sui juris, ut supra commemoratum est.

VERS. 29. « Hoc autem dico, fratres, tempus breve est : reliquum est, » Cum dixisset, « Afflictionem habebunt in carne. » ne quis **163** adjiceret, atqui et voluptatem habebunt : subsecat et aufert quæ sunt voluptatis, per hoc quod tempus esse contractum et breve subinferat. Ad dissolutionem enim et interitum omnia vergunt, appropinquavitque regnum Christi, ac in posterum ad ipsum migrare debemus. Quare etiam et nonnulla in matrimonio voluptas est, ea tamen brevis est, exiguoque temporis spatio duratura : atque hoc ipsum est afflictio.

VERS. 29-31. « Ut qui habent uxores, tanquam non habentes sint : Et qui flent, tanquam non flentes : et qui gaudent, tanquam non gaudentes : et qui emunt, tanquam non possidentes : Et qui utuntur hoc mundo, tanquam non utantur. » Quod si qui uxores habent, tanquam non habeant, esse debeant, quid ultra proderit in matrimonio conjungi, sibi que ipsi onus injicere ? Quid autem est, « Tanquam non habentes ? » pro, non affixi, non omne studium circa nuptias et uxorem impendentes. Consimilem ad rationem, neque circa alia, sive tristitia, quæ per, flentes, innuit ; sive delectabilia, quæ per, gaudentes, significavit ; neque circa contractus quos per emptionem indicavi, vehementius quispiam studere debet. Quorsum vero, ait, hæc et illa recensco ? Uno verbo dicam : Qui utuntur hoc mundo, non debent ipso abuti, hoc est, omni studio et affectu illi incumbere. Abusus enim est superflui usus, et decorum exsuperans.

« Præterit enim figura mundi hujus. » Id est, transit et dissolvitur. Quid ergo amore ejus teneamur, quod dissolvitur ? Figuram autem appellavit, innuens hujus mundi res oculos tantum attingere, ac leves esse, nullam stabilitatem et subsistentiam habentes.

VERS. 32. « Volo autem vos absque sollicitudine esse. » Quomodo vero sollicitudinis expertes simus ? si cælibes permanserimus. Infert igitur :

VERS. 32, 33. « Qui sine uxore est, sollicitus est quæ Domini sunt, quomodo placeat Domino. Qui vero cum uxore est, sollicitus est quæ sunt mundi, quomodo placeat uxori. » Quomodo volens nos absque sollicitudine esse, o Paule, ac propterea nos in cælibatu asservans, rursum dicit : « Qui sine uxore est, de iis quæ Domini sunt sollicitus est ? » Ecce enim iterum sollicitudines. Sed non tales, inquit, quales sunt matrimonii ; Domini enim curæ salutares sunt, oblectabilesque : mundi vero curæ noxiæ sunt, et angustia plenæ. Quomodo enim fieri potest, quin ærumnosum molestumque sit uxoris placendæ stu-

δομαι, » ὡς τέκνων, καὶ βούλομαι ὑμᾶς ἐλευθέρους εἶναι καὶ ἀλύτους· ὡς ὁ γάμος γε καὶ δεσμός ἐστι, καὶ οἱ ὑπὸ τούτων ὄντες, ἐξυτῶν οὐκ ἐξουσιάζουσι, ὡς ἀνωτέρω εἰρηται.

« Τοῦτο δὲ φημι, ἀδελφοί, ὅτι ὁ καιρὸς συνεσταλμένος τὸ λοιπὸν ἐστίν. » Ἐπειδὴ εἶπαν, ὅτι « Θλίψιν ἐξουσι τῆ σαρκί, » ἵνα μὴ τις εἴπῃ· Ἄλλὰ καὶ ἡδονὴν ὑποτέμνει τὰ τῆς ἡδονῆς, ἐκ τοῦ τὸν καιρὸν συνεσταλμένον εἰσαγαγεῖν. Πρὸς λύσιν γὰρ ἐπιτίθεται τὰ πάντα, καὶ ἡγγικεν ἡ βασιλεία τοῦ Χριστοῦ, καὶ λοιπὸν πρὸς αὐτὸν ἀποδημεῖν ὀφείλομεν. Ὅσπερ καὶ εἰ ἡδονὴ τις ἐστίν, ἀλλὰ βραχεία αὕτη, καὶ ἀπογοητικός· καὶ τοῦτο δὲ αὐτὸ θλίψις.

B

« Ἴνα καὶ οἱ ἔχοντες γυναῖκας, ὡς μὴ ἔχοντες ὦσι· καὶ οἱ κλαίοντες, ὡς μὴ κλαίοντες· καὶ οἱ χαίροντες, ὡς μὴ χαίροντες· καὶ οἱ ἀγοράζοντες, ὡς μὴ καταχρῶντες· καὶ οἱ χρώμενοι τῷ κόσμῳ τούτῳ, ὡς μὴ καταχρῶμενοι. » Ἐπεὶ καὶ οἱ ἔχοντες, ὡς μὴ ἔχοντες ὀφείλουσιν εἶναι, τί δεῖ λοιπὸν ὄλως συζυγῆσαι, καὶ αὐτῷ φορτίον ἐπιβαλεῖν ; Τί δὲ ἐστίν, « Ὡς μὴ ἔχοντες ; » ἀντὶ τοῦ, οὐ προσηλώμενοι ⁶⁴, οὐδὲ πᾶσαν τὴν σπουδὴν περὶ τὸν γάμον καὶ τῆς γυναῖκας ἀναλίσκοντες. Ὅσαύτως οὐδὲ περὶ τι τῶν ἄλλων, ἢ λυπηρῶν, ἢ διὰ τοῦ κλαίειν ἠνέξατο· ἢ τερπνῶν, ἢ διὰ τοῦ χαίρειν ἐδήλωσεν· ἢ τῶν συναλλαγμάτων, ἢ διὰ τοῦ ἀγοράζειν ἐνέφησεν, ὀφείλει τις πάντοτε σφοδρότερον ⁶⁵ σπουδάζειν. Καὶ τί, φησὶ, τᾶδε καὶ τᾶδε κατατέλω ; Ἀπλῶς, οἱ χρώμενοι τῷ κόσμῳ τούτῳ, οὐκ ὀφείλουσιν αὐτῷ καταχρᾶσθαι· τοῦτέστι, προσέχειν αὐτῷ μετὰ πάσης σπουδῆς καὶ τῆς πρὸς αὐτὸν προσπάθειας. Κατὰ χρῆσιν γὰρ ἡ περιττὴ χρῆσις, καὶ πλείων τοῦ δέοντος.

« Παράγει γὰρ τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου τούτου. » Ἀντὶ τοῦ, παρέρχεται καὶ διαλύεται. Τί οὖν ἐχέσθαι δεῖ τοῦ λυομένου ; Σχῆμα δὲ ἐκάλεσεν, ἐμφάνων ὅτι ἀχρὶς ὕψιώς εἰσι τὰ τοῦ παρόντος· κόσμου, καὶ ἐπιτόλαια, μηδὲν βεβηχὸς καὶ οὐσιῶδες ἔχοντες [f. — τα].

« Θέλω δὲ ὑμᾶς ἀμερίμους εἶναι. » Πῶς δ' ἂν εἴημεν ἀμερίμοι ; Εἰ ἀγαμοὶ ὦμεν. Ἐπάγει οὖν·

D

« Ὁ ἀγάμος μεριμνᾷ τὰ τοῦ Κυρίου, πῶς ἀρέσει τῷ Κυρίῳ ⁶⁶. Ὁ δὲ γαμήσας, μεριμνᾷ τὰ τοῦ κόσμου, πῶς ἀρέσει τῇ γυναίκι. » Πῶς θέλω ἡμᾶς ἀμερίμους εἶναι, Παῦλε, καὶ διὰ τοῦτο ἀγάμους συντηρῶν, πάλιν λέγεις· « Ὁ ἀγάμος μεριμνᾷ τὰ τοῦ Κυρίου ; » Ἰδοὺ γὰρ καὶ πάλιν μεριμναί. Ἄλλ' οὐχ οἶαι, φησὶν, αἱ τοῦ γάμου. Αἱ μὲν γὰρ τοῦ Κυρίου μεριμναί, σωτηριώδεις· καὶ τερπναί· αἱ δὲ τοῦ κόσμου, βλαβεραὶ καὶ θλιβεραί. Πῶς γὰρ οὐ θλίψις καὶ δαχλῆσις τὸ σπεύδειν ἀρέσαι γυναίκι, καὶ ταῦτα φιλοκόσμου, καὶ ἀπαιτούση χρυσία καὶ μαργαρίτας, καὶ τὴν ἄλλην βλακείαν ; Ἐνθεν καὶ εἰς ἀδικίαν συν-

Variæ lectiones.

⁶⁴ προσκολλώμενοι ο. ⁶⁵ ὀφειλόντες· πάντοτε σφοδρὰ ο. ⁶⁶ αὐτῷ ο.

αφούνται οἱ ἐλεεινοὶ ἄνδρες καὶ ψυχολαβεῖς δικαιοσύνης πραγμάτων.

« Μερμεριτταὶ ἡ γυνὴ καὶ ἡ παρθένος. » Τουτέστι, διαφέρουσιν ἀλλήλων, καὶ οὐ τὴν αὐτὴν ἔχουσι φροντίδα, ἀλλὰ μεμερισμένοι εἰσὶ ταῖς σπουδαῖς· καὶ ἡ μὲν περὶ ἄλλα σπουδάζει, ἡ δὲ περὶ ἄλλα διαφέρουσι δὲ αἱ φροντίδες αὐταῖς, καὶ δεῖ ἐκλέγεσθαι τὰ κρείττω καὶ ἀπονώτερα ⁶⁷.

« Ἡ ἀγάμος μεριμνᾷ τὰ τοῦ Κυρίου, πῶς ἀρέσει τῷ Κυρίῳ, ἵνα ἡ ἀγία καὶ σώματι καὶ πνεύματι· ἡ δὲ γαμήσασα, μεριμνᾷ τὰ τοῦ κόσμου, πῶς ἀρέσει τῷ ἀνδρί. » Οὐκ ἀρκεῖ σώματι εἶναι ἀγίαν, ἀλλὰ δεῖ καὶ πνεύματι. Τοῦτο γὰρ ἡ ἀληθὴς παρθενία, ἡ τῆς ψυχῆς καθαρότης· ἐπεὶ πολλαὶ τὸ σῶμα ἀγναὶ καὶ ἀμόλυνται οὖσαι, κατασκευασμέναι εἰσὶ τὴν ψυχῆν. Ἄλλὰ καὶ τοῦτο σκόπει, ὅτι οὐκ ἔστι παρθένος ἡ τὰ τοῦ κόσμου μεριμνωσα. Ἐπειδὴν οὖν ἴδης τινὰ παρθενίαν ἐπαγγελομένην, μεριμνωσαν δὲ τὰ τοῦ κόσμου, γίνωσκε ⁶⁸ ὅτι οὐδὲν διαφέρει τῆς ἐν γάμῳ. Ὁ γὰρ Παῦλος ἄμφοτέροις τίθεικεν, ἐξ ὧν διαγιγνώσκονται, οὐ γάμον καὶ ἐγκράτειαν, ἀλλὰ πολυπραγμοσύνην καὶ ἀπραγμοσύνην ⁶⁹. Ὡστε ἡ πολυπράγμων, οὐ παρθένος. Μεριμνᾷ δὲ καὶ ἡ γεγαμηκυῖα πῶς ἀρέσει τῷ ἀνδρί· τυχὸν μὲν καὶ κάλλους ἐπιμελουμένη· τυχὸν δὲ, καὶ διὰ τὸ οἰκουρὸν δοσεῖν εἶναι ἀγαθὴν, ἀνελεῆμων καὶ φειδωλὸς δεικνυμένη.

« Τοῦτο δὲ πρὸς τὸ ὑμῶν αὐτῶν συμφέρον λέγω, οὐχ ἵνα βρόχον ὑμῖν ἐπιβάλω. » Τοὺς περὶ παρθενίας, φησὶ, λόγους ἐκίνησα, εἰδὼς συμφέρον ὑμῖν τὸ πρᾶγμα, διὰ τὸ ἄλυπον, καὶ ἁμέριμον, καὶ ψυχωφέλεστον· οὐχ ἵνα ἀναγκάσω ὑμᾶς, καὶ μὴ θέλοντας, παρθενεύειν· βρόχον γὰρ τὴν ἀνάγκην ὠνόμασεν.

« Ἄλλὰ πρὸς τὸ εὐσχημον καὶ εὐπάρεδρον τῷ Κυρίῳ ἀπερισπάστως. » Ἴνα, φησὶν, εὐσχημόνως, καὶ ἐν καθαρῷ τῆς ζήτησιν (τί γὰρ παρθενίας εὐσχημονέστερον καὶ καθαρώτερον;) καὶ ἵνα ἐλεύθεροι ὄντες τῶν τοῦ γάμου ὀχλήσεων, ἀπερισπάστως τῷ Κυρίῳ δουλεύητε καὶ αὐτῷ παρεδρεύητε ⁷⁰, ὅλην τὴν μέριμναν ἐπ' αὐτὸν μετατιθέντες ⁷¹.

« Εἰ δὲ τις ἀσχημονεῖν ἐπὶ τὴν παρθένον αὐτοῦ νομίζει, ἐὰν ἡ ὑπέρακμος, (καὶ οὕτως ὀφείλει γίνεσθαι), ὁ θέλει ποιεῖτω, οὐχ ἁμαρτάνει· γαμήτωσαν. » Εἰ τις, φησὶν, ἀσθενὴς ὢν τῷ ὄντι τὴν διάνοιαν, νομίζει ἀσχημον εἶναι τὸ παρθένον ἔχειν θυγατέρα, καὶ ταῦτα ⁷², ὑπέρακμον οὔσαν· γενέσθω, φησὶ, καὶ οὕτω. Πῶς; « Ὁ θέλει, ποιεῖτω· » τουτέστιν, ἐὰν θέλῃ δοῦναι αὐτὴν ἀνδρί, δότω· οὐχ ἁμαρτάνει γὰρ. Πλήν κρείττον τὸ παρθένον τηρεῖν, ὡς ἐξῆς λέγει.

« Ὅς δὲ ἔστηκεν ἰδραῖος ἐν τῇ καρδίᾳ, μὴ ἔχων ἀνάγκην, ἐξουσίαν δὲ ἔχει περὶ τοῦ ἰδίου θελήματος, καὶ τοῦτο κέρρικεν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ, τηρεῖν

diuum, præcipue cum ejusmodi sit, quæ crantu delectatur, et aurum, margaritas, aliamque mollitiem expetit? Hinc miseri mariti ad iniquitatem, animæque noxias rerum administrationes impelluntur.

VERS. 34. « Divisæ sunt uxor et virgo. » Hoc est, **164** differunt inter se mutuo, nec habent sollicitudinem, sed divisæ sunt in studiis suis : atque ista quidem de aliis est sollicita, illa vero de aliis : diversæ autem sunt utriusque curæ : ea itaque quæ præstantiora sunt, et minus habent laboris, eligenda sunt.

« Innupta cogitat quæ sunt Domini, quomodo placeat Domino, ut sit sancta et corpore et spiritu. Quæ vero nupsit, cogitat quæ sunt mundi, quomodo placeat viro. » Non satis est ut virgo sancta sit corpore, **B** verum etiam spiritu. Hoc enim est vera virginitas, animæ nimirum puritas. Nam multe corpore quidem castæ et impollutæ, anima contaminatæ sunt. Præterea, et istud perpende, quod illa non est virgo, quæ res curat mundanas. Cum igitur conspexeris quampiam, quæ castitatem vovit, sollicite incumbentem rebus mundi, noveris eam a conjugata nihil discrepare. Nam Paulus fines utrisque posuit, quibus dignoscatur, non certe matrimonium et continentiam, sed curiositatem et tranquillitatem. Quare, quæ variis negotiis se implicat, virgo non est. Quæ autem nupta est, sollicita est quomodo marito placeat; formam fortasse curans, vel forsân ut bona materfamilias videatur, se immisericordem et parcam ostendens.

VERS. 35. « Porro hoc ad utilitatem vestram dico, non ut laqueum vobis injiciam. » De virginitate sermonem movi, rem istam vobis conducere sciens, quod mœrore sollicitudineque careat, animæque sit utilior : non ut cogam vos invitos in cælibatu permanere : nam necessitatem laqueum nominavit.

« Sed ad id quod honestum est, et ut Domino assideatis, ita ut ab eo avelli nequeatis. » Ut, inquit, honeste et in puritate vivatis (quid enim virginitate honestius et purius?), et ut a nuptiarum molestiis liberi, Domino sine ulla distractione serviat isque assideatis, totam curam vestram in ipsum transferentes.

VERS. 36. « Sin quis turpe esse putet super virgine sua, si fuerit superadulta, et sic oportet fieri, quod vult, faciat, non peccat, contrahant matrimonium. » Si quis, inquit, revera imbecillis intelligentiæ, turpe esse censeat, filiam suam virginem retinere, præsertim quæ ætatis florem præterierit, Fiat, inquit, sic. Quomodo? « Quod vult faciat : » hoc est, si velit eam tradere marito, tradat; non enim peccat. Verumtamen melius est virginem servare, quemadmodum deinceps dicit.

VERS. 37-38. « Qui autem stat firmus in corde suo, non habens necessitatem, potestate autem habens propriæ voluntatis, atque hoc judicavit in corde

Varis lectiones.

⁶⁷ τὴν κρείττω καὶ ἀπονωτέραν. ⁶⁸ ἴσθι. ο. ⁶⁹ ἀκτημοσύνην ο. ⁷⁰ προσεδρεύητε ο. ⁷¹ ἀνατιθέντες ο. ⁷² ταύτην ο.

suam, servare suam virginem, bene facit. Igitur et qui matrimonio **165** jungit virginem suam, bene facit : qui vero non jungit, melius facit » Observa, quomodo statim ab initio aduaretur eum qui servet suam virginem, stabilem ipsum et firmum vocans, et cum iudicio agentem quæ agit. « Judicavit » enim, inquit, « in corde suo. » Itaque qui virginem suam nuptiis tradit, non stat firmus. Istud autem : « Non habens necessitatem, » significat quod potestatem habeat ut det virgini suæ maritum, neque quisquam sit qui cogat eum ne det. Honor itaque ejus est servare filiam virginem, eamque ob rem laudatur : nam « Bene facit, » inquit. Sed et ille, qui eam nuptiis elocat, bene facit. Nam elocare, non est peccatum. Omne autem quod non est peccatum, bene fit. Melius vero est non elocare : virtus enim B est.

VERS. 39, 40. « Mulier alligata est legi quanto tempore vivit maritus ejus : si autem dormierit maritus ejus, libera est ut cui vult nubat ; modo in Domino. Beatior autem est si sic manserit juxta meum consilium. Puto autem quod et ego Spiritum Dei habeam. » De secundis nuptiis hæc tradit, permittens quidem eas : attamen beatior eam judicet, quæ alterum maritum non acceperit. Quemadmodum enim virginitas primis nuptiis est melior, sic et prius matrimonium posteriori præstat. « Alligata est igitur legi mulier, » hoc est, lege de adulterio cavente tenetur, ne adultera fiat, si, vivente marito, alteri copuletur : sin defunctus fuerit, liberata est a primo nexu et lege, adeoque soluta est. « Modo in Domino : » hoc est, cum temperantia et decoro, in liberorum procreatione et præsentia, non in libidinis affectione. « Secundum » vero « meum consilium, » dicit, ne rem istam necessitatem arbitreris, sed consilium idque divinum. « Puto, » enim, inquit, « quod et ego Spiritum Dei habeam. » Magnæ autem humilitatis argumentum est hoc. Non enim dixit : Habeo, sed, « Puto me habere : » hoc est, Abitor, existimo.

CAPUT VIII.

VERS. 1. « De iis autem quæ idolis immolantur, novimus, quoniam omnes scientiam habemus. Scientia inflat, charitas ædificat. » Fuerunt quidam apud Corinthios perfecti, qui scientes, quod quæ D ingrediuntur in hominem, ipsum non coinquinant, quodque idola sint lapides et ligna, nec possint nocere ; indiscriminim introierunt idolorum delubra, eaque comederunt quæ idolis immolabantur. Hosce autem alii imperfectiores videntes, ingressi sunt et ipsi delubra, idolisque sacrificabant, non eadem sententia, verum ceu idola honoranda essent, nec non digna quæ sacrificia acciperent. Hoc ad zelum provocavit Paulum, quippe **166** quod utrisque obsesset : perfectis, tanquam iis qui demoniacis mensis fruerentur : imperfectis, tanquam ii ad

την ἑαυτοῦ παρθένον, καλῶς ποιεῖ. Ὡστε καὶ ἡ ἐκγαμίζων, καλῶς ποιεῖ· ὁ δὲ μὴ ἐκγαμίζων, κριτόν ποιεῖ. » Ὅρα, πῶς ἐκ προοιμίῶν θαυμάζει τὴν τηροῦντα αὐτὴν παρθένον, ἕδραϊον αὐτὸν καὶ βεβηκότα καλῶν, καὶ ἐν κρίσει ἃ ποιεῖ ποιοῦντα. « Κέκρικε » γάρ, φησὶν, « ἐν τῇ καρδίᾳ. » Ὡστε ὁ ἐκγαμίζων, οὐχ ἔστηκεν ἕδραϊός. Τὸ δὲ, « Μὴ ἔχω ἀνάγκη, » τοῦτο δηλοῖ, ὅτι ἐξορίαν ἔχει τοῦ δοῦναι αὐτῇ ἄνδρα, καὶ οὐδεὶς ὁ ἀναγκάζων ¹³ μὴ δοῦναι αὐτῇ. Ὡστε φιλοτιμία αὐτῆς ἐστὶ τὸ τηρεῖν παρθένον τὴν θυγατέρα, καὶ διὰ τοῦτο ἐπαινεῖται. « Καλῶς » γάρ, φησὶ, « ποιεῖ. » Καίτοι καὶ ὁ ἐκγαμίζων, κικεῖνος καλῶς ποιεῖ. Οὐ γὰρ ἁμαρτία τὸ ἐκγαμίζεῖν· πᾶν δὲ ὁ οὐχ ἁμαρτία, καλῶς γίνεται. Καλλίον δὲ τὸ μὴ ἐκγαμίζεῖν· καθ' ὅρθωμα γὰρ ἐστίν.

« Ἡ γυνὴ δίδεται νόμῳ, ἐφ' ὅσον χρόνον ζῆ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς· ἐάν δὲ κοιμηθῇ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς, ἐλευθέρη ἐστὶν ὡς ὅλη [ουίγ.-λει] γαμηθῆναι· μόνον ἐν Κυρίῳ. Μακαριώτερα δὲ ἐστὶν ἐάν οὕτω μένῃ, κατὰ τὴν ἐμὴν γνώμην. Δοκῶ δὲ κατὰ Πνεῦμα Θεοῦ ἔχειν. » Περὶ δευτερογαμίας ἐντάθῃα διδάσκει, συγχωρῶν μὲν αὐτὴν· πλὴν μακαριώτεραν τιθεὶς τὴν μὴ δευτερογαμίζουσαν. Ὡς γὰρ ἡ παρθενία τοῦ πρώτου γάμου καλλίων· οὕτω καὶ ὁ πρῶτος γάμος τοῦ δευτέρου. « Δέδεται οὖν νόμῳ ἡ γυνὴ, » τούτέστι, κατέχεται νόμῳ τῷ περὶ τῶν μοιχείων διαλαμβάνοντι, ὡς ἂν μὴ μοιχαλὶς γένοιτο ἐτέρῳ συζευχθεῖσα, ζῶντος τοῦ ἀνδρός· ἀποθάνοντος δὲ, ἡλευθέρωται ἐκ τοῦ πρώτου δεσμοῦ καὶ νόμου, καὶ λείπεται. « Μόνον ἐν Κυρίῳ » τούτέστι, μετὰ σωφροσύνης, μετὰ κοσμιότητος, ἐπι παιδοποιεῖα καὶ προστασίᾳ, μὴ ἐμπαθείᾳ ¹⁴ ἐπιθυμίας. Τὸ δὲ, « Κατὰ τὴν ἐμὴν γνώμην, » φησὶν, ἵνα μὴ ἀνάγκη τὸ πρᾶγμα εἶναι νομίσης, ἀλλὰ συμβουλήν, καὶ συμβουλήν θεῖαν. « Δοκῶ » γάρ, φησὶ, « κατὰ Πνεῦμα Θεοῦ ἔχειν. » Πολλῆς δὲ ταπεινοφροσύνης τοῦτο. Οὐ γὰρ εἶπεν· Ἐγώ, ἀλλὰ, « Δοκῶ ἔχειν » τούτέστιν, Ἠγοῦμαι, ὑπονοῶ.

ΚΕΦΑΛΑ Η'.

« Περὶ δὲ τῶν εἰδωλοθύτων οἴδαμεν, ὅτι πάντες γινώσκιν ἔχοντες· ἡ γινώσκεις φυσικοὶ, ἡ δὲ ἀγάπη οἰκοδομεῖ. » Ἡσάν τινες παρὰ τοῖς Κορινθίοις τέλειοι, καὶ εἰδότες, ὅτι τὰ εἰσερχόμενα οὐ κοινοὶ τὸν ἄθεον, καὶ ὅτι τὰ εἰδωλα, ξύλα καὶ λίθοι εἰσὶ, καὶ οὐ δύνανται βλάψαι· ἀδιαφόρως εἰσηέσαν εἰς τὰ εἰδωλεῖα, καὶ τῶν εἰδωλοθύτων ἐνεφοροῦντο. Ὁρῶντες δὲ τοὺτους ἕτεροι ἀτελέστεροι, εἰσηέσαν καὶ αὐτοὶ εἰς τὰ εἰδωλεῖα, καὶ εἰδωλοθύτου, οὐ μετὰ τῆς αὐτῆς γνώμης, ἀλλ' ὡς τῶν εἰδῶλων τιμῶν ὄντων ¹⁵, καὶ ἀξίων θυσίας ὑέχσθαι. Τοῦτο εἰς ζῆλον ἐκίνησε τὸν Παῦλον, ὅτε καὶ ἀμφοτέρους βλάπτων· τοὺς τε τελείους, ὡς δαιμονικῶν ἀπολαύοντας τραπέζων· καὶ τοὺς ἀτελεῖς, ὡς ἐπὶ εἰδωλολατρῶν συνωθῶμενους. Σπεύδει τοίνυν διορθῶσθαι τοῦτο· καὶ

Varie lectiones.

¹³ ἀναγκάζων αὐτόν n. ¹⁴ ἐν πάθει o. ¹⁵ εἶναι δοκούντων o.

πρὸς τοὺς τελείους διαλέγεται, ἀφελὲς τοὺς ἀτελεστέ-
ρους, ὅπερ Θεὸς αὐτῷ. Καὶ πρῶτον καταστέλλει
αὐτῶν τὸν ἐπὶ ⁷⁶ τῇ γνῶσει τύπον, καὶ φησιν, ὅτι
οὐ μόνον ὑμεῖς ταύτην ἔχετε, ἀλλὰ πάντες οἶδαμεν ⁷⁷,
ὅτι οὐδὲν ἐστὶν εἰδῶλον ἐν κόσμῳ· πλὴν, ἡ γνῶσις
οὐ μόνον οὐδὲν ὠφελεῖ, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ βλάπτει,
φυσιοῦσα καὶ ἀγκοῦσα τὸν ἔχοντα, καὶ διὰ τοῦτο
ἀποσχίζουσα αὐτὸν τοῦ πλησίον μέλους, ἐὰν μὴ καὶ
τὴν ἀγάπην ἔχη μεθ' αὐτοῦ ⁷⁸, ἥτις ἀγάπη τοῦναν-
τίον οἰκοδομεῖν δύναται. Ὅσα γὰρ ἡ χωρὶς ἀγάπης
γνῶσις καθαιρεῖ, ταῦτα ἡ ἀγάπη ἀνεγείρει καὶ
οἰκοδομεῖ, πάντα ὑπὲρ τοῦ πλησίον ποιοῦσα.

« Εἰ δέ τις δοκεῖ εἰδέναι τι, οὐδέπω οὐδὲν ἔγνωκε
καθὼς δεῖ εἰδέναι ⁷⁹. » Τὸ μείζον λέγει ἐναυθῶσα,
ὅτι κἂν μετὰ τῆς ἀγάπης ἡ γνῶσις ᾖ, οὐδὲ οὕτως
ἐστὶ τέλεια· οὐδεὶς γὰρ οἶδὲ τι καθὼς δεῖ γινῶναι,
κἂν Πέτρος ᾖ, κἂν Παῦλος. Ὅστε τί ὑμεῖς ἐπαίρε-
σθε, ἐπὶ τὴν γνῶσιν ἔχοντες χωρὶς ἀγάπης, ὅπου γε
κἂν μετὰ τῆς ἀγάπης αὐτὴν εἴχετε, οὐδὲ οὕτω
τέλειόν τι ἐγινώσκετε;

« Εἰ δέ τις ἀγαπᾷ τὸν Θεόν, οὗτος ἔγνωσται ὑπ'
αὐτοῦ. » Ὁ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· Εἰ τις ἀγαπᾷ
τὸν πλησίον, ἀγαπᾷ καὶ τὸν Θεὸν πάντως. Ἀγαπῶν
δὲ τὸν Θεόν, οὐκ εἶπεν, ὅτι ἔγνω τὸν Θεόν, ἀλλ',
« Ἐγνωσται ὑπὸ Θεοῦ· » τουτέστι, γνωστὸς αὐτῷ ⁸⁰
καὶ οἰκείος καθίσταται. Γνωστὸς δὲ γενόμενος τῷ
Θεῷ, γνῶσιν παρ' αὐτοῦ λαμβάνει, καὶ οὐδὲ ταύτην
ἔχει ἀπηρτισμένην. Ὅστε κἂν γνῶσιν ἔχῃς, μὴ
ἐπαίρου· οὔτε γὰρ τέλεια ἐστὶν, οὔτε σὺν κατόρθωμα,
ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ ⁸¹ ἐστὶ χάρισμα. Ὅρα γοῦν, διὰ πόσων
καταστέλλει τὸν τύπον αὐτῶν.

« Περὶ τῆς βρώσεως οὖν τῶν εἰδωλοθύτων, οἶδαμεν
ὅτι οὐδὲν εἰδῶλον ἐν κόσμῳ, καὶ ὅτι οὐδεὶς Θεὸς
ἕτερος, εἰ μὴ εἷς. » Πάλιν κοινοποιεῖ τὴν γνῶσιν,
καταστέλλων αὐτούς. Πάντες γὰρ, φησίν, οἶδαμεν
ὅτι οὐδὲν εἰδῶλον ἐν κόσμῳ. Οὐκ ἐστὶν οὖν εἰδῶλα;
οὐκ ἐστὶ ζώανα; Ἔστι μὲν, ἀλλ' οὐδὲν ἐστὶ· τουτέ-
στιν, οὐδεμίαν ἰσχὺν ἔχει· οὐδὲ θεοὶ εἰσιν, ἀλλὰ
λίθοι καὶ δαίμονες. Ἐπειδὴ γὰρ ἦσαν παρ' Ἑλλήσι
καὶ Ἰδιώται, καὶ σοφοί· καὶ οἱ μὲν Ἰδιῶται οὐδὲν
ᾔδεσαν ⁸² πλέον τῶν λίθων· οἱ δὲ φιλόσοφοι δυνά-
μεις θείας ἐνοικεῖν αὐτοῖς ἐδόξαζον, οὓς ⁸³ καὶ θεοὺς
ἐκάλουν· πρὸς μὲν τοὺς Ἰδιώτας εἶπε τὸ, « Οὐδὲν
ἐστὶν εἰδῶλον ἐν τῷ κόσμῳ· » πρὸς δὲ τοὺς φιλοσό-
φους, ὅτι « Οὐκ ἐστὶν ἕτερος Θεός, εἰ μὴ εἷς. » Ὅστε
οὐδὲ δυνάμεις θεῖαι ἐνοικοῦσι τοῖς εἰδώλοις· εἷς
γὰρ ἐστὶ Θεός, καὶ οὐ πολλοί.

« Καὶ γὰρ εἴπερ εἰσὶ λεγόμενοι θεοί, εἴτε ἐν οὐ-
ρανῷ, εἴτε ἐπὶ γῆς (ὡσπερ εἰσὶ θεοὶ πολλοί, καὶ
κύριοι πολλοί), ἀλλ' ἡμῖν εἷς Θεὸς ὁ Πατήρ, ἐξ οὗ
τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς εἰς αὐτόν. » Ἐπειδὴ εἶπεν,

Variæ lectiones.

⁷⁶ ἐν ο. ⁷⁷ οἶδατε ο. ⁷⁸ ἐαυτῆς ο. ⁷⁹ γινῶναι ο. ⁸⁰ αὐτοῦ ο. ⁸¹ Χριστοῦ ο. ⁸² ἦσα / ο.
⁸³ ἴσ. ἄρ.

A idolorum culturam impellerentur. Ad istud itaque
corrigendum festinat, ac ad perfectos, imperfectio-
ribus, uti solet, omissis, disserit. Ac primum ipso-
rum fastum ob scientiam conceptum reprimit, in-
quiens: Non vos soli hanc habetis, sed nos omnes
ex æquo tenemus, quod nihil sit idolum in mundo.
Verum scientia adeo non solum non prodest, ut
potius etiam obsit, inflans et intumescere faciens
habentem, ac propterea abscindens a proximi mem-
bro, nisi charitatem una secum habuerit. Quæ nimi-
rum charitas, e contra ædificare potest. Quæcunque
enim scientia sine charitate, destruit, hæc charitas
erigit ædificatque, omnia in proximi gratiam
faciens.

B VERS. 2. « Si quis autem se existimat scire ali-
quid, nondum quidquam novit, quemadmodum no-
visse oportet. » Majus quiddam hic dicit, nempe:
Etiamsi charitati scientia conjuncta fuerit; neque
sic est perfecta. Nemo enim quidquam novit quem-
admodum scire oportet, sive Petrus [fuerit, sive
Paulus. Quid igitur vos efferimini, qui scientia sine
dilectione imbuti estis? quandoquidem si scientiam
etiam cum dilectione haberetis, neque sic tamen
perfecte aliquid sciretis.

C VERS. 3. « Sin quis autem diligit Deum, is cog-
nitus est ab eo. » Quod ait, est hujusmodi: Si
quis charitate proximum suum prosequitur, is Deum
etiam prorsus diligit. Qui autem Deum diligit, non
dixit, cognoverit Deum, sed, « A Deo cognitus est: »
hoc est, notus ipsi et familiaris constituitur. Notus
autem Deo, scientiam ab eo accipit: neque hanc
tamen perfectam habet. Proinde, etsi scientiam
habeas, noli efferri. Nam neque perfecta est, neque
tuum opus, sed Dei donum. Vide igitur quantis
argumentis eorum superbiam cohibet.

D VERS. 4. « De manducatione vero eorum, quæ
idolis sunt oblata, scimus quod idolum nihil est in
mundo, et quod nullus est Deus nisi unus. » Rursus
cognitionem communem facit, deprimens eos. Nam
omnes, inquit, scimus quod idolum nihil sit in
mundo. Nonne igitur sunt idola? nonne sculptilia?
Sunt quidem, sed nihil sunt: id est, nullum robur
habent. Neque dii sunt, sed lapides ac dæmones.
Quia verò apud Græcos fuere et indocti et sapien-
tes: indocti quidem nihil plus idola esse quam
lapides norant: philosophi vero divinas in ipsis
habitare virtutes arbitrabantur, quas et deos voca-
bant; ad idiotas dixit: « Idolum nihil est in mundo: »
ad philosophos vero, « Non est alius Deus, præter-
quam unus. » Igitur neque virtutes divinæ simu-
lacro ista inhabitant: unus enim Deus est, non
multi.

167 VERS. 5, 6. « Nam etsi sunt qui dicantur
dii, sive in cælo, sive in terra (quemadmodum dii
multi sunt, et domini multi), nobis tamen unus
Deus Pater est, ex quo omnia, et nos in ipsum. »

« Quæ sunt Dei. » Assidue in memoriam revocat, A quod in nostra potestate non sumus, verum sub Domino Deo censemur, qui et animam et corpus nostrum sanguine redemit.

CAPUT VII.

VERS. 1. « De quibus autem scripsistis mihi. » Sectas correxit, fornicationem, avaritiam : jam nunc vero de nuptiis et virginitate statuit. Scripserant enim ei, num abstinendum esset ab uxore, an secus.

« Bonum est homini mulierem non tangere. » Bonum, inquit, et eximum est cuivis mortalium, nec soli sacerdoti (perinde ac nonnulli male intelligunt) mulierem prorsus non attingere, sed virginitatem permanere. Tutior autem, nostram imbecillitatem plurimum adjuvans est matrimonii res. Subinfert igitur :

VERS. 2. « Propter fornicationes autem, unusquisque propriam uxorem habeat, et unaquæque suum virum habeat. » De utraque parte disserit. Verisimile est enim virum continentiam amare, mulierem 157 autem non item : aut a diverso « Propter fornicationes autem, » dicens, compellit nos ad continentiam. Si enim propter fornicationes nuptiæ permittuntur, non debent posthac matrimonio juncti intemperanter, sed pudice congregari.

VERS. 3. « Uxori maritus debitam benevolentiam reddat ; similiter et uxor marito. » debitum (inquit) habetis, mutuam erga vos benevolentiam. Quatenus igitur debitum, necessarium est, ut hanc vobis mutuam præstetis.

VERS. 4. « Uxor proprii corporis non habet potestatem, sed maritus : similiter autem et maritus proprii corporis potestatem non habet, sed uxor. » Quod debitum sit, et veluti res necessaria mutua benevolentia, nunc demonstrat. Non enim, inquit, potestatem habent corporum, sed enim uxor mariti et serva est et domina : serva quidem, quatenus non habet proprii corporis potestatem, ut tradat ipsum quibus velit, cæterum maritus dominatur in ipsum : domina vero, quatenus rursus mariti corpus ipsius est, nec habet is corporis sui potestatem, ut tradat ipsum scortis. Consimilem ad rationem maritus est, cum servus tum dominus suæ conjugis.

VERS. 5. « Ne defraudetis vos mutuo, nisi quid ex consensu ad tempus. » Hoc est, invito marito ne contineat uxor ; vel maritus, nolente uxore. Alterum enim altero invito istud facere, est defraudare, quemadmodum et de pecuniis dicitur : volente vero, non item, ceu quando ex consensu utriusque segregaverint aliquid temporis, ut inter sese abstineant.

« Ut vacetis jejuniis et orationi. » Interpretatur quomodo dixerit, « Ad tempus, » quando scilicet tempus fuerit vacare orationi, hoc est

« Ἀτινά ἐστι τοῦ Θεοῦ. » Συνεχῶς ἀναμνησκαί-
δι οὐκ ἐσμὲν ἑαυτῶν, ἀλλ' ὑπὸ Δεσπότην τελοῦμεν
τὸν Θεόν, τὸν καὶ ψυχὴν καὶ σῶμα ἡμῶν ἐξαγορά-
σαντα.

ΚΕΦΑΛ. Ζ'.

« Περὶ δὲ ὧν ἐγράφατέ μοι. » Διωρθώσατο τὰ
σχίσματα, τὴν πορνείαν, τὴν πλεονεξίαν· νῦν οὖν
περὶ γάμου καὶ παρθενίας διατάσσεται. Ἐγράψαν
γὰρ αὐτῷ, εἰ δεῖ γυναικὸς ἀπέχεσθαι, ἢ οὐ.

« Καλὸν ἀνθρώπῳ γυναικὸς μὴ ἀπτεσθαι. » Τὸ
μὲν καλὸν καὶ τὸ ὑπερέχον ἐστὶ, φησὶ, πανεὶ ἀνθρώ-
πῳ, καὶ οὐ μόνον ἱερεῖ (ὡς τινες κακῶς νοοῦσι),
τὸ ὅλως μὴ ἀπτεσθαι γυναικὸς, ἀλλὰ παρθενεύειν·
τὸ δὲ ἀσφαλέςτερον καὶ βοηθοῦν ἡμῶν τῇ ἀσθενείᾳ
ἐστὶ τὸ τοῦ γάμου χρῆμα. Ἐπιφέρει οὖν·

« Διὰ δὲ τὰς πορνείας, ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα
ἐχέτω, καὶ ἐκάστη τὸν ἴδιον ἀνδρα ἐχέτω. » Περὶ
ἐκατέρου μέρους διαλέγεται. Εἰκόσ γὰρ τὸν μὲν ἄν-
δρα στέργειν ἢ τὴν σωφροσύνην, τὴν δὲ γυναῖκα οὐ
ἢ καὶ τὸ ἔμπαλιν. « Διὰ δὲ τὰς πορνείας, » εἰπὼν,
εἰς ἐγκράτειαν συνωθεῖ. Εἰ γὰρ διὰ τὰς πορνείας ὁ
γάμος συγχωρεῖται, οὐκ ὀφείλουσι λοιπὸν οἱ ἐν γάμῳ
ἀκολάστως συνέχεσθαι, ἀλλὰ σωφρόνως.

« Τῇ γυναικὶ ὁ ἀνὴρ τὴν ὀφειλομένην εὐνοίαν ἀπο-
δίδωτω· ὁμοίως δὲ καὶ ἡ γυνὴ τῷ ἀνδρὶ. » Χρέος,
φησὶν, ἔχετε, τὴν πρὸς ἀλλήλους εὐνοίαν· ὡς οὖν
χρέος, ἀναγκαῖόν ἐστιν ὑμᾶς ἀποδιδόναι ταύτην
ἀλλήλοις.

« Ἡ γυνὴ τοῦ ἰδίου σώματος οὐκ ἐξουσιάζει, ἀλλ'
ὁ ἀνὴρ· ὁμοίως δὲ καὶ ὁ ἀνὴρ τοῦ ἰδίου σώματος οὐκ
ἐξουσιάζει, ἀλλ' ἡ γυνή. » Ὅτι ὀφειλὴ καὶ χρέος
ἐστὶν ἡ πρὸς ἀλλήλους εὐνοία, νῦν δείκνυσιν. Οὐ
γὰρ ἐξουσιάζουσι, φησὶ, τῶν σωμάτων, ἀλλ' ἡ γυνή,
καὶ δοῦλη καὶ δέσποινα ἐστὶ τοῦ ἀνδρός· δοῦλη, καθ'
ὃ τὸ ἴδιον σῶμα οὐκ ἔχει αὐτὴ ἐν ἐξουσίᾳ, ὥστε δι-
δόναι αὐτὸ οἷς βούλεται, ἀλλ' ὁ ἀνὴρ δεσπόζει αὐτοῦ·
δέσποινα δὲ, διότι πάλιν τὸ τοῦ ἀνδρός σῶμα αὐτῆς
ἐστὶ, καὶ οὐκ ἔχει ἐκεῖνος αὐτοῦ ἐξουσίαν, ὥστε ταῖς
πόρναις δίδοναι αὐτό. Ὅμοίως οὖν καὶ ὁ ἀνὴρ, καὶ
δοῦλός ἐστι καὶ δεσπότης τῆς γυναικός.

« Μὴ ἀποστερεῖτε ἀλλήλους, εἰ μὴτι ἂν ἐκ συμ-
φώνου πρὸς καιρὸν. » Τουτέστιν, ἄκοντος τοῦ ἀνδρός
μὴ ἐγκρατεῦσθαι ἡ γυνή, ἢ ὁ ἀνὴρ, τῆς γυναικός
μὴ βουλομένης. Τὸ γὰρ, ἄκοντος τοῦ ἐτέρου τὴν
ἕτερον τοῦτο ποιεῖν, ἀποστερεῖν ἐστὶν, ὡσπερ καὶ
ἐπὶ τῶν χρημάτων λέγεται· τὸ δὲ ἐκόντος, οὐκέτι·
οἶον, ὅταν ἐκ συμφώνου οἱ δύο ἀφορίσωσι καιρὸν τινα
εἰς τὸ ἀπέχεσθαι ἀλλήλων.

« Ἴνα σχολάζητε τῇ νηστείᾳ καὶ τῇ προσευχῇ. »
Ἐρμηνεύει, πῶς εἶπε τὸ, « Πρὸς καιρὸν, » ἢ γινῶν
ὅταν καιρὸς ᾗ σχολάζαι τῇ προσευχῇ, τουτέστιν,

Variæ lectiones.

¹⁵⁷ ἐνεργεῖν ο.

ἐπιταταμένως εὐξασθαι. Οὐ γὰρ εἶπεν ἀπλῶς, ἵνα ἅπαντες προσεύξησθε, ἀλλ', « ἵνα σχολάζητε τῇ προσευχῇ. » Εἰ γὰρ τοῦ ἀπλῶς εὐχεσθαι ἀπείργει τοὺς συνιόντας, πῶς ἀλλαχοῦ φησιν· « Ἀδιαλείπτως προσεύχεσθε; » Ὡς ἂν οὖν ἡ εὐχή σπουδαιότερα γένηται, ἀπέχεσθε, φησιν, ἀλλήλων, ὡς τῆς μίξεως ἀσχολίαν, οὐκ ἀκαθαρσίαν, ποιούσης.

« Καὶ πάλιν ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνέρχεσθε, ἵνα μὴ πειράξῃ ὑμᾶς ὁ Σατανᾶς διὰ τὴν ἀκρασίαν ὑμῶν. » Τὸ πάλιν συνέρχεσθαι ὑμᾶς, φησιν, οὐ νομοθετῶν λέγω, ἀλλ' « ἵνα μὴ πειράξῃ ὑμᾶς ὁ Σατανᾶς, » εἰς πορνείαν δηλαδὴ. Ἐπειδὴ δὲ ὁ διάβολος οὐ καθ' ἑαυτὸν αἴτιος τῆς πορνείας, ἀλλὰ προηγουμένως ἡ ἡμῶν ἀκρασία ἐπήγαγε· « Διὰ τὴν ἀκρασίαν ὑμῶν. » Αὕτη γὰρ ἡ αἰτία τοῦ καὶ τὸν διάβολον πειράζειν ἡμᾶς.

« Τοῦτο δὲ λέγω κατὰ συγγνώμην, οὐ κατ' ἐπιταγήν. » Τὸ, « πρὸς καιρὸν, φησιν, ἀποστερεῖν¹⁷ ἀλλήλους, κατὰ συγγνώμην εἶπον· τούτεστι, συγκαταβαίνων τῇ ἀσθενείᾳ ὑμῶν, οὐ νόμον τιθεὶς οὕτιν καὶ ἐπιταγήν ἀπαράβατον.

« Θέλω γὰρ πάντας ἀνθρώπους εἶναι ὡς καὶ ἐμαυτὸν. » Ἐνθα ἂν δυσχερὲς ἐπιτάσῃ πρᾶγμα, εἰθὲν ἑαυτὸν φέρειν εἰς μέσον. Φησιν οὖν, ὅτι Βούλομαι ἵνα πάντες πάντοτε ἐνεγκρατεύονται [f. ἐγκρ.].

« Ἄλλ' ἕκαστος ἴδιον χάρισμα ἔχει ἐκ Θεοῦ, ὃς μὲν οὕτως, ὃς δὲ οὕτως. » Τὸ μείναι, φησὶ, παρθένον, χάρισμά ἐστιν ἀπὸ Θεοῦ. Καίτοι καὶ τῆς ἡμετέρας δαίται σπουδῆς τὸ πρᾶγμα. Πῶς οὖν χάρισμα αὐτὸ λέγει; ἵνα παραμυθῆσθαι αὐτούς, ὡς ἱκανῶς πλήξας ἐν οἷς εἶπε τὸ, « Διὰ τὴν ἀκρασίαν ὑμῶν. » Σημείωσαι δὲ, ὅτι καὶ τὸν γάμον χάρισμα τίθησιν, ἐν τῷ εἰπεῖν· « Ἐκαστος ἴδιον χάρισμα ἔχει ὃς μὲν οὕτως » τούτεστι, παρθενεύειν· « ὃς ἐξ οὕτω » τούτεστι, γαμεῖν¹⁸.

« Λέγω δὲ τοῖς ἀγάμοις καὶ ταῖς χήραις, καλὸν αὐτοῖς ἐστίν, ἐὰν μείνωσιν ὡς καὶ γώ. Εἰ δὲ οὐκ ἐγκρατεύονται, γαμησάτωσαν· κρεῖσσον γὰρ ἐστὶ γαμήσαι¹⁹, ἢ πυροῦσθαι. » Εἶδες σοφίαν Παύλου, πῶς καὶ βέλτιον²⁰ δείκνυσιν τὴν ἐγκράτειαν, καὶ οὐκ ἀναγκάζει²¹ τὸν μὴ δυνάμενον, ἵνα μὴ χειρὸν παράπτωμα γένηται; Εἰ γὰρ πολλὴν, φησιν, ὑπομένεις βίαν καὶ πύρωσιν (μεγάλῃ γὰρ ἡ τῆς ἐπιθυμίας τυραννίς), ἀπαλλάγηθι πόνων καὶ ἰδρώτων, μήποτε καὶ περιτραπήσ.

« Τοῖς δὲ γεγαμηκόσι παραγγέλλω, οὐκ ἐγώ, ἀλλ' ὁ Κύριος. » Ἐπειδὴ ῥητῶς ὁ Κύριος ἐνομοθέτησε, μὴ διαζεῦγυσθαι παρεκτὸς λόγου πορνείας· διὰ τοῦτο φησιν· « Οὐκ ἐγώ, ἀλλ' ὁ Κύριος. Τὰ γὰρ προειρημένα οὐκ ἦσαν ὑπὸ τοῦ Κυρίου ῥητῶς νομοθετηθέντα· εἰ καὶ ὅσα ὁ Παῦλος λέγει, τοῦ Κυρίου εἰσι, καὶ οὐκ ἀνθρώπινα. Παρακατιῶν γὰρ φησὶ· « Δοκῶ γὰρ καὶ γώ Πνεῦμα Θεοῦ ἔχειν. »

¹⁷ I Thess. v, 16. ¹⁸ Matth. v, 32. ¹⁹ I Cor. vii, 40.

Variæ lectiones.

¹⁹ καὶ ο. ²⁰ μὴ ἀποστερεῖτε ο. ²¹ ὑπὸ γάμον εἶναι ο. ²² γαμησθαι ο. ²³ βέλτιον ο. ²⁴ οὐκ ἀναγκάζει ο.

intense orandi. Non enim dixit simpliciter. Ut oretis : sed, « Ut vacetis orationi. » Si enim simpliciter ab orando eos qui congressu utuntur, prohiberet ; quomodo alibi dicit : « Incessanter orate ! » Ut igitur oratio ferventior fiat, abstinete, inquit, alius ab alio : veluti congressus non impuritatem faciat, sed negotium facessat.

« Et rursus in idem conveniatis, ne tentet vos Satanas propter incontinentiam vestram. » Illud, ut « rursus conveniatis, » inquit, non ceu legem imponens dico, sed « ne vos tentet Satanas, » ad fornicationem videlicet. Quia vero diabolus per sese non est auctor fornicationis, sed nostra imprimis incontinentia, subintulit : « Propter incontinentiam vestram. » Ipsæ enim est in causa cur Satanas nos tentet.

Vers. 6. « Hoc autem dico secundum indulgentiam, non secundum imperium. » Illud, « Ad tempus, » inquit, « defraudetis vos mutuo, » 158 per concessionem dixi, imbecillitati vestræ cedens, non legem sanciens vobis, aut mandatum quod transgredi non liceat.

Vers. 7. « Volo enim omnes homines esse sicut et meipsum. » Ubi rem arduam præcipit, sese in medium proferre solet. Ait igitur : Optarim ut semper omnes continerent.

« Sed unusquisque proprium donum habet ex Deo, alius quidem sic, alius vero sic. » Virginem inquit, quempiam manere, donum Dei est. Atqui et nostro studio ea res opus habet. Quomodo igitur donum ipsum dicit? ut consoletur eos quos abunde percusserat, cum dixit, « Propter incontinentiam vestram. » Observa autem quod etiam nuptias donum faciat, inquiens : « Unusquisque proprium donum habet, alius quidem sic, » hoc est, ut virgo permaneat : « alius vero sic, » hoc est, ut in matrimonio sit.

Vers. 8, 9. « Dico autem innuptis et viduis, bonum eis, si permanserint, sicut et ego. » Si autem non continent, nubant : melius est enim nubere quam uri. » Vident sapientiam Pauli, quomodo meliorem monstret esse continentiam, nec lamen cogat interim, si quis non possit, ne pejus flagitium committatur? Si enim multam, inquit, vim sustines et ustionem (magna enim concupiscentiæ tyrannis est) abscede a laboribus istis et sudoribus, nequaque subvertaris.

Vers. 10. « Iis autem qui matrimonio juncti sunt præcipio, non ego, sed Dominus. » Quia Dominus legem disertis verbis sancivit, non debere fieri divortium nisi fornicationis causa²², propterea, « Non ego, inquit, sed Dominus. » Ante hac enim commemorata, non fuerunt expresse a Domino lege lata instituta : etiamsi quæcumque Paulus dicat, Domini sunt, et non humana. Nam in progressu dicit : « Puto enim quod et ego Spiritum Dei habeam. »

VERS. 10, 11. « Uxorem a viro non discedere. A Quod si discesserit, manere innuptam, aut viro suo reconciliari. Et vir uxorem non dimittat. » Quoniam servandæ pudicitiae gratia vel pusillanimitate, vel alia quavis de causa fiunt divortia : Satius quidem, inquit, est, ut nulla prorsus fiat separatio. Quæ tamen si fieri contigerit, maneat mulier virum habens, etsi non ad commisionem, saltem ut alium non superinducat : vel si continere nequeat, viro concilietur.

VERS. 12, 13. « Reliquis autem ego dico, non Dominus : Si quis frater uxorem habeat infidelem, ipsaque consentiat habitare cum illo, ne dimittat ipsam. Et uxor cui maritus est infidelis, cui placeat habitare cum illa, ne dimittat ipsum. » Quid ais? Si infidelis quispiam sit, maneat cum uxore : si fornicarius, non item? atqui fornicatione **159** deterior est infidelitas. Deterior quidem, sed nostra potius vindicat Deus, quam sua. Nam « Relinque, » inquit, « ibi victimam tuam, et fratri tuo reconciliare ». » Et decem talentorum millia sibi debita contempsit; sed contumeliam, in eum qui centum denarios debebat, factam vindicavit. Ita et hic infidelitatem, qua constat in se delinqui, dissimulat Deus : ob fornicationem vero qua in uxorem peccatur, pœnas exigit. Dicunt tamen nonnulli, quod per ignorantiam infidelitas contingat, quamque finem habituram esse verisimile erat. Quemadmodum et ipse ait : « Quid enim nosti, mulier, si virum salvum facies? » Fornicatio autem fit per manifestam malitiam. Fornicator præterea seipsum prius separavit. Auferens enim membra sua ab uxore, efficit membra meretricis. Infidelis vero nihil in carnalem unionem peccavit. Imo potius per ipsam fortasse etiam in fide unietur. Ne dicam quod vitæ futura sit eversio et opprobrium Evangelio, si credens ab incredulo se jungeretur. Id tamen tum quidem futurum intelligas, si utrique cum infidelitate essent, inissent conjugium, postea aler ad fidem venisset. Nam si prius fuisset aut vir aut uxor fidelis, haudquamquam cum infideli jungi matrimonio licuisset. Nec dixit quidem : Si quis vult infidelem accipere, sed, « Si quis habet » infidelem uxorem. Nec simpliciter infideli fidelem, sed volenti cohabitare facit. Id enim significat quod ait, « Consentiat, » hoc est voluerit.

VERS. 14. « Sanctificatus enim est maritus infidelis per uxorem, et sanctificata est uxor infidelis per maritum. » Hoc est, partis fidelioris abundantia puritate vincitur infidelis immunditia : Non quod sanctitatem adipiscatur Græcus ; siquidem non dixit, sanctus est, sed, « Sanctificatus est, » hoc est, per fidelis sanctificationem vincitur : Hæc autem dicit, ne vereatur fidelis mulier, ne, si cum infideli mereatur, impura fiat. Quæritur autem ; quod si qui meretrici adhæserit, unum jam corpus cum ea sortitus, sit

Matth. v, 24. ὁ Matth. xviii, 54.

« Γυναίκα ἀπὸ ἀνδρὸς μὴ χωρισθῆναι. Ἐὰν δὲ καὶ χωρισθῇ, μενέτω ἄγαμος, ἢ τῷ ἀνδρὶ καταλλαγῆτω· καὶ ἄνδρα γυναίκα μὴ ἀφιέναι. » Ἐπειδὴ γὰρ δι' ἐγκράτειαν, καὶ διὰ προφάσεις ἄλλας καὶ μικροψυχίας γίνονται διαζυγία, φησί· Βέλτιον μὲν μὴ δὲ ὅπως γενέσθαι χωρισμόν· εἰ δὲ γένηται, μενέτω ἔχουσα ἢ γυνὴ τὸν ἄνδρα, εἰ καὶ μὴ τῇ μίξει, ἀλλὰ γε τῷ μηδένα ἕτερον παρεισαγαγεῖν· ἢ μὴ δυναμένη ἐγκρατεῦσθαι, καταλλαγῆτω πρὸς αὐτόν.

« Τοῖς δὲ λοιποῖς ἐγὼ λέγω, οὐχ ὁ Κύριος· Εἰ τις ἀδελφὸς γυναίκα ἔχει ἀπιστον, καὶ αὐτὴ συνευδοκεῖ οἰκεῖν μετ' αὐτοῦ, μὴ ἀφιέτω αὐτήν. Καὶ γυνὴ ἥτις ἔχει ἄνδρα ἀπιστον, καὶ αὐτὸς συνευδοκεῖ οἰκεῖν μετ' αὐτῆς, μὴ ἀφιέτω αὐτόν. » Τί λέγεις; ἂν μὲν ἀπιστος, μενέτω μετὰ τῆς γυναικὸς· ἂν δὲ πόρνος, οὐκέτι; Καίτοι χρίτων τῆς πορνείας ἡ ἀπιστία. Χρίτων μὲν· ἀλλ' ὁ Θεὸς μᾶλλον τὰ ἡμέτερα ἐκδικεῖ, ἢ τὰ οἰκεία. « Ἄφες γὰρ, φησί, « τὴν θυσίαν σου, καὶ καταλλάγηθι τῷ ἀδελφῷ σου. » Καὶ τῶν μὲν μυρίων ταλάντων κατεφρόνησεν αὐτῷ διαφερόντων· τὴν δὲ εἰς τὸν ἑκατὸν δηνάριον ὀφειλοντα ὕβριν ἐξ-ἐλίχθησεν. Οὕτως οὖν καὶ ἐνεαῦθα, τὸ τῆς ἀπιστίας εἰς αὐτὸν ἀναφερόμενον παρορᾷ· τὸ δὲ τῆς πορνείας κολάζει, ὡς εἰς τὴν γυναίκα. Τινὲς δὲ φασιν, ὅτι ἡ μὲν ἀπιστία, κατὰ ἄγνοιαν γίνεται, ἣν καὶ εἰκὸς παυθῆναι, ὡς καὶ αὐτὸς φησί· « Τί γὰρ οἶδας, γύναι, εἰ τὸν ἄνδρα σώσεις; » Ἡ δὲ πορνεία, δι' ὀμολογούμενην πορνίαν γίνεται. Ἄλλως τε καὶ ὁ πόρνος ἐφθασεν ἑαυτὸν διαστήσας. Ἄρας γὰρ τὰ μέλη αὐτοῦ ἀπὸ τῆς γυναικὸς, ἐποίησε πόρνης μέλη. Ὁ δὲ ἀπιστος, οὐδὲν ἡμαρτεν εἰς τὴν σαρκικὴν ἔνωσιν. Μᾶλλον μὲν οὖν δι' αὐτῆς ἰσως ἐνωθήσεται, καὶ κατὰ τὴν πίστιν· ἵνα μὴ λέγω, ὅτι καὶ ἀνατροπὴ ἐμελλε γίνεσθαι τοῦ βίου, καὶ διαβολὴ τοῦ Ἐθαγγελίου, εἰ τὸ πιστὸν μέρος ἐχωρίζετο τοῦ μὴ πεπιστευκότος. Ταῦτα δὲ νοεῖ, ὅτε συνεζύγησαν μὲν ἐν ἀπιστίᾳ ὄντες ἀμφοτέρω, ἐπίστευσε δὲ τὸ ἐν μέρος. Ἐὰν γὰρ προὔπηρχε πιστὸς ὁ ἀνὴρ, ἢ ἡ γυνὴ, οὐδὲ ὅπως ἐξῆν πρὸς ἀπιστον ζεύγυσθαι. Οὐ γὰρ εἶπεν, Εἰ τις βούλεται λαθεῖν ἀπιστον, ἀλλ', « Εἰ τις ἔχει. » Ἄλλ' οὐδὲ ἀπλῶς συνοικίσει· τῷ ἀπίστῳ τὸ πιστὸν μέρος, ἀλλὰ βουλομένῳ. Τὸ γὰρ, « Συνευδοκεῖ », τούτῳ ἐστίν, ἀντὶ τοῦ, εἰ βούλεται.

D « Ἅγιασται γὰρ ὁ ἀνὴρ ὁ ἀπιστος ἐν τῇ γυναικί· καὶ ἡγιασται ἡ γυνὴ ἡ ἀπιστος ἐν τῷ ἀνδρὶ. » Τουτέστι, τῇ περισσίᾳ τῆς καθαρότητος τοῦ πιστοῦ μέρους, νικᾷται ἡ ἀκαθαρσία τοῦ ἀπίστου· οὐχ ὅτι ἅγιος γίνεται ὁ Ἕλλην· οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτι ἅγιός ἐστιν, ἀλλ', « Ἅγιασται. » τουτέστι, τῇ ἀγνότητι τοῦ πιστοῦ νενίχηται. Ταῦτα δὲ λέγει, ἵνα μὴ φοβῆται ἡ πιστὴ γυνὴ, ὡς ἀκάθαρτος γινομένη διὰ τὴν μίξιν. Ζητεῖται δὲ· Εἰ ὁ κολλώμενος τῇ πόρνῳ, ἐν σώμα ὢν, ἀκάθαρτός ἐστιν· εὐδελον ⁵⁵ ἔτι καὶ ἡ

Variae lectiones.

⁵⁵ συνευδοκεῖν ο. ⁵⁶ Ἰσ. εὐδελον δὲ ο.

τῷ εἰδωλολάτρῃ κολλημένη, ἐν σῶμά ἐστι· πῶς οὖν ἂν ἰμῶν οὐ γίνεται ἀκάθαρτος; Ὅτι ἐπὶ μὲν τῆς πορνείας αὐτὸ ἐκεῖνο, ἐν ᾧ κοινωνοῦσιν ἀλλήλοις, ἡ μίξις, φημί, τὴν ἀκαθαρσίαν ἔχει, καὶ διὰ τοῦτο καὶ οἱ δύο ἀκάθαρτοι. Ἐπὶ δὲ τοῦ πιστοῦ μέρους καὶ τοῦ ἀπίστου, ἄλλως ἔχει τὸ πρᾶγμα. Ἀκάθαρτος μὲν γὰρ ἐστὶν ὁ ἀπίστος, κατὰ τὴν ἀπιστίαν· οὐ κοινωνεῖ δὲ κατὰ ταύτην αὐτῷ ἡ γυνή, κοινωνεῖ δὲ κατὰ τὴν μίξιν, καθ' ἣν οὐδεμία ἀκαθαρσία ἐμφαίνεται· γάμος γὰρ ἐστὶ. Διὰ τοῦτο οὖν οὐκ ἐστὶν ἀκάθαρτον τὸ πιστὸν μέρος.

« Ἐπεὶ ἄρα τὰ τέκνα ὑμῶν ἀκάθαρτά ἐστιν. » Εἰ γὰρ μὴ νικᾶται τῇ καθαρότητι τοῦ πιστοῦ-μέρους τὸ ἀπίστον, λοιπὸν τὰ τικτόμενα ἀκάθαρτά ἐστιν, ἦτοι ἐξ ἡμισείας καθαρὰ.

« Νῦν δὲ, ἅγιά ἐστι. » Τουτέστιν, οὐκ ἀκάθαρτα· τῇ γὰρ περιουσίᾳ τῆς τοῦ ἁγίου λέξεως, ἐκβάλλει τὸ θεὸς τῆς τοιαύτης ὑποψίας.

« Εἰ δὲ ὁ ἀπίστος χωρίζεται, χωρίζεσθω. » Οἶον, εἰ κελεύει σοι ἡ κοινωνῆσαι τῆς ἀπιστίας αὐτῷ, ἢ ἀναχωρεῖν¹⁵ τοῦ γάμου, ἀναχωρεῖτω. Βέλτιον γὰρ τὸν γάμον, ἢ τὴν εὐσέβειαν λυθῆναι.

« Οὐ δεδούλωται ὁ ἀδελφός ἢ ἡ ἀδελφή ἐν τοῖς τοιαούτοις· ἐν δὲ εἰρήνῃ κέκληκεν ὑμᾶς ὁ Θεός. » Εἰ μάχεται σοι, φησί, διότι μὴ κοινωνεῖς; τῆς ἀπιστίας, διαζύγηθι. Οὐ γὰρ δεδούλωσαι εἰς τὰ τοιαῦτα· τουτέστιν, οὐ καταναγκάζει βασιτάζειν αὐτὸν καὶ ἐν τοῖς τοιαούτοις. Βέλτιον γὰρ ἀπαλλαγῆναι ἢ μάχεσθαι· ἐπεὶ οὐδὲ ὁ Θεὸς βούλεται τοῦτο. « Ἐν γὰρ εἰρήνῃ κέκληκεν ὑμᾶς. » Ὅστε εἰ μάχεται, ἐκεῖνος παρέσχε τὴν αἰτίαν τοῦ διαζυγίου.

« Τί γὰρ οἶδας, γύναι, εἰ τὸν ἄνδρα σώσεις; » Πάλιν πρὸς τὸ, « Μὴ ἀριέτω, » ἀναδραμῶν, τοῦτο λέγει· Εἰ γὰρ μὴ μάχεται σοι, μένε, φησί, καὶ παραινέτω ἰσως ἀνύσεις. Ἐν ἀμφιδόλῳ δὲ τοῦτο τίθησιν, ἅμα μὲν ἵνα μὴ δόξῃ ἀνάγκην ἐπάγειν τῇ γυναικὶ τοῦ πάντως πείσαι τὸν ἄνδρα· ἅμα δὲ καὶ μετέωρον αὐτὴν ποιῶν τῷ ἀεὶ ἐλπίζειν, ὥστε μὴ ἀπογινώσκειν.

« Καὶ τί οἶδας, ἄνερ, εἰ τὴν γυναῖκα σώσεις; Εἰ μὴ ἐκάστῳ ὡς ἐμέρισεν ὁ Θεός, ἕκαστον¹⁶ ὡς κέκληκεν ὁ Κύριος;¹⁷ οὕτω περιπατεῖτω. » Τινὲς οὕτως ἀνέγνωσαν· « Τί οἶδας, ἄνερ, εἰ τὴν γυναῖκα σώσεις, ἢ μή; » εἶτα ἀπ' ἄλλης ἀρχῆς· « Ἐκάστῳ ὡς ἐμέρισεν ὁ Θεός· » τουτέστι, Πόθεν οἶδας, κἄν τε σώσης, κἄν τε καὶ μή; Ἄδελφον πάντως. Ἄδελφου δὲ ὄντος, οὐ δεῖ λύειν τὸν γάμον. Μὴ σώζων μὲν γὰρ, οὐκ ἐδλόθης· σώζων δὲ, ὠφέλησας καὶ ὠφελήθης. Ἄλλ' οὐχ οὕτως ὁ ἐν ἁγίοις Ἰωάννης ἀνέγνω, ἀλλὰ, « Εἰ μὴ ἐκάστῳ ὡς ἐμέρισεν ὁ Θεός· » ὁ δὲ καὶ βέλτιον πάντως· ὡσανεὶ γὰρ εἶπεν ὁ Ἀπόστολος· Οὐ γίνεται ὁ χωρισμὸς διὰ τὴν ἀπιστίαν, « εἰ μὴ ἐκάστῳ, » ἀντὶ τοῦ, Ἄλλὰ ἕκαστος οὕτως ἐχέτω, ὡς ἠδούκησεν

immundus; perspicuum autem est, etiam eam quae cum idololatra jungitur, unum cum illo corpus sortiri: cur igitur ex ea non immunda redditur? Quoniam in fornicatione illud ipsum in quo communicant, commistionem dico, impuritatem habet, eoque vel utrosque coinquinari: verum quod ad fidelem spectat et infidelem, longe se aliter res habet. Siquidem ob suam incredulitatem immundus efficitur infidelis, in hac autem mulier cum ipso non communicat, sed in mistione, in qua nulla apparet impuritas, (conjugalis enim est) communicat. Propterea nullam fidelis ex eo labem admittit.

« Alioquin filii vestri immundi essent. » Nam si infidelis credentis puritate non vinceretur, forent sane, quos parerent, liberi immundi vel ex parte dimidia mundi.

« Nunc autem sancti sunt. » Hoc est, non immundi. Nam per exuberantiam dictionis hujus sancti, hujusmodi suspicionis metum rejicit.

VERS. 15. « Quod si infidelis discedit, discedat. » Veluti si tibi imperet, ut suae particeps fias infidelitatis, aut discedas a matrimonio, discede. Satis enim est connubium solvere quam pietatem.

« Non enim servituti subjectus est frater aut soror in hujusmodi: in pace autem vocavit vos Deus. » Si tecum, inquit, litiget, eo quod cum illo non communicas in infidelitate, disjungitor. Hujusmodi enim servituti non est subjecta; hoc est, in hujusmodi rebus virum ferre non cogeris. Melius enim est secedere quam altercari. Neque vero illud divinae est voluntatis; « In pace enim vos vocavit. » Itaque si litiget, divortii causam ille praebuit.

VERS. 16. « Quid enim nosti, mulier, num maritum salvum facies? » Rursus ad illud rediens, videlicet, « Ne dimittat, » hoc dicit. Si tibi enim molestus non sit, maneto, inquit, cum eo, et commonefacito, aliquid fortassis efficies. Rem autem in ambiguo statuit; partim, ne mulieri necessitatem virum omnino persuadendi videatur imponere; partim, ut animum ejus ad spem erigat, ne de illo desperet.

VERS. 16, 17. « Aut quid nosti, vir, si conjugem tuam salvam facies? Nisi cuique ut divisit Deus, unumquemque ut vocavit Dominus, ita ambulet. » Nonnulli sic legunt: « Quid nosti, vir, si mulierem salvam facias, necne? » Deinde ab alio exordio: « Unicuique ut divisit Deus; » hoc est, Unde comperitum habes, si hanc salvam facturum sis necne? id quidem est prorsus incertum. Cum autem in ambiguo sit, connubium non est dirimendum. Quod si salvam non feceris, nil tibi officiet. Salvam autem hanc si reddideris, et aliis profulisti et tibi. At non ita legit sanctus Chrysostomus: sed, « Nisi ut unicuique divisit Deus: » qui sensus est longe potior: perinde ac si dixerit Apostolus, Haudqua-

Variae lectiones.

¹⁵ Ἰσ. ἀναχωρεῖ. ο. ¹⁶ ἕκαστος ο. ¹⁷ Θεός ο.

quam propter infidelitatem fit divorcium, « nisi unicuique, » hoc est, Sed unusquisque sic se habeat, ut Deo de illo disponere placuit. Uxorem habens infidelitatem ejicias.

« Et sic in omnibus Ecclesiis dispono. » Hoc dixit, ut ex eo quod alios habeant participes, ad obsequendum sint paratiores.

VERS. 18. « Circumcisus aliquis vocatus est? Non adducat præputium. » Verisimile erat multos quos circumcisionis pudebat, medicamento quodam membrum circumcisum ad pristinum statum redigere, cuticulam nimirum superinducentes.

161 « In præputio aliquis vocatus est? non circumcidatur. » Contra nonnulli, quod in circumcissione præclarum quid esse videretur, post fidem circumcidebantur. Ait igitur, quod ista ad fidem nihil conferant.

VERS. 19. « Circumcisio nihil est, et præputium nihil est, sed observatio mandatorum Dei. » Ubique una cum fide virtutis exigitur operatio. Cætera vero, vel minus, vel non omnino.

VERS. 20, 21. « Unusquisque in qua vocatione vocatus est, in ea permaneat. Servus vocatus es? non sit tibi curæ: sed et si potes fieri liber, magis utere. » In vocatione qua vocatus est, hoc est, quocumque in genere, vel ordine vel conditione Christi fidem susceperit quispiam, in hoc perseveret. Vocationem enim dicit inductionem ad fidem. Servus cum esses credidisti? anxius ne sis, neque perturberis. Usque ad eum enim non obest servitus, ut potius, si potes liber fieri, utere: hoc est, servito, atque in usum te confert.

VERS. 22. « Qui enim in Domino vocatus est servus, libertus est Domini: similiter qui liber vocatus est, servus est Christi. » Libertus dicitur, qui servitute liberatur. Inquit igitur: Tu qui, cum in servitute maneres, credidisti in Christum, libertus effectus es Christi: liberavit enim hic te tum a peccato, tum ab ista servitute exteriori, tametsi servus sis. Cum enim quis ab affectibus liberatur, et animi ingenuitate politur, non est servus, etsi videatur. Rursus, alius quispiam, liber cum esset, ad fidem vocatus, Christi servus efficitur. Itaque si servitutis nomen servum obturbat, intelligat se in Christo liberatum esse: quod longe est humana libertate præstantius. Porro, si libertatis nomen liberum attollit, intelligat idem se Christi servum esse, et comprimatur, utpote qui tanti Domini jugum subierit, ipsique placere debuerit. Viden' quam prudenter Apostolus, quæ utramque deceant partem, commonefaciat?

VERS. 23, 24. « Pretio empti estis, nolite fieri servi hominum. Unusquisque in quo vocatus est, fratres, in eo permaneat apud Deum. » Non solum ad servos hoc dicit, sed etiam ad liberos: et universos instituit Christianos, ut nihil ad hominum gratiam

Varie lectiones.

⁸⁷ γένωνται ο. ⁸⁸ τῶν ἐντολῶν ο. ⁸⁹ ἐν ἡ ἐτάχθη μενέτω. ⁹⁰ Δ.Δ. ἐν ἐκείνῃ μενέτω ο. ⁹¹ πᾶσιν ἀνθρώποις ο.

Α αὐτὸν ὁ Θεός. Γυναίκα ἔχων ἀπιστον ἐκλήθη; Μένε ἔχων, καὶ μὴ διὰ τὴν ἀπιστίαν ἐκβάλης. ἰδιώτην vocatus es? eam retineto, nec ob infide-

« Καὶ οὕτως ἐν πάσαις ταῖς Ἐκκλησίαις διατάττομαι. » Τοῦτο εἶπεν, ἵνα τῷ ἔχειν καὶ ἄλλους κοινουούς, προθυμότεροι περὶ τὴν ὑπακοὴν διατεθῶσι⁸⁷.

« Περιτετμημένος τις ἐκλήθη; Μὴ ἐπισπάσθω. » Εἰσὸς ἦν πολλοὺς αἰσχυνομένους τῇ περιτομῇ, διὰ τινος λατρίας, ἐπὶ τὸ ἀρχαῖον ἐπανάγειν τὸ ἐμπερίτομον μόριον, ἐπισπασμένους τὸ δέρμα.

« Ἐν ἀκροβυστία τις ἐκλήθη; μὴ περιτεμνέσθω. » Πάλιν τινὲς διὰ τὸ δοκοῦν ἐνδοξον τῆς περιτομῆς, μετὰ τὸ πιστεῦσαι περιετέμνοντο. Φησὶν οὖν, ὅτι ταῦτα οὐδὲν εἰς τὴν πίστιν συντελεῖ.

B « Ἡ περιτομὴ οὐδὲν ἐστὶ, καὶ ἡ ἀκροβυστία οὐδὲν ἐστὶν, ἀλλὰ τήρησις ἐντολῶν Θεοῦ. » Πανταχοῦ τοῦτο ζητεῖται, μετὰ τῆς πίστεως ἡ ἐργασία τῆς ἀρετῆς⁸⁸. τὰλλα δὲ, ἡ ἥττον, ἡ οὐδὲν οὐδὲν.

« Ἐκαστος ἐν τῇ κλήσει, ἢ ἐκλήθη, ἐν ταύτῃ μενέτω⁸⁹. Δούλος ἐκλήθη; μὴ σοι μελέτω· ἀλλ' εἰ καὶ δύνασαι ἐλεύθερος γενέσθαι, μᾶλλον χρῆσαι. » — « Ἐν τῇ κλήσει, ἢ ἐκλήθη, » τούτέστιν, ἐνοῦν βίω. καὶ ἐν οὐκ τάγματι καὶ πολιτεύματι ὧν ἐπίστευσεν, ἐν τούτῳ μενέτω. Κλήσιν γὰρ τὴν εἰς τὴν πίστιν προσαγωγὴν φησὶ. Δούλος ὧν ἐπίστευσας; μὴ φρόντιζε, μηδὲ θυροβοῦ. Τοσοῦτον γὰρ οὐ βλέπτει σε ἡ δουλεία, ὥστε μᾶλλον, καὶ εἰ δύνασαι ἐλευθερωθῆναι, χρῆσαι· τούτέστι, Δούλευε, εἰς χρῆσιν σεαυτῶν ἔκδοσ.

C « Ὁ γὰρ ἐν Κυρίῳ κληθεὶς δούλος, ἀπελεύθερος Κυρίου ἐστὶν· ὁμοίως καὶ ὁ ἐλεύθερος κληθεὶς, δούλος Χριστοῦ ἐστὶν. » Ἀπελεύθερος λέγεται, ὁ ἀπὸ δουλείας ἐλευθερωθεὶς. Φησὶν οὖν, ὅτι Σὺ ὁ ἐν δουλείᾳ πιστεύσας, ἀπελεύθερος εἶ τοῦ Χριστοῦ· ἡλευθέρωσε γὰρ σε καὶ ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας, καὶ ἀπὸ τῆς ἐξωθεν δὲ ταύτης δουλείας, εἰ καὶ δούλος εἶ. Ὅταν γὰρ τις παθῶν ἀπὸ πλάκται, καὶ εὐγενῆ ἔχη ψυχὴν, οὐκ ἐστὶ δούλος, ἀν δοκῇ. Πάλιν, ἄλλος ἐλεύθερος ὢν, ἐκλήθη εἰς τὴν πίστιν, δούλος Χριστοῦ ἐστὶν. Ὅστε εἰ τὸ ὄνομα τῆς δουλείας θυροβοῖ τὸν δούλον, ἐννοεῖται ὅτι ἐν Χριστῷ ἡλευθέρωται· ὁ πολλῶν μερίζων ἐστὶ τῆς ἀνθρωπίνης ἐλευθερίας. Αὐτοὶ δὲ, εἰ τὸ ὄνομα τῆς ἐλευθερίας ἐπαίρει τὸν ἐλεύθερον, ἐννοεῖται, ὅτι δούλος ἐστὶ Χριστοῦ, καὶ συσταλλέσθω, ὡς ὑπὸ Δεσπότην τηλικούτον ὢν, καὶ αὐτῷ ἀρέσκειν ὀφείλων. Ὅρθῳ σοφίαν, πῶς ἀμφοτέροις τοῖς μέρεσι τὰ προσήκοντα παραινεῖ;

D « Τιμῆς ἠγοράσθητε, μὴ γίνεσθε δούλοι ἀνθρώπων. Ἐκαστος ἐν ᾧ ἐκλήθη, ἀδελφοί, ἐν τούτῳ μενέτω παρὰ Θεῶν. » Οὐ πρὸς οἰκίας μόνους τοῦτο φησὶν, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἐλευθέρους, παραινῶν πᾶσι τοῖς Χριστιανοῖς, ⁹⁰ μὴ πρὸς ἀρέσκειαν ἀνθρώπων ποιεῖν

τι, μηδὲ ὑπείκειν αὐτοῖς πρᾶνον· μα ἐπιτάττουσι. Α Τοῦτο γὰρ ἐστὶ δουλεύειν ἀνθρώποις· καὶ ταῦτα, ὑπὸ Θεοῦ ἀγορασθέντας. Οὐ γὰρ ἤδη τοῦτο παραιεῖ, τὸ ἀφίστασθαι ἀπὸ τῶν δεσποτῶν· ἀπαγορεύεται γὰρ οὐ τοῦτο λέγει, δῆλον ἐξ ὧν ἐπάγει· « Ἐκαστος ἐν ᾧ ἐκλήθη, » καὶ τὰ ἐξῆς· τούτεστι, κἂν ἐν δουλείᾳ, ἐν ταύτῃ μενέντω· τὸ δὲ, « Παρὰ Θεῶν, » προζέθη· κεν, ἵνα μὴ πάλιν τοῦ Θεοῦ ἀφιστάμεθα, διὰ τὴν πρῶτον τοὺς παρανόμους· δεσποτὰς ὑποταγῆν. Ἀμφότερων γὰρ προνοεῖται, τοῦ μὴ τῶν σωματικῶν δεσποτῶν ἀφίστασθαι προφάσει τοῦ Θεοῦ· μὴτε πάλιν τοῦ Θεοῦ ἀποστατεῖν, ὑπεύχοντα· ὑπὲρ τὸ δέον τοῖς δεσποταῖς.

« Περὶ δὲ τῶν παρθένων ἐπιταγὴν Κυρίου οὐκ ἔχω· γνώμην δὲ δίδωμι, ὡς πλημένος ὑπὸ Κυρίου πιστὸς εἶναι. » Ἐπειδὴ τοῖς περὶ σωφροσύνης λόγοις Β ἐνεγύμνασεν ἡμᾶς, ἐπὶ τὸ μείζον ἀνατρέχει, τὴν παρθενίαν, καὶ φησιν, ὅτι· Ὁ Κύριος μὲν οὐκ ἐνομοθέτησεν, οὐδὲ ἐπέταξέ τι περὶ ταύτης· ἀλλ' εἶπεν· « Ὁ δυνάμενος χωρεῖν, χωρεῖτω. » Οὐκοῦν οὐδὲ ἐγὼ τολμῶ ἐπιτάξαι· μέγα γὰρ καὶ ἐπικίνδυνον τὸ πρᾶγμα· πλὴν ἀλλὰ γνώμην δίδωμι, τούτεστι, συμβουλίην, καθὼ καὶ αὐτὸς ἠξιώθη διὰ τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ πιστὸς εἶναι, τούτεστιν, οἰκτιρῶν αὐτοῦ, καὶ μυστικᾶ ἄξιος πιστεῦσθαι.

« Νομίζω οὖν τοῦτο καλὸν ὑπάρχειν διὰ τὴν ἐνεστῶσαν ἀνάγκην, ὅτι καλὸν ἀνθρώπων τὸ αὐτως εἶναι. » Ὅσον κατ' ἐμὴν γνώμην, φησὶ, κάλλιστόν ἐστι ἀνθρώπων γάμου ἀπέχεσθαι, διὰ τὰς ἐν αὐτῷ C δυσκολίας, καὶ τὰ τοῦ γάμου ὀχληρὰ, οὐ τὴν ἀκαθαρσίαν.

« Δέδεσαι γυναίκε· μὴ ζητεῖ λύσιν. Δέλυσαι ἀπὸ γυναικός· μὴ ζητεῖ γυναῖκα. Ἐάν δὲ καὶ γήμησ, οὐχ ἥμαρτες. » Ἐν τῷ εἰπεῖν, « Δέδεσαι, » εἰδείξεν ὅτι κάκωσιν ἐπιφέρει ὁ γάμος, ὡς δεσμός. Λύσιν δὲ, οὐ τὴν ἐκ συμφωνίας ἀποχὴν φησιν, ἀλλὰ τὴν παράλογον διάζευξιν· ὡς ἐάν γε κατὰ συμφωνίαν ἐγχερατεύοντο, τοῦτο οὐκ ἔστι λύσις. Ἐπειδὴ δὲ εἶπε, « Μὴ ζητεῖ γυναῖκα, » ἵνα μὴ δόξῃ ὅτι ἀγαμίαν νομοθετεῖ, ἐπάγει· « Ἐάν δὲ γήμησ, οὐχ ἥμαρτες. » Ὅρα δὲ, πῶς λεληθότως εἰς τὴν παρθενίαν εἰσῆθε⁶¹, τὸν μὲν γάμον δεσμὸν λέγων· τὴν δὲ παρθενίαν, λύσιν καὶ ἐλευθερίαν.

« Καὶ ἐάν γήμη ἢ παρθένος, οὐχ ἥμαρτε. » Παρθένον ἐναυθά φησιν, οὐ τὴν ἀφιερῶθεισαν⁶² Θεῷ (αὕτη γὰρ ἐάν γήμη, ἥμαρτε πάντως, ὡς μοιχὸν ἐπιεσφύρουσα τῷ νυμφίῳ αὐτῆς Χριστῷ), ἀλλὰ τὴν ἐπιγαμίαν κόρην. Αὕτη γοῦν ἐάν γήμη, οὐχ ἥμαρτεν· οὐ γὰρ ἀκάθαρτος ὁ γάμος.

« Ὁλίψιν δὲ τῇ σαρκὶ ἔξουσιν οἱ τοιοῦτοι. Ἐγὼ δὲ ὑμῶν φειδομαι. » Τὰς ἐν τῷ γάμῳ φροντίδας καὶ λύπας, ὀλίψιν φησιν. « Ἐγὼ δὲ, » φησὶν, « ὑμῶν φει-

⁶¹ Matth. xix, 12.

Variae lectiones.

⁶² εἰσεῖν ο. ⁶³ καλόν μ. ⁶⁴ συνωθεῖ ο. ⁶⁵ ἀφροσεῖσαν ο.

« Ego autem, » inquit, « vobis parco, » tanquam filiis, voloque liberos vos esse, extraque mœrorem : tanquam matrimonium nexus quispiam sit, quique eo sint colligati, non sint sui juris, ut supra commemoratum est.

VERS. 29. « Hoc autem dico, fratres, tempus breve est : reliquum est, » Cum dixisset, « Afflictionem habebunt in carne. » ne quis **163** adjiceret, atqui et voluptatem habebunt : subsecat et aufert quæ sunt voluptatis, per hoc quod tempus esse contractum et breve subinferat. Ad dissolutionem enim et interitum omnia vergunt, appropinquavitque regnum Christi, ac in posterum ad ipsum migrare debemus. Quare etiam et nonnulla in matrimonio voluptas est, ea tamen brevis est, exiguoque temporis spatio duratura : atque hoc ipsum est afflictio.

VERS. 29-31. « Ut qui habent uxores, tanquam non habentes sint : Et qui flent, tanquam non flentes : et qui gaudent, tanquam non gaudentes : et qui emunt, tanquam non possidentes : Et qui utuntur hoc mundo, tanquam non utantur. » Quod si qui uxores habent, tanquam non habeant, esse debeant, quid ultra proderit in matrimonio conjungi, sibi que ipsi onus injicere ? Quid autem est, « Tanquam non habentes ? » pro, non affixi, non omne studium circa nuptias et uxorem impendentes. Consimilem ad rationem, neque circa alia, sive tristitia, quæ per, flentes, innuit ; sive delectabilia, quæ per, gaudentes, significavit ; neque circa contractus quos per emptionem indicavit, vehementius quispiam studere debet. Quorsum vero, ait, hæc et illa recenseo ? Uno verbo dicam : Qui utuntur hoc mundo, non debent ipso abuti, hoc est, omni studio et affectu illi incumbere. Abusus enim est superfluous usus, et decorum exsuperans.

« Præterit enim figura mundi hujus. » Id est, transit et dissolvitur. Quid ergo amore ejus teneamur, quod dissolvitur ? Figuram autem appellavit, innuens hujus mundi res oculos tantum attingere, ac leves esse, nullam stabilitatem et subsistentiam habentes.

VERS. 32. « Volo autem vos absque sollicitudine esse. » Quomodo vero sollicitudinis expertes simus ? si cælibes permanserimus. Iufert igitur :

VERS. 32, 33. « Qui sine uxore est, sollicitus est quæ Domini sunt, quomodo placeat Domino. Qui vero cum uxore est, sollicitus est quæ sunt mundi, quomodo placeat uxori. » Quomodo volens nos absque sollicitudine esse, o Paule, ac propterea nos in cælibatu asservans, rursum dicit : « Qui sine uxore est, de iis quæ Domini sunt sollicitus est ? » Ecce enim iterum sollicitudines. Sed non tales, inquit, quales sunt matrimonii ; Domini enim curæ salutaris sunt, oblectabilesque : mundi vero curæ noxiæ sunt, et angustia plenæ. Quomodo enim fieri potest, quin ærummosum molestumque sit uxoris placendæ stu-

δομαι, » ὡς τέκνων, καὶ βούλομαι ὁμᾶς ἐλευθέρους εἶναι καὶ ἀλύπους· ὡς ὁ γάμος γε καὶ δεσμός ἐστι, καὶ οἱ ὑπὸ τοῦτον ὄντες, ἐαυτῶν οὐκ ἐξουσιάζουσι, ὡς ἀνωτέρω εἰρηται.

« Τοῦτο δὲ φημι, ἀδελφοί, ὅτι ὁ καιρὸς συνεσταλμένος τὸ λοιπὸν ἐστίν. » Ἐπειδὴ εἶπεν, ὅτι « θλίψιν ἐξουσι τῇ σαρκί, » ἵνα μὴ τις εἴπῃ· Ἄλλὰ καὶ ἡδονὴν· ὑποτέμνει τὰ τῆς ἡδονῆς, ἐκ τοῦ τὸν καιρὸν συνεσταλμένον εἰσαγαγεῖν. Πρὸς λύσιν γὰρ ἐπίγειον τὰ πάντα, καὶ ἤγγικεν ἡ βασιλεία τοῦ Χριστοῦ, καὶ λοιπὸν πρὸς αὐτὸν ἀποδημεῖν ὀφείλομεν. Ὡστε καὶ εἰ ἡδονὴ τίς ἐστίν, ἀλλὰ βραχεία αὕτη, καὶ ὀλιγοχρόνιος· καὶ τοῦτο δὲ αὐτὸ θλίψις.

B

« Ἴνα καὶ οἱ ἔχοντες γυναῖκας, ὡς μὴ ἔχοντες ᾧσι· καὶ οἱ κλαίοντες, ὡς μὴ κλαίοντες· καὶ οἱ χαίροντες, ὡς μὴ χαίροντες· καὶ οἱ ἀγοράζοντες, ὡς μὴ κατέχοντες· καὶ οἱ χρώμενοι τῷ κόσμῳ τούτῳ, ὡς μὴ καταχρώμενοι. » Ἐπεὶ καὶ οἱ ἔχοντες, ὡς μὴ ἔχοντες ὀφείλουσιν εἶναι, τί δὲ λοιπὸν ὄλως συζυγῆσαι, καὶ ἐαυτῷ φορτίον ἐπιθελεῖν ; Τί δὲ ἐστίν, « Ὡς μὴ ἔχοντες ; » ἀντὶ τοῦ, οὐ προσηλωμένοι⁶³, οὐδὲ πᾶσαν τὴν σπουδὴν περὶ τὸν γάμον καὶ τὰς γυναῖκας ἀναλίσκοντες. Ὡσαύτως οὐδὲ περὶ τῶν ἄλλων, ἢ λυπηρῶν, ἢ διὰ τοῦ κλαίειν ἤνιξατο· ἢ τερπνῶν, ἢ διὰ τοῦ χαίρειν ἐδήλωσεν· ἢ τῶν συναλλαγμάτων, ἢ διὰ τοῦ ἀγοράζειν ἐνέφηγεν, ὀφείλει τις πάντο σφοδρότερον⁶⁴ σπουδάζειν. Καὶ τί, φησί, τάδε καὶ τάδε καταλέγω ; Ἄπλως, οἱ χρώμενοι τῷ κόσμῳ τούτῳ, οὐκ ὀφείλουσιν αὐτῷ καταχρᾶσθαι· τοῦτέστι, προσέχειν αὐτῷ μετὰ πάσης σπουδῆς καὶ τῆς πρὸς αὐτὸν προσπάθεια;. Κατάχρησις γὰρ ἡ περιττὴ χρῆσις, καὶ πλείων τοῦ δέοντος.

« Παράγει γὰρ τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου τούτου. » Ἄντὶ τοῦ, παρεργεταὶ καὶ διαλύεται. Τί οὖν ἔχουσθαι δεῖ τοῦ λυομένου ; Σχῆμα δὲ ἐκάλεσεν, ἐμφαίνων ὅτι ἄχρις ὀφείωσιν εἶσι τὰ τοῦ παρόντος κόσμου, καὶ ἐπιπόλαια, μηδὲν βεβηκὸς καὶ οὐσιώδες ἔχοντες [f. — τα].

« Θέλω δὲ ὁμᾶς ἀμερίμους εἶναι. » Πῶς δ' ἂν εἴημεν ἀμερίμοι ; Εἰ ἀγαμοὶ ὦμεν. Ἐπάγει οὖν·

D

« Ὁ ἀγάμος μεριμνᾷ τὰ τοῦ Κυρίου, πῶς ἀρείσι τῷ Κυρίῳ⁶⁵. Ὁ δὲ γαμήσας, μεριμνᾷ τὰ τοῦ κόσμου, πῶς ἀρείσι τῇ γυναίκει. » Πῶς θέλω ἡμᾶς ἀμερίμους εἶναι, Παῦλε, καὶ διὰ τοῦτο ἀγάμους συντηρῶν, πάλιν λέγεις· « Ὁ ἀγάμος μεριμνᾷ τὰ τοῦ Κυρίου ; » Ἰδοὺ γὰρ καὶ πάλιν μέριμναι. Ἄλλ' οὐχ οἶαι, φησὶν, αἱ τοῦ γάμου. Αἱ μὲν γὰρ τοῦ Κυρίου μέριμναι, σωτηριώδεις ; καὶ τερπναί· αἱ δὲ τοῦ κόσμου, βλαβεραὶ καὶ θλιβεραί. Πῶς γὰρ οὐ θλίψις καὶ δόλησις τὸ σπεύδειν ἀρείσαι γυναίκει, καὶ ταῦτα φιλοκόσμου, καὶ ἀπαιτούση χρυσία καὶ μαργαρίτας, καὶ τὴν ἄλλην βλακείαν ; Ἐνθεν καὶ εἰς ἀδικίαν συ-

Variæ lectiones.

⁶³ προσκολλώμενοι ο. ⁶⁴ ὀφείλοντες πάντο σφοδρᾶ ο. ⁶⁵ αὐτῷ ο.

αθούται οἱ ἔλαστοι ἄνδρες καὶ ψυχολαβεῖς διοικη- A
σαι πραγμάτων.

« Μεριμνῶται ἡ γυνὴ καὶ ἡ παρθένος. » Τουτέστι, διαφέρουσιν ἀλλήλων, καὶ οὐ τὴν αὐτὴν ἔχουσι φρονιδα, ἀλλὰ μεμερισμένοι εἰσι ταῖς σπουδαῖς· καὶ ἡ μὲν περὶ ἄλλα σπουδαῖς, ἡ δὲ περὶ ἄλλα· διαφέρουσι δὲ αἱ φρονιδαῖς· αὐταῖς, καὶ δεῖ ἐκλέγεσθαι τὰ κρείττω καὶ ἀπονώτερα ⁶⁷.

« Ἡ ἄγαμος μεριμνᾷ τὰ τοῦ Κυρίου, πῶς ἀρέσει τῷ Κυρίῳ, ἵνα ἢ ἀγία καὶ σώματι καὶ πνεύματι· ἢ δὲ γαμήσασα, μεριμνᾷ τὰ τοῦ κόσμου, πῶς ἀρέσει τῷ ἀνδρί. » Οὐκ ἀρκεῖ σώματι εἶναι ἀγίαν, ἀλλὰ δεῖ καὶ πνεύματι. Τοῦτο γὰρ ἡ ἀληθὴς παρθενία, ἡ τῆς B
ψυχῆς καθαρότης· ἐπεὶ πολλοὶ τὸ σῶμα ἀγναὶ καὶ ἀρόλονται οὐσαι, κατεσπιλωμένοι εἰσι τὴν ψυχὴν. Ἄλλὰ καὶ τοῦτο σκόπει, ὅτι οὐκ ἔστι παρθένος ἡ τὰ τοῦ κόσμου μεριμνῶσα. Ἐπειδὴν οὖν ἰδῆς τινὰ παρθενίαν ἐπαγγελομένην, μεριμνῶσαν δὲ τὰ τοῦ κόσμου, γίνωσκε ⁶⁸ ὅτι οὐδὲν διαφέρει τῆς ἐν γάμῳ. Ὁ γὰρ Παῦλος· ἄριστος ἀμφοτέροις τίθεικεν, ἐξ ὧν διαγιώσκονται, οὐ γάμον καὶ ἐγκράτειαν, ἀλλὰ πολυπραγμοσύνην καὶ ἀπραγμοσύνην ⁶⁹. Ὡστε ἡ πολυπράγμων, οὐ παρθένος. Μεριμνᾷ δὲ καὶ ἡ γεγαμηκυῖα πῶς ἀρέσει τῷ ἀνδρί· τυχὸν μὲν καὶ κάλλους ἐπιμελουμένη· τυχὸν δὲ, καὶ διὰ τὸ οἰκουρὸν δοεῖν εἶναι ἀγαθὴν, ἀνελεήμων καὶ φειδωλὸς δεικνυμένη.

« Τοῦτο δὲ πρὸς τὸ ὑμῶν αὐτῶν συμφέρον λέγω, C
οὐχ ἵνα βρόχον ὑμῖν ἐπιβάλω. » Τοὺς περὶ παρθενίας, φησὶ, λόγους ἐκίνησα, εἰδὼς συμφέρον ὑμῖν τὸ πρᾶγμα, διὰ τὸ ἄλυπον, καὶ θμερίμνον, καὶ ψυχωφελότερον· οὐχ ἵνα ἀναγκάσω ὑμᾶς, καὶ μὴ θέλοντας, παρθεναῖεν· βρόχον γὰρ τὴν ἀνάγκην ἐνόμισεν.

« Ἀλλὰ πρὸς τὸ εὐσχημον καὶ εὐπάρεδρον τῷ Κυρίῳ ἀπερισπάτως. » Ἴνα, φησὶν, εὐσχημῶς, καὶ ἐν καθαρῷ τῆς ζῆτις (τί γὰρ παρθενίας εὐσχημονότερον καὶ καθαρώτερον;) καὶ ἵνα ἐλεύθεροι ὄντες τῶν τοῦ γάμου ὀχλήσεων, ἀπερισπάτως τῷ Κυρίῳ δουλεύητε καὶ αὐτῷ παρεδρεύητε ⁷⁰, ὅλην τὴν μερίμναν ἐπ' αὐτὸν μετατιθέντες ⁷¹.

« Εἰ εἴ τις ἀσχημονεῖν ἐπὶ τὴν παρθένον αὐτοῦ νομίζει, ἐὰν ἢ ὑπέρακμος, (καὶ οὕτως ὀφείλει γίνεσθαι), δ θέλει ποιεῖτω, οὐχ ἀμαρτάνει· γαμήτωσαν. » E
Εἰ τις, φησὶν, ἀσθενὴς ὢν τῷ ὄντι τὴν διάνοιαν, νομίζει ἀσχημον εἶναι τὸ παρθένον ἔχειν θυγατέρα, καὶ ταῦτα ⁷², ὑπέρακμον οὔσαν· γενέσθω, φησὶ, καὶ οὕτω. Πῶς; « Ὁ θέλει, ποιεῖτω »· τουτέστιν, ἐὰν θέλῃ δοῦναι αὐτὴν ἀνδρί, δότω· οὐχ ἀμαρτάνει γάρ. Πλὴν κρείττον τὸ παρθένον τηρεῖν, ὡς ἐξῆς λέγει.

« Ὅς δὲ ἴστηκεν ἔδραλος ἐν τῇ καρδίᾳ, μὴ ἔχων ἀνάγκην, ἐξουσίαν δὲ ἔχει περὶ τοῦ ἰδίου θελήματος, καὶ τοῦτο κέκρικεν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ, τηρεῖν

diuum, præcipue cum ejusmodi sit, quæ crnatu delectatur, et aurum, margaritas, aliamque molliem expellit? Hinc miseri mariti ad iniquitatem, animæque noxias rerum administrationes impelluntur.

VERS. 34. « Divisæ sunt uxor et virgo. » Hoc est, 164 differunt inter se mutuo, nec habent sollicitudinem, sed divisæ sunt in studiis suis: atque ista quidem de aliis est sollicita, illa vero de aliis: diversæ autem sunt utriusque curæ: ea itaque quæ præstantiora sunt, et minus habent laboris, eligenda sunt.

« Innupta cogitat quæ sunt Domini, quomodo placeat Domino, ut sit sancta et corpore et spiritu. Quæ vero nupsit, cogitat quæ sunt mundi, quomodo placeat viro. » Non satis est ut virgo sancta sit corpore, verum etiam spiritu. Hoc enim est vera virginitas, animæ nimirum puritas. Nam multæ corpore quidem castæ et impollutæ, anima contaminatæ sunt. Præterea, et istud perpende, quod illa non est virgo, quæ res curat mundanas. Cum igitur conspexeris quampiam, quæ castitatem vovit, sollicitè incumbentem rebus mundi, noveris eam a conjugata nihil discrepare. Nam Paulus fines utriusque posuit, quibus dignoscantur, non certe matrimonium et continentiam, sed curiositatem et tranquillitatem. Quare, quæ variis negotiis se implicat, virgo non est. Quæ autem nupta est, sollicita est quomodo marito placeat; formam fortasse curans, vel forsân ut bona materfamilias videatur, se immisericordem et parcâm ostendens.

VERS. 35. « Porro hoc ad utilitatem vestram dico, non ut laqueum vobis injiciam. » De virginitate sermonem movi, rem istam vobis conducere sciens, quod mærore sollicitudineque careat, animæque sit utilior: non ut cogam vos invitò in cælibatu permanere: nam necessitatem laqueum nominavit.

« Sed ad id quod honestum est, et ut Domino assideatis, ita ut ab eo avelli nequeatis. » Ut, inquit, honeste et in puritate vivatis (quid enim virginitate honestius et purius?), et ut a nuptiarum molestiis liberi, Domino sine ulla distractione serviat is ipsique assideatis, totam curam vestram in ipsum transferentes.

VERS. 36. « Sin quis turpe esse putet super virgine sua, si fuerit superadulta, et sic oportet fieri, quod vult, faciat, non peccat, contrahant matrimonium. » Si quis, inquit, revera imbecillis intelligentiæ, turpe esse censeat, filiam suam virginem retinere, præsertim quæ ætatis florem præterit, fiat, inquit, sic. Quomodo? « Quod vult faciat: » hoc est, si velit eam tradere marito, tradat; non enim peccat. Verumtamen melius est virginem servare, quemadmodum deinceps dicit.

VERS. 37-38. « Qui autem stat firmus in corde suo, non habens necessitatem, potestate autem habens propriæ voluntatis, atque hoc judicavit in corde

Variæ lectiones.

⁶⁷ τὴν κρείττω καὶ ἀπονωτέραν. ⁶⁸ ἴσθι. ο. ⁶⁹ ἀκτημοσύνην ο. ⁷⁰ προσεδρεύητε ο. ⁷¹ ἀνατιθέντες ο. ⁷² ταύτην ο.

suo, servare suam virginem, bene facit. Igitur et qui matrimonio **165** jungit virginem suam, bene facit : qui vero non jungit, melius facit » Observa, quomodo statim ab initio admiretur eum qui servet suam virginem, stabilem ipsum et firmum vocans, et eum iudicio agentem quæ agit. « Judicavit enim, inquit, « in corde suo. » Itaque qui virginem suam nuptui tradit, non stat firmus. Istud autem : « Non habens necessitatem, » significat quod potestatem habeat ut det virgini suæ maritum, neque quisquam sit qui cogat eum ne det. Honor itaque ejus est servare filiam virginem, eamque ob rem laudatur : nam « Bene facit, » inquit. Sed et ille, qui eam nuptiis elocat, bene facit. Nam elocare, non est peccatum. Omne autem quod non est peccatum, bene fit. Melius vero est non elocare : virtus enim B est.

VERS. 39, 40. « Mulier alligata est legi quanto tempore vivit maritus ejus : si autem dormierit maritus ejus, libera est ut cui vult nubat ; modo in Domino. Beatior autem est si sic manserit juxta meum consilium. Puto autem quod et ego Spiritum Dei habeam. » De secundis nuptiis hæc tradit, permittens quidem eas : attamen beatior eam judicat, quæ alterum maritum non acceperit. Quemadmodum enim virginitas primis nuptiis est melior, sic et prius matrimonium posteriori præstat. « Alligata est igitur legi mulier, » hoc est, lege de adulterio cavente tenetur, ne adultera fiat, si, vivente marito, alteri copuletur : sin defunctus fuerit, liberata est a primo nexu et lege, adeoque soluta est. « Modo in Domino : » hoc est, cum temperantia et decoro, in liberorum procreatione et præsentia, non in libidinis affectione. « Secundum » vero « meum consilium, » dicit, ne rem istam necessitatem arbitreris, sed consilium idque divinum. « Puto, » enim, inquit, « quod et ego Spiritum Dei habeam. » Magnæ autem humilitatis argumentum est hoc. Non enim dixit : Habeo, sed, « Puto me habere : » hoc est, Abitor, existimo.

CAPUT VIII.

VERS. 1. « De iis autem quæ idolis immolantur, novimus, quoniam omnes scientiam habemus. Scientia inflat, charitas ædificat. » Fuerunt quidam apud Corinthios perfecti, qui scientes, quod quæ D ingrediantur in hominem, ipsum non coinquent, quodque idola sint lapides et ligna, nec possint nocere ; indiscriminatim introierunt idolorum delubra, eaque comederunt quæ idolis immolabantur. Nosce autem alii imperfectiores videntes, ingressi sunt et ipsi delubra, idolisque sacrificabant, non eadem sententia, verum ceu idola honoranda essent, nec non digna quæ sacrificia acciperent. Hoc ad zelum provocavit Paulum, quippe **166** quod utrisque obsessus : perfectis, tanquam iis qui dæmoniacis mensis fruerentur : imperfectis, tanquam ii ad

τὴν ἑαυτοῦ παρθένον, καλῶς ποιεῖ. Ὡστε καὶ ἡ ἐγκαμίζων, καλῶς ποιεῖ· ὁ δὲ μὴ ἐγκαμίζων, κριτόν ποιεῖ. » Ὅρα, πῶς ἐκ προοιμίῶν θαυμάζει τὸν τηροῦντα αὐτὴν παρθένον, ἑδραῖον αὐτὸν καὶ βεβηκῶτα καλῶν, καὶ ἐν κρίσει ἃ ποιεῖ ποιοῦντα. « Κέκρικε » γὰρ, φησὶν, « ἐν τῇ καρδίᾳ. » Ὡστε ὁ ἐγκαμίζων, οὐχ ἔστηκεν ἑδραῖος. Τὸ δὲ, « Μὴ ἔχων ἀνάγκη, » τοῦτο δηλοῖ, ὅτι ἐξουσίαν ἔχει τοῦ δοῦναι αὐτῇ ἄνδρα, καὶ οὐδεὶς ὁ ἀναγκάζων ¹³ μὴ δοῦναι αὐτῇ. Ὡστε φιλοτιμία αὐτῷ ἐστὶ τὸ τηρεῖν παρθένον τὴν θυγατέρα, καὶ διὰ τοῦτο ἐπαινεῖται. « Καλῶς » γὰρ, φησὶ, « ποιεῖ. » Καίτοι καὶ ὁ ἐγκαμίζων, κικεῖνος καλῶς ποιεῖ. Οὐ γὰρ ἁμαρτία τὸ ἐγκαμίζειν· πᾶν δὲ ὁ οὐχ ἁμαρτία, καλῶς γίνεται. Κάλλιον δὲ τὸ μὴ ἐγκαμίζειν· κατῳρθωμα γὰρ ἐστίν.

« Ἡ γυνὴ δίδεται νόμῳ, ἐφ' ὅσον χρόνον ζῆ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς· ἐὰν δὲ κοιμηθῇ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς, ἐλευθέρη ἐστὶν ἢ ἕλη [υἱογ.-λει] γαμηθῆναι· μόνον ἐν Κυρίῳ. Μακαριώτερα δὲ ἐστὶν ἐὰν οὕτω μείνῃ, κατὰ τὴν ἐμὴν γνώμην. Δοκῶ δὲ κατῶ Πνεῦμα Θεοῦ ἔχειν. » Περὶ δευτερογαμίας· ἐναυθα διδάσκει, συγχωρῶν μὲν αὐτὴν· πλὴν μακαριώτεραν τιθεὶς τὴν μὴ διαγαμοῦσαν. Ὡς γὰρ ἡ παρθενία τοῦ πρώτου γάμου καλλίων· οὕτω καὶ ὁ πρῶτος γάμος τοῦ δευτέρου. « Δίδεται οὖν νόμῳ ἡ γυνή, » τούτέστι, κατέχεται νόμῳ τῷ περὶ τῶν μοιχείων διαλαμβάνοντι, ὡς ἂν μὴ μοιχαλὶς γένοιτο ἐτέρῳ συζευθεῖσα, ζῶντος τοῦ ἀνδρός· ἀποθανόντος δὲ, ἡλευθέρωται ἐκ τοῦ πρώτου δεσμοῦ καὶ νόμου, καὶ λέλυται. « Μόνον ἐν Κυρίῳ » τούτέστι, μετὰ σωπροσύνης, μετὰ κοσμιότητος, ἐπι παιδοποιεῖα καὶ προστασίᾳ, μὴ ἐμπαθείᾳ ¹⁴ ἐπιθυμίας. Τὸ δὲ, « Κατὰ τὴν ἐμὴν γνώμην, » φησὶν, ἵνα μὴ ἀνάγκη τὸ πρᾶγμα εἶναι νομίσης, ἀλλὰ συμβουλήν, καὶ συμβουλήν θεῖαν. « Δοκῶ » γὰρ, φησὶ, « κατῶ Πνεῦμα Θεοῦ ἔχειν. » Πολλῆς δὲ ταπεινοφροσύνης τοῦτο. Οὐ γὰρ εἶπεν· Ἐγώ, ἀλλὰ, « Δοκῶ ἔχειν » τούτέστιν, Ἠγοῦμαι, ὑπονοῶ.

ΚΕΦΑΛΑ. Η'.

« Περὶ δὲ τῶν εἰδωλοθύτων οἴδαμεν, ὅτι πάντες γινώσκιν ἔχομεν· ἡ γνώσις ψυσοί, ἡ δὲ ἀγάπη οἰκοδομεῖ. » Ἡσάν τινες παρὰ τοῖς Κορινθίοις τέλειοι, καὶ εἰδότας, ὅτι τὰ εἰσερχόμενα οὐ κοινοὶ τὸν ἃ θρωπον, καὶ ὅτι τὰ εἰδῶλα, ξύλα καὶ λίθοι εἰσὶ, καὶ οὐ δύνανται βλάψαι· ἀδιαφόρῳ· εἰσησαν εἰς τὰ εἰδῶλεῖα, καὶ τῶν εἰδωλοθύτων ἐνεφοροῦντο. Ὁρῶντες δὲ τούτους ἕτεροι ἀτελέστεροι, εἰσησαν καὶ αὐτοὶ εἰς τὰ εἰδῶλεῖα, καὶ εἰδωλοθύτους, οὐ μετὰ τῆς αὐτῆς γνώμης, ἀλλ' ὡς τῶν εἰδῶλων τιμίῳν ὄντων ¹⁵, καὶ ἀξίῳν θυσίας ὑφέσθαι. Τοῦτο εἰς ζῆλον ἐκίνησε τὸν Παῦλον, ἅτε καὶ ἀμφοτέρους βλάπτον· τοὺς τε τελείους, ὡς δαιμονικῶν ἀπολαύοντας τραπεζῶν· καὶ τοὺς ἀτελεῖς, ὡς ἐπὶ εἰδωλοατρίας συνωθωμένους. Σπεῦδε· τοῖνον διορθώσασθαι τοῦτο· καὶ

Variæ lectiones.

¹³ ἀναγκάζων αὐτόν m. ¹⁴ ἐν πάθει ο. ¹⁵ εἶναι δοκούντων ο.

πρὸς τοὺς τελείους διαλέγεται, ἀφείς τοὺς ἀτελεστέ-
ρους, ὅπερ ἔθος αὐτῷ. Καὶ πρῶτον καταστέλλει
αὐτῶν τὸν ἐπὶ ⁷⁶ τῇ γνῶσει τύπον, καὶ φησιν, ὅτι
οὐ μόνον ὑμεῖς ταύτην ἔχετε, ἀλλὰ πάντες εἶδαμεν⁷⁷,
ὅτι οὐδὲν ἐστὶν εἰδωλὸν ἐν κόσμῳ· πλὴν, ἡ γνῶσις
οὐ μόνον οὐδὲν ὠφελεῖ, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ βλάπτει,
φραιοῦσα καὶ ὀγκοῦσα τὸν ἔχοντα, καὶ διὰ τοῦτο
ἀποσχίζουσα αὐτὸν τοῦ πλησίον μέλους, ἐὰν μὴ καὶ
τὴν ἀγάπην ἔχη μεθ' ἑαυτοῦ ⁷⁸, ἥτις ἀγάπη τοῦναν-
τίον οἰκοδομεῖν δύναται. Ὅσα γὰρ ἡ χωρὶς ἀγάπης
γνῶσις καθαιρεῖ, ταῦτα ἡ ἀγάπη ἀνεγείρει καὶ
οἰκοδομεῖ, πάντα ὑπὲρ τοῦ πλησίον ποιούσα.

« Εἰ δὲ τις δοκεῖ εἰδέναι τι, οὐδέπω οὐδὲν ἔγνωκε
καθὼς δεῖ εἰδέναι ⁷⁹. » Τὸ μείζον λέγει ἐναυθῶσα,
ὅτι κἂν μετὰ τῆς ἀγάπης ἡ γνῶσις ᾗ, οὐδὲ οὕτως
ἐστὶ τέλεια· οὐδεὶς γὰρ οἶδὲ τι καθὼς δεῖ γινῶναι,
καὶ Πέτρος ᾗ, κἂν Παῦλος. Ὅστε τί ὑμεῖς ἐπαίρε-
σαί, οἱ τὴν γνῶσιν ἔχοντες χωρὶς ἀγάπης, ὅπου γε
κἂν μετὰ τῆς ἀγάπης αὐτὴν εἴχετε, οὐδὲ οὕτω
τέλειόν τι ἐγινώσκατε;

« Εἰ δὲ τις ἀγαπᾷ τὸν Θεόν, οὗτος ἔγνωσται ὑπ'
αὐτοῦ. » Ὁ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· Εἰ τις ἀγαπᾷ
τὸν πλησίον, ἀγαπᾷ καὶ τὸν Θεὸν πάντως. Ἀγαπῶν
δὲ τὸν Θεόν, οὐκ εἶπεν, ὅτι ἔγνω τὸν Θεόν, ἀλλ',
« ἔγνωσται ὑπὸ Θεοῦ· » τοῦτέστι, γνωστὸς αὐτῷ ⁸⁰
καὶ οἰκείως καθίσταται. Γνωστὸς δὲ γενόμενος τῷ
Θεῷ, γνῶσιν παρ' αὐτοῦ λαμβάνει, καὶ οὐδὲ ταύτην
ἔχει ἀπηρητισμένην. Ὅστε κἂν γνῶσιν ἔχη, μὴ
ἐπαίρου· οὔτε γὰρ τέλεια ἐστὶν, οὔτε σὺν κατόρθωμα,
ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ ⁸¹ ἐστὶ χάρισμα. Ὅρα γοῦν, διὰ πόσων
καταστέλλει τὸν τύπον αὐτῶν.

« Περὶ τῆς βρώσεως οὖν τῶν εἰδωλοθύτων, οἶδαμεν
ὅτι οὐδὲν εἰδωλὸν ἐν κόσμῳ, καὶ ὅτι οὐδεὶς Θεὸς
ἕτερος, εἰ μὴ εἷς. » Ἠλὶν κοινοποιεῖ τὴν γνῶσιν,
καταστέλλων αὐτούς. Πάντες γὰρ, φησίν, οἶδαμεν
ὅτι οὐδὲν εἰδωλὸν ἐν κόσμῳ. Οὐκ ἐστὶν οὖν εἰδωλα;
οὐκ ἐστὶ ζῶανα; Ἔστι μὲν, ἀλλ' οὐδὲν ἐστὶ· του-
τέστιν, οὐδεμίαν ἰσχὴν ἔχει· οὐδὲ θεοὶ εἰσιν, ἀλλὰ
λίθοι καὶ δαίμονες. Ἐπειδὴ γὰρ ἦσαν παρ' Ἑλλήσι
καὶ Ἰδιῶται, καὶ σοφοί· καὶ οἱ μὲν Ἰδιῶται οὐδὲν
ᾔδεσαν ⁸² πλεόν τῶν λίθων· οἱ δὲ φιλόσοφοι δυνά-
μεις θείας ἐνοικεῖν αὐτοῖς ἐδόξαζον, οὗς ⁸³ καὶ θεοὺς
ἐκάλουν· πρὸς μὲν τοὺς Ἰδιώτας εἶπε τὸ, « Οὐδὲν
ἐστὶν εἰδωλὸν ἐν τῷ κόσμῳ· » πρὸς δὲ τοὺς φιλοσό-
φους, ὅτι « Οὐκ ἐστὶν ἕτερος Θεός, εἰ μὴ εἷς. » Ὅστε
οὐδὲ δυνάμεις θεῖαι ἐνοικοῦσι τοῖς εἰδώλοις· εἷς
γὰρ ἐστὶ Θεός, καὶ οὐ πολλοί.

« Καὶ γὰρ εἴπερ εἰσὶ λεγόμενοι θεοί, ἔτε ἐν οὐ-
ρανῷ, ἔτε ἐπὶ γῆς (ὡσπερ εἰσὶ θεοὶ πολλοὶ, καὶ
κύριοι πολλοί), ἀλλ' ἡμῖν εἷς Θεός ὁ Πατήρ, ἐξ οὗ
τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς εἰς αὐτόν. » Ἐπειδὴ εἶπεν,

Variæ lectiones.

⁷⁶ ἐν ο. ⁷⁷ οἶδατε ο. ⁷⁸ ἑαυτῆς ο. ⁷⁹ γινῶναι ο. ⁸⁰ αὐτῷ ο. ⁸¹ Χριστοῦ ο. ⁸² ἦσαν ο.
⁸³ ἰσ. ἕ.

idolorum culturam impellerentur. Ad istud itaque
corrigenendum festinat, ac ad perfectos, imperfectio-
ribus, uti solet, omissis, disserit. Ac primum ipso-
rum fastum ob scientiam conceptum reprimit, in-
quiens: Non vos soli hanc habetis, sed nos omnes
ex æquo tenemus, quod nihil sit idolum in mundo.
Verum scientia adeo non solum non prodest, ut
potius etiam obsit, inflans et intumescere faciens
habentem, ac propterea abscindens a proximi mem-
bro, nisi charitatem una secum habuerit. Quæ nimi-
rum charitas, e contra ædificare potest. Quæcunque
enim scientia sine charitate, destruit, hæc charitas
erigit ædificatque, omnia in proximi gratiam
faciens.

VERS. 2. « Si quis autem se existimat scire ali-
quid, nondum quidquam novit, quemadmodum no-
visse oportet. » Majus quiddam dicit, nempe:
« Etiamsi charitati scientia conjuncta fuerit; neque
sic est perfecta. Nemo enim quidquam novit quem-
admodum scire oportet, sive Petrus [fuerit, sive
Paulus. Quid igitur vos efferrimini, qui scientia sine
dilectione imbuti estis? quandoquidem si scientiam
etiam cum dilectione haberetis, neque sic tamen
perfecte aliquid sciretis.

VERS. 3. « Sin quis autem diligit Deum, is co-
gnitus est ab eo. » Quod ait, est hujusmodi: Si
quis charitate proximum suum prosequitur, is Deum
etiam prorsus diligit. Qui autem Deum diligit, non
dixit, cognoverit Deum, sed, « A Deo cognitus est: »
hoc est, notus ipsi et familiaris constituitur. Notus
autem Deo, scientiam ab eo accipit: neque hanc
tamen perfectam habet. Proinde, etsi scientiam
habeas, noli efferrri. Nam neque perfecta est, neque
tuum opus, sed Dei donum. Vide igitur quantis
argumentis eorum superbiam cohibet.

VERS. 4. « De manducatione vero eorum, quæ
idolis sunt oblata, scimus quod idolum nihil est in
mundo, et quod nullus est Deus nisi unus. » Rursus
cognitionem communem facit, deprimens eos. Nam
omnes, inquit, scimus quod idolum nihil sit in
mundo. Nonne igitur sunt idola? nonne sculptilia?
Sunt quidem, sed nihil sunt: id est, nullum robur
habent. Neque dii sunt, sed lapides ac dæmones.
Quia vero apud Græcos fuere et indocti et sapien-
tes: indocti quidem nihil plus idola esse quam
lapides norant: philosophi vero divinas in ipsis
habitare virtutes arbitrabantur, quas et deos voca-
bant; ad idiotas dixit: « Idolum nihil est in mundo: »
ad philosophos vero, « Non est alius Deus, præter-
quam unus. » Igitur neque virtutes divinæ simu-
lacræ ista inhabitant: unus enim Deus est, non
multi.

167 VERS. 5, 6. « Nam etsi sunt qui dicantur
dii, sive in cælo, sive in terra (quemadmodum dii
multi sunt, et domini multi), nobis tamen unus
Deus Pater est, ex quo omnia, et nos in ipsam. »

Cum nullum esse alium Deum asseruisset, ac apud Græcos dii multi dicebantur : ne videretur rebus manifestis repugnare, etiamsi sint, inquit, qui dicantur dii, hoc est, qui revera non sint, sed nomine tenus : sive in cœlo, ut sol et luna, aliæque stellæ et sidera, quibus Græci numina attribuerunt : sive super terram, ut qui ex hominibus in deorum ordinem ab iis translati sunt : at vero « nobis est unus Deus Pater, ex quo omnia : » quod significat eum esse Conditorem et Creatorem. Quod vero adjicit, « Et nos in ipsum : » fidei et appropriatio- nis rationem indicat : perinde ac si dicat, Et nos ad ipsum conversi sumus, exque eo pendemus.

« Et unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia, et nos per ipsum. » Per Filium omnia adesse perducta sunt, et nos per ipsum perducti sumus ut essemus, et ut bene essemus : hoc est, ut fideles efficieremur, atque ex errore ad veritatem traduce- remur. Cæterum cum audis, « Unus est Deus Pater, » et « Unus Dominus Jesus Christus : » Ne Patri soli attributum censeas Dei vocabulum, Filio vero, Domini, Indiscriminatim namque et Filius Deus est, uti in hoc loco : « Ex quibus Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus ^b : » et rursus, Pater est Dominus, ut in eo psalmi ^c : « Dixit Dominus Domino meo. » Sed quoniam ad Græcos illi sermo erat, multos deos colentes, multosque dominos : propterea neque Filium Deum hic dixit, ne duos deos existimarent, ut qui multis diis assue- visserent : neque Patrem Dominum appellavit, ne multos etiam dominos apud nos esse censerent. Hanc etiam ob causam neque Spiritus hic ullam fecit mentionem, auditorum imbecillitati parcens : quemadmodum neque prophetæ Filii aperte mem- nerunt, Judæorum causa, ne ipsi generationem affectibus obnoxiam intelligant. Unde et, « Unus, » continuo ponit : « Non est, » inquires, « Deus, nisi unus : » et, « Unus Deus : » et, « unus Dominus. » Dixit itaque Patrem unum Deum, ad oppositionem deorum falso dictorum, et non Filii : et ad diffe- rentiam falsorum dominorum, non autem Patris, dixit unum Dominum ipsum Filium.

« Sed non in omnibus est scientia. » Non omnes, inquit, sciunt unum esse Deum, et non multos, nihilque esse idola.

VERS. 7. « Quidam autem cum conscientia idoli usque nunc, quasi idolothytum manducant, et con- scientia ipsorum cum sit infirma polluitur. » « Quidam, » inquit, indefinite, nolens eos palam proferre. Namque 168 plurimi ab idolorum cultu ad Christum accesserant, qui usque nunc, id est, postquam etiam crediderant in Christum, idolothyta tanquam idolothyta manducant. « Cum consciencia » enim, inquit, « idoli : » hoc est, eandem sententiam habentes de idolis, et putantes illa esse

^b Rom. ix, 5. ^c Psal. cix, 1.

Variæ lectiones.

^{aa} εις αυτον της πιστεως αρχηγόν m. ^{bb} θεν ο.

« Οὐδεις θεος ἕτερος, » ἔλεγοντο δὲ πολλοὶ θεοὶ παρ' Ἑλλήσιν· ἵνα μὴ δόξη τοῖς φανεροῖς μάχεσθαι, φησὶν, ὅτι « Εἰ καὶ εἰσὶ λεγόμενοι θεοὶ, » τούτέστιν, οὐκ ἐν ἀληθείᾳ ὄντες, ἀλλ' ἐν λόγῳ· « εἴτε ἐν οὐρανῷ, » ὡς ἥλιος καὶ σελήνη, καὶ οἱ λοιποὶ ἀστέρες. οὐς ἐθεο- ποίησαν Ἕλληνας· « εἴτε ἐπιγῆς, » ὡς οἱ ἐξ ἀνθρώπων αὐτοῖς θεοποιηθέντες· « ἀλλ' ἡμῖν εἰς θεὸς ὁ Πατήρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα· » ὅπερ δηλοῖ αὐτὸν Δημιουργόν. Τὸ δὲ, « Καὶ ἡμεῖς εἰς αὐτόν, » τὸν τῆς πίστεως καὶ τῆς πρὸς αὐτὸν οικειώσεως λόγον δηλοῖ· ὡσανεὶ εἶπε· Καὶ ἡμεῖς εἰς αὐτόν ^{aa} ἐπεστράμμεθα, καὶ εἰς αὐτόν ἐσμεν ἤρτημένοι.

« Καὶ εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς δι' αὐτοῦ. » Διὰ τοῦ Υἱοῦ τὰ πάντα εἰς τὸ εἶναι παρήχθη, καὶ ἡμεῖς δὲ δι' αὐτοῦ εἰς τὸ εἶναι παρήχθημεν, καὶ εἰς τὸ εἶναι, τούτέστι, πιστοὶ γενέσθαι, καὶ ἐκ πλάνης πρὸς τὴν ἀλήθειαν μετα- θεῖν. Ἀκούων δὲ, « εἰς θεὸς ὁ Πατήρ, » καὶ, « εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός· » μὴ ἀποκεκληρωθῆσαι νομίσης, τῷ μὲν Πατρὶ τὸ, « θεός· » τῷ δὲ Υἱῷ τὸ, « Κύριος. » Ἀδιαφύρω γὰρ καὶ ὁ Υἱὸς θεός· ὡς τὸ, « Ἐξ ὧν ὁ Χριστός τὸ κατὰ σάρκα, ὁ ὢν ἐπὶ πάντων θεός· » καὶ αὐτὸς ὁ Πατήρ, Κύριος, ὡς τὸ, « εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου. » Ἀλλ' ἐπειδὴ πρὸς Ἕλληνας ἦν ὁ λόγος αὐτῷ, πολυθεῖαν προ- σθεύοντα καὶ πολυκυριότητα· διὰ τοῦτο, οὕτε καὶ τὸν Υἱὸν θεὸν εἶπεν, ἵνα μὴ δύο θεοὺς νομίω- σιν, ἅτε πολυθεῖα ἐνεπισημένοι· οὕτε καὶ τὸν Πατέρα Κύριον, ἵνα μὴ πολλοὺς κυρίους καὶ παρ' ἡμῖν εἶναι δόξωσι. Διὰ ταύτην δὲ τὴν αἰτίαν, οὐδὲ τοῦ Πνεύματος ἐμνήσθη ἐνταῦθα, φειδόμενος τῆς ἀσθε- νείας τῶν ἀκούοντων· ὡσπερ καὶ οἱ προφῆται τοῦ Υἱοῦ σαφῶς οὐ μέμνηται, διὰ τοὺς Ἰουδαίους, ἵνα μὴ ἐμπαθῆ νομίωσι τὴν γέννησιν· διδ^{bb} τὸ, « εἰς, » συνεχῶς τίθησι, λέγων, ὅτι « οὐκ ἔστι θεός εἰ μὴ εἰς· » καὶ, « εἰς θεός· » καὶ, « εἰς Κύριος. » καὶ πρὸς ἀντιδιαστολὴν τοίνυν τῶν ψευδωνύμων θεῶν, οὐχὶ τοῦ Υἱοῦ, εἶπεν ἕνα θεὸν τὸν Πατέρα· καὶ πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῶν ψευδωνύμων κυρίων, ἀλλ' οὐ τοῦ Πατρὸς, εἶπεν ἕνα Κύριον τὸν Υἱόν.

« Ἀλλ' οὐκ ἐν πᾶσιν ἡ γνώσις. » Οὐ πάντες, φησὶν, ἴσασι ὅτι εἰς θεός, καὶ οὐ πολλοὶ, ἢ οὐ οὐδὲν εἰσι τὰ εἰδωλα.

« Τινὲς δὲ τῇ συνειδήσει τοῦ εἰδώλου ἕως ἄρτι, ὡς εἰδωλόθυτον ἐσθίουσι, καὶ ἡ συνείδησις αὐτῶν ἀσθε- νῆς οὕσα μολύνεται. » — « Τινὲς, » εἶπεν, ἀορίστως, μὴ θέλων αὐτοὺς ἐκπομπεῦσαι. Ἦσαν γὰρ πολλοὶ ἐξ εἰδωλολατρίας τῇ πίστει προσελθόντες. οἱ ἕως ἄρτι, τούτέστι, καὶ μετὰ τὸ πιστεῦσαι, τὰ εἰδωλό- θυτα ἐσθίουσιν, ὡς εἰδωλόθυτα. « Τῇ συνειδήσει· » γὰρ, φησὶ, « τοῦ εἰδώλου· » τούτέστι, τὴν αὐτὴν γνώμην ἔχοντες περὶ τὰ εἰδωλα, καὶ νομίζοντες αὐτὰ εἶναι τι, καὶ δεσποικότες ὡς βλάψαι δυνάμεται.

Δὶ οὐκ εἶπεν, ὅτι ἐκεῖνα μολύνουσιν, ἀλλὰ, « Ἡ Α
συνειδήσις αὐτῶν μολύνεται, » ὡς ἀσθενὴς οὔσα,
καὶ μὴ θυμαμένη νοῆσαι, ὅτι οὐδὲν εἰσιν· ἐπεὶ ἐκεῖνα
αὐτὰ καθ' αὐτὰ οὐ δύνανται μολύναι τινα. Νόησον
ὄν τοιοῦτον πάσχειν ἐκείνους, ὡς περ εἰ τις κατὰ
τὴν Ἰουδαϊκὴν συνήθειαν, μολυσμὸν νομιζῶν τὸ
ἄπτεσθαι νεκροῦ, εἶτα ἐτέρους ὁρῶν ἀπταμένους· μετὰ
καθαροῦ συνειδέτος, ἄπτετο μὲν καὶ αὐτὸς, αἰδοῦ-
μενος τούτους· μολύνοντο δὲ τὴν συνείδησιν, ὡς
διακρινόμενος.

« Βρῶμα δὲ ἡμᾶς οὐ παρίστησι τῷ Θεῷ. » Ἴνα
μὴ εἰπωσιν, ὅτι Ἐγὼ καθαροῦ ἐσθίω συνειδήσει, καὶ
τί μοι μέλει εἰ τις διὰ ἀσθένειαν σκανδαλίζεται;
Δείκνυσιν ὅτι καὶ αὐτὸ τὸ φαγεῖν ὅλως ἐπὶ καταφρο-
νήσει τῶν εἰδωλῶν, οὐδὲν ἐστι. Κἀν γὰρ ὁ ἀδελφός
μὴ ἐδλάπτετο, οὐδὲ οὕτως ἐπαινετὸν τι ἐποίεις καὶ
θεῆρεστον. Βρῶμα γὰρ οὐκ οἰκείοι ἡμᾶς τῷ Θεῷ.

« Οὕτε γὰρ ἐν φάγωμεν, περισσεύομεν· οὕτε
ἐν μὴ φάγωμεν, ὑστερούμεθα. » Τοῦτέστιν, Οὕτε
ἐν φάγωμεν, περισσῶν τι ἔχομεν, καὶ εὐδοκιοῦμεν
παρὰ τῷ Θεῷ· οὕτε ἐν μὴ φάγωμεν, ὑστερούμεν
καὶ ἐλαττούμεθα.

« Βλέπετε δὲ, μή πως ἡ ἐξουσία ὑμῶν αὕτη πρόσ-
κομζα γίνηται τοῖς ἀσθενοῦσι τῶν ἀδελφῶν. » Ἐκφο-
βεῖ αὐτοὺς διὰ τοῦτο. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἡ γνῶσις
ὑμῶν, ἀλλ', « Ἡ ἐξουσία. » Τοῦτέστιν, ἡ προπέ-
τεια, καὶ ἡ ἀλαζονεία πρόσκομζα γίνηται τοῖς
ἀσθενοῦσιν· ὃ μείζων αὐτῶν κατηγορεῖται, ὅτι οὐδὲ
ἀσθενούντων φεῖδονται, οἷς εἶδει καὶ χεῖρα ὀρέγειν.

« Ἐὰν γὰρ τις ἴδῃ σὲ τὸν ἔχοντα γνῶσιν ἐν εἰδω-
λεῖφ κατακεῖμενον, οὐχί ἡ συνείδησις αὐτοῦ, ἀσθε-
νοῦς ὄντος, οἰκοδομηθήσεται εἰς τὸ τὰ εἰδωλόθυτα
ἐσθίειν; » Τοῦτέστι, Σὲ τὸν, ὡς λέγεις, τέλειον
ὄντα, ἐν ἴδῃ ἀσθενῆς τις τῶν εἰδωλοθύτων γευόμε-
νον, ἄρα οὐ μὴ λάθῃ ἀφορμὴν πλείω εἰς τὸ καὶ
αὐτὸς τὰ εἰδωλόθυτα ἐσθίειν, καὶ μάλλον παγιωθή-
σεται (τοῦτο γὰρ τὸ, « Οἰκοδομηθήσεται ») εἰς τὸ
ολεσθαι εἶναι τι τὰ εἰδωλα; Ἀγνοῶν γὰρ τὸν σὸν
λογισμὸν, μεθ' οὗ τοῦτο ποιεῖς, προτροπὴν τοῦτο
λογίσειται πάντως.

« Καὶ ἀπολείπει ὁ ἀσθενῶν ἀδελφός ἐπὶ τῇ σῇ
γνώσει, δι' ὃν Χριστὸς ἀπέθανεν. » Καὶ γενήσεται
πρόφασις ἀπωλείας ἐτέρῳ ἢ σῇ τελείῳ, καὶ ταῦτα
ἀσθενοῦντι, καὶ ταῦτα δι' ὃν Χριστὸς ἀπέθανε. Καὶ
ὁ μὲν Χριστὸς οὐδὲ ἀπαθανεῖν παρητήσατο ὑπὲρ
αὐτοῦ· σὺ δὲ οὐδὲ βρωμάτων ἀπέχη, ἵνα μὴ σκαν-
δαλίζηται; Ὁ δὲ Χρυσόστομος, « Ἐπὶ τῇ σῇ βρώ-
σει, » λέγει.

« Οὕτως δὲ ἀμαρτάνοντες εἰς τοὺς ἀδελφούς, καὶ
τύπτοντες αὐτῶν τὴν συνείδησιν ἀσθενοῦσαν, εἰς
Χριστὸν ἀμαρτάνετε. » Οὐκ εἶπε, Σκανδαλίζοντες,
ἀλλὰ, « Τύπτοντες· » ὥστε τὴν ὀμότητα ἐνδείξασθαι,
ὅταν καὶ τὴν ἀσθενοῦσαν συνείδησιν τύπτωσιν. Εἰς
αὕτην δὲ τὴν κορυφὴν τῆς παρανομίας τὸ ἀμάρτημα
ἀνήγαγεν⁹⁷, « Εἰς Χριστὸν ἀμαρτάνετε, » εἰπὼν.

Varie

aliquid, eaque metuentes quasi quæ possint lædere.
Quapropter non dixit : Illa polluent, sed : « Con-
scientia eorum polluitur; » quippe quæ imbecillior
sit, quam ut possit intelligere idolum nihil esse;
cum illa ipsa per sese non possint polluere quem-
quam. Intelligit igitur tale quiddam pati eos, veluti
si quis Judaica consuetudine, contaminationem
existimans attingere mortuum, deinde alios videat
pura conscientia tangentes, ipse quoque tangat,
illos reveritus; interea tamen ejus conscientia
coinquiatur, ut qui ambigat secum.

VERS. 8. « Esca autem nos non commendat
Deo. » Ne objiciant : Ego pura conscientia vescor,
ecquid mihi curæ est, si quis per imbecillitatem
offenditur? ostendit quod ipsum edere etiam cum
contemptu idolorum, nihil sit. Etiam si enim frater
tuus non læderetur, neque sic tamen laudabile
quidquam faceres, Deoque gratum. Cibus enim non
Deo non associat.

« Neque enim si edamus, abundamus : neque si
non edamus, deficiamus. » Hoc est, Neque si edamus,
idcirco meliores sumus, ac Deo gratiores : neque
si non edamus, idcirco pejores sumus et deficiamus.

VERS. 9. « Videte autem ne quomodo hæc licen-
tia vestra offendiculum fiat infirmis fratribus. »
Perterrefacit eos per hoc. Nec dixit : Scientia ve-
stra, sed, « Licentia, » hoc est, petulantia et arro-
gantia fiat offendiculum infirmis. Atque hæc major-
eorum est accusatio, quod ne infirmis quidem vo-
luerint parcere, quibus etiam opitulari oportebat.

VERS. 10. « Nam si quisquam conspexerit te ha-
bentem scientiam, in idolio accumbentem, nonne
conscientia ejus qui infirmus est, ædificabitur ut
vescatur idolothytis? » Hoc est, sine, qui, uti dicis,
perfectus es, infirmus aliquis idolis immolata eden-
tem conspexerit, nonne majorem arripit occasio-
nem, ut ipse etiam idolothytis vescatur, magisque
stabilietur (hoc enim est, « Ædificabitur ») ut
existimet idola aliquid esse? Ille enim inscius, qua
tu ratio ductus hoc facis, istud pro exhortatione
reputabit.

VERS. 11. « Ac peribit infirmus frater ob tuam
scientiam, propter quem Christus est mortuus. »
Et tua perfectio alteri fiet occasio interitus, idque
infirmo, et propter quem Christus est mortuus. Et
Christus quidem pro ipso non detrectavit mori; tu
vero ne a cibus quidem abstines, ut 169 ille non
offendatur? Chrysostomus autem, « Ob manducationem
tuam, » dicit.

VERS. 12. « Sic autem peccantes in fratres, et
percutientes conscientiam eorum infirmam, in
Christum peccatis. » Non dixit, Offendentes, sed
« Percutientes; » ut crudelitatem indicaret; quan-
doquidem et languentem conscientiam feriant. In
ipsum autem transgressionis fastigium, peccatum
retulit; « In Christum peccatis, » inquit. Quo-
lectiones.

⁹⁷ εἰσήγαγεν ο.

modo autem peccatum in Christum refertur? multis modis: Quia et quæ servorum suorum sunt, sibi tribuit, et quoniam corpus et membra ipsius sunt, qui feriuntur, et quia, quæ ipse per propriam victimam edificavit, nimirum salutem ipsi destrunt.

« Quia propter si esca scandalizat fratrem meum, non manducabo carnem in æternum, ne fratrem meum scandalizem. » Ceu optimus præceptor, per seipsum commendat quæ dicit. Nec dixit, si juste scandalizet, sed Quacunque ratione. Nec ait, non manducabo idolis oblatum; sed, « Carnem » simpliciter, etiamsi permissum fuerit: nec uno alterove die, sed per omnem ætatis meæ cursum. Isthuc enim indicat, « In æternum. » Nec dixit: Ne perdam, sed simpliciter, « Ne scandalizem. »

CAPUT IX.

VERS. 1. « Nonne sum apostolus? Nonne sum liber? Nonne Dominum nostrum Jesum Christum vidi? » Cum dixisset: Si esca scandalizat fratrem meum, non vescar carnibus: ne quis existimet eum superbire, ostentatoremque agere, cogitur deinceps ostendere quomodo vel a concessis abstinuerit, ne aliquos offenderet. Ipso enim Christo præcipiente, ut qui Evangelium prædicet, ex Evangelio, hoc est, iis qui instituuntur edat^d: ego malui potius fame perire, nihilque a vobis accipere; imò manibus meis laborabam, operans, mihi que alimoniam parans. Fuerunt enim et apud ipsos nonnulli, ut videtur, divites doctores, qui gloriæ sibi ducebant, erantque in pretio, quod citra sumptum docerent, hincque Paulum pudefacere moliebantur: quod ipse intelligens, abstinuit (ut dixi) a discipulis ali, etiamsi hoc illi indultum erat. Ego equidem, inquit, sic me gessi: vos vero ne ab idolis quidem oblato abstineteis. Totus itaque sensus orationis, quam multis versibus absolvit, iste est. Deinceps vero videamus singulas ordine dictiones: « Nonne sum apostolus? » Ne quis illi dicat, Non licet tibi, ac propterea non accipis: Quid, inquit, audio? an non alii apostoli accipiunt? Næ, inquit. Quid igitur? **170** Nonne ego sum apostolus? id est, perinde ac illi. « Nonne sum liber? » hoc est, Non habeo quemquam, qui me accipere impediat. Ne vero rursus dicerent, Alii apostoli te sunt excellentiores, quoniam Dominum viderunt, ait: « Nonne Dominum nostrum Jesum Christum vidi? Postremo enim omnium, tanquam abortivo, visus est et mihi. » Magnum enim erat Christi fuisse spectatores^f. « Vestri enim, » inquit, « bestii oculi, quoniam videtis quæ non viderunt prophetæ et reges. »

« Nonne opus meum vos estis in Domino? » Si liber es et apostolus, nihil autem interim apostolo dignum transegesti, quid hoc juvat? nam et Judas

^d Matth. x, 10. • I Cor. xv, 48. ^f Matth. xiii, 15.

Variæ lectiones.

^g σωτηρίαν αὐτῶν m. ^h διαλαζονέσθαι ο. ⁱ ἐπεδείξω ο.

A Πῶς δὲ τὸ ἀμάρτημα εἰς Χριστὸν ἀναφέρεται; Κατὰ πολλοὺς τρόπους· ὅτι τε τὰ τῶν οἰκετῶν αὐτὸς οἰκεῖται, καὶ ὅτι σῶμα αὐτοῦ καὶ μέλη εἰσιν οἱ τυπόμενοι, καὶ ὅτι ἡ σὺν ἡμῶν αὐτῆς διὰ τῆς οἰκείας σφαγῆς, τουτέστι, τὴν σωτηρίαν^g, αὐτὰ καθαιροῦσι.

« Διόπερ εἰ βρῶμα σκανδαλίζει τὸν ἀδελφόν μου, οὐ μὴ φάγω κρέα εἰς τὸν αἰῶνα, ἵνα μὴ τὸν ἀδελφόν μου σκανδαλίσω. » Ὡς διδασκαλὸς ἄριστος δι' ἐαυτοῦ συνιστᾷ, ἃ λέγει. Καὶ οὐκ εἶπεν, ὅτι Ἐάν σκανδαλίξῃ δικαίως, ἀλλ', Ὅπως οὐκ εἶπεν, Ὅς μὴ φάγω εἰδωλόθυτον, ἀλλὰ, « Κρέα » ἀπλῶς, κἰν [καὶ] συγκεχωρημένον εἶν· καὶ οὐ μίαν ἢ δευτέραν ἡμέραν, ἀλλὰ πάντα τὸν χρόνον τῆς ζωῆς μου· τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ, « Εἰς τὸν αἰῶνα. » Καὶ οὐκ εἶπεν, **B** Ἴνα μὴ ἀπολέσω, ἀλλ', « Ἴνα μὴ » ἀπλῶς « σκανδαλίσω. »

ΚΕΦΑΛ. Θ'.

« Οὐκ εἰμι ἀπόστολος; Οὐκ εἰμι ἐλεύθερος; Οὐχὶ Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν Κύριον ἡμῶν ἐώρακα; » Ἐπειδὴ εἶπεν· « Εἰ βρῶμα σκανδαλίζει τὸν ἀδελφόν μου, οὐ μὴ φάγω κρέα· » ἵνα μὴ τις νομίση κομπάζειν αὐτὸν καὶ ἀλαζονέσθαι^h, ἀναγκάζεται λοιπὸν δεῖξαι, πῶς καὶ τῶν συγκεχωρημένων ἀπέσχεται, ὑπὲρ τοῦ μὴ σκανδαλίσει τινάς. Αὐτοῦ γὰρ τοῦ Χριστοῦ ἐπιτάξαντος τὸν κηρύσσοντα τὸ Εὐαγγέλιον, ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου, τουτέστι, τῶν μαθητευομένων, ἐσθίειν ἐπιτάχθη λιμῶ διαφθαρῆναι μᾶλλον, καὶ μηδὲν παρ' οὐμῶν λαβεῖν, ἀλλὰ ταῖς χερσὶ μου ἐκοπιῶν ἐργάζομενος καὶ ἀποτρεφόμενος. **C** Ἦσαν γὰρ καὶ παρ' αὐτοῖς τινες, ὡς ἔοικεν, πλούσιοι διδασκαλοὶ, φιλοτιμούμενοι ἐπὶ τῷ διδάσκειν ἀδαπάνως, καὶ κατασχύνειν ἐντεῦθεν τὸν Παῦλον μηχανώμενοι. Ὅπερ αὐτὸς συνέει, ἀπέσχεται, ὡς εἶπον, τοῦ παρὰ τῶν μαθητῶν τρέφεσθαι, καίτοι συγχωρηθεὶς τοῦτο. Ἐγὼ μὲν, φησὶν, οὕτως· ὑμεῖς δὲ οὐδὲ εἰδωλόθυτων ἀπέχεσθε. Ἢ μὲν οὖν διάνοια πᾶσα τοῦ λόγου, αὕτη ἐστίν, ἣν διὰ πολλῶν ἐργάζεται· στίχων· λοιπὸν δὲ ἴσμεν καὶ ἐκάστην λέγειν· « Οὐκ εἰμι ἀπόστολος; » Ἴνα μὴ τις εἴπῃ αὐτῷ, ὅτι Οὐκ ἔξεστί σοι, καὶ διὰ τοῦτο οὐ λαμβάνεις· φησὶν, ὅτι Πῶς; Μὴ ἄλλοι ἀπόστολοι οὐ λαμβάνουσι; Ναί, φησὶ. Τί οὖν; « Ἐγὼ οὐκ εἰμι ἀπόστολος; » Τουτέστιν, ὡς ἐνεῖναι. « Οὐκ εἰμι ἐλεύθερος; » Τουτέστιν, Μὴ ἔχω τινὰ τὸν κωλύοντά με λαβεῖν. Ἴνα δὲ πάλιν μὴ εἴπωσιν, ὅτι οἱ ἄλλοι ἀπόστολοι πλέον ἔχουσιν, ὅτι εἶδον τὸν Κύριον· φησὶν, ὅτι Οὐχὶ Ἰησοῦν τὸν Κύριον ἡμῶν ἐώρακα; — Ἐσαχον γὰρ πάντων ὡσπερ ἐπὶ ἐκτρονίματι, ὡφρὴ κάμοι. » Μέγα γὰρ ἦν τὸ, αὐτόπτας γενέσθαι Χριστοῦ. « Ὑμῶν γὰρ, » φησὶ, « μακάριοι οἱ ὀφθαλμοί, ὅτι βλέπετε ἃ οὐκ εἶδον οἱ προφῆται καὶ βασιλεῖς. »

« Οὐ τὸ ἔργον μου ὑμεῖς ἐστε ἐν Κυρίῳ; » Εἰ ἐλεύθερος εἶ, καὶ ἀπόστολος, οὐδὲν δὲ ἐπέδειξαςⁱ ἔργον τοῦ ἀποστόλου, τί τοῦτο; Καὶ γὰρ καὶ Ἰούδας

ἀπόστολος ἦν, καὶ τὸν Κύριον ἑώρακε. Διὰ τοῦτο οὖν φησι· « Τὸ ἔργον μου ὑμεῖς ἐστέ. » Ὅστε ἀποστολικὴν διακονίαν ἐπλήρωσα. Ἐπεὶ δὲ μέγα εἶπε, προσέθηκεν· « Ἐν Κυρίῳ » τούτέστιν, οὐκ ἐν τῇ ἐμῇ δυνάμει, ἀλλὰ τῇ τοῦ Κυρίου.

« Εἰ ἄλλοις οὐκ εἰμι ἀπόστολος, ἀλλὰ γε ὑμῖν εἰμι. » Οὐ λέγω, ὅτι τῆς οἰκουμένης ἀπάτης εἰμι ὁ δάσκαλος, ἀλλ', Ἵμων οὐκ εἰμι διδάσκαλος; Πῶς οὖν οὐκ ἔλαβον παρ' ὁμων, παρ' ὧν μάλιστα ἐχρῆν με λαβεῖν; Κατὰ συγχώρησιν δὲ τίθησι τὸν λόγον.

« Ἡ γὰρ σφραγὶς τῆς ἐμῆς ἀποστολῆς, ὑμεῖς ἐστέ ἐν Κυρίῳ. » Τούτέστιν, ἡ ἀπόδειξις. Κἀν βούλεται τις μαθεῖν εἴπερ εἰμι ἀπόστολος, ὑμᾶς δείκνυμι· καὶ ὑμεῖς ἐστέ οἱ σφραγίζοντες καὶ ἐπιβεβαιούντες τὴν ἐμὴν ἀποστολήν. Πάντα γὰρ, ὅσα ἀπόστολος, ἔργα [ἢ ὅσα ἀποστολὸν ἔργα,] ἐν ὑμῖν ἐνεδειξάμην.

« Ἡ ἐμὴ ἀπολογία τοῖς ἐμὲ ἀνακρίνουσιν, αὕτη ἐστί. » Τοῖς ζητοῦσι μαθεῖν, πῶθεν δῆλον ὅτι ἀπόστολος εἰμι, ταύτην ἀπολογίαν προβάλλομαι· τούτέστιν, Ἵμῳ. Δεικνύων γὰρ ὑμᾶς πάντα περ' ἐμοῦ μαθητευθέντας, ἀποκρούομαι τοὺς ἀνακρίνοντας.

« Μὴ οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν φαγεῖν καὶ πινεῖν; » Τούτέστι, παρὰ τῶν μαθητῶν λαθόντας. Καὶ μὴν ἔχομεν ἐξουσίαν, ἀλλ' οὐ χρώμεθα ταύτῃ.

« Μὴ οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν ἀδελφὴν γυναῖκα περιάγειν, ὡς καὶ λοιποὶ ἀπόστολοι, καὶ οἱ ἀδελφοὶ τοῦ Κυρίου, καὶ Κηφᾶς; » Αἱ εὐποροὶ γυναῖκες ἠκολούθουν τοῖς ἀποστόλοις, χορηγοῦσαι αὐτοῖς τὰ ἀναγκαῖα, καὶ πᾶσαν ἀμεριμνίαν ἐπὶ τοῦτοις περιποιούμεναι, ὥστε μόνῃ τῷ κηρύγματι αὐτοὺς ἀπησχολῆσθαι. Ὅρα δὲ, ὅτι τὴν κορυφαῖον, ἔσχατον τέθεικεν, ὡς μεζῖονα· τοῦτο ἰσχυρῶς· Καὶ τί, φησὶ, τοὺς ἄλλους λέγω; Αὐτὸς ὁ Πέτρος τοῦτο ποιεῖ. Ἀδελφοὺς δὲ τοῦ Κυρίου φησὶ, τὸν Ἰάκωβον, τὸν Ἱεροσολύμων ἐπίσκοπον, καὶ Ἰωσήν, καὶ Σίμωνα, καὶ Ἰούδαν· οἱ ἀδελφοὶ ὠνομάστησαν τοῦ Κυρίου, διὰ τὴν πρὸς τὴν Θεοτόκον τοῦ Ἰωσήφ μνηστείαν.

« Ἡ μόνος ἐγὼ καὶ Βαρνάβας οὐκ ἔχομεν [τοῦτου] ἐξουσίαν τοῦ μὴ ἐργάζεσθαι; » Τούτέστιν, οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν τοῦ ἀργῶς ἢ ζῆν, καὶ τοῦ τρέφεσθαι παρὰ τῶν μαθητευομένων, μηδὲν ἐργαζόμενοι; Οὐκ ἀπεκρύφατο δὲ τὸν Βαρνάβαν, ὃν ᾗδει κοινωνοῦντα αὐτῷ τῆς περὶ τοῦτο ἄκριβειας· κάκεινος γὰρ ἐργαζόμενος ἔζη.

« Τίς στρατεύεται ἰδίοις ὄψωνι οἰσὶ ποτέ; » Τούτέστιν, ἰδίοις σιτηρεσίοις. Πάντες γὰρ οἱ στρατεύμενοι, ἀπὸ τοῦ δημοσίου τρέφονται. Καλῶς δὲ τὸ τοῦ στρατιώτου τέθεικε πρότερον. Τοῦτο γὰρ ἀρμόδιον τῇ ἀποστολῇ, διὰ τοὺς ἐν αὐτῇ κινδύνους, καὶ τὴν πόλεμον τῶν νοητῶν ἐχθρῶν.

« Τίς φυτεύει ἀμπελῶνα, καὶ ἐκ τοῦ καρποῦ αὐτοῦ οὐκ ἐσθίει; » Διὰ τοῦτου τοῦ παραδείγματος, τὸν πόνον, καὶ τὴν πολλὴν ταλαιπωρίαν, καὶ ἐπιμέλειαν ἐνέφηνεν. Οὐκ εἶπε δὲ, Ὅλον τὸν καρπὸν ἐσθίει, ἀλλ',

apostolus erat, et Dominum conspexit. Hanc itaque ob rem, inquit, « Opus meum vos estis. » Apostolicum itaque ministerium implevi. Quia vero rem arduam dixit, adjecit, « In Domino: » hoc est, Non mea virtute, sed Domini.

VERS. 2. « Si aliis non sum apostolus, vobis tamen sum. » Non dico me totius terrarum orbis esse doctorem, sed, Annon vester sum præceptor? Quare igitur a vobis non accepi, a quibus maxime me accipere oportuit? Per concessionem autem argumentum texi.

« Sigillum enim apostolatus mei vos estis in Domino. » Hoc est, demonstratio. Porro si quis scire velit, num sim apostolus, vos ostendo. Vos enim estis qui consignatis et stabilitis apostolatum meum: cuncta namque apostoli opera in vobis demonstravi.

VERS. 3. « Mea defensio erga eos qui me interrogant, hæc est. » Quærentibus discere unde sit perspicuum me apostolum esse, hanc apologiam obijcio, Vos nimirum. Ostendens enim vos in omnibus a me institutos ac doctos, interrogantes repello.

VERS. 4. « Nunquid non habemus potestatem edendi ac bibendi? » Videlicet a discipulis ista accipientes. Atqui habemus potestatem, verum ea non utimur.

VERS. 5. « Nonne potestatem habemus sororem mulierem circumducendi, sicut et cæteri apostoli, et fratres Domini, et Cephæ? » Divites feminæ committantur apostolos, ut suppeditarent eis necessaria, omnem illis securitatem quoad ista parantes, ut soli Evangelii prædicationi vacarent. Animadvertite autem, quod apostolorum coryphæum ultimo loco posuit, seu majorem: hoc innuens, Ecquid, inquit, alius dico? Ipse Petrus hoc facit. Fratres autem Domini appellat, Jacobum Hierosolymorum episcopum, et Josen, et Simonem, et Judam, qui fratres Domini nominati sunt, ob Josephi cum virgine Deipara desponsationem.

VERS. 6. « Aut solus ego et Barnabas non habemus potestatem hoc faciendi? » Hoc est, non habemus potestatem, ut otiosi vivamus, ac nihilum operantes, a discipulis alantur? Barnabam autem quem secum diligentiam circa hanc rem participem norat, minime occultavit. Nam et ille operando victitabat.

VERS. 7. « Quis militat stipendiis suis unquam? » Hoc est, suis alimentis? Omnes enim qui militanti, e publico aluntur. Pulchre autem rem militarem prius posuit. Hæc enim apostolicæ functioni convenit, propter bellum spiritualium hostium.

« Quis plantat vineam, et de fructu ejus non edit? » Hoc exemplo laborem et ingentem calamitatem atque curam indicavit. Non dixit autem, Totum fructum edit: sed, « De fructu. » Neque dixit, quis

Variæ lectiones.

¹ ἢ οὐκ m. ² τοῦτον ο. ³ ἀργούντας ο. ⁴ τούτου ο.

non ditiescit ex fructu? sed, « Non edit? » ubique, A quod ad usum et necessitatem pertinet, quæere admonens, non quod superfluum est.

« Quis pascit gregem, et de lacte ejus non edit? » Non dixit, Vendit pecudes, easve edat, aut univ-
sum lac, sed, « De lacte: » ostendens nobis quod modica consolatione doctorem contentum esse oporteat, ac necessario victu. Per pastorem vero, magnam curam indicavit quam doctorem gerere oporteat.

Vers. 8. « Nunquid secundum hominem hæc dico? an et lex hæc non dicit? » Hoc est, Anne ex solis humanis exemplis ista probō, nec habeo Scripturæ testimonium? Possum equidem demonstrare, quod hæc Deo placeant: siquidem et lex, quæ non est humana sed divina, hæc præcipit.

Vers. 9. « Scriptum est enim in lege Moysi: Non alligabis os bovi trituranti ⁶. » Ex abundanti, quod valit, confirmat: unde et boum exemplum profert.

« Nunquid de bobus cura est Deo? » Quid igitur? Nonne curat? Omnino certe: atqui non ita, ut leges de iis sanciat. Aliud itaque quiddam per clementiam erga bruta adumbravit, exercens nimirum Judæos in studio et amore erga doctores suos. Hinc porro discimus, quod quæcunque in Veteri Testamento de brutis animalibus dicta sunt, ad hominum institutionem conducunt.

Vers. 10. « An propter nos hæc omnino dicit? propter nos enim scripta sunt. » — « Omnino, » C quasi de re confessus posuit, ut ita auditori nullum contradicendi locum relinquat.

« Quoniam in spe debet, qui arat, arare. » Hoc est, præceptor spe compensationis et retributionis arare ac laborare debet.

« Et qui triturat, ut sit particeps spei suæ, in spe. » A semine ad aream transit, multos apostolorum arantes inde ob 172 oculos ponens: nam et ipsi arant, et aream frugesque terunt. Quoniam autem is, qui arat, sperat tantum: qui vero triturat, jam etiam aliqua re fruitur, propterea dixit, « Qui triturat, spei suæ particeps est. » Ne quis igitur dicat: Quid ergo? Tot tantorumque sudorum hanc solam mercedem das apostolis, ut alantur tantum? A. Jecit, « In spe, » futurorum videlicet bonorum. D Quare et illa quidem sperare oportet, sed interim etiam ali.

Vers. 11. « Si nos vobis spiritualia seminavimus, magnum est si nos vestra carnalia metamus? » Rei æquitatem hic ostendit. Non enim paria redditis, inquit, pro iis quæ accepistis. Nos enim spiritualia vobis seminavimus, vos autem carnalia nobis redditis. Magnum igitur hoc est?

Vers. 12. « Quod si alii potestatis vestræ participes sunt, nonne potius nos? » Doctores quosdam

⁶ Deut. xxv, 4.

« Ex τῷ καρποῦ. » οὐδὲ εἶπε, Τίς οὐ πλουτεῖ ἐκ τοῦ καρποῦ; ἀλλ' « Οὐκ ἐσθίει· πανταχοῦ τὸ χρεῖωδες ζητεῖν παραινῶν, οὐ τὸ περιττόν.

« Τίς ποιμαίνει ποιμνὴν, καὶ ἐκ τοῦ γάλακτος αὐτῆς οὐκ ἐσθίει; » Οὐκ εἶπεν, ὅτι Πωλεῖ τὰ πρόβατα, ἢ, Ἐσθίει ταῦτα, ἢ Τὸ γάλα πᾶν, ἀλλ', « Ἐκ τοῦ γάλακτος » δεικνύων ἡμῖν, ὅτι μικρὰ παραμυθία τὸν διδάσκαλον ἀρκεῖσθαι δεῖ ⁶, καὶ τῇ ἀναγκαίᾳ τροφῇ. Τὴν δὲ πολλὴν κηδεμονίαν ἐδήλωσε, διὰ τοῦ ποιμῆνος, ἣν δεῖ ἔχειν τὸν διδάσκαλον.

« Μὴ κατὰ ἄνθρωπον ταῦτα λέγω; ἢ οὐχὶ καὶ ὁ νόμος ταῦτα λέγει; Τούτέστι, Μὴ ἐκ τῶν ἀνθρωπίνων μόνων ὑποδειγμάτων ταῦτα συνιστῶ, οὐκ ἔχω δὲ καὶ ἀπὸ τῆς Γραφῆς μαρτυρίαν; Ἐχω δεῖξαι ὅτι καὶ τῷ Θεῷ ταῦτα δοκεῖ, καὶ ὁ νόμος, ὃς οὐκ ἀνθρώπινος, ἀλλὰ θεῖός ἐστι, ταῦτα διαγορεύει.

« Ἐν γὰρ τῷ Μωσέως νόμῳ γέγραπται· Οὐ φιμώσεις βοῦν ἀλοῶντα. » Ἐκ περιουσίας κατασκευάζει ὃ βούλεται· διὰ τοῦτο καὶ τὸ τῶν βοῶν παρεισάγει ὑπόδειγμα ⁶.

« Μὴ τῶν βοῶν μέλει τῷ Θεῷ; » Τί οὖν; οὐ μέλει; Ναὶ πάντως· ἀλλ' οὐχ οὕτως, ὥστε καὶ νόμους τιθέναι περὶ τούτων. Ὡστε ἄλλο τι ἠνίκετο διὰ τῆς εἰς τὰ ἄλογα φιλανθρωπίας, ἐγγυμνάζων τοὺς Ἰουδαίους τῇ εἰς τοὺς διδασκάλους σπουδῇ. Ἐντεῦθεν δὲ μανθάνομεν, ὅτι ὅσα περὶ ἄλογων ἐν τῇ Παλαιᾷ λέγεται, εἰς τὴν τῶν ἀνθρώπων συντελεῖ διδασκαλίαν.

« Ἡ δὲ ἡμᾶς πάντως λέγει; Δὲ ἡμᾶς γὰρ ἐγγράφη. » Τὸ, « Πάντως, » ὡς ἐπὶ ὁμολογουμένους τίθεικεν, ἵνα μὴ συγχωρήσῃ, μηδ' ὅτι οὖν ἀντειπεῖν τῷ ἀκροατῇ.

« Ὅτι ἐπ' ἐλπίδι ὀφείλει ὁ ἀροτριῶν ἀροτριᾶν. » Τούτέστιν, ὁ διδάσκαλος ὀφείλει ἀροτριᾶν, καὶ κοπιᾶν ἐπ' ἐλπίδι ἀμοιβῆς καὶ ἀντιμισθίας.

« Καὶ ὁ ἀλοῶν, τῆς ἐλπίδος αὐτοῦ μετέχειν, ἐπ' ἐλπίδι. » Ἀπὸ τοῦ σπόρου ἐπὶ τὴν ἄλωνα μετέλθε, κἀντεῦθεν τοὺς πολλοὺς ἰδρώτας τῶν ἀποστόλων ἐμφαίνων· ὅτι καὶ αὐτοὶ καὶ ἀροτριῶσι καὶ τὴν ἄλωνα τρίβουσι. Ἐπειδὴ δὲ ὁ μὲν ἀροτριῶν ἐλπίζει μόνον, ὁ δὲ ἀλοῶν καὶ ἀπολαύει ἡδὴ τινός· διὰ τοῦτο εἶπεν, ὅτι « Ὁ ἀλοῶν τῆς ἐλπίδος αὐτοῦ μετέχει. » Ἴνα οὖν μὴ τις εἴπῃ· Τί οὖν; τῶν τοσοῦτων ἰδρώτων μόνην ταύτην ἀμοιβὴν δίδως τοῖς ἀποστόλοις, τὸ τρέφεσθαι μόνον; προσέθηκεν· « Ἐπ' ἐλπίδι· τούτός ἐστι, τῇ τῶν μελλόντων ἰσχυρῶν. Ὡστε δεῖ μὲν κάκεῖνα ἐλπίζειν, πλην καὶ τρέφεσθαι.

« Εἰ ἡμεῖς ὑμῖν τὰ πνευματικὰ ἐσπείραμεν, μέγα εἰ ἡμεῖς ὑμῶν τὰ σαρκικὰ θερίσομεν; » Ἐνταῦθα τὸ δίκαιον δείκνυσσι τοῦ πράγματος. Οὐ γὰρ ὁμοίᾳ φησὶ, δίδοτε, ὧν ἐλάθετε. Ἡμεῖς μὲν γὰρ ὑμῖν ἐσπείραμεν πνευματικὰ, ὑμεῖς δὲ σαρκικὰ ἡμῖν ἀντιδίδοτε. Μέγα οὖν τοῦτό ἐστιν;

« Εἰ ἄλλοι τῆς ἐξουσίας ὑμῶν μετέχουσιν, οὐ πολλῷ μᾶλλον ἡμεῖς; » Ψευδοδιδασκάλους τινὰς εἰ-

Variae lectiones.

⁶⁶ χρή ο. ⁶⁷ παράδειγμα ο. ⁶⁸ τῆς μελλούσης μεθ' ἀποστόλους ο.

νίττεται, ὅτι ἐλάμβανον ἀναισχύντως καὶ αὐθεντικῶς⁹⁹ παρ' αὐτῶν⁹⁸. Διὸ οὐδὲ εἶπεν, ὅτι Εἰ ἄλλοι λαμβάνουσιν, ἀλλ', « Εἰ τῆς ἐξουσίας ὑμῶν μετέχουσι » τούτεστι, Κρατοῦσιν ὑμῶν, ἐξουσιάζουσιν, ὡς οἰκείαις ἀποπέχρηται· οὐ πολλῶν μᾶλλον ἡμεῖς οἱ ἀληθῶς ἀπόστολοι;

« Ἀλλ' οὐκ ἐχρησάμεθα τῇ ἐξουσίᾳ ταύτῃ. » Καίτοι γε, φησίν, ἐξουσίαν ἔχοντες ἀφ' ὑμῶν τρέφεσθαι, οὐκ ἐχρησάμεθα τῇ ἐξουσίᾳ ταύτῃ, ἵνα μὴ σκανδαλίζομε· καὶ ὑμεῖς οὐδὲ τῶν ἐδωλοθύτων ἀπέχεσθε, διὰ τὸ μὴ σκανδαλίζειν τοὺς ἀσθενεστέρους τῶν ἀδελφῶν;

« Ἀλλὰ πάντα στέγομεν, ἵνα μὴ ἐγκοπήν τινα δώμεν τῷ Εὐαγγελίῳ τοῦ Χριστοῦ. » Ἴνα μὴ τις εἴπῃ, ὅτι Ἐπαὶ οὐδὲ ἐχρηζες, δ. ἄ. τοῦτο οὐδὲ ἔλαβες· φησίν, ὅτι Ἐν μεγάλῃ στενοχωρίᾳ ὄντες, ὅμως ἅπαντα στέγομεν, καὶ πείναν, καὶ δίψαν, καὶ γυμνότητά, ἵνα μὴ τις ἐγκοπή γένηται, τούτεστιν, ἡ σμικρὰ καὶ ἡ τυχοῦσα ἀναβολή, εἰς τὸ Εὐαγγέλιον καὶ τὸ κήρυγμα.

« Οὐκ οἴδατε, ὅτι οἱ τὰ ἱερὰ ἐργαζόμενοι, ἐκ τοῦ ἱεροῦ ἐσθίουσιν; » Οὐκ ἀρκεσθεῖς τοῖς πρώτοις, καὶ ἕτερα ἐπάγει ἐκ τοῦ νόμου, δεικνύς, ὡς ἔξῃν αὐτῶν παρὰ τῶν μαθητῶν λαβεῖν. Ἐπειδὴ γὰρ τὰ περὶ τῶν βῶν κατὰ ἀλληγορίαν αὐτῶν ἐξελήφθη, φησίν, ὅτι Ῥητῶς ὁ νόμος διαγορεύει, ἵνα ἐκ τοῦ ἱεροῦ ἐσθίουσιν οἱ τὰ ἱερὰ ἐργαζόμενοι, τούτεστιν, οἱ Λευῖται, οἱ τῶν ἱερῶν ὑποδεέστεροι κατὰ τὸν βαθμὸν. Οὐκ εἶπε δὲ, Ἐκ τῶν προσφερόντων ἐσθίουσιν, ἀλλ', « Ἐκ τοῦ ἱεροῦ » ἵνα μῆτε οἱ λαμβάνοντες ἀισχύνωνται, ὡς παρὰ ἀνθρώπων τρεφόμενοι, μῆτε οἱ διδόντες; ἐπαίρονται.

« Οἱ τῷ θυσιαστηρίῳ προσεδρεύοντες, τῷ θυσιαστηρίῳ συμμερίζονται. » Τούτεστιν, οἱ ἱερεῖς καὶ οἱ ἀρχιερεῖς. Τὴν διηνεκῆ δὲ δουλείαν καὶ καρτερίαν διὰ τῆς προσεδρείας ἐνδείκνυται. Οὐκ εἶπε δὲ, ὅτι τὰ ἱερὰ λαμβάνουσι, δεικνύς τὴν συμμερίαν, καὶ ὅτι οὐ χρήματα συνάγειν⁹ δεῖ. Οὐδὲ εἶπεν, ὅτι ἀπὸ τῶν θούτων λαμβάνουσιν, ἀλλὰ, « Τῷ θυσιαστηρίῳ συμμερίζονται. » Τὰ γὰρ προσενεχθέντα⁹ οὐκέτι λοιπὸν τῶν προσενεχόντων ἦσαν, ἀλλὰ τοῦ ἱεροῦ καὶ τοῦ θυσιαστηρίου. Τὸ δὲ, « Συμμερίζονται, » εἶπεν, ἐπειδὴ τῶν θυομένων τὸ μὲν αἷμα προσεγίτο τῷ θυσιαστηρίῳ, καὶ τὸ σ. ἰαρ. ἐθυμῖτο· τῶν δὲ κρεῶν ἀφαίρεμά τι ἐλάμβανεν ὁ ἱερεὺς· οἷον τὸ στηθῆγιον καὶ τὸν δεξιὸν βραχίονα, καὶ τὸ ἦνυστρον· τὰ μέντοι ὀλοκαυτώματα, μέλου τοῦ θυσιαστηρίου ἐγίνοντο.

« Οὕτω καὶ ὁ Κύριος διέταξε τοῖς τὸ Εὐαγγέλιον καταγγέλλουσιν, ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου ζῆν. » Τὸ πάντων ἰσχυρότερον τελευταῖον τίθεικε. Τί γὰρ, φησὶ, τάδε καὶ τάδε λέγω; Ὁ Κύριος οὕτω διετέτατο, νομοθετήσας ἀκολούθως τῇ Παλαιᾷ. Ὅσπερ δὲ ἄνω εἶπεν, « Ἐθέλειν ἐκ τοῦ ἱεροῦ, » οὕτω καὶ ἐνταῦθα, ὡς, Ἐκ τῶν μαθητευομένων, ἀλλ', « Ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου, » ἵνα μὴ ἐπαίρωνται οἱ τρέφοντες. Οὐ γὰρ σὺ,

Variorum lectiones.

⁹⁸ ἀναισχύντως, καὶ ἀναιδῶς m. ⁹⁹ αὐτοῖς ο. τῶν m.

A falsos hic denotat, qui impudenter et cum auctoritate accipiebant ab ipsis. Quare non dixit: Si alii accipiunt, sed, « Si potestatis vestræ participes sunt, » hoc est, Dominantur, imperium in vos exercent, seu servis vobis abusi sunt: Nonne multo magis nos, qui vere sumus apostoli?

« Sed non usi sumus potestate hac. » Potestatem, inquit, habentes ut a vobis aleremur, non tamen usi sumus potestate ista, ne offenderemini: et vos ne ab idolorum quidem oblationibus abstinētis, ne imbecillioribus fratribus scandalum ponatis?

« Sed omnia sustinemus, ne quod offendiculum demus Evangelio Christi. » Ne quis dicat, Quia non egebas, ideo nihil accipiebas, inquit, In ingenti angustia constituti, omnia tamen sufferimus, et sitim et nuditatem, ne quod offendiculum contingat, hoc est, exigua et vulgaris retardatio, Evangelio ejusque prædicationi.

Vers. 13. « Nescitis quod qui in sacrario operantur, quæ de sacrario sunt edunt? » Prioribus locis non contentus, alia ex lege in medium deponit: commonstrans, quod licuerit sibi a discipulis accipere. Nam cum ea quæ de bobus dicta erant, allegorice accepisset, jam disertis verbis legem imperare ait, ut ii sacra edant, qui sacra faciunt: hoc est levitæ, sacerdotibus gradu inferiores. Non autem dixit, Ex offerentibus edunt, sed « Ex sacro, » ut neque accipientes pudeant, quasi ab hominibus alantur, neque dantes attollantur.

« Qui altari assident, cum altari participant. » Hoc est, pontifices et sacerdotes. Continuum autem servitum et perseverantiam, per assessionem indicat. Non autem dixit, quod sacra accipiant, **173** moderationem innuens, quodque pecunias colligere non oporteat. Nec dixit quod a sacrificantibus accipiant, verum, « Cum altari participant. » Oblata namque non amplius offerentium erant, sed templi et altaris. Dixit autem, « Participant, » quia victimarum sanguis super aram effundebatur, et adeps cremabatur: carni vero partem quandam accipiebat sacerdos; veluti pectusculum, dextrum armum et ventriculum: holocausta tamen solius altaris erant.

Vers. 14. « Ita et Dominus ordinavit, iis qui Evangelium annuntiant, de Evangelio vivere. » Omnium fortissimum posteriore loco posuit. Quid enim, inquit, hæc atque talia dico? Dominus sic ordinavit, legem sanciens, quæ Veteris Testamenti legibus respondeat. Quemadmodum vero supra dixit, « Estere ex sacro; » simili ratione hic non ex discipulis, sed « Ex Evangelio » edendum docet, ne

¹ διὰ τοῦτο m. ² λαμβάνειν o. ³ προσενεχθέν.

efferrantur alentes. Non enim tu alis ipsum, inquit, A verum opus ejus, nempe Evangelium. Et vivere, dixit, non negotiari, neque thesauros colligere.

Vers. 15. « Ego vero nullo horum sum usus. » Hoc est, neque quopiam exemplorum quæ commemoravi, neque illo Veteris Testamenti, neque Christi mandato, ut a vobis alerem sum usus.

« Non autem scripsi hæc, ut ita fiant in me, » Ne quis ipsi dicat; Quid inde? etiamsi nondum usus sis, in posterum tamen uteris, atque eo ista dicis: hoc statim corrigit, « Non scripsi hæc, » inquit, « ut ita fiant in me, » hoc est, Ut accipiam.

« Bonum est enim mihi potius mori, quam ut gloriam meam quis evacuet. » Ego, inquit, fama perire potius optarim, quam quod evacuet quispiam, hoc est, vanam et vacuum ostendat gloriationem meam. Gloriationem autem dixit, quo gaudii excessum ostendat. Forsan enim aliquis dicere potuisset, Revera nihil quidem accepit, atqui mœrens ac lngens non accipiebat. Tantum igitur, inquit, ahest ut eam ob rem contrister, ut et idcirco gloriar.

Vers. 16. « Si enim evangelizem, non est mihi gloriatio: necessitas enim mihi incumbit. Væ autem mihi est, si non evangelizavero. » Quid ais? non tibi gloriæ loco dicitur, prædicare evangelium, sed citra aliorum impensas ac sumptam prædicare, tibi gloriæ est: Nunquid hoc illo majus est? Minime, sed Evangelium annuntiare, præceptum est ac debitum: et si hoc perficiam, nihil est a me præclare et eximie factum. Væ enim mihi, si non impleam: cædar namque plagis multis, quippe quod mandatum Domini non sum exsecutus. Sed sine impensis prædicare, voluntatis honor 174 est, et propterea gloriatio est. Istud vero, « Necessitas mihi incumbit, » non ad liberi arbitrii sublationem; sed ad oppositionem libertatis in accipiendo dictum est, ac propter pœnæ metum, si id non efficiat.

Vers. 17. « Si enim volens hoc ago, mercedem habeo: si autem invitus, dispensatio mihi credita est. » Si, inquit, prædicatio Evangelii non esset mihi demandata, sed a meipso istud facerem, haberem equidem mercedem magnam et multam: Quod si mihi commissum est, perspicuum est quod non a meipso istud facio, sed Domini mandatum impleo. Hoc enim est quod ait, « Invitus. » Quocirea istæ res non est honor: dispensationem namque mihi creditam administro. Animadvertite autem, quod non dixerit, Si autem invitus, mercedem non habeo: indicans quod habeat quidem mercedem, etiam in promulgando Evangelio, herile licet mandatum impleat. Absurdum enim esset, si Apostoli omnes prædicationis mercedem non acciperent; sed enim non talem, qualem ille qui gratis prædicaverit.

Vers. 18. « Quæ igitur est merces? ut Evangelium

φησι, τρέφεις αὐτὸν, ἀλλὰ τὸ ἔργον αὐτοῦ, τὸ εὐαγγέλιον. Καὶ, « Ζῆν, » εἶπεν, οὐκ, Ἐμπορεῦσθαι, οὐδὲ, Θησαυρίζειν.

« Ἐγὼ δὲ οὐδὲν ἐχρησάμην τούτων. » Τουτέστιν, Οὐτε τινὶ τῶν παραδειγμάτων, ὧν εἶπον. οὐτε τοῖς τῆς Παλαιᾶς, οὐτε τῷ ἐπιτάγματι τοῦ Χριστοῦ ἐχρησάμην, εἰς τὸ τρέφεσθαι παρ' ὁμῶν.

« Οὐκ ἔγραψα δὲ ταῦτα, ἵνα οὕτω γένηται ἐν ἐμοί. » Ἴνα μὴ τις εἴπῃ αὐτῷ · Τί οὖν; εἰ μὴ ἐχρήσω νῦν, πρὸς δὲ τὸ μέλλον βούλει χρῆσασθαι, καὶ διὰ τοῦτο ταῦτα λέγεις · ἐπιδιωροῦνται ταχέως, ὅτι « Οὐκ ἔγραψα, ἵνα οὕτω γένηται. » τουτέστιν, Ἴνα λαμβάνω.

« Καλὸν γὰρ μοι μᾶλλον ἀποθανεῖν, ἢ τὸ καύχημά μου ἵνα τις κενώσῃ. » Αἰροῦμαι, φησι, μᾶλλον διαφθαρῆναι λιμῷ, ἢ ἵνα κενώσῃ τις, τουτέστι, μάταιον καὶ κενὸν ἀποδείξῃ τὸ καύχημά μου. Καύχημα δὲ εἶπεν, ἵνα τὴν ὑπερβολὴν τῆς χαρᾶς δείξῃ. Ἴσως γὰρ ἂν τις εἴπῃν, ὅτι Ἀληθῶς οὐκ ἐλάμβανε μὲν, πλὴν στένων καὶ ὀδυνώμενος τοῦτο ἐποίει. Τοσοῦτον οὖν, φησὶν, ἀπέχω λυπεῖσθαι, ὅτι καὶ καυχῶμαι.

« Ἐάν γὰρ εὐαγγελίζωμαι, οὐκ ἔστι μοι καύχημα: ἀνάγκη γάρ μοι ἐπίκειται. Οὐαὶ δὲ μοί ἐστιν, ἔάν μὴ εὐαγγελίζωμαι. » Τί λέγεις; οὐκ ἔστι καύχημά σοι τὸ εὐαγγελίζεσθαι, ἀλλὰ τὸ ἀδαπάνως κηρύσσειν; οὐκοῦν τοῦτο ἐκείνου μεῖζον; Ἄπαγε, φησὶν: ἀλλὰ τὸ μὲν εὐαγγελίζεσθαι, ἐπίταγμά ἐστι καὶ χρεῖος, καὶ ἔάν πληρῶ τοῦτο, οὐδὲν κατόρθωμα. Οὐκ γὰρ μοι ἔάν μὴ πληρῶ δαρήσομαι γὰρ πολλά, ὡς τὸ ἐπίταγμα τοῦ Δεσπότου μὴ ποιῶν. Τὸ δὲ ἀδαπάνως κηρύσσειν, προαιρέσεως φιλοτιμία: καὶ διὰ τοῦτο καύχημά ἐστι. Τὸ δὲ, « Ἀνάγκη μοι ἐπίκειται, » οὐ πρὸς ἀνάγκην τοῦ αὐτεξουσίου, ἀλλὰ πρὸς ἀντιδικαστολὴν τῆς ἐλευθερίας τῆς ἐν τῷ λαθάνειν εἴρηται, καὶ διὰ τὸν φόβον τῆς ἐπὶ τῷ μὴ ποιῆσαι κολάσεως.

« Εἰ γὰρ ἐκὼν τοῦτο πράσσω, μισθὸν ἔχω: εἰ δὲ ἄκων, οἰκονομίαν πεπίστευμαι. » Εἰ μὲν οὖν οὐκ ἐνεχειρίσθην, φησι, τὸ κήρυγμα, ἀπ' ἐμαυτοῦ δὲ τοῦτο ἐποίησον, μισθὸν ἔχω μέγαν καὶ πολὺν: εἰ δὲ ἐνεχειρίσθην, πρόδηλον ὅτι οὐκ ἀπ' ἐμαυτοῦ τοῦτο ποιῶ, ἀλλὰ Δεσποτικὴν ἐντολὴν ἵπληρῶ. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ, « Ἄκων. » Καὶ διὰ τοῦτο οὐ φιλοτιμία τὸ πρᾶγμα: οἰκονομίαν γὰρ ἐμπιστευθεὶς, διοικῶ ταύτην. Ὅρα δὲ, ὅτι οὐκ εἶπεν, Εἰ δὲ ἄκων, μισθὸν οὐκ ἔχω: δεικνύς ὅτι ἔχει μὲν μισθὸν καὶ ἐπὶ τῷ κηρύσσειν, εἰ καὶ ἐπίταγμα Δεσποτικὸν πληροί. Ἀποπν γὰρ, εἰ οἱ ἀπόστολοι πάντες οὐ λήφονται μισθὸν ὑπὲρ ὧν ἐκήρυξαν: πλὴν οὐ τοιοῦτον, οἷον καὶ ὁ ἀδαπάνως κηρύξας.

« Τίς οὖν ὁ μισθός; Ἴνα εὐαγγελιζόμενος, ἀδέπ-

Variæ lectiones.

† τοῦ λυπεῖσθαι m. * πολλάς ο.

ων θήσω τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ, εἰς τὸ μὴ καταχρησασθαι τῇ ἐξουσίᾳ μου ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ. » Τούτέστιν, ὁ μείζων μισθὸς καὶ καυχήματος ἄξιός, ἵνα μὴ καταχρησώμαι τῇ ἐξουσίᾳ, τούτέστιν, ὅλων; χρήσωμαι· τὴν γὰρ ἀπλῶς χρήσιν, καταχρησῶ ὡνόμασι. Πανταχοῦ δὲ ἐξουσίαν τὸ πρᾶγμα καλεῖ, δείκνυς, ὅτι οὐδὲ οἱ λαμβάνοντες ἡμάρτανόν τι. « Ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ » δὲ, εἶπεν, ἵνα δείξῃ, ὅτι ὁ εὐαγγελιζόμενος καὶ πονῶν, ὀφείλει λαμβάνειν· ὁ δὲ ἀργῶν⁶, οὐ.

« Ἐλεύθερος γὰρ ὦν ἐκ πάντων, πᾶσιν ἑμαυτὸν ἐδούλωσα, ἵνα τοὺς πλείονας κερδήσω. » Τὸ πλεόν λέγει, ὅτι Οὐ μόνον οὐκ ἔλαθον, καίτοι ἐξουσίαν ἔχων· ἀλλὰ καὶ ἐλεύθερος ὦν, καὶ οὐδενὶ ὑποκειμένος, οὐδὲ ἀνάγκην ἔχων, πᾶσιν ἐδούλωσα ἑμαυτόν· ὁ δὲ οὐκ ἐνὶ καὶ δυοῖν, ἀλλὰ τῇ οἰκουμένῃ· οὐχ ἵνα ὡς κόλαξ ἀρέσω, ἀλλ' ἵνα τοὺς πλείονας κερδήσω· τοὺς γὰρ πάντας, ἀμήχανον.

« Καὶ ἐγενόμην τοῖς Ἰουδαίοις ὡς Ἰουδαῖος, ἵνα Ἰουδαίους κερδήσω. » Ὅτε περιέτεμε Τιμόθεον. Οὐκ εἶπε δὲ, Ἰουδαῖος, ἀλλ', « Ὡς Ἰουδαῖος, » ἵνα δείξῃ ὅτι οἰκονομία τὸ πρᾶγμα ἦν.

« Τοῖς ὑπὸ νόμον, ὡς ὑπὸ νόμον, ἵνα τοὺς ὑπὸ νόμον κερδήσω. » Τοὺς προσηλύτους λέγει, ἢ τοὺς ἐξ Ἰουδαίων μὲν πιστοὺς γενομένους,⁷ ἔτι δὲ τοῦ νόμου ἐξεχόμενους. Ἐγένετο δὲ ταῦτα, ὅτε ἐξύρατο, ὅτε ἔθυσε τὰ τοῦ ἀγνισμοῦ. Ταῦτα δὲ ἐποίησε οἰκονομικῶς, καὶ κατ' ἐπίδειξιν, ἵνα τοὺς ἀληθῶς ταῦτα ποιούντας διορθώσῃται.

« Τοῖς ἀνόμοις, ὡς ἄνομος. » Ἀνόμους λέγει, τοὺς μὴ τὸν νόμον τοῦ Μωσέως ἔχοντας, τοὺς ἐξ ἔθνων, οἷος ἦν Κορινθίος· οἷς καὶ αὐτοῖς· ἵ ἐπιφοιτῶν, συγκατέβαινε τῇ ἀσθενείᾳ αὐτῶν. Ἡ καὶ τοὺς Ἕλληνας, ὡσπερ ἦν ἕνα πρὸς Ἀθηναίους διελέγετο,⁸ ἀπὸ τοῦ παρ' αὐτοῖς βωμοῦ ὁμιλῶν αὐτοῖς, καὶ οὐχ ὡς περὶ Θεοῦ τοῦ Χριστοῦ, ἀλλ' ὡς περὶ ἀνθρώπου διδάσκων. Οὐ γὰρ ἀκούειν ἐχούρου τοιοῦτόν τι· ἀλλ' ἵνα τῶν παρ' αὐτοῖς θεοποιηθέντων καὶ τοῦτον ἐνόμιζον· οἷος Ἡρακλῆς, οἷος Ἀσκληπίδι. Πανταχοῦ δὲ τὸ, « Ὡς, » πρόσκειται, ἵνα μάθῃς, ὅτι ἐπεδείκνυτο ταῦτα, οὐκ ὦν ἀληθῶς.

« (Μὴ ὦν ἄνομος Θεοῦ, ἀλλ' ἔνομος Χριστοῦ), ἵνα κερδήσω ἀνόμους. » Ἴνα μὴ νομίσης, ὅτι μετεβλήθη τὴν γνώμην, πρὸς ἀνόμους διαλεγόμενος, φησί· « Μὴ ὦν ἄνομος Θεοῦ· » ἀντὶ τοῦ, μὴ ὦν ἔξω τῶν νόμων τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἔνομος· καὶ οὐκ ἀπλῶς ἔνομος, ἀλλὰ « Χριστοῦ, » τούτέστιν, τοῦ παλαιότερου νόμου ὑψηλότερον νόμον ἔχων, τὸν τοῦ Χριστοῦ. Καὶ τί τὸ κέρδος; « Ἴνα κερδήσω ἀνόμους. »

Variæ lectiones.

⁶ ὁ μὴν ὁ ἀργῶν ο. ⁷ Ἰσ. αὐτός. ⁸ Ἐλεγεν.

prædicans, sine sumptu ponam Evangelium Christi, ut non abutar potestate mea in Evangelio. » Hoc est, major est merces, dignaque gloriatione, ut non abutar potestate mea, id est, omnino utar. Simplicem enim usum, abusum appellavit. Ubique autem negotium, potestatem nominat, ostendens quod, neque accipientes peccarunt quidquam. « In Evangelio, » autem dixit; uti; ob oculos ponat, quod, is qui Evangelii ministerio fungatur, adeoque laboret, accipere debet; qui autem otiosus est, minime.

VERS. 19. « Nam cum liber essem ex omnibus, omnium me servum feci, ut plures lucrifacere. » Quod majus est, dicit. Non solum, inquit, non accepi, etiamsi potestatem haberem: verum etiam liber cum essem, et nemini subjectus, neque necessitatem habens, omnibus tamen meis in servitutem redegi: non uni, aut duobus, sed universo terrarum orbi: non ut adulatoris instar placeam, cæterum ut plures lucrifaciam: omnes enim, impossibile.

VERS. 20. « Et factus sum Judæis tanquam Judæus ut Judæos lucrer. » Nempe, quando circumcidit Timotheum. Non autem dixit, Judæus, sed, « Veluti Judæus, » ut ostendat quod negotium dispensatio erat.

« Iis qui sunt sub lege, quasi sub lege essem, ut eos qui sub lege, lucrer. » Proselytas intelligit, vel eos qui ex Judæis fidei accesserant adhuc tamen lege detinerentur. Facta autem sunt hæc, quando rarus est, quando quæ ad purificationem atinent, obtulit. Hæc autem per dispensationem faciebat, et in speciem, ut eos qui revera ista facerent, corrigerent.

VERS. 21. « 175 Illis qui sine lege erant, tanquam sine lege essem. » Lege carentes eos dicit, qui lege Mosaicam non habebant, qui ex gentibus erant, qualis erat Cornelius: ad quos ille accedens, infirmitati eorum acquiescebat. Vel Græcos intelligit, veluti quando adversus Athenienses disputabat, ad ara, quæ apud ipsos erat, sermonem instituens: et de Christo, non tanquam de Deo, sed tanquam de homine, docens. Nam tale quid audire non poterant; sed et ipsum deorum suorum quemdam arbitrabantur, qualis Hercules, qualis Æsculapius. Ubique autem apponitur particula, « Tanquam, » uti discas, quod hæc in speciem ostentavit, talis revera non existens.

« (Cum sine lege Dei non essem, sed in lege Christi) ut eos qui sine lege essent, lucrifacere. » Ne existimes quod sententiam mutarit, cum ad exleges disputaret; « Cum non essem. » inquit, « absque lege Dei: quasi dicat, cum non essem extra Dei leges, sed in lege: nec simpliciter in lege, verum in lege Christi: hoc est, vetere lege præstantiorem habens, Christi nimirum. Ecquæ inde commoditas? Ut lucrifaciam eos, qui sunt sine lege.

VERS. 22. « Factus sum infirmis tanquam infirmis, ut infirmos lucrifacerem. » Perinde ac nunc vobis factus sum, ob imbecillam vestram scandalisque facile obnoxiam mentem, cum nolui a vobis ali. Quinetiam sicubi eum, ob auditorum infirmitatem, vel de Filii deitate, vel de Spiritus divinitate non perspicue disserentem conspexeris; tum noveris ipsum infirmis tanquam infirmum fieri.

« Omnibus factus sum omnia, ut omnino quosdam facerem salvos. » Et quid multa recenseam? Omnibus me attemperavi: Atqui non omnes servare exspectans, verum ut paucos saltem salvos facerem: quod et admirabilius est. Nam qui inheres fructus sperat, si ille labore, non est adeo mirandum: quod autem exiguæ rei gratia, modicique fructus causa tantis laboribus se defatigavit, hoc sane magnum est. « Omnino » autem apposuit, consolationem præbens doctibus. Etiamsi enim non omnes quispiam conservet, omnino debet.

VERS. 23. « Hoc autem facio propter Evangelium, ut particeps ejus efficiar. » Evangelium dicit fideles, qui per Evangelium servantur, quemadmodum et supra dixit: « Ex Evangelio vivere, » pro, ex creditibus. Ut igitur, inquit, fidelium coronæ consors fieri possem, propterea hæc facio: non quod ipse pro mercede hæc faceret, verum ut illis persuaderet omnia pro fratribus facere, spe honorum supernorum. Considera autem ejus humilitatem, uti is qui primas meruit, in **176** bonorum communicatione se simpliciter fidelibus conjungit.

VERS. 24. « Nescitis quod, qui in stadio currunt, omnes quidem currunt, sed unus accipit brabeum? » Postquam ostenderit quod fratribus condescendere oporteat, deinceps aliquanto terribilius cum iis disserit. Quod autem ait, hujusmodi est: Ne existimetis quod simulatque creditistis, et in Ecclesiæ stadium ingressi estis, istud vobis ad salutem sufficiat: quemadmodum neque iis sufficit, ut simpliciter currant, nisi hoc etiam adsit, ut inculpate scilicet, et ad meam usque. Quapropter et ille solus qui ita currit, brabeum accipit: quod vos periclitamini ne accipiat, dum propter scientiæ scilicet perfectionem fratres contemnitis, idolothytisque farcimini.

VERS. 24, 25. « Sic currite, ut comprehendatis. Omnis autem qui certat, ab omnibus se abstinat. » Debetis, inquit, currere, « ut comprehendatis. » Hoc autem sine charitate non fit, quam vos non habetis, etiamsi perfectos vos putetis, quod minime vobis contigit: nondum enim apprehendistis. Innuens autem quod multa eis deerant, quippe quod gula, et fornicatio, et ebrietas apud eos regnabant,

« Ἐγενόμην τοῖς ἀσθενέσιν ὡς ἀσθενής, ἵνα τοῖς ἀσθενεῖς κερδήσω. » Ὡς περὶ νῦν ὑμῖν διὰ τὴν ἀσθενῆ ὑμῶν καὶ εὐσκανδάλιστον γνώμην, μὴ θελήσας ὑπὲρ ὑμῶν τραφῆναι. Ἀλλὰ καὶ ὅταν ἴδῃς αὐτὸν μὴ τρανῶς ἢ περὶ τῆς τοῦ Υἱοῦ θεότητος, ἢ περὶ τῆς τοῦ Πνεύματος λέγοντα, διὰ τὴν ἀσθενείαν τῶν ἀκούοντων, καὶ τότε ἴσθι αὐτὸν γίνεσθαι τοῖς ἀσθενέσιν ὡς ἀσθενῆ.

« Τοῖς πᾶσι γέγονα τὰ πάντα, ἵνα πάντως τινὲς σώσω. » Καὶ τί πολλά καταριθμοῦμαι; Τοῖς πᾶσι συγκατέβην· καίτοι γε οὐ πάντας σώζειν προδοκῶν, ἀλλ' ἵνα καὶ ὀλίγους σώσω· ὁ καὶ θαυμασιώτερον. Τὸ μὲν γὰρ ἐπιζῶντα μεγάλην ἐπιχειρίαν ποιεῖν, οὐ τοσοῦτον θαυμαστόν· τὸ δὲ καὶ μικρῶν ἕνεκα τῶσαυτα μοχθεῖν¹¹, τοῦτο μέγα. Τὸ δὲ, « Πάντως, » προσέθηκε, παραμυθούμενος διδάσκοντας¹². Κἂν γὰρ μὴ τοὺς πάντας διασώσῃ τις, πάντως γὰρ ὀλίγους διασώσῃ. Οὐκοῦν οὐκ ὀφείλει ἀποναρξᾶν, tamen paucos servabit. Otio itaque torpescere non

« Τοῦτο δὲ ποιῶ διὰ τὸ εὐαγγέλιον, ἵνα συγκοινωνῶς αὐτοῦ γένωμαι. » Εὐαγγέλιον λέγει τοὺς πιστοὺς, τοὺς διὰ τοῦ εὐαγγελίου σωζομένους· ὥς περ καὶ ἀνωτέρω εἶπεν, « Ἐκ τοῦ εὐαγγελίου ζῆν, » ἀντὶ τοῦ, ἐκ τῶν πιστευόντων. Ἴνα οὖν, φησί, δυναθῶ κοινωνῆσαι τῶν στεφάνων τοῖς πιστοῖς, διὰ τοῦτο ταῦτα ποιῶ· οὐκ ἐπειδὴ αὐτοῦ ἐπι μισθῷ ταῦτα ἐποιεῖ, ἀλλ' ἵνα ἐκείνους πείσῃ ποιεῖν πάντα ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν, ἐπ' ἐλπίδι τῶν ἀνω ἀγαθῶν. Ὅρα δὲ ταπεινοφροσύνην, πῶς ὁ τῶν πρωτείων ἄγιος, τοῖς ἀπλῶς πιστοῖς ἑαυτὸν συντάττει ἐν τῇ κοινωνίᾳ τῶν ἀγαθῶν.

« Οὐκ οἴδατε ὅτι οἱ ἐν σταδίῳ τρέχοντες, πάντες μὲν τρέχουσιν, εἷς δὲ λαμβάνει τὸ βραβεῖον; » Μετὰ τὸ δεῖξαι, ὅτι δεῖ συγκαταβαίνειν τοῖς ἀδελφοῖς, λοιπὸν πληκτικώτερον αὐτοῖς διαλέγεται. « Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστι· Μὴ νομίσητε, ὅτι ἐπειδὴ ἐπιστεύσατε, καὶ εἰ; τὸ στάδιον τῆς Ἐκκλησίας εἰσῆλθετε, ἥδη ἀρκεῖ τοῦτο ὑμῖν εἰς σωτηρίαν· ὥς περ οὐδὲ ἐκεῖνος τὸ τρέχειν ἀπλῶς, εἰ μὴ προσγένηται καὶ τὸ ἀμέμπτως, καὶ τὸ μέχρι τέρατος. Διὸ καὶ μόνος λαμβάνει τὸ βραβεῖον ὁ οὕτω δραμῶν¹³· ὅπερ ὑμεῖς κινδυνεύετε μὴ λαβεῖν, διὰ τὴν τελειότητα ἤθων τῆς γνώσεως καταφρονούντες τῶν ἀδελφῶν, καὶ τῶν ἐιδωλοθύτων ἐμποροῦμενοι.

« Οὕτω τρέχετε, ἵνα καταλάβητε. Πᾶς δὲ ὁ ἀγωνιζόμενος, πάντα ἐγκρατεύεται. » Ὁφείλετε, φησί, τρέχειν, « ἵνα καταλάβητε. » Τοῦτο δὲ χωρὶς τῆς ἀγάπης οὐ γίνεται, ἦν ὑμεῖς οὐκ ἔχετε, εἰ καὶ τελειοὺς ἑαυτοὺς νομίζετε· ὅπερ οὐκ ἔστιν· οὐπω γὰρ κατελάβητε. Αἰνιττόμενος δὲ, ὅτι κατὰ πολλὰ ἔλλειποντο [f. ἐλείπ.], ἀπε γαστριμαργία; ἐν αὐτοῖς ἐμπολιτευομένης, καὶ πορνείας, καὶ μέθης, φησὶν ὅτι

Variæ lectiones.

⁹ ἀπ' ο. ¹⁰ κερδήσω ο. ¹¹ ποιεῖν m. ¹² τοὺς διδάσκοντας m. ¹³ ἐκεῖνος τὸ δραμῶν, ἀλλὰ δεῖ καὶ μέχρις αὐτοῦ τοῦ βραβεῖου σπεύδειν, καὶ πάντα ποιεῖν πρὸς τὸ τοιοῦτο λαβεῖν. m. *Ut simpliciter currant; sed oportet ut usque ad brabeum perveniant; omniaque faciant ad illud accipiendum: quod ubi, etc.*

ο ἄγωνιζόμενος, πάντα ἐγκρατεύεται· οὐ τοῦδε μὲν ἀπεχόμενος, τοῦ δὲ οὐ¹⁴, ἀλλὰ πάντων. Ἐπίγνω-
τε οὖν, πῶσον λείπεσθε, καὶ μάθετε τὸν τρόπον δι'
οὐ στεφανωθήσεσθε, ἤγουν ἐγκρατεύεσθε.

« Ἐκεῖνοι μὲν οὖν, ἵνα φθαρτὸν στέφανον ἀπολά-
θωσιν· ἡμεῖς δὲ ἀφθαρτον. » Ἐντροπετικὸς ὁ λόγος
οὗτος· εἴ γε ἐκεῖνοι ἕνεκα φθαρτοῦ στεφάνου ἐγκρα-
τεύονται· ἡμεῖς δὲ τοῦτο οὐ ποιοῦμεν ἕνεκα τοῦ
ἀφθάρτου.

« Ἐγὼ τοίνυν οὕτω τρέχω ὡς οὐκ ἀδῆλως. » Τί
ἔστι τὸ, « οὐκ ἀδῆλως; » Τουτέστι, Πάντα μετὰ
σκοποῦ ποιῶ, καὶ περιτέμνων, καὶ ξυρόμενος, καὶ
οὐδὲν εἰκὴ καὶ μάτην, ὡσπερ ὕμεις. Τίς γὰρ ὁ σκο-
πὸς τοῦ τὰ εἰδωλόβυτα ἐσθίειν, ἐτέρων ἀπολλυμένων;
Οὐδεὶς πάντως. Ὅστε ἀλόγως ποιοῦντες ὕμεις τοῦτο,
ἀδῆλως τρέγετε καὶ ἀσκόπως, καὶ μάτην. Ὅς ἄρι-
στος δὲ διδάσκαλος, ἐαυτὸν εἰς τὸ μέσον τίθεισιν
ὑπόδειγμα.

« Οὕτω πυκτεύω, ὡς οὐκ ἀέρα δέριων. » Ἐχω γὰρ
δὴν πληξῶ, τουτέστι, τὸν διάβολον· ὕμεις δὲ αὐτὸν
οὐ πληττετε, ἀλλὰ μάτην τῇ τελειότητι τῆς γνώσεως
κέρησθε.

« Ἄλλ' ὑπωπιάζω μου τὸ σῶμα, καὶ δουλαγωγῶ. »
Ἐναυθα ἐμφαίνει αὐτοὺς καὶ γαστριμαργίᾳ κατεχο-
μένους, καὶ προφάσει τελειότητος ταύτην ἐκθερα-
πίοντας. Ἐγὼ γὰρ τοίνυν, φησὶ, πάντα πόνον ὑπο-
μένω, ὥστε σωφρόνως ζῆν. « Ὑπωπιάζω » γὰρ,
τουτέστι, πυκτεύω πρὸς τὸ σῶμα· ὑπόπια γὰρ λέ-
γεται τὰ ὑπὸ τοὺς ὀφθαλμοὺς τραύματα, ἃ ἐν τῷ
πυκτεῖν ἐγένοντο. Τὸν οὖν ἄγωνα τὸν πολὺν τὸν
πρὸς τὴν φύσιν δείκνυσι. Τυραννὶς γὰρ μεγίστη,
καὶ ἀντίπαλος, φησὶ, μέγας ἐστὶ τὸ σῶμα. Ἐπεὶ δὲ
εἶπεν, « Ὑπωπιάζω, » καὶ τραυμάτων ἐμνήσθη,
ἐπήγαγε συντόμως· « Καὶ δουλαγωγῶ· ἵνα μάθῃς,
ὅτι οὐκ ἄγχειν αὐτὸ δεῖ, ἀλλ' ὡς δοῦλον ἀρνηνιάζοντα
καταστέλλειν, καὶ ὑποτάσσειν· ὁ δεσπότης ἐστὶ, καὶ
οὐ πολεμίου. Τινὲς δὲ, « Ὑπωπιάζω¹⁵, ἰδικώτε-
ρον εἰρησθαι νοοῦσιν, ἀντὶ τοῦ, Λιμῶ παραδίδομι
τοῦτο. Ὅπερ οὐκ ἐστὶν· ὑποπιάζω γὰρ, ὠφείλειεν εἶ-
ναι.

« Μήπως ἄλλοις κηρύξας, αὐτὸς ἀδόκιμος γένω-
μαι. » Καὶ διὰ τοῦτου νηφαλαιωτέρους [f. — λεωτ.]
αὐτοὺς ποιεῖ. Εἰ γὰρ ἐμοί, φησὶν, οὐκ ἀρκαί πρὸς
σωτηρίαν τὸ κηρύξαι καὶ διδάξαι, εἰ μὴ διὰ πάντων
ἐμαυτὴν ἀληπτον παρασχοίμην· πῶς ὕμεις ἀπὸ
τῆς πίστεως μόνης σωθήσεσθε, τοσοῦτον παθῶν ἡ-
τώμενοι;

ΚΕΦΑΛ. Γ.

« Οὐ θέλω δὲ ὑμᾶς ἀγνοεῖν, ἀδελφοί, ὅτι οἱ πατέ-
ρες ἡμῶν πάντες ὑπὸ τὴν νεφέλην ἦσαν, καὶ πάντες
διὰ τῆς θαλάσσης διήλθον. » Καταλέγει πῶσον ἡξιώ-
θησαν δωριῶν οἱ Ἰουδαῖοι ἀπὸ Θεοῦ· καὶ δείκνυσι

A ideo dicit : « Qui certat, ab omnibus se abstinet, »
non ab hoc sibi temperans, ab illo vero non; sed
ab omnibus. Agnoscite igitur quantum vobis desit,
disciteque modum per quem coronemini, nempe
si temperantes sitis.

« Illi quidem, ut corruptibilem coronam acci-
pian, nos vero incorruptibilem. » Sermo hic pu-
dorem faciens. Siquidem illi ob corruptibilem
coronam abstinent : nos vero hoc non facimus ob
incurruptibilem.

Vers. 26. « Ego igitur sic curro, non quasi in
incertum. » Quid est, « Non in incertum? » Istud est,
omnia in certum scopum dirigo, cum circumcidens,
tum rasns, nihilque temere ac frustra admittens,
quemadmodum vos. Quis enim scopus est esus
idolis oblatorum, aliis inde pereuntibus? nullus
omnino. Proinde citra rationem vos hoc facientes,
curritis in incerte, [citraque scopam, et frustra.
Optimū vero præceptoris instar seipsum in medium
statuit, exempli vice.

« Sic pugno, non quasi aerem verborans. »
Habeo enim quem feriam, nempe diabolum. Vos
autem ipsum non feritis, sed frustra scientiæ per-
fectione usi estis.

Vers. 27. « Verum castigo corpus meum, et in
servitatem redigo. » Hic indicat eos tum gulositate
detentos, tum eam perfectionis prætextu fovere.
Ego igitur, inquit, omnem sustineo laborem, ut
sobrie vivam. Ὑπωπιάζω γὰρ, hoc est, pugno
C contra, corpus, Ὑπόπια enim dicuntur vulnera,
quæ sub oculos infliguntur, dum pugnis contendit-
tur. Certamen igitur quod est 177 adversus na-
turam, magnum esse indicat. Tyrannis enim
maxima est corporis, et adversarius, inquit, ma-
gnus, ipsum corpus. Postquam vero, « Pugno, »
dixisset, et vulnerum mentionem fecisset, statim
intulit, « Et in servitatem redigo : » ut discas
quod non oportet strangulare ipsum vel suffocare ;
sed veluti effrenem servum humiliare atque sub-
dere ; quod domini est, non hostis. Nonnulli ver-
bum Ὑπωπιάζω, magis proprie dictum putant,
pro eo quod est, fami trado corpus meum. Verum
ea interpretatio nullius est momenti : oporteret
enim esse Ὑποπιέζω.

D « Ne quo modo, cum aliis prædicaverint, ipse
reprobus efficiar. » Per hoc etiam eos magis sobrios
reddit. Si enim mihi, inquit, non satis est ad salutem,
prædicare ac docere, nisi meipsum irreprehensibilem
in omnibus præbeam : quomodo vos ex sola fide
salvi eritis, qui affectionibus adeo succumbitis?

CAPUT X.]

Vers. 1. « Nolo autem vos ignorare, fratres,
quod patres nostri omnes sub nube fuerunt, et
omnes per mare transierunt. » commemorat quantis
donis Judæi a Deo donati sint, monstratque posi-

Variæ lectiones.

¹⁴ τούτου δ' οὐ β. ¹⁵ τὸ ὑπωπιάζω m.

tanta dona plerosque non placuisse Deo. Hæc autem dicit Innens quod quemadmodum illis non profuit tantis frui donis, quandoquidem quæ suarum erant partium, ipsi non adjecerint adhibuerintque: hanc ad rationem neque vobis fides proderit, et quod spiritualibus mysteriis donati estis, nisi et vos ipsos dignos exhibueritis Dei gratia. « Omnes, » inquit, « sub nube fuerunt. » Expandit enim nubem in protectionem ipsis, « et per mare transierunt. »

VERS. 2. « Et omnes in Mosam baptizati fuerunt in nube, et in mari. » Hoc est, umbræ quæ a nube proveniebat, marisque transitus cum Mose participes erant. Cum enim ipsum primum transire vidissent, ausi sunt et ipsi aquis sese credere. Quemadmodum et apud nos fit; primum Christo pro vobis mortuo et excitate, baptizantur et ipsi, mortem ipsius per immersionem, et resurrectionem per emersionem, imitantes. In Moysen igitur baptizabantur, hoc est, ipsum ducem habuerunt baptismatis figuræ. Nam figura baptismatis erat; cum quod sub nube esset, tum quod mare Rubrum transierit.

VERS. 3. « Et omnes eandem escam spirituales manducarunt, et omnes eundem potum spirituales biberunt. » Perinde ac nos post baptismum, corpus Dominicum manducamus; sic manna ipsi post mare trajectum manducarunt. Et quemadmodum nos sanguinem 178 Domini bibimus, sic illi e prædura petra aquam scaturientem biberunt. Spiritualia autem hæc dicit, quoniam etsi sensibilia fuerint, naturali tamen ordine facta non sunt, sed gratia spirituali: utpote quæ una cum corpore animas alebant, et ad fidem perducebant.

VERS. 4. « Bibeant enim ex spirituali sequente eos petra: petra autem erat Christus. » Quod ad cibum attinet, non erat opus confirmatione. Nam protinus impositus erat. De potu vero, quoniam sola suppeditationis ratio inusitata erat, probatione indiget. Dicit itaque quod non petreæ natura ipsum suppeditabat (alioquin enim et antea scaturisset), verum alia quædam petra spiritualia totum præstitit, nempe Christus. « Sequente, » autem dixit, ut ostendat Christum illis ubique præsentem fuisse, atque miracula omnia perfecisse.

VERS. 5. « Sed non in pluribus eorum beneplacitum est Deo: Nam prostrati sunt in deserto, » Quauquam Deus multa dilectionis suæ signa illis ostenderat, lapsisque bonis dignatus erat: attamen in plerisque eorum non est oblectatus: id enim significat, Οὐδόκησεν. Non enim omnes reprobatii sunt, sed plerique. Cum autem, « Pluribus, » dicit, ostendit quod nihil eos iuverit multitudo: siquidem ipsi erga benefactorem dilectionis iudicium non dederant. Porro, per « Prostrati sunt, » subitam

^h Psal. cxi, 14.

Variæ lectiones.

¹⁶ προσέθεντο, ἦτοι παρέχοι. ο. ¹⁷ ἐβαπτίζοντο ο. ¹⁸ πρώτου ο. ¹⁹ διότι ο. ²⁰ ἐπὶ ο. ²¹ δεσπό-

την ω.

μετὰ τὰς δωρεὰς ταύτας, τοὺς πολλοὺς μὴ ἀρέσαντας τῷ Θεῷ. Ταῦτα δὲ λέγει, δεικνύς, ὅτι ὡσπερ ἐκείνους οὐκ ὤνησε τὸ τοσοῦτων ἀπολαῦσαι δωρεῶν, ἐπειδὴ τὰ παρ' ἐαυτῶν οὐ παρέσχοντο ¹⁶ οὕτως οὐδὲ ὑμᾶ, ὡφελήσει ἡ πίστις, καὶ τὸ μυστηρίων ἀξιωθῆναι πνευματικῶν, εἰ μὴ καὶ ἀξίους ἐαυτοὺς πράσχετε τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος. « Πάντες, » φησὶν, « ὑπὸ τὴν νεφέλην ἦσαν. » Διεπέτασε γὰρ νεφέλην εἰς σκέπην αὐτοῖς, « καὶ διὰ τῆς θαλάσσης διήλθον. »

« Καὶ πάντες εἰς τὸν Μωσῆν ἐβαπτίσθησαν ¹⁷ ἐν τῇ νεφέλῃ, καὶ ἐν τῇ θαλάσῃ. » Τουτέστι, τῷ Μωσῇ ἐκαινώθησαν τῆς τε ὑπὸ τὴν νεφέλην σκιάς, καὶ τῆς διόδου τῆς θαλάσσης. Ἰδόντες γὰρ αὐτὸν πρῶτον διαβάνα, κατετόλμησαν καὶ αὐτοὶ τῶν ὁδῶν ὡσπερ καὶ ἐφ' ἡμῶν, πρῶτον ¹⁸ τοῦ Χριστοῦ ἀποθανόντος καὶ ἀναστάντος, βαπτίζομεθα καὶ αὐτοὶ, μιμούμενοι τὸν θάνατον διὰ τῆς καταδόσεως, καὶ τὴν ἀνάστασιν διὰ τῆς ἀναόδου. « Εἰς τὸν Μωσῆν οὖν ἐβαπτίζοντο, » ἀντὶ τοῦ, αὐτὸν ἀρχηγὸν ἔσχον τοῦ τύπου τοῦ βαπτίσματος· τύπος γὰρ βαπτίσματος ἦν, τὸ τε ὑπὸ τὴν νεφέλην εἶναι, καὶ τὸ τὴν θάλασσαν διελθεῖν.

« Καὶ πάντες τὸ αὐτὸ βρῶμα πνευματικὸν ἔφαγον, καὶ πάντες τὸ αὐτὸ πόμα πνευματικὸν ἔπιον. » ὡσπερ ἡμεῖς μετὰ τὸ βαπτισθῆναι, τὸ σῶμα ἐσθίμεν τὸ δεσποτικόν· οὕτω τὸ μάννα ἐκείνοι μετὰ τὴν θάλασσαν. Καὶ ὡσπερ ἡμεῖς τὸ αἷμα τοῦ δεσπότου πίνομεν· οὕτως ἐκείνοι τὸ ἐκ τῆς ἀκροτόμου πέτρας ἀναβλύσαν ὕδωρ. Πνευματικὰ δὲ ταῦτα λέγει, ἐπειδὴ ¹⁹ εἰ καὶ αἰσθητὰ ἦσαν, ἀλλ' οὐ φύσεως ἀκολουθεῖ ἐγένοντο, ἀλλὰ χάριτι πνευματικῇ, τρέφοντα μετὰ τοῦ σώματος καὶ τὰς ψυχὰς, καὶ εἰς πίστιν ἐνάγοντα.

« Ἐπὶνον γὰρ ἐκ τῆς πνευματικῆς ἀκολουθοῦσης πέτρας· ἡ δὲ πέτρα ἦν ὁ Χριστός. » Περὶ ²⁰ μὲν οὖν τῆς τροφῆς οὐδὲν ἐδεήθη κατασκευῆς· αὐτὸθεν γὰρ ἦν παρηλλαγμένη· ἐπὶ δὲ τοῦ ποτοῦ, ἐπειδὴ ὁ τρόπος τῆς χορηγίας μόνος παρηλλαγμένος ἦν, κατασκευῆς ἐδεήθη. Καὶ φησὶν, ὅτι Οὐχ ἡ τῆς πέτρας φύσις τοῦτο ἐχορήγει (ἢ γὰρ ἂν καὶ πρὸ τούτου ἀνέβλυσεν), ἀλλ' ἕτερα τις πνευματικὴ πέτρα τὸ πᾶν εἰργάσατο, τουτέστιν, ὁ Χριστός. Τὸ δὲ, « Ἀκολουθοῦσης, » εἶπεν, ἵνα δείξῃ, ὅτι αὐτὸς ἦν ὁ παρῶν αὐτοῖς πανταχοῦ, καὶ πάντα θαυματουργῶν.

« Ἀλλ' οὐκ ἐν τοῖς πλείοσιν αὐτῶν εἰδόκησεν ὁ Θεός· κατεστρώθησαν γὰρ ἐν τῇ ἐρήμῳ. » Εἰ καὶ ἀγάπης τεκμήρια πολλὰ ἐπεδείξατο ὁ Θεός· πρὸς αὐτοὺς, καὶ τοσοῦτων αὐτοὺς ἀγαθῶν ἠξίωσεν· ὁμοῦ οὐκ ἠρέσθη, φησὶν, ἐπὶ τοῖς πλείοσιν αὐτῶν· τοῦτο γὰρ τὸ, « εἰδόκησεν. » Οὐ γὰρ ἀπεδοκιμάσθησαν πάντες, ἀλλ' οἱ πλείους. Διὰ δὲ τοῦ εἰπεῖν, « Τοῖς πλείοσι, » δηλοῖ καὶ ὅτι τὸ πλῆθος αὐτοὺς οὐδὲν ὤνησε, διότι τὰ τῆς ἀγάπης αὐτοὶ οὐκ ἐπεδείκνυντο πρὸς τὸν εὐεργέτην ²¹. Διὰ δὲ τοῦ, « Κατεστρώθησαν, »

τὴν ἀθρόαν αὐτῶν ἀπώλειαν, καὶ τὰς θεηλάτους κολάσεις ἐμφαίνει.

« Ταῦτα δὲ τύποι ἡμῶν ἐγενήθησαν, εἰς τὸ μὴ εἶναι ἡμᾶς ἐπιθυμητὰς τῶν κακῶν, καθὼς κάκεινοι ἐπεθύμησαν. » Ὅσπερ αἱ εὐεργεσίαι τύποι ἦσαν, οὕτω καὶ αἱ κολάσεις. Δείκνυσι δὲ, οὐχ ὅτι κολασθήσονται μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ μειζόνως ἢ ἐκεῖνοι, ὅσα ἐκεῖνα μὲν τύπος, ταῦτα δὲ ἀλήθεια. Καὶ ὡσπερ ἐν ταῖς δωρεαῖς ἡ ὑπεροχὴ, οὕτω καὶ ἐν ταῖς κολάσεσιν. Εἰπὼν δὲ, « Ἐπιθυμητὰς κακῶν, » καθολικῶς περὶ πάσης κακίας λέγει, ἐπειδὴ καὶ πᾶσα κακία ἐξ ἐπιθυμίας. Εἶτα καὶ κατ' εἶδος τίθησι τὰς κακίας. Τί δὲ ἐκεῖνοι ἐπεθύμησαν; Σκρόδα, κρέα, θεοὺς ἰδίους, ὡς καὶ αὐτοὺς διὰ τῶν ἐξῆς θελοῖ τὴν εἰδωλολατρείαν αὐτῶν.

« Μὴδὲ εἰδωλολάτραι γίνεσθε, καθὼς τινες αὐτῶν, ὡσπερ γέγραπται. Ἐκάθισεν ὁ λαὸς φαγεῖν, καὶ ποῖν, καὶ ἀνάστησαν παίζειν. » Πρῶτον τούτων καθίσταται τῶν ἐν τοῖς εἰδωλοῖς ἐσθιόντων, καὶ δείκνυσι, ὅτι ὡσπερ ἐκεῖνοι ἀπὸ γαστριμαργίας εἰς εἰδωλολατείαν ἔπεσον (χοροὺς γὰρ στήσαντες περὶ τὸν μόσχον, ἔπαιζον ἔμπροσθεν αὐτοῦ) οὕτω καὶ ἡμεῖς κίνδυνος εἰς ταύτην πεσεῖν, ἀπὸ τοῦ τὰ εἰδωλόθυτα διὰ γαστριμαργίαν ἐσθίειν. Ὅστε, ποῦ ἡ δοκῶσα τελειότης σου, ὅταν εἰς εἰδωλολατείαν ἐξέλθῃ;

« Μὴδὲ πορνεύωμεν²², καθὼς τινες αὐτῶν ἐπόρνευσαν, καὶ ἔπεσον ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ εἰκοσι τρεῖς χιλιάδες. » Πάλιν τῆς πορνείας μέμνηται, τῇ συνεχείᾳ τοῦ ἐλέγχου ἀνυσιμώτερον τὸν λόγον ποῖων. Καὶ αὕτη δὲ ἡ ἀμαρτία ἀπὸ γαστριμαργίας γίνεται. Πότε δὲ ἔπεσον εἰκοσι τρεῖς χιλιάδες; Ὅτε κατὰ τὴν συμβουλήν Βαλαάμ αἱ Μαδιαντιδὲς γυναῖκες ἐπὶ τῆς παρατάξεως φανεῖσαι, τοὺς νεωτέρους ἐφειλύσαντο, καὶ διὰ τῆς πορνείας εἰς τὸ θῦσαι τῷ Βεελφεγὼρ ἐξεκαλέσαντο τούτους, καὶ ἔπεσαν ὁ λαὸς ἐν τῇ παρατάξει.

« Μὴδὲ ἐκπειράζωμεν τὸν Χριστὸν, καθὼς καὶ τινες αὐτῶν ἐπείρασαν²³, καὶ ὑπὸ τῶν ὄφρων ἀπώλοντο. » Ἐμφαίνει, ὅτι οἱ Κορίνθιοι ἐπείραζον, σημαία ἐπιζητοῦντες.

« Μὴδὲ γογγύζετε, καθὼς καὶ τινες αὐτῶν ἐγόγγυζον, καὶ ἀπώλοντο ὑπὸ τοῦ ὀλοθρευτοῦ. » Τουτέστι, δυνάμειως τινος τιμωρητικῆς. Αἰνίττεται δὲ αὐτοῦ; Ἠὲ καὶ διὰ τούτου, ὅτι ἐν τοῖς πειρασμοῖς οὐκ ἔφερον γενναίως, ἀλλ' ἐγόγγυζον λέγοντες. Πότε ἤξει τὰ ἀγαθὰ; καὶ ἕως πότε αἱ κακώσεις;

« Ταῦτα δὲ πάντα τύποι συνέβαινον ἐκεῖνοις. Ἐγράφη δὲ πρὸς νοουθεσίαν ἡμῶν, εἰς οὓς τὰ τέλη τῶν αἰώνων κατήντησε. » Φοβεῖ αὐτοὺς τῷ τε εἰπεῖν, ὅτι « Πρὸς νοουθεσίαν ἡμῶν ἔγραφη, » καὶ ὀφειλομένοι καὶ ἡμεῖς προσδοχῆν κολάσεις, καὶ φρικωδέστερας, ὅσα καὶ μειζόνων ἀπηλαύσαμεν δωρεῶν καὶ τῷ ἐπιστᾶν αὐτοῖς τὸ τέλος, καὶ δείκνυται, ὅτι

¹ Εἰσοδ. 1111, 6.

²² πορνεύωμεν ο. ²³ ἐκπειράζον ο.

A eorum destructionem indicat, pœnasque divinitus illatas.

VERS. 6. « Hæc autem figuræ nostræ fuerunt, ut non signis concupiscentes malorum, sicut et illi concupierunt. » Quemadmodum beneficia typi fuerunt, ita et pœnæ. Iudicat autem quod non solum pœna afficiuntur, verum etiam tanto majore quam illi, quanto illa quidem typus fuerit; ista vero, veritas: ac quemadmodum in donis præcellabant, sic et in pœnis. Dicens autem « Concupiscentes malorum, » generatim de omni malitia loquitur, quandoquidem et omne vitium ex concupiscentia oritur. Deinde speciatim ita vitia recenset. Quid autem illi expetiverint? Allia, carnes, proprios deos, uti et ipse per ea quæ sequuntur eorum idololatriam patefacit.

VERS. 7. « Neque idololatræ efficiamini, sicut quidam ex ipsis, quemadmodum scriptum est: Sedit populus manducare et bibere, et surrexerunt ludere¹. » Primum eos carpit, qui in idolorum delubris epulabantur, ostendens quod, quemadmodum illi a gulositate ad idolorum cultum delapsi sint (choros enim statuantes circa vitulum, ludabant ante ipsum), sic periculum est, ne et vos ad idololatriam provolvamini, cum ex gulæ suavis idolis immolata editis. Ubinam igitur perfectio tua, si ad idololatriam perduceris?

VERS. 8. « Neque **179** fornicemur, sicut quidam ex ipsis fornicati sunt, et ceciderunt uno die viginti tria millia. » Rursus scortationis meminit, ex frequentia reprehensionis orationem efficaciorē faciens. Peccatum autem istud a gastrimargia profiscitur. Quando vero viginti tria millia ceciderunt? Quando juxta consilium Balaam, Madianitides mulieres apud exercitum visæ, juvenes ad sese pertraxerunt, atque eos per scortationem pelliciebant, ut sacrum facerent Beelphegor, ac cecidit populus in acie.

VERS. 9. « Neque tentemus Christum, quemadmodum et quidam ipsorum tentaverunt, et a serpentibus perierunt. » Innuit Corinthios tentasse, dum signa quærerent.

VERS. 10. « Neque murmuretis, ut quidam ipsorum murmurarunt et perierunt ab exterminatore. » Hoc est, a virtute quamvis pœnam infligente. Per hoc autem innuit, quod in tentionibus impatientes fuerint, nec eas æquo animo pertulerint, sed murmuraverint, dicentes: Quando venient bona? et et quandiu duratura est afflictio?

VERS. 11. « Hæc autem omnia in figura contingebant illis: scripta sunt autem ad correptionem nostram, in quos fluxes sæculorum devenerunt. » Perterret eos, et cum dicit, « Hæc scripta sunt ad correptionem nostram, » pœnasque nos in posterum expectare debemus, easque tanto magis tremendas, quanto majora beneficia accepimus: et cum dicit

finem ipsis imminere, ostenditque quod supplicia non temporaria, sed immortalia, vos suscitabat. Tribunal enim illud jam nunc præ foribus est, quandoquidem mundi ætates transierint.

Vers. 12. « Itaque qui se existimat stare, videat ne cadat. » Rursum eos innuit, qui scientiæ nomine intumescabant. Quanquam enim te stare existimas, metue, inquit, ne cadas. Nam ipsum sane considerare, quod stes, indicio est quod non stes: videris enim; non revera stas. Ac etiamsi maxime stes, facilis est per arrogantiam lapsus.

Vers. 13. « Tentatio vos non cepit, nisi humana. Fidelis autem Deus, qui non patietur vos tentari supra id quod potestis, sed faciet etiam cum tentatione proventum, ut possitis sustinere. » Quia perterrefecit eos dicens, « Qui se existimat stare, videat ne cadat, » essent vero, qui non paucas jam tentationes sustinuisent; ne dicerent, Quid vos perterrefecit? multas enim perpassi tentationes, non tamen succubimus, ait, Non cepit vos tentatio nisi modica et moderata: humanum enim ubique modicum vocat. Deinde rursus consolatur, persuadens eis, ut in Deum intueantur, qui fidelis est, hoc est, verus, nec mentietur unquam. Promisit **180** enim, « Venite, » inquit, « qui laboratis, et ego reficiam vos. » Non sinet igitur vos tentari ultra vires vestras, sed tentationem viribus vestris respondentem adoriri vos faciet. Imo quævis tentatio vires vestras exsuperat, nisi ille auxilietur vobis, et felicem eventum præbeat, hoc est, liberationem a tentationibus, cum tentatione: hoc est, celerem, et simul atque invasit tentatio; ita ut ob subitam liberationem ea vobis tolerabilis efficiatur. « Faciet enim exitum, » inquit, « ut vos sufferre queatis: » hoc est, ut facilis vobis videatur tentatio et tolerabilis.

Vers. 14. « Propterea, fratres mei, fugite ab idolorum cultura. » Cum eos abunde satis increpuisset, tandem medetur ipsis, fratres vocans. Nondum tamen prohibet, quominus idolothytis abstineant, ne fratres offendat; sed rem ipsam in seipsa consideratam vituperat, idololatriam vocans, subitumque ab illa secessum postulans. « Fugite » enim, inquit.

Vers. 15. « Tanquam prudentibus loquor, iudicate vos quod dico. » Quia magnam illis culpam inussit, idololatriam nominans id quod patrabant, verbi asperitatem mitigat, ipsoque reos iudices constituit (id quod illius est, qui propriis rationibus ceu veris confidit). Non opus habeo, inquit, aliis iudicibus, vos tanquam prudentes iudicate.

Vers. 16. « Callx benedictionis, cui benedicimus, nonne communicatio sanguinis Christi est? » Hoc est, Eucharistiæ. Manibus enim eum tenentes, be-

i Matth. xi, 28.

Varie lectiones.

²⁴ ἀλλὰ φοβοῦ m. ²⁵ ἡμετέρας o. ²⁶ ἡμῖν o. ²⁷ ὥστε m. ²⁸ λογισμοῖς o.

οὐ πρόσκαιροι τιμωρίαι, ἀλλ' αἱ μετὰ τὴν συντέλειαν ἀθάνατοι διαδέχονται ὑμᾶς. Ἦδη γὰρ τὸ δικαστήριον ἐκεῖνο ἐπὶ θύραις, ἐπειδὴ τελευτῶσιν οἱ τοῦ κόσμου αἰῶνες.

« Ὅστε ὁ δοκῶν ἐστάναι, βλέπω μὴ πέση. » Πάλιν τοὺς ἐπὶ τῇ γνώσει μέγα φρονούντας αἰνίζεσθαι. Εἰ γὰρ καὶ ἐστάναι νομίζεις, εὐλαβοῦ ²⁴, φησί, μὴ πέσης· καὶ αὐτὸ μὲν γὰρ τὸ θαρρῆν, ὅτι ἐστηκας, οὐδὲ ἐστάναι ἐστί. Δοκῆς γὰρ, οὐκ ἀληθῶς ἐστηκας· εἰ δὲ καὶ ἐστίν, εὐχερῆς ἐξ ἀπονοίας ἢ πτώσις.

« Πειρασμὸς ὑμᾶς οὐκ ἐληφεν, εἰ μὴ ἀνθρώπινος· πιστὸς δὲ ὁ Θεὸς, ὃς οὐκ ἐάσει ὑμᾶς πειρασθῆναι ὑπὲρ ὃ δύνασθε, ἀλλὰ σὺν τῷ πειρασμῷ ποιήσει καὶ τὴν ἔκβασιν, τοῦ δύνασθαι ὑμᾶς ὑπενεγκεῖν. » Ἐπειδὴ ἐφόβησεν αὐτοὺς, εἰπὼν· « Ὁ δοκῶν ἐστάναι, βλέπω μὴ πέση » ἦσαν δὲ πολλοὺς ὑπενεγκόντες; ἦδη πειρασμοὺς, ἵνα μὴ λέγωσι· Τί ἡμᾶς ἐκφοβεῖς; πολλοὺς γὰρ ὑπομείναντες πειρασμοὺς οὐ πεπώκαμεν· φησὶν, ὅτι Οὐκ ἐληφεν ὑμᾶς πειρασμὸς, εἰ μὴ μικρὸς καὶ σύμμετρος· ἀνθρώπινον γὰρ πανταχοῦ τὸ μικρὸν καλεῖ. Εἶτα παραμυθίζεται πάλιν, ἐπὶ τὸν Θεὸν ἀφορῶν αὐτοὺς πείθων, ὃς πιστὸς ἐστί, τοι- ἐστίν, ἀληθῆς, καὶ οὐ διαψεύσεται. Ἐπηγγεῖλατο γὰρ· « Δεῦτε, οἱ κοπιῶντες, καὶ ἀναπαύσω ὑμᾶς. » « Οὐκ ἐάσει οὖν πειρασθῆναι ὑμᾶς ὑπὲρ ὃ δύνασθε, ἀλλὰ τὸν πειρασμὸν ἀνάλογον τῇ ὑμῶν δυνάμει ποιήσει ἐπελθεῖν· μᾶλλον δὲ πᾶς πειρασμὸς μείζων τῆς ὑμετέρας ²⁵ δυνάμεως, εἰ μὴ ἐκεῖνος βοηθήσει, καὶ ποιήσει τὴν ἔκβασιν, » ὅ ἐστι, τὴν ἀπαλλαγὴν τοῦ πειρασμοῦ, « σὺν τῷ πειρασμῷ »· τοιούτοις, ταχέαν, καὶ ἅμα τῷ ἐπελθεῖν ὑμῖν ²⁶ τὸν πειρασμὸν· ὥστε καὶ διὰ τὴν ταχέαν ἀπαλλαγὴν, φορητὸν ὑμῖν γενέσθαι τοῦτον. « Ποιήσει γὰρ τὴν ἔκβασιν, » φησὶν, ἔνεκεν· ἐτοῦ ²⁷ δυναθῆναι ὑμᾶς ὑπενεγκεῖν· τοι- ἐστίν, ἐλαφρὸν ὑμῖν φανῆναι τὸν πειρασμὸν καὶ ἀνεκτόν.

« Διόπερ, ἀδελφοί μου, φεύγετε ἀπὸ τῆς εἰδωλολατρίας. » Ἐπειδὴ ἱκανῶς αὐτῶν καθήφαστο, θεραπεύει λοιπὸν, ἀδελφοὺς αὐτοὺς καλῶν· οὐκέτι δὲ, διὰ τὴν τῶν ἀδελφῶν βλάβην, κωλύει αὐτοὺς ἀπὸ τῶν εἰδωλοθύτων, ἀλλ' αὐτὸ καθ' αὐτὸ τὸ πρᾶγμα διαβάλλει, εἰδωλολατρίαν ὀνομάζων, καὶ τὴν ταχέαν ἀπ' αὐτοῦ ἀναχώρησιν ἀπαιτῶν. « Φεύγετε » γὰρ, φησὶν.

« Ὡς φρονίμοις λέγω, κρίνετε ὑμεῖς ὁ φημι. » Ἐπειδὴ μέγα ἔγκλημα αὐτοῖς προσῆφεν, εἰδωλολατρίαν ὀνομάσας, ὃ ἐποιοῦν, κατακαταίνει τὸ τραπὺ τοῦ λόγου, καὶ αὐτοὺς τοὺς ὑπευθύνους κριτὰς καθίζει (ὅπερ θαρροῦντός ἐστι τοῖς οἰκειοῖς λόγοις ²⁸, ὡς ἀληθεῖς), καὶ φησὶν· Οὐ θέομαι ἐτέρων δικαστῶν, ὑμεῖς ὡς φρονίμοι κρίνετε.

« Τὸ ποτήριον τῆς εὐλογίας, ὃ εὐλογοῦμεν, οὐκ κοινωνία τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ ἐστί; » Τοιούτοις, τῆς Εὐχαριστίας. Ἐπὶ χεῖρας γὰρ αὐτὸ ἔχοντες

εὐλογοῦμεν καὶ εὐχαριστοῦμεν τῷ τὸ αἷμα αὐτοῦ ὑπὲρ ἡμῶν ἐκχέαντι, καὶ ἀρρήτων ἀγαθῶν ἀξιῶσαντι. Οὐκ εἶπε δὲ, Μετοχή, ἀλλὰ, « Κοινωνία, » ἵνα πλεόν τι δηλώσῃ, τὴν ἄκραν ἔκθεσιν δηλαδὴ. Ὁ δὲ λέγει, ποιούτων ἐστίν, ὅτι τοῦτο τὸ ἐν τῷ ποτηρίῳ ὄν, ἐκεῖνό ἐστι τὸ ἀπὸ τῆς πλευρᾶς ρεῦσαν· καὶ ἐκεῖνου μεταλαμβάνοντες, [καὶ] κοινωνοῦμεν, τούτου ἐστίν, ἐνούμεθα τῷ Χριστῷ. Οὐκ αἰσχύνεσθε οὖν, ὡς Κορινθιοί, ἐπὶ τὸ ποτήριον τῶν εἰδώλων τρέχοντες, ἀπὸ τούτου τοῦ ποτηρίου τοῦ τῶν εἰδώλων ὑμᾶς; ἂ παλλάξαντος;

« Τὸν ἄρτον ὃν κλῶμεν, οὐχὶ κοινωνία τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ ἐστίν; » Ὅτι ἐπὶ τοῦ σταυροῦ οὐ πέπονθεν ἡ Κύριος; (ὁσπύν γὰρ αὐτοῦ οὐ συντριβή), τοῦτο νῦν ὑπομένει, δι' ἡμᾶς κατακλῶμενος. « Ὅν » γὰρ « κλῶμεν, » φησί. « Κοινωνία δὲ τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ ἐστίν, » εἶπεν, ἀντὶ τοῦ, ὡς περ ἐκεῖνο τὸ σῶμα ἦνται τῷ Χριστῷ, οὕτω καὶ ἡμεῖς αὐτῷ διὰ τοῦ ἄρτου τούτου ἐνούμεθα.

« Ὅτι εἷς ἄρτος, καὶ ἓν σῶμα οἱ πολλοὶ ἐσμεν. » Ἐπειδὴ εἶπε· « Κοινωνία τοῦ σώματος ἐστίν; » τὸ δὲ κοινωνοῦν, ἕτερόν ἐστίν ἐκεῖνου οὐ κοινωνεῖ· νῦν δείκνυσι τὸ μείζον, καὶ φησιν, ὅτι αὐτὸ ἐσμεν ἐκεῖνο τὸ σῶμα. Τί γὰρ ἐστίν ὁ ἄρτος; Σῶμα Χριστοῦ. Τί δὲ γίνονται οἱ μεταλαμβάνοντες; Σῶμα Χριστοῦ· οὐχὶ σῶματα πολλὰ, ἀλλὰ σῶμα ἓν. Καθάπερ γὰρ ὁ ἄρτος ἐκ πολλῶν κόκκων εἷς γίνεταί· οὕτω καὶ ἡμεῖς, πολλοὶ ἔντες, ἓν γινόμεθα σῶμα Χριστοῦ.

« Οἱ γὰρ πάντες ἐκ τοῦ ἐνὸς ἄρτου μετέχομεν. » Ὅστε καὶ σῶμα ἓν ἐσμεν. Πῶς οὖν οὐ φυλάττομεν τὴν ἀγάπην, καὶ γινόμεθα καὶ κατὰ τοῦτο ἓν; Καίτοι γε ὁ Θεὸς, φησί, τὸ σῶμα αὐτοῦ διὰ τοῦτο δίδωσιν ἡμῖν, ἵνα ἐνώσῃ ἡμᾶς, καὶ πρὸς ἑαυτὸν, καὶ πρὸς ἀλλήλους. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ προτέρα τῆς σαρκὸς φύσις ἐφθάρη ὑπὸ τῆς ἀμαρτίας, καὶ ζωῆς ἐγένετο κρημνός, ἔδωκεν ἡμῖν τὴν ἑαυτοῦ ἀναμάρτητον καὶ ζωηρὰν, ὁμοίαν δὲ ἡμῖν σάρκα, ὡς ἂν αὐτῆς μεταλαμβάνοντες, πρὸς αὐτὴν ἀνακραθῶμεν, καὶ ζήσωμεν ἀναμαρτήτως, ὡς ἐνεστί.

« Βλέπετε τὸν Ἰσραὴλ κατὰ σάρκα· οὐχὶ οἱ ἐσθίοντες τὰς θυσίας, κοινωνοὶ τοῦ θυσιαστηρίου εἰσίν; » Ἀπὸ τῶν παχυτέρων, φησί, παιδεύητε, ὅτι κοινωνία εἰδώλων ἐστὶ τὸ παρ' ὑμῶν γινόμενον [f. γιν.]. « Κατὰ σάρκα δὲ Ἰσραὴλ, » εἶπεν, ὡς αὐτῶν κατὰ Πνεῦμα ὄντων. Σκόπει δὲ, πῶς ἐπὶ μὲν τῶν Ἰουδαίων οὐκ εἶπεν, ὅτι τῷ Θεῷ κοινωνοῦσιν, ἀλλὰ, « Κοινωνοὶ τοῦ θυσιαστηρίου εἰσίν. » Καὶ γὰρ τῷ Θεῷ ἀφοριζόμενον, τῷ θυσιαστηρίῳ ἐπιτιθέμενον, κατεκαίετο· ἐπὶ δὲ τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, οὐκ οὕτως· ἀλλὰ κοινωνία τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ ἐστίν. Οὐ γὰρ τοῦ θυσιαστηρίου, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ κοινωνοὶ γινόμεθα. Δείσας οὖν, μήποτε ὑπολάβωσιν οἱ ἀκούοντες, ὅτι ἐπεὶ ὁ τὴν θυσίαν ἐκεῖ προσδεχόμενος Θεός, ἡδύνατο βλάψαι, ἄρα καὶ τὰ τὴν θυσίαν ἐνταῦθα λαμβάνοντα εἰδῶλα δύναται βλάψαι τοὺς μὴ θύοντας, ἐπήγαγε·

Variae lectiones.

¹⁹ ἡμᾶς ο. ²⁰ καὶ γὰρ κατεκαίετο τὸ ἐπιτιθέμενον ο. ²¹ Κυρίου ο.

nedicimus ei, et gratias agimus ei, qui sanguinem suum pro nobis effudit, ineffabiliaque bona in nos contulit. Non dixit autem, Participatio, sed « Communicatio, » ut aliquid excellentius indicet; summam puta unionem. Quod autem dicit, hujusmodi est: Hoc quod in calice est, illud est quod ex Christi latere effluxit: et ex eo accipientes, communicamus, hoc est, unimur Christo. Nonne itaque vos videt, o Corinthii, ab isto calice qui vos ab idolis liberavit, ad idolorum poculum accurrere?

« Panis quem frangimus, nonne communicatio corporis Christi est? » Quod Dominus in cruce non patiebatur (os enim ejus nullum est contritum) hoc jam sustinet, cum propter nos frangitur. Inquit enim, « Quem frangimus. » — « Communio » autem « corporis Christi est, » pro eo dixit quod est, Quemadmodum illud corpus Christo unitum est, sic et nos ipsi per panem hunc unimur.

Vers. 17. « Quoniam unus panis, et unum corpus multi sumus. » Quia dixerat, « Communicatio corporis est, » communicans autem aliud est ab eo cujus particeps est: jam majus quiddam demonstrat, inquiens, Quod illud ipsum corpus sumus. Quid enim est panis? corpus Christi. Quid autem sunt illi qui participant? corpus Christi: non corpora multa, sed unum corpus. Quemadmodum enim panis ex multis granis unus efficitur, sic et nos, multi cum simus, unum efficimur corpus Christi.

« Omnes enim ex uno pane participamus. » Itaque et unum sumus. Quare igitur charitatem non observamus, et unum secundum hoc quoque efficimur? Atqui Deus, inquit, propterea corpus suum nobis tradit, ut uniat nos, cum erga seipsam, tum nos inter nos mutuo. Quia enim prior carnis nostrae natura corrupta erat a peccato, vitaeque destituta, dedit nobis suam ipse omnis peccati expertem, et vivam, similem tamen nobis carnem, ut eam assumentes, in ipsam permisceamur, et sine peccato vivamus quatenus licet.

Vers. 18. « Videte Israel secundum carnem. Nonne qui edunt hostias, altaris sunt particeps? » A crassioribus exemplis, inquit, discite quod idolorum communicatio sit id quod a vobis geritur. Dixit autem, « Israel secundum carnem, » quasi ipsi sint secundum Spiritum. Reputa vero tecum quod non dixerit de Judæis, quod cum Deo communicent, sed « Particeps altaris sunt. » Nam id, quod Deo segregatum erat, aræ impositum comburebatur. In corpore autem Christi non sic se res habet: sed est communicatio corporis Christi. Non enim aræ, sed ipsius Christi particeps efficimur. Metuens igitur, ne illi audientes quod Deus sacrificium illic accipiens, nocendi potestatem habet, suspicentur idola etiam istic sacrificium accipientia, iis, qui non sacrificant, nocere posse, intulit:

VERS. 19. « Quid igitur dico? Non quod idolum aliquid sit, aut quod idolis immolatum sit aliquid? » Non quasi idolis vis aliqua inesset, et vel nocere vel prodesse potuissent, idcirco ab iis vos abduco (neque enim quidquam sunt omnino) verum quod non offeratur victima Domino tuo. Infert igitur :

VERS. 20. « Sed quod quæ gentes immolant, dæmonii immolent, et non Deo. » Ne igitur accurratis ad hostes Domini vestri. Nam si, mensa regia dimissa, ad condemnatorum mensam accurreres, omnino peccares; non quod noceret illa quidquam aut juvaret, cæterum quod injuria istud videretur mensæ regię.

« Nolo autem vos participes dæmoniorum fieri. » Si enim mysticam mensam participantes, Christo communicant: dæmonum mensam participantes, dæmonibus haud dubio communicant.

VERS. 21. « 182 Non potestis calicem Domini bibere, et calicem dæmoniorum. » Cum per modum adhortationis dixerat, Nolo vos participes esse dæmoniorum, ne admonitio ista flocci pendatur, per modum sententiæ negativæ nunc illud ipsum posuit, « Non potestis, » inquit, « calicem Domini bibere, et calicem dæmoniorum. »

« Non potestis mensæ Domini participes esse, et mensæ dæmoniorum. » Ex solis nominibus probat, quod ab idololatriis abstinere oporteat.

VERS. 22. « An provocamus Dominum? Numquid fortiores eo sumus? » Quo pudefaciat ipsos, hoc posuit: Num tentamus, inquit, et lacessimus Deum, utrum punire nos possit, ad hostes ejus secedentes? Deinde ad absurdum perducens orationem, « Numquid fortiores, » inquit, « ipso sumus? » dictum illud Mosaicum valde acriter iis in memoriam revocans: « Provocarunt me in non Deo: ad iracundiam me concitaverunt in idolis suis. »

VERS. 23. « Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt. » Ne quis illi objiciat: Tantisper dum pura cum conscientia manducavero, istud faciendi potestatem habeo: Certe, inquit, omnia tibi licent, quandoquidem proprii arbitrii dominus a Deo conditus es: verum hoc ipsum ut edas, non omnino tibi expedit. Istac enim progrediens, in idola propendebis, ipsorum mensas frequenter participando.

« Omnia mihi licent, at non omnia ædificant. » D Neque tibi prodest, inquit, sicut et antea dixi, neque fratri tuo: ipsum enim non ædificat, quin potius destruit ac evertit ipsius fidem. Cum itaque neque te, neque fratrem adjuvet, quid hoc facis?

VERS. 24. « Nemo quod suum est quærat, sed quisque quod proximi est. » Ne quæras num tu

κ Deut. xxxii, 21.

« Τι οὖν φημι; ὅτι εἰδωλὸν τί ἐστιν; ἢ ὅτι εἰδωλοθύτὸν τί ἐστιν; » Οὐχ ὡς ἰσχυρὸν τινα ἐχόντων τῶν εἰδώλων, καὶ δυναμένων βλάψαι ἢ ὠφελῆσαι, ἀπάγω τούτων ὑμᾶς· οὐδὲ γὰρ εἰσὶν ὄλως· ἀλλ' ὅτι οὐ προσάγεται τὸ θυόμενον τῷ Δεσπότῃ τῷ σῶ. Ἐπιφέρει οὖν·

« Ἄλλ' ὅτι ἃ θύει τὰ ἔθνη, δαιμονίοις θύει, καὶ οὐ Θεῷ. » Μὴ τοίνυν τρέχετε ἐπὶ τοὺς ἐχθροὺς τοῦ Δεσπότου ὑμῶν· καὶ γὰρ εἰ βασιλικὴν ἀφείλες τράπεζαν, ἔτρεχες ἐπὶ τὴν τῶν καταδικῶν, πάντων· ἡμάρτανες· οὐχ ὅτι ἐβλαπτεν ἐκείνη, ἢ ὠφέλει, ἀλλ' ὅτι ὑβρίζει ἐδόκει τοῦτο τῆς βασιλικῆς τραπέζης. »

« Οὐ θέλω δὲ ὑμᾶς κοινωνοὺς τῶν δαιμονίων γίνεσθαι. » Εἰ γὰρ τῆς μυστικῆς τραπέζης μετέχοντες, κοινωνοὺσι Χριστῷ· οἱ δαιμόνων τραπέζης μετέχοντες, δῆλον ὅτι δαίμοσι κοινωνοῦσιν.

« Οὐ δύνασθε ποτήριον Κυρίου πίνειν, καὶ ποτήριον δαιμονίων. » Ἐπειδὴ ἐν τάξει παραινέσεως εἶπεν· « Οὐ θέλω ὑμᾶς κοινωνοὺς τῶν δαιμονίων γίνεσθαι· » ἵνα μὴ παραινέσεις καταφρονηθῆ, ἐν τάξει ἀποφάσεως νῦν αὐτὸ τέθεικεν, εἰπὼν· « Οὐ δύνασθε ποτήριον Κυρίου πίνειν, καὶ ποτήριον δαιμονίων. »

« Οὐ δύνασθε τραπέζης Κυρίου μετέχειν, καὶ τραπέζης δαιμονίων. » Ἐκ μόνων τῶν ὀνομάτων κατασκευάζει, τὸ δεῖν ἀπέχεσθαι τῶν εἰδωλοθύτων.

« Ἡ παραζηλούμεν τὸν Κύριον; μὴ ἰσχυρότεροι αὐτοῦ ἐσμεν; » Ἐντροπικῶς τοῦτο τέθεικεν. Ἡ πειράζομεν, φησί, καὶ παρακινῶμεν τὸν Θεόν, εἰ δύναται κολάσαι ἡμᾶς πρὸς τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ ἀποχωροῦντας; Εἶτα εἰς ἀποκὸν ἀπάγων τὸν λόγον, φησί· « Μὴ ἰσχυρότεροι αὐτοῦ ἐσμεν; » ἀναμιμνήσκων ὁ σφόδρα πληκτικῶς τῆς Μωσαϊκῆς ῥήσεως· « Παρεζήλωσάν με ἐπ' οὐ Θεῷ, παρώργισάν με ἐν τοῖς εἰδώλοις αὐτῶν. »

« Πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' οὐ πάντα συμφέρει. » Ἴνα μὴ τις εἴπῃ αὐτῷ, ὅτι Μετὰ καθαρὰς ἐσθίων συνειδήσεως; ἔξουσιαν ἔχω τοῦτο ποιεῖν· Ναί, φησί, πάντα μὲν σοι ἔξεστιν, ὁ ἐπειδὴ αὐτὸς παρὰ Θεοῦ αὐτεξούσιος γέγονας· ἀλλ' οὐ πάντως συμφέρει σοι τὸ ἐσθίειν· ὁδῷ γὰρ προβαίνων, διέθεσιν ἔξεις; πρὸς τὰ εἰδῶλα, τῷ συνεχῶς κοινωνεῖν τῶν τραπέζων αὐτῶν.

« Πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' οὐ πάντα οἰκοδομεῖ. » Οὕτε σοι συμφέρει, φησί, καθὼς καὶ προλαθῶν εἶπον, οὕτε τῷ ἀδελφῷ σου· οὐ γὰρ οἰκοδομεῖ αὐτὸν, ἀλλὰ μῶλλον καθαιρεῖ, καὶ κατασχάπτει τὴν πίστιν αὐτοῦ. Ὅστε ἐπεὶ οὕτε σὲ ὠφελεῖ, οὕτε τὸν ἀδελφόν, τί τοῦτο ποιεῖς;

« Μηδεὶς τὸ ἑαυτοῦ ζητεῖτω, ἀλλὰ τὸ τοῦ πλησίον ἕκαστος. » Μὴ ζῆται τοῦτο, εἰ σὺ ἐσθίεις καθαρῶς

Variæ lectiones.

ἢ ἐφοδῆθη μήπως δόξωσι ταῦτα λέγειν αὐτὸν ὡς ἰσχυρὸν ἐχόντων τῶν εἰδώλων. Καὶ φησιν ὅτι οὐχ ὡς δυναμένων βλάψαι ἢ ὠφελῆσαι τῶν εἰδώλων, ἀπάγω τούτων ὑμᾶς. Sit aliquid. Timebat, ne hæc eum aicere, putarent, quasi idolis vis aliqua inesset: unde ait: Non quia illa obesse possint, aut prodesse, idcirco ab iis vos abduco. ἢ ἐβλαπτερες ἐκείνην ἢ ὠφέλιος ο. ἢ δεσποτικῆς ο. ἢ ἀναμιμνήσκει δὲ ο. ἢ ἐπὶ ο. ἢ ἀλλ' οὐ πάντα συμφέρει.

συνεδήσει, ἀλλ' εἰ τὸν ἀδελφὸν οἰκοδομεῖ τὸ γινόμενον. Πολλαχοῦ δὲ ²⁷ τῶν Ἐπιστολῶν τοῦτο τίθησιν, ὡς ἀναγκαιότατον. Οὐχ ἀπλῶς δὲ κελεύει μὴ ζητεῖν τὸ οἰκεῖον συμφέρον, ἀλλ' ὅταν τοῦτο βλάβη τὸν ἀδελφόν. Τότε γὰρ τὸ ἐκείνου συμφέρον χρὴ προτιμῆναι καὶ προαιρεῖσθαι τοῦ ἰδίου.

« Πᾶν τὸ ἐν μακέλλῳ πωλούμενον ἐσθίετε, μὴδὲν ἀνακρίνοντας διὰ τὴν συνείδησιν. » Ἐπειδὴ διὰ πολλῶν κατεσκευάσεν, ὅτι δεῖ αὐτοὺς ἀπέχεσθαι τῶν εἰδωλόθυτων· ἵνα μὴ πάλιν περιεργότεροι τοῦ θέντος γίνωνται, ὥστε παραιτεῖσθαι καὶ τὰ ἐπ' ἀγορᾶς ὄνια, δεδοικότες μήπως εἶεν καὶ αὐτὰ εἰδωλόθута, φησὶν, ὅτι « Πᾶν τὸ πωλούμενον ἐσθίετε, » μὴ ἀνακρίνοντας τοὺς πωλοῦντας, καὶ ἐρωτῶντας, εἰ ἄρα εἰδωλόθυτὸν ἐστίν, ὡς πληττόμενοι τὴν συνείδησιν, καὶ καθαρῶς αὐτὴν θέλοντες. Ἡ καὶ οὕτως· Ἴνα ^B μὴ πληγῆ ἡ συνείδησις σου, διὰ τοῦτο μὴ ἀνάκρινε· ἴσως γὰρ ἀνακρίνων μαθήσῃ, ὅτι εἰδωλόθυτὸν ἐστίν, καὶ πληγῆσεται σου ἡ συνείδησις.

« Τοῦ γὰρ Κυρίου ἡ γῆ, καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς. » Οὐχὶ τῶν δαιμονίων. Εἰ δὲ ἡ γῆ, καὶ οἱ καρποὶ καὶ τὰ δένδρα καὶ ζῶα. Εἰ δὲ αὐτοῦ πάντα, οὐδὲν ἀκαθάρτον φύσει, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἐκάστου διανοίας.

« Εἰ δὲ τις καλεῖ ὑμᾶς τῶν ἀπίστων, καὶ θέλετε πορεύεσθαι, πᾶν τὸ παρατιθέμενον ὑμῖν ἐσθίετε, μὴδὲν ἀνακρίνοντας διὰ τὴν συνείδησιν. » Καλῶς τὸ, « θέλετε. » οὕτε γὰρ προτρέψασθαι, οὕτε ²⁸ ἀποτρέψασθαι αὐτὸς ἠδούλετο. Μὴδὲν δὲ ἀνακρίνετε, ἵνα μὴ τῇ περιττοτέρᾳ ²⁹ περιεργίᾳ νομισθῆτε δε·λιφν ^C τὰ εἰδωλα, καὶ ἵνα φυλάττητε καθαρὰν καὶ ἀπλήγαν τὴν συνείδησιν ὑμῶν.

« Ἐάν τις ὑμῖν εἴπῃ· Τοῦτο εἰδωλόθυτὸν ἐστίν· μὴ ἐσθίετε, διὰ ἐκείνον τὸν μηνύσαντα, καὶ τὴν συνείδησιν· τοῦ γὰρ Κυρίου ἡ γῆ, καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς. » Οὐχ ὡς βλαβερῶν ἀπέχεσθαι σε κελεύω, ἀλλὰ δι' ἐκείνον τὸν μηνύσαντα, ἵνα μὴ βλαβῆ, καὶ νομισθῇ, ὅτι τὰ τῶν εἰδώλων οὐκ ἀπόβλητά εἰσι τοῖς Χριστιανοῖς. Ἐπεὶ ὅτι οὐχ ὡς ἀκαθάρτων, οὐδὲ ἀλλοτρίων ὄντων τοῦ ἡμετέρου Κυρίου, ἀπέχεσθαι διδάσκω, δῆλον ἐνεῦθεν. « Τοῦ γὰρ Κυρίου ἡ γῆ καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς, » τουτέστι, πάντα τὰ πληροῦντα αὐτὴν, τὰ ἐμπεριεχόμενα αὐτῇ. Ἡ καὶ οὕτως· Ἀπόσχου, φησὶ, τοῦ βρώματος τούτου· πᾶσα ^D γὰρ ἡ γῆ τοῦ Κυρίου ἐστίν, καὶ ἔξεστί σοι ἄλλοθεν ³⁰ ἐμπλησθῆναι. Ἀνέψεται γὰρ σοι πάντα.

« Συνείδησιν δὲ λέγω οὐχὶ τὴν ἑαυτοῦ, ἀλλὰ τὴν τοῦ ἑτέρου. » Τουτέστι, τοῦ Ἑλληνος. Ἴσως γὰρ (ὅπερ εἶπον) σκανδαλισθήσεται, ἢ ὡς λαίμαργον κρίνων, ἢ ὡς τὰ εἰδωλα καὶ σὲ ἀποδεχόμενον ἐπίσης αὐτῷ ³¹. Ἄλλ' ἴσως εἴποι τις ἄν· Διὰ τί φροντίζεις τοῦ μηνύσαντος; εἴπας γὰρ προλαβών· Τί μοι καὶ τοὺς ἔξω κρίνεις; Οὐκ ἐκείνου φροντίζω, φησὶν,

pura conscientia vescaris; sed num fratrem tuum ædificet ea res. Sæpe enim in Epistolis hoc ponit tanquam maxime necessarium. Non autem simpliciter præcipit, ne propriam utilitatem quæramus, sed cum fratri sit illa incommodo. Tum enim ipsius utilitatem propriæ præferre et præeligere debemus.

VERS. 25. « Omne quod in macello venit, manducate, nihil interrogantes propter conscientiam. » Cum hactenus multis confirmasset abstinendum plane ab idolothytis, ne rursus plus æquo curiosiores reddantur, adeo ut abstineant etiam ab iis quæ in foro vaneunt, metuentes ne et ea sint idolothyta: Omne, inquit, quod venditur, edite, non examinantes vendentes, et interrogantes num idolothytum sit, tanquam conscientia vestra consternati, quam hoc pacto purgare intendatis. Vel sic: Ne feriatur **183** conscientia tua, propterea ne examines. Fortasse namque, si disquiras, rescisces idolis esse immolatum quod emere cogitas, et ferietur conscientia tua.

VERS. 26. « Domini enim est terra, et plenitudo ejus. » Non dæmoniorum. Quod si terra sit ejus, tum fructus et arbores et animalia. Si autem ipsius sint omnia, tum nihil natura est immundum, sed ex uniuscujusque opinione.

VERS. 27. « Si quis autem vocat vos infidelium, et vultis ire, omne quod vobis apponitur, edite, nihil interrogantes propter conscientiam. » Bene dixit, « Vultis. » Neque enim ipse adhortari ad hoc, neque dehortari instituit. Nihil autem interrogate, ne id. a nimia sollicitudine formidare videamini, et ut conscientias vestras puras et inconcussas custodiamis.

VERS. 28. « Si quis autem vobis dixerit: Hoc est immolatum idolis: nolite manducare propter illum qui indicavit, et conscientiam. Domini enim est terra, et plenitudo ejus. » Non veluti a rebus noxiis tibi abstinere mando; sed propter eum qui indicavit, ut is non lædatur, atque putet idolorum res haud rejici a Christianis. Nam quod non tanquam ab immundis, vel ab iis quæ sint a Domino nostro aliena, abstinendum esse doceo, vel inde planum est: « Domini enim est terra, et plenitudo ejus, » hoc est, omnia ipsum replentia, et quæ in ea continentur. Vel etiam sic: Abstine, inquit, a cibo isto: universa enim terra Domini est, ac licet tibi aliunde impleri. Nam cuncta tibi sunt aperta.

VERS. 29. « Conscientiam autem dico, non tuam sed alterius. » Hoc est, Græci. Fortasse enim (uti dixi) offendetur, vel tanquam gastrimargum te judicando, vel ceu eum, qui æque ac ipse, idola excipiat. Sed fortasse dicat quispiam, Quid tu sollicitus es de illo qui indicaverit? Supra enim dixisti, Quid mihi de iis qui foris sunt, judicare? Non illius, in-

¹ I Cor. v, 12.

Variorum lectiones.

²⁷ πανταχοῦ δὲ τοῦτο παραινεῖ τὸ συμφέρον τῷ πλησίον ο. ²⁸ ἡ ο. ²⁹ περιττῇ μ. ³⁰ ἄνωθεν ο. ³¹ αὐτὸν ο.

quit, sed vestri curam gero, ne condemnemini : Α ἀλλ' ὁμῶν, ἵνα μὴ καταγινώσκησθε· διὸ καὶ ἐπιδείρκο ἀπέδωκε :

« Ut quid enim libertas mea judicatur ab aliena conscientia? » Non observare, et non prohiberi, libertatem dicit. Ego enim, inquit, libere et sine observatione vescor, Græcus vero me condemnabit, Fabula est, inquiens, Christianorum religio : aiunt quidem idola sese exsecrari, et interim ea quæ iis oblata sunt libenter comedunt.

VERS. 30. « Si ego cum gratia participo, quid blasphemor ejus rei gratia, pro qua gratias ago? » Ego, inquit, libere participo creaturas Dei, per gratiam Dei quæ me stabilem et firmum fecit, adeo ut nihil observem : at Græcus conviciabitur mihi, quippe qui similem me idola **184** quidem fugere, et tamen per gulam eis immolata comedam. Quod autem **B** adjicit, « Pro quo gratias ago, » hujusmodi est : Ego, inquit, gratias ago Deo, quod adeo me excelsum fecit, ac Judaica humilitate sublimiorem, ut nullatenus lædar. Græcus autem, ut dixi, scandalizatur et blasphematur.

VERS. 31. « Sive ergo manducatis, sive bibitis, sive aliud quid facitis, omnia in gloriam Dei facite. » Omnia, inquit, facite ad gloriam Dei : quasi quæ nunc fiant a vobis, ad Dei contumeliam sint, imo potius blasphemiam. Manducat ergo quisquam, vel bibit in gloriam Dei, quando neminem offendit, quando non ut gulosus aut voluptatis sectator epulatur ; sed velut is qui corpus conservare velit ad virtutis operationem. Omnino autem quancunque **C** rem in gloriam Dei quispiam agit, quando neque alium scandalo quopiam lædit, neque seipsum ; nempe hominibus placere studens, vel ex affectu aliquo perturbato.

VERS. 32. « Sine offensione estote et Judæis et Græcis, et Ecclesiæ Dei. » Hoc est, nullam vituperationis occasionem nemini præbentes. Continget autem hoc, si neque Judæum, neque Græcum offendamus, neque etiam fratres : nam illi sunt Ecclesiæ Dei. Observa, quod majus est, ultimo loco protulit. Nam et alios ad fidem attrahere convenit, nec interim tamen fratres persequi. Indicat autem omnes ex hoc offensos, quod idolorum immolatis vescerentur.

VERS. 33. « Sicut et ego per omnia omnibus placeo, non quærens quod mihi utile est, sed quod multis, ut salvi fiant. Imitatores mei estote, sicut et ego Christi. » Postquam magni quidpiam illis imposuerat, reos eos faciens et Judæorum et Græcorum noxæ, seipsum in medium protulit, ut ostendat rem haud esse difficilem. Qui vero suum commodum non quæsierit, liquet ex multis, quæ supra commemoravit, « Omnibus, » inquit, « factus sum omnia ; » maxime vero ex eo quod optavit anathema esse pro fratribus. « Imitatores » igitur, inquit, « mei estote. » Illud vero, « Quemadmodum et ego Christi, » ne

« ἵνα τί γὰρ ἡ ἐλευθερία μου κρίνεται ὑπὸ ἄλλης συνειδήσεως ; » Ἐλευθερίαν, τὸ ἀπαρτηρητὸν λέγει. καὶ ἀκώλυτον. Ἐγὼ μὲν γὰρ, φησὶν, ἐλευθέρως καὶ ἀπαρτηρητῶς ἐσθίω· ὁ δὲ Ἕλληνας κατακρινεῖ με. καὶ ἐρεῖ· Μῦθος τὰ Χριστιανῶν· τὰ εἰδωλα λέγουσι βδελύττεσθαι, καὶ τὰ αὐτοῖς θυόμενα προθύμως ἐσθίουσιν.

« Εἰ ἐγὼ χάριτι μετέχω, τί βλασφημοῦμαι ὑπὲρ οὐ ἐγὼ εὐχαριστῶ ; » Ἐγὼ μὲν μετέχω, φησὶν, τῶν τοῦ Θεοῦ κτισμάτων ἐλευθέρως, διὰ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ τὴν ποιήσασάν με ἐδραῖον καὶ στερεόν, ὥστε μηδὲν παρατηρηθῆναι· ἀλλ' ὁ Ἕλληνας βλασφημῆσει με, ὡς ὑποκρινόμενον φεύγειν τὰ εἰδωλα, καὶ διὰ γαστριμαργίαν πάλιν τὰ ἐκ τούτων ἐσθίοντα. Τὸ δὲ, « Ἵπὲρ οὐ ἐγὼ εὐχαριστῶ, » τοιοῦτόν ἐστίν, ὅτι Ἐγὼ μὲν εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ, ὅτι οὕτως με ὑψηλὸν ἐποίησε, καὶ Ἰουδαϊκῆς ταπεινότητος ἀνώτερον, ὡς μηδαμῶς βλάπτεσθαι· ἀλλ', ὅπερ ἔφη, ὁ Ἕλληνας σκανδαλίζεταὶ καὶ βλασφημεῖ.

« Εἴτε οὖν ἐσθίετε, εἴτε πίνετε, εἴτε τι ποιεῖτε, πάντα εἰς δόξαν Θεοῦ ποιεῖτε. » — « Πάντα, φησὶν, ποιεῖτε εἰς δόξαν Θεοῦ, ὡς τὰ γε νῦν γινόμενα παρ' ὁμῶν ἀδοξία ἐστὶ τοῦ Θεοῦ, μᾶλλον δὲ βλασφημία. Ἐσθίει δὲ τις εἰς δόξαν Θεοῦ καὶ πίνει, ὅταν μὴ ἐπὶ σκανδάλῳ τινός, ὅταν μὴ ὡς γαστριμαργός, ἢ φιλήδονος, ἀλλ' ὡς θέλων συγκρατεῖν τὸ σῶμα πρὸς τὴν ἐργασίαν τῆς ἀρετῆς ⁴² καὶ ἀπλῶς δὲ πᾶν πρᾶγμα ποιεῖ τις εἰς δόξαν Θεοῦ, ὅταν μὴτε ἄλλον βλάπτῃ σκανδαλίζων, μὴτε ἑαυτὸν, οἷον, ὡς ἀνθρωπάρεστος ποιῶν, ἢ διὰ τινὰ ἐμπαθεῖ λογισμὸν.

« Ἀπόρροιστοὶ γίνεσθε καὶ Ἰουδαίοις καὶ Ἕλλησι, καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ. » Τουτέστι, μηδεμίαν μηδενὶ φόβου ⁴³ παρέχοντες ἀφορμὴν. Ἔσται δὲ τοῦτο, ἐὰν μὴτε Ἰουδαίον, μὴτε Ἕλληνα σκανδαλίζωμεν, μὴτε μὴν τοὺς ἀδελφούς· οὗτοι γὰρ ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ. Ὅρα δὲ, τὸ μείζον ἐσαχτόν εἶπε· καὶ γὰρ καὶ τοὺς ἄλλους ἐφέλκεσθαι προσήκει πρὸς τὴν πίστιν· οὐ μὴν καὶ τοὺς ἀδελφούς διώκειν. Ἐμφανίαι δὲ πάντας ἐκ τούτου σκανδαλιζομένους, ἐκ τοῦ τὰ εἰδωλόθητα ἐσθίειν.

« Καθὼς καὶ ἐγὼ πάντα πᾶσιν ἀρέσκω, μὴ ζητῶν τὸ ἑαυτοῦ συμφέρον, ἀλλὰ τὸ τῶν πολλῶν, ἵνα σωθῶσι. Μιμηταὶ μου γίνεσθε, καθὼς καὶ ἐγὼ Χριστοῦ. » Ἐπεὶ δὲ ⁴⁴ μέγα αὐτοῖς ἐπέταξεν, ὑπευθύνους αὐτοῦς δείξας ⁴⁵ καὶ τῆς Ἑλληνῶν καὶ τῆς Ἰουδαίων βλάβης, ἑαυτὸν εἰς τὸ μέσον παρήγαγεν, ἵνα δείξῃ τὸ πρᾶγμα βῆδιον. Πῶς δὲ οὐκ ἐζήτησε τὸ ἑαυτοῦ συμφέρον, ἐκ πολλῶν δῆλον, ὧν καὶ προλαβὼν εἶπεν, ὅτι· « Τοῖς πᾶσι γέγονα τὰ πάντα »· μάλιστα δὲ ἐξ ὧν εὐχάτο ἀνάθεμα εἶναι ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν ⁴⁶. « Μιμηταὶ μου γίνεσθε. » Τὸ δὲ, « Καθὼς καὶ ἐγὼ Χριστοῦ, » μὴ ἀλαζόνως λόγον ⁴⁷ νοήσης, ἀλλὰ προση-

Variæ lectiones.

⁴² ψυχῆς ο. ⁴³ λόγου ο. ⁴⁴ ἐπιπέθη ο. ⁴⁵ ποιήσας ο. ⁴⁶ Τὸ δὲ, μιμηταὶ μου γίνε. καθὼς καὶ Χ. ο. ⁴⁷ λόγου λογισμὸν ο.

πομένου μάλλον εἰς τὴν μίμησιν. Εἰ γὰρ ἐγὼ, φησί, ἄνθρωπος ἔμυσησα τὸν καταφρονήσαντα καὶ τῆς ἐαυτοῦ ζωῆς ὑπὲρ τοῦ ζῆσαι ὑμᾶς, πόσω μάλλον ὑμεῖς ἐμεῖ; Οὐ γὰρ τοσοῦτον ἐγὼ ὑμῶν κρείττων, ὅσον ἐκεῖνος ἐμοῦ, ὁ πάντων ἀσυγκρίτως ὑπερέχων.

ΚΕΦΑΛ. ΙΑ'.

Ἐπαίνῳ δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοί, ὅτι πάντα μου μέμνησθε. Ἐπειδὴ τὸν περὶ τῶν εἰδωλοθύτων λόγον ἀπήρτισε, περὶ μεγάλων ὄντων, νῦν κουφότερόν τι ἀμάρτημα διορθοῦται. Εἴωθε γὰρ μεταξὺ τῶν βαρῶν τὰ κουφότερα ἀμαρτήματα τιθέναι. Τί δὲ τοῦτο ἦν; Αἱ μὲν γυναῖκες ἀκατακάλυπτοι ⁴⁷ καὶ ἤρχοντο καὶ προεφήτευον (καὶ γὰρ καὶ γυναῖκες προεφήτευον τότε)· οἱ δὲ ἄνδρες ἐκόμωον, ἅτε ἐν φιλοσοφίᾳ διατρέφαντες, καὶ ὅτε ἤρχοντο, καὶ ὅτε προεφήτευον. Ταῦτα δὲ Ἑλληνικοῦ νόμου ἦσαν. Ἐπεὶ οὖν περὶ τούτων παρήγγειλεν αὐτοῖς, ἴσως ὅτε παρῆν, ἐξ αὐτῶν δὲ εἰ μὲν ὑπήκουσαν, οἱ δὲ ἠπειθήσαν· φησί περὶ τῶν ὑπακούοντων ⁴⁸, ὅτι Ἐπαίνῳ ὑμᾶς, ὅτι πάντα μου μέμνησθε. Καίτοι γε ἐν τῇ τούτῳ, περὶ τοῦ μὴ κομᾶν τοῦ ἀνδρός· ἀλλ' ὁμοίως αὐτὸς, Ἐπὶ πάντα, φησί, ἐμνήσθη μου. Ἄει γὰρ εἴωθε σοφῶς μαλάττετε τοῖς ἐπαίνοις τοὺς ἀπὸ τούτων βελτιωθῆναι προσδοκωμένους.

Καὶ καθὼς παρέδωκα ὑμῖν, τὰς παραδόσεις κατέγγραψα. Ἐντεῦθεν δὴλον, ὅτι καὶ ἀγράφως πολλὰ ⁴⁹ παρέδωκε καὶ αὐτὸς καὶ οἱ λοιποὶ ἀπόστολοι.

Θέλω δὲ ὑμᾶς εἰδέσθαι, ὅτι παντὸς ἀνδρός ἡ κεφαλὴ ὁ Χριστός ἐστι. Δοκεῖ μὲν, ὅσον ἐκ τῆς ἀκολουθίας διαλέγεσθαι πρὸς τοὺς ὑπ' αὐτοῦ ἐκαινουμένους ἐπὶ τῇ κατέχειν τὰς παραδόσεις· τῇ ἀληθείᾳ δὲ, τοῦ ἀπειθήσαντας διορθοῦται. Παντὸς δὲ ἀνδρός ἀκούων, τοῦ πιστοῦ νόμιμα αὐτοῦ, οὐχὶ καὶ οἱ Ἕλληνας· ὥστε οὐδὲ κεφαλὴ ἐκείνων ὁ Χριστός.

Κεφαλὴ δὲ γυναικὸς ὁ ἀνὴρ· κεφαλὴ δὲ Χριστοῦ ὁ Θεός. Κεφαλὴ γυναικὸς ὁ ἀνὴρ, διὰ τὸ κατέρχειν αὐτῆς· Χριστοῦ δὲ κεφαλὴ ὁ Θεός, διὰ τὸ αἰτιος εἶναι αὐτοῦ, ὡς Πατὴρ Υἱοῦ. Οὐδεὶς γὰρ τὰ περὶ κεφαλῆς εἰρημένα ὁμοίως καὶ ἐπὶ Χριστοῦ ἐκλαμβάνειν· ἀλλ' ἡμῶν μὲν κεφαλὴ ὁ Χριστός, καὶ ὡς Δημιουργός, καὶ ὡς σώματος αὐτοῦ ὄντων ἡμῶν· ὁ δὲ Πατὴρ, Χριστοῦ κεφαλὴ, ὡς αἰτιος αὐτοῦ. Εἰ δὲ καὶ κατὰ ἀνθρώπινον ἐκλάβοις οὕτως εἰρησθαι τὸν Πατέρα τοῦ Χριστοῦ κεφαλὴν, ὡς περ αὐτὸς ὁ Χριστός ἐλέχθη ἡμῶν κεφαλὴ, οὐδὲν ἀσεδέξ· ἐπεὶ καὶ Θεός ὁ Πατὴρ λέγεται τοῦ Χριστοῦ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον. Ἐπεὶ γὰρ ἡμῖν ὁμοιωσθαι ⁵⁰ κατεδέξατο, καὶ ἀδελφός ἡμῶν ἐξηπάτησε καὶ κεφαλὴ, οὐδὲν καινὸν εἰ καὶ τὰ τῆς ταπεινώσεως ὀνόματα καταδέχεται ⁵¹, καὶ τὸν κατὰ

A putes arrogantis esse sermonem, verum adhortantis potius ad imitationem. Si enim ego, inquit, Christum imitatus sum, qui vitam suam contempsit, ut nos vivamus, quanto potius vos me imitabimini. Non enim ego tanto sum melior vobis, quanto ille me, qui omnes incomparabiliter antecellit.

CAPUT XI.

VERS. 1. « Laudo autem vos, fratres, quod per omnia mei memores estis. » Absoluto de idololathyis sermone, quippe qui de magnis erat, nunc levius quoddam peccatum **185** corrigit. Nam inter delicta graviora, leviora collocare solet. Quid autem istud fiet? Feminae quidem non velato capite orabant, ac vaticinabantur (nam et feminae tunc prophetiae dono clarae erant), viri autem, quippe qui in philosophia versati essent, comam nutriebant, cum quando orarent, tum quando prophetarent. Haec vero Graecae consuetudinis erant. Quia igitur de hisce eos admonuerat, forsitan cum praesto esset, atque eorum quidam alii obtemperaverant, alii vero non obtemperaverant; de obedientibus inquit, « Laudo vos, quod per omnia mei memores estis. » Atqui inter caetera istuc unum erat, de coma non nutrienda per viros; ipse tamen « Per omnia, » inquit, « mei meministis. » Semper enim sapienter praeconiis eos lenire solet, de quibus spes est, quod per ista possint in meliorem statum redigi.

VERS. 2. « Quemadmodum tradidi vobis, traditiones continetis » Hinc perspicuum fit, quod haud pauca sine scriptis tradiderint et ipse et reliqui apostoli.

VERS. 3. « Volo autem vos scire, quod cuiuslibet viri caput, Christus est. » Videtur quidem quantum a verborum consequentia colligitur, ad eos verba facere, quos eo laudavit, quod praeccepta sive traditiones observassent: revera autem immorigeros corrigit. Cum vero cuiuslibet viri caput esse Christum audis, de fidei istuc intelligas. Nam fideles nos sumus corpus ipsius; non autem Graeci infideles: quare nec caput illorum Christus.

« Caput autem mulieris vir; caput vero Christi Deus. » Caput uxoris maritus est, propterea quod dominetur in eam: Christi vero caput Deus, quod sit ejus causa, ut Pater Filii. Non oportet enim ea quae de capite dicta sunt, ex aequo de Christo intelligere: verum nostrum quidem caput est Christus, et quatenus est creator noster, et quatenus nos sumus ipsius corpus. Christi autem caput Pater est, seu causa ipsius. Sin juxta humanitatem accipias sic dictum esse Patrem Christi caput, perinde ac Christus dictus est caput nostrum, nihil impietatis admittis: quandoquidem, et Deus Pater Christi dicitur secundum humanitatem. Quia enim nobis assimilari dignatus est, et frater noster, et caput nostrum audiit, nihil novum est, si et humiliationis

Variæ lectiones.

⁴⁷ ἀκατακάλυπτος ο. ⁴⁸ ὑπακούσαντων ο. ⁴⁹ ὁμοιωθῆναι ο. ⁵⁰ ἀναδέχεται ο.

nomina recipiat, ac eum qui juxta divinitatem Pater est, caput habeat secundum humanitatem suam, tanquam principem et Deum suum.

VERS. 4. « Omnis vir orans aut prophetans, in capite habens, deturpat caput suum. » Virum non somnino caput operire prohibet, sed in oratione tantum et prophetia. Nec dixit, Tectus caput, verum, « In capite habens, » ut auferat non solum velationem per pileum, verum etiam **186** per comam. Nam qui comam nutrit, etiam in capite habet, comam videlicet. Qui vero pudefacit caput suum? Quia cum princeps sit, sui que juris, se ipse jugo subdit. Caput enim contegere, est potestatem capiti imponere. Nam capitis tegumentum, est dominatoris vice, signumque subjectionis. Vel hunc ad modum: Pudefacit Christum caput suum, seipsum nimirum imminuens ac libertate privans. Ut enim exiguum corpus pudefacit caput, sic qui a Deo liber sui que juris factus est, seipsum autem imminuit, ac veluti sub potestate esset, ita se contegit; Christo capiti ejus, tanquam corporis, est decori. Non fuerit autem abs re querere, cur veluti culpam et peccatum istuc Apostolus posuerit. Inter multa alia quæ cum viro tum feminæ, illi nempe in dominii, huic in subjectionis signa tradita erant, istud etiam, ut ille quidem caput aperiat, ista autem tegat, iis pro synbolo datum erat. Quomodo igitur culpa vacet, naturæ leges prætergredi; ac virum quidem comam nutrire, mulierem vero relecto esse capite? Hoc ergo tollit, ceu arrogantia signum, quæ non pauca sane in rebus ecclesiasticis et vastat et perdit. Hinc enim oriuntur hæreses, ex hoc scilicet, quod ea quæ legibus constituta sunt, unusquisque transgrediat.

VERS. 5. « Omnis autem mulier orans aut prophetans non velato capite, deturpat caput suum; unum enim et idem est, ac si rasa esset. » Fuerunt autem et feminæ prophetiæ (ut diximus) donum habentes, ut Philippi sibi aliqueque multæ. Quomodo vero pudefacit caput suum? Quia fugitivum quoddam caput ostendit, ut quæ defecerit a tradita sibi a Deo potestate. Noveris autem quod virum in oratione et prophetia vetet esse tecto capite, mulierem vero non solis hisce illis temporibus, verum semper. Hoc enim vult per hoc quod ait: « Unum enim et idem est ac si rasa esset. » Nam sicut ipsi nunquam non turpe esset radi, ita etiam istud, nempe nudo capite incedere. Nam coma tegumenti vice est. Illa itaque quæ tegumentum abjicit, similis est illi quæ comam abjicit.

VERS. 6. « Si enim non velatur mulier, tondeatur etiam: Si autem turpe est mulieri tonderi vel radi, veletur. » Adhuc ostendit, quod relectio capitis rasuræ similis est; et quemadmodum ista turpe est,

Α τὴν θεότητα Πατέρα ἔχει κεφαλὴν κατὰ τὸ ἀνθρώπινον, ὡς ἄρχοντα αὐτοῦ, καὶ ὡς Θεὸν αὐτοῦ.

« Πᾶς ἀνὴρ προσευχόμενος ἢ προφητεύων, κατὰ κεφαλῆς ἔχων, καταισχύνει τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ. » Οὐκ αἰεὶ κωλύει τὸν ἄνδρα κατακαλύπτεσθαι, ἀλλὰ μόνον ἐν προσευχῇ καὶ προφητείᾳ. Οὐκ εἶπε δὲ, Κεκαλυμμένος τὴν κεφαλὴν, ἀλλὰ, « Κατὰ κεφαλῆς ἔχων, » ἵνα ἀνέλῃ οὐ μόνον τὸ κατακαλύπτεσθαι ἱματίῳ⁸¹, ἀλλὰ καὶ κόμη· καὶ ὁ κομῶν γὰρ κατὰ κεφαλῆς ἔχει, τὴν κόμην δηλαδὴ. Πῶς δὲ καταισχύνει τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ; αἰεὶ ἄρχων γεγονώς καὶ ἐξουσιαστής, ὑπὸ ἐξουσίαν ποιεῖ ἑαυτὸν. Τὸ γὰρ κεκαλύφθαι τὴν κεφαλὴν, ἐξουσίαν ἐπιτιθέναι τῇ κεφαλῇ ἐστίν· ἀντὶ γὰρ ἐξουσιαστοῦ ἐστὶ τὸ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς κάλυμμα, καὶ σημεῖον ὑποταγῆς. Ἡ καὶ οὕτω· Καταισχύνει τὸν Χριστὸν τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ, κατασμικρύνων δηλαδὴ ἑαυτὸν καὶ ἀνελεύθερον ποιῶν. Ὡς γὰρ τὸ μικρὸν σῶμα καταισχύνει τὴν κεφαλὴν οὕτω καὶ ὁ ὑπὸ Θεοῦ μὲν γεγονώς ἐλεύθερος, καὶ αὐτεξούσιος, κατασμικρύνων δὲ ἑαυτὸν, καὶ ὡς ὑπὸ ἐξουσίαν ὄντα οὕτω καλύπτων, εἰς αἰσχύνην ἐστὶ Χριστοῦ, ὅς ἐστι κεφαλὴ αὐτοῦ, ὡς σώματος. Ἄξιον δὲ ζητῆσαι, τίος ἔνεκεν ὡς ἐγκλημα τοῦτο τίθησιν ὁ Ἀπόστολος· Σύμβολον δέδοται τῷ ἀνδρὶ καὶ τῇ γυναίκε· τῷ μὲν, τῆς ἀρχῆς· τῇ δὲ, τῆς ὑποταγῆς, πολλὰ μὲν καὶ ἄλλα, καὶ τοῦτο δὴ τὸ, τὸν μὲν ἀκατακάλυπτον εἶναι, τὴν δὲ κεκαλύφθαι. Πῶς οὖν οὐκ ἐγκλημα τὸ τοὺς ὄρους τῆς φύσεως παραβαίνεσθαι, καὶ τὸν μὲν ἄνδρα κομῶν, τὴν δὲ γυναῖκα ἀνακακαλύφθαι; Τοῦτο οὖν ἀναίρει ὡς ἀσθαδελίας σημεῖον, τῆς οὐ μικρᾶ λυμαινομένης τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς πράγμασιν. Ἐντεῦθεν γὰρ καὶ αἱ αἰρέσεις, ἐκ τοῦ ἕκαστον τὰ νενομισμένα παρεξίεναι.

« Πᾶσα δὲ γυνὴ προσευχομένη ἢ προφητεύουσα ἀκατακαλύπτω τῇ κεφαλῇ, καταισχύνει τὴν κεφαλὴν αὐτῆς· ἐν γὰρ ἐστὶ καὶ τὸ αὐτὸ τῇ ἐξυρημένῃ. » Ἦσαν γὰρ, ὅπερ ἔφημεν, καὶ γυναῖκες, τὸ χάρισμα τῆς προφητείας ἔχουσαι, ὡς αἱ Φιλιππου θυγατέρες, καὶ ἄλλαι πολλαί. Πῶς δὲ καταισχύνει τὴν κεφαλὴν αὐτῆς; Ὅτι φυγάδα⁸² τινὰ τὴν κεφαλὴν ἀποδείκνυσιν, ἀποσταθεῖσα τῆς ἐμπιστευθείσης αὐτῇ παρὰ Θεοῦ ἐξουσίας. Ἴσθι δὲ, ὅτι τὸν μὲν ἄνδρα, ὡς εἰρηται, ἐν τῇ προσευχῇ καὶ προφητείᾳ⁸³ κωλύει κεκαλύφθαι· τὴν δὲ γυναῖκα οὐ μόνον ἐν τοῦτοις τοῖς καιροῖς, ἀλλὰ καὶ αἰεὶ. Τοῦτο γὰρ βούλεται διὰ τοῦ εἰπεῖν, « Ἐν γὰρ καὶ τὸ αὐτὸ ἐστὶ τῇ ἐξυρημένῃ. » Ὅσπερ γὰρ αἰεὶ αὐτῇ τὸ ἐξυρηθῆαι αἰσχρὸν, οὕτω δηλαδὴ καὶ τὸ ἀποκακαλύφθαι. Ἡ γὰρ κόμη ἀντὶ καλύμματός ἐστιν. Ὅτε ἢ ἀποβάλλουσα τὸ κάλυμμα, τῇ τὴν κόμην ἀποβαλλομένη ἔοικεν.

« Εἰ γὰρ οὐ κατακαλύπτεται γυνὴ, καὶ χειράσθω· εἰ δὲ αἰσχρὸν γυναικὶ τὸ χειράσθαι ἢ ξυρᾶσθαι, κατακαλυπτέσθω. » Ἐπιμένει δεσικνός, ὅτι ἢ ἀνακαλύψις τῇ ξυρήσει ἔοικε· καὶ ὡσπερ ἐκείνη αἰ-

Variæ lectiones.

⁸¹ προφητεύων, κάλυμμα κατὰ m. ⁸² ἱμάτια ο. ⁸³ ὅτι δραπετρίαν (καὶ, δραπετεῖαν) τινὰ καὶ φυγάδα τὸν κε. ἀποδ. ἀποσταθεῖσαν τῆς ἐμπιστευθείσης ο. ⁸⁴ νηστεία ο.

σχρόν, οὕτω καὶ αὐτῆ. Διὰ δὲ τούτων καὶ ὅπερ Α
εἶπον ἐμφαίνει, ὅτι αὐτὸ ἀισχρόν τῆ γυναικὶ τὸ ἀνακαλύφθαι.

« Ἄνθρωπος μὲν γὰρ οὐκ ὀφείλει κατακαλύπτεσθαι, εἰκὼν καὶ δόξα Θεοῦ ὑπάρχων. » Πρώτην μὲν αἰτίαν εἶπεν, ὅτι κεφαλὴν ἔχει τὸν Χριστόν, καὶ οὐ δεῖ αὐτὸν κεκαλύφθαι· νῦν δὲ καὶ δευτέραν τίθησιν, ὅτι δόξα Θεοῦ ἐστὶ· τούτέστιν, ὑπαρχὸς Θεοῦ, καὶ εἰκὼν αὐτοῦ. Δεῖ οὖν τὸν ἄρχοντα τοῦ παμβασιλέως μετὰ τῶν συμβόλων τῆς ἀρχῆς αὐτῷ ἐπιφαίνεσθαι, ἡγοῦν τῆς ἀκατακαλύπτου κεφαλῆς· αὐτὴ γὰρ σύμβολον τοῦ μὴ ὑπ' ἐξουσίαν εἶναι τινὲ τῶν ἐπιγεῖων τὸν ἄνδρα, ἀλλ' αὐτὸν ἄρχειν πάντων, ὡς εἰκόνα Θεοῦ.

« Γυνὴ δὲ δόξα ἀνδρός· ἐστὶ. » Τούτέστιν, ὑπὸ τοῦ ἀνδρός ἄρχεται· δεῖ οὖν αὐτὴν μετὰ τῶν συμβόλων τῆς ὑποταγῆς φαίνεσθαι, ἅτινά ἐστι τὸ συγκαλύφθαι Β
τὴν κεφαλῆν.

« Οὐ γὰρ ἐστὶν ἄνθρωπος ἐκ γυναικὸς, ἀλλὰ γυνὴ ἐξ ἀνδρός. Καὶ γὰρ οὐκ ἐκτίσθη ἄνθρωπος διὰ τὴν γυναῖκα, ἀλλὰ γυνὴ διὰ τὸν ἄνδρα. » Τὰς αἰτίας λέγει δι' ἧς ὑπερέχει ὁ ἄνθρωπος τῆς γυναικὸς· ὅτι τε ἐκ τῆς πλευρᾶς αὐτοῦ ἡ γυνὴ, καὶ ὅτι οὐκ ἐκείνος δι' ἐκείνην, ἀλλ' ἐκείνη δι' ἐκεῖνον⁸⁵. « Ποιήσωμεν » γὰρ, φησὶ, « βοήθησιν αὐτῷ. » Πῶς οὖν ὁ ἄνθρωπος κατακαλύφεται οὕτω τιμηθεὶς ὑπὸ Θεοῦ; Τὸ γὰρ τῆς γυναικὸς ἀρπάζει σχῆμα, καὶ ταῦτόν ποιεῖ, ὡς περαινὲ διὰ δῶμα λαβῶν, τοῦτο μὲν ἀπορρίψει τῆς κεφαλῆς, δουλικὸν δὲ σχῆμα λάβοι.

« Διὰ τοῦτο ὀφείλει ἡ γυνὴ ἐξουσίαν ἔχειν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς διὰ τοὺς ἀγγέλους. » Διὰ τὰ εἰρημμένα πάντα, φησὶν, ὀφείλει ἡ γυνὴ τὸ τοῦ ἐξουσιάζεσθαι σύμβολον, τούτέστι, τὸ κάλυμμα ἔχειν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, εἰ μὴτι ἄλλο, τοὺς ἀγγέλους αἰδουμένην, ἵνα μὴ καὶ αὐτοὺς ὡς ἀναίσχυντος φαίνεται. Ὡς περ γὰρ τὸ κατακαλύπτεσθαι κάτῳ νεύειν παρασκευάζει καὶ ἐντρέπεσθαι, καὶ τὸ τοῦ ἀρχομένου σχῆμα διατηρεῖν· οὕτω τὸ ἀνακαλύφθαι ἀναίσχυντον ἐμφαίνει· ἦν καὶ οἱ τοῖς πιστοῖς παρεπόμενοι ἀγγελοὶ βεβελύσσονται⁸⁶. Κλήμης δὲ ὁ Στρωματεὺς ἀγγέλους ἐνόησε περιεργότερον, τοὺς τῆς Ἐκκλησίας δικαίους. Κατακαλύπτέσθω γὰρ, φησὶν, ἵνα μὴ τούτους εἰς πορνείαν σκανδαλίση.

« Πλὴν οὐτε ἄνθρωπος χωρὶς γυναικὸς, οὐτε γυνὴ χωρὶς ἀνδρός, ἐν Κυρίῳ. » Ταῦτα λέγει, ἐπειδὴ πολλὴν ἔπεροχὴν δέδωκε τῷ ἀνδρὶ, δόξας, ὅτι ἡ γυνὴ ἐξ αὐτοῦ καὶ δι' αὐτόν καὶ ὑπ' αὐτόν. Ἴνα οὖν μὴτε τοὺς ἄνδρας ἐπάρη πλέον τοῦ δέοντος, μὴτε ἐκείνας ταπεινώσῃ, φησὶν, ὅτι ἀληθῶς μὲν ἐν τῇ πρώτῃ δημιουργίᾳ οὕτω γέγονε γυνὴ ἐξ ἀνδρός· νῦν δὲ οὐτε ἄνθρωπος χωρὶς γυναικὸς γεννᾶται. « Πλὴν ἐν Κυρίῳ » τούτέστι, τοῦ Θεοῦ τὸ πᾶν ποιούντος, καὶ ζωογονούντος τὸ σπέρμα, καὶ τὴν μήτραν βρυννύοντος.

« Ὡς περ γὰρ ἡ γυνὴ ἐκ τοῦ ἀνδρός, οὕτω καὶ ὁ ἄνθρωπος διὰ τῆς γυναικός. » Ἡ μὲν γυνὴ, φησὶν, ἐκ τοῦ ἀνδρός· ἐτι γὰρ περραμένει τῷ ἀνδρὶ τοῦτο ἀκέραιον,

⁸⁵ Gen. II, 18.

Variæ lectiones.

⁸⁶ αὐτὸν ο. ⁸⁶ βεβελυθῆσονται ο.

ita et illa : Per hæc autem id quod supra dixi subiunxit, nunquam non turpe esse, mulierem caput suum retegere vel nudare.

VERS. 7. « Vir quidem non debet velari, quoniam imago et gloria Dei est. » Primam quidem causam dixit, quod Christum caput habeat, nec oporteat ipsum tegi : jam vero secundam ponit, quod gloria Dei sit, hoc est, vicarius Dei et imago ipsius. Oportet itaque eum qui summi imperatoris vices gerit, cum imperii sui insignibus coram ipso apparere, hoc est, aperto capite. Istud enim indicio est, virum nulli terrenæ potestati esse subditum, sed ipsum dominari omnibus, ceu imaginem Dei.

« Mulier autem gloria viri est. » Hoc est, mariti dominatui subdita est. Quare par est, ut cum subjectionis suæ indicis appareat, quæ sunt conlecto esse capite.

VERS. 8, 9. « Non enim vir ex muliere est, sed mulier ex viro. Etenim non est creatus vir propter mulierem, sed mulier propter virum. » Causas dicit propter quas vir mulieri præest : nimirum et quia mulier ex viri costa est, et quia vir non est propter illam, sed illa propter ipsum. « Faciamus » enim, inquit, « adiutorium ipsi ». « Qui igitur vir contegetur, qui tanto honore a Deo affectus est ? Feminæ enim habitum sibi arripit, ac perinde facit, ac si diadema suum capite arreptum abjiciat, habitumque servilem assumat.

VERS. 10. « Quapropter mulier debet potestatem habere in capite, propter angelos. » Propter hæc omnia prædicta, inquit, mulier in capite suo signum habere debet subjectionis suæ, tegumentum videlicet, si nihil aliud, angelos tamen reverita, ne et ipsis tanquam impudens videatur. Ut enim obvelare caput, oculos demittere facit, et verecundari, adeoque subditi formam servare ; sic revelato capite ingredi, impudentiam declarat, quam et angeli, qui Christianos comitantur, execerantur. Clemens vero Stromatensis, curiosius, per angelos, in Ecclesia justos intellexit. Obveletur enim, inquit, ne hos ad fornicationem scandalizet.

VERS. 11. « Verumtamen neque vir sine muliere, neque mulier sine viro, in Domino. » Hæc adjicit, quia plurimum excellentiæ viro dederat, commonstrans quod mulier ex ipso, et propter ipsum, et sub ipso sit. Ne igitur viros plus quam par sit efferat, neque illas deprimat, Revera, inquit, in prima creatione ita mulier e viro condita fuit : nunc autem ne vir quidem sine muliere nascitur. « Verumtamen in Domino, » hoc est, Deo universum faciente, et vivificante semen, matricemque confortante.

VERS. 12. « Nam sicut mulier de viro, ita et vir per mulierem. » Mulier quidem, inquit, ex viro est : nam adhuc viro hoc integrum restat, mulie-

rem ex ipso **188** esse. Vir autem est per mulierem, id est, mulier est ministra generationi hominis: potior autem operatio seminis est, ita ut vir non proprie dicatur ex femina esse, sed ex patre suo per mulierem, ut quæ fuerit ministra ad generationem. De Domino autem Paulus non sic dixit, sed Natum ex muliere ait. Metuit enim uti præpositione « Per, » ne locum daret hæreticis calumniandi, quod per virginem, quasi per canalem, transierit: vel quod sine viri congressu, solius ipsius uteri fructus erat.

« Omnia autem ex Deo. » Non viri, inquit, istud opus est, sed Dei. Quod si omnia Dei potentia fiant, ipseque ordinavit virorum et mulierum res, noli contradicere, sed obtempera.

VERS. 13. « Inter vos ipsos judicate. » Rursum eos judices constituit, abunde et copiose astruens quod velit.

« Decet mulierem non velatam orare Deum? » Hic quiddam horribilius indicat, nempe quod ad Deum injuria recurrat.

VERS. 14, 15. « Nonne natura quidem ipsa docet vos, quod vir quidem, si comam nutriat, ignominia est illi: mulier autem, si comam nutriat, gloria est illi? Nam coma pro velamine ei data est. » Ecqui est ignominia viro, si comam curet? Quia mulieris habitum assumit, cumque princeps constitutus sit, subjectionis signum recipit. Mulieri autem coma est gloriæ, quoniam proprium ordinem servat. Cuius autem in gloriam cedit sui status observatio. Quid vero necessum est aliud adhuc operimentum, pelum scilicet addere, si coma est velamentum? Ut non ex sola natura, verum etiam ex consilio et voluntatis electione subjectionem fateatur.

VERS. 16. « Si quis autem videtur contentiosus esse, nos talem consuetudinem non habemus, neque Ecclesiæ Dei. » Contentionis igitur est, in huiusmodi rebus reluctari non rationis et intellectus. Quandoquidem enim Corinthii sapientes videri volentes, per syllogismos fortasse renitebantur, rem indifferentem esse ostendentes: Nos, inquit, talem consuetudinem non habemus, sive ita altercandi, sive ut vir quidem comam nutriat; mulier vero non obvelatum caput gerat: imo ne aliæ quidem, inquit, Ecclesiæ Dei. Quare non nobis solis adversamini, verum etiam universæ Ecclesiæ. Ista autem pudorem incutiunt, cogendo scilicet auditores, ne quidquam præter apostolicam consuetudinem faciant.

VERS. 17. « Hoc autem præcipiens non laudo. » Quemadmodum si qui primum crediderant, communia omnia habentes, communi ter epulabantur: sic per quamdam eorum imitationem, etiamsi non adeo **189** exactam, Corinthii, statis quibusdam

τὸ ἐξ αὐτοῦ εἶναι τὴν γυναῖκα· ὁ δὲ ἀνὴρ διὰ τῆς γυναικὸς, τουτέστιν, ἡ γυνὴ διάκονός ἐστι τῆ γεννήσεως τοῦ ἀνθρώπου· ἡ πλείων δὲ ἐνέργεια τοῦ σπέρματος ἐστίν. Ὡστε ὁ ἀνὴρ οὐκ ἂν λεχθεῖ κυρίως ἐκ τῆς γυναικὸς, ἀλλ' ἐκ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ διὰ τῆς γυναικὸς, ὡς διακόνου γενομένης πρὸς τὴν γέννησιν. Ἐπὶ δὲ τοῦ Κυρίου ὁ Παῦλος οὐχ οὕτως εἶπεν, ἀλλὰ Γενόμενον, φησίν, ἐκ γυναικὸς. Ἐφοβήθη γὰρ τῆ, « Διὰ, » προθέσει χρῆσασθαι, ἵνα μὴ ὀψὺ χῶραν τοῖς αἱρετικῶς λέγειν, ὅτι ὡς διὰ σωτῆρος τῆς Παρθένου διῆλθεν· ἢ καὶ διότι ἀνδρὸς μὴ παρεισελθόντος, καρπὸς τῆς κοιλίας αὐτῆς μόνος ἦν.

« Τὰ δὲ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ. » Οὐ τοῦ ἀνδρὸς, φησὶ, τοῦτο κατόρθωμα, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ. Εἰ τοίνυν πάντα τῆ τοῦ Θεοῦ δυνάμει γίνονται, αὐτὸς δὲ ἔταξε ⁸⁷ τὰ **B** περὶ τῶν ἀνδρῶν καὶ τῶν γυναικῶν, μὴ ἀντιλεγε, ἀλλὰ πείθου.

« Ἐν ὑμῖν αὐτοῖς κρίνατε. » Πάλιν αὐτοῦς καθίζει δικαστὰς, ἐκ περιουσίας κατασκευάζων ὁ θελεῖ.

« Πρέπον ἐστὶ γυναικὶ ἀκατακλύπτου τῷ Θεῷ προσεύχεσθαι; » Ἐνταῦθα φοβερώτερον ⁸⁸ τι αἰνίσσεται, ὅτι πρὸς Θεὸν ἡ ὕβρις ἀνατρέχει.

« Ἢ οὐδὲ αὐτὴ ἡ φύσις ὑμᾶς διδάσκει, ὅτι ἀνὴρ μὲν ἂν κομᾷ, ἀτιμία αὐτῷ ἐστὶ· γυνὴ δὲ ἂν κομᾷ, δόξα αὐτῇ ἐστίν; ὅτι ἡ κόμη ἀντὶ περιβολαίου δέδωται αὐτῇ. » Πῶς δὲ ἀτιμία ⁸⁹ τῷ ἀνδρὶ τὸ κομᾶν; Ὅτι σχῆμα γυναικὸς ἀναλαμβάνει, καὶ ἄρχειν ⁹⁰ ταχθεῖς, τὸ τῆς ὑποταγῆς σύμβολον ἀναδέχεται. Τῆ γυναικὶ δὲ δόξα ἡ κόμη, ὅτι φυλάττει τὴν οἰκείαν τάξιν. Τιμὴ δὲ ἐκάστῳ ἡ τῆς τάξεως ⁹¹ φυλακὴ. Διὰ τὸ δὲ δεῖ καὶ ἕτερον περιβόλαιον προστιθέναι, τὸ τῆς καλύπτρας, εἴ γε ἡ κόμη περιβόλαιόν ἐστίν; Ἴνα μὴ ἀπὸ τῆς φύσεως μόνος, ἀλλὰ καὶ τῆς προαιρέσεως τὴν ὑποταγὴν ὁμολογῆ.

« Εἰ δὲ τις δοκεῖ φιλόνομος εἶναι, ἡμεῖς τοιαύτην συνήθειαν οὐκ ἔχομεν, οὐδὲ αἱ Ἐκκλησίαι τοῦ Θεοῦ. » Φιλονοικία; ἄρα, τὸ ἀντιτείνειν ἐν τοῖς τοιοῦτοις, ἀλλ' οὐ λογισμοῦ καὶ συνέσεως. Ἐπειδὴ γὰρ ἴσως οἱ Κορίνθιοι σοφίζεσθαι βουλόμενοι, ἀντέτεινον διὰ συλλογισμῶν, ἀδιόφορον δεικνύντες τὸ πρᾶγμα· φησίν, ὅτι Ἡμεῖς συνήθειαν τοιαύτην οὐκ ἔχομεν· ἦτοι τοῦ φιλονοικεῖν, ἢ τοῦ, τὸν μὲν ἀνδρα κομᾶν, τὴν δὲ γυναῖκα μὴ κεκαλύφθαι· ἀλλ' οὐδὲ αἱ ἄλλαι Ἐκκλησίαι, φησίν. Ὡστε οὐχ ἡμῖν μόνους ἐναντιοῦσθε, ἀλλὰ καὶ πάσῃ τῇ Ἐκκλησίᾳ ⁹². Ἐντροπικὰ δὲ ταῦτά εἰσι, συνωθούντα τοὺς ἀκούοντας, μηδὲν παρὰ τὴν ἀποστολικὴν συνήθειαν ποιεῖν.

« Τοῦτο δὲ παραγγέλλων οὐκ ἐπαινῶ. » Ὡστε οἱ ἐν ἀρχῇ πιστεύσαντες, κοινὰ πάντα ἔχοντες κοινῇ ἐστιῶντο· οὕτω κατὰ τινα μίμησιν τούτων ⁹³, εἰ καὶ μὴ ἀκριβῆ, ἐν Κορίνθῳ κατὰ τινὰς βητάς ἡμέρας, ἑορτίους ἴσως, κοινῇ εὐωχοῦντο μετὰ τὸ

Varia lectioes.

⁸⁷ ἐπέταξε ο. ⁸⁸ φοβερὸν ο. ⁸⁹ ἐστίν ο. ⁹⁰ ὁ ἄρχων ο. ⁹¹ πίστρω; ο. ⁹² οἰκουμένη ο. ⁹³ τούτου π.

μεταλαβεῖν τῶν μυστηρίων, τῶν μὲν πλουτούντων εἰσφερόντων τὰ ἐδέσματα, τῶν δὲ πενήτων ὅπ' αὐτῶν καλουμένων καὶ ἐστιωμένων. Διὰ τοίνυν τὰς διχοστασίας διεφθάρη τὸ θαυμαστόν τοῦτο καὶ φιλάλληλον καὶ φιλόσοφον ἔθος, καὶ οὐ παρὰ πάντων ἐτηρεῖτο. Γράφει οὖν ὁ Παῦλος διορθούμενος· καὶ ἐν μὲν τῷ πρὸ τούτου ἐγκλήματι, ἐπειδὴ πολλοὺς εἶχε τοὺς πεθομένους, « Ἐπαινῶ δὲ ὑμᾶς, » φησί· « ἐνταῦθα δὲ ἄλλως ἔχοντος τοῦ πράγματος, φησί· « Τοῦτο δὲ παραγγέλλων οὐκ ἐπαινῶ »· τοῦτέστιν, Οὐκ ἐπαινῶ ὑμᾶς, ὅτι ὅλως παραγγέλλω ὑμῖν περὶ τούτου, οὐ μᾶλλον ἐρεῖν, καὶ παραινῶ. Ἔδει γὰρ ἀφ' ἐαυτῶν συνιέντας, μῆτε ἀμαρτῆσαι ὅλως, μῆτε παραγγελίας δεῖσθαι.

« Ὅτι οὐκ εἰς τὸ κρεῖττον, ἀλλὰ εἰς τὸ ἥττον συνέρχεσθε. » Ἔδει ὑμᾶς εἰς τὸ κρεῖττον προβαίνειν, καὶ τὰς συνελεύσεις ποιεῖσθαι φιλοτιμωτέρας· ὑμεῖς δὲ ἔλαττώσατε καὶ τὸ ἥδη κρατήσαν ἔθος· καὶ συνέρχεσθε μὲν ἐν τῇ μιᾷ Ἐκκλησίᾳ, οὐ μὴν ὥστε συνδειπνεῖν. Τοῦτο οὖν ἐστὶ, « τὸ ἥττον »· τοῦτέστιν, Ὁ ἐλαττώσατε.

« Πρῶτον μὲν γὰρ, συνερχομένων ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἀκούω σχίσματα ἐν ὑμῖν ὑπάρχειν. » Οὐκ εὐθὺς εἰς τὸν περὶ τῶν τραπεζῶν λόγον εἰσβάλλει, ἀλλὰ πρότερον πληττεῖ αὐτοὺς, ὅτι σχίσματα ἐν αὐτοῖς εἴσι. Καὶ γὰρ ὄντας εἰδὸς ἀπεσχισμένοι ἦσαν, διὰ τοῦτο ἰδίᾳ ἤσθιον ἔκαστος.

« Καὶ μέρος, τι πιστεύω. » Ἴνα μὴ εἰπωσι· Τί γὰρ εἰ ψεύδονται οἱ διαβάλλοντες; οὔτε, ὅτι Πιστεύω, C « εἶπεν, ἵνα μὴ ἀνασχυντοτέρους ποιήσῃ· οὔτε, ὅτι Ἀπιστῶ, ἵνα μὴ δόξῃ μάτην ἐπιτιμᾶν· ἀλλὰ, Μικρόν τι, φησί, πιστεύω· ἅμα δὲ καὶ εἰκός, μὴδὲ πάντα παραβαίνειν τὸ ἔθος, ἀλλ' ἐκ μέρους τινά·.

« Δεῖ γὰρ καὶ αἰρέσεις ἐν ὑμῖν εἶναι. » Οὐ τὰς τῶν δογματῶν αἰρέσεις λέγει, ἀλλὰ τὰς τῶν τοιούτων σχισμάτων, τὰς περὶ τῶν τραπεζῶν. Τί δὲ ἐστὶ τὸ, « Δεῖ; » ἀντὶ τοῦ, ἐνδέχεται, ἢ καὶ, ὅτι Ἀνάγκη ἐστὶν ἀνθρώπου ὄντας ὑμᾶς μὴ πάντας ὀρθοδοπεῖν. Διὰ τοῦτο οὖν καὶ πιστεύω· ὡς περὶ καὶ ὁ Κύριος εἶπεν· « Ἀνάγκη ἔλθειν τὰ σκάνδαλα, » ἀντὶ τοῦ, Ἐπεὶ πονηροὶ εἰσὶν ἐν τῷ κόσμῳ, ἀνάγκη καὶ σκάνδαλα εἶναι, καὶ ἔρχεσθαι.

« Ἴνα οἱ δοκιμοὶ φανεροὶ γένωνται ἐν ὑμῖν. » Τὸ, D « Ἴνα, » ἐνταῦθα οὐκ αἰτιολογικόν ἐστίν, ἀλλὰ τῆς ἐκδόσεως τοῦ πράγματος, ὡς πολλαχόθεν δῆλον. Ἐκ γὰρ τοῦ τοῦ ἀλαζονικωτέρους μὴ καταδέχεσθαι τὴν ἐπίστασιν, φανεροῦνται οἱ δοκιμοί, τοῦτέστιν, οἱ πένητες, ὅτι φέρουσι παρορώμενοι· πρότερον δὲ οὐκ ἐφαίνετο ἡ καρτερία αὐτῶν. Ἡ δοκίμους λέγει τοὺς ἐπὶ τὸ ἔθος φυλάττοντας· οὐ γὰρ πάντες τούτο παρέλυσαν. Τῶν οὖν παραλυσάντων ἀδοκίμων φαινομένων, οἱ φυλάττοντες φανεροῦνται ὡς δοκιμοί.

« Συνερχομένων οὖν ὑμῶν ἐπὶ τὸ αὐτὸ, οὐκ ἔστι

• Matth. xviii, 7.

diebus, festis fortasse, post-mysteriorum participationem communiter convivabantur, divitiis nimium feracula afferentibus, pauperibus autem ab ipsis ad convivia vocatis. At per dissensiones admirandus ille ritus, quo mutua charitas, et christiana philosophia continebatur, corruptus est, nec ab omnibus servabatur. Scribit igitur Paulus, ut hoc corrigat. Cum autem in præcedenti delicto multos obedientes haberet, « laudo vos, » inquit : hic vero secus habente re, « Hoc autem præcipiens non laudo, » ait : hoc est, non laudo vos, quod prorsus hac de re, de qua dicturus sum, præcipiam vobis et adhorter. Oportuit enim ut per vos ipsos intelligentes, nec peccaretis omnino, nec præcepto indi-

B geretis. « Quod non in melius, sed in deterius convenitis. » Decebat vos ad meliora progressi, conventusque facere liberaliores : vos autem consuetudinem, quæ obtinuerat apud vos, imminuistis ; ac convenitis quidem in una Ecclesia, non tamen ut simul cœnetis. Hoc igitur est « Deterius, » id est, in quo deficitis.

VERS. 18. « Primum quidem convenientibus vobis in Ecclesia, audio schismata inter vos esse. » Non statim aggreditur sermonem de mensis, sed prius eos ferit, quod schismata inter eos essent : nam revera quia divisi erant, idcirco privatim unusquisque edebat.

« Et ex parte credo. » Ne dicant, Quid autem si mentiuntur calumniatores nostri? Neque credo, dixit, ne impudentiores faciat : neque non credo, ne videatur eos frustra objurgare ; sed Parum quiddam credo, inquit. Verisimile item est neque omnes morem istum transgredi, sed ex parte quosdam.

VERS. 19. « Oportet enim et hæreses inter vos esse. » Non dogmatum hæreses dicit, sed schismatum huiusmodi, de mensis scilicet. Quid vero est, « Oportet? » Pro, possibile est, vel necesse est vos, cum homines sitis, non omnes recte ingredi. Haec igitur ob rem etiam credo : peninde ac Dominus etiam dixit : « Necesse est venire scandala » : hoc est, Cum pravi sint in mundo, esse et venire scandala necesse est.

« Ut qui probati sunt, manifesti fiant in vobis. » Coniunctio, « Ut, » hic non est causalis, sed ad rei eventum et exitum pertinet, uti multis in locis perspicuum est. Cum enim arrogantiores communem istam cœnam non acciperent, manifestabantur probati, id est, pauperes, quod patienter ferant sese negligi : antea autem non apparebat perseverantia eorum. Vel probatos dicit eos, qui morem cœnæ adhuc custodiebant : non enim 190 eu. omnes dissolverant. Cum igitur dissolventes reprobi apparerent, observantes manifestantur cum probati.

VERS. 20. « Convenientibus igitur vobis in idem.

non est Dominicam cœnam manducare. » Conven-
tus, inquit, charitatem indicat et consociationem :
atqui opus non fit. Dominicam autem cœnam con-
vivium vocat, veluti imitationem tremendæ illius
cœnæ, quam Dominus una cum discipulis suis
manducavit. Propterea et cœnam prandium voca-
vit. Videte igitur, inquit, quo orbemini, nempe
imitatione mensæ Dominicæ.

Vers. 21. « Unusquisque enim propriam cœnam
præsument ad manducandum. » Dominicam hanc
cœnam privatam fecistis. Quandiu enim communis
esset, Dominica cœna vocabatur : Domini enim res
omnibus servis sunt communes. Quoniam vero
unusquisque antevertit propriam cœnam mandu-
cando, nec expectat pauperes, sed privatim apud
sese edit, contumelia affecistis cœnam vestram,
pro Dominica privatam facientes.

« Et alius quidem esurit, alius vero ebrius est. »
Pauper quidem esurit, opulentus vero inebriatur.
Duo autem hic sunt piacula, et quod prætereuntur
pauperes, et quod vos inebriamini, soli iis saturati
quæ etiam pauperibus oportebat appa-
rata esse. Emphatice autem dixit, « Ebrius est. »

Vers. 22. « Nunquid enim domos non habetis
ad edendum et bibendum ? » Si enim communiter
et publice non estis esuri, cur non in ædibus ve-
stris editis ?

« Aut Ecclesiam Dei contempnitis ? » Cum enim
Dominicam cœnam privatam feceris, manducans
apud teipsum, in Ecclesiam et locum es in-
iurius.

« Et pudescitis non habentes. » Non tantum cu-
rant pauperes, inquit, quod non alitis eos, quan-
tum quod pudescunt redarguti, quod ipsi nihil ha-
beant, vobis splendide accumbentibus, ac vino in-
dulgentibus.

« Quid vobis dicam ? Laudabo vos ? In hoc non
laudo. » Post erroris demonstrationem mitius cum
illis loquitur. Cum enim dicere potuisset, ista in-
numeris mortibus digna, ipse quid ait ? « Laudabo
vos ? In hoc non laudo. » Hoc autem facit, ut eos
clementiores erga pauperes reddat. Si enim eos ad
finem usque vehementius percussisset, adversus
inopes crudeliores facti essent, quippe quia eorum
causa ab Apostolo ignominia affecti.

Vers. 23. « Ego enim accepi a Domino, quod et
tradidi vobis. » Cujus rei gratia mysteriorum et
vesperæ illius meminit ? Omnino necessario, ut
persuadeat quod Dominus tuus omnès eadem mensa
excipere dignatus sit, tu vero fratrem ejusdem te-
cum generis et naturæ aversaris et dedignaris ?
At qui ait a Domino se **191** accepisse ? Neque
enim tum aderat, sed persecutor erat. Ut discas,
quod etiamnum ipse est qui mystica mensa my-
steria illa tradit, æque atque tum.

A Κυριακὸν δεῖπνον φαγεῖν. » Ἡ μὲν συνέλευσις, φη-
σὶν, ἀγάπην ἐνδείκνυται καὶ συναγελασμὸν· πλὴν
οὐ γίνεται τὸ ἔργον. Κυριακὸν δὲ δεῖπνον καλεῖ τὴν
συνεστιάσιν ⁶⁶, ὡς μίμησιν ἐκείνου τοῦ φρικτοῦ, ὃ ὁ
Κύριος συνέφαγε τοῖς μαθηταῖς· διὰ καὶ δεῖπνον τὸ
ἄριστον ἐκάλεσεν. Ἴδετε οὖν, φησὶ, τίνος στερεῖσθε,
τοῦ μιμεῖσθαι τὴν Δεσποτικὴν τράπεζαν.

« Ἐκαστος γὰρ τὸ ἴδιον δεῖπνον προλαμβάνει ἐν
τῷ φαγεῖν. » Τὸ Κυριακὸν τοῦτο δεῖπνον ἰδιωτικὸν
πεποιήκατε. Ἔως μὲν γὰρ ἦν κοινὸν, καὶ Κυριακὸν
δεῖπνον ἐλέγετο· τὰ γὰρ τοῦ Δεσπότητος πάντων κοινὰ
τῶν δούλων. Ἐπεὶ δὲ ἕκαστος προλαμβάνει τρώγων
τὸ ἴδιον δεῖπνον, καὶ οὐκ ἀναμένει τοὺς πένητας,
ἀλλ' ἰδίᾳ ἐσθίει καθ' ἑαυτὸν, ἠτιμάσατε ⁶⁵ τὸ δεῖπνον
ὑμῶν, ἀντὶ Κυριακοῦ ἰδιωτικὸν ποιήσαντες.

« Καὶ ὃς μὲν πεινᾷ, ὃς δὲ μεθύει. » Ὁ πένης μὲν
πεινᾷ, ὃ δὲ πλούσιος μεθύει. Δύο δὲ ἐγκλήματα,
ὅτι τε παρορῶνται οἱ πένητες, καὶ ὅτι ὑμεῖς με-
θύετε, μόνου σιτούμενοι ἃ καὶ τοῖς πένησιν ἔδει
παρασκευάσθαι. Ἐμφαντικῶς δὲ τὸ, « Μεθύει, »
εἶπε.

« Μὴ γὰρ οἰκίας οὐκ ἔχετε εἰς τὸ ἐσθίειν καὶ
πίνειν ; » Εἰ γὰρ μὴ κοινῶς μέλλετε ἐσθίειν, διὰ τί
μὴ ἐν ταῖς οἰκίαις ὑμῶν ἐσθίετε ;

« Ἡ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ καταφρονεῖτε ; »
Ὅταν γὰρ τὸ Κυριακὸν δεῖπνον ἰδιωτικὸν ποιῆς,
ἐσθίων καθ' ἑαυτὸν ⁶⁶, εἰς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὸν
τόπον ὀβρίζεις.

« Καὶ καταισχύοντε τοὺς μὴ ἔχοντας. » Οὐ το-
σοῦτον, φησὶ, μέλει τοῖς πένησιν, ὅτι οὐ τρέφεται
αὐτοὺς, ὅσον, ὅτι καταισχύονται, ἐλεγχόμενοι ἐπὶ
τῷ μὴ αὐτοὶ ἔχειν, ὑμῶν φιλοτίμως ἀνακειμένων
καὶ μεθύοντων.

« Τί ὑμῖν εἶπω ⁶⁷ ; Ἐπαινέσω ὑμᾶς ; Ἐν τούτῳ
οὐκ ἐπαινῶ. » Μετὰ τὴν ἀπόδειξιν τοῦ πταίσματος,
ἡμερώτερον αὐτοῖς διαλέγεται. Ἐχὼν γὰρ εἰπεῖν,
Ταῦτα μυρίων θανάτων ἀξία, ὃ δὲ τί φησιν ; « Ἐπαι-
νέσω ὑμᾶς ; ἐν τούτῳ οὐκ ἐπαινῶ. » Τοῦτο δὲ ποιεῖ,
ἵνα ἡμερωτέρους αὐτοὺς τοῖς πένησι καταστήσῃ. Εἰ
γὰρ σφοδρότερον ἐπέπληξεν ἀκριτέλους, ἡγρίαινον
ἂν πρὸς ἐκείνους, ὡς δι' αὐτοὺς ἀτιμασθέντες παρὰ
D τοῦ Ἀποστόλου.

« Ἐγὼ γὰρ παρέλαβον ἀπὸ τοῦ Κυρίου, ὃ καὶ
παρέδωκα ὑμῖν. » Τίνος ἕνεκεν τῶν μυστηρίων
μὲμνηται καὶ τῆς ἐσπέρας ἐκείνης ; Σφόδρα ἀναγ-
καίως· ἵνα πεῖσῃ ⁶⁷, ὅτι Ὁ Δεσπότης σου τῆς αὐ-
τῆς πάντας ἡξίωσε τραπέζης, καὶ σὺ τὸν ὁμογενῆ
παρωθεῖς καὶ ἀπασχίζεις ; Πῶς δὲ φησὶ παρὰ τοῦ Κυ-
ρίου παρεληφέναι ; οὐδὲ γὰρ παρῆν τότε, ἀλλὰ
διώκτης ἦν. Ἴνα μάθῃς, ὅτι καὶ σήμερον ἐπὶ τῆς
μυστικῆς τραπέζης αὐτός ἐστιν ὁ παραδιδούς τὰ
μυστήρια, ὡσερ καὶ τότε.

Variæ lectiones.

⁶⁶ ἐστίασιν ο. ⁶⁵ ἠτιμάσατέ φησι m. ⁶⁶ καθ' ἑαυτὸν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, καὶ τὸν τόπον ὄβρ. ο. ⁶⁷ τί
οὖν δοκεῖ m. ⁶⁷ ἵνα δεῖξῃ m.

« Ὅτι ὁ Κύριος Ἰησοῦς ἐν τῇ νυκτι, ἣ παρεδί- A
δοτο, ἔλαθεν ἄρτον, καὶ εὐχαριστήσας ἔκλασε, καὶ
εἶπε· Λάβετε, φάγετε· τοῦτό μου ἐστὶ τὸ σῶμα τὸ
ὑπὲρ ὑμῶν κλωμένον. » Ἀναμνήσθητε, φησὶν, ὅτι
ταύτην ἐσχάτην ὑμῖν δέδωκε τὴν μυσταγωγίαν, καὶ
ἐν αὐτῇ τῇ νυκτι ἣ σφάττεσθαι ἔμελλε, καὶ τὸν προ-
δότην εἶχε συνέστιον⁶⁸· καὶ σὺ ἀπαξιῶς τὸν ἀδελφόν;
Καὶ ἐδιδάχθης μὲν εὐχαριστεῖν· καὶ γὰρ κἀκεῖνος
ἠεὺχαρίστησε, τύπον ἡμῖν διδοῦς· ἀνάξια δὲ τῆς εὐ-
χαριστίας ποιεῖς, ὑβρίζων τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ
πεινῶντος ἄλλου, αὐτὸς μεθύων. Καὶ ὁ μὲν πᾶσιν
εἶπε κοινῶς, « Λάβετε, φάγετε, » καὶ ταῦτα, τὸ σῶμα
αὐτοῦ, ὃ ὑπὲρ πάντων ἐπίσης ἔκλασε, διδοῦς εἰς
θάνατον· σὺ δὲ⁶⁹ προλαμβάνεις ἐσθίων, καὶ οὐδὲ τὸν
κοινὸν ἄρτον εἰς τὸ μέσον τίθεις, οὐδὲ κλῆς αὐτὸν,
ἵνα δοθῇ πολλοῖς, ἀλλὰ σαυτῷ κατέχεις.

« Τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν. » Τί
λέγεις; Εἰ μὲν Ἰησοῦ ἀνάμνησιν ἡ Πατὴρ ἐποίησε,
ἐπιλήθης ἂν ὑπὸ τοῦ συνειδότος, εἰ μὴ τὰ νενομι-
σμένα ἐπιλήρωσας, καὶ πένητας ἐκάλεσας· ἀνάμνησιν
δὲ τελῶν τοῦ Δεσπότου, οὐδὲ τραπέζης ἀπλῶς⁷⁰
μεταδίδως.

« Ὑσαύτως καὶ τὸ ποτήριον μετὰ τὸ δειπνῆσαι,
λέγων· Τοῦτο τὸ ποτήριον ἡ Καινὴ Διαθήκη ἐστὶν ἐν
τῷ ἔμῳ αἵματι. » Ἦσαν καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ ποτήρια,
ἐν οἷς τὸ αἶμα τῶν ἀλόγων ἐσπενδον μετὰ τὸ θῆσαι,
φιάλη καὶ ποτηρίῳ τοῦτο δεχόμενοι. Ἀντὶ τοῦ αἵ-
ματος τοίνυν τῶν ἀλόγων, ὃ τὴν Παλαιὰν Διαθήκην
ἐσφράγισε, τὸ ἐμὸν αἷμα νῦν τίθημι, τὴν Καινὴν
Διαθήκην ἐπισφραγίζων. Μὴ θορυβηθῆς οὖν, αἵματος
ἀκούων. Καὶ γὰρ εἰ τὸ τῶν ἀλόγων ἐδέξω ἐν τῇ Πα-
λαιᾷ, πῶσῳ μᾶλλον τὸ θεῖον νῦν;

« Τοῦτο ποιεῖτε ὡσάκις ἂν πίνητε, εἰς τὴν ἐμὴν
ἀνάμνησιν. » Καὶ διὰ τοῦ ποτηρίου, φησὶν, ἀνάμνη-
σιν τελεῖς τοῦ Δεσποτικοῦ θανάτου. Πῶς οὖν αὐτὸς
μόνος πίνεις καὶ μεθύεις, τοῦ φρικτοῦ⁷¹ ποτηρίου
πᾶσιν ἐπίσης δοθόντας;

« Ὅσάκις γὰρ ἂν ἐσθίητε τὸν ἄρτον τοῦτον, καὶ
τὸ ποτήριον τοῦτο πίνητε, τὸν θάνατον τοῦ Κυρίου
καταγγέλλετε ἄχρις⁷² ἂν ἔλθῃ. » Οὕτω, φησὶν,
ὀφείλετε διακείσθαι, ὡς περ ἀνελὲν ἐν αὐτῇ ἐκεῖνη τῇ
ἐσφραγῆ, καὶ ἐπ' αὐτῆς κείμενοι τῆς σιθιάδος, καὶ
παρ' αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ λαμβάνοντες τὴν θυσίαν.
Αὐτὸ γὰρ ἐκεῖνο τὸ δεῖπνόν ἐστι, καὶ αὐτὸν ἐκεῖνον
τὸν θάνατον καταγγέλλομεν, τουτέστιν, ὑποδεικνύο-
μεν, ἄχ.ι τῆς δευτέρας παρουσίας.

« Ὡστε, ὡς ἂν ἐσθίῃ τὸν ἄρτον τοῦτον, ἡ πίνῃ
τὸ ποτήριον τοῦ Κυρίου ἀνάξιος, ἐνοχος ἐστὶ τοῦ
σώματος καὶ αἵματος τοῦ Κυρίου. » Αὐτοὺς αἰνίττε-
ται ἀνάξιος μεταλαμβάνοντας, ὡς περιορῶντας τοὺς
πένητας. Πῶς δὲ ἐνοχος γίνεται ὁ ἀνάξιος μεταλαμ-
βάνων; Ὡς καὶ αὐτὸς ἐχρέας τὸ αἶμα. Ὡς περ γὰρ

VERS. 24. « Quoniam Dominus Jesus, in nocte
qua tradebatur, accepit panem, et postquam gra-
tias egisset, fregit, ac dixit, Accipite, manducate :
Hoc est corpus meum, quod pro vobis frangitur. »
Recordsimini, inquit, quod hanc ultimam vobis de-
derit institutionem; quodque ea etiam nocte qua
mactandus erat, ipsum proditorem convivam ha-
buerit : Et tu fratrem tuum indignum iudicas ?
Edoctus es etiam gratias agere; quandoquidem et
ille gratias egerit, exemplum nobis relinquens :
atqui tu indigna gratiarum actione committis, in-
juriam inferens Ecclesiae, alioque esuriente Ipse
inebriaris. At vero ille communiter omnibus di-
xit, Accipite, edite, idque corpus suum, quod pro
omnibus ex aequo fregit, in mortem tradens; tu
vero edendo antevertis, neque communem panem
in medium ponis, neque frangis ipsum uti detur
multis, verum tibi ipsi contines.

« Hoc facite in meam commemorationem. » Quid
ais? Si Filii vel Patris commemorationem face-
res, conscientia tua perculsus esses, nisi ritus
omnes perfecisses, ac pauperes invitasses : com-
memorationem autem Domini faciens, ne mensam
quidem tuam simpliciter impertis.

VERS. 25. « Similiter et calicem postquam cœ-
nasset, dicens : Hic calix Novum Testamentum est
in meo sanguine. » Fuerunt etiam in Veteri Testa-
mento pocula, quibus sanguinem brutorum post
victimam oblatam libarent, quem phiala et poculo
excipiebant. Pro sanguine itaque brutorum; qui
Veteri Testamento veluti sigillo consignabat,
meum ego nunc sanguinem pono, Novum Testa-
mentum eo ceu sigillo muniens. Ne turberis igitur
sanguinem audiens. Nam si irrationalium pecorum
sanguinem accepisti in Veteri Testamento, quanto
potius nunc divinum?

« Hoc facite, quoties biberitis, in meam conme-
morationem. » Per poculum istuc, inquit, memo-
riam facis Dominicæ mortis. Qui igitur tu solus
bibis et inebriaris, tremendo isto calice omnibus
ex aequo tradito?

VERS. 26. « Quoties enim ederitis panem hunc,
calicem hunc biberitis, mortem Domini annuntia-
bitis donec veniat. » Eo, inquit, affectu debetis esse
imbuti, perinde quasi in illa ipsa essetis vespera,
eidemque accumberetis toro, et ab ipso Christo ac-
ciperetis sacrificium istud. Illa ipsa enim cœna est,
et illam ipsam mortem annuntiamus, hoc est de-
monstramus, ad secundum usque ejus adventum.

VERS. 27. « Itaque quicumque manducaverit panem
hunc, aut biberit calicem Domini indigne, reus erit
corporis et sanguinis Domini. » 192 Ipsos oblique
perstringit indigne manducantes, quandoquidem ino-
pes negligant. Qua vero ratione reus sit qui indigne
assumit? Perinde nimirum ac ipse qui sanguinem

Variæ lectiones.

⁶⁸ συνεσθίοντα ο. ⁶⁹ καὶ σὺ ο. ⁷⁰ αὐτοῖς ο. ⁷¹ δεσποτικοῦ ο. ⁷² ἕως ο.

Domini effuderit. Ut enim qui iam pupugerunt Christum, non ut bibent pupugerunt, verum ut effunderent: sic indigne bibens, nihilque inde commodi referens, sanguinem frustra effudit. Porro, Judæi quidem dilacerarunt regis chlamydem: at qui indigne manducat, in cœnum et lutum in animam suam videlicet, hanc chlamidem injecit. Nonne igitur par et minime dissimilis est ignominia? Propterea et ipse istius reus est.

VERS. 28. « Probet autem seipsum homo, et sic de pane illo edat, et de calice bibat. » Paulo in more est, sicubi in medium cujuspiam argumenti incidit aliud necessarium, hoc etiam pertractare: quemadmodum etiamnum alio proposito argumento de mensis, simul atque in mysteriorum sermonem incidit, hunc veluti maxime necessarium absolvit, ac summam honorum monstrat, cum pura conscientia accedere, atque: Non alium tibi judicem præficio, verum teipsum tibiipsi. Judica igitur et explora conscientiam tuam, et sic accede, non quando fuerint feriæ, sed quando purum teipsum ac dignum invenieris.

VERS. 29. « Qui enim manducat et bibit indigne, judicium sibi manducat et bibit. » Non propter mysteriorum naturam hæc (enim sunt vivifica), verum propter accedentis iniquitatem: quemadmodum et sol oculis corruptis est noxius.

« Non dijudicans corpus Domini. » Hoc est, non explorans, non intelligens propositæ rei amplitudinem. Si enim disceremus unquam quisnam esset qui nobis proponitur, non indigeremus altero, sed istud ipsum nos sobrios redderet.

VERS. 30. « Ideo inter vos multi infirmi, et imbecilles, et dormiunt multi. » Accipite demonstrationem ab his quæ apud vos contingunt. Hinc enim immaturæ mortes, morbi que diuturni, eo quod multi indigne assumant. Quid igitur? Num hi qui ad extremam usque senectutem incolumes servantur, peccata non admittunt? Peccant sane: sed non hujus temporis pœnæ solæ indigne accedentibus destinate sunt: sed in futuro quoque sæculo illis graviora sunt reposita: neque hic nos puniti essemus, nisi deliquissemus, perinde ac ipse jam infert.

VERS. 31. « Si enim nos ipsos judicaremus, non judicaremur. » Non dixit, Si nos ipsos puniremus, sed tantum, « Si judicaremus » et condemnaremus nos ipsos, ne hic quidem condemnaremur a Deo, verum et præsentia et futura supplicia effugeremus.

VERS. 32. « Cum autem a Domino judicamur, corripimur, ut non cum mundo condemnemur. » **193** Quandoquidem rem adeo levem et facilem non facimus, hoc est, quod nos ipsos non condemnamus; neque Deus nobiscum adeo crudeliter agit, verum hic corripit et castigat, ut illic misereatur. Castigamur enim hic, inquit; non punimur, sed a Patre admonemur, « ne cum mundo, » id est, lu-

καὶ τότε οἱ κεντήσαντες, οὐχ ἵνα πίνωσιν ἐκέντησαν, ἀλλ' ἵνα ἐκχέωσιν· οὕτω καὶ ὁ ἀναξίως μὲν πίνων, μὴδὲν δὲ ἐντεῦθεν καρπούμενος, μάρτην ἐξέγει ἐν αἵματι. Καὶ οἱ μὲν Ἰουδαῖοι διέβρῆξαν τοῦ βασιλικῆς τὴν χλαμύδα· ὁ δὲ ἀναξίως κοινωνῶν, εἰς βρόχρον, τὴν αὐτοῦ φημί ψυχὴν, ταύτην ἐνέβαλεν. Ἄρα οὐκ ἴση ἡ ἀτιμία; διὰ τοῦτο καὶ αὐτὸς ταύτης ἐνοχός ἐστι.

« Δοκιμαζέτω δὲ ἄνθρωπος ἑαυτὸν, καὶ οὕτως ἐκ τοῦ ἄρτου ἐσθιέτω, καὶ ἐκ τοῦ ποτηρίου πινέτω. » Ἐβωθεν ὁ Παῦλος, ἐπειδὴν ἐν μέσῳ ⁷³ τινὸς ὑποθέσεως ἑτέρα ἀναγκαῖα παρεμπέση, καὶ ταύτην ἐπεξήρχισθαι· ὡσπερ οὖν καὶ νῦν ἑτέρας προκειμένης ὑποθέσεως τῆς περὶ τῶν τραπεζῶν, ἐπειδὴ εἰς τὸν τῶν μυστηρίων ἐνέπεσε λόγον, ἐπεξεργάζεται τούτων ὡς ἀναγκαῖότατον, καὶ τὸ κεφάλαιον τῶν ἀγαθῶν ὑποδείκνυσι, τὸ μετὰ καθαροῦ προσιέναι συνειδότες· καὶ φησιν, ὅτι Οὐχ ἕτερον δικαστὴν ἐπιστῶ σοι, ἀλλ' ἑαυτὸν σαυτῷ. Δίκασον οὖν τῷ συνειδότε σου, καὶ οὕτω πρόσθι, μὴ ὅταν ἐορτῆ ἦ ⁷⁴, ἀλλ' ὅταν καθαρὸν σεαυτὸν καὶ ὄξιον εὐρήσῃ.

« Ὁ γὰρ ἐσθίων καὶ πίνων ἀναξίως, κρίμα ἑαυτοῦ ἐσθίει καὶ πίνει. » Οὐ διὰ τὴν τῶν μυστηρίων φύσιν (ταῦτα γὰρ ζωηρά), ἀλλὰ διὰ τὴν τοῦ προσώπου ἀναξιώτητα· ὡσπερ καὶ ὁ ἥλιος τοῖς τὰς θύεις διαφθαρμένοις βλαβερός.

« Μὴ διακρίνων τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου. » Τουτέστι, μὴ ἐξετάζων, μὴ ἐνοῶν ⁷⁵ τὸ τοῦ προκειμένου μέγεθος. Εἰ γὰρ μάθοιμεν τίς ποτὲ ἐστὶν ὁ προκειμένος, οὐ δεησόμεθα ἑτέρου, ἀλλ' αὐτὸ τοῦτο νήφειν ἡμᾶς παρασκευάσει.

« Διὰ τοῦτο ἐν ὑμῖν πολλοὶ ἀσθενεῖς καὶ ἄρροστοι, καὶ κοιμῶνται ἱκανοί. » Ἐκ τῶν παρ' ὑμῖν γινόμενων λάθετε τὰς ἀποδείξεις. Διὰ τοῦτο γὰρ ἄσφοι θάνατοι, καὶ μακρὰ νόσοι, διότι ἀναξίως μεταλαμβάνουσι πολλοί. Τί οὖν; οἱ ἄνοσοι τηρούμενοι μέχρι βρυτάτου γήρωσ, οὐχ ἁμαρτάνουσιν; Ἄμαρτάνουσι μὲν, ἀλλ' οὐχ αἱ ἐνταῦθα κολάσεις μόναι τοῖς ἀναξίως προσιοῦσιν, ἀλλ' ἐκεῖ χαλεπώτερα αὐτοῖς ἀπόκεινται. Ἡμεῖς δὲ οὐδ' ἂν ἐνταῦθα ἐκολάσθημεν, εἰ μὴ ἡμαρτάνομεν· ὡσπερ δὴ καὶ αὐτὸς ἐπιφέρει·

« Εἰ γὰρ ἑαυτοὺς ἐκρίνομεν, οὐκ ἂν ἐκρινόμεθα. » Οὐκ εἶπεν, Εἰ ἑαυτοὺς ἐκολάζομεν, ἀλλὰ μόνον, « Εἰ ἐκρίνομεν » καὶ καταγινώσκομεν ἑαυτῶν, οὐκ ἂν οὐδὲ ἐνταῦθα κατακρινόμεθα παρὰ τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἐξεφύγομεν ἂν καὶ τὰς ἐνταῦθα κολάσεις, καὶ τὰς ἐκεῖ.

« Κρινόμενοι δὲ ὑπὸ Κυρίου, παιδευόμεθα, ἵνα μὴ σὺν τῷ κόσμῳ κατακριθῶμεν. » Ἐπειδὴ, φησί, τὸ οὕτω κοῦφον καὶ ἐλαφρὸν οὐ ποιοῦμεν, τουτέστι, τὸ καταγινώσκειν ⁷⁶ ἑαυτῶν, οὐδὲ οὕτως ἀφειδῶς ἡμῖν ὁ Θεὸς κέχρηται, ἀλλ' ἕδε παιδεύει, ἵνα ἐκεῖ ἐλεήσῃ. Παιδευόμεθα γὰρ, φησιν, ὧδε, οὐ κολαζόμεθα, ἀλλ' ὑπὸ Πατρὸς νοουετούμεθα, « ἵνα μὴ σὺν τῷ κόσμῳ, » τουτέστι, τοῖς ἀπίστοις, κατακριθῶμεν ἐκεῖ. Περι-

Variorum lectiones.

⁷³ μέσον ο. ⁷⁴ εἴη ο. ⁷⁵ μὴδὲ νοῶν ο. ⁷⁶ κατακρίνειν m.

σπουδιστοὶ γὰρ ὄντες Θεῷ εἰ πιστοὶ, ὡς ἀπολαμβάνουσι τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν.

« Ὅστε, ἀδελφοί μου, συνεργόμενοι εἰς τὸ φαγεῖν, ἀλλήλους ἐκδέχεσθε. » Αὐθις εἰς τὸν περὶ τῶν πνήτων ἦλθε λόγον, μεθ' ὃ ἐμνήσθη κολάσεων καὶ θανάτων. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἄλλήλοις μετὰδοτε, ἀλλ', « Ἐκδέχεσθε, » δεικνύων ὅτι κοινὰ εἰσι τὰ ἐκείσε εισφερόμενα, καὶ δεῖ ἀναμένειν τὴν κοινὴν συνέλευσιν.

« Εἰ δέ τις πεινᾷ, ἐν οἴκῳ ἰσθιέτω. » Ἐντριπικὸς ὁ λόγος· ὡς γὰρ παιδίῳ δυσχεραίνουσι διὰ τὸ πεινᾶν, αὐτοῖς διαλέγεται, καὶ γαστριμαργίαν αὐτῶν καταγινώσκει. Διὸ καὶ ἐξάγων αὐτοὺς ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας, εἰς τὴν οἰκίαν παραπέμπει· ἕπερ οὐ μικρὰ αἰσχύνη.

« Ἴνα μὴ εἰς κρίμα συνέρχησθε. » Τουτέστιν, εἰς βλάβην ὑμῶν, καὶ εἰς κατάκρισιν. Διὰ τοῦτο γὰρ ὤρισθησαν αἱ συνέλευσεις, ἵνα ὠφελῆσθε ἐν ἀγάπῃ συνεργόμενοι· εἰ δὲ μὴ, βέλτιον οἴκοι εἶναι. Τοῦτο ἐξ λέγει, οὐχ ἵνα οἴκοι ὦσιν, ἀλλ' ἵνα μάλλον αὐτοὺς ἔφευχούσῃται πρὸς τὸ συνέρχεσθαι ὡς δεῖ.

« Τὰ δὲ λοιπὰ, ὡς ἂν ἐλθῶ, διατάξομαι. » Ἡ περὶ ἐτέρων τινῶν ἀμαρτανομένων παρ' αὐτοῖς καὶ θεομένων διαταγῆς λέγει, ἢ περὶ αὐτοῦ τούτου φησὶν, ὅτι εἰκόσ ἐστι τινὰς ἀπολογίαις χρήσασθαι⁷⁸ πρὸς ἃ εἶπον· ἀλλὰ τάως μὲν, ἃ εἶπον φυλακτέσθωσαν. Εἰ δὲ τις ἑτερόν τι ἔχει λέγειν, τῇ ἐμῇ παρουσίᾳ τοῦτο τηρεῖσθω. Ἐφοβεῖ δὲ αὐτοὺς ὡς παρεσόμενος, ἵνα κατασταλώσι καὶ διορθώσωνται, εἰ τι μὴ καλῶς ἔχοιεν.

ΚΕΦΑΛ. ΙΒ΄.

« Περί δὲ τῶν πνευματικῶν, ἀδελφοί, οὐ θέλω ὑμᾶς ἀγνοεῖν. » Τουτέστι, τῶν χαρισμάτων τοῦ Πνεύματος. Ἡ δὲ ὑπόθεσις αὕτη· Οἱ πιστεύσαντες ἐν ἀρχῇ καὶ βαπτισθέντες, πάντες⁷⁹ τὸ Πνεῦμα ἐλάβανον· ἐπεὶ δὲ ἀόρατον ἦν τοῦτο, ἔλεγχος αἰσθητός· ἐδίδοδο τῆς αὐτοῦ ἐνεργείας, καὶ ἡ γλώσσαις ἐλάλουν, ἢ προεφήτεον, ἢ ἐθαυματούργουν. Παρὰ Κορινθίοις οὖν διὰ τὰ χαρίσματα στάσεις ἦσαν, τῶν τε μείζονα λαμβανόντων ἐπαιρομένων, καὶ τῶν ἐλάττονα, διαφθορῶντων ἐκείνοις. Ἐπειτα ἦσαν καὶ μάντις τινὲς καὶ ψευδοπροφῆται, καὶ δυσχερῶς διεκρίνοντο ἀπὸ τῶν ἐνθέων προφητῶν. Πάντα οὖν ταῦτα διορθοῦται, καὶ πρῶτον τὸ τῶν μάντεων.

« Οἴδατε ὅτι ὅτε ἔθνη ἦτε, πρὸς τὰ εἰδῶλα τὰ ἄφωνα, ὡς ἂν ἤγεσθε, ἀπαγόμενοι. » Σημεῖον δίδωσι τοῦ μάντεως καὶ τοῦ προφήτου· καὶ φησιν, ὅτι ἐν τοῖς εἰδώλοις εἰ τις ἐμαντεύετο, κατασχεθεὶς ὑπὸ πνεύματος ἀκαθάρτου, ὡς ἂν ἀπαγόμενος, οὕτως ἐτίκετο ὑπὸ τοῦ πνεύματος δεδεμένος, οὐδὲν εἰδὼς ὧν⁸⁰ ἔλεγεν, ἀλλ' ἐξεστηκώς καὶ μεμηνώς· ὃ δὲ

Variæ lectiones.

⁷⁸ αὐτοῖς ο. ⁷⁹ χρᾶσθαι ο. ⁸⁰ πάντως ο. ⁸¹ δ ο.

A fidelibus, illic condemnemur. Nam quoniam fideles Deo sint curæ, peccatorum suorum mercedem hic accipiunt.

VERS. 33. « Itaque, fratres, cum convenitis ad manducandum, alter alterum exspectate. » Post panarum mortisque mentionem, rursus ad sermonem de pauperibus redit. Non autem dixit, Alter alteri impertimini, sed, « Exspectate, » ostendens communia esse quæ illuc afferantur, quodque communis conventus sit exspectandus.

VERS. 34. « Si quis autem esurit, domi manducet. » Sermo iste pudefaciendi vim habet : loquitur enim eis tanquam pueris inedia ægre ferentibus, ipsorumque gulositatem condemnat. Hinc et eos ab Ecclesia educens, in suam cujusque domum remittit, quæ non exigua est ignominia.

« Ut non ad iudicium conveniatis. » Id est, a detrimentum vestrum, et ad condemnationem. Eam enim ob causam sunt constituti conventus, ut alter ab altero juvetur, dum in charitate congregamini. Quod si hoc non fiat, satius est ut domi vos contineatis. Hoc autem non ideo dicit, ut domi sint, cæterum ut eos magis attrahat quo sicut oportet conveniant.

« Cætera autem cum venero disponam. » Vel de aliis nonnullis ipsorum peccatis, quæ opus habeant emendatione, vel de hoc ipso loquitur, quod verisimile est aliquos defensionem parare adversus ea quæ dixi, verum interim quæ dixi custodiant. Sin quisquam aliud quiddam habeat quod mihi dicat, in meum id adventum usque servetur. Terret autem eos tanquam adfuturus, ut interea temporis demittant cristas, et corrigant si quid non bene habeant.

CAPUT XII.

VERS. 1. « De spiritualibus autem nolo vos ignorare, fratres. » Hoc est, de donis Spiritus. Argumentum autem est huiusmodi : Omnes qui in principio crediderant et baptizati erant, Spiritum accipiebant. Quia vero is invisibilis erat, sensibile signum dabatur operationis ipsius, atque aut linguis loquebantur, aut prophetabant, aut miracula edebant. Apud Corinthios itaque charismatum nomine seditiones exortæ erant, adeo ut qui majora dona acceperant, esserentur : qui vero minora, illis inviderent. Insuper, vates aliquot et pseudoprophetæ fuerunt, qui difficulter a divinis prophetis¹⁹⁴ discernebantur. Cuncta igitur hæc in meliorem statum revocat, ac primum quod ad vates attinet.

VERS. 2. « Nostis quod quando gentes eratis, ad idola, quemadmodum ducebamini, abducti sitis. » Signum dat vatis et prophetæ : Si, inquit, apud idola aliquis vaticinaretur, a spiritu immundo detentus ceu raptus et abductus, sic rapiebatur a spiritu ligatus, nihil sciens eorum quæ diceret, sed plane extra se constitutus et insanus : propheta

autem non sic ; verum is mente sobria cuncta loquitur. Hoc igitur est primum signum vatis dæmoniâci, et prophetæ divini.

VERS. 3. « Ideo notum vobis facio, quod nepo in Spiritu Dei loquens, dicit anathema Jesum : et nemo potest dicere Dominum Jesum, nisi in Spiritu sancto. » Etiam hoc tibi signum sit vatis, nempe execrari, blasphemare, conviciisque incessere Jesum : prophetæ vero, haud citra præconium nominare Domini nomen. Quid igitur catechumeni faciunt? Quomodo isti nondum habentes Spiritum sanctum, nominant Jesum? Verum de his nunc non est sermo, cæterum de fidelibus et infidelibus. Quid vero dæmones? Nonne nomen Domini nominabant? Imo; sed flagris cæsi et coacti; suapte vero sponte et nisi vapulantes, nunquam.

VERS. 4. « Divisiones autem donorum sunt, idem vero Spiritus. » Cum discrimen inter verum et falsum prophetam indicasset, etiam de donis Spiritus disserit, ut eos etiam corrigat, qui in istis disident. Ac primum eum curat, qui minus donum accepit, ac propterea mœret. Cur enim doles, inquit, quod non tantum accepisti atque alius? Non enim debitum est, sed charisma et donum. Itaque gratias age, quod nihil tibi Deus cum debeat, aliquid sane dederit : imo vero idem est, qui et tibi et illi largitus est Deus. Non enim tibi angelus dedit, illi vero Deus : verum idem utrique Spiritus.

VERS. 5. « Ac divisiones ministracionum sunt, sed idem Dominus. » Meminit et Filli, tanquam datoris bonorum. Dolentem porro majori consolatione resciciens, « Ministracionum, » dixit. Qui enim charismatis vocabulum audiverat, et minus acceperat, fortasse angi queat animo, ceu circa donum imminutus : qui vero ministerii vocem audiverit, non ita : laboris enim et sudoris hoc est indicium. Quid enim doles, si alium plus quam te laborare jussit, parcens videlicet tibi?

VERS. 6. « Divisiones etiam operationum sunt, idem vero Deus qui operatur omnia in omnibus. » Patris hic mentionem facit, qui operatur omnia in omnibus fidelibus. En hic Trinitatem perfectam. Donum autem, et operatio, et ministerium, 195 eadem sunt, etsi nominibus differunt. Equalia enim sunt quæ a Spiritu et Filio et Patre dantur. Vide autem quomodo Spiritus meminit primum, postremo vero Patris, eorum causa qui in ordine nimum sunt curiosi.

VERS. 7. « Cuius autem datur manifestatio Spiritus ad utilitatem. » Ne quis dicat, Quid si idem sit Dominus, et idem Spiritus, et idem Deus, cum ego interim minus acceperim? Hoc tibi, inquit, utile erat et conferebat. Spiritus autem manifestationem signa dixit. Per hæc enim demonstrabatur Spiritum libenter in baptizatis commorari. Quid

Α προφήτης οὐχ οὕτως, ἀλλὰ μετὰ διανοίας νηφούςης πάντα φθέγγεται· ὥστε τοῦτο πρῶτον σημεῖον μάντεως δαιμονιώδους καὶ προφήτου θείου.

« Διὸ γνωρίζω ὑμῖν, ὅτι οὐδεὶς Πνεύματι Θεοῦ λαλῶν, λέγει ἀνάθεμα Ἰησοῦν· καὶ οὐδεὶς δύναται εἰπεῖν Κύριον Ἰησοῦν, εἰ μὴ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ. » Καὶ τοῦτο, φησί, σημεῖον ἔστω σοι μάντεω· τὸ ἀναθεματίζειν, ἥτοι βλασφημεῖν καὶ κακολογεῖν τὸν Ἰησοῦν· καὶ αὐτὸ, προφήτου, τὸ ὀνομάζειν εὐφήμως τὸ τοῦ Κυρίου ὄνομα. Τί οὖν οἱ κατηχούμενοι ; πῶς μὴ ἔχοντες οὐκ Πνεῦμα ἅγιον, ὀνομάζουσι τὸν Ἰησοῦν; Ἄλλ' οὐ περὶ τούτων νῦν ὁ λόγος, περὶ δὲ πιστῶν καὶ ἀπίστων. Τί δὲ οἱ δαίμονες; οὐκ ὀνόμαζον τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου; Ἄλλὰ μαστιζόμενοι καὶ ἀναγκαζόμενοι· ἐκόντες δὲ καὶ μὴ μαστιγοῦ-

Β μνοι μηδαμῶ 21.
« Διαίρέσεις δὲ χαρισμάτων εἰσὶ, τὸ δὲ αὐτὸ Πνεῦμα. » Μετὰ τὸ δεῖξαι 22 τὴν διαφορὰν τοῦ προφήτου καὶ τοῦ ψευδοπροφήτου, καὶ περὶ τῶν χαρισμάτων 23 φησὶν, ἵνα καὶ τοὺς ἐν τούτοις διστασιάζοντας διορθώσῃται. Καὶ πρῶτον θεραπεύει τὸν τὸ ἔλαττον χάρισμα λαβόντα, καὶ διὰ τοῦτο ἀλγοῦντα. Τίνος γὰρ ἔνεκεν ἀλλοίξει, ὅτι οὐκ ἔλαβες ὅσον ἕτερος; Μὴ γὰρ ὀφειλὴ ἔστιν, ἀλλὰ χάρισμα καὶ δωρεά. Ὅστε εὐχαρίσται, ὅτι οὐδὲν σοι ὀφείλων ὁ Θεός, ὅλως 24 δέδωκε τι· ἀλλὰ καὶ ὁ αὐτός ἐστι δοτὴρ καὶ σοὶ κἀκείνῳ ὁ Θεός. Οὐ γὰρ σοὶ μὲν ἄγγελος δέδωκεν, ἐκείνῳ δὲ ὁ Θεός· ἀλλὰ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα ἀμφότεροις.

« Καὶ διαίρέσεις διακονιῶν εἰσιν, ὁ δὲ αὐτὸς Κύριος. » Μῆμνηται καὶ τοῦ Υἱοῦ, ὡς δοτὴρ τῶν ἀγαθῶν. Παραμυθούμενος δὲ πλέον τὸν ἀλγοῦντα, « Διακονιῶν, » εἶπεν. Ὁ μὲν γὰρ χάρισμα ἀκούσας, καὶ ἔλαττον λαβὼν, ἴσως ἂν ἀλγήσειεν ὡς ἐλαττωθεὶς περὶ τὴν δωρεάν· ὁ δὲ διακονίαν, οὐχ ὁμοίως· πόνου γὰρ καὶ ἰδρώτους ἐνδεικτικὸν τοῦτο. Τί γὰρ ἀλλοίξει, εἰ ἕτερον κλείονα πονῆσαι 27 ἐκέλευσε, οὐ φεισάμενος;

« Καὶ διαίρέσεις ἐνεργημάτων εἰσιν, ὁ δὲ αὐτὸς Θεός ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν πάνσιν. » Ἐνταῦθα καὶ τοῦ Πατρὸς ἐμνήσθη, ὅς ἐνεργεῖ τὰ ἐνεργήματα ἐν πᾶσι τοῖς πιστοῖς. Καὶ ἰδοὺ σοὶ ἡ Τριάς ἀπηρτισμένη. Χάρισμα δὲ, καὶ ἐνέργημα, καὶ διακονία ταῦτά εἰσιν, εἰ καὶ τοῖς ὀνόμασι διαφέρουσιν· ἴσα γὰρ τὰ παρὰ τοῦ Πνεύματος καὶ Υἱοῦ καὶ Πατρὸς διδόμενα. Ὅρα δὲ, πῶς τοῦ Πνεύματος ἐμνήσθη πρῶτον, τελευταῖον δὲ τοῦ Πατρὸς, διὰ τοὺς τὴν τάξιν περιεργαζομένους.

« Ἐκάστῳ δὲ δίδεται ἡ φανέρωσις τοῦ Πνεύματος πρὸς τὸ συμφέρον. » Ἴνα μὴ λέγῃ τις· Τί γὰρ, εἰ ὁ αὐτὸς Κύριος, καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, καὶ ὁ αὐτὸς Θεός, ἐγὼ δὲ ἔλαττον ἔλαβον; φησὶν, ὅτι τοῦτο σοὶ συνέφερε. Φανέρωσιν δὲ τοῦ Πνεύματος, τὰ σημεῖα λέγει. Διὰ τούτων γὰρ εἰδείκνυτο τὸ Πνεῦμα τοῖς βαπτισθεῖσιν ἐμφιλοχωροῦν. Ὅστε, εἰ ἀλλοίξει;

Variæ lectiones.

21 προθύμως ο. 22 ἀλλὰ περὶ ο. 23 μηδαμῶς, καὶ οὐδαμῶ ο. 24 ἀποδείξει ο. 25 θαυμάτων ο.

26 ἴσ. ὁμως. 27 ποιῆσαι ο.

Κάν τε γάρ μείζον ἔχεις χάρισμα, κán τε ἑαττον, **A** igitur doles? Sive enim majus, sive minus habes donum, ostendit Spiritum in te esse. Et quid ultra cures?

« Ὁ μὲν διὰ τοῦ Πνεύματος δίδεται λόγος σοφίας. » Ὅλον εἶχεν Ἰωάννης, ὁ τῆς βροντῆς υἱός· ὅλον αὐτὸς ὁ Παῦλος. Σημεῖωσαι δὲ τὸ, « Διὰ, » ἐπὶ τοῦ Πνεύματος.

« Ἄλλω δὲ λόγος γνώσεως κατὰ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα. » Ὅλον, εἶχον οἱ πολλοὶ τῶν πιστῶν, γινώσκιν μὲν ἔχοντες αὐτοὶ, ἄλλους δὲ διδάξαι μὴ ἰσχύοντες. Ἡ γὰρ σοφία διδάσκει, σάφειά τις οὖσα, ὡς καὶ διασαφύνα τὰ κρυπτά. Πανταχοῦ δὲ τοῦ αὐτοῦ Πνεύματος μέμνηται, παραμυθούμενος, ὡς πολλάκις εἶρηται, τὸν τὸ ἑλαττον λαβόντα.

« Ἐτέρῳ δὲ πίστις, ἐν τῷ αὐτῷ Πνεύματι. » Ὅχι ἡ τῶν δογματικῶν, ἀλλ' ἡ τῶν σημειῶν, ἡ καὶ τὰ **B** ὄρη μεριστώσα.

« Ἄλλω δὲ χάρισματα ἰαμάτων, ἐν τῷ αὐτῷ Πνεύματι. » Τὸ θεραπεύειν πᾶσαν νόσον καὶ πᾶσαν μαλακίαν.

« Ἄλλω δὲ ἐνεργήματα δυνάμεων. » Οὗτος καὶ τιμωρεῖσθαι ἠδύνατο τοὺς ἀπειθεῖς, ὡς ὁ Παῦλος ἐπήρωσε τὸν Ἐλύμαν, καὶ ὁ Πέτρος Ἀνανίαν ἀνείλεν· ὅπερ ὁ τὰ χάρισματα τῶν ἰαμάτων λαβὼν, οὐκ εἶχεν.

« Ἄλλω δὲ προφητεία, ἄλλω δὲ διακρίσεις πνευμάτων. » Τουτέστι, τὸ εἰδέναι, τίς ὁ πνευματικός, καὶ τίς ὁ μὴ πνευματικός· τίς ὁ προφήτης, καὶ τίς ὁ ἀπατεῶν.

« Ἄλλω δὲ γένη γλωσσῶν· ἄλλω δὲ ἑρμηνεῖα γλωσσῶν. » Πολὺ τὸ τῶν γλωσσῶν χάρισμα παρὰ Κερυνθίοις ἦν, ἐφ' ᾧ καὶ μᾶλλον ἐθρασύνοντο, ὡς δοθέντι πρώτῳ τοῖς ἀποστόλοις, καὶ διὰ τοῦτο δοκῶντι μείζονι τῶν ἄλλων. Τὸ δ' οὐχ οὕτως ἔχει. Τὸ γὰρ τῆς διδασκαλίας χάρισμα μείζον, καὶ ἡ ἑρμηνεῖα τῶν γλωσσῶν μείζον τοῦ ἀπλῶς γλώσσαις λαλεῖν. Οἰκείωτατα δὲ ἐπὶ τῶν γλωσσῶν, « Γένη, » εἶπε, διαφορὰς αὐτῶν γένη καλέσας.

« Πάντα δὲ ταῦτα ἐνεργεῖτ' ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, καιροῦν ἰδίᾳ ἐκάστῳ καθὼς βούλεται. » Πάλιν τὴν αὐτὴν παραμυθίαν τίθησιν, ὅτι τὸ αὐτὸ Πνεῦμα ἐνεργεῖ πάντα. Ἐπισημαίνει ⁸⁸ δὲ μᾶλλον τὸν ἀπαρεσκόμμενον ἐπὶ τῇ διανομῇ. « Καθὼς » γὰρ « βούλεται, » εἰσὶν, οὕτω καὶ ποιεῖ· καὶ σὺ τίς εἰ ὁ μὴ ἀρεσκόμενος; Σημεῖωσαι δὲ τὸ βητὸν, διὰ τοὺς Πνευματομάχους· οὐ γὰρ, καθὼς κελεύεται, ἀλλὰ, « καθὼς βούλεται. » Ὅστε Δεσπότης καὶ Θεός. Καὶ οὐκ, Ἐνεργεῖται, ἀλλ', « Ἐνεργεῖ, » ὡσπερ καὶ ὁ Πατήρ· « Ὁ ἐνεργῶν » γὰρ, φησὶ, « τὰ πάντα ἐν ἑαυτῷ. »

« Καθάπερ γὰρ τὸ σῶμα ἓν ἐστὶ, καὶ μέλη ἔχει πολλά, πάντα δὲ μέλη τοῦ σώματος, πολλὰ ὄντα, ἐν σῶμά ἐστιν· οὕτω καὶ ὁ Χριστός. » Καὶ ἀπὸ τοῦ κατὰ τὸ σῶμα ὑποδείγματος παραμυθεῖται τὸν λυ-

⁸⁸ Matth. xvii, 19.

Variae lectiones.

⁸⁹ δείκνυται ο. ⁹⁰ μᾶλλον δὲ καὶ ἐπισημαίνει ο.

lum qui ob minus donum contristatur, ostendens quod nihil sit immutatus. Ut enim corpus unum est et multa, eo quod membra continet : sic et membra et multa sunt et unum, eo quod in unum corpus coagmentantur. Ubi igitur differentia? ubi majus, ubi minus? omnia enim unum sunt : « Sic, » inquit, « Christus, » id est, Christi Ecclesia. Quandoquidem enim Christus caput est Ecclesiæ, sic Ecclesiam nominavit a capite. Perinde enim ut corpus et caput unum sunt homo, consimilem ad rationem, Ecclesiam et Christum, veluti corpus et caput, unum esse sciens, pro Ecclesia Christum posuit. Dicit igitur, quod in Ecclesia quoque unum quoddam omnes sumus, etiamsi ex diversis ordinibus sit concinnatum.

VERS. 13. « Etenim in uno Spiritu omnes nos in unum corpus baptizati sumus, sive Judæi, sive gentiles, sive servi, sive liberi. » Indicat jam nunc, quomodo Ecclesia assimiletur unius corporis exemplo, inquit : Sub uno eodemque Spiritu nos omnes, et ego etiam ipse Paulus, baptizati sumus in unum corpus, hoc est ut simus unum corpus. Non enim in alio quidem tu, in alio vero ego baptizati sumus Spiritu, verum in eodem. Proinde neque ego quiddam te excellentius habeo. Nam « In unum corpus baptizati sumus, » pro, Ut simus unum corpus, et Judæi et Græci, et servi et liberi. Si ergo adæo disjunctos, tantoque intervallo distantes, Spiritus conjunxit atque univit : multo magis postquam unum facti sumus, non debemus contristari, ceu discrimen quoddam sit inter nos.

« Et omnes uno Spiritu potati sumus. » Videtur hic loqui de mensa Dominica, et de pane et vino. Cum enim dicit, Spiritu qui potavit nos, utraque indicavit, nempe sanguinem et carnem. Verumtamen verius est, quod hic loquatur de accessu Spiritus, qui nobis post baptismum contingit, et priusquam sacramenta accedamus. « Potati autem sumus, » dixit per metaphoram sumptam ab arboribus, quæ eodem fonte irrigantur. Unus igitur Spiritus potavit nos, et 197 irrigavit, et unum corpus esse fecit.

VERS. 14. « Etenim corpus non est unum membrum, sed multa. » Ne mireris, inquit, quod tot cum simus, unum corpus simus. Etenim et in humano corpore a multis membris unum corpus est invenire.

VERS. 15, 16. « Si dixerit pes, quia Non sum manus, non sum de corpore : num propterea non est de corpore? Et si dixerit auris, quoniam non sum oculus, non sum de corpore : num propterea non est de corpore? » Introducit membra loquentia et murmurantia, quod sint aliis inferiora : ut dum ostendit membrorum obmurmurationem absurde factam, pudefaciat eos qui in Ecclesia obmurmurant, propterea quod nonnulli ipsis sint majores. Ponit

πούμενον ἐπὶ τῷ ἐλάττωτι χάρισματι, δεικνύων αὐτῷ, ὅτι οὐκ ἡλλάττωται. Ὅσπερ γὰρ τὸ σῶμα καὶ ἐν ἔστι καὶ πολλά, διὰ τὸ μέλη ἔχειν· οὕτω καὶ τὰ μέλη καὶ πολλά εἰσι καὶ ἐν, διὰ τὸ εἶν ἐν σῶμα συντελεῖν. Ποῦ τοίνυν ἡ διαφορά; ποῦ τὸ μείζον; ποῦ τὸ ἐλάττωτον; πάντα γὰρ ἐν ἔστιν. « Οὕτως » οὖν, φησί, « καὶ ὁ Χριστός· » τούτέστιν, ἡ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία. Ἐπεὶ γὰρ κεφαλὴ ἔστιν ὁ Χριστὸς τῆς Ἐκκλησίας, οὕτω τὴν Ἐκκλησίαν ὠνόμασεν ἀπὸ τῆς κεφαλῆς. Καθάπερ γὰρ τὸ σῶμα καὶ ἡ κεφαλὴ εἰς ἔστιν ἄνθρωπος· οὕτω καὶ τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὸν Χριστὸν, ὡς σῶμα καὶ κεφαλὴν, ἐν εἰδῶς, ἀντιτῆς Ἐκκλησίας τὸν Χριστὸν τέθεικε. Φησὶ τοίνυν, ὅτι καὶ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐν τι πάντες ἔσμεν, εἰ καὶ ἐκ διαφόρων ταγμάτων σύγκειται.

B « Καὶ γὰρ ἐν ἐνὶ Πνεύματι πάντες ἡμεῖς εἰς ἐν σῶμα ἐβαπτίσθημεν, εἴτε Ἰουδαῖοι, εἴτε Ἕλληνας, εἴτε δούλοι, εἴτε ἐλεύθεροι. » Νῦν δείκνυσι πῶς; ἡ Ἐκκλησία ἔοικε τῷ ἐνὸς σώματος ὑποδείγματι, καὶ φησιν, ὅτι Ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ καὶ ἐνὸς Πνεύματος ἡμεῖς πάντες, καὶ ἐγὼ ὁ Παῦλος, [φασί·] ἐβαπτίσθημεν εἰς ἐν σῶμα, τούτέστιν, ὥστε⁹⁹ εἶναι ἐν σῶμα. Οὐ γὰρ ἐν ἄλλῳ μὲν σὺ, ἐν ἄλλῳ δὲ ἐγὼ ἐβαπτίσθημεν Πνεύματι, ἀλλ' ἐν τῷ αὐτῷ. Ὅστε οὐδὲ ἐγὼ ἔχω πλέον τι σοῦ. « Εἰς » γὰρ « ἐν σῶμα ἐβαπτίσθημεν. » Ἀντὶ τοῦ, ἵνα ὦμεν ἐν σῶμα καὶ Ἰουδαῖοι καὶ Ἕλληνας, καὶ δούλοι καὶ ἐλεύθεροι. Εἰ δὲ τοὺς τοσοῦτον διαστηχτάς; ἤνωσε τὸ Πνεῦμα, πολλῷ μᾶλλον μετὰ τὸ γενέσθαι ἐν, οὐκ ὀφειλομεν λυπεῖσθαι, ὡς διαφορὰς τινος οὐσης ἐν ἡμῖν.

« Καὶ πάντες εἰς ἐν Πνεῦμα ἐποτίσθημεν. » Δοκεῖ μὲν λέγειν περὶ τῆς πνευματικῆς τραπέζης, τοῦ τε ἄρτου⁹⁹ καὶ τοῦ οἴνου. Πνεῦμα γὰρ εἰπὼν τὸ ποτίσαν ἡμᾶς, ἀμφοτέρα ἐδήλωσε, τὸ τε αἷμα καὶ τὴν σάρκα. Πλὴν τὸ ἀληθέστερον, τὴν ἐπιφοίτησιν τοῦ Πνεύματος φησιν ἐνταῦθα, τὴν ἀπὸ τοῦ βαπτισματος εἰς ἡμᾶς γενομένην, καὶ πρὸ τῶν μυστηρίων. « Ἐποτίσθημεν δὲ » εἶπεν, ἀπὸ μεταφορᾶς τῶν δένδρων [καὶ] τῶν ἐκ τῆς αὐτῆς ἀρδευ[ο]μένων πηγῆς. Ἐν οὖν Πνεῦμα ἐπότισεν ἡμᾶς καὶ ἠρδευσε, καὶ ἐν σῶμα εἶναι ἐποίησε.

« Καὶ γὰρ τὸ σῶμα οὐκ ἔστιν ἐν μέλος, ἀλλὰ πολλά. » Μὴ θαυμάσης, φησὶν, εἰ τοσοῦτοι ὄντες ἐν σῶμά ἐσμεν. Καὶ γὰρ καὶ ἐπὶ σοῦ ἀνθρωπίνου σώματος; ἀπὸ πολλῶν μελῶν ἐν σῶμα ἔστιν εὐρεῖν.

« Ἐὰν εἴπῃ ὁ ποὺς, ὅτι Οὐκ εἰμι χεῖρ, οὐκ εἰμι ἐκ τοῦ σώματος· οὐ παρὰ τοῦτο οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ σώματος; Καὶ ἐὰν εἴπῃ τὸ οὖς, ὅτι Οὐκ εἰμι ὀφθαλμὸς, οὐκ εἰμι ἐκ τοῦ σώματος· οὐ παρὰ τοῦτο οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ σώματος; » Εἰσάγει τὰ μέλη φεγγόμενα καὶ γογγύζοντα διὰ τὸ ἡλαττώσθαι τῶν ἄλλων μελῶν, ἵνα διὰ τοῦ δεῖξαι τὸν γογγυσμὸν τῶν μελῶν παραλόγως γινόμενον, ἐντρέψῃ τοὺς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ γογγύζοντας, διὰ τὸ εἶναι τινὰς μείζους αὐτῶν.

Varix lectiones.

⁹⁹ εἰς τὸ ο. ⁹⁹ τούτέστι τοῦ ἄρτου ο.

Τίθησι δὲ δύο ἄκρα, πόδα καὶ ἀκοήν· καὶ οὐ ποιεῖ τὴν πόδα τῶ ὀφθαλμῶ διαλεγόμενον, ἀλλὰ τῇ ὀλίγον ὑπερέχουσα αὐτοῦ χειρὶ. Τὴν μέντοι ἀκοήν τῶ ὀφθαλμῶ εἰσάγει διαλεγόμενήν· αἶψι γὰρ οὐ τοῖς σφόδρα ὑπερέχουσιν, ἀλλὰ τοῖς ὀλίγον ἀναβεθηκόσι φθονεῖν εἰώθαμεν. Φησὶν οὖν, ὅτι Ἐὐν εἶπῃ ὁ ποῦς, ὅτι διότι οὐκ ἔχω τὴν μέσην χώραν ὡς ἡ χεὶρ, ἀλλ' ὑποκάτω πάντων εἰμι, οὐκ εἰμι μέρος τοῦ σώματος· οὐ παρὰ τοῦτο, ἀντὶ τοῦ, διότι οὐκ ἔστι χεὶρ, διὰ τοῦτο οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ σώματος, ἢ γὰρ ὁ τόπος ποιεῖ τὸ εἶναι μέρος τοῦ σώματος, ἢ μὴ εἶναι, ἀλλὰ τὸ ἠνώσθαι, ἢ μὴ ἠνώσθαι. Ἄσαύτως καὶ ἐὰν ἡ ἀκοή εἶπῃ, ὅτι διότι οὐκ εἰμι ὀφθαλμὸς, ἀποβάλλομαι καὶ τὸ ὅλως εἶναι μέρος τοῦ σώματος· οὐ διὰ τοῦτο καὶ αὕτη οὐκ ἔσται ἐκ τοῦ σώματος; Ἄλλὰ τὸν ἐξ ἀρχῆς αὐτῇ ταχθέντα τόπον ἔχουσα, καὶ τὴν οἰκειαν ἐνεργούσα ἐνέργειαν, καὶ αὕτη ἔσται μέρος καὶ μέρος τοῦ σώματος. Ὡστε καὶ οὐ ὁ δοκῶν τὸ ἔλαττον λαβεῖν χάρισμα, μὴ γόγγυζε. Μέρος γὰρ εἶ τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας Χριστοῦ, εἰ καὶ τὸν κάτω τόπον ἔλαττε. Τότε δὲ οὐκ εἶ μέρος, ὅταν ἀποσχίσης τεαυτὸν, καὶ τῆς ἐνώσεως ἀποβραχῆς. Φύλαττε τοίνυν τὴν ἑνωσιν, ἐὰν θέλῃς εἶναι μέρος.

« Εἰ ὅλον τὸ σῶμα ὀφθαλμὸς, ποῦ ἡ ἀκοή; Εἰ ὅλον ἀκοή, ποῦ ἡ ὀσφρησις; » Ἐπειδὴ ὀφθαλμοῦ καὶ ποδὸς ἐμνήσθη, καὶ ἀκοῆς καὶ χειρὸς, καὶ ἤγαγεν αὐτοὺς εἰς ἐννοιαν τῆς ὑπεροχῆς καὶ τῆς ἐλαττώσεως. καὶ διὰ τοῦτο πάλιν εἰκὸς ἦν αὐτοὺς λυπεῖσθαι, οὐχὶ παραμυθεῖσθαι· νῦν δὲ δεικνύουσιν, ὅτι οὕτω συμφέρον ἐστὶ, διάφορα εἶναι χάρισμα. Εἰ γὰρ ἐν μέρος ἦν τὸ σῶμα ὅλον, ποῦ τὰ λοιπά; Οὐκ αἰσχύνῃ οὖν τοσαῦτα μέλη ἐκβάλλων, καὶ σεαυτὸν μόνον ἀξιώων εἶναι;

« Νῦν δὲ ὁ Θεὸς ἔθετο τὰ μέλη, ἐν ἑκάστῳ αὐτῶν ἐν τῷ σώματι, καθὼς ἠθέλησε. » Μεγάλως ἐπιστομίζει αὐτοὺς διὰ τοῦ λέγειν, ὅτι ὁ Θεὸς ἠθέλησε, καὶ ἀφώρισεν ἐν ἑκάστῳ μέλει τὸν οἰκεῖον τόπον (τοῦτο γὰρ σημαίνει τὸ, « ἔθετο »), καὶ οὕτως ὁ ποῦς ἔχων τὸν κάτω τόπον ὀφείλει ἀλγεῖν· οὕτω γὰρ ἠθέλησεν ὁ Θεός, καὶ τοῦτο αὐτῷ συμφέρει, τὸ κάτω τετάχθαι. Οὕτως ἡ κεφαλὴ τὴν ἄνω χώραν ἔχουσα, ὀφείλει ἐπαίρεσθαι [τοῦτο] γὰρ Θεοῦ ἐστὶ, τοῦτο οὐκ αὐτῆς κατ' ὄρθωμα. Οὕτως οὖν καὶ ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας, ὁ Θεὸς ἔθετο τοῦτον εἶναι κάτω, καὶ συμφέρει αὐτῷ· κάκεινον εἶναι ἄνω· καὶ δεῖ καὶ τοῦτον στέργειν, κάκεινον μὴ αἵρεσθαι ²².

« Εἰ δὲ ἦν τὰ πάντα ἐν μέρος, ποῦ τὸ σῶμα; Νῦν δὲ πολλὰ μὲν μέλη, ἐν δὲ σῶμα. » Ὅρα σοφίαν· ἐξ αὐτοῦ τούτου ἐπιστομίζει αὐτοὺς, τοῦ δοκούντος ἐμποιεῖν τὴν μικροψυχίαν, φημὶ δὲ τοῦ διάφορα εἶναι τὰ χάρισμα, καὶ μὴ εἶναι ἰσοτιμία ²³. Εἰ γὰρ μὴ ἦσαν διάφορα μέλη, οὐδ' ἂν ἐν σῶμα ἦν· μὴ ὄντος δὲ ἐνδὸς σώματος, οὐδὲ ἰσοτιμία ἂν ἦν. Νῦν δὲ διὰ τοῦτο ἰσοτιμία ἐστὶν ἐν πᾶσι, διότι εἰς ἐν σῶμα συν-

Antem duo extrema, pedem et aurem. Nec pedem cum oculo disserentem inducit, sed cum manu, ipso aliquantulum superiore. Auditum autem introducit cum oculo disputantem; eis enim qui longe nobis supereminent nunquam invidere solemus, sed iis qui paulo altius ascenderunt. Ait igitur: Quod si dixerit pes, quia non habeo medium locum æque ac manus, sed sum omnium infimus, non sum ergo pars corporis: numquid propterea, hoc est quia non est manus, non est ideo ex corpore? Non enim locus est in causa, cur sit pars corporis, vel non sit: verum quod corpori unitum sit vel non. Hunc ad modum si auris dixerit, Quia non sum oculus, eam ob causam orbem omnino eo, ut sim pars corporis: num propterea et ipsa non erit ex corpore? Atqui cum locum sibi a principio destinatum retineat, propriamque operationem operetur, ipsa quoque erit et membrum et pars corporis. Proinde et tu, qui donum minus accepisse videris, noli murmurare. Membrum enim es Ecclesiæ, quæ est corpus Christi, etiamsi inferiorem locum nactus es. Tum vero non es membrum, cum teipsum abscideris, atque ab unitate avulsus fueris. Conserva igitur unitatem, si vis esse membrum.

VERS. 17. « Si totum corpus oculus, ubi auditus? Si totum auditus, ubi olfactus? » Quia oculi et pedis meminerat, et auditus et manus, eosque in excellentiæ defectusque cogitationem induxerat, ac verisimile esset rursus ipsos mœrorem inde potius quam consolationem accipere: nunc ostendit ita commodum esse, ut sint diversa dona. Nam si totum corpus foret unum membrum, ubinam reliqua manerent? Non igitur pudet te, qui tot membra ejicis, et te solum dignum esse judicas?

VERS. 18. « Nunc autem posuit Deus membra, unumquodque eorum in corpore, sicut voluit. » Vehementer eos compescit, cum ait, quod Deus voluit, ac segregavit **198** unicuique membro proprium locum (id enim significat, « Posuit ») et quod neque pes, quia infimum locum obtineat, ægre ferre debeat. Sic enim Deus voluit: atque hoc ipsi confert, in imo loco positum esse. Neque caput supremum locum habens, propterea debet efferri. Dei enim hoc, non ipsius opus est. Consimilem ad modum in Ecclesia Deus constituit hunc esse inferiorem, id quod ipsi prodest: illum vero superiorem. Atque hunc oportet sua sorte esse contentum, illum vero non attolli.

VERS. 19, 20. « Quod si essent omnia unum membrum, ubi corpus? Nunc autem membra multa, corpus vero unum est. » Animadvertite sapientiam. Hoc ipso ora ipsorum obstruit, quod videbatur illis parere pusillanimitatem; nempe, quod diversa sint charismata, quodque non sint pari honore digna. Nisi enim essent diversa membra, neque corpus unum esset: quod si corpus non esset unum,

Varie lectiones,

²² ἐπαίρεσθαι m. ²³ ἰσοτιμίαν o.

tum non esset honoris æqualitas. Jam vero eam ob rem in omnibus est idem pretium, quod omnia idem corpus perficiant. Itaque quia diversa membra sunt, ideo unum corpus perficitur. Quia vero unum corpus, ideo ejusdem dignitatis sunt omnia, ex hoc ipso, quod omnia cœant et compaginentur ad unius corporis complementum. Ait enim : « Multa quidem membra, corpus vero unum. »

VERS. 21. « Non potest autem oculus dicere manui, Opera tua non indigeo : aut iterum caput pedibus, Opera vestra non indigeo. » Pacatis jam eis qui minora charismata acceperant, ad eos nunc verba facit, qui majora habebant, seque erga inferiores insolenter gerebant. Ut enim, inquit, oculus non potest dicere reliquis membris, Vobis opus non habeo (uno namque deficiente, claudicat totum corpus), sic neque qui majora charismata acceperunt, attollere sese possunt adversus eos quibus sunt minora. Eorum enim et ipsi opera indigent, utpote qui soli non sufficiunt ad Ecclesiam Dei ædificandam. Pulchre autem dixit, « Non potest. » Etiam si namque multa velit, inquit, non sic tamen habet rei natura.

VERS. 22, 23. « Sed multo magis quæ videntur membra corporis infirmiora esse, necessaria sunt : et quæ putamus ignobiliora esse corporis, his honorem abundantiorum circumdamus : et quæ inhonesta sunt nostra, abundantiorum honestatem habent. » Indicat jam quod et commoda et necessaria sint quæ videntur esse minora. Videntur enim inferiora, sed non sunt. Quæ vero sunt hæc quæ imbecilliora quidem videntur, et minus honesta, et interim tamen necessaria sunt? Nonnulli dicunt, membra genitalia, quæ videntur quidem minus honesta et indecora : usque adeo autem necessaria sunt, ut sine his ne vita quidem constare queat? Insuper majorem **199** illis honorem attribuimus. Eisi enim quisquam toto corpore nudus sit, ista tamen nudari non patitur. Nonnulli vero per imbecilliora quidem, sed necessaria tamen, oculos intelligunt, qui cum parvi sint ac reliquis artubus infirmiores, imprimis tamen sunt necessarii. Per ignobiliora vero et inhonesta, pedes. Oculos itaque magna cura dignamur, ceu imbecillos. Pedes rursus contegimus et obvelamus, ac sollicitè illis prospicimus, quamvis inferiore loco positi, ac honoris vacui esse videantur. Poterit autem quispiam hic tres ordines intelligere in his quæ dicta sunt; nempe, alia quidem sunt infirma et necessaria, ut oculi : alia vero honoris vacua, ut pedes : alia deformia sive inhonesta, ut genitalia.

VERS. 24. « Honestam autem nostram nullius egent. » Ne quis dicat, Quænam hæc est ratio, ut prospiciamus inhonestis atque ignobilibus, honesta vero despiciamus? Non despiciamus, ait, sed illa nulla nostra cura opus habent; utpote quæ decus suam a natura habent.

Varie lectiones.

¹⁹⁹ ἐχόντων ο. ²⁰⁰ σωζομένοις ο. ²⁰¹ καταστολῆς, ὡς τὸ πρόσωπον, αἱ χεῖρες · ἵνα γὰρ ο.

τελοῦσι τὰ πάντα. Ὡστε ἐκ τοῦ διάφορα εἶναι τὰ μέλη, ἀποτελεῖται ἐν σῶμα · ἐκ τοῦ ἕν εἶναι σῶμα, ἰσοτιμία ἐστὶ πᾶσι, κατ' αὐτὸ τοῦτο, καθὸ συντελοῦσιν εἰς ἐνὸς σώματος συμπλήρωσιν · καὶ γὰρ φησὶ · « Πολλὰ μὲν μέλη, ἕν δὲ σῶμα. »

« Οὐ δύναται δὲ ὀφθαλμὸς εἰπεῖν τῇ χειρὶ · Χρεῖαν σου οὐκ ἔχω · ἢ πάλιν ἡ κεφαλὴ τοῖς ποσὶ · Χρεῖαν ὑμῶν οὐκ ἔχω. » Καταστειλας τούτῃ τὰ ἐλάττονα χαρίσματα ἔχοντας, νῦν πρὸς τοὺς τὰ μείζονα ἔχοντας, καὶ καταπειρομένους τῶν ὑποδεεστέρων, διαλέγεται. Ὡσπερ γὰρ, φησὶν, οὐ δύναται ὁ ὀφθαλμὸς λέγειν τοῖς λοιποῖς μέλεσι · « Χρεῖαν ὑμῶν οὐκ ἔχω » (ἐνὸς γὰρ ἐνδόντος, χωλεῖ τὸ πᾶν σῶμα) · οὕτως οὐδὲ οἱ τὰ μείζονα εὐληφότες χαρίσματα δύνανται ἐπαίρεσθαι κατὰ τῶν τὰ ἐλάττονα εὐληφότων ²⁰¹. Χρηῖζουσι γὰρ αὐτῶν, ὡς οὐκ ὄντες αὐτάρκει· αὐτοὶ μόνον φῆν Ἐκκλησίαν οἰκοδομεῖν. Καλῶς δὲ εἶπε τὸ, « Οὐ δύναται. » Ἐὰν γὰρ πολλὰ θέλη, φησὶν, ἀλλ' οὐχ οὕτως ἔχει φύσεως τὸ πρῶγμα.

« Ἀλλὰ πολλῶ μᾶλλον τὰ δοκοῦντα μέλη τοῦ σώματος ἀσθενέστερα ὑπάρχειν, ἀναγκαῖά ἐστι. Καὶ ἂν δοκοῦμεν ἀτιμώτερα εἶναι τοῦ σώματος, τοῦτους τιμῆν περισσοτέραν περιτίθεμεν, καὶ τὰ ἀσχήμονα ἡμῶν περισσοτέραν τιμῆν ἔχει. » Νῦν δείκνυσιν, οἷον καὶ χρειώδη καὶ ἀναγκαῖά ἐστι τὰ δοκοῦντα ἐλάττονα· δοκοῦσι γὰρ ἐλάττονα, οὐκ εἰσι δέ. Τίνα δὲ ἐστὶ ταῦτα, τὰ ἀσθενέστερα μὲν δοκοῦντα καὶ ἀτιμώτερα, ἀναγκαῖα δὲ ὄντα; Τινὲς μὲν τὰ γεννητικὰ μόριά φασιν, ἃ δοκοῦσι μὲν ἄτιμα εἶναι καὶ ἀσχήμονα· τοσοῦτον δὲ εἰσὶν ἀναγκαῖα, ὥστε ἀνευ αὐτῶν οὐδὲ ὁ βίος ἐστίν. Ἀλλὰ καὶ τιμῆν περισσοτέραν τοῦτοι περιτίθεμεν· κἂν γὰρ γυμνὸς τις εἴη ὁλον τὸ σῶμα, ταῦτά γε οὐκ ἀνέχεται γυμνά εἶν. Τινὲς δὲ ἀσθενέστερα μὲν, ἀναγκαῖα δὲ, τοὺς ὀφθαλμοὺς φασιν· μικροὶ γὰρ ὄντες καὶ τῶν ἄλλων μελῶν ἀσθενέστεροι, ἀναγκαῖά τ' εἰσιν. Ἀτιμώτερα δὲ καὶ ἀσχήμονα, τοὺς πόδας. Τοῦς τε οὖν ὀφθαλμοὺς πολλῆς ἀξιούμεν κηδεμονίας, ὡς ἀσθενεῖς· καὶ τοὺς πόδας δὲ αὐ σκέπομεν καὶ προνοίας ἀξιούμεν, καί τοι κάτω καιμένους, καὶ ἀτίμους δοκοῦντας. Δύναται δὲ τις νοῆσαι τρεῖς τάξεις ἐν τοῖς λεγομένοις ²⁰²· ὡς τὰ μὲν ἀσθενῆ εἶναι καὶ ἀναγκαῖα, καθάπερ οἱ ὀφθαλμοί· τὰ δὲ ἄτιμα, καθάπερ οἱ πόδες· τὰ δὲ ἀσχήμονα, καθάπερ τὰ γεννητικὰ.

« Τὰ δὲ εὐσχήμονα ἡμῶν οὐ χρεῖαν ἔχει. » Ἴνα ²⁰³ μὴ τις εἴπῃ· Καὶ πόλις οὗτος λόγος, προνοεῖν τῶν ἀσχημόνων καὶ ἀτίμων, καταπρονοεῖν δὲ τῶν εὐσχημόνων; Οὐ καταπρονοοῦμεν, φησὶν, ἀλλ' ἐκείνα οὐδὲν ἐξ ἡμῶν δεόνται, φύσει τὸ εὐσχημον ἔχοντα.

« Ἄλλ' ὁ Θεὸς συνεκέρρασε τὸ σῶμα. » Ὡστε εἰ A
 συνεκέρρασε, καὶ ἐν ἐποίησε· τὸ γὰρ κινρῶμενον, ἐν
 γίνεται· καὶ ποῦ λοιπὸν ἐν τῷ ἐνὶ τὸ μεῖζον καὶ τὸ
 ἔλαττον;

« Τῷ ὑστεροῦντι περισσοτέραν δοῦς τιμὴν, ἵνα
 μὴ ἦ σχίσματα ἐν τῷ σώματι. » Οὐκ εἶπε, Τῷ
 ἀσχημονι, ἢ τῷ ἀτίμῳ, ἀλλὰ, « Τῷ ὑστεροῦντι. »
 Ὅθεν γὰρ φύσει ἀσχημον ἢ ἀτιμον. Περισσοτέραν,
 φησὶ, δέδωκε τιμὴν τῷ ὑστεροῦντι. Μὴ τοίνυν ἀλλαγῆς
 πῶς τιμηθεῖς. Καὶ ἡ αἰτία, ἵνα μὴ ἦ ἐν τῷ σώ-
 ματι σχίσματα. Εἰ γὰρ τὰ μὲν καὶ ἀπὸ τῆς φύσεως,
 καὶ ἀπὸ τῆς ἡμετέρας ἐθεραπεύετο προνοίας· τὰ δὲ
 οὐδὲ τῆς παρ' ἡμῶν ἡξιοῦτο κτδεμονίας, ἀπεσχίσθη-
 σαν ἂν ἀλλήλων, μὴ θυνάμενα φέρειν τὸν σύνδεσμον·
 ἀποσχισθέντων δὲ τούτων, καὶ τὰ λοιπὰ ἂν ἐβλάβθη,
 ἅτε τοῦ σώματος σχιζομένου. Μὴ τοίνυν μηδὲ ὑμεῖς, B
 φησὶν, οἱ τὰ μεῖζον ἔχοντες χαρίσματα, ἐπεμβαίνετε
 τοῖς ἐλάττοσιν, ἵνα μὴ ἐκεῖνων ἀποσχισομένων, καὶ
 ὑμεῖς, βλαβῆτε.

« Ἀλλὰ τὸ αὐτὸ ὑπὲρ ἀλλήλων μεριμνῶσι ⁹⁷ τὰ
 μέλη. » Οὐ μόνον, φησὶν, ἵνα μὴ ἀποσχίζηται τὰ
 μέλη, ἀλλ' ἵνα καὶ ἡ ἀγάπη ἢ πολλὴ καὶ ὁμόνοια.
 Καὶ ὁ μέγας, ὑπὲρ τοῦ μικροῦ φροντίζει καὶ μερι-
 μνᾷ, οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ τὸ αὐτὸ· τουτέστιν, ἵνα τῆς
 αὐτῆς τῷ μεγάλῳ προνοίας ἀπολαύῃ καὶ ὁ μικρὸς.
 Οὕτω γοῦν ἀκάνθη ἐμπροσθοῦσης, καὶ τῇ πτέρνῃ
 ἐμπαγείσης, ὅλον τὸ σῶμα αἰσθάνεται καὶ μεριμνᾷ·
 κεφαλὴ κύπτει, νῶτος συγκάμπτεται ⁹⁸, γαστήρ καὶ
 μηροὶ συστέλλονται, ὀφθαλμοὶ ὀρῶσι μετὰ πολλῆς
 τῆς φροντίδος, χεῖρες ἐξαιροῦσι τὸ παγόν. Καὶ ἐπὶ C
 τῶν ἄλλων ὁμοίως.

« Καὶ εἴτε πάσχει ἐν μέλος, συμπάσχει πάντα
 τὰ μέλη· εἴτε δοξάζεται ἐν μέλος, συγκαίρει πάντα
 τὰ μέλη. » Ἡ γὰρ ἀκριθῆς ἐνωσις, κοινὰς ποιεῖται
 τὰς συμφορὰς, καὶ τὰς εὐδοκίμῃσεις. Οὕτω γοῦν,
 ὡς εἶπομεν, τῆς πτέρνης πλαγείσης [i. πληγ.] πάντα
 συμπάσχει· πάλιν, στεφανοῦνται ἡ κεφαλὴ, καὶ τοῖς
 λοιποῖς μέλεσι δόξα καὶ χαρὰ, ὀφθαλμοὶ εἰσι καλοί,
 καὶ τὸ πᾶν σῶμα δοκεῖ καλόν.

« Ὑμεῖς δὲ ἐστε σῶμα Χριστοῦ, καὶ μέλη ἐκ
 μέρους. » Ἴνα μὴ εἰπωσι· Τί πρὸς ἡμᾶς τὸ τοῦ
 σώματος; καὶ τῶν μελῶν παράδειγμα; φησὶν, ὅτι
 καὶ ὑμεῖς ἐστε σῶμα Χριστοῦ καὶ μέλη· ὥστε, εἰ
 τὸ ἀνθρώπινον σῶμα οὐ δεῖ στασιασῆναι, πόσω μᾶλλον D
 τὸ τοῦ Χριστοῦ; Ἐπειδὴ δὲ οὐκ αὐτοὶ μόνοι συν-
 ἐπλήρουν τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ, ἀλλ' οἱ ἐν πάσῃ τῇ
 αἰκουμένῃ πιστοὶ· προσέθηκε τὸ, « Καὶ μέλη. » Εἰ
 γὰρ καὶ μὴ σῶμα ὀλόκληρον ἦσαν, ἀλλ' οὖν μέλη·
 καὶ ταῦτα, « ἐκ μέρους, » τουτέστι, πάντα τὰ μέλη,
 ἀλλ' ἐκ μέρους. Κατὰ μὲν γὰρ τὴν ἐν ὑμῖν Ἐκκλη-
 σίαν, σῶμα Χριστοῦ ἐστε, ὡς ὀλόκληρος Ἐκκλησία·
 πρὸς δὲ τὴν ἀπανταχοῦ τῆς οἰκουμένης· καθολικὴν
 Ἐκκλησίαν, ἧς τὸ σῶμα συνδέτηκεν ἐκ τῶν ἀπαν-
 ταχοῦ Ἐκκλησιῶν, ἔχον κεφαλὴν τὸν Χριστὸν, μέλη
 ἐστε, ἐκ τοῦ εἶναι μέρος πρὸς αὐτήν.

Variæ lectiones.

⁹⁷ ἀεὶ μεριμνᾷ ο. ⁹⁸ συγκύπτεται ο.

« Sed Deus simul temperavit corpus. » Si ergo
 temperavit, tum unum fecit : quod enim misceatur,
 unum fit. Et ubi deinceps in uno majus et minus?

Vers. 25. « Et cui deerat, abundantiorē tri-
 buendo honorem, ne schismata sint in corpore. »
 Non dixit, Deformi et ignobili, sed, « Deficienti : »
 nihil enim natura inhonestum aut ignobile. Exhe-
 rantiorē, inquit, impertit honorem ei qui deerat.
 Ne igitur doleas, cum majori honore afficiaris.
 Causa est, ne schismata sint in corpore. Si enim
 alia quidem et a natura et a nostra providentia
 curata essent, alia vero ne nostra quidem sollicitu-
 dine dignata essent, divisa fuissent inter se mutuo,
 connexum ferre non valentia. His vero discissis,
 neque reliqua permansissent salva, ceu corpore jam
 secto ac scisso. Ne igitur vos majoribus charisma-
 tibus decorati insurgite in inferiores, ne resectis
 illis vos detrimentum patiamini.

« Sed idem pro se mutuo sollicita sint membra. »
 Non solum, inquit, ut non abscendantur membra
 ac dissideant, verum ut dilectio sit multa et con-
 cordia. Et qui major est, minoris curam gerit, at-
 que sollicitus est, non simpliciter, sed idem; hoc
 est ut eadem sane, qua magnus, providentia fru-
 tur et minor. Ita spina incidente calcaneoque in-
 fixa, totum corpus sentit et sollicitum est; caput
 se inclinat, dorsum inflectitur, venter et femora
 contrahuntur, oculi multa cum sollicitudine intuen-
 tur, manus quod infixum erat eximunt. Et de cæ-
 teris similiter.

Vers. 26. « Et sive patitur unum membrum, com-
 patiuntur omnia membra : sive glorificatur unum
 membrum, congaudent omnia **200** membra. »
 Exacta enim conjunctio communes facit calamita-
 tes et glorias. Proinde, ut jam diximus, calcaneo
 vulnerato, totum corpus condolet : rursus, si caput
 coronetur, reliquis inde membris et gloria et gau-
 dium emergit; oculi sunt pulchri, ac totum corpus
 formosum apparet.

Vers. 27. « Vos autem estis corpus Christi, et
 membra ex parte. » Ne dicant, Equid ad nos cor-
 poris et membrorum similitudo? Imo, inquit, vos
 estis corpus Christi et membra. Quare si humanum
 corpus non oporteat a se dissentire, quanto minus
 corpus Christi? Quia vero non ipsi soli constitue-
 bant corpus Christi, sed omnes in universo terrarum
 orbe fideles, apposuit, « Et membra. » Etiam si
 enim non totum corpus essent, membra certe erant :
 idque « Ex parte, » hoc est omnia quidem mem-
 bra, sed, ex parte. Nam quoad Ecclesiam quidem
 quæ apud vos est, corpus Christi estis, quatenus
 integra Ecclesia : quoad vero catholicam per uni-
 versum terrarum orbem Ecclesiam, cujus corpus
 ex omnibus passim Ecclesiis constat, caput habens
 Christum, membra estis, eo quod respectu illius,
 pars sitis.

VERS. 28. « Et alios quidem posuit Deus in Ec-
clesia, primum apostolos, deinde prophetas. » Deus
posuit: quare igitur te Deo opponis? Principe
autem loco apostolos collocat, ceu omnium bono-
rum duces: secundo prophetas, non Veteris qui-
dem Testamenti (illi enim ad Joannem usque de
Christi adventu vaticinati sunt), sed eos qui in Novo
Testamento post Christi adventum prophetabant,
quales fuerunt Philippi filix, qualis Agabus, quales
alii innumeri. Longa enim et abundans erat hæc
gratia Spiritus, in quavis Ecclesia. Primum autem
et secundum posuit, ut linguarum dono relinqua-
tur postremus locus, et sic eos, qui ob id effereban-
tur, reprimat.

« Tertio doctores. » Propheta quidem omnia ex
Spiritu loquitur, doctor autem a seipso: propterea
tertium locum obtinet.

« Deinde virtutes, post gratias curationum. »
Virtutes et sanabant ægros, et puniebant adver-
sarios: dona autem curationum sanabant tantum.
Hinc illud huic anteponit. Utrique tamen horum,
qui vere doctor est, antelatus est, qui nimirum
vita et verbo docet.

« Opitulationes, gubernationes. » Hoc est *sovere*
infirmos, et gubernare, adeoque dispensare ea quæ
fratrum sunt. Hæc enim etiamsi nostræ quoque
diligentiæ sint, Dei tamen dona esse affirmat: per-
suadens nobis ut grati simus, ac ut in illum respi-
ciamus, nec signis **201** superbi.

« Genera linguarum. » Postremum hoc posuit, ut
cohibeat eos qui hujus nomine superbiebant.

VERS. 29, 30. « Numquid omnes apostoli? numquid
omnes prophetæ? numquid omnes doctores? num-
quid omnes virtutes? numquid omnes dona habent
curationum? numquid omnes linguis loquuntur?
numquid omnes interpretantur? » Quia verisimile
erat eos potius dolere, ceu majoribus et minoribus
donis per enumerationem manifestatis, rursus con-
solatur inferiores. Quid doles, inquit, quod forsitan
non habeas prophetiam? Cogita rursus prophetiæ
deesse quod tibi adest: et quod alii est, alii non
est. Itaque hoc commodius est vobis et utilius, si ha-
bere sese res Ecclesiæ, ut quilibet proximi indigeat.

VERS. 31. « Æmulamini autem dona meliora. »
Tacite innuit, quod sibi sint ipsi in causa cur mi-
nora dona accipiant. Cum enim dicit, « Æmula-
mini, » diligentiam et conatum ipsorum postulat,
et majorem erga spiritualia cupiditatem. Nec dixit,
Majora, sed, « Meliora, » hoc est, utiliora.

« Et adhuc excellentiorem viam vobis demon-
stro. » Atque una cum his (hoc enim significat,
« Et adhuc »), si omnino æmulatores sitis chari-
smatum, monstrabo vobis viam quamdam per hy-
perboles, hoc est, eximiam, quæ ad omnia chari-
smata perducit. Charitatem autem intelligit.

« Καὶ οὗς μὲν ἔθετο ὁ Θεὸς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ,
πρῶτον ἀποστόλους, δεύτερον προφήτας. » Ὁ Θεὸς
ἔθετο πῶς οὖν ἀντιτάτῃ τῷ Θεῷ; Προτάττει δὲ
τοὺς ἀποστόλους, ὡς πάντων τῶν ἀγαθῶν χορη-
γούς: δευτέρους δὲ τοὺς προφήτας οὐχὶ τῆς Πα-
λαιᾶς; (ἰκεῖνοι γὰρ ἔω; Ἰωάννου προσηφῆτευσαν περὶ
τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας), ἀλλὰ τοὺς μετὰ τὴν
Χριστοῦ παρουσίαν ἐν τῇ Καινῇ προφητεύοντας·
οἳ αἱ Φιλίππου θυγατέρες, οἷος Ἄγαθος, οἷοι ἄλλοι
μυρία· δαφίλης γὰρ ἦν ἡ χάρις αὐτῆ τοῦ Πνεύματος
ἐν ἐκάστῃ Ἐκκλησίᾳ. Πρῶτων δὲ καὶ δευτέρων τι-
θησιν, ἵνα τὸ τῶν γλωσσῶν χάρισμα ἔσχατον τάξῃ,
καταστῆ τὸς ἐπὶ τούτῳ ἐπαιρομένους.

« Τρίτον διδασκάλους. » Ὁ μὲν γὰρ προφήτης,
πάντα ἀπὸ τοῦ Πνεύματος φθέγγεται· ὁ δὲ διδάσκα-
λος, καὶ οἰκοθεν διὰ τοῦτο τρίτος οὗτος.

« Ἐπειτα δυνάμεις, εἴτα χαρίσματα ἰαμάτων. »
Αἱ δυνάμεις, καὶ ἴωντο τοὺς ἀσθενεῖς, καὶ ἐκάλειον
τοὺς ἐναντίους· τὰ δὲ χαρίσματα τῶν ἰαμάτων, μό-
νον ἴωντο· διὰ τοῦτο ἰκεῖνο τοῦτο προτίθησιν. Ἀμ-
φοτέρων μὲντοι τοῦτων, ὁ τερῶντι διδασκαλὸς προ-
ετέθη, ὅς ἐστι δευτῆρῃ ὁ δι' ἔργου καὶ λόγου διδάσκων.

« Ἀντιλήψεις, κυβερνήσεις. » Τουτέστι, τὸ ἀν-
έχεσθαι τῶν ἀσθενῶν, καὶ τὸ κυβερνᾶν, ἥτοι οἰκονο-
μεῖν τὰ τῶν ἀδελφῶν. Ταῦτα δὲ εἰ καὶ τῆς ἡμετέρας
εἰσι σπουδῆς, ὁμως καὶ τοῦ Θεοῦ χαρίσματα εἶναι
λέγει, πείθων ἡμᾶς εὐχαρίστους εἶναι, καὶ πρὸς
ἐκείνων ἀφορᾶν, καὶ μὴ ἐπιτρέσθαι.

« Γένη γλωσσῶν. » Ἐσχατον τοῦτο τέθεικεν, ἵνα
συστεῖται τοὺς ἐπὶ τούτῳ ἀλαζονευομένους.

« Μὴ πάντες ἀπόστολοι; μὴ πάντες προφῆται;
μὴ πάντες διδάσκαλοι; μὴ πάντες δυνάμεις; μὴ
πάντες χαρίσματα ἰαμάτων ἔχουσι; μὴ πάντες
γλώσσαις λαλοῦσι; μὴ πάντες διερμηνεύουσιν; »
Ἐπειδὴ εἰκὸς ἦν αὐτοὺς μάλλον ἀλγῆσαι, ὡς φα-
νερωθέντων τῶν μειζῶνων καὶ τῶν ἐλαττόνων χα-
ρισμάτων διὰ τῆς ἀπαριθμήσεως, πάλιν παραμυ-
θεῖται τοὺς ἐλάττονας. Τί γὰρ, φησὶν, ἀλγεις, οὐ
οὐκ ἔχεις τυχόν ἢ προφητείαν; Ἐνόησον ὅτι ἔχεις
σύ πάλιν, ὃ ὁ προφήτης οὐκ ἔχει· καὶ ὁ περ ἄλλος
ἄλλος οὐκ ἔχει. Ὅστε τοῦτο συμφέρον ὑμῖν καὶ ὠφε-
λιμώτερον, τὸ οὕτως ἔχειν, ἵνα ἕκαστος τοῦ πλησίον
δέηται.

« Ζηλοῦτε δὲ τὰ χαρίσματα τὰ κρείττονα. » Ἠλέ-
ξατο ἡρέμα, ὅτι αὐτοὶ αἰτίοι εἰσι τοῦ τὰ ἐλάττονα
λαθεῖν· διὰ γὰρ τοῦ εἰπεῖν, « Ζηλοῦτε, » τὴν παρ'
ἐκείνων σπουδὴν ἀπαιτεῖ, καὶ τὴν πλεῖω ἐπιθυμίαν
περὶ τὰ πνευματικὰ. Καὶ οὐκ εἶπε, Τὰ μείζονα,
ἀλλὰ, « Τὰ κρείττονα, » τουτέστι, τὰ ὠφελιμώτερα.

« Καὶ ἐτι καθ' ὑπερβολὴν ὁδὸν ὑμῖν δείκνυμι. »
Καὶ μετὰ τούτων (τούτο γὰρ δηλοῖ τὸ, « Καὶ ἐτι »)
ἐάν ὅλως ζηλωτὰ ὑπάρχητε χαρισμάτων, δείξω
ὑμῖν μίαν ὁδὸν καθ' ὑπερβολὴν, τουτέστιν, ὑπερ-
έχουσαν, ἥτις φέρει ἐπὶ πάντα τὰ χαρίσματα. Τὴν
ἀγάπην δὲ λέγει.

Varia lectiones.

¹ ἀρχηγούς ο. ² τοὺς παλαιούς ο. ³ τυχὲν ο.

ΚΕΦΑΛ. ΙΓ΄.

Α

CAPUT XIII.

« Ἐὰν ταῖς γλώσσαις λαλῶ τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν ἀγγέλων, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, γέγονα χαλκὸς ἡχῶν, καὶ ὀκύμβαλον ἀλαλάζον. » Οὐκ εὐθὺς ὑπέδειξεν αὐτοῖς τὴν ὁδόν, ἀλλὰ συγκρίνει αὐτὴν πρότερον πρὸς τὸ δοκοῦν αὐτοῖς χάρισμα εἶναι μείζον, τὸ τῶν γλωσσῶν, καὶ δείκνυσσι ταύτην ἀσυγκρίτως τούτου ὑπερέχουσαν, ναὶ μὴν καὶ τῶν λοιπῶν πάντων χαρισμάτων, καὶ τότε ἀξιοπρόβητον ἀποφαίνει. Γλώσσας δὲ ἀνθρώπων, τῶν ἀπανταχοῦ τῆς οἰκουμένης ἐθνῶν φησιν. Οὐκ ἀρκούμενος δὲ τούτῳ, καὶ ἑτέραν εἴησιν ὑπερβολὴν · « Ταῖς τῶν ἀγγέλων, » φησὶ, « γλώσσαις » οὐχ ὅτι οἱ ἄγγελοι γλώσσας ἔχουσιν, ἀλλὰ κρείττον τι δηλώσαι θέλων, καὶ τὸ ὑπερέχον τῶν ἀνθρώπων ἡ γλωσσῶν, διὰ τοῦτο οὕτως εἶπεν. Β Ἄγγελοι γὰρ ἡ γλώσσα, ἡ νοερά πρὸς τὰ ἀλλήλους ὁ διαδιδόναι τὰ θεῖα νοήματα δύναμις · Ἄπὸ δὲ τοῦ ἡμετέρου ὄργανου ταύτην ὠνόμασεν, ὥσπερ καὶ τὸ, « Πᾶν γόνυ κάμψει ἐπουρανίων. » Οὐ γὰρ ὅσπερ καὶ νεῦρα ἔχουσιν, ἀλλὰ τὴν ἐπιτεταμένην ὑποταγὴν ἐδήλωσε. « Γέγονα » δὲ, φησὶ, « χαλκὸς ἡχῶν » τούτῳστιν, φωνὴν μὲν ἀφίεις, εἰκὴ δὲ φθεγγόμενος, καὶ ὄκληρὸς ὢν, μηδένα δὲ ὠφελῶν, διὰ τὸ ἀγάπης ἑστέρησθαι.

« Καὶ ἐὰν ἔχω προφητείαν, καὶ εἰδῶ τὰ μυστήρια πάντα, καὶ πᾶσαν τὴν γνῶσιν. » Οὐχ ἀπλῶς προφητείαν, ἀλλὰ τὴν ἀκροτάτην, καὶ πάντα εἰδῶσαν τὰ μυστήρια. Σκόπει δὲ, πῶς ἐπὶ μὲν τῶν γλωσσῶν, οὐδὲν εἶπεν εἶναι κέρδος · ἐπὶ δὲ τῆς προφητείας, τὸ C εἶδέναι τὰ μυστήρια πάντα, καὶ πᾶσαν τὴν γνῶσιν.

« Καὶ ἐὰν ἔχω πᾶσαν τὴν πίστιν. » Ἴνα μὴ καθ' ἕκαστον λέγων ὄκληρὸς φαίνεται, ἐπὶ τὴν μητέρα καὶ τὴν πηγὴν ἀπάντων ἦλθε, τὴν πίστιν, καὶ ταύτην, πᾶσαν.

« Ὡστε καὶ ὄρη μεθιστάναι, ἀγάπην δὲ οὐκ ἔχω, οὐδὲν εἰμι. » Ἐπειδὴ ἐδόκει τοῖς παχυτέροις μέγα, τὸ μεθιστάνειν τὰ ὄρη, τούτου ἕνεκα ἐπεμνήσθη αὐτοῦ, οὐχ ὅτι τοῦτο μόνον δύναται ἡ πᾶσα πίστις · τὸ γὰρ ὄρη μεθιστάνειν, ὁ Κύριος μικρῶ μέρει τῆς πίστεως ἀνατίθησιν, εἰπὼν · « Ἐὰν ἔχητε πίστιν ὡς κόκκον σινάπεως. » Ὅρα δὲ, πῶς διὰ τῆς προφητείας καὶ τῆς πίστεως, πάντα τὰ χαρίσματα περιέλαβεν · ἢ γὰρ ἐν λόγοις, ἢ ἐν ἔργοις, εἰσὶ τὰ θαύματα. Οὐκ εἶπε δὲ, ὅτι Ἄγάπην μὴ ἔχων, μικρὸς εἰμι καὶ εὐτελής, ἀλλ', « Οὐδὲν εἰμι. »

« Καὶ ἐὰν ψωμίσω πάντα τὰ ὑπάρχοντά μου. » Οὐκ εἶπεν, Ἐὰν δῶ μέρος τῆς οὐσίας μου, ἀλλὰ, « Τὰ πάντα » καὶ οὐκ εἶπε, Δῶ, ἀλλὰ, « Ψωμίσω. » ὥστε προσκαλεσθαι τὴν θανάπην καὶ τὴν διακονίαν, τὴν μετ' ἐπιμελείας πάσης.

« Καὶ ἐὰν παραδῶ τὸ σῶμά μου, ἵνα καυθήσωμαι, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, οὐδὲν ὠφελοῦμαι. » Οὐκ

VERS. 1. « Si linguis hominum loquar et angelorum, charitatem autem non habeam, factus sum æssonans, vel cymbalum tinniens. » Haud actutum submonstravit eis viam, sed comparat eam prius cum dono quod ipsis videbatur esse potius, linguarum videlicet, ostenditque hanc illud incomparabiliter antecellere, imo et cætera omnia charismata : et tum eam dignam esse ait, quæ ab omnibus expectatur. Linguas autem hominum, cunctarum gentium ubique terrarum commorantium intelligit. Nec hoc contentus, aliam ponit excellentiam : « Angelorum linguis, » inquit : non quod angelicæ linguas habeant, sed ut quiddam, quod humanis linguas excellentius esset, indicaret, sic dixit. Angelorum enim lingua est intellectualis vis qua sibi mutuo divinarum rerum intellectum ac divinas cogitationes impertiant. A nostro autem organo eam nominavit, quemadmodum et illud, « Flectetur omne genu cœlestium p. » Non enim ossa et nervos habent, sed summam subjectionem indicavit. « Factus sum, » inquit, « æssonans, » hoc est vocem quidem edens, temere autem loquens, ac turbulenta proferens, quibus nemini prosim, quandoquidem charitate sim destitutus.

VERS. 2. « Et si 202 habuero prophetiam, et noverim mysteria omnia, et omnem scientiam. » Non simpliciter prophetiam, sed maxime sublimem, et quæ mysteria omnia noverit. Observa autem quod de linguis quidem nullam utilitatem dixit quæ eis inesset ; at de prophetia hoc dixit, Si noverim mysteria omnia, et omnem scientiam.

« Et si habuero omnem fidem. » Ne sigillatim dicendo molestus videatur, ad matrem et fontem omnium, fidem pervenit, eamque omnem.

« Ut montes transferam, charitatem autem non habeam, nihil sum. » Quia videbatur magnum esse rudioribus montes transferre, propterea ejus rei meminit, non quod hoc solum possit tota fides : nam montes transferre, vel modicæ fidei parti Dominus ascribit : « Si habeatis, » inquit, « fidem ut granum sinapis. » Observa autem hic quomodo per prophetiam et fidem omnia charismata comprehendit : aut enim in verbis vel operibus sunt miracula. Non dixit autem charitatem non habens, Modicus sum et vilis ; verum, « Nihil sum. »

VERS. 3. « Et si distribuero in cibos pauperum omnes facultates meas. » Non dixit, Si partem aliquam facultatum mearum dederō, sed, « Omnes : » nec dixit, Dederō, sed, « In cibos distribuero, » aut sumptui ministerium cum omni diligentia adjiciatur.

« Et si dederō corpus meum ut ardeam, charitatem autem non habeam, nihil mihi prodest. » Non

» Philipp. II, 10. » Matth. XVII, 20.

Variæ lectiones.

ἢ ο. ἢ ἀνθρώπων ο. ἢ δέ ο. ἢ ἀλλήλους, καὶ ἀλλήλων ο.

dixit, Ut moriar, sed quod omnium difficillimum videbatur, Vivum quempiam comburi, neque hoc citra charitatem prodesse dicit. At dixerit quispiam : Quomodo fieri potest ut quispiam res suas et facultates in pauperes distribuat sine charitate? Hic responderi potest, vel quod id quod non est, tanquam sit, posuerit : perinde ac cum ait : « Si vel angelus vel nos prædicemus vobis Evangelium præterquam quod accepistis * : » atqui neque ipse, neque angeli aliud Evangelium annuntiaturi erant. Quin aliis plerisque locis quædam dicit huiusmodi. Vel quod quispiam sine charitate possit etiam inopibus largiri, cum non ex affectu erga pauperes id fiat, verum ut hominibus placeat. Cum dilectione autem si, quando veluti compatiens et inflammatus charitate hoc faciat.

VERS. 4. « Charitas patiens est, benigna est. » Deinceps charitatis indicia percurrit, ac primo loco longanimitatem ponit, radicem omnis philosophiæ. Longanimis enim est, qui lento et magno est animo. Quia vero nonnulli non ad philosophiam longanimitate usi sunt, sed sæpe eoa qui ipsis irascuntur, risu et scommatis excipientes, ceu longanimes scilicet, in causa sunt, ut ira magis excandescerent : **203** propterea, « Benigna est, » inquit, charitas, hoc est mansueta est, candidos et innocentes mores indicat ; non ut illi prædicti, subdoli et morosi. Hæc autem dixit, morosos et contentiosos apud Corinthios carpens.

« Non æmulatur. » Hoc est, non invidet. Potest enim aliquis et longanimis esse, et interim invidiæ affectu laborare. Verum charitas etiam hoc effugit. Hoc autem dixit, propter invidios quosdam apud Corinthios.

« Non agit perperam. » Id est, non præcipitanter agit, sed prudentem efficit et firmum eum cui inest. Πέρπερος enim est, qui in sublime tollitur, levis, stolidus. Hoc autem ad eos pertinet, qui leves erant apud eos, novorumque studiosi.

« Non inflatur. » Fieri enim potest ut quispiam omnia jam commemorata bona habeat, ac propterea inflatur : verum charitas istuc non agit : cæterum cum jam commemoratis bonis humilliter se gerit. Hoc vero ad arrogantes pertinet.

VERS. 5. « Non pudefit. » Hoc est, non solum non inflatur, sed etiamsi turpissima patitur propter adamatam, non arbitratur rem istam esse turpitudinem ac ignominiam : quemadmodum et Christus ob dilectionem quam erga nos habuit, ignominiosam crucem non solum recepit, verum etiam gloriam peculiarem putavit. Poteris etiam ita intelligere, « Non pudefit, » pro, non injuria afficit, nihil enim turpius est injuria. Hoc autem ad fastuosos pertinet.

« Non querit quæ sua sunt, non irritatur. » Modum explicat quomodo non pudeflat charitas. Pro-

* Galat. 1, 8.

Varie lectiones.

† Κορινθῶ ο. * αὐτῆ ο. * ὑπέρτερος ο.

εἶπαν, Ἴνα ἀποθάνω, ἀλλ' ὁ χαλεπότερον πάντων ἰδοῦμαι, τὸ ζῶντά τινα κατακαῆναι, αὐδὲ τοῦτο φησὶ ὠφελεῖν, χωρὶς ἀγάπης. Ἄλλ' εἶποι εἰς ἀν· Πῶς ἐστι δυνατόν ψωμίσει τὰ ὑπάρχοντα, χωρὶς ἀγάπης Ἔστιν οὖν εἰπεῖν, ὅτι ἢ τὸ οὐκ ὄν, ὡς ὄν ὑπέθετο. (ὡς περ ἔταν λέγει· « Ἐάν ἄγγελος ἢ ἡμεῖς εὐαγγελιζώμεθα ὑμῖν, παρ' ὃ παρελάβετε » καίτοι, οὐτε αὐτὸς, οὐτε ἄγγελος ἐμελλεν ἕτερα εὐαγγελίζεσθαι. Καὶ ἀλλαχοῦ πολλαχοῦ τοιαῦτα λέγει· ἢ ὅτι ἐστι καὶ χωρὶς ἀγάπης ἰδοῦμαι, ἔταν. μὴ διὰ τὴν πρὸς τοὺς δεομένους συμπάθειαν, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀνθρωπώρεσκίαν γίνηται. Μετὰ ἀγάπης δὲ γίνεται, ἔταν ὡς συμπάσχων καὶ περικαίμενός τις τοῦτο ποιῆ. autem si, quando veluti compatiens et inflammatus

« Ἡ ἀγάπη μακροθυμεῖ, χρηστεύεται. » Δοκίμῃ διεξέρχεται τῆς ἀγάπης τὰ γνωρίσματα, καὶ πρώτην τὴν μακροθυμίαν τίθει, τὴν ῥίζαν πάσης φιλοσοφίας. Μακρόθυμος γάρ, ὁ μακρὸν καὶ μέγαλην ἔχων ψυχὴν. Ἐπειδὴ δὲ τινες οὐκ εἰς φιλοσοφίαν τῆ μακροθυμίας κέχρηται, ἀλλὰ κολλῶντας τοὺς κατ' αὐτῶν ὀργιζομένους διαγελῶντες καὶ εἰρωνευόμενοι, ὡς δὴ θεν μακρόθυμοι, μᾶλλον αὐτοὺς ποιῶσιν ἐκαλεῖσθαι τῆ ὀργῆ· διὰ τοῦτο φησὶ τὸ, « Χρηστεύεται, » ἀντὶ τοῦ, χρηστὸν ἦθος καὶ ἀκακὸν ἐνδείκνυται· οὐκ ὡς ἐκείνοι γε οἱ ῥηθέντες, ὕπουλοι καὶ κακῆθεις. Ταῦτα δὲ εἶπε καθαρτόμενος τῶν ἐν Κορινθίους ἠ φιλονείκων καὶ ὑποῦλων.

« Οὐ ζηλοῖ. » Τουτέστιν, οὐ βασκαίνει· ἔστι γὰρ καὶ μακρόθυμὸν τινα εἶναι, καὶ βασκαίνειν· ἀλλ' ἢ γε ἀγάπη καὶ τοῦτο διαπέφυγε. Τοῦτο δὲ εἶπε, διὰ τοὺς ἐν αὐτοῖς· ἢ βασκαίνους.

« Οὐ περπερεύεται. » Τουτέστιν, οὐ προπατεύεται, ἀλλὰ συνετὸν ἐργάζεται καὶ βεβηκότα τὸν ἔχοντα· πέρπερος ἢ γὰρ ἐστὶν ὁ μετρωριζόμενος, ὁ κούφος, ὁ βλακευόμενος· καὶ τοῦτο δὲ πρὸς τοὺς παρ' αὐτοῖς κούφους καὶ νεωτερικούς.

« Οὐ φυσιοῦται. » Ἔστι γὰρ τὰ προσηρημένα μὲν πάντα ἀγαθὰ ἔχειν, φυσιοῦσθαι δὲ ἐπὶ τούτοις· ἀλλ' ἢ ἀγάπη οὐδὲ τοῦτο ἔχει, ἀλλὰ μετὰ τῶν ῥηθέντων ἀγαθῶν ταπεινοφροσεῖ. Πρὸς δὲ τοὺς ἀλαζόνας τοῦτο.

« Οὐκ ἀσχημονεῖ. » Τουτέστιν, οὐ μόνον οὐ φυσιοῦται, ἀλλ' εἰ καὶ τὰ ἀσχημίστα πάθει διὰ τὸν ἀγαπώμενον, οὐκ ἠγέεται τὸ πρᾶγμα ἀσχημοσύνην καὶ ἀδοξίαν· ὡς περ καὶ ὁ Χριστὸς, διὰ τὴν πρὸς ἡμᾶς ἀγάπην τὴν αἰμιον σταυρὸν οὐ μόνον κατεδέξατο, ἀλλὰ καὶ δόξαν οἰκείαν ἠγήσατο. Νοήσεις δὲ καὶ οὕτω τὸ, « Οὐκ ἀσχημονεῖ, » ἀντὶ τοῦ, οὐκ ὑβρίζει. Οὐδὲν γὰρ ἀσχημονέστερον ὑβριστοῦ. Πρὸς δὲ τοὺς ἀσυγκαταβάτους τοῦτο.

« Οὐ ζητεῖ τὰ ἑαυτῆς, οὐ παροξύνεται. » Λέγει τὸν τρόπον, πῶς οὐκ ἀσχημονεῖ. Ὅτι, φησὶ, τὸ οἰ-

κειον συμφέρον οὐ ζητεῖ, ἀλλὰ τὸ τοῦ πλησίον· καὶ ἀσχημοσύνην τότε ἡγείται, ὅταν ἀσχημονοῦντα τὸν πλησίον μὴ ἀπαλλάξῃ. Τοῦτο δὲ, πρὸς τοὺς ὑπερ-
ορῶντας τῶν λοιπῶν. Ἄλλ' οὐδὲ παροξύνεται, ἐπειδὴ οὐκ ἀσχημονεῖ. Ἀνήρ γὰρ θυμώδης, οὐκ εὐσχημῶν. Ὡστε οὐκ ἀσχημονεῖ ἡ ἀγάπη, διότι οὐδὲ παροξύνεται· τουτέστιν, οὐκ ἀναπηδᾷ εἰς ὄργην. Τοῦτο πρὸς τοὺς ὑβριζομένους.

« Οὐ λογίζεται τὸ κακόν. » Πάντα, φησὶ, τὰ κακὰ πάσχουσα, οὐ παροξύνεται εἰς ὄργην· καὶ οὐ μόνον οὐκ ἀντεργάζεται ἡ τὸ κακὸν πρὸς ἄμωσαν, ἀλλ' οὐδὲ λογίζεται. Ὅρα δὲ πανταχοῦ, πῶς οὐ λέγει, ἐπὶ ἡ ἀγάπη ζηλοῖ μὲν, ἀλλὰ περιγίνεται· ἢ παροξύνεται μὲν, ἀλλὰ κρατεῖ· ἀλλὰ οὐδὲ τὴν ἀρχὴν, φησὶν, ὅπως ἐξ ὧναι τινα κακίαν· ὥσπερ καὶ ἐν ταῦθα· « Οὐ λογίζεται τὸ κακόν. » Καὶ τοῦτο δὲ πρὸς τοὺς αὐτοὺς, ἵνα μὴ ἀνθυβρίζωσιν.

« Οὐ χαίρει ἐπὶ τῇ ἀδικίᾳ. » Τουτέστιν, οὐκ εὐφραίνεται, ὅταν τις ἀδικηται, καὶ ἐκπράξῃται, καὶ κακῶς πάσχη.

« Συγχαίρει δὲ τῇ ἀληθείᾳ. » Ἄλλ' ὁ πολλῶν μείζον, φησὶ, συγχαίρει ἐπὶ τοῖς εὐδοκίμοις· καὶ ὅταν ἡ ἀλήθεια εὐδοκῆται, καὶ δόξαν οἰκείαν τοῦτο ἡγείται. Πρὸς δὲ τοὺς βασιλάνους τοῦτο.

« Πάντα στέγει. » Καὶ ὑβρεις, καὶ πληγὰς, καὶ θάνατον· τοῦτο γὰρ αὐτῇ ἡ μακροθυμία χαρίζεται, ἢ ἢν προσεῖναι αὐτῇ εἶπε. Πρὸς δὲ τοὺς ἐπιβουλεύο-
μένους τοῦτο.

« Πάντα πιστεύει. » Ὅσα ἂν εἴποι ὁ ἀγαπώμενος· καὶ οὐδὲν ὑπουργὸν οὔτε αὐτὸς ἡ λαλεῖ, οὔτε ἄλλον λαλεῖν οἴεται.

« Πάντα ἐλπίζει, πάντα ὑπομένει. » Οὐκ ἀπογινώσκει, φησὶ, τοῦ ἀγαπωμένου ἡ, ἀλλ' ἐλπίζει αὐτὸν ἀεὶ εἰς τὸ κρεῖττον ἐπιδιδόναι. Τοῦτο δὲ εἶπε πρὸς τοὺς ἀπογινώσκοντας. Εἰ δὲ καὶ ἐλπίσας ἀποτύχη, ἐκείνου τῇ κακίᾳ ἐναπομείναντος, φέρει γενναίως αὐτοῦ τὰ ἐλαττώματα· « Πάντα » γὰρ, φησὶν. « ὑπομένει. » Πρὸς δὲ τοὺς εὐκόλως δισταμένους τοῦτο.

« Ἢ ἀγάπη οὐδέποτε ἐκπίπτει. » Τουτέστιν, οὐδέποτε ἀστοχεῖ, ἀλλὰ πάντα κατορθοῖ· ἢ, ὁ κρεῖττον, ἀντὶ τοῦ, οὐ διαλύεται, οὐ διακόπτεται, οὐδέποτε παύεται, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι μένει, τῶν ἄλλων ἀπάντων καταργουμένων, ὡς ἐφ' ἐξῆς εἶρεῖ.

« Εἶτε δὲ προφητεῖαι καταργηθήσονται· εἶτε γλῶσσαι παύσονται. » Καταλέξας τῆς ἀγάπης τὰ βλαστήματα, πάλιν αὐτὴν καὶ ἐτέρω τρόπῳ ὑψοῖ, τῷ λέγειν καὶ τὴν προφητείαν καὶ τὰς γλώσσας τέλος ἔχειν, τὴν δὲ ἀγάπην μόνιμον εἶναι καὶ ἀτελεύτητον. Εἰ γὰρ καὶ αἱ προφητεῖαι, καὶ αἱ γλῶσ-

primum, inquit, com'nodum non querit, sed proximi; et deformitatem tuam maxime putat esse, cum a turpitudine proximum non arcuerit. Hoc vero spectat ad eos qui reliquos contemnebant. At neque irritatur, quandoquidem se incomposite non gerit. Vir enim iracundus non est decorus. Proinde non turpiter agit charitas, quia non exacerbatur, hoc est, in iram non prosilit. Hoc facit pro iis qui injuria afficiuntur.

« Non cogitat malum. » Omnia, inquit, mala patiens non exacerbatur ad iracundiam : et non solum non contra mali quidpiam molitur, ut sese ulciscatur, sed ne cogitat quidem. Observa autem undique quomodo non dicat, quod charitas æmuletur quidem, sed superior evadit : aut irritatur quidem, sed victoriam obtinet : imo neque ab initio, inquit, prorsus nasci sinit aliquam malitiam : quemadmodum et hic, « Non cogitat, » inquit, « malum. » Hoc ipsis Corinthiis dictum est, ne de injuriis injuriam retalient.

Vers. 6. « Non gaudet super iniquitate. » Hoc 204 est, non exhilaratur si quisquam injuria afficiatur, lædatur, patiturque male.

« Congaudet autem veritati. » At quod multo majus, inquit, congaudet probatis . et si quando veritas prosperum cursum nanciscatur, hoc quoque gloriam suam arbitratur. Hoc autem ad invidios dicitur.

Vers. 7. « Omnia suffert. » Et injurias et plagas et mortem. Istud enim ei longanimitas donat, quam adesse ei dixit. Ad insidias tendentes hoc dicit.

« Omnia credit. » Quæcumque dixerit dilectus, nihilque maleficum aut subdolum neque ipse loquitur, neque alium loqui arbitratur.

« Omnia sperat, omnia sustinet. » Non desperat de dilecto, sed sperat eum semper ad melius promoveri. Hoc vero ad desperantes dixit. Quod si vero a sua spe exciderit, illo in malitia perseverante, strenue fert illius deliquia. « Omnia » enim, inquit, « sustinet. » Ad facile dissidentes hæc loquitur.

Vers. 8. « Charitas nunquam excidit. » Id est, nunquam aberrat, sed omnia perficit. Vel, quod est melius, significat, non dissolvitur, non discinditur neque unquam desinit, sed in futuro quoque sæculo perdurat, aliis omnibus abolitis, perinde ac infra dicit.

« Sive vero prophetiæ abolentur, sive linguæ cessabunt. » Commemoratis dilectionis germinibus, rursus alia quadam ratione eam exaltat, dicendo prophetiam et linguas finem habituras, charitatem vero permansuram stabilem, sineque carituram. Si enim prophetiæ et linguæ sint propter susceptionem

Varie lectiones.

¹⁰ τοῦτο ο. ¹¹ πρὸς ο. ¹² καταργάζεται ο. ¹³ Ἰσ. αὐτῆ ο. ¹⁴ ἡγαπημένου ο.

fidei, & sic undique expressa et explicata, merique in A
præsenti quidem, præsertim vero in futuro.

VERS. 8-10. « Sive scientia destruetur; ex parte enim cognoscimus, et ex parte prophetamus. Cum autem venerit quod perfectum est, evacuabitur quod ex parte est. » Si scientia abolenda est, numquid igitur in ignorantia vivemus? Minime: verum de scientia ex parte, seu imperfecta loquitur, perinde ac ipse interpretatur hoc, « Scientia ex parte abolebitur, » adveniente cognitione perfecta, illa nimirum quæ ad vitam futuram spectat. Non enim amplius tantundem sciemus, sed longe plura et majora: quemadmodum, quod ubique sit Deus, novimus quidem nunc; sed quo modo, nescimus. Et quod virgo peperit, scimus: qua vero ratione, nondum novimus: at tunc quiddam excellentius et commodius de his sciemus.

VERS. 11. « Cum essem parvulus. » Cum dixisset, Cum venerit quod perfectum est, destruetur quod est ex parte, nunc etiam exemplum profert quo indicat, quantum 205 sit discriminis inter cognitionem temporis hujus, et futuram. Hic enim infantibus assimilamur, tum vero viri erimus.

« Loquebar ut parvulus. » Tanquam ad linguas referat, dicit, « Loquebar. »

« Sapiebam ut parvulus. » Hoc ad prophetias referre videtur.

« Cogitabam ut parvulus. » Ad scientiam istuc pertinet.

« Quando autem factus sum vir, evacuavi quæ erant parvuli. » Hoc est, quando in futuro sæculo viriliorem adeoque perfectiorem cognitionem nactus fuero, tum destruetur exigua infantibusque adæquata scientia, quam hic habemus. Infert igitur:

VERS. 12. « Videmus enim nunc per speculum in ænigmate. » Declarat id quod de parvulo dixit, ac demonstrat quod obscura quædam nobis sit hic cognitio, tum vero magis perspicua erit. « Videmus enim, » inquit, « nunc per speculum. » Deinde quia speculum expressius demonstrat rei repræsentatæ imitationem, adjecit, « In ænigmate: » ostendens cognitionem præsentem valde ex parte esse et exilem.

« Tunc autem facie ad faciem. » Non quod Deus faciem habeat, cæterum ut per hoc ostendat apertio-riorem et planiorem cognitionem, et omnino revelatam.

« Jam cognosco ex parte, tunc vero agnoscam quemadmodum et agnitus sum. » Duplici ratione tollit inflationem ipsorum, ostendens particularem esse cognitionem præsentem, quodque illam a nobis ipsis non habeamus. Non enim ego, inquit, novi Deum, sed ipse me agnovit. Perinde igitur ut nunc ipse me novit, et ipse mihi accurrit, hunc admodum

σαι διὰ τὴν πίστιν παραδόχθῆναι εἶσι, τῆς πίστεως πανταχοῦ ἀπλωθείσης. εἰκότως ὡς περιττα ἀργήσουσι, καὶ νῦν μὲν, μάλιστα δὲ τότε.

« Εἴτε γνῶσις, καταργηθήσεται. Ἐκ μέρους γὰρ γινώσκομεν, καὶ ἐκ μέρους προφητεύομεν. Ὅταν δὲ ἔλθῃ τὸ τέλειον, τότε τὸ ἐκ μέρους καταργηθήσεται. » Ἐάν ἡ γνῶσις καταργηθῆναι μέλλῃ, ἄρα ἐν ἀγνωσίᾳ μέλλομεν διαγεῖν; Μὴ γένοιτο· ἀλλὰ περὶ τῆς ἐκ μέρους γνώσεως λέγει, ὡς καὶ αὐτὸς ἐρμηνεύει τοῦτο, ὅτι ἡ ἐκ μέρους γνῶσις καταργηθήσεται, τῆς τελείας ¹⁰ ἐλθούσης, δηλονότι, τῆς κατὰ τὴν μέλλουσαν ζωὴν. Οὐκέτι γὰρ τὸσαῦτα εἰσόμεθα, ἀλλὰ πολλῶν πλείονα· οἷον, ὅτι μὲν πανταχοῦ ἐστὶν ὁ θεός, οἴδαμεν νῦν· ἀλλὰ, πῶς, οὐκ ἴσμεν· καὶ ὅτι μὲν ἔτεκε παρθένος, ἴσμεν· πῶς δὲ, οὐκέτι· τότε δὲ εἰσόμεθα τὶ πλέον καὶ συμφέρον περὶ τούτων.

« Ὅτε ἤμην νήπιος. » Εἰπὼν, ὅτι τοῦ τελείου ἐρχομένου, καταργεῖται τὸ ἐκ μέρους· νῦν καὶ παράδειγμα φέρει, δι' οὗ δείκνυσιν, ὅσον τὸ μέσον τῆς νῦν γνώσεως καὶ τῆς τότε. Νῦν μὲν γὰρ νηπίος εἴκοκαμεν· τότε δὲ, ἄνδρες εἰσόμεθα.

« Ὡς νήπιος ἐλάλουν. » Ὡς πρὸς τὰς γλώσσας, τὸ, « Ἐλάλουν. »

« Ὡς νήπιος ἐφρόνου. » Τοῦτο ὡς πρὸς τὰς προφητείας.

« Ὡς νήπιος ἐλογιζόμην. » Τοῦτο ὡς πρὸς τὴν C γνῶσιν.

« Ὅτε δὲ γέγονα ἀνὴρ, κατήργηκα τὰ τοῦ νηπίου. » Τουτέστιν, ὅτε ἐν τῷ μέλλοντι τὴν ἀνδρειότεραν ¹¹ γνῶσιν ἔξω, τότε καταργηθήσεται ἡ μικρὰ καὶ νηπίος ἐακυῖα γνῶσις, ἣν ἐνταῦθα ἔχομεν. Ἐπιφέρει οὖν·

« Βλέπομεν γὰρ ἄρτι δι' ἐσόπτρου ἐν αἰνίγματι. » Σαφηνίζει τὸ εἰρημένον περὶ τοῦ νηπίου, καὶ δείκνυσιν, ὅτι ἀμυδρά τις ἡμῖν ἐστὶν ἄρτι ἡ γνῶσις· τότε δὲ τρανοτέρα ἔσται. « Βλέπομεν γὰρ ἄρτι δι' ἐσόπτρου, » φησὶν. Εἶτα ἐπειδὴ τὸ ἔσοπτρον ἐκτυπώτερον δείκνυσι τοῦ ἐμφαινομένου τὴν μίμῃσιν, προσέθηκε τὸ, « Ἐν αἰνίγματι, » μεθ' ὑπερβολῆς δεικνύς τὴν παρούσαν γνῶσιν μερικωτάτην.

« Τότε δὲ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον. » Οὐχ ὡς πρόσωπον τοῦ Θεοῦ ἔχοντος, ἀλλὰ διὰ τοῦτου δεικνύων τὴν σαφεστέραν καὶ τρανοτέραν γνῶσιν, καὶ ἀνακαλυμμένην.

« Ἄρτι γινώσκω ἐκ μέρους· τότε δὲ ἐπιγνώσομαι καθῶς ἐπεγνώσθην. » Διπλῆ καθαιρεῖ τὸ φύσημα αὐτῶν, δεικνύς μερικὴν τε οὖσαν τὴν νῦν γνῶσιν, καὶ οὐδὲ ταύτην οἰκθῆν οὖσαν. Οὐ γὰρ ἐγὼ, φησὶν, ἔγνω τὸν Θεόν ¹², ἀλλ' αὐτὸς με ἐγνώρισεν. Ὅσπερ οὖν νῦν αὐτὸς με ἔγνω, καὶ αὐτὸς μοι ἐπέδραμεν· οὕτως ἐγὼ αὐτῷ ἐπιδραμοῦμαι τότε μειζῶν; ἢ νῦν·

Varie lectiones.

¹⁰ συντελείας ο. ¹¹ ἀδρεστέραν ο. ¹² αὐτόν ο.

ὡσπερ ὁ ἐν σκότει καθήμενος, ἕως μὲν οὐ βλέπει τὸν ἥλιον, οὐκ αὐτὸς ἐπιτρέχει τῷ κάλλει τῆς ἀκτίνος, ἀλλ' ἔκεινθη δεικνύσιν αὐτὴν ἐπιστάν λάμψῃ· ὅταν δὲ αὐτῆς δέξηται τὴν ἀίγλην¹⁸, τότε καὶ αὐτὸς διώκει τὸ φῶς. Τοῦτο οὖν ἐστὶ τὸ, « Καθὼς καὶ ἐπεγνώσθη » οὐκ ὅτι οὕτως ἀπαρλλάκτως αὐτὸν εἰσόμεθα, ἀλλ' ὅτι ὡσπερ αὐτὸς ἡμῖν ἐπέδραμε νῦν, οὕτως ἡμεῖς ἐξόμεθα αὐτοῦ¹⁹ τότε· ὡσπερ εἰ τις εὐρῶν βρέφος εὐγενὲς ἐκτεθὲν, ἀστειὸν τῷ εἶδει, αὐτὸς μὲν ἐπιγνοὺς αὐτὸ, ἀνέλοιτο, καὶ κομιδῆς ἀξιώσεις, καὶ εὐγενὸς ἀνατρέφων, τελευταίον καὶ πλούτῳ λαμπρῦνοι, καὶ εἰς τὰ βασιλεία εἰσαγάγῃ· τὸ δὲ, ἕως μὲν νηπιον εἶη, οὐδενὸς ἐπαισθάνοιτο τούτων, οὐδὲ ἐπιγινώσκῃ τὴν φιλανθρωπίαν τοῦ ἀνελομένου· ἐπειδὴν δὲ ἀνδρωθεῖ²⁰, τηλικαῦτα ἐπιγνοίη τὸν εὐεργέτην, καὶ ἀξίως αὐτὸν ἀγαπήσειεν. Ἰδοὺ σοὶ διὰ τοῦ ὑποδείγματος πεφώτισται τὸ συσκιαζόμενον ἐν τῷ ῥητῷ.

« Νυνὶ δὲ μένει πίστις, ἐλπίς, ἀγάπη, τὰ τρία ταῦτα· μεζῶν δὲ τούτων ἡ ἀγάπη. » Εἰσὶ μὲν οὖν καὶ γλώσσαι, καὶ προφητεῖαι, καὶ γνώσεις, εἰ καὶ ἀμυδραὶ εἰσι· πλὴν τῆς πίστεως χεθεΐσης εἰς πάντας, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἴρηται, πάντα²¹ ἀργήσουσιν· ἡ μέντοι πίστις, ἡ ἐλπίς, ἡ ἀγάπη, μονιμώτεραι τούτων (τοῦτο γὰρ σημαίνει διὰ τοῦ εἰπεῖν· « Νυνὶ δὲ μένει, » τὴν μονιμότητα δηλῶν τῶν τριῶν), καὶ τούτων δὲ αὐτῶν μεζῶν ἡ ἀγάπη, ἐπειδὴ καὶ εἰς τὸν μέλλοντα αἰῶνα παρεκτείνεται.

[« Νυνὶ δὲ μένει πίστις, ἐλπίς, ἀγάπη, τὰ τρία ταῦτα. » Ἐνταῦθα δὲ, φησὶ, μονιμώτερά εἰσι πίστις, ἐλπίς, ἀγάπη. Τῆς πίστεως γὰρ τοῦ κηρύγματος, ὡς εἴρηται, πανταχοῦ διαδοθείσης, αἱ μὲν γλώσσαι καὶ αἱ προφητεῖαι καὶ τὰ λοιπὰ χαρίσματα παυθήσονται. Ἡ πίστις δὲ, ἡ περὶ τῶν μελλόντων, τῆς τε κρίσεως καὶ ἀνταποδόσεως, καὶ ἡ ἐλπίς τῶν ἀμοιβῶν, καὶ ἡ πρὸς ἀλλήλους ἀγάπη, μενεῖ μέχρι συντελείας, ὡς χρειωδεστέρα.

« Μεζῶν δὲ τούτων ἡ ἀγάπη. » Τούτων δὲ πάλιν τῶν μονιμωτέρων καθορισμάτων μεζῶν ἡ ἀγάπη. Τῆς συντελείας γὰρ ἐλθοῦσης, ἡ μὲν πίστις καὶ ἐλπίς παυθήσονται· ἡ δὲ ἀγάπη μενεῖ, κραταιοτέρα γινομένη καὶ σφοδροτέρα. *Cod. Arundel.*]

ΚΕΦΑΛ. ΙΔ'.

« Διώκετε τὴν ἀγάπην. » Ἐπειδὴ μέγα χρῆμα ἀπέδειξε ταύτην, προτρέπεται λοιπὸν ἐπ' αὐτήν. Οὐκ εἶπε δὲ, ὅτι Ἀκολουθεῖτε αὐτῇ, ἀλλὰ, « Διώκετε, » τὴν ἐπιτεταμένην σπουδὴν ἀπαιτῶν. Πέφυγε γὰρ ἐξ ἡμῶν, καὶ πολλοῦ χρεῖα δρόμου, ἵνα φθάσωμεν ταύτην.

« Ζηλοῦτε δὲ τὰ πνευματικὰ· μᾶλλον δὲ, ἵνα προφητεύητε. » Ἴνα μὴ νομισῶσιν, ὅτι διὰ τοῦτο ἐξῆρε τὴν ἀγάπην, ἵνα σβέση τὰ χαρίσματα, ἐπάγει· « Ζη-

A Ipsi tunc accurram maiore cognitione quam nunc : quemadmodum qui in tenebris sedet, tantisper dum non intuetur solem, ipse non accurrit ad pulchritudinem radii, sed luce emissa seipsum radius demonstrat : quando vero ipse radii fulgorem acceperit, tum et ipse persequitur lumen. Hoc igitur est quod ait, « Quemadmodum cognitus sum : » non quod eodem prorsus modo ipsum agnosceremus, verum quod sicut ipse ad nos nunc accesserit, sic et nos tunc adingemur ipsi. Veluti si quis inveniens ingenuum infantem expositum, forma blandum et conspicuum, ipse quidem infantem agnoscens tollat, educationeque dignetur, ipsumque ingenue educans, tandem opibus splendidum reddat, et ad regiam introducat : ac puer quandiu infans manserit, nihil horum sentiat, neque tollentis agnoscat humanitatem : simul ac vero adoleverit, benefactorem agnoscat, dignisque eum beneficiis prosequatur. En hoc jam exemplo illustratum est, quod adumbratum fuit.

VERS. 13. « Nunc autem manet fides, spes, 206 charitas, tria hæc, sed maxima in his charitas. » Sunt quidem etiamnunc linguæ et prophetiæ et scientiæ, sint licet obscuræ : atqui fide in omnes diffusa, ut supra dictum est, omnino cessabunt : ipsa tamen fides, spes et charitas, istis diuturniores sunt (id enim significat per hoc quod ait, « Nunc autem manet, » trium istorum durationem ac stabilitatem denuntians) ; atque inter hæc tria charitas maxima est, quandoquidem et in futurum sæculum extendatur.

« VERS. 13. « Nunc autem manet fides, spes, charitas, tria hæc. » Hoc in loco ait fidem, spem, charitatem durabiliora esse. Nam fide prædicationis ubique disseminata, uti dictum est, linguæ quidem et prophetiæ cæteraque dona cessabunt. Fides vero, quæ est de rebus futuris et de iudicio ac retributione, nec non spes præmii et mutua dilectio, utpote magis necessaria, ad consummationem usque permanent.

« Sed maxima in his charitas. » rursum ex istis virtutibus quæ durabiliores sunt, major est charitas. Nam sine adveniente fides sane ac spes cessabunt, charitas autem, utpote fortior et vehementior reddita, permanebit.

CAPUT XIV.

VERS. 1. « Sectamini charitatem. » Quia rem esse arduam charitatem demonstravit, adhortatur deinceps ad eam. Non autem dixit, Sequimini eam, sed, Διώκετε, id est sectamini sive persequimini ; vehementem conatum atque diligentiam expetens. Effugit enim a nobis, quare multo cursu opus est, ut eam assequamur.

« Æmulamini spiritualia, magis autem ut prophetetis. » Ne arbutentur quod propterea charitatem extulit, ut exstinguat charismata, infert,

Variæ lectiones.

¹⁸ ἀγλήν ο. ¹⁹ αὐτῷ ο. ²⁰ ἀδρωθεῖ ο. ²¹ πάντες ο.

« Emulamini spiritualia, » hoc est, charismata, et cæteris autem prophetiam. Hoc autem dixit linguarum causa, quarum nomine arrogantes erant.

Vers. 2, 3. « Qui enim lingua loquitur, hominibus non loquitur, sed Deo. Nemo enim audit: Spiritu autem loquitur mysteria. Qui vero prophetat, hominibus loquitur ædificationem et adhortationem et consolationem. » Linguas cum prophetia confert, ostenditque eas per se neque omnino inutiles, neque omnino commodas. « Non enim hominibus loquuntur, sed Deo: » hoc est, non intellecta facilia et aperta hominibus dicunt; cæterum in Spiritu sancto loquuntur mysteria. Quatenus itaque ex Spiritu loquuntur, res profecto est ardua: quatenus autem hominibus non prodest, inferior est prophetia. Nam illa et ex Spiritu est, et commodior, eos, qui non sunt stabiliti, ædificans, segniores adhortans et excitans, pusillanimes animans et consolans. Ubique ergo Paulus illud ponit majus, quod est utilius.

Vers. 4. « Qui loquitur lingua, seipsum ædificat: qui autem prophetat, Ecclesiam ædificat. » Multi linguis loquentes non poterant aliis interpretari quæ dicerent. Isti igitur sibiipsis solis utiles erant. Qui autem prophetat, omnes audientes juvabat. Quanto igitur præstantius est Ecclesiam juvare potius quam unum, tanto etiam linguis excellentior est prophetia.

Vers. 5. « Volo autem vos omnes linguis loqui, magis autem ut prophetetis. » Quia non pauci apud eos loquebantur linguis, ne **207** videatur ex invidia linguas elevare, « Volo, » inquit, « omnes linguis loqui, » non unum aut duos, potius tamen volo ut prophetetis, propter majorem utilitatem scilicet.

« Major enim est qui prophetat, quam qui linguis loquitur, nisi etiam interpretetur, ut Ecclesia ædificationem accipiat. » Major, inquit, est propheta, verum eo qui tantum linguis loquitur, nec interpretari novit. Nam si novit interpretari, æqualis est prophetæ is qui linguis loquitur. Ædificat enim Ecclesiam, dum interpretatur quæ obscure in lingua dicuntur. Donum etiam erat interpretatio, et aliis quidem dabatur, qui linguis loquebantur, aliis vero non dabatur.

Vers. 6. « Nunc autem, fratres, si venero ad vos linguis loquens, quid vobis prodero, nisi vobis loquar in revelatione, aut scientia, aut prophetia, aut doctrina? » Vultis scire incommo- dum linguarum quæ non exponuntur? Esto quod ego Paulus doctor vester loquor linguis; sed inde ad auditores nihil emolumenti proveniet, nisi quid dixerō in revelatione, hoc est, quemadmodum consueverunt dicere qui revelationem a Deo sortiti sunt: quæ et ipsa est prophetiæ species, cum multis astantibus cujusque sensa patefiant. « Vel in scientia, » hoc

λοῦτε τὰ πνευματικὰ, » τούτέστι, τὰ χαρίσματα, ἐξαιρέτως δὲ τὴν προφητείαν. Τούτο δὲ εἶπε, διὰ τὰς γλώσσας, ἐφ' αἷς αὐτοὶ ἠλασσονεύοντο.

« Ὁ γὰρ λαλῶν γλώσση, οὐκ ἀνθρώποις λαλεῖ, ἀλλὰ τῷ Θεῷ. Οὐδεὶς γὰρ ἀκούει. Πνεύματι δὲ λαλεῖ μυστήρια. Ὁ δὲ προφητεύων, ἀνθρώποις λαλεῖ οἰκοδομὴν καὶ παράκλησιν καὶ παραμυθίαν. » Συγκρίνει τὰς γλώσσας πρὸς τὴν προφητείαν, καὶ οὕτε πάντη ἀχρήστους δείκνυσι ταύτας, οὕτε πάντη ὠφελίμους καθ' ἑαυτάς. Οὐ γὰρ ἀνθρώποις λαλοῦσιν, ἀλλὰ τῷ Θεῷ· τούτέστιν, οὐκ εὐνόητα λέγουσι τοῖς ἀνθρώποις καὶ σαφῆ, ἀλλ' ἐν ἀγίῳ Πνεύματι λαλοῦσι μυστήρια. Ὡστε καθὼς μὲν ἐκ Πνεύματος λαλοῦσι, μέγα τὸ πρᾶγμα· καθὼς δὲ οὐκ ἀνθρώπους ὠφελεῖ, ἡττάται τῆς προφητείας. Ἐκεῖνη γὰρ καὶ ἐκ Πνεύματος, καὶ ὠφελιμώτερη, τοὺς ἀστηρίκτους οἰκοδομοῦσα, τοὺς βήθυμότερους παρακαλοῦσα καὶ διεγείρουσα, τοὺς ἀλογισίμους παραμυθουμένη. Πανταχοῦ τοίνυν ὁ Παῦλος ἐκεῖνο τίθει μείζον, τὸ ὠφελιμώτερον.

« Ὁ λαλῶν γλώσση, ἑαυτὸν οἰκοδομεῖ· ὁ δὲ προφητεύων, Ἐκκλησίαν οἰκοδομεῖ. » Πολλοὶ γλώσσαις λαλοῦντες οὐκ ἴσχουν καὶ ἐτέροις ἐρμηνεύσαι· ἀλεγόντες. Οὗτοι τοίνυν ἑαυτοὺς μόνους ὠφελούν. Ὁ δὲ προφητεύων, πάντας τοὺς ἀκούοντας ὠφελεῖ. Ὅσον οὖν τὸ μέσον τοῦ ἕνα ὠφελεῖσθαι, καὶ τοῦ Ἐκκλησίαν, τοσοῦτον τὸ μέσον τῶν γλωσσῶν καὶ τῆς προφητείας.

« Θέλω δὲ πάντας ὑμᾶς γλώσσαις λαλεῖν· μάλλον δὲ, ἵνα προφητεύητε. » Ἐπειδὴ παρ' αὐτοῖς ἐλάλουν γλώσσαις πολλοὶ, ἵνα μὴ δόξη διὰ φθόνον κατασμικρύνειν τὰς γλώσσας, « Θέλω, » φησὶ, « πάντας λαλεῖν, » οὐχ ἕνα, ἢ δύο· πλὴν μάλλον, ἵνα προφητεύητε, διὰ τὸ πολυωφελέστερον.

« Μείζων γὰρ ὁ προφητεύων, ἢ ὁ λαλῶν γλώσσαις, ἕκτος εἰ μὴ διερμηνεύει, ἵνα ἡ Ἐκκλησία οἰκοδομηθῆ. » Μείζων, φησὶν, ὁ προφήτης· ἀλλ' ἐκεῖνου τοῦ μόνου γλώσσαις λαλοῦντος, μὴ εἰδότες δὲ διερμηνεύουσιν. Ἐπεὶ ἐὰν οἶδα καὶ διερμηνεύουσιν, ἰσὺς ἐστὶ τῷ προφήτῃ ὁ γλώσσαις λαλῶν. Οἰκοδομεῖ γὰρ τὴν Ἐκκλησίαν, διὰ τοῦ ἐρμηνεύειν τὰ ἀσαφῶς ἐν γλώσση λεγόμενα. Χάρισμα δὲ ἦν καὶ ἡ ἐρμηνεία, καὶ ἄλλοις μὲν εἰδίδοτο τῶν γλώσσαις λαλοῦντων, ἄλλοις δὲ οὐκ εἰδίδοτο.

« Νυνὶ δὲ, ἀδελφοί, ἐὰν ἔλθω πρὸς ὑμᾶς γλώσσαις λαλῶν, τί ὑμᾶς ὠφελήσω, ἐὰν μὴ ὑμῖν λαλήσω ἐν ἀποκαλύψει, ἢ ἐν γνώσει, ἢ ἐν προφητείᾳ, ἢ ἐν διδαχῇ; » Θέλετε γινῶναι τὸ ἀκερδὲς τῶν ἀνερμηνεύτων γλωσσῶν; Ἔστω γὰρ ὅτι ἐγὼ Παῦλος ὁ διδάσκαλος ὑμῶν φθέγγομαι γλώσσαις· οὐδὲ οὕτως ἔσται τι πλεον τοῖς ἀκούουσιν, ἐὰν μὴ τι εἶπω ἐν ἀποκαλύψει· τούτέστιν, οἷα εἰσθᾶσι λέγειν ἐν ἀποκαλύψει· θεοῦ τυχόντες· ὁ καὶ αὐτὸ εἶδος προφητείας ἐστίν, ὅταν ἰσταμένων πολλῶν ἀποκαλύπτεται τὰ ἐκάστου νοήματα. « Ἢ ἐν γνώσει, » τούτέστιν, οἷα δύναν-

Variæ lectiones.

²⁰⁷ λέγουσιν ο. ²⁰⁸ προφητεύων m.

τα λέγειν οἱ γῶσιον ἔχοντες, καὶ μυστήρια Θεοῦ ἀεὶ διαλύοντες τοῖς ἀκούουσιν. « Ἦ ἐν προφητείᾳ, » ὅταν καὶ περὶ πῶν παρελθόντων, καὶ τῶν ἐνεστώτων, καὶ τῶν μελλόντων διαλέγηται τις. Καθολικώτερον γὰρ ἡ προφητεία ἢ ²⁴ ἀποκαλύψις. « Ἦ ἐν διδαχῇ, » τούτεστι, ἐν εἴδει διδασκαλικοῦ λόγου, ὅταν περὶ ἀρετῆς, ὅταν περὶ δογμάτων γίνηται ἡ διάλεξις. Καὶ ἡ διδαχὴ γὰρ πρὸς ὠφέλειαν τῶν ἀκούοντων γίνεται. Τινὲς δὲ τὸ, « Ἐν ἀποκαλύψει, » οὕτως ἐνόησαν, τὸ εἰληπτά τινα καὶ σαφῆ λέγειν, καὶ ἀνακαλυμμένα· καὶ τὸ, « Ἐν γνώσει, » τὸ εἰπεῖν τὰ δυνάμενα γνωσθῆναι.

« Ὅμως τὰ ἀψυχα φωνὴν δίδοντα, εἴτε αὐλὸς, εἴτε κιθάρα, ἐὰν διαστολῆν τοῖς φθόγγοις μὴ διδῶ, πῶς γνωσθήσεται τὸ αὐλούμενον, ἢ τὸ κιθαριζόμενον; » Καὶ τί λέγω, φησὶν, ὅτι ἐφ' ἡμῶν ἀκερδὲς μὲν τὸ ἀσαφές, τὸ δὲ σαφές; ὠφέλιμον; Καὶ γὰρ καὶ ἐν τοῖς ἀψυχοῖς ὄργανοις, ἐὰν διαστολῆν, τούτεστι, διάκρισιν καὶ σαφήνεια οἱ φθόγγοι μὴ ἔχωσιν, ἀλλὰ συγκεχυμένα τὰ πάντα ὄσιν, οὐ γνωσθήσεται τὸ αὐλούμενον, οὐδὲ ψυχαγωγία ἔσται καὶ εὐφροσύνη ἐκ τούτου.

« Καὶ γὰρ ἐὰν ἀδῆλον φωνὴν ἀλίπιγξ δῶ, τίς παρασκευάσεται εἰς πόλεμον; » Ἀπὸ τῶν περιττῶν ἐπὶ τὰ ἀναγκαϊότερα ἦλθε, καὶ ἀλίπιγξος μέμνηται, καὶ φησιν, ὅτι καὶ ἐπὶ ταύτης εἰσεὶ ῥυθμοὶ τινεσ, οἱ μὲν πρὸς πόλεμον παρασκευάζοντες· οἱ δὲ ἀπὸ πολέμου ἀνακαλούμενοι. Ἐὰν οὖν ἀσαφῆ φωνὴν δῶ καὶ ἀδῆλον, ἀπαράσκευοι ἔσονται οἱ στρατιῶται, καὶ τί τὸ ὄφελος τῆς ἀσαφοῦς ἤχου; ²⁵;

« Οὕτω καὶ ὑμεῖς διὰ τῆς γλώσσης ἐὰν μὴ εὐσημον λόγον θῶτε, πῶς γνωσθήσεται τὸ λαλούμενον; Ἔσεσθε γὰρ εἰς ἀέρα λαλοῦντες. » Ἴνα μὴ εἰπωσιν· Καὶ τί πρὸς ἡμᾶς τὸ τοῦ αὐλοῦ παράδειγμα καὶ τῆς ἀλίπιγξος; φησὶν, ὅτι καὶ ὑμεῖς ἐὰν μὴ διὰ τοῦ χάρισματος αὐτοῦ [καὶ] τῆς γλώσσης εὐσημον λόγον ἦτοι σαφῆ θῶτε, εἰκῆ καὶ μάτην λέγετε, οὐδενὸς ἀκούοντος. Τὸ γὰρ πᾶν τούτο ἔστιν, ἵνα ἐπωφελὲς ἦ τὸ χάρισμα. Καὶ εἰ ἀνωφελὲς ἦν τὸ τῶν γλωσσῶν χάρισμα, τίως ἐνεκεν εἰδίδοδο; Ἴνα ὠφελῆται ἐκείνος μόνος ὁ λαθῶν αὐτό; Εἰ δὲ καὶ ἑτέροις ἐμελλεν ἐπωφελὲς εἶναι, ὠφείλειν ἦ αἰτεῖσθαι τὸν Θεόν, καὶ τὴν ἐρμηνείαν λαμβάνειν διὰ βίου κεκαθαρμένου, ἢ ἄλλω προσερχεσθαι ²⁶ τῷ δυναμένῳ ἐρμηνεύειν. Καὶ γὰρ καὶ ὁ Παῦλος τούτου ἕνεκα ταῦτά φησιν, ἵνα συγκαλήσῃ ²⁷ αὐτοὺς ἀλλήλοις, καὶ μὴ οἴωνται αὐτοὶ ἑαυτοῖς αὐτάρχεις εἶναι, ἀλλὰ προσλαμβάνωνται τοὺς καὶ ἐρμηνεύσαι δυναμένους· τότε γὰρ [καὶ] ὠφελιμώτερον τὸ χάρισμα.

« Τοσαῦτα, εἰ τύχοι, γένη φωνῶν εἰσιν ἐν κόσμῳ, καὶ οὐδὲν αὐτῶν ἄφωνον. » Τούτεστι, τοσαῦτα φωνὰ ἐτυχον εἶναι ἐν τῷ κόσμῳ, Σκυθῶν, Ἰνδῶν, Θρακῶν, καὶ ἄλλων ἐθνῶν, καὶ πᾶσαι αἱ φωναὶ ²⁸ λέγουσιν τι· οὐδὲ γὰρ εἰσιν ἄφωνοι.

« Ἐὰν μὴ εἰδῶ οὖν τὴν δύναμιν τῆς φωνῆς, ἔσο-

Variae lectiones.

²⁴ καὶ ἡ ο. ²⁵ Ἰσως ἤχους, ἢ, τοῦ ἀσαφούς ἤχου ο. ²⁶ προσεύχεσθαι ο. ²⁷ συγκαλήσῃ ο. ²⁸ φωναὶ ο.

est, qualia dicere possunt illi qui scientiam habent, adeoque mysteria auditoribus explicant. « Vel in prophetia, » quando quispiam de præteritis, præsentibus et futuris loquitur; latius enim patet prophetia quam revelatio. « Vel in doctrina, » hoc est in sermonis forma qui instituit, cum de veritate vel dogmatibus disseritur. Doctrina enim ad auditorum sit commodum. Nonnulli vero, quod ait, « In revelatione, » sic intellexerunt, quod dicant quæ facile intelligantur, manifesta et perspicua sint. Et illud, « In scientia, » intelligendum putant, quod dicant quæ sciri cognoscique possunt.

VERS. 7. « Tamen inanimata vocem dantia, sive tibia, sive cithara, si distinctionem non dederint sono, quomodo cognoscetur quod vel tibia vel cithara canitur? » Quid autem dico, inquit, quod in nobis inutile est quod obscurum est, perspicuum vero est utile? Nam et in inanimatis instrumentis si distinctionem, hoc est discretionem et perspicuitatem soni non habuerint, sed omnia fuerint confusa, non agnosceretur quod tibia concinitur, neque oblectatio, neque lætitia inde proveniet.

VERS. 8. « Etenim si tuba vocem incertam dederit, quis parabitur ad bellum? » A supervacaneis ad magis necessaria venit, tubæque meminit, inquit: Sunt in ea modulationes quædam, quarum aliæ ad bellum accendant, aliæ a bello revocant. **208** Quod si obscuram et incertam vocem dederit, imparati erunt milites, et quæ tandem iucerti et **C** obscuri soni est utilitas?

VERS. 9. « Ita et vos per linguam nisi manifestam sermonem dederitis, quomodo scietur id quod dicitur? Eritis enim in æra loquentes. » Ne dicant, Quid ad nos tibiæ tubæque exemplum? Quia vos, inquit, nisi per ipsum donum linguarum plana et perspicua verba edideritis, temere et frustra loqui minime, nemine audiente. Hæc enim est summa, ut charisma sit utile. Si vero inutile erat linguarum donum, cur dabatur? Num ut ille solus utilitatem percipiat, qui illud acceperit? Quod si aliis quoque futurum esset utile, oportuit vel rogare Deum, ut interpretationem per vitam a vitiis purgatam accipiat, vel ad alium quempiam, cui interpretandi facultas est, accedere. Divinus enim Paulus ideo hæc dicit, ut eos inter se mutuo conjungat, et ne existiment ipsos sibiipsis sufficere; sed assumant eos qui interpretari possint. Tum enim utilius erit donum.

VERS. 10. « Tam multa, si res feral, genera vocum sunt in mundo, et nihil ipsorum sine voce est. » Hoc est, tot esse voces in mundo contingit, nimirum Scytharum, Indorum, Thracum, aliarumque gentium, omnesque populi aliquid dicunt; neque enim sunt muti.

VERS. 11. « Si ergo nesciero virtutem vocis, ero

loquenti Barbarus : et qui loquitur, mihi Barbarus. » Si ignorem, inquit, vim vocis, Barbarus mihi videbitur qui loquitur, hoc est non intelligibilia sonans : et ego illi rursus Barbarus censebor, non vocum sermonisve vitio, sed nostræ ignorantiz causa.

VERS. 12. « Sic et vos, quia æmulatores estis spirituum, ad ædificationem Ecclesiæ quærite ut exuberetis. » Nonnulli ad hæc verba, « Sic et vos, » punctum affigunt, et hunc ad modum interpretantur : Sic et vos linguis loquentes incerte et obscure, Barbari videmini auditoribus : deinde ab alio principio legunt, « Quia æmulatores estis. » Divus vero Joannes conjunctim legit : « Et vos igitur, » inquit, « quandoquidem æmulamini spiritualia charismata, » volo et ego, adeoque recipio hoc, perinde ac prius dixi : Verumtamen quærite ut exuberetis ad ædificationem sive commoditatem Ecclesiæ. Tantum enim abest ut vos prohibeam linguis loqui, ut et abundare vos velim, modo ad publicam eas utilitatem transferatis.

VERS. 13. « Propterea qui lingua loquitur, oret ut interpretetur. » Modum explicat quo futurum est ut charisma istuc in publicam utilitatem cedat. Oret, inquit, « qui lingua loquitur, » ut et interpretationem accipiat. Proinde ipsi sibi in causa sunt cur non accipiant interpretationem, ut qui hoc a Deo non postulent.

VERS. 14. « Nam si orem lingua, spiritus meus orat, mens vero mea sine fructu est. » Nonnulli apud veteres, donum orationis in lingua accipientes, sonabant quidem Persarum aut Romanorum voce, mens vero eorum ignorabat quid diceretur. Alit itaque Paulus : « Spiritus meus orat, » hoc est donum quod movet linguam, « mens autem mea sine fructu est, » nihil intelligens eorum quæ dicuntur. Animadvertite hic quomodo in orationis procurso demonstraverit, sola lingua loquentem, sibi otiam inutilem esse. Hac ratione sane divus Joannes Chrysostomus interpretatur. Quidam vero sic intelligunt : Si loquar lingua, non autem interpreter, spiritus meus, sive anima mea, ipsa per seipsam juvatur : mens autem mea citra fructum est, cum et aliis non commodet. Qui vero sic accipiunt hunc textum, metuérunt, mea quidem sententia, Montani deliramentum. Hujusmodi namque hæresim iste introduxit, quod prophetæ omnino non intelligerent quæ dicerent, verum spiritu detenti dicerent quædam, nec intelligerent tamen quæ dicerent. At hoc non habet hic locum. Non enim de prophetis hoc dixit Apostolus, nimirum quod non intelligerent quæ a se dicerentur, cæterum de iis qui linguis loquuntur : neque de iis omnibus, sed de quibusdam.

VERS. 15. « Quid igitur est ? orabo spiritu, orabo et mente : psallam spiritu, psallam et mente. » Quid igitur, inquit, est commodius ? et quid necessum est a Deo petere ? ut oremus spiritu id est, domo : verum etiam mente, hoc est, ut mente intelli-

Α μαι τῷ λαλοῦντι Βάρβαρος, καὶ ὁ λαλῶν, ἐν ἑμοὶ Βάρβαρος. » Ἐὰν οὖν μὴ διαγνῶ τὴν δύναμιν τῆς φωνῆς, Βάρβαρος δοξεί μοι ὁ λαλῶν, τουτέστιν, ἀνόητα φεγγόμενος· καὶ γὰρ δὲ ἐκεῖνῳ ὁμοίως· οὐ διὰ τὴν τῶν φωνῶν κακίαν· ἀλλὰ διὰ τὴν ἡμετέραν ἀγνοίαν.

« Οὕτω καὶ ὑμεῖς, ἐπεὶ ζηλωταὶ ἐστε πνευμάτων, πρὸς τὴν οἰκοδομὴν τῆς Ἐκκλησίας· ζητεῖτε ἵνα περισσεύητε. » Τινὲς εἰς τὸ, « Οὕτω καὶ ὑμεῖς, » στίζουσι, καὶ ἐρμηνεύουσι τοῦτο, ὅτι Οὕτω καὶ ὑμεῖς γλώσσαις λαλοῦντες ἀσαφῶς, Βάρβαροι δοκεῖτε τοῖς ἀκούουσιν· εἶτα ἀπ' ἄλλης ἀρχῆς ἀναγιγνώσκουσι τὸ, « Ἐπεὶ ζηλωταὶ ἐστε. » Ὁ δὲ μακάριος Ἰωάννης συναπτῶς ἀνέγνω· Καὶ ὑμεῖς οὖν, φησὶν, ἐπεὶ ζηλοῦτε τὰ πνευματικὰ χαρίσματα, θέλω καὶ γὰρ, καὶ ἀποδέχομαι τοῦτο, ὡς καὶ προείπον· πλὴν ζητεῖτε ἵνα περισσεύητε πρὸς τὴν οἰκοδομὴν, ἣτοι ὠφέλειαν τῆς Ἐκκλησίας. Τοσοῦτον γὰρ ὑμᾶς οὐ καλῶ [φησὶ,] γλώσσαις λαλεῖν, ὥστε καὶ περισσεύειν ὑμᾶς βούλομαι, μόνον ἂν πρὸς τὸ κοινῇ συμφέρον αὐτὰς μεταχειρίζεσθε.

« Διόπερ ὁ λαλῶν γλώσση, προσευχέσθω ἵνα διερμηνεύη. » Τρόπον λέγει, δι' οὗ τὸ χάρισμα τοῦτο εἰς ὠφέλειαν ἔσται πολλῶν. Προσευχέσθω γὰρ, φησὶν, ὁ λαλῶν γλώσση, ἵνα καὶ ἐρμηνεῖται λάβῃ. Ἄρα οὖν αὐτοὶ αὐτοῖς τοῦ μὴ λαμβάνειν καὶ τὴν ἐρμηνείαν, ἕτε μὴ αἰτοῦντες παρὰ Θεοῦ.

« Ἐὰν γὰρ προσεύχωμαι γλώσση, τὸ πνεῦμά μου προσεύχεται, ὁ δὲ νοῦς μου ἀκαρπὸς ἔστιν. » Ἦσάν τινες τὸ παλαιὸν καὶ χάρισμα εὐχῆς λαμβάνοντες ἐν γλώττῃ, καὶ ἐφεγγοντο μὲν τῇ Περωσῶν ἢ Ῥωμαίων φωνῇ, ὁ δὲ νοῦς οὐκ ᾔδει τὸ λεγόμενον. Φησὶν οὖν ὁ Παῦλος, ὅτι· « Τὸ πνεῦμά μου προσεύχεται, » τουτέστι, τὸ χάρισμα τὸ κινουῖν τὴν γλῶσσαν· « Ὁ δὲ νοῦς μου ἀκαρπὸς ἔστι, » μὴ συνιείς τι τῶν λεγόμενων. Ὅρα δὲ, πῶς ὀδῶ προῶν, ἔδειξε τὴν γλῶσση μόνῃ λαλοῦντα, ἀχρηστον ὄντα καὶ ἑαυτῷ. Οὕτω μὲν ὁ ἐν ἁγίοις Ἰωάννης. Τινὲς δὲ οὕτως· Ἐὰν λαλῶ γλώσση, μὴ διερμηνεύω δὲ, τὸ μὲν πνεῦμά μου, ἦτοι ἡ ψυχὴ μου, αὐτῇ καθ' αὐτὴν ὠφελεῖται· ὁ δὲ νοῦς μου ἀκαρπὸς ἔστι, τῷ μὴ καὶ ἄλλους ὠφελεῖν. Οἱ δὲ οὕτως ἐκλαμβανόμενοι τὸ ῥητὸν, ἐμοὶ δοκεῖν, ἐφοβήθησαν τὸ τοῦ Μοντανοῦ παραλήρημα. Οὗτος γὰρ τοιαύτην αἵρεσιν εἰσήγεν, ὅτι οἱ προφηταὶ ἀπαξιαπλῶς οὐ συνέσαν ἃ ἐλάλουν, ἀλλὰ κατεχόμενοι ὑπὸ τοῦ Πνεύματος Ἐλεγόν τινα, οὐ ᾔδεισαν δὲ ἃ ἔλεγον. Ἄλλ' οὐκ ἔχει χώραν τοῦτο ἐνταῦθα. Οὐ γὰρ περὶ τῶν προφητῶν εἶπε τοῦτο ὁ Ἀπόστολος, τὸ μὴ συνιέναι, φημί, τὰ λεγόμενα, ἀλλὰ περὶ τῶν γλώσσαις λαλούντων· καὶ οὐδὲ τούτων πάντων, ἀλλὰ τινῶν.

« Ἴί οὖν ἔστι; προσεύξομαι, τῷ πνεύματι, προσεύξομαι δὲ καὶ τῷ νοί· ψαλῶ τῷ πνεύματι, ψαλῶ καὶ τῷ νοί. » Ἴί οὖν ἔστι, φησὶ, τὸ ὠφελιμώτερον; καὶ τί χρῆ αἰτεῖν τὸν Θεόν; Τὸ προσεύχεσθαι τῷ πνεύματι, τουτέστι, τῷ χαρίσματι· πλὴν ἀλλὰ καὶ

τῶ νοῦ· τουτέστι, τῇ διανοίᾳ συνιέναι τὰ τῆς εὐχῆς· A gamus quæ oramus. Idem et de psalmis intelligendum.

« Ἐπεὶ ἐὰν εὐλογῆσῃς τῷ πνεύματι, ὁ ἀναπληρῶν τὸν τόπον τοῦ ἰδιώτου, πῶς ἔρει τὸ Ἄμην ἐπὶ τῇ σῆ εὐχαριστίᾳ, ἐπειδὴ τί λέγεις οὐκ οἶδεν; » Ὅταν, φησί, ψάλλῃς, ἐὰν εὐλογῆσῃς τῷ πνεύματι, τουτέστι, τῷ πνευματικῷ χάρισματι διὰ τῆς γλώσσης, ὁ ἀναπληρῶν τὸν τόπον τοῦ ἰδιώτου, τουτέστιν, ὁ λαϊκός, ὡς ἔρει τὸ Ἄμην ἐπὶ τῇ σῆ εὐχῇ; » Σὺ γὰρ εἰπόντος τὸ, Εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀσαφῶς καὶ ἐν γλώσσῃ, οὐκ ἤκουσεν· ὥστε οὐτε ὠφελεῖται.

« Σὺ μὲν γὰρ καλῶς εὐχαριστεῖς, ἀλλ' ὁ ἕτερος οὐκ οἰκοδομεῖται. » Ἴνα μὴ δόξῃ παντελῶς κατευτελιζειν τὸ χάρισμα, φησί· Σὺ μὲν καλῶς εὐχαριστεῖς, ἀλλὰ τῆς τοῦ πλησίον ὠφελείας μὴ προσοῦσης, ἀχρηστος ἢ εὐχαριστία.

« Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ μου, πάντων ὑμῶν μάλλον γλώσσαις λαλῶν. » Ἴνα μὴ ὑπολάβωσιν, ὅτι ὡς μὴ ἔχων τοῦτο τὸ χάρισμα, διὰ τοῦτο εὐτελιζει αὐτὸ, φησὶν, ὅτι Πλέον πάντων γλώσσαις λαλῶ.

« Ἄλλ' ἐν Ἐκκλησίᾳ θέλω πέντε λόγους διὰ τοῦ νοός μου λαλῆσαι, ἵνα καὶ ἄλλους κατηχήσω, ἢ μυρίους λόγους ἐν γλώσσῃ. — Διὰ τοῦ νοός μου· τουτέστι, Νεῶν καὶ εἰδῶς ἀλέγω, καὶ ἐρμηνεύσει δυνάμενος ταῦτα, ἵνα καὶ ἄλλους ὠφελήσω. « Ἡ μυρίους λόγους ἐν γλώσσῃ· » τουτέστιν, Ὅταν μὴ ἔσχύω αὐτοὺς ἐρμηνεύσαι· τότε γὰρ εἰς ἐμὲ μόνον ἢ ὠφέλεια περιίσταται. Πέντε δὲ λόγους λέγει πᾶς διδάσκαλος³⁰, ὁ τὰ κατάλληλα φάρμακα ἐκάστη τῶν ἐν ἡμῖν πέντε αἰσθήσεων προσάγων.

« Ἀδελφοί, μὴ παιδία γίνεσθε ταῖς φρεσίν, ἀλλὰ τῇ κακίᾳ νηπιάζετε· ταῖς δὲ φρεσὶ τέλειοι γίνεσθε. » Μετὰ τὸ δεῖξαι τὸ τῶν γλωσσῶν χάρισμα, ποῖόν τι ἐστὶ, λοιπὸν πληκτικωτέρῳ κέχρηται τῷ λόγῳ, καὶ ὀνειδίζει αὐτοῖς ὡς παιδικὰ φρονοῦσι. Νηπίων γὰρ ἐστὶν ἀληθῶς, τὸ τὰ μικρὰ θαυμάζειν, διὰ τὸ τυχόν ἐκπληκτικὰ εἶναι, οἳαί εἰσι καὶ αἱ γλώσσαι· τῶν δὲ μεγάλων καταφρονεῖν, ὡς μηδὲν καινοπρεπῆς³¹ ἐμφανόντων, οἳαί εἰσι καὶ αἱ προφητεῖαι. Παραίνει τοίνυν αὐτοῖς³² ἐνταῦθα, ἵνα μὴ ἐπαίρωνται, μηδὲ γινώσκουσιν ἀπλῶς τί ἐστὶ καὶ κακία, ὡς οὐδὲ τὰ νήπια· ταῖς δὲ φρεσὶ τέλειοι ὧσι· τουτέστιν, ἵνα διακρίνωσι τίνα μερίζω καὶ ὠφελιμώτερα τῶν χαρισμάτων. Καὶ ἄλλως δὲ, νηπιάζει τῇ κακίᾳ, ὁ μηδένα κακοποιῶν, ἀλλ' ὥσπερ νήπιον, ἀκακός· ταῖς δὲ φρεσὶ τέλειός ἐστιν, ὁ [f. δς] μετὰ τοῦ μηδένα κακοποιεῖν, ἐστὶ καὶ ὠφελῶν, καὶ οὐ μόνον κακίαν φεύγων, ἀλλὰ καὶ ἀρετὴν διώκων, καὶ φυλάττων ἑαυτὸν ἀπὸ τοῦ μὴ βλάπτεσθαι περὶ τὰ καιρία. Ὅμοιον τούτῳ τὸ, « Γίνεσθε φρόνιμοι ὡς οἱ ὄφεις, καὶ ἀκέραιοι ὡς αἱ περιστέραί. »

« Ἐν τῷ νόμῳ γέγραπται, ὅτι Ἐν ἑτερογλώσσαις, καὶ ἐν χεῖρασι ἑτέροις λαλήσω τῷ λαῷ τούτῳ, καὶ οὐδ' οὐτως εἰσακούσονται μου, λέγει Κύριος. » Πά-

³⁰ Math. x, 19. ³¹ Isa. xxviii, 11.

Variæ lectiones.

³² ψαλμοῦ ο. ³³ διδασκαλικός ο. ³⁴ καινοπρεπέστατον. ³⁵ αὐτοῦς ο.

VERS. 16. « Quoniam si benedixeris spiritu, qui supplet locum idiotæ, quomodo dicet Amen ad tuam gratiarum actionem, quandoquidem quid dicas nescit? » Quando psallis, inquit, si benedixeris spiritu, hoc est, spirituali dono linguæ, « qui supplet idiotæ locum, » id est laicus, quomodo dicet Amen ad tuam orationem? Te enim dicentem, In sæcula sæculorum, obscure et per linguam non audivit, et proinde non juvatur.

VERS. 17. « Nam tu quidem bene gratias agis, sed alter non edificatur. » Ne videatur omnino donum illud vilipendere, Tu quidem, inquit, bene gratias agis, sed proximi tui commodo non accedente, inutilis est tua gratiarum actio.

VERS. 18. « Gratias ago Deo meo, quod plus vobis omnibus linguis loquar. » Ne suspicentur quod cœu carens eo charismate, ideo ipsum elevet ac vilipendat, Plus quam omnes, inquit, linguis loquor

VERS. 19. « Sed in Ecclesia volo quinque verba **210** mente mea loqui, ut et alios instruam, quam decem millia verborum in lingua. » « Mente mea; » hoc est intelligens et sciens quæ dico, ut qui possim interpretari hæc, ut et alios adjuvem. « Quam decem millia in lingua, » quando nimirum non possim ea interpretari: tum enim ad me solum commoditas redit. « Quinque » autem « verba » dicit quisquis alios instituit, medicinam convenientem cuiusvis quinque **C** sensuum nostrorum adhibens.

VERS. 20. « Fratres, ne sicut pueri sensibus, sed sicut malitia infantes estote; sensibus vero perfecti estote. » Postquam monstravit quale sit linguarum donum, deinceps asperiore sermone utitur, exprobrans eis quasi puerilia affectantibus. Infantium enim revera est, res exiguas admirari, propterea quod forsitan admirationem et stuporem excitent, quales sunt linguæ: magna vero contemnere, ut quæ nihil mirum præ se ferant, quales sunt prophetiæ. Adhortatur hic itaque eos, ut non efferantur, non inflentur, neque simpliciter sciant quid sit malitia, infantium instar: mente autem sive sensibus perfecti sint; hoc est, ut dijudicent quæ sint majora et commodiora charismata. Præterea, infans est malitia, qui nemini est injurius, verum infantis in morem innocens. Mente vero sive sensibus perfectus est, qui præterquam quod nemini damnus det, juvet etiam alios, nedum vitium fugiens, verum virtutem etiam insequens, sibi que cavens, ne in rebus, quæ alicujus sint momenti, damnus patiatur. Huic affine est illud: « Estote prudentes sicut serpentes, et simplices sicut columbæ. »

VERS. 21. « In lege enim scriptum est: Quoniam aliis linguis, et labiis aliis loquar populo huic, et nec sic exaudient me, dicit Dominus. »

Rursus prophetiam cum linguis comparat, monstrans ipsam esse excellentiorem : et quomodo hoc fiat, per sequentia planum fiet. Legem autem universum Vetus Testamentum appellare consuevit. Propterea et nunc quæ in Isaiâ scribuntur, in lege dicit esse scripta. Cum vero ait, « Neque sic exaudient me, » indicat quod ipsos attonitos reddere potuit miraculum ; quod si non persuasi erant, ipsorum id culpa. Deus enim quæ sua sunt, semper facit, ac providentiam suam ostendit, etiamsi sciat eos non obtemperaturos, ut jam inexcusabiles sint.

Vers. 22. « Itaque linguæ in signum sunt, non fidelibus, sed infidelibus. » Signum autem terret quidem, non docet vero prorsus, neque juvat, quandoquidem et sæpe nocet, quemadmodum et lingua sine interpretatione, periinde ac infra dicit, « Dicent, quod insanitis. » Quin etiam signa infidelibus data sunt : fideles enim non habent opus hisce, ut qui jam fideles sint.

« Prophetia **211** autem non infidelibus, sed credentibus. » Prophetia, inquit, prodest fidelibus, eos instituens. Nonne igitur et infidelibus est prophetia? Eæqui deinceps dicit, « Si omnes prophetaverint, ingrediatur autem quispiam infidelis? » En istic infidelibus prophetia inservit. Poteris igitur dicere, non dixisse Apostolum inutilem esse infidelibus prophetiam; sed non esse in signum illis inutile, ut lingua. Quocirca ut summam dicam, lingua est in signum infidelibus, hoc est ut admirationem moveat tantum. Prophetia vero et fidelibus est utilis et infidelibus, ipsos arguens, etiamsi non dicatur in signum eis esse.

Vers. 23. Si igitur convenerit Ecclesia universa in unum, et omnes linguis loquantur, intrent autem idiotæ et infideles, nonne dicent, quod insanitis? Tacite indicat quod occasio sit noxæ etiam linguae, nisi interpretatio accesserit. Hoc autem dicit, fastum eorum tollens. Cum enim arbitrarentur se jinguarum nomine esse admirationi, contrarium potius Paulus ostendit, quod scilicet ad ignominiam ipsis sunt, dum sunt in causa, cur insanire videantur. Ne autem existimes quod charismatis hoc opus sit, nempe quod ignominia afficiat habentem, ait, insipientes dicent, quod insanitis. « Idiôtæ » enim, dicit, « aut infideles, » quales erant qui apostolorum temporibus dicebant musto eos esse plenos ^α. Nam sapientiores a linguis etiam nonnihil ædificationis recipiunt, ut qui apostolorum temporibus eos demitrabantur, ceu magnalia Dei enarrantes ^β.

Vers. 24, 25. « Si autem omnes prophetent, intret autem aliquis infidelis, vel idiota, convincitur ab omnibus, dijudicatur ab omnibus : sicque occulta cordis ejus manifesta sunt, et ita cadens in faciem adorabit Deum, pronuntians quod Deus vere sit in

^α Act. 11, 13. ^β Ibid. 41.

Α λιν συγκρίνει τὴν προφητείαν πρὸς τὰς γλώσσας, καὶ δείκνυσιν αὐτὴν ὑπερέχουσαν· καὶ πῶς, διὰ τῶν ἐξῆς δῆλον. Νόμον δὲ τὴν Παλαιὰν πᾶσαν εἶθε καλεῖν· διὸ καὶ νῦν τὰ ἐν τῷ Ἰσαΐα γεγραμμένα, ἐν τῷ νόμῳ φησὶ γεγράφθαι. Ἐν δὲ τῷ εἰπεῖν, « Οὐδ' οὕτως εἰσακούσονται μου, » δείκνυσιν ὅτι ἐκπλήξαι αὐτοὺς ἠδύνατο τὸ θαῦμα· εἰ δὲ οὐκ ἐπεισθήσαν, ἐκείνων τὸ ἐγκλημα. Ὁ γὰρ Θεὸς τὰ αὐτοῦ πάντοτε ποιεῖ, καὶ τὴν πρόνοιαν αὐτοῦ δείκνυει, καίτοι εἰδῶς ἐκείνους μὴ πεισθησομένους, ὡς ἂν ἀναπολόγητοι ὦσιν.

« Ὅστε αἱ γλώσσαι εἰς σημεῖόν εἰσιν, οὗ τοῖς πιστεύουσιν, ἀλλὰ τοῖς ἀπίστοις. » Τὸ δὲ σημεῖον ἐκπλήττει μὲν, οὐ πάντως δὲ διδάσκει καὶ ὠφελεῖ· ὅποτε καὶ βλάπτει πολλάκις, ὡσπερ ἡ ἄνευ ἔρμηνευας γλώσσα, καθὰ προῖων φησιν, ὅτι « Ἐροῦσιν, ὅτι μαίνεσθε »· ἀλλὰ μὴν καὶ τοῖς ἀπίστοις δέδοται τὰ σημεῖα· οἱ γὰρ πιστοὶ οὐ δέονται τούτων, ἤδη πιστοὶ ὄντες.

« Ἡ δὲ προφητεία οὐ τοῖς ἀπίστοις, ἀλλὰ τοῖς πιστεύουσιν. » Ἡ προφητεία, φησὶν, ὠφελεῖ τοὺς πιστοὺς, κατηχούσα τούτους. Ἄρα οὖν καὶ τοῖς ἀπίστοις οὐκ ἔστιν ἡ προφητεία; καὶ πῶς παρακατιῶν λέγει, ὅτι « Ἐὰν πάντες προφητεύωσιν, εἰσέλθῃ δὲ τις ἀπίστος; » Ἰδοὺ γὰρ καὶ τοῖς ἀπίστοις ἡ προφητεία. Ἔστιν οὖν εἰπεῖν, ὅτι οὐκ εἶπεν ὁ Ἀπόστολος, ὅτι οὐκ ἔστι χρήσιμος ἡ προφητεία τοῖς ἀπίστοις, ἀλλ' οὐκ ἔστιν εἰς σημεῖον ἀνωφελές, ὡς ἡ γλώσσα. Ὅστε συλλήδων εἰπεῖν, ἡ μὲν γλῶττα εἰς σημεῖον ἔστι τοῖς ἀπίστοις, τουτέστιν, ἐπὶ τὸ ἐκπλήξαι μόνον· ἡ δὲ προφητεία, καὶ τοῖς πιστοῖς ἔστιν χρήσιμος, καὶ τοῖς ἀπίστοις, ἐλέγχουσα αὐτοὺς, κἂν οὐκ εἰς σημεῖον αὐτοῖς εἶναι λέγεται.

« Ἐὰν οὖν συνέλθῃ ἡ Ἐκκλησία ὅλη ἐπιταυτῶ, καὶ πάντες λαλῶσι γλώσσαις, εἰσέλθωσι δὲ ἰδιῶται ἢ ἀπίστοι, οὐκ ἔροῦσιν ὅτι μαίνεσθε; » Ἡρέμα δείκνυσιν, ὅτι καὶ ἀρρομήν βλάβης ἔχει ^α ἡ γλώσσα, ἐὰν μὴ καὶ ἔρμηνειαν ἔχη. Τοῦτο δὲ λέγει καθαιρῶν αὐτῶν τὸ φύσημα. Ἐπεὶ γὰρ ἐνόμιζον, ὡς αἱ γλώσσαι αὐτοὺς ποιοῦσι θαυμάζεσθαι, τούναντιον μᾶλλον δείκνυσιν ὁ Παῦλος, ὅτι εἰς ἀδοξίαν αὐτοῖς εἰσι, μαυνομένους αὐτοὺς δοκεῖν ποιοῦσαι. Ἴνα δὲ μὴ νομίσης ὅτι τοῦ χαρίσματος ἔστι τοῦτο τὸ ἔργον, τὸ δυσφημῆσαι περιβάλλειν τὸν ἔχοντα, φησὶν, ὅτι οἱ ἀνόητοι ἔροῦσιν ὅτι μαίνεσθε. « Ἰδιῶται » γὰρ, φησὶν, « ἢ ἀπίστοι, » οἳ καὶ ἐπὶ τῶν ἀποστόλων, οἱ λέγοντες αὐτοὺς γλεύκους μεμεστῶσθαι· ἐπεὶ οἱ γε σωφρονέστεροι καὶ ἀπὸ τῶν γλωσσῶν κερδαίνουσιν, ὡς οἱ ἐπὶ τῶν ἀποστόλων θαυμάζοντες αὐτοὺς, ὡς τὰ μεγαλεῖα τοῦ Θεοῦ διηγούμενους.

« Ἐὰν δὲ πάντες προφητεύουσιν, εἰσέλθῃ δὲ τις ἀπίστος ἢ ἰδιώτης, ἐλέγχεται ὑπὸ πάντων, ἀνακρίνεται ὑπὸ πάντων· καὶ οὕτω τὰ κρυπτά τῆς καρδίας αὐτοῦ φανερά γίνονται, καὶ οὕτω πεσὼν ἐπὶ πρόσωπον, προσκυνήσει τῷ Θεῷ, ἀπαγγέλλων ὅτι ὁ Θεὸς

Variæ lectiones.

^α ἀρρομή βλάβης ἔστιν ο.

ὄντως ἐν ὑμῖν ἔστιν. » Ὁρᾷς τὴν προφητείαν πῶς ἂν ὠφελιωτέρα, πῶς τὰ κρυπτὰ τῆς καρδίας ἀποκαλύπτουσα, ποιεῖ τὸν ἀπίστον ἐπιγινώσκειν τὸν Θεόν, πίπτοντα ἐπὶ πρόσωπον καὶ προσκυνούοντα, καὶ ὁμολογούοντα, ὅτι « Ὁ Θεὸς ὄντως ἐν ὑμῖν ἔστιν; » Ὅτι καὶ ἐπὶ τοῦ Ναβουχοδονόσορ γέγονε · τοῦ Δανιὴλ γὰρ ἀποκαλύψαντος αὐτῷ τὸ ὄραμα ²⁴, εἶπεν · « Ἐπ' ἀληθείᾳ ὁ Θεὸς ὑμῶν, αὐτός ἐστι Θεὸς ἀποκαλύπτων μυστήρια. » Γνωθὶ οὖν ἐντεῦθεν, τί ἦν ὁ εἰρηρᾶ: ἀνωτέρω, τὸ, « Ἐν ἀποκαλύψει. » Ἰδοὺ γὰρ ἡ ἀποκαλύψις εἶδος ἐν προφητείᾳ. Σημειώσαι δὲ καὶ ὅπως τὸ Πνεῦμα, Θεός· φησὶ γάρ· « Ὁ Θεὸς ὄντως ἐν ὑμῖν ἔστιν. » Ἐν δὲ τοῖς προφητεύουσι πάντως τὸ Πνεῦμα · οὕτω γὰρ εἶπεν ἀνωτέρω, ὅτι προφητεῖαι ἐν Πνεύματι δίδονται.

« Τί οὖν ἔστιν, ἀδελφοί; Ὅταν συνέρχησθε, ἑκαστος ὑμῶν ψαλμὸν ἔχει, διδαχὴν ἔχει, ἀποκαλύψιν ἔχει, γλώσσαν ἔχει, ἑρμηνείαν ἔχει · πάντα πρὸς οἰκοδομὴν γινέσθω. » Καὶ ψαλμοὺς τὸ παλαιὸν ἐποιον ἀπὸ χάρισματος, καὶ διδασκαλίαις δὲ χάρισμα ἴδιον. Ἀποκαλύψιν δὲ τὴν προφητείαν καλεῖ, ἀπὸ τοῦ εἶδους τὸ γένος ὀνομάσαι. Μνημονεύει δὲ τῆς γλώσσης, ἵνα μὴ πάντῃ εὐκαταφρόνητον δόξῃ τὴν χρῆμα ²⁵, καὶ οὐδὲ ἐν χάρισματος ²⁶ τάξει. « Πάντα » οὖν ταῦτα, φησὶ, « πρὸς οἰκοδομὴν γινέσθω » τοῦτο γὰρ τοῦ Χριστιανοῦ ἴδιον, τὸ οἰκοδομεῖν, τὸ ὠφελεῖν. Πῶς δὲ ὁ μόνον γλώσσαν ἔχων δύναται οἰκοδομεῖν; Ἐν συνέρχηται τῷ ἑρμηνείαν ἔχοντι, καὶ ἡνωμένως τὰ χάρισματα ἐπεδεικνύονται.

« Ἐπεὶ γλώσση τις λαλεῖ, κατὰ δύο, ἢ τὸ πλεῖστον τρεῖς, καὶ ἀνὰ μέρος, καὶ εἰς διερμηνεύτω. » Οὐ καλύω τὸ γλώσση λαλεῖν, ἀλλὰ τὸ, χωρὶς ἑρμηνείας. Μὴ οὖν πολλοὶ γλώσσαις λαλείτωσαν, ἵνα μὴ σύγχυσις καὶ ²⁷ ἀκαταστασία γίνηται. « Καὶ ἀνὰ μέρος, » τούτεστιν, ἐκ διαδοχῆς. Πάντως μέντοι ἑρμηνεύς ἔστω.

« Ἐάν δὲ μὴ ᾖ διερμηνευτής, σιγάτω ἐν ἐκκλησίᾳ· ἑαυτῷ δὲ λαλείτω καὶ τῷ Θεῷ. » Ἐάν μὴ ἔχη ἑρμηνευτὴν, ἐν Ἐκκλησίᾳ μὴ λαλείτω, ἵνα μὴ δοκῇ Βάρβαρος, ἀσύνητα καὶ ἀδιανόγητα φηγγόμενος τοῖς πολλοῖς. Ἐάν δὲ οὕτως εἴη κενόδοξος, ὥστε μὴ ἀνέχεσθαι σιγᾶν, « ἑαυτῷ λαλείτω καὶ τῷ Θεῷ, » τούτεστιν ἀφορητῶ καὶ ἡρέμα καθ' ἑαυτὸν, ὡς Θεῷ μόνῳ εἶναι ἀκουστὰ τὰ λεγόμενα, οὐκ ἀνθρώποις. Ὅρα δὲ, πῶς δοκῶν ἐπιτρέπει, ἀποτρέπει.

« Προφητεῖαι δὲ δύο, ἢ τρεῖς λαλείτωσαν, καὶ οἱ ἄλλοι διακρινέτωσαν. » Ἦσαν ἐν τοῖς προφήταις καὶ μάντιες λαμβάνοντες· διὸ φησιν, ὅτι « Διακρινέτωσαν » τοῦτους « οἱ ἄλλοι, » μήπου τις μάντις ὑποκρύπτηται. Καθάπερ γὰρ καὶ ἀνωτέρω εἴρηται, ἡ χάρισμα διακρίσεως, ὥστε γινώσκειν τοὺς ψευδεῖς καὶ τοὺς ἀληθεῖς. Διὰ τοῦτο δὲ δύο ἢ τρεῖς προφητεύειν κελεύει, διὰ τε τὸ εὐτακτότερον, καὶ τὸ μὴ ἐν τῷ πλήθει λαμβάνειν τοὺς μάντις.

²⁴ Dan. II, 47.

Variae lectiones.

²⁵ ἐνύπνιον ο. ²⁶ χάρισμα ο. ²⁷ χάριτος ο. ²⁸ σύγχυσις, ἀταξία καὶ μ.

PATROL. GR. CXXIV.

vobis. » Viden' prophetiam, quomodo sit commodior, quomodo cordis abdita revelans, faciat infidelum agnoscere Deum, ut in faciem procumbat adoretque, et consteatur quod Deus vere sit in vobis? Quod in Nabuchodonosor etiam contigit. Per Danielem enim somnio illi patefacto, « Revera, inquit. Deus vester ipse est qui revelat mysteria. » Hinc igitur cognosco quid sit quod supra dictum est, « In revelatione. » Ecce enim revelatio est quaedam prophetiae species. Observa autem quod Spiritus sit Deus: dicit enim, « Deus vere in vobis est. » In prophetantibus autem omnino est Spiritus. Sic enim et supra dixit, nempe quod prophetiae in Spiritu dantur.

Vers. 26. « Quid ergo est, fratres? Cum conveneritis, unusquisque vestrum psalmum habet, **212** doctrinam habet, revelationem habet, linguam habet, interpretationem habet: omnia ad aedificationem fiant. » Psalmos etiam olim faciebant ex dono, doctrinae pariter donum dabatur. Revelationem autem prophetiam nominat, a specie genus vocando. Mementum autem linguae, ne res omnino contemptibilis videatur, neque charismatis loco digna. « Cuncta, » inquit, haec « ad aedificationem fiant. » Christiani namque hoc est officium, ut aedificent, ut prosit. Quomodo autem qui linguam tantum habet, aedificare potest? Si interpretandi dono praeditum sibi comitem adhibeat, donaque conjunctim ostendant.

Vers. 27. « Sive lingua quis loquitur, per duos id fiat, aut ad plurimum tres, et per partem, et unus interpretetur. » Non prohibeo lingua loqui, sed sine interprete. Ne igitur multi linguis loquantur, ne confusio et tumultus fiat. « Et per partem, » id est per successionem. Omnino vero interpretem adesse necessum fuerit.

Vers. 28. « Si autem non fuerit interpret, taceat in Ecclesia. sibi ipsi autem loquatur et Deo. » Si non habuerit interpretem, in Ecclesia non loquatur, ne videatur Barbarus, haud intelligibilia et stulta plerisque sonans. Si autem adeo fuerit ambitiosus, ut non possit silere, « sibi loquatur et Deo, » hoc est citra strepitum, ac tacite apud sese, ut soli Deo audiantur quae dicuntur, et non hominibus.

D Animadvertite autem quomodo visus concedere, dehortetur.

Vers. 29. « Prophetiae autem duo aut tres dicant, et caeteri dijudicent. » Latitabant inter prophetas vani etiam vates: eam ob rem dicit, eos « dijudicent alii, » ne aliquis vates vanus occultetur. Ut enim in superioribus commemoratum est, fuit etiam donum dijudicationis, ut dignoscerent qui mendaces, et qui veraces essent. Idcirco autem duos aut tres prophetare jubet, ut eo melior ordo consistat, neque in multitudine falsi vates clanculum delitescant.

Vers. 30, 31. « Quod si alii revelatum fuerit sedenti, prior taceat. Potestis enim singulatim omnes prophetare, ut omnes discant, et omnes consolationem recipiant. » Bonum hic ordinem et humilitatem docet. Cum enim alii inspirarit Spiritus, tu qui prior es, tace. Si enim Spiritus te voluit loqui, non illum excitasset. Deinde illi consolationem præbens, « Potestis, » inquit, « singulatim omnes prophetare, » hoc est Ne moræas, potes enim et tu, et alius, et omnes per partem, hoc est per successionem prophetare. Non enim in uno solo concluditur donum, sed omnibus datur, ut universa Ecclesia discat, et consolationem ad virtutem recipiat.

213 Vers. 32. « Et spiritus prophetarum prophetis subjecti sunt. » Hoc ad consolationem quoque ejus, qui conticescere jussus est, pertinet. Quod vero dicit, est hujusmodi: Ne contendas, neque seditionem cians. Ipse namque Spiritus, hoc est donum quod in te est, et operatio Spiritus qui in te est, subjicitur dono alterius, qui ad prophetandum concitatus est. Quod si Spiritus subjicitur, tu multo magis qui Spiritum possides, non debes esse contentiosus. Nonnulli vero hoc ita intellexerunt: Vates sane apud Græcos omnes, quando semel arrepti essent a dæmone, etiam si voluissent, non potuerunt tamen reticere. Apud nos vero sancti prophetæ haud sic agebant, verum in ipsorum est arbitratu, inquit, vel loqui, vel tacere. Atque hoc est quod ait, Spiritus prophetarum, id est dona, subduntur ipsis: atque in manu prophetarum est silere, vel non silero. Ne enim dicat is qui donum habet, Qui tacere possum, perinde ac tu mandas, cum a Spiritu agitated loquar? Atqui Spiritus, inquit, qui te agitat, tibi subditur, inque tua deinceps potestate situm est tacere. Noli itaque Spiritum nequidquam præterdere.

Vers. 33. « Non enim est dissensionis Deus, sed pacis, quemadmodum in omnibus Ecclesiis sanctorum. » Indicat quod Deo etiam placeat priorem tacere. Non enim est Deus seditionis et confusionis (quæ ex eo quod non sileant, sed omnes prophetare velint, nascitur), verum pacis est Deus. Ista vero pax in omnibus Ecclesiis sanctorum, hoc est fidelium, versatur. Sunt enim et Græcorum et Judæorum ecclesiæ. Pudeat igitur vos præter et contra omnes Ecclesias vivere.

Vers. 34. « Mulieres vestræ in Ecclesiis taceant: non enim permissum est eis loqui; sed subditas esse, sicut et lex dicit. » Cum omnia pulchre ordinasset, et quæ de linguis, et quæ de prophetis in quæstionem veniebant, æ multum prophetent, et ita confusio et seditio ex eo subnascatur: nunc etiam mulierum tumultum compescit, dicens: « In Ecclesia taceant. » Deinde quod majus est, convenientius ait

« Ἐάν δὲ ἄλλω ἀποκαλυφθῆ καθήμενῳ, ὁ πρῶτος σιγάτω. Δύνασθε γὰρ καθ' ἓνα πάντες προφητεύειν. Ἴνα πάντες μαθάνωσι καὶ πάντες παρακαλῶνται. » Εὐταξίαν ἐνταῦθα καὶ ταπεινοφροσύνην διδάσκει. Ὅταν γὰρ ἄλλω ἐμπνεύσῃ τὸ Πνεῦμα, φησί, σὺ σίγα ὁ πρῶτος· εἰ γὰρ ἤθελῃσε τὸ Πνεῦμα σὲ λαλεῖν, οὐκ ἂν ἐκείνον ἐκίνησεν. Εἶτα παραμυθούμενος ἐκείνον, φησί· « Δύνασθε γὰρ καθ' ἓνα πάντες προφητεύειν. » τούτέστι, Μὴ λυκοῦ· δύνασαι γὰρ καὶ σὺ, καὶ ἄλλος, καὶ πάντες ἀνά ²² μέρος, καὶ ἐκ διαδοχῆς προφητεύειν. Μὴ γὰρ ἐνὶ μόνῳ περικλείεται τὸ χάρισμα, ἀλλὰ πρὸς πάντας δίδεται, ἵνα πᾶσα ἡ Ἐκκλησία μαθάνῃ, καὶ παράκλησιν πρὸς ἀρετὴν δέχῃται.

« Καὶ πνεύματα προφητῶν, προφήταις ὑποτάσσεται. » Καὶ τοῦτο πρὸς παραμυθίαν τοῦ ἐπιτροπομένου σιγᾶν. Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστι· Μὴ φιλονεικεῖ, μηδὲ στασίαζε· αὐτὸ γὰρ τὸ Πνεῦμα, τούτιστι, τὸ ἐν σοὶ χάρισμα, καὶ ἡ ἐνέργεια τοῦ ἐν σοὶ Πνεύματος, ὑποτάσσεται τῷ χάρισματι τοῦ ἐτέρου τοῦ κινήθεντος εἰς τὸ προφητεύειν· καὶ εἰ τὸ Πνεῦμα ὑποτάσσεται, πολλῷ μᾶλλον αὐτὸς ὀφείλεις ὁ κτημένος τὸ Πνεῦμα, μὴ φιλονεικεῖν. Τινὲς δὲ οὕτως ἐνόησαν τοῦτο· Οἱ μὲν παρ' Ἑλλήσι μάντις, ἐπιδὼν ἀπαξ κατεσχέσθησαν [(-σχέθ.)] ὑπὸ τοῦ δαιμονος, κἂν ἐβούλοντο, οὐκ ἠδύναντο σιγᾶν. Οἱ δὲ παρ' ἡμῶν ἄγιοι προφήται οὐχ οὕτως, ἀλλὰ παρ' αὐτοῖς, φησὶν, ἔστι τὸ σιγᾶν· ἡ λαλεῖν· καὶ τοῦτό ἐστιν ὅπερ φησὶν, ὅτι· Τὰ πνεύματα τῶν προφητῶν, τούτέστι, τὰ χαρίσματα, ὑποτάσσεται αὐτοῖς, καὶ ἐπὶ τοῖς προφήταις ἐστὶ τὸ σιγᾶσαι καὶ τὸ μὴ σιγᾶσαι. Ἴνα γὰρ μὴ λέγῃ ὁ τὸ χάρισμα ἔχων, ὅτι Πῶς δύναμαι σιγᾶσαι καθὰ κελεύεις, ὅπου γε παρὰ τοῦ Πνεύματος κινούμενος λαλῶ; φησὶν, ὅτι Ἄλλὰ τὸ Πνεῦμα τοῦτο τὸ κινεῖ σε, ὑποτάσσεται σοι, καὶ ἐν τῇ σῆ λοιπῶν ἐξουσίᾳ κείται τὸ σιγᾶν· καὶ μὴ μάτην προφασίζου τὸ Πνεῦμα.

« Οὐ γὰρ ἐστὶν ἀκαταστασίας ὁ Θεός, ἀλλ' εἰρήνης, ὡς ἐν πάσαις ταῖς Ἐκκλησίαις τῶν ἁγίων. » Δείκνυσιν, ὅτι καὶ τῷ Θεῷ τοῦτο δοκεῖ, τὸ τὴν πρῶτον σιγᾶν· οὐ γὰρ ἐστὶν ὁ Θεὸς ἀκαταστασίας καὶ συγχύσεως (ἦτις ἐκ τοῦ μὴ σιγᾶν, ἀλλὰ πάντας προφητεύειν, γίνεται), ἀλλ' εἰρήνης ἐστὶ Θεός. Αὕτη δὲ ἡ εἰρήνη ἐν πάσαις ταῖς Ἐκκλησίαις τῶν ἁγίων, τούτέστι, τῶν πιστῶν, πολιτεύεται· εἰσὶ γὰρ καὶ Ἑλλήνων, καὶ Ἰουδαίων ἐκκλησίαι. Αἰσχυρῶς οὖν ὑμεῖς παρὰ πάσας τὰς Ἐκκλησίας πολιτεύμενοι.

« Αἱ γυναῖκες ὑμῶν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις σιγάτωσαν· οὐ γὰρ ἐπιτέτραπται αὐταῖς λαλεῖν, ἀλλ' ὑποτάσασθαι, καθὼς καὶ ὁ νόμος λέγει. » Ἐπειδὴ πάντα καλῶς διετάξτε, καὶ τὰ περὶ τῶν γλωσσῶν, καὶ τὰ περὶ τῶν προφητῶν, ἵνα μὴ πολλοὶ προφητεύωσι, καὶ σύγχυσις καὶ ἀκαταστασία ἐκ τούτου εἴη· νῦν καὶ τὴν ἀπὸ τῶν γυναικῶν θόρυβον καταστρέλλει, καὶ φησὶν, ὅτι « Σιγάτωσαν ἐν ἐκκλησίᾳ »· εἶτα τὸ μείζον

Variae lectiones.

²² κατὰ ο.

φῆσιν, ὅτι τὸ ὑποτάσσασθαι αὐταῖς ἀρμοδιώτερον. Ἡ γὰρ ὑποταγὴ τὴν μετὰ φόβου τιωπήν δηλοῖ, ὡς ἐπὶ τῶν δουλίδων γίνεται. Νόμον δὲ τὸ τῆς Γενέσεως βιβλίον λέγει, ἐν ᾧ γέγραπται: « Ἡρὸς τὸν ἄνδρα σου ἡ ἀποστρεφὴ σου, καὶ αὐτὸς σου κυριεύσει. » Εἰ δὲ τῷ ἄνδρὶ ὑποτάσσασθαι ὠρίσθη, πολλῶν μᾶλλον ταῖς πνευματικαῖς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ διδασκάλους.

« Εἰ δὲ τι μαθεῖν θέλωσιν, ἐν οἴκῳ τοῦς οἰκεῖτου, » ἄνδρας ἐπερωτῶσασιν. » Ὡσπερ τινὸς εἰπόντος: « Ἐάν μὴ λαλῶσι, πῶς μάθουσιν » τὰ ἐγνωσόμενα; φησὶν, ὅτι Ἐν οἴκῳ παρὰ τῶν ἄνδρῶν μαθιανέντωσαν. Τοῦτο δὲ κατὰ ἐκείνας κοσμίαις ποιεῖ, καὶ τοὺς ἄνδρας προσεκτικωτέρους, ὅτε ὠφελόντας, ἃ ἤκουσαν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ταῖς γυναῖξιν παρακατατίθεσθαι ἐρωτώσας αὐταῖς. Σημειώσαι δὲ, ὅτι οὐδὲ περὶ ἀναγκαίων καὶ ψυχωφελῶν ἐπιτέτραπται γυναῖξιν λαλεῖν ἐν ἐκκλησίᾳ.

« Αἰσχρὸν γὰρ ἐστὶ γυναῖξιν ἐν ἐκκλησίᾳ λαλεῖν. » Ἐπειδὴ ἐκεῖνας ἰσως ἐνεκαλλωπιζόντο ταῖς δῆθεν πνευματικαῖς ἐν ἐκκλησίᾳ ὁμιλίαις, αὐτὰς τοῦναντίον φησὶν, ὅτι ἀδοξία ἐστὶν αὐταῖς καὶ αἰσχρὴ τοῦτο.

« Ἡ ἀφ' ὧν λόγος τοῦ Θεοῦ ἐξηλθεν; ἢ εἰς ὅμας μόνους κατήντησεν; » Ὡσαύτῃ πρὸς τινὰς ἀντειπόντας αὐτῷ ὁ λόγος ἐσηματίσται. Τὴν γὰρ, φησὶν, ἐναντιούσης, καὶ οὐχ ἡγεῖσθε καλὸν εἶναι τὸ σιγῆν ἐν ἐκκλησίᾳ τὰς γυναῖκας; Μὴ ὑμεῖς ἐστε διδάσκαλοι; καὶ ἀφ' ὧν ἐξηλθε τὸ κήρυγμα [καὶ] εἰς τοὺς λοιπούς; ἢ εἰς ὅμας μόνους ἐστάθη ἡ πίστις; καὶ οὐ δεῖ ἢ τὰ παρ' ἐτέρων δεχθῆναι, καὶ ὅμας δέχασθαι; Οὐτε οὖν πρῶτοι ὑμεῖς ἐστε πιστοὶ, οὐτε μόνοι. Δεῖ τοίνυν τὰ τῇ οἰκουμένῃ δοκούντα καὶ ὅμας στέργειν.

« Εἰ τις δοκεῖ προφήτης εἶναι ἢ πνευματικὸς, ἐπιγνωσκέτω ἃ γράφω ὑμῖν, ὅτι τοῦ Κυρίου εἰσὶν ἐντολαί. » Τὸ πάντων ἰσχυρότερον, τελευταῖον τίθειεν, ὅτι Ὁ Θεὸς ταῦτα ἐπιτάττει δι' ἐμοῦ, καὶ τοῦτο πάντως γινώσεται, ὃς ἀνδοκῆ παρ' ὧν προφήτης εἶναι, ἢ ἄλλο τι πνευματικὸν χάρισμα ἔχων, τουτέστι γινώσκωσ.

« Εἰ δὲ τις ἀγνοεῖ, ἀγνοεῖτω. » Τουτέστιν: Ἐγὼ εἶπον· ὃ θέλω, πεπιθέτω. Τὸ δὲ οὕτω λέγειν, σημεῖόν ἐστὶν ἄνδρὸς μὴ τὸ οἰκεῖον θέλημα συνιστῶντος, ἀλλὰ τὸ κοινῆ συμφέρον σκοποῦντος. Εἶωθε δὲ τοῦτο ποιεῖν ὁ Παῦλος, ἐνθα μὴ σφόδρα ἀναγκαῖον ἔχει τὸ ἀντιτείνειν. Τί γὰρ Παῦλος ἀναγκαῖον τὸ ἀνθίστασθαι, καὶ παῖθαι, ὅτι Θεοῦ εἰσὶν ἐντολαί ἃ λέγει, καὶ ταῦτα πρὸς μαθητὰς αὐτοῦ λέγοντι, καὶ [ταῦτα] εἰπόντι ὅτι ὁ πνευματικὸς ἐπιγνώσεται ταῦτα, ὅτι ἐξτά εἰσι; πρόδηλον γὰρ, ὅτι πάντες ἀντιέδρομον τῷ εἰπεῖν αὐτὰ δεῖα, ἵνα δόξωσι πνευματικοί.

« Ὡστε, ἀδελφοί μου, ζηλοῦτε τὸ προφητεύειν, καὶ τὸ λαλεῖν γλώσσαις μὴ κωλύετε. » Περὶ τῶν χαρισμάτων διαλεχθεῖς, εἶτα παρενέβαλε μέσον τὸν

esse ut subjiciantur. Subjectio enim cum timore silentium indicat, perinde ac in ancillis fit. Legens autem Genesis librum appellat, in quo scriptum est: « Ad virum tuum conversio tua, et ipse tui dominabitur. » Si igitur decretum esse ut viro subdatur, multo magis spiritalibus in Ecclesia doctoribus.

Vers. 35. « Si quid autem discere volunt, domi viros suos interrogent. » Perinde ac si quis dicat, Nisi loquantur, quomodo discant quæ ignorant? Domini, inquit, a suis maritis discant. Hoc autem et illas ornatas reddit, et viros attentiores **214** facit, ut qui debeant, quæ in Ecclesia audiverunt, uxoribus eos interrogantibus recitare, ac veluti apud eas deponere. Observa autem quod ne de necessariis quidem rebus et animæ commōdis, mulieribus loqui permissum est in ecclesia.

« Turpe est enim mulieribus in ecclesia loqui. » Quandoquidem illæ forsân putabant sibi decori esse in ecclesia colloquia spiritalia miscere, ipse e contra hoc illis in dedecus et pudorem cedere asserit.

Vers. 36. « An a vobis verbum Dei processit? aut ad vos solos pervenit? » Veluti adversus quosdam sibi contradicentes hic sermo formatus est. Quid enim, inquit, mihi adversamini, nec pulchrum esse putatis feminas in ecclesia tacere? Numquid vos estis doctores? aut a vobis exiit prædicatio verbi ad reliquos? vel apud vos solos stabilita est fides, nec oportet vos ab aliis recepta recipere? Neque igitur vos primi estis fideles, neque soli. Quæ itaque universo placent orbi, vos etiam amare oportet.

Vers. 37. « Si quis videtur propheta esse aut spiritalis, agnoscat quæ scribo vobis, quod Domini sunt mandata. » Quod omnium est fortissimum, postremo loco posuit, Deus, inquam, hæc imperat per me: atque hoc omnino cognoscet, qui visus fuerit apud vos esse propheta, vel aliud quoddam spiritalia donum habeat, hoc est scientiæ.

Vers. 38. « Si autem quis ignorat, ignoret. » Hoc est, Ego dixi: qui vult, obtemperet. Sic vero loqui hominis est sua non commendantis, sed rem publicam spectantis. Consuevit autem Paulus hoc facere, ubi non admodum necessarium est opponere se cuiquam. Quid enim Paulo necessarium reniti aliis, atque persuadere velle, quod Dei sint mandata quæ dicat, idque cum ad discipulos suos loquatur, et dicat spiritalium hominum agnitorum quod hæc divina sint? perspicuum enim est omnes assensuros eum divina ac cælestia loqui, quæ spiritalia esse videantur.

Vers. 39. « Itaque, fratres mei, æmulamini prophetare, et linguis loqui ne prohibeatis. » Ubi de charismatibus disputasset, sermonem de mulieribus

* Gen. iii, 16.

Variae lectiones.

** ἰδίου ο. ** ἀάθωσι ο. ** γρη ο.

in medium inseruit. Nunc autem rursus de charismatibus disserit, primas prophetiæ tribuens, « *Æmulamini,* » inquit : secundas vero linguis. Atqui non dixit, Permittite loqui, sed, « *Ne prohibete :* » quod dicere solemus in rebus non necessariis, neque adhortantes, neque dehortantes.

VERS. 40. « *Omnia decore ac secundum ordinem fiant.* » Veluti in summa hic omnia corrigit, et quæ ad eos qui linguis loquuntur, et quæ ad mulieres in ecclesia loquentes **215** pertinent : ac simpliciter omnia, quæ apud illos haud justo ordine fiunt. Decore autem et ordine fieri queant, si ii qui linguis loquuntur cum interpretatione loquantur, et non veluti insanientes, si prophetæ sibi mutuo cedant, si feminæ conticescant.

CAPUT XV.

VERS. 1. « *Notum autem facio vobis, fratres, Evangelium quod prædicavi vobis.* » Sermonem de resurrectione aggreditur, qui caput est nostræ fidei. Si enim non est resurrectio, neque Christus excitatus est. Quod si non est excitatus, neque incarnatus est : efficiturque hac ratione, ut universa fides nostra evanescat. Quoniam igitur resurrectio apud Corinthios ita claudicabat (nam sapientes externa sapientia clari, omnia suscepissent potius quam resurrectionem), de hoc contendit Paulus. Sapientissime vero ipsis in memoriam revocat ea quæ jam antea illorum fidei commissa erant. Nihil enim novum, inquit, vobis dico, sed quod jam antea vobis cognitum, oblivioni vero traditum erat, istud vobis notum facio, hoc est ad memoriam vobis revoco. Fratres autem eos appellans, partim placavit, partim in memoriam revocat unde fratres facti simus, nimirum tum ab incarnati Christi adventu, cujus fides in periculum adducebatur, tum a baptisate, quod sepulturæ et resurrectionis Domini typus est. Evangelium autem dicens, innumerorum bonorum meminit, quibus per incarnati Christi adventum et resurrectionem potiti sumus.

« *Quod et accepistis.* » Non dixit, quod audivistis, sed : « *Quod accepistis ;* » non enim memore tantum, sed per opera et miracula Evangelium acceperant ; et simul ut eis persuadeat ut hoc ceu depositum retineant.

« *In quo et statis, per quod et salvamini.* » Etiamsi concussi nonnihil essent, stare tamen eos asserit in hoc, libenter simulans se ignorare, atque antevertens eos, ut, etiamsi maxime velint, negare tamen haud possint. Quid autem lucri erit, si in isto steteritis? nimirum, ut salvemini.

VERS. 2. « *Qua ratione prædicaverim vobis.* » Quod ait, huiusmodi quiddam est : De hoc quod resurrectio sit, nihil vobis indico : quandoquidem hæc in re non eratis concussi. Hujus autem fortasse

Α περί τῶν γυναικῶν λόγον· νῦν οὖν πάλιν περὶ τῶν χαρισμάτων λέγει, καὶ τῆ προφητείας τὰ πρωτῆς δίδωσιν, εἰπὼν· « Ζηλοῦτε· » ταῖς δὲ γλώσσαις, ἐν δευτέρῃ. Οὐκ εἶπε δὲ, Ἐπιτρέπετε λαλεῖν, ἀλλὰ, « Μὴ κωλύετε· » ὅπερ εἰώθαμεν λέγειν ἐπὶ τῶν μὴ ἀναγκαίων, μῆτε προτρέποντες, μῆτε ἀποτρέποντες.

« Πάντα εὐσηχημένως καὶ κατὰ τάξιν γίνεσθαι. » Ὡς ἐν κεφαλῶν τὰ πάντα διορθοῦνται, τὰ τε τῶν γλώσσαις λαλούντων, τὰ τε τῶν λαλοῦσῶν ἐν ἐκκλησίᾳ γυναικῶν· καὶ ἀπλῶς, πάντα τὰ παρ' αὐτοῖς μὴ κατὰ τάξιν γινόμενα. Εὐσηχημένως δ' ἂν γένοιτο καὶ κατὰ τάξιν, εἰ οἱ γλώσσαις λαλοῦντες, μετ' ἑρμηνείας⁴⁴ λαλοῦσι, καὶ μὴ, ὡς μαινόμενοι· εἰ οἱ προφήται· ἀλλήλοις παραχωροῦσιν, εἰ αἱ γυναῖκες Β σιγῶσι.

ΚΕΦΑΛ. ΙΕ'.

« Γνωρίζω δὲ ὑμῖν, ἀδελφοί, τὸ εὐαγγέλιον ὃ εὐηγγελισάμην ὑμῖν. » Εἰς τὸν περὶ τῆς ἀναστάσεως λόγον εἰσβάλλει· ὅς ἐστι· τὸ κεφάλαιον τῆς ἡμετέρας πίστεως. Εἰ γὰρ οὐκ ἔστιν ἀνάστασις, οὐδὲ ὁ Χριστὸς ἠγέρθη· εἰ δὲ οὐκ ἠγέρθη, οὐδὲ ἰσαρκώθη· καὶ οὕτως οὐχεται ἡ πᾶσα ἡμῶν πίστις. Ἐπεὶ οὖν οὕτως ἐχώλεσε πρὸς τοὺς Κορινθίους (οἱ γὰρ ἔξω σοφοὶ πάντα ἂν κατεδέξαντο, ἢ τὴν ἀνάστασιν), περὶ τούτου ἀγωνίζεται Παῦλος. Σοφώτατα δὲ ἀναμνησκαί αὐτοῦ τῶν ἡδὴ αὐτοῖς πιστευθέντων. Οὐδὲν γὰρ ἔβουον, φησὶ, λέγειν ὑμῖν· ἀλλὰ τὸ ἥδη γνωρισθὲν ὑμῖν, διαλαθὼν δὲ, τοῦτο γνωρίζω, τοῦτο ἐστίν, ἐπαναμνησκαί. Ἀδελφοὺς δὲ αὐτοῖς ὀνομάσας, ἅμα μὲν κατεπαύειν, ἅμα δὲ ἀνέμνησεν, ὅθεν ἀδελφοὶ γεγόναμεν, καὶ ὅτι ἀπὸ τῆς ἐσαρκου Χριστοῦ παρουσίας ἢ⁴⁵ κινδυνεύει ἀποστηθῆναι· καὶ ὅτι ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος, ὃ τῆς ταφῆς καὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου ἐστὶ· τύπος. Καὶ εὐαγγέλιον δὲ εἰπὼν, τῶν μυρίων ἀγαθῶν ἀνέμνησεν, ὧν ἀπεισάμαμεν διὰ τῆς ἐσαρκου παρουσίας καὶ τῆς ἀναστάσεως.

« Ὁ καὶ παρελάβετε. » Οὐκ εἶπεν, Ὁ ἠκούσατε, ἀλλ', « Ὁ παρελάβετε. » Οὐ λόγῳ γὰρ μόνον, ἀλλὰ καὶ δι' ἔργων καὶ θαυμάτων αὐτὸν παρέλαβον· καὶ ἅμα ἵνα πείσῃ αὐτοὺς ὡς παρακαταθήκην κατέχεν D αὐτό.

« Ἐν ᾧ καὶ ἐστήκατε, δι' οὗ καὶ σώζεσθε. » Καίτοι σαλευμένους, ὁμως ἐστάναι ἐν τούτῳ φησὶν, ἐκῶν προσποιούμενος ἀγνοεῖν, καὶ προκαταλαμβάνων αὐτούς· ἵνα μὴδὲ, εἰ σφόδρα βουλευθεῖεν, ἀρνησασθαι δύνωνται. Τί δὲ τὸ κέρδος τοῦ ἐν τούτῳ ἰστασθαι; Τὸ σώζεσθαι.

« Τίνι λόγῳ εὐηγγελισάμην ὑμῖν. » Τοιοῦτόν τι λέγει· Περὶ μὲν τοῦ εἶναι ἀνάστασιν, οὐδὲν γνωρίζω ὑμῖν· καὶ γὰρ οὐδὲ παρεσαλεύθητε ἐν τούτῳ. Τοῦτο δὲ ἴσως δεῖσθε μαθεῖν, τίνι τρόπῳ γίνεσθαι τὴν ἀνά-

Variæ lectiones.

⁴⁴ ἑρμηνέως ο. ⁴⁵ ἦν ο.

στασιν εὐηγγελισάμην ὑμῖν· τοῦτο δὲ καὶ γνωρίζω ὑμῖν, περὶ τοῦ πῶς δηλαδὴ γίνεται ἡ ἀνάστασις.

A rei cognitione opus habetis, quam ratione futuram resurrectionem vobis prædicaverim : atque hoc vobis notum facio, quomodo videlicet futura sit resurrectio.

« Εἰ κατέχετε, ἐκτὸς εἰ μὴ εἰκῆ ἐπιστεύσατε. » Ἐπειδὴ εἶπεν, ὅτι « Ἐστήκατε, » ἵνα μὴ ῥαθυμοτέρους αὐτοὺς ποιήσῃ, φησὶν· « Εἰ κατέχετε. » Κατέχετε δὲ πάντως, « ἐκτὸς εἰ μὴ εἰκῆ ἐπιστεύσατε. » ἀπὸ τοῦ, Εἰ μὴ ἔρα μάτην ὀνομάζεσθε Χριστιανοί. Τὸ γὰρ πᾶν τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐν τῷ τῆς ἀναστάσεως, κεῖται δόγματι.

« Παρέδωκα γὰρ ὑμῖν ἐν πρώτοις, ὃ καὶ παρέλαβον. » Ὡς μέγα ὄν τὸ περὶ τῆς ἀναστάσεως δόγμα, ἐν πρώτοις αὐτὸ παρέδωκα· οἷον γὰρ θεμελιὸς ἐστὶ πάσης τῆς πίστεως. Παρέλαβον δὲ αὐτὸ καὶ γὰρ, ἀπὸ Χριστοῦ δηλαδὴ. Ὡς περ οὖν ἐγὼ κατέχω αὐτὸ, οὕτω καὶ ὑμεῖς· ὀφείλετε κατέχειν· καὶ ὡς ἐν πρώτοις παρεληφότες, νῦν οὐ δικαιοὶ ἐστε ἀμφιβάλλειν, καὶ διὰ τὸν χρόνον.

« Ὅτι Χριστὸς ἀπέθανεν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, κατὰ τὰς Γραφάς. » Προδήλιος τοῦ ἐν τῷ Παύλῳ λαλοῦντος Χριστοῦ ῥήματά ἐστι ταῦτα. Ἐπειδὴ γὰρ οἱ Μανιχαῖοι ἐμελλον λέγειν, ὅτι ὁ Παῦλος θάνατον λέγει τὰς ἁμαρτίας, καὶ ἀνάστασιν τὴν τοῦτων ἀπαλλαγὴν, ἀπὸ τούτων τῶν ῥημάτων αὐτοὺς ἐλέγχεσθαι εὐδόκησεν. Ἀπέθανε γὰρ ὁ Χριστὸς· ποῖον θάνατον; σωματικὸν πάντως· οὐ γὰρ δὴ τὸν ἐν ἁμαρτίαις· « Ἀμαρτίαν γὰρ οὐκ ἐποίησεν. » Εἰ ἔτι καὶ ἀναισχυνοίεν, λέγοντες, ὅτι τὸν ἐν ἁμαρτίαις θάνατον ἀπέθανε καὶ αὐτὸς· πῶς φησιν, ὅτι « Ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν; » Εἰ γὰρ καὶ αὐτὸς ἁμαρτωλὸς ἦν, πῶς ὑπὲρ τῶν ἡμετέρων ἁμαρτιῶν ἀπέθανεν; Ἀλλὰ καὶ τῷ, « Κατὰ τὰς Γραφάς, » εἰπεῖν, ἐντρέπει σαφέστατα τούτους. Πανταχοῦ γὰρ αἱ Γραφαὶ τοῦτον τὸν σωματικὸν θάνατον τῷ Χριστῷ προσμαρτυροῦσιν. « Ὄρουξαν γὰρ, φησὶ, « χεῖράς μου, καὶ πόδας μου· » καὶ, « Ὁφθοναι εἰς ὃν ἐξεκέντησαν· » καὶ, « Ἐτρυματίσθη διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν· » καὶ, « Ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν τοῦ λαοῦ μου ἦκει εἰς θάνατον. »

« Καὶ ὅτι ἐτάφη. » Οὐκοῦν καὶ σῶμα εἶχε· τὸ γὰρ θαπτόμενον, σῶμά ἐστιν. Οὐ προσέθηκε δὲ, « Κατὰ τὰς Γραφάς, » ἢ ὅτι δήλος ἦν ὁ τάφος παρὸν· ἢ ὅτι κατὰ κοινὸν κεῖται τὸ, « Κατὰ τὰς Γραφάς. »

« Καὶ ὅτι ἐγήγερται τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, κατὰ τὰς Γραφάς. » Καὶ ποῦ αἱ Γραφαὶ φασιν, ὅτι « Τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἐγήγερται; » Διὰ τοῦ κατὰ τὸν Ἰωνᾶν τύπου· καὶ πρὸ τούτου, τοῦ κατὰ τὸν Ἰσαὰκ ἐν περιόδῳ ἡμέραις ἀποσωθέντος [καὶ] ζῶντος τῇ μητρὶ, καὶ μὴ σφαγέντος, καὶ μυρίων ἄλλων τύπων· καὶ ἀπὸ ῥημάτων τοῦ μὲν Ἠσαίου, « Κύριος βούλεται καθαρίσαι αὐτὸν ἀπὸ τῆς πληγῆς, δεῖξαι αὐτῷ φῶς· » τοῦ δὲ Δαυὶδ, « Οὐκ ἐγκαταλείψεις τὴν ψυχὴν μου εἰς ᾄδην, »

« Καὶ ὅτι ὤφθη Κηφᾶ. » Ἐν πρώτοις τὸν ἀξιο-

« Si tenetis, nisi frustra credidistis. » Quia dixerat, « Statis, » ne segiores eos faciat, adjicit, « Si tenetis. » Tenetis autem omnino, « nisi temere credidistis, » pro eo **216** quod est, nisi frustra nominamini Christiani. Christianismi namque universum negotium in resurrectionis dogmate situm est.

Vers. 3. « Tradidi enim vobis in primis, quod et accepi. » Tanquam ingens sit de resurrectione dogma, « Tradidi illud vobis in primis. » Velut enim fundamentum est universæ fidei. « Accepi » autem et ego ipsum, a Christo nimirum. Quemadmodum igitur ego retineo, debetis et vos illud ipsum retinere. Et sicut in primis accepistis, non est æquum ut jam dubitetis, saltem ob tempus.

« Quod Christus mortuus sit pro peccatis nostris, secundum Scripturas. » Christi perspicue in Pauli loquentis hæc verba sunt. Quia enim Manichæi dicturi erant, quod Paulus mortem peccata vocet, et ad his liberationem, resurrectionem, per hæc verba eos redarguere placuit. Mortuus enim est Christus : qua morte? omnino corporea, haudquamquam peccati : « Peccatum enim non fecit. » At vero si adeo impudentes sint, ut audeant affirmare ipsum etiam mortem quæ in peccatis est, obiisse, quomodo, dicit « Pro peccatis nostris » mortuus est? Si enim et ipse peccator esset, quomodo pro peccatis nostris mortuus est? Præterea cum ait, « Secundum Scripturas, » istos manifestissime evergit. Universæ namque Scripturæ de corporea hac Christi morte testimonium dicunt, ut : « Foderunt enim, inquit, manus meas, et pedes meos : » et ^b, « Videbunt in quem pupugerunt : » et ^c, « Vulneratus est propter iniquitates nostras : » et, « Pro peccatis populi mei venit in mortem. »

Vers. 4. « Et quod sepultus sit. » Igitur corpus etiam habuit : quod enim sepelitur, corpus est. Non apposuit autem, « Secundum Scripturas, » vel quia omnibus sepultura Christi constaret, vel quod ^d « Secundum Scripturas, » communiter de utroque positum est.

« Et quod resurrexerit tertio die, secundum Scripturas. » At ubi Scripturæ loquuntur quod tertia die resurrexit? Per Jonæ prophetæ figuram ^e : et ante hunc, ex eo quod Isaac tertio die matri vivus sit conservatus, et non mactatus : et aliis innumeris figuris. Tum a verbis Isaïæ ^f : « Dominus vult purgare eum a plaga, ut monstret ei lumen; » postea Davidis ^g : « Non derelinques animam meam in inferno. »

Vers. 5. « Et quod visus sit Cephæ. » In primis

^a Psal. xxi, 17. ^b Zach. xii, 10. ^c Isa. liii, 5, 6.

^d Joan. ii, 22. ^e Isa. liii, 10. ^f Psal. xv, 10.

ponit eum qui ceteris omnibus auctoritate præ-
 eminebat. Atque Evangelium testatur ipsam primum
 Mariæ Magdalene apparuisse. Imo, sed inter viros
 primum visus est Petro, ceu inter discipulos pri-
 mum obtinuit locum. Par enim erat, ut qui pri-
 mum confessus esset Christum, resurrectionem
 etiam primum videret. Et quia eum abnegaverat,
 apparet ei primum, ut ostenderet ei, eum propterea
 non esse rejectum.

« Deinde duodecim. » Atque Matthiam post as-
 sumptionem Domini, in Judæ locum subrogatus
 est : quomodo igitur ait : « Deinde duodecim ? » Di-
 cimus igitur verisimile esse, quod Matthiam quoque
 post ascensionem visus fuerit, quandoquidem et
 Paulo post assumptionem vocato visus est. Eam ob
 causam neque tempus dixit, sed indefinite posuit.
 Quidam autem dicunt errorem esse in scribendo :
 vel quia Dominus præscienti oculo sciens et videns
 illum esse undecim istis commemorandum, visus est
 ei, ne hac in re ceteris apostolis inferius videretur.
 Tale quiddam et dicitur Joannes tradidit, dicens :
 « Thomas autem unus ex duodecim. » Dicat autem
 affinis, quod secundam præscientiam potius Mat-
 thiam reliquis apostolis annumeratis, quam Judam
 post proditorem et strangulationem.

Vers. 6. « Deinde visus est plus quam quingentis
 fratribus simul. » Post demonstrationem ex Scri-
 pturis, testes producit apostolos, et reliquos fideles
 homines. Nonnulli autem, Ἐπάνω, pro, Superne, e
 caelis, accipiunt. Sursum enim et supra caput eis vi-
 sus est, ut et assumptionem suam firmaret. Quidam
 vero, Ἐπάνω πεντακοσίους, pro, Pluribus quam
 quingentis, intellexerunt.

« Ex quibus plures manent ad hunc usque diem,
 quidam autem et obdormierunt. » Hæreo, inquit,
 testimonia viva. Per dictionem autem, « Dormie-
 rant, » resurrectionis principium præstavit. Qui
 enim dormit, resurgit etiam.

Vers. 7. « Deinde visus est Jacobo. » Fratrum
 Domini, qui ab ipso primus Hierosolymorum epi-
 scopus constitutus erat.

« Deinde apostolis omnibus. » Fuerunt enim et
 alii apostoli, ut septuaginta.

Vers. 8. « Novissime autem omnium tanquam
 abortivo visus est et mihi. » Humilitatis est hoc
 dictum. Sapienter autem usus est defectione hæ-
 ne, quando magnum illud proferret, « Abundantius
 omnibus aliis laboravi, » non adhibeat ei fides
 ceu arrogantis. « Abortivum » proprie dicitur foetus
 in utero, qui justam incrementi sui tempus non ex-
 plevit, quem efficit mulier. Quia igitur ipse se im-
 pignum apostolici muneris functione dicit, ac reje-
 ctitulum, sic seipsum nominavit, ceu imperfectum
 et immaturum, quantum ad apostoli dignitatem at-
 tineat. Nonnulli per abortivum, postremum foetum

πιστότερον πάντων τίθησι. Καίτοι τὸ Εὐαγγέλιον
 πρώτη ὤφθαί αὐτὸν τῇ Μαρτῆ φησὶν· ἀλλ' ἐν ἀν-
 δράσει, πρώτη ὤφθη τῷ Πέτρῳ, ὡς προῦχοντι τῶν
 μαθητῶν. Ἔδει γὰρ τὸν ὁμολογήσαντα πρώτον, καὶ
 τὴν ἀνάστασιν πρώτον ἰδεῖν· καὶ διὰ τὸ ἀρνήσασθαι
 δὲ φαίνεται αὐτῷ πρώτον, ἵνα δαξῆ αὐτῷ ὡς οὐκ
 ἀπέρριπται.

« Ἔτα τοῖς δώδεκα. » Καίτοι ὁ Ματθίας μετὰ τὴν
 ἀνάληψιν τοῦ Κυρίου, ἀντεστήθη ἀντὶ τοῦ Ἰούδα·
 πῶς οὖν φησὶν· « Ἔτα τοῖς δώδεκα; » Λέγομεν οὖν,
 ὅτι εἰκὸς ἦν αὐτὸν τῷ Ματθίᾳ καὶ μετὰ τὴν ἀνάλη-
 ψην ὄφθαι· ἐπεὶ καὶ τῷ Παύλῳ μετὰ τὴν ἀνάληψιν
 κληθέντι ὄφθη· διὸ οὐδὲ τοῦ καιρὸν εἶπεν, ἀλλ'
 ἀορίστως τίθησι. Τινὲς δὲ φασιν, ὅτι γραφικὸν ἐστὶ
 τὸ σφάλμα· ἢ ἐτι τῷ πραγματικῷ ὀφθαλμῷ ὁ Κύ-
 ριος εἶδεν, ὅτι συγκοσμομιμηθήσεται τοῖς ἔνδεκα,
 ὡφθη καὶ αὐτῷ, ἵνα μὴδὲ ἐν τούτῳ ἕλαττον ἔχη τῶν
 λοιπῶν ἀποστόλων. Τοιοῦτον τι παραστῆσαι καὶ ὁ
 Ἰουδαίος λέγων· « Θαιμᾶς δὲ [ἦν] εἰς ἐκ τῶν δώδεκα. »
 Ἐλλοθεν γὰρ ἀνείποι τις, ὅτι τὸν Ματθίαν συνέταξε
 κατὰ τὴν πρόβλεψιν τοῖς λοιποῖς ἀποστόλοις, ἢ τὴν
 Τοῦδαν μετὰ τὴν προδοσίαν καὶ τὴν ἀγχόνην.

« Ἐπίτα ὄφθη ἐπάνω πεντακοσίους ἀδελφοῖς
 ἐράπαξ. » Μετὰ τὴν ἀπὸ τῶν Γραφῶν ἀπόδειξιν,
 καὶ μάρτυρας παράγει τοῖς τε ἀποστόλους καὶ ἐπί-
 ρους πιστοῖς ἀνθρώποις. Τὸ δὲ, « Ἐπάνω, » τινὲς
 μὲν τὸ, Ἄνωθεν ἐκ τῶν οὐρανῶν, φασὶν· ἄνω γὰρ
 καὶ ὕπερ κεφαλῆς αὐτοῖς ὄφθη, ἵνα καὶ τὴν ἀνάλη-
 ψιν πιστώσῃται· τινὲς δὲ τὸ, « Ἐπάνω πεντακο-
 σίους, » τοῖς πλείοσιν ἢ πεντακοσίους, ἐνόησαν.

« Ἐξ ὧν οἱ πλείους μένουσιν ἕως ἄρτι· τινὲς δὲ
 καὶ ἐκοιμήθησαν. » Ἐχω, φησὶ, ζῶντας μάρτυρας.
 ἀπὸ δὲ τῆς τοῦ, « Ἐκοιμήθησαν, » λέξεως, ἀρχὴν τῆς
 ἀναστάσεως προκαταβάλλο· ὁ γὰρ κοιμώμενος καὶ
 ἀνίσταται.

« Ἐπίτα ὄφθη Ἰακώβῳ. » Τῷ ἀδελφῷ τοῦ Κυ-
 ρίου, [λέγει,] τῷ ὄπ' αὐτοῦ κατασταθέντι ἐπισκόπῳ
 πρώτῳ Ἱεροσολύμων.

« Ἔτα τοῖς ἀποστόλοις πάντων. » Ἦσαν γὰρ καὶ
 ἄλλοι ἀπόστολοι, ὡς οἱ ἑβδομήκοντα.

« Ἐσχάτην δὲ πάντων, ὡσπερὶ τῷ ἐκτρώματι,
 ὄφθη καί μοι. » Ταπεινοφροσύνης τὸ ῥῆμα· σοφῶς
 δὲ κέχρηται τῇ ταπεινοφροσύνῃ, ἵνα ὅταν εἴπῃ τὸ
 μέγα-ἐκείνο, τὸ, « Περισσότερον πάντων ἐκκόσια, »
 μὴ ἀπιστηθῆ ὡς ἀλαζόν. Ἐκτρώμα δὲ λέγεται
 κυρίως, τὸ ἀτελεσφόρητον ἑμβρυον, ὃ ἀποβάλλεται
 ἢ γονή. Ἐπεὶ οὖν καὶ αὐτὸς ἀνέξιον τοῦ εἶναι
 ἑαυτὸν ἀπὸστολῶν λέγει, καὶ ἀπόδητον, οὕτως ἑαυ-
 τὸν ἠνόησεν, ὡς ἀτελεσφόρητον κατὰ γὰρ τὸ τοῦ
 ἀποστόλου ἀξίωμα. Τινὲς δὲ τὸ ὕστερον γένημα,
 Ἐκτρώμα ἐνόησαν, διότι καὶ ἀπὸ τῶν ἑσχατῶν τῶν ἀπο-
 στόλων. Οὐκ ἐλεγετοῦνται δὲ ὁ Παῦλος, διὰτι ἔσχα-

• Joan. xx, 24.

Varie lectiones.

ἠ ὕστερον ο. ἠ ἄλλων ο.

τος· εἶδε τὸν Κύριον. Οὐ γὰρ Ἰάκωβος ἐλάττωεν τῶν ἄλλων πεντακοσίων⁴⁶, ὅτι ἑσχατος⁴⁷ ἀκείνων εἶδε τὸν Κύριον.

apererit. Neque enim cæteris quingentis inferior est spererit.

« Ἐγὼ γὰρ εἰμι ὁ ἐλάχιστος τῶν ἀποστόλων, ὃς οὐκ εἰμι ἱκανὸς καλεῖσθαι ἀπόστολος, διότι ἐδίωξα τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ. » Ἀποφαίνεται περὶ ἑαυτοῦ· καὶ οὐκ εἶμι, εἶπεν, [ἐλάχιστος] τῶν δώδεκα μόνων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων. Ὅρα δὲ, ὅτι διὰ τούτων μέμνηται τῶν ἀμαρτιῶν, ἃν ἠλευθέρωται διὰ τοῦ βαπτίσματος, ἵνα δείξῃ τί ἔχαρίσατο αὐτῷ ὁ Θεός. Τίνας δὲ ἔνεκεν, μάρτυρα ἑαυτὸν παράγων τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ, ὡς καὶ αὐτῷ ὁφθέντος, τὰ οἰκτεῖα ἐλαττώματα καταλέγει; Ἴνα μᾶλλον ἀξιωματικότερος εἴη. Ὁ γὰρ μετὰ ἀληθείας τὰς οἰκτεῖας ὑβρεῖς θεῖς, οὐκ ἂν ἄλλω καταχάρισαιτο μάτην.

« Χάριτι δὲ Θεοῦ εἰμι ὃ εἰμι. » Τὰ μὲν ἐλαττώματα, ἑαυτῷ λογίζεται· τὰ δὲ κατορθώματα, τῇ χάριτι τοῦ Θεοῦ ἀνατίθησι.

« Καὶ ἡ χάρις αὐτοῦ ἡ εἰς ἐμὲ, οὐ κενὴ ἐγενήθη· ἀλλὰ περισσότερον αὐτῶν πάντων ἐκοπίασα. » Καὶ τοῦτο μεθ' Ὀποστῶλης⁴⁸ εἰρήκεν· οὐ γὰρ εἶπεν, Ἄξια τῆς χάριτος ἔπραξα, ἀλλ'· Οὐ ματαλα, φησὶν, εὐρέθη ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ ἐν ἐμοί. Πῶς; Ὅτι πάντων τῶν ἀποστόλων περισσότερον ἐκοπίασα. Καὶ οὐκ εἶπεν, ὅτι Ἐκτινύουσα, ἀλλ' ὑφειμένως τῷ ὄνματι τοῦ κόπου τὸ αὐτοῦ ἐγκώμιον ὑποτεμνόμενος. Διὰ δὲ τῆς ἀξιώπιστον φανῆναι, ταῦτα περὶ ἑαυτοῦ λέγει. Δεῖ γὰρ τὸν διδάσκαλον ἀξιώπιστον εἶναι.

« Οὐκ ἐγὼ δὲ, ἀλλ' ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ ἡ σὺν ἐμοί. » Καὶ τὸ κοπιᾶσαι δὲ αὐτὸ τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτός ἐστιν, οὐκ ἐμὸν κατόρθωμα.

« Ἐστε οὖν ἐγὼ, εἴτε ἐκεῖνοι, οὕτω κηρύσσομεν, καὶ οὕτως ἐπιστεύσατε. » Ἐστε ἐγὼ ἐκοπίασα πλέον, εἴτε ἐκεῖνοι, περὶ γούν⁴⁹ τὸ κήρυγμα ὁμοφωνοῦμεν, φησὶν, ἅπαντες. Καὶ οὐκ εἶπεν, Εἰ μὴ ἐμοί πιστεύετε⁵⁰, ἐκεῖνοις πείσθητε· ἐξηυτέλισε γὰρ ἂν ἑαυτὸν, καὶ οὐκ ἀξιώπιστον μάρτυρα τῆς ἀληθείας ἀπεδείκνυ· ἀλλὰ καὶ αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν ἀρκεῖν φησι, καὶ ἐκεῖνους καθ' ἑαυτοὺς αὐτάρκεις εἶναι. Καὶ τῷ εἰπεῖν δὲ, « Κηρύσσομεν, » τὸ ἀληθὲς τῶν λεγομένων ἐμφαίνει. Οὐ γὰρ ἐν παραδύσῳ λαλοῦμεν, ἀλλὰ φανερώς· καὶ οὐ ποτὲ, ἀλλὰ καὶ νῦν. « Καὶ οὕτως ἐπιστεύσατε. » Οὐκ εἶπε δὲ, ὅτι Νῦν πιστεύετε, διότι ἐσαλεύοντο. Μετὰ τῶν ἄλλων δὲ καὶ τὴν αὐτῶν πίστιν μάρτυρα καλεῖ⁵¹ τῆς ἀληθείας. Οὐ γὰρ ἂν ἀπλῶς, φησὶν, ἐπιστεύσατε λόγοις ἕψουσμένους· καὶ ἀπατηλοῖς, εἰ μὴ ἐπεισθητε ἀληθῆ εἶναι τὰ κηρυσσόμενα.

« Εἰ δὲ Χριστὸς κηρύσσεται, ὅτι ἐκ νεκρῶν ἐγήγερται, πῶς λέγουσι τινες ἐν ὑμῖν, ὅτι ἀνάστασις νεκρῶν⁵² οὐκ ἐστίν; » Ἄριστα συλλογίζεται. Ἀποδείξας γὰρ πρότερον, ὅτι Χριστὸς ἐγήγερται, καὶ ὅτι οὕτω κηρύσσεται παρ' αὐτοῦ καὶ τῶν ἀποστό-

intellexerunt, quandoquidem et ipse postremus apostolorum fuerit. Etenim eam ob rem nihil Pauli auctoritati decedit, quod postremus Dominum con-Jacobus, quod illorum postremus Dominum con-

VERS. 9. « Ego enim sum minimus apostolorum, 218 qui non sum dignus vocari apostolus, quoniam persecutus sum Ecclesiam Dei. » De seipso sententiam fert : nec dixit, duodecim tantum, verum et aliorum omnium. Considera autem quomodo per hæc verba eorundem peccatorum meminerit, a quibus liberatus sit per baptismum, ut ostendat quid testem resurrectionis Christi, ceu ab eo conspecti, producens, proprios defectus recenset? Ut majorem verbis suis fidem conciliet. Qui enim revera suas contumelias profert, haud sane alteri frustra gratificabitur.

VERS. 10. « Gratia autem Dei sum id quod sum. » Defectus suos sibi ipsi imputat ; virtutes autem gratiæ Dei refert acceptas.

« Et gratia ipsius in me non fuit inanis, sed abundantius omnibus ipsis laboravi. » Hæc quoque cum submissione dixit. Non enim dixit : Quæ digna sunt gratia transegi : verum, Non vana, inquit, gratia Dei in me inventa est. Quomodo? Eo quod plus quam omnes apostoli laboravi. Nec dixit : Periculis obnoxius fui ; sed submisso loquens, laboris vocabulo usus est, ut laudem suam succideret. Cæterum ut fide dignus judicaretur, hæc de seipso commemorat. Oportet enim doctorem fide dignum esse.

« Non ego autem, sed gratia Dei mecum. » Quin et ipsum laborare, gratiæ Dei est, non meum opus.

VERS. 11. « Sive igitur ego, sive illi, sic prædicamus, et sic credidistis. » Sive ego plus laboravi, sive illi, circa prædicationem tamen omnes, inquit, sumus concordēs. Nec dixit : Si mihi non adhibetis fidem, illis obtemperate : Ita enim seipsum parvi fecisset, et pro veritate testem parum fidelem ostendisset : sed et ipse per se sufficere ait, et illis per se abunde satis instructos esse. Cum autem ait « Prædicamus, » veritatem eorum quæ dicuntur, innuit. Non enim in abscondito loquimur, sed palam : et non aliquando, sed et nunc. « Et sic credidistis. » Non dixit, Nunc creditis, quoniam jam vacillabant. Cum aliis autem et ipsorum fidem, veritatis testem vocat. Non enim simpliciter credidissetis, inquit, sermonibus fictis et fallacibus, nisi persuasi essetis vera esse quæ vobis prædicabantur.

VERS. 12. « Si autem Christus prædicatur quod resurrexit a mortuis, quomodo dicunt quidam inter vos quod resurrectio non est? » Optime ratiocinatur. Demonstrato enim primum quod Christus resurrexit, et quod sic prædicatur a se et apostolis :

Variælectiones.

⁴⁶ ἑβδομήκοντα ο. ⁴⁷ ὑστερος ο. ⁴⁸ καθ' ὑπερβολὴν ο. ⁴⁹ μὲν ο. ⁵⁰ ἐπιστεύσατε ο. ⁵¹ καλεῖται ο. ⁵² ἐκ νεκρῶν π.

ab hujus excitatione communem omnium resurrectionem confirmat, ceu reliquo corpore caput sequente. Non autem contra omnes intendit accusationem, ne impudentiores faciat : sed, « Quidam, » inquit, « dicunt. »

219 Vers. 13. « Si autem resurrectio mortuorum non est, neque Christus resurrexit. » Ne dicant, Christus excitatus est, sed non ideo universalis erit resurrectio : confirmat hoc, inquit : « Neque Christus excitatus est, si mortuorum resurrectio non est. » Utrumque enim utriusque est confirmatio. Cujus enim gratia resurrexisset, nisi futurum erat, ut esset primitiæ nostri ?

Vers. 14. « Si autem Christus non resurrexit, inanis est prædicatio nostra, inanis est etiam fides vestra. » Si enim mortuus non potuit resurgere, neque peccatum sublatum est, neque mors sublata est : ac deinceps vana prædicavimus nos, vosque vana credidistis.

Vers. 15. « Invenimur autem et falsi testes Dei, quoniam de eo testificati sumus, quod excitavit Christum, quem non excitavit, siquidem mortui non resurgunt. » Impii, inquit, invenimur, quoniam calumniati sumus Deum, quod excitaverit, quem non excitavit. Hoc autem contingit, si mortui non resurgunt. Quocirca cum absurdum inde colligatur, neque illud est credendum, mortuos nempe non resurgere.

Vers. 16, 17. « Nam si mortui non resurgunt, neque Christus resurrexit. Quod si Christus non resurrexit, vana est fides vestra. » Rursus eodem certat argumento. Eam enim ob causam resurrexit Christus, ut universalem resurrectionem faceret. Sin resurrectio non est, igitur ne ipse quidem resurrexit. Hoc autem dato, vana est fides vestra : quod absurdum est.

« Adhuc enim estis in peccatis vestris. » Si enim non resurrexit, neque mortuus est : si vero mortuus non est, neque peccatum solvit. Mors enim ipsius, peccati est dilutio. « Ecce enim, » inquit, « agnus Dei, qui tollit peccatum mundi. » Agnum autem omnino propter mactationem appellavit. Quod si peccatum non sublatum est, in eo estis prorsus. Quare itaque credidistis quod ab eo liberati sitis ?

Vers. 18. « Ergo et qui dormierunt in Christo, perierunt. » Id est, qui propter Christum mortui sunt, ac testimonium perhibuerunt, perierunt, si non est resurrectio. Cuncti præterea simpliciter Christiani, qui in fide erga Christum, et vita angusta et afflictâ dormierunt, interierunt, mundanis voluptatibus orbatî : neque posthac aliquo bono fruturi, si resurrectio non erit.

Vers. 19. « Si in hac vita in Christo tantum sperantes sumus, miserabiliores sumus omnibus hominibus. » Si ad hanc usque vitam nostra sese

^b Joan. 1, 29.

λων · ἐκ τῆς τούτου ἐγέρσεως καὶ τὴν κενὴν ἀνάστασιν κατασκευάζει, ὡς ἐπομένον τῇ κεφαλῇ καὶ τοῦ λοιποῦ σώματος. Οὐ κατὰ πάντων δὲ ποιῆται τὴν κατηγορίαν, ἵνα μὴ ἀναίσχυντοτέρους ποιῆσῃ· ἀλλὰ, « Τινὲς, » φησὶ, « λέγουσι. »

« Εἰ δὲ ἀνάστασις νεκρῶν οὐκ ἔστιν, οὐδὲ Χριστὸς ἐγήγερται. » Ἴνα μὴ λέγωσιν, ὅτι Ὁ μὲν Χριστὸς ἐγήγερται, οὐ μὴν ἔσται καθολικὴ ἀνάστασις· κατασκευάζει τοῦτο, καὶ φησὶν· « Εἰ ἀνάστασις οὐκ ἔστιν, οὐδὲ Χριστὸς ἐγήγερται. » ἐκότερον γὰρ ἐκότερου κατασκευαστικόν. Τίνος γὰρ ἔνεκεν ἀνέστη, εἰ μὴ ἐμελλεν ἡμῶν ἀπαρχὴ εἶναι ;

« Εἰ δὲ Χριστὸς οὐκ ἐγήγερται, κενὸν ἔρα τὸ κήρυγμα ἡμῶν, κενὴ ἄρα ²² ἡ πίστις ὑμῶν. » Εἰ γὰρ ἀποθανόντων οὐκ ἴσχυεν ἀναστῆναι, οὔτε ἡ ἀμαρτία ἀνήρηται, οὔτε ὁ θάνατος καθήρηται· καὶ λοιπὸν, κενὰ ἐκηρύξαμεν ἡμεῖς, καὶ ὑμεῖς δὲ κενὰ ἐπιστεύσατε.

« Ἐδρισκόμεθα δὲ καὶ ψευδομάρτυρες τοῦ Θεοῦ, ὅτι ἐμαρτυρήσαμεν κατ' αὐτοῦ, ὅτι ἤγειρε τὸν Χριστὸν· ὃν οὐκ ἤγειρεν, εἴπερ ἄρα νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται. » Ἀνόσιοι, φησὶν, ἐδρισκόμεθα, ὅτι εὐνοφαντήσαμεν τὸν Θεόν, ὅτι ἤγειρε. Τοῦτο δὲ συμβαίνει, εἴπερ νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται. Ὡστε ἐπεὶ ἄτοπον τὸ συμβαίνειν, οὐδὲ ἐκεῖνο πιστευτέον, τὸ ²³ νεκροὺς μὴ ἐγείρεσθαι δηλαδὴ.

« Εἰ γὰρ νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται, οὐδὲ ὁ Χριστὸς ἐγήγερται. Εἰ δὲ ὁ Χριστὸς οὐκ ἐγήγερται, ματαία ἡ πίστις ὑμῶν. » Πάλιν τῷ αὐτῷ ἐπαγωγίκεται λόγῳ. Διὰ γὰρ τοῦτο ἀνέστη, ἵνα καθολικὴν ἀνάστασιν ποιῆσῃ. Εἰ δὲ ἀνάστασις οὐκ ἔστιν, ἄρα οὕτως αὐτὸς ἀνέστη. Τοῦτου δὲ δοθέντος, ματαία ἡ πίστις ὑμῶν· ὅπερ ἄτοπον.

« Ἐτι ἐστὲ ἐν ταῖς ἀμαρτίαις ὑμῶν. » Εἰ γὰρ οὐκ ἠγέρθη ²⁴, οὐδὲ ἀπέθανεν· εἰ δὲ οὐκ ἀπέθανεν, οὐδὲ τὴν ἀμαρτίαν ἔλυσεν· ὁ γὰρ θάνατος αὐτοῦ, τῆς ἀμαρτίας λύσις. « Ἴδε » γὰρ, φησὶν, « ὁ ἀμὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ ἀφρων τὴν ἀμαρτίαν τοῦ κόσμου. » Ἀμὸν δὲ πάντως διὰ τὴν σφαγὴν ἐκάλεσεν. Εἰ δὲ οὐκ ἐλύθη ἡ ἀμαρτία, ἐν αὐτῇ ἐστε πάντως· καὶ πᾶς ἐπιστεύσατε, ὅτι ἠλευθερώθητε ταύτης ;

« Ἄρα καὶ οἱ κοιμηθέντες ἐν Χριστῷ, ἀπώλοντο. » Τουτέστιν, οἱ διὰ τὸν Χριστὸν ἀποθανόντες· καὶ μαρτυρήσαντες, ἀπώλοντο, εἰ μὴ ἔστιν ἀνάστασις· καὶ πάντες δὲ ἀπλῶς, οἱ ἐν ²⁵ τῇ κατὰ Χριστὸν πίστει, καὶ διαγωγῇ τῇ στενῇ καὶ τεθλιμμένῃ κοιμηθέντες, ἀπώλοντο, τῶν τέρπων τῶν κόσμου στερηθέντες, καὶ μηδὲ μετὰ ταῦτα μέλλοντες τίνος ἀγαθοῦ ἀπολαῦσαι, εἴπερ ἀνάστασις οὐκ ἔσται.

« Εἰ ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ ἐν Χριστῷ μόνον ἠλπικότες ἐσμέν, ἐλεεινότεροι πάντων ἀνθρώπων ἐσμέν. » Εἰ ἄχρι, φησὶ, τῆς ὥδε ζωῆς ἐστὶ τὰ ἡμέτερα, καὶ

Variae lectiones.

²² ζενὴ δὲ καὶ ο. ²³ τοῦ ο. ²⁴ ἐγήγερται ο. ²⁵ αὐτῇ ο.

εις ταύτην μόνην περιστάμεθα οἱ ἐν Χριστῷ⁸⁷ ἤλπικότες, τουτέστιν, οἱ τὰς ἐλπίδας εἰς Χριστὸν ἔχοντες, καὶ οὐκ ἔστιν ἐκεῖ ἄλλη ζωὴ· ἀθλιώτεροι πάντων ἑσμέν, ὡς μήποτε τῶν παρόντων ἀπολαύσαντες, καθὼ καὶ ἀνωτέρω εἴρηται, καὶ τὰ μάλιστα οὐχ ἔξοντες, διότι οὐδὲ ἀναστησόμεθα, ὡς λέγουσί τινες. Ἄλλ' ἴσως εἴποι τις, ὅτι ἡ ψυχὴ μόνη ἀπολαύσεται. Καὶ τί τοῦτο; Οὐ γὰρ μόνη αὕτη ἐκοπίασεν, ἀλλὰ καὶ τὸ σῶμα. Ποῦ οὖν τὸ δίκαιον, τοῦ τὸν πλείονα κάματον ὑποστάντος; σώματος εἰς τὴ μὴ δν χωροῦντος, καὶ μηδενὸς ἀγαθοῦ ἀπολαύσαντος, τὴν ψυχὴν μόνην στεφανώθηται; |

« Νυνὶ δὲ Χριστὸς ἐγήγερται ἐκ νεκρῶν, ἀπαρχὴ τῶν κεκοιμημένων ἐγένετο. » Δείξας ὅσα ἄποκα ἐκ τοῦ μὴ πιστεῦσθαι τὴν ἀνάστασιν τίκεται⁸⁸, Β ἀναλαμβάνει τὸν λόγον, καὶ φησι τοιοῦτόν τι, ὅτι ταῦτα μὲν συμβαίνει, εἴπερ⁸⁹ οὐκ ἔστι κοινὴ ἀνάστασις, ὡς μηδὲ τοῦ Χριστοῦ ἐγερθέντος. « Νυνὶ δὲ ἡ Χριστὸς ἐγήγερται: » ἄρα καὶ κοινὴ ἀνάστασις ἔσται, καὶ τὰ ἄποκα ταῦτα οὐ συμβήσεται. Συνεχῶς δὲ τὸ, « Ἐκ νεκρῶν, » προστιθησὶν, ἀποβρέζων τὰ τῶν Μανιχαίων στόματα. Εἰ ἀπαρχὴ τῶν κεκοιμημένων, καὶ τούτους πάντως ἀναστήναι δεῖ. Ἡ γὰρ ἀπαρχὴ, καὶ τοὺς ἐπακολουθοῦντας ἔχει· οἷον ὅταν ἐκ πολλῶν ποιήσῃ εἰς πρῶτος ἀρξάμενος, ὃ μέλλουσι καὶ οἱ λοιποὶ ποιεῖν ἐφεξῆς.

« Ἐπειδὴ γὰρ δι' ἀνθρώπου ὁ θάνατος, καὶ δι' ἀνθρώπου ἀνάστασις νεκρῶν. Ὅσπερ γὰρ ἐν τῷ Ἀδὰμ πάντες ἀποθνήσκουσιν, οὕτως ἐν τῷ Χριστῷ πάντες ζωοποιηθήσονται. » Αἰτίαν προστίθησι δι' ἧς πιστοῦται τὰ εἰρημένα. Ἔδει γὰρ, φησὶν, αὐτὴν νικῆσαι τὴν ἡττηθεῖσαν φύσιν, καὶ τὸν καταβληθέντα, αὐτὸν ἐκνικῆσαι. Καὶ γὰρ ἐν τῷ Ἀδὰμ, τουτέστι, διὰ τὸ τοῦ Ἀδὰμ πταίσμα, πάντες τῷ θανάτῳ ὑπέπεσον. Οὕτως οὖν ἐν Χριστῷ πάντες ἀναστήσονται· τουτέστι, διὰ τὸ εὐρεθῆναι τὴν Χριστὸν ἀναμάρτητον καὶ ἀνένοχον τῷ θανάτῳ, καὶ ἔχοντα μὲν ἀποθανεῖν, ἀναστῆναι δὲ, καθὼ⁹⁰ οὐκ ἦν δυνατόν αὐτὸν κρατεῖσθαι ὑπὸ τῆς φθορᾶς τὸν ὄρχηγόν τῆς ζωῆς. Καὶ ταῦτα δὲ πάντα κατὰ Μανιχαίων.

« Ἐκαστος δὲ ἐν τῷ ἰδίῳ τάγματι. » Ἴνα μὴ ἀκούσας, ὅτι· Πάντες ζωοποιηθήσονται, ἡ νομίση; καὶ τοὺς ἀμαρτωλοὺς σίξασθαι, ἐπήγαγεν, Ὅσον μὲν κατὰ τὸ ἀναστῆναι, « πάντες ζωοποιηθήσονται: » πλὴν « ἕκαστος » ἔσται· ἐν τῷ ἰδίῳ τάγματι· καὶ ἐν οἷς ἔστιν ἄξιος.

« Ἀπαρχὴ Χριστὸς, ἔπειτα οἱ τοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ· εἶτα, τὸ τέλος. » Ἀπαρχὴ καὶ ἑδδς τῆς ἀναστάσεως ἐγένετο ὁ Χριστός· μετ' αὐτὸν οὖν, οἱ αὐτοῦ, τουτέστιν, οἱ πιστοὶ καὶ οἱ εὐδοκίμηχότες ἐν αὐτῷ ἀναστήσονται πρῶτοι, ἐξ οὐρανῶν ἐκείνου ἐρχομένου. Τοῦτο γὰρ ἔστι τὸ, « Ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ· » δεῖ γὰρ ἔχειν προνόμιόν τι καὶ ἐν

A tantum extendunt, atque in hanc solam incumbimus nos qui in Christum speramus, hoc est, qui spem in Christum habemus, nec est illic alia vita, miseriorum sumus cunctis mortalibus, quippe qui neque presentibus fruimur, ut supra dictum est, nec futura bona sumus, **220** consecuturi, propterea quod neque resurgemus, ut quidam dicunt. Sed fortasse dixerit quispiam, quod anima sola fruetur bonis. At quid hoc fiet? Non enim ista sola laboravit, sed corpus etiam. Ubinam igitur justum manet, si corpus quod plurimum laboris sustinuit, in nihilum redigatur, ac nullo bono perfruat, et sola anima coronetur.

VERS. 20. « Nunc autem Christus a mortuis resurrexit, primitiæ dormientium factus est. » Postquam demonstravit quot absurda nascantur ex eo, quod quis non credat resurrectionem, sermonem repetit, huiusmodi quiddam dicens: Hæc sequuntur, si non est communis resurrectio, nempe quod Christus non sit excitatus. Atqui Christus excitatus est: resurrectio igitur communis erit, atque hæc absurda non evenient. Continuo autem, « A mortuis, » apponit, Manichæorum ora obstruens. Quod si eorum qui dormierunt primitiæ est, et ipsos omnino resurgere oportet. Primitiæ enim ad sequentes respectum habent, veluti si quando unus e multis primus incipiat facere, quod alii deinceps sint facturi.

VERS. 21, 22. « Quoniam quidem per hominem mors, et per hominem resurrectio mortuorum. Quemadmodum enim in Adam omnes moriuntur, sic et in Christo omnes vivificabuntur. » Causam reddit per quam confirmat quæ commemorata sunt. Oportuit enim ipsam victam naturam vincere, et eum qui dejectus erat, evincere. Nam in Adam, hoc est per lapsum Adami, omnes morti facti sunt obnoxii. Sic igitur in Christo omnes resurgent, hoc est, quia Christus inventus est sine peccato, nec mortis reus, et propterea quod voluntario quidem mortem subierit, resurrexerit autem, quatenus impossibile erat ipsum teneri a corruptione, principem nimirum vitæ. Hæc autem omnia adversus Manichæos.

VERS. 23. « Unusquisque autem in proprio ordine. » Ne audiens cunctos vivificandos, arbitreris etiam peccatores salvos futuros, subinvenit: Quantum ad resurrectionem attinet, « omnes vivificabuntur, » verumtamen « unusquisque in suo ordine, » et inter quos esse merebitur.

« Primitiæ Christus, deinde ii qui Christi sunt, in adventu ejus: postea finis. » Primitiæ, adeoque via resurrectionis, Christus est: post ipsum igitur qui ad eum pertinent, hoc est, fideles, et probati in ipso, primi resurgent, illo ex cælis veniente. Hoc enim est quod ait: « In adventu ipsius. » Est enim par, ut justis privilegio quopiam gaudeant in resur-

Varie lectiones.

⁸⁷ εἰς Χριστὸν m. ⁸⁸ γίνεται m. ⁸⁹ ἐάν ο. ⁹⁰ καθότι ο.

gendo. Cum enim rapiendi sint in aera in occursum Domini, præ aliis excitantur. Nam peccatores infra expectant iudicem, ceu condemnati. Deinde omnium rerum consummatio erit, ipsiusque adeo resurrectionis, ceu omnibus universim **221** excitatis. Nec enim, ut nunc sit, Christo solo resurgente, res humanæ suum priorem statum locumque obtinent, sic tum erit: verum omnia finem accipient.

VERS. 24. « Cum tradiderit regnum Deo Patri. » Duo regna Scripturâ novit, alterum quidem per appropriationem, alterum vero per creationem. Creationis igitur nomine, in omnes, Græcos, Judæos, ipsos dæmones, ac nolentes imperium exercet. Omnibus vero fidelibus ac sanctis, qui suapte sponte subjiciuntur, ratione appropriationis dominatur. De hoc itaque regno dicit: « Postula a me, et dabo tibi gentes i: » et, « Data est mihi omnis potestas i. » Hanc autem tradit Patri, hoc est, transigit strenue et perficit. Exempli gratia, rex quispiam bellum filio suo commiserit adversum gentes, quæ defectionem sint molitæ, ut illud administret: confecto itaque bello, domitis et subactis rursum gentibus, tunc dicitur bellum tradere patri, hoc est, submonstrare quod delegatum sibi opus perfecit. At itaque Paulus, quod simul atque omnia subjecerit Filius, tum finis erit. Tum enim perfecte Christus super nos regnabit, non amplius divisos partim Deo, partim mundi principi. Regnum enim languavi tyranno usurpatum ipse eripiens, liberum tradit Patri.

« Quando aboleverit omnem principatum et omnem potestatem et virtutem. » Hoc est, quando vicerit et compescuerit pravas potentias. Hodie namque operantur, et vim suam exerunt plerumque, tum vero quiescent.

VERS. 25, 26. « Oportet enim ipsum regnare, donec posnerit omnes inimicos sub pedibus suis. Postremus hostis destruitur mors. » Quia dixerat Christum destructuram defectrices potentias, ac tropæa erecturam, verisimile autem erat quempiam dubitare ac dicere: Fortasse debilitabitur usque dum omnia hæc perfecit, neque poterit ea complere: ad hoc, Haudquaquam, inquit, destituitur viribus, sed « oportet ipsum regnare, » hoc est, inquam regem et potentem versari, donec subjecerit hostes, ac ipsam ultimo mortem. Qui enim diabolium subegit, perspicuum est quod et opus ipsius mortem subiciet. Quomodo autem subditam esse appareat, nisi corpora quæ continebat, evo-

¹ Psal. 11, 8. ¹ Matth. xxviii, 18.

αὐτῷ τῷ ἐγειρεσθαι τοὺς δικαίους. Ἐπειδὴ γὰρ μέλλουσι ἀρπάζεσθαι εἰς ἀέρα εἰς ἀπάντησιν τοῦ Κυρίου, προεγείρονται· ὡς οἱ γε ἁμαρτωλοὶ κάτω μένουσι τὸν κριτὴν ὡς κατὰδικοί. Ἔττα τὸ τέλος τῶν πάντων, καὶ αὐτῆς τῆς ἀναστάσεως, ἅτε πάντων κοῶως ἐγειρομένων· οὐχ ὡσπερ γὰρ νῦν, μόνου τοῦ Χριστοῦ ἀναστάντος, κατὰ χώραν μεμένηκε τὰ ἀνθρώπινα πράγματα, οὕτως ἔσται καὶ τότε· ἀλλὰ πάντα τέλος λήφεται.

« Ὅταν παραδῶ τὴν βασιλείαν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ. » Δύο βασιλείας οἶδεν ἡ Γραφή· τὴν μὲν κατ' οἰκείωσιν, τὴν δὲ κατὰ δημιουργίαν. Βασιλεύει μὲν γὰρ πάντων, καὶ Ἑλλήνων, καὶ Ἰουδαίων, καὶ τῶν δαιμόνων αὐτῶν, καὶ μὴ βουλομένων, κατὰ τὸν τῆς δημιουργίας λόγον· βασιλεύει δὲ τῶν πιστῶν καὶ ἀγίων, ἐκόντων ὑποτασσομένων, κατὰ τὸν τῆς οἰκείωσεως λόγον. Περὶ ταύτης τῆς βασιλείας φησὶν· « Ἀφῆσαι παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη· » καὶ, « Ἐδόθη μοι πᾶσα ἐξουσία· » ταύτην καὶ παραδίδωμι τῷ Πατρὶ, τούτέστι, κατορθοῖ, τελειοῖ· οἶον, βασιλεύς τις ἐνεχείρησε [φ.-ρισε] τῷ υἱῷ αὐτοῦ πόλεμον πρὸς ἔθνη ἀποστατήσαντα⁶¹, ἵνα αὐτὸν διοικήσῃ· ὅταν οὖν τὸν πόλεμον συμπληρώσῃ ὁ υἱὸς, ὑποτάξας τὰ ἔθνη, τότε λέγεται παραδουναί τὸν πόλεμον τῷ Πατρὶ, τούτέστιν, ὑποδείξει τὸ ἐμπιστευθῆν αὐτῷ ἔργον ἀνυσθέν. Λέγει τοίνυν ὁ Παῦλος, ὅτι ὅταν πάντα ὑποτάξῃ ὁ Υἱὸς, τότε ἔσται τὸ τέλος. Τότε γὰρ τελείως ὁ Χριστὸς ἡμῶν βασιλεύσει, μηκέτι μεριζομένων τῷ Θεῷ καὶ τῷ κοσμοκράτορι· ὡσπερ γὰρ ὑπὸ τυράννου διεπραγμαμένην τὴν βασιλείαν ἐξελών, ἐλευθέραν παριστῆ τῷ Πατρὶ.

« Ὅταν καταργήσῃ πᾶσαν ἀρχὴν, καὶ πᾶσαν ἐξουσίαν καὶ δυνάμιν. » Τούτέστιν, ὅταν νικήσῃ καὶ παύσῃ τὰς πονηρὰς δυνάμεις. Νῦν μὲν γὰρ ἐνεργοῦσι πολλαχοῦ, τότε δὲ παύσονται⁶².

« Δεῖ γὰρ αὐτὸν βασιλεύειν, ἄχρις οὗ ἂν θῆ πάντας τοὺς ἐχθροὺς ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ. Ἐσχάτος ἐχθρὸς καταργεῖται ὁ θάνατος. » Ἐπειδὴ εἶπεν, ὅτι μέλλει καταργῆσαι τὰς ἀποστατικὰς δυνάμεις, καὶ τρόπαια ποιῆσαι, εἰκὸς δὲ ἦν τινα διστάσαι καὶ εἰπεῖν, ὅτι ἴσως ἀτονήσῃ ἕως οὗ ποιήσῃ ταῦτα πάντα, καὶ οὐ μὴ δυνασθεῖσαι πληρῶσαι αὐτὰ· φησὶν, ὅτι οὐκ ἀτονήσῃ, ἀλλὰ εἰ δὲ αὐτὸν βασιλεύειν, ἢ τούτέστιν, ὡς βασιλεὺς καὶ ὡς δυνατὸν ἀναστρέφεσθαι, ἄχρις οὗ ὑποτάξῃ τοὺς ἐχθροὺς, καὶ ἔσχάτον, τὸν θάνατον. Ὅ γὰρ τὸν διάβολον ὑποτάξας, πρόδηλον ὅτι καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ, τὸν θάνατον ὑποτάξει. Πῶς δ' ἂν φανεῖται ὅτι ὑπετάγη, εἰ μὴ τὰ σώματα ἃ κατεῖχεν, ἐξεμίσει; Τότε γὰρ κυρίως ἠτᾶται, ὅταν καὶ τὰ σκῦλα διαρ-

Variæ lectiones.

⁶¹ ἀποστάσαντα ο. ⁶² παύσονται. Καταργήσῃ, τοῦτ' ἔστιν, ὅταν νικήσῃ, καὶ παύσῃ· νῦν μὲν γὰρ ἐνεργοῦσιν αἱ πονηρὰ καὶ ἀποστατικὰ δυνάμεις· τότε δὲ οὐκ ἂν ἐνεργήσουσι εἰς κόλασιν παραδιδόμεναι. Καὶ ἕλως· Ὁμοίως φησὶν ὁ Δαυὶδ, Ἐν τῇ σκιά τῶν πτερόων σου ἐλπῶ ἕως παρέλθῃ ἡ ἀνομία. Τότε γὰρ κατέρχεται [παρέρχεται] ὅταν αἱ ἀρχαὶ καὶ ἐξουσίαι καταργηθῶσι καὶ ἀνεργῆτοι μένωσι m. Abolerent, hoc est, cum vicerit, et compescuerit: nunc enim operantur pravæ et apostolicæ potestates; tunc vero operari non poterunt, utpote in supplicium jam traditæ. Et aliter: Simili modo ait David (Ps. lvi, 2): In umbrâ alarum tuarum sperabo, donec transeat iniquitas. Tunc enim transiit iniquitas, cum principatus et potestates abolerentur, et absque operatione manent.

παγῆ. Μὴ τοίνυν, φησίν, ἀκούσας, ὅτι πᾶσαν ἀρχὴν ἂν καὶ ἐξουσίαν καταργήσει, φοβηθῆς ὅτι ἀπονήσει, καὶ οὐ μὴ ποιήσῃ ταῦτα. Ποιήσῃ γὰρ πάντα⁶³, βασιλεύων καὶ διοικῶν τὸν πόλεμον, ἕως οὗ ὑποτάξῃ πάντας. Ὁρᾷς ὅτι τὸ, » Ἀχρίς, » οὐ πρὸς ἀναίρεσιν τοῦ, Μετὰ ταῦτα, κείται; Ἄλλὰ δι' ἣν εἴρηται αἰτίαν; Κρατεῖ γὰρ, φησίν, αὐτοῦ ἡ βασιλεία, καὶ οὐκ ἀπονεῖ, ἕως οὗ πάντα καταρθῶσι. Μεθ' ὃ δὲ καταρθῶσι, πολλῶ μᾶλλον ἢ Τῆς γὰρ βασιλείας αὐτοῦ οὐκ ἔσται τέλος. Ὁ δὲ θεολόγος Γρηγόριος φησιν, ὅτι βασιλεύειν ἐναυθα λέγεται, τουτέστιν, ἐνεργεῖν τὴν ὑποταγὴν, καὶ τιθέναι ἡμᾶς ὑπὸ τὴν αὐτοῦ βασιλείαν ὄθεν καὶ μεθ' ὃ ὑποταγόμεν αὐτῶ, παύεται ἡ τοιαύτη βασιλεία, τουτέστιν, ἡ πρὸς τὸ βασιλεύεσθαι ἡμᾶς ὑπ' αὐτοῦ σπουδῆ καὶ ἐνέργεια. Ὅσπερ γὰρ οἰκοδομεῖ ὁ οἰκοδόμος ἄχρι; οὗ θῆ τὸν δροφον, μετὰ B δὲ ταῦτα σχολάζει τοῦ ἔργου τούτου τῆς οἰκοδομῆς· οὕτω καὶ ὁ Υἱὸς βασιλεύει, τουτέστιν, ἐνεργεῖ τὴν εἰ, ἡμᾶς αὐτοῦ βασιλεύειν ἄχρις οὗ βασιλευθῶμεν. Ilius regnat, hoc est operatur et exercet imperium suum in nos, tantisper dum regno eius plene subjugati fuerimus.

Ἐ Πάντα γὰρ ὑπέταξεν ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ. Ὅταν δὲ εἴπῃ, ὅτι πάντα ὑποτέτακται, δηλοῦν ὅτι ἐκτὸς τοῦ ὑποτάξαντος αὐτῶ τὰ πάντα. Ἐπειδὴ εἶπε περὶ τοῦ Υἱοῦ, ὅτι καταργήσει τοὺς ἐχθρούς, καὶ τρόπαιον ἐργάσεται, ἐφοβήθη μὴ ἄλλη τις ἀρχὴ ἀγέννητος νομισθῆ ὁ Υἱός. Ἐπὶ τὸν Πατέρα οὖν ἀναφέρει τὰ πάντα, λέγων ὅτι αὐτὸς ὑπέταξε τῶ Υἱῶ τοὺς ἐχθρούς. Ἐπει δὲ πρὸς Ἑλληνας ἔγραφε, τοὺς δοξάζοντας ὅτι τῶ πατρὶ αὐτοῦ Κρόνον ἐπανέστη, ὁ Ζεὺς, καὶ παρέλυσεν αὐτὸν τῆς βασιλείας· ἐφοβήθη C μὴ τι τοιοῦτον ὑπὲρ⁶⁴ τοῦ Υἱοῦ ὑποκτενῶσασιν, ἕως ἐπαναστάντος τῶ Πατρὶ, καὶ φησιν, ὅτι Πάντα ὑποτέτακται τῶ Υἱῶ, πλην τοῦ Πατρὸς· ἐκεῖνος γὰρ μᾶλλον ὑπέταξε καὶ τᾶλλα πάντα τῶ Υἱῶ.

Ἐ Ὅταν δὲ ὑποταγῆ αὐτῶ τὰ πάντα, τότε καὶ αὐτὸς ὁ Υἱὸς ὑποταγῆσεται τῶ ὑποτάξαντι αὐτῶ τὰ πάντα. Ἐ ἵνα μὴ τις εἴπῃ, ὅτι Εἰ καὶ μὴ ὑποτέτακται τῶ Υἱῶ ὁ Πατήρ⁶⁵, οὐδὲν κωλύει τὸν Υἱὸν αὐτοῦ ἰσχυρότερον εἶναι· ταύτην τὴν ὑπόνοιαν⁶⁶ ἐκ περιουσίας ἀναίρει, καὶ φησιν, ὅτι καὶ ὁ Υἱὸς ὑποταγῆσεται τῶ Πατρὶ, τὴν πολλὴν ὁμόνοιαν τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα δεικνύς. Ὅστε γινώθι, ὅτι ὁ Πατήρ ἐστὶν αἰτία καὶ πηγὴ τῆς δυνάμεως ταύτης τῶ Υἱῶ, καὶ οὐχ ὁ Υἱὸς ἕτερα τίς ἐστι δύναμις ἀντίθετος τῶ Πατρὶ. Εἰ δὲ πλέον τοῦ δέοντος ταπεινῆ λέξει ἐχρήσατο, μὴ θαυμάσης· ἔθος γὰρ ἔχει ὁ Παῦλος, ὅταν μέλλει πρόβριζόν τι ἀνασπᾶσαι, πολλῆ χρησθῆσαι τῆ περιουσία⁶⁷. Ὅσον, μέλλων δεῖξαι ὅτι ἡ πιστὴ γυνὴ οὐ βλάπτεται συνοικοῦσα τῶ ἀπίστῳ ἀνδρὶ, εἶπεν, ὅτι Ἐ ἡγιασται ὁ ἀνήρ ὁ ἀπίστος ἐν τῆ γυναικί· οὐ τοῦτο λέγων, ὅτι ἀπίστος ὢν ὁ ἀνὴρ ἄγιος γίνεταί, ἀλλὰ τῆ ὑπερβολῆ τοῦ ῥήματος δεικνύων, ὅτι οὐδὲν βλάπτεται ἡ πιστὴ. Οὕτω καὶ ἐναυθα τῶ τῆς ὑποταγῆς ὀνόματι, πρόβριζον ἀνασπᾶ τὴν κωνηράν

muert? Tum enim proprie victoria obtinetur, cum et spolia direpta fuerint. Ne igitur cum audias quod destruet omnia principatum et potestatem, metuas quod viribus destituatur, nec facturus sit ista: faciet enim omnia, bellum gubernans ac disponens tantisper dum omnes subegerit. Viden' quod, « Donec, » non ponatur ad tollendum, *Posthac?* At qua de eausa dictum est? **222** Durat enim ejus imperium, inquit, nec labefactabitur, donec omnia confecerit. Postquam vero omnia confecerit, multo magis: regni enim ejus non erit finis. Gregorius autem Theologus ait, quod reguare hic dicitur, hoc est facere operative subjectionem, nosque suo imperio subdere. Unde postquam subjecti fuerimus ipsi, cessat hujusmodi regnum, hoc est conatus et efficacia, qua in gubernando et subjiciendo nos usus est. Perinde namque ac architectus aedificat, usque dum tectum apposuerit: postea vero ab hoc aedificandi opere desistit: hanc ad rationem et Filiius regnat, hoc est operatur et exercet imperium suum in nos, tantisper dum regno ejus plene sub-

VERS. 27. Ἐ Omnia namque subjecit pedibus ejus: Quando autem dicat, quod omnia subjecta sunt ei, videlicet praeter eum qui ei subjecit omnia. Ἐ Quia dixerat de Filio quod aboliturus sit hostes, tropaeaque erecturus, metuit ne aliud quoddam principium ingenium existimeretur Filius. Ad Patrem igitur omnia refert, inquit, quod ipse Filio subjecit hostes. Quia vero ad Graecos scribebat, quorum opinio erat quod Jupiter insurrexisset adversus patrem suum Saturnum, eumque e regno dejecisset: metuit ne tale quiddam de Filio suspicarentur, ceu insurgente adversus Patrem: ait itaque, Omnia Filio sunt subjecta, dempto Patre: nam ille potius omnia alia Filio subjecit.

VERS. 28. Ἐ Cum autem subjecta fuerint ipsi omnia, tunc et ipse Filius subjicitur ei, qui illi subjecit omnia. Ἐ Ne quis dicat, Etsi Pater non est subjectus Filio, nihil prohibet Patre Filium fortioorem esse: hanc suspicionem ex abundantia diluit, inquit, quod et Filius subjicitur Patri, Filii erga Patrem multam concordiam et unanimiorem esse. Noveris itaque Patrem esse causam et fontem potentiae hujus in Filio, neque Filium aliam quam-piam vim Patri oppositam putes. Quod si plus quam par est humili dictione usus est, ne mireris: est enim in more divo Paulo, ut, si quando funditus quidquam tollere velit, multa utatur redundantia: quemadmodum demonstraturus fidelem mulierem nihil laedi si cohabitavit marito infideli: Ἐ Sanctificatus est, » inquit, Ἐ maritus infidelis per mulierem ἔ: » non hoc dicens, quod infidelis cum sit vir, sanctus reddatur: verum dictionis istius excessum ostendens, quod nihil laedatur fidelis ipsa conjux: sic hoc in loco subjectionis vocabulo funditus tollit

¹ I Cor. vii, 14.

Variæ lectiones.

⁶³ ταῦτα ο. ⁶⁴ περὶ ο. ⁶⁵ τῶ Πατρὶ ὁ Υἱὸς ο. ⁶⁶ ὑπόνοιαν ἰσχυρῶς καὶ m. ⁶⁷ παρήρησά ο.

pravam istam suspicionem, qua suspicari quisquam poterat, Filium fortasse Patre esse fortiolem, ut qui tanta transigere possit. Atqui Gregorius Theologus asserit, quod Filius omnia nostra sibi propria faciens, nostram etiam **223** subjectionem propriam reputet. Nunc vero seditionem eiemus adversus Deum : infideles quidem cum eum abnegant ; fideles vero, dum affectibus suis inserviunt multi, et secundum hoc rebelles sumus. Cum vero alii quidem agnovissent quem nunc negant, alii vero transmutati fuimus ab hujus vitæ affectibus ; tum vere dicitur Filius subijci. Humanitatis enim personam subiens, sua facit quæ nostra sunt.

« Ut sit Deus omnia in omnibus. » Hoc est, ut omnia a Patre dependeant, ne quis duo principia sine principio suspicetur, eaque inter sese divisa. Cum enim hostes sint sub pedibus Filii, Filius autem non est seditiosus erga Patrem, verum quemadmodum decet filium, Deo Patri subditur, omnino Deus Pater erit omnia in omnibus. Nonnulli autem malitiæ sublationem significari aiunt per hoc quod omnia sint subjecta. Cum enim peccatum porro non fuerit, planum est quod Deus omnia in omnibus erit, quando non amplius motibus et affectibus dediti sumus, ita ut nihil omnino Dei, vel parum in nobis feramus : sed toti Dei similes, totius et solius Dei capaces erimus. Omnia sane tum nobis Deus erit, et cibus, et potus, et vestitus, et cogitatio, et motus.

Vers. 29. « Alioqui, quid facient qui pro mortuis baptizantur, si omnino mortui non resurgunt ? quid et baptizantur pro mortuis ? » Marcionistæ hæretici, si quis apud eos non baptizatus moreretur, sub mortui lecto, viventem quæmpiam occultantes, accedunt lectum, interrogantes mortuum, num velit baptisate tingi. Atque eo respondente qui latitabat, quod velit, sic loco mortui eum baptizant. Deinde ob id accusati, defendunt sese hoc loco ; affirmantes Apostolum hoc dixisse, et hunc textum stolidi producunt. Id vero sic se non habet : at quomodo ? Omnes qui baptizandi sunt, symbolum fidei profitentur. In eo enim symbolo, una cum aliis et hoc proponitur, « Credo resurrectionem mortuorum. » Dicit igitur : Qui crediderunt futuram esse resurrectionem mortuorum corporum, et qui baptizati sunt in talem spem, quid facient si fuerint decepti ? Quid autem omnino baptizantur homines super resurrectione, hoc est in expectatione resurrectionis, si mortui non excitantur ?

Vers. 30. « Quid et nos periclitamur omni hora ? » Si non recipitis ad demonstrationem resurrectionis, confessionem verborum quam faciunt qui baptizantur, accipite vero vocem quam res ipse loquuntur. Nos enim apostoli omnes nunquam non periculis sumus obnoxii : et nisi esset resurrectio, cujus

ἀπόνοιαν, ἣν ὑπενόησαν ἄν τις, ὅτι ὁ Υἱὸς Ἰσως ἰσχυρότερός ἐστι τοῦ Πατρὸς, ἅτε τοσαῦτα κατορθοῦν δυνάμενος. Ὁ δὲ Θεολόγος Γρηγόριός φησιν, ὅτι ὁ Υἱὸς πάντα οἰκειούμενος τὰ ἡμέτερα, καὶ τὴν ἡμέτεραν ὑποταγὴν οἰκεῖται ἡγεῖται. Νῦν μὲν οὖν στασιάζομεν πρὸς τὸν Θεόν· οἱ μὲν ἄπιστοι, ἀρνούμενοι αὐτόν· οἱ δὲ πιστοί, τοῖς πάθεσι πολλοὶ δουλεύοντες, καὶ ἀνυπότακτοι κατὰ τοῦτό ἐσμεν. Ὅταν δὲ οἱ μὲν ἐπιγνώσιν ὅν νῦν ἀρνοῦνται· οἱ δὲ μεταποιηθῶμεν ἀπὸ τῶν παθῶν ἐν τῷ βίῳ τούτῳ, πάντως τότε λέγεται ὁ Υἱὸς ὑποταγῆναι· τὸ τῆς ἀνθρωπότητος γὰρ ὑποδουόμενος ⁶⁸ πρόσωπον, ἑαυτοῦ ποιεῖται τὰ ἡμέτερα.

« Ἴνα ἢ ὁ Θεὸς τὰ πάντα ἐν πᾶσιν. » Τουτέστιν, ἵνα πάντα ἢ τοῦ Πατρὸς ἠρητημένα, ἵνα μὴ δύο τις ἀρχὰς ἀνάρχους ὑποπτεύῃ καὶ ἀπεισχισμένας. Ὅταν ⁶⁹ γὰρ οἱ μὲν ἐχθροὶ ὑπὸ τοῖς πόδας ὡς τοῦ Υἱοῦ· ὁ δὲ Υἱὸς μὴ στασιάζῃ πρὸς τὸν Πατέρα, ἀλλ' ὡς πρέπει υἱῷ, Θεῷ ὑποτάσσεται τῷ Πατρὶ· πάντως ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ ἔσται τὰ πάντα ἐν πᾶσι. Τινὲς δὲ τὴν τῆς κακίας ἀναίρεσιν διὰ τούτων δηλοῦσθαί φασιν, ὡς πάντων ὑποταγμένων· ὅταν γὰρ ἀμαρτία μὴ ᾖ, εὐδὸλον ὅτι ὁ Θεὸς ἔσται τὰ πάντα ἐν πᾶσιν· ὅταν μὴ κέτι πολλοὶ ὤμεν ἐν τοῖς κινήμασι καὶ τοῖς πάθεσι, μὴδὲν ὅλως Θεοῦ, ἢ ὀλίγον ἐν ἑαυτοῖς φέροντες· ἀλλ' ὅλοι θεοειδεῖς, ὅλοι χωρητικοὶ Θεοῦ καὶ μόνου. Πάντα γὰρ ἡμῖν ὁ Θεὸς ἔσται, καὶ βρῶμα, καὶ πόμα, καὶ ἐνδυμα, καὶ νόημα, καὶ κίνημα.

« Ἐπεὶ τί ποιήσουσιν οἱ βαπτιζόμενοι ὑπὲρ τῶν νεκρῶν, εἰ ὅλως νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται ; τί καὶ βαπτίζονται ὑπὲρ τῶν νεκρῶν ; » Οἱ Μαρκιωνισταὶ αἰρετικοὶ, ἐπειδὴν τις παρ' αὐτοῖς ἀβάπτιστος ἀποθάνῃ, ὑπὸ τὴν κλίνην τοῦ τετελευτηχότος ⁷⁰ κρύψαντές τινα ζῶντα, προσίσαι τῇ κλίνῃ, καὶ ἐρωτῶσι τὸν νεκρὸν, εἰ βούλοιο βαπτισθῆναι· καὶ ἀποκρίνεται ὁ κεκρυμμένος κάτωθεν, ὅτι βούλεται· καὶ οὕτω βαπτίζουσιν αὐτὸν ἀντὶ τοῦ ἀπελθόντος. Ἐἶτα κατηγοροῦμενοι ἐπὶ τούτῳ, ἀπολογοῦνται, ὅτι ὁ Ἀπόστολος τοῦτο ⁷¹ εἶπε, καὶ παράγουσι τὴν ῥῆσιν ταύτην οἱ παράφρονες. Τὸ δὲ οὐχ οὕτως ἔχει· ἀλλὰ πῶς ; Οἱ μέλλοντες βαπτισθῆναι πάντες ἀπαγγέλλουσι τὸ σύμβολον τῆς πίστεως· ἐν οὖν τούτῳ μετὰ τῶν ἄλλων καὶ τοῦτο πρόκειται ⁷². « Πιστεύω εἰς ἀνάστασιν νεκρῶν. » Φησὶν οὖν, ὅτι οἱ πιστεύσαντες, ὅτι ἔσται ἀνάστασις νεκρῶν σωμάτων, καὶ βαπτισθέντες ἐπὶ τοιαύταις ἐλπίσι, τί ποιήσουσιν ἀπατηθέντες ; τί δὲ ὅλως καὶ βαπτίζονται ἄνθρωποι ὑπὲρ ἀναστάσεως, τουτέστιν, ἐπὶ προσδοκίᾳ ἀναστάσεως, εἰ νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται ;

« Τί καὶ ἡμεῖς κινδυνεύομεν πᾶσαν ὥραν ; » Εἰ οὐδέχασθε πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ἀναστάσεως, τὴν διὰ τῶν ῥημάτων ὁμολογίαν, ἣν οἱ βαπτιζόμενοι ποιοῦνται,δέχασθε καὶ τὴν διὰ τῶν πραγμάτων φωνήν. Ἡμεῖς γὰρ πάντες οἱ ἀπόστολοι ἐν κινδύνῳ ; ἐσμέν ἀεὶ· καὶ εἰ μὴ ἦν ἀνάστασις, τίνας ἐνεκεν ἐκινδυνεύομεν ; ἵνα

Variæ lectiones.

⁶⁸ ἀποδουόμενος ο. ⁶⁹ ὅτι ο. ⁷⁰ τελευτήσαντος ο. ⁷¹ ἐν τούτῳ ο. ⁷² πρόκειται ο.

ἔως ἀπολαύσωμεν; Εἰ γὰρ καὶ διὰ κενοδοξίαν ἔλοιτό τις κινδυνεύειν, ἀπαξ ἢ δεύτερον ἂν ἔλοιτο τοῦτο· τὸ δὲ πᾶσαν ὥραν, ὡσπερ ἡμεῖς, μεγίστη ἀπόδειξις τοῦ πεπληροφορηθῆσαι περὶ τῆς ἀναστάσεως.

« Καθ' ἡμέραν ἀποθνήσκω, νῆ τὴν ὑμετέραν καύχῃσιν, ἣν ἔχω ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν. » Εἰπὼν, ὅτι « Κινδυνεύομεν, » εἶδειτε τοὺς κινδύνους· μᾶλλον δὲ μελῶν τι, θανάτους καθημερινούς. Πῶς δὲ καθ' ἡμέραν ἀπέθνησκε; Τῇ προθυμίᾳ, καὶ τῷ πρὸς τοῦτο παρεσκευασθῆσαι, καὶ τῷ τοιαῦτα πάσχειν, ἃ θάνατον ἔφερε. « Νῆ τὴν ὑμετέραν καύχῃσιν. » τούτεστι, Νῆ τὴν ὑμετέραν προκοπῆν, ἐφ' ἣ καυχῶμαι. Καύχῃσις γὰρ τῷ διδασκάλῳ, ἡ τῶν μαθητῶν προκοπῆ. Εἶτα τῷ Χριστῷ ἀνατιθεὶς τοῦτο, φησὶν· « Ἦν ἔχω ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. » ἐκείνου γὰρ τὸ ἔργον, οὐκ ἐμόν. Σοφώτατα δὲ ὑπομνήσκει τούτους, ὅτι ὡσπερ καυχῶμαι προκοπτόντων⁷⁵, οὕτως ἐγκαλιψομαι⁷⁶, εἰ ἄχρι τέλους οὕτως ἀθλίως ἔχετε, ὥστε τῇ ἀναστάσει διαπιστεῖν.

« Εἰ κατὰ ἄνθρωπον ἐθηριομάχησα ἐν Ἐφέσῳ, τί μου τὸ ὕψελος; » Ὅσον, φησὶ, τὸ εἰς ἀνθρώπους, ἐθηριομάχησα· τί γὰρ εἰ ὁ Θεὸς ἐξήρπασέ με τῶν κινδύνων; τί οὖν ὕψελός μοι, ἀναστάσεως μὴ οὐσης; Ἰηριομαχίαν δὲ καλεῖ τὴν πρὸς Ἰουδαίους καὶ Δημήτριον τὸν ἀργυροκόπον μάχην. Τί γὰρ οὗτοι⁷⁸ θηρίων διέφερον;

« Εἰ νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται, φάγωμεν καὶ πίωμεν· αὐριοὶ γὰρ ἀποθνήσκομεν. » Εἰ νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται, οὐδὲ ἔσται ἐκεῖ ἀπολαύσις, ἀπολαύσωμεν· οἰπὸν τῶν ἐν τῷ βίῳ τούτῳ ἀγαθῶν, τοῦ φαγεῖν καὶ τοῦ πίνειν· ταῦτα γὰρ κερδανούμεν. Τοῦτο δὲ τὸ βῆμα ἀπὸ τοῦ Ἠσαίου παρήγαγε, κωμωδῶν τὴν ἄνοιαν τῶν μὴ λεγόντων ἀνάστασιν.

Μὴ πλανᾶσθε· φθείρουσιν ἡθῆ χρηστὰ ὀμίλια κακὰ. « Ἐπὶ παραίνεσιν τρέπει τὸν λόγον· ἡρέμα δὲ καὶ ὡς ἀνοήτων αὐτῶν καὶ κούφων κατηγορεῖ· τοῦτο γὰρ δηλοῖ δ. ἀ τοῦ, « Μὴ πλανᾶσθε. » Χρηστὰ δὲ ἡθῆ, τὰ εὐεξαπάτητα καλεῖ· δηλοῖ μέντοι ὅτι καὶ ἄλλοι αὐτοὺς εἰς τὰ τοιαῦτα ὑποσύρουσιν.

« Ἐκνήψατε δικαίως, καὶ μὴ ἀμαρτάνετε· ἀγνωσίαν γὰρ Θεοῦ τινες ἔχουσιν. » Ὡς ἐπὶ μεθύοντων τὸ, « Ἐκνήψατε. » τὸ δὲ, « Δικαίως, » οἶονεῖ, συμπερόντως. Ἐνὶ γὰρ καὶ ἀδίκως νῆφειν, οἶον ἐπὶ κακῷ. « Καὶ μὴ ἀμαρτάνετε, » φησὶν· ἐκ τούτου γὰρ καὶ τῇ ἀναστάσει ἀπιστεῖτε. Οἱ γὰρ ἑαυτοῖς συνειδότες κακὰ, οὐ πείθονται εἶναι ἀνάστασιν, δέει τῶν κολάσεων. Ἀγνωσίαν δὲ Θεοῦ ἔχουσιν, οἱ τῇ ἀναστάσει διαπιστοῦντες. Οὐ γὰρ ἴσασι τοῦ Θεοῦ τὸ δυνατόν.

¹ Isa. xlii, 13.

Variae lectiones.

⁷⁵ προκόπτων ο. ⁷⁶ ἐγκαταλείψομαι ο. ⁷⁸ ἐκεῖνοι ο.

A rei gratia pericula subiremus? cuius commodi consequendi gratia? Quamvis enim aliquis **224** ambitione ductus, pericula subeat, semel forsitan atque iterum periculum elegerit; verum singulis horis. quemadmodum nos, periclitari, maxima demonstratio est, nos de resurrectione certos esse.

VERS. 31. « Quotidie morior, per vestram gloriationem quam habeo in Christo Jesu Domino nostro. » Cum dixisset, « Periclitamur, » pericula hic expressit: imo potius majus quiddam, quotidianas videlicet mortes. Quomodo autem in singulos dies moriebatur? Animi promptitudine, et quia ad hoc instructus et paratus fuerit, et quia talia pertulerit quæ mortem afferebant. « Per vestram gloriationem, » id est, Per vestrum profectum, cuius gratia glorior: gloratio enim præceptoris discipulorum est progressus. Deinde Christo istud ascribens, « Quam habeo, » inquit, « in Christo Jesu: » illius enim opus est, non in eum. Sapientissime autem eos commonefacit, Ut, inquit, de vestro in fide progressu glorior, sic pudebam, inquit, si ad finem usque adeo misere vos geratis, ut resurrectioni fidem non adhibeatis.

VERS. 32. « Si secundum hominem ad bestias pugnavi Ephesi, quæ mihi utilitas? » Quatenus, inquit, ad homines pertinet, cum feris dimicavi. Quid enim si Deus e periculis me eripuit? Quid igitur mihi prodest, si resurrectio non sit? Pugnam autem cum bestiis appellat contentionem adversus Judæos et Demetrium argentarium. Quid enim isti a belluis distabant?

« Si mortui non resurgunt, edamus et bibamus, cras enim morimur. » Si mortui non excitantur, neque erit in futuro quædam voluptas, fruamur deinceps hujusce vitæ bonis, edendo nimirum et bibendo: hæc enim tantum lucratur. Hanc autem sententiam ex Isaiâ protulit¹, dementia eorum taxans qui negant resurrectionem.

VERS. 33. « Nolite seduci: corrumpunt bonos mores colloquia prava. » Ad adhortationem sermonem vertit. Tacite autem eos veluti insipientes et leves accusat. Hoc enim indicat per hoc quod ait, « Nolite seduci. » Bonos autem mores vocat, quibus D facile imponi potest. Indicat porro quod et alii ipsos ad ista subtrahant.

VERS. 34. « Sobrii estote juste, et ne peccetis: ignorantiam enim Dei quidam habent. » Tanquam temulenti essent, « Sobrii, » inquit, « estote. » — « Juste » vero, veluti utiliter. Potest enim quispiam injuste etiam sobrius esse, sive vigilare, veluti ad malum. « Et ne peccetis, » inquit: hinc enim est quod resurrectioni non credatis. Qui enim sibi sunt conscii malorum, non persuadentur esse resurrectionem, metu pœnarum. Ignorantiam autem Dei

habent, qui resurrectioni non adhibent fidem. Non enim noverunt Dei potentiam. Non autem dixit: Habetis, sed, « Habent, » faciliorem et tolerabiliorem ita accusationem faciens.

225 « Ad pudorem vobis hæc dico. » Postquam satis eos carpsit, consolatur eos, dicens: Hæc dixi, non ut hostis vobis exprobrans, sed ut pudore suffunderemini, ut reducerem vos ad emendationem, pudefactos nimirum, ac decorum cogitantes.

VERS. 35. « Sed dicet aliquis, Quomodo resurgunt mortui? quali autem corpore venient? » Non dixit, Vos dicitis, ut sic tolerabilis reddatur sermo, inquam de aliis non credentibus hæc inquirat. Duo autem sunt de quibus dubitatur: ipse resurrectionis modus, quomodo excitatur semel dissolutum corpus; et quali corpore resurgit, hoc, an alio quodam. Per exemplum autem grani illa duo dissolvit.

VERS. 36. « Insuper, tu quod seminas, non vivificatur nisi moriatur. » A perspicuo quopiam, et ab eo quod ab ipsis quotidie agitur, facit dilutionem. Hinc et dementes eos vocat, ut qui adeo manifesta ignorant. « Tu, inquit, quod seminas, » tu qui corruptibilis es, ecquid de Deo hæsitas? « Non vivificatur, » inquit, « nisi moriatur, » dictionibus usus, non seminibus, sed corporibus propriis et accommodis. Non enim dixit quod alias non germinat nisi dissolvatur, sed, « Non vivificatur, nisi moriatur. » Observa autem quomodo in contrarium sermonem converterit: illis enim videbatur ambiguum, quomodo post mortem excitemur: ipse autem contrarium asserit, nempe quod ideo excitamur, quia morimur: quasi non liceret aliter vivificari, nisi mors esset.

VERS. 37. « Et quod seminas, non corpus quod futurum est seminas, sed nudum granum, ut puta tritici vel alicujus cæterorum. » Cum duo esse quæ controverterentur dixisset, quomodo nimirum excitentur mortui, et quali corpore: quæstionem, quomodo excitentur, dissolvit, nempe moriendo, quemadmodum et granum. Jam vero cum interpretetur quali corpore resurgant, diluit alterum illud de quo ambigebatur, Idem, inquit, corpus excitatur, vel ejusdem essentialis, splendidius tamen et elegantius. Hæretici autem contendunt non idem corpus excitari: hoc enim indicare aiunt Apostolum, cum ait: « Non quod futurum. » Atqui Apostolus hoc non dicit. Quid igitur? Non seminas quale nascetur, splendidum nempe et elegans, sed nudum granum: attamen spica decentior et pulchrior inde exsurgit. Neque eadem est omnino, nam spica non est seminata, cum culmo nimirum et aristas, sed nudum granum: neque omnino aliud seu diversum, quandoquidem non ex alio grano, verum ex nudo illo est spica.

VERS. 38. « Deus autem dat corpus ipsi, quemad-

μοῦ εἶπε δὲ, Ἔχετε, ἀλλ' ἔχουσιν, » ελαφρότερον τὸ ἔγκλημα ποιῶν.

« Πρὸς ἐντροπὴν ὑμῖν λέγω. » Ἐπειδὴ ἱκανῶς αὐτῶν καθήψατο, παραμυθίζεται αὐτοὺς λέγων, ὅτι Ταῦτα εἶπον ὑμῖν, οὐχ ὡς ἐχθρὸς ἐνειδίζων, ἀλλ' ἐπὶ τῷ ἐν-ρέψαι, ὥστε ἐπαναγαγεῖν ὑμᾶς πρὸς τὴν διόρθωσιν αἰσχυροθέτας, καὶ τὸ δέον φρονήσαντας.

« Ἄλλ' ἔρει τις: Πῶς ἐγείρονται αἱ νεκροί; ποῖω δὲ σώματι: Ἐρχονται; » Οὐχ εἶπεν ¹⁶, Ἵμεῖς λέγετε, ἵνα οὕτως ἀνεπαχθῆ: ὁ λόγος γένηται, ὡς ἐπὶ ἐπιρῶν ἀπιστούντων ἐξεταζόμενος. Δύο δὲ τὰ ἀμφιβαλλόμενα· ὅ τε τρίπος: τῆς ἀναστάσεως, πῶς ἐγείρεται τὸ ἅπαξ διαλυθὲν σῶμα· καὶ ποῖω σώματι ἀνίσταται, τοῦτω ἢ ἑτέρω τι. Διὰ δὲ τοῦ παραδείγματος τοῦ κόκκου τὰ δύο ἐπιλύει.

« Ἄφρον, σὺ ὁ σπείρεις, οὐ ζωοποιεῖται, ἐὰν μὴ ἀποθῆνῃ. » Ἀπὸ φανεροῦ τινος, καὶ καθ' ἡμέραν αὐτοῖς πραττομένου, ποιεῖται τὴν λύσιν· διὸ καὶ ἀφρονας αὐτοὺς καλεῖ, ὡς τὰ οὕτω σαφῆ ἀγνοοῦντας. « Σὺ, » φησὶν ὁ σπείρεις, » σὺ ὁ φθαρεὶς, καὶ πῶς περὶ Θεοῦ ἀμφιβάλλεις; » Οὐ ζωοποιεῖται· ὅ δὲ εἶπε, [καὶ] ἐὰν μὴ ἀποθῆνῃ, » λέξ-σι χριστάμενος, οὐ σπέρμασιν οἰκεῖται, ἀλλὰ σώμασιν. Οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτι ἄλλως οὐ βλαστάνει, ἐὰν μὴ διαλυθῆ, ἀλλ', « Οὐ ζωοποιεῖται, ἐὰν μὴ ἀποθῆνῃ. » Ὅρα δὲ, πῶς εἰς τούναντιον περιέτριψε τὸν λόγον· ἐκαίνοισι γὰρ ἰδοῦσι ἄφρον, πῶς μετὰ τὸ θανεῖν ἐγειρόμεθα· αὐτοὺς δὲ τούναντιον φησὶν, ὅτι διὰ τοῦτο ἐγειρόμεθα, ἐπειδὴ ἀποθνήσκομεν, ὡς οὐκ ἐνὸν ἄλλως ζωοποιηθῆναι, εἰ μὴ ἦν θάνατος.

« Καὶ ὁ σπείρεις, οὐ τὸ σῶμα τὸ γενησόμενον σπείρεις, ἀλλὰ γυμνὸν κόκκον, εἰ τύχοι, σίτου, ἢ τινος τῶν λοιπῶν. » Δύο ἀπορεῖσθαι εἰπὼν, πῶς τε ἐγείρονται οἱ νεκροί, καὶ ποῖω σώματι· πῶς μὲν ἐγείρονται, ἔλυσε, ὅτι διὰ τοῦ θανεῖν, ὥσπερ καὶ ὁ κόκκος· νῦν δὲ ἐρμηνεύων καὶ ποῖω σώματι ἐγείρονται, λύει καὶ τὸ ἕτερον ἄπορον, καὶ φησὶν, ὅτι τὸ μὲν αὐτὸ σῶμα ἐτίρεται, ἦτοι τῆς αὐτῆς οὐσίας, λαμπρότερον δὲ καὶ κοσμιώτερον. Οἱ δὲ αἰρετικοὶ λέγουσιν, ὅτι ἐν τῷ αὐτῷ ἐγείρεται. Τοῦτο γὰρ φασὶ, δηλοῖ ὁ Ἀπόστολος διὰ τοῦ εἰπεῖν, « Οὐ τὸ γενησόμενον. » Οὐ τοῦτο δὲ λέγει ὁ Ἀπόστολος· ἀλλὰ τί; ὅτι οὐ σπείρεις ὅσον γενήσεται, λαμπρὸν δηλαδὴ καὶ κόσμιον, ἀλλὰ γυμνὸν κόκκον· ἀλλ' ὁμοῦ ὁ στάχυς ἀπρεπέστερος φύεται ¹⁷. Οὕτε ὁ αὐτός ἐστι πάντη, διότι οὐκ ἐσπάρη στάχυς, μετὰ τῆς καλῆς δηλαδὴ, καὶ τῶν ἀνθερίκων, ἀλλὰ γυμνὸς κόκκος· οὕτε ἕτερος πάντη, διότι οὐκ ἐξ ἑτέρου κόκκου, ἀλλ' ἐκ τοῦ γυμνοῦ ἐκείνου ὁ στάχυς.

« Ὁ δὲ Θεὸς αὐτῷ δίδωσι σῶμα, καθὼς ἠθέ-

Variae lectiones.

¹⁶ οὐχ εἶπεν, οὕτως ὁ μ. λ. v. ἄν. ο. ¹⁷ γίνεται ο.

λησεν. » Εἰ οὖν ὁ Θεὸς δίδωσι σῶμα, τί ἐτι περιεργάζῃ, πῶς σῶματι ἐγειρόμεθα, καὶ διαπιστεῖς τῇ ἀναστάσει, ἰκνούων Θεοῦ δύναμιν καὶ θέλησιν; Ὁ γὰρ Θεὸς τὸ λυθὲν μὲν ἐγείρει σῶμα, πλὴν εὐπρεπέστερον καὶ πνευματικώτερον. Τοῦτο γὰρ καὶ ἐπὶ τῶν σπερμάτων ἔστιν εὐρεῖν, ὅτι εὐπρεπέστερον τοῦ καταβληθέντος τὸ βλαστῆσαν ἀνεισι.

« Καὶ ἐκάστῳ τῶν σπερμάτων τὸ ἴδιον σῶμα. » Τοῦτο τῶν αἱρετικῶν ἀναντιρρήτως ἐμφράττει τὰ στόματα τῶν λεγόντων, τὸ αὐτὸ σῶμα ἐν τῇ ἀναστάσει μὴ ἐγείρεσθαι, ἀλλ' ἕτερον. Ἰδοὺ γὰρ ἀκούεις, ὅτι τὸ ἴδιον σῶμα ἐκάστῳ δίδεται.

« Οὐ πᾶσα σὰρξ ἡ αὐτὴ σὰρξ, ἀλλὰ ἄλλη μὲν ἀνθρώπων, ἄλλη δὲ σὰρξ κτηνῶν, ἄλλη δὲ σὰρξ πτηνῶν, ἄλλη δὲ ἰχθύων. » Ἴνα μὴ ἀκούσας περὶ τοῦ οἴτου, νομίσης, ὅτι ὡσπερ ἐπὶ τούτου, πάντες οἱ ἰσάτάχους ὁμότιμοι ἀνίστανται¹⁰, οὕτω καὶ ἐν τῇ ἀναστάσει πάντες ὁμότιμοι ἔσονται· δεῖξαι θέλει ὅτι διαφορὰ ἔστι τῶν ἀνισταμένων (ὅπερ καὶ προφθάσας ἠνίκατο, εἰπών « Ἐκαστος ἐν τῷ ἰδίῳ τάγματι »), καὶ φησιν, ὅτι « Οὐ πᾶσα σὰρξ ἡ αὐτὴ σὰρξ. » τούτῃ ἐστιν, οὐ πάντες ἐν τῇ αὐτῇ τιμῇ ἀνίστανται, ἀλλ' ἔχουσι διαφορὰν, πρῶτην οἱ δίκαιοι πρὸς τοὺς ἁμαρτωλοὺς, ἣν ἔχουσι τὰ σῶματα τὰ οὐράνια [πρὸς τὰ ἐπίγεια·] ἔπειτα, καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς δικαίοις διαφορὰ βηθμῶν πολλή, ὡς παρακατιῶν ἔρει· καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς ἁμαρτωλοῖς. Καὶ γὰρ, φησιν, ὡσπερ διαφορὰ ἔστι τῆς σαρκὸς τῶν ἀνθρώπων, καὶ τῆς τῶν κτηνῶν, καὶ τῶν λοιπῶν ζῶων· οὕτω καὶ τῶν ἁμαρτωλῶν ἔσται διαφορὰ ἐν ταῖς κολάσεσι. Πάντα οὖν ὅσα εἴρηται τούτῳ νῦν, περὶ διαφορᾶς ἁμαρτωλῶν εἴρηται. Περὶ γὰρ τῶν δικαίων παρακατιῶν λέγει, ὅταν οὐράνια καταλέγῃ σῶματα.

« Καὶ σῶματα ἐπουράνια, καὶ σῶματα ἐπίγεια· ἀλλ' ἑτέρα μὲν ἡ τῶν ἐπουρανίων δόξα, ἑτέρα δὲ ἡ τῶν ἐπίγειων. » Ἐνταῦθα, ὅπερ καὶ ἀνωτέρω εἶπον, τὴν διαφορὰν τῶν δικαίων πρὸς τοὺς ἁμαρτωλοὺς δηλοῖ· τοὺς μὲν καλῶν ἐπουρανίων σῶματα· τοὺς δὲ γε ἁμαρτωλοὺς, ἐπίγεια· καὶ ἑτέρα μὲν ἡ τῶν δικαίων δόξα, ἑτέρα δὲ ἡ τῶν ἁμαρτωλῶν, οὐκέτι δόξα (οὐ γὰρ δεῖ συνυπακοῦσαι τούτου), ἀλλ' ἡ διαγωγὴ.

« Ἄλλη δόξα ἡλίου, καὶ ἄλλη δόξα σελήνης, καὶ ἄλλη δόξα ἀστέρων· ἀστὴρ γὰρ ἀστέρος διαφέρει ἐν δόξῃ. » Ὅσπερ μικρῶ ἔμπροσθεν εἶπε τῶν ἁμαρτωλῶν σωματίων τὰς διαφορὰς, ἀπὸ ἀνθρώπων ἀρξάμενος, καὶ ἐξῆς πτηνῶν μνημονεύσας, καὶ κτηνῶν, καὶ ἰχθύων, διότι καὶ οἱ ἁμαρτωλοὶ, ἄνθρωποι ἐξ ἀρχῆς γεγονότες, εἶτα ἐπὶ τὴν τῶν ἀλόγων ἐμοίωσιν κατηνέθησαν· οὕτω καὶ τῶν δικαίων τὰς διαφορὰς δείκνυσι. Πάντες μὲν γὰρ ἐν δόξῃ· ἀλλὰ, ἄλλο τὸ φῶς τοῦ ἡλίου, καὶ ἄλλο τὸ τῆς σελήνης, καὶ ἄκρι τῶν τυχόντων. Καὶ γὰρ ἀστέρες πρὸς ἀστέρας διαφέρουσιν ἐν δόξῃ, τούτέστιν, ἐν τῷ φωτί· δόξα γὰρ τῶν ἀστέρων, τὸ φῶς. Τινὲς δὲ σῶματα ἐπουράνια, τοὺς ἀγγέλους ἐνόησαν, οὐκ εὐστόχως οἶμαι¹⁰· καὶ

modum voluit. » Si ergo Deus corpus 226 dat, quid est quod amplius curioso inquiras, quali corpore excitemur, ac diffidas resurrectioni, audiens Dei potentiam et voluntatem? Deus enim dissolutum quidem corpus excitat, verum pulchrius, decentius et spiritualius. Hoc enim et in seminibus licet invenire. Nam speciosius et elegantius, dissoluto semine, quod natum est germen exurgit.

« Et unicuique seminum proprium corpus. » Hoc hæreticorum ora irrefragabiliter obstruit, affirmantium idem corpus, in resurrectione non excitari, sed diversum. En audis enim quod suum cuique corpus datur.

Vers. 39. « Non omnis caro est eadem, sed alia quidem hominum, alia autem pecorum, alia vero caro volucrum, alia vero piscium. » Ne cum audis de frumento, arbitreris, quod quemadmodum in hoc omnes spicæ æquales prodeant, sic et in resurrectione omnes fore honore pares : monstrare vult quod discrimen sit resurgentium, id quod supra innuit, « Quilibet, inquit, in proprio ordine. » Ait autem quod « Non omnis caro sit eadem caro, » hoc est non omnes pari honore resurgunt, sed diverso : enimvero primam habent differentiam justi ad peccatores, quam habent supercælestia corpora terrestribus collata. Deinde et in ipsis justis magna differentia graduum, ut in progressu dicet, adeoque in ipsis peccatoribus. Ait enim : Perinde ac discrimen est in carne hominum et pecorum et reliquorum animalium : sic et peccatorum discrimen erit in pœnis. Omnia igitur quæcunque nunc ab illo dicta sunt, de discrimine peccatorum dicta sunt. De justis enim infra dicit, quando cælestia recenset corpora.

Vers. 40. « Et corpora supercælestia, et corpora terrestria : sed alia quidem supercælestium gloria, alia vero terrestrium. » Illic ut supra dixi, justorum et peccatorum differentiam ostendit : illos quidem vocans supercælestia corpora, hos vero, peccatores scilicet, terrestria : et alia quidem justorum gloria, alia vero peccatorum, non gloria (hoc enim subintelligendum non est) sed conversatio.

Vers. 41. « Alia est gloria solis, et alia gloria lunæ, et alia gloria stellarum : stella enim a stella differt in gloria. » Perinde ac paulo ante corporum peccatorum differentias dixit, ab hominibus exorsus ac deinceps mentionem faciens volucrum, pecorum et piscium, eo quod et ipsi peccatores, cum ab initio facti essent homines, postea ad brutorum similitudinem delapsi sint : ita etiam justorum differentias ostendit. Omnes enim in gloria : verum aliud est lumen solis, aliud lunæ, ad vulgares usque stellas procedendo. 227 Nam et stellæ a stellis discrepant in gloria, hoc est in lumine : gloria enim stellarum, lumen est. Nonnulli autem per corpora cælestia, angelos intellexerunt, non appo-

Variæ lectiones.

¹⁰ εἶναι ο. ¹⁰ εἶναι ο.

sive ut opinor. Atque istud inde planum sit, quod A ὁλον ἐκ τοῦ ἐπαγαγεῖν ἥλιον, καὶ σελήνην, καὶ τοὺς
producat solem et lunam et stellas. Quare de istis ἀστέρας. Ὡστε περὶ τούτων ὁ λόγος.
sermonem facit.

Vers. 42. « Sic et resurrectio mortuorum. » Sic, quomodo? in multo sane discrimine, perinde ac præscripta patefecerunt exempla.

« Seminatur in corruptione, resurgit in incorruptione. » Supra cum loqueretur de seminibus, utebatur verbis corporibus propriis, veluti cum diceret, « Non vivificatur, nisi moriatur : » nunc de corporibus verba faciens, dictionibus utitur seminibus convenientibus. « Seminatur, » inquit, « in corruptione. » Stationem autem hic dicit, non eam quæ sit in matrice, verum corporum defunctorum in terra depositionem, perinde ac si dicat : Reponitur in terram corpus mortuum in corruptione, B hoc est, ut corrumpatur. Pulchre autem dixit, « Resurgit, » et non, Nascitur, ne terræ esse opus existimes.

Vers. 43. « Seminatur in ignominia, resurgit in gloria. » Quid enim mortuo ignobilius? etenim in gloria incorruptibilitatis excitatur, etiamsi non eodem omnes fruuntur honore.

« Seminatur in infirmitate, resurgit in potentia. » Ad dierum enim usque quinque intervallum, caro non potest persistere adversus corruptionem : sed excitatur in incorruptibilitatis potentia, nulli porro corruptioni obnoxia, etiamsi incorruptibilitas impiis sit ad majores pœnas

Vers. 44. « Seminatur corpus animale, resurgit corpus spirituale. » — « Corpus animale, » est C quod animæ viribus gubernatur, et in quo anima dominatum et imperium habet. « Spirituale » vero, quod Spiritus sancti operatione abunde utitur, et ab illo in omnibus gubernatur. Etiamsi enim Spiritus etiamnum in nobis operatur, non sic tamen operatur, nēque semper : avolat enim a committentibus flagitium. Ac præsentem quidem Spiritu, anima corpus regit : tum vero assidue Spiritus permanebit in corporibus justorum. Vel simpliciter spirituale incorruptibile dicit, veluti subtile magis et leve, adeo ut vel in aere vehatur, at tamen non ita, ut Origenes dicit, aereum et æthereum, nempe ex aeris ætherisque substantia constitutum. Quod si de incorruptibilitate hæsitat, intueri cœlestia cor- D pora, quæ hactenus nullo neque senio confecta sunt, neque labore defatigata. Qui enim ea talia condidit, corruptibilitatem quoque nostram incorruptibilem efficiet.

« Est corpus animale. » Quod jam habemus in præsentem vitam.

« Estque corpus spirituale. » Quod habituri 228 sumus in futuro, idem sane cum hoc, verum spirituale, hoc est corruptionis expertum.

Vers. 45. « Sic et scriptum est : Factus est primus homo Adam in animam viventem; novissimus Adam in Spiritum vivificantem. » Prius quidem scriptum est, posterius autem non item; verum ex rerum consecutione quod evenit, scriptum esse ait :

« Οὕτω καὶ ἡ ἀνάστασις τῶν νεκρῶν » — « Οὕτω, » πῶς; Ἐν διαφορᾷ πολλῇ, καθὼς καὶ τὰ προγραφέντα ἐδῆλωσε παραδείγματα.

« Σπείρεται ἐν φθορᾷ, ἐγείρεται ἐν ἀφθορίᾳ. » Ἄνω περὶ σπερμάτων λέγων, λέξεσιν ἐχρᾶτο σώμασιν οἰκείαις· ὡς ὅταν ἔλεγε· « Οὐ ζωοποιεῖται, ἐὰν μὴ ἀποθάνῃ· » νῦν περὶ σπερμάτων λέγων, λέξεσιν χρᾶται σπέρμασιν οἰκείαις· « Σπείρεται » γὰρ φησὶν, « ἐν φθορᾷ. » Σποράν δὲ λέγει νῦν, οὐ τὴν ἐν τῇ μήτρᾳ, ἀλλὰ τὴν ἐν τῇ γῆ τῶν νεκρῶν σωματικῶν ἀπόθεσιν, ὡσεὶ ἔλεγε· Κατατίθεται ἐν τῇ γῆ τὸ νεκρὸν σῶμα ἐν φθορᾷ, τουτέστιν, ὥστε φθαρή- B ναι. Καλῶς δὲ εἶπεν· « Ἐγείρεται, » καὶ οὐ, Φύεται, ἵνα μὴ τῆς γῆς εἶναι νομίσης τὸ ἔργον.

« Σπείρεται ἐν ἀτιμίᾳ, ἐγείρεται ἐν δόξῃ. » Τι γὰρ νεκροῦ ἀτιμότερον; ἀλλ' ἐν τῇ δόξῃ τῆς ἀφθορίας ἐγείρεται, εἰ καὶ μὴ τῆς αὐτῆς τιμῆς ἀπλάσωσι πάντες.

« Σπείρεται ἐν ἀσθενείᾳ, ἐγείρεται ἐν δυνάμει. » Οὕτω γὰρ ἡμέραι πέντε, καὶ οὐκ ἰσχύει ἡ σὰρξ ἀντισχεῖν πρὸς τὴν φθοράν· ἀλλ' ἐγείρεται ἐν τῇ τῆς ἀφθορίας δυνάμει, ἀνάλωτος οὕσα λοιπὸν πῶς φθορᾷ, εἰ καὶ ἡ ἀφθορία τοῖς ἁμαρτωλοῖς πρὸς κλάσιν πλείω ἐστί.

« Σπείρεται σῶμα ψυχικόν· ἐγείρεται σῶμα πνευματικόν. » — « Ψυχικόν σῶμα, » τὸ ὑπὸ τῶν ψυχικῶν δυνάμεων διοικούμενον. καὶ ἐν ᾧ ἡ ψυχὴ τὸ κύριον καὶ τὴν ἡγεμονίαν ἔχει· « πνευματικόν » δὲ, τὸ τὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος ναταπλουτοῦν ἐνέργειαν, καὶ ὑπ' ἐκείνου τὰ πάντα διοικούμενον. Εἰ γὰρ καὶ νῦν ἐν ἡμῖν ἐνεργεῖ τὸ Πνεῦμα, ἀλλ' οὐχ οὕτω, οὐδὲ ἀεὶ ἀφίπταται γὰρ ἁμαρτανόντων. Καὶ τοῦ Πνεύματος δὲ παρόντος, ἡ ψυχὴ διοικεῖ τὸ σῶμα· τότε δὲ διηνεκῶς παραμένει τοῖς σώμασι τῶν δικαίων τὸ Πνεῦμα. Ἡ πνευματικὴ ἀπλῶς λέγει τὸ ἀφθαρτον, ὡς λεπτομερέστερον καὶ κοῦφον, οἶον καὶ ἐκ' ἀέρος ὀχεῖσθαι· πλὴν οὐχ ὡς· Ὀριγένης λέγει, ἀερώδες καὶ αἰθέριον, ἦτοι ἐν τῆς τοῦ ἀέρος καὶ τοῦ αἰθέρος οὐσίας. Εἰ δὲ ἀπιστοῖς τῇ ἀφθορίᾳ, ὅρα τὰ οὐράνια σῶματα, τὰ τέως ἀγήρω καὶ ἀκάρματα· ὁ γὰρ ταῦτα τοιαῦτα ποιήσας, καὶ τὰ φθαρτὰ ἡμῶν ἀφθαρτίσει.

« Ἔστι σῶμα ψυχικόν. » Ὁ νῦν ἔχομεν ἐν τῇ παρουσίᾳ ζωῆ.

« Καὶ ἔστι σῶμα πνευματικόν. » Ὁ μέλλον ἐξεῖν ἐν τῷ μέλλοντι, τὸ αὐτὸ μὲν ὄν, πνευματικόν δὲ, τουτέστιν, ἀφθαρτον.

« Οὕτω καὶ γέγραπται· Ἐγένετο ὁ πρῶτος ἄνθρωπος Ἀδάμ εἰς ψυχὴν. Ζῶσαν· ὁ ἔσχατος Ἀδάμ εἰς Πνεῦμα ζωοποιῶν. » Καὶ μὴν τὸ μὲν γέγραπται, τὸ δὲ ὕστερον οὐ γέγραπται, ἀλλ' ἐκ τῆς ἀκολουθίας τῶν πραγμάτων τὸ ἐκθεσθῆκεν, γεγράφ-

φθαι φησίν ⁸⁰ ὡς περ καὶ ὁ προφήτης τὴν Ἱερουσα-
λήμ εἶπε κληθήσεσθαι πόλιν δικαιοσύνης, καὶ οὐκ
ἐκλήθη ῥητῶς· καὶ τὸν Κύριον τὸ Εὐαγγέλιον, Ἐμ-
μανουήλ· καὶ οὐκ ⁸¹ αὐτὸς οὕτως ἐκλήθη, ἀλλὰ τὰ
ἰσχυράτα ταύτην ἀφήκαν τὴν φωνήν. Ὁ μὲν οὖν
πρῶτος Ἀδὰμ ψυχικὸς ἦν ἄνθρωπος, τουτέστι, ψυ-
χικαῖς δυνάμεσι διοικούμενον σῶμα εἶχεν· ὁ δὲ ἔσχα-
τος Ἀδὰμ, ὁ Κύριος, εἰς πνεῦμα ζωοποιοῦν. Ὁὐκ
εἶπεν, Εἰς πνεῦμα ζῶν, ἀλλὰ, εἰ ζωοποιοῦν, τὸ μεῖζον
εἰπὼν. Καὶ γὰρ ὁ Κύριος εἶχε τὸ οὐσιωδῶς αὐτῷ συν-
δόν τὸ ἅγιον Πνεῦμα, δι' οὗ καὶ τὴν ἰβίαν σάρκα
ἐζωοποιεῖ, καὶ ἡμῖν δι' αὐτοῦ τὴν ἀφθαρσίαν ἐχα-
ρίσατο. Ὡστε τῆς μὲν φθαρτῆς ταύτης ζωῆς τὰ ἐν-
έχυρα ἐν τῷ πρώτῳ Ἀδὰμ ἐσχομεν· τῆς δὲ μελ-
λούσης, ἐν Χριστῷ.

Ἐ Ἄλλ' οὐ πρῶτον τὸ πνευματικόν, ἀλλὰ τὸ ψυ-
χικόν, ἔπειτα τὸ πνευματικόν. Ἐ Ἰνα μὴ τις εἴπῃ·
διὰ τί τὸ ψυχικόν σῶμα καὶ χεῖρον νῦν ἔχομεν, τὸ
δὲ πνευματικόν μέλλει· φησὶν, ὅτι κατὰ ἀρχαὶ ἑκα-
τέρων οὕτω διετάγησαν. Καὶ ὁ μὲν Ἀδὰμ πρότε-
ρος, ὁ δὲ Χριστὸς ὕστερος. Ὡστε ἐπὶ τὸ βέλτιον
αἰετὰ ἡμέτερα πρόβεισι· καὶ πιστεῦε, ὅτι καὶ τὰ
νῦν ἐν σοὶ φθαρτὰ καὶ χεῖρω ἐπὶ τὸ ἀφθαρτον καὶ
κρίττον μεταστοιχειωθήσονται.

Ἐ Ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ἐκ γῆς χοϊκός· ὁ δεύτερος
ἄνθρωπος, ὁ Κύριος ἐξ οὐρανοῦ. Ἐ Ἰνα μὴ ἀμελοῦσιν
ἀρίστου βίου, μέλλει παραινεῖν λοιπὸν περὶ πολι-
τείας θεαρέστου, καὶ φησιν, ὅτι Ἐ Ὁ Ἀδὰμ ἐκ γῆς
ἦν· τοιγαροῦν καὶ οὕτως ὠνόμασται· τὸ γὰρ,
Ἐ Ἀδὰμ, γῆτινον καὶ χοϊκὸν δηλοῖ. Ἐ Ὁ δὲ δευτέ-
ρος ἄνθρωπος, ὁ Κύριος ἐξ οὐρανοῦ ἦν. Καὶ τὸν
μὲν ἐκ τοῦ χείρονος ὀνομάζει· τὸν δὲ δεύτερον, ἐκ
τοῦ κρείττονος· οὐχ ὅτι δὲ ὁ ἄνθρωπος, ἦτοι τὸ ἀν-
θρώπινον πρόσωπωμα, ἐξ οὐρανοῦ ἦν, ὡς ὁ ἀφρων
Ἀπολλινάριος ἐλήθει· ἀλλ' ὅτι ἐν πρόσωπον τοῦ
ἐνὸς Χριστοῦ, καὶ ὁ ἄνθρωπος ἐξ οὐρανοῦ εἶναι
διὰ τὴν ἔνωσιν λέγεται, καὶ ὁ Θεὸς σταυρωθῆναι,
διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν.

Ἐ Οἷος ὁ χοϊκός, τοιοῦτοι καὶ οἱ χοϊκοί. Ἐ Τουτ-
έστιν, οὕτω ἀπολοῦνται καὶ τελευτήσουσιν· ἦ, ὅτι τὸν
τῆς ἀμαρτίας θάνατον ἀποθανοῦνται οἱ τῆ γῆ προσ-
ηλωμένοι.

Ἐ Καὶ οἷος ὁ ἐπουράνιος, τοιοῦτοι καὶ οἱ ἐπουρά-
νιοι. Ἐ Τουτέστιν, οὕτω μενοῦσιν ἀθάνατοι καὶ λάμ-
ποντες. Εἰ γὰρ καὶ ὁ δεύτερος Ἀδὰμ ἀπέθανεν, ἀλλ'
ἵνα καταλύσῃ τὸν θάνατον· ἦ ὅτι οὕτω δοξασθήσον-
ται καὶ αὐτοὶ θεοειδῶς βιώσαντες, ὡς τὰ οὐράνια
φρονοῦντες.

Ἐ Καὶ καθὼς ἐφηρέσαμεν τὴν εἰκόνα τοῦ χοϊκοῦ,
φορέσωμεν ⁸² καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανοῦ. Ἐ Ἐν-
ταῦθα γυμνότερον ἀποκαλύπτει ⁸³ τὸ παραινετικὸν
σῆμα τοῦ λόγου. Εἰκόνα δὲ χοϊκοῦ ἔτι φαύλας πρά-
ξεις λέγει· εἰκόνα δὲ τοῦ ἐπουρανοῦ, τὰς ἀγαθὰς.
Ὡς περ οὖν ἐν κακίᾳ διεζήσαμεν ὡς τοῦ χοϊκοῦ υἱοί,

⁸⁰ Zach. viii, 5. ⁸¹ Math. i, 23.

Variæ lectiones.

⁸² λέγει ο. ⁸³ οὐδὲ ο. ⁸⁴ φορέσωμεν ο. ⁸⁵ ἀνακαλύπτει ο.

A quemadmodum propheta dixit Jerusalem vocan-
dam « urbem justitiæ » : nec tamen aperte vocata
est. Ac Evangelium Dominum « Emmanuelem »
vocandum ait, cum tamen ipse ita non sit appella-
tus, sed res ipsæ hanc vocem emiserint. Primus ita-
que Adam animalis erat homo, id est, animæ viri-
bus gubernatum corpus habebat : postremus vero
Adam, ipse nimirum Dominus, in Spiritum vivifi-
cantem. Non dixit, in Spiritum viventem, sed quod
majus est, « Vivificantem. » Etenim Dominus sub-
stantialiter habebat Spiritum sanctum sibi unitum,
per quem et propriam carnem vivificabat, nobisque
per ipsum incorruptibilitatem donavit. Proinde
corruptibilis hujus vitæ pignora in primo Adam ha-
buimus, futuræ autem in Christo.

B VERS. 46. « Sed non primum quod spirituale, sed
quod animale, deinde quod spirituale. » Ne quis
dicat, Cur jam animale corpus habemus, adeoque
deterius, spirituale vero adhuc futurum est? Quo-
niam, inquit, principia utrorumque sic ordinata
fuerunt. Nam Adam est prior, Christus posterior.
Quare res nostræ semper in melius progrediuntur.
Credite itaque quod et quæ nunc in te sunt corru-
ptibilia deterioraque, in incorruptibilia adeoque
meliora transelementabuntur.

VERS. 47. « Primus homo de terra terrenus,
secundus homo Dominus ex cælis. » Ne optimum
vivendi genus negligent, in posterum eos adhorta-
turus est ad vitam Deo placentem; « Adam, »
inquiens, « de terra erat; » propterea et sic appella-
tus est : Adam enim *terreum* et *pulveream* signifi-
cat. « Homo vero secundus, ipse Dominus, ex cælo
erat. » Ac alteri quidem a deteriori nomen indit,
alteri vero a præstantiori : non quod homo, vel
humanitas a Christo assumpta, de cælis esset, ut
demens Apollinarius delirabat, cæterum quod una
persona unius Christi, et homo ex cælo esse dica-
tur propter unionem, ac Deus cruci affixus esse,
ob eandem causam.

VERS. 48. « Qualis terrenus, tales et terreni. »
Hoc est, sic peribunt et morientur : vel quod pec-
cati morte morientur, qui terræ sunt affixi.

« Qualis cælestis, tales et cælestes, » Id est, ita
permanebunt immortales et fulgentes. Etsi enim
secundus Adam mortuus est, ideo mortuus est, ut
mortem dissolveret : vel quod ita glorificabuntur
229 illi qui vitam divinam duxerint, veluti cæ-
lestia saperent.

VERS. 49. « Et quemadmodum gestavimus ima-
ginem terreni, gestabimus etiam imaginem cæ-
lestis. » Planius hic adhortatorium sermonis ha-
bitum revelat. Imaginem autem terreni prava opera
dicit : imaginem vero cælestis, bona. Ut igitur in
vitiis vivimus, ceu terreni hominis filii, et quæ

terræ sunt affectantes : sic virtute rursus conspiciam nunc vitam vivamus, tanquam cœlestis imaginem et imitationem conservantes. Imago etiam terreni est hoc, « Terra es, et in terram abibis. » Imago autem cœlestis, a mortuis resurrectio et incorruptibilitas. Proinde si hæc intelligenda sint ceu de resurrectione dicantur, et non de vita moribusve, etiam illud quod addit, « Gestabimus imaginem cœlestis, » non est intelligendum aut scribendum tanquam consulenti, sive adhortanti more sit dictum, sed ut obventuræ nobis rei sit indicium, id est quod futurum sit ut gestemus.

VERS. 50. « Hoc autem dico, fratres, quod caro et sanguis regnum Dei possidere non possunt. » Quia dixerat, « imaginem terreni, » quasi jam hæc interpretetur, ait, Caro et sanguis est imago terreni, hoc est, carnales operationes, corporis etiam crassitie propriæ, quæ regni Dei hæreditatem adire non possunt.

« Neque corruptio incorruptibilitatem hæreditat. » Hoc est, malitia animæ nobilitatem corrumpens non potest esse hæres gloriæ illius et incorruptibilium bonorum. Poteris autem hæc omnia non velut de vita dicta sint, sed de resurrectione, accipere, ut illud, Caro et sanguis; quasi dicat, Corruptibile huiusmodi corpus, ex carne et sanguine consistens, in futuro sæculo haud fruatur regno. Non est enim illic cibus et potus, quibus omnino huiusmodi corpus nutritur. « Neque corruptio, » id est corruptibile corpus, incorruptibilium hæreditatem adibit. Necessesse est igitur spirituale fore corpus nostrum et incorruptibile. Noveris autem quod Chrysostomus hæc ab Apostolo per adhortationis modum dicta, quæ ad optimam vitam adhortetur, accepèrit.

VERS. 51. « Ecce mysterium vobis dico. » Ad sermonem de resurrectione redit, atque tremendum quiddam et secretum se illis esse dicturum. Indicat autem per hoc se magno illos honore dignari, ut qui secreta eis revelet.

« Non omnes quidem dormiemus, omnes tamen immutabimur. » Non omnes quidem morientur, inquit, omnes tamen immutabuntur, etiam qui non moriuntur, hoc est, ad incorruptibilitatem transferentur. Ne igitur, quoniam moriaris, metuas quod non resurgas. Ecce enim dico **230** tibi, quod nonnulli non morientur, attamen hoc non satis est eis ad resurrectionem illam, nisi immutentur etiam, et sic ad immortalitatem veniant a mortalitate illa quam habent, corporum. Ut igitur illos non juvat quod non moriantur, sic nobis non nocet quod moriamur. Nam et illis mutatio mors est. Moritur enim in ipsis corruptio permutata in incorruptibilitatem.

VERS. 52. « In momento, in ictu oculi, in novissima tuba. » In minutissimo et indivisibili temporis spatio, ac veluti palpebræ motu, tanta fient : quæ

καὶ τὰ τῆς γῆς φρονούντες· οὕτω καὶ ἐν ἀρετῇ αὐθις ζήσωμεν, ὡς τοῦ ἐπουρανίου τὴν εἰκόνα καὶ τὴν μίμησιν τηροῦντες. Εἰκὼν δὲ τοῦ χοϊκοῦ καὶ τὸ, « Γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ »· εἰκὼν δὲ τοῦ ἐπουρανίου, ἡ ἐκ νεκρῶν ἀνάστασις καὶ ἀφθαρσία. Ὅσα εἰ ὦ; περὶ ἀναστάσεως λεγόμενα, οὐ περὶ πολιτείας ταῦτα δεῖ νοῆσαι, καὶ τὸ, « Φορέσομεν τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανίου, » οὐχ ὡς συμβουλευτικῶς λεγόμενον δεῖ νοῆσαι ἢ γράψαι, ἀλλ' ὡς μέλλοντος πράγματος ἐνδεικτικόν, τοῦτέστιν, ὅτι μέλλομεν φερέσαι.

« Τοῦτο δὲ φημι, ἀδελφοί, ὅτι σὰρξ καὶ αἷμα βασιλείαν Θεοῦ κληρονομήσαι οὐ δύνανται. » Ἐπειδὴ εἶπεν, « Εἰκόνα τοῦ χοϊκοῦ, » ὡσπερ ἐφερηγησάντων ταύτην, φησὶν ὅτι σὰρξ καὶ αἷμα εἰσὶν ἡ εἰκὼν τοῦ χοϊκοῦ· τοῦτέστιν, αἱ σαρκικαὶ πράξεις καὶ τῆ παχύτητι τοῦ σώματος οἰκτεῖται, αἵτινες « βασιλείαν Θεοῦ κληρονομήσαι οὐ δύνανται. »

« Οὐδὲ ἡ φθορὰ τὴν ἀφθαρσίαν κληρονομεῖ. » Τοῦτέστιν, ἡ κακία, ἡ καταφθειρούσα τὴν τῆς ψυχῆς εὐγένειαν, οὐ δύναται κληρονομεῖν τὴν δόξαν ἐκείνην καὶ τὰ ἀφθάρτα ἀγαθὰ. Δύνασαι δὲ ταῦτα πάντα, οὐχ ὡς περὶ πολιτείας εἰρημένα, ἀλλ' ὡς περὶ ἀναστάσεως ἐκλαβεῖν, οἶον τὸ, « Σὰρξ καὶ αἷμα· οἶον, ὅτι οὐ σῶμα τοιοῦτον ἐκ σαρκὸς καὶ αἵματος συνεστῶς, ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι ἀπολαύσει τῆς βασιλείας. Οὐκ ἔστι γὰρ ἐκεῖ βρώσις καὶ πόσις, ἐξ ὧν πάντως τὸ τοιοῦτον σῶμα τρέφεται. » Οὐδὲ ἡ φθορὰ, « τοῦτέστι, τὸ φθαρτὸν σῶμα, κληρονομήσει τὰ ἀφθάρτα· ὥστε ἀνάγκη πνευματικῶν ἡμῶν ἐσθαι τὸ σῶμα καὶ ἀφθαρτον. Ἰσθὶ μέντοι ὡς Χρυσόστομος παραιντικῶς ταῦτα εἰρησθαι τῷ Ἀποστόλῳ περὶ βίου ἀρίστου ἐδέξατο.

« Ἴδου μυστήριον ὑμῖν λέγω. » Πάλιν εἰς τὸν περὶ ἀναστάσεως λόγον ἐπάνεισι, καὶ φησιν, ὅτι φορικτὸν ²³¹ τι καὶ ἀπόρρητον αὐτοῖς μέλλει λέγειν. Ἐνδεικνύται δὲ διὰ τοῦτου καὶ πολλὴν τὴν εἰς αὐτοὺς τιμὴν, ὡς τὰ ἀπόρρητα αὐτοῖς λέγων.

« Πάντες μὲν οὐ κοιμηθήσόμεθα, πάντες δὲ ἀλλαγθήσόμεθα. » Οὐ πάντες μὲν, φησὶν, ἀποθανοῦνται, ὁμοῦς μὲντοι πάντες ἀλλαγῆσονται, καὶ οἱ μὴ ἀποθνήσκοντες, τοῦτέστιν, εἰς ἀφθαρσίαν μεταπεσοῦνται. Μὴ τοίνυν, ἐπειδὴ ἀποθνήσκεις, φοβηθῆς ὅτι οὐκ ἀναστήσῃ. Ἴδου γὰρ λέγω σοι, ὅτι τινὲς οὐ τεθνήσκονται, καὶ ὁμοῦς οὐκ ἀρκεῖ αὐτοῖς τοῦτο πρὸς τὴν ἀνάστασιν ἐκείνην, ἐὰν μὴ ἀλλαγῶσι, καὶ οὕτως εἰς ἀθανασίαν ἔλθωσιν ἀπὸ τῆς θνητότητος ταύτης ὧν ἔχουσι σωμάτων. Ὅσπερ οὖν οὐκ ὤφειλε ἐκείνους τὸ μὴ ἀποθανεῖν· οὕτως οὐδὲ ἡμᾶς βλάψαι τὸ ἀποθανεῖν. Καὶ γὰρ κακείνους ἡ ἀλλαγὴ θανάτου ἐστίν· ἀποθνήσκει γὰρ ἐν αὐτοῖς ἡ φθορὰ, ἀλλαττομένη εἰς ἀφθαρσίαν.

« Ἐν ἀτόμῳ, ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ, ἐν τῇ ἐσχάτῃ σάλπιγγι. » Ἐν ἀκαριαίῳ χρόνῳ καὶ ἀμερεῖ, καὶ ὅσον μῦσαι βλέφαρον, γενήσονται· τὰ τηλικαῦτα.

Variæ lectiones.

²³⁰ φορικτὸν ο.

δ καὶ θαύματος γέμει. Οὐ γὰρ μόνον ὅτι σαπέντα ἀναστήσεται, οὐδ' ἔτι ἕκαστος ἐθ' οὐκ εἰδὼν λήψεται, δεῖ θαυμάζειν· ἀλλ' ὅτι καὶ οὕτω ταχέως ὡς οὐδὲ ἐστιν εἰπεῖν. Τινὲς δὲ τὸ, « Ἐν τῇ ἐσχάτῃ σάλπιγγι, » οὕτως ἐνόησαν, ὡς ἀπὸ τῆς ἀποκαλύψεως τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου. Ἐπειτὰ γὰρ σαλπείγων, φησὶν, οὐσῶν, αἱ μὲν πρῶται τὴν συντέλειαν τῶν ἀνθρώπων ποιῶσιν (οὐ γὰρ ὁμοῦ πάντες συντελοῦνται, ἀλλὰ κατὰ μέρος)· καὶ τοῦτο οἰκονομία, φησὶ, τοῦ θεοῦ, ἵνα τοὺς πρῶτους ἀποκαλυμένους οἱ ὑπολιμπανόμενοι ὀρώντες, αὐτοὶ μετανοήσωσιν· ἢ μέντοι ἐσχάτῃ σάλπιγγι τὴν τε ἔγερσιν καὶ τὴν ἐναλλαγὴν τῶν ἤδη ἀναστάντων ποιεῖ, « ἐν ἀτόμῳ, ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ. »

« Σαλπίζει γὰρ, καὶ οἱ νεκροὶ ἐγερθήσονται⁸⁵ ἔμφατοι. » Ἴνα μὴ ἀπιστήσῃ τις, πῶς τὰ τηλικαῦτα ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ γίνονται, τὸ ἀξιώπιστον τοῦ λόγου δείκνυσιν ἀπὸ τῆς δυνάμεως τοῦ ποιούντος ταῦτα θεοῦ, καὶ φησὶν, ὅτι « Σαλπίζει, καὶ γενήσονται⁸⁶ » ὁμοίον τῷ. « Αὐτὸς εἶπε, καὶ ἐγενήθησαν. » Ἡ σάλπιγγις γὰρ οὐδὲν ἄλλο ἢ τὸ κέλευσμα καὶ τὸ νεῦμα τοῦ θεοῦ δηλοῖ, τὸ διὰ πάντων φθάνον.

« Καὶ ἡμεῖς ἀλλαγῆσόμεθα. » Οὐχὶ περὶ αὐτοῦ τοῦτο λέγει, ἀλλὰ περὶ τῶν τότε εὐρισκομένων ζώντων.

« Δεῖ γὰρ τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀφθαρσίαν, καὶ τὸ θνητὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀθανασίαν. Ἴνα μὴ ἀκούσας τις, ὅτι « Σὰρξ καὶ αἷμα βασιλείαν θεοῦ οὐ κληρονομήσουσι » καὶ πάλιν, ὅτι « Ἀφθαρτοὶ ἀναστήσονται οἱ νεκροί, » νομίση τὰ σώματα μὴ ἀνίστασθαι, διότι νῦν ἐκ σαρκὸς καὶ αἵματος συνίσταται⁸⁷, ἐπιφέρει, ὅτι ἀνίσταται μὲν τὰ σώματα, ἀλλ' οὐ σὰρξ ὄντα καὶ αἷμα, εἰς ἀφθαρσίαν δὲ μεταστοιχειωθέντα. Σημεῖωσαι δὲ τὰς ῥήσεις ταύτας κατὰ τῶν λεγόντων, ὅτι οὐ τὰ αὐτὰ σώματα ἐγείρονται, ἀλλ' ἕτερα. « Τὸ φθαρτὸν » γὰρ, φησὶ, « τοῦτο, καὶ τὸ θνητὸν τοῦτο, » οὐχ ἕτερον, ἀλλὰ τοῦτο, δεῖκτικῶς. Ὡστε τὸ μὲν σῶμα τὸ αὐτὸ μένει (αὐτὸ γὰρ ἐστὶ τὸ ἐνδύμενον)· ἢ δὲ θνητότης καὶ ἡ φθαρτότης ἀφανίζεται, ἀφθαρσίας καὶ ἀθανασίας περιεχομένης αὐτῆν. Διαφέρει δὲ θνητότης καὶ φθορᾶ⁸⁸, τῷ τὴν μὲν θνητότητα λέγεσθαι ἐπὶ ἐμφύχων μόνων, τὴν δὲ φθορὰν καὶ ἐπὶ ἀψύχων. Ἐν ἡμῖν οὖν εἰσὶ τινὰ ἀψύχοις ἑοικέντα, ὄδον, τρίχας, καὶ ὄνυχας· καὶ ταῦτα γοῦν ἀφθαρσίαν ἐνδύσεται.

« Ὅταν γοῦν⁸⁹ τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσῃται ἀφθαρσίαν, καὶ τὸ θνητὸν τοῦτο ἐνδύσῃται ἀθανασίαν, τότε γενήσεται ὁ λόγος ὁ γεγραμμένος· Κατεπόθη ὁ θάνατος εἰς νίκος. » Ὅταν ταῦτα γένηται, τότε πληροῦται ἡ γραφὴ ἡ τοῦ Ὡση. Ἐπειδὴ γὰρ παρὰ δόξα εἶπε, πιστεύεται ταῦτα Γραφικῇ μαρτυρίᾳ. Τὸ δὲ, « εἰς νίκος, » τούτῃστιν, εἰς τέλος, ὥστε νικη-

⁸⁵ Apoc. viii, 7. ⁸⁶ Psal. xlii, 9. ⁸⁷ Osee xiii, 15.

Variae lectiones

⁸⁵ ἀναστήσονται ο. ⁸⁶ -σεται ο. ⁸⁷ συνέστηκαν ο. ⁸⁸ ἀφθαρσία ο. ⁸⁹ ἔσ ο.

res est valde admiranda. Non enim tantum quia putrefacta corpora resurgent, nec quod quisque proprium recipiet, mirari convenit; verum quod adeo celeriter, ut nullis etiam verbis exprimi possit. Nonnulli vero, « in novissima tuba, » sic intellexerunt, quasi ex Apocalypsi Joannis evangelistae interpretantes. Septem tubae, inquit, cum sint, primae quidem consummationem hominum faciunt: non enim simul omnes consummantur, sed ex successionem. Atque haec est, inquit, dispensatio et ordinatio Dei, ut cum primos intereunt, qui relinquuntur, cernunt, ipsi respiciant. Extrema autem tuba resurrectionem et immutationem eorum qui jam resurrexerunt, facit, « in momento, in ictu oculi. »

« Canet enim tuba, et mortui excitabuntur incorruptibiles. » Ne ambigat quisquam, quomodo talia tantaque in oculi ictu fieri queant, verbo suo auctoritatem conciliat ex potentia hae facientis Dei: « Canet, » inquit, « tuba, » et fiet: simile ei loco, « Ipse dixit, et facta sunt p. » Tuba enim nihil aliud quam jussum et natum Dei significat, omnia praevenientem.

« Et nos mutabimur. » Non de seipso hoc dicit, sed de eis qui tum vivi deprehendentur.

VERS. 53. « Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptibilitatem, et mortale hoc induere immortalitatem. » Ne quis audiens, « Caro et sanguis regnum Dei possidere non possunt, » et rursus, « Mortui resurgent incorruptibiles, » existimet ipsa corpora non resurgere, quod nunc ex carne et sanguine constent, infert: Resurgent quidem corpora, sed non quae caro et sanguis sint, sed in incorruptibilitatem transformata. Observa autem verba hae adversus eos qui dicunt, quod non eadem corpora resurgant, sed alia. « Corruptibile enim hoc, » inquit, « et mortale hoc, » non aliud, sed, hoc, cum demonstratione. Itaque corpus quidem idem manet (ipsum enim est quod induitur), mortalitas autem et corruptibilitas aboletur et evanescit, immortalitate et incorruptibilitate ipsum cingente. Est autem discrimen inter corruptionem et mortalitatem, 231 quod mortalitas dicatur de solis animalis, corruptio autem etiam de inanimatis. In nobis igitur sunt quaedam inanimatis similia, velut capilli et ungues: haec scilicet incorruptibilitatem induent.

VERS. 54. « Quando autem corruptibile hoc induerit incorruptibilitatem, et mortale hoc induerit immortalitatem, tunc fiet sermo qui scriptus est: Absorpta est mors in victoriam. » Quando haec contigerint, tunc impletur quod ab Osee scriptum est. Quia enim opinionem hominum exsuperantia dixisset, Scripturae eadem testimonio confirmat. Quod autem

ait, et in victoriam, hoc est in finem et plene, ut victa perfecte exterminetur, ut nulla spes ei in posterum ullius potentie relinquatur.

VERS. 55. « Ubi, o mors, stimulus tuus? ubi, o inferne, victoria tua? » Perinde ac res gestas conspexisset, impetu divino agitata, victoriam canit et exultat, veluti prostratae morti insultans, eamque pedibus conculcans. Invenire autem queas discrimen quoddam inter infernum et mortem: nimirum quod infernus animas contineat, mors vero corpora; nam animæ sunt immortales.

VERS. 56. « Stimulus vero mortis peccatum est. » Per illud enim potens fuit, ipso ceu armis quibusdam et stimulo utens. Perinde namque ut scorpius animalculum est exiguum, in aculeo autem robor habet: consimilem ad rationem mors per peccatum robusta fuit, alias inefficax. Argumento est Dominus noster: cum enim mors in ipso peccatum non inveniret, inefficax mansit.

« Virtus autem peccati lex. » Quomodo? Quoniam si lex non esset, per ignorantiam peccantes non sic condemnaremur. Lex autem ipsum manifestans, nos magis condemnavit, quippe qui scienter delinquamus: forteque peccatum fecit, non per ipsius naturam, sed ob nostram socordiam, qui non recte usi sumus dato nobis remedio, sicut et in Epistola ad Romanos latius et fusius dictum est. Ne igitur dubites de resurrectione, o homo, cum videas peccatum sublatum quod mortis erat arma, cumque lex sit abolita quæ erat ex eventu robor et potentia peccati. Nam planum est quod mors exarmata non porro sit valida.

VERS. 57. « Deo autem gratia, qui dedit nobis victoriam per Dominum nostrum Jesum Christum. » Domini Jesu quidem est certamen; nobis autem victoria data est: non ex retributione, neque ex debito, verum per gratiam et clementiam Dei Patris, qui fecit nos vincere per certamen Filii sui.

VERS. 58. « Itaque, fratres dilecti, stabiles estote, immobiles, abundantes in opere Domini semper. » Quandoquidem nostis, **232** inquit, quod resurrectio sit futura, et compensatio bonorum et malorum, stabiles estote. Concutiebantur enim sermonibus de resurrectione. At cum negligenter vitæ honestatem, tanquam non esset resurrectio, inquit, « Abundantes in opere Domini semper, » non solum ipsum facientes, verum etiam abunde ipsum efficientes. Opus autem Domini, hoc est, quod diligit Dominus, et quod postulat a nobis, ipsa virtus est.

« Scientes quod labor vester non est inanis in Domino. » Hoc est, futuram resurrectionem sperantes, credentesque vos non amissuros quæcumque hic laboraveritis. Nam antehac quidem negligebatis virtutem, quippe qui non crederetis resurrectionem esse, neque velletis temere adeoque frustra laborare:

Α θέντα τελείως ἀφανισθῆναι, καὶ μὴδὲ ἐλπιδά ὑπολειφθῆναι ⁹⁰ αὐτῷ τοῦ θλῶς ἰσχύσαι τοῦ λοιποῦ.

« Ποῦ σου, θάνατε, τὸ κέντρον; ποῦ σου, ἔδη, τὸ νίκος; » Ὁσάνει γινόμενα ἰδῶν τὰ πράγματα, ἐνθουσιᾷ, καὶ ἐπινίκιον βοᾷ, καὶ ἀλαλάζει, οἶον: κειμένῳ τῷ θανάτῳ ἐπεμβαίνων, καὶ καταπατῶν αὐτόν. Εὐροῖς δ' ἂν διαφορὰν τινα ἔξου καὶ θανάτου, τῷ τὸν μὲν ἔδην τὰς ψυχὰς κατέχειν· τὸν δὲ θάνατον, τὰ σώματα· αἱ γὰρ ψυχὰς ἀθάνατοι.

« Τὸ δὲ κέντρον τοῦ θανάτου, ἡ ἀμαρτία. » Δι' αὐτῆς γὰρ ἴσχυεν ⁹¹, ὅπλῳ τιλ καὶ κέντρῳ ταύτῃ χρώμενος. Ὅσπερ γὰρ ὁ σκορπίος αὐτὸς μὲν ἐστὶ ζωῆφιόν τι μικρὸν, ἐν δὲ τῷ κέντρῳ τὴν ἰσχύν ἔχει· οὕτω καὶ ὁ θάνατος διὰ τῆς ἀμαρτίας ἴσχυεν, ἄλλως ἀνερέγγετος ὖν. Δηλοῖ δὲ καὶ τὸ τοῦ Κυρίου· καὶ γὰρ ἐν τούτῳ ἀμαρτίαν μὴ εὐρών, ἀνερέγγετος ἔμεινεν.

« Ἡ δὲ δύναμις τῆς ἀμαρτίας, ὁ νόμος. » Πῶς; Ὅτι τοῦ νόμου μὲν μὴ ὄντος, ἐν ἀγνοίᾳ ἀμαρτάνοντες, οὐχ οὕτω κατεκρινόμεθα· ὁ δὲ νόμος φανερώσας αὐτήν, κατέκρινε μᾶλλον ἡμᾶς, ὡς ἐν γνόσει ἀμαρτάνοντας· καὶ ἰσχυρὴν αὐτὴν ἐποίησεν, οὐ παρὰ τὴν αὐτοῦ φύσιν, ἀλλὰ παρὰ τὴν ἡμετέραν ἔσθμιν, τῶν μὴ καλῶς χρησαμένων τῷ δοθέντι φαρμάκῳ, ὡς καὶ ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους πλατύτερον καὶ διὰ πλειόνων εἰρηται. Μὴ οὖν ἀμφίβαλλε, ὡ ἀθροπε, περὶ τῆς ἀναστάσεως, ὁρῶν ὅτι καὶ ἡ ἀμαρτία ἀνῆρέθη, ἥτις ἦν τοῦ θανάτου ὄπλον· καὶ ὁ νόμος κατηργήθη ⁹², ὅς ἦν ἐξ ἀποτελέσματος δύναμις τῆς ἀμαρτίας. Πρόδηλον γὰρ, ὅτι ἀφοπλισθεὶς ὁ θέντος οὐκέτι ἰσχύει.

« Τῷ δὲ Θεῷ χάρις τῷ διδόντι ἡμῖν τὸ νίκος διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Τοῦ μὲν Κυρίου Ἰησοῦ ὁ ἀγών, ἡμῖν δὲ τὸ νίκος δέδοται· οὐκ ἐξ ἀμειβῆς, οὐδὲ κατὰ ὀφειλὴν, ἀλλὰ κατὰ χάριν καὶ φιλανθρωπίαν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ὃς ἡμᾶς ἐποίησε νικᾶν διὰ τοῦ ἀγῶνος τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ.

« Ὅστε, ἀδελφοί μου ἀγαπητοί, ἔδραϊοι γίνεσθε, ἀμτακίνητοι, περισσεύοντες ἐν τῷ ἔργῳ τοῦ Κυρίου πάντοτε. » Ἐπει ⁹³ ἔγνωτε, φησὶν, ὅτι ἀνάστασις ἔσται, καὶ ἀμειβῆ καλῶν καὶ φαύλων, ἔδραϊοι γίνεσθε. Ἐσαλεύοντο γὰρ ἐν τοῖς περὶ ἀναστάσεως λόγοις. Ἐπει δὲ ἡμέλων καὶ βίου ἀγαθοῦ, ὡς οὐκ ὀπισθὲν ἀνάστασεως, φησὶ· « Περισσεύοντες ἐν τῷ ἔργῳ τοῦ Κυρίου πάντοτε· » οὐ μόνον αὐτὸ ἔργον ζόμενοι, ἀλλὰ καὶ ἐκ περιουσίας· αὐτὸ ποιοῦντες. Τὸ δὲ ἔργον τοῦ Κυρίου, τουτέστιν, ὁ ἀγαπᾶ ὁ Κύριος, καὶ ὁ ἀπαιτεῖ παρ' ἡμῶν, ἡ ἀρετὴ ἐστίν.

« Εἰδότες, ὅτι καὶ ὁ κόπος ὑμῶν οὐκ ἐστὶ κενός ἐν Κυρίῳ. » Τουτέστιν, ἐλπίζοντες, ὅτι ἀνάστασις ἔσται, καὶ ὅσα ἂν κοπιᾶσθε, οὐ μὴ ἀπολέσθη. Πρῶτῳ μὲν γὰρ ἡμελεῖτε τῆς ἀρετῆς, ὡς μὴ κιστεύοντες ἀνάστασιν εἶναι, καὶ διὰ τοῦτο μὴ θέλοντες κενῶς κοπιᾶν· νῦν δὲ οἴδατε, ὅτι, εἴ τι κοπιᾶσθε,

Varie lectiones.

⁹⁰ ἀπολειφθῆναι ο. ⁹¹ ἴσχυεν m. ⁹² καθηρέθη ο. ⁹³ δίδεται m. ⁹⁴ ἐπειδή ο.

οὐκ ἔσται κενόν. Τὸ δὲ, « Ἐν Κυρίῳ, » ἢ, ὅτι Ὁ κόπος ὑμῶν ὁ ἐν Κυρίῳ, τουτέστιν, ὁ καὶ τὴν ἄνωθεν βοήθειαν ἔχων, ὡς ἐπὶ θεαρέτοις ἔργοις γινόμενος· ἢ, ὅτι Παρὰ Κυρίῳ οὐ ματαιώθησεται ὁ κόπος, ἀλλὰ λήψεσθε παρ' ἐκείνου τὰς ἀμοιβάς.

ΚΕΦΑΛ. ΙΓ'.

« Περὶ δὲ τῆς λογίας τῆς εἰς τοὺς ἁγίους, ὡς περ διέταξα ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Γαλατίας, οὕτω καὶ ὑμεῖς ποιήσατε. » Ἀπαρτίσας τὸν περὶ τῶν δογμάτων λόγον, εἰς ⁹⁶ τὸ κεφάλαιον τῶν ἀρετῶν τὴν ἐλεημοσύνην ἤλαθε. Λογίαν δὲ καλεῖ ⁹⁶ τὴν συλλογὴν, κοῦφον εὐθύς τὸ πρᾶγμα ποιῶν ἐκ προσιμίων. Τὸ γὰρ ἐκ πολλῶν συνεισφερόμενον κοῦφον ἦν ἐκάστω. **B** Εἶτα εἰς ζῆλον αὐτοὺς ἄγει ⁹⁷ τῇ διηγήσει τῶν ἐτέρους κατορθωθέντων. Ὡς περ γὰρ, φησὶν, οἱ Γαλάται πεποιθήκασι. Οὐκ εἶπε δὲ, Παρήνεσα, ἀλλὰ, « Διέταξα, » ὅπερ αὐθεντικώτερον, ἵνα μάθῃς, ὅτι διὰταγμα βασιλικόν ἐστι, καὶ μὴ καταφρονήσης τοῦ πράγματος.

« Κατὰ μίαν Σαββάτων ἕκαστος ὑμῶν παρ' ἑαυτῶν τιθέτω, θησαυρίζων ὃ τι ἂν εὐδοῦται. » Μίαν Σαββάτων τὴν Κυριακὴν καλεῖ ⁹⁸, ἀντὶ τοῦ, τὴν πρώτην τῶν τοῦ Σαββάτου ἡμερῶν τῆς ἑβδομάδος ἡμερῶν. Καὶ ἀπὸ τῆς ἡμέρας δὲ ἐπὶ ἐλεημοσύνην αὐτοῦ προτρέπεται, τῶν ἐν αὐτῇ μυστηρίων ὑπομιμνήσκων. Προνοητικῶς δὲ λίαν κελεύει θησαυρίζειν ἕκαστον, ὅπερ ἂν εὐδοῦται, τουτέστιν, ὅπερ ἂν ὁ θεὸς πέμψῃ, καὶ ὁ εὐχερὲς ἔχη. Οὐ γὰρ εἶπεν, Εὐθύς φέρε, ἵνα **C** μὴ ὀλίγον τις ἔχων αἰσχύνηται, ἀλλὰ, Παρὰ σεαυτῶν σύναγε, καὶ ὅταν ἀξιόλογον ⁹⁹ γένηται, τότε φέρε.

« Ἴνα μὴ ὅταν ἔλθω, τότε λογίαι γίνωνται. » Ἴνα μὴ, φησὶν, ὅταν δέη ἀναλίσκειν, τότε συνάγητε. Εἰπὼν δὲ, « Ὅταν ἔλθω, » προθυμοτέρους αὐτοὺς πρὸς τὴν συλλογὴν ποιεῖ, ὡς ἐπ' ὄψεσιν αὐτοῦ μελλούσης ἔσεσθαι τῆς συνεισφοράς.

« Ὅταν δὲ παραγένωμαι, οὓς ἐὰν δοκιμάσητε, δι' ἐπιστολῶν, τοὺτους πέμψω ἀπενεγκεῖν τὴν χάριν ὑμῶν εἰς Ἱερουσαλήμ. » Καλῶς τὸ, « Οὓς ἐὰν δοκιμάσητε, » τέθεικεν, ἀποφεύγων πανταχοῦ τὰ σκάνδαλα, ἵνα μὴ ὑποκτεύωσιν ὡς αὐτός τι βούλεται νοσφίζεσθαι ἐκ τῶν συναγομένων. Στίξον οὖν εἰς τὸ, « Δοκιμάσητε, » εἶτα ἀνάγνωθι, « Δι' ἐπιστολῶν τοὺτους πέμψω, » ὥστε εἶναι τὸ ἐξῆς τοιοῦτον· **D** Οὓς ἂν δοκιμάσητε, τοὺτους πέμψω διὰ τῶν γραμμάτων μου ὡς ἀναεὶ λέγων· Καὶ αὐτοὺς συνέσομαι ¹ αὐτοῖς, καὶ κοινωνήσω τῆς διακονίας διὰ τῶν γραμμάτων. Χάριν δὲ τὸ πρᾶγμα ἐκάλει, τουτέστι φιλοτιμίαν, ἵνα δείξῃ αὐτοὺς μέγα τι ποιούντας, καὶ οὐκ ἐκ λύπης, ἢ ἐξ ἀνάγκης· τοιοῦτον γὰρ ἡ χάρις. Τὸ γὰρ ἐλεημοσύνην εἰπεῖν, ἀνάξιον ἦν τῶν μελλόντων λαμβάνειν ἁγίους.

« Ἐὰν δὲ ἢ ἀξιον τοῦ καμῆ πορεύεσθαι, σὺν ἐμοὶ πορεύσονταί. » Ἐὰν ἢ, φησὶ, τὸ συναγομένον το-

nunc autem novistis, quod si quid laboraveritis, non sit futurum vanum. Quod vero ait, « in Domino, » vel quod labor vester qui est in Domino, hoc est, a supernis auxilium habens, ut qui stat ob opera Deo grata: vel, apud Dominum non vanus fiet labor vester, verum accipietis ab illo compensationem.

CAPUT XVI.

Vers. 1. « De collecta vero quæ fit in sanctos, sicut ordinavi in Ecclesiis Galatiæ, sic et vos facite. » Absoluto de dogmatibus sermone, ad summam virtutum eleemosynam venit. Λογίαν autem collectionem vocat, statim ab exordio rem levem faciens. Nam quod a multis contribuebatur leve erat singulis. **B** Deinde ad amulationem eos ducit commemoratione eorum quæ alii gesserant, Sicuti Galatæ, inquit, fecerunt. Non dixit autem, Hortatus sum, verum, « ordinavi, » quod erat majoris auctoritatis, ut discas ordinationem esse regiam, neque rem ipsam asperneris.

Vers. 2. « In una Sabbatorum unusquisque vestrum apud se seponat recondens quod prosperum fuerit. » Unam Sabbatorum Dominicam vocat, hoc est primam Sabbati vel hebdomadis dierum. Ab ipso autem die ad eleemosynam eos hortatur, mysteriorum quæ in eo peraguntur mentionem faciens. Valde autem prudenter jubet quemlibet colligere quod successerit, hoc est, quidquid Deus dederit ac miserit, et quod facile potest. Non enim dixit, Statim fer, ne quis parum habens pudeat: sed enim apud teipsum collige, et quando operæ pretium fuerit, tum affer.

« Ut non, cum venero, tum collectiones fiant. » Ut non cum opus fuerit expendere, tum colligatis. Dicendo autem, « Cum venero, » eos promptiores facit ad collectionem, quasi contributio ad oculos ipsius perventura sit.

233 Vers. 3. « Quando autem advenero, quos probaveritis per epistolas hos mittam perferre gratiam vestram in Jerusalem. » Pulchre « Quos probaveritis » posuit, ubique scandala aufugiens, ne suspicentur ipsium velle quidquam sublegere a collectis. Comma igitur post « Probaveritis » adiace: deinde lege, « Per epistolas hos mittam » ut hujusmodi inde sensus concinnetur: Quos probaveritis, hos mittam per litteras meas; perinde ac si diceret: Ipse etiam cum illis concurram, et per litteras particeps ero ministerii. Gratiam autem rem ipsam vocavit, id est liberalitatem, ut ostendat eos magnum quid præstare, et non ex mœnore vel necessitate. Tale enim quiddam est gratia. Nam si dixisset eleemosynam, indignum fuisset sanctis qui accepturi erant.

Vers. 4. « Si autem dignum fuerit ut et ego eam, mecum ibunt. » Si, inquit, quod collectum est, tantum

Variæ lectiones.

⁹⁶ πρὸς ο. ⁹⁷ λέγει ο. ⁹⁸ εἰσάγει ο. ⁹⁹ δηλοῖ, καὶ φησι ο. ¹ ἀξιόπιστον ο. ² ἐλεύσομαι ο.

sti, ut meo sit ministerio dignum, ego simul ab illo. **Per hoc autem eos ad liberalitatem hortatur. Testes autem habere vult, quod ipse nihil sit accepturus, propterea dicit : « Mecum ibunt. »**

VERS. 5-7. « Veniam autem ad vos, cum Macedoniam pertransiero (nam Macedoniam pertransibo). Apud vos autem forsitan permanebo, aut etiam liberabo, ut vos me deducatis quocunque iero. Nolo enim vos modo in transitu videre. Spero autem aliquantum temporis me permansurum apud vos, si Dominus permiserit. » Non dixit, In Macedoniam proficiscor, ne obijciant, Nobis ergo Macedones præfers : sed, « Transeo Macedoniam, » hoc est, Festinanter, ac veluti in transcurso eos video : apud vos autem permanebo. Per hoc autem indicat, quod eos Macedonibus anteponat, cetero discipulos magis genuinos ac digniores : nam magna erat apud Corinthios Ecclesia. Terrorem autem inaudit peccantibus, cum inquit, « Permanebo. » Addit autem, « Forsan ; » quia haud satis certus erat. Non enim compertum habebat, permitteturne ei hoc a Spiritu sancto, an secus. A Spiritu enim dicebatur, quocunque ipse volebat. At vero cum esset Ephesi, profecturus erat in Macedoniam, atque eam transiturus celeriter, deinde ad eos iturus. Plerisque autem argumentis suum testatur erga eos affectum, et quod nolit eos in transcurso et obiter videre, et quod ab eis deduci velit.

VERS. 8. « Permanebo autem Ephesi ad Pentecosten usque. » Istud quoque impense diligentis est indicium, nempe, dicere ubi et-quandiu sit permansurus : imo vero ipsam causam apponere. Insuper enim :

VERS. 9. « Ostium enim mihi apertum est magnum et efficax, et adversarii multi. » Hoc est, multi accessuri sunt ad fidem, et latus ad istos mihi patet introitus, **234** maturescente nimirum ad fidem eorum ministerio. Præceptori namque angustia est, cum non habeat promptos discipulos : latum vero spatium, cum paratos eos invenerit. Adversarii autem multi, propter hoc ipsum. Satanas enim videns sese jam nudatum ac derelictum, vehementius perturbatur, adversariosque excitat.

VERS. 10. « Si autem venerit Timotheus, videte ut sine timore sit apud vos. » Quia verisimile erat fore, ut Timotheus postquam Corinthum venisset, carperet delinquentes atque objurgaret, certos ipsos facit et præmunit, ne divites sapientes insurgant adversus eum : non quasi meticulosus esset Timotheus animumque desponderet, sed quod daninum inde ipsi reportarent. Nam ille admodum fortiter adversus pericula instructus erat. Pulchre vero dixit, « Apud vos. » Ne enim mihi dixeris Græcos, dum id interim a vobis requiram ut tutus sit.

Variæ lectiones.

^a τοιοῦτον ο. ^b ἔχει λήψεσθαι ο. ^c ἰσ. διακονίας ο. ^d εἰς ο.

σουτον ^a, ὥστε καὶ τῆς ἐργῆς ἄξιον εἶναι διακονίας, καὶ ὧ ἀπελεύσομαι. διὰ τούτου δὲ εἰς θαψίλειται αὐτοὺς προτρέπεται. Μάρτυρας δὲ καὶ οὕτως ἔχειν βούλεται, ὡς οὐδὲν αὐτῶς λήψεται ^b· διό φησι· « Σὺν ἐμοὶ πορεύσονται.

« Ἐλεύσομαι δὲ πρὸς ὑμᾶς, ὅταν Μακεδονίαν διέλθω (Μακεδονίαν γὰρ διέρχομαι). Πρὸς ὑμᾶς δὲ τυχὸν καὶ παραμενῶ, ἢ καὶ παραχειμάσω, ἵνα ὑμεῖς με προπέμψητε, οὗ ἂν πορεύωμαι. Οὐ θέλω γὰρ ὑμᾶς ἄρτι ἐν παρόδῳ ἰδεῖν· ἐλπίζω δὲ χρόνον τινὰ ἐπιμεῖναι πρὸς ὑμᾶς, ἐὰν ὁ Κύριος ἐπιτρέπῃ. » Οὐκ εἶπεν, ὅτι εἰς Μακεδονίαν ἀπέρχομαι, ἵνα μὴ εἴπωσιν, ὅτι Προτιμᾶς ἡμῶν Μακεδόνας· ἀλλὰ, « Διέρχομαι Μακεδονίαν, » τούτεστιν, Ὡς κατὰ σπουδὴν καὶ ἐν παρόδῳ αὐτοὺς βλέπω· παρ' ὑμῖν δὲ παραμενῶ. διὰ τούτου δὲ δείκνυσι μὲν καὶ ὅτι προτιμᾶ αὐτοὺς Μακεδόνων, ὡς γνησιωτέρους μαθητὰς καὶ ἀξιολογωτέρους· μεγάλη γὰρ ἦ ἐν Κορίνθῳ Ἐκκλησία· φοβεῖ δὲ καὶ τοὺς ἀμαρτάνοντας διὰ τοῦ, « Παραμενῶ. » Προστίθῃσι δὲ τὸ, « Τυχὸν, » διὰ τὸ ἄδηλον. Οὐ γὰρ ἤδει εἶτε ἐπιτραπέη τοῦτο παρὰ τοῦ Πνεύματος, εἶτε μὴ· ὑπὸ τοῦ Πνεύματος γὰρ ἦγετο, ἕνα ἔχειν ἡθέλει. Ἐν Ἐφέσῳ δὲ ὢν, τότε ἐμελλεν ἀπελθεῖν εἰς Μακεδονίαν, καὶ διελθεῖν ταύτην τάχιον, εἶτα εἰς αὐτοὺς ἀπελθεῖν. Ἐν πολλοῖς δὲ δείκνυσι τὴν πρὸς αὐτοὺς διάθεσιν, τῷ τε μὴ θέλει ἐν παρόδῳ ἰδεῖν, καὶ τῷ ὑπ' αὐτῶν θέλειν προπεμθῆναι.

« Ἐπιμενῶ δὲ ἐν Ἐφέσῳ ἕως τῆς Πεντηκοστῆς. » Καὶ τοῦτο σφόδρα ἀγαπῶντας, τό τε εἰπεῖν τοῦ προσμενεῖ, καὶ ἕως τότε· ἀλλὰ καὶ τὸ τὴν αἰτίαν προσθεῖναι. Ἐπάγει γάρ·

« Θύρα γὰρ μοι ἀνεῳκται μεγάλη καὶ ἐνεργῆ, καὶ οἱ ἀντικείμενοι πολλοί. » Τουτέστι, Πολλοὶ μέλουσιν εἰς τὴν πίστιν προσελθεῖν, καὶ πλατεια ἀνεῳκται μοι εἰς τούτους εἰσόδος, ἅτε ἀκμαζούσης τῆς διακονίας· αὐτῶν εἰς τὴν πίστιν. Τῷ γὰρ διδασκάλῳ στενοχωρία μὲν, ὅταν μὴ ἔχη προθύμους τοὺς μαθητὰς· εὐρυχωρία δὲ, ὅταν εὐρίσκη τούτους συγκεκροτημένους. Οἱ ἀντικείμενοι δὲ πολλοί, δι' αὐτὸ τοῦτο. Ὁ γὰρ διάβολος βλέπων ἑαυτὸν γυμνούμενον, πλεῖον ταραττεται, καὶ τοὺς ἐναντιούμενους **D** διεγείρει.

« Ἐὰν δὲ ἔλθῃ Τιμόθεος, βλέπετε ἵνα ἄφοδος γένηται πρὸς ὑμᾶς. » Ἐπειδὴ εἰκὸς ἦν Τιμόθεον ἐλθόντα πρὸς ^c Κόρινθον, καθάπτεσθαι τῶν ἀμαρτανόντων, καὶ ἐπιτιμᾶν αὐτοῖς, ἀσφαλίζεται αὐτοὺς, ἵνα μὴ ἐπαναστώσιν αὐτῷ οἱ πλοῦστοι σοφοί· οὐχ ὅτι ἀνανδρος ὢν ὁ Τιμόθεος ἐμελλε καταπίπτειν, ἀλλ' ὅτι αὐτοὶ ἐμελλον βλαθῆναι. Ἐκεῖνος γὰρ καὶ σφόδρα παρεσκευάσαστο πρὸς κινδύνους. Καλῶς δὲ τὸ, « Πρὸς ὑμᾶς, » εἶπε. Μὴ γὰρ μοι τοὺς Ἑλληνας εἰποῖς, τῷ τὰ παρ' ὑμῶν ζητῶ.

« Τὸ γὰρ ἔργον Κυρίου ἐργάζεται, ὡς κἀγὼ ἢ μὴ Α
τις οὖν αὐτὸν ἐξουθενήσῃ. » Τουτέστι, Κηρύσσει
καὶ διδάσκει· καὶ οὐκ ἀπλῶς, ἀλλ' ὡσπερ ἐγώ.
Ὅπερ μέγας Τιμοθέῳ ἔπαινος. Ἐπεὶ οὖν τοιοῦτός
ἔστι, « μὴ τις αὐτὸν ἐξουθενήσῃ »· νέος γὰρ ἦν, καὶ
μόνος, καὶ τοσοῦτου δήμου καὶ οὕτως ὑπέρφρονος
φροντίδα ἐπετέτραπτο, καὶ εἰκὸς ἦν αὐτὸν καταφρο-
νηθῆναι.

« Προπέμψετε δὲ αὐτὸν ἐν εἰρήνῃ, ἵνα ἔλθῃ πρὸς
με· ἐκδέχομαι γὰρ αὐτὸν μετὰ τῶν ἀδελφῶν. » Μᾶλ-
λον οὖν, φησί, καὶ τιμήσατε αὐτόν· τὸ γὰρ, « Προ-
πέμψατε, » τοῦτο δηλοῖ. « Ἐν εἰρήνῃ δὲ, » τουτέστιν
ἀφόβως, χωρὶς μάχης καὶ φιλονεικίας, μετὰ πάσης
ὑπακῆς. Τὸ δὲ, « Ἐκδέχομαι αὐτόν, » φοβοῦντός
ἔστιν, ἵνα εἰδότες, ὅτι πάντα αὐτῷ ἀπαγγελεῖ, μὴδὲν
αὐτὸν θλίψωσιν· ἅμα δὲ καὶ αἰδουσιώτερον αὐτὸν
πῶν⁶, εἶγε οὕτως ἀναγκαῖον τοῦτον ἔχει, ὥστε
ἐκδέχεσθαι αὐτόν.

« Περὶ δὲ Ἀπολλῷ τοῦ ἀδελφοῦ, πολλὰ παρεκά-
λεσα αὐτόν, ἵνα ἔλθῃ πρὸς ὑμᾶς μετὰ τῶν ἀδελφῶν·
καὶ πάντως οὐκ ἦν θέλημα ἵνα νῦν ἔλθῃ. » Ὁ Ἀ-
πολλῶς καὶ πρεσβύτερος ἦν Τιμοθέου, καὶ λόγιος
ἀνὴρ. Ἴνα οὖν μὴ λέγωσι, τί δήποτε αὐτὸν οὐκ ἔπεμ-
ψεν, ἀλλὰ τὸν νεώτερον; φησί· « Πολλὰ αὐτὸν
παρεκάλεσα. » Καὶ οὐ λέγει, ὅτι Ἀντέστη μοι, ἀλλὰ
κάκεινον ἀπολύων μέμψως, φησί· « Πάντως οὐκ
ἦν θέλημα· » τουτέστιν, ὁ Θεὸς οὐκ ἔβουλησεν. Ἴνα δὲ
μὴ λέγωσιν, ὅτι σκηψίς ταῦτα καὶ πρόφασις,
φησὶν·

« Ἐλεύσεται δὲ, ὅταν εὐκαιρήσῃ. » Ἄμα καὶ
ὑπὲρ ἐκείνου ἀπολογούμενος, καὶ αὐτοὺς ποθοῦντας
αὐτὸν ἰδεῖν παραμυθούμενος τῇ ἐλπίδι τῆς παρου-
σίας.

« Γρηγορεῖτε. » Πάλιν παραινεῖ πρὸς τῶν τέλει·
δεικνύς, ὅτι οὐκ ἐπὶ τοῖς διδασκαλοῖς τὰς ἐλπίδας
ἔχειν δεῖ, ἀλλὰ καὶ ἐν ἑαυτοῖς. « Γρηγορεῖτε, » διὰ
τοὺς ἀπειθῶντας· ὡς νυσταζόντων δὲ αὐτῶν τοῦτο
εἶπε.

« Στήκατε ἐν τῇ πίστει. » Οὐκ ἐν τῇ ἕξω σοφίᾳ·
ἐν ἐκείνῃ γὰρ οὐκ ἔστιν ἐστάναι, ἀλλὰ περιφέρεσθαι·
ὡς σαλευομένων δὲ τοῦτο εἶπε.

« Ἀνδρίζεσθε, κραταιοῦσθε. » Διὰ τοὺς ἐπιβου-
λεύοντας· ὡς ἐπὶ μαλακίζομένων δὲ τοῦτο εἶπε.

« Πάντα ὑμῶν ἐν ἀγάπῃ γινέσθω. » Τοῦτο πρὸς
τοὺς στασιάζοντας καὶ διασπῶντας τὴν Ἐκκλησίαν.
Ἔφε γὰρ, φησί, διδάσκει τις, εἰτε μανθάνει, εἴτε
ἐπιτιμᾷ, πάντα ἐν ἀγάπῃ ἔστω⁷· καὶ οὐκ ἔσται
φυσίως, οὐδὲ διάστασις, ἀγάπης μεσιτευσούσης.

« Παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοί. » Τοῦτο ὑπερβα-
τόν, « Παρακαλῶ ὑμᾶς, ἵνα καὶ ὑμεῖς ὑποτάσση-
σθε τοῖς τοιοῦτοις· » τὰ δὲ ἄλλα παρεμβέβληται.

« Οἴδατε τὴν οἰκίαν Στεφανᾶ, ὅτι ἔστιν ἀπαρχὴ
τῆς Ἀχαΐας. » Ὑμεῖς⁸, φησί, γινώσκατε, καὶ οὐ
δεῖσθε παρ' ἐμοῦ μαθεῖν. Ἀπαρχὴν δὲ καλεῖ τῆς
Ἀχαΐας τοὺς τοῦ Στεφανᾶ, ἢ διὰ τὸ πρῶτους αὐτοῦς

« Opus enim Domini operatur, sicut et ego, ne
quis ergo illum spernat. » Hoc est, prædicat et
docet, nec simpliciter, sed sicut ego. Quæ magna
sane Timothei laus est. Cum igitur sit hujusmodi,
« Nemo ipsum vilipendat. » Juvenis enim erat, et
solus, ac tanti tanquam superbi populi cura ei com-
missa erat, probabileque erat ipsum vilipensum
iri.

VERS. 11. « Deducite autem ipsum in pace, ut
veniat ad me : exspecto enim ipsum cum fratribus. »
Potius igitur, inquit, honorate eum. Hoc enim hic
« Deducite » significat. « In pace » autem, hoc est,
intrepide, sine pugna et contentione, cum omni obe-
dientia. At, « Exspecto ipsum, » partim terrentis
est, ut scientes quod omnia ei sit enarraturus, nulla
in re ipsum affligant, partim ut honoratiorem eum
reddat, siquidem adeo est illi opus opera Timothei,
ut ipsum etiam exspectet.

VERS. 12. « De Apollo autem fratre, multum ad-
hortatus sum ipsum ut veniat ad vos cum fratribus,
et omnino non erat voluntas ut nunc veniret. » Apollo
grandior erat natu Timotheo, et vir facundus. Ne
igitur dicant, Cur ipsum non miserit, sed eum qui
junior esset? « Multum, » inquit, « ipsum adhorta-
tus sum. » Nec dicit, Restitit mihi, cæterum illum
ab accusatione liberans, « Omnino, » inquit, « non
erat voluntas, » hoc est, Deus noluit. Ne autem
hunc fucum esse dicant inanemque prætextum,
subdit :

« Veniet autem, cum opportunitatem nactus fue-
rit. » Cum Timotheum defendit, tum Corinthios
illum expetentes videre, spe adventus consolatur.

VERS. 13. « Vigilate. » Rursus in fine eos admonet,
ostendens quod non oporteat spem collocare in do-
ctoribus, sed in seipsis. 235 « Vigilate, » propter
deceptores : quasi autem dormitarent ipsi, hoc
dixit.

« State in fide. » Non in externa sapientia : in ea
enim nemini stare licet, sed circumagi ac rotari.
Hoc, quasi vacillasset, ait.

« Viriliter agite, estote fortes. » Propter eos qui
insidias struunt. Istud autem dixit tanquam de effe-
minatīs.

VERS. 14. « Omnia vestra in charitate fiant. »
Hoc ad dissidentes et Ecclesiam divellentes pertinet.
Sive enim docet quispiam, sive discit, sive objurgat,
omnia in dilectione fiant : et non erit inflatio inter
vos, neque dissensio, charitate intercedente.

VERS. 15. « Obsecro autem vos, fratres. » Hyper-
baton est, « Obsecro vos, » nimirum ut et vos tali-
bus geratis morem. Cætera autem interposita sunt.

« Nostis domum Stephanæ, quod sit primitiæ
Achaïæ. » Vos, inquit, tenetis, nec habetis necesse
ut a me discatis. Primitiās autem Achaïæ vocat
Stephanam cum suis, vel quod primi ipsi crediderint,

Varie lectiones.

⁶ ποιεῖ m. ⁷ γινέσθω m. ⁸ αὐτοὶ m.

vel quod optimam vitam elegerint. Primitiæ autem undique excellentiam habere debent earum rerum, quarum sunt primitiæ. Achaïam autem Græciam vocat.

« Et quod ad ministerium sanctis seipsos ordina-verint. » Ut pauperes fideles suscipere ipsisque ministrarent, seipsos posuerunt atque segregarunt, non ab aliis constituti necessario, sed suapte sponte se audientes.

VERS. 16. « Ut et vos subditi sitis talibus, et omni cooperanti et laboranti. » Hoc est, adjuvetis eos et sumptu pecuniarum, et ministerio corporali. Et non dixit simpliciter, Cooperemini, cæterum vehementem obedientiam ostendens, « Subditi sitis, » inquit. Ne autem videatur soli Stephanæ gratificari, infert, « Et omni cooperanti et laboranti. » Ubi? Ad sanctorum ministerium: digni enim omnes tales honore. Sic enim fit ut laborem fortiter ferant.

VERS. 17. « Gaudeo autem in præsentia Stephani et Fortunæ et Achaici, quoniam vestrum defectum hi repleverunt. » Isti sunt qui divo Paulo annuntiarunt de dissensione quæ erat apud Corinthios, de que aliis peccatis. Tum qui ex Chloes familia erant, per hos forsitan hæc indicarunt. Quia igitur verisimile erat Corinthios adversum hos efferari, commendat eos, inquit: « Vestrum illi defectum repleverunt, » hoc est, pro omnibus vobis venerunt, et propter vos tantam protectionem destinarunt ad me.

VERS. 18. « Refecerunt enim vestrum spiritum et membra. » Monstravit ipsis, quod ipsius recreatio ipsorum quoque sit. Quare cum ego refocillatus sum ab ipsis, et **236** vos inde lucrati estis illud ipsum, meam nempe refocillationem, nihil ingratum et triste adversus eos ostendatis.

« Agnoscite igitur tales. » Hoc est, honorate eos.

VERS. 19. « Salutant vos Ecclesiæ Asiæ. » Conglutinat membra Christi per salutationem, quemadmodum consuevit semper facere.

« Salutant vos in Domino multum Aquila et Priscilla, cum Ecclesia quæ est in domo ipsorum. » Apud ipsos enim manebat, tabernaculorum artifex cum esset et ipse. Observa autem ipsorum virtutem, quoniam domum suam Ecclesiam fecerunt, collectionem fidelium in ea facientes.

VERS. 20. « Salutant vos fratres omnes. Salute vos mutuo in osculo sancto. » Hanc appendicem osculi sancti hic solum apponit, ob multas dissensiones. Quia ergo multum eos adhortatus erat ad unitatem, in unum deinceps eos jungit per osculum sanctum, hoc est, dolo carens et simulatione.

VERS. 21. « Salutatio mea manu Pauli. » Sua manu salutationem facit, ut ostendat quod plurimi fecerit epistolam.

πιστεύσαι, ἢ ὅτι καὶ βίον ἀριστον εἶλον. Ἡ γὰρ ἀπαρχὴ πάντοθεν τὸ ἐξαιρετικὸν ὀφείλει ἔχειν ὧν ἐστὶν ἀπαρχή. Ἀχαίαν δὲ τὴν Ἑλλάδα καλεῖ.

« Καὶ εἰς διακονίαν τοῖς ἀγίοις ἔταξαν ἑαυτούς. » Εἰς τὸ ὑποδέχασθαι τοὺς πιστοὺς πένθητας, καὶ διακονεῖν αὐτοῖς, ἔταξαν ἑαυτούς καὶ ἀφώρισαν ὅς παρ' ἄλλων καταστάντες ἀνάγκη, ἀλλ' ἔκουσίως παρ' ἑαυτῶν.

« Ἴνα καὶ ὑμεῖς ὑποτάσσησθε τοῖς τοιοῦτοις, καὶ παντὶ τῷ συνεργῶντι καὶ κοπιῶντι. » Τοῦτέστι, Συναντιλαμβάνησθε καὶ ἐν δαπάνῃ χρημάτων, καὶ ἐν διακονίᾳ σωματικῇ. Καὶ οὐκ εἶπεν ἀπλῶς, Συνεργήτε, ἀλλ' ἐπιτεταμένην ὑπακοὴν δεικνύμενος, « Ὑποτάσσησθε. » Ἴνα δὲ μὴ δόξῃ τῷ Στεφανῆ μόνῳ χαρίζεσθαι, ἐπάγει· « Καὶ παντὶ τῷ συνεργῶντι καὶ κοπιῶντι. » Ποῦ ¹⁰; Εἰς τὴν τῶν ἀγίων διακονίαν. Ἄξιοι γὰρ πάντες οἱ τοιοῦτοι τιμῆς· οὕτω γὰρ ἂν καὶ τὸν κόπον γενναίως ¹¹ φέροιν.

« Χαίρω δὲ ἐπὶ τῇ παρουσίᾳ Στεφανῆ, καὶ Φουρουνάτου, καὶ Ἀχαϊκοῦ, ὅτι τὸ ὑμῶν ὑστέρημα οὗτοι ἀνεπλήρωσαν. » Οὗτοι ἦσαν οἱ ἀναγγελλάντες Παύλῳ περὶ τῆς ἐν Κορίνθῳ διχοστασίας καὶ τῶν ἄλλων ἀμαρτημάτων· καὶ οἱ τῆς Χλόης, διὰ τούτου Ἰσῶς ἐδήλωσαν. Ἐπεὶ οὖν εἰκὸς ἦν τοὺς Κορινθίους ἐκτεθηριώσθαι πρὸς τοὺς, συνιστᾷ αὐτοὺς λέγων, ὅτι « Τὸ ὑμῶν ὑστέρημα ἀνεπλήρωσαν. » τοῦτέστι, Ἄντι πάντων ὑμῶν ἦλθον, καὶ δι' ὑμᾶς τοσαύτην ἀποδημίαν ἐπέστειλαν πρὸς με.

« Ἀνέπαυσαν γὰρ τὸ ἐμὸν πνεῦμα, καὶ τὸ ὑμῶν. » Ἔδειξεν αὐτοῖς ὅτι ἡ αὐτοῦ ¹² ἀνάπαυσις αὐτῶν ἐστίν. Ὡστε ἐπὶ ἐμοῦ ἀναπυθέντος παρ' αὐτῶν, καὶ ὑμεῖς ἐκαρδήσατε αὐτὸ τοῦτο, τὴν ἐμὴν ἀνάπαυσιν, μηδὲν ἄχαρι ¹³ πρὸς αὐτοὺς τοῦτους ἐνδείξησθε.

« Ἐπιγινώσχετε ὅν τοὺς τοιοῦτους. » Ἄντι τοῦ, Ἐν τιμῇ αὐτοὺς ἔχετε.

« Ἀσπάζονται ὑμᾶς αἱ Ἐκκλησίαι τῆς Ἀσίας. » Συγκολλᾷ τὰ μέλη τοῦ Χριστοῦ διὰ τοῦ ἀσπασμοῦ, ὡσπερ εἰώθεν ἀεὶ ποιεῖν.

« Ἀσπάζονται ὑμᾶς ἐν Κυρίῳ πολλὰ Ἀκούιαι καὶ Προσκίλλα, σὺν τῇ κατ' οἶκον αὐτῶν Ἐκκλησίᾳ. » Παρ' αὐτοῖς γὰρ ἔμενε, σκηνοποιὸς ὧν καὶ αὐτοῖς. Ὅρα δὲ αὐτῶν τὴν ἀρετὴν, ὅτι τὸν οἶκον αὐτῶν Ἐκκλησίαν πεποιθήκασι, ἄθροισμα πιστῶν ἐν ταύτῃ ποιήσαντες.

« Ἀσπάζονται ὑμᾶς οἱ ἀδελφοὶ πάντες. Ἀσπάζεσθε ἀλλήλους ἐν φιλήματι ἁγίῳ. » Ταύτην τὴν προσθήκην τοῦ ἁγίου φιλήματος ὡς μόνον προστίθηται, διὰ τὰς πολλὰς διχοστασίας. Ἐπεὶ οὖν πολλὰ αὐτοῖς περὶ τοῦ ἠνώσθαι παρήνευσεν, ἐνοίλοιπὸν αὐτοῦ καὶ διὰ τοῦ φιλήματος τοῦ ἁγίου, τοῦτέστι, τοῦ ἀδούλου, τοῦ ἀνυποκρίτου.

« Ὁ ἀσπασμὸς τῇ ἐμῇ χειρὶ Παύλου. » Ἰδιόχειρον ἐποίησε τὸν ἀσπασμὸν, ἵνα δείξῃ, ὅτι περὶ πολλοῦ ἐποίησατο τὴν Ἐπιστολήν ¹⁴.

Variæ lectiones.

⁹ εἶχον ο. ¹⁰ ποῦ δὲ μ. ¹¹ κούφως ο. ¹² τοιαύτη ο. ¹³ ἀχρεῖον ο. ¹⁴ ὅτι περὶ ἄλλος ἐποίησε τ. ε. θ.

« Εἴ τις οὐ φιλεῖ τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, ἅ
 ἤτω ἀνάθεμα. » Τῷ ἐνὶ τούτῳ λόγῳ πάντας ἐφόδησε,
 τοὺς πόρνους, τοὺς διχονοοῦντας, τοὺς τὰ εἰδωλόθυτα
 ἐσθίωντας, τοὺς τῇ ἀναστάσει ἀπιστοῦντας, καὶ πάν-
 τας ἀπλῶς τοὺς παρ' αὐτοῖς ἔξω τῆς αὐτοῦ διδασκα-
 λίας καὶ παραδόσεως διάγοντας. Οἱ γὰρ τοιοῦτοι
 πάντες οὐ φιλοῦσι τὸν Κύριον.

« Μαραναθά. » Τουτέστιν, ὁ Κύριος ἦλθε. Τοῦτο
 εἶπεν, ἅμα μὲν τὸν τῆς οἰκονομίας λόγον βεβαιῶν,
 καὶ διὰ τοῦτο τὴν ἀνάστασιν· ἅμα δὲ καὶ ἐντρέπων
 αὐτοὺς, ὅτι Ὁ Δεσπότης ὑπὲρ ἡμῶν πάντα κατε-
 δέξατο· ὑμεῖς δὲ παροργίζετε αὐτόν, οἱ μὲν ἀπὸ
 ἀνθρώπων καλούμενοι, οἱ δὲ πράττοντες τὰ φαῦλα.
 Οὐκ ἐχρήσατο δὲ Ἑλληνίδι διαλέκτῳ, ἀλλ' Ἑβραϊδί,
 μᾶλλον δὲ τῇ Σύρων γλώττῃ, ἐπειδὴ πρὸς Κορινθίους
 ἔλεγε, τοὺς ἐπὶ τῇ ἔξω σοφίᾳ μέγα φρονοῦντας, καὶ
 τῇ κομψείᾳ τῆς Ἑλληνίδος διαλέκτου, δεικνύς ὅτι
 τοσοῦτον οὐ δεῖται αὐτὸς ταύτης, ἀλλὰ τῇ ἰδιωτεῖᾳ
 ἐγκυαυᾶται, ὥστε καὶ βαρβάρῳ γλώττῃ φθέγγεται.¹⁵

« Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μεθ'
 ὑμῶν. » Τοῦτο διδασκάλου, τὸ μὴ μόνον παραινεῖν,
 ἀλλὰ καὶ εὐχεσθαι, καὶ διπλῆ στήριξις, τῇ τε διδα-
 σκαλίᾳ, καὶ τῇ τῆς ἀνωθεν βοήθειας διὰ τῶν εὐχῶν
 ἐπιχορηγία.

« Ἡ ἀγάπη μου μετὰ πάντων ὑμῶν ἐν Χριστῷ
 Ἰησοῦ. Ἀμήν. » Ἐπειδὴ διεστῆκει τῷ τόπῳ, ὡσανεὶ
 δεξιᾶς τινοῦ ἐκτάσει, ταῖς τῆς ἀγάπης χερσὶ περι-
 λαμβάνει αὐτοὺς, λέγων· « Ἡ ἀγάπη μου μεθ'
 ὑμῶν » ὅ ἐστι, Μετὰ πάντων ὑμῶν ἐγώ· οὐκ ἄπειμι
 γὰρ, εἰ καὶ τῷ τόπῳ διεστήκα. Διὰ τούτων δὲ δεῖ-
 κνυσθαι, ὅτι οὐ θυμοῦ, οὐδὲ ὀργῆς ἦσαν τὰ γραφέντα,
 ἀλλ' ἀγάπης καὶ κηδεμονίας, εἰ καὶ πικρίαν ἐπέφα-
 νον [f. — φαινον]. Ἴνα δὲ μὴ νομίσωσιν, ὅτι κολα-
 κεύων αὐτοὺς ταῦτα λέγει, φησὶν· « ἐν Χριστῷ
 Ἰησοῦ· » τουτέστιν, Οὐδὲν ἀνθρώπινον, ἢ σαρκικὸν
 ἢ ἀγάπη μου ἔχει, ἀλλὰ πνευματικὴ ἐστὶ καὶ ἐν
 Χριστῷ. Εὐξώμεθα οὖν καὶ ἡμεῖς ἵνα ἀλλήλους ἐν
 Χριστῷ ἀγαπῶντες, μὴδὲν τῆς κοσμικῆς ἀγάπης ἐν
 ἑαυτοῖς περιφέρωμεν, ἥτις ἐχθρα ἐστὶν εἰς τὸν Θεόν.
 Οὕτω γὰρ καὶ τῶν ἀγαπητῶν τοῦ Θεοῦ¹⁶ σκηνω-
 μάτων καταξιώθησάμεθα ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυ-
 ρίῳ ἡμῶν ἀγαπήσαντι ἡμᾶς· ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς
 αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

VERS. 22. « Si quis non amat Dominum nostrum
 Jesum Christum, anathema sit. » Uno hoc verbo
 cunctos terruit, fornicatores, dissidiorum excita-
 tores, idolothya manducantes, resurrectioni non
 credentes, adeoque omnes simpliciter, qui apud eos
 extra ipsius institutionem et traditionem agebant :
 hujusmodi enim omnes non amant Dominum.

« Maranatha. » Hoc est, Dominus venit. Hoc au-
 tem dixit, partim ut stabiliat dispensationis et iu-
 carnationis verbum, ac per hoc resurrectionem ;
 partim ut pudefaciat eos, quoniam Dominus pro
 nobis omnia pertulit ac suscepit. Vos autem provo-
 catis eum, alii quidem ab hominibus vocati, alii
 vero mala perpetrantes. Non usus est autem Græca
 dialecto, sed Hebræa, imo Syrorum potius lingua ;
 quia scilicet ad Corinthios verba faceret, qui ob ex-
 ternam sapientiam et Græcæ linguæ elegantiam
 multum superbirent, ostendens quod adeo non in-
 digeat ipse sapientia hac, ut et de vulgari et vili
 lingua gloriatur, adeo ut et barbara lingua loquatur.

VERS. 23. « Gratia Domini nostri Jesu Christi
 vobiscum. » Doctoris officium hoc est, non solum
 adhortari, verum etiam orare, ac bifariam fulcre,
 tum doctrina tum superni auxilii per orationes sup-
 peditatione.

VERS. 24. « Dilectio mea cum omnibus vobis in
 Christo Jesu. Amen. » Quia loco distabat, ceu dex-
 teræ cujuspiam extensione, 237 charitatis mani-
 bus eos complectitur, inquit : « Dilectio mea vo-
 biscum : » quod est, Cum omnibus vobis ego sum.
 Non enim a vobis absum, etiamsi loco distem. Per
 hæc autem commonstrat quod hæc quæ scripta sunt,
 neque indignationis neque iracundiæ verba fuerint,
 sed charitatis et curæ, etiamsi amarulentæ nonni-
 hil præ se ferrent. Ne vero arbitrentur quod hæc
 ex adulatione loquatur, adjicit, « In Christo Jesu : »
 hoc est, Nihil humanum aut carnale charitas mea
 habet, sed spiritualis est, et in Christo. Precemur
 igitur et nos, ut nos mutuo inter nos diligentes in
 Christo, nihil mundanæ charitatis in nobis circum-
 feramus, quæ inimica est Deo. Sic enim et amabi-
 libus Dei tabernaculis digni judicabimur in Chri-
 sto Jesu Domino nostro, qui dilexit nos : cui gloria
 in sæcula sæculorum. Amen.

Variae lectiones.

¹⁵ φθέγγεσθαι m. ¹⁶ Χριστοῦ ο.

ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ

THE

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΑΥΛΟΥ
ΠΡΟΣ ΚΟΡΙΝΘΙΟΥΣ ΔΕΥΤΕΡΑΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ
ΕΞΗΓΗΣΙΣ.

THEOPHYLACTI

BULGARIÆ ARCHIEPISCOPI

EPISTOLÆ II DIVI PAULI AD CORINTHIOS
EXPOSITIO.

ARGUMENTUM SECUNDÆ EPISTOLÆ Α ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΔΕΥΤΕΡΑΣ ΠΡΟΣ ΚΟΡΙΝΘΙΟΥΣ
AD CORINTHIOS. ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ.

239 Secundam ad Corinthios Epistolam divus Paulus apponit, quia promiserat in priore sese venturum ad eos, cunctatus est autem, Spiritu nimirum eum ad alia magis necessaria occupante, tentationibusque adversus eum insurgentibus. Debuit igitur apologiam suæ diuturnæ moræ texere. Ideoque secundam hanc Epistolam conscribit, rationem reddens cur hæc tempus adventum suum distulerit. Simul autem ex priore Epistola meliores factos debuit approbare et laudare. Quemadmodum enim eos peccantes increpabat, sic jam in meliorem viam reductos esse re laudibus decebat. Proinde non multum acris et vehementis est hæc Epistola, **240** nisi in paucis sub finem partibus : idque propter Judæos quosdam insolentes, ipsumque tanquam indoctum ac nullo numero dignum calumniantes.

Δευτέραν πρὸς Κορινθίους προστιθήσιν Ἐπιστολήν ὁ μακάριος Παῦλος, διότι ἐν τῇ πρώτῃ μὲν ἐπηγγέλματο ἐλθεῖν πρὸς αὐτοὺς, ἐμέλλησε δὲ, ὡς τοῦ Πνεύματος εἰς ἕτερα αὐτῶν δοχολούτος ἀναγκαιότερα, καὶ πειρασμῶν αὐτῶ ἐπιτεθέντων. Ἔδει τοίνυν ἀπολογήσασθαι περὶ τῆς βραδύτητος μακρᾶς γενομένης· καὶ διὰ τοῦτο δευτέραν ταύτην Ἐπιστολήν συντίθησιν, ἀπολογούμενος ὑπὲρ ὧν ἐμέλλησεν· ἅμα δὲ καὶ βελτίους αὐτοὺς ἐκ τῆς πρώτης Ἐπιστολῆς γενομένους ἔχρησ ἀποδέξασθαι, καὶ ἐπαινεῖσαι. Ὅσπερ γὰρ ἁμαρτάνουσιν ἐνεκάλει, οὕτω διερωθέντας ἐπαινεῖσαι ἔδει. Διὸ οὐδὲ καταφορικώτερα ἐστὶν ἡ Ἐπιστολή, εἰ μὴ ἄρα ὀλίγα αὐτῆς μέρη τὰ πρὸς τῷ τέλει, καὶ ταῦτα διὰ τοὺς ἐξ Ἰουδαίων ἀλαστονευμένους, καὶ διαβάλλοντας αὐτῶν, ὡς ἰδιώτην καὶ οὐδενὸς ἀξίον λόγου.

THEOPHYLACTI COMMENTARIUS

IN EPISTOLAM II AD CORINTHIOS.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

A

CAPUT I.

• Παῦλος ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ διὰ θελήματος Θεοῦ, καὶ Τιμόθεος, ὁ ἀδελφός. • Ἐν τῇ πρώτῃ Ἐπιστολῇ πέμψας ἐκεῖ τὸν Τιμόθεον, εἶτα πάλιν ἀπολαβὼν αὐτὸν, εἰκάτως ἑαυτῷ συνάπτει. Καὶ γὰρ καὶ πείραν τῆς οικείας ἀρετῆς ἔδωκε Τιμόθεος Κορινθίοις, καὶ ὡς ἤδη γνωρίζον αὐτοῖς γεγονότα, καὶ διορθώσαντα πολλὰ τῶν ἐν αὐτοῖς, προσλαμβάνεται αὐτὸν ἐν τῇ Ἐπιστολῇ. Ὅρα δὲ, ποτὲ μὲν τέκνον αὐτὸν καλεῖ • « Ὡς πατρὶ » γὰρ, φησὶ, « τέκνον, ἐδούλευσέ μοι » • ποτὲ δὲ συνεργόν • « Τῆ γὰρ ἔργον Κυρίου ἐργάζεται, ὡς καὶ γώ » • νῦν δὲ, ἀδελφόν • πανταχόθεν αἰδέσιμον αὐτὸν ποιῶν.

• Τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ τῇ οὖσῃ ἐν Κορίνθῳ. • Πάλιν αὐτοῖς συνδέει, Ἐκκλησίαν εἰπὼν. Οἱ γὰρ διεσπασμένοι οὐκ εἰσὶν Ἐκκλησία.

• Σὺν τοῖς ἁγίοις πᾶσι τοῖς οὖσιν ἐν ὅλῃ τῇ Ἀχαίᾳ. • Πάντων τῶν ἐν Ἀχαίᾳ μέμνηται, ἅμα μὲν καὶ τιμῶν τοὺς Κορινθίους, ὡς διὰ τῆς πρὸς αὐτοὺς Ἐπιστολῆς πάντας προσεχγορεύων • ἅμα δὲ καὶ εἰς ὁμόνοιαν συνάγων ἅπαν τὸ ἔθνος. Καὶ πρὸς γε, διότι κοινῇ ἐσαλεύοντο, κοινῇ ποιεῖται καὶ τὴν θεραπείαν • ὃ καὶ πρὸς Γαλάτας καὶ πρὸς Ἑβραίους γράφων ποιεῖ. Ἄγιοις δὲ καλέσας δεικνυσιν, ὅτι εἰ τις ἀκάθαρτος, οὐκ ἔστιν ἄξιός τῆς προσηγορίας καὶ προσήσεως ταύτης.

• Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς ἡμῶν, καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. • Τὴν συνήθη προσηγόριαν καὶ νῦν ποιεῖται. Εἰρηται δὲ ἐν ἄλλοις περὶ τούτων.

• Εὐλογητὸς ὁ Θεός, καὶ Πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. • Ἐπηγγέλατο ἐν τῇ πρώτῃ Ἐπιστολῇ πρὸς αὐτοὺς ἔλθειν • εἶτα βραδύνας, σφόδρα ὑπόπευσε λυπεῖσθαι αὐτοὺς, ὡς ἄλλων προτιμηθέντων αὐτῷ. Θέλων οὖν ἀπολογίσασθαι, καὶ δεῖξαι ὅτι πειρασμῶν πολλῶν αὐτῷ περιτεθέντων ¹¹ κεχώλυται, εὐφρῶς ποιεῖται τὴν ἀπολογίαν. Εὐχαριστῶ γὰρ, φησὶ, τῷ Θεῷ δηλαδὴ, ὡς βυσσάμενός με ἀπὸ κινδύνων • διὰ τῆς εὐχαριστίας αἰνιττόμενος, ὅτι μέγιστα τινὰ ἤσαν τὰ κωλύοντα αὐτὸν, ὧν ἐλευθερωθεὶς εὐχαριστεῖ. Στίξον δὲ εἰς τὸ, « Θεός » • εἶτα ἄρξαι • « Καὶ Πατὴρ τοῦ Κυρίου. » Εἰ δὲ καὶ συναπτῶς νοήσεις τὸ, « Ὁ Θεός καὶ Πατὴρ τοῦ Κυρίου, » οὐδὲν καινόν • καὶ γὰρ τοῦ αὐτοῦ καὶ ἐνός

241 Vers. 1. « Paulus apostolus Jesu Christi, per voluntatem Dei, et Timotheus frater. » Misso illuc in prima Epistola Timotheo, ac denuo recepto, non injuria sibi ipse eum connectit : nam et suæ virtutis experientiam Corinthiis dederat Timotheus. Assumit itaque eum in hac Epistola, ceu eum qui ipsis jam innotuerit, necnon pleraque correxerit apud eos. Observa autem quod ipsum nonnunquam filium appellat : « Tanquam patri » enim, inquit, « filius, servivit mihi ^a ; » nonnunquam autem cooperatoreni ; « Opus enim Domini operatur, quemadmodum ego ^b : » jam hunc vero fratrem, ex omni ipsius parte honore afficiens.

• Ecclesiae Dei quæ est Corinthi. • Rursus eos connectit, Ecclesiam dicens. Qui enim distracti sunt, non sunt Ecclesia.

• Cum omnibus sanctis qui sunt in universa Achaia. • Omnium in Achaia meminit, partim ut Corinthios honoret, veluti omnibus per litteras hæc ad eos perscriptas salutem impertiens : partim ut ad concordiam congreget universam gentem. Præterea, quia communiter concutiebantur omnes, communem adhibet curam, adeoque medicinam : quod et ad Galatas et ad Hebræos scribens facit. Sanctos vero eos appellans, ostendit quod si quis sit impurus, non sit dignus salutatione et appellatione hac.

Vers. 2. « Gratia vobis et pax a Deo Patre nostro, et Domino Jesu Christo. » Consuetam etiamnum salutationem utitur : in aliis autem de his dictum est.

Vers. 3. « Benedictus Deus, et Pater Domini nostri Jesu Christi. » Promiserat in prima Epistola se ad eos venturum : deinde quia distulerat, suspicabatur eos valde inœrore confici, ceu alii antelati ipsis essent. Volens igitur defendere se, et comonstrare, quod haud paucis tentationibus se invadentibus fuerit impeditus, scite facit apologiam. « Gratias, » inquit, « ago, » nempe Deo, qui me liberaverit e periculis : per gratiarum actionem **242** clanculum indicans, quod magna fuerint quæ ipsi inhibuerint, a quibus liberatus, gratias agit. Adjectum comma ad, « Deus : » postea incipe, « et Pater Domini. » Sin conjunctim intelligas, « Deus et Pater Domini, » nihil novum est. Est enim ejus-

^a Philipp. II, 22. ^b I Cor. xvi, 10.

Variæ lectiones.

¹¹ ἐπιτιθ. ο.

dem et unius Christi, secundum humanitatem quidem Deus; secundum vero divinitatem, Pater.

« Pater misericordiarum », ac Deus totius consolationis. » Hoc est, qui tot tantasque miserationes exhibuit, ut ex ipsis nos mortis portis reduxerit, ac dignatus sit nos omni consolatione in afflictionibus. Consuetudo autem erat sanctis, Deum ex beneficiis quæ ab eo accipiebant, nominare: pro victoria quidem in bello, « Diligam te, » inquit, « Domine, robur meum: » et, « Dominus protector meus ^d. » Cum vero a caligine et obscuratione rationis, et a mœrore erepti fuerint: « Dominus illuminatio mea ^e. » Haud dissimili ratione nunc quoque Paulus « Patrem miserationum, » ac « Deum consolationis » ipsum nominat, ab accidente scilicet. Vide autem ejus humilitatem. Siquidem ereptus a tentationibus quibus ob Evangelii prædicationem excipiebatur, non dicit, Pro dignitate liberatus sum, cæterum per miserationes Dei.

VERS. 4. « Qui consolatur nos in omni tribulatione nostra. » Non dixit, Qui non sinit nos affligi, sed, « Qui consolatur nos in afflictione. » Sinit enim nos affligi, ut per patientiam mercedem habeamus: et quando nos labantes viderit, consolatur nos: idque semper facit. Ideoque Paulus non dixit, Qui consolatus est semel, sed, « Qui consolatur, » hoc est, semper. Non in hac vel illa afflictione, sed, « in omni. »

« Ut possimus nos consolari eos qui sunt in omni afflictione, per consolationem qua nosipsos consolatur Deus. » Non quod digni simus, inquit, consolationem accipere, propterea consolatur nos Deus: verum ut ab exemplo consolationis quæ mihi obvenit, alios etiam consolari valeam, si quando in tentationibus fuerint. Proinde et vos conspicientes me adeo confortatum, in afflictionibus vestris animo ne concidatis. Per hoc autem apostolorum opus indicat, nempe, quod constituti sunt ut alios ad certamen veluti inungant et excitent: et quod non, perinde ac pseudapostoli, deliciis studeant, ac domi desidentes, negligent eos qui consolatione et excitatione opus habent.

VERS. 5. « Quoniam sicut abundant passiones Christi in nobis, ita per Christum abundat et consolatio nostra. » Ne despondeas animum quisquis audis afflictiones et mala, inquit: quanto enim ista exuberant, tanto exuberant consolationes. Non simpliciter autem dixit, « passiones, » sed, « Christi: » ut vel inde animum Corinthiis **243** addat. Christi enim, inquit, passiones sunt istæ quas nos patimur, nosque efficitur participes afflictionum ipsius. Quare, summo istud sit tibi solatio, quod Christi afflictiones sustineas: imo vero non illas solas, verum etiam plures. « Abundant » enim, inquit, « passiones Christi in nobis, » hoc est, plures perferimus, quam Christus pertulerit. Sentiens autem quantum et quam magnum dixerat, rursus illud reprimat, « Sic, »

^e Psal. xviii, 1. ^d Psal. xxvi, 2. ^e Psal. xxvi, 1.

Α Χριστού, κατὰ μὲν τὸ ἀνθρώπινον, Θεός· κατὰ δὲ τὴν θεότητα, Πατήρ.

« Ὁ Πατήρ τῶν οἰκτιρῶν, καὶ Θεὸς πάσης παρακλήσεως. » Τουτέστιν, ὁ οἰκτιροὺς τοσούτους ἐπιδειξάμενος, ὡς ἐξ αὐτῶν τῶν τοῦ θανάτου πυλῶν ἡμᾶς ἀναγαγεῖν, καὶ παρακλήσεως πάσης ἐξιώσει ἐν ταῖς θλίψεσιν. Ἔθος δὲ τοῖς ἁγίοις, ἐκ τῶν εἰς αὐτοὺς εὐεργεσιῶν ὀνομάζειν τὸν Θεόν· ἐπὶ μὲν νίκης πολέμων, « Ἀγαπήσω σε, Κύριε, ἡ ἰσχύς μου, » φησὶ· καὶ, « Ὁ Κύριος ὑπερασπιστὴς μου: » ὅταν δὲ ζόφου, καὶ σκοτώσεως λογισμοῦ, καὶ λύπης λυτρωθῶσι· « Κύριος φωτισμὸς μου. » Ὁὕτως οὖν καὶ νῦν ὁ Παῦλος Πατέρα οἰκτιρῶν καὶ Θεὸν παρακλήσεως αὐτὸν ὀνομάζει, ἀπὸ τοῦ συμβεβηκότος. Ὅρα δὲ ταπεινοφροσύνην. Λυτρωθεὶς γὰρ τῶν διὰ τὸ κήρυγμα πειρασμῶν, οὐ λέγει, ὅτι Κατ' ἄξιαν ἐβρόύσθη, ἀλλὰ, Διὰ τοῦς οἰκτιροὺς τοῦ Θεοῦ.

« Ὁ παρακαλῶν ἡμᾶς ἐπὶ πάσῃ τῇ θλίψει ἡμῶν. » Οὐκ εἶπεν, Ὁ μὴ ἐὼν ἡμᾶς θλιθῆναι, ἀλλ', Ὁ ἐν τῷ θλίβεσθαι παρακαλῶν. Ἐξ γὰρ ἡμᾶς θλιθῆναι, ἵνα διὰ τῆς ὑπομονῆς μισθὸν σχολήμεν· κάπειδὴν ὀκλάζοντας ἴδῃ, παρακαλεῖ· καὶ δεῖ τοῦτο ποιεῖν. Διὸ καὶ ὁ Παῦλος οὐκ εἶπεν, ὅτι ὅσπας παρακαλέσας, ἀλλ', « Ὁ παρακαλῶν, » τουτέστιν, δεῖ. Καὶ οὐκ ἐν τῆδε ἢ τῆδε τῇ θλίψει, ἀλλ', « Ἐν πάσῃ. »

« Εἰς τὸ δύνασθαι ἡμᾶς παρακαλεῖν τοὺς ἐν πάσῃ θλίψει, διὰ τῆς παρακλήσεως ἧς παρακαλούμεθα αὐτοὶ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. » Οὐχ ὅτι, φησὶν, ἀξιοὶ ἔσμεν παρακαλεῖσθαι, διὰ τοῦτο παρακαλεῖ ἡμᾶς ὁ Θεός· ἀλλ' ἵνα ἐκ τοῦ ὑποδείγματος τῆς εἰς ἐμὲ παρακλήσεως καὶ ἄλλους δυνηθῶ παρακαλέσαι ἐν πειρασμοῖς ὄντας. Ὡστε καὶ ὑμεῖς ἐμὲ ὀρῶντες οὕτω παρακληθέντα, μὴ καταπίπτετε ἐν θλίψεσιν ὄντες. Διὰ τοῦτου δὲ δεῖκνυσαι καὶ τὸ ἔργον τῶν ἀποστόλων, καὶ ὅτι εἰς τὸ ἐτέρους ἀλείφειν τε καὶ διεγείρειν κείνται· καὶ οὐχ ὥσπερ οἱ ψευδαπόστολοι, τρυφῶσι, καὶ οἶκοι καθήμενοι περιορῶσι τοὺς δεομένους παρακλήσεως καὶ διεγερμοῦ.

« Ὅτι καθὼς περισσεύει τὰ τοῦ Χριστοῦ παθήματα εἰς ἡμᾶς, οὕτω διὰ τοῦ Χριστοῦ περισσεύει καὶ ἡ παράκλησις ἡμῶν. » Μὴ κατὰπέσης, φησὶν, ὦ ἀκροατὰ, θλίψεις καὶ πάθη ἀκούων. Ὅσῳ γὰρ περισσεύουσι ταῦτα, τοσούτῳ περισσεύουσι καὶ αἱ παρακλήσεις. Οὐχ ἀπλῶς δὲ εἶπε, Παθήματα, ἀλλὰ, « Τοῦ Χριστοῦ, » ἵνα καὶ αὐτόθεν παραμυθῆσθαι. Τοῦ Χριστοῦ γὰρ ἐστὶ παθήματα ταῦτα ἃ ἡμεῖς πάσχομεν, καὶ κοινωνοὶ αὐτῷ γινόμεθα τῶν παθμάτων· ὥστε μέγιστῃ σοι ἐστὼ παράκλησις καὶ αὐτὸ τοῦτο, ὅτι τὰς τοῦ Χριστοῦ θλίψεις ὄφιστασαι· μᾶλλον δὲ, οὐκ ἐκείνας μόνως, ἀλλὰ καὶ πλείους. « Περισσεύει » γὰρ, φησὶ, « τὰ τοῦ Χριστοῦ παθήματα εἰς ἡμᾶς »· τουτέστι, Πλείονα ὢν ἔπαθεν ὁ Χριστὸς, πάσχομεν. Αἰσθηόμενος δὲ ἡλικὸν ἐρθέγγετο,

καὶ οὗτοι μέγα, πάλιν συστάλλει ¹⁸ αὐτὸ, λέγων· « Οὕτω δια τοῦ Χριστοῦ περισσεύει καὶ ἡ παράκλησις ἡμῶν. » Τὸ πᾶν γὰρ αὐτῷ ἀνατίθησι. Καὶ οὐ λέγει, ὅτι ἰσόμετρος ταῖς θλίψεσιν ἡ παράκλησις, ἀλλὰ, « Περισσεύει, » καὶ πολλῶ μείζων αὕτη ἐστὶ τῶν θλίψεων.

« Εἴτε θλιβόμεθα ὑπὲρ τῆς ὑμῶν παρακλήσεως καὶ σωτηρίας. » Διὰ τοῦτο, φησὶν, οὐ δεῖ ὑμᾶς θορυβεῖσθαι ἐπὶ ταῖς θλίψεσί μου, διότι ὑπὲρ τῆς ὑμῶν σωτηρίας καὶ παρακλήσεως θλιβόμεθα. Ἐξ ἧν γὰρ ἡμῖν ἐν ἀσφαλείᾳ διάγειν μὴ κηρύσσουσι· νῦν δὲ κηρύσσοντες, ἵνα πάντως ὑμᾶς σώσωμεν, καὶ παρακαλέσωμεν τὰς ψυχὰς ὑμῶν διὰ τοῦ κηρύγματος, καὶ τῶν ἐντεῦθεν γινόμενων ἀγαθῶν, θλίψαι περιπέμπομεν. Οὐκοῦν τὰς θλίψεις ὑπομένομεν ὑπὲρ τῆς ὑμῶν σωτηρίας· καὶ λοιπὸν οὐ δεῖ ὑμᾶς ταραττεσθαι.

« Τῆς ἐνεργουμένης ἐν ὑπομονῇ τῶν αὐτῶν παθημάτων, ὧν καὶ ἡμεῖς πάσχομεν. » Ἐνεργεῖται, φησὶν, ἡ σωτηρία αὕτη, οὐ μόνον διὰ τῆς ἡμετέρας ὑπομονῆς, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς ὑμετέρας· τούτέστιν, οὐκ ἐμοῦ μόνου ἔργον ἡ ὑμέτερα σωτηρία, ἀλλὰ καὶ ὑμῶν αὐτῶν. Ὅσπερ γὰρ ἐγὼ κηρύττων θλίβομαι, οὕτω καὶ ὑμεῖς δεχόμενοι τὸ κήρυγμα, τὰ αὐτὰ παθήματα ὑπομένετε ἅ καὶ ἐγώ. Πολλὴν δὲ ἀρετὴν αὐτοῖς προσμαρτυρεῖ, ὅτι μετὰ πειρασμῶν ἐδέχοντο τὸ κήρυγμα.

« Καὶ ἡ ἐλπίς ἡμῶν βεβαία ὑπὲρ ὑμῶν. » Τούτέστι, θαρροῦμεν ἐφ' ὑμῖν βεβαίως, ὅτι οὐ περιτραπήσεσθε ὑπὸ τῶν προσπιπτόντων ὑμῖν πειρασμῶν· πολλῶ οὖν μᾶλλον οὐ ταραχθήσεσθε ἐφ' οἷς ὄρατε ἡμᾶς πάσχοντας.

« Εἴτε παρακαλούμεθα ὑπὲρ τῆς ὑμῶν παρακλήσεως καὶ σωτηρίας. » Εἰπὼν ἀνωτέρω, ὅτι δι' ὑμᾶς θλιβόμεθα ¹⁹, ἵνα μὴ δόξη βαρὺ τι εἰπεῖν, λέγει νῦν, ὅτι καὶ δι' ὑμᾶς παρακαλούμεθα· τούτέστιν, Ἡ ὑμέτερα παράκλησις ὑμέτερα παραψυχή γίνεται. Ἐὰν γὰρ μικρὸν ἀναπνεύσωμεν ἡμεῖς, ἀρκεῖ τοῦτο εἰς παραμυθίαν ὑμῖν. Κοινωνεῖτε γὰρ ἡμῖν τῆς ἡδονῆς.

« Εἰδότες ὅτι ὡσπερ κοινωνοὶ ἐστε τῶν παθημάτων, οὕτω καὶ τῆς παρακλήσεως ἡμῶν. » Ὅσπερ, φησὶ, διωκομένων ἡμῶν ἀγαίετε, ὡς αὐτοὶ πάσχοντες τοῦτο· οὕτως ἴσμεν, ὅτι καὶ παρακαλουμένων, αὐτοὶ τῆς παρακλήσεως ἀπολαύειν νομίσετε.

« Οὐ γὰρ θέλομεν ὑμᾶς ἀγνοεῖν, ἀδελφοί, ὑπὲρ τῆς θλίψεως τῆς γενομένης ἡμῖν ἐν τῇ Ἀσίᾳ, ὅτι καθ' ὑπερβολὴν ἐδαρύνθημεν ὑπὲρ δύναμιν, ὥστε ἐξαπορηθῆναι ἡμᾶς καὶ τοῦ ζῆν. » Ἐπειδὴ ἀπροσδιόριστως θλίψεως ἐμέμνητο, νῦν λέγει ²⁰, ποίας. Διὰ τοῦτου δὲ καὶ τὴν πρὸς αὐτοὺς ἀγάπην δείκνυσιν. Ἀγάπης γὰρ τὸ τὰ συμπέπτονα ἀλλήλοις ἀπογυνοῦν· καὶ ἅμα καὶ ἀπολογίαν ὑφαίνει ὑπὲρ τῆς βραδύτητος. Ἐν τῇ Ἀσίᾳ δὲ φησὶν αὐτῷ γενέσθαι

A inquiring, « per Christum abundat consolatio nostra. » Ipsi enim totum refert. Nec dicit quod consolatio afflictiones æquiparet, verum, exuberat et longe major est ipsis afflictionibus.

VERS. 6. « Sive autem tribulamur, pro vestra consolatione ac salute. » Propterea, inquit, non oportet vos turbari ob meam afflictionem : nam pro vestra consolatione et salute affligimur. Potuissemus enim nos in tuto agere, si non prædicarem : nunc autem cum prædicamus, ut omnino vos salvos faciamus, consolemurque animas vestras per prædicationem, et per inde nascentia bona, in tribulationes incidimus. Itaque afflictiones sustinemus pro vestra salute. Proinde non est quod in posterum turbemini.

« Quæ efficitur in patientia earumdem passionum quas et nos patimur. » Efficitur, inquit, salus ista non tantum per nostram patientiam, sed etiam per vestram : hoc est, non mei solius opus est salus vestra, sed et vestri ipsorum. Ut enim ego prædicans verbum affligor, sic et vos prædicationem suscipientes, easdem tribulationes sustinetis quas et ego. Haud exiguæ autem ipsorum virtuti testimonium dicit, quod cum tentationibus prædicationem reciperent.

« Et spes nostra firma est pro vobis. » Hoc est, firmiter de vobis confidimus, quod ob afflictiones adversum vos ingruentes, non immutabimini : multo igitur minus turbabimini ob ea quæ nos pati cernitis.

« Sive consolationem accipimus, pro vestra consolatione et salute. » Quia dixerat supra, Propter vos affligimur, ne videatur grave quiddam dicere, ait jam, Et propter vos consolationem accipimus, id est, nostra consolatio vestra est refocillatio. Si enim parum nos respiraverimus, satis hoc est ad consolationem vobis. Voluptatem enim nobiscum participatis.

VERS. 7. « Scientes quomodo estis participes afflictionum, sic et consolationis nostræ. » Quomodo, inquit, dum nos persecutionem patimur, vos doletis, tanquam istud vos ipsi pateremini : sic scimus, quod cum consolationem accipiamus, vos eam consolationem vestram esse ducitis.

244 VERS. 8. « Non enim volumus vos ignorare, fratres, de tribulatione quæ nobis facta est in Asia : quoniam supra modum gravati sumus et supra vires, ita ut nos desperaverimus etiam de vita. » Quia indefinite afflictionis meminerat, speciatim jam qualis fuerit explicat. Charitatis enim est, ea quæ acciderint, mutuo patefacere. Simul autem apologiam textit pro tarditate sua. In Asia autem obtigisse

Varie lectiones.

¹⁸ ἀναστέλλει ο. ¹⁹ θλίβομαι ο. ²⁰ μνημονεύει ο.

sibi afflictionem ait, de qua et in priori Epistola locutus est : « Janua mihi aperta est ingens, adversarii que multi ^f. » Videtur autem idem dicere, cum ait : « Supra modum, » et, « supra vires : » sed non ita est. Quod autem ait, est hujusmodi : Supra modum erat tentatio, id est magna. Deinde, quandoquidem magna possit esse tentatio, et interim fortiter etiam bajulari a potenti quopiam; dicit, quod non solum magna erat, verum etiam vires nostras excedebat : hoc est et ingens erat, et plane intolerabilis, ac tanta, « ita ut nos desperaverimus etiam de vita, » hoc est non expectare porro vivere. Talem autem tentationem David portas inferni nominat, ac dolores parturientis, tanquam quæ mortem pariat, umbramque mortis.

VERS. 9. Sed ipsi in nobis ipsis responsum mortis habuimus. » Judicium, suffragium, sententiam quam dabant res tantum non vocem edentes : hoc est, suspicionem adusque nostram perstabat mortis expectatio, et responsum quod rerum natura edebat ; non autem ulterius progrediebatur.

« Ut non simus silentes in nobis, sed in solo Deo. » Cur autem hoc factum est, inquit? Ut discamus considerare non in nobis ipsis, sed in solo Deo. Hoc autem dicit Paulus, non tanquam ipse istud nunc discere opus habeat, (quis enim eo melius et plenius norat, quod in solum Deum nos considerare oporteat?) verum alios componens per hæc quæ de seipso loquitur, simul etiam ut doceat nos non alia spirare.

VERS. 9, 10. « Qui suscitavit mortuos, qui ex tali tantaque morte eripuit nos et eripit. » Rursus eos commonefacit sermonis de resurrectione, de qua tot in præcedenti Epistola dixit, stabiliens eam etiam a præsentibus. Hinc etiam intulit, « Qui ex tali morte eripuit. » Non enim dixit, « Ex periculo, sed, Morto. Quia enim resurrectio res futura erat et incerta, monstrat quod in singulos dies id fiat. Cum enim hominem qui ad portas usque inferni pervenerit, retraxerit Deus, nihil aliud quam resurrectio indicatur : unde et consuevimus de talibus dicere, quod mortuorum resurrectionem viderimus.

« Speravimus autem quod et adhuc eripiet. » Hinc discimus, quod perpetuo **245** in certamine vitam nostram constitutam esse oporteat. Quod enim ait, « Eripiet, » multarum tentationum agmen prænuntiat.

VERS. 11. « Adjuvantibus et vobis per orationem pro nobis. » Quia illud, « Ut non simus fidentes in nobis ipsis, » communis quædam accusatio quibusdam videbatur, illosque subnotaret; lenit jam dictum, et orationes eorum magni præsidii loco im-

^f I Cor. xvi, 9.

τὴν θλίψιν, περὶ ἧς καὶ ἐν τῇ προτέρᾳ Ἐπιστολῇ εἶπεν, ὅτι « Θύρα μοι ἀνέφικται μεγάλη, καὶ οἱ ἀντικείμενοί ποιοῦσι πολλοί. » Δοκεῖ δὲ τὸ αὐτὸ λέγειν, « καθ' ὑπερβολὴν, » καὶ « ὑπὲρ δύναμιν. » ἀλλ' οὐκ ἔστιν ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστι· καθ' ὑπερβολὴν ἦν ὁ πειρασμός, τουτέστι, μέγας. Εἶτα, ἐπειδὴ ἔστι καὶ μέγαν εἶναι πειρασμόν, βαστάζεσθαι δὲ γενναίως ὑπὸ τινος δυνατοῦ, φησὶν, ὅτι οὐ μόνον μέγας ἦν, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τὴν ἡμετέραν δύναμιν· τουτέστι, καὶ μέγας, καὶ ἀβάστακτος, καὶ τοσοῦτος, « ὥστε ἐξαπορηθῆναι ἡμᾶς καὶ τοῦ ζῆν. » τουτέστι, Μὴ δὲ προσδοκῆσαι ἡμᾶς εἶναι ζῆν. Τὸν δὲ τοιοῦτον ὁ Δαυὶδ πύλας Ἰθου καλεῖ, καὶ ὠδὴνας ὡς θάνατον τίκονται, καὶ σκιάν θανάτου.

B « Ἄλλ' αὐτοὶ ἐν ἑαυτοῖς τὸ ἀπόκριμα τοῦ θανάτου ἐσχέχκαμεν. » Τὴν κρίσιν, τὴν ψῆφον, τὴν ἀπόφασιν ἦν εἶδιδον τὰ πράγματα μονονουχί φωνῶν ἀφέντα· τουτέστι, Μέχρι τῆς ὑπονομίας τῆς ἡμετέρας ἔστη ἡ τοῦ θανάτου προσδοκία, καὶ ἡ ἀπόκρισις, ἦν ἡ τῶν πραγμάτων φύσις ἐποιεῖτο ¹¹· περαιτέρω δὲ οὐ προέβη.

« Ἴνα μὴ πεποιθότες ὦμεν ἐφ' ἑαυτοῖς, ἀλλ' ἐπὶ τῷ Θεῷ μόνω. » Διὰ τί δὲ τοῦτο ἐγένετο; φησὶν. Ἴνα μάθωμεν μὴ θαρσύνειν ἐφ' ἑαυτοῖς, ἀλλ' ἐπὶ μόνῳ τῷ Θεῷ. Τοῦτο δὲ λέγει Παῦλος, οὐχ ὡς αὐτὸς τοῦτο δοόμενος μαθεῖν νῦν (τίς γὰρ πλέον αὐτοῦ τοῦτο ἠπίστατο, ὅτι ἐπὶ τῷ Θεῷ δεῖ θαρσύνειν;), ἀλλὰ τοὺς ἄλλους ῥυθμιζῶν, ἐν οἷς περὶ ἑαυτοῦ λέγει· ἅμα δὲ καὶ ταπεινοφρονεῖν διδάσκων ¹².

« Τῷ ἐγεφραντι τοὺς νεκρούς. » Ὅς ἐκ τηλικούτου θανάτου ἐβρύσατο ἡμᾶς καὶ βύεται. » Πάλιν τοῦ περὶ ἀναστάσεως αὐτοῦς ὑπομιμνήσκει λόγου, ὑπὲρ οὗ τοσαῦτα εἶπεν ἐν τῇ προτέρᾳ Ἐπιστολῇ, βελανθίων αὐτὴν καὶ ἀπὸ τῶν παρόντων. Διδ καὶ ἐπήγαγεν· « Ὅς ἐκ τηλικούτου θανάτου ἐβρύσατο. » Οὐ γὰρ εἶπε, Κινδύνου, ἀλλὰ, « Θανάτου. » Ἐπειδὴ γὰρ ἡ ἀνάστασις μέλλον ¹³ πρᾶγμα ἦν καὶ ἀδηλον, δείκνυσιν ὅτι καθ' ἑκάστην ἡμέραν τοῦτο γίνεται. Ὅταν γὰρ ἀνθρώπων πρὸς αὐτὰς τὰς τοῦ Ἰθου πύλας ἐλθόντα ἀνελευσῆ ὁ Θεός, οὐδὲν ἕτερον ἢ ἀνάστασιν ἐπιδείκνυται· ὅθεν καὶ ἐκώθαμεν ἐπὶ τῶν ταιούτων λέγειν· Ἀνάστασιν νεκρῶν ἐωράκαμεν ¹⁴.

D « Ἠλπικαμεν δὲ ὅτι καὶ ἔτι βύσεται. » Ἐντεῦθεν μαρθάνομεν, ὅτι ἐν ἀγῶνι αἰεὶ χρῆ εἶναι τὸν ἡμέτερον βίον· τὸ γὰρ, « Βύσεται, » εἰπὼν, πολλῶν πειρασμῶν νιφάδας προαναφωνεῖ.

« Συνυπουργούντων καὶ ὑμῶν ὑπὲρ ἡμῶν τῇ ἀήσει. » Ἐπειδὴ τὸ, « Ἴνα μὴ πεποιθότες ὦμεν ἐφ' ἑαυτοῖς, » κατηγορία κοινὴ ἐδίκει ἐνίοις, καὶ ἐκείνους αἰνιττομένην, παραμυθεῖται τὸ ῥητὴν, τὰς εὐχὰς αὐτῶν ἀντὶ προστασίας μεγάλης καὶ ἰσχυρῆς. Διδακτικῶς

Varie lectiones.

¹¹ περιποιεῖτο ο. ¹² σπουδάζων ο. ¹³ μέγα ο. ¹⁴ ἐωρακέναι ο.

ἐν ἐντεῦθεν καὶ ταπεινοφροσύνην, εἰ γε Παῦλος τῆς τῶν Κορινθίων εὐχῆς ἐδέετο· καὶ τὴν δύναμιν αὐτῆς τῆς εὐχῆς. Πολλὰ γὰρ δύναται ἡ παρὰ τῆς Ἐκκλησίας, ὡς δεῖ, γινόμενη, ὡς καὶ Παῦλον ταύτης χρῆζειν.

« Ἴνα ἐκ πολλῶν προσώπων τὸ εἰς ἡμᾶς χάρισμα διὰ πολλῶν εὐχαριστηθῆ ὑπὲρ ἡμῶν. » — « Ἐβρύσατο, » φησὶν, « ὁ Θεὸς ἡμᾶς, καὶ βύσεται » διὰ τῶν ὑμετέρων εὐχῶν, ἵνα τὸ εἰς ἡμᾶς χάρισμα, τὸ διὰ πολλῶν· τούτέστιν, ἡ εἰς ἐμὲ γενομένη χάρις διὰ πολλῶν· τούτέστιν, ὑμῶν ὑπερευχαμένων μου, ἐκ πολλῶν προσώπων εὐχαριστηθῆ, ἦγουν, ὑμῶν. Τὴν σωτηρίαν γὰρ τὴν ἐμὴν διὰ τῶν εὐχῶν ὑμῶν γνωσμένην πᾶσιν ὑμῖν ἐχαρίσατο, ἵνα πολλὰ πρόσωπα αὐτῷ εὐχαριστήσῃ ὑπὲρ ὑμῶν. Μακάρομεν δὲ ἐντεῦθεν, οὐ μόνον ὑπὲρ ἀλλήλων εὐχεσθαι, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ ἀλλήλων εὐχαριστεῖν. Ὅρα δὲ, πῶς ἀρχόμενος μὲν, διὰ τοὺς οἰκτιρμοὺς τοῦ Θεοῦ σωθῆναι φησὶ· νῦν δὲ ταῖς εὐχαῖς τούτων τὴν σωτηρίαν ἐπιγράφεται. Δεῖ γὰρ μετὰ τοῦ Θεοῦ ἐλέους καὶ τὰ παρ' ἡμῶν συναφέρειν²⁵. Καὶ ἐνταῦθα δὲ ὁ Παῦλος οὕτε τὸ πᾶν τοῦ κατορθώματος τοῖς Κορινθίοις ἔδωκεν, ἵνα μὴ αὐτοὺς ἐπάρῃ· οὕτε πάντῃ ἠλλοτρίωσεν αὐτοὺς τούτου, ἵνα μὴ βραθυμότερους ἐργάσῃται. « Βύσεται » γὰρ, φησὶν, « ὁ Θεὸς καὶ ὑμῶν συνυπουργούντων τῇ δεήσει »· τούτέστι, τὰ παρ' ἑαυτῶν εἰσφερόντων.

« Ἡ γὰρ καύχησις ἡμῶν αὕτη ἐστὶ, τὸ μαρτύριον τῆς συνειδήσεως ἡμῶν. » Καὶ τοῦτο, φησὶ, παραμυθία; ἡμῖν ἀφορμὴ ἐστίν, ἡ συνείδησις ἡμῶν μαρτυροῦσα ἡμῖν, ὅτι οὐχ ὡς ἐπὶ πονηροῖς πράγμασιν ἀπόντες ἐλαυνόμεθα καὶ διωκόμεθα, ἀλλὰ δι' ἀρετὴν καὶ τὴν τῶν πολλῶν σωτηρίαν. Ἡ μὲν οὖν προτέρα παράκλησις ἐκ Θεοῦ ἦν· αὕτη δὲ, ἐκ τῆς τοῦ συνειδήσεως μου καθαρότητος, φησὶ· διὸ καὶ καύχησιν αὐτὴν ὀνομάζει, τὴν πολλὴν δεικνύων πεποιθήσιν, ἣν εἶχεν ἐπὶ τῷ καθαρῷ συνειδέσθαι.

« Ὅτι ἐν ἀπλότῃ καὶ εἰλικρινεῖα Θεοῦ. » Τί, φησὶ, μαρτυρεῖ ἡμῖν τὸ συνειδός; καὶ διὰ τί καυχόμεθα; « Ὅτι ἐν ἀπλότῃ, » τούτέστιν, ἐν ἀπονήφῃ γνώμῃ· « καὶ εἰλικρινεῖα, » τούτέστι, καθαρῶτητι διανοίας καὶ ἀδόλοτῃτι, οὐδὲν ἐχούσῃ συνεσκιασμένον καὶ ὑπουλον, οἷαν ὁ Θεὸς ἀποδέχεται. Ταῦτα δὲ λέγει διὰ τοὺς δολοὺς ψευδαποστόλους.

« Οὐκ ἐν σοφίᾳ σαρκικῇ. » Τούτέστιν, ἐν δεινότητι λόγων καὶ πλοκῇ σοφισμάτων. Αὕτη γὰρ ἡ σαρκικὴ σοφία, ἐφ' ἣ ἐκεῖνων ἀλαζονευομένων, αὐτοὺς ταύτην ἀρνεῖται καὶ διωθεται.

« Ἄλλ' ἐν χάριτι Θεοῦ ἀνεστράφημεν ἐν τῷ κόσμῳ. » Τούτέστιν, ἐν τῇ παρ' αὐτοῦ χαρισθείσῃ σοφίᾳ καὶ ἐν ταῖς σημείοις καὶ τέρασιν, αἱ ἅραι Θεοῦ ἦσαν. Μεγίστη δὲ παράκλησις, τὸ συνειδέσθαι τινὰ ἑαυτῷ, ὅτι οὐκ ἀνθρωπίνῃ δυνάμει, ἀλλὰ θεῖα χάριτι πάντα²⁶ ποιεῖ. Καὶ οὐκ ἐν Κορίνθῳ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν παντὶ τῷ κόσμῳ.

« Περισσότερωσ δὲ πρὸς ὑμᾶς. » Πῶς; Ὅτι μετὰ ὧν σημείων, ἐτι καὶ ἀδάπανον παρ' αὐτοῖς τὸ εὐαγ-

glossans. Docemur autem hinc et immilitatem, siquidem Paulus Corinthiorum precibus indigebat, et ipsius orationis vim. Multum enim valet precatio Ecclesiae, si fiat ut oportet, adeo ut vel Paulus isthuc opus habeat.

« Ut ex multis personis, pro dono in nos collato, per multos gratiae agantur pro nobis. » — « Eripuit, » inquit, « nos Deus, et eripiet » per vestras preces, ut donum in nos collatum, « per multos, » hoc est, vobis pro me orantibus, ex multis personis gratum fiat, nimirum vestris. Salutem enim meam per orationes vestras factam, omnibus vobis donavit, ut multae personae ipsi gratias agant pro nobis. Hinc autem discimus non modo ut alter pro altero intercelet, verum etiam ut alter pro altero gratias agat. Observa autem quomodo in exordio, per miserationes Dei se servatum esse dixit: nunc vero eorum orationibus salutem ascribit. Oportet enim ut una cum divina misericordia nostra pariter conferamus. Atque hic Paulus neque totum beneficium Corinthiis tribuit, ne ipsos efferat: neque omnino eos privavit hoc, ne segniores reddat. Eripiet enim, inquit, Deus, vobis etiam cooperantibus per precationem, hoc est, vestra etiam afferentibus.

VERS. 12. « Nam gloria nostra haec est, testimonium conscientiae nostrae. » Et hoc, inquit, solati nobis est occasio, conscientia nostra testimonium nobis exhibens, quod non tanquam in pravis rebus deprehensi agitamur et persecutionem patimur, sed virtutis multorumque salutis causa. Prior itaque consolatio ex Deo erat; haec vero ex conscientiae meae puritate, inquit. Eam ob rem et gloriationem ipsam nominat, multam ostendens fiduciam quam in pura conscientia habebat.

« Quod in simplicitate et sinceritate Dei. » Quid testatur, inquit, nobis conscientia? et cur gloriamur? « Quoniam in simplicitate, » hoc est, sententia minime prava, « Et sinceritate, » hoc est, puritate mentis et candore fallaciae experte, quae nihil habet obscuratum, aut vicerosum, qualem Deus recipit. Haec autem dicit ob fallaces pseudapostolos.

« Non in sapientia carnali. » Hoc est in potentia et virtute verborum, ac nexu **246** sophismatum. Haec enim carnalis est sapientia, cujus causa cum ipsi offerrentur, eandem ipse negat atque repellit.

« Sed in gratia Dei conversati sumus in mundo. » Hoc est in sapientia quae mihi per ipsum est donata, et in signis et prodigiis quae gratia Dei fuerunt. Maxima autem consolatio est, quempiam sibi consciunt esse, quod omnia non humana virtute, sed divina gratia faciat. Et non apud Corinthios tantum, verum etiam in toto mundo.

« Abundantius autem ad vos. » Quomodo? Quoniam cum signis, atque etiam citra sumptum Evan-

Variae lectiones.

²⁵ ἡμῖν προσφέρειν ο. ²⁶ ταῦτα ο.

gelium eis prædicavit. Observa autem, quod suum opus gratiæ Dei ascribit.

Vers. 15. « Non enim alia scribimus vobis, quam quæ legistis, aut et agnoscitis. » Quia de seipso magna visus est dicere, ne quis dicat hanc verbosam esse jactantiam, ait, Illa scribimus vobis quæ legistis in litteris hisce, agnoscitis autem et vos prævenientes. Non enim adversatur litteris meis vestra cognitio, quam prius conceptam de nobis habebatis. Quidam vero hoc ita intellexerunt : nempe illa scribimus vobis quæ legistis, hoc est, quorum memoria vobis renovatur. Lectio enim est suggestio, vel superior quædam cognitio. Et quid dico, inquit, quorum memoria vobis renovatur, cum agnoscatis nostri esse propria, neque opus habere suggestionem, eo quod sint perspicua?

Vers. 13, 14. « Spero autem quod ad finem usque agnoscetis; quemadmodum agnovistis nos ex parte. » Totum Deo acceptum refert. « Spero » enim, inquit, in Deum videlicet, quod tales nos agnoscetis, quales et epistolæ nostræ indicant, ac præterita nostra vita spondet. « Ex parte namque nos agnovistis, » hoc est, experti estis, cum nos ex parte vobis demonstravimus quædam vitæ virtute transactæ indicia. Istud autem ex animo modesto locutus est.

« Quia gloria vestra sumus, sicut et vos nostra, in die Domini Jesu Christi. » Quid agnoscetis? Quod gloria vestra sum, hoc est talis sum, qui vobis occasionem de me gloriandi præbere possum, quod talem habetis doctorem, qui nihil vos humanum, nil simulatum, nil subdolum docuerit. Deinde ne istud de se jactabunde dixisse videatur, communem facit gloriationem, inquiens : Vos etiam mea eritis gloriatio. Glorior enim quod hujusmodi nactus sim discipulos, qui neque concutiantur, neque decipiantur a pseudopostolis. Quando vero inter nos mutuo gloriabimur? Etiamnum quidem, sed potissimum in die illa. Hodie namque haud pauci convicia et opprobria quæ nos sustinemus, vident, ac fortasse calumniantur nos : tum vero, ubi cuncta revelata fuerint, videbor et **247** ego, quod non sim talis, qualem pseudopostoli calumniantur. Vos autem gloriatio nostra eritis, quod impostoribus non conjuncti fuistis.

Vers. 15. « Et hac fiducia volui prius venire ad vos. » Quali, quæso, fiducia? Quod nihil mihi mali conscius sim, quod gloriatio vestra sim, quod in carnali sapientia non sim versatus, sed in gratia Dei, quodque vos horum omnium testes habeam. Propter hæc igitur, inquit, « volui venire ad vos. »

« Ut secundam gratiam haberetis. » Hæc est, duplex gaudium, tum id quod contigit per priorem Epistolam, tum illud quod accepturi estis per adventum meum.

γέλιον ἐκήρυξεν. Ὅρα δὲ, ὅτι ἔπερ ἦν αὐτοῦ τὸ κερθωμα, τοῦτο τῆ τοῦ Θεοῦ ἀνατίθησι χάριτι.

« Οὐ γὰρ ἄλλα γράφομεν ὑμῖν, ἀλλ' ἢ ἃ ἀναγινώσκετε, ἢ καὶ ἐπιγινώσκετε. » Ἐπειδὴ μεγάλα ἔδοξε λέγειν περὶ ἑαυτοῦ, ἵνα μὴ τις εἴπῃ κόμπον ῥημάτων εἶναι ταῦτα, φησὶν, ὅτι Ἐκεῖνα γράφομεν ὑμῖν, ἃ ἀναγινώσκετε μὲν ἐν τοῖς γράμμασι τούτοις, γινώσκετε δὲ προφθάσαντες καὶ ὑμεῖς. Οὐ γὰρ ἐναντιοῦται τοῖς γράμμασι ἡμεῶν ἢ ὑμετέρα γνώσις, ἢ ἔχετε προλαβόντες περὶ ἡμεῶν. Τινὲς δὲ οὕτως ἐνόησαν τοῦτο, ὅτι Ἐκεῖνα γράφομεν ὑμῖν, ἃ ἀναγινώσκετε· τούτέστιν, ὑπομιμνήσκεσθε· ἀνάγνωσις γὰρ ἐστὶν ἡ ὑπόμνησις, ἢ ἀνωθεν γνώσις. Καὶ τί λέγω, φησὶν, ἅτινα ὑπομιμνήσκεσθε; ἅτινα μὲν οὖν ἐπιγινώσκετε εἶναι ἡμῖν ἴδια, μηδὲ ὑπομνήσεως

δεδόμενα, διὰ τὸ πρόδηλα εἶναι.

« Ἐλπίζω δὲ ὅτι καὶ ἕως τέλους ἐπιγινώσεσθε, καθὼς καὶ ἐπέγνωτε ἡμᾶς ἀπὸ μέρους. » Τῷ Θεῷ τὸ πᾶν ἀνατίθησιν. « Ἐλπίζω » γὰρ, φησὶν, εἰς τὸν Θεὸν δηλαδὴ, ὅτι τοιοῦτους ἡμᾶς ἐπιγινώσεσθε, οἷως καὶ αἱ ἐπιστολαὶ ἡμῶν δηλοῦσι, καὶ ὁ παρελθὼν βίος ἐγγυᾶται. « Ἐκ μέρους » γὰρ « ἐπέγνωτε ἡμᾶς »· τούτέστιν, Ἐπιγράθητε, ἡμῶν ἐπιδειξαμένων ὑμῖν ἐκ μέρους τινὰ ἑναρέτου βίου τεκμήρια. Μετριοφρονῶν δὲ τοῦτο εἶπεν.

« Ὅτι καύχημα ὑμῶν ἐσμεν, καθάπερ καὶ ὑμεῖς ἡμῶν, ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Κυρίου [ἡμῶν] Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Τί ἐπιγινώσεσθε; « Ὅτι καύχημα ὑμῶν εἰμ'· τούτέστι, Τοιοῦτός εἰμι, οἷος διδόναι ὑμῖν ἀφορμὴν καυχίσεως ἐπ' ἐμοί, ὅτι τοιοῦτον ἔχετε διδάσκαλον, οὐδὲν ἀνθρώπινον διδάξαντα, οὐχ ὑπουργόν, οὐ δολερὸν. Εἶτα ἵνα μὴ δόξη περὶ ἑαυτοῦ λέγειν μεγαλαυχῶν ²⁷, κοινοποιεῖται τὸ καύχημα, καὶ φησὶν, ὅτι Καὶ ὑμεῖς καύχημα ἐσεσθε ἐμόν. Καυχῆσομαι γὰρ, ὅτι τοιοῦτον ἔσυχον μαθητῶν, μὴ ταλαιωμένων, μηδὲ παραλογιζομένων ὑπὸ τῶν ψευδαποστόλων. Πότε δὲ ἐπ' ἀλλήλους καυχῆσομεθα; Καὶ νῦν μὲν, μάλιστα δὲ ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ. Νῦν μὲν γὰρ οἱ πολλοὶ τὰ ἐνείδη καὶ τὰ σκώμματα, ἃ ὑφιστάμεθα ἡμεῖς, ὁρῶσι, καὶ ἴσως διαβάλλουσιν ἡμᾶς· τότε δὲ, πάντων ἀνακαλυφθέντων, φανήσομαι καὶ ἐγώ, ὅτι οὐ τοιοῦτος, οἷον οἱ ψευδαπόστολοι διαβάλλουσι· καὶ ὑμεῖς δὲ καύχημα ἡμῶν ἐσεσθε, ὅτι οὐ τοῖς ἀπατεῶσι προστεθήτε.

« Καὶ ταύτῃ τῇ πεποιθήσει ἐβουλόμην ἔλθειν πρὸς ὑμᾶς τὸ πρότερον. » Ποῖα πεποιθήσει; Τῷ μὴ ἐμαυτῷ συνειδέναι πονηρὸν, τῷ καύχημα ὑμῶν εἶναι, τῷ μὴ δὲ ἐν σαρκίῃ ἀναστραφῆναι σοφίᾳ, ἀλλ' ἐν χάριτι τοῦ Θεοῦ, καὶ ὑμᾶς μάρτυρας ἔχειν τούτων πάντων. Διὰ ταῦτα οὖν, φησὶν, « ἐβουλόμην ἔλθειν πρὸς ὑμᾶς. »

« Ἴνα δευτέραν χάριν ἔχητε. » Τούτέστι, διπλὴν χάριν, τὴν τε διὰ τῆς προτέρας Ἐπιστολῆς, καὶ τὴν διὰ τῆς παρουσίας μου.

Variæ lectiones.

²⁷ ἀλαζῶν περὶ ἑαυτοῦ μεγαλαυχῶν ο.

« Καὶ δι' ὑμῶν διελθεῖν εἰς Μακεδονίαν. » Καίτοι Ἀ ἐν τῇ προτέρᾳ Ἐπιστολῇ εἰρήκει· « Ἐλεύσομαι δὲ πρὸς ὑμᾶς, ὅταν Μακεδονίαν διέλθω. » ἐνταῦθα δὲ φησιν, ὅτι « Ἐβουλόμην πρότερον ἔλθειν πρὸς ὑμᾶς » Τί οὖν; ἑαυτῷ ἐναντιοῦται; Μὴ γένοιτο! Οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτι « Ἐγραψα δι' ὑμῶν ἀπελθεῖν εἰς Μακεδονίαν, ἀλλ', « Ἐβουλόμην. » Εἰ γὰρ καὶ οὐχ οὕτως ἔγραψα, φησιν, ὁμῶς ἐσπούδαζον καὶ ἐβουλόμην ἔλθειν πρὸς ὑμᾶς; καὶ πρὶν Μακεδονίαν ἰδῶ· τοσοῦτον ἀπέσχον τοῦ βῆθαι ἔλθειν πρὸς ὑμᾶς, καὶ ὑστερησαί τῆς ὑποσχέσεως, ὥστε καὶ προφθάσαι αὐτὴν ἤβλητα.

« Καὶ πάλιν ἀπὸ Μακεδονίας ἔλθειν πρὸς ὑμᾶς, καὶ ὑφ' ὑμῶν προπεμφθῆναι εἰς τὴν Ἰουδαίαν. » Ἐν τῇ προτέρᾳ Ἐπιστολῇ ἀδιορίστως εἶπεν· « Ἴνα ὑμεῖς με προπέμψητε οὐ ἐκ πορεύσωμαι. » δεδοκίμως μὲν εἰπὼν, ὅτι εἰς τὴν Ἰουδαίαν, εἶτα ὑπὸ τοῦ Πνεύματος ἐτέρωθεν ἀναγκασθεὶς ἀπελθεῖν, φανῆ φέυστης. Νῦν δὲ ἐπειδὴ ἀπέτυχε τοῦ πρὸς αὐτοὺς ἔλθειν, θαρρῶν λέγει λοιπὸν, ὅτι εἰς τὴν Ἰουδαίαν ἤβηλον προπεμφθῆναι ὑφ' ὑμῶν· ἀλλ' ὁ Θεὸς οὔτε εἰς ὑμᾶς; ὅλω; ἔλθειν εὐδόκησεν, οὔτε εἰς τὴν Ἰουδαίαν ὑφ' ὑμῶν προπεμφθῆναι. « Ἄκουσ οἶν καὶ τῶν ἐξῆς. »

« Τοῦτο οὖν βουλόμενος, μήτι ἄρα τῇ ἐλαφροῦ ἐρησιάζομαι; ἢ ἂ βουλεύομαι, κατὰ σάρκα βουλεύομαι, ἵνα ἢ παρ' ἐμοὶ τὸ ναί, ναί, καὶ τὸ οὐ, οὐ; » Ἐνταῦθα ἐκδηλοῦται ἀπολογεῖται ὑπὲρ τῆς βραδύτητος, καὶ φησιν, ὅτι Βουλόμενος; ἔλθειν πρὸς ὑμᾶς, τίνας ἔνεκεν οὐκ ἤλθον; ἄρα ὡς ἐλαφρὸς καὶ εὐρίπιστος, καὶ ἄλλοτε ἄλλα φρονῶν; Οὐδαμῶς. Ἄρα ἐξ κατὰ σάρκα, τοῦτέστιν, ἀνθρωπίνω; βουλεύομαι, καὶ οἰκεία γνώμη διοικῶμαι, ὥστε ὁ ἀφορίσω παρ' ἐμαυτῷ, τοῦτο καὶ πληρῶ, κἂν τε ναί, κἂν τε οὐ; οὐκ ἔστιν οὐδὲ τοῦτο. Ἀλλὰ τῷ Πνεύματι ἄγομαι, καὶ οὐκ ἔχω ἐξουσίαν ὅπου θέλω ἀπιέναι, ἀλλ' ὅπου ἐκεῖνο προστάζει. Ὡστε πολλάκις παρ' ἐμοὶ τὸ ναί οὐκ ἔστι ναί, διὰ τὸ μὴ καὶ τῷ Πνεύματι δόξει τοῦτο· οὐδὲ τὸ οὐ, οὐ, διότι ὅπερ ἐγὼ ἀπαναίνομαι, τοῦτο κελεύει τὸ Πνεῦμα. Ὅρα δὲ σοφίαν, πῶς ὅπερ οἱ διαβάλλοντες πρόσφασιν λουδορίας ἐποιούντο, τὸ μὴ ἔλθειν ὑποσχόμενον, τοῦτο αὐτὸς ἐν ἐγκωμίου μοίρᾳ τάττει, τὸ μὴ ἐξουσιάζειν ἑαυτοῦ, ἀλλ' ἀγεσθαι ὑπὸ τοῦ Πνεύματος ὅπου ἂν ἐκεῖν φ δοκῇ. Τί δέ; ἐκεῖνα ἂ ὑπισχνεῖτο, οὐ μετὰ τῆς τοῦ Πνεύματος ἐνεργείας ὑπισχνεῖτο, ἀλλ' ἠγνόει τὸ μέλλον; Ἠγνόει· οὐ γὰρ πάντα ἐπίστατο· ὥστε καὶ ἀσύμφορα ἤγετο, ὡς ἐπὶ τοῦ σκόλοπος. Καὶ ἐν ταῖς πράξεσι δὲ εὐρίσκειται βουλόμενος ἀπελθεῖν ἀλλ' οὐχ, καὶ ὑπὸ τοῦ Πνεύματος καλυόμενος. Τοῦτο δὲ συμπερόντως ὁ Θεὸς ἐποίει, ἵνα μὴ ὡς θεοὶ αὐτοὶ; προσέχωσιν οἱ ἄνθρωποι· ὅπερ οἱ Λυκαῶνες ἔπαθον.

« Πιστὸς δὲ ὁ Θεός, ὅτι ὁ λόγος ἡμῶν ὁ πρὸς ὑμᾶς οὐκ ἐγένετο ναί, καὶ οὐ. » Ἀντιθέσιν ἀνακλύπτουσαν λέγει. Εἰκό; γὰρ εἰπὼν τῶα· εἰ ἄπερ λέγετε οὐκ

8 1 Cor. xvi, 15. h Act. xvi, 6. i Act. xiv, 10.

VERS. 16. « Ac per vos transire in Macedoniam. » Atqui in priore Epistola dixerat 5, « Veniam ad vos ubi Macedoniam transiero: » hic vero ait, « Volui prius venire ad vos. » Quid igitur? secum ipse pugnat? Haudquaquam. Non enim dixit, Scripsi per vos me abiturum in Macedoniam, sed, « Volui. » Etiamsi enim non sic scripsi, inquit, studebam tamen et volebam venire ad vos priusquam Macedoniam inviserem: tantum abest ut ex socordia intermiserim quominus ad vos venirem, ac non statim promissioni, ut et prævenire illam vulerim.

« Et iterum a Macedonia venire ad vos, et a vobis deduci in Judæam. » In priore Epistola indefinite dixit, « Ut vos me deducatis quocunque iero, » veritus ne si dixisset, in Judæam, et a Spiritu alio coactus fuisset proficisci, mendax esse videretur. Jam nunc vero quandoquidem ad eos proficisci non contigit, ideo audacter dicit, quod in Judæam volui a vobis deduci: at Deo visum est, ut neque omnino ad vos venirem, neque a vobis in Judæam deducerer. Audi igitur quæ sequuntur.

VERS. 17. « Cum ergo hoc voluissem, numquid levitate usus sum? Aut quæ cogito, secundum carnem cogito, ut sit apud me, næ, næ, et non, non? » Hic clarius rationem reddit tarditatis suæ, inquit, Cum ad vos venire decrevissem, cujus causa non veni? Num quia levis et inconstans sim, et qui alias alia sentiat? Nequaquam. Num igitur secundum carnem, id est, humano more delibero, et propria voluntate gubernor, ut quod constituerem apud meipsum, idem et impleam, sive sit næ, sive sit non? Haud sic istud habet. Sed Spiritu agor, nec mihi copia est facta, ut quo velim proficiscar, sed quo ille injusserit. Itaque sæpe numero apud me næ non est næ, propterea quod non etiam Spiritui hoc placeat: neque non apud me sit non, 248 quandoquidem id quod ego renuo, Spiritus jubet. Observa autem ejus sapientiam, quomodo quod calumniatores occasionem convicii faciebant, quia non venisset, cum promississet tamen, hoc ipse encomii loco ponit, nempe, quod sui potestatem non habeat, cæterum quod a Spiritu agatur quorsum is vulerit. Quid vero? Illa quæ promittebat, nonne cum Spiritus operatione promittebat, sed ignorabat quid futurum esset? Ignorabat. Non enim omnia norat. Itaque pro iis orabat, quæ inutilia erant, ut cum de stimulo a se auferendo oraret. In Actis etiam invenitur quod vulerit alio abire, sed a Spiritu sit prohibitus b. Id vero commode faciebat Deus, ne homines illis ut diis essent intenti, id quod Lycaonibus accidit l.

VERS. 18. « Fidelis autem Deus, quia sermo noster qui fuit apud vos, non fuit næ et non. » Objectionem emergentem diluit. Verisimile enim erat

Varia lectiones

88 ὅς γὰρ ο. 89 ἔστι ο.

dicturum quempiam, Si quæ dicis non sunt firma, sed sæpe dicis næ, et invenitur non, metui-
mus ne quo modo et sermo tuus et prædicatio talis sit, nempe næ et non, hoc est, inconstans et instabilis. Hanc igitur dissolvens, Quod promiseram, inquit, venire ad vos, meum erat, unde et a proposito decidi. Prædicatio autem Dei est, et quæ Dei sunt fallere non possunt : propterea etiam inquit, « Fidelis est Deus, » hoc est, verus. Proinde, quia verus est, neque verbum ipsius erga vos, quod nos prædicavimus, inconstans et instabile erit, ut alias quidem sit næ, alias vero non.

VERS. 19. « Dei enim Filius Jesus Christus, qui in vobis est per nos prædicatus, per me et Silvanum et Timotheum, non fuit næ et non, sed næ in eo fuit. » Deinceps dicit qualis sermo non fuerit næ et non. « Qui in vobis prædicatus est, non fuit næ et non, » hoc est, non hoc quidem nunc prædicabatur, nunc vero aliud : verum næ fuit, hoc est, firmiter et inconcusse prædicatus est. Recenset autem et multitudinem eorum qui prædicaverunt, testimonium fide dignum faciens, ac humilitatem docens, cum suos discipulos conductores faciat.

VERS. 20. « Quotquot enim sunt promissiones Dei, in ipso sunt næ, et in ipso Amen, Deo ad gloriam per nos. » In prædicatione multa sunt quæ promittuntur, resurrectio mortuorum, filiorum adoptio, ac simpliciter spes futuri sæculi. Ait ergo quod non solum verbi ministerium adeoque prædicatio similiter habeat, ac firmiter prædicata sit, verum etiam quæ in ipsa sunt promissiones. Dei enim sunt : quæcunque autem promisit Deus, « in ipso næ, et Amen » habent, id est, robur et stabilitatem. Non enim in homine quopiam complentur, sed in ipso Deo. Stabiles 249 itaque sunt. Quinetiam ad gloriam ejus faciunt. Etiam si enim ob nihil aliud prorsus, ob suam tamen ipsius gloriam Deus promissiones suas complebit. Quomodo vero complebit eas? « Per nos, » hoc est, per beneficia quæ in nos ille confert. Nos enim ipsi sumus occasio sua implendi promissa, qui promissa accipimus. Quod si promissiones Dei firmæ sunt, multo magis ipse, et qui de ipso est sermo, erit firmus. Vel, « per nos, » aliter est accipiendum, hoc est, ad gloriam Dei, quæ per nos ipsi est oblata : per nos enim glorificatur.

VERS. 21, 22. « Qui autem confirmat nos vobiscum in Christum, et qui unxit nos, Deus est : qui et signavit nos, et dedit pignus Spiritus in cordibus nostris. » Supra dixit quod Deus impleat promissiones : jam confirmat hoc, Quod vos, inquit, et ego doctor vester, firmiter stemus in fide erga Christum, ipse dedit, qui et unxit nos et signavit : hoc est, prophetas, sacerdotes et reges nos fecit. Talis enim est unusquisque qui baptizatus est : nempe propheta, quippe qui viderit quæ oculus non

εισὶ βέβαια, ἀλλὰ πολλάκι· λέγεις ναί, καὶ εὐρίσκειται οὐ, δεδοίκαμεν μήπως καὶ ὁ λόγος σου καὶ τὸ κήρυγμα τοιοῦτόν ἐστι, ναί καὶ οὐ· τούτέστιν ἀστατον καὶ ἀδέβαιον. Φησὶν οὖν λέγων ταύτην, ὅτι τὸ μὲν ἐπαγγελιασθαι ἐλθεῖν ἐμὸν ἦν, διὰ καὶ ἀπέτυχον· τὸ δὲ κήρυγμα τοῦ Θεοῦ ἐστι, καὶ ἀμύχανον διαψεύσασθαι τὰ τοῦ Θεοῦ· διὰ καὶ ἐφη· « Πιστὸς ὁ Θεός, » τούτέστιν, ἀληθής. Ὡστε, ἐπεὶ ἀληθής ἐστιν, οὐδὲ ὁ λόγος αὐτοῦ ὁ πρὸς ὑμᾶς, ὃν ἡμεῖς ἐκηρύξαμεν, ἀστατός ἐστι καὶ ἀδέβαιος, καὶ ποτὲ μὲν, ναί, ποτὲ δὲ, οὐ.

« Ὁ γὰρ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς Ἰησοῦς Χριστός, ὁ ἐν ὑμῖν δι' ἡμῶν κηρυχθεὶς, δι' ἐμοῦ καὶ Σιλουανοῦ καὶ Τιμοθέου, οὐκ ἐγένετο ναί καὶ οὐ, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῷ γέγονεν. » Λοιπὸν λέγει ποῖος λόγος οὐκ ἐγένετο ναί καὶ οὐ. « Ὁ ἐν ὑμῖν κηρυχθεὶς οὐκ ἐγένετο ναί καὶ οὐ· τούτέστιν, οὐ νῦν μὲν τοῦτο ἐκηρύττετο, νῦν δὲ τοῦτο· ἀλλὰ ναί ἐγένετο, τούτέστι, βεβαίως » καὶ ἀπαρραζλεύτως ἐκηρύχθη. Καταλέγει δὲ καὶ τὸ τῶν κηρυξάντων πλῆθος, ἀξιόπιστόν τε τὴν μαρτυρίαν ποιῶν, καὶ ταπεινοροσύνην διδάσκων, ὅτι τοὺς ταυτοῦ μαθητὰς συνδιδασκάλους ποιεῖται.

« Ὅσαι γὰρ ἐπαγγελίαι Θεοῦ, ἐν αὐτῷ τὸ ναί, καὶ ἐν αὐτῷ τὸ Ἀμήν, τῷ Θεῷ πρὸς δόξαν δι' ἡμῶν. » Ἐν τῷ κηρύγματι πολλὰ ἐστὶ τὰ ἐπαγγελλόμενα, ἀνάστασις· νεκρῶν, υἰοθεσία, καὶ ἀπλῶς, ἐλπιδες τοῦ μέλλοντος αἰῶνος. Φησὶν οὖν, ὅτι οὐ μόνον τὸ κήρυγμα αἰεὶ ὡσαύτως, ἔχει, καὶ βεβαίως ἐκηρύχθη, ἀλλὰ καὶ αἱ ἐν αὐτῷ ἐπαγγελίαι· τοῦ Θεοῦ γὰρ εἰσιν. Ὅσα δὲ ὑπέσχετο ὁ Θεός, « ἐν αὐτῷ τὸ ναί, καὶ τὸ Ἀμήν » ἔχουσι· τούτέστι, τὸ βέβαιον. Οὐ γὰρ ἐν τινι τῶν ἀνθρώπων πληροῦνται, ἀλλ' ἐν αὐτῷ τῷ Θεῷ· ὥστε βεβαίαι εἰσιν. Ἀλλὰ καὶ πρὸς δόξαν αὐτοῦ εἰσι· καὶ πάντως, εἰ καὶ μὴ διὰ τι ἄλλο, διὰ γοῦν τὴν οικεῖαν δόξαν ὁ Θεός τὰς αὐτοῦ ἐπαγγελίας πληρῶσει. Πῶς δὲ πληρῶσει ταύτας; « Δι' ἡμῶν. » τούτέστι, διὰ τῶν πρὸς ἡμᾶς εὐεργεσιῶν. Ἡμεῖς γὰρ ἐσμεν αὐτῷ πρόφασις τοῦ πληροῦν τὰς ἐπαγγελίας, οἱ δεχόμενοι τὰ ἐπαγγελλόμενα. Εἰ τοίνυν αἱ ἐπαγγελίαι τοῦ Θεοῦ βέβαιαι εἰσι, πολλῶν μᾶλλον αὐτὸς καὶ ὁ περὶ αὐτοῦ λόγος ἐστὶ βέβαιος. Ἡ τὸ, « Δι' ἡμῶν, » καὶ ἄλλως ἐκληπτέον· τούτέστι, πρὸς δόξαν Θεοῦ, τὴν δι' ἡμῶν αὐτῷ προσαγομένην. δι' ἡμῶν γὰρ δοξάζεται.

« Ὁ δὲ βεβαιῶν ἡμᾶς σὺν ὑμῖν εἰς Χριστόν, καὶ χριστὸς ἡμᾶς, Θεός· ὁ καὶ σφραγισάμενος ἡμᾶς, καὶ δοὺς τὸν ἀρραβῶνα τοῦ Πνεύματος ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν. » Εἰπὼν ἀνωτέρω, ὅτι αὐτὸς πληροῖ τὰς ἐπαγγελίας, κατασκευάζει νῦν τοῦτο, καὶ φησὶν, ὅτι καὶ αὐτὸ τὸ βεβαίως ἐστάναι ἐν τῇ πίστει τῇ εἰς Χριστόν ὑμᾶς, καὶ ἐμὲ αὐτὸν τὸν διδάσκαλον ὑμῶν, αὐτὸς δίδωσι, καὶ αὐτὸς ἔχρισεν ἡμᾶς καὶ σφράγισα· τούτέστι, προφήτας, καὶ βασιλεῖς, καὶ ἱερεῖς εἰργάσατο. Τοιοῦτος γὰρ πᾶς βαπτισθεὶς· προφήτης, ὡς

Variæ lectiones.

²⁰ ναί καὶ οὐ· ὁ γὰρ Υἱὸς φησὶ, τοῦ Θεοῦ, ὁ ἐν m. ²¹ γενναίως ο. ²² ἐκπληρῶσει m. ²³ προστι-
νομένην m.

ἰδῶν ἢ ὀφθαλμοῖς οὐκ εἶδεν, καὶ οὖς οὐκ ἤκουσεν · ἰ-
 ρεύς, ὡς ὀφείλων αὐτὸν προσάγειν θυσίαν ζῶσαν,
 ἀγίαν, εὐάρεστον τῷ Θεῷ · καὶ βασιλεύς, ὡς Θεοῦ
 τοῦ παμβασιλέως υἱὸς γεγωνῶς, καὶ τῆς μελλούσης
 κληρονόμος βασιλείας, καὶ ὡς νῦν βασιλεύων τῶν
 ἀτόπων λογισμῶν, καὶ τοῦ κόσμου παντὸς ὑπερκείμε-
 νος. Ὡς περ οὖν τὸ παλαιὸν οἱ ἱερεῖς καὶ βασιλεῖς
 ἐχρίοντο τῷ ἑλαίῳ · οὕτω καὶ νῦν ἡμεῖς τῷ Πνεύ-
 ματι ἐχρίσθημεν, δόντος τοῦ Θεοῦ ἐν ταῖς καρδίαις
 ἡμῶν τὸν ἀρραβῶνα τοῦ Πνεύματος · εἰ δὲ τὸν
 ἀρραβῶνα ἔδωκε, καὶ τὸ πᾶν δώσει πάντως. Ἀρ-
 ραβῶνα δὲ λέγει τὰ νῦν χαρίσματα τοῦ Πνεύ-
 ματος. Ἐκ μέρους γὰρ γινώσκομεν, καὶ ἐκ μέ-
 ρους προφητεύομεν · τότε δὲ τὸ τέλειον ²⁴ ἀποληψό-
 μεθα, ὅτε φανερωθήσεται ὁ Χριστὸς ἐν τῇ δόξῃ
 αὐτοῦ. Μὴ τοίνυν νομίζετε, ὅτι ἡμεῖς ἐσμεν οἱ ἐπαγ-
 γελλόμενοι ὑμῖν, καὶ ἰσως ψευσόμεθα. Οὐδὲ γὰρ,
 οὐδὲ ἡμεῖς ἐσμεν οἱ στηριζόντες ὑμᾶς, ἀλλ' ὁ Θεὸς
 οἱ ἐπαγγέλλεται, καὶ στηρίζει, καὶ ἐμὲ, καὶ ὑμᾶς.
 Αὐτὸς οὖν μέλλει τὰ πάντα πληροῦν. Ἐξῴθεν γὰρ
 ὀφείλεις συνυπακούσαι, ὅτι Ὁ τάδε καὶ τάδε ποιή-
 σας Θεὸς, αὐτὸς πληροὶ τὰς οικίας ὑποσχέσεις.

εἰ Ἐγὼ δὲ μάρτυρα τὸν Θεὸν ἐπικαλοῦμαι ἐπὶ τὴν
 ἐμὴν ψυχὴν, ὅτι φειδόμενος ὑμῶν, οὐκέτι ἦλθον εἰς
 Κόρινθον. » Καὶ μὴ ἀνωτέρω εἶπεν, ὅτι διὰ τοῦτο
 οὐκ ἦλθον, ὅτι οὐκ εἶχον ἐξουσίαν ἑαυτοῦ, ἀλλ'
 ὑπὸ τοῦ Πνεύματος ἐκωλύθη. Πῶς οὖν νῦν λέγει,
 ὅτι διὰ τὸ φεῖσθαι ὑμῶν οὐκ ἦλθον; Ἡ καὶ
 τοῦτο αὐτὸ τοῦ Πνεύματος ἦν. Τὸ γὰρ Πνεῦμα
 ὑπέβαλεν αὐτῷ μὴ παραγενέσθαι, τὴν φειδῶ τὴν
 αὐτῶν προβαλλόμενον. Ἡ ὅτι κατὰ μὲν τὴν ἀρ-
 χὴν τὸ Πνεῦμα ἐκώλυεν, ὑστερον δὲ καὶ αὐτὸς ἐπι-
 λογισάμενος, ὅτι τοῦτο βέλτιον, ἔμεινε. Ὅρα ἐπὶ
 τὴν σοφίαν αὐτοῦ · Ἐπειδὴ γὰρ ἐκεῖνοι εἶλεγον, ὅτι
 διὰ τοῦτο οὐκ ἦλθες, διότι, ὡς εἶκεν, ἐμίσησας
 ἡμᾶς · αὐτὸς τὸναντίον φησὶν, ὅτι διὰ τοῦτο οὐκ
 ἦλθον, ὅτι φεῖδομαι ὑμῶν. Τοῦτο δὲ λέγει, διότι
 ἦσαν τινες παρ' αὐτοῖς ἀμαρτάνοντες ²⁵, καὶ μὴ με-
 τανοήσαντες, οἷς ²⁶ ἐπεξήλθεν ἄν, εἰ παρεγένετο,
 καὶ εὔρεν ἀδιορθώτους. Περιέμενε οὖν, ἵνα ὅταν
 διορθώσωνται, τότε ἔλθῃ, καὶ μὴ εὔρη κολάσεως
 ἀφορμὴν.

εἰ Οὐχ ὅτι κυριεύομεν ὑμῶν τῆς πίστεως, ἀλλὰ
 συνεργοὶ ἐσμεν τῆς χαρᾶς ὑμῶν. » Ἐπειδὴ αὐθεν-
 τικώτερον ἔδοξε ἰεῖν (ἐκεῖνων γὰρ τι φεῖδεται, **D**
 οὐς κολάσαι κύριός ἐστι), θεραπεύει τὸ τοῦ λόγου
 τραχὺ, καὶ φησιν, ὅτι εἶπον, φεῖσθαι ὑμῶν, οὐ διὰ
 τὸ ἐξουσίαν ἔχειν τῆς πίστεως ὑμῶν (προαιρέσεως ²⁶
 γὰρ ἐστὶν ἡ πίστις, καὶ οὐδεὶς ἀναγκάζει πιστεῦσαι
 τὸν μὴ βουλόμανον), ἀλλὰ διότι ἡ ὑμετέρα χαρὰ
 ἐμὴ ἐστίν, οὐκ ἦλθον, ἵνα μὴ ἐμβάλω ὑμᾶς εἰς λύ-
 πην, καὶ λυπηθῶ καγὼ. Πάντα γὰρ ἐργάζομαι ὑπὲρ
 τῆς χαρᾶς ὑμῶν, καὶ διὰ τοῦτο ἔμεινα · ἵνα διορθω-
 θέντας ἀπὸ τῆς ἀπειλῆς μόνης εὐρών, ἀλύτους ὑμᾶς
 διατηρήσω.

A vidit, nec auris audivit. Sacerdos etiam, ut qui
 debeat seipsum offerre hostiam viventem, sanctam,
 beneplacentem Deo. Tum rex, ceu Dei summi regis
 et imperatoris filius factus, futurique regni hæres,
 et qui nunc regnet domineturque in omnibus absur-
 das cogitationes, constitutusque sit supra univer-
 sum mundum. Perinde igitur ut apud priscos, sa-
 cerdotes et reges inungebantur oleo : ita etiamnum
 nos Spiritu inuncti sumus dante Deo arrhabonem
 Spiritus in cordibus nostris. Quod si arrhabonem
 dedit, totum omnino etiam dabit. Arrhabonem au-
 tem appellat quæ nunc dantur charismata Spiritus.
 Ex parte enim cognoscimus, et ex parte propheta-
 mus : tum vero perfectum absolutumque percipie-
 mus, quando manifestabitur Christus in gloria sua.
 Ne igitur arbitremini nos esse qui pollicemur,
 deinceps forsitan mendaces inveniendi. Minime enim
 gentium nos sumus qui fulcimus vos : verum Deus
 est, qui et promittit, et firmat cum me tum vos.
 Ipse enim omnia adimplebit. Subaudire enim te
 oportet, quod Deus hæc et illa faciens, ipse etiam
 complet proprias promissiones.

VERS. 23. « Ego autem testem Deum Invoco in
 animam meam, quod parcens vobis, nondum vene-
 rim Corinthum. » Atqui supra dixit, Propterea non
 veni, quia non habuerim mei ipsius potestatem, sed
 a Spiritu sim prohibitus. Qui igitur nunc ait, Ut
 parcerem vobis non veni? Vel hoc ipsum a Spiritu
 erat : Spiritus enim ei suggestit ne veniret, propo-
 nens nimirum et consulens quo esse parcat : vel quia
 Spiritus primum inhibuerit, post vero **250** et ipse
 secum reputaverit sic melius esse, ideoque manserit.
 Sapientiam hic ipsius animadvertit. Cum enim illi
 dicerent, Propterea non venisti, quod, ut videtur,
 oderis nos, ipse contrarium ait, Eam ob causam
 non veni ad vos, quod vobis parcerem. Hoc autem
 refert, quia nonnulli apud eos fuerint peccantes et
 impenitentes, de quibus supplicium sumpsisset, si
 non reformatos invenisset. Expectavit igitur tan-
 tisper dum correxerint mores suos, ac tum veniat,
 nec puniendi occasionem inveniat.

VERS. 24. « Non quod dominemur fidei vestræ,
 sed adiutores sumus gaudii vestri. » Quia videba-
 tur majoris auctoritatis quod dixerat (illis enim
 quispiam parcat, in quos puniendi jus habet), aspe-
 ritatem jam orationis curat et mitigat : Non dixi,
 inquiens, me vobis parcere, eo quod sit mihi jus in
 fidem vestram (libere namque voluntatis fides est,
 neque quisquam cogit nolentem credere); verum
 quia vestra lætitia mea est, non veni, ne coniciam
 vos in mœrorem, ac simul vobiscum mœream.
 Omnia enim facio pro gaudio vestro, eamque ob
 causam adventum meum distuli, et per solas minas
 vos ad meliorem statum translatos inveniens, mœ-
 rores expertes conservem.

Variæ lectiones.

²⁴ συνάλλαγμα ο. ²⁵ ἀμαρτόντες ο. ²⁶ οὐ; ο. ²⁷ προαιρέσις ο.

« Nam fide statis. » Submisce cum eis disserit, A propterea quod non parum eos percusserrat in priore Epistola. Quod autem ait, est hujusmodi: In his quæ ad fidem attinent, statis: non potui igitur quidquam hoc nomine de vobis conqueri. In aliis vero concussi eratis, et vacillabatis: quæ qui non emendassent, incessissem eos, meritoque mœrore affecissem, quandoquidem et ipse contristatus essem.

CAPUT II.

VERS. 1. « Statui autem hoc apud meipsum, ne iterum in tristitia venirem ad vos. » Cum « iterum » ait, indicat se antehac quoque mœrore affectum fuisse. Non autem aperte dixit, Alias etiam mœrore affecistis me: sed aliter, Ea de re non veni ad vos, ne iterum vos contristem: quod eundem quidem sensum habet. Ideo enim ille eos mœrore affecit objurgationibus, quandoquidem et ipsum contristaverant delictis. Attamen non peræque ferit.

VERS. 2. « Si enim ego vos contristo, ecquis est qui me lætificet, nisi qui ex me contristatur? » Etsi contristem vos, cum vos increpo et aversor, ex hoc tamen exhilaror, quia video me plurimi apud vos fieri, adeo ut mordeat vos, si quando vos averser vel objurgem. Nemo enim, inquit, me adeo exhilarat ac is qui contristatur, cum conspiciat me ira percitum. Indicat enim quod non contemnit 251 me. Unde cum melioris vitæ spem præbeat, exhilarat me.

VERS. 3. « Et scripsi vobis hoc ipsum. » Quale? Quod parcens vobis non veni. Ubi autem scripsi? In hac ipsa Epistola.

« Ne cum venero, tristitiam habeam propter quos oportebat me gaudere. » Propter hoc ipsum, inquit, nunc scripsi vobis, ut corrigamini, ne impœnitentibus ac non emendatis assistens, mœrore afficiar propter vos, quos oportebat lætitiæ ansam mihi præbere.

« Confidens de omnibus vobis, quod gaudium meum omnium vestrum est. » Scripsi, inquit, confidens quod emendaturi sitis vos, atque ita me gaudio afficiuri. « Meum autem gaudium omnium vestrum est. » Ea de causa dixi, « ut non contrister, » non meum, sed, vestrum potius commodum spectans. Novi enim quod si conspexeritis me lætantem, lætemini et vos: si dolentem, et vos dolentis.

VERS. 4. « Nam ex multa afflictione et anxietate cordis scripsi vobis per multas lacrymas. » Cum supra dixerat, « Qui contristatur, exhilarat me, » ne dicant, Eo niteris in mœrorem conjicere nos, ut ipse exhilareris, Propterea, inquit, vehementer etiam mihi dolet, plus quam vobis peccantibus. Non enim simpliciter ex afflictione, sed, « ex multa: » neque per lacrymas simpliciter, sed, « per multas, » et anxietate cordis scripsi: hoc est, suf-

« Τῆ γὰρ πίπτει ἐστῆκατε. » Ὑπεσταλμένω; αὐτοῖς διαλέγεται, διὰ τὸ πολλὰ αὐτοὺς πλῆξαι ἐν τῇ προτέρῃ Ἐπιστολῇ. Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· Ἐν μὲν τοῖς κατὰ πίστιν ἐστῆκατε. Οὐκ οὖν ἐν τούτοις εἶχόν τι μέμψασθαι ὕμῃς· ἐν ἄλλοις δὲ ἐσαλευθεῖς· ἃ μὴ διορθωσαμένοις ἐπεξῆλθον ἂν, καὶ εἰκότως ἐλύπησα ἂν, ὡς καὶ αὐτὸς λυπηθεῖς.

ΚΕΦΑΛ. Β'.

« Ἐχρινα δὲ ἐν ἑμαυτῷ τούτο, τὸ μὴ πάλιν ἐν λύπῃ ἔλθειν πρὸς ὑμᾶς. » Τὸ, « Πάλιν, » δείκνυσιν αὐτὸν καὶ ἄλλοτε λυπηθέντα. Οὐκ εἶπε δὲ φανερῶς, ὅτι Ἐλυπήσατέ με καὶ ἄλλοτε· ἀλλ' ἐτέρως, ὅτι Διὰ τοῦτο οὐκ ἦλθον, ἵνα μὴ πάλιν λυπηθῶ ὑμῖς· ὃ τὴν αὐτὴν μὲν διάνοιαν ἔχει (διὰ τοῦτο γὰρ πάντως καὶ αὐτὸς ἐλύπει αὐτοὺς τοῖς ἐπιτιμίοις, ὅτι αὐτοὶ ἐλύπουν αὐτὸν τοῖς ἁμαρτήμασι), πλὴν οὐχ ὁμοίως ἐστὶ πληκτικόν.

« Εἰ γὰρ ἐγὼ λυπῶ ὑμᾶς, καὶ τίς ἐστιν ὁ εὐφραίνων με, εἰ μὴ ὁ λυπούμενος ἐξ ἑμοῦ; » Εἰ καὶ λυπῶ, φησὶν, ὑμᾶς, ἐν τῷ ἐπιτιμῶν ὑμῖν, καὶ ἀποστρέφασθαι ὑμᾶς, ἀλλ' ὁμοῦ δὲ αὐτὸ τοῦτο εὐφραίνωμαι, ὅτι, ὡς εἶοικε, περὶ πολλοῦ με τίθεσθε, ὥστε δάκυσθαι, ὅταν ἀποστρέφωμαι ὑμᾶς, καὶ ἐπιτιμῶ ὑμῖν. Οὐδαὶς γὰρ με, φησὶν, εὐφραίνει οὕτως, ὡς ἐκείνος ὁ λυπούμενος, ὅτε βλέπει με ὀργιζόμενον. Ἐμφραίνει γὰρ, ὅτι οὐ καταφρονεῖ μου. Ὅθεν καὶ ἐλπιδας διδοὺς διορθώσεως, καὶ κατὰ τοῦτο εὐφραίνει με.

« Καὶ ἔγραψα ὑμῖν αὐτὸ τούτο. » Ποῖον; « Ὅτι φειδόμενος ὑμῶν οὐκ ἦλθον. » Ποῦ δὲ ἔγραψα; Ἐν ταύτῃ τῇ Ἐπιστολῇ.

« Ἴνα μὴ ἐλθῶν, λύπην σχῶ ἀφ' ὧν ἔδει με χαίρειν. » Διὰ τοῦτο, φησὶν, ἔγραψα νῦν ὑμῖν, ἵνα διορθωθῆτε, καὶ μὴ ἀδιορθώτοις ἐπιστάς, λύπην σχῶ ἐφ' ὑμῖν, οὗς ἔδει εὐφροσύνης ἀφορμάς μοι δίδόναι.

« Πεποιθὼς ἐπὶ πάντας ὑμᾶς, ὅτι ἡ ἐμὴ χαρὰ πάντων ὑμῶν ἐστίν. » Ἐγράψα, φησὶ, πεποιθὼς ὅτι διορθωθήσεσθε, καὶ ἐκ τούτου χαρήσομαι. « Π ἐμὴ δὲ χαρὰ πάντων ὑμῶν ἐστίν. » Ὅστε διὰ τοῦτο εἶπον, Ἴνα μὴ λυπηθῶ, οὐ τὸ ἑμαυτοῦ σκοπῶν, ἀλλὰ τὸ ὑμέτερον. Οἶδα γὰρ, ὅτι ἐὰν ἴσῃτε χαίροντα, χαίρετε· καὶ ἐὰν ἀλγοῦντα, ἀλγεῖτε.

« Ἐκ γὰρ πολλῆς θλίψεως καὶ συνοχῆς καρδίας ἔγραψα ὑμῖν διὰ πολλῶν δακρύων. » Ἐπειδὴ εἶπεν ἂνω, ὅτι· « Ὁ λυπούμενος εὐφραίνει με· » ἵνα μὴ εἴπωσιν, ὅτι Αὐτὸ τοῦτο σπουδάζεις, τὸ λυπεῖν ἑμᾶς, ἵνα αὐτὸς εὐφραίνῃ· διὰ τοῦτο φησὶν, ὅτι Σφόδρα καὶ αὐτὸς ἀλγῶ, πλεον ὑμῶν τῶν ἁμαρτανάντων. Οὐ γὰρ, Ἀπὸ θλίψεως, ἀπλῶς, ἀλλὰ καὶ, « Πολύλης· » οὐδὲ, Διὰ δακρύων, ἀπλῶς, ἀλλὰ, « Διὰ πολλῶν, καὶ συνοχῆς καρδίας ἔγραψα· » τοῦτέστιν,

Variæ lectiones.

27 εὐφραίνει ο.

Ἄπεινιγε τὴν καρδίαν μου ἡ ἀθυμία, συνέχουσα ἅ καὶ στενωχωροῦσα, καὶ διὰ τοῦτο ἔγραψα. Ὡσπερ εἴ τις πατήρ ἰατρὸς τέμνων ἢ καίων τὸν παῖδα, δι' ἀμφοτέρων λυπεῖται, καὶ ὅτι νοσεῖ, καὶ ὅτι ἀναγκάζεται αὐτὸν τέμνειν· κατ' ἄλλον δὲ τρόπον εὐφραίνεται, διὰ τὴν τῆς ὑγείας ἐλπίδα· οὕτως οὖν καὶ ἡμάρτανόντας ὑμᾶς λυπῶν²⁸, λυποῦμαι· κατ' ἄλλον δὲ τρόπον· εὐφραίνομαι, λυπουμένων, ὑμῶν, διὰ τὴν ἐλπίδα τῆς διορθώσεως ὑμῶν.

« Οὐχ ἵνα λυπηθῆτε, ἀλλ' ἵνα γνῶτε τὴν ἀγάπην ἣν ἔχω περισσοτέρως εἰς ὑμᾶς. » Τὸ ἀκόλουθον ἦν εἰπεῖν· Οὐχ ἵνα λυπηθῆτε, ἀλλ' ἵνα διορθωθῆτε· ἀλλ' οὐ λέγει τοῦτο· καταγλυκαίνει δὲ τὸν λόγον, βουλόμενος ἐπισπάσασθαι αὐτοὺς, διὰ τοῦ δεῖξαι, ὅτι « περισσοτέρως, » ἢ τοῦ ἄλλους μαθητᾶς, ἀγαπᾷ^B αὐτούς, καὶ ὅτι καὶ λυπῆ, ἀπὸ ἀγάπης λυπεῖ, καὶ οὐκ ἀπὸ θυμοῦ. Μεγίστης γὰρ ἀγάπης, τὸ ἀμαρτανόντων ὑμῶν, ἐμὲ λυπεῖσθαι, καὶ σπεύδειν ἐπιτιμᾶν ὑμῖν, κἀντεῦθεν λυπεῖν ὑμᾶς. Εἰ γὰρ μὴ ἡγάπων, ἀφ᾽ ἧκα ἂν ἀθεραπεύτους.

« Εἰ δὲ τις λελύπηκεν, οὐκ ἐμὲ λελύπηκεν, ἀλλ' ἀπὸ μέρους, ἵνα μὴ ἐπιβαρῶ πάντας ὑμᾶς. » Βούλεται διὰ τούτων ἀγάπην κυρωθῆναι εἰς τὸν πεπορνευκότα, περὶ οὗ ἔγραψεν ἐν τῇ προτέρᾳ Ἐπιστολῇ· καὶ γὰρ ἦσαν αὐτὸν πάντες τῆ κελεύσει Παύλου ἀποστραφέντες ὡς βδελυκτόν. Ἴνα τοίνυν μὴ πάλιν τὴ ἐναντία κελευσθέντες, τουτέστι, τὸ προσλαβέσθαι αὐτὸν, καὶ χαρίσασθαι αὐτῷ, σκανδαλισθῶσιν ἐπὶ τῷ Πιπύφῳ ὡς παλιμδύφῳ· μεταχειρίζεται σοφώτατα τὸν λόγον, καὶ κοινωνοὺς αὐτοῦ ποιεῖται τῆς συγχωρήσεως, λέγων, ὅτι Ὡσπερ κοινῶς ἐλύπησεν ἡμᾶς, οὕτω καὶ κοινῶς πάλιν εὐφράνθητε²⁹ ἐπὶ τῇ συγχωρήσει αὐτοῦ. Οὐ γὰρ ἐμὲ, φησί, μόνον λελύπηκεν, ἀλλὰ καὶ ὑμᾶς πάντας « ἐκ μέρους· » τουτέστιν, Ὅλιγον τι ἐλύπησεν, ἵνα μὴ λέγω ὅτι παντελῶς ἐλύπησεν ὑμᾶς, διὰ τὸ μὴ ἐπιβαρῆσαι αὐτόν· ἐπεὶ τῆ γε ἀληθεία καὶ ὑμᾶς ὁμοίως ἐμοὶ ἐλύπησεν· ἀλλ' ὁμως ἵνα μὴ ἐπιβαρῆσω αὐτὸν τὸν πεπορνευκότα, « ἐκ μέρους » φημί, ὑμᾶς λυπηθῆναι.

« Ἰκανὸν τῷ τοιούτῳ ἡ ἐπιτιμία αὐτῆ, ἡ ὑπὸ τῶν πλειόνων. » Οὐ λέγει, Τῷ πεπορνευκότῳ, ἀλλὰ, « Τῷ τοιούτῳ, » ὡς καὶ ἐν τῇ προτέρᾳ. Ἄλλ' ἐκεῖ μὲν οὐδὲ ὀνομάζεσθαι θέλων αὐτόν· ἐνανθῶα δὲ, φειδόμενος, καὶ οὐδὲ μέμνηται οὐδαμοῦ τῆς ἀμαρτίας· παιδεύων καὶ ἡμᾶς, τοῖς συντετριμμένοις συμπαθετέροις εἶναι.

« Ὡστε τῶναντίον μᾶλλον ὑμᾶς χαρίσασθαι καὶ παρακαλέσαι. » Μὴ μόνον, φησί, λύσατε τὴν ἐπιτιμῆσιν, ἀλλὰ τι καὶ πλέον αὐτῷ χαρίσασθε, καὶ παρακαλέσατε αὐτόν· τουτέστιν, ἀνακτήσαθε, θεραπεύσατε· ὡσπερ εἴ τις μαστίχων τινὰ, μὴ μόνον ἀπολύσαι αὐτὸν, ἀλλὰ καὶ τὰς πληγὰς θεραπεύσαι προτραπῆ. Καλῶς δὲ εἶπε, « Χαρίσασθε. » Ἴνα γὰρ μὴ νομίση ἐκείνος, ὅτι ἀφείθη, ὡς ἱκανῶς ἐξ-

locavit cor meum ipsa tristitia, constringens et angustum reddens, ac propterea scripsi. Quemadmodum si quis pater medicus secans aut urens filium suum, duplici nomine angitur, et quod aegrotat filius, et quod aligatur ipse admoveat manum et secare : altera autem ratione exhilaratur, spe nimirum sanitatis ; hunc ad modum et ego vos delinquentes in mœrorem conjiciens, ipse mœreo : alia vero ratione, vobis mœrentibus, propter spem emendationis vestræ exhilaror.

« Non ut contristemini, sed ut charitatem cognoscatis quam habeo abundantius erga vos. » Consequens erat dicere, Non ut contristemini, verum ut emendemini : atqui non dicit hoc. Edulcat autem sermonem, cupiens eos attrahere, indicando quod eos præ cæteris suis discipulis dilectione majore complectatur : et quod etiamsi contristet eos, ex dilectione contristet, non ex iracundia. Maximæ enim charitatis symbolum est, me ob delicta vestra mœrore affici, ac festinare ut vos increpem et vos inde contristem. Nisi enim vos diligerem, relinquerem incuratos.

VERS. 5. « Sin quispiam contristavit, non me contristavit, sed ex parte, ut non onerem vos omnes. » Vult per hæc horum charitatem in fornicatorem confirmari, de quo in priorè Epistola scripserat. Nam, Paulo jubente, omnes ipsum cum execrabilem aversati erant. Ne igitur rursus **252** contraria jussi, nempe ut recipient ipsam, eique condonent, scandalum patiantur Pauli nomine, tanquam inconstantis, prudentissime argumentatur, eosque participes facit hujus condonationis, inquit, Quemadmodum communiter nos mœrore affecit, sic et communiter exhibeamini in condonatione ejus. Non enim me solum, ait, mœrore affecit, sed omnes vos « ex parte : » hoc est, parum quiddam contristavit, ne dicam quod omnino vos contristaverit, ne ipsi gravis essem : quandoquidem revera vos perinde contristavit ac me, at tamen ne aggravem eum qui fornicatus est, « ex parte » dico vos contristatos fuisse.

VERS. 6. « Sufficit illi qui ejusmodi est, objurgatio hæc quæ fit a pluribus. » Non dixit, ei qui fornicatus est, sed, « illi qui est ejusmodi, » perinde ac in priori quoque Epistola : sed illie ne nominare ipsum quidem volens, hic vero parcens ei, nusquam peccati mentionem facit, erudiens nos, ut contritis compatientiores simus.

VERS. 7. « Ita ut e diverso potius vos ei condonetis et consolemini. » Nedum, inquit, removete increpationem, verum etiam quiddam amplius illi indulgete, et adhortemini ipsum, hoc est, recreetis et curetis ipsum : quemadmodum si quis flagris et empiam cælens non solum non dimittat, verum etiam plagas et vulnera curare adhortetur. Pulchre autem dixit, « Condonate. » Ut enim ille non exi-

Variæ lectiones.

²⁸ ὀρῶν ο. ²⁹ εὐφρανεῖ ο.

stimet sibi remissam noxam, quia satis confessus sit, et sufficienter pœnitentia ductus, ostendit quod non tantum ex pœnitentia sua, quantum ex illorum indulgentia, dimissionem recipiat.

« Ne modo abundantiori tristitia absorbeat qui hujusmodi est. » Oportet, inquit, ut ipsum denuo assumatis, consolemini et curetis, ne a tristitia velut a bellua quadam, vel a tempestate et procella absorbeat, vel ad strangulationem perveniat, veluti Judas, præ desperatione; vel resiliat, ut puta non ferens ex immoderata oburgatione dolorem, et ad majorem malitiam præcipitetur. Animadvertite autem quomodo istam in officio contineat, ne post dimissionem signior fiat. Non enim ideo te suscipi, inquit, quod perfecte sordes elueris, sed ne quid gravius patiaris ob infirmitatem tuam. Animadvertite autem quod non ad naturam peccatorum, cæterum ad affectionem peccantium increpationes sint moderandæ.

Vers. 8. « Propter quod obsecro vos ut confirmetis in illum charitatem. » Non jam veluti præceptor imperat, sed veluti patronus judices precatur confirmare, hoc est stabilire dilectionem, nec simpliciter aut vulgariter ipsum assumere. 253 Indicat autem eorum etiam virtutem; qui cum antea sic amarant hominem, ut ei applauderent, nunc usque adeo ipsum aversabantur peccati istius causa, ut vel Paulus ipse pro eo intercederet.

Vers. 9. « Ideo enim scripsi vobis, ut cognoscam experimentum vestrum, num ad omnia obedientes sitis. » Perterrefacit eos, ut metuentes ne inobedientiæ condemnentur, facile condonent homini. « Ideo enim scripsi, » inquit, « ut cognoscam experimentum vestrum, » hoc est, obedientiæ virtutem, ad quemadmodum audivistis me ad eum increpandum, sic mihi nunc obediat, ad eum consolandum. Id enim valet quod ait, « num ad omnia obedientes sitis. » Atqui non propterea scripsit, sed ob illius salutem: atamen ubi nihil læditur, simul illis amicum sese exhibet.

Vers. 10. « Cui autem quidquam donatis, et ego. » Per hæc nascentem ipsorum contentionem et pertinaciam, qua homini condonaturi non erant, mitigat. Ecce enim illos quidem gratiæ hujus auctores primarios facit, seipsum vero subsequentem: « Cui, » inquit, « donatis vos, et ego condono. »

« Nam et ego, si quid donavi, cui donavi, propter vos in persona Christi. » Ne existiment se esse dominos dimittendi, et non, ac propterea negligent hominem absolvere, indicat eis quod jam ipse tali donaverit, ut non possint sese porro ipsi opponere. Ne autem vulnerentur ceu contempti, Propter vos, inquit, remisi ei: noram enim quod hoc vobis gratum sit futurum. Deinde, ne hominum gratia veniam illi concessisse videatur, adjecit, « in per-

Α ὁμολογησάμενος, καὶ μετανοήσας ἀρχοῦντος· δεικνυσὶν ὅτι οὐ τοσοῦτον ἀπὸ τῆς μετανοίας, ὅσον ἀπὸ τῆς αὐτῶν χάριτος, λαμβάνει τὴν ἄφεσιν.

« Μήπως; τῇ περισσοτέρᾳ λύπῃ καταποθῆ ὁ τοιοῦτος. » Δεῖ αὐτὸν προσλαβέσθαι, φησὶ, καὶ παρακαλέσαι, καὶ θεραπεῦσαι, ἵνα μὴ καταποθῆ ὡσερ ὑπὸ θηρίου τινός, ἢ ὑπὸ χειμῶνος καὶ κλύδωνος, τῆς λύπης· καὶ ἡ εἰς ἀγγόνην ἤξη, ὡς ὁ Ἰούδας, τῇ ἀπογνώσει· ἢ ἀποσκιρτήσῃ, μὴ φέρωσιν τὴν ἐκ τῆς ἀμέτρου ἐπιτιμῆσεως ὀδύνην, καὶ εἰς μέλζονα κακίαν ἐκτραχηλισθῆ. Ὅρα δὲ, πῶς καὶ ἐκεῖνον καταστέλλει, ἵνα μὴ βῆθυμότερος γένηται μετὰ τὴν ἄφεσιν. Οὐ γὰρ ἐδεξάμεθα, φησὶ, διότι ἀπενίψω τελείως τὸν ῥύπον, ἀλλ' ἵνα μὴ χαλεπώτερόν τι πάθῃ; διὰ τὴν ἀσθένειάν σου. Σημείωσαι δὲ, ὅτι οὐ πρὸς τὴν τῶν ἁμαρτημάτων φύσιν, ἀλλὰ πρὸς τὴν τῶν ἁμαρτανόντων διάθεσιν τὰ ἐπιτίμια δεῖ ὀρίζειν.

« Διὸ παρακαλῶ ὑμᾶς κυρῶσαι εἰς αὐτὸν ἀγάπην. » Οὐκέτι ὡς διδάσκαλος ἐπιτάττει, ἀλλ' ὡς συνήγορος, δικαστὰς παρακαλεῖ κυρῶσαι, τουτέστι, βεβαιῶσαι ἀγάπην, καὶ μὴ ἀπλῶς, καὶ ὡς ἔτυγεν, αὐτὸν παραδέξασθαι. Δείκνυσιν δὲ καὶ τὴν αὐτῶν ἀρετὴν, εἰ γε οὕτω πρότερον φιλοῦντες τὸν ἄνθρωπον, ὡς καὶ συγκροτεῖν αὐτὸν, οὕτω νῦν διὰ τὴν ἁμαρτίαν ἀπεστρέφοντο, ὥστε καὶ Παῦλον ὑπὲρ αὐτοῦ παρακαλεῖν.

« Εἰς τοῦτο γὰρ καὶ ἔγραψα, ἵνα γνῶ τὴν δοκίμην ὑμῶν, εἰ εἰς πάντα ὑπήκοοι ἐστε. » Ἐκροβεί αὐτοῦς, ἵνα δεισαντες τὸ κατάκριμα ⁶⁰ τῆς παρακοῆς, εὐκόλως τῷ ἀνθρώπῳ συγχωρήσωσι. « Διὰ τοῦτο γὰρ, » φησὶν, « ἔγραψα, ἵνα γνῶ τὴν δοκίμην ὑμῶν. » τουτέστι, τὴν ἀρετὴν τὴν ἐν τῇ ὑπακοῇ, ἐὰν ὡσερ ἠκούσατέ μου εἰς τὸ ἐπιτιμῆσαι αὐτῷ, οὕτω καὶ νῦν ὑπακούσητε πρὸς τὸ παρακαλεῖσθαι· τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ, « Εἰ εἰς πάντα ὑπήκοοι ἐστε. » Καίτοι οὐ διὰ τοῦτο ἔγραψεν, ἀλλὰ διὰ τὴν ἐκεῖνου σωτηρίαν· ὁμοῦς ἐνθα μὴδὲν βλάπτεται, χαρίζεται καὶ κακίνοις.

« Ὡ δὲ τι χαρίζεσθε, καὶ ἐγώ. » Μαλάττει διὰ τούτων τὴν ἀνακίψουσαν ἰσως φιλονεικίαν αὐτῶν καὶ ἐνοστασιν, ὥστε μὴ συγχωρῆσαι τῷ ἀνθρώπῳ. Ἰδοὺ γὰρ ἐκεῖνους μὲν προκατάρχοντας τῆς χάριτος; ἑαυτὸν δὲ ἐπόμενον τίθησι, λέγων, ὅτι « Ὡ χαρίζεσθε » ὑμεῖς, τοῦτω καὶ ἐγώ » χαρίζομαι.

« Καὶ γὰρ ἐγώ εἰ τι κεχάρισμαι, ᾧ κεχάρισμαι, δι' ὑμᾶς ἐν προσώπῳ Χριστοῦ. » Ἴνα μὴ ἑαυτοὺς νομίσωσι κυρίους τοῦ ἀφίεναι, καὶ μὴ, καὶ διὰ τοῦτο ἀμελήσωσι τοῦ ἀπολύσαι τὸν ἄνθρωπον· δεικνυσὶν αὐτοῖς ὅτι ἤδη αὐτοὺς ἔχαρισατο τῷ τοιοῦτῳ, ὥστε μηκέτι δύνασθαι αὐτοὺς ἀντιδιατάξασθαι αὐτῷ. Ἴνα δὲ μὴ πληγῶσιν ὡς παροφθέντες, φησὶ· Δι' ὑμᾶς ἔχαρισάμην αὐτῷ· ἤδειν γὰρ ὅτι ἀποδεκτὸν ὑμῖν ἐστὶ τοῦτο. Εἶτα ἵνα μὴ δόξῃ δι' ἀνθρώπου; συγ-

Variæ lectiones.

⁶⁰ κρίμα ο.

κεχωρημένοι, προσέβηκεν· « Ἐν προσώπῳ Χριστοῦ »· τούτέστι, Κατὰ Θεόν, καὶ ἐνώπιον τοῦ Χριστοῦ, καὶ ὡσανεὶ ἐκείνου τοῦτο ⁴¹ καλεούνοτο, καὶ ὡς ἀντιπρόσωπος ὢν ἐκείνου, συνεχώρησα· ἢ, εἰς δόξαν τοῦ Χριστοῦ. Εἰ οὖν εἰς δόξαν Χριστοῦ γίνεται ἡ συγχώρησις, πῶς οὐ δεῖ συγχωρηθῆναι τοῦτον, ἵνα δεξασθῆ Χριστός;

« Ἴνα μὴ πλεονεκτηθῶμεν ὑπὸ τοῦ Σατανᾶ· οὐ γὰρ αὐτοῦ τὰ νοήματα ἀγνοοῦμεν. » Ἴνα μὴ γένῃται, φησὶ, κοινή ἡ βλάβη, καὶ ἐλαττωθῆ τῆς ἀγάλης τοῦ Χριστοῦ ὁ ἀριθμός. Καλῶς δὲ πλεονεξίαν τὸ πρῶγμα ὠνόμασεν· ὁ γὰρ διάβολος οὐχὶ τὰ αὐτῶ διαφέροντα λαμβάνει, ἀλλὰ καὶ τὰ ἡμέτερα ἀρπάζει· καὶ μάλιστα, εἰ καὶ διὰ μεθόδου ἡμετέρας, τούτέστι, τῆς μετανοίας ⁴² ἀμέτρου γινομένης. Διὸ καὶ νοήματα ἐκίλεσε τοῦ διαδόλου, τὴν κακουργίαν αὐτοῦ καὶ τὴν δολιότητα, καὶ ὅπως ἐν προσήματι εὐλαθείας ⁴³ ἀπόλλυσιν. Οὐ γὰρ μόνον ἐκ πορνείας ὑποσκελίζει, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἀμέτρου λύπης. Πῶς οὖν οὐ πλεονεξία, ὅταν καὶ ἐκ τῶν ἡμετέρων ἀλίση ἡμᾶς;

« Ἐλθὼν δὲ εἰς Τρωάδα εἰς τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ, καὶ θύρας μοι ἀνεφγμένης ἐν Κυρίῳ, οὐκ ἔσχκα ἀνεσιν τῷ πνεύματί μου, τῷ μὴ εὐρεῖν με Τίτον τὸν ἀδελφόν μου. » Εἶπεν ἀνωτέρω, ὅτι θλίψις αὐτῷ ἐγένετο ἐν τῇ Ἀσίᾳ, καὶ ἔδειξε πῶς ἀπηλλάγη ταύτης· νῦν πάλιν διδάσκει ὅτι καὶ ἐτέρως ἐθλίβη τῷ μὴ εὐρεῖν Τίτον. Ὅταν γὰρ ὁ παραμυθούμενος μὴ ἦ, δεινότερος ὁ πειρασμός. Ὅστε τί μοι μέμφεσθε τῆς βραδύτητος τοσαύταις ἀνάγκαις περιπεσόντι οὐκ ἐώσαις ἡμᾶς, ὡς βουλόμεθα, ἀποδημεῖν; Οὐχ ἀπλῶς δὲ φησιν, ἐπιδημησαι τῇ Τρωάδι, ἀλλ', « Εἰς τὸ Εὐαγγέλιον, » τούτέστιν, ὥστε κηρύξαι. Πῶς οὖν οὐκ ἐκήρυξας, καὶ ταῦτα ⁴⁴ θύρας σοι ἀνεφγμένης; Ἐκήρυξα μὲν, οὐκ ἐπὶ πολὺ δὲ, διότι οὐκ εὗρον Τίτον. « Οὐκ ἔσχκα γὰρ ἀνεσιν »· τούτέστιν, Ἐθλίβην, ὠδυνήθην διὰ τὴν ἀπουσίαν τοῦτου ⁴⁵. Ἄρα οὖν διὰ τοῦτο ἀφήκας τὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ; Οὐ διὰ τοῦτο, ἀλλὰ διότι ἐνεποδίζετο τὸ ἔργον, ἐκείνου ἀπόντος ⁴⁶. Ἐγὼ μὲν γὰρ πάνυ ἐπεθύμουν κηρύξαι, ἀλλ' ἡ ἀπουσία Τίτου ἐμποδίζον γέγονε· μεγάλη γὰρ συνήργει παρώυ.

« Ἄλλ' ἀποταξάμενος αὐτοῖς ἐξῆλθον εἰς Μακεθονίαν. » Τούτέστιν, Οὐ διέτριψα πλεονα χρόνον ἐκεῖ στενωχωρούμενος. Θύρα μὲν γὰρ ἀνέφκτο μεγάλη, τούτέστιν ἔργον πολὺ· πλὴν τῇ ἀπουσίᾳ τοῦ συνεργοῦ ἐνεποδίζετο.

« Τῷ δὲ Θεῷ χάρις, τῷ πάντοτε θριαμβεύοντι ἡμᾶς ἐν τῷ Χριστῷ. » Ἐπειδὴ πολλὰς κατέλεξε λύπας, τὴν ἐν Ἀσίᾳ, τὴν ἐν Τρωάδι, τὴν διὰ τὸ μὴ πρὸς αὐτοῦ; ἄλθειν· ἵνα μὴ δόξη ὡς θρηγῶν ταῦτα ἀπαριθμεῖσθαι, φησὶν, ὅτι Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ, ὅτι « πάντοτε θριαμβεῖται ἡμᾶς, » τούτέστι περιφανεῖς δεικνυσι. Θρίαμβος γὰρ λέγεται· ἢ μετὰ νίκης καὶ τρο-

sona Christi, » hoc est secundum Deum, et curam Christo, et tanquam illo hoc iubente, ac voluti ejus vicem gerens, dimisi; vel in gloriam Christi. Quod si in gloriam Christi cedit dimissio, quomodo non esset huic ignoscendum, ut glorificetur Christus?

VERS. 11. « Ut non circumveniamur a Satana: non enim ignoramus ipsius cogitationes. » Ne, inquit, fiat commune damnum, imminuaturque gregis Christi numerus. Eleganter autem rem ipsam circumventionem nominavit. Non solum enim ad se pertinentia Satanas accipit, verum et nostra rapit: ac maxime per methodum nostram, id est, per penitentiam immoderatam. Propterea diaboli cogitationes malitiam ejus et imposturam vocavit, et quomodo in pietatis specie perdat. Non solum enim per fornicationem supplantat, verum etiam per immodicum moerorem. Quomodo igitur non est circumventio, cum vel per nostra nos capiat?

VERS. 12, 13. « Porro cum venissem Troadem in Evangelium Christi, et ostium mihi apertum **254** esset in Domino, non habui requiem spiritui meo, eo quod non invenerim Titum fratrem meum. » Supra commemoravit quod afflictionem habuerit in Asia, monstravitque quomodo liberatus sit ab ea: jam nunc rursus docet quod et alter afflictus fuerit, eo quod non invenerit Titum. Cum enim non adfuerit qui consoletur, gravior est tentatio. Quare igitur me tarditatis accusatis, qui in tot calamitates inciderim, quæ non sinunt nos pro nostro arbitratu proficisci? Non simpliciter autem dicit, Profectus sum Troadem, verum, « Ad Evangelium, » hoc est, ut prædicarem. Ecqui igitur non prædicasti, maxime cum janua tibi patefacta fuerit? Prædicavi quidem, sed non multum, eo quod non reperi Titum. « Non habui enim quietem, » hoc est, affligēbar, angebar propter ipsius absentiam. An ideo intermisisti opus Dei? Non sane propter hoc, sed quia impediēbatur opus illo absente. Nam ego prædicare valde cupiebam, sed Titī absentia impediēdo fuit: multum enim cooperabatur cum præsens esset.

« Verum illis valere jussis, profectus sum in Macedoniam. » Hoc est, non multum temporis illicitrivi, in angustias nimirum redactus. Ostium enim ingens apertum erat, id est, multum operis restabat: verum propter cooperatoris absentiam impediēbatur.

VERS. 14. « Deo autem gratia, qui semper triumphat nos in Christo. » Cum multos dolores commemorasset, quem in Asia, quem in Troade, quem eo quod ad eos non accesserat, pertulerat, ne videatur ista lugens recensere, inquit: « Gratias ago Deo, quod semper triumphat nos, » hoc est, conspicuos facit. Triumphus enim dicitur

Varie lectiones.

⁴¹ ταῦτα m. ⁴² διανοίας o. ⁴³ εὐσεβείας m. ⁴⁴ ἐνταῦθα m. ⁴⁵ Τίτου o. ⁴⁶ ἀποδημούντος o.

progressio regis sive imperatoris per mediam urbem cum victoria et tropæis. Et nos igitur cum victoria de diabolo Deus conspicuus reddit. Quæ enim videntur esse contumelia, sunt gloria nostra: tum enim corrui diabolus. In Christo autem ista fiunt, hoc est, propter Christum et verbi prædicationem; vel quod in Christo triumphamur, hoc est glorificamur. Nam Christum veluti tropæum gestantes, nos quoque in ipsius splendore glorificamur.

« Et odorem notitiæ suæ manifestat per nos in omni loco. » Unguentum, inquit, pretiosum est cognitio Dei, quam nos cunctis hominibus manifestamus: imo potius non ipsum unguentum, sed odorem ipsius. Etenim præsens cognitio non est admodum perspicua, sed per speculum et in ænigmate. Perinde igitur ac si quis fragrantiam olfaciens, unguentum alicubi positum esse novit, cuiusmodi autem sit essentia, non item: sic et nos, quod Deus sit, novimus, quid vero sit quoad substantiam, non item. Veluti **255** igitur thuribulum sumus regale, et quocumque abierimus, odorem spiritualis unguentum circumferimus, id est, cognitionis Dei. Cum igitur paulo ante dixisset, quod Semper triumphamur, nunc inquit, In omni loco homines bono sufflito affluamus. Omnis enim et locus et tempus nostris institutionibus repletus est. Itaque strenue oportet ferre, siquidem et nunc usque adeo glorificemur, priusquam futuris bonis possidemur.

VERS. 15. « Quia Christi bonus odor sumus Deo, in iis qui salvi fiunt, et in iis qui pereunt. » Vel hoc dicit, quod nosmetipsos hostiam offerimus, moriendo propter Christum: vel quod ad Christi victimam, veluti quidam sufflito, et nos incedamur. Quod vero ait, est huiusmodi: Sive servantur quidam, sive pereant, Evangelium propriam virtutem retinet, nosque perseveramus illud esse quod sumus. Ac quemadmodum lumen, etiamsi caligine perfundat eos qui debilitatis visus sunt, lumen tamen est: mel quoque, etiamsi ictero laborantibus (a) amarum fuerit, dulce tamen est: hunc ad modum Evangelium boni odoris est, etsi increduli quidam pereunt. Et nos « bonus odor sumus » non autem simpliciter, sed « Deo. » Quando vero ille iudicaverit istuc quis est qui contradicat?

VERS. 16. « Aliis quidem odor mortis ad mortem, aliis vero odor vitæ ad vitam. » Quia dixerat nos bonam esse fragrantiam pereuntibus, ne arbitreris illos quoque Deo acceptabiles esse, subintulit hæc: Odores, inquit, hunc alii quidem recipiunt ut servantur, alii ut pereant: perinde ac sues et cantharus unguentum suffocare dicitur, et Christus, petra scandali, et in ruinam positus est. Tum ignis

παίων διὰ μέσης τῆς πόλεως; πρόδοος βασιλέως; ἢ στρατηγού. Καί: ἡμᾶς οὖν ὁ Θεὸς μετὰ τῶν κατὰ τοῦ διαβόλου τροπαίων περιφανεῖς ποιεῖ. Αἱ γὰρ δοκοῦσαι ἀτιμίαι, δοξαῖα ἡμετέρα· τότε γὰρ πίπτει ὁ διάβολος. Ἐν Χριστῷ δὲ ταῦτα γίνονται, τούτῃσι, διὰ τὸν Χριστὸν καὶ τὸ κήρυγμα· ἢ ὅτι ἐν Χριστῷ θριαμβουόμεθα, τούτῃσι δοξαζόμεθα· τὸν γὰρ Χριστὸν οἶδόν τι τρόπαιον φέροντες, ἐν τῇ ἐκείνου περιφανείᾳ δοξαζόμεθα καὶ ἡμεῖς.

« Καὶ τὴν ὁσμὴν τῆς γνώσεως αὐτοῦ φανεροῦντι δι' ἡμῶν ἐν παντὶ τόπῳ. » Μῦρον πολύτιμον, φησὶν, ἔστιν ἡ γνώσις τοῦ Θεοῦ, ἣν ἡμεῖς πᾶσιν ἀνθρώποις φανεροῦμεν, μᾶλλον δὲ οὐκ αὐτὸ τὸ μῦρον, ἀλλὰ τὴν ὁσμὴν τούτου. Καὶ γὰρ ἡ παρούσα γνώσις οὐ σφόδρα σαφής, ἀλλὰ δι' ἐσόπτρου καὶ ἐν ἀνίγματι. Ὅσπερ οὖν ὁ τῆς ὁσμῆς ὀσφραίνόμενος, ὅτι μὲν ἔστι μῦρον κειμένον πού, οἶδεν· ποταπὸν δὲ τὴν οὐσίαν, οὐκ εἶτι· οὕτω καὶ ἡμεῖς, ὅτι μὲν Θεὸς ἔστιν, ἴσμεν· τί δὲ τὴν οὐσίαν, οὐκ εἶτι. Ὅσπερ οὖν θυμιατήριον ἔσμεν βασιλικόν, καὶ ὅπου ἀνὰ ἐλθόμεν, καὶ τὴν ὁσμὴν τοῦ πνευματικοῦ μύρου περιφέρομεν, τούτῃσι τῆς θεογνωσίας. Ἄνω τῶν εἰπῶν, ὅτι πάντοτε θριαμβουόμεθα, νῦν φησὶν, ὅτι Καὶ ἐν παντὶ τόπῳ εὐωδιάζομεν τοὺς ἀνθρώπους. Πᾶς γὰρ, καὶ τόπος, καὶ καιρὸς, τῶν ἡμετέρων ἐμπέπλησται. Ὅστε δεῖ φέρειν γενναίως, εἰ γε τοσαῦτα καὶ νῦν δοξαζόμεθα καὶ πρὸ τῶν μελλόντων.

C « Ὅτι Χριστοῦ εὐωδία ἔσμεν τῷ Θεῷ ἐν τοῖς σωζομένοις, καὶ ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις. » Ἡ τοῦτο φησὶν, ὅτι Ἐαυτοὺς θυσίαν προσφέροντες, ἀποθνήσκοντες διὰ τὸν Χριστὸν· ἢ ὅτι Ἐπὶ τῇ τοῦ Χριστοῦ σφαγῇ, οἶδόν τι θυμίαμα καὶ ἡμεῖς ἐπιθυμώμεθα. Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν, ὅτι Κἂν σώζονται τινες, κἂν ἀπόλλωνται, τὸ εὐαγγέλιον μένει ἔχον τὴν οἰκίαν ἀρετῆν, καὶ ἡμεῖς μένομεν τοῦτο ὄντες ὅπερ ἔσμεν. Καὶ ὡσπερ τὸ φῶς κἂν σκοτίῃ τοὺς ἀσθενεῖς, ὁμοῦ φῶς ἐστὶ· καὶ τὸ μέλι, κἂν τοῖς ἰκτεριώσι πικρὸν ᾖ, ὁμοῦ γλυκὺ ἐστὶν· οὕτω καὶ τὸ εὐαγγέλιον εὐωδία ἐστὶ, κἂν ἀπιστοῦντές τινες ἀπολλύωνται. Καὶ ἡμεῖς « εὐωδία ἔσμεν » καὶ οὐκ ἀπλῶς, ἀλλὰ, « τῷ Θεῷ. » Ὅταν δὲ ἐκείνος ψηφίζηται, τίς ὁ ἀντιλέγων;

D « Οἱς μὲν ὁσμὴ θανάτου εἰς θάνατον· οἷς δὲ ὁσμὴ ζωῆς εἰς ζωὴν. » Ἐπειδὴ εἶπεν, ὅτι « εὐωδία ἔσμεν ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις »· ἵνα μὴ νομίση, ὅτι κἂν κείνοι εὐπροσδέκτοι! ⁴⁷ εἰσιν, ἐπήγαγε ταῦτα, καὶ φησὶν, ὅτι τὴν εὐωδίαν ταύτην οἱ μὲν οὕτω προσέονται, ὥστε σωθῆναι, οἱ δὲ ὥστε ἀπολέσθαι· ὡσπερ καὶ τὰς ὕς, καὶ τοὺς κανθάρους, λέγεται πνίγειν τὸ μῦρον· καὶ ὁ Χριστὸς, πέτρα σκανδάλου, καὶ εἰς

Variæ lectiones.

⁴⁷ εὐπροσδέκτοι, καὶ ἀπρόσδεκτοι ο.

(a) Edit. Lond. habet, nec quoque etiamsi fabricitantibus.

πῶσιν κείμενος· καὶ τὸ πῦρ, τὸν χρυσὸν λαμπρύνον, ἅ

καὶ τὸν ἀκάνθασι πιμπρᾶ. « Καὶ πρὸς ταῦτα τίς ἱκανός; » Ἐπειδὴ μεγάλη ἐφθέγγετο, ὅτι « Εὐωδία ἐσμέν, » καὶ ὅτι θριαμβεύομεθα· πάλιν μετριορρονεῖ, καὶ φησιν, ὅτι πρὸς ταῦτα ἡ ἡμετέρα ἀσθένεια οὐκ ἤρκει, εἰ μὴ ἦν ἡ τοῦ Θεοῦ δύναμις· ἐκείνου γὰρ τὸ πᾶν, καὶ οὐδὲν ἡμέτερον.

« Οὐ γὰρ ἐσμεν, ὡς πολλοὶ, καπηλεύοντες τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ. » Τοὺς ψευδαποστόλους ἐνταῦθα δηλοῖ⁴⁸, οἱ τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν οἰκείων ἐφασκον κατόρθωμα· καὶ φησιν, ὅτι διὰ τοῦτο εἶπον· « Τίς ἱκανός; » καὶ τῷ Θεῷ τὸ πᾶν ἀνέθηκα, διότι οὐκ εἶμι, ὡς οἱ ψευδαπόστολοι, καπηλεύων καὶ νοθεύων τὴν δωρεάν τοῦ Θεοῦ. Αἰνίττεται δὲ αὐτοὺς καὶ τὴν διδασκαλίαν δολοῦντας τοῖς τῆς ἔξω σοφίας σοφίσμασι, καὶ χρημάτων πωλοῦντας, ὅπερ δωρεάν εἶδει διδόναι. Ἄλλ' οὐκ ἡμεῖς τοιοῦτοι. Ἐπάγει τοίνυν·

« Ἄλλ' ὡς ἐξ εὐκλεινίας, ἀλλ' ὡς ἐκ Θεοῦ, κατ' ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ ἐν Χριστῷ λαλοῦμεν. » Τοῦτέστιν, ἐκ καθαρᾶς καὶ ἀδόλου γνώμης, καὶ ὡς ἐκ Θεοῦ ἔχοντες ἀλαλοῦμεν, καὶ οὐκ ὡς οἰκοῦν αὐτοὶ κατορθοῦντες. Καὶ ἐν Χριστῷ· οὐκ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ σοφίᾳ, ἀλλὰ τῇ παρ' ἐκείνου δυνάμει⁴⁹ ἐνηχούμενοι. Τὸ δὲ, « Ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, » εἶπεν, ἵνα δείξῃ τὸ εὐθεὲς τῆς καρδίας καὶ εὐπαρήρησιστον. Τοσοῦτον γὰρ ἡ καρδία ἡμῶν ἐστὶ καθαρὰ, φησὶν, ὥστε τῷ Θεῷ αὐτὴν ἐμφανίζομεν.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

« Ἀρχόμεθα πάλιν ἑαυτοὺς συνιστάνειν; » Ἐπειδὴ μεγάλη περὶ ἑαυτοῦ ἐφθέγγετο, φησὶν· ἴσως τις ἐρεῖ· Τί τοῦτο, ὦ Παῦλε; ἐπαίρεις σεαυτὸν ταῦτα λέγων περὶ σεαυτοῦ. Ταύτην οὖν τὴν ἀντιθεσιν λύει διὰ τῶν ἐξῆς·

« Εἰ μὴ χρῆζομεν, ὡς τινες, συστατικῶν ἐπιστολῶν πρὸς ὑμᾶς, ἢ ἐξ ὑμῶν συστατικῶν; » Τοῦτο μετὰ βαρύτητος λέγει, πληκτικώτερον ποιῶν τὸν λόγον· αἰνίττεται δὲ τοὺς ἀποστόλους⁵⁰ τοὺς ψευδαῖς, οἱ μὴ ἔχοντες ἐκ τῶν οἰκείων ἔργων γνωρίζεσθαι, συστατικὰς ἐπιστολάς· πλάττοντες, διεκόμενον ὡς ἀν. ἤθελον, διὰ τούτων συνιστᾶμενοι καὶ γνωρίζόμενοι. Ὁ τοίνυν λέγει βρυχόμενος, τοῦτό ἐστιν· Εἰ μὴ ἄρα τι; εἶπη, ὅτι δεῖ ἡμᾶς συστατικὰς ἐπιστολάς ἐπιφέρεσθαι πρὸς ὑμᾶς, ἵνα δι' αὐτῶν γνωρισθῶμεν, ἢ πάλιν ἐξ ὑμῶν πρὸς ἄλλους; Εἶτα ἐνδιαθέτως ἐπάγει·

« Ἡ Ἐπιστολὴ ἡμῶν ὑμεῖς ἐστε ἐγγεγραμμένη ταῖς καρδίαις ἡμῶν, γινωσκομένη καὶ ἀγαπώμενη ὑπὸ πάντων ἀνθρώπων. » Ὅπερ ἂν ἐποίησε, φησὶ, τὰ γράμματα συνιστῶντα ἡμᾶς, καὶ αἰδούμενους ποιοῦντα, τοῦτο ὑμεῖς ποιεῖτε, καὶ ὀρώμενοι, καὶ ἀκούμενοι· καὶ ὅπου ἂν ἀπέλωμεν, περιεφέρομεν ὑμᾶς· ἐν τῇ καρδίᾳ γὰρ ἐγγεγραμμένους

Variae lectiones.

⁴⁸ φησὶν ο. ⁴⁹ σοφία ο. ⁵⁰ ψευδαποστόλους ο.

aurum illuminat clariusque reddit, spinas vero urit et absumit.

« Et ad hæc quis idoneus? » Quia magna dixerat, nimirum, « Bonus odor sumus, » et « Triumphamus, » rursus ad moderatam animi sententiam rediit: Ad hæc, inquit, nostra imbecillitas non sufficiebat sine potentia Dei; illius enim totum hoc est quod agimus, nihilque nostrum est.

VERS. 17. « Non enim sumus, ut multi, cauponantes verbum Dei. » Pseudapostolos hic notat, qui Dei gratiam suam esse opus affirmabant: ac Propterea, inquit, dixi, « Quis est idoneus? » ac, Deo totum retuli acceptum, quod non sum sicut pseudapostoli, cauponans et adulterans verbum Dei. Innuit autem, quod ipsi Evangelii etiam doctrinam depravent humanæ sapientiæ ratiocinationibus ac pecunia divendere contentur, quod gratis impertiendum erat. Verum nos non sumus huiusmodi. Infert igitur:

« Sed tanquam ex sinceritate, sed tanquam ex Deo, ante conspectum Dei in Christo loquimur. » Hoc est, ex pura minimeque fallaci mente, ac veluti ex Deo habentes ea quæ loquimur, et non veluti per nos ipsi quiddam transigamus. « Et in Christo: » non per nostram sapientiam, verum illius potentia imbuti et instituti. « Ante conspectum » autem « Dei » dixit, ut cordis sui rectitudinem et libertatem ostendat. A Deo enim cor nostrum purum est, ut et Deo ipsum indicemus.

C

CAPUT III.

VERS. 1. « Incipimus iterum nosmetipsos commendare? » Quandoquidem magna de seipso locutus erat, ait, Aliquis fortasse dicere poterat: Quid hoc, o Paule? hæc de teipso dicens, teipsum effers. Hanc igitur objectionem per sequentia diluit.

« Num egemus, ut nonnulli, commendatitiis litteris ad vos, aut ex vobis commendatitiis? » Hoc cum acerbitate loquitur, sermonem suum asperitatem reddens. Pseudapostolos autem innuit, qui cum propriis suis operibus non possent inclarescere, commendatitiis fingentes epistolas, ad quoscunque vellet perferre, quibus ita commendabantur et innotescebant. Quod igitur cum acerbitate dicit, est huiusmodi: Num igitur dicat aliquis, quod oporteat nos epistolas commendatitiis afferre ad vos, ut per ipsas vobis manifestemur, aut rursus ex vobis ad alios? Deinde ex affectu apposite subdit:

VERS. 2. « Epistola nostra vos estis scripta in cordibus nostris, quæ cognoscitur et legitur ab hominibus omnibus. » Quod fecissent, inquit, litteræ commendantes nos et venerabiles reddentes, hoc ipsum vos facitis, dum alii vos vident, et de vobis audiunt; et quocumque profecti fuerimus, vos circumferimus: nam cordi nostro inscriptos gestamus, omni-

bus deauniantes virtutem vestram. Proinde cum vos habeam epistolam me aliis commendantem, non indigeo aliorum epistolis a vobis, per quas innotescam ignorantibus me. Porro cum vos in mente mea sitis, non opus habeo ut quidam alii me vobis prædicent. Ad ignotos enim commendatitii litteris opus est, non ad cognitos. Vos autem ita menti meæ inscripti estis, ut excidere non possitis. Hic autem testimonium dicit non solum eorum charitati, verumetiam operibus. Ut qui sufficientes fuerint cunctis mortalibus præceptoris sui dignitatem commonstrare. Discipulorum namque virtus præceptorem ornat.

Vers. 3. « Manifestati quod estis epistola Christi. « Qui istuc ratione? Quod lex Christi et mandata ejus, litterarum instar, apud vos maneat et custodiantur.

« 257 Ministrata a nobis, inscripta non atramento, sed Spiritu Dei viventis : non tabulis lapideis, sed tabulis cordis carnis. » Occasione apprehensa comparandi legem cum Evangelio, orditur hinc, inquit: Quemadmodum Moses minister fuit legis, sic et nos vestræ in verbum fidei ministri existimus. Et perinde ut is tabulas lapideas incidit, sic et nos vestra corda. Lex porro atramento scribatur; Evangelium autem in vobis per Spiritum scriptum est. Quanto igitur intervallo Spiritus ab atramento distat, et cor a lapide, tanto et Novum Testamentum a lege discrepat. Quod vero ait, « in tabulis cordis carnis, » sic lege per hyperbaton, « in tabulis carnis : » deinde adjice quod per medium impositum est, hoc est, « cordis. » Aut quia corda sunt lapidea, induratorum nimirum, eam ob rem credentium corda carnea esse dixit, quippe quæ sunt capacia verbi.

Vers. 4, 5. « Fiduciam autem habemus talem per Christum ad Deum, non quod sufficientes simus cogitare aliquid a nobis, quasi ex nobis ipsis. » Quia commonstravit Novum Testamentum Vetere esse majus, consequens autem erat ratiocinari, quod et nos deinceps apostoli Novi Testamenti ministri majores sumus Mose, qui Veteri Testamento inservit : id autem arrogans esse videbatur : Nihil, inquit, nostrum, sed fiducia nostra, id est gloriatio nostra, per Christum est ad Deum. Christus enim nobis est in causa cur in Deo gloriemur, nihilque plane nostrum est, ne minimum quidem. Hoc enim indicat, cum ait : « Non sumus sufficientes cogitare aliquid veluti ex nobisipsis. »

Vers. 6. « Sed sufficientia nostra ex Deo est, qui et nos idoneos fecit ministros Novi Testamenti. » Potentia, inquit, nostra ex Deo est : ipse enim idoneos nos reddidit, hoc est roboravit, idoneos fecit ministros magnæ ac divinæ hujusce rei, nempe Novi Testamenti.

ἔχομεν, καὶ πᾶσιν ὑποδεικνύομεν τὴν ὑμετέραν ἀρετὴν. Ὡστε ἐπειδὴ ὑμᾶς ἔχω ἐπιστολὴν συνιστῶσάν με πρὸς ἄλλους, οὐ δεόμεν ἄλλων ἐπιστολῶν παρ' ὑμῶν^α, ἵνα δι' ἐκείνων γνωρισθῶ τοῖς ἀγνωστοῖς με. Ἀλλὰ καὶ ἐπειδὴ ἐν τῇ διανοίᾳ μου ἔστε, οὐ δεόμεν ἵνα με συστήσωσιν ἄλλοι τενέες πρὸς ὑμᾶς. Πρὸς γὰρ τοὺς ἀγνωστούς δεῖται τις γραμμάτων, οὐ πρὸς τοὺς εἰδότας· ὑμεῖς δὲ ἐν τῇ διανοίᾳ μου ἔστε ἐγγεγραμμένοι, ὥστε μηδὲ ἀποπεισθῆναι δύνασθαι. Ἐνταῦθα δὲ μαρτυρεῖ αὐτοῖς οὐ μόνον ἀγάπην, ἀλλὰ καὶ κατορθώματα· εἰ γε ἱκανοὶ ἦσαν δεικνύειν πᾶσιν ἀνθρώποις τοῦ διδασκάλου τὸ ἀξίωμα. Τῶν γὰρ μαθητῶν ἡ ἀρετὴ, τὸν διδάσκαλον κοσμεῖ.

« Φανερούμενοι, ὅτι ἔστε ἐπιστολὴ Χριστοῦ. » Πῶς; Τῷ τὸν νόμον τοῦ Χριστοῦ, καὶ τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ, γραμμάτων δίκην μένειν παρ' ὑμῶν καὶ φυλάττεσθαι.

« Διακονηθεῖσα ὑφ' ἡμῶν, ἐγγεγραμμένη οὐ μέλανι, ἀλλὰ Πνεύματι Θεοῦ ζῶντος, οὐκ ἐν πλαξὶ λίθιναις, ἀλλ' ἐν πλαξὶ καρδίας σαρκίνας. » Ἀφορμῆς δραξαίμενος τοῦ τὸν νόμον συγκρίνει πρὸς τὸ Εὐαγγέλιον, ἄρχεται ἐντεῦθεν, καὶ φησιν, ὅτι Ὡσπερ ὁ Μωσῆς διάκονος τοῦ νόμου ἐγένετο, οὕτω καὶ ἡμεῖς τῆς ὑμετέρας εἰς τὸ κήρυγμα πίστεως διάκονοι ἐγενόμεθα· καὶ ὡσπερ ἐκεῖνος τὰς πλάκας ἐλάξευσεν, οὕτω καὶ ἡμεῖς τὰς ὑμετέρας καρδίας. Καὶ ὁ μὲν νόμος μέλανι ἐγράφη· τὸ δὲ Εὐαγγέλιον ἐν ὑμῶν Πνεύματι γέγραπται. Ὅσῳ οὖν διαφέρει Πνεῦμα μέλανος, καὶ καρδία λίθου, τοσοῦτω καὶ ἡ Καινὴ τοῦ νόμου. Τὸ δὲ, « Ἐν πλαξὶ καρδίας σαρκίνας, » οὕτως ἀνάγνωθι καθ' ὑπερβατόν· « Ἐν πλαξὶ σαρκίνας· » εἶτα διὰ μέσου, τούτεστι, « Καρδίας. » Ἡ καὶ ἐπειδὴ καρδαίαι εἰσι λίθιναι αἰτῶν πεπωρωμένων, διὰ τοῦτο τὰς τῶν πιστῶν καρδίας σαρκίνας εἶπεν, ὡς δεκτικὰς τοῦ λόγου.

« Πεποιθήσιν δὲ τοιαύτην ἔχομεν διὰ τοῦ Χριστοῦ πρὸς τὸν Θεόν· οὐχ ὅτι ἱκανοὶ ἐσμεν ἀφ' ἑαυτῶν λογίσασθαι τι, ὡς ἐξ ἑαυτῶν. » Ἐπειδὴ ἔδειξε τὰ τῆς Νέας μετὰ τῶν τῆς Παλαιᾶς· ἀκόλουθον δὲ ἦν συλλογίσασθαι, ὅτι καὶ ἡμεῖς λοιπὸν οἱ ἀπόστολοι, οἱ διάκονοι τῆς Νέας, μετίζοντες ἐσμεν Μωσέως, τοῦ διακονήσαντος τῇ Παλαιᾷ· ἐδόκει δὲ τοῦτο ἀλαζονείας φησίν, ὅτι οὐδὲν ἡμέτερον, ἀλλ' ἡ πεποιθήσις ἡμῶν, τούτεστι τὸ καύχημα ἡμῶν, διὰ τοῦ Χριστοῦ ἐστὶ πρὸς τὸν Θεόν. Ὁ γὰρ Χριστὸς αἴτιος ἡμῶν τοῦ ἐν Θεῷ καυχᾶσθαι, καὶ οὐδὲν ἡμέτερον, οὐδὲ τὸ ἐλάχιστον. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ διὰ τοῦ εἰπεῖν· « Οὐ γὰρ ἐσμεν ἱκανοὶ λογίσασθαι τι ὡς ἐξ ἑαυτῶν. »

« Ἀλλ' ἡ ἱκανότης ἡμῶν ἐκ τοῦ Θεοῦ, ὃς καὶ ἰκάνωσεν ἡμᾶς διακόνους (Καινῆς Διαθήκης). » Ἡ δύναμις, φησὶν, ἡμῶν ἐκ Θεοῦ ἐστίν· αὐτὸς γὰρ ἰκάνωσεν ἡμᾶς, τούτεστιν ἐνεδυνάμωσεν, ἐπιτηδέως εἰργάσατο διακόνους τοῦ μεγάλου τούτου καὶ θείου πράγματος τῆς Καινῆς Διαθήκης.

Variæ lectiones.

^α πρὸς ὑμᾶς ο.

« Οὐ γράμματος, ἀλλὰ Πνεύματος. » Καὶ ὁ νόμος; **A** μὲν πνευματικὸς ἦν, τουτέστιν, ὑπὸ Πνεύματος δοθεὶς· οὐ μὴν Πνεῦμα ἐχορήγει, ὡς ἡ Καινὴ. Τοῦτο οὐ λέγει, ὅτι Ἡμεῖς « οὐ γράμματος » ἐπιστεύθημεν, ὡς ὁ Μωσῆς, « ἀλλὰ Πνεύματος » χορηγίαν. Καὶ γὰρ οὐ μόνον πνευματικὰ καὶ ²² θεῖα ἐδίδασκον οἱ ἀπόστολοι, ἀλλὰ καὶ τὰς χεῖρας ἐπιτιθέοντες, Πνεῦμα ἐδίδσαν.

« Τὸ γὰρ γράμμα ἀποκτείνει, τὸ δὲ Πνεῦμα ζωοποιεῖ. » Ὁ νόμος, φησὶν, ἐὰν λάβῃ τινα ἀμαρτὸντα κατὰ τὸ δοκοῦν ἐλάχιστον, ὡς τὸν τὰ ξύλα ἐν Σαββάτῳ συλλέξαντα, ἀναίρει· τὸ δὲ ἅγιον Πνεῦμα, τοὺς μωρὰ κακὰ πεπλημμεληκότας ὑποδεχόμενον, ἐν τῇ κολυμβήθρᾳ τοῦ βαπτίσματος δικαιοί, καὶ νεκρωμένους τῇ ἀμαρτίᾳ ζωοποιεῖ.

« Εἰ δὲ ἡ διακονία τοῦ θανάτου ἐν γράμμασιν ἐν-
τετυπωμένη ἐν λίθοις ἐγενήθη ἐν δόξῃ. » Διδάξας ἐν **B** τοῖς ἄνω τὴν διαφορὰν τῆς Νέας ὡς πρὸς τὴν Παλαιάν, τῷ ἐκείνῃ μὲν ἐν μέλανι, ταύτην δὲ ἐν Πνεύματι γυρίσθαι· κάκεινῃ ἐν λίθοις, ταύτην δὲ ἐν καρδίαις· καὶ ἀποκτείνει μὲν ἐκείνην, ταύτην δὲ ζωοποιεῖν· νῦν βούλεται δεῖξαι, ὅτι καὶ ἡ δόξα τοῦ Εὐαγγελίου μεῖζον. Ἐπεὶ δὲ ὁ νόμος αἰσθητὴν δόξαν ἔσχε, τὴν τοῦ προσώπου Μωσέως· ἡ δὲ Καινὴ, νοητὴν, ἣν οὐδεὶς αἰσθητῶς ὄρᾳ· ἀπὸ λογισμοῦ ²³ τὴν ὑπεροχὴν τῆς τοῦ Εὐαγγελίου δόξης δείκνυσαι, καὶ φησὶν, ὅτι ὁ νόμος διάκονος ἦν θανάτου. Οὐκ εἶπε δὲ, Ποιητικὸς, ἵνα μὴ δῶ χάραν τοῖς αἰρετικοῖς, ἀλλ', Ἰπουργός. Ἡ γὰρ ἀμαρτία ἦν ποιητικὴ θανάτου, οὕτως δὲ τὴν κόλασιν ἐπήγγεν. Ἀλλὰ καὶ γράμματα **C** μόνον ἦν, οὐ βοήθειαν τινα παρέχων τοῖς ἀγωνιζομένοις, ἔπερ ἐπὶ τοῦ βαπτίσματος γίνεται, ἀλλὰ καὶ τὰς τιμωρίας ἀνεξαλείπτους ὑποδεικνύων. Ἐν λίθοις γὰρ, φησὶν, ἐντετυπωμένη ἦν ἡ διακονία τοῦ θανάτου αὐτῆ. Εἰ τοίνυν ὁ νόμος τοιοῦτος ὦν, ἐγενήθη ἐν δόξῃ, πόσῳ μᾶλλον ἡ χάρις, ἡ ἀσυγκρίτως ὑπερέχουσα;

« Ὅστε μὴ δύνασθαι ἀτενίσαι τοὺς οὐλοὺς Ἰσραὴλ εἰς τὸ πρόσωπον Μωσέως, διὰ τὴν δόξαν τοῦ προσώπου αὐτοῦ, τὴν καταργουμένην. » Κατηγορεῖ λεληθῆτως τῶν Ἰουδαίων. Οὕτω γὰρ, φησὶν, ἦσαν παχιεῖς, ὡς μὴδὲ αἰσθητὴν δόξαν δύνασθαι ὄρᾳ. Οὐκ εἶπε δὲ, ὅτι ὁ νόμος καὶ αἱ πλάκες εἶχον τὴν δόξαν, ἀλλὰ τὸ Μωσέως πρόσωπον· ὁ γὰρ Μωσῆς ἦν ἐνδοξος, οὐχ αἱ πλάκες τοῦ νόμου. Ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν δόξαν τοῦ Μωσέως καθαιρεῖ, καταργουμένην λέγων ταύτην, **D** ἀντὶ τοῦ, παυομένην. Ὅρα δὲ, ὅτι οὐκ εἶπε, τὴν πονηρὰν, ἀλλὰ, τὴν τέλος λαμβάνουσαν, καὶ ἀργούσαν.

« Πῶς οὐχὶ μᾶλλον ἡ διακονία τοῦ Πνεύματος ἔσται ἐν δόξῃ; » Ὅσπερ εἶπε τὸν νόμον διακονίαν θανάτου, ἀκόλουθον ἦν εἰπεῖν τὸ Εὐαγγέλιον διακονίαν ζωῆς· ὁ δὲ τὸ μεῖζον εἶπε, « Πνεύματος. » Ἡ γὰρ Καινὴ Διαθήκη χορηγίαν ἔχει οὐ ζωῆς μόνον, ἀλλὰ τὸ μεῖζον, καὶ Πνεύματος, τοῦ τὴν ζωὴν χο-

« Non litteræ, sed Spiritus. » Lex quidem spiri-
tualis est, hoc est a Spiritu data: non tamen
Spiritus suppeditabat, ut Novum. Hoc igitur dicit:
Nobis non litteræ sicut Moysi, sed Spiritus suppe-
ditatio commissa est. Etenim non tantum spiritualia
et divina docebant apostoli, verumetiam manum
imponentes, Spiritum dabant.

« Littera enim occidit, Spiritus autem vivificat. »
Lex, inquit, si acceperit quempiam peccantem,
etiam in eo quod minimum videretur, veluti qui
in Sabbato ligna collegisset, eum tollit e medio.
Spiritus autem sanctus eos qui innumera flagitia
commiserunt suscipiens, in lavacro baptismatis
justificat mortuosque peccato vivificat.

258 VERS. 7. « Quod si ministratio mortis litteris
deformata in lapidibus fuit in gloria. » Cum supra
docuisset discrimen Novi et Veteris Testamenti,
quod illud quidem atramento, hoc vero Spiritu scri-
bitur: et illud quidem in lapidibus, hoc vero in cor-
dibus scribatur: tum quod illud occidat, hoc vero
vivificet: nunc ostendere vult, quod gloria quoque
Evangelii major sit. Quia vero lex gloriam sensibi-
lem habuit, illam scilicet quæ in vultu Moysi reni-
tebat, Novum vero Testamentum intellectualem,
quam nemo sensibilibiter videt; a ratiocinatione ex-
cellentiam evangelicæ gloriæ ostendit, inquires,
Lex ministra erat mortis. Non dixit autem Factrix
mortis, ne det locum hæreticis, sed, Adjutrix. Pec-
catum namque mortem faciebat; lex autem pœnam
induxit. Præterea litteræ tantum lex fuit, non
auxilium præstans certantibus, quod sit in bap-
tismate, sed et supplicia indelebilia subindicans.
Lapidibus enim impressum fuit hoc mortis ministe-
rium. Si igitur lex, cum hujusmodi sit, fuit in gloria,
quanto potius gratia, quæ illam incomparabiliter
excellit?

« Ita ut non possent desigere oculos filii Israelis
in faciem Moysi propter gloriam vultus ejus quæ
aboleretur. » Clanculum Judæos accusat. Adeo nam-
que rudes, inquit, fuerunt, ut neque sensibilem
gloriam intueri possent. Non dixit autem, quod lex
et tabulæ habuerint gloriam, sed vultus Moysi. Mo-
ses enim celebris erat, non tabulæ legis. Quinetiam
ipsam Moysi gloriam tollit, abolitam illam dicens,
hoc est quiescentem. Vide autem quomodo non
dixerit, pravam, sed, sinem accipientem et ces-
santem.

VERS. 8. « Quomodo non magis ministratio Spi-
ritus erit in gloria? » Quemadmodum legem dix-
erat ministerium mortis, ita consequens erat dicere,
Evangelium esse ministerium vitæ: at quod majus
est dixit, nimirum, « Spiritus. » Novum enim
Testamentum suppeditandi facultatem habet, non

Variæ lectiones.

²² τινὰ ο. ²³ συλλογισμοῦ ο.

vitam modo, sed quod majus est, Spiritum quoque ipsum qui vitam suppeditat. Hoc igitur multo celebrius erit lege.

VERS. 9. « Nam si ministratio damnationis est gloria, multo magis abundat ministerium justitiæ in gloria. » Rursus eandem sententiam versat. Interpretans autem quomodo dixerit, « Littera occidit, » legem ait esse ministerium condemnationis, ut punitricem peccati, non factricem: Evangelium autem, ministerium justitiæ; nam non solum a poena et supplicio liberat, verum justificat etiam peccatores. Multo igitur magis Evangelium in gloria erit.

259 VERS. 10. « Etenim neque glorificatum est quod glorificatum est, in hac parte, propter excellentem gloriam. » Quid confero, inquit, Vetus et Novum Testamentum inter sese? Tanta est enim Novi excellentia, ut « in hac parte, » id est in comparatione, ne gloriam quidem habere putetur quod glorificatum est, Vetus nimirum Testamentum, propter supereminentem Novi gloriam. Etiam si enim lex glorificata est per seipsam, propter excellentiam tamen gloriæ Evangelii in gloria videtur. Animadvertite autem quod vel per hoc, Vetus Testamentum commendat. Comparationes enim fiunt inter cognata.

VERS. 11. « Si enim quod aboletur, per gloriam fuit, multo magis quod manet, in gloria erit. » Aliam rationem adjicit: Si enim lex quæ abolenda et abroganda erat, per gloriam data est, multo magis in gloria erit stabile ac semper duraturum Novum Testamentum.

VERS. 12. « Habentes igitur talem spem, multa fiducia utimur. » Quia ingentem quamdam gloriam Novo attribuit, qui vero istuc audiverant, tanquam infirmi, sensibilem gloriam videre cupiebant: Spem habemus, inquit. Qualem? Quod majoribus bonis honorati ac donati simus quam Moses, quotquot credimus. Hinc multa fiducia utimur erga eos quos instituimus, nihil celantes, nihil etiam prætermitentes: neque metuimus vestrum conspectum, quemadmodum Moses Judæorum. Non enim estis infirmi æque atque illi. Moses enim cum secunda vice accepisset tabulas atque a monte descenderet, faciem habebat adeo splendidam, ut Judæi neque accedere ad eum possent, neque quidquam cum eo loqui, donec vultum obvetaret. Hujus historiæ Paulus hic jam meminit, et ait:

VERS. 13. « Et non sicut Moses ponebat velamen super faciem suam, ut non intenderent filii Israel in finem ejus quod aboletur. » Id est, non est opus nos contegi, perinde ac Moses se contegebat. Potestis enim vos aspicere gloriam hanc quam nos habemus, gloriam dico Evangelii, quanquam illa longe clariorem: hoc est, potestis intelligere my-

† Exod. xxxiv, 34.

Αρηγοῦντος. Πολλῶ οὖν μᾶλλον αὐτὴ ἔσται ἐν δόξῃ, ἢ ἡπὲρ ὁ νόμος.

« Εἰ γὰρ ἡ δικαιοσύνη τῆς κατακρίσεως, δόξα· πολλῶ μᾶλλον ἢ διακονία τῆς δικαιοσύνης περισσεύει ἐν δόξῃ. » Πάλιν τὸ αὐτὸ νόημα ὡς περιτρέφει· ἐρμηνεύων δὲ, πῶς εἶπεν, ὅτι « τὸ γράμμα ἀποκτείνει, » φησὶ τὸν νόμον εἶναι διακονίαν κατακρίσεως, ὡς κολαστικὸν ἁμαρτίας, οὐ ποιητικὴν διακονίαν δὲ δικαιοσύνης, τὸ εὐαγγέλιον· οὐ μόνον γὰρ ἀπολύει τῆς κολάσεως, ἀλλὰ καὶ δικαιοὶ τοὺς ἁμαρτωλοὺς. Πολλῶ οὖν μᾶλλον ἐν δόξῃ ἔσται τὸ εὐαγγέλιον.

« Καὶ γὰρ οὐδὲ δεδοξασται τὸ δεδοξασμένον ἐν τούτῳ τῷ μέρει, ἕνεκεν τῆς ὑπερβαλλούσης δόξης. » Καὶ τί, φησὶ, συγκρίνω τὴν Παλαιὰν καὶ τὴν Νέαν; Τσοαυτὴ γὰρ τῆς Νέας ἡ ὑπεροχὴ. ὥστε « ἐν τούτῳ τῷ μέρει, » τουτέστιν ἐν τῷ συγκρίνεσθαι, οὐδὲ δεῖ εἶναι νομισθῆσθαι τὸ δεδοξασμένον, τουτέστιν ἢ Παλαιὰ, διὰ τὴν ὑπερβάλλουσαν δόξαν τῆς Νέας. Καίτοι γὰρ δεδοξασμένος ὁ νόμος αὐτὸς κατ' ἑαυτὸν, ὁμῶς διὰ τὸ ὑπερβάλλον τῆς δόξης τοῦ εὐαγγελίου, ἀδούξος φαίνεται. Ὅρα δὲ, ὅτι καὶ ἐν τούτῳ συνιστᾷ τὴν Παλαιάν· αἱ γὰρ συγκρίσεις ἐπιπέτῳ τῶν συγκρίτων γίνονται.

« Εἰ γὰρ τὸ καταργούμενον, διὰ δόξης· πολλῶ μᾶλλον τὸ μένον, ἐν δόξῃ. » Καὶ ἄλλον λογισμὸν προστίθῃσιν. Εἰ γὰρ ὁ μᾶλλον καταργεῖσθαι καὶ παύεσθαι νόμος, διὰ δόξης ἐδόθη· πολλῶ μᾶλλον ἐν δόξῃ ἔσται ἢ μόνος καὶ ἀεὶ ἐσομένη Νέα Διαθήκη.

« Ἐχοντες οὖν τοιαύτην ἐλπίδα, πολλὴ παρρησία χρώμεθα. » Ἐπειδὴ μεγάλην τινα δόξαν προσεμαρτύρησε τῇ Νέῃ· οἱ δὲ ἀκούοντες ἴσως αἰσθητὴν ἐπειθῶν ἰδεῖν δόξαν ὡς ἀσθενεῖς· φησὶν, ὅτι « ἐλπίδα ἔχομεν. Ποταπὴν; » Ὅτι μειζόνων ἠξιώθημεν, ἢ ὁ Μωσῆς, πάντες οἱ πιστεύσαντες· καὶ διὰ τοῦτο πολλὴ παρρησία χρώμεθα πρὸς τοὺς μαθητευομένους, οὐδὲν ἀποκρυπτόμενοι, οὐδὲν ὑποστελλόμενοι· καὶ οὐ δεδοίκαμεν ὁμῶν τὰς ἡφεις, καθάπερ ὁ Μωσῆς τῶν Ἰουδαίων· οὐ γὰρ ἔστε ἀσθενεῖς, ὡς ἐκείνοι. Ὁ γὰρ Μωσῆς, μετὰ τὸ ἐκ δευτέρου δειξέσθαι τὰς πλάκας, καταβάς ἀπὸ τοῦ ὄρους, τὸ πρόσωπον εἶχεν ἀπολάμπων, ὡς μὴ δύνασθαι τοὺς Ἰουδαίους προσιέναι αὐτῷ, καὶ διαλέγεσθαι, ἕως ὅτου ἐπέθηκε κάλυμμα τῷ προσώπῳ. Ταύτη; τῆς ἱστορίας ἀναμνησκει νῦν ὁ Παῦλος, καὶ φησιν·

« Καὶ οὐ καθάπερ Μωσῆς ἐτίθει κάλυμμα ἐπὶ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, πρὸς τὸ μὴ ἀτανύσαι ὡς τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ ἐπὶ τὸ τέλος τοῦ καταργουμένου. » Τουτέστιν, οὐ χρεῖα καλύπτεσθαι ἡμᾶς καθάπερ τὸν Μωσῆν· δυνατοὶ γὰρ ἰδεῖν ὑμεῖς τὴν δόξαν ταύτην, ἣν ἡμεῖς ἔχομεν, τὴν τοῦ εὐαγγελίου, καίτοι λαμπρότερον οὖσαν ἐκείνης· τουτέστι, δύνασθε νοεῖν τὰ μυστή-

Varia lectiones.

ὡς ὄνομα ο. ὡς δύνασθαι ο.

ρι τοῦ Θεοῦ ⁸⁶, ἔγουν τὸ Εὐαγγέλιον, καὶ οὐ δε- A
 ὄμεθα ἀποκρύπτειν ταῦτα ὑμῖν, ὡσπερ τιτὶ κάλυμ-
 ματι, τῇ ἀσφαλείᾳ. Οἱ δὲ Ἰσραηλίται παχεῖς ὄντες,
 οὐκ ἠδύναντο ἰδεῖν, ὅτι τέλος ἔχει ὁ νόμος, καὶ ὅτι
 καταργηθήσεται· τὸ γὰρ κάλυμμα τὴν παχέϊαν αὐ-
 τῶν διάνοιαν δηλοῖ ⁸⁷, ὡς ἐξῆς μαθήση. Τινὲς δὲ
 οὕτως ἐνόησαν, ὅτι αὐτὸ τοῦτο τὸ μὴ δύνασθαι ἐκει-
 νους ἀτενίσαι, ἐδείκνυε τὴν δόξαν τέλος ἔχουσαν. Μὴ
 ἱρωμένη γὰρ, οὐδὲ δόξα ἦν· καὶ οὕτως ἐδηλοῦτο,
 ὅτι ὀλιγοχρόνιος ἔσται, ἐκ τοῦ μὴ εἰ δόξαν φαί-
 νεσθαι.

« Ἄλλ' ἐπωρώθησαν τὰ νοήματα αὐτῶν· ἄχρι γὰρ
 τῆς σήμερον τὸ αὐτὸ κάλυμμα ἐπὶ τῇ ἀναγνώσει
 τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης μένει, μὴ ἀνακαλυπτόμενον, B
 ὅτι ἐν Χριστῷ καταργεῖται. » Ἐπωρώθη, φησὶν, ὁ
 νοῦς αὐτῶν, καὶ διὰ τοῦτο οὔτε οἱ τότε ἐβλεπον,
 οὔτε οἱ νῦν, ὡς πεπωρωμένοι, καὶ τὸ αὐτὸ κάλυμμα
 ἔχοντες ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Μωσέως, τουτέστιν ἐν
 τῇ ἐπιπολαίῳ ἀναγνώσει τοῦ νόμου ⁸⁸ (Μωσέα γὰρ
 τὸν νόμον ὀνομάζει Χριστὸς, ὡς τὸ, « Ἐχουσι Μω-
 σεία καὶ τοὺς προφήτας »), καὶ οὐδὲ ἀνακαλύπτεται
 αὐτοῖς, οὐδὲ διαγινώσκειται, ὅτι ὁ Χριστὸς ἐμελλε
 καταργῆσαι τὴν Παλαιάν. Ὡστε τῆς αὐτῶν γνώμης
 τὸ πταίσμα· ἡ γὰρ πώρωσις, γνώμης ἀμάρτημα.
 Μὴ τοίνυν, φησὶ, θαυμάζετε, εἰ μὴ δύνανται ἰδεῖν
 τὴν δόξαν τοῦ Χριστοῦ ⁸⁹, καὶ πιστεῦσαι οἱ Ἰουδαῖοι·
 οὐδὲ γὰρ τὴν τοῦ νόμου, τὴν ἐλάττονα, ἠδύναντο
 ἰδεῖν. Εἰ γὰρ ἐκείνην εἶδον, πάντως ἂν καὶ τὴν τοῦ
 Χριστοῦ. Δόξα γὰρ νόμου τὸ πρὸς τὸν Χριστὸν ἐπι- C
 στρέψαι. Πού δὲ εἶπεν ὅτι ὁ νόμος ⁹⁰ ἐν Χριστῷ μέλ-
 λει καταργηθῆναι; Καὶ ἐν τῷ, « Προφήτην ὑμῖν
 ἀναστήσει Κύριος ὁ Θεός· αὐτοῦ ἀκούσεσθε κατὰ
 πάντα. » Ὡστε ἐπεὶ προσετάσσοντο αὐτοῦ ἀκοῦσαι,
 αὐτὸς δὲ καὶ τὰ Σάββατα παρέλυτε, καὶ τὴν περιτο-
 μὴν, καὶ τὰλλα ἅπαντα· ὁ νόμος ἄρα προσέταττε
 τὴν οικίαν κατάλυσιν. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ τὰς θυσίας
 προστάξει γίνεσθαι μὲν ἐν ἐνὶ ναῷ, τοῦτον δὲ αὐτὸν
 πάλιν καθελεῖν, οὐ τὰς θυσίας ἀνήρει παντελῶς ⁹¹;
 Καὶ, « Σὺ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν
 Μελχισεδέχ· » καὶ, « Θυσίαν καὶ προσφορὴν οὐκ
 ἠθέλησας. » Ταῦτα γὰρ πάντα λύσις τοῦ νόμου

« Ἄλλ' ἕως σήμερον ἠνίκα ἀναγινώσκειται Μωσῆς,
 κάλυμμα ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν κεῖται. » Ἐπειδὴ
 ἀνωτέρω εἶπεν, ὅτι κάλυμμα ἐπὶ τῇ ἀναγνώσει τῆς
 Παλαιᾶς κεῖται· ἵνα μὴ τις νομίση, ὅτι κάλυμμα
 λέγει τὴν τοῦ νόμου ἀσάφειαν, Οὐχί, φησὶν, ἀλλὰ
 τὴν πώρωσιν καὶ παχύτητα τῆς αὐτῶν καρδίας ⁹²,
 ταύτην φημι κάλυμμα· ἐπεὶ καὶ ἐν τῇ ὕψει Μωσέως,
 οὐ δι' ἐκείνον ἔκειτο, ἀλλὰ διὰ τὴν τοῦτων παχύτητα
 καὶ ἀμβλυωπίαν.

« Ἠνίκα δ' ἂν ἐπιστρέψῃ πρὸς Κύριον, περιαι-

⁸⁶ Luc. xvi, 29. ⁸⁷ Deut. xviii, 48. ⁸⁸ Psal. cix, 4. ⁸⁹ Psal. xxxix, 7.

Variae lectiones.

⁸⁶ καλῶς τοῦ εὐαγγελίου ο. ⁸⁷ καλεῖ ο. ⁸⁸ τῆς παλαιᾶς διαθήκης ο. ⁸⁹ τοῦ Θεοῦ ο. ⁹⁰ ὁ νόμος ἔτι ο.
⁹¹ φανερώς ο. ⁹² διανοίας ο.

steri Dei, nempe Evangelium; neque opus est ea
 vobis obscuritate tanquam velamine quoniam oc-
 cultare. Israelitæ autem, utpote rudes, non pote-
 rant videre quod finem habitura erat lex, quodque
 abroganda foret. Velum enim pinguem necnon cras-
 sam eorum mentem significat, ut infra dis. es. Non-
 nulli vero ita intellexerunt, quod illud ipsum, quod
 vultum ejus intueri non potuerunt, ostenderet glo-
 riam istam finem habere. Cum enim non videretur,
 gloria non erat: atque hac ratione significabatur
 eam non diu duraturam, quandoquidem ne gloria
 quidem apparet.

260 Vers. 14. « Sed obtusi sunt sensus eorum.
 Nam in hodiernum usque diem idem velamen in
 lectione Veteris Testamenti manet non revelatum,
 quod in Christo aboletur. « Excæcata est, inquit,
 mens eorum: ac propterea neque qui tum vivere
 videbant, neque qui hodie supersunt cernunt:
 quippe excæcati sint, idemque velamentum habe-
 ant in facie Mosis, hoc est, in superficiali lectione
 legis. Nam Mosen Christus legem nominat, ut in
 eo loco: « Habent Mosen et prophetas k. » Neque
 revelatur eis, neque dignoscitur, quod Christus
 esset antiquaturus Vetus Testamentum. Itaque
 mentis eorum error est: siquidem excæcatio men-
 tis est peccatum. Ne igitur mirum sit vobis, inquit,
 si non possint intueri in gloriam Christi, et credere
 Judæi: neque enim gloriam legis, quæ minor erat,
 conspicerent. Si enim legis gloriam vidissent,
 Christi etiam gloriam vidissent. Gloria enim
 legis est, ad Christum converti. Ubi autem dixit,
 quod lex per Christum sit abroganda? Illic ubi ait:
 « Prophetam vobis excitabit Dominus Deus l:
 ipsum per omnia audietis. » Itaque cum juberentur
 ipsum audire, ipse vero et Sabbata dissolveret, et
 circumcisionem aliaque omnia: lex igitur impe-
 rabat propriam sui dissolutionem. Insuper per hoc
 quod præcepit sacra fieri in uno templo, ac rursum
 illud ipsum destruxit, nonne sacrificia omnino au-
 ferebat? Et, « Tu es sacerdos in æternum, se-
 cundum ordinem Melchisedech m; » et, « Sacrifi-
 cium et oblationem nolui n. » Hæc enim omnia
 legis sunt solutio.

VERS. 15. « Sed usque in hodiernum diem cum
 D legitur Moses, velamen positum est super cor
 eorum. » Quia supra dixerat, quod in lectione
 veteris legis velamen sit positum, ne quis existi-
 met quod velamentum legis obscuritatem dicat,
 Haudquaquam, inquit, sed cæcitatem et crassitu-
 dinem cordis eorum, hanc dico velamentum:
 quandoquidem in facie Mosis, non propter ipsum,
 sed propter eorum crassitiem hebetudinemque vi-
 sus positum erat.

VERS. 16. « Quando autem conversus fuerit ad

Dominum, auferetur velamen. Dominus autem Spiritus est. » Modum hic dicit quo fieri possit ut corrigantur Israelitæ : « Quando conversus fuerit ad Dominum, » inquit : hoc est, quando a lege defecerit, accesseritque spirituali Evangelio, tunc auferetur velamentum. Nam quando Moses, ut historia habet, ad Dominum convertebatur, reiectus erat. Id vero futuri typus erat : nam cum conversus quispiam fuerit ad Spiritum (is enim Dominus est), tunc nudam videbit faciem legislatoris, imo ipse erit in Mosis ordine et loco, et fruatur gloria, legis gloriam, quantum dictum est, superante. **261** Hanc enim donabit Spiritus, utpote Dominus et omnipotens.

VERS. 17. « Ubi autem Spiritus Domini, ibi libertas. » In lege jugum erat et servitus : in Spiritus autem lege et Evangelio, libertas, ut citra obstaculum et libere videatur gloria Domini.

VERS. 18. « Nos vero omnes revelata facie gloriam Domini specularantes, ad eandem imaginem transformamur, a gloria in gloriam, tanquam a Domini Spiritu. » Tanta, inquit, libertate et ingenuitate fruimur, ut omnes nos fideles, non quemadmodum unus illic Moses, reiecta facie (non enim est apud credentes velamentum) gloriam Domini specularantes, ad eandem imaginem transformemur, hoc est, eandem gloriam recipiamus, et tanquam speculum, splendorem recipientes ac rursus resplendentes. Ac quemadmodum argentum soli ex adverso positum radios quosdam et ipsum appulsus solis remittit, sic et nos in baptisate per Spiritum purgati illiusque radiis illustrati, jubet quoddam spirituale remittimus, ac transformamur ad eandem imaginem, a gloria Spiritus ad gloriam nostram : eamque talem, qualem par est habere eum qui a Spiritu Domini, qui nulli est subjectus, illustratus est. Nam cum Dominus sit, heriles etiam facies habet. Siquidem omnes fideles Spiritu sancto replentur per baptismam animaque ipsorum fulget, quandoquidem etiam Moses divinam gloriam conspicatus, transformatus est et ipse in hanc, hoc est, assumpsit et ipse fulgorem, luxitque vultus ipsius, quippe qui figura nostri esset.

CAPUT IV.

VERS. 1. « Ideo habentes hanc ministrationem, quemadmodum misericordiam consecuti sumus, non deficiamus. » Quia multa ac magna dixerat, mirum, Nos apostoli Mose majores sunius (nam si omnes, multo magis isti), curat nunc, adeoque demittit tumorem istum, Dei est, inquit, universum. Nos enim ministri tantummodo sumus : neque illud etiam ministerium nostrum est, sed, « quemadmodum, » inquit, « misericordiam consecuti su-

Α ρεΐται τὸ κάλυμμα · ὁ δὲ Κύριος τὸ Πνεῦμά ἐστι. Ἄγει νῦν τρόπον, δι' οὐ δυνατόν ἐστι διορθωθῆναι ἡ τοῦ Ἰσραηλῆτας. Ἐὐὰν ἐπιστρέψῃ πρὸς Κύριον, φησί· τουτέστιν, Ὅταν ἀποστῆ τοῦ νόμου, καὶ προσέλθῃ τῷ πνευματικῷ Ἐὐαγγελίῳ, τότε περιαιρεῖται τὸ κάλυμμα. Καὶ γὰρ καὶ ἐπὶ τῆς ἱστορίας, ὅτε πρὸς τὸν Θεὸν ἐπέστρεψε Μωσῆς, ἀνακακαλυμμένος ἦν. Τοῦτο δὲ τοῦ μέλλοντος τύπος ἦν, ὅτι ὅταν ἐκστραφῆ τις πρὸς τὸ Πνεῦμα (τοῦτο γὰρ ὁ Κύριος), τότε γυμνὸν ὄψεται τὸ πρόσωπον τοῦ νομοθέτου· μᾶλλον δὲ αὐτὸς ἔσται ἐν τάξει Μωσέως, καὶ τῆς δόξης ἀπολαύσει τῆς ὑπερβαλλούσης τὴν τοῦ νόμου δόξαν, ὅσον εἰρηται· ταύτην γὰρ σοὶ χαρίσεται τὸ Πνεῦμα, ὡς Κύριος καὶ παντοδύναμος.

Β Ἐὐὰν δὲ τὸ Πνεῦμα Κυρίου, ἐκεῖ ἐλευθερία. Ἐν τῷ νόμῳ ζυγὸς ἦν καὶ δουλεία· ἐν δὲ τῷ Πνεύματος νόμῳ καὶ τῷ Ἐὐαγγελίῳ, ἐλευθερία, ὥστε ἀκωλύτως καὶ ἐλευθέρως βλέπειν τὴν δόξαν τοῦ Κυρίου.

Γ Ἡμεῖς δὲ πάντες ἀνακακαλυμμένῳ προσώπῳ τὴν δόξαν Κυρίου κατοπτριζόμενοι, τὴν αὐτὴν εἰκόνα μεταμορφούμεθα ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν, καθάπερ ἀπὸ Κυρίου Πνεύματος. Ὅσοῦτον ἀπολαύομεν ἐλευθερίας καὶ εὐγενείας, φησὶν, ὥστε πάντες ἡμεῖς οἱ πιστοὶ, οὐχ ὡσπερ ἐκεῖ εἰς ὁ Μωσῆς ἔσται, ἀνακακαλυμμένῳ προσώπῳ (οὐ γὰρ ἐστὶ παρὰ τοῖς πιστεύοσιν κάλυμμα) τὴν δόξαν τοῦ Κυρίου ὡς καταπτριζόμενοι, τὴν αὐτὴν εἰκόνα μεταμορφούμεθα, τουτέστι, τὴν αὐτὴν δόξαν μεταλαμβάνομεν, οἷον κάτοπρον ὄντες καὶ δεχόμενοι τὴν λαμπρότητα, καὶ αὐτὶς ἀντιστρεφόμενοι. Καὶ ὡσπερ ἄργυρος ἀντικυρὸν ἡλίου κείμενος, ἀντιπέμπει τινὰς ἀκτῖνας καὶ αὐτὸς τῆ προσβολῆ τοῦ ἡλίου· οὕτω καὶ ἡμεῖς ἐν τῷ βαπτισματι καθαιρούμενοι διὰ τοῦ Πνεύματος, καὶ ταῖς ἐκείνου ἀκτῖσι καταυαζόμενοι, ἀγλῆν τινὰ νοστικὴν καὶ αὐτοὶ ἀντιπέμπομεν, καὶ μεταμορφούμεθα τὴν αὐτὴν εἰκόνα, ἀπὸ δόξης τῆς τοῦ Πνεύματος, εἰς δόξαν τὴν ἡμετέραν, καὶ τοιαύτην, ὅταν εἰκὸς ἔχῃ τὸν ὄπὸ τοῦ Πνεύματος τοῦ Κυρίου, καὶ μηδὲν ὑποκειμένον καταυαζόμενον. Κύριος γὰρ ὢν, ἀσποτικῶς ἔχει καὶ τὰς λαμπρότητας. Πάντες γὰρ οἱ πιστοὶ, Πνεύματος ἀγίου πληροῦνται διὰ τοῦ βαπτίσματος, καὶ λάμπει αὐτῶν ἡ ψυχὴ· ἐπεὶ καὶ ὁ Μωσῆς ἰδὼν τὴν θείαν δόξαν, μεταμορφώθη καὶ αὐτὸς πρὸς ταύτην, τουτέστι, μετέλαβε καὶ αὐτὸς, καὶ ἔλαμπε τὸ πρόσωπον, τύπος ὢν ἡμῶν.

ΚΕΦΑΛ. Δ'.

Διὰ τοῦτο ἔχοντες τὴν διακονίαν ταύτην, καθὼς ἡλεθθημεν, οὐκ ἐκκακούμεν. Ἐπειδὴ πολλὰ καὶ μεγάλα εἶπεν, ὅτι καὶ Μωσέως μελίζους ἔσμεν οἱ ἀπόστολοι (εἰ γὰρ πάντες, πολλῶ μᾶλλον οὗτοι). λοιπὸν θεραπεύει τὸν ἕγκον, καὶ φησὶν, ὅτι τοῦ Θεοῦ ἐστὶ τὸ πᾶν. Ἡμεῖς γὰρ διάκονοι μόνον ἔσμεν, καὶ οὐδὲ τοῦτο τὸ τῆς διακονίας· ἡμέτερον, ἀλλὰ καθὼς, φησὶν, ἡλεθθημεν· τοῦ Θεοῦ γὰρ ἐλλοῦς καὶ τοῦτο. Τὸ δὲ ὑπερβατὸν, Διὰ τοῦτο οὐκ ἐκκα-

Variæ lectiones.

⁶³ κατορθωθῆναι. ο. ⁶⁴ ἐκείσε ο Μ. ο. ⁶⁵ πνεύματος, καὶ πατρὸς ο.

κούμεν· ἰ τοῦτέστι, Διότι τοιούτων ἡξιώθημεν, οὐκ ἀπαγορευόμεν πρὸς τοὺς κινδύνους, πρὸς τὰς θλίψεις, ἐπειδὴ ἀπαξ ἐλεηθέντες ἐτάχθημεν διακονεῖν. nis, non destituimur neque deficiamus ad pericula, ad afflictiones, postquam semel misericordiam consecuti, ordinati sumus ministrare.

« Ἄλλ' ἀπειπάμεθα τὰ κρυπτὰ τῆς αἰσχύνης, μὴ περιπατοῦντες ἐν πανουργίᾳ. » Τοὺς ψευδαποστόλους αἰνίττεται, οἱ ὑπεκρίνοντο πάντα. Λαμβάνοντες γὰρ κρύφα, ἐφαίνοντο μὴ λαμβάνοντες· ἄγιοι ἐδόκουν, καὶ ἀκάθαρτοι ἦσαν. Ἡμεῖς οὖν, φησὶν, ἀπειπάμεθα τὸ τοιαῦτα πράττειν, ἀ φανερούμενα κατῆσχύνει τὸν πρᾶττοντα, τὰ μεθ' ὑποκρίσεως δηλαδὴ γινόμενα. Ἐπιφέρει γάρ· « Μὴ περιπατοῦντες ἐν πανουργίᾳ. » Ὅστε ταῦτά ἐστι τὰ αἰσχύνην ἐμποιοῦντα, τὰ ἐν πανουργίᾳ γινόμενα. Εἰ δὲ καὶ περὶ πράξεων αἰσχροῶν νοήσεις τοῦτο, οὐδὲν καινόν· Καὶ τοιοῦτοι γὰρ οἱ ψευδαπόστολοι.

« Μὴδὲ δολοῦντες τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ. » Οὐ μόνον, φησὶν, ὁ βίος ἡμῶν ἀπλοῦς ἐστὶ καὶ καθαρὸς, καὶ ἀπόνηρος, ἀλλὰ καὶ τὸ δόγμα καὶ ὁ λόγος ἀδόλος. Οὐ γὰρ παραμύγνυμέν τι τῆς ἑξω σοφίας αὐτῶ, ἢ κολακευτικόν τι, ἢ χρήματα συλλέγομεν ἐκ τοῦ λόγου, ἢ νῦν μὲν τοῦτο, νῦν δὲ ἐκεῖνο διδάσκομεν πρὸς τοὺς καιροὺς καὶ τὰ πρόσωπα, ὡς οἱ ψευδαπόστολοι.

« Ἀλλὰ τῇ φανερώσει τῆς ἀληθείας συνιστῶντες ἐ τοὺς πρὸς πᾶσαν συνείδησιν ἀνθρώπων ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. » Οἱ μὲν ψευδαπόστολοι, φησὶ, συνιστῶσιν ἑαυτοὺς ταῖς ὑποκρίσεσι, καὶ τῷ φαίνεσθαι ἄλλο, ἄλλο ὄντες· ἐγὼ δὲ συνιστῶ ἑμαυτὸν « τῇ φανερώσει τῆς ἀληθείας »· τοῦτέστιν, αὐτοῖς τοῖς πράγμασι μάρτυσι χρώμενος· οἷον λέγω, ὅτι οὐδὲν λαμβάνω, καὶ μάρτυρας ἔχω ὑμᾶς· καὶ τὰ ἄλλα ὁμοίως. Καὶ οὕτω συνιστῶ ἑμαυτὸν πρὸς πάντας ἀνθρώπους, ἀπίστους τε καὶ πιστοὺς, τὸν τε βίον μου ἀπογυμνῶν, καὶ τὸ κήρυγμα φανερὸν πᾶσι προτιθεὶς, ὥστε μανθάνειν αὐτό. Εἶτα ἐπειδὴ δυνατόν ἀνθρώπους λαθεῖν, φησὶν, ὅτι « Ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, » ὅν οἱ ψευδαπόστολοι μάρτυρα ἔχειν οὐκ ἂν δέξαιτο.

« Εἰ δὲ καὶ κεκαλυμμένον ἐστὶ τὸ Εὐαγγέλιον ἡμῶν, ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις⁶⁶ ἐστὶ κεκαλυμμένον. » Εἰπὼν ἄνω, ὅτι εἰ καὶ τοῖς Ἰσραηλίταις κάλυμμα ἐπίκειται, ἀλλ' οἱ πιστοὶ ἡμεῖς ἀνακεκαλυμμένῳ προσώπῳ ἔρωμεν· φησὶ νῦν, ὅτι « Εἰ καὶ ἐστὶ κεκαλυμμένον τὸ Εὐαγγέλιον, τοῖς ἀπίστοις ἐστὶ κεκαλυμμένον. » Ὅπερ γὰρ τότε τοῖς Ἰουδαίοις ἐγένετο πρὸς Μωσέα, τοῦτο νῦν τοῖς ἀπίστοις πρὸς τὸ Εὐαγγέλιον. Ἐπειὼν δὲ τὸ ἔγκλημα, οὐ τοῦ Εὐαγγελίου· ἐπεὶ εἰ γε ἐπίστευσαν, ἐώρων ἂν καὶ αὐτοὶ ἀνακεκαλυμμένως τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ.

« Ἐν οἷς ὁ Θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου ἐτύφλωσε τὰ νοήματα τῶν ἀπίστων, εἰς τὸ μὴ αὐγάσαι αὐτοῖς τὸν φωτισμὸν τοῦ Εὐαγγελίου τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ. » Ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις, φησὶ, πολλοῖς οὕσι

Amus; » divinæ enim et istuc misericordiæ est. Hyperbaton autem hoc est, « Ideo non deficiamus, » hoc est, quia tantis sumus dignati donatique bonis, ad afflictiones, postquam semel misericordiam

VERS. 2. « Sed abdicavimus occulta dedecoris, non ambulantes in astutia. » Pseudopostolos subobscurè notat et intelligit hic, qui simulabant omnia. Accipientes enim 262 clanculum, videbantur non accipere : sancti in speciem cernebantur, et immundi erant. Nos vero, inquit, recusavimus talia committere, quæ cum manifestantur, perperantem dedecore afficiunt, nempe quæ cum hypocrisis transiguntur. Infert enim : « non ambulantes in astutia. » Proinde hæc sunt illa quæ contumeliam pariant, quæ scilicet astutia transiguntur. Sin de turpibus actionibus istuc intelligas, nihil mirum : nam hujusmodi etiam sunt pseudopostoli.

« Neque adulterantes verbum Dei. » Non solum vita, inquit, nostra simplex est et pura et expers sceleris, verum etiam doctrina nostra et verbum fraude carent. Non enim quidquam externæ sapientiæ admiscemus ipsi, aut quidquam adulatorium, aut ex verbo pecunias colligimus : aut jam quidem hoc, jam vero illud docemus, pro temporum et personarum opportunitate, perinde ac pseudopostoli.

« Sed in manifestatione veritatis commendantes nos ipsos ad omnem conscientiam hominum coram Deo. » Pseudopostoli commendant seipsos per hypocrisis, et per hoc quod alii esse videantur, cum alii sint : ego vero commendo meipsum « manifestatione veritatis, » hoc est, ipsis operibus pro testimonio utor : veluti dico, me nihil accipere et vos testes habeo : et sic in cæteris. Atque sic me prædico et commendo apud omnes homines, tam infideles quam fideles, cum vitam meam retegens, tum verbi prædicationem omnibus ad discendum proponens. Quia vero fieri potest ut homines fallantur, adjicit, « coram Deo, » quem pseudopostoli testem non admitterent.

VERS. 3. « Quod si etiam opertum est Evangelium nostrum, in iis qui pereunt est opertum. » Cum supra dixisset, Etiam si Israelitis velamen appositum est, attamen nos fideles aperta facie videmus, nunc ait, Si opertum est Evangelium, infidelibus est opertum. Quod enim tum Judæis respectu Mosis contingebat, idem nunc infidelibus, respectu Evangelii. Illorum autem culpa est, non Evangelii : nam si credidissent, etiam ipsi aperte palam conspexissent gloriam Dei.

VERS. 4. « In quibus Deus sæculi hujus excæcavit mentes infidelium, ne fulgeat illis illuminatio Evangelii gloriæ Christi. » Inter eos, inquit, qui pereunt, qui multi sunt et varii, sunt etiam incre-

Varie lectiones.

⁶⁶ ἀπίστοις ο.

duli. Horum igitur et mentes excæcavit Deus sæculi A hujus. » Hic prodeunt Marcionistæ, asseverantes de Creatore hæc esse dicta, quem justum dicunt et bonum : Manichæi vero de diabolo, quem et mundi hujus conditorem asserunt. At vero neutrum horum dicendum est, cæterum de 263 Deo nostro hoc dictum est. At si sæculi hujus Deus esse perhibeatur, nihil novum est, cum et Deus cæli dicatur : nec hujus tantum Deus est. Item Deus Abrahami et Isaac et Jacob dicitur : non tamen illorum tantum Deus est, sed etiam omnium. Quid igitur novi est, si Paulus opportune jam nunc ipsum Deum hujus sæculi appellat, quo magis ostendat incredulis, quod etiam ea quæ videntur, ipse considerit, ex quibus ipsi voluptatem capientes ipsum conditorem nihil faciunt? Quin et ad hunc etiam modum hic locus est legendus : Infidelium hujus sæculi mentes excæcavit, futurum enim sæculum infideles non habet. Quid vero est « Excæcavit? » Hoc est, permisit eis cæcis esse, quemadmodum et illud, « Tradidit eos Deus in affectus ignominie ». Posteaquam enim resillierunt ab eo, dimisit eos, reliquit eos; non enim cogit ad salutem. Observa autem quod non dixerit, Excæcavit ut non credant, sed, ut profani oculi non videant splendorem gloriæ Christi. Splendor autem est, credere quod crucifixus sit, quod in cælum receptus sit, et quod futura nobis daturus sit. Quemadmodum si quis ophthalmia laborantem excludat, ut solis radios non videat, ne iis offendatur : hanc ad rationem et illi increduli facti sunt a : cipsis : postquam vero talis facti erant, exclusit Deus radios gloriæ Evangelii, æque atque Israelitis Moisis faciem obvelavit. Sic et nobis in mandatis dedit, ne projiciamus margaritas nostras ad porcos P. Bene autem dixit, « Fulgeat; » mediocrem enim nunc habemus splendorem, non totam illuminationem; id quod supra odorem et arrhabonem dixit, ostendens quod illic quiddam amplius restat.

« Qui est imago Dei invisibilis. » Monstrat hic quod non solum Christi gloriam ignorent, verum etiam Patris. Cum enim Christus sit imago Patris, qui hunc non videt, neque illum novit.

VERS. 5. « Non enim nosipsos prædicamus, sed Christum Jesum Dominum : nos autem servos vestros, propter Christum. » Supra dixit, Non ambulamus in astutia, deinde adjecit de infidelibus, quomodo sint contacti. Ait igitur nunc, Propterea fraudulenter non agimus, quia nosipsos haud prædicamus, vanorum apostolorum instar. Nam illi persuadebant discipulis suis ut a se sibi nomina inderent, ut in priore Epistola indicavit, aliis dicentibus, « Ego quidem sum Apollo, ego vero Cephas »; aut, ne vos existimetis, qui adversum nos pugnavit, quod nobiscum bellum geritis. « Non

καὶ διαφόροις, εἰσὶ καὶ οἱ ἀπίστοι· τούτων οὖν ἐτὰ νοήματα ἐτύφλωσεν ὁ Θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου. » Ἐνταῦθα μὲν οἱ Μαρκωνιστὰὶ λέγουσι περὶ τοῦ Δημιουργοῦ ταῦτα εἰρησθαι, ὃν δίκαιον λέγουσι καὶ ἀγαθόν· οἱ δὲ Μανιχαῖοι περὶ τοῦ διαβόλου, ὃν καὶ δημιουργὸν τοῦδε τοῦ κόσμου φασί. Πλὴν οὐδέτερον ἔστι τούτων, ἀλλὰ περὶ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν εἴρηται τοῦτο. Εἰ δὲ τούτου τοῦ αἰῶνος Θεὸς εἴρηται, οὐδὲν καινὸν, ἐπειδὴ καὶ Θεὸς οὐρανοῦ λέγεται· καὶ οὐκ ἔστι τούτου μόνου Θεός· καὶ Θεὸς Ἀβραάμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ· καὶ οὐκ ἔκεινον μόνων, ἀλλὰ καὶ πάντων. Τί οὖν καινὸν, εἰ καὶ νῦν ὁ Παῦλος εὐκαίρως ὠνόμασεν αὐτὸν Θεὸν τούτου τοῦ αἰῶνος, ἵνα μᾶλλον δείξῃ τοῖς ἀπίστοις, ὅτι καὶ ταῦτα ἐτὰ ὀρώμενα αὐτὸς ἐποίησεν, οἷς ἐντροφῶντες, αὐτὸν ἀθετοῦσι; Καὶ οὕτω δὲ ἀναγνωστῆον, ὅτι τῶν ἀπίστων τοῦ αἰῶνος τούτου ἐτύφλωσε τὰ νοήματα· ὁ γὰρ μέλλων, ἀπίστους οὐκ ἔχει. Τί δὲ ἔστι τὸ, « Ἐτύφλωσε; » τούτέστι, συνεχώρησε τυφλοὺς εἶναι· ὡς περὶ καὶ τὸ, « Παρέδωκεν αὐτοὺς εἰς πάθη ἀτιμίας. » Ἐπειδὴ γὰρ ἀπεπίδησαν αὐτοῦ, ἔλασεν αὐτοὺς, ἐγκατέλειψεν· οὐ γὰρ βιάζεται πρὸς τὴν σωτηρίαν. Ὅρα δὲ, ὅτι οὐκ εἶπεν, ὅτι ἐτύφλωσε πρὸς τὸ ἀπιστῆσαι, ἀλλὰ πρὸς τὸ μὴ ἰδεῖν τοὺς βεβήλους ὀφθαλμοὺς τὸν φωτισμὸν τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ. Φωτισμὸς δὲ ἔστι τὸ πιστεῦσαι ὅτι ἐσταυρώθη, ὅτι ἀνελήφθη, ὅτι τὰ μέλλοντα δώσει. Ὅσπερ εἰ τις ὀφθαλμίωντά τινα ἀποκλείσει τοῦ μὴ τὰς ἀκτίνας τοῦ ἡλίου ἰδεῖν, ἵνα μὴ καὶ προσβλασθῇ· οὕτω τοῖνον καὶ οὗτοι ἀπίστοι μὲν ἐγένοντο ἀφ' ἑαυτῶν· γενομένοις δὲ τοιοῦτοις ἀπέκλεισεν ὁ Θεὸς τὰς ἀκτίνας τῆς δόξης τοῦ Εὐαγγελίου, ὡς καὶ τοῖς Ἰσραηλίταις τὸ πρόσωπον Μωσέως. Οὕτω καὶ ἡμῖν ἐπέταξε μὴ βάλλειν τοὺς μαργαρίτας ἐμπροσθεν τῶν χοίρων. Καλῶς δὲ εἶπε τὸ, « Λυγᾶσαι· » Λυγὴν γὰρ ἔχομεν νῦν μετρίαν, καὶ οὐ τὸν ἕλον φωτισμὸν· ὁ καὶ ἐμπροσθεν εἶπεν ὁσμήν καὶ ἀρραβῶνα, δεικνύς ὅτι τὸ πλεόν ἐκατ' ἐμένει.

« Ὅς ἔστιν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου. » Δεικνυσὶν ἐνταῦθα, ὅτι οὐ μόνον τὴν τοῦ Χριστοῦ δόξαν ἀγνοοῦσιν, ἀλλὰ καὶ τὴν τοῦ Πατρὸς. Ἐπεὶ γὰρ εἰκὼν ἔστι τοῦ Πατρὸς ὁ Χριστὸς, ὁ τούτου μὴ ὄρων, οὐδὲ ἐκείνον οἶδεν.

« Οὐ γὰρ ἑαυτοὺς κηρύσσομεν, ἀλλὰ Χριστὸν Ἰησοῦν Κύριον· ἑαυτοὺς δὲ δούλους ὑμῶν διὰ Χριστόν. » Ἄνω εἶπεν, ὅτι Οὐ περιπατοῦμεν ἐν πανουργίᾳ· εἶτα παρενέβηλε τὰ περὶ τῶν ἀπίστων, πῶς εἰσι κεκαλυμμένοι. Φησὶν οὖν νῦν, ὅτι διὰ τοῦτο οὐ πανουργεῖσθε, διότι οὐκ ἑαυτοὺς κηρύσσομεν, ὡς οἱ ψευδαπόστολοι. Ἐκεῖνοι γὰρ ἔπειθον τοὺς μαθητὰς ἀπ' αὐτῶν ὀνομάζεσθαι, ὡς καὶ ἐν τῇ προτέρῃ ἐδήλωσεν· « Ἐγὼ μὲν εἰμι Ἀπολλῶ, ἐγὼ δὲ Κηφᾶ. » Ἡ, ὅτι Μὴ νομιζήτε [f.— ζετα] οἱ πολεμοῦντές ἡμῖν, ὅτι ἡμῖν πολεμεῖτε. « Μὴ γὰρ ἑαυτοὺς κηρύσσομεν,

• Rom. 1, 28. P Matth. vii, 6. q 1 Cor. 1, 12.

Variæ lectiones.

α' ἀπεδήμησαν ἡμῖν. β' ἀποπηδῆσαν ἡμῖν.

ἀλλὰ Χριστόν. » Ἐκείνῳ οὖν πολεμεῖτε τῷ κηρυσσομένῳ. Ἡμεῖς γὰρ τοσοῦτον οὐ κηρυσσομεν ἑαυτοὺς, ὥστε καὶ οὐ παραιτούμεθα δοῦλοι ὑμῶν εἶναι διὰ τὸν Χριστόν· τουτέστι, Διότι ἐκείνος οὕτως ἡμᾶς ἠγάπησε, καὶ πάντα ὑπὲρ ἡμῶν ἔπραξεν.

« Ὅτι ὁ Θεὸς ὁ εἰπὼν, ἐκ σκότους φῶς λάμψαι, ἔξ ἑλαμψεν ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν, πρὸς φωτισμὸν τῆς γνώσεως τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ ἐν προσώπῳ Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Διὰ τί, φησίν, οὐχ ἑαυτοὺς κηρύττομεν; Διότι ὁ Θεὸς ἑλαμψεν ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν, καὶ ὡσπερ εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Μωσέως πάσαι, οὕτω νῦν εἰς ἡμᾶς. Οὐχ ὡσπερ δὲ ἐπὶ τῆς πρώτης κτίσεως, εἶπε, καὶ ἐγένετο φῶς ἐκ σκότους, οὕτω, καὶ νῦν εἶπε, καὶ ἐγένετο φῶς· ἀλλ' αὐτὸς ἡμῖν γέγονε φῶς. Αὐτὸς γὰρ ἑλαμψεν ἡμῖν ἐν προσώπῳ Χριστοῦ, τουτέστι, διὰ τοῦ Χριστοῦ. Διὰ γὰρ τοῦ Χριστοῦ λάμπει ἐν ἡμῖν ὁ Πατήρ, καὶ χαρίζεται « τὸν φωτισμὸν τῆς γνώσεως, » οὐ τῆς οὐσίας αὐτοῦ, ἀλλὰ « τῆς δόξης. » Ὅρα δὲ τῆς Τριᾶδος· τὴν θεολογίαν παρὰ τῷ Παύλῳ καὶ νῦν· περὶ μὲν τοῦ Πνεύματος, « τὴν δόξαν τοῦ Κυρίου κατοπεριζόμεθα· » ὁ δὲ Κύριος τὸ Πνεῦμά ἐστι· περὶ δὲ τοῦ Υἱοῦ, τὸν φωτισμὸν τῆς δόξης τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Χριστοῦ· περὶ δὲ τοῦ Πατρὸς νῦν, « τὸν φωτισμὸν τῆς γνώσεως τῆς δόξης » αὐτοῦ.

« Ἐχομεν δὲ τὸν θησαυρὸν τοῦτον ἐν δοτρακίνοις σκεύουσιν. » Ἐπειδὴ πολλὰ καὶ μεγάλα εἶπε περὶ τῆς ἀπορήτου δόξης, ἵνα μὴ τις εἴπῃ· Καὶ πῶς μένομεν ἐν θνητῷ σώματι οἱ τοιαῦτα, ὡς λέγεις, λαβόντες; φησίν, ὅτι καὶ τοῦτο αὐτὸ τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως, ὅτι δοτρακίνοιον σκεῦος τοιοῦτους θησαυροὺς χωρεῖ.

« Ἴνα ἡ ὑπερβολὴ τῆς δυνάμεως ἦ τοῦ Θεοῦ, καὶ μὴ ἐξ ἡμῶν. » Ἴνα, φησίν, ἡ ὑπερβολὴ τῆς φαινομένης ἐν ἡμῖν δυνάμεως τοῦ Θεοῦ ἦ, καὶ μὴ ἡμεῖς νομιζόμεθα κατορθοῦν ἐξ ἑαυτῶν τι, ἀλλὰ πάντες οἱ ὀρθῶντες τοῦ Θεοῦ λέγωσιν εἶναι τὸ πᾶν. Αἰνέταται δὲ τοὺς ψευδαποστόλους, ὅτι ἑαυτοῖς τὸ πᾶν ἐπέγραφον.

« Ἐν παντὶ θλιβόμενοι, ἀλλ' οὐ στενοχωρούμενοι. » Καὶ τοσοῦτον, φησίν, ἐστι τὸ πᾶν τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως, ὥστε καὶ οἱ δοτρακίνοι ὄντες, καὶ τοσοῦτοις περικρουόμενοι πειρασμοῖς, οὐ θραυόμεθα καὶ ἀπόλλυμεν τὸν ἐν ἡμῖν θησαυρὸν. Θλιβόμεθα γὰρ ἐν παντὶ καιρῷ, καὶ τόπῳ, καὶ πράγματι, ἐν φίλοις, ἐν ἐχθροῖς· ἀλλ' οὐ στενοχωρούμεθα, τοῦ Θεοῦ πλατύνοντος τὰς καρδίας ἡμῶν.

« Ἀπορούμενοι, ἀλλ' οὐκ ἐξαπορούμενοι. » Τουτέστι, εἰς ἀπορίας καὶ ἀμηχανίας ἐμπιπτοντες· πλὴν ἀλλ' ὀρθοὶ ἰστάμενοι καὶ οὐκ ἀπογινώσκοντες καὶ ἠτῶμενοι, ἀλλὰ πόρους ἐν Θεῷ εὐρίσκοντες καὶ νικῶντες.

« Διωκόμενοι, ἀλλ' οὐκ ἐγκαταλείπομενοι. » Διωκουσιν ἡμᾶς οἱ ἄνθρωποι, ἀλλ' ὁ Θεὸς οὐκ ἐγκαταλείπει. Πρὸς γυμνασίαν γὰρ ἡμῶν, οὐ πρὸς ἤτταν, συγχωροῦνται ταῦτα.

A enim nos ipsos prædicamus, sed Christum. » Adversus eum itaque dimicatis, qui prædicatur. Nos enim adeo non prædicamus nos ipsos, ut non detrectemus servi vestri esse propter Christum, hoc est, Eo quod ille sic nos dilexit, et omnia nostri causa egit.

264 Vers. 6. « Quoniam Deus, qui dixit de tenebris lucem splendescere, qui illuxit in cordibus nostris ad illuminationem cognitionis gloriæ Dei, in facie Jesu Christi. » Quare, inquit, nos ipsos non prædicamus? Quia Deus illuxit in cordibus nostris, et perinde ac faciei Moysis quondam, sic nobis nunc refulsit. Porro non quemadmodum in prima creatione, dixit, et facta est lux e tenebris, sic nunc dixit, et facta est lux: sed ipse nobis effectus est lumen. Siquidem is illuxit nobis in facie Christi, hoc est, per Christum. Per Christum enim lucet in nobis Pater, datque « illuminationem cognitionis, » non substantiæ suæ, sed « gloriæ. » Animadvertite autem Trinitatis mysterium apud Paulum hoc etiam in loco. De Spiritu namque dicit, « Gloriam Domini speculamur: » Dominus enim Spiritus est; de Filio autem, illuminationem gloriæ Evangelii Christi; de Patre autem nunc, « illuminationem cognitionis gloriæ » ipsius.

Vers. 7. « Habemus autem thesaurum istum in vasibus fictilibus. » Postquam multa et præclara de ineffabili gloria locutus esset, ne quis dicat, Quomodo ergo manemus in mortali corpore, si talia, ut dicis, acceperimus? Hoc ipsum, inquit, Dei potentiam tribuendum est, quod vas testaceum hujusmodi thesauros capit.

« Ut excellentia potentiam sit Dei, et non ex nobis. » Ut excellentia, inquit, potentiam quæ in nobis apparet, Dei sit, neve existimemur nos a nobis ipsis aliquid egisse, verum omnes qui vident, Dei dicant hoc totum esse. Notat autem pseudapostolos, quoniam sibi ipsi universum ascribebant.

Vers. 8. « In omnibus tribulationem patimur, sed non angustiamur. » Adeo, inquit, totum est potentiam Dei, ut quamvis testacei simus, tantis tamque variis tentationibus impulsus, non frangamur, neque perdamus thesaurum qui in nobis est. Affligimur enim in omni tempore, et loco, et re, inter amicos, inter hostes: sed ad angustias non cogimur, Deo corda nostra dilatante.

« Aporiamur, sed non destituimur. » Hoc est, in summam rerum penuriam et difficultatem incidentes, verumtamen recti consistentes, in desperationem non devolvimur, neque vincimur: cæterum in Deo exitum invenimus, atque vincimus.

Vers. 9. « Persecutionem patimur, sed non derelinquimur. » Persequuntur quidem nos homines, verum Deus nos non deserit. Ad exercitium enim nostrum, non ut succumbamus hæc permittuntur.

terrestre corpus, tum innumera nobis bona germinabunt. Simul autem et de resurrectione ipsis rursus disserit, etiamsi non adeo perspicue ac in priore, ne ipse nondum reformatos existimare videatur. Terrestrem autem domum tabernaculi corpus nominavit. Porro dum tabernaculum vocat, temporariam corruptibilemque ejus naturam significat: tabernaculum enim tale quiddam est. Etiamsi autem sæpenuero tabernacula vocetur justorum quies, verum istuc cum appendice dicitur, nempe tabernacula æterna. Animadvertite autem quomodo terrestri cæleste et tabernaculo æternum opposuit. Exaggerans autem encomium futuræ gloriæ corporis nostri, addidit etiam, « Non manufactam; » non ut opponeret corpori huic: hoc enim non est manufactum. Nonnulli autem domum manufactam, pro vita quam in terris degimus, acceperunt: tabernaculum autem, corpus ipsam: ut sit quod dicitur, hujusmodi: Si dissoluta fuerit, quæ in terra est, vita corporis nostri, quæ et manufacta dici possit, tanquam a manibus composita (panis enim et vinum et similia, ex quibus vita nostra constat, manibus conficiuntur): habebimus aliam vitam in cælis incorruptibilem et non manufactam, hoc tione

Vers. 2. « Nam in hoc ingemiscimus, habitationem nostram, quæ de cælo est, superindui cupientes. » Qualem habitationem? Corpus incorruptibile. Ex cælo autem ipsum dicit, non quod descendat a supernis, sed quod incorruptibilitatis gratiam inde demissam habet. Adeo igitur non est opus ut quisquam turbetur ob tentationes corporis quadam ex parte contingentes, ut e diverso potius ingemiscere debeamus, quod non universum corruptibile corpus exuamus, ut incorruptibile hoc superinduamus. Propterea non tabernaculum ipsum nominavit, sed, habitationem, veluti permanentiorem.

Vers. 3. « Si tamen vestiti, non nudi inveniamur. » Ne confundant omnes incorruptibilitati corporis. « Si modo, » inquit, « indui incorruptione, » et corpus incorruptibile accipientes, « non nudi inveniamur » a gloria et securitate, tanquam peccati deformitatem habentes. Resurrectio namque communis est, honos non item.

Vers. 4. « Nam et qui sumus in tabernaculo hoc, ingemiscimus, quatenus volumus exspoliari, sed supervesiri, ut absorbeatur quod mortale est a vita. » Quia molestum videbatur quod dixit, Ingemiscimus desiderantes liberari a corpore: ineffabilis enim est animæ ad corpus affectio: Non propterea, inquit, ingemiscimus, ut simpliciter a corpore liberemur, verum quia superinduere incorruptibilitatem expellimus, adeo ut non hoc quidem exuere volumus, verum a corruptione liberari, ut a vita corruptio insumatur, non corpus.

A ἡμῖν βλαστῆσαι ἀγαθά· ἅμα δὲ καὶ περὶ ἀναστάσεως αὐτοῖ, διαλέγεται πάλιν, εἰ καὶ ¹² μὴ ἀριθμήσας ὡς ἐν τῇ προτέρῃ· ἵνα μὴ δόξῃ ἔτι ἀδιωρθώτως αὐτοὺς νομίζειν. Ἐπίγειον δὲ οἰκίαν σκηνούς, τὸ σῶμα ἐκάλει· διὰ δὲ τοῦ σκηνός αὐτὸ καλεῖται, τὸ πρόσκαιρον ἐδήλωσε· τοιοῦτον γὰρ ἡ σκηνή. Εἰ δὲ καὶ πολλάκις σκηναὶ καλοῦνται καὶ αἱ τῶν δικαίων ἀνεπαύσεις, ἀλλὰ μετὰ προσθήκης· αἰώνιοι γὰρ σκηναί. Ὅρα δὲ, πῶς πρὸς τὴν ἐπίγειον ἀντίθετε τὴν οὐράνιον· πρὸς τὸ σκηνός, τὴν αἰώνιον. Ἀύξων δὲ τὸ ἐγκώμιον τῆς μελλούσης δόξης τοῦ σώματος ἡμῶν, καὶ, « Ἀχειροποίητον, » προσέθηκεν· οὐχ ὡς πρὸς ἀντιδιαστολὴν τούτου τοῦ σώματος· οὐδὲ γὰρ χειροποίητόν ἐστι τοῦτο. Τινὲς δὲ χειροποίητον ¹³ μὲν οἰκίαν, τὴν ἐν τῇ γῆ ζωὴν, σκηνός δὲ τὸ σῶμα φασί· ὡς· εἶναι τὸ λεγόμενον τοιοῦτον· Ἐάν καταλυθῆ ἢ ἐπὶ γῆς ζωὴ τοῦ σώματος ἡμῶν· ἦτις καὶ χειροποίητος ἂν ῥηθῆι, ὡς ἀπὸ χειρῶν συνισταμένη (ἄρτος γὰρ καὶ οἶνος, καὶ τὰ τοιαῦτα, ἐξ ὧν καὶ ἡ ζωὴ ἡμῶν, διὰ χειρῶν γίνονται)· ἔξομεν ἑτέραν ζωὴν ἐν οὐρανοῖς ἄφθαρτον καὶ ἀχειροποίητον, τούτῃ ἐστιν, οὐ προσδοκίαν τῆς τῶν ἡμετέρων χειρῶν ἐργασίας.

« Καὶ γὰρ ἐν τούτῳ στενάζομεν, τὸ οἰκητήριον ἡμῶν τὸ ἐξ οὐρανοῦ ἐπανδύσασθαι ἐπιποθοῦντες. » Ποῖον οἰκητήριον; Τὸ σῶμα τὸ ἀφθαρτον. Ἐξ οὐρανοῦ δὲ φησὶν αὐτὸ, οὐχ ὅτι ἄνωθεν κάττειν, ἀλλ' ὅτι ἐκεῖθεν ἔχει ἐκπεπομένην τὴν τῆς ἀφθαρσίας χάριν. Τοσοῦτον οὖν οὐδεὶς λυπεῖσθαι ἐπὶ τοῖς κατὰ μέρος τοῦ σώματος πειρασμοῖς, ὥστε τούναντίον μᾶλλον στενάζειν ὀφείλομεν, ὅτι μὴ καθολικῶς τὸ φθαρτὸν σῶμα ἀπεκδυόμεθα, ἵνα ἀφθαρτον τούτο ἐπενδυσώμεθα. Διὰ τοῦτο, οὐδὲ σκηνός αὐτὸ ἐκάλεισεν, ἀλλ' οἰκητήριον, ὡς μονιμώτερον.

« Εἰ γὰρ καὶ ἐνδυσάμενοι, οὐ γυμνοὶ εὐρεθησόμεθα. » ἵνα μὴ θαρβῶσι πάντες διὰ τὴν ἀφθαρσίαν τοῦ σώματος, φησὶν· « Εἰ γὰρ καὶ ἐνδυσάμενοι τὴν ἀφθαρσίαν, καὶ σῶμα ἀφθαρτον λαβόντες, ἐὼ γυμνοὶ εὐρεθησόμεθα ὡς δόξης καὶ ἀσφαλείας, ὡς τὴν ἐκ τῆς ἀμαρτίας ἀσχημοσύνην ἔχοντες. Ἡ μὲν γὰρ ἀνάστασις, κοινή· ἡ δὲ τιμὴ, οὐ. »

« Καὶ γὰρ οἱ ὄντες ἐν τῷ σκηνῇ τούτῳ, στενάζομεν, βαρυνόμενοι ἐφ' ᾧ οὐ θέλομεν ἐκδύσασθαι, ἀλλ' ἐπενδύσασθαι, ἵνα καταποθῆ τὸ θνητὸν ὑπὸ τῆς ζωῆς. » Ἐπειδὴ φορετικὸν ἐδόκει ὁ ἔλεγεν, ὅτι στενάζομεν ἐπιθυμοῦντες ¹⁴ ἀπαλλαγῆναι τοῦ σώματος· καὶ γὰρ ἀρρήτως σχέσις τῇ ψυχῇ πρὸς τὸ σῶμα· φησὶν, ὅτι Οὐ διὰ τοῦτο στενάζομεν, ἵνα τοῦ σώματος ἀπλῶς ἀπαλλαγῶμεν, ἀλλὰ θέλοντες ἐπενδύσασθαι τὴν ἀφθαρσίαν· ὡς τοῦτο γὰρ οὐδὲ ἐκδύσασθαι βουλόμεθα, ἀλλὰ τῆς φθορᾶς ἀπαλλαγῆναι, ἵνα ἀλωθῆ καὶ διαπανθῆ ἡ φθορὰ ὑπὸ τῆς ζωῆς, οὐ τὸ

Variæ lectiones.

¹² γὰρ ο. ¹³ ἐπίγειον. ο. ¹⁴ ἐπιποθοῦντες π.

σῶμα. Οὐ γὰρ διὰ τὸ σῶμα ἀπλῶς βαρυνόμεθα, ἀλλὰ διότι ἐστὶ φθαρτόν. Ἐνταῦθεν δὲ παντελῶς ἐμπαρτίονται τῶν αἰρετικῶν τὰ στόματα. Οὐ γὰρ περὶ ἄλλου καὶ ἄλλου σώματος ὁ λόγος, ἀλλὰ περὶ φθορᾶς καὶ ἀφθαρσίας.

« Ὁ δὲ κατεργασάμενος ἡμᾶς εἰς αὐτὸ τοῦτο, Θεός. » Θεὸς δὲ ἐστὶ, φησὶν, ὁ εἰς αὐτὸ τοῦτο ἐξ ἀρχῆς κατεργασάμενος ἡμᾶς· καὶ γὰρ ἐδημιούργησεν ἡμᾶς· ἵνα ὦμεν ἀφθαρτοί· καὶ οὐ νῦν τοῦτο ἔδοξεν αὐτῷ, ἀλλ' ἐξ ἀρχῆς. Ὡστε πάντως ἡ γενήσεται.

« Ὁ καὶ δοὺς ἡμῖν τὸν ἀρραβῶνα τοῦ Πνεύματος. » Θέλεις, φησὶν, ἀπόδειξιν; Δώσω σοὶ καὶ ἄλλην. Διὰ τοῦ βαπτίσματος Πνεύμα ἡμῖν δοὺς, τὸν ἀρραβῶνα τῆς ἀφθαρσίας ἔδωκε. Καὶ γὰρ ἠγάπησε καὶ ψυχὴν καὶ σῶμα, καὶ θεϊότερα ἀμφοτέρα πεποίηκε, τῆς ἀμαρτίας ἀπαλλάξας, ἐξ ἧς ὁ θάνατος. Ὡστε ἐπεὶ Πνεῦμα δέδωκε, πρόδηλον ὅτι τῆς ἀμαρτίας ἀπήλασεν· ἀμαρτίας δὲ ἀπαλλάξας, καὶ τὴν φθορὰν κατήργησεν· ἐξ ἀμαρτίας γὰρ ἡ φθορά. Οὕτως οὖν ἀρραβῶνα τῆς μελλούσης ἀθανασίας τὸ Πνεῦμα. Καὶ ἄλλω; ὅε, δοὺς νῦν ἡμῖν μερικῶς τὸ Πνεῦμα, πάντως ἀρραβῶνά τινα ἔδωκεν, ὥστε καὶ τὸ ὅλον δώσει. Πῶς δ' ἂν δώσει, εἰ μὴ μέλλοιμεν ἀφθαρτισθῆναι ψυχῇ τε καὶ σώματι; Λαβὼν οὖν ἐνταῦθα τὸ ὀλίγον καὶ ψυχῇ καὶ σώματι ὅσον ἀρραβῶνα, ἐλπίζε ὅτι καὶ τὸ ὅλον τότε ἔξεις ὀλοκλήρως.

« Θαρρόντες οὖν πάντοτε, καὶ εἰδότες ὅτι ἐνδημῶντες τῷ σώματι ἐκδημῶμεν ἀπὸ Κυρίου. (Διὰ πίστει γὰρ περιπατοῦμεν, οὐ διὰ εἰδους.) Θαρρόοιμεν δὲ καὶ εὐδοκοῦμεν μᾶλλον ἐκδημησάμενοι ἐκ τοῦ σώματος, καὶ ἐνδημησάμενοι πρὸς Κύριον. » Ἔτι ἐκεῖνο κατασκευάζει ὁ ἀνωτέρω εἶπεν, ὅτι οὐ φροντίζομεν τῶν κινδύνων· οἱ κίνδυνοι γὰρ, φησὶ, καὶ οἱ θάνατοι, τὸ εὐκταῖον ἡμῖν χρῆμα ἡ προξενούσι, τὴν ἀφθαρσίαν, δι' ἣν καὶ στενάζομεν, καὶ προσάγουσιν ἡμᾶς τὰ χεῖρα τῷ Δεσπότη ἡμῶν. « Θαρρόντες οὖν πάντοτε, » τούτέστι, Μὴ φοβούμενοι μὴτε διωγμοὺς, μὴτε ἐπιβουλὰς, μὴτε θανάτους. Ὅρα δὲ σοφίαν, πῶς ἀπέκρυψε τὰ ὀνόματα τοῦ θανάτου καὶ τῆς ζωῆς, καὶ τὴν μὲν ἐνδημίαν πρὸς Κύριον, τὴν δὲ ἐκδημίαν ἀπὸ Κυρίου τέθεικεν, ἵνα μηδεὶς τῆς παρουσίας ζωῆς ἐξέχηται, οἷα δὲ ἀπαγούσης ἀπὸ τοῦ Κυρίου. Ἔτι ἵνα μὴ τις εἴπῃ· Τί οὖν; τὸ σῶμα ἡμᾶς ἄλλοτριόθεν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ; διωρθώσατο ταῦτο, εἰπὼν· « Διὰ πίστει γὰρ περιπατοῦμεν, οὐ διὰ εἰδους. » τούτέστιν, Ἐνταῦθα μὲν αὐτὸν ἴσμεν, ἀλλὰ μετρίως· τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ, « Διὰ πίστει »· οὐ μέντοι πρόσωπον πρὸς πρόσωπον, ὅπως ἐστὶ τὸ, « Διὰ εἰδους. » Ἐπεὶ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, « εὐδοκοῦμεν » τούτέστι, Σφόδρα ἐπιθυμοῦμεν τοῦ ἐκδύσασθαι τὸ σῶμα τοῦτο, καὶ μετὰ Κυρίου γενέσθαι. Οὐκ εἶπε δὲ, Ἀφθαρσίας μετασχεῖν, ἀλλὰ τὸ κρείττον, τὸ μετὰ Κυρίου εἶναι· μείζον γὰρ τοῦτο τῆς ἀφθαρσίας.

Non enim simpliciter propter corpus gravamur, sed quia est corruptibile. Hinc autem omnino hæreticorum ora obstruuntur. Non enim de alio atque alio corpore sermo est, sed de corruptione et incorruptibilitate.

Vers. 5. « Qui autem efficit nos ad illud, Deus est. » Deus est, inquit, qui primum nos ad hoc effecit. Etenim condidit nos, ut simus incorruptibiles. Neque hoc nunc primum ei placuit, sed jam iude a principio. Itaque omnino fiet.

« Qui dedit etiam nobis pignus Spiritus. » Demonstrationem, inquit, cupis? Alteram tibi dabo. Qui nobis per baptismum Spiritum dedit, pignus quoque immortalitatis nobis impertit. Etenim sanctificavit et animam et corpus, et utraque diviniore reddidit, a peccato nos liberans, ex quo mors propagata erat. Quocirca cum Spiritum nobis dederit, perspicuum est quod a peccato liberavit. A peccato vero postquam nos liberavit, corruptionem etiam destruxit: ex peccato enim corruptio. Ita igitur futuræ immortalitatis pignus est Spiritus. Et aliter: Qui dedit nobis in præsentem Spiritum ex parte, pignus quoddam dedit se totum quoque traditurum. Quomodo autem dabit, nisi corpore et animo incorruptibiles futurum simus? Ubi igitur pusillum hic acceperis, arrhabonem videlicet, confide quod et totum tunc prorsus sis habiturus.

Vers. 6-8. « Audentes igitur semper, et scientes quod dum sumus in hoc corpore, peregrinamur a Domino. (Per fidem enim ambulamus, non per speciem.) Audemus autem, et bonam voluntatem habemus magis peregrinari a corpore, et præsentem esse ad Dominum. » Confirmare pergit quod supra dixit: nempe, quod Pericula non moramur. Nam pericula et mortes, inquit, rem nobis optatam conciliant, nimirum, incorruptibilitatem propter quam ingeniscimus, et celerius nos ad Dominum nostrum perducunt. « Audentes igitur semper, » id est, non metuentes neque persecutiones, neque insidias, neque mortes. Expende autem sapientiam, quomodo nomina mortis et vitæ occultavit; alteram quidem præsentiam apud Dominum, alteram vero peregrinationem a Domino faciens, ut nemo de præsentem vita pendeat, ut quæ a Domino abducatur. Deinde, ne quis dicat, Quid igitur? corpus nos alienos facit a Deo? correxit hoc, inquit: « Per fidem enim ambulamus, non per speciem, » hoc est, hic ipsum quidem novimus, sed modice (hoc enim est « Per fidem »; non quidem facie ad faciem, quod est « Per speciem. » Cum autem hæc sic habeant, « Bonam voluntatem habemus, » hoc est, valde desideramus exuere corpus hoc, atque esse cum Domino. Non dixit autem, Immortalitatem assequi: verum quod præstantius est, cum Domino esse: hoc enim immortalitate majus est.

Varie lectiones.

⁷⁴ πάντως αἰνίσσεται ο. ⁷⁵ κτήμα ο.

τὸν Θεὸν τοῦτο ποιούμεν, ἵνα μὴ ὑμεῖς νομίζοντες ἡμᾶς εὐτελεῖς, καταφρονῆτε, καὶ ἀπόλλυθε [f. ἀπόληθε]. Ἄν τέ τι μέτριον καὶ ταπεινὸν εἴπωμεν, δι' ὑμᾶς, ἵνα μάθητε ταπεινοφρονεῖν. Ἡ καὶ ἄλλως· Εἰ μὲν μαίνεσθαι τις ἡμᾶς ὑποπτεῖ, παρὰ Θεοῦ τὸν μισθὸν ἐκδεχόμεθα, ὑπὲρ ὧν ἐπὶ τοῖς τοιοῦτοις ὑποπτεῖν ἡμεῖς· εἰ δὲ σωφρονεῖν ἡγείται, αὐτὸς ἀπολαύτω τῆς ἐκ τοῦ σωφρονεῖν ἡμᾶς ὠφελείας. Ἡ καὶ ἄλλως· Εἰ μαίνόμεθα, διὰ τὸν Θεὸν μαίνόμεθα τοιαῦτα, ἵνα ἡμᾶς αὐτῷ παραστήσωμεν. Ἐμαίνετο δὲ ἄρα ὁ Παῦλος μανίαν ἐρωτικὴν, τοῦ Θεοῦ ἐρῶν, καὶ ὡς ἐραστῆς ἐκεῖνῳ ζῶν, τῷ ἐρωμένῳ, φημί, καὶ ἐκαστὸς ἑαυτοῦ, καὶ ὁλος πρὸς τὸν Θεὸν μεταστὰς, καὶ οὐ τὴν ἑαυτοῦ ζῶν ζωὴν, ἀλλὰ τὴν τοῦ ἐρωμένου, ὡς σφόδρα ἐρωτικὴν ἦτοι ἀγαπητήν. Εἰ οὖν ἐξέστημεν, φησὶν, αὐτῶν, τῷ Θεῷ πάντως ἐξέστημεν, ἀντὶ τοῦ, διὰ τὸν Θεόν.

« Ἡ γὰρ ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ » συνέχει ἡμᾶς, κρίναντας τοῦτο, ὅτι εἰ εἰς ὑπὲρ πάντων ἀπέθανεν, ἄρα οἱ πάντες ἀπέθανον· ἵνα οἱ ζῶντες μὴ κέτι ἑαυτοῖς ζῶσιν, ἀλλὰ τῷ ὑπὲρ αὐτῶν ἀποθανόντι καὶ ἔγερθέντι. » Ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ ἦν ἐπεδείξατο εἰς ἡμᾶς, συνέχει ἡμᾶς καὶ συναθεῖ εἰς τὸ κινδυνεύειν ὑπὲρ αὐτοῦ, τοῦτο καλῶς παρ' ἑαυτοῖς κρίναντας, ὅτι ἐπεὶ ἀπέθανεν ὑπὲρ πάντων, πρὶδελον ὅτι πάντες ἡμεῖς ἀπολωλότες, καὶ διὰ τοῦτο ἀπέθανεν ὑπὲρ τῶν ἀπολωλότων καὶ τεθανατωμένων, ἵνα ζωώσῃ ἡμεῖς. Ἐπεὶ οὖν ἐζώωσεν, οὐκ ὀφειλομεν λοιπὸν ἑαυτοῖς ζῆν, ἀλλ' ἐκεῖνῳ δι' ὃν ζῶμεν· ὅς οὐ μόνον ἀπέθανεν ὑπὲρ ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ ἠγέρθη, τὴν ἀπαρχὴν ἡμῶν, τούτέστι, τὸ αὐτοῦ σῶμα εἰς τὸν οὐρανὸν ἀναγαγὼν, καὶ ἵνα ἡμᾶς πάντως ἀναγάγῃ. Τίς γὰρ ὁλος χρεῖα ἐκαίνον ἵνα ἀνελεῖν, εἰ μὴ ἐμύλλομεν καὶ ἡμεῖς τῶν ὁμοίων τυχεῖν; Ὅστε καὶ διότι ἀπέθανεν ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ διότι ἐζώωσεν ἡμᾶς, καὶ διότι τοῦς ὀρθροδῶνας ἡμῖν τῆς ἀφθαρσίας ἔδωκεν, ὀφειλομεν αὐτῷ ζῆν, καὶ οὐχὶ ταῖς ἑαυτῶν ἐπιθυμίαις.

« Ὅστε ἡμεῖς ἀπὸ τοῦ νῦν οὐδένα οἶδαμεν κατὰ σάρκα. » Ἐπεὶ πάντες θανατωθέντες ὑπὸ τῆς ἀμαρτίας, ἀνεζώωθησαν ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ διὰ τοῦ βαπτίσματος· εἰκότως οὐδένα οἶδαμεν, φησὶ, τῶν πιστῶν κατὰ σάρκα ζῶντα ἵ, τούτέστι, κατὰ τὴν καλαίαν καὶ σαρκικὴν πολιτείαν. Πάντες γὰρ τῷ Πνεύματι ἀναγεννηθέντες, νέαν καὶ πνευματικὴν ζωὴν μετέρχονται.

« Εἰ δὲ καὶ ἐγνώκαμεν κατὰ σάρκα Χριστὸν, ἀλλὰ νῦν οὐκέτι γινώσκομεν. » Δείκνυσιν ὅτι καὶ τούτου αὐτοῦ, τοῦ μὴ κατὰ σάρκα ζῆν, φημί, ἀρχηγὸν ἔχομεν τὸν Χριστὸν· καὶ φησὶν, ὅτι Εἰ καὶ ὁ Χριστὸς ἦν ποτε κατὰ σάρκα, ἀλλὰ νῦν οὐκέτι ἐστὶ. Τί οὖν; τὴν σάρκα ἀπέθετο; Μὴ γένοιτο· ὡς γὰρ ἀνεληφθῆ, οὕτω ἵ καὶ ἐλεῦσεται. Ἀνεληφθῆ δὲ ἐν σαρκὶ καὶ μετὰ τοῦ σώματος. Τί τοίνυν φησὶν; Ὅτι ἡμεῖς

alibi, insipientiam), Dei, inquit, Istuc causa facimus, ne vos existimantes nos esse viles, aspernemini et pereatis. Sive moderatum quiddam et humile dicamus, propter vos, uti discatis humilia sapere. Vel aliter: Si quis nos furere suspicetur, a Deo mercedem recipimus, eo quod hujusmodi suspicioni simus obnoxii; sin sobrios nos esse putet, ipse pariter utilitate e sobrietate nostra proveniente perfruatur. Vel aliam ad rationem: Si insanimus, Dei causa ita insanimus, ut vos ad ipsum perducamus. Insaniebat itaque Paulus amatoriam quamdam insaniam, Deum amans, ac amatoris instar illi vivens, nempe adamato, extra seipsum raptus, ac totus in Deum translatus, nec suam ipsius vitam vivens, sed ejus quem amat, amatoriam plane, sive dilectam et valde charam. Si igitur e nobis excessimus, inquit, Deo omnino excessimus, id est, Dei causa.

VERS. 14, 15. « Charitas enim Christi urget nos, aestimantes hoc, quod si unus pro omnibus mortuus est, ergo omnes mortui sunt; ut qui vivunt, jam non sibi vivant, sed ei qui pro ipsis mortuus est, et resurrexit. » Dilectio Dei quam exhibuit erga nos, urget nos et compellit ut ejus amore pericula subeamus, hoc probe apud nos judicantes, quod quia mortuus est pro omnibus, perspicuum est quod omnes perieramus, eamque ob causam mortuus est pro iis qui perierant, obierantque mortem, ut nos vivificaret. Quoniam igitur nos vivificavit, non debemus porro nobis ipsis vivere, sed illi, propter quem vivimus: qui nedom mortuus est pro nobis, verum etiam resurrexit, primitias nostras, hoc est, corpus suum in caelos referens, ut omnino nos etiam eo perducatur. Quid enim prorsus opus erat illum ascendere, nisi nos quoque similia consecuturi essemus? Proinde, quia mortuus est pro nobis, et qua vivificavit nos, et quia nobis arrhabones incorruptibilitatis dedit, ipsi in posterum debemus vivere, haud nostris cupiditatibus.

VERS. 16. « Itaque nos ex hoc neminem novimus secundum carnem. » Quia omnes occisi a peccato reviximus, et vivificati sumus a Christo per baptismum, merito neminem novimus fidelium, inquit, secundum carnem viventem, hoc est, juxta veterem et carnalem vitam. Omnes enim Spiritu regenerati, novam et spiritualem vitam ducunt.

271 « Etsi cognovimus secundum carnem Christum, sed nunc non novimus. » Indicat quod Christum ducem et principem habemus hujus ipsius, nempe ut secundum carnem non vivamus, Etsi, inquit, Christus olim secundum carnem erat, nunc tamen non est. Quid inde? carnemne deposuit? Minime: nam quemadmodum assumptus est, sic etiam veniet. Assumptus est autem in carne, et

¹ Act. iv, 41.

Variae lectiones.

¹⁷ Θεοῦ ο. ¹⁸ ἐκαίνο ο. ¹⁹ ὄντα ο. ²⁰ τοιοῦτος ο.

cum corpore. Quid igitur dicit? Quod nos tunc quidem secundum carnem vivere dicimur, quando in peccatis fuerimus: tumque non secundum carnem vivere, quando non peccaverimus. Christus autem secundum carnem vixisse dicitur, quando secundum naturales et inculpatos affectus vixit, esuriens, sitiens, dormiens, laborans. Nunc autem non est secundum carnem, hoc est, ab his naturalibus et inculpatis affectionibus liberatus est, impassibile et immortale corpus habens; ut nos quoque, inquit, abunde doceat, ne ulterius secundum carnem et in peccatis vivamus, sed secundum spiritum.

VERS. 17. « Itaque si quis in Christo, nova creatura. » Si quis credidit Christo, in aliam plane creaturam pervenit, et nova creatura facta est. Non debemus igitur secundum veterem morem vivere.

« Vetera transierunt, ecce nova facta sunt omnia. » Qualia vetera? peccatum et Judaicæ ceremoniæ. Nam vetus peccatum præterit, novaque nobis anima, et novum corpus factum est, et pro Judaicis omnibus nova nobis facta sunt omnia: pro lege, Evangelium; pro Hierosolymis, cælum; pro templo, interior cortina, in qua sacrosancta Trinitas; pro circumcissione, baptisma; pro manna, corpus Dei; pro aqua, sanguis Domini; pro virga Moysi vel Aaronis, crux; pro agno, Filius Dei; omniaque alia eandem ad rationem.

VERS. 18. « Omnia autem ex Deo, qui reconciliavit nos sibi ipsi per Jesum Christum. » Hæc omnia nobis data sunt a Deo, qui reconciliavit nos sibi ipsi per intercessionem Filii sui. Non enim nos ipsi accurrimus, sed ipse nos vocavit per mortem Filii sui.

« Et dedit nobis ministerium reconciliationis. » O profunditatem clementiæ diviniæ! Cum enim Pater et Filium suum legatum misisset, eumque occisum conspicatus esset ab his qui reconciliatione indigerent, neque sic tamen neglexit homines, verum ministerium reconciliationis, inquit, nobis apostolis suis dedit, ut circummeuntes, legatione fungamur ad eos qui a Deo defecerunt, eosque ad eum perducamus.

VERS. 19. « Quoniam quidem Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi, non imputans eis peccata ipsorum. » Quod nos sibi ipse reconciliaverit, supra dixit. Ne quis igitur dicat: Atqui Filium suum misit: nunc sit quod Filium quidem miserit, verum tamen non solus Filius exhortatur, verum etiam Pater mundum sibi ipsi reconciliavit per Christum (hoc enim est illud, « in Christo ») tantamque bonitatem hominibus ostendit, ut non solum non punierit, verum etiam reconciliatus sit: nec tantum dimiserit, sed ne imputaverit quidem peccata. Si enim rationem exigere voluisset, omnino perissent.

« I Joan. iv. 7.

Α μὲν τότε λεγόμεθα κατὰ σάρκα ζῆν, ὅταν ἐν ἀμαρτίαις ὤμεν· καὶ τότε μὴ ζῆν κατὰ σάρκα, ὅταν μὴ ἀμαρτάνωμεν. Ὁ δὲ Χριστὸς κατὰ σάρκα λέγεται ζῆσαι, ὅτε κατὰ τὰ φυσικὰ καὶ ἀδιάβλητα πάθη ἔζη, πεινῶν, διψῶν, ὕπνῶν, κοπιῶν. Νῦν δὲ, οὐκέτι κατὰ σάρκα· τοῦτέστι, τούτων τῶν φυσικῶν καὶ ἀδιαβλήτων ἀπηλλάγη, ἀπαθὲς καὶ ἀκλήρατον σῶμα ἔχων· ἵνα, φησὶ, πάντως καὶ ἡμᾶς ἐκ περιουσίας διδάξῃ μηκέτι ζῆν κατὰ σάρκα, καὶ ἀμαρτητικῶς, ἀλλὰ κατὰ πνεῦμα.

« Ὡστε εἰ τις ἐν Χριστῷ, καινὴ κτίσις. » Εἰ τις ἐπίστευσε τῷ Χριστῷ, εἰς ἑτέραν δημιουργίαν ἦλθε, καὶ νέα κτίσις ἐγένετο. Οὐκ ὀφείλομεν οὖν κατὰ τὰ παλαιὰ ζῆν.

« Τὰ ἀρχαῖα παρῆλθεν· ἰδοὺ γέγονε τὰ πάντα καινά. » Ποῖα ἀρχαῖα; Καὶ τὰ τῆς ἀμαρτίας, καὶ τὰ Ἰουδαϊκὰ· καὶ γὰρ καὶ παλαιὰ ἀμαρτία παρῆλθε, καὶ καινὴ ἡμῖν ψυχὴ, καὶ καινὸν σῶμα γέγονε· καὶ ἀντὶ τῶν Ἰουδαϊκῶν πάντων, καινά ἡμῖν πάντα· ἀντὶ τοῦ νόμου, Εὐαγγέλιον· ἀντὶ Ἱερουσαλὴμ, οὐρανός· ἀντὶ ναοῦ, τὸ ἐσωτέρον τοῦ καταπατάσματος, ἐν ᾧ ἡ Τριάς· ἀντὶ περιτομῆς, βάπτισμα· ἀντὶ τοῦ μάννα, σῶμα Θεοῦ· ἀντὶ τοῦ ὕδατος, αἷμα Δεσπότου· ἀντὶ ράβδου Μωσέως ἡ Ἀράων, ὁ σταυρός· ἀντὶ τοῦ ἀμνοῦ, Υἱὸς Θεοῦ· καὶ πάντα τὰλλα ὡσαύτως.

« Τὰ δὲ πάντα ἐκ Θεοῦ τοῦ καταλλάξαντος ἡμᾶς ἑαυτῷ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Ταῦτα δὲ πάντα ἐκ Θεοῦ ἡμῖν δίδοται, τοῦ ἀποκαταλλάξαντος ἡμᾶς ἑαυτῷ διὰ τῆς μεσιτείας τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ. Οὐ γὰρ ἡμεῖς αὐτῷ προσεδράμομεν, ἀλλ' αὐτὸς ἡμᾶς ἐκάλεσε διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Υἱοῦ.

« Καὶ δόντος ἡμῖν τὴν διακονίαν τῆς καταλλαγῆς. » Ὁ βάθος φιλανθρωπίας! Πέμψας γὰρ πρέσβυν ὁ Πατὴρ τὸν Υἱόν, εἶτα τοῦτον σφαγέντα ἰδὼν παρὰ τῶν τῆς καταλλαγῆς δεομένων, οὐδὲ οὕτως ἠμέλησε τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ τὴν διακονίαν τῆς κακαλλαγῆς ἡμῖν, φησὶ, τοῖς ἀποστόλοις ἔδωκεν, ἵνα περιερχόμενοι πρεσβεύωμεν πρὸς τοὺς ἀποστάτας τοῦ Θεοῦ, καὶ προσέγγωμεν αὐτοὺς αὐτῷ.

« Ὡς οὐ Θεὸς ἦν ἐν Χριστῷ κόσμον ἑαυτῷ καταλλάσσω, μὴ λογιζόμενος αὐτοῖς τὰ παραπτώματα αὐτῶν. » Εἶπεν ἄνω, ὅτι αὐτὸς κατήλλαξεν ἡμᾶς ἑαυτῷ. Ἴνα οὖν μὴ τις εἴπῃ· Καὶ μὴν τὸν Υἱόν ἐπεμψε· νῦν φησιν, ὅτι τὸν Υἱόν μὲν ἐπεμψε· πλὴν οὐχ ὁ Υἱὸς μόνος παρεκάλει, ἀλλὰ καὶ ὁ Πατὴρ ἦν καταλλάσσων αὐτῷ τὸν κόσμον διὰ Χριστοῦ· τοῦτο γὰρ τὸ, « Ἐν Χριστῷ »· καὶ τοσαύτην τοῖς ἀνθρώποις ἀγαθότητα ἐπιδεικνύμενος, ὥστε οὐ μόνον οὐκ ἐκόλασεν, ἀλλὰ καὶ κατηλλάγη· καὶ οὐ μόνον ἀφῆκεν, ἀλλ' οὐδὲ ἐλόγισατο τὰς ἀμαρτίας. Καὶ γὰρ δὴ καὶ εἰ ἠθέλησε λόγους ἀπαιτῆσαι, πάντας ἂν ἀπώλοντο.

« Καὶ θέμενος ἐν ἡμῖν τὸν λόγον τῆς καταλλαγῆς. » A
Οὐδὲν οὖν φορτικὸν ⁸¹ ὑμῖν ποιεῖν ἐτάχθημεν ὑπὸ
θεοῦ, ἀλλὰ καταλλάσσειν ὑμᾶς αὐτῷ. Ἐπεὶ γὰρ
ἡμεῖς, φησὶν, οὐκ ἐπεισθήσαν, παραμένετε ὑμεῖς
παρακαλοῦντες, ἕως ἂν πείσῃτε.

« Ὑπὲρ Χριστοῦ οὖν πρεσβεύομεν, ὡς τοῦ Θεοῦ
παρακαλοῦντος δι' ἡμῶν· δεόμεθα ὑπὲρ Χριστοῦ,
καταλλάγητε τῷ Θεῷ. » — « Ὑπὲρ Χριστοῦ, » του-
τίστιν, ἀντὶ τοῦ Χριστοῦ πρεσβεύομεν. Ὅπερ γὰρ
ἐμέλλεν ἐκεῖνος ποιεῖν, ἡμεῖς ἀνεδεξάμεθα νῦν· καὶ
ὡσπερ δι' ἐκείνου παρεκάλει ἡμᾶς ὁ Πατήρ, οὕτω
καὶ νῦν δι' ἡμῶν παρακαλεῖ, ἵνα καταλλάγητε αὐτῷ.
Οὐκ εἶπε δὲ, Καταλλάξτε ἑαυτοῖς τὸν Θεόν, ἀλλ',
Ἵμεῖς καταλλάγητε αὐτῷ. Ἵμεῖς γὰρ αὐτῷ ἐχ-
θραίνετε· ἐκεῖνος δὲ οὐδέποτε ὑμῖν· Θεὸς γὰρ καὶ B
Πατήρ. Ὡσανεὶ δὲ παλαίαντος αὐτοῖς τοῦ Θεοῦ,
οὕτω ποιεῖται τὴν πρεσβείαν, ἵνα συγχωρήσῃσι τῷ
Θεῷ. Ὡ πλοῦτος εὐσπλαγχνίας καὶ συγκαταθά-
σεως!

« Τὸν γὰρ μὴ γνόντα ἁμαρτίαν, ὑπὲρ ἡμῶν ἁμαρ-
τίαν ἐποίησεν, ἵνα ἡμεῖς γενώμεθα δικαιοσύνη Θεοῦ
ἐν αὐτῷ. » Ἵνα μὴ λέγω, φησὶ, τᾶλλα πάντα, ὅτι
εὐεργέτην ἠτιμάσατε, ὅτι δίκας οὐκ ἀπήτησεν, ὅτι
μᾶλλον αὐτὸς πρῶτος καταλλαγῆναι ἐβλετο, καὶ δι'
δ ἐποίησε νῦν οὐκ ἄξιόν ἐστι καταλλαγῆναι αὐτῷ
ὑμᾶς; Τί τοῦτο; Ὅτι τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν μὴ γνόντα
ἁμαρτίαν, τουτέστι, τὸν αὐτοδικαιοσύνην ὄντα, ὑπὲρ
ἡμῶν ἐποίησε θανεῖν ὡς ἁμαρτωλῶν καὶ κακοῦργον.
« Ἐπικατάρατος γὰρ ὁ κρεμνόμενος ἐπὶ ξύλου » καὶ, C
« Μετὰ ἀνόμων ἐλογίσθη. » Καὶ οὐκ εἶπεν, ὅτι ἁμαρ-
τωλῶν ἐποίησεν, ἀλλὰ, « Ἅμαρτίαν » ὅπερ ἐστὶ μεί-
ζον. Ἵνα τί γένηται; Ἵνα ἡμεῖς δικαιοθῶμεν· οὐκ
ἐξ ἔργων νόμου, ἀλλ' ἐκ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ.
Τοῦτο γὰρ ἐστὶν ἡ τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνη, ὅταν τις
χάριτι δικαιοθῇ, ὅταν μηδεμίαν κηλὸς εὐραθῇ· διὰ
τοῦτο γὰρ οὐδὲ εἶπεν, Ἵνα γενώμεθα δίκαιοι, ἀλλὰ,
« δικαιοσύνη Θεοῦ, τὴν ὑπερβολὴν τῆς χάριτος
δηλῶν.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

« Συνεργοῦντες δὲ καὶ παρακαλοῦμεν, μὴ εἰς κε-
νὸν τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ δέξασθαι ὑμᾶς. » Συνερ-
γοῦμεν ἡμεῖς, φησὶ, καὶ ὑμῖν καὶ τῷ Θεῷ· ὑμῖν μὲν,
ἵνα σωθῆτε· τῷ Θεῷ δὲ, εἰς τὸ πληρῶσαι τὸ αὐτοῦ D
θέλημα, τουτέστι, τὸ σῶσαι ἡμᾶς· καὶ παρακαλοῦ-
μεν ἀντὶ τοῦ Χριστοῦ, ἄχρι τῆς δευτέρας αὐτοῦ
παρουσίας, καὶ ἕως ἂν ὦμεν ἐν τῷ βίῳ, ἵνα μὴ εἰς
κενὸν δέξησθε τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ. Τί γὰρ ὑπελο-
ῦσθη ἁμαρτιῶν ἀπαλλαγῆναι χάριτι θεῶν, εἴτε πάλιν οἰ-
κέα βαθυμίαν τούτων πλησθῆναι; Πάλιν γὰρ ἐχθρα,
καὶ κενῶς λοιπὸν ἐγένετο ἡ χάρις εἰς ἡμᾶς. Μὴ
τοίνυν νομίσητε ὅτι τὸ πιστεῦσαι, τοῦτο μόνον ἐστὶ
καταλλαγή, ἀλλὰ καὶ πολιτείας χρειαί.

« Λέγει γὰρ· Καιρῷ δεκτῷ ἐπήκουσά σου, καὶ ἐν
ἡμέρᾳ σωτηρίας ἐδοθήσά σοι· ἰδοὺ νῦν καιρὸς εὐ-

^v Deut. xxi, 3.

^x Isa. xxxiii, 12.

^v Isa i, 49.

Variæ lectiones.

⁸¹ φορτικόν m.

« Et posuit in nobis verbum reconciliationis. »
Nihil igitur molestum aut onerosum vobis impo-
nere præcipimur a Deo, sed ut vos ipsi reconcilia-
mus. Quia enim mihi, inquit, non crediderunt, per-
severate vos adhortantes, tantisper dum persua-
seritis.

Vers. 20. « Pro Christo igitur legatione fungi-
mur, tanquam Deo exhortante per nos. Obsecramus
pro Christo, reconciliamini Deo. » — « Pro Chri-
sto, » id est, Christi loco intercedimus. Quod enim
ille facturus erat, nos suscepimus nunc : et quem-
admodum per illum adhortabatur nos Pater, sic et
nunc per nos adhortatur, ut ipsi reconciliemini.
Non dixit autem, Reconciliate vobis ipsis Deum, sed,
Vos ipsi reconciliemini. Vos enim hostes ejus estis,
ipse vero nunquam vester : siquidem Deus et Pater
est. Quasi vero Deus adversum eos deliquerit, sic
per legatos intercedit, ut condonent Deo. Mira
pietatis et indulgentiæ sive humiliationis magnitu-
dinem !

Vers. 21. « Eum enim qui peccatum non noverat,
pro nobis peccatum fecit, ut nos efficeremur justi-
tia Dei in ipso. » Ne alia, inquit, omnia commemo-
rem, quod benefactorem vestram ignominia affe-
cistis, quod vindictam is non exegerit, quod ipse
primus potius reconciliari voluerit, nonne propter
id quod nunc fecit, vos ipsi reconciliari dignum est?
Quidnam istud? Quod Filium suum qui peccatum
non norat, hoc est, qui ipsa justitia erat, cum pec-
catorem ac sceleratum, pro nobis morti tradidit.
« Maledictus enim qui pendet ex ligno », et,
« Cum iniquis reputatus est ». Nec dixit, quod
peccatorem fecerit, sed, « Peccatum, » quod ma-
jus est. Cur istuc factum? Ut nos justificemur, non
ex operibus legis, sed ex gratia Dei. Hæc enim est
Dei justitia, cum quis gratia justificatus fuerit, cum
nullus in eo nævus, nullave macula inveniatur.
Propterea enim non dixit, Ut efficiamur justi : sed,
« Justitia Dei, » gratiæ excellentiam ostendens.

CAPUT VI.

Vers. « Cooperantes autem etiam exhortamur,
ne in vacuum gratiam Dei recipiatis. » Coopera-
mur, inquit, nos et vobis et Deo : vobis quidem,
ut servemini ; 273 Deo autem, ut voluntatem ejus
impleamus, hoc est, ut vos salvos reddamus : et
Christi loco ad secundum usque adventum ejus, ac
tantisper dum vixerimus, hortamur, ne in vanum
suscipiatis gratiam Dei. Quid enim prodest a peccatis
divina gratia liberari, deinde rursus iis per pro-
prium socordiam impleri? Rursus enim inimicitia
nascitur, et gratia Dei erga nos deinceps frustra
fit. Ne igitur existimetis, quod mera fides sit re-
conciliatio, verum vita etiam est necessaria.

Vers. 2. « Ait enim 7 : Tempore accepto exaudi-
vi te, et in diebus salutis adjuvi te. Ecce nunc tem-

pus acceptabile, ecce nunc dies salutis. » Qualenam A tempus acceptabile? Gratia, in quo est remissio peccatorum, justitiæque subministratio. Istud est acceptabile tempus, in quo nos Deus recipit, exauditque nos, et servat. Judiciï enim tempore, neque exaudit, neque adjuvabit, neque servabit. In hoc itaque gratiæ tempore certare debemus; facile namque assequemur præmia.

Vers. 3. « Nullam ulla in re dantes offensionem, ut non vituperetur ministerium nostrum. » Adhortamur, inquit, et cooperamur. Quomodo? Citra offensionem viventes. Per narrationis autem ordinem consulit, ut et ipsi illum intueantur. Sic enim, inquit, instituo vitam meam, ut nedum non accusationi, verum Ne querimoniam quidem exigam, aut scandalo cuiquam locum dem, ne culpetur ministerium nostrum. Rursum non dixit, Ne accusetur, verum, Ne miniam quidem reprehensionem accipiat opus meum, et ministerium meum. Nonnulli vero sic interpretati sunt: Ne vituperium in prædicationem reflectat; hanc enim ministerium suum appellat. Me enim male vivente, prædicationi conculcabitur et vituperabitur. Clanculum autem illos quoque subindicat, quod Vobis etiam male viventibus, ad Christum et fidem blasphemia redundabit.

Vers. 4. « Sed in omnibus exhibentes nos ipsos, tanquam Dei ministri. » Hoc majus est, non solum seipsum ab accusationibus et reprehensionibus purum facere, verum etiam hujusmodi vitam commo- C strare, ut per ipsam appareat esse minister Dei. Non dixit autem, Apparentes, sed, « Exhibentes, » hoc est, demonstrantes.

« In patientia multa. » Modum dicit quo talis evasit, per patientiam videlicet: nec simpliciter, sed, « Per multam, » inquit. Non enim satis est, unum aliquid et alterum sufferre, cæterum opus est ad finem usque sustinere.

« In tribulationibus, in necessitatibus. » Hæc est tribulationis intensio et exaggeratio, quando inextricabilia mala fuerint, quæ hominem premunt.

« In angustiis. » Quæ sunt a fame, vel simpliciter a tentationibus.

274 Vers. 5. « In plagis et carceribus. » Quando plagæ et carceres adsint, vide quantum sit mali; siquidem vel alterum horum per se sit gravissimum.

« In seditionibus. » Hoc est, in persecutionibus, quando non habuerit aliquis ubi pedem figat, de loco in locum actus.

« In laboribus, in vigiliis, in jejuniis. » Cum dixisset de externis, quæ sua sunt jam hic apponit, quibus suapte sponte sese affligebat: « Laboribus, » manuum scilicet, per quos et seipsum et alios

πρόσδεκτος, ἰδοὺ νῦν ἡμέρα σωτηρίας. » Ποῖος καιρὸς εὐπρόσδεκτος; Ὁ τῆς χάριτος, ἐν ᾧ ἀφείκει ἁμαρτημάτων, καὶ δικαιοσύνης χορηγία. Οὗτος ὁ δεκτὸς καιρὸς, ἐν ᾧ δέχεται ἡμᾶς ὁ Θεὸς, καὶ ἐπικουρεῖ ἡμῶν, καὶ σώζει. Ἐν γὰρ τῷ τῆς κρίσεως καιρῷ, οὔτε ἐπακούσεται, οὔτε βοηθήσει, οὔτε σώσει. Ἐν τῷδε τῆς χάριτος οὖν καιρῷ, ἀγωνίζεσθαι ὀφείλομεν· εὐκόλως γὰρ ἐπιτευξόμεθα τῶν βραβείων.

« Μηδεμίαν ἐν μηδενὶ δίδόντες προσκοπήν, ἵνα μὴ μωμηθῇ ἡ διακονία ἡμῶν. » Παρακαλούμεν, φησὶ, καὶ συνεργοῦμεν. Πῶς; Πολιτευόμενοι ἀπροσκόπως. Ἐν τάξει δὲ διηγήσεως συμβουλεύει, ἵνα καὶ αὐτοὶ πρὸς αὐτὸν ἀφορώσιν. Οὕτω γὰρ, φησὶν, ἀπαυθύνω τὸν βίον μου, ὥστε οὐ λέγω ὅτι κατηγορίας, ἀλλ' οὐδὲ μέμφεω ψιλῆς, μᾶλλον δὲ σκανδάλου χώραν οὐ δίδωμί τι, ἵνα μὴ μωμηθῇ ἡ διακονία ἡμῶν. Πάλιν οὐκ εἶπεν, Ἴνα μὴ κατηγορηθῇ, ἀλλ' Ἴνα μηδὲ τὸν τυχόντα μῶμον δέξεται τὸ ἔργον μου, καὶ ἡ διακονία μου⁸¹. Τινὲς δὲ οὕτως ἠρμήνευσαν· Ἴνα μὴ ἀναδράμῃ ὁ μῶμος εἰς τὸ κήρυγμα· τοῦτο γὰρ διακονίαν αὐτοῦ καλεῖ. Ἐμοῦ γὰρ κακῶς ζῶντος, τὸ κήρυγμα καταπατηθήσεται καὶ διαβληθήσεται. Διηγήσεως οὖν καὶ αὐτοῦς ὑπαινίττεται⁸², ὅτι Καὶ ὑμῶν κακῶς ζώντων, εἰς τὸν Χριστὸν καὶ τὴν πίστιν ἀναδραμεῖται ἡ βλασφημία.

« Ἄλλ' ἐν παντὶ συνιστῶντες ἑαυτοὺς, ὡς Θεοῦ διάκονοι. » Τοῦτο μείζον, τὸ μὴ μόνον ἑαυτὸν κατηγοριῶν καὶ μῶμων καθαρὸν ποιεῖν, ἀλλὰ καὶ τοιοῦτον βίον ἐπιδείκνυσθαι, ὥστε δι' αὐτοῦ φαίνεσθαι καὶ διάκονον Θεοῦ. Οὐκ εἶπε δὲ, Φαινόμενοι, ἀλλὰ, « Συνιστῶντες, » τούτέστιν, ἀποδεικνύντες.

« Ἐν ὑπομονῇ πολλῇ. » Λέγει καὶ τὸν τρόπον, πῶς ἐγένετο τοιοῦτος, ὅτι διὰ τῆς ὑπομονῆς· οὐχ ἀπλῶς δὲ, ἀλλὰ καὶ « Πολλῆς. » Οὐ γὰρ ἀρκεῖ τὸ ἐν τι καὶ δεύτερον ὑπεναγεῖν, ἀλλὰ δεῖ ἄχρι τέλους ὑπομένειν.

« Ἐν θλίψεσιν, ἐν ἀνάγκαις. » Τοῦτο ἐπίστασις τῆς θλίψεως, ὅταν ἀδιεξόδευτα ᾖ τὰ κακὰ ἄγχοτα⁸³ τὸν ἄνθρωπον.

« Ἐν στενοχωρίαις. » Ταῖς ἀπὸ τοῦ λιμοῦ, ἢ ταῖς τῶν πειρασμῶν ἀπλῶς.

« Ἐν πληγαῖς, ἐν φυλακαῖς. » Ὅταν καὶ πληγαὶ καὶ φυλακαὶ, ὄρα πόσον τὸ κακὸν· ὅπου γε καὶ τὸ ἕτερον τούτων αὐτὸ καθ' αὐτὸ βαρύτερον.

« Ἐν ἀκαταστασίαις. » Τούτέστιν, ἐν διωγμοῖς, ὅταν μὴ ἔχη τις τοῦ στή, ἐλαυνόμενος ἐκ τόπου εἰς τόπον.

« Ἐν κόποις, ἐν ἀγρυπνίαις, ἐν νηστείαις. » Εἰπὼν τὰ παρὰ τῶν ἔξω⁸⁴, τὰ παρ' ἑαυτοῦ προστίθειν ἐνταῦθα, ἃ ἐκὼν ἐκακούγει ἑαυτόν. « Κόποις, » τὰς τῶν χειρῶν, δι' ὧν καὶ ἑαυτὸν καὶ ἄλλους ἐπάσκει

Variæ lectiones.

⁸¹ διδασκαλία m. ⁸² αὐτοῖς o. ⁸³ ἔχοντα o. ⁸⁴ περὶ τῶν ἔξωθεν o.

καὶ μετὰ τούτων πάντων καὶ ἠγρύπνει καὶ ἐνή-
στευεν.

« Ἐν ἀγνότητι. » Τὴν σωφροσύνην οὕτω φησὶν,
ἣ τὴν ἐν πᾶσι καθαρότητα, καὶ τὸ ἀδωροδόκητον, καὶ
τὸ ἀδιδάκω; κηρύσσειν.

« Ἐν γνώσει. » Τοῦτέστιν, ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ σοφίᾳ·
ἣτις ἐστὶν ὄντως γνώσις· οὐχὶ τῇ ἔξω, καθάπερ οἱ
ψευδαπίστολοι.

« Ἐν μακροθυμίᾳ, ἐν χρηστότητι. » Ἀδαμαντί-
νης ψυχῆς, τὸ πάντοθεν παροξυνόμενον καὶ κεντού-
μενον, οὐ μόνον μακροθυμεῖν, ἀλλὰ καὶ χρηστεύ-
εσθαι.

« Ἐν Πνεύματι ἁγίῳ. » Δείκνυσι, πῶθεν πάντα
ταῦτα κατόρθωσεν· ὅτι « ἐν Πνεύματι ἁγίῳ. » Ὅτι δὲ
τὰ παρ' ἐαυτοῦ ἐπεδείξατο, τότε τὴν τοῦ ἁγίου
Πνεύματος βοήθειαν ἐθήκεν. Νοεῖται δὲ ὅτι καὶ ἐν
χαρίσμασι πνευματικῶς· καὶ γὰρ καὶ ἐν τούτοις
δείκνυμεν ὅτι Θεοῦ ἐσμεν διάκονοι, ἅτε θαύματα ἐπι-
δεικνύμενοι. Ἡ ὅτι καὶ ἐν τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ
προσκοπήν οὐκ ἐδώκαμεν, τοῦτέστιν, ἐν τοῖς χαρί-
σμασι τοῦ Πνεύματος. Πολλοὶ γὰρ ἐπαίρομενοι, ὡς
οἱ τὰς γλώσσας ἔχοντες, οὐκ εἰς δέον χρῶνται τού-
τοις· ἀλλ' οὐχ ὅγε Παῦλος οὕτως.

« Ἐν ἀγάπῃ ἀνυποκρίτῳ. » Τοῦτο τὸ πάντων αἴ-
τιον τῶν ἀγαθῶν, τοῦτο καὶ τὸ Πνεῦμα παρ' αὐτῷ
μένειν ἐποιεῖ.

« Ἐν λόγῳ ἀληθείας. » Τοῦτέστιν, οὐ δολοῦντες
τὴν λόγον τοῦ Θεοῦ.

« Ἐν δυνάμει Θεοῦ. » Οὐδὲν, φησὶν, ἐμὸν, ἀλλὰ
πάντα ταῦτα ἐν δυνάμει Θεοῦ ἐγένοντο, ἣ καὶ ἐν ση-
μείοις καὶ τέρασιν, καὶ κολαστικῇ καὶ εὐεργετικῇ δυ-
νάμει.

« Διὰ τῶν ὅπλων τῆς δικαιοσύνης τῶν δεξιῶν καὶ
τῶν ἀριστερῶν. » Ὅπλα δικαιοσύνης ἀριστερὰ, τὰ
λυπηρὰ πάντα· ὅπλα μὲν, ὡς τειχίζοντα καὶ ἐν
ἀσφαλείᾳ καθιστῶντα· ἀριστερὰ δὲ, διὰ τὴν τῶν
πολλῶν ὑπόληψιν. Καὶ γὰρ καὶ ὁ Κύριος ἐκέλευσεν
εὐχεσθαι, μὴ εἰσελθεῖν εἰς πειρασμόν. Δεξιὰ δὲ, τὰ
εὐθυμότερα. Δι' ἀμφοτέρων οὖν Παῦλος ἀμώμητος
ἐδείκνυτο, ὅστε τοῖς λυπηροῖς συστελλόμενος, ὅστε
τοῖς εὐθυμότεροις ὀγκούμενος, ἀλλ' ὅπλα δικαιοσύ-
νης ταῦτα ποιῶν ⁸⁶.

« Διὰ δόξης καὶ ἀτιμίας. » Ἐρμήνευσεν ἡμῖν τὰ
δεξιὰ καὶ τὰ ἀριστερὰ, ὅτι δόξα καὶ ἀδοξία. Πῶς δὲ
ὅπλων δικαιοσύνης ἡ δόξα; Ὅτι πολλοὺς ἐνάγει εἰς
εὐσέθειαν, τὸ τιμᾶσθαι τοὺς διδασκάλους. Τί οὖν;
τοῦτο κατόρθωμα Παύλου; Ναί, ὅτι οὐκ ἔχαυνοῦτο
δοξαζόμενος· ἣ ἀδοξία δὲ ὑπομονὴν κατεργαζομένην,
εὐδέκιμον αὐτὸν ἐποιεῖ, καὶ εὐόδου τὸ κήρυγμα.

« Διὰ δυσφημίας καὶ εὐφημίας. » Καὶ τοῦτο μέγα,
τὸ ὑπομείναι δυσφημίαν· μεγάλως γὰρ τῆς ψυχῆς
καθάπτεται. Διὸ καὶ ὁ Κύριος μακαρίζει τοὺς ὑπο-
μένοντας· ὡς ἐνδειξιμόν. Ἐν μὲν γὰρ τοῖς βεσάνοις

^a Psal. cxvii, 18.

⁸⁶ ταῦτα ὄντως ποιῶν m.

A alebat, cumque his omnibus et vigilavit et jeju-
navit.

VERS. 6. « In puritate. » Temperantiam sic ap-
pellat, vel puritatem in omnibus rebus, tum quod
munerum corruptelam non admiserit, tum quod ci-
tra sumptum prædicaverit.

« In scientia. » Hoc est, in Dei sapientia, quæ
est revera scientia: non externa, pseudapostolo-
rum more.

« In longanimitate, in benignitate. » Adamantini
plane animi est, si quis, cum undique exacerbetur
et pungatur, non solum longanimis, verum etiam
inilis sit et benignus.

« In Spiritu sancto. » Ostendit unde hæc omnia
peregert: uimirum « in Spiritu sancto. » Cum au-
tem sua ostendisset, tum Spiritus sancti auxilium
posuit. Intelligit etiam, pro, « in donis spiritua-
libus; » per hæc enim documentum quoque damus,
quod Dei simus ministri, ut qui miracula exhibea-
mus: Vel in Spiritu sancto nullam dedimus offen-
sionem, hoc est, in donis Spiritus. Multi enim eo-
rum qui efferuntur, veluti ii qui linguas habent,
iis uti decet non utuntur. Paulus vero non sic.

« In charitate non ficta. » Hæc res omnium bono-
rum causa est: hæc et Spiritum apud eum permane-
nere faciebat.

VERS. 7. « In verbo veritatis. » Hoc est, non de-
pravans verbum Dei.

« In virtute Dei. » Nihil, inquit, meum est, sed
hæc omnia in virtute et potentia Dei facta sunt, vel
in signis etiam atque prodigiis et virtute, qua Deus
et punit, et beneficia nobis impertit.

« Per arma justitiæ dextra et sinistra. » Arma
justitiæ sinistra, tristitia cuncta; arma quidem tan-
quam munientia, ac in tuto nos collocantia; sini-
stra vero, propter multorum opinionem. Siquidem
et Dominus ipse nos orare jussit, ne ingrediamur
in tentationem. Dextra vero, jucundiora. In utris-
que ergo Paulus irreprehensibilis monstrabatur,
ut qui neque tristibus dejiceretur, neque lætis ef-
ferretur, sed arma justitiæ hæc revera faceret.

VERS. 8. « Per gloriam et ignominiam. » Interpre-
tatus **275** est nobis, dextra et sinistra, quod sint gloria
et ignominia. Quomodo vero arma justitiæ gloria?
Quoniam multos inducit ad pietatem, honor qui de-
fertur doctoribus. Quid inde? Hæccine Pauli virtus?
Imo, quia cum gloria affectus esset, non superbie-
bat. Ignominia autem quæ patientiam operatur,
ipsum probatum efficiebat, prædicationemque ejus
felicem reddebat.

« Per infamiam et bonam famam. » Hoc quoque
arduum est, infamiam sustinere: nam animum
magnopere movet. Propterea Dominus eos beatos
prædicat, qui opprobria ferunt. In tormentis enim

corpus cum anima paritur dolores ; in contumelia vero sive infamia, totum onus animæ inniuet : unde et Jobo istuc cæteris plagis gravius erat. »

« Tanquam seductores et veraces. » Hoc est quod dixit, « Per ignominiam et bonam famam.

Vers. 9. « Velut ignorati et agniti. » Aliis enim adamati et cogniti erant, alii vero ipsos ne novisse quidem dignati erant. Hoc autem idem est cum eo quod dixit, « Per gloriam et ignominiam. »

« Tanquam morientes, et ecce vivimus. » Hoc est, tanquam morti addicti et condemnati, ac quatenus ad mentem insidiantium pertinet, « morientes » per Dei autem potentiam « ecce vivimus. »

« Tanquam castigati, et non occisi. » Permittit, inquit, hæc Deus, ut erudiat nos et castiget. Quare etiamnum, ante futura illa præmia, non exiguum nobis a castigatione lucrum provenit. A Davide autem hoc desumptum est ^b, « Castigans » enim, inquit ille, « castigavit me Dominus, et morti non tradidit me. »

Vers. 10. « Tanquam dolentes, semper autem gaudentes. » Apud externos quidem, moesti videmur, ait : nos vero solida voluptate perfruimur. Non enim aliquando lætamur, aliquando non, sed semper.

« Tanquam egentes, multos autem locupletantes. » Divitiis tum spiritualibus tum sensibilibus multos locupletavit. Etenim omnium ædes sibi apertas habens, opulentissimus erat, ac aliis impertiri et nutrire potuit, perinde ac sanctos in Hierusalem. ^c Indicat autem hoc et per sequentia.

« Tanquam nihil habentes, et omnia possidentes. » Qui enim nulli rerum temporalium ad victum et amictum pertinentium affixus est, quæ omnium sunt, habet. « Si enim fieri posset, » inquit, « oculos vestros eruissetis et mihi dedissetis : » quomodo igitur tales pecuniis pepercissent erga ipsum ? Hæc autem omnia illis recensuit, ne ob aliquid eorum quæ tristitia videbantur, turbarentur.

Vers. 11. « Os nostrum patet ad vos, o Corinthii, cor nostrum dilatatum est. » Postquam propria certamina recensuisset, ipsisque veluti per narrationunculam quamdam **276** ostendisset, quod ipsum imitari debuerint, deinceps increpaturus est eos, ceu eum non admodum diligentes. Antea vero quam hoc faciat, propriam charitatem ostendit : Semper, inquiens, volo vobis loqui et disserere, ac libere, eumque fiducia verba facere : hoc enim significat, « Os nostrum patet. » Sic autem dicit, quia eos objugaturus est, indicans eam esse maxime dilectionem, ipsam videlicet loquendi libertatem. Non solum autem ore ostendo dilectionem meam, verum etiam corde, amplum illud et latum erga vos habens. Fervor enim dilectionis et os meum aperit,

^b Matth. v, 41. ^c Galat. iv, 15.

Α τὸ σῶμα μερίζεται σὺν τῇ ψυχῇ τὰς ἀληθόνας· ἐν δὲ τῇ δυσφημίᾳ, τὸ ὄλον βάρος ἐπὶ τὴν ψυχὴν. Ὅθεν καὶ τῷ Ἰωβ βαρύτερον τοῦτο τῶν ἄλλων πληγῶν.

« Ὡς κλένοι καὶ ἀληθεῖς. » Τοῦτο ἐστὶν ὃ εἶπε· « Διὰ δυσφημίας καὶ εὐφημίας. »

« Ὡς ἀγνοούμενοι καὶ ἐπιγινωσκόμενοι. » Τοῖς μὲν γὰρ ἦσαν περισπούδαστοι καὶ γνώριμοι· οἱ δὲ οὐδὲ εἰδέναι αὐτοὺς ἤξιουν. Τοῦτο δὲ ταῦτόν ἐστι τῷ, « Διὰ δόξης καὶ ἀτιμίας. »

Ὡς ἀποθνήσκοντες, καὶ ἰδοὺ ζῶμεν. » Τοῦτέστιν, ὡς ἐπιθανάτιοι καὶ καταδίκιοι, καὶ ὅσον πρὸς τὴν γνώμην τῶν ἐπιβουλεύοντων, « ἀποθνήσκοντες » διὰ δὲ τὴν τοῦ Θεοῦ δύναμιν « ἰδοὺ ζῶμεν. »

« Ὡς παιδευόμενοι, καὶ μὴ θανατούμενοι. » Συγχωρεῖ δὲ, φησί, ταῦτα ὁ Θεός, ἵνα παιδεύῃ ἡμᾶς. Ὅσα καὶ πρὸ τῶν ἐκείθεν μισθῶν, οὐ μικρὸν ἐν ταῦθα τὸ κέρδος, τὸ τῆς παιδείας. Τοῦτο δὲ ἀπὸ τοῦ Δαυὶδ· ἐκεῖνος γὰρ, « Παιδεύων, » φησὶν, « ἐπαίδευσέ με ὁ Κύριος, τῷ δὲ θανάτῳ οὐ παρέδωκέ με. »

« Ὡς λυπούμενοι, ἀλλ' οὐδαμῶς χαίροντες. » Παρὰ μὲν τοῖς ἔξω, φησὶ, δοκοῦμεν ἀθυμεῖν· ἡμεῖς δὲ τὴν ἡδονὴν αἰκμάζουσαν ἔχομεν. Οὐ γὰρ ποτὲ μὲν χαίρομεν, ποτὲ δὲ οὐ, ἀλλ' αἰεὶ.

« Ὡς πτωχοὶ, πολλοὺς δὲ πλουτίζοντες. » Καὶ κατὰ τὸν πνευματικὸν πλοῦτον πολλοὺς ἐπλούτιζε, καὶ κατὰ τὸν αἰσθητὸν ἔδ. Καὶ γὰρ τὰς ἀπάντων οἰκίας ἀνεπηγμέναις αὐτῷ ἔχων, πλουσιώτατος ἦν, καὶ ἄλλοις παρέχειν καὶ τρέφειν δυνάμενος, ὥσπερ καὶ τοὺς ἐν Ἱερουσαλὴμ ἁγίους. Ἀηλοὶ δὲ τοῦτο καὶ διὰ τῶν ἑξῆς.

« Ὡς μηδὲν ἔχοντες, καὶ πάντα κατέχοντες. » Ὅ γὰρ μηδὲν προσηλώμενος τῶν βιωτικῶν, τὰ πάντων ^δ ἔχει. « Εἰ δυνατόν γάρ, » φησὶ, « καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς ὁμῶν ἐξορούξαντες, ἐδόκατέ μοι » πῶς οὖν χρημάτων ἂν ἐφείσαντο οἱ τοιοῦτοι πρὸς τοῦτον; Ταῦτα δὲ πάντα αὐτοῖς κατέλεξεν, ἵνα μὴ ταρβήτωνται ἐπὶ τινὶ τῶν δοκούντων λυπηρῶν.

« Τὸ στόμα ἡμῶν ἀνέφυγε πρὸς ὑμᾶς, ὡ Κορινθιοὶ· ἡ καρδία ἡμῶν πεπλάτυνται. » Τοὺς οἰκείους ἀγῶνας καταλέξας, καὶ δείξας αὐτοῖς, ὡς ἐν τάξει διηγήσεως, ὅπως χρὴ αὐτὸν μισεῖσθαι, μέλλει λοιπὸν καθάπτεσθαι αὐτῶν, ὡς οὐ σφόδρα αὐτὸν ἀγαπώντων. Ἦρην δὲ τοῦτο ποιῆσαι, δείκνυσιν αὐτοῖς τὴν οἰκείαν ἀγάπην, καὶ φησὶν, ὅτι Ἄξι βούλομαι προσλαλεῖν ὑμῖν καὶ διαλέγεσθαι, καὶ ἀνυποστόλως καὶ μετὰ παρρησίας λαλεῖν. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ διὰ τοῦ, « Ἀνέφυγε τὸ στόμα. » Ὁὕτω δὲ λέγει, ἐπειδὴ μέλλει αὐτοῖς ἐπιτιμᾶν, δείκνυων ὅτι τοῦτο μάλιστα ἀγάπη, ἡ παρρησία. Οὐ μόνον δὲ τῷ στόματι δείκνυμι τὴν ἀγάπην, ἀλλὰ καὶ τῇ καρδίᾳ, πλαταίαν ταύτην πρὸς ὑμᾶς ἔχων. Ἡ γὰρ θέρμη τῆς ἀγάπης καὶ τὸ στόμα μου ἀνοίγει, καὶ τὴν καρδίαν μου ἐπλάτυνε, καὶ εὐ-

Variæ lectiones.

^δ πάντα κατέχει ο.

ρεσαν ἐποίησαν, ὥστε πάντας ὑμᾶς χωρεῖν ἔπερ A
καὶ ἐπιφέρει·

« Καὶ οὐ στενοχωρεῖσθε ἐν ἡμῖν· στενοχωρεῖσθε
δὲ ἐν τοῖς σπλάγχθοις ὑμῶν. » Ὑμεῖς μὲν, φησὶν,
ἐν τῇ ἐμῇ καρδίᾳ, πλατεῖα οὖση, ἀστενοχωρητῶς
χωρεῖσθε ^{87*}, καὶ ταῦτα τοσοῦτοι ὄντες. Ἐν δὲ τοῖς
ὑμετέροις σπλάγχθοις στενοχωρίαν πολλὴν ἔχετε,
καὶ οὐ δύνασθε πλατεῶς χωρῆσαι με, καίτοι ἕνα
ἄνθρωπος· τούτέστιν, Ἐγὼ μὲν σφόδρα ὑμᾶς ἀγαπῶ,
ὑμεῖς δὲ ἀγαπᾶτε μὲν με, καὶ ἔχετε με ἐν τοῖς
σπλάγχθοις, ἀλλ' ἄστενοχωρημένως, καὶ οὐ πλα-
τεῶς.

« Τὴν δὲ αὐτὴν ἀντιμισθίαν (ὡς τέκνοις λέγω)
πλατύνθητε καὶ ὑμεῖς. » Τὴν αὐτὴν ἀμοιβὴν καὶ
ἀποδοχὴν τῆς φιλίας εἰσενέγκατε, καὶ πλατύνθητε καὶ B
ὑμεῖς, ὡς καὶ ἐγώ. Δείκνυσι δὲ καὶ χρέος ὄν τοῦτο·
« Ὡς τέκνοις » γὰρ, φησὶ, « λέγω » οὐδὲν μέγα
αὐτῷ, εἰ Πατὴρ ὢν, ὑπὸ τέκνων φιλεῖσθαι ἀξιῶ.
Χρῆς γὰρ τοῦτο τοῖς παισὶ.

« Μὴ γίνεσθε ἑτεροζυγοῦντες ἀπίστοις. » Ἴνα μὴ
δόξη δι' ἑαυτὸν ταῦτα λέγειν, δείκνυσι ὅτι διὰ τὸ
ἐκείνων κέρδος χρῆζει τῆς φιλίας αὐτῶν, καὶ ὡσανεὶ
φησὶ· Τοῦτό ἐστι τὸ ἀγαπᾶν με, τὸ μὴ συναναμί-
γυσθαι ὑμᾶς τοῖς ἀπίστοις καὶ ἐπικλίνειν πρὸς τὸ
μέρος αὐτῶν. Οὐκ εἶπε δὲ, Μὴ συναναμίγυσθε,
ἀλλ', « Μὴ γίνεσθε ἑτεροζυγοῦντες ^{87**} » τούτέστι, Μὴ
ἀδικεῖτε τὸ δίκαιον, ἐπικλινόμενοι καὶ προσκειμένοι
οἷς οὐ θέμις. Τὸ γὰρ ἑτεροζυγεῖν, ἐπὶ ζυγοῦ ἄδικου
λέγεται, ὅταν ἡ μία πλάστιγγὲ βαρῆ.

« Τίς γὰρ μετοχὴ δικαιοσύνης καὶ ἀνομίας; » Ἐν-
ταῦθα οὐχ ἑαυτοῦ καὶ τῶν ἀπίστων σύγκρισιν ποιεῖ-
ται, ἀλλὰ τῆς τῶν Κορινθίων ἀρετῆς καὶ εὐγενείας,
καὶ τῆς ἐκείνων φαυλότητος· ὡσανεὶ ὁ πατὴρ ὁρῶν
τὸν υἱὸν διεφθαρμένους ἀνθρώπους σύνοντα, λέγει
πρὸς αὐτόν· Τίς κοινωνία τῇ σῆ εὐγενείᾳ καὶ τῇ
ἐκείνων μιαιφίᾳ; Ὑμεῖς οὖν, φησὶ, δικαιοσύνη ἀ-
τόχηρά ἐστε· ἐκεῖνοι δὲ ἀνομία· τίς τοίνυν μετοχὴ
ὑμῖν κάκεινοις;

« Τίς δὲ κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος; τίς δὲ
συνμωνήσις Χριστῷ πρὸς Βελίᾳ; » Πᾶσι τρόποις
θέλων αὐτοὺς ἀποστήσαι τῶν ἀπίστων, οὐκ εἶπεν,
ὅτι τίς κοινωνία τοῖς τοῦ φωτός πρὸς τοὺς τοῦ σκό- D
τους; ἢ τοῖς τοῦ Χριστοῦ πρὸς τοὺς τοῦ Βελίᾳ;
ἀλλ' αὐτὰ τὰ πράγματα ἀντὶ τῶν προσώπων τέ-
θει ε, φῶς καὶ σκότος, ὃ πλεον ἦν· καὶ Χριστὸν
καὶ Βελίᾳ, ὃ σημαίνει τὸν ἀποστάτην. Διὰ τούτου
δὲ φρεσுவότερον πάντως τὸν λόγον ἐποίησεν.

« Ἡ τίς μερὶς πιστῶ μετὰ ἀπίστου; » Ἐνταῦθα
τῶν προσώπων ἐμνήσθη, ἵνα μὴ δόξη κακίας ἀπλῶς
κατηγορεῖν, ἢ ἀρετὴν ἐπαινεῖν.

« Τίς δὲ συγκατάθεσις ναφ̄ Θεοῦ μετὰ εἰδώλων;
Ὑμεῖς γὰρ ναὸς Θεοῦ ἐστε ζῶντος. » Οἱ μὲν ἀπι-
στοί, ναοὶ εἰδώλων εἰσὶν, ἢ καὶ εἰδῶλα· ὑμεῖς δὲ
ναὸς Θεοῦ· οὐχ οἶον αὐτοὶ μυθεύονται, ἀλλὰ ζῶντος.

Variælectiones.

^{87*} Ἰσ. χωρεῖσθε ο. ^{87**} μὴ ἑτεροζυγεῖτε ο.

et cor meum dilatavit, amplumque reddidit, ut omnes
vos capiat. Unde etiam infert :

Vers. 12. « Et non angustiamini in nobis : an-
gustiamini autem in visceribus vestris. » Vos, inquit,
in corde meo, lato nimirum, sine angustia locum
habetis, idque cum tot sitis. In vestris autem visce-
ribus magna est angustia, nec me, quamvis uni-
cum, plene capere potestis : hoc est, Ego quidem
valde vos diligo, vos vero diligitis quidem me, et
habetis me in visceribus, sed angusto modo, non
amplo.

Vers. 13. « Eamdem autem retributionem, tan-
quam filii dico, dilatamini et vos. » Eamdem, in-
quit, compensationem amicitiae et æqualitatem vos
afferte, ac latos vos quoque reddite, perinde ac
ego. Indicat autem et hoc esse debitum : « Ut
filiis » enim, inquit, « dico. » Nihil magni postulo,
si pater cum sim, a filiis amari cupio : interest
enim puerorum hoc.

Vers. 14. « Ne ad alteram lancem acclinemini
cum infidelibus. » Ne propter seipsum ista dicere
videatur, ostendit quod propter ipsorum lucrum illo-
rum amicitia indiget, ita ferme inquit : Hoc est
diligere me, si non commisceatis vos infidelibus. nec
ad eorum partes inclinatis. Non dixit autem, Non
commisceamini, sed, « Ne ad alteram lancem incli-
nemini, » hoc est, Justitiam injuria ne afficiatis, iis
scilicet inclinatis; et adhærentes, quibus non licet.
C Nam ἑτεροζυγεῖν, de injusta libra dicitur, quando
nimirum altera lanx gravior exstiterit.

« Quæ enim participatio justitiæ cum iniquitate? »
Hic non suiipsius et infidelium comparisonem
facit, sed Corinthiorum virtutis et ingenuitatis,
illorumque pravitatis : perinde ac si pater videns
filium cum hominibus depravatis conversantem, ad
eum dicat : Quæ est communicatio tuæ generositati
cum illorum pollutione? Vos igitur reipsa, inquit,
justitia estis; illi vero iniquitas : quid igitur vobis
cum illis commune est?

Vers. 15. « Quæ autem societas luci ad tenebras?
Quæ est conventio Christo ad Belial? » Omnibus
modis volens ut ipsi deficiant ab infidelibus, non
dixit, Quæ ²⁷⁷ est societas illustratis lumine cum
tenebricosis? vel Christianis cum Belialitis? verum
res ipsas pro personis posuit, lumen et tenebras;
quod plus est : et Christum et Belial, quod significat
desertorem. Hinc autem omnino terribiliorem ora-
tionem fecit.

« Aut quæ est pars fidei cum infidei? » Hic per-
sonarum meminit, ne videatur vitia simpliciter
accusare, vel virtutem commendare.

Vers. 16. « Quis autem consensus templo Dei
cum idolis? Vos enim estis templum Dei viventis. »
Infideles sane templa idolorum sunt, vel ipsa etiam
idola. Vos autem templum Dei estis, non talis

qualem ipsi fingunt, sed, viventis. Quis igitur consensus, id est, similitudo, conventio, vobis cum istis?

« Sicut dixit Deus ^d : Quoniam inhabitabo in ipsis, et inambulabo, eroque ipsorum Deus, et ipsi erunt mihi populus. » Ne adulari videatur, ex Scriptura confirmat quod sint templum Dei. Quod igitur Deus in nobis habitet, prioris vitæ puritas sane præbet : quod vero ambulet, conatus posthac et diligentia facit. Cum enim homo purus fuerit, inhabitat eum Deus : post, si ad aliud quoddam opus moveatur, inambulare dicitur, quando scilicet Deus, ipsius sit Deus, ita in patriarcharum ordinem ascendentis.

Vers. 17. « Propter quod exite de medio eorum, et separamini, et impurum nolite tangere, et ego suscipiam vos, dicit Dominus ^e. » Non dixit, Ne agatis absurda, sed, « Ne attingite » quidem. Impuritas autem duplex est : altera quidem corporis, altera vero animæ : animæ quidem, ut sordidæ cogitationes, et intueri impudicis oculis, vindictæ cupiditas, doli, idque genus alia : corporis vero, ut fornicatio, adulterium, omnisque impudicitia. Vult igitur utrinque nos esse puros. Exite igitur e medio infidelium, et segregemini, hoc est, soli agite, separemini, et puri estote, et tum suscipiam vos. Cum enim discesseris a prævis, tum unieris Deo.

Vers. 18. « Et ero vobis in Patrem, et vos eritis mihi in filios et filias, dicit Dominus omnipotens. » Viden' qui prædixerit propheta, quæ jam in nos pervenit per baptismum, regenerationem filiorumque adoptionem?

CAPUT VII.

Vers. 1. « Has ergo habentes promissiones, charissimi, mundemus nos ab omni inquinamento carnis et spiritus. » Quales promissiones? Quod templum sinus Dei : quod habeamus inhabitantem in nobis et inambulantem ipsum Deum et Patrem. **278** Purgemus nos ipsos ab impuris operibus (hæc enim carnis sunt coinquinatio) et a sordidis ac turbidis cogitationibus; hæc enim sunt contaminatio spiritus, id est, animæ.

« Perficientes sanctificationem in timore Dei. » Non satis est, inquit, abstinere ab impuritate, verum opus est etiam aliquid boni perficere, nempe sanctificationem, id est, puritatem, temperantiam. « In timore » autem « Dei, » appositum, vel quia est temperantia instituta, ut placeat hominibus, et non in timore Dei : vel ostendit nobis quomodo hanc perficiamus, nempe, in timore Dei. Nam etiamsi sæviat concupiscentia carnis, timorem Dei habe, ac tolletur insania. Non solam autem temperantiam per sanctimoniam intelliges, verum etiam quamvis in vita puritatem.

^d Levit. xxvi, 12. • Isa. lvi, 11.

Varie lectiones.

^{ee} ἄλλη ο.

A Τίς οὖν συγκατάθεσις, τούτέστιν, ὁμοιότης, συν-
λευσις, ὑμῖν πρὸς τοὺτους;

« Καθὼς εἶπεν ὁ Θεὸς, ὅτι Ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς, καὶ ἐμπεριπατήσω, καὶ ἔσομαι αὐτῶν Θεὸς, καὶ αὐτοὶ ἔσονται μοι λαός. » Ἴνα μὴ δόξη κολακεύειν, ἀπὸ τῆς Γραφῆς δείκνυσιν ὅτι εἰσι ναὸς Θεοῦ. Τὸ μὲν ἐνοικήσαι ἐν ἡμῖν τὸν Θεόν, προσηνεῖ ἡ τοῦ προτέρου βίου καθαρότης· τὸ δὲ καὶ ἐμπεριπατήσαι, ἡ μετὰ ταῦτα σπουδή. Καθαροῦ γὰρ ὄντι τῷ ἀνθρώπῳ ἐνοικεῖ ὁ Θεός· εἶτα καὶ πρὸς ἑτέρα πάλιν ἔργα κινουμένου ἐμπεριπατεῖν λέγεται· ὅτε δὴ καὶ Θεὸς αὐτοῦ γίνεται ὁ Θεός, εἰς τὴν τάξιν τῶν πατριαρχῶν ἀναβαίνοντος.

B « Διὸ ἐξέλθετε ἐκ μέσου αὐτῶν καὶ ἀφορίσθητε, καὶ ἀκαθάρτου μὴ ἅπτεσθε, καὶ γὰρ εἰσδέξομαι ὑμᾶς, λέγει Κύριος. » Οὐκ εἶπε, Μὴ πράττετε ἄσπλα, ἀλλὰ, « Μὴ δὲ ἅπτεσθε. » Ἡ δὲ ἀκαθαρσία διττὴ· ἡ σώματος, ἡ ψυχῆς· ψυχῆς μὲν, ὡς οἱ βυπαροὶ λογισμοί, καὶ τὸ ἐμδέξαι ἀκολάστοις ὀφθαλμοῖς, καὶ μνησικακαίαι, καὶ δόλοι, καὶ τὰ τοιαῦτα· σώματος δὲ, ὡς πορνεία, μοιχεία, καὶ πᾶσα ^{ee} ἀσέλγεια. Βούλεται τοίνυν ἐκατέρωθεν ἡμᾶς εἶναι καθαρούς· Ἐξέλθετε οὖν ἐκ μέσου τῶν ἀπίστων, καὶ ἀφορίσθητε, τούτέστι, μονώθητε καὶ καθαρῶσθητε, καὶ τότε εἰσδέξομαι ὑμᾶς. Ὅταν γὰρ ἀκαλλαγῆς τῶν πονηρῶν, τότε ἐνωθήσῃ Θεῷ.

C « Καὶ ἔσομαι ὑμῖν εἰς Πατέρα, καὶ ὑμεῖς ἔσεσθε μοι εἰς υἱοὺς καὶ θυγατέρας, λέγει Κύριος παντοκράτωρ. » Ὅρξ, πῶς προανεφώνησεν ὁ προφήτης τὴν εἰς ἡμᾶς νῦν φθάσασαν διὰ τοῦ βαπτίσματος ἀναγέννησιν καὶ υἰοθεσίαν;

ΚΕΦΑΛ. Ζ'.

« Ταῦτας οὖν ἔχοντες τὰς ἐπαγγελίας, ἀγαπητοί, καθαρῶσμεν ἑαυτοὺς ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ σαρκὸς καὶ πνεύματος. » Ποίας; Τὸ ναὸς εἶναι Θεοῦ, τὸ ἔχειν αὐτὸν ἐνοικοῦντα καὶ ἐμπεριπατοῦντα τὸν θεὸν καὶ Πατέρα. Καθαρῶσμεν ἑαυτοὺς ἀπὸ τῶν ἀκαθάρτων ἔργων· ταῦτα γὰρ μολυσμὸς σαρκὸς· καὶ τῶν βυπαρῶν καὶ ἐμπαθῶν λογισμῶν· ταῦτα γὰρ μολυσμὸς πνεύματος, τούτέστι, τῆς ψυχῆς.

D « Ἐπιτελοῦντες ἀγισσύνην ἐν φόβῳ Θεοῦ. » Οὐκ ἀρκεῖ, φησὶν, ἀπέχεσθαι ἀκαθαρσίας, ἀλλὰ δεῖ καὶ ἐπιτελέσαι τι ἀγαθόν, τὴν ἀγισσύνην, τούτέστι, τὴν καθαρότητα, τὴν σωφροσύνην. Τὸ δὲ, « Ἐν φόβῳ Θεοῦ, » προσέθηκεν, ἡ διότι ἐστὶ καὶ ἐπιτηθευτὴ σωφροσύνη πρὸς ἀνθρωπαρέσκειαν, καὶ οὐ κατὰ φόβον Θεοῦ· ἡ δείκνυσιν ἡμῖν πῶς ἐπιτελούμεν ταύτην, ὅτι ἐν φόβῳ Θεοῦ. Εἰ γὰρ καὶ τυραννεῖ ἡ ἐπιθυμία τῆς σαρκὸς, ἀλλὰ φόβον ἔχει Θεοῦ, καὶ λυθῆσεται ἡ μανία. Μὴ μόνον δὲ τὴν σωφροσύνην νοήσης ἀγισσύνην, ἀλλ' ἀπλῶς πᾶσαν τὴν ἐν βίῳ καθαρότητα.

« Χωρήσατε ἡμᾶς, οὐδένα ἔδικήσαμεν, οὐδένα ἠφθείραμεν, οὐδένα ἐπλεονεκτήσαμεν. » Πάλιν τὸν περὶ ἀγάπης κινεῖ λόγον. Ἐπειδὴ γὰρ ἐπέπληξεν αὐτοὺς εἰπὼν, ὅτι αὐτοῦ μὲν ἀποσχιρῶσι, κολλῶνται δὲ ἀπίστοις καὶ ἀκαθάρτοις· νῦν καταλαίπει αὐτοὺς, καὶ φησι, « Χωρήσατε ἡμᾶς· » τούτεστι, Δέξασθε ἡμᾶς πλατῶς, καὶ μὴ στενοχωρῶμεθα ἐν ὑμῖν. Αἰνιτιζόμενος δὲ τοὺς ψευδαποστόλους, φησὶν, ὅτι « Οὐδένα ἔδικήσαμεν, » ἐν χρήμασιν· « οὐδένα ἠφθείραμεν » τούτεστιν, ἠπατήσαμεν, ἐν δόγμασιν ἀσέβει τὸν νοῦν αὐτῶν διαφθείραντες· « Οὐδένα ἐπλεονεκτήσαμεν » τούτεστιν, Οὐχ ἠρπάσαμεν, οὐκ ἐχρημτισάμεθα προφάσει τοῦ κηρύγματος.

« Οὐ πρὸς κατάκριτον λέγω· προεῖρηκα γὰρ ὅτι ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν ἔστε εἰς τὸ συναποθανεῖν καὶ συζῆν. » Οὐκ ἐπὶ τῷ κατακρίναι ὑμᾶς, ταῦτα λέγω. Πόθεν ἔγνων; Ἐκ τῆς ἀγάπης, ὅτι ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν ἔστε. Ἐπεὶ δὲ ἐνὶ καὶ ἀγαπᾶν, μὴ θέλειν δὲ συγκινδυνεύειν, φησὶν· « Εἰς τὸ συναποθανεῖν. » Ἐπεὶ δὲ πολλοὶ εὐημεροῦσι τοῖς φίλοις οὐ συγκαίρουσι διὰ βρακτανίαν, προσέθηκε καὶ τὸ, « Συζῆν. » Τὸ πᾶν οὖν τοῦτο φησιν, ὅτι Καὶ ἐν κινδύνοις οὐ φευζόμεθα ὑμᾶς, καὶ ἐν εὐημερίαις συζήσομεν καὶ οὐ φθονήσομεν.

« Πολλὴ μοι παρρησία πρὸς ὑμᾶς, πολλὴ μοι καύχησις ὑπὲρ ὑμῶν. » Ἐπειδὴ ἰδοὺκεὶ πηχτεῖν αὐτοὺς λέγων, ὅτι « Στενοχωρεῖσθε, » καὶ, « Χωρήσατέ με, » ἀπολογεῖται νῦν θεραπευῶν αὐτοὺς, καὶ φησὶν, ὅτι Οὐχ ὡς καταγινώσκων ὑμῶν ταῦτα εἶπον, ἀλλὰ διὰ τὴν πρὸς ὑμᾶς πολλὴν παρρησίαν, καὶ βουλόμενος ὑμᾶς ἐπιδοῦναι πρὸς ἀρετήν. Ὅτι γὰρ οὐ καταγινώσκω ὑμῶν, ἔγνων ἐξ ὧν καὶ πρὸς ἄλλους καυχώμαι ὑπὲρ ὑμῶν.

« Πεπληρωμαὶ τῇ παρακλήσει, ὑπερπερισεύομαι τῇ χαρᾷ ἐπὶ πάσῃ τῇ θλίψει ἡμῶν. » Διορθωθέντες, φησὶν, ἐφ' οἷς ἐν τῇ προτέρᾳ Ἐπιστολῇ κατέγων ὑμῶν, παρακλήσεώς με ἐπληρώσατε· καὶ οὐ μόνον παρεκαλέσατέ με (ἕπερ ἐστὶ λύτης ἀπαλλάξαι), ἀλλὰ καὶ χαρᾶς μετὰ δαφιλίας ἐπληρώσατε⁸⁸. Τὸ γὰρ πλήθος τῆς χαρᾶς δηλοῖ διὰ τοῦ, « Ὑπερπερισεύομαι. » Καὶ τοσαύτη, φησὶν, ἦν ἡ χαρὰ, ὥστε ἐπὶ πάσῃ τῇ θλίψει ἡμῶν μεγάλην ὄνην, ἰσχυσεν⁸⁹ αὕτη, καὶ κατέσβεσεν ἐκείνην. Ταῦτα δὲ δοκεῖ μὲν εἶναι ἐναντία οἷς πρὸ ὀλίγου περὶ αὐτῶν ἔλεγεν, οὐκ εἶσι δὲ· καὶ ταῦτα γὰρ κάκεινα, φιλοῦντος· ἐκεῖνα μὲν ἐλέγχοντος, ταῦτα δὲ βεβαιούντος, ὅτι οὐκ ἀπὸ ἔχθρας οἱ ἔλεγχοι, ἀλλ' ἀπὸ σφοδρᾶς ἀγάπης.

« Καὶ γὰρ ἐλθόντων ἡμῶν εἰς Μακεδονίαν, οὐδενίαν ἐσχηνεν ἀνεσις ἢ σαρξ ἡμῶν. » Διηγείται τὴν θλίψιν, καὶ ἐπαίρει αὐτὴν τῷ λόγῳ, ἵνα δειξῆν καὶ τὴν παρ' αὐτῶν χαρὰν μεγάλην, εἰ γε τοσαύτην ὁδύνην

VERS. 2. « Capite nos, neminem læsimus, neminem corrupimus, neminem fraudavimus. » Russus sermonem de charitate movet. Quia enim terruerat eos cum diceret quod ab eo resiliunt, agglutinenturque incredulis et impuris, nunc mitigat eos, inquiens, « Capite nos, » hoc est, Accipite nos late, neque sit arcus nobis in vobis locus. Pseudapostolos autem innuens, « Neminem, » inquit, « læsimus, » in pecuniis : « Neminem corrupimus, » hoc est, Decepimus, doctrina impia mentem eorum corrumpentes : « Neminem fraudavimus, » hoc est, Non rapuimus, non quæstum nostrum fecimus prædicationis prætextu.

VERS. 3. « Non ad condemnationem hæc dico. Prædixi enim, quod in cordibus nostris estis, ad commoriendum, et ad convivendum. » Non ut vos condemnem, hæc dico. Unde perspicuum est? Ex charitate, quod in cordibus nostris sitis. Quia vero fieri potest ut quispiam diligit, nec velit tamen una periculis se submittere, propterea dixit, « Ad commoriendum. » Ac quia multi, amicis prospere ægrotantibus, præ invidia non congratulantur, addidit, « Et ad convivendum. » Totum autem quod ait, est hujusmodi : In periculis non fugiemus vos, in secundiore rerum statu convivemus, et non invidibimus.

VERS. 4. « Multa mihi fiducia est apud vos, multa mihi gloriatio de vobis. » Quia eos percelluisse videbatur, dicendo, « Angustiamini, » et, « Capite me, » jam se excusat, ipsisque medetur, inquiens : Non ut condemnem vos, hæc locutus sum, sed ob multam meam, quam mihi de vobis polliceor, fiduciam ac libertatem, et quia cupio ad virtutem vos promovere. Quod enim vos non condemnam, vel inde planum est, quod etiam apud alios vestri nomine gloriatur.

« Repletus sum consolatione, superabundo gaudio in omni tribulatione nostra. » Quia correxistis ea, propter quæ vos in priore 279 Epistola condemnavi, consolatione me replestis. Nec solum me consolati estis (quod est a tristitia liberare), verum etiam lætitia largiter me implestis. Lætitiæ namque copiam indicat per verbum Ὑπερπερισεύομαι, hoc est, superexubero. Ac tantum, inquit, gaudium erat, ut in omni afflictione nostra, eaque magna, prævaluit illud, illamque exstinxit. Ista autem iis quæ paulo ante de ipsis dixit, contraria videntur, sed non sunt. Nam tam hæc, quam illa amantis sunt : illa quidem arguentis, ista vero confirmantis, quod non ex inimicitia, sed ex amore vehementi istiusmodi increpationes proveniunt.

VERS. 5. « Etenim cum venissemus in Macedoniam, nullam requiem habuit caro nostra. » Afflictionem suam narrat, eamque verbis aggravat, ut ostendat ingens esse gaudium quod ex ipsis dima-

Variæ lectiones

⁸⁸ ἐνεπλήρωσατε ο. ⁸⁹ ἤρκεσεν ο. ⁹⁰ καὶ τὴν παράκλησιν αὐτῶν μεγάλην ο.

net, siquidem tantum dolorem repulerit represseritque. Pulchre autem dixit, carnem requiem non habuisse: anima enim Pauli invincibilis erat.

« Sed omnem tribulationem passi sumus: foris pugnae. » Ab infidelibus.

« Inius terrores. » Propter imbecilliores fideles, ne seducantur a falsis fratribus.

Vers. 6. « Sed qui consolatur humiles, nos consolatus est Deus in adventu Titi. » Quia multa eis attestatus erat, Titum etiam testem producit. Quis vero consolatur humiles? Deus, inquit: ille et nos consolatus est, utpote qui Titum nobis miserit; ejus enim adventus satis fuit ut dispergeret afflictionem nostram. Vult autem istum virum illis venerabilem reddere. Quare magni admodum facit ejus adventum.

Vers. 7. « Non solum autem in adventu ejus, verum etiam in consolatione quam ipse accepit in vobis. » Non solum, inquit, ob eam causam quod mihi tempore afflictionis meae adfuit, me consolatus est, verum etiam quia hujusmodi vestram virtutem nobis denuntiavit, ex qua et ipse solamen adeptus est, hoc est, gavisus est in vobis, suscipiens vos propter virtutes vestras. Conciliat autem, et familiarem facit ipsis hunc virum, utpote qui eos apud ipsum laudaverat.

« Referens nobis vestrum desiderium, vestrum stetit, vestram æmulationem pro me. » Verisimile enim erat eos lugere et anxios esse, quare tam ægro esset animo præceptor, et quare laudiu abesse. Hinc non simpliciter dixit, Lacrymas, sed, « Pletum: » neque, Cupiditatem, sed, « Desiderium, » hoc est, vehementem inquisitionem: neque Iram, sed, « Æmulationem, » nempe adversus eum qui fornicatus erat. Propter me enim accensi et igniti estis, ut jussa mea capesseretis: vel etiam adversum pseudapostolos æmularemini pro me. Hæc autem dicit Apostolus, 280 non solum priores reprehensiones sanans, verumetiam revera suscipiens eos qui bene se gesserant. Multi enim malis moribus præditi erant, et hisce laudibus indigni; attamen illos ipse non diducit, verum cum encomia, tum vituperia communia in medium ponit, dans ita cuilibet sibi conscio eligere quod ad se pertineat.

« Ita ut magis gauderem. » Ex præsentia etiam ejus exhilaratus, magis, inquit, gravior sum, quia talia mihi de vobis annuntiavit.

Vers. 8. « Itaque etiamsi contristavi vos in Epistola, me non poenitet, quamvis poenitebat me. » Etsi hujusmodi scripserim vobis, quibus excesserim modum objurgationis, ut adeo me poeniteret quod ultra modum vos increpaverim: ingens tamen commoditas quæ inde profluxit, non sinit me jam poenitentia duci. Hæc autem dixit, non quod revera immoderate eos increpaverit, verum ut præconia eorum majora faciat.

A ἀπεκρούσατο. Καλῶς δὲ εἶπεν, ὅτι ἡ σὰρξ οὐκ ἔσχε ἀνεσεῖν· ἡ γὰρ ψυχὴ τοῦ Παύλου ἀήττητος.

« Ἄλλ' ἐν παντὶ θλιβόμενοι· ἐξωθεν μάχαι. » Παρὰ τῶν ἀπίστων.

« Ἐσωθεν φόβοι. » Διὰ τοῦς ἀσθεναῖς τῶν πιστῶν, ἵνα μὴ παρασυρῶσιν ὑπὸ τῶν ψευδαδελφῶν

« Ἄλλ' ὁ παρακαλῶν τοὺς ταπεινοὺς, παρεκάλεσεν ἡμᾶς ὁ Θεὸς ἐν ἡ' τῇ παρουσίᾳ Τίτου, » Ἐπειδὴ μεγάλη προσεμαρτύρησεν αὐτοῖς, καὶ τὸν Τίτου παράγει μάρτυρα. Τίς δὲ ὁ παρακαλῶν τοὺς ταπεινοὺς; Ὁ Θεός, φησὶν· οὗτος καὶ ἡμᾶς παρεκάλεσεν, ἕτε τὸν Τίτου ἡμῖν πέμφσας· ἡ γὰρ παρουσία αὐτοῦ ἔρκασεν εἰς τὸ διασκαδᾶσαι τὴν θλίψιν ἡμῶν. Βούλεται δὲ αὐτοῖς αἰδέσιμον καταστῆσαι τὸν ἄνδρα. Διὰ τοῦτο Β μεγάλην τίθεται τὴν παρουσίαν αὐτοῦ.

« Οὐ μόνον δὲ ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ παρακλήσει ἢ παρακλήθῃ ἐφ' ὑμῖν. » Οὐ μόνον, φησὶ, κατ' αὐτὸ τοῦτο, ὅτι ἐπέστη ἡμῖν ἐν καιρῷ θλίψεως, παρεμυθίσαστο, ἀλλ' ὅτι καὶ τοιαύτην τὴν ἀρετὴν ὑμῶν ἀπήγγειλεν, ἐξ ἧς καὶ αὐτὸς παρεκλήθη, τουτίστιν, ἐχάρη ἐφ' ὑμῖν, ἀποδεξάμενος ὑμᾶς διὰ τὰ κατορθώματα ὑμῶν. Οἰκτιροὶ δὲ αὐτοῖς τὸν ἄνδρα, ὡς ἐπαινέσαντα αὐτοὺς πρὸς αὐτόν.

« Ἀναγγέλλων ἡμῖν τὴν ὑμῶν ἐπιπόθησιν, τὴν ὑμῶν ὀδυρμόν, τὸν ὑμῶν ζῆλον ὑπὲρ ἐμοῦ. » Εἰπέ, γὰρ ἦν αὐτοῖς πενεθεῖν καὶ ἀλγεῖν· Τί οὕτως ἔδυστέρανεν ὁ διδάσκαλος, τί τοσοῦτον ἀπέστη χρόνος; Διὰ οὐδὲ ἀπλῶς εἶπε, Δάκρυα, ἀλλ' « Ὀδυρμόν· » οἷός, « Ἐπιθυμίαν, ἀλλ', » « Ἐπιπόθησιν, » τουτίστιν, ὀρδρᾶν ἐπιζήτησιν· οὐδὲ, Ὀργὴν, ἀλλὰ, « Ζῆλον, » κατὰ τοῦ πεπορνευκότος. Ἐπερ ἐμοῦ γὰρ ἐπυρόθητε, καὶ διεκάτητε, ὥστε τὸ πρόσταγμα μου πληρῶσαι ἢ καὶ πρὸς τοὺς ψευδοποστόλους ἐζηλοῦτε ὑπὲρ ἐμοῦ. Ταῦτα δὲ λέγει ὁ Ἀπόστολος, οὐ μόνον θεραπεύων τὰς προτέρας ἐπιτιμήσεις ἢ, ἀλλὰ τῷ ὄντι καὶ ἀποδεχόμενος τοὺς κατορθώματας ἦσαν μὲν γὰρ καὶ κακοθήεις πολλοὶ, καὶ ἀνάξιτοι τούτων τῶν ἐπαίνων· ἀλλ' ὁμοῦ αὐτὸς οὐ διαίρει τούτους, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐγκώμια καὶ τὰ ἐγκλήματα κοινὰ ἐν τῷ μέσῳ τίθει, διδοὺς τῷ συνειδῶτι ἐκάστου ἐπιλέγεσθαι τὰ οἰκτα.

D « Ὅστε με μάλλον χαρῆσαι. » Καὶ ἐκ τῆς παρουσίας αὐτοῦ χαρεῖς, μάλλον ἐχάρην, φησὶν, ἐφ' οἷς ἀπήγγειλε τοιαῦτα περὶ ὑμῶν.

« Ὅστε εἰ καὶ ἐλύπησα ὑμᾶς ἐν τῇ Ἐπιστολῇ, ὡς μεταμέλομαι, εἰ καὶ μετεμέλομην. » Εἰ καὶ τοιαῦτα, φησὶν, ἔγραψα ὑμῖν, ὥστε ὑπερβῆναι τὸ μέτρον τῆς ἐπιτιμήσεως, καὶ ποιῆσαι με μεταμεληθῆναι, ὡς ὑπὲρ μέτρον ἐπιπλήξαντα· ὁμοῦς τὸ πολὺ κέρδος ἐν ἐξ αὐτῶν οὐκ ἔξ με μεταμελεῖσθαι νῦν. Ταῦτα δὲ εἶπεν, οὐχ ὡς ἀμέτρως τῷ ὄντι ἐπιτιμήσας, ἀλλὰ τὰ ἐγκώμια αὐτῶν αὔξων.

Variæ lectiones.

ἢ ἐπὶ ο. ἢ ποιῆσαι ο. ἢ ἐπιπλήξετε ο.

« Ἐβλέπω γὰρ ὅτι ἡ Ἐπιστολή ἐκέλην, εἰ καὶ πρὸς Ἄ
 ὦραν, ἐλύπησεν ὑμᾶς· οὐν χαίρω, οὐχ ἄτι ἐλυπή-
 θητε, ἀλλ' ὅτι ἐλυπήθητε εἰς μετάνοιαν· ἐλυπήθητε
 γὰρ κατὰ Θεόν. » Πρὸς ὦραν ἡ λύπη· τὸ δὲ κέρδος
 διηγερέεις. « Χαίρω » δὲ, φησὶν, « οὐχ ὅτι ἐλυπήθητε »
 (εἰ γὰρ μοι κέρδος ἀπὸ τοῦ λυπηθῆναι ὑμᾶς;),
 « ἀλλ' ὅτι ἐλυπήθητε εἰς ὀ μετάνοιαν ». » Ὅρα
 δὲ, πῶς τὸ μὲν λυπησάι, τῇ Ἐπιστολῇ ἀνατίθησιν·
 οὐκέτι δὲ λέγει, ὅτι ὠφέλησεν ὑμᾶς· ὁ καὶ τὴν ἀλη-
 θεῖα· ἀλλὰ τῆς ἐκεῖνων ἀρετῆς τὸ πρᾶγμα ποιεῖ.
 Ὑμεῖς γὰρ, φησὶν, ἐλυπήθητε· ἐλυπήθητε δὲ κατὰ
 Θεόν.

« Ἴνα ἐν μηδενὶ ἐξ ἡμῶν ζημιωθῆτε. » Ἐπιτιμη-
 θέντες, φησὶ, παρ' ἡμῶν, ἐλυπήθητε κατὰ Θεόν, καὶ
 λοιπὸν οὐκ ἐζημιώθητε παρ' ἡμῶν ἐνοῦδενι. Πάντες
 γὰρ, καὶ αὐτοὶ ὁ τὰ ἔσχατα ἡμαρτηκῶς καὶ πεπορ-
 νευκῶς, ἐβελτιώθητε. Ὁ γὰρ διδάσκαλος τότε
 ζημιῶσι τὸν μαθητὴν, ὅταν ἁμαρτάνοντα μὴ ἐπιτιμᾷ.
 Ἐἰ γὰρ ἐπιτιμήθη, ἐμελλε κερδᾶναι.

« Ἡ γὰρ κατὰ Θεὸν λύπη μετάνοιαν εἰς σωτη-
 ρίαν ἀμεταμέλητον κατεργάζεται· ἡ δὲ τοῦ κόσμου
 λύπη θάνατον κατεργάζεται. » Φιλοσοφεῖ περὶ τῆς
 λύπης, καὶ δείκνυσιν ὅτι οὐκ ἀεὶ κακὸν ἡ λύπη,
 ἀλλ' ὅταν κατὰ κόσμου [f. κόσμον] γίνηται, τουτ-
 ἔστι, διὰ χρήματα, διὰ δόξαν, διὰ τοὺς τελευτώντας.
 Αὕτη γὰρ θάνατον κατεργάζεται, πάντως μὲν τὸν
 ψυχικόν, πολλάκις δὲ καὶ τὸν σωματικόν· πολλοὶ
 γὰρ διὰ ταῦτα ἀπώλοντο. Διὰ μέντοι τὰς ἁμαρτίας
 λυπεῖσθαι τις θέλων, κατὰ Θεὸν λυπεῖται· τὸ γὰρ
 φάρμακον τοῦτο πρὸς ταύτην τὴν νόσον ἀρμόζει
 μόνην, σωτηρίαν ἀμεταμέλητον κατεργαζόμενον
 (οὐδεὶς γὰρ ἑαυτοῦ καταγινώσκει ἐπὶ ἁμαρτίας λυ-
 πηθέντος), καὶ ὀρπάζει ἐκ τοῦ ψυχικοῦ θανάτου
 τὸν ἀνθρώπον.

« Ἴδου γὰρ αὐτὸ τὸ κατὰ Θεὸν λυπηθῆναι ὑμᾶς,
 πῶς κατεργάσατο ἐν ὑμῖν σπουδήν. » Οὐκ ἀπ'
 ἄλλων, φησὶ, δείκνυμι τῆς κατὰ Θεὸν λύπης τὴν
 ὠφέλειαν, ἀλλ' ἀπὸ τῶν καθ' ὑμᾶς. Οὐ μόνον γὰρ
 οὐ μετεμελήθητε ὅτι ἐλυπήθητε, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ
 πικραιότεροι γεγόνατε.

« Ἄλλ' ἀπολογίαν. » Πρὸς ἐμέ. Ἀπελογήσασθε
 γὰρ μοι διὰ τῆς μετανοίας.

« Ἄλλ' ἀγανάκτησιν. » Πρὸς πεπορνευκότα.

« Ἀλλὰ φόβον. » Πρὸ ἐμέ· φόβου γὰρ ἦν ἡ τρι-
 αὐτή καὶ οὕτω ταχεῖα ἰδιόρθωσις.

« Ἄλλ' ἐπιπόθησιν. » Πρὸς ἐμέ. Εἰπὼν δὲ φόβον,
 ἵνα μὴ εὐξή αὐθεντεῖν, συντόμως διωρθώσατο, ἐπι-
 πόθησιν εἰπὼν· ὅπερ ἐνδεικτικὸν ἀγάτης, οὐκ ἐξου-
 σίας.

« Ἄλλὰ ζῆλον. » Τὸν ὑπὲρ τοῦ Θεοῦ.

Variæ lectiones.

Ἰ πρὸς ο. ἸἸ μεταμέλειαν in. ἸἹ ἐβελτιώθησαν ο. Ἰἰ ἀμετανόητον ο. Ἰἰἰ ἀρπάζον ο. Ἰἰἰἰ πρὸς ἐμέ ο.
 Ἰἰἰἰἰ ταχεῖα ο.

VERS. 8, 9. « Video enim quod Epistola illa,
 etiamsi ad tempus, vos contristaverit. Gaudeo tamen,
 non quod contristati estis, sed quod contristati
 estis ad poenitentiam: contristati autem estis se-
 cundum Deum. » Tristitia ad horam durat, utilitas
 autem perpetua est. « Gaudeo » vero, non quod
 contristati estis, (quid enim lucri mihi accedit
 ex eo quod vos mœreatis?) sed quia contristati
 estis ad poenitentiam. » Observa autem quomodo
 tristitiam Epistolæ attribuit, et non dicit, quod vo-
 bis profuerit (id quod verum erat), sed illorum vir-
 tuti rem ascribit. Vos enim, inquit, « contristati
 estis: contristati autem estis secundum Deum. »

« Ut in nullo detrimentum patiamini a nobis. »
 Objurgati a nobis, inquit, contristati estis secundum
 Deum, ac in nulla porro re a nobis læsi estis, da-
 mnunve passi. Omnes enim vos, atque etiam ipse
 qui extreme deliquerat per fornicationem, mores
 vestros correxistis. Præceptor enim tum discipulo
 damnum infert, quando delinquentem non objur-
 gat. Nam si objurgatus esset, ipsi in lucrum ce-
 deret.

VERS. 10. « Tristitia namque quæ est secundum
 Deum, poenitentiam ad salutem haud poenitentiam
 operatur: mundi vero tristitia mortem operatur. »
 Philosophatur de mœrore, ostendens quod non sem-
 per sit noxia res mœror, sed quando secundum
 mundum fiat, hoc est propter pecunias, propter
 gloriam, propter mortuos. Ista enim mortem efficit,
 omnino quidem animæ, sæpenumero autem et cor-
 poris: haud pauci enim ob has res perierunt. Pro-
 pter peccata vero si quis libenter tristatur, secun-
 dum Deum constriatur. Medicina enim hæc ad
 hanc ægritudinem solam commodat, haud poeni-
 tentiam salutem efficiens (nemo enim seipsum
 condemnat peccati nomine contristatum), hominem
 que a morte animæ eripit.

VERS. 11. « Ecce enim quod secundum Deum
 contristati fuistis, quantum in vobis genuit sollici-
 tudinem. » Non aliunde, inquit, demonstro com-
 moditatem ex tristitia secundum Deum provenien-
 tem, sed ex rebus vestris. Non tantum enim non
 poenituit vos quod contristati fueritis, verum etiam
 studiosiores facti estis.

« Sed defensionem. » Erga me. Excusati enim
 apud me estis, quia resipuistis.

« Sed indignationem. » Erga eum qui fornicatus
 erat.

« Sed timorem. » Erga me: timoris enim erat
 tanta adeoque festina correctio.

« Sed desiderium. » Erga me. Cum autem metum
 dixisset, ne putaretur ista ex auctoritate quadam
 suiipsius dicere, statim correxit, desiderium in-
 quiens: quod charitatis, non potestatis erat indi-
 cium.

« Sed æmulationem. » Pro Deo.

« Sed vindictam. » Legum Dei : Ista enim in- A
juriam passas ulciscabantur.

« In omnibus exhibuistis vos incontaminatos esse in negotio. » Non solum, inquit, nihil tale estis ausi, quale fornicator iste, sed neque oblectati estis in illo. Quia enim in priorē Epistola dixerat, « Et vos inflati estis » (id quod eos socios constituēbat sceleris), talem, inquit, jam nunc suspicionem de vobis detrivistis, demonstrastisque vos esse puros ab hac reprehensione.

Vers. 12. « Igitur etiamsi scripsi vobis, non propter eum qui fecit injuriam, nec propter eum qui passus est, sed ad manifestandam sollicitudinem nostram quam habemus pro vobis erga vos coram Deo. » Ne dicant ei, Quid igitur increpabas nos, si in hoc negotio incontaminati eramus? ait : Tantam habeo gratiam litteris illis, nec pōnitet me objurcationis, ut etiam dicam, quod propter hoc ipsum hæc scripserim, ut dilectio mea et sollicitudo mea pro vobis manifestetur erga vos coram Deo, hoc est inspectante Deo, quod vera sit. Metuebam enim ne in vos quoque perveniret contagium. Quem autem dicit injuriam intulisse, et injuria affectum esse? Eos qui fornicati erant : utrique enim se mutuo injuria affecerunt. Quomodo autem dicit, Non propter hos scripsi? Hoc est, scripsi quidem, idque propter hos, sed non præcipue propter eos, propter vos vero potius, operam dans ne tota civitas læderetur : perinde ac cum dicit, Num Deus curam gerit boum? non hoc dicit, quod Deus nulla boum cura tangatur : qui enim conditi fuissent? verum quia propter boves præcipue non sancit leges.

282 Vers. 13. « Propterea consolationem accepimus. » Eo quod studium meum apparuit pro vobis, neque spes mea me sefellit, propter hoc, inquit, maximam consolationem accepi.

« Super consolatione autem vestra abundantius magis gavisi sumus super gaudio Titi. » Nunc vero ad consolationem qua consolati estis me, ut dictum est, longe adhuc vehementius gavisus sum super gaudio Titi. Ista vero lætitia et consolatio ex vobis est, et propter vos. Ait ergo deinceps :

Vers. 13, 14. « Quia reffectus est spiritus ejus ab omnibus vobis. Nam si quid gloriatus sum ipsi de vobis, non sum pudefactus. » Eam ob rem exhilaratus sum, inquit, quod invenit vos Titus tales, quales ego ipsi dixi vos esse. Proinde et ipse recreatus est, cum tales vos invenerit, neque quidquam asperum aut injucundum ipsi a vobis occurrit. Quod vero Paulus discipulorum nomine gloriatur, indicat virtutibus eos conspicuos fuisse, ipsumque liberorum amantem. Tales igitur hodieque convenit discipulos esse atque præceptores.

« Sed sicut omnia in veritate locutus sum vobis,

1 Cor. ix, 15.

Variaë lectiones.

¹ ἐξεδιχῆσατε γὰρ τοὺς ὄβ. ο. ² κοινούς καθίστη. ο. ³ ἐπιτιμησας ο. ⁴ τσοῦτον ο. ⁵ πράγμασιν ο. ⁶ μοι ο. ⁷ αὐτὸς ο. ⁸ ἰκείνους ο. ⁹ καὶ αὐτὸν ο.

« Ἄλλ' ἐδικήσιν. » Τῶν τοῦ Θεοῦ νόμων ἐξεδι-
κησαν ¹ γὰρ τοὺτους ὄβρισθέντας.

« Ἐν παντὶ συνεστήσατε ἑαυτοὺς ἀγνοῦς εἶναι ἐν τῷ πράγματι. » Οὐ μόνον, φησὶν, οὐδὲν ἡμῖν τσοῦτον τετόλμηται, ὅσον τῷ πεπορευκῆται, ἀλλ' οὐδὲ συνήσθητε αὐτῷ. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τῇ προτέρῃ Ἐπιστολῇ εἰρήχαι : « Καὶ ὑμεῖς πεφυσωμένοι ἐστέ, ὅπερ αὐτοὺς κοινωνοὺς καθέστη » [f. καθίστη] τοῦ ἐγκλήματος φησὶν, ὅτι Νῦν καὶ ταύτην τὴν ὑπόψιν ἀπετρέψατε καὶ ἐδείξατε ἑαυτοὺς καθαρῶς τοῦ ἐπὶ τούτῳ μώμου.

« Ἀρὰ εἰ καὶ ἔγραψα ὑμῖν, οὐχ ἔνεκεν τοῦ ἀδικήσαντος, οὐδὲ ἔνεκεν τοῦ ἀδικηθέντος, ἀλλ' ἔνεκεν τοῦ φανερωθῆναι τὴν σπουδὴν ἡμῶν τὴν ὑπὲρ ὑμῶν πρὸς ὑμᾶς ἑνώπιον τοῦ Θεοῦ. » Ἴνα μὴ εἴπωσιν αὐτῷ· τί οὖν ἐπιτιμάς ² ἡμῖν, εἰ ἀγνοῖ ἡμεν ἐν τῷ πράγματι; φησὶν, ὅτι Τοσαύτην ³ ἔχω χάριν τοῖς γράμμασιν ⁴ ἐκείνοις, καὶ οὐ μεταμέλωμαι ἐπὶ τῇ ἐπιτιμῆσει, ὥστε καὶ λέγω, ὅτι δι' αὐτὸ τοῦτο ἔγραψα ταῦτα, ἵνα ἡ ἀγάπη μου, καὶ ἡ σπουδὴ μου ἡ ὑπὲρ ὑμῶν, φανερωθῇ πρὸς ὑμᾶς ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, τουτέστιν, ἐφορῶντος τοῦ Θεοῦ ὅτι ἀληθὴς ἐστιν. Ἐδείξειεν γὰρ μὴ καὶ εἰς ὑμᾶς διαβῆ ἡ λύπη. Τίνα δὲ λέγει ἀδικήσαντα καὶ ἀδικηθέντα; Τοὺς πεπορευκώτας· ἀμφοτέροι γὰρ ἀλλήλους ἠδικήσαν. Πῶς δὲ φησὶν, ὅτι Οὐχ ἔνεκα τούτων ἔγραψα; Τουτέστιν, Ἐγραψα μὲν, καὶ διὰ τούτους, ἀλλ' οὐ προηγουμένως δι' αὐτούς· δι' ὑμᾶς δὲ, σπουδαζῶν ἵνα μὴ ἄλλῃ ἢ πόλις βλαβῆ· ὡσπερ καὶ ὅταν λέγει· « Μὴ τῶν βόων μέλει τῷ Θεῷ; » αὐ τοῦτο λέγει, ὅτι οὐ μέλει· πῶς γὰρ ἂν συνέστησαν; ἀλλ' ὅτι οὐ προηγουμένως; διὰ τοὺς βόας νομοθετεῖ.

« Διὰ τοῦτο παρακεκλήμεθα. » Διότι ἡ σπουδὴ μου ἐφάνη ὑπὲρ ὑμῶν, καὶ οὐ διεφύσθησάν μου ¹ εἰ ἐπιτίδες, διὰ τοῦτο, φησὶ, παραμυθίαν μεγίστην παρεδέξαμεν.

« Ἐπὶ δὲ τῇ παρακλήσει ὑμῶν περισσοτέρως μάλ-
λον ἐχάρημεν ἐπὶ τῇ χαρᾷ Τίτου. » Νῦν δὲ ἐπὶ τῇ παρακλήσει ὑμῶν ἢ παρεκλήθην ἀφ' ὑμῶν, ὡ; εἰρη-
ται, ἔτι περισσοτέρον ἐχάρην καὶ ἐπὶ τῇ χαρᾷ Τι-
του· καὶ αὕτη δὲ ἡ χαρὰ καὶ ἡ παρακλήσις ἐξ ὑμῶν
ἐστι, καὶ δι' ὑμᾶς. Φησὶν οὖν ἐξῆς·

« Ὅτι ἀναπέπαιται τὸ πνεῦμα αὐτοῦ ἀπὸ πάντων ὑμῶν. Ὅτι εἰ τι αὐτῷ κεκαύχημαι ὑπὲρ ὑμῶν, οὐ κατησχύνθη. » Διὰ τοῦτο, φησὶν, ἐχάρην, ὅτι εἶδον ὑμᾶς ὁ Τίτος τοιοῦτος, ὅσους ἐγὼ αὐτῷ ² εἰε-
γον εἶναι ὑμᾶς· καὶ ἀνεπαύθη καὶ αὐτὸς εὐρῶν ὑμᾶς τοιοῦτος, καὶ οὐδὲν διαχερὲς αὐτῷ ἢ ἀπὸ; ἀφ' ὑμῶν ἀπήνησε. Τὸ δὲ καυχᾶσθαι τὸν Παῦλον ἐπὶ τοῖς μαθηταῖς, δείκνυσι καὶ αὐτοὺς ³ ἐναρτέους, κακείνων ⁴ φιλότεκνον. Τοιοῦτους δεῖ εἶναι καὶ νῦν τοὺς τε μαθητάς; καὶ τοὺς διδασκάλους.

« Ἄλλ' ὡς πάντα ἐν ἀληθείᾳ ἐλάλησα ὑμῖν, οὕτω

καὶ ἡ καύχησις ὑμῶν ἔστι ἐπὶ Τίτου ἀληθῆς ἐγενήθη. Ὡς περ, φησὶν, ὅσα ἐκῆρξα ὑμῖν, ἀληθῆ ἦσαν, ἢ ὅτι εὐχὴ ἦν καὶ περὶ τοῦ Τίτου αὐτοῖς ἐγκώμια εἰπεῖν. Ὡς περ οὖν ταῦτα πάντα ἀληθῆ, οὕτω καὶ ὅσα περὶ ὑμῶν ἐκαυχασάμην, ἀληθῆ ἐφάνη.

Καὶ τὰ σπλάγγνα αὐτοῦ περισσotέρωσ ἐστὶν εἰς ὑμᾶς. Διὰ τοῦτο τὸν Τίτον αὐτοῖς συνιστᾷ, ἵνα καὶ αὐτοὶ ἀνταγαπῶσιν αὐτόν, ὡς συνδεμένον αὐτοῖς καὶ περικαθόμενον αὐτῶν. Διὰ τοῦτο γὰρ εἶπε, «Τὰ σπλάγγνα αὐτοῦ, ἵνα τὸ ἐνδιάθετον καὶ διάκτορον τῆς γνησίας ἀγάπης δηλώσῃ.

«Ἀναμνησχομένου τῶν πάντων ὑμῶν ὑπακοῆν, ὡς μετὰ φόβου καὶ τρόμου ἐδέξασθε αὐτόν. » Τὰς αἰτίας τίθει δι' ἃς αὐτοῖς ὁ Τίτος οὕτως ἀγαπᾷ, δεκτικὸς τὴν ἀρχὴν τῆς ἀγάπης ἐξ αὐτῶν οὖσαν, καὶ ἅμα προτρέπων αὐτοὺς ἔτι εἰς ταύτην. Οὐ γὰρ ἀπλῶς ἀγάπην ἢ σπουδὴν ἐνεδείξασθε εἰς αὐτόν, ἀλλ' ὑπακοῆν, ὡς τέκνα πατέρα ὑποδεξάμενοι, ἀλλὰ καὶ ὡς ἄρχοντα. «Μετὰ φόβου» γὰρ, «καὶ» ἔτι «μετὰ τρόμου.» Διπλῆν γὰρ αὐτοῖς ἀρετὴν μαρτυρεῖ· ἀγάπην, ὡς πρὸς πατέρα· καὶ φόβον, ὡς πρὸς ἄρχοντα· ἵνα μήτε ἡ ἀγάπη χωρὶς φόβου οὖσα ἐκλυθῇ· μήτε ὁ φόβος χωρὶς τῆς ἀγάπης ὢν, ἀχαρις ᾖ.

«Χαίρω ὅτι ἐν παντὶ θαρρῶ ἐν ὑμῖν. » Οὐ διὰ τῶν ἴστων χαίρω τοσοῦτον, ὅτι ἐτιμήθη παρ' ὑμῶν, ἀλλ' ὅτι τοιοῦτους ὑμᾶς εὐρίσκω, μὴ κατασχόντάς με, ἀλλὰ ποιούντάς με θαρρεῖν καὶ παρρησιάζεσθαι ἐφ' ὑμῖν ἐν παντὶ πράγματι καὶ καιρῷ. Καὶ ἄλλως δὲ, θαρρῶ ἐφ' ὑμῖν, ὅτι ὅσα ἂν ἢ πράξω, ἢ λέξω πρὸς ὑμᾶς, ἡδέως ταῦτα δέξασθε, καὶ πρὸς τὴν ὑμῶν αὐτῶν βελτιώσιν, κἂν ἐπιπλήξαι δέη, κἂν ἐγκωμιάσαι, κἂν τι βαρὺ ἐπιτάξαι.

ΚΕΦΑΛ. Η΄.

«Γνωρίζομεν δὲ ὑμῖν, ἀδελφοί, τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ τὴν δεδομένην ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Μακεδονίας. » Οὐ μάτην προλαβὼν τὰ πολλὰ ἐγκώμια τούτοις ἐπέλεξεν, ἀλλὰ προλαίβων αὐτοὺς, ἐπειδὴ ἐμελλεν εἰς φιλοπρωχίαν προτρέψασθαι. Διὰ τοῦτο γὰρ τοι καὶ ἀνωτέρω εἶπεν, ὅτι «θαρρῶ ἐφ' ὑμῖν.» τούτέστιν, ὅτι «Ὅσα ἂν ὑμῖν λέγω, ποιεῖτε. Οὐκ εἶπεν οὖν εὐθύς, Δότε ἐλεημοσύνην, ἀλλὰ τὰ ἑτέροις παπραγμένα εἰς μέσον τιθεὶς, πρὸς τὸν ὁμοῖον ζῆλον καὶ τοῦτους προτρέπτει. Ὅρα δὲ, πῶς χάριν Θεοῦ τὴν ἐλεήμονα γνάμην καλεῖ, ἅμα μὲν ἀναπέφθων τὸν λόγον ἐργαζόμενος, ἅμα δὲ καὶ ἐκκαλούμενος τοὺς Κορινθίους ὥστε ἀρπάσαι καὶ αὐτοὺς τὸ αὐτὸ ὡς χάρισμα τοῦ Θεοῦ. Καὶ οὐκ εἶπε, Τῆδε ἢ τῆδε τῇ πόλει, ἀλλ' ὁλόκληρον τὴν Μακεδονίαν ἐπαινεῖ, ἵνα καὶ αὐτοὶ πάντες πρὸς τὰ ἴσα ἀποβλέψωσιν.

«Ὅτι ἐν πολλῇ δοκιμῇ θλίψεως ἢ περισσειᾷ τῆς χαρᾶς αὐτῶν. » Τούτέστι, πολλὰ θλιβέντες, καὶ οὕτως, ὥστε δοκιμοὶ γενέσθαι διὰ τῆς ὑπομονῆς.

A sic et gloriatio nostra quæ fuit super Tito, vera fuit. » Ut, inquit, quæcunque prædicavi vobis vera fuerant, vel quia verisimile erat eum de Tito ipsis encomia dixisse. Quemadmodum igitur hæc omnia vera, sic quæcunque de vobis gloriatus sum, vera visa sunt.

Vers. 15. «Et viscera ipsius abundantius sunt erga vos. » Titum ideo ipsis commendat, ut ipsi rursum eum diligant, eam colligatam ipsis et ipsorum amore flagrantem. Ideo enim dixit, « viscera ejus, » ut affectum et ignem genuinæ charitatis indicet.

«Reminiscentis omnium vestrorum obedientiam, quomodo cum tremore et timore excepistis illum. » Causas reddit propter quas Titus eos adeo diligit, ostendens principium dilectionis ex ipsis esse, simulque eos adhuc ad hanc adhortatur. Non enim simpliciter charitatem aut studium vestrum erga ipsum ostendistis, sed obedientiam, tanquam liberi patrum recipientes, imo tanquam principem : nam cum timore, » atque insuper, « cum tremore. » Duplicem enim ipsis virtutem inesse testatur, dilectionem veluti ad patrem, et metum, tanquam ad principem, ut naque charitas sine timore deficiat, neque timor a dilectione sejnctus insecundus sit et ingratus.

Vers. 16. «Gaudeo quod in omnibus confido in vobis. » Non propter Titum tantum gaudeo, quod honoratus sit a vobis, verum quia tales vos invenio, qui non pudefaciat me, sed potius confidentem reddatis, ac libere de vobis loquentem, in omni re ac tempore. Quin et aliter, confido etiam ac polliceor mihi de vobis, quod quæcunque vel dixero vel fecero vobis, libenter vos suscipiatis, et ad vestram emendationem, siye increpare siye laudare siye grave quid præcipere opus fuerit.

CAPUT VII.

Vers. 1. «Notam autem facimus vobis, fratres, gratiam Dei quæ data est in Ecclesiis Macedoniae. » Non frustra in superioribus multis præconiis eos evexit, verum in teia leniit eos, quia ad paupertatis amorem eos adhortaturus erat. Propterea enim et supra dixit; «Confido in vobis, » hoc est, quæcunque vobis dico, facitis. Non dixit autem statim, Date eleemosynam, sed quæ ab aliis acta erant, in medium promens, ad similem zelum et hos adhortatur. Observa autem quomodo gratiam Dei misericordem mentem appellet : partim quidem sermonem invidia vacuum faciens, partim ut Corinthios provocet, ut et ipsi idem tanquam donum Dei arripiant. Non dixit autem, Huic vel illi urbi, verum totam Macedoniam commendat, ut et ipsi omnes ex æquo ad similia respiciant.

Vers. 2. «Quod in multo experimento tribulationis ; abundantia gaudii ipsorum fuit. » Id est, multum afflicti, et sic ut probati sunt per patientiam.

Varie lectiones.

¹¹ ἐφάνησαν ο. ¹² δοθεῖσαν ο. ¹³ τούτων ἐπέλεξεν ο.

tiam : non succubuerunt tamen, sed magis gavisī sunt : et non simpliciter, verum cum exuberantia.

« Et profunda paupertas eorum abundavit in divitias simplicitatis eorum. » Hoc est, quemadmodum ingens afflictio exuberavit in lætitiā : sic ingens et profunda eorum paupertas eleemosynis non solum non erat impedimento, verum etiam eos potius divitiis abundare persuasit. Non autem dixit, Eorum quæ data sunt, sed, « Simplicitatis, » hoc est candidi animi, ad largiendum prompti. Non enim ex multitudine donorum, sed animi promptitudine liberalitas æstimatur. Hoc autem mirandum, quod tanta ex paupertate (direpti enim sunt a propriis contribulibus) tantam liberalitatem ostenderit.

Vers. 3, 4. « Quia pro viribus testimonium illis reddo, et supra vires voluntarii fuerunt, cum multa exhortatione obsecrantes nos. » Interpretatur quod dixit, Pro viribus, inquit, imo « Et supra vires : » hoc enim appellat exuberantiam simplicitatis, « Supra vires, » inquam. Quin etiam non admoniti a nobis, sed, « Voluntarii. » Et quid hoc dico? illi ipsi multum adhortabantur nos et rogabant. Hæc autem dicit, ut ipsos etiam commonefaciat non tam multa dare, quam cum alacritate. Ideoque in sermone de hac re immoratur.

284 « Gratiam et communicationem ministerii quod fit in sanctos. » Deest, Adhortabantur nos suscipere ministerium hoc. « Gratiam » autem dixit, ut quia Corinthii spiritualium charismatum æmulatores essent, huic quoque ceu charismati accurrant, perinde ac supra commemoratum est. « Communicationem » autem vocavit, ut discant quod non solum dant, verum etiam accipiunt.

Vers. 5. « Et non sicut speravimus. » Non sperassemus, inquit, quod in tanta paupertate et afflictione existentes, nos adco enixe rogassent, ut susciperemus ministerium eorum.

« Sed seipsos dederunt primum Domino, deinde et nobis per voluntatem Dei. » Alias eorum virtutes hic commemorat. Non enim ideo elati quia eleemosynæ studebant, alia neglexerunt : cæterum seipsos dederunt totos Domino, ad omne opus Deo gratum toto et indiviso animo inclinantes. Quin etiam nobis dederunt seipsos, hoc est, in omnibus subjecti fuerunt, charitatem ostenderunt per voluntatem Dei, hoc est uti Deo placet, et non humanæ rationi.

Vers. 6. « Ut nos adhortaremur Titum, ut quemadmodum jam antea cœpisset, in vobis sic perficeret gratiam hanc. » Adco, inquit, illi sese ad eleemosynam dederunt, ut ego conspicatus rem, anxie cogitarem pro vobis, ne ipsis inferiores essetis, ac propterea adhortarer Titum ut veniret ad vos : quod et ipse jam antea exorsus erat, id est,

δμως οὐ κατέπεσον, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ χαρὰν ἔσχον· καὶ οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ καὶ μετὰ περισσείας.

« Καὶ ἡ κατὰ βίου πτωχεῖα αὐτῶν ἐπερίσσευσεν εἰς τὸν πλοῦτον τῆς ἀπλότητος αὐτῶν. » Τουτέστιν, ὡς περ ἡ πολλὴ θλίψις ἐπερίσσευσεν εἰς χαρὰν, οὕτως ἡ πολλὴ αὐτῶν καὶ βαθεῖα πτωχεῖα οὐ μόνον οὐκ ἐνεπόδισεν εἰς ἐλεημοσύνην, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ περισσεῦσαι αὐτοὺς παρέπεισεν εἰς τὸν πλοῦτον. Οὐκ εἶπε δὲ, τῶν δοθέντων, ἀλλὰ, « τῆς ἀπλότητος : » τουτέστι, τῆς ἀφθόνου γνώμης, τῆς εὐμεταδότου. Οὐ γὰρ τῷ πλῆθει τῶν δεδομένων, ἀλλὰ τῇ προαιρέσει κρίνεται ἡ φιλοτιμία. Τοῦτο οὖν θαυμαστὸν, ὅτι ἐκ τοσαύτης πενίας (διηρηπάγησαν γὰρ ὑπὸ τῶν οἰκείων ¹⁵ συμφυλετῶν) τοσαύτην ἐπέδειξαν ¹⁶ φιλοτιμίαν.

« Ὅτι κατὰ δύναμιν μαρτυρῶ, καὶ ὑπὲρ δύναμιν αὐθαίρετοι, μετὰ ἰ πολλῆς παρακλήσεως δεόμενοι ἡμῶν. » Ἐρμηνεύει δ' εἶπε, καὶ φησιν, ὅτι Ὅση δύναμις, μᾶλλον δὲ « καὶ ὑπὲρ δύναμιν » τοῦτο γὰρ ἡ περισσεῖα τῆς ἀπλότητος, τὸ, « ὑπὲρ δύναμιν, » φησίν. Ἄλλὰ καὶ μὴδὲ ¹⁷ προτρέπεντες παρ' ἡμῶν, ἀλλ' αὐθαίρετοι. » Καὶ τί τοῦτο λέγω; Αὐτοὶ μὲν οὖν ἐκεῖνοι πολλὴν παράκλησιν εἰσφέροντες, καὶ δεόμενοι ἡμῶν. Ταῦτα δὲ λέγει, ἵνα καὶ αὐτοὺς προτρέψῃται οὐ τοσοῦτον εἰς τὸ πολλὰ δοῦναι, ὅσον εἰς τὸ μετὰ προθυμίας. Διὸ καὶ ἐδιατίθει τῷ περὶ τοῦτου λόγῳ.

« Τὴν χάριν καὶ τὴν κοινωνίαν τῆς διακονίας τῆς εἰς τοὺς ἀγίους. » Λεῖπει τὸ, Παρακάλου ἡμᾶς ἀναδέξασθαι τὴν διακονίαν ταύτην. « Τὴν χάριν » δὲ, εἶπεν, ἵνα ἐπειδὴ ζηλωταὶ ἦσαν τῶν πνευματικῶν χαρισμάτων οἱ Κορίνθοι, ἐπιδράμωσι καὶ τούτῳ ὡς χαρίσματι, κατὰ καὶ ἀνωτέρω εἰρηται. Καὶ « κοινωνίαν » δὲ ἐκάλεσεν, ἵνα μάθωσιν ὅτι οὐ μόνον διδάσιν, ἀλλὰ καὶ λαμβάνουσι.

« Καὶ οὐ καθὼς ἠλπίσασμεν. » Οὐκ ἔλπισασμεν ὅτι καὶ τοσαύτην πενίαν ἔχοντες, καὶ ἐν τοσαύτῃ θλίψει ὄντες, τοσαῦτα δεηθήσονται ἡμῶν, ἵνα δεξιόμεθα τὴν διακονίαν αὐτῶν.

« Ἄλλ' ἐς τοὺς ἔδωκαν πρῶτον τῷ Κυρίῳ, καὶ ἡμῖν διὰ θελήματος Θεοῦ. » Ἐνταῦθα καὶ τὰς ἄλλας ἀρετὰς αὐτοῖς προσμαρτυρεῖ· οὐ γὰρ ἐπειδὴ ἐλεημοσύνης ¹⁷ ἐπεμελήθησαν τυφωθέντες, τῶν ἄλλων ἡμέλησαν, ἀλλ' ἔλους ἑαυτοὺς ἔδωκαν τῷ Κυρίῳ, πρὸς πᾶν ἔργον θεάρεστον ὀλοφύχως ¹⁸, καὶ οὐ μετὰ διψυχίας ¹⁹ νεύσαντες. Καὶ ἡμῖν ἔδωκαν ἑαυτοὺς, τουτέστιν, ἐν πᾶσιν ὑπετάγησαν, ἀγάπην διὰ θελήματος Θεοῦ ἐνδείξαντο· τουτέστιν, ὡς ἀρέσκει Θεῷ, καὶ οὐκ ἀνθρωπίνῳ λογισμῷ.

« Ὅστε ἡμᾶς παρακαλέσαι Τίτον, ἵνα καθὼς προσηήρατο, ἐν ὑμῖν ἐπιτελέσῃ οὕτω καὶ τὴν χάριν ταύτην. » Τοσοῦτον, φησίν, ἐκεῖνοι ἔδωκαν ἑαυτοὺς εἰς ἐλεημοσύνην, ὥστε ἐμὲ ἰδόντα τὸ πρᾶγμα μεριμνήσαι ὑπὲρ ὑμῶν, μήπως ἐλαττωθῆτε αὐτῶν, καὶ διὰ τοῦτο παρακαλέσαι Τίτον ἔλθειν πρὸς ὑμᾶς ²⁰ καὶ πρὸ τῆς ἐμῆς προτροπῆς. Οἰκταῖ δὲ αὐτοὺς

Variæ lectiones.

¹⁵ ἰδίων ο. ¹⁶ ἐνδείξ. ο. ¹⁷ μὴ ο. ¹⁸ ἐλεημοσύνην ο. ¹⁹ ὀλοκλήρως ο. ²⁰ διχοψυχίας ο. ²¹ Ἰσ. δ καὶ προσηήρατο αὐτοὺς, τουτέστι, προέθετο ἔλθειν πρὸς ὑμᾶς ο.

τὸν Τίτον διὰ τούτων, ἵνα ἐλθόντι καὶ συμβουλευόντι A
περὶ ἐλεημοσύνης, εὐκολώτερόν αὐτῷ πεισθῶσιν,
ὡς τὰ ὑπὲρ αὐτῶν φρονούντι. Καὶ πάλιν δὲ χάριν
ἐκάλεισε τὸ πρᾶγμα. Μέγα γὰρ τῷ ὄντι, καὶ δῶρον
θεοῦ, καὶ ἔξομοιῶν αὐτῷ δυνατῶν τὸν μετιόντα·
ὄθεν καὶ τις σοφός φησι· « Μέγα ἀνθρώπος, καὶ
τίμιον ἀνὴρ ἐλεήμων ²¹. »

« Ἄλλ' ὡσπερ ἐν παντὶ περισσεύετε πίστει, καὶ
λόγῳ, καὶ γνώσει, καὶ σπουδῇ πάσῃ, καὶ τῇ ἐξ
ὑμῶν ἀγάπῃ ἐν ἡμῖν, ἵνα καὶ ἐν ταύτῃ τῇ χάριτι
περισσεύητε. » Μετ' ἐγκωμίων προτρέπεται, καὶ
φησιν, ὅτι Ὅσπερ τὰ ἄλλα πάντα μετὰ ²² περισσείας
ἔχετε, οὕτω καὶ ἐνταῦθα, οὐχ ἵνα δώτε, ἀλλ' ἵνα ²³
περισσεύητε, ἢ ὑπὲρ τοὺς Μακεδόνας, ἢ ἵνα δαψι-
λευσησθε ἀπλῶς. « Πίστει » δὲ, τῇ τῶν χαρισμάτων,
τῇ ἀδιστάκτῳ· « λόγῳ, » τῷ τῆς σοφίας· « γνώσει, »
τῇ τῶν δογμάτων· « καὶ σπουδῇ πάσῃ, » τῇ εἰς τὴν
ἄλλην ἀρετὴν· καὶ τῇ ἐξ ὑμῶν ἐν ἡμῖν ἀγάπῃ.
Προεῖπε γὰρ, ὅτι Ἐνεδείξασθε τῷ Τίτῳ τὴν πρὸς
ἐμὲ ἀγάπην, ζηλοῦντες ὑπὲρ ἐμοῦ.

« Οὐ κατ' ἐπιταγὴν λέγω. » Τουτέστιν, Οὐκ ἀνα-
γκάζων ὑμᾶς, οὔτε ὡς κατεξουσιάζων.

« Ἀλλὰ διὰ τῆς ἐτέρων σπουδῆς, καὶ τὸ τῆς
ὑμετέρας ἀγάπης γνήσιον δοκιμάζων. » Τουτέστι,
Διὰ τοῦτο ἐπαίνῳ τοὺς Μακεδόνας, ἵνα διὰ τῆς ἐκει-
νων σπουδῆς τὴν ὑμετέραν πρὸς τοὺς πένητας ἀγίους
ἀγάπην δοκιματέραν ἀποδείξω καὶ λαμπροτέραν.

« Γινώσκετε γὰρ τὴν χάριν τοῦ Κυρίου ἡμῶν
Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅτι δι' ὑμᾶς ἐπτώχευσε πλούσιος
ὢν, ἵνα ὑμεῖς τῇ ἐκείνου πτωχείᾳ πλουτήσητε. »
Τουτέστιν, Ἐνοήσατε, ἀναλογισασθε τὸ μέγα μυσ-
τήριον, καὶ οὐδενὸς φείσεσθε ²⁴. Εἰ γὰρ ἀπιστεῖς ²⁵,
φησὶν, ὅτι ἡ πτωχεία πλούτου ἐστὶ ποιητικὴ, ἐν-
νόησόν σου τὸν Δεσπότην, καὶ οὐκέτι ἀπιστήσεις.
Εἰ μὴ γὰρ ἐκεῖνος ἐπτώχευσε, τουτέστι, τὴν κάτω
κειμένην καὶ ἀτιμον σάρκα ἀνέλαβε, καὶ τὰλλα
πάντα τῆς ἀτιμίας ὑπέστη, καὶ ταῦτα δι' ἡμᾶς,
τοὺς ἀναξίους, τοὺς ἐχθρούς, οὐκ ἂν ἡμεῖς πλου-
τήσαμεν. Ποῖον δὲ πλοῦτόν φησι; Τὸν τῆς εὐσεβείας,
τὸν καθαρισμὸν, τὸν ἁγιασμὸν, καὶ τὰλλα ἀγαθὰ, ἃ
καὶ ἔδωκε καὶ δώσει.

« Καὶ γνώμην ἐν τούτῳ ἴδωμι· τοῦτο γὰρ ὑμῖν
συμφέρει. » Ὅρα πῶς ἀνεπαχθῆς εἶναι σπουδάζει.
« Γνώμην » γὰρ, φησὶ, « ἴδωμι· » τουτέστι, Συμ-
βουλήν, οὐκ ἀνάγκην ἐπιτιμημὴ· καὶ αὐτὴν δὲ τὴν
συμβουλήν ποιῶμαι διὰ τὸ συμφέρειν ὑμῖν μᾶλλον
ἢ τοῖς λαμβάνουσιν.

« Οἷτινες οὐ μόνον τὸ ποιῆσαι, ἀλλὰ καὶ τὸ θέλειν
προενήρξασθε ἀπὸ πέρυσσι· νυνὶ δὲ καὶ τὸ ποιῆσαι
ἐπιτελέσατε. » Οὐκέτι ἐκ τῆς τῶν ἐτέρων σπουδῆς
αὐτοῦ προτρέπεται, ἀλλ' ἐκ τῆς αὐτῶν προθυμίας·
καὶ φησιν, ὅτι Ἐκόντες ἐπὶ τοῦτο ἤλθετε, καὶ οὐ
μόνον ἀρχὴν κατεβάλασθε πρὸς τὸ ποιεῖν, ἀλλὰ καὶ

Varia lectiones.

²¹ μέγα γὰρ ἀνθρώπος, ἀνὴρ καὶ τίμιος ἐλεήμων ο.
²² ἀπιστεῖτε ο.

²³ ἐκ ο.

²⁴ ἵνα δὲ ο.

²⁵ οὐδὲ νοστήσατε ο.

proposuerat venire ad vos, priusquam eum com-
monefacerem. Per hæc autem Titum ipsis conciliat,
ut ubi venerit atque de eleemosyna consulat, fa-
cilis ei credant, cen cogitanti quæ ad eorum salu-
tatem faciant. Rursus autem gratiam vocavit rem
istam : magnum enim revera est ac Dei donum,
eumque, qui ejus est particeps, Deo assimilare
valet. Unde et sapiens quispiam dixit : « Magnum
quiddam est homo, et pretiosum vir misericors. »

Vers. 7. « Sed sicut in omnibus abundantis fide
et sermone et scientia et omni sollicitudine et cha-
ritate vestra in nos, ut et in hac gratia abundetis. »
Laudando adhortatur, inquit : Quemadmodum
cætera omnia abunde tenetis, sic et hoc loco, non
ut detis, verum ut exuberetis, vel supra Macedones,
vel ut largi sitis simpliciter. « Fide » autem, nempe
charismatum, indubitata ; « sermone, » sapientiæ ;
scientia, doctrinarum ; « et omni sollicitudine, »
erga aliam virtutem : « et caritate, » quam vos
in nos habetis. Nam supra dixit, Indicastis Tito
dilectionem vestram in me, æmulantes pro me.

Vers. 8. « Non quasi imperans dico. » Hoc est,
285 non cogo vos, neque velut aliquam in vos
potestatem habens.

« Sed per aliorum sollicitudinem, etiam vestræ
charitatis ingenuum bonum comprobans. » Hoc est,
propterea laudo Macedones, ut per illorum diligen-
tiam vestram erga pauperes sanctos dilectionem
probatiorem et fulgentiorem reddam.

Vers. 9. « Scitis enim gratiam Domini nostri
Jesu Christi, quod propter vos pauper factus est,
cum dives esset, ut illius inopia vos divites essetis. »
Hoc est, cogitate, expendite vobiscum ingens my-
sterium, et nulli rei parcatis. Si enim non credis,
inquit, quod paupertas divitiarum sit effectrix,
considera Dominum tuum, et non amplius dubita-
bis. Nisi enim illæ pauper factus esset, hoc est,
infra jacentem et ingloriam carnem suscepisset,
aliaque cuncta contumeliosa sustinuisset, idque
propter nos indignos, inimicos suos, nos haud es-
semus ditati. Quales autem opes ait? Pietatem,
puritatem, sanctificationem, cæteraque bona, quæ
cum dedit tum daturus est.

Vers. 10. « Et consilium in hac re do : hoc enim
vobis utile est. » Animadvertite quomodo minime
molestus esse contendat. « Consilium » enim, in-
quit, « do, » id est, consulo, non necessitatem
impono. Istud autem consilium do, eo quod vobis
magis prosit quam accipientibus.

Vers. 10, 11. « Qui non solum facere, sed et
velle cœpistis ab anno superiore, nunc vero et
facto perficite. » Non parvo ex aliorum studio eos
commonefacit, cæterum ex sua ipsorum promptitu-
dine. Sponte, inquit, ad hoc venistis, nec solum
faciendi fundamentum jecistis, verum etiam vo-

lenti, hoc est, ut voluntarii nulloque adhortante, A
faciatis. Nunc igitur consilium vobis do, ut et opu-
perficiatis.

« Ut quemadmodum promptus est animus vo-
luntatis, ita sit et perficiendi ex eo quod habetis. »
Ut bonum in promptitudine non sistat, sed et opere
perficiatur. Nam sicut promptitudinem et delibera-
tionem voluntas facit, sic et opus ex facultate
nascitur. Qui igitur habet, impleat opus : nam qui
non habet, quod ad voluntatem atinet, opus
implevit.

VERS. 12. « Si enim voluntas prompta est, se-
cundum id quod habet accepta est, non secundum
id quod non habet. » Vide sapientiam ejus, uti
Macedones (Thessalonicenses inquam) commen-
dans, quod supra vires præstiterint, ab his nihil
ultra vires poscat. Si igitur animos pronos habue-
ritis, pro viris quæ potestis contribuiste, ac suscipit
hæc Deus.

VERS. 13. « Non enim ut aliis sit remissio, vobis
autem tribulatio. » Non ut alii, 286 inquit, in
quiete ac deliciis agant, vos oportet supra vires
elargiri, ut ex hoc penuriam et afflictionem susti-
neatis. Atqui Dominus viduam etiam laudavit, quæ
omnes facultates suas impertit *. Verum enim-
vero Paulus hoc nunc non agit, partim quod imbeci-
illiores erant, partim quod opulenti erant : atque
omnino si pro viribus suis dedissent, magna, exi-
mia atque opulenta contributo fuisset. Deinde
etiam sperat Thessalonicensium exemplo eos magis
excitandos, ideoque illorum arbitratui rem permit-
tit. Denique in sequentibus subobscurè ad eandem
rem hortatur.

VERS. 14. « Sed ex æqualitate in præsentì tem-
pore vestra abundantia illorum inopiam suppleat,
ut et illorum abundantia vestræ inopiæ sit supple-
mentum. » Hoc est, floretis vos opibus et pecuniis,
illi autem florent fiducia et libertate erga Deum.
Date igitur ex iis quibus vos abundatis divitiis,
illi vero destituuntur, ut accipiat a fiducia qua
illi quidem locupletati sunt, vos autem inopes.
Animadvertite quomodo clanculum confirmet ac pro-
bet, ut supra vires etiam dent. Si enim, inquit,
vis ex abundantia accipere, da etiam ex abundantia :
sin totam vis omnino compensationem accipere,
tu pariter totum exhibe : quod quidem est ex ino-
pia et supra vires : verum id clam agit. Hactenus
igitur, ut apparet, pro viribus dare commendat.

VERS. 15 « Ut fiat æqualitas, sicut scriptum est :
Qui multum, non exuberavit, et qui modicum, non
defecit h. » Quanam ratione fiat æqualitas? Si et
vos et illi exuberantia permuetis, ac defectus re-
pleatis. Quæ autem est æqualitas, spiritualia pro
carnalibus dare? Non secundum pretium, nec se-
cundum vilitatem rerum, quæ dantur et redduntur,

* Marc. xii, 43. h Exod. xvi, 18.

Variæ lectiones

28 ἐξεργασθη ο. 29 εἰς ο. 30 τρυφοντες ὡς ο.

πρὸς τὸ θέλειν· τουτέστι, πρὸς τὸ ἐκουσίας ποιεῖν,
καὶ μηδεὸς προτρεψαμένου. Nunτ οὖν γνώμην ὀμν
δίδωμι, ἵνα καὶ τὸ ἔργον ἐπιτελέσητε.

« Ὅπως καθάπαρ ἡ προθυμία τοῦ θέλειν, οὕτω
καὶ τὸ ἐπιτελέσαι ἐκ τοῦ ἔχειν. » Ἴνα μὴ ἄχρη εἴς
προθυμίας στή τὸ καλὸν, ἀλλὰ καὶ ἐργασθῆ 28 τε-
λειώτερον. Ὅσπερ γὰρ τὴν προθυμίαν καὶ προαιρε-
σιν τὸ θέλειν ποιεῖ· οὕτω καὶ τὸ ἔργον ἐκ τοῦ ἔχειν
γίνεται. Ὅστις 29 οὖν ἔχει, πληρωσάτω τὸ ἔργον·
ὡς ὁ γε μὴ ἔχων, τὸ ἀπὸ τῆς προαιρέσεως ἐπλήρωσεν.

« Εἰ γὰρ ἡ προθυμία πρόκειται, καθὼς ἐάν ἔχη
τις, εὐπρόδεκτος, οὐ καθὼς οὐκ ἔχει. » Ὅρα σοφίαν,
πῶς τοὺς Μακεδόνας, τοὺς Θεσσαλονικεῖς φημ,
ἐπαινέσας, ὡς ὑπὲρ δύναμιν ποιήσαντας, τοὺς
οὐδὲν πλέον τῆς δυνάμεως ἀπαιτεῖ. Ἐάν οὖν τὴν
προθυμίαν, φησὶν, ἔχητε, τὰ κατὰ δύναμιν εἰσφέ-
ρετε, καὶ προσδέχεται ταῦτα ὁ Θεός.

« Οὐ γὰρ ἵνα ἄλλοις ἀνεσις, ὁμῖν δὲ θλίψις. » Οὐχ
ἵνα, φησὶν, ἄλλοι μετὰ ἀνεσεως τρυφῶσιν 30, κρη
ὁμᾶς ὑπὲρ δύναμιν δοῦναι, ὥστε καὶ ἐνθεῖαν καὶ
θλίψιν ὑπομεῖναι ἐκ τούτου. Καίτοι ὁ Κύριος τὴν
χῆραν ἐπήνεσεν, ὡς ἔλεον τὸν βλον δοῦσαν· ἀλλ' ὁ
θαῦλος οὐ ποιεῖ τοῦτο νῦν· ἀμα μὲν διότι ἀσθενέ-
στεροι ἦσαν, ἀμα δὲ ὅτι καὶ πλούσιοι· καὶ πάντως
εἰ πρὸς δύναμιν ἔδωκαν, ἀδρά ἂν, καὶ ἀξιόλογος, καὶ
πλουσία ἐγένετο ἡ δόσις. Ἐτι δὲ καὶ ἐλπίζει ὅτι τῷ
τῶν Θεσσαλονικιῶν ὑποδείγματι μᾶλλον διεγερθή-
σονται· καὶ διὰ τοῦτο ἐπὶ τῇ ἐξουσίᾳ αὐτῶν ἐφ' τὸ
πρᾶγμα· ἀμίλει ἐν τοῖς ἐξῆς αἰνιγματωδῶς εἰς
αὐτὸ τοῦτο προτρέπεται.

« Ἄλλ' ἐξ ἰσότητος ἐν τῷ νῦν καιρῷ τὸ ὁμῶν πε-
ρῖσσευμα εἰς τὸ ἐκείνων ὑστερήμα. » Ἴνα καὶ τὸ
ἐκείνων περιρῖσσευμα γένηται εἰς τὸ ὁμῶν ὑστερήμα. »
Τουτέστι, Κομᾶτε χρήμασιν ὁμῆς· κομῶσιν ἐκείνοι
τῇ πρὸς Θεὸν παρρησίᾳ. Δότε τοίνυν ἀπ' ὧν ὑμεῖς
περιρῖσσεύετε χρημάτων, ἐκείνοι δὲ οὐκ ἔχουσιν, ἵνα
λάβητε ἀπὸ τῆς παρρησίας, ἐν ᾗ πλουτοῦσι μὲν
ἐκείνοι, ὁμῆς δὲ ὑστερεῖσθε. Ὅρα δὲ, πῶς λανθα-
νόντως κατασκευάζει τὸ καὶ ὑπὲρ δύναμιν δίδοναι.
Εἰ γὰρ βούλει, φησὶν, ἐκ τοῦ περιρῖσσεύματος λαβεῖν,
δός καὶ σὺ ἐκ τοῦ περιρῖσσεύματος. Εἰ δὲ βούλει
D ὀλόκληρον λαβεῖν τὴν ἀντιμισθίαν, πάρασι καὶ σὺ
ἔλεον· ὅπερ ἐστὶν ἐκ τοῦ ὑστερήματός, καὶ ὑπὲρ
δύναμιν· ἀλλὰ τοῦτο μὲν λεληθότως. Τίως δ' οὖν,
κατὰ τὸ φαινόμενον, τὸ κατὰ δύναμιν παραινεί.

« Ὅπως γένηται ἰσότης, καθὼς γέγραπται· Ὁ
τὸ πολὺ, οὐκ ἐπλεόνασε, καὶ ὁ τὸ ὀλίγον, οὐκ ἕλατ-
τόνησε. » Πῶς γένηται ἰσότης; Ἐάν καὶ ὁμῆς
καὶ ἐκείνοι τὰ περιρῖσσεύοντα ἀντιδιδῶτε, καὶ τὰ
ὑστερήματα ἀναπληροῦτε. Καὶ ποῖα ἰσότης· πνευ-
ματικῶς ἀντὶ σαρκικῶν δίδοναι; Οὐ κατὰ τὸ
πολυτιμότερον ἢ ἀτιμότερον τῶν δεδομένων καὶ

ἀνευδομημένων εἰρηται ἡ ἰσότης, ἀλλὰ καθὼς περὶ ἡμῶν, δίδωτε ὑμεῖς· καὶ πάλιν, ὅς περὶ σσεύει ἑαίνους, δίδωσιν ἑαίνους· καὶ πάλιν, ὅς ὑστερεῖσθε ὑμεῖς, λαμβάνετε· καὶ ὕστερουῦνται ἑαίνους, λαμβάνουσι· κατὰ τοῦτο ἡ ἰσότης. Ἄλλως τε καὶ κατὰ τὸν παρόντα, φησὶ, καιρὸν ἡ ἰσότης αὐτῆ· ἐν δὲ τῷ μέλλοντι, ὑπεροχὴ πολλῆ ὧν ἑαίνους δίδωσιν. Ὅστε συστάλητε, οἱ πλοῦσιοι, εἴ γε ἐν τοῖς ἐστῶσιν ὑπερέχουσιν ὑμῶν οἱ πένητες. Παράγει δὲ τὸ ἐπὶ τοῦ μάννα γινόμενον, ἅμα μὲν ἵνα δείξῃ πῶς γίνεται ἡ ἰσότης· ὅτι ὅταν ὁ τὸ πολὺ ἔχων πλούσιος, εἰ δὴ τὸ περισσεύον τῷ ἔχοντι τὰ ὀλίγα, οὕτε αὐτὸς πλεονάζει, καὶ ὁ τὸ ὀλίγον ἔχων, οὐκ ἐλαττονεῖται, ἅτε λαβὼν παρ' ἑαίνους. Καὶ πάλιν ἐπὶ τῆς πρὸς Θεὸν παρρησίας τὸ αὐτὸ· ἅμα δὲ καὶ τι μείζον κατορθοῖ, δεικνύων τοῖς πλοῦσιος, ὅτι ὡσπερ ἐπὶ τοῦ μάννα, οἱ τε πλεόν συνάγοντες, καὶ οἱ ἐλαττον, πάντες τὸ αὐτὸ μέτρον εὐρίσκοντο ἔχοντες, τὴν ἀπληστίαν τοῦ Θεοῦ καλοῦσιν· οὕτως καὶ νῦν αὖ δεῖ τοῦ πλείονος ἐπείσθαι.

Ἡ χάρις δὲ τῷ Θεῷ τῷ δόντι τὴν αὐτὴν σπουδὴν ὑπὲρ ὑμῶν ἐν τῇ καρδίᾳ Τίτου. Ἐπιχειροῦντες περὶ τῆς ἐλεημοσύνης ὅσα εἶδει, λοιπὸν ἐπαινεῖ τοὺς ἐπὶ τούτῳ σταλέντας· ἵνα ἀνύποκτοι γενοῦντες²⁸, μᾶλλον εἰς προθυμίαν αὐτοῦ τοῦ συνεισενεργεῖν ἐμβάλωσιν. Ἐπειδὴ δὲ πρῶτος τούτων Τίτος ἦν, τοῦτον ἐπαινεῖ, καὶ Θεοῦ ἔργον λέγει τὸ διεγερθῆναι αὐτὸν εἰς τὸ διακονῆσαι. Τὴν αὐτὴν γὰρ σπουδὴν ἦν κατὰ ἔχων ὑπὲρ ὑμῶν, ἐπέθηκεν αὐτῷ. Ἐντεῦθεν δὲ πρό-
C τρέπεται αὐτοῦ ἵνα ἀξιόλογον ποιήσωνται τὴν ἔσιν. Εἰ γὰρ ὁ Θεὸς αὐτὸν διήγειρεν, ὁ Θεὸς λοιπὸν ἴσται, καὶ ὀφείλετε ἀξιόθεον²⁹ τὴν ἔσιν ποιήσασθαι.

Ὅτι τὴν μὲν παράκλησιν ἐδέξατο, σπουδαιότερος δὲ ὑπάρχων, αὐθαίρετος ἐξῆλθε πρὸς ὑμᾶς. Ὅθεν δὴλον, ὅτι ὁ Θεὸς προετρέψατο τὸν Τίτον; Ὅτι καὶ παρακληθεὶς παρ' ἐμοῦ, προθύμως ἐδέξατο τὴν παράκλησιν, καὶ οὐκ ἐγόγγυσεν, ἀλλὰ μὴν καὶ αὐθαίρετος ἐξῆλθεν, ὥστε καὶ μὴ ἐγὼ παρεκάλεσα, αὐτὸς τὴν οἰκίαν σπουδὴν ἐνεδείξατο.

Ἐ συνεπέμψαμεν δὲ μετ' αὐτοῦ τὸν ἀδελφόν, οὗ ὁ ἔπαινος ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ διὰ πασῶν τῶν Ἐκκλησιῶν. Ἐπὶ τινὲς μὲν τὸν Λουκᾶν φασὶ, διὰ τὸ Εὐαγγέλιον ὅπερ ἔγραφε· τινὲς δὲ τὸν Βαρνάβαν· καὶ γὰρ καὶ τὸ ἄγραφον κήρυγμα, Εὐαγγέλιον καλεῖ. Οὐκ ἐμφιλοχωρεῖ δὲ τοῖς ἐγκωμίοις τούτου, ὡσπερ τοῦ Τίτου, ἰσως διότι ἠγνοεῖτο τοῖς Κορινθίοις, ὁ δὲ Τίτος ἔγνωστο ἰκανῶς. Πλὴν καὶ οὕτως ἰκανὸν αὐτῷ πλέκει ἐγκώμιον. Οὗ γὰρ ἀπλῶς, φησὶν, Εὐαγγέλιον κηρύττει, ἀλλὰ καὶ ἐπαινεῖται· οὐχ ὑπὸ βῆσιν ἢ τριῶν, ἀλλ' ὑπὸ πασῶν τῶν Ἐκκλησιῶν.

Ὁ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ χειροτονηθεὶς ὑπὸ τῶν

Variae lectiones.

²⁸ γενομένοι ο. ²⁹ ἀξιόλογον ιι.

æqualitas dicta est, verum quatenus ex eo quo abundatis, datis vos; ac contra, quo illi exuberant, vobis communicant: ac iterum quo vos indigetis, ab illis accipitis; et illi quo opus habent, a vobis accipiunt: secundum hoc est æqualitas. Præcipue autem in præsentī, Inquit, est æqualitas ista: in futuro autem plurimum excellunt ea quæ ipsi donant. Proinde submitte vos, opulenti, siquidem in rebus stabilibus vos pauperes antecellunt. Producit autem id quod de manna factum est, partim ut indicet quomodo sit æqualitas; quando videlicet dives qui multum habet, si dederit quod sibi superfluit, ei cui parum est, neque ipse abundat, atque is cui parum est, non deficit, eo quod ab illo acceperit. Ac rursus idem fit in fiducia erga Deum. Simul vero majus etiam aliquid perficit, ob oculos ponens opulentis, quod quemadmodum in manna, qui plus collegerant, et qui minus, omnes eandem habere mensuram inveniebantur, Deo insatiabilitatem eorum puniente, ita etiam nimium expetere non oportet.

Vers. 16. « Gratia autem Deo, qui delit eandem sollicitudinem pro vobis in corde Titi. » Cum de eleemosyna, quantum res poscebat, disservisset, deinceps commendat eos qui eam ob rem missi erant, ut omnī suspicione carentes, vehementius eos ad alacritatem et promptitudinem contribuendi impellant. Quia vero inter hos primus erat Titus, laudat eum, Deique opus esse dicit quod ad ministrandum sit excitatus. Eandem enim curam et sollicitudinem quam ego habeo pro vobis, menti ejus imposuit. Hinc vero hortatur eos ut contributionem faciant, quæ alicujus momenti sit. Si enim Deus ipsum excitavit, tum Deus petit, largitionemque Deo dignam facere debetis.

Vers. 17. « Quoniam adhortationem quidem suscepit, sed cum sollicitior esset, sua voluntate profectus est ad vos. » Unde planum est quod Deus Titum excitaverit? Quoniam commonefactus a me alacriter adhortationem suscepit, neque quidquam murmuravit, sed sua sponte exivit, ut etiamsi ego ipsum non essem adhortatus, proprium tamen studium ipse demonstrasset.

Vers. 18. « Misimus autem una cum ipso fratrem, ejus laus in Evangelio per omnes Ecclesias. » Nonnulli Lucam hic intelligi aiunt, propter Evangelium quod scripsit: nonnulli vero Barnabam. Nam et prædicationem non scriptam Evangelium vocat. Non immoratur autem in hujus præconiis, perinde ac in Titi: forsitan ideo, quia Corinthiis ignotus erat, Titus autem abunde notus erat. Attamen et sic idoneam illi encomium textit. Non enim simpliciter dicit, Evangelium prædicat, verum etiam laudatur, non a duobus vel tribus, sed ab omnibus Ecclesiis.

Vers. 19. « Non solum autem, sed et ordinatus est

ab Ecclesiis comes peregrinationis nostræ, cum gratia hac quæ a nobis administratur. » Commendat hominem etiam ex eorum iudicio, qui ipsum selegerunt. Non enim tantum, inquit, Evangelii verbum prædicando commendatur veluti probatus, verum etiam ab Ecclesiis electus est, ut simul nobiscum proficiscatur : proinde cum tentationum ipsi periculorum est socius. Hæc autem Barnabæ magis quadrant. Electus est autem ad gratiam hanc, hoc est ad pecuniarum ministerium, ut una nobiscum administret.

« Ad ipsius Domini gloriam et promptitudinem vestram. » Hoc est, ut et Deus glorificetur, et vos promptiores reddamini, utpote cum pecuniarum istarum receptores probati sint, adeoque spectatæ fidei, ut nemo adversum ipsos suspicionem parere queat.

VERS. 20. « Veriti hoc, ne quis nos carpat in plenitudine hac, quæ administratur a nobis. » Decet hoc sanctam Pauli animam, ingentemque curam et submissionem. Eam enim ob rem, inquit, tales misimus : nec unum, sed plures « Veriti, » id est, suspicantes et metuentes ne quis suspicetur nos quidquam e pecuniis in usum nostrum sublegere. Nec dixit, Ne vos, sed, « Ne quis alius : » ne succenseant tanquam suspecti quod de ipso talia sentiant. Siquidem, inquit, plenitudo ista, id est pecuniarum copia, satis est idonea, ut pravæ suspicionem præbeat, nisi securitatem ostenderit.

VERS. 21. « Providentes bona, non solum coram Domino, verum etiam coram hominibus. » En Pauli mentem quam sollicitus fuerit, ne scandalum poneret fratribus. Non enim dixit, Ego purus sum, iugeat qui vult : sed quemadmodum, inquit, coram Deo provideo, hoc est curo videri inculpatus, sic et coram hominibus : ac quanto sunt imbecilliores, tanto magis nos demittere oportet, quanto quidem et parvulis pueris condescendamus, si latari simus eos.

VERS. 22. « Misimus autem cum ipsis fratrem nostrum, quem probavimus in multis sæpe studiosum esse, nunc autem studiosiorem ob multam fiduciam quam habeo erga vos. » Alterum addit, fratrem eum nominans, et commendans ipsum ex hoc quod probavit ipsum, iudicaveritque studiosum esse et multis in rebus, et sæpe. Laudis autem exaggeratio est, dictionem ita ingeminare. Nunc autem, inquit, studiosior factus est, utpote confidens quod vos largiorem eleemosynam facturi sitis, quam administraturus est.

VERS. 23. « Sive pro Tito, qui est socius meus, et ad vos adiutor. » Hoc est, si quid mihi dicendam de Tito, eadem dicenda sunt, quod collega meus sit, adjuvans me in institutionem et utilitatem vestram. Vel, si quid Titi nomine facturi estis, non vulgaris cuiuspiam nomine facietis, sed collegæ mei.

Ἐκκλησιῶν συνέδριος ἡμῶν, σὺν τῇ χάριτι ταύτῃ τῇ διακονοῦμένη ὑφ' ἡμῶν. » Ἐπιταίει τὸν ἀδελφὸν καὶ ἐκ τῆς φησι, κρισεως τῶν ἐπιλεξαμένων αὐτόν. Οὐ γὰρ μόνον, φησὶν, εὐαγγελιζόμενος ἐπιταίειται ὡς εὐδόκιμος, ἀλλὰ καὶ συνέδριος ἡμῶν ἐχειροτονήθη ὑπὸ τῶν Ἐκκλησιῶν. Ὅστε καὶ τῶν πειρασμῶν καὶ τῶν κινδύνων κοινωνός. Ταῦτα δὲ τῷ Βαρνάβῃ μᾶλλον προσήκει. Ἐχειροτονήθη δὲ καὶ εἰς τὴν χάριν ταύτην, τούτέστιν, εἰς τὴν διακονίαν τῶν χρημάτων, ὡς ἂν σὺν ἡμῖν διακονῆ.

« Πρὸς τὴν αὐτοῦ τοῦ Κυρίου δόξαν καὶ προθυμίαν ὑμῶν. » Τούτέστιν, ἵνα καὶ ὁ Θεὸς δοξάζεται, καὶ ὑμεῖς προθυμότεροι γένησθε, ἅτε τῶν ὑποδεχομένων τὰ χρήματα ταῦτα δοκίμων ὄντων, καὶ μηδὲν ὑποψίαν κατ' αὐτῶν τεκεῖν δυναμένου.

« Στελλόμενοι τοῦτο, μή τις ἡμᾶς μωμῆσθαι ἐν τῇ ἀδρότητι ταύτῃ τῇ διακονοῦμένη ὑφ' ἡμῶν. » Ἄξιον τοῦτο τῆς ἀγίας τοῦ Παύλου ψυχῆς, καὶ τῆς πολλῆς κηδεμονίας καὶ συγκαταβάσεως. Διὰ τοῦτο γὰρ, φησὶ, τοιοῦτους ἐπέμψαμεν, καὶ οὐχ ἓνα, ἀλλὰ πλείους, « στελλόμενοι, » τούτέστιν, ὑποπτεύοντες καὶ δεοικότες ἵνα μή τις ἡμᾶς ὑποπτεύσῃ ὡς νοστιζομένους ἐκ τῶν χρημάτων. Καὶ οὐκ εἶπε, Μὴ ὑμεῖς, ἀλλὰ, « Μὴ τις ἄλλος. » ὡς ἂν μὴ ἀγανακτῶσιν ὡς τοιαῦτα φρονεῖν περὶ αὐτοῦ ὑποπτεύμενοι. Καὶ ἡ ἀδρότης γὰρ αὕτη, φησὶ, τούτέστι, τὸ πλεῖστον τῶν χρημάτων, ἱκανὸν τοῖς πονηροῖς παραστῆναι ὑποψίαν, εἰ μὴ ἐπιδειξόμεθα ἀσφάλειαν.

« Προνοοῦμενοι καλὰ, οὐ μόνον ἐνώπιον Κυρίου, ἀλλὰ καὶ ἐνώπιον ἀνθρώπων. » Ἴδε τὴν ψυχὴν τοῦ Παύλου, πῶς ἐφρόντιζε τῶν σκανδάλων τῶν ἀδελφῶν. Οὐ γὰρ εἶπεν · Ἐγὼ καθαρὸς εἰμι, οἰμωξέτω ὁ βουλόμενος · ἀλλ' ὡς περ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, φησὶ, προνοοῦμαι, τούτέστι, φροντίζω φεῖσθαι ἀνεγκλήτου, οὕτω καὶ ἐνώπιον ἀνθρώπων · καὶ μᾶλλον ὅσον ἀσθενέστεροί εἰσι, τοσούτον δεῖ συγκαταβαίνειν ἕπει καὶ τοῖς μικροῖς παιδίοις συγκαταβαίνωμεν, εἰ μέλλομεν βραστάσαι αὐτά.

« Συνεπέμψαμεν δὲ αὐτοῖς τὸν ἀδελφὸν ἡμῶν, ὃν ἐδοκιμάσαμεν ἐν πολλοῖς πολλὰκις σπουδαῖον ὄντα, νυνὶ δὲ πολὺ σπουδαιότερον πεποιθῆσαι πολλῇ τῇ εἰς ὑμᾶς. » Καὶ ἕτερον προσέθησιν, ἀδελφῶν ἐνομαζῶν αὐτόν, καὶ συνιστῶν ἐκ τοῦ δοκιμάσαι αὐτὸν καὶ κρῖναι σπουδαῖον ὄντα, καὶ ἐν πολλοῖς, καὶ πολλὰκις · ἐπίτασις δὲ ἐπιταίει, τὸ οὕτω διπλοῦν εἰσεῖναι τὴν λέξιν. Νυνὶ δὲ, φησὶ, σπουδαιότερος γέγονεν, ἅτε πεποιθὸς ὅτι ὑμεῖς θαυλεστέραν τῆ ἐλεημοσύνην ποιήσετε, [εἰς] ἣν μέλλει διακονῆσαι.

« Εἰτε ὑπὲρ Τίτου, κοινωνὸς ἡμῶν, καὶ εἰς ὑμᾶς συνεργός. » Τούτέστιν, εἰ δεῖ τι εἰπεῖν ὑπὲρ Τίτου, ταῦτα ἔχω λέγειν, ὅτι κοινωνός ἡμῶν, συνεργῶν μοι εἰς τὴν ὑμῶν διδασκαλίαν καὶ ὠφέλειαν · ἢ, ὅτι εἰ ὑπὲρ Τίτου τι ποιήσετε, οὐκ εἰς τὸν τυχόντα ποιήσεσθε, ἀλλ' εἰς ἡμῶν κοινωνόν.

Variæ lectiones.

²⁰ τοιαῦτα ο.

« Εἶτε ἀδελφοὶ ἡμῶν. » Τουτέστιν, Εἶτε ὑπὲρ τῶν ἄλλων βούλεσθέ τι ἀκοῦσαι, κάκεινοι μεγάλα δίκαια ἔχουσι τοῦ ἀξιοπίστοι κριθῆναι ²¹· καὶ γὰρ ἀδελφοὶ ἡμῶν.

« Ἀπόστολοι Ἐκκλησιῶν. » Τουτέστιν, ὑπὸ Ἐκκλησιῶν πεμφθέντες καὶ χειροτονηθέντες.

« Δόξα Χριστοῦ. » Τὸ μείζον πάντων ὕστερον τίθεικεν. Εἰς Χριστὸν, φησὶν, ἀναφέρεται τὸ πᾶν, ὡς ἂν εἰς ἐκείνους γένηται.

« Τὴν οὖν ἐνδειξὴν τῆς ἀγάπης ὑμῶν, καὶ ἡμῶν καυχώσεως ὑπὲρ ὑμῶν εἰς αὐτοὺς ἐνδειξασθε εἰς πρόσωπον τῶν Ἐκκλησιῶν. » Νῦν δεῖξατε, φησὶ, πῶς μὲν ὑμεῖς ἀγαπᾶτε ἡμᾶς· πῶς δὲ καὶ ἡμεῖς οὐ μᾶλλον καυχώμεθα ἐφ' ὑμῖν. Δείξατε δὲ, ἐὰν ἀγάπην εἰς αὐτοὺς ἐνδειξήσθε. Καὶ γὰρ καὶ « εἰς πρόσωπον τῶν Ἐκκλησιῶν » ποιήσατε ὃ ποιήσατε εἰς τοὺτους, ^B τουτέστιν, εἰς τιμὴν τῶν Ἐκκλησιῶν. Τὸ πρόσωπον γὰρ τῶν Ἐκκλησιῶν ἐπέχουσι οὗτοι τῶν πεμφθέντων αὐτοῦς.

ΚΕΦΑΛ. Θ'.

« Νερί μὲν γὰρ τῆς διακονίας τῆς εἰς τοὺς ἁγίους, περιττὸν μοί ἐστι τὸ γράφειν ὑμῖν. » Τοσαῦτα καὶ πρότερον εἰπὼν, καὶ πάλιν μέλλων εἰπεῖν ²², ὅμως περιττὸν αὐτῷ λέγει τὸ ²³ περὶ τούτων γράφειν. Σοφῶς δὲ τοῦτο ποιεῖ, ὥστε μᾶλλον αὐτοὺς ἐπισπᾶσθαι. Αἰσχυνθήσονται γὰρ, εἰ γε τοιαύτην ὑπόληψιν περὶ αὐτῶν ἔχοντος τοῦ Παύλου, ὅτι οὐ δέονται συμβουλῆς πρὸς τὸ ἔλασιν, εἶτα φανῶσιν ἐλάττους τῆς ὑπολήψεως.

« Οἶδα γὰρ τὴν προθυμίαν ὑμῶν, ἣν ὑπὲρ ὑμῶν ^C καυχώμαι Μακεδόσιν, ὅτι Ἀχαῖα παρεσκευάσται ἀπὸ πέρσει. » Οἶδα καὶ αὐτὸς, φησὶ, τὴν προθυμίαν ὑμῶν· καὶ οὐ μόνον τοῦτο, ἀλλὰ καὶ ἑτέροις καυχώμαι, ὅτι ἐτοιμὴ ἐστὶ πᾶσα ἡ Ἀχαῖα, οὐ μόνη ἡ Κόρινθος· καὶ οὐδὲν λείπει, εἰ μὴ τὸ ἐλθεῖν τοὺς δεξιμένους τὰ χρήματα. Ὡστε αἰσχύνη μοι ²⁴ ἐστίν, εἰ φανήσομαι μᾶλλον καὶ ψευδῆ καυχώμενος.

« Καὶ ἐξ ὑμῶν ζῆλος ἠρέθισε τοὺς πλείονας. » Καὶ μὴν ἀνωτέρω ἔλεγον, ὅτι « Αὐθαίρετοι καὶ δεόμενοι ἡμῶν. » Πῶς οὖν φησὶ νῦν, ὅτι « Ὁ ἐξ ὑμῶν ζῆλος ἠρέθισε τοὺς πλείονας; » Οὐκ εἶπε δὲ, τοὺς πάντας, ἀλλὰ, « τοὺς πλείονας. » Οἱ μὲν γὰρ αὐθαίρετοι, καὶ δεόμενοι ἡμῶν· οἱ δὲ ἐκ τοῦ πρὸς ὑμᾶς ζήλου ἠρεθίσθησαν· οἱ γὰρ πλείους κέντρον δέονται. ^D Ἡ καὶ, ὅτι οὐ συνεβουλεύσαμεν, οὐ παρεκαλέσαμεν, ἀλλὰ μόνον ἐπηρέσαμεν ὑμᾶς, καὶ τοῦτο ἤρκεσεν αὐτοῖς εἰς προτροπήν. Ὁρᾶς, πῶς κάκεινους διὰ τούτων, καὶ τούτους δι' ἐκείνων ἐγείρει; Διδάσκαλοι, φησὶν, ἐκείνοις ἐγένεσθε· μὴ οὖν φανήτε τῶν μαθητῶν ὕστεροῦντες οἱ διδάσκαλοι.

« Ἐπεμψα δὲ τοὺς ἀδελφοὺς, ἵνα μὴ τὸ καύχημα ἡμῶν τὸ ὑπὲρ ὑμῶν, κενωθῆ ἔν τῷ μέρει τούτῳ· ἵνα (καθὼς ἔλεγον) παρεσκευασμένοι ᾦτε. » Ὡσανεὶ αὐτὸν μέρος τῶν Κορινθίων ποιεῖται, καὶ ἀγωνιᾷ ὑπὲρ αὐτῶν· φησὶ γὰρ, ὅτι Ἐπειδὴ ἐκαυχώσαμην, ἐφοβήθη μὴ αἰσχυνωθῶμαι· καὶ διὰ τοῦτο « ἐπεμψα

« Sive fratres nostri. » Hoc est, sive pro aliis vultis quidquam audire, et illi multum juris habent cur fide digni censeantur: etenim fratres nostri sunt.

« Apostoli Ecclesiarum. » Hoc est, ad Ecclesiis missi et electi.

« Gloria Christi. » Quod omnibus majus est, posterius posuit. In Christum, inquit, omnia referuntur, quæcunque illis obtingunt.

VERS. 21. « Ostensionem igitur charitatis vestræ et gloriationis nostræ pro vobis erga ipsos ostendite ²⁸⁹ in facie Ecclesiarum. » Nunc ostendite, inquit, quomodo diligitis nos, quomodo etiam non frustra gloriemur de vobis. Monstrabitur autem, si charitatem in ipsos ostendatis. Nam in ipsa Ecclesiarum facie facietis, quod facietis ad hos, hoc est ad honorem Ecclesiarum. Isti enim Ecclesiarum, quæ ipsos miserunt, personam gerunt.

CAPUT IX.

VERS. 1. « Nam de ministerio quod sit in sanctos, superfluum est mihi scribere vobis. » Cum tanta antea dixerat, ac rursum dicturus erat, tamen de istis scribere, supervacaneum sibi esse dicit. Sapienter autem hoc facit, ut magis eos attrahat. Pudefient enim, si Paulus talem de ipsis opinionem habeat, quod consilio nihil opus habeant ad id, ut sanctorum misereantur, postea autem deprehendantur opinione inferiores.

VERS. 2. « Novi enim promptitudinem vestram, qua de vobis apud Mæcedones gloriol, quod Achaia parata est ex anno superiore. » Novi, inquit, et ipse animi vestri promptitudinem: nec hoc solum, verum etiam gloriol apud alios, quod parata sit tota Achaia, non sola Corinthus: neque quidquam deest, nisi ut veniant qui pecunias accipiant. Quare pudori mihi est, si videar frustra et falso gloriari.

« Et vestra æmulatione provocavit complures. » Atqui supra dixit, « Voluntarii et rogantes nos: » quomodo ergo nunc dicit, « Æmulatione vestra incitavit plures? » Non dixit, Omnes, sed, « Plures. » Alii namque sua sponte et rogantes nos contribuerunt, alii autem per vestram æmulationem incitati sunt: siquidem plures stimulo indigent. Vel quia non consulimus, non adhortati sumus, sed tantum laudavimus vos, idque satis fuit eis ad adhortationem. Viden' quomodo et illos per hos excitet, hosque per illos? Doctores, inquit, illis facti estis: ne igitur discipulis videamini inferiores, cum doctores estis.

VERS. 3. « Misi autem fratres, ne quod gloriemur de vobis, evacuatur in parte hac, ut (quemadmodum dixi) parati sitis. » Seipsum veluti partem Corinthiorum facit, certatque pro ipsis. Ait enim: Quia postquam vestri nomine gloriatus sum, metui ne pudefieremus, et propterea « nisi fratres, ne eva-

Varia lectiones.

²¹ κληθῆναι ο. ²² ἐρεῖν ο. ²³ τι ο. ²⁴ μου ο.

cnetur, » id est, inani et vana arguatur gloriatio mea de vobis. Ego enim, inquit, de vobis superbiens, apud omnes gloriabar, atque etiam apud illos. Itaque si deficiatis, communis est ignominia: sed non in omnibus, verum in hac sola parte, hoc est, ne pudescam in hoc solo de eleemosyna argumento, **290** sed parati sitis, perinde ac dixi Macedonibus, quod parati sint in tota Achala omnes, neque quidquam eis deest.

VERS. 4. « Ne quo pacto, si venerint mecum Macedones, et invenerint vos imparatos, pudescamus nos (ne dicamus, vos) in hac substantia gloriationis. » Rursus in iisdem versatur, ac certamen intendit, ab humanis rationibus ipsos instituens. Majus enim dedecus est, cum quis apud alienas personas pudescat. Forsitan, inquit, mihi confiditis ceu ignoscitis vobis: atenim Macedonas animo volvite, qui forsitan mecum venient: verisimile est enim hoc. Et si invenerint vos, non dixit, Nolentes dare, sed « Imparatos. » Si enim non paratum esse, aut celeriter non contribuere dedecus est, quanto magis nihil omnino contribuere, vel minus quam par sit? Corrigit autem sermonem, dicens, Nos pudescimus (ne dicam, vos) in hac substantia gloriationis: hoc est, non alia in re pudescimus, præterquam in sola de eleemosyna gloriatione, cum cætera vestra reprehensione non admittunt. Hoc autem dicit, non ut eis aduletur, sed potius ut paratiores reddat, ne in aliis probati, in hoc non inveniantur probati, sibi que ipsis inferiores. Cum vero ait, ne dicam vos, ostendit quod ipsi majorem ignominiam relaturi erant. Nam ipsorum erat delictum. Substantiam autem subjectum, vel rem ipsam, vel gloriationis essentiam intellige.

VERS. 5. « Necessarium ergo existimavi rogare fratres, ut præveniant ad vos, et præparent repromissam benedictionem hanc paratam esse sic, quasi benedictionem, non tanquam avaritiam. » Ne contraria dicere videatur, cum supra dixerat, « Supervacaneum est mihi scribere, » nunc autem denuo de iisdem disserit, jam de liberalitate et de opere cum alacritate perficiendo verba facit, atque hæc propter se fratres misisse ait. Duorum autem inter se pugnantium admonens, nempe ut ample et cum alacritate largiantur, utrumque sapientissime aggreditur. Nam prius de alacritate in dando disserit, deinde de altero capite. Ait Itaque, Benedictio est id quod datur: nemo autem qui benedictionem dat, contristatur. Porro fructum statim inde germinantem ostendit, eosque qui largiuntur benedictione repletos. Neque hoc illi satis fuit, sed addidit, « Et non tanquam avaritiam. » Nolite enim existimare, inquit, quod ista, ceu vos fraudantes, accipimus;

Α τοὺς ἀδελφοὺς, ἵνα μὴ κενωθῆ, τούτέστι, μάταιον καὶ κενὸν ἐλεγχοῦ ἐτὸ καυχῆμά μου τὸ ὑπὲρ ὑμῶν. Ἐγὼ γάρ, φησὶ, καλλωπιζόμενος ἐφ' ὑμῖν, παρὰ πάντων ἐκαυχῆσάμην, καὶ παρ' ἐκείνοις. Ὅστε ἐὰν ὑστερήσῃτε, κοινὴ ἡ αἰσχύνῃ οὐ πανταχοῦ δὲ, ἀλλ' ἐν τούτῳ τῷ μέρει· τούτέστιν, ἵνα μὴ καταισχυνοῦ ἐν τῇ περὶ τῆς ἐλεημοσύνης ὑποθέσει μόνῃ· ἀλλὰ παρεσκευασμένοι ἦτε, καθὼς ἔλεγον τοῖς Μακεδόσιν, ὅτι ἐτοιμοὶ εἶσι τῆς Ἀχαλας ἅπαντες, καὶ οὐδὲν αὐταῖς λείπει.

« Μὴ πως ἐὰν ἐλθῶσι σὺν ἐμοὶ Μακεδόνες, καὶ εὐρωσιν ὑμᾶς ἀπαρασκευάστους καταισχυνοῦμεν ἡμεῖς (ἵνα μὴ λέγωμεν, ὑμεῖς) ἐν ταύτῃ τῇ ὑποστάσει τῆς καυχῆσεως. » Πάλιν περὶ τὰ αὐτὰ στρέφεται, καὶ ἐπιτείνει τὴν ἀγωνίαν, ἀπὸ ἀνθρωπίνων λογισμῶν ἀνάγων [f. ἐνάγ.] αὐτοὺς. Μείζων γὰρ ἡ ἐντροπὴ, ὅταν ἐπὶ ἀλλοτρίων προσώπων καταισχυνεταί τις. Ἴσως γὰρ, φησὶν, ἐμοὶ θαρβείτε, ὡς συγγνώσκοντι ἀλλὰ Μακεδόνας ἐννοεῖτε, οἱ τυχὸν ἐλεύσονται σὺν ἐμοὶ (εἰκόσ γὰρ ἐστὶ τοῦτο), καὶ ἐὰν εὐρωσιν ὑμᾶς, οὐκ εἶπεν, ὅτι μὴ ὀλέοντα; δοῦναι, ἀλλ', « ἀπαρασκευάστους. » Εἰ γὰρ τὸ μὴ παρασκευάσασθαι, μὴ ταχέως εἰσενεγκεῖν, αἰσχύνῃ· πολλῶν μᾶλλον τὸ μηδὲν ὄλως εἰσενεγκεῖν, ἢ ἔλαττον τοῦ δέοντος. Κολάζει δὲ τὸν λόγον, λέγων, ὅτι Ἥμεῖς καταισχυνοῦμεθα (ἵνα μὴ λέγω, ὅτι ὑμεῖς) ἐν τῇ ὑποστάσει ταύτῃ τῆς καυχῆσεως· τούτέστιν, οὐκ ἀλλαχοῦ καταισχυνοῦμεθα, ἀλλ' ἐν τούτῳ [ταύτῃ] τῇ περὶ τῆς ἐλεημοσύνης καυχῆσει, ὡς τὰ γε ἄλλα ὑμῶν ἀνεπληρητα. Τοῦτο δὲ λέγει, οὐ κολακεύων αὐτοὺς²⁵, ἀλλὰ μᾶλλον προθυμοτέρους ποίω, ἵνα ἐν τοῖς ἄλλοις εὐδοκιμοῦντες, καὶ ἐν τούτῳ μὴ εὐρεθῶσιν ἀδόκιμοι καὶ ἐαυτῶν ἐλάττους. Διὰ δὲ τοῦ εἰπεῖν, ἵνα μὴ λέγω, ὅτι ὑμεῖς, δείκνυσιν ὅτι μᾶλλον αὐτοὶ καταισχυνοῦνται· αὐτῶν γὰρ τὸ ἀμάρτημα. Ὑπόστασιν δὲ τὴν, ὑπόθεσιν, καὶ αὐτὸ τὸ πρᾶγμα, ἦτοι τὴν οὐσίαν τῆς καυχῆσεως ὧσι.

« Ἀναγκαῖον οὖν ἠγγασάμην παρακαλεῖσαι²⁶ τοὺς ἀδελφοὺς, ἵνα προέλθωσιν εἰς ὑμᾶς, καὶ προσκαρτίσωσι [vulg. προκ.] τὴν προεπηγγελμένην εὐλογίαν ὑμῶν, ταύτην εἶναι ἐτοιμὴν οὕτως ὡς εὐλογίαν, καὶ μὴ ὡς πλεονεξίαν. » ἵνα μὴ δόξῃ ἐναντιολογεῖσθαι, ἀνω μὲν εἰπὼν, ὅτι « Περιττόν μοι γράφειν, » νῦν δὲ πάλιν περὶ τούτων διαλεγόμενος, νῦν περὶ θαφιλίας διαλέγεται, καὶ τοῦ μετὰ προθυμίας ποιῆσαι τὸ ἔργον· καὶ διὰ ταῦτα πέμψαι φησὶ τοὺς ἀδελφοὺς. Εἰς δύο δὲ ἐναντία προτρέπων, τὸ τε φιλοτίμως δοῦναι, καὶ τὸ μετὰ προθυμίας, σοφώτατα ἀμφοτέρω μεταχειρίζεται. Πρῶτερον γὰρ περὶ τοῦ μετὰ προθυμίας δοῦναι διαλέγεται, εἶτα καὶ περὶ τοῦ ἑτέρου κεφαλαίου. Φησὶν οὖν, ὅτι εὐλογία ἐστὶ τὸ διδόμενον οὐδὲ; δὲ εὐλογίαν²⁷ διδοὺς λυπεῖται. Δείκνυσιν δὲ καὶ τὸν καρπὸν εὐθύς ἐνταῦθα βλαστάνοντα, καὶ εὐλογίας πεπληρωμένους τοὺς παρέχοντας. Καὶ οὐδὲ τούτῳ ἠρκέσθη, ἀλλὰ προσέθηκε· « Καὶ μὴ ὡς πλεονεξίαν. » Μὴ γὰρ νομίσητε, φησὶν, ὅτι ὡς πλεονεξοῦντες

Variae lectiones.

²⁵ ἐκείνους ο. ²⁶ προπέμψαι ο. ²⁷ εὐλόγως ο.

ὁμᾶς ταῦτα λαμβάνομεν, ἀλλ' ὡς θέλοντες ὑμῖν εὐλογίαν προξενήσαι. Ὅσα ὁ διδοὺς ἄκων ἐλεημοσύνην ὥσπερ πλεονεκτηταί.

Τούτω δὲ, ὁ σπειρών φειδομένως, φειδομένως καὶ θερίσει· καὶ ὁ σπειρών ἐπ' εὐλογίαις, ἐπ' εὐλογίαις καὶ θερίσει. » Ἐπὶ τὸ ἕτερον κεφάλαιον μεταβαίνει, τὸ περὶ τοῦ μετὰ δαφίλειας δοῦναι, καὶ φησιν, ὅτι καὶ τοῦτο λέγω πρὸς ὁς εἶπον, ὅτι οὐ φειδωλῶς δεῖ δίδόναι. Καὶ οὐκ εἶπε, Μικρολόγως, ἀλλ' εὐφημότερον, τὸ τῆς φειδοῦς ἵνομα τέθεικε. Καὶ σπείρον τὸ πρᾶγμα ἐκάλεσεν, ἵνα εὐθέως πρὸς τὴν ἀντιδοσὶν βλέψῃς, καὶ μάθῃς ὅτι πλεονα λαμβάνεις ἢ δίδως. Εἰπὼν δὲ περὶ τοῦ μετὰ δαφίλειας δίδόναι, πάλιν καὶ τοῦ μετὰ προθυμίας δοῦναι ἐπεμνήσθη· τὸ γὰρ, « Ὁ σπειρών ἐπ' εὐλογίαις, » τοῦτο δηλοῖ, ὡς ἀνωτέρω εἴρηται.

« Ἐκαστος καθὼς προαιρεῖται τῇ καρδίᾳ, μὴ ἐκ λύπης, ἢ ἐξ ἀνάγκης· ἰλαρὸν γὰρ δότην ἀγαπᾷ ὁ θεός. » Ἐνδιατρίβει τῷ περὶ τοῦ μετὰ προθυμίας δίδόναι λόγῳ, εἰδὼς ὅτι πρὸς τὸ δοῦναι πολλὰ, καὶ τὸ παράδειγμα τῶν Μακεδόνων ἱκανὸν ἔσται δι-εγείρει αὐτούς, καὶ τὴν αἰσχύνεσθαι ἐλάττους φανῆναι ἐκείνων. Τὴν δὲ γνώμην αὐτῶν ἰσῆται, ἵνα εἴη καὶ ἀρετὴ τὸ παρ' αὐτῶν γινόμενον. Εἰ γὰρ ἀκούσιον, οὐκ ἀρετὴ. Ὡς οὖν διδάσκαλος ἀληθής, θέλει τοὺς μαθητὰς κατὰ τὸν λόγον τῆς ἀρετῆς ποιεῖν ὃ ποιοῦσιν, ἅμα δὲ καὶ ἵνα ὁ μισθὸς αὐτοῖς ὀλόκληρος εἴη, ἐκούσιως ποιοῦσι τὸ καλὸν· ὡς τὸ γὰρ ἀκούσιον ὑποτέμνει τὸν μισθὸν· διὰ τοῦτο φησιν· « Ἐκαστος ὡς προαιρεῖται, καὶ οὐκ ἐκ λύπης, ἢ ἐξ ἀνάγκης· » καὶ μαρτυρίαν ἐκ Σολομῶντος παράγει. Καίτοι ὁ λόγος τῷ σοφῷ [οῦ] περὶ δαφίλειας εἴρηται· ἀλλ' ὁμῶς αὐτὸς εἰς τὸ μετὰ προθυμίας δίδόναι τοῦτον ἐξελάβετο· εἰ δὲ βούλει, καὶ πρὸς ἀμφοτέρα.

« Ἐνατὰς δὲ ὁ θεὸς πᾶσαν χάριν περισσεῦσαι εἰς ὁμᾶς. » Διὰ τούτων τῶν λόγων ἀνατρέπει τὸν λογισμὸν ὃν οἱ πολλοὶ ἔχομεν λέγοντες· Ἐὰν πολλὰ δῶ, δέδοικα μῆτις πένης γένωμαι. Φησὶν οὖν, ὅτι Ὁ θεὸς δύναται τοσοῦτον ὁμᾶς ἀνευδεῖς ποιήσαι, ὥστε καὶ πᾶσαν χάριν, τουτέστι πᾶσαν ἐλεημοσύνην, δύνασθαι ὁμᾶς μετὰ περισσείας ποιεῖν. Δότε τοίνυν δαφίλω, ἵνα ἡ ἐλεημοσύνη ὑμῶν αἰεὶ καὶ αἰεὶ περισσεύῃ.

« Ἴνα ἐν παντὶ πάντοτε πᾶσαν αὐτάρκειαν ἔχοντες, περισσεύητε εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθόν. » Ὅρᾳς; οὐ πλούτον αὐτοῖς, ἀλλ' αὐτάρκειαν ἐπέυχεται. Τοῦτο δὲ εἰπὼν, δείκνυσιν ὅτι οὐδὲ βιάζεται αὐτούς, οὐδὲ ἀναγκάζει ἐκ τοῦ ὑστερήματος δίδόναι· οὐδὲ γὰρ ἀν αὐτάρκειαν λοιπὸν ἔχοιεν· ἅμα δὲ καὶ διδάσκει ποῦ δεῖ τοῖς τοῦ θεοῦ δώροις κεχρησθῆαι. « Ἴνα γὰρ, φησὶν, εἰς πᾶν ἔργον περισσεύητε ἀγαθόν. » Ἐν μὲν γὰρ τρεῖς σαρκικοῖς, φησὶν, αὐτάρκειαν ὁμῖν ἐπέυχομαι· ἐν δὲ τοῖς πνευματικοῖς (τοῦτο γὰρ ἔστι τὸ, « εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθόν »), περισσεῖαν· ἵνα μὴ μόνον ἐλεῆτε περισσῶς, ἀλλὰ καὶ πᾶν ἔργον θεάρεστον φιλοτιμῶς ποιῆτε.

« Καθὼς γέγραπται· Ἐσκόρπισεν, ἔδωκε τοῖς

A sed benedictionem vobis conciliare volentes. Ille itaque qui eleemosynam invite largitur, quodammodo exultat.

291 Vers. 6. « Hoc autem dico, qui parce seminat, parce et metet : et qui seminat in benedictionibus, in benedictionibus et metet. » Ad aliud caput jam transit, quod est de largiter dando, in-quisiens : Hoc etiam adjicio eis quæ dixerim, quod non parce oporteat dare. Et non dixit, tenuiter, sed celebrius parcimoniam vocabulum posuit. Ac semen opus ipsum vocavit, ut ad retributionem confestim respicias, ac discas quod plura accipias quam des. Cum vero dixisset, quod largiter dan-dum sit, rursus etiam meminit quod cum animi alacritateandum sit : quod enim ait, « Qui semi-nat in benedictionibus, » hoc indicat, perinde ac in superioribus dictum est.

Vers. 7. « Unusquisque prout destinat in corde suo, non ex tristitia aut necessitate. Hilarem enim datorem diligit Deus. » In sermone de promptitudine in dando immoratur, compertum habens Macedonum exemplum sufficere ad hoc, ut excitet eos quo plura dent, utque pudefaciat eos, si inferiores illis appareant. Ipsorum autem mentem sanat, ut sit etiam virtus quod ab ipsis sit. Nam si involuntarium est, non est virtus. Ideo ceu verus præceptor, discipulos suos omnino vult pro virtutis ratione facere quod faciunt. Simul autem ut et merces ipsis tota contingat, voluntario faciunt bonum : nam involuntarium mercedem minuit. Ob eam causam, inquit, « Unusquisque ut in corde suo desti-nat » sive prædeliberat, « et non ex mœrore, aut necessitate. » Testimonium præterea ex Solomone producit. Atqui sermo sapienti de largitate dictus est, ipse vero intellexit eum de promptitudine in dando : aut si malis, ad utraque retulit.

Vers. 8. « Potens est autem Deus omnem gratiam exuberantem facere erga vos. » Hisce verbis cogitationem subvertit quam multi habemus dicen-tes : Si multa dederò, metuo ne ad paupertatem redigam. Ait igitur : Deus potest adeo vos rerum copia affluentes facere, ut et omnem gratiam, hoc est eleemosynam, possitis cum exuberantia facere. Date igitur largiter, ut eleemosyna vestra magis D magisque exuberet.

« Ut in omni re omnem sufficientiam habentes, abundetis in omne opus bonum. » Viden' ? non opes ipsis exoptat, sed sufficientiam. Hoc autem dicens, indicat quod neque adigat, neque compellat eos ex inopia dare : neque enim sufficientiam deinceps haberent. Simul autem docet ubinam oporteat donis Dei uti. « Ut abundetis » enim, inquit, « ad omne opus bonum. » Siquidem in carnalibus vobis sufficientiam exopto : in spiritualibus autem (hoc enim est quod ait, « ad omne opus bonum ») abundantiam etiam vobis 292 imprecor, ut nedum abunde misericordes sitis, verum etiam omne opus Deo placens liberaliter faciatis.

Vers. 9. « Sicut scriptum est : Dispersit, dedit

pauperibus, justitia ejus manet in sæculum ⁱ. » Dixit, « ut exuberetis. » Ad istius itaque confirmationem ex propheta testimonium protulit, videlicet, « Dispensit; » hæc enim dicitio liberalitatem et exuberantiam indicat. Pecuniæ igitur et facultates non manent : justitia autem, hoc est humanitas (sic enim eam vocat, tanquam quæ hominem justificet, ac peccata solvat), ista scilicet perdurat in sæculum tum præsens tum futurum. Hinc enim est quod misericors ab omnibus, et progenies ⁱ ejus a posteris diligitur.

Vers. 10. « Qui autem administrat semen seminanti, et panem ad manducandum præstet, et multiplicet semen vestrum, et crescere faciat germina justitiæ vestræ. » Sub eisdem verbis et corporalia et spiritualia illis exoptat, sermonique suo auctoritatem a sensibili agricultura conelliat. Si enim terræ semina mandantibus Deus impertit semen, ac si corpus alentibus alimoniam præbet : multo magis cælum colentibus animamque alentibus. Dicens igitur, « Præstet et multiplicet semen vestrum, » de divitiis sensibilibus loquitur, quas vult spirituale semen effici, dum pauperibus erogantur. Hinc enim crescit omne bonum opus in nobis, atque adeo justitiæ manipuli augescunt : propterea infert, « Et crescere faciat germina justitiæ vestræ. » Hic autem nota, quod Deum non delicias, sed alimoniam impertientem introducat : « Panem enim, inquit, « ad manducandum ». » Istud autem ex Isaia desumptum est.

Vers. 11. « In omnibus ditescentes ad omnem simplicitatem, quæ efficit per nos gratiarum actionem Deo. » Indicat hic rursus quomodo nos divitiis uti oporteat. Aut enim quod non sunt defoliendæ, cæterum ad omnem simplicitatem habendæ, hoc est cum liberalitate erogandæ. Quoniam vero haud parum multi in scorta et mimos simplicitatem ostendant, Talem, inquit, simplicitatem dico, quæ multam gratiarum actionem affert Deo : imo vero non solum gratiarum actionem, verum et multa alia quæ in progressu Epistolæ deinceps ponit, ut, sic ostendens multa illa bona ex simplicitate orta, proniores eos ad hanc efficiat.

Vers. 12-14. « Quoniam ministerium hujus officii non solum supplet ea quæ desunt sanctis, verum etiam abundat per multas gratiarum actiones Deo, per probationem ministerii hujus, glorificantes Deum in obedientia confessionis vestræ in Evangelium Christi, in simplicitate communicationis in **293** ipsos et in omnes : et ipsorum precatione pro vobis, desiderantium vos propter eminentem gratiam Dei in vobis. » Ministerium, inquit, ill est pecuniarum suppeditatio, multa perficit. Etenim non solum repletis indigentiam fratribus,

ⁱ Psal. cxi, 9. ^j Isa. Lv, 40.

πίνησιν, ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα. » Εἶπεν, ὅτι « Ἴνα περισσεύητε. » Κατασκευάζων τοῖσιν τοῦτο ἀπὸ τοῦ προφήτου παρήνευγε ²⁹ μαρτυρίαν, τὸ, « Ἐσχόρπισεν. » Ἡ λέξις γὰρ αὕτη τὴν δαψίλειαν καὶ περισσειάν ἐμφαίνει. Τὰ μὲν οὖν χρήματα οὐ μένει· ἡ δὲ δικαιοσύνη, τουτέστιν ἡ φιλανθρωπία (οὕτω γὰρ αὐτὴν καλεῖ, ὡς δικαιοῦσαν τὸν ἄνθρωπον καὶ διαλύουσαν τὰ ἁμαρτήματα), αὕτη γοῦν μένει εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ τὸν ἐνταῦθα, καὶ τὸν ἐκεῖ. Κάντεῦθεν γὰρ ὁ ἐλεήμων ἀγαπητὸς πάντων, καὶ τοῖς ὀφειλοῖσι οἱ ἀπόγονοι αὐτοῦ.

« Ὁ δὲ ἐπιχορηγῶν σπέρμα τῷ σπείροντι, καὶ ἄρτον εἰς βρώσιν ἐπιχορηγήσῃ, καὶ πληθύναι τὸν σπόρον ὑμῶν, καὶ αὐξήσῃ τὰ γεννήματα τῆς δικαιοσύνης ὑμῶν. » Ἐπεύχεται αὐτοῖς ἐν ταῦτα καὶ **B** σωματικὰ καὶ πνευματικὰ, καὶ ἀξιώπιστον ποιῆσαι τὸν λόγον ἀπὸ τῆς αἰσθητῆς γεωργίας ³⁰. Εἰ γὰρ τοῖς τὴν γῆν σπείρουσι σπέρμα δίδωσιν ὁ Θεὸς, καὶ εἰ τοῖς τὸ σῶμα τρέφουσι παρέχει τροφήν· πολλῶ μᾶλλον τοῖς τὸν οὐρανὸν γεωργοῦσι, καὶ τὴν ψυχὴν τρέφουσιν. Εἰπὼν οὖν, « Χορηγήσῃ καὶ πληθύναι τὸν σπόρον ὑμῶν, » περὶ τοῦ αἰσθητοῦ πλοῦτου λέγει, ὃν βούλεται σπόρον γενέσθαι πνευματικῶν τοῖς πένησι διδόμενον. Ἐκ τούτου γὰρ αὐξεται πῶν ἔργον ἀγαθὸν ἐν ἡμῖν, καὶ τὰ δράγματα τῆς δικαιοσύνης· διὸ καὶ ἐπάγει· « Καὶ αὐξήσῃ τὰ γεννήματα τῆς δικαιοσύνης ὑμῶν. » Σημειῶσαι δὲ κἀνταῦθα, ὅτι οὐ τροφήν, ἀλλὰ τροφήν δίδόντα ἡμῖν εἰσάγει τὸν Θεόν. « Ἄρτον » γὰρ, φησὶν, « εἰς βρώσιν. »

C Τοῦτο δὲ τοῦ Ἱερεμίου ἐστίν.

« Ἐν παντὶ πλουτιζόμενοι εἰς πᾶσαν ἀπλότητα, ἥτις κατεργάζεται δι' ἡμῶν εὐχαριστίαν τῷ Θεῷ. » Καὶ πάλιν δεικνυσι, πῶς τῷ πλούτῳ δεῖ χρῆσθαι. Φησὶ γὰρ ὅτι· οὐ κατορῦντεν χρῆ, ἀλλ' εἰς πᾶσαν ἀπλότητα ἔχειν, τουτέστι, μετὰ δαψίλειαν κενῶν. Ἐπεὶ δὲ πολλοὶ εἰς πόρνας καὶ μίμους ἐνδείκνυνται τὴν ἀπλότητα, φησὶν, ὅτι τοιαύτην ἀπλότητα φησὶ ἥτις εὐχαριστίαν πολλὴν φέρει τῷ Θεῷ· μᾶλλον δὲ οὐκ εὐχαριστίαν μόνον, ἀλλὰ καὶ ἄλλα πολλά, ἐτίθησι προῖων· ἵνα δείξας πολλὰ τὰ ἀγαθὰ ἐκ τῆς ἀπλότητος ³¹ τικτόμενα, προθυμότερους εἰς ταύτην ἐργάσῃται.

« Ὅτι ἡ διακονία τῆς λειτουργίας ταύτης οὐ μόνον ἐστὶ προσαναπληροῦσα τὰ ὑστερήματα τῶν ἁγίων, ἀλλὰ καὶ περισσεύουσα διὰ πολλῶν εὐχαριστιῶν τῷ Θεῷ (διὰ τῆς δοκιμῆς τῆς διακονίας τῆς τοῦ Θεοῦ δοξάζοντες τὸν Θεόν ἐπὶ τῇ ὑποταγῇ τῆς ὁμολογίας ὑμῶν εἰς τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἀπλότητι τῆς κοινωνίας εἰς αὐτοὺς καὶ εἰς πάντας)· καὶ αὐτῶν δεήσει ὑπὲρ ὑμῶν ἐπιποθούτων ὑμᾶς διὰ τὴν ὑπερβάλλουσαν χάριν τοῦ Θεοῦ ἐν ὑμῖν. » Ἡ διακονία, φησὶ, τουτέστιν, ἡ τῶν χρημάτων ἐπιχορηγία, πολλὰ κατορθοῖ. Καὶ γὰρ οὐ μόνον

Variæ lectiones.

²⁹ παρήνευγε ο. ³⁰ ἀπὸ τῆς θεωρίας ο. ³¹ καὶ τῆς χρηστότητος.

πληροῦτε τὴν χρεῖαν τοῖς ἀδελφοῖς, ἀλλὰ καὶ περισσεύετε· τουτέστι, Πλέον τῆς χρείας αὐτοῖς παρέχετε, καὶ πολλὰ εὐχαριστία γίνεται διὰ τῆς δοκίμου ταύτης καὶ μεμαρτυρημένης ἐπὶ φιλανθρωπίᾳ διακονίας. Δοξάζουσι γὰρ τὸν Θεόν, ὅτι οὕτως ὑπετάγητε τῷ Εὐαγγελίῳ, ὥστε τὰ προστάγματα αὐτοῦ μετὰ θαυμάσιας πληροῦν. Τὴν γὰρ ἐλεημοσύνην τὸ Εὐαγγέλιον διδάσκει. Καὶ δι' ἄλλο δοξάζουσι τὸν Θεόν, ὅτι ἡ ἀπλότης καὶ ἡ ἀγαθότης ὑμῶν, οὐκ εἰς αὐτοὺς μόνον, ἀλλὰ καὶ εἰς πάντα· τοὺς πιστοὺς πένητας ἐκχεῖται. Οὐ γὰρ ζηλοτυποῦσιν, ὡς οἱ λοιποὶ πτωχοί, ἀλλ' εὐχαριστοῦσι, καὶ ὑπὲρ ὧν ἑτέροις δίδοτε. Ὁ μεγάλης ἀρετῆς αὐτῶν σημεῖον. Ὡστε δεῖ τοῖς τοιαούτοις θαφιλέστερον δίδοναι, τοῖς οὕτως ἀφρόνοις, τοῖς οὕτως ἠναρέτοις. Ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ ὑμῶν θέονται, ὡς ἂν ἀξιοθῶσιν ἰδεῖν ὑμᾶς· ἰδεῖν, οὐ διὰ τὰ χρήματα, ἀλλὰ διὰ τὴν δοθείσαν ὑμῖν ὑπερβολικῶς χάριν τοῦ Θεοῦ. Πάλιν δὲ χάριν τὸ τῆς ἐλεημοσύνης πρᾶγμα ἐκάλυψε, τὸ πᾶν τῷ Θεῷ ἀνατιθεῖς, ἵνα μὴ ἐπαίρωνται αὐτοί. Ἐν δὲ τῷ εἰπεῖν, Ἐπερβάλλουσαν χάριν τοῦ Θεοῦ, ἐ διεγείρει αὐτοὺς, ἵνα θαφιλέστερον τὴν φιλοτίμην ποιήσωνται, καὶ μὴ ὑπερβάλλωσιν αὐτοὺς καὶ νικήσωσιν ἑτεροί.

Ἡ χάρις δὲ τῷ Θεῷ ἐπὶ τῇ ἀνεκδιγήτῳ αὐτοῦ δωρεῇ. Ὁ δωρεᾶν λέγει τὰ διὰ τῆς ἐλεημοσύνης γινόμενα ἀγαθὰ καὶ ποῖς διδοῦσι, καὶ τοῖς λαμβάνουσιν· ἡ καὶ τῶν ἀγαθῶν ἀναμνησκαι, ὧν ἠξιώθημεν διὰ τῆς σαρκώσεως τοῦ Χριστοῦ, ὡσανεὶ τοιαῦτα λέγων· Μηδὲν μέγα νομίσητε ὑμεῖς ποιεῖν· ἀνεκδιγήτα γὰρ εἰσι τὰ ἀγαθὰ ἃ ἐλάβομεν παρὰ Θεοῦ· καὶ εἰ ὀλίγα καὶ φθαρτὰ δώμεν, τί μέγα;

ΚΕΦΑΛ. Ι΄.

Ἐ αὐτὸς δὲ ἐγὼ Παῦλος παρακαλῶ ὑμᾶς διὰ τῆς πραότητος καὶ ἐπιεικειᾶς τοῦ Χριστοῦ. Ἐ Ἀπαρτίτας τοὺς περὶ ἐλεημοσύνης λόγους, νῦν ἀρχεται τῶν αὐστηροτέρων, κατὰ τὰς τῶν ψευδαποστόλων καὶ τῶν διαβαλλόντων αὐτὸν ὡς ἰδιώτην καὶ εἰκῆ ⁴⁰ ἀλαζονευόμενον· καὶ μέλλει ⁴¹ συνιστάνειν ἑαυτὸν, ἀναγκασθεὶς, ἵνα μὴ τὸ κήρυγμα ἐξευτελισθῇ. Καταλέγει τοῖνον καὶ τὰ ἑαυτοῦ κατορθώματα, καὶ τὴν δοθείσαν χάριν τοῦ Θεοῦ. Ὡστε οὐκ ἂν τις ἀμάρτει, ἐγκώμιον τοῦ Παύλου ταύτην τὴν Ἐπιστολὴν εἰπών. Τίως δ' οὖν ἀρχομένη τοιαύτην τινὰ διάνοιαν ὁ λόγος ἐμφαίνει, πρὸς τοὺς ἀδύνατον αὐτὸν ἀποκαλοῦντας καὶ ἀλαζόνα, ὅτι Ἐπαρακαλῶ ὑμᾶς αὐτὸς ἐγὼ ὁ Παῦλος; ὁ διδάσκαλος τῆς οἰκουμένης (ἀξίωμα γὰρ ἐμφαίνει τὸ, Ἐ αὐτὸς ἐγὼ ὁ Παῦλος, ὡσπερ καὶ τὸ, Ἦδε ἐγὼ ὁ Παῦλος λέγω ὑμῖν καὶ δέομαι ὑμῶν, ἵνα μὴ με ἀναγκάσωσιν οἱ λοιδοροῦντές με, χρήσασθαι τῇ δυνάμει μου κατ' αὐτῶν. Μέγα μὲν οὖν καὶ τὸ αὐτὸν παρακαλεῖν. Ὁ δὲ καὶ τὴν πραότητα τοῦ Χριστοῦ εἰς μεσιτείαν ἀγει, ὡσανεὶ λέγων· Ἀδέσθητε τὴν ἐπιεικειαν τοῦ Χριστοῦ, δι' ἧς ὑμᾶς παρακαλῶ· ἡμοῦ δὲ ἐμφαίνει διὰ τί φείδεται αὐτῶν·

verum etiam exuberatis, hoc est, plus quam necessarium sit, ipsis exhibetis, multæque gratiarum actiones fiunt per probum hoc et comprobatum propter humanitatem ministerium. Glorificant enim Deum, quod sic subjecti sitis Evangelio, ut expleatis jussa ejus cum liberalitate. Eleemosynam enim Evangelium docet. Alia etiam ratione glorificant Deum, quia simplicitas et bonitas vestra non in ipsos solos, verum in omnes etiam fideles pauperes effunditur. Non enim invidiæ affectu laborant, reliquorum mendicorum instar, verum gratias agunt quod aliis etiam detis : quod maximæ virtutis eorum argumentum est. Quare hujusmodi hominibus largius dandum est, qui adeo invidia vacant, qui adeo virtutibus sunt præditi. Insuper pro vobis etiam apud Deum interpellant, ut digni judicentur videre vos ; videre, non ob pecuniam, verum ob excellentem Dei gratiam excellenter vobis datam. Rursus autem gratiam eleemosynæ negotium vocavit, omnia ita Deo accepta referens, ne ipsi attollantur. Cum autem dicit, « Excellentem gratiam Dei, » excitat eos, ut largiorem munificentiam faciant, ne exsuperentur aut vincantur ab aliis.

VERS. 15. « Gratia autem Deo super inenarrabili dono ejus. » Donum hic nominat bona ipsa quæ per eleemosynam sunt tum dantibus tum accipientibus : vel honorum commonefacit, quibus donati dignatique sumus per incarnationem Christi, perinde ac si dicat : Nihil arduum vos facere existimetis ; inenarrabilia enim sunt bona quæ accepimus a Deo. Quid igitur præclari est, si pauca eaque corruptibilia demus ?

CAPUT X.

VERS. 1. « Ipse autem ego Paulus obsecro vos per mansuetudinem et clementiam Christi. » Confectis de eleemosyna sermonibus, austeriora nunc orditur adversum pseudapostolos, et eos qui calumniabantur ipsum ceu rudem et indoctum et temere sese jactantem. Atque seipsum commendare coactus est, ne ipsius prædicatio vilipendatur. Recenset igitur quæ a se gesta sunt, gratiamque Dei sibi datam. Itaque non aberraverit, qui hanc Epistolam Pauli encomium dixerit. Hactenus igitur ab exordio talemquemdam sensum præ se fert oratio contra eos qui illum impotentem et arrogansem vocabant ; nempe, Obsecro vos ipse ego Paulus, **294** terrarum orbis doctor (dignitatem enim et auctoritatem indicant hæc verba, « Ipse ego Paulus : » perinde ac illa, « Ecce ego Paulus dico vobis et precor vos, ne me cogant conviciantes mihi uti potentia mea adversum ipsos). Magna autem res est Apostolum obsecrare. Ille vero mansuetudinem etiam Christi ad interpellationem adducit, perinde ac si dicat, Reveremini clementiam Christi, per quam vos obsecro : simul ostendens cur eis parcat, nimirum ut imitetur man-

Variæ lectiones.

⁴⁰ εἰχουσιν ο. ⁴¹ μέλλειν ο.

suetudinem Servatoris Christi, non quia infirmus est. Ne igitur cogatis me desicere a mansuetudine hac, quam adeo cupio, ut et intercessionis loco eam vobis objiciam.

« Qui in facie quidem abjectus sum inter vos, absens autem confido vobis. » Vel per ironiam hæc dicit, calumniantium eum verbis usus. Dicebant enim illi, Cum adest, nullius est momenti, sed vilis atque contemptibilis : sin absuerit, timet et superbit, audeatque adversum nos et interminatur. Vel vere hæc de seipso dicit : Ego, qui cum apud vos sim, humilis et mansuetus sum erga vos ; etiamsi nunc magna proloquar, non ex arrogantia istud ago, sed quia confidam vobis.

Vers. 2. « Rogo autem vos, ne præsens audeam per eam confidentiam, qua existimor audere in quosdam qui arbitrantur nos veluti secundum carnem ambulare. » Precor, inquit, ne me adigatis confidenter uti potentia mea (confidentiam enim potentiam suam vocat) quam cogito audere, hoc est, in animum induco, ratiocinor, aut conjicio, eo quod illi me compellant, adversam calumniantes nos, quasi hypocritæ et ostentatores simus : hoc enim est, « secundum carnem ambulare. » Observa autem quomodo audaciam appellat, quod omnino se de quibusdam ulcisci velit, etiamsi non propter seipsum, sed ob verbum a se prædicatum hoc facturus erat. Attamen magis interest præceptoris, in supplicia cunctari, nec protenus ad illa insilire.

Vers. 3. « In carne enim ambulantes, non secundum carnem militamus. » Hoc est, carne amicti, carnalibus armis haud utimur. De prædicatione enim disputat, ostendens quod non sit humana, neque humanæ opis indiga. Cum autem dicit, « Militamus, » prælium et pugnam nos suscepisse indicat.

Vers. 4. « Nam arma militiæ nostræ non sunt carnalia. » Hoc est, non opes, non gloria, non eloquentia, non adulationes, non hypocrisis : talia enim carnalia sunt arma.

« Sed potentia Deo, ad destructionem munitionum. » Non dixit, sed Spiritualia (hoc enim omnino debuisset dicere, ut carnali opponeretur), sed, « potentia, » subindicans ita eorum res esse imbecilles et impotentes. Considera autem demissum in eo spiritum : non dixit enim, Nos potentes sumus, sed, « Arma potentia Deo, » hoc est, Deus ipsa potentia effecit. Quia enim agebantur et flagris cædebantur, infirmitatis autem hæc esse videbantur : Deo (inquit) potentia sunt hæc. Dei namque robur per hæc maxime apparet, ac ille est qui operatur et bellum gerit, etiamsi nos illis amicumur. Ubi autem sunt potentia ? Ad demolitionem munitionum. Quænam autem sint istæ munitiones, subinfert.

« Ratiocinationes destruentes. » Græcorum syllogismos, inquit, et fastum eorum demolimur hisce

δτι διὰ τὸ μμεῖσθαι τὴν πραότητα τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ, καὶ οὐ διὰ τὸ ἀσθενῆς εἶναι. Μὴ εἶναι μὲ ἀναγκάσθητε ἐκστῆναι ταύτης· ἦν οὕτω τοῦτῳ, ὡστα καὶ μεσίτην ταύτην ὑμῖν προβάλλομαι.

« Ὅς κατὰ πρόσωπον μὲν ταπεινός ἐν ὑμῖν, ἀπὼν δὲ θαρρῶ εἰς ὑμᾶς. » Ἡ κατ' εἰρωνείαν τοῦτῳ φησι, τοῖς τῶν διαβαλλόντων αὐτὸν λόγοις χρησάμενος· ἔλεγον δὲ ἐκεῖνοι, ὅτι ἔταν μὲν παρῆ, οὐδενός ἐστιν ἄξιος λόγου, ἀλλὰ ταπεινός, εὐκαταφρόνητος· ἔταν δὲ ἀπῆ, φουσῆ τε καὶ κομπάζει, καὶ καταβαρβέει ἡμῶν καὶ ἀπειλεῖ. Ἡ ἀληθῶς ταῦτῳ φησι περὶ ἑαυτοῦ, ὅτι· Ἐγὼ δ' ἐν τῷ παρεῖναι, ταπεινός· καὶ πρὸς εἰς ὑμᾶς, νῦν εἰ καὶ μεγάλα φθέγγομαι, οὐκ ἐξ ἀπονοίας τοῦτο ποιῶ, ἀλλ' ἐκ τοῦ θαρρῆν ὑμῖν.

« Δέομαι δὲ τὸ μὴ παρὼν θαρρῆσαι τῇ πεποιθήσει, ἢ λογίζομαι τομῆσαι ἐπὶ τινὰς τοὺς λογιζομένους ἡμᾶς ὡς κατὰ σάρκα περιπατοῦντας. » — « Δέομαι, » φησὶν, ἵνα μὴ με ἀναγκάσθητε θαρρῶντος ἢ χήσασθαι τῇ δυνάμει (πεπαθήσθην γὰρ τὴν δύναμιν αὐτοῦ καλεῖ) ἢ λογίζομαι τομῆσαι, τούτέστιν, ὑπολαβένω καὶ λογίζομαι, ἤστοχάζομαι ἀφ' ὧν ἐκεῖνοι ἡμᾶς ἀναγκάζουσι κατὰ τῶν διαβαλλόντων ἡμᾶς ὡς ὑποκριτῆς καὶ ἀλαζδνας· τοῦτο γὰρ τὸ, « Κατὰ σάρκα περιπατοῦντας. » Ὅρα δὲ, πῶς τόλμην καλεῖ, τὸ δῆλα· ἀμύνασθαι τινὰς, καίτοι γε οὐκ ὑπὲρ ἑαυτοῦ, ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ κηρύγματος τοῦτο ἐμελλε ποιῆσαι. Ἄλλ' ὅμως τῷ διδασκάλῳ οἰκιστότερον τὸ ἐν ταῖς τιμωραῖς μέλλειν εἶναι, καὶ μὴ ταχέως ταύταις ἐπιπηδῆναι.

« Ἐν σαρκὶ γὰρ περιπατοῦντες, οὐ κατὰ σάρκα στρατευόμεθα. » Τούτέστι, σάρκα περιχρῆμενοι, οὐ σαρκικοί· ὅπλοις χρώμεθα. Περὶ γὰρ τοῦ κηρύγματος διαλέγεται, δεικνύς ὅτι οὐκ ἔστιν ἀνθρώπινον, οὐδὲ τῆς κάτωθεν δεόμενον βοήθειας. « Στρατευόμεθα » δὲ, εἰπὼν, ἔδειξεν ὅτι πόλεμον καὶ μάχην ἀνεθεξάμεθα.

« Τὰ γὰρ ὅπλα τῆς στρατείας ἡμῶν οὐ σαρκικά. » Τούτέστιν, οὐ πλοῦτος, οὐ δόξα, οὐκ εὐγλωττία, οὐ χολακείαι, οὐκ ὑποκρίσεις· τοιαῦτα γὰρ τὰ σαρκικά ὅπλα.

« Ἀλλὰ δυνατὰ τῷ Θεῷ, πρὸς καθαρεῖσιν ὀχυρωμάτων. » Οὐκ εἶπεν, ἔτι Ἀλλὰ πνευματικά (τοῦτο γὰρ πάντως ὤφειλεν εἰπεῖν πρὸς ἀντιδιατολήν τοῦ σαρκικοῦ), ἀλλὰ, « Δυνατὰ »· αἰνετιόμενος· ὅτι τὰ ἐκείνων ἀσθενῆ καὶ ἀδύνατα. Καὶ σκόπει τὸ ἀτυφον· οὐκ εἶπεν, ὅτι Ἡμεῖς δυνατοί, ἀλλὰ, « Τὰ ὅπλα δυνατὰ τῷ Θεῷ, » τούτέστιν, ὁ Θεὸς αὐτὰ δυνατὰ κατασκευάσεν. Ἐπειδὴ γὰρ ἠλαύνοντο καὶ ἐμαστιζοντα, ἀσθενείας δὲ ταῦτα ἐδόκουν, φησὶν ὅτι δυνατὰ εἰσι ταῦτα τῷ Θεῷ. Ἡ γὰρ τοῦ Θεοῦ ἰσχύς διὰ τούτων μάλιστα φαίνεται, κακῆνός ἐστιν ὁ ἐνεργῶν καὶ πολεμῶν, εἰ καὶ ἡμεῖς αὐτὰ περιχεῖμεθα. Πῶς δὲ εἶπεν δυνατὰ ; « Εἰς καθαρεῖσιν ὀχυρωμάτων »· καὶ τινὰ τὰ ὀχυρώματα, ἐπιφέρει.

« Λογισμοὺς καθαιρούντας. » Τοὺς τῶν Ἑλλήνων συλλογισμοὺς, φησὶ, καὶ τὴν τυφλὴν αὐτῶν καθαρῶν·

Variæ lectiones.

¹¹ θαρρῶντος· ο. ¹² κάκεινοι ο.

μεν διὰ τούτων τῶν δ' ἄλλων ἦ, ὅτι αὐτοὺς τοὺς λογι-
σμοὺς αὐτῶν καὶ τὰς ψυχὰς καταβάλλομεν ἐκ τῆς
πλάνης, ἣ κεκράτηνται, καὶ ὑποτάσσομεν⁴⁴ τῇ ἀλη-
θείᾳ. Ὁ γὰρ τοῦ Ἀρειοπαγίτου λογισμὸς, καὶ ἡ με-
γαλόνοια, καθηρέθη μὲν ἀπὸ τῆς ἀσεβείας, ὑπεκλήθη
δὲ τῇ εὐσεβείᾳ. Ὅρα δὲ, οὐκ εἶπεν, ὅτι Μηχανή-
ματα προσάγομεν, ἀλλ', εὐθύς καθαιροῦμεν τὸ εὐ-
κολον τῆς νίκης καὶ τὸ δυνατὸν τῶν βελῶν⁴⁵ δηλῶν.

« Καὶ πᾶν ὑψωμα ἐπαιρόμενον κατὰ τῆς γνώσεως
τοῦ Θεοῦ. » Ἐπιμένει τῇ τροπῇ, ἵνα ἀναργέστερον⁴⁶
δηλώσῃ ὃ βούλεται. Φησὶν οὖν, ὅτι: Κἂν ὑψωμα ἐπ-
η-, τουτέστι πύργωμα, ἢ φρούριον ἀνθιστάμενον
τῇ γνώσει τοῦ Θεοῦ, ἦτοι τῷ εὐαγγελίῳ, καὶ τοῦτο
καθαίρομεν.

« Καὶ αἰχμαλωτίζοντες πᾶν νόημα εἰς τὴν ὑπ-
ακοὴν τοῦ Χριστοῦ. » Τὸ τῆς αἰχμαλωσίας ὄνομα δύο
δηλοῖ· καὶ τὴν ἐκπτώσιν τῆς ἐλευθερίας, καὶ τὴν
τελείαν ἄλωσιν, ὥστε μὴ ἀντιστῆναι πάλιν. Κατὰ
γούν τὸ δεύτερον σημαινόμενον, εἶπεν ὁ Παῦλος νῦν
τὸ, « Αἰχμαλωτίζοντες. » Οὐ γὰρ περιγινομένης,
φησὶ, μόνον, καὶ νικῶμεν πᾶσαν ἀνθρωπίνην διά-
νοιαν, ἀλλὰ καὶ αἰχμαλωτίζομεν ὅπερ ἐστὶν ἡ τε-
λειότερα νίκη. Εἶτα ἐπεὶ τὸ τῆς αἰχμαλωσίας ὄνομα
βαρὺ, φησὶν· « εἰς τὴν ὑπακοὴν τοῦ Χριστοῦ » του-
τέστιν, εἰς δουλείαν αὐτοῦ ὑπάγομεν, πάσης ἐλευ-
θερίας τιμωτέραν· ἀπὸ γὰρ ἀπωλείας εἰς σωτη-
ριαν, καὶ ἀπὸ θανάτου εἰς ζωὴν, ὑποτάττοντες αὐ-
τοῦ· τῷ Χριστῷ. Ἐννόησαν οὖν τοὺς ἐν Ἐφέσῃ τὰς
μαγικὰς αὐτῶν βίβλους κατακαύσαντας, καὶ νοήσεις
πῶς ἠχμαλώτευσεν Παῦλος.

« Καὶ ἐν ἐτοίμῳ ἔχοντες ἐκδικῆσαι πᾶσαν παρα-
κοήν, ὅταν πληρωθῇ ὁμῶν ἡ ὑπακοή. » Ἐνταῦθα
καὶ τούτους ἐφόβησεν. Ὑμᾶς γὰρ, φησὶν, ἀναμένο-
μεν, ἐν' ὅταν διὰ τῆς παραινέσεως διορθώσωμεν
ὑμᾶς καὶ ἀποστήσωμεν ἐκείνων, τότε ἐκείνοις μό-
νοις, ἀπολειφθεῖσιν ἀνιάτοις⁴⁷, τὴν τὸμῃν ἐπενέγκω-
μεν. Ἐν ἐτοίμῳ οὖν ἔχομεν τὴν τιμωρίαν, ἀλλ' ἀνα-
μῆξ ὄντων ὁμῶν, κωλυόμεθα, ἵνα μὴ καὶ ὁμῶν
ἐξηται ἡ πληγὴ. Διὰ δὲ τοῦ εἰπεῖν, « Ὅταν πλη-
ρωθῇ ὁμῶν ἡ ὑπακοή, » αἰνίττεται ὑπακούοντας μὲν
καὶ νῦν, ἀλλ' οὐ τελείως. Ταῦτα δὲ ἀπειλεῖ, ἵνα καὶ
οὗτοι κάκεινοι διορθωθῶσι, καὶ μηδένα πλήξῃ. Πρῶ-
τερον δὲ ἐν ἡμῖν λογισμοὶ συνίστανται, παλαιότητων
τῶν χειρόνων πρὸς τοὺς κρείττονας· εἶτα γίνονται
ὁψώματα, νικῶντων δηλαδὴ, ὅτε καὶ ἐπαίρονται κατὰ
τῆς βίας γνώσεως, καὶ τοσοῦτον, ὥστε καὶ εἰς τὴν
τοῦ νοήματος⁴⁸ τάξιν ἀνατρέχειν, ὡς λεγόμενοι
ἐθνουσιασμοί. Ἔστι γὰρ νόησις, ἀπλῆ καὶ ἀσυλλό-
γιστος ἐπιβολὴ⁴⁹ τοῦ νοῦ, αὐτὰ δεικνύσα τὰ πρά-
γματα κρεσσόνως ἢ ἡ ἀπόδειξις. Εἰσὶν οὖν καὶ ἐν
τοῖς ὑπὸ δαιμόνων ἀπατωμένοις τοιαῦται δοκοῦσαι
νοήσεις, ὅς ὁ Παῦλος, καὶ εἰ τις κατὰ τοῦτον, αἰ-
χμαλωτίζει εἰς τὴν ὑπακοὴν τοῦ Χριστοῦ.
ponitur, tales, ut videtur, intellectus, quos Paulus,
ad obedientiam Christi.

⁴¹ Act. xii, 19.

Variae lectiones.

⁴⁴ ὑποταπεινοῦμεν ο. ⁴⁵ δ' ἄλλων ο. ⁴⁶ μὲν ἀργέστερον ο. ⁴⁷ ἀνιάτως ο, ⁴⁸ νοήματος ο. ⁴⁹ μεταβολὴ ο.

armis, vel quia ratiocinationes sive cogitationes eo-
rum et animas dejicimus ex errore quo detentæ
fuerunt, ac veritati subijcimus. Areopagitæ enim ratio
et magna mens sublata est ab impietate et pietati
subdita. Animadvertite autem quod non dixerit, Ma-
chinæ admovemus, sed, statim demolimur, cum
victoriæ facilitatem, tum armorum potentiam indi-
cans.

VERS. 5. « Et omnem altitudinem extollentem se
adversus scientiam Dei. » Perseverat in tropo, ut
quod velit clarius explicet. Si, inquit, altitudo fue-
rit, hoc est, turrata munitio vel propugnaculum re-
sistens scientiæ Dei, adeoque Evangelio, id quoque
demolimus.

« Et in captivitate redigentes omnem intellectum
in obsequium Christi. » Captivitatis vocabulum duo
significat : et ex libertate lapsum, et perfectam cap-
tionem, quæ quis ita capitur, ut ne resistere quidem
possit. Juxta secundam igitur significationem nunc
Paulus dixit, « captivantes. » Non enim tantum, in-
quit, superiores sumus, et victoriam obtinemus de
omni humana cogitatione et intellectu, sed in capti-
vitate etiam redigimus, quæ est consummatio
victoriæ. Deinde, quia captivitatis vocabulum gravo
est, addit, « ad obsequium Christi, » hoc est, ad
servitutem ejus redigimus omni libertate pretiosio-
rem : ab interitu nimirum ad salutem, a morte ad
vitam subjiciendo eos Christo. Animo igitur re-
volve eos qui magicæ artis fibros Ephesii combusse-
runt⁴¹, et videbis quomodo Paulus captivos duxerit.

VERS. 6. « Et in promptu habentes ulcisci omnem
inobedientiam, cum impleta fuerit vestra obedien-
tia. » Hic illos etiam terruit. Vos, inquit, etiam
expectamus, ut postquam per admonitionem no-
stram correxerimus vos et ab illis dedecere fecerim-
us, tum illis solis incurabilibus relictis sectionem
afferamus. In promptu igitur habemus pœnam et
ulcionem, cæterum cum vos illis nisi sitis, prohi-
bemur adhuc, ne et vos plaga contingat. Per hoc
autem quod ait, « Cum completa fuerit obedientia
vestra, » tacite indicat, **296** eos quidem etiamnum
obedire, sed imperfecte. Hæc autem interminatur,
ut et hi et illi meliorem vitam induant, et ut ne-
minem feriat. Prius autem in nobis conficiuntur ra-
tiocinationes, pejoribus adversum potiores luctanti-
bus; deinde sunt exaltationes vel altitudines, vi-
ctoriam videlicet obtinentibus, quando contra divi-
nam cognitionem eriguntur, adeoque ut vel intelle-
ctus locum occupent, quales sunt qui dicuntur fu-
rores, sive numinis affatus. Est enim intellectus
simplex et ratiocinatione vacans mentis actio im-
petusve ipsa opera melius ostendens quam demon-
stratio. Sunt igitur et in iis quibus a dæmonibus im-
petusve ipsa opera melius ostendens quam demon-
stratio. Sunt igitur et in iis quibus a dæmonibus im-
petusve ipsa opera melius ostendens quam demon-
stratio. Sunt igitur et in iis quibus a dæmonibus im-

VERS. 7. « Quæ ad faciem sunt videte. » Non solos deceptores perterrefacit, verum etiam deceptos increpat. Propterea dicit, Ex iis quæ apparent iudicate, si quis superbit, si quis locuples est, si quis virtutis imagine vesitus est.

« Si quis confidit sibi Christi se esse, hoc rursus apud sese cogitet, quod sicut ipse Christi est, ita et nos. » Pseudapostoli enim gloriabantur et superbiebant, quod Christi essent, et quod Christum ipsi viderint forsitan. « Apud seipsum » autem dixit, pro, Non expectet nostram adversus ipsum obijurationem, sed intelligat quod secundum hoc ipsum quod Christi est, nihil nobis sit superior. Non enim ille quidem Christi, ego vero alterius cujusfam sum. Verum hoc se submittendo dixit, quandoquidem deinceps in sequentibus ostendit quantum ipse excellat.

VERS. 8. « Nam si amplius aliquid gloriatus fuero de potestate quam dedit mihi Dominus ad ædificationem, et non ad destructionem, non erubescam. » Non dixit, Est mihi potestas puniendi et occidendi, quæ illis non est, sed longe submissius, « amplius quiddam. » Nec dixit, Si gloriari voluero, « Si gloriatus fuero, » hoc est, si gloriari voluero de potestate quam dedit mihi Dominus, rursus ipsi totum ascribens. Accepi autem hanc potestatem a Deo, ut ad fidem ædificem, beneficia impertiens, non ut puniam. Quare igitur dixisti, « cogitationes destruentes? » Quoniam hoc ipsum maxime est ædificatio, marcida demoliri, obstaculaque dejicere. Quomodo igitur ipsis interminaris, si non in destructionem accepisti potestatem? Præcipue quidem ad ædificationem accepi: si quisquam fuerit incurabilis, demolitione utemur. Si igitur voluero, inquit, gloriari quod Deus aliquid amplius mihi dederit, ut potestatem habeam benefaciendi imprimis, et quando cogar, etiam puniendi, « non erubescam, » hoc est, non monstrabor esse mendax aut arrogans.

297 VERS. 9-11. « Ut non existimer tanquam terrere vos per epistolas. Quoniam quidem epistolæ, inquit, graves sunt et fortes, præsentia autem corporis infirma, et serino contemptibilis. Hoc autem cogitet qui ejusmodi est, quod quales sumus sermone per epistolas absentes, tales etiam sumus præsentibus opere. » Quod ait est hujusmodi: Potuissem equidem gloriari, sed ne videar terrere vos per litteras, quemadmodum dicunt qui me calumniantur: In epistolis grandis est, et horrenda scribit: ubi autem advenerit, despiciabilis et contemptibilis est, arguiturque non esse talis qualis est in scriptis suis. Verum agnoscat quisquis est qui talia dicit, quod non solum grandia interminamur, verum etiam cum præsentibus fuerimus, minas ad effectum perducere possumus.

VERS. 12. « Non enim audemus inserere aut com-

« Τὰ κατὰ πρόσωπον βλέπετε. » Οὐ μόνους τοὺς ἀπατωῦντας ἐκφοβεῖ, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἀπατωμένοις ἐπιτιμᾷ: διὸ φησιν· Ἐπὶ τῶν φαινομένων κρίνετε¹⁰, εἴ τις μεγαλαυχεῖ, εἴ τις πλουτεῖ, εἴ τις ἀρετῆς προσωπεῖον περιχρῆται.

« Εἴ τις πέποιθεν ἑαυτῷ Χριστοῦ εἶναι, τοῦτο λογίζεσθω πάλιν ἀφ' ἐαυτοῦ, ὅτι καθὼς αὐτὸς Χριστοῦ, οὕτως καὶ ἡμεῖς. » Οἱ γὰρ ψευδαπόστολοι ἐμεγαλαύχουν ὡς Χριστοῦ ὄντες, καὶ τάχα αὐτόπται. Τὸ δὲ, « Ἀφ' ἐαυτοῦ, » εἶπεν, ἀντὶ τοῦ, Μὴ ἀναμανέντω¹¹ τὴν ἡμετέραν κατ' αὐτοῦ ἐπιτίμησιν, ἀλλ' ἐννοεῖτω, ὅτι κατ' αὐτὸ τοῦτο τὸ εἶναι Χριστοῦ, οὐδὲν πλεον ἔχει ἡμῶν. Οὐ γὰρ ἐκεῖνος; κριν Χριστοῦ, ἐγὼ δὲ ἄλλου τινός. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν συγκαταβατικῶς εἶπεν, ἐπεὶ προῖων δείκνυσσι πόσον αὐτὸς ὑπερέχει.

« Ἐὰν γὰρ καὶ περισσόν τι καυχῆσομαι [σουλγ. καυχῆσωμ.] περὶ τῆς ἐξουσίας ἧς ἔδωκέ μοι ὁ Κύριος εἰς οἰκοδομήν, καὶ οὐκ εἰς καθαίρεισιν, οὐκ αἰσχυνθήσομαι. » Οὐκ εἶπε, Κολάζειν ἔχω ἐξουσίαν καὶ ἀποτιννύμαι ἐγὼ, ἐκεῖνοι δὲ οὐκ ἔχουσιν· ἀλλ' ὑπεσταλλόμενος, « Περισσόν τι. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἐὰν καυχῶμαι, ἀλλ', « Ἐὰν καυχῆσωμαι, » τούτέστιν, Ἐὰν βουληθῶ περὶ τῆς ἐξουσίας, φησὶν, ἧς ἔδωκέ μοι ὁ Κύριος: πάλιν τὸ πᾶν αὐτῷ ἀνατιθεῖς. Ἐλαβον¹² ἃ ταύτην παρὰ Θεοῦ, ἵνα εἰς τὴν πίστιν οἰκοδομῶ εὐεργετῶν, οὐχ ἵνα κολάζω¹³. Πῶς οὖν εἶπε, « Λογισμοὶ καθαίρουντες; » Ὅτι αὐτὸ τοῦτο μάλιστα οἰκοδομεῖ, τὸ [πάντα] τὰ σαθρὰ καθαίρειν, καὶ τὰ κωλύματα καταβάλλειν. Πῶς οὖν αὐτοῖς ἀπειλεῖς, εἰ οὐκ εἶδθε, εἰς καθαίρεισιν τὴν ἐξουσίαν; Προηγουμένως μὲν εἰς οἰκοδομήν ελαβον· ἐὰν δὲ τις ἀνάτατος ἦ, καὶ τὴ καθαίρεισιν χρῆσόμεθα. Ἐὰν οὖν θελήσω, φησὶ, καυχῆσθαι ὅτι ὁ Θεὸς πλεον τι δέδωκέ μοι, ὥστε ἐξουσίαν ἔχειν με καὶ εὐεργετεῖν προηγουμένως, καὶ ὅταν ἐκδιασθῶ, κολάζειν, « οὐκ αἰσχυνθήσομαι » τούτέστιν, οὐ δείχθησομαι ψεύστης ἢ ἀλαζών.

« Ἴνα μὴ δόξω ὡς ἂν ἐκφοβεῖν ὑμᾶς διὰ τῶν ἐπιστολῶν. Ὅτι αἱ μὲν ἐπιστολαὶ, φησὶ, βαρεῖαι καὶ ἰσχυραὶ· ἡ δὲ παρουσία τοῦ σώματος ἀσθενής, καὶ ὁ λόγος ἐξουθενημένος. Τοῦτο δὲ λογίζεσθω ὁ τοιοῦτος, ὅτι οἱ οἱ ἔσμεν τῷ λόγῳ δι' ἐπιστολῶν ἀπόπται, τοιοῦτοι καὶ παρόντες τῷ ἔργῳ. » Ὁ λέγει, τοιοῦτον ἔστιν· Ἡδυνάμην καυχῆσασθαι, ἀλλ' ἵνα μὴ δόξω ὅτι ἐκφοδῶ ὑμᾶς διὰ τῶν γραμμάτων, οἷα δὲ λέγουσιν οἱ διαβιλλοντές με, ὅτι Κομπάζει ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς, καὶ φοβερὰ ἐπιστέλλει· παραγενόμενος δὲ, εὐκαταφρόνητός ἐστι, καὶ ἐλέγχεται μὴ ὡς ὅς γράφει· ἀλλὰ γινωσκέτω, φησὶν, ὅστις¹⁴ ἂν ἦ ὁ ταῦτα λέγων, ὅτι οὐ μόνον ἀπειλοῦμεν βαρεῖα, ἀλλὰ καὶ δυνάμεθα παρόντες εἰς ἔργον τὰς ἀπειλὰς ἐνεργεῖν.

« Οὐ γὰρ τολμῶμεν ἐγκρίναι ἢ συγκρίναι ἐν-

Variae lectiones.

¹⁰ αἰνίσσεται ο. ¹¹ λαμβανέντω ο. ¹² ἐλάβομεν ο. ¹³ οἰκοδομῶμεν εὐεργετοῦντες, οὐχ ἵνα κολάζωμεν ο. ¹⁴ οἷός ο.

τοὺς τιεὶ τῶν ἑαυτοὺς συνιστανόντων. » Ἐνταῦθα ἀλαζόνας δείκνυσιν ὄντας ἐκείνους, καὶ μεγάλα περὶ ἑαυτῶν καυχωμένους. Φησὶν οὖν, ὅτι « Οὐ τολμῶμεν ἡμεῖς ἐγκρίναι ἑαυτοὺς, » τούτέστι, συναριθμησαί· « ἢ συγκρίναι, » τούτέστιν **, ἀντιπαραθεῖναι ἑαυτοὺς τιεὶ τούτων τῶν ἑαυτοὺς ἐπαινούμενων.

« Ἄλλ' αὐτοὶ ἐν ἑαυτοῖς ἑαυτοὺς μετροῦντες, καὶ συγκρίνοντες ἑαυτοὺς ἑαυτοῖς, οὐ συνιοῦσιν. » Ἐκεῖνοι, φησὶν, οὐκ ἀξιούσι πρὸς τινὰς ἄλλων ἀνθρώπων συγκριθῆναι, ἀλλ' αὐτοὶ ἑαυτοῖς συγκρίνονται καὶ ἀμιλλῶνται πρὸς ἀλλήλους, καὶ οὐκ αἰσθάνονται πῶς εἰσι καταγέλαστοι τοιαῦτα ἀλαζονεῦμενοι. Ἐκαστὸς γὰρ ἑαυτὸν κρείττω λέγων, τὸν ἕτερον καταβάλλει· καὶ οὕτω πάντες δι' ἀλλήλων εὐδίκιοι φαίνονται· ὅπερ γελοῖον ὅν οὐ συνιοῦσιν αὐτοί.

« Ἡμεῖς δὲ οὐκ εἰς τὰ ἄμετρα καυχησόμεθα. » Ἐκεῖνοι γὰρ τυχόν κομπάζοντες ἔλεγον, ὅτι πρὸς τὰ πέρατα τῆς γῆς ἀφικόμεθα, καὶ τὴν οἰκουμένην ἐπιστρέψαμεν. Ἄλλ' ἡμεῖς οὐχ οὕτω, φησὶν.

« Ἄλλὰ κατὰ τὸ μέτρον τοῦ κανόνος, οὗ ἐμέρισεν ** ἡμῖν ὁ Θεὸς μέτρον, ἐφικέσθαι ἄχρι καὶ ὕμῶν. » Ὡς περ γεωργοῖς ἀμπελώνα διαίρων ὁ Θεὸς, οὕτω καὶ ἡμῖν τοῖς ἀποστόλοις τὴν οἰκουμένην ἀφώρισεν. Κατὰ οὖν τὸ μέτρον τοῦ κανόνος, οὗ ἐμέρισεν ἡμῖν ὁ Θεὸς, καυχησόμεθα. Ποῖον δὲ ἐστὶ τὸ μέτρον; Τδ, « Ἄχρις ὕμῶν ἀφικέσθαι. » Ἐπεὶ οὖν τοῦτο ἐστὶν ἡμῶν τὸ μέτρον, ἄχρι καὶ ὕμῶν καυχώμεθα.

« Οὐ γὰρ ὡς μὴ ἀφικνούμενοι εἰς ὑμᾶς· ὑπερκετείνομεν ἑαυτοὺς· μέχρι γὰρ καὶ ὕμῶν ἐφθάσαμεν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ τοῦ Χριστοῦ. » Εἰκόδς ἦν τοὺς ψευδο-ἀποστόλους καὶ ἄνευ κηρύξεαι ** παραγενομένους ὁποῦδήποτε, ἐκ τῆς ψιλῆς ἐπιδημίας κομπάζειν, καὶ τὸ πᾶν ἑαυτοῖς λογίζεσθαι. Φησὶν οὖν ὁ Ἀπόστολος, ὅτι οὐχ ὡς μὴ φθάσαντες εἰς ὑμᾶς, ὑπερκετείνομεν ἑαυτοὺς. « Ἐφθάσαμεν γὰρ, » οὐχ ἀπλῶς, ἀλλ', « ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ τοῦ Χριστοῦ· » τούτέστιν, οὐχὶ ψιλῶς ἐπιδημήσαντες, ὡς ἐκεῖνοι, ἀλλὰ καὶ μετὰ τοῦ τοῦ Εὐαγγέλιον κηρῦττειν.

« Οὐκ εἰς τὰ ἄμετρα καυχώμενοι ἐν ἄλλοτριῶς κόποις, ἐλπίζα δὲ ἔχοντες, αὐξανομένης τῆς πίστεως ὕμῶν, ἐν ὑμῖν μεγαλυθῆναι κατὰ τὸν κανόνα ἡμῶν εἰς περισσεῖαν· εἰς τὰ ὑπερπέκεινα ὕμῶν Εὐαγγελίσεσθαι, οὐκ ἐν ἄλλοτρίῳ κανόνι, εἰς τὰ ἔτοιμα καυχῆσασθαι. » Ἐμφαίνει ἐκείνους καλλωπιζομένους τοῖς τῶν ἀποστόλων κόποις, καὶ εἰς τὰ ἄμετρα καυχωμένους· τούτέστιν, ὑπερβολικῶς καὶ ἐν ἄλλοτριῶς κόποις. Ἄλλ' οὐχ ἡμεῖς οὕτως· ἀλλ' ἕως ὕμῶν φθάσαντες, μέχρις ὕμῶν παρῆρησιάζομεθα. Ἐλπίζομεν δὲ, εἰς τὸν Θεοῦ δόξαν (οὐ γὰρ ἀποφαίνεσθαι εἰδέν ὁ Παῦλος), ὅτι κανῶς ὑμᾶς διδάξαντες, καὶ αὐξήσαντες τὴν πίστιν ὕμῶν, ὥστε μεγαλυθῆναι μὲν ἐν ὑμῖν. Τότε γὰρ μεγαλύνεται ὁ διδάσκαλος, ὅταν αὐξήνη τὰ τῶν μαθητῶν, καὶ ὁ κανὼν αὐτοῦ εἰς περισσεῖαν ** προβαίη.

Variae lectiones.

** ἦγουν ο. ** ἐμέτρησεν ο. ** τοῦ κηρύξαι m. ** μεσιτεῖαν ο.

PATROL. GR. CXXIV.

29

A parare nos quibusdam qui seipsos commendant. » Hic illos arrogantes esse ostendit, ac multa adeoque magna de seipsis jactantes. Dicit igitur : « Nos non audemus inserere nosipos, » hoc est, connumerare, « vel comparare, » hoc est, opponere nos quibusdam eorum qui seipsos prædicant.

« Sed ipsi in seipsis seipsos metientes, et comparantes seipsos sibiipsis, non intelligunt. » Illi, inquit, ad quempiam aliorum conferri non dignantur, sed ipsi sibiipsis conferuntur, secumque ipsi certant erga se mutuo, nec sentiunt quam sint ridiculi ita sese ostentantes. Unusquisque enim seipsum meliorem dicens, alterum dejicit, sicque omnes inter se mutuo insignes videntur. Quod quam ridiculum sit, ipsi non intelligunt.

VERS. 13. « Nos autem non in immensum gloriamur. » Illi enim fortasse gloriantes dicebant, Ad fines terræ accessimus, orbemque terrarum convertimus. At nos non sic, inquit.

« Sed juxta mensuram regulæ qua nobis Deus partitus est mensuram, pertingendi usque ad vos. » Quemadmodum colonis vineam Deus dividit, hunc ad modum nobis apostolis suis terrarum orbem segregavit. Secundum igitur mensuram regulæ quam partitus est nobis Deus, gloriabimur. Qualis est autem mensura? « Ut perveniam adusque vos. » Postquam igitur hæc nostra pars est, ad vos etiam usque gloriamur.

C VERS. 14. « Non enim quasi non pertingentes ad vos, superextendimus nos : usque ad vos enim pervenimus in Evangelio Christi. » Verisimile erat pseudapostolos vel sine prædicatione aliquo usque profectos, ex nuda et simplici profectioe elatos esse, ac totum sibi imputare. Ait ergo Apostolus : Non tanquam ad vos non pervenerimus, nosipos extendimus : **298** « Pervenimus » enim, non simpliciter, sed « in Evangelio Christi : » hoc est non nude et simpliciter peregrinantes, ut illi, verum etiam cum Evangelii prædicatione.

D VERS. 15, 16. « Non in immensum gloriantes in alienis laboribus, spem autem habentes crescente fide vestra, in vobis magni fieri secundum regulam nostram ad abundantiam : ut etiam in illa quæ ultra vos sunt Evangelium prædicemus, non in aliena regula, ut de his quæ parata sunt gloriemur. » Indicat illos apostolorum laboribus extolli, et supra modum et mensuram gloriari, hoc est ad excessum usque et in alienis laboribus. At nos non sic, sed ad vos usque pervenientes, ad vos usque libertate nostra utimur. Speramus autem, in Deum videlicet (non solet enim explicare Paulus), quod abunde vos docentes et augentes fidem vestram inveniamur, ut adeo magni fiam ego in vobis. Tunc enim magni fit præceptor, cum res discipulorum creverint, ac regula ejus « ad abundantiam » processerit : hoc est,

mensuram quam accepit, abunde promoverit. Quid igitur speramus? quod et ultra vos Evangelium predicabimus, ac forsitan etiam propterea gloriabimur, siquidem ipsis profuerimus. Canonem autem ubique et mensuram vocat, tanquam orbis terrarum fabricator et architectus: et ut indicet, quod Dei sit universum hoc, qui canonem dedit et mensuram, propterea infert:

« Qui autem gloriatur, in Domino gloriatur. » Habentes enim talia tantaque opera, non superbiunt, neque nobis ipsis quidquam imputamus: sed Deo universum, etiam ipsam ad quam pervenimus mensuram, tribuimus. Oportebat igitur et illos in hoc gloriari.

« Non enim qui seipsum commendat ille probatus est, sed quem Dominus commendat. » Non dixit, Nos sumus probati: sed, « Quem Dominus commendat, » hoc est, quem veritas laboris et operis cum Dei gratia probatum ostendit.

CAPUT XI.

Vers. 1. « Utinam sustineretis medicum me in insipientia mea, sed et sustinetis me. » Proprias laudes aggressurus, multis usus est præcorrectionibus, defugiens id quod onerosum et molestum videtur in suis ipsius commendatione. Huc autem enim necessitas perpulit, et metus, ne in discipulorum damnum vergeret, si ipse vituperaretur, pseudapostoli vero in pretio haberentur. Quod enim ex multa necessitate, et ob discipulorum suorum commodum huc pervenerit, vel admodum insensatis planum esse queat. Qui enim priorum peccatorum meminit, a quibus per baptismum liberatus erat, atque **299** se apostoli nomine indignum censet, quomodo citra necessitatem de se magna prædicaret! Ait ergo, Utinam sustineretis me in paucis quibusdam ineipientem: imo vero et sustinetis. Confide enim quod diligatis me, et omnia mea sustineatis.

Vers. 2. « Æmulor enim vos Dei æmulatione. » Non dixit, Dilige, sed quod multo vehementius erat, « Æmulor. » Zelotypia enim inter ardentius amantes nascitur. Deinde ne existiment quod humani cujusquam, veluti pecuniarum aut gloriæ causa, eos æmuletur, infert, « Dei zelo. » Nam et Deus æmulari dicitur, eo quod nimia nos dilectione prosequatur, non quod aliquid inde commodi lucretur, sed ut nos servet, ad seipsum colligendo, sibi que agglutinando. Hujusmodi igitur et meus erga vos zelus est, non ut inde quid mihi lucri accedat, verum ut vos non corrumpamini.

« Despondi enim vos uni viro virginem castam exhibere Christo. » Despondi vos, inquit, Christo: pro illo igitur æmulor, non pro meipso. Non enim ego sponsus, sed paranympus. Observa autem quomodo non dixerit, Præceptor vester sum, propterea debetis me sustinere: verum illos sponsæ loco posuit, seipsum autem pronubæ vice collocat,

Α τούτεστι, τὸ μέτρον ὃ ἔλαχε, περισσῶς προκόπη. Τὶ οὖν ἐλπίζομεν; Ὅτι καὶ εἰς τὰ ὑπερπεπεκαίνα ὑμῶν εὐαγγελισόμεθα, καὶ τυχεῖν καὶ ἐπ' ἐκαίνοις καυχησόμεθα, εἰ γε ὑφελήσομεν αὐτούς. Κανόνα δὲ παταχεῖ καλεῖ καὶ μέτρον, ὡς οἰκοδόμος τῆς οἰκουμένης καὶ ἀρχιτέκτων, καὶ ἵνα δείξῃ ὅτι τοῦ Θεοῦ τὸ πᾶν, τοῦ ἐν κανόνα δόντος καὶ τὸ μέτρον· διὸ ἐπάγει·

« Ὁ δὲ καυχώμενος, ἐν Κυρίῳ καυχάσθαι. » Ἐχόντες γὰρ τοιαῦτα ἔργα, οὐ κομπάζομεν, οὐδὲ ἑαυτοῖς τι λογιζόμεθα: ἀλλὰ τῷ Θεῷ τὸ πᾶν, καὶ αὐτὸ ὃ ἐφθάσαμεν μέτρον. Ἐπεὶ οὖν κακείνους ἐν τούτῳ καυχᾶσθαι.

« Οὐ γὰρ ὃ ἑαυτὸν συνίστων ἑκείνός ἐστι δόκιμος, ἀλλ' ὃν ὁ Κύριος συνίστησιν. » Οὐκ εἶπεν, Ἡμεῖς ἐσμεν δόκιμοι, ἀλλ' « Ὁν ὁ Κύριος συνίστησιν » τούτεστιν, ὃν ἡ ἀλήθεια τοῦ ἔργου καὶ τοῦ κόπου μετὰ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ ἀποδεικνύει δόκιμον.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ.

« Ὁφείλον ἠνείχεσθε μου μικρὸν τι τῆς ἀφροσύνης· ἀλλὰ κατ' ἀνέχεσθε μου. » Μέλλων ἐμβαίνειν εἰς τοὺς οἰκείους ἐπαίνους, πολλαῖς κέχρηται ταῖς προδιορθώσεσι, τὸ φορτικὸν τοῦ δοκεῖν ἑαυτὸν ἐπαίνειν ἀποφεύγων. Εἰς τούτο δὲ ἠνεγκεν **300** αὐτὸν ἡ ἀνάγκη, καὶ τὸ δεδιέναι μὴ εἰς βλάβην τῶν μαθητῶν γένηται τὸ αὐτὸν μὲν ἔξουτελλίζεσθαι, τοὺς δὲ ψευδαποστόλους δοκεῖν εἶναι τι. Ὅτι γὰρ ὑπὸ πολλῆς ἀνάγκης, καὶ διὰ τὴν ὠφέλειαν τῶν μαθητῶν εἰς τοῦτο ἦλθε, **301** ἔβη καὶ τοῖς σφοδρὰ ἀνοήτοις. Ὁ γὰρ τῶν προτέρων ἀμαρτημάτων μεμνημένος, ὧν διὰ τοῦ βαπτισματος ἠλευθέρωται, καὶ ἀνάξιον ἑαυτὸν ἀποκαλῶν τῆς τοῦ ἀποστόλου προσηγορίας, πῶς ἂν χωρὶς ἀνάγκης ἐμεγαληγόροι περὶ ἑαυτοῦ; Φησὶν οὖν· Ἐβθε ἠνείχεσθε μου μικρὰ τινα ἀνοηταίνοντο; μᾶλλον δὲ καὶ ἀνέχεσθε. Θαρρῶ γὰρ ὅτι ἀγαπᾷτε με, καὶ πάντα μου ἀνέχεσθε.

« Ζηλῶ γὰρ ὑμᾶς Θεοῦ ζήλῳ. » Οὐκ εἶπεν, Ἀγαπῶ, ἀλλ' ὃ πολλῶ σφοδρότερον ἦν. « Ζηλῶ. » ἡ γὰρ ζηλοτυπία ἐπὶ τῶν διακαῶς ἐρώντων τίπτεται. Εἶτα ἵνα μὴ νομισωσιν ὅτι διὰ τὴ ἀνθρώπινον, οἷον χρήματα, ἡ δόξαν, αὐτοὺς ζηλοῖ, φησὶ **302**, « Θεοῦ ζήλῳ. » καὶ γὰρ καὶ ὁ Θεὸς ζηλοῦν λέγεται, διὰ τὸ ἀγαπᾶν ἡμᾶς ἀγαπᾶν, οὐχ ἵνα αὐτός τι κερδάνῃ, ἀλλ' ἵνα ἡμᾶς σώσῃ, πρὸς ἑαυτὸν συνάγων, καὶ ἑαυτῷ συγκολλῶν. Τοιοῦτος οὖν, φησὶ, καὶ ὃ ἐμὸς πρὸς ὑμᾶς ζήλος, οὐχ ἵνα ἐγὼ κερδάνω, ἀλλ' ἵνα ὑμεῖς μὴ διαφθάρητε.

« Ἡμεροσάμην γὰρ ὑμᾶς ἐνὶ ἀνδρὶ παρόντι ἀγνήν παραστήσασιν τῷ Χριστῷ. » Προεμνηστεύομεν ὑμᾶς, φησὶ, τῷ Χριστῷ. Οὐκοῦν ὑπερ ἐκείνου ζηλῶ, οὐχ ὑπὲρ ἑμαυτοῦ. Θυ γὰρ ἐγὼ ἀνὴρ, ἀλλ' νυμφαγωγός. Ὅρα δὲ, πῶς οὐκ εἶπεν, ὅτι διότι κολος ὑμῶν εἰμι, καὶ διὰ τούτο ὀφείλετέ μου ἀνέχεσθαι, ἀλλ' ἐκείνους μὲν ἐν τάξει νύμφης, ἑαυτὸν δὲ ἐν

Variæ lectiones.

300 ἦγαγεν ο. **301** ἐπάγει ο.

χώρη προμνηστρίας τάσσεται, σεμνύων αὐτούς. **Ξ**—
 νον δὲ τὸ ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας συμβαίνει· ἐπὶ γὰρ
 τοῦ κόσμου μετὰ τὸν γάμον οὐκέτι παρθένοι μένου-
 σιν· ἐνταῦθα δὲ, καὶ οἱ μὴ ὄντες παρθένοι πρὸ τοῦ-
 του, μετὰ τὸν γάμον τοῦτον ⁶¹ παρθένοι γίνονται.
 Οὕτω πᾶσα ἡ Ἐκκλησία παρθένος ἐστὶ. Πρὸς γὰρ
 πάντας ταῦτα λέγει Παῦλος, καὶ τοὺς γεγαμηκότας,
 καὶ τὰς γεγαμημένας. Ποῖα δὲ ἔδνα φέρων ἤρμό-
 σατο; Τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. Τοῦτου τύπος ἦν
 τὰ ἐπὶ τοῦ Ἀβραάμ, ὅτε τὸν οἰκίτην ἐπεμφε μνη-
 στευσόμενον κόρην ἔθνηκα. Καὶ ἐνταῦθα γὰρ ὁ Θεὸς
 ἐπέμφε τοὺς δούλους αὐτοῦ τοὺς προφῆτας, μνη-
 στευσόμενους τῷ πατρὶ αὐτοῦ Χριστῷ τὴν Ἐκκλη-
 σίαν· ὡς τὸν Δαυὶδ λέγοντα· **α** Ἄκουσον, οὐγα-
 ρερ, καὶ ἴδε, καὶ ἐπιλάθου τοῦ λαοῦ σου, καὶ τοῦ
 οἴκου τοῦ πατρὸς σου· **β** καὶ τοὺς ἀποστόλους, ὡς
 τὸν Παῦλον λέγοντα· **γ** Ἰπὲρ Χριστοῦ πρεσβεύο-
 μεν. **δ** Ὁ μὲν οὖν παρὼν καιρὸς μνηστείας ἐστίν· ὁ
 δὲ μέλλον τῶν γάμων, ὅτε κραυγὴ γίνεται· **ε** Ἰδοὺ
 ὁ νυμφίος. **ε**

ε Φοβοῦμαι δὲ μήπως ὡς ὁ ὄφις ἔβαν ἐξηπάτη-
 σεν ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτοῦ, οὕτω φθαρῇ τὰ νοή-
 ματα ὑμῶν ἀπὸ τῆς ἀπλότητος τῆς εἰς Χριστόν. **ε**
 Εἰ γὰρ καὶ ἡ ἀπίστεια ὑμετέρη, ἀλλ' ὁ φόβος ⁶² ἔμδος.
 Οὐκ ἀποφαίνεται δὲ, ὅτι διεφθάρητε, καίτοι ἦσαν
 διεφθαρμένοι, ἀλλ' ἀμφιβολίως αὐτὸ τέθεικε· **ε** Μή-
 πως ὡς ὁ ὄφις ἔβαν ἐξηπάτησα. **ε** Καὶ γὰρ κάκεινος
 μείζονα ἐπαγγελιάμενος ἠπάτησε· καὶ οἱ ψευδ-
 ἀπόστολοι δὲ κομπάζοντες, καὶ μεγάλα τινὲς ὑμῖν
 λέγοντες, ἐξαπατώσων ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτῶν. **Α**λλ'
 ὡσπερ οὕτε ἡ πανουργία ⁶³ τοῦ ὄφειος, οὕτε ἡ
 ἀπλότης τῆς ἔβας ἤρακεσεν αὐτῇ εἰς συγγνώμην,
 οὕτως οὐδὲ ὑμῖν ταῦτα προσέσεται ⁶⁴. Οὐκ εἶπε δὲ,
 ὅτι ὁ Ἀδὰμ ἠπατήθη, ἵνα δείξῃ γυναικώδες τὸ ἀπα-
 τῆσθαι. Καὶ οὐκ εἶπε, Μὴ ἀπατηθῆτε, ἀλλὰ, **ε** Μὴ
 φθαρῇ τὰ νοήματα ὑμῶν, **ε** ἐπιμένων τῇ τροπῇ· ἡ
 γὰρ φθορὰ ἐπὶ τῶν παρθένων λέγεται. Μήπως φθαρῇ
 ἀπὸ τῆς ἀφελείας ὑμῶν ἢν ἔχετε εἰς Χριστόν. Του-
 ἔστι, **ε** Μὴ ἀπατηθῆτε ἀπὸ τῆς ἀφελείας ὑμῶν.
 Τινὲς δὲ οὕτω· **ε** Μὴ μετενεχθῆτε ἀπὸ τῆς ἀπλῆς πί-
 στωσιν εἰς τὴν τῶν ἔξω δεινότησα· αὕτη γὰρ ἡ με-
 γίστη φθορά.

ε Εἰ μὲν γὰρ ὁ ἐρχόμενος ἄλλον Ἰησοῦν κηρύσσει,
 ὃν οὐκ ἐκηρύξαμεν, ἢ Πνεῦμα ἕτερον λαμβά-
 νετε, ὃ οὐκ ἐλάβετε, ἢ Εὐαγγέλιον ἕτερον ὃ οὐκ **Δ**
 εἰδέξασθε, καλῶς ἠνείχεσθε. **ε** Τί λέγεις, ὦ Παῦλε; ὁ
 Γαλάταις γράφων· **ε** Ἐάν τις εὐαγγελίζεται ὑμῖν
 παρ' ὃ παρελάβετε, ἀνάθεμα ἔστω· **ε** νῦν λέγεις,
 ὅτι· Ἐάν ἄλλον Ἰησοῦν ἐκήρυττον ἐκείνοι, καλῶς
 ἠνείχεσθε; Ἄκουε τοίνυν· Ἐκόμπαξον οἱ ψευδαπό-
 στολοι, ὡς πλέον τι τῶν ἀποστόλων εἰσφέροντες.
 Ἐπεὶ οὖν πολλὰ ⁶⁵ ἐφυλάρουν ἀνόητα, τῇ ἔξωθεν
 σοφίᾳ χρώμενοι, φησὶν, ὅτι Εἰ μὲν ἐκήρυττον ἕτερον
 Χριστόν, ὃν κηρυχθῆναι· εἶδει, ἡμεῖς δὲ παρελείπο-
 μεν, καλῶς ἠνείχεσθε. Διὰ γὰρ τοῦτο προσέθηκεν·

A honore ipsos afficiens. Mirum autem hic quiddam
 in Ecclesia contingit. In mundo enim post nuptias
 non porro virgines manent: hic autem qui ante
 virgines non fuerunt, post nuptias hasce efficiuntur
 virgines. Ilac ratione universa Ecclesia virgo est:
 ad omnes enim Paulus hæc loquitur, et maritos et
 uxores. Quales autem dotes afferens despondit?
 Regnum caelorum. Hujus figura erant quæ sub
 Abrahamo conuigerunt, quando seruum misit ut
 ethnicam puellam filio desponderet ^m. Hic etiam
 Deus misit seruos suos prophetas desponsaturos
 Filio suo Christo Ecclesiam, veluti Davidem, cum
 dicit: « Audi, filia, et vide, et obliviscere populi
 tui, et domus patris tui ⁿ. » Tum apostolos, ut Pau-
 lum, ubi ait: « Christi nomine legatione fungimur ^o. » Præsens itaque tempus desponsationis
 est, futuram autem nuptiarum erit, cum clamor
 factus fuerit, « Ecce sponsus ^p. »

VERS. 3. « Timeo autem, ne sicut serpens Evam
 seduxit astutia sua, ita corrumpantur sensus vestri
 a simplicitate quæ est in Christo. » Etiam enim
 interius vester est, metus tamen meus est. Non
 autem palam pronuntiat, Corrupti estis, etiam si
 corrupti fuerunt; verum ambigue hoc posuit, « Ne
 quo modo ut serpens Evam decepit. » Nam et ille
 majora promittendo, decepit. Hæc ad rationem
 pseudapostoli sese jactantes, ac magna quædam
300 vobis narrantes, calliditate sua vobis impo-
 nunt. At perinde ac neque astutia serpentis, neque
 simplicitas Evæ satis fuit ipsi ad veniam, sic ne-
 que vobis hæc proderant. Non dixit autem quod
 Adam deceptus sit: ut ostendat, quod decipi, mu-
 liebre sit. Neque dixit, Ne decipiainini, verum, **ε** Ne
 corrumpantur sensus vestri, **ε** in cæptis tempo seu
 metaphora perseverans: corruptio enim de virgini-
 bus dicitur. Ne corrumpantur a simplicitate vestra,
 quam habetis in Christo, hoc est, Ne a simplicitate
 vestra decipiainini. Quidam autem sic: Ne trans-
 feramini a simplici fide ad infidelium in dicendo
 potestatem: hæc enim est maxima corruptio.

VERS. 4. « Nam si is qui venit, alium Jesum
 prædicaverit, quem non prædicavimus: aut Spiritum
 alium accipitis, quem non accepistis, aut
 Evangelium aliud quod non recepistis, recte susti-
 neretis. » Quid ais, Paule? Galatis scribens, « Si quis
 evangelizaverit, inquis, præterquam quod accepistis,
 anathema sit ^ε: » nunc vero dicis, Si alium Jesum
 prædicarent illi, recte sustineretis? **ε** Audi igitur:
 pseudapostoli fastu inturgescebant, quasi plus quam
 veri apostoli afferrent. Quia igitur stulta quamplu-
 rima nugabantur, externa sapientia utentes: Si,
 inquit, alium prædicarent Christum, prætermissum
 a nobis, quem prædicari conveniebat, recte susti-

^m Gen. xxiv, 4. ⁿ Psal. xlv, 11. ^o I Cor. v, 20. ^p Matth. xxv, 6. ^q Galat. i, 8.

Varia lectiones.

⁶¹ τότε ο. ⁶² ἀλλ' ὁ μος ὁ φόβος m. ⁶³ καχοργία ο. ⁶⁴ προσθήσεται, καὶ, προστίσεται ο. ⁶⁵ πολλοὶ ο

unissetis; propter hoc enim adiecit, « Quem non prædicavimus. » Sin vero eadem fidei capita sunt, in quo nobis illi superiores sunt? Observa porro, non dixit, Si is, qui venit, quiddam amplius prædicaverit (nam quiddam amplius magna cum auctoritate, multaque verborum elegantia dicebant, sed, « Alium Jesum prædicaverit, quem non prædicavimus, » ad quod non est necessaria sermonis elegantia. « Aut Spiritum alium accipitis, » hoc est, si opulentiores vos faceret in spiritualibus donis, quod ipsum orationis venustate non indiget. « Vel Evangelium aliud: » neque ad hoc opus habebat orationis cultu. Ubique autem indicat, quod non simpliciter, si quid excellentius dicant, attendere oporteat, sed si quid dicant quod dicendum esset, et a nobis prætermissum fuerit. Observa enim: « Alium, » inquit, « Jesum, quem non prædicavimus: Spiritum alium, quem non accepistis: Evangelium aliud, quod non accepistis. » Cum itaque eadem dicant, quid in eos inhiatis? Postquam ergo eadem prædicant, o Paule, quid eos prohibes? Quia hypocrisis utentes, alia dogmata introducunt.

Vers. 5. « Existimo enim me nihil esse inferiorem iis qui magni admodum sunt apostoli. » Deinceps Petri sectatoribus sese confert, hoc indicare volens: Si me plura norunt, etiam et illis; ad absurdum **301** ducens. Observa autem ejus humilitatem. « Existimo, » inquit, id est puto, arbitrator: et nihil enuntiat et decernit. Non simpliciter autem dicit, Reliquis apostolis, sed, « Iis qui sunt eximii apostoli, » Petrum, Jacobum, Joannem innuens. Atque hoc dicit, quia jam necessitas istud postulabat, cum tamen alibi dicat: « Qui non sum dignus vocari apostolus. »

Vers. 6. « Nam etsi imperitus sermone, sed non scientia. Quandoquidem in hoc sibi placebant pseudapostoli, quod non essent indocti, ostendit quod non inficietur sese imperitum esse, atque hoc sibi gloriæ ducit. Nec dicit, Etiam si indoctus ac rudis sim, commune hoc mihi cum cæteris est apostolis, ne videatur una criminari ipsos: sed exterioris sapientiæ ipsum negotium tollit, æque atque in priori Epistola monstravit eam non solum esse inutilem, verum gloriæ potius crucis subruere ac devastare. Sermonem igitur indoctus sum, scientia haudquam. Per hoc autem illos innuit, quod quo magis illi eloquentia gloriantur, eo cognitione Dei ipsos magis esse orbatos, et quatenus ad ipsam attinet, eos esse idiotas et indoctos.

« Sed in quavis re manifesti sumus in omnibus erga vos. » Non quemadmodum pseudapostoli, aliud sumus, et aliud apparemus: verum in omnibus quæ facimus et dicimus, manifesti sumus erga vos; neque ulla est in nobis duplicitas vel hypocrisis,

† I Cor. xv, 9.

Variæ lectiones.

⁶⁶ ἐνίκων ο. ⁶⁷ δεχθῆναι ο.

« Ὅν οὐκ ἐκηρύξαμεν. » Εἰ δὲ τὰ αὐτὰ κεφάλαια τῆς πίστεως, τί τὸ πλεόν ἐκείνοις ⁶⁶; Καὶ ὅρα, οὐκ εἶπαν, ὅτι Εἰ ὁ ἐρχόμενος πλεόν τι κηρύσσει· καὶ γὰρ πλεόν τι ἔλεγον μετὰ τλείονος αὐθεντίας καὶ πολλοῦ τοῦ κάλλους τῶν ῥημάτων· ἀλλ', « Ἄλλον Ἰησοῦν κηρύσσει, ὃν οὐκ ἐκηρύξαμεν· » ὅπερ οὐ χρεῖαν ἔχει καλλιτείας. « Ἡ πνεῦμα ἕτερον λαμβάνετε· » τοῦτέστιν, Εἰ πλουσιωτέρους ὑμᾶς ἐποίει ἐν τοῖς πνευματικοῖς χαρίσμασιν· ὅπερ οὐδὲ τοῦτο δεῖται κομψείας λόγων. « Ἡ Εὐαγγέλιον ἕτερον· » ⁶⁷ οὐδὲ τοῦτο λόγων δεῖται. Πανταχοῦ δὲ δηλοῖ, ὅτι οὐχ ἀπλῶς εἰ τι πλεόν λέγουσι, προσέχειν δεῖ, ἀλλ' εἰ τι λέγουσιν ὃ δεχθῆναι ⁶⁷ ἔδει, καὶ παρ' ἡμῶν παρελείφθη. « Ὅρα γάρ· » Ἄλλον Ἰησοῦν ὃν οὐκ ἐκηρύξαμεν· Πνεῦμα ἕτερον, ὃ οὐκ ἐλάβετε· Εὐαγγέλιον ἕτερον, ὃ οὐκ ἐδέξασθε. ⁶⁸ Ὅστε ἐπεὶ τὰ αὐτὰ λέγουσι, τί πρὸς αὐτοὺς κεχῆνατε; Καὶ ἐπειδὴ τὰ αὐτὰ λέγουσιν, ὦ Παῦλε, τί αὐτοὺς κωλύεις; Ὅτι; τῇ ὑποκρίσει χρώμενοι ἕτερα εἰσάγουσι δόγματα.

« Λογίζομαι γὰρ μηδὲν ὑπερηκέναι τῶν ὑπερλίαν ἀποστόλων. » Λοιπὸν τοῖς περὶ Πέτρον συγχρίνει ἑαυτὸν, τοῦτο δεῖξαι θέλων, ὅτι Εἰ ἐμοῦ τι πλεόν ἴσασι, καὶ ἐκείνων· εἰς ἀποπὸν ἀπάγων τῶν λόγων. Ὅρα δὲ ταπεινοφροσύνη· « Λογίζομαι, » φησὶν, ὄσον, Ἠγοῦμαι, νομίζω, καὶ οὐδὲν ἀποφαντικῶν. Οὐχ ἀπλῶς δὲ λέγει, τῶν ἀποστόλων, ἀλλὰ, « τῶν ὑπερλίαν, » Πέτρον, καὶ Ἰωάννην, καὶ Ἰάκωβον αἰνιτιτόμενος. Τοῦτο δὲ φησὶν, ἐπειδὴ τοῦτου νῦν χρεῖα ἦν, ἐπεὶ ἀλλαχοῦ φησὶν· « Ὅς οὐκ εἰμι ἰκνὸς καλεῖσθαι ἀπόστολος.

« Εἰ δὲ καὶ ἰδιώτης τῷ λόγῳ, ἀλλ' οὐ τῇ γνώσει. » Ἐπειδὴ ἐν τούτῳ ἐκαλλυπίζοντο οἱ ψευδαπόστολοι, τῷ μὴ εἶναι ἰδιώται, δείκνυσιν αὐτὸς, ὅτι οὐ φεύγει τὴν ἰδιωτείαν, ἀλλὰ καὶ σεμνύνεται ἐπ' αὐτῇ. Καὶ οὐ λέγει, ὅτι Εἰ καὶ ἰδιώτης εἰμι, ἀλλὰ καὶ οἱ ἀπόστολοι, ἵνα μὴ δόξη συνδιαβάλλειν αὐτοῦ· ἀλλ' αὐτὸ τὸ πρᾶγμα τῆς ἐξωθεν σοφίας καθαιρεῖ, ὡς καὶ ἐν προτέρῳ ἔδειξεν αὐτὸ οὐ μόνον ἀνόνητον, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ λυμαινόμενον τῇ δόξῃ τοῦ σταυροῦ. Τῷ λόγῳ οὖν εἰμι ἰδιώτης, οὐ τῇ γνώσει. Διὰ τούτου δὲ αἰνιττεται ἐκείνους, ὅτι ὅσον τῇ εὐγλωττίᾳ κομπάζουσι, τοσοῦτον ἑστερημένους τῆς τοῦ θεοῦ γνώσεως, καὶ ἰδιώτας ὄντας κατ' αὐτὴν.

« Ἄλλ' ἐν παντὶ φανερωθέντες ἐν πᾶσιν εἰς ὑμᾶς. » Οὐχ ὡςπερ οἱ ψευδαπόστολοι ἄλλο ζήτην ἄλλο φαινόμεθα, ἀλλ' ἐν πᾶσιν, οἷς ποιοῦμεν καὶ λέγομεν, φανεροὶ ἐσμεν εἰς ὑμᾶς· οὐδεμίαν διπλοῖν, ἢ ὑπόκρισιν ἐν ἡμῖν, ὡςπερ ἐκείνοις, εὐλαθείας προ-

σωπειὸν μόνον περιχειμένους, καὶ πάντα τὰ χεῖριστα **A** ut in illis qui sola pietatis persona sunt amicti, deterrima quæque patrantes.

« Ἡ ἀμαρτίαν ἐποίησα, ἑμαυτὸν ταπεινῶν ἵνα ὑμεῖς ὑψωθῆτε, ὅτι δωρεὰν τὸ τοῦ Θεοῦ Εὐαγγέλιον εὐηγγελισάμην ὑμῖν ; » Τοῦτο, φησὶν, ἡμαρτον, καὶ διὰ τοῦτο μοι ἐγκαλεῖν ἔχετε καὶ κατεπαρσθαί μου, ὅτι ἐταπεινώσα ἑμαυτὸν, προσαιτῶν καὶ λιμώτων, « ἵνα ὑμεῖς ὑψωθῆτε, » τουτέστιν, οἰκοδομηθῆτε πρὸς τὴν πίστιν ; Οὐκ ἐσκανδαλίζοντο γὰρ λοιπὸν (ὁ καὶ μεγίστη αὐτῶν κατηγορία), ὅτι οὐκ ὠκοδομοῦντο ἄλλως ; εἰ μὴ αὐτοὺς ἐλιμαγχοεῖτο. Ἐπειδὴ δὲ διεβάλλον αὐτὸν, ὅτι παρῶν μὲν, ταπεινός, ἀπῶν δὲ, κομπάζει· ὡς ὑπὲρ τούτου ἀπολογούμενος νῦν, πλῆττει αὐτούς, ὅτι Ταπεινὸς γέγονα, ἀλλ' ὑμεῖς ⁶⁹ ὑψώθητε ἐκ τούτου.

« Ἄλλας Ἐκκλησίας ἐσύλησα, λαβὼν ὀψώνιον πρὸς τὴν ὑμῶν διακονίαν. » Καίτοι ἡδύνατο εἰπεῖν, ὅτι Ἐκ τῶν χειρῶν μου ἤσθιον· ἀλλὰ πληκτικώτερον τὸν λόγον ποιῶν, Παρ' ἄλλων, ἔλαθον, καὶ ταῦτα, ὑμῖν διακονούμενος. Τὸ δὲ, « Ἐσύλησα, » ἀντὶ τοῦ, Ἐγύμνωσα, καὶ πένητας αὐτούς ἐποίησα. Αἰνιτίζεται δὲ καὶ τοῖς Μακεδόνας, οἱ πανέστατοι ὄντες, ἔτι καὶ ἐμὲ εἶχον προσεπιτρέθοντα αὐτούς, καίτοι οὐ περιττῶν ἐχρηζον, ἀλλὰ τῶν ἀναγκαίων δαπανημάτων. Ὀψώνιον γὰρ ἔλαθον· ἀλλ' ὁμως οὐδὲ ταῦτά μοι ἐδώκατε· ὁ μεγίστη κατηγορία, καὶ τὸ χεῖρον, ὅτι πρὸς τὴν ὑμῶν διακονίαν· ὑμῖν γὰρ κηρύσσω, καὶ τὰ ὑμῶν ἐργαζόμενος, παρ' ἄλλων ἐτρεφόμενος.

« Καὶ παρῶν πρὸς ὑμᾶς καὶ ὑστερηθεὶς, οὐ κατενάρκησα οὐδενός. » Τριπλοῦν τὸ ἐγκαλεῖται· ὅτι Καὶ παρ' ὑμῖν ὢν, καὶ ὑμῖν διακονούμενος, καὶ ὑστερούμενος, οὐκ ἤξιώθη λόγου. Οὐ μόνον οὐκ ἐπέμψατε, ὅπερ οἱ Μακεδόνες ἐποιοῦν, ἀλλ' οὐδὲ παρόντα ἐτρέφετε. Τὸ δὲ, « Οὐ κατενάρκησα οὐδενός, » τοῦτο ⁷⁰ δηλοῖ, Οὐκ ἐπεβάρησά τι. Δηλοῖ δὲ αὐτοὺς ὡς ὀκνηρῶς καὶ ναρκωδῶς εἰσφέροντας. Τινὲς δὲ τὸ, « Οὐ κατενάρκησα, » ἀντὶ τοῦ, Οὐκ ἡμέλησα, ἢ βαθυμότερος πρὸς τὸ κήρυγμα γέγονα· ἀλλὰ παρ' ἐμοῦ μὲν ὅσα ἔδει, ἐγένετο εἰς τὴν ὑμετέραν σωτηρίαν· ἐν ἐνδείᾳ δὲ ⁷¹ διέτριβον, καὶ οὐκ ἤτησα, οὐδὲ ἐξέλυσα τὴν ὑπομονὴν ἀποναρχήσας.

« Τὸ γὰρ ὑστέρημά μου προσανεπλήρωσαν οἱ ἀδελφοὶ ἐλθόντες ἀπὸ Μακεδονίας. » Εἰς ζηλοτυπίαν αὐτούς ἐμβάλλει, « ἵνα καὶ μᾶλλον διεγείρῃ πρὸς τὴν ἐλεημοσύνην, ὡς ἂν μὴ ἡττηθέντες ὑπὸ τῶν Μακεδόνων ἐν τῷ θρέψαι αὐτὸν, ἡττηθῶσι καὶ ἐν τῇ ἐλεημοσύνῃ. Εἰπὼν δὲ, « Ὑστέρημα, » δείκνυσιν ὅτι οὐδὲν ὑπὲρ τὴν ἀναγκαίαν χρείαν ἔλαθεν· οἱ Φιλιππησιοὶ δὲ ἦσαν οἱ θρέψαντες αὐτόν.

« Καὶ ἐν παντὶ ἀδαρῆ ὑμῖν ἑμαυτὸν ἐτήρησα, καὶ τηρήσω. » Δείκνυσιν ὅτι καὶ βάρος ἠγοῦντο τὰς τρο-

Vers. 7. « Num peccatum feci, meipsum humilians ut vos exaltaremini, quod gratis Evangelium Dei prædicavi vobis ? » In hoc, inquit, peccavi, et propterea est cur me accusetis, et adversum me efferamini, quoniam dejeci meipsum, mendicans et famem patiens? « Ut vos exaltaremini, » hoc est, ad fidem ædificaremini. Non enim offendebantur deinceps (quæ maxima est eorum accusatio) quod non aliter ædificabantur, nisi ipse fame premeretur. Quia vero calumniabantur eum, quod præsens humilis esset, absens vero gloriabatur, hac de re veluti apologiam texens, ferit eos : Vilis quidem factus sum et abjectus, cæterum vos inde exaltati estis.

Vers. 8. « Alias Ecclesias exspoliavi, accipiens stipendia ad ministerium vestrum. » Etsi dicere potuisset, Ex manuum mearum labore manducavi, attamen asperiozem orationem faciens, Ab aliis, inquit, accepi, idque cum in vestri essem ministerio. « Exspoliavi, » autem dixit, pro Nudavi, et pauperes eos feci. Macedones intelligit, qui tametsi pauperimi essent, tamen habebant se atterentem. Atqui superfluis non indigebam, verum necessariis duntaxat sumptibus. **302** Stipendium enim accepi : at vos ne ista quidem mihi suppeditatis : quæ maxima sane est accusatio, et quod pejus est, « ad ministerium vestrum : » vobis enim prædicans, et **C** vestra agens, ab aliis alebar.

Vers. 9. « Et cum essem apud vos et egerem, nulli onerosus fui. » Triplex est accusatio : prior, quod cum apud vos præsens fuerim : altera, quod vobis inseruiens : tertia, quod rebus necessariis destitutus, non fui in aliquo habitus numero. Non solum enim mihi alibi agentī non misistis quidquam, id quod Mæcedones faciebant, sed ne præsentem quidem alebatis. Istud autem, « Nulli onerosus fui, » est pro, Non gravavi quemquam. Indicat autem eos segniter ac cum torpore contribuere. Nonnulli verbum, Οὐ κατενάρκησα, pro, Non posthabui, vel signior ad prædicationem fui, accipiunt : sed a me quidem, quæcunque ad salutem vestram necessaria erant, perficiebantur. Porro rerum necessaria erant, perficiebantur. Porro rerum necessaria erant, perficiebantur. Porro rerum necessaria erant, perficiebantur.

« Et in omnibus sine onere me vobis servavi et servabo. » Indicat quod gravamen arbitrabantur,

Variae lectiones.

⁶⁹ ἵνα ὑμ. ὑψωθῆτε θ. ⁷⁰ τουτέστιν ο. ⁷¹ ἐγὼ δὲ ἐν ἐνδείᾳ ο.

missis; propter hoc enim adjecit, « Quem non prædicavimus. » Sin vero eadem fidei capita sunt, in quo nobis illi superiores sunt? Observa porro, non dixit, Si is, qui venit, quiddam amplius prædicaverit (nam quiddam amplius magna cum auctoritate, multaque verborum elegantia dicebant, sed, « Alium Jesum prædicaverit, quem non prædicavimus, » ad quod non est necessaria sermonis elegantia. « Aut Spiritum alium accipitis, » hoc est, si opulentiores vos faceret in spiritualibus donis, quod ipsum orationis venustate non indiget. « Vel Evangelium aliud : » neque ad hoc opus hæbebat orationis cultu. Ubique autem indicat, quod non simpliciter, si quid excellentius dicant, attendere oporteat, sed si quid dicant quod dicendum esset, et a nobis prætermissum fuerit. Observa enim : « Alium, » Inquit, « Jesum, quem non prædicavimus : Spiritum alium, quem non accepistis : Evangelium, aliud, quod non accepistis. » Cum itaque eadem dicant, quid in eos inhiatis? Postquam ergo eadem prædicant, o Paule, quid eos prohibes? Quia hypocrisis utentes, alia dogmata introducunt.

Vers. 5. « Existimo enim me nihil esse inferiori iis qui magni admodum sunt apostoli. » Deinceps Petri sectatoribus sese confert, hoc indicare volens : Si me plura norunt, etiam et illis; ad absurdum **301** ducens. Observa autem ejus humilitatem. « Existimo, » inquit, id est puto, arbitrator : et nihil enuntiat et decernit. Non simpliciter autem dicit, Reliquis apostolis, sed, « iis qui sunt proximii apostoli, » Petrum, Jacobum, Joannem innuens. Atque hoc dicit, quia jam necessitas istud postulabat, cum tamen alibi dicat : « Qui non sum dignus vocari apostolus. »

Vers. 6. « Nam etsi imperitus sermone, sed non scientia. Quandoquidem in hoc sibi placebant pseudapostoli, quod non essent indocti, ostendit quod non inficietur sese imperitum esse, atque hoc sibi gloriæ ducit. Nec dicit, Etiam si indoctus ac rudis sim, commune hoc mihi cum cæteris est apostolis, ne videatur una criminari ipsos : sed exterioris sapientiæ ipsum negotium tollit, æque atque in priori Epistola monstravit eam non solum esse inutilem, verum gloriæ potius crucis subruere ac devastare. Sermone igitur indoctus sum, scientia haudquam. Per hoc autem illos innuit, quod quo magis illi eloquentia gloriantur, eo cognitione Dei ipsos magis esse orbatos, et quatenus ad ipsam attinet, eos esse idiotas et indoctos.

« Sed in quavis re manifesti sumus in omnibus erga vos. » Non quemadmodum pseudapostoli, aliud sumus, et aliud apparemus : verum in omnibus quæ facimus et dicimus, manifesti sumus erga vos; neque ulla est in nobis duplicitas vel hypocrisis,

¹ I Cor. xv, 9.

Variæ lectiones.

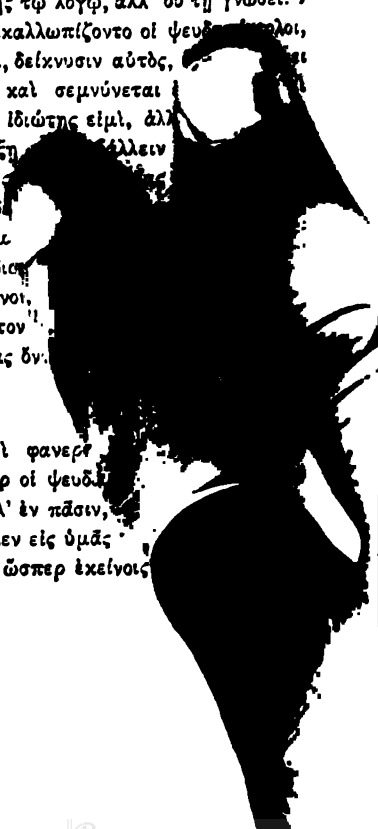
⁴⁶ ἐν:κων ο. ⁴⁷ δεχθῆναι ο.

A « Ὅν οὐκ ἐκηρύξαμεν. » Εἰ δὲ τὰ αὐτὰ κεφάλαια τῆς πίστεως, τί τὸ πλεόν ἐκείνοις «; Καὶ ὅρα, οὐκ εἶπεν, ὅτι Εἰ ὁ ἐρχόμενος πλεόν τι κηρύσσει· καὶ γὰρ πλεόν τι ἔλεγον μετὰ πλείονος αὐθεντείας καὶ πολλοῦ τοῦ κάλλους τῶν ῥημάτων· ἀλλ', « Ἄλλον Ἰησοῦν κηρύσσει, ὃν οὐκ ἐκηρύξομεν· » ὅπερ οὐ χρεῖαν ἔχει καλλιεπείας. « Ἡ πνεῦμα ἕτερον λαμβάνετε· » τοῦτέστιν, Εἰ πλουσιωτέρους ὑμᾶς ἐπόσει ἐν τοῖς πνευματικοῖς χαρίσμασιν· ὅπερ οὐδὲ τοῦτο δεῖται κομφείας λόγων. « Ἡ Εὐαγγέλιον ἕτερον· » ὅ οὐδὲ τοῦτο λόγων δεῖται. Πανταχοῦ δὲ δηλοῖ, ὅτι οὐχ ἀπλῶς εἰ τι πλεόν λέγουσι, προσέχειν δεῖ, ἀλλ' εἰ τι λέγουσιν ὃ λεχθῆναι ⁴⁷ ἔδει, καὶ παρ' ἡμῶν παρελείφθη. « Ὅρα γάρ· » Ἄλλον Ἰησοῦν ὃν οὐκ ἐκηρύξαμεν· Πνεῦμα ἕτερον, ὃ οὐκ ἐλάβετε· Εὐαγγέλιον ἕτερον, ὃ οὐκ ἰδέεσθε. » Ὅστε ἐπεὶ τὰ αὐτὰ λέγουσι, τί πρὸς αὐτοὺς κεχῆνται; Καὶ ἐπειδὴ τὰ αὐτὰ λέγουσιν, ὧ Παῦλε, τί αὐτοὺς κωλύεις; Ὅτι; τῇ ὑποκρίσει χρώμενοι ἕτερα εἰσαγάγουσι δόγματα.

« Λογίζομαι γὰρ μηδὲν ὑστερηκέναι τῶν ὑπὲρ λίαν ἀποστόλων. » Λοιπὸν τοῖς περὶ Πέτρον συγκρίνεται ἑαυτὸν, τοῦτο δεῖξαι θέλων, ὅτι Εἰ ἐμοῦ τι πλεόν ἴσασι, καὶ ἐκείνων· εἰς ἀτοπον ἀπάγων τὸν λόγον. Ὅρα δὲ ταπεινοφροσύνη· « Λογίζομαι, » φησιν, οἶον, Ἠγοῦμαι, νομίζω, καὶ οὐδὲν ἀποφαντικόν. Οὐχ ἀπλῶς δὲ λέγει, Τῶν ἀποστόλων, ἀλλὰ, « Τῶν ὑπὲρ λίαν, » Πέτρον, καὶ Ἰωάννην, καὶ Ἰάκωβον αἰνιττόμενος. Τοῦτο δὲ φησιν, ἐπειδὴ τοῦτου νῦν χρεῖα ἦν, ἐπεὶ ἀλλαχοῦ φησιν· « Ὅς οὐκ εἰμι ἰκκνωδὸς καλεῖσθαι ἀπόστολος.

« Εἰ δὲ καὶ ἰδιώτης τῷ λόγῳ, ἀλλ' οὐ τῇ γνώσει. » Ἐπειδὴ ἐν τούτῳ ἐκαλλωπίζοντο οἱ ψευδοῦς ἀποστολοὶ, τῷ μὴ εἶναι ἰδιώται, δείκνυσιν αὐτοὺς, ὅτι τὴν ἰδιωτείαν, ἀλλὰ καὶ σεμνύνεται οὐ λέγει, ὅτι Εἰ καὶ ἰδιώτης εἰμι, ἀλλ' ἀποστολοὶ, ἵνα μὴ δόξηται ἄλλοι αὐτὸ τὸ πρᾶγμα τῆς ἀποστολῆς καὶ ἐν προτέρῳ ἔδει, ἀλλὰ μάλλον καὶ λυμ. Τῷ λόγῳ οὖν εἰμι ἰδιώτης, ἀλλ' οὐ τῇ γνώσει. Δὲ αἰνιττεται ἐκεῖνοι, κομπάζουσι, τοσοῦτον γνώσεως, καὶ ἰδιώτας ὄν.

« Ἄλλ' ἐν παντὶ φανεροὶ ὑμᾶς. » Οὐχ ὡς περὶ οἱ ψευδοὶς ἄλλο φαινόμεθα, ἀλλ' ἐν πᾶσιν, ὅμοιοι, φανεροὶ ἔσμεν εἰς ὑμᾶς· ὑποκρίσεις ἐν ἡμῖν, ὡς περὶ ἐκεῖνοις.

σωπειν μόνον περιχειμένοις, καὶ πάντα τὰ χεῖριστά Α ut in illis qui sola pietatis persona sunt amici, de-

terrimum quæque patrant.

« Ἡ ἀμαρτίαν ἐποίησα, ἑμαυτὸν ταπεινῶν ἵνα ὑμεῖς ὑψωθῆτε, ὅτι δωρεὰν τὸ τοῦ Θεοῦ εὐαγγέλιον εὐηγγελισάμην ὑμῖν ; » Τοῦτο, φησὶν, ἡμαρτον, καὶ διὰ τοῦτο μοι ἐγκαλεῖν ἔχετε καὶ καταπαίρεσθαί μου, δεῖ ἐταπεινώσα ἑμαυτὸν, προσαιτῶν καὶ λιμῶτων, ἵνα ὑμεῖς ὑψωθῆτε, » τουτέστιν, οἰκοδομηθῆτε πρὸς τὴν πίστιν ; Οὐκ ἐσκανδαλίζοντο γὰρ λοιπὸν (ὃ καὶ μεγίστη αὐτῶν κατηγορία), ὅτι οὐκ ὑποδομοῦντο ἄλλως ; εἰ μὴ αὐτὸς ἐλιμαγχοῦντο. Ἐπειδὴ δὲ διέβαλλον αὐτὸν, ὅτι παρῶν μὲν, ταπεινὸς, ἀπόν δὲ, κομπάζει· ὡς ὑπὲρ τούτου ἀπολογούμενος νῦν, πλήττει αὐτούς, ὅτι Ταπεινὸς γέγονα, ἀλλ' ὑμεῖς ὕψωθητε ἐκ τούτου.

VERS. 7. « Num peccatum feci, meipsum humilians ut vos exaltaremini, quod gratis Evangelium Dei prædicavi vobis ? » In hoc, inquit, peccavi, et propterea est cur me accusetis, et adversum me offeramini, quoniam dejeci meipsum, mendicans et famem patiens? « Ut vos exaltaremini, » hoc est, ad fidem ædificaremini. Non enim offendebantur deinceps (quæ maxima est eorum accusatio) quod non aliter ædificabantur, nisi ipse fame premeretur. Quia vero calumniabantur eum, quod præsens humilis esset, absens vero gloriabatur, hac de re veluti apologiam texens, ferit eos : Vilis quidem factus sum et abjectus, cæterum vos inde exaltati estis.

« Ἀλλὰς Ἐκκλησίας ἐσύλησα, λαβὼν ὑψώνιον πρὸς τὴν ὑμῶν διακονίαν. » Καίτοι ἡδύνατο εἰπεῖν, ὅτι Ἐκ τῶν χειρῶν μου ἤσθιον· ἀλλὰ πληκτικώτερον τὸν λόγον ποιῶν, Παρ' ἄλλων, φησὶν, ἔλαθον, καὶ ταῦτα, ὑμῖν διακονούμενος. Τὸ δὲ, « Ἐσύλησα, » ἀντὶ τοῦ, Ἐγύμνωσα, καὶ πένητας αὐτούς ἐποίησα. Αἰνίττεται δὲ καὶ τοὺς Μακεδόνας, οἱ πένεστατοι ὄντες, ἔτι καὶ ἐμὲ εἶχον προσεπιτρέβοντα αὐτούς, καίτοι οὐ περιττῶν ἐχρηζον, ἀλλὰ τῶν ἀναγκαίων δαπανημάτων. Ὑψώνιον γὰρ ἔλαθον· ἀλλ' ὁμως οὐδὲ ταῦτά μοι ἐδώκατε· ὃ μεγίστη κατηγορία, καὶ τὸ χεῖρον, ὅτι πρὸς τὴν ὑμῶν διακονίαν· ὑμῖν γὰρ κηρύσσω, καὶ τὰ ὑμῶν ἐργαζόμενος, παρ' ἄλλων ἐτρεφόμενος.

VERS. 8. « Alias Ecclesias exspoliavi, accipiens stipendia ad ministerium vestrum. » Etsi dicere potuisset, Ex manuum mearum labore manducavi, attamen asperiores orationem faciens, Ab aliis, inquit, accepi, idque cum in vestri essem ministerio. « Exspoliavi, » autem dixit, pro Nudavi, et pauperes eos feci. Macedones intelligit, qui tametsi pauperissimi essent, sine tamen habebant se atterentem. Atqui superfluis non indigebam, verum necessariis solumtaxat sumptibus. 302 Stipendium enim accepi : at vos ne ista quidem mihi suppeditatis : quæ maxima sane est accusatio, et quod pejus est, « ad ministerium vestrum : » vobis enim prædicans, et vestra agens, ab aliis alebar.

« Καὶ παρῶν πρὸς ὑμᾶς καὶ ὑστερηθεὶς, οὐ κατενάρκησα οὐδενός. » Τριπλοῦν τὸ ἔγκλημα· ὅτι Καὶ παρ' ὑμῖν ὦν, καὶ ὑμῖν διακονούμενος, καὶ ὑστερούμενος, οὐκ ἠξιώθη λόγου. Ὁ μόνον οὐκ ἐπέμψατε μοι οἱ Μακεδόνας· ἐποίησαν, ἀλλ' οὐδὲ παρ' ἄλλων. Τὸ δὲ, « Οὐ κατενάρκησα οὐδενός, » ἢ οἱ, ὅν ἐπεβόησαν. Δηλοὶ δὲ ὅτι ὡς καὶ ναρκαρῶντας. Τὸ κατενάρκησα, κατενάρκησα τοῦ, Οὐκ ἡμέλει, ὅς πρὸς τὸν γέγονα· ἀλλὰ ὅσα εἶδει, τὴν ὑμετέραν, ὅτι δὲ ἔτι, ὅν, καὶ οὐκ ἦν, ἵσασ.

VERS. 9. « Et cum essem apud vos et egerem, nulli onerosus fui. » Triplex est accusatio : prior, quod cum apud vos præsens fuerim : altera, quod vobis inserviens : tertia, quod rebus necessariis destitutus, non fui in aliquo habitus numero. Non solum enim mihi alibi agenti non misistis quidquam, id quod Macedones faciebant, sed ne præsentem quidem alebatis. Istud autem, « Nulli onerosus fui, » est pro, Non gravavi quemquam. Indicat autem eos segniter ac cum torpore contribuere. Nonnulli verbum, Οὐ κατενάρκησα, pro, Non posthabui, segnior ad prædicationem sui, accipiunt : sed a quidem, quæcunque ad salutem vestram necessitant, perficiebantur. Porro rerum necessariorum que patientiam meam dissolvi torpentior

quod mihi deerat, supleverunt fratres qui Macedonia. » Ad emulationem eos invigilans ad eleemosynam excitet : ne a Macedonia in alendo eum, in eleemosyna quor. Cum vero ait, « Quod mihi deesse nihil accepisse ultra necessarium » res autem fuerunt qui aluerunt me onere me vobis servavi et gravamen arbitrabantur,

quod mihi deerat, supleverunt fratres qui Macedonia. » Ad emulationem eos invigilans ad eleemosynam excitet : ne a Macedonia in alendo eum, in eleemosyna quor. Cum vero ait, « Quod mihi deesse nihil accepisse ultra necessarium » res autem fuerunt qui aluerunt me onere me vobis servavi et gravamen arbitrabantur,

cuetur, » id est, inani et vana arguatur gloriatio mea de vobis. Ego enim, inquit, de vobis superbiens, apud omnes gloriabar, atque etiam apud illos. Itaque si deficiatis, communis est ignominia : sed non in omnibus, verum in hac sola parte, hoc est, ne pudeliam in hoc solo de elemosyna argumento, **280** sed parati sitis, perinde ac dixi Macedonibus, quod parati sint in tota Achaia omnes, neque quidquam eis deest.

VERS. 4. « Ne quo pacto, si venerint mecum Macedones, et invenerint vos imparatos, pudeliamus nos (ne dicamus, vos) in hac substantia gloriationis. » Rursus in iisdem versatur, ac certamen intendit, ab humanis rationibus ipsos instituens. Majus enim dedecus est, cum quis apud alienas personas pudeliamus. Forsitan, inquit, mihi confiditis ceu ignoscentis vobis : atenim Macedonas animo volvite, qui forsitan mecum venient : verisimile est enim hoc. Et si invenerint vos, non dixit, Nolentes dare, sed « Imparatos. » Si enim non paratum esse, aut celeriter non contribuere dedecus est, quanto magis nihil omnino contribuere, vel minus quam par sit. **F** Corrigit autem sermonem, dicens, Nos pudeliamus (ne dicam, vos) in hac substantia gloriationis : hoc est, non alia in re pudeliamus, præterquam in sola de elemosyna gloriatione, cum cætera vestra reprehensionem non admittant. Hoc autem dicit, non ut eis aduletur, sed potius ut paratiores reddat, ne in aliis probati, in hoc non inveneriantur probati, sibi que ipsis inferiores. Cum vero ait, ne dicam vos, ostendit quod ipsi majorem ignominiam relaturi erant. Nam ipsorum erat delictum. Substantiam autem subjectum, vel rem ipsam, vel gloriationis essentiam intellige.

VERS. 5. « Necessarium ergo existimavi rogare fratres, ut præveniant ad vos, et præparent reprobissam benedictionem hanc paratam esse sic, quasi benedictionem, non tanquam avaritiam. » Ne contraria dicere videatur, cum supra dixerat, « Supervacaneum est mihi scribere, » nunc autem denuo de iisdem disserit, jam de liberalitate et de opere enm alacritate perficiendo verba facit, atque hæc propter se fratres misisse ait. Duorum autem inter se pugnantium admonens, nempe ut ample et cum alacritate largiantur, utrumque sapientissime aggreditur. Nam prius de alacritate in dando disserit, deinde de altero capite. Ait itaque, Benedictio est id quod datur : nemo autem qui benedictionem dat, contristatur. Porro fructum statim inde germinantem ostendit, eosque qui largiuntur benedictione repletos. Neque hoc illi satis fuit, sed addidit, « Et non tanquam avaritiam. » Nolite enim existimare, inquit, quod ista, ceu vos fraudantes, accipimus ;

Α τους ἀδελφούς, ἵνα μὴ κενωθῆ, » τούτέστι, μάταιον καὶ κενὸν ἐλεγχθῆ ἐτὸ καυχῆμά μου τὸ ὑπὲρ ὑμῶν. » Ἐγὼ γάρ, φησί, καλλωπιζόμενος ἐφ' ὑμῖν, παρὰ πάντων ἐκαυχῆσάμην, καὶ παρ' ἐκείνων. » Ὅστε ἐὰν ὑστερήσῃτε, κοινή ἡ αἰσχὺν· οὐ πανταχοῦ δὲ, ἀλλ' ἐν τούτῳ τῷ μέρει· » τούτέστιν, ἵνα μὴ καταισχυνθῶ ἐν τῇ περὶ τῆς ἐλεημοσύνης ὑποθέσει μόνῃ· ἀλλὰ παρεσκευασμένοι ἦτε, καθὼς ἔλεγον τοῖς Μακεδόσιν, ὅτι ἐτοιμοὶ εἰσι τῆς Ἀχαΐας ἅπαντες, καὶ οὐδὲν αὐταῖς λείπει.

« Μὴ πως ἐὰν ἔλθωσι σὺν ἐμοὶ Μακεδόνες, καὶ εὐρωσιν ὑμᾶς ἀπαρασκευάστους καταισχυνθῶμεν ἡμεῖς (ἵνα μὴ λέγωμεν, ὑμεῖς) ἐν ταύτῃ τῇ ὑποστάσει τῆς καυχῆσεως. » Πάλιν περὶ τὰ αὐτὰ στρέφεται, καὶ ἐπιτείνει τὴν ἀγωνίαν, ἀπὸ ἀνθρωπίνων λογισμῶν ἀνάγων [f. ἐνάγ.] αὐτούς. Μελίτων γὰρ ἡ ἐντροπή, ὅταν ἐπὶ ἀλλοτρίων προσώπων καταισχύνεται τις. Ἰσω; γάρ, φησὶν, ἐμοὶ θαρβείτε, ὡς συγγινώσκοντι· ἀλλὰ Μακεδόνας ἐννοεῖτε, οἱ τυχὸν ἐλεύσονται σὺν ἐμοὶ (εἰκόσ γὰρ ἐστὶ τοῦτο), καὶ ἐὰν εὐρωσιν ὑμᾶς, » εὖκ εἶπεν, ὅτι μὴ θέλοντας δοῦναι, ἀλλ' « ἀπαρασκευάστους. » Εἰ γὰρ τὸ μὴ παρασκευάσασθαι, μὴτε ταχέως εἰσενεγκεῖν, αἰσχὺν· πολλῶ μᾶλλον τὸ μηδὲν ὄλως εἰσενεγκεῖν, ἢ ἑλαττον τοῦ δέοντος. Κολάζει δὲ τὸν λόγον, λέγων, ὅτι Ἡμεῖς καταισχυνθησόμεθα (ἵνα μὴ λέγω, ὅτι ὑμεῖς) ἐν τῇ ὑποστάσει ταύτῃ τῆς καυχῆσεως· τούτέστιν, οὐκ ἀλλαγῶ καταισχυνθησόμεθα, ἀλλ' ἐν μόνῃ [ταύτῃ] τῇ περὶ τῆς ἐλεημοσύνης καυχῆσει, ὡς τὰ γε ἄλλα ὑμῶν ἀνεπίληπτα. Τοῦτο δὲ λέγει, οὐ κολακεύων αὐτούς²⁸, ἀλλὰ μᾶλλον προθυμοτέρους ποιῶν, ἵνα ἐν τοῖς ἄλλοις εὐδοκιμοῦντες, καὶ ἐν τούτῳ μὴ εὐρεθῶσιν ἀδόκιμοι καὶ ἐαυτῶν ἐλάττους. Διὰ δὲ τοῦ εἰπεῖν, ἵνα μὴ λέγω, ὅτι ὑμεῖς, δείκνυσιν ὅτι μᾶλλον αὐτοὶ καταισχυνθήσονται· αὐτῶν γὰρ τὸ ἀμάρτημα. Ὑπόστασιν δὲ τὴν, ὑπόθεσιν, καὶ αὐτὸ τὸ πρῶγμα, ἦτοι τὴν οὐσίαν τῆς καυχῆσεως νοεῖ.

« Ἀναγκαῖον οὖν ἡγησάμην παρακαλέσαι²⁹ τοὺς ἀδελφούς, ἵνα προέλθωσιν εἰς ὑμᾶς, καὶ προσκαταρτίσωσι [vulg. προκ.] τὴν προσηγγελμένην εὐλογίαν ὑμῶν, ταύτην εἶναι ἐτοιμὴν οὕτως ὡς εὐλογίαν, καὶ μὴ ὡς πλεονεξίαν. » ἵνα μὴ δόξη ἐναντιολογεῖσθαι, ἀνω μὲν εἰπῶν, ὅτι « Περιττὸν μοι γράφειν, » νῦν δὲ πάλιν περὶ τούτων διαλεγόμενος, νῦν περὶ θαψιλείας διαλέγεται, καὶ τοῦ μετὰ προθυμίας ποιῆσαι τὸ ἔργον· καὶ διὰ ταῦτα πέμψαι φησὶ τοὺς ἀδελφούς. Εἰς δύο δὲ ἐναντία προτρέπων, τὸ τε φιλοτίμως δοῦναι, καὶ τὸ μετὰ προθυμίας, σοφώτατα ἀμφοτέρω μεταχειρίζεται. Πρῶτερον γὰρ περὶ τοῦ μετὰ προθυμίας δοῦναι διαλέγεται, εἶτα καὶ περὶ τοῦ ἐτέρου κεφαλαίου. Φησὶν οὖν, ὅτι εὐλογία ἐστὶ τὸ διδόμενον οὐδὲ; δὲ εὐλογίαν³⁰ διδοὺς λυπῆται. Δείκνυσιν δὲ καὶ τὸν καρπὸν εὐθὺς ἐνταῦθα βλαστάνοντα, καὶ εὐλογίας πεπληρωμένους τοὺς παρέχοντας. Καὶ οὐδὲ τούτῳ ἤρχεσθη, ἀλλὰ προσέθηκε· « Καὶ μὴ ὡς πλεονεξίαν. » Μὴ γὰρ νομίσητε, φησὶν, ὅτι ὡς πλεονεξοῦντες

Varie lectiones.

²⁸ ἐκείνους ο. ²⁹ προπέμψαι ο. ³⁰ εὐλόγως ο.

ὁμᾶς ταῦτα λαμβάνομεν, ἀλλ' ὡς θέλοντες ὑμῖν εὐλογίαν προξενῆσαι. Ὅσα ὁ διδοὺς ἄκων ἐλεημοσύνην ὡσαυτὶ πλεονεκτεῖται.

« Τοῦτο δὲ, ὁ σπείρων φειδομένως, φειδομένως καὶ θερίσει· καὶ ὁ σπείρων ἐπ' εὐλογίαις, ἐπ' εὐλογίαις καὶ θερίσει. » Ἐπὶ τῷ ἕτερον κεφάλαιον μεταβαίνει, τὸ περὶ τοῦ μετὰ θαφιλείας δοῦναι, καὶ φησιν, ὅτι Καὶ τοῦτο λέγω πρὸς ὄς εἶπον, ὅτι οὐ φειδωλῶς δεῖ διδόναι. Καὶ οὐκ εἶπε, Μικρολόγως, ἀλλ' εὐφημότερον, τὸ τῆς φειδοῦς ὄνομα τέθεικε. Καὶ σπέρων τὸ πρᾶγμα ἐκάλεσαν, ἵνα εὐθέως πρὸς τὴν ἀντιδοσὶν βλέψῃς, καὶ μάθῃς ὅτι πλείονα λαμβάνεις ἢ δέδωκας. Εἰπὼν δὲ περὶ τοῦ μετὰ θαφιλείας διδόναι, πάλιν καὶ τοῦ μετὰ προθυμίας δοῦναι ἐπεμνήσθη· τὸ γὰρ, « Ὁ σπείρων ἐπ' εὐλογίαις, » τοῦτο δηλοῖ, ὡς ἀνωτέρω εἰρηται.

« Ἐκαστος καθὼς προαιρεῖται τῇ καρδίᾳ, μὴ ἐκ λύπης, ἢ ἐξ ἀνάγκης· ἵαρον γὰρ δότην ἀγαπᾷ ὁ θεός. » Ἐνδιατρίβει τῷ περὶ τοῦ μετὰ προθυμίας διδόναι λόγῳ, εἰδὼς ὅτι πρὸς τὸ δοῦναι πολλὰ, καὶ τὸ παράδειγμα τῶν Μακεδόνων ἱκανὸν ἔσται διειρεῖται αὐτοῦς, καὶ τὴν αἰσχύνεσθαι ἐλάττους φανῆναι ἐκείνων. Τὴν δὲ γνώμην αὐτῶν ἰάται, ἵνα εἴη καὶ ἀρετὴ τὸ παρ' αὐτῶν γινόμενον. Εἰ γὰρ ἀκούσιον, οὐκ ἀρετὴ. Ὡς οὖν διδάσκαλος ἀληθῆς, θέλει τοὺς μαθητὰς κατὰ τὸν λόγον τῆς ἀρετῆς ποιεῖν ὃ ποιοῦσιν, ἅμα δὲ καὶ ἵνα ὁ μισθὸς αὐτοῖς ὀλόκληρος εἴη, ἐκουσίως ποιοῦσι τὸ καλόν· ὡς τὸ γε ἀκούσιον ὑποτέμνει τὸν μισθόν· διὰ τοῦτο φησιν· « Ἐκαστος ὡς προαιρεῖται, καὶ οὐκ ἐκ λύπης, ἢ ἐξ ἀνάγκης· » καὶ μαρτυρίαν ἐκ Σολομῶντος παράγει. Καίτοι ὁ λόγος τῷ σοφῷ [οὐ] περὶ θαφιλείας εἰρηται· ἀλλ' ὁμως αὐτὸς εἰς τὸ μετὰ προθυμίας διδόναι τοῦτον ἐξελάβετο· εἰ δὲ βούλει, καὶ πρὸς ἀμφοτέρω.

« Δυνατὸς δὲ ὁ θεὸς πᾶσαν χάριν περισσεῦσαι εἰς ὁμᾶς. » Διὰ τούτων τῶν λόγων ἀνατρέπει τὸν λογισμὸν ὃν οἱ πολλοὶ ἔχομεν λέγοντες· Ἐὰν πολλὰ δῶ, δίδοικ' μήπως πένης γένωμαι. Φησὶν οὖν, ὅτι Ὁ θεὸς δύναται τοσοῦτον ὑμᾶς ἀνευθεῖς ποιῆσαι, ὥστε καὶ πᾶσαν χάριν, τούτεστι πᾶσαν ἐλεημοσύνην, δύνασθαι ὑμᾶς μετὰ περισσείας ποιεῖν. Δότε τοίνυν θαφιλῶς, ἵνα ἡ ἐλεημοσύνη ὑμῶν αἰεὶ καὶ αἰεὶ περισσεύῃ.

« Ἴνα ἐν παντὶ πάντοτε πᾶσαν αὐτάρκειαν ἔχοντες, περισσεύητε εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθόν. » Ὅρᾳς; οὐ πλῆυτον αὐτοῖς, ἀλλ' αὐτάρκειαν ἐπέυχεται. Τοῦτο δὲ εἰπὼν, δείκνυσιν ὅτι οὐδὲ βιάζεται αὐτοῦς, οὐδὲ ἀναγκάζει ἐκ τοῦ ὑστερήματος διδόναι· οὐδὲ γὰρ ἀν' αὐτάρκειαν λοιπὸν ἔχοιεν· ἅμα δὲ καὶ διδάσκει πού δεῖ τοῖς τοῦ θεοῦ δώροις κεχρησθαι. « Ἴνα γὰρ, φησὶν, εἰς πᾶν ἔργον περισσεύητε ἀγαθόν. » Ἐν μὲν γὰρ τοῖς σαρκικοῖς, φησὶν, αὐτάρκειαν ὑμῖν ἐπέυχομαι· ἐν δὲ τοῖς πνευματικοῖς (τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ, « εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθόν »), περισσεῖαν· ἵνα μὴ μόνον ἐλατῆτε περισσῶς, ἀλλὰ καὶ πᾶν ἔργον θεάρεστον φιλοτίμως ποιῆτε.

« Καθὼς γέγραπται· Ἐσχόρπισεν, ἔδωκε τοῖς

sed benedictionem vobis conciliare volentes. Ille itaque qui eleemosynam invite largitur, quodammodo expilatur.

291 VERS. 6. « Hoc autem dico, qui parce seminat, parce et metet : et qui seminat in benedictionibus, in benedictionibus et metet. » Ad aliud caput jam transit, quod est de largiter dando, inquis : Hoc etiam adjicio eis quæ dixerim, quod non parce oporteat dare. Et non dixit, tenuiter, sed celebrius parcimoniam vocabulum posuit. Ac semen opus ipsum vocavit, ut ad retributionem confesum respicias, ac dicas quod plura accipias quam des. Cum vero dixisset, quod largiter dandum sit, rursus etiam meminit quod cum animi alacritate dandum sit : quod enim ait, « Qui seminat in benedictionibus, » hoc indicat, perinde ac in superioribus dictum est.

VERS. 7. « Unusquisque prout destinat in corde suo, non ex tristitia aut necessitate. Hilarem enim datorem diligit Deus. » In sermone de promptitudine in dando immoratur, compertum habens Macedonum exemplum sufficere ad hoc, ut exciet eos quo plura dent, utque pudefaciat eos, si inferiores illis appareant. Ipsorum autem mentem sanat, ut sit etiam virtus quod ab ipsis sit. Nam si involuntarium est, non est virtus. Ideo ceu verus præceptor, discipulos suos omnino vult pro virtutis ratione facere quod faciunt. Simul autem ut et merces ipsis tota contingat, voluntario faciunt bonum : nam involuntarium mercedem minuit. Ob eam causam, inquit, « Unusquisque ut in corde suo destinat » sive prædeliberat, « et non ex mœrore, aut necessitate. » Testimonium præterea ex Solomone producit. Atqui sermo sapienti de largitate dictus est, ipse vero intellexit eum de promptitudine in dando : aut si malis, ad utraque retulit.

VERS. 8. « Potens est autem Deus omnem gratiam exuberantem facere erga vos. » Hisce verbis cogitationem subvertit quam multi habemus dicentes : Si multa dederò, metuo ne ad paupertatem redigâr. Ait igitur : Deus potest adeo vos rerum copia affluentes facere, ut et omnem gratiam, hoc est eleemosynam, possitis cum exuberantia facere. Date igitur largiter, ut eleemosyna vestra magis D magisque exuberet.

« Ut in omni re omnem sufficientiam habentes, abundetis in omne opus bonum. » Viden' ? non opes ipsis exoptat, sed sufficientiam. Hoc autem dicens, indicat quod neque adigat, neque compellat eos ex inopia dare : neque enim sufficientiam deinceps haberent. Simul autem docet ubinam oporteat donis Dei uti. « Ut abundetis » enim, inquit, « ad omne opus bonum. » Siquidem in carnalibus vobis sufficientiam exopto : in spiritualibus autem (hoc enim est quod ait, « ad omne opus bonum ») abundantiam etiam vobis 292 imprecor, ut nedum abunde misericordes sitis, verum etiam omne opus Deo placens liberaliter faciatis.

VERS. 9. « Sicut scriptum est : Dispersit, dedit

pauperibus, justitia ejus manet in sæculum ¹. » A Dixit, « ut exuberetis. » Ad istius itaque confirmationem ex propheta testimonium protulit, videlicet, « Dispersit; » hæc enim dicitio liberalitatem et exuberantiam indicat. Pecunia igitur et facultates non manent : justitia autem, hoc est humanitas (sic enim eam vocat, tanquam quæ hominem justificet, ac peccata solvat), ista scilicet perdurat in sæculum tum præsens tum futurum. Hinc enim est quod misericors ab omnibus, et progenies ejus a posteris diligitur.

VERS. 10. « Qui autem administrat semen seminanti, et panem ad manducandum præstet, et multiplicet semen vestrum, et crescere faciat germina justitiæ vestræ. » Sub eisdem verbis et corporalia et spiritualia illis exoptat, sermonique suo auctoritatem a sensibili agricultura conciliat. Si enim terræ semina mandantibus Deus impertit semen, ac si corpus alentibus alimoniam præbet : multo magis cælum colentibus animamque alentibus. Dicens igitur, « Præstet et multiplicet semen vestrum, » de divitiis sensibilibus loquitur, quas vult spirituale semen effici, dum pauperibus erogantur. Hinc enim crescit omne bonum opus in nobis, atque adeo justitiæ manipuli augescunt : propterea infert, « Et crescere faciat germina justitiæ vestræ. » Hic autem nota, quod Deum non delicias, sed alimoniam impotentem introducat : « Panem » enim, inquit, « ad manducandum ¹. » Istud autem ex Isaia desumptum est.

VERS. 11. « In omnibus ditescetes ad omnem simplicitatem, quæ efficit per nos gratiarum actionem Deo. » Indicat hic rursus quomodo nos divitiis uti oporteat. Ait enim quod non sunt defolientæ, cæterum ad omnem simplicitatem habendæ, hoc est cum liberalitate erogandæ. Quoniam vero haud parum multi in scorta et nimos simplicitatem ostendant, Talem, inquit, simplicitatem dico, quæ multam gratiarum actionem affert Deo : imo vero non solum gratiarum actionem, verum et multa alia quæ in progressu Epistolæ deinceps ponit, ut, sic ostendens multa illa bona ex simplicitate orta, proniores eos ad hanc efficiat.

VERS. 12-14. « Quoniam ministerium hujus officii non solum supplet ea quæ desunt sanctis, verum etiam abundat per multas gratiarum actiones Deo, per probationem ministerii hujus, glorifiantes Deum in obedientia confessionis vestræ in Evangelium Christi, in simplicitate communicationis in 293 ipsos et in omnes : et ipsorum precatione pro vobis, desiderantem vos propter eminentem gratiam Dei in vobis. » Ministerium, inquit, ¹ est pecuniarum suppeditatio, multa perficit. Etenim non solum repletis indigentiam fratribus,

¹ Psal. cxl, 9. ² Isa. Lv, 10.

πέννησιν, ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα. » Εἶπεν, ὅτι « Ἴνα περισσεύητε. » Κατασκευάζων τοῦτον τοῦτο ἀπὸ τοῦ προφήτου¹ παρήνευγε² μαρτυρίαν, τὸ, « Ἐσκόρπισεν. » Ἡ λέξις γὰρ αὕτη τὴν σαφιλίαν καὶ περισσείαν ἐμφαίνει. Τὰ μὲν οὖν χρήματα οὐ μένει· ἡ δὲ δικαιοσύνη, τουτέστιν ἡ φιλανθρωπία (οὕτω γὰρ αὐτὴν καλεῖ, ὡς δικαιοῦσαν τὸν ἄνθρωπον καὶ διαλύουσαν τὰ ἁμαρτήματα), αὕτη γοῦν μένει εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ τὸν ἔνταυθα, καὶ τὸν ἐκεῖ. Κάντευθεν γὰρ ὁ ἐλεήμων ἀγαπητὸς πᾶσι, καὶ τοῖς ὀφειγμένοις οἱ ἀπόγονοι αὐτοῦ.

« Ὁ δὲ ἐπιχορηγῶν σπέρμα τῷ σπείροντι, καὶ ἄρτον εἰς βρώσιν ἐπιχορηγήσῃαι, καὶ πληθύναι τὸν σπόρον ὑμῶν, καὶ αὐξήσῃαι τὰ γεννήματα τῆς δικαιοσύνης ὑμῶν. » Ἐπεύχεται αὐτοῖς ἐν ταύτῃ καὶ **B** σωματικὰ καὶ πνευματικὰ, καὶ ἀξίωπιστον ποιεῖται τὸν λόγον ἀπὸ τῆς αἰσθητῆς γεωργίας³. Εἰ γὰρ τοῖς τὴν γῆν σπείρουσι σπέρμα δίδωσιν ὁ Θεός, καὶ εἰ τοῖς τὸ σῶμα τρέφουσι παρέχει τροφήν· πολλῶ μᾶλλον τοῖς τὸν οὐρανὸν γεωργοῦσι, καὶ τὴν ψυχὴν τρέφουσιν. Εἰπὼν οὖν, « Κορηγήσῃαι καὶ πληθύναι τὸν σπόρον ὑμῶν, » περὶ τοῦ αἰσθητοῦ πλοῦτου λέγει, ὃν βούλεται σπόρον γενέσθαι πνευματικῶν τοῖς κένησι δίδόμενον. Ἐκ τούτου γὰρ αὐξεται πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἐν ἡμῖν, καὶ τὰ δράγματα τῆς δικαιοσύνης· διὸ καὶ ἐπάγει· « Καὶ αὐξήσῃαι τὰ γεννήματα τῆς δικαιοσύνης ὑμῶν. » Σημειώσαι δὲ κἀνταῦθα, ὅτι οὐ τρυφήν, ἀλλὰ τροφήν διδόντα ἡμῖν εἰσάγει τὸν Θεόν. « Ἄρτον » γὰρ, φησὶν, « εἰς βρώσιν. »

C Τοῦτο δὲ τοῦ Ἱερεμίου ἐστίν.

« Ἐν παντὶ πλουτιζόμενοι εἰς πᾶσαν ἀπλότητα, ἥτις κατεργάζεται δι' ἡμῶν εὐχαριστίαν τῷ Θεῷ. » Καὶ πάλιν δείκνυσιν, πῶς τῷ πλούτῳ δεῖ χρᾶσθαι. Φησὶ γὰρ δεῖ οὐ κατορύττειν χρῆ, ἀλλ' εἰς πᾶσαν ἀπλότητα ἔχειν, τουτέστι, μετὰ σαφιλείας κενῶν. Ἐπεὶ δὲ πολλοὶ εἰς πόρναις καὶ μίμους ἐνδείκνυνται τὴν ἀπλότητα, φησὶν, ὅτι τοιαύτην ἀπλότητά φημι, ἥτις εὐχαριστίαν πολλὴν φέρει τῷ Θεῷ· μᾶλλον δὲ οὐκ εὐχαριστίαν μόνον, ἀλλὰ καὶ ἄλλα πολλὰ, ἃ τίθησι προίων· ἵνα δείξας πολλὰ τὰ ἀγαθὰ ἐκ τῆς ἀπλότητος³ τικτόμενα, προθυμότερους εἰς ταύτην ἐργάσῃται.

« Ὅτι ἡ διακονία τῆς λειτουργίας ταύτης οὐ μόνον ἐστὶ προσαναπληροῦσα τὰ ὑστερήματα τῶν ἁγίων, ἀλλὰ καὶ περισσεύουσα διὰ πολλῶν εὐχαριστιῶν τῷ Θεῷ (διὰ τῆς δοκιμῆς τῆς διακονίας ταύτης δοξάζοντες τὸν Θεὸν ἐπὶ τῇ ὑποταγῇ τῆς ὁμολογίας ὑμῶν εἰς τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἀπλότητι τῆς κοινωνίας εἰς αὐτοὺς καὶ εἰς πάντας)· καὶ αὐτῶν δεήσῃ ὑπὲρ ὑμῶν ἐπιποθούτων ὑμᾶς διὰ τὴν υπερβάλλουσαν χάριν τοῦ Θεοῦ ἐφ' ὑμῖν. » Ἡ διακονία, φησὶ, τουτέστιν, ἡ τῶν χρημάτων ἐπιχορηγία, πολλὰ κατορθοῖ. Καὶ γὰρ οὐ μόνον

Variæ lectiones.

³ παρήγαγε ο. ³ ἀπὸ τῆς θεωρίας ο. ³ καὶ τῆς χρηστότητος.

πληροῦτε τὴν χρεῖα τοῖς ἀδελφοῖς, ἀλλὰ καὶ περισσεύετε τούτῃσι, Πλέον τῆς χρείας αὐτοῖς παρέχετε, καὶ πολλὰ εὐχαριστῆσαι γίνονται διὰ τῆς δοκίμου ταύτης καὶ μεμαρτυρημένης ἐπὶ φιλανθρωπῆ διακονίας. Δοξάζουσι γὰρ τὸν Θεόν, ὅτι οὕτως ὑπετάγητε τῷ Εὐαγγελίῳ, ὥστε τὰ προστάγματα αὐτοῦ μετὰ δαφιλείας πληροῦν. Τὴν γὰρ ἐλεημοσύνην τὸ Εὐαγγέλιον διδάσκει. Καὶ δι' ἄλλο δοξάζουσι τὸν Θεόν, ὅτι ἡ ἀπλότης καὶ ἡ ἀγαθότης ὑμῶν, οὐκ εἰς αὐτοὺς μόνον, ἀλλὰ καὶ εἰς πάντας τοὺς πιστοὺς πᾶντας ἐκχεῖται. Οὐ γὰρ ζηλοτυποῦσιν, ὡς οἱ λοιποὶ πτωχοὶ, ἀλλ' εὐχαριστοῦσι, καὶ ὑπὲρ ὧν ἑτέροις διδάτε. Ὁ μεγάλη ἀρετὴς αὐτῶν σημεῖον. Ὡστε εἰ τοῖς τοιοῦτοις δαφιλέστερον δίδοναι, τοῖς οὕτως ἀφύθοις, τοῖς οὕτως ἐναρτέτοις. Ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ ὑμῶν δέονται, ὡς ἂν ἀξιωθῶσιν ἰδεῖν ὑμᾶς· ἰδεῖν, οὐ διὰ τὰ χρήματα, ἀλλὰ διὰ τὴν δοθεῖσαν ὑμῖν ὑπερβολικῶς χάριν τοῦ Θεοῦ. Πάλιν δὲ χάριν τὸ τῆς ἐλεημοσύνης πρᾶγμα ἐκάλεσε, τὸ πᾶν τῷ Θεῷ ἀνατιθεῖς, ἵνα μὴ ἐπαίρωνται αὐτοί. Ἐν δὲ τῷ εἰπεῖν, Ἐπεβάλλουσαν χάριν τοῦ Θεοῦ, διεγείρει αὐτοὺς, ἵνα δαφιλέστεραν τὴν φιλοτίμιαν ποιήσονται, καὶ μὴ ὑπερβάλωσιν αὐτοὺς καὶ νικήσωσιν ἑτεροί.

Ἡ Χάρις δὲ τῷ Θεῷ ἐπὶ τῇ ἀνεκδιήγητῳ αὐτοῦ δωρεῇ. Ἡ δωρεὰν λέγει τὰ διὰ τῆς ἐλεημοσύνης γινόμενα ἀγαθὰ καὶ τοῖς διδοῦσι, καὶ τοῖς λαμβάνουσιν· ἡ καὶ τῶν ἀγαθῶν ἀναμνήσκει, ὧν ἠξιώθημεν διὰ τῆς σαρκώσεως τοῦ Χριστοῦ, ὡσανεὶ τοιαῦτα λέγων· Μὴδὲν μέγα νομίσητε ὑμεῖς ποιεῖν· ἀνεκδιήγητα γὰρ εἰσι τὰ ἀγαθὰ ἃ ἐλάβομεν παρὰ Θεοῦ· καὶ εἰ ὀλίγα καὶ φθαρτὰ δῶμεν, τί μέγα;

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

Ἡ Αὐτὸς δὲ ἐγὼ Παῦλος παρακαλῶ ὑμᾶς διὰ τῆς πρώτης καὶ ἐπιεικείας τοῦ Χριστοῦ. Ἐπαρτίσας τοὺς περὶ ἐλεημοσύνης λόγους, νῦν ἀρχεται τῶν ἀστυροτέρων, κατὰ τὴν τῶν ψευδαποστόλων καὶ τῶν διαβαλλόντων αὐτὸν ὡς ἰδιώτην καὶ εἰκῆ ἄλαζονεῦσιν καὶ μέλλει συνιστάνειν ἑαυτὸν, ἀναγκασθεὶς, ἵνα μὴ τὸ κήρυγμα ἐξευτελισθῆ. Καταλέγει τοίνυν καὶ τὰ ἑαυτοῦ κατορθώματα, καὶ τὴν δοθεῖσαν χάριν τοῦ Θεοῦ. Ὡστε οὐκ ἂν τις ἀμάρται, ἐγκώμιον τοῦ Παύλου ταύτην τὴν Ἐπιστολὴν εἰπών. Τίως δ' οὖν ἀρχομένη τοιαύτην τινὰ διάνοιαν ὁ λόγος ἐμφαίνει, πρὸς τοὺς ἀδύνατον αὐτὸν ἀποκαλοῦντας καὶ ἀλαζόνα, ὅτι Ἐπαρακαλῶ ὑμᾶς αὐτὸς ἐγὼ ὁ Παῦλος· ὁ διδάσκαλος τῆς οἰκουμένης (ἀξίωμα γὰρ ἐμφαίνει τὸ, Ἡ Αὐτὸς ἐγὼ ὁ Παῦλος, ὡσπερ καὶ τὸ, Ἴδε ἐγὼ ὁ Παῦλος λέγω ὑμῖν καὶ δέομαι ὑμῶν, ἵνα μὴ με ἀναγκάσωσιν οἱ λοιδοροῦντές με, χρήσασθαι τῇ δυνάμει μου κατ' αὐτῶν. Μέγα μὲν οὖν καὶ τὸ αὐτὸν παρακαλεῖν. Ὁ δὲ καὶ τὴν πραότητα τοῦ Χριστοῦ εἰς μεστειάν ἄγει, ὡσανεὶ λέγων· Αἰδέσθητε τὴν ἐπιεικείαν τοῦ Χριστοῦ, δι' ἧς ὑμᾶς παρακαλῶ· ἡμοῦ δὲ ἐμφαίνει διὰ τὴν εἰσβλεπόμεν αὐτῶν

verum etiam exuberatis, hoc est, plus quam necessarium sit, ipsis exhibetis, multæque gratiarum actiones sunt per probum hoc et comprobatum propter humanitatem ministerium. Glorificant enim Deum, quod sic subjecti sitis Evangelio, ut expectatis iussa ejus cum liberalitate. Eleemosynam enim Evangelium docet. Alia etiam ratione glorificant Deum, quia simplicitas et bonitas vestra non in ipsos solos, verum in omnes etiam fideles pauperes effunditur. Non enim invidiæ affectu laborant, reliquorum mendicorum instar, verum gratias agunt quod aliis etiam detis: quod maximæ virtutis eorum argumentum est. Quare hujusmodi hominibus largius dandum est, qui adeo invidia vacant, qui adeo virtutibus sunt præditi. Insuper pro vobis etiam apud Deum interpellant, ut digni iudicentur videre vos; videre, non ob pecuniam, verum ob excellentem Dei gratiam excellenter vobis datam. Rursus autem gratiam eleemosynæ negotium vocavit, omnia ita Deo accepta referens, ne ipsi attollantur. Cum autem dicit, « Excellentem gratiam Dei, » excitat eos, ut largiorem munificentiam faciant, ne exsuperentur aut vincantur ab aliis.

VERS. 15. « Gratia autem Deo super inenarrabili dono ejus. » Donum hic nominat bona ipsa quæ per eleemosynam sunt tum dantibus tum accipientibus: vel bonorum commonefacit, quibus donati dignatique sumus per incarnationem Christi, perinde ac si dicat: Nihil arduum vos facere existimetis; inenarrabilia enim sunt bona quæ accepimus a Deo. Quid igitur præclari est, si pauca eaquæ corruptibilia demus?

CAPUT X.

VERS. 1. « Ipse autem ego Paulus obsecro vos per mansuetudinem et clementiam Christi. » Confectis de eleemosyna sermonibus, austeriora nunc orditur adversum pseudapostolos, et eos qui calumniabantur ipsum ceu rudem et indoctum et temere sese jactantem. Atque seipsum commendare coactus est, ne ipsius prædicatio vilipendatur. Recenset igitur quæ a se gesta sunt, gratiamque Dei sibi datam. Itaque non aberraverit, qui hanc Epistolam Pauli encomium dixerit. Hactenus igitur ab exordio talemquemdam sensum præ se fert oratio contra eos qui illum impotentem et arrogantem vocabant; nempe, Obsecro vos ipse ego Paulus, 294 terrarum orbis doctor (dignitatem enim et auctoritatem indicant hæc verba, Ἡ Ipse ego Paulus: » perinde ac illa, Ecce ego Paulus dico vobis et precor vos, ne me cogant conviciantes mihi uti potentia mea adversum ipsos). Magna autem res est Apostolum obsecrare. Ille vero mansuetudinem etiam Christi ad interpellationem adducit, perinde ac si dicat, Reverentini clementiam Christi, per quam vos obsecro: simul ostendens cur eis parcat, nimirum ut imitetur mau-

Variæ lectiones.

⁶⁰ εἰχουσιν ο. ⁶¹ μέλλειν ο.

suetudinem Servatoris Christi, non quia infirmus est. Ne igitur cogatis me deficere a mansuetudine hac, quam adeo cupio, ut et intercessionis loco eam vobis objiciam.

« Qui in facie quidem abjectus sum inter vos, absens autem confido vobis. » Vel per ironiam hæc dicit, calumniantium eum verbis usus. Dicebant enim illi, Cum adest, nullius est momenti, sed vilis atque contemptibilis : sin abfuerit, tumet et superbit, audetque adversum nos et interminat. Vel vere hæc de seipso dicit : Ego, qui cum apud vos sim, humilis et mansuetus sum erga vos ; etiamsi nunc magna proloquar, non ex arrogantia istud ago, sed quia confidam vobis.

VERS. 2. « Rogo autem vos, ne præsens audeam per eam confidentiam, qua existimor audere in quosdam qui arbitrantur nos veluti secundum carnem ambulare. » Precor, inquit, ne me adigatis confidenter uti potentia mea (confidentiam enim potentiam suam vocat) quam cogito audere, hoc est, in animum induca, ratiociner, aut conjicio, eo quod illi me compellant, adversam calumniantes nos, quasi hypocritæ et ostentatores simus : hoc enim est, « secundum carnem ambulare. » Observa autem quomodo audaciam appellat, quod omnino se de quibusdam ulcisci velit, etiamsi non propter seipsum, sed ob verbum a se prædicatum hoc facturus erat. Atamen magis interest præceptoria, in suppliciis cunctari, nec protenus ad illa insilire.

VERS. 3. « In carne enim ambulantes, non secundum carnem militamus. » Hoc est, carne amicti, carnalibus armis haud utimur. De prædicatione enim disputat, ostendens quod non sit humana, neque humanæ opis indiga. Cum autem dicit, « Militamus, » prælium et pugnam nos suscepisse indicat.

VERS. 4. « Nam arma militiæ nostræ non sunt carnalia. » Hoc est, non opes, non gloria, non eloquentia, non adulationes, non hypocrisis : talia enim carnalia sunt arma.

« Sed potentia Deo, ad destructionem munitionum. » Non dixit, sed spiritualia (hoc enim omnino debuisset dicere, ut carnali opponeretur), sed, « potentia, » subindicans ita eorum res esse imbecilles et impotentes. Considera autem demissum in eo spiritum : non dixit enim, Nos potentes sumus, sed, « Arina potentia Deo, » hoc est, Deus ipsa potentia effecit. Quia enim agebantur et flagris cædebantur, infirmitatis autem hæc esse videbantur : Deo (inquit) potentia sunt hæc. Dei namque robur per hæc maxime apparet, ac ille est qui operatur et bellum gerit, etiamsi nos illis amiciamur. Ubi autem sunt potentia ? Ad demolitionem munitionum. Quænam autem sint istæ munitiones, subinfert.

« Ratiocinationes destruentes. » Græcorum syllogismos, inquit, et fastum eorum demolimur hisce

Α ότι διά τὰ μιμῆσθαι τὴν πραότητα τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ, καὶ οὐ διὰ τὸ ἀσθενῆς εἶναι. Μὴ τοίνυν με ἀναγκάσητε ἐκστῆναι ταύτης· ἦν οὕτω ποῦν, ὡστε καὶ μεσίτην ταύτην ὑμῖν προβάλλομαι.

« Ὅς κατὰ πρόσωπον μὲν ταπεινὸς ἐν ὑμῖν, ἀπὼν δὲ θαρρῶ εἰς ὑμᾶς. » Ἡ κατ' εἰρωνεῖαν τοῦτό φησι, τοῖς τῶν διαβαλλόντων αὐτὸν λόγοις χρησάμενος· Ἐλεγον δὲ ἐκεῖνοι, ὅτι ἐταν μὲν παρῆ, οὐδενός ἐστιν ἄξιος λόγου, ἀλλὰ ταπεινός, εὐκαταφρόνητος· ἐταν δὲ ἀπῆ, φουσφ τε καὶ κομπάζει, καὶ καταθαφρῆει ἡμῶν καὶ ἀπειλεῖ. Ἡ ἀληθῶς ταυτὰ φησι περὶ ἑαυτοῦ, ὅτι· Ἐγὼ ὁ ἐν τῷ παρῆναι, ταπεινός· καὶ πρὸς εἰς ὑμᾶς, νῦν εἰ καὶ μεγάλα φθέγγομαι, οὐκ ἐξ ἀπονοίας τοῦτο ποῦν, ἀλλ' ἐκ τοῦ θαρρῆν ὑμῖν.

Β « Δέομαι δὲ τὸ μὴ παρὼν θαρρῆσαι τῇ πεποιθήσει, ἢ λογιζομαι τολμῆσαι ἐπὶ τινὰς τοὺς λογιζομένους ἡμᾶς ὡς κατὰ σάρκα περιπατοῦντας. » — « Δέομαι, » φησὶν, ἵνα κατὰ με ἀναγκάσητε θαρρῶντως ἢ χρῆσασθαι τῇ δυνάμει (πεκαθήσθην γὰρ τὴν δύναμιν αὐτοῦ καλεῖ) (ἢ λογιζομαι τολμῆσαι,) τουτέστιν, ὀπολαμῆνω καὶ λογιζομαι, ἡστοχάζομαι ἀφ' ὧν ἐκεῖνοι ἢ με ἀναγκάζουσι κατὰ τῶν διαβαλλόντων ἡμᾶς ὡς ὑποκριτὰς καὶ ἀλαζόντας· τοῦτο γὰρ τὸ, « Κατὰ σάρκα περιπατοῦντας. » Ὅρα δὲ, πῶς τόλμαν καλεῖ, τὸ δῶκε ἀμύνασθαι τινὰς, καίτοι γε οὐχ ὑπὲρ ἑαυτοῦ, ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ κηρύγματος τοῦτο ἐμελλε ποιῆσαι. Ἄλλ' ὅμως τῷ διδασκάλῳ οἰκιστότερον τὸ ἐν ταῖς τιμωρίαις μέλλειν ἀεὶ, καὶ μὴ ταχέως ταύταις ἐπιπηρῆν.

Γ « Ἐν σαρκὶ γὰρ περιπατοῦντες, οὐ κατὰ σάρκα στρατευόμεθα. » Τουτέστι, σάρκα περικειμενοι, οὐ σαρκικοί· ὁπλοὺς χρώμεθα. Περὶ γὰρ τοῦ κηρύγματος διαλέγεται, δεκτικὸς ὅτι οὐκ ἐστὶν ἀνθρώπινον, οὐδὲ τῆς κάτωθεν δεδομένου βοηθείας. « Στρατευόμεθα » δὲ, εἰπὼν, ἔδειξεν ὅτι πόλεμον καὶ μάχην ἀνεδεξάμεθα.

« Τὰ γὰρ ὅπλα τῆς στρατείας ἡμῶν οὐ σαρκικά. » Τουτέστιν, οὐ πλοῦτος, οὐ δόξα, οὐκ εὐγλωττία, οὐ χολακαίαι, οὐχ ὑποκρίσεις· τοιαῦτα γὰρ ἵα σαρκικά ὅπλα.

« Ἀλλὰ δυνατὰ τῷ Θεῷ, πρὸς καθάρσεις ὀχυρωμάτων. » Οὐκ εἶπεν, ἔτι Ἀλλὰ πνευματικὰ (τοῦτο γὰρ πάντως ὤφειλεν εἰπεῖν πρὸς ἀντιδιαστολήν τοῦ σαρκικοῦ), ἀλλὰ, « Δυνατὰ »· ἀνιττόμενο· ὅτι τὰ ἐκείνων ἀσθενῆ καὶ ἀδύνατα. Καὶ σκόπει τὸ ἀτυφον· οὐκ εἶπεν, ὅτι Ἡμεῖς δυνατοί, ἀλλὰ, « Τὰ ὅπλα δυνατὰ τῷ Θεῷ, » τουτέστιν, ὁ Θεὸς αὐτὰ δυνατὰ κατεσκεύασεν. Ἐπειδὴ γὰρ ἠλαύνοντο καὶ ἐμαστίζοντα, ἀσθενείας δὲ ταῦτα ἐδόκουν, φησὶν ὅτι δυνατὰ εἰσι ταῦτα τῷ Θεῷ. Ἡ γὰρ τοῦ Θεοῦ ἰσχύς διὰ τούτων μάλιστα φαίνεται, κακείνός ἐστιν ὁ ἐνεργῶν καὶ πολεμῶν, εἰ καὶ ἡμεῖς αὐτὰ περικειμεθα. Πού δι' εἰσι δυνατὰ ; « Εἰς καθάρσεις ὀχυρωμάτων »· καὶ τινὰ τὰ ὀχυρώματα, ἐπιφέρει.

« Λογισμοὺς καθαιρῶντας. » Τοὺς τῶν Ἑλλήνων συλλογισμοὺς, φησὶ, καὶ τὸν τῦρον αὐτῶν καθαιροῦ-

Varie lectiones.

ἢ θαρρῶντος ο. ἢ κίττειν ο.

μεν ἐκ τούτων τῶν δ' ἄλλων ἦ, ὅτι αὐτοὺς τοὺς λογισμοὺς αὐτῶν καὶ τὰς ψυχὰς καταβάλλομεν ἐκ τῆς πλάνης, ἣ κεκράτηνται, καὶ ὑποτάσσομεν ⁴⁴ τῇ ἀληθείᾳ. Ὁ γὰρ τοῦ Ἀρειοπαγίτου λογισμὸς, καὶ ἡ μεγαλόνοια, καθηρέθη μὲν ἀπὸ τῆς ἀσεβείας, ὑπεκλήθη δὲ τῇ εὐσεβείᾳ. Ὅρα δὲ, οὐκ εἶπεν, ὅτι Μηχανήματα προσάγομεν, ἀλλ', Εὐθύς καθαίρουμεν τὸ εὐκολὸν τῆς νίκης καὶ τὸ θανατὸν τῶν βελῶν ⁴⁵ δηλῶν.

« Καὶ πᾶν ὑψωμα ἐπαίρομενον κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ. » Ἐπιμένει τῇ τροπῇ, ἵνα ἀναργέστερον ⁴⁶ δ' ἔρωσθαι ὁ βούλεται. Φησὶν οὖν, ὅτι Κἂν ὑψωμα ἐπιτή, τουτέστι πύργωμα, ἢ φρούριον ἀντιστάμενον τῇ γνώσει τοῦ Θεοῦ, ἦτοι τῷ Εὐαγγελίῳ, καὶ τούτο καθαίρουμεν.

« Καὶ αἰχμαλωτίζοντες πᾶν νόημα εἰς τὴν ὑπακοὴν τοῦ Χριστοῦ. » Τὸ τῆς αἰχμαλωσίας ὄνομα δύο δηλοῖ καὶ τὴν ἐκπτώσιν τῆς ἐλευθερίας, καὶ τὴν τελείαν ἄλωσιν, ὥστε μὴ ἀντιστῆναι πάλιν. Κατὰ γοῦν τὸ δεύτερον σημαίνον, εἶπεν ὁ Παῦλος νῦν τὸ, « Αἰχμαλωτίζοντες. » Οὐ γὰρ περιγινόμεθα, φησὶ, μόνον, καὶ νικῶμεν πᾶσαν ἀνθρωπίνην διάνοιαν, ἀλλὰ καὶ αἰχμαλωτίζομεν ὅπερ ἐστὶν ἡ τελειότερα νίκη. Εἶτα ἐπεὶ τὸ τῆς αἰχμαλωσίας ὄνομα βαρὺ, φησὶν· « Εἰς τὴν ὑπακοὴν τοῦ Χριστοῦ τουτέστιν, εἰς δουλείαν αὐτοῦ ὑπάγομεν, πάσης ἐλευθερίας τιμιωτέραν· ἀπὸ γὰρ ἀπωλείας εἰς σωτηρίαν, καὶ ἀπὸ θανάτου εἰς ζωὴν, ὑποτάττοντες αὐτοῦ τῷ Χριστῷ. Ἐννόησον οὖν τοὺς ἐν Ἐφέσῳ τὰς μαγικὰς αὐτῶν βίβλους κατακαύσαντας, καὶ νοήσεις πῶς ἡχμαλώτευσεν Παῦλος.

« Καὶ ἐν ἐτοίμῳ ἔχοντες ἐκδικῆσαι πᾶσαν παρακοὴν, ὅταν πληρωθῇ ὁ μῶν ἡ ὑπακοή. » Ἐνταῦθα καὶ τούτους ἐφόβησεν. Ὑμᾶς γὰρ, φησὶν, ἀναμένομεν. Ἐν ὅταν διὰ τῆς παραινέσεως διορθώσωμεν ὑμᾶς καὶ ἀποστήσωμεν ἐκείνων, τότε ἐκείνοις μῶν, ἀπολειφθεῖσιν ἀνιάτοις ⁴⁷, τὴν τὸ μὴ ἐπενέγκωμεν. « Ἐν ἐτοίμῳ οὖν ἔχομεν τὴν τιμωρίαν, ἀλλ' ἀναμιξίως ὄντων ὁ μῶν, κωλύομεθα, ἵνα μὴ καὶ ὁ μῶν ἐψῆται ἡ πληγὴ. Διὰ δὲ τοῦ εἰπεῖν, « Ὅταν πληρωθῇ ὁ μῶν ἡ ὑπακοή, » ἀνίσταται ὑπακούοντας μὲν καὶ νῦν, ἀλλ' οὐ τελείως. Ταῦτα δὲ ἀπειλεῖ, ἵνα καὶ οὗτοι κάκεινοι διορθωθῶσι, καὶ μηδένα πληξῆ. Πρῶτον δὲ ἐν ἡμῖν λογισμοὶ συνίστανται, παλαιότητων τῶν χειρόνων πρὸς τοὺς κρείττους· εἶτα γίνονται ὑψώματα, νικῶντων δηλαδή, ὅτε καὶ ἐπαίρωνται κατὰ τῆς θείας γνώσεως, καὶ τοσοῦτον, ὥστε καὶ εἰς τὴν τοῦ νοήματος ⁴⁸ τάξιν ἀνατρέχειν, ὡς λεγόμενοι ἐνθουσιασμοί. Ἔστι γὰρ νοήσις, ἀπλῆ καὶ ἀσυλλόγιστος ἐπιβολὴ ⁴⁹ τοῦ νοῦ, αὐτὰ δεικνύσα τὰ πράγματα κρείττονως ἢ ἡ ἀπόδειξις. Εἰσὶν οὖν καὶ ἐν τοῖς ὑπὸ δαιμόνων ἀπατωμένοις τοιαῦτα δοκοῦσαι νοήσεις, ὅς ὁ Παῦλος, καὶ εἰ τις κατὰ τούτον, αἰχμαλωτίζει εἰς τὴν ὑπακοὴν τοῦ Χριστοῦ. ponitur, tales, ut videatur, intellectus, quos Paulus, ad obedientiam Christi.

^{k-1} Act. xix, 19.

Variæ lectiones.

⁴⁴ ὑποταπεινοῦμεν ο. ⁴⁵ δ' ἄλλων ο. ⁴⁶ μὲν ἀργέστερον ο. ⁴⁷ ἀνιάτως ο, ⁴⁸ νοήματος ο. ⁴⁹ μεταβολὴ ο.

armis, vel quia ratiocinationes sive cogitationes eorum et animas dejicimus ex errore quo detentæ fuere, ac veritati subjicimus. *Æreopagitæ enim ratio et magna mens sublata est ab impietate et pietati subdita.* Animadvertite autem quod non dixerit, *Machinas admovemus, sed, statim demolimur, cum victoriæ facilitatem, tum armorum potentiam indicans.*

VERS. 5. « Et omnem altitudinem extollentem se adversus scientiam Dei. » Perseverat in tropo, ut quod velit clarius explicet. Si, inquit, altitudo fuerit, hoc est, turrita munitio vel propugnaculum resistens scientiæ Dei, adeoque Evangelio, id quoque demolimur.

« Et in captivitatem redigentes omnem intellectum in obsequium Christi. » Captivitatis vocabulum duo significat : et ex libertate lapsum, et perfectam captivonem, qua quis ita capitur, ut ne resistere quidem possit. Juxta secundam igitur significationem nunc Paulus dicit, « captivantes. » Non enim tantum, inquit, superiores sumus, et victoriam obtinemus de omni humana cogitatione et intellectu, sed in captivitate etiam redigimus, quæ est consummatio victoria. Deinde, quia captivitatis vocabulum grave est, addit, « ad obsequium Christi, » hoc est, ad servitutem ejus redigimus omni libertate pretiosiorum : ab interitu nimirum ad salutem, a morte ad vitam subjiciendo eos Christo. Animo igitur revolve eos qui magicæ artis fibros Ephesi combusserunt ^{k-1}, et videbis quomodo Paulus captivos duxerit.

VERS. 6. « Et in promptu habentes ulcisci omnem inobedientiam, cum impleta fuerit vestra obedientia. » Hic illos etiam terruit. Vos, inquit, etiam expectamus, ut postquam per admonitionem nostram correxerimus vos et ab illis deficere fecerimus, tum illis solis incurabilibus relictis sectionem afferamus. In promptu igitur habemus pœnam et ulsionem, cæterum cum vos illis nisi sitis, prohibemur adhuc, ne et vos plaga contingat. Per hoc autem quod ait, « Cum completa fuerit obedientia vestra, » tacite indicat, **296** eos quidem etiamnum obedire, sed imperfecte. Hæc autem interminatur, ut et hi et illi meliorem vitam induant, et ut neminem feriat. Prius autem in nobis conficiuntur ratiocinationes, pejoribus adversum potiores luctantibus; deinde sunt exaltationes vel altitudines, victoriam videlicet obtinentibus, quando contra divinam cognitionem eriguntur, adeoque ut vel intellectus locum occupent, quales sunt qui dicuntur furrores, sive numinis afflatus. Est enim intellectus simplex et ratiocinatione vacans mentis actio impetusive ipsa opera melius ostendens quam demonstratio. Sunt igitur et in iis quibus a dæmonibus im-

VERS. 7. « Quæ ad faciem sunt videte. » Non solos deceptores perterrefacit, verum etiam deceptos increpat. Propterea dicit, Ex iis quæ apparent iudicate, si quis superbit, si quis locuples est, si quis virtutis imagine vestitus est.

« Si quis confidit sibi Christi se esse, hoc rursus apud sese cogitet, quod sicut ipse Christi est, ita et nos. » Pseudapostoli enim gloriabantur et superbiebant, quod Christi essent, et quod Christum ipsi viderint forsan. « Apud seipsum » autem dixit, pro, Non exspectet nostram adversus ipsum objurgationem, sed intelligat quod secundum hoc ipsum quod Christi est, nihil nobis sit superior. Non enim ille quidem Christi, ego vero alterius cujusquam sum. Verum hoc se submitiendo dixit, quandoquidem deinceps in sequentibus ostendit quantum ipse excellat.

VERS. 8. « Nam si amplius aliquid gloriatus fuero de potestate quam dedit mihi Dominus ad ædificationem, et non ad destructionem, non erubescam. » Non dixit, Est mihi potestas puniendi et occidendi, quæ illis non est, sed longe submissius, « amplius quiddam. » Nec dixit, Si glorior, verum, « Si gloriatus fuero, » hoc est, si gloriari voluero de potestate quam dedit mihi Dominus, rursus ipsi totum ascribens. Accepi autem hanc potestatem a Deo, ut ad fidem ædificem, beneficia impertiens, non ut puniam. Quare igitur dixisti, « cogitationes destruentes? » Quoniam hoc ipsum maxime est ædificatio, marcida demoliri, obstaculaque dejicere. Quomodo igitur ipsis interminaris, si non in destructionem accepisti potestatem? Præcipue quidem ad ædificationem accepi: si quisquam fuerit incurabilis, demolitione utemur. Si igitur voluero, inquit, gloriari quod Deus aliquid amplius mihi dederit, ut potestatem habeam beneficiendi imprimis, et quando cogar, etiam puniendi, « non erubescam, » hoc est, non monstrabor esse mendax aut arrogans.

297 VERS. 9-11. « Ut non existimer tanquam terrere vos per epistolas. Quoniam quidem epistolæ, inquit, graves sunt et fortes, præsentia autem corporis infirma, et sermo contemptibilis. Hoc autem cogitet qui ejusmodi est, quod quales sumus sermone per epistolas absentes, tales etiam sumus præsentibus opere. » Quod ait est hujusmodi: Potuissem equidem gloriari, sed ne videar terrere vos per litteras, quemadmodum dicunt qui me calumniantur: In epistolis grandis est, et horrenda scribit: ubi autem advenerit, despicibilis et contemptibilis est, arguiturque non esse talis qualis est in scriptis suis. Verum agnoscat quisquis est qui talia dicit, quod non solum grandia interminamur, verum etiam cum præsentibus fuerimus, minas ad effectum perducere possumus.

VERS. 12. « Non enim audemus inserere aut com-

A « Τὰ κατὰ πρόσωπον βλέπετε. » Οὐ μόνους τοὺς ἀπατῶντας ἐκφοβεῖ, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἀπατωμένοις ἐπιτιμῆ· διὸ φησιν· Ἐκ τῶν φαινομένων κρίνετε⁸⁰, εἴ τις μεγαλαυχεῖ, εἴ τις πλουτεῖ, εἴ τις ἀρετῆς προσωπεῖον περιχρῆται.

« Εἴ τις πέποιθεν ἑαυτῷ Χριστοῦ εἶναι, τοῦτο λογιζέσθω πάλιν ἀφ' ἑκτουῦ, ὅτι καθὼς αὐτὸς Χριστοῦ, οὕτω καὶ ἡμεῖς. » Οἱ γὰρ ψευδαπόστολοι ἐμεγαλῶχον ὡς Χριστοῦ ὄντες, καὶ τάχα αὐτόπται. Τὸ δὲ, « Ἀφ' ἑαυτοῦ, » εἶπεν, ἀντὶ τοῦ, Μὴ ἀναμενέτω⁸¹ τὴν ἡμετέραν κατ' αὐτοῦ ἐπιτιμήσιν, ἀλλ' ἐννοεῖται, ὅτι κατ' αὐτὸ τοῦτο τὸ εἶναι Χριστοῦ, οὐδὲν πλέον ἔχει ἡμῶν. Οὐ γὰρ ἐκαίνο· μὲν Χριστοῦ, ἐγὼ δὲ ἄλλου τινός. Ἄλλὰ τοῦτο μὲν συγκαταβατικῶς εἶπεν, ἐπεὶ προῶν δείκνυσσι πόσον αὐτὸς ὑπερέχει.

« Ἐὰν γὰρ καὶ περισσὸν τι καυχῆσομαι [καυχῆσομαι] περι τῆς ἐξουσίας ἧς ἐδώκε μοι ὁ Κύριος εἰς οἰκοδομὴν, καὶ οὐκ εἰς καθαιρεσιν, οὐκ αἰσχυνθήσομαι. » Οὐκ εἶπε, Κολάζειν ἔχω ἐξουσίαν καὶ ἀποτινύναμι ἐγὼ, ἐκαίνο δὲ οὐκ ἔχουσιν· ἀλλ' ὑπεσταλμένως, « Περισσὸν τι. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἐὰν καυχώμαι, ἀλλ', « Ἐὰν καυχῆσομαι, » τούτέστιν, Ἐὰν βουληθῶ ἐπερὶ τῆς ἐξουσίας, φησιν, ἧς δέδωκε μοι ὁ Κύριος· πάλιν τὸ πᾶν αὐτῷ ἀνατιθεῖς. Ἐλαθον⁸² δὲ ταύτην παρὰ Θεοῦ, ἵνα εἰς τὴν πίστιν οἰκοδομῶ εὐεργετῶν, οὐχ ἵνα κολάζω⁸³. Πῶς οὖν εἶπες, « Λογισμοῖς καθαιρούντες; » Ὅτι αὐτὸ τοῦτο μάλιστα οἰκοδομῆ, τὸ [πάντα] τὰ σαθρὰ καθαιρεῖν, καὶ τὰ καλῶματα καταβάλλειν. Πῶς οὖν αὐτοῖς ἀπειλεῖς, εἰ οὐκ ἔλαθε, εἰς καθαιρεσιν τὴν ἐξουσίαν; Προηγουμένως μὲν εἰς οἰκοδομὴν ἔλαθον· ἐὰν δὲ τις ἀνάτος ᾖ, καὶ τῇ καθαιρέσει χρῆσόμεθα. Ἐὰν οὖν θελήσω, φησὶ, καυχῆσασθαι ὅτι ὁ Θεὸς πλέον τι δέδωκε μοι, ὥστε ἐξουσίαν ἔχειν με καὶ εὐεργετεῖν προηγουμένως, καὶ ὅταν ἐκδιασθῶ, κολάζειν, « οὐκ αἰσχυνθήσομαι· » τούτέστιν, Ὅδ δειχθήσομαι ψεύστης ἢ ἀλαζών.

D « Ἴνα μὴ δόξω ὡς ἂν ἐκφοβεῖν ὑμᾶς διὰ τῶν ἐπιστολῶν. » Ὅτι αἱ μὲν ἐπιστολαὶ, φησὶ, βαρεῖαι καὶ ἰσχυραὶ· ἡ δὲ παρουσία τοῦ σώματος ἀσθενῆς, καὶ ὁ λόγος ἐξουθενημένος. Τοῦτο δὲ λογιζέσθω ὁ τοιοῦτος, ὅτι οἱοί ἐσμεν τῷ λόγῳ δι' ἐπιστολῶν ἀπότες, τοιοῦτοι καὶ παρόντες τῷ ἔργῳ. « Ὁ λέγει, τοιοῦτός ἐστιν· Ἦδυνάμην καυχῆσασθαι, ἀλλ' ἵνα μὴ δόξω ὅτι ἐκφοβῶ ὑμᾶς διὰ τῶν γραμμάτων, οἷα δὲ λέγουσιν οἱ διαβέλλοντές με, ὅτι Κομπάζει ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς, καὶ φοβερὰ ἐπιστέλλει· παραγενόμενος δὲ, εὐκαταφρόνητός ἐστι, καὶ ἐλέγχεται μὴ ὡν οἷος γράφει· ἀλλὰ γινωσκέτω, φησὶν, ὅστις⁸⁴ ἂν ᾖ ὁ ταῦτα λέγων, ὅτι οὐ μόνον ἀπειλοῦμεν βαρεῖα, ἀλλὰ καὶ δυνάμεθα παρόντες εἰς ἔργον τὰς ἀπειλάς ἐνεργεῖν.

« Οὐ γὰρ τολμῶμεν ἐγκρίναι ἢ συγκρίναι ἐν-

Variae lectiones.

⁸⁰ αἰνίσσεται ο. ⁸¹ λαμβανέτω ο. ⁸² ἐλάθομεν ο. ⁸³ οἰκοδομῶμεν εὐεργετοῦντες, οὐχ ἵνα κολάζωμεν ο. ⁸⁴ οἷος ο.

τούς· τισι τῶν ἑαυτοῦς συνιστανόντων. » Ἐνταῦθα ἄλαζόνας δεικνυσιν ὄντας ἐκείνους, καὶ μεγάλα περὶ ἑαυτῶν καυχωμένους. Φησὶν οὖν, ὅτι « Οὐ τολμώμεν ἡμεῖς ἐγκρίναι ἑαυτοῦς, » τούτέστι, συναριθμῆσαι· « ἢ συγκρίναι, » τούτέστιν ⁸⁶, ἀντιπαραθεῖναι ἑαυτοῦς τισι τούτων τῶν ἑαυτοῦς ἐπαινούντων.

« Ἄλλ' αὐτοὶ ἐν ἑαυτοῖς ἑαυτοῦς μετροῦντες, καὶ συγκρίνοντες ἑαυτοῦς ἑαυτοῖς, οὐ συνιοῦσιν. » Ἐκεῖνοι, φησὶν, οὐκ ἀξιοῦσι πρὸς τινὰς ἄλλων ἀνθρώπων συγκριθῆναι, ἀλλ' αὐτοὶ ἑαυτοῖς συγκρίνονται καὶ ἀμιλλῶνται πρὸς ἀλλήλους, καὶ οὐκ αἰσθάνονται πῶς εἰσι καταγέλαστοι τοιαῦτα ἀλαζονεύομενοι. Ἐκαστος γὰρ ἑαυτὸν κρείττω λέγων, τὸν ἕτερον καταβάλλει· καὶ οὕτω πάντες δι' ἀλλήλων εὐδίκιοι φαίνονται· ὅπερ γελοῖον ἢ οὐ συνιοῦσιν αὐτοί.

« Ἡμεῖς δὲ οὐκ εἰς τὰ ἄμετρα καυχησόμεθα. » Ἐκεῖνοι γὰρ τυχὸν κομπάζοντες ἔλεγον, ὅτι· Πρὸς τὰ πέρατα τῆς γῆς ἀφικόμεθα, καὶ τὴν οἰκουμένην ἐπιστρέψαμεν. Ἄλλ' ἡμεῖς οὐχ οὕτω, φησὶν.

« Ἄλλὰ κατὰ τὸ μέτρον τοῦ κανόνος, οὗ ἐμέρισεν ⁸⁷ ἡμῖν ὁ Θεὸς μέτρον, ἐφικέσθαι ἄχρι καὶ ὑμῶν. » Ὅσπερ γεωργοῖς ἀμπελώνα διαιρῶν ὁ Θεός, οὕτω καὶ ἡμῖν τοῖς ἀποστόλοις τὴν οἰκουμένην ἀφώρισεν. Κατὰ οὖν τὸ μέτρον τοῦ κανόνος, οὗ ἐμέρισεν ἡμῖν ὁ Θεός, καυχησόμεθα. Ποῖον δὲ ἐστὶ τὸ μέτρον; Τὸ, « Ἄχρι ὑμῶν ἀφικέσθαι. » Ἐπεὶ οὖν τοῦτό ἐστιν ἡμῶν τὸ μέτρον, ἄχρι καὶ ὑμῶν καυώμεθα.

« Οὐ γὰρ ὡς μὴ ἀφικνούμενοι εἰς ὑμᾶς· ὑπερεκτεινομεν ἑαυτοῦς· μέχρι γὰρ καὶ ὑμῶν ἐφθάσαμεν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ τοῦ Χριστοῦ. » Εἰκὸς ἦν τοὺς ψευδο-ἀποστόλους καὶ ἄνευ κηρύξαι ⁸⁸ παραγενομένους ὀπουδήποτε, ἐκ τῆς ψιλῆς ἐπιδημίας κομπάζειν, καὶ τὸ πᾶν ἑαυτοῖς λογίζεσθαι. Φησὶν οὖν ὁ Ἀπόστολος, ὅτι Οὐχ ὡς μὴ φθάσαντες εἰς ὑμᾶς, ὑπερεκτεινομεν ἑαυτοῦς. « Ἐφθάσαμεν γὰρ, » οὐχ ἀπλῶς, ἀλλ', « ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ τοῦ Χριστοῦ· » τούτέστιν, οὐχὶ ψιλῶς ἐπιδημήσαντες, ὡς ἐκεῖνοι, ἀλλὰ καὶ μετὰ τοῦ τὸ Εὐαγγέλιον κηρύττειν.

« Οὐκ εἰς τὰ ἄμετρα καυχώμενοι ἐν ἄλλοτρίοις κόποις, ἐλπίζα δὲ ἔχοντες, αὐξανομένης τῆς πίστεως ὑμῶν, ἐν ὑμῖν μεγαλυθῆναι κατὰ τὸν κανόνα ἡμῶν εἰς περισσεῖαν· εἰς τὰ ὑπερεπέκεινα ὑμῶν Εὐαγγελίζεσθαι, οὐκ ἐν ἄλλοτρίῳ κανόνι, εἰς τὰ ἔτοιμα καυχῆσασθαι. » Ἐμφαίνει ἐκείνους καλλωπιζομένους τοῖς τῶν ἀποστόλων κόποις, καὶ εἰς τὰ ἄμετρα καυχωμένους· τούτέστιν, ὑπερβολικῶς καὶ ἐν ἄλλοτρίοις κόποις. Ἄλλ' οὐχ ἡμεῖς οὕτως· ἀλλ' ἕως ὑμῶν φθάσαντες, μέχρις ὑμῶν παρῆρσιάζομεθα. Ἐλπίζομεν δὲ, εἰς τὸν Θεὸν ἠλαθῆ (οὐ γὰρ ἀποφαίνεσθαι εἴωθεν ὁ Παῦλος), ὅτι· κανῶς ὑμᾶς διδάξαντες, καὶ αὐξήσαντες τὴν πίστιν ὑμῶν, ὥστε μεγαλυθῆναι μετὰ ὑμῖν. Τότε γὰρ μεγαλύνεται ὁ διδάσκαλος, ὅταν αὐξάνῃ τὰ τῶν μαθητῶν, καὶ ὁ κανὼν αὐτοῦ εἰς περισσεῖαν ⁸⁹ προδαίνη·

A parare nos quibusdam qui seipsos commendant. » Illic illos arrogantes esse ostendit, ac multa adeoque magna de seipsis jactantes. Dicit igitur : « Nos non audeamus inserere nosipos, » hoc est, connumerare, « vel comparare, » hoc est, opponere nos quibusdam eorum qui seipsos prædicant.

« Sed ipsi in seipsis seipsos metientes, et comparantes seipsos sibiipsis, non intelligunt. » Illi, inquit, ad quempiam aliorum conferri non dignantur, sed ipsi sibiipsis conferuntur, secumque ipsi certant erga se mutuo, nec sentiunt quam sint ridiculi ita sese ostentantes. Unusquisque enim seipsum meliorem dicens, alteram dejicit, sicque omnes inter se mutuo insignes videntur. Quod quam ridiculum sit, ipsi non intelligunt.

VERS. 13. « Nos autem non in immensum gloriamur. » Illi enim fortasse gloriantes dicebant, Ad fines terræ accessimus, orbemque terrarum convertimus. At nos non sic, inquit.

« Sed juxta mensuram regulæ qua nobis Deus partitus est mensuram, pertingendi usque ad vos. » Quemadmodum colonis vineam Deus dividit, hunc ad modum nobis apostolis suis terrarum orbem segregavit. Secundum igitur mensuram regulæ quam partitus est nobis Deus, gloriabimur. Qualis est autem mensura? « Ut perveniam adusque vos. » Postquam igitur hæc nostra pars est, ad vos etiam usque gloriamur.

C VERS. 14. « Non enim quasi non pertingentes ad vos, superextendimus nos : usque ad vos enim pervenimus in Evangelio Christi. » Verisimile erat pseudopostolos vel sine prædicatione aliquo usque profectos, ex nuda et simplici professione elatos esse, ac totum sibi imputare. At ergo Apostolus : Non tanquam ad vos non pervenerimus, nosipos extendimus : **298** « Pervenimus » enim, non simpliciter, sed « in Evangelio Christi : » hoc est non nude et simpliciter peregrinantes, ut illi, verum etiam cum Evangelii prædicatione.

VERS. 15, 16. « Non in immensum gloriantes in alienis laboribus, spem autem habentes crescente fide vestra, in vobis magni fieri secundum regulam nostram ad abundantiam : ut etiam in illa quæ ultra vos sunt Evangelium prædicemus, non in aliena regula, ut de his quæ parata sunt gloriemur. » Indicat illos apostolorum laboribus extolli, et supra modum et mensuram gloriari, hoc est ad excessum usque et in alienis laboribus. At nos non sic, sed ad vos usque pervenientes, ad vos usque libertate nostra utimur. Speramus autem, in Deum videlicet (non solet enim explicare Paulus), quod abunde vos docentes et augentes fidem vestram inveniamur, ut adeo magni fiam ego in vobis. Tunc enim magni sit præceptor, cum res discipulorum creverint, ac regula ejus « ad abundantiam » processerit : hoc est,

Variæ lectiones.

⁸⁶ ἴθουν ο. ⁸⁷ ἐμέτρησεν ο. ⁸⁸ τοῦ κηρύξαι π. ⁸⁹ μεστειαν ο.

mensuram quam accepit, abunde promoverit. Quid igitur speramus? quod et ultra vos Evangelium predicabimus, ac forsitan etiam propterea gloriabimur, siquidem ipsis profuerimus. Canonem autem ubique et mensuram vocat, tanquam orbis terrarum fabricator et architectus: et ut indicet, quod Dei sit universum hoc, qui canonem dedit et mensuram, propterea infert:

« Qui autem gloriatur, in Domino gloriatur. » Habentes enim talia tantaque opera, non superbius, neque nobis ipsis quidquam imputamus: sed Deo universum, etiam ipsam ad quam pervenimus mensuram, tribuimus. Oportebat igitur et illos in hoc gloriari.

« Non enim qui seipsum commendat ille probatus est, sed quem Dominus commendat. » Non dixit, Nos sumus probati: sed, « Quem Dominus commendat, » hoc est, quem veritas laboris et operis cum Dei gratia probatum ostendit.

CAPUT XI.

Vers. 4. « Utinam sustineretis medicum me in insipientia mea, sed et sustinetis me. » Proprias laudes aggressurus, multis usus est præcorrectionibus, defugiens id quod onerosum et molestum videtur in suis ipsius commendatione. Huc autem cum necessitas percipit, et metus, ne in discipulorum damnium vergeret, si ipse vituperaretur, pseudapostoli vero in pretio haberentur. Quod enim ex multa necessitate, et ob discipulorum suorum commedum huc pervenerit, vel admodum insensatis planum esse queat. Qui enim priorum peccatorum meminit, a quibus per baptismum liberatus erat, atque **299** se apostoli nomine indignum censet, quomodo citra necessitatem de se magna prædicaret! Ait ergo, Utinam sustineretis me in paucis quibusdam ineipientem: imo vere et sustinetis. Confide enim quod diligatis me, et omnia mea sustineatis.

Vers. 2. « Emulor enim vos Dei æmulatione. » Non dixit, Diligo, sed quod multo vehementius erat, « Emulor. » Zelotypia enim inter ardentem amantes nascitur. Deinde ne existiment quod humani enjusquam, veluti pecuniarum aut gloriæ causa, eos æmuletur, infert, « Dei zelo. » Nam et Deus æmulari dicitur, eo quod nimia nos dilectione prosequatur, non quod aliquid inde commodi lucretur, sed ut nos servet, ad seipsum colligendo, sibi que agglutinando. Hujusmodi igitur et meus erga vos zelus est, non ut inde quid mihi lucri accedat, verum ut vos non corrumpamini.

« Despondi enim vos uni viro virginem castam exhibere Christo. » Despondi vos, inquit, Christo: pro illo igitur æmulor, non pro meipso. Non enim ego sponsus, sed paranympus. Observa autem quomodo non dixerit, Præceptor vester sum, propterea debetis me sustinere: verum illos sponsæ loco posuit, seipsum autem pronubæ vice collocat,

Α τούτοστι, τὸ μέτρον ὃ ἔλαχε, περισσῶς προκόπη. Τί οὖν ἐλπίζομεν; Ὅτι καὶ εἰς τὰ ὑπερεπεκεινα ὑμῶν εὐαγγελισθήμεθα, καὶ τυχεῖν καὶ ἐπ' ἐκαίνοις καυχησόμεθα, εἰ γε ὠφελήσομεν αὐτούς. Κανόνα δὲ παιταχοῦ καλεῖ καὶ μέτρον, ὡς οἰκοδόμος τῆς οἰκουμένης καὶ ἀρχιτέκτων, καὶ ἵνα δείξῃ δεῖ τοῦ Θεοῦ τὸ πᾶν, τοῦ ἐν κανόνα δόντος καὶ τὸ μέτρον· διὸ ἐπάγει·

« Ὁ δὲ καυχώμενος, ἐν Κυρίῳ καυχάσθαι. » Ἐχόντες γὰρ τριαυτὰ ἔργα, οὐ κομπάζομεν, οὐδὲ ἐπαυτοῖς τι λογιζόμεθα: ἀλλὰ τῷ Θεῷ τὸ πᾶν, καὶ αὐτὸ δ' ἐφθάσαμεν μέτρον. Ἐπει οὖν καίνοιους ἐν τούτῳ καυχάσθαι.

« Οὐ γὰρ ὁ καυτὸν συνιστῶν ἐκαίνος ἐστὶ δόκιμος, ἀλλ' ὃν ὁ Κύριος συνίστησιν. » Οὐκ εἶπεν, Ἡμεῖς ἐσμεν δόκιμοι, ἀλλ' « Ὁν ὁ Κύριος συνίστησιν » τούτοστι, ὃν ἡ ἀλήθεια τοῦ ἔργου καὶ τοῦ κόπου μετὰ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ ἀποδεικνύει δόκιμον.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ.

« Ὁφελον ἠνείχεσθε μου μικρὸν τι τῆς ἀπροσῆνης· ἀλλὰ κατ' ἀνέχεσθε μου. » Μέλλων ἐμβαίνειν εἰς τοὺς οἰκίους ἐπαίνους, πολλαὶ κέχρηται ταῖς προδιορθώσεσι, τὸ φορτικὸν τοῦ δοκεῖν καυτὸν ἐπαίνειν ἀποφεύγων. Εἰς τοῦτο δὲ ἠνεγκεν **300** αὐτὸν ἡ ἀνάγκη, καὶ τὸ δεδιέναι μὴ εἰς βλάβην τῶν μαθητῶν γένηται τὸ αὐτὸν μὲν ἐξουσιάζεσθαι, τοὺς δὲ ψευδαποστόλους δοκεῖν εἶναι τι. Ὅτι γὰρ ὑπὸ πολλῆς ἀνάγκης, καὶ διὰ τὴν ὠφέλειαν τῶν μαθητῶν εἰς τοῦτο ἦλθε, ἐθλον καὶ τοῖς σφοδρὰ ἀνοήτοις. Ὁ γὰρ τῶν προτέρων ἀμαρτημάτων μεμνημένος, ὧν διὰ τοῦ βαπτισματος ἠλευθέρωται, καὶ ἀνάξιον καυτὸν ἀποκαλῶν τῆς τοῦ ἀποστόλου προσηγορίας, πῶς ἂν χωρὶς ἀνάγκης ἐμεγαληγόρει περὶ αὐτοῦ; Φησὶν οὖν· Ἐθε ἠνείχεσθε μου μικρὰ εἴνα ἀνοηταίνοντο; μῆλον δὲ καὶ ἀνέχεσθε. Θαρρῶ γὰρ ὅτι ἀγαπᾶτε με, καὶ πάντα μου ἀνέχεσθε.

« Ζηλῶ γὰρ ὑμᾶς Θεοῦ ζήλω. » Οὐκ εἶπεν, Ἀγαπῶ, ἀλλ' ὃ πολλῶ σφοδρότερον ἦν. « Ζηλῶ. » ἡ γὰρ ζηλοτυπία ἐπὶ τῶν διακαῶς ἐρώντων τίκεται. Εἶτα ἵνα μὴ νομισωσιν ὅτι διὰ τι ἀνθρώπινον, οἶον χρήματα, ἡ δόξαν, αὐτοὺς ζηλοῖ, φησὶ « Θεοῦ ζήλω. » καὶ γὰρ καὶ ὁ Θεὸς ζηλοῦν λέγεται, διὰ τὸ ἀγαπᾶν ἡμᾶς ἀγαπᾶν, οὐχ ἵνα αὐτός τι κερδῆν, ἀλλ' ἵνα ἡμᾶς σώσῃ, πρὸς αὐτὸν συνάγων, καὶ αὐτῷ συγκολλῶν. Τοιοῦτος οὖν, φησὶ, καὶ ὁ ἐμὸς πρὸς ὑμᾶς ζήλος, οὐχ ἵνα ἐγὼ κερδῶν, ἀλλ' ἵνα ὑμεῖς μὴ διαφθάρητε.

« Ἐμμοσάμην γὰρ ὑμᾶς ἐνὶ ἀνδρὶ κερθένον ἀγνὴν παραστήσαι τῷ Χριστῷ. » Προεμνηστευσάμην ὑμᾶς, φησὶ, τῷ Χριστῷ. Οὐκοῦν ὑπὲρ ἐκείνου ζηλῶ, οὐχ ὑπὲρ ἑμαυτοῦ. Οὐ γὰρ ἐγὼ ἀνὴρ, ἀλλ' νυμφαγωγός. Ὅρα δὲ, πῶς οὐκ εἶπεν, δεῖ ἀδύνατος ὑμῶν εἶμι, καὶ διὰ τοῦτο ὠφελιστέ μου ἀνέχεσθαι, ἀλλ' ἐκαίνους μὲν ἐν τάξει νύμφης, αὐτὸν δὲ ἐν

Variæ lectiones.

³⁰⁰ ἠγάγεν ο. ³⁰¹ ἐπάγει ο.

χώρῃ προμνηστρίας τάττει, σεμνώνων αὐτούς. Ἐ-
 νον δὲ τὸ ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας συμβαίνειν· ἐπὶ γὰρ
 τοῦ κόσμου μετὰ τὸν γάμον οὐκέτι παρθένοι μένου-
 σιν· ἐνταῦθα δὲ, καὶ οἱ μὴ ὄντες παρθένοι πρὸ σού-
 του, μετὰ τὸν γάμον τοῦτον ἑ παρθένοι γίνονται.
 Οὕτω πᾶσα ἡ Ἐκκλησία παρθένος ἐστὶ. Πρὸς γὰρ
 πάντας ταῦτα λέγει Παῦλος, καὶ τοὺς γεγαμηκότας,
 καὶ τὰς γεγαμημένας. Ποῖα δὲ ἔδνα φέρων ἡρμό-
 σατο; Τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. Τοῦτου τύπος ἦν
 τὰ ἐπὶ τοῦ Ἀβραάμ, ὅτε τὸν οὐκίτην Ἐπεμφε μνη-
 στευσόμενον κόρην ἔθνηκην. Καὶ ἐνταῦθα γὰρ ὁ Θεὸς
 ἐπέμφε τοὺς δούλους αὐτοῦ τοὺς προφήτας, μνη-
 στευσομένους τῷ πατρὶ αὐτοῦ Χριστῷ τὴν Ἐκκλη-
 σίαν· ὡς τὸν Δαυὶδ λέγοντα· ἃ Ἄκουσον, θυγα-
 τερ, καὶ ἴδε, καὶ ἐπιλάθου τοῦ λαοῦ σου, καὶ τοῦ
 οἴκου τοῦ πατρὸς σου· καὶ τοὺς ἀποστόλους, ὡς
 τὸν Παῦλον λέγοντα· ἃ Ὑπερ Χριστοῦ πρεσβεύ-
 ομεν. ἃ Ὁ μὲν οὖν παρὼν καιρὸς μνηστείας ἐστίν· ὁ
 δὲ μέλλον τῶν γάμων, ὅτε κραυγὴ γίνεται· ἃ Ἰδοὺ
 ὁ νυμφίος. ἃ

ἃ Φοβοῦμαι δὲ μήπως ὡς ὁ ὄφις Ἐβαν ἐξηπάτη-
 σεν ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτοῦ, οὕτω φθορῇ τὰ νοή-
 ματα ὑμῶν ἀπὸ τῆς ἀπλότητος τῆς εἰς Χριστόν. ἃ
 Εἰ γὰρ κατ' ἡ ἀπίκεια ὑμετέρᾳ, ἀλλ' ὁ φόβος ἑ ἑμῶς.
 Οὐκ ἀποφαίνεται δὲ, ὅτι διεφθάρητε, καίτοι ἦσαν
 διεφθαρμένοι, ἀλλ' ἀμφιδόλως αὐτὸ τέθεικε· ἃ Μή-
 πως ὡς ὁ ὄφις Ἐβαν ἐξηπάτησα. ἃ Καὶ γὰρ κάκεινος
 μελίζονα ἐπαγγειλάμενος, ἠπάτησε· καὶ οἱ ψευδο-
 ἀπόστολοι· δὲ κομπάζοντες, καὶ μεγάλα τινεῖ ὑμῖν
 λέγοντες, ἐξαπατώσω ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτῶν. ἃ Ἄλλ'
 ὡσπερ οὕτε ἡ πανουργία ἑ τοῦ ὄφως, οὕτε ἡ
 ἀπλότης τῆς Ἐβας ἠρκεσεν αὐτῇ εἰς συγγνώμην,
 οὕτως οὐδὲ ὑμῖν ταῦτα προσέεται ἑ. Οὐκ εἶπε δὲ,
 ὅτι ὁ Ἀδάμ ἠπατήθη, ἵνα δείξῃ γυναικῶδες τὸ ἀπα-
 τῆσθαι. Καὶ οὐκ εἶπε, Μὴ ἀπατηθῆτε, ἀλλὰ, ἃ Μὴ
 φθορῇ τὰ νοήματα ὑμῶν, ἃ ἐπιμένων τῇ τροπῇ· ἡ
 γὰρ φθορὰ ἐπὶ τῶν παρθένων λέγεται. Μήπως φθορῇ
 ἀπὸ τῆς ἀφελείας ὑμῶν ἦν ἔχετε εἰς Χριστόν. Τουτ-
 ἐστι, Μὴ ἀπατηθῆτε ἀπὸ τῆς ἀφελείας ὑμῶν.
 Τινεῖ δὲ οὕτω· Μὴ μετενεχθῆτε ἀπὸ τῆς ἀπλῆς πί-
 στεως εἰς τὴν τῶν ἔξω δεινότητα· αὕτη γὰρ ἡ με-
 γίστη φθορὰ.

ἃ Εἰ μὲν γὰρ ὁ ἐρχόμενος ἄλλον Ἰησοῦν κηρύσ-
 σει, ὃν οὐκ ἐκηρύξαμεν, ἢ Πνεῦμα ἕτερον λαμβά-
 νετε, ὃ οὐκ ἐλάβετε, ἢ Εὐαγγέλιον ἕτερον ὃ οὐκ
 εἰδέξασθε, καλῶς ἠνείχεσθε. ἃ Τί λέγετε, ὦ Παῦλε; ὁ
 Γαλάταις γράφων· ἃ Ἐάν τις εὐαγγελίζεται ὑμῖν
 παρ' ὃ παρελάβετε, ἀνάθεμα ἔστω· ὃ νῦν λέγετε,
 ὅτι Ἐάν ἄλλον Ἰησοῦν ἐκήρυττον ἐκεῖνοι, καλῶς
 ἠνείχεσθε; ἃ Ἄκουε τοίνυν· Ἐκόμπαζον οἱ ψευδαπό-
 στολοι, ὡς πλέον τι τῶν ἀποστόλων εἰσφέροντες.
 Ἐπεὶ οὖν πολλὰ ἑ ἐφλυάρουν ἀνόητα, τῇ ἔξωθεν
 σοφίᾳ χρώμενοι, φησὶν, ὅτι Εἰ μὲν ἐκήρυττον ἕτερον
 Χριστόν, ὃν κηρυχθῆναι ἔδει, ἡμεῖς δὲ παρελείπο-
 μεν, καλῶς ἠνείχεσθε. Αἰὰ γὰρ τοῦτο προσέθηκεν·

ἃ Gen. xiv, 4. ἃ Psal. xliv, 11. ἃ I Cor. v, 20. ἃ Matth. xxv, 6. ἃ Galat. i, 8.

Variæ lectiones.

ἃ τότε ο. ἃ ἀλλ' ὁμοῦς ὁ φόβος m. ἃ κακουργία ο. ἃ προσθήσεται, καὶ, προσθήσεται ο. ἃ πολλοὶ ο

A honore ipsos efficiens. Mirum autem hic quiddam
 in Ecclesia contingit. In mundo enim post nuptias
 non porro virgines manent : hic autem qui ante
 virgines non fuerunt, post nuptias hasce efficiuntur
 virgines. Hac ratione universa Ecclesia virgo est :
 ad omnes enim Paulus hæc loquitur, et maritos et
 uxores. Quales autem dotes afferens despondit?
 Regnum cælorum. Hujus signa erant quæ sub
 Abrahamo contigerunt, quando servum misit ut
 ethnicam puellam filio desponderet m. Hic etiam
 Deus misit servos suos prophetas desponsaturos
 Filio suo Christo Ecclesiam, veluti Davidem, cum
 dicit : « Audi, filia, et vide, et obliviscere populi
 tui, et domus patris tui n. » Tum apostolos, ut Pau-
 lum, ubi ait : « Christi nomine legatione fungimur
 ». Præsens itaque tempus desponsationis
 est, futuram autem nuptiarum erit, cum clamor
 factus fuerit, « Ecce sponsus p. »

VERS. 3. « Timeo autem, ne sicut serpens Evam
 seduxit astutia sua, ita corrumpantur sensus vestri
 a simplicitate quæ est in Christo. » Etiam enim
 interitus vester est, metus tamen meus est. Non
 autem palam pronuntiat, Corrupti estis, etiam si
 corrupti fuerunt; verum ambigue hoc posuit, « Ne
 quo modo ut serpens Evam decepit. » Nam et ille
 majora promittendo, decepit. Hanc ad rationem
 pseudapostoli sese jactantes, ac magna quædam
 300 vobis narrantes, calliditate sua vobis impo-
 nunt. At perinde ac neque astutia serpentis, neque
 simplicitas Evæ satis fuit ipsi ad veniam, sic ne-
 que vobis hæc proderant. Non dicit autem quod
 Adam deceptus sit : ut ostendat, quod decepti, mu-
 liebre sit. Neque dixit, Ne decipiāmini, verum, « Ne
 corrumpantur sensus vestri, » in ceptis tropo seu
 metaphora perseverans : corruptio enim de virgini-
 bus dicitur. Ne corrumpantur a simplicitate vestra,
 quam habetis in Christo, hoc est, Ne a simplicitate
 vestra decipiāmini. Quidam autem sic : Ne trans-
 feramini a simplici fide ad infidelium in dicendo
 potestatem : hæc enim est maxima corruptio.

VERS. 4. « Nam si is qui venit, alium Jesum
 prædicaverit, quem non prædicavimus : aut Spiritum
 alium accipitis, quem non accepistis, aut
 Evangelium aliud quod non recepistis, recte susci-
 neretis. » Quid ais, Paulus? Galatis scribens, « Si quis
 evangelizaverit, inquit, præterquam quod accepistis,
 anathema sit » : nunc vero dicit, Si alium Jesum
 prædicarent illi, recte sustineretis? Audi igitur :
 pseudapostoli fastu inturgescabant, quasi plus quam
 veri apostoli afferrent. Quia igitur stulta quamplu-
 rima nugabantur, externa sapientia utentes : Si,
 inquit, alium prædicarent Christum, prætermisum
 a nobis, quem prædicari conveniebat, recte susti-

missis; propter hoc enim adiecit, « Quem non prædicavimus. » Sin vero eadem fidei capita sunt, in quo nobis illi superiores sunt? Observa porro, non dixit, Si is, qui venit, quiddam amplius prædicaverit (nam quiddam amplius magna cum auctoritate, multaque verborum elegantia dicebant, sed, « Alium Jesum prædicaverit, quem non prædicavimus, » ad quod non est necessaria sermonis elegantia. « Aut Spiritum alium accipitis, » hoc est, si opulentiores vos faceret in spiritualibus donis, quod ipsum orationis venustate non indiget. « Vel Evangelium aliud : » neque ad hoc opus habebat orationis cultu. Ubique autem indicat, quod non simpliciter, si quid excellentius dicant, attendere oporteat, sed si quid dicant quod dicendum esset, et a nobis prætermissum fuerit. Observa enim : « Alium, » inquit, « Jesum, quem non prædicavimus : Spiritum alium, quem non accepistis : Evangelium aliud, quod non accepistis. » Cum itaque eadem dicant, quid in eos inhiatis? Postquam ergo eadem prædicant, o Paule, quid eos prohibes? Quia hypocrisi utentes, alia dogmata introducunt.

Vers. 5. « Existimo enim me nihil esse inferiorum iis qui magni admodum sunt apostoli. » Deinceps Petri sectatoribus sese confert, hoc indicare volens : Si me plura norunt, etiam et illis; ad absurdum **301** ducens. Observa autem ejus humilitatem. « Existimo, » inquit, id est puto, arbitrator : et nihil enuntiat et decernit. Non simpliciter autem dicit, Reliquis apostolis, sed, « Iis qui sunt eximii apostoli, » Petrum, Jacobum, Joannem inveniens. Atque hoc dicit, quia jam necessitas istud postulabat, cum tamen alibi dicat : « Qui non sum dignus vocari apostolus. »

Vers. 6. « Nam etsi imperitus sermone, sed non scientia. » Quandoquidem in hoc sibi placebant pseudapostoli, quod non essent indocti, ostendit quod non inficietur sese imperitum esse, atque hoc sibi gloriæ ducit. Nec dicit, Etiam si indoctus ac rudis sim, commune hoc mihi cum cæteris est apostolis, ne videatur una criminari ipsos : sed exterioris sapientiæ ipsum negotium tollit, æque atque in priori Epistola monstravit eam non solum esse inutilem, verum gloriæ potius crucis subruere ac devastare. Sermone igitur indoctus sum, scientia haudquam. Per hoc autem illos innuit, quod quo magis illi eloquentia gloriantur, eo cognitione Dei ipsos magis esse orbatos, et quatenus ad ipsam attinet, eos esse idiotas et indoctos.

« Sed in quavis re manifesti sumus in omnibus erga vos. » Non quemadmodum pseudapostoli, aliud sumus, et aliud apparemus : verum in omnibus quæ facimus et dicimus, manifesti sumus erga vos ; neque ulla est in vobis duplicitas vel hypocrisis,

1 I Cor. xv, 9.

« Ον οὐκ ἐκηρύξαμεν. » Εἰ δὲ τὰ αὐτὰ κεφάλαια τῆς πίστεως, τί τὸ πλέον ἐκεῖνοις ; Καὶ ὅρα, οὐκ εἶπεν, ὅτι Εἰ ὁ ἐρχόμενος πλέον τι κηρύσσει· καὶ γὰρ πλέον τι ἔλεγον μετὰ πλειονος αὐθεντείας καὶ πολλοῦ τοῦ κάλλους τῶν ῥημάτων· ἀλλ', « Ἄλλον Ἰησοῦν κηρύσσει, ὃν οὐκ ἐκηρύξαμεν· » ὅπερ οὐ χρεῖαν ἔχει καλλιτείας. « Ἡ πνεῦμα ἕτερον λαμβάνετε· » τοῦτέστιν, Εἰ πλουσιωτέρους ὑμᾶς ἐποιεῖ ἐν τοῖς πνευματικοῖς χαρίσμασιν· ὅπερ οὐδὲ τοῦτο δεῖται κομψείας λόγων. « Ἡ Εὐαγγέλιον ἕτερον· » ὅ οὐδὲ τοῦτο λόγων δεῖται. Πανταχοῦ δὲ δηλοῖ, ὅτι οὐχ ἀπλῶς εἰ τι πλέον λέγουσι, προσέχειν δεῖ, ἀλλ' εἰ τι λέγουσιν ὃ λεχθῆναι ⁶⁷ εἶδει, καὶ παρ' ἡμῶν παρελείφθη. « Ὅρα γάρ· » Ἄλλον Ἰησοῦν ὃν οὐκ ἐκηρύξαμεν· Πνεῦμα ἕτερον, ὃ οὐκ ἐλάβετε· Εὐαγγέλιον ἕτερον, ὃ οὐκ ἐδέξασθε. » Ὅστε ἐπεὶ τὰ αὐτὰ λέγουσι, τί πρὸς αὐτοὺς κεχῆνται; Καὶ ἐπειδὴ τὰ αὐτὰ λέγουσιν, ὦ Παῦλε, τί αὐτοὺς κωλύεις; Ὅτι; τῇ ὑποκρίσει χρώμενοι ἕτερα εἰσάγουσι δόγματα.

« Λογίζομαι γὰρ μηδὲν ὑστερηκεῖναι τῶν ὑπὲρ λίαν ἀποστόλων. » Λοιπὸν τοῖς περὶ Πέτρον συγκρίνει ἑαυτὸν, τοῦτο δεῖξαι θέλων, ὅτι Εἰ ἐμοῦ τι πλέον ἴσασιν, καὶ ἐκεῖνων· εἰς ἀποκρίσιν τῶν λόγων. Ὅρα δὲ ταπεινοφροσύνην· « Λογίζομαι, » φησὶν, ὄϊον, Ἠγοῦμαι, νομίζω, καὶ οὐδὲν ἀποφαντικόν. Οὐχ ἀπλῶς δὲ λέγει, Τῶν ἀποστόλων, ἀλλὰ, « Τῶν ὑπὲρ λίαν, » Πέτρον, καὶ Ἰωάννην, καὶ Ἰάκωβον αἰνιττόμενος. Τοῦτο δὲ φησὶν, ἐπειδὴ τοῦτου νῦν χρεῖα ἦν, ἐπεὶ ἀλλαγῶ φησὶν· « Ὅς οὐκ εἶμι ἰκανὸς καλεῖσθαι ἀπόστολος. »

« Εἰ δὲ καὶ ἰδιώτης τῷ λόγῳ, ἀλλ' οὐ τῇ γνώσει. » Ἐπειδὴ ἐν τούτῳ ἐκαλλωπίζοντο οἱ ψευδαπόστολοι, τῷ μὴ εἶναι ἰδιῶται, δείκνυσιν αὐτοῖς, ὅτι οὐ φεύγει τὴν ἰδιωτείαν, ἀλλὰ καὶ σεμνύνεται ἐπ' αὐτῇ. Καὶ οὐ λέγει, ὅτι Εἰ καὶ ἰδιώτης εἶμι, ἀλλὰ καὶ οἱ ἀπόστολοι, ἵνα μὴ δόξη συνδιαβάλλειν αὐτούς· ἀλλ' αὐτὸ τὸ πρᾶγμα τῆς ἐξωθεν σοφίας καθαιρεῖ, ὡς καὶ ἐν προτέρῳ εἰδείξεν αὐτὸ οὐ μόνον ἀνόνητον, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ λυμαινόμενον τῇ δόξῃ τοῦ σταυροῦ. Τῷ λόγῳ οὖν εἶμι ἰδιώτης, οὐ τῇ γνώσει. Διὰ τούτου δὲ αἰνιττεται ἐκείνους, ὅτι ὅσον τῇ εὐγλωττίᾳ κομπάζουσι, τοσοῦτον ἕστερημένους τῆς τοῦ Θεοῦ γνώσεως, καὶ ἰδιώτας ὄντας κατ' αὐτήν.

« Ἄλλ' ἐν παντὶ φανερωθέντες ἐν πᾶσιν εἰς ὑμᾶς. » Οὐχ ὡςπερ οἱ ψευδαπόστολοι· ἄλλο ὄντες ἄλλο φαινόμεθα, ἀλλ' ἐν πᾶσιν, οἷς ποιούμεν καὶ λέγομεν, φανεροί ἐσμεν εἰς ὑμᾶς· οὐδεμίαν διπλοῦν, ἢ ὑπόκρισιν ἐν ἡμῖν, ὡςπερ ἐκεῖνοις, εὐλαθείας προ-

Variæ lectiones.

⁶⁶ ἐνίκων ο. ⁶⁷ δεχθῆναι ο.

σωπιονμόνον περιχειμμένοις, καὶ πάντα τὰ χεῖριστα Α ut in illis qui sola pietatis persona sunt amici, de-

« Ἡ ἁμαρτίαν ἐποίησα, ἐμαυτὸν ταπεινῶν ἵνα ὑμεῖς ὑψωθῆτε, ὅτι δωρεάν τὸ τοῦ Θεοῦ Εὐαγγέλιον εὐηγγελισάμην ὑμῖν ; » Τοῦτο, φησὶν, ἡμαρτον, καὶ διὰ τοῦτο μοι ἐγκαλεῖν ἔχετε καὶ καταπαίρεσθαί μου, ὅτι ἐταπεινώσα ἐμαυτὸν, προσαιτῶν καὶ λιμώττων, « ἵνα ὑμεῖς ὑψωθῆτε, » τουτέστιν, οἰκοδομηθῆτε πρὸς τὴν πίστιν ; Οὐκ ἐσκανδαλίζοντο γὰρ λοιπὸν (ὃ καὶ μεγίστη αὐτῶν κατηγορία), ὅτι οὐκ ὠκοδομοῦντο ἄλλως, εἰ μὴ αὐτὸς ἐλιμαγχοῖτο. Ἐπειδὴ δὲ διέβαλλον αὐτὸν, ὅτι παρῶν μὲν, ταπεινός, ἀπόν δὲ, κομπάζει· ὡς ὑπὲρ τούτου ἀπολογούμενος νῦν, πλῆττει αὐτούς, ὅτι Ταπεινός γέγονα, ἀλλ' ὑμεῖς ⁶⁸ ὑψώθητε ἐκ τούτου.

« Ἄλλας Ἐκκλησίας ἐσύλησα, λαβὼν ὀψώνιον πρὸς τὴν ὑμῶν διακονίαν. » Καίτοι ἡδύνατο εἰπεῖν, ὅτι Ἐκ τῶν χειρῶν μου ἤσθιον· ἀλλὰ πληκτικώτερον τὴν λόγον ποιῶν, Παρ' ἄλλων, φησὶν, ἔλαβον, καὶ ταῦτα, ὑμῖν διακονούμενος. Τὸ δὲ, « Ἐσύλησα, » ἀντὶ τοῦ, Ἐγύμνωσα, καὶ πένητας αὐτούς ἐποίησα. Αἰνιτίζεται δὲ καὶ τοὺς Μακεδόνας, οἱ πανέστατοι ὄντες, ἐτι καὶ ἐμὲ εἶχον προσεπιτρέβοντα αὐτούς, καίτοι οὐ περιττῶν ἔχρηζον, ἀλλὰ τῶν ἀναγκαίων δαπανημάτων. Ὀψώνιον γὰρ ἔλαβον· ἀλλ' ὁμως οὐδὲ ταῦτά μοι ἐδώκατε· ὃ μεγίστη κατηγορία, καὶ τὸ χεῖρον, ὅτι πρὸς τὴν ὑμῶν διακονίαν· ὑμῖν γὰρ κηρύσσω, καὶ τὰ ὑμῶν ἐργαζόμενος, παρ' ἄλλων ἐτεροφύμην.

« Καὶ παρῶν πρὸς ὑμᾶς καὶ ὑστερηθεὶς, οὐ κατενάρκησα οὐδενός. » Τριπλοῦν τὸ ἐγκλημα· ὅτι Καὶ παρ' ὑμῖν ὦν, καὶ ὑμῖν διακονούμενος, καὶ ὑστερούμενος, οὐκ ἠξιώθην λόγου. Οὐ μόνον οὐκ ἐπέμψατε, ὅπερ οἱ Μακεδόνες ἐποιοῦν, ἀλλ' οὐδὲ παρόντα ἐτρέφετε. Τὸ δὲ, « Οὐ κατενάρκησα οὐδενός, » τοῦτο ⁶⁹ δηλοῖ, ὅτι ἐπεδάρησά τι. Δηλοῖ δὲ αὐτοῦς ὡς ὀκνηρῶς καὶ ναρκωδῶς εἰσφέροντας. Τινὲς δὲ τὸ, « Οὐ κατενάρκησα, » ἀντὶ τοῦ, Οὐκ ἠμέλησα, ἢ ῥαθυμότερος πρὸς τὸ κήρυγμα γέγονα· ἀλλὰ παρ' ἐμοῦ μὲν ὅσα εἶδει, ἐγένετο εἰς τὴν ὑμετέραν σωτηρίαν· ἐν ἐνδεῖα· δὲ ⁷⁰ διέτριβον, καὶ οὐκ ἤτησα, οὐδὲ ἐξέλυσα τὴν ὑπομονὴν ἀποναρχήσας.

« Καὶ ἐν παντὶ ἀδαρῆ ὑμῖν ἐμαυτὸν ἐτήρησα, καὶ τηρήσω. » Δείκνυσιν ὅτι καὶ βάρος ἠγοῦντο πᾶς τρο-

« Τὸ γὰρ ὑστερήμά μου προσανεπλήρωσαν οἱ ἀδελφοὶ ἐλθόντες ἀπὸ Μακεδονίας. » Εἰς ζηλοτυπίαν αὐτοῦς ἐμβάλλει, ἵνα καὶ μᾶλλον διεγείρῃ πρὸς τὴν ἐλεημοσύνην, ὡς ἂν μὴ ἤττηθέντες ὑπὸ τῶν Μακεδόνων ἐν τῷ θρέψαι αὐτὸν, ἤττηθῶσι καὶ ἐν τῇ ἐλεημοσύνῃ. Εἰπὼν δὲ, « Ὑστερήμα, » δείκνυσιν ὅτι οὐδὲν ὑπὲρ τὴν ἀναγκαίαν χρεῖαν ἔλαβον· οἱ Φιλιππησιοὶ δὲ ἦσαν οἱ θρέψαντες αὐτόν.

« Καὶ ἐν παντὶ ἀδαρῆ ὑμῖν ἐμαυτὸν ἐτήρησα, καὶ τηρήσω. » Δείκνυσιν ὅτι καὶ βάρος ἠγοῦντο πᾶς τρο-

terrime quæque patratum.

VERS. 7. « Num peccatum feci, meipsum humilians ut vos exaltarem, quod gratis Evangelium Dei prædicavi vobis ? » In hoc, inquit, peccavi, et propterea est cur me accusetis, et adversum me efferamini, quoniam dejeci meipsum, mendicans et famem patiens ? « Ut vos exaltarem, » hoc est, ad fidem ædificarem. Non enim offendebantur deinceps (quæ maxima est eorum accusatio) quod non aliter ædificabantur, nisi ipse fame premeretur. Quia vero calumniabantur eum, quod præsens humilis esset, absens vero gloriabatur, hac de re veluti apologiam texens, ferit eos : Vilis quidem factus sum et abjectus, cæterum vos inde exaltati estis.

VERS. 8. « Alias Ecclesias exspoliavi, accipiens stipendia ad ministerium vestrum. » Etsi dicere potuisset, Ex manuum mearum labore manducavi, attamen asperiores orationem faciens, Ab aliis, inquit, accepi, idque cum in vestri essem ministerio. « Exspoliavi, » autem dixit, pro Nudavi, et pauperes eos feci. Macedones intelligit, qui tametsi pauperimi essent, tamen habebant se attulerentem. Aliqui superfluis non indigebam, verum necessariis duntaxat sumptibus. **302** Stipendium enim accepi : at vos ne ista quidem mihi suppeditatis : quæ maxima sane est accusatio, et quod pejus est, « ad ministerium vestrum : » vobis enim prædicans, et **C** vestra agens, ab aliis alebar.

VERS. 9. « Et cum essem apud vos et egerem, nulli onerosus fui. » Triplex est accusatio : prior, quod cum apud vos præsens fuerim : altera, quod vobis inserviens : tertia, quod rebus necessariis destitutus, non fui in aliquo habitus numero. Non solum enim mihi alibi agentis non misistis quidquam, id quod Mæcedones faciebant, sed ne præsentem quidem alebatis. Istud autem, « Nulli onerosus fui, » est pro, Non gravavi quemquam. Indicat autem eos segniter ac cum torpore contribuere. Non nulli verbum, Οὐ κατενάρκησα, pro, Non posthabui, vel segnior ad prædicationem fui, accipiunt : sed a me quidem, quæcumque ad salutem vestram necessaria erant, perficiebantur. Porro rerum necessaria rum indignus apud vos vixi, et non petii quidquam, neque patientiam meam dissolvi torpentiorum redditus.

« Nam quod mihi deerat, suppleverunt fratres qui venerunt a Macedonia. » Ad æmulationem eos invitatur, quo magis ad eleemosynam excitet : ne a Macedonibus victi in alendo eum, in eleemosyna quoque vincerentur. Cum vero ait, « Quod mihi deerat, » indicat sese nihil accepisse ultra necessarium usum. Philippenses autem fuerunt qui aluerunt ipsum.

« Et in omnibus sive onere me vobis servavi et servabo. » Indicat quod gravamen arbitrabatur,

Variæ lectiones.

⁶⁸ ἵνα ὑμ. ὑψωθῆτε θ. ⁶⁹ τουτέστιν θ. ⁷⁰ ἐγὼ δὲ ἐν ἐνδεῖα θ.

alimenta ei suppeditare. Pulchre autem addidit, « Servabo. » Ne enim existimetis, inquit, quod hæc dixerim ut in posterum accipiam a vobis : Servavi enim me, ac servabo deinceps extra gravamen : quod iugens eorum vulnus est, siquidem non ultra eis consistat, sed omnino aliquid ab eis accipere desperat.

VERS. 10. « Est veritas Christi in me, quoniam gloriatio hæc non infringetur in me in regionibus Achaiae. » Ne existiment quod propterea dixerit, « Servabo meipsum, » ut magis eos ad impertientium attraheret, ait : Secundum veritatem, quæ est in Christo Jesu, dico, quod non sim quidquam accepturus. Ne autem quisiplam arbitretur esse ex dolore vel iracundia hæc dicere, gloriationem rem ipsam appellat. Gratis enim prædicare Evangelium, gloriatio ei magna erat, ceu ultra Christi terminos propter Christum prosilienti. Et quod ait, « Non infringetur, » sive obstruetur, metaphora est a fluminibus desumpta. Tanquam enim hæc ei fama per omnes terrarum fines fluere, dicit : Non obturabitur bonus et celebris iste rumor, per hoc quod **303** aliquid posthac accipiam. Quod ait, « In climatibus Achaiae, » ferientis est : Si enim hæc est gloria, hæc ubique custodienda erat : sin in ipsis solis conservat, perspicuum est quod ipsi non sint sana mente præditi, reliquorum instar.

VERS. 11. « Quare ? Quia non diligo vos ? Deus novit. » Proleturus causam cur non acceperit ab ipsis, propter pseudopostolos nimirum, prius tollit quod suspicabantur Corinthii : Quia, ut videtur, quod nos non diligis, non accipis. Imo potius, inquit, quia vos diligo, et nolo vos lædi, utpote qui facile scandalum patiamini. Verum adeo perspicue non dixit, ne imbecillitatem eorum arguat : sed ad aliam causam sermonem convertit.

VERS. 12. « Quod autem facio, et faciam, ut amputem occasionem eorum, qui volunt occasionem, ut in quo gloriantur, inveniantur sicut et nos. » Illic manifestissime causam explicat, cur non acceperit. Quoniam enim novit diabolus, quod homines hujus sæculi studiosi, per hoc maxime captantur, quod doctores nihil accipiant, decuit pseudopostolos istud quoque simulare. Hoc enim revera non faciebant, etiamsi divites essent ; verum etiamsi viderentur nihil accipere, accipiebant tamen. Propterea non dixit, Ut in quo graviter agunt, sed, « In quo gloriantur : » quod et arrogantiam est indicium. Quocirca Apostolus, hisce conspectis, decrevit apud sese, ne quidquam accipere a quocquam, idque cum paupertate gravaretur : ut reseret animam et occasionem illorum, nec locum habeant carpendi eum. Atqui hæc non erat reprehensio : siquidem lex Christi erat. Attamen quia Corinthiis, ceu infirmi, facile scandale succumbebant, seipsum custodivit. Ac deinceps in aliis inferiores inventi

Α φάς αὐτῷ χορηγεῖν. Καλῶς δὲ τὸ, « Τηρήσω. » Μὴ γὰρ νομίσητε, φησὶν, ὅτι ταῦτα εἶπον, ἵνα τοῦ λοιποῦ λάθω παρ' ὑμῶν· ἀλλὰ καὶ ἐτήρησα ἑμαυτὸν ὀδραῖ, καὶ τηρήσω· ὁ μεγάλη αὐτῶν πληγὴ, εἰ μὴδὲ ἐτι θαρῆσει αὐτοῖς¹¹. ἀλλὰ καθάπαξ ἀπέγκω λαβεῖν τι παρ' αὐτῶν.

« Ἐστὶν ἀλήθεια Χριστοῦ ἐν ἐμοί, ὅτι ἡ καύχησις αὐτῆ οὐ φραγήσεται εἰς ἐμὲ ἐν τοῖς κλίμασι τῆς Ἀχαίας. » Ἴνα μὴ νομισώσιν, ὅτι διὰ τοῦτο εἶπον, ὅτι « Τηρήσω ἑμαυτὸν, » ἵνα μᾶλλον αὐτοὺς ἐφαλύσῃται, φησὶ· Κατ' ἀλήθειαν τὴν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ λέγω, ὅτι οὐ λήψομαι· ἵνα δὲ¹² μὴ τις αὐτὸν νομίῃ ἀλγοῦντα, ἢ ὀργιζόμενον ταῦτα λέγειν, καύχησιν τὸ πρᾶγμα καλεῖ. Τὸ δὲ ἀδάπανον κηρύσσειν τὸ εὐαγγέλιον, καύχημα μέγα αὐτῷ ἦν, ὡς ὑπὲρ τοὺς τοῦ Χριστοῦ ὄρους διὰ Χριστὸν πηδῶντι. Καὶ τὸ, « Οὐ φραγήσεται, » ἀπὸ τῆς μεταφορᾶς τῶν ποταμῶν· ὡς γὰρ τῆς φήμης αὐτῷ βεούσης πανταχοῦ, φησὶν· Οὐ φραγήσεται τὸ καλὸν τοῦτο βεῦμα καὶ ἐνδοξον, διὰ τοῦ λαβεῖν με ἀπὸ τοῦ νῦν. Καὶ τὸ εἰπεῖν δὲ, « Ἐν τοῖς κλίμασι τῆς Ἀχαίας, » πλήττοντός ἐστιν. Εἰ γὰρ καύχῃσις τοῦτο, πανταχοῦ ἔδει φυλάττειν· εἰ δὲ ἐν αὐτοῖς μόνοις φυλάττει, πρόδηλον ὅτι οὐχ ὑγιαίνουσιν αὐτοί, ὡς οἱ λοιποὶ¹³.

« Διὰ τί ; Ὅτι οὐκ ἀγαπῶ ὑμᾶς ; Ὁ θεὸς οἶδε. » Μέλλων¹⁴ εἰσαγαγεῖν τὴν αἰτίαν δι' ἣν οὐκ ἔλαβε παρ' αὐτῶν, καὶ ὅτι διὰ τοὺς ψευδαποστόλους, πρότερον ἀναίρει ὅπερ ὑπενόησαν ἂν οἱ Κορινθιοί, ὅτι Ὡς εἴκοι, διὰ τὸ μισεῖν ἡμᾶς, οὐ λαμβάνεις· καὶ φησὶν, ὅτι μᾶλλον διότι ἀγαπῶ, καὶ οὐ θέλω ὑμᾶς βλαβῆναι, ὡς βραδύως σκανδαλιζομένους. Ἄλλ' οὕτω μὲν σαφῶς οὐ λέγει, ἵνα μὴ τὴν ἀσθένειαν αὐτῶν ἐλέγῃ· ἐφ' ἑτέραν δὲ αἰτίαν τρέπει τὸν λόγον.

« Ὁ δὲ ποιῶ, καὶ ποιήσω, ἵνα ἐκκόψω τὴν ἀφορμὴν τῶν θελόντων ἀφορμὴν, ἵνα ἐν ᾧ καυχῶνται, εὐρεθῶσι καθὼς καὶ ἡμεῖς. » Ἐντεῦθα ἀριδιήλοτα τὴν αἰτίαν τίθεισι δι' ἣν οὐκ ἔλαθεν. Ἐπειδὴ γὰρ οἶδεν¹⁵ ὁ διάβολος, ὅτι οἱ βιωτικοὶ ἐν τούτῳ μάλιστα θεραπεύονται¹⁶, ἐν τῷ μὴ λαμβάνειν τοὺς διδασκάλους, ἐδίδαξε τοὺς ψευδαποστόλους καὶ τοῦτο ὑποκρίνεσθαι. Οἱ δὲ γὰρ, οὐδὲ τοῦτο ἀληθῶς κατῴρθουν, εἰ καὶ πλούσιοι ἦσαν· ἀλλὰ δοκοῦντες μὴ λαμβάνειν, ἐλάμβανον. Διὸ οὐδὲ εἶπεν, Ἴνα ἐν ᾧ κατορθούσιν, ἀλλ', « Ἐν ᾧ καυχῶνται. » ὁ καὶ ἀλαζονείας δεικτικόν ἐστιν. Ὁ τοίνυν Ἀπόστολος ταῦτα συνιδὼν, ὤρισε παρ' αὐτῷ τοῦ μὴ λαβεῖν τι παρά τινος, καὶ ταῦτα πενόμενος, ἵνα ἐκκόψῃ τὴν ἀφορμὴν ἐκείνων, καὶ μὴ εὐρωσι¹⁷ χάραν τοῦ μωμῆσασθαι αὐτόν. Καίτοι τοῦτο μῶμος οὐκ ἦν· νόμος γὰρ τοῦ Χριστοῦ ἐστίν· ἀλλ' ὁμως ἐπειδὴ ὡς ἀσθενεῖς οἱ Κορινθιοὶ εὐσκανδαλιστοὶ ἦσαν, ἐφύλαξεν ἑαυτόν. Καὶ λοιπὸν ἐν τοῖς ἄλλοις ἐλαττούμενοι οἱ ψευδαποστολοὶ, οὐδὲ ἂν τῶσπερ πλεον τι ἔαχον· εἰ μὴ τις

Variae lectiones.

¹¹ αὐτοὺς ο. ¹² ὡς ἂν δὲ ο. ¹³ πολλοὶ ο. ¹⁴ θέλων m. ¹⁵ εἶδε ο. ¹⁶ ἴσθ. θηρεῦνται ο. ¹⁷ ἔχουσι ο.

εἶποι, ὅτι καὶ ἐν τούτῳ ἠλαττώθησαν, ὅτι τε πλεο- A
σσιοι ὄντες αὐτοὶ οὐκ ἐλάβανον, τοῦ Παύλου ἐν πε-
νίᾳ πολλῇ μὴ λαμβάνοντος· καὶ ὅτι αὐτὸ τοῦτο ἀλη-
θῶς κατώρθουν, ἀλλ' ὑπεκρίνοντο· ὁ δὲ γὰρ Ἀπόστο-
λος ἀληθῶς κατώρθου.

« Οἱ γὰρ τοιοῦτοι ψευδαπόστολοι, ἐργάται, δόλιοι, μετασχηματιζόμενοι εἰς ἀποστόλους Χριστοῦ. » Τί λέγεις; Οἱ Χριστὸν κηρύσσοντες, οἱ Εὐαγγέλιον ἕτερον μὴ ἐπεισάγοντες⁷⁷, ὡς ἀνωτέρω εἰρηκας, ψευδαπόστολοι νῦν; Ναί, φησὶ, δι' αὐτὸ τοῦτο· ὑποκρινόμενοι γὰρ ταῦτα, λάθρα ἐνόησα παραιοφύρουσι δόγματα. « Ἐργάται δὲ δόλιοι, » καθὼς ἐργάζεσθαι μὲν δοκοῦσιν, ἀνασπῶσι δὲ τὰ παρυτευμένα, καὶ σχῆμα μόνον⁷⁸ ἔχουσι ἀποστόλων, καὶ δορὰν προβάτων, λύκοι δὲ εἰσιν ὄντες.

« Καὶ οὐ θαυμαστόν· αὐτὸς γὰρ ὁ Σατανᾶς μετασχηματίζεται εἰς ἄγγελον φωτός. » Ὅταν γὰρ ὁ διδάσκαλος αὐτῶν πάντα ταῖμα, οὐδὲν θαυμαστόν καὶ ταύτους μιμεῖσθαι αὐτόν. « Ἄγγελος δὲ φωτός λέγει τὸν παρῆρησιαν ἔχοντα, τὸν τῷ ἀληθινῷ φωτὶ παρσιτώτα, τὸν ἀγγέλλοντα ὅτι καὶ ὁ Θεὸς φῶς ἐστίν, ἐν τῷ καὶ αὐτὸν εἶναι φῶς. Μετασχηματίζεται καὶ εἰς τοιοῦτον⁷⁹ ὁ διάβολος, οὐ γίνεταί τοιοῦτος. Οὕτως οὖν καὶ αὐτοὶ σχῆμα μόνον φέρουσιν ἀποστόλων, οὐκ αὐτὴν τὴν ἐνέργειαν. Μανθάνομεν δὲ ἐντεῦθεν, ὅτι τὸ πρὸς ἐπίδειξιν τι ποιεῖν, μάλιστα πάντων διαβολικόν.

« Οὐ μέγα εὖν εἰ καὶ οἱ διάκονοι αὐτοῦ μετασχηματίζονται ὡς διάκονοι δικαιοσύνης, ὧν τὸ τέλος ἐστὶ κατὰ τὰ ἔργα αὐτῶν. » Τουτέστιν, ὡς διάκονοι τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ τὴν δικαιοσύνην ἔχοντος· ἢ ὅτι δικαίων ἀνδρῶν, δόξαν ἑαυτοῖς περιτιθέασιν· ἀλλ' οὐκ ἐκφεύξονται εἰς τέλος· κατὰ γὰρ τὰ ἔργα αὐτῶν ἐστὶ τὸ τέλος αὐτῶν, ταυτέστι, πονηρόν. Ὡστε ἀπὸ τῶν ἔργων αὐτῶν ἐπιγνωσόμεθα αὐτούς· τὸ γὰρ τέλος κατέλληλον τοῖς ἔργοις ἔξουσιν.

« Πάλιν λέγω (μὴ τις με δόξῃ ἀφρονα εἶναι· εἰ δὲ μὴ γε, κἂν ὡς ἀφρονα δέξασθέ με, ἵνα καγὼ μικρόν τι καυχῆσωμαι. » Εἰ γὰρ καὶ ἤδη προδιορθώσεσιν ἐχρήσατο, ἀλλ' ὅμως, οὐκ ἀρκοῦμαι, φησὶ, τοῖς εἰρημένοις, ἀλλὰ πάλιν λέγω, ἵνα « μῆτις με δόξῃ ἀφρονα εἶναι. » Τὸ μὲν γὰρ καυχᾶσθαι ἀπλῶς, D
ἀφροσύνης ἐστίν· ἐγὼ δὲ, οὐχ ὡς ἀνόητος τοῦτο ποιῶ, ἀλλ' ἀναγκαζόμενος. Ὅμως εἰ μὴ συγγινώσκετέ μοι, ἀλλ' ἐκ παντὸς ἀφρονα καὶ ἐμὲ κρίνετε, καίτοι κατὰ ἀνάγκην καυχώμενον, αὐ παραιτούμαι τοῦτο. Οὐκοῦν ὡς ἀφρονος ἀπέχεσθε μου λέγοντος, « ἵνα καγὼ, » ταυτέστιν, ὡσαύτῃ ἐκαίνοι, « καυχῆσωμαι, » ἀλλὰ καὶ τοῦτο « μικρόν τι. »

« Ὁ λαλῶ, οὐ λαλῶ κατὰ Κύριον, ἀλλ' ὡς ἐν ἀφροσύνη, ἐν ταύτῃ τῇ ὑποστάσει τῆς καυχήσεως. » Ὁ λαλῶ, φησὶν, εὐκ ἐστὶ κατὰ Κύριον, ταυτέστι, τὰ ῥήματα· ὁ δὲ σκοπὸς τῶν ῥημάτων, σφέτερα κατὰ

pseudapostoli, neque in hoc excellabant: nisi quis dicat, quod in hoc etiam inferiores sint, quod divitiis effluentes ipsi nihil acciperent, cum Paulus ne in multa quidem egestate quidquam acceperit: et quod neque hoc vere perficiebant, sed simulabant: Apostolus autem revera perficiebat.

VERS. 13. « Nam hujusmodi pseudapostoli sunt operarii subdoli, transfigurantes se in apostolos Christi. » Quid ais? Christum annuntiantes, nec aliud Evangelium introducetes, ut supra commemorasti, pseudapostoli nunc sunt? Næ, inquit, propter hoc ipsum. Ista enim simulantes, clauculum impia dogmata subinserunt. « Operarii » autem « dolosi, » quatenus operari quidem videntur, revellunt autem plantata, ac figuram tantum habent apostolorum, et pellem ovium, lupi autem sunt revera.

VERS. 14. « Nec enim mirum. Ipse namque Satanas transfiguratur se in angelum lucis, » 304 Quando doctor eorum Satanas omnia audet, nihil mirum hoc imitari ipsum. Angelum autem lucis dicit eum qui fiduciam habet, qui vero lumini astat, qui per hoc quod ipse lumen sit, ostendit quod et Deus lumen est. Diabolus vero in talem transformatur, non autem talis sit. Hunc ad modum et illi figuram tantum apostolorum gerunt, non ipsam efficaciam. Hinc autem discimus quod ad ostentationem aliquid facere, maxime sit diabolicum.

VERS. 15. « Non est ergo magnum, si et ministri ejus transfigurantur veluti ministri justitiæ, quorum finis erit secundum opera ipsorum. » Hoc est, ceu ministri Evangelii justitiam habentia, vel quod justorum virorum gloriam sibiipsis circumponunt. Sed non effugient tandem: secundum enim opera eorum, erit etiam finis eorum, id est malus. Itaque ab operibus ipsorum agnoscemus ipsos: finem enim respondentem operibus habebunt.

VERS. 16. « Iterum dico (ne quis putet me insipientem esse: alioquin, vel tanquam insipientem accipite me, ut et ego modicum quid glorier). » Etiam si enim multa jam mitigatione usus erat, Non contentus tamen sum, inquit, commemoratis, verum iterum dico, « ne quis me existimet insipientem esse. » Gloriarī enim simpliciter, insipientia est: ego autem non tanquam insipiens hoc facio, sed eoactus. Attamen si mihi non ignoscitis, sed omnino insipientem me judicatis, etiam si necessitate adactus glorier, non detrecta hæc. Proinde tanquam insipientem sustinete me loquentem, ut et ego, hoc est, perinde ac illi, glorier; sed et hoc modicum quid.

VERS. 17. « Quod loquor, non loquor secundum Dominum, sed quasi in insipientia, in hac substantia gloriationis. » Quod loquor, inquit, non est secundum Dominum, nempe si verba spectes: sco-

Varie lectiones.

⁷⁷ ἐπιγινώσκοντες ο. ⁷⁸ μὲν ο. ⁷⁹ τοῦτον ο.

pus vero verborum est admodum secundum Dominum. Non dixit autem, In insipientia, sed, « Veluti in insipientia : » videtur enim insipientia esse gloriatio mea : non est autem revera. Ut autem non existimes quod ubique in insipientia loquatur, et non secundum Dominum, ait, In hac parte gloriationis, non in aliquibus aliis.

VERS. 18. « Quoniam multi gloriantur secundum carnem, et ego gloriabor. » Hoc est, de externis, de generis splendore, de circumcissione, de majoribus Hebræis. Hoc enim est quod non secundum Dominum loquitur, cum ob hujusmodi gloriatur : quæ enim utilitas Hebræum esse? Non igitur tantam virtutem hæc pono, verum enimvero quia illi in hujusmodi se factant, inde et ego comparisonem facere cogor.

305 VERS. 19. « Libenter enim sustinetis insipientes, cum sitis ipsi sapientes. » Vos, inquit, cogitis me talia dicere : nisi enim et vos suscepissetis illos, et ex hoc viderem vos lædi, huc ego sane non essem progressus. Insipientes autem vocat eos, qui propter carnalia gloriantur. Si enim de spiritualibus gloriari, stultitiæ signum : quanto magis, de rebus quæ omnino non sunt? Quod autem ait, « Insipientes cum sitis, » jucundum sane videtur, verumtamen accusationem vehementiorem continet : Quoniam scientes, inquit, peccatis. Nam si insipientes essetis, venia eratis digni.

VERS. 20. « Sustinetis enim si quis vos in servitutum redigit. » Observa quantum servilitatem Corinthiorum accuset, et quod supra modum pseudopostolis se submiterant.

« Si quis devorat, si quis accipit. » Viden' quod indicet eos accipere, idque cum hyperbole? Nam, « Devorat, » hoc significat. Itaque et quod supra dixit, « Ut in quo gloriantur, » bene dixit. Gloriationem enim solam, non veritatem habebant, simulantes se non accipere.

« Si quis extollitur. » Hoc est, si quis in potestatem suam vos religit, et contra vos attollitur. Neque enim milites domini sunt, sed onerosi et molesti.

« Si quis vos in faciem cædit, justa contumeliam loquor. » Vidisti Intensam et vehementem injuriam atque arrogantiam : ipsis enim tanquam mancipiis utebantur. Hæc autem dicit, non quod in faciem verberarentur, verum quod non minora paterentur iis qui in faciem ferirentur. Ad contumeliam enim eorum hoc dixit. Etenim quid hoc turpius esse queat, quando et pecunias resque illorum, et libertatem, et honorem auferentes, tanquam servos filios tractaverint?

VERS. 21. « Tanquam nos infirmi fuerimus. » Cujus rei gratia, inquit, ipsos sustinetis? Num quia nos infirmi sumus, nec possumus eodem modo ut hunc agere? Non ita se res habet. Nos enim,

Α Κύριον. Οὐκ εἶπε δὲ, Ἐν ἀφροσύνῃ, ἀλλ', « Ὡς ἐν ἀφροσύνῃ. » Ἔοικε γὰρ ἀφροσύνη ἢ καύχησις μου, οὐκ ἔστι δὲ ἀληθῶς. Ἴνα δὲ μὴ νομίσης. ὅτι πανταχοῦ ἐν ἀφροσύνῃ λαλεῖ, καὶ οὐ κατὰ Κύριον, φησὶν, ὅτι Ἐν τούτῳ τῷ μέρει τῆς καυχήσεως, οὐκ ἐν ἄλλοις τισίν.

« Ἐπεὶ πολλοὶ καυχῶνται κατὰ τὴν σάρκα, καὶ γὰρ καυχῶμαι. » Τουτέστιν, ἀπὸ τῶν ἐξωθεν, ἀπὸ εὐγενείας, ἀπὸ τοῦ περιτομῆν ἔχειν, καὶ προγόνους Ἑβραίους. Τοῦτο γὰρ ἔστιν, ὅπερ οὐ κατὰ Κύριον λαλεῖ, τὸ καυχᾶσθαι ἐπὶ τοιούτοις· τί γὰρ ὄφελος Ἑβραίων εἶναι; Οὐ τοίνυν ὡς ἀρετὴν ταῦτα τιθῆμι, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐκεῖνοι, φησὶ, καυχῶνται ἐν τοιούτοις, καὶ γὰρ τὴν σύγκρισιν ἀναγκάζομαι ἐντεῦθεν ποιεῖσθαι.

« Ἡδῶς γὰρ ἀνέχεσθε τῶν ἀφρόνων, φρόνιμοι ὄντες. » Ὑμεῖς, φησὶν, ἀναγκάζετε με τοιαῦτα λέγειν· εἰ μὴ γὰρ καὶ ὁμεῖς ἐδέχεσθε ἐκεῖνους, καὶ ἐκ τούτου ἔωρον παραδραπτομένους ὑμᾶς, οὐκ ἂν οὐδὲ ἐγὼ ἐπὶ τοῦτο ἦλθον. Ἄφρονος δὲ καλεῖ, τοὺς ἐπὶ τοῖς σαρκικοῖς καυχωμένους. Εἰ γὰρ καὶ τὸ ἐπὶ πνευματικοῖς καυχᾶσθαι, μωρίας· πόσω μᾶλλον τὸ ἐπὶ τοῖς μὴ ὄντιν ὄλω; Τὸ δὲ, « Φρόνιμοι ὄντες, » δοκεῖ μὲν ἰλαρὸν εἶναι, πλὴν μᾶλλον ἐπίτασιν ἔχει κατηγορίας, ὅτι Ἐν γνώσει, φησὶν, ἀμαρτάνετε. Εἰ γὰρ ἀνόητοι ἦτε, συγγνώμης ἂν ἦτε ἄξιοι.

« Ἀνέχεσθε γὰρ, εἰτις ὑμᾶς καταδουλοῖ. » Ὅρα πόσην δουλοπρέπειαν κατηγορεῖ τῶν Κορινθίων, καὶ ὡς μεθ' ὑπερβολῆς ὑπεκάλιντο τοῖς ψευδοποστόλοις.

« Εἰτις κατεσθίει, εἰτις λαμβάνει. » Ὅρα ὅτι δείκνυσιν αὐτοὺς λαμβάνοντας, καὶ μεθ' ὑπερβολῆς; Τὸ γὰρ, « Κατεσθίει, » τοῦτο δηλοῖ. Ὡστε καὶ ὅπερ ἀνωτέρω ἔλεγεν, « Ἴνα ἐν ᾧ καυχῶνται, » καλῶς εἶπε. Καύχημα μόνον γὰρ, οὐκ ἀλήθειαν εἶχον, ὑποκρινόμενοι μὴ λαμβάνειν.

« Εἰτις ἐπαίρεται. » Τουτέστιν, εἰτις κατεξουσιάζει ὑμῶν, καὶ καταπαίρεται· οὐδὲ γὰρ ἡμεροὶ οἱ δεσπότηαι, ἀλλὰ φορτικοὶ καὶ ἐπαχθεῖς.

« Εἰτις ὑμᾶς εἰς πρόσωπον δέρει, κατὰ ἀτιμίαν λέγω. » Ἐίδες ἐπίτασιν ἀτιμίας⁸⁰ καὶ ὕβρεως; ὡς ἀνδραπόδοις γὰρ αὐτοῖς ἐχρῶντο. Ταῦτα δὲ λέγει, οὐχ ὅτι εἰς ὄψιν ἐτύπτοντο, ἀλλ' ὅτι τῶν εἰς πρόσωπον τυπτομένων οὐκ ἔλαττον⁸¹ ἔπασχον· πρὸς ὕβριν γὰρ αὐτῶν εἶπε⁸² τοῦτο. Καὶ γὰρ τί τοῦτου γένοιτ' ἂν αἰσχρότερον, ὅταν καὶ τὰ χρήματα αὐτῶν⁸³, καὶ τὴν ἐλευθερίαν, καὶ τὴν τιμὴν ἀφαλόμενοι, ὡς δούλοι αὐτοῖς⁸⁴ κέχρηται;

« Ὡς ὅτι ἡμεῖς ἡσθενήσαμεν. » Τίνος δὲ ἔνεκεν, φησὶν, αὐτῶν ἀνέχεσθε; Ὡς ἂν ἡμῶν ἀσθενούντων, καὶ μὴ δυναμένων οὕτω κεχρηθῆναι ὑμῖν; ὅπερ οὐκ ἔστι. Καὶ ἡμεῖς γὰρ δυνάμεθα οὕτως ὑβριστικῶς

Variae lectiones.

⁸⁰ ἀπορίας ο. ⁸¹ ἐλάττονα πάσχετε ο. ⁸² ὑμῶν εἶπον ο. ⁸³ ὑμῶν ο. ⁸⁴ ὑμῖν ο.

ὑμῖν ἐμπεριπατεῖν · ἀλλ' οὐ βουλόμεθα πάντως. Πᾶσαν οὖν τὴν αἰτίαν τῆς ἐκείνων ἀπονοίας, τῇ τοῦτων δουλοπρεπείᾳ ἀνατίθηναι. Ὑμεῖς γὰρ δουλικώτερον⁸⁴ αὐτοῖς ὑποκλινόμενοι, καὶ ἐκείνοις τῆς ὕβρεως αἰτιοὶ ἐστέ, καὶ ἡμῖν τῶν παρόντων λόγων.

« Ἐν ᾧ δ' ἂν τις τολμᾷ (ἐν ἀφροσύνῃ λέγω) τολμῶ κἀγώ. » Ὅρα πάλιν αὐτὸν τόλμαν καὶ ἀφροσύνην τὸ πρᾶγμα καλοῦντα, καὶ μονονουχί λέγοντα. Βίβλ' ἐπὶ τοῦτο ἔρχομαι. Καίτοι πόσας προδιορθώσεις προκατεθάλλετο, καὶ ἄλλας πρὸ τούτων; Ταῦτα δὲ ποιεῖ παιδεύων καὶ ἡμᾶς, ἀνάγκης χωρὶς μὴ ἔρχεσθαι εἰς τοιοῦτους λόγους. Φησὶν οὖν, ὅτι « Ἐν ᾧ ἂν » πράγματι « τολμᾷ τις καυχᾶσθαι, « τολμῶ κἀγώ » ταῦτα γὰρ ἔξωθεν συνυπακουστέον. Εἶτα καταλέγει τὰ ἐφ' οἷς καυχῶνται.

« Ἑβραῖοι εἰσι; κἀγώ · Ἰσραηλιταὶ εἰσι; κἀγώ · Σπέρμα Ἀβραάμ εἰσι; κἀγώ. » Ἐπειδὴ οὐ πάντες οἱ Ἑβραῖοι Ἰσραηλιταὶ ἦσαν καὶ γὰρ Μωαβῖται καὶ Ἀμμωνῖται, ἅμα Ἑβραίους ἑαυτοὺς ἐποίουν · διὰ τοῦτο ἐκκαθαίρων τὴν εὐγένειαν⁸⁵, ἐπήγαγε · « Σπέρμα Ἀβραάμ εἰσι; κἀγώ » τὸν Ἰσαὰκ δηλῶν.

« Διάκονοι Χριστοῦ εἰσι (παραφρονῶν λαλῶ); ὑπὲρ ἐγώ. » Φασὶ τινες, ὅτι οὐκ ἔδει κατὰ σύγκρισιν ἐξενεγκεῖν τὸν λόγον, ἀλλὰ παντάπασιν ἀρνήσασθαι τὸ εἶναι διακόνους Χριστοῦ. Καὶ λέγομεν ὅτι τοῦτο μᾶ ῥήσει ἐδήλωσεν, εἰπὼν αὐτοὺς ψευδαποστόλους. Νῦν δὲ κατὰ σύγκρισιν τὸν λόγον ποιεῖσθαι ἀρξάμενος, τὴν διὰ τῶν πραγμάτων ἀπόδειξιν εἰσάγει⁸⁶, καὶ δίδωσι νοεῖν τῷ ἀκροατῇ, ὅτι αὐτὸς μὲν ἐστίν, ἐκείνοι δὲ οὐ. Φησὶν οὖν, ὅτι Εἰ καὶ διάκονοι Χριστοῦ εἰσιν, ἀλλὰ καὶ οὕτως ὑπὲρ αὐτοὺς ἐγώ. Καὶ πάλιν παραφροσύνην καλεῖ τὸ πρᾶγμα, διὰ τὸ πέλαιος τῆς ταπεινοφροσύνης αὐτοῦ.

« Ἐν κόποις περισσοτέρως, ἢ ἐν πληγαῖς ὑπερβαλλόντως, ἐν φυλακαῖς περισσοτέρως. » Καταλέγει τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦς ἀποστόλους, καὶ ἀφελὶς τὰ σημεῖα, ἀπὸ τῶν πειρασμῶν ἀρχεται · καὶ φησιν, ὅτι καὶ κόπους κλειούς ἀναδέχομαι, τόπον τε ἐκ τόπου ἀμείβων, καὶ διδάσκων νυκτὸς καὶ ἡμέρας, καὶ ἐπὶ ταῖς χερσὶν ἐργαζόμενος · ἀλλὰ καὶ τὸ μείζον, καὶ πληγὰς ὑπομένων, καὶ ταύτας ὑπερβολικῶς · καὶ τὸ ἐπὶ μείζον, μετὰ τῶν πληγῶν καὶ φυλακισόμενος. Τὸ δὲ, « Ὑπερβαλλόντως, » καὶ τὸ, « Περισσοτέρως, » συγκριτικὰ μὲν εἰσιν, ὡς πρὸς τοὺς ψευδαποστόλους · πλὴν καθ' ὑπόθεσιν · οἷον, Ἔστω ὅτι κοπιῶσιν ἐκείνοι · ἀλλ' ἐγὼ περισσοτέρως καὶ ὑπερβαλλόντως. Τινὲς δὲ, οὐ κατὰ σύγκρισιν εἰρηθῆσθαι ταῦτα φασιν, ἀλλ' ἀπλῶς περιουσίας καὶ ἐπιτάσεως εἶναι σημαντικὰ.

« Ἐν θανάτοις πολλάκις. » Οὐ μόνον τῇ προθέσει ἀποθνήσκων, ἀλλὰ καὶ εἰς κινδύνους τῷ ὄντι θανατηφόρους ἐκδιδόμενος.

« Ὑπὸ Ἰουδαίων πεντάκις τεσσαράκοντα παρὰ

A inquit, possumus adeo contumeliose vos invadere, sed nolimus omnino. Universam igitur causam arrogantiae illorum, istorum servilitati ascribit. Vos enim servili admodum more ipsis subjecti, et illis injuriae auctores estis, nobisque praesentium sermonum occasio.

« Imo in quo quis audeat (per insipientiam dico) audeo et ego. » Vide rursus quod audaciam et insipientiam rem appellat, ac quod tantum non dicat, vi quadam huc pervenio et pertrahor. Quantas autem et alias praecorrectiones praestruxit ante hasce? Haec autem facit, docens nos, ut citra necessitatem ad hujusmodi sermones non descendamus. Ait ergo: In re quacunquae audeat quispiam 306 gloriari, 'audeo et ego: haec enim subaudienda sunt. Deinde ea recenset, propter quae gloriantur.

VERS. 22. « Hebraei sunt? et ego: Israelitae sunt? et ego: semen Abrahamae sunt? et ego. » Quia non omnes Hebraei Israelitae fuerunt (nam et Moabitae et Ammonitae seipsos Hebraeos faciebant), propterea generis splendorem expurgans, intulit: « Semen Abrahami sunt? et ego; » Isaacum innuens.

VERS. 23. « Ministri Christi sunt (ut minus sapiens loquor)? plus ego. » Aiunt quidam, quod per comparisonem sermonem proferre non debuit, sed simpliciter negare eos esse ministros Christi. Illis respondemus, quod hoc unica dictione significaverit, cum dixit eos esse pseudopostolos. Jam nunc vero per comparisonem verba facere exorsus, per res demonstrationem adducit, datque intelligere auditori, se quidem esse Christi ministrum, illos vero minime. Ait ergo quod Etsi Christi ministri sunt, ea tamen ratione, ut et ego in hoc ministerio eos antecellam. Ac rursus rem insipientiam appellat propter humilitatis suae immensitatem.

« In laboribus abundantius, in plagis supra modum, in carceribus abundantius. » Characteres apostolorum recenset, et signis praetermissis, a tentationibus principium ducit. Labores (inquit) plures ego suscipio, locum ex loco permutans, ac docens noctu et interdiu, praeterea manibus laborans, imo quod majus est, verbera sustinens, eaque supra modum: tum quod adhuc majus est, cum verberibus etiam carceribus mancipatus. « Supra modum » autem, et, « abundantius, » comparativa sunt, veluti ad pseudopostolos; verum tamen per suppositionem, veluti dicat: Esto quod laborent illi, at ego excellentius et abundantius. Nonnulli autem haec non per comparisonem dicta esse asserunt, sed simpliciter significare abundantiam et intensionem.

« In moribus frequenter. » Non solum ex proposito moriens, verum ad mortiferam plane pericula traditus,

VERS. 24. « A Judaeis quinquies quadragenas, una

Variarum lectiones.

⁸⁴ δουλοὶ ο. ⁸⁵ ἀσθένειαν ο. ⁸⁶ ἐπάγει ιι.

minus, accepi. » Quamobrem, Una minus? Lex erat, A eum qui plures quam quadraginta plagas vapulando accepisset, ignominiosum esse. Decreverant itaque dempta una quadraginta dare, hoc est, triginta novem: ut etiamsi in ipso verberandi impetu verberans excederet, quadraginta det, nec infamis fiat is qui cæditur, quippe qui intra decretum numerum cæsus sit.

VERB. 25. » Ter virgis cæsus sum, semel lapidatus sum. » Non omnia quæ passus est Paulus, nobis conscripsit Lucas: vides enim multa quæ hic enumerata sunt, 307 illum prætermisisse. Non enim ipse ad ostentationem conscripsit historiam.

VERB. 25, 26. « Ter naufragium feci, nocte et die in profundo egi, in itineribus sæpe. » Ecquid ad Evangelium, quod naufragium sis passus? Propter Evangelium, longas et transmarinas vias emensus, naufragium feci. Noctu autem et interdiu in profundo natavit. Nonnulli asserunt, quod in quodam puteo post periculum apud Lystrios, cui nomen Bytho (quæ vox Latinis profunditatem significat) abditus fuerit: et nunc de isto loquitur.

« Periculis fluviorum. » Nam et amnes trajicere cogebatur.

« Periculis latronum, periculis ex genere, periculis ex gentibus, periculis in civitate, periculis in solitudine, periculis in mari. » Ubique Satanas bellum gerebat, et Deus certaminis præmia proponebat. Etenim latrones tum a gentibus excitabantur, tum a cognatis Judæis, qui præ invidia contra eum efferati magis impugnabant. Numquid vero in urbe periculorum expers erat? Haudquaquam. Ergo in solitudine? Verum neque illic quidem: ac si terram fugisset, maris eum pericula excipiebant.

« Periculis in falsis fratribus. » Hæc rursus alia species est tentationis, omnium maxime dolorem incutiens et gignens, a falsis fratribus insidias pati: quod et David lugebat: « Quoniam si inimicus maledixisset mihi, sustinuissem utique: tu vero homo unanimitis »; » et iterum: « Homo pacis meæ ». »

VERB. 27. « In labore et ærumna, in vigiliis crebro. » Non satis fuerunt externi angores, verum ipse etiam se propriis laboribus ac defatigationibus atque excubiis attrivit.

« In jejuniis sæpe, in frigore et nuditate, præter illa quæ extrinsecus sunt. » Postquam tanta passus erat, ne necessaria quidem alimonia, neque amictu abundabat orbis terrarum doctor: verum nudus certabat, ac fame laborans pugnabat. Atqui plura prætermisit: hoc enim est quod ait, « Præter illa quæ extrinsecus sunt: » imo ne ea quidem quorum

μίαν ελαβον. » Διὰ τὴν, « Ἐπὶ μίαν; » Νόμος ἦν, ἐνὸν πλείονα τῶν τεσσαράκοντα τυπτόμενον, ἄτιμον εἶναι. ὤρισαν οὖν παρὰ μίαν διδόναι, τουτέστι, τριάκοντα ἑννέα. Ἰνα κἂν τῇ ῥύμῃ τοῦ τύπτειν ἐξενεχθεῖς ὁ τύπτων, περισσὸν δῶ, τεσσαράκοντα δῶ, καὶ μὴ γένηται ἄτιμος ὁ τυπτόμενος, ὡς ἐντὸς τοῦ νενομισμένου ἀριθμοῦ πληγῆς.

« Τρις ἐβράβδισθη, ἕκαστῃ ἐλιθάσθη. » Οὐ πάντα, ἀπέπονθεν ὁ Παῦλος, συνέγραψεν ἡμῖν ὁ Λουκᾶς. ὄρξος γὰρ ὡς πολλὰ τῶν ἐνταῦθα ἀκηριθμημένων παρέλιπεν ἑαυτὸς. Οὐ γὰρ πρὸς φιλοτιμίαν αὐτῷ τὰ τῆς συγγραφῆς ὀπείνηται.

« Τρις ἑναυάγησα, νυχθήμερον ἐν τῷ βυθῷ πεποίηκα. Ὀδοιπορίας πολλάκις. » Καὶ τί πρὸς τὸ Εὐαγγέλιον, εἰ ἑναυάγησας; Διὰ τὸ Εὐαγγέλιον γὰρ μικρὰς καὶ διαπονήτους στελλόμενος ὁδοῦς, ἑναυάγησα. Νυχθήμερον δὲ ἐν τῷ βυθῷ διεγένετο νημέμενος. Τινὲς δὲ φασιν, ὅτι ἐν τινι φρέατι μετὰ τὸν ἐν Αὐστρείοις κίνδυνον κατακρυφθεὶς, Βυθῷ λεγομένῳ, νῦν τοῦτο λέγει.

« Κινδύνοις ποταμῶν. » Καὶ γὰρ καὶ διαπορθεῖν ποταμοῦς ἠναγκάζετο.

« Κινδύνοις ληστῶν, κινδύνοις ἐκ γένους, κινδύνοις ἐξ ἐθνῶν, κινδύνοις ἐν πόλει, κινδύνοις ἐν ἐρημίᾳ, κινδύνοις ἐν θαλάσῃ. » Πανταχοῦ καὶ ὁ διάβολος ἐπολέμει, καὶ ὁ θεὸς τὰ ἄθλα προὔτιθει. Καὶ γὰρ λησταὶ ἐπηγεῖροντο, καὶ παρὰ τῶν ἐθνικῶν, καὶ παρὰ τῶν συγγενῶν Ἰουδαίων, οἱ καὶ μᾶλλον ἐπολέμουν, ἐκθηρευόμενοι διὰ τὴν κατ' αὐτοῦ ζηλοτυρίαν. Ἄρα δὲ ἐν τῇ πόλει ἀκίνδυνος ἦν; Οὐδαμῶς. Λοιπὸν οὖν ἐν ἐρημίᾳ; Ἄλλ' οὐδ' ἐν ταύτῃ· κιντὴν γῆν ἐφυγεν, οἱ ἐν θαλάσῃ κίνδυνοι διεῖχοντο.

« Κινδύνοις ἐν ψευδοδέλοις. » Τοῦτο πάλιν ἄλλο εἶδος κειρασμοῦ, καὶ ἀλγεινότητος, τὸ παρὰ τῶν ψευδωνύμων καὶ ὀπκρετῶν ἀδελφῶν ἐπιβουλεύεσθαι. ὃ καὶ ὁ Δαβὶδ ὀδύρεται: « Ὅτι εἰ ἐχθρὸς ὠνεῖται με, ὀπῆνεγκα ἄν· σὺ δὲ, ἄνθρωπε ἰσόψυχε. » καὶ πάλιν, « Ὁ ἄνθρωπος τῆς εἰρήνης μου. »

« Ἐν κόπῳ καὶ μόχθῳ, ἐν ἀγρυπνίαις πολλάκις. » Οὐκ ἤρκει τὰ παρὰ τῶν ἐξωθεν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὀκοθεν πόνοις καὶ μόχθοις ἐπέτριβεν ἑαυτὸν, καὶ ἀγρυπνίαις.

« Ἐν νηστείαις ὀσ πολλάκις, ἐν φύχει καὶ γυμνότητι, χωρὶς τῶν παρεκτός. » Τοσαῦτα πάσχων, οὐδὲ τῆς ἀναγκαίας ἡγύρει τροφῆς, οὐδὲ σκεπασματος, ὁ τῆς οἰκουμένης διδάσκαλος· ἀλλὰ καὶ γυμνὸς ἠγωνίζετο, καὶ λιμῶντων ἐπέκτετε· καίτοι τὰ πλείω παρέλειψε. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ, « Χωρὶς τῶν παρεκτός. » μᾶλλον δὲ, οὐδὲ ταῦτα ὧν ἐπεμνή-

° Psal. LIV, 14. ° Ps. I. XL, 10.

Variæ lectiones.

ὀ γραφῆς ο. ὀ ἐν λιμῷ καὶ δίψει, ἐν νηστείαις m.

σθη, κατ' εἶδος εἶπεν, ἀλλ' ὡν μὲν ἦν εὐληπτος ὁ ἀριθμὸς, ἀπηριθμήσατο, « Πεντάκις, » εἰπὼν, καὶ, « Τρίς » τῶν δὲ δυσαριθμήτων ἀορίστως ἐπεμήθη· « Περισσότερος » γὰρ, φησὶ, καὶ, « Ὑπερβαλλόντως, » καὶ, « Πολλάκις. » Ὅρα δὲ πῶς τοσαῦτα ἀπαριθμησάμενος δυσχερῆ, οὐκ εἶπεν, ὅσους ἐπέστρεψεν εἰς ὁ Χριστὸν, ἅμα μὲν μετριοφρονῶν, ἅμα δὲ καὶ διδάσκων, ὅτι κἂν μηδὲν γένηται πλέον τῷ πονουμένῳ, καὶ οὕτω τὰ τῶν μισθῶν ἴσται πεπληρωμένα.

« Ἡ ἐπισύστασις μου ἡ καθ' ἡμέραν. » Τοῦτο ἐστίν, ἡ ἐφοδος ἡ μανιώδης, καὶ ἡ ἐπανάστασις, ἣν ποιοῦνται κατ' ἐμοῦ καθ' ἐκάστην οἱ δῆμοι κοινῇ γνώμῃ.

« Ἡ μέριμνα πασῶν τῶν Ἐκκλησιῶν. » Τοῦτο τὸ κεφάλαιον ἀπάντων· εἰ γὰρ οἰκίας μίξις προνοῶν τις, καὶ ταῦτα, οἰκέτας ἔχων καὶ οἰκονόμους, οὐδὲ ἀναπνεῖν ἰσχύει· τί πάσχειν εἰκόσ ψυχὴν μίαν, μετὰ τοσούτων κινδύνων, πάσης τῆς οἰκουμένης φρονεῖσσαν, καὶ ὑπὲρ ψυχῶν;

« Τίς ἀσθενεῖ, καὶ οὐκ ἀσθενῶ; » Ἔνα μὴ τις εἴπη, ὅτι Ἐμερίμνα μὲν, πλὴν ἀπλῶς οὕτω, δηλοῖ καὶ τὸ εἶδος τῆς μερίμνης. Καὶ οὐκ εἶπεν, ὅτι Κοινωνῶ τῆς ἀθυμίας, ἀλλ', ὡς αὐτὸς ἀσθενῶν, οὕτω δικάμαι. Ἀσθένειαν δὲ νοήσεις μὲν καὶ τὴν σωματικὴν, μάλαστα δὲ καὶ τὴν ψυχικὴν. Τὸ δὲ, « Τίς, » κἂν μέγας ἦ, φησὶ, κἂν εὐτελής.

« Τίς σκανδαλίζεται, καὶ οὐκ ἐγὼ πυροῦμαι; » Ὅρα πῶς παρέστησε τὴν ὑπερβολὴν τῆς ὀδύνης. Ἐμπύραμαι γὰρ, φησὶ, καὶ καίνομαι, καὶ τὰ μὲν ἄλλα πάσχων ἔχαιρον, εἰδὼς ὅτι ὑπὲρ τοῦ Δραπέτου ταῦτα πάσχει. Ἐνταῦθα δὲ διετιτρώσκατο τὴν ψυχὴν, ὥστε τὸ σκανδαλίζεσθαι τίνα, καὶ τὸν τυχόντα καὶ ἀπερβριμμένον, πλέον ἐκείνον ἦναι. Ὁ δὲ γὰρ Δαβὶδ ὁ δίδωσιν ἡμῖν νοεῖν τὸ, « Πυροῦμαι, » ἀντι τοῦ, Σκανδαλίζομαι. Ὡσπερ γὰρ εἶπε, « Τίς ἀσθενεῖ, καὶ οὐκ ἀσθενῶ; » οὕτω φησὶ· κἂν σκανδαλίζεται τις, αὐτὸς δοκῶ σκανδαλίζεσθαι, καὶ σπουδάζω ἰάσασθαι τὸ πάθος ὡς ἐμόν. Ποῦ δὲ φησὶ τοῦτο ὁ Δαυὶδ; « Ἐν τῷ ὑπερηφανεύεσθαι τὸν ἀσεβῆ, ἐμπυρίζεται ὁ πτωχὸς, » τοῦτέστι, Σκανδαλίζεται ὁ πτωχὸς, τῇ διανοίᾳ ὄρων τοὺς ἀναξίους ἢ πλουτοῦντας καὶ ὑπεραιρομένους.

« Εἰ καυχᾶσθαι δεῖ, τὰ τῆς ἀσθενείας μου καυχῆσομαι. » Ἀσθένειαν καλεῖ τοὺς διωγμούς. Ἐν γὰρ τῷ λιμώττειν, καὶ πλῆττεσθαι, καὶ ναυαγεῖν, καὶ τἄλλα πάντα πάσχειν, ἡ ἀνθρωπίνῃ ἀσθένεια δεικνύται. Σημείων δὲ ἐνταῦθα οὐ μέμνηται· ἐκείνα γὰρ Θεοῦ δῶρον ἦν· ταῦτα δὲ μετὰ τῆς τοῦ Θεοῦ ῥοπῆς καὶ τὴν αὐτοῦ ὕπομονῃν εἰδείκνυ.

« Ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ

^u Psal. ix, 25.

A meminuit, speciatim expressit, sed quorum numerus facile potuit comprehendendi, enumeravit, « Quinq̄ies » et « Ter » dicens: eorum vero quæ non facile sub numerum cadunt, indefinite meminit: « Abundantius » enim, inquit, et « Supra modum, » et, « Frequenter. » Vide autem quomodo tot tantaque enumerans adversa, non dixerit quot ad Christum converterit, simul quidem moderata spirans, simul vero docens, quod etiam si nihil amplius laboranti obvieniatur, vel sic quoque plenam mercedem sit accipiturus.

« Instantia mea quotidiana. » Hoc est, furibundus insultus et insurrectio, qua **308** vulgus ex communi sententia me adoriuntur.

B « Sollicitudo omnium Ecclesiarum. » Hæc est summa omnium. Si enim is qui unius tantummodo donus curam gerit, idque cum famulos et œconomos habeat, ut respirare quidem possit: quid pati verisimile est animam unam, quæ inter tot pericula pro universo orbe, adeoque pro animabus est sollicita?

Vers. 29. « Quis infirmatur, et ego non infirmor? » Ne quis dicat, Sollicitus quidem est, veram sic simpliciter, speciem etiam sollicitudinis indicat. Nec dixit, Particeps sum mœroris, sed, Velut ipse infirmus sim, perinde affectus sum. Intelliges autem hic infirmitatem corporis, potissimum vero et animæ. Quod ait, « Quis, » accipiendam est, quasi dicat, Sive magnus sit, sive vilis.

C « Quis scandalizatur, et ego non uror? » Animadvertite quomodo doloris magnitudinem expresse- rit. Incendor enim, inquit, et uror; aliaque passus lætabatur, quippe qui seiret sese pro Domino suo talia ferre. Hic vero anima sauciabatur, adeo ut hoc ipsum, quod aliquis, quamvis vulgaris sit et abjectus, scandalum patiat, ipsum majore mœrore afficiebat. Porro David docet, quod « Uror, » pro, Scandalizor, intelligendum est. Ut enim dixit, « Quis infirmatur, et ego non infirmor? » sic ait: Et si scandalizatur aliquis, ego quoque scandalizari videor, donec operam malo huic mederi, haud secus atque meum foret. Ubi vero David istuc ait? « Dum superbit impius, incenditur pauper », hoc est, scandalizatur pauper, mente sua repetens indignos ditescentes et elatos.

Vers. 30. « Si gloriari oportet, quæ infirmitatis meæ sunt, gloriabor. » Infirmitatem persecutiones vocat: in tolerantia enim inedia, verberum, naufragi, aliorumque malorum patientia, humana imbecillitas demonstratur. Signorum autem hic non meminit, siquidem ea fuerunt donum Dei. Hæc autem, una cum Dei potentia ipsius etiam patientiam commonstrabant.

Vers. 31. « Deus et Pater Domini nostri Jesu

Varia lectiones.

^u πρὸς ο. ^u Παῦλος ο. ^u ἀναξίω; ο. ^u τοῦ Θεοῦ ο.

Christi, qui est benedictus in sæcula, scit quod non A mentiar. » Cum in prioribus nullam fecerit confirmationem eorum quæ diceret, hic confirmat, et eundem conciliat suis verbis: forsitan quia vetustius erat et obscurius quod dicturus erat; cætera vero ipsis erant cognita, ut sollicitudo, idque genus alia.

VERS. 32. « Damasci, præpositus gentis Aretæ regis custodiebat civitatem Damascenorum, ut me comprehenderet. » Observa quantum fuerit bellum, siquidem ipsius causa princeps præsidio firmabat urbem, excubiasque agebat. Haudquaquam autem se ita gessisset gentis præfectus, ni Pauli zelus omnia incendisset. Fuit autem Aretas Herodis regis socer.

VERS. 33. « Ac 309 per fenestram in sporta demissus sum per murum, et effugi manus ejus. » Effugi, Herilem legem complens: nam et Dominus migravit de loco in locum. Non enim opus est ut nosipsum de tentationibus injiciamus. Ubi igitur hujusmodi sunt mala, e quibus evadere non possis, solo Deo indiges, et ab illo duntaxat cum inquirenda, tum expectanda est liberatio. Sin tolerabilis ac moderata fuerit tentatio, a nobis etiam aliquid excogitandum est: atqui vel sic totum Deo tribuendum, quemadmodum et iste in sporta effugit. Etiam si enim cum Christo esse expeteret, salutem tamen mortalium amabat, seque ipsum verbi ministerio servabat.

CAPUT XII.

VERS. 1. « Gloriarī vero non expedit mihi. Veniam enim ad visiones et revelationes Domini. » Quia ad aliam gloriationis formam transit, quæ ipsum splendidam faciebat, revelationum nimirum, Non expedit, inquit, mihi hoc, ne me ad arrogantiam attollat. Quid vero si non dicas? nonne tamen illa nosti? Sed non æque effermur, cum ipsi ea apud nos cognoscimus, atque cum ad alios proferimus, et manifestamus. Hæc autem non dixit, ceu ipse sit passurus aliquid hujusmodi, sed ut erudiat nos, ut hujusmodi apud nos ipsi contineamus. Quin et alia ratione: « Non conducit, » ne quis me majorem arbitretur quam videt me: id quod in progressu dicit. Pseudapostoli enim etiam si nihil haberent, loquebantur tamen. Illic vero noster, etiam si multas visiones Domini et revelationes haberet, unius tamen solummodo meminit, ejusque invitus. Noveris porro quod revelatio majus quidpiam habet quam visio: hæc enim tantummodo videre facit: revelatio vero altius quiddam quam videtur, denudat.

VERS. 2. « Scio hominem in Christo ante annos quatuordecim. » Neque omnium revelationum meminit (molestus enim fuisset: nam multæ erant), neque omnes reticet: sed vel invitus, de una sola loquitur, ut indicet quod et hujus invito mentionem fecerit. Addidit autem, « In Christo, » ne dicant pseudapostoli quod a dæmone sit perinde raptus atque Simon. Neque præter rationem tempus est

Χριστού οἶδεν, ὁ ὢν εὐλόγητος εἰς τοὺς αἰῶνας, ἔτι οὐ ψεύδομαι. » Ἐπὶ οὐδενὶ τῶν προτέρων διαθεβαίωσιν τινα ποιησάμενος, ἐνταῦθα διαθεβαίουται καὶ πιστοῦται. Ἰσως διότι ἀρχαιότερον ἦν καὶ ἀηλότερον. Τάλλα ⁵⁵ δὲ καὶ αὐτοῖς γινώριμα, ὅσον ἡ μέριμνα, καὶ τὰ λοιπά.

« Ἐν Δαμασκῷ ὁ ἐθνάρχης Ἀρέτας τοῦ βασιλέως ἐφρούρει τὴν Δαμασκηῶν πόλιν, πιάσαι με θέλων. » Ὅρα τὸν πόλεμον, ὅσος, εἴ γε δι' αὐτὸν ἐφρούρει τὴν πόλιν ὁ ἀρχων· πάντως δὲ οὐκ ἂν οὕτω διέκειτο ὁ ἐθνάρχης, εἰ μὴ ὁ Παύλου ζήλος ἐπυρπόλοι τὰ πάντα. Πενθερὸς δὲ Ἡρώδου ὁ Ἀρέτας.

« Καὶ διὰ θυρίδος ἐν σαργάνῃ ἐγαλάσθη διὰ τοῦ τείλους, καὶ ἐξέφυγον τὰ χεῖρας αὐτοῦ. » Ἐξέφυγε, Δεσποτικὸν νόμον πληρῶν· καὶ γὰρ καὶ ὁ Κύριος; μεθίστατο ἐκ τόπου εἰς τόπον· οὐ γὰρ ἐπιβρίπτειν ἐκτυτοὺς τοὺς πειρασμοὺς δεῖ. Ἐνθα μὲν οὐν ἀρυκτα τὰ κακὰ, τοῦ Θεοῦ δεῖ μόνον, καὶ παρ' ἐκείνου μόνου ζητητέον καὶ ἀναμενετέον τὴν λύτρωσιν· ἔνθα δὲ σύμμετρος ὁ πειρασμὸς, καὶ οἰκοθὲν τι ἐπινοητέον· τῷ Θεῷ μέντοι καὶ οὕτω τὸ πᾶν ἀναθετέον, ὡς περ δὴ καὶ οὗτος ἐν σαργάνῃ διέφυγεν. Εἰ γὰρ καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι ἐπεθύμει, ἀλλὰ καὶ τῆς σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων ἦρα, καὶ τῷ κηρύγματι ἑαυτοῦ ἐτήρει.

ΚΕΦΑΛ. ΙΒ'.

« Καυχᾶσθαι δὲ οὐ συμφέροι μοι· ἐλεύσομαι γὰρ εἰς ὄπτασις καὶ ἀποκαλύψεις Κυρίου. » Ἐπειδὴ εἰς ἕτερον εἶδος καυχήσεως μεταβαίνει, ὅπερ αὐτὸν ἐπολεῖ λαμπρὸν, τὸ τῶν ἀποκαλύψεων, φησὶν, ὅτι Ὁὐ συμφέροι μοι· τοῦτο, ἵνα μὴ με εἰς ἀπόνοιαν ἐπάρῃ. Τί δὲ ἐάν μὴ εἴπη; οὐκ οἶδας ὅμως αὐτὰ; Ἄλλ' οὐχ ὁμοίως ἐπαιρόμεθα αὐτοὶ εἰδότες αὐτὰ, καὶ εἰ; ἀλλήλους ⁵⁶ ἐκφέροντες. Ταῦτα δὲ λέγει, οὐχ ὡς αὐτὸς μέλλων παθεῖν τι τοιοῦτον, ἀλλ' ἡμᾶς παιδεύων τὰ τοιαῦτα παρ' ἑαυτοῖς κατέχειν. Καὶ ἄλλως δὲ, Ὁὐ συμφέροι, ἵνα μὴ τις με νομίσῃ ὑπὲρ ὃ βλέπει με. Ὁ καὶ ὑποκατιῶν λέγει. Οἱ γὰρ ψευδαπόστολοι καὶ μηδὲν ἔχοντες ἔλεγον· οὗτος δὲ καίτοι πολλὰς ἔχων ὄπτασις Κυρίου καὶ ἀποκαλύψεις, ὅμως μίς μέρμηται, καὶ ταύτης ἄκων. Ἴσθι δὲ ὅτι ἡ ἀποκάλυψις πλέον τι ἔχει ⁵⁵ τῆς ὄπτασις. Ἡ μὲν γὰρ μόνον βλέπειν δίδωσιν· αὕτη δὲ καὶ τι βαθύτερον τοῦ ὁρμμένου ἀπογομνοί.

« Οἶδα ἀνθρώπων ἐν Χριστῷ πρὸ ἐτῶν δεκαεσσάρων. » Οὐτε πασῶν τῶν ἀποκαλύψεων μέμνηται (φορτικός γὰρ ἂν ⁵⁶ ἦν, πολλῶν οὐσῶν), οὐτε πάσης παρασιωπᾷ· ἀλλὰ καὶ μὴ θέλων, λέγει περὶ μόνης μίς, ἵνα δείξῃ ὅτι ἄκων καὶ ταύτης μέμνηται. Τὸ δὲ, « Ἐν Χριστῷ, » προσέθηκεν, ἵνα μὴ εἴπωσιν οἱ ψευδαπόστολοι, ὅτι ὑπὸ δαιμονίων ἠρπάγη ὡς ὁ Σίμων. Οὐκ ἀλόγως δὲ οὐδὲ ὁ χρόνος πρόκειται· ἵνα

Varie lectiones.

⁵⁵ ταῦτα ο. ⁵⁶ ἄλλους m. ⁵⁵ ἴσθι ο. ⁵⁶ φορτικός γὰρ ο.

μάθη· ὅτι δεκατέσσαρα ἔτη σιγήσας, οὐκ ἂν οὐδὲ νῦν χωρὶς ἀνάγκης ἐξελάλησες. Καὶ ὅτι εἰ πρὸ δεκαεσσάρων ἔτων, τοιοῦτων ἤξιώτω, πηλίκως νῦν ὑπάρχει μετὰ τοσοῦτους ὑπὲρ Χριστοῦ κινδύνους!

« Ἐστε ἐν σώματι, οὐκ οἶδα· εἴτε ἐκτός τοῦ σώματος, οὐκ οἶδα· ὁ Θεὸς οἶδεν) ἀρπιαγέτω τὸν τοιοῦτον ἕως τρίτου οὐρανοῦ. » Ὅρα μετριοφροσύνην, πῶς ὁμολογεῖται μὴ εἰδέναι· εἴτε ἐν σώματι ἦν, εἴτε ἐκτός τοῦ σώματος, ὅτε ἠρπάγη. « Τρίτον » δὲ « οὐρανὸν » οὕτως ἂν νόησιν· Ἡ Γραφή τὸν ἀέρα καλεῖ οὐρανόν, ὡς, « Τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ »· καὶ, « Ἡ δρόσος τοῦ οὐρανοῦ »· ἰδοὺ οὗτος εἰς οὐρανός. Οἶδεν οὐρανὸν καὶ τὸ στερέωμα. « Ἐκάλεσε » γὰρ « τὸ στερέωμα, οὐρανόν »· ἰδοὺ δεῦτερος οὗτος. Οἶδα δὲ καὶ τὸν ἐν ἀρχῇ δημιουργηθέντα μετὰ τῆς γῆς· ἰδοὺ τρίτος.

« Καὶ οἶδα τὸν τοιοῦτον ἄνθρωπον (εἴτε ἐν σώματι, οὐκ οἶδα, εἴτε ἐκτός τοῦ σώματος, οὐκ οἶδα· ὁ Θεὸς οἶδεν), ὅτι ἠρπάγη εἰς τὸν παράδεισον, καὶ ἤκουσεν ἄρρητα ῥήματα, ἃ οὐκ ἐξὴν ἀνθρώπῳ λαλῆσαι. » Ἀπὸ τοῦ τρίτου, φησὶν, οὐρανοῦ αὐθις ἠρπάγη εἰς τὸν παράδεισον. Ἡρπάγη μὲν οὖν, ἵνα μὴδὲ ἐν τούτῳ διαττονέη τῶν λοιπῶν ἀποστόλων τῶν συγγεγονότων τῷ Χριστῷ. Καὶ εἰς τὸν παράδεισον· δὲ, ἐπειδὴ πολὺ τὸ ὄνομα τοῦ χωρίου τούτου ἐφημιζέτο· ὅθεν καὶ τῷ ληστῇ τοῦτον ὁ Κύριος ἐπηγγέλατο. « Ἀρρήτα » δὲ « ῥήματα ἤκουσεν, » ἃ τοῖς κατὰ ἄνθρωπον φρονουσι, καὶ μὴδὲν πνευματικῶν ἔχουσιν οὐκ ἐξεσι λαλῆσαι. Ἐντεῦθεν δὲ δῆλον, ὅτι ἡ λεγομένη Παύλου Ἀποκάλυψις, ψευδεπίγραφος· πῶς γὰρ οὐ, εἰ γὰρ ἄρρητα ἦσαν ἐκεῖνα; Κατὰ μὲν οὖν τὸ ῥητὸν, ἕτερος τόπος ὁ τρίτος οὐρανός, καὶ ἕτερος ὁ παράδεισος· κατὰ δὲ τὴν ἀναγωγὴν, ἴσα μὲν ὁ αὐτός, ἴσα δὲ οὐχ ὁ αὐτός. Πολλῶν γὰρ ὄντων τῶν ἀναγωγικῶς ἢ λεχθησομένων, ὀλίγα ἐροῦμεν καὶ εὐληπέτερον. Ἔστι γὰρ πρῶτος οὐρανός, τὸ πέρασ καὶ ὁ ὄρος τῆς ἡθικῆς⁹⁹, ὅταν τις τὰ ἦθη αὐτοῦ ῥυθμίση. Ἔστι ἡ φυσικὴ, δεῦτερος οὐρανός, ὅταν τις τὴν γνῶσιν τῆς τοῦ παντός φύσεως⁹⁹, ὡς ἐφικτὸν, περιόρισθ. Ἔστι ἡ θεολογικὴ, τρίτος οὐρανός, ὅταν τις τὸ ἐφικτὸν τέως αὐτῷ μέτρον¹ τῆς τῶν θειοτέρων καὶ ὑπὲρ γνῶσιν καταλήψῃως φθάσῃ διὰ θεωρίας. Καὶ ὁ Παῦλος τοίνυν ἐν τοῖς περὶ τὴν Τριάδα τόποις ἐγένετο ἀρπαγῆς πάντως, τουτέστιν, ὑπερβᾶς πάντα τὰ γεγονότα· καὶ οὕτως ἐν σώματι ὦν (οὐδὲ γὰρ ἐνήργει κατὰ τὰς σωματικὰς αἰσθήσεις), οὕτως ἐκτός τοῦ σώματος· ἤρπησε γὰρ αὐτῷ καὶ ἡ νόησις². Ἐν γὰρ τοῖς θείοις ἀργεῖ πᾶσα ἡ ἀνθρωπίνη νόησις, ἀρπαζομένου τοῦ ἀνθρώπου³, καὶ λαμβανομένου ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ὥστε καὶ ὑπὲρ ἐκείνου φέρεσθαι καὶ ἐνεργεῖσθαι. Ἐπεὶ δὲ καὶ ἐν τοῖς τῆς θεολογίας τόποις ἀναβάσεις εἰσι, διὰ τοῦτο ἀρπάζεται αὐθις εἰς τὸν παράδεισον, τοῖς μυστικωτέροις τῆς θεότητος ἐν-

A adjunctum, ut discas quod cum quatuordecim annos contulisset, ne nunc protulisset quidem, ni necessitate compulsus fuisset. Ac si talibus ante quatuordecim annos dignatus est, quantus nunc est post tot tantaque pro Christo pericula!

« Sive in corpore, nescio : sive extra corpus, nescio (Deus novit) raptum hujusmodi usque ad tertium cœlum. » Vide ejus modestiam, uti fatetur se ignorare num in corpore fuerit, an extra corpus, **310** quando raptus est. « Tertium » autem « cœlum » sic intelligas licet : Scriptura aerem vocat cœlum, ut, « Volucres cœli, » et, « Ros cœli : » en illud unum cœlum. Nec non firmamentum cœlium vocat. « Vocavit » enim « firmamentum cœlum » : en cœlum istud secundum. Illud etiam in principio B cum terra creatum, cœlum vocat : ecce cœlum tertium

VERS. 3, 4. « Et scio hujusmodi hominem (sive in corpore, sive extra corpus, nescio, Deus scit), quod raptus sit in paradysum, et audiverit arcana verba, quæ non licet homini loqui. » A tertio celo, inquit, rursus raptus est in paradysum. Raptus est ergo, ut ne in hoc quidem reliquis apostolis qui Christo convixerunt, sit inferior. « In paradysum » autem, quoniam celebre loci hujus nomen prædicabatur ; unde et eumdem Dominus latroni promisit. « Verba » porro « arcana » aut ineffabilia « audivit, » quæ humana tantum spirantibus, nihilque spirituale habentibus, non licet eloqui. Hinc liquido apparet, Revelationem Pauli dictam, falso illi ascriptam esse. Quomodo enim alias, siquidem illa ineffabilia fuerunt ? Ad verbum igitur, tertium cœlum alius locus est, atque alius paradysus ; secundum vero anagogen forte idem est, forte non idem. Cum enim multa sint anagogice dicenda, pauca dicemus, et captu facilliora. Est enim primum cœlum, suis ac terminis ethicæ, quando mores suos quisquam recte formaverit. Deinde naturalis philosophia est cœlum secundum, cum scientiam aliqui de universi cognitione, quatenus fieri potest, circumscripserit. Deinde tertium cœlum, theologia est scientia, quando quis sapiam, quantum ab illo fieri potest, mensuram, qua res divinæ et humanam cognitionem excedentes percipiuntur, adeptus fuerit per contemplationem. D Paulus igitur ad ea quæ juxta Trinitatem sunt loca, omnino raptus erat, hoc est, omnes creaturas exsuperans ; neque in corpore constitutus : non enim operabatur per corporeos sensus ; neque extra corpus : torpulisset enim ei intellectus etiam. In divinis enim rebus torpet omnis intellectus humanus, raptus homine et a Deo comprehenso, ut ab illo agatur, et operationem accipiat. Quia vero et in theologiæ locis ascensionem sunt, propterea rursus raptus in paradysum, arcanioribus divinitatis mysteriis immorans ;

^v Gen. 1, 8.

Varia lectiones.

⁹⁹ ἀναλογικῶς ο. ⁹⁹ τοῖς ἡθικαῖς ο. ⁹⁹ γνῶσεως ο. ¹ ὅταν τις τέως τὸ αὐτὸ μέτρον ο. ² γνῶσις ο. ³ νόος ο.

que incognita cum sint, nec ullis verbis exprimi possint, nisi humanam quis villitatem transcederit, nunquam intellexerit.

Vers. 5. « De tali gloriabor. » Vide ejus humilitatem, quomodo tanquam de alio hæc recenseat : « De tali » enim, inquit, « gloriabor. » Atenim cujus gratia, si alius raptus est, tu gloriaris? Manifestum est itaque quod ista de seipso dicat.

¶ 311 « De meipso autem non gloriabor. » Vel quia cum necessariis non sit, nihil tale simpliciter ac temere dicam : vel obscuram reddens orationem, ut fieri potest, hæc dicit.

« Nisi in infirmitatibus meis. » Hoc est, in afflictionibus et persecutionibus.

Vers. 6. « Nam si voluero gloriari, non ero insipiens : veritatem enim dicam. » Quomodo, cum antea dixisset insipientiam esse gloriari, nunc ait, Non ero insipiens si gloriabor? Non gloriationis causa nunc se non insipientem fore dixit, sed quia non mentiretur. Intulit enim : « Veritatem enim dicam. » Ergo quatenus veridicus, non ero insipiens.

« Pareo autem, ne quis de me existimet supra id quod videt in me, vel audit aliquid ex me. » Hæc est certissima causa, ne homines ex ipso Deum faciant ; ob eam enim rem de seipso semper tacuit : ac si quando coactus sit dicere quidquam, adumbrabat illud, ne majorem de ipso homines opinionem concipiant. Non enim dixit, Ne quis dicat de me : verum, Ne quiddam majus quam par sit, de me cogitet, menteve concipiat. Nam si tauros ei sacrare voluerunt propter miracula, quid non fecissent, si etiam revelationes manifestasset ?

Vers. 7. « Et ne excellentia revelationum extollar, datus est mihi stimulus in caræ, angelus Satanz, ut me colaphizet, ne extollar. » Angelum Satanz, et stimulum, monnulli cephalalgiam, hoc est capitis dolorem, a diabolo factum intellexerunt. At absit hoc : non enim Pauli corpus diabolo traditum est : quandoquidem Paulus ipsi potius præcipiebat, suæque præscribebat, quando fornicatorem tradebat ei ad interitum carnis⁷, nec eam ille metam prætergredebatur. Quid igitur est Satan? Adversarius dicitur Hebræa voce. Angeli igitur Satanz sunt omnes adversarii, Alexander æcarius, Hymeneus et Philetus, omnesque tribulantes ipsum et affligentes, seu Satanz opera perficientes. Dicit igitur, quod Non permittit Deus prædicationem meam absque periculis et laboribus procedere, ne multis revelationibus dignatus extollar. Quare autem non dixit, Angeli Satanz dati sunt mihi, sed « Angelus? » Quia in omni loco unus aliquis inveniebatur renitens fortasse populumque concitans, quem ducem reliqui sequebantur ; vel, quod melius, ipsam rem adeoque resisum adversus verbi prædicationem, periculorumque

⁷ Act. xiv, 13. ⁷ I Cor. v, 5.

Variaz lectiones.

⁶ Ισ. ταῦτα ο. ⁸ συνεσκέαζεν ο. ⁹ ὑπόλοιαν ο. ¹ ἐδίδου ο. ² ἐκείνους ο. ³ συνήπτοντο ο.

διατρίβων² ἢ ἀγνωστα ὄντα καὶ ἀβήρητα, εἰ μὴ τις ἐκβαίνη τὴν ἀνθρώπινην εὐτέλειαν, οὐκ ἂν ποτε διέγνωτο.

« Ὑπὲρ τοῦ τοιαύτου καυχῆσομαι. » Βλέπε αὐτοῦ τὸ ἄτυπον, πῶς ὦ; περὶ ἐτέρου τινὸς αὐτὰ διηγείται. « Ὑπὲρ τοῦ τοιαύτου » γὰρ, φησί, « καυχῆσομαι. » Καίτοι τίνας ἔνεκεν, εἰ ἄλλος ἠρπάγη, σὺ καυχῆ; Ἄσπε δὴλον ὅτι περὶ αὐτοῦ ταῦτα λέγει.

« Ὑπὲρ δὲ ἐμαυτοῦ οὐ καυχῆσομαι. » Ἡ ὅτι ἀνάγκης οὐκ οὕσης, οὐδὲν τοιοῦτον ἀπλῶς καὶ εἰκὴ ἐρῶ· ἢ συσκιάζων τὸν λόγον, ὡς ἐγγωρεῖ, ταῦτα λέγει.

« Εἰ μὴ ἐν ταῖς ἀσθενείαις μου. » Τουτέστιν, ἐν ταῖς θλίψεσιν, ἐν τοῖς διωγμοῖς.

« Ἐὰν γὰρ θελήσω καυχῆσασθαι, οὐκ ἔσομαι ἄφρων· ἀλήθειαν γὰρ ἐρῶ. » Πῶς ἔπισθεν εἰπὼν, ὅτι ἔστι τῇ καυχᾷσθαι ἀφροσύνη, νῦν λέγει, ὅτι οὐκ ἔσομαι ἄφρων ἐὰν καυχῆσωμαι; Ὁὐ κατὰ τὸ καυχᾷσθαι νῦν εἶπε μὴ εἶναι ἄφρων, ἀλλὰ κατὰ τὸ μὴ ψεύσασθαι. Ἐπήγαγε γὰρ· « Ἀλήθειαν γὰρ ἐρῶ. » Ὡς ἀληθεύων σὺν οὐκ ἔσομαι ἄφρων.

« Φεῖδομαι δὲ, μήτις εἰς ἐμὲ λογίστηται ὑπὲρ ὃ βλέπει με, ἢ ἀκούει τι ἐξ ἐμοῦ. » Αὕτη ἡ ὁμοιοηγημένη αἰτία, ἵνα μὴ οἱ ἄνθρωποι θεωρησώσιν αὐτὸν διὰ τοῦτο γὰρ καὶ εἶσιγα περὶ αὐτοῦ· εἴην ποτε ἠναγκάσθη εἰπεῖν τι, συνεσκέαζεν⁸ αὐτὸ, ἵνα μὴ μάλζονα οἱ ἄνθρωποι περὶ αὐτοῦ λάθωσιν ἔνοιαν⁹. Ὁὐ γὰρ εἶπε, Μὴ τις εἰκὴ περὶ ἐμοῦ, ἀλλ', ἵνα μὴδὲ λογίστηται τι μάλζον τῆς ἀξίας μου. Εἰ γὰρ καταθύσειν αὐτῷ ταύρους ἤθελον διὰ τὰ σημεῖα, τί οὐκ ἂν ἔδρασαν, εἰ καὶ τὰς ἀποκαλύψεις ἐφανέρουν;

« Καὶ τῇ ὑπερβολῇ τῶν ἀποκαλύψεων ἵνα μὴ ὑπερπαίρωμαι, ἐδόθη μοι σκόλοψ τῇ σαρκί, ἄγγελος Σατάν, ἵνα με κολαφίξῃ, ἵνα μὴ ὑπερπαίρωμαι. » Ἄγγελον Σατάν, καὶ σκόλοπα, τινὲς κεφαλαλγίαν ἐνόμισαν ὅπὸ τοῦ διαβόλου γινομένην. Ἀλλὰ μὴ γένοιτο· ὡ γὰρ ἂν τὸ σῶμα Παύλου τῷ διαβόλῳ παραδόθη, ὅπου γὰρ Παῦλος αὐτῷ μάλλον ἐπέτασε, καὶ ἔρουε ἐτίθει¹, ὅτε τὸν περιεῦσαντα αὐτῷ παραδόσω εἰς διεθρον τῆς σαρκός, καὶ οὐχ ὑπερέθη τοὺς ἔρουε ἐκείνους². Τί οὖν ἔστι Σατάν; Ὁ ἀντικείμενος λέγεται τῇ Ἑβραϊκῶν φωνῇ. Ἄγγελοι Σατάν τοῖνυν οἱ ἀντικείμενοι πάντες· Ἀλέξανδρος ὁ χαλκίς, Ὑμεναῖος, καὶ Φιλητὸς, καὶ πάντες οἱ θλίβοντες αὐτὸν καὶ κακοῦντες, ὡς καὶ τοῦ Σατάν ἔργα ποιοῦντες. Ἐπιστὶν αὖν, ὅτι οὐκ εἴασεν³ ὁ θεὸς τὸ κήρυγμα μου χωρὶς κινδύνων καὶ πόνων προχωρεῖν, ἵνα μὴ ὑπερπαίρωμαι ὡς πολλῶν ἀποκαλύψεων καταξυθεῖς. Διὰ τί δὲ οὐκ εἶπεν, Ἄγγελοι Σατάν ἐδόθησαν, ἀλλ' « Ἄγγελος; » Ἐπιστὴ κατὰ τόπον εἰς τις ἐδρίσθητο ὁ ἀντικείμενος ἱσως, καὶ πᾶν δῆμον ὀποκινῶν, οὐ προκαταρχομένου καὶ οἱ λοιποὶ συνεῖποντο⁴· ἢ, ὅτι καὶ βέλτιον, αὐτὸ τὸ πρᾶγμα, ἦτοι τὴν πρὸς τὸ κή-

ρυγμα ἀντιθέσιν, καὶ τῶν κινδύνων ἑπιφορὰν, ἀγα-
 γελον Σατᾶν ὠνόμασε. Παρὰ τίνος δὲ ἐδόθη; Παρὰ
 τοῦ Θεοῦ, φησί, συνεχωρήθη· τοῦτο γὰρ τὸ, « Ἐδόθη »
 καὶ οὐχ ἵνα ἀπαξ με κολαφίσῃ, ἀλλ' ἀεί. Τὸ δὲ,
 « Ἴνα μὴ ὑπεραίρωμαι, » τινὲς ἐνόησαν ἀντι τοῦ,
 Ἴνα μὴ ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων δοξάζωμαι. Ἄλλ' οὐ
 τοῦτο λέγει Παῦλος ἐνταῦθα, εἰ καὶ ἀνωτέρω εἶπεν,
 ἀλλ' ἀπὸ τοῦτο, Ἴνα μὴ κενοδοξῶ, φησὶν· ἀνθρω-
 πος γὰρ ἦν καὶ αὐτός.

« Ὑπὲρ τοῦτου τρίς τὸν Κύριον παρεκάλεσα, ἵνα
 ἀποστῇ ἀπ' ἐμοῦ· καὶ εἰρηχέ μοι· Ἄρκει σοι ἡ
 χάρις μου. » — « Τρίς, » ἀντι τοῦ, πολλάκις, « περ-
 ἐκέλευα. » Καὶ τοῦτο δὲ ταπεινοφροσύνης, τὸ ἑμολο-
 γῆσαι, ὅτι οὐκ ἔφερε τὰς ἐπιβουλὰς καὶ τὰς θλίψεις,
 καὶ διὰ τοῦτο παρεκάλει. Εἴρηκεν οὖν μοι· « Ἄρκει
 σοι, » ὅτι τοιαύτην ἔδοξά σοι χάριν, ἵνα νεκροῦς ἐγει-
 ρῆς, ἵνα δυνάμεις πάσας ἐπιτελέῃς. Μὴ ζήτηε καὶ
 ἀκίνδυνόν σοι προβαίνειν τὸ κήρυγμα· περὶ τὸν
 γὰρ ἔστι τοῦτο· ὁ δὲ ἄρκει σοι, ἔκαστος.

« Ἡ γὰρ δύναμις μου ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται. »
 Τοῦτέστιν, Ἄλλ' ἰσως ἀλαίς, ὦ Παῦλε, μὴ δόξη
 τοῦτο ἀσθενείας εἶναι ἐμῆς, τὸ πολλοὺς ἐφ' λόγῳ
 ἐπιβουλεύειν· θάρρει. Τότε γὰρ τελειώτερον μᾶλλον
 διαφαίνεται ἡ δύναμις μου, ὅταν διωκόμενοι τῶν
 διωκόντων περιγίνεσθε. Ὅρα δὲ, πῶς αὐτὸς μὴ
 ἔφησε, διὰ τοῦτο ἐκδοθῆναι τοὺς πειρασμοὺς, ἵνα μὴ
 ὑπεραίρηται· ὁ δὲ Θεὸς ἄλληλν αἰτίαν εἶπε τοῦτου,
 τὸ τὴν δύναμιν αὐτοῦ τότε φαίνεσθαι τὸ τελειον
 ἔχουσαν, ὅταν « ἐν ἀσθενείᾳ, » τουτέστιν, ἐν διωγ-
 μοῖς καὶ κινδύνοις αὐτοὶ ὦσιν.

« Ἥδιστα οὖν μᾶλλον καυχῆσομαι ἐν ταῖς ἀσθε-
 νείαις μου, ἵνα ἐπισκηπίωσιν ἐπ' ἐμὲ ἡ δύναμις τοῦ
 Χριστοῦ. » Ἐπεὶ, φησὶ, ταῦτα ἤκουσα καὶ ὅτι ἡ
 δύναμις τοῦ Θεοῦ ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται, λοιπὸν
 καυχῆσομαι ἐν ταῖς ἀσθενείαις μου. Αὗται γὰρ ὅσῳ
 πλείους εἶσι, τοσοῦτ' ἑαυτῶν τὴν δύναμιν τοῦ
 Θεοῦ προφεροῦσίν μοι. Μὴ τὸν οὖν νομίσητέ με, ὅτι
 ὡς λυπούμενος εἶπον τὰ περὶ τοῦ σκόλοπος, ἀλλὰ
 μᾶλλον χαίρων καὶ καυχώμενος, ὡς καὶ τὴν τοῦ
 Θεοῦ δύναμιν πλεονεκα ἐπισπώμενος πρὸς ἑμαυτὸν διὰ
 τῆς ἐπιτίσεως τῶν θλίψεων.

« Διὸ εὐδοκῶ ἐν ταῖς ἀσθενείαις, ἐν ὕβρει, ἐν
 ἀνάγκαις, ἐν διωγμοῖς, ἐν στενωχορίαις ὑπὲρ Χρι-
 στοῦ. » Ἐπεθύμουν, φησὶν, ὡς ἄνθρωπος, ἀπαλ-
 λαγῆναι τῶν δεινῶν· ἐπεὶ δὲ ἤκουσα ἃ ἤκουσα,
 ἔκτοτε καὶ καυχῶμαι καὶ εὐδοκῶ, τουτέστιν, ἐπυ-
 φραίνομαι, εὐχαριστῶν εὐαρεστοῦμαι ἐν ἀσθενείαις.
 Εἶτα, ἵνα μὴ νομίσης πυρετὸν¹⁰ καὶ τοιαῦτα νοσή-
 ματα, ἐρμηνεύει σοι ταύτας, ὅτι αἱ ὕβρεις, καὶ
 τᾶλλα, εἰσὶν αἱ ἀσθένειαι. Ταῦτα δὲ καὶ τοὺς ψευδο-
 ἀποστόλους κατατισχύνει ἐπὶ τοὺς ἐναντίους καυχώ-
 μενους, ὡς ἀντιθέτους· καὶ τοὺς μαθητὰς παραμυ-
 θεῖται, ἵνα μὴ ἐπισχυθῶνται ἐφ' διδασκάλῳ, ἀλλὰ
 μᾶλλον καὶ ἐγκαλλωπίζωνται, ὡς τοῦ Θεοῦ τοῦτο
 θέλοντος, καὶ ὑπὲρ Χριστοῦ ὄντων τῶν κινδύνων.

A illationem, angelum Satanæ nominavit. A quo au-
 tem datus est? A Deo (inquit) perveniens est; hoc
 enim est quod ait, « Datus est: » non ut semel mihi
 colaphos infligat, sed semper. Quod vero ait: « Ne
 extollar, » quidam intellexerunt pro eo quod est, Ne
 ab hominibus glorificer. 312 Sed id Paulus hic
 non dicit, etiamsi supra dixerit: sed illud ipsum,
 Ne vane gloriosus sim, inquit: homo enim et ipse
 erat.

VERS. 8, 9. « Super hoc ter Dominum rogavi, ut
 discederet a me; et dixit mihi: Sufficit tibi gratia
 mea. » — « Ter, » pro, Saepe imploravi. Atqui hoc
 etiam humilitatis est, sateri quod non ferret insidias
 ac afflictiones, et propterea opem imploraret. Dixit
 igitur mihi: Satis est quod talem tibi gratiam dede-
 rim, ut mortuos excitet, ut virtutes omnes perficias.
 Ne quæras igitur et citra periculum prædicatio tibi
 progrediatur: supervacaneum enim hoc est. Quod
 autem satis est tibi, accipisti.

« Virtus enim mea infirmitate perficitur. » Hoc
 est, Fortasse doles, o Paulus, ne videatur imbecillitatis
 esse meæ, quod multi verbo meo insidias machi-
 nentur: confide. Tum enim perfectius videtur po-
 tentia mea, quando persecutionem passi, persecu-
 tores vicarialis. Vide autem quomodo dixerit ipse,
 propter hoc obnoxium sese ac traditum tentationi-
 bus, ne extollatur. Deus autem aliam rationem
 reddidit hujus, nimirum quod potentia ipsius tum
 videatur consummationem habere, quando « in
 infirmitate, » hoc est, in persecutionibus et pericu-
 lis ipsi fuerint.

« Libentissime igitur gloriabor potius in infirmi-
 tatibus meis, ut inhabitet in me virtus Christi. »
 Quia (inquit) hæc audivi, quod potentia Dei in
 infirmitate perficitur, deinceps gloriabor in infirmi-
 tatibus meis. Hæc enim quo plures fuerint, eo ube-
 riorum Dei potentiam mihi conciliant. Ne igitur
 arbitremini, quod veluti comitatus de stimulo
 verba fecerim; sed lætans potius ac glorians, tan-
 quam Dei potentiam majorem attrahens ad meipsum
 per afflictionum intensiorem.

VERS. 10. « Propter quod placeo mihi in infir-
 mitatibus, in contumeliis, in necessitatibus, in per-
 secutionibus, in angustiis pro Christo. » Expetebam,
 inquit, hominis instar, a rebus adversis liberari,
 sed postquam audivi quæ audivi, exinde glorior et
 oblector, hoc est, exhilaror, oblectationem capio in
 infirmitatibus. Deinde, ne existimes febrem, aut id
 genus morbos alios, interpretatur ipse tibi has infir-
 mitates, indicans quod sint contumeliæ, et alia
 quædam, infirmitates istæ. Hæc porro pseudopostolos
 etiam pudefaciunt in contrariis gloriantes, tanquam
 Deo contrarios: ac discipulos juxta consolatur,
 ne doctoris sui nomine erubescant, sed potius decori
 hoc sibi ascribant, ceu Deo hoc volente, et pro
 Christi gloria instantibus periculis.

Varie lectiones.

¹⁰ πυρετῷ καὶ τοιαῦτα, ἐρμην. 0.

313 « Quando enim infirmior, tum potens sum. » A Quid miraris quod Dei potentia tum demonstraretur? nam et ego tum potens sum, largiore Dei gratia mihi præsente et assistente: veluti cum carceri inclusus est, carceris custodem in Christi fide instituit^a: quando naufragium passus est, insulares Barbaros attonitos reddidit^b: quando coram iudice in vinculis astiit, ipso et accusatoribus superior factus est^c. Quando igitur imbecilli erat, hoc est, in periculis constitutus, tum potens, fortis et splendidus erat.

VERS. 11. « Factus sum insipiens, gloriando: vos me coegistis. » Rursus defensionem parat gloriationis suæ. Et supra quidem, « Tanquam insipientem, » dixit, « suscipite me, » et, « Tanquam in insipientia: » nunc autem particula B « Tanquam » ablata, insipientem seipsum vocat. Cum enim confirmavit quæ voluit, confidenter posthac talem defectum condemnat, erudiens nos abunde, ne unquam sine necessitate gloriemur, quandoquidem, urgente necessitate, insipientem sese Paulus appellet. « Vos enim me coegistis, » hoc est, Vestræ salutis rationem habens hæc dixi, cum viderem quod pseudapostoli per jactantiam suam vos ipsis attendentes corrumpunt. Hanc igitur ob rem volui et ipse dicere quiddam de meipso, in vestri gratiam.

« Ego enim debebam a vobis commendari. » Par erat, inquit, ut vos mea potius recenseretis deprædicaretisque. Quia vero id non fecistis, sed C illis mentem adhibuistis, corruptique estis, hæc salutis vestræ causa dixi.

« Nihil enim inferior fui iis qui supra modum sunt apostoli, etsi nihil sim. » Supra cum ambiguitate nonnulla dixit: « Existimo enim me nulla in re inferiorem fuisse^d; » nunc autem majori cum auctoritate dixit, « Nihil inferior sum, » hoc est Non sum postferendus magnis illis apostolis, Petro et Petro similibus. Verumtamen hic propriæ consuetudinis non est oblitus, sed subintulit: « Etsi nihil sim. » Animadvertite autem ejus prudentiam. Non enim porro pseudapostolis seipsum confert, sed nulla illorum habita ratione, vel ipsis apostolis se parem esse statuit, quippe qui illos omnes facile superet. Simul autem innuit, quod apostolos contumelia afflicti Corinthii, quando apostolis parem postpronant pseudapostolis.

VERS. 12. « Signa quidem apostoli facta sunt in vobis. » Ego quidem, inquit, nihil sum: verum tu istud non aspicias, sed animadvertite, quod nihil omiserim eorum quæ verum expriment apostolum. Vos enim mihi testimonium dicetis, quod omnia perfecim.

« In omni patientia. » Primus character apostoli est patientia, ac omnia strenue ferre. Sed vide ejus

^a Act. xvi, 31.^b Act. xxviii, 7.^c Act. xxvi, 31.^d Supra xi, 5.

Variæ lectiones.

^a ὅσον ο. ^b τοὺς ἀποστόλους ο.

« Όταν γὰρ ἀσθενῶ, τότε δυνατός εἰμι. » Tl θαυμάζεις, εἰ τοῦ Θεοῦ ἡ δύναμις τότε δεικνύται; Καὶ γὰρ καὶ ἐγὼ τότε δυνατός εἰμι, τῆς χάριτος θαφιλεστέρας ἐπιούσης· ὡσπερ ὅτε ἐνεκλείσθη, τότε τὸν δεσμοφύλακα κατήχησεν· ὅτε ἐναυάγησε, τοὺς ἐν τῇ νήσῳ Βαρβάρους ἐξέπληξεν· ὅτε τῷ δικαστῇ παρέστη δεδεμένος, τότε αὐτοῦ καὶ τῶν κατηγορῶν περιεγίνετο. « Όταν οὖν ἡσθῆναι, τουτέστιν, ἐν ταῖς κινδύνοις ἦν, τότε δυνατός ἦν καὶ λαμπρός.

« Γέγονα ἄφρων καυχώμενος· ὑμεῖς με ἠναγκάσατε. » Πάλιν ἀπολογεῖται ὑπὲρ τῆς καυχώσεως. Καὶ ἀνωτέρω μὲν, « Ὡς ἄφρονα δέξασθέ με, » ἔλεγε· καὶ, « Ὡς ἐν ἀφροσύνῃ· » νῦν δὲ καὶ τὸ, B « Ὡς, » ἀνελών, ἄφρονα ἑαυτὸν καλεῖ. Ἐπειδὴ γὰρ κατεσκέυασεν ἃ ἐβούλετο, θαρρύντως λοιπὸν καταγινώσκει τοῦ τοιοῦτου ἐλαττώματος, παιδεύων ἐκ περιουσίας, μηδέποτε καυχᾶσθαι, ἀνάγκης μὴ οὖσης· ὅπου γε καὶ ἀνάγκης οὖσης, ἄφρονα ἑαυτὸν ὁ Παῦλος καλεῖ. « Ὑμεῖς γὰρ με ἠναγκάσατε » τουτέστι, Κηδόμενος τῆς ὑμῶν σωτηρίας ταῦτα εἶπον, ἐπειδὴ ἔφρων ὅτι οἱ ψευδαπόστολοι ἐκ τοῦ καυχᾶσθαι διαφθερῶσιν ὑμᾶς προσέχοντας αὐτοῖς· δι' αὐτὸ τοῦτο εἰλόμην οὖν καὶ αὐτὸς εἰπεῖν τι ὑπὲρ ἑμαυτοῦ δι' ὑμᾶς.

« Ἐγὼ γὰρ ὤφειλον ὑφ' ὑμῶν συνίστασθαι. » Ἔδει, φησὶν, ὑμᾶς μᾶλλον τὰ ἑμὰ καταλέγειν, καὶ εὐφημεῖν· ἐπεὶ δὲ τοῦτο οὐκ ἐποίησατε, ἀλλ' ἐκείνοις προσείχετε καὶ διεφθείρεσθε, εἶπον ταῦτα διὰ τὴν ὑμῶν σωτηρίαν.

« Οὐδὲν γὰρ ὑστέρησα τῶν ὑπὲρ λίαν ἀποστόλων, εἰ καὶ οὐδὲν εἰμι. » Ἀνωτέρω μὲν μετὰ ἐνδοιασμοῦ, « Λογίζομαι γὰρ, » φησὶ, « μηδὲν ὑστερηκένας » νῦν δὲ ἐξουσιαστικώτερον εἶπεν, ὅτι « Οὐδὲν ὑστέρησα »· τουτέστιν, Οὐ κατόπιον ἦλθον τῶν μεγάλων ἀποστόλων τῶν περὶ Πέτρον. Πλὴν καὶ ἐν ταῦθα τοῦ οικείου ἔθους οὐκ ἐπιλέησται, ἀλλ' ἐπήγαγεν· « Εἰ καὶ οὐδὲν εἰμι. » Ὅρα δὲ τὴν σύνεσιν. Οὐκέτι γὰρ τοῖς ψευδαποστόλοις ἑαυτὸν συγκρίνει, ἀλλὰ τούτους οὐδὲ λόγου ἀξίω, τοῖς ἀποστόλοις ἴσος εἶναι διαθεβαῖνται, ἐκ περιουσίας πάντως κρατῶν· ἡμᾶ δὲ δεικνύς, ὅτι καὶ τοὺς ἀποστόλους ὑβρίζουσιν οἱ Κορίνθιοι, ὅταν τὸν Ἰσον^a αὐτῶν ἐν δευτέροις τῶν ψευδαποστόλων ἔχωσι.

« Τὰ μὲν σημεῖα τοῦ ἀποστόλου κατεργάσθη ἐν ὑμῖν. » Ἐγὼ μὲν, φησὶν, οὐδὲν εἰμι· σὺ δὲ μὴ τοῦτο ἴσῃς, ἀλλὰ πρόσσεχε ὅτι οὐδὲν ἐνέλιπον τῶν χαρακτηριστικῶν ἀποστόλων^b. Ὑμεῖς γὰρ μάρτυρες ὅτι πάντα ἐποίησα.

« Ἐν πάσῃ ὑπομονῇ. » Πρῶτος χαρακτήρ ἀποστόλου ἡ ὑπομονή, καὶ τὸ πάντα φέρειν γενναίως.

Ὅρα δὲ τὴν ταπεινοφροσύνην, πόσους κινδύνους, πόσους πολέμους, τῶν ἔσω, τῶν ἔξω, διὰ μίαν ταύτης λέξεως αἰνιγμένους παρέδραμεν. Ὁ μὲν γὰρ ἦν αὐτοῦ κατόρθωμα, τὴν ὑπομονὴν φημι, μὴ λέξει εἶπε· τὰ δὲ τῶν σημείων, ἄπερ οὐκ ἦν αὐτοῦ, ἀλλὰ χάριτος τῆς τοῦ Θεοῦ, διὰ πλείονων ἐξηγήσατο. Καὶ ἄκουε.

« Ἐν σημείοις καὶ τέρασι καὶ δυνάμεσι. » Τί διαφέρει σημεῖον τέρατος, εἴρηται ἀλλαγῶ. Ἴνα δὲ μὴ νομίση τις ὅτι ταῦτα ἐπὶ τοῦ εὐεργετῆν μόνον εἴρηται, προσέθηκε¹³ καὶ τὸ « Δυνάμεσιν. » Ἡ δύναμις γὰρ ἐμφανέστερον καὶ τὸ κολαστικὸν εἶδος δηλοῖ. Ὅρα δὲ καὶ ἐνταῦθα πόσους νεκρούς, λεπρούς, τυφλοὺς, δαιμονιώντας, πάντας εὐεργετηθέντας, ἀπλῶς περιέλαβεν· ὡσαύτως καὶ τοὺς σωφρονισθέντας, οἷος ὁ Ἐλύμας.

« Τί γὰρ ἐστὶν ὃ ἠτηθήητε ὑπὲρ τὰς λοιπὰς Ἐκκλησίας; » Ἴνα μὴ τις εἴπη, ὅτι Μέγας μὲν εἶ, ὅμως οὐ τοσαῦτα εἰργάσω, ὅσα οἱ ἀπόστολοι ἐν ταῖς ἄλλαις Ἐκκλησίαις, φησὶ· « Τί ἠτηθήητε; » τούτεστι, τί ἐλάττον ἔσχετε; μὴ ἐλάττονος ἐτύχετε χάρισματος παρὰ τοὺς λοιπούς;

« Εἰ μὴ ὅτι αὐτὸς ἐγὼ οὐ κατενάρκησα ὑμῶν; χάρισσάθε μοι τὴν ἀδικίαν ταύτην. » Μετὰ βαρύτητος πολλῆς ἐπιτιμᾶ, καὶ φησιν, ὅτι Εἰ τοῦτο ἐγκαλεῖτε, ὅτι οὐκ ἐπεδάρησα ὑμᾶς, ἀλλ' ἀδαπάνως ὑμῖν ἐκήρυξα, συγγνώμην αἰτῶ· χάρισσάθε μοι τοῦτο τὸ ἀμάρτημα· ἅμα δὲ καὶ ἐγκώμιον ἐκείνων περιέχει ὁ λόγος, εἰ γε ἀδικεῖσθαι νομίζουσι παρ' αὐτοῦ μὴ ἀξιώσαντος λαβεῖν τι παρ' αὐτῶν.

« Ἰδοὺ τρίτον τοῦτο ἐτοίμως ἔχω ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς, καὶ οὐ καταναρκήσω ὑμῶν· οὐ γὰρ ζητῶ τὰ ὁμῶν, ἀλλ' ὑμᾶς. Ἴνα μὴ δόξη συνεχῶς τοῦτο προφέρειν αὐτοῖς, ὡς ἂν ἀπὸ γε τοῦ νῦν λάθοι, φησιν, ὅτι Οὐκ ἐπειδὴ οὐ λαμβάνω, διὰ τοῦτο οὐ παραγινομαι, ἀλλὰ καὶ δευτέρον παρεξιγόμενον, καὶ τρίτον παρεσκευάσμαι¹⁴ ἐλθεῖν, καὶ οὐκ ἐπιδαρήσω ὑμᾶς. Διὰ τί; Οὐχ ὅτι πλήττεσθε, οὐδ' ὅτι ἀσθενεῖτε, ἀλλ' ὅτι ὑμᾶς ζητῶ, οὐ τὰ ὑμῶν, τούτεστι, τὴν ὑμετέραν σωτηρίαν καὶ τὰς ψυχὰς, οὐ τὰ χρήματα¹⁵.

« Οὐ γὰρ ὀφείλει τὰ τέκνα τοῖς γονεῦσι θησαυρίζεω, ἀλλ' οἱ γονεῖς τοῖς τέκνοις. » Ἐπειδὴ εἰκὸς ἦν αὐτοῦ εἰπεῖν· Οὐ γὰρ ἔξεστι καὶ ἡμᾶς ἔχειν¹⁶ καὶ τὰ ἡμῶν· ὥστε οὐχ ἠδέως διάκεισαι πρὸς ἡμᾶς· διὰ τοῦτο λογιζομὲν ἐπάγει, ὅτι Οἱ γονεῖς ὀφείλουσι τοῖς τέκνοις διδόναι· ἀντὶ τῶν διδασκάλων καὶ τῶν μαθητῶν, τοὺς πατέρας καὶ τὰ τέκνα λαβῶν¹⁷, καὶ δεῖξας ὅτι ὀφειλὴν ἐκπληροῖ, καὶ ἀπαραίτητον τὸ πρᾶγμα.

« Ἐγὼ δὲ ἥδιιστα δαπανήσω καὶ ἐκδαπανηθήσμαι ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ὑμῶν. » Ἐγὼ, φησὶν, οὐ μόνον οὐ μὴ λήψομαι ἀφ' ὑμῶν, ἀλλὰ μᾶλλον προσέσω· τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ, « Δαπανήσω. » Καὶ τί λέγω

humilitatem, quanta **314** pericula, quantaque bella, tam interna, quam externa, una hac dictione subindicans prætercurrerit. Quod enim erat ipsius opus, patientia, nimirum, unica dictione expressit; quod vero ad signa attinet, quæ ipsius non erant, sed gratiæ Dei, pluribus enarravit; audi igitur.

« In signis, et prodigiis, et virtutibus. » Quid differat signum a prodigio, alibi dictum est. Ne vero existimet aliquis hæc de solis beneficiis dicta esse, « In virtutibus » appositum est. Nam virtus seu potentia, illud etiam quod puniendi vim habet aperte significat. Reputa autem hic, quot vita defunctos, leprosos, cæcos, dæmonibus occupatos, omnes a se beneficiis affectos, simpliciter comprehenderit: ac itidem castigatos, qualis ipse Elymas.

VERS. 13. « Quid enim est quod minus habuistis cæteris Ecclesiis? » Ne quis dicat, Magnus quidem es, verumtamen non tanta operatus es, quanta apostoli in aliis Ecclesiis, ait: « In quo inferiores fuistis? » hoc est, Quid minus habuistis? num minus donum nacti estis, quam cæteri?

« Nisi quod ipse ego non gravavi vos? donate mihi hanc injuriam. » Magna cum gravitate et asperitate objurgat, inquit, Si hoc culpatis in me, quod vos non gravarim, sed sine sumptu Evangelium vobis prædicaverim, veniam peto; condonate mihi peccatum hoc. Simul autem encomium illorum continet sermo, siquidem injuria se affici putant, eo quod nihil ab his accipere dignatus est.

VERS. 14. « Ecce jam tertio hoc paratus sum venire ad vos, et non ero gravis vobis; non enim quæro quæ vestra sunt, sed vos. » Ne videatur hoc continuo proferre ipsis, quasi posthac accepturus sit quidquam, ait: Non propterea quod non accipiam, eam ob causam ad vos non venio: quin etiam secundo invisus, ac tertio jam paratus sum ad vos proficisci nec aggravabo vos. Quomobrem? Non quia terremini, neque quod infirmi sitis, sed quia non vestra, sed vos ipsos quæro, hoc est, Vestram salutem et animas, non pecunias.

« Non enim debent filii parentibus thesaurizare, sed parentes filiis. » Quia verisimile erat eos dicere, Non enim licet, ut et nos et nostra habeas, ideoque ægro nos erga animo affectus es; propter hoc ratiocinationem infert: Parentum est liberis dare, pro præceptoribus ac discipulis parentes ac liberos accipiens: innuens ita se debitum negotiumque irrecusabile explere.

VERS. 15. « Ego autem lubentissime impendam, et superimpendam pro animabus vestris. » Ego, inquit, non solum non accipiam a **315** vobis, sed potius addam, id enim est quod ait, « Impendam. » Et

Variæ lectiones.

¹³ πρόκειται ο. ¹⁴ παρεσκευασάμην ο. ¹⁵ ἀλλ' ὅτι ὑμᾶς ζητῶ, τούτεστι, τὴν ὑμετέραν σωτηρίαν, οὐ τὰ ὑμῶν, τούτεστι, τὰ χρήματα ο. ¹⁶ καὶ ὑμᾶς ἔχειν τὰ ἡμῶν ο. ¹⁷ μεταλαβῶν ο.

quid dico, pecunias impendam? Ipse ego expendar : hoc est, Si oporteat me carnem corpusque meum pro salute vestra impendere, non parcam.

« Licet plus vos diligens, minus diligar. » Hoc accusationem pariter habet ac dilectionem. Hæc, inquit, facio sane pro dilectis a me, non pariter tamen diligentibus me. Expende autem quotnam gradus hæc causa admittat. Cum debuisset accipere, non accepit; secundum, destitutus; tertium, ipsis verbum prædicans: quartum, quod addit etiam; quintum, quod non simpliciter, verum cum liberalitate; ex indigentia enim; sextum, quod seipsum impendat; septimum, propter eos qui non perinde ipsum redament; octavum, quod pro impense amatis.

VERS. 16, 17. « Sed esto, ego vos non gravavi, sed cum astutus essem, dolo vos cepi. Nunquid per aliquem eorum quem misi ad vos circumveni vos? » Quod ait, est huiusmodi: Ego quidem vos non circumveni, potest tamen aliquis fortasse suspicari, quod ipse non accipiens subornarim, tanquam vaser, alios a me missos, qui in propria persona aliquid a vobis peterent, ut hoc artificio accipiens, non videar tamen accipere. Num igitur hoc verum sit, videte et contemplamini. Circumventionem autem rursus vocat rem, carpens eos et pudore afficiens, et ostendens quod inviti daturi erant, ac veluti circumventi; hæc enim est circumventio, ab invito aliquid accipere. Quod maximum in pudorem eis cedit, si circumveniri se arbitrentur, dum præceptorem alerent.

VERS. 18. « Rogavi Titum, et misi cum illo fratrem: nunquid vos Titus circumvenit? » Hoc etiam nonnihil opprobrii habet. Non, Misi, inquit, sed, « Rogavi: » innuens quod, etiamsi accepisset, jure accepisset; rogatus enim venit: attamen vel sic purus mansit. Misit autem et alium quemdam fratrem.

« Nonne eodem spiritu ambulavimus? » Hoc est, Nonne eodem dono spirituali? donum enim vocat quod, cum in angustia esset, nihil acciperet. Aliqui opus ipsius erat, Deo tamen acceptum refert.

« Nonne iisdem vestigiis? » Ne in minima quidem re tramitem meum excesserunt, sed eandem exactam rationem a nobis præmonstratam ostenderunt. Expende autem quomodo nedum seipsum sic erudierit Paulus, veram etiam suos commilitones, ne omnino vel justa acceptione polluerentur.

VERS. 19. « Rursus existimatis, quod excusemus nos apud vos? Coram Deo in Christo loquimur. » Metuit ne adulationis opinionem **316** incurrat, Non ad gratiam, inquiens, vestram hæc dicimus, neque ut vobis nos excusemus, sed tanquam cernente Deo, et in Christo, hoc est, propter Christum, loquimur. Itaque illa dicimus, quæ facta sunt, et a Deo cognita, et non ut commendem meipsum vobis: id quod in exordio dixit.

Ἀ χρήματα δαπανήσω; Αὐτὸς ἐγὼ ἐκδαπανηθήσομαι· τουτέστι, Κἀν τὴν σάρκα δέη δαπανῆσαι ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῶν ψυχῶν ὑμῶν, οὐ φαίσομαι.

« Εἰ καὶ περισσοτέρως ὑμᾶς ἀγαπῶν, ἤττον ἀγαπῶμαι. » Καὶ τοῦτο μετ' ἐγκλήματος ὁμοῦ καὶ ἀγάπης. Φησὶ γάρ, Καὶ ταῦτα ποιῶ ὑπὲρ τῶν ἀγαπώμενων μὲν, οὐκ ἀγαπώντων δὲ ὁμοίως. Ὅρα δὲ, πόσους βαθμοὺς ἔχει τὸ πρᾶγμα. Δείον λαβεῖν, οὐκ ἔλαβε· δεύτερον, ὑστερούμενος· τρίτον, καὶ αὐτὸς κηρύττων· τέταρτον, ὅτι καὶ προσδίδωαι· πέμπτον, ὅτι καὶ οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ καὶ μετὰ φιλοτιμίας· ἕκτον, ὅτι καὶ ἑαυτὸν ἔδωκεν, ὑπὲρ τῶν μὴ σφόδρα φιλοῦντων· ὄγδοον, ὅτι καὶ σφόδρα ¹⁸ φιλοῦμένων.

B « Ἐστω δὲ, ἐγὼ δὲ οὐ κατεδάρησα ὑμᾶς· ἀλλ' ὑπάρχων πανούργος, δόλω ὑμᾶς ἔλαβον. Μὴ τινα ὦν ἀπέστειλα πρὸς ὑμᾶς, δι' αὐτοῦ ἐπλεονέκτησα ὑμᾶς; » Ὁ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· Ἐγὼ μὲν ὑμᾶς οὐκ ἐπλεονέκτησα· ἔχει δὲ τις ἴσως ὑπονοῆσαι, ὅτι αὐτὸς μὴ λαθῶν, παρεσκευάσα ὡς πανούργος τοὺς ὑπ' ἐμοῦ σταλέντας, εἰς οἰκεῖον πρόσωπον αἰτῆσαι τι παρ' ὑμῶν, ἵνα εὐμεθέδως λαθῶν μὴ δόξω λαβεῖν. Μὴ τοίνυν τοῦτό ἐστιν ἀληθές, ἴδετε καὶ σκοπήσατε. Πλεονεξίαν δὲ πάλιν καλεῖ τὸ πρᾶγμα, καθαρῶς μὲν αὐτῶν καὶ ἐντρέπων, καὶ δεικνύς, ὅτι ἄκοντες ἔμελλον δοῦναι, καὶ ὡς πλεονεκτούμενοι. Τοῦτο γὰρ πλεονεξία, τὸ παρὰ ἄκοντός τι λαβεῖν ¹⁹· ὅπερ μάλιστα αὐτῶν αἰσχύνη, εἰ γὰρ πλεονεκτεῖσθαι ἤγούοντο τὴν διδάσκαλον τρέφοντες.

« Παρεκάλεσα Τίτον, καὶ συναπέστειλα τὸν ἀδελφόν· μὴ τι ἐπλεονέκτησεν ὑμᾶς Τίτος; » Καὶ τοῦτο ὀνειδιστικῶς· οὐ γάρ, Ἐπεμψα, φησιν, ἀλλὰ, Παρεκάλεσα· δεικνύς ὅτι εἰ καὶ ἔλαβε, δικαίως ἐν ἔλαβε· κατὰ παράκλησιν γὰρ ἤλαθεν· ἀλλ' ἡμῶν καὶ οὕτω καθαρὸς ἔμεινεν. Ἦν δὲ καὶ τινα ἕλλον ἀδελφόν συναποστείλας.

« Οὐ τῷ αὐτῷ πνεύματι περιεπατήσαμεν; » Τουτέστιν, Οὐ τῷ αὐτῷ πνευματικῷ χάρισματι; χάρισμα γὰρ καλεῖ τὸ στενωμένον μὴ λαβεῖν. Καίτοι καθάρθωμα αὐτοῦ ἦν, ἀλλὰ τῷ Θεῷ τοῦτο ἀνατίθηναι.

« Οὐ τοῖς αὐτοῖς ἔχνεσιν; » Οὐδὲ μικρὸν, φησὶ, παρεξήλθον τὴν ἐμὴν ὁδόν, ἀλλὰ τὴν αὐτὴν ἐκρίθειαν ἐπεδείξατο. Ὅρα δὲ, πῶς οὐ μόνον ἑαυτὸν οὕτως ἐπαίδευσεν ²⁰ ὁ Παῦλος, ἀλλὰ καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ, μὴ χρανθῆναι ὄλωσ καὶ δικαίῳ λήμματι.

« Πάλιν δοκεῖτε, ὅτι ὑμῖν ἀπολογούμεθα; Κατενώπιον τοῦ Θεοῦ ἐν Χριστῷ λαλοῦμεν. » Δέδοικε μὴ κολακείας λάβῃ δόξαν, καὶ φησιν, ὅτι Οὐ πρὸς χάριν ὑμῶν ταῦτα λαλοῦμεν ²¹, οὐδὲ ἵνα ὑμῖν ἀπολογώμεθα, ἀλλ' ὡς ὀρώντος τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐν Χριστῷ τουτέστι, Διὰ τοῦ Χριστοῦ λαλοῦμεν. Ὅστε ἐκεῖνα λέγομεν τὰ γενόμενα, καὶ παρὰ τοῦ Θεοῦ γνωσθέντα, καὶ οὐχ ἵνα συστήσωμαι ²² ὑμῖν ἑμαυτῶν· τοῦτο δὲ καὶ ἀρχόμενος ἔλεγε.

Variae lectiones.

¹⁸ σφόδρα καίτοι ο. ¹⁹ τινὸς ο. ²⁰ ἐξεπαί. ο. ²¹ λέγομεν ο. ²² συστήσω ο.

« Τὰ δὲ πάντα ²³, ἀγαπητοί, ὑπὲρ τῆς ὑμῶν οἰκοδομῆς. » Οὐκ εἶπεν, ὅτι διὰ τοῦτο ταῦτα πάντα ἐποίησα, καὶ οὐκ ἔλαβον, διότι ὑμεῖς ἔστε ἀσθενεῖς (πληκτικὸν γὰρ τοῦτο), ἀλλὰ, διὰ τὴν ὑμῶν οἰκοδομήν. Ἴνα γὰρ, φησί, μὴ σκανδαλιζήσθε ἐπ' ²⁴ ἐμοί, διὰ τοῦτο οὐκ ἔλαβον, ὑπὲρ τῆς ὑμετέρας ὠφελείας ²⁵.

« Φοβοῦμαι γὰρ μήπως ἐλθὼν οὐχ οἶσους θέλω εὐρω ὑμᾶς, καὶ γὰρ εὐρεθῶ ὑμῖν ὅσον οὐ θέλετε. » Ὁρᾷς κληρονομίαν πατρικὴν; Ἄλλοι ἡμάρτανον, καὶ Παῦλος ἐφοβέτο ²⁶· καὶ οὐδὲ ἀποφαίνεται, ἀλλ' ἐνδοιάζει ἐτι· « Μήπως, » φησὶν, « ἐλθὼν εὐρω οὐχ οἶσους θέλω ὑμᾶς », τουτέστι, διεφθαρμένους· καὶ, « εὐρεθῶ καὶ γὰρ » ἐξ ἀνάγκης « ὅσον οὐ θέλετε, » τουτέστι, τιμωρὸς καὶ κολαστής.

« Μὴ πως ἔρις, ζήλοι, θυμοί, ἐρίθειαι, καταλαλιαί, ψιθυρισμοί, φουσιώσεις, ἀκατασταταί. » Πρῶτον ἐμελλε τιθέναί τας φουσιώσεις· κατ' αὐτοῦ γὰρ ἡλαζνεύοντο· ἀλλ' ὅμως ἵνα μὴ δόξη τὸ ἑαυτοῦ ζητεῖν, τὸ κοινὸν λέγει πρῶτον. Ἀπὸ γὰρ τοῦ ζήλου καὶ τῆς βασκανίας πάντα τὰ ἄλλα ἐτίκτετο· καὶ πάλιν παρ' ἐκείνων ὁ ζήλος ἀνήκτετο. Ἐρίθειαι δὲ λέγεται, ὅταν τις κατ' ἔριν προκαλῆται τινα ²⁷ ἐπὶ τῷδε τι. Ψιθυρισμὸν δὲ φησι τὴν διαβολὴν· φουσιώσεις δὲ τὰ ἀλαζονικὰ καὶ πεφουσιωμένα ἤθη· ἢ καὶ ὅταν εἰς φύσιν καταστῆ τι ἢ οἴησις. Κατ' αὐτοῦ γὰρ ἐπαίρομενοι τοὺς ψευδαποστόλους ἐτίμων. **B** Adversus ipsum enim elati, pseudapostolos honorabant.

« Μὴ πάλιν ἐλθόντα με ταπεινώσῃ ὁ Θεός μου πρὸς ὑμᾶς. » Τουτέστιν, Ἄρχει τὰ πρότερα· φοβοῦμαι δὲ μὴ πως ἐλθὼν ἀναγκασθῶ ἀστυρῶς ὑμῖν χρήσασθαι. Ταπεινώσιν γὰρ τοῦτο καλεῖ, τὸ κολάσαι τινὰς ὀλως, καίτοιγε οἱ πολλοὶ δόξαν μᾶλλον τοῦτο ἔχουσιν. Οὐκ εἶπε δὲ, Μὴ ταπεινωθῶ, ἀλλὰ, « Μὴ ταπεινώσῃ με ὁ Θεός· » δεικνύων ὅτι διὰ τὸν Θεὸν καὶ τοῦτο μέλλει ποιεῖν ²⁸· καὶ εἰ μὴ ἦν ἐν τῷ μέσῳ ὁ Θεός καὶ τὸ αὐτοῦ πρόσταγμα, οὐκ ἂν ἀστυρῶς ἐφάνη ἄφ' ἑαυτοῦ. Τὸ δὲ, « Ὁ Θεός μου, » εἰπὼν, τὴν διακαῆ ἀγάπην αὐτοῦ δηλοῖ πρὸς τὸν Θεόν.

« Καὶ πενθήσω πολλοὺς τῶν προημαρτηκότων, καὶ μὴ μετανοήσαντων ἐπὶ τῇ ἀκαθαρσίᾳ, καὶ πορνείᾳ, καὶ ἀσελείᾳ, ἢ ἐπραξαν.] » Ὅρα τὸ τοῦ ἀποστόλου ἐπιδόχη, πῶς ὑπὲρ ὧν ἄλλοι πταίουσι, **D** πενθεῖ. Οὐκ εἶπε δὲ, Πάντας, ἀλλὰ, « Πολλοὺς· » καὶ οὐχ ἀπλῶς τοὺς ἡμαρτηκότας, ἀλλὰ « μὴ μετανοήσαντας· » οὗτοι γὰρ ἀξιοὶ πένθους, οἱ ἐν τῷ τραύματι μένοντες. Καὶ οὐδὲ τούτους ἐκκαλύπτει, διδοὺς αὐτοῖς ῥᾶδιαν τὴν πρὸς μετάνοιαν ἐπάνοδον. Καὶ γὰρ διὰ τοῦτο καὶ μετανοίας ἐμνήσθη, ἵνα ἀρπάσωσι ταύτην, καὶ μὴ ἐλθὼν κολάσῃ αὐτοὺς, καὶ πενήσῃ διὰ τοῦτο, ὃ ἐστι, τὰ ἔσχατα λυπηθῆ. Σημειώσαι δὲ τὸ περὶ μετανοίας, διὰ τοὺς Ναυατιανοὺς. Ἀκαθαρσίαν δὲ, πᾶσαν ἁμαρτίαν νοήσεις·

« Hæc autem omnia, dilecti, propter ædificationem vestram. » Non dixit, Propterea hæc omnia feci, et nihil accepi, quia vos infirmi estis; hoc enim asperum fuisset ac durum: sed, Propter vestram ædificationem. Ut enim, inquit, non offendamini in me, eapropter non accepi, ob vestram nempe utilitatem.

Vers. 20. « Timeo enim ne forte cum venero, non quales volo vos inveniam; et ego inveniar in vobis, non qualem vos vultis. » Viden' paternam curam? Alii peccarunt, et Paulus metuit; neque certo quidquam asserit, sed dubitat alibet. « Ne forte, » inquit, « cum venero, non quales velim vos inveniam, » hoc est, corruptos: et « inveniar ego » necessario « qualem non vultis, » hoc est, ultor et punitor.

« Ne quo modo contentiones, æmulationes, iræ, concertationes, detractiones, susurrations, inflationes, seditiones. » Primum positurus erat inflationes; adversus ipsum enim arrogantes erant: atamen ne videatur quæ sua sunt querere, quod commune est, primum dicit. Ab æmulatione enim et invidia omnia alia nascebantur, ac rursus ab illis æmulatio accendebatur. Concertatio autem dicitur, quando quisquam per litem provocat alterum super re quapiam. Susurrationem autem calumniam vocat. Inflationes vero, quæ, ad ostentationem et arrogantiam spirant, tumidosque mores, vel quando

Vers. 21. « Ne iterum cum venero ad vos, humiliet me Deus apud vos. » Hoc est, Sufficiunt priora. Metuo autem, ne jam veniens cogar austerius vobiscum agere; humiliationem enim hoc vocat, quod omnino sit puniturus aliquos, licet multi istud gloriam esse censent. Non dixit autem, Ne humiliet: verum, « Ne humiliet me Deus, » indicans quod Dei causa istuc facturus sit. Nisi enim intervenisset Deus, ipsiusque mandatum, a seipso non ita austerus esset. Quod autem ait, « Deus meus, » ardentem ejus charitatem erga Deum indicat.

« Et lugeam multos, ex his qui ante peccaverunt, et non egerunt poenitentiam super immunditia, et fornicatione, et impudicitia, quam gesserunt. » Vide apostolicam misericordiam, quomodo pro alicorum delictis ipse lugeat. Non dixit autem **317**, Omnes, sed, « Multos; » nec simpliciter, Qui peccarunt, sed, « Quos non poenituit suorum scelerum: » hi enim digni sunt luctu, qui in vulnere permanent. Neque istos retegii, dans eis facilem ad poenitentiam reditum. Eam enim ob rem et poenitentis meminit, ut eam arripiant, nec ubi venerit, puniat eos, ac propterea lugeat, hoc est, summo mœnore conficiatur. Observa autem quod istud de poenitentia, propter Novatianos dictum est. Per immunditiam

Variæ lectiones.

²³ ταῦτα ο. ²⁴ ἐν ο. ²⁵ ὑμῶν σωτηρίας ο. ²⁶ φοβέται ο. ²⁷ προκαλεῖται ο. ²⁸ εἰπὼν ο.

autem quodvis peccatum accipies, quodvis enim peccatum immundos facit. Vel speciatim, nefariam corporum misturam, qua nefanda committuntur. Non enim unus erat qui fornicatus erat, sed multi idque in plerisque lasciviarum speciebus.

CAPUT XIII.

VERS. 1. « Ecce tertio hoc venio ad vos : in ore duorum testium aut trium stabit omne verbum. » Perinde ac Deus multa interminatur, in supplicio autem inferendo semper cunctatur : hunc ad modum imitator ejus Paulus multa prætestificatur, inquires, Sicut scriptum est, coram duobus aut tribus testibus omnem controversiam sive ambiguitatem sisti, hoc est confirmari : ita tribus meis adventibus, omne verbum, quo interminatus sum vobis, statuatur adversum vos, et stabilietur, nisi respueritis. Testimoniorum enim loco adventus suos ponit.

VERS. 2. « Prædixi et prædico, ut præsens cum essem iterum, et absens nunc scribo iis qui antehac peccaverunt, et reliquis omnibus, quod si venero iterum, non parcam. » Prædixi, inquit, et rursus prædico. Quemadmodum enim secundo adveniens, et præsens vobis dixi; sic etiamnum hisce litteris pronuntio, iis quidem qui flagitia commiserunt, ceu indigentibus correctione; reliquis autem ceu testibus, « Si rursus venero, non parcam. » Nec dixit, Puniam, sed paterno verbo parcendi usus est : Quod si enim incorrectos, inquit, invenero, non diutius præcastinabo.

VERS. 3. « Quoniam probationem ejus qui in me loquitur, Christi, quæritis. » Cum magna indignatione ad contemntes ipsum veluti imbecillum et nihili hominem, hæc dicit. Quandoquidem enim vultis explorare, num Christus in me commoretur, ac propterea me fidelis ceu infirmum, et a Christo desertum, agnoscetis omnino, ni vitam moresque vestros correxeritis. Commoustrat autem spiritualia esse quæ loquatur verba, deincepsque metuendas esse minas suas, perinde ac si Christus loqueretur. Non ideo autem puniebat eos veluti probationem aut experientiam daturus : verum quia insanabiliter deliquerant. Si cogar, inquit, **318** pœnam sumere de vobis, adeoque punire vos, sentietis per opera ipsa explorationem quam quæritis.

« Qui erga vos non est infirmus, sed potens est in vobis. » Cur apposuit, « Erga vos, » cum ubique potens sit? Quia verisimile erat eos jam antea expertos esse potentiam. Ait igitur : Quia jam antea experimentum accepistis, omnino novistis quod in vos non sit infirmus, sed fortis, id est potens. Vel quia in hac vita potentiam suam in vos demonstrat dum corrigi potestis, percutiens vos nunc, ut in futuro judicio dimittat : erga infideles autem in die judicii. Simul autem indicat quod, etiamsi puni-turas sit, se tamen non puniturum, sed Christum.

« Nam et si crucifixus est ex infirmitate, sed vi-

Α πᾶσα ἄρα ἀκαθάρτους ποιεῖ· ἢ ἰδικῶς, τὰς τῶν σωματικῶν μίξεων ἀρρήτοποιίας· οὐ γὰρ εἰς ἣν ὁ πορνεύσας, ἀλλὰ πολλοί, καὶ ἐν πολλοῖς εἰδῶσι ἀσελ- γειῶν.

ΚΕΦΑΛ. ΙΓ'.

« Ἴδου τρίτον τοῦτο ἔρχομαι πρὸς ὑμᾶς· ἐπὶ στόματος δύο μαρτύρων καὶ τριῶν σταθήσεται πᾶν ῥῆμα. » Ὡσπερ ὁ θεὸς ἀπειλεῖ πολλά, μέλλει δὲ ἀεὶ πρὸς τὸ τιμωρεῖσθαι· οὕτω καὶ ὁ τοῦτου μιμητῆς Παῦλος προδιαμαρτύρεται πολλά, καὶ φησὶν, ὅτι Ὡσπερ γέγραπται, Ἐνώπιον δύο ἢ τριῶν μαρτύρων ἵστασθαι πᾶσαν ἀμφιβολίαν, τουτέστι, βεβαιουῖσθαι· οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν τριῶν μου παρουσιῶν, πᾶν ῥῆμα ἀπειλητικὸν κατασταθήσεται καθ' ὑμῶν, καὶ κυρω- θήσεται· ἐὰν μὴ μετανοήσητε· ἀντὶ μαρτύρων γὰρ τὰς παρουσίας αὐτοῦ τίθησι.

« Προεῖρηκα καὶ προλέγω ὡς παρὼν τὸ δεύτερον, καὶ ἀπὼν νῦν γράφω τοῖς προημαρτηκόσι, καὶ τοῖς λοιποῖς πᾶσιν, ὅτι ἐὰν ἔλθω εἰς τὸ πάλιν, οὐ φείσομαι. » Καὶ προεῖπον, φησὶ, καὶ πάλιν προλέγω· ὡσπερ γὰρ δεύτερον παραγενόμενος καὶ παρὼν ὕμῖν εἶπον, οὕτω καὶ νῦν διὰ τῶν γραμμάτων προ- ναφωνῶ, τοῖς μὲν προημαρτηκόσιν, ὡς δεομένους διορθώσεως· τοῖς δὲ λοιποῖς, ὡς μάρτυσιν· « Ὅτι ἐὰν ἔλθω εἰς τὸ πάλιν, οὐ φείσομαι. » Καὶ οὐκ εἶπε, Κολάσω, ἀλλὰ πατρικῶ ῥήματι ἐχρήσατο, τῷ τῆς φειδοῦς. Εἰ γὰρ ἀδιορθώτους εὐροίμι, οὐκέτι ἀνα- βαλοῦμαι²¹, φησὶν.

« Ἐπεὶ δοκιμὴν ζητεῖτε τοῦ ἐν ἐμοὶ λαλοῦντος Χριστοῦ. » Μετὰ πολλοῦ τοῦ θυμοῦ πρὸς τοὺς ἐξου- θενοῦντας αὐτὸν ὡς ἀσθενῆ καὶ ἐξουθενημένον, ταῦτά φησὶν. Ἐπειδὴ γὰρ βούλεσθε δοκιμάζειν, εἰ ἐν ἐμοὶ ὁ Χριστὸς οἰκεῖ, καὶ διὰ τοῦτο με κωμωθεῖτε ὡς ἀσθενῆ καὶ ἐρημον τοῦ Χριστοῦ· γνώσαθε πάντως, εἴπερ ἀδιορθῶτοι μείνητε. Δείκνυσσι δὲ, ὅτι πνευμα- τικά εἰσι τὰ ῥήματα, ἃ λέγει, καὶ λοιπὸν δεῖ φε- δεῖσθαι τὴν ἀπειλήν, ὡς τοῦ Χριστοῦ λαλοῦντος. Ὁ δὲ διὰ τοῦτο δὲ ἐκόλαζεν, ὡς δοκιμὴν αὐτοῖς καὶ πείραν δώσων· Ἄλλ' ἐπειδὴ ἀνίκατα ἀμαρτάνετε. Εἰ ἀναγ- κασθῶ, φησὶ, κολάσαι ὑμᾶς, εἴσεσθε διὰ τῶν ἔργων αὐτῶν ἢν δοκιμὴν ἦν ζητεῖτε.

D « Ὅς εἰς ὑμᾶς οὐκ ἀσθενεῖ, ἀλλὰ δυνατεῖ ἐν ὑμῖν. » Διὰ τί προσέθηκε τὸ, « Εἰς ὑμᾶς, » καὶ τοὶ πανταχοῦ δυνατός ἐστι; Διότι εἰκόσ ἐσιν αὐτοῦσ καὶ πρότερον πειρασθῆναι τῆς δυνάμεισ. Φησὶν οὖν, ὅτι Ἄφ' ὧ ἤδη πείραν εἰλήφατε, γινώσχετε πάντως, ὅτι εἰς ὑμᾶς οὐκ ἀσθενεῖ, ἀλλὰ δυνατεῖ, τουτέστι, δύναται. Ἦ δὲ ἐν τῷ μὲν παρόντι τὴν δύναμιν εἰς ὑμᾶς δείκνυσται, τοῦσ διορθωθῆναι δυναμένους, πλῆττων νῦν, ἵνα τότε ἀφήσῃ· εἰς δὲ τοὺσ ἀπίστους, κατὰ τὴν ἡμέραν τῆσ κρίσειωσ. Δείκνυσσι καὶ ὅτι²² εἰ καὶ μέλλει τιμωρεῖ- σασθαι, οὐκ αὐτὸσ τιμωρήσεται, ἀλλ' ὁ Χριστόσ.

« Καὶ γὰρ ἐσταυρώθη ἐξ ἀσθενείασ, ἀλλὰ ἢ ἐκ

Varisæ lectiones.

²² πάντως ο. ²³ ἀπὼν ο. ²¹ ἀνακαλοῦμαι ο. ²² οὖν ο.

δυνάμει· Θεοῦ. » Πολλοὶ σκανδαλίζονται ἐκ τῆς ῥή-
σεως ταύτης· ἀλλὰ μάθε, ὅτι λέγεται ἀσθενεῖα καὶ
ἡ τοῦ σώματος· λέγεται δὲ, καὶ ἡ περὶ τὴν πίστιν
σαθρότης· ὡς τὸ, « Τὸν ἀσθενοῦντα τῇ πίστει προ-
λαμβάνετε. » Λέγεται δὲ ἀσθενεῖα καὶ αἱ ἐπιβουλαὶ
καὶ οἱ κίνδυνοι, καὶ ἀτιμίαι, ὡς τὸ, « Εὐδοκῶ ἐν
ἀσθενείαις, » καὶ τὰ τοιαῦτα. Κατὰ τοῦτο οὖν τὸ
σημαινόμενον, ἐξ ἀσθενείας ἐσταυρώθη ὁ Κύριος
ἐπιβουλῇ ὑπομείνας, καὶ κίνδυνον, καὶ ὕβριν· ταῦτα
γὰρ δοκοῦσιν ἐξ ἀσθενείας γίνεσθαι. Ὡς περὶ οὖν μω-
ρίαν λέγει Παῦλος τὸ κήρυγμα, οὐκ ὡς ὄν, ἀλλ' ὡς
νομιζόμενον τοῖς ἀπίστοις· οὕτω καὶ ἐξ ἀσθενείας
ζητῶ σταυρωθῆναι τὸν Κύριον, τῆς νομιζομένης παρὰ
τοῖς ἀπίστοις, οὐ τῆς οὐσης. « Ζῆ μόντοι ἐκ δυνάμεως
Θεοῦ, » τουτέστι, τοῦ Πατρὸς, ἦτοι τῆς αὐτοῦ· πάντα
γὰρ τὰ τοῦ Πατρὸς, καὶ αὐτοῦ εἰσι· καὶ τὰ αὐτοῦ,
τοῦ Πατρὸς. Ὡς τε καὶ ἡ δύναμις κοινὴ, μᾶλλον δὲ
αὐτὸς ἐστὶ δύναμις τοῦ Πατρὸς. Ὡς τε καὶ αὐτὸς
ἐαυτὸν ἀνάστησεν, ὡς περὶ καὶ προεῖπε· « Λύσατε τὸν
ναβὸν τοῦτον, καὶ ἔγερω αὐτόν. » Ταῦτα δὲ πάντα λέ-
γει ὁ Παῦλος, ἐπειδὴ ἐξουθενῶν αὐτὸν, ὡς διωκόμε-
νον δὴ καὶ ἐπιβουλεύομενον, καὶ ἐξ ἀσθενείας ταῦτα
πίσχειν ἐνόμιζον. Δείκνυσιν οὖν ὅτι καὶ ὁ Χριστὸς
οὐδὲν ἐκ τῆς νομιζομένης ταύτης ἀσθενείας παρε-
δλάθη.

« Καὶ γὰρ ἡμεῖς ἀσθενοῦμεν ἐν αὐτῷ, ἀλλὰ ζησόμεθα
σὺν αὐτῷ ἐκ δυνάμεως Θεοῦ εἰς ὑμᾶς. » Τουτέστι,
Διωκόμεθα, ἐλαυνόμεθα· ταῦτα γὰρ ἡ ἀσθενεῖα.
« Ἐν αὐτῷ, » ἀντὶ τοῦ, Δι' αὐτόν, καὶ τὸ αὐτοῦ κή-
ρυγμα. Ἄλλ' ὡς περὶ ἐκεῖνος· οὐ παρεδλάθη, ἐπιβου-
λευθεὶς, οὕτως οὐδὲ ἡμεῖς· ἀλλὰ ζησόμεθα σὺν αὐτῷ·
τουτέστιν, Ἀήτητοι εὐρεθίσόμεθα εἰς ὑμᾶς· τουτέστιν,
εἰς τὴν ὑμετέραν ὠφέλειαν. Μήποτε δὲ ἔτι
φοβεῖ αὐτούς, ὅτι εἰ καὶ δοκεῖτε ἡμᾶς ἀσθενεῖς,
ἀλλὰ ζῶντές ἐσμεν εἰς ὑμᾶς, τουτέστιν, εἰς τὸ, εἰ γέ
μη διορθώθητε, κολάσαι ὑμᾶς.

« Ἐαυτοὺς πειράζετε, εἰ ἐστὲ ἐν τῇ πίστει, ἐαυ-
τοὺς δοκιμάζετε. » Καὶ τῷ λέγω, φησὶ, περὶ ἑμαυ-
τοῦ, ὅτι ὁ Χριστὸς ἐν ἐμοὶ λαλεῖ, καὶ ὅτι δύναμαι
μεν, πλὴν ἐκεῖνον μιμούμενος τὸν σταυρωθέντα, οὐκ
ἐπεξέρχομαι ὑμῖν; Καὶ ὑμεῖς γὰρ, εἰ βουληθῆτε ἐαυ-
τοὺς ἐξετάσαι, ὄψεσθε ἐν ἑαυτοῖς· τὸν Χριστόν· εἴ-
περ ἔχετε πάντες τὴν πίστιν (οἱ γὰρ πιστεύοντες
τότε θαυματούργουν), ἢ τὴν ἀπλῶς πίστιν, ἢ τὴν
τῶν σημείων, ἣτις ἰδιωτέρα ἐστίν. Ὡς τε, εἰ ἐν
ὑμῖν τοῖς μαθηταῖς ὁ Χριστὸς, πολλῷ μᾶλλον ἐν ἐμοὶ
τῷ διδασκάλῳ.

« Ἦ οὐκ ἐπιγινώσκατε ἑαυτοὺς, ὅτι Ἰησοῦς Χρι-
στὸς ἐστὶν ἐν ὑμῖν, εἰ μὴ τι ἀδοκίμοι ἐστέ; » Τουτέστιν,
εἰ μὴ τι ἐξεπέσκατε τῆς χάριτος τῶν σημείων
ἣν ἐλάβετε. Αἰνίττεται δὲ αὐτοὺς καὶ διεφθάρθαι εἰς
τὸν βίον. Ἐπειδὴ γὰρ πολλοὶ πίστιν ἔχοντες, τῆς
τῶν θαυμάτων ἐνεργείας ἥσαν ἄμοιροι²², ἅτε δι-
εφθαρμένοι τὸν βίον, φησιν ὅτι, Ὡς εἰκεν, οὐκ ἐπι-
γινώσκατε ἑαυτοὺς ὅτι ἐστὶ Χριστὸς ἐν ὑμῖν; Οὐκ

A vit ex virtute Dei. » Plerique hoc textu offenduntur :
atqui discite quod dicatur infirmitas tum corporis,
tum circa fidem debilitas, ut eo loci : « Infirmum
in fide suscipite ». » Dicitur rursus infirmitas etiam
insidiarum ipsarum, et pericula, et ignominiarum, ut eum di-
cit, « Oblector in infirmitatibus », et similia. Se-
cundum hanc igitur significationem Dominus ex in-
firmitate crucifixus est, insidias et periculum, et
injuriam passus : hæc enim videntur ex infirmitate
fieri. Perinde igitur ut stultitiam vocat Paulus præ-
dicationem, non quod sit, sed quod ita reputetur
ab infidelibus : sic ex infirmitate Dominum cruci-
figi dicit, quæ ita ab incredulis existimabatur, cum
tamen non esset. « Vivit tamen ex potentia Dei, » hoc
est, Patris, sive sua ipsius. Nam quæcumque Patris
sunt, etiam ipsius sunt ; et quæ ipsius sunt, Patris
sunt. Igitur et potentia communis est, vel potius,
ipse est potentia Patris. Proinde ipse etiam seipsum
excitavit, sicut prædixit : « Solvite templum hoc,
et excitabo illud. » Hæc autem omnia dicit Paulus,
quia contemnebant ipsum, ut qui persecutionibus
et insidiis esset obnoxius, atque ex infirmitate hæc
eum pati existimabant. Ostendit itaque quod Christus
ex hac, ut putabatur, infirmitate nihil damni acce-
perit.

VERS. 4. « Nam et nos infirmi sumus in ipso, sed
vivemus cum ipso ex virtute Dei erga vos. » Hoc
est, Persecutionem patimur, agitur : hæc enim
est infirmitas. « In ipso, » hoc est, Propter ipsum,
C ipsiusque verbum. At perinde ac ille non est læsus
insidiis petitus, sic neque nos. Sed vivemus cum ipso,
id est, Invincibiles inveniemur erga vos, hoc est, ad
vestram commoditatem. Fortasse autem adhuc terret
eos, Nam si putatis, inquiens, et nos esse infirmos,
scitote nos esse vivos erga vos, hoc est, ad vos,
nisi vitam et mores aliter institueritis, puniendos.

VERS. 5. « Vos ipsos tentate, num sitis in fide,
ipsi vos probate. » Quid dicam, 319 inquit, de me
ipso, quod Christus in me loquatur, et quod potens
sim, illum tamen crucifixum imitatus, non invado
vos? Nam vel vos, si vosmet explorare velitis, vide-
bitis in vobis ipsis Christum : si quidem omnes ha-
betis fidem (credentes enim tum miracula edebant),
vel fidem simpliciter, vel signorum, quæ specialior
est. Proinde si in vobis discipulis Christus est, multo
magis in me præceptore vestro.

« Ἄνθ' ὃν γινώσκοντες vosmetipsos, quod Jesus
Christus in vobis est, nisi reprobi sitis? » Hoc est,
nisi excideritis e gratia signorum quam accepistis.
Inquit autem eos in vita corruptos esse. Quia enim
plerique fidem habentes, miraculorum operationis
expertes erant, eo quod in vita corrupti erant. Ut
videtur, inquit, non agnoscitis vos ipsos, quod
Christus Jesus est in vobis? Non est autem in vobis,

• Rom. xiv, 1. † II Cor. xii, 10. ‡ Joan. ii, 19.

Varie lectiones.

²² Ἐρημοί ο.

eo quod vita sitis reprobī. Non certo autem hoc expressit, sed ambigue posuit, ne eos incesseret.

Vers. 6. « Spero autem quod cognoscetis quod nos non sumus reprobi. » Magnæ hinc minæ prodeunt. Quia enim, inquit, vultis accipere probationem, per pœnam quam vobis infligemus, spero nobis non defuturam demonstrationem quod non simus reprobi, neque exciderimus a gratia signorum et virtutis : vel quod nos vitæ non sumus adeo corruptæ, ut e nobis migrare coactus sit Christus : verum est in nobis per probatam vitam, eosque puniet qui inter vos sunt immorigeri.

Vers. 7. « Precor autem Deum, ut nihil mali faciatis, non ut nos probati appareamus, sed ut vos quod bonum est, faciatis, [nos autem ut reprobi simus. » Vide misericordiam ejus. Vilipendebatur, proscindebatur, tanquam qui nihil posset, sed solum in litteris jactabundus. Ipse vero non solum differt ac rejicit pœnam, verum etiam rogat ne unquam ipsi peccatum committant, et ne ipse eos punire cogatur, necessitate hoc postulante, eorumque demeritis. Non enim in hoc elaboro, inquit, ut videar probatus, ceu potentiam puniendi habens, sed ut vos bonum faciatis semper; et si unquam contingat vos delinquere, ut poeniteat vos scelerum : et ut ego sim veluti reprobus, hoc est, ut ego apud plebeios videar infirmus ac impotens, quippe qui non inveniam locum puniendi vos. Non enim revera reprobus erat futurus : sed potius probatus inveniebatur, quod sic erudiat discipulos, ut nihil peccent. Sed ob multorum opinionem dixit, « Veluti reprobi. »

Vers. 8. « Non enim possumus aliquid adversus veritatem, sed pro veritate. » Ne videatur blandiri eis, ait : Ex mente **320** omnino vanæ gloriæ experte hæc facio, nempe, ut si invenerimus vos sine lapsu, non poterimus vos punire. Quod si etiam tentaverimus, Deus nobis non cooperabitur. Potentiam enim nobis dedit, ut verum feramus calculum, et non veritati contrarium. Vere autem decernit, qui dignum punit : adversus autem veritatem fert suffragium, qui non peccantem punire tentat.

Vers. 9. « Gaudemus enim quando nos infirmi sumus, vos autem potentes estis. » Rursus ostendit seipsum admodum ipsis esse addictum. Ait enim : Ne existimetis quod quia non possim (quandoquidem vos non impingatis) potentiam meam demonstrare erga vos, propterea doleam ; lætor enim maxime, quando ipse quidem ego infirmus, hoc est, infirmus reputer, quod non possim potentiam meam puniendo commonstrare : vos autem potentes sitis, hoc est, virtute conspicui, lapsaque vacantes.

« Hoc autem et precamur, vestram perfectionem. » Non solum, inquit, hoc volo, sed precor etiam esse vos irreprehensibiles et integros, hoc est, perfectos, nullam ansam præbentes.

Vers. 10. « Propterea hæc absens scribo, ut non

Varie lectiones.

²² ενδοιαστικὸν ο. ²³ μάλα γὰρ ο.

Α ἔστι δὲ ἐν ὁμῶν, ἀπὸ τοῦ ἀδοκίμους εἶναι ὁμᾶς κατὰ τὸν βίον. Οὐκ ἀπεφῆναι δὲ, ἵνα μὴ πλήξη, ἀλλ' ἐνδοιαστικῶς ²² τοῦτο τέθεικεν.

« Ἐλπίζω δὲ ὅτι γνώσεσθε ὅτι ἡμεῖς οὐκ ἐσμεν ἀδοκίμοι. » Πολλὴ κἀντεῦθεν ἡ ἀπειλή. Ἐπειδὴ γὰρ, φησὶ, βούλεσθε λαβεῖν τὴν δοκιμὴν διὰ τῆς εἰς ὁμᾶς κολάσεως, ἐλπίζω ὅτι οὐκ ἀπορήσομεν δοῦναι ὁμῶν τὴν ἀπόδειξιν, ὅτι οὐκ ἀδοκίμοι ἐσμεν, οὐδὲ ἐξεπέσαμεν τῆς χάριτος τῶν σημείων, καὶ τῆς δυνάμεως ἢ ὅτι οὐ διεφθάρμεθα τὸν βίον ἡμεῖς, ἵνα καὶ ἐξοικισθῇ ἡμῶν ὁ Χριστός, ἀλλ' ἔστιν ἐν ἡμῶν διὰ τοῦ εὐδοκίμου βίου, καὶ τιμωρήσεται τοὺς ἀπειθούντας ὁμῶν.

« Εὐχομαι δὲ πρὸς τὸν Θεὸν μὴ ποιῆσαι ὁμᾶς κακὸν μηδὲν ὅχι ἵνα ἡμεῖς δοκίμοι φανῶμεν, ἀλλ' ἵνα ὁμῶν τὸ καλὸν ποιῆτε, ἡμεῖς δὲ ὡς ἀδοκίμοι ὤμεν. » Ὅρα σπλάγγνα καταφρονεῖτο, ἐκωμωδεῖτο, ὡς οὐδὲν δυνάμενος, ἀλλὰ μόνον ἐν γράμμασι κομπάζων καὶ οὐ μόνον ἀναβάλλεται τὴν τιμωρίαν, ἀλλὰ καὶ εὐχεται μῆτε αὐτοὺς ἀμαρτήσιν ποτὲ, μῆτε αὐτὸν εἰς ἀνάγκην ἐλπίσασθαι τοῦ τιμωρῆσαι. Οὐ γὰρ τοῦτο σπουδάζω, φησὶν, ἵνα φανῶ δοκίμος, ὡς δυνάμειν ἔχων τοῦ κολάζειν, ἀλλ' ἵνα ὁμῶν τὸ καλὸν ποιῆτε αἰεὶ, κἀν ἀμαρτητέ ποτε, ἵνα μετανοῆτε κατὰ ἵνα ὡς ἀδοκίμος, τουτέστιν, ἵνα δοκῶ τοῖς πολλοῖς ἀσθενὴς καὶ ἀδύνατος, ἕτε μὴ εὐρίσκων χώραν τοῦ κολάσαι ὁμᾶς. Οὐ γὰρ τῇ ἀληθείᾳ ἐμελλεν εἶναι ἀδοκίμος ἢ μάλλον ²³ δὲ δοκίμος εὐρίσκειτο, ὅτι οὕτω παιδεύει τοὺς μαθητὰς, ὥστε μηδὲν ἀμαρτάνειν. Ἄλλὰ διὰ τὴν τῶν πολλῶν ὑπόληψιν εἶπε τὸ, « Ὡς ἀδοκίμοι. »

« Οὐ γὰρ δυνάμεθά τι κατὰ τῆς ἀληθείας, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς ἀληθείας. » Ἴνα μὴ δόξη χάριτασθαι αὐτοῖς, φησὶν. Ἐξ ἀνενοδοξοῦ γνώμης πάντως τοῦτο ποιῶ, ὅτι ἐὰν εὐρωμεν ὁμᾶς ἀνεπισημαίει, οὐ δυνάμεθα κολάσαι : ἀλλὰ κἀν ἐπιχειρήσωμεν, ὁ Θεὸς οὐ συμπράξει. Δύναμειν γὰρ ἡμῶν δέδωκεν, ἵνα ἀληθῆ φέρωμεν τὴν ψῆφον, οὐχ ὑπεναντίαν τῇ ἀληθείᾳ. Ἀληθῶς δὲ ψηφίζεται ὁ τὸν ἀξιὸν τιμωρούμενος κατὰ τῆς ἀληθείας δὲ, ὁ τὸν μὴ ἀμαρτάνοντα ἐπιχειρῶν κολάζειν.

« Χαίρομεν γὰρ, ὅταν ἡμεῖς μὲν ἀσθενῶμεν, ὁμῶν δὲ δυνατοὶ ᾖτε. » Πάλιν δείκνυσιν αὐτὸν σφόδρα οἰκεῖον αὐτοῖς ὄντα. Λέγει γὰρ, ὅτι Μὴ νομίσητε, ὅτι ἐπειδὴ οὐ δύναμαι, ἀπαιστων ὄντων ὁμῶν, τὴν δυνάμειν μου ἐπιδείξασθαι, ἀλλὰ διὰ τοῦτο χαίρω γὰρ μάλιστα ὅταν αὐτοὺς μὲν ἐγὼ ἀσθενῶ, τουτέστιν, ἀσθενῆ νομιζώμαι, ὡς μὴ ἐπιδεικνύμενος δύναμειν τινα ἐν τῷ τιμωρεῖσθαι ὁμῶν δὲ δυνατοὶ ᾖτε, τουτέστιν, ἐνάρετοι, ἀπαιστοί.

« Τοῦτο δὲ καὶ εὐχομαι τὴν ὁμῶν κατάρτισιν. » Οὐ μόνον, φησὶ, βούλομαι τοῦτο, ἀλλὰ καὶ εὐχομαι τὸ εἶναι ὁμᾶς ἀληπίτους καὶ κατηρητισμένους, τουτέστι, τετελειωμένους, μηδεμίαν λαθὴν παρέχοντας.

« Διὰ τοῦτο ταῦτα ἀπὸν γράφω, ἵνα παρῶν μὴ

ἀποτόμως χρῆσθαι, κατὰ τὴν ἐξουσίαν ἣν ἔδωκέ μοι ὁ Κύριος εἰς οἰκοδομὴν, καὶ οὐκ εἰς καθαίρεσιν. » Ἐπειδὴ σφόδρα ἐπέπληξεν αὐτοὺς καὶ ἠπέπληξε, νῦν ἀπολογεῖται, καὶ φησὶ· Διὰ τοῦτο οὕτως ἔγραψα, ὡς βουλόμηνος ἄχρι τῶν γραμμάτων εἶναι τὴν ἀπειλήν καὶ τὴν ἀποτομίαν, ἀλλὰ μὴ ἐν τοῖς ἔργοις ἐπιδειχθῆναι. Μὴ διορθωθέντας γὰρ κολάσω πάντως ἀποτόμως, ἐπειδὴ ἐξουσίαν δέδωκέ μοι ὁ Κύριος. Ἐκ τοῦτου οὖν δείκνυσιν ὅτι καὶ ὁ Κύριος δι' αὐτοῦ μέσου κολάζει. Δεικνύων δὲ ὅτι οὐκ ἐπιθυμεῖ τῇ ἐξουσίᾳ χρῆσασθαι εἰς τὴν ἐκείνων τιμωρίαν, προσέθηκεν, ὅτι· «Οὐκ εἰς καθαίρεσιν, ἀλλ' εἰς οἰκοδομὴν » τούτῃστι, προηγουμένως ὁ Κύριος οὐ βούλεται καθαίρειν [s. καθαίρειν]²⁶, ἤτοι κολάζειν, ἀλλ' οἰκοδομεῖν, τούτέστιν, εὐεργετεῖν· πλὴν καὶ τὸ τοῖς ἀδιορθώτοις ἐπάγειν²⁷ τὴν καθαίρεσιν, οἰκοδομεῖν ἐστι.

« Τὸ λοιπὸν, ἀδελφοί, χαίρετε. » Ἐγὼ, φησὶ, τὰ ἑμαυτοῦ ἐποίησα. Ὑπέλοιπον οὖν ἐστὶν ὑμᾶς τὰ ἑαυτῶν συνεισενεγκεῖν. Διορθωθέντας γὰρ, ἀμάρτανον κτήσεσθε τὴν ἀπὸ τοῦ συνειδότος χαρὰν, εἰ καὶ αὐτῆς ῥήματα ὑμῖν εἶπον.

« Καταρτίζεσθε. » Ἀντὶ τοῦ, Τέλειοι γίνεσθε ἐν τῷ δόγματι καὶ ἐν βίῳ, καὶ ἀναπληροῦτε τὰ λείποντα ὑμῖν.

« Παρακαλεῖσθε. » Ἐπειδὴ πολλοὶ ἦσαν οἱ πειρασμοὶ καὶ οἱ κίνδυνοι, φησὶ· Παρακαλεῖσθε καὶ ὑφ' ἑαυτῶν καὶ ὑπ' ἀλλήλων²⁸, καὶ ὑπὸ τῆς εἰς τὸ βέλτιον μεταβολῆς. Μεγάλη γὰρ παράκλησις, συνειδὸς ἀγαθόν.

« Τὸ αὐτὸ φρονεῖτε, εἰρηνεύετε. » Τοῦτο καὶ ἐν τῇ προτέρᾳ αὐτοῦς ἠτήσεν, ὡς διαστασιάζοντας. Ἔστι δὲ τὸ αὐτὸ μὲν φρονεῖν ἐν τοῖς δόγματι, μὴ εἰρηνεύειν δὲ ἐν τοῖς πρὸς ἀλλήλους· ἀμφοτέρω τοίνυν ὁ Παῦλος ἀπαιτεῖ.

« Καὶ ὁ Θεὸς τῆς εἰρήνης καὶ ἀγάπης ἔσται μεθ' ὑμῶν. » Οὐ μόνον παραινεῖ, ἀλλὰ καὶ εὐχεται· ἢ οὐδὲ εὐχὴ ἐστὶ τοῦτο, ἀλλὰ τοῦ ἀκολουθῆσαι ἰσομένου προαναφώνησις, ὅτι· Ἐάν εἰρηνεύητε, ὁ Θεὸς ἔσται μεθ' ὑμῶν. Ἀγάπης δὲ Θεὸς λέγεται, ἢ ὡς ταύτης πηγῆς, ἢ ὡς ταύτην ἰνδειζάμενος εἰς ἡμᾶς ὑπερβολικῆν· ἢ ὡς ἐνθα ἐστὶν ἀγάπη, ἐκεῖ καὶ αὐτὸς ὢν, καὶ Δεσπότης ταύτης φαινόμενος. Ἄσαυτος δὲ καὶ τῆς εἰρήνης· ἢ ὡς πηγῆς ταύτης, ἢ ὡς εἰρηνεύσας τὰ ἐν οὐρανῷ, καὶ τὰ ἐπὶ γῆς, ἢ ὡς Δεσπότης κτήματος.

« Ἀσπάσασθε ἀλλήλους ἐν φιλήματι ἀγίῳ. » Μὴ ὑπόουλφ καὶ δολερῶ, ὡς ὁ Ἰούδας· διὰ τοῦτο γὰρ φιλοῦμεν, ἵνα μᾶλλον ἀνακαίωμεν τὴν ἀγάπην· ἐπειδὴ τὸ στόμα ἐστὶ μάλιστα τῶν ἄλλων μελῶν τὸ συνδεσμοῦν τὰς ψυχάς. Καὶ γὰρ καὶ οἶκος ἐπανώντες τὴν ἐνωσιν δηλοῦμεν²⁹, τῷ στόματι φιλοῦντες. Ἡ καὶ ἐπειδὴ ναὸς ἐσμεν τοῦ Θεοῦ, πρόθυρον δὲ τούτου τοῦ ναοῦ τὸ στόμα, τὰ πρόθυρα φιλοῦμεν· διὰ τούτων γὰρ τῶν προθύρων εἰσέρχεται ὁ Χριστὸς, δὲ ἂν κοινωνῶμεν.

præsens durius agam, secundum potestatem quam Dominus dedit mihi in ædificationem, et non in destructionem. » Postquam acriter eos terruerat, et internatus erat, nunc defensionem parat, Eam, inquiens, ob causam sic scripsi, quod voverim minas et æveritatem ad litteras usque esse, neque re ipsa et operibus demonstrari. Non correptos enim omnino duriter puniam ac severe, quoniam potestatem dedit mihi Dominus. Hinc indicat quod Dominus etiam per ipsum, ut medium, punit. Commonstrans porro quod non desideret potestate sua uti ad illorum supplicium, apposuit, « Non ad destructionem, sed ad ædificationem : » hoc est, imprime Dominus non vult destruere, sive punire, sed ædificare, hoc est, benefacere. Atqui incorrigibilibus destructionem inducere, ædificare est.

¶ Vers. 11. « Quod reliquum est, fratres, gaudete. » Ego, inquit, quod meam est feci, reliquum est ut vos vestra etiam conferatis. Si enim vitam vestram correxeritis, immarcescibile possidebitis conscientie gaudium, etiamsi tristitia vobis locutus sim.

« Integri estote. » Hoc est, perfecti estote, et in doctrina, et in moribus, ac replete quæ desunt vobis.

« Consolationem accipite. » Quia multæ fuerunt tentationes et pericula, Consolationem, inquit, accipite et a vobis ipsis, et alter ab altero, et a permutatione vestri in melius. Magna enim consolatio est, conscientia bona.

« Idem sapite, pacem habete. » Hoc quoque in prioræ Epistola ab his petiit ceu dissidentibus. Coningit autem Idem sapere in unanimitate doctrinæ, pacem vero non exercere in mutua conversatione. Utraque ergo ipsis Paulus postulat.

« Et Deus pacis et dilectionis erit vobiscum. » Non solum adhortatur, verum etiam exoptationem adjicit : vel ne hæc quidem est exoptatio, sed ejus, quod consequenter futurum est, prædictio : nimirum, Si pacem inter vos alueritis, Deus erit vobiscum. Charitatis autem Deus dicitur, vel quod fons sit hujus, vel quod eam erga nos extimiam ostenderit : vel quod ubi sit charitas, illic et ipse sit, et Dominus hujus appareat. Similiter et pacis : sive quod fons sit hujus, sive quod tam quæ in celo, quam quæ super terram pacaverit ; vel quod sit Dominus ejus, tanquam possessionis.

¶ Vers. 12. « Salutate vos mutuo in osculo sancto. » Non fucato ac doloso, Judæ instar. Propter hoc enim osculamur, ut magis secundamus charitatem. Nam os præ cæteris membris animas præcipue connectit. Nam domum reversi, osculum figendo unionem significamus. Vel quia templum sumus Dei, hujus autem templi vestibulum est os, vestibula osculamur. Per hæc enim vestibula ingreditur Christus, quando communicamus.

Varie lectiones.

²⁶ ἐπιφέρειν τὴν καθαίρεσιν, ἤτοι τὴν κόλασιν· ἀλλ' οἰκοδομεῖν θέλει ο. ²⁷ ἀνοικοδομητοῖς ἐπιφέρειν τ. κ. οἰκοδομῆ ἐστὶν ο. ²⁸ ἄλλων ο. ²⁹ δηλοῦντες; τῷ στόματι φιλοῦμεν ο.

« Salutant vos sancti omnes. » Præsentibus qui- A
dem per osculum connectit, absentes autem per
salutationem. Imo et hosce connectit os : nam ab
ore salutatio proficiscitur.

VERS. 13. « Gratia Domini nostri Jesu Christi,
et charitas Dei, et communicatio sancti Spiritus
sit cum omnibus vobis. Amen. » Postquam omnes
conjunxerat, Filii gratiam, more solito, eis com-
precatur, per quam servavit nos, non ex operibus
nostris, sed ex gratia, mactatus ipse pro nobis :
ac dilectionem Patris, qua dilexit nos, dæms Uni-
genitum pro nobis. Tanquam autem interrogatus,
undenam Filii gratia adveniat, Ex Patris, inquit,
dilectione. Quid vero effecit? communionem sancti
Spiritus, hoc est, participationem et assumptionem
ejus, qua sanctificamur, adventu Spiritus Paraclæti B
in nos participes ipsius facti, imo et ipsi in Spi-
ritum permutamur, non essentia, sed participatione.
Ubi vero sunt qui Spiritum sanctum rejiciunt, quia
in 322 principio Epistolarum ipsum non ponit?
En jam posuit, et Trinitas tibi a Paulo complete
enumeratur. Per quam veritatis dogmata firmiter
retinentes, ac vitam incorruptam ostendentes con-
servemur, ut revera perfecti simus, utrinque nos
recte habentes, et Dei in Trinitate perfecti servi
perfecti declarati. Cui gloria in sæcula sæculorum.
Amen.

« Ασπάζονται ὑμᾶς οἱ ἅγιοι πάντες. » Τοὺς μὲν
παρόντας διὰ τοῦ φιλήματος συνάπτει, τοὺς δὲ ἀπόν-
τας διὰ τῆς προσήσεως· καὶ τούτους δὲ τὸ στόμα
συνάπτει· ἀπὸ γὰρ στόματος ἡ πρόσρησις.

« Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ
ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, καὶ ἡ κοινωνία τοῦ ἁγίου Πνεύ-
ματος, μετὰ πάντων ὑμῶν. Ἀμήν. » Ἐπειδὴ συν-
ῆψεν ἅπαντας, ἐπεύχεται αὐτοῖς κατὰ τὸ εὐχθὸς,
τὴν χάριν τοῦ Ἰησοῦ, δι' ἧς ἔσωσεν ἡμᾶς, οὐκ ἐξ
ἔργων ἡμετέρων, ἀλλὰ χάριτι, σπαραγίς αὐτὸς ὑπὲρ
ἡμῶν· καὶ τὴν ἀγάπην τοῦ Πατρὸς, ἣν ἠγάπησεν
ἡμᾶς, δοὺς τὸν Μονογενῆ ὑπὲρ ἡμῶν. Ὅσαυτὸ δὲ
ἐρωθῆθεῖς· Πόθεν ἡ χάρις τοῦ Ἰησοῦ; φησὶν, ὅτι Ἐκ
τῆς τοῦ Πατρὸς ἀγάπης. Τί δὲ κατώρθωσας; Τὴν
κοινωνίαν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τούτεστι, τὴν με-
τοχὴν αὐτοῦ, καὶ τὴν μετάληψιν, καθ' ἣν ἁγιαζό-
μεθα, τῇ ἐφ' ἡμᾶς ἐπιφοιτήσει τοῦ Παρακλήτου
κοινωνοὶ αὐτοῦ γενόμενοι, καὶ Πνεῦμα καὶ αὐτοὶ, οὐκ
οὐσία, ἀλλὰ μεθέξει ὄντες. Ποῦ δὲ εἰσιν οἱ τοῦ Πνεύ-
μα ἀθετοῦντες, διότι μὴ ἐν ἀρχῇ τῶν Ἐπιστολῶν
αὐτὸ τίθησιν; Ἰδοὺ γὰρ τέθεικε, καὶ ἡ Τριάς σοι
ἀπηρτισμένως ὑπὸ τοῦ Παύλου ἀπριθμηταί· ὅφ'
ἦς συντηροῖμεθα, τὰ τε δόγματα τῆς ἀληθείας κατ-
έχοντες βεβαίως, καὶ τὸν βίον ἀδιάφθορον ἐπιδεικνύ-
μενοι, ἵνα τῷ ὄντι κατηρτισμένοι ὦμεν, ἀμφοτέρω-
θεν καλῶς ἔχοντες, καὶ δοῦλοι τέλει τοῦ τελείου ἐν
Τριάδι Θεοῦ δεικνύμενοι· ὧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας
τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ

THE

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΑΥΛΟΥ ΠΡΟΣ ΓΑΛΑΤΑΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ

ΕΞΗΓΗΣΙΣ

THEOPHYLACTI

BULGARIE ARCHIEPISCOPI

EPISTOLÆ DIVI PAULI AD GALATAS

EXPOSITIO.

323 ARGUMENTUM EPISTOLÆ AD GALATAS.

*Multa vehementia et indignatione refertum est ex-
ordium, et universa prope modum Epistola : perpetuo
enim mansuetum esse erga discipulos, qui increva-*

ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΓΑΛΑΤΑΣ ΕΠΙ- ΣΤΟΛΗΣ.

*Πολλοῦ τὸ προοίμιον γέμει θυμοῦ, καὶ πᾶσα
σχεδὸν ἡ Ἐπιστολή· τὸ γὰρ ἀεὶ ἐπεικνεῖσθαι
τοῖς μαθηταῖς ἐπιεικῆσεως δεομένοις, οὐ διδα-*

τῶν. Τοῦτο καὶ ὁ Κύριος ποιεῖ· τὸν γὰρ Πέτρον μακαρίσας, εἶτα καὶ ἐπιτιμᾷ· καὶ τοὺς μθητάς δὲ ἀσυνέτους ἀποκαλεῖ. Καὶ Παῦλος μὲν οὖν καὶ πρὸς ἄλλους μὲν γράφων, αὐστηρότητι κέχρηται, ὡσπερ οὖν πρὸς Κορινθίους· μάλιστα δὲ πρὸς Γαλάτας τούτους. Ἡ δὲ αἰτία τοιαύτη· Οἱ ἐξ Ἰουδαίων πιστεύσαντες, ἅμα μὲν τοῦ πατρῷου νόμου ἐχόμενοι, ἅμα δὲ διδάσκαλοι εἶναι ὁρεγόμενοι, ἐδίδασκον Γαλάτας, ὅτι δεῖ περιτέμνεσθαι, καὶ Σάββατα καὶ νομηνίας τηρεῖν· τοὺς γὰρ περὶ Πέτρον μὴ κωλύειν ταῦτα. Καὶ ἀληθῶς γε οὐκ ἐκάλωσαν οὗτοι, οὐχ ὡς δογματίζοντες, ἀλλ' ὡς συγκαταβαίνοντες; τῇ ἀσθενείᾳ τῶν ἐξ Ἰουδαίων πεπιστευκότων⁴⁰, οἷς καὶ ἐκήρυκτον. Ὁ δὲ Παῦλος ἐθνεσι κηρύττων, οὐ χρεῖαν εἶχε τῆς συγκαταβάσεως ταύτης. Ὅτε γοῦν ἐν χρεῖᾳ γέγονεν, καὶ αὐτὸς συγκατέβη, καὶ περιέτεμε μὲν τὸν Τιμόθεον, ἡγγίστατο δὲ αὐτὸς κατὰ τὸν νόμον. Ἀλλ' οἱ ἀπατεῶνες οὐ λέγοντες τὰς αἰτίας, δι' ἃς καὶ οἱ περὶ Πέτρον καὶ αὐτοὶ ταῦτα ἐποίουν, παρελογίζοντο τοὺς ἀσεβέστερους, καὶ αὐτὸ μέντοι τοῦτο εἰς διαβολὴν Παύλου προέφερον, τὸ, ποτὲ μὲν περιτέμνειν, ποτὲ δὲ ἀναιρεῖν τὴν περιτομὴν, καὶ ἄλλοτε ἄλλα κηρύσσειν· καὶ ἐπὶ πᾶσιν, ὡς οὐ δεῖ Παῦλον πείθεσθαι, ἃς οὐτε Χριστὸν εἶδεν, οὐτε αὐτοῦ ἐστὶ μαθητής, ἀλλὰ τῶν ἀποστόλων· τοὺς δὲ περὶ Πέτρον, ὡς αὐτόπτας προσδέχεσθαι. Διὰ ταῦτα τοίνυν διακαῆς τὴν ψυχὴν, συντίθησι τὴν Ἐπιστολήν· καὶ πρῶτόν γε πρὸς ἐκεῖνο ἀποστείλεται, ὃ ἐκεῖνοι ἐλεγον διορῦττοντες αὐτοῦ τὴν ὑπόληψιν, ὅτι οἱ μὲν ἄλλοι τοῦ Χριστοῦ, αὐτὸς δὲ τῶν ἀποστόλων ἐστὶ μαθητής· διὸ καὶ οὕτως ὀρχεται·

tionem opus habent, non est boni præceptoris. Idem etiam Dominus agit. Cum enim Petrum beatum prædicasset^h, postea eisdem objurgat; ac discipulos indoctos et carentes intellectu appellatⁱ. Ac Paulus certe quidem ad alios scribens, austeritate usus est, quemadmodum ad Corinthios^j; potissimum autem ad Galatas hosce. Causa vero est hujusmodi. Qui ex Judæis ad fidem accesserant, partim quidem patria lege detenti, partim vero doctores esse desiderantes, docebant Galatas circumcisionem esse retinendam, et Sabbata et neomenias servanda. Num Petri discipuli hæc non vetabant. Ac revera **324** quidem isti non vetabant, non quod ita docerent, verum quod infirmitati eorum, qui ex Judæis crediderant, condescenderent, quibus etiam prædicabant. Paulus vero qui gentibus prædicabat, ista condescensione non indigebat. At si quando opus esset, ipse etiam obsecundabat: hinc est quod circumciderit Timotheum, quodque ipse sanctificatus sit secundum legem. At qui impostores non reddentes causas cur Petrus et qui cum ipso erant, talia facerent, decipiebant simpliciores, et tamen hoc ipsum in Pauli calumniam proferebant, quod alias circumcideret, alias vero circumcisionem tolleret, et alias alia prædicaret: et præ omnibus, Paulo non esse obtemperandum, quippe qui neque Christum vidisset, neque ejus esset discipulus, sed apostolorum. Petrum autem, cum cæteris apostolis, ceu eos qui ipsi Christum vidissent, suscipiendos. Has ab causis animo accensus Apostolus, Epistolam hanc conscribit. Ac primum quidem eo sermonem dirigit, quod illi dicebant, perfodientes ita et elevantes ejus æstimationem, nimirum, quod alii quidem essent Christi, ipse vero apostolorum discipulus. Propterea sic orditur:

THEOPHYLACTI COMMENTARIUS

IN EPISTOLAM AD GALATAS.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

D

325 CAPUT PRIMUM.

ε Παῦλος ἀπόστολος, οὐκ ἀπ' ἀνθρώπων, οὐδὲ δι' ἀνθρώπου. ε Εὐθέως ἀναιρεῖ τὸ εἶναι ἀνθρώπων μαθητής. Οὐκ ἀπ' ἀνθρώπων γὰρ, ἀλλ' ἀνωθεν, καὶ ἀπ' οὐρανοῦ ἐκλήθη· καὶ οὐ δι' ἀνθρώπου, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ. Ἐδάπτισε μὲν γὰρ αὐτὸν Ἀνανίας· ἀλλ' οὐκ ἐκεῖνος πρὸς τὴν πίστιν ἐκάλεσεν, ἀλλ' ἀπ' οὐρανοῦ ὁ Χριστός. Διὰ τί δὲ οὐκ εἶπε, Παῦλος κλητός, ἀλλ', ε Ἀπόστολος; ε Διότι περὶ τούτου πᾶς ἦν ὁ λόγος, λεγόντων ὅτι ὑπ' ἀνθρώπων ἀπόστολος χειροτονήτω· πρὸς τοῦτο οὖν ἐνίσταται, δεκνὺς ὅτι οὐκ ἐστὶ τοῦτο.

VERS. 1. ε Paulus apostolus non ab hominibus, neque per hominem. ε Illico quod hominum sit discipulus tollit. Non ab hominibus enim, sed e supernis, adeoque cœlitus vocatus fuit; et non per hominem, sed per ipsum Christum. Baptizavit quidem ipsum Ananias, sed is ad fidem non vocavit, verum e cœlis Christus. At cur non dixit, Paulus vocatus, sed, ε Apostolus? ε Quia hac de re tota erat quæstio atque sermo; dicebant enim quod ab hominibus apostolus electus esset. Adversum istuc ergo renititur, ostendens rem sese aliter habere.

^h Matth. xvi, 17. ⁱ Matth. xv, 16. ^j I Cor. v, 2.

Variae lectiones.

⁴⁰ πιστευόντων ο.

« Sed per Jesum Christum, et Deum Patrem, A qui suscitavit eum a mortuis. » Atqui Acta apostolorum, a Spiritu sancto indicant eum segregatum esse ad apostolicam functionem k. Perspicuum igitur quod sit una potestas et Filii et Patris et Spiritus. Observa hic præpositionem, « Per, » Patri appositam, ac Filium primo nominatum, propter hæreticos qui in hisce rebus curiosi sunt. Opportune autem meminit mortis et resurrectionis, ut persuadeat eos non diutius legi advertere animum, quæ nihil eis conferre possit : sed Christo potius, qui pro ipsis mortuus est et resurrexit. Tum quod magnæ sit ingratitude, a tali tantoque benefactore deflere. Pater autem ipsam suscitasse dicitur, tum propter auditorum imbecillitatem, tum quod ad Patrem etiam referantur quæcumque Filius B facit. Non enim ille ad seipsum excitandum impotens erat, qui in ipsum credentibus istud dedit, ut vel sola corporum suorum umbra mortuos suscitarent.

Vers. 2. « Et qui mecum sunt omnes fratres. » Quia calumniabantur eum, quod solus hæc predicaret, indicat jam nunc plerosque sibi alios esse ejusdem sententiæ participes.

« Ecclesiis Galatiæ. » Reputa hic ejus indignationem atque dolorem. Non enim dixit, Dilectis, sanctificatis, neque Ecclesiis Dei, sed simpliciter, « Ecclesiis Galatiæ. » Quia vero dissidebant inter sese, istos non injuria multas vocat Ecclesias. Partim vero eos pudefaciens, in unum colligit per hoc nomen. Qui enim in multa sunt divisi, non possunt C 326 hac nomenclatura appellari, quæ concordiam significat.

Vers. 3. « Gratia vobis et pax. » Quia periclitabantur ne gratia exciderent, propterea quod animum ad legem applicarent, imprecatur hanc ipsis. Quoniam vero seipsos hostes Dei fecerunt, statuentes legalia quæ ille aboleverat, ad pacem illos revocat ac reducit.

« A Deo Patre. » Dens Pater vester factus est. Unde? Ex lege ad quam inhiatis, an ex baptismate Christi? Quomodo igitur aversamini benefactorem? Observa autem quod ait, « A Deo Patre, » sine articulo, propter eos qui Filium Patre minorem esse concludunt, ex hoc quod Joannes dicit, « Et Deus D erat Verbum 1, » sine articulo.

« Et Domino nostro Jesu Christo. » Non lex dominus noster est, sed Christus Jesus. Ipsa porro nomina beneficii sunt indicia. Jesus enim, veluti a peccatis servans populum. Christus a Spiritus unctione, qua pro nobis unctus est, sanctificans naturam nostram per assumptionem, ac nobis largiens ut sic nominemur.

Vers. 4. « Qui dedit semetipsum pro peccatis nostris. » En seipsum dedit : non igitur ut servus

k Act. xiii, 2. 1 Joan. i, 1

« Ἀλλὰ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ Θεοῦ Πατρὸς, τοῦ ἐγείραντος αὐτὸν ἐκ νεκρῶν. » Καὶ μὴν αἱ Πράξεις ὑπὸ τοῦ Πνεύματος δηλοῦσιν αὐτὸν ἀφορσθῆναι εἰς τὴν ἀποστολὴν. Δῆλον οὖν, ὅτι μία ἐξουσία Υἱοῦ, καὶ Πνεύματος, καὶ Πατρὸς. Σημειῶσαι δὲ, καὶ τὸ, « Διὰ, » ἐπὶ τοῦ Πατρὸς κείμενον, καὶ πρῶτον τὸν Υἱὸν ἑνομασθέντα, διὰ τοὺς αὐτὰ περιεργαζομένους αἰρετικούς. Εὐκαίρως δὲ ἀνεμνήσκει τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἀναστάσεως, ἵνα κείσῃ αὐτοὺς μηκέτι τῷ νόμῳ προσέχειν, τῷ μηδὲν ὑπὲρ αὐτῶν εἰσενεγκόντι· ἀλλὰ τῷ Χριστῷ, τῷ ὑπὲρ αὐτῶν ἀποθανόντι καὶ ἀναστάντι· καὶ ὅτι τὸ τοιοῦτου ἀφίστασθαι εὐεργέτου, μεγάλης ἀγνωμοσύνης. Λέγεται δὲ αὐτὸν ἐγείρειν ὁ Πατήρ, καὶ διὰ τὴν τῶν ἀκρατῶν ἀσθένειαν, καὶ διότι εἰς τὸν Πατέρα πάντα ἀναφέρονται, ὅσα ὁ Υἱὸς ποιεῖ. Οὐ γὰρ δήπου αὐτὸς ἑαυτὸν ἐγείρειν ἀδύνατος ἦν, ὅς καὶ τοῖς εἰς αὐτὸν πιστεύουσι 41 δέδωκε νεκροῦς ἐγείρειν ἀπὸ σκιᾶς μόνης τῶν σωμάτων αὐτῶν.

« Καὶ οἱ σὺν ἐμοὶ πάντες ἀδελφοί. » Ἐπειδὴ διέβαλλον αὐτὸν ὡς μόνον ταῦτα κηρύττοντα, δεικνυσιν νῦν 42 ὡς πολλοῦς καὶ ἄλλους ἔχει τῆς γνώμης κοινωνούς.

« Ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Γαλατίας. » Ὅρα τὸν θυμὸν καὶ τὴν ἰδύνην. Οὐ γὰρ εἶπε, Τοῖς ἀγαπητοῖς, τοῖς ἡγιασμένοις, οὐδὲ, Ταῖς Ἐκκλησίαις τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἀπλῶς, « Ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Γαλατίας. » Ἐπεὶ δὲ καὶ διεστασίαζον, εἰκότως καὶ πολλὰς Ἐκκλησίας τούτους ὀνομάζει· ἅμα δὲ καὶ ἐντερέπων αὐτοὺς, συνάγει εἰς ἓν διὰ τοῦ ὀνόματος τούτου. Οἱ γὰρ εἰς πολλὰ διηρημένοι οὐ δύνανται ταύτη καλεῖσθαι ἡ ἑπιστολὴ, ἡ συμφωνία δὲ ἁπλοῦς.

« Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη. » Ἐπειδὴ ἐκινδύνουν τῆς χάριτος ἐκπεσεῖν, ἐκ τοῦ προσέχειν τῷ νόμῳ, ἐπεύχεται ταύτην αὐτοῖς· καὶ ἐπειδὴ πολέμιους ἑαυτοῦ τοῦ Θεοῦ ἐποίησαν, ἰστώντας τὰ νομικὰ, ἀ ἐκεῖνος κατήργησε, πρὸς τὴν εἰρήνην αὐτοὺς ἐπανάγει.

« Ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς. » Ὁ Θεὸς Πατὴρ ὁμῶν ἐγένετο. Πόθεν; Ἀπὸ τοῦ νόμου, πρὸς ὃν κατήντα, ἢ ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος τοῦ Χριστοῦ; Πῶς οὖν ἀποστρέψετε τὸν εὐεργέτην; Σημειῶσαι δὲ τὸ, « Ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς, » χωρὶς τοῦ ἄρθρου κείμενον, διὰ τοὺς ἰλάττοσα εἰσάγοντας τὸν Υἱὸν, ἐκ τοῦ τὸν Ἰωάννην λέγειν· « Καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος, » χωρὶς ἄρθρου.

« Καὶ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Οὐχ ὁ νόμος ἡμῶν κύριος, ἀλλ' ὁ Χριστὸς Ἰησοῦς. Καὶ αὐτὰ δὲ τὰ ὀνόματα, τῆς εὐεργετίας ἐνδεικτικά. Ἰησοῦς γὰρ, ὡς ἀπὸ τῶν ἀμαρτιῶν σώσας τὸν λαόν· καὶ Χριστὸς δὲ, ἀπὸ τῆς τοῦ Πνεύματος χρίσεως, ἦν ὑπὲρ ἡμῶν ἐχρίσθη, ἀγιάσας τὴν φύσιν ἐν τῷ προσλήμματι, καὶ δοὺς ἡμῖν οὕτως ὀνομάζεσθαι.

« Τοῦ δόντος ἑαυτὸν περὶ τῶν ἀμαρτιῶν ἡμῶν. » Ἰδοὺ ἑαυτὸν δέδωκεν· οὐκ ἄρα ὡς δούλος ὑποφύγη

Variæ lectiones.

41 πιστεύουσι m. 42 αὐ ὁ.

σεν. Ὅταν οὖν ἀκούσης, αὐτὸν ὑπὸ τοῦ Πατρὸς δε-
δοσθαι, τὴν εὐδοκίαν καὶ τὴν θέλησιν ἐννοεῖ τοῦ Πα-
τρὸς. Ἔδωκε δὲ ἑαυτὸν, ἵνα ἀπαλλάξῃ ἡμᾶς τῶν
ἁμαρτιῶν, ὧν ὁ νόμος ἀπαλλάξαι οὐκ ἴσχυε. Πῶς
οὖν τὸν ἀπαλλάξαντα ἀφέντες, τῷ νόμῳ προσέχετε,
τῷ μηδὲν ὠφελήσαντι ;

« Ὅπως ἐξέλθῃται ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ ἐνεστώτος αἰῶνος
πονηροῦ. » Ἐνταῦθα οἱ Μανιχαῖοι ἐπισηδῶσι τῷ
ῥητῷ, λέγοντες, ὅτι Ἰδοὺ πονηρὸν ἐκάλεσε τὸν ἐνε-
στῶτα αἰῶνα, ἥτοι τὴν ζωὴν ἡμῶν. Οὐκ ἔστι δὲ
τοῦτο. Οὐτε γὰρ αἱ ἡμέραι πονηραὶ αὐταὶ καθ' ἑαυτάς
(τίς γὰρ πονηρία τοῦ ἡλιακοῦ δρόμου, ἢ τοῦ διαστή-
ματος τῶν ἡμερῶν ;) Οὐτε ἡ ζωὴ ἡμῶν αὐτὴ καθ'
ἑαυτὴν πονηρὰ ἔστι· πῶς γὰρ, ἐν ἧ τὸν Θεὸν ἐπι-
γινώσκουμεν, καὶ περὶ τῶν μελλόντων φιλοσοφοῦμεν ;
ἀλλ' αἰῶνα πονηρὸν, τὰς πράξεις φησὶ τὰς πονηράς,
καὶ τὴν διεφθαρμένην προαίρεσιν. Ὡσπερ⁴³ καὶ
ἡμεῖς εἰκόθαμεν λέγειν, Κακὴν ἔσχον ἡμέραν, οὐ τὸν
καιρὸν, ἀλλὰ τὴν περίστασιν, καὶ τὴν πρᾶξιν δια-
θέλλοντες. Οὐ γὰρ ἵνα ἡμᾶς ἀποκτείνῃ, καὶ ἐκβάλῃ
τῆς παρουσίας ζωῆς, διὰ τοῦτο ἀπέθανεν ὁ Χριστός,
ἀλλ' ἵνα τῶν πονηρῶν πράξεων ἀπαλλάξῃ τοῦ λοιποῦ.
Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν ἄνωγετός, ὅτι Ἔδωκεν ἑαυτὸν ὑπὲρ
τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, τούτεστιν, Ἠλευθέρωσεν ἡμᾶς
τῶν προγεγονότων πταισμάτων· λέγει λοιπὸν, ὅτι
καὶ πρὸς τὸ μέλλον ἀσφάλειαν ἔδωκεν, ἵνα ἐξέλθῃται
ἡμᾶς τῆς πονηρᾶς διαγωγῆς. Ὁ νόμος δὲ, οὐτε τὰ
μέλλον ἐνίσχυε.

« Κατὰ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἡμῶν. » C
Ἐπειδὴ ἐνόμιζον ἐκαίνοι ὅτι τοῦ Θεοῦ παρακούουσι
ἀφέντες τὸν νόμον, διορθοῦναι τὴν ὑπόνοιαν αὐτῶν,
δεικνύς ὅτι θέλημα τοῦ Πατρὸς ἔστι, τὸ διὰ τοῦ Υἱοῦ
ἐλευθερωθῆναι. Ὁρᾷ δὲ ὅτι οὐκ εἶπε, Κατ' ἐπιτα-
γὴν τοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ, « Κατὰ τὸ θέλημα, » του-
τέστι, τὴν εὐδοκίαν. Εἶπὼν δὲ Πατέρα ἡμῶν τὸν
Θεὸν, πάλιν τοῦ εὐεργέτου ὑπομιμνήσκει Χριστοῦ,
ὃς τὸν αὐτοῦ Πατέρα, καὶ ἡμῶν Πατέρα ἐποίησε.
Πῶς οὖν τούτου ἀφίστασθε ;

« Ἡ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν. »
Οὐδαμοῦ ἀλλαχού ἐν προομιόις τὸ, « Ἀμήν, » θεῖς,
ἐνταῦθα τέθεικε· δεικνύς ὅτι ὁ λόγος ἀπρητισμένος
ἐστὶν αὐτῷ, καὶ πρὸς τὴν κατηγορίαν τῶν Γαλατῶν
ἱκανὰ τὰ εἰρημένα· καὶ γὰρ ἀναμνήσας τῶν ἀπά-
των τοῦ Θεοῦ εὐεργεσιῶν, ἐξ ὧν κατεκρίνοντο οὗτοι,
ἀφιέντες τὸν εὐεργετήσαντα⁴⁴ Χριστόν· εἶτα ἐκ-
πλαγεῖς ταύτας, καὶ μηκέτι μηδὲν δυνάμενος ἄλλο
περὶ αὐτῶν ἐξεῖπειν, εἰς δοξολογίαν κατακλείει τὸν
λόγον.

« Θαυμάζω ὅτι οὕτω ταχέως μετατίθεσθε ἀπὸ τοῦ
καλῆσαντος ὑμᾶς ἐν χάριτι Χριστοῦ. » Δείκνυσιν
ὅτι μεγάλην τινὰ ὑπόληψιν περὶ αὐτῶν εἶχε. Θαυ-
μάζω γὰρ, φησὶν, εἶχε ὑμεῖς οἱ τοσαῦτα πεπνηκό-
τες ἐν τῇ πίστει, οὕτω ταχέως μετατίθεσθε. Δύο δὲ
τὰ ἐγκλήματα, τὸ τε, « Μετατίθεσθε, » καὶ τὸ, « Τα-
χέως· » ὥστε μηδὲ χρόνου δεῖσθαι τοὺς ἀπατώντας·
ὅπερ κουφότης⁴⁵ τῶν παραδεχομένων κατηγορεῖ.

A herili jussu operatus est. Cum igitur audis ipsum a
Patre datum esse, benevolentiam Patris et volunta-
tem intellige. Dedit autem seipsum, ut liberet nos
a peccatis, a quibus lex liberare non valuit. Quo-
modo igitur liberatore vestro dimisso, legi atten-
ditis, quæ nihil vobis profuerit ?

« Ut eriperet nos ex præsentī sæculo malo. »
Hic Manichæi textui vim faciunt, dicentes, Ecce,
sæculum præsens, sive vitam nostram, malum ap-
pellavit. Hoc autem non est ita. Neque enim dies
ipsæ per se malæ sunt. Quæ enim pravitas cursus
solaris, vel dierum intervalli ? Neque vita nostra
per sese prava est ; quomodo enim in qua Deum
agnoscimus, ac de futuris philosophamur ? Sed sæ-
culum pravum, operationes pravas dicit, et cor-
ruptam voluntatem : quemadmodum nos consuevi-
mus dicere, Malum habui diem, non tempus, sed
circumstantiam et actionem accusantes. Non enim
ut nos occidat et ejiciat e præsentī vita, propterea
mortuus est Christus ; verum ut a pravis operibus
deinceps nos liberet. Cum enim supra dixisset,
Dedit seipsum pro peccatis nostris, hoc est, Libera-
vit nos a præteritis sceleribus ; posthac ait quod et
in futurum dedit nobis securitatem, ut nos a mala
conversatione eximat. Lex autem nequo præterita
peccata delevit, nec ad futura valuit.

προγεγονότα ἁμαρτήματα ἐξήλειφεν, οὐτε πρὸς τὸ

327 « Secundum voluntatem Dei et Patris no-
stri. » Quia putabant illi quod Deo non obtempera-
rent dimittentes legem, suspicionem eorum corri-
git, ostendens voluntatem Patris esse, quod per
Filium liberaremur. Vides autem quod non dixerit,
Juxta mandatum Patris, sed, « Secundum volunta-
tem, » hoc est, beneplacitum. Dicens autem Deum
Patrem nostrum, rursus benefactoris commone-
facit Christi, qui Patrem suum, nostrum etiam Pa-
trem fecit. Qui igitur ab hoc defecitis ?

VERS. 5. « Cui gloria in sæcula sæculorum.
Amen. » Cum nusquam alibi in exordiis « Amen »
posuerit, hic ponit, indicans quod sermo ejus con-
summatum sit, et quæ dixisset, ad Galatarum accu-
sationem abunde satis esse. Etenim mentione facta
inenarrabilium Dei beneficiorum, ex quibus con-
demnabantur illi, quod Christum benefactorem di-
misissent ; deinde admiratus ea, nec quidquam
aliud de illis enuntiare valens, doxologia sermonem
claudit.

VERS. 6. « Miror quod adeo cito transferimini ab
eo qui vocavit vos per gratiam Christi. » Indicat
quod maguam de ipsis habuerit opinione. Miror
enim, inquit, quod vos qui adeo in fide laborastis,
tam cito transferimini. Duæ culpæ sunt, et quæ
« Transferimini, » et quod « Cito, » ut ne tempora-
quidem opus habeant impostores : quod levitatem
excipientium imposturam reprehendit. Nec dixit,

Varia lectiones.

⁴³ ἢ ο. ⁴⁴ ὥστε ο. ⁴⁵ εὐεργετήν ο. ⁴⁶ κουφότητος ο.

Translati estis, sed, « Transferimini, » hoc est, A Nondum credo, nec arbitror consummatam esse fraudem. Considera hic sapientiam. Quia lege detenti Patri servire putabantur, A Patre, inquit, transferuntur, qui animum legi adhibent. Nam « ab eo, » inquit, « qui vocavit vos, » hoc est, Patre. « Per gratiam Christi, » Id est, ut justificemini per Christum : non ex operibus, sed gratia. Filius enim exhibet remissionem in gratia, Pater autem ad hanc vocat.

VERS. 7. « Ad aliud Evangelium, quod non est aliud, nisi sunt aliqui qui vos conturbant, et volunt pervertere Evangelium Christi. » Quia suam imposturam seductores Evangelium vocabant, ipse adversus nomen illud pugnans, Non est, inquit, aliud Evangelium, præterquam quod accepistis. B Unum enim est, rectam et sinceram opinionem continens, quod ego prædicavi : nisi jam sint qui turbent oculos animarum vestrarum, et faciant alia pro aliis cernere, volentes subvertere Evangelium Christi. At non totum Evangelium subvertebant, verum de Sabbato et Circumcisione solum mandatum subintroduxerunt. Attamen indicat quod exituum quiddam perperam factum, universum Evangelium invertat : perinde 328 ac qui regii numismatis quiddam amputaverit, totum numisma adulterinum reddidit. Observa autem istud, propter eos qui dicunt, hoc esse modicum atque adeo condonandum. Arripiunt autem hoc dictum Marcionistæ, asserentes hinc non quatuor, sed unicum C Evangelium admittendum, quod ipsi nempe confuse et mutilate composuerunt. Ecce enim, inquit, Paulus unicum Evangelium esse dicit. Ecquid hoc ? Nam et nos quatuor unum dicimus, secundum concentum nimirum. Neque enim Paulus de numero nunc dicit, verum de dissonantia. Quia enim dissonat impostorum prædicatio, ideo non est Evangelium, ut si consonaret, esset Evangelium, hoc est, prædicatio apostolica. Proinde manifestissimæ nugæ sunt quæ Marcion hic profert.

VERS. 8. « Sed licet nos, aut angelus de cælo evangelizet vobis præterquam quod evangelizavimus vobis, anathema sit. » Ne quis dicat quod ambitione ductus, sua dogmata jactat, seipsum devovet. Quia vero ad auctoritatem et dignitatem personarum confugiebant, ac Petrum cum suis, et Jacobum proferebant, eam ob causam angelorum etiam meminuit. Adjecit autem, « De cælo, » quandoquidem et sacerdotes angeli vocabantur. Ne igitur de sacerdotibus hæc dici putes, cæli appositione superas potentias significavit. Nec dixit, Si contraria prædicent, Sed, Si parum quiddam annuntient præter id quod annuntiavimus. Per hoc igitur quod angelos anathematizat, omnem auctoritatem ejicit ; quod vero seipsum, omnem societatem. Ne enim mihi dicas, En coepostoli tui diversum prædicant ;

Καὶ οὐκ εἶπε, Μετέθεσθε, ἀλλὰ, « Μετατίθεσθε, » τούτέστιν, Οὐδέπω πιστεύω, οὐδὲ ἠγοῦμαι ἀπεισιμμένην εἶναι τὴν ἀπάτην. Ὅρα δὲ σοφίαν. Ἐπειδὴ τοῦ νόμου ἐχόμενοι, ζῶντο θεραπεύειν τὸν Πατέρα, φησὶν, ὅτι ἀπὸ τοῦ Πατρὸς μετατίθενται οἱ τῷ νόμῳ προσέχοντες. « Ἀπὸ γὰρ « τοῦ καλέσαντος ὑμᾶς, » φησὶ, τούτέστι, τοῦ Πατρὸς. « Ἐν χάριτι Χριστοῦ, » τούτέστιν, ὥστε δικαιωθῆναι ὑπὸ Χριστοῦ, οὐκ ἐξ ἔργων, ἀλλὰ χάριτι. Ὁ μὲν γὰρ Υἱὸς παρέχει τὴν ἀφ᾽-σιν ἐν χάριτι· ὁ δὲ Πατὴρ πρὸς ταύτην καλεῖ.

« Εἰς ἕτερον Εὐαγγέλιον, ὃ οὐκ ἔστιν ἄλλο, εἰ μὴ τινές εἰσιν οἱ ταρασσόντες ὑμᾶς, καὶ θέλοντες μεταστρέψαι τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ. » Ἐπειδὴ τὴν ἑαυτῶν ἀπάτην οἱ πλάνοι Εὐαγγέλιον ἐκάλουν, αὐτοὺς καὶ πρὸς τὸ ὄνομα μάχεται, καὶ φησὶν, ὅτι οὐκ ἔστιν ἄλλο Εὐαγγέλιον παρ' ὃ παρελάβετε. Ἐν γὰρ ἔστι τὸ τὴν ὀρθοδοξίαν περιέχον ^α, ὃ ἐγὼ ἐκῆρυξα· εἰ μὴ ἴδρα τινὲς τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν ψυχῶν ὑμῶν ταρασσουσι, καὶ ποιῶσιν ἕτερα ὄνθ' ἐτέρων ὄραν, θέλοντες μεταστρέψαι τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ. Καὶ μὴν οὐκ ὄλον τὸ Εὐαγγέλιον ἀνέτρεπον, ἀλλὰ τὴν περὶ τοῦ Σαββάτου καὶ τῆς Περιτομῆς μόνον ἐντολὴν παρείστηγον· ἀλλ' ὁμῶς δείκνυσιν, ὅτι καὶ μικρὸν παραποιηθὲν, τὸ ὄλον Εὐαγγέλιον ἀνατρέπει· ὡσπερ καὶ ὁ τοῦ βασιλικοῦ νομίσματος μικρὸν τι περικόψας, τὸ ὄλον νόμισμα κίθδῳλον ἐργάσατο. Σημειῶσαι δὲ τοῦτο, διὰ τοὺς λέγοντας, ὅτι τότε μικρὸν ἔστι καὶ συγχωρητέον. Δράσσονται ἐκ τοῦ βῆτου οἱ Μαρκιωνισταὶ, καὶ φασιν, ἐντεῦθεν δεῖν μὴ τὰ τέσσαρα, ἀλλ' ἐν δέχεσθαι Εὐαγγέλιον, ὃ αὐτοὶ συγγέροντες [f. χέαν.] καὶ περικόψαντες συνέθηκαν. Ἰδοὺ γὰρ, φασιν, ὁ Παῦλος ἐν εἶναι λέγει Εὐαγγέλιον. Καὶ τί τοῦτο ; Καὶ ἡμεῖς τὰ τέσσαρα ἐν εἶναι λέγομεν, κατὰ γε τὴν συμφωνίαν· οὐδὲ γὰρ Παῦλος περὶ ἀριθμοῦ λέγει νῦν, ἀλλὰ περὶ διαφωνίας. Αὐτοὶ γὰρ, φησὶ, διαφωνεῖ τὸ τῶν πλάνων κήρυγμα, διὰ τοῦτο οὐκ ἔστιν Εὐαγγέλιον, ὡς εἰ γε συνεφώνει, ἦν ἂν Εὐαγγέλιον, τούτέστι, κήρυγμα ἀποστολικόν. Ὅστε φλυαρία σαφῆς τὰ τοῦ Μαρκίωνος.

« Ἀλλὰ κἂν ἡμεῖς, ἢ ἄγγελος ἐξ οὐρανοῦ εὐαγγελίζηται ὑμῖν παρ' ὃ εὐηγγελισάμεθα ὑμῖν, ἀνάθεμα ἔστω. » Ἴνα μὴ τις εἴπῃ, ὅτι διὰ φιλοδοξίαν τὰ οικεῖα συγκροτεῖ δόγματα, καὶ ἑαυτὸν ἀναθεματίζει. Ἐπειδὴ δὲ καὶ εἰς ἀξιώματα κατέφευγον, καὶ τοὺς περὶ Πέτρον προέφερον καὶ Ἰάκωβον· διὰ τοῦτο καὶ ἀγγέλων ἐμνήσθη. Προσέθηκε δὲ τὸ, « Ἐξ οὐρανοῦ, » ἐπειδὴ καὶ οἱ ἱερεῖς, ἄγγελοι ἐκαλοῦντο. Ἴνα γοῦν μὴ περὶ ἱερῶν ὑπολάβῃς λέγεσθαι, τῆ τοῦ οὐρανοῦ προσθήκῃ τὰς ἀνω δυνάμεις ἐδήλωσε. Καὶ οὐκ εἶπεν, ὅτι Ἐάν ἐναντία καταγέλλωσιν. ἀλλὰ, κἂν μικρὸν τι εὐαγγελίζωνται, παρ' ὃ εὐηγγελισάμεθα. Διὰ μὲν οὖν [f. add. τοῦ] τοὺς ἀγγέλους ἀναθεματίζει, πᾶν ἀξίωμα ἐκβάλλει· διὰ δὲ τοῦ ἑαυτὸν, πᾶσαν οικειότητα. Μὴ γὰρ μοι εἴπῃς, ὅτι Οἱ συναπόστολοι σου κηρύττουσιν ἕτερα· οὐδὲ ἔμα-

Variæ lectiones.

^α παρ' ὅπερ ἐλάβ. ο. ^α παρέχον ο.

του φείδομαι ἕτερα κηρύσσοντος. Οὐχ ὡς καταγι-
νώσκων δὲ τῶν ἀποστόλων ταῦτα φησιν, ἀλλὰ βου-
λόμενος ἀποβράβηαι τὰ στόματα τῶν πλάνων, καὶ
δειξῆαι, ὅτι ἀξίωμα οὐ προσίεται, ὅταν ὁ λόγος περὶ
δογμάτων ᾗ.

« Ὡς προειρήκαμεν, καὶ ἄρτι πάλιν λέγω· Εἴ τις
ὑμᾶς εὐαγγελίζεται παρ' ὃ παρελάβετε, ἀνάθεμα
ἔστω. » Ἴνα μὴ νομίσωσιν ἀπὸ θυμοῦ, καὶ κατὰ
συναρπαγὴν ταῦτα εἰπεῖν αὐτὸν, δεῦτερον αὐτὰ τί-
θησι, δεικνύς ὅτι οὐκ ἀκρίτως, ἀλλὰ βεβαίως καὶ πα-
γίως κυρώσας ταῦτα παρ' ἑαυτῷ⁸⁹, οὕτως ἀπεφί-
νατο.

« Ἄρτι γὰρ ἀνθρώπους πείθω, ἢ τὸν Θεόν; ἢ
ζητῶ ἀνθρώποις ἀρέσκειν; » Μέλλει ἀπολογήσασθαι
περὶ ὧν ἐγκαλεῖται. Ἴνα τοίνυν μὴ ἐπαρῶσιν αὐτοὶ
ὡς τῷ διδασκάλῳ δικάζοντες, φησί· Μὴ νομίζετε
ὅτι ὑμῖν ἀπολοῦμαι, ἢ ὑμᾶς ζητῶ πείθειν, ἀλλὰ
πρὸς τὸν Θεὸν μοι ὁ πᾶς λόγος. Ὅθεν οὐδὲ ταῦτα
γράφω, τῆς παρ' ὑμῖν ἐπιτέμενος δόξης, καὶ ἵνα μα-
θητὰς ἔχοιμι, ἀλλὰ τῷ Θεῷ ἀπολοῦμαι ὑπὲρ
τῶν δογμάτων, καὶ οὐκ ἀνθρώποις ἀρέσκειν θέλων.
Ἡ καὶ οὕτως· Ἐπειδὴ διέβαλλον αὐτὸν, ὡς ἄλλα
παρ' ἄλλοις κηρύττοντα, καὶ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους
μεταβαλλόμενον, φησιν, ὅτι Ἄνθρώπους; πείθειν
σπουδάζω, καὶ τοῦτοι; ἀρέσκειν, ἢ τῷ Θεῷ; Εἰ γὰρ
ἀνθρώποις ἀρέσκειν ἤθελον, πάντως ἂν ἐποίησαν ὃ
λέγετε.

« Εἰ γὰρ ἔτι ἀνθρώποις ἤρεσκον, Χριστοῦ δοῦλος
οὐκ ἂν ἤμην. » Κατασκευάζει ὅτι οὐκ ἀνθρώποις
ἀρέσκειν σπουδάζει· καὶ πῶς ἂν ἢ αὐτοὺς κολακεύ-
σειεν, ἢ ἄλλα παρ' ἄλλοις κηρύξειεν; Εἰ γὰρ τοῦτο
ἐσπούδαζον, οὐκ ἂν ἀπέστην τῶν Ἰουδαίων, καὶ
προσηλθὼν τῷ Χριστῷ· οὐκ ἂν κατεφρόνησα συγ-
γενηῶν, φίλων, δόξης τῶσάυτης, καὶ εἰλόμην διω-
γμῶν, καὶ κινδύνων, καὶ ἀτιμίας.

« Γνωρίζω δὲ ὑμῖν, ἀδελφοί, τὸ εὐαγγέλιον τὸ
εὐαγγελισθὲν ὑπ' ἐμοῦ, ὅτι οὐκ ἔστι κατ' ἀνθρω-
πων. » Μέλλει δειξῆαι αὐτοῖς, ὅτι⁹⁰ μετέστη κατ'
ἀλήθειαν ἀπὸ τοῦ νόμου, καὶ διὰ τοῦτο μέμνηται
τοῦ προτέρου βίου, καὶ τῆς ἀθρόας μεταβολῆς· δει-
κνύς, ὅτι Οὐκ ἂν μετέστη⁹¹ ἀθρόον, εἰ μὴ θειοτέραν
τινὰ πληροφρίαν ἔσχε⁹². Διὸ καὶ φησιν, ὅτι « Οὐκ
ἔστι κατ' ἀνθρωπον τὸ εὐαγγέλιόν μου· » τούτεστιν,
οὐκ ἀνθρωπον ἔσχον διδάσκαλον, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ
Χριστοῦ γέγονα μαθητής.

« Οὐ γὰρ ἐγὼ παρ' ἀνθρώπου παρέλαβον αὐτὸ,
ἀλλὰ διὰ ἀποκαλύψεως Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Τοῦτο γὰρ
ἔλεγον οἱ διαβάλλοντες, ὅτι οὐχ ὡσπερ οἱ ἀπόστολοι,
αὐτήκοοι; ἐγένετο τοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ παρὰ ἀνθρώπων
παρέλαβε πάντα. Φησὶν οὖν, ὅτι Αὐτὸς ἐκεῖνος ἀπε-
κάλυψε μοι τὸ εὐαγγέλιον, ὃ καὶ τοὺς περὶ Πέτρον
μαθητεύσας.

« Ἦκούσατε γὰρ τὴν ἐμὴν ἀναστροφὴν ποτε ἐν
τῷ Ἰουδαϊσμῷ. » Πόθεν δὴλον ὅτι δι' ἀποκαλύψεως
θείας παρέλαβον τὸ εὐαγγέλιον; Ἐκ τῆς προτέρας
μου ἀναστροφῆς. Ὁ γὰρ τοιοῦτος διώκτης, πῶς ἂν

ne mihi ipsi quidem parco alia ab his prædicanti.
Non autem quod apostolos condemnet, hæc loqui-
tur; sed volens obstruere ora seductorum, atque
monstrare quod auctoritatem non admittit quando
de dogmatibus fit sermo.

VERS. 9. « Sicut prædiximus, et nunc iterum
dico: Si quis vobis evangelizaverit præter id quod
accepistis, anathema sit. » Ne arbitrentur eum ab
ira, aut animo correptum hæc dicere, rursus eadem
ponit, indicans quod non citra iudicium, sed firmi-
ter et solide apud se ista statuens, ita dixerit.

VERS. 10. « Modo enim hominibus suadeo, an
Deo? aut quæro hominibus placere? » Defensurus
est ea quorum causa accusatur. Ne igitur ipsi esse-
ratur, veluti præceptori jus dicentes: Ne cogite-
tis, inquit, quod apud vos defensionem parem, aut
vobis quæram persuadere: sed ad Deum om-
nis oratio mea dirigitur. Unde neque hæc scribo
cecu a vobis expetens gloriam, 329 et ut discipulos
habeam, sed Deo rationem reddens pro dogmatibus,
et non ut hominibus placeam. Vel sic: Quia calum-
niabantur eum, ceu alia apud alios prædicantem,
quique pro hominum conditione sese permutaret,
ait, Num hominibus suadere studeo, illisque placere,
an Deo? Nam si hominibus placere vellem,
facerem omnino quod dicitis.

« Si enim adhuc hominibus placerem, Christi
servus non essem. » Confirmat quod non studeat
hominibus placere. Et qua tandem ratione ipsis adu-
laretur, et alia apud alios prædicaret? Si enim,
inquit, hoc studium meum fuisset, non defecissem a
ritibus Judæicis, et accessissem Christo, nec con-
temptis amicis atque cognatis, tantaque gloria, per-
secutiones, pericula et contumeliam elegissem.

VERS. 11. « Notum autem vobis facio, fratres,
Evangelium quod prædicatum est a me, quod non
est secudum hominem. » Demonstraturus est eis
quod vere a lege destiterit; ideoque pristinae vitæ
meminit, et repentinæ mutationis suæ: ostendens
quod non adeo repente a Judaismo defecisset, ni
diviniorem aliquam certitudinem habuisset. Hinc
etiam, inquit, « Evangelium meum non est secun-
dum hominem, » hoc est, non hominem habui
præceptorem, sed ipsius Christi fui discipulus.

VERS. 12. « Non enim ego ab homine accepi
illud, sed per revelationem Jesu Christi. » Hoc
enim objiciebant calumniatores, quod non, ut apo-
stoli reliqui, ipse audivisset Christum, sed ab
hominibus accepisset omnia. Ait igitur: Ille ipse
revelavit mihi Evangelium, qui Petri sodales insti-
tuit.

VERS. 13. « Audivistis enim meam conversatio-
nem aliquando in Judaismo, » Unde planum est
quod per divinam revelationem acceperim Evange-
lium? Ex priori, inquit, conversatione mea. Cum

Varisæ lectiones.

⁸⁹ περὶ ἑαυτοῦ ο. ⁹⁰ εἰ ο. ⁹¹ μετέστην ο. ⁹² ἔσχε ο.

enim talis tantisque essem persecutor, quomodo, A quæso, tam subito permutatus essem, ni divina aliqua revelatio traxisset me? Quod enim vehemens eram persecutor, inde perspicuum est, quod vel vos Galatæ, qui tanto intervallo a Judæa distatis, audiveritis.

« Quod supra modum persequebar Ecclesiam Dei, ac depopulabar eam. » Animadvertite quomodo singula cum exaggeratione ponit. Non enim dixit, Persequebar, sed, Cum omni excessu : nec hoc solum, verum etiam « Depopulabar, » hoc est, Suffodere ac diruere conabar : hoc enim depopulatoris opus est.

VERS. 14. « Et proficiebam in Judaismo supra multos coætaneos in genere meo, abundantius æmulator existens paternarum mearum traditionum. » Præ omnibus, inquit, qui erant illis temporibus, multum fervoris **330** ostendebam, ac in bello adversus Ecclesiam progrediebar : vel, quia Celebris eram, et in pretio apud Judæos. Ne existimes autem quod vanæ gloriæ isthæc res fuerit, vel indignationis, sed zeli. Quod si igitur adversus Ecclesiam pro nulla humana re pugnabam, sed ex zelo Dei, etiamsi per errorem, qua ratione jam nunc quando veritatem agnovi, humanæ gloriæ amore diversa prædicarem, et non quæ veritas postulat, et Christus me docuit?

VERS. 15. « Quando autem placuit Deo, qui me segregavit ex utero matris meæ. » Si ab utero matris segregatus erat ad Evangelium et electus a Deo, omnino per divinam quampiam providentiam relictus est interea temporis in Judaismo ; nimirum ut tam repentina ejus mutatio multos in fide firmaret et attraheret. Segregavit autem eum Deus, non per sortilegium, sed ex præscientia quod dignus erat.

« Et vocavit per gratiam suam. » Deus ob virtutem ejus vocavit eum. « Vas enim electionis, » inquit, « mihi est ^m. » Ipse autem insigni modestia præditus, per gratiam se vocatum esse dicit, non ob dignitatem, sed propter misericordiam.

VERS. 16. « Ut revelaret Filium suum in me. » Non dixit, Ut revelaret mihi, sed, In me : indicans quod non verbo tantum didicerit, verum etiam multo spiritu cor repletum fuerit, in interiorem hominem cognitione intincta, et Christo in eo loquente.

« Ut evangelizarem ipsum in gentibus. » Revelavit mihi Filium, non ut ipsum videam solum et agnoscam, verum ut aliis etiam depromam. Non enim credere tantummodo, verum et eligi, a Deo fuit. Quomodo igitur dicitis me ab hominibus doctum esse? Non simpliciter autem, Ut evangelizarem ipsum, dixit, sed, « In gentibus. » Quomodo igitur gentibus circumcisionem prædicavero?

« Protinus non contuli cum carne et sanguine. » Hoc est, Non sum collocutus apostolis : hos enim

^m Act. ix, 15.

ἄθρως μετεδλήθην, εἰ μὴ θεῖα τις ἀποκάλυψις ἐλκυσέ με ; Ὅτι γὰρ σφοδρὸς ἤμην διώκτης, ὄηλον ἀπὸ τοῦ καὶ ὑμᾶς ἀκοῦσαι τοὺς Γαλάτας, τοὺς τοσοῦτον διεστηκότας ^m τῆς Ἰουδαίας.

« Ὅτι καθ' ὑπερβολὴν ἐδίωκον τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐπόρθουν αὐτήν. » Ὅρα πῶς, ἕκαστον μετὰ ἐπιτάσεως τίθησιν. Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἐδίωκον, ἀλλὰ, Μεθ' ὑπερβολῆς πάσης. Καὶ οὐ μόνον τοῦτο, ἀλλὰ καὶ, « Ἐπόρθουν » τουτέστι, Κατασκάψαι ἐπιχειροῦν, καὶ ἀφανίσαι · τοῦτο γὰρ πορθητοῦ ἔργον ^m.

« Καὶ προέκοπτον ἐν τῷ Ἰουδαϊσμῷ ὑπὲρ πολλοὺς συναηλικιώτας ἐν τῷ γένει μου, περισσοτέρως ζηλωτῆς ὑπάρχων τῶν πατριῶν μου παραδόσεων. » **B** Ὑπὲρ πάντας, φησὶ, τοὺς κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον, θερμότητα πολλὴν ἐνεδεικνύμεν, καὶ προέκοπτον εἰς τὸν κατὰ τῆς Ἐκκλησίας πόλεμον · ἢ, ὅτι Ἐντιμος ἤμην παρὰ Ἰουδαίους. Μὴ νομίσης δὲ, ὅτι κανοδοξίας ἦν τὸ πρᾶγμα, ἢ θυμοῦ, ἀλλὰ ζήλου. Εἰ τοίνυν τὰ κατὰ τῆς Ἐκκλησίας οὐ δι' ἀνθρώπων ἵτι ἐποίησεν, ἀλλὰ κατὰ ζῆλον Θεοῦ, εἰ καὶ πεπλανημένως · πῶς νῦν, ὅτε τὴν ἀλήθειαν ἐπέγνω, δόξης ἔρωτι ἀνθρωπίνης κηρύττοιμι ἂν ἄλλα καὶ ἄλλα, καὶ οὐχ ἢ ἡ ἀλήθεια ἀπαιτεῖ, καὶ ὁ Χριστὸς με ἐδίδαξεν ;

« Ὅτε δὲ εὐδόκησεν ὁ Θεὸς, ὁ ἀφορίσας με ἐκ κοιλίας μητρὸς μου. » Εἰ ἐκ κοιλίας μητρὸς ἀφορίστο πρὸς τὸ Εὐαγγέλιον, καὶ ἐξελέγη παρὰ Θεοῦ, πάντως διὰ τινα οἰκονομίαν τὸν μεταξὺ χρόνον κατελείφθη ἐν τῷ Ἰουδαϊσμῷ · ἵνα δηλαδὴ ἡ οὕτως ἀθρόα αὐτοῦ μεταβολὴ πολλοὺς πιστώσεται καὶ ἐπισπάσεται. Ἀφορίσας δὲ αὐτὸν ὁ Θεὸς, οὐ κατὰ ἀποκλήρωσιν, ἀλλὰ κατὰ πρόβησιν τοῦ ἄξιον εἶναι.

« Καὶ καλέσας διὰ τῆς χάριτος αὐτοῦ. » Ὁ μὲν Θεὸς διὰ τὴν ἀρετὴν αὐτοῦ ἐκάλεσεν αὐτόν. « Σκεῦος γὰρ ἐκλογῆς μοι, » φησὶν, « ἔστιν. » Αὐτὸς δὲ μετροφρονῶν, διὰ τῆς χάριτος, φησὶ, κληθῆναι, οὐ κατ' ἄξίαν, ἀλλὰ δι' ἔλεον.

« Ἀποκαλύψαι τὸν Υἱὸν αὐτοῦ ἐν ἐμοί. » Οὐκ εἶπεν, Ἀποκαλύψαι ἐμοί, ἀλλ' Ἐν ἐμοί · δεικνύς ὅτι οὐ λόγῳ μόνον ἔμαθεν, ἀλλὰ καὶ πολλοῦ πνεύματος ἐπληρώθη τὴν καρδίαν, εἰς τὸν ἐντὸς ἀνθρώπων τῆς γνώσεως ἐμβαφείσης, καὶ τοῦ Χριστοῦ ἐν αὐτῷ **D** λαλοῦντος.

« Ἴνα εὐαγγελίζωμαι αὐτὸν ἐν τοῖς ἔθνεσιν. » Ἀπεκάλυψέ μοι τὸν Υἱόν, οὐχ ἵνα αὐτὸν ἴδω μόνον, ἀλλ' ἵνα καὶ εἰς ἄλλους ἐξενέγκω. Οὐ γὰρ τὸ πιστεῦσαι μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ χειροτονηθῆναι, παρὰ τοῦ Θεοῦ γέγονε. Πῶς οὖν λέγετε ὅτι παρὰ ἀνθρώπων ἐδιδάχθη ; Οὐχ ἀπλῶς δὲ, Ἴνα εὐαγγελίζωμαι αὐτόν, ἀλλ', « Ἐν τοῖς ἔθνεσιν. » Ὅστε, πῶς ἂν τοῖς ἔθνεσι κηρύξαιμι περιτομὴν ;

« Εὐθέως οὐ προσανεθέμην σαρκὶ καὶ αἵματι. » Τουτέστιν, Οὐκ εἰς λόγον ἦλθον τοῖς ἀποστόλοις ·

Varie lectiones.

^m ἀφαστηκότας m. ^m πορθούντος ο.

τούτους γὰρ σάρκα καὶ αἷμα καλεῖ, ἀπὸ τῆς φύσεως αὐτούς ὀνομάζων · ἢ ἀπλῶς περὶ πάντων ἀνθρώπων τοῦτο φησιν, ὅτι Παρ' οὐδενὸς ἀνθρώπου ἔμαθόν τι.

« Οὐδὲ ἀνῆλθον ⁸⁸ εἰς Ἱεροσόλυμα πρὸς τοὺς πρὸ ἐμοῦ ἀποστόλους. » Πῶς οὖν ταῦτα φησιν ὁ Ἀπόστολος; ἄρα οὕτω τετύφωται, ὡς καὶ αὐτάρκη αὐτὸν ἐαυτῷ νομίζειν, καὶ μὴ δεῖσθαι συμβούλου; καὶ πῶς οὐκ ἤκουσε τοῦ λέγοντος · « Μὴ ἴσθι φρόνιμος παρὰ σεαυτῷ; » καὶ, « Οὐαὶ οἱ συνετοὶ παρ' ἑαυτοῖς; » Μὴ γένοιτο. Ἄλλ' ἐπειδὴ οἱ αὐτὸν διαβάλλοντες ἔλεγον, ὅτι Τοῖς ἀποστόλοις ἔπισθαι δεῖ, ἀλλ' οὐκ αὐτῷ · καὶ ὅτι Πρὸ αὐτοῦ ἦσαν ἐκεῖνοι ἀπόστολοι · ἠνιγκάσθη ταῦτα εἰπεῖν, ἵνα τοὺς πλάνους καταστείλῃ. Καὶ γὰρ ἄλογον ἦν, τὸν παρὰ Θεοῦ μαθόντα, ἀνθρώποις προσανέχειν λοιπόν. Οὐ τοίνυν ἀπονούμμενος ταῦτα λέγει, ἀλλ' ἵνα δείξῃ τοῦ οἰκείου κηρύγματος τὸ ἀξίωμα. Καὶ μὴν ἀπῆλθεν εἰς Ἱεροσόλυμα, ἀλλ' οὐχ ὥστε αὐτὸν μαθεῖν, ἀλλ' ὥστε ἐτέρους πείσαι, ὅτι καὶ τοῖς ἐν Ἱεροσολύμοις ταῦτα δοκεῖ. Ἐπειτα εὐθέως οὐκ ἀνῆλθε, τουτέστιν, ἐν προσιμίαις · μετὰ ταῦτα δὲ ἀνῆλθε, καὶ τότε ὑπὲρ τοῦ ἄλλους πείσαι.

« Ἄλλ' ἀπῆλθον εἰς Ἀραβίαν, καὶ πάλιν ὑπέστρεψα εἰς Δαμασκόν. » Τοὺς ἀγεωργήτους τόπους περιήει, καὶ ἀγρίους · εἰ γὰρ ἔμενε μετὰ τῶν ἀποστόλων, ἐνεποδίζετο ἂν τὸ κήρυγμα, καὶ οὐχ οὕτω ταχέως ἂν διεδόθη. Διὰ τοῦτο πρὸς τὰ ἀγριώτατα τῶν ἐθνῶν ἔτρεχεν. Ὅρα δὲ ταπεινοφροσύνην, πῶς τὰς πόλεις καταλέγων, οὐδαμοῦ εἶπεν ὅσους ἐπέστρεψε, καίτοι γε ἐν Δαμασκῷ οὕτω συνέχευε τοὺς Ἰουδαίους, ὡς καὶ ἐπιβουλεύθηται παρὰ τοῦ ἐθνάρχου. Οὕτως ἄρα οὐ φιλοτιμίας ἕνεκα ⁸⁹ λέγει, ἀ δοκεῖ λέγειν μέγαρα περὶ ἑαυτοῦ, ἀλλὰ τοῦ μὴ βλαθῆναι τὸ κήρυγμα, ἀπιστουμένου αὐτοῦ, ὡς εὐτελοῦς, καὶ μαθητῶν μαθητοῦ.

« Ἐπειτα μετὰ ἔτη τρία ἀνῆλθον εἰς Ἱεροσόλυμα, ἱστορῆσαι Πέτρον. » Καὶ τοῦτο ταπεινοφροσύνης, εἰ γε ὁ τοσαῦτα κατορθώσας ἀπῆει πρὸς Πέτρον, οὐκ ὠφελείας ἕνεκα, ἀλλ' ἱστορίας μόνης, τιμῶν ὡς μείζονα αὐτοῦ. Διὰ οὐδὲ εἶπεν, Ἰδεῖν Πέτρον, ἀλλ', « Ἰστορῆσαι. » ὅπερ οἱ τὰς μεγάλας πόλεις καὶ λαμπράς καταμανθάνοντας λέγουσιν, ὥσπερ καὶ ἡμεῖς ἀπίεμεν πρὸς ἀγίους ἀνδρας · μάλιν δὲ ἡμεῖς ὠφελείας ἕνεκεν, ἐκαίνοσ δὲ τιμῆς μόνης. ^D

« Καὶ ἐπέμεινα πρὸς αὐτὸν ἡμέρας δεκαπέντε. » Τὸ μὲν ἱστορῆσαι, τιμῆς σημεῖον · τὸ δὲ ἐπιμείναι, φιλίας καὶ ἀγάπης σφοδρᾶς. Οὐκ εἶπε δὲ, ὅτι Ἐδιδάχθην, ἀλλ', « Ἐπέμεινα πρὸς αὐτὸν, » ἀντὶ τοῦ, μετ' αὐτοῦ.

« Ἐτερον δὲ τῶν ἀποστόλων οὐκ εἶδον, εἰ μὴ Ἰάκωβον τὸν ἀδελφὸν τοῦ Κυρίου. » Διὰ μὲν τὸν Πέτρον ἀνέβη, οὕτως αὐτὸν ἐτίμα καὶ ἐπόθει· εἶδε ⁹⁰

^a Prov. III, 7. • Isa. V, 21.

Variæ lectiones

⁸⁸ ἀλλὰ οὐδὲ ἀπῆλθον ο. ⁸⁹ χάριν ο. ⁹⁰ ἦν δὲ καὶ Ἰάκωβος ο.

A carnem et sanguinem vocat, a natura eos nominans. Vel simpliciter de omnibus mortalibus hoc dicit, quod A nullo mortalium didici quidquam.

VERS. 17. « Nec ascendi Hierosolyma ad eos qui ante me fuerant apostoli. » Quare ista dicit Apostolus? Num adeo intinuerat, ut seipsum sufficere sibi putaret, nec opus habere consultore? Quare non auscultatus est ei qui dixit: « Ne sis prudens apud temetipsum? » et, « Væ illis qui prudentes sunt apud semetipsos? » Haudquaquam. Sed quia calumniatores ejus dicebant, quod Apostolos nos sequi oportet, non ipsum: et quod Apostoli ante ipsum fuerunt, coactus est hæc dicere, ut seductores cohibeat. Absurdum enim **331** erat, ut is qui a Deo didicisset, hominibus postea adhæreret. Non igitur arrogantia elatus hæc dicit, verum ut ostendat propria prædicationis suæ auctoritatem. Atqui profectus est Hierosolyma: non tamen ut ipse disceret, sed ut aliis persuaderet, quod hæc etiam Hierosolymis agentibus placeant. Deinde statim non ascendit, hoc est, in primordiis suis, postea vero ascendit, et tum quodque ut aliis persuaderet.

« Sed abiit in Arabiam, et iterum reversus sum Damascus. » Inculca loca circumibat, et agrestia. Si enim cum apostolis permansisset, impedita fuisset ejus prædicatione, nec adeo celeriter distributa. Ideo ad agrestiores gentes currebat. Vide autem ejus humilitatem: quomodo urbes et regiones commemorans, nusquam dixerit quod quantosve ad Christum converterit, quamvis Damasci adeo confundebat Judæos, ut insidiæ ei struerentur a præside. Proinde quæ magna de sese narrare videtur, profecto non ambitionis et laudis gratia dicit, sed, ne lædatur prædicatione, si ipse haud fide dignus ceu vilis ac discipulorum discipulus habeatur.

VERS. 18. « Deinde post annos tres ascendi Hierosolyma, ut viderem Petrum. » Et hoc humilitatis signum, siquidem is, qui tanta transegerat, ad Petrum abiit, non utilitatis gratia, sed solo visendi studio, honorans eum ceu se majorem. Propterea neque dixit, Ἰδεῖν, id est, Ut cernerem Petrum, sed Ἰστορῆσαι, id est, Ut viderem, et cum observatione intuerer: id quod magnas et præclaras urbes adscendentes dicunt, perinde ac nos abimus ad sanctos viros: sed nos potius utilitatis, ille vero solius honoris gratia.

« Et mansi apud eum diebus quindecim. » Illud quidem, Ut videret, honoris signum est: permanere autem, amicitiae charitatisque vehementis est argumentum. Non dixit autem quod illic doctus sit, sed, « Mansi apud eum, » pro, cum ipso.

VERS. 19. « Alium autem apostolorum vidi neminem, nisi Jacobum fratrem Domini. » Propter Petrum quidem ascendit, adeo ipsum honorabat ac

desiderabat. Vidit autem et Jacobum. Istius autem cum honore meminit, « Fratrem Domini » appellans, adeo ab omni invidentia alienus erat. Atqui si voluisset significare, potuisset dicere, Cleopæ filium; neque enim secundum carnem frater erat Domini, sed putabatur. Quomodo autem erat gnatus Cleopæ? Audi: Cleopas et Joseph fratres fuerunt: Cleopa absque liberis mortuo, Joseph excitavit ipsi semen, ac genuit hunc, aliosque fratres ejus, et Mariam, quam Cleopæ filiam, sororem Matris Domini Evangelium dixit: utpote quod Joseph patris potius curam erga Virginem, quam mariti affectum servavit.

332 VERS. 20. « Quæ autem scribo vobis, ecce coram Deo, non mentior. » Tanquam in foro judiciali rationem redditurus erat, ita verbis contendit, quo fide dignus habeatur.

VERS. 21-23. « Deinde veni in partes Syriæ et Ciliciæ. Eram autem ignotus facie Ecclesiis Judææ quæ erant in Christo. Solummodo audiverant quod Qui persequebatur nos aliquando, nunc prædicat fidem quam aliquando depopulabatur. » Ut Petrum solummodo videret, in Judæa demorans, rursus ex ea discedit, propterea quod et gentibus prædicare missus esset, et quod super alienum fundamentum ædificare nollet. Propterea et ignotus, inquit, eram in Judæa Christianis secundum faciem. Quomodo igitur prædicassem ipsis circumcisionem, qui facie erant illis incognitus? Propter hoc enim calumniabantur eum, quod in Judæa circumcisionem prædicasset. Tantum modo enim de me audiverant, quod ad Christum conversus essem, et quod ipsum prædicarem.

VERS. 24. « Et glorificabant Deum in me. » Hoc etiam est modestia. Non enim dixit, Ipsi admirabantur me, mei nomine consternabantur, sed totum gratiæ esse ostendit. « Deum » enim « glorificabant in me, » utpote qui totum perficiebat.

CAPUT II.

VERS. 1, 2. « Deinde post annos quatuordecim iterum ascendi Hierosolyma cum Barnaba, simul assumpto Tito. Ascendi autem secundum revelationem. » Prioris quidem ascensionis Petrus erat causa: secundæ vero Revelatio. Titum autem et Barnabam adduxit testes suæ prædicationis, quod apostolis placuisset.

« Et contuli cum ipsis Evangelium quod prædico inter gentes. » Hoc est, quod circumcisionis expertus est. Cujus autem rei gratia post tot annos cum illis contulit, cum debuisset in principio isthuc agere ac novisse, num recte vel secus curreret? Stolidum enim erat, ut is qui tot annos occurrisset, atque tanta perfecisset, opus haberet tandem ut disceat, num in vanum cucurrerit. Verum si ascendit ut ipse aliquid disceret de proprio cursu, ratione vacabat revera res isthæc. Quandoquidem vero animadverteret non paucos offendi, tanquam Petro quidem recipiente circumcisionem, ipso vero circumcisionem rejiciente, ac propterea in suspicio-

δὲ καὶ Ἰάκωβον· μετὰ τιμῆς δὲ καὶ τούτου μέμνηται, « τὸν ἀδελφὸν τοῦ Κυρίου, » εἰπὼν· οὕτω καὶ βα-
σκανίας ἀπήλλακτο. Καίτοι εἰ ἤθούλετο σημαίνει, εἶπεν ἂν, τὸν τοῦ Κλοπᾶ. Οὐδὲ γὰρ κατὰ σάρκα ἀδελφὸς ἦν τοῦ Κυρίου, ἀλλ' ἐνομιζέτο. Πῶς δὲ ἦν τοῦ Κλοπᾶ, ἄκουε· Κλοπᾶς καὶ Ἰωσήφ ἀδελφοὶ τοῦ Κλοπᾶ ἀπαιδοὶ τελευτήσαντο, ὁ Ἰωσήφ ἐξανέστησεν αὐτῷ σπέρμα, καὶ ἔτεκε τούτον, καὶ τοὺς ἄλλους αὐτοῦ ἀδελφοὺς, καὶ Μαρίαν ἦν τοῦ Κλοπᾶ οὖσαν, ἀδελφὴν τῆς τοῦ Κυρίου Μητρὸς τὸ εὐαγγέλιον εἶπεν· ὡς τοῦ Ἰωσήφ μᾶλλον πατὴρ καὶ κηδεμονίαν πρὸς τὴν Παρθένον, ἢ ἀνδρὸς διάθεσιν διασωσαντος.

« Α δὲ γράφω ὑμῖν, ἰδοὺ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, ὅτι οὐ ψεύδομαι. » Καθάπερ ἐπὶ δικαστηρίου μέλλον εὐθύναι ὑπέχειν, οὕτως ἐπαγωνίζεται τῷ λόγῳ ὡς ἂν ἀξιόπιστος δοκῇ.

« Ἐπειτα ἦλθον εἰς τὰ κλήματα [vulg. κλίμ.] τῆς Συρίας καὶ τῆς Κιλικίας. Ἦμην δὲ ἀγνωστὸς τῷ προσώπῳ ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Ἰουδαίας ταῖς ἐν Χριστῷ. Μόνον δὲ ἀκούοντες ἤσαν, ὅτι Ὁ διώκων ἡμᾶς ποτε, νῦν εὐαγγελίζεται τὴν πίστιν, ἣν ποτε ἐπέτραι. » Διὰ τὸ τὸν Πέτρον ἰδεῖν μόνον, ἐπιστᾶς τῇ Ἰουδαίᾳ, πάλιν μεθίσταται ταύτης, διὰ τε τὸ ἔθνεσιν ἀπεστάλθαι κήρυξ, καὶ τὸ, μὴ ἐπ' ἀλλότριον θεμέλιον ἀντίχεσθαι οἰκοδομεῖν. Διὸ καὶ ἠγνοοῦμην, φησὶ, τοὺς ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ Χριστιανοὺς κατ' ὄψιν. Πῶς οὖν ἂν αὐτοῖς ἐκίρυσθα περιτομὴν, ὁ μὴ δὲ κατ' ὄψιν αὐτοῖς γνωρίζομενος; Τοῦτο γὰρ διέβαλλον αὐτὸν, ὅτι ἐν Ἰουδαίᾳ περιτομὴν ἐκήρυξε. Μόνον γὰρ ἤκουον περὶ ἐμοῦ, ὅτι ἐπέστρεψα εἰς Χριστὸν, καὶ εὐαγγελίζομαι αὐτόν.

« Καὶ ἐδόξαζον ἐν ἐμοὶ τὸν Θεόν. » Καὶ τοῦτο μετριοφροσύνης. Οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτι Ἐθαύμαζόν με, ἐξεπλήττοντό με· ἀλλὰ τὸ πᾶν τῆς χάριτος ἔδειξεν ὁ. (Τὸν) γὰρ « Θεὸν ἐδόξαζον ἐν ἐμοί, » ὡς δὲ γλαβὴ τὸ ὄλον ἐργαζόμενον.

ΚΕΦΑΛΑ. Β'.

« Ἐπειτα διὰ δεκατεσσάρων ἐτῶν πάλιν ἀνέβην εἰς Ἱεροσόλυμα μετὰ Βαρνάβαν, συμπαραλιθῶν καὶ Τίτον. Ἀνέβην δὲ κατὰ ἀποκάλυψιν. » Τῆς μὲν προτέρας ἀναβάσεως Πέτρος ἦν ἡ αἰτία· τῆς δὲ δευτέρας, ἡ ἀποκάλυψις. Τίτον δὲ καὶ Βαρνάβαν ἐπέηγετο μάρτυρας τοῦ ἰδίου κηρύγματος, ὅτι ἀρεστοὺν ἔδοξε τοῖς ἀποστόλοις.

« Καὶ ἀνεθέμην αὐτοῖς τὸ εὐαγγέλιον, ὃ κηρύσσω ἐν τοῖς ἔθνεσι. » Τουτέστι, τὸ χωρὶς περιτομῆς. Τίνος δὲ ἔνεκεν μετὰ τὸσαῦτα ἔτη ἀνέθετο αὐτοῖς, δέον παρὰ τὴν ἀρχὴν τοῦτο ποιῆσαι, καὶ γυναιεῖτε καλῶς, εἴτε μὴ, τρέχει; Ἀνόητον γὰρ, τὸ τὸσαῦτα ἔτη δραμόντα, εἶτα μανθάνειν δεῖσθαι, εἰ ἄρα μὴ εἰς κενὸν ἔδραμεν. Ἄλλ' εἰ μὲν ὡς αὐτὸς μαθηρόμενος; περὶ τοῦ οἰκείου δρόμου ἀνήρχετο, ὅπως ἄλογον ἦν τὸ γινόμενον· ἐπεὶ δὲ πολλοὺς ὁρῶν σκανδαλιζομένους, ὡς τοῦ μὲν Πέτρου δευρομένου περιτομῆν, αὐτοῦ δὲ μὴ περιτέμνοντος, καὶ διὰ τοῦτο παρανομεῖν ὑποπεισουμένου, ἀνῆλθε κατὰ ἀποκάλυψιν, τοῦ Πνεύματος ὑποβάλλοντος αὐτῷ, ὅτι

ἀπειθῶσιν οἱ σκανδαλιζόμενοι, ὅτι οὐδεμία δια-
φωρία ἐν τῷ κηρύγματι, ἀλλ' οἰκονομικῶς τὴν
περιτομὴν οἱ συγχωροῦντες συγχωροῦσιν, ὡς ἐμπερι-
εῖμοις κηρῦσσοντες. πῶς οὖν ἄλογον τὸ γενόμε-
νον; Τό τε γὰρ Πνεῦμα ὑπὲρ τοῦ ἑτέρου διορθω-
θῆναι, ἐκίνησεν αὐτὸν ἀνελοθεῖν, καὶ αὐτὸς εἰκότως
ὑπήκουσε.

res ista? Spiritus enim, ut alii corrigerentur, commovit ipsum ascendere, et ipse non immerito mo-
rem gessit.

« Κατ' ἴδιαν δὲ τοῖς δοκοῦσι. » Διὰ τὸ πολλοὺς
εἶναι τοὺς σκανδαλιζομένους, κατ' ἴδιαν ὁμιλεῖ τοῖς
περὶ Πέτρον ὁ Παῦλος, ἵνα μὴ στάσις γένηται, καὶ
μείζον ἀρθῆ τὸ σκάνδαλον. Μυριάδες γὰρ ἦσαν οἱ
σκανδαλιζόμενοι, οὗς ἐν κοινῷ ἀκούσαντας, ὅτι ὁ
Παῦλος περιτομὴν καταργεῖ, εἰκότως ἦν ἀναθορυθη-
σαι, καὶ τὰ πάντα ταράξαι. Διὰ τοῦτο τοῖνυν ἴδιαν
ὁμιλεῖ, Τίτον καὶ Βαρνάβαν ἔχων μάρτυρας, πᾶσιν
ἀνθρώποις δηλοῦντας, ὅτι οὐδὲ τοῖς ἀποστόλοις ἔδο-
ξεν ἐναντίον τι κηρύττειν. Δοκοῦντας δὲ λέγων, οὐκ
ἀναρεῖ τὸ εἶναι αὐτοὺς, ἀλλὰ μετὰ τῆς ἑαυτοῦ καὶ
τὴν κοινὴν ἀπάντων ψήφου τιθῆσιν· ὡς περὶ καὶ περὶ
ἑαυτοῦ εἶπεν, ὅτι Δοκῶ καὶ τὸ Πνεῦμα Θεοῦ ἔχειν·
οὐκ ὡς ἀναιρῶν τὸ ἔχειν, ἀλλὰ τὴν κοινὴν ὑπόληψιν
εἰσάγων. « Τοῖς δοκοῦσιν » οὖν, τούτέστι, τοῖς με-
γάλοις, τοῖς ἐνδόξοις.

« Μήπως εἰς κενὸν τρέχω, ἢ ἔδραμον. » Του-
τέστιν, Ἴνα διδάξω τοὺς σκανδαλιζομένους ἐπ' ἐμοί,
ὅτι οὐκ εἰς κενὸν τρέχω· οὐκ ἵνα ἐγὼ μάθω· πῶς
γὰρ, ὁ ἀποκαλυφθεὶς παρὰ τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν
καὶ τὸ Εὐαγγέλιον τούτου;

« Ἄλλ' οὐδὲ Τίτος, ὁ οὖν ἐμοί, Ἑλλήνων, ἠναγ-
κίσθη περιτεμθῆναι. » Ἀκρόθυτος ὢν ὁ Τίτος,
ψησὶν, οὐκ ἠναγκάσθη περιτεμθῆναι. Ὅπερ ἀπό-
δειξις μεγίστη τοῦ μηδὲ τοὺς ἀποστόλους προηγου-
μένως, ἀλλὰ κατ' οἰκονομίαν, διὰ τοὺς ἐκ περιτομῆς
πιστοὺς, δέχεσθαι τὴν περιτομὴν, καὶ τοῦ μὴ ἔχειν
μέμψασθαι τὸ Παύλου κήρυγμα, οὗ ὁ μαθητὴς ἦν
ἀπερίτμητος.

« Διὰ δὲ τοὺς παρεισάκτους ψευδαδέλφους, οἵτινες
πρῆσθησαν κατασκοπεῖσαι τὴν ἐλευθερίαν ἡμῶν,
ἣν ἔχομεν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ἵνα ἡμᾶς καταδουλώ-
σωσιν. » Ἡ σύνταξις τοῦ λόγου τοιαύτη· Οὐδὲ διὰ
τοὺς παρεισάκτους ψευδαδέλφους ἠναγκάσθη Τίτος
περιτεμθῆναι· τούτέστι, Καίτοι αὐτῶν ἡ παρόντων
τῶν ἐναντιουμένων μοι, ὅμως οἱ ἀπόστολοι, οὐδὲ δι'
αὐτοὺς ἠναγκάσθη Τίτον περιτεμθῆναι. Πῶς δὲ ψευ-
δαδέλφους τούτους καλεῖ περιτομὴν εἰσηγουμένους,
εἰ γὰρ καὶ οἱ ἀπόστολοι ταύτην ἐδέχοντο; Διότι οἱ
μὲν ἀπόστολοι συγκαταβαίνοντες τοῖς ἐκ περιτομῆς
πιστεύουσιν, ἐδέχοντο τὴν περιτομὴν, ὡς Ἰουδαίους
κηρῦσσοντες· αὐτοὶ δὲ, ὡς νομοθετοῦντες τὴν περι-
τομὴν προηγουμένως, καὶ ὡς ἐκδικοῦντες τὸν νό-

P I Cor. vii, 40.

Variæ lectiones.

** τιθείς ο. ** αὐτῶ ο.

PLATON. GR. CXXIV.

A nem veniente quod transgrederetur legem, ascendit
per revelationem, Spiritu hoc ei suggerente, ut
discant et persuadentur qui scandalum passi erant,
quod nulla sit dissonantia in prædicatione verbi,
sed qui circumcisionem concedebant, consilio quo-
dam concedebant, nempe quia circumcisis
prædicabant; quam tandem absurditatem habebit

« Seorsim autem iis qui videbantur aliquid esse. »
Quia non pauci erant qui scandalum patiebantur,
Paulus privatim cum Petri discipulis colloquitur,
ne seditio oriatur, et ut majus scandalum auferatur.
Innumeri enim erant scandalizati, qui, cum palam
audirent Paulum abolere circumcisionem, verisimile
erat quod tumultum facerent, omniaque turbarent.
Propterea seorsim sermocinatur, Titum et Barna-
bam habens testes, qui cunctis mortalibus denun-
tiant, quod ne apostolis quidem videbatur Paulus
quidquam ipsis contrarium prædicare. Cum porro
dicit, « Qui videbantur, » nequaquam eos esse negat,
verum cum suo ipsius communem omnium calcu-
lum ponit: quemadmodum et de se ipse dixit, Videor
et ego Spiritum Dei habere, non tollens hoc ut
habeat ipsum, cæterum communem opinionem addu-
cens. Itaque « Qui videbantur aliquid esse, » hoc
est, magnis et celebribus.

« Ne quo modo in vanum currerem, aut cucurrissem. » Hoc est, Ut doceam eos qui in me offendun-
tur, quod non in vanum curram; non ut ego discam.
Quomodo enim discerem, cum a Patre mihi sit
revelatus Filius, ejusque Evangelium?

VERS. 3. « Sed neque Titus qui mecum erat, cum
esset gentilis, compulsus est circumcidi. » Cum præputium haberet Titus, inquit, non adactus
est circumcidi. Quæ res maximo argumento est,
quod apostoli non ex proposito et principali instituto,
sed per dispensationem quamdam, propter eos qui
ex circumcissione crediderant, circumcisionem ad-
miserint, et quod non possent de Pauli prædicatione
conqueri, cujus discipulus esset incircumcisis.

VERS. 4. « Propter subintroductos autem falsos
fratres, qui subintroierunt explorare libertatem
nostram, quam habemus in Christo Jesu, ut nos in
servitute redigerent. » Constructio orationis est
hujusmodi: Neque propter subintroductos falsos
fratres coactus est Titus circumcidi: hoc est, Etiam si
adessent qui adversarentur mihi, apostoli tamen ne
propter eos quidem adegerunt nos Titum circumci-
dere. Quomodo autem falsos fratres istos appellat,
qui circumcisionem suadebant, quandoquidem et
apostoli hanc recipiebant? Eo quod apostoli quidem
cedentes iis qui ex circumcissione credebant, circum-
cisionem receperunt, Judæis nimirum prædicantes:
illi vero, tanquam ex professo circumcisionem

sciencientes, et legem quasi vindicantes. Hanc ob causam falsos fratres eos appellat. Præterea cum dicit, « Subintroierunt, » clandestinas eorum insidias indicat : et per, « Ut explorarent, » **334** indicat eos hostes esse. Nam exploratores ob nullam aliam causam subingrediuntur, quam ut omnia perdiscant, et sibiipsis facilitatem subvertendi et in servitutem redigendi parent : quod et isti faciebant. Explorabant enim, qui essent præputio amici, habentes « libertatem quæ est in Christo, » hoc est, non subjecti legi, ut apprehendant, atque cogant circumcidi, ac rursum eos subijciant servituti legis, a qua nos liberavit Christus. Hinc igitur planum est, quod apostoli quidem admittebant legem, ut paulatim e servitute eximerent : isti vero confirmabant legem, ut servitutem corroborarent.

Vers. 5. « Quibus neque ad horam cessimus subjectioni, ut veritas Evangelii permaneat apud vos. » Non dixit, Scrimoni, sed, « Subjectioni : » non enim ut docerent nos aliquid, hæc faciebant : verum ut nos subijcerent, et in servitutem redigerent. Hanc ob rem apostolis cessimus, illis vero haudquaquam, ut firma, inquit, perseverent et stabilia quæ vobis prædicavimus. Qualia? quod vetera transierunt, et quod lex sit abolita, et quod Christus circumcisos non admittat, neque aliquid prosit circumc. s. o. Resistentes igitur illis, demonstravimus quod vera vobis de legis antiquatione prædicaverimus. Ne igitur deficiatis a veritate hac.

Vers. 6. « Ab illis autem qui videbantur esse aliquid, quales aliquando fuerint, nihil mea interest. Personam hominis Deus non accipit. » Quia verisimile erat a' quem sese oppositurum ipsi, ac dicturum : Quomodo igitur apostoli præcipiebant circumcisionem? diluit hanc objectionem, ac veram quidem causam non dicit, nimirum quod ex dispensatione, et obsecundantes hoc faciant : ne ii qui ex Judæis Christo accesserant audientes quod apostoli non revera, sed ex dispensatione quamdam permittant circumcisionem, ab ipsis deficiant, ceu legis dissipatoribus. Hactenus enim illis adhibebant animum, quia legem observabant. Hanc igitur causam occultat Paulus. Valde autem gravat apostolos, cum inquit, « Nihil mea interest : » hoc est, Nihil mihi curæ sunt ii qui videntur esse aliquid, magni videlicet apostoli, sive circumcisionem prædicent, sive minus : nam ipsi Deo rationem sunt reddituri : nec quia magni sunt et principes, ideo personam eorum Deus reverebitur : non enim personarum acceptor est. Animadvertit, non dixit, Quales sunt : sed, Quales olim fuerint : ostendens quod et illi in posterum ita prædicare destiterint, Evangelio nimirum ubique resplendente. Hæc autem dicit Paulus, non vilipendens sanctos, verum prodesse cupiens auditoribus.

« Hebr. xiii, 17. » Act. x, 34,

Varie lectiones.

¹⁰ ἀληθείας ο. ¹¹ ἀληθείᾳ ο. ¹² οὐκ ἐστίν, ἢ ο. ¹³ οὐκ ἐστίν ο.

μον. Διὰ τοῦτο οὖν ψευδαέλιφους αὐτοὺς καλεῖ. Ἄλλὰ καὶ διὰ τοῦ εἰπεῖν, « Παρεστῆθον, » τὴν λαθραίαν αὐτῶν ἐπιβουλὴν δηλοῖ· καὶ διὰ τοῦ, « Κατασκοπήσαι, » ἀνιίττεται πολεμίους αὐτοὺς εἶναι. Οἱ γὰρ κατασκοποὶ δι' οὐδὲν παρεισέρχονται, ἢ καταμαθεῖν πάντα, καὶ εὐκολίαν ἐκυτοῦς κατασκευάσαι πρὸς τὸ πορῆσαι καὶ καταδουλώσαι· ὅπερ οὖν καὶ οὗτοι ἐποιοῦν. Περιεσκόπουσιν γὰρ, τίνες εἰσὶν ἀνόμοστοι, ἔχοντες τὴν ἐλευθερίαν τὴν ἐν Χριστῷ, τοσούτοι, μὴ ὑποκαίμενοι τῷ νόμῳ, ἵνα ἐπιβάδωνται καὶ ἀναγκάζωσι περιτεμηθῆναι, καὶ πάλιν ἡμᾶς ὑπαγάγωσι τῇ δουλείᾳ τοῦ νόμου, ἧς ἡμᾶς ἡλευθέρωσε Χρ. στός. Κάντεσθον οὖν δῆλον, ὅτι οἱ μὲν ἀπόστολοι συνεχώρουν ἐὰν τῷ νόμῳ, ἵνα κατὰ μικρὸν ὑπεξέλωνται τῆς δουλείας· οὗτοι δὲ κατασκευάζον, ἢ ἵνα κραταιώσωσι τὴν δουλείαν.

« Οἱς οὐδὲ πρὸς ὥρην ἐξάμεν τῇ ὑποταγῇ, ἵνα ἡ ἀλήθεια τοῦ Εὐαγγελίου διαμείνη πρὸς ὑμᾶς. » Οὐκ εἶπε, Τῷ λόγῳ, ἀλλὰ, « Τῇ ὑποταγῇ. » Οὐ γὰρ ἵνα διδάξωσι τι ἡμᾶς ταῦτα ἐποιοῦν, ἀλλ' ἵνα ὑποτίξωσι καὶ δουλώσωσιν. Διὰ τοῦτο τοῖς μὲν ἀποστόλοις ἐξάμεν· τοῦτοις δὲ, οὐκέτι. Ἴνα, φησὶ, βέβαια μείνη καὶ ἀληθῆ, ἢ ἐκηρύξωμεν ὑμῖν. Ποία; Ὅτι τὰ ἄρχαία παρῆλθε, καὶ ὅτι ὁ νόμος κατήργηται, καὶ ὅτι τοὺς περιτεμνομένους Χριστὸς οὐ προσίεται, οὐδὲ ὠφελεῖ οὐδέν. Ἀντιστάντες οὖν ἐκείνοις, ἐδειξίμεν, ὅτι ἀληθῆ καὶ ὑμῖν περὶ τῆς τοῦ νόμου ἀργίας, ἢ ἐκηρύξωμεν. Μὴ τοίνυν ἐκταίριε τῆς ἀληθείας ταύτης.

« Ἀπὸ δὲ τῶν δοκούντων εἶναι τι, ὅποιοι ποτε ἦσαν, οὐδὲν μοι διαφέρει· πρόσωπον θεοῦ ἀνθρώπου οὐ λαμβάνει. » Ἐπεὶ εἰκὸς ἦν τινα ἀντιπεσεῖν αὐτῷ, καὶ εἰπεῖν· Πῶς οὖν οἱ ἀπόστολοι προσέτατον περιτέμνειν; λύει ταύτην τὴν ἀντίθεσιν, καὶ τὴν μὲν ἀληθῆ αἰτίαν οὐ λέγει, ὅτι οἰκονομικῶς καὶ συγκαταβαίνοντες τοῦτο ποιεῖσιν· ὡς ἂν μὴ ἀκούσαντες τοῦτο οἱ ἐξ Ἰουδαίων πιστοὶ, ὅτι καὶ οἱ ἀπόστολοι οὐκ ἀληθῶς, ¹¹ ἀλλ' οἰκονομικῶς ¹² συγχωροῦσι τὴν περιτομὴν, ἀποστῶσι καὶ ἀπ' αὐτῶν, ὡς καταλήτων καὶ αὐτῶν τὸν νόμον· τέως γὰρ διὰ τοῦτο αὐτοὶ προσεῖχον, ὡς τὴν νόμον φυλάττουσι. Ταύτην μὲν οὖν τὴν αἰτίαν ἀποκρύπτει Παῦλος. Βαρύει δὲ σφόδρα τοὺς ἀποστόλους λέγων, ὅτι « Οὐδὲν μοι διαφέρει : » τουτέστιν ¹³ Οὐδεμία μοι φροντίς περὶ τῶν δοκούντων εἶναι τι, τῶν μεγάλων δηλαδὴ ἀποστόλων, εἴτε περιτομὴν ἐκήρυττον, εἴτε μὴ· αὐτοὶ γὰρ τῷ θεῷ λόγον δώσωσι· καὶ οὐκ ἐπειδὴ μεγάλοι εἰσὶ καὶ ἔξαρχοι, τὸ πρόσωπον αὐτῶν δυσωπηθήσεται ὁ θεός· ἀπροσωπῶλητος γάρ. Ὅρα δὲ· Οὐκ εἶπεν, Ὅποιοὶ ποτε εἰσιν, ἀλλ', « Ὅποιοὶ ποτε ἦσαν, » δεικνύς ὅτι λοιπὸν κάκεινοι ἐπαύσαντο τοῦ οὕτω κηρύττειν, ἢ τοῦ κηρύγματος πανταχοῦ λαμβάνειν. Ταῦτα δὲ λέγει ὁ Παῦλος, οὐκ ἐξουθενῶν τοὺς ἁγίους, ἀλλ' ὠφελεῖσθαι θέλων τοὺς ἀκούοντας.

« Ἐμοὶ γὰρ οἱ δοκοῦντες οὐδὲν προσanéθεντο. » A
 Ἐκαίνοι μὲν, φησὶν, οἳ οἱ ἄν ἦσαν, τῷ Θεῷ μελήσει·
 τοῦτο δὲ οἶδα, ὅτι ἐμοὶ μὲν οὐδὲν ἠναντιώθησαν,
 οὐδὲ προσέθηκάν τι τῷ κηρύγματί μου, ἢ διορθώ-
 σαντο.

« Ἀλλὰ τούναντιόν, ἰδόντες ὅτι πεπίστευμαι τὸ
 Εὐαγγέλιον τῆς ἀκροβυστίας, καθὼς Πέτρος τῆς
 περιτομῆς (ὁ γὰρ ἰνεργήσας Πέτρῳ εἰς τὴν ἀποστο-
 λὴν τῆς περιτομῆς, ἐνήργησε καὶ ἐμοὶ εἰς τὰ ἔθνη),
 καὶ γνόντες τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ τὴν δοθεισάν μοι,
 Ἰάκωβος, καὶ Κηφᾶς, καὶ Ἰωάννης, οἱ δοκοῦντες
 στύλοι εἶναι, δεξιὰς ἔδωκαν ἐμοὶ καὶ Βαρνάβᾳ κοι-
 ωνίας, ἵνα ἡμεῖς εἰς τὰ ἔθνη, αὐτοὶ δὲ, εἰς τὴν περι-
 τομὴν. » Τινὲς οὕτως ἠρμήνευσαν· Οὐ μόνον οὐ-
 δὲν διορθώσαντο τὰ ἐμὰ, ἀλλὰ τούναντιόν, καὶ διορ-
 θώθησαν. Οὐκ ἔστι δὲ τοῦτο. Τί γὰρ καὶ ἔμαλλον
 αὐτοὶ παρ' αὐτοῦ διορθώθηναί; καὶ γὰρ ἕκαστος
 αὐτῶν ἀπηρτισμένος ἦν. Τοῦτο γοῦν λέγει·
 « Ἀλλὰ τούναντιόν· δεξιὰς ἔδωκαν ἐμοὶ κοι-
 ωνίας· » εἶτα πάλιν διὰ μέσου· « Ἰδόντες ὅτι πε-
 πίστευμαι τὸ Εὐαγγέλιον τῆς ἀκροβυστίας, » καὶ τὰ
 ἔξης. Τοσοῦτον γὰρ με οὐ διορθώσαντο, ὥστε καὶ
 ἐπήνεσαν, καὶ συνεφώνησαν, ἵνα ἐγὼ μὲν καὶ Βαρ-
 νάβᾳ εἰς τὴν ἀκροβυστίαν, ἦτοι εἰς τὰ ἔθνη, αὐτοὶ
 δὲ εἰς τὴν περιτομὴν, τούτέστι, τοὺς Ἰουδαίους εὐ-
 αγγελίζωνται. Περιτομὴ γὰρ, καὶ ἀκροβυστία, οὐκ
 αὐτὰ τὰ πράγματα λέγει, ἀλλὰ τοὺς ἀκροβύστους
 καὶ τοὺς περιτετευμένους· Ἐνταῦθα δὲ δεικνυσὶν
 ἑαυτὸν ἰσότημον τῷ Πέτρῳ. Ὁ γὰρ δοὺς ἐκέλευε τὴν
 εἰς τοὺς Ἑβραίους ἐνέργειαν τοῦ Εὐαγγελίου, ἔδω-
 κε κάμολ ταύτην εἰς τὰ ἔθνη. Ὅρα δὲ, πῶς ἔδειξεν
 ὅτι οὐ μόνον τοῖς ἀποστόλοις ἤρесе τὸ κήρυγμα αὐ-
 τοῦ, ἀλλὰ καὶ τῷ Θεῷ τοῦτο ἔδωκε. Οἱ γὰρ ἀπόστο-
 λοι « γνόντες, » φησὶ, « τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ. » Οὐκ
 εἶπεν, Ἀκούσαντες, ἀλλ' Ἐξ αὐτῶν τῶν πραγμάτων
 « γνόντες. » Πῶς γὰρ ἂν ἔδωκε μοι τὴν χάριν, εἰ μὴ
 ἄρεστέν αὐτῷ τὸ τοιοῦτον κήρυγμα ἦν; Πάλιν δὲ μετ'
 ἐγκωμίων τῶν τριῶν ἐμνήσθη. Οἱ γὰρ δοκοῦντες
 στύλοι, τούτέστιν, οἱ μεγάλοι, οὓς πᾶντες πανταχοῦ
 περιφέρουσι καὶ δοξάζουσιν, οὗτοι μαρτυροῦσι μοι,
 ὅτι καὶ τῷ Χριστῷ τὸ κήρυγμά μου ἄρεσκει. Διὸ καὶ
 « δεξιὰς ἔδωκαν, » τούτέστι, Συνεφώνησαν, καὶ κοι-
 ωνοῦς ἡμᾶς ἐποίησαντο, καὶ ἔδειξαν ὅτι ἄρεσκον-
 τι τῷ κηρύγματί μου, ὡς μηδὲν διαφέροντι τοῦ λό-
 γου αὐτῶν.

« Μόνον τῶν πτωχῶν ἵνα μνημονεύμεν· ὃ καὶ
 ἐσπούδασα αὐτὸ τοῦτο ποιῆσαι. » Τὸ μὲν κήρυγμα,
 φησὶ, διειλόμθα, τοὺς δὲ πτωχοὺς ἀμερίστους εἶχο-
 μεν. Καὶ γὰρ ἐν Ἱερουσολύμοις πολλοὶ ἦσαν τῶν πι-
 στευσάντων διαρπαγέντες τὰ προσόντα ὑπὸ τῶν ἀπί-
 στων Ἰουδαίων, καὶ τῆς ἀναγκαίας ἀποροῦντες τρο-
 φῆς. Οὐχ οὕτως γὰρ οἱ Ἕλληνες ἐπολέμουν τοῖς ἐξ
 αὐτῶν πιστοῖς, ὅσον Ἰουδαῖοι τοῖς ἐξ Ἑβραίων Χρι-
 στιανοῖς. Διὸ πολλὴν Παῦλος ποιεῖται σπουδὴν τῆς
 εἰς αὐτοὺς ἐπιμελείας, ὡς καὶ αὐτὸς ὁμολογεῖ, ὅτι
 « Ἐσπούδασα αὐτὸ τοῦτο ποιῆσαι. » Καὶ γὰρ πάν-
 τοθεν ἀπὸ τῶν μαθητευομένων συνάγων, διεκόμζεν
 εὐτοῖς αὐτοῖς.

« Mihi enim qui videbantur esse aliquid, 335
 nihil contulerunt. » Illi, inquit, quales fuerint, Deo
 curæ erit : hoc autem novi, quod mihi nihil adver-
 sati sint, neque quidquam addiderunt prædicationi
 meæ, neque correxerint.

Vers. 7-9. « Sed contra, cum vidissent quod mihi
 sit concreditum Evangelium præputii, sicut Petro
 circumcisionis (qui enim operatus est Petro apo-
 stolatum circumcisionis, operatus est etiam mihi ad
 gentes) ; et cum cognovissent gratiam Dei, quæ data
 esset mihi, Jacobus, Cephas et Joannes qui vide-
 bantur columnæ esse, dextras dederunt mihi et
 Barnabæ societatis, ut nos in gentes, ipsi vero in
 circumcisionem. » Nonnulli sic interpretati sunt
 hunc locum : Non solùm non correxerunt me, sed
 contra potius correcti sunt. Verum id ita esse non
 potest. In quo enim isti ab eo emendandi erant ?
 nam quilibet eorum consummatus erat. Hoc igitur
 dicit : « Sed contra, dextras dederunt mihi so-
 cietatis : » deinde quæ interjacent, « Cum vidis-
 sent quod mihi creditum sit Evangelium præputii, »
 et quæ sequuntur. Tantum enim abfuit quod me
 non correxerunt, ut et laudaverint, consense-
 rintque, ut ego et Barnabas ad præputium, sive ad
 gentes, ipsi vero ad circumcisionem, id est, apud
 Judæos Evangelium annuntiarent. Per circumci-
 sionem enim et præputium non ipsas res, sed
 præputiatos et circumcisos intelligit. Hic autem
 demonstrat se ejusdem esse cum Petro pretii et
 honoris. Qui enim ei dedit Evangelii apud Hebræos
 efficaciam, dedit et mihi hanc ad gentes. Observa
 autem quemodo indicarit, quod nedum apostolis
 prædicatio sua placuerit, verum ipsi etiam Deo fuerit
 probata. « Cum » enim, inquit, « agnovissent »
 apostoli « gratiam Dei. » Non dicit, Audivissent,
 verum, Cum ex ipsis rebus « cognovissent. » Qui
 enim gratiam mihi dedisset, nisi prædicatio ista
 bene ei complacuisset? Rursus autem non sine enco-
 mio trium illorum meminit. Qui enim columnæ
 videbantur, hoc est, magni, quos omnes ubique
 circumferunt et celebrant, hi mihi testimonium
 dicunt, quod prædicatio mea Christo placet. Pro-
 pterea « dextras dederunt, » hoc est, Consenserunt,
 et consortes nos fecerunt, ostenderuntque quod
 D meam approbarent prædicationem, quippe quæ nihil
 dissideret a sermone ipsorum.

Vers. 10. « Tantum ut pauperum memores esse-
 mus, quod etiam sollicitus fui hoc ipsum facere. »
 Prædicationem, inquit, dividebamus, pauperes autem
 indivisos habebamus. Hierosolymis enim non pauci
 credentium fuerunt facultatibus suis spoliati per
 incredulos Judæos, qui necessario etiam alimento
 destituebantur. Non enim adeo Græci dimicabant
 adversum eos qui ex se crediderant, quantum Jud-
 æi 336 Hebræis Christianis repugnabant. Quam-
 obrem Paulus magnam ipsorum curam gerit, perinde
 ac testatur ipse, « Studui hoc ipsum, inquit, facere. »
 Etenim undique a fidelibus quos instituerat, colli-
 gens, ipse per sese eis afferebat.

VERS. 11. « Quando autem Petrus venisset Antiochiam, in faciem ei restiti. » Plerique existimant Petrum hic a Paulo insimulari hypocriticos, at vero non sic se res habet. Quæcumque enim videtur dicere adversus Petrum, per dispensationem acta sunt ac dicta. Petrus namque cum Hierosolymis esset, permittebat circumcisionem; haud enim poterat subito illos a lege avellere. Verum Antiochiam profectus, convalescebat gentibus. Cum venissent autem Antiochiam Hierosolymitæ aliquot, subducebat sese a gentibus, ne Hierosolymitanos offenderet, ac simul ut daret Paulæ convenientem increpationis occasionem. Propterea et Paulus objurgat, atque Petrus sustinet. Sic enim facilius discipuli transferri ab eo instituto potuerunt, accusato præceptore, et silente. In faciem proinde resistere, prætextuserat: nam si pugna revera fuisset, non voram discipulis se mutuo increpissent, vehementer enim eos offendissent. Jam vero in publico simulata pugna, correctio discipulorum erat. Neque enim quidquam Petrus contradicit: unde planum est, quod oppositionem Pauli æquo animo susceperit.

« Quia reprehensus erat. » Non A me, dixit; sed simpliciter, ab aliis ignorantibus id quod agebatur, consilio factum fuisse, ac putantibus simulationem esse, absentibus quidem Hierosolymitanis, convalesci gentibus, præsentibus autem illis, a gentibus, se subducere. Nonnulli autem sic intellexerunt, quod jam antea reprehensus erat, quod cum Cornelio ederet, ac propterea etiamnum subtraxit sese, veritus ne aliquo modo rursus eum reprehenderent. Quia vero subtraxit se, restiti ei.

VERS. 12. « Priusquam enim venirent quidam a Jacobo; cum gentibus edebat: cum autem venissent, subtraherat se, et segregabat se, timens eos qui ex circumcisione erant. » Rationem reddit reprehensionis; Jacobus autem iste erat frater Domini, qui Hierosolymis uipote episcopus eorum, docebat. Ab hoc igitur nonnulli emendati sunt, qui ex Judæis crediderant, lege tamen adhuc detenti, et Antiochiam abierunt: quos cum vidisset Petrus, metuens, non quod ipse pericula subiret, verum ne illi offensi a fide retrosilirent, subtraherat sese ab ea, quæ cum gentibus erat, conversatione. Ignorantes igitur quidam causam, reprehendebant eum.

VERS. 13. « Ac simulabant una cum illo cæteri quoque Judæi, adeo ut Barnabas abductus sit ad simulationem eorum. » Hypocritam rem ipsam appellat: non enim vult detegere mentem Petri. Simul autem propter eos qui vehementer legem tuebantur, simulationem hoc appellavit, ut funditus tollat eorum erga legem affectum et propensionem. Reliquos autem Judæos appellat eos, qui in Antiochia crediderant, qui et ipsi subducebant sese a præputiatis.

VERS. 14. « Sed cum vidissem quod non recte

« Ὅτι δὲ ἦλθε Πέτρος εἰς Ἀντιόχειαν, κατὰ πρόσωπον αὐτῷ ἀντέστην. » Πολλοὶ νομίζουσιν ἐνταῦθα τὸν Παῦλον τοῦ Πέτρου κατηγορεῖν ὑπόκρισιν· ἀλλ' οὐκ ἔστιν. Ὅσα γὰρ δοκεῖ λέγειν κατὰ τοῦ Πέτρου, οἰκονομικῶς ἐπράχθησαν καὶ ἐλέχθησαν. Ὁ γὰρ Πέτρος ἐν μὲν Ἱεροσολύμοις ὡν συνεχώρει τὴν περιτομήν· οὐ γὰρ ἦν ἀθρόως ἀποσπάσαι τοῦ νόμου· εἰς Ἀντιόχειαν δὲ ἐλθὼν, συνήσθη τοῖς ἔθνηκοις· ἐλθόντων δὲ τινῶν Ἱεροσολυμιτῶν εἰς Ἀντιόχειαν, ὑπεστέλλετο ἀπὸ τῶν ἐθνικῶν, ἵνα τε μὴ σκανδαλίση τοὺς Ἱεροσολυμίτας, καὶ ἅμα, ἵνα δώσῃ τῷ Παύλῳ εὐλογον τῆς ἐπιτιμήσεως πρόφρασιν· διὸ καὶ Παῦλος ἐπιπλήττει, καὶ Πέτρος ἀνέχεται· οὕτω γὰρ ἐμελλόν εὐκολώτερον οἱ μαθηταὶ μεταθέσθαι, ἐγκαλούμενου τοῦ διδασκάλου καὶ σιγῶντος. Τὸ τοῖνον, κατὰ πρόσωπον ἀντίστηναι, σχῆμα ἦν, ὡς εἴ γε μάχη θυτῶς ἦν, οὐκ ἂν ἐπὶ τῶν μαθητῶν ἀλλήλοις ἐπιτιμήσαν· σφοδρὰ γὰρ ἂν ἐσκανδάλισαν αὐτοὺς. Νῦν δὲ ἡ ἐν τῷ φανερώ σχηματισθεῖσα μάχη, διόρθωσις ἦν τῶν μαθητῶν· οὐδὲ γὰρ, οὐδὲ ἀντιλέγει τι ὁ Πέτρος· ὁτλον, ὡς ἀποδεχόμενος τὴν ἀντίστασιν τοῦ Παύλου.

« Ὅτι κατεγνωσμένος ἦν. » Οὐκ εἶπεν, Ἵπ' ἐμοῦ, ἀλλ' ἀπλῶς, ὑπὸ ἄλλων τῶν ἀγνοούντων τὸ οἰκονομούμενον, καὶ οἰομένων ὑπόκρισιν εἶναι, τὸ ἀπόντων μὲν τῶν Ἱεροσολυμιτῶν συνεσθῆναι τοῖς ἔθνεσιν· ἐπιστάτων δὲ, ὑποσταλῆναι. Τινὲς δὲ ὡτῶς ἐνόησαν, ὅτι προκατεγνωσμένος ἦν, φησὶ, διὰ τὸ συμφαγεῖν Κορηθῶν, καὶ διὰ τοῦτο καὶ νῦν ὑπεστάλη, φοβηθεὶς μήπως αὐτοῦ καὶ πάλιν καταγνώσιν· ἐπὶ δὲ ὑπεστάλη, ἀντέστην αὐτῷ.

« Πρὸ γὰρ τοῦ ἐλθεῖν τινὰς ἀπὸ Ἰακώβου, μετὰ τῶν ἐθνῶν συνήσθηεν· ὅτε δὲ ἦλθον, ὑπέσπειτε καὶ ἀφύρισεν ἑαυτὸν, φοβούμενος τοὺς ἐκ περιτομῆς. » Λέγει καὶ τὴν αἰτίαν τῆς καταγνώσεως. Ἰακώβος ἢ οὗτος ἦν ὁ ἀδελφὸς τοῦ Κυρίου⁶⁶, ὁ καὶ ἐν Ἱεροσολύμοις διδάσκων ὡς ἐπίσκοπος αὐτῶν. Ἀπὸ τούτου οὖν ἀπεσταλῆσάν τινες ἐξ Ἰουδαίων μὲν πιστεύσαντες, πλὴν ἐτι τοῦ νόμου ἐχόμενοι, καὶ ἀπῆλθον εἰς Ἀντιόχειαν· οὓς ἰδὼν Πέτρος καὶ φοβηθεὶς, οὐκ ἵνα μὴ αὐτὸς κινδυνεύσῃ, ἀλλ' ἵνα μὴ αὐτοὶ σκανδαλισθέντες ἀποσκιρτίσωσι τῆς πίστεως, ὑπέσπειλεν ἑαυτὸν ἀπὸ τῆς μετὰ τῶν ἐθνικῶν συνανατροφῆς.

D Ἀγνοοῦντες οὖν τινὰς τὴν αἰτίαν, κατεγίνωσκον αὐτοῦ.

« Συνυπεκρίθησαν αὐτῷ καὶ οἱ λοιποὶ Ἰουδαῖοι, ὥστε καὶ Βαρνάβας συναπήχη τῇ ὑπεκρίσει αὐτῶν· Ὑπόκρισιν τὸ πρᾶγμα καλεῖ. Οὐ γὰρ βούλεται ἐκκαλύψαι τὴν γνώμην τοῦ Πέτρου· ἅμα δὲ καὶ διὰ τοὺς σφοδρῶς ἀντεχομένους τ. ὁ νόμου, ὑπόκρισιν τοῦτο ὠνόμασεν, ἵνα πρόβριζον ἀνέτη αὐτῶν τὴν πρὸς τὸν νόμον διάθεσιν. Λοιποὺς δὲ Ἰουδαίους καλεῖ τοὺς ἐν Ἀντιόχειᾳ ἐξ Ἰουδαίων πιστεύσαντας, οἱ καὶ αὐτοὶ ὑπέσπειλλον ἑαυτοὺς ἀπὸ τῶν ἀκροβυστων.

« Ἀλλ' ὅτε εἶδον ὅτι οὐκ ὀρθοποδοῦσι πρὸς τὴν

Variae lectiones.

⁶⁶ καὶ γὰρ ὁ m. ⁶⁷ ἀδελφὸς ὁ.

ἀληθειαν τοῦ Εὐαγγελίου, εἶπον τῷ Πέτρῳ ἔμπροσθεν πάντων. » Μηδὲ αὐτῇ ἡ λέξις ταραττέτω σε· οὐ γὰρ Πέτρου καταγινώσκων ταῦτα λέγει, ἀλλὰ διὰ τὸ μέλλοντα ὠφελήθηναί ἐκ τοῦ ἀκούσαι ὅτι Καὶ ὁ Πέτρος ἐπιτιμηθῆναι, ὡς τοῦ νόμου ἐχόμενος· καὶ ὑμεῖς τί ποιεῖτε λοιπόν; Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ τότε ἔμπροσθεν πάντων ἐπιτιμᾷ αὐτῷ, ἵνα ἐκεῖνοι ἀκούσαντες φοβηθῶσι, τοῦ τηλικούτου στόλου ἐπιτιμωμένου, καὶ μὴ ἔχοντος ἀντιλέγειν. Εὐσέβιος δὲ, οὐ τὸν μέγαν Πέτρον λέγει ἐπιτιμηθῆναι παρὰ τοῦ Παύλου, ἀλλ' ἕτερον τινα Κηφᾶν, ἓνα τῶν ἐβδομήκοντα· καὶ κατασκευάζειν οὕτως τοῦτο, οὐκ εἰκὸς εἶναι· λέγων, τὸν ἀπολογησάμενον ἐν ἀρχῇ, ὅτε τῷ Κορνηλίῳ συμπρωτῶν τινὰς ἐσκαυδάλισεν, αὐθις δεηθῆναι τῆς τοιούτης ἐπιτιμήσεως. Ἄλλ', ὡς σωφύτατε, οὐδ' ἡμεῖς λέγομεν τὸν Πέτρον, ὡς ἀγνωστὸν τὸ δέον, ἐπιτιμηθῆναι παρὰ Παύλου, ἀλλ' ἐκόντα ἐπιστῆναι τῆν ἐπιτίμησιν, ἵν' ἕτεροι διορθωθῶσιν.

« Εἰ σὺ Ἰουδαῖος ὢν, ἐθνικῶς ζῆς, καὶ οὐκ Ἰουδαϊκῶς, τί τὰ ἔθνη ἀναγκάζεις Ἰουδαΐζειν; » Μονοουχὶ τοῖς πᾶσι βοᾷ ὁ Παῦλος· Μιμήσασθε τὸν διδάσκαλον ὑμῶν. Ἰδοὺ καὶ γὰρ αὐτὸς Ἰουδαῖος ὢν, ὁμοίως συνέφαγε τοῖς ἐθνικοῖς. Ὅρα δὲ, πῶς οὐκ ἐγκαλεῖ αὐτῷ, ὅτι· Κακῶς ποιεῖς, τὸν νόμον τηρῶν, ἀλλ' ὑπὲρ τῶν οικειῶν δὲ μαθητῶν τῶν ἐθνικῶν ἐπιτιμᾷ, ὡς ἀναγκάζοντι αὐτοὺς περιτέμνεσθαι καὶ Ἰουδαΐζειν. Οὕτω γὰρ ὁ λόγος εὐπαραδεκτότερος ἐμῆλλε δοῆσαι.

« Ἡμεῖς φύσει Ἰουδαῖοι, καὶ οὐκ ἐξ ἐθνῶν ἀμαρτωλοί. » Φύσει, τρυτέστιν, οὐ προσήλυτοι, ἀλλ' ἐκ πατέρων Ἰουδαίων γύντες, καὶ συτραφέντες τῷ νόμῳ, ἀφῆκαμεν τὴν σύντροπον πολιτείαν, καὶ προσεφύγομεν τῇ εἰς Χριστὸν πίστει.

« Εἰδότες ὅτι οὐ δικαιοῦται ἄνθρωπος ἐξ ἔργων νόμου, ἐὰν μὴ διὰ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ· καὶ ἡμεῖς εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν ἐπιστεύσαμεν, ἵνα δικαιωθῶμεν ἐκ πίστεως Χριστοῦ, καὶ οὐκ ἐξ ἔργων νόμου· διότι οὐ δικαιωθήσεται ἐξ ἔργων νόμου πᾶσα σὰρξ. » Ὅρα, πῶς μετ' ἀσφειλείας [ἀφελείας?] πάντα φθέγγεται. Οὐ γὰρ ὡς πονηρὸν, ἀλλ' ὡς ἀσθενῆ, καὶ μὴ δυνάμενον δικαιῶσαι, αὐτὸν εἰάταμεν. Οὐδεὶς γὰρ τὰ ἔργα αὐτοῦ ἠδύνατο τελῆσαι, φορτικὰ ὄντα καὶ δυσκατόρθωτα, οὐ διὰ τὸ μέγεθος αὐτῶν, ἀλλὰ ἐκ τῆν μικρολογίαν μᾶλλον· καὶ ἄλλως, διότι ψυχὴν οὐκ ἠγάθειν, ἀλλὰ σωματικῶς ῥύπουσ ἐκάθαιρε. Περιττὴ οὖν ἡ περιτομή. Προῖων δὲ ἔρει, ὅτι καὶ ἐπικλύδουσ, ἀλλοτριούσα τοῦ Χριστοῦ.

« Εἰ δὲ ζητοῦντες δικαιωθῆναι ἐν Χριστῷ, εὐρέθημεν καὶ αὐτοὶ ἀμαρτωλοί, ἄρα Χριστὸς ἀμαρτίας διάκονος; » Ἐζητήσαμεν, φησί, δικαιωθῆναι ἐν Χριστῷ, ἀφέντες τὸν νόμον· ὡς λέγετε δὲ ὑμεῖς, ἀμαρτία ἐστὶ τὸ ἀφιέναι τὸν νόμον· εἰς ταύτην λοιπὸν τὴν ἀμαρτίαν ὁ Χριστὸς ἡμᾶς συνώθησε· δι' ἐχέειν γὰρ ἀφῆκαμεν ἡμᾶς, ὡς φατε, ὁ Χριστὸς, ἀλλὰ καὶ πλεονος κατακρίσεως αἵτιος· ἡμῶν γέγονεν, ἐκ τοῦ πείσαι ἡμᾶς ἀρτεῖναι τὸν νόμον.

A ambularent ad veritatem Evangelii, dixi Petro coram omnibus. » Neque hæc dictio te perturbet : non enim ut reprehendat Petrum, hæc dicit, sed propter eos, qui hinc fructum aliquem accipere erant, si audirent : Petrus ipse reprehensus est ceu lege detentus ; et vos quid in posterum facitis ? Hinc et coram omnibus ipsum increpat, ut illi audientes perterresant, tali tantaque columna reprehensa, nec habente quod contradicat. Eusebius autem dicit, non magnum Petrum a Paulo reprehensum, sed alium quemdam Cepham, unum ex septuaginta. Atque hoc se confirmare putat, consentaneum non esse dicens eum, qui in principio defendisset sese, quando cum Cornelio manducans offendisset quosdam, rursus opus habere huiusmodi increpatione. B At, o sapientissime, neque nos dicimus Petrum ceu ignorantem quid factio opus esset, a Paulo increpatum esse, sed voluntario sustinuisse objurgationem, ut alii emendarentur.

« Si tu Judæus enim sis, gentiliter vivis, et non Judaicæ, quid gentes cog's Judaizare ? » Tantum non omnibus clamat Paulus : Imitamini præceptorem vestrum. Ecce enim et ipse Judæus cum sit, manducavit tamen cum gentibus. Expende autem quomodo non accuset ipsum, dicens, Male agis, legem servans : verum ob proprios discipulos, qui ex gentibus crediderant, eum increpat, tanquam qui cogat eos circumcidi et judaizare. Hoc enim pacto sermo videbatur acceptabilior futurus.

C VERS. 15. « Nos natura Judæi, et non ex gentibus peccatores. » Natura, hoc est, non proselytæ, sed ex parentibus Judæis nati, et educati in lege, dimisimus consuetam in qua nutriti sumus vitam, atque ad Christi fidem confugimus.

VERS. 16. « Scientes autem quod non justificatur homo ex operibus legis, nisi per fidem Jesu Christi, et nos in Christum Jesum credidimus, ut justificemur ex fide Christi, et non ex operibus legis, eo quod non justificabitur ex operibus legis omnis caro. » Vide quam caute omnia loquatur. Non enim ceu malam, sed infirmam et quæ non potuerit justificare, ipsam reliquimus. Nemo enim opera ejus, utpote gravia factuque difficilia, perficere potuit : 338 non ob magnitudinem eorum, sed potius ob vilitatem pretii ; et aliter, quia animam non sanctificabat, sed corporeas sordes purgabat. Supervacanea igitur circumcisio. In prokurs autem dicit, quod sit etiam periculosa, a Christo alienans.

VERS. 17. « Quod si quærentes justificari in Christo, inventi sumus et ipsi peccatores, nunquid Christus peccati minister ? » Quæsimus, inquit, justificari in Christo, dimissa lege ; ut dicitis autem vos, peccatum est dimittere legem : reliquum est igitur, quod in hoc peccatum Christus nos conjecerit. Propter Ihu enim dimisimus cunctas legis cæremonias et statuta. Itaque non solum non justificavit nos, uti dicitis, Christus : verumetiam majoris condemnationis causa nobis est, persuadendo ut dimittamus legem.

« Absit ! » Ad absurdum perducto sermone, ne opus quidem habuit deinceps confirmatione, sed infatigatione contentus est, id quod in rebus omnino interdictis facere consuevit.

VERS. 18. « Si enim quæ destruxi, iterum hæc ædifico, transgressorem meipsum constituo. » Vide ejus sapientiam. Dicebant illi. Qui legem dissolvit, transgressor est : iste vero contrarium ostendit, nempe quod is qui legem servat, est transgressor, non solum fidem transgrediens, verum et ipsam legem. Ipsa enim me perduxit ad fidem, ac persuasit mihi dimittere ipsam. In progressu igitur monstrabit hoc. Interim vero nunc ait : Cessavit lex ; et hoc confessi sumus, quia dissolvimus eam, deficientes ab ea. Si igitur contenderimus statuere illam, transgressores efficimur, quæ a Deo soluta sunt statuentes.

VERS. 19. « Ego enim per legem legi mortuus sum. » Confirmat quomodo legem dissolverit, atque ait, Per legem gratiæ et Evangelii, mortuus sum legi Mosaicæ : vel, Mortuus sum legi per legem : hoc est, Ipsa lex me induxit ut non amplius ipsi auscultem, perducens me ad Christum per sermones Mosaicos et propheticos. Si igitur rursus illi advertam animum, transgrediar etiam ipsam. Vel sic : Lex jussit eum qui non fecerit quæ scripta sunt, puniri et interimi. Proinde quia fieri non potuit ut perficeretur, quantum in ipsa est, occisus sum. Ne igitur imperet mihi, qui per eam mortuus sum : morte animæ, eo quod peccarim, quia non possem præstare quæ lex præcipit ; et morte corporis, quoad condemnationem legis. Quomodo igitur legi quæ me occidit, ulterius attendam ?

« Ut D. o' vivam, cum Christo simul crucifixus sum. » Ne quis dicat : Quomodo igitur vivis, quandoquidem es mortuus ? 339 Lex quidem, inquit, me viventem occidit, Christus autem mortuum accipiens, vivificavit me, qui mente cum eo crucifixus eram, atque cum eo mortuus per baptismam. Duplex autem hic est miraculum, et quod mortuum vitæ restituit, et quod per mortem.

VERS. 20. « Vivo autem, non jam ego, vivit vero in me Christus. » Cum dixit, « Cum Christo simul crucifixus sum, » baptismam innuit : per hoc vero quod ait, « Vivo autem, non jam ego, » sequentem conversationem, per quam mortificantur nostra membra. « Vivit autem Christus in me : » hoc est, nihil in nobis fit quod nolit Christus, sed ille est qui omnia facit in nobis, et regnans, et dominatum in nos exercens : ac nostra quidem voluntas mortua est : illius autem vivit, et gubernat vitam nostram. Si igitur Deo aliam vitam quam quæ est in lege, vivam, ac mortuus sim legi, nihil legis observare possum.

« Quod autem nunc vivo in carne, in fide vivo

« Μη γίνοιτε. » Eius άποπον άπαγαγών τον λόγον ουδέ έδεδήθη λοιπόν κατασκευής, άλλ' ήρκείσθη τη άπαγορεύσει· όπερ άει ποιεΐν έιωθεν έπι των άπηγορευμένων πάντη.

« ΕΙ γάρ ά κατέλυσα, ταύτα πάλιν οίκοδομώ, παραδάτην έμαυτόν συνίστημι. » Όρα την σοφίαν· άκείνοι έλεγον, ότι· Ό τον νόμον λύων, παραδάτης· ούτος δείκνυσαι τούναντίον, ότι ό τηρών αυτόν, παραδάτης, ου μόνον την πίστιν παραβαίνων, άλλή και αυτόν τον νόμον. Αύτός γάρ με ώδήγησε προς την πίστιν, και έπεισεν άφείναι αυτόν. Προΐων μόν ούν δείξει τουτο· τέως δε νύν φησιν, ότι Πέπανται ό νόμος, και τουτο ώμολογήσαμεν, δι' ών καταλύσαμεν αυτόν, άποστάντες αυτού. Άν τοίνυν φιλονεικώσωμεν στήσαι αυτόν, παραδάται γινόμεθα, τά παρα του Θεου λυθέντα ιστώντες.

« Έγώ γάρ διά νόμου νόμω άπέθανον. » Κατασκευάζει, πώς κατέλυσε τον νόμον, και φησιν, έπι δια του νόμου του της χάριτος και του Ευαγγελίου, άπέθανον τώ Μωσαϊώ 66 νόμω· ή ότι Άπέθανον, φησι, τώ νόμω δια του νόμου· τουτέστιν, Αύτός με ενήγαγεν ό νόμος εις τό μηκέτι προσείχει αυτώ, όδηγήσας με εις Χριστόν, δια τε των Μωσαϊκών λόγων και των προφητικών. ΕΙ τοίνυν πάλιν αυτώ προσείχοι, και αυτόν παραβαίνω. Η και ούτως· Ό νόμος έκάλειε τον μη ποιούντα τά γεγραμμένα, κολάζεσθαι και φονεύεσθαι. Ούκοον έπειδή άδύνατος ήν τελεσθήναι, όσον τό έπ' αυτώ τελεσώτωμαι. Μη τοίνυν έπιταττέτω μοι, τώ όσον τά κα' αυτόν τεθνεώτι, και ψυχικόν θάνατον, διότι ήμέραν, μη δυνάμενος τελέσαι τά του νόμου· και σωματικόν, όσον τό άπό της του νόμου κατακρίσεως. Πώς ούν έτι προσείχω τώ άποκτείναντί με ;

« Ίνα Θεώ ζήσω, Χριστώ συνεσταύρωμαι. » Ίνα μη τις ειπή· Πώς ούν ζήεις, έπειδή άπέθανες ; φησιν ότι· Ό μόν νόμος ζώντα άπέκτεινεν· ό δε Χριστός νεκρόν λαθών, έζωοποίησέ με, νοητώς συσταυρωθέντα αυτώ, και συνθανόντα δια του βαπτίσματος. Διπλούν δε τό θαύμα, και ότι νεκρόν έζωοποίησε, και ότι δια θανάτου.

« Ζώ δε, ούκέτι έγώ, ζή δε έν έμοί Χριστός. » Τώ μόν ειπεΐν, « Χριστώ συνεσταύρωμαι, » τό βάπτισμα ήνέξατο· τώ δε ειπεΐν « Ζώ δε, ούκέτι έγώ, » την μετά ταύτα πολιτείαν, δι' ης νεκρούται ήμών τά μέλη. « Ζή δε ό Χριστός έν έμοί· » τουτέστιν, Ούδέν έν ήμίν γάρ 67 ών ου βούλεται ό Χριστός, άλλ' έκεινός έστιν ό πάντα ποιών έν ήμίν, και κρατών, και διεσπόζων. Καί τό μόν ήμέτερον θέλημα νεκρόν έστι, τό δε έκείνου ζή, και κυβερνήτήν ζωήν ήμών. ΕΙ τοίνυν ζώ τώ Θεώ έτέραν ζωήν παρά την έν νόμω, και ενεκρώθηγ τώ νόμω, ούδέν του νόμου φυλάττειν δύναμαι.

« Ό δε ζώ νύν έν σαρκί, έν πίστει ζώ τη του

Variæ lectiones.

66 μωσαϊκῷ ni. 67 γίνεται in.

Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. » Ἄ μὴν εἶπον, περὶ τῆς νοητῆς ζωῆς εἶπος · καὶ τὴν αἰσθητὴν δὲ αὐτῆν ζωὴν εὐρήσεις ὑσᾶν μοι ἀπὸ Χριστοῦ. Καὶ γὰρ ὁ μὴν νόμος παραδαινόμενος, πάντας ὑπὸ ἁμαρτιᾶν καὶ κόλασιν ἐποιεῖ, καὶ οὐδὲν ἐκώλυε πάντας ἀπολέσθαι, καθάπερ ἐπὶ τοῦ κατακλυσμοῦ, ὡς παραδάτας · ἐλθὼν δὲ ὁ Χριστὸς, ἐξήρπασεν ἡμᾶς τῆς κατακρίσεως, δικαιώσας τῷ οἰκείῳ θανάτῳ. Ὡστε καὶ τοῦτο αὐτὸ, τὸ αἰσθητῶς καὶ ἐν σαρκὶ ζῆν, διὰ τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν ἔχομεν, τὴν δικαιούσαν ἡμᾶς, καὶ τῆς κατακρίσεως ἐξαρπάξουσαν.

« Τοῦ ἀγαπήσαντός με καὶ παραδόντος ἑαυτὸν ὑπὲρ ἐμοῦ. » Καὶ μὴν ὑπὲρ πάντων δέδωκεν ἑαυτὸν, καὶ πάντας ἠγάπησεν · ἀλλ' ὁ Παῦλος ἐνοήσας πῶς ἀπαλλάξας ἡμᾶς ὁ Χριστὸς τίνα ἔχαρῖσατο, καὶ πυρωθεὶς τῇ ἀγάπῃ, τὸ κοινὸν ἴδιον ποιεῖται · ὡς καὶ οἱ προφήται · « Ὁ Θεὸς, ὁ Θεός μου » · ἅμα δὲ καὶ δεικνύς, ὅτι τοσαύτην δεῖ χάριν ὁμολογεῖν τῷ Χριστῷ ἕκαστον, ὅσην ἂν εἰ καὶ δι' αὐτὸν μόνον ἀπέθανεν⁶⁸. Οἱ δὲ τῇ εὐεργεσίᾳ χρῆσάμενοι, οἱ εἰς αὐτὸν πιστεῦσαντές εἰσι μόνοι. Ὡστε ὁ τῷ νόμῳ προσέχων, δείκνυσιν ὅτι οὐκ ἀπέθανεν ὑπὲρ αὐτοῦ ὁ Χριστός. Καὶ πῶς τοῦτο οὐ φρίττεις, ἀλλ' ἐπὶ τὸν νόμον παλινορύμιζεις, ἄχρηστον τὸν θάνατον τοῦ Δεσπότου δείκνυῶν; Σημειώσαι δὲ καὶ τὸ, Παραδόντα ἑαυτὸν, διὰ τοὺς Ἀρειανούς.

« Οὐκ ἀθετῶ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ. » Ἐπειδὴ τὰ ἀπὸ τῶν λογισμῶν τέθεικεν, ἀποφαίνεται λοιπὸν, ὅτι Οὐκ ἀποσεβίμαι τὴν τοῦ Χριστοῦ δωρεάν ἣν μοι ἔχαρῖσατο, δικαιώσας με χωρὶς ἔργων τῷ θανάτῳ αὐτοῦ, οὐδὲ τῷ νόμῳ προστρέχω.

« Εἰ γὰρ διὰ νόμου δικαιοσύνη, ἔρα Χριστὸς δωρεάν ἀπέθανεν. » Εἰ γὰρ ὁ νόμος, φησὶ, σώζειν καὶ δικαιοῦν ἰσχύει, ὁ Χριστὸς μάτην λοιπὸν ἀπέθανεν. Διὰ τοῦτο γὰρ πάντως ἀπέθανεν, ἵνα αὐτὸς σώσῃ διὰ τοῦ θανάτου, ὡς τοῦ νόμου μὴ ἰσχύοντος · ὡς εἴ γε σώξει ὁ νόμος, περιττὸς ὁ τοῦ Χριστοῦ θάνατος. Ὅρθως ποῦ ἢ βλασφημία προχωρεῖ;

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

« Ὡ ἀνόητοι Γαλάται, τίς ὑμᾶς ἐδάσκακε τῇ ἀληθείᾳ μὴ πειθεσθαι; » Δείξας διὰ τῶν προτέρων ὅτι οὐκ ἂν ἀνθρώπων ἦν ἀπόστολος⁶⁹, οὐδὲ δι' ἀνθρώπων, καὶ ἀξιόπιστον ἑαυτὸν καταστήσας, μετὰ πλείονος αὐθεντίας διαλέγεται · καὶ μέλλων τὴν πίστιν συγχρῖναι καὶ τὸν νόμον, πρότερον ἀνοήτους αὐτοὺς ἀποκαλεῖ, οὐχ ὡς παραδαίνων τὸν νόμον τοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ καὶ σφόδρα τηρῶν αὐτόν. Οὐ γὰρ ὁ ἀπλῶς καλῶν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ μωρὸν, ἐνέχεται, ἀλλ' ὁ εἰκῆ. Οὗτοι δὲ πάντως δικαιοτάτα ἀνόητοι ἐκλήθησαν, οἱ τοσοῦτων ἀγαθῶν ἀναισθητοῦντες, καὶ ἄχρηστον ποιοῦντες τὸν τοῦ Χριστοῦ θάνατον. Ὅρα δὲ, ὅτι μετὰ τὰς ἀποδείξεις αὐτοῖς ἐπιτιμᾶ, καὶ εὐθύς καθυψίσειν. Οὐ γὰρ εἶπε, Τίς ὑμᾶς ἠπάτησεν; ἀλλὰ, « Τίς ἐδάσκακε; » Τίς ἐψόβησε; δει-

⁶⁸ Psal. cxvi, 3. ⁶⁹ Matth. v, 22.

A Filii Dei. » Quæ quidem dixi, de vita spirituali dixi. Quin etiam ipsam vitam sensibilem invenies mihi esse a Christo. Nam lex violata, omnes peccato et pœnæ subdidit, ac nihil prohibuit quominus omnes non interirent, perinde ac in diluvio, cœu prævaricatores. Cum venisset autem Christus, eripuit nos a condemnatione, justificans nos sua morte. Proinde et hoc ipsum, sensibiliber et in carne vivere, per fidem in Christum habemus, quæ nos cum justificat, tum ex condemnatione eripit.

« Qui dilexit me, et tradidit semetipsum pro me. » Atqui pro omnibus dedit seipsum, et omnes dilexit: attamen Paulus secum cogitans a quibus nos liberarit Christus, et quæ donarit, charitate inflammatus, quod publicum est, proprium facit, æque ac propheta, « Deus, Deus meus », inquirunt: pariter ostendens, quod tantas oporteat unumquemque gratias reddere Christo, quantas si pro ipso solo mortuus esset, exhiberet. Qui autem hoc beneficio usi sunt, hi soli sunt qui credunt. Quocirca qui legi auscultat, indicat Christum pro se non esse mortuum. Equi hoc non horret, sed ad legem rursus accurrit, mortem Domini sui inutilem ostendens? Observa autem quod ait, Tradidit seipsum, propter Arianos.

Vers. 21. « Non abjicio gratiam Dei. » Postquam rationes posuisset, de cætero affirmative pronuntiat, Non abjicio Christi donum, quod mihi donavit, cum me absque operibus per mortem suam justificavit; neque ad legem accurro.

« Si enim per legem justitia, ergo Christus gratis mortuus est. » Si enim lex, inquit, servare et justificare potest, tum **340** Christus frustra mortuus est. Propter hoc enim omnino mortuus est, ut ipse servet nos per mortem, lege scilicet non valente. Nam si lex servat, superflua est Christi mors. Viden' quo blasphemia procedat?

CAPUT III.

Vers. 1. « O insensati Galatæ! quis vos fascinavit non obedire veritati? » Cum in prioribus indicasset, quod non ab hominibus esset apostolus, neque per homines, ac fide dignum seipsum reddidisset, cum majori auctoritate disputat. Comparaturus porro fidem et legem, prius stultos eos appellat, non transgrediens legem Christi, sed vehementer eandem servans. Non enim is qui simpliciter fratrem suum stultum appellat, reus est, sed is qui temere. Isti autem omnino justissime stulti vocati sunt, qui tot tantaque bona non sentiebant, et Christi mortem inutilem faciebant. Observa autem, quod post demonstrationes eos. Objurgat, ac statim remittat. Non enim dixit, Quis vos decepit? sed, « Quis vos fascinavit? » Quis invidit vobis? iudicans eos dignas

Variæ lectiones.

⁶⁸ ἀπέθανεν. ἀνίσταται καὶ τούτο δὲ ὁ μὴν Χριστὸς ὑπὲρ πάντων ἀπέθανεν · οἱ δὲ m. *Innuit etiam hoc, Christum mortuum esse pro omnibus.* ⁶⁹ ἐξῆστκαλα; o.

invidia res olim commississe. Præterea indicat quod qui eis persuaserint, hoc non fecerint quod curam eorum gererent, neque ut quæ eis deessent supplerent; verum ut ea etiam quæ haberent mutila redderent. Hujusmodi enim est invidia. Non autem quasi invidia tantum reboris per se habeat, hoc dixit, verum quia docentes hæc per invidiam eo perveniunt.

« Quorum ob oculos Christus Jesus præscriptus est, crucifixus in vobis. » Atqui Hierosolymis crucifixus est; quomodo ergo dicit quod « Ante oculos, » et, « In vobis? » Quoniam fidei oculis viderunt crucem exactius, quam qui tum coram astiterunt conspexeruntque. Nam plerisque eorum qui corporaliter viderant, nihil commodavit: hi autem, etiamsi oculis non vidissent, per fidem tamen exactius viderunt. Christus igitur præscriptus est, hoc est, viva veluti imagine expressa depictus est per prædicationem: vos vero prædicationi credentes, eum præsentem ipsum videtis. Hæc autem et in laudem eorum cedunt, et in vituperium: in laudem, quia cum tanta certitudine hæc susceperunt: in vituperium, quia quem viderunt nudatum, crucifixum, morientem, hunc dimittentes, ad legem accurrerunt. Expende autem quomodo relictis omnibus crucem in medium profert.

VERS. 2. « Hoc solum a vobis volo discere: Ex operibus legis Spiritum accepistis, an ex auditu fidei? » Quia proluxiores sermones non assoquimini, neque dispensationis divinæ magnitudinem contemplantis, **341** concisum quiddam dicam vobis. Ad hoc enim exiguum respondete mihi: Undenam acceperitis Spiritum sanctum, tantasque virtutes ac signa edideritis? Ex legis operibus, an ex fide? Perspicuum est quod ex fide. Nam quando lege tenebamini, Spiritum non habebatis, neque virtutes perficiebatis. Qui igitur fide dimissa, rursus legi adhæretis?

VERS. 3. « Sic stulti estis, ut cum spiritu ceperitis, nunc carne consummaminini? » Rursus opportune contumeliam protulit. Nam cum temporis pro-cursu incrementum facere debuissetis, inquit, non solum non promovistis quidquam, verum etiam retrorsum abducti estis. Nam signa facere, spirituale est, quod vobis inerat in principio: circumcidi vero, carnale est, quod nunc tandem elegistis. Nec dixit, Consummatis, sed, « Consummaminini, » innuens quod brutorum pecorum instar, apprehendentes eos illi, qui circumcisionem docebant, circumcidebant.

VERS. 4. « Tanta passi estis sine causa? si tamen sine causa. » Multis tentationibus collectati erant propter Christum. Tot igitur, inquit, frustra passi estis? Si enim circumcidimini, illa omnia sunt supervacanea, impostoresque tot vos coronis orbant. Deinde spem revertendi ipsis addit, inquit,

Α κνὸς ἀξία φθόνου πράττοντας πρῶτ' ἦ. Ἀγίοι δὲ, οἱ παραπίθοντες αὐτοὺς, οὐχ ὡς κηθεμόνες, οἷδ' ὡς τὸ λείπον ἀναπληροῦντες ταῦτα ποιοῦσιν, ἀλλ' ὡς καὶ τὰ θνα ἀκρωτηριάζοντες: τοιοῦτον γὰρ ὁ φθόνος. Οὐχ ὡς τοῦ φθόνου ἐκ καθ' ἑαυτὴν ἰσχυρὸν ἔχοντος, ταῦτα εἶπεν, ἀλλ' ὡς ταῦτα διδασκόντων διὰ βασκανίαν ἐπὶ τοῦτο ἐλθόντων.

« Οἷς κατ' ὄφθαλμοὺς Ἰησοῦς Χριστὸς προεγράφη, ἐν ὑμῖν ἐσταυρωμένος. » Καὶ μὴν ἐν Ἱερουσαλήμ ἐσταυρώθη: πῶς οὖν φησιν, ὅτι « Κατ' ὄφθαλμοὺς, » καὶ, « Ἐν ὑμῖν; » Ὅτι τοῖς τῆς πίστεως ὄφθαλμοῖς; εἶδον τὸν σταυρὸν ἀκριβέστερον τῶν τότε παρόντων καὶ θεωμένων. Ἐκείνων μὲν γὰρ πολλοὶ θεοσάμειοι σωματικῶς, οὐδὲν ἀπόναντο: οὗτοι δὲ ὄφθαλμοφανῶς μὴ ἰδόντες, διὰ τῆς πίστεως ἀκριβέστερον εἶδον. Προεγράφη τοίνυν ὁ Χριστὸς ἦ, τοῦτέστιν, ἐζωγραφάθη διὰ τοῦ κηρύγματος: ὑμεῖς δὲ πιστεύσαντες τῷ κηρύγματι, ὡς παρόντα αὐτὸν ἴδετε. Ταῦτα δὲ καὶ ἔπαινός εἰσιν αὐτῶν, καὶ ψόγος: ἔπαινος μὲν, ὅτι μετὰ τοσαύτης πληροφορίας ἐδέξαντο ταῦτα: ψόγος δὲ, ὅτι οὐ εἶδον γυμνούμενον, ἀνεσκολοπισμένον, θνήσκοντα, τοῦτον ἀφέντες ἐπὶ τὸν νόμον ἑδραμον. Ὅρα δὲ, πῶς πάντα ἀφεῖς, τὸν σταυρὸν εἰς μέσον φέρει.

« Τοῦτο μόνον θέλω μαθεῖν ἀφ' ὑμῶν: Ἐξ ἔργων νόμου τὸ Πνεῦμα ἐλάβετε, ἢ ἐξ ἀκοῆς πίστεως; » Ἐπειδὴ τοῖς μακροῖς οὐ παρακολουθεῖτε λόγους, οὐδὲ τῆς οἰκονομίας τὸ μέγεθος κατοπεύετε: βούλεσθε, σύντομόν τι ἐρῶ πρὸς ὑμᾶς. Ἄποκριθε γὰρ μοι τοῦτο τὸ μικρὸν: Πῶθεν ἐλάβετε Πνεῦμα ἁγίου, καὶ τοσαύτην δύναμιν καὶ σημεῖα ἐποιήσατε; Ἐκ τῶν ἐν νόμῳ ἔργων, ἢ ἐκ τῆς πίστεως; Πρῶτον δὲ ἐκ τῆς πίστεως: ἐπεὶ μὴ ὅτε τοῦ νόμου εἴχεσθε. Πνεῦμα εἴχετε, καὶ δυνάμεις ἐπιτελεῖτε. Πῶς οὖν ἀφέντες τὴν πίστιν, πάλιν εἴχεσθε τοῦ νόμου;

« Οὕτως ἀνόητοί ἐστε, ἑναρξάμενοι πνεύματι, νῦν σαρκὶ ἐπιτελεῖσθε; » Πάλιν εὐκαίρως τὴν ὑβρίν ἐπήγαγεν. Δέον γὰρ, φησὶ, προσθήκην ποιῆσαι, τοῦ χρόνου προϊόντος, οὐ μόνον οὐκ ἐπεδώκατε, ἀλλὰ καὶ εἰς τοῦπίσω ἀπήχθητε. Τὸ μὲν γὰρ σημεῖα ποιεῖν, πνευματικὸν ἐστὶν ὅπερ εἴχετε ἐν ἀρχῇ: τὸ δὲ περιτέμνεσθαι, σαρκικὸν: ὃ νῦν ἐν τῷ τέλει εἴδεσθε. Καὶ οὐκ εἶπε, Τελείετε, ἀλλὰ, « Τελείσθε, » δεικνύς ὅτι δίκην θρησμάτων ἀλόγων λαθόντες αὐτοὺς ἐκείνοι κατέκοπτον, οἱ τὴν περιτομὴν διδάσκοντες.

« Τοσαῦτα ἐπάθετε εἰκῆ; εἴγε καὶ εἰκῆ. » Πολλοῖς πειρασμοῖς ἦσαν παλαίσαντες διὰ τὸν Χριστόν. Τοσαῦτα οὖν, φησὶ, μάτην πεπόνθατε; Εἰ γὰρ περιτέμνεσθε, μάτην ἐκαίνα πάντα, καὶ ἐξημύωσαν ὑμᾶς οἱ πλάνοι τοὺς τοσοῦτους στεφάνους. Εἴτε διδούς αὐτοῖς ἐλπιδᾶς ἐπανόδου, φησὶν: « Εἴ γε καὶ

Variae lectiones.

* πρὶν ο. ἦ ἀκριβῶς α.

ειρή· > τουτέστιν, Εἰ βουληθείητε ἀναηψαι, οὐκ εἰσὶν, οὐδὲ μίτην ὑμῖν πεπόνηται. Αἰσχυνέσθωσαν κἀντεύθεν οἱ τὴν μετάνοιαν ἀναιρούντες. Ἰδοὺ γὰρ σημειοφόροι, καὶ ὁμολογηταί, καὶ μάρτυρες ἦσαν οὗτοι, ἀλλ' ἐκπεσόντας οὐκ ἀποβάλλεται Παῦλος, ἀλλὰ προσίεται ἡδέως.

« Ὁ οὖν ἐπιγορηγῶν ὑμῖν τὸ Πνεῦμα, καὶ ἐνεργῶν δυνάμεις ἐν ὑμῖν, ἐξ ἔργων νόμου, ἢ ἐξ ἀκοῆς πίστεως; » Ὁ Θεός, φησὶν, ὁ ἐπιγορηγῶν ὑμῖν τὸ Πνεῦμα, ὥστε προφητεύειν καὶ γλώσσαις λαλεῖν, καὶ ἐνεργῶν δυνάμεις ἐν ὑμῖν σημείων καὶ τεράτων, διὰ τὰ ἐκ τοῦ νόμου ἔργα ταῦτα ἐποιεῖ, ὡς θεραπευόμενος; δι' ὑμῶν ταῦτα τελούντων, ἢ διὰ τὴν πίστιν ἦν εἰς Χριστὸν ἐπεδείξασθε; Πρόδηλον ὅτι διὰ ταύτην. Πῶς οὖν ἀφέντες ταύτην, ἐξ ἧς ἐδοξάζεσθε, ἐπὶ τὸν καταργηθέντα νόμον τρέχετε;

« Καθὼς καὶ Ἀβραάμ ἐπίστευσε τῷ Θεῷ, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην. » Μάλιστα μὲν, φησὶν, ἔδει ὑμᾶς ἐξ ὧν ἐπετελέσατε σημείων γνῶναι τὴν τῆς πίστεως δύναμιν· πλὴν καὶ πρὸς τὸν προπάτορα ἀποβλέψατε, οὗ πολὺς ὑμῖν ὁ λόγος, καὶ εὐρήσετε καὶ αὐτὸν ἐκ πίστεως δικαιωθέντα. Εἰ δὲ ὁ πρὸ τῆς χάριτος ἐκ πίστεως δικαιῶται, πολλῷ μᾶλλον οἱ τῆς χάριτος ἀξιωθέντες, ὀφείλουσι τῆς πίστεως ἔχεισθαι.

« Γινώσκατε ἄρα, ὅτι οἱ ἐκ πίστεως, οὗτοι εἰσιν υἱοὶ Ἀβραάμ. » Ἐπειδὴ ἐδοξείκεισαν μήπως τὸν νόμον ἀφέντες ἐκπέσωσι τῆς τοῦ πατριάρχου συγγενείας (σφόδρα γὰρ ἐσεμνύοντο ἐπὶ ταύτῃ), δεικνυσὶν αὐτὸς τὸναντίον, ὅτι ἡ πίστις μᾶλλον αὐτοὺς υἱοὺς ποιεῖ Ἀβραάμ τοὺς ταύτην ἔχοντας.

« Προϊδούσα δὲ ἡ Γραφή, ὅτι ἐκ πίστεως δικαιοῦται ἡ ἔθνη ὁ Θεός, προσηγγέλισατο τῷ Ἀβραάμ, ὅτι Ἐν σοὶ εὐλογηθήσονται πάντα τὰ ἔθνη. » Ἀποδείκνυσιν, πῶς οἱ ἐκ πίστεως, οὗτοι εἰσιν υἱοὶ Ἀβραάμ· καὶ ἐπάγει τὴν μαρτυρίαν ἀπὸ τῆς Γραφῆς, ὅτι « Ἐν σοὶ εὐλογηθήσονται τὰ ἔθνη » ἀντὶ τοῦ. Ἐν τῷ μιμήσασθαι τὴν πίστιν σου. Δείκνυσιν δὲ καὶ ὅτι τοῦ νόμου πρεσβυτέρη ἡ πίστις, εἰ γε πρὸ τοῦ νόμου τὸν Ἀβραάμ αὕτη ἐδικαίωσε· καὶ ὅτι κατὰ τὴν προφητείαν τὰ νῦν γινόμενα γίνονται. « Προϊδούσα » γὰρ, φησὶν, « ἡ Γραφή, » τουτέστιν, αὐτὸς ὁ τὸν νόμον δούς Θεός, προῦρίσε μὴ ἐκ νόμου, ἀλλ' ἐκ πίστεως δικαιοῦσθαι. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἀπεκάλυψεν, ἀλλ' « Εὐηγγέλισατο » ἵνα μάθῃς, ὅτι καὶ ὁ Ἀβραάμ ἔχαιρε τούτῳ τῷ τρόπῳ τῆς δικαιοσύνης, καὶ ἐπέθει τοῦτο ἐκδῆναι.

« Ὅστε οἱ ἐκ πίστεως, εὐλογοῦνται ἀντὶ τῆς πίστεως Ἀβραάμ. » Ἐπειδὴ ἐταράττοντο, μήποτε ὧσιν ἐπικατάρατοι, ὡς μὴ ἐμμένοντες τῷ νόμῳ (ἐγγεγραπτο γὰρ· Ἐπικατάρατος ὅς οὐκ ἐμμένει τοῖς γεγραμμένοις ἐν τῷ νόμῳ), τὸναντίον μᾶλλον δείκνυσιν, ὅτι εὐλογημένοι εἰσιν οἱ τὸν νόμον ἀφιέντες, καὶ τῇ πίστει προσιώντες, ὥσπερ καὶ ὁ πιστὸς Ἀβραάμ τῷ λόγῳ.

« Ὅσοι γὰρ ἐξ ἔργων νόμου εἰσιν, ὑπὸ κατάραν »

« Gen. xii, 5. »

« Deut. xxvii, 26. »

« Si tamen sine causa : » hoc est, Si velitis resipiscere, non frustra neque temere a vobis laboratum est. Pudellant hinc qui penitentiam tollunt. Ecce enim antesignani, et confessores, et martyres fuerunt isti, qui tamen cum excidissent, non rejicit eos Paulus, sed suaviter excipit.

Vers. 5. « Qui ergo tribuit vobis Spiritum, et virtutes operatur in vobis, ex operibus legis, an ex auditu fidei? » Deus (inquit) qui snppeditat vobis Spiritum ut prophetetis et linguis loquamini, qui operatur in vobis virtutes signorum et prodigiorum, hæcne per legis opera faciebat, quasi a vobis ista peragentibus coleretur; an per fidem quam in Christum demonstratis? Planum est quod per fidem. Qui igitur, hac dimissa, per quam glorificamini, ad legem curritis, quæ aboletur?

Vers. 6. « Quemadmodum et Abraham credidit Deo, et reputatum est ei ad justitiam. » Oportuit, inquit, vos præcipue, ex miraculis quæ perferistis, fidei potestatem cognoscere : verumtamen in progenitorem vestrum Abraham quem vos magni facitis, respicite et invenietis ipsum quomodo ex fide justificatum. Quod si autem ille, qui ante gratiam vixit, ex fide justificatur, multo magis ii qui gratia dignati sunt, fidei adhærere debent.

Vers. 7. « Cognoscite ergo, quod qui ex fide sunt, illi sunt filii Abraham. » Quandoquidem inveniunt, ne, si legem dimitterent, a patriarchæ cognatione exciderent (multum enim ob hanc sibi tribuebant), ipse contrarium ostendit, quod fides potius filios Abraham efficiat eos, qui ipsam habeant.

Vers. 8. « Prævidens autem Scriptura quod ex fide justificet gentes Deus, prænnuntiavit Abraham, quod In te benedicentur omnes gentes. » Demonstrat quomodo credentes sint filii Abrahami, et ex Scripturâ testimonium profert : « In te benedicentur gentes », pro eo quod est, Per imitationem fidei tuæ. Ostendit etiam, quod lege sit antiquior fides, siquidem Abrahamum ante legis sanctionem ea justificavit : et quod secundum prophetiam quæ nunc sunt, contingunt. « Prævidens enim Scriptura, » inquit, hoc est, ipse qui legem tulit Deus, prædefinit non ex lege, sed ex fide justificari. Et non dixit, Revelavit, sed, Prædicavit, ut discas, quod et Abraham hac justificationis formula lætatus sit, atque istud in votis habuit, ut eveniret.

Vers. 9. « Igitur qui ex fide sunt, benedicuntur cum fidei Abraham. » Quia turbabantur nequando sint maledicti, ceu illi qui in lege non perseverant (scriptum est enim : Maledictus qui non perseverat in iis quæ scripta sunt in lege), contrarium nunc potius ostendit, nempe quod benedicti sint qui legem reliquerint, et ad fidem accesserint, perinde ac fidelis Abraham benedictus erat.

Vers. 10. « Quicunque enim ex operibus legis »

sunt, sub maledicto sunt. Scriptum est enim : Maledictus est omnis qui non permanserit in omnibus quæ scripta sunt in libro legis, et faciat ea. » Ne quis opponat, dicens, Haud injuria Abrahamus ex fide cum benedictus est, tum justificatus, quia lex nondum sancita erat : Tu vero monstra mihi quod postquam data est lex, fides justificet, et benedictos faciat : ostendit Apostolus nunc non solum quod et justificet fides et benedicat, sed etiam quod lex peccati et maledictionis causa sit. Nemo enim potest facere quæ scripta sunt in lege : qui vero non facit, maledictus est. Proinde fidei est benedicere, et frustra vos metuitis, nequando vos maledicti sitis deficientes a lege. Nam si ea utamini, potius sub execratione esitis, quippe qui non possitis explere ipsam.

VERS. 11, 12. « Quod vero in lege nemo justificetur apud Deum, manifestum est : quia justus ex fide vivet. Lex autem non est ex fide, sed qui fecerit ea homo, vivet in ipsis. » Demonstrato quod lex maledictos faciat, fides autem benedicat, ostendit jam nunc quod vel fides sola justificat, non lex, adducitque Habacuc dicentem : « Justus ex fide vivet, » et non ex lege. Lex enim non **343** solam fidem postulat, verum etiam opera. Pulchre autem dixit, « Apud Deum : » apud homines enim justis forsari videri queant, qui lege detenti sunt, veluti Pharisei justificantes seipso coram hominibus. Quia igitur lex ob difficultatem operum non justificabat, sed maledictioni potius subjugabat, venit gratia facilem viam ostendens, fidem videlicet, per quam justificati benedicimur. Ecce igitur demonstratum est, quod nandum ante legem benedicebat et justificabat fides, sed etiam post legem magis.

VERS. 13. » Christus nos redemit de maledicto legis, factus pro vobis maledictum. Scriptum est enim : Maledictus omnis qui pendet in ligno. » Ne quis hic occurrat, Vere, inquit, qui non facit legem, maledictus est, et fides justificat : unde vero perspicuum, quod maledictio illa sublata sit? Metuimus enim, ne forte jugo legis subditi, ipsi etiam sub execratione simus : indicat igitur solutam esse per Christum execrationem. Dato enim pretio, per hoc quod ipse factus est maledictio, redemit vos a maledictione legis, quam ipse quidem evasit, quippe qui legem impleverit : nos autem illi obnoxii eramus, ipsam perficere non valentes : æque ac si quem morti adjudicatum, alius quispiam iunoxius eximat a morte, pro illo mortem subire volens. Suscepit igitur maledictionem suspensioni debitam, dissolvitque maledictionem, quæ nobis, quod legem non impleverimus, erat imposita, ipse cui ei non erat obnoxius. Legem enim implevit, et peccatum non fecit.

¹ Habac. II. 4.

² οὐδέπω ο. ³ ἡμῶν ο.

Α εἰσι. Γέγραπται γάρ· Ἐπικατάρατος πᾶς ὃς οὐκ ἐμένει ἐν πᾶσι τοῖς γεγραμμένοις ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ νόμου, τοῦ ποιῆσαι αὐτά. » Ἴνα μὴ τις ἀντιπέση λέγων, ὅτι εἰκότως ὁ Ἀβραὰμ ἀπὸ πίστεως ἠυλογήθη καὶ ἐδικαιώθη. διότι οὐπω ² νόμος ἦν· οὐ δὲ ἐπέξην μοι ὅτι μεθ' ὃ ἐδόθη ὁ νόμος, ἡ πίστις δικαιοὶ καὶ εὐλογημένους ποιεῖ· δείκνυσιν ὁ Ἀπόστολος νῦν, οὐ μόνον ὅτι δικαιοὶ ἡ πίστις καὶ εὐλογεῖ, ἀλλ' ὅτι καὶ ὁ νόμος, ἀμαρτίας καὶ κατάρας αἰτίας γίνεται· οὐδὲς γὰρ ποιεῖν δύναται τὰ γεγραμμένα ἐν τῷ νόμῳ· ὁ δὲ μὴ ποιῶν, ἐπικατάρατος. Ὡστε τῆς πίστεως ἔστι τὸ εὐλογεῖν, καὶ μάτην ὑμεῖς φοβεῖσθε μήποτε ἐπικατάρατοι γένησθε ἀποστάντες τοῦ νόμου. Μᾶλλον γὰρ χρώμενοι αὐτῷ ὑπὸ κατάραν ἔστέ, ὡς μὴ δυνάμενοι πληροῦν αὐτόν.

Β « Ὅτι δὲ ἐν νόμῳ οὐδεὶς δικαιώσεται παρὰ τῷ Θεῷ, δῆλον, ὅτι ὁ δικαίος ἐκ πίστεως ζήσεται. Ὁ δὲ νόμος οὐκ ἔστιν ἐκ πίστεως, ἀλλ' ὁ ποιήσας αὐτὰ ἄνθρωπος, ζήσεται ἐν αὐτοῖς. » Δείξας ὅτι ὁ νόμος ἐπικαταράτος ποιεῖ, ἡ δὲ πίστις εὐλογεῖ, νῦν δείκνυσιν ὅτι καὶ ἡ πίστις μόνη δικαιοὶ, καὶ οὐχ ὁ νόμος, καὶ παράγει τὸν Ἀβραὰμ λέγοντα, ὅτι « Ἐκ πίστεως ζήσεται ὁ δικαίος, » καὶ οὐκ ἀπὸ νόμου. Ὁ γὰρ νόμος, οὐ μόνον πίστιν ἀπαιτεῖ, ἀλλὰ καὶ ἔργα. Καλῶς δὲ εἶπε, « Παρὰ τῷ Θεῷ. » Παρὰ γὰρ τοῖς ἀνθρώποις, δικαιοὶ ἴσως δοκοῦσιν οἱ τοῦ νόμου ἐχόμενοι, οἱ οἱ Φαρισαῖοι, οἱ δικαιῶντες ἑαυτοὺς ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων. Ἐπεὶ οὖν ὁ νόμος διὰ τὸ δυσκατόρθωτον οὐτε ἐδικαίου, καὶ ὑπὸ κατάραν ἐπολεῖ, ἦλθεν ἡ χάρις ῥάδιον ὁδὸν ἀεικύνουσα τὴν πίστιν, δι' ἧς δικαιούμενοι εὐλογοῦμεθα. Ἰδοὺ τίλιν ἀποδείδειται, ὅτι οὐ μόνον πρὸ τοῦ νόμου, ἠυλογεῖ καὶ ἐδικαίου ἡ πίστις, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ μετὰ τὸν νόμον.

Γ « Χριστὸς ἡμᾶς ἐξηγόρασεν ἐκ τῆς κατάρας τοῦ νόμου, γενόμενος ὑπὲρ ἡμῶν κατάρα. Γέγραπται γάρ· Ἐπικατάρατος πᾶς ὁ κρεμάμενος ἐπὶ ξύλου. » Ἴνα μὴ τις ἀντίπη, λέγων, ὅτι Ἀληθῶς μὲν ὁ μὴ ποιῶν τὸν νόμον ἐπικατάρατος, καὶ ὅτι ἡ πίστις δικαιοὶ· πόθεν δὲ δῆλον, ὅτι ἡ κατάρα ἐκείνη ἀνήρηται; Δεδοίκαμεν γὰρ μήπως ὡς ὑπὸ τὸν ζυγὸν τοῦ νόμου ἀπαξ γενόμενοι, ὑπὸ τὴν κατάραν ἔτι ὤμεν καὶ αὐτοὶ· δείκνυσιν οὖν, ὅτι λέλυται ἡ κατάρα διὰ Χριστοῦ· Δοῦς γὰρ τιμὴν ³ τὴν αὐτὸς γενέσθαι κατάρα, ἐξηγόρασεν ἡμᾶς ἀπὸ τῆς τοῦ νόμου κατάρας, ἣν αὐτὸς μὲν ἐξέφυγεν, ἄτε τὸν νόμον πληρώσας· ἡμεῖς δὲ ὑπεύθυνοι ταύτῃ ἦμεν, μὴ δυνάμενοι τελῆσαι αὐτόν· οἷον ἂν εἰ τινα καταδικασθέντα ἀποθανεῖν, ἕτερός τις ἀνεύθυνος ἐξέλειτο τοῦ θανάτου, ἐλόμενος αὐτὸς θανεῖν ὑπὲρ ἐκείνου. Ἐθέξατο οὖν κατάραν τὴν ἀπὸ τοῦ κρεμασθῆναι, καὶ ἔλυσε κατάραν τὴν ἀπὸ τοῦ μὴ πληροῦν τὸν νόμον ἡμῖν ἐπιχειμένην, αὐτὸς μὴ ὑποκείμενος ταύτῃ. Τὸν τε γὰρ νόμον ἐπλήρωσε, καὶ ἀμαρτίαν οὐκ ἐποίησεν.

Varie lectiones.

« Ἴνα εἰς τὰ ἔθνη ἡ εὐλογία τοῦ Ἀβραάμ γένηται ἅ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. » Διὰ τοῦτο, φησὶ, κατὰρα γέγονεν ἐκεῖνος, « Ἴνα εἰς τὰ ἔθνη, » τούτεστι, τοὺς μὴ τῷ νόμῳ χρωμένους, « ἡ εὐλογία τοῦ Ἀβραάμ, » τούτεστιν, ἡ ἐκ πίστεως, « γένηται ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, » τούτεστι, τῷ σπέρματι τοῦ Ἀβραάμ· καθὼς καὶ γέγραπται, ὅτι « Ἐν τῷ σπέρματι σου εὐλογηθήσονται, » τούτεστιν, ἐν Χριστῷ, τῷ ἐκ σοῦ γενομένῳ κατὰ σάρκα, πιπτεύοντες δηλαδὴ εἰς αὐτόν.

Ἴνα τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Πνεύματος λάθωμεν διὰ τῆς πίστεως. » Διὰ τοῦτο, φησὶν, ἠὲ δόγηται τὰ ἔθνη, ἵνα καὶ τὸ Πνεῦμα λάθωσι διὰ τῆς πίστεως. Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ἦν δέξασθαι τὸ Πνεῦμα τοὺς ἐτι ὑπὲρ κατάραν ὄντας, εὐλογοῦνται, λυθείσης τῆς κατάρας ὑπὸ Χριστοῦ· καὶ τότε διὰ τῆς πίστεως δικαιοθέντες, δέχονται τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Πνεύματος· ἃ γὰρ ἐπηγγέλιτο ὁ Θεὸς τῷ Ἀβραάμ, πνευματικῶς εἶναι ὁ Παῦλος· ἃ δηλαδὴ νῦν ἡμῖν ἐδόθησαν, ἡ τε εὐλογία καὶ τὰλλα.

« Ἀδελφοί, κατὰ ἀνθρώπον λέγω. » Ἀνωτέρω ἀνοήτους καλέσας, νῦν ἀδελφοὺς λέγει· ἐκεῖνο μὲν, στύφον· τοῦτο δὲ παραμυθούμενος. Ἀνθρώπινον, φησὶν, ὑπόδειγμα μέλλω ὑμῖν παραγαγεῖν.

« Ὅμως ἀνθρώπου κεκυρωμένην διαθήκην οὐδεὶς ἀθετεῖ, ἢ ἐπιδιατάσσεται. Τῷ δὲ Ἀβραάμ ἐδόθησαν αἱ ἐπαγγελίαι, καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ. Οὐ λέγει, Καὶ τοῖς σπέρμασιν, ὡς ἐπὶ πολλῶν, ἀλλ' ὡς ἐφ' ἑνός, Καὶ τῷ σπέρματι σου, ὅς ἐστι Χριστός. Τοῦτο δὲ λέγω. Διαθήκην προκεκυρωμένην ὑπὸ Θεοῦ εἰς Χριστὸν, ὁ μετὰ τριακόσια καὶ τριάκοντα ἔτη γεγωνὼς νόμος οὐκ ἄκυρος, εἰς τὸ καταργῆσαι τὴν ἐπαγγελίαν. » Τοῦτο βούλεται δεῖξαι, ὅτι ἡ πίστις, διαθήκη ἐστὶν ἀρχαιότερα τοῦ νόμου, καὶ ὅτι οὐκ ἂν δίκαιον εἴη προτιμηθῆναι αὐτῆς τὸν νόμον. Διὸ καὶ τὸ ὑπόδειγμα τέθεικεν. Ἐάν γὰρ ἀνθρώπος, φησὶ, διάθηται, μὴ τολμᾷ τις μετὰ ταῦτα⁷⁴ ἐλθὼν ἀνατρέψαι ἢ ἐπιδιατάσσειν, τούτεστι, προσθεῖναι τι; Οὐκοῦν μᾶλλον ἐπὶ τοῦ Θεοῦ. Καὶ γὰρ ὁ Θεὸς διαθήκην ἐποίησε πρὸς τὸν Ἀβραάμ, ἵνα ἐν τῷ σπέρματι αὐτοῦ εὐλογηθῶσι τὰ ἔθνη. Τὸ δὲ σπέρμα αὐτοῦ ὁ Χριστός. Οὐ γὰρ εἶπε, Τοῖς σπέρμασιν, ἵνα μὴ νομίσῃ⁷⁵ τοὺς ἀπ' αὐτοῦ καταγομένους Ἰουδαίους καὶ Ἰσραηλίτας· ἀλλὰ, « Τῷ σπέρματι, » ἐνικῶς· ὅπερ ἐστὶν, ὡς εἴρηται, ὁ Χριστός. Πῶς οὖν ταύτην τὴν διαθήκην, καὶ συμφωνίαν, καὶ ἐπαγγελίαν δύναται ἄκυρῶσαι ὁ νόμος, ἵνα μὴ ἐν τῷ Χριστῷ εὐλογηθῶσι τὰ ἔθνη, ἀλλ' ἐν ταῖς νομικαῖς ἐντολαῖς; Τοῦτο γὰρ οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν, ἢ καταργεῖσθαι τὴν ἐπαγγελίαν· ὅπερ ἄτοπον.

« Εἰ γὰρ ἐκ τοῦ νόμου ἡ κληρονομία, οὐκ ἐστὶν ἐξ ἐπαγγελίας. Τῷ δὲ Ἀβραάμ δι' ἐπαγγελίας κηράριται ὁ Θεός. » Εἰ ὁ νόμος, φησὶ, χαρίζεται τὰς εὐλογίας, καὶ ζωῆς καὶ δικαιοσύνης κληρονόμους ποιεῖ, λοιπὸν ἡ ἐπαγγελία ἐκεῖνη ἡ πρὸς τὸν

Veras 14. « Ut in gentibus benedictio Abraham fieret in Christo Jesu. » Eam ob rem, inquit, factus est maledictio, ut in gentibus, hoc est, iis qui lege non utebantur « benedictio Abrahami, » hoc est, quæ est ex fide, « fieret in Christo Jesu, » hoc est, in semine Abrahami: sicut et scriptum est: « In semine tuo benedicentur, » in Christo ex te nato secundum carnem, credentes videlicet in ipsum.

« Ut promissionem Spiritus acciperemus per fidem. » Propterea (inquit) benedicuntur gentes, ut et Spiritum accipiant per fidem. Quia enim iis qui adhuc sub maledictione erant, Spiritum accipere non decebat, benedicuntur, soluta maledictione a Christo: tumque per fidem justificati, accipiunt promissionem Spiritus. Quæ enim promisit Deus Abrahamo, spiritualia esse intelligit Paulus, quæ nunc videlicet nobis data sunt, ipsa benedictio, idque genus alla.

Veras 15. « Fratres, secundum hominem dico. » Supra stolidos vocavit, nunc fratres 344 nominat: illo quidem eos perstringens, hoc consolans. Humanum, inquit, exemplum vobis adducturus sum.

Veras 15-17. « Tamen hominis confirmatum testamentum nemo spernit aut superordinat. Abrahamo autem data sunt promissiones, et semini ejus. Non dicit: Et seminibus, tanquam in multis, sed tanquam in uno: Et semini tuo, qui est Christus. Hoc autem dico: Testamentum antea firmatum a Deo in Christum, post quadringentos et triginta annos facta lex non irritum facit, ad evacuantem promissionem. » Hoc indicare vult, quod fides sit testamentum lege antiquius, et quod iniquum est ei præferri legem. Hinc et exemplum posuit. Si enim homo (inquit) testamentum condidit, nunquid audeat aliquis postea veniens invertere, vel superordinare, hoc est, apponere aliquid? Itaque de Deo idem potius sentiendum. Nam et Deus testamentum fecit cum Abrahamo, ut in semine ipsius benedicantur gentes. Semen autem ipsius, Christus est. Non enim dixit, Seminibus, ne intelligeres ab eo propagatos Judæos et Ismaelitas: sed, « Semini, » in singulari: quod (uti dictum est) Christus est. Quomodo igitur testamentum hoc, et consensum, et promissionem, lex irrita facere potest, ita ut in Christo non benedicantur gentes, sed in legalibus mandatis? Hoc enim nihil aliud est quam destruere et abolere promissionem: quod absurdum est.

Veras 18. « Nam si ex lege hæreditas, jam non est ex promissione. Abrahamo autem per promissionem donavit Deus. » Si lex (inquit) donat benedictiones, et vitæ et justitiæ hæredes facit, restat ut promissio illa Abrahamo facta sit irrita ac re-

Variæ lectiones.

⁷⁴ ἐρρήθησαν m. ⁷⁵ τοῦτον o. ⁷⁶ νοίσης m.

jecta : verum id non habet rationem : posterior enim cum lex sit, quomodo irritum faciet prius testamentum? Ne festines autem totum exemplum ad institutum trahere. Nam ob eam rem etiam ipse dixit, « Secundum hominem loquor : » hoc est, Humanum exemplum profero. Quare si non possit divinis adæquari, non mirum.

VERS. 19. « Quid igitur? Lex propter transgressiones addita est? » Postquam fidem extulisset, ac lege antiquiorem esse ostendisset, obiectio imminabat, Cujus nempe rei gratia lex data sit, si fides antiquior erat, et benedictiones dabat? Ait igitur haud temere esse latam, sed transgressionum gratia, ut pro freno sit Judæis, prohibens ne aliqua saltem man data violentur, licet non omnia. Scite autem il-
 lud, « Addita est : » ut indicet legem non esse præcipue ac primo consilio datam, quemadmodum promissiones; sed 345 veluti obiter additam ob multas transgressiones, ut aliquot saltem cohiberet.

« Donec veniret semen cui promiserat. » Non tamen ad infinitum usque tempus data est lex, verum tandiu, donec Christus venerit, cui promissum est ut in eo benedicantur gentes. Si igitur ad Christi usque adventum data est, quid ulterius eam producis?

« Ordinata per angelos in manu mediatoris. » Lata est, inquit, lex per intermedios angelos administrata, vel sacerdotes, vel revera angelos. Etenim ad tubas illas et tonitrua ac terribilia, angeli administrati erant. « In manu mediatoris, » id est, Christi : indicans adeo quod et legem tulerit Christus, ut ita in arbitrio ejus sit eam rursus tollere.

VERS. 20. « Mediator autem unius non est, Deus autem unus est. » Christus itaque duorum mediator est, Dei videlicet ac hominum. Mediatorem autem egit inter utrosque, pacem faciendo, ac bellum dirimendo quod homines cum Deo gesserunt. Ex quo enim sibi ipsi univit humanam naturam, ex eo tempore pacem fecit, carnem ob peccata inimicam divinæ naturæ mirandum ad modum commiscens. Quocirca quia mediator et reconciliator ipse est, perpiscuum est quod ipse servet, et non lex.

VERS. 21. « Lex ergo adversus promissa Dei? Absit! » Si promissiones benedictionem dabant, lex autem maledictionem introducit, perspicuum est quod si receperimus ipsam tanquam auctoritatem habentem, tollit promissiones Dei benedictionem dantes. Sed absit! Audi autem quæ sequuntur.

« Si enim data esset lex quæ possit vivificare, verè ex lege esset justitia. » Lex, inquit, tunc fortior esset fide, et benediceret et justificaret hominem, si vivificare potuisset ac servare. Jam vero occidit potius, quatenus non potest a peccatis liberare. Quomodo igitur dominabitur in fidem, quæ potest vivi-

Α Αβραάμ, άκυρός έστι και έκδόθηται. Αλλ' ούκ έν έχοι τουτο λόγον· ματαγενέστερος γάρ έν όνόμος, πώς άκυρώσει την προτέραν διαθήκην; Μη σπεύδε δε πέν τή ύπόδειγμα ει; τή προκειμενον εκλάσαι. Διό τουτο γάρ και αυτός ειπε· « Κατά άνθρωπον λέγω· » τούτεστιν, Ανθρώπινον ύπόδειγμα πράξω. Όστε ει μη ύνυθη προς τή θεία εξισωθηναι, ουδέν καινόν.

« Τί ούν; » Ο νόμος, των παραβάσεων χάριν προσετίθη; « Έπειδή την πίστιν επήρμε, και προσυτέραν έδειξεν, άνέκυπτεν αντίθεσις· Τίνος ούν ένεκεν ό νόμος; έδόθη, ει ή πίστις; προσυτέρα ήν, και τής εύλογίας αυτή ιδίους; Φησι τοίνυν, ότι ούκ εις, αλλά των παραβάσεων χάριν, ίνα άντι χαλινού ειη τοι; Ιουδαίοις, κωλύων παραβαίνεν τινάς γούν των έντολών, ει μη και πάσας. Καλώς δε τό, « Προσετίθη· » ίνα δείξη τον νόμον μη προηγούμενος θεθέντα, ώςπερ αι επαγγελίαι, άλλ' οίον παρετεθέντα δια τής πολλής παραβάσις, ίνα καιν όλίγας κωλύη.

« Άχρις ού ήλθε τό σπέρμα ή επαγγέλται. » Αλλ' όμως ούκ εις άπέραντον έδόθη ό νόμος; άλλ' άχρις ού έλθη ό Χριστός, ή επαγγέλται τό εύκγεισθαι έν αυτώ τή έθνη. Ει τοίνυν μέχρι τής του Χριστού παρουσίας δέδοται, τί περαιτέρω έλκει; αυτόν;

« Διαταγεις δε άγγέλων έν χειρι μεστου. » Έδόθη, φησιν, ό νόμος, διακονηθείς δια μέτων άγγέλων, ή των ιερέων, ή οντως άγγέλων. Και γάρ και προς τής σάλπιγγας εκείνας, και τής βροντής, και τής δειγμάτα, άγγελοι διηκούνουν. « Έν χειρι μεστου, » τούτέστι, Χριστού. Δείκνυσι γάρ ότι και τον νόμον ό Χριστός δέδωκεν· ώστε και του άνελείν αυτόν αυτός έστι κύριος.

« Ο δε μεσίτης, ένός ούκ έστιν· ό δε θεός; εις έστιν. » Όστε και ό Χριστός δύο τινών έστι μεσίτης, Θεού δηλαδή και ανθρώπων. Έμεσίτευσε γάρ άμφοτέροις, ειρήνην ποιήσας, και τον πόλεμον λύσας, ός ήν τοις ανθρώποις προς θεόν. Αφ' ού γάρ ήνωσεν έαυτώ την ανθρώπινην φύσιν, εκτοτε την ειρήνην έποίησε, τή θεία φύσει την έχθράν δια τής άμαρτίας σάρκα παραδόξως ανακεράσας. Όστε επει μεσίτης και διαλλακτής αυτός έστιν, εδηλον ώ; αυτός σώζει, και ούχ ό νόμος.

« Ο ούν νόμος κατά των επαγγελιών του θεού; Μη γένοιτο. » Ει αι μεν επαγγελίαι τηλόθγου, ό δε νόμος κατάραν εισάγει 77· πρόδηλον, ότι εάν παραδεξώμεθα αυτόν, ώς τό κύρος έχοντα 78, λύει τής επαγγελίας του θεού, τής την εύλογίαν διδούσας. Αλλά μη γένοιτο. Άκουε δε και των εξής.

« Ει γάρ έδόθη νόμος; ό δυνάμενος ζωοποιηται, δυτως άν εκ του νόμου ήν ή δικαιοσύνη. » Τότε, φησιν, ό νόμος επικρατέστερος άν ήν τής πίστεως, και εύλόγει, και δεικαλου τον άνθρωπον, ει ζωοποιησαι ήδύνατο και σώσαι. Νύν δε μάλλον άποκτινύται, καθ' ό ού δύναται άμαρτιών ελευθερωσαι. Πώς ούν επι-

Variæ lectiones.

77 επάγει ο. 78 εχειν ο.

κρατήσει τῆς πίστεως· τῆς δυναμένης ζωοποιεῖν διὰ τοῦ βαπτίσματος, καὶ εὐλογοῦσης καὶ δικαιούσης;

« Ἀλλὰ συνέκλεισεν ἡ Γραφή τὰ πάντα ⁷⁹ ὑπὸ ἁμαρτίαν, ἵνα ἡ ἐπαγγελία ἐκ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ δοθῇ τοῖς πιστεύουσιν. » Ὁ νόμος, φησὶν, οὐκ ἴσχυεν ἀπαλλάξαι ἁμαρτιῶν, ἀλλὰ πρὸς τοῦτο συνήργησε, πρὸς τὸ συγκλείειν τοὺς ἀνθρώπους ὑπὸ ἁμαρτίαν· τούτεστι, δεῖξαι αὐτοὺς ἁμαρτάνοντας, καὶ συνωθῆσαι ἵνα τῆς ἀφέσεως ἐπιθυμήσωσι, καὶ προσδράμωσι τῇ ταύτην δυναμένῳ παραστῆν Χριστῷ ⁸⁰. Ἐπειδὴ γὰρ οἱ Ἰουδαῖοι, μὴ αἰσθανόμενοι τῶν ἁμαρτημάτων, οὐδὲ τῆς ἀφέσεως ἐπιθυμοῦν· δίδωκε τὸν νόμον συγκλείοντα αὐτούς· ὅ ἐστι, στενωχωροῦντα καὶ ἀγχοντα τοῖς ἐλέγχοις, καὶ δεικνύοντα ἁμαρτωλοὺς, καὶ συνωθούοντα εἰς τὸ ζητῆσαι τὸν τρόπον, δι' οὗ δυνατὸν συγχωρηθῆναι· ὁ δὲ ἐστὶν ἡ εἰς Χριστὸν πίστις, δι' ἧς εὐλογοῦμεθα καὶ δικαιούμεθα ⁸¹.

« Πρὸ τοῦ δὲ ἔλθειν τὴν πίστιν, ὑπὸ νόμον ἐφρουρούμεθα, συγκεκλεισμένοι εἰς τὴν πίστιν τὴν μέλλουσαν ἀποκαλυφθῆναι. » Ὁ νόμος, φησὶν, πολλὴν ἀσφάλειαν παρεῖχε τοῖς ὑπ' αὐτὴν οὖσι καὶ φρουρούμενοις, τῶν πλειόνων ἀπειργῶν ἁμαρτημάτων, καὶ οἷόν τι τεῖχος ὦν, καὶ συγκλείων τοὺς ἀνθρώπους καὶ συναγαγῶν ⁸² εἰς τὴν πίστιν. Πῶς; Ἐλέγχων γὰρ τὰς ἁμαρτίας ⁸³, καὶ μὴ δυνάμενος τούτων ἐλευθερῶσαι, ἐξ ἀνάγκης ὑπεδείκνυε τὴν πίστιν δικαιοῦσαν, ἣτις ἦν μὲν καὶ πάλαι κρυπτομένη, ὕστερον δὲ ἀπεκαλύφθη, ὅτε καὶ ὁ Θεὸς ἐφανερῶθη ἐν σαρκί.

« Ὡστε ὁ νόμος παιδαγωγὸς ἡμῶν γέγονεν εἰς Χριστὸν, ἵνα ἐκ πίστεως δικαιωθῶμεν. » Ὡπαρ γὰρ ὁ παιδαγωγὸς πάσης κακίας ἀπαλλάττει τὸν νέον, καὶ τὰ μαθήματα παρὰ τοῦ διδασκάλου δέχεται μετὰ πάσης ἐπιμελείας καὶ προσοχῆς παρασκευάζει· οὕτω καὶ ὁ νόμος ἀρετῆν τε σύμμετρον ἐπαίδευε τοὺς ὑπ' αὐτὸν, καὶ πρὸς τὸν Χριστὸν, ὃς ἐστὶν ὁ διδάσκαλος, ἀπήγε, διὰ τοῦ ἐλέγχειν καὶ ἀποδεικνύοντα τὰ ἁμαρτήματα προθυμότερους ποιῶν εἰς τὸ ζητῆσαι τὸν τὴν ἀρεσὴν διδόντα, καὶ δικαιούοντα ἐκ πίστεως. Αἰσχυνέσθωσαν οὖν οἱ τὸν νόμον διαβάλλοντες. Οὕτε γὰρ ὁ παιδαγωγὸς ἐναντιοῦται τῷ διδασκάλῳ, οὕτε ὁ νόμος τῇ Καινῇ ἐναντίος.

« Ἐλθούσης δὲ τῆς πίστεως, οὐκέτι ὑπὸ παιδαγωγόν ἴσμεν. Πάντες γὰρ υἱοὶ Θεοῦ ἐστε, διὰ τῆς πίστεως ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. » Ἐλθούσης, φησὶ, τῆς πίστεως, τῆς τέλειον ἀνδρα ποιούσης, οὐκ ἂν εἴημεν ὑπὸ παιδαγωγῶν οἱ τελειωθέντες δι' αὐτῆς, καὶ τὴν νηπιότητα ὑπερβάντες. Ὅτι γὰρ τέλειοι ἄνδρες ἐσμεν ἐκ πίστεως, δῆλον ἐξ οὗ καὶ υἱοὶ Θεοῦ ἐσμεν διὰ τῆς ἐν Χριστῷ πίστεως· οὕτω γὰρ ἡ σύτασις. Πάντως δὲ ὁ ἀξιωθεὶς υἱὸς Θεοῦ γενέσθαι, οὐκ ἀτελής, οὐδὲ νήπιος. Ὡστε γελοῖον ⁸⁴ τὸ, ἄνδρας γενομένους, τῷ παιδαγωγῷ νόμῳ ὑποτάσσεσθαι.

Variae lectiones.

⁷⁹ τοὺς πάντας ο. ⁸⁰ Θεῷ ο. ⁸¹ δικαιούμενοι ο. ⁸² συνωθῶν ο. ⁸³ ἐλέγχων δὲ τοὺς ἁμαρτάνοντας, μὴ δυνάμενος δὲ τούτους τῶν ἁμαρτιῶν ἐλευθερῶσαι ο. ⁸⁴ πρὸς τὸν διδάσκαλον, ὃς ἐστὶν ὁ Χριστὸς ιη. ⁸⁵ τῶν ο.

A sicare per baptismum, et qua benedicit et justificat?

VERS. 22. « Sed conclusit Scriptura omnia sub peccato, ut promissio ex fide Jesu Christi daretur credentibus. » Non potuit, inquit, lex a peccatis liberare, verum ad hoc cooperata est, ut concluderet homines sub peccato: hoc est, ut ostenderet eos peccatores, et compelleret ad remissionem concupiscant, et accederent ad eum qui hanc praeferre possit, Christum scilicet. Nam cum Judaei, non sentientes peccata sua, remissionem non desiderarent, dedit legem concludentem eos, id est, coarctantem, constringentemque per increpationes, monstrantemque peccatores, ac compellentem inquirere rationem **346** per quam possit venia donari. Haec autem ratio est, ipsa in Christum fides, per quam benedicimur et justificamur.

VERS. 23. « Priusquam autem veniret fides, sub lege custodiebamur, conclusi in eam quae revelanda erat, fidem. » Lex, inquit, magnam praebat securitatem iis qui sub ea erant, ac ab illa custodiebantur, a pluribus peccatis cohibens, ac veluti murus quispiam existens, concludens homines, colligensque ad fidem. Qua istuc ratione? Cum enim argueret peccata, nec possit ab his liberare, necessario fidem ostendebat justificantem, quae quidem olim occultata erat, postea autem revelata est, quando Deus manifestatus est in carne.

VERS. 24. « Itaque lex paedagogus noster fuit in Christum, ut ex fide justificemur. » Ut enim paedagogus ab omni malitia liberat adolescentem, ac ut disciplinas a praefectore suscipiat cum omni cura atque attentione parat: hunc ad modum lex in virtute moderata alumnos suos, adeoque eos qui sub se erant, instituebat, et ad Christum doctorem atque praefectorem abducebat, per reprehensionem et ostensionem peccatorum promptiores faciens et elacriores, ut quaerent eum, qui noxae condonationem impertiretur, ac ex fide justificaret. Pudeat ergo legis calumniatores. Neque enim paedagogus adversatur praefectori, neque lex repugnat Novo Testamento.

VERS. 25, 26. « At ubi venit fides, jam non sumus sub paedagogo. Omnes enim filii Dei estis per fidem in Christo Jesu. » Cum advenerit, inquit, fides, quae virum perfectum efficit, non jam amplius esse possimus sub paedagogo, qui per ipsam perfecti sumus, et adolescentiam supergressi. Quod perfecti enim viri sumus ex fide, planum est ex eo quod filii Dei sumus per fidem in Christum, nam haec est constructio. Omnino autem is qui eo honore est dignatus, ut Filius Dei fiat, non est imperfectus, neque infans. Quocirca ridiculum fuerit, eos qui in viros creverint,

pædagogō legi sulijci. Perinde enim esset ac si cum dies illuxerit, non solem quis videre velit, sed lucernam. Observa autem qui supra ostenderit sibi filios Abrahami facere, nunc autem filios Dei. Adeo magna potest.

VERS. 27. « Quicumque enim in Christum baptizati estis, Christum induistis. » Quomodo filii Dei sumus confirmando ostendit, per baptismam nempe. Non dixit autem, Quoquot baptizati estis, filii Dei facti estis, quemadmodum consecutio postulabat; sed quod multo magis est tremendum, « Christum induistis. » Si enim Christum Filium Dei induimus, **347** ipsique assimilati sumus: ad unam cum eo cognationem, unamque ideam perducti sumus, gratia facti quod ille est natura.

VERS. 28. « Non est Judæus neque Græcus, non est servus neque liber, non est masculus et femina. Omnes enim vos unus estis in Christo Jesu. » Unusquisque baptizatorum, inquit, naturales quidem proprietates abiecit, unam autem figuram et formam omnes assumpserunt, non angeli, sed ipsius Domini, in seipsis ostendentes Christum. Proinde unus sumus omnes in Christo Jesu: hoc est, quatenus unam Christi formam impositam nobis habemus: vel quatenus etiam unum corpus sumus, unum caput Christum habemus.

VERS. 29. « Si autem vos Christi, ergo semen Abrahami estis, ac secundum promissionem hæredes. » Quia antea dixerat, semen Abrahami, in quo benedicuntur gentes, Christus est, cui nimirum data sunt promissiones, ac demonstravit eos etiam Christi formam habere: nunc concludit, Ergo et vos semen estis Abrahami, ac denique promissæ benedictionis hæredes. Quomodo ergo legi animum appellitis, cum sitis benedicti, propterea quod Christum indueritis, assimilatique sitis ipsi, indeque facti semen Abrahami?

CAPUT IV.

VERS. 1, 2. « Dico autem: Quanto tempore hæres parvulus est, nihil differt a servo, cum sit dominus omnium: sed sub tutoribus et actoribus est usque ad præstitutum tempus a patre. » Hoc est, pater statuit eum nihil debere administrare, donec ad legitimam ætatem pervenerit, atque obtemperare debet.

VERS. 3. « Ita et nos, cum essemus parvuli, sub elementis mundi eramus in servitutem adacti. » Parvuli, non ætate, sed Dei cognitione. Elementa vero mundi, novitunia ac Sabbata dicit: hi namque dies a cursu solis lunæque fiunt. Itaque qui nos jam sub legem agunt, eamque docent, infantes faciunt, elementisque mundi subdunt, cum tamen simus viri perfecti et filii Dei, patresque familiæ et domini. Discimus præterea, quod Deus quidem filiorum adoptionem, quæ est ipsa hæreditas, a principio dare voluerit, sed infantia nostra, quoni-

Α ὡσερ καὶ τὸ, ἡμέρας φανείσης μὴ τὸν ἥλιον ὄραν, ἀλλὰ τὸν λύχνον. Ὅρα δὲ, πῶς ἀνωτέρω μὲν ἔδειξε τὴν πίστιν υἱοὺς ποιοῦσαν Ἀβραάμ, νῦν δὲ υἱοὺς Θεοῦ· οὕτω μὲγάλα δύναται.

« Ὅσοι γὰρ εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθητε, Χριστὸν ἐνεδύσασθε. » Κατασκευάζει πῶς υἱοὶ ἔσμεν Θεοῦ, καὶ φησιν, ὅτι διὰ τοῦ βαπτίσματος. Οὐκ εἶπε δὲ, ὅτι Ὅσοι ἐβαπτίσθητε, υἱοὶ Θεοῦ γεγονάτε, ὡσερ καὶ ἡ ἀκολουθία ἀπῆρει· ἀλλὰ τὸ πολὺ φρικωδέστερον, ὅτι « Χριστὸν ἐνεδύσασθε. » Εἰ γὰρ Χριστὸν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἐνεδεδύμεθα, καὶ πρὸς αὐτὸν ἐφωμοιώθημεν (f. ἀφ.)· εἰς μίαν συγγένειαν καὶ μίαν ἰδέαν ἤχθημεν, χάριτι γεγονότες ἕπερ ἐκείνῳ· ἔτσι φύσει.

B « Οὐκ ἐνὶ Ἰουδαίῳ, οὐδὲ Ἕλλην· οὐκ ἐνὶ δούλῳ, οὐδὲ ἐλευθέρῳ· οὐκ ἐνὶ ἄρσεν καὶ θῆλῳ· πάντες γὰρ ὑμεῖς ἐστε εἰς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. » Ἐκαστος, φησὶ, τῶν βαπτιζομένων ἀπεβάλετο μὲν τὰ φυσικὰ ἰδιώματα⁸⁶. Ἐνα δὲ τύπον καὶ μίαν μορφήν πάντες ἀνέλαβον, οὐκ ἀγγέλου, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ Δεσπότου, ἐν ἑαυτοῖς δεικνύντες τὸν Χριστόν. Ὅστε καὶ εἰς ἔσμεν πάντες ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ· τούτέστι, καθὸ μίαν μορφήν τὴν τοῦ Χριστοῦ ἐπιχειμένην ἔχομεν· ἡ καὶ καθὸ ἐν σώμᾳ ἔσμεν, μίαν κεφαλὴν ἔχομεν⁸⁷ τὸν Χριστόν.

« Εἰ δὲ ὑμεῖς Χριστοῦ, ἄρα τοῦ Ἀβραάμ σπέρμα ἐστέ, καὶ κατ' ἐπαγγελίαν κληρονόμοι. » Ἐπειδὴ ἔμπροσθεν εἶπεν, ὅτι σπέρμα τοῦ Ἀβραάμ, ἐν ᾧ εὐλογεῦνται τὰ ἔθνη, ὁ Χριστός ἐστιν, ᾧ δὴ καὶ ἰδοῦθησαν αἱ ἐπαγγελίαι· ἀπέδειξε δὲ ὅτι καὶ ὑμεῖς τὴν μορφήν τοῦ Χριστοῦ ἔχετε· συμπεραίνει νῦν, ὅτι Ἄρα καὶ ὑμεῖς σπέρμα τοῦ Ἀβραάμ ἐστέ, καὶ λοιπὸν καὶ κληρονόμοι τῆς ἐπιγγελημένης εὐλογίας. Πῶς οὖν τῷ νόμῳ προσέχετε οἱ εὐλογηθέντες διὰ τοῦ Χριστοῦ ἐνεδύσασθαι καὶ ὁμοιωθῆναι αὐτῷ, καὶ ἐντεῦθεν γενέσθαι σπέρμα Ἀβραάμ;

ΚΕΦΑΛ. Δ'.

« Λέγω δὲ· Ἐφ' ὅσον χρόνον ὁ κληρονόμος νηπίος ἐστίν, οὐ διαφέρει δούλου, κύριος πάντων ὢν, ἀλλ' ὑπὸ ἐπιτρόπου· ἐστὶ καὶ οἰκονόμος, ἄχρι τῆς προθεσμίας τοῦ πατρὸς. » Τούτέστιν, ὡρίσεν αὐτὸν ὁ πατὴρ μὴδὲν διοικεῖν, ἄχρι τῆς νομίμου ἡλικίας, καὶ δεῖ στέργειν.

D

« Οὕτω καὶ ἡμεῖς, ὅτε ἤμεν νηπίοι, ὑπὸ τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου ἤμεν δεδουλωμένοι. » Νήπιοι, οὐ τῇ ἡλικίᾳ, ἀλλὰ τῇ περὶ Θεοῦ γνώσει. Στοιχεῖα δὲ τοῦ κόσμου, τὰς νομηνίας καὶ τὰ Σάββατα λέγει· αὗται γὰρ αἱ ἡμέραι ἀπὸ δρόμου σελήνης καὶ ἡλίου ἡμῖν γίνονται. Ὅστε καὶ οἱ νῦν ἡμᾶς ὑπὸ τὸν νόμον ἄγοντες, νηπίους ποιοῦσι, καὶ ὑπὸ τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου, καὶ τοὶ ἄνδρας γενομένους καὶ τελείους, καὶ υἱοὺς Θεοῦ, καὶ οἰκοδεσπότας, καὶ κυρίους. Μανθάνομεν δὲ, ὅτι ὁ μὲν Θεὸς· τὴν υἰοθεσίαν (αὕτη γὰρ ἡ κληρονομία) ἐξ ἀρχῆς ἠθούλετο δοῦναι, ἀλλ' ἡ νηπιό-

Variae lectiones.

⁸⁶ τὴν φυσικὴν ἰδιότητα ο. ⁸⁷ ἔχοντες αὐτὸν ο.

της ἡμῶν ἐκώλυε ⁸⁸. Βουλόμενος δὲ πάνυ καθελεῖν τὸν νόμον, οὐκ εἶπεν, ὅτι ταῖς ἡμέραις ἦμεν δεδουλωμένοι, ἀλλ', « Ἐπὶ τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου, » ἵνα ἐντρέψῃ μᾶλλον τοὺς ⁸⁹ καὶ εἴ τι νόμῳ ᾤθειντας προσέχειν. Μὴ παραχθῆς· δὲ εἰ γε ἐκ τοῦ ἀκολουθοῦ ἐπίτροποι καὶ οἰκονόμοι νοοῦνται τὰ στοιχεῖα. Πρῶτον μὲν γὰρ τὸν νόμον ὀφείλεις ⁹⁰ ἐπίτροπον νοεῖν, ὡσπερ καὶ παιδαγωγόν, οὐχὶ ταῦτα· ἔπειτα τὰς νομηνίας, καὶ τὰ Σάββατα, στοιχεῖα εἶπεν. Ἄλλως τε, καὶ διὰ τὸ ἐκ περιουσίας ἀποστῆσαι τοῦ νόμου, καὶ ἐντρέψαι αὐτοὺς, τοῦτο οὕτως εἶπεν, ὡσπερ καὶ προῖων ἐστὶ μᾶλλον δεῖξει. Τινὲς δὲ στοιχεῖα, τὴν στοιχειώδη καὶ εἰσαγωγικὸν νόμον ἐνόησαν.

« Ὅτε δὲ ἔλθῃ τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ γενόμενον ἐκ γυναικός, γενόμενον ὑπὸ νόμον, ἵνα τοὺς ὑπὸ νόμον ἐξαγοράσῃ, ἵνα τὴν υἰοθεσίαν ἀπολάβωμεν. » Τέως μὲν οὖν νήπιοι ὄντες ὑπὸ νομηνίας ἦμεν καὶ Σάββατα· ὅτε δὲ ἦλθεν ὁ ὠρισμένος καιρὸς τῆς σαρκώσεως τοῦ Χριστοῦ, ὅτε πᾶν εἶδος κακίας ⁹¹ διεξελθοῦσα ἡ φύσις ἡ ἀνθρωπίνη ἐδέετο θεραπείας, « ἐξαπέστειλε τὸν Υἱὸν αὐτοῦ ὁ Θεός » (τουτέστιν, ἠδύοκῃσεν ἐλθεῖν) « γενόμενον, » οὐκ εἶπε διὰ γυναικός, ἵνα μὴ πύρρον εὐρωσιν οἱ λέγοντες, ὡς διὰ σωλήνος τῆς Παρθένου διελθεῖν τὸν Κύριον κατὰ φαντασίαν πάντως· ἀλλ', « Ἐκ γυναικός »· τουτέστιν, ἐκ τῆς οὐσίας αὐτῆς σῶμα λαβόντα, καὶ καρπὸν ὄντα τῆς κοιλίας αὐτῆς. Ἐγένετο δὲ ὑπὸ νόμον, περιτμηθεὶς καὶ τελέσας πάντα, ἵν' ἐκτὸς τῆς κατάρτας γενόμενος, ἡμᾶς ἐξαγοράσῃ. Δύο δὲ κατορθώματά φησι τῆς σαρκώσεως τοῦ Χριστοῦ· τὸ τε ἐξαγοράσαι ἡμᾶς ἐκ τῆς τοῦ νόμου κατάρτας, καὶ τὸ ἀποδοῦναι τὴν υἰοθεσίαν. « Ἀπολάβωμεν » δὲ, εἶπε, δεικνύς ἄνωθεν καὶ ἐξ ἐπαγγελίας ὀφειλομένην ταύτην ἡμῖν, εἰ καὶ μὴ ἐδίδοτο διὰ τὴν νηπιότητα. Καὶ γὰρ καὶ ἡ ἐπαγγελθεῖσα τῷ Ἀβραάμ κληρονομία, ἡ υἰοθεσία ἦν. Ὁ γὰρ υἱὸς κληρονομεῖ.

« Ὅτι δὲ ἐστε υἱοί, ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν, κράζον· Ἄββὰ ὁ Πατήρ. Ὅσπερ οὐκέτι εἰ δούλος, ἀλλὰ υἱός· εἰ δὲ υἱός, καὶ κληρονόμος· κληρονόμος μὲν Θεοῦ, συγκληρονόμος δὲ Χριστοῦ. » Πόθεν, φησὶ, δῆλον ὅτι υἰοθεσίας ἠξιώθημεν; Ἀπέδειξε μὲν αὐτὸ καὶ πρότερον, ὅτε ἐδείξεν ἡμᾶς Χριστὸν ἐνδεδυμένους, ὅς ἐστιν Υἱός· δείκνυσσι δὲ καὶ νῦν, ἐκ τοῦ τὸ Πνεῦμα ἡμᾶς λαθεῖν, ὃ παρασκευάζει ἡμᾶς Πατέρα καλεῖν τὸν Θεόν, τῶν καρδιῶν ἡμῶν ἀπτόμενον ἐνθέω; καὶ καινοπραπέως. Τοῦτο δὲ οὐκ ἂν ἐγένετο, εἰ μὴ υἰοθεσίας ἠξιώθημεν. Ὅσπερ ἐπεὶ υἱοὶ ἐσμεν καὶ κληρονόμοι οὐ τῶν τυχόντων πραγμάτων, ἀλλὰ τῶν τοῦ Θεοῦ, καὶ συμμερισταὶ τοῦ Μονογενοῦς, τί πάλιν ⁹² δούλοι γινόμεθα, καὶ ἀθετοῦμεν τὴν υἰοθετήσασαν ἡμᾶς πίστιν, τῷ νόμῳ προσέχοντες;

« Ἀλλὰ τότε μὲν οὐκ εἰδότες Θεόν, ἐδουλεύσατε

A nus hoc fieret, obstiuit. Volens autem prorsus tollere legem, non dixit, Diebus, sed, « Elementis mundi eramus in servitutem adacti: » quo magis pudesciat eos qui legi incumbendum suadent. Ne turberis autem, ei ex consequenti tutores et curatores elementa intelligantur. Primum enim legem debes accipere tutorem, perinde ac pædagogum, non ista. Deinde neomenias et Sabbata elementa **348** dixit. Præterea, ut abunde eos a lege desicere faciat atque pudesciat, hoc ita dixit, quemadmodum in progressu deinceps uberius indicabit. Nonnulli per elementa elementalem et introductoriam legem intellexerunt.

Vers. 4,5. « At ubi venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum, factum ex muliere, factum sub lege, ut eos qui sub lege erant redimeret, ut adoptionem filiorum reciperemus. » Quandiu, inquit, infantes eramus, subjecti fuimus neomeniis et Sabbatis: at simulatque advenit præstitutum tempus incarnationis Christi, cum omne scelerum genus pergressa humana natura opus haberet curatione, « misit Deus Filium suum » (hoc est, placuit ei ut veniret), « Factum » non dixit, per mulierem, ne aditum inveniant qui asserunt Dominum per virginem ceu canalem transiisse inani prorsus apparentia, sed, « Ex muliere, » hoc est, a substantia virginis corpus accipientem, et fructus uteri ipsius existentem. Factus autem fuit sub lege, cum circumciscus erat, omniaque legis perfecit, ut ab exsecratione exciuptus, ab exsecratione nos redimeret. Duo autem Christi incarnationis officia nobis exponit: alterum, ut nos redimeret ab exsecratione legis: alterum, ut subministraret nobis adoptionem filiorum. Reciperemus autem, dixit, indicans quod jam antea ex promissione ad nos pertinuerit, etiamsi ob infantiam nostram nobis non fuerit data. Nam et hæreditas Abrahamo promissa, adoptio erat. Filius enim hæreditatem adit.

Vers. 6,7. « Quoniam autem estis filii, emisit Deus Spiritum Filii sui in corda vestra, clamantem, Abba Pater. Itaque jam non es servus, sed filius: si autem Filius, et hæres, hæres quidem Dei, cohæres autem Christi. » Unde, inquit, planum est quod filiorum adoptione donati sumus? Patefecit istud antehac, quando indicavit nos Christum induisse, qui est Filius. Ostendit autem etiamnum, ex eo quod Spiritum nos acceperimus, qui instituit nos ut Patrem vocemus Deum, novo quodam modo et divino corda nostra commovendo: quod certe non fieret, ni filiorum adoptio nobis data esset. Quocirca cum filii simus et hæredes, non vulgare certe rerum, cæterum honorum divinarum, et Unigenito cohæredes, cur rursus servi efficiamur, fidemque quæ nos in filios adoptavit, legi attendendo rejicimus?

Vers. 8. « Sed tunc quidem ignorantem Deum, iis

Variæ lectiones.

⁸⁸ ἐνεπόδιζε ο. ⁸⁹ αὐτοὺς ni. ⁹⁰ ὀφειλομεν ο. ⁹¹ πλάνης ο. ⁹² τοῖνον ο.

qui natura non sunt dii serviebatis. » Hic ad eos qui ex gentibus crediderant, sermonem convertit, commonstrans idololatriam esse diernum observationem, quodque hodie plus peccant, quam olim. Quondam enim, inquit, ignorabatis Deum, 349 ceu tenebris septi atque seducti, ac propterea serviebatis soli et lunæ quæ non natura sunt dii. Jam vero si post veritatis agnitionem dies observetis, nihil aliud quam elementis servitis; quæ pejor est impietas.

VERS. 6. « Nunc autem cum cognoveritis Deum, imo cogniti sitis a Deo, quomodo convertimini rursus ad infirma et egena elementa, quibus denuo servire vultis? » Nunc autem, inquit, cognovisti Deum, imo potius non vos proprio labore invenistis et agnovistis Deum (neque enim quasivistis omnino), sed ipse vos in profundis tenebris agentes inquisivit et assumpsit. « Cognitos, » enim pro, Assumptos a Deo, dixit. Quomodo igitur revertimini rursus ad egena et imbecillia elementa? hoc est, quæ nullum robur habent ad proposita nobis bona, et quæ vos spiritualiter juvare nequeunt? Simul autem tanquam intellectu et sensu, adeoque vita orbata essent, egena hæc vocat et infirma, etiamsi hoc Græcis displiceat. Pseudapostoli itaque, tanquam legis vindices, diernum observationes introduxerunt. Ipse autem sapientissime idololatriam rem ipsam vocat, quam et ipsa lex prohibet. Quare qui ista docent, legi etiam adversantur.

VERS. 10. « Dies observatis, et menses, et tempora, et annos. » Ex his planum est, quod non solum circumcisionem prædicabant pseudapostoli, verum etiam serias et novilunia.

VERS. 11. « Metuo ne quo modo frustra laboraverim erga vos. » Vide misericordiam ejus: ihi concutiuntur, et Paulus terretur. Quod ait, « Ne quo modo, » indicat eos adhuc superesse, nec dum prorsus naufragium passos. Facit autem eis spem, si modo velint vigiles et sobrii esse, non frustra se erga eos laborasse: periinde quasi dicat eis, Mementote meorum erga vos sudorum, neque vanos facite labores meos.

VERS. 12. « Estote sicut ego, quia et ego sicut vos. » Ad eos qui ex Judæis crediderant, hæc dicit: nempe, Imitamini me. Nam et ego æpprime lege accendebam, non secus ac vos: attamen relicta illa, pro Christo nunc et fide dimico. Tales et vos estote. Pulchre autem hoc posteriore loco posuit: homines enim potius similibus et ejusdem generis exemplis trahuntur, quam rationibus.

« Fratres, obsecro vos, nihil me læsistis. » Quia asperc eos objurgarat, rursum lenire cupit. Neque enim vehementer nimium objurgatio prodest, neque nimia indulgentia et lenitas: propterea fratres eos nominat, gratiæ baptismatis mentionem pariter faciens, ex qua omnes fratres, veluti ex uno Patre

Α τοις μή φύσει οὔτε θεοίς. » Ἐνταῦθα πρὸς τοὺς ἐξ ἔθνων πιστεῦσαντας ἀποτείνεται δεικνύς ὅτι καὶ εἰδωλολατρεία ἐστὶν ἡ τῶν ἡμερῶν παρατήρησις, καὶ μείζον ἢ πάλαι ἀμαρτάνουσι. Πάλαι μὲν, φησὶν, οὐκ ἤδειτε τὸν Θεόν, ἅτε ἐσχοτισμένοι καὶ πεπλανημένοι· καὶ διὰ τοῦτο ἐδουλεύετε ἡλίω καὶ σελήνῃ, ἅτινα οὐ φύσει εἰσὶ θεοί· νῦν δὲ μετὰ τὴν τῆς ἀληθείας ἐπίγνωσιν, ἐὰν ἡμέρας παρατηρήσῃτε, οὐδὲν ἄλλο ἢ στοιχείοις λατρεύετε, καὶ χεῖρον τὸ ἀσέδημα.

« Nūn δὲ γνόντες Θεόν, μᾶλλον δὲ γνωσθέντες· ὑπὸ Θεοῦ, πῶς ἐπιστρέφετε πάλιν ἐπὶ τὰ ἀσθενῆ καὶ πτωχὰ στοιχεῖα, οἷς πάλιν ἄνωθεν δουλεύειν θέλετε; » Nūn δὲ, φησὶν, ἔγνωτε Θεόν, μᾶλλον δὲ οὐχ ὑμεῖς τὸν Θεόν οἰκείω πόνω εὑρετε καὶ ἐπέγνωτε (οὐδὲ γὰρ, οὐδὲ ἐζητήσατε ὄλω), ἀλλ' αὐτὸς· ὑμᾶς ἐν σκότῳ βαθεὶ διάγοντας ἐζήτησε καὶ Προσιλάβετο. Τὸ γὰρ, « Γνωσθέντες, » ἀντὶ τοῦ, Προσηλθόντες ὑπὸ Θεοῦ. Πῶς οὖν ἐπιστρέφετε ἢ πάλιν ἐπὶ τὰ πτωχὰ καὶ ἀσθενῆ στοιχεῖα; Τουτέστι, τὰ μηδεμίαν δύναμιν ἔχοντα πρὸς ἢ τὰ προκείμενα ἀγαθὰ, μηδὲ ἰσχύοντα πνευματικῶς ὠφελεῖσαι; Ἄμα δὲ καὶ ὡς ἐστερημένον, καὶ ἀισθησεως, καὶ ζωῆς, πτωχὰ ταῦτα καλεῖ καὶ ἀσθενῆ, κἂν Ἕλληνας ἀπαρέσκωνται. Οἱ μὲν οὖν ψευδαπόστολοι, ὡς τοῦ νόμου ἐκδικηταί, τὰ τῶν ἡμερῶν παρατηρήσεις εἰσήγον· αὐτὸς δὲ σοφώτατα εἰδωλολατρείαν τὸ πρῶγμα καλεῖ, ἣν καὶ αὐτὸς ὁ νόμος ἀπαγορεύει. Ὡστε καὶ τῷ νόμῳ ἐναντίοι οἱ ταῦτα διδάσκοντες.

« Ἡμέρας παρατηρεῖσθε, καὶ μῆνας, καὶ καρούς, καὶ ἐνιαυτούς. » Ἐκ τούτων δηλον, ὅτι οὐ μόνον περιτομὴν ἐκέρυττον οἱ ψευδαπόστολοι, ἀλλὰ καὶ τὰς ἑορτὰς, καὶ τὰς νομηνίας.

« Φοβοῦμαι μήπως εἰκὴ κεκοπίτακα εἰς ὑμᾶς. » Ὅρα σπλάγχνα· ἐκεῖνοι σαλεύονται, καὶ Παῦλος φοβεῖται. Τὸ δὲ, « Μήπως, » δηλοῖ ἔτι αὐτοὺς περιόντας, καὶ μήπω τέλειον ναυαγήσαντας· καὶ δίδωσιν αὐτοῖς ἐλπίδα, ὅτι εἰ θελήσαιν ἀνανήψαι, οὐκ εἰκὴ ὁ εἰς αὐτοὺς γεγένηται πόνος· ὡσανεὶ οὖν λέγει αὐτοῖς· Μνήσθητε τῶν ἐμῶν εἰς ὑμᾶς ἰδρώτων, καὶ μὴ ματαιώσατέ μου τοὺς πόνους.

« Γίνεσθε ὡς ἐγὼ, ὅτι καὶ γὰρ ὡς ὑμεῖς. » Πρὸς τοὺς ἐξ Ἰουδαίων ταῦτά φησιν, ὅτι Μιμῆσατέ με. Καὶ γὰρ ἐγὼ σφόδρα τοῦ νόμου περιεκαίόμεν, ὡς ὑμεῖς· ἀλλ' ἀφῆκα τοῦτον, καὶ νῦν τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς πίστεως ὑπερμαχῶ τισούτοι καὶ ὑμεῖς· γίνεσθε. Καλῶς δὲ τοῦτο ὑπερον τέθεικεν. Οἱ γὰρ ἄνθρωποι μᾶλλον ἀπὸ τῶν ὁμογενῶν ὑποδειγμάτων ἔλκονται, ἢ ἀπὸ τῶν λογισμῶν.

« Ἀδελφοί, δέομαι ὑμῶν, οὐδέν με τῆδε χεῖρατε. » Ἐπειδὴ σφόδρα αὐτῶν καθήψατο, βούλεται πᾶν μαλάξαι. Οὐτε γὰρ ἡ σφόδρὰ ἐπίπληξις λυσιτελεῖ, οὔτ' ἡ παντελής ἀνεσις. Διὸ καὶ ἀδελφοὺς αὐτοῦς καλεῖ, ἅμα καὶ τῆς χάριτος ὑπομιμησίων τοῦ βαπτίσματος, ἐξ ἧς πάντες ἀδελφοί, ὡς ἐξ ἐνὸς Πατρὸς

Variae lectiones.

ἢ ἐπιστρέψετε ο. ἢ εἰ; ο. ἢ κόπος ο.

τοῦ Θεοῦ, γεγόναμεν. Ἄπολογεῖται δὲ καὶ ὑπὲρ τῶν Ἀ
βηθέντων, ὅτι οὐ κατὰ ἀπέχθειαν ἐλέχθησαν. Οὐδὲν
γὰρ με ἠδικήσατε, ἵνα καὶ ἐχθρῶδῶς ὑμῖν προσφέ-
ρωμαι, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ μυρία τιμῆς καὶ χάριτος
ἔργα ἐπεδείξαθέ μοι. Πῶς οὖν κατὰ ἀπέχθειαν εἶ-
πον ἂν ταῦτα; Ἄλλὰ δηλαδὴ κηδόμενος ὑμῶν, καὶ ἀν-
τιχαρίζεσθαι μᾶλλον θέλων.

« Οἴδατε δὲ, ὅτι δι' ἀσθένειαν τῆς σαρκὸς εὐηγγε-
λισάμην ὑμῖν τὸ πρότερον· καὶ τὸν πειρασμὸν τὸν ἐν
τῇ σαρκί μου οὐκ ἐξουθενήσατε, οὐδὲ διεπτύσατε. »
Οἴδατε, φησὶν, ὅτι μετὰ ἀσθενείας σαρκικῆς, τρυ-
έστι, μετὰ διωγμῶν καὶ κινδύνων εὐηγγελισάμην
ὑμῖν, καὶ οὐδ' οὕτως ἀπεστράφητέ μου ⁹⁶· οὐδὲ ὁ
πειρασμὸς μου οὕτος, τρυτέστιν, οἱ διωγμοί, καὶ αἱ
μάστιγες, καὶ τὰ τοιαῦτα, ἐσκανδαλίσειν ὑμᾶς, καὶ
ἐποίησεν ἐξουθενῆσαι με καὶ διαπτύσαι. Ἄμα δὲ
καὶ ἐντρέπεται αὐτοὺς λεληθότως, δεικνύς ὅσα ἔπαθε
παρὰ τῶν ἐναντιουμένων δι' αὐτούς.

« Ἄλλ' ὡς ἄγγελον Θεοῦ ἐδέξαθέ με, ὡς Χριστὸν
Ἰησοῦν. » Οὕτω, φησὶ, με ἐτιμήσατε, ὡς κρείττονα
ἢ κατὰ ἄνθρωπον. Πῶς οὖν οὐκ ἄστοπον, τότε μὲν
διωκόμενον καὶ ἐλαυνόμενον δέχεσθαι με ὡς ἄγγελον
καὶ ὡς Χριστὸν, καὶ μὴ σκανδαλίζεσθαι· νῦν δὲ τὰ
δέοντα συμβουλεύοντα, ὡς ἐχθρὸν λογίζεσθαι, καὶ
μὴ παραδέχεσθαι;

« Τίς οὖν ὁ μακαρισμὸς ὑμῶν; » Διαπορεῖ καὶ
ἐκπληττεται, καὶ φησὶ· Τίς γέγονεν ὁ μακαρισμὸς
ὑμῶν; τρυτέστι, Πού ἀπῆλθεν ἐκεῖνα πάντα ἐφ' οἷς
ἐμακαρίζεσθε παρὰ πάντων, ὡς φιλοδιδάσκαλοι; ^C
Τίς οὖν ἐστὶ νῦν; Εἰς τί μετεβλήθη ὁ μακαρισμὸς
ὑμῶν ἐκεῖνος; Νῦν γὰρ οὐχ ὀρῶ τοῦτον, ὡς ὑμῶν
ἐναντίως περὶ ἐμὲ διατεθέντων.

« Μαρτυρῶ γὰρ ὑμῖν, ὅτι εἰ δυνατόν, τοὺς ὀφθαλ-
μοὺς ὑμῶν ἐξορόξαντες ἂν ἐδώκατέ μοι. » Καὶ τῶν
ὀφθαλμῶν αὐτῶν τιμιώτερόν με ἐτίθεισε πάλαι διὰ
τὸ κήρυγμα· τί οὖν γέγονεν ὅτι καὶ ὡς ἐχθρὸν με
νῦν ὀποπεύετε; Ἄστοπον γὰρ τὸν οὕτω παρ' ὑμῶν
τιμηθέντα, ἐχθρᾶ γνώμη ταῦτα λέγειν ὑμῖν.

« Ὅστε ἐχθρὸς ὑμῶν γέγονα ἀληθεύων ὑμῖν; »
Ἄλλην, φησὶν, οὐκ οἶδα ἐχθρᾶς αἰτίας, ἢ ὅτι τὰ
ἀληθῆ ὑμῖν εἶπον, καὶ ἤλεγξα διαφθοιρομένους περὶ
τὰ δόγματα. Διὰ τοῦτο δὲ μᾶλλον ἴδαι πλείον με
ἀγαπηθῆναι παρ' ὑμῶν, ὡς κηδεμόνος ἔργον ποιή-
σαντα.

« Ζηλοῦσιν ὑμᾶς οὐ καλῶς, ἀλλ' ἐκκλεῖσαι ὑμᾶς
θέλουσιν, ἵνα αὐτοὺς ζηλοῦτε. » Ζῆλος μὲν ἐστὶν
ἀγαθός, ὅταν τις ἀρετὴν μιμηταὶ τινος· ζῆλος δὲ οὐ
καλός, ὅταν τις σπεύδῃ ἐκβαλεῖν τῆς ἀρετῆς τὸν κατ-
σθουῖντα. Οὗτοι τοίνυν σπουδάζουσιν ἐκκλεῖσαι
ὑμᾶς, τρυτέστιν, ἐκβαλεῖν τῆς τελειότητος ⁹⁷ ἐν Χρι-
στῷ καταστάσεως καὶ γνώσεως, εἰς δὲ τὴν ἐν τῷ
νόμῳ ἀτελεστέραν ἐμβαλεῖν, ἵνα αὐτοὺς τιμᾶτε ὡς
διδασκάλους, καὶ ζηλοῦτε καὶ μιμησθε, ὡς μαθηταί.

Deo, facti sumus. Excusat autem ea quæ **350**
dixit, quod non sint prolata ex odio. Nihil enim
injurix mihi intulistis, ut hostiliter erga vos com-
movear, sed innumera potius honoris et dilectionis
opera mihi exhibuistis. Quomodo enim ex odio ista
dicerem? Sed curam potius vestri gerens, ac gra-
tificari vobis contendens.

Vers. 13, 14. « Scitis autem quod per infirmita-
tem carnis evangelizavi vobis prius; ac tentationem
quæ erat in carne mea non sprevisit, neque res-
pulistis. » Novistis, inquit, quod cum imbecillitate
carnali, hoc est, cum persecutionibus et periculis
vobis prædicavi; neque sic tamen aversati estis me.
Neque ista tentatio mea, id est, persecutiones et
verbera et hujusmodi, offenderunt vos, compule-
runtque vos contemnere me atque respuere. Simul
autem latenter pudefacit eos, ostendens quanta sit
passus ab adversariis eorum nomine.

« Sed sicut angelum Dei suscepistis me, tanquam
Christum Jesum. » Adeo, inquit, honorastis me,
quasi major essem homine. Quomodo igitur non
absurdum est, tum quidem cum persecutionem pa-
terer et agitarer, me a vobis suscipi tanquam ange-
lum et veluti Christum, et vos non offendi: jam
vero cum consulam vobis quæ honesta sunt, veluti
hostem judicari me a vobis, et minime suscipi? »

Vers. 15. « Ubi est ergo beatitudo vestra? » Am-
bigit et admiratur et ait: Quæ est beatitudo vestra?
hoc est, Quonam abierunt illa omnia propter quæ
felices prædicabamini ab omnibus, ceu doctoris
vestri amantes? Ubi nunc est? In quid commutata
est beatitudo illa vestra? Nunc enim istam non
video, vobis nimirum contrario modo in me affectis.

« Testimonium enim perhibeo vobis, quod, si mihi
potuisset, oculos vestros eruissetis, et dedissetis
mihi. » Olim propter verbi prædicationem, chario-
rem me oculis vestris habuistis. Quid igitur contigit
quod hostis instar me nunc suspicemini? Absurdum
enim est, ut is qui tanto a vobis honore sit affec-
tus, inimica hæc vobis mente dicat.

Vers. 16. « Ergo inimicus vobis factus sum, ve-
rum dicens vobis? » Aliam, inquit, non video ini-
micitix causam, quam quod veritatem vobis dixe-
rim, reprehenderimque vos ceu in opinionibus
vestris corruptos. Atqui par erat, ut eo nomine
majori me amore prosequeremini, eo quod curatoris
officio functus sim.

Vers. 17. « Emulantur autem vos non bene, sed
excludere vos volunt, ut ipsos æmulemini. » Emu-
latio bona est, quando virtutem cuiuspiam aliquis
imitetur; at vero æmulatio non bona est, cum quis
cum qui bene se gesserit, a virtute ejicere studet.
Isti igitur nituntur vos excludere, hoc est, ejicere a
perfectissima in **351** Christo constitutione et co-
gnitione, ac ad imperfectiorem quæ est in lege
injicere, ut ipsos ceu præceptores revereantini,

Varix lectiones.

⁹⁶ μου ο. ⁹⁷ τελειοτέρας ο.

ΠΑΤΡΟΛ. GR. CXXIV.

32

eosque amulemini ac imitemini tanquam discipuli. Ego autem e contra volebam, ut ipsis et quibusvis instructores essetis ad perfectiora; id quod factum est cum apud vos agerem. Innuit autem ista in sequentibus.

VERS. 18 « Bonum est autem æmulari in bono semper, et non solum cum præsens sum apud vos » Viden' hoc indicare eum, quod digni erant imitatione apud omnes ob perfectionem, quando apud ipsos præsto fuerit Apostolus? Quin et hoc significat, quod absentia ipsius horum malorum causa fuerit. Beatam ergo rem esse dicit, cum discipuli, non modo præsentem præceptorem, verumetiam absentem, in quod decet, sapiant.

VERS. 19. « Filioli mei, quos iterum parturio, tantisper dum formetur Christus in vobis. » Matrem pro filiis suis trepidantem imitatur. Corruptistis, inquit, formam Christi, quam habebatis in vobis ipsis ex baptisate, estque vobis opus alia regeneratione reformationeque, ut rursus forma Christi in vobis sit, ut ex ipso figuremini iterum enim vos parturio, per institutionem iterum regenero; non enim despero. Propterea et vos filiolorum appello, ne vos despondentis animi. Istuc etiam adversum Novatianus est. Galatas enim Paulus rursus parturit et reformat; illi autem non recipiunt ex pœnitentiâ correctionem.

VERS. 20. « Vellem autem esse apud vos modo, et mutare vocem meam, quoniam confundor in vobis. » Non contentus sum litteris, inquit, sed vellem etiam adesse, permutareque vocem meam, hoc est, ad luctus atque ploratus hanc vertere. Nam ambigo quid dicam de vobis, quomodo vos qui adeo exultati eratis, ut discrimina subiretis propter fidem, ac per fidem signa ederetis, nunc ad legalem vilitatem abstrahamini. Hanc igitur ob causam vollem præsentem apud vos plangere. Quanto enim perplexi sumus, ad lacrymas deferri solemus.

VERS. 21. « Dicite mihi, qui sub lege vultis esse, legem non auditis? » Postquam abunde eos emolliit et attraxit, rursus ad certamina descendit, ostendens quod ipsa lex non vult seipsam custodiri: Respondete, inquit, mihi. Pulchre autem dixit, « Qui vultis. » Non enim id quod ab illis agebatur rerum consequentia postulabat, sed ipsorum inopportuna contentio efficiebat. Legem autem appellat Genesios librum. Est enim illi in more, totum Vetus Testamentum legem appellare.

VERS. 22. « Scriptum est enim, quod Abraham duos filios habuit, unum ex ancilla, et **352** unum ex libera. » Supra dixit, « Filii estis Abrahami. » Quoniam vero non ejusdem fuerunt dignitatis filii patriarchæ, sed alter quidem ex serva, alter vero ex libera; ostendit quod Non solum filii, verumetiam tales estis, qualis est liber et ingenuus: adeo vos fides ingenuos reddidit.

A Ἐγὼ δὲ τοῦναντίον ἠβουλόμην ὑμᾶς αὐτοῖς καὶ πᾶσι καθηγητῆς εἶναι πρὸς τὰ τελειώτερα. Ὁ δὲ καὶ ἐγένετο, ὅτε πρὸς ὑμᾶς ἦμην. Αἰνίττεται δὲ ταῦτα ἐξ ἧς.

« Καλὸν δὲ τὸ ζηλοῦσθαι ἐν καλῷ πάντοτε, καὶ μὴ μόνον ἐν τῷ παρεῖναι με πρὸς ὑμᾶς. » Ὁρᾷ: ὅτι τοῦτο αἰνίττεται, ὡς ³⁵ ἄρα ζηλωτοὶ ἦσαν πᾶσιν ἐπὶ τῇ τελειότητι, ὅτε παρῆν ὁ Ἀπόστολος; Καὶ τοῦτο δὲ αἰνίττεται, ὅτι ἡ ἀπουσία αὐτοῦ ταῦτα εἰργάσατο. Μακάριον οὖν, φησὶν, ὅταν μὴ μόνον παρόντος τοῦ διδασκάλου, ἀλλὰ καὶ ἀπόντος, οἱ μαθηταὶ τὸ δέον φρονῶσι.

B « Τεκνία μου, οὓς πάλιν ὠδίνω, ἄχρις οὗ μορφωθῆ Χριστὸς ἐν ὑμῖν. » Μητέρα μιμεῖται περιτρέμουσαν τοῖς παιδίοις. Διεφθείρατε, φησὶ, τὴν μορφὴν τοῦ Χριστοῦ, ἣν εἴχετε ἐν ὑμῖν αὐτοῖς ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος, καὶ δέεσθε πάλιν ἐτέρας ἀναγεννήσεως καὶ ἀναπλάσεως, ἵνα πάλιν ἐν ὑμῖν ἡ μορφή τοῦ Χριστοῦ γένηται, ὥστε ἐξ αὐτοῦ χαρικτηρῆσθαι ὑμᾶς. Πάλιν γὰρ ὑμᾶς ὠδίνω, διὰ τῆς διδασκαλίας: πάλιν ἀναγεννῶ. Οὐ γὰρ ἀπογινώσκω. Διὰ τοῦτο καὶ τεκνία καλῶ, ἵνα μὴ ὑμεῖς ἀπογινῶτε. Καὶ τοῦτο ἐκ κατὰ Νευατιανῶν: τοὺς γὰρ Γαλάτας Παῦλος μὲν πάλιν ὠδίνει καὶ ἀναμορφοῖ· ἐκεῖνοι δὲ οὐ παραδέχονται τὴν ἐκ μετανοίας διόρθωσιν.

C « Ἦθελον δὲ παρεῖναι πρὸς ὑμᾶς ἄρτι, καὶ ἀλλάξαι τὴν φωνὴν μου, ὅτι ἀπορούμαι ἐν ὑμῖν. » Οὐκ ἀρκούμαι τοῖς γράμμασιν, ἀλλ' ἤθελον καὶ παρεῖναι καὶ ἀλλάξαι τὴν φωνὴν μου, τουτέστιν, εἰς ὀλοφύρμους καὶ θρήνους τρέψαι ταύτην. Καὶ γὰρ ἀπορού τί εἶπω περὶ ὑμῶν, πῶς οἱ οὕτως ὑψωθέντες ὥστε καὶ κινδυνεύσαι ὑπὲρ τῆς πίστεως, καὶ σημεῖα τελῆσαι διὰ τῆς πίστεως, νῦν εἰς τὴν νομικὴν ³⁶ εὐτέλειαν περισύρῃσθε. Διὰ τοῦτο οὖν ἤθελον παρὼν ὑμῖν ὀλοφύρεσθαι. Ὅταν γὰρ ἀμυχανήσωμεν, εἰώθαμεν εἰς δάκρυα καταφέρεσθαι.

D « Λέγετέ μοι, οἱ ὑπὸ νόμου θέλοντες εἶναι, τὸν νόμον οὐκ ἀκούετε; » Ἐπειδὴ ἱκανῶς αὐτοὺς ἐμάλαξε καὶ ἐπεσπάσατο, πάλιν εἰς ἀγῶνας ἐμβαίνει, δεικνύς ὅτι αὐτὸς ὁ νόμος οὐ βούλεται αὐτὸν φυλάττεσθαι: καὶ φησὶν· Ἀποκριθῆτέ μοι. Καλῶς δὲ εἶπε τὸ, « θέλοντες. » Οὐ γὰρ τῆς τῶν πραγμάτων ἀκολουθίας, ἀλλὰ τῆς αὐτῶν ἀκαίρου φιλονεικίας ἦν τὸ πρᾶγμα. Νόμον δὲ λέγει τὸ τῆς γενέσεως βιβλίον ἔθοι: γὰρ αὐτῷ πᾶσαν τὴν Παλαιὰν νόμον καλεῖν.

« Γέγραπται γὰρ, ὅτι Ἀβραάμ δύο υἱοὺς εἶχεν· ἕνα ἐκ τῆς παιδίσκης, καὶ ἕνα ἐκ τῆς ἐλευθέρης. » Εἶπεν ἀνωτέρω, ὅτι « Υἱοὶ ἐστε Ἀβραάμ. » Ἐπεὶ δὲ οὐ τῆς αὐτῆς ἀξίας ἦσαν οἱ υἱοὶ τοῦ πατρὸς ἄρχου, ἀλλ' ὁ μὲν ἐκ τῆς δούλης, ὁ δὲ ἐκ τῆς ἐλευθέρης· δεικνύσιν νῦν, ὅτι: Οὐ μόνον υἱοὶ, ἀλλὰ καὶ τοιοῦτοί ἐστε, οἷος ὁ ἐλεύθερος καὶ εὐγενής· οὕτως ὑμᾶς ἡ πίστις ἐξηγγένησεν.

Variae lectiones

³⁵ ὅτι ο. ³⁶ κοσμικὴν ο.

« Ἄλλ' ὁ μὲν ἐκ τῆς παιδίσκης, κατὰ σάρκα γεγέννηται· ὁ δὲ ἐκ τῆς ἐλευθέρης, διὰ τῆς ἐπαγγελίας. » Ἐπειδὴ λέγων υἱοὺς αὐτοὺς εἶναι Ἀβραάμ, ἐδόκει ἀπίθανα λέγειν, εἴ γε οἱ μὴ κατὰ σάρκα ἐξ Ἀβραάμ γεννηθέντες, υἱοὶ αὐτοῦ εἴσι· φησὶν, ὅτι καὶ ὁ Ἰσαὰκ ὁ οἰκειότερος υἱὸς τοῦ Ἀβραάμ, οὐδὲ αὐτὸς κατὰ σάρκα γεγέννηται· πῶς γὰρ τῆς φύσεως νεκρωθείσης, καὶ τῆς μητρὸς πεπηρωμένης; ἄλλ' ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος καὶ ἡ ἐπαγγελία αὐτὸν διέπλασεν. Ὁ δὲ Ἰσμαὴλ, φύσεως ἀκολουθεῖ γεγέννηται. Τοῦτο γὰρ τὸ, « Κατὰ σάρκα, » ἔστιν· ἄλλ' ὅμως ὁ μὲν κατὰ σάρκα, δούλος καὶ ἀλλότριος τῆς κληρονομίας· ὁ δὲ μὴ κατὰ σάρκα, δεσπότης καὶ κληρονόμος. Τί τοίνυν τὸ κωλύον καὶ ὑμᾶς, εἰ μὴ καὶ κατὰ σάρκα γεγόνετε ἐξ Ἀβραάμ, υἱοὺς αὐτοῦ εἶναι; καὶ γὰρ καὶ ὑμεῖς διὰ τῶν ἐπι τῇ καλυμδῆθρα ἐπιλεγόμενων ῥημάτων διεπλάσθητε.

« Ἄτινά ἐστιν ἀλληγορούμενα. » Τουτέστιν, ἡ μὲν ἱστορία αὕτη οὐ μόνον τοῦτο δηλοῖ, ἀλλὰ καὶ ἄλλα τινα ἀγορεύει· διὰ καὶ ἀλληγορία κέκληται. Τύπος γὰρ ἦσαν ἐκείνα τῶν παρόντων.

« Αὗται γὰρ εἰσιν αἱ δύο διαθήκαι· μία μὲν ἀπὸ θροῦς Σινᾶ εἰς δουλείαν γεννώσα, ἥτις ἐστὶν Ἄγαρ. Τὸ γὰρ Ἄγαρ Σινᾶ θροῦς ἐστὶν ἐν τῇ Ἀραβίᾳ· συστοιχεῖ δὲ τῇ νῦν Ἱερουσαλήμ, δουλεύει δὲ μετὰ τῶν τέκνων αὐτῆς. » — « Αὗται. » Ποῖαι; Αἱ δύο γυναῖκες ἀλληγοροῦνται εἰς τε τὴν Νέαν καὶ εἰς τὴν Παλαιάν Διαθήκην. Πῶς; Ἡ μὲν Ἄγαρ εἰς τὴν Παλαιάν. Καὶ γὰρ ὁ νόμος ἀπὸ τοῦ Σινᾶ θροῦς ἐδόθη. Τὸ δὲ Σινᾶ ἐν Ἀραβίᾳ μὲν ἐστὶν, Ἄγαρ δὲ καλεῖται τῇ Ἀραβικῇ γλώσσῃ· συστοιχεῖ δὲ καὶ τῇ Ἱερουσαλήμ· τουτέστι, γειτνιάζει, ἀπτεται· ἢ ὅτι ἀπεικάζεται τῇ κίτῳ Ἱερουσαλήμ, καὶ ἀναλογεῖ αὐτῇ, καὶ εἰς ἐκείνην ἐκλαμβάνεται, ὡς ὁμοιότητος οὐσης ἀμφοῖν. Ὅσπερ οὖν ἡ Ἄγαρ δούλη ἦν, καὶ εἰς δουλείαν ἐγέννησεν· οὕτω καὶ ὁ νόμος ὁ ἐκ τοῦ Σινᾶ θροῦς, τοῦ καλουμένου Ἄγαρ, καὶ πρὸς τὴν Ἱερουσαλήμ ἀπεικαζομένου, ὡς συστοίχου ὄντος αὐτῇ καὶ ἀναλόγου, εἰς δουλείαν γεννᾷ τοὺς αὐτῷ προσέχοντας. Καὶ γὰρ ἐν τῷ νόμῳ πολὺ τὸ ἀνελεύθερον καὶ δουρικόν. Ἡ τε γὰρ ἀρετὴ ἐπὶ μισθῷ ἐνομιλοῦντο φθαρτῶ, τοῖς τῆς γῆς, φημί, ἀγαθοῖς· καὶ ἡ τῆς κακίας ἀποφυγὴ διὰ κολάσεων καὶ φόβων εἰσηγείτο.

« Ἡ δὲ ἄνω Ἱερουσαλήμ ἐλευθέρη ἐστὶν, ἥτις ἐστὶ μήτηρ πάντων ἡμῶν. » Ὁ μὲν τύπος τῆς Ἄγαρ ἐν τούτοις· ὅρα δὲ καὶ τὸν τῆς Σάρρας· αὕτη γὰρ ἦν ἄνω Ἱερουσαλήμ προετύπου. Ἐκείνη γὰρ ἡ πόλις τῶν πιστῶν, ἀφ' ἧς καὶ ὁ νόμος ἡμῖν· ἐξ οὐρανοῦ γὰρ τὸ Εὐαγγέλιον. Ἐλευθέρη δὲ ἐστὶν ἐκ τῶν τοῦ νόμου παρατηρήσεων, καὶ πάντα ἐλευθέρως διατάσσεται καὶ εὐγενῶς. Οὐδὲν γὰρ ἡμῖν ἐπὶ μισθῷ δρατῶ κατορθοῦται, οὐδὲ κολάσεις σωματικαὶ ἐπικρέμονται ἡμῖν, ἀλλὰ καὶ αἱ ἐπαγγελίαι θεϊότεραι, καὶ αἱ κολάσεις εὐγενεῖς πρέπουσαι, τὸ τραπέζης μουστικῆς ἐκκλεισθῆναι, καὶ ἐπιτιμηθῆναι.

VERS. 23. « Sed qui ex ancilla, secundum carnem natus est; qui autem ex libera, per promissionem. » Quia cum affirmaret eos filios esse Abrahami, improbabilia dixisse videbatur, siquidem ii qui non secundum carnem ex Abrahamo nati sunt, filii ejus essent: asserit quod et Isaac genuinus Abrahami filius, ne ipse quidem secundum carnem natus sit, (quomodo enim, natura emortua, et matrice effocta et mutilata?) sed Dei verbum et promissio ipsum effinxit. At vero Ismael juxta naturæ ordinem natus erat. Hoc enim est quod ait, « Secundum carnem. » Attamen qui secundum carnem natus est, servus et alienus est ab hæreditate, qui vero non est secundum carnem, dominus et hæres est. Quid igitur obstat quominus et vos, qui non secundum carnem nati estis ex Abrahamo, filii ejus sitis? Nam et vos per verba quæ in baptismate recitantur, formati estis.

VERS. 24. « Quæ sunt per allegoriam dicta. » Hoc est, hæc quidem historia non hoc solum indicat, verum et alia quædam nuntiat; unde et allegoria vocata est: figura enim fuerunt illa præsentium.

VERS. 25, 26. « Hæc enim duo sunt testamenta, unum quidem a monte Sina, in servitutem generans, quæ est Agar. Agar enim Sina mons est in Arabia; contiguus est autem ei quæ nunc est Jerusalem, servit autem cum filiis suis. » — « Hæc: » Quæ hæc? duæ nimirum mulieres referuntur per allegoriam ad Novum et Vetus Testamenta. Quomodo? Agar enim ad Vetus. Etenim lex a Sina monte data est. Sina vero in Arabia quidem est, Agar autem appellatur Arabum lingua. Est autem contiguus Jerusalem, id est, vicinus est, contingit: vel quia inferiori Jerusalem assimilatur, vel ejus speciem præ se fert, et ad illam transsumitur, tanquam similitudo sit inter utraque. Perinde igitur ut Agar serva erat et in servitutem generabat: hunc ad modum lex ex monte Sina (qui appellatur Agar) ei quæ nunc est Jerusalem assimilato, utpote confugio illi, adeoque pari, in servitutem generat eos qui sibi appellantur animum. Nam in lege pleraque illiberalia atque servilia erant. Virtus enim ob corruptibilem mercedem statuebatur, nempe ob terrena bona; et vitii fuga per pœnas ac terrores introducebatur.

VERS. 27. « Illa autem quæ sursum est Jerusalem, libera est, quæ est mater omnium nostrum. » Figura quidem Agar, in istis est. Expende autem et Sarrhæ figuram. Siquidem supernam ista Jerusalem præfigurabat. Nam illa civitas est fidelium, unde et lex nobis lata est: ex cælo namque Evangelium. Libera autem est a legis observationibus, cunctaque libere ordinat et ingenue. Nihil enim a nobis ob visibilem mercedem geritur: neque corporalia nobis supplicia imminet, verum et promissiones diviniore, et pœnæ ingenuis convenientes, nempe a mystica mensa excludi atque increpari.

Variæ lectiones.

Ἀράβων ο.

Scriptum est enim γ : Lactare, sterilis, quæ non parit : eru[m]pe et clama quæ non parturis, quia multi filii desertæ, magis quam ejus quæ habet virum. » Figuris haud contentus, Isaiam in testem citat, qui sterilem ac desertam appellat Ecclesiam ex genibus coagmentatam. Erat enim divinæ cognitionis vacua et absque liberis, quippe quæ neminem prophetarum Dei protulerit, vel doctorem. Habentem autem virum, Judæorum Synagogam, vel quia legem habebat administrantem res ipsius, vel quia Deum ipsum. « Eru[m]pe » igitur, hoc est, Vocem lætitiæ eloquere, quia nunc multiplicati sunt tibi filii, et prophetae, et doctores, et filii Dei ex te, ac universum terrarum orbem tu genuisti, non unicam gentem, ut Judæorum Synagoga.

VERS. 28, 29. « Nos autem, fratres, secundum isaac, filii sumus promissionis. Sed quemadmodum tunc is quis secundum carnem natus fuerat, persequeretur eum qui secundum spiritum, ita et nunc. » Ecclesia, inquit, cum sterilis esset instar Sarrhæ, non solum liberorum multitudine aucta est, ut illa, sed etiam eodem modo genuit quo illa. Ut enim illam non natura matrem fecit, sed promissio (illæ enim qui dixit, « Secundum illud tempus veniam », » idem in uterum ingressus infantem effinxit), sic et in nobis, ut supra commemoratum est, divina verba quæ in baptisate pronuntiantur, reformationem faciunt. Præterea, ne quis dicat, Qualis est ista libertas, quando Judæi flagellent credentes : qui autem videntur liberi esse, persecutionem patiuntur? respondet, Tum quoque itidem sese res habebat. Etenim Ismael persequeretur Isaac, tamen nihil impediēbat quo minus is qui persecutionem pateretur, esset genuinus filius Abrahami, ac dominus persequentis. Ex ista ipsa igitur Judæorum persecutione ostenditur nostra ad Isaacum similitudo, et ad Abraham necessitudo.

VERS. 30. « Sed quid dicit Scriptura? Ejice filium ancillæ; non enim erit hæres filius ancillæ cum filio liberæ. » Ne quis dicat, Quid inde? consolatio est fidelibus, qui nunc a Judæis persecutionem sustinent, quod et Isaac tum fuerit persecutioni obnoxius? Audi, inquit, quid dicat Scriptura, atque inde consolationem accipies. Pro temporaria enim afflictione quæ persequeretur Isaacum Ismael, penitus ejicitur. Nec satis est ei ad pœnam quod ejicitur, cæterum admittitur etiam ei ne possit esse particeps bonorum filio paratorum : quod certe majus est supplicium, utpote a Dei judicio atque sententia principium ducens, et non a persecutione. Observa autem qui non Abrahami sed ancillæ filium nominavit eum, qui non possit hæreditatem adire, a viliori sexu ipsum appellans. Contemplantur igitur quod indicavit legem ipsam si-

« Γέγραπται γάρ· Εύφράνθητι, στείρα ἢ οὐ τίκτουσα· ῥήξον καὶ βόησον, ἢ οὐκ ὠδίνουσα, ὅτι πολλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐρήμου, μᾶλλον ἢ τῆς ἐχούσης τὸν ἄνδρα. » Οὐκ ἀρκεῖται τοῖς τύποις, ἀλλὰ καὶ τὸν Ἰσαίαν παράγει ἃ μάρτυρα, στείραν μὲν λέγοντα καὶ ἐρημον τὴν ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησίαν. Καὶ γὰρ ἐρημος ἦν θείας γνώσεως, καὶ ἀτεκνος, οὐδένα προφήτην Θεοῦ προενεγκούσα ἢ διδάσκαλον· ἔχουσαν δὲ ἄνδρα, τὴν Ἰουδαίων Συναγωγὴν, ἢ ὅτι τὸν νόμον εἶχε διοικούντα τὰ αὐτῆς, ἢ ὅτι τὸν Θεὸν αὐτὸν. « Ῥήξον » οὖν, ἀντὶ τοῦ ὅ, Φωνὴν εὐφροσύνης ἐκάλησον, ὅτι νῦν ἐπληρώθη σοὶ τὰ τέκνα, καὶ προφητῆται, καὶ διδάσκαλοι, καὶ υἱοὶ Θεοῦ ἐκ σου, καὶ τὴν οἰκουμένην πᾶσαν σὺ ἐγέννησας, οὐχ ἓν ἔθνος, ὡς ἦ Ἰουδαίων Συναγωγῆ.

« Ἡμεῖς δὲ, ἀδελφοί, κατὰ Ἰσαὰκ ἐπαγγελίας τέκνα ἐσμέν. Ἄλλ' ὡσπερ τότε ὁ κατὰ σάρκα γεννηθεὶς ἐδίωκε τὸν κατὰ πνεῦμα, οὕτω καὶ νῦν. » Ἡ Ἐκκλησία, φησὶ, στείρα οὖσα, ὡσπερ ἡ Σάρρα, οὐ μόνον πολὺπαις ἐγένετο ὡς ἐκείνη, ἀλλὰ καὶ οὕτως ἐγέννησεν ὡς ἐκείνη. Καθάπερ γὰρ ἐκείνη μητέρα οὐχ ἡ φύσις, ἀλλ' ἡ ἐπαγγελία ἐποίησεν (ὁ γὰρ εἶπὼν, « Κατὰ τὴν καιρὸν τοῦτον ἐλεύσομαι, » οὗτος εἰς τὴν νηδὺν εἰσελθὼν, τὸ βρέφος διέπλεσεν)· οὕτω δὴ καὶ ἐφ' ἡμῖν, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἴρηται, ῥήματα θεῖα τὴν ἀνάπλασιν ποιῶσι, τὰ ἐν τῇ κολυμβήθρᾳ ἐπιλεγόμενα. Εἶτα, ἵνα μὴ τις εἴπῃ· Καὶ ποῖα αὕτη ἐλευθερία, ὅταν οἱ Ἰουδαῖοι μαστίγωσι τοὺς πιστεύοντας· οἱ δὲ δοκῶντες εἶναι ἐλεύθεροι διώκονται; φησὶν, ὅτι καὶ τότε οὕτω συνέβαινε. Καὶ γὰρ ὁ Ἰσμαὴλ ἐδίωκε τὸν Ἰσαὰκ· ἀλλ' ὅμως οὐδὲν ἐκώλυε τὸν διωκόμενον γνήσιον εἶναι τοῦ Ἀβραάμ υἱὸν, καὶ δεσπότην τοῦ διώκοντος. Καὶ ἐξ αὐτοῦ οὖν τοῦτου τοῦ διώκεσθαι παρὰ τῶν Ἰουδαίων, δεικνύται ἡ πρὸς τὸν Ἰσαὰκ ὁμοιότης ἡμῶν, καὶ πρὸς τὸν Ἀβραάμ οἰκειότης.

« Ἀλλὰ τί λέγει ἡ Γραφή; Ἐκβαλε τὸν υἱὸν τῆς παιδίσκης· οὐ γὰρ μὴ κληρονομήσῃ ὁ υἱὸς τῆς παιδίσκης μετὰ τοῦ υἱοῦ τῆς ἐλευθέρας. » Ἴνα μὴ τις εἴπῃ· Τί οὖν; παράκλησις ἐστὶ τοῖς νῦν διωκόμενοις παρὰ τῶν Ἑβραίων πιστοῖς, τὸ, καὶ τὸν Ἰσαὰκ τότε διώκεσθαι; φησὶν, ὅτι, Ἄκουε τί λέγει ἡ Γραφή, καὶ τότε παρακληθήσῃ· ἀντὶ γὰρ τοῦ προσκαιροῦ διωγμοῦ, οὗ ἐδίωκε τὸν Ἰσαὰκ, τελείως ἐκβάλλεται· καὶ οὐ τὸ ἐκβληθῆναι μόνον ἀρκεῖ αὐτῷ εἰς τιμωρίαν, ἀλλὰ μᾶλλον τὸ μὴ γενέσθαι κοινωνὸν τῶν ἡτοιμασμένων τῷ παιδί. Ὁ καὶ μείζων κόλασις, ἀπὸ τῆς τοῦ Θεοῦ γνώμης καὶ κρίσεως τῆς ἀρχῆς λαβοῦσα, καὶ οὐκ ἀπὸ τοῦ διωγμοῦ. Ὅρα δὲ, πῶς οὐχὶ τοῦ Ἀβραάμ, ἀλλὰ τῆς παιδίσκης υἱὸν ὠνόμασε, τὸν μὴ ἀειτούμενον κληρονομήσαι, ἀπὸ τοῦ φαυλοτέρου γένους αὐτὸν καλῶν. Σκόπησον τοίνυν, ὅτι εἶδειξεν τὸν νόμον αὐτὸν εἰσηγούμενον τὴν

γ Isa. LIV, 1. ὁ Gen. XVIII, 40. ἃ Gen. XXI, 10.

Variae lectiones.

ἃ παρέρχεται ο. ἃ ἐπληθύνθη πο. ἃ τῆς παιδίσκης, καὶ τὸν υἱὸν αὐτῆς, οὐ γὰρ κληρονομήσει· m.

ἐαυτοῦ κατάλυσιν, εἰ γε πάντα τὰ ρηθέντα, τύπος ἄνθρωπων τῶν νῦν γινομένων, ἐν τῷ νόμῳ, ἦτοι τῷ τῆς Παλαιᾶς βιβλίου ἱστορηται.

« Ἄρα, ἀδελφοί, οὐκ ἐσμὲν τῆς παιδείας τέκνα, ἀλλὰ τῆς ἐλευθερίας. » Ταῦτα πάντα κινεῖ, ἵνα δείξῃ, ὅτι τὸ γενόμενον νῦν περὶ ἡμᾶς, πρὸ πολλῶν χρόνων διετυπωτοῦτο. Πῶς οὖν οὐκ ἄποπον ἐλευθερίας τυγχόντας πρὸ τασούτων ἐτῶν, πάλιν ἐκόντας δούλους γίνεσθαι;

ΚΕΦΑΛ. Ε'.

« Τῇ ἐλευθερίᾳ οὖν, ἣ ὁ Χριστὸς ἠλευθέρωσε ἡμᾶς, στήκατε [vulg. στήκατε]. » Μὴ γὰρ, φησὶν, ἐαυτοὺς ἠλευθερώσατε, ἀλλ' ὁ τὴν τιμὴν δοῦς ὑπὲρ ὑμῶν. Πῶς οὖν ἐαυτοὺς ὑπάγετε τῇ τοῦ νόμου δεσποτείᾳ, παρὰ γνώμην τοῦ ὑμᾶς ἐλευθερώσαντος Χριστοῦ; Εἰπὼν δέ, « Ἰσθήκατε, » εἰδειξε σαλευόμενους.

« Καὶ μὴ πάλιν ζυγῷ δουλείας ἐνέχεσθε. » Ζυγὸν εἰπὼν, τὸ βαρὺ τῆς ἐν νόμῳ δουλείας δηλοῖ. Τὸ δέ, « Πάλιν, » ἀναισθησίαν αὐτῶν κατηγορεῖ, εἰ γε πείρα μαθόντες τὸ φορτικὸν τῆς δουλείας, πάλιν ἐπ' αὐτὴν αὐτομολοῦσιν.

« Ἴδε, ἐγὼ Παῦλος λέγω ὑμῖν, ὅτι ἐὰν περιτέμνησθε, Χριστὸς οὐδὲν ὑμᾶς ὠφελήσει. » Τὴν τοῦ οἰκείου προσώπου αξιοπιστίαν ἀντὶ πάσης ἀποδείξεως τίθησιν. Οὐκ ὠφελεῖ δὲ Χριστὸς τὸν περιτεμνόμενον, διότι ὁ τοιοῦτος τὴν χάριν ἀθετεῖ, καὶ τῷ νόμῳ μὲν, ὡς εὐεργέτῃ, προστρέχει· Χριστῷ δὲ ἀπιστεῖ πάντως, ὡς μὴ εὐεργετήσαντι αὐτὸν· ὁ δὲ ἀπιστῶν, οὐδὲν κερδαίνει ἀπὸ τοῦ ἀπιστουμένου.

« Μαρτύρομαι δὲ παντὶ ἀνθρώπῳ περιτεμνομένῳ, ὅτι ὀφειλέτης ἐστὶν ὅλον τὸν νόμον πληρῶσαι. » Ἴνα μὴ νομίωσι ταῦτα κατ' ἔχθραν λέγεσθαι, οὐχ ὑμῖν, φησὶ, λέγω μόνοις, ἀλλὰ καὶ παντὶ περιτεμνομένῳ, ὅτι βάρος μέγα ἐπιτίθετε ἑαυτοῖς· τὰ γὰρ νόμιμα ἀλλήλων ἔχετε· καὶ ὅταν ἀναδέξῃ μικρὸν τι τοῦ νόμου καὶ ὑπαγάγῃς σεαυτὸν τῷ ζυγῷ, ὅλον τὴν δεσποτείαν ὀφειλικύσω. Ἡ γὰρ περιτομὴ καὶ θυσίαν ἀπαιτεῖ, καὶ ἡμέραν παρατηρεῖ· ἡ δὲ θυσία τόπον ἀπαιτεῖ καὶ ἐρόπον, καὶ καθαρισμούς. Ὁ γὰρ ἀκάθαρτος οὐ θύει. Οἱ καθαρμοὶ πάλιν ἐτίμας παρατηρήσεις ἔχουσιν. Ὅρας πῶς ὁ ἀποστατήσας Χριστοῦ, οὐ μόνον ἐξ ἐκείνου οὐκ ὠφελείται, ἀλλὰ καὶ μυρία βάρειν ἑαυτὸν ὑπέθηκεν; Εἰ γὰρ κύριος ὁ νόμος, ὅλον πληρῶσον· εἰ δὲ οὐ κύριος, μὴδὲ μέρος καταδέξῃ. Dominus tuus, totam illam adimple : si autem dominus tuus non est ne partem etiam ejus ullam recipias.

« Κατηργήθητε ἀπὸ Χριστοῦ, οἵτινες ἐν νόμῳ δικαιοῦσθε· τῆς χάριτος ἐξέπεσθε. » Τουτέστιν, Ὁμιλίαν κοινωνίαν ἔχετε μετὰ τοῦ Χριστοῦ· οἵτινες, ὡς ὑπολαμβάνετε, ἐν νόμῳ δικαιοῦσθε, τῆς χάριτος ἐξέπεσθε, τῆς ἀληθῶς δικαιοσύνης. Μέγα

hi ipsi dissipationem induxisse : siquidem omnia quæ dicta sunt, cum figura sint eorum quæ nunc facta sunt, in lege et Veteris Testamenti libris perscripta sunt.

VERS. 31. « Itaque, fratres, non sumus ancillæ filii, sed liberæ. » Hæc omnia movet, ut ostendat id quod factum sit nobiscum hodie, ante multa tempora adumbratum præmonstratumque fuisse. Qui igitur non absurdum, eos qui libertatem ante tet annos sint adepti, rursus sponte servos esse?

CAPUT V.

VERS. 1. « In libertate igitur qua Christus nos liberavit, stete. » Non enim, inquit, vosmetipsos liberastis, sed ille, qui pretium redemptionis dedit pro vobis. Quomodo igitur vosipsos, legis dominati subjugatis præter consilium Christi, qui vos liberavit? Cum autem dixit, « Stete, » monstravit eos esse concussos.

« Et nolite iterum jugo servitutis contineri. » Per jugum, grave onus servitutis quæ in lege erat, significat. Quod vero, « Iterum, » dicit, stupiditatem eorum accusat; siquidem cum experimento didicerint servitutis onus, rursus ad eam suapte sponte accedunt.

VERS. 2. « Ecce ego Paulus dico vobis, quod si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit. » Propriæ personæ auctoritatem omnis demonstrationis vice ponit. Circumciso autem non prodest Christus, eo quod talis gratiam repellat, ac ad legem, seu benefactricem accurrat : Christo vero omnino diffidat, quasi nullo eum beneficio affecisset. Qui autem incredulus est, nihil adipiscetur ab eo cui fidem non adhibet.

VERS. 3. « Testimoniū autem dico omni homini qui circumciditur, quod debitor est universæ legis faciendæ. » Ne existimant per inimicitiam aut odium hæc dici, Non vobis solis, inquit, hæc loquor, verumetiam cuivis qui circumciditur, quod onus ingens vobis imponitis. Legalia enim inter sese mutuo sunt connexa. Unde si pusillam quamdam legis partem suscepitis, teque ipsum jugo submiseris, totum ejus dominatum super te attraxistis. Circumcisio enim et victimam exigit, et dies observat : victimam vero et locum postulat et modum et purgationes : immundus enim victimam non immolat. Purgationes rursus alias habent observationes. Animadvertis quomodo qui defecit a Christo, non solum inde non juvatur, cæterum innumeris se oneribus subjecit? Si enim lex est dominus tuus, totam illam adimple : si autem dominus tuus non est ne partem etiam ejus ullam recipias.

VERS. 4. « Evacuati estis a Christo, qui in lege justificamini : a gratia excidistis. » Hoc est, nullam societatem habetis cum Christo, qui (veluti opinamini) in lege justificamini : a gratia vero justificante excidistis. Magnum igitur naufragium est,

Variæ lectiones.

ὀφείχεσθε ο. νομίωσι ο. ὅλον; τὸν δεσπότην ο. ἄλλας m.

quando quæ lex promittit non acceperis, ac ea quæ sunt gratiæ abjeceris.

VERS. 5. « Nos enim Spiritu ex fide spem justitiæ expectamus. » Nos fideles, inquit, non lege, sed Spiritu sancto speramus justificari. Quomodo? Ex fide. Oportet enim fidem præcedere, deinde Spiritus sancti accessione peccatorum dimissionem accipere ac justificari in baptismo.

VERS. 6. « Nam in Christo Jesu neque circumcilio aliquid valet, neque præputium, sed fides quæ per charitatem operatur. » Antea tamen dixit noxiam rem esse circumcisionem : qui ergo rem indifferentem nunc eandem efficit? Dicimus igitur, quod circumcisionem intelligit quæ est ante fidem : perinde ac si diceret, quod ii qui in Novo Testamento describuntur, neque si circumcisi fuerint, adjuventur quidquam; neque si præputium retineant, lædantur. Omnia enim a fide pendent, quæ per charitatem operantur; hoc est, quæ debeat semper efficax et viva commonstrari, per dilectionem erga Christum. Significat autem eos credidisse quidem, sed non esse radicatos in Christi dilectione, et propterea ad legem transfugisse. Vel ad proximi etiam dilectionem eos dirigit. Monstrat autem simul, quod seductores eorum, si charitatem haberent erga eos, non talia ausi fuissent committere. Discite igitur quod fides operatur per charitatem, hoc est, vivere demonstratur : sin charitatis expertus sit, inefficax est. Simile est illi, « Fides sine operibus mortua b. »

VERS. 7. « Currebatis bene; quis vos impediti veritati non obedire? » Non interrogantis est hoc, sed deplorantis ac dicentis, Ad consummationem pervenistis : quid contigit? quis tantum potuit, ut impediret vos ne veritati Evangelii morem gereretur, sed abrogatæ umbrosæque legi?

VERS. 8. « Persuasio hæc non est ex eo qui vocat **356** vos. » Hoc est, quod persuasi sitis ut credatis impostoribus, non est ex Christo. Non enim vocavit vos ille ut credatis iis qui consolunt ut ad Judaismum accedatis.

VERS. 9. « Modicum fermentum totam massam corrumpit. » Ne dicant, Quare nos adeo perstrinxisti (unicum enim mandatum violavimus) culpamque nostram exaggeras? respondet, quod istud quantumvis exiguum videatur, lethaliter lædit. Ut enim fermentum, exiguum licet sit, totam massam in se transmutat : ita circumcisio, quamvis unicum sit præceptum, ad perfectum Judaismum vos revocat.

VERS. 10. « Confido de vobis in Domino, quod nihil aliud sapietis. » Confido, inquit, de vobis : novi enim meos discipulos : novi facilem vestram esse emendationem. Confido igitur de vobis, utpote qui corrigi potestis. Confido etiam Domino, qui

b Jac. II, 17.

Variæ lectiones.

^a ἀδιάφορος ο. ^b ὑπέβημεν ο. ^c μεταβαλεῖ ο.

ὄν τὸ ναυάγιον, ὅταν μῆτε τὰ τοῦ νόμου προσλάβῃ, καὶ τὰ τῆς χάριτος ἀποβάλῃ.

« Ἡμεῖς γὰρ Πνεύματι ἐκ πίστεως; ἐλπίζομεν δικαιοσύνης ἀπεκδεχόμεθα. » Ἡμεῖς, φησὶν, οἱ πιστοὶ, οὐ νόμῳ, ἀλλὰ Πνεύματι ἁγίῳ ἐλπίζομεν δικαιώσθαι. Πῶς; Ἐκ πίστεως. Δεῖ γὰρ προηγεῖσθαι τὴν πίστιν, εἶτα τῇ ἐπιφοιτήσει τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἄφεςιν τῶν ἁμαρτιῶν λαμβάνειν, καὶ δικαιώσθαι ἐν τῷ βαπτίσματι.

« Ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ οὔτε περιτομὴ τι ἰσχύει, οὔτε ἀκροθυστία, ἀλλὰ πίστις δι' ἀγάπης ἐνεργουμένη. » Καὶ μὴν ἔλεγεν ὅτι βλαβερὸν ἢ περιτομῆ πῶς ὄν ἀδιάφορον ^a οὐκ τίθησιν αὐτήν; Φαμὲν οὖν ὅτι περιτομὴν λέγει τὴν πρὸ τῆς πίστεως ὡσεὶ εἰργεν, ὅτι οἱ ἐν τῇ Νέᾳ Διαθήκῃ ἀπογραφόμενοι, οὔτε ἐν περιτετημένῳ ὄσιν, ὠφελοῦνται, οὔτε ἐν ἀκροθυστοῖς, βλάπτονται. Ἡ γὰρ πίστις ἐστὶ τὸ πᾶν, ἢ δι' ἀγάπης ἐνεργουμένη τούτῃστιν, ὀφειλοῦσα αἰ ἐνεργῆς καὶ ζῶσα δεικνύσθαι διὰ τῆς εἰς Χριστὸν ἀγάπης. Αἰνίττεται δὲ αὐτοὺς πιστεύσαντας μὲν, μὴ ριζωθέντας δὲ ἐν τῇ πρὸς Χριστὸν ἀγάπῃ, καὶ διὰ τοῦτο πρὸς τὸν νόμον αὐτομολήσαντας ἢ καὶ εἰς τὴν πρὸς τὸν πληθὸν ἀγάπην αὐτοὺς διορθοῦται. Δείκνυσι δὲ ἅμα, ὅτι καὶ οἱ πλανῶντες αὐτοὺς, εἰ ἀγάπην εἶχον πρὸς αὐτοὺς, οὐκ ἂν ἐτέδμησαν ταῦτα ποιεῖν. Μάνθανε οὖν, ὅτι ἡ πίστις ἐνεργεῖται μὲν δι' ἀγάπης, τούτῃστι, ζῶσα δεικνύται ἢ ἔχουσα ἐκ τῆν ἀγάπην, ἀνενέργητός ἐστιν. Ὅμοιον τῷ, « Πίστις χωρὶς ἔργων, νεκρά. »

C « Ἐτρέχετε καλῶς; τίς ὑμᾶς ἐπέκοψε τῇ ἀληθείᾳ μὴ πειθεσθαι; » Οὐκ ἐρωτῶντός ἐστι τοῦτο, ἀλλ' ὀλοφυρομένου καὶ λέγοντος; Εἰς τελειότητα ἐφθάσατε; τί γέγονε; τίς τοσοῦτον ἰσχυρεν, ὥστε ἐμποδίσαι ὑμᾶς τῇ ἀληθείᾳ τοῦ Εὐαγγελίου μὴ πειθεσθαι, ἀλλὰ τῷ καταργηθέντι καὶ σκιῶδεϊ νόμῳ;

« Ἡ πεισμονὴ οὐκ ἐκ τοῦ καλοῦντος ὑμᾶς. » Τούτῃστι, τὸ πειθεσθαι τοῖς ἀπατῶσιν, οὐκ ἐστὶν ἐκ τοῦ Χριστοῦ ὃ γὰρ ἐκάλεσεν ὑμᾶς ἐκεῖνος, ἵνα πειθησθε τοῖς συμβουλευούσιν Ἰουδαῖζαίν.

« Μικρὰ ζύμη ὅλον τὸ φύραμα ζυμοῖ » Ἴνα μὴ εἴπωσι; Τί τοσοῦτον ἡμῶν καθήψω (μὴν γὰρ ἐντολὴν τοῦ νόμου περιβημεν^b), καὶ ἐπαίρεις τὸ ἐγκλημα; φησὶν, ὅτι τὸ δοκοῦν μικρὸν τοῦτο, εἰς τὰ καίρια βλάπτει. Ὅσπερ γὰρ ἡ ζύμη πρὸς αὐτὴν ζυμοῖ καὶ μεταποιεῖ τὸ ὅλον φύραμα, καίτοι μικρὰ οὖσα ὅσα καὶ ἡ περιτομὴ, μὴ οὖσα ἐντολῇ, εἰς τέλειον Ἰουδαϊσμοῦ ὑμᾶς μετακαλεῖ^c.

« Ἐγὼ πέποιθα εἰς ὑμᾶς ἐν Κυρίῳ, ὅτι οὐδὲν ἄλλο φρονήσετε. » Θαρῶν, φησὶν, εἰς ὑμᾶς ὅσα γὰρ τοὺς ἐμοὺς μαθητάς; ὅσα ὑμῶν τὸ εὐδιόρθωτον. Θαρῶν οὖν εἰς ὑμᾶς, ὡς δυναμένους διορθώσασθαι; Θαρῶν δὲ καὶ τῷ Κυρίῳ, ὅς οὐ θέλει οὐδὲ

τὸν τυχόντα ἀπολέσθαι ¹¹. Προτρύπει τοίνυν αὐτοὺς ἅπαντας καὶ τὰ παρ' ἐαυτῶν εἰσενεγκεῖν, καὶ ἐπὶ τῷ Κυρίῳ ἐλπίζειν. Οὐ γὰρ ἄλλως ἔνεστι τῶν παρὰ τοῦ Θεοῦ τυχεῖν, ἢν μὴ καὶ τὴν παρ' ἐαυτῶν σπουδὴν, φησὶν, εἰσφέρητε.

« Ὁ δὲ ταράσσων ὑμᾶς, βασιτάσει τὸ κρίμα, ὅστις ἂν ᾖ. » Ὑμεῖς μὲν, φησὶν, διορθωθήσεσθε· πλὴν οὐ διὰ τοῦτο οἱ ἀπατήσαντες ὑμᾶς ἐλευθερωθήσονται τῆς κολάσεως, ἀλλὰ δύσους διχην, κἂν μεγάλοι τινὲς· ἰσοκῶσι καὶ ἀξιοπίστοι. Τοῦτο γὰρ ἔστι τὸ, « Ὅστις ἀ· ᾖ. » Τοῦτο δὲ λέγει, ἵνα μὴ καὶ ἕτεροι πάλιν ἐπιθῶνται.

« Ἐγὼ δὲ, ἀδελφοί, εἰ περιτομὴν ἔτι κηρύσσω, τί ἔτι διώκομαι; » Ἐπειδὴ διαβάλλοντες αὐτὴν ἔλεγον, ὅτι ὑποκριτὴς ἔστιν, ἀλλαγῆ μὲν περιτομὴν κηρύσσω, ἀλλαγῆ δὲ οὐ· φησὶν, ὅτι Ὑμεῖς μάρτυρες, ὅτι διώκομαι παρὰ τῶν Ἰουδαίων. Εἰ οὖν περιτομὴν κηρύσσω, ὑπὲρ τίνος ἄλλου διώκομαι; πρέδῃλον γὰρ ὅτι διὰ τὸ καταλύειν τὰ πάτρια αὐτῶν, διώκουσίν με. Εἰ δὲ περιτομὴν κηρύσσω, συνιστῶ ταῦτα· πῶς οὖν με διώκουσιν; Τί οὖν, φησὶν; οὐ περιτέμετε Τιμόθεον; Ναί· ἀλλὰ κατ' οἰκονομίαν. Ἄλλο δὲ τὸ περιτέμειν, καὶ ἄλλο τὸ κηρύσσειν περιτομὴν. Οὐ γὰρ εἶπεν, Εἰ περιτομὴν εἰργασάμην, ἀλλ', « Εἰ κηρύσσω. » Ὁ γὰρ κηρύσσω, δογματίζει δεῖν αἰετὸ τοῦτο γίνεσθαι, ὡς ἀπλῶς καλόν· ὁ δὲ κατ' οἰκονομίαν ποιήσας τι, οὐχ ὡς ἀπλῶς καλὸν τοῦτο ποιεῖ, ἀλλ' ὡς πρὸς καιρὸν χρησιώδης.

« Quis enim debere fieri, ceu rem simpliciter bonam : qui vero per dispensationem quiddam facit, non veluti simpliciter bonum hoc facit, verum tanquam ad

« Ἄρα κατήργηται τὸ σκάνδαλον τοῦ σταυροῦ. » Εἰ περιτομὴν, φησὶ, κηρύττω, πέπαιται τὸ σκάνδαλον ὃ σκανδαλίζονται ἐπὶ τῷ σταυρῷ οἱ Ἰουδαῖοι. Δι' οὐδὲν γὰρ ἕτερον σκανδαλίζονται ἐπὶ τῷ τοῦ σταυροῦ κηρύγματι, καὶ οὐ παραδέχονται τοῦτο, εἰ μὴ διὰ τὸ καταλύεσθαι τὴν περιτομὴν καὶ τὸν νόμον ὑπὸ τοῦτου. Ὡστε περιτομῆς κηρυττομένης ὑπ' ἐμοῦ, ἢ μάχῃ τῶν Ἰουδαίων, ἢ πρὸς τὸν σταυρόν, καὶ τὸ σκάνδαλον ὃ σκανδαλίζονται ἐπ' αὐτῷ, κατήργηται καὶ πέπαιται.

« Ὁφείλον καὶ ἀποκόψονται οἱ ἀναστατοῦντες ὑμᾶς. » Τοὺς μὲν ἀπατηθέντας, ἀνοήτους ἐκάλεσεν ἐν ἀρχῇ, οὐδὲν ἄλλ' ἢ ὡς πιαστὴν ἐπιπλήξας· τοῖς δὲ ἀπατήσαντιν, ὡς ἀνιάτα νοσοῦσιν, ἐπαρᾶται, καὶ λέγει· Εἴθε μὴ μόνον περιετέμνοντο, ἀλλὰ καὶ τελείως ἀπέκοπτον τὰ ἐαυτῶν μόρια! « Ὅρα δὲ καὶ πῶς, » ἀναστατοῦντες, » εἶπεν, ὅπερ ἐπὶ τῶν αἰχμαλωτιζόντων ¹² λέγομεν. Καὶ γὰρ καὶ οὗτοι τὴν ἐλευθερίαν αὐτῶν ἀφηροῦντο, καὶ τῆς ἀνω Ἰερουσαλὴμ ἐπανιστῶντες ¹³, ὡς μετανάστας πρὸς τὸν νόμον καὶ τὴν Ἰουδαϊκὴν μικρολογίαν μεδίστων. Σημειώσαι δὲ κατὰ τῶν ἀποκοπτόντων ἐαυτοῦς, ὅτι τὴν ταῦ Ἀποστόλου κατάραν ἐφ' ἐαυτοῦς ἐπισπῶνται.

« Ὑμεῖς γὰρ ἐν ἐλευθερίᾳ ἐκλήθητε, ἀδελφοί, μόνον μὴ τὴν ἐλευθερίαν εἰς ἀφορμὴν τῆ σαρκί. » Οὐχ

non vult ne minimum seu qualemcumque quidem perire. Adhortatur itaque eos, ut et sua afferant, et in Dominum spem suam collocent. Non enim aliter licet beneficia Dei consequi, quam si et vestrum etiam conatum conferatis,

« Qui autem conturbat vos, portabit iudicium, quisquis fuerit. » Vos quidem, inquit, ad rectiorem statum transferemini : sed tamen qui imposuerunt vobis, non propterea liberabuntur a poena, sed poenas luent, etiamsi magni videantur, et fide digni. Hoc enim est istud, « Quisquis fuerit. » Hoc autem dicit, ne alii quoque ipsos adoriantur.

Vers. 11. « Ego autem, fratres, si circumcisionem adhuc prædico, quid adhuc persecutionem patior? » Quia calumniatores ejus dicebant, Hypocrita est, quippe quia alias circumcisionem prædicat, alias non item : Vos, inquit, mihi testes estis, quod persecutionem patior a Judæis. Si igitur circumcisionem prædico, pro quam alia re persecutionem sustineo? planum enim est quod quia patrios eorum ritus tollam, persequuntur me. Si circumcisionem prædico, ritus illos confirmo : quare igitur persequuntur me? Quid inde, inquit? nonne circumcidit Timotheum? Næ, verum per quamdam dispensationem. Aliud autem est circumcidere, aliud circumcisionem prædicare. Non enim dixit, Si circumcidi, sed, « Si circumcisionem prædico. » Qui enim prædicat, docet id qui vero per dispensationem quiddam facit, non tempus utile.

« Ergo evacuatum est scandalum crucis. » Si circumcisionem, inquit, prædicem, desit scandalum quo Judæi ob crucem scandalizabantur. Ob nihil enim aliud offenduntur Judæi in crucis prædicatione, **357** neque eam recipiunt, nisi quod dissolvat circumcisionem et legem. Proinde si a me circumcisio prædicatur, pugna Judæorum adversus crucem, et scandalum quo scandalizantur propter ipsam, abolitum est ac cessavit.

Vers. 12. « Utinam abscindantur qui vos conturbant. » Eos qui decepti fuerant, stultos in principio vocavit, nihil aliud agens, quam quod veluti pueros increparet. Impositores autem ipsos, tanquam incurabili morbo laborent, execratur, ac dicit : Utinam non solum circumciderentur, sed et funditus ressecarent sua membra. Contemplare autem, quomodo dixerit, Ἀναστατοῦντες, quod de captivis ducentibus dicimus. Nam et isti libertatem eorum auferabant, et a supernis Hierosolymis eos transferebant, ceu exsules et profugos, ad legem Judaicamque vilitatem transferebant. Observa autem contra abscindentes seipsos, quod Apostoli execrationem ad sese attrahant.

Vers. 13. « Vos enim in libertate vocati estis, fratres, tantum ne libertatem in occasione carni. »

Variæ lectiones.

¹¹ ἀποβαλίσθαι ο. ¹² αἰχμαλώτων ο. ¹³ Ἰσ. μετανιστωντες ο.

Non, inquit, ut serviamus legi, vocati sumus a Christo, cæterum ut liberi simus a iugo legalis servitutis. Deinde ne suspicetur quispiam, quod quoniam liberi sumus, liceat nobis in posterum agere quæ voluerimus, corrigit hoc, inquit: Ne habeamus « Libertatem in occasionem carni, » hoc est, carnalibus cupiditatibus. Non enim propterea soluti sumus a iugo legis, ut præcipitemur, verum ut sine iugo apposite incedamus, velut jam probe instituti. Non enim ut transgrediamur legem, propterea liberi sumus, verum ut superemus etiam legem.

« Sed per charitatem servite vobis invicem. » Sublato legis iugo, aliud, charitatis nimirum, iugum imponit, quod et levius et fortius est illo. Indicat autem latenter, quod dominatus cupiditate accensi, ad eos impudenter irruerint deceptores. Hæc enim est hæreseum mater. Quoniam igitur ambitio vos discidit, « Per charitatem alter alteri servite, » intensam et vehementem charitatem significans per hoc verbum, « Servite. » Ad moralem autem sermonem conversus, indicat modum et rationem qua istud effici queat, ut non carnalibus cupiditatibus inserviant.

VERS. 14. « Omnis enim lex in uno sermone compleitur, nempe, Diliges proximum tuum sicut teipsum. » Si omnino, inquit, implere vultis legem non per circumcisionem, sed per dilectionem adimplete: nam hæc legis est impletio. Anadvertite autem quomodo ad moralem sermonem egressus non obliviscitur dogmatici, 358 adeo vehementer dolebat quod seducti essent.

VERS. 15. « Quod si invicem mordetis et devoratis, videte ne vicissim alius ab alio consumamini. » Quod novit revera contigisse, ambigue ponit, atque iisdem id quod sequitur, « Ne alter ab altero consumamini. » Metuentis enim hoc est, et stabilientis, non condemnantis. Non tantum autem dixit, « Mordetis » (quod est ex indignatione), sed, « Devoratis » etiam, quod est extremæ ferocitatis. Hæc autem et de corruptis dogmatibus dicit: intelligitur etiam de mutuis insidiis, rapinis et circumventionibus. Quia vero vim facientes ac dolum meditantes, videntur alios consumere: Videte, inquit, ne in vos res ista convertatur.

VERS. 16. « Dico autem, Spiritu obambulate, et desideria carnis non perficietis. » Quia mordere ac devorare ad assumptionem vergere dixerat, remedium jam nunc hujus affert, quod et charitatem conservat, et ab ipsa conservatur, scilicet, ut spirituales sint. Si enim spirituales sumus, diligimus ferventius: et si diligimus, spirituales efficimur, ac deinceps carnalem concupiscentiam haud perficimus.

VERS. 17. « Caro enim concupiscit adversus spiritum, spiritus vero adversus carnem. Hæc

• Matth. v, 43.

ἴνα, φησί, δουλεύωμεν τῷ νόμῳ, ἐκλήθημεν ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ· ἀλλ' ἴνα ἐλευθεριάσωμεν ἀπὸ τοῦ ζυγοῦ τῆς νομικῆς δουλείας. Εἶτα, ἴνα μὴ ὑποπτεύσῃ τις, ὅτι ἐπειδὴ ἐλευθεριάζομεν, ἐξεστὶν ἡμῖν λοιπὸν πράττειν ἃ βουλόμεθα, διορθοῦνται τοῦτο, καὶ φησιν, ἔτι « Μὴ τὴν ἐλευθερίαν » ἔχωμεν « εἰς ἀφορμὴν τῆ σαρκί, » τούτεστι, ταῖς σαρκιακαῖς ἐπιθυμίαις. Οὐ γὰρ ἐπὶ τούτῳ ἐλύθημεν τοῦ ζυγοῦ τοῦ νόμου, ἴνα κατακρημνισθῶμεν, ἀλλ' ἴνα καὶ χωρὶς ζυγοῦ βαίωμεν εὐρυθμῶ, ὡς ἦδη καλῶς παιδευθέντες. Οὐ γὰρ ἴνα παραβαίωμεν τὰ τοῦ νόμου, διὰ τοῦτο ἐλευθεριάζομεν, ἀλλ' ἴνα ὑπερβαίωμεν καὶ τὸν νόμον.

« Ἀλλὰ διὰ τῆς ἀγάπης δουλεύετε ἀλλήλους. » Ἐπειδὴ ἀνέβλε τον ζυγὸν τοῦ νόμου, ἕτερον ἐπιτίθηται ζυγὸν, τὸν τῆς ἀγάπης, ἐλαφρότερόν τε καὶ ἰσχυρότερον ἐκείνου. Αἰνιττεται δὲ ὅτι ἀπὸ φιλαρχίας ἐπεισεκώμασαν αὐτοῖς οἱ πλάνοι· αὕτη γὰρ τῶν αἰρέσεων μήτηρ. Ἐπεὶ οὖν φιλαρχία ὑμᾶς ἔρχιστε, « διὰ τῆς ἀγάπης δουλεύετε ἀλλήλοις; » τὴν ἐπιτεταμένην δηλώσας ἀγάπην διὰ τοῦτο, « δουλεύετε. » Εἰς τὸν ἡθικὸν δὲ λοιπὸν λόγον τραπεῖς, δείκνυσσι τρόπον δι' οὗ ἂν κατορθωθείη τὸ μὴ ταῖς σαρκιακαῖς ἐπιθυμίαις δουλεύειν.

« Ὁ γὰρ πᾶς νόμος ἐνὶ λόγῳ πληροῦται, ἐν τῷ Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν. » Εἰ βλω, φησί, πληροῦν θέλετε τὸν νόμον, μὴ ἐν τῷ περιτέμνεσθαι, ἀλλ' ἐν τῇ ἀγάπῃ πληροῦτε· αὕτη γὰρ τοῦ νόμου πλήρωμα. Ὅρα δὲ, πῶς καὶ εἰς τὸν ἡθικὸν λόγον διεξελθὼν¹⁶, οὐκ ἐπιλανθάνεται τοῦ δογματικοῦ, οὕτω σφόδρα ᾠδυνᾶτο ἐφ' ᾧ ἐπιλανθήσαν.

« Εἰ δὲ ἀλλήλους δάκνετε καὶ κατασθίετε, βλέπετε μὴ ὑπ' ἀλλήλων ἀναλωθῆτε. » Ὅπερ οἷδι γινόμενον ἀληθῶς, ὡς ἀμφιβάλλων τίθησι, καὶ τὸ ἐξῆς δὲ ὁμοίως, « Μὴ ὑπ' ἀλλήλων ἀναλωθῆτε. » φοβούντος γὰρ ἐστὶ τοῦτο καὶ ἀσφαλιζόμενου, οὐ καταδικάζοντος. Οὐκ εἶπε δὲ, « Δάκνετε, » μόνον (ὅπερ ἐστὶ θυμοῦ), ἀλλὰ καὶ, « Κατασθίετε, » ὁ θηριωδίας ἐσχάτης. Ταῦτα δὲ λέγει μὲν καὶ περὶ τῶν διεφθαρμένων δογμάτων· νοεῖται δὲ καὶ περὶ τῶν εἰς ἀλλήλους ἐπιβουλῶν, καὶ ἀρπαγῶν, καὶ πλεονεξιῶν. Ἐπειδὴ δὲ καὶ οἱ ἀδικούντες καὶ ἐπιβουλεύοντες δοκοῦσιν ἄλλους ἀναλίσκειν, φησὶ· Σκοπεῖτε, μὴ εἰς ὑμᾶς τὸ πρᾶγμα περιτραπῆ.

« Λέγω δὲ, Πνεύματι περιπατεῖτε, καὶ ἐπιθυμῶν σαρκὸς οὐ μὴ τελέσητε. » Ἐπειδὴ εἶπεν ὅτι τὸ δάκνειν καὶ κατασθίειν, ἀναλωτικόν ἐστι, λέγει καὶ τὸ φάρμακον τούτου, ὃ καὶ τὴν ἀγάπην συντηρεῖ, καὶ συντηρεῖται ὑπ' αὐτῆς, λέγω δὲ, τὸ πνευματικὸς εἶναι. Ἐὰν γὰρ ὦμεν πνευματικοί, ἀγαπῶμεν μέλλον¹⁷ καὶ ἐὰν ἀγαπῶμεν, πνευματικοὶ γινόμεθα, καὶ λοιπὸν σαρκίην ἐπιθυμίαν οὐ τελοῦμεν.

« Ἡ γὰρ σὰρξ ἐπιθυμεῖ κατὰ τοῦ πνεύματος, τὸ δὲ πνεῦμα κατὰ τῆς σαρκὸς. Ταῦτα δὲ ἀντίκεινται

Variae lectiones.

¹⁶ ἐξελθὼν ο.

ἀλλήλους, ἵνα μὴ ἂν θέλητε, ταῦτα ποιήτε. » Ἐν ταῦθα ἐπιτιθέμενοι Μανιχαῖοι, καὶ οἱ τοιοῦτοι πάντες αἰρετικοὶ, λέγουσιν, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐκ δύο οὐσιῶν ἐναντίων σύγκαιται, καὶ μαρτυρεῖ ὁ Ἀπόστολος δι' ὧν λέγει νῦν. Οὐκ ἔστι δέ· οὐ γὰρ περὶ τῆς οὐσίας διαλέγεται, ἀλλὰ σάρκα λέγει τὸν γεώδη λογισμὸν, καὶ βῆθυμον, καὶ ἡμελημένον, οὐ τὸ σῶμα· καὶ πνεῦμα, τὸν πνευματικὸν λογισμὸν, οὐ τὴν ψυχὴν. Ὁ οὖν γεώδης, φησὶ, λογισμὸς ἀντίκειται τῷ πνευματικῷ· καὶ ὁ πνευματικὸς λογισμὸς, τῷ γεώδει. Λογισμῶν οὖν πονηρῶν καὶ ἀγαθῶν μάχην εἰσάγει, ἀλλ' οὐ σώματος καὶ ψυχῆς. Τὸ γὰρ θέλειν, καὶ μὴ θάλειν, τῆς ψυχῆς ἐστὶ τῆς λογισμῶν. Ἐπάγει γάρ· « Ἴνα μὴ ἂν θέλητε, ταῦτα ποιήτε » ἐπεὶ τὸ γε σῶμα συνεργόν ἐστὶ τῆς ψυχῆς, οὐκ ἐναντίον· καὶ ἡ ψυχὴ ἀντέχεται τοῦ σώματος, καὶ πάντα πάσχει ὥστε αὐτὴ μὴ καταλείπειν, καὶ ἀπορρήγνυμένη αὐτοῦ ἀλγεῖ. Πῶς οὖν ἐναντία τὰ τοσαύτην σχέσειν πρὸς ἄλλα ἔχοντα ;

« Εἰ δὲ πνεύματι ἄγεσθε, οὐκ ἐστὲ ὑπὸ νόμον. » Ὁ πνεῦμα ἔχων, σβέννυσι τὰς πονηρὰς ἐπιθυμίας. Ὁ δὲ τούτων ἀπαλλαγείς, οὐ δεῖται τῆς συμβουλῆς τοῦ νόμου, οὔτε ὑπ' αὐτὸν ἐστίν. Ὁ γὰρ μηδὲ θυμούμενος, πῶς δεῖται τοῦ παραγγέλλοντος μὴ φοβεύειν ; Καὶ ὁ μηδὲ ἐπιθυμῶν, πῶς δεῖται τοῦ συμβουλευόντος μὴ πορνεύειν ; Ὅπερ καὶ ἀλλαχοῦ εἶπε· « Δικαίῳ νόμος οὐ κείται. » Δοκεῖ δὲ καὶ ἐγκώμιον τοῦ νόμου λέγειν, εἰ γε ἐν τάξει τοῦ πνεύματος ἦν, κατὰ δύναμιν ¹⁶ τὴν αὐτοῦ παιδαγωγῶν, ὅτε καιρὸν εἶχε. Πῶς οὖν αὐθις ὑπὸ παιδαγωγοῦ γίνεσθε, τὸ Πνεῦμα ἀφάντες τὴν τελείους ἡμᾶς ποιοῦν ; Ἄπερ ἂν εἰ τις φιλόσοφος ὦν, δεῖται παιδαγωγοῦ.

« Φανερὰ δὲ ἐστὶ τὰ ἔργα τῆς σαρκός, ἅτινά ἐστι πορνεία καὶ μοιχεία. » Τῆς διεφθαρμένης, φησὶ, προαιρέσεως καὶ σαρκικῆς τὰ ἔργα ταῦτά ἐστίν, ἀφ' ὧν ¹⁶ καὶ ἐπιγινώσκειται πορνεία καὶ μοιχεία. Ἀἴτιον δὲ, πῶς διαφέρει πορνεία μοιχείας.

« Ἀκαθαρσία, ἀσελγεία. » Τρόπους αἰσχροῦς [μίξεις:] ἐνταῦθα αἰνίττεται, οὐδ' οὐδὲ ἠνέσχετο ὀνομάσαι.

« Εἰδωλολατρεία, φαρμακεία, ἐχθραὶ, εἶρις, ζῆλοι, θυμὸς, ἐρίθειαι, διχοστασίαι, αἰρέσεις, φθόνοι, φόνοι, μέθαι, κῶμοι, καὶ τὰ ὅμοια τούτοις· ἂν προλέγω ἡμῖν, καθὼς καὶ προεῖπον, ὅτι οἱ τὰ τοιαῦτα πράσσοντες, βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσιν. » Εἰπάτωσαν ἡμῖν οἱ τὴν σάρκα διαβάλλοντες. Ἔστω ἡ ἀσελγεία καὶ ἡ πορνεία, τοῦ σώματος ἀμαρτήματα· αἱ ἐχθραὶ, καὶ αἱ αἰρέσεις, καὶ τὰ τοιαῦτα, πῶς ἂν εἴεν σαρκός ; Ὅστε προῖπον, ὅτι πάντα τῆς διεφθαρμένης ἐστὶ προαιρέσεως. Εἰ δὲ σαρκὸς ἦσαν, φυσικῶς ἡμῖν προσόντα, πῶς ἂν βασιλείας Θεοῦ ἡμᾶς ἐξέβαλλον ¹⁷ ; Οὐ γὰρ φύσεως, ἀλλὰ προαιρέσεως, καὶ αἱ κολάσεις καὶ οἱ στέφανοι. Καὶ ἄλλως δὲ, εἰ φύσεως

^d I Tim. 1, 9.

Variæ lectiones.

¹⁶ κατὰ δύναμιν τὴν αὐτοῦ παιδαγωγῶν, ὅτε καιρὸν εἶχε m. ¹⁷ ἐξ' ἡγῶν ο.

A autem sibi invicem adversantur, ut non quæcunque vultis, illa faciatis. » Hic insurgentes Manichæi et huiusmodi omnes hæretici, hominem ex duabus contrariis essentiis compositum esse dicunt, atque Apostolum istud testari per ea quæ nunc dicit. At non ita est : non enim de essentia disputat, sed carnem dicit terrestrem cogitationem, eamque socordem et negligentem, non corpus : et spiritum spiritualem cogitationem, non animam. Terrestris igitur, inquit, cogitatio opponitur spirituali, et spiritualis cogitatio terrestri. Cogitationum itaque bonarum et malarum pugnam inducit, non corporis et animæ. Velle enim et non velle, est animæ ratiocinantis ; infert enim, « Ut non quæcunque velitis, ea faciatis : » quandoquidem corpus animam adjuvat, non adversatur ei ; animaque corpori adhæret, omniaque agit ne ipsum derelinquat, et cum ab eo abrum-pitur, dolet. Quomodo igitur contraria sunt, quæ tantam inter se mutuo concordiam fovent ?

VERS. 18. « Quod si spiritu ducimini, non estis sub lege. » Qui spiritum habet, exstinguit pravæ cupiditates ; qui vero ab his liberatus est, non eget consilio legis, neque ei subjectus est. Qui enim non irascitur, quomodo opus habet præcipiente ei, Ne occidas ? Et qui non concupiscit, qui opus habet consulente, Ne forniceris ? Quod et alio in loco dixit : **359** « Justo non est lex posita ^d. » Videtur autem et encomium legis canere ; siquidem spiritus loco erat, pro viribus suis pædagogum more instituens, ad definitum usque tempus. Quomodo igitur rursus subdimini pædogo, relicto Spiritu vos perfectos faciente ? Quod perinde est ac si quis philosophus cum sit, opus habeat pædogo.

VERS. 19. « Manifesta sunt autem opera carnis, quæ sunt fornicatio, adulterium. » Corruptæ, inquit, et carnalis voluntatis opera sunt hæc, inter quæ agnoscitur etiam fornicatio et adulterium. Planum est autem quonam modo fornicatio ab adulterio discrepet.

« Immunditia, lascivia. » Turpes mores hic notat, quos ne sustinuit quidem nominare.

VERS. 20, 21. « Idolorum servitus, veneficia, inimicitia, lis, æmulatio, ira, contentiones, dissensiones, hæreses, invidia, homicidia, ebrietas, comestiones, horumque similia quæ prædico vobis, sicut prædixi, quod qui talia agunt, regnum Dei non consequentur. » Dicant nobis qui carnem criminantur. Esto quod fornicatio et lascivia corporis sint peccata ; inimicitia autem et hæreses et huiusmodi, qui poterunt esse carnis ? Est igitur perspicuum quod omnia hæc sint corruptæ voluntatis. Si autem carnis essent, naturaliter nobis adnata, quomodo nos e regno Dei eicerent ? Non enim naturæ, sed voluntatis sunt tum pœnæ, tum coronæ. Præterea,

si naturæ fuissent passiones, non dixisset, « Qui agunt, » sed, Qui patiuntur : agere enim deliberationem et voluntatem indicat. Inimicitias porro intellige injustas. Sunt enim et justæ inimicitia, nempe, quæ fidei nomine exercentur, ergaque omnes a recto tramite deviantes. Æmulationes autem dicit zelotypias. Est enim et bonus zelus, ut si quis bene agentem imitetur. Pulchre autem post dissensiones et contentiones, hæreses posuit : omnis enim hæresis ex contentione, contentioso nimirum propriam voluntatem statuere nitente, ac propterea hæresin constituyente. Cædes deinde ex invidia, et ex comessatione temulentia. Κῶμοι enim sunt temulentorum ebriorumve contumeliosæ cantilenæ. Hinc priori loco posuit generantia ; posteriore vero, quæ ab iis nascuntur.

VERS. 22. « Fructus autem Spiritus est charitas, gaudium, pax. » Prava opera nobis solis sunt : atque hinc opera carnis dixit, quippe quæ simul laborem ac difficultatem habeant. Bona vero, non nostra tantum cura indigent, verumetiam superna cooperatione ; eapropter Spiritus fructum ea dixit : ta. quam a nobis detur semen, sive propositum : quod autem fructum ferat, isthuc in Deo situm esse. Porro, radicem omnium honorum **360** primo charitatem ponit, deinde gaudium. Qui enim diligit, semper gaudet, etiam quando affligitur : eum enim a quo sibi injuria infertur, ceu benefactorem intuetur. Lætatur autem in Deo, cujus causa nihil non agit et patitur, ac propterea bona conscientia exhilaratur. Ex charitate autem et lætitia cum in animo suo pacem habet, cogitationibus nimirum non perturbatur, cum erga omnes externos. Nam etiamsi odisse quosdam videtur, non eos tamén odit, sed vitia eorum, ipsos ceu fratres charitate complectens, et ad eorum utilitatem odium hoc ostendens, ut ad meliorem vitam releant.

« Longanimitas, benignitas, bonitas, fides, mansuetudo, continentia. » Longanimitas a mansuetudine in hoc differre videtur in Scriptura, quod longanimis multum diuque cogitet, nec celeriter, sed cum cunctatione convenientem peccanti pœnam imponat ; mansuetus autem omnino noxam et supplicium remittat : perinde ac Moses qui Mariæ et Aaroni remisit noxam, præ omnibus terram incolentibus mansuetus vocatus est. Benignitas autem, communius quiddam est quam bonitas. Benignus enim Dominus est universis. Bonitas vero solis dignis benefacit, secundum illud : « Benefac, Domine, bonis : » Fidem autem dicit, non simplicem, sed quæ montes etiam transferat, quæ ea, quæ apud homines sunt impossibilia, apud Deum possible esse indubitanter credit. Præ omnibus autem est continentia, non in cibis tantum, sed etiam ab omni malo.

• Psal. xxiv, 4.

Variæ lectiones.

¹⁸ ὁ κῶμος m. ¹⁹ προαίρεσις m.

ἦσαν τὰ πάθη, οὐκ ἂν εἶπε, « Πράσσοντες, » ἀλλὰ Πάσσοντες· τὸ γὰρ πράσσειν προαίρεσιν ἐμφαίνει. Ἐχθρας δὲ νοεῖ τὰς ἀδικίας· Εἰσι γὰρ καὶ δικαίαι ἔχθραι, αἱ γὰρ διὰ τὴν πίστιν γινόμεναι, καὶ αἱ πρὸς πάντας τοὺς τοῦ εὐθέος ἐκνεύοντες. Ζήλους δὲ λέγει τὰς ζηλοτυπίας· ἔστι γὰρ καὶ ζήλος ἀγαθός, ὅταν τις τὸν τὸ καλὸν πράσσοντα μιμνῆται. Καλῶς δὲ, μετὰ τὰς διχοστατίας καὶ τὰς ἐριθείας, τὰς αἱρέσεις τέθεικε· πᾶσα γὰρ αἵρεσις ἀπὸ φιλονεικίας, τὸ οἰκεῖον θέλημα ἰσχυρῶς θέλοντος τοῦ φιλονεικοῦ, καὶ διὰ τοῦτο αἵρεσιν συνιστῶντος. Καὶ ὁ φόβος δὲ ἀπὸ τοῦ φθόνου, καὶ οἱ κῶμοι ¹⁸ ἀπὸ μέθης. Κῶμοι γὰρ τὰ τῶν μεθύοντων μεθ' ὑβριῶν ἄσματα· διὸ προτέθεικε τὰ γεννῶντα, εἴτα τὰ ἐξ αὐτῶν γεννώμενα.

« Ὁ δὲ καρπὸς τοῦ Πνεύματος ἐστὶν ἀγάπη, χαρὰ, εἰρήνη. » Τὰ μὲν πνευματικὰ ἔργα ἐξ ἡμῶν γίνονται μόνον· διὸ καὶ ἔργα σαρκὸς εἶπεν, ἅμα καὶ ὡς ἐργασίας καὶ βαρύνετα ἔχοντα. Τὰ δὲ καλὰ, οὐκ ἡμετέρας δεῖται μόνον ἐπιμελείας, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀνωθεν συνεργίας· διὸ καρπὸν αὐτὰ εἶπε τοῦ Πνεύματος· ὡς παρ' ἡμῶν μὲν τοῦ ἀπύρου διδομένου, ἦτοι τῆς προθέσεως ¹⁹, τοῦ δὲ καρπὸν γενέσθαι, ἐν τῷ θεῷ κειμένου. Τὴν εἰρήνην δὲ πάντων τῶν ἀγαθῶν εἶρησι πρῶτον τὴν ἀγάπην, εἴτα τὴν χαρὰν. Ὁ γὰρ ἀγαπῶν αἰεὶ χαίρει, καὶ ὅταν πάσῃ κακῶς· ὡς εὐεργετην γὰρ ἐρεῖ τὸν κακῶς ποιοῦντα. Χαίρει δὲ καὶ ἐπὶ τῷ θεῷ, ὡς δι' αὐτὸν πάντα παιῶν καὶ πάσχων, καὶ διὰ τοῦτο ἀγαθῶν συνειδῶτι ἐπευφραίνόμενος. Ἐκ τῆς ἀγάπης δὲ καὶ τῆς χαρᾶς εἰρηνεύει καὶ κατὰ ψυχὴν, μὴ ταρτατόμενος τοῖς λογισμοῖς· καὶ πρὸς τοὺς ἐξωθεν δὲ πάντας. Εἰ γὰρ καὶ ἀπεχθάνεσθαι δοκεῖ τισιν, οὐκ αὐτοῖς, ἀλλὰ τῇ ἐν αὐτοῖς κακίᾳ ἀπεχθάνεται, ἐκείνους ἀγαπῶν ὡς ἀδελφοὺς, καὶ πρὸς τὸ συμφέρον αὐτῶν τὴν ἀπίχθειαν ἐνδεικνύμενος ταύτην, ἵνα διορθωθῶσι.

« Μακροθυμία, χρηστότης, ἀγαθωσύνη, πίστις, πραότης, ἐγκράτεια. » Μακροθυμία πραότητος ἐν τούτῳ δοκεῖ παρὰ τῇ Γραφῇ διαφέρειν, τῷ τὸν μὲν μακρόθυμον πολὺν ὄντα ἐν φρονήσει, μὴ ὀξείως, ἀλλὰ σχολῇ ἐπιτιθέναι τὴν προσήκουσαν δίκην τῷ πταίοντι· τὸν δὲ πρῶτον ἀφιέναι παντάπασιν· ὡς ὁ Μωσῆς τῇ Μαρίας καὶ τῷ Ἀαρὼν ἀφίεις, πρᾶς ἐκλήθη παρὰ πάντας τοὺς κατοικοῦντας τὴν γῆν. Χρηστότης δὲ κοινότερον τί ἐστι παρὰ τὴν ἀγαθωσύνην. Χρηστός γὰρ Κύριος τοῖς σύμπασι· ἡ δὲ ἀγαθωσύνη μόνους τοὺς ἀξίους εὐεργετεῖ, κατὰ τὸ· « Ἀγάθυνον, Κύριε, τοῖς ἀγαθοῖς. » Πίστιν δὲ λέγει οὐ τὴν ἀπλῶς, ἀλλὰ τὴν καὶ ὀρη μεθιστώσαν, τὴν τὰ παρὰ ἀνθρώπων ἀδύνατα πιστεύουσιν παρὰ Θεῷ δυνατὰ εἶναι ἀδιδάκτως· ἐπὶ πᾶσι δὲ ἡ ἐγκράτεια, οὐ βρωμάτων μόνον, ἀλλὰ καὶ παντὸς πονηροῦ.

κατὰ τῶν τοιούτων οὐκ ἔστι νόμος. » Ψυχὴ γὰρ Α' κατορθοῦσα ταῦτα ἀπὸ Πνεύματος, οὐ δεῖται τῆς ἀπὸ τοῦ νόμου νομοθεσίας, ὑψηλοτέρα αὐτῆ οὖσα ὥσπερ καὶ οἱ φύσει ὄξει ἵπποι οὐ δέονται μάστιγος. Οὐχ ὡς πονηρὸν δὲ τὸν νόμον ἐκβάλλει οὐδὲ ἐνταῦθα, ἀλλ' ὡς ἐλάττονα τῆς παρὰ τοῦ Πνεύματος διδομένης φιλοσοφίας.

« Οἱ δὲ τοῦ Χριστοῦ, τὴν σάρκα ἐσταύρωσαν ²⁰ σὺν τοῖς παθήμασι καὶ ταῖς ἐπιθυμίαις. » Ὡσπερ τινὸς εἰπόντος· Τίς ἐστὶν ὁ ταῦτα, ἃ εἶπας, κατορθῶν; φησὶν, ὅτι « Οἱ δὲ τοῦ Χριστοῦ, » τουτέστιν, οἱ τῆς μερίδος τοῦ Χριστοῦ ὄντες, « τὴν σάρκα ἐσταύρωσαν, » τουτέστι, τὸ σαρκικὸν φρόνημα ἐνέκρωσαν. Οὐ γὰρ δὴ ἑαυτοὺς ἀνείλον· ἵνα σάρκα νοσηρῆς μὴ τὴν ²¹ οὐσίαν τῆς σαρκὸς, ἀλλὰ τὸν γεῶδη λογισμὸν, ὥστε μήτε τὰ τοῦ θυμοῦ παθήματα ἐν αὐτοῖς ζῆν, Β' μήτε τὰς ἐπιθυμίας ²², ἀλλὰ καὶ ταῦτα ἀκαίνα; ἐστε. ὑρῶσθαι, καὶ νενεκρῶσθαι. Ἡ παθήματα ἀπλῶς τὰς ἐμπαθεῖς πράξεις φησὶ, κἂν τε ἀπὸ θυμοῦ ὦσι, κἂν τε ἀπὸ ἐπιθυμίας. Οὐ μόνον οὖν τὰς πράξεις φησὶ νεκρῶσθαι, ἀλλὰ καὶ αὐτὰς τὰς ἀρχὰς τούτων, ἦτοι τὰς ἐπιθυμίας.

« Εἰ ζῶμεν Πνεύματι, Πνεύματι καὶ στοιχῶμεν. » Ἐπειδὴ, φησὶ, τοσαύτῃ ἡ τοῦ Πνεύματος ἰσχὺς, ἐκείνῳ ζῶμεν, ἐκείνῳ ἀρκώμεθα. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ, « Στοιχῶμεν, » ἀντὶ τοῦ, Ἄρκεσθῶμεν τῇ τοῦ Πνεύματος δυνάμει, καὶ μὴ ἐπιζητῶμεν τὴν ἀπὸ τοῦ νόμου προσθήκην.

« Μὴ γενώμεθα [vniq. γιν.] κενόδοξοι, ἀλλήλους προκαλοῦμενοι, ἀλλήλοις φθονοῦντες. » Δείκνυσιν C ἐνταῦθα, ὅτι οἱ πλανήσαντες αὐτοὺς, ἀπὸ φιλοδοξίας ²³ εἰς τοῦτο ἤλθον (αὐτὴ γὰρ αἰτία πάντων τῶν κακῶν), ἀλλήλους δὴ προκαλοῦμενοι εἰς φιλονεικίαν καὶ ἔρεις· ὡς ὅταν τις λέγῃ τῷ ἀντιπάλῳ· Ἐάν εἴ δυνατὸς, δεῦρο ποιήσωμαι τόδε τι. Ἐπαὶ δὲ ἀπὸ κενόδοξίας ὁ φθόνος, καὶ τούτον κωλύει.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

« Ἀδελφοί, ἐάν και προληφθῆ ἄνθρωπος ἐν τινι παραπτώματι, ὑμεῖς οἱ πνευματικοί, καταρτίζετε τὸν τοιοῦτον ἐν πνεύματι πραότητος. » Ἐπειδὴ πολλοὶ παρ' αὐτοῖς δοκοῦντες ἐπιτιμᾶν τοῖς ἀμαρτάνουσι, τὰ ἑαυτῶν ἐξεδίκουν πάθη, ἀπὸ φιλαρχίας εἰς τοῦτο ἐρχόμενοι· φησὶν, ὅτι « Ἐάν προληφθῆ τις, » τουτέστι, Συναρπαγῆ, παθὼν ἐπήρειαν ὑπὸ δαίμονος, D « ὑμεῖς οἱ πνευματικοὶ καταρτίζετε. » τουτέστι, Μὴ κολάζετε, ἀλλὰ διορθοῦσθε ἐν πνεύματι πραότητος. » Οὐκ εἶπεν, Ἐν πραότητι, ἀλλ', « Ἐν Πνεύματι [πραότητος], » δεικνύς ὅτι καὶ τῷ Πνεύματι τοῦτο δοκεῖ, καὶ ὅτι πνευματικοῦ χαρίσματος, τὸ μετ' ἐπιεικειῶς τοὺς ἀμαρτάνοντας διορθοῦσθαι.

« Σκοπῶν σεαυτὸν, μὴ καὶ σὺ πειρασθῆς ²⁴. » Ἴνα μὴ ἐπαρθῆ ὁ ἕτερον καταρτίζων, ἀσφαλλίζεται αὐτὸν. Σκόπει γὰρ, φησὶ, καὶ τήρει σεαυτὸν, μὴ καὶ σὺ τοῖς αὐτοῖς περιπέσης, πειρασμὸν παθὼν ὑπὸ τοῦ ἀντικειμένου. Ἐμφαντικῶς δὲ εἶπε τὸ,

Variae lectiones.

²⁰ ἀνεσταύρωσαν ο. ²¹ ῥητήν ο. ²² εἰ τῆς ἐπιθυμίας ο. ²³ φιλονεικίας ο. ²⁴ ἐπαρθῆς ο.

VERS. 23. « Adversus hujusmodi non est lex. » Anima enim hæc a Spiritu perficiens, non eget legis adhortatione, quippe quæ sit lege altior : quemadmodum equi natura celeres, non opus habent flagro. Legem autem ceu malam ne hic quidem rejicit, sed tanquam sapientia, quam Spiritus largitor, minorem.

VERS. 24. « Qui autem sunt Christi, carnem crucifixerunt cum vitis et concupiscentiis. » Perinde ac si quis dicat : Quis est qui hæc, quæ dixisti, perficiat? « Qui Christi sunt, » inquit, id est, qui sunt a partibus Christi, « carnem crucifixerunt, » id est, carnalem affectum mortificaverunt. Non enim seipsos interemerunt : ut carnem intelligas non substantiam carnis, sed terrestrem cogitationem, adeo ut neque iræ motus in ipsis porro vivant, nec cupiditates, sed ut cum hæc, tum illi crucifigerentur et mortificarentur. Vel affectus simpliciter turbatas operationes intelligit, sive ab ira sint, sive a concupiscentia. Non solum igitur opera mortificanda esse ait, sed etiam ipsa horum principia, concupiscentias nimirum.

361 VERS. 25. « Si Spiritu vivimus, Spiritu et ambulemus. » Quia, inquit, tantum Spiritus robur est, illi vivamus illo simus contenti. Hoc enim est, Στοιχῶμεν, pro eo quod est, Satis sit nobis Spiritus potentia, nec a lege quæramus additamentum.

VERS. 26. « Non efficiamur inanis gloriæ cupidi, invicem provocantes, invicem invidentes. » Ostendit hic quod qui eos seduxerint, ex ambitione eo pervenerint (hæc enim omnium malorum causa est), nempe, alter alterum provocantes ad contentiones et lites : quemadmodum si adversario suo quis dicat, Age, si vales, experiamur tale quid. Quandoquidem vero ex inani gloria sit invidia, hanc etiam prohibet.

CAPUT VI.

VERS. 1. « Fratres, et si præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos qui spirituales estis, hujusmodi instaurate in spiritu lenitatis. » Quia plerique apud ipsos qui delinquentes increpare videbantur, suos ulciscabantur affectus, ex dominatus cupiditate eo proveci; ait, « Si præoccupatus fuerit aliquis, » hoc est, Corruptus a dæmone, vim passus, « Vos qui spirituales estis, instaurate, » hoc est, Non punite, sed dirigite, « In spiritu lenitatis. » Non dixit, In lenitate, sed, « In Spiritu lenitatis » indicans quod et Spiritui hoc placeat, et quod sit spiritualis doni, cum mansuetudine peccantes corrigere.

« Considerans teipsum, ne et tu tenteris. » Ne extollatur is qui alium perficit, præmunit eum. Considera enim, inquit, atque observa teipsum, ne et tu in eadem incidas, tentationem passus ab adversario. Emphatice autem dixit, « Tu : » hu-

namque imbecillitatis per hoc commone- A
fecit.

Vers. 2. « Alter alterius onera portate. » Quia fieri non potest, ut qui homo sit, non peccet; adhortatur eos, ne sint nimium exacti censores in delictis proximi; sed ferant ea, ut et quæ ipsius sunt, ab alio vicissim tolerentur.

« Et sic adimplete legem Christi. » Non dixit, Πληρώσατε, implete: sed, Ἀναπληρώσατε, adimplete, hoc est, Communiter omnes implete, ita ut alter alterum ferat: exempli gratia qui asper est et iracundus, segnem tardumque ferat; et segnis vehementem illius impetum: sic fiet, ut neque ille peccet ab hoc gestatus, neque hic delinquat ab illo bajulatus. Hanc ad rationem itaque alter alteri manum porrigentes, per vos intuitu adimplete legem Christi, ut quod proximo deest, unusquisque compleat, 362 per hoc quod toleret eum. Præterea, charitatis officium est, ut alter alterius gravamina et onera portemus. Charitas autem impletio est mandatorum Christi.

Vers. 3. « Si enim videtur quispiam esse aliquid, cum nihil sit, seipsum decipit. » Rursus hic arrogantiam dejicit, ob oculos ponens, quod is qui videtur esse aliquid, nihil est: per hoc ipsum quod videtur, luculenter ostendens, quod nihili sit et contemnendus, et quod neminem nisi seipsum decipit.

Vers. 4. « Opus autem suum probet unusquisque, et tunc apud seipsum solum gloriationem habebit, C
et non ad alium. » Exploret, inquit, accurate sua ipsius opera (hoc enim vult verbum, « Probet »), num quidquam fecerit vana gloria ductus, num per simulationem, num alia quapiam humana causa, et tunc non adversus alteram gloriatur. Cæterum si se continere non possit, ad seipsum gloriationem transferat: hoc est, ipse sibi collatus, hesterno opere hodiernum præstantius censeat, et in bono opere gloriatur. Hæc autem Paulus loquitur per condescensionem, non ut legislator, ut paulatim elationem hujusmodi consuetudinis tollat. Qui enim adversus proximum, Pharisei in morem, non gloriari assuefactus est, idem etiam de seipso gloriari subito desistet.

Vers. 5. « Unusquisque enim proprium onus portabit. » Quid enim gloriaris adversus proximum? et tu et ille propria onera feretis, tuncque unusquisque opus probabitur. Proinde cum et tu onera habes et sarcinas, neque adversus alterum, neque apud te ob bona opera gloriare.

Vers. 6. « Communicet autem is qui catechizatur verbo, ei qui se catechizat in omnibus bonis. » Ne doctoribus deinceps disserit, ut illi qui ab ipsis instituuntur, instituentibus communicent, non in uno quopiam, sed in omnibus bonis, alimentum, indumentum, honorem, benevolentiam, adeoque

« Σύ » τῆς γὰρ ἀνθρωπίνης ἀσθενείας ὑπέμνησε διὰ τοῦτου.

« Ἀλλήλων τὰ βάρη βαστάζετε. » Ἐπειδὴ γὰρ ἀνθρώπων ὄντα οὐκ ἔστιν ἀναμάρτητον εἶναι, παραινέει μὴ ἀκριβολογεῖσθαι πρὸς τὰ τοῦ πλησίον ἀμαρτήματα, ἀλλὰ φέρειν ταῦτα, ἵνα καὶ τὰ αὐτοῦ πάλιν παρ' ἄλλου βαστάζῃται ἀμαρτήματα.

« Καὶ οὕτως ἀναπληρώσατε τὸν νόμον τοῦ Χριστοῦ. » Οὐκ εἶπε, « Πληρώσατε, » ἀλλὰ, « Ἀναπληρώσατε. » τοῦτέστι, Κοινῇ πάντες πληρώσατε, δι' ὧν ἀλλήλους φέρετε ὅλον ὁ θεὸς τὸν κωτῆ φερέτω, καὶ ὁ κωτῆ; τῆν σφοδρὰν ἐκείνου ὀρμὴν· καὶ οὕτως οὕτε ἐκεῖνος ἀμαρτῆται ὑπὸ τοῦτου βασταζόμενος, οὕτε οὗτος ὑπ' ἐκείνου. Οὕτω δὲ ²⁰ ἀλλήλους χεῖρα ὀρέγοντες, δι' ἀλλήλων πληρώσατε τὸν νόμον τοῦ Χριστοῦ, ^B ὁ λέγει τῶ πλησίον ἀναπληρῶν ἕκαστος διὰ τοῦ βαστάζειν ἐκεῖνον. Καὶ ἄλλως γὰρ ἀγάπης· τὸ τὰ βάρη βαστάζειν ἀλλήλων· ἡ δὲ ἀγάπη, πλήρωσις τῶν ἐντολῶν τοῦ Χριστοῦ.

« Εἰ γὰρ δοκεῖ τις εἶναι τι μὴδὲν ὄν, ἐαυτὸν φρεναπατᾶ. » Πάλιν ἐνταῦθα τὴν ἀπόνοιαν καταβάλλει, δεικνύς ὅτι ὁ δοκῶν εἶναι τι, οὐδὲν ἔστιν, αὐτὸ τοῦτο δοκεῖν τεκμήριον ἐκφέρειν τῆς ἐαυτοῦ οὐθενείας ²¹, καὶ οὐδένα ἄλλον ἀπατῶν, ἀλλ' ἐαυτὸν.

« Τὸ δὲ ἔργον ἐαυτοῦ δοκιμαζέτω ἕκαστος, καὶ τότε εἰς ἐαυτὸν μόνον τὸ καύχημα ἔξει, καὶ οὐκ εἰς τὸν ἕτερον. » Ἐξεταζέτω, φησὶ, μετὰ ἀκριθείας τὰς ἐαυτοῦ πράξεις (τοῦτο γὰρ τὸ, « δοκιμαζέτω »), εἰ μὴ κατὰ κενοδοξίαν ἐποίησεν, εἰ μὴ ἐν ὑποκρίσει, εἰ μὴ ἄλλη τιμὴ ἀνθρωπίνῃ αἰτίᾳ, καὶ τότε μὴ καθ' ἑτέρου καυχάσθω. Ἄλλ' εἰ ἄρα ἀκατασχέτως ²² ἔχει, εἰς ἐαυτὸν τὸ καύχημα ἔχέτω, τοῦτέστιν, αὐτὸς ἐαυτῷ συγκρινόμενος, τοῦ χθὲς ἔργου τὸ σήμερον κρεῖττον νομιζέτω, καὶ ἐναθρυνέσθω τῷ ἀγαθῷ ἔργῳ. Ταῦτα δὲ λέγει Παῦλος συγκαταβατικῶς, ἐνομοθετικῶς, ὡς ἂν κατὰ μικρὸν ἀποστήσῃ τὰ αὐχήματα τοῦ τοιοῦτου ἥθους. Ὁ γὰρ ἐθισθεὶς μὴ τοῦ πλησίον, ὡς ὁ Φαρισαῖος, κατακαυχῆσθαι, ταχέως, καὶ τοῦ καθ' ἐαυτὸν ἐναθρύνεσθαι ἀποστήσεται.

^D « Ἐκαστος γὰρ τὸ ἴδιον φορτίον βαστάσει. » Τί γὰρ κατακαυχᾶ τοῦ πλησίον; καὶ εὐ κἀκεῖνος τὰ ἴδια φορτία βαστάσει, καὶ τότε δοκιμασθήσεται ἐκάστου τὸ ἔργον. Ὅστε ἐπεὶ καὶ εὐ φορτία ἔχεις καὶ βάρη, μὴδὲ καθ' ἑτέρου καυχῶ, μὴδὲ κατὰ σαυτὸν ἐναθρύνω τῇ ἀγαθοεργίᾳ.

« Κοινωνεῖτω δὲ ὁ κατηχούμενος τὸν λόγον τῷ κατηχούντι ἐν πᾶσιν ἀγαθοῖς. » Περὶ τῶν διδασκάλων λοιπὸν διαλέγεται, ἵνα οἱ παρ' αὐτῶν κατηχούμενοι κοινωνῶσι τοῖς κατηχούσιν, οὐκ ἐν ἐνί τινι, ἀλλ' ἐν πᾶσιν ἀγαθοῖς, τροφῆς, ἐνδύματος, τιμῆς, εὐνοίας, καὶ πάντων ἁπλῶς μεταδίδόντες τῶν ἀγα-

Varis lectiones.

²⁰ γὰρ ο. ²¹ ἀσθενείας ο. ²² ἀκατασχύντως ο.

θῶν. Μείζονα γὰρ ὦν δίδως λαμβάνεις· ἀντὶ γὰρ τῶν σαρκικῶν, πνευματικά. Διὸ καὶ κοινωνίαν τὸ πρᾶγμα καλεῖ, ὡς ἀντιδόσεως γινομένης. Τίνας δὲ ἐνεκεν ὁ Χριστὸς τρέφεσθαι τοὺς διδασκάλους ὑπὸ τῶν μαθητῶν ὤρισε; Διὰ δύο ταῦτα, ἵνα μήτε οἱ διδάσκαλοι ἐπαίρωνται σφόδρα, ἀλλ' ὡς δεόμενοι τῶν μαθητῶν μετριοφρονῶσι, καὶ ἵνα μόνῃ τῇ λόγῳ σχολιάζωσι, μὴ περισπώμενοι εἰς τροφάς· καὶ οἱ μαθηταὶ ἐν τῇ περὶ τοὺς διδασκάλους εὐγνωμοσύνῃ, καὶ περὶ τοὺς ἄλλους τοιοῦτοι εἶναι παιδεύωνται· καὶ ἅμα μὴ ἐπαισχύνωνται μηδὲ αὐτοὶ πενόμενοι καὶ ἐπαιτούτες, ὅπου γε καὶ οἱ διδάσκαλοι αὐτῶν, τοιοῦτοί εἰσι.

« Μὴ πλανᾶσθε, Θεὸς οὐ μωκτηρίζεται· ὁ γὰρ ἂν σπεῖρῃ ἄνθρωπος, τοῦτο καὶ θερίσει. Ὅτι ὁ σπείρων εἰς τὴν σάρκα αὐτοῦ, ἐκ τῆς σαρκὸς θερίσει φθοράν· ὁ δὲ σπείρων εἰς τὸ πνεῦμα, ἐκ τοῦ πνεύματος θερίσει ζωὴν αἰώνιον. » Ἐπειδὴ πολλὰκις τινὲς αἰτιώμενοι τοὺς διδασκάλους ὡς κακοῦ βίου, παρορῶσιν αὐτούς, καὶ οὐ τρέφουσι πενομένους, λέγει μὲν καὶ προῶν, ὅτι « Τὸ καλὸν ποιοῦντες μὴ ἐκκακῶμεν, » καὶ νῦν δὲ δείκνυσιν, ὅτι καὶ πρὸς τοὺς τοιοῦτους διδασκάλους ἀφειδῶς ἔχειν χρῆ, ὡς εἰς πνευματικὸν πρᾶγμα τοῦ ἀναλώματος γινομένου. Συγκρίνων οὖν τὰς εἰς τὰ σαρκικά γινομένας δαπάνας, καὶ τὰς εἰς τὰ πνευματικά, φησὶν· Ἐάν μὲν εἰς τὴν σάρκα ἀναλίσκες, τραπέζας καὶ ἡδύσματα κατασκευάζων, καὶ μίθην, καὶ τρυφήν, καὶ ἀδδφθαλίαν σπείρων, φθορὰν θερίσεις· καὶ γὰρ καὶ αὐτὰ φθείρεται, καὶ συμφείρει τὸ σῶμα. Ἐάν δὲ εἰς τὸ πνεῦμα σπείρῃς, C τούτέστιν, εἰς τὰ πνευματικά ἔργα, ἐλεημοσύνην ποιῶν πρὸς πάντας, καὶ σωφροσύνην μετῶν, ζωὴν αἰώνιον θερίσεις. Οὐ γὰρ μωκτηρίζεται καὶ ἀπατᾶται Θεὸς, ἀλλ' ἐκάστῃ τότε τὰ οἰκτεῖα ἀποδίδωσι. Κρίττον οὖν περὶ πνευματικά ἀναλίσκεν, οἷς συμπεριέχεται καὶ ἡ πρὸς τοὺς διδασκάλους δαπάνη, ἢ περὶ τὰς σαρκικὰς ἡδυκαθείας ἢ τὰς φθειρομένας καὶ φθειρούσας τὸ σῶμα. Ἐκ γὰρ τῶν ἡδυκαθειῶν καὶ τῶν περιττωμάτων αἱ νόσοι.

« Τὸ δὲ καλὸν ποιοῦντες, μὴ ἐκκακῶμεν· καιρῷ γὰρ ἰδίῳ θερίσομεν μὴ ἐκλυόμενοι. » Νῦν ἀποκαλύπτει ἐκδηλότερον, ὅτι κἀν πονηροὶ ὦσιν οἱ δεόμενοι ἡμῶν, ἡμεῖς μὴ ἐκκακῶμεν ὡς ἀγαθοποιῶντες αὐτοῖς. Καὶ τὴν δαψιλείαν δὲ καὶ τὴν διηνεκῆ δόσιν ἐμφαίνει διὰ τοῦ φάναι, μὴ δεῖν ἐκκακεῖν. Εἶτα D ἐπειδὴ μέγα ἀπήτησε, τίθησι καὶ τὸ ἐπαθλον εὐθὺς, ὅτι « θερίσομεν. » Πῶς; Μὴ ἐκλυόμενοι, τούτέστι, μηδένα κόπον ἔχοντες, ἀλλὰ πᾶσαν ἀνάπαυσιν. Ἐνταῦθα μὲν γὰρ ἀύχοι καὶ κόποι ἐν τῷ θερισμῷ· ἐκεῖ δὲ οὐχ οὕτως.

« Ἄρα οὖν, ὡς καιρὸν ἔχομεν, ἐργαζώμεθα τὸ ἀγαθὸν πρὸς πάντας, μάλιστα δὲ πρὸς τοὺς οἰκτιροῦσας τῆς πίστεως. » Ὡς περὶ οὐκ ἀεὶ τοῦ σπεῖρῃν καιρὸς, οὕτως οὐδὲ τοῦ ἐλεεῖν· καὶ δηλοῦσιν αἱ παρθέναι, καὶ ὁ Λάζαρος. Ἔως οὖν τὸν ἐν ταύτῃ τῇ ζωῇ καιρὸν

¹ Matth. x, 5.

Variæ lectiones.

²⁵ ἐπιθυμίας ο.

A omnia plane impertientes eis bona. Majora namque accipis quam das, nempe pro carnalibus spiritualia. Unde et communicationem rem vocat, ceu repræsentatione quædam facta. Cujus autem rei gratia doctores Christus a discipulis ali constituit ? Propter duo hæc, ne magistri extollantur nimium, sed tanquam discipulis egentes, moderate sapiant, utque soli verbo vacent, nec alimenti nomine distrahantur; ac ut discipuli ex benevolentia erga præceptores, erga alios quoque tales esse instituantur ac discant. Simul etiam ne ipsi inopes, et mendici facti, pudore suffundantur, cum tales sint ipsorum doctores.

VERS. 7, 8. « Nolite errare, Deus non irridetur. Quidquid enim seminaverit homo, hoc et 363 metet. Quoniam qui seminat in carnem suam, de carne metet corruptionem; qui vero seminat in spiritu, de spiritu metet vitam æternam. » Quia sæpenumero nonnulli accusantes doctores malæ vitæ, negligunt eos, nec alunt eos penuria laborantes, infra ait: « Facientes bonum ne deficiamus: » atque etiamnum ostendit, quod in tales quoque præceptores, nos liberales exhibere oportet, quoniam in rem spiritualem sumptus impenditur. Conferens igitur sumptus qui sunt in carnalia iis qui sunt in spiritualia, Si in carnem, inquit, impendas, mensas et condimenta parans, temulentiam, delicias et crapulam seminans et voracitatem, corruptionem metes: nam et illa ipsa corrumpuntur, et simul corrumpunt corpus. Sin in spiritum semines, hoc est, spiritualia opera, eleemosynam omnibus impertiens, ac temperantiam servans, vitam æternam metes. Non enim irridetur atque decipitur Deus, sed unicuique tunc quæ sua sunt largitur. Satius est ergo in spiritualia impendere, sub quibus continetur etiam sumptus erga præceptores, quam in carnis voluptates, quæ corrumpuntur et corrumpunt corpus: ex voluptatibus enim et luxu morbi nascuntur.

VERS. 9. « Bonum autem facientes, ne deficiamus: tempore enim suo metemus non deficientes. » Nunc clarius reteggit, quod etiam si pravi sint qui opera nostra indigent, nos non desistamus beneficia illis impertiri. Abundantiam autem et continuam donationem indicat, cum ait, non oportet deficere. Deinde quia rem arduam postulavit, statim etiam subjicit præmium, nempe, « Metemus. » Quomodo? Non deficientes, hoc est, nullam defatigationem habentes, sed perfectam quietem. Nam hic in messe squalores et labores ferimus; illi vero non item.

VERS. 10. « Ergo dum tempus habemus, operemur bonum erga omnes, maxime autem erga domesticos fidei. » Ut non semper est tempus seminandi, sic neque miserandi: id quod indicant virginæ et Lazarus. Tantisper ergo dum in hac vita

nobis tempus superest, nedum erga præceptores ac doctores, verumetiam erga Græcos et Judæos, bonum operemur, hoc est, beneficentiam et eleemosynam. Non tamen eandem nos mensuram habere oportet erga hos, atque fidei domesticos, sed longe majorem liberalitatem fidelibus exhibere convenit. Hoc enim innuit cum ait, « Maxime. » Observa autem quomodo etiam hoc abducat eos a Judaica utilitate; siquidem lex erga contribules suos tantum modo aperiebat viscera; gratia vero terram simul et mare ad eleemosynæ mensam vocat, etsi non pari modo vel ratione, ut dictum est.

VERS. 11. « Videte qualibus vobis litteris scripserim mea manu. » Cum pauca ad mores pertinentia dixisset, iterum ad priora redit, quæ cor ipsius lancinabant, ostendens, quod sua manu hanc Epistolam totam conscripserit, non ut charitatem solummodo erga eos demonstraret, verum etiam ut suspicionem malam tollat. Vituperabatur enim ceu alia apud alios prædicaret. Adactus est igitur testimonium suæ prædicationis in scriptis exhibere. Atqui cæteras epistolas alii scribebant, ipse autem fortasse salutationem solum exarabat. « Qualibus, » non est magnitudinis indicium, sed deformitatis litterarum; perinde quasi diceret: Etiamsi non possim elegantes characteres ducere, coactus tamen sum propria manu Epistolam scribere.

VERS. 12. « Quicumque volunt placere in carne, hi cogunt vos circumcidi. » — « Quotquot, » inquit, « clarescere volunt in carne, » hoc est, apud homines, Judæos nimirum (probro enim his apud Judæos dabatur, quod a majorum suorum consuetudinibus deficerent), « illi cogunt vos circumcidi, » defendentes sese apud Judæos per vestram carnem. Cum autem ait, « Cogunt vos, » ostendit ipsos hoc invite passos, præbens eis occasionem revertendi, ut qui nunc non voluntario errent.

« Tantum, ut non ob crucem Christi persecutionem patiantur. » Propter aliam etiam causam, inquit, hoc faciunt. Ne enim pro cruce et fide persecutionem patiantur et diventent, veluti hanc prævaricantes, et circumcisi, volunt et alios circumcisionis habere socios.

VERS. 13. « Neque enim qui circumciduntur, legem custodiunt; sed volunt vos circumcidi, ut in carne vestra gloriantur. » Non solum, inquit, ut hominibus placeant, hæc faciunt, verumetiam propter ambitionem. Non enim ex zelo erga legem, neque pietatis ergo, inquit, isthuc agunt, sed vanæ gloriæ, « Ut in vestra carne gloriantur: » hoc est, Ut in circumcisione carnis vestræ jactent sese, tanquam doctores vestros, et qui vos discipulos suos habeant.

VERS. 14. « Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi. » Illi, inquit, in circumcisione gloriantur, re abolita et antiquata,

ἔχομεν, μὴ μόνον πρὸς εἰδασκάλους, ἀλλὰ καὶ πρὸς Ἕλληνας καὶ Ἰουδαίους τὸ ἀγαθὸν ἐργαζώμεθα, τοῦτο ἐστὶν, τὴν εὐποιαν, τὴν ἐλεημοσύνην. Οὐ μέντοι τῷ αὐτῷ μέτρῳ δεῖ χράσθαι πρὸς τοὺς καὶ τοὺς οἰκείους τῆς πίστεως, ἀλλὰ πλεονα τὴν φιλοτιμίαν πρὸς τοὺς πιστοὺς ἐπιδεικνύσθαι. Τοῦτο γὰρ ἠελὲ διὰ τοῦ, « Μάλιστα. » Ὅρα δὲ, πῶς καὶ ἐν τούτῳ ἀπάγει αὐτοὺς τῆς Ἰουδαϊκῆς ταπεινότητος, εἰ γὰρ μὲν νόμος πρὸς τοὺς ὁμοφύλους ἦνοιγε τὰ σπλάγγνα· ἡ δὲ χάρις γῆν ὁμοῦ καὶ θάλασσαν ἐπὶ τὴν τῆς ἐλεημοσύνης καλεῖ τράπεζαν, εἰ καὶ μὴ ὁμοίῳ τῷ μέτρῳ, καθὰ εἴρηται.

« Ἴδετε πηλίκους ὑμῖν γράμμασιν ἐγραψα τῇ ἐμῇ χειρὶ. » Ὀλίγα εἰς τὸ ἥθικδον εἰπὼν, πάλιν ἐπὶ τὰ πρότερα ἐπανέρχεται, τὰ δάκνοντα αὐτοῦ τὴν καρδίαν, καὶ δηλοῖ ὅτι αὐτὸς οἰκεία χειρὶ ἔγραψε τὴν Ἐπιστολὴν πᾶσαν, οὐχ ἵνα ἀγάπην μόνον ἐνδείξηται πρὸς αὐτοὺς, ἀλλ' ἵνα καὶ ὑποψίαν ποιητῶν ἀνέλῃ. Διεβάλλετο καὶ ὡς ἄλλα ἀλλαγῶν κηρύττων ἠναγκάσθη ὄν μαρτυρίαν ἐγγραφον θέσθαι τοῦ οἰκείου κηρύγματος. Καίτοι τὰς ἄλλας ἐπιστολάς ἄλλοι ἐγραφον, αὐτὸς δὲ εἰ ἄρα τὸν ἀσπασμὸν μόνον ἐγραψε. Τὸ δὲ, « Πηλίκους, » οὐ μεγέθους ἐστὶ δολωτικὸν, ἀλλὰ τῆς ἀμορφίας τῶν γραμμάτων, ὡσεὶ ἔλεγε· Καίτοι μὴ εἰδὼς ἀριστα γράφειν, ὁμῶς ἠναγκάσθη ἰδιόχειρον τὴν Ἐπιστολὴν γράφαι.

« Ὅσοι θέλουσιν εὐπροσωπῆσαι ἐν σαρκὶ, οὗτοι ἀναγκάζουσιν ὑμᾶς περιτέμνεσθαι. » — « Ὅσοι, » φησὶ, « θέλουσιν εὐδοκιμεῖν ἐν σαρκὶ, » τοῦτέστι, παρὰ ἀνθρώποις, τοὶς Ἰουδαίοις δηλαδὴ (ὡνεἰδίζοντο γὰρ παρ' αὐτοῖς ὡς τῶν πατρικῶν ἀποστάτες ἐθῶν), « οὗτοι ἀναγκάζουσιν ὑμᾶς περιτέμνεσθαι, » ἀπολογούμενοι τοῖς Ἰουδαίοις διὰ τῆς ὑμετέρας σαρκός. « Ἀναγκάζουσιν, » δὲ, εἰπὼν, ἔδειξεν αὐτοὺς ἀκοντες τοῦτο ὑπομένοντας, παρέχων αὐτοῖς ἀφορμὴν ἀναχωρήσεως, ὡς νῦν ἀκρυσίως σφαλλομένοις.

« Μόνον ἵνα μὴ τῷ σταυρῷ τοῦ Χριστοῦ διώκωνται. » Καὶ δι' ἑτέραν, φησὶν, αἰτίαν τοῦτο ποιοῦσιν· ἵνα γὰρ μὴ ὑπὸ τοῦ σταυροῦ καὶ τῆς πίστεως διώκωνται, καὶ ἐλαύνωνται, ὡς ταύτην παραβαίνοντες, καὶ περιτεμνόμενοι, θέλουσιν ἔχειν καὶ ἑτέρους κωννοὺς τῆς περιτομῆς.

« Οὐδὲ γὰρ οἱ περιτεμνόμενοι αὐτοὶ νόμον φυλάσσουσιν, ἀλλὰ θέλουσιν ὑμᾶς περιτέμνεσθαι, ἵνα ἐν τῇ ὑμέτερᾳ σαρκὶ καυχῶσινται. » Οὐ μόνον, φησὶ, δι' ἀνθρωπαρέσκειαν, ἀλλὰ καὶ διὰ φιλοδοξίαν ταῦτα ποιοῦσιν. Οὐ γὰρ κατὰ ζῆλον τὸν ὑπὲρ τοῦ νόμου, οὐδὲ ἐνεκεν εὐσεβείας, φησὶ, τοῦτο ἐργάζονται, ἀλλὰ διὰ φιλοδοξίαν, « ἵνα ἐν τῇ ὑμέτερᾳ σαρκὶ καυχῶσινται: » τοῦτέστιν, ἵνα ἐν τῷ κατακόπτειν τὴν ὑμέτεραν σάρκα καυχῶσινται, ὡς διδάσκαλοι ὑμῶν, καὶ μαθητὰς ὑμᾶς ἔχοντες.

« Ἐμοὶ δὲ μὴ γένοιτο καυχᾶσθαι, εἰ μὴ ἐν τῷ σταυρῷ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Εἰσίνοι μὲν, φησὶν, ἐν περιτομῇ καυχῶνται, πράγματι

Variæ lectiones.

²⁹ Ἰσ. αὐτῶν ο. ³⁰ οἰκειοχέρωσ ο. ³¹ εὐδοκιμεῖν ο.

κατηργημένῃ· ἐμοὶ δὲ μὴ γένοιτο ἐν ἄλλῃ τινὲ καυχᾶσθαι, « Εἰ μὴ ἐν τῷ σταυρῷ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ » (τούτέστιν ἐν τῇ εἰς τὸν ἑσταυρωμένου πίστει) τῷ τὸν νόμον καταργήσαντι. Ὡς ἀπηγορευμένον δὲ τι ἀπηύξατο, καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ συμμαχίαν καλέσας εἰς τοῦτο. Πῶς δὲ καυχᾶται τις ἐπὶ τῷ σταυρῷ; Ὅτι, Δι' ἐμὲ τὸν ἀχρεῖον ὁ Δεσπότης μου ἑσταυρώθη, ἀγαπήσας με οὕτως, ὡς καὶ ἑαυτὸν ἐκδοῦναι. Καύχημα οὖν τοῦ Παύλου, καὶ πιστοῦ παντὸς ὁ σταυρὸς, ὡς ἐν αὐτῷ δεικνυμένης τῆς τοῦ Δεσπότητος πρὸς ἡμᾶς ἀγάπης. Τίς δὲ δούλος οὐ καυχᾶται ἀγαπώμενος παρὰ τοῦ δεσπότητος;

« Δι' οὐ ἐμοὶ ὁ κόσμος ἑσταύρωται, καὶ γὰρ τῷ κόσμῳ. » Κόσμον τὰ βιωτικὰ πράγματα λέγει, δόξαν, πλοῦτον, τρυφήν. Ταῦτα γοῦν μοι νεκρὰ γέγονε, καὶ γὰρ αὐτοῖς νεκρὸς εἰμι, διπλῆς τῆς νεκρώσεως· γενομένης. Οὕτε γὰρ ἐκεῖνα ἐλεῖν με δύναται, νεκρὰ γάρ· οὐδὲ αὐτὸς προσηραμεῖν ἐκεῖνοις· νεκρὸς γάρ εἰμι.

« Ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ, οὔτε περιτομὴ τι ἰσχύει, οὔτε ἀκροβυστία, ἀλλὰ καινὴ κτίσις. Καὶ ὅσοι τῷ κανόνι τούτῳ στοιχήσουσιν, εἰρήνη ἐπ' αὐτοῦς καὶ ἔλεος, καὶ ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ τοῦ Θεοῦ. » Μὴ μοι λέγε, φησί, περιτομὴν τὴν οὐδὲν δυναμένην καὶ ἄχρηστον εἶσασ, ὡς περ καὶ ἡ ἀκροβυστία. Ὁ γὰρ Χριστὸς πάντα ἐκαίνισε, καὶ ἄλλην πολιτείαν ἀπαιτεῖ ἡμᾶς. Καινὴ γὰρ κτίσις ἡ κατὰ Χριστὸν ζωὴ, διότι νῦν αἱ ψυχὰι ἡμῶν, παλαιωθείσαι τῇ ἁμαρτίᾳ, ἀνενώθησαν τῷ βαπτίσματι· καὶ οὕτως ἐν τῷ μέλλοντι τῇ ἀφθαρσίᾳ καὶ δόξῃ τιμηθήσμεθα, καὶ τὰ σώματα καινισθέντες, καὶ ἀφθαρτισθέντες. Ὅσοι οὖν ἐμμενοῦσι τῷ κανόνι τούτῳ τῆς κατὰ Χριστὸν καινῆς πολιτείας, φεύγοντες τὴν παλαιωθείσαν καὶ ἀδυνατήσασαν περιτομὴν, εἰρήνης τῆς πρὸς τὸν Θεὸν ἐπιτεύξονται, ἀπαλλαγέντες τῶν ἁμαρτιῶν, αἵτινες ἡμῖν ἐκπολεμοῦσι τὸν Θεόν, καὶ φιλανθρωπίας ἀξιωθήσονται· οὐκέτι ὡς ἔχθροὶ τοῦ Θεοῦ μισοῦμενοι, ἀλλ' ἐλέους ἀξιούμενοι, ὡς εἰρήνης γενομένης αὐτοῖς διὰ τοῦ σταυροῦ καὶ τῆς χάριτος. Οἱ τοιοῦτοι δὲ εἰσι καὶ Ἰσραὴλ κυρίως, ὡς ἑρῶντες τὸν Θεόν· ὡς οἱ γὰρ μὴ τοιοῦτοι, καὶ Ἰσραηλίται τὸ γένος ὡσι, ψευδῶς λέγονται. Τοῦτο δὲ παρὰ τοῦ Δαυὶδ ἐδέξατο ὁ Παῦλος, λέγοντος· « Εἰρήνη ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ. »

« Τοῦ λοιποῦ κόπους μοι μηδεὶς παρεχέτω. » Οὐκ ὡς ὀκνῶν ταῦτα λέγει, οὐδ' ὡς ἐκκακήσας. Πῶς γὰρ ὁ παραινῶν, « Ἐπίσθιτι εὐκαίρως, ἀκαίρως; » ἀλλὰ βουλόμενος τοὺς παρ' αὐτοῦ θεθέντας νόμους ἀκινήτους εἶναι, καὶ ἵνα μὴ ἐλπίζωσιν ἄλλο τι ἀπ' αὐτοῦ, ἀλλὰ τελείαν πληροφορίαν δέξωνται, ὅτι οὕτω κηρύσσει.

« Ἐγὼ γὰρ τὰ στίγματα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ ἐν τῷ σώματι μου βαστάζω. » Ἀπολογίαν, φησὶν, ἔχω πρὸς τοὺς λέγοντας ἡμῖν, ὅτι ὑποκριτὴς εἰμι, καὶ ἀλλαχοῦ περιτομὴν κηρύσσω, τὰ στίγματα καὶ τοὺς κινδύνους τοὺς ὑπὲρ Χριστοῦ. Αὐτὰ γὰρ πάσης φω-

A mihi autem non contingat in ulla alia re gloriari, « Nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi, » (hoc est, in fide erga crucifixum) qui legem fecit irritam et abrogavit. Tanquam autem abominandum quippiam deprecatus est, divino etiam auxilio ad hoc implorato. Quomodo autem in cruce quispiam gloriatur? Quia propter me inutilem Dominus meus crucifixus est, **365** qui me adeo dilexit, ut seipsum in mortem pro me traderet. Gloriatio igitur Pauli et omnis fidelis crux est, veluti demonstrata in ipsa Domini erga nos charitate. Quis autem servus a domino dilectus non gloriatur?

« Per quem mihi mundus crucifixus est, et ego mundo. » Mundum, hujus sæculi res et negotia dicit, gloriam, divitias, voluptates. Hæc igitur mihi sunt mortua, egoque ipsis sum mortuus, duplici interemptione facta. Neque enim illa capere me possunt, mortua sunt enim; neque ipse ego ad illa accedere, mortuus enim sum.

VERS. 15, 16. « In Christo enim Jesu neque circumcisio aliquid valet, neque præputium, sed nova creatura. Et quicumque hanc regulam secuti fuerint, pax super illos et misericordia, et super Israel Dei. » Ne jactes mihi circumcisionem, inquit, quæ nihil potest, quæque inutilis est, sicut et præputium. Christus enim omnia novavit, aliamque a nobis vitæ rationem postulat. Nova enim creatura est vita secundum Christum propterea quod et nunc animæ nostræ inveteratæ peccato, renovatæ sunt per baptismum, quodque in futuro incorruptibilitate et gloria honorabimur, corporibus innovatis incorruptibilibusque redditis. Quotquot igitur perseverant in regula hæc novæ secundum Christum vitæ, fugientes antiquam et potestate destitutam circumcisionem, pacem erga Deum consequentur, liberati a peccatis quæ Deum nobis infensum hostemque faciunt, et clementia dignabuntur: non porro cum hostes Dei odio expositi, sed misericordia donati, ceu pace illis facta per crucem et gratiam. Tales etiam sunt Israel proprie, tanquam videntes Deum: sicut si qui hujusmodi non sunt, etiamsi genere Israelitæ fuerint, falso Israelitæ dicuntur. Hoc autem a Davide desumpsit Paulus, dicente: « Pax super Israel & »

VERS. 17. « De cætero nemo mihi molestus sit. » Non tanquam desidia laborans, nec quasi deficiens, hæc dicit; quomodo enim is ad socordiam relabatur, qui monet, « Insta opportune, importune? » cæterum volens leges a se sancitas immobiles esse, neve aliud quiddam ab eo sperent, sed consummatam certitudinem accipiant, quod sic prædicat.

« Ego enim stigmata Domini Jesu in corpore meo porto. » Apologiam habeo, inquit, adversus eos qui vobis dicunt me esse hypocritam, et quod alibi circumcisionem prædicem, stigmata nimirum et pericula quæ pro Christo subeo. Hæc enim omni

⁶ Psal. cxiv, 5. ^h II Tim. iv, 2

voce clarius testantur, quod non legis nomine, sed pro Christi doctrina et Evangelio ejus, periculis **366** objectus fuerim. Non dixit autem, Habeo, sed, « Porto, » tanquam troæcum et vexillum quoddam regium, atque in illis glorior.

VERS. 18. « Gratia Domini nostri Jesu Christi cum spiritu vestro, fratres. Amen. » Per hoc quod pro iis precatur, indicat quod non ex ira vel odio dixerit quæ dixerit. Non solum autem votum hoc est, verum etiam institutio confirmans et obsegnans commemorata omnia. Eos enim commonefacit gratiæ quam receperunt, non per legem, sed quia Christo crediderunt. Nec dixit, Vobiscum, sed, « Cum spiritu vestro : » a carnalibus ipsos abducens et monstrans quod non a lege, sed a gratia Spiritum acceperint ; et quod non lex neque circumcisio, sed gratia possit ipsis Spiritum conservare, quemadmodum et dedit. Præterea, cum fratres appellat, ad memoriam revocat baptismum, ex quo fratres efficimur, unius Patris Dei filii facti, et non ex lege. Sit autem nobiscum etiam gratia Dei, ita ut secundum Spiritum vivamus, nec divinam Paracleti sanctificationem rejiciamus per peccatorum limum et sordes, cæterum nunquam non eam sanctificationem majorem nobis conciliemus in Christo Jesu Domino nostro, qui novam vitam et spiritualem, veteris adeoque corporalis interitu, nobis subindicavit. Cui gloria in sæcula. Amen.

Α νῆς λαμπρότερον μαρτυροῦσιν, ὅτι οὐ τοῦ νόμου, ἀλλὰ τοῦ κατὰ Χριστὸν δόγματος προσκινδύνουσα. Οὐκ εἶπε δὲ, Ἔχω, ἀλλὰ, « Βαστάζω, » ὡσπερ τι τρόπαιον ἢ σημεῖον βασιλικόν, καὶ τούτοις ἐνδρύνομαι.

« Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ τοῦ Πνεύματος ὑμῶν, ἀδελφοί. Ἀμήν. » Διὰ τοῦ ἐπεύξασθαι αὐτοῖς, δείκνυσιν ὡς οὐ θυμῶ καὶ ἀεχθείᾳ εἶπεν & εἶπεν. Οὐ μόνον δὲ εὐχῆ, ἀλλὰ καὶ διδασκαλία τοῦτό ἐστιν, ἐπισφραγίζουσα τὰ βήθνετα πάντα. Ἀναμνησθεὶς γὰρ τῆς χάριτος ἧς ἀπέλαυσαν, οὐ διὰ τοῦ νόμου, ἀλλὰ πιστεύσαντες τῷ Χριστῷ. Καὶ οὐκ εἶπε, Μεθ' ὑμῶν, ἀλλὰ, « Μετὰ τοῦ πνεύματος ὑμῶν, » ἀπάγων αὐτοὺς ἀπὸ τῶν σαρκικῶν, καὶ δεικνύς, ὅτι οὐκ ἀπὸ τοῦ νόμου, ἀλλ' ἀπὸ τῆς χάριτος τὸ Πνεῦμα ἐδέξαντο· καὶ ὅτι οὐχ ὁ νόμος, οὐδὲ ἡ περιτομή, ἀλλὰ ἡ χάρις δύνται αὐτοῖς τὸ Πνεῦμα συντηρῆσαι, ὡσπερ οὖν καὶ ἔδωκεν. Ἀλλὰ καὶ τῷ ἀδελφοῦ προσειπεῖν, τῆς κολυμβήθρας ὑπέμνησεν, ἐξ ἧς ἀδελφοὶ γινόμεθα, ἐνὸς Πατρὸς υἱοὶ τοῦ Θεοῦ ὄντες, καὶ οὐκ ἀπὸ τοῦ νόμου. Εἶη δὲ καὶ μεθ' ἡμῶν ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ πνευματικῶς βιούντων, καὶ τὸν θεῖον τοῦ Παρακλήτου ἁγιασμὸν μὴ ἀποβαλλόντων τῷ τῶν ἁμαρτημάτων βορβόρῳ, ἀλλ' ἀεὶ πλείονα ἑαυτοῖς προξενούντων ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, τῷ τὴν καινὴν ζωὴν καὶ πνευματικὴν τῇ ἀναίρεσει τῆς παλαιᾶς καὶ σωματικῆς ὑποδείξαντι. Ἡ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ

ΤΗΣ

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΑΥΛΟΥ ΠΡΟΣ ΕΦΕΣΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ
ΕΞΗΓΗΣΙΣ.

THEOPHYLACTI

BULGARIE ARCHIEPISCOPI

EPISTOLÆ DIVI PAULI AD EPHESIOS
EXPOSITIO.

367 ARGUMENTUM EPISTOLÆ AD
EPHESIOS.

Ephesus Asiae est metropolis. Colebat autem Diæmam, cujus templum erat in ipsa et pulcherrimum et

ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΕΦΕΣΙΟΥΣ
ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ

Ἐφεσος μητροπόλις μὲν ἐστὶ τῆς Ἀσίας ἐστὶν
ὅστο δὲ τὴν Ἀρταμιν, ἧς καὶ ναὸς ἦν ἐν αὐτῇ

κάλιστος καὶ μέγιστος, τιμώμενος καὶ παρὰ πάντων μὲν Ἑλλήνων, μάλιστα δὲ ἑκείνου, ὥστε καὶ νεωκόρον τῆς Ἀρτέμιδος λέγεσθαι ταύτην, ὡς ἐν ταῖς Πράξεσι γέγραπται. Ἐν Ἐφέσῳ δὲ ἐθαγγελιστῆς Ἰωάννης τὰ πολλὰ διέτριψεν, ἐξορισθεὶς ἐκεῖσε, ἐρῆα καὶ τελευτῆ. Καὶ Τιμόθεον ἐκεῖ κατέλιπεν ὁ Παῦλος διδάσκαλον· τῶν τε φιλοσόφων οἱ μάλιστα ἀρθίσαντες ἐν ταύτῃ διήγον. Ἐπεὶ οὖν δεωιδαιμῶν τε ἦν οὕτως ἡ πόλις, καὶ οὕτω σοφοῖς ἐκόμα, πολλῇ σπουδῇ κήρυται Παῦλος πρὸς τοὺς τοιοῦτους γράφων, καὶ τὰ βαρύτερα δὲ τῶν νοσημάτων καὶ ὑψηλότερα αὐτοῖς ἐπίστευσεν, ἅτε κατηχημένοις ἤδη. Γράφει δὲ τὴν τῶν ὑπερόγκων νοσημάτων ταύτην γέμουσαν Ἐπιστολὴν ἀπὸ Ῥώμης δεδεμένος. Δεῖ οὖν καὶ ἡμῖν πολλῆς τῆς προσοχῆς πρὸς κατανόησιν τῶν ἐν ταύτῃ μυστηρίων.

A maximum, et ab omnibus Græcis in summa veneratione habitum : potissimum vero ab ipsa Epheso colebatur, adeo ut ædificus Dianæ ea diceretur, perinde ut in Actis memoriæ proditum est. Ephesi evangelista Joannes diu multumque demoratus est, ablegatus eo, ubi et mortem oppetit. Quin etiam Timotheum Paulus illic reliquit doctorem. Clarissimi porro philosophi in hac urbe vixerunt. Quia igitur superstitiosa adeo erat civitas, ac sapientibus viris ita pollebat, magna diligentia Paulus usus est dum ad hos scribit, profundioresque sententias et altiores eis credidit, eo quod jam in fide instituti essent. Scribit autem hanc præclaris sententiis refertam Epistolam a Roma, in vinculis existens. Opus est igitur et nobis multa attentione, ut intelligamus quæ sunt in hac mysteria.

THEOPHYLACTI COMMENTARIUS

IN EPISTOLAM AD EPHESIOS.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

C

« Παῦλος ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ διὰ θελήματος Θεοῦ. » Ἰδοὺ τὸ, « Διὰ, » τῷ Πατρὶ δέδωκε· καὶ σημειῖσθαι τοῦτο διὰ τοὺς Ἀρειανούς.

« Τοῖς ἁγίοις τοῖς οὖσιν ἐν Ἐφέσῳ, καὶ πιστοῖς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. » Ὅρα, πόση ἦν τότε ἡ ἀρετὴ, ὅτε ἁγίους καὶ πιστοὺς καλεῖ ἄνδρας βιωτικούς, γυναῖκας ἔχοντας καὶ παιδία· ἀλλὰ νῦν οὐδὲ ἐν βρεσσι καὶ σπηλαίοις τοιοῦτοι.

« Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς ἡμῶν, καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Εἰπὼν χάριν, ἐπάγει, « Θεοῦ Πατρὸς ἡμῶν, » ἵνα δεῖξῃ τι εἰργάσατο ἡμῖν ἡ χάρις, τὸ Πατέρα ἡμῶν ποιῆσαι τὸν Δεσπότην καὶ Θεόν. Ἀλλὰ καὶ ὁ Κύριος, τουτέστιν, ὁ Υἱὸς, τῇ πρὸς ἡμᾶς χάριτι καὶ Ἰησοῦς καὶ Χριστὸς ἐγένετο, δι' ἡμᾶς σαρκωθείς, καὶ Ἰησοῦς κληθεὶς, καὶ χρίσας τὴν ἀνθρωπότητα τῇ θεότητι.

D

« Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Ἰδοὺ καὶ Θεὸς καὶ Πατὴρ τοῦ αὐτοῦ καὶ ἐνὸς Χριστοῦ· Θεὸς μὲν, ὡς σαρκωθέντος· Πατὴρ δὲ, ὡς Θεοῦ Λόγου.

« Ὁ εὐλογήσας ἡμᾶς ἐν πάσῃ εὐλογίᾳ πνευματικῇ. » Ὡς πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῆς Ἰουδαϊκῆς, εἶπε τὸ, « Πνευματικῇ· » ἐκεῖνη γὰρ σωματικωτέρα ἦν. « Εὐλογῆσαι » γὰρ, φησὶν, « ὁ Θεὸς τὰ ἔκγονα τῆς κοιλίας σου· » καὶ, « Εὐλογῆσαι τὴν ἐσοδὸν σου, καὶ τὴν ἐξοδὸν σου. » Ἐνταῦθα δὲ. Πᾶσα εὐλογία πνευματικῆ, καὶ οὐδὲν ἡμῖν λείπει. Γεγόναμεν γὰρ

1 Act. xix, 34. 1 Deut. vii, 13.

Variæ lectiones.

22 καὶ ο. 23 εἰς ο. 24 ἐντεῦθεν m. 25 ἐν πάσῃ εὐλογίᾳ πνευματικῇ ο.

PATROL. GR. CXXIV.

369 CAPUT PRIMUM.

VERS. 1. « Paulus apostolus Jesu Christi per voluntatem Dei. » Ecce præpositionem, « Per, » Patri tribuit : quod observa propter Arianos.

« Sanctis qui sunt Ephesi, et fidelibus in Christo Jesu. » Animadvertite quanta virtus tum resplenderit, cum sanctos et fideles appellet viros mundi negotiis deditos, uxores habentes et liberos. At hodie ne in montibus quidem et speluncis tales reperiuntur.

VERS. 2. « Gratia vobis et pax a Deo Patre nostro, et Domino Jesu Christo. » Cum dixisset gratiam, infert, « Dei Patris nostri, » ut ostendat quid effecerit pro nobis gratia, nimirum, ut Dominum Deum Patrem nostrum faceret. Ad hæc, Dominus, hoc est Filius, sua erga nos gratia et Jesus et Christus factus est, propter nos incarnatus, ac Jesus vocatus, qui et humanitatem divinitate unxit.

VERS. 3. « Benedictus Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi. » En Deus et Pater ejusdem et unius Christi : Deus quidem, ut incarnati ; Pater vero, ut Dei Verbi.

« Qui benedixit nos in omni benedictione spirituali. » In oppositionem Judæicæ, « Spirituali, » dixit. Nam illa corporallior erat ; « Benedictat Deus, » inquit, « sobolem ventris tui : » et, « Benedictat ingressum et exitum tuum. » Hic autem omnis benedictio spiritualis est, et nihil nobis deest. Nam facti sumus immortales, et filii

Dei, et coheredes Christi, ac primitiæ nostræ a supernis virtutibus adorantur. Merito igitur dixit, « In omni benedictione : » omnia enim nobis donata sunt, cum divina tum spiritualia.

In cœlestibus. » Interpretatur propemodum quomodo sit spiritualis benedictio nostra, « in cœlestibus, » inquit. Siquidem Judæorum benedictio erat in terra : unde et corporalis : « Bona enim terræ, » inquit, « comedetis : » et, « Terram lacte et melle fluentem : » ac, « Benedicet Dominus terræ tuæ ^k. » Hic autem nihil terrestre, sed cœlestia omnia ; propterea nostra benedictio spiritualis est. Regnum enim cœlorum pauperibus annuntiatum est, et persecutionem passos magna merces in cœlis exspectat ^l.

« In Christo Jesu. » Hoc est, per Jesum Christum nobis benedictio contingit, **370** non per Moysen, velut Judæis. Quare non sola qualitate bonorum, verum etiam quoad mediatorem illis superiores sumus.

« Vers. 4. « Quemadmodum elegit nos in ipso ante mundi constitutionem. » Benedixit nos, inquit, per Christum, perinde ac elegit nos per ipsum, hoc est per fidem in ipsum. Elegit autem ante mundi constitutionem. Nostra enim jam olim prædefinita erant ; et non recentia sunt, sed a principio dispensata ordinataque. Pulchre autem dixit, καταβολήν, ut ostendat mundum ab altitudine quadam divinæ potentiæ conditum et fundatum esse. Quod vero ait, « Elegit, » Dei clementiam declarat, ipsorumque virtutem : omnes enim qui futuri sunt probi, elegit.

« Ut essemus sancti et immaculati in conspectu ejus. » Ne ubi audiveris quod elegerit nos, in posterum ad desiderium labaris, veluti jam electus : Propter hoc, inquit, nos elegit, ut sancti simus et immaculati, permanentes in sanctitate quam imperavit nobis in baptismo, ac vitam virtutibus cultam habentes. Sanctus enim est, qui fidem adeptus est ; immaculatus autem, qui inculpatæ vitæ est. Sanctitatem autem querit, et vitam inculpatam, non simpliciter, sed, « Coram ipso. » Nam multi in conspectu hominum sancti sunt, veluti Pharisæi, cæterum non in conspectu Dei : id quod David testatur : « Secundum, » inquit, « puritatem manuum mearum ^m. » Qualem ? « In conspectu ejus. » Idem et Isaias ⁿ : « Lavamini, inquit, et auferite pravitates coram oculis 'meis. »

Vers. 5. « Qui in charitate prædestinavit nos in adoptionem filiorum per Jesum Christum in ipsum. » Cum dixit, « Elegit, » voluit nos intelligere, quod veluti probatos ob virtutem nostram nos elegerit. Quandoquidem autem non a nostra sola virtute salus provenit, adjecit, « Qui in charitate prædestinavit nos, » hoc est, propriæ suæ clemen-

^k Levit. xiii, 38.^l Matth. v, 3.^m Psal. xvii, 25.ⁿ Isa. i, 26.

Variæ lectiones.

^{oo} τὰ ο. ^{oo} σωματικά ο. ^{oo} καὶ ἀνωτέρω ο. ^{oo} ὡς : ο.

ἀθάνατοι, καὶ υἱοὶ Θεοῦ, καὶ συγκληρονόμοι Χριστοῦ, καὶ ἡ ἀπαρχὴ ἡμῶν ὑπὸ τῶν ἄνω δυνάμεων προσκυνεῖται. Εἰκότως οὖν εἶπεν · « Ἐν πάσῃ εὐλογίᾳ, » πάντα γὰρ ἡμῖν κεχάρισται θεῖα καὶ πνευματικά.

« Ἐν τοῖς ἐπουρανίοις. » Ὡς ἂν εἰ ἐφερμηνεύει : πῶς ἐστὶ πνευματικὴ ἡ εὐλογία ἡμῶν, καὶ φησὶν · « Ἐν τοῖς ἐπουρανίοις. » Ἡ ^{oo} μὲν γὰρ τῶν Ἰουδαίων ἐν τῇ γῇ ἦν · διὰ τοῦτο καὶ σωματικὴ ^{oo}. « Τὰ ἀγαθὰ » γὰρ « τῆς γῆς φάγεσθε » καὶ, « Ἐὶν ῥέουσιν μέλι καὶ γάλα. » καὶ, « Εὐλογήσῃ Κύριος τὴν γῆν σου. » Ἐνταῦθα δὲ οὐδὲν γῆινον, ἀλλ' ἐπουράνια πάντα. Διὰ τοῦτο καὶ πνευματικὴ ἡ ἡμετέρα εὐλογία. Βασιλεία γὰρ οὐρανῶν τοῖς πτωχοῖς ἐπιγγέλλεται, καὶ τοῖς δευωγαμένοις πολὺς ὁ μισθὸς ἐν τοῖς οὐρανοῖς.

« Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. » Τουτέστι, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἡμῖν ἡ εὐλογία, οὐ διὰ Μωσέως, ὡς τοῖς Ἰουδαίοις. Ὡστε οὐ μόνον τῇ ποιότητι τῶν ἀγαθῶν, ἀλλὰ καὶ τῷ μεσίτῃ διαφερόμεν ἐκείνων.

« Καθὼς ἐξελέξατο ἡμᾶς ἐν αὐτῷ πρὸ καταβολῆς κόσμου. » Ἡὐλόγησε, φησὶν, ἡμᾶς διὰ Χριστοῦ, ὡσπερ καὶ ἐξελέξατο δι' αὐτοῦ, τουτέστι διὰ τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως. « Ἐξελέξατο δὲ πρὸ καταβολῆς κόσμου. » Ἄνωθεν γὰρ προῦριστο τὰ καθ' ἡμᾶς, καὶ οὐ νεώτερα ^{oo}, ἀλλ' ἐξ ἀρχῆς ὀικονομημένα. Καλῶς δὲ εἶπε, καταβολήν· Ἰσο δέειξεν, ὅτι ἀπὸ ὕψους τινὸς τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως κατεβλήθη καὶ θεμελιώθη ὁ κόσμος. Τὸ δὲ, « Ἐξελέξατο, » καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν δηλοῖ, καὶ τὴν αὐτῶν ἀρετὴν πάντας γὰρ τοὺς μέλλοντας ἕσσεσθαι δοκίμους ἐκλέγεται.

« Εἶναι ἡμᾶς ἁγίους καὶ ἀμώμους κατενώπιον αὐτοῦ. » Ἰνα μὴ ἀκούσας, ὅτι « Ἐξελέξατο, » ἀπέρραθυμησης λοιπὸν, ὡς ἦδη ἐκλελεγμένος, φησὶν · Ἐπὶ τούτῳ ἡμᾶς ἐξελέξατο, ἵνα ἅγιοι ὦμεν καὶ ἀμώμοι, μένοντες ἐπὶ τῆς ἀγιότητος ἣν δέδωκεν ἡμῖν βαπτισθεῖσαι, καὶ βίον ἔχοντες ἐνάρετον. Ἄγιος μὲν γὰρ, ὁ τῆς πίστεως μετέχων ἀμώμος δὲ, ὁ κατὰ τὸν βίον ἀνεπίληπτος. Ἀγιότητα δὲ ζητεῖ καὶ τὸ ἀνεπίληπτον, οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ, « Κατενώπιον αὐτοῦ. » Εἰσὶ γὰρ πολλοὶ ἐνώπιον τῶν ἀνθρώπων ἅγιοι, εἰσὶ οἱ Φαρισαῖοι, ἀλλ' οὐχὶ τοῦ Θεοῦ. Τοῦτο καὶ ὁ Δαυὶδ φησὶ · « Κατὰ τὴν καθαρότητα τῶν χειρῶν μου. » Ποῖαν ; Τὴν ἐνώπιον τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ. » Καὶ ὁ Ἡσαίας · « Λούσασθε, καὶ ἀφέλεσθε τὰς πονηρίας ἐνώπιον τῶν ὀφθαλμῶν μου. »

« Ἐν ἀγάπῃ προορίσας ἡμᾶς εἰς υἰοθεσίαν διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς αὐτόν. » Εἰπὼν, ὅτι « Ἐξελέξατο, » δέδωκε νοεῖν, ὅτι ὡς δοκίμους διὰ τὴν ἡμῶν ἀρετὴν ἐξελέξατο. Ἐπεὶ δὲ οὐκ ἀπὸ τῆς ἡμετέρας ἀρετῆς μόνης ἡ σωτηρία προσέθηκεν, ὅτι « Ἐν ἀγάπῃ προορίσας ἡμᾶς, » τουτέστι, δι' οἰκείαν φιλανθρωπίαν ἀγαπήσας ἡμᾶς, προῦρισεν. Ἄλλως τὸ ^{oo},

τὸ μὲν πιστεύσαι καὶ προσελθεῖν, ἔστιν ἡμέτερον, καίτοι καὶ τοῦ καλέσαντος Θεοῦ· τὸ δὲ προσελθόντας ἀξιῶσαι τῆς υιοθεσίας, μόνης τῆς ἀγάπης αὐτοῦ καὶ φιλανθρωπίας. Διὸ προσέθηκε· « Προορίσας εἰς υιοθεσίαν. » Ποίαν; Τὴν εἰς αὐτὸν ἀνάγουσαν τὸ γένος ἡμῶν, καὶ οικείου αὐτοῦ ποιούσαν· καὶ τοῦτο δὲ, « Διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Ὁ μὲν γὰρ Πατὴρ προώρισεν, ὃ δὲ Χριστὸς προσήγαγεν ἡμᾶς. Διὰ γὰρ τοῦ Υἱοῦ πάντα τὰ ἀγαθὰ, οὐ διὰ τινος τῶν δούλων· διὸ καὶ λαμπροτέρα ἢ φιλοτιμία.

« Κατὰ τὴν εὐδοκίαν τοῦ θελήματος αὐτοῦ, εἰς ἔπαινον δόξης τῆς χάριτος αὐτοῦ. » Διὰ τοῦτο, φησὶν, εἰς υιοθεσίαν ἡμᾶς προώρισε, θέλων, καὶ σφόδρα βουλόμενος, καὶ ἐπιθυμῶν (τοῦτο γὰρ ἡ εὐδοκία), ἵνα ἡ τῆς χάριτος καὶ τῆς εὐεργεσίας αὐτοῦ δόξα διεχθῆ. Ἐπειδὴ δὲ δόξης ἐφίεται Θεός; Μὴ γένοιτο· ἀνευδέες γὰρ τὸ Θεῖον· ἀλλὰ βούλεται δοξάζεσθαι παρ' ἡμῶν, ὡς ἂν αὐτὸν πλέον ἀγαπῶμεν. Ὁ γὰρ θαυμάζων τὰς εἰς αὐτὸν γενομένας εὐεργεσίας, σπουδάσει μὴ προσκρούσαι τῷ εὐεργέτῃ· καὶ δόσεις ἀναμιμνήσκειται τῶν ἀγαθῶν, πλέον ἀγαπήσει τὸν δεδωκότα. Εὐδοκία οὖν ἔστι τὸ προηγούμενον θέλημα τοῦ Θεοῦ. Οἶον· θέλημα πρῶτον τοῦ Θεοῦ, τὸ μηδένα ἀπολέσθαι· θέλημα δεύτερον, τὸ γενομένους κακοῦς ἀπολέσθαι· οὐ γὰρ δὴ ἀνάγκη κολάζει, ἀλλὰ θέλων. Ἡ τοίνυν εὐδοκία τὸ προηγούμενον ἔστι θέλημα τοῦ Θεοῦ.

« Ἡ ἐχαρίτωσεν ἡμᾶς ἐν τῷ ἡγαπημένῳ. » Οὐκ εἶπεν, Ἐχαρίσατο, ἀλλ' Ἐχαρίτωσεν· τοῦτο ἔστι, χαρίεντας καὶ ἱεραστάτους ἐποίησεν. Ὡσπερ εἰ τις ψωραλέον τινὰ γέροντα καὶ λιμῷ δεσφορῶτα λαβῶν καὶ ἀσχημόνα, εὐθὺς ἕτερον εὐμορφον καὶ νεώτερον ἀπειργάσατο, χαριώσας αὐτὸν ἐν πᾶσιν· οὕτω καὶ ὁ Θεὸς ἡμᾶς πάσης ἀμορφίας κεκληρωμένους καὶ ἀσχημοσύνης λαβῶν, χαρίεντας καὶ πλοῦς ἀπέδειξεν. « Ἐπιθυμήσει » γὰρ, φησὶν, « ὁ βασιλεὺς τοῦ κάλλους σου. » — Ἐχαρίτωσε δὲ ἐν τῷ ἡγαπημένῳ· Υἱῷ, τοῦτέστι, διὰ τοῦ ἡγαπημένου.

« Ἐν ᾧ ἔχομεν τὴν ἀπολύτρωσιν διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ, τὴν ἀφῆσιν τῶν παραπτωμάτων. » Ἐν τῷ ἀγαπητῷ, φησὶν, ἔχομεν τὴν λύτρωσιν. Τίνα ταύτην; « Τὴν ἀφῆσιν τῶν παραπτωμάτων. » Πῶς γενομένην; « Διὰ τοῦ αἵματος. » Τοῦτο γὰρ τὸ φρικωδέστατον, ὅτι σφάξας αὐτὸν τὸν ἀγαπῶμενον, ἐλυτρώσατο ἡμᾶς τοὺς μισομένους, τιμὴν καὶ λύτρον δούς τὸ αἷμα τοῦ ἀγαπητοῦ. Ὅρα δὲ, ὅτι καὶ τῆς υιοθεσίας τοῦτο μείζον, μηδὲ τοῦ Υἱοῦ φείσασθαι δι' ἡμᾶς. Μετὰ γὰρ τὸ εἰπεῖν περὶ ἐκείνης, λέγει τοῦτο, ἀπὸ τῶν μικροτέρων ἐπὶ τὰ μείζω ἀνιών:

• Psal. XLIV, 12.

Variae lectiones.

ἡ γὰρ ο. ἡ ἐν ἡ ἐχαρίτωσεν m. ἡ τὸ δὲ μὴ ο.

(a) Recolle hic quae a Chrysostomo scripta sunt; nam brevitatis causa etiam multa omissa sunt sine

ut gratia diligens nos praedestinavit. Praeterea credere quidem et accedere, nostrum est (atqui Dei etiam vocantis); advenientes vero adoptione dignari, solius ejus dilectionis est et clementiae. Propterea adjecit, « Praedestinavit in filiorum adoptionem. » Qualem? Quae ad ipsum referat genus nostrum, ac nos ipsius domesticos faciat, idque « Per Jesum Christum. » Nam Pater sane praedestinavit, Christus autem adduxit nos. Per Filium enim omnia nobis bona conferuntur, non per servum quempiam: hinc et splendidior est ipsa liberalitas.

Vers. 6. « Secundum beneplacitum voluntatis suae, ad laudem gloriae et gratiae suae. » Propterea, inquit, ad filiorum adoptionem nos praedestinavit, volens ac vehementer cupiens atque desiderans, (hoc 371 enim est beneplacitum), ut gratiae suae gloria indicetur. An vero gloriam expetit Deus? Minime: nihil enim deest divinae naturae: caeterum vult celebrari glorificarique a nobis, ut nos magis eum diligamus. Nam qui demiratur factam erga sese beneficentiam, dabit operam ne ulla ratione benefactorem offendat. Et quoties recordatur bona, vehementiori amore accendetur erga eum qui dedit. Voluntas itaque beneficentiae est antecedens voluntas Dei (a): exempli gratia: Prima voluntas Dei est, quod nemo pereat. Secunda voluntas est, ut impii pereant. Non enim necessitate coactus punit, sed volens. Quare beneplacitum praecedens est voluntas Dei.

« Qua nos in dilecto gratiosos reddidit. » Non dixit, Ἐχαρίσατο, id est donavit, sed Ἐχαρίτωσεν, id est gratiosos et amabiles fecit. Perinde ac si quis scabiosum quempiam senem, et fame corruptum ac deformem accipiens, protinus elegantem, formosum et juniorem reddat, amabilem ipsum in omnibus efficiens: hunc ad modum etiam Deus nos omni cum deformitate tum turpitudine plenos accipiens, amabiles et formosos nos exhibuit. « Concupiscet enim rex, » inquit, « decorem tuum. » Amabiles autem nos fecit in dilecto Filio suo, hoc est per ipsum dilectum.

Vers. 7. « In quo habemus redemptionem per sanguinem ipsius, remissionem peccatorum. » In dilecto, inquit, habemus redemptionem. Qualem? Remissionem delictorum. Quomodo factam? Per sanguinem. Hoc enim est maxime tremendum, quod caeso dilecto Filio suo nos liberavit, qui invisi eramus, pretium redemptionis, dans sanguinem dilecti. Expende autem quod sit majus filiorum adoptione, quod Filio suo non pepercerit propter nos. Cum enim verba de illa fecisset, istud dicit, de minoribus ad majora ascendens.

quibus recta plenaque sententia omnino percipi non potest. LATINUS LATINUS.

« Secundum divitias gratiæ ejus, quam exuberare fecit erga nos. » Hoc fecit, inquit, in divitiis gratiæ ipsius. Vide autem hic hyperbolas. Divitiæ nobis datæ sunt, ac divitiæ Dei, et gratiæ divitiæ : et non simpliciter gratiæ, sed qua exuberavit erga nos, hoc est affatim effudit.

VERS. 8. « In omni sapientia et prudentia, ut notum faceret nobis sacramentum voluntatis suæ. » Hoc est, gratiam suam effudit in nos, ut sapientes et prudentes faciens, manifestet nobis mysterium voluntatis. Perinde ac si diceret, Arcana cordis sui nobis cognita fecit. Vel ad hunc modum : Ut manifestaret nobis mysterium, quod est in omni sapientia et prudentia, hoc est, quod omni sapientia et prudentia refertum est. Quod enim inimicos abjectos tot tantisque bonis dignatus est, idque in fine temporum, atque per crucem, qui non magnæ sapientiæ plenum ?

VERS. 9. « Juxta beneplacitum suum, quod proposuit in ipso. » Fecit autem hoc quemadmodum voluit, ac sicuti proposuit et prædestinavit in ipso, Christo videlicet.

VERS. 10. « Ad dispensationem plenitudinis temporum. » Et beneplacitum hoc, et voluntatem proposuit, et prædestinavit ad dispensationem et gubernationem et constitutionem plenitudinis temporum. Plenitudo enim temporum, hoc est novissima tempora, poenam postulabant et supplicium, tanquam impleta in ipsis malitia mortalium. Adventus autem Filii potius salutem in his novissimis temporibus distribuit ; quod est incomprehensibilis sapientiæ.

« Ut consummentur omnia in Christo, quæ sunt in cælis, et quæ super terram in ipso. » Dissecta erant cælestia a terrestribus, nec habebant caput unum. Etsi enim juxta creationis rationem unus erat Deus omnibus, secundum tamen rationem vindicationis, et peculiaris cujusdam familiaritatis, non item. Proposuit itaque Pater consummare cælestia atque terrestria, hoc est, unum caput imponere omnibus Christum : angelis quidem secundum incorpoream naturam ; hominibus vero secundum carnem. Dicitur etiam anacephalæosis, succincte et summam dicere quæ prolixius acta sunt. In Christo igitur recapitulavit Pater, hoc est, abbreviavit quæ longo tempore dispensata erant, verbum in justitia perficiendo et abbreviando.

VERS. 11. « In quo et nos sorte vocati sumus, prædestinati secundum propositum ejus qui omnia operatur secundum consilium voluntatis suæ. » Dixit supra quod « Elegerit ; » nunc rursus quod per sortem « acciti simus in Christo, » hoc est, per Christum. Quia verò sors fortunæ opus est, et non virtutis, neque voluntatis, corrigit hoc ipsum, inquit : « Prædestinati juxta propositum Dei. » Non enim prædestinasset, nisi dignos agnovisset.

« Κατὰ τὸν πλοῦτον τῆς χάριτος αὐτοῦ, ἧς ἐπερίσσευσεν εἰς ἡμᾶς. » Τοῦτο δὲ ἐποίησε, φησὶν, ἐν τῷ πλούτῳ τῆς χάριτος αὐτοῦ. Ὅρα δὲ τὰς ὑπερβολὰς· Πλοῦτος ἡμῖν ἐδόθη, καὶ πλοῦτος Θεοῦ, καὶ χάριτος πλοῦτος. Καὶ οὐχ ἀπλῶς Χάριτος, ἄλλ', « Ἡς ἐπερίσσευσεν εἰς ἡμᾶς, » τούτεστιν, ἀφθόνως ἐξέχεεν.

« Ἐν πάσῃ σοφίᾳ καὶ φρονήσει, γνωρίζαι ἡμῖν τὸ μυστήριον τοῦ θελήματος αὐτοῦ. » Τούτεστι, τὴν χάριν ἐξέχεεν εἰς ἡμᾶς, ὥστε σοφοὺς καὶ φρονίμους ποιήσας, γνωρίζαι ἡμῖν τὸ μυστήριον τοῦ θελήματος, ὡσπερ ἂν εἰ εἴλεγε· Τὰ ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ ἐγνώρισεν ἡμῖν. Ἡ καὶ οὕτω· Γνωρίζαι ἡμῖν τὸ μυστήριον, ὃ ἐδὲ ἐν πάσῃ φρονήσει καὶ σοφίᾳ, τούτεστι, τὸ πάσης σοφίας γέμον καὶ φρονήσεως. Τὸ γὰρ τοὺς ἐχθροὺς τοὺς ἀπεβρίμμένους τηλικούτων ἀξιώσας, καὶ ταῦτα ἐν τῷ τέλει τῶν καιρῶν, καὶ ταῦτα διὰ τοῦ σταυροῦ, πῶς οὐ μεγάλης σοφίας ;

« Κατὰ τὴν εὐδοκίαν αὐτοῦ, ἣν πρόθετο ἐν αὐτῷ. » Ἐποίησε δὲ τοῦτο καθὼς ἤθελε, καὶ καθὼς ἐ πρόθετο, καὶ προώρισεν ἐν αὐτῷ, ἐν τῷ Χριστῷ δηλαδὴ.

« Εἰς οἰκονομίαν τοῦ πληρώματος τῶν καιρῶν. » Καὶ ἐ τὴν εὐδοκίαν ὡς ταύτην καὶ τὴν θέλησιν ἐ πρόθετο, καὶ προώρισεν ἐ εἰς οἰκονομίαν, καὶ διοίκησιν, καὶ κατὰστασιν ἐ τοῦ πληρώματος τῶν καιρῶν. Τὸ γὰρ πλήρωμα τῶν καιρῶν, τοῦτ' ἐστὶν οἱ ἐσχατοὶ χρόνοι, κλάσιν ἀπῆττον καὶ τιμωρίαν, ὡς πληθυνθείσης ἐν αὐτοῖς τῆς κακίας τῶν ἀνθρώπων. Ἡ δὲ παρουσία τοῦ Υἱοῦ μᾶλλον σωτηρίαν ἐν τούτοις τοῖς ἐσχατοῖς καιροῖς ἐκονομήσεν ὡσπερ ἐστὶ σοφίας ἀνεπινοήτου.

« Ἀνακεφαλαίωσασθαι τὰ πάντα τὰ ἐν τῷ Χριστῷ, τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς ἐν αὐτῷ. » Ἀπέσχιστο, φησὶ, τὰ ἐπουράνια τῶν ἐπιγείων, οὐκ εἶχε μίαν κεφαλὴν. Εἰ γὰρ καὶ κατὰ τὸν τῆς δημιουργίας λόγον εἰς Θεὸς ἦν πᾶσιν, ἀλλὰ γε κατὰ τὴν τῆς οικειώσεως, οὐκέτι. Πρόθετο οὖν ὁ Πατὴρ ἀνακεφαλαίωσασθαι τὰ οὐράνια καὶ τὰ ἐπίγεια, τούτεστι, μίαν κεφαλὴν ἐπιθεῖναι πᾶσι τὸν Χριστόν· τοῖς μὲν ἀγγέλοις, κατὰ τὴν ἀσώματον φύσιν· τοῖς δὲ ἀνθρώποις, κατὰ τὴν σάρκα. Λέγεται ἀνακεφαλαίωσις καὶ τὸ συντόμως εἰπεῖν τὰ διὰ μακρῶν γινόμενα. Ἐν οὖν τῷ Χριστῷ ἀνεκεφαλίωσατο ὁ Πατὴρ, τούτεστι, συνέτεμε τὰ διὰ μακροῦ χρόνου οἰκονομούμενα, λόγον συντελέων καὶ συντέμνων ἐν δικαιοσύνῃ.

« Ἐν ᾧ καὶ ἐκληρώθημεν, προορισθέντες κατὰ πρόθεσιν τοῦ ἑτά πᾶντα ἐνεργούντες κατὰ τὴν βουλήν τοῦ θελήματος αὐτοῦ. » Εἶπεν ἄνω, οὐκ « Ἐξελέξατο, » ὡς πάλιν, ἅτι· Ἐκληρώθημεν ἐν τῷ Χριστῷ, τούτεστι, διὰ τοῦ Χριστοῦ. Ἐπεὶ δὲ ὁ κληρὸς, συντυχίας πρᾶγμα ἐστὶ, καὶ οὐκ ἀρετῆς, οὐδὲ προαιρέσεως, διορθοῦται αὐτὸ, καὶ φησὶ· « Προορισθέντες κατὰ πρόθεσιν τοῦ Θεοῦ. » Οὐκ ἂν γὰρ προώρισεν, εἰ μὴ ἀξίους ἐγίνωσκε. Προώρα

Varix lectiones.

40 πλοῦτος χάριτος ο. 41 ἠθέλησε m. 42 πρόθεσιν Θεοῦ τοῦ m. 43 εὐτυχίας ο.

γάρ ἡμᾶς πρὶν ἢ γενέσθαι, καὶ ἐκλήρωσεν ἡμᾶς, **A** Prius enim videbat nos antequam nasceremur, et sortitus est nos, et segregavit sibi ipse qui omnia operatur Deus. Quocirca ipse nostram electionem et sortitionem operatus, non aberravit. Felicitatis autem est, per sortem eligi, veluti si quid citra laborem per divinam gratiam accesserit, etiamsi dignis evenerit. « Juxta consilium autem voluntatis suæ, » inquit, ut ostendat quod non obiter cum Hebræi increduli manerent, gentes vocatæ sint, sed jam antea hæc definita erant ac præstituta, eratque consilium hoc Dei vetus et voluntas ejus. Etsi enim Christus dixerit: « In viam gentium ne abieritis: » **373** et, « Non sum missus nisi ad oves, quæ perierunt domus Israel: » attamen propter Judæorum adhortationem hæc dicta sunt, et ut attraheret eos veluti infantes blanditiis delinitos: quandoquidem revera jam olim prædnita atque prædestinata erat vocatio gentium.

« Εἰς τὸ εἶναι ἡμᾶς εἰς ἔπαινον δόξης αὐτοῦ ⁴⁷, τοὺς προηλεκτικούς ἐν τῷ Χριστῷ. » Ὅστε, φησὶν, εἰς δόξαν αὐτοῦ εἶναι ἡμᾶς τοὺς προηλεκτικούς ἐν τῷ Χριστῷ, τουτέστι, τοὺς πιστεύσαντας ἐν τῷ Χριστῷ, καὶ πρὶν ἢ ἐπιτεῖν ὁ μέλλων αἰὼν, ἐλπίζοντας τὴν τότε ἡμῖν ἐσόμενα. Δόξα γὰρ καὶ ἔπαινος τῆς τοῦ Θεοῦ ⁴⁸ ἀγαθότητος, τὸ τοὺς οὕτως ἠλλοτριωμένους σῶσαι.

« Ἐν ᾧ καὶ ὑμεῖς ⁴⁹, ἀκούσαντες τὸν λόγον τῆς ἀληθείας, τὸ εὐαγγέλιον τῆς σωτηρίας ὑμῶν ⁵⁰. » Τουτέστι, δι' οὗ Χριστοῦ. Οὕτω καὶ πρὸς Ἑβραίους φησὶν: « Ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν Υἱῷ λόγον, » δὲ ἀληθείας, » φησὶ, πρὸς ἀντιδιαστολὴν τοῦ τυτικοῦ καὶ σκυϊδούς νόμου· καὶ, « εὐαγγέλιον σωτηρίας, » πρὸς ἀντιδιαστολὴν τοῦ νόμου τοῦ ἀποκτείνοντος ⁵¹, καὶ τῆς μελλούσης κολάσεως. Τῆς μὲν γὰρ προτέρας παρουσίας τὸ κήρυγμα ἐπὶ σωτηρίᾳ· ἢ δὲ σάλπιγξ τῆς δευτέρας, ἐπὶ κολάσει.

« Ἐν ᾧ καὶ πιστεύσαντες ἐσφραγίσθητε ⁵² τῷ Πνεύματι τῆς ἐπαγγελίας τῷ ἁγίῳ. » — « Ἐν ᾧ ἢ εὐαγγελίῳ, φησὶ, « πιστεύσαντες » ἢ, « Ἐν ᾧ ἢ Χριστῷ· τουτέστι, διὰ τῆς τοῦ Χριστοῦ χάριτος πιστεύσαντες ἐσφραγίσθητε ⁵³, » ὥστε εἶναι δῆλον ὅτι Θεοῦ ἐστε λάχος ⁵⁴ καὶ κληρος. Ἄλλ' οἱ μὲν Ἰουδαῖοι τὴν περιτομὴν ⁵⁵ ἐσφραγίσθησαν, ὡς τὰ ἄλογα, σαρκικὴν σφραγίδα λαβόντες· ἡμεῖς δὲ, ὡς Θεοῦ υἱοί, καὶ ὑπὲρ τὴν σάρκα τῷ Πνεύματι ἐσφραγίσθημεν. « Ἐπαγγελίας, » δὲ αὐτὸ καλεῖ, ἢ ὅτι ⁵⁶ ἐξ ἐπαγγελίας ἐδόθη (καὶ γὰρ καὶ διὰ Ἰωὴλ ἐπηγγέλτατο ὁ Θεός· « Ἐκχεῖω ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα. » Καὶ ὁ Χριστός, « Ἀψήσασθε δύναμιν, » φησὶν, « ἐπιπλόοντος τοῦ ἁγίου Πνεύματος »), ἢ ὅτι τὴν τῶν μελλόντων ἀγαθῶν ἐπαγγελίαν τὸ Πνεῦμα βεβαίωσεν. Δοθὲν γὰρ ἤδη ἡμῖν, πιστοῦται καὶ τὰ μέλλοντα· διὸ καὶ ἀρραθῶν λέγεται. Ἄκουε γὰρ τῶν ἐξῆς·

† Matth. x, 5.

‡ Matth. xv, 24.

§ Hebr. i, 2.

¶ Joel ii, 28.

‡ Act. i, 8.

Variae lectiones.

⁴⁶ ἀναξίους ο. ⁴⁷ Θεοῦ ο. ⁴⁸ Χριστοῦ ο. ⁴⁹ ἡμεῖς ο. ⁵⁰ ἡμῶν ο. ⁵¹ ἀποκτείνοντος ο. ⁵² ἐσφραγίσθημεν ο. ⁵³ ἐσφραγίσθημεν ο. ⁵⁴ λάχος ο. ⁵⁵ τῇ περιτομῇ ο. ⁵⁶ διότι ο.

VERS. 14. « Qui est arrhabo hæreditatis nostræ. » A Emit Deus salutem nostram a nobis, ac dedit nobis arrham interim Spiritum, certos nos faciens quod et inexplicabilium et arcanorum honorum hæreditatem sit daturus. Qui autem revera Spiritus sunt participes, illi jam hinc noverunt eum esse arrham perfectæ hæreditatis : quorum de numero Paulus erat. Propterea ingemiscebat et quærebat consummationem accipere, et esse cum Christo u. Nos autem neque arrhabonem habemus ut convenit, neque consummationem appetimus, quippe qui non gustavimus illud.

« In redemptionem acquisitionis. » Acquisitionem **374** Dei erga nos diligentiam et curam dicit. Ait ergo : Arrhabo iste ad perfectam nostram redemptionem, et puram acquisitionem ducit, ac propter ipsam data est. Tum enim erit perfecta libertas, quando prorsus destruetur peccatum, quando et « ancti absoluti fuerint a peccatorum cohabitatione, apparuerintque acquisiti et possessi Deo, quod sint ipsius populus. Nonnulli autem acquisitionem nos ipsos intellexerunt. « In redemptionem » igitur « acquisitionis, » id est nostri, qui sumus acquisitionis et possessio et facultates Dei.

« In laudem gloriæ ipsius. » Continuo hoc infert, certiores nos reddens quod omnia quæ sunt promissa, certo evenient. Nam si nostra causa ista faceret, dubitare licebat : jam vero quia hæc facturus est, ut appareat ipsius propria benignitas, quis contradicet quod non sit facturus ? Hanc ad rationem Scriptura, « Fac nobis, » inquit, « propter nomen tuum v, » et, « Non nobis, sed homini tuo da gloriam x. »

VERS. 15. « Propterea et ego, audita fide vestra in Domino Jesu, ac dilectione in omnes sanctos, non cesso gratias agere pro vobis. — « Propter hoc : » Quale ? Quod fide recepta, signati sitis Spiritu, arrhabonemque acceperitis futurorum bonorum, perfectæque redemptionis, assecuturique sitis ea quæ sunt reposita iis qui recte credunt et vivunt, « Non cesso gratias agere pro vobis. » Animadvertis misericordiam et clementiam ejus, quomodo pro omnibus gratias agat, ceu ipse beneficium accepisset ? Non enim istis solum, verum etiam omnibus hoc scribit. Dignum est autem gratias nos agere Deo pro cunctis beneficiis aliis quæ in nos ille transtulit. Dignum tamen etiam est pro fide credentium gratias agere, quod sic illuminati sint, quod cruci Servatoris additi sint, a perditore deficientes : Hoc enim fraternæ claritatis est « Audita fide vestra, » inquit, « quæ est per Jesum Christum : » nec sola fide, verum etiam dilectione, hoc est misericordii et fratrum amanti animo, atque humano qui est erga

« Ος ἐστὶν ἀρραβῶν τῆς κληρονομίας ἡμῶν. » Ἡγόρασαν ⁸⁷ ὁ Θεὸς παρ' ἡμῶν τὴν σωτηρίαν ἡμῶν, καὶ ἔδωκεν ἡμῖν ἀρραβῶνα τέως τὸ Πνεῦμα, πιστούμενος ὅτι καὶ τὴν κληρονομίαν τῶν ἀπορρήτων ἀγαθῶν δώσει. Οἱ δὲ ὄντως τοῦ Πνεύματος μετέχοντες, ἐντεῦθεν ἤδη ἐκείνοι γινώσκουσιν, ὅτι ἀρραβῶν ἐστὶ τῆς τελείας ⁸⁸ κληρονομίας · οἷος ὁ Παῦλος · διὸ καὶ ἐπτενάζει, καὶ ἐζητεῖ τὸ τέλειον ⁸⁹ λαβεῖν, καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι · ἡμεῖς δὲ οὐτε τὸν ἀρραβῶνα ἔχομεν ὡς·δεῖ, οὐτε τοῦ τελείου ⁹⁰ ἐπιέμεθα, ὡς ἀγευστοί ⁹¹.

« Εἰς ἀπολύτρωσιν τῆς περιποιήσεως. » Περιποιήσιν τὴν περὶ ἡμᾶς σπουδὴν καὶ κηδεμονίαν λέγει τοῦ Θεοῦ. Φησὶν οὖν, ὅτι ὁ ἀρραβῶν οὗτος, εἰς τὴν τελείαν ἀπολύτρωσιν, καὶ τὴν καθαρὰν ἡμῶν περιποίησιν φέρει, καὶ δι' αὐτὴν ἐδόθη. Τότε γὰρ ἔσται ἡ τελεία ἰλευθερία, ὅτε παντελῶς καταργηταὶ ἡ ἀμαρτία · ὅτε καὶ τῆς μετὰ τῶν ἀμαρτωλῶν συνοικήσεως ἀπολυθῶσιν οἱ ἅγιοι, καὶ φανῶσιν οἱ περιποιηθέντες, καὶ προσκηθέντες τῷ Θεῷ, ὥστε εἶναι αὐτοῦ λαός. Τινὲς δὲ περιποίησιν ἡμᾶς αὐτοὺς ἐνόησαν. « Εἰς ἀπολύτρωσιν » οὖν « τῆς περιποιήσεως · » τοῦτέστιν, ἡμῶν, ὁτινὲς ἔσμεν περιποιήσεις, καὶ κτήσεις, καὶ περιουσία Θεοῦ.

« Εἰς ἔπαινον τῆς δόξης αὐτοῦ. » Συνεχῶς τοῦτο ἐπιλέγει ⁹², πληροφορίαν διδοὺς ὅτι πάντως ⁹³ ἔσται τὰ ἐπηγγελμένα. Εἰ μὲν γὰρ ἡμῶν ἕνεκεν ἐποίησεν, καὶ ἀμφισβᾶλλειν ἦν · νῦν δὲ ἐπεὶ διὰ τὸ φανῆναι τὴν οἰκειαν ἀγαθότητα μέλλει ταῦτα ποιεῖν ⁹⁴, τίς ἀντιερεῖ ὡς οὐ ποίησει ; Οὕτω καὶ ἡ Γραφή · « Ποίησον ἡμῖν διὰ τὸ ἰδιόματι σου · » καὶ, « Μὴ ἡμῖν, ἀλλὰ τῷ ὀνόματι σου δὲ δόξαν. »

« Διὰ τοῦτο καὶ γὰρ, ἀκούσας τὴν καθ' ὑμᾶς πίστιν ἐν τῷ Κυρίῳ Ἰησοῦ, καὶ τὴν ἀγάπην τὴν εἰς πάντας τοὺς ἄγιους, οὐ παύομαι εὐχαριστῶν ὑπὲρ ὑμῶν. » « Διὰ τοῦτο. » Ποῖον ; Διότι πιστεύσαντες, ἐσπραγίσθητε τῷ Πνεύματι, καὶ ἀρραβῶνα ἔλαβετε τῶν μελλόντων ἀγαθῶν καὶ τῆς τελείας ἀπολυτρώσεως, καὶ μέλλετε τυχεῖν τῶν ἀποκειμένων τοῖς ὀρθῶς πιστεύουσι καὶ βιοῦσιν, « οὐ παύομαι εὐχαριστῶν ὑπὲρ ὑμῶν. » Ὁρᾷ σπλάγχνα οἰκτιρῶν, πῶς ὑπὲρ πάντων εὐχαριστεῖ, ὡς αὐτὸς εὐεργετούμενος ; Οὐ γὰρ μόνοις τοῦτοις, ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῦτο γράφει. Ἄξιον μὲν οὖν εὐχαριστεῖν τῷ Θεῷ καὶ ἐπὶ πᾶσι τοῖς ἄλλοις ὧν ἠξιώθημεν · ἄξιον δὲ καὶ ὑπὲρ τῆς πίστεως τῶν πιστευόντων, ὅτι οὕτως ἐρωτίσθησαν, ὅτι τῷ σταυρῷ τοῦ Σωτῆρος προσετέθησαν, ἀποστάντες τοῦ ἀπολλύοντος · τοῦτο γὰρ φιλαδελφίας ⁹⁵. « Ἀκούσας, » φησὶ, « τὴν πίστιν ὑμῶν τὴν διὰ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ. » Καὶ οὐ μόνον τὴν πίστιν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀγάπην, τοῦτέστι, τὴν ἐλεήμονα καὶ φιλάδελφον γνώμην καὶ φιλόφρονον ⁹⁶ τῶν εἰ,

^u Philipp. i, 23. ^v Psal. cviii, 21. ^x Psal. cxiii, 1.

Variae lectiones.

⁸⁷ ἠγόρασε δ' οὖν m. ⁸⁸ θείας ο. ⁸⁹ τέλους ο. ⁹⁰ τέλους ο. ⁹¹ ἀγαθῶ ο. ⁹² ἐπιφέρει m. ⁹³ πάντα θ. ⁹⁴ τοιαῦτα ποιῆσαι ο. ⁹⁵ φιλαδελφία m. ⁹⁶ τὴν ἐλεημοσύνην καὶ φιλάν. γνῶ. ο.

πάντας, καὶ οὐκ εἰς μόνους ⁶⁷ τοὺς ἐπιχωρίους ἀγίους, τοῦτέστι, τοὺς πιστοὺς πένητας. Πανταχοῦ δὲ ⁶⁸ εἴη πίστις τὴν ἀγάπην συνάπτει, τὴν γεννώσαν τὸν ἐνάρτετον βίον. Ἄνευ γὰρ ταύτης τὸ ἔτερον ἀργόν, ἢ πίστις, φημί, χωρὶς ἔργου καὶ βίου ὡσπερ καὶ βίος χωρὶς πίστεως.

« Μνησθῆναι ὑμῶν ποιούμενος ἐπὶ τῶν προσευχῶν. » Ἐννόησον πόσους εἶχεν ἐν τῇ διανοίᾳ, πόσων ἐμέμνητο ἐν ταῖς εὐχαῖς ⁶⁹ ἡμεῖς δὲ, οὐδὲ ἡμῶν αὐτῶν, ὡς ἤρθ.

« Ἴνα ὁ Θεὸς τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ Πατὴρ τῆς δόξης. » Τί δέη καὶ παρακαλεῖς ὑπὲρ ἡμῶν; Ἴνα ὁ Θεὸς σοφίσῃ ὑμᾶς. « Θεὸς » δὲ « τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ » τοῦτέστι, τοῦ ἀνθρώπου τοῦ ὁμοίου ἡμῖν κατὰ τὴν σάρκα. « Ὁ Πατὴρ τῆς δόξης » ^B τοῦτέστιν, ὁ μεγάλη καὶ ἐνδοξα δεδωκὼς ἡμῖν ἀγαθά. Ἄει γὰρ ἀπὸ τῆς προκειμένης ὑποθέσεως αὐτὸν ὀνομάζει, ὡς τὸ, « Πατὴρ τῶν οἰκτιρῶν, καὶ Θεὸς πάσης παρακλήσεως » καὶ ὁ προφήτης, « Κύριος ἰσχύς μου καὶ κέρασ ζωτηρίας μου. » Καὶ ἐνταῦθα τοῖσιν, ἐπειδὴ μεγάλη ἡμῖν καὶ ἐνδοξα ἐχαρίσατο, Πατέρα δόξης, τοῦτέστιν αἰτίον, αὐτῶν φησιν. Οὐ γὰρ ἔχει ἄλλως αὐτὸν καλεῖσαι, ἢ ἀπὸ τοῦ λαμπροτέρου παρ' ἡμῖν ὀνόματος. Ὁ δὲ Θεολόγος Γρηγόριος δόξαν τὴν θεότητα τοῦ Μονογενοῦς ἐνόησεν ⁷⁰, ὥστε εἶναι τοῦ αὐτοῦ καὶ ἐνὸς Χριστοῦ καὶ Θεὸν καὶ Πατέρα Ἁριστοῦ μὲν, ἤγουν τοῦ ἀνθρωπίνου, Θεὸν τῆς δὲ δόξης, ἤγουν τῆς θεότητος, Πατέρα.

« Δῶν ὑμῖν πνεῦμα σοφίας καὶ ἀποκαλύψεως, ἐν ἐπιγνώσει αὐτοῦ περὶ φωτισμένους τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς καρδίας ὑμῶν. » Τοῦτέστι, Χάρισμα ὑμῖν παράσχη, ὥστε διὰ τοῦ Πνεύματος φωτισθῆναι. Εἰ μὴ γὰρ τὸ Πνεῦμα ἀποκαλύψῃ τὰ κεκρυμμένα μυστήρια, ἀδύνατον ἄλλως μαθεῖν. « Αὐτὸ » γὰρ μόνον, οὐκ ἄγγελος, οὐδὲ ἀρχάγγελος, « πάντα ἔρευνᾷ, καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ. » — « Ψυχικὸς δὲ ἄνθρωπος οὐ δέχεται τὰ τοῦ Πνεύματος. » Ὅταν οὖν ὑπὲρ τοῦ Πνεύματος ἀποκαλυφθῇ ἡμῖν τὰ μυστήρια, τότε καὶ ἐν ἐπιγνώσει τοῦ Θεοῦ γινόμεθα, καὶ φωτίζονται οἱ ὀφθαλμοὶ ἡμῶν, καὶ οὐκέτι ἀμφιβάλλομεν καὶ λέγομεν, ὅτι Ἄδύνατον τότε γενέσθαι καὶ τότε ἄλλα βλέπομεν πάντα ὡς ἔχουσιν.

« Εἰς τὸ εἶδέναι ὑμᾶς τίς ἐστιν ἡ ἐλπίς τῆς κλησεως ⁷¹ αὐτοῦ. » Τοῦτέστιν, Ἐπὶ ποίαις ἐλπίσιν ἐκλήθημεν. Ἀπὸ δὲ, ὅτι ἐπὶ υἱοθεσίᾳ, καὶ τῶν οὐρανίων ἀγαθῶν ἀπολαύσει, καὶ τῷ εἶναι ἡμῶν κεφαλὴν τὸν Χριστόν. Ἐπειδὴ γὰρ τοῦτο μέλλον ἐστὶ, πνευματικῆς δαίται ἀποκαλύψεως, εἰς τὸ μαθεῖν αὐτό.

« Καὶ τίς ὁ πλοῦτος τῆς δόξης τῆς κληρονομίας αὐτοῦ ἐν τοῖς ἁγίοις. » Καὶ τοῦτο ἐστὶ ἀπὸ τῶν οὐρανίων ἀγαθῶν ἀπολαύσει, καὶ τῷ εἶναι ἡμῶν κεφαλὴν τὸν Χριστόν. Ἐπειδὴ γὰρ τοῦτο μέλλον ἐστὶ, πνευματικῆς δαίται ἀποκαλύψεως, εἰς τὸ μαθεῖν αὐτό.

⁷¹ II Cor. 1, 3. ² Psal. xvii, 4. ³ I Cor. ii, 10. ⁴ Ibid. 14.

Variæ lectiones.

⁶⁷ μόνους δὲ τούτους m. ⁶⁸ πανταχοῦ τ' οὖν m. ⁶⁹ προσευχαῖς ο. ⁷⁰ ἐκήρυξεν m. ⁷¹ παρακλήσεως ο.

A omnes, et non erga solos indigenas sanctos, hoc est fideles pauperes. Ubique autem fidei charitatem connectit, utpote quæ vitam virtute ornatam gignit : Absque hac enim alterum otiosum est, fides nempe sine operibus et vita, quemadmodum et vita sine fide.

Vers. 16. « Memoriam vestri faciens in orationibus meis. » Expende tecum quotnam in corde gesserit, et quot mentionem fecerit in orationibus. Nos vero ne nostri quidem ipsorum, ut oportet, reminiscimur.

Vers. 17. « Ut Deus Domini nostri Jesu Christi, Pater gloriæ. » Quid nobis comprecari? Ut Deus erudiat ac sapientes vos **375** faciat. « Deus » autem « Domini Jesu, » hoc est hominis, qui secundum carnem nobis est similis : « Pater gloriæ, » id est, qui ingentia nec non præclara nobis bona dedit. Semper enim a proposito argumento ipsum nominat, ut in illo : « Pater miserationum, ac Deus consolationis ». « Quin etiam Propheta : « Dominus fortitudo mea, et cornu salutis meæ ». » Hic igitur, postquam magna et gloriosa nobis donavit, « Patrem gloriæ, » hoc est auctorem ipsum appellat. Non potest enim eum aliter vocare, quam a splendidiore apud nos nomine. Theologus autem Gregorius per, « gloriam, » Unigeniti divinitatem intellexit, ut sit unius et ejusdem Christi et Deus et Pater : Christi quidem, sive humanitatis, Deus : gloriæ vero, sive divinitatis, Pater.

« Det vobis Spiritum sapientiæ ac revelationis, in agnitione ipsius illuminatos oculos cordis vestri. » Hoc est, Donum et gratiam vobis exhibeat, ut per Spiritum erudiamini. Nisi enim Spiritus revelaverit vobis abdita mysteria, fieri non potest ut alia ratione eadem discatis. « Ipse » namque solus, non angelus, neque archangelus, « omnia rimatur, etiam profunda Dei ». — « Animalis autem homo non percipit quæ sunt Spiritus ». » Cum igitur a Spiritu revelata nobis fuerint mysteria, tum in agnitione Dei sumus, illustranturque oculi nostri, nec porro ambigimus ac dicimus, quod sit impossibile hoc vel illud fieri : cæterum videmus omnia quemadmodum sunt.

Vers. 18. « Ut sciatis vos, quæ sit spes vocationis ejus. » Hoc est, ad qualem spem vocati simus. Planum est autem quod ad filiorum adoptionem, cælestiumque bonorum perceptionem, et ut caput nostrum Christus esset. Quia enim hoc futurum est, spirituali revelatione opus est ut istud discamus.

« Et quæ sint divitiæ gloriæ hæreditatis ejus in sanctis. » Et hoc cum adhuc obscurum sit, opus habet revelatione Spiritus, quorumnam sunt hæreditatem adituri sancti. Magna enim sunt. Hinc et

« divitias gloriæ » ea nominat, hoc est inenarrabilem gloriam, et humani ingenii captum plane exsuperantem. Hæreditatem autem ista vocat, quippe quæ sint illis danda.

VERS. 19, 20. « Et quæ sit supereminens magnitudo virtutis ejus in nos credentes, secundum operationem potentis virtutis ejus, quam operatus est in Christo, suscitans illum a mortuis. » Quæ prædicta sunt, de fueris rebus fuerunt : jam vero quod factum est, memorat, ut ab hoc fidem etiam illis conciliet, ac rata ea faciat. Quale autem hoc est? Ut credamus, inquit, nos. Etenim hoc ipsum revelatione indiget, ut ipsum spectius discatis. **376** Quid igitur? nos noverant Ephesii se credere? Noverant sane, sed non eam ad rationem, ut Paulus hic dicit: nam haud facile est illud novisse: quoniam magnæ potentis est animi sententiam mutare, atque ab errore revocare: tantæque est virtutis, quantum mortuorum quidem excitavit Dominus; Judæis autem ne multis quidem comicionibus et admirabilibus signis persuasit. Dicit ergo quod ad hoc Spiritus indigeamus revelatione, ut discamus nos, quod hoc ipsum, quod crediderimus, magna virtute et efficacia factum est. Et quemadmodum Christum excitavit a mortuis, sic et nos cum mortui essemus, excitavit ex incredulitate. Propterea excellentem magnitudinem virtutis, sive potentis ipsius hoc vocavit, et robor fortitudinis ejus. Quando enim prophetæ nihil effecerunt, et omnis creatura, cum visibilis per ornatum et insignem ordinem docens nos, tam invisibilis per eductantes ac erudientes nos angelos: tunc inopinato servati sumus. Illud autem, « Operatus est in Christo, » propter humanam naturam dictum esse intellige. Quod enim resurrexit, homo est, etiamsi Deus unitus fuerit.

VERS. 20, 21. « Et constituens in dextera sua in supercælestibus, supra omnem principatum, et potestatem, et virtutem, et dominationem. » Non dixit, « Anω, id est, supra: sed Ὑπεράνω, id est, plusquam supra, ut summam altitudinem indicet. Ab infimo enim gradu ad altissimum humanam in Christo naturam subvexit. De hac enim disputat, quæ et mortua est, et excitata: quandoquidem divina natura neque mortua est, neque excitata, neque exaltata, quæ nunquam non omnem altitudinem excellit. Superior igitur omni angelica potentia constituta est humana natura, quæ antea abominanda erat.

« Et omne nomen quod nominatur, non solum in hoc sæculo, verum etiam in futuro. » Si quid, inquit, in cælo est, inferius est assumpto et exaltato, cunctisque ipse est superior. Discimus autem quasdam esse potentias quæ jam quidem nominari nequeunt, tum vero revelabuntur.

VERS. 22. « Et omnia subjecit sub pedes ejus. » Ne cum audis quod sederit supra, existimes ipsum

καὶ πλουτοῦν δόξης ταῦτα ¹³ καλεῖ, τουτέστιν, ἀγατὸν δόξαν καὶ ὑπερβολικὴν. Κληρονομίαν δὲ λέγει ταῦτα, ὡς υἱοῖς μέλλοντα διδοῦσθαι.

« Καὶ τί τὸ ὑπεράλλοον μέγεθος ¹⁴ αὐτοῦ εἰς ἡμᾶς τοὺς πιστεύοντας κατὰ τὴν ἐνέργειαν τοῦ κράτους τῆς ἰσχύος αὐτοῦ, ἢ ἐνήργησεν ἐν τῷ Χριστῷ ἐγείρας αὐτὸν ἐκ νεκρῶν. » Τὰ μὲν πορῶθηέντα περὶ μελλόντων πραγμάτων ἦσαν· οὖν δὲ λέγει τὸ ἤδη γεγονός, ἵνα ἀπὸ τούτου κάκεινο πιστώσῃται. Ποῖον δὲ τοῦτο; Τὸ πιστεῦσαι, φησὶν, ἡμᾶς· καὶ τοῦτο γὰρ δεῖται ἀποκαλύψεως, ἵνα αὐτὸ σαφέστερον μάθῃτε. Τί οὖν; οὐκ ἤδεσαν Ἐφεσῖοι οὐκ ἐπίστευσαν; Ἦδεσαν μὲν, ἀλλ' οὐκ οὕτως ὡς νῦν φησὶν ὁ Παῦλος. Οὐ γὰρ βῆθιον τὸ γῶναί· ἐτι μεγάλης δυνάμεως τὸ ψυχὴν μεταποιεῖσθαι, καὶ μεταστῆσαι τῆς πλάνης, καὶ τηλικαύτης ἡλικίας οὐδὲ τὸ ἀναστῆσαι νεκρῶν. Νεκροὺς μὲν γὰρ καὶ λόγῳ μόνῳ ἐν ἀνέστησεν ὁ Κύριος· τοῦ, δὲ Ἰουδαίου οὐδὲ διὰ μακρῶν λόγων καὶ παραδόξων ἔργων μετέπεισε. Φησὶν οὖν οὐκ εἰς τοῦτο δεδόμεθα τῆς ἀποκαλύψεως τοῦ Πνεύματος, ἵνα μάθωμεν οὐκ εἰς τοῦ πιστεῦσαι ἡμᾶς, τῆς τοῦ Θεοῦ μεγάλης δυνάμεως καὶ ἐνεργείας γέγονε· καὶ ὡς περ τὸν Χριστὸν ἤγειραν ἐκ νεκρῶν, οὕτω καὶ ἡμᾶς· νεκροὺς ὄντας ἐκ τῆς ἀπιστίας ἀνέστησε· διὸ καὶ ὑπεράλλοον μέγεθος τῆς δυνάμεως· τοῦτο ἐκάλεσε, « καὶ κράτος τῆς ἰσχύος. » Ὅτι γὰρ προφητῶν οὐδὲν ἤγυσαν, καὶ πάντα κτίσις, καὶ ὁρατὴ διὰ τῆς εὐταξίας δεδάσκουσα, καὶ ἀόρατος διὰ τῶν ὁδηγούντων ¹⁵ καὶ συνετιζόντων ἀγγέλων, τότε ἐκ τοῦ παραδόξου ἐσώθημεν. Τὸ δὲ, « Ἐνήργησεν ἐν τῷ Χριστῷ, » διὰ τὸ ἀνθρώπινον εἰρησθαι νόει. Τὸ γὰρ ἀναστάν, ἀνθρώπος, εἰ καὶ Θεῷ ἦνωτο.

« Καὶ ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ αὐτοῦ ἐν τοῖς ἰπουρανοῖς, ὑπεράνω πάσης ἀρχῆς, καὶ ἐξουσίας, καὶ δυνάμεως, καὶ κυριότητος. » Οὐκ εἶπεν, « Ἄνω, ἀλλ', « Ὑπεράνω, » ἵνα τὸ ἀκράτατον ὕψος δηλώσῃ. Ἀπὸ γὰρ τοῦ ἐσχάτου βαθμοῦ εἰς τὸν ὑψηλότετον ἀνήγαγε τὴν ἀνθρωπίνην ἐν Χριστῷ φύσιν. Περὶ ταύτης γὰρ διαλέγεται, τῆς καὶ θανούσης καὶ ἐγερθείσης· ἐπεὶ ἢ γε θεῖα φύσις οὕτε ἀπέθανεν, οὕτε ἠγέρθη, οὕτε ὑψώθη, ἢ ἀεὶ ὑπὲρ πάντων ὕψος οὔσα. Πάσης οὖν δυνάμεως ἀγγελικῆς ἐπάνω ¹⁶ ἐκάθισεν ἢ πρὶν ἐββλυγμένη φύσις.

« Καὶ παντὸς ἐνόματος ὀνομαζομένου, οὐ μόνον ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι. » Εἰ τι, φησὶν, ἐν τῷ οὐρανῷ ἐστὶ, κατώτερον τοῦ προσληφθέντος καὶ ὑψωθέντος ἐστὶ, καὶ πάντων αὐτῶς ὑπέριπτος. Μανθάνομεν δὲ, οὐκ εἰς τινες δυνάμεις νῦν μὲν ἀκατονόμαστοι, τότε δὲ ἀποκαλυφθῶσθαι.

« Καὶ πάντα ἑπέταξεν ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ. » Ἴνα μὴ ἀκούσας ¹⁷, οὐκ εἰς « Ἐκάθισεν ὑπεράνω, » νομ-

Variæ lectiones.

¹³ αὐτὰ ο. ¹⁴ μέγεθος τῆς δυνάμεως m. ¹⁵ ὁδηγούντων φρουρούντων m. ¹⁶ ὑπεράνω ο. ¹⁷ ἀκούων ο.

εἷς· αὐτὸν προτιμηθῆναι μόνον, δείκνυσιν ὅτι καὶ Ἀ
 Δεσπότην αὐτὸν ἐποίησε πάντων. Καὶ οὐχ ἀπλῶς ὑπε-
 ἔταξεν, ἀλλὰ τὴν ἐσχάτην ὑποταγὴν· « Ἰπὸ τοῦς
 πόδας » γὰρ ἐ αὐτοῦ. »

« Καὶ αὐτὸν ἔδωκε κεφαλὴν ὑπὲρ πάντα τῇ Ἐκ-
 κλησίᾳ. » Βασιλεῖ! καὶ τὴν Ἐκκλησίαν εἰς αὐτὸν
 ἐκάθισε τὸν θρόνον· ἐνθα γὰρ ἡ κεφαλὴ, ἐκεῖ καὶ τὸ
 σῶμα. Τὸ δὲ, « Ἰπὲρ πάντα, » τοῦτο δηλοῖ, ὅτι κε-
 φαλὴν ἔδωκεν ὑψηλὴν καὶ ὑπὲρ πάντα οὖσαν, ὑπὲρ
 ἀγγέλους, ὑπὲρ ἀρχαγγέλους.

« Ἦτις ἐστὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ, τὸ πλήρωμα τοῦ τᾶ
 πάντα ἐν πᾶσι πληρουμένου. » Ἴνα μὴ ἀκούσας
 κεφαλὴν, νομίσῃς ἀρχὴν τινα καὶ ἔξουσίαν δηλοῦσθαι
 (δηλοῖ γὰρ καὶ ταῦτα ἡ κεφαλὴ), φησὶν, ὅτι ὡς
 σώματός ἐστι κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας ὁ Χριστός,
 καὶ οὕτω συγγενὴς αὐτῇ καὶ ἠνωμένος· καὶ ἡ
 Ἐκκλησία πλήρωμά ἐστιν αὐτοῦ. Ὡσπερ γὰρ τὸ
 σῶμα πλήρωμά ἐστι τῆς κεφαλῆς, ἀναπληροῦν αὐ-
 τὴν διὰ τῶν οἰκειῶν μελῶν· οὕτω καὶ ἡ Ἐκκλησία
 πλήρωμά ἐστι τοῦ Χριστοῦ, ἐ τοῦ τᾶ πάντα ἐν πᾶσι
 πληρουμένου. » Πληροῦται γὰρ ὁ Χριστός, καὶ οἷον
 ἀναγεμίζεται τὰ πάντα μέλη ἐν πᾶσι τοῖς πιστοῖς·
 οἷον τὴν χεῖρα ἀναπληροῦται ἐν τῷ ἐλεῆμονι ἀν-
 θρώπῳ, καὶ τῷ ἄλλως τῶν ἀσθενῶν ἀναισθησαν-
 μένῳ· τὸν πόδα ἀναπληροῦται ἐν τῷ ὑπὲρ τοῦ λό-
 γου ἀποδιμούνῳ, ἐν τῷ ἐπισκεπτομένῳ τοῦς ἀδελ-
 φούς· καὶ ἄλλο μέλος ἐν ἄλλῳ τῶν πιστῶν. Καὶ οὕ-
 τως ἀναπληροῦται τὰ πάντα μέλη ἐν πᾶσι τοῖς πι-
 στοῖς, τουτέστι, διὰ πάντων τῶν πιστῶν, ἄλλου ἄλ-
 λην χάριν συνεισφέροντος. Τότε γὰρ πληροῦται ἡ κε-
 φαλὴ ἡμῶν ὁ Χριστός, τουτέστι, λαμβάνει τέλειον
 τὸ σῶμα, ὅταν ὁμοῦ πάντες ὡμεν ἠνωμένοι καὶ συγ-
 κεκολλημένοι.

ΚΕΦΑΛΑ Β΄.

« Καὶ ὑμεῖς ὄντας νεκροὺς τοῖς παραπτώμασι καὶ
 ταῖς ἀμαρτίαις, ἐν αἷς ποτε περιεπατήσατε, κατὰ
 τὴν αἰῶνα τοῦ κόσμου τούτου, κατὰ τὸ ἔρχοντα τῆς
 ἐξουσίας τοῦ ἀέρος τοῦ πνεύματος. » Εἶπεν ὁ ἀνω-
 τέρω, ὅτι τὴν αὐτὴν δύναμιν καὶ ἐνέργειαν ἐνεδεί-
 ξατο ὁ Θεὸς εἰς ἡμᾶς, ἦν καὶ ἐν τῷ Χριστῷ. Περὶ
 ἐξοῦ μὲν οὖν εἶπεν, ὅτι ἤγειρεν αὐτὸν ἐκ τῶν νε-
 κρῶν, καὶ ἐκάθισεν ὑπεράνω πάντων. Ἄοιπὸν δὲ νῦν
 λέγει καὶ περὶ ἡμῶν, καὶ φησιν, ὅτι « Καὶ ὑμεῖς
 ὄντας νεκροὺς » (νεκροῖσιν οὐ τὴν σωματικὴν, τὴν
 ἐκ τοῦ Ἀδάμ ἀρξαμένην, ἀλλὰ τὴν ψυχικὴν, τὴν ἐξ
 ἡμῶν αὐτῶν συνισταμένην, τὴν τῶν ἀμαρτιῶν)
 ἀνέστησε καὶ ἤγειρεν. Ὡστε τῇ αὐτῇ ὁ δυνάμει καὶ
 τὸν Κύριον ἤγειρεν ἐκ τοῦ σωματικοῦ θανάτου, καὶ
 ἡμᾶς ἐκ τοῦ ψυχικοῦ τοῦ τῶν ἀμαρτιῶν· μᾶλλον
 δὲ τὸ μείζον τοῦ νεκροῦς ἀνίστην, τὸ ψυχᾶς μετα-
 πείσαι, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἴρηται. Ἡ μὲν οὖν διάνοια
 τοῦ ὄλου ῥητοῦ τοιαύτη· διὰ μακροῦ δὲ ἀποδίδοται
 εἰς τὴν, « Συνεζωπολίσθητε τῷ Χριστῷ »· ὅσα δὲ πολλῶν
 παρανεθέμενων, καὶ ἐπαναλήψεως γνομένης ἐν τῷ,
 « Ὁ δὲ Θεὸς πλοῦσιος ὢν ἐν ἐλέει. » Εἰπὼν οὖν αὐ-
 τοῦς νεκροὺς ὄντας, καὶ δείξας πῶς ἦσαν νεκροί, ὅτι

A praelatum tantummodo, ostendit quod et Dominum
 eum fecerit omnium. Nec simpliciter subiecit, sed
 extrema subiectione : « Sub pedes » enim « ejus. »

« Et ipsum dedit caput super omnia Ecclesiae. »
 Papæ! Ecclesiam quoque in eodem throno colloca-
 vit : ubi enim caput est, illic et corpus. Quod vero
 ait, 377 « Super omnia, » significat, quod excelsum
 caput dederit, quod super omnia sit, angelos et su-
 per archangelos.

Vers. 23. « Quæ est corpus ipsius, plenitudo ejus
 qui omnia in omnibus adimpletur. » Ne, audito ca-
 pite, putes principatum aliquem vel potestatem sig-
 nificari (nam et hæc caput significat), ait, Christus
 est caput Ecclesie veluti corporis, atque ita illi con-
 junctus et unitus : Ecclesia est plenitudo ipsius. Ut
 enim corpus est plenitudo capitis, replens ipsum
 per propria membra : hunc ad modum Ecclesia est
 plenitudo Christi, qui omnia in omnibus adimpletur.
 Adimpletur enim Christus, ac veluti plene consum-
 matur per omnia membra in omnibus fidelibus : vel-
 uti quoad manum adimpletur in homine miseri-
 corde, et qui alias infirmis succurrit : quoad po-
 dem adimpletur in eo qui verbi Dei amore peregrin-
 natur, in eo qui fratres invisit : et quoad aliud
 membrum in alio fidei. Sic fit ut quoad omnia
 membra in omnibus fidelibus completur, hoc est,
 per omnes fideles, alio aliam gratiam contribuentem.
 Tum enim impletur caput nostrum Christus, hoc
 est, perfectum corpus recipit, quando simul omnes
 fuerimus conjuncti et conglutinati.

CAPUT II.

Vers. 1, 2. « Et vos cum essetis mortui delictis
 et peccatis, in quibus aliquando ambulastis secun-
 dum sæculum mundi hujus, secundum principem
 potestatis aeris, spiritus. » Supra dixit quod eam-
 dem potentiam et operationem ostenderit Deus erga
 nos, quam in Christo. Etenim de illo dixit, quod
 excitavit eum a mortuis, et constituit super omnia :
 deinceps vero de nobis jam nunc verba facit, « Vos, »
 inquam, « cum essetis mortui » (mortem non cor-
 poralem ex Adamo propagatam, sed animæ, a nobis
 ipsis constitutam, nempe peccatorum) suscitavit
 excitavitque. Itaque eadem potentia Dominum exci-
 tavit a morte corporea, et nos et a morte animæ,
 peccati scilicet ; imo vero, animos transmutare, ma-
 jus est quam mortuos excitare, ut supra commemo-
 ratum est. Sensens igitur totius hujus loci est hu-
 jusmodi, etiamsi in longam extendatur, usque dum
 pervenerit eo ubi dicit : « Vivificavit simul cum
 Christo, » multis nimirum interpositis, repetitione-
 que facta cum ait, « Deus autem qui opulentus est
 in misericordia. » Cum dixisset igitur eos esse mor-
 tuos, ac monstrasset quomodo fuerint mortui, ni-

Varie lectiones.

⁷⁷ σωμα τῆς Ἐκκλησίας m. ⁷⁸ χριστιαν. o. ⁷⁹ ὁ δ' οὖν ἐφ' m. ⁸⁰ αὐτοῦ o.

mirum per delicta et peccata, bifariam eos consolatur, tum per hoc quod ait, « In quibus olim ambulastis, » et non hodie : tum per hoc quod infert, quod a diabolo **378** in potestatem redacti peccabatis, et totum non erat vestrum, sed et cooperatoris vestri, qui adeo potenter vos suo juri subjugabat. Peccabatis igitur, « secundum sæculum mundi hujus circumambulantes, » hoc est, mundana et temporaria cogitantes, atque hoc sæculo perperam utentes. Non enim sæculum malum est, sed abusus ejus. Istud enim datum est nobis in ducem, quatenus corruptibile est et fluxum, excitans nos ad incorruptibilia et inlame fluxa. Nos autem corruptioni et fluxui hujus alligati, fecimus illud non ducem, sed impedimentum. Principem autem potestatis aeris diabolum appellat, non Conditorem, perinde ac exsecrandi Manichæi : Principem sane, quod mortales ipsi seipsos ei subjecerant, ac plures ipsi serviant quam Deo. Verumtamen in hoc sæculo est iste ejus principatus, ac aerem non transcendit : non enim in cælo locum habet, sed sub cælo. Propterea Paulus principem potestatis aeris appellat, non veluti in aerem dominetur, eumque gubernet : Absit ! sed quod in eo demoretur. Nam cum diabolus spiritus sit, in aere, veluti spiritu, commoratur, et hucusque potestatem habet atque potentiam, super eos qui sese ipsi subjiciunt principatum exercens. Nonnulli vero, « principem aeris » pro, ærearam potentiarum, intelligunt : unde et intulit, aiunt, « spiritus : » hoc est, juxta principem et dominatorem omnis spiritus in aere versantis. Postquam enim semel princeps factus est, videtur ab eo principatu ne post transgressionem quidem excidisse.

« Qui nunc operatur in filiis diffidentiae. » Non dixit, Qui cogit, sed, « Qui operatur : » unde planum est quod in voluntarios dominetur. Si enim nobis invitis dominaretur, cogeret sane, uti ex eo quod sequitur planum est. « Operatur » enim, inquit, « in filiis inobedientiae, » hoc est, qui non obtemperant Deo, sed qui illi non coacti obtemperant.

Vers. 3. « In quibus et nos omnes aliquando conversati sumus, in desideris carnis nostræ, facientes voluntates carnis et cogitationum. » Non in hoc solo consolatus est eos, quod diceret ex diabolo fuisse quod peccassent : verum etiam per hoc quod seipsum et omnes reliquos cum illis in eodem ordine collocet ; nemo enim sine peccato erat. Concupiscentias autem carnis eas quæ ex carnali affectu sunt, dicit. Et quod carnem non accuset, manifestum est. Cum enim dixisset, « Facientes voluntates carnis ; » subintulit, « Et cogitationum : » hoc est, nihil spirituale sentientes. Proinde caro non est accusanda, sed mens et cogitatio ad voluptatis affectiones pertrahens. Vel sic : Cogitationes et mentes nostras **379** coinquinavimus, cogitantes quæ mala

Α τὰς παραπτώμασι καὶ ταῖς ἀμαρτίαις, παραμυθεῖται διπλῆ, τῷ τε ⁸¹ εἰπεῖν, « Ἐν αἷς ποτε περιπατήσατε, » καὶ οὐχὶ νῦν· καὶ τῷ ἐπάγειν ⁸², « ὅτι Ἰπὸ τοῦ διαβόλου κατεξουσιαζόμενοι ἡμαρτάνετε, καὶ οὐχ ὑμῶν ἦν τὸ πᾶν, ἀλλὰ καὶ τοῦ συνεργοῦ ὑμῶν, τοῦ οὕτως ἰσχυρῶς κατεξουσιαζόντος ὑμῶν. Ἡμαρτάνετε τοίνυν, « κατὰ τὴν αἰῶνα τοῦ κόσμου τούτου περιπατοῦντες, » τούτεστι, φρονοῦντες τὰ τοῦ κόσμου καὶ τὰ πρόσκαιρα, καὶ κακῶς χρώμενοι τῷ αἰῶνι τούτῳ. Οὐ γὰρ ὁ αἰὼν κακός, ἀλλ' ἡ παράχρησις αὐτοῦ. Αὐτὸς μὲν γὰρ ὀρθῶς δέδοται, καθ' ὀρθρὸς καὶ βευστὸς, διεγείρων ἡμᾶς πρὸς τὰ ἀφθάρτα καὶ ἀευστα· ἡμεῖς δὲ τῇ φθορᾷ καὶ τῇ ροῇ τούτου προσδεθέντες, ἐποίησαμεν αὐτὸν οὐχ ὀρθῆν, ἀλλ' ἐμποδιστὴν. « Ἀρχοντα δὲ τῆς ἐξουσίας τοῦ

Β ἀέρος » τὸν διάβολον φησιν, οὐ τὸν Δημιουργόν, ὡς οἱ κατάρτοι Μανιχαῖοι. Ἀρχοντα μὲν οὖν, διότι αὐτοὶ αὐτοῦς ; οἱ ἀνθρώποι ὑπέθηξαν αὐτῷ, καὶ πλείους αὐτῷ δουλεύουσιν ἢ τῷ Θεῷ. Πλὴν ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ ἐστὶν ἡ τοιαύτη αὐτῷ ἀρχή, καὶ τὸν ἀέρα μὴ υπερβαίνουσα· οὐ γὰρ ἐν τῷ οὐρανῷ ἔχει χώραν, ἀλλ' ὑπὸ τὸν οὐρανόν. Διὸ καὶ ὁ Παῦλος ἀρχοντα τῆς ἐξουσίας τοῦ ἀέρος φησιν, οὐχ ὡς τοῦ ἀέρος δεσπίζοντα, ὥστε οἰκονομεῖν αὐτὸν, ἀπαγε ! ἀλλ' ὡς αὐτῷ ἐμφιλοχωροῦντα. Πνεῦμα γὰρ ὢν ὁ διάβολος, ἐν τῷ ἀέρι, ὡς πνεύματι, διατρίβει, καὶ μέχρι τούτου τὴν δύναμιν καὶ ἐξουσίαν ἔχει, ἀρχὸν τῶν αὐτοῦς ὑπετιθέντων αὐτῷ. Τινὲς δὲ, « ἀρχοντα τοῦ ἀέρος, » τῶν ἀερίων δυνάμεων νοοῦσι. Διὸ καὶ ἐπήγαγε, C φασί· « Τοῦ πνεύματος· » τούτεστι, κατὰ τὸν ἀρχοντα καὶ ἐξουσιαστὴν παντὸς ἀερίου πνεύματος. Ἐπεὶ γὰρ ἀρχὸν ἀπαξ ἐγένετο, δοκεῖ μὴ μεταπεικῆναι τῆς ἀρχῆς καὶ μετὰ τὴν παράδοσιν.

« Τοῦ νῦν ἀνεργοῦντος ἐν τοῖς υἱοῖς τῆς ἀπειθείας. » Οὐκ εἶπε, Τοῦ ἀναγκάζοντος, ἀλλὰ, « Τοῦ ἀνεργοῦντος. » Ὅθεν δῆλον, ὅτι ἐκόντων ἀρχει. Εἰ γὰρ ἀκόντων ἡμῶν ἰδέσσοιτο, καὶ κατηγάκειεν αὐ· καὶ ἐκ τοῦ ἐφεξῆς δὲ δῆλον. « Ἐνεργεῖ » γὰρ, φησιν, « ἐν τοῖς υἱοῖς τῆς ἀπειθείας, » τούτεστι, τοῖς μὴ πειθομένοις μὲν Θεῷ, πειθομένοις δὲ ἐκείνῳ, οὐκ ἀναγκαζόμενοις.

« Ἐν οἷς καὶ ἡμεῖς πάντες ἀνεστράφημέν ποτε ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις τῆς σαρκὸς ἡμῶν, ποιοῦντες τὰ θελήματα τῆς σαρκὸς καὶ τῶν διανοιῶν. » Οὐκ ἐν τούτῳ μόνον παρεμυθήσατο αὐτοῦς, τῷ εἰπεῖν, ὅτι Διαβόλου ἦν τὸ ὑμᾶς ἡμαρτάνειν, ἀλλὰ καὶ τῷ αὐτὸν καὶ πάντας μετ' ἐκείνων τάξει· οὐδεὶς γὰρ ἀναμέρτητος ἦν. Ἐπιθυμίας δὲ σαρκὸς τὰς τοῦ σαρκικοῦ φρονήματός φησι. Καὶ ὅτι οὐ τὴν σάρκα διαβάλλει, δῆλον. Εἰπὼν γὰρ, « Ποιοῦντες τὰ θελήματα τῆς σαρκὸς, » ἐπήγαγε· « Καὶ τῶν διανοιῶν· » τούτεστι, οὐδὲν πνευματικῶν φρονοῦντες. Ὡστε οὐχ ἡ σὰρξ διαβόλις ἀξία, ἀλλ' ἡ διάνοια, ἡ πρὸς τὰ τῆς ἡδονῆς πάθη κατασυρομένη. Ἡ καὶ οὕτως, ὅτι καὶ τὰς διανοίας ἐρῶπαίνομεν ⁸³ λογιζόμενοι τὰ κατὰ· καὶ τὴν σάρκα πρᾶττοντες αὐτά. Δύνασαι δὲ σαρκὸς μὲν ἔργα πορ-

Variæ lectiones.

⁸¹ ὥστε ο. ⁸² ἐπαγαγεῖν ο. ⁸³ ῥυπαίνόμεθα ο.

νελαν κα. τὰ τοιαῦτα νοεῖν· διανοιῶν δὲ, φθόνους A
καὶ μνησικακίαν, καὶ τὰ ὁμοία.

« Καὶ ἦμεν τέκνα φύσει ὀργῆς, ὡς καὶ οἱ λοιποί. »
Ἄντι τοῦ, Παρωξύνουμεν τὸν Θεὸν καὶ παρωργίσα-
μεν, καὶ οὐδὲν ἄλλο, εἰ μὴ ὀργὴ ἦμεν αὐτόχρομα·
ὥσπερ καὶ τὸ τέκνον τοῦ ἀνθρώπου, φύσει ἀνθρωπός
ἐστίν, οὕτω καὶ ἡμεῖς. Ὡσπερ δὲ υἱοὶ γένου καὶ
υἱοὶ ἀπωλείας λέγονται, οἱ ἄξιοι τούτων· οὕτω καὶ
« ὀργῆς τέκνα » οἱ ὀργῆς ἄξια πράττοντες. Τὸ δὲ,
« Φύσει, » ἀντι τοῦ, ἀληθῶς, καὶ γνησίως, ὡς καὶ
οἱ λοιποὶ· οὐδεὶς γὰρ ἐλεύθερος ἦν.

« Ὁ δὲ Θεὸς πλούσιος ὢν ἐν ἐλέει. » Ἡμεῖς μὲν
ἄξια ὀργῆς ἀδιαλλάκτου ἐπράττομεν· ὁ δὲ Θεὸς, οὐχ
ἀπλῶς ἐλεήμων ὢν, ἀλλὰ καὶ « πλούσιος ἐν ἐλέει. » B

« Διὰ τὴν πολλὴν ἀγάπην αὐτοῦ ἦν ἡγάπησεν
ἡμᾶς. » Καὶ ἡ ἀγάπη ἀπὸ πολλοῦ ἐλέους. Πῶς
γὰρ ἂν οἱ τέκνα ὄντες ὀργῆς, ἡγαπήθημεν;

« Καὶ ὄντας ἡμᾶς νεκροὺς τοῖς παραπτώμασι συν-
εζωοποίησε τῷ Χριστῷ. » Ἐνταῦθα ἡ ἀπόδοσις τοῦ
ἔνδοθεν ἀρξαιμένου νοήματος, τὰ δὲ ἄλλα παρεμβέ-
δλητο. Πάλιν δὲ ὁ Χριστὸς μέσος, καὶ τὸ πρῶγμα
ἀξιώπιστον· εἰ γὰρ ἡ ἀπαρχὴ ζῆ, καὶ ἡμεῖς. Ἐζωο-
ποίησε γὰρ κἀκεῖνον καὶ ἡμᾶς· ἐκεῖνον ἐνεργείᾳ,
ἡμᾶς δυνάμει νῦν, μετ' ὀλίγον δὲ καὶ ἐνεργείᾳ. Ἴδου
τὸ ὑπερβάλλον μέγεθος τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, ὅτι τοὺς
νεκροὺς, τοὺς τῆς ὀργῆς υἱοὺς, ἐζωοποίησεν· αὐτὴ
ἡ ἐλπὶς τῆς κλήσεως.

« Χάριτί ἐστε σωσμένοι. » Τοῦτο ἀπὸ ἐκπλήξεως
ἐνδιαθέτως μέσον παρενέβαλε, θαυμάσας τὴν ἀφατον
διωρεάν⁴⁴ τοῦ Θεοῦ. Οὐ καμάτω γὰρ, φησὶ, καὶ
ἔργοις ἰδίοις ἐσώθητε, ἀλλὰ χάριτι μόνῃ. Ὅσον⁴⁵ γὰρ
ἐξ ἔργων, κολάσεως καὶ ὀργῆς ἄξιοι ἦτε.

« Καὶ συνήγειρε καὶ συνεκάθισεν ἐν τοῖς ἐπουρα-
νίοις ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. » Ὡσπερ τῆς ἀπαρχῆς ἡμῶν
καὶ τῆς κεφαλῆς, τοῦ Χριστοῦ, φημί, ἐγγεγραμμένης,
καὶ ἡμᾶς δι' αὐτῆς ἡγειρεν· οὕτω καὶ καθεζομένης
αὐτῆς, καὶ τὸ λοιπὸν σῶμα συγκαθίεται. Διὸ φησιν·
« Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ » τουτέστιν, « Ἐν τῷ ἐκείνῳ
καθίσθαι καὶ ἡμεῖς καθήμεθα. » Ἡ δὲ, « Συνήγειρεν, »
οὐκ ἐπὶ τῆς ἀναστάσεως ληπτέον, ἀλλ' ἐπὶ τῆς διὰ
τοῦ λουτροῦ ἀναζώσεως. Πῶς οὖν συνεκάθισεν;
« Εἰ ὑπομένομεν, » φησὶ, « καὶ συνεκαθίσουμεν. » D
Καὶ ὁ Χριστὸς· « Καθίσεσθε ἐπὶ δώδεκα θρόνους· »
καὶ πάλιν, « Τὸ δὲ καθίαι ἐκ δεξιῶν μου, καὶ ἐξ
εὐωνύμων μου, οὐκ ἔστιν ἐμὸν δοῦναι, ἀλλ' οἷς
ἡτοίμασται⁴⁶. » Ὡστε ἡτοίμασται.

« Ἴνα ἐνδείξηται ἐν ταῖς αἰῶσι τοῖς ἐπερχομένοις
τὸν ὑπερβάλλοντα πλοῦτον τῆς χάριτος αὐτοῦ, ἐν
χρηστότητι ἐφ' ἡμᾶς, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. » Ἴνα μὴ
ἀπιστήσῃ τις τοῖς ῥηθείαι, πιθανὸν τὸν λόγον ποιεῖ·
καὶ φησιν, ὅτι εἰ καὶ μὴ διὰ τὴν πρὸς ὑμᾶς ἀγάπην,

^b II Tim. II, 12. ^c Matth. XIX, 28. ^d Marc. X, 40.

Variæ lectiones.

⁴⁴ ἄρρητον δύναιμι m. ⁴⁵ ὅσοι o. ⁴⁶ ἀλλ' οἷς ἡτοίμασται. Τοῦτο οὖν λέγει καὶ νῦν, ὅτι καὶ ἡμεῖς
καθεδοῦμεθα m. Sed quibus paratum est. Hoc igitur et nunc ait, quia et nos sedebimus. Itaque paratum
est.

A sunt : et carnem, facientes ea. Potes autem carnis
quidem opera fornicationem et hujusmodi accipere :
mentis autem sive cogitationum, invidiam, vindi-
ctam, idque genus alia.

« Et eram natura filii iræ, sicut et cæteri. » Pro,
Coacerbavimus Deum et provocavimus, et nihil aliud
præterquam ira revera eramus : quemadmodum et
filius hominis natura est homo, sic et nos. Perinde
autem ut illi filii gehennæ et perditionis dicuntur,
quæ istis digni sunt : sic et iræ filii, qui quæ ira digna
sunt faciunt. « Natura » autem, pro vere et genuine,
sicut et cæteri ; nemo eam liber erat.

VERS. 4. « Deus autem qui dives est in miseri-
cordia. » Nos quidem ira irreconciliabili digna pa-
trabamus : Deus autem, non simpliciter misericors
existens, sed dives in misericordia.

« Propter multam charitatem suam qua dilexit
nos. » Dilectio etiam a multa misericordia est. Quo-
modo enim, cum filii iræ essemus, dilecti fuimus ?

VERS. 5. « Et cum essemus mortui delictis, con-
vivificavit nos Christo. » Hic tandem est redditio
sensus quem supra inceperat ; cætera vero sunt
interjecta. Iterum autem Christus medius est, et
res fide digna. Nam si primitiæ vivunt, tum et nos.
Vivificavit enim et illum et nos : illum quidem, in
actu ; nos vero, in potentia nunc, paulo post vero
etiam in actu. En excellentem magnitudinem po-
tentiaæ ejus, eo quod mortuos nos, iræ filios, vivifi-
cavit. Atque hæc est spes vocationis.

C « (Gratia estis servati.) » Hoc ex animi conster-
natione, et cum affectu in medium protulit, ineffa-
bile Dei donum admiratus. Non enim labore et pro-
priis operibus servati estis ; sed sola gratia. Quod
enim ad opera attinet, pœna et ira digni eratis.

VERS. 6. « Et consuscitavit, et consedere fecit in
cælestibus in Christo Jesu. » Quemadmodum primi-
tiis nostris, et capite, Christo videlicet, excitato,
et nos per ipsum excitavit : hunc ad modum, illo
sedente, reliquum corpus simul sedet. Propterea
inquit : « In Christo Jesu, » hoc est, Quia ipse se-
det, nos etiam sedemus. Vel, « Consuscitavit, » non
de resurrectione accipiendum est, sed de revivifica-
tione per baptismum. Quomodo igitur consedere fecit ?
D « Si sustinemus, » inquit, « et conregnabimus^b. »
Et Christus, « Sedebitis super duodecim thronos^c. »
Et rursus : « Sedere autem a dextris meis et a
sinistris meis, non est meum dare vobis, sed quibus
paratum est^d. » Itaque paratum est.

VERS. 7. « Ut ostenderet in sæculis supervenien-
tibus abundantes divitias gratiæ suæ, in bonitate
erga nos, in Christo Jesu. » Ne 390 quis fidem
non adhibeat dictis, orationem probabilem facit,
Etsi, inquit, non propter charitatem quam erga

nos habet, tamen quia bonitatem suam ostendere velit, omnino faciet. Hodie enim plerique sunt increduli, in futuro tamen sæculo omnes agnoscent quid nobis donaverit, cum sanctos in gloria ineffabili conspexerint. Quod vero ait, « In Christo Jesu, » hoc est, Non ad Christum solum hæc consistent, sed per ipsum venient etiam ad nos, veluti a primitiis ad totum : ac simul vivificabimur, ac simul sedebimus. Hæc quidem magnus Joannes hic dicit. In Evangelio vero Matthæi dicit, quod tunc nemo sedebit. Vere igitur Spiritus et revelationis opus est, ut intelligamus profunditatem mysteriorum horum. Nisi enim sapientissimus ille doctor Joannes disertis verbis dixisset, quod et nos scesuri simus, posset aliquis affirmare quod in Christo sedemus, perinde atque in Christo adoramur ad angelis. Non enim nos in nostra persona adoramur, sed natura nostra unita Deo Verbo, adorata, ad nos gloria ista transit. Idem igitur et nunc dicit, quod et nos sedebimus.

VERS. 8. « Gratia enim servati estis per fidem. » Commemoratis iis quæ Dei sunt, nempe quod gratia servati sumus, intulit etiam quod nostrum est, « Per fidem : » ne destruat liberum arbitrium.

« Et hoc non ex vobis, Dei donum est. » Rursus illud sustulit, inquit, quod neque fides ex nobis sit : nisi enim venisset, nisi vocasset, non obediissemus. « Quomodo enim, » inquit, « crederem, nisi audiant ? » Proinde et ipsa fides donum Dei est. Vel aliter : Non fidem dicit donum Dei, cæterum per fidem servari, hæc est donum Dei. Esto enim quod fides nostra sit, quomodo potuisset ista sola nos servare, nisi Deo placuisset nos accipere per ipsam, ne in totum simus otiosi, sed ut nos quoque aliquid conferre videamur ?

VERS. 9. « Non ex operibus, ne quis gloriatur. » Nos opera habentes non reputat, verum præditos ab operibus gratia nos servavit, ut ex eventu memore habeat unde gloriari queat. Nam conjunctio « Et » hic non est causalis, sed ex eventu rei.

VERS. 10. « Ipsius enim sumus factura, creati in Christo Jesu in operibus bonis, quæ præparavit Deus, ut in ipsis ambulemus. » Ne si audias, non ex operibus nos esse justificatos, deses stas circa opera ; ait, quod nunc post fidem operibus opus est. Conditus es enim in Christo Jesu, et nova creatura factus es, defuncto tibi veteri homine in baptismo. Ac quemadmodum in principio cum non esses, produxit te et esses, sic etiam nunc ut bene esses, te protulit : conditusque es, non ut otieris, verum ut opereris, et in bonis operibus ambules, hoc est, omnem statum tuæ vitæ in hæc perficias : non duas tresve annos, sed omnem vitam tuam cursum : hoc enim indicat per, ambule-

• Rom x, 14.

διὰ τοῦν το θέλειν ἐνδείξασθαι τὴν ἀγαθότητα, ποιήσει πάντως. Νῦν μὲν γὰρ πολλοὶ ἀπιστοῦσιν, ἐν δὲ τῷ μέλλοντι αἰῶνι πάντες γνώσονται τί ἡμῖν ἐγάρισατο, ὁρῶντες ἐν ἀφάτῳ δόξῃ τοῦ ἀγίου. Τὸ δὲ, « Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, » ταυτέστιν, Οὐκ ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ μόνου ἵσταται ταῦτα, ἀλλὰ δι' αὐτοῦ ἔξει καὶ εἰ ; ἡμᾶς, ὡς ἀπὸ ἀπαρχῆς εἰς τὸ ὄλον· καὶ συζωποισόμεθα καὶ συγκαθεδούμεθα. Ταῦτα μὲν ὁ μέγας Ἰωάννης ἐνταῦθα· ἐν δὲ τῷ κατὰ Ματθαῖον φησιν, ὅτι οὐδεὶς καθίσει τότε. Ὅντως οὖν Πνεύματος χρεία καὶ ἀποκαλύψεως, ὥστε νοῆσαι τὸ βάθος τῶν μυστηρίων τούτων. Εἰ μὴ γὰρ ῥητῶ ; ἔλεγεν ὁ πάνσοφος οὗτος διδάσκαλος Ἰωάννης, ὅτι καὶ ἡμεῖς καθεδούμεθα, εἶχεν δὲ τις εἰπεῖν, ὅτι ἐν Χριστῷ καθεδόμεθα, ὡς περ καὶ ἐν Χριστῷ προσκυνούμεθα ὑπὸ ἀγγέλων. Οὐ γὰρ δὲ ἡμεῖς προσκυνούμεθα αὐτοπροσώπως, ἀλλὰ τῆς φύσεως ἡμῶν τῆς ἡνωμένης τῷ Θεῷ λόγῳ προσκυνουμένης, εἰς ἡμᾶς ἡ δόξα διαβαίνει. Τοῦτο οὖν λέγει καὶ νῦν, ὅτι καὶ ἡμεῖς καθεδούμεθα.

« Τῇ γὰρ χάριτι ἔστε σεσωσμένοι διὰ πίστεως. » Εἰπὼν τὰ τοῦ Θεοῦ, ὅτι χάριτι ἐσώθημεν, ἐπάγει καὶ τὸ ἡμέτερον, τὴν « Διὰ τῆς πίστεως » ἵνα μὴ λυμῆνηται τὸ αὐτεξούσιον.

« Καὶ τοῦτο οὐκ ἐξ ὑμῶν· Θεοῦ τὸ δῶρον. » Πάλιν αὐτὸ ἀνελε, καὶ φησιν, ὅτι οὐδὲ ἡ πίστις ἐξ ἡμῶν· εἰ μὴ γὰρ ἤλθεν, εἰ μὴ ἐκάλεισεν, οὐκ ἂν ὑπηκούσαμεν. « Πῶς γὰρ, » φησὶ, « πιστεύουσι, ἐὰν μὴ ἀκούσωσιν ; » Ὅσοι καὶ αὕτη δῶρον Θεοῦ. Ἐκὰ δὲ ἄλλως· Οὐ τὴν πίστιν λέγει δῶρον Θεοῦ, ἀλλὰ τὸ διὰ πίστεως σωθῆναι, τοῦτο δῶρόν ἐστι Θεοῦ. Ἔστω γὰρ ὅτι ἡ πίστις ἡμέτερον, πῶς ἂν ἴσχυσεν αὕτη μόνη σῶσαι, εἰ μὴ ὁ Θεὸς ὑπόδεχαι δεχθῆναι δι' αὐτῆς ἡμᾶς. Ἴνα μὴ τὸ ὄλον ὤμεν ἀργοί, ἀλλὰ δοκῶμεν καὶ αὐτοὶ συνεισενεργεῖν ;

« Οὐκ ἐξ ἔργων, ἵνα μὴ τις καυχῆσθαι. » Οὐχ ἔχοντας ἔργα ἀπίστω ἡμᾶς, ἀλλὰ προδοτομένους ὑπὸ τῶν ἔργων, χάριτι ἔσωσεν, ὥστε ἐξ ἀποπέσματος μηδένα λοιπὸν εἶχεν καυχᾶσθαι. Τὸ γὰρ, « Ἴνα, » οὐκ αἰτιολογικόν ἐστιν, ἀλλ' ἐκ τῆς ἀποπέσεως τοῦ πράγματος.

« Αὐτοῦ γὰρ ἐσμεν ποίημα, κτισθέντες ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ἐκ τῶν ἔργων ἀγαθῶν, οἷς προητοίμασεν ὁ Θεός, ἵνα ἐν αὐτοῖς περιπατήσωμεν. » Ἴνα μὴ ἀκούσας, ὅτι οὐκ ἐξ ἔργων ἐδικαιώθημεν, βραθυμῆσθαι περὶ τὰ ἔργα, φησὶν ὅτι νῦν μετὰ τὴν πίστιν χρεία ἔργων. Ἐκτίσθη γὰρ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, καὶ νέον ποίημα ἐγένου, ἀποθανόντος σοι τοῦ παλαιοῦ ἀνθρώπου ἐν τῷ βαπτίσματι. Καὶ ὡς περ ἐν ἀρχῇ ἀπὸ τοῦ μὴ ἔντος εἰς τὸ εἶναι παρῆχθης, οὕτω νῦν εἰς τὸ εἶναι παρῆχθης· καὶ ἐκτίσθη, οὐχ ἵνα ἀργῆς, ἀλλ' ἵνα ἐργάζῃ, καὶ περιπατῆς ἐν τοῖς ἀγαθοῖς ἔργοις· ταυτέστι, πᾶσαν τὴν ἔδον τοῦ βίου διακώσῃς ἐν τούτοις, οὐδὲ ἡ τρεῖς ἐνιαυτοῦς, ἀλλὰ πᾶσαν τὴν ἔδον τῆς ζωῆς σου. Τοῦτο γὰρ ἀντίκειται διὰ τοῦ, περιπατῆ-

Variae lectiones.

ἢ οὐδὲ γὰρ ο. ἢ ἐπήγαγε ο.

αμ. Ὁ γὰρ Θεὸς προητοίμασε ταῦτα ὥστε οὐκ ἔστιν ἀναβαλέσθαι, ὡς ἀρισμένου θεοθέν τοῦ ἔργου⁸⁸. Ἀλλὰ καὶ ἐν πᾶσιν· εἰ γὰρ ἐν λείπει, ἐκολοβώθη ἡ ἀρετὴ. Ὁ δὲ Θεολόγος Γρηγόριος τὸ, «Κτισθέντες ἐπ' ἔργοις ἀγαθοῖς,» οὐ περὶ τῆς ἐν τῷ βαπτίσματι κτίσεως, ἀλλὰ περὶ τῆς δημιουργίας⁸⁹ ἐξεδέξατο.

« Διδὸ μνημονεύετε, ὅτι ὑμεῖς ποτε τὰ ἔθνη ἐν σαρκί, οἱ λεγόμενοι ἀκροβυστία ὑπὸ τῆς λεγομένης περιτομῆς ἐν σαρκὶ χειροποιήτου, ὅτι ἦτε ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ χωρὶς Χριστοῦ. » Εἰπὼν ὅτι νεκροὺς ὄντας ἔσωσε, νῦν μέλλει εἰπεῖν, τίνας ἐποίησεν ἰσους καὶ συγκληρονόμους, καὶ ὅτι τῶν Ἰσραηλιτῶν μέγα γὰρ ἦν τὸ τούτων ἀξίωμα· καὶ φησὶ· « Διδὸ μνημονεύετε. » — « Διδὸ. » Ποῖον; Διότι ἐκτίσθημεν ἐπ' ἔργοις ἀγαθοῖς· τοῦτο γὰρ μόνον ἱκανὸν ἡμᾶς πείσαι τῆς ἀρετῆς· ἐπιμελεῖσθαι. « Μνημονεύετε » δὲ, εἶπε, διότι ἔθος ἐστὶ τοῖς ἀπὸ πολλῆς εὐτελείας εἰς ὕψος ἀναδραμοῦσι, μηδὲ μεμνησθαι τῶν προτέρων. Τί δὲ « μνημονεύετε; » Ὅτι ἀπληροῦσθε ἦτε τοῦ Χριστοῦ ἐν τοῖς πρώτοις καιροῖς· νῦν δὲ ἐγγὺς ἐγένεσθε αὐτοῦ, ὡστερ καὶ ὁ Ἰσραήλ. Τοῦτο μὲν οὖν ὁ σκοπὸς τοῦ λόγου. Ὅρα δὲ, πῶς εὐφυῶς καταβάλλει τὴν περιτομὴν, δεικνύς ἐν λόγῳ μόνῳ διαφέρουσαν τῆς ἀκροβυστίας, καὶ οὐκ ἐν ἔργῳ. « Ὑμεῖς, γὰρ, » φησὶ, « τὰ ἔθνη ἐν σαρκί, » ἀλλ' οὐκ ἐν πνεύματι· καὶ « λεγόμενοι, » ἀλλ' οὐκ ὄντες· ὡς ἂν εἰ ἔλεγεν, ὅτι Ἐν σαρκὶ ἔχετε τὸ ἑλαττον, οὐκ ἐν πνεύματι. Καὶ πάλιν· « Ὑπὸ τῆς λεγομένης περιτομῆς ἐν σαρκὶ » τὴν ἐν λόγοις μόνους καὶ σαρκὶ προτίμησιν δηλῶν. Ἡ μὲν οὖν ἀκροβυστία οὐκ ἦν θεῖον, οὐδὲ βδελυκτόν, εἰ καὶ ἐλέγετο ὑπὸ τῶν ἐπὶ τῇ περιτομῇ κομπαζόντων· τὸ δὲ χωρὶς εἶναι Χριστοῦ, τοῦτο ἦν ὄντως θεῖον καὶ ἀφόρητον. Τί δὲ ποτε μέλλων δεῖξαι αὐτοῦ κοινωνοὺς τῆς δόξης τοῖς Ἰσραηλιταῖς, καθαιρεῖ τὸ τῶν Ἰσραηλιτῶν ἀξίωμα; Ἀλλ' ἄρα, ἐν τίσις καθαιρεῖ· ἐν τοῖς μὴ ἀναγκαίοις. Οὐ γὰρ ἐστὶν ἀναγκαῖον ἡ περιτομὴ, ἀλλὰ ἀδιάφορον. Ἐν δὲ τοῖς ἀναγκαίοις καὶ σφόδρα ἐπιβαίνει, ἀγίους ὀνομάζων τοὺς Ἰσραηλίτας καὶ οἰκίους Θεοῦ⁹⁰.

non perinde necessariis. Non enim res est necessaria circumcisio, sed indifferens ac media. In rebus vero necessariis vehementer eos attollit, sanctos nominans Israelitas atque domesticos Dei.

« Ἀπληροῦσθε τῆς πολιτείας τοῦ Ἰσραήλ. » Δὸ οὐκ εἶπε, Κεχωρισμένοι, ἀλλ', « Ἀπληροῦσθε »· ἐπεὶ καὶ οἱ Ἰσραηλίται τῆς νομικῆς καὶ κατὰ Θεὸν πολιτείας ἦσαν ἐκτός· ἀλλ' οὐχ ὡς ἀλλότριαι, ἀλλ' ὡς ἑσθιοὶ.

« Καὶ ξένοι τῶν διαθηκῶν τῆς ἐπαγγελίας. » Καὶ τοῦτο μέγας χωρισμός. Οὐκ εἶπε γὰρ, ὅτι Ὁ προσέχοντες ταῖς διαθήκαις, ἀλλὰ, Πάντη· ἐξένοι. » Εἰ καὶ γὰρ οἱ Ἰσραηλίται ἐξέπεσον τῶν ἐπαγγελιῶν, ἀλλ' οὐχ ὡς ξένοι. Τίνες δὲ αἱ διαθῆκαι τῆς ἐπαγγελίας; « Σοὶ δώσω καὶ ἐπὶ σπέρματι σου τὴν γῆν ταύτην. » καὶ ὅσα ἕτερα ἐπαγγέλατο, πνευματικῶς πάντως νοούμενα.

¹ Gen. xv, 18.

Variæ lectiones.

⁸⁸ Ἰσ. Ἐπὶ ἔργοις ἀγαθοῖς, οὐχ ἐν ἔργῳ. ⁸⁹ τῆς πρώτης δημιουργίας· m. ⁹⁰ Θεοῦ ο,

onus. Deus enim præparavit hæc; quocirca non licef illa rejicere, ceu opere divinitus destinato. In operibus bonis, non in uno opere, sed in omnibus : nam si unum desit, mutilata est virtus. Gregorius autem Theologus istud, « Creati in operibus bonis, » non de creatione in baptisate, verum de prima creatione interpretatus est.

VERS. 11. « Propter quod memores estote, quod vos olim gentes in carne, qui dicimini præputium ab ea quæ dicitur circumcisio in carne manufacta, quod eratis illo in tempore sine Christo. » Cum dixisset quod mortuos servavit, dicturus jam est quibus æquales fecerit et cohæredes, nimirum, Israelitis : ingens enim horum erat dignitas et auctoritas. Et ait, « Propter quod memores estote : » propter quid? Propterea quod creati simus ad opera bona : hoc enim solum sufficit persuadere nobis, ut virtutis rationem habeamus. « Memores » autem « estote, » dixit, eo quod plerumque fieri solet, ut ii qui a magna vilitate ad fastigium quoddam provecti sint, prioris status ne meminerint quidem. Quid vero est eujus memores esse debetis? Quod abalienati eratis a Christo temporibus pristinis : nunc vero viciniore ipsi facti estis, atque adeo ei appropinquastis, perinde ac Israel. Hic igitur hujus loci scopus est. Animadvertite autem quam scite circumcisionem dejiciat, ostendens eam solo verbo differre a præputio, non opere. Vos enim gentes, inquit, in carne, non in spiritu : qui dicimini, sed non estis : perinde quasi dicat, In carne estis inferiores, non in spiritu. Et rursus : « Ab ea quæ dicitur circumcisio in carne, » prælationem et honorem innuens, qui in solis verbis et carne constat. Præputium igitur non erat gravis ac execrabilis res, etiamsi diceretur ab his qui circumcisionis nomine cristas tollerent. Sine Christo vero esse, illud demum vere et grave et intolerabile. Quorsum igitur monstraturus eos esse participes gloriæ Israelitarum, dignitatem Israelitarum elevat? At reputa tecum in quibus elevet, in rebus videlicet

VERS. 12. « Alienati a conversatione Israelis. » 382 Non dixit, segregati, sed, « alienati, » quandoquidem et Israelitæ extra legalem adeoque divinam vitam erant, sed non tanquam alieni, sed tanquam socordes.

« Et hospites testamentorum promissionis. » Hæc etiam magna separatio est. Non enim dixit, Non attendentes testamentis, sed omnino, « hospites. » Etsi enim Israelitæ exciderunt a promissionibus, tamen non ut hospites et alieni. At quænam sunt testamenta promissionis? « Tibi dabo et semini tua terram hæc, » et quæcunque alia promisit, spiritaliter intellecta.

« Spem non habentes. » De futuris scilicet, de resurrectione et retributione.

« Et sine Deo in mundo. » Atqui deos adorabant : sed dii non erant. Adjecit autem, « In mundo, » ut ostendat quod non solum in cœlestibus Hebræis erant inferiores, verum etiam in rebus super terram celebribus. Siquidem Israelitæ propter cultum Dei celeberrimi et clarissimi fuerunt.

VERS. 13. « Nunc autem in Christo Jesu, vos qui aliquando eratis longe, prope facti estis in sanguine Christi. » Longe eramus a Deo, non loco, sed voluntate et vitæ conversatione. Nunc autem propinqui facti sumus, non conversatione (nil enim autilimus ex operibus), sed in Christo Jesu et sanguine ejus. Nam ipse sanguine suo pro nobis effuso, seque ipso pro nobis tradito, liberavit nos a captivitate, quæ nos procul removebat ab ipso, et prope adduxit. Potes autem etiam sic intelligere, quod procul eramus ab Israelitis, jam vero ipsis propinqui facti sumus.

VERS. 14. « Ipse enim est pax nostra, qui fecit utraque unum. » Ante incarnationem enim ingens erat inimicitia inter circumcisionem et præputium : nunc autem pacem adepti sumus, unum facti per fidem. Non porro enim circumcisione et præputio signamur, sed idem unumque nobis signum est, fides ipsa. Fingamus enim duos, alterum servum, alterum filium adoptivum, atque ambos eundem offendisse : hunc, abdicatione digna committendo, illum, quia factus sit transfuga : deinde utrique constituantur hæredes et genuini. En ad eundem honorem perducti sunt, duoque isti unum sunt facti. Hunc ad modum gentes et Israelitæ : illæ quidem ut servi, hi vero Israelitæ ut filii impegerunt. Quid igitur ? adeone magnum participare cum Israelitis ? ad cœlos usque nos perduxisti, et jam denuo tanquam præclarum quid istud affers ? Næ, inquit, illa enim oportet fide comprehendere : ista vero, ipsis etiam operibus. Præterea, non hoc asserit, quod nos ad hlorum generis claritudinem **383** perduxerit : sed quod et nos et illos provexerit potius ad majora. Verumtamen major est erga nos beneficentia. Illis siquidem promiserat, nobis vero ne promisit quidem, sed procul aberamus, juxta exemplum supra positum.

« Et medium parietem maceriæ solvens, inimicitiam in carne sua. » Interpretatur quid erat medium paries maceriæ, inimicitia videlicet gentium et Judæorum adversus Deum, quæ ex nostris nascebatur delictis, ut et propheta dicit : « Nonne iniquitates vestræ dividunt inter vos et me ? » Medium igitur istum parietem, inimicitiam dico, dissolvit ac diremit in propria carne sua. Quomodo ? Sistens illic inimicitiam. Quatenus enim univit eam deitati, perspicuum est quod reconciliationem fecerit, com-

⁸ Isa. LIX, 2.

Varie lectiones.

¹¹ ἐνανθρωπήσεως τοῦ λόγου m. ¹² ἰδιοποίητος ο. ¹³ προσκρούσαντες ο. ¹⁴ ἀνθρώπους ο. ¹⁵ πικραλαμβ. ο. ¹⁶ ἐκείνην ο.

« Ἐπίδα μὴ ἔχοντες. » Τὴν περὶ τῶν μελλόντων δηλαδὴ, τὴν τῆς ἀναστάσεως καὶ ἀναποδόσεως.

« Καὶ θεοὺς ἐν τῷ κόσμῳ. » Καίτοι θεοὺς προσεκύνοῦν· ἀλλ' οὐκ ἦσαν θεοί. Προσέθηκε δὲ τὸ, « Ἐν τῷ κόσμῳ, » ἵνα δείξῃ ὅτι οὐ μόνον ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἡλατωῦντο, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς κατὰ γῆν ἐνδόξοις. Οἱ γὰρ Ἰσραηλιταὶ καὶ διὰ τὴν θεοσέβειαν ἐνδοξοὶ καὶ εὐγενέστατοι.

« Νῦν δὲ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ὑμεῖς οἱ ποτε ὄντες μακρὰν, ἐγγὺς ἐγενήθητε ἐν τῷ αἵματι τοῦ Χριστοῦ. » Μακρὰν ἦμεν Θεοῦ, οὐ τῷ τόπῳ, ἀλλὰ τῇ προαιρέσει καὶ τῇ πολιτείᾳ· νῦν δὲ ἐγγὺς ἐγενήθημεν, οὐ τῇ πολιτείᾳ (οὐδὲν γὰρ εἰσηνέγκαμεν ἐξ ἔργων), ἀλλ' ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, καὶ τῷ αἵματι αὐτοῦ. Αὐτὸς γὰρ τὸ αἷμα ἐχέας, καὶ δοὺς ὑπὲρ ἡμῶν ἑαυτὸν, ἐβρίσαστο ἡμᾶς τῆς αἰχμαλωσίας τῆς μακρυνούσης ἡμᾶς ἀπ' αὐτοῦ, καὶ ἐγγὺς ἤγαγε. Δύνασαι δὲ καὶ οὕτω νοῆσαι, ὅτι Μακρὰν ἦμεν τῶν Ἰσραηλιτῶν· νῦν δὲ ἐγγὺς αὐτῶν γεγόναμεν.

« Αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ἡ εἰρήνη ἡμῶν, ὁ ποιήσας τὰ ἀμφότερα ἓν. » Πρὸ γὰρ τῆς ἐνανθρωπήσεως ¹¹, μεγάλη ἔχθρα τῇ περιτομῇ πρὸς τὴν ἀκροβυστίαν· νῦν δὲ εἰρηνεύσαμεν, ἐν γεγονότες τῇ πίστει. Οὐκ εἶ γὰρ τῇ περιτομῇ καὶ ἀκροβυστία χαρακτηρίζομεθα, ἀλλ' ἐν πίστημον ἔχομεν, τὴν πίστιν. Ἔστωσαν γὰρ δύο τινές, ὁ μὲν δούλος, ὁ δὲ υἱοποίητος ¹²· ἀμφοτέροι δὲ τῷ αὐτῷ προσκρούσάτωσαν ¹³· ὁ μὲν ἀπειρηξέως ἄξια πράξας, ὁ δὲ δραπέτευσας· εἶτα ἀμφοτέροι γενέσθωσαν κληρονόμοι καὶ γνήσιοι. Ἰδοὺ εἰς μέλαν ἤχθησαν τὴν τιμὴν, καὶ οἱ δύο γεγόνασιν ἓν. Οὕτω καὶ οἱ ἔθνη καὶ οἱ Ἰσραηλιταὶ· οἱ μὲν ὡς δούλοι, οἱ δὲ Ἰσραηλιταὶ ὡς υἱοί, προσεκκρούσονται. Τί οὖν; μέγα τὸ κοινωνήσαι τοῖς Ἰσραηλιταῖς; Εἰς τοὺς οὐρανοὺς ¹⁴ ἡμᾶς ἀνήγαγες, καὶ νῦν ὡς μέγα πάλιν τοῦτο φέρεις; Ναί, φησὶν· ἐκεῖνα μὲν γὰρ τῇ πίστει χρῆ καταλαμβάνειν ¹⁵· ταῦτα δὲ καὶ τὰς ἐργαίαι αὐτοῖς. Ἄλλως τε, οὐ τοῦτο λέγει, ὅτι εἰς τὴν εὐγένειαν ἐκείνων ¹⁶ ἡμᾶς ἀνήγαγεν, ἀλλ' ὅτι καὶ ἡμᾶς κἀκεῖνοὺς εἰς μείζονα. Πλὴν μείζων ἡ πρὸς ἡμᾶς εὐεργεσία· ἐκεῖνοὺς μὲν γὰρ ἐπηγγείλατο· ἡμῖν δὲ οὕτε ἐπηγγείλατο, καὶ ποβρωτέρω ἡμεν, κατὰ τὸ ἀνωτέρω ὑπόδειγμα.

D

« Καὶ τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ λύσας, τὴν ἔχθραν ἐν τῇ σαρκὶ αὐτοῦ. » Ἐρμηνεύει τί ἦν τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ, καὶ φησὶν, ὅτι ἡ ἔχθρα ἢ πρὸς Θεὸν τῶν ἔθνικῶν τε καὶ τῶν Ἰουδαίων, ἢ πρὸς τῶν ἡμετέρων ἐτίκτετο παραπτωμάτων, ὡς καὶ ὁ προφήτης φησὶν· « Οὐχὶ αἱ ἀμαρτίαι ὑμῶν διστωσὶν ἀνάμεσον ἐμοῦ καὶ ὑμῶν; » Τοῦτο οὖν τὸ μεσότοιχον, τὴν ἔχθραν φημί, ἔλυσεν ἐν τῇ αἰκίᾳ σαρκί. Πῶς; Στήσας ἐκεῖ τὴν ἔχθραν. Καθὼ γὰρ ἤνωσεν αὐτὴν τῇ θεότητι, πρόδηλον ὅτι καταλατῆ

ἰποίησε, πλακκισῶν καὶ περιπτουξαμένων ἀλλήλας τῶν δύο φύσεων. Καὶ ἄλλως δὲ, καὶ τῷ ὀναμάρτητος φανῆναι, καὶ τὸν νόμον πάντα πληρῶσαι, τὴν ἐχθρὰν ἔλυσε. Ὁ γὰρ νόμος φραγμὸς μὲν ἦν, ὅτε πρὸς ἀσφάλειαν δοθεὶς, ἵνα περιφράττη· παραβαινόμενος δὲ, μεστότοιχον ἀνέδειξε τὴν ἁμαρτίαν· δι' οὗ οὐκ ἐν ἀσφαλείᾳ καθιστάμεθα, ἀλλ' ἐχωρίζομεθα τοῦ Θεοῦ.

« Τὸν νόμον τῶν ἐντολῶν ἐν δόγμασι καταρχήτως. » ἵνα μὴ τις εἴπῃ· Τί οὖν, εἰ τῆς μὲν προτέρας παραβάσεως τοῦ νόμου ἀπηλλάγημεν ὅ, πάλιν δὲ αὐτὸν ἀναγκάζομεθα τηρεῖν; φησὶν, ὅτι Καὶ αὐτὸν ἔλυσε. Δοῦς γὰρ ἡμῖν τοῦτον εἰς ἀσφάλειαν, ἐπειδὴ οὐκ ἐφυλάξιμεν, θεὸς κολάσαι, ὁ δὲ τὸν νόμον κατέλυσε, ὡς περ ἂν εἴ τις παιδαγωγῶ παραδοῦς παιδίον, ἐπειδὴ μὴ ὑπακούει, καὶ τοῦ παιδαγωγοῦ ἐλευθερώσει. Νόμον δὲ ἐντολῶν τοῦτον φησὶν, ὡς περὶ πολιτείας διαταττόμενον ὁ δόγματα δὲ τὴν πίστιν, οἷα διὰ δογμάτων συνισταμένην ὡς εἰ λέγειν, ὅτι ἀντὶ τοῦ βίου πιστὸν εἰσήγαγεν. Οὗ γὰρ ἐξ ἐντολῶν ἐδικαιώθημεν, τῶν τὰδε καὶ τὰδε διοριζομένων ποιεῖν ὁ δὲ ἐάν πιστεύσης τῇ καρδίᾳ, καὶ ὁμολογήσης τῷ στόματι, σωθήσῃ. » Ἡ δόγματα φησὶ τὰς ἀποφαντικὰς τοῦ Κυρίου παραγγελίας, τὰδε· « Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, μὴ ὀμῶσαι ὄλω; » καὶ, « Μὴ ὀργισθῆναι. » καὶ τὰ τοιαῦτα.

« ἵνα τοὺς δύο κτίσῃ ἐν ἑαυτῷ εἰς ἓνα καινὸν ἄνθρωπον. » Οὐ τὸν Ἕλληνα ἐποίησεν Ἰουδαῖον, ἀλλ' ἀμφοτέρους εἰς κρείττω κατάστασιν ἀνήγαγεν. Οὐκ εἶπε δὲ, Μεταβάλλῃ ὁ, ἀλλὰ, « Κτίσῃ. » ἵνα ἐξέλθῃ ἑναργῶς τὸ λεγόμενον, καὶ ὅτι ὡς ἀπὸ φυσικῶν πραγμάτων ἀποτηδῶν ἡμᾶς οὐ χρὴ λοιπόν. Τὸ δὲ, « Ἐν ἑαυτῷ, » ἢ ἀντὶ τοῦ, « Δι' ἑαυτοῦ. » οὐ γὰρ ἄλλος τοῦτο ἔπραξεν ὁ, ἀλλ' αὐτὸς δι' ἑαυτοῦ, καὶ τὸν Ἰουδαῖον καὶ τὸν ἔθνικὸν ἀναχωρεύσας, ἓνα ἀνήγαγε καινὸν καὶ θαυμαστόν. Ἡ ὅτι αὐτὸς πρῶτος τύπον παρασχὼν καὶ ὑπόδειγμα, καὶ φανεὶς καὶ αὐτὸς πρῶτον τοῦτο ἔπερ ἐκείνους ἐποίησε· καὶ ὅτι μέσο; ἀμφοῖν γενόμενος, καὶ ἔνθεν τὸν Ἰουδαῖον κατασχὼν, κάκειθεν τὸν Ἕλληνα, καὶ συμμίξας αὐτοῦς, καὶ πᾶν τὸ ἀλλότριον ἀφανίσας, ἀνέπλασεν ἔνθεν διὰ πυρὸς καὶ ὕδατος. Ἐν τῇ ἀνθρωπίνῳ ὧν φύσει, ἦν προσέλαθε, κοινῇ οὕτῃ τοῦ τε ἐθνικοῦ καὶ τοῦ Ἰουδαίου, καὶ ὑπὲρ ἀμφοτέρων προσληφθεῖσθαι, ἐν ταύτῃ πάσης φθορᾶς καὶ καλαιότητος τῆς ἐξ ἁμαρτιῶν ἠλλοτριωμένης, ἐκτίσσε τοὺς δύο εἰς ἓνα καινὸν ἄνθρωπον, τοῦ γήρωος τῶν ἁμαρτιῶν καὶ τῆς ἀδικίας ἀπηλλαγμένον· οὐκέτι γὰρ τοῖς ἰδίῳις ἰδιώμασι καὶ οὕτοις κάκεινος χαρακτηρίζονται, ἀλλ' ἐνὸς ἀνθρώπου τοῦ κατὰ Χριστὸν μορφωθέντος ἰδιώματα ἀμφοτέρους χαρακτηρίζουσι. Ἐγγύτερον δὲ ἂν τῷ λεγομένου, ἐάν ἐννοήσης τὸν Κύριον ἀκρογωνιαίον λίθον, τοὺτους δὲ δύο, τοίχους ἐν τούτῳ κτιζομένους.

« Ποιῶν εἰρήνην. » Καὶ πρὸς ἀλλήλους μὲν (ὁ

^h Matth. v, 34. ⁱ Isa. xiv, 9.

Variae lectiones.

^o τὸ ο. ^o διὸ ο. ^o ἀπηλλάγημεθα ο. ^o διαλεγόμενον ο. ^o μεταποίησθαι m. ^o ἐξέλθῃ ο. ^o Ἐλλῶ τούτου ἐπέταξεν ο. ^o ἀνοία ο. ^o οὐκ εἰς ο.

applicatis et se invicem amplectentibus duabus naturis. Atque etiam alia ratione, quod expers peccati apparuerit, universamque legem impleverit, inimicitiam diluit. Lex enim sepes erat, nempe ad securitatem data, ut obfirmaret. Non servata autem, ostendit medium parietem peccatum, a quo factum est ut non essemus in tuto et securitate, sed a Deo potius separaremur.

VERS. 15. « Legem mandatorum in decretis abolens. » Ne quisquam objiciat : Quid prodest, si a priori legis transgressione liberati, rursus eam servare adigamur? ait, Ipsam quoque solvit. Cum enim hanc nobis ad munitionem dedisset, quia non custodivimus eam, debebat nos punire : atqui legem is plane dissolvit et abrogavit, æque ac si quis, ubi puerum pædagogo tradidisset, hunc, cum non obediret, a pædagogo quoque liberet. Legem autem mandatorum ait, tanquam de vita et moribus præcipientem : dogmata vero seu decreta, fidem, ut quæ per dogmata consistat; perinde quasi dicat, Pro vita fidem introduxit. Non enim ex mandatis hæc et illa facere præcipientibus justificamur : verum si credideris in corde, et ore confessus fueris, tu salvus eris. Vel dogmata appellat negativa Domini mandata : « Ego dico vobis, ne omnino juretis : » et, « Ne irascamini, » et id genus alia.

« Ut duos condat in seipso, in unum novum hominem. » Non ex Græco Judæum fecit, sed ambos ad meliorem statum reduxit. Non dixit autem, Permutet, sed, « Condat, » ut perspicue ostendat quod dixit, et quod a naturalibus rebus deinceps non oporteat resilire. Illud autem, « In seipso, » accipitur, vel pro, « Propter seipsum : » non enim aliquis alius istud fecit, sed ipse per seipsum, et Judæum et gentilem confans, unum protulit novum et **384** admirandum. Vel quod ipse primum exhibuerit formulam nobis et exemplar, visusque sit ille primus id, quod illos fecit : et quia medius utrisque factus, hinc Judæum occupans, illinc vero Græcum, commiscens illos, ac omne quod alienum erat exterminans, divinitus per ignem et aquam reffinxerit. In humana igitur natura quam assumpsit, quæ communis est cum Græco tum Judæo, et pro utriusque salute assumpta, in hac, inquam, ab omni corruptione et viciestate ex peccatis contracta, alienata, condidit duos in unum novum hominem a senio peccati atque injustitiæ liberatum. Non adhuc enim hic et ille suis cujusque proprietatibus exprimuntur, sed unius hominis secundum Christum formati idiomata utrumque denotant. Propius autem attinges quod dicitur, si intellexeris ipsum Dominum esse angularem summum lapidem, hos autem duos, parietes in ipso conditos.

« Faciens pacem. » Et inter se mutuo : nam

Judæus tum gentili copulatur, quando fidelis fuerit, A maxime vero apud Deum : quod magis proprium est, ut deinceps patet.

VERS. 16. « Et ut renouciat ambos in uno corpore Deo per crucem. » Non dixit, Conciliet, sed, « Reconciliet, » ostendens quod et olim per legem conciliabatur ad Deum humana natura : deinde per transgressionem inimica magis facta, rursus ad Deum reconciliatione opus habuit, quæ quasi perfecta, merito appellatur reconciliatio. « In uno » autem « corpore, » hoc est, suo. Quæ enim nobis debebatur pœna, ipse sustinuit in corpore suo per crucem, id quod supra dixit, « In carne : » ac rursus, Duos condet in seipso. Nonnulli autem, « In uno corpore » sic intellexerunt, pro eo quod est, veluti unum corpus factos utrosque; cujus ipse est caput, conciliavit Deo.

« Interficiens inimicitiam in ipso. » Non dixit, solvens, verum quod et majorem habet emphasim, « Interficiens » ut non amplius resurgat. Quomodo igitur rursus resurgit inimicitia? Illa quidem nunquam resurgit, sed aliam progeneramus nos denuo peccantes. Quod ait, « In ipso, » vel ad crucem referendum est, vel ad corpus ipsius. Etenim inimicitiam in cruce etiam occidit et in proprio corpore, in quo crucem recepit.

VERS. 17. « Et veniens, evangelizavit pacem vobis qui longe eratis, et iis qui prope. » Non alium misit, sed ipse venit servi ac ministri formam induens, « prædicavitque pacem, » ad Deum videlicet, illis « qui longe » erant gentibus, « et iis qui prope » erant Judæis. Hi enim Deo familiares putabantur. Dixit enim Christus : « Pacem relinquo vobis : » et, « Confidite, 385 ego vici mundum k : » et, « Pater vos amat l : » et, « Omnia quæcunque petieritis, accipietis m. » Hæc enim omnia pacis signa sunt.

VERS. 18. « Quoniam per ipsum habemus accessum ambo in uno Spiritu ad Patrem. » Iram solvit per propriam mortem, deinceps autem amabiles fecit Patri per Spiritum, gratos nos faciens una gratia. Non enim illos ut viciniore, majori, nos vero ut remotiores, minori donavit : sed in uno Spiritu utrisque unam gratiam dedit, sicque ad Patrem conduxit. Vel, « In, » præpositionem, pro, Per, accepit, ut sit sententia hujusmodi : Per ipsum et per Spiritum adducti sumus ad Patrem.

VERS. 19. « Ergo jam non estis hospites et advenæ, sed concives sanctorum. » Quia Filius manet in sempiternum, qui non sunt consecuturi superuam civitatem, hospites et advenæ sunt. Nos autem tales nunc non sumus, verum concives sanctorum, non simpliciter Judæorum, cæterum sanctorum illorum patriarcharum et prophetarum, ac in eandem

j Joan. xiv, 17.

k Joan. xvi, 33.

l Joan. xiv, 23.

m Marc. xi, 24.

Variæ lectiones.

¹ ποτὲ κατηλλάττετο πρὸς Θεὸν ο. ² τὰς παραβάσεις ο. ³ ἡμῖν ο. ⁴ εἰρήνην ἀφίεται ο. ⁵ τῆ μὲν οὖν m.

γὰρ Ἰουδαῖος τότε τῷ ἔθνικῳ συνάπτεται, ὅταν πιστὸς γένηται, μάλιστα δὲ πρὸς τὸν Θεὸν· ὃ καὶ οικειότερον, ὡς διὰ τῶν ἐξῆς δηλοῖ.

« Καὶ ἀποκαταλλάξῃ τοὺς ἀμφοτέρους ἐν ἐνὶ σώματι τῷ Θεῷ διὰ τοῦ σταυροῦ. » Οὐκ εἶπε, Καταλλάξῃ, ἀλλ', « Ἀποκαταλλάξῃ· » δεικνύς ὅτι καὶ διὰ τοῦ νόμου κατήλλακτο τῷ Θεῷ ἡ ἀνθρωπίνη φύσις· εἶτα διὰ τῆς παραβάσεως ἔχθρὰ μᾶλλον γενομένη, ἐδεήθη αὐθις τῆς πρὸς Θεὸν καταλλαγῆς, ἥτις καὶ ὡς τελεία εἰκότως καλεῖται ἀποκαταλλαγή. « Ἐν ἐνὶ » δὲ « σώματι, » τούτέστι, τῷ αὐτοῦ. Τὴν γὰρ ὀφειλομένην ἡμῖν δίκην αὐτὸς ὑπέστη διὰ τοῦ σταυροῦ· ὅπερ καὶ ἀνωτέρω εἶπεν, « Ἐν τῇ σαρκί· » καὶ πάλιν τοὺς δύο κτίσει ἐν ἑαυτῷ. Τινὲς δὲ τὸ, « Ἐν ἐνὶ σώματι, » οὕτως ἐνόησαν, ἀντὶ τοῦ, Οἶοναι ἐν σώματι γενομένου ἀμφοτέρους, οὗ αὐτὸς ἐστὶ κεφαλὴ, κατήλλαξε τῷ Θεῷ.

« Ἀποκτείνας τὴν ἐχθρὰν ἐν αὐτῷ. » Οὐκ εἶπε, Λύσας, ἀλλὰ τὸ ἐμφαντικώτερον, « Ἀποκτείνας, » ὥστε μηκέτι αὐτὴν ἀναστήναι. Πῶς οὖν ἀνίσταται αὐθις ἡ ἐχθρὰ; Ἐκεῖνη μὲν οὐδέποτε ἀνίσταται· ἐτέραν δὲ τίκτομεν ἡμεῖς αὐθις ἀμαρτάνοντας. Τὸ δὲ, « Ἐν αὐτῷ, » ἢ ἐν τῷ σταυρῷ, ἢ ἐν τῷ σώματι αὐτοῦ. Καὶ γὰρ τὴν ἐχθρὰν καὶ ἐν τῷ σταυρῷ ἀπέκτεινε, καὶ ἐν τῷ οικειῷ σώματι, ἐν ᾧ καὶ τὸν σταυρὸν ἀνεδέξατο.

« Καὶ ἐλθὼν εὐηγγελίσατο εἰρήνην ὑμῖν ἰ τοῖς μακρὰν καὶ τοῖς ἐγγύς. » Οὐκ ἄλλον ἐπέμφεν, ἀλλ' αὐτὸς ἦλθεν, ὑπηρέτου καὶ διακόνου τάξιν ἀναδειξάμενος [f.-δεξ.], καὶ « εὐηγγελίσατο εἰρήνην, » πρὸς τὸν Θεὸν δηλαδὴ· « τοῖς μακρὰν, » τοῖς ἔθνικοις· « καὶ τοῖς ἐγγύς, » τοῖς Ἰουδαίοις· οικειότεροι γὰρ οὗτοι ἐδόκουν τῷ Θεῷ. Καὶ γὰρ εἶλεγε· « Εἰρήνην ἀφίημι ὑμῖν· » καὶ, « Θαρσαεῖτε, ἐγὼ νενίκηκα τὸν κόσμον· » καὶ, « Ὁ Πατὴρ ὑμᾶς φιλεῖ· » καὶ, « Πάντα ὅσα ἂν αἰτήσησθε, λήψετε. » Ταῦτα γὰρ πάντα τῆς εἰρήνης τεκμήρια.

« Ὅτι δὲ αὐτοῦ ἔχομεν τὴν προσαγωγὴν εἰς ἀμπροσθεν, ἐν ἐνὶ Πνεύματι, πρὸς τὸν Πατέρα. » Τῆ μὲν ὄργην ἔλυσε διὰ τοῦ οικείου θανάτου, λοιπὸν δὲ καὶ ἐπεράστους ἐποίησε τῷ Πατρὶ, διὰ τοῦ Πνεύματος, χαριτώτας ἡμᾶς μὴ χάριτι. Οὐ γὰρ ἐκείνους μὲν μείζονι, ὡς ἐγγύς ὄντας, ἡμᾶς δὲ ὡς μακρὰν, ἐλάττω· ἀλλ' ἐν ἐνὶ Πνεύματι μίαν ἀμφοτέροις χάριν δέδωκε, καὶ οὕτω προσήγαγε τῷ Πατρὶ. ἢ τὸ, « Ἐν, » ἀντὶ τοῦ, διὰ, ἔστιν, ἵνα ἢ ὁ λόγος τοιοῦτος, ὅτι δι' αὐτοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος προσήχθημεν τῷ Πατρὶ.

« Ἄρα οὖν οὐκέτι ἐστὶ ξένοι καὶ πάροικοι, ἀλλὰ συμπολιταὶ τῶν ἁγίων. » Ἐπειδὴ ὁ Υἱὸς μένει εἰς τὸν αἰῶνα, οἱ μὴ μέλλοντες ἐπιτυχεῖν τῆς ζωῆς πόλεως, ξένοι καὶ πάροικοι εἰσιν. Ἡμεῖς δὲ οὐ τοιοῦτοι νῦν, ἀλλὰ συμπολιταὶ τῶν ἁγίων· οὐχ ἀπλῶς τῶν Ἰουδαίων, ἀλλὰ τῶν ἁγίων ἐκείνων τῶν πατριαρχῶν καὶ προφητῶν, καὶ εἰς τὴν αὐτὴν πόλιν ἀπεγράθη·

μεν, τὴν ἐν τοῖς οὐρανοῖς, τὴν μένουσαν, ἣν ἐκεῖνοι ἄσπερα κατασκεύασαν, ἣν ἐκεῖνοι ἄσπερα κατασκεύασαν, ἣν ἐκεῖνοι ἄσπερα κατασκεύασαν.

« Καὶ οἰκεῖοι Θεοῦ. » Ὅπερ ἐκεῖνοι διὰ πολλῶν πόνων μόγις ἔσχον, ἡμεῖς χάριτι εὐρομεν, οἰκειωθέντες τῷ Θεῷ. Ἴδου ἡ ἐλπίς τῆς κλήσεως· ἐπὶ τοιαύταις γὰρ ἐλπίσιν ἐκλήθημεν, ἵνα τοιαῦτα λάβωμεν.

« Ἐποικοδομηθέντες ἐπὶ τῷ θεμελίῳ τῶν ἀποστόλων καὶ προφητῶν. » Τὴν ἄγαν ἔνωσιν τῶν ἔθνῶν τὴν πρὸς τοὺς προφήτας καὶ ἀποστόλους σημαίνει ¹² λέγων, « Ἐποικοδομηθέντες, » φησὶν· ὡς περὶ ἂν εἰ ἔλεγε· Θεμέλιος ὑπόκεινται οἱ προφῆται καὶ ἀποστολοὶ, ὑμεῖς δὲ τὴν λοιπὴν οἰκοδομὴν ἀναπληρώσατε, ὥστε γενέσθαι τοὺς πάντας ἕνα ναὸν Θεοῦ· οἷον δὴ ἐστὶ τὸ, ἐπάνω πατριαρχῶν καὶ προφητῶν οἰκοδομεῖσθαι· ὃ ἀλλαγῶ ἐγκεντρισμὸν λέγει. Πρῶτος δὲ τοὺς ἀποστόλους τέθεικεν, εἰ καὶ ἔσχατοι τῷ χρόνῳ.

« Ὅντος ἀκρογωνιαίου αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ Ἰησοῦ. » Ὅ τὸ πᾶν συνέχων ἐστὶν ὁ Χριστός. Ὅ γὰρ ἀκρογωνιαίος καὶ τοὺς τοίχους συνέχει καὶ τοὺς θεμελίους. Καὶ ὅρα, ποτὲ μὲν αὐτὸν ἀνωθεν συσφιγγεῖν τὸ πᾶν λέγει, ἔνθα καὶ κεφαλὴν αὐτὸν ὀνομάζει· ποτὲ δὲ τὸ κάτωθεν, ὡς ἐπὶ τοῦ ἀκρογωνιαίου· ἀλλαγῶ δὲ καὶ θεμέλιον αὐτὸν φησὶν.

« Ἐν ᾧ πᾶσα ἡ οἰκοδομὴ συναρμολογούμενη, αὐξεῖ εἰς ναὸν ἅγιον ἐν Κυρίῳ. » Ἐν τῷ ἀκρογωνίῳ, φησὶ, λίθῳ, τουτέστι, τῷ Χριστῷ ¹³, πᾶσα ἡ οἰκοδομὴ, τουτέστι, πάντες οἱ πιστοὶ συναρμολογούμενοι καὶ ἐνούμενοι συμφυῶς καὶ ἀδιασπάτως, αὐξοῦσι καὶ ἀναπληροῦνται, ὥστε γενέσθαι ναὸς Θεοῦ. « Ἐνοικήσω » γὰρ, φησὶν, « ἐν αὐτοῖς, καὶ ἐμπεριπατήσω. » Καὶ κοινή γὰρ ἡ Ἐκκλησία, τὸ ἄθροισμα, φησὶ, πάντων τῶν πιστῶν, ναὸς Θεοῦ, καὶ ἕκαστος δὲ ἰδίᾳ. Τὸ δὲ, « Ἐν Κυρίῳ, » ἀντὶ τοῦ, διὰ τῆς τοῦ Κυρίου χάριτος, οὐ δι' ἡμετέρων πόνων ¹⁴. διὰ δὲ τοῦ εἰπεῖν, συναρμολογούμενοι, δείχνουσιν ὡς ¹⁵ οὐκ ἐστὶν ἄλλως συντεθῆναι ¹⁶ εἰς ναὸν Θεοῦ, εἰ μὴ καὶ τὸν βίον ἔχομεν οἰκειωτικῶς ἔχοντα πρὸς τὸν ἀκρογωνιαῖον.

« Ἐν ᾧ καὶ ὑμεῖς συνοικοδομεῖσθε εἰς κατοικήτηριον τοῦ Θεοῦ ἐν Πνεύματι. » Καὶ πάντες μὲν οἱ πιστοὶ ἐν τούτῳ συνοικοδομοῦνται, καὶ ὑμεῖς δὲ οἱ Ἐφέσιοι, ὥστε εἶναι κατοικήτηριον Θεοῦ ἐν Πνεύματι, τουτέστι διὰ τῆς τοῦ Πνεύματος συνεργείας ¹⁷. Ἡ πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῆς αἰσθητῆς οἰκοδομῆς εἶπε τὸ, « Ἐν Πνεύματι » ὡσανεὶ ἔλεγε· Κατοικήτηριον τοῦ Θεοῦ ¹⁸ πνευματικόν. Ἄρα οὖν μέχρι τῆς δευτέρας παρουσίας ἡ συνοικοδομησις αὕτη γίνεται διὰ τῶν ἐκάστοτε πιστευόντων.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

« Τούτου χάριν ἐγὼ Παῦλος ὁ δέσμιος Ἰησοῦ Χριστοῦ ὑπὲρ ὑμῶν τῶν ἔθνῶν. » Εἰπὼν τοῦ Χριστοῦ τὴν περὶ ἡμῶν κηδεμονίαν, ἐμβαίνει ¹⁹ λοιπὸν καὶ

¹² Rom. xi, 19. ¹³ Levit. xxvi, 11.

Variae lectiones.

¹² ἐνδείξει m. ¹³ τούτῳ. τῷ Χριστῷ, φησὶ ο. ¹⁴ πόνου. ¹⁵ ὅτι ο. ¹⁶ συντελεσθῆναι ο. ¹⁷ ἐνεργείας ο. ¹⁸ Χριστοῦ ο. ¹⁹ ἐκβαίνει ο.

PATROL. GR. CXXIV.

urbem conscripti sumus, quæ in caelis est, quæ perseverat, quam illi etiam desiderabant.

« Ac domestici Dei. » Quod illi per multos labores vix obtinuerunt, nos per gratiam invenimus, Deo donati, ac domestici facti. Ecce spes vocationis : in tali enim spe vocati sumus, ut talia etiam recipiamus.

VERS. 20. « Superædificati super fundamentum apostolorum et prophetarum. » Exiniam coadunationem gentium ad prophetas et apostolos significare volens, « Superædificati, » inquit : perinde ac si dicere vellet. Fundamentum positi sunt prophetae et apostoli, vos reliquam structuram complevistis, ut omnes vos efficiamini unum templum Dei : ejusmodi scilicet est illud, super prophetas et patriarchas ædificari, quod alibi insinuationem dicit. Primos autem apostolos posuit, etiamsi sint tempore novissimi ».

« Ipso summo angulari lapide existente Jesu Christo. » Qui omnia continet, est Christus. Ipse enim summus angularis lapis et parietes continet et fundamenta. Animadvertite hic quod nonnunquam ipsum superne cingere universum dicat, ubi et caput ipsum vocet : nonnunquam autem et infra, ut in angulari lapide : alibi autem et fundamentum ipsum vocat.

VERS. 21. « In quo omnis ædificatio constructa, crescit in templum sanctum in Domino. » In summo angulari lapide isto, Christo nimirum, omnis ædificatio, id est, omnes fideles constructi et uniti, congenite et inseparabiliter crescent et complentur, **386** ut fiant templum Dei. « Habitabo enim, » inquit, « in ipsis et inambulabo. » Nam et communiter Ecclesia, hoc est, collectio omnium fidelium, dicitur templum Dei, et unusquisque privatim, « In Domino » autem dixit, pro, Per gratiam Domini, non per nostros labores. Cum autem dicit, « constructi, » ostendit quod in templum Dei non aliter coalescere possimus, nisi et vitam vivamus quæ respondeat ipsi summo angulari lapidi.

VERS. 22. « In quo et vos coædificamini in habitaculum Dei in Spiritu. » Universi quidem fideles in hoc coædificantur, ac vos quoque Ephesii, ut sitis habitaculum Dei in Spiritu, hoc est, per Spiritus auxilium : vel ut sensibili structuræ opponeret, dixit, « In Spiritu. » Perinde ac si dicat, Dei habitaculum spirituale. Proinde ad secundum usque adventum hæc coædificatio fit per ubilibet credentes.

CAPUT III.

VERS. 1. « Hujus rei gratia ego Paulus vincetus Christi Jesu pro vobis gentibus. » Cum hactenus Christi erga nos curam indicasset, deinceps ad suam

quoque transit. Quia, inquit, Dominus meus talia erga nos exhibuit, necesse est ut ego quæ pro viribus potero, afferrem: vincetus igitur sum pro vobis. Nam licet ille crucifixus sit, ego tamen vincetus sum pro vobis. Dicens autem, « Pro vobis gentibus, » hoc indicavit, quod Non solum vos non execramur, verum etiam vincimur propter vos, et Christi vincetos nos ipsos nominamus, gloriæ id nobis ducentes.

VERS. 2. « Siquidem audivistis dispensationem gratiæ quæ data est mihi erga vos. » Vaticanium Dei ad Ananiam innuit: « Vas electionis mihi ille est, ut portet nomen meum coram gentibus P. » Revelationem quoque mysterii, eo quod ab hominibus illud non didicerit, gratiæ dispensationem vocat. Sic enim, inquit, dispensavit gratia Dei, ut cœlitus vocarer ego, utque excæcaret lumine suo me inobedientem, ut sic tandem obedirem. « Erga vos » autem, inquit, data est mihi gratia. Ipse namque dixit mihi, « Ad gentes longinquas emanabam te. » Proinde gratiæ hoc totum est, et nihil ego mearum virium attuli.

VERS. 3. « Quoniam secundum revelationem notum fecit mihi mysterium. » Ecce, gratiæ opus est mysterii revelatio. Mysterium est enim revera, gentes ad majorem, quam Judæorum sit, honorem a summa vilitate reducere.

« Sicut supra scripsi in brevi. » De quibus 387 supra locutus est, dicit quod vocatæ sint gentes quæ longe erant; quodque ædificati sint supra patriarchas, et quæcunque sunt hujusmodi. « In brevi » autem, pro, paucis, dixit.

VERS. 4. « Juxta quod potestis legentes intelligere cognitionem meam in mysterio Christi. » Scripsi, inquit, non quantum oportebat, sed secundum vires vestras et captum vestrum. Ex quibus potestis intelligere cognitionem meam quæ mihi est in mysterio Christi, hoc est, quomodo cognoverim et intellexerim mysterium Christi, quod sedet a dextris, quod nos etiam consedere fecerit, quod in seipso condiderit utrosque in unum novum hominem, et quæcunque alia ad mysterium pertinent. Agnosceitis igitur dignitatem cognitionis inæ, quoniam tanta patefecerit mihi Deus. Nam quod hoc magnum honoris sit, audi: « Non fecit sic, » inquit, « omni genti », quoniam justificationes et judicia sua manifestavit Israeli. »

VERS. 5. « Quod aliis generationibus non est cognitum filiis hominum, sicut nunc revelatum est sanctis ejus apostolis atque prophetis in Spiritu. » Quid igitur? Non norant propheta? Ecqui Christus inquit: « Moses et Propheta de me scripserunt? » Et, « Scrutamini Scripturas, illæ namque sunt quæ testimonium perhibent de me? » Primum quidem hoc nunc Paulus ait, quod omnibus hominibus non fuerit revelatum: addidit enim, « Quod in aliis

A ἐπὶ τὴν αὐτοῦ. Καὶ ἐπειδὴ, φησὶν, ὁ Δεσπότης μου τοιαῦτα ἐπεδείξατο εἰς ἡμᾶς, ἀνάγκη καὶ τὰ κατὰ δύναμιν εἰσενεγκεῖν. Δέσμιος οὖν εἰμι ὑπὲρ ὑμῶν. Εἰ γὰρ ἐκεῖνος ἐσταυρώθη, ἐγὼ γοῦν δέδεμαι ὑπὲρ ὑμῶν. Εἰπὼν δὲ, « Τῶν ἐθνῶν, » τοῦτο ἐπέφηεν, ὅτι οὐ μόνον ὑμᾶς οὐ βδελυττόμεθα, ἀλλὰ καὶ δεσμοίμεθα δι' ὑμᾶς, καὶ Χριστοῦ δεσμίους αὐτοῦ; ἀνομάζομεν σεμνυνόμενοι.

« Εἰ γε ἠκούσατε τὴν οἰκονομίαν τῆς χάριτος τῆς δοθείσης μοι εἰς ὑμᾶς. » Τὴν πρόρρησιν αἰνέτιται τοῦ Θεοῦ τὴν πρὸς τὸν Ἀνανίαν, ὅτι « Σκευὸς ἐκλογῆς μοι ἔσται, τοῦ βαστάσαι τὸ ἐνομά μου ἐνώπιον ἐθνῶν. » Καὶ τὴν ἀποκάλυψιν δὲ τοῦ μυστηρίου, ὅτι οὐ παρὰ ἀνθρώπων ἐμαθεν αὐτὸ, οἰκονομίαν χάριτος λέγει. Οὕτω γὰρ ἐκονόμησεν ἡ χάρις, φησὶ, τοῦ Θεοῦ. Βλῶθέν με κληθῆναι, καὶ πηρωθῆναι τῷ φωτὶ ἐμὲ τὸν ἀπειθῆ, ἵνα οὕτω γοῦν πεισθῶ. Εἰς ὑμᾶς δὲ, φησὶν, ἐδόθη μοι ἡ χάρις. Αὐτὸς γὰρ μοι εἶπεν, ὅτι « Εἰς ἔθνη μακρὰν ἐγὼ ἀποστελῶ σε. » Ὅτε τῆς χάριτος τὸ πᾶν, καὶ οὐδὲν αὐτὸς εἰσήνεκα.

« Ὅτι κατὰ ἀποκάλυψιν ἐγνώρισέ μοι τὸ μυστήριον. » Ἰδοὺ τῆς χάριτος τὸ ἔργον, ἡ τοῦ μυστηρίου ἀποκάλυψις. Μυστήριον γὰρ ὡς ἀληθῶς, τὸ τὰ ἔθνη εἰς μελίσσον τῶν Ἰουδαίων τιμὴν ἀναγαγεῖν ἀπὸ τῆς ἄκρας εὐταλείας.

« Καθὼς προέγραψα ἐν ὀλίγῳ. » Περί ὧν εἶπεν ἀνωτέρω, λέγει ὅτι ἐκλήθη τὰ ἔθνη ὄντα μακρὰν· ὅτι ἐπικυδομήθη τοῖς πατριάρχαις, καὶ ὅσα τοιαῦτα. C « Ἐν ὀλίγῳ » δὲ, ἀντὶ τοῦ, διὰ ³⁰ βραχείων.

« Πρὸς δὲ δύνασθε ἀναγινώσκοντες νοῆσαι τὴν σύνεσίν μου ἐν τῷ μυστηρίῳ τοῦ Χριστοῦ. » Ἐγραψα, φησὶν, οὐχ ὅσον ἔρηψν, ἀλλὰ πρὸς τὴν δύναμιν ὑμῶν, καὶ ὅσα χωρεῖτε· ἐξ ὧν δύνασθε χωρῆσαι καὶ νοῆσαι τὴν σύνεσίν μου, τὴν ἐν τῷ μυστηρίῳ τοῦ Χριστοῦ, τουτέστι, Πῶς συνῆκα τὸ μυστήριον τοῦ Χριστοῦ, εἶπουν, Ἐνόησα ὅτι κἀθηται ἐκ δεξιῶν, ὅτι καὶ ἡμᾶς συνεκάθισεν· ὅτι ἐν αὐτῷ ἔκτισεν ἀμφοτέρους εἰς ἓνα καὶ ἓν ἄνθρωπον, καὶ ὅσα τοῦ μυστηρίου. Γνώσεσθε οὖν τὸ ἀξίωμα τῆς συνέσεώς μου, ἐξ ὧν τηλικαυτὰ μοι ἐγνώρισεν ὁ Θεός. Ὅτι γὰρ μεγάλης ³¹ τιμῆς τοῦτο, ἀκούε· Οὐκ ἐποίησεν οὕτω, φησὶ, « παντὶ ἔθνει ³², » ὅτι δικαιώματα καὶ κρίματα αὐτοῦ ἐγνώρισεν τῷ Ἰσραὴλ. D

« Ὁ ἐτέραις γενεαῖς οὐκ ἐγνώρισθη τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων, ὡς νῦν ἀπεκαλύφθη τοῖς ἀγίοις αὐτοῦ ἀποστόλοις καὶ προφήταις ἐν Πνεύματι. » Τί οὖν; οὐκ ἤδεσαν οἱ προφῆται; καὶ πῶς φησὶν ὁ Χριστός, ὅτι « Μωϋσῆς καὶ οἱ προφῆται περὶ ἐμοῦ ἔγραψαν; » καὶ, « Ἐρευνᾶτε τὰς Γραφὰς· ἐκεῖνα γὰρ εἰσὶν αἱ μαρτυροῦσαι περὶ ἐμοῦ; » Πρῶτον μὲν οὖν τοῦτο φησὶν ὁ Παῦλος, ὅτι πᾶσιν ἀνθρώποις οὐκ ἀπεκαλύφθη· προσέθηκε γὰρ· « Ὁ ἐτέραις γενεαῖς οὐκ

P Act. ix, 13.

q Act. xxii, 21.

r Psal. cxlvii, 8.

s Ibid. 20.

t Joan. v, 29.

Variæ lectiones.

³⁰ κατὰ ο. ³¹ καὶ ὅτι μεγ. ο. ³² πάντα ἔθνη ο.

γνωρίσθη τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων. » Ἐπειτα καὶ ἄ generationibus non est patefactum filiis hominum. » Deinde et quod ad hunc modum ne prophetis quidem cognitum fuerit, æque ac nunc per res ipsas patefactum est apostolis et Novi Testamenti prophetis per Spiritum sanctum. Nisi enim Spiritus docuisset Petrum, Cornelium, qui ex gentibus erat, cum suis non suscepisset²⁴. Observa autem quod de circumcissione nihil, de gentibus vero revelationem faciat Spiritus. Res enim ardua erat et magna, gentes exsecratas ad Evangelium admitti; atque veteres adeo exacte mysterium hoc non noverunt, quandoquidem et Petrus, qui tantus erat, hac de re Spiritus institutione indiguerit.

« Εἶναι τὰ ἔθνη συγκληρονόμα καὶ σύσσωμα, καὶ συμμέτοχα τῆς ἐπαγγελίας αὐτοῦ, ἐν τῷ Χριστῷ, διὰ τοῦ Εὐαγγελίου. » Τοῦτ' ἔστι τὸ μυστήριον, τὸ εἶναι τὰ ἔθνη συγκληρονόμα τῷ Ἰσραὴλ τῆς ἐπαγγελίας καὶ συμμέτοχα. Μετεῖχον γὰρ οἱ Ἰσραηλίται τῆς ἐπαγγελίας, ὡς ἔθνος ἅγιον· μετέσχον ταύτης σὺν αὐτοῖς καὶ οἱ τῶς ἀκάθαρτοι ἔθνη· ἀλλὰ πῶς; « Ἐν τῷ Χριστῷ » τούτεστι, διὰ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως, ἥτις διὰ τοῦ Εὐαγγελίου αὐτοῖς προσεγγέγονεν. Οὐκ ἠρκέσθη δὲ, « Συγκληρονόμα καὶ συμμέτοχα » εἰπὼν, ἀλλ' ἵνα δηλώσῃ τὴν πολλὴν ἐγγύτητα καὶ ἔνωσιν, « Σύσσωμα, » εἶπεν. Ἐν γὰρ σώμα γεγόνασιν οἱ ἔθνη πρὸς τοὺς Ἰσραηλίτας ἁγίους, καὶ κεφαλῇ τῷ Χριστῷ συγκαταούμενον.

« Οὐ ἐγενόμην διάκονος, κατὰ τὴν δωρεάν τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ, τὴν δοθεῖσάν μοι κατὰ τὴν ἐνέργειαν τῆς δυνάμεως αὐτοῦ. » Τοῦ Εὐαγγελίου ἐγενόμην διάκονος, καὶ δέσμιός εἰμι ἕνεκεν τούτου· ἀλλ' οὐκ ἐμὴ ἡ ἐνέργεια, ἀλλὰ δωρεὰ ἐστὶ τούτου τῆς θείας χάριτος, ἥτις ἐδόθη μοι, οὐχ ἀπλῶς, οὐδὲ μικρολόγως, ἀλλὰ δυνατῶς καὶ φιλοτιμῶς, καὶ ὡς ἂν ἐνεργήσειεν²⁵ ὁ δυνατὸς Θεός. « Ἡ, ὅτι Ἐδωρήσατό μοι τὴν διακονίαν, ἐνέθηκε δέ μοι καὶ δύναμις. » Οὐ γὰρ ἤρκει τὸ ἀξίωμα, εἰ μὴ καὶ δύναμις προσετέθη. Τρία γὰρ ἡμᾶς δεῖ συνεισφέρειν εἰς τὴν διακονίαν, ψυχὴν φιλοκίνδυνον, σοφίαν καὶ σύνεσιν, καὶ βίον ἄληπτον· τὸν δὲ Θεὸν δύναμις διδόναι, δι' ἧς; ταῦτα πάντα ἔμπρακτα ἔσται.

« Ἐμοὶ τῷ ἐλαχιστοτέρῳ πάντων τῶν ἁγίων ἐδόθη ἡ χάρις αὕτη. » Ἐπειδὴ μέλλει λέγειν τὸ μέγεθος τῆς θείας χάριτος, ἴδε τί ταπεινοφρονῶν περὶ ἑαυτοῦ λέγει. Μετὰ γὰρ τὰ τοσαῦτα κατορθώματα ἐλαχιστότερον ἑαυτὸν καλεῖ²⁶, οὐ τῶν ἀποστόλων, ἀλλὰ πάντων τῶν ἁγίων, τούτεστι, τῶν πιστῶν. Τοῦτο δὲ μείζον, ὅσον γε εἰς ταπεινοφροσύνης²⁷ λόγον, τοῦ, « Οὐκ εἰμι ἱκανὸς καλεῖσθαι²⁸ ἀπόστολος. »

« Ἐν τοῖς ἔθνεσιν εὐαγγελισασθαι τὸν ἀνεξιχνίαστον πλοῦτον τοῦ Χριστοῦ. » Ποῖα χάρις, φησὶν, ἐδόθη μοι; « Τὸ ἐν τοῖς ἔθνεσιν εὐαγγελισασθαι. » οἱ μὲν γὰρ ἄλλοι εἰς τὴν περιτομήν, αὐτὸς δὲ εἰς τὰ ἔθνη. Ὡστε χάριτος ἐδεῖτο τὸ τὸν ἐλαχιστότερον τὰ

generationibus non est patefactum filiis hominum. » Deinde et quod ad hunc modum ne prophetis quidem cognitum fuerit, æque ac nunc per res ipsas patefactum est apostolis et Novi Testamenti prophetis per Spiritum sanctum. Nisi enim Spiritus docuisset Petrum, Cornelium, qui ex gentibus erat, cum suis non suscepisset²⁴. Observa autem quod de circumcissione nihil, de gentibus vero revelationem faciat Spiritus. Res enim ardua erat et magna, gentes exsecratas ad Evangelium admitti; atque veteres adeo exacte mysterium hoc non noverunt, quandoquidem et Petrus, qui tantus erat, hac de re Spiritus institutione indiguerit.

VERS. 6. « Gentes esse cohæredes, et concorporales, et participes promissionis ejus in Christo per Evangelium. » Hoc est mysterium, gentes esse cohæredes promissionis Israeli factæ, simulque participes. Erant enim participes promissionis Israelitæ, seu gens sancta. Et gentes hactenus impetræ hujus una cum ipsis participes fuerunt. At qua ratione? « In Christo, » hoc est, per fidem in Christum, quæ per Evangelium ipsis obtigit. Nec satis illi fuit dicere, Cohæredes, simulque participes: verum ut indicet magnam propinquitatem et unionem, « Corporales » **388** etiam dixit. Unum enim corpus facti sunt ethnici cum Israelitis sanctis, sub uno capite Christo contentum.

VERS. 7. « Cujus factus sum minister per donum gratiæ Dei, quod datum est mihi secundum operationem potentiæ ejus. » Evangelii factus sum minister, et vincus sum ipsius gratia: verum non meum opus est isthuc, sed donum divinæ gratiæ, quæ data est mihi, non simpliciter, neque perparce, sed potenter et liberaliter, ac tanquam jam operetur Deus. Vel, quandoquidem donavit mihi Deus hocce ministerium, largitus est pariter mihi potentiam. Nam non satis fuisset auctoritas, nisi adjecta esset potentia. Tria oportet nos afferre et contribuere ad ministerium, animam periculorum amantem, sapientiam et intellectum, vitamque inculpata. Deum autem virtutem dare, per quam hæc omnia efficacia sint.

VERS. 8. « Mihi minimo omnium sanctorum data est gratia hæc. » Quia verba facturus est de gratiæ Dei amplitudine, vide quanta modestia de se ipse loquitur. Post enim tot præclara facinora, seipsum minimum appellat, non apostolorum, sed omnium sanctorum, hoc est, fidelium. Hoc autem, si modestiam spectes, majus est illo, « Non sum dignus vocari apostolus ». »

« In gentibus evangelizare impervestigabiles divitiæ Christi. » Qualis, inquit, gratia data est mihi? Ut in gentibus prædicem Evangelium. Alii enim circumcissioni, ipse vero gentibus Evangelium annuntiabat. Proinde gratia indigebat, cum minori majora

²⁴ Act. x, 3. ²⁵ I Cor. xv, 9.

Variæ lectiones.

²⁶ ἐνήργησε ο. ²⁷ ἀποκαλεῖ ο. ²⁸ μετριωφροσύνης ο. ²⁹ κληθῆναι ο.

credentur. Cum enim ipsi injunctum esset ut inferiores et peiores ad Christum converteret, per hoc ipsum magnus efficitur, qui parvus videbatur; gratiæ igitur id opus est. Si autem impervestigabiles sunt divitiæ ipsius postquam nobis apparuit, quanto magis essentia ejus? Quomodo igitur Eunomius se istam comprehendisse jactabat?

VERS. 9. « Et illuminare omnes, quæ sit dispensatio mysterii absconditi a sæculis in Deo. » Quod gentes quidem vocandæ erant, noverant fortasse per Spiritum cum prophetæ, tum angeli: quod vero ad tanta bona, et ad sedendum super thronum Dei, quis, quæso, hoc expectasset? Eam ob rem « mysterium » hoc vocat, « in Deo absconditum a sæculis, » hoc est, antea et a principio: non enim recens est hæc dispensatio, et ipsi soli cognita.

« Qui omnia creavit per Jesum Christum. » Pulchre creationis meminit. Qui enim omnia condidit, Deus, inquit, est per Christum, « Sine ipso enim, » inquit, « factum est nihil: » et hoc per ipsum revelat.

389 VERS. 10. « Ut innotescat nunc principatibus et potestatibus in cælestibus per Ecclesiam multiformis sapientia Dei. » Neque superiores principatus et potestates, neque inferiores norant mysterium gloriæ gentium. Etenim angeli et archangeli hoc tantum modo compertum habebant, quod Israel esset pars Domini, adeoque populus ipsius. Gabriel porro hoc tantum norat, quod servaturus esset populum suum a peccatis suis. Quod autem gentes tantum honorem consequerentur, nunc norunt et supernæ potentiæ et infernæ, per Ecclesiam, hoc est, per beneficia quæ nobis sunt collata. Nam nostra beneficia magistri sunt iis sapientiæ Dei. Non autem illam simpliciter variam dicit, sed, multiformem, sive admodum variam, artificium ejus atque incomprehensibilitatem significans. Gregorius autem Nysenus, Ante incarnationem, inquit, simplicem norant cælestes virtutes sapientiam Dei, nempe, quod omnia sola sua voluntate condiderit, deprehendebant eum esse potentem, quodque omnia conservaret sapientii gubernatione: ac sapientem curatorem, qui prospiceret rebus, agnoscebant: nihilque in his varium est, hoc est, ut aliud quidem esset, aliud vero eliceret. Incarnato autem Verbo Dei, per contraria transacta sunt contraria, per mortem vita, per imbecillitatem potentia, per contumeliam gloria, per omnia vilia et abjecta Deo digna et præclara. Hanc ad rationem multiformis sapientia et potentia Dei cælestibus virtutibus nunc cognita est. Quando enim nos didicimus, tum et illæ per nos agnoverunt, ac videntes quantis bonis nem sunt productæ.

VERS. 11. « Secundum præfinitionem sæculorum

x Joan. 1, 3.

Variaë lectiones.

¹⁷ πολλῶ ο. ¹⁸ εἰς ο. ¹⁹ πρὸ ο. ²⁰ ἀπλῶς ο. ²¹ Ἰσ. καὶ ἔτι διειτ. ο. ²² σοφίαν ο.

A μεῖζω πιστευθῆναί. Ὁ γὰρ τοὺς χειρόνας ἐπιστρέφειν ταχθεῖς, κατὰ τοῦτο αὐτὸ μέγας γίνεται, καὶ μικρὸς ἦν [f. ἦ]. Χάριτος οὖν τὸ πρῶγμα. Εἰ δὲ ἀνεξιχνίαστος ὁ πλοῦτος αὐτοῦ καὶ μετὰ τὸ φανῆναι, πῶς ²⁷ μᾶλλον ἡ οὐσία; Πῶς τοίνυν Εὐνόμιος τούτην καταλαβεῖν ἐκόμπαζε;

« Καὶ φωτίσαι πάντας, τίς ἡ οἰκονομία τοῦ μυστηρίου τοῦ ἀποκεκρυμμένου ἀπὸ τῶν αἰώνων ἐν τῷ Θεῷ. » Ὅτι μὲν γὰρ κληθήσονται τὰ ἔθνη, ἤδυσαν ἰσως διὰ τοῦ Πνεύματος; καὶ οἱ προφηταὶ καὶ οἱ ἄγγελοι ὅτι δὲ ἐπὶ τοιούτοις, καὶ ὥστε ἐπὶ ²⁸ τὸν θρόνον καθίσει τὸν τοῦ Θεοῦ, τοῦτο τίς ἂν προσεδόκῃσε; Διὰ τοῦτο μυστήριον αὐτὸ καλεῖ ἐν τῷ Θεῷ ἀποκεκρυμμένον ἀπὸ ²⁹ τῶν αἰώνων· τουτέστιν, ἀνοθεν καὶ ἐξ ἀρχῆς. Οὐ γὰρ πρόσφατος ἐστὶν ἡ οἰκονομία αὕτη, καὶ αὐτῷ μόνῳ γινωσκομένη.

« Τῷ τὰ πάντα κτίσαντι διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Καλῶς κτίσεως ἐμνημόνευσεν· ὁ γὰρ τὰ πάντα κτίσας, Θεός, φησὶ, διὰ τοῦ Χριστοῦ. « Χωρὶς γὰρ αὐτοῦ, » φησὶ, « γέγονεν οὐδὲ ἓν. » καὶ τοῦτο δι' αὐτοῦ ἀποκαλύπτει.

« Ἴνα γνωρισθῇ νῦν ταῖς ἀρχαῖς καὶ ταῖς ἐξουσίαις ἐν τοῖς ἐπουρανίοις διὰ τῆς Ἐκκλησίας ἡ πολυποίκιλος σοφία τοῦ Θεοῦ. » Οὔτε αἱ ἀνω ἀρχαὶ καὶ ἐξουσίαι, οὔτε αἱ κάτω ἤδυσαν τὸ μυστήριον τῆς δόξης τῶν ἐθνικῶν. Καὶ γὰρ καὶ ἄγγελοι καὶ ἀρχάγγελοι τοῦτο μόνον ἤδυσαν, ὅτι ὁ Ἰσραὴλ ἦν μερὶς Κυρίου, καὶ λαὸς αὐτοῦ. Καὶ ὁ Γαβριὴλ δὲ τοῦτο μόνον ἐγίνωσκεν, ὅτι σώσει τὸν λαὸν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἀμαρτιῶν αὐτῶν. Ὅτι δὲ καὶ οἱ ἐθνικοὶ τηλικαύτης τιμῆς τεύξονται, νῦν ἐγνώσαν καὶ αἱ ἀνω δυνάμεις καὶ αἱ κάτω, διὰ τῆς Ἐκκλησίας, τουτέστι, διὰ τῶν εἰς ἡμᾶς γενομένων. Αἱ γὰρ εἰς ἡμᾶς εὐεργεταί, διδάσκαλοι αὐτοῖς ἐγένοντο τῆς σοφίας τοῦ Θεοῦ. Οὐχ ἀπλῶς δὲ ποικίλην αὕτην φησιν, ἀλλὰ πολυποίκιλον, τὸ πάντεχρον αὐτῆς δηλῶν καὶ ἀκατανόητον. Ὁ δὲ Νύσσης, Γρηγόριος, Πρὸ μὲν τῆς ἐνανθρωπήσεως, φησιν, ἀπλῆν ³⁰ ἐγίνωσκον αἱ οὐράνιοι δυνάμεις τὴν σοφίαν τοῦ Θεοῦ, οἶον, ἐδημιούργησε τὰ πάντα θελήσει μόνῃ, καὶ κατενόουν αὐτὸν δυνατὸν, διετήρει ³¹ τὰ πάντα τῇ σοφίᾳ διοικήσει, καὶ προνοητὴν σοφὸν ³² ἐπεγίνωσκον· καὶ οὐδὲν ἐν τοῦτοις ποικίλον· τουτέστιν, ἄλλο μὲν ἐν, ἄλλο δὲ ἀπογεννῶν.

D Σαρκωθέντος δὲ τοῦ Θεοῦ Λόγου, διὰ τῶν ἐναντιῶν τὰ ἐναντία κατωρθώθη, διὰ θανάτου ζωῆ, δι' ἀσθενείας δυνάμεις, δι' ἀτιμίας δόξα, διὰ πάντων τῶν εὐτελῶν τὰ θεοπερεπῆ. Οὕτως οὖν πολυποίκιλος ἐγνώσθη ἡ σοφία καὶ ἡ δύναμις τοῦ Θεοῦ ταῖς οὐράνιοις δυνάμεσι νῦν. Ὅτε γὰρ ἡμεῖς ἐμάθομεν, τότε κακεῖναι δι' ἡμῶν, ὀρώσαι τὴν Ἐκκλησίαν τίνων ἰξιώθη, καὶ δι' αὐτῆς εἰς γινώσιν ὀδηγούμεναι.

Ecclesia sit donata, per ipsam etiam ad cognitionem

« Κατὰ πρόθεσιν τῶν αἰώνων, ἦν ἐποίησεν ἔν

Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν. Ἔτι μὲν ἐγνώσθη, φησὶν, ἡ σοφία τῶν περὶ ἡμᾶς γενομένων, πλὴν ἀνωθεν ἦν προωρισμένη. « Κατὰ πρόθεσιν » γάρ, φησὶ, « τῶν αἰώνων »· τούτεστι, κατὰ πρόβουλον τῶν μελλόντων αἰώνων. Ἦδει γὰρ ὁ Θεὸς τὰ ἐσόμενα, καὶ οὕτως ὤρισεν. Τὸ δὲ, « Ἦν ἐποίησεν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, » νοεῖται μὲν περὶ τῆς σοφίας, ἥτοι τῆς οἰκονομίας ἣν ἐποίησεν ὁ Πατὴρ διὰ τοῦ Υἱοῦ. Ὁ δὲ Χρυσόστομος, « Ἦν ἐποίησεν, » ἀναγνούς, « Ἦν ἐποίησεν αἰώνων, φησὶν, ὁ Θεὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ.

« Ἐν ᾧ ἔχομεν τὴν παρῴρησιαν καὶ τὴν προσαγωγὴν, ἐν πεποιθήσει διὰ τῆς πίστεως αὐτοῦ. » Ὅτι διὰ τοῦ Χριστοῦ τὸ πᾶν γέγονε, δῆλον, φησὶν, ἐξ ὧν αὐτὸς ἐστὶν ὁ προσαγωγὸν ἡμᾶς. Πλὴν οὐχ ὡς αἰχμάλωτοι προσήχθημεν, οὐδ' ὡς ἡμαρτηκότες, ἀλλὰ παρῴρησιαν ἔχομεν· οὐχ ἀπλῶς³⁵, ἀλλὰ μετὰ τοῦ πεποιθέναι καὶ θαρρῆν. Πόθεν δὲ ταῦτα ἡμῖν; διὰ τῆς πίστεως, φησὶν· αὕτη γὰρ λύσασα τὰ ἁμαρτήματα, παρῴρησιαν καὶ θάρρος ἡμῖν ἐνέθηκε.

« Διὸ αἰτοῦμαι μὴ ἐκκακεῖν ἐν ταῖς θλίψεσι μου ὑπερ ὑμῶν, ἥτις ἐστὶ δόξα ὑμῶν. » Διὰ τοῦτο, φησὶ. Ποῖον; Διότι μέγα τὸ μυστήριον τῆς κλήσεως ὑμῶν, καὶ μέγαλα ἔνεπιστεύθη ἐγὼ, ὥστε κηρύττειν ὑμῖν, καὶ ἀνάγκη ἐστὶ δεδέσθαι με, καὶ πάσχειν κακῶς παρὰ τῶν μὴ συνιέντων τὸ μυστήριον, ἀλλὰ ἀντιλεγόντων· αἰτοῦμαι ὑμᾶς ἵνα μὴ ἐκκακῆτε· τούτεστι, ταράσσησθε καὶ θορυβήσθε, ὡς παραλόγου τινὸς γενομένου. Δόξα γὰρ ὑμῶν μέλλον τούτῳ ἐστὶν, οἷοι οὕτως ἠγαπήσεν ὑμᾶς³⁶ ὁ Θεός, ὥστε οὐ μόνον τὸν Υἱὸν αὐτοῦ δοῦναι ὑπὲρ ὑμῶν, ἀλλὰ καὶ ἡμᾶς τοῖς δούλοις αὐτοῦ διὰ τὴν ὑμετέραν ὠφέλειαν εἰς κινδύνους ἐκδιδόναι καὶ δεσμά. Εἰ δὲ αἱ ἐμαὶ θλίψεις δόξα ὑμῶν, πολλῶν μᾶλλον διὰ τῶν ὑμετέρων δοξασθήσεσθε. Ὡστε μὴδὲ ὅταν αὐτοὶ θλίβησθε, ἐκκακεῖτε.

« Τοῦτου χάριν κάμπτω τὰ γόνατά μου πρὸς τὸν Πατέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐξ οὗ πᾶσα πατριὰ ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς ὀνομάζεται. » Ἐπειδὴ οὕτως ἠγαπήθητε, καὶ ἀκατάληπτά εἰσι τὰ ἀγαθὰ ὧν ἐτύχετε καὶ τεύξεσθε· εὐχομαι, φησὶν, ἵνα δοθῇ ὑμῖν χάρις ἐνοικήσαντος ὑμῖν τοῦ Χριστοῦ, καταλαβεῖν αὐτὰ³⁶, καὶ γινῶναι πῶς ἠγαπήθητε. Τὴν δὲ μετὰ κατανύξεως δέησιν ἐσήμανε διὰ τοῦ, « Κάμπτω τὰ γόνατά μου. » Ἐκ τοῦ ἄνω δὲ Πατρὸς « πᾶσα, » φησὶ, « πατριὰ. » — « ἐπὶ τῆς γῆς » μὲν τὰς γενεὰς ὀνομάζων πατριὰς, ἀπὸ τοῦ τῶν πατέρων ὀνόματος οὕτω καλουμένας· « ἐν οὐρανῷ » δὲ, ἐπεὶ ἐκεῖ οὐδεὶς ἐξ οὐδενὸς γεννᾶται, πατριὰς τὰ συστήματα λέγει³⁷· τούτεστι, καὶ τὰς ἄνω καὶ τὰς κάτω φυλάς αὐτὸς ἐποίησε, καὶ ἀπ' αὐτοῦ ὀνομαζόμενοι πατέρες.

« Ἴνα δῶν ὑμῖν κατὰ τὸν πλοῦτον τῆς δόξης αὐτοῦ, δυνάμει κραταιωθῆναι διὰ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ ἐν τῶν ἑσω ἀνθρώπων· κατοικήσαι τὸν Χριστὸν διὰ

A quam fecit in Christo Jesu Domino nostro. » Jam nunc quidem cognita est, inquit, sapientia eorum quæ nobis obigerunt : attamen jam olim antea erant prædestinata. Nam « hoc est, secundum præfinitionem, » inquit, « sæculorum, » hoc est, secundum præscientiam sæculorum futurorum. Norat enim Deus quæ ventura essent, et sic definivit atque decrevit. Quod autem ait, « Quam fecit in Christo Jesu, » intelligitur de sapientia sive dispensatione quam fecit Pater per Filium. Chrysostomus autem, « Quæ fecit » legens, Quæ fecit, inquit, sæcula Deus per Filium.

VERS. 12. « In quo habemus fiduciam et accessum in confidentia per fidem ejus. » Quod per Christum omnia facta sint, hinc est perspicuum, quod ipse est qui adducit nos. Atqui non ut captivi adducti sumus, neque veluti peccatores, sed libertatem habemus : neque eam simplicem, sed cum confidentia et fiducia. Unde vero hæc nobis bona ? Per fidem, inquit : hæc enim peccata solvens, **390** libertatem nobis et fiduciam imposuit.

VERS. 13. « Propter hoc peto, ut non deficiatis in afflictionibus meis pro vobis, quæ est gloria vestra. » Propter hoc, inquit. Quale hoc ? Quod ingens sit mysterium vocationis vestræ, et quod magna mihi credita sunt ut prædicem vobis, ac necesse est me vincum esse, et affligi ab iis qui non intelligunt mysterium hoc, sed ei contradicunt ; rogo vos, ut non deficiatis, hoc est, turbemini tumultuemini, ceu res quæpiam præter opinionem contigerit. In gloriam enim hoc vestram potius cedit, quod ita vos dilexit Deus, ut nedum Filium suum pro vobis daret, verum etiam nos servos suos vestræ commoditatis gratia in pericula et vincula conjiceret. Quod si meæ afflictiones gloria vestra est, multo magis per vestras glorificabimini. Quare neque quando ipsi affigamini, deficiatis.

VERS. 14, 15. « Hujus rei gratia flecto genua mea ad Patrem Domini nostri Jesu Christi. Ex quo omnis paternitas in cælo et in terra nominatur. » Quandoquidem adeo dilecti estis, et incomprehensibilia sunt bona quæ nacti estis et nanciscemini, Oro, inquit, ut detur vobis gratia commorantis in vobis Christi, ut comprehendatis ea, sciatisque quantum dilecti sitis. Precationem autem cum compunctione significavit, cum dicit, « Flecto genua mea. » Ex superno autem Patre « omnis » est, inquit, « paternitas : » — « super terram » quidem generationes et familias nominans πατριὰς, a patrum nomine sic appellatas : « in cælis autem, » quia illic nemo ex quopiam nascitur, paternitates sive familias ipsos ordines et choros dicit : hoc est, cum superiores tum inferiores ipse tribus fecit, et ab ipso sunt qui nominantur patres.

VERS. 16, 17. « Ut det vobis secundum divitias gloriæ suæ, virtute corroborari per Spiritum suum in interiori homine : ut habitet Christus per fidem

Variæ lectiones.

³⁵ πρὸς ο. ³⁶ καὶ ταύτην οὐχ ἀπλῶς η. ³⁷ ἐποίησεν ἡμᾶς ο. ³⁸ αὐτὸν ο. ³⁹ λέγων ο.

in cordibus vestris : in charitate radicati et fundati. » Equid oro pro vobis ? Ut det vobis, cui dives et glorificari volens, adversus tentationes corroborari, ut non turbemini ab hisce, ac transferamini alio. Porro non contentus dicere, « Corroborari, » adjecit, « In potentia : » ex abundantanti enim precatur eis bona. Quomodo autem corroborari ? « Per Spiritum ejus : » ipse namque est qui robur præbet. Sicut et Isaias, « Spiritum roboris » dicit. Et non solum ut confortemini, verum etiam quod majus est et abundantius, « ut et Christus inhabitet interiori hominem » vestrum : hoc est, « In cordibus vestris, » non superficie tenus, sed in profundo. Quanam ratione ? Per fidem. Nam in cordibus fidelium habitat Christus, **391** cum Patre veniens, et mansionem in illis faciens, quemadmodum prædixit. Hæc autem assequemini, radicati in dilectione ejus, si nec transferamini nec turbemini. Vel igitur duo eis divinitus dari precatur, et confortari per Spiritum, et Christum commemorari in cordibus ipsorum : vel, Ut confortemini, inquit, et idonei efficiamini ut Christus habitet in Interiore homine vestro.

VERS. 18. « Ut possitis comprehendere cum omnibus sanctis, quæ sit latitudo, et longitudo, et profunditas, et sublimitas. » Quod principio precatus est, ut detur eis Spiritus sapientiæ et revelationis ut sciant quæ sit spes vocationis et cætera, idem et nunc ait : « Ut possitis comprehendere cum omnibus » fidelibus mysterium pro vobis dispensatum : quod adeo magnum est, ut quoquoque in omnes sit extensus partes. Unde et corporalibus ipse descripsit figuris, comprehendens cum superna, tum inferna atque transversa. Dixi quidem et ego, inquit, de hisce, verum non possunt hæc per meos sermones satis commode disci, sed per Spiritum sanctum : nec poteritis hæc aliter comprehendere, nisi corroboremur per Spiritum. Est enim multo robore opus, ac nisi inhabitet in vobis Christus, nihil efficere poterimus. Gregorius autem Nyssenus per latitudinem, longitudinem, profunditatem, et altitudinem, crucem significari dicit ; atque adeo Apostolum Ephesiis precari, ut possint comprehendere crucis mysterium. Universa enim dispensatio in hoc continetur, atque in hac ipsa omnium maxime tremenda est crux, ex qua charitas Dei maxime demonstratur, quemadmodum ipse Dominus dicit *. Propterea et Paulus de dilectione infert :

VERS. 19. « Scire etiam super eminentem scientiæ charitatem Christi. » Ut possitis, inquit, cognoscere

γ Joan. xiv, 23. * Joan. xv, 12.

Variæ lectiones.

³⁹ προσίπει ο. ⁴⁰ λαβείν ο. ⁴¹ Ισ. δυνήθειτε ο.

(a) Textus hic plane perturbatus est. Rectius se habet lectio codicis S Marci, ὑπὸ τούτων, καὶ παρέρχεται, οὐκ ἀρκεσθεὶς δὲ τῷ κραταιωθῆναι,

Α τῆς πίστεως ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν, ἐν ἀγάπῃ ἐρριζωμένοι καὶ τεθεμελιωμένοι. » Τί εὐχομαι ὑμῖν ; « ἵνα δῶῃ ὑμῖν, » ὡς πλούσιος καὶ δοξάζεσθαι θέλων, κραταιωθῆναι πρὸς τοὺς πειρασμοὺς, ὥστε μὴ κλονεῖσθαι ὑπὸ τούτων, προσέθηκεν, ἐν καὶ παραφέρεσθαι. Οὐκ ἀρκεσθεὶς δὲ τῷ, « Δύναμι (α) » ἐκ περιουσίας γὰρ αὐτοὺς [f. αὐτοῖς] ἐπεύχεται τὰ ἀγαθὰ. Πῶς δὲ κραταιωθῆναι ; « Διὰ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ » αὐτὸ γὰρ ἐστὶ τὸ τὴν ἰσχύον παρέχον. Ὅπερ καὶ ὁ Ἰσαίας, « Πνεῦμα ἰσχύος, » φησί. Καὶ οὐ μόνον κραταιωθῆναι, ἀλλὰ καὶ τὸ μείζον καὶ περισσότερον, « Κατοικῆσαι τὸν Χριστὸν εἰς τὸν ἕσω ἄνθρωπον » ὑμῶν· τοῦτέστιν, « Ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν, » οὐκ ἐπιπολαίως, ἀλλ' ἐν βίθει. Πῶς ; « Διὰ τῆς πίστεως. » Ἐν γὰρ ταῖς πισταῖς καρδίαις οἰκεῖ Χριστὸς, ματὰ τοῦ Πατρὸς ἐρχόμενος. καὶ μονὴν παρ' αὐταῖς ποιῶν, καθὰ προεῖρηται ⁴² αὐτῷ. Τούτων δὲ ἐπιτεύξεσθε, ἐρριζωμένοι ἐν τῇ ἀγάπῃ αὐτοῦ, καὶ μὴ παραφερόμενοι καὶ κλονούμενοι. Ἦτοι οὖν δύο αὐτῆς ἐπεύχεται, τὸ τε κραταιωθῆναι διὰ τοῦ Πνεύματος, καὶ τὸ κατοικῆσαι τὸν Χριστὸν ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν, ἢ, ἵνα κραταιωθῆτε, φησί, καὶ ἐπιτήδειοι γένησθε, ὥστε « κατοικῆσαι τὸν Χριστὸν εἰς τὸν ἕσω ἄνθρωπον » ὑμῶν.

« ἵνα ἐξισχύσητε καταλαβέσθαι σὺν πᾶσι τοῖς ἁγίοις, τί τὸ πλάτος καὶ μήκος καὶ βάθος καὶ ὕψος. » Ὅπερ ἀρχόμενος ἠέξαστο, ἵνα δοθῇ αὐτοῖς Πνεῦμα σοφίας καὶ ἀποκάλυψως, εἰς τὸ εἰδέναι τίς ἐστὶν ἡ ἐλπίς τῆς κλήσεως, καὶ τὰ ἐξῆς· τοῦτο καὶ νῦν φησιν· « ἵνα ἐξισχύσητε καταλαβέσθαι σὺν πᾶσι τε ; » πιστοῖς τὸ μυστήριον τὸ ὑπὲρ ὑμῶν οἰκονομηθὲν, οὕτω μέγα ἔν, ὥστε πανταχοῦ ἐκτετάσθαι. Διὰ καὶ σωματικῶς αὐτὸ ὑπέγραψε σχήμασι, περιλαβὼν καὶ τὰ ἄνω, καὶ τὰ κάτω, καὶ τὰ ἐκ πλαγίων. Εἶπον μὲν γὰρ, φησί, καὶ ἐγὼ· οὐκ ἐστὶ δὲ διὰ τῶν ἐμῶν λόγων ταῦτα μαθεῖν ἱκανῶς, ἀλλὰ διὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου· οὐδ' ἂν ἄλλως ἐξιχύσητε ταῦτα καταλαβεῖν ⁴³, εἰ μὴ κραταιωθῆτε διὰ τοῦ Πνεύματος. Ἰσχύος γὰρ πολλῆς χρεια, καὶ εἰ μὴ ἐνοικήσει ὑμῖν ὁ Χριστὸς, οὐδ' ἂν κατορθῶσαι δυνήθειμεν ⁴⁴. Ὅ δὲ Νύσσης Γρηγόριος διὰ τοῦ πλάτους, καὶ μήκους, καὶ βάθους, καὶ ὕψους, τὸν σταυρὸν ἐξηγεῖται· ἐπεύχεσθαι οὖν τὸν Ἀπόστολον τοῖς Ἐφεσίοις, ὡς ἂν ἐξιχύσωσι καταλαβέσθαι τὸ τοῦ σταυροῦ μυστήριον. Ἡ γὰρ πᾶσα οἰκονομία τούτῃ ἐμπεριέχεται, καὶ τὸ ταύτης φρικωδέστατον ὁ σταυρὸς ἐστίν· ἐξ οὗ καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ μάλιστα δεικνύεται, ὡς φησὶ καὶ ὁ Κύριος· διὰ καὶ ὁ Παῦλος· ἐπιφέρει περὶ τῆς ἀγάπης·

« Γνωναί τε τὴν ὑπερβάλλουσαν τῆς γνώσεως ἀγάπην τοῦ Χριστοῦ. » Καὶ ἵνα ἐξισχύσητε, φησί :

προσέθηκεν ἐν δύνامي. Et ita legisse Montanum, Louicerum, quin et Persenam, ex ipsorum versibus satis colligitur.

γνώσει τὴν ἀγάπην τοῦ Χριστοῦ τὴν ὑπερέχουσαν ⁴¹ πάσης γνώσεως. Ἐπει οὖν ὑπερέχει πάσης γνώσεως, πῶς γνωσόμεθα ἡμεῖς; Πρῶτον μὲν οὖν γνώσεως ὑπερέχειν ταύτην εἶπεν, ἀνθρωπίνης δηλαδὴ ὁ ἡμεῖς δὲ οὐ δι' ἀνθρωπίνης γνώσεως, ἀλλὰ διὰ Πνεύματος ἐπιγνώσεσθε ταύτην. Ἐπειτα, οὐδὲ τοῦτο εἶπεν, ὅτι Γνώσασθε αὐτὴν πόση τίς ἐστίν, ἀλλ' αὐτὸ τοῦτο, ὅτι μεγάλη ἐστὶ, καὶ ὅτι ὑπερέχει πάσης γνώσεως. Τοῦτο δέομαι ὑμᾶς παρὰ τὸ Πνεῦμα μαθεῖν. Καὶ τίς τοῦτο, φησὶν, ἀγνοεῖ; Πάντες, καὶ οἱ πρὸς τὰ καθ' ἑκάστην γινόμενα δυσχαίροντες, καὶ οἱ προσιμῶντες τὸν Μαρμμόν τοῦ Θεοῦ ὡς εἴ γε ταύτην ἐκινώσκομεν, οὐκ ἂν οὔτε τῆς Προνοίας καταγογγύζομεν, οὔτε τοῖς παροῦσι προσείχομεν, ἀποστάνας ⁴² Θεοῦ, τοῦ οὕτως ἡμᾶς ἀγαπήσαντος. Ὅρα δὲ, εἰ ἡ ἀγάπη ὑπερέχει πάσης γνώσεως, πόσω μᾶλλον ἢ οὐσία;

« Ἴνα πληρωθῆτε εἰς πᾶν τὸ πλήρωμα τοῦ Θεοῦ. » Διχῶς τοῦτο τινες ἐνόησαν· ἢ γὰρ, Ἴνα γνῶτε, φησὶν, ὅτι ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ καὶ Πνεύματι ἁγίῳ προσκυνεῖται ἡμῖν ὁ Θεός· τοῦτο γὰρ πλήρωμα τοῦ Θεοῦ, ἢ Τριάς· ἢ, Ἴνα, φησὶν, ἦτε πεπληρωμένοι πάσης ἀρετῆς, ἧς πλήρης ὁ Θεός. Κρεῖττον δὲ οἶμαι νοεῖσθαι οὕτως· Ἴνα ἦτε τέλειοι ἐν πάσῃ τῇ κατὰ Θεὸν τελειότητι, πάντα γινώσκοντες τὰ θεῖα, ὡς ἐνεσι.

« Τῷ δὲ δυναμένῳ ὑπὲρ πάντα ποιῆσαι ὑπερεκπερισσοῦ ὧν αἰτούμεθα ἢ νοοῦμεν, κατὰ τὴν δύναμιν τὴν ἐνεργουμένην ἐν ἡμῖν. Αὐτῷ ἢ δόξα ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, εἰς πάσας τὰς γενεὰς τοῦ αἰῶνος τῶν αἰῶνων. Ἀμήν. » Ἐγὼ μὲν, φησὶν, εὐχαίμαι· αὐτὸς δὲ καὶ τῶν ἐμῶν εὐχῶν μείζονα ἐργάζεται. Δύναται γὰρ οὐ μόνον πάντα ἃ ἐυχεται· ἀλλὰ καὶ ἐπὲρ πάντα ποιῆσαι, καὶ ἐπερεκπερισσοῦ, τούτεστι, φιλοτιμῶς καὶ θαυμάσιως ⁴³. Δύο δὲ ὑπερβολὰς τίθησι, τὸ, « Ὑπὲρ πάντα, » καὶ τὸ, « Ὑπερεκπερισσοῦ. » Ἐνὶ γὰρ καὶ πλείονα ποιεῖν τῶν αἰτηθέντων, μὴ μέντοι ὑπερεκπερισσοῦ, ὃ ἐστὶ θαυμάσιον καὶ μετὰ φιλοτιμίας· ἀλλ' ὁ Θεὸς ἀμφοτέρω δύναται· ὡσπερ οὖν καὶ ἡδὴ ἠδυνήθη, καὶ ἐνήργησεν ἐν ἡμῖν μεγάλα καὶ ἐξαισια, υἰοθετήσας τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ ἐθνικούς. Ὅστε ἐκ τῶν ἡδὴ περὶ ἡμᾶς ἐνεργηθέντων, δῆλον καὶ ὃ εἶπον. Εἰκότως δὲ εἰς δοξολογίαν κατακλεῖει τὸν λόγον, δοξάζων τὸν εὐεργέτην· ἅμα δὲ ἵνα καὶ ταύτη δείξῃ τὸ μέγεθος τῶν γενομένων ἡμῖν. Οὐκ ἂν γὰρ ἐθαυμάζετο, εἰ μὴ τηλικαῦτα δέδωκεν, ἡλίκα ⁴⁴ εἰς θαῦμα καὶ δόξαν κινεῖν. Οὐχ ἀπλῶς δὲ φησὶν· « Αὐτῷ ἢ δόξα, » ἀλλὰ καὶ, « Διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Τῷ ὅντι γὰρ οὐδεὶς δύναται οὐδὲ δοξάσαι, εἰ μὴ ἐν τῇ τοῦ Χριστοῦ χάριτι καὶ δυνάμει. Αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ὁ καὶ πρὸς δοξολογίαν ἡμᾶς χαριτών, καὶ διδάσκων πῶς δεῖ τοῦτο ποιεῖν. « Ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ δὲ ἢ δόξα » τοῦ Θεοῦ, καλῶς· αὕτη γὰρ μένει διηνεκῶς, καὶ

A scere charitatem Christi, antecellentem omni scientiæ. Quoniam vero omni scientiæ antecellit, quomodo nos cognoscemus? Primum quidem dicit banc antecellere scientiæ, nimirum humanæ: Vos autem non per humanam quidem scientiam, sed per Spiritum cognoscetis hanc. Deinde, non hoc dixit, Cognoscetis eam, quanta sit: sed hoc ipsum, quod magna sit, et quod exsuperet omnem scientiam et cognitionem. Hoc precor, inquit, ut vos a Spiritu discatis. Quis autem, inquit, istud nescit? Omnes: et qui ægro animo accipiunt quæ in singulis dies fiunt, et qui mammonam Deo præsulerunt. Nam si hanc cognosceremus, haudquaquam adversus Providentiam murmurarem, neque rebus præsentibus animum addiceremus, a Deo deficientes qui sic **392** nos dilexit. Observa autem, si charitas ejus excellit omnem cognitionem, quanto magis ipsa essentia?

« Ut impleamini in omnem plenitudinem Dei. » Bifariam nonnulli hoc intellexerunt. Ut sciatis, inquit, vel quod in Patre et Filio et Spiritu sancto adoretur nobis Deus; hæc enim plenitudo Dei est, nempe Trinitas: vel, Ut sitis impleti, inquit, omni virtute qua plenus est Deus. Rectius autem opinor sic intelligi, Ut sitis perfecti in omni divina perfectione, omnia divina cognoscentes, quatenus licet.

VERS. 20, 21. « Ei autem qui potest super omnia facere ex abundantia super ea quæ petimus aut intelligimus, secundum potentiam quæ operatur in nobis. Ipsi gloria in Ecclesia in Christo Jesu, in omnes generationes sæculi sæculorum. Amen. » Ego quidem precor, inquit, ipse autem et meis orationibus majora efficiet. Potest enim non solum omnia quæ quisquam orat, sed super omnia facere, et « supra ex abundantia, » hoc est, splendide et largiter. Duos autem hic excessus ponit, « Super omnia, » et « Supra ex abundantia. » Licet enim plura facere, quam quæ petuntur, non tamen ex superabundanti excellentia, quod est largiter, et cum liberalitate: verum Deus utraque potest, quemadmodum et jam nunc potuit, et operatus est in nobis magna et eximia, hostes suos, gentes, in filios adoptans. Proinde ex iis quæ jam circa nos peracta **D** sunt perspicuum est quod dixi. Merito autem in Dei laude sermonem concludit, glorificando benefactorem: et simul ut hac ratione ostendat magnitudinem eorum quæ nobis obtulerunt. Non enim admiraretur, nisi tanta dedisset, quanta ad admirationem et gloriam concitandam satis essent. Non simpliciter autem dixit, « Ipsi gloria, » sed etiam, « Per Jesum Christum, » Revera enim nemo potest ne glorificare quidem, nisi in Christi gratia et virtute. Ipse enim est qui nobis ad Deum glorificandum et gratiam confert, et qui docet quomodo hoc

Varie lectiones.

⁴¹ ὑπερβαλλόντως ἔχουσαν m. ⁴² ἀποστατώντες θ. ⁴³ ἐκ φιλοτιμίας καὶ θαυμάσιας m. ⁴⁴ ἰκανὰ θ.

præstandum sit. « In Ecclesia » autem est « gloria » Dei, ac recte quidem : siquidem ipsa perseverat assiduo, et portæ inferi non prævalebunt adversus ipsam *. Quamobrem et gloria erit æterna.

CAPUT IV

Vers. 1. « Obsecro itaque vos ego vincetus in Domino, ut digne ambuletis vocatione qua vocati estis. » Non oportet dominari præceptorem in discipulos, sed servire eis pro salute ipsorum : propterea et Paulus tanquam servus obsecrat. Proponit autem et vincula ad supplicationem. « Vincetus » enim « sum in 393 Domino, » hoc est, non ob pravum aliquod opus, sed propter Dominum. Revereamini igitur vincula quæ Dei causa patior. Quid autem obsecro? Non pro me ipso certe, sed pro vobis, ut ambuletis digne vocatione : ad magna enim vocati estis ; nempe, ut consideatis cum Christo, et conregnetis ; nec oportet vos defœdare dignitatem vestram per opera Christo indigna. Ab instituendi autem ratione ad mores transit, orationem ita suam dulcem faciens.

Vers. 2. « Cum omni humilitate. » Ostendit quo modo digne liceat vocatione ambulare, nempe si sis humilis. Cogitabis enim omnino, qualis existens, quibus donatus es ; ac demittes te, dabisque operam ut servias benefactori. Præterea, hoc est omnis virtutis fundamentum. Propterea et Dominus beatitudines hinc orsus est, beatos eos prædicans qui sint pauperes spiritu, humiles videlicet. « Cum omni » autem, inquit, « humilitate, » non ea solummodo quæ sit in verbis, sed et quæ sit in operibus, et in habitu, et in loquela : et non ut erga hunc te humilem exhibeas, erga illum vero minime ; sed sive parvus fuerit, sive magnus.

« Et mansuetudine cum longanimitate. » Potest enim aliquis esse humilis, et interim tamen concitatus et iracundus : at ea humilitas nihil prodest.

« Supportantes invicem in charitate. » Docet que sit mansuetudinis et longanimitatis commoditas, nempe ut alter alterum toleret. Deinde ne quis dicat, Quomodo feram proximum iracundum et injurium? modum subdit quo istuc fieri possit, nempe, « Per dilectionem : » si enim charitatem habeamus, tolerabimus alter alterum.

Vers. 3. « Solliciti servare unitatem Spiritus in vinculo pacis. » Quemadmodum in corpore spiritus est, qui omnia continet et unit, etiamsi diversa fuerint membra : hunc ad modum in fidelibus Spiritus sanctus est, qui unit et conjungit omnes, etiamsi diversa habuerimus et genus et mores et studia, atque per hunc sanctum Spiritum unum corpus efficitur. Laboremus itaque hanc unitatem conservare per pacem quæ est inter nos mutuo. Nisi enim connectio dilectionis inter nos fuerit, et

* Matth. xvi, 18.

Variæ lectiones.

** καταλυκαίων τον λόγον τῆ ἡθικῆ παραινέσει ni. *Orationem suam dulcem faciens morali adhortatione.* ** τίνων ο. ** ἐν τοῖς ο. ** ἀλλ' ἀνοίκειον ni. ** τῆς ἀληθοῦς ἀγάπης ni.

Α πύλαι ἔθου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς. Ὡστε καὶ ἡ δοξολογία αἰώνιος.

ΚΕΦΑΛ. Δ'.

« Παρακαλῶ οὖν ὑμᾶς ἐγὼ ὁ δέσμιος ἐν Κυρίῳ, ἀξίως περιπατῆσαι τῆς κλήσεως, ἧς ἐκλήθητε. » Οὐκ αὐθεντεῖν δεῖ τὸν διδάσκαλον, ἀλλὰ δουλεύειν τοῖς μαθηταῖς ὑπὲρ τῆς σωτηρίας αὐτῶν. Διὸ καὶ ὁ Παῦλος ὡς δούλος παρακαλεῖ. Προβάλλεται δὲ καὶ τὰ δεσμὰ εἰς ἰκετηρίαν. « Δέσμιος » γὰρ « εἰμι ἐν Κυρίῳ »· τούτέστιν, οὐ διὰ τι πονηρὸν ἔργον, ἀλλὰ διὰ τὸν Κύριον. Αἰδέσθητε οὖν τὰ διὰ τὸν Θεὸν δεσμὰ. Τί δὲ παρακαλῶ; Οὐκ ὑπὲρ ἑαυτοῦ, ἀλλ' ὑπὲρ ὑμῶν, ἵνα περιπατήσητε ἀξίως τῆς κλήσεως· ἐπὶ μεγάλοις γὰρ ἐκλήθητε· ἐπὶ τῷ συγκαθίσει Χριστῷ, ἐπὶ τῷ συμβασιλεύσει· καὶ οὐ δεῖ καταισχύειν τὸ ἀξίωμα ὑμῶν δι' ἔργων ἀναξίων Χριστοῦ. Ἀπὸ δὲ τοῦ δογματικοῦ, εἰς τὸ ἠθικὸν κατέβη, καταλυκαίων τον λόγον **.

« Μετὰ πάσης ταπεινοφροσύνης. » Δείκνυσι, πῶς ἐνεστιν « ἀξίως τῆς κλήσεως περιπατῆσαι, » ὅτι ἔαν ταπεινὸς ἦς. Ἐνοήσεις γὰρ πάντως τίς ὢν τίνος ** ἡξιώθη, καὶ συσταλήσῃ, καὶ σπουδάσεις θεραπεύσαι τὸν εὐεργέτην. Ἄλλως τε, καὶ πάσης ἀρετῆς θεμέλιος τοῦτο· διὸ καὶ ὁ Κύριος τῶν μακαρισμῶν ἐνετύθεν ἡρξάτο, μακαρίζων τοὺς πτωχοὺς τῷ πνεύματι, τοὺς ταπεινοφρονας δηλαδή. « Μετὰ πάσης » δὲ, φησὶ, « ταπεινοφροσύνης, » μὴ τῆς ἐν ** ῥήμασι μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν πράγμασι, καὶ ἐν σχήματι, καὶ ἐν φθέγματι· καὶ μὴ πρὸς τοῦτον μὲν, πρὸς τοῦτον ἔα οὐ· ἀλλὰ καὶ μικρὸς ἦ, καὶ μέγας.

« Καὶ πραότητος μετὰ μακροθυμίας. » Ἔστι γὰρ ταπεινὸν μὲν εἶναι, ὀξύν δὲ καὶ ὀργίλον· ἀλλ' οὐδὲν ὀφέλος **.

« Ἀνεχόμενοι ἀλλήλων ἐν ἀγάπῃ. » Τί τὸ κέρδος τῆς πραότητος καὶ μακροθυμίας, διδάσκει· τὸ ἀνεχεσθαι ἀλλήλων. Εἴτα, ἵνα μὴ τις εἴπῃ· Πῶς ἀνεξομαι τοῦ πλησίον, ὀργίλου καὶ ὕβριστοῦ ὄντος; ἐπιφέρει καὶ τὸν τρόπον, ὅτι ἐν ἀγάπῃ. « Ἐὰν γὰρ τὴν ἀγάπην ἔχωμεν, ἀνεξόμεθα ἀλλήλων. »

« Σπουδάζοντες τηρεῖν τὴν ἐνότητα τοῦ Πνεύματος ἐν τῷ συνδέσμῳ τῆς εἰρήνης. » Ὡς περ γὰρ ἐν τῷ σώματι πνευμά ἐστι τὸ πάντα συνέχον καὶ ἐνοποιούν, καὶ διάφορα ὡς μέλη· οὕτω καὶ ἐν τοῖς πιστοῖς τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἐστίν, ὅπερ ἐνοποιεῖ πάντας, καὶ διάφορα ἔχωμεν καὶ γένη καὶ τρόπους καὶ ἐπιτηδεύματα· καὶ διὰ τούτου τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐν σώμα γινόμεθα. Σπουδάσωμεν οὖν ταύτην τὴν ἐνότητα τηρεῖν διὰ τῆς πρὸς ἀλλήλους εἰρήνης. Εἰ μὴ γὰρ τὸν σύνδεσμον τῆς ἀγάπης ** ἔχωμεν

καὶ εἰρηνεύομεν πρὸς ἀλλήλους, ἀπολέσομεν τὴν ἐνόητα ἦν τὸ Πνεῦμα δέδωκεν ἡμῖν· ὡςπερ ἐάν διαστασις γίνηται τῆς χειρὸς, ἢ τοῦ ποδὸς, πρὸς τὸ λοιπὸν σῶμα, καὶ διακοπῶσιν ἀπὸ τῆς πρὸς τὰ ἄλλα μέλη συνεχείας, οὐκέτι λοιπὸν ὑφ' ἐνὶ πνεύματι συγχρατοῦνται⁸⁰. Σπουδῆς οὖν δεῖ πολλῆς, καὶ οὐκ ἀπόνως ἰσχύσομεν εἰρηνεύειν, συνδέοντες ἑαυτοῖς ἀλλήλους⁸¹, ἵνα ἔνθα ἂν ὁ εἷς φέρηται, καὶ ὁ ἕτερος συμφέρηται (τοιούτοι γὰρ οἱ συνδεόμενοι), καὶ μὴ κατεξουσιάζοντες ἑαυτῶν, καὶ οὕτως ὑφ' ἐνὶ Πνεύματι ὦμεν.

« Ἐν σῶμα, καὶ ἐν πνεῦμα. » Οὐχ ἀπλῶς ἀγάπην ἐπιζητεῖ ὁ Παῦλος, ἀλλὰ τὴν ἐν σῶμα πάντα ποιούσαν διὰ τὴν ἀκριθεῖ πρὸς ἀλλήλους ἔνωσιν, ὥστε καθάπερ μέλη συμπάσχειν ἀλλήλοις, αὐ συγχαίρειν. « Καὶ ἐν πνεύμα. » Καλῶς τοῦτο εἶπε, δεικνύων ὅτι ἀπὸ τοῦ εἶναι ἐν σῶμα, καὶ ἐν πνεῦμα ἔσονται· ἢ ὅτι ἔστιν ἐν σῶμα εἶναι, οὐχ ἐν δὲ πνεῦμα· ὡςπερ εἰ τις αἰρετικῶν φίλος εἴη, τοῖς δόγμασι αὐτῶν μὴ συμπεριφερόμενος. Ἡ, ὅτι· Ἐν πνεῦμα διὰ τῆς πείσεως λαθόντες, ὄφελίτε ὁμονοεῖν. Ἡ πνεῦμα, τὴν συμπεροθυμίαν⁸² φησὶ, καὶ τὴν σύμπνοιαν, ὡςπερ ἂν εἰ ἔλεγεν· Ἐν σῶμα καὶ μία ψυχῆ.

« Καθὼς καὶ ἐκλήθητε ἐν μιᾷ ἐλπίδι τῆς κλήσεως ὑμῶν. » Ὁ Θεὸς, φησὶν, ὑμᾶς ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς ἐκάλεσε, πᾶσι ζωὴν ἐχαρίσατο, πάντων ἐπίσης ἐστὶ κεφαλή, πάντας συνήγειρε καὶ συνεκάθισε, καὶ ἀπλῶς ὁμοίως πάντα προσελάβετο, καὶ τὰ αὐτὰ ἐλπίζομεν πάντες. Ὁφείλετε οὖν ἐν εἶναι καὶ κατὰ τὴν τῆς ἀγάπης ἐνόητα. Ἐν γὰρ τοῖς οὐρανοῖς ἴσοι, ἂν ἐν τῇ γῆ δισεσθήκαμεν.

« Εἷς Κύριος, μία πίστις, ἐν βάπτισμα. » Μὴ γὰρ σὺ μὲν μείζονα ἔχεις Κύριον, ἐκεῖνος δὲ ἐλάττω· μὴ γὰρ σὺ μὲν ἀπὸ πίστεως, ἐκεῖνος δὲ ἐξ ἔργων ἐζώθη· μὴ γὰρ σὺ μὲν ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος ἡλευθερώθης, ἐκεῖνος δὲ οὐ.

« Εἷς Θεὸς καὶ Πιτὴρ πάντων, ὁ ἐπὶ πάντων, καὶ διὰ πάντων, καὶ ἐν πᾶσιν ὑμῖν. » Τουτέστιν, Ὁ ἐπάνω πάντων, καὶ διὰ πάντων χωρῶν τῇ προνοίᾳ καὶ διοικήσει, καὶ ἐν πᾶσιν ὑμῖν κατοικῶν. Σημειώσαι δὲ, ὅτι οἱ μὲν αἰρετικοὶ τὴν, « Διὰ, » πρόθεσιν ἀποκληροῦσι τῷ Υἱῷ, καὶ τὴν, « Ἐν, » τῷ Πνεύματι, ὡς ἐλάττωσιν εἰσάγουσαν· νῦν δὲ τῷ Πατρὶ εὐρίσκονται προσκείμεναι· οὐκ ἄρα ἐλαττώσεως.

« Ἐνὶ δὲ ἐκάστῳ ἡμῶν ἐδόθη ἡ χάρις, κατὰ τὸ μέτρον τῆς δωρεᾶς τοῦ Χριστοῦ. » Εἰ πάντα ἐστίν, ὡς λέγεις, κοινὰ, πόθεν ὁ δεῖνα μείζον, καὶ ὁ δεῖνα ἐλάττω ἔχει χάρισμα; τοῦτο γὰρ αὐτοῦς, ὡς καὶ Κορινθίους καὶ πολλοὺς ἄλλους, εἰς φθόνον ἤγε. Λύων οὖν τοῦτο, φησὶν, ὅτι ἐκάστῳ ἐδόθη τὸ χάρισμα, ὡς ἐμέτρησεν ὁ δωρησάμενος· Ὡστε ἐπεὶ μὲν θεωρεῖται ἐστίν, ἀγάπα, ὅτι ὅλος ἔλαβες· μὴ γὰρ ὡς χρέος σοι δέδοται. Ἐπεὶ δὲ τὸ μέτρον ὁ Θεὸς ὤρισε,

A paci mutuæ studuerimus, unitatem, quam Spiritus nobis dedit, amittemus : quemadmodum si dissidium fiat inter manum aut pedem adversum reliquum corpus, et abscindantur a connexu ad reliqua membra, non porro deinceps ab uno spiritu continentur. Multa igitur sedulitate opus est, nec sine labore poterimus pacem habere connectentes nos inter nos, ut quocumque unus feratur, alter simul feratur. (Tales 394 enim sunt ii qui colligati sunt) ac potestatem in nos ipsos non habentes, utque hoc pacto sub uno Spiritu simus.

VERS. 4. « Unum corpus, et unus spiritus. » Non simpliciter charitatem quaerit Paulus, sed eam quæ omnes unum corpus faciat, propter exactam inter nos mutuo unionem, ut tanquam membra compatiamur, et congaudeamus, « Et unus spiritus. » Pulchre sane hoc dixit, ostendens quod si unum corpus sint, unus etiam spiritus erunt. Vel quod possit quidem unum esse corpus, sed non unus spiritus : quemadmodum si quis hæreticorum amicus sit, dogmatibus eorum non una circumactus. Vel quia unum spiritum per fidem accipientes, debetis esse concordēs. Vel spiritum, unanimem promptitudinem dicit et conspirationem : periude ac si diceret, Unum corpus et una anima.

« Sicut vocati estis in una spe vocationis vestræ. » Deus, inquit, ad eadem vos vocavit, omnibus vitam donavit, omnium ex æquo est caput, omnes simul excitavit secum, et consedere fecit, ac simpliciter eodem honore omnes excepit, atque eadem omnes speramus. Debetis igitur unum esse, secundum charitatis etiam conjunctionem. In cœlis enim æquales erimus, etiamsi in terra dissimiles sumus.

VERS. 7. « Unus Dominus, una fides, unum baptismum. » Non enim tu majorem habes Dominum, ille vero minorem; non tu ex fide, ille vero ex operibus servatus est : non tu ex baptismate liber factus es, ille vero non.

VERS. 6. « Unus Deus et Pater omnium, qui super omnia, et per omnia, et in omnibus vobis. » Hoc est, Qui supra omnia, et per omnia providentia et gubernatione com meat, et in omnibus vobis habitat. Observa autem quod hæretici præpositionem « Per » tribuunt Filio; « In » vero Spiritui, tanquam immiuationem inferat : jam vero Patri appositæ inveniuntur : nou igitur immiuationis sunt.

VERS. 7. « Unicuique autem nostrum data est gratia, secundum mensuram donationis Christi. » Si omnia, uti dicis, sunt communia, unde iste majus, et ille minus habet donum? hoc enim ipsos, periude ac Corinthios et alios plerosque, ad invidiam perduxit. Diluens igitur hoc, inquit : Unicuique data est gratia et donum, quemadmodum partitus est qui dedit. Proinde quia donum est, sis contentus, quoniam omnino accepisti : non enim

Variae lectiones.

⁸⁰ συγχρατοῦνται. ο. ⁸¹ ἑαυτοῦς ἀλλήλοις :: ⁸² τὴν προθυμίαν ο. ⁸³ εἰ καὶ ο.

tanquam debitum tibi datum est. Et quoniam mensuram Deus præsternit, ne sis curiosus. Nam si Deus mensuram distribuit, omnino commode id fecit. Necessaria igitur, et citra quæ non possis Christianus 395 esse, communia sunt. Sin quisquam alius excellentius donum habeat, ne tibi isthuc doleat : quandoquidem et labor istius major est, perinde ac in procursu dicet. Non dixit autem, Juxta mensuram uniuscujusque fidei, ne in mærorem conjiciat eos quibus minora sunt collata : cæterum voluntati dantis mensuram retulit, ne omnino obstrepere audeant.

VERS. 8. « Propter quod dicit : Ascendens in altum, captivam duxit captivitatem, deditque dona hominibus ^b. » Quod dona, inquit, ipse dedit, planum est ex eo quod Propheta dicit, « Dedit dona hominibus. » Atqui propheta, Accepisti, inquit, dona : quod idem est. Nam Deus, dum dat charismata, accipit ministerium : qui vero charisma accipit, ut operetur et laboret, accipit. Quocirca otiosi esse non debemus. In summitatem autem ascendit, vel crucis, vel cœli per assumptionem : quod et potius est, velut ex consequentibus liquet. Qualem autem captivitatem dicit ? Diaboli : captivum enim cepit diabolium, et mortem, et maledictionem, et peccatum, nosque diabolo subjectos, commemoratisque jam obnoxios.

VERS. 9, 10. « Quod autem ascendit, quid est, nisi quod descenderit etiam primum in inferiores partes terræ ? Qui descendit, ipse est qui et ascendit supra omnes cœlos, ut impletet omnia. » De humilitate hic disputans Paulus, Christum producit exemplum, sicut in Epistola ad Philippenses ^c : Quemadmodum, inquit, ille non recusavit descendere, sic et vos non recusate per humilitatem vos demittere. Quod enim descenderit, perspicuum est ex Propheta, qui eum ascendisse asserit. De Deo enim cum dicitur quod ascendit, necessarium est primum descensum intelligere : de hominibus autem secus est. Quo autem descendit ? Ad inferos. Hos enim infimas terræ partes appellat juxta communem opinionem, quemadmodum et Jacob inquit, « Deducatis canes meos cum colore ad inferos ^d : » ac David, « Similis ero descendentibus in lacum ^e. » Descendit igitur ad infimas partes, ultra quas non est aliud quid : et ascendit supra omnia, ultra quæ non sunt alia : nec obstitit ei descensus, quominus ascenderet. Et vos igitur, si humiliemini, exaltabimini. Oh hanc enim causam hæc omnia efficit, ut omnia impleat dominatu operationeque sua, idque in carne, quandoquidem divinitate jam antea cuncta compleret. Hæc autem adversus Paulum Sannasense et Nestorium sunt. Qui enim descendit,

Α μη πολυπραγμονει. Ει γάρ ο Θεός ἐμέτρῃσιν, πάντως ⁶⁶ συμπερφόντως τοῦτο ἐποίησε. Τὰ μὲν οὖν ἀνακαίῃα, καὶ ὧν χωρὶς οὐκ ἔστι Χριστιανὸν εἶναι, κοινὰ· εἰ δέ τι πλεῖον ἔχει ἐν χάρισματι ὁ θεῖνα, μὴ ἀλγεῖ· ἐπὶ καὶ ὁ πόνος πλείων, ὡς προῖων ἔρει ⁶⁷. Οὐκ εἶπε δὲ, Κατὰ τὸ μέτρον τῆς ἐκάστου πίστεως, ἵνα μὴ εἰς ἀθυρίαν ἐμβάλῃ τοὺς τὰ ἐλάττονα ἔγοντας, ἀλλὰ τῇ θελήσει τοῦ διδόντος ἀνέθηκε τὸ μέτρον, ὡς ἀν μὴδὲ τολμῶσιν ὄλως λογοπραγεῖν.

« Αὐτὸ λέγει· Ἀναβὰς εἰς ὕψος ἠχημαλώταυσεν αἰχμῶαλωσίαν, καὶ ἔδωκε δόματα τοῖς ἀνθρώποις. » Ὅτι αὐτὸς, φησὶν, ἔδωκε τὰ χαρίσματα, δῆλον ἐξ ὧν ὁ προφήτης λέγει, ὅτι· « Ἐδωκε δόματα τοῖς ἀνθρώποις. » Καὶ μὴν· ὁ προφήτης· « Ἐλαβες, φησὶ, δόματα· ταυτῶν δὲ ἔστι. Διδούς γάρ ὁ Θεός· ⁶⁸ τὰ χαρίσματα, ἀντιλαμβάνει τὴν διακονίαν. Ὁ γὰρ λαθὼν χάρισμα, διὰ τὸ ἐνεργεῖν τι καὶ κοπιᾶν λαμβάνει. Οὐκοῦν οὐ δεῖ ἀθυμεῖν ⁶⁷. Εἰς ὕψος δὲ ἀνέβη ἡ τὸ τοῦ σταυροῦ. ἡ τὸ τοῦ οὐρανοῦ, ἐν τῇ ἀναλήψει· ὁ καὶ μᾶλλον ὡς ἐκ τῶν ἐπαγομένων δῆλον. Ποῖαν δὲ αἰχημαλώσιν φησὶ ; Τὴν τοῦ διαβόλου· αἰχημάλωτον γὰρ ἔλαβε τὸν διάβολον, καὶ τὸν θάνατον, καὶ τὴν ἀρὰν, καὶ τὴν ἀμαρτίαν, καὶ ἡμᾶς δὲ τοὺς ὑπὸ τοῦ διαβόλου ὄντας, καὶ τοῖς βηθεῖσιν ἐνεχομένους.

« Τὸ δὲ, Ἀνέβη, τί ἐστίν, εἰ μὴ ὅτι καὶ κατέβη πρῶτον εἰς τὰ κατώτερα μέρη τῆς γῆς ; Ὁ γὰρ καταβὰς αὐτὸς ἔστι καὶ ὁ ἀναβὰς ὑπεράνω πάντων τῶν οὐρανῶν, ἵνα πληρώσῃ τὰ πάντα. » Περὶ ταπεινοφροσύνης διαλεγόμενος ἐναυθα ὁ Παῦλος, τὸν Χριστὸν παράγει ὑπόδειγμα, ὡς περ καὶ ἐν τῇ πρὸς Φιλιππησίους· καὶ φησὶν, ὅτι ὡς περ ἐκεῖνος οὐ παρητήσατο καταβῆναι, οὕτω μὴδὲ ὑμεῖς παραιτήσθε τὴν διὰ ταπεινοφροσύνης συγκατάθεσιν. Ὅτι γὰρ κατέβη, δῆλον ἀπὸ τοῦ εἰπεῖν τὸν προφήτην, ὅτι· « Ἀνέβη. » Ἐπὶ γὰρ Θεοῦ, ὅταν λέγηται τὸ, « Ἀναβὰς, » ἀνάγκη πρῶτον κατάθεσιν ἐννοεῖν, ἐπὶ δὲ ἀνθρώπων, οὐκέτι. Ποῦ δὲ κατέβη ; Εἰς τὸν ἕδην· τοῦτον γὰρ κατώτερα μέρη τῆς γῆς λέγει, κατὰ τὴν κοινὴν ὑπόνοιαν· ὡς καὶ ὁ Ἰακώβ· « Κατάθετε τὸ γῆρας μου μετ' ὀδύνης εἰς ἕδην· » καὶ ὁ Δαυὶδ· « Ὁμοιωθήσομαι τοῖς καταβαίνουσιν εἰς λάκκον. » Κατέβη τοίνυν εἰς τὰ κατώτατα μέρη, μεθ' ἃ οὐκ ἔστιν ἕτερον τι· καὶ ἀνέβη ὑπεράνω πάντων, ὑπὲρ· ἃ οὐκ ἔστιν ἕτερα· καὶ οὐκ ἐνεπόδισεν αὐτῷ ἡ κατάθεσις εἰς τὴν ἀνάθεσιν. Καὶ ὑμεῖς τοίνυν εἰ ταπεινούσθε, ὑψωθήσεσθε. Τοῦτου γὰρ χάριν ἐπεξεργάζεται ταῦτα, ἵνα πληρώσῃ τὰ πάντα ⁶⁸ τῆς δεσποτείας αὐτοῦ, καὶ τῆς ἐνεργείας, καὶ ἐν σαρκὶ, ἐπεὶ τῇ γε θεότητι καὶ πρότερον τὰ πάντα ἐπλήρωσεν. Κατὰ Παύλου δὲ τοῦ Σαρμοσατέως, καὶ Νεστορίου, ταῦτα. Ὁ γὰρ καταβὰς, δῆλον ὅτι ἄνω ὧν κατέβη, καὶ σαρκούμε-

^b Psal. xvi, 8. ^c Philipp. ii, 8. ^d Gen. xxiv, 58. ^e Psal. xxvii, 1.

Variæ lectiones.

⁶⁶ ὁ γὰρ Θεός ἐμέτρῃσιν. καὶ πάντ. ο. ⁶⁷ λέγει· ο. ⁶⁸ ἀνθρώποις· τὰ χαρίσματα, λαμβάνει τ. δ. ⁶⁹ οὐκ οὖν δεῖ ἀλγεῖν ο. ⁷⁰ τὸν ἕκαστον κόσμον iii.

vos εἰς τὴν γῆν, καὶ θανῶν εἰς τὴν ἄδην· καὶ ὁ αὐ- A
τός ἐστι καὶ εἰς, οὐκ ἄλλος καὶ ἄλλος.

« Καὶ αὐτὸς ἔδωκεν. » Ἐμφαντικῶς δὲ εἶπε τὸ,
« Αὐτός. » Ὁ γὰρ οὕτω, φησὶ, προνοησάμενος
ἡμῶν, καὶ ὑπὲρ ἡμῶν μὴ παραιτησάμενος ἄχρι καὶ
τῶν κατωτέρων μερῶν καταθεῖν, οὐκ ἀπλῶς τὰς δια-
νομάς τῶν χαρισμάτων ἐποίησεν, ἀλλὰ δῆλον ὡς σο-
φῶς καὶ συμφερόντως⁹⁹. Πῶς οὖν ἀγγεῖ, ὡς οὐκ εὐλό-
γως τῆς διανομῆς γενομένης; Ἄλλαχού δὲ τὸ Πνεῦμα
φησὶ διανεμένον· « Ἐν ᾧ καὶ ὑμεῖς ἔθετο τὸ Πνεῦμα
τὸ ἅγιον. » καὶ, « Πάντα ἐνεργεῖ τὸ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ
Πνεῦμα. » Καὶ ἄλλαχού, τὸν Πατέρα, ὡς τὸ, « Ἔθετο
ὁ Θεὸς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ πρῶτον ἀποστόλους, » καὶ
τὰ ἐξῆς· καὶ τὸ, « Ἐγὼ ἐφύτευσα, Ἀπολλῶς ἐπό-
τισε, καὶ ὁ Θεὸς ἠξίωσεν. » Ἐνταῦθα δὲ τὸν Υἱόν. B
Μία ἄρα ἡ ἐνέργεια τῶν τριῶν.

« Τοὺς μὲν ἀποστόλους, τοὺς δὲ προφήτας. »
Πρῶτοι οἱ ἀπόστολοι, ἐπειδὴ καὶ προφητείας εἶχον·
οἱ δὲ προφῆται, οἱ ἐν τῇ Νέᾳ δηλαδὴ, οὐκ εἶχον καὶ
ἀποστολήν.

« Τοὺς δὲ εὐαγγελιστάς. » Ἡ τοὺς τὸ εὐαγγέλιον
συγγραφεμένους¹⁰⁰, ἢ τοὺς μὴ περιόντας μὲν παν-
ταχοῦ, εὐαγγελιζομένους δ' οὖν, ὡς Πρίσκιλλα καὶ
Ἀκύλας.

« Τοὺς δὲ ποιμένας καὶ διδασκάλους. » Τοὺς τὰς
Ἐκκλησίας ἐγγεχειρισμένους λέγει, τοὺς ἐπισκό-
πους, οἷος ἦν Τιμόθεος, Τίτος, καὶ οἱ τοιοῦτοι. Δύ-
νασαι δὲ ποιμένας καὶ τοὺς πρεσβυτέρους καὶ ἐπι-
σκόπους νοῆσαι· διδασκάλους δὲ, καὶ τοὺς διακόνους. C
Καὶ γὰρ καὶ οὗτοι τὴν καθαρτικὴν τάξιν ἔχοντες,
διὰ τοῦ λόγου καθαίρουσι πάντας.

« Πρὸς τὸν καταρτισμὸν τῶν ἁγίων, εἰς ἔργον
διακονίας, εἰς οἰκοδομὴν τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ. »
Ὅρξ τὸ ἀξίωμα; Ἐκαστος, φησὶ, καταρτίζει,
Ἐκαστος διακονεῖ πρὸς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ σώματος
τοῦ Χριστοῦ, ἦτοι τῆς Ἐκκλησίας. Ὡστε τί ἀγγεῖς
ὡς ἔλαττον χάρισμα λαβῶν; Καὶ γὰρ καὶ σὺ « πρὸς
τὸν καταρτισμὸν τῶν ἁγίων, » τουτέστι, πρὸς τὴν
ὠφέλειαν τῶν πιστῶν, καὶ τὴν τελείωσιν¹⁰¹ συντελεῖς.
Ὅρα οὖν, μὴ λαβῶν τὸ χάρισμα, ἵνα ἄλλος οἰκοδο-
μῆς, εἶτα ἐκ τοῦ φθονεῖν τοῖς μεῖζοσι, σεαυτὸν κα-
ταστρέψῃς. Ἐπειτα, εἰ πρὸς καταρτισμὸν τῶν D
πιστῶν ἔλαβεν ἄλλος τὸ μεῖζον χάρισμα, ἐννόει ὅτι
καὶ μεῖζων ὁ κόπος καὶ ἡ διακονία. καὶ ἡ ἐπὶ τοῦτοις
εὐθύνη μεῖζων. Ἄλλως δὲ, πῶς οὐ σατανικὸν πά-
θος φθονεῖν τῷ καταρτίζοντι καὶ οἰκοδομοῦντι τὸ
σῶμα Χριστοῦ; ἀντιθέου γὰρ τοῦτο.

« Μέχρι κατανήσωμεν οἱ πάντες εἰς τὴν ἐνότητα
τῆς πίστεως, καὶ τῆς ἐπιγνώσεως τοῦ Υἱοῦ τοῦ
Θεοῦ. » Μέχρι τότε ἐργάζεσθαι, φησὶ, χρὴ πάντας
τοὺς χάρισμα λαβόντας, καὶ κοπιᾶν, καὶ οἰκοδομεῖν,
ἕως οὐ φθάσωμεν εἰς τὴν ἐνότητα τῆς πίστεως·

⁹⁹ Act. xx, 28.

¹⁰⁰ I Cor. xii, 28.

¹⁰¹ Act. xviii, 2, 3.

Varim lectiones

⁹⁹ σοφῶς συμφερόντως ο. ¹⁰⁰ συγγράψαντας m. ¹⁰¹ τελειότητα o.

A planum est quod cum in supernis esset, descenderit
per incarnationem in terram, et per mortem ad
396 inferos, idemque est et unus, non diversus.

VERS. 11. « Et ipse dedit. » Emphatice autem
dixit, « Ipse. » Qui enim adeo nostri curam gessit,
ut pro nobis non recusarit ne ad infimas quidem
terrae partes descendere, haud simpliciter distribu-
tiones donorum fecit, verum planum est quod sap-
ienter et commode. Quid igitur doles tanquam
non æqua distributio facta sit? Alio autem in loco
Spiritus dicit dispensare. « In quo et nos posuit
Spiritus sanctus : » et, « Omnia operatur unus et
idem Spiritus. » Alias et Patri hoc tribuit : ut,
« Posuit Deus in Ecclesia primum quidem aposto-
los, » et quæ sequuntur. Et, « Ego plantavi, Apollo
rigavit, Deus autem incrementum dedit. » Hic
autem Filium dispensatorem facit. Una igitur trium
est operatio.

« Quosdam quidem apostolos, quosdam autem
prophetas. » Primi sunt apostoli, quandoquidem
et prophetias habebant : prophetæ autem, in Novo
scilicet Testamento, apostolatam non habebant.

« Alios vero evangelistas. » Vel eos qui con-
scripserunt Evangelia, vel qui non undique cir-
cumpulerint, Evangelium tamen prædicantes, quales
fuerunt Priscilla et Aquila^b.

« Alios autem pastores et doctores. » Eos quibus
Ecclesiæ erant commissæ intelligit, episcopos
scilicet, quales erant Timotheus, Titus et alii hu-
jusmodi. Poteris autem per pastores, presbyteros
et episcopos intelligere : per doctores vero, ipsos
etiam diaconos adeoque ministros. Etenim et illi
ordinem habentes expurgandi, per verbum omnino
sordes tollunt.

VERS. 12. « Ad consummationem sanctorum, in
opus ministerii, in ædificationem corporis Christi. »
Vides dignitatem? Unusquisque ministrat ad
extruccionem corporis Christi, sive Ecclesiæ. Quid
itaque ægre fers, ceu minus donum acceperis?
Nam et tu « ad consummationem sanctorum, » hoc
est, ad commoditatem fidelium et perfectionem
commodas. Cave igitur ne accepto dono ut alios
ædifices, teipsum majoribus invidendo subvertas.
Præterea, si ad consummationem fidelium alius
D accepit majus donum, cogita quod ipsius quoque
labor et ministerium majus est, et de istis am-
pliolem rationem reddet. Porro, qui non diabolicum
esset, te illi invidere, qui Christi corpus absolvit et
ædificat? Istud enim hominis est qui Deo adver-
satur.

VERS. 13. « Donec occurramus omnes in unita-
tem fidei et agnitionis Filii Dei. » Eousque, inquit,
operari oportet omnes qui dona acceperunt, et
laborare et ædificare, donec pervenerimus ad unita-
tem 397 fidei : hoc est, usque dum demonstra-

mur omnes unam et eandem fidem habere, neque A dogmatibus differre, neque quoad vitam sectis quibusdam inter nos dissidere. Tum enim vera est fidei unitas, tum agnoscimus Filium Dei, quando et in doctrina rectam sententiam habuerimus, et charitatis vinculum servaverimus. Charitas enim Christus est.

« In virum perfectum, et in mensuram ætatis plenitudinis Christi. » Virum perfectum et mensuram ætatis, perfectiorem dogmatum cognitionem dicit: quemadmodum et plenitudinem Christi, omnimodam atque integram ipsius cognitionem et fidem: nimirum quod unus ex Trinitate cum esset, et æqualis Patri, factus sit homo, una persona in duabus naturis et voluntatibus et operationibus: et cum corpore Patri assidet, venietque cum ipso, et quæcunque alia de ipso recte intelliguntur ac dicuntur. Quomodo igitur alias imperfectam dicit cognitionem nostram? Ut opponatur futuræ cognitioni: hic vero respectu immutabilitatis ejus, perfectam cognitionem dixit. Quando enim non exciderimus, tum perfecti sumus, ut ex sequentibus liquet.

VERS. 14. « Ut jam non simus parvuli fluctuantes, et circumferamur omni vento doctrinæ. » Ut ipsam exiguam, inquit, mensuram quam accepimus, contineamus firmiter et solide, et non infantium instar concutiamur et circumagamur abs quovis doctore. Ad hoc enim data sunt charismata, ut ædificent atque consumment, ne concutiat ipsa structura. Cum vero ait, « Jam non, » indicavit olim eos id esse passos. Seipsum autem connumerat, ut non veluti conviciator, sed cum hilaritate corrigat. At cum ait, « Fluctuantes, » ostendit in quali periculo constitutæ sunt illæ animæ quæ circa recta dogmata sunt instabiles. In tropo autem perseverans, ventos etiam vocavit diversas doctrinas, minimeque consentientes.

« In nequitia hominum, in astutia, ad circumventionem erroris. » Κυβευταί dicuntur, qui talis utuntur: hujusmodi sunt falsi doctores, transponentes simpliciores, ceu talos, prout voluerint. Ne igitur, inquit, nos circumferamur in nequitia, sive versutia hac. Quomodo? « In astutia, ad circumventionem imposturæ, » hoc est, ad quodcumque deceptrix eorum circumventio voluerit, ad hoc D transpositi et circumacti. Ob nihil enim aliud omnia fallaciter conantur et arte quadam machinantur, quam ut seducant. Pulchre autem apposit, « Hominum: » res enim divinæ versutiam ac deceptionem non admittant.

VERS. 15. « Veritatem autem sectantes in charitate, crescemus in ipsum per omnia, 398 qui est caput Christus. » Fraudulentum enim et in verbis versutum, omnia notha et falsa loquuntur, neque quicquam in ipsis est vel sanum vel stabile. Nos autem veritati studentes in dilectione erga Deum

τουτέστιν, « ὣς ἂν δειχθῶμεν οἱ πάντες μίαν πίστιν ἔχοντες, μήτε κατὰ τὰ δόγματα διαφερόμενοι, μήτε ἐν τοῖς κατὰ τὸν βίον σχίσματα ἔχοντες πρὸς ἄλλήλους. Τότε γὰρ ἡ ἀληθὴς ἐνώστη τῆς πίστεως, τότε ἐπιγινώσκομεν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, ὅταν καὶ ἐν τοῖς δόγματιν ὀρθοδοξῶμεν, καὶ τῆς ἀγάπης τὸν σύνθεσμον συντηρῶμεν. Ἀγάπη γὰρ ὁ Χριστός.

« Εἰς ἄνδρα τέλειον, εἰς μέτρον ἡλικίας τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ. » Ἄνδρα τέλειον, καὶ μέτρον ἡλικίας, λέγει τὴν τελειότεραν τῶν δογμάτων γνώσιν ὡσπερ καὶ πλήρωμα τοῦ Χριστοῦ, τὴν παντελεῖαν καὶ ἀλόκληρον αὐτοῦ γνώσιν· καὶ πίστιν· ὅτι εἰς τῆς Τριάδος ὦν καὶ ἴσος τῷ Πατρὶ, γέγονεν ἄνθρωπος, μία ὑπόστασις ἐν δύο φύσει καὶ θελήμασι καὶ ἐνεργείαις· καὶ μετὰ τοῦ σώματος συνεδριάζει τῷ Πατρὶ, καὶ ἤξει μετ' αὐτοῦ, καὶ ὅσα ἄλλα περὶ αὐτοῦ ὀρθῶς νοεῖται καὶ λέγεται. Πῶς οὖν ἀλλαχοῦ ἀτελεῖ λέγει τὴν γνώσιν ἡμῶν; Ἡ πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῆς μελλούσης γνώσεως; ἐνταῦθα δὲ ὡς πρὸς τὸ ἀμετάπτωτον εἶπε τέλειαν τὴν γνώσιν. Ὅταν γὰρ μὴ μεταπίπτωμεν, τότε τέλειοί ἐσμεν, ὡς δὴ λέγει διὰ τῶν ἐξῆς.

« Ἴνα μηκέτι ὦμεν νήπιοι, καὶ κλυδωνιζόμενοι, καὶ περιφερόμενοι παντὶ ἀνέμῳ τῆς διδασκαλίας. » Ἴνα αὐτὸ, φησὶ, τὸ ὀλίγον μέτρον ὃ ἐλάβομεν, καταχόμεν βεβαίως καὶ στερεῶς, καὶ μὴ ὡς νήπιοι σαλευόμεθα καὶ περιφερόμεθα ὑπὸ παντὸς διδασκάλου. Ἐπὶ τούτῳ γὰρ ἐδόθησαν τὰ χαρίσματα, εἰς τὸ οἰκοδομεῖν καὶ καταρτίζειν, ἵνα μὴ σαλεύηται ἡ οἰκοδομή. Ἐν δὲ τῷ εἰπεῖν, « Μηκέτι, » εἰδείξαι καὶ πάλαι τοῦτο πεπονθότας. Τίθησι δὲ καὶ ἑαυτὸν, ἵνα μὴ ὡς ονειδίζω, ἀλλὰ μεθ' ἡλαρότητος διορθῶσθαι. Διὰ δὲ τοῦ εἰπεῖν, « Κλυδωνιζόμενοι, » δείκνυσιν ἐν οἷψ κινδύνῳ εἶσιν αἱ ἀπαγεῖς πρὸς τὴν ὀρθοδοξίαν ψυχαί. Τῇ τροπῇ δὲ ἐμμένων, καὶ ἀνέμου ἐκάλεισε τὰς διαφόρους διδασκαλίας.

« Ἐν τῇ κυβείᾳ τῶν ἀνθρώπων, ἐν πανουργίᾳ, πρὸς τὴν μεθοδείαν τῆς πλάνης. » Κυβευταί λέγονται οἱ τοῖς πεσοῖς κεχηρημένοι· τοιοῦτοί εἰσιν οἱ ψευδοδιδάσκαλοι, μετατιθέντες [πρὸς] τοὺς ἀφελεστέρους, ὡσπερ πεττούς, ὡς βούλονται. Ἴνα οὖν, φησὶ, μὴ περιφερόμεθα ἡμεῖς ἐν τῇ κυβείᾳ ταύτῃ. Πῶς; « Ἐν πανουργίᾳ, πρὸς τὴν μεθοδείαν τῆς πλάνης, » τουτέστι, πρὸς ὅπερ ἡ πλάνος αὐτῶν μεθοδεῖα βούλεται, πρὸς ἐκεῖνο μετατιθέμενοι καὶ περιφερόμενοι. Δι' οὐδὲν γὰρ ἄλλο πάντα μεθοδεύουσι καὶ τεχνάζονται, ἢ τὸ πλανᾶν. Καλῶς δὲ προσέθηκε· « Τῶν ἀνθρώπων· » ἐπὶ γὰρ τοῦ Θεοῦ κυβείαν καὶ ἀπάτην οὐκ ἔχουσιν.

« Ἀληθεύοντες δὲ ἐν ἀγάπῃ, αὐξήσωμεν εἰς αὐτὸν τὰ πάντα, ὅς ἐστιν ἡ κεφαλὴ, ὁ Χριστός. » Οἱ μὲν πανοῦργοι καὶ κυβευταί τῶν λόγων, πάντα ἢ νόθα καὶ ψευδῆ ἔχουσι, καὶ οὐδὲν ἐν αὐτοῖς ὑγιές καὶ στάσιμον. Ἡμεῖς δὲ ἀληθεύοντες ἐν ἀγάπῃ, τῇ τε πρὸς τὸν Θεὸν καὶ πρὸς τὸν

Varie lectiones.

ἄ. εἰς ο. ἄ. πάντες ο.

πλησίον, καὶ μηκέτι⁶⁶ ψευδῆ δόγματα ἔχοντες, μήτε ἂν ὑποκρίσει ζῶντες (ἐνταῦθα γὰρ δοκεῖ καὶ περὶ βίου αὐτοῖς διαλέγεσθαι:), αὐξήσωμεν εἰς Χριστὸν τὰ πάντα ἡμῶν, τὸν τε βίον καὶ τὰ δόγματα. Αὐτῷ γὰρ κεφαλῇ ὄντι ὀφείλομεν προσαρμᾶζειν τὰ ἡμέτερα, ἵνα μηδὲν ἀκατάλληλον φέρωμεν καὶ ἀνάρμοστον τῆς κεφαλῆς, ἀλλὰ πάντα πρὸς αὐτὸν αὐξάνωμεν.

« Ἐξ οὗ πᾶν τὸ σῶμα συναρμολογούμενον καὶ συμβιβαζόμενον διὰ πάσης ἀφῆς τῆς ἐπιχορηγίας, κατ' ἐνέργειαν ἐν μέτρῳ ἐνδὸς ἐκάστου μέρους⁶⁷, τὴν αὐξήσιν τοῦ σώματος ποιεῖται, εἰς οἰκοδομὴν ἑαυτοῦ ἐν ἀγάπῃ. » Ἡ διάνοια τοῦ βῆτου τοιαύτη, εἰ καὶ ἀσπαῶ; πίψασται· Καθάπερ ἐν τῷ σώματι τὸ πνεῦμα τὸ ἀπὸ τοῦ ἐγκεφάλου καταβαίνειν διὰ τῶν νεύρων, οὐχ ἀπλῶς δίδωσι πᾶσι τοῖς μέλεσι τὴν αἰσθησιν, ἀλλὰ κατὰ ἀναλογίαν ἐκάστῳ, τῷ μὲν πλέον δέξασθαι δυναμένῳ, πλέον, τῷ δὲ ἕλαττον, ἕλαττον· οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς εἰς τὰς ψυχὰς ἡμῶν, αἰτινές εἰσι μέλη αὐτοῦ, ποιεῖται τὴν χορηγίαν τῶν χαρισμάτων αὐτοῦ, οὐχ ἀπλῶς, ἀλλ' ἐν μέτρῳ ἐνδὸς ἐκάστου μέλους, » τουτέστιν, ὡς δύναται χωρῆσαι ἕκαστον· καὶ οὕτω τὸ σῶμα ἅπαν ἐτὴν οἰκοδομὴν καὶ αὐξήσιν ἑαυτοῦ ποιεῖται ἐν ἀγάπῃ. » Ἄλλως γὰρ οὐκ ἔστι δέξασθαι τὴν χορηγίαν τοῦ ἀνωθεν καταβαίνοντος Πνεύματος, ὅφ' οὐ καὶ ζωογονούμεθα καὶ αὐξομεν⁶⁸, εἰ μὴ διὰ τῆς ἀγάπης συνδεδεμένοι ὦμεν καὶ ἠνωμένοι, ὡς ἐν σῶμα. Ὡσπερ γάρ, εἰ τύχοι, χεῖρ ἀποσπασθεῖσα τοῦ σώματος, οὐ δέξαιτο ἂν τὸ αἰσθητὸν πνεῦμα, οἷα τῆς συνεχείας ἀποδιαιρεθῆσιν⁶⁹· οὕτω καὶ ἡμεῖς, ἐὰν μὴ ἠνωμένοι ὦμεν, οὐ δεχόμεθα τὴν ἀπὸ τῆς κεφαλῆς ἡμῶν τοῦ Χριστοῦ καταβαίνουσαν τοῦ Πνεύματος χάριν. Διὰ τοῦτο εἶπε, καὶ ὅτι « Τὸ σῶμα συναρμολογούμενον καὶ συμβιβαζόμενον » τουτέστιν, οὐχ ἀπλῶς κειμένων τῶν μελῶν, ἀλλὰ καὶ ἠνωμένων, καὶ ἐκάστου τὸν οἰκείον τόπον ἐπέχοντος, καὶ μὴ παρηθρωμένου, μηδὲ παρὰ σχῆμα κειμένου. Παρ' ἡμῖν μὲν οὖν ἔστι τὸ συναρμολογεῖν ἑαυτοὺς καὶ συμβιβάζειν διὰ τῆς ἀγάπης· τοῦ δὲ Χριστοῦ, τῆς κεφαλῆς ἡμῶν τὸ πνεῦμα ἐπιστέλλειν⁷⁰. Ὁ πᾶς οὖν λόγος περὶ ταπεινοφροσύνης καὶ ἐνώσεως. Τὸ δὲ, « Διὰ πάσης ἀφῆς τῆς ἐπιχορηγίας, » τοῦτο δηλοῖ, ὅτι τὸ πνεῦμα τὸ ἀπο τῆς κεφαλῆς ἐποχτευδύμενον καὶ χορηγούμενον, ἅπτεται πάντων. Τὸ τοῖνον σῶμα αὖξει καὶ οἰκοδομεῖται διὰ τοῦ ἅπτεσθαι τῶν μελῶν τὴν ἐπιχορηγίαν τοῦ πνεύματος, καὶ ἐνεργεῖν ἐν αὐτοῖς (τοῦτο γὰρ ἔστι τὸ, « Κατ' ἐνέργειαν »)· ἢ ὅτι τὴν ἐνέργειαν τοῖς μέλεσι τὸ πνεῦμα δίδωσι.

« Τοῦτο οὖν λέγω καὶ μαρτύρομαι ἐν Κυρίῳ, μηκέτι ὑμᾶς περιπατεῖν, καθὼς καὶ τὰ λοιπὰ ἔθνη περιπατεῖ, ἐν ματαιότητι τοῦ νοῦς αὐτῶν. » Διδασκάλου, οὐ μόνον τὸ παραινεῖν, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐκφοβεῖν, διὰ τοῦ καὶ τὸν Θεὸν ἐφιστᾶν τοῖς μαθηταῖς, ὡσπερ καὶ ἐνταῦθα Παῦλος ποιεῖ. « Μαρτύρομαι » γὰρ, φησὶν, ὑμᾶς « ἐν Κυρίῳ »· τουτέστι, Μάρτυρα

A et proximum, neque dogmata falsa retinentes, neque in hypocrisi viventes (hic enim videtur et et de vita ipsis verba facere), augeamus in Christum omnia nostra, vitam nimirum et doctrinam. Ipsi enim, qui caput est, debemus adaptare nostra, ut nihil non respondens et inconueniens capiti feramus, sed omnia augeamus ad ipsum.

Vers. 16. « Ex quo totum corpus compactum et connexum per omnem juncturam subministrationis, secundum operationem in mensura uniuscujusque membri, augmentum corporis facit, ad ædificationem sui ipsius in charitate. » Hujus loci sensus talis est, etiamsi obscure dicitur sit: Quemadmodum in corpore spiritus, qui e cerebro descendit per nervos, non simpliciter dat omnibus membris sensum, sed unicuique secundum proportionem, ei quidem quod plura recipere potest, plura, quod vero minus, minus: sic et Christus in animas nostras quæ sunt membra ipsius, facit suppeditationem charismatum suorum, non simpliciter, sed pro mensura cujuslibet membri, hoc est perinde ut quodlibet potest capere: hacque ratione totum corpus ædificationem et augmentum sui ipsius facit in dilectione. Aliter enim non licet recipere suppeditationem descendantis desuper Spiritus, a quo et vivificamur et crescimus, nisi per dilectionem connexi fuerimus, et uniti tanquam unum corpus. Ut enim, exempli gratia, manus a corpore avulsa, non porro receperit sensibilem spiritum, eo quod a continuitate diducta est: sic et nos, nisi uniti fuerimus, non recipimus a capite nostro Christo descendantem Spiritus gratiam. Propterea dixit, « Corpus compactum et connexum, » hoc est, non simpliciter positis membris, verum etiam conjunctis, et unoquoque proprium locum habente, ut nullum luxatum sit, neque præter formam collocatum. In nobis igitur est ipsos construere et coagmentare per dilectionem: Christi vero capitis nostri, spiritum immittere. Totus igitur hic sermo est de humilitate et unitate. Quod vero ait, « Per omnem juncturam subministrationis, » denuntiat hoc, quod spiritus a capite advectus et suppeditatus omnia contingat. Corpus igitur crescit et ædificatur per hoc quod spiritus suppeditatio membra contingat, atque in eis operetur (hoc est enim illud, « Secundum operationem »), vel quod spiritus tribuit operationem membri.

399 Vers. 17. « Hoc igitur dico et testiflor in Domino, ut jam non ambuletis, sicut et reliquæ gentes ambulunt in vanitate sensus sui. » Præceptoris est non solum adhortari, verum etiam terere, per hoc quod Deus discipulis etiam astra atque præsit, quemadmodum hic Paulus agit. « Testor » enim, inquit, vobis « in Domino, » hoc

Variæ lectiones.

⁶⁶ μήτε ο. ⁶⁷ μέλους ο. ⁶⁸ αὐξάνομεν ο. ⁶⁹ ἐπιπέμπειν ο.

crederentur. Cum enim ipsi inunctum esset ut inferiores et peiores ad Christum converteret, per hoc ipsum magnus efficitur, qui parvus videbatur; gratiæ igitur id opus est. Si autem impervestigabiles sunt divitiæ ipsius postquam nobis apparuit, quanto magis essentia ejus? Quomodo igitur Eunomius se istam comprehendisse jactabat?

VERS. 9. « Et illuminare omnes, quæ sit dispensatio mysterii absconditi a sæculis in Deo. » Quod gentes quidem vocandæ erant, noverant fortasse per Spiritum cum prophetæ, tum angeli: quod vero ad tanta bona, et ad sedendum super thronum Dei, quis, quæso, hoc expectasset? Eam ob rem « mysterium » hoc vocat, « in Deo absconditum a sæculis, » hoc est, antea et a principio: non enim recens est hæc dispensatio, et ipsi soli cognita.

« Qui omnia creavit per Jesum Christum. » Pulchre creationis meminit. Qui enim omnia condidit, Deus, inquit, est per Christum, « Sine ipso enim, » inquit, « factum est nihil: » et hoc per ipsum revelat.

389 VERS. 10. « Ut ignotescat nunc principatibus et potestatibus in cœlestibus per Ecclesiam multiformis sapientia Dei. » Neque superiores principatus et potestates, neque inferiores norant mysterium gloriæ gentium. Etenim angeli et archangeli hoc tantum modo compertum habebant, quod Israel esset pars Domini, adeoque populus ipsius. Gabriel porro hoc tantum norat, quod servaturus esset populum suum a peccatis suis. Quod autem gentes tantum honorem consequerentur, nunc norunt et supernæ potentiæ et infernæ, per Ecclesiam, hoc est, per beneficia quæ nobis sunt collata. Nam nostra beneficia magistri sunt iis sapientiæ Dei. Non autem illam simpliciter variam dicit, sed, multiformem, sive admodum variam, artificium ejus atque incomprehensibilitatem significans. Gregorius autem Nysenus, Ante incarnationem, inquit, simplicem norant cœlestes virtutes sapientiam Dei, nempe, quod omnia sola sua voluntate condiderit, prehenderebantque cum esse potentem, quodque omnia conservaret sapienti gubernatione: ac sapientem curatorem, qui prospiceret rebus, agnoscebant: nihilque in his varium est, hoc est, ut aliud quidem esset, aliud vero elliceret. Incarnato autem Verbo Dei, per contraria transacta sunt contraria, per mortem vita, per imbecillitatem potentia, per contumeliam gloria, per omnia vilia et abjecta Deo digna et præclara. Hanc ad rationem multiformis sapientia et potentia Dei cœlestibus virtutibus nunc cognita est. Quando enim nos didicimus, tum et illæ per nos agnoverunt, ac videntes quantis bonis nem sunt perductæ.

VERS. 11. « Secundum præfinitionem sæculorum

* Joan. 1, 3.

Α μείζω πιστευθῆναι. Ὁ γὰρ τοὺς χεῖρονας ἐπιστρέφειν ταχθεῖς, κατὰ τοῦτο αὐτὸ μέγας γίνεται, κἀν μικρὸς ἦν [f. ἦ]. Χάριτος οὖν τὸ πρῶγμα. Εἰ δὲ ἀνεξιχνίαστο; ὁ πλοῦτος αὐτοῦ καὶ μετὰ τὸ φανῆναι, πῶς²⁷ μᾶλλον ἡ οὐσία; Πῶς τοίνυν Εὐνόμιος τὴν καταλαβεῖν ἐκόμπαζε;

« Καὶ φωτίσαι πάντας, τίς ἡ οἰκονομία τοῦ μυστηρίου τοῦ ἀποκεκρυμμένου ἀπὸ τῶν αἰώνων ἐν τῷ Θεῷ. » Ὅτι μὲν γὰρ κληθήσονται τὰ ἔθνη, ἤδεσαν Ἰσως διὰ τοῦ Πνεύματος; καὶ οἱ προφῆται καὶ οἱ ἄγγελοι: ὅτι δὲ ἐπὶ τοιούτοις, καὶ ὥστε ἐπὶ²⁸ τὸν θρόνον καθίσει τὸν τοῦ Θεοῦ, τοῦτο τίς ἂν προσεδόκτισε; Διὰ τοῦτο μυστήριον αὐτὸ καλεῖ ἐν τῷ Θεῷ ἀποκεκρυμμένον ἀπὸ²⁹ τῶν αἰώνων· τουτέστιν, ἀνωθεν καὶ ἐξ ἀρχῆς. Οὐ γὰρ πρόσφατός ἐστιν ἡ οἰκονομία αὕτη, καὶ αὐτῷ μόνῳ γινωσκομένη.

« Τῷ τὰ πάντα κτίσαντι διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Καλῶς κτίσεως ἐμνημόνευσεν· ὁ γὰρ τὰ πάντα κτίσας, Θεὸς, φησὶ, διὰ τοῦ Χριστοῦ. « Χωρὶς γὰρ αὐτοῦ, » φησὶ, « γέγονεν οὐδὲ ἓν· » καὶ τοῦτο δι' αὐτοῦ ἀποκαλύπτει.

« Ἴνα γνωρισθῇ νῦν ταῖς ἀρχαῖς καὶ ταῖς ἐξουσίαις ἐν τοῖς ἔπουρανίοις διὰ τῆς Ἐκκλησίας ἡ πολυποίκιλος σοφία τοῦ Θεοῦ. » Οὕτε αἱ ἀνω ἀρχαὶ καὶ ἐξουσίαι, οὕτε αἱ κάτω ἤδεσαν τὸ μυστήριον τῆς δόξης τῶν ἐθνικῶν. Καὶ γὰρ καὶ ἄγγελοι καὶ ἀρχάγγελοι τοῦτο μόνον ἤδεσαν, ὅτι ὁ Ἰσραὴλ ἦν μερὶς Κυρίου, καὶ λαὸς αὐτοῦ. Καὶ ὁ Γαβριὴλ δὲ τοῦτο μόνον ἐγίνωσκεν, ὅτι σώσει τὸν λαὸν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν. Ὅτι δὲ καὶ οἱ ἐθνικοὶ τηλικαύτης τιμῆς τεύξονται, νῦν ἔγνωσαν καὶ αἱ ἀνω δυνάμεις καὶ αἱ κάτω, διὰ τῆς Ἐκκλησίας, τουτέστι, διὰ τῶν εἰς ἡμᾶς γενομένων. Αἱ γὰρ εἰς ἡμᾶς εὐεργεσίαι, διδάσκαλοι αὐτοῖς ἐγένοντο τῆς σοφίας τοῦ Θεοῦ. Οὐχ ἀπλῶς δὲ ποικίλην αὐτὴν φησιν, ἀλλὰ πολυποίκιλον, τὸ πάντεχνον αὐτῆς δηλῶν καὶ ἀκατανόητον. Ὁ δὲ Νύσσης Γρηγόριος, Πρὸ μὲν τῆς ἐνανθρωπήσεως, φησὶν, ἀπλῆν³⁰ ἐγίνωσκον αἱ οὐράνιοι δυνάμεις τὴν σοφίαν τοῦ Θεοῦ, ὅσον, ἐδημιούργησε τὰ πάντα θελήσει μόνῃ, καὶ κατενόουν αὐτῶν δυνατόν, διετήρει³¹ τὰ πάντα τῇ σοφῇ διοικήσει, καὶ προνοήτην σοφὴν³² ἐπεγίνωσκον· καὶ οὐδὲν ἐν τοῦτοις ποικίλον· τουτέστιν, ἄλλο μὲν ὄν, ἄλλο δὲ ἀπογεννῶν. Σαρκωθέντος δὲ τοῦ Θεοῦ Λόγου, διὰ τῶν ἐναντίων τὰ ἐναντία κατωρθώθη, διὰ θανάτου ζωῆ, δι' ἀσθενείας δύναμις, δι' ἀτιμίας δόξα, διὰ πάντων τῶν εὐτελῶν τὰ θεοπεπεῖη. Οὕτως οὖν πολυποίκιλος ἐγνώσθη ἡ σοφία καὶ ἡ δύναμις τοῦ Θεοῦ ταῖς οὐράνιοις δυνάμεισι νῦν. Ὅτε γὰρ ἡμεῖς ἐμάθομεν, τότε κάκεινα δι' ἡμῶν, ὀρώσαι τὴν Ἐκκλησίαν τίνων ἐξιώθη, καὶ δι' αὐτῆς εἰς γνῶσιν ὁδηγούμενα.

Ecclesia sit donata, per ipsam etiam ad cognitionem

« Κατὰ πρόθεσιν τῶν αἰώνων, ἦν ἐποίησεν ἐν

Variae lectiones.

²⁷ πολλῶ ο. ²⁸ εἰς ο. ²⁹ πρὸ ο. ³⁰ ἀπλῶς ο. ³¹ Ἰσ. καὶ ὅτι διετ. ο. ³² σοφίαν ο.

Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν. Ἔ Nῦν μὲν ἐγνωσθη, ἡ σοφία τῶν περὶ ἡμᾶς γενομένων, πλὴν ἄνωθεν ἦν προωρισμένη. Ἐ Κατὰ πρόθεσιν ἢ γὰρ, φησὶ, « τῶν αἰώνων »· τουτέστι, κατὰ πρόγνωσιν τῶν μελλόντων αἰώνων. Ἡδὲ γὰρ ὁ Θεὸς τὰ ἐσόμενα, καὶ οὕτως ὤρισε. Τὸ δὲ, « Ἦν ἐποίησεν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, » νοεῖται μὲν περὶ τῆς σοφίας, ἥτοι τῆς οἰκονομίας ἣν ἐποίησεν ὁ Πατὴρ διὰ τοῦ Υἱοῦ. Ὁ δὲ Χρυσόστομος, « Ὦν ἐποίησεν, » ἀναγνούς, « Ὦν ἐποίησεν αἰώνων, φησὶν, ὁ Θεὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ.

« Ἐν ᾧ ἔχομεν τὴν παρῴρησιαν καὶ τὴν προσαγωγῆν, ἐν πεποιθήσει διὰ τῆς πίστεως αὐτοῦ. » Ὅτι διὰ τοῦ Χριστοῦ τὸ πᾶν γέγονε, δῆλον, φησὶν, ἐξ ὧν αὐτὸς ἐστὶν ὁ προσαγωγῶν ἡμᾶς. Πλὴν οὐχ ὡς αἰχμάλωτοι προσήχθημεν, οὐδ' ὡς ἡμαρτηκότες, ἀλλὰ παρῴρησιαν ἔχομεν· οὐχ ἀπλῶς²⁸, ἀλλὰ μετὰ τοῦ πεποιθῆναι καὶ θαρῆσθαι. Πόθεν δὲ τραῦτα ἡμῖν; Διὰ τῆς πίστεως, φησὶν· αὕτη γὰρ λύσασα τὰ ἁμαρτήματα, παρῴρησιαν καὶ θαρῆσθαι ἡμῖν ἐπέθηκε.

« Διὸ αἰτοῦμαι μὴ ἐκκακεῖν ἐν ταῖς θλίψεσι μου ὑπερ ὑμῶν, ἥτις ἐστὶ δόξα ὑμῶν. » Διὰ τοῦτο, φησὶ. Ποῖον; Διότι μέγα τὸ μυστήριον τῆς κλήσεως ὑμῶν, καὶ μεγάλα ἃ ἐνεπιστεύθη ἐγὼ, ὥστε κηρύττειν ὑμῖν, καὶ ἀνάγκη ἐστὶ δεδέσθαι με, καὶ πάσχειν κακῶς παρὰ τῶν μὴ συνιέντων τὸ μυστήριον, ἀλλὰ ἀντιλεγόντων· αἰτοῦμαι ὑμᾶς ἵνα μὴ ἐκκακῆτε· τουτέστι, ταράσσησθε καὶ θοροῦσθε, ὡς παραλόγου τινὸς γενομένου. Δόξα γὰρ ὑμῶν μᾶλλον τοῦτο ἐστίν, ὅτι οὕτως ἠγάπησεν ὑμᾶς²⁹ ὁ Θεός, ὥστε οὐ μόνον τὸν Υἱὸν αὐτοῦ δοῦναι ὑπὲρ ὑμῶν, ἀλλὰ καὶ ἡμᾶς τῆς δούλου αὐτοῦ διὰ τὴν ὑμετέραν ὠφέλειαν εἰς κινδύνους ἐκδιδοῦναι καὶ δεσμά. Εἰ δὲ αἱ ἐμαὶ θλίψεις δόξα ὑμῶν, πολλῶν μᾶλλον διὰ τῶν ὑμετέρων δοξασθήσεσθε. Ὡστε μὴδὲ ὅταν αὐτοὶ θλίβησθε, ἐκκακεῖτε.

« Τοῦτου χάριν κάμπτω τὰ γόνατά μου πρὸς τὸν Πατέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐξ οὗ πᾶσα πνευματικία ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς ὀνομάζεται. » Ἐπειδὴ οὕτως ἠγαπήθητε, καὶ ἀκατάληπτά εἰσι τὰ ἀγαθὰ ὧν ἐτύχετε καὶ τεύξεσθε· εὐχομαι, φησὶν, ἵνα δοθῇ ὑμῖν χάρις ἐνοικησαντος ὑμῖν τοῦ Χριστοῦ, καταλαβεῖν αὐτὰ³⁰, καὶ γινῶναι πῶς ἠγαπήθητε. Τὴν δὲ μετὰ κατανώξεως δέησιν ἐσήμανε διὰ τοῦ, « Κάμπτω τὰ γόνατά μου. » Ἐκ τοῦ ἄνω δὲ Πατρὸς « πᾶσα, » φησὶ, « πατριὰ. » — « ἐπὶ τῆς γῆς » μὲν τὰς γενεὰς ὀνομάζων πατριὰς, ἀπὸ τοῦ τῶν πατέρων ὀνόματος οὕτως καλουμένας· « ἐν οὐρανῷ » δὲ, ἐπεὶ ἐκεῖ οὐδεὶς ἐξ οὐθενὸς γεννᾶται, πατριὰς τὰ συστήματα λέγει³¹· τουτέστι, καὶ τὰς ἄνω καὶ τὰς κάτω φυλάς αὐτὸς ἐποίησε, καὶ ἀπ' αὐτοῦ ὀνομαζόμενοι πατέρες.

« Ἴνα δὴν ὑμῖν κατὰ τὸν πλοῦτον τῆς δόξης αὐτοῦ, δυνάμει κραταιωθῆναι διὰ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ ἐῖς τὸν ἔσω ἄνθρωπον· κατοικήσαι τὸν Χριστὸν διὰ

quam fecit in Christo Jesu Domino nostro. » Jam nunc quidem cognita est, inquit, sapientia eorum quæ nobis obtigerunt : attamen jam olim antea erant prædestinata. Nam « secundum præfinitionem, » inquit, « sæculorum, » hoc est, secundum præscientiam sæculorum futurorum. Norat enim Deus quæ ventura essent, et sic definit et decrevit. Quod autem ait, « Quam fecit in Christo Jesu, » intelligitur de sapientia sive dispensatione quam fecit Pater per Filium. Chrysostomus autem, « Quæ fecit » legens, Quæ fecit, inquit, sæcula Deus per Filium.

VERS. 12. « In quo habemus fiduciam et accessum in confidentia per fidem ejus. » Quod per Christum omnia facta sint, hinc est perspicuum, quod ipse est qui adducit nos. Atqui non ut captivi adducti sumus, neque veluti peccatores, sed libertatem habemus : neque eam simplicem, sed cum confidentia et fiducia. Unde vero hæc nobis bona? Per fidem, inquit : hæc enim peccata solvens, **390** libertatem nobis et fiduciam imposuit.

VERS. 13. « Propter hoc peto, ut non deficiatis in afflictionibus meis pro vobis, quæ est gloria vestra. » Propter hoc, inquit. Quale hoc? Quod ingens sit mysterium vocationis vestræ, et quod magna mihi credita sunt ut prædicem vobis, ac necesse est me vinculum esse, et affligi ab iis qui non intelligunt mysterium hoc, sed ei contradicunt; rogo vos, ut non deficiatis, hoc est, turbemini tumultueminive, seu res quæpiam præter opinionem contigerit. In gloriam enim hoc vestram potius cedit, quod ita vos dilexit Deus, ut nedum Filium suum pro vobis daret, verum etiam nos servos suos vestræ commoditatis gratia in pericula et vincula conjiceret. Quod si meæ afflictiones gloria vestra est, multo magis per vestras glorificabimini. Quare neque quando ipsi affigamini, deficiatis.

VERS. 14, 15. « Hujus rei gratia flecto genua mea ad Patrem Domini nostri Jesu Christi. Ex quo omnis paternitas in cælo et in terra nominatur. » Quandoquidem adeo dilecti estis, et incomprehensibilia sunt bona quæ nacti estis et nanciscemini, Oro, inquit, ut detur vobis gratia commorantis in vobis Christi, ut comprehendatis ea, sciatisque quantum dilecti sitis. Precationem autem cum compunctione significavit, cum dicit, « Flecto genua mea. » Ex superno autem Patre « omnis » est, inquit, « paternitas : » — « super terram » quidem generationes et familias nominans πατριὰς, a patrum nomine sic appellatas : « in cælis autem, » quia illic nemo ex quoquam nascitur, paternitates sive familias ipsos ordines et choros dicit : hoc est, cum superiores tum inferiores ipse tribus fecit, et ab ipso sunt qui nominantur patres.

VERS. 16, 17. « Ut det vobis secundum divitias gloriæ suæ, virtute corroborari per Spiritum suum in interiori homine : ut habitet Christus per fidem

Variæ lectiones.

²⁸ πρὸς ο. ²⁹ καὶ ταύτην οὐχ ἀπλῶς m. ³⁰ ἐποίησεν ἡμᾶς ο. ³¹ αὐτὴν ο. ³² λέγων ο.

in cordibus vestris : in charitate radicati et fundati. » **E**quid oro pro vobis ? Ut det vobis, eudives et glorificari volens, adversus tentationes corroborari, ut non turbemini ab hisce, ac transferamini alio. Porro non contentus dicere, « Corroborari, » adjecit, « In potentia : » ex abundantiam enim precatur eis bona. Quomodo autem corroborari ? « Per Spiritum ejus : » ipse namque est qui robor præbet. Sicut et Isaias, « Spiritum roboris » dicit. Et non solum ut confortemini, verum etiam quod majus est et abundantius, « ut et Christus inhabitet interiori hominem » vestrum : hoc est, « In cordibus vestris, » non superficiei tenns, sed in profundo. Quanam ratione ? Per fidem. Nam in cordibus fidelium habitat Christus, **391** cum Patre veniens, et mansionem in illis faciens, quemadmodum prædixit. Hæc autem assequimini, radicati in dilectione ejus, si nec transferamini nec turbemini. Vel igitur duo eis divinitus dari precatur, et confortari per Spiritum, et Christum commorari in cordibus ipsorum : vel, Ut confortemini, inquit, et idonei efficiamini ut Christus habitat in Interiore homine vestro.

VERB. 18. « Ut possitis comprehendere cum omnibus sanctis, quæ sit latitudo, et longitudo, et profunditas, et sublimitas. » Quod principio precatus est, ut detur eis Spiritus sapientiæ et revelationis ut sciant quæ sit spes vocationis et cætera, idem et nunc ait : « Ut possitis comprehendere cum omnibus » fidelibus mysterium pro vobis dispensatum : quod adeo magnum est, ut quoqueversum ei in omnes sit extensum partes. Unde et corporalibus ipsum descripsit figuris, comprehendens cum superna, tum inferna atque transversa. Dixi quidem et ego, inquit, de hisce, verum non possunt hæc per meos sermones satis commode disci, sed per Spiritum sanctum : nec poteritis hæc aliter comprehendere, nisi corroboremini per Spiritum. Est enim multo robore opus, ac nisi inhabitet in vobis Christus, nihil efficere poterimus. Gregorius autem Nysenus per latitudinem, longitudinem, profunditatem, et altitudinem, crucem significari dicit ; atque adeo Apostolum Ephesius comprecari, ut possint comprehendere crucis mysterium. Universa enim dispensatio in hoc continetur, atque in hac ipsa omnium maxime tremenda est crux, ex qua charitas Dei maxime demonstratur, quemadmodum ipse Dominus dicit ². Propterea et Paulus de dilectione infert :

VERB. 19. « Scire etiam supereminentem scientiæ charitatem Christi. » Ut possitis, inquit, cognoscere

¹ Joan. xiv, 23. ² Joan. xv, 12.

Δ τῆς πίστεως ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν, ἐν ἀγάπῃ ἐβρί-
ζομένοι καὶ θεμελιωμένοι. » Τί εὐχομαι ὑμῖν ;
« Ἴνα δῶν ὑμῖν, » ὡς πλούσιος καὶ δοξάζεσθαι θέ-
λων, κραταιωθῆναι πρὸς τοὺς πειρασμοὺς, ὥστε
μὴ κλονεῖσθαι ὑπὸ τούτων, προσέθηκεν, ἐν καὶ
παραφέρεσθαι. Οὐκ ἀρκεσεὶς δὲ τῷ, « Δυνά-
μει (α) » ἐκ περισυίας γὰρ αὐτοὺς (f. αὐτοῖς)
ἐπέυχεται τὰ ἀγαθὰ. Πῶς δὲ κραταιωθῆναι ; « Διὰ
τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ » αὐτὸ γὰρ ἐστὶ τὸ τὴν ἰσχύ-
ν παρέχον. Ὅτι καὶ ὁ Ἰσαίας, « Πνεῦμα ἰσχύος, »
φησὶ. Καὶ οὐ μόνον κραταιωθῆναι, ἀλλὰ καὶ τὴ
μείζον καὶ περισσότερον, « Κατοικῆσαι τὸν Χριστὸν
εἰς τὸν ἔσω ἄνθρωπον » ὑμῶν· τοῦτέστιν, « Ἐν
ταῖς καρδίαις ὑμῶν, » οὐκ ἐπιπολαιῶς, ἀλλ' ἐν βί-
θει. Πῶς ; « Διὰ τῆς πίστεως. » Ἐν γὰρ ταῖς πι-
σταῖς καρδίαις οἰκεῖ Χριστὸς, μετὰ τοῦ Πατρὸς ἐρχόμενος.
καὶ μονὴν παρ' αὐταῖς ποιῶν, καθὰ προεῖρηται ³⁹
αὐτῷ. Τούτων δὲ ἐπιτεύξεσθε, ἐβρίζομενοι ἐν τῇ
ἀγάπῃ αὐτοῦ, καὶ μὴ παραφερόμενοι καὶ κλονού-
μενοι. Ἥτοι οὖν δὲο αὐτῆς ἐπέυχεται, τὸ τε κρα-
ταιωθῆναι διὰ τοῦ Πνεύματος, καὶ τὴ κατοικῆσαι
τὸν Χριστὸν ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν. ἢ, Ἴνα κρα-
ταιωθῆτε, φησὶ, καὶ ἐπιτηδέιοι γένησθε, ὥστε « κατο-
ικῆσαι τὸν Χριστὸν εἰς τὸν ἔσω ἄνθρωπον » ὑμῶν.
« Ἴνα ἐξιχύσητε καταλαβέσθαι σὺν πᾶσι τοῖς
ἀγίοις, τὴν πλάτος καὶ μήκος, καὶ βάθος καὶ ὕψος. »
Ὅτι ἀρχόμενος ἤρξατο, ἵνα δοθῆ αὐτοῖς Πνεῦμα
σοφίας καὶ ἀποκαλύψεως, εἰς τὸ εἰδέναι τίς ἐστὶν ἡ
ἐλπίς τῆς κλήσεως, καὶ τὰ ἐξῆς· τοῦτο καὶ νῦν
φησὶν· « Ἴνα ἐξιχύσητε καταλαβέσθαι σὺν πᾶσι
τῇς ; » πιστοῖς τὸ μυστήριον τὸ ὑπὲρ ὑμῶν οἰκονο-
μηθὲν, οὕτω μέγα ἔν, ὥστε πανταχοῦ ἐκτετατάται.
Διὸ καὶ σωματικοῖς αὐτὸ ὑπέγραψε σχήμασι, περι-
λαβὼν καὶ τὰ ἄνω, καὶ τὰ κάτω, καὶ τὰ ἐκ πλα-
γίων. Εἶπον μὲν γὰρ, φησὶ, καὶ ἐγὼ· οὐκ ἐστὶ δὲ
διὰ τῶν ἑμῶν λόγων ταῦτα μαθεῖν ἱκανῶς, ἀλλὰ διὰ
τοῦ Πνεύματος τοῦ ἀγίου· οὐδ' ἂν ἄλλως ἐξιχύσητε
ταῦτα καταλαβεῖν ⁴⁰, εἰ μὴ κραταιωθῆτε διὰ τοῦ
Πνεύματος. Ἰσχύος γὰρ πολλῆς χρεια, καὶ εἰ μὴ
ἐνοιχῆσαι ὑμῖν ὁ Χριστὸς. οὐδ' ἂν κατορθῶσαι δυνη-
θεῖμεν ⁴¹. Ὅ δὲ Νύσσης Γρηγόριος διὰ τοῦ πλάτους,
καὶ μήκους, καὶ βάθους, καὶ ὕψους, τὸν σταυρὸν
ἐφη δεηλοῦσθαι· ἐπέυχεσθαι οὖν τὸν Ἀπόστολον τοῖς
Ἐφεσίοις, ὡς ἂν ἐξιχύσωσι καταλαβέσθαι τὸ τοῦ
σταυροῦ μυστήριον. Ἡ γὰρ πᾶσα οἰκονομία τούτων
ἐμπεριέχεται, καὶ τὸ ταύτης φρικωδέστατον ὁ σταυ-
ρὸς ἐστὶν· ἐξ οὗ καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ μάλιστα δει-
κνυται, ὡς φησὶ καὶ ὁ Κύριος· διὸ καὶ ὁ Παῦλος ἐπι-
φέρει περὶ τῆς ἀγάπης·

« Γινῶναί τε τὴν ὑπερβάλλουσαν τῆς γνώσεως
ἀγάπην τοῦ Χριστοῦ. » Καὶ ἵνα ἐξιχύσητε, φησὶ,

Variæ lectiones.

³⁹ προεῖπε ο. ⁴⁰ λαβεῖν ο. ⁴¹ Ἰσ. δυνηθεῖτε ο.

(a) Textus hic plane perturbatus est. Rectius se habet lectio codicis S. Marci, ὑπὸ τούτων, καὶ παραφέρεσθαι, οὐκ ἀρκεσεὶς δὲ τῷ κραταιωθῆναι,

προσέθηκεν ἐν δυνάμει. Et ita legisse Montanum, Lonicerum, quin et Persenam, ex ipsorum versibus satis colligitur.

γνώσει τὴν ἀγάπην τοῦ Χριστοῦ τὴν ὑπερέχουσαν ⁴¹ ἅπσης γνώσεως. Ἐπεὶ οὖν ὑπερέχει ἅπσης γνώσεως, πῶς γνωσόμεθα ἡμεῖς; Πρῶτον μὲν οὖν γνώσεως ὑπερέχειν ταύτην εἶπεν, ἀνθρωπίνης δηλαδή· ὑμεῖς δὲ οὐ δι' ἀνθρωπίνης γνώσεως, ἀλλὰ διὰ Πνεύματος ἐπιγνώσεσθε ταύτην. Ἐπειτα, οὐδὲ τοῦτο εἶπεν, ὅτι Ἰνώσεσθε αὐτὴν πόση τίς ἐστίν, ἀλλ' αὐτὸ τοῦτο, ὅτι μεγάλη ἐστὶ, καὶ ὅτι ὑπερέχει ἅπσης γνώσεως. Τοῦτο δέομαι ὑμᾶς παρὰ τοῦ Πνεύματος μαθεῖν. Καὶ τίς τοῦτο, φησὶν, ἀγνοεῖ; Πάντες, καὶ οἱ πρὸς τὰ καθ' ἑκάστην γινόμενα δυσχεραίνοντες, καὶ οἱ προτιμῶντες τὸν Μαρμῶνδον τοῦ Θεοῦ· ὡς εἰ γε ταύτην ἐγινώσκοντες, οὐκ ἂν οὕτε τῆς Προνοίας κατεγογγύζομεν, οὕτε τοῖς παροῦσι προσείχομεν, ἀποστάνας ⁴² Θεοῦ, τοῦ οὕτως ἡμᾶς ἀγαπήσαντος. Ὅρα δὲ, εἰ ἡ ἀγάπη ὑπερέχει ἅπσης γνώσεως, πόση μᾶλλον ἡ οὐσία;

« Ἴνα πληρωθῆτε εἰς πᾶν τὸ πλήρωμα τοῦ Θεοῦ. » Διχῶς τοῦτο τινες ἐνόησαν· ἡ γὰρ, Ἴνα γνῶτε, φησὶν, ἐπὶ ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ καὶ Πνεύματι ἁγίῳ προσκυνεῖται ἡμῖν ὁ Θεός· τοῦτο γὰρ πλήρωμα τοῦ Θεοῦ, ἡ Τριάς· ἡ, Ἴνα, φησὶν, ἦτε πεπληρωμένοι ἅπσης ἀρετῆς, ἧς πλήρης ὁ Θεός. Κρεῖττον δὲ οἶμαι νοεῖσθαι οὕτως· Ἴνα ἦτε τέλειοι ἐν πάσῃ τῇ κατὰ Θεὸν τελειότητι, πάντα γινώσκοντες τὰ θεῖα, ὡς ἐνεστί.

« Τῷ δὲ δυναμένῳ ὑπὲρ πάντα ποιῆσαι ὑπερεκπερισσῶ ὧν αἰτούμεθα ἢ νοοῦμεν, κατὰ τὴν δύναμιν τὴν ἐνεργουμένην ἐν ἡμῖν. Αὐτῷ ἡ δόξα ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, εἰς πάσας τὰς γενεὰς τοῦ αἰῶνος τῶν αἰῶνων. Ἀμήν. » Ἐγὼ μὲν, φησὶν, εὐχομαι· αὐτὸς δὲ καὶ τῶν ἐμῶν εὐχῶν μέγιστα ἐργάζεται. Δύναται γὰρ οὐ μόνον πάντα ἀεχεῖται τις, ἀλλὰ καὶ « ὑπὲρ πάντα » ποιῆσαι, καὶ « ὑπερεκπερισσῶ, » τουτέστι, φιλοτιμῶς καὶ θαυμάσιως ⁴³. Δύο δὲ ὑπερβολὰς τίθησι, τὸ, « Ὑπὲρ πάντα, » καὶ τὸ, « Ὑπερεκπερισσῶ. » Ἐνὶ γὰρ καὶ πλείονα ποιεῖν τῶν αἰτηθέντων, μὴ μέντοι ὑπερεκπερισσῶ. ὃ ἐστὶ θαυμάσιον καὶ μετὰ φιλοτιμίας· ἀλλ' ὁ Θεὸς ἀμφοτέρω δύναται· ὡσπερ οὖν καὶ ἡδὴ ἠδυνήθη, καὶ ἐνήργησεν ἐν ἡμῖν μέγιστα καὶ ἐξαισια, υιοθετήσας τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ ἐθνικοὺς. Ὡστε ἐκ τῶν ἡδὴ περὶ ἡμᾶς ἐνεργηθέντων, δηλον καὶ ὃ εἶπον. Εἰκρίτως δὲ εἰς δοξολογίαν κατακλείει τὸν λόγον, δοξάζων τὸν εὐεργέτην· ἅμα δὲ ἵνα καὶ ταύτη δεῖξη τὸ μέγεθος τῶν γενομένων ἡμῖν. Οὐκ ἂν γὰρ ἐθαυμάζετο, εἰ μὴ τηλικαῦτα δέδωκεν, ἡλίκα ⁴⁴ εἰς θαῦμα καὶ δόξαν κινεῖν. Οὐχ ἁπλῶς δὲ φησὶν· « Αὐτῷ ἡ δόξα, » ἀλλὰ καὶ, « Διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Τῷ ὄντι γὰρ οὐδεὶς δύναται οὐδὲ δοξάσαι, εἰ μὴ ἐν τῇ τοῦ Χριστοῦ χάριτι καὶ δυνάμει. Αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ὁ καὶ πρὸς δοξολογίαν ἡμᾶς χαριτῶν, καὶ διδάσκων πῶς δεῖ τοῦτο ποιεῖν. « Ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ δὲ ἡ δόξα » τοῦ Θεοῦ, καλῶς· αὕτη γὰρ μένει διηνεκῶς, καὶ

A scere charitatem Christi, antecellentem omni scientiæ. Quoniam vero omni scientiæ antecellit, quomodo nos cognoscemus? Primum quidem dicit hanc antecellere scientiæ, nimirum humanæ: Vos autem non per humanam quidem scientiam, sed per Spiritum cognoscetis hanc. Deinde, non hoc dixit, Cognoscetis eam, quanta sit: sed hoc ipsum, quod magna sit, et quod exsuperet omnem scientiam et cognitionem. Hoc precor, inquit, ut vos a Spiritu discatis. Quis autem, inquit, istud nescit? Omnes: et qui ægro animo accipiunt quæ in singulos dies sunt, et qui mammonam Deo præferunt. Nam si hanc cognosceremus, haudquaquam adversus Providentiam murmureremus, neque rebus præsentibus animum addiceremus, a Deo deficientes qui sic **392** nos dilexit. Observa autem, si charitas ejus excellit omnem cognitionem, quanto magis ipsa essentia?

« Ut impleamini in omnem plenitudinem Dei. » Bifariam nonnulli hoc intellexerunt. Ut sciatis, inquit, vel quod in Patre et Filio et Spiritu sancto adoretur nobis Deus; hæc enim plenitudo Dei est, nempe Trinitas: vel, Ut sitis impleti, inquit, omni virtute qua plenus est Deus. Rectius autem opinor sic intelligi, Ut sitis perfecti in omni divina perfectione, omnia divina cognoscentes, quatenus licet.

VERS. 20, 21. « Ei autem qui potest super omnia facere ex abundantia super ea quæ petimus aut intelligimus, secundum potentiam quæ operatur in nobis. Ipsi gloria in Ecclesia in Christo Jesu, in omnes generationes sæculi sæculorum. Amen. » Ego quidem precor, inquit, ipse autem et meis orationibus majora efficiet. Potest enim non solum omnia quæ quisquam orat, sed super omnia facere, et « supra ex abundantia, » hoc est, splendide et largiter. Duos autem hic excessus ponit, « Super omnia, » et « Supra ex abundantia. » Licet enim plura facere, quam quæ petuntur, non tamen ex superabundanti excellentia, quod est largiter, et cum liberalitate: verum Deus utraque potest, quemadmodum et jam nunc potuit, et operatus est in nobis magna et eximia, hostes suos, gentes, in filios adoptans. Proinde ex iis quæ jam circa nos peracta sunt perspicuum est quod dixi. Merito autem in Dei laude sermonem concludit, glorificando benefactorem: et simul ut hac ratione ostendat magnitudinem eorum quæ nobis obtigerunt. Non enim admiraretur, nisi tanta dedisset, quanta ad admirationem et gloriam concitandam satis essent. Non simpliciter autem dixit, « Ipsi gloria, » sed etiam, « Per Jesum Christum, » Revera enim nemo potest ne glorificare quidem, nisi in Christi gratia et virtute. Ipse enim est qui nobis ad Deum glorificandum et gratiam confert, et qui docet quomodo hoc

Varie lectiones.

⁴¹ ὑπερβαλλόντως ἔχουσαν m. ⁴² ἀποστατώντες; θ. ⁴³ ἐκ φιλοτιμίας καὶ θαυμάσιως m. ⁴⁴ ἱκανὰ θ.

præstandum sit. « In Ecclesia » autem est « gloria » Dei, ac recte quidem : siquidem ipsa perseverat assiduo, et portæ inferi non prævalerunt adversus ipsam *. Quamobrem et gloria erit æterna.

CAPUT IV

VERS. 1. « Obsecro itaque vos ego vincetus in Domino, ut digne ambuletis vocatione qua vocati estis. » Non oportet dominari præceptorem in discipulos, sed servire eis pro salute ipsorum : propterea et Paulus tanquam servus obsecrat. Proponit autem et vincula ad supplicationem. « Vincetus enim » sum in 393 Domino, » hoc est, non ob pravum aliquod opus, sed propter Dominum. Revereamini igitur vincula quæ Dei causa patior. Quid autem obsecro? Non pro me ipso certo, sed pro vobis, ut ambuletis digne vocatione : ad magna enim vocati estis ; nempe, ut consideratis cum Christo, et conregnatis ; nec oportet vos defœdare dignitatem vestram per opera Christo indigna. Ab instituendi autem ratione ad mores transit, orationem ita suam dulcem faciens.

VERS. 2. « Cum omni humilitate. » Ostendit quo modo digne liceat vocatione ambulare, nempe si sis humilis. Cogitabis enim omnino, qualis existens, quibus donatus es ; ac demittes te, dabisque operam ut servias benefactori. Præterea, hoc est omnis virtutis fundamentum. Propterea et Dominus beatitudines hinc orsus est, beatos eos prædicans qui sint pauperes spiritu, humiles videlicet. « Cum omni » autem, inquit, « humilitate, » non ea solummodo quæ sit in verbis, sed et quæ sit in operibus, et in habitu, et in loquela : et non ut erga hunc te humilem exhibeas, erga illum vero minime ; sed sive parvus fuerit, sive magnus.

« Et mansuetudine cum longanimitate. » Potest enim aliquis esse humilis, et interim tamen concitatus et iracundus : at ea humilitas nihil prodest.

« Supportantes invicem in charitate. » Docet quæ sit mansuetudinis et longanimitatis commoditas, nempe ut alter alterum toleret. Deinde ne quis dicat, Quomodo feram proximum iracundum et injuriam? modum subdit quo istuc fieri possit, nempe, « Per dilectionem : » si enim charitatem habeamus, tolerabimus alter alterum.

VERS. 3. « Solliciti servare unitatem Spiritus in vinculo pacis. » Quemadmodum in corpore spiritus est, qui omnia continet et unit, etiamsi diversa fuerint membra : hunc ad modum in fidelibus Spiritus sanctus est, qui unit et conjungit omnes, etiamsi diversa habuerimus et genus et mores et studia, atque per hunc sanetum Spiritum unum corpus efficitur. Laboremus itaque hanc unitatem conservare per pacem quæ est inter nos mutuo. Nisi enim connectio dilectionis inter nos fuerit, et

* Matth. xvi, 18.

Variæ lectiones.

³⁹³ καταγκυκαίνων τὸν λόγον τῆ ἑξικτῆ παραινήσει m. *Orationem suam dulcem faciens morali adhortatione.* ³⁹⁴ τίνων ο. ³⁹⁵ ἐν τοῖς ο. ³⁹⁶ ἀλλ' ἀνοίκεται m. ³⁹⁷ τῆς ἀληθοῦς ἀγάπης m.

Α πύλαι ἔθου οὐ κατισχύουσιν αὐτῆς. Ὡστε καὶ ἡ δοξολογία αἰώνιος.

ΚΕΦΑΛ. Δ'.

« Παρακαλῶ οὖν ὑμᾶς ἐγὼ ὁ δέσμιος ἐν Κυρίῳ, ἀξίως περιπατήσαι τῆς κλήσεως, ἧς ἐκλήθητε. » Οὐκ αὐθεντεῖν δεῖ τὸν διδάσκαλον, ἀλλὰ δουλεύειν τοῖς μαθηταῖς ὑπὲρ τῆς σωτηρίας αὐτῶν. Διὸ καὶ ὁ Παῦλος ὡς δούλος παρακαλεῖ. Προβάλλεται δὲ καὶ τὰ δεσμὰ εἰς ἱκετηρίαν. « Δέσμιος » γὰρ « εἰμι ἐν Κυρίῳ »· τουτέστιν, οὐ διὰ τι πονηρὸν ἔργον, ἀλλὰ διὰ τὸν Κύριον. Αἰδέσθητε οὖν τὰ διὰ τὸν Θεὸν δεσμὰ. Τί δὲ παρακαλῶ ; Οὐκ ὑπὲρ ἑμαυτοῦ, ἀλλ' ὑπὲρ ὑμῶν, ἵνα περιπατήσῃτε ἀξίως τῆς κλήσεως· ἐπὶ μεγάλοις γὰρ ἐκλήθητε· ἐπὶ τῷ συγκαθίσει Χριστῷ, ἐπὶ τῷ συμβασιλευσάει· καὶ οὐ δεῖ καταισχύειν τὸ ἀξίωμα ὑμῶν δι' ἔργων ἀναξίω Χριστοῦ. Ἀπὸ δὲ τοῦ δογματικοῦ, εἰς τὸ ἠθικὸν κατέβη, καταγκυκαίνων τὸν λόγον ³⁹⁸.

« Μετὰ πάσης ταπεινοφροσύνης. » Δείκνυσαι, πῶς ἔνεστιν « ἀξίως τῆς κλήσεως περιπατήσαι, » ὅτι ἔβην ταπεινὸς ἦς. Ἐνοήσεις γὰρ πάντως τίς ὢν τίνας ³⁹⁹ ἤξειώθης, καὶ συσταλήσῃ, καὶ σπουδάσεις θεραπεύσαι τὸν εὐεργέτην. Ἄλλως τε, καὶ πάσης ἀρετῆς θεμέλιος τοῦτο· διὸ καὶ ὁ Κύριος τῶν μακαρισμῶν ἐντεῦθεν ἤρξατο, μακαρίζων τοὺς πτωχοὺς τῷ πνεύματι, τοὺς ταπεινόφρονας δηλαδὴ. « Μετὰ πάσης » δὲ, φησὶ, « ταπεινοφροσύνης, » μὴ τῆς ἐν ⁴⁰⁰ ῥήμασι μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν πράγμασι, καὶ ἐν σχήματι, καὶ ἐν φθέγματι· καὶ μὴ πρὸς τοῦτον μὲν, πρὸς τοῦτον δὲ οὐ· ἀλλὰ καὶ ἄν μικρὸς ἦ, καὶ μέγας.

« Καὶ πραότητος μετὰ μακροθυμίας. » Ἔστι γὰρ ταπεινὸν μὲν εἶναι, ὀξύν δὲ καὶ ὀργίλον· ἀλλ' οὐδὲν βρελος ⁴⁰¹.

« Ἀνεχόμενοι ἀλλήλων ἐν ἀγάπῃ. » Τί τὸ κέρδος τῆς πραότητος καὶ μακροθυμίας, διδάσκει· τὸ ἀνέχεσθαι ἀλλήλων. Εἶτα, ἵνα μὴ τις εἴπῃ· Πῶς ἀνέξομαι τοῦ πλησίον, ὀργίλου καὶ ὕβριστοῦ ὄντος ; ἐπιφέρει καὶ τὸν τρόπον, ὅτι ἐν ἀγάπῃ. « Ἐὰν γὰρ τὴν ἀγάπην ἔχωμεν, ἀνεξόμεθα ἀλλήλων. »

« Σπουδάζοντες τηρεῖν τὴν ἐνότητά τοῦ Πνεύματος ἐν τῷ συνδέσμῳ τῆς εἰρήνης. » Ὡς περ γὰρ ἐν τῷ σώματι πνευμά ἐστι τὸ πάντα συνέχον καὶ ἐνοποιῶν, καὶ διάφορα ὡς μέλη· οὕτω καὶ ἐν τοῖς πιστοῖς τὸ ἅγιον Πνευμά ἐστιν, ὅπερ ἐνοποιεῖ πάντας, καὶ διάφορα ἔχωμεν καὶ γένη καὶ τρόπους καὶ ἐπιτηδεύματα· καὶ διὰ τοῦτο τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐν σώμα γινόμεθα. Σπουδάσωμεν οὖν ταύτην τὴν ἐνότητα τηρεῖν διὰ τῆς πρὸς ἀλλήλους εἰρήνης. Εἰ μὴ γὰρ τὸν σύνδεσμον τῆς ἀγάπης ⁴⁰² ἔχωμεν

καὶ εἰρηνεύομεν πρὸς ἀλλήλους, ἀπολέσομεν τὴν ἐνόητα ἦν τὸ Πνεῦμα δέδωκεν ἡμῖν ὡς περ ἐν διαστάσεσι γένηται τῆς χειρὸς, ἢ τοῦ ποδός, πρὸς τὸ λοιπὸν σῶμα, καὶ διακοπῶσιν ἀπὸ τῆς πρὸς τὰ ἄλλα μέλη συνεχείας, οὐκέτι λοιπὸν ὕψ' ἐν πνεύματι συγχρατοῦνται⁶⁰. Σπουδῆς οὖν δεῖ πολλῆς, καὶ οὐκ ἀπόνως ἰσχύσομεν εἰρηνεύειν, συνδέοντες ἑαυτοὺς ἀλλήλους⁶¹, ἵνα ἔθω ἀν' ὁ εἰς φέρηται, καὶ ὁ ἕτερος συμφέρηται (τοιούτοι γὰρ οἱ συνδεδεμένοι), καὶ μὴ κατεξουσιάζοντες ἑαυτῶν, καὶ οὕτως ὕψ' ἐν Πνεύματι ὤμεν.

« Ἐν σῶμα, καὶ ἐν πνεῦμα. » Οὐχ ἀπλῶς ἀγάπην ἐπιζητεῖ ὁ Παῦλος, ἀλλὰ τὴν ἐν σῶμα πάντας ποιοῦσαν διὰ τὴν ἀκριθεῖ πρὸς ἀλλήλους ἔνωσιν, ὥστε καθάπερ μέλη συμπάσχειν ἀλλήλοις, αὐ συγχαίρειν. « Καὶ ἐν πνεύμα. » Καλῶς τοῦτο εἶπε, δεικνύων ὅτι ἀπὸ τοῦ εἶναι ἐν σῶμα, καὶ ἐν πνεύμα ἔσονται ἡ ὅτι ἔστιν ἐν σῶμα εἶναι, οὐχ ἐν δὲ πνεύμα ὡς περ εἰ τις αἰρετικῶν φίλος εἴη, τοῖς δόγμασιν αὐτῶν μὴ συμπεριφερόμενος. Ἡ, ὅτι Ἐν πνεῦμα διὰ τῆς πίστεως λαθόντες, ὀφείλετε ὁμονοεῖν. Ἡ πνεῦμα, τὴν συμπροθυμίαν⁶² φησὶ, καὶ τὴν σύμπνοιαν, ὡς περ ἂν εἰ ἔλεγεν· Ἐν σῶμα καὶ μία ψυχῆ.

« Καθὼς καὶ ἐκλήθητε ἐν μιᾷ ἐλπίδι τῆς κλήσεως ὁμῶν. » Ὁ Θεὸς, φησὶν, ὑμᾶς ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς ἐκάλεσε, πᾶσι ζωὴν ἐχαρίσατο, πάντων ἐπίσης ἐστὶ κεφαλὴ, πάντας συνήγειρε καὶ συνεκάθισε, καὶ ἀπλῶς ὁμοτίμως πάντας προσελάβετο, καὶ τὰ αὐτὰ ἐλπίζομεν πάντες. Ὀφείλετε οὖν ἐν εἶναι καὶ κατὰ τὴν τῆς ἀγάπης ἐνόητα. Ἐν γὰρ τοῖς οὐρανοῖς ἴσοι, καὶ ἐν τῇ γῆ διεστέχαμεν.

« Εἰς Κύριος, μία πίστις, ἐν βάπτισμα. » Μὴ γὰρ σὺ μὲν μείζονα ἔχεις Κύριον, ἐκεῖνος δὲ ἐλάττωνα· μὴ γὰρ σὺ μὲν ἀπὸ πίστεως, ἐκεῖνος δὲ ἐξ ἔργων ἐζώθη· μὴ γὰρ σὺ μὲν ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος ἠλευθερώθης, ἐκεῖνος δὲ οὐ.

« Εἰς Θεὸς καὶ Πατήρ πάντων, ὁ ἐπὶ πάντων, καὶ διὰ πάντων, καὶ ἐν πᾶσιν ὑμῖν. » Τουτέστιν, Ὁ ἐπάνω πάντων, καὶ διὰ πάντων χωρῶν τῇ προνοίᾳ καὶ διοικήσει, καὶ ἐν πᾶσιν ὑμῖν κατοικῶν. Σημειώσαι δὲ, ὅτι οἱ μὲν αἰρετικοὶ τὴν, « Διὰ, » πρόθεσιν ἀποκληροῦσι τῷ Υἱῷ, καὶ τὴν, « Ἐν, » τῷ Πνεύματι, ὡς ἐλάττωσιν εἰσάγουσαν· νῦν δὲ τῷ Πατρὶ εὐρίσκονται προσκειμένοι· οὐκ ἄρα ἐλαττώσεως.

« Ἐν δὲ ἐκάστῳ ἡμῶν ἐδόθη ἡ χάρις, κατὰ τὸ μέτρον τῆς δωρεᾶς τοῦ Χριστοῦ. » Εἰ πάντα ἐστὶν, ὡς λέγεις, κοινὰ, πόθεν ὁ δεῖνα μείζον, καὶ ὁ δεῖνα ἐλάττω ἔχει χάρισμα; τοῦτο γὰρ αὐτοῦς, ὡς καὶ Κορινθίους καὶ πολλοὺς ἄλλους, εἰς φθόνον ἤγε. Λύων οὖν τοῦτο. φησὶν, ὅτι ἐκάστῳ ἐδόθη τὸ χάρισμα, ὡς ἐμέτρησεν ὁ δωρησάμενος· Ὡστε ἐπεὶ μὲν δωρεὰ ἐστὶν, ἀγάπα, ὅτι δῶκεν ἑαυτοῦ· μὴ γὰρ ὡς χρέος σοι δέδοται. Ἐπεὶ δὲ τὸ μέτρον ὁ Θεὸς ὤρισε,

A paci mutuæ studuerimus, unitatem, quam Spiritus nobis dedit, amittemus : quemadmodum si dissidium fiat inter manum aut pedem adversum reliquum corpus, et abscindantur a connexu ad reliqua membra, non porro deinceps ab uno spiritu continentur. Multa igitur sedulitate opus est, nec sine labore poterimus pacem habere connectentes nos inter nos, ut quocumque unus feratur, alter simul feratur. (Tales 394 enim sunt ii qui colligati sunt) ac potestatem in nos ipsos non habentes, utque hoc pacto sub uno Spiritu simus.

Vers. 4. « Unum corpus, et unus spiritus. » Non simpliciter charitatem quærit Paulus, sed eam quæ omnes unum corpus faciat, propter exactam inter nos mutuo unionem, ut tanquam membra compatiatur, et congaudeamus. « Et unus spiritus. » Pulchre sane hoc dixit, ostendens quod si unum corpus sint, unus etiam spiritus erunt. Vel quod possit quidem unum esse corpus, sed non unus spiritus : quemadmodum si quis hæreticorum amicus sit, dogmatibus eorum non una circumactus. Vel quia unum spiritum per fidem accipientes, debetis esse concordēs. Vel spirituum, unanimum promptitudinem dicit et conspationem : periude ac si diceret, Unum corpus et una anima.

« Sicut vocati estis in una spe vocationis vestræ. » Deus, inquit, ad eadem vos vocavit, omnibus vitam donavit, omnium ex æquo est caput, omnes simul excitavit secum, et consedere fecit, ac simpliciter eodem honore omnes excepit, atque eadem omnes speramus. Debetis igitur unum esse, secundum charitatis etiam conjunctionem. In cœlis enim æquales erimus, etiamsi in terra dissimiles sumus.

Vers. 7. « Unus Dominus, una fides, unum baptisma. » Non enim tu majorem habes Dominum, ille vero minorem; non tu ex fide, ille vero ex operibus servatus est : non tu ex baptisate liber factus es, ille vero non.

Vers. 6. « Unus Deus et Pater omnium, qui super omnia, et per omnia, et in omnibus vobis. » Hoc est, Qui supra omnia, et per omnia providentia et gubernatione comæat, et in omnibus vobis habitat. Observa autem quod hæretici præpositionem « Per » tribuunt Filio; « In » vero Spiritui, tanquam imminutionem inferat : jam vero Patri appositæ inveniuntur : non igitur imminutionis sunt.

Vers. 7. « Unicuique autem nostrum data est gratia, secundum mensuram donationis Christi. » Si omnia, uti dicis, sunt communia, unde iste majus, et ille minus habet donum? hoc enim ipsos, periude ac Corinthios et alios plerosque, ad invidiam perduxit. Diluens igitur hoc, inquit : Unicuique data est gratia et donum, quemadmodum partitus est qui dedit. Proinde quia donum est, sis contentus, quoniam omnino accepisti : non enim

Variæ lectiones.

⁶⁰ συγχράτοῦνται. ο. ⁶¹ ἑαυτοῦς ἀλλήλοις. ιι. ⁶² τὴν προθυμίαν ο. ⁶³ εἰ καὶ ο.

tanquam debitum tibi datum est. Et quoniam mensuram Deus præfinit, ne sis curiosus. Nam si Deus mensuram distribuit, omnino commode id fecit. Necessaria igitur, et citra quæ non possis Christianus 395 esse, communia sunt. Sin quisquam alius excellentius donum habeat, ne tibi isthuc doleat : quandoquidem et labor istius major est, perinde ac in procursu dicet. Non dixit autem, Juxta mensuram uniuscujusque fidei, ne in mærorem conjiciat eos quibus minora sunt collata : cæterum voluntati dantis mensuram retulit, ne omnino obstrepere audeant.

Vers. 8. « Propier quod dicit : Ascendens in altum, captivam duxit captivitatem, deditque dona hominibus ^b. » Quod dona, inquit, ipse dederit, planum est ex eo quod Propheta dicit, « Dedit dona hominibus. » Atqui propheta, Accepisti, inquit, dona : quod idem est. Nam Deus, dum dat charismata, accipit ministerium : qui vero charisma accipit, ut operetur et laboret, accipit. Quocirca otiosi esse non debemus. In summitatem autem ascendit, vel crucis, vel cæli per assumptionem : quod et potius est, velut ex consequentibus liquet. Qualem autem captivitatem dicit? Diaboli : captivum enim cepit diabolum, et mortem, et maledictionem, et peccatum, nosque diabolo subjectos, commemoratisque jam obnoxios.

Vers. 9, 10. « Quod autem ascendit, quid est, nisi quod descenderit etiam primum in inferiores partes terræ? Qui descendit, ipse est qui et ascendit supra omnes cælos, ut impleret omnia. » De humilitate hic disputans Paulus, Christum producit exemplum, sicut in Epistola ad Philippenses ^c : Quemadmodum, inquit, ille non recusavit descendere, sic et vos non recusate per humilitatem vos demittere. Quod enim descenderit, perspicuum est ex Propheta, qui eum ascendisse asserit. De Deo enim cum dicitur quod ascenderit, necessarium est primum descensum intelligere : de hominibus autem secus est. Quo autem descendit? Ad inferos. Hos enim infimas terræ partes appellat juxta communem opinionem, quemadmodum et Jacob inquit, « Deducetis canos meos cum dolore ad inferos ^d : » ac David, « Similis ero descendentibus in lacum ^e. » Descendit igitur ad infimas partes, ultra quas non est aliud quid : et ascendit supra omnia, ultra quæ non sunt alia : nec obstitit ei descensus, quominus ascenderet. Et vos igitur, si humiliemini, exaltabimini. Ob hanc enim causam hæc omnia efficit, ut omnia impleat dominatu operationeque sua, idque in carne, quandoquidem divinitate jam antea cuncta completeret. Hæc autem adversus Paulum Sampsontensem et Nestorium sunt. Qui enim descendit,

Α μη πολυπραγμονει. Ει γαρ ο Θεος εμετρησε, παντως ⁸⁶ συμφεροντως τουτο εποίησε. Τα μεν ουν ανακατα, και ων χωρις ουκ εστι Χριστιανον ειναι, κοινά· ει δε τι πλεον εχει εν χαρισματι ο δεϊνα, μη αλγει· επει και ο πονος πλειων, ως προϋων ερει ⁸⁷. Ουκ ειπε δε, Κατά τὸ μέτρον τῆς ἐκάστου πίστεως, ἵνα μή εἰς ἀθυμίαν ἐμβάλῃ τοὺς τὰ ἐλάττονα ἔγοντας, ἀλλὰ τῇ θελήσει τοῦ διδόντος ἀνέθηκε τὸ μέτρον, ὡς ἂν μὴδὲ τολμῶσιν ὄλως λογοπραγεῖν.

« Διὸ λέγει· Ἀναβὰς εἰς ὕψος ἠχημαλώτευσεν αἰχμᾶλωσιν, και εδωκε δόματα τοῖς ἀνθρώποις. » Ὅτι αὐτός, φησιν, εδωκε τὰ χαρίσματα, δηλον ἐξ ὧν ὁ προφήτης λέγει, ὅτι « Ἐδωκε δόματα τοῖς ἀνθρώποις. » Καὶ μὴν· ὁ προφήτης « Ἐλαβε, φησὶ, δόματα : ταυτὴν δὲ ἐστὶ. Διδοὺς γὰρ ὁ Θεός, ⁸⁶ τὰ χαρίσματα, ἀντιλαμβάνει τὴν διακονίαν. Ὁ γὰρ λαθῶν χάρισμα, διὰ τὸ ἐνεργεῖν τι και κοπιᾶν λαμβάνει. Οὐκοῦν οὐ δεῖ ἀθυμεῖν ⁸⁷. Εἰς ὕψος δὲ ἀνέβη ἡ τὸ τοῦ σταυροῦ, ἡ τὸ τοῦ οὐρανοῦ, ἐν τῇ ἀναλήξει· ὃ και μᾶλλον ὡς ἐκ τῶν ἐπαγομένων δηλον. Ποῖον δὲ αἰχημαλώσιν φησὶ ; Τὴν τοῦ διαβόλου· αἰχημαλωτον γὰρ ελαβε τὴν διάβολον, και τὸν θάνατον, και τὴν ἀρὰν, και τὴν ἁμαρτίαν, και ἡμᾶς δὲ τοὺς ὑπὸ τοῦ διαβόλου ὄντας, και τοῖς βήθεισιν ἐνεχομένους.

« Τὸ δὲ, Ἀνέβη, τί ἐστίν, εἰ μὴ ὅτι και κατέβη πρῶτον εἰς τὰ κατώτερα μέρη τῆς γῆς ; Ὁ γὰρ καταβὰς αὐτός ἐστι και ὁ ἀναβὰς ὑπεράνω πάντων τῶν οὐρανῶν, ἵνα πληρώσῃ τὰ πάντα. » Περὶ ταπεινοφροσύνης διαλεγόμενος ἐνταῦθα ὁ Παῦλος, τὸν Χριστὸν παράγει ὑπόδειγμα, ὡσπερ και ἐν τῇ πρὸς Φιλιππησίους· και φησιν, ὅτι ὡσπερ ἐκεῖνος οὐ παρητήσατο καταβῆναι, οὐ·ω μὴδὲ ὑμεῖς παρατεῖθε τὴν διὰ ταπεινοφροσύνης συγκατάθεσιν. Ὅτι γὰρ κατέβη, δηλον ἀπὸ τοῦ εἰπεῖν τὸν προφήτην, ὅτι « Ἀνέβη. » Ἐπὶ γὰρ Θεοῦ, ὅταν λέγεται τὸ, « Ἀναβὰς, » ἀνάγκη πρῶτον καταβασιν ἐννοεῖν, ἐπὶ δὲ ἀνθρώπων, οὐκέτι. Ποῦ δὲ κατέβη ; Εἰς τὸν ἄδην· τούτων γὰρ κατώτερα μέρη τῆς γῆς λέγει, κατὰ τὴν κοινὴν ὑπόνοιαν· ὡς και ὁ Ἰακώβ· « Κατάβητε τὸ γῆρας μου μετ' ὀδύνης εἰς ἄδην. » και ὁ Δαυὶδ· « Ὁμοιωθήσομαι τοῖς καταβαίνουσιν εἰς λάκκον. » Κατέβη τοίνυν εἰς τὰ κατώτατα μέρη, μεθ' ἃ οὐκ ἐστὶν ἕτερον τι· και ἀνέβη ὑπεράνω πάντων, ὑπερ·ἃ οὐκ ἐστὶν ἕτερα· και οὐκ ἐνεπόδισεν αὐτῷ ἡ κατάθεσις εἰς τὴν ἀνάβασιν. Καὶ ὑμεῖς τοίνυν εἰ ταπεινοῦσθε, ὑψωθήσεσθε. Τούτου γὰρ χάριν ἐπεξεργάζεται ταῦτα, ἵνα πληρώσῃ τὰ πάντα ⁸⁸ τῆς δεσποτείας αὐτοῦ, και τῆς ἐνεργείας, και ἐν σαρκὶ, ἐπει τῇ γε θεότητι και πρότερον τὰ πάντα πλήρου. Κατὰ Παύλου δὲ τοῦ Σαμοσατέως, και Νεστορίου, ταῦτα. Ὁ γὰρ καταβὰς, δηλον ὅτι ἄνω ὦν κατέβη, και σαρκοῦμε-

^b Psal. xvi, 8. ^c Philipp. ii, 8. ^d Gen. xxiv, 58. ^e Psal. xxvii, 1.

Variæ lectiones.

⁸⁶ ὃ γὰρ Θεός εμετρησ. και πάντ ο. ⁸⁷ λέγει ο. ⁸⁸ ἀνθρώποις : ἃ χαρίσματα, λαμβάνει τ. δ. ⁸⁹ οὐκ οὖν δεῖ ἀλγεῖν ο. ⁹⁰ τὸν ἅπαντα κόσμον iii.

νος εἰς τὴν γῆν, καὶ θανὼν εἰς τὴν ἄδην· καὶ ὁ αὐτὸς ἐστὶ καὶ εἰς, οὐκ ἄλλος καὶ ἄλλος.

« Καὶ αὐτὸς ἔδωκεν. » Ἐμφαντικῶς δὲ εἶπε τὸ, « Αὐτός. » Ὁ γὰρ οὕτω, φησὶ, προνοησάμενος ἡμῶν, καὶ ὑπὲρ ἡμῶν μὴ παραιτησάμενος ἄχρι καὶ τῶν κατωτέρων μερῶν κατελθεῖν, οὐχ ἀπλῶς τὰς διανομάς τῶν χρισμάτων ἐποίησεν, ἀλλὰ δῆλον ὡς σφῶς καὶ συμφερόντως ⁴⁰. Πῶς οὖν ἄλγεις, ὡς οὐκ εὐλόγως τῆς διανομῆς γενομένης; Ἄλλαχού δὲ τὸ Πνεῦμα φησὶ διανεμῆναι· « Ἐν ᾧ καὶ ὑμεῖς ἔθετο τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. » καὶ, « Πάντα ἐνεργεῖ τὸ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα. » Καὶ ἄλλαχού, τὸν Πατέρα, ὡς τὸ, « Ἔθετο ὁ Θεὸς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ πρῶτον ἀποστόλους, » καὶ τὰ ἐξῆς· καὶ τὸ, « Ἐγὼ ἐφύτευσα, Ἀπολλῶς ἐπότισε, καὶ ὁ Θεὸς ἠξάνει. » Ἐνταῦθα δὲ τὸν Υἱόν. **B** Μία ἄρα ἡ ἐνέργεια τῶν τριῶν.

« Τοὺς μὲν ἀποστόλους, τοὺς δὲ προφήτας. » Πρῶτοι οἱ ἀπόστολοι, ἐπειδὴ καὶ προφητείας εἶχον· οἱ δὲ προφῆται, οἱ ἐν τῇ Νέᾳ δηλαδὴ, οὐκ εἶχον καὶ ἀποστολήν.

« Τοὺς δὲ εὐαγγελιστάς. » Ἡ τοὺς τὸ εὐαγγέλιον συγγραφεμένους ⁴¹, ἢ τοὺς μὴ περιόντας μὲν πανταχοῦ, εὐαγγελιζομένους δ' οὖν, ὡς Πρίσκιλλα καὶ Ἀκύλας.

« Τοὺς δὲ ποιμένας καὶ διδασκάλους. » Τοὺς τὰς Ἐκκλησίας ἐγχεχειρισμένους λέγει, τοὺς ἐπισκόπους, οἷος ἦν Τιμόθεος, Τίτος, καὶ οἱ τοιοῦτοι. Δύνασαι δὲ ποιμένας καὶ τοὺς πρεσβυτέρους καὶ ἐπισκόπους νοῆσαι· διδασκάλους δὲ, καὶ τοὺς διακόνους. **C** Καὶ γὰρ καὶ οὗτοι τὴν καθαρτικὴν τάξιν ἔχοντες, διὰ τοῦ λόγου καθαίρουσι πάντας.

« Πρὸς τὸν καταρτισμὸν τῶν ἁγίων, εἰς ἔργον διακονίας, εἰς οἰκοδομὴν τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ. » Ὁρᾷ τὸ ἀζήλωμα; Ἐκαστος, φησὶ, καταρτίζει, ἕκαστος διακονεῖ πρὸς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, ἥτοι τῆς Ἐκκλησίας. Ὡστε τί ἄλγεις ὡς ἔλαττον χάρισμα λαβών; Καὶ γὰρ καὶ σὺ « πρὸς τὸν καταρτισμὸν τῶν ἁγίων, » τούτεστι, πρὸς τὴν ὠφέλειαν τῶν πιστῶν, καὶ τὴν τελειώσιν ⁴² συντελεῖς. Ὅρα οὖν, μὴ λαβών τὸ χάρισμα, ἵνα ἄλλος οἰκοδομῆς, εἶτα ἐκ τοῦ φθονεῖν τοῖς μεῖζοσι, σεαυτὸν καταστρέψῃς. Ἐπειτα, εἰ πρὸς καταρτισμὸν τῶν πιστῶν ἔλαβεν ἄλλος τὸ μεῖζον χάρισμα, ἐννόει ὅτι καὶ μεῖζον ὁ κόπος καὶ ἡ διακονία. καὶ ἡ ἐπὶ τούτοις εὐθύνη μεῖζων. Ἄλλως δὲ, πῶς οὐ σατανικὸν πάθος φθονεῖν τῷ καταρτίζοντι καὶ οἰκοδομοῦντι τὸ σῶμα Χριστοῦ; ἀντιθέου γὰρ τοῦτο.

« Μέχρι κατανήσωμεν οἱ πάντες εἰς τὴν ἐνότητα τῆς πίστεως, καὶ τῆς ἐπιγνώσεως τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. » Μέχρι τότε ἐργάζεσθαι, φησὶ, χρῆ πάντας τοὺς χάρισμα λαβόντας, καὶ κοπιᾶν, καὶ οἰκοδομεῖν, ἕως οὗ φθάσωμεν εἰς τὴν ἐνότητα τῆς πίστεως·

¹ Act. xx, 28. ² I Cor. xii, 28. ³ Act. xviii, 2, 3.

Variæ lectiones

⁴⁰ σφῶς συμφερόντως ο. ⁴¹ συγγράψαντας m. ⁴² τελειότητα o.

A planum est quod cum in supernis esset, descenderit per incarnationem in terram, et per mortem ad **396** inferos, idemque est et unus, non diversus.

VERS. 41. « Et ipse dedit. » Emphatice autem dixit, « Ipse. » Qui enim adeo nostri curam gessit, ut pro nobis non recusarit ne ad infimas quidem terræ partes descendere, haud simpliciter distributiones donorum fecit, verum planum est quod sapienter et commode. Quid igitur doles tanquam non æqua distributio facta sit? Alio autem in loco Spiritum dicit dispensare. « In quo et nos posuit Spiritus sanctus : » et, « Omnia operatur unus et idem Spiritus. » Alias et Patri hoc tribuit : ut, « Posuit Deus in Ecclesia primum quidem apostolos, » et quæ sequuntur. Et, « Ego plantavi, Apollo rigavit, Deus autem incrementum dedit ⁵. » Hic autem Filium dispensatorem facit. Una igitur trium est operatio.

« Quosdam quidem apostolos, quosdam autem prophetas. » Primi sunt apostoli, quandoquidem et prophetias habebant; prophetæ autem, in Novo scilicet Testamento, apostolatium non habebant.

« Alios vero evangelistas. » Vel eos qui conscripserunt Evangelia, vel qui non undique circumierint, Evangelium tamen prædicantes, quales fuerunt Priscilla et Aquila ^h.

« Alios autem pastores et doctores. » Eos quibus Ecclesiæ erant commissæ intelligit, episcopos scilicet, quales erant Timotheus, Titus et alii huiusmodi. Poteris autem per pastores, presbyteros et episcopos intelligere : per doctores vero, ipsos etiam diaconos adeoque ministros. Etenim et illi ordinem habentes expurgandi, per verbum omnino sordes tollunt.

VERS. 12. « Ad consummationem sanctorum, in opus ministerii, in ædificationem corporis Christi. » Vides dignitatem? Unusquisque ministrat ad extructionem corporis Christi, sive Ecclesiæ. Quid itaque ægre fers, ceu minus donum acceperis? Nam et tu « ad consummationem sanctorum, » hoc est, ad commoditatem fidelium et perfectionem commodas. Cave igitur ne accepto dono ut alios ædifices, teipsum maioribus invidendo subvertas. Præterea, si ad consummationem fidelium alius accepit majus donum, cogita quod ipsius quoque labor et ministerium majus est, et de istis ampliore rationem reddet. Porro, qui non diabolicum esset, te illi invidere, qui Christi corpus absolvit et ædificat? Istud enim hominis est qui Deo adversatur.

VERS. 13. « Donec occurrainus omnes in unitatem fidei et agnitionis Filii Dei. » Eousque, inquit, operari oportet omnes qui dona acceperunt, et laborare et ædificare, donec pervenerimus ad unitatem **397** fidei : hoc est, usque dum demonstr-

mur omnes unam et eandem fidem habere, neque dogmatibus differre, neque quoad vitam sectis quibusdam inter nos dissidere. Tum enim vera est fidei unitas, tum agnoscimus Filium Dei, quando et in doctrina rectam sententiam habuerimus, et charitatis vinculum servaverimus. Charitas enim Christus est.

« In virum perfectum, et in mensuram ætatis plenitudinis Christi. » Virum perfectum et mensuram ætatis, perfectiorem dogmatum cognitionem dicit: quemadmodum et plenitudinem Christi, omnimodam atque integram ipsius cognitionem et fidem: nimirum quod unus ex Trinitate cum esset, et æqualis Patri, factus sit homo, una persona in duabus naturis et voluntatibus et operationibus: et cum corpore Patri assidet, venietque cum ipso, et quæcumque alia de ipso recte intelliguntur ac dicuntur. Quomodo igitur alias imperfectam dicit cognitionem nostram? Ut opponatur futuræ cognitioni: hic vero respectu immutabilitatis ejus, perfectam cognitionem dixit. Quando enim non exciderimus, tum perfecti sumus, ut ex sequentibus liquet.

VERS. 14. « Ut jam non simus parvuli fluctuantes, et circumferamur omni vento doctrinæ. » Ut ipsam exiguam, inquit, mensuram quam accepimus, contineamus firmiter et solide, et non infantium instar concutiamur et circumagamur abs quovis doctore. Ad hoc enim data sunt charismata, ut ædificent atque consumment, ne concutiat ipsa structura. Cum vero ait, « Jam non, » iudicavit olim eos id esse passos. Seipsum autem connumerat, ut non veluti conviciator, sed cum hilaritate corrigat. At cum ait, « Fluctuantes, » ostendit in quali periculo constitutæ sunt illæ animæ quæ circa recta dogmata sunt instabiles. In tropo autem perseverans, ventos etiam vocavit diversas doctrinas, minimeque consentientes.

« In nequitia hominum, in astutia, ad circumventionem erroris. » Κυβευταλ dicuntur, qui talis utuntur: hujusmodi sunt falsi doctores, transponentes simpliciores, ceu talos, prout voluerint. Ne igitur, inquit, nos circumferamur in nequitia, sive versutia hac. Quomodo? « In astutia, ad circumventionem imposturæ, » hoc est, ad quodcumque deceptrix eorum circumventio voluerit, ad hoc transpositi et circumacti. Ob nihil enim aliud omnia fallaciter conantur et arte quadam machinantur, quam ut seducant. Pulchre autem apposuit, « Hominum: » res enim divinæ versutiam ac deceptionem non admittunt.

VERS. 15. « Veritatem autem sectantes in charitate, crescemus in ipsum per omnia, 398 qui est caput Christus. » Fraudulenti enim et in verbis versuti, omnia notha et falsa loquuntur, neque quidquam in ipsis est vel sanum vel stabile. Nos autem veritati studentes in dilectione erga Deum

Α τούτέστιν, "Εως ἂν δειχθῶμεν οἱ πάντες μίαν πίστιν ἔχοντες, μήτε κατὰ τὰ δόγματα διαφερόμενοι, μήτε ἐν τοῖς κατὰ τὸν βίον σχίσματα ἔχοντες πρὸς ἄλληλους. Τότε γὰρ ἡ ἀληθὴς ἐνόησι τῆς πίστεως, τότε ἐπιγινώσκομεν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, ὅταν καὶ ἐν τοῖς δόγμασιν ὀρθοδοξῶμεν, καὶ τῆς ἀγάπῃ; τὸν σύνδεσμον συντηρῶμεν. Ἀγάπη γὰρ ὁ Χριστός.

« Εἰς ἄνδρα τέλειον, εἰς μέτρον ἡλικίας τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ. » Ἄνδρα τέλειον, καὶ μέτρον ἡλικίας, λέγει τὴν τελειοτέραν τῶν δογμάτων γνῶσιν ὡσπερ καὶ πλήρωμα τοῦ Χριστοῦ, τὴν παντελῆ καὶ ὀλόκληρον αὐτοῦ γνῶσιν καὶ πίστιν· ὅτι εἰς τῆς Τριάδος ὢν καὶ ἴσος τῷ Πατρὶ, γέγονεν ἄνθρωπος, μὴ ὑπόστασις ἐν δυοῖ φύσεσι καὶ θελήμασι καὶ ἐνεργείαις· καὶ μετὰ τοῦ σώματος συνεδριάζει τῷ Πατρὶ, καὶ ἦξει μετ' αὐτοῦ, καὶ ὅσα ἄλλα περὶ αὐτοῦ ὀρθῶς νοεῖται καὶ λέγεται. Πῶς οὖν ἀλλαχῶς ἀτελῆ λέγει τὴν γνῶσιν ἡμῶν; Ἄς πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῆς μελλούσης γνώσεως· ἐνταῦθα δὲ ὡς πρὸς τὸ ἀμετάπτωτον εἶπε τελείαν τὴν γνῶσιν. Ὅταν γὰρ μὴ μεταπίπτωμεν, τότε τέλειοι ἐσμεν, ὡς διῆλοι διὰ τῶν ἐξῆς.

« Ἴνα μηκέτι ὦμεν νήπιοι, καὶ κλυδωνιζόμενοι, καὶ περιφερόμενοι παντὶ ἀνέμῳ τῆς διδασκαλίας. » Ἴνα αὐτὸ, φησί, τὸ ὀλίγον μέτρον ὃ ἐλάβομεν, κτερίωμεν βεβαίως καὶ στερεῶς, καὶ μὴ ὡς νήπιοι σαλευώμεθα καὶ περιφερόμεθα ὑπὸ παντὸς διδασκάλου. Ἐπὶ τούτῳ γὰρ ἐδόθησαν τὰ χαρίσματα, εἰς τὸ οἰκοδομεῖν καὶ καταρτίζειν, ἵνα μὴ σαλεύηται ἡ οἰκοδομή. Ἐν δὲ τῷ εἰπεῖν, « Μηκέτι, » εἰδείξε καὶ πάλαι τοῦτο πεπονθότας. Τίθησι δὲ καὶ ἑαυτὸν, ἵνα μὴ ὡς ἀνείδιζον, ἀλλὰ μεθ' ἡλιθιότητος διορθώσεται. Διὰ δὲ τοῦ εἰπεῖν, « Κλυδωνιζόμενοι, » δείκνυσιν ἐν οἷῳ κινδύνῳ εἰσὶν αἱ ἀπαγεῖς πρὸς τὴν ὀρθοδοξίαν ψυχῶν. Τῇ τροπῇ δὲ ἐμμένων, καὶ ἀνέμου ἐκάλει τὰς διαφόρους διδασκαλίας.

« Ἐν τῇ κυβερῆ τῶν ἀνθρώπων, ἐν πανουργίᾳ, πρὸς τὴν μεθοδείαν τῆς πλάνης. » Κυβευταλ λέγονται οἱ τοῖς πεσοῖς κεχρημένοι· τοιοῦτοι εἰσιν οἱ ψευδοδιδάκταλοι, μετατιθέντες [πρὸς] τοὺς ἀφελεστέρους, ὡσπερ πεττούς, ὡς βούλονται. Ἴνα οὖν, φησί, μὴ περιφερόμεθα ἡμεῖς ἐν τῇ κυβερῆ ταύτῃ. Πῶς; « Ἐν πανουργίᾳ, πρὸς τὴν μεθοδείαν τῆς πλάνης, » τούτέστι, πρὸς ὅπερ ἡ πλάνος αὐτῶν μεθοδεία βούλεται, πρὸς ἐκεῖνο μετατιθέμενοι καὶ περιφερόμενοι. Δι' οὐδὲν γὰρ ἄλλο πάντα μεθοδεύουσι καὶ τεχνάζονται, ἢ τὸ πλανῆν. Καλῶς δὲ προσέθηκε· « Τῶν ἀνθρώπων· » τὰ γὰρ τοῦ Θεοῦ κυβερῆν καὶ ἀπάτην οὐκ ἔχουσιν.

« Ἀληθευοντες δὲ ἐν ἀγάπῃ, ἀεξήσωμεν εἰς αὐτὸν τὰ πάντα, ὅς ἐστιν ἡ κεφαλὴ, ὁ Χριστός. » Οἱ μὲν πανούργοι καὶ κυβευταλ τῶν λόγων, πάντα ἢ νόθα καὶ ψευδῆ ἔχουσι, καὶ οὐδὲν ἐν αὐτοῖς ὑγιές καὶ στάσιμον. Ἡμεῖς δὲ ἀληθεύοντες ἐν ἀγάπῃ, τῇ τε πρὸς τὸν Θεὸν καὶ πρὸς τὸν

Varie lectiones.

ἢ εἰς ο. ἢ πάντες ο.

πλησίον, καὶ μηκέτι⁶⁴ ψευδῆ δόγματα ἔχοντες, μήτε ἂν ὑποκρίσει ζῶντες (ἐνταῦθα γὰρ δοκεῖ καὶ περὶ βίου αὐτοῖς διαλέγεσθαι), αὐξήσωμεν εἰς Χριστὸν τὰ πάντα ἡμῶν, τὸν τε βίον καὶ τὰ δόγματα. Αὐτῷ γὰρ κεφαλῆ ὄντι ὀφειλομένον προσαρμύζειν τὰ ἡμέτερα, ἵνα μηδὲν ἀκατάλληλον φέρωμεν καὶ ἀνάρμοστον τῆς κεφαλῆς, ἀλλὰ πάντα πρὸς αὐτὸν αὐξάνωμεν.

« Ἐξ οὗ πᾶν τὸ σῶμα συναρμολογούμενον καὶ συμβιβαζόμενον διὰ πάσης ἀφῆς τῆς ἐπιχορηγίας, κατ' ἐνέργειαν ἐν μέτρῳ ἐνὸς ἐκάστου μέρους⁶⁵, τὴν αὐξήσιν τοῦ σώματος ποιεῖται, εἰς οἰκοδομὴν ἑαυτοῦ ἐν ἀγάπῃ. » Ἡ διάνοια τοῦ ῥητοῦ τοιαύτη, εἰ καὶ ἀσαφῶς πεφρασται· Καθάπερ ἐν τῷ σώματι τὸ πνεῦμα τὸ ἀπὸ τοῦ ἑγκεφάλου καταβαίνειν διὰ τῶν νεύρων, οὐχ ἀπλῶς δίδωσι πᾶσι τοῖς μέλεσι τὴν αἰσθησιν, ἀλλὰ κατὰ ἀναλογίαν ἐκάστῳ, τῷ μὲν πλεονδέξασθαι δυναμένῳ, πλεον, τῷ δὲ ἔλαττον, ἔλαττον· οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς εἰς τὰς ψυχὰς ἡμῶν, αἰτινές εἰσι μέλη αὐτοῦ, ποιεῖται τὴν χορηγίαν τῶν χαρισμάτων αὐτοῦ, οὐχ ἀπλῶς, ἀλλ' ἐν μέτρῳ ἐνὸς ἐκάστου μέλους, » τουτέστιν, ὡς δύναται χωρῆσαι ἕκαστον· καὶ οὕτω τὸ σῶμα ἅπαν ἐτὴν οἰκοδομὴν καὶ αὐξήσιν ἑαυτοῦ ποιεῖται ἐν ἀγάπῃ. » Ἄλλως γὰρ οὐκ ἔστι δέξασθαι τὴν χορηγίαν τοῦ ἀνωθεν καταβαίνοντος Πνεύματος, ὑφ' οὗ καὶ ζωογονούμεθα καὶ αἰξόμεν⁶⁶, εἰ μὴ διὰ τῆς ἀγάπης συνδεδεμένοι ὦμεν καὶ ἠνωμένοι, ὡς ἐν σῶμα. Ὡσπερ γὰρ, εἰ τύχοι, χεῖρ ἀποσπασθεῖσα τοῦ σώματος, οὐ δέξαιτο ἂν τὸ αἰσθητὸν πνεῦμα, οἷα τῆς συνεχείας ἀποδιαιρεθεῖσιν· οὕτω καὶ ἡμεῖς, ἐὰν μὴ ἠνωμένοι ὦμεν, οὐ δεχόμεθα τὴν ἀπὸ τῆς κεφαλῆς ἡμῶν τοῦ Χριστοῦ καταβαίνουσαν τοῦ Πνεύματος χάριν. Διὰ τοῦτο εἶπε, καὶ ἔτι· « Τὸ σῶμα συναρμολογούμενον καὶ συμβιβαζόμενον » τουτέστιν, οὐχ ἀπλῶς κειμένων τῶν μελῶν, ἀλλὰ καὶ ἠνωμένων, καὶ ἐκάστου τὸν οἰκείον τόπον ἐπέχοντος, καὶ μὴ παρηθρωμένου, μηδὲ παρὰ σχῆμα κειμένου. Παρ' ἡμῖν μὲν οὖν ἔστι τὸ συναρμολογεῖν ἑαυτοὺς καὶ συμβιδάζειν διὰ τῆς ἀγάπης· τοῦ δὲ Χριστοῦ, τῆς κεφαλῆς ἡμῶν τὸ πνεῦμα ἐπιστέλλειν⁶⁷. Ὁ πᾶς οὖν λόγος περὶ ταπεινοφροσύνης καὶ ἐνώσεως. Τὸ δὲ, « Διὰ πάσης ἀφῆς τῆς ἐπιχορηγίας, » τοῦτο δηλοῖ, ὅτι τὸ πνεῦμα τὸ ἀπὸ τῆς κεφαλῆς ἐποχτευόμενον καὶ χορηγούμενον, ἄπτεται πάντων. Τὸ τοῖνον σῶμα αὖξεται καὶ οἰκοδομεῖται διὰ τοῦ ἄπτεσθαι τῶν μελῶν τὴν ἐπιχορηγίαν τοῦ πνεύματος, καὶ ἐνεργεῖν ἐν αὐτοῖς (τοῦτο γὰρ ἔστι τὸ, « Κατ' ἐνέργειαν »)· ἢ ὅτι τὴν ἐνέργειαν τοῖς μέλεσι τὸ πνεῦμα δίδωσι.

« Τοῦτο οὖν λέγω καὶ μαρτύρομαι ἐν Κυρίῳ, μηκέτι ὑμεῖς περιπατεῖν, καθὼς καὶ τὰ λοιπὰ ἔθνη περιπατεῖ, ἐν ματαιότητι τοῦ νοῦς αὐτῶν. » Διὰ τὸ κάλλος, οὐ μόνον τὸ παραινεῖν, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐκφοβεῖν, διὰ τοῦ καὶ τὸν Θεὸν ἐπιστᾶν τοῖς μαθηταῖς, ὡσπερ καὶ ἐνταῦθα Παῦλος ποιεῖ. « Μαρτύρομαι » γὰρ, φησὶν, ὑμεῖς ἐν Κυρίῳ· τουτέστι, Μάρτυρα

A et proximum, neque dogmata falsa retinentes, neque in hypocrisi viventes (hic enim videtur et et de vita ipsis verba facere), augeamus in Christum omnia nostra, vitam nimirum et doctrinam. Ipsi enim, qui caput est, debemus adaptare nostra, ut nihil non respondens et inconueniens capiti feramus, sed omnia augeamus ad ipsum.

VERS. 16. « Ex quo totum corpus compactum et connexum per omnem juncturam subministrationis, secundum operationem in mensura uniuscujusque membri, augmentum corporis facit, ad ædificationem sui ipsius in charitate. » Hujus loci sensus talis est, etiamst obscure dictus sit : Quemadmodum in corpore spiritus, qui e cerebro descendit per nervos, non simpliciter dat omnibus membri sensum, sed unicuique secundum proportionem, ei quidem quod plura recipere potest, plura, quod vero minus, minus : sic et Christus in animas nostras quæ sunt membra ipsius, facit suppeditationem charismatum suorum, non simpliciter, sed pro mensura cujuslibet membri, hoc est perinde ut quodlibet potest capere : hacque ratione totum corpus ædificationem et augmentum sui ipsius facit in dilectione. Aliter enim non licet recipere suppeditationem descendantis desuper Spiritus, a quo et vivificamur et crescimus, nisi per dilectionem connexi fuerimus, et uniti tanquam unum corpus. Ut enim, exempli gratia, manus a corpore avulsa, non porro receperit sensibilem spiritum, eo quod a continuitate diducta est : sic et nos, nisi uniti fuerimus, non recipimus a capite nostro Christo descendantem Spiritus gratiam. Propterea dixit, « Corpus compactum et connexum, » hoc est, non simpliciter positus membris, verum etiam conjunctis, et unoquoque proprium locum habente, ut nullum luxatum sit, neque præter formam collocatum. In nobis igitur est ipsos constrnere et coagmentare per dilectionem : Christi vero capitis nostri, spiritum immittere. Totus igitur hic sermo est de humilitate et unitate. Quod vero ait, « Per omnem juncturam subministrationis, » denuntiat hoc, quod spiritus a capite advectus et suppeditatus omnia contingat. Corpus igitur crescit et ædificatur per hoc quod spiritus suppeditatio membra contingat, atque in eis operetur (hoc est enim illud, « Secundum operationem »), vel quod spiritus tribuit operationem membri.

399 VERS. 17. « Hoc igitur dico et testifcor in Domino, ut jam non ambuletis, sicut et reliquæ gentes ambulunt in vanitate sensus sui. » Præceptoris est non solum adhortari, verum etiam terere, per hoc quod Deus discipulis etiam astra atque præsit, quemadmodum hic Paulus agit. « Testor » enim, inquit, vobis « in Domino, » hoc

Variæ lectiones.

⁶⁴ μήτε ο. ⁶⁵ μέλους ο. ⁶⁶ αὐξάνομεν ο. ⁶⁷ ἐπιπέμπειν ο.

est, testem Dominum facio, quod non occultarim ea quæ vobis dicenda fuerint. Non dixi, autem, Ne porro vos ambuletis quemadmodum ambulabatis, ne irritet eos : sed, « Reliquarum gentium instar, » inquit, aliorum exemplo illos castigans et erudiens. In vanitate porro mentis circumambulabant, et quia idola colebant, et quia affectibus suis inserviebant, et quia mundi vanitatibus affixi erant. Quæ ideo vanitas dicuntur, eo quod nos illis vane utamur : non enim sua natura vana sunt : valde namque bona sunt condita.

VERS. 18. « Tenebris obscuratum habentes intellectum, abalienati a vita Dei. » Lumen quidem lucebat divinæ cognitionis puræque vitæ : ipsi autem obtenebrarunt seipsos, imbecillum facientes animæ perspicuitatem per caliginem affectuum mundanarumque curarum. Rheuma enim multum, et difficulter curabile, sunt affectus et sollicitudines mundanæ quæ mentem perturbant. Propterea et vita Dei, id est divina, quæ secundum Deum est, abalienati sunt qui sic se habebant. Rationalis enim vita est, veritatem intelligere. Qui vero ad hanc caligat, merito ne vivit quidem, eo quod veritas sit substantia et lumen rationis.

« Propter ignorantiam quæ est in ipsis, propter cæcitatē cordis ipsorum, » Si igitur ignorant, quid eos accusas? ignorans enim docendus est, non accusandus. Atqui ignorantia, inquit, propter cæcitatē iis accessit, id est propter stupiditatem; stupiditas autem ex illorum propensione ad impuram vitam. Quamobrem reprehensione digni sunt. Audi enim et quæ sequuntur.

VERS. 19. « Qui desperantes, seipsos tradiderunt impudicitæ, in operationem immunditiæ omnis cum aviditate. » Viden' ex voluntate atque proposito hanc eis stupiditatem esse? « Desperantes » enim, inquit, hoc est, segnes facti, nolentes laborare ut inveniant bonum, omni dolore tantum non vacantes, ac veluti ad stultitiam redacti, se ipsi tradiderunt impudicitæ : ut quid faciant? Ut operentur impuritatem : hanc enim exercitii continique operis loco posuerunt, nec unam quidem ejus speciem, sed omnigenam. Qui igitur non in summum stuporem venturi erant, qui seipsos omni immunditiei tradiderunt? Etenim immunda vita dogmatum quoque pravorum **400** causa est, et omnis boni ignorantiam parit. Quando igitur alio in loco audiveris, quod Deus tradiderit eos in reprobam mentem, reminiscere etiam hujus loci, atque compingens utrumque, intellige quod Deus dicatur tradere eos qui seipsos tradunt, hoc est permittere, necnon concedere, quandoquidem se dignos hoc permissu fecerunt. Ad hæc cum dicit, « Cum aviditate, » voluntariam eis stupiditatem adesse testatur. Licuisset enim eis et pecuniis et voluptatibus moderate frui : illi vero intemperantiam eligentes, in omnibus ad cæcitatē venerunt, et insensibilitatem ejusvis boni.

Variæ lectiones.

⁶⁶ παράγω ο. ⁶⁷ δύσφατον ο. ⁶⁸ χρή ο. ⁶⁹ ήτοι ο. ⁷⁰ αυτοί; ο. ⁷¹ διά παντός m. ⁷² ούν ο.

τὴν Κύριον ποιῶμαι ⁶⁶, ὅτι οὐκ ἀπεκρυψάμην πρὸς ὑμᾶς ἀ δὲ εἶπειν. Οὐκ εἶπε δὲ, Μηκέτι ὑμᾶς περιπατεῖν ὡς περιπατεῖτε, ἵνα μὴ πλήξη· ἀλλὰ, « Καθὼς καὶ τὰ λοιπὰ ἔθνη, » τῷ ἐτέρων παραδείγματι σωφρονίζων αὐτούς. « Ἐν ματαιότητι δὲ τοῦ νοῦ; » περιπάτου, καὶ ὡς τὰ εἰδῶλα σεβόμενοι, καὶ ὡς τοῖς πάθεσι δουλεύοντες, καὶ τοῖς τοῦ κόσμου ματαίοις προσηλωμένοι· ἀ ματαιόττες λέγονται, δι' αὐτὸ τοῦτο, ὅτι ἡμεῖς αὐτοῖς ματαίως χρώμεθα· οὐ γὰρ τῇ ἑαυτῶν φύσει μάταιά εἰσι· καλὰ γὰρ λίαν ἐκτίσθησαν.

« Ἐσκοτισμένοι τῇ διανοίᾳ, ἀπηλλοτριωμένοι τῆ ζωῆς τοῦ Θεοῦ. » Τὸ μὲν φῶς ἔλαμπε τῆς τε θεογνωσίας καὶ τοῦ καθαροῦ βίου· αὐτοὶ δὲ ἐσκοτίσαν ἑαυτούς, ἀσθενῆς ποιήσαντες τὸ τῆς ψυχῆς διορητικὴν διὰ τὴν ἀγλὴν τῶν παθῶν καὶ τῶν βιωτικῶν φροντίζων. Ἐϋμα γὰρ πολὺ καὶ δυσίατόν ⁶⁷ εἰσι τὰ τε πάθη καὶ αἱ μέριμναι τοῦ κόσμου, ἐπιθολούσαι τὴν διάνοιαν. Διὰ τοῦτο καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ ζωῆς, ὅ ἐστι τῆς κατὰ Θεὸν, ἀπηλλοτριώθησαν οἱ οὗτοι ἔχοντες. Τοῦ λογικοῦ γὰρ ζωῆ, τὸ τὴν ἀλήθειαν νοεῖν· ὁ δὲ πρὸς ταύτην τυφλωθεὶς, εἰκότως οὐδὲ ζῆ, διὰ τὸ τὴν ἀλήθειαν εἶναι οὐσίαν καὶ φῶς τοῦ λόγου.

« Διὰ τὴν ἀγνοίαν τὴν οὖσαν αὐτοῖς, διὰ τὴν πώρωσιν τῆς καρδίας αὐτῶν. » Εἰ οὖν ἀγνοοῦσι, τί αὐς τοῖς ἐγκαλεῖς; τὸν γὰρ ἀγνοοῦντα διδάσκεισθαι δεῖ ⁶⁸, οὐ κατηγορεῖσθαι. Ἄλλ' ἡ ἀγνοία, φησί, διὰ τὴν πώρωσιν αὐτοῖς ἐπεγένετο, ὅ ἐστι ⁶⁹ διὰ τὴν ἀναίσθησιαν· ἡ δὲ ἀναίσθησις, ἐκ τῆς πρὸς τὸν ἀκαθάρτον βίον διαθέσεως αὐτῶν ⁷⁰. Ὄστε ἐγκαλεῖσθαι ἄξιον. Ἄκουε γὰρ καὶ τῶν ἐξῆς·

« Οἵτινες ἀπληγῆκτες ἑαυτοὺς παρέδωκαν τῇ ἀσελείᾳ, εἰς ἐργασίαν πάσης ἀκαθαρσίας ἐν πλεονεξίᾳ. » Ὅρθῶς, ὅτι ἐκ προαιρέσεως αὐτοῖς ἡ ἀναίσθησις; « Ἀπληγῆκτες » γὰρ, φησί, τοιούτοις κατερβύθουμηκότες, καὶ μὴ θέλοντες καμῆν πρὸς τὴν εὐρεσιν τοῦ καλοῦ, καὶ ἀναλγῆτικως διατεθέντες, κα' οἷον μεμωραμένοι, « ἑαυτοὺς παρέδωκαν τῇ ἀσελείᾳ. » Ἴνα τί ποιῶσιν; Ἴνα ἐργάζωνται τὴν ἀκαθαρσίαν· μελέτην γὰρ καὶ ἔργον διενεχῆς ⁷¹ ἔθεντο ταύτην· καὶ οὐχ ἔν εἶδος, ἀλλὰ πᾶσαν. Πῶς οὖν οὐκ ἐμέλλον ἀναίσθητεῖν, οἱ ἑαυτοὺς παραδόντες ἀκαθαρσίᾳ πύχῃ; Ὁ γὰρ ἀκάθαρτος βίος, καὶ δογματῶν ποτηρῶν αἰτιος, καὶ παντὸς καλοῦ ἀγνοίαν ἐμποεῖ. Ὅταν τοῖνον ἀλλαγοῦ ἀκούσῃς, ὅτι ὁ Θεὸς παρέδωκεν εἰς ἀδόκιμον νοῦν, μέμνησο καὶ τούτου τοῦ βήτου, καὶ συμβιβάζων ἀμφοτέρω, νοεῖ ὅτι τοὺς παραδόντας ἑαυτοῦς ὁ Θεὸς λέγεται παραδοῦναι, ἀντὶ τοῦ, συγκεχωρηκέναι καὶ ἐγκαταλείπειν, ἐπειδὴ ἀξίους ἑαυτοῦς τοῦτο ἐποίησαν. Καὶ τῷ εἶπειν δὲ, « Ἐν πλεονεξίᾳ, » προαιρητικὴν τὴν ἀναίσθησιαν αὐτοῖς προσματρει. Ἐξῆν γὰρ ⁷², φησί, αὐτοῖς καὶ χρημάτων καὶ ἡδονῆς ἐν συμμετρίᾳ ἀπολαύειν· οἱ δὲ τὴν ἀμετρίαν ἐλόμενοι, ἐν πᾶσιν εἰς πώρωσιν ἤλυον καὶ ἀναίσθησιαν παντὸς ἀγαθοῦ.

« Ὑμεῖς δὲ οὐχ οὕτως ἐμάθετε τὸν Χριστὸν, ἄλλ' ὡς αὐτὸν ἠκούσατε, καὶ ἐν αὐτῷ ἐδιδάχθητε, καθὼς ἐστὶν ἀλήθεια ἐν τῷ Ἰησοῦ, ἀποθέσθαι ὑμᾶς κατὰ τὴν προτέραν ἀναστροφὴν τὸν παλαιὸν ἀνθρώπου. » Τὰ μὲν ἔθνη ¹³ οὕτως ἔχει· « ὑμεῖς δὲ οὐχ οὕτως ἐμάθετε τὸν Χριστὸν, ἄλλ' ὡς αὐτὸν ἠκούσατε τὸν Χριστὸν, καὶ ἐν αὐτῷ ἐδιδάχθητε ¹⁴. » τούτέστιν, Ἐπει ἐμάθετε τὸν Χριστόν. Οὐ γὰρ ἀμφιβάλλων, ἀλλὰ καὶ σφόδρα διαθεβαίόμενος, οὕτω ¹⁵ φησί. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ μαθεῖν τὸν Χριστόν, τὸ ὀρθῶς βιοῦν· ὡς δὲ γὰρ πονηρῶς ζῶν, ἀγνοεῖ τὸν Χριστόν. « Θεὸν » γὰρ, φησὶν, « ὁμολογοῦσιν εἰδέναι, τοῖς δὲ ἔργοις ἀρνοῦνται. » Τὸ δὲ, « καθὼς ἐστὶν ἀλήθεια, » οὕτως δεῖ νοῆσαι ¹⁶, ὅτι οὐχ ὡσπερ τὰ ἔθνη ἐν ματαιότητι περιπαιτοῦσιν, οὕτω καὶ ὑμεῖς ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς συνθέσθε. Οὐ γὰρ ματαιότης τὰ τοῦ Χριστοῦ, ἀλλ' ἀλήθεια, καὶ τὰ δόγματα καὶ ὁ βίος. Ἡ μὲν γὰρ ἁμαρτία ψεῦδος, ὡς ἀνυπόστατος, καὶ μὴ ἔχουσα τέλος· ἡ δὲ ἀρετὴ ἀλήθεια, ὡς ὑφιστάμενη καὶ τέλος ἔχουσα. Τί δὲ ἐδιδάχθητε, καὶ τί ἐστὶν ἡ κατὰ Χριστόν ἀλήθεια; Τὸ ἀποθέσθαι ὑμᾶς ¹⁷ τὸν παλαιὸν ἀνθρώπου, τούτέστι, τὸν τῆς προτέρας ἀναστροφῆς τρόπον, καὶ τὴν παλαιὰν ζωὴν καὶ ἐφάρματον.

Vers. 20-22. « Vos autem non ita didicistis Christum : Siquidem ipsum audivistis, et in ipso docti estis, sicut est veritas in Jesu, deponere vos secundum priorem conversationem veterem hominem. » Gentes quidem sic se habent, vos autem non sic didicistis Christum, siquidem audivistis Christum, et in ipso instituti estis : hoc est, quandoquidem didicistis Christum. Non enim dubitans, ceterum admodum firmans atque certus hæc dicit. Nam et hoc est, discere Christum, recte vivere : perinde ac qui scelerate vivit, Christum ignorat. « Deum » enim, inquit, « confitentur se nosse, factis autem negant i. » Quod autem ait, « Sicut est veritas, » sic intelliges, quod Non sicut gentes in vanitate circumambulant, sic et vos ad eadem vana estis compositi atque comparati. Quæ enim Christi sunt, tum dogmata, tum vita, non sunt vanitas, sed veritas. Peccatum autem est vanitas et mendacium, ut quod substantia et subjecto careat, nec habeat perfectionem. Virtus autem veritas est, ut quæ subsistat, et perfectionem finemque habeat. Quid autem docti estis? et quid est veritas secundum Christum? Nimirum, ut abjiciatis ionisque mores, adeoque præcedentem vivendi rationem peccatis obnoxiam.

« Τὸν φθειρόμενον κατὰ τὰς ἐπιθυμίας τῆς ἀπάτης. » Διχῶς τοῦτο νοήσεις· ἢ ὅτι ὡσπερ αἱ ἐπιθυμίας φθείρονται, οὕτω καὶ ὁ αὐτὸς ἀνθρώπος, τούτέστι ὁ λογισμὸς, φθείρεται. Πῶς δὲ αἱ ἐπιθυμίας φθείρονται; Ὅτι καὶ νόσος ¹⁸ τὸ κάλλος μαρμαίρεται καὶ γήρα, καὶ ἡ ἰσχύς ὡσαύτως, καὶ ἀπλῶς πάντα ¹⁹ θανάτῳ τὸ τελευταῖον λύονται. « Ἐν ἐκείνῃ » γὰρ, φησὶ, « τῇ ἡμέρᾳ πάντες ἀπολοῦνται οἱ διαλογισμοὶ αὐτοῦ. » Ἡ τὸ, « κατὰ τὰς ἐπιθυμίας, » ἀντὶ τοῦ, ὑπὸ τῶν ἐπιθυμιῶν. Καὶ γὰρ ὑπὸ τούτων φθείρεται ὁ παλαιὸς ἡμῶν ἀνθρώπος, ὡσπερ τὸ ἔριον καὶ ὁ σίδηρος, ὑφ' ὧν γεννώσιν, ὑπὸ τούτων ἀπολοῦνται. Καὶ γὰρ καὶ δόξης ἔρωσ ἀπόλλυται, καὶ ψυχικῶς μὲν πάντως, ἐστὶ δ' ὅτε καὶ σωματικῶς· καὶ ἡδοναὶ ὁμοίως. Καλῶς δὲ ἀπάτην ἐκάλεσε τὴν ἐκ τούτων ἡδονήν. Ὑπόκρισις γὰρ ἐστὶ καὶ ψεῦδος, ὡς ἡδονὴ μὲν σχηματισμένη, πικρία δὲ ὄντως οὖσα. Τοῦτο οὖν ἀπάτη, τὸ ἄλλο φαινομένη, ἄλλο εἶναι.

« Qui corrumpitur secundum desideria erroris. » Bifariam hoc intelliges : vel quod æque ut cupiditates corrumpuntur, sic et ipse homo, hoc est ratiocinatio, corrumpitur. Quomodo autem cupiditates corrumpuntur? Nempe et morbo et senio pulchritudo marcescit, ac robur virile consimilem ad modum, ac morte tandem simpliciter omnia dissolvuntur. « In illa enim die, » inquit, peribunt omnes cogitationes ejus i. » Vel, « Secundum concupiscentias, » dixit, pro, a concupiscentiis : etenim ab his corrumpitur vetus noster homo, quemadmodum lana et ferrum ab iis quæ generant, ad his etiam corrumpuntur. Nam et gloriæ amor perdit, quoad animam omnino, nonnunquam etiam quoad corpus : **401** ac voluptates similiter. Belle autem errorem vocavit voluptatem ex hisce promanantem. Fucus enim est, et mendacium, voluptatis quidem speciem et figuram habens, cum re ipsa nihil aliud sit quam amarulentia. Hæc enim est deceptio aliud videri, aliud vero esse.

« Ἀνανεῶσθε δὲ τῷ πνεύματι τοῦ νοῦς ὑμῶν. » Ἴνα μὴ τις νομίση ὅτι ἕτερον ἐπαισάγει ἀνθρώπου, φησὶν· « Ἀνανεῶσθε· » τούτέστιν, αὐτὸ τὸ γενηρῶς ἀνανεῶσαι ²⁰ καὶ ἄλλοθεν ποιῆσαι. Ὡστε τὸ μὲν ὑποκείμενον τὸ αὐτὸ, ἡ δὲ μεταβολή, τοῦ τρόπου ἐστὶ καὶ τῆς γνώμης. Πῶς δ' ²¹ ἂν γένοιτο ἡ ἀνανέωσις; Διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τοῦ ἐν τῷ νοῦ ἡμῶν κατοικοῦντος. Τὸ γὰρ Πνεῦμα οὐκ ἀνέχεται παλαιῶν πράξεων. Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν·

D Vers. 23. « Renovamini spiritu mentis vestræ. » Ne quis existimet alium introduci hominem, ait, « Renovamini : hoc est, ipsum quod censuisti, resuscitate, et aliud facite. Proinde subjectum quidem idem est, persuasio autem est morum et mentis. At qui fiat ista renovatio? Per Spiritum sanctum, qui habitat in mente nostra : Spiritus enim non sustinet priora et vetera opera. Porro quod ait, est hujusmodi : Renovamini spirituali

i. Tit. 1, 16. i. Psal. cxlv, 4.

Variæ lectiones.

¹³ ὁ μὲν ἔθνη ο. ¹⁴ αὐτὸν ἠκούσατε· τούτέστιν, ἐπειδὴ αὐτὸν ἐδιδάχθητε ο. ¹⁵ τοῦτο ο. ¹⁶ νοήσεις ο. ¹⁷ ἡμᾶς ο. ¹⁸ καὶ γὰρ νόσος ο. ¹⁹ ἀναζῶσαι ο. ²⁰ μὲν ο

renovatione in mente vestra, sed non corporali, A et in corpore facta.

VERS. 24. « Et induite novum hominem. » Viden' subjectum idem esse, nempe quod exiit et induitur? indumenta autem varia, utpote virtus et vitium? Ut enim exui et indui, facile est: sic et vitium et virtus, facilia sunt, si velimus. Cur vero hominem appellat vitium, et eundem virtutem? Quoniam ex operibus notatur homo: atque hæc non minus quam natura indicant hominem, sive bonus sive malus sit. Novus igitur homo est, qui ex baptisinate novatus est, qui et fortis esse debet, sine rugis, et sanus: hæc enim omnia sunt juvenis.

« Qui secundum Deum creatus est in justitia et sanctitate veritatis. » Iste, inquit, homo creatus est, non secundum cupiditates, sed « secundum Deum, » hoc est, a Deo est creatura talis quæ Deo placet, in baptisinate, non ex aqua et terra, sed in justitia et sanctitate. Hæc enim hujusce hominis sunt substantia. Justitia igitur virtus est universalis, quemadmodum etiam solemus illum justum appellare, qui inculpata vitæ est. Quinetiam Dominus, « Nisi, » inquit, « abundaverit justitia vestra plus quam Phariseorum k; » omnem enim virtutem hic dicit. Sanctitas autem puritas est, atque adeo implere omne debitum. Quemadmodum et de mortuis sanctitatem dicimus, quando aliquis debita, sive iusta iis persolverit: et, 'Αφωσασάμην, hoc est, Expiationem feci. Quia vero et in Veteri Testamento justitia dicebatur, illam hujus fuisse figuram affirmat. Ego autem tibi de veritatis et Evangelii justitia loquor: vel in oppositionem justitiæ simulatæ, justitiam veritatis dixit. Creatus est quidem homo iste in baptisinate per justitiam et sanctitatem: oportet autem ipsum et nunc per vitam et opera induere. Quando autem audiveris induere, 402 ita intellige ut nunquam deponas; ut eo loco: « Induit maledictionem, tanquam pallium l: » et « Amictus lumine m. » Consuevimus etiam dicere, Hic illum induit.

VERS. 25. « Propterea, deposito mendacio, loquimini veritatem unusquisque cum proximo suo, quoniam sumus invicem membra. » Cum generatim veteris hominis mentionem fecisset, deinceps speciatim per partes eum describit, ac primo mendacium resecat, quod sit inter nos invicem; causasque adducit, quod proximi inter nos sumus, et quod majus est, majoremque nobis pudorem subfundit, quod alter alterius membra sumus; perinde quasi hoc dicat: Numquid oculus videns venenatum animal, mentitur adversus pedem, nec conjicit eum in fugam? Vel cum profundam fossam sub culmis ac terra abditam pes explorarit,

k Matth. v, 2. l Psal. cxviii, 18. m Psal. cxiii, 1.

Variæ lectiones.

¹ πάντως ο. ² καὶ ἀληθεῖς ο. ³ γραμματίων ο. ⁴ αὐτῷ τελείῃ ο. ⁵ ἐπικαλύπτεται ο. ⁶ ὑπὸ ο.

'Ανανεώσατε πνευματικὴν ἀνανεώσιν ἐν τῷ νοῦ ἡρῶν, ἀλλ' οὐ σωματικὴν καὶ ἐν σώματι γινομένην.

« Καὶ ἐνδύσασθε τὸν καινὸν ἄνθρωπον. » Ὁρᾷ; ὅτι τὸ ὑποκείμενον ἐν ἐστὶ, τὸ ἐκλυόμενον καὶ ἐνδύομενον· τὰ δὲ ἐνδύματα διάφορα, τοῦτέστιν, ἡ κακία καὶ ἡ ἀρετὴ; Ὡς περ γὰρ τὸ ἀποδύσασθαι καὶ ἐνδύσασθαι ῥάδιον, οὕτω καὶ κακία καὶ ἀρετὴ, ἐὰν θελήσωμεν. Διὰ τί δὲ ἄνθρωπον καλεῖ τὴν κακίαν, καὶ ἄνθρωπον τὴν ἀρετὴν; Ὅτι ἐκ τῶν ἔργων χαρακτηρίζεται ὁ ἄνθρωπος, καὶ οὐχ ἦττον φύσει; ταῦτα δεικνύουσι τὸν ἄνθρωπον, εἴτε ἀγαθόν, εἴτε πονηρόν. Καινὸς οὖν ἄνθρωπος, ὁ νέος, ὁ ἐκ τοῦ βαπτίσματος, ὃς καὶ ἰσχυρὸς δεῖται εἶναι, καὶ ῥυτίδας μὴ ἔχων, καὶ ὑγιεινός· ταῦτα γὰρ πάντα ¹ νέου.

B « Τὸν κατὰ Θεὸν κτισθέντα ἐν δικαιοσύνῃ καὶ ὁσιότητι τῆς ἀληθείας ². » Οὗτος, φησὶν, ὁ ἄνθρωπος ἐκτίσθη, οὐ κατὰ τὰς ἐπιθυμίας, ἀλλὰ « κατὰ Θεόν· » τοῦτέστιν, ὑπὸ Θεοῦ κτίσιν τοιαύτην, ἣ εὐαρεστεῖται Θεός, ἐν τῇ καλυμμένην, οὐκ ἐξ ὕδατος καὶ γῆς, ἀλλ' « ἐν δικαιοσύνῃ καὶ ὁσιότητι. » Ταῦτα γὰρ ἡ οὐσία τοῦ τοιοῦτου ἀνθρώπου. Δικαιοσύνη μὲν οὖν ἐστὶν ἡ καθόλου ἀρετὴ, ὡς περ καὶ εἰώθαμεν δίκαιον ὀνομάζειν τὸν ἀνεπίληπτον. Καὶ ὁ Κύριος· « Ἐν μὴ περισσώσει ἡ δικαιοσύνη ὑμῶν πλεον τῶν Φαρισαίων ³. » τὴν γὰρ πᾶσαν ἀρετὴν ἐνταυθα φησιν. Ὁσιότης δὲ ἡ καθαρότης, καὶ τὸ πληρῶσαι πᾶν τὸ δευτερεύον· καθὸ λέγομεν καὶ ἐπὶ τῶν νεκρῶν, τὴν ὁσίαν, ὅταν τις τὰ δευτερεύοντα ἐπ' αὐτοῖς πληρῶσῃ ⁴, καὶ τὸ, Ἀφωσασάμην. Ἐπει δὲ καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ ἐλέγτο δικαιοσύνη, φησὶν ὅτι Ἐκείνα τοῦ τύπου ἦσαν. Ἐγὼ δὲ σοὶ τὴν τῆς ἀληθείας καὶ τοῦ Εὐαγγελίου φημί. Ἡ πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῆς ἐν σχήματι καὶ ὑποκρίσει δικαιοσύνης, εἶπε τὴν τῆς ἀληθείας. Ἐκτίσθη μὲν οὗτος ὁ ἄνθρωπος ἐν τῷ βαπτίσματι διὰ δικαιοσύνης καὶ ὁσιότητος· ἐνδύσασθαι δὲ αὐτὸν δεῖ καὶ νῦν διὰ τοῦ βίου καὶ τῶν ἔργων. Ὅταν δὲ ἀκούσῃς τὸ ἐνδύσασθαι, τὸ μηδέποτε ἀποθέσθαι νόει· ὡς τὸ, « Ἐνεδύσατο κατάραν ὡς ἱμάτιον· » καὶ, « Ὁ περιβαλλόμενος φῶς. » Κατεῖώθαμεν λέγειν· Ὁ δεινὰ τὸν δεῖνα ἐνεδύσατο.

« Διὸ ἀποθέμενοι τὸ ψεῦδος, λαλεῖτε ἀλήθειαν ἑαυτοῖς μετὰ τοῦ πλησίον αὐτοῦ, ὅτι ἐσμὲν ἀλλήλων μέλη. » Εἰπὼν, « Τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον, » καθολικῶς, λοιπὸν καὶ κατὰ μέρος αὐτὸν ὑπογράφει· καὶ πρῶτον τὸ ψεῦδος ἀποκόπτει τὸ πρὸς ἀλλήλους· καὶ τὰ αἰτίας ἐπάγει, ὅτι τε πλησίον ἐσμὲν ἀλλήλων, καὶ τὸ μείζον καὶ ἐντραπετικώτερον, ὅτι ἀλλήλων μέλη ἐσμὲν· ὡς ἀν εἰ τοῦτο λέγων· Μὴ ὀφθαλμῶς ἰδὼν θηρίον ψεύδεται πρὸς τὸν πόδα, καὶ οὐ δίδωσιν αὐτῷ φυγεῖν; Ἡ ὅταν ὄρυγμα βαθὺ ὑπὸ καλάμων καὶ γῆς ὑποκαλύπτεται ⁵, καὶ δοκιμάζεται διὰ ⁶ τοῦ ποδός, μὴ ψεύδεται ὁ ποῦς, καὶ οὐκ ἀπαγγέλλει τῷ ὀφθαλμῷ, ἵνα ἐτέρωσε ἰδῇ καὶ εὐρῆ πάροδον; καὶ

ἀπλῶς ἐπὶ πάντων τὸ αὐτὸ εὐρήσεις. Οὕτως οὖν Α καὶ ἡμεῖς μὴ ψευδόμεθα πρὸς ἄλλήλους· μέλη γὰρ ἔσμεν ἑνὸς σώματος²⁸.

« Ὁργίσεσθε, καὶ μὴ ἀμαρτάνετε. » Εἶπε· « Μὴ ψεύδεσθε. » Ἐπεὶ οὖν πολλάκις ἀπὸ ψεύδους τίχεται ὀργή, φησὶν, ὅτι Καλὸν μὲν ἦν μηδὲως ὀργίσεσθαι· ἐπεὶ δὲ συνέβη, κἂν μὴ πρὸς ἀμαρτίαν ἐξαχθῆτε²⁹ ἐκ τοῦ ἀμέτρου χρησασθαι τῆ ὀργῆ. Τινὲς δὲ φασιν, ὅτι μία ἀναμάρτητος ὀργή, ἡ πρὸς τοὺς δαίμονας καὶ τὰ πάθη, ἣν εἰσηγείται ἡμῖν ἐνταῦθα ὁ θεὸς Ἀπόστολος.

« Ὁ ἥλιος μὴ ἐπιδυέτω ἐπὶ τῷ παροργισμῷ ὑμῶν. » Μὴ παραμενέτω σοι, φησὶν, ἐπὶ πολὺ τὸ πάθος, μὴδὲ καταλιπὼν ὑμᾶς ὁ ἥλιος ἐχθροὺς ἀπέλθῃ, μήποτε καὶ φανεῖται ἀναξίους ἐπιλάμψας· καὶ ἅμα, μήπως ἡ νύξ πλέον ἀνακαύσῃ τὸ πῦρ διὰ τῶν ἰννοῶν, καὶ ἐπιβουλὰς συσκευάσῃ.

« Μὴ δίδοτε τόπον τῷ διαβόλῳ. » Τὸ ἀλλήλους³⁰ πολεμεῖν, τοῦτο ἐστὶ τόπον δίδόναι τῷ διαβόλῳ. Ἔως γὰρ ἂν ὤμεν ἠνωμένοι καὶ πεπυκνωμένοι, οὐδὲν ἐκτελεῖται τῶν αὐτοῦ ἐκείνου, ἅτε μὴ εὐρίσκων τόπον· ἐπειδὴν δὲ εὐρη διάστασιν τινα ἐν ἡμῖν, τότε ὡς τόπον εὐρῶν, παρεμβάλλει τὴν κεφαλὴν ὡς ὄφις, καὶ τοῦ λοιποῦ πάντα τὸν ὄλκον τοῦ σώματος συνφέλλεται.

« Ὁ κλέπτων μηκέτι κλεπτεύτω. » Ὁρᾶς τὰ μέλη τοῦ παλαιοῦ ἀνθρώπου, ψεύδος, μνησικακία, κλοπή; Οὐκ εἶπε δὲ, Κολαζέσθω ὁ κλέπτων, ἀλλὰ, Στήτω, φησὶ, τοῦ κακοῦ. Ἐκεῖνο μὲν γὰρ τῶν ἐξω δικαστηρίων, τοῦτο δὲ τῆς τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίας. Ποῦ δὲ εἰσὶν οἱ λεγόμενοι Καθαροί, οἱ ῥύπου παντὸς τῶν ὄντων πληρεῖς, οἱ τὴν μετάνοιαν ἀναιροῦντες; Ἀκούσασαν γὰρ ὅτι ἐστὶν ἀποδύσασθαι τὸ ἔγκλημα, οὐ μόνον ἀποστῆναι³¹ τοῦ ἀμαρτήματος, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀγαθὸν τι ἐργάζεσθαι. Ἄκουε γὰρ τοῦ ἐξῆς·

« Μᾶλλον δὲ κοπιάτω, ἐργαζόμενος τὸ ἀγαθὸν ταῖς χερσίν, ἵνα ἔχη μεταδίδόναι τῷ χρεῖαν ἔχοντι. » Οὐ γὰρ ἀρκεῖ παύσασθαι τῆς ἀμαρτίας, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐναντίαν αὐτῆς ὁδὸν μεταθεῖν. Πρώην εἰργάζετο τὸ κακόν; νῦν ἐργαζέσθω τὸ ἀγαθόν· καὶ οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ μετὰ κόπου· ἅμα μὲν, ἵνα συντρίψῃ τὸ σῶμα, τὸ πρὶν ἀπὸ τῆς ἀργίας τὰ κακὰ μεμαθηκόσ· ἅμα δὲ, ἵνα θαφιλαστέρους ἔχη τοὺς τῆς ζωῆς τρόπους καὶ πόρους³², καὶ μεταδιδῶν καὶ ἄλλοις, ἀνθ' ὧν πρὶν τὰ τῶν ἄλλων ὑφηρεῖτο, νῦν ἑτέρους εὐεργετῶν. Βαβαί, πῶς ἀγγέλους ποιεῖ τὸ Εὐαγγέλιον τοὺς σχεδὸν δαίμονας!

« Πᾶς λόγος σαπρὸς ἐκ τοῦ στόματος ὑμῶν μὴ

Variae lectiones.

²⁷ εἰς ο. ²⁸ τοῦ αὐτοῦ σώματος m. ²⁹ ἐξενηχῆτε ο. ³⁰ ἀλλήλοις ο. ³¹ τὸ στῆναι ο. ³² τοῦ βίου πόρους ο.

numquid mentitur pes, neque oculo denuntiat, ut alio in loco conspiciat atque inveniat transitum? Ac simpliciter in omnibus idem invenies. Hunc ad modum et nos non mentiamur, neque fallamus alter alterum: membra enim sumus unius corporis.

VERS. 26. « Irascimini, et ne peccetis. » Mendacium primum vetuit, et quia sæpenumero ex mendacio ira gignitur, ait: Bonum quidem fuisset omnino non irasci: sin autem contigerit, ad peccatum tamen ex immoderato iræ usu deferri nolite. Nonnulli asseverant unam esse iram quæ non peccet; utpote quæ sit adversum dæmones et pravos animi motus, ad quam nos hęc in loco divinus adhortatur Apostolus.

« Sol non occidat super iracundiam vestram. » Ne perseveret apud te diutius æquo iracundiæ affectus, neque sol a vobis hostibus relictis et nondum reconciliatis abeat, ne forte lumen vobis indignis præbuisse videatur: simul etiam, ne hoc vehementius accendat ignem per cogitationes, insidiasque paret.

VERS. 27. « Ne detis locum diabolo. » Inter se mutuo pugnare, istud est locum dare diabolo. Nam tantisper dum unitate conjuncti fuerimus atque condensati, nihil ille suorum adversum nos introducit, ceu non inveniens locum. At quamprimum animadverterit dissensionem inter nos, tum ceu invento loco, caput suum subintrojicit serpentis instar, ac deinceps omnem reliqui corporis tractum contrahit secum.

VERS. 28. « Qui furabatur, jam non furetur. » Animadvertis membra veteris hominis, mendacium puta, vindictæ cupiditatem, furtum? Non dixit autem, Puniatur qui furtum committit: sed, A malo, inquit, desistat. Illud enim ad forum externum, hoc autem ad doctrinam Christianam spectat. Ubi sunt autem qui 403 Cathari dicuntur, cum revera omni sordium genere sint referti, pœnitentiam auferentes? Audiant enim quod liceat exuere noxam, et non solum a peccato desistere, verum etiam boni aliquid operari. Audi enim quod sequitur.

« Magis autem laboret operando manibus suis quod bonum est, ut habeat unde tribuat necessitatem patienti. » Non enim satis est a peccato quiescere, sed contraria ei via est adeunda, diversum ab eo conficiendum iter. Antea operabatur malum? jam nunc operetur bonum: neque id simpliciter, verum cum labore, partim quidem ut conterat corpus, quod antea ex torpore mala didicerat: partim vero ut largiores habeat vitæ mores et facultates. Ac impertiat etiam aliis, ubi antehac aliena sublegerat, jam aliis beneficentiam exhibendo. Deus bone! ut Evangelium eus facit angelos, qui fere dæmones fuerant.

VERS. 29. « Omnis sermo malus ex ore vestro

nou procedat. » Sermoneum matium otiosum appellat, temerarium importunumque, veluti facetias, stultiloquium. Cæterum spurcus et graveolens potius est turpiloquium, convicium, obtretractio. Non enim rerum et operum tantummodo, verum etiam verborum luemus pœnas.

« Sed si quis bonus est ad ædificationem necessitatis, ut det gratiam audientibus. » Hoc est, quod proximum ædificat, et ad præsentem necessitatem utile est, illud loquamur, et non importune et incommode, ut auditores gratias nobis agant. Nam si quid dixerimus quod animæ prosit, agent nobis gratias auditores, ut qui per nos adjuti sint : vel ut, inquit, eos gratiosos et amabiles reddat sermo. Ut enim unguentum gratiam addit assummentibus, sic et sermo divinus et animæ utilis. Viden' quomodo quod semper Paulus adhortatur, id etiam nunc nos oret, ut ædificemus proximum, quod est, nos ipsos ? Qui enim alteri salutaria consulit, prius sibi ipse istud faciet.

VERS. 30. « Nolite contristare Spiritum sanctum Dei. » Si proferas verbum spurcum et Christiano ore indignum, non hominem contristasti, sed Spiritum Dei, a quo beneficium accepisti, a quo sanctificatum est os tuum. Infert igitur qua in re beneficium acceperimus.

« In quo signati estis in diem redemptionis. » Is enim signavit nos, atque imperatorii gregis ostendit esse : is non permisit nos statui cum obnoxiiis iræ Dei : sed signavit nos et segregavit, ut sinus redempti ad eadem. Nonne igitur pudet nos ipsum contristare ? Signatum est os tuum a Spiritu, ut nihil indignum ipso loquaris : ne dissolvas igitur sigillum.

404 VERS. 31. « Omnis amarulentia, et ira, et indignatio, et clamor, et blasphemia tollatur a vobis cum omni malitia. » Per supra commemorata iram sustulit : nunc autem stirpitus eam evellit : amarulentia enim et indignationis et iræ radix est. Cum enim succus amarus exasperatus fuerit, vasculum excedit in quo continetur, perque totum corpus funditur, ac hominem plane efferat. Amarulentia igitur est occulta inflammatio, dolus, ad malefaciendum præparatio. Indignatio autem iræ est principium, veluti accessio quædam. Ira autem est, quæ jam ad opus patrandum turgat. Quia vero ira nisi habuerit clamorem simul inflammantem ipsam, facile extinguitur, adjicit : Quod clamor etiam tollatur, hoc est, obliteretur, ut nullæ adeo reliquæ maneat. Equus enim est vociferatio, ascensor autem ira : impedi equum, et subvertisti ascensorem. Tolle etiam blasphemiam, sive convicium, quod nascitur ex ira. Accendit autem eam vehementius per vociferationem. Quia vero plerique sunt qui clanculum mordent, nihil quidem palam dicentes ; mordentes

Α κηπουρόσθω. » Κατὰ τὸν λόγον τὸν ἀργὸν φησι, καὶ εἰκατὸν καὶ ἀκαιρον, ὡς ἐντραπελίαν, μωρολογίαν. Σαπρὸς δὲ καὶ δυσωδὸς ἐστὶ μάλλον ἢ αἰχρολογία, ἢ λοιδορία, ἢ καταλαλιά· οὐ γὰρ πράξῃων μόνων, ἀλλὰ καὶ ῥημάτων τίνομεν δίκης.

« Ἄλλ' εἰ τις ἀγαθὸς πρὸς οἰκοδομήν τῆς χρείας. ἵνα δὲ χάριν τοῖς ἀκούουσι. » Τουτέστιν, « Ὅπερ » οἰκοδομεῖ τὸν πλησίον, ἀναγκαῖον ἐν ὅτῃ προκειμένη χρεῖᾳ, ἐκεῖνο φθειγγόμεθα, καὶ μὴ ἀκαίρως καὶ ἀχρήστως, ἵνα χάριν ἡμῖν εἰδῶσιν οἱ ἀκούοντες. Ἐάν γὰρ ψυχωφελές τι φθειγγόμεθα, εὐχαριστήσουσιν ἡμῖν οἱ ἀκούοντες, ὡς ὠφελιθέντες. Ἡ ἴνα, φησὶν, αὐτοὺς κεχαριτωμένους ἐργάστηται ὁ λόγος. Ὡσπερ γὰρ τὸ μύρον χάριν δίδωσι τοῖς μεταλαμβάνουσιν, οὕτω καὶ ὁ λόγος θεῖος καὶ ψυχωφελής. Ὅρθως, ὅπως ὅπερ ἀεὶ παραινεῖ Παῦλος, τοῦτο καὶ νῦν ἀξίωσιν ἡμᾶς, οἰκοδομεῖν τὸν πλησίον, ὅπερ ἐστὶν, ἑαυτούς ; Ὁ γὰρ ἐτέρω τὰ ψυχωφελῆ παραινῶν, πολλῶ δὴπου πρότερον ἑαυτῷ.

« Καὶ μὴ λυπαίτε τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον τοῦ Θεοῦ. » Ἐάν εἴπῃς, φησὶ, ῥῆμα σαπρὸν καὶ ἀνάξιον τοῦ Χριστιανικοῦ στόματος, οὐκ ἀνθρωπῶν ἐλύπησας, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, ὅψ' οὐ εὐηργετήθῃς, ὅψ' οὐ ἡγάθησθαι σου τὸ στόμα. Ἐπάγει οὖν καὶ τί εὐηργετήθῃμεν.

« Ἐν ᾧ ἐσφραγίσθητε εἰς ἡμέραν ἀπολυτρώσεως. » Τοῦτο γὰρ ἐσφράγισεν ἡμᾶς, καὶ τῆς βασιλικῆς ἀγγέλης εἶδειξεν ὄντας· τοῦτο οὐκ ἀφῆκεν ἡμᾶς ἵστασθαι μετὰ τῶν ὑπευθύνων τῆς ἐργῆς τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἐσφράγισεν ἡμᾶς καὶ ἀφώρισεν ὅτι εἰς τὸ εἶναι λελυτρωμένους ἐκ ταύτης. Τοῦτο οὖν λυποῦντες οὐκ αἰσχυνόμεθα ; Ἐσφράγισται σου τὸ στόμα ὑπὸ τοῦ Πνεύματος, ὥστε μηδὲν ἀνάξιον αὐτοῦ λέγειν· μὴ λύσης ὅτι τὴν σφραγίδα.

« Πᾶσα πικρία, καὶ θυμὸς, καὶ ὀργή, καὶ κραυγή, καὶ βλασφημία ἀρθήτω ἀπὸ ὑμῶν, σὺν πάσῃ κακίᾳ. » Ἀνεῖλε μὲν καὶ διὰ τῶν ἀνωθεν ὅτι ῥηθέντων τὴν ὀργὴν, καὶ νῦν δὲ πρόβριζον αὐτὴν ἀνασπᾶ· ἢ γὰρ πικρία, καὶ τοῦ θυμοῦ καὶ τῆς ὀργῆς ῥίζα. Ἐπειδὴν γὰρ ὁ χυμὸς πικρὸς γένηται δρεμυσοσόμενος, ἐπὶ πλέον ὑπερβαίνει τὸ στέγον ἀγγείων, καὶ καθ' ἑαυτὸν τοῦ σώματος, καὶ ἐκθηριοῖ τὸν ἀνθρώπον. Πικρία μὲν οὖν ἐστὶν ἡ ὑποουλότης, ἡ δολιότης, ἢ πρὸς τὴν κακοποιεῖν παρασκευὴ ὅτι θυμὸς δὲ ἀρχὴ ὀργῆς, ὡς ἀναθυμίασις τις ὡν· ὀργὴ δὲ, ἢ ἡδὴ εἰς τὸ ἐργάζεσθαι τι ὀργώσα. Ἐπει δὲ ἡ ὀργή, ἐν μὴ ἔχῃ τὴν κραυγὴν συνεκαίλουσάν αὐτὴν, ταχέως σβέννυται, φησὶν, ὅτι « Καὶ ἡ κραυγὴ ἀρθήτω » τουτέστιν, Ἄφανισθήτω, μηδὲν λείψανον μενέτω. Ἴππος γὰρ ἐστὶν ἡ κραυγὴ, ἀναθάτης δὲ ἡ ὀργή· συμπέδισον τὸν ἵππον, καὶ κατέστρεψας τὸν ἐπιβάτην. Ἄλειε δὲ καὶ τὴν βλασφημίαν, ἥτις λοιδορίαν, ἥτις γεννᾶται μὲν ἀπὸ τῆς ὀργῆς, συνεκαίλει δὲ ἐπὶ μεζῶν αὐτὴν διὰ τῆς κραυγῆς. Ἐπει δὲ πολλοὶ λαθροῦνται εἰσι, μηδὲν μὲν λέγοντες, δάκνοντες δὲ κρυ-

Varis lectiones.

ἢ μόνον ο. ἢ εἴπερ ο. ἢ ἐν ο. ἢ ἐφόρεσαν ο. ἢ τί οὖν λύεις ο. ἢ ἀνωτέρω ο. ἢ κηπουρία πρὸς τὸ κακ. παρεσκευασμένη ο. ἢ ὑπὸ ο. ἢ μέγα ο.

φίλος, καὶ ἀφανῆ καὶ ἐνδομυχοῦσαν τὴν κακίαν ὀποτηροῦντας· διὰ τοῦτο προσέθηκε, « Σὺν πάσῃ κακίᾳ, » τούτέστι, καὶ μικρᾷ καὶ μεγάλῃ.

« Γίνεσθε δὲ εἰς ἀλλήλους χρηστοί, εὐσπλαγχοί, χαριζόμενοι ἑαυτοῖς. » Ἐπεὶ δὲ οὐκ ἀρκεῖ ἡ τῶν κακῶν ἀποχὴ πρὸς τὸ τυχεῖν τῆς βασιλείας, ἀλλὰ δεῖ καὶ τῆς τῶν ἀγαθῶν ἐργασίας (εἰ γὰρ ἐλλείψομεν ἀγαθῆ πρᾶξις⁹, εἰς γέενναν βιπτόμεθα, κὰν μὴ κακῶν πράξωμεν, ὡς δῆλον ἀπὸ πολλῶν ἐν τοῖς Εὐαγγελοῖς)· διὰ τοῦτο ὁ Παῦλος τὰ φαῦλα ἀνελῶν, ἐπὶ τὴν τῶν ἀγαθῶν ἐργασίαν παρακαλεῖ, καὶ φησι· « Γίνεσθε χρηστοί, » πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῆς ὀργῆς· « εὐσπλαγχοί, » πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῆς πικρίας· « χαριζόμενοι ἑαυτοῖς, » τούτέστι, συγγνωμονικοί, καὶ τοῖς ἀμαρτάνουσιν ἀφιέντες, πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῆς κακίας καὶ βλασφημίας.

« Καθὼς καὶ ὁ Θεὸς ἐχαρίσατο ἡμῖν⁴ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. » Ἐπειδὴ δυσωπητικώτερα τὰ παραδείγματα, τὸν Θεὸν παράγει εἰς ὑπόδειγμα. Καὶ ἠδύνατο μὲν εἰπεῖν, ὅτι ὁ Θεὸς εἶπεν· « Ἀφετε καὶ ἀφεθήσεθε¹⁰ »· πλὴν ἐπεὶ τοῖς μέλλουσιν ἀπιστοῦσι πολλοὶ, τὰ προγεγονότα παράγει εἰς τὸ μέσον, καὶ φησιν, ὅτι· « Ὁ Θεὸς ἐχαρίσατο ἡμῖν⁶. » Πῶς; « Ἐν Χριστῷ, » τούτέστι, μετὰ τοῦ κινδύνου τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ καὶ τῆς σφαγῆς αὐτοῦ. Σὺ μὲν γὰρ ἰσως ἀκινδύνως χαρίζῃ, ἐκεῖνος δὲ οὐχ οὕτως· καὶ σὺ μὲν τῷ ἀδελφῷ σου, ἐκεῖνος δὲ σοὶ ἐχθρῷ ὄντι ἀφῆκε καὶ ἐχαρίσατο. Ὅρα δὲ, πῶς ἀντὶ τοῦ εἰπεῖν, Χαριζόμενοι ἀλλήλοις, εἶπε τὸ, « Ἐαυτοῖς⁷ »· δεικνύων ὅτι ὅταν ἄλλοις ἄλλοι⁸ χαρίζωμεθα, εἰς ἡμᾶς αὐτοὺς τὴν χάριν ποιούμεν ἑαυτοῖς.

ΚΕΦΑΛ. 10'.

« Γίνεσθε οὖν μιμηταὶ τοῦ Θεοῦ, ὡς τέκνα ἀγαπῆσθε. » Ὡς ὁ Δεσπότης σε ἠγάπησεν, ἀγάπησον σὺ τὸν ἀδελφόν, καὶ ἐμιμήσω Θεὸν κατὰ τὸ δυνατόν. Οὐ γὰρ ἔστιν ἐναυῦθα πενίαν αἰτιάσασθαι, καὶ εἰπεῖν, ὅτι Ἐὰν ἀφῆσω, ζημιούμαι· ἀλλ' ἄρας τῷ πταίσαντι ἀδικήσας καὶ ἀζημίως, καὶ ἐκέρδησας μέγα, τὸ μιμησασθαι τὸν Θεόν. Εἶτα καὶ ἄλλην⁹ αἰτίαν εὐγενεσιέραν¹⁰ τίθησιν. « Ὡς τέκνα, » γὰρ, φησιν, « ἀγαπητά »· τούτέστι, Καὶ ἄλλην¹⁰ ἀνάγκην ἔχετε μιμεῖσθαι τὸν Πατέρα ὑμῶν¹¹. Ἐπεὶ δὲ οὐ πάντα τὰ τέκνα μιμεῖσθαι τὸν πατέρα, προσέθηκε τὸ, « Ἀγαπητά »· οἱ γὰρ τοιοῦτοι τοὺς πατέρας μιμοῦνται.

« Καὶ περιπατεῖτε ἐν ἀγάπῃ, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς¹² ἠγάπησεν ὑμᾶς, καὶ παρέδωκεν ἑαυτὸν προσφορὰν καὶ θυσίαν τῷ Θεῷ εἰς ὄσμην εὐωδίας. » Ἰδοὺ ἡ πάντων ὑπέθεσις· ταῦτης γὰρ οὐσης, οὐ κραυγῆ, οὐ θυροῦς, οὐ βλασφημίας, ἀλλὰ πάντα ἀνήρηται· διὸ ὑπερον τὸ κεφάλαιον τοῦτο τέθεικε¹³. Διδάσκει δὲ καὶ πῶθεν ἐγενόμεθα τέκνα· ὅτι ἐκ τῆς ἀγάπης. Οὐκοῦν περιέπειν ταύτην ἀπειλομένη, ὡς πρόξενον γενομένην τῆς θείας υιοθεσίας. Ὅσπερ γὰρ νοσοῦν-

⁹ Matth. III, 25. ¹⁰ Luc. VI, 37.

A autem clanculum, obscuram et reconditam malitiam subservantes, propterea adjicit, « Cum omni malitia, » hoc est, et modica et magna.

VERS. 32. « Estote autem invicem comes, misericordes, condonantes vobisipsis. » Quia non satis est a malis abstinere ut regnum assequaris, sed bonorum operum peractio etiam est necessaria (si enim bonum operari præterniserimus, in gehennam præcipitatur, etiamsi malum non opereimur, ut ex multis Evangelii locis liquet⁹); hanc ob rem Paulus, sublati malis, ad bonorum operationem adhortatur, « Estote, » inquit, « comes, » ad oppositionem iræ: « misericordes, » ut opponat amarulentiam: « condonantes vobisipsis, » hoc est, ad veniam inclinati: et peccantibus dimittentes, ut opponat malitiæ et blasphemiam.

« Sicut et Deus donavit nobis in Christo esu. » Quoniam exempla magis movent, Deum pro exemplo producit. Potuisset quidem dicere, Deus dixit, « Dimittite, et dimittetur vobis¹⁰: » verumtamen quia de futuris rebus plerique dubitant, quæ jam ante transacta sunt, in medium promit, inquit, « Deus donavit nobis. » Quomodo? In Christo, hoc est, cum periculo Filii sui maculationeque ejus. Tu fortasse citra periculum donas; ille vero non sic: ac tu quidem fratri tuo; ille vero tibi, cum hostis esses, remisit ac donavit. Observa autem quomodo pro eo quod diceret, donantes alter alteri¹¹ dixerit, « Vobis ipsis, » ostendens per hoc, quod si
C 405 aliis alii donemus, in nos ipsos singuli gratiam impendimus.

CAPUT V.

VERS. 1. « Estote ergo imitatores Dei, sicut sibi dilecti. » Quemadmodum Dominus te dilexit, sic tu dilige fratrem, tum imitatus es Deum pro viribus. Non licet enim hic paupertatem causari, ac dicere, Si remisero, damnum patior: sed illi qui peccat, gratis resultat, ac sine sumptu, et lucratus es magnam thesaurum, nempe quod Deum imitatus es. Deinde et aliam causam præclariorē ponit: « Sicut filii, » inquit, « dilecti: » hoc est, et aliam necessitatem habetis, imitandi nimirum Patrem vestrum. Quoniam vero non omnes liberi imitantur patrem, apponit, « dilecti: » tales enim patrem imitantur.

VERS. 2. « Et ambulate in dilectione, sicut et Christus dilexit vos, et tradidit seipsum oblationem et hostiam Deo in odorem bonæ fragrantie. » In omnium fundamentum charitas. Ubi enim hæc est, non clamor, non ira, non blasphemia, sed omnia sublata sunt: propterea postremo summam hanc posuit. Docet autem et unde facti simus liberi, ex charitate videlicet. Quare hanc sectari debemus, tanquam eam quæ nobis præbeat salutem

Variæ lectiones.

⁹ ἀγαθὴν πρᾶξιν ο. ¹⁰ ὑμῖν ο. ¹¹ ἀφεθήσεται ο. ¹² ὑμῖν ο. ¹³ ἐὰν ἄλλος ἄλλῳ ο. ¹⁴ ἄλλως ο. ¹⁵ ἐναυ-
γετέραν m. ¹⁶ ἄλλως ο. ¹⁷ ἡμῶν ο. ¹⁸ Θεὸς ο. ¹⁹ προσέθηκε ο.

adoptionem. Quemadmodum enim ægrotantes si a juvenemur pharmaco quopiam, ipsum etiam pharmaci nomen veneramus : sic et charitatem amplecti debemus : per hanc enim tradidit seipsum pro nobis Dominus. Atqui ille pro inimicis quidem tradidit seipsum, tu vero amicis parces. Quare tum vere imitaberis Christum, quando hostibus benefeceris. Tum enim servatur quod ait, « Sicut. » Et pro hostibus mori, istud est hostia et odor bonæ fragrantia. Hoc enim est Christus factus est, moriens pro nobis hostibus. Atque hoc est imitari Deum.

VERS. 3. « Fornicatio autem, et omnis immunditia, aut avaritia, nec nominetur apud vos, sicut decet sanctos. » Cum dixisset de amara passione iræ, venit ad minus malum, concupiscentiam videlicet : quemadmodum et legislator cum dixisset, « Non occides, » quod est iræ, secundo subjunxit, « Non committes adulterium, » quod est concupiscentia. Ut enim amarulentia, vociferatio et blasphemia, ab ira proficiscuntur : ita a concupiscenti animæ appetitu fornicatio et impuritas et avaritia. Pari namque ratione pecunias amamus et corpora. Ne nominentur igitur apud vos huiusmodi, sed toti sitis puri. Verba enim ad opera viam præbent. Itaque si sancti estis, et lingua vestra sancta sit. Infert autem deinceps :

406 VERS. 4. « Turpitude et stultiloquium, aut facetiæ, quæ non sunt decencia, sed magis gratiarum actio. » Quemadmodum clamorem removit, qui est iræ vehiculum : sic nunc turpiloquentiam et facetias, quæ sunt fornicationis vehiculum. Ne dicas enim facetias, neque turpia, et exstinxisti flammam fornicationis. Deinde ne videatur nimium severus et morosus, quippe qui urbanitatem excindat, causam intulit, inquit : « Quæ non sunt decencia, » hoc est, quæ nihil ad vos spectant. Ut enim corario non licet quidquam facere eorum quæ non sunt suæ artis, hanc ad rationem Christianus sanctus factus non debet loqui quæ minime conveniunt ad sanctificationem : quæ enim nulli sunt usui, nihil ad nos. Sed si quid loqui velis, gratiarum actio sit tibi quodvis verbum ; ne si consueveris gratias agere, recordaberis ex quali qualis sis factus, et lugeris mala tua, admiraberisque ad stuporem usque eum, qui tantis te dignatus sit bonis, nec tibi vacabit aliud quiddam dicere. Non enim risus facetiarumque præsens tempus est, sed luctus et certaminis. Hostis circuit dentibus frendens adversus te, an tu ludis et urbanitatem exerces ? Difficile enim est te illum vincere, etiamsi acriter certes ; quanto magis si ludas ! Quid autem est facetus ? Facilis, qui omnia fit, facile permutans sermones. Hoc autem est mentis instabilis et alienæ ab iis qui petrae serviunt.

VERS. 5, 6. « Hoc enim sciatis, quod omnis forni-

ατες, ἐὰν ὠφελιθῶμεν φαρμάκῳ τινί, καὶ αὐτὸ τὸ ὄνομα τοῦ φαρμάκου τιμῶμεν· οὕτω καὶ τὴν ἀγάπην περιέπειν ὀφειλομεν διὰ ταύτην γὰρ παρὶδωκεν ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν ὁ Δεσπότης. Καί·τοι ἐκεῖνος μὲν ὑπὲρ ἐχθρῶν παρὶδωκεν ἑαυτὸν, σὺ δὲ τῶν φίλων φείσῃ. Ὡς·ε τότε ὄντως μιμήσῃ Χριστὸν, ὅταν τοὺς ἐχθροὺς εὖ ποιῆς. Τὸ γὰρ, « Καθώς, » τότε σώζεται· καί· τὸ ὑπὲρ ἐχθρῶν ἀποθανεῖν, τοῦτό ἐστι θυσία καὶ ὁσμὴ εὐωδίας· τοῦτο γὰρ καὶ ὁ Χριστὸς γέγονεν, ἀποθανὼν ὑπὲρ ἡμῶν τῶν ἐχθρῶν· τοῦτό ἐστι μιμήσασθαι τὸν Θεόν.

« Πορνεία δὲ καὶ πᾶσα ἀκαθαρσία, ἢ πλεονεξία, μηδὲ ὀνομαζέσθω παρ' ὑμῖν, καθὼς πρέπει ἀγίοις. » Εἰπὼν περὶ τοῦ πικροῦ πάθους τοῦ θυμοῦ, ἦλθεν [καί·] ἐπὶ τὸ ἦτρον κακῶν, τὴν ἐπιθυμίαν· ὡς καὶ ὁ νομοθέτης εἰπὼν τὴ, « Οὐ φονεύσεις, » ὅπερ ἐστὶ τοῦ θυμοῦ, δεῦτερον ἔταξε τὸ, « Οὐ μοιχεύσεις, » ὅπερ ἐστὶ τῆς ἐπιθυμίας. Ὡς·περ γὰρ ἡ πικρία, καὶ ἡ κραυγὴ, καὶ ἡ βλασφημία, τοῦ θυμοῦ· οὕτω καὶ τοῦ ἐπιθυμητικοῦ, ἢ πορνεία, καὶ ἡ ἀκαθαρσία, καὶ ἡ πλεονεξία· τῷ γὰρ αὐτῷ καὶ χρημάτων ἐρῶμεν καὶ σωματίων. Μηδὲ ὀνομαζέσθωσαν οὖν παρ' ὑμῖν τὰ τοιαῦτα, ἀλλ' ὀδοκλήροι· καθαρεύετε· οἱ γὰρ λόγοι, ὁδὸς πρὸς τὰ πράγματα. Ὡς·τε εἰ ἅγιοι ἐστέ, καὶ ἡ γλῶσσα ὑμῶν ἅγια ἔστω. Ἐπιφέρει δὲ καὶ ἔξης·

« Καὶ αἰσχρότης, καὶ μωρολογία, ἢ εὐτραπέλια, τὰ οὐκ ἀνήκοντα, ἀλλὰ μᾶλλον εὐχαριστία. » Ὡς·περ τὴν κραυγὴν περιέλειπεν, δχημα οὖσαν τῆς ὀργῆς· οὕτω νῦν τὴν αἰσχρολογίαν καὶ εὐτραπέλιαν, δχημα οὖσαν τῆς πορνείας. Μὴ εἰπῆς γὰρ, φησὶν, ἀστεία, μηδὲ αἰσχρὰ, καὶ κατέσβεσας τὴν φλόγα τῆς πορνείας. Εἶτα ἵνα μὴ δόξῃ βαρὺς καὶ δύσκολος, ὡς ἐκκόπτων τὴν εὐτραπέλιαν, ἐπήγαγε καὶ τὴν αἰτίαν, εἰπὼν· « Τὰ μὴ ἀνήκοντα, » τοῦτέστι, τὰ οὐδὲν πρὸς ὑμᾶς. Ὡς·περ γὰρ ὁ σκυτοτόμος οὐκ ἀνέξεται τι ποιεῖν¹⁴ τῶν μὴ ἀνήκόντων εἰς τὴν αὐτοῦ τέχνην· οὕτω καὶ ὁ Χριστιανὸς ἅγιος γενόμενος, οὐκ ὀφείλει λέγειν τὰ [αὐτοῦ] μὴ ἀνήκοντα εἰς ἀγιασμόν. Τὰ γὰρ οὐκ ἐν χρεῖα, οὐδὲν πρὸς ἡμᾶς. Ἄλλ' ἂν θέλῃς λέγειν τι, εὐχαριστία ἔστω σοι πᾶν ῥῆμα· καὶ ἐὰν ἐθισθῇ· εὐχαριστεῖν, ἀναμνησθήσῃ¹⁵ τίς ὦν τί γέγονας, καὶ πενήθεις ἐπὶ τοῖς σοῖς κακοῖς, καὶ ὑπερεκπλαγῆσῃ τὸν τοιούτων¹⁶ σε ἀξιώσαντα, καὶ οὐδὲ καιρὸν ἔξεις· ἄλλο τι εἰπεῖν. Οὐ γὰρ γέλωτος ἢ εὐτραπέλιας ὁ παρῶν καιρὸς, ἀλλὰ πένθους καὶ ἀγῶνος. Ὁ ἐχθρὸς περιείσει τρίζων τοὺς ἰδόντας κατὰ σὺ, καὶ οὐ παίζεις καὶ εὐτραπελεῖς ; Καὶ ἀγωνιζόμενον γὰρ δυσχερὲς αὐτοῦ περιγενέσθαι, πόσω γε μᾶλλον παίζοντα ; Τί δέ ἐστιν εὐτράπελος ; Ὁ εὐκολός, ὁ πάντα γινόμενος, ὁ εὐκόλως περιτρέπων τοὺς λόγους· τοῦτο δὲ ἀστάτου γνώμης καὶ ἀλλοτριῶν τῶν τῆ πέτρα δουλευόντων.

« Τοῦτο γὰρ ἴστε γινώσκοντες, ὅτι πᾶς πόρνος, ἢ

Varia lectiones.

¹⁴ ποιῆσαι ο. ¹⁵ ἀναμνησθήσῃ ο. ¹⁶ τοσούτων ο.

ἀκαθάρτος, ἢ πλεονέκτης, ὅς ἐστιν εἰδωλολάτρης, οὐκ ἔχει κληρονομίαν ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ. Μηδεὶς ὑμᾶς ἀπατάτω κενοῖς λόγοις. Ἦσαν τινες, ὡς ἔοικεν, οἱ λέγοντες παρ' Ἐφεσίοις, δεῖ φοβῆσαι θέλων ὁ Θεός, ταῦτα ἀπηγόρευσε τῷ εὐελεῖ. Τί γὰρ ἄστοπον τὸ εἰπεῖν, Μωρὲ, ἵνα ἔνοχος γίνηται γεέννη ὁ εἰπών· πῶς δὲ ὁ πλεονέκτης εἰδωλολάτρης; Τούτους οὖν αἰνίττεται ὁ Ἀπόστολος 17· δηλοῖ δὲ καὶ ἡ ἐπαγωγὴ· «Μηδεὶς ὑμᾶς ἀπατάτω κενοῖς λόγοις.» Κενοὶ γὰρ λόγοι οἱ πρόσκαιρον χάριν ἔχοντες, ἐπὶ δὲ τῶν ἔργων ἀχρηστοὶ δεικνύμενοι, καὶ ἀπάτη τὸ τοιαῦτα χαρίζεσθαι. Ὅτι γὰρ ὁ πλεονέκτης εἰδωλολάτρης, μάνθινε· «Ὁὐ δύνασθε Θεῷ δουλεύειν καὶ Μαρμυῶνι.» Ἀπίστηθρα ἀπὸ Θεοῦ ὁ πλεονέκτης, δουλεύει δὲ χρυσῷ· πῶς οὖν οὐκ εἰδωλολάτρης; Εἰ δὲ λέγει 18, ὅτι· οὐκ ἔστησεν 19 εἰδωλον, τί τοῦτο; Οὐδὲ γὰρ οἱ ἀστειότεροι τῶν Ἑλλήνων εἰδώλοις προσκυνεῖν ὠμολόγουν, ἀλλὰ τῇ Ἀφροδίτῃ τυχόν, καὶ τῷ Ἄρει· ταῦτα δὲ πάθη. Ἄλλ' οὐ σφάζει 20 πρόβατα· ἀλλὰ ἀνθρώπους καὶ ψυχὰς λογικάς. Οἱ Ἑλληνες τοῖς τοῦ Θεοῦ κτίσμασι προσεκύντην, ὁ δὲ πλεονέκτης τῷ ἑαυτοῦ ποιήματι προσκυνεῖ. Οὐ γὰρ ὁ Θεὸς πλεονεξίαν ἐποίησεν, ἀλλ' ἡ ἡμετέρα ἀπληστία. Οἶμαι δὲ τὸν Παῦλον ἀπὸ τοῦ Δαβὶδ τοῦτο εἰπεῖν τρόπον ἕτερον. Ἐκαίνοι γὰρ λέγοντες, «Τὰ εἰδῶλα τῶν ἐθνῶν ἀργύριον καὶ χρυσίον, ἀντιστρέψαι τοῦτο κατὰ τὴν μεγάλην αὐτοῦ σοφίαν, ὅτι τὸ ἀργύριον καὶ τὸ χρυσίον, εἰδῶλα. Οὐκοῦν ὁ λατρεύων ἀργυρίῳ καὶ χρυσίῳ, εἰδωλολάτρης πάντως.»

«Διὰ ταῦτα γὰρ ἔρχεται ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τοὺς υἱοὺς τῆς ἀπειθείας.» Ἡ διὰ τὴν πορνείαν καὶ τὴν ἀκαθαρσίαν, καὶ τὴν εἰδωλολατρείαν· ἢ διὰ τοὺς τοιοῦτους λόγους τῶν ἀπατεῶνων. Ἀπειθείας δὲ υἱοὺς, τοὺς σφόδρα ἀπειθεῖς, τοὺς τῷ Θεῷ ἀπιστοῦντας, τοὺς τὰ τοιαῦτα δογματίζοντας.

«Μὴ οὖν γίνεσθε συμμέτοχοι αὐτῶν· ἦτε γὰρ ποτε σκότος, νῦν δὲ φῶς ἐν Κυρίῳ.» Ἄλλ' ὑμεῖς, φησὶ, μὴ συγκοινωνεῖτε αὐτοῖς. Ἐἴτα ἀναμιμνήσκει 22 αὐτοὺς τῆς προτέρας κακίας, λέγων· Ἐνοήσατε τί ἦτε, καὶ τί γέγονατε, καὶ ὅτι ἀπὸ σκότους, φῶς. Πρότερον 23 μὲν γὰρ καὶ κατὰ τὰ δόγματα καὶ κατὰ τὸν βίον, σκότος αὐτόχρομα ἦτε· νῦν δὲ φῶς ἔστε, ἅτε καὶ Θεὸν ἐπεγνωκότες, καὶ ἔργα φωτὸς μεταδόντες. Τοῦτο δὲ γέγονεν ὑμῖν, οὐκ ἀπὸ τῆς ὑμετέρας ἀρετῆς, ἀλλ' ἐν Κυρίῳ, τουτέστι διὰ τῆς Θείας χάριτος. Οὐκ οὖν ὀφείλετε τοῖς υἱοῖς τῆς ἀπειθείας κοινωνεῖν, ἐφ' οὓς ἔρχεται ἡ ὀργὴ· ποτὲ γὰρ ἦτε τοιοῦτοι καὶ ἄξιοι ὀργῆς· νῦν δὲ οὐκέτι· μὴ οὖν παλινδρομήσητε πρὸς τὸ σκότος.

«Ὡς τέχνα φωτὸς περιπατεῖτε.» Τουτέστιν, εὐσχημόνως, καὶ ὡς εἰκός, τὸν ἐν φωτὶ περιπατοῦντα. Μᾶλλον δὲ καὶ ἄλλοις φῶς ἡμᾶς εἶναι διακελεύεται. Τὸ γὰρ τοῦ φωτὸς τέχνον, πάντως καὶ αὐτὸ φῶς.

† Matth. vi, 14. † * Psal. cxiu, 4.

A cator, aut immundus, aut avarus, qui est idolorum cultor, non habet hæreditatem in regno Christi et Dei. Nemo vos seducat inanibus verbis. Fuerunt nonnulli, ut videtur, apud Ephesios, qui dicerent quod Deus hæc levia prohibuerit, ut porterrefaceret. Quæ enim absurditas est dicere, Stulte, ut propterea quispiam gehennæ obnoxius fiat? Et quomodo avarus est idololatra? Hos itaque potat hoc loco Apostolus, quod et illatio indicat: «Nemo vos seducat inanibus verbis.» Inania enim verba sunt, quæ gratiam temporariam habent; ad opera vero, inutilia demonstrantur: estque impostura hujusmodi verba facere. Quod autem avarus sit idololatra, discite: «Non potestis Deo servire et mammonæ.» Desicit itaque a Deo avarus, et inservit auro: qui igitur non fuerit idolorum cultor? Porro si dicat, Non erexi idola, quid tum postea? neque enim gentiles urbaniores se idola adorare fatebantur, sed Venerem fortasse et Martem: ista autem animorum sunt affectus. At non maciat oves: homines tamen unct et animas racionales. Gentiles Dei creaturas aderabant: avarus autem suum 407 ipsius fignmentum adorat. Non enim Deus avaritiam condidit, sed nostra insatiabilitas. Opinor autem Paulum a Davide hoc dicere, alio tamen modo. Illo enim asseverante, «Simulacra gentium, argentum et aurum P'»: ipse pro sua magna sapientia invertit, Argentum, inquit, et aurum sunt idola. Proinde qui colit argentum et aurum, omnino est idolorum cultor.

Propter hæc enim venit ira Dei in filios inobedientiæ. Vel propter fornicationem et impuritatem, vel propter idolorum culturam, vel propter hujusmodi deceptorum sermones. Inobedientiæ autem filios dicit valde inobedientes, a Deo deficientes, ac tradentes hujusmodi dogmata.

Vers. 7. «Nolite ergo effici participes eorum. Eratis enim aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino.» At vos, inquit, ne communicetis eis. Deinde scelera priora eis ad memoriam revocat. Cogitate, inquit, quid eratis, et quid facti sitis, quod a tenebris lumen facti sitis. Primum quidem et in dogmatibus, et in vitæ conversatione, tenebræ re ipsa eratis: nunc vero lumen estis, utpote et Deum cognoscentes, et opera lucis facientes. Hoc autem contigit vobis non a vestra virtute, sed «in Domino,» hoc est per divinam gratiam. Non debetis igitur filiis inobedientiæ et incredulitatis communicare, in quos venit ira. Quondam enim eratis tales dignique ira, nunc autem non porro: ne igitur rursus curratis ad tenebras.

Vers. 8. «Ut filii lucis ambulate.» Hoc est decore, et quemadmodum decet eum qui in lumine ambulat. Quin potius aliis etiam nos lumen esse jubet: luminis enim filius omnino et ipse lumen est.

Varie lectiones.

17 Παῦλος ο. 18 λέγεις ο. 19 ἔστησα ο. 20 σφαγιάζει ο 21 οὐδὲ ο. 22 ἵνα ἀναμιμνήσκη ο. 23 πρῶτον ο.

Vers. 9. « Fructus enim Spiritus in omni bonitate et iustitia et veritate. » Veluti interpretatur nobis quis sit filius lucis, inquit, qui fructum Spiritus habet. Ipse enim Spiritus fructum profert, non illa quæ prædiximus, verum contraria potius: bonitatem quæ amarulentia et ira, iustitiam quæ avaritiæ, ac veritatem quæ impuritatis falsa voluptati opponitur. Omnem autem bonitatem dicit, quæ erga omnes est, nedum amicos, sed magis erga hostes.

Vers. 10. « Probanter quid sit beneplacitum Domino. » Probare perfectorum est, qui iudicare possunt. Imperfectis itaque ac reprobis mentis est, non eligere, neque velle quæ Deo placent, quales sunt supra commemorati affectus.

Vers. 11, 12. « Et ne communicationis operibus infructuosas tenebrarum, magis autem et **408** redarguite. Quæ enim in occulto sunt ab ipsis, turpe est etiam dicere. » Infrugifera sunt tenebrarum et peccati opera: nihil enim fructus ferunt præter mortem et ignominiam. Non oportet igitur communicare talibus operibus, sed arguere potius, hoc est instruere talia agentes. Quomodo igitur alio in loco dicit, « Ne iudicetis? » Pro eo quod est, Ne condemnatis. Aliud autem est arguere, et aliud condemnare. Arguere enim ad emendationem pertinet: condemnare vero ad convicium et diffamationem. Præterea, Non iudicate, de minimis peccatis dicit. Infert itaque, « Quid autem vides festucam in oculo fratris tui? » Clam autem notat Paulus nefarias quasdam res, quæ apud Ephesios peculiariter locum habebant.

Vers. 13. « Omnia autem quæ arguuntur, a lumine manifestantur. » Cum dixisset, Vos estis lumen, lumen autem arguit quæ in tenebris sunt, infert: Si igitur vos virtutibus conspicui sitis, non poterunt latere scelerati. Ut enim lucerna lucente sur non ingreditur: sic lumine virtutis vestrae fulgente, illi capientur, a vobis præsertim sermonibus erudiendi vinu habentibus redargati.

« Omne enim quod manifestatur, lumen est. » Quemadmodum vulnus si contegatur, nullam curam recipit, sic et peccatum. Cum autem manifestatum fuerit, efficitur lux, non peccatum ipsum, easterum is qui operatus est. Cum enim redargutus respuerit, ac remissionem consecutus fuerit, nonne ejus tenebræ mundatæ sunt? Vel, Vita vestra, inquit, manifesta cum sit, lumen est: nemo enim fidem et actionem irreprehensibilem abscondit. Quæ vero occultantur, propterea quod digna sunt tenebris occultantur: quæ arguere oportet et manifestare.

Vers. 14. « Propterea dicit: Expergiscere qui dormis, et surge ex mortuis, et illucescet tibi Christus. » Dormientem et mortuum peccatis hic immer-

¶ Matth. vii, 3.

« Ὁ γὰρ καρπὸς τοῦ Πνεύματος ἐν πάσῃ ἀγαθῶ-
σύνῃ, καὶ δικαιοσύνῃ, καὶ ἀληθείᾳ. » Ὡς περ ἐερ-
μηνεύει ἡμῖν, τί ἐστὶ τὸ τέκνον τοῦ φωτός, καὶ φησὶν
ὅτι τὸ ²¹ τὸν καρπὸν τοῦ Πνεύματος ἔχον ²² τὸ γὰρ
Πνεῦμα καρποφορεῖ, οὐκ ἐκείνα δὲ προείπομεν, ἀλλὰ
τὰ ἐναντία, τὴν ἀγαθωσύνην, ἥτις ἐστὶ περὶ αὐτῆς καὶ τῆ
ὀργῆς ἀντίκειται: δικαιοσύνην, ἥτις ἐναντία τῆ
πλεονεξίας· καὶ τὴν ἀλήθειαν, ἥτις ἀνθέστηκε τῆ
ψευδεὶ ἡδονῇ τῆς ἀκαθαρσίας. Πᾶσαν δὲ ἀγαθωσύνην
λέγει, τὴν πρὸς πάντας, οὐ μόνον φίλους, ἀλλὰ μάλ-
λον πρὸς τοὺς ἐχθρούς.

« Δοκιμάζοντες, τί ἐστὶν εὐάρεστον τῷ Κυρίῳ. »
Τὸ δοκιμάζειν, τῶν τελείων ἐστὶ, τῶν κρῖνειν δυνα-
μένων. Ὡστε ἀτελοῦς καὶ ἀδοκίμου διανοίας τὸ μὴ
τὰ τῷ Κυρίῳ ἀρέσκοντα αἰρεῖσθαι, οἷα τὰ ἄνω εἰ-
ρημένα πάθη.

« Καὶ μὴ συγκοινωνεῖτε τοῖς ἔργοις τοῖς ἀκαρ-
ποῖς τοῦ σκότους, μᾶλλον δὲ καὶ ἐλέγχετε. Τὰ γὰρ
κρυφῆ γινόμενα ὑπ' αὐτῶν, αἰσχροὶ ἐσὶ καὶ λέγειν. »
Ἄκαρπα τὰ τοῦ σκότους καὶ τῆς ἀμαρτίας ἔργα·
οὐκ ἄλλο γὰρ καρποφοροῦσιν, εἰ μὴ θάνατον καὶ αἰ-
σχύνην. Οὐκ οὖν δεῖ συγκοινωνεῖν τοῖς ἔργοις τούτοις,
ἀλλὰ μᾶλλον ἐλέγχειν. ὃ ἐστὶ παιδεύειν τοὺς τὰ
τοιαῦτα πράττοντας. Πῶς οὖν ἀλλαγῶ φησὶ· « Μὴ
κρῖνετε; » Ἄντι τοῦ, Μὴ κατακρίνετε. Ἄλλο δὲ
ἐλέγχοι, καὶ ἄλλο κατακρίσεις· ὃ μὲν γὰρ ἐπὶ διορ-
θώσει, ἡ δὲ ἐπὶ μῶμῳ καὶ ἐκπομπεύσει. Ἄλλως τε
τὸ, « Μὴ κρῖνετε, » περὶ τῶν ἐλαχίστων ἀμαρτημά-
των φησὶν. Ἐπάγει οὖν, « Τί δὲ βλέπετε τὸ κάρφος τὸ
ἐν τῷ ὀφθαλμῷ τοῦ ἀδελφοῦ σου; » Αἰνύττεται δὲ ὁ
Παῦλος ἀβήρητοιότητος τινὰς ἐν τῇ Ἐφέσῳ ἐπιχωρια-
ζούσας ²³.

« Τὰ δὲ πάντα ἐλεγχόμενα, ὑπὸ τοῦ φωτός φανε-
ροῦνται. » Εἰπὼν, ὅτι φῶς ἐστε, τὸ δὲ φῶς ἐλέγχει τὰ
ἐν τῷ σκότει γινόμενα, ἐπάγει· Ἄν τοῖσιν ἦτε ὁμοῖς
ἐνάρετοι, οὐ δυνήσονται λαθεῖν οἱ πονηροί. Ὡς γὰρ
λύχνου φαίνοντος ὁ κλέπτης οὐκ ἂν ἐπεισέλθῃ· οὕτω
τοῦ φωτός τῆς ὁμετέρας ἀρετῆς λάμποντος, ἐκείνοι
ἀλώσονται, ἀλλως τε καὶ ὑφ' ²⁴ ὁμῶν λόγοις παιδευ-
τικοῖς ἐλεγχόμενοι.

« Πᾶν γὰρ τὸ φανερούμενον, φῶς ἐστίν. » Ὡς περ
τὸ τραῦμα καλυπτόμενον ²⁵ οὐδεμιὰς ἀπολαύει θερα-
πείας, οὕτω καὶ ἡ ἀμαρτία. Ἐπειδὴν δὲ φανερωθῆ,
γίνεται φῶς, οὐχὶ αὐτὴ ἡ ἀμαρτία, ἀλλ' ὁ ἐργαζόμε-
νος. Ὅταν γὰρ ἐλεγχθεὶς μετανοήσῃ, καὶ ἀφέσεως
τύχῃ, οὐκ ἐξεκαθάρθη αὐτοῦ τὸ σκότος; Ἡ, ὅτι ὁ
μὲν ὁμετέρος βίος, φησὶ, φανερός ὢν, φῶς ἐστίν·
οὐδεὶς γὰρ κρύπτει τὴν ἀμώμητον πίστιν καὶ πρά-
ξιν. Τὰ δὲ κρυπτόμενα, διὰ τὸ ἄξια εἶναι σκότους
κρύπτεται, ἀ δεῖ ἐλέγχειν καὶ φανεροῦν.

« Διὸ λέγει· Ἐγειραι, ὁ καθεύδων, καὶ ἀνάστα ἐκ
τῶν νεκρῶν, καὶ ἐπιφάσει σοι ὁ Χριστός. » Καθεύ-
δοντα καὶ νεκρὸν τὸν ἐν ἀμαρτίαις φησὶ. Καὶ γὰρ

Variæ lectiones.

²¹ ὁ ο. ²² ἔχω ο. ²³ ἐμπελοχωρούσας m. ²⁴ ἀφ ο. ²⁵ κρυπτόμενον ο.

δυσωθῆς ἐστὶν ὡς ὁ νεκρὸς, καὶ ἀνευρέγγητος, ὡς ὁ καθυδῶν, καὶ ὄνειρώττει, καὶ φαντάζεται τὰ ἀνυπόδικτα. Ὅταν οὖν ἐγερθῇ τις ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας, τότε ἐπιφάσει αὐτῷ ὁ Χριστὸς, τούτῳτιν, ἐπιλάμψει, ὡσπερ καὶ ὁ ἥλιος τοῖς ἐξ ὕπνου ἐγερθεῖσιν. Ἔως γὰρ ἂν ἐν ἁμαρτίαις ἐστὶ, μισεῖ τὸ φῶς, καὶ οὐκ ἔρχεται πρὸς αὐτό²⁹. Οὐ περὶ ἀπίστων δὲ ταῦτα μόνον φησὶν, ἀλλὰ καὶ περὶ πιστῶν. Εὐθροὶς δ' ἂν διαφορὰν τοῦ τε καθυδῶντος καὶ τοῦ νεκροῦ. Πολλοὶ γὰρ τὸ κακὸν μὲν ποιοῦντες, τῷ πραττομένῳ δὲ οὐ συναινοῦντες, καθυδῶντες ἀνλεχθεῖεν· οἱ καὶ ταχέως διυπνίζονται· πρὸς οὗς τὸ, « Ἐγερται. » Ἄλλοι δὲ καὶ ποιοῦσι τὸ κακὸν, καὶ συνηγοροῦσιν· οἱ καὶ νεκροὶ ἂν ὀνομασθεῖεν³⁰, ὡς δυσανακλητότεροι πρὸς τὸ ἀγαθόν. Ὅμως καὶ τούτοις ὁ λόγος ἐμφορῶς ἂν ἀνασταλεῖν· οὐ γὰρ ἀπογνωστέα ἡ τραπετὴ φύσις.

« Βλέπετε οὖν, πῶς ἀκριθῶς περιπατεῖτε, μὴ ὡς ἄσοφοι, ἀλλ' ὡς σοφοί. » Καὶ ἐτι τὴν πικρίαν καὶ τὴν ὀργὴν ἐκκαθαίρει, ὡς ἂν εἰ λέγων αὐτοῖς, ὅτι Πρόβατά ἐστε μεταξὺ λύκων, πολλοὶ πρὸς ὑμᾶς ἀγριαίνουσι, καὶ οἱ οικειότατοι· βλέπετε, μηδεὶν ὅτι ἀφορμὴν ἔχθρας· πλὴν τῆς πίστεως, μηδεὶς ὑμῶν³¹ ἕτερόν τι ἐγκαλεῖται, ἀλλὰ καὶ τιμὴν καὶ ὑπακοὴν πᾶσαν ἐπιδείκνυσθε, ἐνθα μὴ ἡ πίστις βλάπτηται, καὶ περισσότερα γίνεσθε. Τοῦτο γὰρ σοφίας, ἦτοι φρονήσεως, τὸ τηρεῖν ἑαυτοὺς ἀνεπιλήπτους, μηδένα ἀμυνόμενους.

« Ἐξαγοραζόμενοι τὸν καιρὸν. » Οὐ ποικίλους ἡμᾶς εἶναι διδάσκει, ἀλλ' ἐπειδὴ, φησὶν, οὐκ ἐστὶν ἡμέτερος ὁ καιρὸς, ἀλλὰ πάροικοι ἐστε, καὶ παρεπίδημοι, καὶ ἀλλότριον, μὴ ζητεῖτε τιμὴν καὶ δόξαν, μηδὲ ἐκδικῆσιν, ἀλλὰ πάντα φέρετε, κἀν τούτῳ τὸν καιρὸν ἐξαγοράζετε· πάντα καταθέσθε ὅσα ἂν θέλωσιν. Ὅσπερ εἴ τις πλούσιος, ὁρῶν τινας ἐπιόντας ὥστε αὐτὸν ἀνελεῖν, πάντα δώσει καὶ ἐξελεῖται ἑαυτόν· οὕτω καὶ ὑμεῖς πάντα ἴστε, ὡς τὸ κεφάλαιον διασωσασθαί, τὴν πίστιν λέγω.

« Ὅτι αἱ ἡμέραι πονηρᾶ εἰσιν. » Οὐ τὴν οὐσίαν τῶν ἡμερῶν διαβάλλει· οὐσία γὰρ ἡμέρας τὸ φῶς τυχόν, καὶ αἱ ὥραι· τίς οὖν πονηρία ἐν τούτοις; ἀλλὰ διὰ τὰ ἐν ταῖς ἡμέραις γινόμενα, τὰς ἡμέρας δοκεῖ διαβάλλειν· καθάπερ εἰώθαμεν λέγειν· Κακὴν ἡμέραν διήγαγον, διὰ τὰ ἐν ταύτῃ συμβάντα δηλαδὴ, ἃ παρ' ἀνθρώπων πονηρῶν ἐγένετο³², οὐ παρὰ Θεοῦ. Διὰ τοῦτο τοῖσιν αἱ ἡμέραι πονηρᾶ λέγονται, ὡς πονηροῦς ἀνθρώπους ἔχουσαι ἐν αὐταῖς κρατοῦντας

« Διὰ τοῦτο μὴ γίνεσθε ἄφρονες, ἀλλὰ συνιέντες τί τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. » Ἐπειδὴ, φησὶν, αἱ ἡμέραι πονηροῦς ἀνθρώπων ἔχουσαι, ὑμεῖς ὡς φρόνιμοι σπεύδετε μηδεμίαν αὐτοῖς ἀφορμὴν διδόναι· τοῦτο γὰρ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, τὸ ἐν πᾶσιν ἀνεπιλήπτους ἑαυτοὺς τηρεῖν, μετὰ τοῦ καὶ τὴν πίστιν φυλάττειν.

Variæ lectiones.

²⁹ τὸ φῶς ο. ³⁰ νομιμασθεῖεν ο. ³¹ ὑμῖν ο. ³² γίνονται ο.

A sum dicit. Aequè namque virosi est odoris atque mortuus, et vacans perinde actione, ac dormiens, et somnia videt, et imaginatur ea quæ non subsistunt. Cum igitur excitatus fuerit quispiam a peccato, tunc illusocet ei Christus, hoc est, fulgebít, sicut sol iis qui e somno sunt excitati. Tantisper enim dum in peccatis est, odit lucem, nec venit ad ipsam. Non de infidelibus autem hæc tantum dicit, verum et de fidelibus. Invenias autem discrimen inter dormientem et mortuum. Plurique enim qui malum quidem patrant, patratum autem non comprobant, dormientes dici possint, qui et celeriter excitantur : ad quos pertinet quod dicit, « Expergiscere. » Nonnulli autem **409** et faciunt malum, et patrocinantur ei : qui mortui dici queant, ut qui difficiliter ad bonum B revocari queant. At tamen et his verbum inclamat, ut surgant : non enim desperandum est de mutabili natura.

VERS. 15. « Videte itaque quomodo caute ambuletis, non quasi insipientes, sed veluti sapientes. » Amarulentiam adhuc iramque expurgat, perinde quasi dicat eis, Oves estis in luporum medio, multi erga vos feroci sunt animo, qui etiam familiarissimi videntur : videte autem ne cuiquam detis occasionem inimicitiae : nisi dei causa, nemo vos in alio quopiam accuset, cæterum et honorem et omnem obedientiam præstate, ubi fides non labefactetur, ac colubarum vos more geratis. Sapientiae enim est atque prudentiae, servare vosipsos irreprehensibiles, neminem ulciscentes.

C VERS. 16. « Redimentes tempus. » Non varios nos esse docet, verum quia tempus non est vestrum, sed advenæ estis, et peregrini, et exteri, ne quaratis honorem et gloriam neque ultionem, sed omnia ferite, atque in hoc tempus redimite : omnia etiam quæ voluerint, permitte. Quemadmodum si quis opulentus videat aliquos invadentes se ut ipsum interficiant, omnia dabit seque ipsum redimet : hunc ad modum et vos omnia date, ut caput et summam conservetis, nempe fidem.

« Quoniam dies mali sunt. » Non dierum essentiam reprehendit, (essentia enim diei lux est fortassis, et horæ : quæ igitur in hisce malitia est ?) sed propter ea quæ in diebus fiunt, easdem videtur incusare : perinde ac solemus dicere, Malum diem transegi, propter ea nimirum quæ in ipso contigerunt, quæ ab hominibus pravis facta sunt, non a Deo. Propterea igitur dies pravi dicuntur, tanquam sceleratos homines in illis dominantes habeant.

VERS. 17. « Propterea non sitis imprudentes, sed intelligentes quæ sit voluntas Dei. » Quia dies, inquit, prazos homines habeant, vos instar prudentium date operam, ne ullam eis occasionem detis. Hæc enim est voluntas Dei, ut vos in omnibus inculpato salva fide conservetis.

VERS. 18. « Et nolite inebriari vino. » Iram adhuc A corrigit: nam et vini immoderata potio iracundos facit ac temerarios. Quod autem immoderatum usum damnet, planum est ex eo, quod non dixit, Ne bibite: sed, « Ne inebriamini. » Temulentia autem est ab excessu; nam vinum moderate sumptum et sanitatem efficit (perinde ac ipse etiam ait ad Timotheum *) et lætitiā, ut David ait †. Rursus Scriptura ait: † « Date vinum mœrentibus, ac ebrietatem » sive profusionem « dolentibus. » Frontis enim asperitatem 410 et nebulas dissolvit: propterea et corpora nostra Deus moderata et proportionabilia fecit, ut paucis sint contenta, et ad alteram vitam festinent.

« In quo est luxus. » Hoc est immoderatus usus. Non enim servat, sed perdit non corpus solum, sed et animam: hæc enim est asotia, id est luxus, sive luxuria. Vel ἀσωτίαν juxta vulgi consuetudinem pro libidine accipit: ex temulentia enim libido nascitur.

VERS. 19. « Sed implemini Spiritu, loquentes vobisipsis in psalmis, et hymnis, et canticis spiritualibus, cantantes et psallentes in corde vestro Domino. » Vis, inquit, lætari? Fuge vini repletionem, et Spiritu sancto implere. Hoc autem obveniet tibi, si psallere didiceris. Psallentes enim Spiritu sancto implentur, perinde ac ii qui satanicas cantilenas concinunt, spiritu immundo implentur. Psallere autem in corde, hoc est, cum scientia et corde non huc illuc versante. Qui enim animo observat quid psallat, ille corde psallit. Expende hic autem quod postquam animam ab amarulentia aliisque affectibus pravis purgaverit, misericordesque nos fecerit, et ad condonandum proclives, tum Spiritu sancto impleri nos adhortatur. Non enim simpliciter venit, sed implebit corda nostra. Cuni itaque tantum lumen in nobis fuerit, reliqua virtus facilis et plana erit.

VERS. 20. « Gratias agentes semper pro omnibus, in nomine Domini nostri Jesu Christi, Deo et Patri. » Semper; non solum in tranquillitate, verum etiam in mœroribus: nec pro bonis tantum, verum etiam pro tristicis: et pro iis rebus quas novimus, et quas non novimus: per omnes enim bene nobis fit, etiamsi ignoremus. Sunt autem gratiæ agendæ Deo Patri « in nomine Domini nostri Jesu, » hoc est, ut simul nominemus Dominum Jesum, et assumamus ipsi, ceu mediatorem cum honorum, tum ipsius gratiarum actionis.

VERS. 21. « Subjecti alter alteri in timore Dei. » Eū rursus charitatis mentionem facit: ex hac enim est subjectio mutua et obedientia; non propter mundanam quampiam aut humanam commoditatem,

* I Tim. v, 25. † Psal. ciii, 15. † Prov. xxii, 6.

Varie lectiones.

⁹⁹ γὰρ ο. ¹⁰ τοῖς ο ¹¹ γνωφῶδες m. ¹² κακίας ο. ¹³ πάντοτε ἤγουν διηγεκῶς m. ¹⁴ εὐχαρι· στίλ ο.

« Καὶ μὴ μεθύσκεσθε οἴνω. » Καὶ ἐτι τὴν ὀργὴν κολάζει· καὶ γὰρ τοῦ οἴνου ἡ ἀμετρία ὀργίλου; ποιεῖ καὶ θρασείας. Ὅτι δὲ ⁹⁹ τὴν ἀμετρίαν κολάζει, δῆλον· οὐ γὰρ εἶπε, Μὴ πίνετε, ἀλλὰ, « Μὴ μεθύσκεσθε. » Μέθη δὲ ἐξ ἀμετρίας· ἐπεὶ γε συμμέτρως πινόμενος ὁ οἴνος, καὶ ὕγιαν ἐμποιεῖ (ὡς οὗτος αὐτὸς φησὶν ἐν τῇ ¹⁰ πρὸς Τιμόθεον), καὶ εὐφροσύνην, ὡς ὁ Δαυὶδ μαρτυρεῖ. Καὶ πάλιν ἡ Γραφή· « Δότε οἶνον τοῖς ἐν λύπαις, καὶ μέθην, » ἤτοι διάχυσιν, « τοῖς ἐν ὀδύναϊς. » Τὸ γὰρ τραχὺ καὶ συννεφές ¹¹ διαλύει. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Θεὸς σύμμετρα ἡμῶν τὰ σώματα ἐποίησεν, ὥστε ὀλίγοις ἀρκεῖσθαι, καὶ πρὸς ἑτέρον ζωὴν ἐπαίγεσθαι.

« Ἐν ᾧ ἐστὶν ἀσωτία. » Τουτέστιν, ἀμετρος χρῆσις. Οὐ γὰρ σώζει, ἀλλ' ἀπόλλυσιν, οὐ τὸ σῶμα μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν ψυχὴν. Καὶ τοῦτό ἐστιν ἡ ἀσωτία. Ἡ ἀσωτίαν ἐνεαυθία κατὰ τὴν τῶν ἰδιωτῶν συνήθειαν, τὴν ἀκολασίαν φησὶν. Ἐκ γὰρ τῆς μέθης ἡ ἀκολασία τίκεται.

« Ἀλλὰ πληροῦσθε ἐν Πνεύματι, λαλοῦντες ἑαυτοῖς ψαλμοῖς, καὶ ὕμνοις, καὶ ᾠδαῖς πνευματικαῖς, ᾄδοντες καὶ ψάλλοντες ἐν τῇ καρδίᾳ ὑμῶν τῷ Κυρίῳ. » Βούλει, φησὶν, εὐφραίνεσθαι; φεῦγε τὴν ἀπὸ τοῦ οἴνου πλήρωσιν, καὶ θέλησον πληροῦσθαι ἐν Πνεύματι ἁγίῳ. Τοῦτο δὲ ἔσται σοι, ἐὰν μάθης ψάλλειν. Οἱ ψάλλοντες γὰρ, Πνεύματος πληροῦνται ἁγίου, ὡσπερ οἱ ᾄδοντες τὰς σατανικὰς ᾠδὰς, πνεύματος ἀκαθάρτου. Ψάλλειν δὲ ἐν τῇ καρδίᾳ, τοῦτο ¹² ἐστὶ, μετὰ συνείσεως, καὶ μὴ βεβημένης τῆς καρδίας. Ὁ γὰρ προσέχων, ἐκεῖνος ἐν καρδίᾳ ψάλλει. Ὅρα δὲ, ὅτι μετὰ τὸ καθαρῶσαι τὴν ψυχὴν ἀπὸ πικρίας ¹³ καὶ τῶν ἄλλων παθῶν, καὶ εὐσπλαγγνοῦ ποιῆσαι καὶ συγγνωμονικοῦς, τότε τὴν ἐκ τοῦ ἁγίου Πνεύματος πληρωσὴν ἡμῶν ὑφηγεῖται. Οὐ γὰρ ἀπλῶς ἐπελεύσεται, ἀλλὰ πληρώσει τὴν καρδίαν ἡμῶν. Τοσοῦτου δὲ ἐν ἡμῖν ὄντος φωτὸς, βραδία καὶ εὐκολος ἔσται καὶ ἡ λοιπὴ ἀρετὴ.

« Εὐχαριστοῦντες πάντοτε ὑπὲρ πάντων, ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ. — Πάντοτε ¹⁴ » οὐ γὰρ ἐν ἀνέσει μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν λύπαις, καὶ οὐχ ὑπὲρ τῶν ἀγαθῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν λυπηρῶν, καὶ ὧν [μὲν] ἴσμεν, καὶ ὧν οὐκ ἴσμεν. Καὶ γὰρ διὰ πάντων εὐεργετούμεθα, κἂν ἀγνωῶμεν. Εὐχαριστέον ¹⁵ δὲ τῷ Πατρὶ « ἐν ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ, » τουτέστιν, ὀνομάζοντες καὶ τὸν Κύριον Ἰησοῦν, καὶ συμπαραλαμβάνοντες [καὶ] αὐτὸν, ὡς μεσίτην ὄντα καὶ τῶν ἀγαθῶν, καὶ αὐτῆς τῆς εὐχαριστίας.

« Ὑποτασσόμενοι ἀλλήλοις ἐν φόβῳ Θεοῦ. » Ἴδοὺ πάλιν ἡ ἀγάπη. Ἐκ ταύτης γὰρ ἡ πρὸς ἀλλήλους ὑποταγή· οὐ διὰ τι κοσμικὸν ἢ ἀνθρώπινον, ἀλλ' ἐν φόβῳ, [φρησὶ, τοῦ] Θεοῦ. Οἱ γὰρ διὰ Θεοῦ ὑποτασσόμε-

νοι ἀλλήλοις, οὐδέποτε σκανδαλισθήσονται ἢ διαλυθήσονται, τοιοῦτον σύνδεσμον ἔχοντες.

« Αἱ γυναῖκες, τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιν ὑποτάσσεσθε, ὡς τῷ Κυρίῳ. » Οὐχ ἀπλῶς καὶ εἰκῆ πολλὴν τὴν σπουδὴν ποιεῖται ὁ Παῦλος ὑπὲρ τῆς συζυγίας, ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ ὁ Θεὸς ταύτης ἐξ ἀρχῆς ἐφρόντισεν ὑπερβολικῶς. Τῷ γὰρ Ἀδὰμ τὴν ἀδελφὴν αὐτοῦ, μᾶλλον δὲ τὴν θυγατέρα, καὶ τί λέγω; τὴν σάρκα τὴν αὐτοῦ ἦνωσεν. Εἶτα πληθυνθέντος τοῦ γένους, καὶ περαιτέρω τὸν γάμον ἐξέτεινεν, ἵνα μὴ τὴν ἀγάπην συσταλῆν εἰς μόνους τοὺς συγγενεῖς. Καὶ ὁ βίος δὲ ἡμῶν διὰ τῶν συζυγιῶν συγκροτεῖται⁸⁰. Φησὶν οὖν, ὅτι « Αἱ γυναῖκες, ὑποτάσσεσθε τοῖς ἀνδράσιν. » Ἐάν γάρ ἐν ἁμονοίᾳ ἡ συζυγία ἦ, καὶ παῖδες τρέφονται καλῶς, καὶ οἰκίται εὐτακτοῦσι, καὶ πάντα, καὶ τὰ τῶν γειτόνων, καὶ τὰ τῶν φίλων, εὖ ἔχει. Δουλεῦτε δὲ ὡς τῷ Κυρίῳ. Πῶς οὖν ἀλλαχοῦ γέγραπται : « Ἄν μὴ τις ἀποτάξῃται γυναίκα, καὶ [γυνῆ] ἀνδρὶ, οὐ δύναται μοι ἀκολουθεῖν; » Εἰ γὰρ ὡς τῷ Κυρίῳ δουλεύειν χρῆ, πῶς λέγει δεῖν ἀφίστασθαι;⁸¹ διὰ τὸν Κύριον; Ὅτι τὸ, « Ὡς, » οὐ πάντως πανταχοῦ ἰσοτιμίας ἐστίν. Ἡ, ὅτι « Ὑποτάσσεσθε, » εἰδυῖαι ὅτι τῷ Θεῷ δουλεύετε : τούτεστιν, εἰ καὶ μὴ διὰ τὸν ἄνδρα προηγουμένως, ἀλλὰ γε διὰ τὸν Κύριον⁸². Εἰ γὰρ ὁ τῆ ἐξω ἀρχῆ ἀντιταττόμενος, τῆ τοῦ Κυρίου διαταγῆ ἀνθέστηκε· πολλῷ μᾶλλον ἢ τῷ ἀνδρὶ ἀντιταττόμενη. Ὡστε ἐκ τοῦ ἐναντίου ἡ ὑποταττόμενη τῷ Κυρίῳ ὑποτάσσεται.

« Ὅτι ὁ ἀνὴρ ἐστὶ κεφαλὴ τῆς γυναικὸς, ὡς καὶ ὁ Χριστὸς κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας, καὶ αὐτός ἐστι σωτὴρ τοῦ σώματος. » Ἀπὸ λογισμῶν συνιστᾷ τὸ δεῖν ὑποτάσσεσθαι τὰς γυναῖκας, καὶ τῆς ἀγάπης ὑπόθεσιν καὶ ἀφορμὴν τίθησι, τὸ τὸν μὲν ἄνδρα τὴν ἀρχικὴν καὶ προνοητικὴν τάξιν ἐπέχειν (κεφαλὴ γὰρ ἐστὶ, φησὶ, καὶ σωτὴρ)· τὴν δὲ γυναῖκα τὴν ὑποτακτικὴν· σώμα γὰρ ἐστίν. Ὡσπερ καὶ ὁ Χριστὸς τῆς Ἐκκλησίας ὡς κεφαλὴ, προνοεῖται ταύτης καὶ σώζει· οὕτω τοῖνον καὶ ὁ ἀνὴρ, σωτὴρ τοῦ σώματος αὐτοῦ, τούτεστι τῆς γυναικὸς. Πῶς οὖν οὐκ ὀφείλει ὑποτάσσεσθαι τῇ κεφαλῇ τὸ σῶμα, τῇ προνοουμένῃ καὶ σωζούσῃ;

« Ἀλλ' ὡσπερ ἡ Ἐκκλησία ὑποτάσσεται τῷ Χριστῷ, οὕτω καὶ αἱ γυναῖκες τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιν ἐν παντί. » Ἐντεῦθεν μαθήση σαφέστερον, ὃ ἀνωτέρω εἶπεν, ὅτι « Ὑποτάσσεσθε τοῖς ἀνδράσιν, ὡς τῷ Κυρίῳ. » Ἐπεὶ γὰρ ὀφείλουσι γυναῖκες ὑποτάσσεσθαι τοῖς ἀνδράσιν, ὡς ἡ Ἐκκλησία τῷ Χριστῷ, ἡ δὲ Ἐκκλησία καὶ γυναῖκός εἰσιν· ὡς τῷ Χριστῷ ἄρα τῷ ἀνδρὶ ὑποτάσσεσθαι ὀφείλει ἡ γυνῆ. Πῶς δέ; ἄρα ἐν παντί [καιρῷ] καλεῖται ὑποτάσσεσθαι; ἄρα [γὰρ] καὶ ἔταν εἰς ἀπιστίαν συνωθῆ ὁ ἀνὴρ; Ἄλλ' οὐ περὶ ἀπίστων ἀνδρῶν ὁ λόγος· νῦν τῷ Παύλῳ, ἀλλὰ περὶ πιστῶν, πρὸς οὓς δηλαδὴ καὶ ἔγραφεν.

⁸⁰ Luc xiv, 26.

Variæ lectiones.

⁸¹ συνίσταται m. ⁸² λέγεις ὅτι δεῖ ἀφ. ο. ⁸³ Θεόν ο.

A cæterum in timore Dei. Qui enim Dei nomine obediunt, nunquam offendentur aut dissolventur cum talem nexum habuerint.

VERS. 22. « Uxores, maritis propriis subditæ sitis veluti Domino. » Non simpliciter ac temere multum seduloque laborat Paulus pro conjugii firmitate, sed quia Deus etiam a principio hujus eximiam curam gessit. Adamo enim sororem suam, imo potius filiam, et quid dico? carnem ipsius copulavit. Deinde multiplicato genere, latius matrimonium extendit, **411** ne dilectionem ad solos cognatos contraheret. Porro, vita nostra per conjugia continetur. Ait ergo : « Uxores, subjectæ estote maritis vestris. » Si enim in concordia matrimonium fuerit, pueri bene educantur, et famuli ordinate sese habent, adeoque cuncta tam vicinorum quam amicorum sunt in felici statu. Servite autem eis tanquam Domino. Ecqui alibi scriptum est : « Nisi quis reliquerit uxorem et virum, non poterit me sequi »? Nam si tanquam Domino serviendum est, quomodo discedendum esse dicit propter Dominum? Quoniam adverbium, « Veluti, » non est ubique æqualis honoris nota. Vel subditæ sitis, ait, « Scientes » quod servatis Deo : hoc est, si non propter virum imprimis, propter Dominum tamen. Nam si is qui exteriori potestati resistit, Dominicæ ordinationi resistit, multo magis quæ marito suo reluctatur. Itaque e contrario, quæ marito obedit, Domino obedit.

VERS. 23. « Quoniam vir caput est mulieris, sicut et Christus est caput Ecclesiæ, et ipse est servator corporis. » Rationibus confirmat quod oportet uxores subjectas esse, dilectionisque argumentum et occasionem ponit ex hoc quod maritus rectoris et prospectoris locum obtineat (caput enim est, ait, et servator), uxor vero subditi locum; corpus enim est. Quemadmodum et Christus, cum sit Ecclesiæ caput, ejus curam gerit, eamque servat : sic et maritus servator sui est corporis, hoc est uxoris. Quomodo igitur non debet subdi capiti corpus, cum curam ejus gerat, illudque servet?

VERS. 24. « Sed sicut Ecclesia subicitur Christo, sic et uxores suis maritis in quovis. » Hinc disces apertius quod dixit supra, « Obtemperate propriis maritis tanquam Domino. » Quandoquidem enim uxores debent subdi maritis, ut Ecclesia Christo, Ecclesia autem et mulieres sunt; tanquam Christo igitur conjux marito subdi debet. Quomodo vero? Num in omni jubet subdi? Num quando ad incredulitatem eam compulerit maritus? Atqui de infidelibus nunc non loquitur Paulus, sed de fidelibus, ad quos scilicet scribeba-

VERS. 25. « Et viri, diligite uxores vestras, sicut et Christus dilexit Ecclesiam, et seipsum tradidit pro ea. » Vidisti, quomodo compulerit uxorem Paulus subdi tibi in mensura qua Christo Ecclesia subditur: audi jam quomodo te rursus cogat diligere eam, nec heriliter teipsum gerere. Dilige enim ipsam: quali mensura? Qua et Christus Ecclesiam. Gere curam ipsius, quemadmodum et Christus Ecclesie: ac si quid **412** te oporteat pati, vel etiam mori pro ipsa, ne recuses. Tu enim ipsi amore copulatus hæc facies; ille vero in odio se prosequentem et adulteram. Et quemadmodum ille aversantem ipsum ad se adduxit, non minis neque contumeliis: hunc ad modum si ipse aversantem te conspexeris conjugem tuam, atque deliciis indulgentem, multa dilectione et providentia attrahere ad te conare: et si quidquam patiaris pro ipsa, ne officias, neque conviceris ei: neque enim Christus Ecclesie objecit quidquam.

VERS. 26. « Ut illam sanctificaret, mundans eam lavacro aquæ in verbo. » Igitur impura erat et immunda et deformis, at propterea non est exsecratus eam: sic neque tu tuam ipsius conjugem exsecreris, etsi maxime deformis fuerit ac vilis. Quod autem deformis fuerit Ecclesia, audi: Eratis enim quondam tenebræ: quid, quæso, tenebris est nigrius? servientes molitiæ et invidiæ: quid immundius? inobedientes, stolidi, imo et blasphemii: quid hisce est magis deforme? Verumtamen tanquam pro fornosa, tanquam præ admiranda seipsum tradidit. Purgavit autem lavacro aquæ, hoc est baptismate. « In verbo. » Quali? In nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti.

VERS. 27. « Ut exhiberet sibi ipse gloriosam Ecclesiam. » Non simpliciter puram, sed gloriosam, Quemadmodum igitur Christus omnium bonorum auctor est Ecclesie, sic et tu sis uxori tuæ: ac quemadmodum ille, quod ad animam attinet, pulchritudinem ei acquisivit eamque exornavit; pari ratione tu in hoc incumbere, non in corporis ornatu. Si enim animæ formam atque pulchritudinem inquiras a conjugate, statim eam ei efficies, componens ipsam, exhibensque gloriosam secundum spiritum cum tibi ipsi, tum Deo.

« Non habentem maculam aut rugam, aut quid hujusmodi, sed ut esset sancta et immaculata. » Per hæc animæ dicit affectus. Maculæ enim sunt recentes affectus, quos et abluere facile, qui et vituperium æsterebant. Rugæ autem, quæ tempore inveterata sunt, quæ et impuros faciebant, utpote non facile eluibilia. Sed divinum lavacrum omnia purgavit, et sanctos et immaculatos exhibuit.

VERS. 28. « Sic debent viri diligere uxores suas, ut corpora sua. » Non tanquam majus magisque necessarium hoc exemplum jam ponit (jam antea enim planum est, Christi habitudinem ad Ecclesiam

A « Οι άνδρες, αγαπάτε τὰς γυναίκας ἑαυτῶν, ὡς καὶ ὁ Χριστὸς ἠγάπησε τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ ἑαυτὸν παρέδωκεν ὑπὲρ αὐτῆς. » Εἶδες, πῶς συνώθησε τὴν γυναῖκα ὁ Παῦλος ὑποτάσσεσθαι σοι ἐν τῷ μέτρῳ, ὃ καὶ ἡ Ἐκκλησία ὑποτάσσεται τῷ Χριστῷ· ἀκουε καὶ πῶς σε πάλιν ἀναγκάζει ἀγαπᾶν αὐτήν, ἀλλ' οὐχὶ δεσποτικῶς προσφέρεσθαι. Ἀγάπα γὰρ αὐτήν· ποίῳ μέτρῳ; Ὁ καὶ ὁ Χριστὸς τῆς Ἐκκλησίαν· προνοεῖ αὐτῆς ⁴², ὡς καὶ ὁ Χριστὸς ἐκεῖνος· κἂν ἐξῆ τι παθεῖν, κἂν ἀποθανεῖν δι' αὐτήν, μὴ παραιτήρη. Σὺ μὲν γὰρ ἤδη συναφθεὶς αὐτῇ, ποιήσεις ταῦτα· ἐκεῖνος δὲ εἰς μισοῦσαν καὶ μοιχαλίδα. Καὶ ὡς περ ἐκεῖνος τὴν ἀποστρεφομένην αὐτὸν προστήγαγετο, οὐκ ἀπειλαῖς οὐδὲ ὕβρεσιν οὕτω καὶ αὐτὸς κἂν ἀποστρεφομένην ἴδῃ καὶ θρυπτομένην, τῇ πολλῇ ἀγάπῃ καὶ τῇ προνοίᾳ προσαγαγέσθαι σπεῦδε, κἂν πάθῃ τι ὑπὲρ αὐτῆς, μὴ ὀνειδίσης· οὐδὲ γὰρ ὁ Χριστὸς τὴν Ἐκκλησίαν.

B « Ἴνα αὐτὴν ἀγιάσῃ, καθαρίσας τῷ λουτρῷ τοῦ ὕδατος ἐν ῥήματι. » Ἄρα ἀναγνο· ἦν, καὶ ἀκάθαρτος, καὶ ἀμωρφοῦς, ἀλλ' οὐκ ἐδέλεόχετο· οὕτω μὴδὲ σὺ τὴν σαυτοῦ γυναῖκα, κἂν ἀμορφωτάτῃ ἦ ⁴³, κἂν εὐτελής. Ὅτι γὰρ ἀμωρφοῦς ἦν ἡ Ἐκκλησία, ἀκουσον· « Ἦτε γὰρ ποτε σκότος; » τί γὰρ σκότους μελανώτερον ⁴⁴; δουλεύοντες κακίᾳ καὶ φθόνῳ· τί ἀκαθαρτότερον; Ἀπειθεῖς, ἀνόητοι, ἀλλὰ καὶ βλάσφημοι· τί τούτων εἰδεχθέστερον; Ἀλλ' ὁμῶς ὡς ὑπὲρ ὡραίας, ὡς ὑπὲρ θαυμαστῆς, ἑαυτὸν ἐξέδωκεν. Ἐκαθάρισε δὲ τῷ λουτρῷ τοῦ ὕδατος, τουτέστι τῷ βαπτίσματι. « Ἐν ῥήματι. » Ποίῳ; Ἐν ὀνόματι τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος.

C « Ἴνα παραστήσῃ αὐτὸς ἑαυτῷ ἔνδοξον τὴν Ἐκκλησίαν. » Οὐχ ἀπλῶς καθαρὰν, ἀλλ' ἔνδοξον. Ὅτι περ τοίνυν ὁ Χριστὸς πάντων αἰτίος τῶν ἀγαθῶν τῇ Ἐκκλησίᾳ, οὕτω καὶ σὺ ἔσο τῇ σῆς γυναίκε· καὶ ὡς περ ἐκεῖνος τὸ κατὰ ψυχὴν κάλλος αὐτῇ περιποίησατο· οὕτω καὶ σὺ περὶ τοῦτο ⁴⁵ σπεῦδε, μὴ περὶ τὸ τοῦ σώματος. Ἄν γὰρ ψυχῆς κάλλος ἐπιζητῆς παρὰ τῆς γυναίκος, ταχέως αὐτῇ τοῦτο δημιουργήσεις, ρυθμίζων αὐτήν καὶ περιστάνων ἔνδοξον κατὰ πνεῦμα καὶ σαυτῷ καὶ τῷ θεῷ.

D « Μὴ ἔχουσιν σπῖλον, ἢ ρυτίδα, ἢ τι τῶν τοιούτων, ἀλλ' ἵνα ἦ ἁγία καὶ ἀμωμος. » Διὰ τούτων τὰ ψυχικὰ λέγει πάθη. Σπῖλοι μὲν οὖν τὰ πρόσφατα τῶν παθῶν, ἃ καὶ ἀπονίψασθαι ῥάδιον ⁴⁶, ἢ καὶ μῶμον ἐνεποιεῖ. Ῥυτίδες δὲ τὰ τῷ χρόνῳ παλαιωθέντα, ἃ καὶ ἀνάγνους ἐτίθει, δυσανόητα ὄντα. Ἀλλὰ [διὰ] τὸ θεῖον λουτρὸν πάντα ἐκάθηρε, καὶ ἁγίους καὶ ἀμώμους παρέστησεν.

« Οὕτως ὀφείλουσιν οἱ ἄνδρες ἀγαπᾶν τὰς ἑαυτῶν γυναῖκας, ὡς τὰ ἑαυτῶν σώματα. » Οὐχ ὡς μεῖζον ⁴⁷ ὑπόδειγμα καὶ ἀναγκαστικώτερον τοῦτο τίθησι νῦν (πρόδηλον γὰρ ὅτι ἡ τοῦ Χριστοῦ πρός τὴν Ἐκκλη-

Variae lectiones.

⁴² ταύτης ο. ⁴³ εἴη ο. ⁴⁴ μελάντερον ο. ⁴⁵ τοῦδε ο. ⁴⁶ εὐχερῆς m. ⁴⁷ μέγα m.

σταν σχέσις μείζων ἐστὶν ἢ ὑποδείγματος λόγος ⁴⁸), ἀλλ' ὡς ἐγγύτερον καὶ οικειότερον. Ἴνα γὰρ μὴ ἐξηγῆται λέγειν, ὅτι ἐκεῖνος Θεὸς ἦν, καὶ ἑαυτὸν παρέδωκεν ἑτέρωθεν ἡμῖν τὴν ἀνάγκην ἐφίστησιν. Ὁφείλουσι γὰρ, φησὶν, ἀγαπᾶν· τουτέστιν, οὐ χάρις ἐστὶ τὸ πρᾶγμα, ἀλλ' ὀφειλὴ καὶ ἀνάγκη· σῶμα γὰρ σοῦ ἐστὶν ἡ γυνή. Τὸ μὲν οὖν τοῦ Χριστοῦ ὑπόδειγμα, οὐ διὰ τὸ δεῖν ἀγαπᾶν μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ θυσιάζειν παρέλαθεν. « Ἴνα » γὰρ, φησὶν, « ἡ ἀγία καὶ ἄμωμος. » Τὸ δὲ τῆς σαρκὸς, διὰ τὸ ἀγαπᾶν μόνον.

« Ὁ ἀγαπῶν τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, ἑαυτὸν ἀγαπᾷ. Οὐδεὶς γὰρ ποτε τὴν ἑαυτοῦ σάρκα ἐμίσησεν, ἀλλ' ἐκτρέφει καὶ θάλπει αὐτήν, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς τὴν Ἐκκλησίαν. » Τὴν ἐπιτεταμένην, φησὶ, καὶ ἐπιμελεμένην θεραπείαν προσφέρει πᾶς τῇ σαρκὶ ὡστε καὶ οὐ τῇ γυναικί. Πάλιν δὲ τῷ Χριστῷ χρᾶται πρὸς ὑπόδειγμα, δεικνύων ὅτι καὶ ὁ Χριστὸς ἡμᾶς ὡς οικεῖαν αὐτοῦ σάρκα ἠγάπησεν.

« Ὅτι μέλη ἐσμὲν τοῦ σώματος αὐτοῦ. » Τοῦτο ἐστὶ, γνησιότητα πολλὴν πρὸς αὐτὸν ἔχομεν.

« Ἐκ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ, καὶ ἐκ τῶν ὀστέων αὐτοῦ. » Ἀπὸ γὰρ τῆς ἡμετέρας γέγονεν ὕλης, ὡσπερ καὶ ἡ Εὐὰ ἐκ [τῆς] τοῦ Ἀδάμ. Καὶ ὡσπερ ἐκεῖ τοσαύτη ἐγγύτης ἐστὶν, οὕτω καὶ ἐφ' ἡμῶν. Καὶ ἄλλως δὲ, ἐκ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ ἔομεν, καὶ ἐκ τῶν ὀστέων αὐτοῦ, ὅτι τὸ ὡσπερ ἐκεῖνος ἐκ Πνεύματος γεγέννηται ἀνευ συνουσίας· οὕτω καὶ ἡμεῖς ἐν τῷ λουτρῷ· καὶ ὅτι μεταλαβόντες τῶν μυστηρίων, ἐκ τούτου εὐθὺς ⁴⁹ μεταπλαττόμεθα. Συνελόντα οὖν εἰπεῖν, τοῦτο φησὶν, ὅτι τὴν ἄκραν οικειότητα πρὸς αὐτὸν ἔχομεν. Καὶ γὰρ καὶ κατὰ τὸ ὄρωμενον ἐκρινώθησεν ἡμῖν σαρκὸς καὶ αἷματος· καὶ κατὰ τὸ νοούμενον, αἷτος τῆς πνευματικῆς ἀναπλασεως ἡμῖν ἐγένετο ⁵⁰, ὡσπερ καὶ ὁ Ἀδάμ τῇ Εὐᾷ τῆς πλάσεως.

« Ἀντὶ τούτου καταλείπει ἄνθρωπος τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ τὴν μητέρα, καὶ προσκολληθήσεται πρὸς τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ ἔσονται οἱ ⁵¹ δύο εἰς σάρκα μίαν. » Ἰδοὺ καὶ ἕτερον δικαίωμα, ὅτι καὶ τοὺς γεννησαμένους τις ἀφείλε, ἐκεῖνη [προσκολληθήσεται καὶ] συμπλέκεται. Καὶ οὐκ εἶπε, Συνουκήσει, ἀλλὰ, « Προσκολληθήσεται, » τὴν ἀδιάσπαστον ⁵² ἔνωσιν δηλῶν. Τὸ δὲ, « εἰς σάρκα μίαν, » ἐκλαμβάνεται μὲν καὶ ἀπλῶς οὕτως ὁ μέγας Ἰωάννης ἀντὶ τοῦ, « ἔσονται μία σὰρξ· » αἰνίττεται δὲ καὶ τι ἕτερον, καὶ ὅτι ἔσονται οἱ δύο εἰς τὸ ἀποτελεῖσαι μίαν σάρκα, τὸ τέκνον δηλαδὴ.

« Τὸ μυστήριον τοῦτο μέγα ἐστίν· ἐγὼ δὲ λέγω εἰς Χριστὸν καὶ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. » Τουτέστι, μέγα τι καὶ θαυμαστὸν ἠνίκατο ὁ μακάριος Μωϋσῆς. Τῷ ὄντι γὰρ μυστήριον, τὸ τοὺς γεννησαμένους, τοὺς ταλαιπωρηθέντας ἐπ' αὐτῷ, τοὺς εὐεργετήσαντας ἀφείναι, καὶ προσκόλληθῆναι πρὸς τὴν μηδέποτε θεάθεισαν, μηδὲ προκατάρξασάν τινος ἀγαθοῦ. Μέγα ὄντως μυστήριον, τῶς μέγιστον εἰς Χριστὸν ἐκλαμβάνεται παρ' ἐμοῦ τοῦτο φησὶν, ⁵³ ὡς προφη-

A hoc exemplo majorem esse), verum tanquam vicinius et magis familiare. Ne quis enim objiciat, Deus erat ille, et pro nobis sese tradidit: aliunde nobis necessitatem ob oculos statuit. Debent enim, inquit, diligere, id est, res ipsa **413** non est gratia, cæterum debitum est et necessitas: nam uxor est corpus tuum, Christi itaque exemplum non ob solam dilectionem assumpsit, verum etiam ut mores nostros componeret. Nam, « Ut sancta sit, » inquit, « et immaculata. » Quod vero de carne profert, ob solam dilectionem est.

« **VERS. 28, 29.** « Qui diligit uxorem suam, seipsum diligit. Nemo enim unquam suam ipsius carnem odio habuit, sed nutrit et fovet eam, sicut et Christus Ecclesiam. » Intensam, inquit, et sedulam curam unusquisque carni suæ adhibet: itaque et tu uxori. Rursus autem Christo pro exemplo utitur, ostendens quod et Christus nos cæcæ propriam carnem suam dilexit.

« **VERS. 30.** « Quia membra sumus corporis ejus. » Hoc est, plurimum nobis cum eo cognationis est.

« De carne ipsius, et ex ossibus ejus. » A nostra enim materia factus est, ut Eva ex Adam. Et quemadmodum illic est magna propinquitatis, ita inter nos. Sumus autem et aliter de carne ejus, et ossibus ejus, nempe ut ille ex Spiritu natus est citra commistionem maris, sic et nos in lavacro: tum quod nos assumptis mysteriis divinitus transformamur. C Atque ut summam dicam, hoc ait: maxima cum eo nobis familiaritas intercedit. Nam visibiliter communicavit nobiscum carne et sanguine: invisibiliter autem auctor nobis spiritualis reformationis existit, sicut et Adam Evæ creationis causa fuit.

« **VERS. 31.** « Propter hoc reliquet homo patrem suum et matrem, et adhærebit uxori suæ, eruntque duo in carnem unam. » Ecce alterum causæ firmamentum, nempe, parentibus suis quispiam relictis, illi connectitur. Nec dixit, Cohabitabit, sed, « Agglutinabitur, » unionem indivisibilem significans. Hoc autem, « In carnem unam, » accipitur quidem simpliciter (atque ita magnus ille Joannes) pro, Erunt caro una. Significat autem et aliud quiddam: nam erunt duo, ut perficiant carnem unam, prolem producelicet.

« **VERS. 32.** « Sacramentum hoc magnum est, dico autem ego, in Christo et Ecclesia. » Hoc est, magnum quiddam et admirandum divus Moses indicavit. Revera enim mysterium est, ut eos qui ipsum genuerint, qui ob ipsum multas ærumnas passi fuerint, quique in ipsum innumera beneficia contulerint, deserat quispiam, et agglutinetur ei quam nunquam ante conspexerit, neque quidquam boni antea sit orsa. Ingens revera hoc mysterium est, interim

Variæ lectiones.

⁴⁸ εἰς ὑποδείγματα λόγου ο. ⁴⁹ ἐνθὺς ο. ⁵⁰ γέγονε ο. ⁵¹ αἱ ο. ⁵² ἀδιάσπαστον ο. ⁵³ ἐκλαμβάνομαι τοῦτο, φησὶν, ἐγὼ ο.

tamen ad Christum, inquit, **414** ego hoc refero, A
tanquam propheticæ de eo dictum esset. Etenim et
ipse dimisit patrem, non locali transitu, sed con-
descensu ad carnem, venitque ad sponsam, quæ
ipsum nunquam agnoverat, factusque est cum ipsa
unus spiritus. « Qui enim Domino agglutinatur,
unus spiritus est. » Quare igitur matrimonium
culpat, ubi Paulus ipsum pro mysterii Christi
exemplo producit, mysterium vel sacramentum
nominans?

VERS. 33. « Verumtamen et vos singuli unusquis-
que uxorem suam sicut seipsum diligat. » Atqui,
inquit, etiam! allegorice hæc acceperim, propter
uxorem tamen dicta sunt: neque allegoria mariti
erga uxorem habitudinem, quæ est secundum literam,
invertit. Debet enim unusquisque uxorem suam
diligere ac fovere, haud secus quam seipsum.
Nec mihi dicas, Hunc et hunc defectum habet uxor
mea: nam et tu in carne tua defectus habes, veluti
manum mutilam, pedem claudum, oculum strabum:
hæc vero non abscindis, sed majori cura dignaris.

« Uxor autem ut metuat virum. » Quia æqualitas
honoris seditionem nonnunquam parit, propterea
timorem inducit, ut unus sit principatus vir ipse.
Metum autem hic intensam reverentiam et animi
contractionem dicit, qui homines ingenuos decet,
non servilem. Ex huiusmodi metu dilectio comparabitur,
ipsaque rursus metum et reverentiam conciliabit.
Diliget enim conjux virum, tanquam membrum;
metuet autem seu honorabit, tanquam caput.
Quid vero si non metuat mulier? Tu tamen dilige,
tuoque officio fungere. Similiter et mulier, etiam si
non diligatur, metuat tamen. Animadvertet quomodo
multis verbis demonstraverit ac persecutus sit,
quomodo a marito sit diligenda conjux. De metu
autem non perinde multa tradit: dilectionem enim
primas obtinere voluit. Etenim conjux metu dilectionis
metuere maritum debet, uti dicitur est, non eo qui
faciat tremere ac pavere, ex quo odium potius nascitur:
sed ita, ut non contradicat, non insurgat, primatum non
ambiat. Etsi enim una sit caro, et principatum habeat
etiam ipsa, eamque ob rationem, æqualem dignitatem:
verum secundus est dominatus mulier, maritus autem
habet aliquid amplius.

CAPUT VI.

VERS. 1. « Filii, obedite parentibus vestris in
Domino. » Quemadmodum qui corpus fingit, primum
quidem caput, deinde collum, postremo pedes format:
sic et Paulus dixit de mariti principatu primo,
deinde de uxoris dominatu altero, deinceps de tertio
principatu, qui est **415** liberorum, verba facit:
mulieri enim solus maritus dominatur, liberis
autem et uxor. Obedite igitur, inquit, parentibus,

† I Cor. vi, 17.

Variæ lectiones.

†† ἐνόησα m. †† νότα ο. †† μηδὲ ο. †† ἰσοτιμία ο.

τικῶς περὶ αὐτοῦ λεχθέν. Καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς ἀφῆκε
τὸν πατέρα, οὐ τοπικῆ μεταβάσει, ἀλλὰ τῇ πρὸς
τὴν σάρκα συγκαταβάσει, καὶ ἦλθε πρὸς τὴν νόμφν,
τὴν πάντοτε αὐτὸν ἀγνοήσασαν, καὶ ἐγένετο
αὐτῆ εἰς πνεῦμα ἓν. « Ὁ γὰρ κολλώμενος τῷ Κυρίῳ
ἓν πνεῦμά ἐστι. » Πῶς οὖν διαβέβληται ὁ γάμος,
ὅπου γε Παῦλος εἰς ὑπόδειγμα τοῦτον παράγει
τοῦ κατὰ Χριστὸν μυστηρίου, καὶ αὐτὸν μυστηρίου
ὀνομάζων;

« Πλὴν καὶ ὁμοίως οἱ καθ' ἓνα ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ
γυναῖκα οὕτως ἀγαπᾷτε ὡς ἑαυτὸν. » Πλὴν, φησὶν,
εἰ καὶ ἀλληγορικῶς ταῦτα ἐξελαθόμεν ⁸⁴, ὁμοίως καὶ
διὰ τὴν γυναῖκα εἰρηναίως, καὶ οὐκ ἀνατρέπει ἡ
ἀλληγορία τὴν κατὰ τὸ γράμμα σχέσιν τοῦ ἀνδρὸς
πρὸς τὴν γυναῖκα. Ὀφείλει γὰρ [φησὶν] ἕκαστος τὴν
γυναῖκα ἀγαπᾶν, καὶ θάλπειν, ὡς ἑαυτὸν. Καὶ μὴ
μοι λέγε, ὅτι τόδε καὶ τόδε τὸ ἐλάττωμα ἔχει ἡ
γυνὴ: καὶ γὰρ ἐν τῇ σαρκί σου ἐλαττώματα ἔχεις,
οἷον, χεῖρα κυλλήν, πόδα χωλὸν, ὀφθαλμὸν διάστρφο-
ν: ἀλλ' οὐκ ἐκκόπτεις ταῦτα, πλείονος δὲ μᾶλλον
ἐπιμελείας ἀξιοῖς.

« Ἢ δὲ γυνὴ ἓνα φοβῆται τὸν ἄνδρα. » Ἐπειδὴ ἀκα-
ταστασίαν ποιεῖ ἡ ἰσοτιμία, διὰ τοῦτο τὸν φόβον
εἰσάγει, ἵνα μία ἀρχὴ ἦ ὁ ἀνὴρ. Φόβον δὲ ἐνταῦθα
τὴν ἐπιτεταμένην εὐλάβειαν καὶ συστολήν λέγει ⁸⁵,
τὸν ἐλευθέρους πρέποντα, οὐ τὸν δουλικόν. Ἐκ τοῦ
τοιούτου φόβου καὶ ἡ ἀγάπη συγχροτηθήσεται, καὶ
αὐτὴ πάλιν αὐτὸν συγχροτήσεται. Ἀγαπήσει μὲν γὰρ
ἡ γυνὴ τὸν ἄνδρα, ὡς μέλος: φοβηθήσεται δὲ, ἥτοι-
τιμήσει, ὡς κεφαλὴν. Τί οὖν ἂν μὴ φοβῆται ἡ γυνὴ;
Σὺ ἀγάπα, τὸ σαυτοῦ ποιεῖ ὁμοίως καὶ ἡ γυνὴ, καὶ
μὴ ἀγαπᾷται, ὁμοίως δὲ φοβεῖσθω. Ὅρα δὲ, ὅτι τὸ
μὲν, πῶς δεῖ ἀγαπᾶν τὸν ἄνδρα τὴν γυναῖκα, ἐπὶ
πολλῶν ἔδειξε: τὸ δὲ τοῦ φόβου οὐκέτι πλατύνει, ὅτι
τοῦτο μάλιστα βούλεται κρατεῖν, τὸ τῆς ἀγάπης.
Καὶ γὰρ καὶ ἡ γυνὴ, ὡς εἴρηται, τὸν ἐκ τῆς ἀγά-
πης φόβον φοβεῖσθαι ὀφείλει, οὐχὶ τὸν ποιούντα τρέ-
μειν καὶ δεδιέναι, ἐξ οὗ μίσος τίκτεται μᾶλλον,
ἀλλ' ὥστε μὴ ἀντιλέγειν, μηδὲ ἐπανίστασθαι, μὴ ⁸⁶
τῶν πρωτείων ἐρᾶν. Εἰ γὰρ καὶ μία σὰρξ ἐστὶ, καὶ
ἀρχὴν ἔχει καὶ αὐτὴ ἰσοτίμων ⁸⁷ κατὰ τοῦτο: ἀλλὰ
καὶ δευτέρα ἀρχὴ ἐστὶν ἡ γυνὴ, καὶ πλείον ἔχει ὁ
ἀνὴρ.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

« Τὰ τέκνα, ὑπακούετε τοῖς γονεῦσιν ὑμῶν ἐν
Κυρίῳ. » Καθάπερ τις σῶμα πλάττων, πρῶτον μὲν
τὴν κεφαλὴν, ἔπειτα τὸν αὐχένα, εἶτα τελευταίον
τοὺς πόδας τίστησιν: οὕτω καὶ Παῦλος εἶπε περὶ τοῦ
ἀνδρὸς τῆς πρώτης ἀρχῆς, εἶπε [f. εἶτα] καὶ περὶ
τῆς γυναικὸς τῆς δευτέρας ἀρχῆς: λέγει νῦν καὶ περὶ
τῆς τρίτης ἀρχῆς, τῶν τέκνων. Τῆς μὲν γὰρ γυναι-
κὸς ὁ ἀνὴρ μόνος ἔρχει, τῶν δὲ παιδῶν καὶ ἡ γυνὴ.

ἴπακούετε οὖν, φησί, τοῖς γονεῦσιν, ἀλλ' ἐν Κυ- A
ρίῳ, » τουτέστιν, ὅταν κατὰ Κύριον ἢ τὰ προστά-
γματα ⁸⁸. ἐπεὶ ἐν εἰς ἀσέβειαν συνωθῆ ὁ πατήρ, ἢ
βούλεται προστεῖσαι τὴν θυγατέρα, ἢ αἰσχρὰν τέ-
χνην διδάξαι τὸν υἱόν, οὐ κατὰ Κύριόν ἐστι τὸ πρόσ-
τιγμα, οὐδὲ ὑπακούειν δεῖ.

« Τοῦτο γάρ ἐστι δίκαιον. Τίμα τὴν πατέρα σου
καὶ τὴν μητέρα σου, ἧτις ἐστὶν ἐντολὴ πρώτη ἐν
ἐπαγγελίαις ⁸⁹. » Καὶ φύσει δίκαιόν ἐστι, φησί,
τοῦτο, καὶ ὑπὸ τοῦ νόμου προστάσσεται. Ἡὼς δέ
φησιν, ὅτι πρώτη ἐντολὴ ἐστὶ τοῦτο ⁹⁰; Οὐκ ἐστὶ
γάρ· ἀλλὰ τὸ, « Οὐ φονεύσεις· Οὐ μοιχεύσεις. »
Ἄλλ' ὅρα, τί προσέθηκεν· « Ἐν ἐπαγγελίαις. »
Ἐκεῖνοι γάρ αἱ πρώται οὐκ ἔχουσιν ἐπαγγελίας
καὶ ἀντιμισθίας· ἀναχωρήσεις γάρ εἰσι κακῶν, οὐκ
ἀγαθῶν ἐργασίαι· οὐδεὶς δὲ μισθὸς τῷ τοῦ κακοῦ B
ἀπεχόμενῳ. Αὕτη δὲ, ἐπειδὴ ἀγαθοῦ ἐργασίαν ἔχει,
πρώτη καὶ ἐπαγγελίαν ἐδέξατο. Θαυμαστὴ δὲ ἡ
τάξις. Ἐπειδὴ γὰρ ἀπήγαγε τῶν πονηρῶν πράξεων
ὁ νομοθέτης τοὺς ἀνθρώπους, μέλλων εἰς τὴν τῶν
ἀγαθῶν ἐργασίαν ἐμβεβάζειν, πρώτην διετάξατο τὴν
εἰς τοὺς γονεῖς τιμὴν. Ἐπειδὴ γὰρ αὐτοὶ μετὰ Θεοῦ
πρώτοι εὐεργέται ἡμῖν, ἅτε τοῦ ζῆν αἰτίοι, εἰκότως
πρώτοι τῶν ἡμετέρων ἀπολαύσειαν καρπῶν.

« Ἴνα εὖ σοι γένηται, καὶ ἔση μακροχρόνιος ἐπὶ
τῆς γῆς. » Ὅρα ⁹¹, πῶς οὐ μακρὰ ἐνταῦθα λέγει καὶ
πολλὰ, ἅτε μὴ δυναμένων τῶν παίδων μακρῶ παρα-
κολουθῆσαι ⁹² λόγῳ. Ἄλλως τε τοῦ ἀνδρὸς καὶ τῆς C
γυναίκος ρυθμισθέντων κατὰ τοὺς νόμους οὓς αὐτὸς
φθάσας ἔθηκεν, οὐ πολλοῦ καμάτου τὰ παιδία ὑποτά-
ξαι. Ἄλλ' οὐδὲ περὶ τῆς βασιλείας διαλέγεται, ἢ
τινος τῶν ὑψηλῶν, ἀλλὰ ἡ μάλιστα ψυχὴ νηπιώδης
ἀκούσαι ζητεῖ ⁹³, ταῦτα τίθησι· πρὸς γὰρ νηπίους
αὐτῷ ὁ λόγος. Τί δὲ ἡδύτερον παισὶ τοῦ μακροχρο-
νῆσαι; ἔπει· καὶ τοῖς Ἰουδαίοις, ὡς νηπίοις, ταῦτα
ἐνομοθετήθη, μὴ δυναμένους τελειότερων ἀκούειν.

« Καὶ οἱ πατέρες, μὴ παροργίζετε τὰ τέκνα ὑμῶν. »
Οὐκ εἶπεν, Ἀγαπάτε· τοῦτο αὐτοῦς ⁹⁴ ἢ φύσει καὶ
ἄκοντας ἀπαιτεῖ· ἀλλὰ, « Μὴ παροργίζετε· » του-
τέστι, Μὴ ἀποκλήρους καὶ ἀποκηρύκτους ποιεῖτε, καὶ
φορτικῶς αὐτοῖς ἐπίκεισθε, οὐχ ὡς ἐλευθέρους, ἀλλ' D
ὡς ἀνδραπόδοις, καὶ ἀεὶ πρὸς αὐτοὺς δυσχεραίνετε.

« Ἄλλ' ἐκτρέφετε αὐτὰ ἐν παιδείᾳ καὶ νοουθεσίᾳ
Κυρίου. » Ἐπὶ τὴν ἀρχὴν καὶ αἰτίαν τῆς ὑποταγῆς
ἀνάγει ⁹⁵, καὶ δείκνυσι τοῖς πατέρας, πῶς πειθηνίους
τοὺς παῖδας ποιήσουσιν. Ἐὰν γὰρ θέλησιν, φησὶν,
ὑπακούειν σου τοὺς παῖδας, ἐκτρέψε αὐτοὺς τοῖς
θεοῖσι λόγοις· καὶ μὴ εἴπησιν ὅτι μοναζόντων ἐστὶ τὸ
ἀναγινώσκειν τὰ; [θείας] Γραφάς. Παντὸς γὰρ Χρι-
στιανοῦ τοῦτο ἐστὶ, καὶ μάλιστα τῶν κοσμικῶν, ὅσῳ
καὶ πλείονος βοήθειας δεόνται, ὡς ἐν ζάλῳ [ζάλλῃ,
εὐάλῳ?] ὄντες. Ὅστε ὑπὲρ σοῦ γίνεται τὸ ἀκούειν

sed « in Domino : » hoc est, quando secundum
Dominum fuerint, quæ vobis mandant. Nam si
pater ad impietatem te compellat, aut filiam prosti-
tuere velit, aut turpem artem docere filium, non est
secundum Dominum mandatum hoc, neque obe-
diendum est.

VERS. 1, 2. « Hoc enim justum est. Honora pa-
trem tuam et matrem tuam : quod est mandatum
primum in promissione. » A natura hoc justum est,
inquit, tum et lege cautum est. Quomodo autem hoc
primum mandatum dixit, cum non sit? Illud enim
potius primum est : « Non occides, Non mœchabe-
ris. » At enim vide quid adjecerit, « In promissio-
ne. » Prima enim illa non habent promissiones et
mercedem adjunctam : sunt enim a malis discessus
quidam, non bonorum operationes ; nemo autem
dat mercedem ei qui a malo abstinet. Hoc autem
mandatum, quoniam boni operationem habet, pri-
mum etiam promissionem accepit. Admirandus
autem ordo est. Cum enim a pravis operibus legis-
lator homines abduxisset, perducturus eos ad
bonorum operationem, primum erga parentes hono-
rem constituit atque sancivit. Quandoquidem enim
illi nobis primi post Deum benefactores sunt, quippe
quia vitæ auctores, non immerito primi sunt, qui
nostrorum fructuum emolumenta capiant.

VERS. 3. « Ut bene tibi sit, et sis longævus super
terrani. » Expende hic tecum, quomodo non longa
dicat et multa, quoniam pueri non possint prolixum
sermonem assequi. Præterea marito et conjuge juxta
leges, quas ipsis prius posuit formatas, non est
magni laboris pueros ipsis subjicere. Verum neque
de regno hic disserit, neque de rebus sublimibus :
verum quæ potissimum anima infantilis audire
desiderat, hæc ponit : ad infantes enim ei sermo
est. Quid autem jucundius pueris, quam diu vivere?
quandoquidem et Judæis, tanquam infantibus, hæc
lege sunt sancita, qui perfectiora audire non po-
tuerunt.

VERS. 4. « Et patres, nolite ad iracundiam pro-
vocare filios vestros. » Non dixit, Diligite : hoc
enim natura ab ipsis vel invitis postulat : sed, « Ne
ad iram provocetis : » hoc est, non exheredes eos
faciatis, neque abdicetis eos, neque onerosos vos
illis exhibeat, ceu non sint liberi, sed mancipia,
semperque erga ipsos ægro sitis animo.

« Sed educate eos in disciplina et correptione
Domini. » Ad principium adeoque causam obedi-
entiæ ascendit, monstratque parentibus quam ratione
obedientes filios faciant. Si enim, inquit, 416
vis obedire tuos filios, institue eos divinis sermonibus :
neque dicas, monachorum tantummodo esse legere
Scripturas : cujuslibet enim Christiani est, maxime
eorum qui in mundo versantur, quanto majore ipsi
auxilio indigent, ceu in tempestate agentes. Proinde
pro te est quod audiant liberi Scripturam : discant

Variae lectiones.

⁸⁸ προσστατόμενα ο. ⁸⁹ ἐπαγγελίᾳ ο. ⁹⁰ αὕτη ο. ⁹¹ ὄρα ο. ⁹² παντὶ ἀκολουθῆσαι ο. ⁹³ ποθε ο.
⁹⁴ τοῦτο γὰρ αὐτοῦς m. ⁹⁵ ἀνήλυθε ο.

enim illinc: « Honora patrem tuum et matrem tuam. » Itane gentilibus sermonibus educas filium tuum, ex quibus pessima quæque docentur, divinis autem sermonibus non item?

Vers. 5. « Servi, obedite dominis carnalibus. » Quia et servorum virtus ad familie constitutionem pertinet eamque perficit, ne hanc quidem partem negligit: sed ad hanc postremo venit, quandoquidem et dignitate postrema sit. Non porro autem hisce tanquam parvulis et infantibus disserit, sed tanquam adultis et consummatæ ætatis, perinde ac in procursu demonstrabimus. Dominos carnales dominos temporarios vocat. Statim enim eos consolatur, temporariam istam servitutem esse ostendens, et quæ cum carne simul dissolvatur.

« Cum timore ac tremore, in simplicitate cordis vestri, sicut Christo. » De muliere verba faciens, simpliciter dixit, ut maritum metuat: hic vero cum exaggeratione. Tremor enim est timoris intensio. Uxor enim marito par est, ejusdemque eum eo honoris, et libera est: servi autem non sunt ejusdem honoris. Quamvis enim fratres secundum Christum sunt; cum tamen liberos alterum alteri obedire præcipit, adeoque uxorem marito, multo magis servos dominis parere vult. Neque enim hæc res generis obacuritas est, sed prima potius nobilitas, novisse se moderate gerere, atque cedere proximo. Quia vero non pauci dominos suos metuant, non ex benevolentia tamen, sed quando latere queant, insidias eis struunt, et fraudulenter cum eis agunt; ideo, « In simplicitate cordis, » apponit, fraudulentiam tollens.

Vers. 6. « Non ad oculum servientes, quasi hominibus placentes. » Hoc est, non tantum presentibus dominis et videntibus, sed absentibus quoque eodem modo servite.

« Sed ut servi Christi. » Qui itaque hominibus placet, non est servus Christi, ut et in alio loco dicit: « Si hominibus placerem, Christi servus non essem. »

« Facientes voluntatem Dei ex animo cum bona voluntate. » Quia potest aliquis in simplicitate cordis et citra dolum servire, nec tamen omnibus viribus, sed certum tantummodo et definitam opus persequi et perficere: hæc ob rem apponit jam, « Ex animo, » hoc est, totis viribus et animi promptitudine: hinc, cum benevolentia etiam, hoc est ultro **ΑΙΤ** et sponte, non vi. Hoc modo servitutis ignobilitas tollitur, si voluntario bonam faciant servi, non expectantes necessitatem et flagra. Voluntatem autem Dei vel obedientiam vocat (vult enim bonam rerum constitutionem et ordinem Deus), vel, In illis obedite dominis vestris, in quibus Deus vos morum vult gerere. Fortasse enim, ut et de liberis dictum

² Galat. 1, 10.

Varie lectiones.

⁹⁹ οικονομίας θ. ¹⁰ εὐμενείας θ. ¹¹ μετὰ θ. ¹² δεσπότης θ.

Α αυτοὺς τῆς Γραφῆς· μαθήσονται γὰρ ἐκεῖθεν· « Τίμα τὸν πατέρα σου, καὶ τὴν μητέρα σου. » « Ἐτα, Ἐλληνικοὶ μὲν λόγους συνανατρέφεις τὸν παῖδα, ἐξ ὧν πάντα τὰ χεῖριστα διδάσκειται, τοῖς δὲ τοῦ Θεοῦ οὐκέτι;

« Οἱ δοῦλοι, ὑπακούετε τοῖς κατὰ σάρκα κυρίοις. » Ἐπειδὴ καὶ ἡ τῶν οἰκετῶν ἀρετὴ εἰς οὐστάσιν τῆς οἰκίας ⁹⁹ συντελεῖ, οὐδὲ τοῦτου τοῦ μέρους ἀμελεῖ· ἀλλ' ἔρχεται καὶ ἐπὶ τοῦτου ἔσχατον, ἐπειδὴ καὶ ἔσχατόν ἐστι τῷ ἀξιώματι. Οὐκέτι δὲ τοῦτοις ὡς παιδίοις νηπίοις διαλέγεται, ἀλλ' ὡς τελείοις, καθὼς προϊόντες διεξομεν. Κατὰ σάρκα δὲ κυρίοις, τοῖς προσκαίροις φησίν. Εὐθύς γὰρ παραμυθίζεται αὐτοὺς, πρόσκαιρον ὑποδείξας τὴν δουλείαν, καὶ τῇ σαρκὶ συγκαταλυομένην.

B

« Μετὰ φόβου καὶ τρόμου, ἐν ἀπλότῃ τῆς καρδίας ὑμῶν, ὡς τῷ Χριστῷ. » Ἐπὶ μὲν τῆς γυναικὸς ἀπλῶς εἶπεν, « Ἴνα φοβῆται τὸν ἄνδρα. » ἐνταῦθα δὲ μετ' ἐπιτάσεως. Ὁ γὰρ τρόμος ἐπιτάσις φόβου. Ἡ μὲν γὰρ γυνὴ, ὁμοίμιος τῷ ἀνδρὶ καὶ ἐλευθέροι οἱ δὲ δοῦλοι, οὐ τῆς αὐτῆς τιμῆς. Εἰ γὰρ καὶ ἀδελφοὶ κατὰ Χριστὸν εἰσιν, ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ τοὺς ἐλευθέρους ἀλλήλοισι ὑποτάσσεσθαι καλεῖται, καὶ τὴν γυναῖκα τῷ ἀνδρὶ, πολλῶν μᾶλλον τοὺς δούλους τοῖς κυρίοις. Οὐδὲ γὰρ δυσγένεια τὸ πρῶμά ἐστιν, ἀλλὰ μᾶλλον πρώτη εὐγένεια, τὸ εἶδέναι μετριάξαι, καὶ [τὸ] εἶκαιν τῷ πλησίον. Ἐπὶ δὲ πολλοὶ φοβοῦνται μὲν τοὺς δεσπότας, οὐκ ἐξ εὐνοίας δὲ, ἀλλ' ὅταν λάθωσιν, ἐπιβουλεύουσιν αὐτοῖς καὶ κακοῦργοῦσι, διὰ τοῦτο προστίθεται· « Ἐν ἀπλότῃ καρδίᾳ, » ἀναίρων τὴν κακοῦργίαν.

C

« Μὴ κατ' ὀφθαλμοδουλείαν, ὡς ἀνθρωπάρεσκοι. » Τοῦτέστι, μὴ μόνον παρόντων των δεσποτῶν καὶ ὁρώντων, ἀλλὰ καὶ ἀπόντων, οὕτως αὐτοῖς δουλεύετε.

« Ἄλλ' ὡς δοῦλοι τοῦ Χριστοῦ. » Ὁ ἀνθρωπάρεσκος οὐ δοῦλος τοῦ Χριστοῦ, ὡσπερ καὶ ἀλλαγῆ λέγει· « Εἰ ἀνθρώποις ἤρασκον, Χριστοῦ δούλος οὐκ ἂν ἦμην. »

« Ποιοῦντες τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ ἐκ ψυχῆς μετ' εὐνοίας ¹⁰. » Ἐπειδὴ ἐστὶ μὲν ἐν ἀπλότῃ καρδίᾳ καὶ ἀδόλως δουλεύειν, μὴ μέντοι γε τῇ πάτῃ δύναται, ἀλλὰ μόνον τὸ ἀφωρισμένον ποιεῖν ἔργον· διὰ τοῦτο προστίθεται νῦν, « Ἐκ ψυχῆς, » τοῦτέστιν, ἐκ ¹¹ πάσης τῆς δυνάμεως καὶ προθυμίας· ἀλλὰ καὶ, « Μετ' εὐνοίας, » τοῦτέστι, μετὰ πάσης ἀποδοχῆς, καὶ ἀσθαιρέτως, μὴ ἀπὸ βίας. Οὕτω καὶ ἡ δυσγένεια τῆς δουλείας περιαιρεῖται, ἐὰν ἐκόντες τὸ καλὸν ποιῶσιν οἱ δοῦλοι, καὶ μὴ περιμένουσιν ἀνάγκην καὶ μάστιγας. Θέλημα δὲ Θεοῦ, ἢ τὸ ὑποτάσσεσθαι (τοῦτο γὰρ θέλει ὁ Θεός, τὴν εὐταξίαν), ἢ, ὅτι εἰς ἐκεῖνα ὑποτάσσεσθε, οἱ δοῦλοι, τοῖς κυρίοις ¹², εἰς ἃ θέλει ὁ Θεός. Τυχόν γὰρ, ὅπερ καὶ ἐπὶ τῶν τέκνων

εἴρηται, εἰς αἰσχρά τινα συνωθοῦσιν ¹⁰ οἱ δεσπόται, ἢ εἰς ἀσέβειαν, ἄτινα οὐκ εἰσὶ τοῦ θεοῦ θελήματος.

« Δουλεύοντες [ὡς] τῷ Κυρίῳ, καὶ οὐκ ἀνθρώποις. » Αὐτὸς γὰρ ἀναδέχεται τὴν πρὸς τοὺς δεσπότας ἐδ-
γνωμοσύνην, ὡς ¹¹ καὶ τὴν εὐταξίαν νομοθετήσας·
καὶ ὁ μὴ τοῦτοις ὡς χρῆ δουλεύων, τῷ θεῷ νόμῳ
ἀνθίσταται.

« Εἰδότες, ὅτι ὁ ἕκαστος ποιῆσθαι ἀγαθόν,
τοῦτο κομιεῖται παρὰ τοῦ Κυρίου, εἴτε δούλος, εἴτε
ἐλεύθερος. » Ἐπειδὴ εἰκὸς ἦν πολλοῦς δεσπότας,
Ἑλλήνας ὄντας καὶ ἀπίστους, μηδὲν ἀγαθὸν ποιεῖν
τοῖς καλῶς δουλεύουσιν οἰκέταις, φησὶν, ὅτι Κἀν μὴ
παρὰ τοῦ κατὰ σάρκα ¹² δεσπότου λάθης τὰς ἀμοιβάς,
παρὰ τοῦ πάντων Δεσπότου ἐκδέχου. Ἐναυθα δὲ
ἔδειξεν, ὅτι ὡς τελειωτέροις αὐτοῖς διαλέγεται, καὶ
οὐκ ὡς τοῖς παισίν. Ἐκκίνοις μὲν γὰρ τὴν ἐκ τῆς γῆς
μακροζωίαν προέτεινε, τοῦτους δὲ πρὸς τὸ μέλλον
παρέπεμψε.

« Καὶ οἱ κύριοι, τὰ αὐτὰ ποιεῖτε πρὸς αὐτούς. —
« Τὰ αὐτὰ. » Ποῖα; Μετ' εὐνοίας δουλεύετε, καὶ μὴ
ὡς ἀνθρωπάρεσκοι, ἀλλὰ μετὰ φόβου καὶ τρόμου,
τοῦ πρὸς Θεὸν δηλαδὴ. Κἀν γὰρ αὐτολεξεῖ οὐκ εἴ-
πεν, ὅμως ταῦτα βούλεται. Δουλεῖται γὰρ καὶ ὁ δε-
σπότης τῷ δούλῳ, μεριμνῶν ὑπὲρ αὐτοῦ, καὶ πάντα
τὰ χρειώδη παρέχων ¹³, καὶ ἀκλόως, ἀνεχόμενος
αὐτοῦ, καὶ συγκαταβαίνων αὐτῷ, καὶ ὁ φησι Σο-
λομών, συμπεριφερόμενος. Ἄκουε γὰρ καὶ τῶν ἐξῆς·

« Ἀνιέντες τὴν ἀπειλήν. » Οὐκ εἶπεν, Ἀνιέντες
τὴν μάστιγα, ἀλλὰ, Καὶ αὐτὴν « τὴν ἀπειλήν. » Πολ-
λῶ γαῖν μᾶλλον τὴν τιμωρίαν τουτέστι, Μὴδὲ ἐν
ταῖς ἀπειλαῖς βαρεῖς φαίνεσθε.

« Εἰδότες ὅτι καὶ ὑμῶν αὐτῶν ὁ Κύριός ἐστιν ἐν
ταῖς οὐρανοῖς. » Ὅρα, πῶς φοβεῖ. « Ὁ μέτρω » γὰρ,
φησὶ, « μετρεῖς, ἀντιμετρηθήσεται σοι » μὴ ἀκούσης
καὶ εὐ' « Πονηρὰ δούλε, πᾶσαν τὴν ὀφειλὴν ἀφήκά
σοι, οὐκ ἔδει καὶ σὲ ἐλεῆσαι τὸν σύνδουλόν σου ;

« Καὶ προσωπολήψια οὐκ ἔστι παρ' αὐτῷ. » Μὴ
νομίσῃς, φησὶν, ὅτι ἐὰν ἀπηνῆς ἔσθι τῷ δούλῳ, οὐκ
ἐξετασθήσθι παρὰ τοῦ Θεοῦ διὰ τὸ τοῦ προσώπου
εὐτελές. Ταῦτα γὰρ τῶν ἐξω νόμων διαφορὰς εἰδό-
των εὐγενείας καὶ δουλείας ¹⁴ ἀνθρώπων γὰρ εἰσι
νόμοι. Ἐναυθα καὶ [f. δὲ] οὐχ οὕτως, ἀλλὰ καὶ
αὐτὸς δούλος εἶ τοῦ αὐτοῦ Κυρίου, κἀν εἰς ὁμόδολον
ἀσθησέων· ἐπεὶ οὐδὲ ἐξ ἀρχῆς δουλείαν ἐποίησεν
ὁ Θεός, ἀλλ' ἡ πλεονεξία, ὡς ἐπὶ τῶν αἰχμαλώτων·
καὶ ἡ πρὸς τοὺς πατέρας ὕβρις, ὡς ἐπὶ τοῦ Χαναάν.
Πλὴν εἰ καὶ μὴ ὑπὸ Θεοῦ γέγονεν, ὅμως τὴν ὑπατα-
γὴν Θεὸς νομοθετεῖ, διὰ τὴν εὐταξίαν, καὶ ἵνα μὴ
αἱμάτων ὁ βίος γέμῃ.

« Τὸ λοιπὸν, ἀδελφοί μου, ἐνδυναμοῦσθε ἐν Κυ-
ρίῳ, καὶ ἐν τῷ κράτει τῆς ἰσχύος αὐτοῦ. » Στρατό-

⁷ Matib. vii, 2. ⁸ Matib. xviii, 32.

A est, ad turpia quædam compellant domini, vel
ad impietatem, quæ non sunt divinæ volun-
tatis.

VERS. 7. « Servientes Domino, et non homini-
bus. » Ipse enim recipit eam, quam dominis exhibent
gratitudinem, quippe qui bonum in rebus ordinem
lege sanxerit. Et qui hisce non inservit, ut par est,
divinæ legi resistit.

VERS. 8. « Scientes quod unusquisque, quodcum-
que fecerit bonum, hoc recipiet a Domino, sive
servus, sive liber. » Quia verisimile erat, multos
dominos gentiles et infideles nihil boni impertituros
servis qui fideliter inservirent, Etiam si, inquit, a
domino secundum carnem nullam compensationem
feras, ab universorum tamen Domino expecta.
B Hic autem ostendit quod velut perfectioribus eis
loquatur, et non veluti pueris. Illis enim diu in
terris vitam duraturam proponebat, hos autem ad
futuram vitam remisit.

VERS. 9. « Et vos, domini, eadem facite illis. —
« Eadem. » Qualia? Ut cum benevolentia serviatis,
et non tanquam hominibus placentes, sed cum
timore ac tremore, erga Deum videlicet. Etsi enim
verbatimim non dixerit, attamen ista vult. Servit enim
dominus servo, curam ejus gerens, omniaque ei
necessaria præbens, ac simpliciter, eum sustinens,
eique condonans, et quod ait Salomon, cum eo
simul sese circumagens. Audi enim quæ sequuntur.

« Remittentes minas. » Non dixit, Remittentes fla-
grum, sed etiam ipsas « minas. » Multo magis inique
supplicium: hoc est, Neque in ipsis minis graves et
onerosi videamini.

« Scientes quod et vestri ipsorum Dominus est
in cælis. » Animadvertite quomodo perterrefaciat.
« Qua mensura » enim, inquit, « metieris, remen-
surabitur tibi? » ne audias et tu: « Serve nequam,
omne debitum remisit tibi, nonne oportebat et te
misereri conservi tui? »

« Et personarum acceptio non est apud eum. »
Ne existimes, inquit, si immitis sis servo tuo, Do-
minum istuc abs te non inquisiturum eo personæ
contemptibilitatem. Hæc enim exteriorum legum
sunt, quæ novisse solent discrimen inter ingenui-
tatem et servitutem: hominum enim leges sunt.
D Hic autem sic non sit; verum et tu ipse servus es
ejusdem Domini, licet in conservum **418** austerius
sis. Nam a principio Deus servilem conditionem
istam non creavit, sed avaritia, ut in captivis: et
injuria, qua patres et majores affecerunt, ut in
Chanaan contigit. Etiam si autem a Deo non sit
condita, subjectionem tamen Deus sancit, ob
felicem politiam, et ne vita humana sanguine re-
pleatur.

VERS. 10. « Quod superest, fratres mei, confor-
tamini in Domino, et in potentia roboris ejus. »

Varie lectiones.

¹⁰ βιάζουσιν τι. ¹¹ ὁ ο. ¹² σαρκικῶ ο. ¹³ πορίζων ο. ¹⁴ δούλων ο

Cujuslibet domus est exercitus : omnibus itaque a potestatibus ordinatis, sic in bellum eas educit. Nam cum proprium ordinem nemo transgrediatur, tunc res bellica bene habebit. Quia vero plerumque imperaverat quæ visa sunt difficilia transactu, Ne metuite, inquit, sed in Domini potentia confidite. Non enim simpliciter ei robur est, sed potentia roboris : hoc est, ineffabilem habet fortitudinem et quæ in omnes dominetur.

VERS. 11. « Induite armaturam Dei, ut possitis vos stare adversus insidias diaboli. » Quæ sit armatura, paulo post docebit. Animadvertite autem quomodo non dixerit pugnas aut bella, sed insidias : insidiæ enim sunt decipere, ac per fraudem capere. Non enim manifesta proponit hostis peccata : exempli gratia : Ad idololatriam aperte non hortatur, sed alia quadam ratione aggreditur, insidias struens, hoc est, verisimilia verba faciens, velamentoque utens. Proinde, cum ostendit adversarium esse potentem, horrendum et varium, excitat eos ac vigilantes facit.

VERS. 12. « Quoniam non est nobis collectatio adversus sanguinem et carnem. » Et hoc, non ut perierrefaciat, verum ut attentiores reddat, dicit. Nam qui hostis vires et potentiam narrat, suos facit magis cautos. Non adversum vulgares, inquit, hostes nobis lucta est, neque adversum homines iisdem nobiscum affectibus imbutos, ejusdemque nobiscum potentia.

« Sed adversum principatus, adversus potestates. » C Perinde ac Deus principatus habet ac potestates, hunc ad modum arrogans tyrannus hujusmodi ordines fecit.

« Adversus mundi rectores. » Non quod in mundum seu creaturam dominantur, ejusve domini sint : sed Scriptura mundum vocat ipsa prava opera, et qui ea perpetrant, quemadmodum et illud : « Vos non estis ex mundo », hoc est, ex iis qui prava operantur. In hos igitur voluntario in ipsorum servitutem redactos imperium exercent dæmones.

« Tenebrarum sæculi hujus. » Tenebras nequitiam dicit, quæ in hoc sæculo videtur et consistit ; ulterius autem non pergit.

« Adversus spiritualia nequitia. » Hos 419 D ipsos dæmones vocat. Cum enim et angeli sint spiritus, apposit, « Nequitia : » siquidem illi cum bonitatis, tum luminis sunt spiritus. Quia vero nos bellum non gerere affirmat ; adversus sanguinem et carnem, e contrario adjicit, sed adversus leves, invincibiles, et eos qui difficillime capiuntur, pugnemus.

« In cælestibus. » Per hoc rursus auditorem excitat. De magnis, inquit, periculum est : non enim de terrestribus et corruptibilibus, sed de

• Joan. xv, 19.

Varia lectiones.

⁹ τὴν μεθοδεῖαν ο. ¹⁰ καὶ ο. ¹¹ ὡς ὑποδουλ. ο. ¹² εὐκινήτους ο.

α πῶδόν ἐστιν ἡ οἰκία ἐκάστου διατάξας οὖν τὰς ἀρχὰς πάσας, οὕτως ἐπὶ τὸν πόλεμον ἐξάγει. Καὶ γὰρ ὅταν μὴ τὴν οἰκίαν τάξιν ὑπερβαίνωσιν ἕκαστοι, τότε καὶ τὰ τοῦ πολέμου εὐ κείσεται. Ἐπεὶ δὲ πολὺ ἐπέταξε δοκοῦντα δυσκατόρθωτα, Μὴ δισίητε, φησὶν, ἀλλ' ἐν τῇ τοῦ Κυρίου ἐνδύμει θαρσύνετε. Οὐ γὰρ ἐστὶν ἰσχύς ἀπλῶς αὐτῷ, ἀλλὰ κράτος ἰσχύος, τουτέστιν, ἀφαντον ἔχει τὴν ἰσχύον, καὶ πάντων κρατοῦσαν.

« Ἐνδύσασθε τὴν πανοπλίαν τοῦ Θεοῦ, πρὸς τὸ δύνασθαι ὑμᾶς στήναι πρὸς τὰς μεθοδεῖας τοῦ διαβόλου. » Τίς ἐστὶν ἡ πανοπλία, μετ' ὀλίγον ἐδάξει. Ὅρα δὲ, πῶς οὐκ εἶπα, Μάχας, ἢ Πολέμους, ἀλλὰ, « Μεθοδεῖας. » Μεθοδεῖα γὰρ ἐστὶ τὸ ἀπατῆσαι καὶ διὰ μηχανῆς εἰλεῖν. Οὐ γὰρ φανερὰ προσηγορίαν ὀφείλει τὰ ἀμαρτήματα οἶον, εἰδωλολατρεῖν φανερώς οὐ παραινῶν, ἀλλ' ἑτέρως αὐτὴ κατασκευάζει μεθοδεῖων, τουτέστι, πιθανόν τὸν λόγον ποιῶν, καὶ ἐπικαλύμματα χρώμενος. Διὰ δὲ τοῦ δεῖξαι τὸν ἀντίπαλον δεινὸν ὄντα καὶ ποικίλον, διεγείρει αὐτοὺς καὶ νῆφειν παρασκευάζει.

« Ὅτι οὐκ ἐστὶν ἡμῖν ἡ πᾶλη πρὸς αἷμα καὶ σάρκα. » Καὶ τοῦτο οὐκ ἐκφοβῶν λέγει, ἀλλὰ προσεκτικωτέρους ποιῶν. Ὁ γὰρ τοῦ ἐχθροῦ τὴν δύναμιν ἀφηγοῦμενος, ἀσφαλεστέους ποιεῖ τοὺς οἰκίους. Οὐ πρὸς τοὺς τυχόντας ἔχομεν, φησὶν, οὐδὲ πρὸς ἀνθρώπους ὁμοιοπαθεῖς ἡμῖν καὶ ἰσοδυνάμους.

« Ἀλλὰ πρὸς τὰς ἀρχὰς, πρὸς τὰς ἐξουσίας. » Ὅσπερ ὁ Θεὸς ἀρχὰς ἔχει καὶ ἐξουσίας, οὕτω καὶ ὁ ἀλαζῶν τύραννος τοιαῦτα ἐποίησατο τάγματα.

« Πρὸς τοὺς κοσμοκράτορας. » Οὐχὶ τοὺς τοῦ κόσμου, ἡγοῦν τῆς κτίσεως κρατοῦντας ; ἀλλ' οἷον κόσμον ἢ Γραφὴ τὰς πονηρὰς πράξεις λέγειν, καὶ τοὺς ταύτας μετιόντας, ὡς τὸ, « Ὑμεῖς οὐκ ἐστὲ ἐκ τοῦ κόσμου, » τουτέστιν, ἐκ τῶν τὰ πονηρὰ μετιόντων. Τούτων οὖν κρατοῦσιν οἱ δαίμονες, ἀθαιρέτως ὑποδουλωθέντων αὐτοῖς.

« Τοῦ σκότους τοῦ αἰῶνος τουτου. » Σκότος τὴν πονηρίαν φησὶν, ἥτις ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ φαίνεται καὶ συνίσταται. παρατιτῶν δὲ οὐ πρόβεισι.

« Πρὸς τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας. » Τούτους αὐτοὺς τοὺς δαίμονας φησὶν. Ἐπειδὴ γὰρ εἰσι καὶ οἱ ἄγγελοι πνεῦμα, προσέθηκε « Τῆς πονηρίας. » ἐκεῖνοι γὰρ, ἀγαθότητος καὶ φωτὸς πνεύματα. Εἰπὼν δὲ, ὅτι οὐ πολεμοῦμεν πρὸς αἷμα καὶ σάρκα, ἀντιδιστέλλει, καὶ φησὶν, ὅτι Ἀλλὰ πρὸς κοῦφους, καὶ ἀνικητούς καὶ δυσάλωτους μαχόμεθα.

« Ἐν τοῖς ἐπουρανίοις. » Διὰ τοῦτο πάλιν διεγείρει τὸν ἀκρατῆν. Περὶ μεγάλων γὰρ, φησὶν, ἐκίνδυνος, οὐ περὶ ἐπιγείων καὶ φθαρτῶν, ἀλλὰ τῶν

ἐπουρανίων. Τὸ γὰρ, « ἐν, » ἀντὶ τοῦ, ὑπὲρ, ἔστι ἂν καὶ τοῦ, διὰ· ὡσεὶ ἔλεγε· Διὰ τὰ ἐπουράνια πολεμοῦμεν, καὶ διὰ τοῦτο νῆφειν χρῆ.

« Διὰ τοῦτο ἀνελάβετε τὴν πανοπλίαν τοῦ Θεοῦ, ἵνα δυναθῆτε ἀντιστῆναι ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ πονηρᾷ. » Τουτέστιν, ἐν τῷ παρόντι αἰῶνι ⁷⁹· τοῦτον γὰρ ἡμέραν πονηρὰν φησιν, ἀπὸ τῶν ἐν αὐτῷ γινομένων κακῶν. Παραμυθεῖται δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ δεῖξαι βραχὺν ἔντα τὸν τοῦ πολέμου καιρὸν. Διὰ γὰρ τοῦ ἡμέραν εἰπεῖν, τὸ βραχὺ ἐδήλωσε.

« Καὶ ἅπαντα καταργασάμενοι στήναι. » Ἄπαντα τὰ πάθη, καὶ τὰς ἀτόπους ἐπιθυμίας καταργασάμενοι, τουτέστι καταπολεμησάντες, καθελόντες. Ἐπειδὴ δὲ πολλοὶ μετὰ τὸ νικῆσαι ἔπεσον, φησὶ· « Στήναι. » Δεῖ γὰρ μετὰ τὴν νίκην στάσεως, ἵνα μὴ ὁ νικηθεὶς πάλιν ἀναμαχέσθαι. Εἰ γὰρ βραθυμῆσομεν, ἀναστήσει πάντως ὁ νεκρωθεὶς ⁸⁰ ἐχθρὸς. Ὅρα δὲ, ὅτι δυνατὸν τὸ καταργασθῆναι καὶ στήναι, καὶ οὐκ ὀφειλομένους λοιπὸν βραθυμεῖν, προφασίζόμενοι· ὅτι δυνατοὶ οἱ ἐχθροί. Καὶ γὰρ ἐνεδυναμώθημεν, καὶ τοιαύτην τέχνην ἐδιδάχθημεν ⁸¹, ὥστε καὶ πρὸς δαίμονας δύνασθαι παλαίειν· μᾶλλον δὲ οὐδὲ παλαίειν, ἀλλ' οὕτως εἶναι φοβεροὶ τοῖς δαίμοσι, διὰ τὴν τοῦ ἐνοικοῦντος ἐν ἡμῖν δύναμιν, ὥστε μηδὲ πάλης δεῖσθαι, ἀλλὰ πατεῖν ἐπάνω ὄψεων καὶ σκορπίων. Ταῦτα δὲ λέγει Παῦλος, ἐπειδὴ πολλοὶ ἦσαν οἱ ἀντικείμενοι αὐτοῖς, ἐδιδάσκων ὅτι οἱ δαίμονες ἡμῖν πολεμοῦσι διὰ μέσων αὐτῶν ⁸². Ὅστε μὴ τοῖς ἀνθρώποις ὀργίζεσθε, ἀλλὰ πρὸς τοὺς δαίμονας αὐστηρεῦσθε.

« Στήτε οὖν περιζωσάμενοι τὴν ὀσφίν ὑμῶν ἐν ἀληθείᾳ. » Ἐν τοῖς τακτικοῖς πρῶτόν ἐστι τὸ εἰδέναι ἐστάναι καλῶς· διὰ τοῦτο Παῦλος περὶ τῆς στάσεως παραινεῖ [λέγων] πρῶτον, στάσιν ἀπειτῶν εὑτακτων, καὶ στρατιωτῶν πρέπουσαν, καὶ ὀρθὴν. Ὁ γὰρ τῷ ὄντι ἐστὼς ὀρθὸς ἔστηκεν, οὐκ ἐπικλινόμενός ⁸³· τινὲς ὡς ὁ γε μὴ ἐστὼς, οὐδὲ ὀρθός ἐστιν· οἶον ὁ λάγνος, ὁ φιλοχρήματος, ὁ τρυφῶν, οὐχ ἴσταται ὀρθός, ἀλλὰ κέκλιται. Μετὰ δὲ τὴν στάσιν, ζώνουσι τὸν στρατιωτὴν νοητῶς πάντως ⁸⁴, καὶ περισφίγγει τὸν διαρρέοντα ⁸⁵ καὶ διακεχαλασμένον ταῖς ἐπιθυμίαις, ἀναστῆλων διὰ τῆς ζώνης. Ὁσφὺν δὲ ἐνταυθα φησὶ τὴν τῆς ψυχῆς εὐτονον καὶ τὸ πᾶν διαβαστάζουσαν δύναμιν. Ὡς γὰρ ἡ τρόπις ἐπὶ τῶν νηῶν, οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ ζώου ἡ ὀσφὺς, οἶόν τις θεμέλιος. Ὅθεν καὶ πολλάκις καμόντες, τὰς χεῖρας ἐπ' αὐτὴν θέντες διαβαστάζομεν ἑαυτούς. Οὕτω καὶ ἡ νοητὴ ὀσφὺς ἔχει, ἣν κελεῦει ζωννοῦσιν ἐν ἀληθείᾳ, τῇ τε κατὰ τὰ ὄγματα, καὶ τῇ κατὰ τὸν βίον. Οὐδεὶς γὰρ τῶν αἰρετικῶν ζώννεται ἐν ἀληθείᾳ, ἀλλὰ κάτω σύρονται περὶ τὴν γῆν, οὐδὲν ὑψηλὸν νοῆσαι· δυνάμενοι, ἀλλ' ἐνθρωπίνους λογισμοὺς καὶ κάτω συρομένοις τὰ θεῖα ἐξετάζοντες. Ἀλλὰ καὶ οἱ κατὰ τὸν βίον σφαλλόμενοι, καὶ τῇ ἀπάτῃ τοῦ κόσμου προσέχοντες, οὐδὲ

cælestibus res agitur. Præpositio enim « in » est pro, super, vel, propter : ut sit sententia : Propter cælestia belligeramus, ideoque vigilare oportet.

VERS. 13. « Propterea accipite armaturam Dei, ut possitis resistere in die malo. » Hoc est in præsentī sæculo : hoc enim diem malum appellat, a malis nimirum quæ in ipso sunt. Consolatur autem per hoc, quod ostendat breve admodum esse helli tempus : cum enim diem dixit, brevitatem indicavit.

« Et omnibus confectis stare. » Omnibus nimirum affectibus et pravis cupiditatibus confectis, id est debellatis, ablatis. Quandoquidem vero plerique post victoriam ceciderunt, « Stare, » addidit. Opus est enim post victoriam etiam consistentia, ne victus rursus ad oppugnandum insurgat. Si enim ad torporem lapsi fuerimus, reviviscet occisus hostis. Observa autem quod possibile est ut vincamus atque consistamus, et non debemus in posterum esse desides, prætexentes fortiores esse hostes, quam quibus resistere queamus. Etenim confortati sumus, ac docti sumus talem artem, ut et adversus dæmones luctari queamus : imo non solum luctari, verum etiam tanto terrori esse dæmonibus, propter ejus qui in nobis habitat virtutem, ut ne lucta quidem opus sit, sed supra serpentes et scorpiones gradiamur, eosque conculcemus. Hæc autem dicit Paulus, eo quod multi essent oppositæ sese illis ; docens quod dæmones nobiscum illorum interventu dimicent. Itaque hominibus ne irascimini, sed dæmonibus austeritatem vestram exhibete,

VERS. 14. « Stare ergo circumcincti lumbos vestros in veritate. » In rebus bellicis primum est novisse bene stare. Propterea Paulus stationis primum meminit, et ad eam adhortatur, stationem exigens probe ordinatam, militibusque convenientem et erectam. Qui enim revera stat, erectus stat, non ininitens cuiquam ; quemadmodum is qui non stat, neque rectus est : ut lascivus, et pecuniarum amator, et qui in deliciis versatur, non stat rectus, sed inflexus est. Edocta statione, cingit deinde militem spiritualiter omnino, ac circumcingit diffidentem et solum in concupiscentiis, per **420** cingulum cohibens. Lumbos autem hic dicit animæ fortitudinem et potentiam ad omnia ferendum. Quemadmodum enim carina est in navibus, ita in animali lumbus, veluti nimirum fundamentum quoddam : unde et sæpenumero defessi, manibus super lumbis impositis, nos ipsos bajulamus. Hunc ad modum spiritualis lumbus habet, quem in veritate circumcingere præcipit, quæ cum in dogmatibus, tum in vita reniteat. Nemo enim hæreticorum cingitur in veritate, sed infra in terram repunt, nihil altum intelligere valentes, sed humanis cogitationibus et humi repentibus divina explorantes. Præterea qui

Varie lectiones.

⁷⁹ καιρῷ ο. ⁸⁰ νικηθεὶς ο. ⁸¹ ἐνεδύθημεν ο. ⁸² εἰσιν οἱ ἀντικείμενοι αὐτοῖς· καὶ πολεμοῦντες αὐτοῖς· διὰ μ, α. ο. ⁸³ οὐκέτι κλι. ο. ⁸⁴ πάλιν ο. ⁸⁵ τὸ διαρρέων ο.

in vitæ suæ moribus nutant, mundique imposturæ adhibent animum, ne isti quidem cinguntur in veritate, sed infra demissi mendaciis inhiant. At vero nos hoc pacto non oportet agere, cæterum omnia transigere in veritate: atque si doctrina fuerit, in ea verum inquirere: ac si vita, similiter. Insuper omniis fuci dolique oportet nos expertes esse, neque invicem inter nos mentiri. Quod si hanc ad rationem succincti fuerimus, tum currere poterimus. Per cincturam denique istam ostendit nos semper armatos esse debere, perinde ac David inquit: « Sicut zona qua semper circumcingitur ^b. » Semper enim adversum nos bellum geritur. Gregorius autem Theologus per lumbum concupiscentiam intelligit (in lumbis enim renes sunt, qui in Scriptura concupiscentiæ symbolum sunt), per veritatem autem, contemplationem. Asserit ergo quod Paulus omnem concupiscentiam nostram contemplatione et consideratione Dei circumcingere hortetur. Qui enim Deum contemplatur, eoque oblectatur ceu revera amabili, desiderium suum infra demitti et circum

« Et induti lorica m justitiæ. » Justitiam hic, universaliter vitam virtutibus comptam dicit: perinde quasi dicat, muniti circa pectus justis operibus. Ut enim lorica hominem conservat ne sauciatur, sic et justitia conservat eum, qui ea munitur.

VERS. 15. « Et calceati pedes in præparatione Evangelii pacis. » Pulchre nobis tibialia induit. Vel igitur hoc dicit, quod oporteat nos præparatos esse ad Evangelium prædicandum promulgandumque. « Speciosi » enim « pedes, » inquit, « evangelizantium pacem ^c. » Vel quia oporteat nos promptos esse ad exitum, secundum Evangelium vivendo: pedes enim sunt vitæ symbolum. Propterea dicit: « Quomodo exacte ambuletis ^d. » Præparatio autem Evangelii sunt opera bona quibus ipse Dominus attendit, uti dictum est: « Præparationem cordis ipsorum audivit auris tua ^e. » Præclare autem dixit, « pacis. » Quandoquidem enim belli pugnaeque **421** meminit, ostendit quod adversus dæmones pugnandum sit, non adversus homines: pacis enim est Evangelium: et quod si contra dæmones pugnemus, pacem habemus apud Deum, adversus quem non oportet nos denuo conflictari dissolvendo pacem. Porro, lætum nuntium est, victoria jam parta est: ne igitur metuamus.

VERS. 16. « In omnibus assumentes scutum fidei. » Hoc est « In omnibus, » nempe pro, in veritate, justitia et præparatione Evangelii: hæc enim omnia fide indigent. Non autem hic veræ religionis agnitionem fidem dicit, sed indubitatam, quæ de futuris credere perinde faciat, tanquam sint præsentia: quæ et miracula perficiat, quæ si adeo ignita et fervida, ut vel montes transferat. Quemadmodum igitur scutum seu clypeus toti corpori prætenditur,

^b Psal. cviii, 19.

^c Isa. liii, 7.

^d Ephes. v, 15.

^e Psal. ix, 40.

Varia lectiones.

⁶⁶ ἀγρυπνεῖν ἡμᾶς δηλοῖ ο. ⁶⁷ ὡς ἡ. ο. ⁶⁸ τὴν ἐπιθυμίαν m. ⁶⁹ λέγει ο. ⁷⁰ φάσκων ο. ⁷¹ ὑποτίθῃσιν ο. ⁷² ὡς ο. ⁷³ ποιοῦντας ο. ⁷⁴ δεῖ ο. ⁷⁵ ταύτης ο.

Α οὔτοι ζώνονται ἐν ἀληθείᾳ, ἀλλὰ κάτω κεχλασμένοι τοῖς ψευδεῖσι προσεσχημένοι. Ἄλλ' οὐχ ἡμᾶς οὕτω δεῖ ἔχειν, ἀλλὰ πάντα μετέιναι ἐν ἀληθείᾳ· κἂν δόγμα εἴη, τὸ ἀληθὲς ζητεῖν, κἂν βίος, ὁμοίως. Ἄλλὰ καὶ ἀνυποκρίτως ἔχειν καὶ ἀδόλως, καὶ μὴ ψεύδεσθαι πρὸς ἀλλήλους. Ἐάν οὕτως ὤμεν ἐξωσμένοι, δυνησόμεθα καὶ τρέχειν. Αἰὰ δὲ τοῦ ἐξῶσθαι, τὸ αἰεὶ δεῖν ἡμᾶς ὠπλισθαι δηλοῖ ⁶⁶, ὡς καὶ ὁ Δαυὶδ λέγει: « Ὡσεὶ ⁶⁷ ζώνη ἦν διαπαντὸς περιζώνονται: » αἰεὶ γὰρ πολεμοῦμεθα. Ὁ δὲ Θεολόγος Γρηγόριος δόφυν ἡμῶν νοεῖ ⁶⁸ τὸ ἐπιθυμητικὸν (ἐν γὰρ τῇ δόφυνι οἱ νεφροὶ, οἱ τοῦ ἐπιθυμητικοῦ σύμβολον παρὰ τῇ Γραφῇ)· ἀλήθειαν δὲ, τὸ θεωρητικόν. Φησὶν οὖν, ὅτι παραινεῖ Παῦλος πᾶσαν τὴν ἐπιθυμίαν ἡμῶν περισφίξει τῇ θεωρίᾳ καὶ κατανοήσει τοῦ Θεοῦ. Ὁ ⁶⁹ γὰρ Θεὸν θεωρῶν, καὶ ἐνηδόμενος τούτῳ, ὡς οὕτως ἐραστῶ, οὐκ ἂν ἐάσειε τὴν ἐπιθυμίαν αὐτοῦ κάτω χλασθῆναι, καὶ συρῆναι περὶ τὰ γῆινα. Deum contemplatur, eoque oblectatur ceu revera

terrestria trahi non sinet. « Καὶ ἐνδυσάμενοι τὸν θώρακα τῆς δικαιοσύνης. » Δικαιοσύνην ἐνταῦθα τὸν καθόλου ἐνάρετον βίον φησὶν ⁷⁰, ὡς ἂν εἰ λέγων ⁷¹. Ἐνστερνισάμενοι τὰ δίκαια πράγματα. Ὡς γὰρ ὁ θώραξ ἀτρωτον τηρεῖ τὸν ἀνθρώπον, οὕτω καὶ τὸ δίκαιον τὸν τοῦτο ἐνστερνισάμενον.

« Καὶ ὑποδησάμενοι τοὺς πόδας ἐν ἐτοιμασίᾳ τοῦ Εὐαγγελίου τῆς εἰρήνης. » Καλῶς κνημίδας ἡμῖν περιτίθεισιν ⁷². Ἡ τοῦτο γοῦν φησὶν, δεῖ δεῖ ἐτοιμοὺς εἶναι πρὸς τὸ εὐαγγελίζεσθαι καὶ κηρύσσειν. « Ὡρατοῖς » γὰρ, φησὶν, « οἱ πόδες τῶν εὐαγγελιζομένων εἰρήνην. » Ἡ δεῖ δεῖ ἡμᾶς ἐτοιμοὺς εἶναι πρὸς ⁷³ τὴν ἔξοδον, κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον βιοῦντας ⁷⁴. Οἱ μὲν γὰρ πόδες, τοῦ βίου σύμβολον· διὸ καὶ λέγει· « Πῶς ἀκριβῶς περιπατεῖτε. Ἐτοιμασία δὲ τοῦ Εὐαγγελίου, πράξεις ἀγαθαί, αἷς προσέχει καὶ ὁ Κύριος, κατὰ τὸ εἰρημένον. » Τῇ ἐτοιμασίᾳ τῶν καρδιῶν αὐτῶν προσέσχε τὸ οὖς σου. » Καλῶς δὲ εἶπεν « Εἰρήνης. » Ἐπειδὴ γὰρ πολέμου καὶ μάχης ἐμνήσθη, δεικνυσὶν δεῖ τὸν πόλεμον πρὸς δαίμονας ἔχειν χρῆ ⁷⁵, οὐ πρὸς ἀνθρώπους· εἰρήνης γὰρ ἐστὶν Εὐαγγέλιον· καὶ δεῖ ἐάν πρὸς τοὺς δαίμονας μαχώμεθα, Θεῷ εἰρηνεύομεν, ᾧ οὐ δεῖ πάλιν ἐκπολεμοῦσθαι καταλύοντας τὴν εἰρήνην. Ἄλλὰ καὶ Εὐαγγελίον ⁷⁶ ἐστὶν, ἥδη ἡ νίκη γεγένηται· μὴ οὖν φοβηθῶμεν.

« Ἐπὶ πᾶσιν ἀναλαβόντες τὸν θυραδὸν τῆς πίστεως. » Τοῦτό ἐστι τὸ, « Ἐπὶ πᾶσιν, » ἀντὶ τοῦ, ἐν ἀληθείᾳ καὶ τῇ δικαιοσύνῃ, καὶ τῇ ἐτοιμασίᾳ τοῦ Εὐαγγελίου. Πίστειος ⁷⁷ γὰρ ταῦτα πάντα δεῖται. Οὐ τὴν τῆς ἀληθοῦς δὲ θρησκείας ἐπίγνωσιν ἐνταῦθα φησὶ πίστιν, ἀλλὰ τὴν ἀδίστακτον, τὴν περὶ τῶν μελλόντων πιστεύειν ποιοῦσαν, ὡς παρόντων, τὴν καὶ τὰ σημεῖα τελοῦσαν, καὶ οὕτω διάπυρον καὶ θερμὴν, ὡς καὶ ὄρη μεθιστῆν. Ὡς περ οὖν ὁ θυραδὸς

ἔχουν ἡ ἀσπίς προβέβηται παντός τοῦ σώματος, ὅν τις θύρα φυλάττων καὶ περικλείων αὐτό, οὕτω καὶ ἡ ἀδίστακτο; πίστις φυλακὴ τῆς ψυχῆς ὅλης. Ἡ πίστις δὲ ἐστὶ θυρεὸς, οὐ τὰ σοφίσματα. Ὁ θυρεὸς ἀπέπε; ἐκεῖνα δὲ συμποδίζουσιν.

« Ἐν ᾧ δυνήσεσθε πάντα τὰ βέλη τοῦ πονηροῦ τὰ πεπυρωμένα σβέσαι. » Τουτέστι, τὰς ἀτόπους ἐπιθυμίας, τοὺς τῆς ἀπιστίας λογισμοὺς (ὄλον, Ἄρα ἀνάστασις ἔστιν; ἄρα χριστός;), καὶ τοὺς πειρασμοὺς. Πεπυρωμένα δὲ, οὐ μόνον ἐπὶ αἱ ἐπιθυμῖαι ἐκπυροῦσιν, πρὸς πράξεις αἰσχροῦς ἀνακαίωσαι, ἀλλ' ἐπὶ καὶ τῷ ἀνευθεῖν ἐντεῦθεν ἤδη καιόμεθα. Καὶ διὰ τῶν τῆς ἀπιστίας δὲ λογισμῶν φλέγει ἡμᾶς ὁ διάβολος; καὶ διὰ τῶν πειρασμῶν. Ἡ πίστις οὖν ταῦτα σβέννυσιν· εἰ γὰρ δαίμονας ὑποπάττει, πολλῶν μάλλον πάθη. Ἐπεὶ γὰρ ἐπιθυμῖα φλογίζει, τοὺς μέλλουσιν ἀγαθοῦ πιστεύων, καὶ τῇ μελλούσῃ εὐφροσύνῃ, κατασβέσει; ταύτην· ἐπεὶ πειρασμοί, πιστεύων τοὺς μέλλουσι, παρακληθήσῃ. Ἐνδόξου, πῶς ἐφλέγετο Ἀβραάμ, ὅτε τὸν υἱὸν προσέφεραν, ἀλλ' ἡ πίστις ἐσβέννυε τὴν φλόγα.

« Καὶ τὴν περικεφαλαίαν τοῦ σωτηρίου δέξασθε. » Τουτέστι, τὴν σώζουσαν καὶ φυλάττουσαν. Ἐάν γὰρ τὴν πίστιν ἔχωμεν, [τουτέστι, τὴν σώζουσαν ἡμᾶς καὶ φυλάττουσαν,] ταχέως καὶ τοὺς σώζοντας λογισμοὺς δεξόμεθα, τὴν κεφαλὴν ἡμῶν, ἥτοι τὸ ἡγεμονικὸν τηροῦντας.

« Καὶ τὴν μάχαιραν τοῦ Πνεύματος, ἧ ἐστὶ ῥῆμα Θεοῦ. » Διὰ μὲν τῶν ἀνω ῥηθέντων καθώπλισε Παῦλος, ὥστε μὴ βλάπτεσθαι ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν· νῦν δὲ οἰδῶσιν ὄπλα, δι' ᾧ αὐτοὶ μάλλον βλάπτειν τοὺς ἐχθροὺς ἰσχύσομεν. Ἦτοι οὖν τὸ Πνεῦμα αὐτὸ φησι μάχαιραν Πνεύματος περιφραστικῶς, ἡ τὴν πνευματικὴν πολιτείαν, δι' ἧς ἡ κεφαλὴ τοῦ δράκοντος τέμνεται. Ἡ δὲ πνευματικὴ αὕτη μάχαιρα ῥῆμα Θεοῦ ἐστὶ, τουτέστι πρόσταγμα. Ἐάν γὰρ τὰ προτάγματα αὐτοῦ ποιῶμεν, ἀποκτενοῦμεν τὴν ὄφιν τὸν σκολιόν, ὡς Ἡσαίας φησίν. Ἡ ῥῆμα Θεοῦ ἐστὶ, τὸ, « Ἐν τῷ ὀνόματι [τοῦ Κυρίου] Ἰησοῦ Χριστοῦ ἔγειραι καὶ περιπάτει, » καὶ τὰ τοιαῦτα. Ἡ ἀπλῶς μάχαιραν Πνεύματος, τὴν ἐν Πνεύματι σοφίαν. « Ζῶν γὰρ ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐνεργῆς καὶ τομώτερος ὑπὲρ πᾶσαν μάχαιραν· » καὶ ὁ τὸ χάρισμα τῆς πνευματικῆς ταύτης ἔχων μαχαίρας, καὶ λαλῶν τὰ τοῦ Θεοῦ, ἀνυπόστατος ἐστὶν, εἶδος αὐτὸς ὁ Παῦλος.

« Διὰ πάσης προσευχῆς καὶ δεήσεως, προσευχόμενοι ἐν παντὶ [τῷ] καιρῷ ἐν Πνεύματι. » Καθώπλισας αὐτοῦ; λοιπὸν καὶ ἐπὶ τὸν βασιλεῖα ἄγει, ὥστε δεῖσθαι αὐτοῦ, ἵνα χεῖρα ὀρέξῃ. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπε, « Δυνήσεσθε σβέσαι, » ἵνα μὴ φουσηθῶσι, φησίν, ὅτι δεῖ ὑμῖν τοῦ Θεοῦ, καὶ κατορθώσετε τὸ πᾶν μετὰ τῶν εἰρημένων καὶ « προσευχόμενοι· » οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ, « Διὰ πάσης προσευχῆς καὶ δεήσεως, » τῆς μετὰ κλαυθμοῦ, τῆς μετὰ στερονοκτυπίας, τῆς μετὰ γονυκλισίας, καὶ τῶν τοιούτων. Ἀλλὰ καὶ οὐκ, ἐν τα-

1 12a. xxvii, 1. 5 Act. iii, 6. 6 Hebr. iv, 42.

Variae lectiones.

98 ὄπλον, δι' οὗ ο. 99 ἀνυπόστατος ο. 98 φουσηθῶσι ο.

A ceu janua quaedam custodiens et concludens ipsum : hanc ad rationem firma et indubitata fides, totius animæ est custodia. Fides autem est scutum, non sophisinata. Scutum contegit, illa vero impediunt.

« In quo possitis omnia tela mali illius ignita extinguere. » Hoc est, absurdas cupiditates, infidelitatis cogitationes, quales sunt : Num resurrectio est? num judicium? ac tentationes. Ignita vero appellat, non solum quod cupiditates inflammant, ad turpia opera incendentes, verum etiam quod in conscientia inde jam ardeamus. Insuper per infidelitatis ratiocinationes adeoque cogitationes urit nos diabolus, perque tentationes. Fides igitur hæc extinguit : si enim dæmones subjicit, multo potius affectus. Sive enim concupiscentia te inflammat, futuris bonis credens obventuræque lætitiæ, eam extinguens : sive tentationes te invadant, fidem adhibens futuris, consolationem recipies. Reputa tecum quomodo ureretur Abraham quando gnatum offerret, sed fides flammam istam extinguebat.

VERS. 17. « Et galeam salutis assumite. » Hoc est, quæ servet et custodiat. Nam si fidem habeamus, protinus salutare etiam cogitationes accipimus, quæ caput nostrum seu præcipuam et principem nostri partem conservent.

« Et gladium Spiritus, quod est verbum Dei. » Per ea quæ supra dicta sunt, armavit nos Paulus ne lædamur ab hostibus : nunc vero arma subministrat, quibus ipsi potius nos hostes lædere possimus. Vel igitur Spiritum ipsum dicit gladium Spiritus periphrastice, vel spiritualem vitam, per quam caput draconis abscinditur. Spiritualem autem hic ensis verbum Dei est, hoc est mandatum. Si enim mandata ejus fecerimus, occidemus serpentem istum tortuosum, ut Isaias inquit¹. Vel verbum Dei est : 422 ut, « In nomine Jesu Christi surge et ambula », hujusque similia. Vel simpliciter gladium Spiritus spiritualem sapientiam vocat. « Vivus est enim sermo Dei et efficax, et penetrabilior quovis gladio². » Et qui hujus spiritualis ensis donum habet, et quæ Dei sunt loquitur, prorsus intolerabilis est, qualis ipse hic Paulus.

VERS. 18. « Per omnem orationem et deprecationem orantes omni tempore in Spiritu. » Postquam armis eos induit, ad imperatorem eos deinceps ducit, ut precentur eum quo manum porrigat. Cum enim dixisset, « Poteritis extinguere ; » ne inflentur, inquit, Deo indigetis, et una cum prædictis orando etiam rem totam perficietis : non simpliciter, sed, « Per omnem orationem et deprecationem, » cum fletu et pectoris contusione, cum inflexione genuum, idque genus similibus factam : nec statis

tantummodo horis, verum et « Omni tempore: » A
atque « In Spiritu, » hoc est spiritualia petentes,
et nihil mundanum. Dicens autem, « Orantes per
omnem orationem, » indicavit posse quempiam
orationem facere, nec tamen orare; ut si battologus
fuerit.

« Et in hoc ipsum vigilantes. » Sive nocturnas
vigilias, sive animæ vigilantiam hic dicit, utrumvis
accipere licet. Vigilem enim esse oportet qui arma-
tus est, et coram rege sistit.

« In omni perseverantia et obsecratione. » Quem-
admodum Chananæa et vidua et Anna. Ea enim
vere est precatio quæ sit cum perseverantia.

« Pro omnibus sanctis, et pro me. » Ergo non
pro nobisipsis tantum est orandum. Observa autem
ejus humilitatem: etenim se ultimo loco ponit,
discipulorumque oratione opus habet, idque cum
catenis vincitus pro Christo teneretur. Enimvero et
Petrus catenis vincitus erat, verum pro ipso vehe-
mens et intenta oratio ab Ecclesia fiebat.

Vers. 19. « Ut mihi detur sermo in apertione
oris mei. » Non igitur meditabatur quæ diceret,
verum sicuti Christus ait: « Ne solliciti sitis quid
loquamini: dabitur enim vobis in illa hora quid
loquimini: » hunc ad modum Paulus aperiens
os, quæ a Deo suppeditantur proferebat, sicque
omnia divina gratia perficiebat. Hinc intelliges
gladium Spiritus, quod est verbum Dei.

Vers. 19, 20. « Ut cum fiducia notum faciam
mysterium Evangelii, pro quo legatione fungor in
catena, ut in ipso audeam sicut oportet me loqui. » C
Hoc est, ut rationem fidei meæ reddam, meque
defendam, perinde ac convenit, cum loquendi liber-
tate et fortitudine multaque prudentia. Ad quos
autem legatione fueris? Ad homines, ut ipsos
reconciliem Deo. At isti interim me in vincula
conjecerunt, cum tamen lex præcipiat, quod legati
423 nihil patiantur mali. Catena igitur mihi cir-
cumposita est, ut meam mihi fiduciam et libertatem
cohibeat. Vestra autem oratio aperiet mihi os, ut
liberrime loquar, atque proloquar quæcumque is
qui me legatum amandavit, mihi commisit. Viden'
gladium, libertatem et alacritatem enuntiandi verbi
oris?

Vers. 21. « Ut autem sciatis et vos quomodo D
res meæ habeant, quidve agam, omnia vobis pate-
faciet Tychicus dilectus frater, et fidelis minister
in Domino. » Quæ ad institutionem et consolatio-
nem pertinere videbantur, ipse per Epistolam indi-
cavit. Quia vero et vinculorum meminit, non im-
moratur in sermonibus circa eam rem, sed permit-
tit aliquid et Tychico de se disserendum, ne fratris
præsentia sit inutilis. Si igitur dilectus est, omnia
novit: si fidelis, non mentietur. Minister autem in
Domino, hoc est propter Deum ministrans, adeoque

« Matth. x. 19.

κατὰς ὥρας, ἀλλὰ καὶ, « Ἐν παντὶ καιρῷ » καὶ
« ἐν Πνεύματι, » τουτέστι, πνευματικὰ αἰτοῦντες,
μηδὲν κοσμικόν. Διὰ δὲ τοῦ εἰπεῖν, « Προσευχόμενοι
διὰ πάσης προσευχῆς, » ἠνέκατο, ὅτι ἐστὶ καὶ προσ-
ευχὴν ποιοῦντα μὴ προσεύχεσθαι, ὅταν βαττολογῇ
τις.

« Καὶ εἰς αὐτὸ τοῦτο ἀγρυπνοῦντες. » Ἐἴτε παν-
νοχθῶς ἐνταῦθα λέγει, εἴτε τὴν νύκτιν τῆς ψυχῆς,
ἀμφοτέρω δεκτὰ. Νηφάλιον γὰρ εἶναι δεῖ τὸν καθ-
ωπλισμένον, τὸν παρὰ βασιλεῖ ἐστῶτα.

« Ἐν πάσῃ προσκαρτερῆσαι καὶ δεήσει. » Ὡς ἡ
Χαναanaία, ὡς ἡ χήρα, ὡς ἡ Ἄννα. Τοῦτο γὰρ ὄντως
εὐχῆ, ἡ μετὰ καρτερίας.

« Περὶ πάντων ἀγίων καὶ ὑπὲρ ἐμοῦ. » Οὐκ
ἄρα ὑπὲρ αὐτῶν μόνον προσεύχεσθαι δεῖ. Ὅρα
δὲ ταπεινοφροσύνην· καὶ γὰρ ἔσχατόν τε αὐ-
τὸν τίθησι, καὶ δεῖται τῆς τῶν μαθητῶν εὐχῆς, καὶ
ταῦτα ἀλύσειν ὡς ὑπὲρ Χριστοῦ περικεῖμενος. Καὶ
γὰρ καὶ Πέτρος ἀλύσει: « περιέκειτο, ἀλλ' ὑπὲρ αὐ-
τοῦ ἐκτενῆς εὐχῆ ἐγένετο παρὰ τῆς Ἐκκλησίας.

« Ἴνα μοι δοθῇ λόγος ἐν ἀνοίξει τοῦ στόματός μου. »
Οὐκ ἄρα ἐμελέτα ἃ εἶπεν, ἀλλὰ καθὰ εἶπεν ὁ Χρι-
στός· « Μὴ μεριμνᾶτε, τί λαλήσητε· δοθήσεται γὰρ
ὑμῖν ἐν ἐκείνῃ τῇ ᾠρᾷ τί λαλήσετε· » οὕτω καὶ αὐ-
τὸς ἀνοίγων τὸ στόμα, τὰ παρὰ Θεοῦ χορηγούμενα
διεπόρθμευεν, οὕτω πάντα θεῖα χάριτι ἐτέλει. Ἐν-
τεῦθεν νοήσεις τὴν μάχαιραν τοῦ Πνεύματος, ὃ ἐπι-
βῆμα Θεοῦ.

« Ἐν παρῆρησίᾳ γνωρίσαι τὸ μυστήριον τοῦ Εὐαγ-
γελίου, ὑπὲρ οὗ πρεσβεύω ἐν ἀλύσει, ἵνα ἐν αὐτῷ
παρῆρησιάσωμαι ὡς δεῖ με λαλήσαι. » Τουτέστιν, ἵνα
ἀπολογησωμαι ὡς χριστῆ, μετὰ παρῆρησίας καὶ ἀνδρείας
καὶ συνέσεως πολλῆς. Πρὸς τίνας δὲ πρεσβεύεις;
Πρὸς ἀνθρώπους, ἵνα αὐτοὺς καταλλάξω τῷ Θεῷ·
ἀλλ' οὗτοι ἔδεσαν με, καίτοι τοὺς πρέσβεις νόμος
μηδὲν πάσχειν κακόν. Ἡ μὲν οὖν ἄλυσις περιετέθη
μοι, ἵνα ἐπιστομίσῃ τὴν παρῆρησίαν· ἡ δὲ ὑμετέρα
εὐχὴ ἀνοίξει μοι τὸ στόμα, ἵνα παρῆρησιάσωμαι, καὶ
εἴπω πάντα, ὅσα ὁ πέμψας με πρέσβυν ἐνετελοῦτό
μοι. Ὅρξες μάχαιραν τὴν παρῆρησίαν τοῦ βήματος
τοῦ Θεοῦ, ὃ ἐμελλε Παύλο; λαλεῖν ἐν ἀνοίξει τοῦ
στόματος;

Dei, quod accepturus erat Paulus in apertione

« Ἴνα δὲ εἰδῆτε καὶ ὑμεῖς τὰ κατ' ἐμὲ, τί πράσσω,
πάντα ὑμῖν γνωρίσει Τυχικός, ὁ ἀγαπητὸς ἀδελφός
καὶ πιστὸς διάκονος ἐν Κυρίῳ. » Ἄ μὲν ἦν δογμα-
των καὶ παρακλήσεως, αὐτὸς διὰ τῆς Ἐπιστολῆς
ἐδήλωσεν· ἐπεὶ δὲ δεσμών ἐμνήσθη, οὐκ ἐνδιατρίβει
τοῖς περὶ τούτων λόγοις, ἀλλ' ἀφήσῃ τι καὶ τῷ Τυ-
χικῷ διαλεχθῆναι περὶ αὐτοῦ, ἵνα μὴ ἄχρηστος ἡ
παρουσία τοῦ ἀδελφοῦ ᾖ. Εἰ οὖν ἀγαπητὸς, πάντα
οἶδεν· εἰ πιστὸς, οὐ ψεύσεται. « Διάκονος » δὲ ἐστὶν
ἐν Κυρίῳ, τουτέστι, διὰ Θεὸν διακονῶν, καὶ ἐν ταῖς
Θείαις, οὐ διὰ τι κοσμικόν, ἢ ἐν τινι τῶν γῆινων·

Variæ lectiones.

ἡ ἀλύσει ο. ἡ ἀλύσει ο. ἡ ἀφ' αὐτοῦ ο. ἡ καὶ οὐ διατρίβει ἐν τοῖς περὶ τοῦ, ἴσ. κόσμου ο.

ἡ, ὁ ἀδελφός ἐν Κυρίῳ, τουτέστιν ὁ πνευματικὸς ἄδελφός.

« Ὁν ἐπεμψα πρὸς ὑμᾶς εἰς αὐτὸ τοῦτο, ἵνα γνῶτε ^ε τὰ περὶ ἡμῶν ^ε, καὶ παρακαλέση τὰς καρδίας ὑμῶν. » Ὁ ἅγιος Ἰωάννης οὕτως ἀνέγνω· « Ἴνα γνῶτε τὰ περὶ ἡμῶν· τουτέστιν, ἵνα ἀπαγγεῖλη ὑμῖν τὰ περὶ ἐμοῦ, καὶ μὴ ἀφῆ ὑμᾶς καταπεσεῖν ὑπὲρ ἐμοῦ, ὡς ἐν δεινοῖς ἔντος, καὶ ἄλυσιν φοροῦντος. Τοῦτο δὲ τὴν ἀγάπην δηλοῖ, τὴν τε αὐτοῦ πρὸς αὐτοῦς, καὶ τὴν ἐκεῖνων πρὸς αὐτόν.

« Εἰρήνη τοῖς ἀδελφοῖς καὶ ἀγάπη μετὰ πίστεως, ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς, καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Ἐπεύχεται, αὐτοῖς εἰρήνην καὶ τὴν μετὰ πίστεως ἀγάπην. Τοῦτο δὲ τοιοῦτόν ἐστιν, ἢ ὅτι ἵνα μὴ ἑτεροδόξους ἀγαπῶσιν, ἀλλὰ μόνους ^ε πιστούς· ἢ ὅτι δεῖ καὶ πίστιν ἔχειν αὐτούς, ὥστε καὶ θαρρῆν περὶ τῶν μελλόντων. Χωρὶς γὰρ πίστεως οὐδὲν ὠφελεῖ ἡ ἀγάπη, μᾶλλον δὲ οὐδ' ἂν γένοιτο ἀγάπη χωρὶς πίστεως. Ὅπερ ^ε εἶπεν εἰρήνην, καὶ τὴν μετὰ πίστεως ἀγάπην. Διδάσκων δὲ πῶς ἂν γένοιτο αὕτη, ἐπήγαγεν, ὅτι διὰ τῆς ἀγάπης. Ἡ ἀγάπη δὲ πῶς; Ἐὰν πίστιν ἔχωμεν.

« Ἡ χάρις μετὰ πάντων τῶν ἀγαπώντων τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἐν ἀφθαρσίᾳ. Ἀμήν. » Ἐναυθᾶ ^ε διεῖλε τὴν εἰρήνην ἀπὸ τῆς χάριτος, ἰδίᾳ θεὸς ἀμφοτέρας, καίτοι πανταχοῦ συνάπτων. Τὸ δὲ, « Ἐν ἀφθαρσίᾳ, » ἦτοι ἐν κοσμιότητι, ἢ τῶν ἀγαπώντων τὸν Χριστὸν ^ε, μὴ ἐν πλούτῳ ἢ ἐν δόξῃ, ἀλλ' ἐν τοῖς ἀφθάρτοις, τουτέστι, διὰ τὰ ἀφθάρτα· ἢ ὅτι ὁ ἀγαπῶν τὸν Χριστὸν διὰ τῆς ἀρετῆς αὐτὸν ἀγαπᾷ. Ἡ μὲν γὰρ ἀμαρτία, φθορά· ἡ δὲ ἀρετὴ, ἀφθαρσία. Ὡς γὰρ τὴν παρθένον φθείρεσθαι λέγομεν, οὕτω καὶ τὴν ψυχὴν· διὸ καὶ Παῦλος· « Μήπως φθαρή, » φησὶ, « τὰ νοήματα ὑμῶν· » καὶ, « Κατεφθαρμένοι τὸν νοῦν. » Γένοιτο οὖν καὶ ἡμᾶς τὴν πρὸς τὸν Χριστὸν ἀγάπην δεικνύειν, διὰ τε κοσμιότητος· ^ε βίου, καὶ διὰ τοῦ τὰ ἀφθάρτα ἐκεῖνα ζητεῖν ἀγαθὰ· καὶ ἀπλῶς, διὰ πάσης τῆς ἐναρέτου πολιτείας, ἢ τῆς ἀφθαρτον τηρεῖ τὴν ψυχὴν, μὴ διαφθειρομένην ἐν ἐπιτηδεύμασι καὶ ἀνομίαις, ἐν αὐτῷ τῷ Χριστῷ τῷ ἀφθάρτῳ νυμφίῳ τῶν παρθένων καὶ ἀδιαφθόρων ψυχῶν. Ὡς ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ἢ II Cor. xi, 3. κ II Tim. iii, 8

variæ lectiones.

^ε γνῶ ο. ^ε ὑμῶν ο. ^ε μόνον ο. ^ε ὅρα δὲ πῶς εἶπεν εἰρήνην. Διδάσκων δὲ ο. ^ε ὅρα πῶς m. ^ε Κύριον ο. ^ε — τητα ο.

in divinis rebus, non propter aliquam rem mundanam, vel ob quamvis rem terrestrem: vel frater in Domino, quod est, spiritualis frater.

Vers. 22. « Quem misi ad vos in hoc ipsum, ut cognoscatis quæ circa nos sunt, et consoletur corda vestra. » Divus Joannes sic legit: « Ut cognoscatis quæ circa nos sunt, » hoc est, Ut vobis de me annuntiet, nec sinat vos mei causa succumbere, nimiumve contristari, quippe qui jam gravia admodum patiar, catenamque feram. Hoc autem dilectionem indicat, cum ejus erga ipsos, tum illorum erga ipsum.

Vers. 23. « Pax fratribus, et charitas cum fide a Deo Patre, et Domino Jesu Christo. » Pacem eis exoptat, atque cum fide dilectionem. Hoc autem tale est, vel ut diversæ opinionis homines non diligant, sed solos fideles: vel quia oportet et fidem habere eos, ut de futuris confidant. Sine fide enim nihil prodest charitas, imo ne dilectio quidem fuerit sine fide: id quod pacem dixit, et cum fide charitatem. Docens autem quomodo hæc ipsa fiat, intulit, Per charitatem. At unde charitas? Si fidem habeamus.

Vers. 24. « Gratia cum omnibus qui diligunt Dominum nostrum Jesum Christum in incorruptione. Amen. » Hic pacem a gratia distinguit, utramque seorsim ponens, etiamsi ubique alias connectat. Illud vero, « In incorruptione, » sivo puritate, dicit, vel diligentium Christum, non in divitiis aut gloria, sed in incorruptibilibus, hoc est, propter incorruptibilia: vel quia diligens Christum, propter virtutem ipsum diligit. Peccatum enim est corruptio, virtus autem incorruptibilitas. Sicut enim virginem ~~424~~ corrumpi dicimus, item et animam. Propterea et Paulus, « Ne quo modo, » inquit, « corrumpantur sensus vestri i: » et, « Corrupti mente k. » Contingat igitur et nos dilectionem erga Christum ostendere, cum per vitæ ornatum et puritatem, tum per hoc quod incorruptibilia illa bona inquiramus: ac simpliciter, per vitam omni virtute conspicuam, quæ incorruptam servat animam, non corruptam studiis et iniquitatibus, in ipso Christo incorruptibili sponso virginum et D incorruptarum animarum, cui gloria in sæcula. Amen.

ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ

ΤΗΣ

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΑΥΛΟΥ ΠΡΟΣ ΦΙΛΙΠΠΗΣΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ
ΕΞΗΓΗΣΙΣ.

THEOPHYLACTI

BULGARIÆ ARCHIEPISCOPI

· EPISTOLÆ DIVI PAULI AD PHILIPPENSES
EXPOSITIO.

425 ARGUMENTUM EPISTOLÆ AD PHILIP- A ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΦΙΛΙΠΠΗΣΙΟΥΣ ΕΠΙ- PENSES. ΣΤΟΛΗΣ.

Philippenses sunt a civitate e Macedonia Philippicis sua, a Philippo conditore ita dicta, metropoli Thessalonice tum tributarii. Paulus autem multa bona de his testatur. Hanc Epistolam, dum in vinculis esset, conscripsit. Nam post primam apologiam, cujus in Epistola ad Timotheum meminit, iterum vinculus erat. Philippenses autem per Eraphroditum res necessarias ad eum mittebant, scire pariter cupientes quomodo cum illo ageretur. Postquam autem verisimile erat eos turbari, cum audirent magistrum suum esse vincetum, scribit hoc eis Paulus, docens quod vincula sua non debeant ipsos turbare, quin potius exhilarare; quippe quod pro Christo ea patitur. Consilium autem eis dat, ut sint unanimis, et humili **426** affectu præditi. Carpit insuper Judæos, qui sub Christianismi prætextu opinione corrupti erant, canes eos pravosque operatores appellans. Multa quoque de moribus ipsis disserit. Facit etiam prudenter mentionem missorum sibi necessariorum. Videtur enim virtutem et ad fidem promptitudinem ostendebant. Hic erat purpuræ venditrix: hic Synagogæ princeps credidit; hic præterea Paulus flagris cæsus cum Sila in carcerem conjectus fuit; hic et carceris custos uno signo permotus, accessit Christo cum universa domo; hic duces militum timuerunt Paulum, rogaruntque ut exiret; ac omnino prædicatio

Οι Φιλιππησιοι ἀπὸ πόλεως εἰσι μίᾳ τῶν ἐν Μακεδονίᾳ Φιλιππων, οὕτω καλουμένης ἀπὸ τοῦ οἰκιστοῦ, ὑπὸ μητροπόλεω τότε Θεσσαλονικῆν ¹¹ τελούντες. Πολλὰ δὲ αὐτοῖς χρηστὰ ὁ Παῦλος μαρτυρεῖ. Ἐν δεσμοῖς δὲ ὡς ἔγραψε τὴν Ἐπιστολήν· μετὰ γὰρ τὴν πρώτην ἀπολογία, ἥς ἐμνήσθη ἐν τῇ πρὸς Τιμόθεον, αὐθις ἐδέθη. Ἦσαν δὲ οἱ Φιλιππησιοι δι' Ἐραφροδίτου κέρψαντες αὐτῷ τὰ πρὸς τὴν χρεῖαν· ἅμα δὲ καὶ γινῶναι θέλοντες τὰ κατ' αὐτόν. Ἐπεὶ ¹² δὲ εὐχὴ ἦν αὐτοῖς θορυβηθῆναι ἀκούσαντας ὡς ἐδέδετο ὁ διδάσκαλος, αὐτὸ τοῦτο γράφει αὐτοῖς, διδάσκων ὅτι τὰ δεσμὰ οὐ θορυβεῖν αὐτοῖς ὀφείλει, ἀλλὰ χαρὰν προξερεῖν, διὰ τὸ ὑπὲρ Χριστοῦ εἶναι. Συμβουλεύει δὲ αὐτοῖς καὶ περὶ ὁμονοίας καὶ ταπεινοφροσύνης. Καθάπτεται δὲ καὶ τῶν Ἰουδαίων, τῶν ἐν προσχήματι Χριστιανισμοῦ τῷ δόγματι λυμαιομένων, καὶ κτήρας αὐτοῖς καλεῖ, καὶ κηκόους ἐργάτας. Διαλέγεται τε αὐτοῖς πολλὰ περὶ ἡθῶν. Μέννηται δὲ συντεῶς καὶ τῶν κερψέντων χρεωδῶν. Φαίνεται δὲ μετὰ τιμῆς αὐτοῖς διαλεχόμενος· καὶ γὰρ πολλὴν ἀρετὴν ἐπεδείξαντο ¹³ καὶ ἐπιτηδεωσίτητα εἰς τὴν πίστιν. Ἐνταῦθα ἦν ἡ πορφυροκόπις· ἐνταῦθα ὁ ἀρχισυνάγωγος ἐπίστευσεν· ἐνταῦθα ὁ Παῦλος μαστιχθεὶς μετὰ τοῦ Σίλλα καθέλρηθη· ἐνταῦθα ὁ δεσμοφύλαξ ἀπὸ ¹⁴ ἐνὸς σημείου προσήλθε Χρι-

Variæ lectiones.

¹¹ μητροπόλεως τότε Θεσσαλονικῆς ο. ¹² ἐπειδὴ ο ¹³ ἐνδεξιζην ο. ¹⁴ ὑπὸ ο.

στῶ μετὰ τῆς οικίας δλης· ἐνταῦθα οἱ στρατ- A
ηροὶ ἐφοβήθησαν τὸν Παῦλον, καὶ ἤξιωσαν ἐξελ-
θεῖν· καὶ ἄλλως λαμπρὰν ἔσχε τὸ κήρυγμα τῆν
ἀρχήν· καὶ ταῦτα ἀπὸ τῶν Πράξεων μαθάνο-
μεν. Προσμαρτυρεῖ δὲ αὐτοῖς ὁ Παῦλος, οὐ μόνον
πίστιν ὀρθήν καὶ κινδύνους, ἀλλὰ καὶ εὐμε-
τάδοτον προαίρεσιν. Ὅν ἐνεκεν ἀπάντων σφό-
δρα φιλῶν αὐτοῦς καὶ τιμῶν φαίνεται.

*ejus splendidum exordium habuit. Atque hæc ex
Actis discimus. Attestatur autem ipsis Paulus non
modo fidem rectam, adeoque pericula, verum etiam
voluntatem, quæ libenter impertiat egentibus. Quo-
rum omnium causa vehementer eos cum amare, tum
honorare videtur.*

THEOPHYLACTI COMMENTARIUS

IN EPISTOLAM AD PHILIPPENSES.

ΚΕΦΑΛΑΙΩΝ ΠΡΩΤΩΝ.

Παῦλος καὶ Τιμόθεος δούλοι Ἰησοῦ Χριστοῦ.
Ἐνταῦθα οὐ τίθησι τὸ αὐτοῦ ἀξίωμα [ἴτι] ὁ Ἀπόστο-
λος, ἀλλὰ δούλον Ἰησοῦ Χριστοῦ ἑαυτὸν προγράφει·
μέγα μὲν καὶ τοῦτο ὄν, πλὴν κεινότερον. Τιμοθέω
δὲ γράφων καὶ Κορινθίοις, ἀπόστολον ἑαυτὸν καλεῖ.
Τί δή ποτε; Ὅτι ἐκεῖ μὲν ἐμελλε πολλὰ διατάττε-
σθαι, καὶ διὰ τοῦτο ἀνελάβετο τὸ τοῦ ἀποστόλου
ἀξίωμα· ἐνταῦθα δὲ οὐδὲν τοιοῦτον ἐπιτάττει, ἀλλ'
ὡς ὁμοίμους τιμᾷ.

Πᾶσι τοῖς ἀγίοις ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, τοῖς ὁσιν
ἐν Φιλιπποῖς. Ἐπειδὴ καὶ Ἰουδαῖοι ἑαυτοὺς ἁγίους
ἐκάλου, ὡς λαὸς ἁγίος, διὰ τοῦτο προσέθηκεν· Ἐν
Χριστῷ Ἰησοῦ. Οἱ γὰρ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ἁγιοὶ
ὄντως εἰσιν, ἐκείνοι δὲ βέβηλοι.

Συνεπισκόποις καὶ διακόνοις. Συνεπισκόπους
εἶπε τοὺς πρεσβυτέρους· οὐ γὰρ δὴ ἐν μιᾷ πόλει
πολλοὶ ἦσαν ἐπίσκοποι. Οὕτω γὰρ ἦσαν διακεκρι-
μένα τὰ ὀνόματα, ἀλλὰ καὶ οἱ ἐπίσκοποι, διάκονοι
καὶ πρεσβύτεροι ἐκαλοῦντο. Τῷ γὰρ Τιμοθέω ἐπι-
σκόπῳ ὄντι φησὶ· Τὴν διακονίαν σου πληροφόρη-
σον· καὶ πάλιν, Ὅ ἐδόθη σοι μετὰ ἐπιθέσεως τῶν
χειρῶν τοῦ πρεσβυτερίου· τούτοις τῶν ἐπισκό-
πων· οὐ γὰρ πρεσβύτεροι τὸν ἐπίσκοπον ἐχειροτό-
νουν. Καὶ αὐ¹⁸, οἱ πρεσβύτεροι, ἐπίσκοποι ἐλέγοντο,
ὡς ἐπισκοποῦντες δηλαδὴ καὶ αὐτοὶ τὸν λαόν, ὥστε
καθαίρειν καὶ φωτίζειν τοὺς δεομένους. Τίνος δὲ
 χάριν τῷ κλήρῳ νῦν γράφει, ὅπερ οὐδαμῶς ἀλλαγῶ
ἐποίησεν; Ὅτι αὐτοὶ τὸν Ἐπαφρόδιτον ἐπεμφάν,
ἐπαγόμενον τὰ πρὸς χρεῖαν τῷ Ἀποστόλῳ.

Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς ἡμῶν,
καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. Τὸ εὐνήθες πρόσημα
προτίθησιν, ἐπευχόμενος αὐτοῖς ἵνα κεχαριτω-
μένοι εἴεν, καὶ μὴ ἐπαρθίντες κατ' ἀλλήλων ἐπέ-
σσωσι τῆς εἰρήνης καὶ τῆς ὁμονοίας. Τὰ γὰρ χαρί-
σματα τοῖς μὴ¹⁹ προσέχουσι τύφου πρόξενα.

¹ II Tim. iv, 5. ² I Tim. iv, 4.

Variæ lectiones.

¹⁸ αὐθις ο. ¹⁹ μὲν ο.

(1) Quo argumento constet, a clero, non a populo missum Epaphraditum, ego quidem nondum
quæo videre. LATINUS LATINUS.

B

427 CAPUT PRIMUM.

VERS. 1. *Paulus et Timotheus, servi Jesu Christi.*
Hic non ponit dignitatem auctoritatemve suam Apo-
stolus, verum se servum Jesu Christi scribit. Mag-
num quidem etiam hoc est, sed communius. Timo-
theo autem scribens et Corinthiis, apostolum
sese vocat. Quam ob causam? Quia illic multa ordi-
natus erat, propterea apostoli auctoritatem assump-
sit. Hic autem nihil tale injungit, sed velut pares
honore prosequitur.

*Omnibus sanctis in Christo Jesu, qui sunt Philip-
pis.* Quia Judæi seipsos sanctos appellabant, quippe
quia populus sanctus erant, eam ob rem adjecit,
In Christo Jesu. Qui enim in Christo Jesu sunt, in
vere sunt sancti, illi autem profani.

C

Coepiscopis et diaconis. Coepiscopus presbyteros
appellavit: non enim in una urbe multi episcopi
fuerunt. Nondum enim erant distincta nomina,
veram ipsi episcopi, diaconi et presbyteri vocaban-
tur. Timotheo enim episcopo scribens inquit: *Mini-
sterium tuum imple*¹. Et rursus: *Quod datum est
tibi cum impositione manuum presbyterii*², hoc est
episcoporum: non enim presbyteri episcopum
ordinabant. Rursus presbyteri episcopi etiam dice-
bantur, ut qui et ipsi populum inspecerent, ejusque
curam gererent, ut purgarent illustrarentque eos
quos esset necesse. Cujus autem rei gratia nunc
clero scribit (1), quod nusquam alibi fecit? Quia
ipsi Epaphroditum ablegaverant, qui quæ apostolo
D essent usui, afferret.

VERS. 2. *Gratia vobis et pax a Deo Patre nostro,
et Domino Jesu Christo.* Consuetam salutationem
apponit, precans eis ut gratia donentur, et ne
alter in alterum elati excidant a pace et concordia.
Charismata enim non attendentibus fastum et elationem
adventunt.

VERS. 3, 4. *Gratias ago Deo meo in omni memoria vestri, semper in omni oratione mea pro omnibus vobis.* Quoties, inquit, vestri recordor (semper autem hoc facio), glorifico Deum, quod adeo in virtute creveritis : neque tamen cum sic probati sitis in divinis rebus, **428** desino precari, sed pro omnibus rogo, ut porro feliciter pergatis.

Cum gaudio precationem meam faciens. Potest enim et cum micore mentio cujuspiam fieri, ut cum alibi dicat : *Nam ex multa afflictione et anxietate cordis mei scripsi vobis* ². Proinde cum gaudio meminisse, signum est illorum virtutis.

VERS. 5. *Super communicatione vestra ad Evangelium, a prima die usque nunc.* Magnæ ac vere apostolicæ rei testimonium illis dicit, nimirum quod socii, inquit, mei estis, ac participes laborum qui ob Evangelium sumuntur : non una aut altera vice, cæterum a tempore quo credidistis in hunc usque diem. Quomodo autem communicatis? Mittentes mihi necessaria, meique curam gerentes. Qui enim boni quidquam attentanti auxiliatur, omnibusque modis succurrit, particeps ei sit operis. Sic illi qui martyribus provident, vel in eremo diversantibus omnem adimunt sæculi curam, ac doctoribus qui in causa sunt ut non distrahantur, coronarum participes redduntur.

VERS. 6. *Confidens hoc ipsum, quod qui cepit in vobis bonum opus, perficiet.* Gratias ago, inquit, et lætor, confidens quod Deus, qui in vobis bona opera facere incepit, ipse etiam complebit : a præteritis enim de futuris conjecturam facio. Observa autem quomodo eos moderata sapere doceat, Deo cuncta accepta referens, non ipsis solis : neque sic tamen eos sua laude privavit. Dixit enim : *qui cepit in vobis, hoc est, per vestram voluntatem.* Si enim hominis voluntas non adsit, neque Deus operabitur. Nam si simpliciter operaretur, nihil prohiberet quominus in gentibus, adeoque cunctis plane mortalibus operaretur. *Haud parum igitur laudis hinc illis nascitur, ut qui Dei gratiam attraxerint ut ipsis cooperaretur : et quia talia tantaque sunt opera, ut non ab humanis quidem viribus transigi queant, sed a Deo. Simul autem animat eos, ne in torporem devolvantur : nam si Deus perfecturus est, non perinde multum laboris vel negotii erit.*

Usque in diem Jesu Christi. Hoc est, usque ad adventum Domini. Sic, inquit, confido, quod non in solis vobis Deus operabitur, sed et in iis qui a vobis credituri sunt, ad mundi usque consummationem. Vel suum cujusque obitum, diem Jesu Christi intellige, hoc est consummationem.

VERS. 7. *Sicut est mihi justum hoc sentire de omnibus vobis, eo quod habeam vos in corde, et in*

² II Cor. 1, 4.

Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ μου, ἐπὶ πάσῃ τῇ μνηίᾳ ὑμῶν, πάντοτε ἐν πάσῃ δεήσει μου ὑπὲρ πάντων ὑμῶν. Ὅσάκις ὑμῶν ἀναμνησθῶ, φησὶ (πάντοτε δὲ τοῦτο ποιῶ), δοξάζω τὸν Θεόν, ὅτι τοσούτον εἰς ἀρετὴν ἐπιδεδώκατε. Οὐ μὴν ἐπε δὴ οὕτως εὐδόκιμοι ἔστε ἐν τοῖς θεοῖς, παύομαι δεόμενος, ἀλλὰ καὶ δέομαι ὑπὲρ πάντων, ἵνα ἔτι εὐδοθήτε.

Μετὰ χαρᾶς τὴν δεήσιν μου ποιούμενος. Ἔστι γὰρ καὶ μετὰ λύπης μεμνήσθαι, ὡς ἔταν ἀλλαχού λέγει· Ἐκ γὰρ πολλῆς θλίψεως καὶ συνοχῆς καρδίας ἔγραψα ὑμῖν. Ὅστε τὸ μετὰ χαρᾶς μεμνήσθαι, σημεῖον τῆς ἐκείνων ἀρετῆς.

Ἐπὶ τῇ κοινωνίᾳ ὑμῶν εἰς τὸ Εὐαγγέλιον, ἀπὸ πρώτης ἡμέρας ἄχρι τοῦ νῦν. Μέγα αὐτοῖς ἐνταῦθα προσμαρτυρεῖ, καὶ ἀποστολικὸν τῷ ὄντι, ὅτι, φησὶ, καὶ Κοινωνοὶ μου γίνεσθε καὶ συμμερισταὶ τῶν ἐπὶ τῷ Εὐαγγελίῳ πόνων· οὐχ ἕνα χρόνον, οὐδὲ δεύτερον ¹⁷, ἀλλ' ἀπ' οὗ ἐπιστεύσατε μέχρι τοῦ νῦν. Πῶς δὲ κοινωνεῖτε; Πέμποντές μοι τὰ πρὸς χρεῖαν [χρηζομένῳ] καὶ κηδόμενῳ μου. Ὁ γὰρ τῷ καλόν τι μεταχειριζομένῳ συνεργῶν, καὶ βοηθῶν πᾶσι τρόποις, μεριστῆς αὐτῷ τοῦ ἔργου γίνεται. Οὕτω καὶ τοῖς μάρτυσιν, οἱ τούτους μελοῦντες ¹⁸, καὶ τοῖς ἀσκηταῖς οἱ πᾶσαν ἀμεριμνίαν αὐτοῖς ἐμποιοῦντες, καὶ τοῖς διδασκάλοις οἱ ἀπερισπάστους αὐτοὺς ποιοῦντες, κοινωνοὶ τῶν στεφάνων γίνονται.

Προποθῶς αὐτὸ τοῦτο, ὅτι ὁ ἐπαρξάμενος ἐν ὑμῖν ἔργον ἀγαθόν, ἐπιτελέσει. Εὐχαριστῶ, φησὶ, καὶ χαιρῶ, θαρρῶν ὅτι ὁ Θεὸς, ὃς ἐνήρξατο ποιεῖν ἐν ὑμῖν τὰ ἀγαθὰ ἔργα, αὐτὸς καὶ πληρῶσει· ἀπὸ γὰρ τῶν παρελθόντων καὶ περὶ τῶν μελλόντων στοχάζομαι. Ὅρα δὲ, πῶς μετριοφρονεῖν αὐτοὺς διδάσκει, τῷ Θεῷ πάντα ἀναθεῖς, καὶ οὐκ αὐτοῖς μόνοις. Οὐ μὴν οὐδὲ οὕτως ἀπεστέρησεν αὐτοὺς ἐγκωμίων· εἶπε γάρ· Ὁ ἐπαρξάμενος ἐν ὑμῖν· τουτέστι, διὰ τῆς ὑμῶν προαιρέσεως· εἰ γὰρ μὴ ἡ προαιρέτης τοῦ ἀνθρώπου εἴη, οὐδὲ ὁ Θεὸς ἐνεργήσει. Ἐπεὶ εἰ ἀπλῶς ἐνήργει, οὐδὲν ἂν ἐκόλυε καὶ Ἕλληνας καὶ πάντας ἀνθρώπους ἐνεργεῖσθαι. Ὅστε οὐ μικρῶς κἀν τούτῳ ¹⁹ ἐγκωμιάζει αὐτοὺς, ὡς ἐπισπασαμένους τοῦ Θεοῦ τὴν χάριν συμπτράτειν αὐτοῖς· καὶ ὅτι τηλικαῦτά εἰσι τὰ κατορθώματα, ὥστε μὴδὲ ὑπ' ἀνθρωπίνης ἐνεργεῖσθαι δυνάμεως, ἀλλ' ὑπὸ Θεοῦ. Ἄμα δὲ καὶ παραθαβρῦνει αὐτοὺς ὥστε μὴ βῆθυμῆσαι· εἰ γὰρ ὁ Θεὸς ἐπιτελεῖν ²⁰ μέλλει, οὐδὲ πολὺς ἔσται κἀματος.

Ἄχρι ἡμέρας Ἰησοῦ Χριστοῦ. Τουτέστιν, ἄχρι τῆς παρουσίας τοῦ Κυρίου. Οὕτω, φησὶ, θαρρῶ, ὅτι οὐκ ἐν μόνοις ὑμῖν ὁ Θεὸς ἐνεργήσει, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς ἐξ ὑμῶν ²¹, ἄχρι τῆς συντελείας τοῦ κόσμου. Ἡ τὴν ἐκάστου τελευτήν, ἡμέραν Ἰησοῦ Χριστοῦ νόει, τουτέστι συντέλειαν.

Καθὼς ἔστι δίκαιον ἔμοι τοῦτο φρονεῖν ὑπὲρ πάντων ὑμῶν, διὰ τὸ ἔχειν με ἐν τῇ καρδίᾳ

Variorum lectiones.

¹⁷ πόνον ἢ δεύ. ο. ¹⁸ ἐπιμελοῦντες, καὶ, πλημμελοῦντες ο. ¹⁹ κἀκ τούτου ο. ²⁰ ἐπιτελεῖν ο. ²¹ ἡμῶν ο.

ὕμᾱς, ἐν τε τοῖς δεσμοῖς μου, καὶ τῇ ἀπολογίᾳ, καὶ βεβαιώσει τοῦ Εὐαγγελίου. Πέποιθα, φησίν, ὅτι ἐχρὶ τέλους τοιοῦτοι ἔσεσθε, καὶ φρονῶ τοῦτο ὑπὲρ ὑμῶν, διότι αἰ ἐχῶ ἐν τῇ καρδίᾳ ὑμᾶς, καὶ οἶδα τὰ ὑμέτερα κατορθώματα, καὶ ὅτι σπουδάζετε καὶ ἀπόντες συγκοινωνοὶ μου γενέσθαι τῆς χάριτος τοῦ Εὐαγγελίου καὶ τῶν δεσμῶν. Ὡστε δίκαιόν ἐστιν ἐμὲ τοιαῦτα στοχάζεσθαι ὑπὲρ ὑμῶν, καὶ ἀπὸ τῶν προοιμίων τεκμαίρεσθαι²² καὶ τὸ τέλος. Ὅσον δὲ ἐγκώμιον τὸ ἐν καρδίᾳ εἶναι Παύλου, τοῦ μὴ ἀπλῶς οὕτως, ἀλλὰ μετὰ κρίσεως, καὶ τοῦς ἀξιόους ἀγαπῶντος; Ἄλλ' οὐδ' ὅτι, φησίν, ἀπελογούμεν Νέρωνι, ἐξέστητέ μου τῆς μνήμης. Βεβαιώσιν δὲ τοῦ Εὐαγγελίου τὰ δεσμά φησι καὶ τὰς θλίψεις. Καὶ ἀπολογίαν δὲ αὐτὰ ταῦτα εἰποις ἄν. Πρόδηλον γάρ, ὅτι εἰ μὴ ἐπέπειστο ἀρβήτους εἶναι ἀντιδόσεις, καὶ ἄφατα ἀγαθὰ, οὐκ ἂν ἐδεσμεῖτο· οὐκ²³ ἂν τῷ θηριώδει Νέρωνι προσέκρουεν, εἰ μὴ ἄλλον βασιλέα μονιμώτερον²⁴ προεώρα. Ὡστε αἱ θλίψεις βεβαιώσις τοῦ Εὐαγγελίου.

Συγκοινωνοὺς μοι τῆς χάριτος πάντας ὑμᾶς ὄντας. Δείκνυσιν ἐνταῦθα, ὅτι οὐκ ἀκρίτως αὐτοὺς ἀγαπᾷ. Διὰ τοῦτο γάρ, φησίν, ἐχῶ ὑμᾶς ἐν τῇ καρδίᾳ, διότι συγκοινωνοὶ μοι ἔστε τῆς χάριτος ταύτης, τουτέστι τῶν θλίψεων καὶ τῶν δεσμῶν· καὶ σπουδάζετε μὴ ἀπολειφθῆναι ἡμῶν ἐν ταῖς θλίψεσιν, ἀλλὰ τῶν ὑπὲρ τοῦ Εὐαγγελίου πειρασμῶν κοινωνῆσαι. Ὅτι δὲ²⁵ χάρις τὰ δεσμά, δηλον· Ἀρκεῖ σοι ἡ χάρις μου. Ἡ γὰρ δύναμις μου ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται. Ἡ δὲ καὶ μᾶλλον, ὡς παρακατῶν²⁶ λέγει, ὅτι Ὑμῖν ἐχαρίσθη τὸ ὑπὲρ Χριστοῦ πάσχειν. Ὅρα δὲ, πῶς οὐκ εἶπε, Κοινωνοὺς, ἀλλὰ, Συγκοινωνοὺς, δεικνύς ὅτι καὶ αὐτὸς²⁷ ἄλλοις ἐστὶ κοινωνός, ὡσπερ ἀλλαχοῦ φησιν· Ἰνα συγκοινωνός τοῦ Εὐαγγελίου γένωμαι, τουτέστιν, Ἰνα κοινωνήσω τῶν ἀποκειμένων ἀγαθῶν, τοῖς τὸ Εὐαγγέλιον καταγγέλλουσι.

Μάρτυς γάρ μου ἐστίν ὁ Θεός, ὡς ἐπιποθῶ πάντας ὑμᾶς ἐν σπλάγχθοις Ἰησοῦ Χριστοῦ. Οὐχ ὡς ἀπιστούμενος μάρτυρα καλεῖ τὸν Θεόν, ἀλλὰ τὴν πολλὴν διάθεσιν οὐκ ἔχων παραστήσαι διὰ λόγου, τῷ Θεῷ καταλιμπάνει τοῦτο, τῷ τὰς καρδίας, ἐξετάζοντι. Τοῦτο δὲ τοῦ ἀληθεύειν αὐτὸν τεκμήριον. Οὐ γὰρ ἄν, εἰ ἐκολάκευεν αὐτοὺς, μάρτυρα τὸν Θεὸν ἐκάλεσεν. Ἐν σπλάγχθοις δὲ, εἶπεν, Ἰησοῦ Χριστοῦ· τουτέστιν, Οὐχὶ διὰ τι ἀνθρώπινον, οὐδ' ὅτι ἐπέμψατέ μοι τὰ πρὸς χρεῖαν, ἀλλ' ἐν τῇ κατὰ Θεὸν ἀγάπῃ. Ἡ, ὅτι Πατὴρ ὑμῶν γεγονώς διὰ τῆς πίστεως τῆς εἰς Χριστὸν, σπλάγχχνα ἐχῶ ἐφ' ὑμῖν, οὐ φυσικὰ, ἀλλ' οἷα Χριστὸς χαρίζεται τοῖς γνησίοις αὐτοῦ δούλοις, τοῖς αὐτῷ γεννώσι τὰ τοῦ Εὐαγγελίου τέκνα. Πάντας δὲ ποθῶ, ἐπειδὴ καὶ πάντες τοιοῦτοί ἐστε.

Καὶ τοῦτο προσεύχομαι, ἵνα ἡ ἀγάπη ὑμῶν εἴη μᾶλλον καὶ μᾶλλον περισσεύῃ. Καίτοι οὕτω

• II Cor. XII, 9.

Variae lectiones.

²² τεκμαίρομαι ο. ²³ οὐδ' ο. ²⁴ μονιμώτατα ο. ²⁵ γάρ ο. ²⁶ παρακατῶν ο. ²⁷ οὗτος ο.

A vinculis meis, et in defensione et confirmatione Evangelii. Confido, inquit, vos ad finem usque tales fore, atque hoc de vobis sentio, **429** quandoquidem vos in corde meo semper gero, atque scio præclara opera vestra, et quod absentes etiam delis operam consortes mihi fieri gratiæ Evangelii vinculorumque. Proinde justum est me talia de vobis conjicere, atque ex primordiis finem colligere. Quanta autem laus est Paulo esse cordi, qui non ita simpliciter, sed cum judicio, et dignos diligit? At ne tum quidem, inquit, quando apud Neronem defensionem meam feci, memoria mea excidistis. Confirmationem autem Evangelii vincula et afflictiones vocat. et hæc ipsa defensionem dicere poteris. Perspicuum enim est, nisi fuisset persuasus ineffabiles esse retributiones, et nullis verbis enarrabilia bona quæ exspectaret, non fuisset vincetus: efferati Neronis offensionem non incurrisset, nisi alium imperatorem diutius duraturum animo suo prospexisset. Itaque afflictiones sunt confirmatio Evangelii.

Dum consocii gratiæ meæ vos omnes sitis. Ponit hic ob oculos, se citra iudicium haud eos diligere propterea, inquit, habeo vos in corde, quod estis mihi consocii gratiæ hujus, id est afflictionum et vinculorum: navatisque operam, ne a nobis in afflictionibus deficiatis, verum ut tentationum quas pro Evangelio sustinemus, potius participes efficiamini. Quod autem vincula sint gratia, planum est ex eo quod Dominus ait: *Sufficit tibi gratia mea; potentia enim mea in infirmitate perficitur*. Vel quod potius est, ut in progressu dicit, *Vobis donatum est, ut pro Christo patiamini.* Animadvertite autem hic, quomodo non dixerit, socii, sed, consocii, indicans se aliis etiam communicare. Perinde ac in alio loco ait, *Ut consors Evangelii fiam*, hoc est, *Ut participes fiam bonorum Evangelii prædicatoribus repositorum.*

VERS. 8. *Testis enim mihi est Deus, quomodo curiam omnes vos in visceribus Jesu Christi.* Non quod ei non adhiberetur fides, Deum testem adducit: sed quia magnum animi sui affectum verbis exprimere non posset, Deo hoc relinquit, corda exploranti. Estque hoc evidens argumentum eum esse veracem: non enim si eis adularetur, Deum vocasset testem. *In visceribus autem dixit Jesu Christi,* hoc est, non ob humanam quampiam commoditatem, nec quia transmisistis mihi quibus haberem opus, sed ob divinam dilectionem. Vel quia pater vester factus per fidem in Christum, viscera habeo erga vos, non naturalia, sed qualia Christus genuinis suis servis impertit, generantibus ipsi Evangelii filios. Omnes autem desidero et vehementer amo, quandoquidem et omnes tales estis.

VERS. 9. *Et hoc oro, ut charitas vestra* **430** *magis ac magis abundet.* Etiam si ita adarmatus erat,

adhuc tamen vehementius vult amari. Charitatis enim modus est, nunquam pelem figere. Vide autem uti dictionibus majorem intensionem habentibus usus sit, dicens, *Adhuc, magis magisque, et, Abundet*. Hæc autem ait, non ut ipsum solum diligant, verum etiam alios.

In agnitione et omni sensu. Hoc est, ut non simpliciter quosvis diligatis, sed cum probatione et cognitione et judicio: plerique enim citra rationem diligunt: hinc neque stabiles sunt talium amicitia. Vel, Ut hæreticos non diligatis.

VERS. 10. *Ut probetis potiora.* Hoc est, quæ ulla sint. Si enim cum exploratione ac judicio diligatis, potestis quod confert examinare et agnoscere quinam diligendi sint, fideles nimirum: et qui non, infideles videlicet. Quomodo igitur alio in loco ait, *Cum omnibus hominibus pacem habete*? Primum quidem non simpliciter dixit, sed cum distinctione: *Si fieri possit, cum omnibus pacem habete*. Deinde, aliud est habere pacem, aliud diligere. Illud enim a contentione alienos nos esse jubet: diligere vero, animi affectionem postulat, ac veluti contemperationem, morumque similitudinem; quæ hæreticis non est exhibenda. *Si enim oculus tuus offendit te, excinde ipsum* α.

Ut sitis sinceri, et sine offensa in diem Christi. Non in meum hoc commodum dico, sed ne vos adulterinum aliquid dogma charitatis prætextu recipiatis. Dixit autem, *sinceri*, quoad Deum: *Sine offensa*, quoad homines. Etiam si enim te non lædat quæ tibi cum hæretico amicitia intercedit, aliam tamen offendit. Quomodo igitur in die Christi invenieris sincerus, fratribus tuis offendiculum ponens?

VERS. 11. *Repleti fructibus justitiæ, qui sunt per Jesum Christum, ad gloriam et laudem Dei.* Hoc est, Ut cum doctrinæ rectitudine vitam etiam minime condemnamdam ducatis: per justitiam enim omnem virtutem intelligit, vel eleemosynam speciatim. Non autem ut imperfecte virtutem aut eleemosynam operemini, sed ut sitis repleti. Quandoquidem autem et infideles videbantur sibi et virtutem et eleemosynam vindicare, adjecit, *Qui sunt per Jesum Christum*: illorum enim opera non sunt secundum Christum, sed ob vanam gloriam, et ut hominibus placeant. *In gloriam autem Dei*, hoc est, Non in meam qui hæc doceo. Quare non est quod vos obsistatis gloriæ Dei. Simul autem animat eos, perinde quasi Deus sit suppetias illis laturus in opere quod ad gloriam ejus sint peracturi.

VERS. 12. *Scire autem vos volo, fratres, 431 quod quæ mihi acciderunt, magis ad profectum venerunt Evangelii.* Verisimile erat eos, ubi cognovissent eum vinctum esse, turbati, quasi Evangelii prædicatio impediretur. Hanc itaque tollens suspitionem,

α Rom. xii, 18. γ Matth. v, 29.

Varia lectiones.

^{αα} ἐπιτατικώτερον ο. ^{ββ} ἀλλ' ἵνα καὶ ἀλλήλου; m. ^{γγ} ἡμερότητα ο. ^{δδ} ἦτε ο. ^{εε} ἕτερος σκανδαλιζέ-
ται ο. ^{στστ} εὐρεθήσῃ ο.

φιλούμενος, ὁμῶς ἐτι μᾶλλον βούλεται φιλεῖσθαι. Ἀγάπης γὰρ μέτρον τὸ μῆδέποτε ἴστασθαι. Ὅρα δὲ, πῶς ἐπιτατικώτεροις ^{αα} ἐχρήσατο ταῖς λέξεσιν, εἰπὼν, Ἔτι, καὶ, μᾶλλον, καὶ, περισσεύη. Φησὶ δὲ ταῦτα, οὐ μόνον ἵνα αὐτὸν ἀγαπῶσιν, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἄλλους ^{ββ}.

Ἐν ἐπιγνώσει καὶ πάσῃ αἰσθήσει. Τουτέστιν, Ἴνα μὴ ἀπλῶς πάντας ἀγαπᾶτε, ἀλλὰ μετὰ δοκιμασίας, καὶ γνώσεως, καὶ κρίσεως. Εἰσὶ γὰρ πολλοὶ ἀλόγως φιλοῦντες· ὅθεν οὐδὲν μόνιμοι αἱ τοιαῦται φίλαι. Ἡ, ἐτι ἵνα μὴ αἰρετικούς ἀγαπᾶτε.

Εἰς τὸ δοκιμάζειν ὑμᾶς τὰ διαφέροντα. Τουτέστι τὰ συμφέροντα. Ἐάν γὰρ μετὰ δοκιμασίας καὶ κρίσεως ἀγαπᾶτε, δύνασθε τὸ συμφέρον δοκιμάσαι, καὶ ἐπιγνώσιν τίνων μὲν χρὴ φιλεῖν, ἐτι τοὺς πῖ-
στούς· καὶ τίνων μὴ, ἐτι τοὺς ἀπίστους. Πῶς οὖν ἀλλαχοῦ φησὶ, *Μετὰ πάντων ἀνθρώπων εἰρηνεύετε*; Πρῶτον μὲν, οὐχ ἀπλῶς εἶπεν, ἀλλὰ προσδιώρισεν· *Εἰ δυνατόν, μετὰ πάντων εἰρηνεύετε*. Ἐπειτα, ἄλλο ἐστὶ τὸ εἰρηνεύειν, καὶ ἄλλο τὸ ἀγαπᾶν. Τὸ μὲν γὰρ, τὸ μὴ μάχεσθαι· τὸ δὲ ἀγαπᾶν, διάθεσιν ψυχῆς ἀπαιτεῖ, καὶ ὅσον σύγκρασιν, καὶ ἤθους ὁμοιότητα ^{γγ}· ὅπερ πρὸς αἰρετικούς οὐ δεῖ ἐνδείκνυσθαι. *Εἰ γὰρ ὁ ὀφθαλμὸς σου σκανδαλίζει σε, ἐκκοψον αὐτόν.*

Ἴνα ἦτε εἰλικρινεῖς καὶ ἀπόρροχοι εἰς ἡμέραν Χριστοῦ. Οὐ πρὸς τὸ ἐμὸν συμφέρον ταῦτα λέγω, ἀλλ' ἵνα ὑμεῖς παραδὲν νόθον ὄγμα τῷ τῆς ἀγάπης προσχηματι μαθεῖσθε. Εἶπε ^{δδ} δὲ, *Εἰλικρινεῖς*, ὡς πρὸς τὸν Θεόν· *ἀπόρροχοι*, ὡς πρὸς τοὺς ἀνθρώπους. *Εἰ γὰρ καὶ μὴ σε βλάπτει ἡ πρὸς τὸν αἰρετικὸν φίλια, ἀλλ' ἕτερον σκανδαλίζει* ^{εε}. Ὅστε πῶς ἐν τῇ ἡμέρᾳ Χριστοῦ εὐρεθήσῃ ^{στστ} εἰλικρινής, σκανδαλίζων τοὺς ἀδελφούς;

Πεπληρωμένοι καρπῶν δικαιοσύνης, τῶν διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς δόξαν καὶ ἐκαινόν Θεοῦ. Τουτέστιν, Ἴνα μετὰ τῆς τῶν δογμάτων ὀρθότητος καὶ βίον ἔχητε ἀκατάγνωστον. Δικαιοσύνην γὰρ τὴν πᾶσαν ἀρετὴν φησιν, ἢ τὴν ἐλεημοσύνην ἰδικώτερον. Οὐχ ἵνα δὲ ἀτελῶς τὴν ἀρετὴν ἢ τὴν ἐλεημοσύνην ἐργάσησθε, ἀλλ' ἵνα ἦτε πεπληρωμένοι. Ἐπειδὴ δὲ καὶ οἱ Ἕλληνας ἐδόκουν ἀρετῆς μεταποιεῖσθαι καὶ ἐλεημοσύνης, προσέθηκε· *Τῶν διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ*· τὰ κεινὼν γὰρ οὐ κατὰ Χριστὸν, ἀλλὰ διὰ κενοδοξίαν καὶ ἀνθρωπαρέσκειαν. *Εἰς δόξαν δὲ τοῦ Θεοῦ*, τουτέστιν, Οὐκ εἰς ἐμὴν τοῦ διδάσκοντος ταῦτα. Ὅστε οὐ δεῖ ἐμποδίσαι ὑμᾶς τῇ δόξῃ τοῦ Θεοῦ. Ἄμα δὲ καὶ παραθαρβύνει αὐτούς, ὡς τοῦ Θεοῦ μέλλοντος συνεργεῖν ἐν τῷ εἰς δόξαν αὐτοῦ ἔργῳ.

Γινώσκω δὲ ὑμᾶς βούλομαι, ἀδελφοί, ἐτι τὰ κατ' ἐμὲ μᾶλλον εἰς προκοπὴν τοῦ Εὐαγγελίου ἐλήλυθεν. Εἰκὸς ἦν αὐτοὺς μαθόντας ἐτι δέδειται, θορυβεῖσθαι, ὡς τοῦ κηρύγματος ἐγχοπτομένου. Ἄναιρὸν οὖν τὴν ὑπόνοιαν ταύτην, φησὶν, ἐτι οὐ

μόνον οὐκ ἐνεπόδισαν τὰ δεσμά μου τῷ Εὐαγγελίῳ, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον εἰς προκοπὴν ἐγένοντο.

Ὅτε τοὺς δεσμούς μου φανεροὺς γενέσθαι ἐν Χριστῷ ἐν ὅλῳ τῷ πραιτωρίῳ, καὶ τοῖς λοιποῖς πᾶσι. Τουτέστιν, Ὅτε καὶ δεδεμένον ὄντα με πλέον παρήρησιάζεσθαι, καὶ μὴ σιγῆσαι με, ἀλλὰ τὸ κήρυγμα τοῦ λόγου καὶ ἄχρις αὐτοῦ φθάσαι τοῦ πραιτωρίου, τουτέστι τῶν βασιλείων, καὶ ἐν τῇ πόλει πάση. Τοῦτο δὲ ἐν Χριστῷ γέγνε· τουτέστιν, Οὐκ ἐμὸν κατόρθωμα, ἀλλὰ τοῦ Χριστοῦ. Ἡ, τοὺς δεσμούς μου τοὺς ἐν Χριστῷ, τουτέστι, τοὺς διὰ Χριστόν.

Καὶ τοὺς πλείονας τῶν ἀδελφῶν ἐν Κυρίῳ, πεποϊθότας τοῖς δεσμοῖς μου, τολμῶν περισσοτέρως ἀρῶσθαι λαλεῖν τὸν λόγον. Καὶ πρότερον μὲν ἐπαρρησιάζοντο, νῦν δὲ περισσότερον²³ ἐκ τοῦ ἐμὲ ἰδεῖν πλέον παρήρησιάζόμενον, καὶ ταῦτα δεδεμένον. Ἐπεὶ γὰρ εἶδον ἐμὲ δεδεμένον, ἀνερώθησαν κακείνοι εἰς ἤθλον. Ἐπεὶ δὲ μέγα ἐδόκει λέγειν, ὅτι Ἐγὼ αὐτοὺς ἐθάρρυνα²⁴, εἶπεν· Ἐν Κυρίῳ. Εἰ τίνων οἱ ἐγγὺς ὄντες τῶν δεσμῶν μου οὐ ταράσσονται, ἀλλὰ μᾶλλον πλείον θάρσος δέχονται, πολλῷ μᾶλλον ὁμᾶς χρῆ.

Τινὲς μὲν καὶ διὰ φθόνον καὶ ἔριν, τινὲς δὲ δι' εὐδοκίαν τὸν Χριστόν κηρύσσουσιν. Ἐπειδὴ κατεσχέθη ὁ Παῦλος, πολλοὶ τῶν ἀπίστων ἐκήρυττον καὶ αὐτοὶ τὸν Χριστόν, βουλόμενοι εἰς πλείονα ὀργὴν ἐκκαῦσαι τὸν Νέρωνα, ὥστε τέχον τὸν Παῦλον ἀνελεῖν, ὡς τοῦ κηρύγματος πανταχοῦ δι'²⁵ αὐτοῦ κατασπειρομένου. Τοῦτο οὖν ἐστὶ τὸ, διὰ φθόνον καὶ ἔριν. Ἡ, ὅτι βουλόμενοι καὶ αὐτοὶ τιμᾶσθαι, καὶ ὑποσπᾶν τι τῆς ἐμῆς δόξης. Ἄλλοι δὲ, δι' εὐδοκίαν, φησί, τουτέστι, χωρὶς ὑποκρίσεως, καὶ μετὰ εὐθείας²⁶ γνώμης.

Οἱ μὲν ἐξ ἐπιθυμίας τὸν Χριστόν καταγγέλλουσιν, οὐκ ἀγνώως. Τουτέστιν, οὐκ εἰλικρινῶς, οὐδὲ δι' αὐτὸ τὸ καλόν.

Οἰόμενοι θλίψιν ἐπιφέρειν²⁷ τοῖς δεσμοῖς μου. Νομίζοντες, φησὶν, ὅτω με εἰς μείζονα ἐμβλαεῖν κίνδυνον²⁸, καὶ θλίψιν ἐπὶ θλίψεϊ ἐπάγειν· ἀλλ' οὐχ οὕτω προβαίνει αὐτοῖς τὸ τέχνασμα. Λαμπρότερον γὰρ ἐκ τούτου τὸ κήρυγμα γίνεται, καὶ ἡ ἐμὴ χαρὰ διὰ τοῦτο μείζων. Ὅρῳ, ὅτι ἐστὶν ἔργον ποιῆσαι ἀγαθὸν οὐκ ἀπὸ προκαίσεως ἀγαθῆς, καὶ οὐ μόνον μισθὸν μὴ ἀπολαβεῖν, ἀλλὰ καὶ κολασθῆναι;

Οἱ δὲ ἐξ ἀγάπης, εἰδότες ὅτι εἰς ἀπολογία τὸ εὐαγγέλιον κείμαι. Τουτέστιν, Οἱ δὲ ἀπὸ τῆς ἀγάπης τῆς εἰς τε τὸν Κύριον καὶ εἰς ἐμὲ, κηρύττουσιν, εἰδότες ὅτι λόγους μέλλω ποιῆσαι ὑπὲρ τοῦ κηρύγματος, καὶ διὰ τοῦτο συναίρουνται μοι τοῦ ἔργου. Ἐάν γὰρ πολλοὶ ὧσιν οἱ τῷ κηρύγματι μου προσιόντες, εὐκολὸς μοι ἡ ἀπολογία ἔσται. Εἰς τοῦτο οὖν κελίνοι συνεργοῦσι, κατηχούντες πολλούς.

A ait: Non solum non impediverunt Evangelium vincula mea, sed et in promotionem potius cesserunt.

VERS. 13. Ita ut vincula mea manifesta fierent in Christo in toto praetorio, et caeteris omnibus. Hoc est, ut vinculus cum simi, majori fiducia loquar, neque conticescam, sed ut praedicationis verbi ad ipsum usque praetorium pervenerit, hoc est ad ipsam regiam, atque adeo universam urbem. Hoc autem in Christo factum est, id est, Non meum est opus, sed Christi. Vel, Vincula mea in Christo, id est, quae propter Christum perpetior.

VERS. 14. Et ut plures e fratribus in Domino, confidentes vinculis meis, abundantius auderent sine timore sermonem loqui. Et antea quidem libere dicebant verbum, nunc vero id agunt majori fiducia et alacritate, postquam me animadvertunt esse confidentiorem, idque cum vinculus sim: et illi ad emulationem confortati sunt, postquam me viderunt vinculum. Quia vero magnum videbatur dicere, nempe, Ego ipsos animavi; In Domino, dixit. Si igitur qui proxime sunt ad mea vincula, non turbantur, sed majorem potius fiducia recipiunt, multo magis vos convenit esse confidentes.

VERS. 15. Quidam quidem et propter invidiam et contentionem, quidam autem propter bonam voluntatem Christum praedificant. Cum comprehensus esset Paulus, haud pauci etiam infidelium annuntiabant Christum, volentes ad majorem iram accendere Neronem, ut eo celeriter Paulum e medio tollerent, veluti praedicatione ubique per eum dispersa. Hoc enim est quod ait, Per invidiam et contentionem. Vel tanquam et ipsi honorari voverint, atque aliquid mea gloria detrudere. Alii autem Per bonam voluntatem, inquit, hoc est, sine simulatione, ex animo rectaque sententia.

VERS. 16. Alii quidem ex contentione Christum annuntiant, non sincere. Hoc est, non pure, neque propter ipsum bonum.

Existimant pressuram afferre vinculis meis. Existimantes me hoc pacto, inquit, in pericula majora injicere, et afflictionem afflictioni adducere: verum conatus illorum ipsis hac ratione non procedit. Nam inde praedicationis verbi redditur praeclearior, meumque gaudium propterea majus est. Viden' quod bonum opus facere non liceat absque bona voluntate? atque non solum mercedem 432; non recipere, caeterum poena etiam afflicti?

VERS. 17. Alii autem ex charitate, scientes quod ad Evangelii defensionem positus sim. Hoc est, Nonnulli ex charitate cum erga Dominum, tum erga me, Evangelium praedificant, compertum habentes quod rationem praedicationis verbi redditurus sim, ac propterea mihi auxiliantur in hoc opere. Si enim multi fuerint accedentes praedicationi meae, facilis mihi defensio erit. In hoc igitur ipsi cooperantur, haud paucos instituentes.

Variae lectiones.

²³ περισσοτέρως ο. ²⁴ γὰρ παραθάβ. ο. ²⁵ ὑπ' ο. ²⁶ ὀρθῆς. ο. ²⁷ προσφέρειν ο. ²⁸ πόλεμον ο.

VERS. 18. *Quid enim? Omni modo, sive per occasionem sive per veritatem, Christus annuntiat. Quid enim, inquit, opus est multa dicere? Quid mihi curæ est, sicne velaliter; sive per occasionem, hoc est, in contentione ac simulatione: sive per veritatem, hoc est, in rectitudine et sinceritate mentis Christus prædicatur? Hinc nonnulli stolidi putarunt, quod Paulus aditum dederit hæresibus. Modo Christum, inquit, prædicet quis, nihil refert. At contemplare: primo quidem non dixit, Annuntiet, ut legem sancire videatur, sed, Annuntiat, rem gestam enarrans recitansque. Deinde etiamsi ceu legem sanciens ac præcipientis dixisset, neque sic tamen aditum hæresibus dedisset. Quomodo? Quoniam illi de quibus loquitur, non prava dogmata introduxerunt, sed vera quidem prædicabant, non recte tamen, neque vero scopo: hæretici autem de industria recta non prædicant, cæterum perversa et adulterina, præter hoc quod perversus etiam illis scopus sit.*

Et in hoc gaudeo, sed et gaudebo. Illi quidem, inquit, ut me tristitia afficiant, hæc faciunt: ego autem lætor, quod Christus latius prædicetur. Et si porro hoc faciunt, eo abundantius ego lætahor. Vides artes diaboli, quomodo illum ipsum infringant?

VERS. 19. *Scio enim quod hoc mihi proveniet ad salutem. Hoc. Quale? Quod verbi prædicatio crescat, per odium quo erga me afficiuntur et invidiam.*

Per vestram orationem et subministrationem Spiritus Jesu Christi. Modestiam et insignem animi moderationem hic expende in divo Paulo. Cum enim ex innumeris ejus operibus atque virtutibus deberetur ei salus, adjicit tamen, Si vestris orationibus adjunctus ac donatus fuero, subministratusque fuerit mihi per eas amplior Spiritus, hinc mihi salus erit. Subministrationem autem majorem gratiæ Spiritus augmentationem dicit.

VERS. 20. *Secundum expectationem et spem meam.* Ἀποκαροδοκίαν firmam et immobilem spem vocat, ab eo quod caput totum videatur inclinare ad id quod firmiter speratur. Ait ergo, Firmiter spero me conservatum iri. Salutem autem **433** liberationem a Nerone crudelitate intelliges. Utenim primum periculum evasi, ait, sic etiam præsens effugiam. Docet autem hic ne totum negotium nostrum aliorum orationibus committamus, cæterum nosipos oportere etiam aliquid asserere, perinde ac ipse spem, omnium bonorum causam, affert. Nam et Propheta ait: *Fiat misericordia tua; quemadmodum speravimus.* Et alio in loco: *Quis speravit in Dominum, et pudens factus est?* Atque ipse Paulus, *Spes non confundit.*

Quod in nullo confundar. Hoc est, neque in vita: prædico enim Evangelium: neque in morte: non

• Psal. xxxi, 22. • Eccli. ii, 14. • Rom. v, 5.

Varie lectiones.

• παύσωσιν ο. • τοῦ μακαρίου Παύλου m. • εἰς σωτηρίαν ο. • γὰρ ο.

Τί γάρ; πλὴν [δὲ] παντὶ τρωπῶ, εἴτε προφάσει, εἴτε ἀληθείᾳ, Χριστὸς καταγγέλλεται. Τί γάρ, φησὶ, δεῖ πολλὰ λέγειν; ἢ τί μοι, φησὶ, μέλει, ἐν τε οὕτως, ἐν τε οὐ· εἴτε προφάσει, τούτεστιν ἐριθείᾳ καὶ ὑποκρίσει· εἴτε ἀληθείᾳ, τούτεστιν εὐθύτητι γνώμης, Χριστὸς καταγγέλλεται; Ἐκ τούτων τινὲς ἀνόητοι ὑπέλαβον, ὅτι ὁ Παῦλος πάροδον δέδωκε ταῖς αἰρέσεσι. Μόνον γάρ, φησὶ, τὸν Χριστὸν καταγγέλλετο τις, καὶ οὐδὲν διαφέρει. Ἀλλὰ σκοπεῖ, πρῶτον μὲν οὐκ εἶπε, Καταγγέλλεσθε, ἵνα καὶ νομοθετεῖν δόξη· ἀλλὰ, Καταγγέλλεται, τὸ γινόμενον ἐξηγουμένους. Ἔπειτα, εἰ καὶ ὡς νομοθετῶν εἰρήκει, οὐδὲ οὕτω πάροδον ταῖς αἰρέσεσι δέδωκε. Πῶς; Ὅτι οὗτοι περὶ ὧν φησιν, οὐ νόθα δόγματα εἰσήγον, ἀλλ' ὀρθὰ μὲν ἐκήρυττον, οὐκ ὀρθῶς δὲ, οὐδὲ εὐθεῖ σκοπεῖ· οἱ δὲ αἰρετικοὶ, προηγουμένως οὐκ ὀρθὰ κηρύττουσιν, ἀλλὰ διστραμμένα καὶ νόθα, μετὰ τοῦ καὶ τὸν σκοπὸν ἔχειν διστραμμένον.

Καὶ ἐν τούτῳ χαίρω, ἀλλὰ καὶ χαρήσομαι. Ἐκεῖνοι μὲν διὰ τὸ λυπηθῆναι με ταῦτα ποιοῦσιν· ἐγὼ δὲ χαίρω ὅτι ὁ Χριστὸς πλέον κηρύττεται· κἂν ἐν τούτῳ ποιοῦσιν, ἐπὶ πλέον χαρήσομαι. Ὅρξ, πῶς αἱ μηχαναὶ τοῦ διαβόλου αὐτὸν ἐκεῖνον καταλύουσιν; Ὅλθα γάρ, ὅτι μοι τοῦτο ἀποδοῖσεται εἰς σωτηρίαν. — Τοῦτο. Ποῖον; Τὸ αὐξῆσθαι τὸ κήρυγμα διὰ τῆς πρὸς ἐμὲ ἔχθρας καὶ τοῦ ζήλου.

Διὰ τῆς ὑμῶν δεήσεως, καὶ ἐπιχορηγίας τοῦ Πνεύματος Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ὅρα τὴν ταπεινοφροσύνην τοῦ μακαρίου, ἀπὸ μυρίων κατορθωμάτων ἔχων ὀφειλομένην τὴν σωτηρίαν, ὁμῶς φησὶ, ὅτι Ἐάν τῶν ὑμετέρων εὐχῶν ἀξιωθῶ, καὶ ἐπιχορηγηθῆμι δι' αὐτῶν πλεῖον τὸ Πνεῦμα, ἐντεῦθεν ἔσται μοι ἡ σωτηρία. Ἐπιχορηγίαν δὲ λέγει τὴν πλείω ἐπίδοσιν τῆς χάριτος τοῦ Πνεύματος.

Κατὰ τὴν ἀποκαροδοκίαν καὶ ἐλπίδα μου. Ἀποκαροδοκίαν, τὴν βεβαίαν ἐλπίδα καὶ ἀμετάθετόν φησὶ, παρὰ τὸ, τὴν κἄραν ὀλην δοκεῖν καὶ ἐπινεύειν πρὸς τὸ βεβαίως ἐλπίζομενον. Φησὶ γοῦν, ὅτι Ἐλπίζω βεβαίως σωθῆσθαι. Σωτηρίαν δὲ καὶ τὴν ἀπαλλαγὴν τῆς τοῦ Νέρωνος ὀμώστητος νοήσεις. Ὅσπερ γάρ, φησὶ, τὸν πρῶτον [κίνδυνον], οὕτω καὶ τὸν παρόντα διαφεύξομαι. Διδάσκει δὲ ἐνταῦθα μὴ τὸ πᾶν ταῖς ἐτέρων εὐχαῖς ἐπιτρέπειν, ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς ἡμεῖς συνεισφέρειν, ὥσπερ οὖν καὶ αὐτὸς τὴν ἐλπίδα, τὴν πάντων αἰτίαν ἀγαθῶν. Καὶ ὁ προφήτης γάρ φησὶ: *Γένοιτο τὸ ἔλεός σου καθάπερ ἠέλισσamen· καὶ ἐτέρωθι, Τίς ἠέλισσεν ἐπὶ Κύριον καὶ κατησχύνθη;* καὶ αὐτὸς ὁ Παῦλος, *Ἡ ἐλπίς οὐ κατασχύνθη.*

Ὅτι ἐν οὐδενὶ ἀσχυρθησομαι. Τούτεστιν, Ὅτι ἐν τῷ ζῆν· κηρύττω γάρ· οὕτε ἐν τῷ θανεῖν· οὐ γάρ

περίσονται οἱ ἔχθροί. Κἀν γὰρ κτείνωσι, τότε μοι ἄλλον ἢ ἀνεπαίσχυντος ὄξυα· ὁμῶς, οὐκ ἔσται οὐδὲ τούτο αὐτοῖς.

Ἄλλ' ἐν πάσῃ παρήρσια μεγαλυνηθήσεται Χριστός ἐν τῷ σώματι μου, εἴτε διὰ ζωῆς, εἴτε διὰ θανάτου. Ἐκεῖνοι μὲν, φησί, διὰ τοῦ αὐτῶν ὄλου φήθησαν εἰς κινδύνους καὶ θανάτον με ἐμβάλειν· οὐ προχωρήσει δὲ αὐτοῖς τὸ σπούδασμα, Ἄλλ' ἐν πάσῃ παρήρσια, τούτέστι φανερώς καὶ ἀναντιρρήτως, μεγαλυνηθήσεται Χριστός ἐν τῷ σώματι μου· τούτέστι, Ζώντός μου, καὶ τὸ σῶμα τούτο περιφέροντος· οὐ γὰρ ἀποθανοῦμαι. Ἴνα δὲ μὴ τις εἴπῃ· τί οὖν; Ἐὰν σὺ ἀποθάνῃς, οὐ μεγαλυνηθήσεται; ἐπάγει, ὅτι Καὶ διὰ τοῦ θανάτου μὲν τοῦ ἐμοῦ μεγαλυνηθήσεται, ὅτι με καὶ τοῦ θανάτου ἰσχυρότερον ἐποίησε· πλὴν τῶς διὰ τῆς ζωῆς νῦν, ὅτι ταύτην μοι ἐχαρίσατο ἐξελόμενος τῶν κινδύνων. Λέγει δὲ περὶ τοῦ θανάτου, οὐκ ὡς εὐθὺς ἀποθανοῦμενος, ἀλλ' ἵνα, εἰ καὶ γένηται, μὴ παραχθῶσι· σφόδρα γὰρ αὐτοῦ περιείχοντο.

Ἔμοι γὰρ τὸ ζῆν, Χριστός, καὶ τὸ ἀποθανεῖν, κέρδος. Τούτέστι, Καινήν τινα ζωὴν ζῶ, καὶ ὁ Χριστός μοι ἔστι τὰ πάντα, καὶ πνοή, καὶ ζωή, καὶ φῶς. Τὸ γὰρ τῆς ζωῆς ὄνομα σημαίνει μὲν καὶ τὴν φυσικὴν ζωὴν (Ἐν αὐτῷ γὰρ, φησί, ζῶμεν καὶ κινούμεθα)· σημαίνει δὲ καὶ τὴν τῆς ἀμαρτίας· ὡς ἔταν λέγῃ· Οἵτινες ἀπεθάνομεν τῇ ἀμαρτίᾳ, πῶς ἐτι ζήσομεν ἐν αὐτῇ; σημαίνει δὲ καὶ τὴν αἰώνιον, ἥτις τὴν κατὰ Χριστόν· ὡς, Τὸ ἡμῶν πολιτεῦμα ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχει. Ἐνταῦθα τοίνυν οὐ τὴν φυσικὴν ζωὴν ἀρνεῖται ὁ Παῦλος, ἀλλὰ τὴν ἐν τῇ ἀμαρτίᾳ, τὴν προσέχουσαν τῇ κοσμικῇ ἀπάτῃ. Τὸν Χριστόν δὲ ὁμολογεῖ εἶναι [ἐν] αὐτῷ ζωὴν, ὡς περὶ οὖν καὶ ἀλλαχοῦ φησιν· Ἐν πίστει ζῶ τῇ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. — Τὸ δὲ ἀποθανεῖν, κέρδος, ὅτι αὐτῷ, φησί, τότε σαφέστερον συνέσομαι. Ὡς κέρδος μοι προσεήσουςιν οἱ τῆς ἐν τῷ κόσμῳ ζωῆς ἐκβαλεῖν σπεύδοντες, τῷ Χριστῷ, ὃς ἔστιν ἐμὴ ζωὴ, παραπέμποντές με.

Εἰ δὲ τὸ ζῆν σαρκί, τοῦτό μοι καρπὸς ἔργου, καὶ τί αἰρήσομαι οὐ γνωρίζω. Ἴνα μὴ νομίσης διαβάλλειν αὐτὸν τὴν παροῦσαν ζωὴν, φησίν· Εἰ δὲ τὸ ζῆν ἐν σαρκί, τοῦτό μοι καρπὸς ἔργου· τούτέστιν, εἶπον μὲν ὅτι κέρδος μοι τὸ θανεῖν, πλὴν ἐπειδὴ καὶ τὸ ζῆν ἐν σαρκί οὐκ ἀκαρπὸν μοι ἔστι (καρποφορῶ γὰρ, διδάσκων καὶ φωτίζων πάντας), οὐκ οἶδα τί αἰρήσομαι. Ἐνταῦθα δὲ φράττονται καὶ τῶν τὴν παροῦσαν ζωὴν διαβαλλόντων αἰρετικῶν τὰ στόματα· καὶ γὰρ οὐ πονηρά ἔστιν, εἰ γε καρποῦς ἡμῖν δίδωσιν. Ὡς οὐκ αὕτη αἰτία, ἀλλ' ἡ προαιρεσις τῶν κακῶς χρωμένων αὐτῇ. Καὶ μυστήριον δὲ τι ἀποκαλύπτων, δείκνυσιν ἑαυτὸν κύριον ὄντα τοῦ ζῆν καὶ τοῦ ἀποθανεῖν. Εἰ γὰρ βουλομένην, φησίν, αἰτήσασθαι τὸν Θεόν, δώσει χάριν·

¹ Act. xvii, 28.

² Rom. vi, 2.

³ Rom. iii, 20.

⁴ Galat. ii, 29.

Variæ lectiones.

⁵ οὐδὲν ο. ⁶ πάντα ο. ⁷ ἀγάπη ο.

A enim superabunt hostes. Etsi enim occiderint, major mihi potius inde gloria crescet, quæ nullo me pudore neque ignominia afficiet. Attamen neque istud quidem illis dabitur.

Sed in omni fiducia magnificabitur in corpore meo Christus, sive per vitam, sive per mortem. Illi, inquit, dolo suo putarunt sese me in pericula et mortem conjecturos: non succedet autem eis conatus, sed in omni fiducia, hoc est, palam et irrefragabiliter magnificabitur Christus in corpore meo: hoc est, tantisper dum vivo, corpus hoc circumferens: non enim moriar. Ne autem quisquam dicat, Quid igitur? si tu moriari, non magnifiet? infert: Imo et per mortem meam magnifiet, quia morte meo fortiosem fecit: verumtamen interim per vitam meam glorificatur, quoniam hanc mihi donavit, e periculis eruens. De morte autem loquitur, non veluti statim moriturus, verum ut etiamsi fiat, non turbentur: vehementer enim eum amplectebantur.

VERS. 21. *Mihi enim vivere Christus est, et mori lucrum.* Hoc est, Novam quamdam vitam vivo, et Christus est mihi omnia, et spiritus, et vita, et lumen. Vitæ enim nomen naturalem etiam vitam significat: Nam in ipso, inquit, et virimus, et movetur. Significat etiam vitam in peccatis, ut cum dicit, Qui mortui sumus peccato, quomodo adhuc vivimus in ipso? Significat et vitam sempiternam, sive eam quæ secundum Christum est: ut, *Conversatio nostra in cælis est*. Ille igitur naturalem vitam Paulus non rejicit, sed vitam quæ peccato delicta est, hujus mundi imposturæ attendentem. Christum autem confitetur sibi esse vitam, quemadmodum et alio in loco dicit: *In fide vivo Filii Dei*. Mori autem lucrum est, quia tunc apertius cum ipso versabor. Lucrum itaque mihi præbebunt, festinantes me ex hujus mundi vita ejicere, Christo, qui est vita mea, me allegantes.

VERS. 22. *Si autem vivere in carne, hoc mihi fructus est operis, et quid eligam, ignoro.* Ne existimes ipsum præsentem vitam reprehendere, inquit: *Si vivere in carne, hoc mihi fructus est operis*, hoc est, Dixi quidem lucrum esse mori, verumtamen postquam vivere in carne non sit infrugiferum mihi (fructum enim sero, docens illuminansque omnes), non novi quid eligam. Hic autem obstruuntur præsentem vitam calumniantium hæreticorum ora: nam non est prava, cum fructus nobis impertiat. Quocirca ipsa non est causa, sed voluntas male illa utentium. Porro, mysterium quoddam revelans, indicat se esse dominum vitæ mortisque: nam si velim, inquit, hoc ex Deo petere, dabit gratiam. Ex hoc ergo debetis consolationem accipere, quod

etiam moriar, non ex malitia hostium, sed ex dispensatione Dei factum est istud.

VERS. 23, 24. *Coarctor autem ex duobus, desiderium habens, dissolvi et esse cum Christo, multo magis melius: permanere autem in carne, magis necessarium propter vos. Hæc dicit præmuniens eos, ut strenue fortiterque ferant futuram mortem suam. Quid enim doletis, inquit, propter mortem meam? Hanc ego desidero, ac melius mihi hoc est: largitur enim mihi ut sim cum Christo. Itaque non oportet vos dolere. Verumtamen e contra manere in carne, magis est necessarium propter vestram commoditatem. Non enim quero quod meum est, sed quod vestrum est. Coarctatus igitur hiis duobus, hoc est, in angustia constitutus, et ignarus quidnam præferam, necessarium tamen magis iudico, vobis mea vita prodesse. Estne aliquid cum Pauli animo æquiparandum? Qui huic ipsi, ut cum Christo esset, aliorum utilitatem præferbat; et quo magis Christo approprietur, conversationem suam cum Christo differens?*

VERS. 25. *Et hoc confidens scio, quod manebo, et simul permanebo cum omnibus vobis, ad profectum vestrum et gaudium fidei. Quia necessarium est, inquit, ut in carne maneam, confidenter indubitanterque novi quod manebo, hoc est, Vivam: et non simpliciter, sed, Vobiscum, quod est, Videbo vos. Cujus rei gratia? Ut vos in fide promoveatis, hoc est, fulciamini, firmemini que cum in dogmate, tum in vita: qui profectus verum gaudium est et meum et vestrum. Hic etiam nonnihil eos perterrificat, perinde quasi dicat, Videte, per vos orbatus sum quominus apud Christum agam: videte igitur, ne vanam et irritam faciatis meam in carne perseverantiam. Quid igitur? ob Philippenses solos in carne perduravit? Non propter hos solos, verum curam illis **435** adhibens hæc dicit, ac ad majorem sobrietatem adhortans.*

VERS. 26. *Ut gloriatio vestra abundet in Christo Jesu in me, per meum adventum iterum ad vos. Quia ante dixerat, Ob vestrum profectum permanebo, innuit jam quod et ipsi nonnihil lucelli ex eo accedat, nempe, ut abundantius gloriatur de ipsis, eo quod proficiant per suum ad eos adventum. Quid igitur? venitne ad ipsos? Hoc sane incertum est, deque eo ambigitur.*

VERS. 27. *Tantum digne Evangelio Christi conveniamini. Hoc solum a vobis quero, ut crescatis in virtute. Digne autem Evangelio vivit, qui seipsum abnegans crucem suam tollit, Christumque sequitur.*

Ut sive cum venero et videro vos, sive absens, audiam de vobis. Non tanquam sententiam mutasset, neque tanquam non sit venturus, hæc dicit: verum,

ὥστε καὶ ἐκ τούτου ὀφείλετε παραμυθεῖσθαι, ὅτι εἰ καὶ θανῶ ⁴⁴, οὐχὶ ⁴⁵ πονηρίᾳ τῶν ἐχθρῶν ἀλλὰ Θεοῦ οἰκονομίᾳ γίνεται τούτο.

Συνέχομαι δὲ ἐκ τῶν δύο, τὴν ἐπιθυμίαν ἔχωρ εἰς τὸ ἀναλύσθαι καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι, πολλῶ μᾶλλον κρείσσον· τὸ δὲ ἐπιμένειν ἐν τῇ σαρκί, ἀναγκαϊότερον δι' ὑμᾶς. Ταῦτα λέγει προπαρασκευάζων αὐτοὺς ἐνεγκεῖν γενναίως τὴν μέλλουσαν αὐτοῦ τελευτήν. Τί γὰρ ἀλγεῖτε, φησὶν, ἐπὶ τῷ θανάτῳ; Τοῦτο ἐπιθυμῶ, [πάσαι, καὶ πάλιν] καὶ κρείττον μοι τοῦτό ἐστι· δίδωσι γὰρ μοι σὺν Χριστῷ εἶναι. Ὅστε οὐ δεῖ ὑμᾶς ἀλγεῖν. Πλὴν πάλιν τὸ ἐπιμένειν τῇ σαρκί, ἀναγκαϊότερον διὰ τὴν ὑμετέραν ⁴⁷ ὠφέλειαν· οὐ γὰρ ζητῶ τὸ ἐμαυτοῦ, ἀλλὰ τὸ ὑμῶν. Συνεχόμενος ⁴⁸ σὺν ἐκ τῶν δύο τούτων, τούτεστι στενοχωρούμενος, καὶ μὴ εἰδὼς ποῖον προτιμήσω· ὅμως ἀναγκαϊότερον κρίνω, τὸ ὑμᾶς ζῶν ὠφελεῖν. Ἄρα ἐστὶ τι τῆς τοῦ Παύλου ψυχῆς ἀντέξιον; ὅς γε καὶ τοῦ συνειναι Χριστῷ αἰρετώτερον ἔκρινε καὶ προτιμώτερον τὴν τῶν ἄλλων ὠφέλειαν, ἵνα πλεον οἰκειωθῇ τῷ Χριστῷ ἑπεριθέμενος τὴν μετὰ Χριστοῦ διαγωγὴν ⁴⁹.

Καὶ τοῦτο πεποιθὼς οἶδα, ὅτι μενῶ καὶ συμαρμενῶ πᾶσιν ὑμῖν, εἰς τὴν ὑμῶν προκοπὴν καὶ χαρὰν τῆς πίστεως. Ἐπειδὴ, φησὶν, ἀναγκαϊόν ἐστι τὸ ἐπιμένειν τῇ σαρκί, πεποιθὼς καὶ ἀδιστακτῶς οἶδα ὅτι μενῶ· τούτεστι, ζῆσω· καὶ οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ μεθ' ὑμῶν· ὃ ἐστὶν, Ὅσομαι ὑμᾶς. Τίνος ἔνεκεν; Ἴνα ὑμεῖς προκόψητε ἐν τῇ πίστει, τούτεστι, στήριχθῆτε καὶ παγιωθῆτε ἐν τε τῷ δόγματι, καὶ τῷ βίῳ· ἦτι; προκοπὴ χαρὰ ἐστὶν ἀληθῆς καὶ ὑμῶν καὶ ἐμοῦ. Ἐνταῦθα δὲ καὶ φοβεῖ αὐτοῦ, ὡς ἂν εἰ λέγων· Ὅρατε, δι' ὑμᾶς ἐστερηθῆν τοῦ συνειναι Χριστῷ· μὴ ματαιωσθῆτέ μου τὴν ἐν σαρκί παραμονήν. Τί οὖν; διὰ φιλιππησίους μόνους παρέμενε; Οὐ διὰ τούτου; μόνους, ἀλλὰ θεραπεύων αὐτοὺς ταῦτα λέγει, καὶ προτρέπόμενος, εἰς πλεον νῆψιν.

Ἴνα τὸ καύχημα ὑμῶν περισσεύῃ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ἐν ἐμοί, διὰ τῆς ἐμῆς παρουσίας πάλιν πρὸς ὑμᾶς. Ἐπειδὴ ἂν εἶπεν, ὅτι διὰ τὴν ὑμῶν προκοπὴν παραμενῶ, δέκνυσιν ὅτι καὶ αὐτὸς τι κερδαίνει ἐκ τούτου, τὸ καυχῆσθαι περισσοτέρως ἐκ' αὐτοῦ, ὡς προκόπτουσι διὰ τῆς αὐτοῦ πρὸς αὐτοὺς παρουσίας. Τί οὖν; ἦλθε πρὸς αὐτούς; Τοῦτο δὲ δηλόν ἐστι καὶ ζητεῖται.

Μόνον ἀξίως τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Χριστοῦ πολιτεύεσθε. Μόνον τοῦτο ζητῶ ⁵⁰ παρ' ὑμῶν, ἵνα ἐπιδῶτε πρὸς ἀρετήν. Ἀξίως δὲ τοῦ Εὐαγγελίου πολιτεύεται ὁ ἑαυτὸν ἀπαρνησάμενος, καὶ τὸν σταυρὸν ἄρας, καὶ ἀκολουθήσας, Χριστῷ.

Ἴνα, εἴτε ἐλθῶν καὶ ἰδῶν ὑμᾶς, εἴτε ἀπόν, ἀκούσω τὰ περὶ ὑμῶν. Οὐχ ὡς μεταθέμενος τὴν γνώμην, οὐδ' ὡς οὐκέτι ἤξων ταῦτα λέγει· ἀλλὰ,

Varie lectiones.

⁴⁴ θανατῶ ο. ⁴⁵ οὐ χρὴ πονηρίᾳ τῶν ἐχθρῶν ὑπελαμβάνειν τούτο γίνεσθαι, ἀλλὰ Θεοῦ οἰκονομίᾳ ο. ⁴⁷ ὑμῶν ο. ⁴⁸ συνέχομαι ο. ⁴⁹ συνδιαγωγὴν ο. ⁵⁰ ἐπιζητῶ ο.

Και ἐὰν τυχὸν οὐκ ἔλθω, φησί, δύναμαι καὶ ἀπὼν Ἀ εὐφραίνεσθαι ἐν ἡ τῇ κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον πολιτείᾳ ὑμῶν. Ὡστε μὴ ἀναπέσχητε, κἀν μὴ παραγένωμαι, ἀλλ' ὡς μαθησομένου τὰ καθ' ὑμᾶς, νήφετε.

Ὅτι στήκετε ἐν ἐνὶ πνεύματι, μιᾷ ψυχῇ. Τουτέστιν, ἐν τῷ αὐτῷ χάρισματι τῷ τῆς ὁμοιοῦσας· οὕτω γὰρ καὶ ἐν μιᾷ ψυχῇ ἴστανται τινες ὁμοιοῦντες καὶ ὁμοψυχούντες, δηλονότι ὅταν ἡ καὶ ἐν πνεύμα ἔχωσι.

Συμβαλοῦντες τῇ πίστει τοῦ Εὐαγγελίου. Τουτέστι, συμπαραλαμβάνοντες ἡ ἀλλήλους ἐν τῇ ὑπὲρ τῆς πίστεως ἀθλήσει.

Καὶ μὴ πυρόμενοι ἐν μηδενὶ ὑπὸ τῶν ἀντικειμένων. Οὐ λέγω, φησί, μὴ καταπίπτοντες, ἀλλὰ, μὴδὲ πυρόμενοι, τουτέστι, μὴ θορυβοῦμενοι ἐν μηδενὶ, κἀν κινδύνους ἀπειλῶσι, κἀν θανάτους ἐπάγων· οὐδὲν γὰρ ἀνύουσι, ἀλλὰ πύρουσι μόρον· οὕτως εἰσὶν ἀνίσχυροι.

Ἥτις ἐστὶν αὐτοῖς μὲν ἐνδειξις ἀπωλείας, ὑμῖν δὲ σωτηρίας. Ὅταν γὰρ ἴδωσι, ὅτι μυρία τεχναζόμενοι, οὐδὲ πύραι ὑμᾶς δύναται, οὐδεῖγμα τοῦτο σαφὲς ἔξουσι, ὅτι τὰ μὲν αὐτῶν ἀπολοῦνται, τὰ δὲ ὑμέτερα ἡ ἰσχυρὰ, καὶ ἀνάλωτα, καὶ αὐτόθεν ἔχοντα τὴν σωτηρίαν;

Καὶ τοῦτο ἀπὸ Θεοῦ. Ὅτι ὑμῖν ἐχαρίσθη τὸ ἐπὲρ Χριστοῦ, οὐ μόνον τὸ εἰς αὐτὸν πιστεῦσαι, ἀλλὰ καὶ τὸ ὑπὲρ αὐτοῦ πάσχειν. Χάρισμα ὀνομαζών ὁ Παῦλος τὸ ὑπὲρ Χριστοῦ πάσχειν, δύο [ταῦτα] ἐνταῦθα κατορθοί· ἐν μὲν, ἵνα μὴ αἰσχύωνται, μηδὲ καταπίπτωσι πάσχοντες· ἕτερον δὲ, ἵνα μὴ ἐπαίρωνται. Τὸ πᾶν γὰρ, φησί, τοῦ Θεοῦ ἐστὶ. Καὶ γὰρ καὶ τὰς ἀρετὰς χάρισματὰ φησιν· οὐχ ἵνα τὸ αὐτεξούσιον ἀνέλῃ, ἀλλ' ἵνα μετριόφρονας κατασκευάσῃ. Οὐδὲ γὰρ ἄνευ Θεοῦ ποιεῖν τι δύναμεθα. Τάχα δὲ καὶ τοῦτο τὸ χάρισμα μείζον τοῦ νεκροῦ ἀνίσταῖν. Ἐκεῖ μὲν γὰρ ὀφειλέτης εἰμί· ἐνταῦθα δὲ ὀφειλέτην ἔχω τὸν Χριστόν. Ὁ θαῦμα! καὶ χαρίζεται μοι, καὶ ἐπ' αὐτῷ τούτῳ ὀφείλει μοι.

Τὸν αὐτὸν ἀγῶνα ἔχοιτες, ὅσον ἴδετε ἐν ἐμοί, καὶ νῦν ἀκούετε ἐν ἐμοί. Δεικνύσι τὰ αὐτὰ ἀγωνιζομένους αὐτῷ, τὰ αὐτὰ ἀθλοῦντας· ὁ μεγάλην αὐτοῖς ἀρετὴν προσμαρτυρεῖ. Ἐχετε δὲ, φησὶν, ἐμὲ ὑπόδειγμα· καὶ γὰρ ἴδετέ με παρ' ὑμῖν ἀθλήσαντα, ὅτε δηλαδὴ ἐδάρην καὶ ἐφυλακίσθην· καὶ νῦν δὲ ἀκούετε.

ΚΕΦΑΛ. Β΄.

Εἰ τις ὄν παρὰ κλησὶς ἐν Χριστῷ, εἰ τις παραμυθία ἡ ἀγάπης, εἰ τις κοινοῦ Πνεύματος, εἰ τινα σπλάγγνα καὶ οἰκτιρμοί, πληρώσατέ μου τὴν χαρὰν, ἵνα τὸ αὐτὸ φρονήτε. Ὁ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· Εἰ βούλεσθε παρὰ κλησὶν τινα δοῦναι μοι ἐν τοῖς πειρασμοῖς μου· εἰ τινα παραμυθίαν, οἶαν ἡ ἀγάπη γεννᾷ· εἰ μέλλετε δεῖξαι ἕτι κοινωνίαν τινὰ ἔχετε μετ' ἐμοῦ ἐν τοῖς πνευματικοῖς καὶ κατὰ

Variae lectiones.

ἡ ἐπὶ ο. ἡ τουτέστιν, ὁμοιοῦσι, καὶ ὁμοψυχούσιν, ὅτ. ο. ἡ συμπεριλ. ο. ἡ ἡμέτερα ο. ἡ εἰς παραμύθιον ο.

Etiamsi, inquit, fortasse non veniam, possum tamen vel absens etiam exhilarari super conversatione vestra secundum Evangelium. Proinde etiamsi non advenero, ne recidatis, sed vigilate, tanquam certo sim agnitus quomodo vos geratis.

Quod statis in uno spiritu, una anima. Hoc est, in eodem dono concordiae. Hac enim ratione in una anima quidam persistunt unanimis et concordis, quando nimirum unum etiam spiritum habuerint.

Concertantes fidei Evangelii. Hoc est, vos mutuo adjuvantes in certamine quod pro fide suscipitur.

VERS. 28. Et in nullo terreamini ab adversariis. Non dico, inquit, non decedentes, sed, neque terreamini, id est, non turbemini in ulla sane re, sive pericula interminantur, sive mortem adducant: nihil enim perficiunt, sed territant tantum, adeo sunt imbecilles.

Quae est ipsis quidem indicatio interitus, vobis autem salutis. Quando enim conspexerint sese post innumera quae tentarunt, ne territare quidem vos posse, nonne evidens hoc illis indicium erit, quod sua quidem peribunt, vestra vero fortia sunt, captivaeque difficilia, et salutem protinus habentia?

VERS. 28, 29. Et hoc a Deo. Quia vobis donatum est pro Christo, non solum ut in eum credatis, sed etiam ut pro illo patiamini. Charisma nominans Paulus pro Christo afflictionem, duo hic perficit: alterum quidem, ut non pudebant neque succumbant, dum patiuntur: alterum, ut non esserant. Totum enim, inquit, Dei est. Etenim et virtutes charismata dicit: non ut liberum arbitrium tollat, sed ut eos moderate sapere faciat. Nam sine Deo aliquid facere non possumus. Forsan et hoc donum est majus quam mortuos excitare: 436 illic enim debitor sum, hic autem debiorem habeo Christum. O rem admiratione dignam! Et donat mihi, et super hoc ipso debet mihi.

VERS. 30. Idem certamen habentes, quale vidistis in me, et nunc auditis in me. Ostendit hic quod in eodem sunt secum certamine, in iisdem pugnantes: quae res magnae ipsius virtutis testimonium praebet. Habetis, inquit, me exemplum: scitis enim me apud vos certasse, quando videlicet caesus et in carcerem conjectus eram: nunc vero auditis etiam.

CAPUT II.

VERS. 1, 2. Si qua ergo consolatio in Christo, si quod solatium charitatis, si qua societas Spiritus, si qua viscera et miserationes, implete laetitiam meam, ut idem sapiatis. Quod ait, est hujusmodi: Si vultis mihi quampiam in tentationibus meis consolationem dare; si quod solatium, quale charitas generat; si monstraturi estis quod communicationem quamdam habeatis mecum in spiritualibus, et se-

eundem Dominum; si affectu miserationis move-
mini, neque miseramini propter ea quæ patior:
hæc omnia mihi in hoc reddite, ut vos mutuo dili-
gatis. Animadverto hic quomodo concordiam eorum
suum esse beneficium interpretetur, et perinde
accipiat, atque si ipse misericordiam esset conse-
cutus. Non dixit autem, Parate mihi gaudium: sed,
Implete. Orsi enim estis in me gaudium: dedistis
insuper mihi ut pacem haberem; cupio in posterum
ut istud mihi ad finem usque ducatur. Quale autem
mihi gaudium? Non ut e periculis liberer, quidquamve
a vobis accipiam, sed ut vos idem sapiatis.

Eandem charitatem habentes. Hoc majus est quam
idem sapere. Eandem scilicet charitatem habete.
Noli tu cum summe dilectus fueris, remisse ac pigre
redamare, sed eadem mensura.

Unanimes, idem sentientes. Tanquam una sitis
anima, non natura et substantia, sed mente et con-
cordia: quod indicat cum ait, *idem sentientes*.

Vers. 3. Nihil per contentionem, aut vanam gloriam.
Nihil, inquit, per zelum et contentionem facientes:
quod solemus dicere: Danda est mihi opera, ne me
viuacat ille: hoc est ἐριθεία, contentio. Deinde
matrem hujus adducit, vanam gloriam: ex hac
enim illa nascitur. Quando enim hominum gloriam
amamus, quid, quæso, propter eam non facimus?

*Sed in humilitate animi alium quisque se præstan-
tiorē existimet*. Planum hic nobis facit qua ratione
vanam gloriam effugere queamus, doctrinamque
tradit **437** salutis nostræ consonam. Si enim exi-
stimaveris, inquit, quod alius non simpliciter sit
major te, cæterum quod multis nominibus te ex-
cellat, et ex multa humilitate hoc modo rem se ha-
bere tibi persuaseris, honore eum prorsus afficies.
Hoc si facias, cum eum apud alios honore affici
conspexeris, hæud ægre ferēs: imo etiamsi convi-
cietur tibi, etiamsi verberet, patienter ferēs. Ma-
jorem namque te ipsum arbitratus es: neque in-
videbis ei: invidia enim in pares agit, non in
excellentes: et ille rursus cogitet te esse ex-
cellentiorē se, et hoc pacto integra erit tranqui-
litas.

*Vers. 4. Non quæ sua sunt singuli considerate,
sed et quæ aliorum sunt, unusquisque*. Cum enim
ego quod tibi prodest, tu vero quod mihi confert,
quæris, neque vanæ hic gloriæ locus relinquatur,
neque contentioni, neque cuiquam simpliciter malo-
rum, sed vita hic est angelica et divina.

*Vers. 5. Is enim affectus sit in vobis, qui et in
Christo Jesu*. Quemadmodum Christus inquit, *Estote
misericordes, ut Pater vester cælestis*²: et rursus,
*Discite a me, quia mitis sum*³: sic et Paulus hu-
mitem affectum docens, Christum in medium pro-
ducit, abunde nos pudefaciens, perinde ac alio in
loco dicit: *Propter nos pauper factus est cum dives*

² Luc. vi, 36.³ Matth. xi, 29.

Variæ lectiones.

⁴⁰ μου ο. ⁴¹ φιλεῖς φαύλως ο. ⁴² τούτου ο. ⁴³ τῆν ο. ⁴⁴ ἐαυτῶν ο. ⁴⁵ ζητήσης ο.

Κύριον· εἰ σπλαγγίζεσθε καὶ οἰκτεῖρετέ με ἐφ' οἷς
πάσῳ· ταῦτα πάντα ἐν τούτῳ μοι ἀπόδοτε, ἐν τῷ
ἀλλήλους ἀγαπᾶν. Ὅρα δὲ, πῶς τὸ ὁμονοεῖν ἐκείνους,
οἰκείαν εὐεργεσίαν, καὶ ὡς αὐτὸς ἐλέους ἀξιούμενος
τίθεται. Οὐκ εἶπε δὲ, Ποιήσατέ μοι ⁴⁰ χαρὰν, ἀλλὰ,
[χαρὰν] Πληρώσατε. Ἐρξασθε, φησὶ, τῆς ἐν ἐμοὶ
χαρᾶς, καὶ ἦδη μετεδώκατέ μοι τοῦ εἰρηνεύειν· ἐπι-
θυμῶ λοιπὸν καὶ εἰς τέλος ταύτην ἐλθεῖν. Ποία δὲ μοι
χαρὰ; Οὐχ ἵνα τῶν κινδύνων ῥυσθῶ, ἢ λάβω τι παρ'
ὁμῶν, ἀλλ' ἵνα ὑμεῖς τὸ αὐτὸ φρονῆτε.

Τὴν αὐτὴν ἀγάπην ἔχοντες. Τοῦτο μεῖζον τοῦ
τὸ αὐτὸ φρονεῖν. Τὴν [γὰρ] αὐτὴν ἀγάπην ἔχετε.
Μὴ φιλούμενος ὑπερβαλλόντως αὐτὸς, φιλεῖ χαύ-
νωσ ⁴¹, ἀλλ' ἴσῳ τῷ μέτρῳ.

Συμψυχοὶ, τὸ ἐν φρονούντες. Ὡς μία ὄντες
ψυχή, οὐ τῆ οὐσία, ἀλλὰ τῆ [μῆ] γνώμῃ καὶ τῆ ὁμο-
νοίᾳ· ὃ δηλοῖ εἰπὼν· Τὸ ἐν φρονούσας.

Μηδὲν κατ' ἐριθείαν, ἢ κενοδοξίαν. Μηδὲν, φησὶ,
κατὰ ζῆλον ἢ ἔριν ποιοῦντες· ὅπερ εἰώθαμεν λέ-
γειν· Σπουδάσαι ἔχω, ἵνα μὴ με νικήσῃ ὁ θεῖνα·
τούτῳ ἐστὶν ἡ ἐριθεία. Εἶτα τὴν ταύτης ⁴² μητέρα
ἐπάγει, τὴν κενοδοξίαν· ἐκ γὰρ ταύτης ἐκείνη.
Ὅταν γὰρ τῆς τῶν ἀνθρώπων δόξης ἐρώμεν, τί ὁ
πράττομεν διὰ ταύτην;

*Ἀλλὰ τῆ ταπεινοφροσύνη ἀλλήλους ἠγοίμε-
νοι ὑπερέχοντες ἐαυτῶν*. Νῦν ⁴³ ὁδὸν δεικνύουσιν ἡμῖν
δι' ἧς φευξόμεθα τὴν κενοδοξίαν, καὶ δῶγμα λέγει
συγκρότημα τῆς ἡμῶν σωτηρίας. Ἐὰν γὰρ ὑπολά-
βῃς, φησὶν, ὅτι ὁ θεῖνα οὐχ ἀπλῶς μεῖζων σοῦ ἐστὶν,
ἀλλ' ὅτι καὶ κατ' ὑπερβολὴν ὑπερέχει σου, καὶ ἀπὸ
πολλῆς ταπεινοφροσύνης πείσης σεαυτὸν τοῦτο οὕτως
ἔχειν, τιμήσεις πάντως αὐτὸν. Τοῦτο δὲ ποιών, οὐκ-
εἶ ὅταν ἴδῃς αὐτὸν καὶ παρ' ἐτέρων τιμώμενον,
δυσχερανεῖς, ἀλλὰ κἂν ὀνειδίῃ σε αὐτὸς, κἂν τύψῃ.
κούφως ὀσεις· μεῖζονα γὰρ σε αὐτὸν νενομίκας.
Οὐδὲ φθονήσεις· ὁ γὰρ φθόνος πρὸς τοὺς ἴσους, οὐ
πρὸς τοὺς ὑπερέχοντας. Καὶ αὖθις, ἐκεῖνος οὕτως
ὑπολαμβανέτω σε, ὡς ὑπερέχοντα αὐτοῦ, καὶ ἔσται
πᾶσα γαλήνη.

*Μὴ τὰ ἐαυτοῦ ⁴⁴ ἕκαστος σκοπεῖτω, ἀλλὰ καὶ
τὰ τοῦ ἐτέρου ἕκαστος*. Ὅταν γὰρ ἐγὼ μὲν τὸ σοὶ
συμφέρον, σὺ δὲ τὸ ἐμὸν αὖθις ζητεῖς ⁴⁵, οὔτε κενο-
δοξία· ἐνταῦθα χώρα, οὔτε ἐριδος, οὔτε τινὲς ἀπλῶς·
τῶν κακῶν, ἀλλὰ βίος ἀγγελικὸς καὶ θεῖος.

*Τοῦτο γὰρ φρονεῖσθω ἐν ὑμῖν, ὃ καὶ ἐν Χρι-
στῷ Ἰησοῦ*. Ὅσπερ ὁ Χριστὸς, *Γίνεσθε οἰκτεῖ-
μονες*, φησὶν, ὡσπερ ὁ Πατὴρ ὁμῶν ὁ οὐράνιος·
καὶ αὖθις, *Μάθετε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι πραῖός εἰμι*·
οὕτω καὶ Παῦλος ταπεινοφροσύνην διδάσκων, τὸν
Χριστὸν εἰς τὸ μέσον παράγει, ἐκ περιουσίας ἡμᾶς
ἐντρέπων, ὡσπερ καὶ ἀλλαχοῦ λέγει· Δι' ἡμᾶς ἐπ-

τώχευσε πλούσιος ὢν. Ὅταν γὰρ δείξῃ τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τὸν παντὸς ὕψους ἐπέκεινα, ἐν τοῖς κατωτάτοις γενόμενον, τίνα οὐκ ἐντρέψῃ ὡς τῶν ὑψηλοφρόνων;

Ὅς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ ἀρπαγμὸν ἠγήσατο τὸ εἶναι Ἰσα Θεῷ. Ἀριθμεῖ, πόσοι ἐντεῦθεν αἰρετικοὶ πίπτουσι. Μαρκίων ὁ Ποντικός ἔλεγεν, ὅτι πονηρὸς ὁ κόσμος, καὶ ἡ σὰρξ, καὶ οὐκ ἀνέλαβε ταύτην ὁ Θεός. Μάρκελλος ὁ Γαλάτης, καὶ Φωτεινός, καὶ Σωφρόνιος, ἔλεγον τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ ἐνέργειαν εἶναι, οὐκ οὐσίαν ἐνυπόστατον· ταύτην δὲ ἐνοικῆσαι τὸν ὡς ἐκ σπέρματος; Δαυὶδ. Καὶ Παῦλος δὲ ὁ Σαμωσατεύς ἔλεγεν, ὅτι ἀπὸ Μαρίας ἔσχε τὴν ἀρχὴν τοῦ εἶναι. Καὶ Σαβέλλιος δὲ ὁ Λίβυς ἔλεγεν, ὅτι Πατήρ, καὶ Υἱός, καὶ Πνεῦμα ἅγιον, ὀνόματά ἐστι ψιλὰ ἐνι προσώπῳ ἐπιλεγόμενα. Ἄρειος ἔλεγεν, ὅτι κτίσμα ἐστὶν ὁ Υἱός. Ἀπολλινάριος ὁ Λαοδικεύς, ὅτι ψυχὴν νοεράν οὐκ ἔλαβεν. Ὅρα τοίνυν, πῶς πίπτουσι πάντες μιᾷ σχεδὸν μαχαίρᾳ. Ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων. Πῶς οὖν, οἱ περὶ Μάρκελλον, λέγετε, ὅτι ἐνέργειά ἐστὶν ὁ Λόγος, οὐκ οὐσία δέ; Μορφῇ γὰρ Θεοῦ ἡ οὐσία λέγεται, ὡσπερ μορφῇ δούλου, ἢ φύσις τοῦ δούλου. Πῶς καὶ σὺ, ὁ Σαμωσατεύς, ὅτι ἀπὸ Μαρίας ἤρπαστο; Προὔπηρχε γὰρ ἐν μορφῇ καὶ οὐσίᾳ θεϊκῇ. Ἀλλὰ καὶ Σαβέλλιον πίπτουσα ἴσα Θεῷ. Ἰσον δὲ ἐπὶ ἐνὸς προσώπου οὐ λέγεται· τὸ γὰρ Ἰσον, τινὲς Ἰσον· ὡστε δύο πρόσωπα ἐντεῦθεν φαίνεται. Ἄρειος δὲ διὰ πλειύνῳ καθιζεῖται. Ἐν μορφῇ γὰρ Θεοῦ, τουτέστιν, οὐσίᾳ· καὶ οὐκ εἶπε, Γεγονώς, ἀλλ', Ὑπάρχων· ὅμοιον τῷ, Ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν. Καὶ, Οὐχ ἀρπαγμὸν ἠγήσατο τὸ εἶναι Ἰσα Θεῷ. Ὅρᾳς τὴν ἰσότητά; Πῶς οὖν σὺ λέγεις ὅτι μελίων ὁ Πατήρ, ὁ δὲ Υἱός ἐλάττων; Ἀλλ' ὅρα τὴν ἀνόητον αὐτῶν ἐνστασιν. Μικρὸς, ψαλί, Θεὸς ὢν ὁ Υἱός, οὐχ ἤρπασε τὸ εἶναι Ἰσα τῷ μεγάλῳ Θεῷ. Πρῶτον μὲν οὖν, ποία Γραφὴ διδάσκει ἡμᾶς μικρὸν καὶ μέγαν Θεόν; ταῦτα γὰρ τῶν Ἑλλήνων εἶσιν. Ὅτι δὲ καὶ ὁ Υἱός μέγας Θεός, ἄκουε Παύλου· Τὴν ἐπιφάνειαν, φησὶ, τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ Σωτήρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἐπειτα, εἰ μικρὸς, πῶς ἂν ἤρπασε τὸ γενέσθαι μέγας; Πρὸς τούτοις ὁ Παῦλος ταπεινοφροσύνην δίδασκειν μέλλων, ἄτοπος ἂν ἦν τοῦτο παραινῶν· Ἐπειδὴ ὁ μικρὸς Θεὸς τῷ μεγάλῳ Θεῷ οὐκ ἐπανέστη, ὀφείλετε καὶ ὑμεῖς ὑποταπεινοῦσθαι ἀλλήλοις. Τὸ γὰρ μὴ ἐπαναστῆναι τῷ μεζονι, ποία ταπεινοφροσύνη; Ἄδυναμία μόνον· τοῦτο. Τὸ δὲ τὸν Ἰσον καὶ ὁμοδύναμον Θεῷ, ἐκόντα ἄνθρωπον γενέσθαι, τοῦτο ταπεινώσις. Ταῦτα μὲν οὖν ἱκανῶς. Λοιπὸν ὅρα τί φησιν· Οὐχ ἀρπαγμὸν ἠγήσατο τὸ εἶναι Ἰσα Θεῷ. Ὅταν τις ἀρπάσῃ τι, φοβείται ἀποθέσθαι αὐτὸ, ἵνα μὴ ἀπολέσῃ, ὡς οὐχ αὐτοῦ ὂν· ἔταν δὲ ἐξῆ τι φυσικόν, εὐχερῶς αὐτοῦ καταφρονεῖ, εἰδὼς ὅτι ἀναπόβλητον αὐτὸ ἔχει· καὶ διζῆν ἀποθέσθαι, πάλιν αὐτὸ ἀναλήψεται. Φησὶν οὖν, ὅτι ὁ Υἱός τοῦ Θεοῦ οὐκ ἐφο-

esset b. Cum enim ostenderit Filium Dei omni altitudine superiorem, infimum factum, quem non superborum pudefaciat?

VERS. 6. Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo. Numera quotnain hinc hæretici cadant. Marcio Ponticus dicebat mundum et carnem esse mala : proinde a Deo non assumptam esse hanc. Marcellus Galatius, et Photinus, et Sophronius, asseverabant Verbum Dei energiam esse, non essentiam personalem, atque hanc inhabitare ei qui ex semine Davidis esset. Paulus dein Samosatensis dicebat, quod ex Maria habuerit principium essentia. Sabellius autem Lybicus affirmabat quod Pater, Filius et Spiritus sanctus, nomina essent nuda, uni personæ attributa. Arius dicebat Filium esse creaturam. Apollinarius Laodicensis, quod animam rationalem non acceperit. Vide igitur quomodo occumbant omnes uno propemodum ense : Cum in forma Dei esset. Quomodo igitur vos Marcelliani dicitis, quod Verbum est energia, et non substantia? Forma enim Dei essentia dicitur, quemadmodum forma servi, natura servi. Quomodo et tu, Samosatensis, quod ex Virgine primum esse suum sumpserit? antea enim erat in forma divinaque essentia. Quinetiam Sabellium cadentem animadvertite. **438** Non rapinam, inquit, arbitratus est esse se æqualem Deo. Æquale de una persona non dicitur : quod enim æquale est, alicui est æquale : quare duæ hinc personæ manifestantur. Arius autem pluribus rationibus destruitur. In forma enim Dei, id est, essentia. Et non dixit, Factus, sed, Existens. Simile est illi, Ego sum qui sum. Et, Non existimavit rapinam esse se æqualem Deo. Cernis æqualitatem? Quomodo igitur tu dicis quod sit major Pater, Filius autem minor? At vide insipientem illorum pertinaciam. Parvus, inquit, existens Deus Filius, non rapuit sibi ut esset æqualis et par magno Deo. Primum quidem, quæ Scriptura docet nos parvum esse et magnum Deum? hæc enim infidelium sunt Græcorum. Quod autem et Filius magnus Deus sit, audi Paulum : Apparitionem, inquit, magni Dei et Servatoris nostri Jesu Christi. Deinde, si parvus, quomodo arripuit sibi ut magnus esset? Præterea, divus Paulus humilitatem docturus, absurdus esset si hoc suasisset : Quia parvus Deus magno Deo non restitit, debetis et vos alter alteri submitti. Nam qualis isthæc est humiliatio, quod minor adversus majorem non insurgat? impotentia solius est istud. Attamen parem, et ejusdem cum Deo potentia, sponte hominem factum esse, istuc sane est humiliatio. Hæc igitur abunde satis. Deinceps, animadvertite quid dicat : Non est rapinam arbitratus esse se æqualem Deo. Si quis aliquid

b II Cor. viii, 9. c Exod. iii, 14. d Tit. i, 13.

Varia lectiones.

ἡ τρέψει ο. ἡ τῷ ο. ἡ ἀνέλαβεν ο. ἡ φαινοντα ο. ἡ ὁ ο. ἡ οὕτω ο. ἡ μὲν οὖν ο. ἡ ὁμοδ. ἡ ἔθεν ο. ἡ ἴχων ο.

rapuerit, metuit deponere illud, ne amittat, tanquam ipsius non sit. Sin quidquam a natura habeat, facile illud aspernatur, sciens id se habere quod amitti nequeat; et si deponere videatur, rursus ipsum recipiet. Ait ergo: Filius Dei non metuit descendere de propria dignitate, quandoquidem eam Deo Patri, sed naturalem sibi hanc dignitatem in ista humiliatione altitudinem suam servans.

VERS. 7. *Sed semetipsum exinanivit, formam servi accipiens.* Ubi sunt qui dicunt, quod invitus et mandatum implens descenderit? Audiant quod seipsum exinaniverit, ceu Dominus, ac tanquam sui juris. *Formam autem servi* dicens, Apollinarium pufefacit. Qui enim formam sive substantiam servi accipit, rationalem omnino animam habet.

In similitudine hominum factus. Hic Marcionistæ dicunt, quod apparenter incarnatus erat. Vides enim, inquit, quomodo Paulus asseverat similitudinem eum hominis accepisse, ac in figuram humanam transformatum esse, non essentia factum hominem? Quid igitur est? Dominus non omnia nostra habebat 439, sed et quædam non habebat, veluti nasci ex concubitu et peccare. Non erat autem solummodo quod apparebat et videbatur, verumetiam Deus: non erat nudus homo. Propterea inquit, *In similitudine hominum.* Nos enim anima et corpus sumus; is autem anima et corpus, et Deus. Nam cum dicat, *In similitudine carnis peccati,* non hoc dicit, quod carnem non habuerit, verum quod caro illa non peccarit, sed similis erat peccatrici secundum naturam, non secundum malitiam. Quemadmodum igitur illic simile est, eo quod non omnia sint æqualia: sic et hic similitudinem dicit, quod non sit natus ex concubitu, et quia in eum non cadat peccatum, et quod non sit nudus homo.

VERS. 8. *Et figura inventus ut homo.* Quia dixerat, *Seipsum exinanivit,* ne permutationem et transformationem negotium esse arbitreris, ait: Manens quod erat, assumpsit quod non erat, natura non est in aliud mutata, sed in figura factus est, hoc est, in carne: carnis enim est figurari. Cum enim dixisset, *Formam servi accepit,* ausus est posthac et istud dicere, tanquam illud hisce silentium indiceret. Pulchre autem dixit, *Ut homo:* non enim erat unus ex multis, sed, velut unus ex multis. Non enim in hominem transivit Deus Verbum; sed veluti homo apparuit: ac insignurabilis cum esset, sub figuram factus est. Nonnulli autem hunc ad modum interpretati sunt istud: *Figura inventus,* tanquam jam vere homo, perinde ac divus Joannes ait: *Gloriam tanquam Unigeniti a Patre:* hoc est, qualem decet habere Unigenitum. *Tanquam* enim adverbium, cum dubitationem significat, tum confirmationem.

• Joan. 1, 14.

Varie lectiones.

⁷¹ δ:ότι ο. ⁷² αυτό ο. ⁷³ κυρών ο. ⁷⁴ και ο. ⁷⁵ σχηματίζεσθαι ο.

Aθήνη καταδῆναι τοῦ οἴκελου ἀξιώματος, δι' ὃ ὄν εἶχεν ἐξ ἀρπαγῆς τοῦτο⁷¹, φημι δὴ τὸ, τὸ εἶναι ἴσος τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, ἀλλὰ φυσικὸν αὐτοῦ ἀξίωμα τοῦτο ἐγένωσκε. Διὸ καὶ ταπεινωθῆναι εἴλετο, ὡς καὶ ἐν τῇ ταπεινώσει τὸ ὕψος αὐτοῦ τηρῶν⁷². Non habebat ex rapina, nimirum quod esset æqualis agnoscebat. Propterea et humiliari elegit, tanquam

ἄλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσε, μορφὴν δούλου λαβών. Ποῦ οἱ λέγοντες, ὅτι ἄκων καὶ ἐπιταγμα πληρῶν κατέβη; Ἀκουέτωσαν ὅτι ἑαυτὸν ἐκένωσεν, ὡς Κύριος, ὡς αὐτεξούσιος. *Μορφὴν δὲ δούλου,* εἶπὼν, Ἄπολλινάριον ἐντρέπει. Ὁ⁷³ γὰρ μορφὴν, ἦτοι τὴν φύσιν τοῦ δούλου λαβών, καὶ νοερὰν πάντως ψυχὴν ἔχει.

Ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος. Ἐνταῦθα οἱ Μαρκιωνισταὶ φασιν, ὅτι κατὰ φαντασίαν ἐσαρκώθη. Ὁρᾷ γὰρ, φασί, πῶς ὁ Παῦλος ὁμοίωμα ἀνθρώπου [οὔ] λαβεῖν φησιν αὐτὸν, καὶ σχηματίζεσθαι, οὐχὶ οὐσίᾳ γενέσθαι ἄνθρωπον; Τί οὖν ἐστιν; Ὁ Κύριος οὐ πάντα τὰ ἡμέτερα εἶχεν, ἀλλὰ καὶ τινα οὐκ εἶχεν, οἶον, τὸ ἀπὸ συνουσίας [μὴ] τεχθῆναι, τὸ ἀμαρτίαν [μὴ] ποιῆσαι. Οὐκ ἦν δὲ τὸ φαινόμενον μόνον, ἀλλὰ καὶ Θεός· οὐκ ἦν ψιλὸς ἄνθρωπος. Διὰ τοῦτο φησιν· *Ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων.* Ἡμεῖς μὲν γὰρ ψυχὴ καὶ σῶμα· ἐκεῖνος δὲ ψυχὴ καὶ σῶμα, καὶ Θεός· ἐπεὶ καὶ ἐταν λέγει, *Ἐν ὁμοιώματι σαρκὸς ἀμαρτίας,* οὐ τοῦτο λέγει, ζεὶ σὰρξ οὐκ εἶχεν, ἀλλ' ὅτι ἡ σὰρξ ἐκεῖνη οὐκ ἤμαρτεν, ἀλλ' ὁμοία ἦν τῇ ἀμαρτωλῷ κατὰ τὴν φύσιν, οὐ κατὰ τὴν κακίαν. Ὡσπερ οὖν ἐκεῖ τὸ ὁμοίον, διὰ τὸ μὴ πάντα εἶναι ἴσα· οὕτω καὶ ἐνταῦθα τὸ ὁμοίωμα, διὰ τὸ μὴ ἐκ συνουσίας τεχθῆναι, διὰ τὸ ἀναμάρτητον, διὰ τὸ μὴ ψιλὸν ἄνθρωπον εἶναι.

Καὶ σχήματι εὑρεθείς ὡς ἄνθρωπος. Ἐπειδὴ εἶπεν, ὅτι *Ἐκένωσεν ἑαυτὸν,* ἵνα μὴ μεταβολὴν νομίσης τὸ πρᾶγμα καὶ μετάπτωσιν, φησὶ· *Μένων δ' ἦν, ἔλαβεν δ' οὐκ ἦν.* Οὐχ ἡ φύσις μετέπεσεν, ἀλλ' ἐν σχήματι ἐγένετο, τούτέστιν, ἐν σαρκὶ· σαρκὸς γὰρ τὸ ἐσχηματίζεσθαι⁷⁴. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπε, *Μορφὴν δούλου ἔλαβεν, ἐθάρσησε λοιπὸν καὶ τοῦτο εἶπεν,* ὡς ἐκεῖνου ταῦτα ἐπιστομίζοντες. Καλῶς δὲ εἶπε τὸ, *Ὡς ἄνθρωπος.* Οὐ γὰρ ἦν εἰς τῶν πολλῶν, ἀλλ' ὡς εἰς τῶν πολλῶν· οὐ γὰρ εἰς ἄνθρωπον μετέπεσεν ὁ Θεὸς Λόγος, ἀλλ' ὡς ἄνθρωπος· ἐφάνη· καὶ ἀσχημάτιστο· ὧν, ὑπὸ σχῆμα ἐγένετο. Τινὲς δὲ οὕτως ἡρμήνευσαν· *Καὶ σχήματι εὑρεθείς,* ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἀληθῶς, καθὰ καὶ Ἰωάννης λέγει· *Ἀόρατος ὡς μονογενεὺς παρὰ Πατρός·* ἀντὶ τοῦ, ὅτι πρὸς εἶναι τὸν Μονογενῆ. Τὸ γὰρ, *Ὡς,* σημαίνει καὶ διαταγμὸν, σημαίνει καὶ βεβαίωσιν.

Ἐταπεινώσων ἑαυτὸν, γενόμενος ὑπήκοος μὲν ἁπλῶς θεοῦ, θανάτου δὲ σταυροῦ. Πάλιν τὸ, Ἐταπεινώσων ἑαυτὸν, ἵνα μὴ ὡς ἄκων νομισθῆ συγκαταβῆναι. Ἀλλὰ, φασὶν οἱ Ἀρειανοί, ἰδοὺ, ὑπήκοος λέγεται. Καὶ τί τοῦτο, ὧ ἀνόητοι; καὶ φλοιὸς ὑπακούομεν, καὶ οὐδὲν τοῦτο ἐλάττους ποιεῖ ἡμᾶς. Ὡς Υἱὸς Πατρὶ ὑπήκουσεν ἐκὼν, καὶ ἐν τούτῳ αὐτῷ δεικνύς τὴν γνησιότητα· υἱοῦ γὰρ γνησίου τὸ τιμᾶν τὸν πατέρα. Ὅρα δὲ ἐπιτάσεις· Δούλος ἐγένετο, ἀλλὰ καὶ θάνατον ἐδέξατο· καὶ τὸ ἐστὶ τοῦτου μείζον, ἐπονειδίστον. Θανάτου γὰρ σταυροῦ· τουτέστι, τοῦ ἐπικαταράτου, τοῦ τοῖς ἀνέμοις ἀφωρισμένου.

Διὸ καὶ ὁ Θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσε, καὶ ἐχαρίσατο αὐτῷ ὄνομα, τὸ ὑπὲρ πάντων ὄνομα. Ὅταν τῆς σαρκὸς ἐπιλάβῃται ὁ Παῦλος, ἀδεῶς τὰ ταπεινὰ πάντα φέγγεται, ὡς τῆς σαρκὸς ταῦτα δεχομένης. Οὕτως οὖν δέξαι ταῦτα περὶ τῆς σαρκὸς, μηδαμῶς διαιρῶν τὸν ἕνα Χριστόν. Ποῖον δὲ τὸ χαρισθὲν ὄνομα τῆ ἀνθρωπίνῃ φύσει τοῦ ἐνὸς Χριστοῦ; Τὸ, Υἱός, τὸ, Θεός. Καὶ γὰρ ὁ ἄνθρωπος Υἱὸς Θεοῦ, καθὼς καὶ ὁ ἄγγελος· εἶπε· Καὶ τὸ γεννώμενον ἄγιον, κληθήσεται Υἱὸς Θεοῦ.

Ἴνα ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ πάντων γόνυ κλῆσῃ, ἐκουρασίῳ, καὶ ἐπιγέλω, καὶ καταχθονίῳ. Τουτέστιν, ὁ κόσμος πᾶς, καὶ ἄγγελοι, καὶ ἄνθρωποι, καὶ δαίμονες· ἢ ὅτι καὶ οἱ δίκαιοι καὶ οἱ ἁμαρτωλοί. Καὶ δαίμονες γὰρ ἐπιγνώσκονται, καὶ ἄκωντες ὑποκλιθήσονται, οὐκέτι τῆ ἀληθείᾳ ἀντιμαχόμενοι, οἷ γε καὶ πρὸ τοῦ καιροῦ ἐκεῖνον εἶλεγον· Οἰδαμέν σε τίς εἶ.

Καὶ πᾶσα γλῶσσα δεξιολογήσεται, ὅτι Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς δόξαν Πατρὸς. Τουτέστιν, ἵνα πάντες τοῦτο εἰπωσιν¹⁸, ὅτι Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς, Κύριος καὶ Θεὸς ἐστὶ. Τοῦτο δὲ δόξα ἐστὶ τοῦ Πατρὸς, ὅτι τοιοῦτον ἔχει Υἱόν, ᾧ τὰ πάντα ὑποκλίνονται. Ὅρα, ὅτι ἡ ἀνάβρῃσις τοῦ Μονογενοῦς, δόξα ἐστὶ τοῦ Πατρὸς; Ὡστε τούναντιον, ἢ ἐλάττωσις αὐτοῦ, ἀτιμία τοῦ Πατρὸς.

Ὡστε, ἀγαπητοί μου, καθὼς πάντοτε ὑπηκούσατε. Τὰς παραινέσεις μετὰ ἠγκωμίων δεῖ ποιεῖσθαι· οὕτω γὰρ εὐπαράδεκτοι γίνονται. Διὸ καὶ αὐτὸς αὐτοὺς ἐγκωμιάζει, ἀγαπητοὺς καλῶν, καὶ, καθὼς, φησὶ, πάντοτε ὑπηκούσατε· τοῦτο λέγων, ὅτι Ἔδειξα ὑμῖν, ὅτι ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ὑπήκοος γέγονε· μιμήσασθε μὲν οὖν ἐκεῖνον, μιμήσασθε δὲ καὶ αὐτοῦς.

Μὴ ὡς ἐν τῇ παρουσίᾳ μου μόνον, ἀλλὰ πολλῶ μᾶλλον ἐν τῇ ἀπουσίᾳ μου. Τότε μὲν γὰρ ἴσως ἐδοκίμει διὰ τὴν πρὸς ἐμὲ αἰδῶ πάντα πράττειν· νῦν δὲ ἐὰν πρὸς ἀρετὴν ἐπιτείνητε, δείξετε ὅτι οὐ δι' ἐμὲ, ἀλλὰ διὰ τὸν Θεόν.

Μετὰ φόβου καὶ τρόμου τὴν ἑαυτῶν σωτηρίαν καταργήσεσθε. Οὐ δι' ἑμαυτὸν¹⁹, φησὶ, παρακαλῶ ὑμᾶς, ἀλλ' ἵνα τὰ πρὸς τὴν ὑμετέραν σωτηρίαν

¹⁸ Luc. 1, 35. ¹⁹ Luc. 14, 35.

Variæ lectiones.

¹⁸ κηρύξωσιν m. ¹⁹ ἐμὲ ο.

Humiliavit semetipsum, factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis. Rursum dicit, Humiliavit sese, ne velut invitatus obsecundasse putetur. At, dicunt Ariani, ecce, obediens dicitur. At quid hoc, o insipientes? Nam et amicis obediimus, nec quicquam illud dignitatem nostram imminuit. Tanquam Filius Patri sponte obediit, atque in hoc ipso indicat se esse genuinum: genuini enim filii est patrem honore afficere. Animadvertite autem hic epitasas: Servus factus est: quin etiam mortem suscepit: et quod hoc adhuc majus est, ignominiosam: mortem enim crucis, hoc est, execrandam, sceleratis destinatam.

VERS. 9. *Propter quod et Deus exaltavit illum, et donavit illi nomen quod est super omne nomen. Quando carnis mentionem facit Paulus, intrepide omnia humilia loquitur, tanquam caro hæc recipiat. Sic igitur hæc de carne accipe, nusquam unum Christum dividens. Quale autem nomen donatum est humanæ naturæ unius Christi? Filius, Deus. Etenim homo Filius Dei, quemadmodum angelus dixit: Et quod nascetur sanctum, Filius Dei vocabitur.*

VERS. 10. *Ut in nomine Jesu Christi omne genua flectatur caelestium ac terrestrium et infernorum. Hoc est, universus mundus et angeli et homines et dæmones; vel quod et justi et peccatores. Nam et dæmones agnoscent, et inviti inflectentur, non amplius veritati repugnantem, qui et ante tempus illud dicebant: Novimus te qui sis.*

VERS. 11. *Et omnis lingua confiteatur, quod Dominus Jesus Christus est in gloriam Dei Patris. Hoc est, ut omnes hoc dicant, quod Dominus Jesus Christus, Dominus et Deus est. Hæc autem gloria est Patris, quod hujusmodi habeat Filium cui omnia inflectantur. Animadvertis quod præconium Unigeniti, gloria est Patris? Sic e diverso imminutio ejus est ignominia Patris.*

VERS. 12. *Itaque, dilecti mei, sicut semper obediistis. Adhortationes cum laude et præconiis fieri convenit: sic enim fit ut facile recipiantur: propterea et ipse eos celebrat, dilectos vocans, et, Quemadmodum, inquit, semper obediistis: perinde quasi dicat, Ostendi vobis quod Filius Dei obediens factus est: imitamini igitur illum, imitamini autem et vos ipsos.*

Non tanquam in præsentia mea solum, sed multo potius in absentia mea. Tum enim fortasse videremini propter reverentiam erga me, omnia agere: nunc autem si ad virtutem intendatis, monstrabitis quod non propter me, sed propter Deum.

Cum timore ac tremore vestram ipsorum salutem operemini. Non propter meipsum, inquit, adhortor vos, sed ut ea quæ ad vestram salutem sunt, facia-

tis cum timore, eoque vehementi et intenso, et cum tremore: sine timore namque nihil boni perficitur, neque in artibus liberalibus, neque in mechanicis. Quomodo autem metus perficitur? Si consideremus quod ubique Deus præsto sit, omnia audiens et omnia videns, non solum quæ aguntur, verum etiam quæ cogitantur. *Servite enim, inquit, Domino in timore, et exsultate ei in tremore* ^h. Est enim exsultatio cum tremore, quando bonum aliquis faciens, idque cum tremore, conscientiam habet liberam. Κατεργάζεσθε autem dixit, non Ἐργάζεσθε, hoc est, cum multa diligentia et cura operamini.

VERS. 13. *Deus enim est qui operatur in vobis et velle et operari.* Quia dixit, *Cum timore ac tremore*: nunc ait, **441** Ne terreamini propter hoc. Non enim hoc ideo dixit, ut desistas a bono vel desicias, sed ut attente agas quod agis. Nam si animadverteteris, et attentus fueris, Deus omnia operabitur. Ipse namque est qui et promptitudinem dat nobis, ut velimus bonum, et qui boni operationem ad finem ducit. Operatur enim Deus in nobis velle: hoc est, cooperatur nobis ut velimus bona, et auget bonam voluntatem nostram, simulque accendit ut ferventior reddatur. Et aliter: Quoniam ipse perfectionem addit, nos vero homines quæ perfecta videmus, ad ea tendimus, dirigimusve voluntatem nostram: propterea et velle ipsum a Deo perfici dicit. Exempli gratia: Voluisti aliquid? Orsus es perficere istuc: si finem assequaris, iterum magis idem opus perficere cupis. Sin minus, torpescit tibi voluntas. Cum itaque finis apud Deum sit, qui et velle nostrum accendit, non immerito et ipsam voluntatem apud Deum esse asseverat. Vel ex magna gratitudine Paulus velle ipsum a Deo perfici in nobis ait: quemadmodum virtutes dona appellat, arbitrii libertatem non tollens, sed semper nos grates esse volens, et omnia accepta referre Deo. Considera autem verba: *In vobis, inquit, qui cum metu atque tremore salutem operamini: in talibus enim Deus operatur omnia.*

Pro bona voluntate. Hoc est, ut impleatur erga vos benevolentia atque bona voluntas ejus, ut sic vivamus perinde ac ipse vult. Itaque et ex hoc confidite; omnino enim cooperabitur vobis Deus, ut recte vivatis, si non propter aliud quidquam, ejus tamen rei gratia, quia hoc ipsi gratum est.

VERS. 14. *Et omnia facite sine murmurationibus et hæsitationibus.* Diabolus, cum aliquem ab honesto prorsus avocare nequit, vel arrogantiam ei inducit, vel vanam gloriam, vel, si hæc non possit, murmurationem, aut dubitationem et incredulitatem. Quia igitur in tentationibus continuisque periculis fuerunt, per hæc autem haud pauci ad murmura et maledicentiam prolabeantur: *Sine*

^h Psal. 11, 11.

Varie lectiones.

⁴⁷ ἐν ο. ⁴⁸ ἡγουν ο. ⁴⁹ γὰρ ο. ⁵⁰ ἡμῖν ο. ⁵¹ ἡμῖν ο.

ποιῆτε μετὰ φόβου, καὶ τούτου ἐπιτεταμένου, καὶ μετὰ τρόμου. "Ανευ γὰρ φόβου οὐδὲν ἀγαθὸν κατορθοῦται, οὔτε ἐν ταῖς λογικαῖς τέχναις, οὔτε ἐν ταῖς βαναύσοις. Πῶς δὲ ὁ φόβος κατορθώσεται; Ἐάν ἐνοησώμεν ὅτι πανταχοῦ ὁ Θεὸς πάρεστι, καὶ πάντα ἀκούει, καὶ πάντα ὁρᾷ, οὐ τὰ πραττόμενα, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐννοούμενα. Δουλεύσατε γὰρ, φησί, τῷ Κυρίῳ ἐν φόβῳ, καὶ ἀγαλλιάσθε αὐτῷ ἐν τρόμῳ. "Ἔστι" γὰρ ἀγαλλίασις μετὰ τρόμου, ὅταν τὸ καλὸν τις ποιῶν, καὶ τοῦτο μετὰ τρόμου, εὐπαρήγοιστον ἐχη τὸ συνειδός. Κατεργάζεσθε δὲ, εἶπεν, οὐκ, Ἐργάζεσθε· τούτεστι, μετὰ πολλῆς σπουδῆς καὶ ἐπιμελείας.

Ὁ Θεὸς γὰρ ἔστιν ὁ ἐνεργῶν ἐν ὑμῖν καὶ τὸ θέλειν καὶ τὸ ἐνεργεῖν. Ἐπειδὴ εἶπε· Μετὰ φόβου καὶ τρόμου· νῦν φησί· Μὴ πτοηθῆτε διὰ τοῦτο. Οὐ γὰρ τοῦτο εἶπον, ἵνα ἀπαγορεύσῃς, ἀλλ' ἵνα προσέχης. "Ἄν γὰρ προσέχης, ὁ Θεὸς τὰ πάντα ἐργάσεται. Αὐτὸς γὰρ ἔστιν ὁ καὶ προθυμίαν δεικνύς ἡμῖν, ὥστε θέλειν τὰ ἀγαθὰ, καὶ τὴν ἐργασίαν αὐτοῦ εἰς τέλος ἄγων. Ἐνεργεῖ γὰρ ὁ Θεὸς ἐν ἡμῖν τὸ θέλειν· τούτεστι, συνεργεῖ ἡμῖν πρὸς τὸ θέλειν τὰ ἀγαθὰ, καὶ ⁴⁷ αἰετὶ τὸ ἀγαθὸν θέλημα ἡμῶν, καὶ συνεχκαλεῖ ὥστε θερμότερον γενέσθαι. Καὶ ἄλλως δὲ ⁴⁸, ἐπειδὴ τὸ τέλος αὐτὸς ἐπιτίθεισιν, αἱ δὲ ἄνθρωποι, ἅπερ ἂν ὀρώμεν τελειούμενα, πρὸς ἐκεῖνα καὶ τὸ θέλημα ἡμῶν τείνομεν· διὰ τοῦτο καὶ τὸ θέλειν ἐνεργεῖσθαι ὑπὸ Θεοῦ λέγει. Οἶον· Ἡθέλησάς τι; Ἐνήρξω πράττειν τοῦτο· ἐάν μὲν τὸ τέλος ἐπακολουθῆ, θέλεις πλέον τοῦτο τὸ ἔργον· εἰ δ' οὐ, ἀποναρξά σοι ἡ θέλησις. Τοῦ τοίνυν τέλους παρὰ τῷ Θεῷ ἔντος, τοῦ καὶ τὸ θέλειν ἡμῶν ⁵⁰ συνεχκαλιότητος, εἰκότως καὶ τοῦτο φησιν εἶναι παρὰ τῷ Θεῷ. Ἡ καὶ ἀπὸ πολλῆς εὐγνωμοσύνης ὁ Παῦλος καὶ αὐτὸ τὸ θέλειν ἐκ τοῦ Θεοῦ ἡμῖν ἐνεργεῖσθαι λέγει· ὥσπερ καὶ τὰ κατορθώματα, χαρίσματα καλεῖ· οὐ τὸ αὐτεξούσιον ἀναιρῶν, ἀλλὰ βουλόμενος ἡμᾶς εἶναι ἐχρησισαίν, καὶ πάντα ἀνατιθέναι τῷ Θεῷ. Ὅρα ἔτι καὶ τὴν λέξιν· Ἐν ὑμῖν ⁵¹, εἶπε, τοῖς μετὰ φόβου καὶ τρόμου τὴν σωτηρίαν κατεργαζομένοις· ἐν γὰρ τοῖς τοιοῦτοις ἐνεργεῖ ὁ Θεὸς τὰ πάντα.

Ἐπὲρ τῆς εὐδοκίας. Τούτεστιν, Ἐπὲρ τοῦ πληρωθῆναι εἰς ὑμᾶς τὴν εὐδοκίαν καὶ τὸ ἀγαθὸν θέλημα αὐτοῦ, ἵνα οὕτω ζῶμεν ὡς αὐτὸς βούλεται. Ὅστις καὶ ἐκ τούτου θαρσεῖτε· πάντως γὰρ συνεργήσει ὑμῖν ὁ Θεὸς πρὸς τὸ ὀρθῶς ζῆν, εἰ καὶ μὴ εἰς ἄλλο τι, δίδωι γοῦν αὐτὸς ἀποδέχεται.

Καὶ πάντα ποιεῖτε χωρὶς γογγυσμῶν καὶ διαλογισμῶν. Ὁ διάβολος, ἐπειδὴν οὐ δυναθῆ καθάπερ ἀπὸ τοῦ καλοῦ κωλύσαι τινα, ἢ ἀπόνοιαν αὐτῷ εἰσὴγείται, ἢ κενοδοξίαν· ἢ εἰ μὴ ταῦτα, γογγυσμὸν, ἢ ἀμφισβολίαν καὶ ἀπιστίαν. Ἐπεὶ οὖν ἐν περιρρομοῖς καὶ κινδύνοις συνεχῆσιν ἦσαν, ἐκ τούτων δὲ πολλοὶ εἰς γογγυσμὸν ἐκτραχηλίζονται καὶ βλασφημίας, *Χωρὶς γογγυσμῶν, φησί, πάντα ποιεῖτε.*

Ὁ γὰρ γογγύζων, ἀχάριστος καὶ δύσφημος. Διαλογισμοὺς δὲ, τὴν διάκρισιν φησι καὶ τὸν δισταγμὸν. Οἶον· Ὅταν ἐντολῆς προκειμένης λέγῃ τις· Ἄρξ, ἐὰν τὸδε ποιήσω, ἔξω μισθόν; ἄρα καλόν ἐστιν; Οὐδεὶ γὰρ ἐν τοῖς τοιούτοις διστάζειν, ἀλλὰ πεποιθότως ποιεῖν· καὶν πόνος ἦ, καὶν κάματος, μηδὲν διαλογίζεσθαι.

Ἴνα γόννησθε ἀμωμοὶ καὶ ἀκέραιοι. Τουτέστιν, ἀνεπιληπτοὶ καὶ ἀσιπλοὶ· οὐ γὰρ μικρὰ κηλὶς ὁ γογγυσμὸς. Οὐκ εἶπε δὲ, ὡσπερ ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους, ὅτι κολασίς ἀπόκειται τῷ γογγυσμῷ, διότι ὡς ἐλευθέρους τοῦτους διαλέγεται. Ἄκουε γὰρ καὶ τῶν ἐξῆς·

Τέκνα Θεοῦ ἀμόμητα. Ὅστε δούλων καὶ ἀγνομόνων τὸ γογγύζειν. Ποῖος γὰρ υἱὸς ἐν τοῖς τοῦ Πατρὸς [ποινῶν] καὶ ἐαυτῷ κάμων, γογγύζει;

Ἐν μέσῳ γενεᾶς σκολιῶς καὶ διστραμμένης. Οἶδα, φησὶν, ὅτι πολλοὶ οἱ πολεμοῦντες, καὶ εἰς τὸ γογγύζειν ὑμᾶς ἐκβιαζόμενοι· ἀλλὰ τοῦτο μάλιστα ἐπαινετὸν, ὅταν τις καὶ παρακινζόμενος, οὐδὲν τοιούτων πάσχη.

Ἐν οἷς φαίνεσθε ὡς φωστῆρες ἐν κόσμῳ, λόγον ζωῆς ἔχοντες. Ὅσπερ οἱ φωστῆρες ἐν σκότει λυμποῦσιν, οὕτω καὶ ὑμεῖς ἐν μέσῳ τῶν σκολιῶν, εὐθεῖς ὄντες, μᾶλλον ἀπολάμπειν σπουδάσατε. Τὸ γὰρ, *φαίνεσθε*, προστακτικὸν δοκεῖ μοι. *Λόγον δὲ ζωῆς ἔχοντες*⁸², τοῦτ' ἐστὶ, Σπέρμα ζωῆς ἐν ὑμῖν αὐτοῖς ἔχοντες, καὶ μέλλοντες ζῆσθεσθαι, καὶ ἐνεῦθεν ἤδη ἀρραβῶνα τῆς σωτηρίας λαβόντες. Ἡ, ὅτι· Ὅσπερ οἱ φωστῆρες καὶ φωτίζουσι καὶ ἀναζωοῦσι τὰ σώματα τῇ θάλπει,⁸³ οὕτω καὶ ὑμεῖς σπεύσατε εἶναι ζωτικὴ τοῖς ἄλλοις ἀνθρώποις δύναμις.

Εἰς καύχημά ἐμοὶ εἰς ἡμέραν Χριστοῦ. Τοσαύτη, φησὶν, ἡ ὀμνία ἀρετῆ ἐστὼ, ὥστε μὴ μόνον ὑμᾶς εἰς τὴν ζωὴν ἄγειν, ἀλλὰ καὶ ἐμὲ λαμπρότερον ποιεῖν ἐν τῇ παρουσίᾳ τοῦ Χριστοῦ.

Ὅτι οὐκ εἰς κενὸν ἔδραμον, οὐδὲ εἰς κενὸν ἐκοπίασα. Τοῦτό μοι καύχημα, ἔτι τοιούτους ὑμᾶς ἐπαίδευσα, καὶ οὐ κενός μου⁸⁴ ὁ ἐφ' ὑμῖν κόπος γέγονεν.

Ἄλλ' εἰ καὶ σπένδομαι ἐπὶ τῇ θυσίᾳ καὶ λειτουργίᾳ τῆς πίστεως ὑμῶν, χαίρω καὶ συγχαίρω πάνσιν ὑμῖν. Εἰ καὶ τελευτῶ, φησὶ· τοῦτο γὰρ σπονδὴν καλεῖ, τὴν τελευτήν. *Σπένδομαι δὲ ἐπὶ τῇ θυσίᾳ καὶ λειτουργίᾳ τῆς πίστεως ὑμῶν*· τουτέστι, Πρότερον ὑμᾶς θύσας⁸⁵, καὶ λειτουργίαν [ὑμᾶς] προσενεγκῶν, καὶ πιστοὺς ποιήσας· ὁμοῦ οὐχ ὡς ὁ ἀποθανούμενος λυποῦμαι, ἀλλὰ εἰ καὶ χαίρω καὶ συγχαίρω πάνσιν ὑμῖν. Χαίρω μὲν οὖν, ὅτι σπονδὴ γίνομαι· συγχαίρω δὲ, ὅτι τὴν πίστιν ὑμῶν ὡς θυσίαν προσάγω τῷ Χριστῷ.

Τὸ δ' αὐτὸ καὶ ὑμεῖς χαίρετε. Ὅτι⁸⁶ καὶ αὐτοὶ προσηνέχθητε.

Καὶ συγχαίρετέ μοι. Ὅτι σπένδεσθαι μέλλων χαίρω ἐπ' αὐτῷ⁸⁷.

A murmuracionibus, inquit, omnia facte. Qui enim murmurat, ingratus et maledicus est. Hæsitaciones autem, dijudicationem dicit ac dubitationem : veluti si mandato proposito dicat aliquis : Num si hoc fecero, habebō mercedem? Numquid hoc bonum est? In talibus enim non est dubitandum, sed confidenter agendum, ac sive sit labor, sive defatigatio, nihil est disceptandum.

VERS. 15. Ut sitis sine querela et simplices. Hoc est, irreprehensibiles et immaculati; haud parva enim macula est obmurmuratio. Non dixit autem, ut in 442 Epistola ad Corinthios, pœnam repositam esse murmurī, eo quod hisce tanquam liberis loquatur. Audi enim sequentia.

Filii Dei sine reprehensione. Servorum itaque et ingratorum est murmurare. Qualis enim filius in negotiis paternis sibi ipse laborans murmurat?

In medio nationis pravæ et perversæ. Novi, inquit, multos esse qui bellum gerant adversum vos, cogentes ita vos murmurare; verum potissimum hoc est laudandum, si quis irritatus nil tale faciat.

VERS. 15, 16. In quibus lucetis sicut luminaria in mundo, vitæ verbum habentes. Æque ac luminaria in tenebris lucent, hunc ad modum et vos in medio perversorum, recti cum sitis, magis effulgere studete. Hoc enim quod ait, *Lucetis*, imperativum esse mihi videtur. Et, *Verbum vitæ habentes*, hoc est, Semen vitæ in vobis ipsis habentes, et victuri posthac, et arrhabonem salutis jam nunc accipientes. Vel : Quemadmodum luminaria et lucent, et corpora refocillatione vivificant : sic et vos conamini esse vitalis aliis hominibus potentia.

Ad gloriationem mihi in die Christi. Tanta, inquit, vestra virtus sit, ut non solum vos ad vitam ducat, verum etiam me fulgentiorem faciat in adventu Christi.

Quoniam non in vanum cucurri, neque in vanum laboravi. Hæc mea gloriatio est, quod tales vos institui, nec inanis mihi labor apud vos fuerit.

VERS. 17. Sed etsi immolor super hostia et sacrificio fidei vestræ, gaudeo, et congratulor omnibus vobis. Etsi morior, inquit : hoc enim immolationem vocat, mortem nimirum ipsam. *Immolor autem super victima et sacrificio fidei vestræ* : hoc est, Ubi prius vos victimam et sacrum Deo obtulero, fideles vos faciens : Atamen non tanquam moriturus tristitia afficior, verum lætor et congaudeo omnibus vobis. Lætor quidem quod libamen flammæ : collætor autem, quoniam fidem vestram veluti hostiam offero Christo.

VERS. 18. Id ipsum autem et vos gaudete. Quod et ipsi oblatis sitis.

Et congaudete mihi. Quoniam ego immolandus, ob id ipsum lætor.

Variæ lectiones.

⁸² ἐπέχοντες ο. ⁸³ θλίψει ο. ⁸⁴ μοι ο. ⁸⁵ θυσίαν. ο. ⁸⁶ εἰτι ο. ⁸⁷ ἐμαυτῷ σ.

VERS. 19. *Spero autem in Domino Jesu, Timotheum me cito missurum ad vos, ut et ego bono animo sim, cognitis quæ circa vos sunt.* Quemadmodum omnia, sic etiam Timothei missionem Christo tribuit. Confido enim, inquit, quod ille facile hoc persequetur, ut quemadmodum vos recreamini, cognitis per hanc Epistolam meam rebus meis, quod Evangelii negotium promoveatur, quodque res hostium in diversum sint mutatae: **443** hunc ad modum et ego recreer et consolationem accipiam, ubi res vestras a Timotheo mihi exacte nuntiandas agnovero.

VERS. 20. *Neminem enim habeo tam unanimem, qui sincera affectione pro vobis sollicitus sit.* Potuissem, inquit, alium etiam quempiam mittere, sed nemo est pari mecum animo præditus, ut iste, hoc est, qui æque vestri curam gerat atque ego, qui genuine, hoc est, paterne res vestras curaturus sit. Observa hic sollicitudinem ejus: quando ipsi proficisci non esset integrum, alios mittebat, ut nullo tempore discipuli torpeant.

VERS. 21. *Omnes enim quæ sua sunt quærunt, non quæ sunt Jesu Christi.* Hoc est, propriam quietem, et ut sint in tuto: nemo enim facile velit professionem tantam suscipere. Hæc autem dicit, simul Timotheum commendans, simul et auditores erudiens, ne quærant sibi quietem: nam qui hanc inquirat, quæ Christi sunt non quærat. Proh dolor! quanto a Christo distamus intervallo!

VERS. 22. *Probationem autem ejus cognoscite, quia tanquam patri filius, mecum servivit in Evangelio.* Vos, inquit, testes estis, quod veluti patri filius inservierit, non ad corporis tantummodo ministerium, sed, quod inulto præclarior majusque est, ad Evangelii prædicationem. Itaque sive tanquam filius meus honore est dignandus, sive tanquam Dei minister, multo magis est honore afficiendus. Commendat autem per hæc ipsis Timotheum, non tantum illi gratificatus, quantum ipsis. Nam si ipsi tanquam auctoritatem habenti animum adverterint, omnino per verbum ejus juvabuntur, ac majorem habituri sunt mercedem.

VERS. 23. *Hunc igitur spero me missurum, mox ut videro quæ circa me sunt.* Cum videro qualem sint habituræ sine res meæ, εξ'αὐτῆς, id est, statim, mittam hunc.

VERS. 24. *Confido autem in Domino, quod et ipse cito veniam ad vos.* Non tanquam omnino recusarium venire ipse ad vos, Timotheum mitto: verum ut, quod dixi, interea temporis animo recreer, si didicero qualem successum res vestræ nanciscantur. Observa autem hic, quomodo suam etiam ad eos professionem a Deo pendere affirmet, *Confido*, dicens, *in Domino*, hoc est, si Deus voluerit.

VERS. 25. *Necessarium autem existimavi, Ephraoditum fratrem et cooperatorem et commilitonem*

Ἐλπίζω δὲ ἐν Κυρίῳ Ἰησοῦ, Τιμόθεον ταχέως πέμψαι ὑμῖν, ἵνα καὶ ἡ ἐν ψυχῶν, ἡ γὰρ ἐὰν ἐπιθυμῶν ὅλων. Ὅσπερ πάντα, οὕτω καὶ τὴν Τιμοθέου ἀποστολὴν ἐν Χριστῷ ἀνατίθῃσι. Πέποιθα γάρ, φησὶν, ὅτι ἐκεῖνος ἐξευμαρίσει τοῦτο, ἵνα ὡσπερ ὑμεῖς εὐψυχεῖτε, μαθόντες διὰ τῆς Ἐπιστολῆς μου ταύτης τὰ κατ' ἐμὲ, ὅτι εἰς προκοπὴν ἤλαβε τὸ Εὐαγγέλιον, καὶ ὅτι τὰ τῶν ἐχθρῶν εἰς τούναντιον περιετραπήσαν· οὕτως καὶ ἡ ἐν ψυχῶν καὶ παραμυθεῖμαι, γνοὺς τὰ καθ' ὑμᾶς παρὰ τοῦ Τιμοθέου ἀκριβῶς μοι ἀπαγγελησόμενα.

Οὐδένα γὰρ ἔχω ἐν ψυχῶν, ὅστις γνησίως ἐὰν ἐπιθυμῶν μεριμνήσει. Ἦδυνάμην, φησὶ, καὶ ἄλλον πέμψαι, ἀλλ' οὐδεὶς οὕτως ἐν ψυχῶν μοι ὡς οὗτος· τοῦτέστι, κηδόμενος τῶν ὑμετέρων ὁμοίως ἐμοί, ὅστις γνησίως, τοῦτέστι, πατρικῶς τὰ ἐπὶ ὑμῶν μεριμνήσει. Ὅρα δὲ κηδεμονίαν· ὅτι μὴ αὐτὸς ἐπιδημεῖν ἡὺκαίρει, ἄλλους ἐπεμψεν, ἵνα μηδένα καιρὸν βραθυμῶσιν οἱ μαθητευόμενοι.

Οἱ πάντες γὰρ τὰ ἑαυτῶν ζητοῦσιν, οὐ τὰ Χριστοῦ Ἰησοῦ. Τοῦτέστι, τὴν οἰκείαν ἀνάπαυσιν, καὶ τὸ ἐν ἀσφαλείᾳ εἶναι· οὐδεὶς γὰρ εὐκόλως ἔλαττο ὀδοπρίαν τοσαύτην ἀναδέξασθαι. Ταῦτα δὲ λέγει, καὶ Τιμόθεον μὲν ἐγκωμιάζων, παιδεύων δὲ καὶ τοὺς ἀκούοντας μὴ ζητεῖν ἀνεσιν. Ὁ γὰρ ταύτην ζητῶν, οὐ τὰ τοῦ Χριστοῦ ζητεῖ. Βαβαί, πόσον ἀπέχουεν Χριστοῦ!

Τὴν δὲ δοκιμὴν αὐτοῦ γινώσκετε, ὅτι ὡς πατρὶ τέκνον, ὅν ἐμοὶ ἐδούλευσεν εἰς τὸ Εὐαγγέλιον. Ὑμεῖς, φησὶ, μάρτυρες ἐστέ ὡς πατρὶ τέκνον ἐδούλευσεν, οὐκ εἰς σωματικὴν μόνον ὑπουργίαν, ἀλλ' ὁ πολλῶν μεζόν, εἰς τὸ κήρυγμα. Ὅστε, εἴτε ὡς υἱὸς ἐμὸς, τιμῆς ἀξιώτεος· εἴτε ὡς Θεοῦ λειτουργὸς, πολλῶν μᾶλλον. Συνιστᾷ δὲ διὰ τούτων αὐτοῖς τὸν Τιμόθεον, οὐ τοσοῦτον ἐκείνῳ χαριζόμενος, ὅσον αὐτοῖς. Εἰ γὰρ ὡς ἀξιολόγῳ αὐτῷ προσέξουσιν, αὐτοὶ πάντως διὰ τοῦ λόγου αὐτοῦ ὠφελήθησονται, καὶ κλειῶ μισθὸν ἔξουσιν.

Τοῦτον μὲν ὄν ἐλπίζω πέμψαι, ὡς ἐν ἀπίθωτᾳ ἐπὶ ἐμῆ, ἐξ αὐτῆς. Ὅταν ἴδω, ποῖον ἔξει τέλος τὰ κατ' ἐμὲ, ἐξ αὐτῆς, τοῦτέστιν, εὐθέως πέμψω τοῦτον:

Πέποιθα δὲ ἐν Κυρίῳ, ὅτι καὶ αὐτὸς ταχέως ἐλεύσεται πρὸς ὑμᾶς. Οὐχ ὡς ἀπειπάμενος πάντη τὴν πρὸς ὑμᾶς ἀφίξιν, διὰ τοῦτο τὸν Τιμόθεον πέμψω, ἀλλ' ἵνα, ὅπερ ἔφη, ἐν τῷ μεταξύ εὐθυμῶ, μαθὼν τὰ καθ' ὑμᾶς. Ὅρα δὲ, πῶς καὶ τὴν πρὸς αὐτοῦς ἔλευσιν, τοῦ Θεοῦ ἐξαρτᾷ, Πέποιθα, λέγων, ἐν Κυρίῳ· τοῦτέστιν, ἐὰν ὁ Θεὸς βούληται.

Ἀναγκαῖον δὲ ἡγησάμην Ἐπαφρόδιτον τὸν ἀδελφόν καὶ συνεργόν καὶ συστρατιώτην μου. Μετὰ

Variae lectiones.

¹⁸ ἀνατίθῃσι ο. ¹⁹ τοιαύτην ο. ²⁰ ἀξιολογώτερον ο.

ἐπιάνων καὶ τοῦτον ἀποστέλλει, ὡς τὸν Τιμόθεον, διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν, ἣν ἀνωτέρω εἰρήκαμεν. Τοῦ συνεργοῦ δὲ μεζῶν ὁ συστρατιώτης. Συνεργεῖ μὲν γάρ τις καὶ ἐν ἀκινδύνοις πράγμασιν· ὁ δὲ συστρατιώτης, πάντως ἐν κινδύνοις.

Ἵμων δὲ ἀπόστολον καὶ λειτουργὸν ἡ τῆς χρείας μου πέμψαι πρὸς ὑμᾶς. Τουτέστι, τὸν παρ' ὑμῶν ἀποσταλέντα πρὸς με, ὑμῖν χαρίζομαι· δι' αὐτοῦ γὰρ ἦσαν στείλαντες αὐτῷ τὰ πρὸς χρείαν. Ἡ, Ἵμων ἀπόστολον, τὸν διδάσκαλον ὑμῶν, φησὶν.

Ἐπειδὴ ἐπιποθῶν ἦν πάντας ὑμᾶς ἰδεῖν, καὶ ἀδημονῶν διότι ἠκούσατε ὅτι ἠσθένησε. Καὶ γὰρ ἠσθένησε παραπλήσιον θανάτῳ. Εἰδὼς, φησὶν, ὅτι ἀγαπᾶτε αὐτὸν, καὶ ὅτι ἐλυπήθητε ἐπὶ τῇ ἀβήρωστίᾳ αὐτοῦ, ἐπιποθεῖ ἰδεῖν ὑμᾶς, ἵνα τῆς λύπης ὑμᾶς ἀπαλλάξῃ, ἣν ἔχετε ἐπὶ τῇ ἀσθενείᾳ αὐτοῦ. Καὶ ἄλλο δὲ τι κατασκευάζει ἐνταῦθα. Ἀπολογεῖται αὐτοῖς ἐφ' ᾧ διὰ χρόνου πέμπει πρὸς αὐτοὺς, μονοουχὶ λέγων· Οὐ κατὰ βῆρυμίαν τοῦτο γέγονεν, ἀλλὰ τὸν μὲν Τιμόθεον ὡς ἰσθύνχον κατέχω παρ' ἐμαυτῶ· ὁ δὲ Ἐπαφρόδιτος ἠσθένησε, καὶ διὰ τοῦτο πρὸ καιροῦ οὐκ ἤλθεν, ἐπεὶ ἡ μακρὰ ἢ ἀβήρωστίᾳ αὐτοῦ· παραπλήσιᾳ γὰρ θανάτῳ.

Ἄλλ' ὁ Θεὸς αὐτὸν ἠλέησε. Τί λέγετε, ὦ Μανιχαῖτε; Εἰ πονηρὸς ὁ κόσμος, καὶ ἡ ἐν τούτῳ ζωὴ, πῶς νῦν ὁ Ἀπόστολος ἔλεον Θεοῦ καλεῖ, τὸ ἐαθῆναι τὸν Ἐπαφρόδιτον ἐν τῇ ζωῇ; Ἀλλὰ τοῖς μὲν αἰρετικοῖς οὐδαὶς πρὸς τοῦτο λόγος· ζητήσεται δ' ἂν καὶ Χριστιανοί· Εἰ καλὸν τὸ ἀναλῦσαι καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι, τίος ἔνεκεν ἔλεον φησὶ τοῦ Θεοῦ τὴν ἐνταῦθα εἶναι ζωὴν; Ἡ τοίνυν διότι καὶ ὁ Ἐπαφρόδιτος διδάσκαλος ὢν, ἐμελλε πλειόνας ψυχὰς προσαγαγεῖν ἐπὶ Θεῷ ἐπιζήσας (ὅπερ ἀναγκασιώτερον ἐστὶ τοῦ ἀναλῦσαι, ὡς ἀνωτέρω εἰρηται)· ἢ πολλὰ καὶ κατὰ τὴν κοινὴν συνήθειαν τῶν ἀκουόντων ὁ Παῦλος φθέγγεται, καὶ σὺ πανταχοῦ φιλοσοφεῖ· Πρὸς γὰρ ἀνθρώπους βιωτικούς ἦν αὐτῷ ὁ λόγος, εἶτι δεδοικότες τὸν θάνατον. Ἄλλως τε, καὶ καλὸν ἡ παρούσα ζωὴ αὐτῆ καθ' ἑαυτὴν· ἐπεὶ διὰ τί ἐν τάξει κολάσεως τίθηται τοὺς ἀώρους θανάτους; Διὰ τοῦτο γὰρ, φησὶν, ἀσθενεῖς ἐν ὑμῖν, καὶ κοιμῶνται ἱκανοί. Ἡ γὰρ μέλλουσα ζωὴ οὐχὶ πονηροῦ κρείττων (ἐπεὶ οὐκ ἀγαθὴ), ἀλλὰ καλοῦ καλλίων.

Οὐκ αὐτὸν δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐμέ. Ὁρᾷ, πῶς καὶ ἀπὸ τούτου αἰδέσιμον ποιεῖ τὸν Ἐπαφρόδιτον; εἰ γε τὴν ἐκαίνο ἐκ τῆς ἀβήρωστίᾳ ἀνακομιδῆν, εὐεργεσίαν ἐκ Θεοῦ οἰκίαν καὶ ἔλεον τίθεται.

Ἴνα μὴ λύπη ἐπὶ λύπῃ σχῶ. Τουτέστιν, Ἴνα μὴ σὺν τῇ λύπῃ τῇ ἐκ τῆς ἀβήρωστίᾳ αὐτοῦ ἐπι-

¹ I Cor. xi, 30.

Variae lectiones.

¹ συνεργὸν ο. ² ἐπειδὴ ο. ³ προσεγγεῖν ο. ⁴ αἰδῶ ο.

A meum. Non sine laude hunc etiam mittit, perinde ac Timotheum, ob eandem causam quam supra diximus. Cooperatore autem commilito major est. Cooperatur enim aliquis in ~~rebus~~ rebus etiam quæ periculo carent: commilito autem omnino in periculis.

Vestrum autem apostolum et ministrum necessitatis meae mittere ad vos. Hoc est, eum qui a vobis ad me missus est, dono vobis: per ipsum enim ei miserant quæ ad ipsius usum et necessitatem pertinerent. Vel, Vestrum apostolum, præceptorem ceu doctorem vestrum dicit.

VERS. 26, 27. Quandoquidem desiderabat omnes vos videre, ac mæstus erat propterea quod audieratis illum infirmatum. Nam et infirmatus est usque ad mortem. Compertum habens, inquit, quod diligatis ipsum, et quod contristati estis super ægrotatione ejus, desiderat videre vos, ut a tristitia vos liberaret, quam habetis propter infirmitatem ejus. Aliud autem hic etiam efficit: nam rationem reddit eis, quare serius ipsum ad eos mittat, tantum non ita dicens: Non per socordiam hoc factum est, verum Timotheum quidem, ceu ejusdem mecum animi, apud me detineo: Epaphroditus autem ægrotavit, ac propterea non venit citius, quandoquidem diuturna, et morti admodum vicina ejus ægrotudo fuerit.

Sed Deus ipsius misertus est. Quid dicis, o Manichæe? Si mundus pravus est, et vita quam in illo vivimus, quomodo nunc Apostolus vocat misericordiam Dei, quod Epaphroditum vivere permiserit? Verum hæreticis nihil est quod ad istud respondeant; Christiani autem hic querere queant: Si bonum sit dissolvi, et cum Christo esse, cujus gratia misericordiam Dei dicat esse præsentem vitam? Vel quia Epaphroditus, qui doctor erat plures animas ad Deum adducturus erat, si viveret: quod magis necessarium quam dissolvi, ut supra commemoratum est. Vel multa etiam juxta communem auditorum consuetudinem Paulus loquitur, et non ubique philosophatur: hominibus enim in sæculo agentibus verba facit, qui mortem adhuc metuebant. Præterea, vita præsens ipsa per se res bona est: alioqui cur pænæ loco immaturas mortes ponit? Ideo inter vos, inquit, multi infirmi et imbecilles, et dormiunt multi. Futura enim vita, non est prava melior, sic enim haud bona esset, verum est bona melior.

Non solum autem ejus, verum etiam mei. Animadvertis quo pacto et hinc Epaphroditum honorabilem reddit? Siquidem illius ab ægrotitudine revalescentiam, beneficium Dei peculiare, et misericordiam ponit.

Ne tristitiam super tristitia haberem. Hoc est, ne ad tristitiam quæ mihi ex infirmitate ipsius sub-

nata est, aliam tristitiam habeam, ex eo quod ipse moriatur.

445 VERS. 28. *Festinantius autem misi ipsum, ut viso eo gaudeatis. Hoc est, Sine dilatione ipsum misi, ut videntes ipsum a mœrore quem ex ejus ægritudine conceperatis, liberati sitis, vel potius ut gaudeatis.*

Et ego minus tristitiæ habeam. Quomodo ero minus tristis? Quoniam si vos gaudeatis, et ego gaudeo. Nec dixit, Ut sine tristitia sim; sed, Minus tristitiæ habeam: Innuens quod animus ejus nullo unquam tempore sine tristitia fuerit. Quis enim, ait, infirmatur, et ego non infirmor?!

VERS. 29. *Excipite ergo ipsum in Domino cum omni gaudio. Hoc est, susceptione quæ est secundum Deum, quemadmodum Deo acceptum est et gratum, vel ut decet sanctos. Hæc autem propter ipsos Philippenses Paulus facit: majus enim lucrum est ei qui beneficium dat, quam qui accipit.*

Et hujusmodi in honore habetote. Ne videatur ipsi soli gratificari, adhortatur in communi, ut omnibus qui eadem sint cum Ephrodito virtute præditi honorem impertiant.

VERS. 30. *Quoniam propter opus Christi, usque ad mortem accessit, απίπνευε παύτου συνέλαβε. Ephroditum miserunt ad Paulum Philippenses, ut perferret ad eum necessaria quibus haberet opus. Reperit igitur Paulum Romæ in periculis, quando periculosus erat alicui ad illum accedere, infenso videlicet erga ipsum imperatore. Tum igitur ille, C omni periculo posthabito, ministravit Paulo. Hoc igitur nunc dicit. Animadvertite autem: non dixit, Propter me; sed, Propter opus Dei parum consuluit, hoc est, seipsum injecit morti. Quid enim si, Deo ita dispensante, mortuus non est? Ille tamen promptam voluntatem declaravit. Quocirca et nos, si quando viderimus sanctos periculis immersos, pericula negligamus. Hæc enim demum est securitas, in hujusmodi rebus in pericula nos conjicere*

Ut impletet id quod ex vobis deerat, in vestro erga me ministerio. Vos, inquit, non fuistis Romæ, ut mihi corporaliter ministraretis, etsi necessaria mihi transmiseritis. Hoc igitur quod vobis defuit, nimirum, quod corpore manumque mihi non ministraveritis, ipse complevit, omnium vestrum loco mihi inserviens. Quare dignus fuerit cui plurimum benevolentiam ostendatis, eo quod ipse solus quæ omnium vestrum erant, attulerit. Expende autem, quomodo rem ipsam, ministerium ac defectum vocet, ut ostendat necessitatem et debitum esse quoddam, ut ii qui in tranquillitate sunt, periclitantibus opulentur: et qui hoc non fecerit, is officium deserit,

i I Cor. xi, 29.

Varie lectiones.

²⁵ αὐτοῦ ο. ²⁶ τὴν ψυχὴν ο. ²⁷ κατὰ τὴν Ῥώμην ο. ²⁸ τῶν χειρῶν ο. ²⁹ πάντα ο. ¹ λειτουργίας διατεργῶν ο.

γενόμενή μοι, καὶ ἑτέραν λύπην σχῶ, τὴν ἐκ τοῦ ἀποθανεῖν αὐτόν

Σπουδαιότερως δὲ ἐπεμψα αὐτόν, ἵνα ἰδόντες αὐτὸν χαρῆτε. Τουτέστιν, Ἄνυπερθέτως ἐπεμψα, ἵνα τῆς ἐπ' αὐτῷ ἀδημονίας ἀπαλλαγῆτε ἐκ τοῦ ἰδεῖν αὐτόν, μᾶλλον δὲ χαρῆτε.

Κἀγὼ ἀλυπότερος ὦ. Πῶς ἀλυπότερος ὦ; Ὅτι ἐὰν ὑμεῖς χαρῆτε, κἀγὼ χαίρω. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἄλυπος, ἀλλ', Ἄλυπότερος, δεικνύς ὅτι ἡ ψυχὴ αὐτοῦ οὐδέποτε λύπης ἦν ἐκτός. Τίς γάρ, φησὶν, ἀσθενεῖ, καὶ οὐκ ἀσθενῶ;

Προσδέχσθε οὖν αὐτόν ἐν Κυρίῳ μετὰ πάσης χαρᾶς. Τουτέστιν, ἐν ὑποδοχῇ τῇ κατὰ Θεόν, ὡς ἀποδέχεται ὁ Θεός, ἦγουν ἀξίως τῶν ἁγίων. Ταῦτα δὲ ποιεῖ ὁ Παῦλος ὑπὲρ αὐτῶν τῶν Φιλιππησίων· μείζον γὰρ τὸ κέρδος τῷ ποιῶντι, ἢ τῷ πάσχοντι εὔ.

Καὶ τοὺς τοιοῦτους ἐπιμους ἔχετε. Ἴνα μὴ δόξῃ αὐτῷ μόνῳ χαρίζεσθαι, κοινῶς παραινεί πάντας τοὺς τὴν αὐτὴν ²⁵ ἀρετὴν ἐπιδεικνυμένους τιμᾶν.

Ὅτι διὰ τὸ ἔργον τοῦ Χριστοῦ μέχρι θανάτου ἠγγισε παραβουλεύσμενος ἐπ' ἡσυχῇ ²⁶. Τὸν Ἐφροδίτου ἐπεμψαν οἱ Φιλιππησίοι πρὸς Παῦλον, διακομίζοντα αὐτῷ τὰ πρὸς χρεῖαν. Εὔρεν οὖν ἐν κινδύνοις τὸν Παῦλον ἐν Ῥώμῃ ²⁷, ὅτε ἐπικινδύον ἦν τινα προσελθεῖν αὐτῷ, ὡς τοῦ βασιλέως ἀπεχθῶς πρὸς αὐτόν ἔχοντος. Τότε τοίνυν οὗτος πάντως κινδύνου καταφρονήσας, διηκόνησε τῷ Παύλῳ. Τοῦτο οὖν νῦν λέγει. Καὶ ὅρα· οὐκ εἶπε, Δι' ἐμὲ, ἀλλὰ, διὰ τὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ παρεβουλεύσατο, τουτέστιν, ἐπέβριμψεν ἑαυτὸν τῷ θανάτῳ. Τί γάρ εἰ μὴ ἀπέθανε, τοῦ Θεοῦ οἰκονομήσαντος; Ἄλλ' αὐτός γε τὴν προαίρεσιν ἔδειξε. Καὶ ἡμεῖς οὖν, ὅταν ἴδωμεν ἁγίους ἐν κινδύνοις, παραβουλεύμεθα· τοῦτο γὰρ ἀσφάλεια, τὸ ἐν τοῖς τοιοῦτοις βίωσθαι κινδύνου.

Ἴνα ἀνακληρώσῃ τὸ ὑμῶν ὑστέρημα τῆς πρὸς με λειτουργίας. Ὑμεῖς, φησὶν, οὐ παρήτε ἐν Ῥώμῃ, ἵνα καὶ σωματικῶς μοι διακονήσητε, εἰ καὶ τὰ πρὸς χρεῖαν ἐπέμψατε. Τοῦτο οὖν, ὃ ὑστερήσατε ὑμεῖς, τὴν διὰ τῆς χειρὸς ²⁸ καὶ τοῦ σώματος λειτουργίαν, αὐτὸς ἀνεπλήρωσεν, ἀντὶ πάντων ὑμῶν διακονήσας μοι. Ὅστε δίκαιος ἂν εἴη καὶ πολλῆς παρ' ὑμῖν εὐνοίας ἀπολαῦσαι, ὡς τὰ πάντων ²⁹ ὑμῶν μόνος αὐτὸς εἰσενεγκῶν. Ὅρα δὲ, πῶς λειτουργίαν τὸ πρᾶγμα καλεῖ καὶ ὑστέρημα, ἵνα δεῖξῃ ὅτι ὀφειλὴ ἐστὶ καὶ χρέος, τὸ τοὺς ἐν ἀνάσει ὄντας βοηθεῖν τοῖς κινδυνεύουσι, καὶ ὃ μὴ ποιῶν τοῦτο, ὑστερεῖ, ὡς ὃ τὰ δημοσιὰ λειτουργήματα μὴ πληρῶν ¹. Ἴνα οὖν μὴ

νομίζαντες μέγα τι ποιῆσαι, ὑψηλοφρονήσωσι καὶ ἀπολέσωσι τὸν μισθὸν, οὕτω τοῦτο ὠνόμασε, μετριοφρονεῖν αὐτοὺς παρασκευάζων, ὡς χρέος ἀποδόντας.

ΚΕΦΑΛ. Γ.

Τὸ λοιπὸν, ἀδελφοί μου, χαίρετε ἐν Κυρίῳ. Ἐπειδὴ ἦσαν μὲν ἐν ἀθυμίᾳ διὰ τὸ μὴ γινώσκειν πῶς τὰ κατὰ τὸν Παῦλον, πῶς τὸ κήρυγμα, πῶς τῷ Ἐπαφροδίτῳ τὰ τῆς νόσου, ἔλυσε δὲ ταῦτα πάντα εἰπὼν, ὅτι καὶ τὸ εὐαγγέλιον ἐπιδίδωσι, κἀγὼ ἔρχομαι, καὶ ὁ Ἐπαφρόδιτος ἐπεστάλη [/. ἀπ.], φησί· Τὸ λοιπὸν χαίρετε. Οὐδεμίᾳ γὰρ ἔτι πρόφασις τοῦ μὴ χαίρειν. Τοῦς μὲν οὖν Γαλάτας τέχνα καλεῖ, ἐπειδὴ διορθώσεως ἐδέοντο· τοῦτους δὲ ἀδελφούς, ἐπειδὴ μετὰ τιμῆς αὐτοῖς διαλέγεται. Καλῶς δὲ εἶπεν· Ἐν Κυρίῳ. Τὸ γὰρ κατὰ κόσμον χαίρειν, οὐκ ἔστι χαίρειν· ἀλλ' ἐν Κυρίῳ, καὶ αἱ θλίψεις χαρὰν ἔχουσιν. Ἡ, ὅτι Ἐπειδὴ ὁ Κύριος ῥῆμα τὰ πράγματα ἐποίησε, χαίρετε.

Τὰ αὐτὰ γράφειν ὑμῖν, ἐμοὶ μὲν οὐκ ὀκνηρὸν, ὑμῖν δὲ ἀσφελές. Μετὰ τὸ πολλὰ αὐτοὺς ἐπαινέσαι, τότε τὴν παραίνεσιν εἰσάγει, ἵνα μὴ ἐξ ἀρχῆς φορτικὸς δόξῃ.

Βλέπετε τοὺς κύνας. Ἦσαν γάρ τινες Ἰουδαῖοι, οἱ ὑποκρινόμενοι Χριστιανισμὸν, καὶ κηρύττοντες ὄθην τὸ εὐαγγέλιον, παρεμίγνουν καὶ τὰ Ἰουδαϊκά. Ἐπεὶ οὖν δυσδιάγνωστοί ἦσαν, διὰ τοῦτό φησι· Βλέπετε, τηρεῖτε, προσέχετε, μὴ λάθωσι. Κύνες δὲ πρότερον μὲν ἐκαλοῦντο οἱ ἔθνικοι, νῦν δὲ οἱ Ἰουδαῖοι, ὡς Ἰταμοὶ² καὶ πρὸς τὸ φῶς τῆς ἀληθείας ἀναισχυνοῦντες, καὶ κατὰ πάντων ὀλακτοῦντες.

Βλέπετε τοὺς κακοὺς ἐργάτας. Ἐνταῦθα καὶ τῆς τῶν κυνῶν προσηγορίας ἀποστρεφί αὐτούς. Κύνες μὲν γὰρ πολλοὶ καὶ ἐπιτραπέζιοι, φησὶν, εἰσι, καὶ τὰς τῶν δεσποτῶν³ οἰκίας φρουροῦσιν· οὗτοι δὲ ἐργάζονται μὲν, ἀλλ' ἐπὶ κακῷ, καὶ ἀργίας πολλῷ χείρονα, ἀνασπῶντες τὰ καλῶς φυτευθέντα.

Βλέπετε τὴν κατατομήν. Τουτέστι, τοὺς περιτομὴν ἔχοντας. Μέγα δὲ καὶ τίμιον ἦν τότε⁴ παρὰ Ἰουδαίους ἡ περιτομή, ὅπου γε καὶ τὸ Σάββατον διὰ ταύτην ἐλύετο. Ἐπεὶ οὖν νῦν ἤργησεν, οὐδὲν ἄλλο ἢ κατατομή ἐστίν. Ἐπεὶ γὰρ οὐκ ἔστι νόμιμον τὸ γενομένον, τὴν σάρκα μόνον κατατέμνουσιν. Ἡ, διότι τὴν Ἐκκλησίαν ἐπειρῶντο διατέμνειν⁵.

Ἡμεῖς γὰρ ἐσμεν ἡ περιτομή, οἱ πνεύματι Θεῷ λατρεύοντες. Εἰ δεῖ, φησί, ζητεῖν περιτομήν, καρ' ἡμῖν ταύτην εὐρήσετε τοῖς πνευματικῶς, τουτέστι, τοῖς διὰ ψυχῆς καὶ νοῦς λατρεύουσιν. Ὁ γὰρ τὴν ψυχὴν περιτμηθεὶς, καὶ διὰ ταύτης δουλεύων τῷ Θεῷ, οὗτος τὴν εὐγενῆ περιτομήν ἔχει, ὅση καὶ ψυχὴ κρείττων σώματος. Οὐκ εἶπε δὲ, Ἐν ἡμῖν γὰρ ἐστὶν ἡ περιτομή, ἀλλ', Ἡμεῖς ἐσμεν.

Variæ lectiones.

² ὡς ἀπηνεῖς ὄντες ἢ. ³ δεσποτικὰς ο. ⁴ ποτε ο. ⁵ κατατέμνειν ο.

A perinde ac qui publica ministeria et officia non complet. Ne igitur 446 existimantes se magni quippiam fecisse, magnifice de se sentiant, ac mercedem suam perdant, hoc nomine rem istam appellavit, faciens hoc pacto eos moderate sapere, quippe qui reddiderint quod debebant.

CAPUT III.

VERS. 1. Quod reliquum est, fratres mei, gaudete in Domino. Quandoquidem in mœrore erant, quod ignorarent quomodo res Pauli se haberent, quomodo verbi prædicatio succederet, quomodo denique Epaphroditus valeret, hæc autem omnia solverat, inquiring, Evangelium crescit, et ego ad vos veniam, Epaphroditusque jam emandatus est, Quod reliquum est, inquit, gaudete: nulla enim jam subest ratio, cur non gaudere debeatis. Galatas igitur filios quidem vocat, quia correctione et emendatione indigebant: hos vero fratres nominat: nam honorifice cum illis loquitur. Pulchre autem dixit, In Domino: lætari, enim secundum mundum, non est lætari, sed in Domino ipsæ etiam afflictiones gaudium habent. Vel: Quia Dominus res nostras faciles reddidit, lætamini.

Eadem scribere vobis, mihi quidem non est pigrum, vobis autem tutum. Cum multis eos nominibus prædicasset, inducit tandem adhortationem, ne statim in principio onerosus videatur.

VERS. 2. Videte canes. Erant enim nonnulli Judæi, qui simulantes Christianismum ac Evangelium promulgantes, simul Judaica admiscebant. Quia vero non facile internosci poterant, propterea dicit, Videte, observate, attendite, ne lateant. Canes autem antea appellabantur ethnici, nunc vero Judæi, tanquam impudentes, et ad lumen veritatis impudenter sese gerentes ac omnibus allatantes.

Videte malos operarios. Hic canum etiam appellatione eos privat. Canes enim multi etiam mensæ sunt vicini, atque domos heriles custodiunt. Hi vero operantur quidem, sed ad malum, et quæ longe sunt otio deteriora, evellentes quæ probe sunt plantata.

Videte concisionem. Hoc est, circumcisionem habentes. Magna autem quondam et pretiosa res erat apud Judæos circumcisio, siquidem vel Sabbatum propter eam solveretur. At postquam nunc irrita facta est, nihil aliud est atque concisio. Quoniam enim non sit porro legitimum quod sit, carnem tantummodo concidunt. Vel quia Ecclesiam discindere conabantur.

VERS. 3. Nos enim sumus circumcisio, qui Spiritu Deo servimus. Si querenda est, inquit, circumcisio, apud nos eam invenietis, 447 qui spiritualiter, hoc est, anima et mente servimus. Qui enim anima circumciscus est et per eam Deo inservit, is ingenue circumcisionem habet, quanto videlicet anima est corpore præstantior. Non autem dixit, In nobis est circumcisio, verum, Nos sumus. Istud enim

vere est homo, circumciso virtutibus prædita. Rursum, non dixit, In illis est concisio, sed, Ipsa sunt perditio et malitia.

Et gloriamur in Christo Jesu, et non in carne confidentes. Utrum igitur melius est? in Christo gloriari corda nostra circumcidenti, et ad filiorum Dei ingenuitatem perducenti per baptismum; an in carne gloriari, hoc est, in carnali circumcissione superbire, tanquam Abrahami filii sint?

VERS. 4. *Quoniam et ego confidentiam habeam in carne.* Si ex gentibus essem, inquit, posset aliquis dicere, quod propterea accusem circumcissionem, quia Judæismi nobilitate orbatus sum: nunc vero et ego, inquit, istam habeo, quam vos dicitis, confidentiam et gloriationem in circumcissione carnali. **B** Planum est igitur, quod non propterea quod orbatus sim ea quæ vobis videtur, ingenuitate vestra, sed propter ipsam veritatem condemno circumcissionem.

Si quis alius videtur confidere in carne, ego magis. Animadvertite ejus sapientiam: nullius nominatim meminit, minus invisum sermonem faciens; sed per hoc quod ait, *Si quis videtur alius*, indicat quod alii adegerint ipsum venire ad sermones hos. Pulchre autem dixit, *Videtur*: vel quod tantam non habeant fiduciam, quantam ipse: vel quod fiducia, quæ est in circumcissione, non sit vera, sed videatur tantum.

VERS. 5. *Circumcisis octavo die.* In quo potissimum gloriabantur, hoc primo loco posuit, circumcissionem nimirum. Per hoc autem quod ait, *Octavo die*, ostendit se non fuisse proselytum.

Ex genere Israel. Hoc est, non ex parentibus proselytis, verum ex ipsis Israelitis.

Ex tribu Benjamin. Hoc est, ex parte probatiore. Nam res sacerdotum in sorte hujus tribus fuerunt.

Hebræus ex Hebræis. Quod ad majores meos attingit, ex probatis sum Judæis, inquit. Poterat enim aliquis esse ex genere Israelis, qui non esset Hebræus ex Hebræis. Multi enim rem hanc corruperant, ipsius etiam Hebrææ linguæ ignari, eo quod inter gentes dispersi erant, non exacte tenebant Scripturas. Ego igitur, inquit, Hebræus sum, hoc est, Servo characterem. Vel insignem per hæc ingenuitatem indicat.

Secundum legem Pharisæus. Quia **448** quæ prædixerat voluntaria non erant, nimirum circumcidi, ex genere Israelis esse, idque genus alia: nunc subdit voluntatis et propositi sui opera, inquiens, *Secundum legem Pharisæus*, hoc est, juxta legis institutionem. Probatissima enim secta apud Judæos Pharisæi erant.

VERS. 6. *Secundum æmulationem persequens Ecclesiam.* Quia Pharisæorum aliquot æmulatione vacabant, *Æmulationem*, inquit, habebam, eamque tantam, ut Christi discipulos persequerer.

A Τοῦτο γὰρ ἐστὶν ἀληθῶς ἀνθρώπος. ἡ περιτομὴ ἡ ἐνάρετος. Καὶ πάλιν, οὐκ εἶπεν, Ἐν ἐκείνοις ἡ κατατομὴ, ἀλλ', Αὐτόχρημά εἰσιν ἀπώλειτ καὶ κακία.

Καὶ ναυχόμενοι ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, οὐκ ἐν σαρκὶ πεποιθότες. Ποῖον οὖν βέλτιον; ἐν Χριστῷ ναυχᾶσθαι τῷ περιτέμνοντι τὰς καρδίας ἡμῶν, καὶ εἰς τὴν εὐγένειαν τῶν υἱῶν τοῦ Θεοῦ ἀνάγοντι διὰ τοῦ λουτροῦ· ἢ ἐν σαρκὶ ναυχᾶσθαι, τοῦτέστιν, ἐν τῇ σαρκικῇ περιτομῇ μεγαλοφρονεῖν, ὡς Ἀβραὰμ υἱοῦς ὄντας;

Καίπερ ἐγὼ ἔχωρ πεποιθῆσιν καὶ ἐν σαρκί. Εἰ ἐξ ἔθνῶν, φησὶν, ἐγενόμην, εἶχεν ἂν τις λέγειν, ὅτι διὰ τοῦτο κατηγορῶ ἡ τῆς περιτομῆς, ἅτε ἀπεστερημένος· ἡ τῆς εὐγενείας τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ· οὐδὲ καὶ αὐτὸς, φησὶν, ἔχω ταύτην, ἢν φασὶ ὑμεῖς, πεποιθῆσιν καὶ καύχησιν, τὴν ἐπὶ τῇ σαρκικῇ περιτομῇ. Δῆλον οὖν, ὅτι οὐχ ὡς ἀπεστερημένος τῆς δοκούσης εὐγενείας ὑμῶν, ἀλλὰ δι' αὐτὴν τὴν ἀληθεῖαν καταγνώσκω τῆς περιτομῆς.

Εἰ τις δοκεῖ ἄλλος πεποιθέναι ἐν σαρκί, ἐγὼ μᾶλλον. Ὅρα σοφίαν· Οὐκ ὀνομαστὶ μέμνηται, ἀνεπαχθῆ τὸν λόγον ποιῶν· ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ εἰπεῖν, *Εἰ τις δοκεῖ ἄλλος*, δείκνυσιν ὅτι ἄλλοι ἠνάγκασαν αὐτὸν εἰθεῖν ἐπὶ τοῦς λόγους τοῦτους. Καλῶς δὲ εἶπε τὸ, *Δοκεῖ*· ἡ ὡς οὐκ ἔχόντων τοσαύτην πεποιθήσαν ὄσσην αὐτό· ἡ ὡς τῆς πεποιθήσεως τῆς ἐπὶ τῇ περιτομῇ, οὐκ ἀληθοῦς ὄσης, ἀλλὰ δοκούσης.

Περιτομὴ ὀκταήμερος. Ὁ μάλιστα ἠδύχουν, τὸ τῆς περιτομῆς, πρῶτον τέθεικε. Διὰ δὲ τοῦ εἰπεῖν, *Ὀκταήμερος*, ἐδήλωσεν ὅτι οὐ προσήλυτος ἦν.

Ἐκ γένους Ἰσραὴλ. Τοῦτέστιν, οὐδὲ προσηλύτων γόνεων, ἀλλὰ κακείνων Ἰσραηλιτῶν.

Φυλῆς Βενιαμίν. Τοῦτέστι, τοῦ δοκιμωτέρου μέρους· τὰ γὰρ τῶν ἱερέων, ἐν τῷ κλήρῳ ταύτης ἦν τῆς φυλῆς.

Ἐβραῖος ἐξ Ἑβραίων. Ἄνωθεν, φησὶ, τῶν εὐδοκίμων Ἰουδαίων εἰμί· ἐνῆν μὲν γὰρ ἐκ γένους εἶναι Ἰσραὴλ, ἀλλ' οὐχ Ἑβραίων ἐξ Ἑβραίων. Πολλοὶ γὰρ καὶ διεφθειραν τὸ πρᾶγμα· καὶ αὐτῆς τῆς Ἑβραϊδος γλώττης ὄντες ἀμύητοι, διὰ τὸ πρὸς ἔθνη κοῦς ἀναχυθῆναι, οὐκ ἠκριβοῦντο τὰς Γραφάς. Ἐγὼ οὖν, φησὶν, Ἑβραῖός εἰμι· τοῦτέστι, Σώζω τὸν χαρακτήρα. Ἡ τὴν πολλὴν εὐγένειαν διὰ τούτων δεικνυσι.

Κατὰ νόμον Φαρισαῖος. Ἐπειδὴ δὲ προεῖπεν ἀπροαίρετα ἦν, τὸ περιτεμηθῆναι, τὸ ἐκ γένους Ἰσραὴλ εἶναι, καὶ τὰ λοιπὰ· οὖν λέγει καὶ τὰ [εἰ] τῆς αὐτοῦ προαιρέσεως κατορθώματα, καὶ φησὶ· *Κατὰ νόμον Φαρισαῖος*, τοῦτέστιν, ἐν τῇ τοῦ νόμου μαθήσει. Ἡ γὰρ εὐδοκιμωτάτη αἵρεσις παρ' Ἰουδαίους οἱ Φαρισαῖοι ἦσαν.

Καὶ κατὰ ζῆλον διώκων τὴν Ἐκκλησίαν. Ἐπειδὴ καὶ Φαρισαῖοι ἦσαν, καὶ οὐ σφόδρα ζηλωταί, φησὶν, ὅτι Ἐγὼ ζῆλον εἶχον, καὶ τοσοῦτον, ὥστε διώκειν τοὺς τοῦ Χριστοῦ.

Variae lectiones.

* κατηγοροῦντές ἐσμεν ο. ἡ ἀπεθρίμμενος, καὶ ἀπεστερημένος ο. ἡ τῆς Ἰουδαϊκῆς ο. ἡ γένους ο.

Κατὰ δικαιοσύνην τὴν ἐν νόμῳ γενόμενος ἄμειπτος. Ἐπειδὴ πολλοὶ καὶ διὰ φιλαρχίαν ζηλοῦσι, καὶ δι' ἄλλας αἰτίας, καὶ οὐχὶ ὑπὲρ τοῦ νόμου, φησὶν, ὅτι ἄμειπτος ὢν κατὰ τὴν ἐν νόμῳ δικαιοσύνην, πῶς ἂν διὰ τι ἀνθρώπινον ἐδίωκον, καὶ οὐ κατὰ θεῖον ζῆλον;

Ἄλλ' ἄτινα ἦν μοι κέρδη, ταῦτα ἤγημαι διὰ τὸν Χριστὸν ζημίαν. Ἀλλὰ μενοῦνγε καὶ ἠγοῦμαι πάντα ζημίαν εἶναι διὰ τὸ ὑπερέχον τῆς γνώσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου μου. Ἐνταῦθα οἱ τὸν νόμον διαβάλλοντες αἰρετικοὶ ἐπιπηδῶντες, Ἰδοῦ, φασί, ζημίαν ὀνομάζει τὸν νόμον [καὶ σκύβαλα·] πῶς οὖν παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐδόθη; Πρῶτον μὲν οὖν εὐχαριστήσωμεν, ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἠκονόμησεν αὐτοὺς παραδέξασθαι τὰ ῥήματα, ὡς ὑπὲρ αὐτῶν ὄντα. Εἰ γὰρ μὴ τοῦτο ἦν, ἐξήλειψαν ἂν τὰ ῥητὰ ταῦτα, ὡσπερ καὶ ἄλλα πολλά. Ἐπειτα πρόσχευ· οὐκ εἶπεν ἀπλῶς, ὅτι Ζημία ἐστὶν ὁ νόμος, ἀλλ' ὅτι ἤγημαι αὐτὸν ζημίαν· φύσει μὲν γὰρ οὐκ ἐστὶ ζημία. Πῶς γὰρ, ὅς εἰς Χριστὸν ἄγει καλῶς νοοῦμενος; Ἐπεὶ δὲ ἐγὼ πρότερον κακῶς νοῶν αὐτὸν οὐ προσήειν Χριστῷ, εἶτα ὕστερον, ἐπιγνοῦς τὴν ἀλήθειαν, προσήλθον Χριστῷ, καὶ ἐδοξέ μοι γενέσθαι ζημία ὁ νόμος τὸν χρόνον ἐκείνον, καθ' ὃν κακῶς νοῶν αὐτὸν, οὐ προσήλθον Χριστῷ. Ἐπεὶ τῇ γε οἰκεῖ· φύσει ὁ νόμος κέρδος ἐστὶ. Καὶ ἄκουε· οὐκ εἶπεν, Ἄτινα ἠγοῦμαι κέρδη, ἀλλ', Ἄτινα ἦν. Ἀληθῶς γὰρ κέρδος ἐστὶν ὁ νόμος, θηριωδία; ἀπαλλάττων τοὺς ἀνθρώπους καὶ δεισιδαιμονίας, καὶ ὅσον κλίμαξ γενόμενος, καὶ ἀναγαγὼν ἡμᾶς ἐπὶ τὴν κατὰ Χριστὸν ζωὴν. Ὡσπερ οὖν ὁ διὰ κλίμακος ἀνελθὼν, οὐ διαπτύει τὴν κλίμακα, ἀλλὰ καὶ χάριν αὐτῇ οἶδεν· εἰ μὴ γὰρ αὕτη ἦν, οὐκ ἂν ἀνέβη· οὕτω καὶ ὁ νόμος κέρδος μὲν ἦν, νῦν δὲ ζημίαν αὐτὸν ἠγοῦμεθα, οὐχ ὅτι τοιοῦτός ἐστιν, ἀλλ' ἐπειδὴ μειζων ἢ χάρις. Ὡσπερ γὰρ ἀργυρίον τις κατέχων, ἐπειδὴν χρυσίον εὕρη, καὶ μὴ ἐξῆ ἀμφοτέρα κατασχέειν, ζημίαν ἠγείται τὸ κατέχειν ἐκεῖνο, καὶ λοιπὸν ἀφείς αὐτὸ, λαμβάνει τὸ χρυσίον· οὕτω καὶ ἐνταῦθα ζημία ὁ νόμος, ὅταν ἀπάγη Χριστοῦ· ἂν δὲ παραπέμπῃ, οὐκέτι. Οὐ μόνον οὖν, φησὶ, πάλαι ἤγημαι ζημίαν τὸν νόμον, ἀλλὰ καὶ νῦν ἠγοῦμαι. Διὰ τί; Διὰ τὸ ὑπερέχον τῆς χάριτος. Ὁρᾷς, ὅτι σύγκρισιν ποιεῖται; Ἡ δὲ σύγκρισις, ὁμογενῶν πραγμάτων· καὶ τὸ ὑπερέχον, ὁμογενοῦς ὑπερέχει. Ὡστε καὶ ὁ νόμος γνώσις, ἀλλ' ἐλάττων· ὡς καὶ ὁ λύχνος φῶς, ἀλλ' οὐχ ὅσον τὸ τοῦ ἡλίου, φῶς δὲ ὁμῶς.

Δι' ὃν τὰ πάντα ἐζημιώθη, καὶ ἠγοῦμαι σκύβαλα εἶναι, ἵνα Χριστὸν κερδήσω. Διὰ τὸν Χριστὸν, φησὶν, ἐζημιώθη· τουτέστι, Ζημίαν ἠγησάμην πάντα· ἢ ὅτι ἀπαβαλόμην. Ὁρᾷς, ὅτι οὐ φύσει Ζημία ὁ νόμος, ἀλλὰ διὰ τὸν Χριστὸν. Σκύβαλα δὲ, οὕτω μὲν ὄηλον εἰ τὸν νόμον ἠνώμασεν. Εἰκός γὰρ περὶ τῶν κοσμικῶν πραγμάτων λέγειν· οὕτω ¹⁰ γὰρ προεῖπε·

Variae lectiones.

¹⁰ τοῦτό ο. ¹¹ ἀλλ' ὅσον; ο. ¹² οὕτω ο.

Secundum justitiam quæ in lege est, conversatus sine querela. Quia plerique principatus causa et ob alias quasdam res æmulantur, et non propter legem, ait: Cum inculpatus essem in justitia legis, quomodo ob humanum aliquod, et non propter divinum zelum persecutus sum?

VERS. 7, 8. Sed quæ mihi lucra fuerunt, hæc arbitratus sum propter Christum damnum. Verumtamen existimo omnia damnum esse, propter excellentiam cognitionis Jesu Christi Domini mei. Hic hæretici qui legem calumniantur insurgentes dicunt, Ecce legem damnum vocat: quomodo igitur a Deo data est? Primum igitur gratias agamus quod Spiritus sanctus ita ordinavit, ut susciperent verba tanquam pro iis essent. Nisi enim providentia Dei accessisset, verba ista, ut alia pleraque, expungerent. Deinde observa: non dixit simpliciter legem esse damnum, sed, Arbitratus sum illam esse damnum: nam natura non est damnum. Quomodo enim, cum ad Christum ducat, si recte intelligatur? Nam antea ego perperam eam intelligens, non accedebam Christo: deinde vero veritatem agnoscens, ad Christum accessi, ac visa est lex mihi detrimentum per illud temporis, quo male illam intelligens ad Christum non accessi. Nam secundum propriam naturam lex est lucrum. Audi porro: non dixit, Quæ putabam esse lucra, sed, Quæ erant: revera enim lex est lucrum, a belluina natura et superstitione homines liberans, ac veluti scalarum loco facta, et ad vitam Christo dignam nos perducens. Ut igitur qui per scalas conscendit, non despuat gradus, sed gratiam potius illis habet (nisi enim istæ fuissent, non potuisset ascendere), hunc ad modum lex quidem lucrum erat, jam vero detrimentum et noxam eam esse censemus, non quod hujusmodi sit, sed quod major sit gratia. Quemadmodum enim aliquis argentum continens, ubi aurum invenerit, nec licet utraque obtinere, damnum censet retinere illud, ac deinceps relicto illo aurum accipit: hunc ad modum lex est damno, si a Christo abduxerit; si autem adduxerit, non porro. Non solum igitur, inquit, olim arbitratus sum legem esse damnum, verum etiamnum arbitror. Quam ob causam? Propter excellentiam gratiæ. Viden' quod comparisonem faciat? Comparatio autem rerum est ejusdem generis, et quod excellit, aliud ejusdem generis excellit. Proinde lex cognitio est, sed minor: perinde ac lucerna lumen est, sed non quale solis est, lumen tamen est.

Propter quem omnia pro damnis duxi, et arbitror esse rejectamenta, ut Christum lucrifaciam. Propter Christum, inquit, pro damnis duxi, hoc est, detrimentum esse putavi, vel omnia rejeci. Animadvertis quod lex non est natura detrimentum, sed Christi causa. Rejectamenta vero sive stercora num legem nominaverit, nondum liquet: nam verisimile est

Illum de mundanis rebus ac negotiis dicere. Ita enim supra dixit: *Propter quem omnia damno duxi*, res mundanas scilicet. Sin de lege dictum accipiamus, ne sic quidem injuriam patitur. Rejectamenta enim frumenti paleæ sunt, sive culmus: atqui culmus framenti conservativus est et firmamentum ejus, et nisi iste esset, frumentum non esset: attamen frumento apparente et selecto, inutilis deinceps est culmus. Hanc ad rationem lex est gratiæ confirmatrix ac testis: at vero simul atque illa illuxit, non est opus porro litteræ ejus assidere.

VERS. 9. *Ut et inveniar in ipso non habens meam justitiam quæ est ex lege, sed illam quæ ex fide est Christi, quæ ex Deo est justitia.* Ut non habeam meam justitiam, quæ est ex operibus legis, tanquam jam ea perfecim (neque enim justitia est ex operibus, quandoquidem hæc non perfecim), sed eam quæ est per fidem Christi, quæ est justitia ex Deo, hoc est, divinum donum, quæ gratia justificat credentes. *Si enim credideris in corde tuo, et ore fueris confessus, servaberis*^k. Divina autem dona longo intervallo exsuperant vilitatem operum humano studio et conatu peractorum, periade ac frumentum paleas excedit.

VERS. 10. *In fide, ut cognoscam eum, et potentiam resurrectionis ejus.* Per fidem igitur cognitio. Qualis enim ratiocinatio resurrectionem nobis probabit? Nulla, sed fides. Si autem resurrectio ex fide cognoscitur, quomodo quod majus est, nimirum natiuitas ejus, rationibus comprehenditur? At qua ratione id majus est? Quia resurrectionis multa sunt exempla: multi namque et ante Christum resurrexerunt: ex virgine autem nemo unquam natus erat. Proinde justitia, quæ ex Deo est, in fide est: hoc est, huic innititur, eamque fundamentum habet. *Potentiam autem resurrectionis dixit: reversa enim ingens robur et potentia est, resurgere.* Quinetiam **450** resurrectio potentiam nobis immittit ad idem iter ingrediendum.

Et societatem passionum illius. Cum persecutionem, inquit, patimur et affligimur, participes reddimur passionum sive afflictionum Christi. Si igitur non crederemus quod cum Christo regnaturi sumus, non tanta tantaque pateremur. Observa autem quod is maxime credit Christum resurrexisse, qui patitur. Audi igitur quæ sequuntur.

Configuratus morti ejus. Hoc est, assimilatus. Ut enim ille ab hominibus passus est, sic et ego. Afflictiones enim et persecutiones imaginem mortis illius depingunt: proinde et nos idem cum Christo efflicimur, quatenus patimur. Viden' quid præstant afflictiones?

VERS. 11. *Si quo modo occurram ad resurrectionem mortuorum.* Quid inde? Nisi passus esses, o Paule,

^k Rom. x, 9.

Δι' ὃν τὰ πάντα ἐξημώθη, τὰ τοῦ παρόντος τυχόν κόσμου. Εἰ δὲ καὶ περὶ τοῦ νόμου εἰρησθαι δεξόμεθα τοῦτο, οὐδὲ οὕτως ὕβρισταί. Σκύβαλα γὰρ τοῦ σίτου τὰ ἀχυρα, ἤτοι ἡ καλάμη· ἀλλ' ἡ καλάμη, συντηρητικὴ ἐστὶ τοῦ σίτου, καὶ στήριγμα αὐτοῦ, καὶ ¹¹ εἰ μὴ ἦν αὕτη, οὐκ ἂν σίτος ἐγένετο· ὁμοίως φανερός τοῦ σίτου καὶ ἐκλεγέντος, ἀχρηστος λοιπὸν αὕτη. Οὕτω καὶ ὁ νόμος, τῆς χάριτος βεβαιωτῆς καὶ μάρτυρος· φανείσης δὲ αὐτῆς, οὐ δεῖ προσκαθῆσθαι τῷ τούτου γράμματι.

Καὶ εὐρεθῶ ἐν αὐτῷ μὴ ἔχων ἐμὴν δικαιοσύνην τὴν ἐκ νόμου, ἀλλὰ τὴν διὰ πίστεως Χριστοῦ, τὴν ἐκ Θεοῦ δικαιοσύνην. Ἦνα μὴ ἔχω ἐμὴν δικαιοσύνην, τὴν ἐκ τῶν ἔργων τοῦ νόμου, ὡς διθὲν κατορθώσας αὐτά· οὐδὲ γὰρ, οὐδὲ ἐστὶ δικαιοσύνη ἐξ ἔργων, οἷοι οὐδὲ κατώρθωσα ¹⁴ ταῦτα· ἀλλὰ τὴν διὰ πίστεως Χριστοῦ, ἥτις ἐστὶν ἐκ Θεοῦ δικαιοσύνη, τούτεστι, θεῖον δῶρον, χάριτι δικαιοῦσα τοὺς πιστεύοντας. *Ἐὰν γὰρ πιστεύσης τῇ καρδίᾳ, καὶ ὁμολογήσης τῷ στόματι, σωθήσῃ.* Τὰ δὲ θεῖα δῶρα, πολλῶ τῷ μέτρῳ ὑπερβαίνει τὴν εὐτέλειαν τῶν ἀνθρωπίνῃ σπουδῇ τελουμένων κατορθωμάτων, ὡσπερ καὶ ὁ σίτος τὰ σκύβαλα.

Ἐπὶ τῇ πίστει, τοῦ γινῶναι αὐτὸν καὶ τὴν δύναμιν τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ. Ἄρα διὰ πίστεως ἡ γνώσις. Πῶς γὰρ λογισμὸς τὴν ἀνάστασιν ἡμῖν παραστήσει; Οὐδὲ εἰς, ἀλλὰ πίστις. Εἰ δὲ ἡ ἀνάστασις πίστει γινώσκεται, πῶς τὸ μείζον, ἡ γέννησις, λογισμοῖς καταλειφθήσεται; πῶς δὲ μείζον; Ὅτι τῆς μὲν ἀναστάσεως πολλὰ ὑποδείγματα ¹⁵· ἀνέστησαν μὲν γὰρ πολλοὶ καὶ πρὸ Χριστοῦ· ἐκ παρθένου δὲ οὐδεὶς ἐτέχθη. Ἡ τοίνυν ἐκ Θεοῦ δικαιοσύνη ἐν ¹⁶ τῇ πίστει ἐστὶ, τούτεστιν, εἰς ταύτην ἐπερείδεται, καὶ αὕτη ἔχει θεμέλιον. *Δύναμιν δὲ εἶπεν ἀναστάσεως* τῷ ὄντι γὰρ μεγάλη ἰσχύς τὸ ἀναστήναι. Καὶ ἄλλως δὲ, ἡ ἀνάστασις δύναμιν ἐπέσειν ἡμῖν εἰς τὸ τὴν αὐτὴν ὁδεύειν ὁδόν.

Καὶ τὴν κοινωνίαν τῶν παθημάτων αὐτοῦ. Διωκόμενοι, φησί, καὶ θλιβόμενοι, κοινωνοὶ γινόμεθα τῶν παθημάτων τοῦ Χριστοῦ. Εἰ τοίνυν μὴ ἐπιστεύομεν, ὅτι συμβασιλεύσομεν, οὐκ ἂν τοσαῦτα καὶ τοιαῦτα ἐπάσχομεν. Σημειώσῃ δὲ, ὅτι ἐκεῖνος μάλιστα πιστεύει, ὅτι Χριστὸς ἀνέστη, ὁ πάσχων. Καὶ ἀκούε τῶν ἐξῆς·

*Συμμορφούμενος*¹⁷ τῷ θανάτῳ αὐτοῦ. Τούτεστιν, ἐξομοιούμενος¹⁸. Καθάπερ γὰρ ἐκεῖνος ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων ἐπαθεν, οὕτω καὶ γώ. Ὅτι διωγμοὶ γὰρ, καὶ τὰ παθήματα, τὴν εἰκόνα ζωγραφουσι τοῦ θανάτου ἐκεῖνου, καὶ χριστοὶ γινόμεθα καὶ ἡμεῖς, καθὸ πάσχομεν. Ὅρᾷς τὸ κατώρθωμα ¹⁹ τῶν παθῶν,

Εἰπὼς καταντήσω εἰς τὴν ἐξανάστασιν τῶν νεκρῶν. Τί οὖν; εἰ μὴ ἐπαθες, ὦ Παῦλε, οὐκ ἐμε-

¹¹ ἐκ λόγου γίνωσκε ὡς ο. ¹⁴ κατώρθωσέ τις ο. ¹⁵ ὑποδείγματα ἔχουσι in. ¹⁶ ἐπὶ ο. ¹⁷ -φοῦμοι ο. ¹⁸ -μοιούμεθα ο. ¹⁹ ἀξίωμα ο.

Varia lectiones.

λες ἀναστῆναι; Ἄλλ' ἐξανάστασιν ἐνταῦθα νόει, τὴν ἔνδοξον, τὴν ἐν νεφέλαις ἔξαρον. Πάντες μὲν γὰρ ἀνίστανται, οὐ πάντες δὲ καὶ ²⁰ ἐξανίστανται· ἀλλ' οἱ μὲν ἀμαρτωλοὶ, κάτω μένουσι τὸν Κριτὴν· οἱ δὲ ἅγιοι, ἀρπάζονται ἐν νεφέλαις εἰς ἀπάντησιν τοῦ Κυρίου. Νοήσεις δὲ καὶ ἀπὸ τῆς ἀκολουθίας τὸ λεγόμενον. Ἀπέθανε, φησὶν, ὁ Χριστός· ἀποθνήσκω καγὼ. Ἀνέστη ἕκαστος ἐνδόξως, σπουδάζω καγὼ τοιαύτης ἀναστάσεως τυχεῖν ἐνδόξου. Ὅρα δὲ καὶ εὐλάβειαν τοῦ τοσαῦτα κατορθώσαντος, τοῦ ὑπὲρ τοὺς ²¹ ἀνθρώπους ὄντος· *Εἶπως φθάσω*. Οὐ θαρρῶ γὰρ, φησὶν, οὕτω· οὕτως ἐταπεινοφρόνει· ὅπερ ἀλλαχοῦ λέγει· *Ὁ δοκῶν ἐστάναι, βλεπέτω μὴ πέσῃ*· καὶ, *Μήπως ἄλλοις κηρύξας, αὐτὸς ἀδόκιμος γένημαι*.

Ὅχι ὅτι ἤδη ἔλαβον, ἢ ἤδη τετελείωμαι. Εἰπὼν, ὅτι *Εἶ πως κατατήσω* ²², κατασκευάζει τοῦτο, καὶ φησὶν, ὅτι διὰ τοῦτο οὕτως εἶπον διστακτικῶς, ὅτι οὕτω ἔλαβον τὸ βραβεῖον, οὕτω τετελείωμαι.

Διώκω δὲ, εἰ καὶ καταλάβω, ἐφ' ᾧ καὶ κατελήφθην ὑπὸ Χριστοῦ ²³ Ἰησοῦ. Ἔτι, φησὶν, ἐναγωνίως εἶμι, ἔτι διώκω, εἰ πως ἰσχύσω καταλαβεῖν τὸ τέλος καὶ τὸ βραβεῖον. Εἶτα δεικνύς, ὅτι ὀφειλή ἐστι τὸ πρᾶγμα, φησὶ· *Διότι καὶ κατελήφθην ὑπὸ Χριστοῦ*· τουτέστι, τῶν ἀπολλυμένων ἡμῶν, τῶν ἀπεγνωσμένων· κατεδίωξέ με ὁ Χριστός, καὶ φεύγοντα ἀπ' αὐτοῦ κατέλαθε, καὶ ἐπέστρεψεν. Ὅφειλω τοίνυν καὶ αὐτὸς διώκειν αὐτὸν λοιπὸν, ὡς ἂν καταλάβω. Ἐμφαντικώτατα δὲ τὸ διώκειν εἶπεν. Ὁ γὰρ διώκων, οὐδὲν ἄλλο ὄρᾳ ἢ πρὸς ὃ σπεύδει, πάντα δὲ παρέργεται, καὶ τὰ φίλιτατα καὶ τὰ ἀναγκαιότατα. Οὕτως ὀφειλομένον καὶ ἡμεῖς σπεύδειν, ὑπ' οὐδενὸς διακοπήμενοι.

Ἀδελφοί, ἐγὼ ἐμαυτὸν οὕτω λογιζομαι κατελήφθηναι. Ἐπειδὴ πολλὰ ἐπήνεσε Φιλιππησίους, νῦν καταστέλλων αὐτῶν τὸ φρόνημα, φησὶν, ὅτι Ἐγὼ ὁ τοσοῦτος καὶ τηλικούτος, ὁ διδάσκαλος ὑμῶν, οὕτω λογιζομαι κατελήφθηναι τὴν ἀρετὴν ἅπασαν· ὡς ἂν εἰ ἐπὶ δρομέως εἴποι τις· Οὕτω τὸ πᾶν ἤνυσε. Πῶς οὖν ἀλλαχοῦ φησι· *Τὸν δρόμον τετέλεκα*; Ἐκεῖνο πρὸς τῇ τελευτῇ ὧν ἔφη.

Ἐν δὲ, τῶν μὲν δπισθῆν ἐπιλανθανόμενος, τοῖς δὲ ἐμπροσθεν ἐπεκτεινόμενος. Ἐν ποιῶ, φησὶν, ἐνὸς γίνομαι μόνου, ὅπως ἕλει προκόποιμι· ἐπιλανθάνομαι τῶν κατορθωμάτων, καὶ ἀφήμι αὐτὰ ὀπίσω, καὶ οὐδὲ μέμνημαι ὧν αὐτῶν, καὶ οὕτω τὰ ἐμπροσθεν διώκω, ὡς λείποντά μοι· ὡς ὁ γε [ἤδη] τετελειῶσθαι νομίζων, παύσεται τρέχων, ὡς ἤδη τὸ πᾶν κατορθωκῶς. Τί δὲ ἐστι τὸ, *Ἐπεκτεινόμενος*; Τουτ' ἐστι· Πρὶν φθάσαι ²⁴, λαβεῖν/σπουδάζων, καὶ τοὺς πόδας, καίτοι τρέχοντας, τῷ λοιπῷ σώματι

non eras resurrecturus? Verum resurrectionem hic intellige celebrem in nubibus sublationem. Omnes etenim resurgunt, et non omnes resurgendo sublevabuntur in nubes: verum peccatores infra quidem exspectant Judicem, sancti vero in nubes rapiuntur in occursum Domini. Intelliges autem quod dicitur, ex iis quæ sequuntur. Mortuus est, inquit, Christus: morior et ego. Resurrexit ille honorifice, conor et ego huiusmodi consequi resurrectionem celebrem. Vide autem cautelam ejus qui tanta sit operatus, qui sit supra homines. Si quo modo perveniam. Nondum enim audax et confidens sum, inquit: adeo humili spiritu imbutus erat: quod et alio in loco ait, Qui videtur stare, videat ne cadat ¹: et, Ne quo modo aliis prædicans, ipse reprobus efficiar ^m.

VERS. 12. Non quod jam acceperim, aut jam perfectus sim. Cum dixisset, Si quo modo occurram, confirmat hoc, inquit: Propterea sic dixi per ambiguitatem, quia nondum accepi brabeum, nondum perfectus sum.

Persequor autem, si et comprehendam, quatenus et comprehensus sum a Christo, Jesu. Ego, inquit, in certamine adhuc versor, adhuc sequor, si quo modo queam comprehendere finem et brabeum. Deinde ostendens rem ipsam esse debitum, subdit: Quoniam et comprehensus sum a Christo: id est, Cum essem ex pereuntibus et condemnatis, persecutus est me Christus, et fugientem ab eo comprehendit, et ad sese convertit. Deheo itaque et ego ipsum sequi deinceps, ut apprehendam. Significantissime autem dixit, διώκειν. Qui enim persequitur, nihil aliud intuetur, quam ad quod accelerat, sed omnia præterit cum charissima, tum maxime necessaria: hunc ad modum et nos festinare debemus nulla re impediti.

451 VERS. 13. Fratres, ego me nondum arbitror comprehendisse. Quia plurimum laudaverat Philippenses, nunc ipsorum deficiens affectum, Ego, inquit, talis ac tantus, præceptor vester, nondum opinor me apprehendisse virtutem universam: perinde quasi de cursore aliquis dicat: Nondum totum perfecit. Qui igitur alio in loco ait, *Cursum consummavi* ⁿ? At illud morti vicinus dixit.

VERS. 14. Unum autem, quæ quidem retro sunt, obliviscens, ad ea vero quæ sunt priora, extendens meipsum. Unum, inquit, facio, unum hoc solummodo contendo, ut semper promoveam: obliviscor operum transactorum, eaque post tergum relinquo, et eorum prorsus ne recordor quidem, ac sic priora et quæ ante me sunt, persequor, ceu ea quæ desint mihi. Nam qui se cursum absolvisse putat, a cursu desistit, tanquam qui totum jam confecerit. Quid veru est, *Extendens*? Hoc est, Priusquam pervenero

¹ I Cor. x, 12. ^m I Cor. ix, 27. ⁿ II Tim. iv, 7.

Variae lectiones.

²⁰ οὐ μέντοι πάντες ο. ²¹ τοὺς οὐρανοὺς ο. ²² φθάσω ο. ²³ ἐν Χριστῷ ο. ²⁴ φθάσω ο.

tis cum timore, eoque vehementi et intenso, et cum tremore: sine timore namque nihil boni perficitur, neque in artibus liberalibus, neque in mechanicis. Quomodo autem metus perficitur? Si consideremus quod ubique Deus præsto sit, omnia audiens et omnia videns, non solum quæ aguntur, verum etiam quæ cogitantur. *Servite enim, inquit, Domino in timore, et exsultate ei in tremore* ^b. Est enim exsultatio cum tremore, quando bonum aliquis faciens, idque cum tremore, conscientiam habet liberam. Κατεργάζεσθε autem dixit, non Ἐργάζεσθε, hoc est, cum multa diligentia et cura operamini.

VERS. 13. *Deus enim est qui operatur in vobis et velle et operari.* Quia dixit, *Cum timore ac tremore*: nunc ait, **441** Ne terreamini propter hoc. Non enim hoc ideo dixit, ut desistas a bono vel desicias, sed ut attente agas quod agis. Nam si animadverteteris, et attentus fueris, Deus omnia operabitur. Ipse namque est qui et promptitudinem dat nobis, ut velimus bonum, et qui boni operationem ad finem ducit. Operatur enim Deus in nobis velle: hoc est, cooperatur nobis ut velimus bona, et auget bonam voluntatem nostram, simulque accendit ut ferventior reddatur. Et aliter: Quoniam ipse perfectionem addit, nos vero homines quæ perfecta videmus, ad ea tendimus, dirigimusve voluntatem nostram: propterea et velle ipsum a Deo perfici dicit. Exempli gratia: Voluisti aliquid? Orsus es perficere istuc: si finem assequaris, iterum magis idem opus perficere cupis. Sin minus, torpescit tibi voluntas. Cum itaque finis apud Deum sit, qui et velle nostrum accendit, non immerito et ipsam voluntatem apud Deum esse asseverat. Vel ex magna gratitudine Paulus velle ipsum a Deo perfici in nobis ait: quemadmodum virtutes dona appellat, arbitrii libertatem non tollens, sed semper nos grates esse volens, et omnia accepta referre Deo. Considera autem verba: *In vobis*, inquit, qui cum metu atque tremore salutem operamini: in talibus enim Deus operatur omnia.

Pro bona voluntate. Hoc est, ut impleatur erga vos benevolentia atque bona voluntas ejus, ut sic vivamus perinde ac ipse vult. Itaque et ex hoc confidite; omnino enim cooperabitur vobis Deus, ut recte vivatis, si non propter aliud quidquam, ejus tamen rei gratia, quia hoc ipsi gratum est.

VERS. 14. *Et omnia facite sine murmurationibus et hæsitationibus.* Diabolus, cum aliquem ab honesto prorsus avocare nequit, vel arrogantiam ei inducit, vel vanam gloriam, vel, si hæc non possit, murmurationem, aut dubitationem et incredulitatem. Quia igitur in tentationibus continuusque periculis fuerunt, per hæc autem haud pauci ad murrura et maledicentiam prolabeantur: *Sine*

^b Psal. II, 11.

Α ποιῆτε μετὰ φόβου, καὶ τούτου ἐπιτεταμένου, καὶ μετὰ τρόμου. Ἄνευ γὰρ φόβου οὐδὲν ἀγαθὸν κατορθοῦται, οὔτε ἐν ταῖς λογικαῖς τέχναις, οὔτε ἐν ταῖς βαναύσοις. Πῶς δὲ ὁ φόβος κατορθωθήσεται; Ἐάν ἐννοήσωμεν διὲ πανταχοῦ ὁ Θεὸς πάρεστι, καὶ πάντα ἀκούει, καὶ πάντα ὁρᾷ, οὐ τὰ πραττόμενα, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐννοούμενα. *Δουλεύσατε* γὰρ, φησὶ, τῷ Κυρίῳ ἐν φόβῳ, καὶ ἀγαλλιᾶσθε αὐτῷ ἐν τρόμῳ. Ἔστι γὰρ ἀγαλλιασις μετὰ τρόμου, ὅταν τὸ καλὸν τις ποιῶν, καὶ τούτο μετὰ τρόμου, εὐπαρήσιαστον ἔχη τὸ συνειδός. *Κατεργάζεσθε* δὲ, εἶπεν, οὐκ, Ἐργάζεσθε· τούτέστι, μετὰ πολλῆς σπουδῆς καὶ ἐπιμελείας.

Ὁ Θεὸς γὰρ ἐστὶν ὁ ἐνεργῶν ἐν ὑμῖν καὶ τὸ θέλειν καὶ τὸ ἐνεργεῖν. Ἐπειδὴ εἶπε· *Μετὰ φόβου καὶ τρόμου*· νῦν φησὶ· Μὴ πτοηθῆτε διὰ τούτου. Οὐ γὰρ τούτο εἶπον, ἵνα ἀπαγορεύσῃς, ἀλλ' ἵνα προσέχης. Ἄν γὰρ προσέχης, ὁ Θεὸς τὰ πάντα ἐργάσεται. Αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ὁ καὶ προθυμίαν θείδους ἡμῖν, ὥστε θέλειν τὸ ἀγαθόν, καὶ τὴν ἐργασίαν αὐτοῦ εἰς τέλος ἄγων. Ἐνεργεῖ γὰρ ὁ Θεὸς ἐν ἡμῖν τὸ θέλειν· τούτέστι, συνεργεῖ ἡμῖν πρὸς τὸ θέλειν τὰ ἀγαθὰ, καὶ ⁷⁸ ἀῤξει τὸ ἀγαθὸν θέλημα ἡμῶν, καὶ συνεκκαλεῖ ὥστε θερμότερον γενέσθαι. Καὶ ἄλλως δὲ ⁷⁹, ἐπειδὴ τὸ τέλος αὐτὸς ἐπιτίθεισιν, οἱ δὲ ἄνθρωποι, ἅπερ ἂν ὁρῶμεν τελειούμενα, πρὸς ἐκείνα καὶ τὸ θέλημα ἡμῶν τείνομεν· διὰ τούτου καὶ τὸ θέλειν ἐνεργεῖσθαι ὑπὸ Θεοῦ λέγει. Ὅσον· Ἡθέλησάς τι; Ἐνήρξω πράττειν τούτου· ἐάν μὲν τὸ τέλος ἐπακολουθῆ, θέλεις πλέον τούτου τὸ ἔργον· εἰ δ' οὐ, ἀποναρξᾷ σοι ἡ θέλησις. Τοῦ τοίνυν τέλους παρὰ τῷ Θεῷ ἔντος, τοῦ καὶ τὸ θέλειν ἡμῶν ⁸⁰ συνεκκαλεῖντος, εἰκότως καὶ τούτῳ φησιν εἶναι παρὰ τῷ Θεῷ. Ἡ καὶ ἀπὸ πολλῆς εὐγνωμοσύνης ὁ Παῦλος καὶ αὐτὸ τὸ θέλειν ἐκ τοῦ Θεοῦ ἡμῖν ἐνεργεῖσθαι λέγει· ὥστερ καὶ τὰ κατορθώματα, χαρίσματα καλεῖ· οὐ τὸ αὐτεξούσιον ἀναιρῶν, ἀλλὰ βουλόμενος ἡμᾶς δεῖ εὐχαριστεῖν, καὶ πάντα ἀνατιθέναι τῷ Θεῷ. Ὅρα δὲ καὶ τὴν λέξιν· Ἐν ὑμῖν ⁸¹, εἶπε, τοῖς μετὰ φόβου καὶ τρόμου τὴν σωτηρίαν κατεργαζομένοις· ἐν γὰρ τοῖς τοιούτοις ἐνεργεῖ ὁ Θεὸς τὰ πάντα.

Ἵπὲρ τῆς εὐδοκίας. Τούτέστιν, Ἵπὲρ τοῦ πληρωθῆναι εἰς ὑμᾶς τὴν εὐδοκίαν καὶ τὸ ἀγαθὸν θέλημα αὐτοῦ, ἵνα οὕτω ζῶμεν ὡς αὐτὸς βούλεται. Ὅστε καὶ ἐκ τούτου θαρσεῖτε· πάντως γὰρ συνεργήσει ὑμῖν ὁ Θεὸς πρὸς τὸ ὀρθῶς ζῆν, εἰ καὶ μὴ δεῖ ἄλλο τι, διότι γοῦν αὐτὸς ἀποδέχεται.

Καὶ πάντα ποιεῖτε χωρὶς γογγυσμῶν καὶ διαλογισμῶν. Ὁ διάβολος, ἐπειδὴν οὐ δυναθῆ καθάποιε ἀπὸ τοῦ καλοῦ κωλύσαι τινα, ἢ ἀπόνοιαν αὐτῷ εισηγείται, ἢ κενοδοξίαν· ἢ εἰ μὴ ταῦτα, γογγυσμὸν, ἢ ἀμφιβολίαν καὶ ἀπιστίαν. Ἐπεὶ οὖν ἐν πειρασμοῖς καὶ κινδύνοις συνεγείσιν ἦσαν, ἐκ τούτων δὲ πολλοὶ εἰς γογγυσμὸν ἐκτραχηλίζονται καὶ βλασφημίας, *Χωρὶς γογγυσμῶν*, φησὶ, πάντα ποιεῖτε.

Variae lectiones.

⁷⁷ ἐν ο. ⁷⁸ ἡγουν ο. ⁷⁹ γὰρ ο. ⁸⁰ ἡμῖν ο. ⁸¹ ἡμῖν ο.

Ὁ γὰρ γογγύζων, ἀχάριστος καὶ δύσφημος. Διαλογισμοὺς δὲ, τὴν διάκρισιν φησι καὶ τὸν διαταγμὸν. Οἶον· Ὅταν ἐντολῆς προκειμένης λέγῃ τις· Ἄρα, ἐὰν τὸδε ποιήσω, ἔξω μισθόν; ἄρα καλὸν ἐστίν; Οὐ δεῖ γὰρ ἐν τοῖς τοιοῦτοις δισταῖν, ἀλλὰ πεποιθότως ποιεῖν· κἂν πόνος ᾖ, κἂν κάματος, μηδὲν διαλογίζεσθαι.

Ἴνα γένησθε ἀμεμπτοὶ καὶ ἀκέραιοι. Τοῦτο ἐστίν, ἀνεπιληπτοὶ καὶ ἄσπιλοι· οὐ γὰρ μικρὰ κηλὶς ὁ γογγυσμός. Οὐκ εἶπε δὲ, ὡς περ ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους, ὅτι κολασίς ἀποκείται τῷ γογγυσμῷ, διότι ὡς ἐλευθέρους ταῦτοις διαλέγεται. Ἄκουε γὰρ καὶ τῶν ἐξῆς·

Τέκνα Θεοῦ ἀμόμητα. Ὅσοι δούλων καὶ ἀγνωμόνων τὸ γογγύζειν. Ποῖος γὰρ υἱὸς ἐν τοῖς τοῦ πατρὸς [πονῶν] καὶ ἐναυτῷ κάμων, γογγύζει;

Ἐν μέσῳ γενεᾶς σκολιᾶς καὶ δισταραμμένης. Οἶδα, φησὶν, ὅτι πολλοὶ οἱ πολεμοῦντες, καὶ εἰς τὸ γογγύζειν ὑμᾶς ἐκβιαζόμενοι· ἀλλὰ τοῦτο μάλιστα ἐπαινετὸν, ὅταν τις καὶ παρακινζόμενος, οὐδὲν τοιοῦτον πάσχη.

Ἐν οἷς φαίνεσθε ὡς φωστῆρες ἐν κόσμῳ, λόγον ζωῆς ἔχοντες. Ὅσπερ οἱ φωστῆρες ἐν σκότει λάμπουσιν, οὕτω καὶ ὑμεῖς ἐν μέσῳ τῶν σκολιῶν, εὐθεῖς ὄντες, μᾶλλον ἀπολάμπειν σπουδάσατε. Τὸ γὰρ, *Φαίνεσθε*, προστακτικὸν δοκεῖ μοι. *Λόγον δὲ ζωῆς ἔχοντες*⁸², τοῦτ' ἐστίν, Σπέρμα ζωῆς ἐν ὑμῖν αὐτοῖς ἔχοντες, καὶ μέλλοντες ζῆσθαι, καὶ ἐντεῦθεν ἡδὴ ἀρραβῶνα τῆς σωτηρίας λαβόντες. Ἡ, ὅτι Ὅσπερ οἱ φωστῆρες καὶ φωτίζουσι καὶ ἀναζωοῦσι τὰ σώματα τῇ θάλπει·⁸³ οὕτω καὶ ὑμεῖς σπεύσατε εἶναι ζωτικὴ τοῖς ἄλλοις ἀνθρώποις δύναμις.

Εἰς καύχημά ἐμοι εἰς ἡμέραν Χριστοῦ. Τοσαύτη, φησὶν, ἡ ὑμετέρα ἀρετὴ ἐστὼ, ὥστε μὴ μόνον ὑμᾶς εἰς τὴν ζωὴν ἀγειν, ἀλλὰ καὶ ἐμὲ λαμπρότερον ποιεῖν ἐν τῇ παρουσίᾳ τοῦ Χριστοῦ.

Ὅτι οὐκ εἰς κενὸν ἔδραμον, οὐδὲ εἰς κενὸν ἐκοπίασα. Τοῦτό μοι καύχημα, ἔτι τοιοῦτους ὑμᾶς ἐπαίδευσσα, καὶ οὐ κενός μου⁸⁴ ὁ ἐφ' ὑμῖν κόπος γέγονεν.

Ἄλλ' εἰ καὶ σπένδομαι ἐπὶ τῇ θυσίᾳ καὶ λειτουργίᾳ τῆς πίστεως ὑμῶν, χαίρω καὶ συγχαίρω πᾶσιν ὑμῖν. Εἰ καὶ τελευτῶ, φησὶ· τοῦτο γὰρ σπονδὴν καλεῖ, τὴν τελευτήν. *Σπένδομαι δὲ ἐπὶ τῇ θυσίᾳ καὶ λειτουργίᾳ τῆς πίστεως ὑμῶν*· τοῦτο ἐστίν, Πρότερον ὑμᾶς θύσα·⁸⁵ καὶ λειτουργίαν [ὑμᾶς] προσενεγκῶν, καὶ πιστοὺς ποιήσας· ὅμως οὐχ ὡς ὁ ἀποθανοῦμενος λυπούμαι, ἀλλὰ εἰ καὶ χαίρω καὶ συγχαίρω πᾶσιν ὑμῖν. Χαίρω μὲν οὖν, ὅτι σπονδὴ γίνεσθαι· συγχαίρω δὲ, ὅτι τὴν πίστιν ὑμῶν ὡς θυσίαν προσάγω τῷ Χριστῷ.

Τὸ δ' αὐτὸ καὶ ὑμεῖς χαίρετε. Ὅτι⁸⁶ καὶ αὐτὸ προσηνέχθητε.

Καὶ συγχαίρετέ μοι. Ὅτι σπένδεσθαι μέλλων χαίρω ἐπ' αὐτῷ⁸⁷.

A murmurationibus, inquit, omnia facite. Qui enim murmurat, ingratus et maledicus est. Hæitationes autem, dijudicationem dicit ac dubitationem: veluti si mandato proposito dicat aliquis: Num si hoc fecero, habebō mercedem? Numquid hoc bonum est? In talibus enim non est dubitandum, sed confidenter agendum, ac sive sit labor, sive defatigatio, nihil est disceptandum.

VERS. 15. Ut sitis sine querela et simplices. Hoc est, irreprehensibiles et immaculati; haud parva enim macula est obmurmuratio. Non dixit autem, ut in 442 Epistola ad Corinthios, pœnam repositam esse murmurī, eo quod hisce tanquam liberis loquatur. Audi enim sequentia.

Filii Dei sine reprehensione. Servorum itaque et ingratorum est murmurare. Qualis enim filius in negotiis paternis sibi ipse laborans murmurat?

In medio nationis pravæ et perversæ. Novi, inquit, multos esse qui bellum gerant adversum vos, cogentes ita vos murmurare; verum potissimum hoc est laudandum, si quis irritatus nil tale faciat.

VERS. 15, 16. In quibus lucete sicut luminaria in mundo, vitæ verbum habentes. Æque ac luminaria in tenebris lucent, hunc ad modum et vos in medio perversorum, recti cum sitis, magis effulgere studete. Hoc enim quod ait, *Lucete*, imperativum esse mihi videtur. Et, *Verbum vitæ habentes*, hoc est, Semen vitæ in vobis ipsis habentes, et victuri posthac, et arrhabonem salutis jam nunc accipientes. Vel: Quemadmodum luminaria et lucent, et corpora refo-cillatione vivificant: sic et vos conamini esse vitalis aliis hominibus potentia.

Ad gloriationem mihi in die Christi. Tanta, inquit, vestra virtus sit, ut non solum vos ad vitam ducat, verum etiam me fulgentiorem faciat in adventu Christi.

Quoniam non in vanum cucurri, neque in vanum laboravi. Hæc mea gloriatio est, quod tales vos institui, nec inanis mihi labor apud vos fuerit.

VERS. 17. Sed etsi immolor super hostia et sacrificio fidei vestræ, gaudeo, et congratulor omnibus vobis. Etsi morior, inquit: hoc enim immolationem vocal, mortem nimirum ipsam. *Immolor autem super victima et sacrificio fidei vestræ*: hoc est, Ubi prius vos victimam et sacrum Deo obtulero, fideles vos faciens: tamen non tanquam moriturus tristitia afficior, verum lætor et congaudeo omnibus vobis. Lætor quidem quod libamen flammæ: collætor autem, quoniam fidem vestram veluti hostiam offero Christo.

VERS. 18. Id ipsum autem et vos gaudete. Quod et ipsi obliti sitis.

Et congaudete mihi. Quoniam ego immolandus, ob id ipsum lætor.

Variæ lectiones.

⁸² ἐπέχοντες ο. ⁸³ θλίψει ο. ⁸⁴ μοι ο. ⁸⁵ θυσίαν. ο. ⁸⁶ ἐτι ο. ⁸⁷ ἐμαυτῷ ο.

VERS. 19. *Spero autem in Domino Jesu, Timotheum me cito missurum ad vos, ut et ego bono animo sim, cognitis quæ circa vos sunt. Quemadmodum omnia, sic etiam Timothei missionem Christo tribuit. Confido enim, inquit, quod ille facile hoc persequetur, ut, quemadmodum vos recreamini, cognitis per hanc Epistolam meam rebus meis, quod Evangelii negotium promoveatur, quodque res hostium in diversum sint mutatæ: 443 hunc ad modum et ego recreer et consolationem accipiam, ubi res vestras a Timotheo mihi exacte nuntiandas agnovero.*

VERS. 20. *Neminem enim habeo tam unanimem, qui sincera affectione pro vobis sollicitus sit. Potuissem, inquit, alium etiam quempiam mittere, sed nemo est pari mecum animo præditus, ut iste, hoc est, qui æque vestri curam gerat atque ego, qui genuine, hoc est, paterne res vestras curaturus sit. Observa hic sollicitudinem ejus: quando ipsi proficisci non esset integrum, alios mittebat, ut nullo tempore discipuli torpeant.*

VERS. 21. *Omnēs enim quæ sua sunt querunt, non quæ sunt Jesu Christi. Hoc est, propriam quietem, et ut sint in tuto: nemo enim facile velit protectionem tantam suscipere. Hæc autem dicit, simul Timotheum commendans, simul et auditores erudiens, ne querant sibi quietem: nam qui hanc sequirit, quæ Christi sunt non querit. Proh dolor! quanto a Christo distamus intervallo!*

VERS. 22. *Probationem autem ejus cognoscite, quia tanquam patri filius, mecum servavit in Evangelio. Vos, inquit, testes estis, quod veluti patri filius inservierit, non ad corporis tantummodo ministerium, sed, quod multo præclarior majusque est, ad Evangelii prædicationem. Itaque sive tanquam filius meus honore est dignandus, sive tanquam Dei minister, multo magis est honore afficiendus. Commendat autem per hæc ipsis Timotheum, non tantum illi gratificatus, quantum ipsis. Nam si ipsi tanquam auctoritatem habenti animum adverterint, omnino per verbum ejus juvabuntur, ac majorem habituri sunt mercedem.*

VERS. 23. *Hunc igitur spero me missurum, mox ut videro quæ circa me sunt. Cum videro qualem sint habituræ sinem res meæ, ex autē, id est, statim, mittam hunc.*

VERS. 24. *Confido autem in Domino, quod et ipse cito veniam ad vos. Non tanquam omnino recusarium venire ipse ad vos, Timotheum mitto: verum ut, quod dixi, interea temporis animo recreer, si didicero qualem successum res vestræ nanciscantur. Observa autem hic, quomodo suam etiam ad eos protectionem a Deo pendere affirmet, Confido, dicens, in Domino, hoc est, si Deus voluerit.*

VERS. 25. *Necessarium autem existimavi, Ephroditum fratrem et cooperatorem et commilitonem*

'Ελπίζω δὲ ἐν Κυρίῳ Ἰησοῦ, Τιμόθεον ταχέως πέμψαι ὑμῖν. Ἴνα καὶ γὰρ εὐψυχῶ, γινούς τὰ περὶ ὑμῶν. Ὡσπερ πάντα, οὕτω καὶ τὴν Τιμοθέου ἀποστολὴν τῷ Χριστῷ ἀνατίθῃσι⁸⁸. Πέποιθα γὰρ, φησὶν, ὅτι ἐκεῖνος ἐξεμαρτίσει τοῦτο, ἵνα ὡσπερ ὑμεῖς εὐψυχεῖτε, μαθόντες διὰ τῆς Ἐπιστολῆς μου ταύτης τὰ κατ' ἐμὲ, ὅτι εἰς προκοπὴν ἦλθε τὸ Εὐαγγέλιον, καὶ ὅτι τὰ τῶν ἐχθρῶν εἰς τούναντίον περιετρέπησαν· οὕτω καὶ γὰρ εὐψυχῶ καὶ παραμυθοῦμαι, γινούς τὰ καθ' ὑμᾶς παρὰ τοῦ Τιμοθέου ἀκριβῶς μοι ἀπαγγελλησόμενα.

Οὐδένα γὰρ ἔχω ἰσόψυχον, ὅστις γνησίως τὰ περὶ ὑμῶν μεριμνήσει. Ἐδυνάμην, φησὶ, καὶ ἄλλον πέμψαι, ἀλλ' οὐδεὶς οὕτως ἰσόψυχός μοι ὡς οὗτος· τούτέστι, κηθόμενος τῶν ὑμετέρων ὁμοίως ἐμοί, ὅστις γνησίως, τούτέστι, πατρικῶς τὰ περὶ ὑμῶν μεριμνήσει. Ὅρα δὲ κηδεμονίαν· ὅτε μὴ αὐτὸς ἐπιδημεῖν ἠύκαίρει, ἄλλους ἐπεμφεν, ἵνα μηδένα καιρὸν ῥαθυμῶσιν οἱ μαθητευόμενοι.

Οἱ πάντες γὰρ τὰ ἑαυτῶν ζητοῦσιν, οὐ τὰ Χριστοῦ Ἰησοῦ. Τούτέστι, τὴν οἰκίαν ἀνάγκασιν, καὶ τὸ ἐν ἀσφαλείᾳ εἶναι· οὐδεὶς γὰρ εὐκόλῳ· ἔλοτο ὁδοπορίαν τοσαύτην⁸⁹ ἀναδέξασθαι. Ταῦτα δὲ λέγει, καὶ Τιμόθεον μὲν ἐγκωμιάζων, παιδεύων δὲ καὶ τοὺς ἀκούοντας μὴ ζητεῖν ἀνεσιν. Ὁ γὰρ ταύτην ζητῶν, οὐ τὰ τοῦ Χριστοῦ ζητεῖ. Βαβαί, πόσον ἀπέχουεν Χριστοῦ!

Τὴν δὲ δοκιμὴν αὐτοῦ γινώσκεις, ὅτι ὡς πατρὶ τέκνον, σὺν ἐμοί ἐδούλευσεν εἰς τὸ Εὐαγγέλιον. Ὑμεῖς, φησὶ, μάρτυρες ὅτι ὡς πατρὶ τέκνον ἐδούλευσεν, οὐκ εἰς σωματικὴν μόνον ὑπουργίαν, ἀλλ' ἢ πολλῶ μείζον, εἰς τὸ κήρυγμα. Ὡστε, εἴτε ὡς υἱὸς ἐμοῦ, τιμῆς ἀξιωτέος· εἴτε ὡς Θεοῦ λειτουργοῦ, πολλῶ μείζον. Συνιστᾷ δὲ διὰ τούτων αὐτοῖς τὸν Τιμόθεον, οὐ τοσοῦτον ἐκεῖνον χαριζόμενος, ὅσον αὐτοῖς. Εἰ γὰρ ὡς ἀξιολόγῳ⁹⁰ αὐτῷ προσέξουσιν, αὐτοὶ πάντως διὰ τοῦ λόγου αὐτοῦ ὠφελήθησονται, καὶ κλειῶ μισθὸν ἔξουσιν.

Τοῦτον μὲν οὖν ἐλπίζω πέμψαι, ὡς ἂν ἀπίθωτὰ περὶ ἐμὲ, ἐξ αὐτῆς. Ὅταν, ἴδω, ποῖον ἔξει τέλος τὰ κατ' ἐμὲ, ἐξ αὐτῆς, τούτέστιν, εὐθὺς πέμψω τοῦτον.

Πέποιθα δὲ ἐν Κυρίῳ, ὅτι καὶ αὐτὸς ταχέως ἐλεύσεται πρὸς ὑμᾶς. Οὐχ ὡς ἀπειπάμενος πάντη τὴν πρὸς ὑμᾶς ἀφιξίν, διὰ τοῦτο τὸν Τιμόθεον πέμψω, ἀλλ' ἵνα, ὅπερ ἔφη, ἐν τῷ μεταξὺ εὐθυμῶ, μαθὼν τὰ καθ' ὑμᾶς. Ὅρα δὲ, πῶς καὶ ἴην πρὸς αὐτοὺς ἔλευσιν, τοῦ Θεοῦ ἐξαρτᾷ, Πέποιθα, λέγων, ἐν Κυρίῳ· τούτέστιν, ἂν ὁ Θεὸς βούληται.

Ἀναγκαῖον δὲ ἠγησάμην Ἐφαφρόδιτον τὸν ἀδελφόν καὶ συνεργόν καὶ συστρατιώτην μου. Μετὰ

Variæ lectiones.

⁸⁸ ἀνατίθῃμι ο. ⁸⁹ τοιαύτην ο. ⁹⁰ ἀξιολογώτερον ο.

ἐπαίνων καὶ τοῦτον ἀποπέλλει, ὡς τὸν Τιμόθεον, διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν, ἣν ἀνωτέρω εἰρήκαμεν. Τοῦ συνεργοῦ δὲ μελίζων ὁ συστρατιώτης. Συνεργεῖ μὲν γὰρ τις καὶ ἐν ἀκινδύνοις πράγμασιν ὁ δὲ συστρατιώτης, πάντως ἐν κινδύνοις.

Ἰμῶν δὲ ἀπόστολον καὶ λειτουργὸν ὁ τῆς χρείας μου πέμψαι πρὸς ὑμᾶς. Τουτέστι, τὸν παρ' ὑμῶν ἀποσταλέντα πρὸς με, ὑμῖν χαρίζομαι· δι' αὐτοῦ γὰρ ἦσαν στείλαντες αὐτῷ τὰ πρὸς χρεῖαν. Ἡ, Ἰμῶν ἀπόστολον, τὸν διδάσκαλον ὑμῶν, φησίν.

Ἐπειδὴ ἐπιποθῶν ἦν πάντας ὑμᾶς ἰδεῖν, καὶ ἀθροιστῶν διδοῖ ἡκούσατε ὅτι ἠσθένησε. Καὶ γὰρ ἠσθένησε παρακλήσιον θανάτω. Εἰδὼς, φησίν, ὅτι ἀγαπᾶτε αὐτὸν, καὶ ὅτι ἐλυπήθητε ἐπὶ τῇ ἀβρωστία αὐτοῦ, ἐπιποθεῖ ἰδεῖν ὑμᾶς, ἵνα τῆς λύπης ὑμᾶς ἀπαλλάξῃ, ἣν ἔχετε ἐπὶ τῇ ἀσθενείᾳ αὐτοῦ. Καὶ ἄλλο δὲ τι κατασκευάζει ἐνταῦθα. Ἀπολογεῖται αὐτοῖς ἐφ' ᾧ διὰ χρόνου πέμψει πρὸς αὐτοὺς, μονονοχὶ λέγων· Οὐ κατὰ βῆθυμίαν τοῦτο γέγονεν, ἀλλὰ τὸν μὲν Τιμόθεον ὡς ἰσόφυγον κατέχω παρ' ἐμαυτῷ· ὁ δὲ Ἐπαφρόδιτος ἠσθένησε, καὶ διὰ τοῦτο πρὸ καιροῦ οὐκ ἤλθεν, ἐπεὶ ὁ μακρὰ ἡ ἀβρωστία αὐτοῦ· παρακλήσιον γὰρ θανάτω.

Ἄλλ' ὁ Θεὸς αὐτὸν ἠλέησε. Τί λέγετε, ὦ Μανιχαῖς; Εἰ πονηρὸς ὁ κόσμος, καὶ ἡ ἐν τούτῳ ζωῇ, πῶς νῦν ὁ Ἀπόστολος ἔλεον Θεοῦ καλεῖ, τὸ ἐαθῆναι τὸν Ἐπαφρόδιτον ἐν τῇ ζωῇ; Ἄλλὰ τοῖς μὲν αἰρετικοῖς οὐδεὶς πρὸς τοῦτο λόγος· ζητήσεσιν δ' ἂν καὶ Χριστιανοί· Εἰ καλὸν τὸ ἀναλῦσαι καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι, τίος ἔνεκεν ἔλεον φησὶ τοῦ Θεοῦ τὴν ἐνταῦθα εἶναι ζωῇ; Ἡ τοίνυν διδοῖ καὶ ὁ Ἐπαφρόδιτος διδάσκαλος ὢν, ἐμελλε πλείονας ψυχὰς προσαγαγεῖν ἐπὶ Θεῷ ἐπιζητήσας (ὅπερ ἀναγκαϊότερόν ἐστι τοῦ ἀναλῦσαι, ὡς ἀνωτέρω εἰρηται)· ἢ πολλὰ καὶ κατὰ τὴν κοινήν συνήθειαν τῶν ἀκουσάντων ὁ Παῦλος φθέγγεται, καὶ σὺ πανταχοῦ φιλοσοφεῖ πρὸς γὰρ ἀνθρώπους βιωτικούς ἦν αὐτῷ ὁ λόγος, ἐτι δεδοικίας τὸν θάνατον. Ἄλλως τε, καὶ καλὸν ἡ παρούσα ζωὴ αὐτῆ καθ' ἑαυτὴν· ἐπεὶ διὰ τί ἐν τάξει κολάσεως τίθησι τοὺς ἄωρους θανάτους; Διὰ τοῦτο γὰρ, φησίν, ἀσθενεῖς ἐν ὑμῖν, καὶ κοιμῶνται ἱκανοί. Ἡ γὰρ μέλλουσα ζωὴ οὐχὶ πονηροῦ κρείττων (ἐπεὶ οὐκ ἀγαθὴ), ἀλλὰ καλοῦ καλλίων.

Οὐκ αὐτὸν δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐμέ. Ὅρα, πῶς καὶ ἀπὸ τούτου αἰδέσιμον ὁ ποιεῖ τὸν Ἐπαφρόδιτον; εἰ γε τὴν ἐκείνου ἐκ τῆς ἀβρωστίας ἀνακομιδὴν, εὐεργεσίαν ἐκ Θεοῦ οἰκείαν καὶ ἔλεον τίθηται.

Ἴνα μὴ λύπη ἐπὶ λύπῃ σχῶ. Τουτέστιν, Ἴνα μὴ σὺν τῇ λύπῃ τῇ ἐκ τῆς ἀβρωστίας αὐτοῦ ἐπι-

¹ 1 Cor. xi, 30.

Variæ lectiones.

Ἕ συνεργὸν ο. Ἕ ἐπειδὴ ο. Ἕ προσηγαγεῖν ο. Ἕ αἰδῶ ο.

A meum. Non sine laude hunc etiam mittit, perinde ac Timotheum, ob eandem causam quam supra diximus. Cooperatore autem commilito major est. Cooperatur enim aliquis in rebus etiam quæ periculo carent: commilito autem omnino in periculis.

Vestrum autem apostolum et ministrum necessitatis meæ mittere ad vos. Hoc est, eum qui a vobis ad me missus est, dono vobis: per ipsum enim ei miserant quæ ad ipsius usum et necessitatem pertinerent. Vel, *Vestrum apostolum*, præceptorem seu doctorem vestrum dicit.

Vers. 26, 27. Quandoquidem desiderabat omnes vos videre, ac mæstus erat propterea quod audieratis illum infirmatum. Nam et infirmatus est usque ad mortem. Compertum habens, inquit, quod diligatis ipsum, et quod contristati estis super ægrotatione ejus, desiderat videre vos, ut a tristitia vos liberaret, quam habetis propter infirmitatem ejus. Aliud autem hic etiam efficit: nam rationem reddit eis, quare serius ipsum ad eos mittat, tantum non ita dicens: Non per socordiam hoc factum est, verum Timotheum quidem, seu ejusdem mecum animi, apud me detineo: Epaphroditus autem ægrotavit, ac propterea non venit citius, quandoquidem diuturna, et morti admodum vicina ejus ægrotudo fuerit.

Sed Deus ipsius misertus est. Quid dicis, o Manichæe? Si mundus pravus est, et vita quam in illo vivimus, quomodo nunc Apostolus vocat misericordiam Dei, quod Epaphroditum vivere permiserit? Verum hæreticis nihil est quod ad istud respondeant; Christiani autem hic querere queant: Si bonum sit dissolvi, et cum Christo esse, cujus gratia misericordiam Dei dicat esse præsentem vitam? Vel quia Epaphroditus, qui doctor erat plures animas ad Deum adducturus erat, si viveret: quod magis necessarium quam dissolvi, ut supra commemoratum est. Vel multa etiam juxta communem auditorum consuetudinem Paulus loquitur, et non ubique philosophatur: hominibus enim in sæculo agentibus verba facit, qui mortem adhuc metuebant. Præterea, vita præsens ipsa per se res bona est: alioqui cur pœnæ loco immaturas mortes ponit? *Ideo inter vos*, inquit, *multi infirmi et imbecilles, et dormiunt multi*. Futura enim vita, non est prava melior, sic enim haud bona esset, verum est bona melior.

Non solum autem ejus, verum etiam mei. Anadvertis quo pacto et hinc Epaphroditum honorabilem reddit? Siquidem illius ab ægrotudine revallescentiam, beneficium Dei peculiare, et misericordiam ponit.

Ne tristitiam super tristitiam haberem. Hoc est, ne ad tristitiam quæ mihi ex infirmitate ipsius sub-

nata est, aliam tristitiam habeam, ex eo quod ipse A moriatur.

445 Vers. 28. *Festinantius autem misi ipsum, ut viso eo gaudeatis.* Hoc est, Sine dilatione ipsum misi, ut videntes ipsum a mœrore quem ex ejus ægritudine conceperatis, liberati sitis, vel potius ut gaudeatis.

Et ego minus tristitiæ habeam. Quomodo ero minus tristis? Quoniam si vos gaudeatis, et ego gaudeo. Nec dixit, Ut sine tristitia sim; sed, *Minus tristitiæ habeam*: Innuens quod animus ejus nullo unquam tempore sine tristitia fuerit. *Quis enim, ait, infirmatur, et ego non infirmor?*

Vers. 29. *Excipite ergo ipsum in Domino cum omni gaudio.* Hoc est, susceptione quæ est secundum Deum, quemadmodum Deo acceptum est et B gratum, vel ut decet sanctos. Hæc autem propter ipsos Philippenses Paulus facit: majus enim lucrum est ei qui beneficium dat, quam qui accipit.

Et hujusmodi in honore habetote. Ne videatur ipsi soli gratificari, adhortatur in communi, ut omnibus qui eadem sint cum Epaphrodito virtute præditi honorem impertiant.

Vers. 30. *Quoniam propter opus Christi, usque ad mortem accessit, optinens suæ patriæ consiliens.* Epaphroditum miserunt ad Paulum Philippenses, ut perferret ad eum necessaria quibus haberet opus. Reperit igitur Paulum Romæ in periculis, quando periculosum erat alicui ad illum accedere, infenso videlicet erga ipsum imperatore. Tum igitur ille, C omni periculo posthabito, ministravit Paulo. Hoc igitur nunc dicit. Animadvertite autem: non dixit, Propter me; sed, Propter opus Dei parum consulit, hoc est, seipsum iniecit morti. Quid enim si, Deo ita dispensante, mortuus non est? Ille tamen promptam voluntatem declaravit. Quocirca et nos, si quando viderimus sanctos periculis immersos, pericula negligamus. Hæc enim demum est securitas, in hujusmodi rebus in pericula nos conjicere

Ut impletet id quod ex vobis deerat, in vestro erga me ministerio. Vos, inquit, non fuistis Romæ, ut mihi corporaliter ministraretis, etsi necessaria mihi transmiseritis. Hoc igitur quod vobis defuit, nimirum, quod corpore manumque mihi non ministraveritis, ipse complevit, omnium vestrum loco mihi inserviens. Quare dignus fuerit cui plurimum benevolentiae ostendatis, eo quod ipse solus quæ omnium vestrum erant, attulerit. Expende autem, quomodo rem ipsam, ministerium ac defectum vocet, ut ostendat necessitatem et debitum esse quoddam, ut ii qui in tranquillitate sunt, periclitantibus opitulentur: et qui hoc non fecerit, is officium deserit,

1 I Cor. xi, 29.

Variæ lectiones.

¹⁵ αὐτοῦ ο. ¹⁶ τὴν ψυχὴν ο. ¹⁷ κατὰ τὴν Ῥώμην ο. ¹⁸ τῶν χειρῶν ο. ¹⁹ πάντα ο. ² λειτουργίας ὑστερώω ο.

A γενομένη μοι, καὶ ἑτέραν λύπην σχῶ, τὴν ἐκ τοῦ ἀποθανεῖν αὐτόν

Σπουδαιοτέρως δὲ ἐπεμψα αὐτόν, ἵνα ἰδόντες αὐτόν χαρῆτε. Τουτέστιν, Ἄνυπερθέτως ἐπεμψα, ἵνα τῆς ἐπ' αὐτῷ ἀδημονίας ἀπαλλαγῆτε ἐκ τοῦ ἰδεῖν αὐτόν, μᾶλλον δὲ χαρῆτε.

Κἀγὼ ἀλυπότερος ὦ. Πῶς ἀλυπότερος ὦ; Ὅτι ἐάν ὑμεῖς χαίρητε, κἀγὼ χαίρω. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἄλυπος, ἀλλ', Ἄλυπότερος, δεικνύς ὅτι ἡ ψυχὴ αὐτοῦ οὐδέποτε λύπης ἦν ἐκτός. Τίς γὰρ, φησὶν, ἀσθενεῖ, καὶ οὐκ ἀσθενῶ;

Προσδέχεσθε οὖν αὐτόν ἐν Κυρίῳ μετὰ πάσης χαρᾶς. Τουτέστιν, ἐν ὑποδοχῇ τῇ κατὰ Θεόν, ὡς ἀποδέχεται ὁ Θεός, ἤγουν ἀξίως τῶν ἁγίων. Ταῦτα δὲ ποιεῖ ὁ Παῦλος ὑπὲρ αὐτῶν τῶν Φιλιππησίων· μαζὶ οὖν γὰρ τὸ κέρδος τῷ ποιοῦντι, ἢ τῷ πάσχοντι εὔ.

Καὶ τοὺς τοιοῦτους ἐπιτιμοὺς ἔχετε. Ἴνα μὴ δόξη αὐτῷ μόνῃ χαρίζεσθαι, κοινῶς παραινέει πάντας τοὺς τὴν αὐτὴν ἄρετὴν ἐπιδεικνυμένους τιμᾶν.

Ὅτι διὰ τὸ ἔργον τοῦ Χριστοῦ μέχρι θανάτου ἤγγισε παραβουλεύσάμενος τῇ ψυχῇ ¹⁵. Τὸν Ἐπαφρόδιτον ἐπεμψαν οἱ Φιλιππησιοὶ πρὸς Παῦλον, διακομίζοντα αὐτῷ τὰ πρὸς χρεῖαν. Ἐβρην οὖν ἐν κινδύνοις τὸν Παῦλον ἐν Ῥώμῃ ¹⁷, ὅτε ἐπικίνδυνον ἦν τινα προσελθεῖν αὐτῷ, ὡς τοῦ βασιλέως ἀπεχθῶς πρὸς αὐτόν ἔχοντος. Τότε τοῖνον οὗτος παντὸς κινδύνου καταφρονήσας, διεκόνησε τῷ Παύλῳ. Τοῦτο οὖν νῦν λέγει. Καὶ ὅρα· οὐκ εἶπε, Δι' ἐμὲ, ἀλλὰ, Διὰ τὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ παρεβουλεύσατο, τουτέστιν, ἐπέβριψεν ἑαυτὸν τῷ θανάτῳ. Τί γὰρ εἰ μὴ ἀπίθανον, τοῦ Θεοῦ οἰκονομήσαντος; Ἄλλ' αὐτός γε τὴν προαίρεσιν ἔδειξε. Καὶ ἡμεῖς οὖν, ὅταν ἴδωμεν ἁγίους ἐν κινδύνοις, παραβουλεύεσθε· τοῦτο γὰρ ἀσφάλεια, τὸ ἐν τοῖς τοιοῦτοις βίβωκίνδυνον.

Ἴνα ἀναπληρώσῃ τὸ ὕμῶν ὑστερήμιον τῆς πρὸς με λειτουργίας. Ἵμεῖς, φησὶν, οὐ παρήτε ἐν Ῥώμῃ, ἵνα καὶ σωματικῶς μοι διακονήσητε, εἰ καὶ τὰ πρὸς χρεῖαν ἐπέμψατε. Τοῦτο οὖν, ὃ ὑστερήσατε ὑμεῖς, τὴν D διὰ τῆς χειρῶν ¹⁶ καὶ τοῦ σώματος· λειτουργίαν, αὐτὸς ἀνεπλήρωσεν, ἀντὶ πάντων ὕμῶν διακονήσας μοι. Ὡστε δίκαιος ἂν εἴη καὶ πολλῆς παρ' ὑμῖν εὐνοίας ἀπολαῦσαι, ὡς τὰ πάντων ¹⁸ ὕμῶν μόνος αὐτὸς εἰσενεγκών. Ὅρα δὲ, πῶς λειτουργίαν τὸ πρᾶγμα καλεῖ καὶ ὑστερήμιον, ἵνα δείξῃ ὅτι ὀφειλὴ ἐστὶ καὶ χρέος, τὸ τοὺς ἐν ἀνάσσει ὄντας βοηθεῖν τοῖς κινδυνεύουσι, καὶ ὃ μὴ ποιῶν τοῦτο, ὑστερεῖ, ὡς ὃ τὰ δημοσιακὰ λειτουργήματα μὴ πληρῶν ¹. Ἴνα οὖν μὴ

νομίζαντες μέγα τι πότησαι, ὑψηλοφρονήσωσι καὶ ἀπολέσωσι τὸν μισθόν, οὕτω τοῦτο ὠνόμασε, μετριοφρονεῖν αὐτοὺς παρασκευάζων, ὡς χρέος ἀποδόντας.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

Τὸ λοιπὸν, ἀδελφοί μου, χαίρετε ἐν Κυρίῳ. Ἐπειδὴ ἦσαν μὲν ἐν ἀθυμίᾳ διὰ τὸ μὴ γινώσκειν πῶς τὰ κατὰ τὸν Παῦλον, πῶς τὸ κήρυγμα, πῶς τῷ Ἐπαφροδίτῳ τὰ τῆς νόσου, ἔλυσε δὲ ταῦτα πάντα εἰπὼν, ὅτι καὶ τὸ εὐαγγέλιον ἐπιδίδωσι, καὶ ἔρχομαι, καὶ ὁ Ἐπαφροδίτος ἐπεστάλη [f. ἀπ.], φησί· Τὸ λοιπὸν χαίρετε. Οὐδεμία γὰρ ἐστὶ πρόφασις τοῦ μὴ χαίρειν. Τοὺς μὲν οὖν Γαλάτας τέκνα καλεῖ, ἐπειδὴ διορθώσεως ἐδέοντο· τοὺτους δὲ ἀδελφούς, ἐπειδὴ μετὰ τιμῆς αὐτοῖς διαλέγεται. Καλῶς δὲ εἶπεν· Ἐν Κυρίῳ. Τὸ γὰρ κατὰ κόσμον χαίρειν, οὐκ ἐστὶ χαίρειν· ἀλλ' ἐν Κυρίῳ, καὶ αἱ θλίψεις χαρὰν ἔχουσιν. Ἡ, ὅτι Ἐπειδὴ ὁ Κύριος ῥῆμα τὰ πράγματα ἐποίησε, χαίρετε.

Τὰ αὐτὰ γράφειν ὑμῖν, ἐμοὶ μὲν οὐκ ὀκνηρὸν, ὑμῖν δὲ ἀσφαλές. Μετὰ τὸ πολλὰ αὐτοὺς ἐπαινέσαι, τότε τὴν παραίνεσιν εἰσάγει, ἵνα μὴ ἐξ ἀρχῆς φορτικὸς δόξη.

Βλέπετε τοὺς κύνας. Ἦσαν γάρ τινες Ἰουδαῖοι, οἱ ὑποκρινόμενοι Χριστιανισμὸν, καὶ κηρύττοντες δῆθεν τὸ εὐαγγέλιον, παραμύγνουσιν καὶ τὰ Ἰουδαϊκά. Ἐπεὶ οὖν δυσδιάγνωστοι ἦσαν, διὰ τοῦτο φησί· Βλέπετε, τηρεῖτε, προσέχετε, μὴ λάθωσι. Κύνες δὲ πρότερον μὲν ἐκαλοῦντο οἱ ἐθνικοὶ, νῦν δὲ οἱ Ἰουδαῖοι, ὡς Ἰταμοὶ^α καὶ πρὸς τὸ φῶς τῆς ἀληθείας ἀναισχυνοῦντες, καὶ κατὰ πάντων ὑλακτοῦντες.

Βλέπετε τοὺς κακοὺς ἐργάτας. Ἐνταῦθα καὶ τῆς τῶν κυνῶν προσηγορίας ἀποστερεῖ αὐτούς. Κύνες μὲν γὰρ πολλοὶ καὶ ἐπιτραπέζιοι, φησὶν, εἰσὶ, καὶ τὰς τῶν δεσποτῶν^β οἰκίας φρουροῦσιν· οὗτοι δὲ ἐργάζονται μὲν, ἀλλ' ἐπὶ κακῷ, καὶ ἀργίας πολλῷ χεῖρονα, ἀνασπῶντες τὰ καλῶς φυτευθέντα.

Βλέπετε τὴν κατατομήν. Τουτέστι, τοὺς περιτομὴν ἔχοντας. Μέγα δὲ καὶ τίμιον ἦν τότε^γ παρὰ Ἰουδαίοις ἡ περιτομή, ὅπου γε καὶ τὸ Σάββατον διὰ ταύτην ἐλύετο. Ἐπεὶ οὖν νῦν ἤργησεν, οὐδὲν ἄλλο ἢ κατατομή ἐστίν. Ἐπεὶ γὰρ οὐκ ἐστὶ νόμιμον τὸ γινόμενον, τὴν σάρκα μόνον κατατέμνουσιν. Ἡ, διότι τὴν Ἐκκλησίαν ἐπειρῶντο διατέμνειν^δ.

Ἡμεῖς γὰρ ἐσμεν ἡ περιτομή, οἱ πνεύματι Θεῷ λατρεύοντες. Εἰ δεῖ, φησί, ζητεῖν περιτομήν, παρ' ἡμῖν ταύτην εὐρήσετε τοῖς πνευματικῶς, τουτέστι, τοῖς διὰ ψυχῆς καὶ νοῦς λατρεύουσιν. Ὁ γὰρ τὴν ψυχὴν περιτηθεὶς, καὶ διὰ ταύτης δουλεύων τῷ Θεῷ, οὗτος τὴν εὐγενῆ περιτομήν ἔχει, ὡς καὶ ψυχὴ κρείττων σώματος. Οὐκ εἶπε δὲ, Ἐν ἡμῖν γὰρ ἐστὶν ἡ περιτομή, ἀλλ', Ἡμεῖς ἐσμεν.

perinde ac qui publica ministeria et officia non complet. Ne igitur 446 existimantes se magni quippiam fecisse, magnifice de se sentiant, ac mercedem suam perdant, hoc nomine rem istam appellavit, faciens hoc pacto eos moderate sapere, quippe qui reddiderint quod debebant.

CAPUT III.

VERS. 1. Quod reliquum est, fratres mei, gaudete in Domino. Quandoquidem in mœrore erant, quod ignorarent quomodo res Pauli se haberent, quomodo verbi prædicatio succederet, quomodo denique Epaphroditus valeret, hæc autem omnia solverat, inquiens, Evangelium crescit, et ego ad vos veniam, Epaphroditusque jam emandatus est, Quod reliquum est, inquit, gaudete: nulla enim jam subest ratio, cur non gaudere debeatis. Galatas igitur filios quidem vocal, quia correctione et emendatione indigebant: hos vero fratres nominat: nam honorifice cum illis loquitur. Pulchre autem dixit, In Domino: lætari, enim secundum mundum, non est lætari, sed in Domino ipsæ etiam afflictiones gaudium habent. Vel: Quia Dominus res nostras faciles reddidit, lætamini.

Eadem scribere vobis, mihi quidem non est pigrum, vobis autem tutum. Cum multis eos nominibus prædicasset, inducit tandem adhortationem, ne statim in principio onerosus videatur.

VERS. 2. Videte canes. Erant enim nonnulli Judæi, qui simulantes Christianismum ac Evangelium promulgantes, simul Judaica admiscebant. Quia vero non facile internosci poterant, propterea dicit, Videte, observate, attendite, ne lateant. Canes autem antea appellabantur ethnici, nunc vero Judæi, tanquam impudentes, et ad lumen veritatis impudenter sese gerentes ac omnibus allatrantes.

Videte malos operarios. Hic canum etiam appellatione eos privat. Canes enim multi etiam mensæ sunt vicini, atque domos heriles custodiunt. Hi vero operantur quidem, sed ad malum, et quæ longe sunt otio deteriora, evellentes quæ probe sunt plantata.

Videte concisionem. Hoc est, circumcisionem habentes. Magna autem quondam et pretiosa res erat apud Judæos circumcisio, siquidem vel Sabbatum propter eam solveretur. At postquam nunc irrita facta est, nihil aliud est atque concisio. Quoniam enim non sit porro legitimum quod sit, carnem tantummodo concidunt. Vel quia Ecclesiam discindere conabantur.

VERS. 3. Nos enim sumus circumcisio, qui Spiritu Deo servimus. Si quaerenda est, inquit, circumcisio, apud nos eam invenietis, 447 qui spiritualiter, hoc est, anima et mente servimus. Qui enim anima circumcisus est et per eam Deo inservit, is ingenuam circumcisionem habet, quanto videlicet anima est corpore præstantior. Non autem dixit, In nobis est circumcisio, verum, Nos sumus. Istud enim

Variæ lectiones.

^α ὡς ἀπηνεῖς ὄντες m. ^β δεσποτικὰς ο. ^γ ποτε ο. ^δ κατατέμνειν ο.

vere est homo, circumcisio virtutibus prædita. Rursum, non dixit, In illis est concisio, sed, Ipsa sunt perditio et malitia.

Et gloriamur in Christo Jesu, et non in carne confidentes. Utrum igitur melius est? in Christo gloriari corda nostra circumcidenti, et ad filiorum Dei ingenuitatem perducenti per baptisma; an in carne gloriari, hoc est, in carnali circumcissione superbiere, tanquam Abrahami filii sint?

VERS. 4. *Quonquam et ego confidentiam habeam in carne.* Si ex gentibus essem, inquit, posset aliquis dicere, quod propterea accusem circumcissionem, quia Judaismi nobilitate orbatus sum: nunc vero et ego, inquit, istam habeo, quam vos dicitis, confidentiam et gloriationem in circumcissione carnali. Planum est igitur, quod non propterea quod orbatus sim ea quæ vobis videtur, ingenuitate vestra, sed propter ipsam veritatem condemnno circumcissionem.

Si quis alius videtur confidere in carne, ego magis. Animadvertite ejus sapientiam: nullius nominatim meminit, minus invisum sermonem faciens; sed per hoc quod ait, *Si quis videtur alius*, indicat quod alii adegerint ipsum venire ad sermones hos. Pulchre autem dixit, *Videtur*: vel quod tantam non habeant fiduciam, quantam ipse: vel quod fiducia, quæ est in circumcissione, non sit vera, sed videatur tantum.

VERS. 5. *Circumcisus octavo die.* In quo potissimum gloriabantur, hoc primo loco posuit, circumcissionem nimirum. Per hoc autem quod ait, *Octavo die*, ostendit se non fuisse proselytum.

Ex genere Israel. Hoc est, non ex parentibus proselytis, verum ex ipsis Israelitis.

Ex tribu Benjamin. Hoc est, ex parte probatiore. Nam res sacerdotum in sorte hujus tribus fuerunt.

Hebræus ex Hebræis. Quod ad majores meos attinget, ex probatis sum Judæis, inquit. Poterat enim aliquis esse ex genere Israelis, qui non esset Hebræus ex Hebræis. Multi enim rem hanc corrumpunt, ipsius etiam Hebrææ linguæ ignari, eo quod inter gentes dispersi erant, non exacte tenebant Scripturas. Ego igitur, inquit, Hebræus sum, hoc est, Servo characterem. Vel insignem per hæc ingenuitatem indicat.

Secundum legem Phariseus. Quia quæ prædixerat voluntaria non erant, nimirum circumcidi, ex genere Israelis esse, idque genus alia: nunc subdit voluntatis et propositi sui opera, inquit, *Secundum legem Phariseus*, hoc est, juxta legis institutionem. Probatissima enim secta apud Judæos Pharisei erant.

VERS. 6. *Secundum æmulationem persequens Ecclesiam.* Quia Phariseorum aliquot æmulatione vacabant, *Æmulationem*, inquit, habebam, eamque tantam, ut Christi discipulos persequerer.

Α Τοῦτο γὰρ ἐστὶν ἀληθῶς ἀνθρώπος. ἡ περιτομή ἢ ἐνάρετος. Καὶ πάλιν, οὐκ εἶπεν, Ἐν ἐκείνοις ἡ κατατομή, ἀλλ', Αὐτόχρομά εἰσιν ἀπίστεια καὶ κακία.

Καὶ καυχώμενοι ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, οὐκ ἐν σαρκὶ πεποιθότες. Ποῖον οὖν βέλτιον; ἐν Χριστῷ καυχῆσθαι τῷ περιτέμνοντι τὰς καρδίας ἡμῶν, καὶ εἰς τὴν εὐγένειαν τῶν υἱῶν τοῦ Θεοῦ ἀνάγοντι διὰ τοῦ λουτροῦ ἢ ἐν σαρκὶ καυχῆσθαι, τουτέστιν, ἐν τῇ σαρκικῇ περιτομῇ μεγαλοφρονεῖν, ὡς Ἀβραάμου υἱὸς ὄντας;

Καίπερ ἐγὼ ἔχωρ πεποιθῆσιν καὶ ἐν σαρκί. Εἰ ἐξ ἔθνῶν, φησὶν, ἐγενόμην, εἶχεν ἂν τις λέγειν, διὰ τοῦτο κατηγοροῦ τῆς περιτομῆς, ἅτε ἀπεστερημένος τῆς εὐγενείας τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ. νῦν δὲ καὶ αὐτὸς, φησὶν, ἔχω ταύτην, ἣν φατε ὑμεῖς, πεποιθῆσιν καὶ καύχῃσιν, τὴν ἐπὶ τῇ σαρκικῇ περιτομῇ. Δῆλον οὖν, ὅτι οὐχ ὡς ἀπεστερημένος τῆς δοκούσης εὐγενείας ὑμῶν, ἀλλὰ δι' αὐτὴν τὴν ἀλήθειαν καταγνώσκω τῆς περιτομῆς.

Εἰ τις δοκεῖ ἄλλος πεποιθέναι ἐν σαρκί, ἐγὼ μᾶλλον. Ὅρα σοφίαν. Οὐκ ὀνομαστὶ μὲνηται, ἀνεπαχθῆ τὸν λόγον ποῶν. ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ εἰπεῖν, *Εἰ τις δοκεῖ ἄλλος*, δείκνυσιν ὅτι ἄλλοι ἠνάγκασαν αὐτὸν εἰπεῖν ἐπὶ τοῦ λόγου τούτου. Καλῶς δὲ εἶπε τὸ, *Δοκεῖ*. ἢ ὡς οὐκ ἐχόντων τοσαύτην πεποιθῆσαν ὄσσην αὐτός ἢ ὡς τῆς πεποιθήσεως τῆς ἐπὶ τῇ περιτομῇ, οὐκ ἀληθοῦς ὄσσης, ἀλλὰ δοκούσης.

Περιτομή ὀκταήμερος. Ὁ μάλιστα τῷ γούον, τὸ τῆς περιτομῆς, πρῶτον τέθεικε. Διὰ δὲ τοῦ εἰπεῖν, *Ὀκταήμερος*, ἐδήλωσεν ὅτι οὐ προσήλυτος ἦν.

Ἐκ γένους Ἰσραήλ. Τουτέστιν, οὐδὲ προσήλυτων γονέων, ἀλλὰ κακείνων Ἰσραηλιτῶν.

Φυλῆς Βενιαμίν. Τουτέστι, τοῦ δοκιμωτέρου μέρους. Τὰ γὰρ τῶν ἱερέων, ἐν τῷ κλήρῳ ταύτης ἦν τῆς φυλῆς.

Ἑβραῖος ἐξ Ἑβραίων. Ἀνοθεν, φησὶ, τῶν εὐδοκίμων Ἰουδαίων εἰμι. ἐνῆν μὲν γὰρ ἐκ γένους εἶναι Ἰσραήλ, ἀλλ' οὐχ Ἑβραῖον ἐξ Ἑβραίων. Πολλοὶ γὰρ καὶ διεφθειραν τὸ πρᾶγμα. καὶ αὐτῆς τῆς Ἑβραϊδὸς γλώττης ὄντας ἀμύητοι, διὰ τὸ πρὸς ἔθνη κούς ἀναχθῆναι, οὐκ ἠκριβοῦντο τὰς Γραφάς. Ἐγὼ οὖν, φησὶν, Ἑβραῖός εἰμι. τουτέστι, Σώζω τὸν χαρακτήρα. Ἡ τὴν πολλὴν εὐγένειαν διὰ τούτων δείκνυσι.

Κατὰ νόμον Φαρισαίος. Ἐπειδὴ ἂ προεῖπεν ἀπροαίρετα ἦν, τὸ περιτμηθῆναι, τὸ ἐκ γένους Ἰσραήλ εἶναι, καὶ τὰ λοιπὰ. νῦν λέγει καὶ τὰ [ἐκ] τῆς αὐτοῦ προαιρέσεως κατορθώματα, καὶ φησὶ. *Κατὰ νόμον Φαρισαῖος*, τουτέστιν, ἐν τῇ τοῦ νόμου μαθήσει. Ἡ γὰρ εὐδοκιμωτάτη αἵρεσις παρ' Ἰουδαίους οἱ Φαρισαῖοι ἦσαν.

Καὶ κατὰ ζῆλον διώκων τὴν Ἐκκλησίαν. Ἐπειδὴ καὶ Φαρισαῖοι ἦσαν, καὶ οὐ σφόδρα ζηλωταί, φησὶν, ὅτι Ἐγὼ ζῆλον εἶχον, καὶ τοσοῦτον, ὥστε διώκειν τοὺς τοῦ Χριστοῦ.

Variae lectiones.

* κατηγοροῦντές ἐσμεν ο. * ἀπεβήμιμένος, καὶ ἀπεστερημένος ο. * τῆς Ἰουδαϊκῆς ο. * γένους ο.

Κατὰ δικαιοσύνην τὴν ἐν νόμῳ γενόμενος ἄμμεπτος. Ἐπειδὴ πολλοὶ καὶ διὰ φιλαρχίαν ζηλοῦσι, καὶ δι' ἄλλας αἰτίας, καὶ οὐχὶ ὑπὲρ τοῦ νόμου, φησὶν, ὅτι ἄμμεπτος ὢν κατὰ τὴν ἐν νόμῳ δικαιοσύνην, πῶς ἂν διὰ τι ἀνθρώπινον ἐδίωκον, καὶ οὐ κατὰ θεῖον ζῆλον;

Ἄλλ' ἄτινα ἦν μοι κέρδη, ταῦτα ἤγημαι διὰ τὸν Χριστὸν ζημίαν. Ἀλλὰ μενοῦνγε καὶ ἡγοῦμαι πάντα ζημίαν εἶναι διὰ τὸ ὑπερέχον τῆς γνώσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου μου. Ἐνταῦθα οἱ τὸν νόμον διαβάλλοντες αἰρετικοὶ ἐπιπηδῶντες, Ἰδοῦ, φασὶ, ζημίαν ὀνομάζει τὸν νόμον [καὶ σκύβαλα.] πῶς οὖν παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐδόθη; Πρῶτον μὲν οὖν εὐχαριστήσωμεν, ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀπονόησεν αὐτοὺς παραδέξασθαι τὰ ῥήματα, ὡς ὑπὲρ αὐτῶν ὄντα. Εἰ γὰρ μὴ τοῦτο ἦν, ἐξήλειψαν ἂν τὰ ῥητὰ ταῦτα, ὡσπερ καὶ ἄλλα πολλά. Ἐπειτα πρόσχεος οὐκ εἶπεν ἀπλῶς, ὅτι Ζημία ἐστὶν ὁ νόμος, ἀλλ' ὅτι ἤγημαι αὐτὸν ζημίαν· φύσει μὲν γὰρ οὐκ ἐστὶ ζημία. Πῶς γὰρ, ὅς εἰς Χριστὸν ἄγει καλῶς νοούμενος; Ἐπεὶ δὲ ἐγὼ πρότερον κακῶς νοῶν αὐτὸν οὐ προσήειν Χριστῷ, εἶτα ὕστερον, ἐπιγνοῦς τὴν ἀλήθειαν, προσῆλθον Χριστῷ, καὶ ἐδοξέ μοι γενέσθαι ζημία ὁ νόμος τὴν χρόνον ἐκείνον, καθ' ὃν κακῶς νοῶν αὐτὸν, οὐ προσῆλθον Χριστῷ. Ἐπεὶ τῇ γε οἰκεῖ φύσει ὁ νόμος κέρδος ἐστὶ. Καὶ ἄκουε· οὐκ εἶπεν, Ἄτινα ἡγοῦμαι κέρδη, ἀλλ', Ἄτινα ἦν. Ἀληθῶς γὰρ κέρδος ἐστὶν ὁ νόμος, θηριωδίας ἀπαλλάττων τοὺς ἀνθρώπους καὶ δεισιδαιμονίας, καὶ οἷον κλίμαξ γενόμενος, καὶ ἀναγαγὼν ἡμᾶς ἐπὶ τὴν κατὰ Χριστὸν ζωὴν. Ὡσπερ οὖν ὁ διὰ κλίμακος ἀνελθὼν, οὐ διαπτύει τὴν κλίμακα, ἀλλὰ καὶ χάριν αὐτῇ οἶδεν· εἰ μὴ γὰρ αὕτη ἦν, οὐκ ἂν ἀνέβη· οὕτω καὶ ὁ νόμος κέρδος μὲν ἦν, νῦν δὲ ζημίαν αὐτὸν ἡγοῦμεθα, οὐχ ὅτι τοιοῦτός ἐστιν, ἀλλ' Ἐπειδὴ μείζων ἢ χάρις. Ὡσπερ γὰρ ἀργύριον τις κατέχων, ἐπειδὴν χρυσίον εὕρη, καὶ μὴ ἐξῆ ἀμφοτέρα κατασχέειν, ζημίαν ἡγείται τὸ κατέχειν ἐκαίνο, καὶ λοιπὸν ἀφείς αὐτὸ, λαμβάνει τὸ χρυσίον· οὕτω καὶ ἐνταῦθα ζημία ὁ νόμος, ὅταν ἀπάγῃ Χριστοῦ· ἂν δὲ παραπέμπῃ, οὐκέτι. Οὐ μόνον οὖν, φησὶ, πάλαι ἤγημαι ζημίαν τὸν νόμον, ἀλλὰ καὶ νῦν ἡγοῦμαι. Διὰ τί; Διὰ τὸ ὑπερέχον τῆς χάριτος. Ὁρᾷς, ὅτι σύγκρισιν ποιεῖται; Ἡ δὲ σύγκρισις, ὁμογενῶν πραγμάτων· καὶ τὸ ὑπερέχον, ὁμογενοῦς ὑπερέχει. Ὡστε καὶ ὁ νόμος γνῶσις, ἀλλ' ἐλάττων· ὡς καὶ ὁ λύχνος φῶς, ἀλλ' οὐχ οἷον τὸ τοῦ ἡλίου, φῶς δὲ ὁμοῦς.

Δι' ὃν τὰ πάντα ἐζημιώθην, καὶ ἡγοῦμαι σκύβαλα εἶναι, ἵνα Χριστὸν κερδήσω. Διὰ τὸν Χριστὸν, φησὶν, ἐζημιώθην· τούτεστι, Ζημίαν ἡγησάμην πάντα· ἢ ὅτι ἀπεβαλόμην. Ὁρᾷς, ὅτι οὐ φύσει Ζημία ὁ νόμος, ἀλλὰ διὰ τὸν Χριστὸν. Σκύβαλα δὲ, οὕτω μὲν δῆλον εἰ τὸν νόμον ὠνόμασεν. Εἰκὸς γὰρ περὶ τῶν κοσμικῶν πραγμάτων λέγειν· οὕτω γὰρ προεῖπε·

Variae lectiones.

¹⁰ τοῦτό ο. ¹¹ ἀλλ' οἶον; ο. ¹² οὕτω ο.

Secundum justitiam quæ in lege est, conversatus sine querela. Quia plerique principatus causa et ob alias quasdam res æmulantur, et non propter legem, ait : Cum inculpatus essem in justitia legis, quomodo ob humanum aliquod, et non propter divinum zelum persecutus sum?

Vers. 7, 8. Sed quæ mihi lucra fuerunt, hæc arbitratus sum propter Christum damnum. Verumtamen existimo omnia damnum esse, propter excellentiam cognitionis Jesu Christi Domini mei. Hic hæretici qui legem calumniantur insurgentes dicunt, Ecce legem damnum vocat : quomodo igitur a Deo data est? Primum igitur gratias agamus quod Spiritus sanctus ita ordinavit, ut susciperent verba tanquam pro iis essent. Nisi enim providentia Dei accessisset, verba ista, ut alia pleraque, expungerent. Deinde observa : non dixit simpliciter legem esse damnum, sed, Arbitratus sum illam esse damnum : nam natura non est damnum. Quomodo enim, cum ad Christum ducat, si recte intelligatur? Nam antea ego perperam eam intelligens, non accedebam Christo : deinde vero veritatem agnoscens, ad Christum accessi, ac visa est lex mihi detrimentum per illud temporis, quo male illam intelligens ad Christum non accessi. Nam secundum propriam naturam lex est lucrum. Audi porro : non dixit, Quæ putabam esse lucra, sed, Quæ erant : revera enim lex est lucrum, a belluina natura et superstitione homines liberans, ac veluti scalarum loco facta, et ad vitam Christo dignam nos perducens. Ut igitur qui per scalas conscendit, non despuit gradus, sed gratiam potius illis habet (nisi enim istæ fuissent, non potuisset ascendere), hunc ad modum lex quidem lucrum erat, jam vero detrimentum et noxam eam esse censemus, non quod hujusmodi sit, sed quod major sit gratia. Quemadmodum enim aliquis argentum continens, ubi aurum invenerit, nec licet utraque obtinere, damnum censeat retinere illud, ac deinceps relicto illo aurum accipit : hunc ad modum lex est damno, si a Christo abduxerit ; si autem adduxerit, non porro. Non solum igitur, inquit, olim arbitratus sum legem esse damnum, verum etiamnum arbitrator. Quam ob causam? Propter excellentiam gratiæ. Viden' quod comparisonem faciat? Comparatio autem rerum est ejusdem generis, et quod excellit, aliud ejusdem generis excellit. Proinde lex cognitio est, sed minor : perinde ac lucerna lumen est, sed non quale solis est, lumen tamen est.

Propter quem omnia pro damnis duxi, et arbitrator esse rejectamenta, ut Christum lucrifaciam. Propter Christum, inquit, pro damnis duxi, hoc est, detrimentum esse putavi, vel omnia rejeci. Animadvertis quod lex non est natura detrimentum, sed Christi causa. Rejectamenta vero sive stercora num legem nominaverit, nondum liquet : nam verisimile est

illum de mundanis rebus ac negotiis dicere. Ita enim supra dixit: *Propter quem omnia damno duxi, res mundanas scilicet. Sin de lege dictum accipiamus, ne sic quidem injuriam patitur. Rejectamenta enim frumenti paleæ sunt, sive culmus: atqui culmus frumenti conservativus est et firmamentum ejus, et nisi iste esset, frumentum non esset: attamen frumento apparente et selecto, inutilis deinceps est culmus. Hanc ad rationem lex est gratiæ confirmatrix ac testis: at vero simul atque illa illuxit, non est opus porro litteræ ejus assidere.*

VERS. 9. *Ut et inveniar in ipso non habens meam justitiam quæ est ex lege, sed illam quæ ex fide est Christi, quæ ex Deo est justitia. Ut non habeam meam justitiam, quæ est ex operibus legis, tanquam jam ea perfecerim (neque enim justitia est ex operibus, quandoquidem hæc non perfecerim), sed eam quæ est per fidem Christi, quæ est justitia ex Deo, hoc est, divinum donum, quæ gratia justificat credentes. Si enim credideris in corde tuo, et ore fueris confessus, servaberis^k. Divina autem dona longo intervallo exsuperant vilitatem operum humano studio et conatu peractorum, perinde ac frumentum paleas excedit.*

VERS. 10. *In fide, ut cognoscam eum, et potentiam resurrectionis ejus. Per fidem igitur cognitio. Qualis enim ratiocinatio resurrectionem nobis probabit? Nulla, sed fides. Si autem resurrectio ex fide cognoscitur, quomodo quod majus est, nimirum nativitas ejus, rationibus comprehendetur? At qua ratione id majus est? Quia resurrectionis multa sunt exempla: multi namque et ante Christum resurrexerunt: ex virgine autem nemo unquam natus erat. Proinde justitia, quæ ex Deo est, in fide est: hoc est, huic innititur, eamque fundamentum habet. Potentiam autem resurrectionis dixit: revera enim ingens robur et potentia est, resurgere. Quinetiam **450** resurrectio potentiam nobis immittit ad idem iter ingrediendum.*

Et societatem passionum illius. Cum persecutionem, inquit, patimur et affligimur, participes redimur passionum sive afflictionum Christi. Si igitur non crederemus quod cum Christo regnaturi sumus, non tanta pateremur. Observa autem quod is maxime credit Christum resurrexisse, qui patitur. Audi igitur quæ sequuntur.

Configuratus morti ejus. Hoc est, assimilatus. Ut enim ille ab hominibus passus est, sic et ego. Afflictiones enim et persecutiones imaginem mortis illius depingunt: proinde et nos idem cum Christo effimur, quatenus patimur. Viden' quid præstant afflictiones?

VERS. 11. *Si quo modo occurram ad resurrectionem mortuorum. Quid inde? Nisi passus esses, o Paule,*

^k Rom. x, 9.

Δ *δὲ ἐν τὰ πάντα ἐξημώθη, ἐξ τοῦ παρόντος τυχὸν κόσμου. Εἰ δὲ καὶ περὶ τοῦ νόμου εἰρησθαι δεξιόμεθα τοῦτο, οὐδὲ οὕτως ὑβρισται. Σκύβαλα γὰρ τοῦ σίτου τὰ ἀχυρα, ἤτοι ἡ καλάμη· ἀλλ' ἡ καλάμη, συντηρητική ἐστὶ τοῦ σίτου, καὶ στήριγμα αὐτοῦ, καὶ ¹² εἰ μὴ ἦν αὕτη, οὐκ ἂν σίτος ἐγένετο· ὁμοίως φανερός τοῦ σίτου καὶ ἐκλεγέντος, ἀχρηστος λοιπὸν αὐτῆ. Οὕτω καὶ ὁ νόμος, τῆς χάριτος βεβαιωτῆς καὶ μάρτυρος· φανείσης δὲ αὐτῆς, οὐ δεῖ προσκαθῆσθαι τῷ τούτου γράμματι.*

Καὶ εὐρεθῶ ἐν αὐτῷ μὴ ἔχων ἐμὴν δικαιοσύνην τὴν ἐκ νόμου, ἀλλὰ τὴν διὰ πίστεως Χριστοῦ, τὴν ἐκ Θεοῦ δικαιοσύνην. Ἴνα μὴ ἔχω ἐμὴν δικαιοσύνην, τὴν ἐκ τῶν ἔργων τοῦ νόμου, ὡς διθὲν κατορθώσας αὐτά· οὐδὲ γὰρ, οὐδὲ ἐστὶ δικαιοσύνη ἐξ ἔργων, ὅτι οὐδὲ κατώρθωσα ¹⁴ ταῦτα· ἀλλὰ τὴν διὰ πίστεως Χριστοῦ, ἥτις ἐστὶν ἐκ Θεοῦ δικαιοσύνη, τούτεστι, θεῖον δῶρον, χάριτι δικαιοῦσα τοὺς πιστεύοντας. Ἐὰν γὰρ πιστεύσης τῇ καρδίᾳ, καὶ ὁμολογήσης τῷ στόματι, σωθήσῃ. Τὰ δὲ θεῖα δῶρα, πολλῷ τῷ μέτρῳ ὑπερβαίνει τὴν εὐτέλειαν τῶν ἀνθρωπίνῃ σπουδῇ τελουμένων κατορθωμάτων, ὡς περ καὶ ὁ σίτος τὰ σκύβαλα.

Ἐπὶ τῇ πίστει, τοῦ γινῶναι αὐτὸν καὶ τὴν δύναμιν τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ. Ἄρα διὰ πίστεως ἡ γνώσις. Πῶς γὰρ λογισμὸς τὴν ἀνάστασιν ἡμῖν παραστήσει; Οὐδὲ εἰς, ἀλλὰ πίστις. Εἰ δὲ ἡ ἀνάστασις πίστει γινώσκεται, πῶς τὸ μείζον, ἡ γέννησις, λογισμοῖς καταλειφθήσεται; πῶς δὲ μείζον; Ὅτι τῆς μὲν ἀναστάσεως πολλὰ ὑποδείγματα ¹⁵· ἀνέστησαν μὲν γὰρ πολλοὶ καὶ πρὸ Χριστοῦ· ἐκ παρθένου δὲ οὐδεὶς ἐτέχθη. Ἡ τοίνυν ἐκ Θεοῦ δικαιοσύνη ἐν ¹⁶ τῇ πίστει ἐστὶ, τούτεστιν, εἰς ταύτην ἐπερείδεται, καὶ αὐτὴν ἔχει θεμέλιον. Δύναμιν δὲ εἶπεν ἀναστάσεως· τῷ ὄντι γὰρ μεγάλη ἰσχύς τὸ ἀναστήναι. Καὶ ἄλλως δὲ, ἡ ἀνάστασις δύναμιν ἐπέσειν ἡμῖν εἰς τὴν αὐτὴν ὁδεύειν ὁδόν.

Καὶ τὴν κοινωνίαν τῶν παθημάτων αὐτοῦ. Διωκόμενοι, φησὶ, καὶ θλιβόμενοι, κοινωνοὶ γινόμεθα τῶν παθημάτων τοῦ Χριστοῦ. Εἰ τοίνυν μὴ ἐπιστεύομεν, ὅτι συμδασιεύσομεν, οὐκ ἂν τοσαῦτα καὶ τοιαῦτα ἐπάσχομεν. Σημελώσει δὲ, ὅτι ἐκεῖνος μάλιστα πιστεύει, ὅτι Χριστὸς ἀνέστη, ὁ πάσχων. Καὶ ἄκουε τῶν ἐξῆς·

Συμμορφούμενος ¹⁷ τῷ θανάτῳ αὐτοῦ. Τούτεστιν, ἐξομοιούμενος ¹⁸. Καθάπερ γὰρ ἐκεῖνος ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων ἔπαθεν, οὕτω καὶ γώ. Ὅτι διωγμοὶ γὰρ, καὶ τὰ παθήματα, τὴν εἰκόνα ζωγραφουσι τοῦ θανάτου ἐκείνου, καὶ χριστοὶ γινόμεθα καὶ ἡμεῖς, καθὸ πάσχομεν. Ὅρῳ τὸ κατόρθωμα ¹⁹ τῶν παθῶν,

Εἰπὼς καταστήσω εἰς τὴν ἐξανάστασιν τῶν νεκρῶν. Τί οὖν; εἰ μὴ ἔπαθες, ὦ Παῦλε, οὐκ ἐμε-

Variae lectiones.

¹² ἐκ λόγου γινώσκε ὡς ο. ¹³ κατώρθωσέ τις ο. ¹⁴ ὑποδείγματα ἔχουσι m. ¹⁵ ἐπὶ ο. ¹⁷ -φούμενοι ο. ¹⁸ -μοιούμεθα ο. ¹⁹ ἀξίωμα ο.

λες ἀναστῆναι; Ἄλλ' ἐξανάστασιν ἐνταῦθα νόει, τὴν ἔνδοξον, τὴν ἐν νεφέλαις ἔξαρσιν. Πάντες μὲν γὰρ ἀνίστανται, οὐ πάντες δὲ καὶ ³⁰ ἐξανίστανται· ἀλλ' οἱ μὲν ἀμαρτωλοὶ, κάτω μένουσι τὸν Κριτὴν· οἱ δὲ ἄγιοι, ἀρπάζονται ἐν νεφέλαις εἰς ἀπάντησιν τοῦ Κυρίου. Νοήσεις δὲ καὶ ἀπὸ τῆς ἀκολουθίας τὸ λεγόμενον. Ἀπέθανε, φησὶν, ὁ Χριστός· ἀποθνήσκω καγὼ. Ἀνίστη ἕκείνος ἐνδόξως, σπουδάζω καγὼ τοιαύτης ἀναστάσεως τυχεῖν ἐνδόξου. Ὅρα δὲ καὶ εὐλάβειαν τοῦ τοσαῦτα κατορθώσαντος, τοῦ ὑπὲρ τοῦ ³¹ ἀνθρώπου δντος· *Εἴπω φθάσω*. Οὐ θαρρῶ γὰρ, φησὶν, οὕτω οὕτως ἐταπεινοφρόνει· ὅπερ ἀλλαχοῦ λέγει· *Ὁ δοκῶν ἐστάναι, βλασπέτω μὴ πέσῃ*· καὶ, *Μήπως ἄλλοις κηρύξας, αὐτὸς ἀδόκιμος γένομαι*.

Ὅχι δτι ἤδη ἔλαβον, ἢ ἤδη τετελείωμαι. Εἰπὼν, ὅτι *Εἴ πως καταρτήσω* ³², κατασκευάζει τοῦτο, καὶ φησὶν, ὅτι Διὰ τοῦτο οὕτως εἶπον διαστακτικῶς, ὅτι οὕτω ἔλαβον τὸ βραβεῖον, οὕτω τετελείωμαι.

Διώκω δὲ, εἰ καὶ καταλάβω, ἐφ' ᾧ καὶ κατελήφθην ὑπὸ Χριστοῦ ³³ Ἰησοῦ. Ἐτι, φησὶν, ἐν ἀγωνίᾳ εἰμι, ἔτι διώκω, εἰ πως ἰσχύσω καταλαβεῖν τὸ τέλος καὶ τὸ βραβεῖον. Εἶτα δεικνύς ὅτι ὀφειλὴ ἔστι τὸ πρᾶγμα, φησὶ· *Διδίτι καὶ κατελήφθην ὑπὸ Χριστοῦ*· τουτέστι, τῶν ἀπολλυμένων ἡμῶν, τῶν ἀπεγνωσμένων· κατεδιώξέ με ὁ Χριστός, καὶ φεύγοντα ἀπ' αὐτοῦ κατέλαθε, καὶ ἐπέστρεφεν. Ὅφειλω τοίνυν καὶ αὐτὸς διώκειν αὐτὸν λοιπὸν, ὡς ἂν καταλάβω. Ἐμφαντικώτατα δὲ τὸ διώκειν εἶπεν. Ὁ γὰρ ^C διώκων, οὐδὲν ἄλλο ὄρᾳ ἢ πρὸς ὃ σπεύδει, πάντα δὲ παρέργεται, καὶ τὰ φίλιτατα καὶ τὰ ἀναγκαϊότατα. Οὕτως ὀφειλομεν καὶ ἡμεῖς σπεύδειν, ὑπ' οὐδενὸς διακοπόμενοι.

Ἄδελφοί, ἐγὼ ἐμαυτὸν οὕτω λογιζομαι κατελιφέναι. Ἐπειδὴ πολλὰ ἐπήνεσε Φιλιππησίους, νῦν καταστέλλων αὐτῶν τὸ φρόνημα, φησὶν, ὅτι Ἐγὼ ὁ τοσοῦτος καὶ τηλικούτος, ὁ διδάσκαλος ὑμῶν, οὕτω λογιζομαι κατελιφέναι τὴν ἀρετὴν ἅπασαν· ὡς ἂν εἰ ἐπὶ δρομῆς εἴποι τις· Οὕτω τὸ πᾶν ἤνυσε. Πῶς οὖν ἀλλαχοῦ φησι· *Τὸν δρόμον τετέλεκα*; Ἐκεῖνο πρὸς τῆ τελουτῆ ὡν ἔφη.

Ἐν δὲ, τῶν μὲν δπισθῶν ἐπιλανθάρμενος, τοῖς ^D δὲ ἐμπροσθεν ἐπεκτειρόμενος. Ἐν ποιῶ, φησὶν, ἐνὸς γίνομαι μόνου, ὅπως ἄελ προκόποισι· ἐπιλανθάνομαι τῶν κατορθωμάτων, καὶ ἀφήμι αὐτὰ ὀπίσω, καὶ οὐδὲ μέμνημαι ὅλων αὐτῶν, καὶ οὕτω τὰ ἐμπροσθεν διώκω, ὡς λείποντά μοι· ὡς ὅ γε [ἤδη] τετελειῶσθαι νομίζων, παύσεται τρέχων, ὡς ἤδη τὸ πᾶν κατορθωκῶς. Τί δὲ ἔστι τὸ, Ἐπεκτειρόμενος; Τοῦτ' ἔστι· Πρὶν φθάσαι ³⁴, λαβεῖν ἰσπουδάζων, καὶ τοὺς πόδας, καίτοι τρέχοντας, τῷ λοιπῷ σώματι

non eras resurrecturus? Verum resurrectionem hic intellige celebrem in nubibus sublationem. Omnes etenim resurgunt, et non omnes resurgendo sublevabuntur in nubes: verum peccatores infra quidem exspectant Judicem, sancti vero in nubes rapiuntur in occursum Domini. Intelliges autem quod dicitur, ex iis quæ sequuntur. Mortuus est, inquit, Christus: morior et ego. Resurrexit ille honorifice, conor et ego huiusmodi consequi resurrectionem celebrem. Vide autem cautelam ejus qui tanta sit operatus, qui sit supra homines. Si quo modo perveniam. Nondum enim auidax et confidens sum, inquit: adeo humili spiritu imbutus erat: quod et alio in loco ait, Qui videtur stare, videat ne cadat: et, Ne quo modo aliis prædicans, ipse reprobus efficiar ^m.

VERS. 12. Non quod jam acceperim, aut jam perfectus sim. Cum dixisset, Si quo modo occurram, confirmat hoc, inquiens: Propterea sic dixi per ambiguitatem, quia nondum accepi brabeum, nondum perfectus sum.

Persequor autem, si et comprehendam, quatenus et comprehensus sum a Christo, Jesu. Ego, inquit, in certamine adhuc versor, adhuc sequor, si quo modo queam comprehendere finem et brabeum. Deinde ostendens rem ipsam esse debitum, subdit: Quoniam et comprehensus sum a Christo: id est, Cum essem ex pereuntibus et condemnatis, persecutus est me Christus, et fugientem ab eo comprehendit, et ad sese convertit. Deheo itaque et ego ipsum sequi deinceps, ut apprehendam. Significantissime autem dixit, διώκειν. Qui enim persequitur, nihil aliud intuetur, quam ad quod accelerat, sed omnia præterit cum charissima, tum maxime necessaria: hunc ad modum et nos festinare debemus nulla re impediti.

451 VERS. 13. Fratres, ego me nondum arbitror comprehendisse. Quia plurimum laudaverat Philippenses, nunc ipsorum dejiciens affectum, Ego, inquit, talis ac tantus, præceptor vester, nondum opinor me apprehendisse virtutem universam: perinde quasi de cursore aliquis dicat: Nondum totum perfecit. Qui igitur alio in loco ait, Cursum consummavi ⁿ? At illud morti vicinus dixit.

VERS. 14. Unum autem, quæ quidem retro sunt, obliviscens, ad ea vero quæ sunt priora, extendens meipsum. Unum, inquit, facio, unum hoc solimodo contendo, ut semper promoveam: obliviscor operum transactorum, eaque post tergum relinquo, et eorum prorsus ne recorder quidem, ac sic priora et quæ ante me sunt, persequor, ceu ea quæ desint mihi. Nam qui se cursum absolvisse putat, a cursu desistit, tanquam qui totum jam confecerit. Quid vero est, Extendens? Hoc est, Priusquam pervenero

1 I Cor. x, 12. = I Cor. ix, 27. = II Tim. iv, 7.

Variæ lectiones.

³⁰ οὐ μέντοι πάντες ο. ³¹ τοὺς οὐρανοὺς ο. ³² φθάσω ο. ³³ ἐν Χριστῷ ο. ³⁴ φθάσω ο.

accipere tentans, ac pedes, currentes licet, relinquo A corpore antevertere festinans, meipsum inflectendo ad anteriora : quod a multa cupiditate et promptitudine fit.

Ad destinatum persequor, ad brabeum supernæ vocationis Dei in Christo Jesu. Non sine præfixo signo curro, sed ad scopum deligens oculos. Quis vero iste est? Brabeum supernæ vocationis, hoc est, incorruptibilis, quæ est in cœlis. Infra enim est certamen, supra vero corona, in splendore sanctorum. Nam et rex majori honore afficiens certatores, ad superna vocans eos coronat. Ostendens autem quod Christi auxilium omnia perficiat, ac sine illo imperfectus sit cursus, adjicit, In Christo Jesu, hoc est, per illius auxilium.

VERS. 15. *Quicumque ergo perfecti sumus, hoc sentiamus.* Quale isthuc? ut obliviscamur eorum quæ sunt post nos. Perfecti enim est, seipsum non existimare perfectum : hæc enim est perfectio, non confidere.

Et si quid aliter sapitis, et hoc Deus vobis revelabit. Hic eois securus reddit : Si putatis, inquit, totum vos perfecisse, Deus vobis, ceu ignorantibus, ostendet quid conveniat. Hæc autem de vitæ perfectione dicta sunt, ac ne ipsi se perfectos putent.

VERS. 16. *Verumtamen ad quod pervenimus, eadem incedamus regula, ut idem sapiamus.* Hactenus, inquit, quod perfecimus, retineamus, nimirum concordiam, pacem : et incedamus eadem regula, hoc est, eadem fide, eodem termino. Regula enim neque appositionem habet, neque ablationem : neque vos igitur Spiritus mandata alteretis.

VERS. 17. *Imitatores mei estote, fratres, et considerate eos qui ita ambulant, sicut habetis formam nos.* In superioribus dixit, Videte canes, atque Philippenses ab illis abduxit : nunc autem agglutinat eos iis qui bene ambulant : hoc enim est quod ait, Considerate, hoc est, Intuemini in eos, ac veluti ad archetypum respicientes, ad illorum similitudinem effingimini : ac quemadmodum habetis typum me, hunc ad modum et illos. Non enim verbis tantum docebat, verumetiam vita bonisque moribus seipsum exemplar exhibebat : quandoquidem et hoc est perfectæ doctrinæ.

VERS. 18. *Multi enim ambulant, quos sæpe dixi vobis, nunc autem et flens dico.* Non nominatim eos perstringit, ne provocet eos, facit tamen ut hos recognoscant, Quos sæpe dixi vobis, inquires. Nunc autem, postquam malum progressum est et extensum, ne meminisse quidem horum possum sine lacrymis. Viden' compassionem ejus? non ob propria ille mala plorabat (non enim habebat), sed quia alii sensu sui mali carentes et in deliciis vivebant.

Inimicos crucis Christi. Fuerunt nonnulli Christianismum simulantes, in deliciis tamen et tranquillitate

προλαμβάνειν σπεύδων, τὸ ἐπικλίνειν ἑαυτὸν εἰς τὰ ἔμπροσθεν· ὅπερ ἀπὸ πολλῆς προθυμίας γίνεται.

Κατὰ σκοπὸν διώκω, ἐπὶ τὸ βραβεῖον τῆς ἀνω κλήσεως τοῦ Θεοῦ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Οὐκ ἀσάπως, φησὶ, τρέχω, ἀλλὰ πρὸς σκοπὸν ἀφορῶν. Τίς δὲ οὗτος; ἡ τὸ βραβεῖον τῆς ἀνω κλήσεως, ἡ τούτέστι, τῆς ἀφθάρτου, τῆς ἐν οὐρανοῖς. Κάτω μὲν γὰρ ὁ ἀγὼν, ἀλλ' ὁ στέφανος ἀνω, ἐν τῇ τῶν ἀγίων λαμπρότητι. Καὶ γὰρ καὶ ὁ βασιλεὺς, πλέτον τιμῶν τοῦ ἀγωνιστάς, ἀνω καλέσας στεφανοῦ. Δεικνύων δὲ ὅτι ἡ τοῦ Χριστοῦ βοήθεια τὸ πᾶν ποιεῖ, καὶ ἀνευ αὐτῆς; ὁ δρόμος ἀτελής, φησὶν· Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, τούτέστι, διὰ τῆς ἐκείνου συνεργείας.

Ὅσοι οὖν τέλειοι, τοῦτο φρονώμεν. — Τοῦτο, ποῖον; τὸ ἐπιλανθάνεσθαι τῶν ἔμπροσθεν. Τελείου γὰρ, τὸ μὴ τέλειον νομίζειν ἑαυτὸν· τοῦτο γὰρ ἐστὶ τελειότης, τὸ μὴ θαρρῆν.

Καὶ εἰ τι ἕτέρως φρονεῖτε, καὶ τοῦτο ὁ Θεὸς ὑμῖν ἀποκαλύψει. Ἐνταῦθα ἀσφαλίσκεται αὐτοῦς· τούτέστιν, εἴτε νομίζετε τὸ πᾶν κατωρθωκῆναι, ὁ Θεὸς ὑμῖν, ὡς ἀγνοοῦσιν, ὑποδείξει τὸ ὀρθόν. Ταῦτα δὲ περὶ βίου τελειότητος εἰρηται, καὶ τοῦ μὴ νομίζειν ἑαυτοὺς τελείους εἶναι.

Πλὴν εἰς ὃ ἐφθάσαμεν, τῷ αὐτῷ στοιχεῖν κανόνι, τὸ αὐτὸ φρονεῖν. Τέως, φησὶν, ὃ κατωρθώσαμεν, κατέχωμεν, τὸ τῆς ὁμοιότητος, τὸ τῆς εἰρήνης· καὶ στοιχῶμεν τῷ αὐτῷ κανόνι, τούτέστι, τῇ αὐτῇ πίστει, τῷ αὐτῷ ὄρω· ὁ κανὼν γὰρ οὔτε πρόσθεσεν ἔχει, οὔτε ἀφάρσειν· μηδὲ ὑμεῖς οὖν τὰ παραγγέλματα τοῦ Πνεύματος ἀλλοιοῦτε.

Συμμημηταί μοι γίνεσθε, ἀδελφοί, καὶ σκοπεῖτε τοὺς οὕτω περιπατοῦντας, καθὼς ἔχετε τύπον ἡμᾶς. Εἶπεν ἀνωτέρω· Βλέπετε τοὺς κύνιας· καὶ ἀπήγαγε τοὺς Φιλιππησίους ἐκείνων· νῦν δὲ συγκολλᾷ αὐτοὺς τοῖς καλῶς περιπατοῦσι· τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ, Σκοπεῖτε, ἀντὶ τοῦ, Προσέχετε αὐτοῖς καὶ ὡς πρὸς ἀρχέτυπον βλέποντες, πρὸς ἐκείνους ἀποτυποῦσθε· καὶ ὡσπερ ἔχετε τύπον ἡμᾶς, οὕτω ἀκείνους. Οὐ γὰρ διὰ βημάτων μόνον ἐδίδασκεν, ἀλλὰ καὶ διὰ βίου καὶ ἀγωγῆς ἑαυτὸν τύπον παρεῖχεν· ἐπὶ καὶ τοῦτο ἡ τελεία διδασκαλία.

Πολλοὶ γὰρ περιπατοῦσιν οὗς πολλὰκις ἔλεγον ὑμῖν, νῦν δὲ καὶ κλαίω λέγω. Οὐκ ὀνομαστικῶς λέγει, ἵνα μὴ πλήξη, ἀλλὰ δίδωται αὐτοῖς ἀναγνώσασθαι τούτους. Οὗς γὰρ, φησὶ, πολλὰκις ἔλεγον ὑμῖν. Νῦν δὲ ἐπειδὴ προέκοψε τὸ κακὸν καὶ ἐπετάσθη, οὐδὲ μνημονεύειν ἔχω τούτων ἀδακρυτῶν. Ὁρᾷ συμπάθειαν; οὐκ ἐπὶ τοῖς οικείοις ἔκλαιε κακοῖς (οὐ γὰρ εἶχεν), ἀλλ' ἐφ' οἷς ἕτεροι ἀναλήθως καὶ ἐν τρυφῇ ἔζων.

Τοὺς ἐχθροὺς τοῦ σταυροῦ τοῦ Χριστοῦ. Ἡσάντινες Χριστιανισμὸν μὲν ὑποκρινόμενοι, ἐν τρυφῇ

Variæ lectiones.

²² αὐτοῦ ο.

δὲ καὶ ἀνέσει ζῶντες· τούτους ἐχθροὺς τοῦ σταυροῦ φησιν. Ὁ μὲν γὰρ ψυχὴν ἐπιζητεῖ παρατεταμένην εἰς θάνατον, διψῶσαν κίνδυνον· αὐτοὶ δὲ ἐκλέλυνται καὶ ἀπεναντίας ἐκείνῃ πολιτεύονται. Εἰ γὰρ τὸν σταυρὸν ἐφίλου, ἐσπούδαζον ἂν τὸν ἐσταυρωμένον βίον ζῆν, τὸν κατάπικρον. Οὐ φρίττομεν λοιπὸν, εἰ γε ὁ τῆς τρυφῆς φίλος, καὶ τῆς ἐνταῦθα ἀνέσεως, καὶ ἀσφαλείας, ἐχθρὸς ἐστὶ τοῦ σταυροῦ τοῦ Χριστοῦ;

Ἐν ὁμοίᾳ ἡ κοιλία. Λαφρεύουσι γὰρ ὡς θεῶ ταύτῃ, καὶ πᾶσαν θεραπείαν προσάγουσι. Τοῖς μὲν τὰ χρήματα, τοῖς δὲ ἡ κοιλία θεός· περὶ ὧν ἀλλαγὴ φησὶ· *Φάγωμεν καὶ πίωμεν· αὐτὸν γὰρ ἀποθνήσκωμεν*. Ἰδοὺ καὶ ἑτέρα εἰδωλολατρεία.

Καὶ ἡ δόξα, ἐν τῇ αἰσχρῇ αὐτῶν. Τινὲς περὶ τῆς περιτομῆς φασὶ τοῦτο, ἦν αὐτοὶ μὲν δόξαν εἶχον, αἰσχρῆ δὲ ὄντως ἐστίν. Οὐκ ἐστὶ δὲ τοῦτο ¹⁶, ἀλλὰ τὴν ἀναληψίαν αὐτῶν διὰ τούτων δείκνυσι. Καὶ γὰρ ἀμαρτάνοντες, φησὶ, δεόν ἐγκαλύπτεσθαι καὶ ἐπαισχύνεσθαι, οἱ δὲ δόξαν ταῦτα ἠγοῦνται.

Οἱ τὰ ἐπίγεια φρονούντες. Οὗτοι γὰρ ἔχουσι θεὸν τὴν κοιλίαν, οἱ μὴδὲν πνευματικὸν ἢ οὐράνιον νοοῦμενοι.

Ἡμῶν δὲ ¹⁷ τὸ πνεῦμα ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχει, ἐξ οὗ καὶ Σωτῆρα ἀπεκδεχόμεθα Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν. Ὅστε τὰ ἄνω δεῖ ἡμᾶς φρονεῖν, πρὸς τὴν πατρίδα ἡμῶν σπεύδειν, ἐνθα καὶ πολιτεῦσθαι ἐτάχθημεν· ἐπεὶ καὶ ὁ Δεσπότης καὶ Βασιλεὺς ἡμῶν ἐκεῖ, καὶ ἐκεῖθεν αὐτὸν ἤξουν προσδοκῶμεν ἐν τῇ δόξῃ τῇ Πατρικῇ μετὰ τῶν ἁγίων ἀγγέλων. Ὅστε καὶ ἀπὸ τοῦ τόπου, καὶ ἀπὸ τοῦ προσώπου, ¹⁸ δισωπήθητε.

Ὅς μετασχηματίσει τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν. Πολλὰ νῦν πάσχει τὸ σῶμα· δεσμεῖται, μαστιζέται, μυριοὺς δεινοῖς ὑποβάλλεται. Διὰ τοῦτο ταπεινώσεως σῶμα, ὅτι φοροῦ καὶ ἀληθῶς ¹⁹ ὑπόκειται· ἀλλὰ μετασχηματισθήσεται, τούτεστι, τὸ αὐτὸ μένον ἐνδύσεται ἀφθαρσίαν· μετασχηματισμὸν γὰρ, τὴν ἀπὸ φθορᾶς ἀλλαγὴν νόησον.

Εἰς τὸ γενέσθαι αὐτὸ σύμμορφον τῷ σώματι τῆς δόξης αὐτοῦ. Ἐπειδὴ σύμμορφον αὐτοῦ, φησὶν, ἐγένετο διὰ τῆς κοινωνίας των παθῶν, σύμμορφον γενήσεται καὶ τῇ δόξῃ. Βαβα! τί εἶπε; Τῷ ὑπὸ τῶν ἀγγέλων προσκυνομένῳ, τῷ ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς καθημένῳ, τῷ τῆς δόξης ὄντι σώματι σύμμορφον γίνεται τὸ σῶμα ἡμῶν, καὶ οὕτω δοξάζεται, ὡς ἐκεῖνο! ²⁰ Ἄρα ἂν πᾶσα ἡ οἰκουμένη ἐπὶ τὸ αὐτὸ δακρῦν τοὺς ἐκπίπτοντας· κτῆς τοιαύτης δόξης, ἀξίως δακρῦσει;

Κατὰ τὴν ἐνέργειαν τοῦ δύνασθαι αὐτῶν καὶ ὑποτάξαι ἑαυτῷ τὰ πάντα. Ἐπειδὴ μέγα εἶπε καὶ σχεδὸν ἄπιστον, φησὶ· Μὴ ἀπιστήσης· δύναμιν γὰρ ἔχει, δι' ἧς ἐνεργεῖ τὰ πάντα, καὶ ὑπέταξεν ἀγγέλους, καὶ ἀρχαγγέλους, καὶ δαίμονας· ὥστε ἐπεὶ ἐκείναι τὰ μεῖζον ἐποίησε, πολλῶ μᾶλλον τοῦτο τὸ ἐλαττον ἐκείνων ποιήσει. Τί; δὲ ὑπέταξεν; Οἱ μὲν φασιν, ὅτι ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ ὑπέταξεν αὐτῷ, τῷ Χριστῷ δηλαδὴ, τὰ

viventes, hos hostes crucis appellat. Hæc enim animam inquit extensam ad mortem, sitientem pericula: ipsi autem soluti sunt, ac contrario plane modo conversantur ac vivunt. Si enim crucem amarant, crucifixam simul vitam quærere studerent, amarulentam videlicet. Non horremus igitur in posterum, siquidem deliciarum et quietis mundanæ et securitatis amicus, est hostis crucis Christi?

Vers. 19. *Quorum deus venter est*. Serviant enim huic tanquam deo, et omnem curam adhibent. Aliis quidem pecunia, aliis vero venter deus est, de quibus et alio in loco ait: *Edamus et bibamus, eras enim moriemur*. Ecce alteram idololatriam.

Et gloria in confusione ipsorum. Quidam hoc de circumcisione dicunt, quam ipsi gloriam putabant, revera autem ignominia est. Hoc vero non ita est, sed stultitiam ipsorum ostendit. Nam qui peccant, velari eos ac pudefferi oportet; isti vero hæc sibi gloriæ ducunt.

Qui terrena sapiunt. Hi enim ventrem deum habent, qui nihil spirituale aut cœleste cogitant.

Vers. 20. *Nostra autem conversatio in caelis est, unde etiam Salvatorem expectamus Dominum Jesum Christum*. Itaque quæ superna sunt, nos sapere et affectare oportet, et ad patriam nostram festinare, ubi vivere et commorari nobis ordinatum est, quandoquidem et Dominus et Rex noster illic sit, atque illinc ipsum venturum expectamus in gloria ⁴⁵³ Paterna cum sanctis angelis. Itaque et a loco et a persona ad pudorem commoveamini.

Vers. 21. *Qui trans figurabit corpus humiliationis nostræ*. Multa nunc patitur corpus: vincitur, flagellatur, innumeris malis objicitur. Ob hanc rem humiliationis corpus est, quod corruptioni atque dolori subjectum sit: sed transfigurabitur, id est, idem permanens induct incorruptibilitatem. Per transfigurationem enim a corruptione mutationem intellige.

Ut efficiatur conforme ipsum corpori gloriæ ipsius. Quandoquidem, inquit, conforme ipsi factum est per afflictionum communicationem, conforme etiam efficietur gloriæ ipsius. Παπα! quid dixit? Ei quod ab angelis adoratur, quod ad dextram Patris sedet, gloriæ corpori conforme sit corpus nostrum, ac perinde glorificatur ut illud! Nonne igitur si universus mundus simul lacrymetur ac defleat eos qui a gloria hac excidunt, digne lacrymabitur?

Secundum operationem qua potest ipse etiam subicere sibi omnia. Quia magnum dixerat, ac propemodum incredibile, Ne dubites, inquit: habet enim potentiam, per quam operatur omnia, ac subiecit angelos et archangelos et dæmones. Quare si illa majora fecit, multo magis hoc, quod minus illis, faciet. Quis vero subiecit? Nonnulli asseverant quod Deus Pater subiecerit ipsi, Christo videlicet, omnia.

• I Cor. xv, 32.

Variæ lectiones.

¹⁶ ἀλλ' οὐκ ἐστὶ τοῦτο ο. ¹⁷ γὰρ ο. ¹⁸ - γηδόνι ο.

Cæterum inconsequens illud est : non enim de Patre supra locutus est. Satius igitur est hoc de Christo intelligere, qui per virtutem divinitatis subiecit ipsi, corpori suo videlicet, omnia. Non enim metuemus dividere Christum : unum enim novimus ipsum etiam in diversitate naturarum.

CAPUT IV.

VERS. 1. Proinde, fratres mei dilecti et desiderabiles, gaudium meum et corona mea, sic state in Domino, dilecti. Itaque, inquit, etsi cernatis hos gaudentes et gloria affectos, state vos perinde ac consistitis, sperando quod una cum Christo glorificabimur, neque ab ea spe excidatis. Observa autem quantis encomiis eos evehat. Fratres, inquit, et non simpliciter, verum, Dilecti : et adhuc, Desiderabiles, hoc est, A me inquisiti, quando a me videamini. Præterea, Gaudium ; neque hoc simpliciter, verum etiam, Corona, qua non est aliud quiddam celebrius. Ante adhortationem eos commendavit, ac rursus post exhortationem : in tanto fuerunt apud eum pretio, ut tali tantoque honore ipsos dignaretur Paulus.

454 VERS. 2, 3. Evodiam rogo, et Syntychem rogo idem sapere in Domino. Etiam rogo et te, germane compar, adjuva eas. Videntur mihi mulieres istæ caput esse Ecclesiæ quæ ibi erat. Commendat itaque has viro cuiquam admirando, qui aut frater fuit alterius ipsarum, aut maritus. Forsan autem et custos iste frater es germanus, nunc genuinus vir, si in opere Domini idem jugum trahas, adjuvans illas. Nonnulli autem in errore inducti, aiunt Paulum hic propriam suam conjugem precari ; verum enimvero ita non est : ut enim alia prætermittam, si suam uxorem intelligere voluisset, Γνησία σύζυγε, dicere debuisset.

Quæ mecum laboraverunt in Evangelio, cum Clemente et cæteris adiutoribus meis. Non exiguam, inquit, partem istæ quoque contulerunt, etiamsi haud pauci alii essent auxiliatores. Propterea, Laboraverunt mecum, ait. Non parum enim tum sane Ecclesiæ conjungebantur, altero alterum honorante et adjuvante. Verum hodie quis noster, proh dolor ! status est ? Alter alterum dejicimus : hinc etiam sit, ut simus planè diversi ab illis qui tum vixere.

Quarum nomina sunt in libro vitæ. Animadvertis quantum virtutis mulierculis tribuat ? Nam quod Dominus ap ostolis dixit, Nomina vestra scripta sunt in cælis P, hoc iis Paulus attribuit, quod nomina earum cum reliquis inscripta sint in libro vitæ, hoc est, in cognitione et iudicio Dei. Vel illis vitam adjudicavit etiamnum ex fide earum, quemadmodum, Qui non credit jam iudicatus est Q, atque forte libro mortis insertus est.

VERS. 4. Gaudete in Domino semper. Quomodo P LUC. I, 20. I Ioan. III, 18.

Variæ lectiones.

“ Eτερον ο. “ Εὐδοκίαν θ. “ συλλαμβανόμενος ο. “ δὲ ο.

πάντα. Πλὴν ἀνακλουθὸν ἔστιν · οὐ γὰρ εἶπεν ἄνω περὶ τοῦ Πατρὸς. Βέλτιον οὖν περὶ τοῦ Χριστοῦ τοῦτο νοεῖν, ὅς διὰ τῆς δυνάμεως τῆς θεότητος ὑπέταξεν αὐτῷ, τῷ σώματι αὐτοῦ δηλαδὴ, τὰ πάντα. Οὐ γὰρ δὴ φοβηθῆσθε μήποτε διέλωμεν τὸν Χριστὸν· ἕνα γὰρ οἶδαμεν αὐτὸν καὶ ἐν τῇ ἑτερότητι τῶν φύσεων.

ΚΕΦΑΛ. Δ΄.

Ὅστε, ἀδελφοί μου ἀγαπητοὶ καὶ ἐπικόητοι, χαρὰ καὶ στέφανός μου, οὕτω στήκετε ἐν Κυρίῳ, ἀγαπητοί. Ὅστε, φησὶν, εἰ καὶ ὄρατε τούτους χαίροντας καὶ δεδοξασμένους, ἀλλ’ ὑμεῖς στήκετε οὕτως, ὡς περ ἴστασθε, ἐν τῷ ἐλπίζειν ὅτι συνοδοξασθῆσθε μετὰ Χριστῷ, μὴ παρατραπήτε. Ὅρα δὲ, πόσα τὰ ἐγκώμια · Ἀδελφοί, καὶ οὐχ ἀπλῶς, ἀλλ’, Ἀγαπητοί, καὶ ἔτι, Ἐπικόητοι, τοῦτέστιν, Ἐπιζητούμενοι πότε ὀφθῆσεσθε μοι. Καὶ ἔτι · Χαρὰ, καὶ οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ καὶ, Στέφανος, οὐ ἐνδοξότερον οὐκ ἔστιν ἄλλο^ο τι. Καὶ πρὸ τῆς παραινέσεως ἐγκώμιον, καὶ αὐ μετὰ τὴν παραίνεσιν· οὕτως ἦσαν ἀξιόλογοι, ὥστε τοσαύτης τιμῆς ἀξιόσθαι παρὰ Παύλου.

Εὐωδία^ο παρακαλῶ, καὶ Συntyχη^ν παρακαλῶ τὸ αὐτὸ φρονεῖν ἐν Κυρίῳ. Καὶ ἐρωτῶ καὶ σέ, γνήσιε σύζυγε, συλλαμβάνου αὐταῖς. Δοκοῦσι μοι αὐταὶ αἱ γυναῖκες τὸ κεφάλαιον εἶναι τῆς Ἐκκλησίας τῆς ἐκεί. Παρατίθεται οὖν ταύτας ἀνδρὶ τινι θαυμαστῷ, ὃς ἢ ἀδελφὸς ἦν μίθς αὐτῶν, ἢ καὶ ἀνὴρ. Τάχα δὲ καὶ ὁ δεσμοφύλαξ ἴσως ἀν ἦν οὗτος· ὡς ἀν εἰ ἔλεγε · Νῦν ἀδελφὸς εἶ γνήσιος, νῦν ἀνὴρ γνήσιος, ἐὰν ἐν τῷ ἔργῳ τοῦ Κυρίου τὸν αὐτὸν ἔλξης ζυγόν, συλλαβόμενος^ο αὐταῖς. Τινὲς δὲ πλανηθέντες, τὴν αὐτοῦ γυναῖκα φασὶ τὸν Παῦλον παρακαλεῖν ἐν ταῦθα· ἀλλ’ οὐκ ἔστιν. Ἴνα γὰρ τᾶλλα ἐάσω, εἰε, Γνησία σύζυγε, εἶπαίν.

Αἴτινες ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ συνήθλησάν μοι, μετὰ καὶ Κλήμεντος καὶ τῶν λοιπῶν τῶν συνεργῶν μου. Οὐ μικρὸν καὶ^ο αὐταὶ, φησὶ, συνεβάλοντο μέρος, καίτοι πολλῶν ὄντων καὶ ἄλλων τῶν συνεργούντων. Διὸ καὶ, Συνήθλησάν μοι, λέγει. Οὐ μικρῶς γὰρ τότε συνεκροτοῦντο αἱ Ἐκκλησίαι, ἄλλου τὸν ἄλλον τιμῶντος καὶ βοηθοῦντος. Ἀλλ’ ἐν, φεῦ ! ὅπως ἔχομεν. Εἰς τὸν ἕνα καταβάλλομεν· διὰ τοῦτο καὶ οὕτως ἔχομεν ἐναντίας τοῖς τότε.

Ὅρα τὰ ὀνόματα ἐν βίβλῳ ζωῆς. Ὅρα, ὅσην ἀρετὴν ταῖς γυναῖξιν μαρτυρεῖ ; Ὁ γὰρ τοῖς ἀποστόλοις ὁ Κύριος εἶπεν, ὅτι Τὰ ὀνόματα ὑμῶν γέγραπται ἐν τοῖς οὐρανοῖς, τοῦτο καὶ αὐταῖς ὁ Παῦλος προσμαρτυρεῖ, μετὰ τῶν λοιπῶν ἐν βίβλῳ ζωῆς γεγράφηται τὰ ὀνόματα, τοῦτέστιν, τῇ γνώσει τοῦ Θεοῦ καὶ τῇ κρίσει. Ἡ τὴν ζωὴν αὐταῖς ἐπεψηφίσαστο ἐνετύθεν ἤδη, ὡς περ, Ὁ μὴ πιστεύων ἤδη κέκριται, καὶ τάχα ἐν βίβλῳ θανάτου γέγραπται.

Χαίρετε ἐν Κυρίῳ πάντοτε. Πῶς οὖν ὁ Κύριος

λέγει· *Μακάριοι οἱ περθούντες*; "Οτι τούτο αὐτό ἔστι χαίρειν, τὸ οὕτω περθεῖν. Οὐ γὰρ ἀπλῶς εἶπε, *Χαίρετε*, ἀλλ', *Ἐν τῷ Κυρίῳ*. Ὁ δὲ ὢν ἐν Κυρίῳ πάντοτε χαίρει, κἀν στερηθῶται, κἀν ξαίνηται. Ὑπέστρεψον γὰρ, φησί, *χαίροντες ἀπὸ τοῦ δικαστηρίου*, ὅτι ἠξιώθησαν ὑπὲρ τοῦ Χριστοῦ ἀτιμασθῆναι.

Πάλιν ἔρω, χαίρετε. Ἐπειδὴ τῶν πραγμάτων ἡ φύσις λύπην εἵκτε, διὰ τοῦ διπλασιασμοῦ δείκνυσιν, ὅτι πάντως δεῖ χαίρειν.

Τὸ ἐπεικὲς ὁμῶν γνωσθήτω πᾶσιν ἀθρώποις. Ἐπειδὴ ἀνω διέβαλλέ τινας ὁ Παῦλος, ὡς ἐχθροὺς τοῦ σταυροῦ, παραινεί μὴ ἀπεχθῶς πρὸς τούτους ἔχειν, ἀλλ' ἐπεικῶς κεχρηθῆναι τούτοις, κἀν ἐχθροὶ ὦσι.

Ὁ Κύριος ἐγγύς, μηδὲν μεριμᾶτε. Ἀλλὰ ζηλοῦτε, ὅτι τρυφῶσιν ἐκεῖνοι καὶ ὑβρίζουσιν, ὑμεῖς δὲ ἐν θλίψει. Ὁ Κύριος ἐγγύς, ἤδη ἡ κρίσις ἐπέστη, μηδὲν μελέτω ὑμῖν μήτε τῆς ἐκείνων ἰθρῶς, μήτε τῆς ὁμῶν θλίψεως· δώσουσι γὰρ λόγον ἐκεῖνοι, καὶ ὑμεῖς ἀναπαύσεσθε.

Ἄλλ' ἐν παντὶ τῇ προσευχῇ καὶ τῇ δεήσει. μετὰ εὐχαριστίας τὰ αἰτήματα ὁμῶν γνωρίζεσθε πρὸς τὸν Θεόν. Ἴδου καὶ ἑτέρα παραμυθία, τὸ εὐχεσθαι ἐν παντὶ πράγματι, καὶ τούτο μετὰ εὐχαριστίας. Πῶς γὰρ ἂν τις αἰτήσῃ ²³ τὰ μέλλοντα, μὴ ὑπὲρ τῶν προτέρων εὐγνωμοσύνην ἐπιδειξάμενος; Ὅστε ὑπὲρ πάντων, καὶ τῶν δοκούτων ἐναντίων, εὐχαριστεῖν δεῖ. Τὸ γὰρ ἐπὶ ταῖς ἀγαθοῖς εὐχαριστεῖν, καὶ ἡ φύσις τῶν πραγμάτων ἀπαιτεῖ· ἐκείνο δὲ, ψυχῆς εὐγνωμονος. Αἱ τοιαῦται εὐχαὶ γνωρίζουσι τὰ αἰτήματα ἡμῶν πρὸς τὸν Θεόν. Τὰς γὰρ ἄλλας γινομένας οὐδὲ ἐπιγινώσκει.

Καὶ εἰρήνη τοῦ Θεοῦ ἡ ὑπερέχουσα πάντα νοῦν, φρουρήσει τὰς καρδίας ὁμῶν, καὶ τὰ νοήματα ὁμῶν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Τουτέστιν, ἡ καταλλαγὴ, ἣν πρὸς ἀθρώπους ἐποίησατο, ἥτις ὑπερέχει πάντα νοῦν, οὐκ ἀνθρώπινον μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀγγελικόν· ὡς ἂν εἰ ἔλεγεν· Ὁ ρυσάμενος ἡμᾶς οὕτως, ὡς οὐδὲ ὁ νοῦς καταλαβεῖν δύναται. Τίς γὰρ προσεδόκησεν, ὅτι τοσαῦτα ἡμῖν ἔσεται ἀγαθὰ, καὶ ὅτι ²⁴ καταλλαγσόμεθα τῷ Θεῷ; αὐτὸς ὁμᾶς φυλάξει καὶ ἀσφαλίσαιτο, ὥστε μὴδὲ ἐννοῆσαι τι πονηρόν. Ἡ εἰρήνην φησὶν, ἣν ὁ Κύριος εἶπεν· *Εἰρήνην ἀφίημι ὑμῖν*. αὕτη φρουρήσει ὑμᾶς. Καὶ γὰρ ἡ εἰρήνη αὕτη ὑπερέχει πάντα νοῦν, ὅταν κελεύῃ πρὸς τοὺς ἐχθροὺς εἰρηνεύειν, πρὸς τοὺς ἀδικούντας. Εἰ δὲ ἡ εἰρήνη ὑπερέχει πάντα νοῦν, πόσω μᾶλλον ἡ οὐσία; Τὸ δὲ, *Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ*, τοῦτ' ἔστιν, Ἐν αὐτῷ φυλάξει ²⁵, ὥστε μὴ ἐκπείσειν αὐτοῦ, ἀλλὰ μᾶλλον μένειν ἐν αὐτῷ.

Τὸ λοιπόν, ἀδελφοί. Ὡς ἐπειγόμενος, καὶ οὐδὲν κοινὸν ἔτι ἔχων πρὸς τὰ παρόντα ²⁶, οὕτω φησὶν.

• Matth. v, 4. • Act. v, 21. • Joan. xiv, 17.

Variae lectiones.

²³ αἰτήσεται ο. ²⁴ οὕτω ο. ²⁵ φυλάξει ο. ²⁶ πρὸς ταῦτα δὴ τὰ παρόντα ο.

PATRCL. GR. CXXIV.

A igitur Dominus dixit, *Beati qui lugent* ? Quia hoc ipsum sic lugere, est gaudere. Non enim simpliciter dixit, *Gaudete*, sed, *In Domino*. Qui autem in Domino est, semper gaudet, etiamsi torquetur, vel dilaceretur. *Revertebantur*, inquit, *a concilio gaudentes, quoniam digni habiti essent pro Christo contumelia affici*.

Aterum dico, gaudete. Quia rerum natura moerorem pariebat, per duplicationem verbi ostendit, omnino esse gaudendum.

VERS. 5. *Modestia vestra nota sit omnibus hominibus*. Quia supra accusabat quosdam Paulus, eorum inimicos crucis, adhortatur jam ut non infense, sed clementer istos tractent, etiamsi hostes sint.

B VERS. 5, 6. *Dominus prope est, nihil solliciti sitis*. At vero amulamini, quod isti in voluptatibus vivunt, vosque injuria afficiant, cum vos in afflictione laboretis. *Dominus prope est*, jam judicium ⁴⁵⁵ instat: nihil vobis sit curæ, neque illorum injuria, neque vestra afflictio: isti enim Deo rationem reddent, et vos quiete fruemini.

Sed in omni oratione et obsecratione cum gratiarum actione petitiones vestrae innotescant apud Deum. Etenim aliam consolationem, nempe, orare in omni re, idque cum gratiarum actione. Quomodo enim quisquam futura rogaverit, qui sese pro prioribus beneficiis non exhibuit gratum? Itaque pro omnibus, etiam iis quæ adversa videntur, gratiæ sunt agendæ. Nam pro bonis nos gratos esse vel ipsa rerum natura postulat: illud autem est animæ vere gratæ. Hujusmodi orationes patefaciunt petitiones nostras coram Deo: aliter enim factas ne agnoscit quidem.

VERS. 7. *Et pax Dei, quæ exsuperat omnem intellectum, custodiet corda vestra, et intelligentias vestras in Christo Jesu*. Hoc est, reconciliatio quam cum hominibus fecit, quæ excedit omnem intellectum, nedum humanum, verum etiam angelicum, perinde ac si dicat: Qui sic nos liberavit, ut ne intellectus quidem comprehendere possit. Quis enim expectasset tanta nobis obventura esse bona, nosque Deo reconciliandos? Ipse vos custodiat et muniat, ne aliquid mali intelligatis, aut cogitetis. Vel pacem dicit, de qua Dominus loquitur, *Pacem relinquo vobis*, ista custodiet vos. Etenim pax ista exsuperat omnem intellectum, quando jubet ut pacem cum inimicis habeamus, et cum his qui nos injuria afficiunt. Si autem hæc pax exsuperat omnem intellectum, quanto magis substantia? Quod vero ait, *In Christo Jesu*, hoc est: In ipso vos custodiet, ut ab eo non excidatis, sed potius ut perseveretis in eo.

VERS. 8. *Quod reliquum est, fratres*. Tanquam festinans, et nihil commune habens cum eis quæ præsentia sunt, sic inquit.

Quæcunque vera sunt. Hoc est, virtutibus prædicta. Vitium enim mendacium est, et voluptas ejus.

Quæcunque severa sunt. Ad eos qui terrena sapiunt.

Quæcunque casta. Ad eos quorum deus venter est.

Quæcunque amabilia. Id est, Deo et hominibus grata. Hoc vero, ne offendant aliquos.

Quæcunque boni nominis: si qua virtus, et si qua laus. Viden' quod et eorum quæ attinent ad homines rationem habere eos veli? sed non simpliciter, verum cum appendice hac, *Si qua virtus.*

Hæc cogitate. Quia e cogitationibus prava opera nascuntur, *Hæc cogitate*, inquit, quæ sunt prædicta.

456 VERS. 9. *Quæ et didicistis, et accepistis, et audivistis, et vidistis in me.* Quia non licebat de omnibus exacte dicere, de ingressibus, exitibus, verbo, habitu, in summa inquit: *Quæcunque didicistis et audivistis per doctrinam, et accepistis in scriptis, et vidistis in me per ipsa opera.* Hæc enim, ut sæpe commemoratum est, optima est doctrina, seipsum exemplar exhibere.

Hæc agite. Non solum cogitate, ut paulo ante dictum, neque dicite solummodo, verum etiam facite.

Et Deus pacis erit vobiscum. Hoc est, In tranquillitate vivetis, si hæc egeritis. Si enim pacem habeamus, et apud Deum, videlicet per virtutem, et apud homines (*Cum odientibus enim pacem eram*, inquit, *pacificus* ²⁾), erit ipse Deus nobiscum. Qui enim fugientes sectatur, qui accedentibus non aderit?

VERS. 10. *Gavisus sum in Domino vehementer, quod tandem aliquando refluoristis pro me sentire.* Non mundano more gavisus sum, inquit, neque pro hujus sæculi ratione, sed, *In Domino*, non quod ego refocillationem habuerim, verum quod vos progressi estis. Propterea et vehementer dicit, quia pro ipsorum utilitate. Cum autem ob præteritum tempus clanculum eos objurgasset, ut continuo et semper impertire doceat, idem rursus adumbravit. Nam istud, *Tandem aliquando*, longi temporis lapsum demonstrat. *Refluoristis* autem dixit, veluti de plantis, postquam germinassent, arefactis, ac denuo repullulascentibus. Et vos, inquit, cum essetis floridi, emarcuistis, deinde refluoristis. Itaque hoc pariter objurgatio est et laus: non enim parum est, eum, qui exaruit, repullulascere. Ne vero existimet aliquis quod et in reliquis exaruerint, intulit, *Pro me sentire: in hoc solum, ut*

²⁾ Psal. cxix, 7.

Varie lectiones.

²⁾ ῥήματα, σχήματα ο. ³⁾ ἀγράφως ο. ⁴⁾ -εται ο. ⁵⁾ παρόντος ο. ⁶⁾ τῶν βλαστησ. ο. ⁷⁾ οὗτος ο. ⁸⁾ νομίση; ὅτι ο.

(2) Vix dubitari potest, mutilum hic esse textum. Adde ex cod. S. Marci Veneti: *Ὅσα δίκαια.* Πρὸς

Ὅσα ἀληθῆ. Τουτέστιν, ἐνάρετα. Ἡ γὰρ κακία ψεύδος, καὶ ἡ ἡδονὴ αὐτῆς.

Ὅσα σεμνά. Πρὸς τοὺς τὰ ἐπίγεια φρονούντας (2).

Ὅσα ἀγρά. Πρὸς τοὺς, ὧν ὁ θεὸς ἡ κοιλία.

Ὅσα προσφιλή. Τουτέστι, καὶ θεῷ καὶ ἀνθρώποις. Τοῦτο δὲ, διὰ τὸ μὴ προσκρούειν τισί.

Ὅσα εὐφημα: εἰ τις ἀρετῆ, καὶ εἰ τις ἔπαινος. Ὁρᾶς, ὅτι καὶ τῶν πρὸς ἀνθρώπους προνοεῖν αὐτοὺς βούλεται; ἀλλ' οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ μετὰ τὸ εἰπεῖν *Εἰ τις ἀρετῆ.*

Ταῦτα λογίσεθε. Ἐπειδὴ ἀπὸ ἰννοῶν αἱ πονηραὶ πράξεις γίνονται, *Ταῦτα λογίσεθε*, φησί, τὰ προειρημένα.

Ἄ καὶ ἐμάθετε, καὶ παρελάβετε, καὶ ἠκούσατε, καὶ εἰδετε ἐν ἐμοί. Ἐπειδὴ οὐκ ἐνῆν περὶ πάντων ἀκριβολογεῖσθαι, περὶ εἰσόδων, περὶ ἐξόδων, ῥήματος, σχήματος ²⁾, ἐν κεφαλαιῷ φησὶν: *Ὅσα ἐμάθετε καὶ ἠκούσατε διὰ διδασκαλίας, καὶ παρελάβετε ἐγγράφως* ³⁾, καὶ εἰδετε ἐν ἐμοί δι' ἔργων αὐτῶν. Τοῦτο γὰρ, ὡς πολλάκις εἴρηται, διδασκαλία ἀρίστη, τὸ ἑαυτὸν τύπον παρέχειν.

Ταῦτα πράσσετε. Μὴ μόνον λογίσεθε, ὡς ἀνωτέρω εἴρηται, μηδὲ λέγετε μόνον, ἀλλὰ καὶ πράτετε.

Καὶ ὁ θεὸς τῆς εἰρήνης ἔσται μεθ' ὑμῶν. Τουτέστιν, Ἐν γαλήνῃ ἔσεσθε, ἐὰν ταῦτα πράσσητε. Ἐὰν γὰρ εἰρηνεύωμεν, καὶ πρὸς τὸν θεόν, δι' ἀρετῆς δηλαδὴ, καὶ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους; (*Μετὰ τῶν μισούντων γὰρ, φησί, τῆς εἰρήνης, ἡμῶν εἰρηνικός*), ἔσται αὐτὸς μεθ' ὑμῶν. Ὅς γὰρ καὶ φερόμενος διώκει, πῶς οὐ προσιούσι συνέστα: ⁴⁾;

Ἐχάρην δὲ ἐν Κυρίῳ μεγάλως, ὅτι ἤδη ποτὲ ἀνεθάλατε εἰς τὸ ὑπὲρ ἐμοῦ φρονεῖν. Οὐ κοσμικῶς ἐχάρην, φησὶν, οὐδὲ βιωτικῶς, ἀλλ', ἐν Κυρίῳ οὐχ ὅτι ἀνάπτουσι ἐσχον ἐγὼ, ἀλλ' ὅτι ὑμεῖς προεκύψατε. Διὰ τοῦτο καὶ μεγάλως, ὅτι ὑπὲρ τῆς ἐκείνων ὠφελείας. Ἡρέμα δὲ ἐπιτιμῆσας ὑπὲρ τοῦ παρελθόντος ⁵⁾ χρόνου, ὡς ἀν διδάξῃ συνεχῶς καὶ διαπαντός μεταδίδοναι, πάλιν αὐτὸ συνεχίασε. Τὸ γὰρ, *Ἦδη ποτὲ, χρόνον δηλοῖ μακρόν.* Καὶ τὸ, *ἀνεθάλατε* δὲ, ὡς ἐπὶ φυτῶν βλαστησάντων ⁶⁾, εἶτα ξηρανθέντων, καὶ αἰθῆς ἀναθαλλόντων. Καὶ ὑμεῖς, φησὶν, ὅντις ἀνθρώποι ἐμαράνθητε, εἶτα ἀνεθάλατε. Ὅστε καὶ ἐπιτιμῆσις ἐστὶ καὶ ἔπαινος τοῦτο ⁷⁾. Οὐ γὰρ μικρὸν τὸ μαραινθέντα ἀναθῆλαι πάλιν. Ἰνα δὲ μὴ νομίση τις ὅτι ⁸⁾ καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς ἐμαράνθησαν, ἐπήγαγεν: *Εἰς τὸ ὑπὲρ ἐμοῦ φρονεῖν*· εἰς τοῦτο μόνον τὸ φρονεῖν μου τῆς ἀναγκαίας χρείας. Ζητητέον δὲ, πῶς ὁ λέγων, *Μακάριόν ἐστι διδόναι μᾶλλον ἢ λαμβάνειν*.

τοὺς ἀδικούντας. ε *Quæcunque justa.* Ad iniuste facientes. ε

ρειν· και πάλιν πρὸς Κορινθίους, *Καλὸν μοι μάλλον ἀποθανεῖν, ἢ τὸ καυχῆμαί μου, ἵνα τις κενώσῃ*, νῦν εὐρίσκεται λαμβάνων; Ἐκεῖ εἰκότως, οὐκ ἐλάμβανε, διὰ τοὺς ψευδαποστόλους ὑποκρινομένους τὸ μὴ λαμβάνειν, *Ἴνα ἐν φ, φησί, καυχῶνται, εὐρεθῶσι ὡς κἀγώ. Καὶ γὰρ οὐκ ἀπλῶ; εἶπεν· Οὐ φραγήσεται τὸ καυχῆμαί μου, ἀλλ', Ἐν τοῖς κλιμασι τῆς Ἀχαΐας·* ἐπεὶ, Ἄλλας, φησὶν, *Ἐκκλησίας ἐσθλήσας*. Ὡστε ἐκεῖ οἰκονομικῶς οὐκ ἐλάμβανεν· ἐνταῦθα δὲ ἀγαπητοὶ οἱ διδόντες καὶ ἐπιπόθητοι, οὐς, εἰ μὴ ἐλάμβανεν ⁴⁵, ἐπλήξεν ἔν. Ἄλλως τε, καὶ τὸ λαμβάνειν, ὑπὲρ τῶν διδόντων μᾶλλον ἐστίν· αὐτοὶ γὰρ ⁴⁶ ὠφελούνται μᾶλλον ἢ οἱ λαμβάνοντες. Τὸ δὲ λέγειν, *Μακάριόν ἐστι διδόναι μᾶλλον ἢ λαμβάνειν*, οὐκ ἀπαγόρευσις ἀπλῶς ἐστὶ τοῦ λαμβάνειν, ἀλλὰ σύγκρισίς ἐστι, τὸ κρεῖττον ὑποδεικνύουσα. Οὐδὲ γὰρ ἐπειδὴ καλλίων ὁ χρυσὸς, ἤδη ἀπαγορεύει τις τὸ ἔχειν ἀργύριον. Ἄλλως δὲ καὶ ἐκεῖνο ⁴⁷ περὶ τοῦ ἐργάζεσθαι, καὶ ἐκ τοῦ ἔργου διδόναι λέγει, καὶ δεῖ οὕτω ποιεῖν. Ἐὰν δὲ μὴ ἦ καιρὸς τοῦ ἐργάζεσθαι, δεσμῶν ⁴⁸ περιτεθειμένων ἢ ἀβρωστίας, τί δεῖ] ποιητέον; οὐ δεῖ λαμβάνειν; Ἐγὼ μὲν οἶμαι.

A solliciti sitis in subministracione eorum quæ mihi sunt necessaria. Quærendum autem est, Quomodo is qui dicit, *Beatius est dare quam accipere* ^v: et rursus ad Corinthios, *Satius est mihi emori, quam ut gloriationem meam quisquam evacuet* ^x: nunc invenitur accipere? At illic non injuria nihil accipiebat, propter pseudapostolos, qui se nihil accipere simulabant, *Ut in quo gloriantur*, inquit, *inveniantur sicut et ego* ^y. Etenim non simpliciter dixit, Non infringetur gloriatio mea, sed, *In finibus Achaïæ* ^z. Nam, *Alias*, inquit, *Ecclesias deprædatus sum* ^a. Consulto itaque illic non accipiebat: hic vero dilecti sunt dantes ac desiderabiles, a quibus nisi accepisset, perturbasset eos. Insuper, accipere pro dantibus magis est: etenim majori commoditate afficiuntur ii qui dant quam qui accipiunt. Quod vero ait, *Beatius* **457** *est dare quam accipere*, non est simpliciter interdictio accipiendi, verum comparatio est, quæ id quod melius est submonstrat. Non enim quia potius est aurum, vetat quisquam ne argentum habeas. Præterea, illud de labore, et de eleemosyna ex opere nostro tempus operandi non fuerit, vinculis nimirum implendum est? Equidem opinor.

Sicut et sentiebatis. Hoc est, Gerebatis quidem in corde pro me sollicitudinem, et pro me solliciti eratis: nam et in more vobis est, ut pro me solliciti sitis.

C *Non habebatis autem opportunitatem.* Hoc non sollicitudinis vestræ fuit, inquit, sed necessitatis: hoc est, Non habebatis in manibus vestris, neque abundabatis: a communi loquendi consuetudine hoc desumens. Solemus enim dicere, Angustia me invasit, malum tempus nunc est.

Vers. 11. *Non quod per penuriam hæc dicam.* Non propterea de vobis conqueror, quod penuria angar, atque meam ipsius rem spectem.

Ego enim didici, in quibus sum, iis contentus esse. Observas hic difficile esse ut aliquis sua sufficientia gaudeat, et quod exercitio et meditatione opus habeat? *Didici enim*, inquit.

Vers. 12. *Scio et humiliari, scio et abundare.* Id est, et paucis uti novi, et famem perferre, et penuriam, et rursus exuberare. Qualis autem virtus est istud, novisse exuberare? Omnino certe magna: plures enim abundantia subvertit quam penuria, ad plurimas et absurdas cupiditates accendens. Quomodo autem novit Paulus abundare? Quoniam in alios impendebat, nec gaudebat in superabundantia, sed æqualis erat in saturitate et indigentia; neque enim ob hanc laxabatur, neque ob inopiam premebatur.

In omni et in omnibus institutus sum. In omni longo tempore, et in omni re, et in omnibus quæ obiter incidunt, experientiam accepi.

daunda dicit, atque ita sane faciendum est. Sin vero sitis, vel ægritudine, quid tum faciendum? nonne *Ἐφ' ᾧ καὶ ἐφρονεῖτε.* Τουτέστιν, Ἐίχετε μὲν ἐν τῇ καρδίᾳ τὴν περὶ ἐμοῦ φροντίδα, καὶ ἐμεριμνᾶτε ὑπὲρ ἐμοῦ· καὶ γὰρ καὶ ἔθος ὑμῶν φροντίζειν [ὕπερ] μου.

Ἡκαιρεῖσθε δέ. Οὐ τῆς ῥαθυμίας ὑμῶν, φησὶν, ἀλλὰ τῆς ἀνάγκης τοῦτο· τουτέστιν, Οὐκ εἴχετε ἐν χερσίν, οὐδὲ ἐν ἀφρονίᾳ ἤτε· ἀπὸ τῆς κοινῆς συνηθείας τοῦτο λαθῶν. Ὡς λέγομεν· *Στενοχωρία μοι ἐπέληθε, κακὸς καιρὸς νῦν ἐστίν.*

Ὅχι οὐ καθ' ὑστέρησιν λέγω. Οὐ διὰ τοῦτο μέμφομαι ὑμῶν, ὡς ἐν ἐνδείᾳ ὦν, καὶ τὸ ἑαυτοῦ σκοπῶν.

Ἐγὼ γὰρ ἔμαθον, ἐν οἷς εἰμι, αὐτάρχεις εἶναι. Ὁρᾷς, ὅτι δυσκατόρθωτόν ἐστι τὸ ἐν αὐταρχίᾳ χαλρεῖν, καὶ γυμνασίας δεῖται καὶ μελέτης; *Ἐμαθον* γὰρ, φησὶν.

Οἶδα καὶ ταπεινοῦσθαι, οἶδα καὶ περισσεύειν. Τουτέστι, Καὶ ὀλίγοις κεχρησθαι οἶδα, καὶ λιμὸν ὑποφέρειν καὶ ἐνδειαν, καὶ αὐτὸ περισσεύειν. Καὶ ποῖα τοῦτο ἀρετὴ, τὸ εἰδέναι περισσεύειν; Καὶ σφόδρα μὲν οὖν μεγάλη. Πλείους γὰρ ἢ περισσεῖα ἐκτραχηλίζει, ἢ ἢ ἐνδειαν, εἰς πλείους ἐπιθυμίας καὶ ἀτόπους ἐκκαίουσα. Πῶς δὲ ἴδδει ὁ Παῦλος περισσεύειν; Ὅτι εἰς ἄλλους ἀνήλπισκε, καὶ οὐκ ἔχαιρεν ἐπὶ τῇ περισσείᾳ ⁴⁹, ἀλλ' ἴσος ἦν ἐν τῇ πλησμονῇ καὶ ἐν ἐνδείᾳ, οὔτε ἐπὶ ταύτῃ χαυνούμενος, οὔτε ἐπὶ τῇ ἐνδείᾳ πιεζόμενος.

Ἐν παντί καὶ ἐν πᾶσι μεμύημαι. Ἐν παντὶ τῷ μακρῷ χρόνῳ, καὶ ἐν παντὶ πράγματι, καὶ ἐν πᾶσι τοῖς παρεμπιπτοῦσι πείραν ἔλαβον.

^v Act. ix, 35. ^x I Cor. ix, 15. ^y II Cor. xi, 12. ^z ibid. 10. ^a ibid. 8.

Variæ lectiones.

⁴⁵ ἔλαβον ο. ⁴⁶ καὶ γὰρ ο. ⁴⁷ ἄλλως τε ἐκεῖ ο. ⁴⁸ πολέμων καὶ ταρχῶν ο. ⁴⁹ παρρησίᾳ ο.

Et satuari, et esurire, et abundare, et penuriam pati. Israelitæ neque esurire noverunt: oblocuti sunt enim Deo, dicentes: *Numquid poterit Deus parare mensam?* ^b? Sed neque satuari. Manducaverunt enim, et impleti sunt, et recalcitrarunt. Verum Paulus, et Christiani sese aliter gerunt. Monstrat autem per hæc, quod neque antea, cum non conferrent, tristaretur, neque nunc, cum darent, gavisus sit humana ratione, sed eorum nomine lætatum se indicat, ceu ipsi per hæc adjutarentur.

VERS. 13. *Omnia possum in eo qui me confortat, Christo.* Quia sentiebat quod magna **458** de se locutus esset, ait: Non meum opus est, sed Christi, qui mihi robur dedit.

VERS. 14. *Verumtamen bene fecistis, communicantes tribulationi meæ.* Dixerat, Novi esse contentus. Ne igitur propter hoc Philippenses offenderentur, ceu non libenter accepisset, quæ illi obtulissent, sed inutilia hæc reputasset (solent enim dantes offendere, quando accipientes asserunt se non indigere), huic rei medetur, inquit: *Verumtamen recte fecistis: hoc est, Etsi opus non habeam, attamen gratiam et munus vestrum accipi.* Expende hic sapientiam, quomodo rem extollit. *Communicantes afflictioni meæ,* inquit, pares ipsos sibi constituit. Ego quidem, inquit, hæc patior; quia vero mei curam gessistis, Deus etiam vos pro collectatoribus meis reputat. Per ea igitur quæ supra dicta sunt, factum eorum dissipavit: per ea vero quæ nunc dicitur, promptitudinem eorum corroborat.

VERS. 15. *Scitis autem et vos, Philippenses, quod in principio Evangelii, quando profectus sum a Macedonia, nulla mihi Ecclesia communicavit in ratione dati et accepti, nisi vos soli.* Quia supra videbatur eos carpsisse, cum diceret, *Tandem aliquando restorulistis:* sapienter jam nunc hoc excusat. Hoc ipsum, inquit, quod visus sum vos carpere, non feci tanquam voluerim quidquam accipere, sed quod plurimum sim vobis confusus, tum quod vos mihi ejus rei causa estis: primi enim vos inter cæteros conati estis rationem habere necessitatis meæ. Atque hinc accepta fiducia, vos oburgare visum est, ut eos qui, quod consueverant facere, prætermiserint. Ingens igitur encomium est, et quod in principio Evangelii, et quod non solum **D** cum apud vos agerem, sumptum mihi suppeditastis, verum etiam quando exivi e Macedonia, hoc est, quando ex vestra regione ac finibus discessi. Non dixit autem, *Nulla mihi Ecclesia dedit, cæterum, Nulla Ecclesia communicavit mecum in ratione dati et accepti.* Etenim communicatio est res ipsa. *Das carnalia, et accipis spiritualia, perinde ac alibi dictum est: Si nos vobis spiritualia seminavimus, magnum est si nos vestra carnalia metamus* ^c? Aliæ igitur Ecclesiæ non communicarunt in ratione dationis carnalium, et acceptationis spiritualium.

^b Psal. LXXVII, 49. ^c I Cor. IX, 11.

Variæ lectiones.

⁴⁵ κατέπαυσε ο. ⁵⁰ ὅτι: τε ο. ⁵¹ κοινωνίας ο.

Καὶ χορτάζεσθαι, καὶ πεινᾶν, καὶ περισσεύειν, καὶ ὑστερεῖσθαι. Οἱ Ἰσραηλίται οὕτε πεινᾶν ἤδυσαν· κατελάλησαν γὰρ τοῦ Θεοῦ, καὶ εἶπον· Μὴ δυνήσεται ὁ Θεὸς ἐτοιμάσαι τράπεζαν; ἀλλ' οὐδὲ χορτάζεσθαι· ἔφαγον γὰρ, καὶ ἐνεπλήσθησαν, καὶ ἀπελάκτισαν. Ἀλλ' ὁ Παῦλος, καὶ οἱ κατὰ Χριστὸν, οὐχ οὕτω. Δείκνυσιν δὲ διὰ τούτων, ὅτι οὕτε πρότερον, μὴ διδόντων, ἐλυπεῖτο, οὕτε νῦν, δόντων, ἐχάρη ἀνθρωπίνῳ λογισμῷ, ἀλλ' ὑπὲρ αὐτῶν, ὡς ὠφελουμένων.

Πάντα ἰσχύω ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντι με Ἄριστῳ. Ἐπειδὴ ἦσθετο μεγάλα εἰπὼν περὶ ἑαυτοῦ, φησὶν· Οὐκ ἐμὸν τὸ κατόρθωμα, ἀλλὰ τοῦ τὴν ἰσχύον δεδωκότος Χριστοῦ.

Πλὴν καλῶς ἐποιήσατε, συγκοινωνήσαντές μου τῇ θλίψει. Εἶπεν, ὅτι Οἶδα αὐτάρκης εἶναι. Ἴνα οὖν μὴ σκανδαλισθῶσιν οἱ Φιλιππησῖοι ἐπ' αὐτῷ, ὡς μὴ ἡδέως δεξαμένῳ τὰ παρ' αὐτῶν, ἀλλ' ἔχρηστα αὐτὰ ἠγησαμένῳ (εἰώθασιν γὰρ οἱ διδόντες σκανδαλιζεσθαι, ἐπειδὴν οἱ λαμβάνοντες λέγωσιν, ὅτι Οὐ δεόμεθα)· θεραπεύει τούτο, λέγων· Πλὴν καλῶς ἐποιήσατε· τουτέστιν, Εἰ καὶ μὴ δεόμαι, ἀλλ' ὅμως τὴν ὑμετέραν χάριν ἀπεδεξάμην. Καὶ ὅρα σοφίαν, πῶς ἐπαίρει τὸ πρᾶγμα· *Συγκοινωνήσαντές μου τῇ θλίψει*· Ἰσους ἑαυτῷ αὐτοὺς κατέστησεν. Ἐγὼ μὲν γὰρ, φησὶ, ταῦτα πάσχω· ἐπεὶ δὲ ἐφροντίσατέ μου, ὁ Θεὸς καὶ ὑμᾶς συναθλητὰς μου λογίζεται. Διὰ μὲν οὖν τῶν ἄνω βηθέντων, τὸ φρόνημα αὐτῶν κατέσπασε ⁴⁵· διὰ δὲ τῶν νῦν λεγομένων, τὴν προθυμίαν αὐτῶν ἀναρρώωνυσιν.

C *Οἴδατε δὲ καὶ ὑμεῖς, Φιλιππησῖοι, ὅτι ἐν ἀρχῇ τοῦ Εὐαγγελίου, ὅτε ἐξῆλθον ἀπὸ Μακεδονίας, οὐδεμία μοι Ἐκκλησία ἐκοινωνήσεν εἰς λόγον δόσεως καὶ λήψεως, εἰ μὴ ὑμεῖς μόνοι.* Ἐπειδὴ ἐδόκει ἐπιπληῆσαι αὐτοῖς ἀνωτέρω, εἰπὼν· Ἦδη ποτὲ ἀνεθάλετε· νῦν ἀπολογεῖται σοφῶς, ὅτι Τοῦτο αὐτὸ δ' ἔδοξα ἐπιπληῆσαι, οὐχ ὡς θέλιον λαμβάνειν, ἀλλ' ἐκ τοῦ σφόδρα θαρρῆν ὑμῖν, καὶ ὑμεῖς αἴτιοι. Πρῶτοι γὰρ τῶν ἄλλων ὑμεῖς ἐπεχειρήσατε φροντίζειν τῆς χρείας μου. Καὶ ἐκ τούτου λαθὼν παρρησίαν, ἐπιτιμῆσαι ἔδοξα ὑμῖν, ὡς τὸ εἰωθὸς ἐλλείψασιν. Μέγα οὖν τὸ ἐγκώμιον, καὶ ὅτι ⁵⁰ ἐν ἀρχῇ τοῦ Εὐαγγελίου, καὶ ὅτι οὐ μόνον μένοντι παρ' ὑμῖν ἐχορηγήσατε, ἀλλὰ καὶ ὅτε ἐξῆλθον ἀπὸ Μακεδονίας, τουτέστι, καὶ ὅτε τῆς ὑμετέρας ἐνορίας ἀπέβην. Οὐκ εἶπε δὲ, *Οὐδεμία μοι Ἐκκλησία δέδωκεν*, ἀλλ', *Οὐδεμία μοι Ἐκκλησία κοινωνήσεν εἰς λόγον δόσεως καὶ λήψεως*. Καὶ γὰρ κοινωνία ⁵¹ ἐστὶ τὸ πρᾶγμα. Δίδως σαρκικά, καὶ λαμβάνεις πνευματικά, ὡς καὶ ἀλλαχῶ· *Ἐἰ ἡμεῖς ὑμῶν τὰ πνευματικά δὸσπειραμεν, μέγα εἰ ἡμεῖς ὑμῶν τὰ σαρκικά θερίσομεν*; Αἱ ἄλλαι τοίνυν Ἐκκλησίαι οὐκ ἐκοινωνήσαν εἰς λόγον δόσεως τῶν σαρκικῶν, καὶ λήψεως τῶν πνευματικῶν.

Ὅτι καὶ ἐν Θεσσαλονίκῃ καὶ ἅπασι καὶ δις εἰς Ἀ τὴν χρειαίαν μου ἐπέμψατε. Μέγα καὶ τοῦτο αὐτῶν ἐγκώμιον, ὅτι καὶ ἐν τῇ μητροπόλει καθήμενος, παρὰ τῆς μικρᾶς ἐτρέφετο πόλεως. Χρειαίαν γὰρ τὰ χρειώδη δαπανήματά φησι· χρειαίαν δὲ, οὐ⁸² τρυφήν, οὐδὲ σπατάλην.

Ὅχι ὅτι ἐπιζητῶ τὸ δόμα, ἀλλ' ἐπιζητῶ τὸν καρπὸν τὸν πλοιοτάξοντα εἰς λόγον ὁμῶν. Ἐπειδὴ ταπεινὸν τι ἐφθέγγετο, εἰπὼν· Εἰς τὴν χρειαίαν μου· ἵνα μὴ ἐκ τούτου ἐπαρθῶσιν ἐκεῖνοι, φησὶν· Οὐ λέγω ταῦτα, ὅτι ἐπιζητῶ τὰς ὁμῶν δόσεις, ἀλλὰ διὰ τὸ ὁμῶν συμφέρον, ἵνα ὑμεῖς καρπὸν ἐνέγκητε· ὅς καρπὸς εἰς λόγον ὁμῶν ἔστι· τουτέστιν, ὅμας ὠφελεῖ. Ὅρα, ὅτι αὐτοὶ ὠφελοῦντο⁸³ ἐκ τοῦ παρεῖχεν;

Ἀπέχω δὲ πάντα καὶ περισσεύω. Ἐπειδὴ εἶπεν, Ὁ ζητῶ· ἵνα μὴ πάλιν βραθυμότερους ποιήσῃ (ὅση γὰρ ἂν ὦσι φιλοσοφώτεροι, τοσοῦτον καὶ τὰς παρὰ τῶν εὐ παθόντων εὐχαριστίας ἐπιζητοῦσιν οἱ εὐ ποιῶντες), φησὶν· Ἀπέχω δὲ πάντα καὶ περισσεύω· τουτέστι, διὰ ταύτης τῆς δόσεως, οὐ μόνον τὰ ἐλλειφθέντα ἐπληρώσατε, ἀλλὰ καὶ ὑπερεβάλετε. Εἰπὼν δὲ τὸ⁸⁴, Ἀπέχω, ὡς ἐπὶ ὀφειλῆς, ἵνα μὴ ἐπαίρωνται, πάλιν ἠλαρύνων δείκνυσιν, ὅτι καὶ ὑπὲρ ὀφειλὴν ἐπραξαν, περισσὰ πέμψαντες.

Παπλήρωμαι, δεξιόμενος παρὰ Ἐπαφροδίτου τὰ παρ' ὁμῶν, ὁσμὴν εὐωδίας, θυσίαν δεκτήν, εὐάρεστον τῷ Θεῷ. Βαβαί! ποῦ τὸ δῶρον αὐτῶν ἀνήγαγεν! Οὐκ ἐγὼ, φησὶν, ἔλαβον, ἀλλ' ὁ Θεὸς δι' ἐμοῦ. Ὅστε κἂν ἐγὼ μὴ χρῆζω, μὴ μελέτω ὁμῶν· ἐπεὶ οὐδὲ ὁ Θεὸς ἔχρηζεν· ἀλλ' ὁμοῦς οὕτως ἀπεδέξτε, ὡς καὶ τὴν Γραφὴν εἶπεῖν· [ὡς] Ὁσφράνθη Κύριος ὁσμὴν εὐωδίας· ἵνα μὴ ἀκούσαντες ἀνευθεῖ εἶναι τὸν Θεόν, βραθυμότεροι περὶ τὸ διδόναι γενώμεθα.

Ὁ δὲ Θεὸς μου πληρώσει πᾶσαν χρειαίαν ὁμῶν, κατὰ τὸν πλοῦτον αὐτοῦ, ἐν δόξῃ, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Ἐπειδὴ εἶπεν ἄνω, ὅτι Ἠκαιρῖσθε· τουτέστιν, Ἔστενοχωρεῖσθε· ἐπαύχεται νῦν αὐτοῖς, ὥστε ἐν αὐταρκείᾳ εἶναι. Εἰ μὲν γὰρ φιλόσοφοι ἦσαν, οὐκ ἂν αὐτοῖς τὰ σωματικὰ ἐπηύχετο· ἐπεὶ δὲ βιωτικοὶ ἄνθρωποι, καὶ τινα ἐπιθυμίαν καὶ τῶν παρόντων ἔχοντες, ἐπεύχεται αὐτοῖς συγκαταβατικῶς, οὐ περισσεῖαν ἢ τρυφήν, ἀλλὰ τῶν χρειωδῶν εὐπορίαν. Πληρώσει γὰρ, φησὶ, πᾶσαν χρειαίαν ὁμῶν, ὥστε μὴ εἶναι ἐν ἐνδεῖᾳ. Εἶτα, ἵνα μὴ νομίσωσιν ὅτι στενοχωρήσει αὐτοὺς, Κατὰ τὸν πλοῦτον αὐτοῦ, φησὶ· τουτέστι, Πλουσιῶς καὶ ἀστενοχωρήτως τὰ χρειώδη ὁμῶν δύναται δοῦναι. Ὅστε εἰς δόξαν αὐτοῦ χράσθε τῇ περιουσίᾳ. Τὸ δὲ, Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, δύναται μὲν καὶ οὕτω νοηθῆναι, ὡς ταῦτα ποιήσει· ὁ Πατὴρ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, τουτέστι, μεσιτεύοντος τοῦ Χριστοῦ· δύναται δὲ καὶ οὕτως·

^d Gen. viii, 21.

VERS. 16. *Quia et Thessalonicam semel et bis in usum mihi misistis. Magnam et hoc ipsorum præconium est, quod in metropoli agens, a parva alebatur civitate. Usus enim necessarios sumptus appellat: necessitatem, inquam, non delicias neque luxum.*

VERS. 17. *Non quod quæro datum, sed requiro fructum abundantem in rationem 459 vestram. Quia humile quiddam prolocutus erat, dicens, In usum meum: ne ex hoc esserantur illi, Non hæc, inquit, dico, quod inquiram vestra dona, sed vestri commodi causa, ut vos fructum referatis, qui fructus in rationem vestram est, hoc est, vobis commodat. Viden? quod ipsi dando utilitatem perceperunt?*

B VERS. 18. *Habeo autem omnia, et abundo. Quia dixit, Non quæro: ne rursus eos socordes magis reddat (quanto enim fuerint sapientiæ studiosiores ii qui benefaciunt, tanto majorem quærun gratiarum actionem ab iis quibus beneficia impertiuntur); Habeo, inquit, omnia, et exubero: id est, Hoc vestro dono nedum quæ nobis defuerant replestis, verum et super adjecistis. Dicens autem, Habeo, tanquam de debito, ne cristas erigant, rursus exhilarans ostendit, quod ultra etiam debitum fecerint, superflua mittendo.*

Repletus sum, posteaquam accepi ab Epaphrodito quæ misistis, odorem suavitatis, hostiam acceptam, beneplacentem Deo. Papæ! Quonam donum ipsorum everit! Non ego, inquit, accepi, sed Deus per me. Proinde etiamsi ego non indigeam, ne sit curæ vobis: quandoquidem neque Deus indigebat, sic tamen accepit, ut et Scriptura dicat, Odoratus est Dominus odorem suavitatis^d: ne, si audiamus Deum hisce non egere, segniore in dando efficiamur.

VERS. 19. *Deus autem meus impleat omnem necessitatem vestram, secundum divitias suas, in gloria, in Christo Jesu. Cum in superioribus dixerat, Non habebotis opportunitatem, hoc est, eratis in angustia, precatur nunc ut et ipsi satis habeant. Nam si philosophi fuissent, non comprecatus esset eis corporalia. Quia vero erant homines hujus vitæ negotiis occupati, atque aliquam etiam rerum præsentium cupiditatem habentes, comprecatur eis, acquiescendo illis, non abundantiam aut delicias, sed necessariorum rerum copiam. Impleat enim, inquit, Omnem necessitatem vestram, ne sitis in indigentia. Præterea, ne arbitrentur quod ad angustiam eos velit conjicere, subdit, Juxta divitias suas: hoc est, Abunde et large necessaria vobis dare potest: quare ad gloriam ipsius utimini abundantia. Quod autem ait, In Christo Jesu, sic potest intelligi, quod Pater faciet hæc in Jesu Christo,*

Variæ lectiones.

⁸² οὐχί ο. ⁸³ λαοῦνται ο. ⁸⁴ ὅτι ο.

hoc est, mediante Christo. Potest etiam hac ratione A intelligi: in gloria quæ ad Christum Jesum refertur. Infert igitur :

VERS. 20. *Deo verq̄ & Patri nostro gloria in sæcula sæculorum Amen.* Quia dixerat, In gloriam Filii, subintulit, quod gloria ista Christi sit etiam gloria Patris.

460 VERS. 21. *Salutate omnem sanctum in Christo Jesu.* Haud parum benevolentia est, per litteras eos salutare.

Salutant vos qui mecum sunt fratres. Fuerunt enim plures cum ipso, fortasse qui etiam ex ipsa Roma erant, qui tamen tales non erant, ut apostolicam reciperent functionem. Solus enim Timotheus erat hujusmodi, quem et supra ejusdem secum animi nominavit. Haud refugit tamen hos etiam fratres appellare.

VERS. 22. *Salutant vos omnes sancti, maxime qui ex Cæsaris domo.* Confortatus est eos, ostendens quod et regiam domum Evangelii prædicatio attigerit: et quod, si illi qui in regia versabantur omnia propter Christum posthabebant, quanto magis vos inferiores idem facietis? Pariter autem submonet, quod ipsorum virtutis apud illos etiam meminerit: alioqui enim non potuisset eos qui in regia essent, in desiderium eorum pertrahere, ut salutarent ipsos.

VERS. 23. *Gratia Domini nostri Jesu Christi cum omnibus vobis. Amen.* Precazione, uti solet, Epistolam claudit. Pariter eos docet, ut si quas habeant virtutes, eas ex gratia Christi habere se credant, et non propter eas extollantur: sic enim futurum, ut gratia nunquam non sit apud eos permansura, si non efferantur. Contingat autem et nos omni virtute, maxime ea qua aliis impertiamus, abundare per gratiam Christi; ut et nos ipsi adjuti, propterea quod omnibus indigentibus impertiamus, potissimum vero iis qui pro Christo mala patiuntur, fruamur divitiis bonitatis ipsius. Cui gloria et potentia, nunc et semper et in sæcula. Amen.

Τῷ δὲ Θεῷ καὶ Πατρὶ ἡμῶν δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν, Εἰς δόξαν τοῦ Υἱοῦ, ἐπήγαγεν, ὅτι αὐτὴ ἡ δόξα τοῦ Χριστοῦ, τοῦ Πατρὸς ἐστίν.

Ἀσπάσασθε πάντα ἄγιον ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Οὐ μικρὰ εὐνοίας τὸ διὰ γραμμάτων ἀσπάζεσθαι αὐτούς.

Ἀσπάζονται ὑμᾶς οἱ σὺν ἐμοὶ ἀδελφοί. Ἦσαν γὰρ κλείους μετ' αὐτοῦ, τάχα καὶ ἐκ τῆς Ρώμης αὐτῆς ὄντες, οὐκ ὄντες μὴν τοιοῦτοι, ὥστε καὶ ἀποστόλων ἀναδέχεσθαι πράγματα. Μόνος γὰρ Τιμόθεος ἦν τοιοῦτος, ὃν καὶ ἰσχύον ὠνόμασεν ἀνωτέρω. Οὐ παραίτεται δὲ ὁμοῦ καὶ τούτους ἀδελφούς καλεῖν.

Ἀσπάζονται ὑμᾶς πάντες οἱ ἄγιοι, μάλιστα οἱ ἐκ τῆς Καισαροσ οικίας. Ἀνέβρωσεν αὐτούς, δείξας ὅτι καὶ τῆς βασιλικῆς οικίας τὸ κήρυγμα ἤφατο· καὶ ὅτι εἰ οἱ ἐν τοῖς βασιλείοις πάντων καταφρόνησαν διὰ Χριστὸν, πόσῳ μᾶλλον ὑμᾶς δεῖ τοὺς εὐτελεῖς; Δείκνυσι δὲ ὅτι καὶ παρ' ἐκεῖνοις μέμνηται αὐτῶν τῆς ἀρετῆς. Οὐ γὰρ ἂν εἰς πόθον αὐτῶν ἤγαγε τοὺς ἐν τοῖς βασιλείοις, ὥστε καὶ ἀσπάζεσθαι αὐτούς.

Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ πάντων ὑμῶν. Ἀμήν. Τὸ σύνθημα αὐτῷ, εὐχὴ κατακλείει ἢ τὴν Ἐπιστολήν. [Καὶ] διδάσκει δὲ ἅμα, ἵνα κἀν κατορθώματα ἔχωσι, χάριτι ταῦτα Χριστοῦ ἔχειν πείθονται, καὶ μὴ ἐπαίρωνται. Οὕτω γὰρ καὶ ἐστὶ ἀεὶ ἡ χάρις μετ' αὐτῶν, ἐὰν μὴ ἐπαρθῶσι. Γένοιτο οὖν καὶ ἡμᾶς τὴν τε ἄλλην πᾶσαν ἀρετὴν, καὶ δὴ καὶ τὴν τῆς μεταδόσεως πλουτῆσαι, διὰ τῆς χάριτος τοῦ Χριστοῦ· ἵνα ἡμεῖς αὐτοὶ ὠφελούμενοι διὰ τοῦ δίδοναι, καὶ πᾶσι μὲν τοῖς χρῆζουσι, μάλιστα δὲ τοῖς ὑπὲρ τοῦ Θεοῦ κακοπαθοῦσιν, ἀπολαύσωμεν τοῦ πλοῦτου τῆς χρηστότητος αὐτοῦ. Ἡ δὲ δόξα καὶ τὸ κράτος, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

Variae lectiones.

^α τὸ εὐαγγελικὸν κήρυγμα m. ^β κατακλείεσθαι o. ^γ Θεοῦ o.

ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ

THE

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΑΥΛΟΥ ΠΡΟΣ ΚΟΛΟΣΣΑΕΙΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ
ΕΞΗΓΗΣΙΣ.

THEOPHYLACTI

BULGARIÆ ARCHIEPISCOPI

EPISTOLÆ DIVI PAULI AD COLOSSENSIS
EXPOSITIO.

ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΚΟΛΟΣΣΑΕΙΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ. ARGUMENTUM EPISTOLÆ AD COLOSSENSIS.

Πᾶσαι μὲν αἱ Ἐπιστολαὶ Παύλου ἀγίαι, μάλιστα δὲ αἱ δεδεμένον αὐτοῦ πεμπόμεναι, ὡς περ ἄν εἰ ἀριστεὺς ἐν τῷ μεταξὺ σφαγᾶς καὶ τροπαια ἰσῶν, ἐπέστειλλεν. Οἶδε δὲ καὶ αὐτὸς τοῦτο μέγα ὄν καὶ πρὸς φιλοτιμίαν. Τῷ γὰρ Φιλήμονι γράφων φησὶν· Ὅν ἐγέννησα ἐν τοῖς δεσμοῖς μου. Τοῦτο δὲ εἶπεν, ἵνα καὶ ἡμεῖς μὴ ἀσχάλλωμεν πρὸς τὰ δευρὰ, ἀλλὰ καὶ φιλοτιμώμεθα. Πολλοὶ μὲν οὖν εἰσι τοιαῦται, ἧ τε πρὸς Ἑφεσίους, καὶ ἡ πρὸς Φιλήμονα, καὶ ἡ πρὸς Τιμόθεον, καὶ ἡ πρὸς Φιλιππησίους, καὶ αὐτὴ δὲ ἡ πρὸς Κολοσσαεῖς, ἐν δεσμοῖς δευρὸς ἐστάλη. Ὅσπερ δὲ Ῥωμαίους μὴ ἰδὼν καὶ Ἑβραίους, ὅμως ἔγραψεν· οὕτως οὐδὲ τούτους ἰδὼν γράψει. Παρὰ τούτοις δὲ ἦν καὶ Φιλήμων καὶ Ἀρχιππος, οὓς καὶ δοκῶ μοι τινα Ἐκκλησίαν ἐγκεχειρισθαι. Γράψει δὲ καὶ Κολοσσαεῦσιν ἐπὶ τοιαύτῃ ὑποθέσει· Ποιηρὸν τι δόγμα αὐτοῖς ἐνεπολιτεύετο· φορτὸ γάρ, οὐ διὰ τοῦ Υἱοῦ, ἀλλὰ δι' ἀγγέλων προσαχθῆναι τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, ἄτοπον οἰόμενοι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ πιστεύειν ἐν ἐσχάτοις καιροῖς φανῆναι, ὅπου γὰρ ἐν τῇ Παλαιῇ πάντα δι' ἀγγέλων ἐγένοντο. Ἐχον δὲ καὶ παρατηρήσεις πολλὰς Ἰουδαϊκὰς καὶ Ἑλληνικὰς, ἡμέρας παρατηρούμενοι, καὶ καιροὺς, καὶ βρώματα. Ἄ δὲ πάντα δεόμενα διορθώσεως, ἐκίνησε τὸν Ἀπόστολον πρὸς τὸ γράψαι ταύτην τὴν Ἐπιστολήν.

Omnes quidem divi Pauli Epistolæ sanctæ sunt, maxime vero quæ ab ipso vinculo mittuntur, tanquam jam primas in bello consecutus, et victoria parta, in media cæde tropæa statuens, eas conscripserit. Novit autem et ipse hoc magnam esse, atque ad honorem pertinere. Philemoni enim scribens ait: Quem genui in vinculis meis. Hoc autem dixit, ne et nos contristemur ob periculo, sed potius honori nobis ducamus. Sunt autem multæ hujusmodi Epistolæ, ad Ephesios nimirum, et ad Philemonem, et ad Timotheum, et ad Philippenses, atque hæc ipsa ad Colossenses, quas ipse in vinculis suis conscripsit. Quemadmodum autem Romanis, cum eos non vidisset antea, et Hebræis, scripsit tamen; pari ratione hæc antea non visis litteras mittit. Apud hos autem erat Philemon et Archippus, cujus curæ mihi videtur Ecclesia quædam fuisse commissa. Scribit autem Colossensibus tali de causa. Prævum quoddam et impium dogma eos invaserat. Arbitrabantur enim, non per Filium, sed per angelos sese ad Deum Patrem adduci, absurdum putantes credere, quod Filius Dei in extremis temporibus apparuerit, cum in Veteri Testamento per angelos omnia fierent. Habebant autem observationes multas Judaicas et Græcæ, dies observantes, et tempora, et cibos. Quæ omnia cum indigerent correctione, moverunt apostolum ut scriberet hanc Epistolam.

• Philem. 10.

THEOPHYLACTI COMMENTARIUS

IN EPISTOLAM AD COLOSSENSES.

463 CAPUT PRIMUM.

Vers. 1. *Paulus apostolus Jesu Christi, per voluntatem Dei.* Statim in principio illorum dogmata clanculum tollit. Non enim angelorum est apostolus, sed *Jesu Christi*: atque hæc est voluntas Dei, ut illius sit apostolus, non angelorum. Quod si *Per voluntatem Dei* sum apostolus, planum est quod vera prædico. Quæ autem sunt hæc? Quod a Filio adducti sumus ad Patrem: quod liberati sumus et a Judæis et a Græcis observationibus. Animadvertite hic, quod præpositionem (*Per*) Patri tribuerit.

Et Timotheus frater. Igitur et ipse apostolus fuit. Verisimile autem erat et hunc ipsis innotescere.

Vers. 2. *Iis qui sunt Colossis sanctis et fidelibus in Christo.* Phrygiæ urbs est Colossæ, quæ nunc dicitur Chone: quod inde perspicuum est, quod Laodicea huic sit vicina. Unde autem sancti facti estis? Nonne per baptismum in mortem Christi? Unde fideles? Nonne quia in Christum creditis? Nonne quia tanta sunt vobis a Christo credita mysteria? Fideles enim non ideo tantum vocamur, quia credimus, sed quia mysteria nobis a Deo credita sunt, quæ ne angeli quidem norant. Unde fratres? Nam per propria opera, virtutisve operationes? Minime, verum in Christo. Ecquid igitur angelis ascribitis accessum ad Deum?

Gratia vobis et pax a Deo Patre nostro. Christi nomen hic non apponit; licet id ei sit in more, ne si statim in epistola exordio eis aperte repugnet, a reliquo argumento harum litterarum eos resilire faciat. Dicant autem hic qui Spiritum elevant, unde Pater noster Deus dicatur? Nonne per Spiritum? Magna, adeoque ingenii nostri captum excedentia quis donavit? Nonne Spiritus? Quomodo igitur auctoritatem ejus imminuis?

Vers. 3. *Gratias agimus Deo et Patri Domini nostri Jesu Christi, semper pro vobis orantes.* Jesus Christus est Dominus noster, non angelus qui sunt servi. Non solum autem per gratiarum actionem, verum etiam per assiduam pro ipsis precationem charitatem suam ostendit, quippe 464 quia quos non viderat, hos semper in seipso habebat.

Vers. 4. *Audientes fidem vestram, quæ est in Christo Jesu.* — *Gratias agimus, inquit, eo quod audivimus ab Ephaphrodito fidem vestram, non eam quam in angelos, sed quam in Dominum Jesum habetis.* Per

A

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

Παῦλος ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐκ τῆς θελήματος Θεοῦ. Εὐθύς ἐν ἀρχῇ καθαιρεῖ λεληθῆτος; τὰ δόγματα αὐτῶν. Οὐ γὰρ ἀγγέλων ἀπόστολος, ἀλλ' Ἰησοῦ Χριστοῦ· καὶ τοῦτο θέλημα Θεοῦ, τὸ ἐκείνου εἶναι ἀπόστολον, οὐχὶ ἀγγέλου. Εἰ οὖν διὰ θελήματος Θεοῦ εἰμι ἀπόστολος, εὐδελον ὡς ἀληθῆ κηρύττω. Τίνα δὲ εἶσι ταῦτα; Ὅτι ὑπὸ τοῦ Υἱοῦ προσήχθημεν· ὅτι ἐφύσθημεν τῶν Ἰουδαϊκῶν καὶ Ἑλληνικῶν παρατηρήσεων. Σημείωσα: δὲ τὸ, Διὰ, ἐπὶ Πατρὸς κείμενον.

Καὶ Τιμόθεος ὁ ἀδελφός. Ἄρα οὖν καὶ αὐτὸς ἀπόστολος· εἰκὸς δὲ ἦν, καὶ τοῦτον αὐτοῖς γνωρίζεσθαι.

Τοῖς ἐν Κολοσσαεῦσιν ἀγίοις καὶ πιστοῖς ἐν Χριστῷ. Πόλις Φρυγίας αἱ Κολοσσαί, αἱ νῦν λεγόμεναι Χῶναι· καὶ δῆλον ἐκ τοῦ τὴν Λαοδικεῖαν εἶναι πλησίον. Πόθεν δὲ ἄγιοι γέγονατε; οὐ διὰ τοῦ βαπτίσματος τοῦ εἰς τὸν θάνατον τοῦ Χριστοῦ; Πόθεν πιστοί; οὐχ ὅτι εἰς Χριστὸν πιστεύετε; οὐχ ὅτι τοσαῦτα ἐνεπιστεύθητε μυστήρια παρὰ τοῦ Χριστοῦ; Πιστοὶ γάρ, οὐ διὰ τὸ πιστεῦσαι μόνον καλεῖσθε, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ πιστευθῆναι παρὰ Θεοῦ μυστήρια, ἃ εὐδὲ οἱ ἀγγέλοι ἤδρασαν. Πόθεν ἀδελφοί; Ἄρα ἐν ἔργοις ἰδίους, ἢ ἐν κατορθώμασιν; Οὐκ ἔστιν· ἀλλ' ἐν Χριστῷ. Πῶς οὖν ἀγγέλοις ἐπιγράφετε τὴν προσαγωγὴν;

Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς ἡμῶν. Τὸ τοῦ Χριστοῦ ἄνωμα ἐν ταῦθα οὐ προστίθησι, καὶ τοι εὐθὺς αὐτῷ ὄν, ἵνα μὴ εὐθύς ἐκ προσημίων φανερώσιν αὐτοῖς ἀντιπέση, καὶ ἀποπηδήσαι ποιήσῃ τοῦ λοιποῦ λόγου. Εἰπάτωσαν δὲ οἱ τὸ Πνεῦμα κατασμικρύνοντες, πόθεν Πατὴρ ἡμῶν ὁ Θεός; Οὐχὶ διὰ τοῦ Πνεύματος; Τὰ μεγάλα καὶ ὑπὲρ νοῦν τίς ἐχαρίσατο; οὐχὶ τὸ Πνεῦμα; Πῶς οὖν αὐτὸ σμικρύνεις;

Εὐχαριστοῦμεν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, πάντοτε ὑπὲρ ὧν προσευχόμενοι. Ἰησοῦς Χριστός ἐστι Κύριος ἡμῶν, οὐχ οἱ θούλοι ἀγγέλοι. Οὐ δὲ τῆς εὐχαριστίας δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ τῆς διηνεκοῦς ὑπὲρ αὐτῶν εὐχῆς τὴν ἀγάπην δείκνυσιν, ὅτι καὶ οὗς οὐχ ἐώρα, τοῦτου; εἶχε διαπαντὸς ἐν αὐτῷ.

Ἀκούσαντες τὴν πίστιν ὑμῶν τὴν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. — *Εὐχαριστοῦμεν, φησὶ, διδοὶ ἡκούσαμεν παρὰ τοῦ Ἐπαφροδίτου τὴν πίστιν ὑμῶν, οὐ τὴν ἐν ἀγγέλοις, ἀλλὰ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.* Προκατα-

Variæ lectiones.

²² τὸ δόγμα ο. ²³ Κολοσσαῖς ο. ²⁴ διὰ ο. ²⁵ καλούμεθα ο. ²⁶ περὶ ο. ²⁷ ἀποπηδήσῃσι τοῦ λόγου ο. ²⁸ περὶ ο. ²⁹ Ἰσ. Ἐπαφροδίτ ο.

λαμβάνει· δι' αὐτούς ⁶⁶ διὰ τούτου. Καὶ τὰ ὀνόματα Α
δὲ ταῦτα, τὸ, Χριστός, καὶ τὸ, Ἰησοῦς, τῆς εὐεργεσίας σύμβολα. Αὐτός τε γὰρ ἐχρέσθη ⁶⁷ ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ αὐτός ἐσωσε τὸν λαὸν ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν.

Καὶ τὴν ἀγάπην, τὴν εἰς πάντας τοὺς ἄγιους. Οὐκ εἰς τόνδε ἢ τόνδε, ἀλλ' εἰς πάντας. Οὐκοῦν καὶ ἡμεῖς. Ὅστε καὶ ἀκούσεσθε ἡμῶν ἡδέως. Οἰκτιουμένου δὲ αὐτοῦ ταῦτα τὰ ῥήματα. Δοκεῖ δὲ μοι ἀγάπην τὴν ἐλεημοσύνην καὶ τὸ κοινωνικὸν λέγειν, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ.

Διὰ τὴν ἐλπίδα τὴν ἀποκειμένην ὑμῖν ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Ἀγαπάτε, φησί, τοὺς ἄγιους, οὐ διὰ τι ἀνθρώπινον, ἀλλὰ διὰ τὸ ἐλπίζειν τὰ μέλλοντα ἀγαθὰ· ἢ, ὅτι Εὐχαριστοῦμεν διότι μέλλετε κληρονομήσειν ⁶⁸ τῶν ἀφθάρτων. Οὐ γὰρ ἐν τῇ γῆ ἀπόκτανται, ἵνα φθαρῶσιν, ἀλλ' ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ὥστε Β
τὸ βέβαιον ἔχουσι. Μὴ οὖν ἀμφιδάλλετε περὶ τῆς ἐλπίδος· ἐν ἀσφαλεῖ γὰρ ἀπόκειται. Τούτο δὲ πρὸς τοὺς πειραζομένους, ὥστε μὴ ἐνταῦθα ζητεῖν τὴν δυνάμειν, μηδὲ ἐκκακεῖν πρὸς τοὺς πειρασμούς, ὡς μεγάλην ἔχοντας τὴν ἀντιμισθίαν.

Ἦν προηκούσατε ἐν τῷ λόγῳ τῆς ἀληθείας τοῦ Εὐαγγελίου. Οὐκ εἶπε, τοῦ κηρύγματος, ἀλλὰ, τοῦ Εὐαγγελίου, ἵνα ἀναμνήσῃ αὐτοὺς τῶν εὐεργεσιῶν τοῦ Θεοῦ· ἐπὶ γὰρ τοῖς ἀγαθοῖς τὸ Εὐαγγέλιον. Εἰ δὲ λόγος ἀληθείας ἐστίν, οὐδὲν ψεῦδος ἐν αὐτῷ. Πῶς οὖν ὑμεῖς ψευδῆ αὐτὸν ποιεῖτε, μὴ πιστεύοντες, ὡς προεδιδάχθητε παρ' αὐτοῦ, ὅτι διὰ τοῦ Χριστοῦ ἡ σωτηρία; Τίς δὲ ἦν ὁ κηρύξας ἐκεῖ; Ὁ Ἐπαφρᾶς, ὡς ἐκ τῶν ἐξῆς φαίνεται.

Τοῦ παρόντος εἰς ὑμᾶς, καθὼς καὶ ἐν παντὶ τῷ κόσμῳ. Ὡς ἐπὶ ἐμφύχου τινὸς εἶπε τὸ, Παρόντος. Οὐ παρεγένετο, φησί, πρὸς ὑμᾶς; καὶ ἀπίεστη, ἀλλὰ πάρεστι καὶ κρατεῖ ἐν ὑμῖν. Διὰ τούτων δὲ ἠαυρῶν αὐτοῦ. Ἐπειδὴ δὲ οἱ πολλοὶ μᾶλλον στηρίζονται, ὅταν καὶ κοινωνοὺς ἔχουσι τῶν δογμάτων, φησί· Καὶ ἐν παντὶ τῷ κόσμῳ. Πανταχοῦ γὰρ ἐστὶ, πανταχοῦ ἔστηκε.

Καὶ ἐστὶ καρποφοροῦμενον καὶ αὐξανόμενον. —Καρποφοροῦμενον διὰ τὰ ἔργα, αὐξανόμενον, διὰ τὸ πολλοὺς εἰς τὴν πίστιν προσλαμβάνεσθαι ἐκάστοτε. Οὐκ ἂν δὲ ἐκαρποφόρει, εἰ μὴ ἐσθῆριξται. Καὶ γὰρ τὰ δένδρα ὅταν στηριχθῆ, τότε πλεῖω καρπῶν φέρει.

Καθὼς καὶ ἐν ὑμῖν. Προκαταλαμβάνει, ὡς καὶ ἀνωτέρω, αὐτοὺς τοῖς ἐπαλνοῖς, ὥστε μηδὲ θέλοντας ἀποστήναι. Εἰ γὰρ καὶ εἰς πάντας, καὶ εἰς ὑμᾶς οὕτως ἐκηρύχθη τὸ Εὐαγγέλιον, πῶς νῦν ἄλλως δογματίζουσι τινες;

Ἄφ' ἧς ἡμέρας ἠκούσατε καὶ ἐπέγνωτε τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ ἐν ἀληθείᾳ. Καρποφορεῖται, φησί, καὶ αὐξάνεται τὸ Εὐαγγέλιον ἐν ὑμῖν ἀφ' ἧς ἡμέρας ἐπέγνωτε τὴν χάριν. Πῶς; Οὐκ ἐν ἀπάτῃ καὶ λόγοις εἰκαλοῖς, ἀλλ' ἐν ἀληθείᾳ, τούτεστι, σημεῖοις καὶ ἔργοις παραδόξοις.

Καθὼς καὶ ἐμάθετε ἀπὸ Ἐπαφρᾶ. Οὕτως ἐπίγνωτε, φησί, αὐτοῖς τοῖς ἔργοις τὴν χάριν, ὥσπερ

hæc autem præcœpiat eos. Quinetiam nomina hæc, Christus, et, Jesus, beneficentiæ sunt symbola. Ipse enim unctus est pro nobis, et ipse servavit populum a peccatis.

Et dilectionem quam habetis in sanctos omnes. Non erga hunc vel illum, sed erga omnes. Ergo et in nos quare audietis nos libenter. Conciliantis autem eos hæc verba sunt. Videitur autem mihi per dilectionem eleemosynam et communicationem dicere, perinde ac in aliis locis.

Vers. 5. Propter spem quæ reposita est vobis in caelis. Diligitis, inquit, sanctos, non ob humanum aliquid, sed quia futura bona speratis: vel, gratias agimus, quia incorruptibilia bona consecuturi estis. Non enim in terra sunt reposita, ut corrumpantur, sed in caelis, ut stabilitatem habeant. Ne igitur ambigatis de spe: in tuto enim reposita est. Hoc autem pertinet ad eos qui tentantur, ne hic quietem expectent, neque tentationibus succumbant, quia magnam retributionem habent.

Quam prius audivistis in verbo veritatis Evangelii. Non dixit, Prædicationis, sed Evangelii, ut commonefaciat eos beneficiorum Dei: propter bona enim Evangelium est. Si autem verbum veritatis est, nullum mendacium est in ipso. Quomodo igitur vos mendax ipsum facitis, non credentes, quemadmodum jam antea instituti estis ab ipso, quod per Christum sit salus? Quis autem erat qui illic prædicaverat? Epaphras, perinde ac in sequentibus planum sit.

Vers. 6. Quod præsens est apud vos quemadmodum in universo mundo. Tanquam de re aliqua animata dixit, Quod præsens est. Non advenit ad vos, inquit, ac defecit a vobis: sed præsens est, ac dominatur in vobis. Per hæc autem exhilarat eos. Quia vero plerique stabiliuntur magis, quando et participes habuerint dogmatum, addit propterea, et in omni mundo. Ubique enim est, et ubique consistit.

Et fructificat et crescit. Fructificat per opera; crescit autem, quod multi ad fidem undique recipiantur. Atqui fructum non protulisset, nisi armatum fuisset: arbores enim, quando corroboratæ fuerint, tum plurimum fructus proferunt.

Sicut et in vobis. Laudibus, ut supra, 465 advertit eos, ut etiam si voluerint, non deficiant. Si enim cum ad omnes, tum ad vos hunc in modum prædicatum fuerit Evangelium, unde sit quod nonnulli nunc diversa tradunt?

Ex ea die qua audivistis et agnovistis gratiam Dei in veritate. Fructum, inquit, profert, ac crescit Evangelium in vobis, ab eo die quo agnovistis gratiam. Quomodo? Non in impostura et verbis teneberratis, sed in veritate, hoc est, signis et operibus admirandis.

Vers. 7. Sicut et didicistis ab Epaphra. Ipsis, inquit, operibus sic habuistis gratiam, perinde ac

Variae lectiones.

⁶⁶ αὐτός ο. ⁶⁷ ἐρραπίσθη ο. ⁶⁸ -μῆσαι ο.

docuit vos etiam Epaphras. Non enim alia quidem facta sunt, alia autem docuit. Iste enim, quem-admodum videtur, prædicavit Colossensibus.

Dilecto conservo nostro. Viri hic auctoritatem denuntiat. Non enim diligerem eum ego Paulus, nisi scirem eum esse verum præconem, nec conservum ipsum nominarem.

Qui est fidelis. Hoc est, verus.

Pro vobis minister Christi. Pro vobis, inquit, in rebus ad Christum pertinentibus ministravit. Nam quod et ad Paulum abiit, eumque consolatus est in vinculis, et quod indicavit ei res Colossensium, Christi ministerium erat. Si autem Christi minister est Epaphras, quomodo dicitis vos per angelos reconciliatos esse?

VERS. 8. *Qui etiam manifestavit nobis dilectionem vestram in Spiritu.* Hoc est, spirituale charitatem quam habetis erga me. Ista enim stabilis est, dilectio scilicet quæ est in Spiritu. Reliquæ autem dilectionis species, tam naturalis, ut parentum erga liberos, liberorumque erga parentes, quam amicorum amicorumque, instabiles sunt omnes.

VERS. 9. *Ideo et nos ex qua die audivimus, non cessamus pro vobis orare. Ideo: quare?* Quia, inquit, audivimus fidem vestram et dilectionem, bonam spem concipientes de futuris, oramus pro vobis non unum diem, neque duos, sed a quo ista audivimus. Monstrat autem per hæc charitatem suam erga eos, ac clanculum illos reprehendit; siquidem orationibus ejus adjuti, nondum tamen seipsos perfecte recollegerunt, nec emendarunt. Observa autem quod multis orationibus nobis opus sit et assiduis: et quod Paulus sine intermissione orans, et nondum consecutus, non desistit tamen.

Et postulare, ut impleamini agnitione voluntatis ejus. Per hæc ostendit eos neque omnino imperfectos esse, neque omnino perfectos. Non enim dixit, *Ut accipiatis, verum, Ut impleamini.* Habetis enim, sed nondum totum. Et quod reconciliati sitis, agnovistis quidem: quod vero per Filium, hoc deest **466** vobis, id quod impleri rogo. Voluntas enim et Dei beneplacitum est, ut Filius suus pro nobis daretur, non angeli. Agnitionem igitur cognitionis additionem intellige.

In omni intellectu et sapientia spirituali. Quia eos philosophi decipiebant, Volo, inquit, vos per spirituale sapientiam discere institutionem istam, non juxta sapientiam hominum, per quam nunc decepti, arbitramini vos novisse. Si autem ut voluntatem Dei discamus, spirituali sapientia opus est: quid dicet aliquis de his qui sese Dei essentiam ex externa sapientia novisse gloriantur?

VERS. 10. *Ut vos ambuletis digne Domino.* Oro, inquit, ut vos discatis, quod servati sitis per Unigenitum, ut vos ambuletis, hoc est, *Ut secundum virtutem vivatis.* Qui enim clementiam Dei didice-

A καὶ ἐδίδαξεν ὑμᾶς ὁ Ἐπαφρᾶς. Οὐ γὰρ ἄλλα μὲν ἐγένοντο, ἄλλα δὲ ἐδίδαξεν. Οὗτος γὰρ, ὡς ἔοικεν, ἐκῆρυξε Κολοσσαεῦσι.

Τοῦ ἀγαπητοῦ συνδούλου ἡμῶν. Τὸ ἀξιόπιστον ἐντεῦθεν δεικνυσι τοῦ ἀνδρός. Οὐκ ἂν γὰρ ἡγάπων αὐτὸν ἐγὼ Παῦλος, εἰ μὴ ἀληθῆς ἦν κήρυξ, οὐδ' ἂν σύνδουλον ὠνόμαζον.

Ὅς ἐστι πιστός. Τουτέστιν, ἀληθής.

Ἐπεὶ ὑμῶν διάκονος τοῦ Χριστοῦ. Ἄνθ' ὑμῶν, φησί, διηκόνησεν εἰς πράγματα Χριστῶ ἀνέχοντα. Καὶ γὰρ τότε πρὸς τὸν Παῦλον ἀπελθεῖν, καὶ παραμυθῆσθαι αὐτὸν ἐν ταῖς δεσμῶν, καὶ τὸ δηλώσαι αὐτῷ τὰ τῶν ἐν Κολοσσαεῦσι ὅ, Χριστοῦ ἦν διακονία. Εἰ δὲ Χριστοῦ διάκονος ὁ Ἐπαφρᾶς, πῶς λέγετε ὑμεῖς, δι' ἀγγέλων προσσχηθῆναι;

B *Ὁ καὶ δηλώσας ἡμῖν τὴν ὑμῶν ἀγάπην ἐν Πνεύματι.* Τουτέστι, τὴν πνευματικὴν ἀγάπην ἦν ἔχετε πρὸς με. Ἀὕτη γὰρ βεβαία, ἢ ἐν Πνεύματι ἀγάπη. Αἱ δὲ λοιπαὶ, αἱ τε φυσικαὶ, [καὶ] οἷον γονέων πρὸς παῖδας, καὶ παιδῶν πρὸς γονεῖς· αἱ τε φιλικαὶ καὶ ἐταιρικαὶ, ἀδέδαιτοι πᾶσαι.

Διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς, ἀφ' ἧς ἡμέρας ἠκούσαμεν, οὐ παύομεθα ὑπερ ὑμῶν προσευχόμενοι. — *Διὰ τοῦτο, πόσον;* Ἐπειδὴ, φησὶν, ἠκούσαμεν τὴν πίστιν ὑμῶν καὶ τὴν ἀγάπην, εὐέλπιδες γενόμενοι περὶ τῶν μελλόντων, εὐχόμεθα ἡμῖν, οὐ μίαν ἡμέραν, οὐδὲ δύο, ἀλλ' ἀφ' οὗ ἠκούσαμεν ταῦτα. Δεικνυσι δὲ διὰ τούτων καὶ τὴν αὐτοῦ ἀγάπην, κάκεῖνος ἡμέμα κατὰγνυσι φέρει, εἰ γε καὶ ταῖς ἐκείνου εὐχαῖς βοηθούμενοι, μὴ τὴν τελείου ἀνεκτήσαντο ἑαυτούς. Ὅρα δὲ, ὅτι πολλῶν εὐχῶν δεῖ καὶ διηνεκῶν, καὶ ὅτι Παῦλος; αἰεὶ εὐχόμενος, καὶ μηδέπω ἀνύσας, ὅμως οὐκ ἀπέστη.

Καὶ αἰτούμενοι ἵνα πληρωθῆτε τὴν ἐπίγνωσιν τοῦ θελήματος αὐτοῦ. Οὕτε πάντῃ ἀτελεῖς αὐτοῦς, οὕτε πάντῃ τελείους δηλοῖ διὰ τούτων. Οὐ γὰρ εἶπεν, *Ἴνα λάβητε, ἀλλ', Ἴνα πληρωθῆτε.* Ἐχετε μὲν γὰρ, ἀλλ' οὐ τὸ πᾶν. Καὶ ὅτι μὲν προσήχητε, ἔγνωτε· ὅτι δὲ διὰ τοῦ Υἱοῦ, τοῦτο λείπει· ὃ καὶ εὐχομαι πληρωθῆναι. Θέλημα γὰρ τοῦ Θεοῦ καὶ εὐδοκία, τὸ τὸν Υἱὸν δοθῆναι ὑπερ ἡμῶν, οὐχὶ τοὺς ἀγγέλους. Ἐπίγνωσιν οὖν τὴν προσθήκην τῆς γνώσεως νόει.

D *Ἐν ἀσῶν συνέσει καὶ σοφίᾳ πνευματικῇ.* Ἐπειδὴ αὐτοῦς οἱ φιλόσοφοι ἠπάτων, Βούλομαι, φησὶν, ὑμᾶς ἐν πνευματικῇ σοφίᾳ μαθεῖν τὸ δόγμα, μὴ κατὰ τὴν σοφίαν τῶν ἀνθρώπων, ὑφ' ἧς πλανώμενοι νῦν, ὀλεσθε εἰδέναι. Εἰ δὲ ὥστε τὸ θέλημα μαθεῖν σοφίας πνευματικῆς δεῖ, τί ἂν τις ἐραῖ περὶ τῶν τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ ἐκ τῆς ἔξω σοφίας εἰδέναι ἀρχούντων;

Περιπατῆσαι ὑμᾶς ἀξίως τοῦ Κυρίου. Εὐχομαι, φησὶ, μαθεῖν ὑμᾶς, ὅτι διὰ τοῦ Μενογενοῦς ἐσώθητε, εἰς τὸ περιπατῆσαι ὑμᾶς· τουτέστιν, Ἴνα κατ' ἀρετὴν ζήσητε. Ὁ γὰρ τὴν τοῦ Θεοῦ φιλοφροσύνην

Variae lectiones.

ὁ Κολοσσαεῖς ο.

καταμαθῶν, καὶ ὅτι τὸν Υἱὸν αὐτοῦ ἐξέδωκεν ὑπὲρ ἡμῶν, πῶς οὐκ ἂν σπουδάσειεν ἑαυτὸν ἐκδοῦναι τοῖς τῆς ἀρετῆς πόνοις, καὶ τὸν αὐτοῦ στάφυλον ἄραι; Τὸ γὰρ, *Περιπατῆσαι*, περὶ βίου καὶ πολιτείας ἐστίν, ὡς εἴρηται. Καὶ πανταχοῦ δὲ τῆ πίστει συνάπτει τὴν πολιτείαν. Καὶ ἄλλως δὲ, Οὐκ εὐχόμεθα, φησὶ, μόνον ἵνα μάθητε, ἀλλ' ἵνα καὶ ἐπὶ τῶν ἔργων ἐπιδείκνυτε. Ὅ γὰρ εἰδὼς χωρὶς τοῦ ποιεῖν, κολάζεσθαι μέλλει. Βλέπε δὲ, πῶς περιπατοῦν αὐτὴν πολιτείαν καλεῖ, δεικνύς ὅτι ὡσπερ αὐτὸν τὸ περιπατεῖν ἀναγκαῖον ἡμῖν, οὕτω καὶ ὁ ἄριστος βίος.

Εἰς πᾶσαν ἀρέσκειαν ἐν παντί ἔργῳ ἀγαθῷ. Ἴνα οὕτω, φησὶ, ζῆτε, ὥστε διὰ πάντων ἀρέσκειν τῷ Θεῷ. Πῶς δὲ ἔσται τοῦτο; Οὐκ ἄλλως εἰ μὴ ἐν παντί ἔργῳ ἀγαθῷ. Ὅπου γὰρ πᾶν ἔργον ἀγαθόν, εἰκεὶ πᾶσα ἀρέσκεια Θεοῦ. Σκόπει δὲ, πῶς πανταχοῦ τὸ, *Πᾶν*, προστίθηναι· ἐν πάσῃ σοφίᾳ· καὶ, ἐν παντί ἔργῳ ἀγαθῷ· καὶ, εἰς πᾶσαν ἀρέσκειαν· καὶ, εἰς πᾶσαν μακροθυμίαν· δεικνύς ὅτι ἔχουσι μὲν καὶ νῦν, οὐ μὴν τὸ πᾶν. Ὅσπερ δὲ αὐτοὺς τὸ τέλειον ⁷⁰ προσλαβεῖν.

Καρποφοροῦντες καὶ αὐξανόμενοι εἰς τὴν ἐπίγνωσιν τοῦ Θεοῦ. Ὅσπερ, φησὶν, ἐπέγνωτε τὸν Θεὸν μειζδῶνως ἢ οἱ παλαιοὶ ⁷¹, οὕτως ὀφείλετε καὶ ἐν τῷ βίῳ αὐξεῖν κατὰ τὸ μέτρον τῆς γνώσεως. Ὅ γὰρ καταξιωθεὶς εἰδέναι Θεὸν, ὥστε ⁷² καὶ υἱὸς εἶναι Θεοῦ, πόσης ἀρετῆς δεῖται; Ἥ, ὅτι δεῖ μὲν καρποφορεῖν ὑμᾶς τὰς ἀγαθὰς πράξεις, ἀλλ' ὥστε καὶ τὴν ἐπίγνωσιν τοῦ Θεοῦ ἔχειν ὡς δεῖ, καὶ οὐκ ὡς νῦν δοκεῖτε ἔχειν. Τί γὰρ ὄφελος βίου καὶ πολιτείας, εἰ ἂν ἀγνοῆτε τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ; Σκόπει δὲ, πῶς ἀνωτέρω τῆς ἐπιγνώσεως ἔφησε δεῖσθαι εἰς τὸ περιπατῆσαι ἀξίως τοῦ Κυρίου· νῦν αὖθις ἀπαιτεῖ ἀυξάνειν ἐν τοῖς ἀγαθοῖς ἔργοις, εἰς τὸ ἅμα καὶ τὸν Θεὸν ἐπιγινώσκειν· ἐκατέρω γὰρ ἐκατέρω συστατικόν.

Ἐν πάσῃ δυνάμει δυνατούμενοι. Εὐχόμεθα ἵνα πληρωθῆτε ἐν πάσῃ δυνάμει δυνατούμενοι. Ἐπὶ τί; Ἐπὶ τοὺς πειρασμούς καὶ τοὺς διωγμούς, ὥστε μὴ ἀκηδιάσαι, μηδὲ ἀπογυῖναι.

Κατὰ τὸ κράτος τῆς δόξης αὐτοῦ. Ἴνα τοιαύτην δύναμιν δῶ ὑμῖν, ὅταν πρέπει αὐτῷ διδόναι, ἀφατον καὶ ἀπειρον δηλαδή· πλὴν ὡς ἀνθρώπων δυνατὸν ταύτην λαβεῖν. Πολλὴ δὲ ἡ παραμυθία. Οὐ γὰρ εἶπε, Δύναμις, ἀλλὰ, *Κράτος*, ὃ μεῖζόν ἐστιν· ὡς ἂν εἰ ἔλεγε· Πανταχοῦ ἡ δόξα αὐτοῦ κρατεῖ. Μὴ τοίνυν μηδὲ ὑμεῖς ἐν τοῖς δεινοῖς μαλακίζεσθε· δυναμωθήσεσθε γὰρ, ὡς εἰκὸς τοῦς Δεσπότη οὕτω κραταίῳ καὶ ἐνδόξῳ δουλεύοντας.

Εἰς πᾶσαν ὑπομονὴν καὶ μακροθυμίαν. Ἐδυνατούμενοι εἰς πᾶσαν ὑπομονήν, ἢ τὴν πρὸς τοὺς ἔξω· ἢ μακροθυμίαν, ἢ τὴν πρὸς ἀλλήλους. Μακροθυμεῖ μὲν γὰρ τις πρὸς ἐκείνους, ὅς δυνατὸν ἀμύνασθαι·

rit, et quod Filium suum pro nobis dederit, quomodo non studebit seipsum dedere virtutis laboribus, adeoque crucem ipsius tollere? *Ambulare* enim ad vitam et conversationem pertinet, uti dictum est. Ubique autem fidei, vitæ rationem et conversationem connectit. Præterea, non oramus, inquit, ut discatis tantummodo, verum ut operibus quoque demonstretis, Qui enim novit, et non facit, punietur. Animadvertite autem, quomodo semper ambulationem vitam conversationemque appellat, ostendens quod perinde ac nunquam non ambulare nobis necessarium est, sic et optima vita necessaria est.

Per omnia placentes, in omni opere bono. Ut sic, inquit, vivatis, ut per omnia placeatis Deo. Qui vero hoc fit? Non aliter, nisi in omni opere bono: ubi enim omne opus bonum est, ibi et plena Dei complacentia. Considera autem quomodo ubique omne apponat: *In omni sapientia: et, In omni opere bono: et Per omnia placentes: et, Ad omnem longanimitatem:* ostendens quod habeant quidem et nunc, nondum tamen totum: quare consummationem eos assumere oportet.

Fructificantes et crescentes in agnitionem Dei. Quemadmodum, inquit, novistis Deum perfectius quam qui olim vixere, hanc ad rationem debetis et in vita crescere juxta mensuram cognitionis. Qui enim tantis est donatus, ut Deum sciret, utque filius Dei esset, quanta virtute opus habet? Vel, quia Oportet vos proferre quidem fructum bonorum operum, sed ita ut et agnitionem Dei habeatis quemadmodum convenit, et non quemadmodum nunc videmini habere. Quæ enim commoditas vitæ et conversationis vestræ, si ignoretis Filium Dei? Vide autem quomodo supra eos cognitione dixerit indigere ad hoc ut digne Domino **467** ambularent: nunc rursus exigit ab eis ut crescant in operibus bonis, ut simul Deum etiam agnoscant. Utrumque enim utriusque est constitutivum.

VERS. 11. *In omni potentia confortati.* Precamur ut impleamini in omni potentia confortati: a: quid? Adversus tentationes et persecutiones, ne torpeatis neque desperetis.

Secundum potentiam gloriæ ejus. Ut hujusmodi det vobis potentiam, qualem decet eum dare, inefabilem et infinitam videlicet: verumtamen qualem possibile est ab homine accipi. Magna autem est consolatio. Non enim dixit, *Δύναμις*, sed, *Κράτος*. quod majus est: quasi diceret, Ubique ejus gloria dominatur. Nolite igitur vos in periculis languere: confortabimini enim, ut par est eos qui Domino adeo forti ac celebri serviant.

Ad omnem patientiam et longanimitatem. Confortati ad omnem patientiam, erga eos qui foris sunt; longanimitatem, inter vos mutuo. Est enim aliquis longanimis erga eos quos ulcisci possit: sustinet

Varie lectiones.

⁷⁰ τέλος ο. ⁷¹ παλαιοι ο. ⁷² οὕτω ο.

autem quos non potest ulcisci. Propterea et de Deo non dicitur patientia, sed longanimitas, ut qui possit quidem consumere, tolerat tamen. *Ad omnem* autem : non quæ nunc quidem est, postea vero non amplius. Ut igitur in summam contrahamus sermonem, hoc dicit : Oramus, ut perfecte accipiat agnitionem dogmatis, non in sapientia mundana, sed spirituali : utque vitam virtutibus præditam habeatis, ut possitis firmiter stare adversus tentationes, confortati, ut par est a Deo confortari ; ut et erga exteros patientiam ostendatis, et erga fratres longanimitatem.

Vers. 12. *Cum gaudio gratias agentes Patri.* Accusaturus eos, quod circa dogmata non recte habeant, præmitigat sermonem, ne videatur eos tanquam hostis accusare. Cum igitur antea dixisset, Oro pro vobis ut hæc et illa vobis bona contingant, quod omnino non est inimici : ait nunc, Cum gaudio gratias ago propter bona quæ vobis obtigerunt. Itaque non ex odio accuso vos, sed ex charitate : et optarim quidem omnino me posse vos commendare : ex necessitate autem ad accusandum vos adducor. Sic et in Epistola ad Corinthios facit. Tacite autem eos perducit ad sermonem de Filio. Si enim cum gaudio gratias ago, sunt itaque magna quæ antea in vobis bona fuere. Hæc autem nou servi angeli, sed Dominus Filius dedit. Quoniam autem dixit, Gratias ago cum gaudio? Quoniam vel in mœrore gratias agere liceat, quemadmodum et Job gratias agebat in mœrore constitutus: *Dominus dedit, Dominus abstulit* †. Non enim ab eo morsum quisquam auferat (sic enim et laudem ejus abstulerit, siquidem **468** tanquam insensibilis sustinisset) : atqui mordebatur quidem, sed non sauciabatur.

Qui dignos vos fecit. Tanta, inquit, sunt ea quæ vobis data sunt, ut ne dum opulentos vos reddiderint, verum etiam sufficientiam vobis et virtutem dederint, ut hæc digne accipere videamini. Exempli gratia : Rex quispiam, tenuis fortunæ cuiuspiam præfecturam forte credens, dignitatem quidem dedit, non tamen ad principatum digne accipiendum ipsum administrandum idoneum fecit. Unde ipsum sæpenumero bonos ridiculum reddidit. Deus autem nos et honoravit, ac sufficientes fecit ut acciperemus honorem. Duplicatio autem honoris est, quod etiam nos fecerit idoneos ad donum.

In partem sortis sanctorum. Hoc est, qui cum sanctis collocavit : neque sic simpliciter, verum isdem etiam frui præbuerit, quod per partem significat. Licet enim in eandem urbem conscribi, nec tamen eandem habere partem : ac rursus in eadem sorte esse, sed non eandem habere partem : ut in eadem sorte Ecclesiæ omnes sumus, verum unus aliam partem habet. Hic autem et eadem nos

† Job 1, 21

ὑπομένει δὲ οὐδ' οὐ δυνατὸν ἴσ' ἀμείψασθαι. Διὰ τοῦτο καὶ ἐπὶ Θεοῦ οὐ λέγεται ὑπομονή, ἀλλὰ μακροθυμία, ὡς δυναμένου μὲν ἐκτριφῆναι, ἀνεχομένου δέ. Εἰς πᾶσαν δὲ, μὴ νῦν μὲν, μετὰ ταῦτα δὲ οὐκέτι. Ἴνα οὖν συναγάγωμεν πᾶν λόγον, τοῦτο φησιν· Εὐχόμεθα ἵνα τελείως λάβητε τὴν ἐπίγνωσιν τοῦ δόγματος, οὐκ ἐν σοφίᾳ κοσμικῇ, ἀλλὰ πνευματικῇ· καὶ βίον ἐνάρετον σχοίητε, ὥστε στήναι βεβαίως πρὸς τοὺς πειρασμούς, δυναμωθέντες, ὡς εἰκὸς ἀπὸ Θεοῦ δυναμωθῆναι, εἰς τὸ καὶ πρὸς τοὺς ἕξω ὑπομονὴν ἐνδείκνυσθαι, καὶ πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς μακροθυμεῖν.

Μετὰ χαρᾶς εὐχαριστοῦντες τῷ Πατρὶ. Μέλλον ἐγκαλέσαι αὐτοῖς, ὡς περὶ τὸ δόγμα οὐκ ὀρθῶς ἔχουσι, προλαλεῖν τὸν λόγον, ἵνα μὴ δόξη ὡς ἐχθρὸς ἐγκαλεῖν. Προειπὼν οὖν, ὅτι Εὐχομαι ὑμῖν ἵνα τὰδε καὶ τὰδε τὰ ἀγαθὰ γένηται ὑμῖν (ὅπερ πάντως οὐκ ἔστιν ἐχθροῦ), φησὶ νῦν, ὅτι Καὶ μετὰ χαρᾶς εὐχαριστῶ ἐπὶ τοῖς προὑπάρξασιν ὑμῖν ἀγαθοῖς. Ὅσπερ οὐκ ἀπὸ ἐχθρας ἐγκαλῶ ὑμῖν, ἀλλ' ἐξ ἀγάπης. Καὶ βουλομένη μὲν ἂν δι' ὄλου ἐγκωμιάζειν ὑμᾶς, ὑπὸ δὲ τῆς ἀνάγκης εἰς τὸ ἐγκαλεῖν ἐνάγομαι. Οὕτω καὶ ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους ποιεῖ. Ἡρέμια δὲ ἐμβιβάζει αὐτοὺς εἰς τὸν περὶ Υἱοῦ λόγον. Εἰ γὰρ μετὰ χαρᾶς εὐχαριστῶ, μεγάλα λοιπὸν τὰ προὑπάρξαντα ὑμῖν. Ταῦτα δὲ, οὐχ' οἱ δοῦλοι ἄγγελοι, ἀλλ' ὁ Δεσπότης Υἱὸς ἔδωκε [ἄν]. Πῶς δὲ εἶπεν, Εὐχαριστῶ μετὰ χαρᾶς; Ἐπειδὴ ἔστι καὶ ἐν λύπῃ εὐχαριστεῖν· ὅλον, ὃ Ἰωβ εὐχαριστεῖ μὲν, ὀδυνώμενος δέ· Ὁ Κύριος ἔδωκεν, ὁ Κύριος ἀφείλετο. Μὴ γὰρ δὴ ἀφαιρέσθω τις αὐτὸν τὸ δάκνυσθαι· οὕτω γὰρ καὶ τὸ ἐγκωμίων αὐτοῦ καθαιρεῖ, εἰ γε ὡς ἀναίσθητος ἔκαρτερεῖ· ἀλλ' ἐδάκνυτο μὲν, οὐκ ἐτραυματιζέτο δέ.

Τῷ ἱκανώσαντι ὑμᾶς. Τηλικαῦτα, φησὶ ἴσ', τὰ δεδομένα, ὥστε μὴ μόνον πλουσίους ὑμᾶς ποιῆσαι ἴσ', ἀλλὰ καὶ ἱκανότητα καὶ δύναμιν δοῦναι πρὸς τὸ ἀξίως ταῦτα λαβόντας δειχθῆναι ἴσ'. Οἶδόν τι λέγω· Βασιλεὺς μὲν εὐτελεῖ τινα ἐμπιστεύσας ἐπαρχότητα τυχόν, ἀξίωμα μὲν ἔδωκεν, οὐ μὴν καὶ ἱκανὸν ἐποίησε πρὸς τὸ λαβεῖν τὴν ἀρχὴν ἀξίως, ἤγουν οἰκονομήσαι αὐτὴν· ὅθεν καὶ πολλὰκις καταγέλαστον αὐτὸν ἢ τιμὴ ἐποίησεν. Ὁ δὲ Θεὸς καὶ ἐτίμησεν ἡμᾶς, καὶ ἱκανοὺς ἐποίησε πρὸς τὸ λαβεῖν τὴν τιμὴν. Δικαιοσυσμὸς ἴσ' δὲ τιμῆς, τὸ καὶ ἐπιτηδεύουσας κατασκευάσαι πρὸς τὴν δωρεάν.

Εἰς τὴν μερίδα τοῦ κλήρου τῶν ἁγίων. Τουτέστι, τῷ μετὰ τῶν ἁγίων κατατάξαντι· καὶ οὐχ οὕτως ἀπλῶς, ἀλλὰ καὶ τῶν αὐτῶν ἀπολαῦσαι παροσχίχόντι· ὃ διὰ τῆς μερίδος δηλοῖ. Ἔστι μὲν γὰρ ἐν τῇ αὐτῇ πόλει καταταγῆναι, οὐ μὴν τὴν αὐτὴν μερίδα ἔχειν· καὶ ἄλλιν, ἐν τῷ αὐτῷ κλήρῳ εἶναι, ἀλλ' οὐ τὴν αὐτὴν ἔχειν μερίδα· ὅλον, ἐν τῷ αὐτῷ κλήρῳ τῆς Ἐκκλησίας πάντες ἐσμὲν, ἀλλ' ἄλλος ἄλλην

Varie lectiones.

ἴσ' δυναταί ο. ἴσ' οὐδὲ ο. ἴσ' οἶσι ο. ἴσ' τῖνα οὖν ἔστι, ο. ἴσ' ποιῆ ο. ἴσ' φανῆναι ο. ἴσ' δικαιοσύμους ο.

ἔχει μερίδα. Ἐνταῦθα δὲ καὶ τοῦ αὐτοῦ κλήρου ἠξίωσε, καὶ τῆς αὐτῆς μερίδος. Κλήρον δὲ πανταχοῦ καλεῖ, ἵνα δείξῃ ὅτι ὡσπερ ὁ κληρὸς οὐκ ἀνθρωπίνης ἐστὶ σπουδῆς, ἀλλὰ ἐπιτυχίας μᾶλλον δοκεῖ· οὕτω καὶ ἡμεῖς οὐκ ἀπὸ κατορθωμάτων τῆς βασιλείας ἀξιούμεθα, ἀλλὰ τῆς θείας δωρεᾶς ἐστὶ τὸ πᾶν. Διὰ τοῦτο, Ὅταν πάντα κατορθώσητε, φησὶ, λέγετε, ὅτι Ἀχρεῖοι δούλοὶ ἐσμεν· ὃ γὰρ ἐφείλομεν ποιῆσαι, πεποιήκαμεν.

Ἐν τῷ φωτί. Καὶ τῷ μέλλοντι, καὶ τῷ παρόντι, τούτεστι τῇ γνώσει. Καὶ νῦν γὰρ ἐφώτισεν, ἀποκάλυψας ἡμῖν τὰ μυστήρια, καὶ ἐν τῷ μέλλοντι τὸ τρανότερον δώσει.

Ὁς ἐρρύσατο ἡμᾶς ἐκ τῆς ἐξουσίας τοῦ σκοτό-
τους. Οὐ τοῦτο μόνον ἐστὶ μέγα, ὅτι βασιλείας ἠξίωσεν, ἀλλ' ὅτι καὶ τίνας δυντας πρῶην. Οὐ γὰρ ἐστὶν ἴσον τὸ τοῖς ἀξίοις δοῦναί τι, καὶ τὸ τοῖς ἀναξίοις· ὃ καὶ ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους φησὶ· Μόλις γὰρ ὑπὲρ δικαίου τις ἀποθανεῖται. Τοὺς δυντας οὖν ὑπὲρ τὴν ἐξουσίαν τοῦ σκοτότους, τούτεστι τῆς πλάνης, καὶ τῆς τυραννίδος τοῦ διαβόλου. Καὶ οὐκ εἶπε, Σκότους, ἀπλῶς, ἀλλ', Ἐξουσίας. Πολλὴν γὰρ ἡμῶν εἶχε τὴν ἐξουσίαν καὶ ἐκράτει. Χαλεπὸν μὲν γὰρ καὶ τὸ ἀπλῶς εἶναι ὑπὸ τὸν διάβολον· τὸ δὲ μετ' ἐξουσίας, τοῦτο χαλεπώτερον. Οὐκ εἶπε δὲ, Ἐξέβαλεν, ἀλλ', Ἐρρύσατο, δεικνύς ὅτι ὡς αἰχμάλωτοι ἐταλαιπωρούμεθα.

Καὶ μετέστησεν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Υἱοῦ τῆς ἀγάπης αὐτοῦ. Μέγα μὲν καὶ τὸ σκοτότους ἀπαλλάξαι· τὸ δὲ καὶ εἰς βασιλείαν εἰσαγαγεῖν, πολλῷ μείζον. Καὶ οὐκ ἀπλῶς, ἀλλ' ὥστε συμβασιλεύσαι τῷ Υἱῷ τῆς ἀγάπης, τούτεστι τῷ ἀγαπητῷ, τοὺς ἔχθρους, τοὺς ἐσκοτισμένους. Ὁ καὶ ἀλλαχοῦ λέγει· Εἰ ὑπομένομεν, καὶ συμβασιλεύσομεν. Οὐκ εἶπε δὲ, Μετέθηκε (τὸ γὰρ ὄλον τοῦ μεταθέντος ἀν ἦν), ἀλλὰ, Μετέστησεν, ὥστε εἶναι τι καὶ ἡμῶν. Δείκνυσι δὲ διὰ τῆς λέξεως καὶ τὸ εὐκολον τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως, ὡσπερ ἀν εἰ τις στρατιώτην ἀπὸ τόπου εἰς τόπον μεταγάγοι.

Ἐν ᾧ ἔχομεν τὴν ἀπολύτρωσιν, τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν. Ἴνα μὴ ἀκούσας ὅτι ἐρρύσατο ἡμᾶς ὁ Πατήρ, νομίσης τὸν Υἱὸν μηδὲν εἰς ἡμᾶς ἀγαθὸν ἐνδείξασθαι, λέγει λοιπὸν, ὅτι τὸ μείζον ἡμῖν δέδωκεν ὁ Υἱός. Τοῦ γὰρ μεταστῆναι ἡμᾶς εἰς τὴν βασιλείαν, αὐτός ἐστιν αἴτιος, χαρισάμενος ἡμῖν τὴν λύτρωσιν, τούτεστι τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν. Εἰ γὰρ μὴ ἐλυτρώθημεν καὶ ἀφείθημεν τούτων, οὐκ ἂν μετέστημεν εἰς τὴν βασιλείαν. Ὅστε αὐτὸς προωδοποίησε τῇ δωρεᾷ τοῦ Πατρὸς. Οὐκ εἶπε δὲ, Λύτρωσιν, ἀλλ', Ἀπολύτρωσιν· τούτεστι, Τελείως ἡμᾶς ἐλυτρώσατο, ὥστε μὴ ἐμπυσεῖν λοιπὸν, μηδὲ γενέσθαι θνητούς, ὡς ἐνόχους τῇ ἁμαρτίᾳ τοῦ Ἀδάμ. Ἐπεὶ οὖν ἐλυτρώσατο ὁ Υἱός, αὐτὸς καὶ προσήγαγε. Πῶς οὖν ἀγγέλους ὑμεῖς λέγετε; Σημεῖωσαι δὲ τὸ, Ἐν ᾧ, ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ.

Ὁς ἐστὶν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου. Τὸ τῆς

A sorte donavit, et eadem parte. Sottem autem ubique vocat, ut ostendat, quod quemadmodum sors non est humanæ diligentiae, sed fortunæ potius videtur, hanc ad rationem nos non ex nostris virtutibus regno digni judicamur, sed divinæ totum est gratiæ. Propterea, *Cum omnia perfeceritis*, inquit, *dicite quod inutiles servi simus: quod enim debuimus facere, fecimus &*

In lumine. Et futuro, et præsentī, id est scientiā. Nunc enim illuminavit nos, revelans nobis mysteria, et in futuro majorem largietur claritatem.

VERS. 13. *Qui eripuit nos a potestate tenebrarum.* Non hoc solum magnum est, quod nos regno donarit, verum quod nos qui tales prius eramus: non enim perinde est dignis aliquid dare, et indignis. Quod et in Epistola ad Romanos inquit: *Vix enim pro justo quis moritur*. Qui igitur sub potestate tenebrarum erant, hoc est erroris et tyrannidis diaboli. Nec dixit, *a tenebris simpliciter*, sed, *a potestate*: multam enim nostri potestatem habebat, ac dominabatur. Nam grave quidem est simpliciter sub diabolo esse: verum potenter ei subijci, hoc longe est gravius. Non dixit autem, *Ejecit*, sed, *Eripuit*, ostendens quod tanquam captivi in ærumnis detinebamur.

Et transtulit in regnum Filii dilectionis suæ. Magna sane res est, a tenebris nos liberare: at in regnum etiam nos **469** introducere, est longe majus. Nec simpliciter, verum ut simul regnum cum Filio dilectionis, hoc est dilecto, qui hostes eramus, ac tenebris immersi: quod et alio in loco ait: *Si compatimur, et conregnabimus*. Non dixit autem, *Transposuit* (nam totum transponentis esset), sed, *Transtulit*, ut esset aliquid etiam nostrum. Indicat autem, per eam dictionem, facilitatem etiam potentiae Dei, perinde ac si quis militem de loco in locum traducat.

VERS. 14. *In quo habemus redemptionem, remissionem peccatorum.* Ne cum audis quod eripuerit nos Pater, existimes Filium nihil boni nobis exhibuisse, deinceps ait: Quod majus est dedit nobis Filius. Nam quod nos in regnum transferamur, ipse est causa, donans nobis redemptionem, hoc est remissionem peccatorum. Nisi enim liberati essemus, atque ab his dimissi, non essemus translati in regnum. Ipse itaque viam dono Patris præparavit. Non dixit autem, *Λύτρωσιν*, sed, *Ἀπολύτρωσιν*, id est, Perfecte nos liberavit, ut non deinceps impingeremus, neque efficeremur mortales, tanquam obnoxii peccato Adami. Quoniam igitur Filius liberavit, ipse etiam reconciliavit. Quomodo ergo vos dicitis hoc per angelos obtigisse? Observa autem, quod (*In quo*) de Filio dicatur.

VERS. 15. *Qui est imago Dei invisibilis.* Naturæ

¹ Luc. xvii, 10. ² Rom. v, 7. ³ II Tim. ii, 12.

celebritatem, dignitatisque Unigeniti majestatem hoc loco ponit. *Imago, inquit, est Dei*: igitur est persimilis: non enim habes mensuram magnitudinis, ut dicas quantum imminuat. Si enim imago esset quatenus est homo, poteras aliquid dicere, nempe quod imago non perveniat ad exemplar primum. Quia vero imago est quatenus est Deus Deique Filius, nihil discrepat imago in Deo et invisibili; utpote quæ est invisibilis. In nobis enim quia ars humana imagines efficit, quæ sæpenumero impingit, non habet exactam illam et nihil differentem similitudinem imago. Ubi autem Deus est, ibi nusquam error: propterea et exacta similitudo. Si autem Filius non sit persimilis invisibili Deo, quid prohibet quominus et angeli sint imagines, quandoquidem et ipsi sunt invisibiles? atamen angelus nusquam imago dicitur. Contemplare autem hic accuratam Scripturæ formam. Hominem quidem et imaginem Dei et filium vocat; angelum autem nusquam. Illic enim angelicæ naturæ altitudo statim ad impietatem auditores præcipitasset, existimantes ejusdem esse dignitatis angelum cum Deo. In homine autem tenuitas et humilitas munit nos, ne tale quiddam suspicemur. Collige igitur quod cum Unigenitus utraque sit, imago **470** nimirum et invisibilis; per hoc quidem quod imago sit, discrepat ab angelis qui invisibiles quidem sunt, non autem imagines: per hoc vero quod invisibilis, ab hominibus, qui et ipsi quidem imagines dicuntur, non invisibiles tamen. Solus igitur ipse proprie et citra ullam dissimilitudinem imago est. Quod si adhuc instent Ariani, quod imago non sit ejusdem essentiae cum primo exemplari; Scripturam audiant affirmantem, Seth esse imaginem Adami. Nonne igitur ejusdem etiam essentiae? Certe quidem imagines artificiales non sunt ejusdem essentiae: naturales autem omnino sunt ejusdem essentiae.

Primogenitus omnis creaturæ. Quia dixit eum esse invisibilis Dei imaginem, hæc jam nunc infert. Hic vero arianizantium ingens dolus suboritur. Quia enim (inquiunt) *primogenitus* dictus est *omnis creaturæ*, primus est inter creatura. Atqui non dixit, primo conditus, sed *primogenitus*. Vel enim fratres ei dabis, eritque primogenitus respectu mei, ranæ, lapidis, rerumque vilissimarum, cumque his omnibus ejusdem substantiæ. Qui enim primogenitus est, homoousius est cum his quorum est primogenitus. Verum in caput tuum blasphemia vertatur. Talia enim de incomparabili gloria Conditoris intelligere impium est. Quinetiam primogenitus non omnino ad sequentes pertinere dicitur in Scriptura, sed absolute sic, primus natus. Hac itaque ratione Deipara Maria peperit eum secundum carnem primogenitum, qui omnino non habuerit fratres post sese. Nam ex ista etiam unigenitus erat. Hunc ad modum ex Patre est primogenitus, non cæterarum creaturarum respectu, sed absolute. Unigenitus enim se-

φύσεως εντιμον ⁸⁰, καὶ τὸ μεγαλειον τῆς ἀξίας τοῦ Μονογενοῦς τιθῆσιν ἐνταῦθα. *Εἰκὼν*, φησὶν, ἔστι τοῦ Θεοῦ· οὐκοῦν ἀπαράλλακτος. Οὐ γὰρ ἔχεις μέτρον τοῦ μεγέθους, ἵνα εἴπῃς πόσον ἐλαττοῦται. Εἰ μὲν γὰρ ὡς ἄνθρωπος ἦν εἰκὼν, εἶχες τι λέγειν, ὅτι ἡ εἰκὼν οὐ φθάνει πρὸς τὸ πρωτότυπον. Ἐπεὶ δὲ εἰκὼν ἐστιν ὡς Θεὸς καὶ Θεοῦ Υἱὸς, ἀπαράλλακτος; ἡ εἰκὼν ἐπὶ Θεοῦ ἀοράτου, ἀόρατος δηλαδὴ. Ἐφ' ἡμῶν μὲν γὰρ, ἐπειδὴ τέχνη ἀνθρωπίνη εἰκονουργεῖ, ἡ πολλαχοῦ διαπίπτουσα, οὐκ ἔχει τὸ ἀπαράλλακτον ἡ εἰκὼν· ἐνθα δὲ Θεός, οὐδαμοῦ διακτώσις, οὐδαμοῦ σφάλμα· διὸ καὶ τὸ ἀπαράλλακτον. Εἰ δὲ μὴ τὸ ἀπαράλλακτον ἔχει πρὸς τὸν ἀόρατον ὁ Υἱὸς, τί κωλύει καὶ ἀγγέλου εἰκόνας εἶναι; Καὶ γὰρ καὶ αὐτοὶ ἀόρατοι· ἀλλ' ὁμοῦς οὐδαμοῦ εἰκὼν ἀγγελοῦ λέγεται. Καὶ δὲ τὴν ἀκρίβειαν τῆς θείας Γραφῆς· τὸν μὲν ἄνθρωπον ὀνομάζει εἰκόνα Θεοῦ καὶ υἴον· τὸν δὲ ἀγγελοῦ, οὐδαμῶς ⁸¹· ὅτι ἐκεῖ μὲν τὸ τῆς ἀγγελικῆς φύσεως ὕψος ταχέως ἄν εἰς ἀσέθειαν ἐβρίψεν ἀκούοντας ⁸², οἰηθέντας τῆς αὐτῆς ἀξίας εἶναι τὸν ἀγγελοῦ τῷ Θεῷ· ἐπὶ δὲ τοῦ ἀνθρώπου, τὸ εὐτελὲς καὶ ταπεινὸν ἀσφαλίζεται τμᾶς, ὥστε μὴ ὑποπετυῖσαι τι τοιοῦτον. Συνάγαγε οὖν, ὅτι ὁ Μονογενὴς ἀμφοτέρων ὢν, καὶ εἰκὼν καὶ ἀόρατος, τῷ μὲν εἰκὼν εἶναι διαστέλλεται ἀπὸ τῶν ἀγγέλων, οἱ ἀόρατοι μὲν, οὐκ εἰκόνας δὲ· τῷ δὲ ἀόρατος, ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων, οἱ καὶ αὐτοὶ εἰκόνας μὲν λέγονται, οὐκ ἀόρατοι δὲ. Μόνος ἄρα αὐτὸς κυρίως καὶ ἀπαράλλακτως εἰκὼν. Εἰ δὲ καὶ ἐτι ἐνίσταται οἱ Ἀρειανοὶ, ὅτι ἡ εἰκὼν οὐχ ὁμοούσιος τῷ πρωτότυπῳ, ἀκουέτωσαν τῆς Γραφῆς λεγούσης τὸν Σὴθ εἰκόνα τοῦ Ἀδάμ. Ἄρα οὖν οὐχὶ καὶ ὁμοούσιος; Αἱ μὲν οὖν τεχνηταὶ εἰκόνας οὐχ ὁμοούσιοι· αἱ δὲ φυσικαὶ, πάντως ὁμοούσιοι.

Πρωτότοκος πάσης κτίσεως. Εἰπὼν ὅτι εἰκὼν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου, τότε ἐπάγει καὶ ταῦτα. Ἐνταῦθα δὲ τῶν Ἀρειανίζοντων τὸ μέγα μηχανήμα. Ἐπειδὴ γὰρ, φασὶ, *πρωτότοκος* εἰρηται *πάσης κτίσεως*, πρῶτος τῶν κτισμάτων ἐστὶ. Καὶ μὴν οὐκ εἶπε, Πρωτόκτιστος, ἀλλὰ, *Πρωτότοκος*. Ἡ καὶ ἀδελφούς αὐτῷ δώσει, καὶ πρῶτος ἐστὶ κάμου, καὶ βατράχου, καὶ λίθου, καὶ τῶν ἀτιμοτάτων, καὶ ὁμοούσιος τούτων πάντων. Ὁ γὰρ πρωτότοκος, ὁμοούσιος δὴπου ⁸³ ὢν ἐστὶ πρωτότοκος. Ἄλλ' εἰς κεφαλὴν σου τὸ βλάσφημον. Τὸ γὰρ τοιαῦτα ἐνοεῖν περὶ τῆς ἀσυγκρίτου δόξης τοῦ Δημιουργοῦ, ἄθεον. Καὶ ἄλλως, ὁ πρωτότοκος οὐ πάντως πρὸς τοὺς ἐξῆς ⁸⁴ λέγεται παρὰ τῇ Γραφῇ, ἀλλ' ἀπολύτως οὕτως, ὁ πρῶτος τεχθεὶς. Οὕτως οὖν καὶ ἡ Θεοτόκος, *Μαριάμ* ἔτεκεν αὐτὸν τὸ κατὰ σάρκα πρωτότοκον, οὐκ ἔχοντα πάντως ἀδελφούς ἐφεξῆς αὐτῷ· μονογενὴς γὰρ καὶ ἐκ ταύτης. Οὕτω δὲ καὶ ἐκ Πατρὸς πρωτότοκος, οὐχ ὡς πρὸς τὰ λοιπὰ κτίσματα, ἀλλ' ἀπολύτως· μονογενὴς γὰρ καὶ κατὰ τὴν ἀνω γέννη-

Variae lectiones.

⁸⁰ εὐκλεῆς m. ⁸¹ οὐδαμοῦ o. ⁸² τοὺς ἀκούοντας m. ⁸³ τούτων o. ⁸⁴ ἐφεξῆς o.

αὐν. Τί οὖν ἐστὶν ὃ φησὶν ὁ Παῦλος νῦν, πρὸς τὴν Α κατεπέμψασαν ὑπέθεσιν ἐπιστάμενος, καὶ ἀνασκευάζων τὴν ὑπόληψιν τῶν Κολοσσαίων; Ἴνα μὴ νομισωσιν ὅτι νεώτερός ἐστι τῶν ἀγγέλων, εἴ γε οἱ πάλα μὲν δι' ἐκείνων προσήγοντο, νῦν δὲ αὐτὸς προσάγειν λέγεται· βούλεται δεῖξαι, ὅτι πρὸ πάσης τῆς κτίσεως ἐστὶν ὁ Υἱός. Πῶς ὢν; Διὰ γεννήσεως. Οὐκοῦν καὶ τῶν ἀγγέλων πρότερος⁶⁶, καὶ οὕτως, ὥστε καὶ αὐτὸς ἐκτίσεν αὐτούς. Ἄρα οὖν καὶ εἴ τι οἱ ἄγγελοι ἐν τῇ Παλαιᾷ διηκόνησαν, αὐτοῦ ἐστὶν. Ὅρα οὖν τὴν σοφίαν τοῦ Ἀποστόλου· Ἴνα μὴ ἀκούσας, ὅτι πρὸ πάσης ἐστὶ τῆς κτίσεως, ἀναρχον αὐτὸν νομίσης, διδάσκει σε, ὅτι Πατέρα ἔχει, καὶ ἐξ αὐτοῦ ἐστὶ γεννητός. Ἐπειδὴ γὰρ καὶ αὐτὸς καὶ τὰ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ, αὐτὸ τοῦτο δείκνυσιν, ὅτι ἄλλος οὗτος, καὶ ἄλλος ἐκεῖνος⁶⁷. καὶ ὅτι ὁ μὲν, ὡς ἐκ Πατρὸς Υἱός· Β τὰ δὲ, ὡς κτίσματα δι' αὐτοῦ τούτου τοῦ Υἱοῦ κτισθέντα. Ἐπιφέρει οὖν·

Ὅτι ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα, τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς. Τὸ, Ἐν αὐτῷ, ἀντὶ τοῦ, δι' αὐτοῦ. ὡς αὐτὸς ἐφείξῃ; δεῖξει⁶⁷. Ὅπερ δὲ ἀμφίβολον ἦν, τὸ περὶ τῶν ἐν οὐρανοῖς, τοῦτο τέθεικε πρῶτον. Εἰ οὖν οἱ ἄγγελοι δι' αὐτοῦ ἐκτίσθησαν, πῶς πρότεροι αὐτοῦ;

Τὰ ὁρατὰ, καὶ τὰ ἀόρατα, εἰτε θρόνοι, εἰτε κυριότητες, εἰτε ἀρχαί, εἰτε ἐξουσίαι. Τὸ λεπτολογεῖν περὶ τῶν ὁρατῶν ἀφείξῃ, ὡς ἀναμφίβολον, περὶ τοῦ ἀμφιβαλλομένου, τῶν ἀοράτων, φημί, κατὰ μέρος διέξεισιν. Οὐ πάντας δὲ τοὺς ἀνω διακόσμους ἰδικῶς τέθεικεν, ἅτε ἀπὸ τῶν μειζόνων καὶ τὰ ἐλάττωνα [τιθεῖς καὶ] δείκνυς. Ἀόρατα γὰρ δῆπου, καὶ ἀρχάγγελοι καὶ ἄγγελοι, καὶ αἱ ἡμέτραι ψυχαί· ὥστε ἀπὸ ἐκείνων καὶ περὶ τούτων δῆλον.

Τὰ πάντα δι' αὐτοῦ καὶ εἰς αὐτὸν ἐκτίσται. Ἰδοὺ ἔπερ ἀνωτέρω εἶπεν, Ἐν αὐτῷ, τοῦτο νῦν λέγει, Δι' αὐτοῦ· καθὰ καὶ ὁ εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης· Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο. — Πάντα δὲ, εἰπὼν, οὐ συμπεριέλαβε τὸ Πνεῦμα. Οὐ γὰρ ἐν τῶν πάντων ἐστὶ τὸ Πνεῦμα, ἀλλ' ἐν ἀπολύτως, ὡσπερ εἰς Θεός, καὶ εἰς Κύριος. Πάντα οὖν ὅσα γέγονε, δι' αὐτοῦ ἐκτίσται. Εἰτα, ἵνα μὴ νομίσης ὑπουργὸν αὐτὸν εἶναι, Καὶ εἰς αὐτὸν, φησί, τούτο ἐστὶν, εἰς αὐτὸν κρέματα τὰ πάντα. Καὶ οὐ μόνον ἐποίησεν αὐτὸς, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς αὐτὰ συκρατεῖ, ὥστε ἀν ἀποσπαθῆ τῆς αὐτοῦ προνοίας, ἀπόλωλεν. Οὐκ εἶπε δὲ, Διακρατεῖ, ἀλλὰ τὸ λεπτότερον, Εἰς αὐτὸν ἀπονέυει καὶ κρέματα· καὶ τοῦτο μόνον τὸ πρὸς αὐτὸν ἀπονέυει, ἱκανόν ἐστι διακρατεῖν καὶ συσφιγγεῖν αὐτά. Τοῦτο δὲ οὐχ ἤττον τοῦ δημιουργῆσαι ἐστὶ· μᾶλλον δὲ ὅσον ἀπὸ τῶν καθ' ἡμᾶς, καὶ μεῖζον. Καὶ γὰρ ἡμεῖς ἐργαζόμεθα μὲν ἰμάτιον, τυχόν, ἢ οἰκίμα· συντηρῆσαι δὲ ἀπὸ τῆς φθορᾶς αὐτὸ οὐ δυνάμεθα· αὐτὸς δὲ καὶ ἐποίησε καὶ συντηρεῖ.

1 Joan. 1, 3.

Variae lectiones.

⁶⁶ πρώτης ο. ⁶⁷ ἰσ. ἄλλα ἐκεῖνα ο. ⁶⁸ δηλοῖ ο.

cundum supernam etiam natiuitatem. Quid igitur est quod Paulus arguendum quo urgebatur impugando, Colossensiumque opinionem refutando nunc dicit? Ne existiment Christum esse juniorem angelis; quandoquidem veteres quidem per illos adducebantur ad Deum, nunc vero ipse adducere dicitur, vult commonstrare, quod ante omnem creaturam, adeoque conditum mundum sit Filius. Quomodo? Per generationem. Quare et angelis est prior, atque ita, ut et ipse eos condiderit. Igitur si quid angeli in Veteri Testamento administrarunt, ipsius est. Sapientiam itaque Apostoli hic animadvertite. Ne arbitreris, cum audis eum ante omnem esse creaturam, propterea carere principio, docet te quod Patrem habeat, et ab ipso esse genitus. Cum enim et ipse et omnia ex Deo sint, illud ipsum indicat, quod alius iste, et alius ille, et quod iste, ceu ex Patre Filius: hæc vero, ceu creaturæ per hunc ipsum Filium conditæ. Infert igitur:

471 VERS. 16. Quoniam in ipso condita sunt universa quæ sunt in cælis, et quæ in terra. — In ipso, est pro, per ipsum, perinde ac in sequentibus ipse indicabit. Quod autem ambiguum erat, de rebus nempe cælestibus, primum posuit. Si igitur angeli per eum conditi sunt, quomodo sunt priores ipso?

Visibilia, et invisibilia, sive throni, sive dominationes, sive principatus, sive potestates. De visibilibus subtiliter loqui prætermittens, ut de quibus nihil esset controversiæ, de ambiguis, invisibilibus nimirum, speciatim disserit. Non tamen omnes supernos ornatus sigillatim posuit, quippe quod ex majoribus minora etiam ostendit. Invisibilia nimirum sunt cum archangeli, tum angeli, animæque nostræ. Proinde ex illis de istis etiam manifeste colligitur.

Omnia per ipsum et in ipsum sunt condita. En, quod supra dixit, In ipso, jam, Per ipsum, ait: sicut et Evangelista Joannes: Omnia per ipsum facta sunt i. — Omnia autem dicens, Spiritum non comprehendit: non enim Spiritus unus est ex illis omnibus, sed unus est absolute, quemadmodum unus Deus et unus Dominus. Omnia igitur quæcunque facta sunt, per ipsum sunt condita. Deinde, ne puteas ipsum esse ministrum vel subconditorem, adjicit, et in ipsum, id est, ab ipso pendent omnia. Nec ipse ea tantum condidit, verum etiam ea ipse continet, ita ut si ab ejus providentia avellantur, pereant. Non dixit autem Διακρατεῖ, id est conservat, sed quod subtilius est, In ipsum vergunt, et ab eo pendent. Atque hoc solum in eum respicere, satis est ut contineat et constringat illa. Hoc autem non minus est quam creare: imo potius quoad nos, et majus est. Etenim nos conficimus pallium forlasse, vel domum: conservare autem ipsum a corruptione non possumus. Ipse vero et fecit et conservat.

VERS. 17. *Et ipse est ante omnia, et omnia in ipso consistunt.* Continuo eadem versat, verborum frequentia, tanquam quibusdam crebris ictibus, radicitus evellens perniciosum dogma. Observa autem quod non dixerit, factus est ipse ante omnia, sed, *Est*, quod Deo maxime proprium. Ubi autem est Paulus Samosatensis, qui a Maria ipsum coepisse affirmat? In ipso porro consistunt, tanquam in fundamento: sic et primogenitus est creaturæ, tanquam fundamentum. Hoc autem non eandem cum rebus conditiis essentialiter significat, sed quod omnia in ipso ferantur moveanturque.

472 VERS. 18. *Et ipse est caput corporis Ecclesie.* Postquam de Filii dignitate disseruit, de clementia deinceps verba facit. Qui enim adeo supremus omnium est, qui creator, qui conservator, seipsum inferioribus copulavit. Nec dixit, Plenitudinis Ecclesie, sed, *Corporis*: ut ostendat accuratam sui erga nos conjunctionem, et quod carnem ejusdem nobiscum substantiæ assumpserit, et non ex oculis. Ecclesiam enim pro universo mortalium genere accepit Paulus, perinde ac si dicat, In generatione secundam carnem primus est hominum, tanquam caput.

Qui est principium, primogenitus ex mortuis. Principium, ait, resurrectionis est, quippe qui præ cunctis resurrexit. Postquam autem solvit dolores mortis, merito primogenitus dicitur. Atqui habet, tanquam primitiæ, sequentes ipsum et reliquos: Primitiæ enim quorundam sunt primitiæ. Et quemadmodum uno manipulo, veluti primitiis, oblato, tanta messis benedicitur: sic per ipsum omnes sanctificati sumus et oblati: nosque corpore resurgente, universa natura digna resurrectione iudicata est.

Ut sit in omnibus ipse primatum tenens. In omnibus quæ circa ipsum considerantur. Etenim ante omnia natus est ex Patre, adeoque primus est omnium, tanquam caput Ecclesie, atque præ omnibus resurrexit, donans eis immortalitatem, ceu primitiæ. Etsi enim alii ante hunc resurrexerunt, rursus tamen mortui sunt: ipse autem perfecta resurrectione resurrexit. Reputa autem tecum, hic enim esse primogenitum, tanquam primitias resurrectionis, eo quod regeneratio sit eadem: illic autem non est primitiæ creationis, etsi primogenitus. Nam ratio essentialiter non est eadem: verum ille quidem natus est: creatura vero hoc ipso, creationis nomine nimirum, creatura est.

VERS. 19. *Quoniam in ipso placuit omnem plenitudinem inhabitare.* Plenitudinem divinitatis, hoc est, si quid erat Filius Verbum, illic habitavit, non operatio sive actus quispiam, sed essentialiter. Non potest autem aliam dicere causam, nisi beneplacitum et voluntatem Dei.

VERS. 20. *Et per ipsum reconciliare omnia in ipsum.* — *Per ipsum*, hoc est: Ipse hanc nobis salutem operatus acquisivit. Ne vero existimes quod

Καλατός ἐστι πρὸ πάντων, καὶ τὰ πάντα ἐν αὐτῷ συνέστηκεν. Συνεχῶς τὰ αὐτὰ στρέφει, τῇ συνεχείᾳ τῶν ῥημάτων, καθάπερ τισὶ πυκναῖς πληγαῖς, πρὸ ῥιζον ἀνασπῶν τὸ ὀλέθριον δόγμα. Ὅρα δὲ, οὐκ εἶπεν, ὅτι αὐτὸς γέγονε πρὸ πάντων, ἀλλ', Ἔστιν, ὅπερ Θεῷ οικειότατον. Πού δὲ Παῦλος ὁ Σαμοσατεὺς, ὁ λέγων ἀπὸ Μαρίας αὐτὸν ἄρξασθαι; Ἐν αὐτῷ δὲ συνέστηκεν, ὡς θεμελίῳ· οὕτω κατ' ἐρωτώτοκος ἐστὶ τῆς κτίσεως, ὡς θεμελίος. Τοῦτο δὲ οὐχ ὁμοουσιότητα πρὸς τὰ κτίσματα δηλοῖ, ἀλλὰ τὸ πάντα ἐν αὐτῷ φέρεσθαι.

Καὶ αὐτὸς ἐστὶν ἡ κεφαλὴ τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας. Εἰπὼν περὶ τῆς ἀξίας τοῦ Υἱοῦ, λέγει λοιπὸν καὶ περὶ τῆς φιλανθρωπίας. Ὁ γὰρ οὕτω πάντων ἀνώτερος, ὁ ποιητὴς, ὁ συνοχεύς, τοῖς κάτω ἑαυτὸν συνῆψε. Καὶ οὐκ εἶπε, Τοῦ πληρώματος τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ, Τοῦ σώματος· ἵνα δείξῃ τὴν ἀκριβείαν τῆς πρὸς ἡμᾶς οικειότητος αὐτοῦ, καὶ ὅτι ὁμοουσίαν ἡμῖν ἀνέλαβε σάρκα, καὶ οὐκ ἐξ οὐρανῶν. Τὴν γὰρ Ἐκκλησίαν ἀντὶ πάντος ἀνθρώπων γένους ἔλαβε Παῦλος· ὡσάν εἰ ἔλεγεν, ὅτι καὶ ἐν τῇ κατὰ σάρκα γεννήσει πρῶτος τῶν ἀνθρώπων, ὡς κεφαλῆ.

Ὁς ἐστὶν ἀρχὴ, πρωτότοκος ἐκ τῶν νεκρῶν. Ἀρχὴ, φησὶν, ἐστὶ τῆς ἀναστάσεως, πρὸ πάντων ἀναστάς. Ἐπειδὴ δὲ ἔλυσε τὰς ὀδύνας τοῦ θανάτου, εἰκότως καὶ πρωτότοκος λέγεται. Ἔχει μένου, ὡς ἀπαρχή, ἐπακολουθοῦντας αὐτῷ καὶ τοὺς λοιπούς. Ἡ γὰρ ἀπαρχή, τινῶν ἐστὶν ἀπαρχή. Καὶ ὡστερ ἐνὸς δράγματος, ὡς ἀπαρχῆς, προσαγομένου, ἐδ ὅλον θέρος εὐλογεῖται· οὕτω δι' αὐτοῦ πάντες ἡγιασθημεν, καὶ προσήχθημεν, καὶ ἐνὸς σώματος ἀναστάντος, πᾶσα ἡ φύσις τῆς ἀναστάσεως ἤξίωται.

Ἴνα γένηται ἐν πᾶσιν αὐτὸς πρωτεύων. Ἐν πᾶσι, τοῖς περὶ αὐτὸν θεωρουμένοις. Καὶ γὰρ καὶ πρὸ πάντων γεγέννηται ἐκ τοῦ Πατρὸς, καὶ πρῶτος πάντων ἐστὶν, ὡς κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας· καὶ πρὸ πάντων ἀνέστη, χαριζόμενος αὐτοῖς τὴν ἀφθαρσίαν, ὡς ἀπαρχή. Εἰ γὰρ καὶ ἄλλοι πρὸ τούτου ἀνέστησαν, ἀλλὰ πάλιν ἀπέθανον· αὐτὸς δὲ τὴν τελείαν ἀνάστασιν ἀνέστη. Ὅρα δὲ, ἐνταῦθα μὲν πρωτότοκος, ὡς ἀπαρχὴ τῆς ἀναστάσεως, διότι ἡ παλιγγενεσία ἡ αὐτῆ· ἐκεῖ δὲ, οὐκ ἀπαρχὴ τῆς κτίσεως, εἰ καὶ πρωτότοκος· οὐ γὰρ ὁ τοῦ εἶναι τρόπος ὁ αὐτὸς· ἀλλ' ὁ μὲν ἐγεννήθη· ἡ δὲ κτίσις; αὐτὸ τοῦτο κτίσις.

Ὅτι ἐν αὐτῷ εὐδόκησε πᾶν τὸ πλήρωμα κατοικῆσαι. Τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος, τούτέστιν, εἰ τι ἦν ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος, ἐκεῖ ἔκησεν, οὐκ ἐνεργείαις, ἀλλ' οὐσίαις. Οὐκ ἔχει δὲ ἄλλην εἰπεῖν αἰτίαν, εἰ μὴ τὴν εὐδοκίαν καὶ τὴν θέλησιν τοῦ Θεοῦ.

Καὶ δι' αὐτοῦ ἀποκαταλλάξαι τὰ πάντα εἰς αὐτόν. — *Δι' αὐτοῦ*, τοῦτ' ἐστὶν· Αὐτὸς ἐνεργήσας τὴν σωτηρίαν ταύτην ἡμῖν περιποιήσατο⁸⁸. Ἴνα ἔσ

Variae lectiones.

⁸⁸ ἐγαρίσατο m.

μη νομίση; ὅτι ὑπερέτου τάξιν ελαβε, φησὶν· *Εἰς* *Α* *αὐτόν*· τουτέστιν, αὐτὸς ἑαυτῷ τοὺς ἀνθρώπους κατήλλαξε. Καὶ μὴν ἀλλαχού εἶπεν, ὅτι τῷ Θεῷ κατήλλαξεν· ἔρα οὖν κοινὰ καὶ τοῦ Υἱοῦ τὰ Πατρὸς. Οὐκ εἶπε δὲ, Καταλλάξαι, ἀλλ', *Ἀποκαταλλάξαι*, τουτέστιν, ἀποδοῦναι, ὡς ὀφειλὴν τινα πάλαι κεχρεωστημένην, καὶ τελείως εἰρηνεῦσαι, ὥστε μηκέτι ἐχθροῖν εἶναι αὐτῷ. Οὐ γὰρ ἡ καταλλαγή μόνον ἀπεδόθη⁹⁰, ἀλλὰ καὶ ὁ τρόπος τῆς καταλλαγῆς, τουτέστιν ἡ σφαγὴ τοῦ Υἱοῦ, τὰ μέγιστα ἰσχυσεν.

Εἰρηνοποιήσας διὰ τοῦ αἵματος τοῦ σταυροῦ αὐτοῦ. Τὸ μὲν καταλλάξαι τὴν ἐχθραν δεικνύσι· τὸ δὲ εἰρηνεῦσαι, τὴν πόλεμον. Καὶ γὰρ ἡμεῖς καὶ ἐχθροὶ ἤμεν τῷ Θεῷ καὶ πολέμιοι. Μέγα μὲν οὖν τὸ καταλλάξαι· τὸ δὲ καὶ δι' ἑαυτοῦ, μείζον· καὶ ἔτι τὸ, *Δι' αἵματος*· καὶ ἔτι τὸ, *Διὰ σταυροῦ*, τοῦ ἀτίμου θανάτου. Οὐ γὰρ ῥήματα εἰπῶν, ὡς πρεσβευτῆς, κατήλλαξεν, ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκδούς⁹¹. Οὐκ εἶπε δὲ, *Τοῦ σταυροῦ*, καὶ ἔστη, ἀλλὰ προσέθηκε τὸ, *Αὐτοῦ*, ἵνα μὴ νομίση τὸν σταυρὸν δυνηθῆναι τι καθ' ἑαυτόν. Οὐ γὰρ ἀπλῶς ὁ σταυρὸς ἔσωσεν, ἀλλ' ὅτι αὐτοῦ σταυρός.

Εἶτε τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, εἶτε τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Τὰ μὲν ἐπὶ τῆς γῆς εἰκότως· ἕκαστος γὰρ καὶ πρὸς ἑαυτὸν ἐστασίαζε, καὶ πρὸς ἄλλους, καὶ πρὸς αὐτήν δὲ τὴν ἀγγελικὴν ζωὴν ἐχθροὶ ἤμεν. Τὰ δὲ ἐν οὐρανοῖς, πῶς; Ἀπέσχιστο ἡ γῆ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἐκτεπολεμωμένοι ἦσαν οἱ ἄγγελοι πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, ὄρωντες τὸν ἑαυτῶν Δεσπότην ὑβριζόμενον· διὸ καὶ εἰς τιμωρίαν ἐπέμποντο, ὡς ἐπὶ τοῦ Δαυὶδ, ὡς ἐπὶ τῶν Σοδομιτῶν, ὡς ἐπὶ τῆς κοιλάδος τοῦ κλαυθμῶνος. Ὁ οὖν Υἱὸς, τὸν ἀνθρώπον εἰς οὐρανοῦς ἀγαγὼν, τὸν ἐχθρὸν, τὸν πολέμιον, καὶ τοὺς ἀγγέλους ἐπὶ γῆς ἐποίησε φαίνεσθαι ἄδοντας, καὶ ἐκάστη τῶν πιστῶν παρεπομένους. Δοχεῖ δὲ μοι καὶ ὁ Παῦλος διὰ τοῦτο ἀρπαγῆναι, ἵνα διδαχθῇ⁹² πῶς ἀνθρώποι ἐν οὐρανῷ, καὶ ὅτι ὁ Υἱὸς ἐκεῖ ἀνελήφθη. Ἐν μὲν οὖν τοῖς ἐπιγείοις διπλῆ ἡ εἰρήνη, πρὸς τε τὰ ἐπουράνια, καὶ πρὸς ἑαυτά· ἐν δὲ τοῖς ἐπουρανοῖς ἀπλῆ. Πρὸς ἡμᾶς γὰρ λοιπὸν ἐπέλασαν, καὶ χείρουσιν ἐπὶ τῇ τῶν τοσοῦτων σωτηρίᾳ. Πῶς οὖν δι' ἀγγέλων λέγετε, Κολοσσαεῖς, προσάγεσθαι; Τοσοῦτον γὰρ ἀπέχουσι ἐκεῖνοι, προσάγαγεῖν ἡμᾶς⁹³, ὥστε καὶ ἐκτεπολεμωμένοι ἦσαν ἡμῖν· καὶ εἰ μὴ ἐκεῖνος ἡμᾶς; αὐτοῖς κατήλλαξεν, οὐκ ἂν εἰρηνεύσαμεν.

Καὶ ὑμᾶς ποτε ὄντας ἀπηλλοτριωμένους καὶ ἐχθροὺς τῇ διανοίᾳ, ἐν τοῖς ἔργοις τοῖς πονηροῖς. Εἶπεν ἀνωτέρω, ὅτι ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ σκότους ἤμεν· νῦν λέγει, ὅτι ἐχθροὶ ἤμεν τῇ διανοίᾳ, οὐ τὸ αὐτὸ λέγων, ἀλλ' ἵνα μὴ ἐκεῖνα ἀκούσας, νομίση ἀνάγκη εἶναι, ἐπάγει ταῦτα, ἵνα δείξῃ ὅτι καὶ ἀναξίους ὄντας καταλλαγῆς ἠξίωσεν. Ὁ μὲν γὰρ ἀνάγκη κακῶς πάσγων, ἐλεεῖσθαι ἄξιος; ὁ δὲ ἐκῶν, μισεῖσθαι. Ἠμᾶς οὖν, φησὶν, οὐκ ἄκοντα, οὐδ'

⁹⁰ II Reg. xxiv 17. ⁹¹ Gen. xix, 15.

Variæ lectiones.

⁹² ἀπεπίδοτο ο. ⁹³ δοῦ; ο. ⁹⁴ μᾶλλον δειχθῆ ο. ⁹⁵ ὑμᾶς ο.

ministri locum suscepit, inquit, *In ipsam*, hoc est, ipse sibi ipsi homines reconciliavit. Atqui alibi dixit, quod Deo reconciliavit. Communia igitur sunt Filio etiam quæ sunt Patri. Non dixit autem, Conciliare, sed, *Reconciliare*, hoc est, reddere veluti debitum quoddam, quo olim obstrictus fuerit, ac perfecta pacem facere, ut non porro illi simus infensi. Non enim conciliatio tantum reddebatur, verum etiam modus reconciliationis, **473** hoc est occisio Filii, plurimum valet.

Pacificans per sanguinem crucis ejus. Reconciliare inimicitiam ostendit: pacem vero facere, bellum. Etenim nos et inimici eramus Deo, et hostes. Magnus igitur est reconciliare: at per seipsum, majus: et adhuc, *Per sanguinem*: et adhuc majus, quod *Per crucem*, per mortem ignominiosam. Non enim legati instar, perorando reconciliavit, sed seipsum dando. Non dixit autem, *Crucis*, et constitit, verum adjecit, *Ejus*, ne existimes crucem aliquid per se posse. Non enim simpliciter crux servavit, sed crux ipsius.

Sive quæ in terra, sive quæ in cælis sunt. Quæ in terra quidem sunt, merito: quilibet enim et secum ipse, et cum aliis dissidebat, et ipsi angelicæ vitæ hostes eramus. Quæ vero sunt in cælis, quomodo? Terra a cælo discissa est, et hominibus hostes facti angeli, cum viderent Dominum suum injuria affici: propterea et ad supplicium mittebantur, ut adversus Davidem⁹⁴, et ut adversus Sodomitas⁹⁵, ut in valle ploratus. Filius igitur hominem ad cælos ducens, qui inimicus, qui hostis erat, etiam angelos saper terram concinentes conspici fecit, ac quemlibet fidelium comitantes. Videtur autem mihi et Paulus propterea raptus esse, ut doceretur quemadmodum homines essent in cælo, et quod Filius illuc susceptus sit. In rebus igitur terrestribus duplex pax est, et respectu cælestium, et respectu sui ipsorum: in cælestibus vero simplex. Nobiscum enim deinceps fœdus percusserunt, lætanturque super tam multorum salute. Qui igitur per angelos, o Colossenses, dicitis vos reconciliari? Tantum enim abest ut illi nos reconciliarint, ut et inimici nobis fuerint: et nisi ille nos illis reconciliasset, non habuissemus pacem.

Vers. 21. *Et vos cum essetis aliquando alienati, et inimici sensu, in operibus malis.* Supra dixit, nos sub potestate tenebrarum fuisse: nunc pergit affirmare, quod mente ac sensu hostes fuerimus, non idem dicens, verum, ne illa audiens, existimes necessitatem esse, infert hæc, ut ostendat quod indignos etiam reconciliatione dignatus sit. Qui enim necessario afflictionem malumque sustinet, dignus est miseratione: qui vero suapte sponte, odium

meretur. Nos igitur, inquit, non invitos, neque A
coactos, sed voluntarios, adeoque sponte ab eo res-
siliences, ac prorsus indignos, reconciliavit. Hæc autem
dicit, quia cœlestium mœniverat, innuens, quod
omnis inimicitia, non ex supernis, verum ex nobis
habuerit exordium: siquidem 474 angeli volebant,
et Deus, vos autem nolulistis. Propterea non dixit
inimicos simpliciter, sed, *Abalienatos*, hoc est, non
expectantes reditum. Inimici enim cratis sensu,
sive mente, hoc est voluntate ac proposito: neque
iucusque tantummodo malum extendebatur, verum
et in operibus malis, hoc est, et hostes eratis, et quæ
hostium erant agebatis. Per hæc autem omnia indi-
cat, quod angeli non potuerint neque persuadere
nobis, neque liberare a diabolo, quippe qui et ipsi
inimici nobis essent, et nondum is ligatus esset qui
nos detinebat. Christus autem et fortem ligavit, et
nobis ab eo delicere persuasit.

VERS. 22. *Nunc autem reconciliavit in corpore
carnis suæ per mortem.* Rursus reconciliationis mo-
dum ponit, nempe quod in corpore. Quomodo? Na-
grisme tantum cæsus, vel colaphis verberatus? Non:
verum etiam turpissima simul morte moriens.

*Ut exhiberet vos sanctos et immaculatos, et irre-
prehensibiles coram ipso.* Rursus aliud beneficium
ponit, et quod supra recensuit, eam diceret: *Ei qui
nos sufficienter reddidit*, idem et nunc dicit. Non
enim nos liberavit tantam, inquit, a peccatis, verum
etiam sanctificationem nobis impertit, non vulgæ-
rem, sed coram ipso valentem, et immaculatam, et
irreprehensibilem, ita ut a nobis ne minina quidem
reprehensione dignum quiddam transigatur.

VERS. 23. *Si tamen permanetis in fide.* Quia to-
tum Filio attribuit, ut qui hæc sua morte transegerit,
ne dicant: In posterum non est opus laboribus
nostris: ait, *Necessum est, in fide perseverare.* Quare
non segnos sitis, neque relabamini.

Fundati et stabiles et immobiles a spe Evangelii.
Quia aliquis permanere potest, et interim tamen
concuti, infert, *Fundati et stabiles*, hoc est, non
concussi: nec hoc solum, sed ne *permoti* quidem.
Nihil, inquit, grave a vobis postulo, sed ne transfe-
ramini a Christo: ille enim est spes Evangelii, et
quotquot amplectuntur Evangelium, in ipsum spe-
rare debent, ceu eum qui pacem fecerit. Proinde
qui angelis pacem ascribit, a Christo est amotus.
In virtute quidem fieri non potest ut non commo-
veatur, saltem aliquantulum: in fide autem, possi-
bile est. Itaque nihil grave postulat.

*Quod audivistis, quod prædicatum est in universa
creatura quæ sub cælo est.* Colossenses primos pro-
fert testes, deinde universum terrarum orbem. Nec
dixit, *Quod prædicatum est*, sed *Quod prædicatum est*,

Α αναγκαζομένους, ἀλλ' ἐκόντας καὶ ἐθελουσίως ἀπο-
πηδῶντας αὐτοῦ, καὶ ὅλως ἀναξίους ὄντας, ἀποκα-
τήλλαξε. Λέγει δὲ ταῦτα, ἐπειδὴ τῶν ἐν τοῖς οὐρα-
νοῖς ἐμνήσθη, δεικνύς ὅτι ἡ ἔχθρα πᾶσα οὐκ ἐκ τῶν
ἄνω, ἀλλ' ἐξ ἡμῶν ἔχει ὡς τὴν ἀρχήν. Ἐκεῖνοι μὲν
γὰρ ἠθούλοντο, καὶ ὁ Θεός· ὑμεῖς δὲ οὐκ ἠθελήσατε.
Διὸ οὐκ εἶπεν, Ἐχθραίνοντας, ἀπλῶς, ἀλλ' Ἀσπὴ
λοτριωμένους, τούτεστι, μηδὲ προσδοκωμένους ἐπι-
ανελεῖν. Ἐχθροὶ γὰρ ἦτε ὡς τῇ διανοίᾳ, τούτεστι τῇ
προαιρέσει. Καὶ ὁ μέγρις τούτου τὸ δεινόν, ἀλλὰ καὶ
ἐν τοῖς ἔργοις τοῖς πονηροῖς, τούτεστι, καὶ ἔχθροὶ
ἦτε, καὶ τὰ τῶν ἐχθρῶν ὡς ἐπράξατε. Διὰ τούτων
δὲ πάντων δεικνυσιν, ὅτι οὐκ ἴσχυσαν οἱ ἄγγελοι οὐτε
πείσαι ἡμᾶς, οὐτε ἀπαλλάξαι τοῦ διαβόλου, ἅτε
ἐχθροὶ ὄντες, καὶ τοῦ κατέχοντος ἡμᾶς μήπω δεθέν-
τος. Ὁ δὲ Χριστὸς καὶ ἔδησε τὸν ἰσχυρὸν, καὶ ἐπέπε-
ν ἡμᾶς αὐτοῦ ἀποστῆναι.

*Νυνὶ δὲ ἀποκατήλλαξεν ἐν τῷ σώματι τῆς
σαρκὸς αὐτοῦ διὰ τοῦ θανάτου.* Πάλιν τὸν τρίτον
τῆς καταλλαγῆς τίθησιν, ὅτι καὶ ἐν τῷ σώματι. Πῶς;
ἄρα μαστιγωθείς μόνον, ἢ ραπισθείς; Οὐχί· ἀλλὰ
καὶ ἀποθανὼν τῷ αἰσχίστῳ θανάτῳ.

*Παραστήσαι ὑμᾶς ἁγίους καὶ ἀμώμητους ὡς καὶ
ἀνεγκλήτους κατενώπιον αὐτοῦ.* Πάλιν ἑτέραν
ἐπιέργειαν τίθησιν, ἕπει καὶ ἀνωτέρω εἶπε, *Τῷ
ἐκάνωσαντι ὑμᾶς*, τούτο καὶ νῦν λέγων. Οὐ γὰρ
ἀπήλλαξε, φησί, μόνον ἁμαρτημάτων, ἀλλὰ καὶ ἁγιω-
σύνην ἐχαρίσατο, οὐ τὴν τυχοῦσαν, ἀλλὰ τὴν ἐνώπιον
αὐτοῦ, καὶ τὸ ἄμωμον καὶ ἀνεγκλήτον, ὥστε μηδὲ
μέχρι φυλῆς καταγνώσεως πραχθῆναι τι ἡμῖν.

Εἰ γε ἐπιμένετε τῇ πίστει. Ἐπειδὴ τὸ ὅλον τοῦ
Υἱοῦ τέθεικεν, ὡς κατορθώσαντος ταῦτα τῷ θανάτῳ,
ἵνα μὴ εἴπωσιν, ὅτι λοιπὸν οὐ χρεῖα πόνων ἡμετέρων,
φησὶν, ὅτι χρεῖα τοῦ ἐπιμένειν τῇ πίστει. Ὡστε μὴ
ῤαθυμῆσητε, μηδὲ ἀναπέσητε.

*Τεθεμελιωμένοι καὶ ἑδραῖοι, καὶ μὴ μετακινου-
μενοι ἀπὸ τῆς ἐλπίδος τοῦ Εὐαγγελίου.* Ἐπειδὴ
ἐστὶν ἐπιμένειν μὲν, σαλευόμενον δὲ, ἐπιφέρει· *Τε-
θεμελιωμένοι καὶ ἑδραῖοι*· τούτεστι, μὴ σαλευόμε-
νοι· καὶ οὐ μόνον τούτο, ἀλλὰ καὶ μηδὲ μετακινου-
μενοι. Οὐδὲν φορτικὸν ὑμᾶς, φησὶν, ἀπαιτῶ, ἀλλὰ
τὸ μὴ μετακινήθηναι ἀπὸ Χριστοῦ. Οὗτο, γὰρ ἐστὶν
ἡ ἐλπίς τοῦ Εὐαγγελίου, καὶ πάντες οἱ τὸ Εὐαγγέλιον
παραδεχόμενοι, ἐπ' αὐτὸν ὀφείλουσιν ἐλπίζειν, ὡς
εἰρηνοποιήσαντα ὡς. Ὡστε ὁ ἀγγέλιος τὴν εἰρήνην
ἐπιγράφων, μετακινῆται ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ. Ἐπὶ
μὲν οὖν τῆς ἀρετῆς οὐκ ἐνὶ μὴ σαλευθῆναι καὶ
μικρόν· ἐπὶ δὲ τῆς πίστεως· δυνατόν. Ὡστε οὐδὲν
φορτικὸν ἀπαιτεῖ.

*Ὁὗ ἠκούσατε τοῦ κηρυχθέντος ἐν πάσῃ τῇ
κτίσει τῇ ὑπὸ τὸν οὐρανόν.* Αὐτοὺς φέρεῖ μάρτυρας
πρώτους, εἶτα τὴν οἰκουμένην ἅπασαν. Καὶ οὐκ
εἶπε, *Κηρυττομένου*, ἀλλὰ, *Κηρυχθέντος*, τούτεστι,

Variae lectiones.

ἡ εἶχε ο. ἡ ἦμεν ο. ἡ πονηρὰ ο. ἡ ἀμώμους ο. ἡ εἰρηνεύσαντα ο.

πιστευθέντος ἤδη. Ὡστε αἰσχύνητε καὶ ἑαυτοὺς καὶ ἅπαντας ἄλλους ἀνθρώπους, ἐτέρω; πιστεύοντες ⁹⁹.

Ὁ ἔγενόμην ἐγὼ Παῦλος διάκονος. Καὶ τοῦτο εἰς ἀξιοπιστίαν συντελεῖ ⁹⁸ τοῦ Εὐαγγελίου, τὸ αὐτὸν Παῦλον εἶναι κήρυκα. Μέγα γὰρ τὸ αὐτοῦ ὄνομα, πανταχοῦ ᾄδομένου, καὶ τὴν οἰκουμένην περιλαβόντος λοιπόν. Διάκονον δὲ ἑαυτὸν εἰπών, μᾶλλον αὐτὸς συνοθεῖ εἰς τὸ πεισθῆναι. Οὐ γὰρ ἐμὰ, φησὶ, λέγω, ἀλλ' ἐτέρω διακονῶ, τῷ Θεῷ δηλαδὴ. Ὡστε ἐκείνῳ πεισθήσεθε.

Νῦν χαίρω ἐν τοῖς παθήμασι μου ὑπὲρ ὑμῶν. Δοκεῖ μὲν ἀνακλόουθον εἶναι τοῦτο· ἔστι δὲ ἀκόλουθον σφόδρα. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν, ὅτι Διάκονος ἐγενόμην τοῦ Εὐαγγελίου, οὐ μὴ ἐκπεσεῖν ὑμᾶς ἀξίῳ, δεικνυσιν, ὅτι Τοσοῦτον ἔστιν ἀληθές, ὥστε καὶ πάτρω ὑπὲρ τούτου· καὶ οὐ μόνον πάσχω, ἀλλὰ καὶ χαίρω ἐν τοῖς παθήμασι. Τὰ δὲ παθήματα ταῦτα ὑπὲρ ὑμῶν εἶναι, ἵνα ὑμᾶς ὠφελησάτω.

Καὶ ἀντανακλήρω τὰ ὑστερήματα τῶν θλίψεων τοῦ Χριστοῦ· ἐν τῇ σαρκί μου. Δοκεῖ ἀλαζονικῶς καὶ ἀπονενομημένως εἶναι ὁ λόγος· οὐκ ἔστι δὲ, ἀλλὰ καὶ πολλῆς γέμει τῆς πρὸς Χριστὸν φιλοστοργίας. Καὶ γὰρ βούλεται πείσαι αὐτοὺς, ὅτι ὁ Χριστός ἐστι καὶ νῦν ὑπὲρ αὐτῶν πάσχει, καὶ οὐ δι' ἡμῶν τῶν ἀποστόλων προσάγεσθε, ἀλλὰ δι' ἐκείνου, κἄν ἡμεῖς ἐν τῷ μέσῳ ὦμεν ⁹⁷. Ὡστε τί ποιεῖτε ἀποπηδῶντες τούτου, τοῦ καὶ μετὰ τὸ ἀποθανεῖν ὑπὲρ ὑμῶν κινδυνεύοντος; Ὁ δὲ λέγει τοιοῦτον ἔστιν· Εἰ ἐτι ἐχρεώσεται παθεῖν ὑπὲρ ἡμῶν ὁ Χριστός, ἀπῆλθε δὲ καὶ οὐκ ἀπέδωκε τὸ χρέος, ἐγὼ τοῦτο ἀποδίδωμι· ὥσπερ ἂν εἰ τοῦ στρατηγοῦ ἀπόντος; ⁹⁶, ὁ ὑποστρέψῃ τῆς φάλαγγος ὑπερμαχῶν, εἰς τὸν ἐκείνου τόπον σπᾶς, τὰ ἐκείνου τραύματα αὐτὸς ἀναδέχοιτο. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ὑστερήματα εἶπεν, ἵνα δείξῃ, ὅτι οὐδὲ τὸ πᾶν ἡγείται οὐδέπω πεπονθέναι. Τοσοῦτον ἀγαπᾷ ἡμᾶς ⁹⁵, ὥστε μὴ ἀρκούντων τῶν πρώων ⁹⁴ παθῶν, καὶ μετὰ θάνατον πάσχειν ἐν τῷ ἐμῷ σώματι· οὐ γὰρ ἠρκέσθη τῷ θανάτῳ, ἀλλὰ καὶ ἐτι μυρία ποιεῖ. Οὐχ ἑαυτὸν οὖν ἐπαίρων ὁ Παῦλος ταῦτα φησιν, ἀλλὰ τὸν Χριστὸν δεῖξαι βουλόμενος ἐτι καὶ νῦν ὑπὲρ αὐτῶν φροντίζοντα.

Ἐπὲρ τοῦ σώματος αὐτοῦ, ὃ ἐστιν ἡ Ἐκκλησία. Ἐπειδὴ εἶπεν, ὅτι Εἰ δὲ ⁹³ ἐγὼ πάσχω, ἀλλ' οὖν τοῦ Χριστοῦ εἶναι τὰ παθήματα, ἀξιόπιστον τὸν λόγον ποιεῖ, καὶ φησιν, ὅτι ὑπὲρ τοῦ σώματος αὐτοῦ καὶ ταῦτα γίνονται. Μὴ τοίνυν κομπηρὸν εἶναι νομίσητε τὸν λόγον, ἀλλὰ τὸν μὴ ἀπαξιώσαντα συνάψαι ἑαυτῷ τὴν Ἐκκλησίαν, πιστεύσατε καὶ νῦν ὑπὲρ αὐτῆς ἐτι πάσχειν ἐν τῇ ἐμῇ σαρκί. Εἰ δὲ σῶμα τοῦ Χριστοῦ ἡ Ἐκκλησία, καὶ ἦνωται αὐτῷ κεφαλῇ ὄντι, πῶς ἡμεῖς ἐπιστάγεται διὰ μέσου ἀγγέλους, καὶ διατέμνεται τὴν ἐνότητά;

⁹² Ἦς ἐγενόμην ἐγὼ διάκονος. Δείκνυσιν ὅτι οὐδὲν

hoc est, quod jam creditum est. **475** Itaque pudore afficitis et vos, et omnes alios homines, si aliter creditis.

Cujus factus sum ego Paulus minister. Atque hoc ad auctoritatem Evangelii facit, Paulum ipsum esse præconem. Ingens enim ejus nomen erat; utpote qui apud omnes decantatus erat, atque jam terrarum orbem occupaverat. Ministrum autem seipsum dicens, magis eos ut credant compellit. Non enim mea, inquit, dico, sed alii ministro, Deo videlicet: itaque illi credetis.

VERS. 24. *Nunc gaudeo in passionibus meis pro vobis.* Videtur quidem hoc esse inconsequens; est autem consequens valde. Postquam enim dixerat sese factum Evangelii ministrum, a quo non vult eos excidere, monstrat hoc adeo esse verum, ut pro hoc etiam patiar: nec solum patior, inquit, verum lætor etiam in afflictionibus. Afflictiones autem hæc mee pro vobis sunt, ut vos juvare queam.

Et adimpleo ea quæ desunt passionum Christi in carne mea. Videtur ostentatoriæ atque arrogantis hic sermo esse: atqui non est; enimvero multa refertur est erga Christum dilectione. Nam eis vult persuadere, quod Christus etiam pro iis hodie patiatur, et quod per nos apostolos non estis adducti, sed per illum, etiamsi nos ista faciamus. Quid igitur facitis resiliētes ab eo, qui etiam post mortem pro vobis pericula subeat? Quod vero ait, est hujusmodi: Si adhuc deberet pati pro nobis Christus, abiisset autem, nec reddidisset debitum, ego hoc reddo: quemadmodum si duce exercitus abeunt, subimperator pro phalange dimicans, illius locum constitutus, vulnera ipsius recipiat. Propterea et ὑστερήματα, hoc est defectus, dixit, ut ostendat, quod existimet se nondum omnia passum esse. Adeo, inquit, diligit vos, ut tanquam non sufficient priores passiones et afflictiones, post mortem etiam patiatur in meo corpore: nondum enim contentus est morte, sed adhuc immoera facit. Non igitur seipsum attollens, Paulus hæc dicit, sed monstrare volens quod Christus etiamnum pro ipsis curam gerat.

Pro corpore ipsius, quod est Ecclesia. Quia dixerat, Etiamsi ego patior, Christi tamen sunt afflictiones, fidem huic sermoni facit, inquiens, Pro corpore ejus hæc sunt. Nolite igitur putare fastuosum esse sermonem, verum eum, qui non dedignatus est sibi copulare Ecclesiam, credite etiamnum pro ipsa pati in carne mea. Si igitur corpus Christi Ecclesia est, eique conjuncta est, qui caput est, quomodo vos angelos in medium profertis, dissecatisque unitatem?

476 **VERS. 25.** *Cujus factus sum ego minister.*

Variæ lectiones.

⁹⁸ πιστεύσαντας ο. ⁹⁹ τελεί ο. ⁹⁷ στίγματα τοῦ Χριστοῦ ο. ⁹⁶ ταῦτα ποιῶμεν ο. ⁹⁵ ἀπελθόντος ο. ⁹⁴ ὑμᾶς ο. ⁹³ πρώτων ο. ⁹² εἰ καὶ ο.

Ostendit quod nihil ipse per sese fecerit, siquidem minister est. Si autem ego sum minister, quomodo angelos producit ministros?

Secundum dispensationem Dei, quæ data est mihi in vos, ut impleam verbum Dei. Dispensationem Dei, vel hoc dicit, Quod ipse in cælum assumptus nos hic reliquerit prædicare verbum, ne vos tanquam derelicti desperetis; vel illud ait, Quod propter hoc maxime omnium dispensavit, ut ego essem persecutor Ecclesiæ, ut fide dignus essem præco; vel quia Non opera quæsitivæ, neque virtutes, sed fidei et baptismi. Atque hæc est maxima dispensatio. Quis enim servatus esset si opera quærentur? Vel simpliciter, *Dispensationem Dei datam mihi in vos*, hoc est, erga vos qui ex gentibus credidistis, gratiam dicit et sufficientiam, quam dedit ei Deus, ut illuminet gentes. Nam tenebris correptos, stolidos, inobedientes persuadere ut hujusmodi dogmata recipiant, non est Pauli virtutis, sed dispensationis Dei. Quomodo autem afflictiones suas Christi ostendit esse, sic Dei esse dicit, complere ad ipsos sermonem. Cum autem dicit, *Implere*, ostendit quod aliquid eis desit. Intellige autem et hoc, dispensationem Dei esse, quod nunc exponatur mysterium, quando capaces facti estis. Deus enim omnia divina providentia faciens, et hoc fecit, juxta dispensationem omnino, ut hodie revelaretur mysterium quando homines hoc maxime accepturi erant. Proinde vani sunt qui hic offenduntur, eo quod Filius in novissimis temporibus dicatur nos adducere.

VERS. 26. *Mysterium quod absconditum fuit a sæculis et generationibus.* Cum dixisset quibus donati sumus, ostendit et aliam amplificationem, nimirum, quod ante nos nemo didicerit. Ac mysterium nominat, quod nemo norat præter Deum: nec simpliciter Tectum, sed, *Absconditum*. Quod autem ait, *A sæculis*, hoc est, perinde quasi quis dicat, a principio.

Nunc autem manifestatum est sanctis ejus. Hæc est dispensatio ejus, quod nunc manifestetur. Non dixit autem, *factum est*, sed, *Manifestatum est*: verumtamen ne nunc quidem omnibus, sed sanctis ejus: itaque etiamnum adhuc aliis occultatur. Ne igitur vos decipiant illi, non enim noverunt.

VERS. 27. *Quibus voluit Deus patefacere quæ sint divitiæ gloriæ mysterii hujus inter gentes.* Ne interroget, cujus rei gratia solis sanctis manifestatum sit, et non omnibus, intulit, *Quibus voluit*: velle autem ipsius non caret ratione. Potuisset dicere dignis manifestatum esse Evangelium. **477** Sed mavult eos tanquam gratiæ obnoxios mediocria sapere potius, quam tanquam digne consecutos extolli. Porro, ei quod factum est, pondus apponens, non dixit simpliciter, *Patefacere gloriam mysterii*, sed, *Divitiæ gloriæ*, quæ maxime in gentibus patefactæ sunt, perinde ac alio in loco dicit: *Gentes*

A αὐτῆς ἐποίησεν, εἰ γὰρ διάκονός ἐστι. Εἰ δὲ ἐγὼ εἶμι διάκονος, πῶς ἀγγέλους παρεισάγεται διακόνους;

Κατὰ τὴν οἰκονομίαν τοῦ Θεοῦ τὴν δοθεῖσάν μοι εἰς ὑμᾶς πληρῶσαι τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ. Οἰκονομίαν τοῦ Θεοῦ, ἣ τοῦτό φησιν, ὅτι Ἀναληφθεὶς αὐτῆς ἡμᾶς ἀφῆκε κηρύττειν, ἵνα μὴ ὡς ἐγκαταλειμμένοι ἀπογνῶτε. Ἡ ἐκεῖνο φησιν, ὅτι Διὰ τοῦτο μάλιστα πάντων ὑπονόμησεν ἐμὲ διῶξαι τὴν Ἐκκλησίαν, ἵνα ἀξιώπιτος ᾖ κηρύσσων. Ἡ, ὅτι Οὐκ ἔργα ἐζήτησεν, οὐδὲ κατορθώματα, ἀλλὰ πίστιν καὶ βάπτισμα. Καὶ τοῦτό ἐστι μέγιστη οἰκονομία. Τίς γὰρ ἂν ἐσώθη, εἰ τὰ ἔργα ἐζητούντο; Ἡ, ἀπλῶς, *Οἰκονομίαν τοῦ Θεοῦ τὴν δοθεῖσάν μοι εἰς ὑμᾶς*, τοῦτο ἐστι τοὺς ἐξ ἔθνων, τὴν χάριν λέγει, καὶ τὴν ἰκανότητα, ἣν ἔδωκεν αὐτῷ ὁ Θεός, ὥστε φωτίσει τὰ ἔθνη. Τὸ γὰρ τοὺς ἐσκοτισμένους, τοὺς ἀνοήτους, τοὺς ἀπειθεῖς πείσαι δόγματα τηλικαῦτα δέξασθαι, οὐ τῆς Παύλου δυνάμεως, ἀλλὰ τῆς οἰκονομίας τοῦ Θεοῦ. Ὅτι περὶ τὰ αὐτοῦ παθήματα, τοῦ Χριστοῦ ἔδειξεν ὄντα, οὕτως τοῦ Θεοῦ εἶναι λέγει καὶ τὸ πληρῶσαι εἰς αὐτοὺς τὸν λόγον. Διὰ δὲ τοῦ εἰπεῖν, *Πληρῶσαι*, δείκνυσιν ὅτι λείπονται. Νόησον δὲ καὶ τοῦτο, οἰκονομίαν τοῦ Θεοῦ τὸ νῦν λεχθῆναι τὸ μυστήριον, ὅτι Δεκτικοὶ ἐγένεσθε. Ὁ γὰρ Θεός πάντα οἰκονομικῶς ποιῶν, καὶ τοῦτο πάντως ἐποίησε κατ' οἰκονομίαν, τὸ νῦν ἀποκαλυφθῆναι τὸ μυστήριον, ὅτι μᾶλλον ἐμελλον οἱ ἄνθρωποι παραδέξασθαι τοῦτο. Ὅστε μάταιοι οἱ σκανδαλιζόμενοι, διότι ἐν ἐσχάτοις καιροῖς λέγεται ὁ Υἱὸς προσαγαγεῖν ἡμᾶς.

C *Τὸ μυστήριον τὸ ἀποκεκρυμμένον ἀπὸ τῶν αἰώνων, καὶ ἀπὸ τῶν γενεῶν.* Εἰπὼν τίνων ἠξιώθημεν, δείκνυσιν καὶ ἑτέραν ἐπίτασιν, ὅτι οὐδὲ πρὸ ἡμῶν τις ταῦτα ἔμαθε. Καὶ μυστήριον ὀνομάζει, ὃ οὐδεὶς ᾔδει πλὴν ὁ Θεός· καὶ οὐκ ἀπλῶς, *Κεκρυμμένον*, ἀλλ', *Ἀποκεκρυμμένον*. Τὸ δὲ, *Ἀπὸ τῶν αἰώνων*, τοῦτο ἔστιν, ἀπ' ἀρχῆς, ὡς ἂν εἴποι τις.

Νυνὶ δὲ ἐφανερῶθη τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ. Τοῦτο ἡ οἰκονομία, τὸ νυνὶ φανερωθῆναι. Οὐκ εἶπε δὲ, Ἐγένετο, ἀλλ', *Ἐφανερῶθη*. Πλὴν οὐδὲ νῦν πᾶσιν, ἀλλὰ τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ. Ὅστε καὶ νῦν ἐτι τοῖς ἄλλοις κρύπτεται. Μὴ τολίμν ὑμᾶς ἀπατάτωσαν ἐκεῖνοι· οὐ γὰρ ἴσασιν.

D *Οἷς ἠθέλησεν ὁ Θεός γνωρίσαι, τίς ὁ πλοῦτος τῆς δόξης τοῦ μυστηρίου τούτου ἐν τοῖς ἔθνεσιν.* Ἴνα μὴ ἐρωτᾷς, τίνας ἕνεκεν τοῖς ἁγίοις μόνοις ἐφανερῶθη, καὶ οὐ πᾶσιν, ἐπήγαγεν· *Οἷς ἠθέλησεν*. Τὸ δὲ θέλειν αὐτοῦ οὐκ ἄλογον. Καίτοι ἠδύνατο εἰπεῖν, ὅτι τοῖς ἀξίοις· ἀλλὰ βούλεται αὐτοῦ, ὡς ὑπευθύνους χάριτος μᾶλλον μετριοφρονεῖν, ἢ ὡς ἀξίως τυχόντας μεγαλοφρονεῖν. Ὅγκον δὲ ἐπιτιθεὶς τῷ γεγονότι, οὐκ εἶπεν ἀπλῶς, *Γνωρίσαι τὴν δόξαν τοῦ μυστηρίου*, ἀλλὰ τὸ, *Πλοῦτος τῆς δόξης*, ὃ μάλιστα ἐν τοῖς ἔθνεσιν ἐγνωρίσθη, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ φησι· *Τὰ δὲ ἔθνη ὑπὲρ ἑλλένους δοξάσαι τὸν Θεόν.*

Variae lectiones.

¹ τοιαῦτα m. ² μέγα φρονεῖν o.

φαίνεται μὲν γὰρ καὶ ἐν ἐτέροις, ἀλλ' οὐ τοσοῦτον, ὅσον ἐν τοῖς λίθων ἀναισθητοτέροις, τοῖς λίθους προσκυνοῦσι καὶ ἔρπυστά. Ὅσπερ ἂν εἴ τις κύνα ψωραλέον καὶ λιμαλέον λαθῶν, οὐδὲ κινεῖσθαι δυνάμενον, καὶ ἄνθρωπον ποιήσεις, καὶ θρόνον βασιλικῶ ἐνιδρύσεις, μᾶλλον ἂν δοξασθεῖη, ἢ εἰ ἄνθρωπον μετρῶς πενομένῳ ταῦτα ἐνδείξαιτο. Καλῶς δὲ εἶπε· *Τούτου τοῦ μυστηρίου*. Ἔστι γὰρ καὶ ἄλλα μυστήρια, ἀλλὰ τοῦτο ὄντως μυστήριον, ὃ οὐδεὶς ἤδει, ὃ παρὰ τὴν κοινὴν συνήθειαν καὶ προσδοκίαν ἐστὶ τὸ τὰ ἔθνη δηλαδὴ προσληφθῆναι.

Ὁς ἐστὶ Χριστὸς ἐν ἡμῖν, ἡ ἐλπίς τῆς δόξης. Ἐρμηνεύων τί τὸ, *Πλοῦτος*, καὶ τί τὸ, *Μυστήριον*, Ὁ Χριστός, φησὶν, ἦτοι ἡ τοῦ Χριστοῦ γνῶσις, ὅς ἐστιν ἐν ὑμῖν. Μετὰ ἐγκωμίων δὲ τοῦτο τίθησιν, ἵνα μᾶλλον αὐτοὺς ἐπισπάσῃται. Εἰ γὰρ Χριστὸς ἐν ὑμῖν, πῶς ὑμεῖς ἀγγέλους εὐεργέτας λέγετε; ἢ ἔλπις ὁ δὲ δόξης, ἢ διότι δι' αὐτοῦ ἐλπίζομεν δόξης τυχεῖν αἰωνίου ἢ ὅτι ἡ ἐλπίς ἡμῶν ἐνδοξος καὶ ἀκαταίσχυντός ἐστιν ὁ Χριστός.

Ὅν ἡμεῖς καταγγέλλομεν. — Ἡμεῖς, οὐκ ἀγγελοι· πῶς οὖν ἐκείνους διακόνους ἔχετε; Ἐμφαντικῶς δὲ τὸ, *Καταγγέλλομεν*, ἀνωθεν αὐτὸν κατάγοντες δηλαδὴ.

Νουθετοῦντες πάντα ἄνθρωπον, καὶ διδάσκοντες πάντα ἄνθρωπον. Οὐκ ἐπιτακτικῶς οὐδὲ μετὰ ἀνάγκης· καὶ γὰρ καὶ τοῦτο τῆς θείας χρηστότητος, τὸ μὴ τυραννικῶς προσάγεσθαι, ἀλλὰ μετὰ νοθεσίας καὶ διδασκαλίας. Νοθεῖς δὲ νοθεσίαν μὲν ἐπὶ τῆς πράξεως· διδασκαλίαν δὲ ἐπὶ δογματῶν.

Ἐν πίσῃ σοφία. Τὸ γὰρ τοιαῦτα δυνηθῆναι διέξαι, πάσης¹⁰ σοφίας δεῖται, καὶ τῆς ἀπὸ τῶν Γραφῶν, καὶ τῆς ἀπὸ λογισμῶν, καὶ τῆς ἀπὸ τῶν Ἑλληνικῶν αὐτῶν, ὡς τοὺς Ἀθηναίους ἀπὸ τοῦ βωμοῦ.

Ἴνα παραστήσωμεν πάντα ἄνθρωπον τέλειον ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Τί λέγεις; ἢ Πάντα ἄνθρωπον; ἢ Ναί, φησὶ, τοῦτο σπουδάζομεν. Εἰ δὲ μὴ γένηται, οὐδὲν πρὸς ἡμᾶς. Ἐτέλειον ὁ δὲ, οὐκ ἐν νόμῳ, οὐδὲ ἐν ἀγγέλοις, ἀλλ' ἢ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ἢ τουτέστιν; ἐν τῇ γνῶσει τοῦ Χριστοῦ. Ἐκεῖνο γὰρ οὐ τέλειον.

Εἰς ὃ καὶ κοπιῶ ἀγωνιζόμενος. Οὐκ ἤρκεσθη τῷ τοῦ κόπου ὀνόματι, ἀλλὰ προσέθηκε τὸ, *Ἀγωνιζόμενος*, ἵνα δείξῃ τὴν ἀγρυπνίαν, τὴν ἀκρίθειαν τῆς διαίτης, τὰλλα ὅσα τῶν ἀγωνιζομένων. Εἰ μὲν οὖν ἐγὼ κοπιῶ ὑπὲρ τῶν ὑμετέρων αγαθῶν, πῶς μᾶλλον ὑμεῖς;

Κατὰ τὴν ἐνέργειαν αὐτοῦ, τὴν ἐνεργουμένην ἐν ἐμοὶ ἐν δυνάμει. Ἐπειδὴ εἶπεν, ὅτι *Κοπιῶ*, βέλκυσσιν ὅτι καὶ τοῦτο θελὼν ἐστίν. Ὁ γὰρ ἰσχυρόν με ποῖων εἰς τοῦτο, ὅηλον ὅτι τοῦτο βούλεται· ὡσπερ καὶ ἀρχόμενος ἔλεγεν· *Ἀπόστολος διὰ θελήματος Θεοῦ*. Δείκνυσι δὲ διὰ τούτου, καὶ ὅτι πολλοὶ μάχονται πρὸς αὐτόν. Τότε γὰρ μᾶλλον φαίνεται ἡ δύναμις τοῦ Θεοῦ, ὅταν ἀντικείμενοι ᾧσι πολλοί.

Variarum lectiones.

¹⁰ ἀλλὰ τοῦτο τὸ ὄντως μυστ. οὐδεὶς ο. ¹¹ πάσης ο.

A vero super misericordia honorare Deum. Id quod in aliis quidem etiam apparet, non tamen usque adeo, quantum in iis, qui lapidibus stupidiores, lapides et serpentes adorant. Quod perinde est, ac si quis canem scabiosum et famelicum, et qui moveri non possit, accipiens, hominem ex eo faciat, atque in regium solium colloceat, majori afficiendus gloria videbitur, quam si homini mediocriter penuria laboranti hæc exhibuisset. Belle autem dixit, *Mysterii hujus*. Sunt enim et alia mysteria: cæterum hoc revera mysterium est, quod nemo norat, quod præter communem consuetudinem et expectationem est, nempe, quod genies assumenda erant

Qui est Christus in nobis, spes gloriæ. Interpretans quid sint *Opes* illæ, et quid *Mysterium*, Christus, inquit, sive Christi cognitio, qui est in vobis. Cum præconiis autem et laudibus hoc ponit, ut ipsos magis attrahat. Si enim Christus in vobis, quomodo angelos benefactores asseritis? *Spes autem gloriæ* est, quod per eum speramus sempiternam nos consecuturos gloriam; vel quod spes nostra celebris, et quæ nos non pudefaciat, sit Christus.

Vers. 28. Quem nos denuntiamus. Nos, non angeli. Quomodo igitur illos ministros habetis? Emphatice autem dixit, *Denuntiamus*, a supernis ipsorum deducentes.

Admonentes omnem hominem, ac docentes omnem hominem. Non cum imperio, neque necessitate: nam et hoc divinæ est benignitatis, non tyrannice adduci quæpiam, verum cum admonitione et doctrina. Intelliges autem admonitionem de operibus; doctrinam vero, de dogmatibus.

In omni sapientia. Talia enim posse docere, omni sapientia opus habet, tum ea quæ est e Scriptura, tum ea quæ sumitur a ratione atque argumentis, et ea quæ discitur ab ipsis Græcis, perinde ac Athenienses instituebat ab ara.

Ut exhibeamus omnem hominem perfectum in Christo Jesu. Quid dicis? omnem hominem? Næ, inquit, hoc conamur. Si vero non contingat, nihil ad nos. Perfectum autem, non in lege, neque in angelis, sed in Christo Jesu, hoc est, in cognitione Christi: illud enim non est perfectum.

Vers. 29. In quod et laboro certans. Non fuit contentus laboris vocabulo, sed apposuit, **478** *Certans*, ut ostendat vigilantiam atque exactam victus rationem, aliaque itidem quæcumque sunt certantium. Quod si igitur ego laboro pro vestris bonis, quanto potius vos?

Secundum operationem ejus, quæ operatur in me in potentia. Postquam dixit, *Laboro*, ostendit hoc divinum esse. Qui enim me fortem ad hoc facit, perspicuum est quod hoc vult: quemadmodum in principio dixit, *Per voluntatem Dei Apostolus*. Ostendit autem per hoc, quod multi etiam pugnent adversus ipsum. Tunc enim magis apparet et conspicua fit potentia Dei, quando multi fuerint adversarii

CAPUT II.

A

ΚΕΦΑΛ. Β΄.

VERS. 1. *Volo autem vos scire quam sollicitudinem habeam pro vobis, et pro his qui sunt Laodicæ, et quicumque non viderunt faciem meam in carne. Aggressurus dogma et institutionem, ingentem prius dilectionis suæ affectum ob oculos ponit, ut eo sit gravior, et facilius recipiatur. Certo enim, inquit, et anxius sum pro vobis. Connectit autem ipsis et Laodicenses, aliosque simpliciter, ne scilicet turbentur, putantes hoc esse ipsorum imbecillitatis. Quamobrem vero anxius es? Nam quid nos condemnas? Propterea, inquit, quod non videritis faciem meam. Adjecit autem, *In carne*, mirifice monstrans, quod nunquam non Spiritu eum intuerentur.*

VERS. 2. *Ut consolationem accipiant corila eorum, cum fuerint constructi in charitate.* Deinceps aggressus dogma, illudque auspicatur, non accusans eos, neque plane accusatione liberans. Hic autem est redditio. Ego, inquit, sollicitudinem habeo: quamobrem? Ne diversa sapiant, verum constituantur conjunganturque omnes in unam fidem. Quomodo? Non necessitate aut violentia, sed in charitate. Hoc autem dixit, quasi hæreses etiam schismata pariant.

Et in omnes divitias certitudinis intellectus. Hoc est, Ut de nullo ambigant, ut in omnibus abunde reddatur certior atque firmiter intellectus ipsorum, hoc est, mysterii cognitio. Non dixit autem in divitias simpliciter, sed, *In omnes divitias.* Novi sane, inquit, quod vobis intellectus sit ad mysterium, verum certitudinem intellectus hujus divitem quæro in vobis. Vel cum intellectu volo vos certificari, non timere, et sine ratione.

In agnitionem mysterii Dei et Patris Christi. Quid vero mysterium Dei est? Quod per Filium Dei accessus fiat ad Patrem, et non per angelos.

VERS. 3. *In quo sunt omnes thesauri sapientie et scientie absconditi.* Ipse solus, inquit, omnia novit. Quod si ipse solus sapiens, sapienter igitur in novissimis temporibus venit, et non olim, ac frustra nonnulli dementes isthuc carpunt. Cum dicit, *Thesaurus*, copiam ostendit: cum, *Omnes*, nihil ipsum latere: cum, *Absconditi*, quod solus ipse noverit, et ab ipso sapientia et cognitio petenda est. Observa hic, etiamsi videatur magnum aliquid dicere, hoc tamen ob simplices, ac demittendo, illisque obsecundando, dixit, *In quo sunt thesauri*, videlicet. Nam is est sapientia ipsa, et ipsa cognitio.

VERS. 4. *Hoc autem dico, ut nemo vos decipiat probabilitate sermonis.* Hoc dixi, inquit, quod Christus solus omnia novit, ne quis vobis imponat. Quid enim si persuasibiliter dicat? Nihil novit, ac revera est deceptio hoc totum, et insaniam separata.

Θέλω γὰρ ὑμᾶς εἰδέναι ἡλικὸν ἀγῶνα ἔχω περὶ ὑμῶν, καὶ τῶν ἐν Λαοδικείᾳ, καὶ ὅσοι οὐχ ἑώρακασιν τὸ πρόσωπόν μου ἐν σαρκί. Μέλλων ἐμβαλεῖν εἰς τὸ δόγμα, πολλὴν δεικνύσι τὴν φιλοστοργίαν πρότερον, ἵνα εὐπαραδεικτότερος γένηται. Ἀγωνιῶ γὰρ, φησὶ, περὶ ὑμῶν. Συνάπτει δὲ αὐτοῖς καὶ τοὺς ἐν Λαοδικείᾳ, καὶ ἄλλους ἀπλῶς, ἵνα μὴ ταραχῶσι, βιάζαντες τῆς ἀσθενείας αὐτῶν εἶναι τοῦτο ¹¹. Διὰ τί δὲ αγωνιάς; Ἄρα καταγινώσκων ἡμῶν; Διότι, φησὶν, οὐχ ἑώρακα τὸ πρόσωπόν μου. Προσέθηκε δὲ, Ἐν σαρκί, δεικνύς θευμασίως, ὅτι ἑώρων συνεχῶς ἐν Πνεύματι.

Ἴνα παρακληθῶσιν αἱ καρδίαι αὐτῶν, συμβιβασθέντων ἐν ἀγάπῃ. Ἦδη λοιπὸν ἐμβαλεῖν εἰς τὸ δόγμα, καὶ οὕτε κατηγορεῖ, οὕτε ἀπαλλάττει πάντη τῆς κατηγορίας. Ἐνταῦθα δὲ ἡ ἀπόδοσις. Ἀγῶνα ἔχω ἵνα τί γένηται; Ἴνα μὴ διάφορα φρονῶσιν, ἀλλὰ συμβιθασθῶσι καὶ ἐνωθῶσι πάντες εἰς μίαν πίστιν. Πῶς; Οὐ μετὰ ἀνάγκης, ἢ βίας, ἀλλ' ἐν ἀγάπῃ. Τοῦτο δὲ εἶπεν, ὡς τῶν αἰρέσεων καὶ σχίσματα τικτούσῶν.

Καὶ εἰς πάντα πλοῦτον τῆς πληροφορίας τῆς συνέσεως. Τοῦτέστιν, Ἴνα ὑπὲρ μηδενὸς ἀμφιβέλωσιν, ἵνα ὑπὲρ πάντων πληροφορημένη εἴη ¹² πλουσίως ἡ σύνεσις αὐτῶν, τοῦτέστιν, ἡ τοῦ μυστηρίου γνώσις. Οὐκ εἶπε δὲ, Εἰς τὸν πλοῦτον, ἀπλῶς, ἀλλ', *Εἰς πάντα πλοῦτον*. Οἶδα μὲν, φησὶν, ὅτι σύνεσιν ἔχετε τοῦ μυστηρίου, ἀλλὰ τὴν πληροφορίαν τῆς συνέσεως ταύτης ζητῶ πλουσίαν ἐν ὑμῖν. Ἢ, ὅτι Μετὰ συνέσεως βούλομαι ὑμᾶς πληροφορηθῆναι, οὐκ ἀνοήτως καὶ ἀλόγως.

Εἰς ἐπίγνωσιν τοῦ μυστηρίου τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς τοῦ Χριστοῦ. Τί δὲ τὸ μυστήριον τοῦ Θεοῦ; Τὸ διὰ τοῦ Υἱοῦ τὴν προσαγωγὴν γίνεσθαι, οὐ δι' ἀγγέλων.

Ἐν ᾧ εἰσι πάντες οἱ θησαυροὶ τῆς σοφίας καὶ τῆς γνώσεως ἀπόκρυφοι. Αὐτὸς μόνος οἶδε πάντα· εἰ δὲ αὐτὸς μόνος σοφός, σοφῶς ἄρα καὶ ἐν τοῖς ἐσχάτοις καιροῖς ἦλθε, καὶ οὐ πάλαι, καὶ μάτην τινὲς τῶν ἀνοήτων ἐπιδράττονται τούτου. Τῷ μὲν οὖν, *θησαυροὶ* ¹³, εἶπεν, τὸ πλῆθος δεικνύσι· τῷ δὲ, *Πάντες*, τὸ μηδὲν ἀγνοεῖν· τῷ δὲ, *Ἀπόκρυφοι*, ὅτι μόνος οἶδε, καὶ περ' αὐτοῦ δεῖ αἰτεῖν σοφίαν καὶ γνῶσιν. Ὅρα δὲ, ὅτι εἰ καὶ δοκεῖ μέγα τι εἶπεν, ἀλλὰ καὶ τοῦτο συγκαταβατικῶς εἶπε διὰ τοὺς ἀπλουστέρους, τὸ, Ἐν ᾧ εἰσιν οἱ θησαυροὶ. Ἀποσοφία γὰρ ἐστὶ καὶ ἀεθγνώσις.

Τοῦτο δὲ λέγω, ἵνα μή τις ὑμᾶς παραλογίζηται ἐν πιθανολογίᾳ. Τοῦτο δὲ εἶπεν, φησὶν, ὅτι πάντα ὁ Χριστὸς μόνος οἶδεν, ἵνα μὴ τις ὑμᾶς ἀπατῆ. Τί γὰρ, εἰ πιθανῶς λέγει; Οὐδὲν οἶδε, παραλογισμὸς ἐστὶ τὸ πᾶν καὶ σοφίσματα.

Variæ lectiones.

¹¹ δοξάζοντες ἀσθενείας εἶναι τοῦτο ο. ¹² πληροφορητικὴ ο. ¹³ θησαυροὺς ο.

Εἰ γὰρ καὶ τῆ σαρκὶ ἀπειμι, ἀλλὰ τῷ πνεύματι ἄσθον ὁμοίῳ εἰμι. Τὸ ἀκόλουθον ἦν εἰπεῖν· Εἰ γὰρ καὶ τῆ σαρκὶ ἀπειμι, ἀλλὰ τῷ πνεύματι βλέπω τοὺς ἀπατεῶνας· ὁ δὲ εἰς ἐγκώμιον ἔτρεψε τὸν λόγον. Καὶ ἄκουε·

Χαίρων καὶ βλέπων ὁμοίῳ τὴν τάξιν, καὶ τὸ στερέωμα τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως ὁμοίῳ. Τουτέστι, τὴν εὐταξίαν. Οὐ μόνον γὰρ οὐ πεπτώκατε, ἀλλ' οὐδὲ τὴν τάξιν ὁμοίῳ συνέχεε τις, καὶ τὴν στερεάν πίστιν ὁμοίῳ. Ὡς γὰρ ἐπὶ παρατάξεως ἡ εὐταξία τὴν φάλαγγα στερεάν καθίστησιν· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας, ὅταν εὐταξία ἦ, τῆς ἀγάπης πάντα καθίστωσιν, καὶ μὴ ὄντων σχισμάτων, τότε καὶ τὸ στερέωμα γίνεται. Ἀλλὰ καὶ ἡ πίστις στερέωμα ἐστὶν αὐτῆ καθ' αὐτὴν, μὴ ἕωσα λογισμοὺς ὑπαισελεθεῖν, οἱ δὲ διάκοισιν ἐμποιοῦντες, σαλεύουσιν.

Ὡς οὖν παρελάβετε τὸν Χριστὸν Ἰησοῦν τὸν Κύριον. Οὐδὲν ξένον ἐπιστάγομεν, ἀλλ' ὁ παρελάβετε, ἐκεῖνο καὶ ἀπαιτοῦμεν πάλιν, τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν, οὐ τοὺς ἀγγέλους.

Ἐν αὐτῷ περιπατεῖτε. Αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ἡ ὁδὸς ἢ προσάγουσα ¹⁴ εἰς τὸν Πατέρα. Μὴ ἐν τοῖς ἀγγέλοις περιπατεῖτε· ἐκεῖνη γὰρ ἡ ὁδὸς οὐ φέρει ἐκεῖ.

Ἐρριζωμένοι. Τουτέστιν, ἀμεταστάτως ἔχοντες, καὶ μὴ ποτὲ μὲν ἐν Χριστῷ, ποτὲ δὲ ἐν ἀγγέλοις. Τὸ γὰρ ἐρριζωμένον οὐκ ἂν ποτε μετασταλῆ.

Καὶ ἐποικοδομοῦμενοι ἐν αὐτῷ. Δείκνυσιν αὐτοὺς καταπεσόντας, ὥστε δεῖσθαι ἐποικοδομήσεως, τουτέστι δευτέρας οἰκοδομῆς, ὡς ἐπὶ θεμελίῳ τῷ Χριστῷ.

Καὶ βεβαιούμενοι τῇ πίστει. Τουτέστι, βεβαίως κατέχοντες τὸν Χριστὸν διὰ τῆς πίστεως, οὐ διὰ λογισμῶν καὶ πιθανολογιῶν. Ἡ γὰρ οἰκοδομὴ, καὶ ἐπὶ θεμελίῳ ἦ, μὴ βεβαία δὲ ἐστήκη, σφαλερὰ ἐστὶ.

Καθὼς ἐδιδάχθητε, περισσεύοντες ἐν αὐτῇ ἐν εὐχαριστίᾳ. Πάλιν τὸ, καθὼς, τῆσιν, ἵνα εἰ μὴ τι ἄλλο, αὐτοὶ ἑαυτοὺς αἰδεσθῶσι. Τὸ μὲν οὖν, καθὼς ἐδιδάχθητε, ὡς τὸν θεμέλιον· τὸ δὲ περισσεύειν, τοῦτο ἐστὶν ἡ ἐποικοδόμησις. Παρεξέρχεται μὲν γὰρ οὐ δεῖ τὰ προῦποτεθειμένα διδάγματα ¹⁵, προκόπτειν μέντοι ἐν αὐτοῖς, καὶ φιλοτιμεσθαι, καὶ περισσόν τι ἐνδείκνυσθαι ἐν τῇ πίστει, εὐχαριστοῦντας τῷ Θεῷ, ὅτι ἠξίωσεν ἡμᾶς τοιαύτης χάριτος, καὶ μὴ ἑαυτοῖς τὴν προκοπὴν ἐπιγράφοντας.

Βλέπετε μὴ τις ὑμᾶς ἔσται ὁ συλαγωγῶν. Κλέπτῃς ἐστὶ, λάθρα ὑπείσερχεται, διορύττει κάτωθεν τοὺς τοίχους λαθρανάντως, ἵνα συλαγωγῆται τὸν νοῦν ὁμοίῳ. Βλέπετε οὖν.

Διὰ τῆς φιλοσοφίας καὶ κενῆς ἀπάτης. Δείκνυσιν καὶ τὴν ὁδὸν, δι' ἧς ἔρχεται ὁ κλέπτῃς, ὅτι ἡ φιλοσοφία ἐστίν. Ἐπεὶ δὲ σεμνὸν δοκεῖ τὸ τῆς φιλο-

Vers. 5. *Nam etsi carne absens sum, sed spiritu vobiscum sum.* Consequens erat dicere, Etsi enim carne absum, spiritu tamen video impostores: is vero in encomium vertit sermonem. Audi ergo:

Gaudens et videns ordinem vestrum, et firmamentum ejus, quæ in Christo est, fidei vestræ. Hoc est, bonam ordinationem vestram. Non solum enim non cecidistis, sed ne ordinationem quidem vestram quispiam confudit, solidamque fidem vestram. Ut enim in acie militari bona ordinis collocatio phalangem firmam efficit: sic et in Ecclesia quando bonus ordo fuerit, charitate omnia constituyente, si sectæ absint, tunc fit soliditas ac firmamentum. Quinetiam fides ipsa per sese firmamentum est, quæ non sinit cogitationes irrepere, quæ ambiguitatem suggerendo concutiunt.

Vers. 6. *Sicut ergo accepistis Christum Jesum Dominum.* Nihil novi introducimus, sed quod accepistis, illud etiam exigimus rursus, Dominum Jesum Christum, non angelos.

In ipso ambulate. Ipse enim est via perducens nos ad Patrem. Non in angelis ambulate: illa enim via eo non perducit.

Vers. 7. *Radicati.* Hoc est, impermutabiliter manentes, et non alias quidem in Christo, alias vero in angelis. Quod enim radices egit, transferri nunquam poterit.

Et superædificati in ipso. Ostendit eos cecidisse, adeo ut opus haberent superædificatione, hoc est secunda structura super fundamentum Christum.

Et confirmati in fide. Hoc est, constanter continentes Christum per fidem, non per ratiocinationes et persuasibiles sermones. Nam ædificium, etiamsi fundamento suprapositum sit, si non firmiter consistat, lubricum est et fallax.

480 *Sicut et didicistis, abundantes in ipsa in gratiarum actione.* Rursus Sicut ponit, ut, si nihil aliud, ipsi seipsos vereantur. Quod igitur ait, *Sicut didicistis*, veluti quoddam fundamentum est: Abundare vero hoc est, nempe superædificatio. Institutiones enim præjactas transgredi non oportet, verum in ipsis potius progredi atque contendere, ut exitium quiddam in fide demonstremus, gratias agentes Deo quod nos tali gratia dignatus est, et non nobis ipsis progressum ascribentes.

Vers. 8. *Videte ne quis vos deprædetur.* Fur est, clauculum subit, perfodit inferne parietes vestros clauculum, ut spoliet ac deprædetur mentem vestram: cavete igitur.

Per philosophiam et inanem fallaciam. Ostendit viam per quam venit fur, ipsam nempe philosophiam. Quia vero grave videtur philosophiæ voca-

Variæ lectiones.

¹⁴ ἀπάγουσα ο. ¹⁵ δόγματα ο.

bulum, adjecit, *Et inanem fallaciam*. Est enim et A
 Irona deceptio, de qua Jeremias dicit : *Decepisti me, Domine, ac deceptus sum* : quali et Jacob imponere videtur Esau, quæ neque deceptio est vocanda, sed dispensatio ^m.

Secundum traditionem hominum. Animadvertitis unde sit deceptio? Nempe, quod humanæ ratiocinationes interveniunt. Propterea et hæreses dicuntur, quia hominum sunt opiniones. Christianorum autem fides non est humanum dogma : propterea neque tale nomen assequetur.

Secundum elementa mundi. Reprehendere incipit deinceps dierum observationem, elementa mundi, solem lunamque dicens, per quæ videntur dies hoc vel illo modo se habere. Nec dixit, Dierum observationes, sed mundi totius meminit, ut vilitatem ejus abunde demonstraret. Si enim mundus totus nihil est, multo magis elementa.

Et non secundum Christum. Quod si vel maxime liceret, inquit, partim Christo, partim vero elementis servire, ne sic quidem mos illis erat gerendus : nunc vero prorsus vos a Christo transferunt. Observationes autem hujusmodi non tantum Græcæ fuerunt, verum etiam Judaicæ : illæ quidem a philosophia, istæ vero Judaicæ a lege.

Vers. 9. *Quia in ipso inhabitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter*. Hoc est, si quid est Deus Verbum, in ipso habitat. Ne autem, cum audis, *Habitavit*, existimes quod ageretur et impelleretur, sicut prophetæ (commorabatur enim in illis Deus, juxta illud : *Inhabitabo in ipsis, et inambulabo* ^o), a jecit *Corporaliter* : hoc est, non operatio quædam, verum substantia, ac veluti incorporatus et una hypostasis existens **481** cum assumpto. Vel huic ad modum juxta divi Cyrilli sententiam : perinde ac in corpore immoratur anima : immoratur autem ipsa corpori essentialiter et indivisibiliter, ac citra mixturam. Cæterum ipsa quidem anima per mortem a corpore separatur, Deus autem Verbum nunquam ab assumpta carne separatus est, verum in sepulcro etiam aderat, ipsam incorruptibilem servans, animæque apud inferos aderat, prædicans, sive donans captivis remissionem : et omnino confunctio erat utriusque, animæ videlicet et corporis, etiam quando voluntaria ejus morte dissociata erant.

Vers. 10. *Et estis in ipso repleti*. Papæ! Quid dixit! Nihil minus habetis quam ipse, verum et vos divinitate impleti estis : verumtamen in ipso, hoc est, per assumptionem. Cum enim natura nostra Deo copulata est, nos etiam in ipso divinæ naturæ facti sumus participes. Ubique enim Paulus vult nos proxime Christum adducere, veluti cum dicit : *Simul excitavit, et consedere fecit in cælestibus in*

^m Jerem. xx, 7. ⁿ Gen. xxvii, 28. ^o II Cor. vi, 16.

Varie lectiones.

¹⁶ ὡς ο. ¹⁷ Ἰσαΐα ο ¹⁸ γραφαί ο. ¹⁹ ἄλλως ο.

σοφία; δνομα, προσέθηκε · Καὶ κενῆς ἀπάτης. "Ἐστὶ γὰρ καὶ καλὴ ἀπάτη, περὶ ἧς ¹⁶ Ἱεραμίας φησὶν · Ἰλάτησάς με, Κύριε, καὶ ἠκατέθηθην. Ὁταν καὶ ὁ Ἰακώβ ἀπατήσῃαι δοκεῖ τὸν Ἡσαΐ ¹⁷ · ἦν οὐκ ἐστὶν ἀπάτην κλητέον, ἀλλ' οἰκονομίαν.

Κατὰ τὴν παράδοσιν τῶν ἀποστόλων. Ὁρᾷ; πῶθεν ἡ ἀπάτη; "Ὅτι ἀνθρώπιναι λογισμοὶ μαινεύουσι. Διὰ τοῦτο καὶ αἰρέσεις λέγονται, ὅτι ἀνθρώπων εἰσι δόξαι ¹⁸. Ἡ δὲ τῶν Χριστιανῶν πίστις, οὐκ ἀνθρώπινον δόγμα. Διὸ οὐδὲ τοιοῦτου ὀνόματος τρέφεται.

Κατὰ τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου. Ἐλέγειν ἄρχεται λοιπὸν τὴν τῶν ἡμερῶν παρατήρησιν, στοιχεῖα κόσμου, ἥλιον, καὶ σελήνην λέγων, δι' ὧν δοκοῦσιν αἱ ἡμέραι τοιῶσδε ἢ τοιῶσδε διακρίσθαι. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἡμερῶν παρατηρήσεις, ἀλλὰ τοῦ κόσμου παντὸς μέμνηται, ἵνα τὸ εὐτελεῖς ἐκ περιουσίας ἐδείξῃ. Εἰ γὰρ ὁ κόσμος ὅλος οὐδὲν, πολλῶ μᾶλλον οὐδὲν τὰ στοιχεῖα.

Καὶ οὐ κατὰ Χριστόν. Μάλιστα μὲν, φησὶ, καὶ εἰ ἐξ ἡμισείας ἦν καὶ Χριστῷ δουλεύειν καὶ στοιχεῖοις, οὐδὲ οὕτως ἔδει ἐκείνοις πείθεσθαι · νῦν δὲ παντελῶς ἐξιστώσιν ὁμᾶς τοῦ Χριστοῦ. Αἱ παρατηρήσεις δὲ αὗται οὐ μόνον Ἑλληνικαὶ ἦσαν, ἀλλὰ καὶ Ἰουδαϊκαί · αἱ μὲν, ἀπὸ φιλοσοφίας · αἱ δὲ Ἰουδαίων, ἀπὸ νόμου.

"Ὅτι ἐν αὐτῷ κατοικεῖ πῦρ τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος σωματικῶς. Τουτέστιν, εἰ τί ἐστιν ὁ Θεὸς Λόγος, ἐν αὐτῷ οἰκεῖ. Ἴνα δὲ μὴ ἀκούσας τῆς **C** Ὀκνησε, νομίσησθε ὅτι ἐνηργήθη, ὡς οἱ προφήται (ἐνφύσει γὰρ ἐκείνοις ὁ Θεός, κατὰ τὸ, Ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς καὶ ἐμπεριπατήσω) · προσέθηκε τὸ, Σωματικῶς · τουτέστιν, οὐκ ἐστὶν ἐνέργειά τις, ἀλλὰ οὐσία, καὶ ὡς σωματικῶς καὶ μία ὑπόστασις ὦν μετὰ τοῦ προσλήμματος. Ἡ καὶ οὕτω, κατὰ τὸν ἄγιον Κύριλλον, ὡς ἂν ἐν σώματι ἐνοικήσῃ ψυχῇ, ἐνοικεῖ δὲ αὕτη σώματι οὐσιωδῶς καὶ ἀδιατρέπτως, καὶ ἀφύρτως. Ἄλλ' ἡ μὲν ψυχὴ καὶ χωρίζεται τοῦ σώματος ἐν τῷ θανάτῳ · ὁ δὲ Θεὸς Λόγος οὐδέποτε τῆς προσληφθείσης σαρκὸς ἐχωρίσθη, ἀλλὰ κέν τῷ τάφῳ παρῆν αὐτῇ, ἀδιάφθορον αὐτῇ τρῶν, καὶ τῇ ψυχῇ ἐν τῷ ᾄδῃ συνῆν, κηρύττων, ἥτοι διδοὺς αἰχμαλώτοις ἄφεσιν · καὶ ὅλως ¹⁹ ἔνωσις ἀμφοτέρων ἦν, τῆς τε ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος, καὶ ὅτε τῷ **D** ἐκκεῖσθαι αὐτοῦ θανάτῳ διεστῆσαν.

Καὶ ὅτε ἐν αὐτῷ πεπληρωμένοι. Βαβαί, οἶον εἶπεν! Οὐδὲν ἕλαττον ἔχετε αὐτοῦ, ἀλλὰ πεπληρωμένοι καὶ ὁμᾶς ἔστε τῆς θεότητος · κλήν εἰ ἐν αὐτῷ, τουτέστι, διὰ τοῦ προσλήμματος. Ἐπεὶ γὰρ ἡ φύσις ἡμῶν ἠνώθη τῷ Θεῷ, καὶ ἡμεῖς ἐν αὐτῷ θείας ἐκοινωνήσαμεν φύσεως. Πανταχοῦ γὰρ ὁ Παῦλος βούλεται ἡμᾶς ἐγγύς ἀγαγεῖν τοῦ Χριστοῦ, ὡς ὅταν λέγει · Συνήγειρε καὶ συνεκάθισεν ἐν τοῖς ἔπου-

φαντοίς ἐν Χριστῷ· καὶ, *Εἰ ὑπομένωμεν, καὶ συμ-*
βασιλεύσομεν· καὶ συγκληροδόμους καλεῖ.

Ἔστιν ἡ κεφαλὴ πάσης ἀρχῆς καὶ ἐξου-
σίας. Οὐχ ὡς ὁμοούσιον αὐτὸν τίθησιν. κεφαλὴν, ἀλλ',
ὡς ἀνωτέρω, ὡς σίτιον. Πῶς οὖν τοῦτον ἀφέντες,
ἀγγέλοις προστρέχετε, ὧν ¹⁰ ἐστὶν ἡ κεφαλὴ; Διὰ
πόντων γὰρ τούτων διορύττει καὶ καταλύει τὴ περὶ
τῶν ἀγγέλων δόγμα.

Ἐν ᾧ καὶ περιετμήθητε περιτομῇ ἀγχιροποιή-
τη. Τὸ θαυμαστὸν τῆς εὐεργεσίας ἐπήγαγεν, ὅτι
Ἐν Χριστῷ περιετμήθητε. Οὐ γὰρ χεῖρ ἀνθρώπου
ἐπάγει τὴν περιτομὴν ταύτην τῆς σαρκός, ἀλλὰ τὸ
Πνεῦμα· καὶ οὐ μέρος, ἀλλ' ὅλον ἄνθρωπον περι-
τέμνει.

Ἐν τῇ ἀπεκδύσει τοῦ σώματος τῶν ἁμαρτιῶν
τῆς σαρκός, ἐν τῇ περιτομῇ τοῦ Χριστοῦ. Ἐκεῖ
μὲν ἀπεξεδύετο τὸ μέριον διὰ τῆς περιτομῆς, πε-
ριριουμένου τοῦ σαρκίνου καλύμματος· ἐνταῦθα
δὲ ἀπεκδύεται τὸ σῶμα ἡμῶν τὰς ἁμαρτίας, ἃς διὰ
τῆς σαρκός ἐπιτελοῦμεν. Τοιαύτην δὲ περιτομὴν οὐχ
ὁ νόμος, ἀλλ' ὁ Χριστὸς περιτέμνει ἐν τῷ βαπτί-
σματι, ἀπεκδύων ἡμᾶς τοῦ παλαιοῦ βίου τοῦ ἐφ-
αμάρτου, καὶ τὸ ὅλον σαρκικοῦ ¹¹.

Συνταφέντες αὐτῷ τῷ βαπτίσματι. Ὁ περιτο-
μῆν ἐκάλεσε, τοῦτο νῦν τάφος καλεῖ, μείζον τι τῆς
περιτομῆς παριστῶν. Οὐ γὰρ ἐβρίφη τὸ περιτμη-
θὲν, ἀλλ' ἀπώλετο καὶ ἐφθάρη. Ὁ τοίνυν βαπτί-
σθεις συνθάπτεται τῷ Χριστῷ, διὰ τῶν τριῶν κατα-
δύσεων τὴν τριήμερον ταφὴν τοῦ Κυρίου σχημα-
τίζων, καὶ ἀποθήσκων ὅσον γε κατὰ τὸν παλαιὸν
καὶ ἁμαρτητικὸν ἄνθρωπον.

Ἐν ᾧ καὶ συνηρέθητε διὰ τῆς πίστεως τῆς
ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ τοῦ ἐγείραντος αὐτὸν ἐκ νε-
κρῶν. Οὐ τάφος μόνον, ἀλλὰ καὶ ἔγερσις ἐστὶ τὸ
βάπτισμα. Πῶς; Διὰ τῆς πίστεως. Πιστεύσαντες
γὰρ, ὅτι δύναται ὁ Θεὸς ἐγείρειν, καὶ δεῖγμα τούτου
ἔχοντες τὸ καὶ τὸν Χριστὸν ἐκ νεκρῶν ἐγείρειν, οὕ-
τως ἠγέρθημεν κατὰ δύο τρόπους· καὶ ὅτι ἀνάστασιν
ἐλπίζοντες, ἥδη δοκοῦμεν ταύτης τυχεῖν, εἰ καὶ μέ-
λει· καὶ ὅτι πνευματικῶς τὴν νέκρωσιν τῶν ἐρ-
γῶν τῆς ἁμαρτίας ἀπεβρίψαμεν· ὃ καὶ ἐπιφέρει
μᾶλλον.

Καὶ ὑμῶς ¹² νεκροὺς ὄντας τοῖς παραπτώμασι,
καὶ τῇ ἀκροβυστί τῆς σαρκός ὑμῶν ¹³, συνεζω-
πολήσε σὺν αὐτῷ. Ὁ μὲν Χριστὸς, φησὶ, σωμα-
τικὸν θάνατον ὑποστάς, ἐζωοποιήθη ὑπὸ τοῦ Πατρὸς,
οὐχ ὡς αὐτὸς ἀδύνατος ὧν ζῶσαι ἑαυτὸν, ἀλλ' ὡς
πάντων εἰς ¹⁴ τὸν Πατέρα ἀναφερομένων. Ἐπεὶ ἔτι
γε αὐτὸς ἑαυτὸν ἠγείρει, φησὶν· Ἐν τρισὶν ἡμέραις
τὸν νεκρὸν ἐγερῶ· καὶ αὖ, Παρέστησε, φησὶν, ἑαν-
τὸν ζῶντα μετὰ τὸ παθεῖν. Ὑμεῖ; δὲ τὸν τῶν ἁμαρ-
τιῶν θάνατον ὑποστάντες, καὶ ἀκρόβυστοι ὄντες,
τούτῃσιν, πολὺ καὶ περιτετὸν τὸ σαρκώδες φρόνημα
ἔχοντες, ὅπερ ἐνέκρου ὑμᾶς, συνεζωοποιήθητε τῷ

Christo P : et, Si sustinemus, conregnabimus etiam q :
et coheredes vocat r.

Qui est caput omnis principatus et potestatis. Non
veluti homousium caput ipsum ponit, sed, ut supra,
tanquam causam. Qui igitur hoc dimisso ad ange-
los accurritis, quorum caput ille est? Nam per hæc
omnia opinionem illorum de angelis perfodit ac de-
molitur.

VERS. 11. In quo et circumcisi estis circumcissione
non manu facta. Admirandum beneficium attulit,
quod in Chris'o circumcisi estis. Non enim manus
hominis adducit circumcissionem hanc, sed Spiri-
tus : et non partem, sed totum hominem circum-
cidit.

In exspoliatione corporis peccatorum carnis, in
circumcissione Christi. Illic quidem exuebatur mem-
brum per circumcissionem, carneo tegumento ablato :
hic vero exiit corpus nostrum peccata quæ per
carnem perficimus. Tali autem circumcissione non
lex, sed Christus circumcidit in baptisinate, exuens
nos a veteri vita peccatis obnoxia, adeoque pro-
sus carnali.

VERS. 12. Consepulti ipsi in baptisinate. Quod cir-
cumcissionem vocavit, id nunc sepulturam appellat,
majus quiddam ipsa circumcissione exhibens. Nam
quod circumciscus erat, non abjiciebatur, sed peri-
ruit et corruptus est. Qui igitur baptisinate ablu-
itur, consepelitur Christo, per trinam submersionem
trium dierum Domini sepulturam significans, et
emorietis quod ad veterem et peccabilem hominem
attinet.

In quo et resurrexistis per fidem operationis Dei,
qui suscitavit illum a mortuis. ¹⁵ Non solum se-
pultura, verum etiam suscitatio est baptisma. Quo-
modo? Per fidem. Credentes enim quod Deus pos-
sit excitare, atque hujus rei indicium habentes,
quod Christum excitaverit ex mortuis, sic surrexi-
mus et nos gemina ratione; tum quod resurrectio-
nem sperantes, jam videmur hanc assecuti, etiam si
futura sit : tum quod spiritualiter interemptio-
nem operum peccati abjicerimus : id quod potius
inert.

VERS. 13. Et vos, qui mortui eratis delictis et præ-
putio cornu vestra, convivificavit cum ipso. Christus,
inquit, cum corporalem mortem sustinisset, vivi-
ficatus est a Patre, non quod ipse non potuerit
seipsum vivificare, sed quod omnia ad Patrem re-
ferantur. Nam quod ipse se excitavit, ait : In tri-
bus diebus excitabo templum * : et iterum, Exhibuit
seipsum, inquit, viventem post passionem †. Vos au-
tem peccatorum mortem sustinentes, ac præputium
habentes, hoc est, multum ac superfluum carnalem
affectum gerentes, qui vos occidebat, convivificati
estis cum Christo. Ut enim is corpore resurrexistis,

P Ephes. 11, 6. q II Tim. 11, 12. r Rom. VIII, 17. * Joan. 11, 19. † Act. 1, 5.

Variæ lectiones.

¹⁰ ὁ; ο. ¹¹ σαρκός ο. ¹² ἡμεῖ; ο. ¹³ ἡμῶν ο. ¹⁴ πρὸς ο.

consimilem ad modum vos spiritu : resurgemus A tamen et corpore. Secus autem magnus ille Joannes mortem intelligendam indicat. Propter delicta enim, inquit, sub condemnatione mortis positi eratis.

Donans nobis omnia delicta. Quæ uirt in faciebant. Vide autem quibus nos dignos, quomodo liberavit.

VERS. 14. *Delens quod aduersum nos erat chirographum per decreta, quod erat contrarium nobis.* Quia dixerat, *Donauit nobis*, ne putares quod dimiserit ea, sic tamen ut manerent et apparerent : Non, inquit, non hoc, sed deleuit, hoc est, exculsit. Chirographum autem intelligemus vel confessionem quam populus Israeliticus ipse scripsit, cum diceret ad Moysen : *Omnia quæcumque dixit Deus, faciemus et audiemus* ^u, vel scelus quod periguit Dominus cum Adamo, *Quocumque*, inquit, *dis ederis, morieris* ^v. Hoc enim ueluti chirographum retinebat diabolus, atque hoc ipsum nobis restitit, non sinens nos emergere : jus enim habebat. Hoc deleuit Christus *per decreta*, hoc est, per fidem : non enim per opera, uerum per fidei dogmata hoc solutum est.

Atque ipsum tulit de medio, affigens illud cruci. Non istud exculsit tantummodo, uerum etiam e medio sustulit, hoc est, fecit ne appareret. Ar neque nobis dedit, neque ipse custodiuit, sed affigens ipsum cruci, dilacerauit : quod remittentis est cum gaudio. Siquidem omnes eramus obuoxii peccatis et poenæ : ipse autem, in quem nullum peccatum cadebat, punitus pro nobis, in cruce diluit ac sustulit peccatum ac supplicium : **483** illic igitur et chirographum dirupit.

VERS. 15. *Exspolians principatus et potestates.* Diabolicas potentias dicit, quandoquidem eas humana natura induerat : uel quia ipse homo factus, tanquam ansam habebat hoc ipsum, quod homo esset : exiit ansam, id est, irreprehensibilis inuentus est principatibus et potestatibus. Etsi enim peccatricem naturam assumpserit, citra tamen peccatum. Disscre autem possis istuc sic dici : Diabolus per duo hæc dominabatur in humanam naturam, uoluptatem scilicet atque dolorem. Dominus igitur propter hoc humanam naturam assumeas, ut pro nobis dimiceret aduersus principatus et potestates ejus : dicere prætermitto quod protinus in principio assumptionis sanctæ carnis suæ has sauciauerit, citra uoluptatem conceptus, atque citra dolorem genitus : quin etiam postquam natus esset, jamque a uolentibus, ac in uirum creuisset, tentatus est quidem a uoluptatis inescationibus prius in monte ; tentatus est, inquam a gula, ab opum amore et huani gloria, hoste coram ipsum inuadente, ac uicit

^u Exod. xix, 8. ^v Gen. ii, 16

Χριστῷ. Ὡς γὰρ ἐκεῖνος ἀνάστη σώματι, οὕτως ὑμεῖς πνεύματι · ἀναστησόμεθα μέντοι πάντως καὶ σώματι. Καὶ ἐτέρως δὲ ὁ πάμμαγας Ἰωάννης τὴν νέκρωσιν αἰνίττεται δεῖν νοεῖσθαι. Διὰ γὰρ τὰ πικρατώματα, φησὶν, ὑπὸ τὴν καταδίκην ἐκείσθε τοῦ ἀποθανεῖν.

Χριστόμενος ἡμῖν πάντα τὰ παραπτώματα. Ἄ τὴν νεκρότητα ^u ἐποίησαν. Ὅρα δὲ τίμων ἡμᾶς ἐντας ἀξίους, πῶς ἠλευθέρισεν.

Ἐξήλειψας τὸ καθ' ἡμῶν χειρόγραφον τοῖς δόγμασιν, ὃ ἦν ὑπεραντίον ἡμῖν. Ἐπειδὴ εἶπεν, ὅτι Ἐχαρίσατο ἡμῖν, ἵνα μὴ νομίση. Ἰεὶ ἀφῆκεν αὐτὰ μένειν καὶ φαίνεσθαι · Ὅχι, φησὶν, οὐ τοῦτο, ἀλλ' ἐξήλειψε, τουτέστιν, ἐχάραξε. Χειρόγραφον δὲ ἢ τὴν ὁμολογίαν νοίσωμεν, ἣν ὡσπερ ^u ἰδιόγραφον ἐποίησατο ὁ λαὸς πρὸς Μωσέα, εἰπόντες · Πάντα ὅσα εἶπεν ὁ Θεός, ποιήσομεν καὶ ἀκούσομεθα · ἢ τὴν συνθήκην, ἣν ἐποίησαν ὁ Θεὸς πρὸς τὸν Ἀδὰμ, εἰπών · Ἢ ἄν ἡμέρα φαγῆ· ἀποθανῆ. Τύτην γὰρ κατεῖχεν ὁ διάβολος, ὡς χειρόγραφον, καὶ αὕτη ἀνόηστατο ἡμῖν, μὴ ἐῶσα ἀνακύψαι · τὸ δίκαιον γὰρ εἶχε. Τοῦτο ἐξήλειψεν ὁ Χριστὸς τοῖς δόγμασι, τουτέστι τῇ πίστει · οὐ γὰρ ἔργου, ἀλλὰ τοῖς τῆς πίστεως δόγμασι λέλυται τοῦτο.

Καὶ αὐτὸ ἦεν ἐκ τοῦ μέσου, προσηλώσας αὐτὸ τῷ σταυρῷ. Οὐκ ἐχάραξε τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ ἔῤῥεν ἐκ τοῦ μέσου ^u, τουτέστιν, ἐποίησε μὴδὲ φαίνεσθαι · καὶ οὕτω ἡμῖν ἔδωκεν, ὅστε αὐτὸς ἐφύλαξεν, ἀλλὰ περιπέρας αὐτὸ ἐν τῷ σταυρῷ, κατέσχισεν · ὃ τοῦ μετὰ χαρᾶς ἀφίεντος ἐστί. Πάντες γὰρ ἦμεν ἐνοχοὶ ἁμαρτίας καὶ κόλασεως · αὐτὸς δὲ ^u ὁ ἀναμάρτητος, ἀκασιθεὶς ἀνθ' ἡμῶν, ἐν τῷ σταυρῷ ἔλυσε τὴν ἁμαρτίαν καὶ τὴν κόλασιν · ἐκεῖ οὖν καὶ τὸ χειρόγραφον διέβηξεν.

Ἀπεκδυσάμενος τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας. Τὰς διαβολικὰς δυνάμεις λέγει, ἐπειδὴ αὐτὰς ἢ ἀνθρωπίνῃ φύσει ἐνεδύσατο · ἢ ἐπειδὴ αὐτὸς ἀνθρώπος γενόμενος, ὡσπερ λαθὴν εἶχε τοῦτο αὐτὸ τὸ ἀνθρώπος εἶναι · ἀπεξεδύσατο τὴν λαθὴν, τουτέστιν, διηπτος εὐρέθη ταῖς ἀρχαῖς καὶ ταῖς ἐξουσίαις. Εἰ γὰρ καὶ τὴν ἁμαρτωλὸν φύσιν προσελάβετο, ἀλλ' ἀναμαρτήτως. Μάθοις δ' ἂν τὸ λεγόμενον ^u οὕτως · Ὁ διάβολος διὰ δύο τούτων κατεκράτει τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ἡδονῆς καὶ λύπης. Ὁ τοίνυν Κύριος διὰ τοῦτο τὴν φύσιν προσλαβόμενος, ὡς ἂν ὑπὲρ ἡμῶν παλαίσῃ πρὸς τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας αὐτοῦ · ἀφίημι λέγειν, ὅτι καὶ εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ἐν τῇ προσλήψει τῆς ἀγίας αὐτοῦ σαρκὸς, ἔθραυσε ταῦτα, ἀνευ ἡδονῆς συλληφθεὶς, καὶ ἀνευ λύπης τεχθεὶς · πλὴν ἀλλὰ καὶ μετὰ τὸ τεσθῆναι καὶ ἀνδρωθῆναι ^u, ἐπειράσθη μὲν ὑπὸ τῶν τῆς ἡδονῆς δολεασμάτων πρότερον ἐν τῷ ὄρει, γαστριμαργίας, λέγου, καὶ φιλοπλουτίας, καὶ κενοδοξίας ^u, αὐτοπροσίπως προσβαλόντος τοῦ ἐχθροῦ, καὶ ἐνίκησεν ὑπὲρ ἡμῶν. Εἶτα

Variæ lectiones.

^u νέκρωσιν ο. ^u ἦνπερ ο. ^u ἦρπασεν ἐκ μέσου. Καὶ, ἦρκε ο. ^u οὖν ο. ^u τοῦτο ο. ^u ἀδρυνθῆναι ο. ^u φιλοδοξίας ο.

ὅπῳ τῶν τῆς λύπης ἔσκαυε ²² μηχανημάτων ὁ πει-
 ρίζων αὐτὸν περιτρέψαι εἰς τὸ μισῆσαι τοὺς πη-
 σίον, ἐπιβουλεύων αὐτῷ διὰ τῶν Φαρισαίων καὶ Γραμ-
 ματέων, καὶ αὐτῶν τῶν ὑπ' αὐτοῦ εὐεργετημένων·
 οὐκ ἴσχυσε δὲ τοῦτο κατεργάσασθαι. Τελευταῖον δὲ,
 καὶ σταυρῷ προσέπηξε, τὸ κραταιότατον μηχανήμα
 ἐπάγων. Ἄλλ' ὁ Κύριος τοσοῦτον οὐκ ἐνέδωκε πρὸς
 ἃ ἐκείνος ἠβούλετο, ὥστε καὶ ὑπὲρ τῶν σταυροῦν-
 των ἤρχετο. Οὕτως οὖν ἐν τῷ σταυρῷ τελεώτατα
 ἐξεδύσατο τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας, ἡμῖν τὴν
 ἐκδυσιν ταύτην περιποιούμενος, τοῖς ἐνδυσασμέ-
 νοις ²³ ταύτας, ὡς τῆς φύσεως κοινωνήσας.

Ἐδειγμάτισεν ἐν παθήσεια. Τουτέστιν, ἀσχη-
 μονῆσαι ἐποίησεν. Οὐδέποτε γὰρ οὕτως ἡσχη-
 μόνησεν ὁ διάβολος. Προσδοκῶν γὰρ αὐτὸν ἔχειν, **B**
 καὶ οὗ ἐγένετο ἄλλου ἀπώλεσε. Τὸ δὲ, *Παθή-
 σεια*, ἀντὶ τοῦ, δημοσίᾳ πάντων ὀρώντων. Πάντα
 γὰρ ἂν ἐποίησεν ὁ διάβολος, εἰ γε ἠδύνατο, ὥστε
 πείσαι τοὺς ἀνθρώπους, ὅτι οὐκ ἀπέθανε. Τοῦτο γὰρ
 ἡ μεγάλη αὐτοῦ ἤττα καὶ κατάλυσις, τὸ ἀναμάρ-
 τητον ἄνθρωπον θανάτῳ ὑπαγαγεῖν. Διὰ καὶ μυ-
 ρίας ἀφέσεις ἐνεαῦθα ἤγειρε, κατὰ φαντασίαν γενέ-
 σθαι τὸν θάνατον εἰσηγουμένως ²⁴. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ
 Κύριος ἀπέθανε μὲν φανερώς, οὐκ ἀνέστη δὲ φανε-
 ρῶς ὅτι τῆς μὲν ἀναστάσεως καὶ ὁ μετὰ ταῦτα
 καιρὸς ἐμελλε μάρτυς εἶσεσθαι· τοῦ δὲ θανάτου, εἰ
 μὴ ὁ τότε καιρὸς, οὐκ ἂν ἕτερος ἐγένετο.

Θριαμβεύσας αὐτοὺς ἐν αὐτῷ. Τουτέστιν, ἐν τῷ
 σταυρῷ τοὺς δαίμονας ἠττημένους δεῖξας. *Θριαμβος* **C**
 γὰρ λέγεται, ἔταν τις ἀπὸ νίκης πολεμίων ἐπανελη-
 θῶν, δημοσίαν πομπὴν τελεῖ, τοὺς ἠττηθέντας δε-
 σμίους πᾶσι δεικνύων. Ἐν τῷ σταυρῷ οὖν τὸ τέρ-
 πικρον σήσας ὁ Κύριος, ὡσπερ ἐν δημοσίῳ θεάτρῳ
 Ἑλλήνων, Ῥωμαίων, Ἰουδαίων, τοὺς δαίμονας
 ἐθριάμβευσεν. Εἰ οὖν οὐκ ἄγγελοι ὑπὲρ ἡμῶν ἀπ-
 έθανον, ἀλλ' ὁ Χριστὸς, πῶς δι' ἐκείνων λέγετε ποιο-
 αθῆναι;

*Μὴ οὖν τις ὑμᾶς κρινέτω ἐν βρώσει, ἢ ἐν πό-
 σει, ἢ ἐν μέρει ἑορτῆς, ἢ ρουμηνίας, ἢ Σαββάτων.*
 Μέχρι μὲν τοῦ νῦν αἰνιγματώδως ἔλεγε· *Μὴ τις*
ὑμᾶς ἔσται συλλαγωγῶν· νῦν δὲ φανερώτερον, ὅτε
 προκατέλεξε τὰς εὐεργεσίας. Εἰ γὰρ τοιούτων τε-
 τυχήκατε, φησὶ, τί τοῖς μικροῖς ἑαυτοὺς ὑπευθύ-
 νους ποιεῖτε; Μὴ οὖν ἀνέχεσθε, ἵνα τις κατακρίνη **D**
 ὑμᾶς, ὡς μὴ φυλάττοντας τὰς Ἰουδαϊκὰς παρατη-
 ρήσεις ἐν βρώμασι καὶ πόμασι. Διὰ τούτου δὲ ἐπαι-
 νεῖ δῆθεν αὐτοὺς, ὡς παραλύοντας τὰ Ἰουδαϊκά. Ἐν
 μέρει δὲ ἑορτῆς, εἶπε, διότι οὐ τὸ πᾶν ἐτόλμων φυ-
 λάσσειν. Εἰ γὰρ καὶ ἑσαβδάτιζον, ἀλλ' οὐκ ἀκριβῶς,
 ἅτε Χριστιανίζοντες. Δείκνυσιν οὖν ὅτι ματαία ἡ
 πρᾶσι φυλακὴ, εἰ γε μὴ τὸ πᾶν φυλάττεται· καὶ ὅτι
 τὸ ὅλον ἐνετῶθεν ἤδη καταλύεται. Εἰ γὰρ καλὸν ἦν,
 ἄνωγετῶς ἂν ἐτηρεῖτο.

²⁴ Ἔστι σκια τῶν μελλόντων. Μέλλοντά φησι τὰ

Variæ lectiones.

²² ἐπεισεν ο. ²³ ἐνδεδυμένοις ο. ²⁴ εἰσῆγαγε ο.

A pro nobis. Deinde eum tentator doloris machina-
 mentis in proximi odium pervertere nitentur, do-
 lum ei neceus per Pharisæos et Scribas, atque per
 eos qui ab ipso beneficium accipiebant : non potuit
 autem hoc efficere. Tandem vero cruci affixit, for-
 tissimam machinam admovens. Atqui Dominus adeo
 non concedebat ei quæ volebat, ut et pro crucifi-
 gentibus oraret. Hunc itaque ad modum in cruce
 perfectissime spoliavit principatus et potestates,
 nobis spoliationem hanc arquirens atque compa-
 rans, qui hisce induti eramus, quippe quia naturæ
 nostre cogens erat.

Os:entavit palam. Hoc est, indecōtos esse fecit.
 Nunquam enim adeo pudefactus est diabolus. Ex-
 spectans enim ipse Christum tenere, quos alios ha-
 buit, amisit. *Palam* autem, id est publice, cun-
 ctis cernentibus. Omnia enim fecisset diabolus, si
 potuisset, ut persuaderet hominibus, Christum non
 esse mortuum. Hæc enim ingens ipsius fuit straga
 ac dissolutio, hominem omnis peccati expertem
 morti subijcere. Quamobrem et innumeras hæreses
 hic excitavit, quæ mortem ipsius scititiam esse do-
 cerent. Propterea Dominus mortuus est palam, non
 resurrexit autem palam. Nam resurrectioni ejus
 futurum etiam tempus testimonium diciturum erit :
 mortis autem, aliud tempus, quam quod tum fuit
 testis esse non potuit.

Triumphans illos in ipsa. Hoc est, in cruce dæmo-
 nes prostratos monstrans. Triumphus enim dicitur,
 cum quis parva **484** ab hostibus victoria reversus,
 publicam pompam duxerit, devictos hostes omnibus
 victos ostendens. In cruce igitur tropæum stans
 Dominus, tanquam in publico theatro Græ-
 corum, Romanorum, Judæorum, de demonibus
 triumphavit. Si igitur angeli pro nobis haudqua-
 quam sunt passi, sed Christus, quomodo per illos
 affirmatis vos esse productos ?

VERS. 16. *Nemo ergo vos judicet in cibo, aut potu,
 aut in parte diei festi, aut neomeniæ, aut Sabbato-
 rum.* Hactenus obscure dixit, *Ne quis vos depræ-
 detur* : nunc vero apertius idem agit, postquam be-
 neficia ejus recensuit. Si enim talia tantaque estis
 assecuti, quid rebus vos exiguis obnoxios facitis ?
 Ne igitur sustineatis, ut quisquam vos condemnet,
 quia non observetis Judaicas cæremonias in cibis
 et potu. Per hoc autem commendat jam eos, quippe
 quia Judaica ista dissolvant. *In parte autem diei
 festi*, inquit, quasi non totam ausi fuissent festivi-
 tatem observare. Etsi enim Sabbatum celebrarent,
 non exacte tamen faciebant, ut qui Christianismo
 jam essent dediti. Ostendit igitur vana esse hu-
 jusmodi observationem, cum totum non observe-
 tur : ac quod totum jam inde destruat. Si enim
 bonum erat, integre servari debuit.

VERS. 17. *Quæ sunt umbra futurorum.* Futura

Novi Testamenti bona nominat : futura enim erant A respectu Veteris, quod tum erat præsto, suo nimirum tempore.

Corpus autem Christi. Nemo vos seducat. Quidam hic apud, *Christi*, perfectam distinctionem faciunt, ut sit sensus : Veteris Testamenti res sunt umbra : corpus autem, id est veritas, Christi est. Proinde, Quid opus est umbram, præsentem corpore, obtinere? Nonnulli autem sequentibus copulant, ut sic intelligamus : Corpus autem Christi, id est vos, *nemo καταβραβεύτω*, hoc est, damno afficiat. Nam *καταβραβεύειν* est, quando alter quidem victoriam obtinet, alter vero victoriæ præmium accipit. Vos igitur vicistis diabolum, eoque superiores facti estis : cur igitur rursus subjugatis vos peccato per legis observationem, quæ non potest justificare? Et aliter: Eum qui nos detinebat, Christus, non lex vicit, et apud eum qui victoriam est adeptus, oportet esse bra-beum, et apud vos, qui estis corpus Christi. Quomodo igitur hoc legi attribui permittitis? Est enim perspicuum, si Judaizemus, nos adhuc habere legem dominum nostrum, et per illam servari expectamus. Si autem lex est umbra, Christi vero res, corpus, nos umbræ prius assuefactos esse oportet. Merito igitur in novissimis temporibus incarnatus est, ut nos ad Patrem adduceret.

485 VERS. 18. *Volens in humilitate et religione angelorum, quæ non vidit ambulans.* Postquam implevit eos indignatione, ostendens quod brabeo priventur, necnon injuria afficiantur, tunc hereticum dogma enarrat, Voluit vos fraudare, inquit, per humilitatem apparentem. Dicebant enim indignum esse majestate Unigeniti, quod per Unigenitum adduceremur ad Patrem, esseque majus quam ut humanæ tenuitatis conveniat. Unde, inquit, commodius est dicere, quod angeli nostræ abductioni inservierint. Hinc autem angelorum cultum introducebant, et simplicioribus persuadebant, ut iis adhiberent animum, tanquam iis qui nos servassent. Et qui nunquam angelos conspexerant, sic de illis asseverabant, tanquam eos vidissent.

Frustra inflatus sensu carnis suæ. Frustra, inquit, inflatus est propter isthuc dogma a carnali sua cogitatione, non spiritali. Quomodo enim non carnalis adeoque crassæ mentis est, aspernari ea quæ a Christo dicta sunt? *Sic Deus mundam dilexit, ut Filium suum daret pro hominibus* : et iterum, *Pro ipsis ego meipsum sanctifico* : et, *Animam meam prope pro ovibus* : et, *Alias oves habeo, et illas me oportet adducere* : et innumera hujusmodi. Qui igitur supra dixit, *In humilitate*? De apparente et non vera loquebatur. Aliter: Intumescunt quidem, ut doctores dogma suam tinentes, nec permittentes ut verum doceantur. Commendant autem proprium dogma per humilitatem, non quam ipsi habent, sed

Α τῆς Καινῆς Διαθήκης. Ἐμελλον γὰρ ὡς πρὸς τὴν Παλαιὰν ἐνεστῶσαν τότε, ὅτε ἦν αὐτῇ ὁ καιρὸς.

Τὸ δὲ σῶμα Χριστοῦ. Μηδεὶς ὑμᾶς καταβραβεύτω. Οἱ μὲν εἰς τὸ Χριστοῦ, σιζοῦσι τείλειαν, ἢ ἢ τὸ λεγόμενον. Τὰ μὲν Παλαιὰ σκιά εἰσι· τὸ δὲ σῶμα, τούτέστιν ἡ ἀλήθεια, Χριστοῦ. Ὅστε τί δεῖ σκιά κρατεῖν, τοῦ σώματος παρόντος; Οἱ δὲ συνάπτουσι τοῖς ἐρεξῆς, ἵνα νοῦμεν οὕτω. Τὸ δὲ σῶμα Χριστοῦ, τούτέστιν, ὑμᾶς, μηδεὶς καταβραβεύτω, τούτέστιν, ἐπηρεάζεται. Καταβραβεύειν γὰρ ἐστίν, ὅταν ἕτερος μὲν νικᾷ, ἕτερος δὲ λαμβάνῃ τὸ βραβεῖον. Καὶ ὑμεῖς οὖν νενικήκατε τὸν διάβολον, καὶ ἀνώτεροι τούτου ἐστέ· τί πάλιν ὑπάγετε ἑαυτοὺς τῇ ἁμαρτίᾳ διὰ τὸ τὸν νόμον τηρεῖν, τὸν μὴ δυνάμενον δικαιοῦσαι; Καὶ ἄλλως· Τὸν κατέχοντα ἡμᾶς ὁ Χριστὸς, ἀλλ' οὐχ ὁ νόμος νενίκηκε, καὶ παρ' ἐκείνῳ δεῖ εἶναι τὸ βραβεῖον τῷ νενικήκоти, καὶ παρ' ὑμῖν, οἱ ἐστε τὸ σῶμα Χριστοῦ. Πῶς οὖν τῷ νόμῳ τούτῳ διδόμενιν περιορᾶτε; Πρόδηλον γάρ, ὅτι εἴπερ Ἰουδαίζομεν ἔτι, τὸν νόμον ἔχομεν δεσπότην, καὶ ὑπ' ἐκείνου σωθῆναι δοκοῦμεν. Εἰ δὲ ὁ μὲν νόμος, σκιά, τὴν ἐκ τοῦ Χριστοῦ, σῶμα, ἔδει πρότερον ἡμᾶς τῇ σκίᾳ ἐνεθισθῆναι. Εἰκότως ἄρα ἐπ' ἐσχάτων ἐσαρκώθη, διὰ τὸ ἡμᾶς προσαγαγεῖν.

Θέλων ἐν ταπεινοφροσύνῃ καὶ θρησκείᾳ τῶν ἀγγέλων, ἃ μὴ ἔώρακεν ἐμβατεύων. Ὅτε ἐπλήρωσαν αὐτοὺς θυμοῦ, διὰ τοῦ δεῖξαι, ὅτι καταβραβεύονται καὶ ἐπηρεάζονται, τότε διηγείται τὸ αἰρετικὸν δόγμα, καὶ φησιν, ὅτι θέλουσιν ἡμᾶς καταβραβεύειν διὰ ταπεινοφροσύνης δοκούσης. Ἐλεγον γάρ, ὅτι Ἀνάξιόν ἐστι τῆς μεγαλειότητος τοῦ Μονογενοῦς, τὸ προσάγειν ὑμᾶς τὸν Μονογενῆ τῷ Πατρὶ, καὶ μείζον ἢ κατὰ τὴν ἀνθρωπίνην σμικρότητα. Ὅθεν εὐλογώτερον, φασίν, ἐστὶ λέγειν, ὅτι οἱ ἄγγελοι ὑπούργησαν τῇ ὑμετέρᾳ προσαγωγῇ. Ἐκ τούτου δὲ εἰσηγον τὴν τῶν ἀγγέλων θρησκείαν, καὶ ἐπειθὸν τοὺς ἀρελεστέρους τούτους προσέχειν, ὡς σεσωκῶσιν ἡμᾶς. Καὶ μηδέποτε ἰδόντες ἀγγέλους, οὕτω διεβηαοῦντο περὶ τούτων, ὡς ἰδόντες αὐτοὺς.

Εἰκὴ φροσιούμενος ὑπὸ τοῦ νοδὸς τῆς σαρκὸς αὐτοῦ. Μάτην, φησὶν, ἐπὶ τῷ δόγματι περυσήται ὑπὸ σαρκικῆς διανοίας, οὐ πνευματικῆς. Πῶς γὰρ ὁ σαρκικοῦ νοδὸς καὶ παγέος, τὸ ἀθετῆται τὰ ὑπὸ Χριστοῦ λεχθέντα; Ὅτως ἠγάπησεν ὁ Θεὸς τὸν κόσμον, ὥστε τὸν Υἱὸν αὐτοῦ ἔδωκεν ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων· καὶ πάλιν, Ὑπὲρ αὐτῶν ἐγὼ ἀγάσω ἑμὰν τόν· καὶ, *Τὴν ψυχὴν μου τίθημι ὑπὲρ τῶν προβάτων* καὶ, Ἄλλα πρόβατα ἔχω, ἀκατεῖνά με δεῖ ἀγαγεῖν· καὶ μυρία ὄσα. Πῶς οὖν ἀνωτέρῳ εἶπεν, ὅτι· Ἐν ταπεινοφροσύνῃ; Δοκούσης, καὶ οὐκ ἀληθινῆς. Ἄλλως· Φροσιοῦνται μὲν ὡς δογματικαί, ἐνιστάμενοι, καὶ μὴ δεχόμενοι διδασκῆναι τὸ ἀληθές· συνιστῶσι δὲ τὸ οἰκτεῖον δόγμα διὰ ταπεινοφρο-

* Joan. iii, 16. † Joan. xvii, 19. ‡ Joan. x, 16, 17.

Variae lectiones.

ἃ δὲ ἐστὶ ο

σύνης, οὐκ ἦν αὐτοῖς ἔχουσιν, ἀλλ' ὡς λέγοντες, ὅτι Α
Μεῖζον ἢ κατὰ ἀνθρώπους, τὸ σαργῆναι ὑπὲρ ἡμῶν
τὸν Μονογενῆ.

Καὶ οὐ κρατῶν τὴν κεφαλὴν, ἐξ οὗ πῦρ τὸ
σῶμα διὰ τῶν ἀφῶν καὶ συνδέσμων ἐπιχορη-
γητέμενον καὶ συμβιβαζόμενον, ἀβξει τὴν ἀβξη-
σιν τοῦ Θεοῦ. Οὐ κρατεῖ, φησὶν, ὁ ταῦτα δογματί-
ζων, τὴν κεφαλὴν, τούτεστι τὸν Υἱόν. Αὐτὸς γάρ ἐστι
κεφαλὴ τῶν ἀγγέλων, ὡς Ποιητὴς καὶ Δημιουργός·
ἀλλὰ καὶ πάσης τῆς Ἐκκλησίας κεφαλὴ, καὶ κατὰ
τοῦτο μὲν, πλην ἀλλὰ καὶ καθὼ σῶμα αὐτοῦ ἐστὲν
καὶ μέλη, κοινωνήσαντος ἡμῖν τῶν αὐτῶν. Ἐξ αὐτοῦ
τοίνυν πᾶν τὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὸ εἶναι ἀπλῶς
ἔχει, καὶ τὸ εὐ εἶναι. Ἐὰν αὐτοῦ ἐκπέσῃ τις, ἀπόλωλεν
εὐθύς. Ὅσπερ γάρ τὸ αἰσθητικὸν πνεῦμα ἀπὸ τοῦ
ἐγκεφάλου εἰς πᾶν τὸ σῶμα διαδίδεται διὰ τῶν νεύρων, Β
καὶ ἀπὸ τῆς κεφαλῆς ἐστὶ πᾶσα αἰσθησις, καὶ πᾶσα
κίνησις· οὕτω καὶ τὸ τῆς Ἐκκλησίας σῶμα ἀπὸ
τοῦ Χριστοῦ ἐπιχορηγῆται, τούτεστι, λαμβάνει τὸ
ζῆν καὶ ἀβξειν πνευματικῶς. Πότε ²⁶⁻²⁷ δὲ τοῦτο ἔχει;
Ὅτε συμβιβάσεται, τούτεστι, συνάψειαν ἔχει πρὸς
αὐτόν. Τὸ γὰρ ἅγιον Πνεῦμα διὰ τῶν ἀφῶν καὶ
συνδέσμων τὴν ἐπιχορηγίαν τῆς ἀβξήσεως δίδωσιν·
ὡς εἰ γε ἀσύνδετον εἶη καὶ ἀσυναφές τὸ σῶμα
πρὸς τὴν κεφαλὴν, καὶ οὐ συμβιβάσεται πρὸς
αὐτήν, τούτεστιν, οὐ συντίθεται, οὐκ ἂν οὕτε ἢ
ἐπιχορηγῆσι τοῦ Πνεύματος γίνοιτο, οὔτε ἢ ἀβξη-
σις τοῦ Θεοῦ, τούτεστιν, ἢ τῆς κατὰ Θεὸν πολιτείας
τῆς ἀρίστης.

Εἰ ἀπεθάνετε σὺν τῷ Χριστῷ ἀπὸ τῶν στοι- C
χείων τοῦ κόσμου, τί ὡς ζῶντες ἐν τῷ κόσμῳ
δογματίσεθε; Διὰ τοῦ βαπτίσματος, φησὶ, συν-
αποθάνοντες τῷ Χριστῷ, ἐνεκρώθητε πρὸς πᾶσαν
τὴν προτέραν ζωὴν, ὥστε μηκέτι μηδὲ τοῖς στοι-
χείοις δουλεύειν, οἷς πρώην ὑπέκεισθε. Πῶς οὖν
πάλιν νῦν, ὡς ἐν τῇ προτέρῃ ζωῇ ζῶντες, ὑπέκει-
σθε τούτοις; Ἰδύσκεσθε γὰρ ὅτι ἦδε ἡ ἡμέρα δεξιὰ,
ἦδε ἀπαίσιος· ἅτινά ἐστιν Ἑλληνικὰ παρατηρήματα.
Ὅρα δὲ καὶ πῶς ἡρέμα αὐτοὺς διακωμῶδεῖ, Δογμα-
τίσεσθε, εἰπών. Ὁ; γὰρ παιδία ἀρτιμαθῆ κάθησθε,
φησὶ, δογματιζόμενοι καὶ νομοθετούμενοι τί δεῖ
ποιεῖν.

Μὴ ἀψῆ, μηδὲ γεύση, μηδὲ θίγη· ἃ ἐστὶ
πάντα εἰς φθορὰν τῆ ἀποχορήσει. Καὶ ἕλλην πα-
ρατήρησιν αὐτῶν τὴν τῶν βρωμάτων, Ἰουδαϊκὴν
μᾶλλον, ὥσπερ ἦν ἡ τῶν ἡμερῶν, Ἑλληνικὴ. Τὸν
τύπον δὲ τῶν δογματιστῶν καταπέλλων, φησὶν, ὅτι
οὐ μεγάλα τινὰ ταῦτά ἐστιν, ἀλλ' εἰς φθορὰν κατα-
λήγει τοῖς χρωμένοις. Φθειρόμενα γὰρ ἐν τῇ γασ-
τρὶ ²⁸, οὐκ τοῦ ἀφεδρῶνος; ὑπόβρεῖ. Οὔτε οὖν ὠφε-
λοῦσιν αὐτὰ καθ' αὐτὰ, οὔτε βλάπτουσι.

Κατὰ τὰ ἐντάλματα καὶ διδασκαλίας τῶν ἀν-
θρώπων. Οὐκ εἰσὶ θεῖα διδάγματα ταῦτα, ἀλλὰ
ἀνθρώπων ἐντάλματα. Τί οὖν; ὁ νόμος οὐκ ἐστὶ
Θεοῦ ²⁹ διδασκαλία; Ἦν μὲν ὅτε εἶχε καιρὸν ³⁰, νῦν δὲ
οὐκ ἐστὶν, ὡς μὴ καιρὸν ἔχων. Ἦ ὅτι παρρησιάζουσι

veluti asserentes majus esse quam hominibus con-
veniat, Unigenitum pro nobis occidi.

VERS. 19. *Et non tenens caput, ex quo totum cor-
pus per nexum et conjunctiones subministratum et
constructum, crescit in augmentum Dei.* Non conti-
net, inquit, qui hæc tradit, caput, hoc est Filium.
Ipse enim est caput angelorum, veluti Creator et
Opifex. Insuper totius etiam Ecclesiæ caput est
cum secundum hoc ipsum quidem, tum quatenus
corpus ipsius sumus et membra, ipso nobiscum in
lisdem communicante. Ex ipso itaque universum
corpus Ecclesiæ et suum esse simpliciter habet, et
bene esse. Si quisquam ab eo exciderit, statim
perit. Quemadmodum enim sensitivus spiritus a
cerebro in totum corpus per nervos diffunditur, et a
capite omnis sensus est et motus: hunc ad modum
Ecclesiæ corpus a Christo subministratur, hoc est,
accipit vitam et augmentum spirituale. Quando au-
tem hoc habet? Quando *construitur*, hoc est, con-
nexionem ad ipsum et cum ipso habet. Spiritus
enim sanctus per nexus et connexiones suppedita-
tionem augmenti dat. Nam si dissolutum **486** fuerit
et distractum corpus a capite, et non construat, hoc
est, non componatur, nequaquam Spiritus submini-
stratio fiet, neque augmentum Dei, id est, optimæ
secundum Deum conversationis.

VERS. 20. *Si mortui estis cum Christo ab ele-
mentis mundi, quid tanquam viventes in mundo de-
cernitis?* Per baptisma, inquit, commortui Christo,
mortui estis omni priori vitæ, ut non amplius ne
ipsis quidem elementis servatiis, quibus antea sub-
jecti eratis. Qui igitur nunc rursus, tanquam priorem
adhuc vitam viventes, subdimini illis? Docemini
enim quod hæc dies fortunata sit, illa vero infausta:
quæ Græcorum sunt observationes. Quin et illud
vide, quomodo tacite eos carpat dicendo, *Δογμα-
τίσεσθε*. Nam instar puerorum, inquit, qui nuper
discere cœperunt, sedetis, docendi et instituendi quid
facere oportet.

VERS. 21, 22. *Ne tetigeris, neque gustaveris, neque
contrectaveris: quæ sunt omnia in interitum ipso usu.*

D Aliam ipsorum observationem recitat, quæ est in
cibus, Judaicam potissimum, quemadmodum Jie-
rum erat Græca. Fastum autem dogmatistarum
deprimens, Non magna quædam, inquit, hæc sunt,
sed in corruptionem desinunt utentibus. Corrupta
enim in ventre, per secessum defluunt. Neque igitur
prosumt ista per sese, neque obsunt.

Secundum præcepta et doctrinas hominum. Non
sunt divinæ institutiones hæc, verum hominum man-
data. Quid igitur? nonne lex est doctrina Dei? Erat
quidem, cum suo tempore vigeret: hodie autem non
est, cum tempus ejus expletum est. Vel quia corrup-

Varie lectiones.

²⁶⁻²⁷ τότε ο. ²⁸ σαρκὶ ο. ²⁹ θεῖα ο ³⁰ ἦν καίρη ο.

pebant eam apud Judæos seniores, traditiones extra legem imponentes, perinde ac Christus in Evangelio ait. Vel Græcorum dogmata denotat.

VERS. 23. *Quæ sunt rationem quidem habentia sapientiæ in superstitione et humilitate, et in non parcendo corpori, non in honore aliquo ad saturitatem carnis.* Rationem habent sapientiæ, non virtutum, neque veritatem. Videtur enim is qui hæc tradit, pius aliquis esse, et moderatus, corpusque suum aspernari, propterea quod a cibis absteineat. Atqui Deus corpus honoravit, cibosque dedit, ut caro illis impleta consistat, affectibusque sponte dominetur: verum ipsi non utuntur corpore in honore, privantes ipsum et potestatem auferentes, nec permittunt ei ut sua sponte imperium exerceat.

CAPUT III.

487 VERS. 1, 2. *Igitur si consurrexistis cum Christo, q̄ a sursum sunt querite, ubi Christus est in dextera Dei sedens. Quæ sursum sunt sapite, non quæ super terram.* Cum dixisset, *Mortui estis cum Christo,* per baptismum videlicet, ac tacite subintelligendum innuisset, quod Et simul excitati estis (baptisma enim, ut per submersionem, mortem, sic per emersionem, resurrectionem significat), nunc infert: *Si surrexistis una cum Christo,* debetis posthac in supernis esse, ubi ille, ubi non est observatio: ac cœlestia sapere. Nam hæc quæ de cibis præcipiuntur atque diebus, terrestria et corporea sunt, nihil altum aut spirituale habentia; siquidem terrenorum hominum sunt mandata. Non autem contentus fuit, *Superna,* dicere, neque, *Ubi Christus est: sed adjecit, In dextera Dei sedens,* quo magis a terra nostrum animum abducit.

VERS. 3. *Mortui enim estis, et vita vestra abscondita est cum Christo in Deo.* Ipsos utrinque præparat, ne quæ hic sunt querant, tum ex morte, tum ex vita. Mortui enim estis, inquit, rebus inferioribus: ergo eas querere non debetis. Rursus vita vestra in supernis est; quare et superna curate. Contendit enim ostendere, quod in supernis sedeant ipsi, atiamque vivant vitam, quæ in Deo est; vimirum hancquænam oculis conspicuam. Non apparet Christus: sic neque vita vestra apparet. Quare ergo apparentia queritis? Hæc autem præstruit, ut mox in moralem iucidat sermonem. Solet enim, dum aliud astruit, ad alia transilire, ut in Epistola ad Corinthios, cum de his qui cœnas præoccupabant, dissekeret, repente in mysteriorum traditionem delapsus est.

VERS. 4. *Cum Christus autem apparuerit, vita vestra, tum et vos apparebitis cum ipso in gloria.* In secundo adventu manifestabitur Christus, et omnibus ostendetur Deus, in gloria simul cum angelis adveniens: nunc enim usque adeo absconditus est, ut et hoc nomine criminetur. Tum igitur et vos mani-

A αὐτὸν οἱ παρ' Ἰουδαίους πρεσβύτεροι, παραλόγως; ἔξω τοῦ νόμου, ὡς καὶ ὁ Κύριος ἐν Εὐαγγελίῳ φησὶν. Ἡ τὰ τῶν Ἑλλήνων αἰνίττεται.

Ἄτινά ἐστι λόγος μὲν ἔχοντα σοφίας ἐν ἐπιλοβηθησείῳ, καὶ ταπεινοφροσύνη, καὶ ἀπειρία σώματος, οὐκ ἐν τιμῇ τινι πρὸς κληρονομίαν τῆς σαρκός. Λόγος ἔχουσι σοφίας, οὐ δύναμιν, οὐδ' ἀλήθειαν. Δοκεῖ γὰρ ὁ ταῦτα δογματίζων εὐλαβής τις εἶναι, καὶ μέτριος, καὶ τοῦ σώματος καταφρονεῖν, διὰ τοῦ ἀπέχεσθαι βρωμάτων. Καίτοι ὁ Θεὸς ἐτίμησε τὸ σῶμα, καὶ τὰ βρώματα δέδωκεν, ὡς ἐν ἡ σὰρξ δι' αὐτῶν πληρουμένη συνίσταται, καὶ κρατῆ τῶν παθῶν ἔκουσῶν; αὐτοῦ δὲ οὐκ ἐν τιμῇ τῆ σώματι χρῶνται, ἀποστεροῦντες αὐτὸ, καὶ τὴν ἐξουσίαν ἀφαιροῦμενοι, καὶ μὴ συγχωροῦντες ἔκουσως κρατεῖν.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

Εἰ οὖν συνηθήθητε τῷ Χριστῷ, τὰ ἄνω ζητεῖτε, οὐδ' ὁ Χριστὸς ἐστὶν ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ καθημέρος. Τὰ ἄνω φρονεῖτε, μὴ τὰ ἐπὶ γῆς. Εἰπὼν, ἵνα Ἀπεθάνετε σὺν Χριστῷ, διὰ τοῦ βαπτίσματος; δηλαδὴ, καὶ κατὰ τὸ σωπώμενον δοῦς νοεῖν, ὅτι καὶ συνηθήθητε (τὸ γὰρ βάπτισμα, ὡσπερ διὰ τῆς καταδύσεως θάνατον, οὕτως διὰ τῆς ἀναδύσεως τὴν ἀνάστασιν τυποῖ⁴¹), νῦν εἰσαγεῖ⁴², ὅτι Εἰ συνηθήθητε τῷ Χριστῷ, ὀφείλετε λοιπὸν ἄνω εἶναι, ἐνθα καθεῖναι; ἐνθα οὐκ ἐστὶ παρατήρησις· καὶ τὰ εὐρένια φρονεῖν. Ἐπεὶ ταῦτα, τὰ περὶ βρωμάτων καὶ ἡμερών, γῆνιά εἰσι καὶ σωματικὰ, καὶ οὐδὲν ὑψηλὸν καὶ πνευματικὸν ἔχοντα· ἀνθρώπων γὰρ γῆναι εἰσὶν ἐντολαί. Οὐκ ἠρκέσθη δὲ τῷ, Ἄνω, εἰπεῖν, οὐδὲ, Οὐδ' ὁ Χριστὸς ἐστὶν· ἀλλὰ προσέθηκεν, Ἐν δεξιᾷ καθημέρος τοῦ Θεοῦ, ἵνα πλέον τι ἀποστήσῃ τὸν νοῦν ἡμῶν ἀπὸ τῆς γῆς.

Ἀπεθάνετε γὰρ, καὶ ἡ ζωὴ ὑμῶν κέκενται σὺν τῷ Χριστῷ ἐν τῷ Θεῷ. Ἐκατέρωθεν αὐτοῦ; περὶ σκευάζει μὴ ζητεῖν τὰ ἐνταῦθα, καὶ ἐκ τῆς νεκρώσεως, καὶ ἐκ τῆς ζωῆς. Ἀπεθάνετε γὰρ, φησὶ, τὰς κάτω· οὐκοῦν⁴³ οὐκ ὀφείλετε ζητεῖν ταῦτα. Πάλιν ἡ ζωὴ ὑμῶν ἄνω· ὥστε καὶ τὰ ἄνω φρονεῖτε. Πάλιν γὰρ δεῖξει αὐτοῦ; καθημένου; ἄνω καὶ ἕλην ζώοντας ζῶν, τὴν ἐν τῷ Θεῷ, τὴν μὴ φαινομένην. Μὴ φαίνεται ὁ Χριστὸς· οὕτως οὐδὲ ἡ ζωὴ ὑμῶν φαίνεται. Τί οὖν ζητεῖτε τὰ φαινόμενα; Ταῦτα δὲ προκατασκευάζει, ἵνα εὐθύ; ἐμπέτη εἰς τὴν ἔθνην λόγον. Ἔθος γὰρ αὐτῷ ἄλλα⁴⁴ κατασκευάζοντι εἰς ἄλλα μεταπηδῶν· ὡς καὶ ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους; περὶ τῶν προλαβάνοντων ἐν τοῖς δαιμόνιους διαλεγόμενοι; ἐνέπεσεν ἄβρωγος εἰς τὴν τῶν μυστηρίων παράθεσιν.

Ὅταν ὁ Χριστὸς φανερωθῇ, ἡ ζωὴ ὑμῶν, τότε καὶ ὑμεῖς σὺν αὐτῷ φανερωθήσεσθε ἐν δόξῃ. Ἐν τῇ δευτέρᾳ παρουσίᾳ φανεροῦται ὁ Χριστὸς; καὶ πᾶσι δεικνύεται Θεός⁴⁵, ἐν δόξῃ ἐρχόμενος μετὰ τῶν ἀγγέλων. Νῦν γὰρ τοσοῦτον κέκενται, ὥστε καὶ διαβάλλεται. Τότε οὖν καὶ ὑμεῖς φανερωθήσεσθε.

Variæ lectiones.

⁴¹ δηλοῖ ο. ⁴² συνάγει ο. ⁴³ λοιπὸν ο. ⁴⁴ ἄλλο ο. ⁴⁵ Χριστὸς ο.

οὐκ ἀπλῶς, ἀλλὰ, Ἐν δόξῃ. Ὡστε ἐκείνην ζητεῖτε τὴν ἡμέραν, μὴ ταύτην· πρὸς ἐκείνην ζῆν σπεύδετε. Τότε γὰρ ἡ ἀληθινή ζωὴ ὑμῶν φανεροῦται· ἡ γὰρ νῦν, θάνατος, ὅτι καὶ διὰ φθορᾶς συνίσταται, τῆς βροτῆς καὶ ἀποβρόχης. Μὴ τιμᾶς ἐνταῦθα ζητεῖτε καὶ δόξας. Ἐκεῖ γὰρ ἡ δόξα ὑμῶν. Ὁ μαργαρίτης κίτριπται ἕως ἂν ᾖ ἐν τῷ ὄστρεω· ὅταν δὲ περιουραυσθῇ ἐκεῖνο, τότε λάμπει ἐν δόξῃ. Οὕτω καὶ ἡμεῖς. Ἐως ἂν ἐν τῷ φθαρτῷ τούτῳ ὦμεν σώματι, ἀφελόμενοι ὡς κεκρυμμένοι ζῆν, μὴ δόξαν ζητούντες· ὅταν δὲ τὸ φθαρτὸν τοῦτο διαλυθῇ, τότε ἡ δόξα ἡμῶν, ἐὰν ἀξιῶται αὐτῆς ὡς φανῶμεν διὰ τῶν πρ. ε. ὡν.

Νεκρώσατε οὖν τὰ μέλη ὑμῶν τὰ ἐπὶ τῆς γῆς. Οὐκ εἶπεν, Ἀπορίψατε, ἀλλὰ, *Νεκρώσατε*, ὥστε μὴδὲ ἀναστήναι. Μέλη δὲ ἐπὶ τῆς γῆς, τάχα μὲν καὶ τὰ σωματικὰ μέλη λέγει· ἃ ὅταν μὲν τὰ οὐράνια μὴ ἐνεργῇ, ἐπὶ τῆς γῆς λέγεται· ὅταν δὲ τὰ οὐράνια ἐνεργῶνται δι' αὐτῶν, οὐκέτι ἐπὶ τῆς γῆς εἰσιν. Οἶον ὅταν μὴ ὀρώμεν κακῶς ὡς, ὅταν μὴ ἀκούωμεν, οὐκ ἐπὶ γῆς ἐσμεν. Τάχα δὲ μέλη ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ τὰ διὰ τῶν μελῶν τοῦ σώματος ἐπιτελούμενα ἐπὶ τῆς γῆς ἁμαρτήματα, ἃ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς μένει, καὶ ἐνταῦθα φθείρεται· ἐπεὶ τὰ γε μέλη τοῦ σώματος, εἰ καὶ ἀπὸ τῆς γῆς εἰσιν, ἀλλ' ὅμως οὐ μένει ἐπὶ τῆς γῆς καὶ φθείρεται, ἀλλ' ἀφθαρτίζεται ἀνιστάμενα. Πῶς δὲ εἰπὼν ἀνωτέρω, ἔτι *Συνετάρατε τῷ Χριστῷ, ὅτι ἀπεξεδύσασθε τὸ σῶμα τῶν ἁμαρτιῶν τῆς σαρκός*· νῦν πάλιν λέγει, *Νεκρώσατε*; Ὅτι ἡ μὲν προτέρα νέκρωσις τοῦ βλαπτίσματος ἦν ὄντων, ἀποτινύουσα τὴν ἐν ἡμῖν προγεγονοῦσαν ἁμαρτίαν· ἡ δὲ νῦν ὑποθεμένη νέκρωσις, τῆς ἡμετέρας προαιρέσεως, τὰς μετὰ τὸ βάπτισμα ἁμαρτίας ἀφανίζουσα, μᾶλλον δὲ μὴδὲ ἀναζητῆσαι ἕως ὅλων, διὰ τοῦ θανατοῦν τὸ φρόνημα τῆς σαρκός. Ὡστερ εἰ τις ἀνδριάντα βλαπθέντα ἀναχαλκεύσας καὶ λαμπρύνας πάλιν, παραινῆ τῷ ἔχοντι τοῦτον σπουδάζειν ἀποτιθεσθαι τὸν ἴον, οὐ τὸν ἀποσηχθέντα πάντως, ἀλλὰ τὸν ἐπιγευόμενον μετὰ ταῦτα.

Πορνεύειν. Ἰδοὺ ἠρμήνευσε τίνα εἰσὶ τὰ μέλη. Πρώτης δὲ ταύτης μένηται, διότι καὶ μάλιστα τοῦτο κρατεῖ τὸ πάθος.

Ἀκαθαρσίαν, πάθος. Παρήκεν ἰδικῶς εἰπεῖν ἃ οὐδὲ εἰπεῖν καλόν· καὶ διὰ τῆς ἀκαθαρσίας· καὶ τοῦ πάθους· πάντα ἐνέφηνε τὰ τῶν αἰσθητῶν μίξεων εἶδη. Τῷ ὄντι γὰρ πάθος ἡ λύσσα τοῦ σώματος, καὶ ὡπερ πυρετὸς, ἢ τραῦμα, ἢ ἄλλη νόσος.

Ἐπιθυμίαν κακὴν. Ἰδοὺ γενικῶς πάλιν τὸ πᾶν εἶπε. Πᾶσα γὰρ ἐπιθυμία κακὴ. Ἔστι δὲ καὶ ἡ ἐπιθυμία καλὴ, ἡ Θεοῦ, καὶ τῶν τοῦ Θεοῦ, καθ' ἣν ὡς καὶ Δανιὴλ ἀνὴρ ἐπιθυμιῶν ἴεν.

* Dan. ix, 32.

Variæ lectiones.

ἡ ταύτης ο. ἡ καλῶς ο. ἡ καλῶ ο.

festabimini : non simpliciter, sed, *In gloria*. Quare diem illam desiderate, non hanc; in illam vivere studete. Tum enim vera manifestabitur vita vestra : præsens enim mors est : siquidem per corruptionem consistit, per fluxum et refluxum. Honores et gloriam hic quærere nolite. Nam illic gloria vestra est. Delitescit margarita, tantisper dum in conchyli fuerit : simulac vero illud perfractum fuerit, tum in gloria reuect. Hunc ad modum et nos, quandiu in **488** corruptibili isto corpore fuerimus, tanquam latentes vivere debemus, ab omni gloriæ cupiditate alieni. Quando autem dissolutum fuerit hoc corruptibile, tunc erit gloria nostra, si hac digni per opera visi fuerimus.

VERS. 5. *Mortificate ergo membra vestra quæ sunt super terram.* Non dixit, *Abjicite* : sed, *Mortificate*, ita ut nunquam resurgant. Membra autem super terram forte corporis quoque membra dicit; quæ dum cœlestia minime operantur, super terram esse dicuntur : cum autem cœlestia per ipsa perficiuntur, non jam in terra sunt : ut cum aut vitiose non videmus, aut audimus, in terris non sumus. Fortasse autem et membra in terra dicuntur, quæ in terra per membra corporis committuntur peccata, quæ et in terra manent, et ibidem corrumpuntur : quandoquidem corporis sane membra, tametsi e terra sint, non tamen in terra permanent corrumpunturque, sed incorruptibilia erunt, cum resurrexerint. At quomodo, cum supra dixisset, *Consepulti estis cum Christo, quod exueritis corpus peccatorum carnis*, nunc iterum dicit, *Mortificate*? Quoniam prior quidem mortificatio baptismalis erat donum, quæ peccatum antea in nobis natum interfecit; quæ vero nunc proponitur mortificatio, nostræ est voluntatis, delens peccata quæ post baptismum admittuntur, imo ne reviviscere quidem omnino sinens, eo quod affectum carnis interimat. Quemadmodum si quis statuam aream sordibus obsitam restaurans, ac lucidam reddens, commonefacit eum qui hanc possidet, ut studeat deponere rubiginem : non eam quam omnino jam detererit, sed quæ posthac ventura sit.

Fornicationem. Ecce interpretatus est quæ sint illa membra : primum autem istius meminit, quod hic mortuus potissimum regnet.

Immunditiam, passionem. Quæ ne dictu quidem sunt honesta, ista seorsim dicere prætermisit; et per immunditiam et passionem omnes complexus est turpium mixtionum species. Vere enim rabies corporis, passio est, et quemadmodum febris, aut vulnus, aut alia ægritudo.

Concupiscentiam malam. Ecce generalim rursus universum dixit. Omnis enim concupiscentia prava est, præter eam quæ Dei est, divinarumque rerum, secundam quam et Daniel vir desideriorum erat *

Et avaritiam quæ est simulacrorum servitus. A Primogenitus filius malæ concupiscentiæ, est avaritia : quam idololatriam nominavit, ceu auro et argento servientem. Nam idola gentium, argentum et aurum ^b

489 VERS. 6. *Propter quæ venit ira Dei super filios inobedientiæ.* Ira et in futuro sæculo, et sæpe in præsentī apprehendit tales. Inobedientiæ autem filios dicit, venia eos privans, et ostendens quod non ex ignorantia sint in affectionibus, verum ex inobedientia, quam sic exercuerunt, ut et seipsos huic traderent in filios, et ex ipsa manifestarentur signarenturque.

VERS. 7. *In quibus et vos ambulastis aliquando, cum viveretis in illis.* Non caret encomio hic sermo, tanquam nunc non vivant in his, sed erat quando vivebant in eis. Genes enim erant.

VERS. 8. *Nunc autem deponite et vos omnia.* Quomodo igitur, cum supra dixisset, Quondam in iis vivebatis, ac indicans quod nunc non vivant, rursus dicit, *Deponite omnia?* Qui enim deponerent quod non habent? Potest igitur responderi, quod illud, *Quando vivebatis,* cooperetur ei ad ea quæ nunc dicuntur. Quasi enim hoc innuit, quod olim quidem dominabatur in vos peccatum vitamque vestram detinebat, ac tyrannidem exercebat, ante baptismum videlicet, eratque difficile admodum a peccatis liberari, adeoque affectibus pravis : nunc autem per baptismum occiso in vobis peccato, facile est deponere affectus, tanquam pallium. Nec est quod prætexatis vos sub tyranno vitam vivere atque affectibus : estis enim eis mortui.

Iram, indignationem, malitiam. Vindictam malitiam dicit, quam nonnulli amarulentiam nominaverunt, quando quisquam malitiam in seipso servat, quo sese ulciscatur.

Blasphemiam. Convicia sic vocat.

Turpem sermonem de ore vestro. Emphatice dixit, *Ex ore vestro* : hoc est, quod sanctificatur per communionem Dominici corporis. Absurdum enim est fudari per blasphemiam turpiloquentiamque os vestrum quod Christum recipit.

VERS. 9. *Ne mentiamini alter in alterum.* Christum inducens, qui dixit, *Ego sum veritas* ^c : quomodo nunc alia forma amicitiamini, mendacii nimirum? Planum enim huic sit, quod illum characterem exueritis, qui vos veritate signaverit.

Exuentes veterem hominem cum operibus suis. Quid tandem membra et corpus et hominem vocat corruptam vitam ac rursus vitam virtutibus insignem, idem ipsum? Ut ostendat voluntatem substantiam esse potiore, nosque ab ea potius nominari, non a substantia. Nam Scriptura equos, canes et vulpes nominat eos qui voluntatis et morum suorum no-

^b Psal. cxiii, 12. ^c Joan. xiv, 6.

Καὶ τὴν πλεονεξίαν ἧτις ἐστὶν εἰδωλολατρεία. Ὁ πρωτότοκος υἱὸς τοῦ κακῆς ἐπιθυμίας ἡ πλεονεξία ἐστίν· ἦν εἰδωλολατρεία ἐνύμασεν, ὡς χρυσίου καὶ ἀργυρίου λατρεύουσαν. Καὶ τὰ εἰδωλα γὰρ τῶν ἐθνῶν ἀργύριον καὶ χρυσίον.

Δι' ἃ ἔρχεται ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τοὺς υἱοὺς τῆς ἀπειθείας. Καὶ ἡ μέλλουσα ὀργή, καὶ ἡ ἐν τῷ νῦν αἰῶνι πολλακίς καταλαμβάνουσι τοὺς τοιοῦτους. Ἀπειθεία; δὲ υἱοὺς αὐτοῦ λέγει, ἀποστερῶν συγγνώμης, καὶ δεικνύς ὅτι οὐκ ἐξ ἀγνοίας εἰσὶν ἐν τοῖς πάθεσιν, ἀλλ' ἐξ ἀπειθείας; ἦν οὕτως ἐξήσχησαν, ὥστε καὶ υἰοθετησαὶ ἑαυτοὺς ταύτη, καὶ ἐξ αὐτῆς γνωρίζεσθαι καὶ χαρακτηρίζεσθαι.

Ἐν οἷς καὶ ὑμεῖς περιπατήσατέ ποτε, ὅτε ἐζήτε ἐν αὐτοῖς. Μετ' ἐγκωμίου ὁ λόγος, ὡς νῦν οὐ ζῶντων ^B αὐτῶν ἐν τούτοις, ἀλλ' ἦν ὅτε· ἐθνικοὶ γὰρ ἦσαν.

Νυνὶ δὲ ἀπόθεσθε καὶ ὑμεῖς τὰ πάντα. Πῶς οὖν ἀνωτέρω εἰπὼν, «Ὅτε ἐζήτε,» καὶ ἐμφήνας, ὅτι νῦν οὐ ζῶσιν, αὐτῶς φησὶν· Ἀπόθεσθε τὰ πάντα; Πῶς γὰρ ὅν ἀπόθαινοτο δὲ οὐκ ἔχουσιν; Ἔστιν οὖν εἰπεῖν, ὅτι κάκεινο τὸ, «Ὅτε ἐζήτε,» συνεργεῖ αὐτῷ ⁹ πρὸς τὰ νῦν λεγόμενα· ὡς ἂν εἰ γὰρ τοῦτο αἰνιττεται, ὅτι Πάλαι μὲν ἤρχεν ὑμῶν ἡ ἁμαρτία, καὶ τὴν ζωὴν ὑμῶν κατέχευε, καὶ ἐτυράννει, πρὸ τοῦ βαπτίσματος δηλαδὴ, καὶ δυσχερὴς ἦν ἡ ἀπὸ τῶν παθῶν ἐλευθερία· νυνὶ δὲ διὰ τοῦ βαπτίσματος νεκρωθεῖσθε; τίς ἐν ὑμῖν ἁμαρτία, εὐκολόν ἐστιν ἀποθέσθαι τὰ πάθη, ὡς περὶ ἱμάτιον. Καὶ οὐκ ἔχετε προφασίζεσθαι, ὅτι ὑπὸ τῷ τυράννῳ ζῆτε καὶ τοῖς πάθεσιν· ἐνεκρώθητε γὰρ αὐτοῖς. ^C

Ὅργην, θυμὸν, κακίαν. Τὴν μνησικακίαν λέγει κακίαν, ἣν τινες καὶ πικρίαν ἐνόμασαν, διὰ τὸ ἐν αὐτῷ τηρῆ τὴν κακίαν, ὡς ἂν ἀνταποδοῖ.

Βλασφημίαν. Τῆς λοιδορίας οὕτω λέγει.

Αἰσχρολογίαν ἐκ τοῦ στόματος ὑμῶν. Ἐμφαντικῶς εἶπε τὸ, Ἐκ τοῦ στόματος ὑμῶν· τοῦτέστι, τοῦ ἀγιαζομένου διὰ τῆς κοινωνίας τοῦ Κυριακοῦ σώματος. Ἄτοπον γὰρ ρυπαίνεσθαι διὰ βλασφημία; καὶ αἰσχρολογίας τὸ στόμα ὑμῶν, δὲ τὸν Χριστὸν δέχεται.

Μὴ ψεύδεσθε εἰς ἀλλήλους. Χριστὸν ἐνδυσσάμενοι, τὸν εἰπόντα, Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀλήθεια, πῶς νῦν ἄλλην μορφήν περιέχισθε, τὴν τοῦ ψεύδους; Πρώτον γὰρ, ὅτι ἐκείνον τὸν χαρακτήρα ἐξεδύσασθε, τὸν ἀπὸ τῆς ἀληθείας ὑμᾶς χαρακτηρίζοντα.

Ἀπεκδιδομένοι τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον σὺν ταῖς πράξεσιν αὐτοῦ. Τί δήποτε μέλη καὶ σῶμα καὶ ἄνθρωπον καλεῖ τὸν διεσφαρμένον βίον, καὶ τὸν ἐνάρητον πάλιν τὸ αὐτό; Ἴνα δεῖξῃ ὅτι τῆς οὐσίας ἡ προαίρεσις κυριωτέρα, καὶ ἀπὸ ταύτης μᾶλλον κολούμεθα, οὐκ ἀπὸ τῆς οὐσίας. Καὶ ἡ Γραφή γὰρ ἵππους, καὶ κύνας, καὶ ἀλώπεκας ὀνομάζει τὰς ἀπὸ

Variae lectiones.

⁹ ἦτε ο. ¹⁰ αὐτοῖς ο.

τῆς προαιρέσεως τοῖς τοιοῦτοις ζώοις ὁμοιωθέντας. Καὶ εἰς γένναν δὲ, καὶ εἰς βασιλείαν ἡμᾶς εἰσάγει ἡ προαίρεσις, οὐχ ἡ οὐσία. Παλαιὸν οὖν φησιν ἀνθρώπων, τὴν διεφθαρμένην προαίρεσιν. Διδὸς καὶ ἐπήγαγε· *Σὺν ταῖς πράξεσι*· τουτέστι, τὴν προαίρεσιν μετὰ τῶν ἔργων. Παλαιὸν δὲ ὠνόμασε, τὸ αἰσχροὺν αὐτοῦ βουλόμενος διᾶσαι, καὶ τὸ δυσειδὲς, καὶ τὸ ἡσθενηκός. Ὅρα δὲ, πῶς τοῦ παλαίου ἀνθρώπου τὰ μέλη κατέλαξε· τὴν διάνοιαν διὰ τοῦ ψεύδους· τὴν καρδίαν, διὰ τοῦ θυμοῦ· τὸ στόμα, καὶ διὰ τοῦ ψεύδους καὶ τῆς βλασφημίας· τοὺς ὀφθαλμοὺς, διὰ τῆς πορνείας, καὶ τὰ χρυπὰ μέλη· τὸ ἥπαρ, διὰ τῆς κακῆς ἐπιθυμίας· τὰς χεῖρας, διὰ τῆς πλεονεξίας.

Καὶ ἐνδυσάμενοι τὸν νέον, τὸν ἀνακαινούμενον εἰς ἐπίγνωσιν. Νέος ἀνθρώπος ἡ κατὰ θεὸν προαίρεσις, ἥτις οὐ παλαιούται, ἀλλ' ἀεὶ ἀκμάζει πρὸς τὴν τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν θείων ἐπίγνωσιν, ἀεὶ καὶ ἀεὶ νεωτέρα δεκνυμένη, καὶ ὅταν πλείω λάβῃ τὴν γνῶσιν καὶ μεϊζόνων ἀξιώται, μᾶλλον ἰσχύουσα.

Κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος αὐτόν. Τουτέστι Χριστοῦ. ἐπεὶ καὶ ὁ Χριστὸς οὐ πρὸς γῆρας ἦλθεν, ἀλλ' οὕτως ἦν καλὸς, ὡς οὐδὲ ἔστιν εἰπεῖν· Ὁρατός κάλλει παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων. Ἀμαρτίαν γὰρ οὐκ ἐποίησεν, ἥτις παλαιοὶ καὶ φθείρει. Καὶ ἡμεῖς οὖν οἱ ὑπ' ἐκείνου κτισθέντες κατ' εἰκόνα αὐτοῦ, ὀφειλομένοι ἀποξέσθαι τὴν ἐκ τῶν ἀμαρτιῶν φθορὰν καὶ παλαιώσιν. Κτίσιν δὲ καὶ τὴν τοῦ βαπτίσματος, καὶ τὴν τῆς ἀρίστης πολιτείας νέει.

Ὅπου οὐκ ἐνὶ Ἑλλήν, καὶ Ἰουδαῖος. Τουτέστι προσήλυτος, καὶ Ἰουδαῖος ἐκ προγόνων.

Περικομῆ καὶ ἀκροβυστία, Βάρβαρος, Σκύθης, δοῦλος, ἐλεύθερος· ἀλλὰ τὰ πάντα, καὶ ἐν πᾶσι Χριστός. Ἰδοὺ καὶ ἄλλο ἐγκώμιον τοῦ κατὰ Χριστὸν νέου ἀνθρώπου, τὸ μήτε ἔθνος, μήτε ἀξιώματος, μήτε προγόνων διαφορὰν ἐνθεωρεῖσθαι· αὐτῷ, ἀλλὰ τὸν Χριστὸν εἶναι χαρακτῆρα αὐτοῦ. Ἐν πᾶσι γὰρ τοῖς τὸν ἐνάρετον βίον μορφωθείσι τὰ πάντα ἔστιν ὁ Χριστὸς, τουτέστι, καὶ γένος, καὶ ἀξίωμα. Ἡ καὶ ἐτέρως, ὅτι πάντες εἰς Χριστὸς ἐγένεσθε, σῶμα αὐτοῦ ὄντες.

Ἐνδύσασθε οὖν, ὡς ἐκλεκτοὶ τοῦ Θεοῦ, ἄγιοι καὶ ἡγαπημένοι. Τὸ εὐκολον ἀεὶ δεῖκνυσι τῆς ἀρετῆς· ὡς περὶ γὰρ ἱμάτιον, οὕτως καὶ ταύτην ἀναλαβεῖν δυνάμεθα· ἀλλὰ καὶ ὅτι δεῖ αὐτὴν διηνεκῶς ἔχειν, καὶ ὡς κόσμῳ χρῆσθαι· ὡς ὁ γε μὴ ἔχων ταύτην, ἀσχήμων καὶ ἀκοσμος. Καὶ μετ' ἐγκωμίου ἡ παραίνεσις καὶ ὑπερβολικῶς. Ἐγένοντο μὲν γὰρ ἄγιοι, ἀλλ' οὐκ ἐκλεκτοί, οὐδὲ ἡγαπημένοι· ὁμοίως δὲ ταῦτα πάντα.

Σπλάγγνα οἰκτιρῶν. Οὐκ εἶπαν, Ἐνδύσασθε Θεόν, ἀλλὰ, Σπλάγγνα οἰκτιρῶν· ἅμα μὲν, ἵνα

^d Psal. XLIV, 3.

Variæ lectiones.

⁵⁵ διαφθορὰν ἐστὶ θεῶ. ο. ⁵⁶ ἡγαπήθησαν ο. ⁵⁷ ἔλεος; ο.

PATROL. GR. CXXIV.

A mine, hujusmodi belluis facti sunt similes. Proinde et in gehennam, et ad æternum regnum 490 nos ducit voluntas, non essentia. Veterem igitur hominem, corruptam voluntatem dicit : Propterea Intulit, Cum operibus, hoc est, voluntatem cum operibus. Veterem autem nominavit, turpitudinem ejus ac deformitatem et infirmitatem ostendere volens. Observa autem quomodo veteris hominis membra recensuerit : mentem, per mendacium : cor, per indignationem : os, et per blasphemiam et mendacium : oculos et abdita membra, per fornicationem : hepar, per concupiscentiam : manus, per avaritiam.

Vers. 10. Et induentes novum eum qui renovatur in agnitione. Novus homo est voluntas secundum Deum, quæ non consenescit, sed nunquam non viget ad Dei et divinarum rerum agnitionem, et quæ in dies magis magisque nova demonstratur : ac cum majorem acceperit cognitionem, pluribusque donata fuerit, valentiores sese exhibet.

Secundum imaginem ejus qui creavit illum. Hoc est Christi ; quandoquidem et ipse ad senium non pervenerit, sed adeo formosus erat, ut ne dici quidem potest : Speciosus forma præ filiis hominum ^d. Peccatum enim non fecit, quod hominem senio conficit ac corrumpit. Et nos igitur ab illo conditi secundum imaginem ejus, exuere et abradere debemus, quæ ex peccatis nascitur, corruptionem et inveterationem. Creationem autem intellige, quæ sit per baptismum et optimam vivendi rationem.

Vers. 11. Ubi non est Græcus et Judæus. Hoc est, proselytus et Judæus ex majoribus oriundus.

Circumcisio et præputium, Barbarus, Scythæ, servus, liber : sed omnia, et in omnibus Christus. En aliud encomium novi secundum Christum hominis, quod neque gentis, neque dignitatis, neque majorum ab ipso discrimen habeatur, sed Christum ejus esse signum. In omnibus enim qui vita virtutibus conspicua sunt efformati, omnia est Christus, hoc est, et genus, et dignitas. Vel aliam ad rationem intelligas licebit : nempe quod Omnes unus Christus facti sitis, cum corpus ejus estis.

Vers. 12. Induite ergo, sicut electi Dei, sancti et dilecti. Facilem virtutis apparatus semper indicat : ut enim pallium, sic et hanc assumere possumus : deinde nos oportere eam assidue habere, eaque ceu ornamento uti ; adeo ut qui hac careat, deformis et indecorus sit. Encomion autem admiscet adhortationi eximium. Nam plerisque contingit, ut sint sancti, sed non electi, neque etiam dilecti sunt : vos autem estis hæc omnia.

491 Viscera misericordiæ. Non dixit, Induite misericordiam, sed, Misericordiæ viscera : partim,

ne illos vilipendat, qui digni erant miseratione : Α μη εκείνους εξευτελίση τούς αξίους οικτιρμών· partim, ut ostendat quod ex affectu intimo illis inclinari oportet, et non ut fratres erga fratres, verum ut parentes erga liberos. Ne enim mihi dicas, quod peccavit : ob eam namque causam ab te misericordiae viscera exigo.

Benignitatem, humilitatem, mansuetudinem, longanimitatem. Qui miserationis viscera induerit, illi necessariæ hæc aderunt. Quis enim pater adversus gnatum suum non est benignus, non moderato est animo, non contendens cum eo, sed nihil non ei permittens? Equis non est longanimis? Disce hic optimum ordinem. Benignitas sive comitas generat humilitatem : qui enim bonis moribus est excultus, is etiam est humilis. Ab humilitate mansuetudo est : qui enim superbus est, is et concitatoris est animi. A mansuetudine longanimitas, id est magnanimitas.

VERS. 13. *Supportantes invicem et donantes vobismetipsis, si quis adversus aliquem habeat querelam.* Hoc est, portantes vos mutuo, et tu illum, et ille te : et non amarulenter alter alterius lapsus explorantes, sed exiguos eos putantes, dignosque dissimulatione. Expende hic quomodo ea ipse imminuerit, *Querelam* vocans.

Sicut et Christus donavit vobis, sic et vos. Ut semper facit, a Christo eos adhortatur, illum in exemplum proferens. At supra quidem mutuos eorum lapsus exiguos videri fecit, nudam querelam eos appellans. Cum vero Christum exemplum producit, persuadet nobis, ut etiamsi grandia delicta fuerint, ac etiamsi nos benefactores simus eorum qui nos læserunt, etsi nos magni, ipsi vero infimæ sortis fuerint, nos tamen omnia dimittamus. Neque hoc solum, verum ut emoriamur etiam pro iis, et post mortem illis beneficium nostrum testemur, periunde ac Christus post mortem nobis beneficia impertit. Particula enim illa, *Sicut*, hæc omnia exigit.

VERS. 14. *Super autem hæc omnia charitatem.* Quis fieri potest, ut qui largiatur isthuc ex pura dilectione non faciat, sed in speciem et ex hypocrisi ; iter nobis ostendit, quo possumus persequi veram largitionem. Potest autem fieri, ut quispiam mansuetus videatur et humilis, nec tamen diligat : Propterea inquit, *Super omnia hæc tuduite charitatem.*

Quod vinculum est perfectionis. Ista si adsit, illa omnia connectit. Sin autem absit, dissolvuntur, et fucus et plane nihil esse deprehenduntur. Quemadmodum enim in domo nisi fuerint colligationes, quæ vincula dici solent, 492 et in corpore nisi fuerint ligamenta, nulla est reliquorum commoditas : hunc ad modum charitas omnia continet perfectionem faciendâ, citraque hanc nemo est perfectus, verum etiamsi omnia habere videatur, imperfectus est.

Χρηστότητα, ταπεινοφροσύνην, πραότητα, μακροθυμίαν. Τῷ φορέσαντι σπλάγγνα οικτιρμών ἀναγκαιώς καὶ ταῦτα παρέπονται. Τίς γάρ πατήρ πρὸς υἱὸν οὐ χρηστεύεται, οὐ ταπεινοφρονεῖ, μὴ ἐρίζων, ἀλλὰ πάντων αὐτῷ παραχωρῶν ; Τίς οὐ μακροθυμεῖ ; Μάθε δὲ τάξιν ἀρίστην. Ἡ χρηστότης γεννᾷ ταπεινοφροσύνην· ὁ γὰρ χρηστοθήης, καὶ ταπεινόφρων. Ἀπὸ ταπεινοφροσύνης, πραότης· ὁ γὰρ ὑπέρφρων, καὶ θυμῶδης. Ἀπὸ πραότητος, ἡ μακροθυμία, ὅ ἐστιν ἡ μεγαλοψυχία.

Ἀνεχόμενοι ἀλλήλων καὶ χαριζόμενοι ἑαυτοῖς, ἐὰν τις πρὸς τινα ἔχη μομφήν. Τουτέστι, Βαστάζοντες ἀλλήλους, καὶ σὺ ἐκείνον, καὶ ἐκεῖνος σὲ· καὶ μὴ πικρῶς ἐξετάζοντες τὰ ἀλλήλων πταίσματα, ἀλλὰ μικρὰ αὐτὰ ἠγούμενοι, καὶ δεῖνα παροράσειως. Ὅρα δὲ, πῶς καὶ αὐτὸς αὐτὰ ἐξηγεῖται, *Μομφήν*, εἰπών.

Καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς ἐχαρίσατο ὑμῖν, οὕτω καὶ ὑμεῖς. Ὅπερ αἰε ποιεῖ, ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ προτρέπεται αὐτούς, ἐκείνον παράγων ὑπόδειγμα. Ἄλλ' ἀνωτέρω μὲν τὰ ἀλλήλων πταίσματα μικρὰ δοκεῖν ἐποίησε, μομφὴν αὐτὰ καλέσας ψιλῆν· διὰ δὲ τοῦ τὸν Χριστὸν παραγαγεῖν, πείθει ἡμᾶς κἂν μεγάλα ὦσι τὰ ἀμαρτήματα, κἂν εὐεργέται ὦμεν τῶν ἡμῶν βλαπτόντων, κἂν ἡμεῖς μεγάλοι, ἐκείνοι δὲ μικροί, ὅμως πάντα ἀφιέναι· καὶ οὐ μόνον τοῦτο, ἀλλὰ καὶ ὑπεραποδύσκειν, καὶ μετὰ θάνατον εὐεργετεῖν, ὡς καὶ ὁ Χριστὸς εὐεργέτησεν ἡμᾶς καὶ μετὰ θάνατον. Τὸ γὰρ, *Καθὼς*, ταῦτα πάντα ἀπαιτεῖ.

Ἐπὶ πᾶσι δὲ τούτοις τὴν ἀγάπην. Ἐπειδὴ ἐν²¹ καὶ χαριζόμενον μὴ ἐξ ἀγάπης καθαρῶς τοῦτο ποιεῖν, ἀλλὰ σχήματι καὶ ὑποκρίσει, δείκνυσιν ὁδὸν, δι' ἧς δυνάμεθα καταρῶσαι τὸ ἀληθῶς χαρίζεσθαι. Ἔστι ἐξ καὶ πρῶτον φαίνεσθαι καὶ ταπεινόφρονα, καὶ μὴ ἀγαπᾶν. Διὸ φησιν· *Ἐπὶ πᾶσι τούτοις ἐπιδύσασθε τὴν ἀγάπην.*

Ἦτις ἐστὶ σύνδεσμος τῆς τελειότητος. Πάντα ἐκεῖνα, φησὶν, αὕτη συσφίγγει παρούσα· ἀπουσίας δὲ, διαλύονται καὶ ἐλέγχονται ὑπόκρισις ὄντα καὶ οὐδέν. Ὅσπερ γὰρ ἐπὶ τῆς οἰκίας, ἐὰν μὴ ὦσιν αἱ ἱμαντώσεις, τὰ συνήθως λεγόμενα δέματα, καὶ ἐπὶ τοῦ σώματος, ἐὰν μὴ ὦσιν οἱ σύνδεσμοι, οὐδὲν ὄφελος τῶν λοιπῶν· οὕτω καὶ ἡ ἀγάπη συνέχει πάντα τὰ τὴν τελειότητα ποιοῦντα, καὶ ἀνευ ταύτης τέλειος οὐδεὶς, ἀλλὰ κἂν πάντα δοκῇ ἔχειν. ἀτελής ἐστίν.

Variæ lectiones.

²¹ ἔνεστι ο.

Καὶ ἡ εἰρήνη τοῦ Θεοῦ βραβεύετω ἐν ταῖς καρ- A
δαῖς ὑμῶν. Ὑχρίσθημεν πολλάκις ὑπὸ τινος ἄγωνίζονται παρ' ἡμῖν λογισμοὶ δύο, ὁ μὲν εἰς ἀμυ-
ναν κινῶν, ὁ δὲ εἰς μακροθυμίαν. Ἐὰν ἡ εἰρήνη τοῦ
Θεοῦ οὔτε ἐν ἡμῖν, ὡσπερ τις βραβευτὴς δίκαιος,
τουτέστι κριτὴς καὶ ἀγωνοθέτης, καὶ δὴ τὸ βραβεῖον
τῆς νίκης τῷ κελεύοντι μακροθυμεῖν, παύσεται ὁ
ἀνταγωνιστής. Αὕτη οὖν βραβεύετω ἐν ὑμῖν, μὴ ὁ
θυμὸς, μὴ ἡ φιλονεικία, μὴ ἡ ἀνθρωπίνη εἰρήνη·
ἐκείνη γὰρ ἐκ τοῦ ἀμύνασθαι γίνεται, ἐκ τοῦ ἀντι-
δρᾶν· ἀλλ' ἡ τοῦ Θεοῦ, ἡ βεβαία, ἡ ἀδιάλυτος, ἡ
διὰ μηδὲν κοσμητῶν ἀγαθῶν γινομένη, ὡσπερ οὐδὲ
ἡ τοῦ Θεοῦ πρὸς ἡμᾶς διὰ τι ἐγένετο, ἀλλ' ἀπλῶς
διὰ φιλανθρωπίαν καὶ ἀγάπην ἔλυσε τὴν πρὸς ἡμᾶς
ἐχθραν. Πῶς δὲ τῆς ἀγάπης μνησθεῖς, πάλιν περὶ
τῆς εἰρήνης ἀρχεται καὶ διαλέγεται; Φαίνεται γὰρ
περιττὴ ἡ παραίνεσις, εἰ γε τῇ ἀγάπῃ καὶ ἡ εἰρήνη
ἐμπεριέχεται. Ἔστιν οὖν εἰπεῖν, ὅτι ἐπεὶ πολλάκις
ἐγκρατεῖ καὶ φίλος τῷ φίλῳ, καὶ ἀπὸ πολλῆς ἰσχυρῆς ἀγά-
πης, καὶ φιλονεικίαι, καὶ ὕβρεις, καὶ μάχαι ἐγεί-
ρονται, οὐ φησὶν, οὐ τοῦτο βούλομαι, ἀλλὰ μετὰ
τῆς ἀγάπης καὶ τῆν εἰρήνην ἔχετε τοῦ Θεοῦ, πάντα
κατατάττουσαν καὶ κρίνουσαν.

Εἰς ἣν καὶ ἐκλήθητε ἐν ἑνὶ σώματι. Τουτέστιν,
εἰς εἰρήνην καλῶν ὁ Χριστὸς, ἐποίησεν ἡμᾶς ἐν
σῶμα, κεφαλὴ αὐτὸς γενόμενος. Διὰ τί γὰρ ἄλλο
ἕμμεν ἐν σῶμα, ἢ ἵνα ὡς μέλη ὄντες ἀλλήλων ταύ-
την τηρώμεν, καὶ μὴ διιστώμεθα; Ἡ, ὅτι Ἐπὶ τῇ
εἰρήνῃ ἐκλήθητε, τουτέστι, μυρίων ἀγαθῶν ἡξιώ-
θητε διὰ τῆς εἰρήνης. Εἰ μὴ γὰρ εἰρηνεύσαμεν C
πρὸς Θεὸν, οὐκ ἂν ἐκλήθημεν ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὸ δοῦ-
λοι αὐτοῦ εἶναι, καὶ τῶν ἀγαθῶν αὐτοῦ μετέχειν.

Καὶ εὐχάριστοι γίνεσθε. Τοῦτ' ἐστὶν εὐχάριστον
εἶναι, τὸ ὁμοίως κεχρησθῆναι τοῖς ὁμοδόλοις, ὡσπερ
αὐτῷ ὁ Θεός. Ὁ γὰρ τῷ Θεῷ χάριν ὁμολογῶν, ὡς ὅτι
αὐτοῦ ἀφεθείς, οὐκ ἀμυνεῖται τὸν ἀδικήσαντα· ὡς
ὁ γε ἀμυνόμενος οὐ μένηται ὧν αὐτὸς εὐ ἔπαθε·
κατ' ἐκεῖνον τὸν ἀφεθέντα μὲν μυρίων ταλάντων, μὴ
ἀφέντα δὲ τὰ ἑκατὸν δηνάρια. Εὐχαριστῶμεν τοίνυν
ὅτι δ' ἂν πάσχωμεν, καὶ παρ' ὅτου δῆποτε, καὶ
μαρτυρίου σέφφανον ληψόμεθα.

Ὁ λόγος τοῦ Χριστοῦ ἐνοικεῖτω ἐν ὑμῖν D
πλουσίως. Δείκνυσιν ἡμῖν ὁδὸν δι' ἧς εὐχάριστοι
εἰσόμεθα. Ἐὰν γὰρ ἐνοικῆ ἢ ἐν ἡμῖν ὁ λόγος τοῦ Χρι-
στοῦ, τουτέστιν, ἡ διδασκαλία, τὰ δόγματα, αἱ παρ-
αινέσεις, δι' ὧν διδάσκει ἡμᾶς καταφρονεῖν τῆς
παρούσης ζωῆς, καὶ τῶν ἐνταῦθα ἀγαθῶν, οὐδενὶ
τῶν δυσχερῶν ἐξομεν, ἀλλὰ πάντα καρτερῶς φέ-
ροντες, εὐχαριστήσομεν ἐπὶ τοῖς συμβαίνουσιν. Οὐκ
εἶπε δὲ ἀπλῶς, Ἔστω ἐν ὑμῖν, ἀλλ', Ἐνοικεῖτω,
καὶ, Πλουσίως. Ἐὰν γὰρ πλούσιοι ὦμεν ἐν τῇ

• Matth. xviii, 24.

Variae lectiones.

⁶⁶ περιττὴς ο. ⁶⁷ τί γὰρ καὶ διὰ τί m. ⁶⁸ μεμνησθαι εἰσικεν ὧν ἔπαθεν αὐτός ο. ⁶⁹ Θεοῦ ο.

VERS. 15. *Et pax Dei palmam ferat in cordibus*
vestris. Saepe cum injuria sumus a quopiam affecti,
geminæ apud nos cogitationes certant, altera ad
vindictam nos concitans, altera ad longanimitatem.
Si pax Dei in nobis steterit, ut Justus aliquis certa-
minis arbiter, hoc est Judex et moderator, dederit
victoriae palmam ei qui jasserit ut sis longa-
nimis, cessabit adversarius tuus. Ista igitur in vobis
palmam ferat, non ira, non contentio, non humana
pax (ea enim ex ultione nascitur et oppugnatione),
sed Dei, quæ stabilis et indissolubilis, quæ ob nul-
lum bonum mundanum sit, æque atque Dei erga
uos pax, nollius causa facta est, verum simpliciter
ob clementiam et dilectionem solvit inimicitiam
quam erga nos habebat. Qui vero, cum charitatis
meminisset, rursus de pace disputare incipit? Vide-
tur enim supervacanea hæc esse admonitio, cum
sub charitate pax etiam contineatur. Potest igitur
dici, quod cum non raro amicus amicum accuset,
atque ex abundantia dilectione contentiones, injuriæ,
et pugnae oriantur; Non hoc, inquit, volo, sed una
cum dilectione pacem Dei habete, omnia cum ordi-
nantem, tum judicantem.

Inquam vocati estis in uno corpore. Hoc est ad
pacem vocans Christus, fecit nos unum corpus, ca-
put Ipse factus. Etenim quam allam ob causam su-
mus unum corpus, quam ut veluti membra alter
alterius, pacem hanc servemus, et non dissidea-
mus? Vel, quia Ad pacem vocati estis, hoc est, in-
numeris bonis estis donati per pacem. Nisi enim
pacem habuissemus apud Deum, non essemus vo-
cati ab eo ut servi ejus essemus, bonorumque ejus
participes.

Et grati estote. Istud est gratum esse, talem sese
gerere erga consertos, qualem se erga ipsum exhibuit
Deus. Qui enim Deo gratias agit, quod sibi
noxam remisit, is non facile ulciscetur sese de eo
a quo sibi injuria facta est: sicut is qui vindictam
sumit, non meminit quantis ipse sit beneficiis affe-
ctus, juxta illum, cui cum dimissa essent decem
millia talentorum, centum denarios dimittere ta-
men noluerit. Gratias igitur agamus quodcumque
patiamur et a quocumque, et martyrii coronam
accipiemus.

VERS. 16. *Verbum Christi inhabitet in vobis*
abunde. Viam nobis præmonstrat, per quam grati
erimus. Si enim in nobis **493** habitet verbum
Christi, hoc est, doctrina, dogmata, et admonitio-
nes, quibus nos docet cum presentem vitam, tum
bona ejus aspernari, nulli molestiæ cedemus, ve-
rum omnia constantiter ferentes, gratias agemus ob
ea quæ nobis obvenient. Non dixit autem simplici-
ter, Sit in vobis, sed, *Inhabitet*, et, *Abunde*. Si
enim opulenti fuerimus in cognitione Scripturarum

omnes calamitates æquo animo feremus, perinde ac dives in pecuniis jacturam ferre potest.

In omni sapientia. Hoc est, in omni virtute. Sapientiam enim virtutem appellat, sicut et peccatum insipientiam David: Dixit insipiens in corde suo[†]; et, Putruerunt cicatrices meæ a facie insipientiæ meæ[‡].

Docentes et commomentes vos ipsos psalmis, et hymnis, et canticis spiritualibus. Quia lectio laborem habet, multumque illi molestiæ inest, non ad historias duxit, verum ad psalmos, ut simul et animum canendo oblectes, laboremque fallas. Psalmis autem hymnos subjunxit, ceu rem quampiam perfectiorem. Psallere namque, hominum; hymnos vero concinere, angelorum est.

In gratia cantantes. Hoc est, cum gratia et voluptate spirituali. Ut enim humanæ cantilenæ gratiam habere videntur, etiamsi non spiritualem: hunc ad modum divinæ spirituales habent oblectationem. Vel quia ex dono spirituali illis obtigerat ut canerent.

In corde vestro Domino. Non simpliciter ore, sed, Corde, id est, cum attentione. Hoc enim est Deo canere; illud vero, aeri. Aliter, in corde, non ad ostentationem. Nam etsi in foro fueris, potes apud teipsum canere, nemine audiente.

Vers. 17. Et omne quodcumque facitis in verbo aut opere, omnia in nomine Domini Jesu. Si edas, si bibas, si peregrineris, omnia in nomine Dei age, hoc est, ipsum adiutorem invocans; ubi primum preces ad eum fuderis, tum demum opera tua agrediaris. Dei nomen dæmones ejicit, et opera tua facilia tibi non reddet? Vel hoc ait: Dominum Jesum invocate; non angelos superinducite.

Gratias agentes Deo Patri per ipsum. Si Filium invocas, Patrem invocas per ipsum: si Filio gratias agis, per ipsum etiam Patri gratias agis. Vel, Quemadmodum nos ipsos Filium ad Patrem adduxit, sic et ipse gratiarum actionem nostram ad Patrem perfert, omnium honorum mediator nobis existens.

Vers. 18. Mulieres, subditæ estote viris vestris, sicut oportet in Domino. Cur non in omnibus Epistolis, sed in hac, et ad 494 Ephesios, et ad Timotheum ac Titum hæc præcipit? Vel quia verisimile est quod in his urbibus tales dissensiones fuerint: vel quia firma erat hic Ecclesia, ac reliqua apud eos bene habebant, et quod reliquum erat, de hisce loquitur. Aliis vero in altioribus dogmatibus defectum patientibus, magis erat necessarium de his scribere, ac hujusmodi adhortationes

[†] Psal. xiiii, 1. [‡] Psal. xxxvii, 5.

γνωσει των Γραφων, πάσας τὰς συμφορὰς εὐκόλως ὀσομεν, ὡσπερ καὶ ὁ πλούσιος ἐν χρήμασι ζημίαν ἐνεγκεῖν δύναται.

Ἐν πάσῃ σοφίᾳ. Τουτέστιν, ἐν πάσῃ ἀρετῇ. Σοφίαν γὰρ τὴν ἀρετὴν φησιν, ὡσπερ καὶ τὴν ἀμαρτίαν ἀφροσύνην ὁ Δαυὶδ· *Ἐίπερ ἀφρων ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ· καὶ, Προσώξωσαρ ἰοὶ μάλωπές μου ἀπὸ προσώπου τῆς ἀφροσύνης μου.*

Διδάσκοντες καὶ νοουθετοῦντες ἑαυτοὺς ψαλμοῖς, καὶ ὕμνοις, καὶ ᾠδαῖς πνευματικαῖς. Ἐπειδὴ ἡ ἀνάγνωσις ἔχει πόνον καὶ πολὺ τὸ φορτικόν, οὐκ ἐπὶ ἱστορίας ἤγαγεν, ἀλλ' ἐπὶ ψαλμοὺς, ἵνα ὁμοῦ καὶ τέρπης τὴν ψυχὴν ἔδωκ, καὶ ὀκωκλέπτης τὸν πόνον. Μετὰ δὲ τοὺς ψαλμοὺς, τοὺς ὕμνους τέθεικεν, ὡς τελειότερόν τι πρᾶγμα. Τὸ μὲν γὰρ ψάλλειν, τῶν ἀνθρώπων· τὸ δὲ ὕμνεῖν, τῶν ἀγγέλων.

Ἐν χάριτι ἔδοντες. Ἀντὶ τοῦ, μετὰ χάριτος καὶ ἡδονῆς πνευματικῆς. Ὡσπερ γὰρ τὰ ἀνθρώπινα ἔσματα χάριν ἔχειν δοκοῦσιν, εἰ μὴ πνευματικὴν· οὕτω τὰ θεῖα, πνευματικὴν. Ἡ ὅτι καὶ ἀπὸ χαρίσματος εἶχον τὸ ἔδειν.

Ἐν τῇ καρδίᾳ ὑμῶν τῷ Κυρίῳ. Οὐχ ἀπλῶς τῷ στόματι, ἀλλ', *Ἐν τῇ καρδίᾳ*, ὅ ἐστι, μετὰ προσοχῆς. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ τῷ Θεῷ ἔδειν, ἐκεῖνο δὲ τῷ ἀέρι. Καὶ ἄλλως ἐν τῇ καρδίᾳ, μὴ πρὸς ἐπίδειξιν. Κἀν γὰρ ἐν ἀγορᾷ ἦς, δύνασαι κατὰ σαυτὸν ἔδειν μηδεὶς ἀκούοντος.

Καὶ πάν τὸ ἄν ποιῆτε ἐν λόγῳ ἡ ἔργῳ, πάντα ἐν ὀνόματι τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ. Ἐὰν ἐσθίης, ἐὰν πίνης, ἐὰν ἀποδημῆς, πάντα ἐν ὀνόματι τοῦ Θεοῦ πράττε, τουτέστιν, αὐτὸν καλῶν βοηθὸν, πρότερον αὐτῷ εὐχόμενος, καὶ οὕτως ἀπτοῦ τῶν ἔργων. Τὸ τοῦ Θεοῦ ὄνομα δαίμονας ἐκβάλλει, καὶ τὰ πρᾶγματα οὐκ εὐμαρῖσει σοι; Ἡ τοῦτο φησιν, ὅτι τὸν Κύριον Ἰησοῦν ὀνομάζετε· μὴ τοὺς ἀγγέλους ἐπιστάγετε.

Εὐχαριστοῦντες τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ⁸⁸ δι' αὐτοῦ. Ἄν τὸν Υἱὸν καλῆς, δι' αὐτοῦ τὸν Πατέρα καλεῖς. Ἄν τῷ Υἱῷ εὐχαριστῆς, δι' αὐτοῦ τῷ Πατρὶ εὐχαρισταῖς. Ἡ, ὅτι Ὡσπερ ἡμεῖς αὐτοὺς ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ προσήγαγεν, οὕτω καὶ τὴν εὐχαριστίαν ἡμῶν αὐτὸς προσάγει τῷ Πατρὶ, πάντων τῶν ἀγαθῶν μεστῆς ἡμῖν ὢν.

Αἱ γυναῖκες, ὑποτάσσεσθε τοῖς ἀνδράσιν⁸⁹ ὡς ἡ ἀρχὴ ἐν Κυρίῳ. Τί δήποτε μὴ ἐν πάσαις ταῖς Ἐπιστολαῖς, ἀλλ' ἐν ταύτῃ, καὶ τῇ πρὸς Ἐφεσίους, καὶ τῇ πρὸς Τιμόθεον καὶ Τίτον, ταῦτα ἐπιτάττει; Ἡ ὅτι εἰκὸς ἐν ταύταις ταῖς πόλεσιν εἶναι τοιαύτας διχοστασίας· ἢ ὅτι ἔδραβα ἦν ἐνεαῦθα ἡ Ἐκκλησία, καὶ τὰ ἄλλα αὐτοῖς κατώρθωτο, καὶ λοιπὸν περὶ τούτων διαλέγεται. Τοῖς δὲ ἄλλοις ἐπιτιπόντων δογματῶν ὑψηλοτέρων, ἀναγκαιότερον⁹¹ ἦν δι' ἐκεῖνα γράφειν, τῶν δὲ τοιούτων ὑποθηκῶν

Variæ lectiones.

⁸⁸ Πνεύματι ο. ⁸⁹ τοῖς ἰδοῖς ἀνδράσιν m. ⁹¹ ἀναγκαιότερον o.

ἀμελεῖν. Πολλὴ δὲ ἡ ἐμφέρεια καὶ τούτοις ταύτῃ τῇ Ἀ
Ἐπιστολῇ καὶ τῇ πρὸς Ἐφεσίουσ. Τί δὲ ἐστὶ τὸ,
Ἐν Κυρίῳ; Ἀντὶ τοῦ, διὰ τὸν Κύριον ὑποτάσσασθε.
Οὐ γὰρ μόνον τὴν ἀπὸ φύσεως ὑποταγὴν ἀπαιτῶ
(τοῦτο γὰρ δηλοῖ διὰ τοῦ, Ὡς ἀνῆκε, τού-
ἐστιν, ὡσπερ ἐστὶ καθ' ἑαυτὸν), ἀλλὰ καὶ τὴν διὰ Θεοῦ
μάλιστα.

Οἱ ἄνδρες, ἀγαπᾶτε τὰς γυναῖκας, καὶ μὴ
πικραίνεσθε ἡ πρὸς αὐτάς. Ὅρα, πῶς τὸ κατὰ-
ληλον ἐκείστω γένει παραινέει· γυναῖξί μὲν τὴν ὑπο-
ταγὴν· ἄνδράσιν δὲ, τὴν ἀγάπην. Οὐχ οὕτω γὰρ ἡ
[παρὰ] τοῦ ἀρχομένου ἀγάπη πρὸς τὸν ἀρχόντα ζητεῖ-
ται, ὡς ἡ τοῦ ἀρχοντός πρὸς τὸν ἀρχόμενον. Ἀπὸ μὲν
οὖν τοῦ ἀγαπᾶσθαι ἡ γυνὴ γίνεται καὶ αὐτὴ φι-
λικὴ· ἀπὸ δὲ τοῦ δουλεύεσθαι, ὁ ἄνθρωπος ἐπεικίχθαι.
Ἐπειδὴ δὲ ἐστὶ καὶ ἀγαπῶντα πικραίνεσθαι (μά-
λιστα γὰρ αἱ πρὸς τὰ φιλούμενα πρόσωπα μάχαι
αὐταὶ πικραὶ), διὰ τοῦτο φησὶ· Μὴ πικραίνεσθε.
Τῷ ὄντι γὰρ ἀπὸ πολλῆς πικρίας τοῦτο γίνεται, τὸ
διαστασιάζειν τινὰ πρὸς τὸ μέλος αὐτοῦ.

Τὰ τέκνα, ὑπακούετε τοῖς γονεῦσι κατὰ πάντα.
Τοῦτο γὰρ ἔστιν εὐάρεστον ἐν Κυρίῳ. Πάλιν τὸ,
Ἐν Κυρίῳ. Οὐ γὰρ ἀπὸ τῆς φύσεως μόνως βούλε-
ται ἡμᾶς ταῦτα ποιεῖν, ἀλλὰ καὶ ὅτι τῷ Θεῷ δοκεῖ,
ἵνα καὶ μισθὸν ἔχωμεν, ὡς διὰ τὸν Θεὸν ποιοῦντες.
Εὐσεβῶν δὲ πατέρων παῖσι διαλεγόμενος, εἶπε τὰ,
Κατὰ πάντα, ἐπεὶ τοῖς γε ἀσέβησι πατέρασιν οὐ
κατὰ πάντα δεῖ ὑπακοῦειν. Οὐ γὰρ δὴ καὶ ὅτε εἰς
ἀσέβειαν ἐκβιάζονται, πειστέον.

Οἱ πατέρες, μὴ παροργίζετε τὰ τέκνα ὑμῶν,
ἵνα μὴ ἀθυρώσι. Τουτέστι, Μὴ πάντα ὅσα πράτ-
τουσι, πικρῶς ἐξετάζετε· ἀλλ' ἐστὶν ἅ καὶ παροργῆν
θέλετε, ἵνα μὴ φιλονεικοτέρους αὐτοὺς ποιῆτε, καὶ
εἰς ἀθυμίαν ἐμβάλητε. Ὅρα δὲ σοφίαν, πῶς ἐπι-
έλασε τοὺς γονεῖς, καὶ ἔκαμψεν αὐτῶν τὰ σπλάγ-
χνα διὰ τοῦ εἰπεῖν, Ἴνα μὴ ἀθυρώσι. Τοῖς
γὰρ πατέρασιν πᾶσα σπουδὴ, μὴ ἀθυμεῖν τοὺς
παῖδας.

Οἱ δοῦλοι, υπακούετε κατὰ πάντα τοῖς κατὰ
σάρκα κυρίοις. Εὐθέως δικαίωμα τοῦ ὑπακοῦειν
αὐτὸ τὸ ὄνομα τὸ τοῦ δούλου· ἀλλ' ἵνα μὴ ἀλγήσῃ,
ἐπήγαγε· Τοῖς κατὰ σάρκα κυρίοις. Τὸ γὰρ κριτε-
τόν σου, ἡ ψυχὴ, φησὶν, ἡλευθέρωται. Πρόσκαίρος ἡ
δουλεία· μάλλον οὖν ὑπὸταξον τὴν ψυχὴν. ἵνα
ἐθελουσίως [-λούσιος?] ᾖ ἡ δουλεία.

Μὴ ἐν ὀφθαλμοδουλείᾳ, ὡς ἀνθρωπάρεστοι.
Ποίησον, φησὶ, τὴν ἀπὸ τοῦ νόμου δουλείαν ἀπὸ τοῦ
φόβου γίνεσθαι τοῦ Χριστοῦ. Ὅταν γὰρ μὴ ὀρώμενος
τοῦ δεσπότητος πράττης τὰ δέοντα, δῆλον ὡς διὰ τὸν
τοῦ Θεοῦ ὀφθαλμὸν ποιεῖς· ἐὰν δὲ ὅταν ὀρᾷ ὁ δε-
σπότης μόνον, τότε ἀνθρωπάρεστος εἶ· τοιοῦτος δὲ
ὢν, σαυτὸν βλάπτεις. Κύριος γὰρ διεσκόρπισεν
ὁστ' ἂν ἀνθρωπάρεσκων.

^h Psal. LII, 6.

⁶⁶ πικραπικρ. ο.

A prae-terminare. Magna autem in hisce similitudo
est Epistolae ad Ephesios cum hac. Quid autem est,
In Domino? Pro eo quod est, Propter Dominum
obedite. Non enim obedientiam natura solummodo
debitam a vobis exigo (hoc enim indicat per
hoc quod ait, Sicut oportet, hoc est, uti con-
venit), sed potissimum etiam eam quae est propter
Dominum.

VERS. 19. Viri, diligite uxores, et nolite amari
esse ad illas. Animadvertite quomodo ejus quod
utriusque sexui competit, commonefaciat: uxores
quidem, ut obediant; maritos vero, ut diligant.
Non enim adeo a subdito erga principem dilectio
quaeritur, ut a principe erga subditum. Ex eo enim
quod uxor diligatur, diligit et ipsa vicissim: ac
dum ipsa marito inservit, redditur ei mansuetus.
Quia vero fieri potest, ut quisquam diligit, interim
tamen exasperetur, (nam amicorum altercationes
sunt acerbissimae) propterea inquit, Ne sitis amari.
Revera enim ex multa hoc fit amarulentia, quod
quisquam dissidet adversus membrum suum.

VERS. 20. Filii, obedite parentibus per omnia; haec
enim placitum est in Domino. Rursus, In Domino.
Non enim a sola natura nos ista vult facere, verum
quia et Deo visum est, ut mercedem habeamus ceu
Dei causa facientes. Piorum autem parentum li-
beris verba faciens, dixit, Per omnia. Nam impiis
parentibus non est per omnia obtemperandum.
Non enim quando ad impietatem cogunt, eis est
obediendum.

VERS. 21. Patres, nolite ad indignationem pro-
vocare filios vestros, ne pusillo animo fiant. Hoc est,
Ne omnia quaecunque agunt, amarulenter et exacte
inquirete, sed quaedam a vobis sunt dissimulanda,
ne contentiosiores eos faciatis, atque in mœrorem
conjiatis. Observa autem ejus sapientiam, quo-
modo infregerit parentes, eorumque viscera in-
flexerit per hoc quod dixit, Ne pusillo fiant animo.
Universa enim parentum cura in hoc incumbit, ne
liberi dejecto sint animo.

VERS. 22. Servi, obedite per omnia dominis car-
nalibus. Statim jus obedientiae ipsum servi nomen
attulit: sed, ne illos angeret, addidit, Dominis
carnalibus. Potior enim tui pars, anima, inquit,
est libera; servitus est temporaria: animam
igitur potius submitte tuam, ut voluntaria sit
servitus.

Non ad oculum servientes, quasi hominibus pla-
centes. Efficere, inquit, ut servitus ex lege debita, ex
metu Christi fiat. Cum enim heros non cernente
functus fueris fidelis servi officio, perspicuum est
quod ob Dei oculum isthuc agas; si autem solum-
modo cum heros conspexerit, tunc hominibus pla-
ces. Talis autem si fueris, teipsum damno af-
ficies: Dominus enim dispersit ossa hominibus
placantium ^h

Variae lectiones.

Sed in simplicitate cordis metuentes Dominum. A Hoc enim est metuere Dominum, quando nemine vidente nihil agimus mali: hæc autem cordis est simplicitas, non ad homines respicere. Qui hominibus igitur placet, non est simplex.

Vers. 23. Et quodcumque facitis, ex animo operamini, tanquam Domino, et non hominibus. Non solum a simulatione, verum etiam a torpore eos liberari cupit: imo ipsos pro servis liberos facit, quippe qui non opus habeant dominorum imperio. Quod enim ait, *Ex animo*, hoc est, cum benevolentia, non cum servili necessitate, sed libere et voluntario facere.

Vers. 24. Scientes quod a Domino accipietis retributionem hæreditatis. Domini enim non sæpe servos hæredes faciunt, etiamsi decies millies eis bene servierint: Dominus autem hæreditatis quæ in cælis est, retributionem vobis dabit, si benevolentiam erga dominos custodiatis.

Domino enim Christo servitis. Qui ordinem vobis hunc destinavit et subjectionem. Quod autem servatis Christo, planum est ex eo quod in se sit vester remunerator.

Vers. 24. Qui autem injuriam facit, recipiet id quod inique gessit, et non est personarum acceptio. Servus autem qui dominum suum vel negligentem serviendo, vel res heriles suffurando injuria afficit, mercedem a Deo feret. Non enim personarum acceptor est Deus, ut misceatur servi, ceu infirmæ partis, qui lege sancivit, ne iudex pauperis misceatur in iudicio. Vel aliter: Christianus servus Græcum et infidelem herum injuria afficiens, non arbitretur evasurum sese condemnationem. Non enim personarum acceptor est Christus, ut ipsi ceu Christiano remittat quod adversus infidelem dominum deliquit. Etsi autem ad servos videatur dicere istud, *Non est personarum respectus*: domini tamen hoc etiam ceu ipsis conveniens accipiant.

496 CAPUT IV.

Vers. 1. Domini, quod justum est et æquum servis præstate. Quid est justum? Ipsos pro laboribus remunerare, rerumque omnium copiam suppeditare, nec permittere ut aliena ope indigeant. Non enim postquam audivisti quod a Deo sint mercedem accepturi, tu eos privabis his ad quæ tu obstringeris.

Scientes quod et vos Dominum habetis in cælis. Perinde ac illi vos dominos habent, sic et vos Dominum habetis. Qua igitur mensura mensi fueritis vestris servis, metietur et vobis Dominus vester. Vel, quia et vos cum illis eundem habetis Dominum, itaque tanquam conservis vos ipsis exhibete. Hic enim communem servitutem fecit.

Vers. 2. Orationi instate, vigilantes in ea in gra-
i Levit. xix, 45. i Luc. vi, 38.

Varie lectiones.

“ παρέχετε ο.

‘Αλλ’ ἐν ἀπλότῃ καρδίας φοβούμενοι τὸν Κύριον. Τοῦτο γάρ ἐστι φοβῆσθαι τὸν Κύριον, ὅταν μηδενὸς ὁρῶντος, μηδὲν πράττωμεν κακόν· τοῦτο δὲ καὶ ἀπλότης τῆς καρδίας, τὸ μὴ πρὸς ἀνθρώπους ὄρῶν. Ἄρα οὖν ὁ ἀνθρωπάρεσκος οὐκ ἀπλοῦς.

Καὶ πᾶν ὃ ἐὰν ποιῆτε, ἐκ ψυχῆς ἐργάζεσθε, ὡς τῷ Κυρίῳ, καὶ οὐκ ἀνθρώποις. Οὐ μόνον ὑποκρίσεως, ἀλλὰ καὶ ἀργίας αὐτοὺς ἀπηλλάχθαι βούλεται. Μᾶλλον δὲ ἐλευθέρους αὐτοὺς ἀντὶ δούλων ποιεῖ, ὅταν μὴ δέωνται τῆς τῶν δεσποτῶν ἐπιστασίας. Τὸ γάρ, Ἐκ ψυχῆς, τοῦτό ἐστι, τὸ μετ’ εὐνοίας, μὴ μετὰ δουλικῆς ἀνάγκης, ἀλλὰ μετὰ ἐλευθερίας καὶ προαιρέτως ποιεῖν.

Εἰδότες ὅτι ἀπὸ Κυρίου λήψεσθε τὴν ἀνταπόδοσιν τῆς κληρονομίας. Οἱ μὲν γὰρ δεσπόται οὐ ποιοῦσι πολλάκις κληρονομίας τοὺς δούλους, καὶ μυριάκις αὐτοῖς καλῶς δουλεύουσιν· ὁ δὲ Κύριος τῆς ἐν οὐρανοῖς κληρονομίας τὴν ἀνταπόδοσιν δώσει ὑμῖν, ἐὰν εὖνοιαν φυλάττετε πρὸς τοὺς δεσπότας.

Τῷ γὰρ Κυρίῳ Χριστῷ δουλεύετε. Τῷ τάξιν νομοθετήσαντι καὶ ὑποταγῆν. Ὅτι δὲ δουλεύετε Χριστῷ, ὄλον ἐκ τοῦ αὐτὸν εἶναι ὑμῖν τὸν μισθῶ ἀποδότην.

Ὁ δὲ ἀδικῶν κομίσεται ὃ ἠδίκησε, καὶ οὐκ ἐστὶ προσωπολήψια. Ὁ δὲ ἀδικῶν δούλος τὸν δεσπότην, ἢ ἐν τῷ ἀμελῶς δουλεύειν, ἢ ἐν τῷ νοσηρίζεσθαι τὰ δεσποτικά, τὴν ἀντιμισθίαν ἔξει παρὰ τοῦ Θεοῦ. Οὐ γάρ ἐστι προσωπολήπτης ὁ Θεός, ἵνα ἐλεῆσθαι τὸν δούλον ὡς ἀσθενὲς μέρος· ὡς γὰρ καὶ διὰ τοῦ νόμου προσέταξε μὴ ἐλεεῖν πτωχὸν ἐν κρίσει. Ἡ καὶ ἄλλως· Ὁ Χριστιανὸς δούλος ἀδικῶν Ἑλληνα δεσπότην, μὴ οἰεσθῶ ὡς ἐκφεύξεται τὴν κατάκρισιν. Οὐ γάρ ἐστι προσωπολήπτης ὁ Χριστός, ἵνα αὐτῷ ὡς Χριστιανῷ ἀφῆ τὸ πρὸς τὸν Ἑλληνα δεσπότην ἀμάρτημα. Καὶ πρὸς τοὺς δούλους δὲ δοκῆ λέγειν τὸ, Οὐκ ἐστὶ προσωπολήψια, ἀλλ’ οὖν καὶ οἱ ἐσπῶται ὑποδεχέσθωσαν τοῦτο καὶ ὡς αὐτοῖς ἀρμόζον.

ΚΕΦΑΛ. Δ’.

Ὁ κύριος, τὸ δίκαιον καὶ τὴν ἰσότητα τοῖς δούλοις παρέχεσθε. Τί ἐστὶ τὸ δίκαιον; Τὸ ἀμελεσθῆναι αὐτοὺς τῶν πόνων, καὶ πάντων ἐν ἀφθονίᾳ καθιστῆναι, καὶ μὴ ἐξ ἑτέρων δεῖσθαι. Μὴ γὰρ ἐπειθὴ ἤκουσας ὅτι ἀπὸ Θεοῦ ἔχουσι τὸν μισθὸν, ἀποστερήσης οὐ αὐτοὺς τῶν παρὰ σοῦ ὠφειλημένων.

Εἰδότες ὅτι καὶ ὑμεῖς ἔχετε Κύριον ἐν οὐρανοῖς. Ὅσπερ ἐκεῖνος ὑμᾶς, οὕτω καὶ ὑμεῖς ἔχετε Κύριον. Ὁ οὖν μέτρον μετρεῖτε τοῖς ὑμέτεροις δούλοις, μετρήσει καὶ ὑμῖν ὁ Κύριος ὑμῶν. Ἡ, ὅτι καὶ ὑμεῖς μετ’ ἐκεῖνων ἔχετε Κύριον, ὥστε ὡς ὁμοδούλοις προσφέρεσθε. Ἐνταῦθα γὰρ κοινὴν τὴν δουλείαν ἐποίησε.

Τῇ προσευχῇ προσκαρτεροῦτε, γρηγοροῦντες

ἐν αὐτῇ ἐν εὐχαριστίᾳ. Οἶδεν ὁ διάβολος ὅσον ἀγαθὸν ἡ εὐχή, καὶ διὰ τοῦτο ἀποπηδῶν ἡμᾶς ποιεῖ. Διό φησι Παῦλος· Προσκαρτερεῖτε. Ἐπεὶ δὲ ὁ προσκαρτερῶν πολλάκις εἰς ῥαθυμίαν καὶ ἐκλυσιν ὑπάγεται, φησὶ· Γρηγοροῦντες· τουτέστι νήφοντες, αἱ νεκροὶ ὄντες πρὸς τὸ ἔργον τῆς προσευχῆς· ἀλλὰ καὶ ἐν εὐχαριστίᾳ, τουτέστι, μετὰ εὐχαριστίας ταύτην ποιῶντες· αὕτη γὰρ ἡ ἀληθινή εὐχή ἡ εὐχαριστίαν ἔχουσα ὑπὲρ πάντων ὧν ἴσμεν, καὶ ὧν οὐκ ἴσμεν, ὧν εὐ ἐπάθομεν, ἢ ἐθλίθημεν, ὑπὲρ τῶν κοινῶν εὐεργεσιῶν.

Προσευχόμενοι ἅμα καὶ ὑπὲρ ἡμῶν. Ὅρα ταπεινοφροσύνην, εἰ γὰρ Παῦλος τῆς τούτων ἐδεῖτο εὐχῆς.

Ἴνα ὁ Θεὸς ἀνοιξῇ ἡμῖν θύραν τοῦ λαλήσαι τὸ μυστήριον τοῦ Χριστοῦ (δι' ὃ καὶ δέδομαι), Ἴνα φανερώσω αὐτό, ὡς δεῖ με λαλήσαι. Τουτέστιν, Ἴνα παρῆρσιαν μοι δῶ, οὐκ ὅπως ἀπαλλαγῶ τῶν δεσμῶν, ἀλλ' ὅπως λαλήσω τὸ μυστήριον τοῦ Χριστοῦ, ὡς δεῖ με λαλήσαι· τουτέστι, μὴ μετὰ ὑποστολῆς, ἀλλ' εὐπαρρησιάστως. Πῶς δὲ δεδεμένος ἐτέρους παρακαλεῖ καὶ ἀξιοὶ λαθεῖν ὃ εἶχεν; Οὐ μόνον ταπεινοφρονῶν, ἀλλὰ καὶ δεικνύς τὴν δύναμιν τῆς φιλαδέλφου εὐχῆς. Ἐδεῖτο γὰρ καὶ τῆς ἀνωθεν βοήθειας, ἣν αὐτῷ πλείονα ἡ εὐχή τῶν ἀδελφῶν ἐμελλε δώσειν· ἅμα δὲ καὶ ἐνέγκων αὐτοῦς εἰς τὸ εὐχεσθαι. Εἰ γὰρ ὑπὲρ αὐτοῦ, πόσω μᾶλλον ὑπὲρ ἑαυτῶν;

Ἐν σοφίᾳ περιπατεῖτε πρὸς τοὺς ἔξω. Ὅπερ καὶ ὁ Κύριος εἶπεν· Ἴδοθ' ἀποστελέτω ὑμᾶς ὡς πρόβατα ἐν μέσῳ λύκων. Γίνεσθε οὖν φρόνιμοι ὡς οἱ ὄφεις, καὶ ἀπειροὶ ὡς αἱ περιστεραὶ· τοῦτο δὲ οὗτος νῦν φησιν, ὅτι φυλακτικοὶ γίνεσθε, μηδεμίαν λαθὴν διδόντες τοῖς ἔξω καθ' ὁμῶν ἐν οἷς οὐ βλάπτουσι, μηδὲ ἀκαιρῶς σκανδαλίζοντες αὐτούς. Ἐξω γὰρ εἰσι, τουτέστιν, οὐ συνήθεις ἡμῖν, οὐδὲ τῆς αὐτῆς αὐλῆς, ἀλλὰ κἄν τὸν αὐτὸν οἰκῶσι κόσμον, ἔξω εἰσιν, ὡς καὶ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς βασιλείας πόρρω ὄντες. Διὸ ἐν φρονήσει δεῖ προσφέρεσθαι αὐτοῖς. Σοφίαν γὰρ τὴν φρόνησιν λέγει ἐνταῦθα. Πρὸς γὰρ τοὺς συνήθεις οὐ τοσαύτης δεῖ ἀσφαλείας. Παραμυθεῖται δὲ αὐτοῦς καὶ διὰ τοῦ καλέσαι τοὺς Ἕλληνας ἔξω.

Τὸν καιρὸν ἐξαγοραζόμενοι. Οὐ ποικίλους ἡμᾶς εἶναι βουλόμενος ἢ ὑποκριτὰς, ταῦτα φησιν, ἀλλὰ τοῦτο λέγει, ὅτι οὐκ ἔστιν ὑμέτερος ὁ καιρὸς, ἐκείνων ἐστί. Δύνασθε οὖν καὶ ὑμέτερον τοῦτον πειθεσάμενοι, ἐὰν μετὰ φρονήσεως περιπατῆτε, ἐὰν μὴ μάχας ἀκαιρῶς ἀναδέχησθε, ἀλλὰ τὴν προσήκουσαν τιμὴν ἀπονέμητε αὐτοῖς, ὅταν μὴ κατὰ ψυχὴν βλάβησθε. Ἄκουε τοῦτου αὐτοῦ πρὸς Ἀγρίππαν λέγοντος· Μακάριον ἑαυτὸν ὀνομαζέμεν ἐπὶ σοῦ μέλλοντος ἀπολογεῖσθαι. Οὕτω καὶ τοὺς ἔξω ἔσω

κ Matth. x, 16, 1 Act. xxvi, 2.

Variae lectiones.

αἱ περι ο. βῆ ψυχῆς ο. γῆ αὐτῶς ο. δῆ αὐτῶν ο. εῆ ἑμαυτὸν ἡγήμαι ο.

A *tiamum actione.* Novit diabolus quantum bonum sit oratio, ac propterea nos ab ea resilire facit: quòcirca dicit Paulus, *Instate.* Quia vero qui perseverat, sæpenumero ad socordiam ac defectionem perducitur, ait: *Vigilantes,* hoc est, attentil, semper recentes ad opus orationis. Insuper, in gratiarum actione, hoc est, cum gratiarum actione hanc facientes. Hæc enim vera est oratio, quæ gratiarum actionem continet pro omnibus quæ scimus, et quæ nescimus, pro acceptis beneficiis, aut etiam afflictionibus, et pro communibus beneficiis.

VERS. 3. *Orantes simul et pro nobis.* Vide humilitatem ejus; siquidem ipse Paulus horum precibus indigebat.

VERS. 3, 4. *Ut Deus aperiat nobis ostium sermonis, ad loquendum mysterium Christi (propter quod etiam vincitus sum). Ut manifestem illud ita ut oportet me loqui.* Hoc est, Ut libertatem mihi det, non ut liberer a vinculis, verum ut loquar mysterium Christi, quemadmodum oportet me loqui: hoc est, non cum submissione, cæteram cum magna fiducia. Quomodo autem, cum ipse vincitus esset, alios adhortatur, et rogat excipere quod habeat? Non solum moderate sapiens, cæterum vim fraternæ orationis ostendens. Indigebat enim et ipse cœlesti auxilio, quod fratrum oratio majus uberiusque data erat. Simul etiam inducens eos ad orandum. Si enim pro eo intercedere debeant, quanto potius pro seipsis?

VERS. 5. *In sapientia ambulate ad eos qui foris sunt.* Quod Dominus dixit: *Ecce mitto vos sicut oves in medio luporum. Estote ergo prudentes ut serpentes, ac simplices ut columbæ*: hoc et iste nunc ait: *Sitis, inquit, cauti, neque ullam detis occasionem illis qui foris sunt* 497 *adversum vos, cum volitis nihil damni afferunt, neque intempestive eos offendatis.* Foris enim sunt, id est, non assueverunt nobis, nec ejusdem sunt nobiscum ovilis, sed etiamsi eundem nobiscum inhabitent mundum, foris sunt, tanquam procul agentes ab Ecclesia, regnoque Dei. Quare prudenter cum eis conversandum. Sapientiam enim hic prudentiam dicit. Erga familiares enim non tanta opus est cautione. Addit autem illis animam, dum Græcos exteros D vocat.

Tempus redimentes. Non varlos nos esse volens aut hypocritas, hæc dicit, verum hoc ait: *Tempus non est vestrum, sed illorum est.* Potestis igitur aliter ipsum etiam vestrum facere, si cum prudentia ambuletis, si non pugnans intempestivas suscipiatis, verum convenientem ipsis honorem tribuatis, si in animum nihil accipialis detinenti. Audi ipsum adeo Paulum Agrippæ loquentem: *Existimo me beatum, apud te cum sim me defensusurus* 1. Sic eos qui foris sunt, intus esse faciemus.

per mansuetudinem ipsos ad prædicationem attra-
hentes.

VERS. 6. *Sermo vester semper in gratia sale sit conditus.* Sermoni vestro insit iucunditas, inquit; verumtamen in scurrilitatem absque ullo personarum discrimine non incidat, neque dissolutionem¹, sed stringendi vim habeat; ic enim sal indicat: neque sis supra modum iucundus, nec supra modum austerus: quemadmodum cibus si sale careat, injucundus est: si vero præsalus sit, gustui est ingratus omnino: utroque autem modo edi non potest. Nonne vides Danielelem, quanam ratione hominem impium curet? Nonne vides tres pueros, quomodo nihil asperum aut molestum, sed fortitudinem et libertatem ostendebant? Temerarium enim gloria.

Ut sciatis quomodo oporteat vos unicuique respondere. Aliter diviti, et aliter pauperi. Illius enim animus, quippe infirmus, multa condescensione indiget: pauperis autem solidior est: quare potest etiam ferre, si gravius quadantenus cum eo agas. Si nulla necessitas urgeat, ne voces Græcum pollutum, neque contumeliose eum incessas. Præterea, si ad principem adducaris, decentem ei honorem tribue: sin de dogmate ipsorum interrogeris, die illud esse profanum et impium. Paulus sane apud Athenienses cum eorum laude loquitur²: Elymæ autem maledicit, quia dignus erat³.

VERS. 7 *Quæ circa me sunt omnia vobis nota faciet Tychicus.* Hoc quoque sapientiam indicat, non omnia Epistolis inserere, sed necessaria tantum atque urgentia: primum, ut eas non supra modum **498** prolizas faciat: deinde, ut is qui proficiscitur, habeat etiam quod recenseat, atque hinc honoratior habeatur. Tertio, ostendit quonam erga ipsum affectu imbutus fuerit: non enim ei talia credidisset. Deinde, nonnulla habuit, quæ per literas palam fieri non oportuit.

Dilectus frater, et fidelis minister, et conservus in Domino. Si dilectus, omnia novit: si fidelis, non mentietur: si conservus, particeps est tentationum.

VERS. 8. *Quem nisi ad vos ad hoc ipsum, ut cognoscat quæ circa vos sunt, et ut consoletur corda vestra.* Hic quam erga ipsos habebat charitatem, indicat; siquidem ideo ipsum misit, ut res illorum cognoscat, non ut sua ipsis denuntiet, sed ut eos consoletur. Ostendit autem eos tentationibus pressos esse, atque opus habere solamine.

VERS. 9. *Cum Onesimo fideli ac dilecto fratre, qui est ex vobis.* Onesimus iste est servus Philemonis. Παῖσι! ad quantam dignitatem pervenit, ut frater etiam Pauli sit! Paulus autem non pudebat frater esse servi. Cedit porro in laudem urbis eorum, id quod ait, *Qui est ex vobis*, ut glorietur quod talem protulerint.

¹ Act. xvi, 22.

² Act. xiii, 40.

³ διεφθορίαν ο. ⁴ οὐδὲν ο.

Α ποιήσωμεν, διὰ τῆς ἐπιεικειᾶς αὐτοῦ, προσάγοντες τῷ κηρύγματι.

Ὁ λόγος ὑμῶν πάντοτε ἐν χάριτι ἄλατι ἡρτυμένος. Ἐχέτω μὲν, φησί, χαριαντισμὸν ὁ λόγος ὑμῶν· κλῆν μὴ εἰς ἀδιαφορίαν ^ο ἐκπιπέτω καὶ ἐκλυσιν, ἀλλ' ἔστω καὶ στυφῶν· τοῦτο γὰρ τὸ ἄλας δηλοῖ. Μῆτε πέρα τοῦ μέτρου ἐπιχαρισ ἔσο, μήτε αὐ αὐστηρὸς· ὡσπερ τὸ βρώμα, ἐάν τε ἀναλον ᾖ, ἀηδές ἐστιν· ἐάν τε ἀλυκὸν, ἀπαράδεικτον ὄλως τῇ γαστρὶ· ἀμφοτέρως δὲ ἀδρωτον. Οὐχ ὄρῳ τὸν Δανιὴλ πῶς ἀνθρωπον ἀσεβῆ θεραπεύει; οὐχ ὄρῳ τοὺς τρεῖς παῖδας, ὡς οὐδὲν θρασὺ καὶ ἐπαχθὲς, ἀλλ' ἀνδρίαν καὶ παρῆρησιαν ἐπεδείκνυτο; Τὸ γὰρ θρασύνεσθαι οὐκ ἔστι παρῆρησις, ἀλλὰ κενοδοξία.

esse et audacem, non est fiducia, sed vanæ

Εἶδέναι πῶς δεῖ ὑμᾶς ἐν ἐκαστῷ ἀποκρίνεσθαι. Ἄλλως τῷ πλουσίῳ, καὶ ἄλλως τῷ πένητι. Τοῦ μὲν γὰρ ἡ ψυχὴ, ὡς ἀσθενῆς, δεῖται συγκαταβάσεως πολλῆς· τοῦ δὲ πένητος στερρότερα, ἔτι καὶ δύναται βαστάζειν, καὶ ἐμβριθέστερον αὐτῷ προσαχθῆς. Μηδὲ μὲς οὐσης ἀνάγκης, μὴ κἀλεῖ τὸν Ἕλληνα μιανὸν, μηδὲ ἔσο ὕβριστής. Ἄλλὰ καὶ καὶ πρὸς ἀρχοντα εἰσαχθῆς, τὰς προσοκούσας τιμὰς ἀπόνομε· ἀν δὲ περὶ τοῦ δόγματος ἐρωτηθῆς, λέγε αὐτῷ μιανὸν καὶ ἀσεβῆ. Ὁ Παῦλος Ἀθηναίοις μὲν μετ' εὐφημίας ὁμιλεῖ· τὸν δὲ Ἐλύμαν κακολογεῖ· ἔξιος γὰρ ᾔην.

Τὰ κατ' ἐμὲ πάντα γνωρίσει ὑμῖν Τυχικός. Καὶ τοῦτο ἀπὸ σοφίας, τὸ μὴ πάντα τιθέναι ἐν ταῖς Ἐπιστολαῖς, ἀλλὰ τὰ ἀναγκαῖα καὶ καταπειγόντα. Πρῶτον μὲν διὰ τὸ μὴ μηκύνειν ταύτας· ἔπειτα ἵνα καὶ ὁ ἀπερχόμενος ἔχη τι διηγεῖσθαι, κἀντεῦθεν αἰδουσιμώτερος ᾖ. Τρίτον, δείκνυσι πῶς πρὸς αὐτὸν διάκειται· οὐ γὰρ ἀν αὐτῷ τοιαῦτα ἐπίστευεν. Ἐπειτα, ᾗν δὲ οὐκ ἔδει διὰ γραμμάτων δηλωθῆναι.

Ὁ ἀγαπητὸς ἀδελφός, καὶ πιστὸς διδασκός, καὶ σύνδουλος ἐν Κυρίῳ. Εἰ ἀγαπητὸς, πάντα οἶδεν· εἰ πιστὸς, οὐ ^ο ψεύσεται· εἰ σύνδουλος, κεκοινωνῆκε τῶν πειρασμῶν.

Ὁν ἐπεμψα πρὸς ὑμᾶς εἰς αὐτὸ τοῦτο, ἵνα γνωρῆ τὰ περὶ ὑμῶν, καὶ παρακαλέσῃ τὰς καρδίας ὑμῶν. Ἐνταῦθα τὴν πρὸς αὐτοὺς ἀγάπην δείκνυσι, εἰ γὰρ διὰ τοῦτο αὐτὸν ἀπέσταλκεν, ἵνα γνωρῆ τὰ αὐτῶν, οὐχ ἵνα τὰ αὐτοῦ ἀπαγγεῖλῃ αὐτοῖς, ἀλλ' ἵνα αὐτοὺς παρακαλέσῃ. Δείκνυσι δὲ αὐτοῦ ἐν πειρασμοῖς ὄντας, καὶ παρακλήσεως χρῆζοντας.

Σὺν Ὀνησίμῳ τῷ πιστῷ καὶ ἀγαπητῷ ἀδελφῷ, ὃς ἔστιν ἐξ ὑμῶν. Ὀνησίμος οὗτός ἐστιν ὁ τοῦ Φιλήμονος δούλος. Βαβαὶ δὲ, εἰς ἡλίκον ἀνέβη ἀξίωμα, ὥστε καὶ ἀδελφὸς εἶναι Παύλου! Καὶ Παῦλος δὲ οὐκ αἰσχύνεται τοῦ δούλου εἶναι ἀδελφός. Ἐγκώμιον δὲ τῆς πόλεως αὐτῶν, τὸ, Ὅς ἔστιν ἐξ ὑμῶν, ἵνα καὶ ἐγκαλλωπίζωνται ὡς τοιοῦτον προεργαζόμενος.

Variæ lectiones.

Ἄντα ὑμῶν γνωριούσι τὰ ὧδε. Τουτέστι, τὰ ἅπαντα, καὶ τὰ ἄλλα τὰ κατέχοντά με. Εἰ γὰρ μὴ ταῦτα ἦν, ἦλθον ἂν πρὸς ὑμᾶς.

Ἀσπάζεται ὑμᾶς Ἀριστάρχος ὁ συναιχμαλώτης μου. Οὗτός ἐστιν ὁ ἀπὸ Ἱερουσαλῶν ἀναχθεὶς μετ' αὐτοῦ. Μείζον δὲ εἶπε τῶν προφητῶν ὁ Παῦλος, εἰ γε ἐκείνοι μὲν ξένους καὶ παρεπιδήμιους ἐαυτοῦ ἐκάλουν, οὗτος δὲ καὶ αἰχμάλωτον ἐαυτόν. Καὶ γὰρ τῷ ὄντι: ¹¹ καθάπερ αἰχμάλωτος, οὕτως ἤγετο καὶ ἐφέρετο· μᾶλλον δὲ καὶ χεῖρον. Τῶν μὲν γὰρ αἰχμαλώτων, ὡς οἰκειῶν κτημάτων, οἱ κερρατῆρες ἐπιμελοῦνται· τοῦτον δὲ, ὡς ἐχθρὸν καὶ πολέμιον πάντες ἤγον καὶ ἔφερον. Τοῦτο καὶ ἐκείνοις παράκλησις, εἰ γε ὁ διδάσκαλος ἐν τοιοῦτοις.

Καὶ Μάρκος ὁ ἀνεψιὸς Βαρνάβα. Καὶ τοῦτον ἐγκωμιάζει ἀπὸ τῆς συγγενείας· μέγας γὰρ ὁ Βαρνάβας.

Περὶ οὗ ἐλάβετε ἐντολὰς, ἂν ἔλθῃ πρὸς ὑμᾶς, δέξασθε αὐτόν. Περὶ Βαρνάβα ἴσως ἔλαβον τὰς ἐντολὰς, ὥστε δέξασθαι αὐτὸν μετὰ τιμῆς. Δύνασαι δὲ στίξαι μὲν εἰς τὸ, Ἐλάβετε ἐντολὰς· εἶτα ἀπ' ἄλλης ἀρχῆς ἀναγνῶναι τὸ, Ἐὰν ἔλθῃ πρὸς ὑμᾶς, ὡς Κολοσσαεὶς, δέξασθε αὐτόν ἐντίμως.

Καὶ Ἰησοῦς ὁ λεγόμενος Ἰουστos. Ἰσως Κορινθιος ἦν οὗτος.

Οἱ ὄντες ἐκ περιτομῆς, οἱ τοὶ μόνον συνεργοὶ εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. Εἰπὼν τὸ ἰδιόζων ἐκάστη ¹² ἐγκώμιον, νῦν τὸ κοινὸν τίθησι. Μέγα γὰρ ἔδδοκει τὸ ἐξ Ἰουδαίων εἶναι. Ἐπειδὴ δὲ αἰχμαλωσίας ἐμνήσθη, ἵνα μὴ κατενέγκῃ τὴν τοῦ ἀκούοντος ψυχὴν, διανίστησι λοιπὸν, εἰπὼν, ὅτι Συνεργοὶ μοι ἐν τοῖς εἰς βασιλείαν εἰσάγουσιν. Ὅστε τῆς αἰχμαλωσίας κοινωνοῦντες, καὶ τῆς βασιλείας κοινωνήσουσιν. Ὁ δὲ μακάριος Ἰωάννης οὕτως ἀνέγνω, ὡς ἀμυδρῶς παρηνέξατο· Οἱ ὄντες ἐκ περιτομῆς, οἱ τοὶ μόνον. Οἱ γὰρ πλείους, ἐξ ἔθνων ἦσαν.

Οἵτινες ἐγενήθησαν μοι παρηγορία. Δείκνυσι καὶ ἑαυτὸν ἐν μεγάλας κακώσεσι, καὶ τούτους μεγάλους τινὰς, εἰ γε Παῦλος παρηγορία γεγένηται. Ὅρα δὲ, πῶς τὸν ἐν δεσμοῖς ὄντα παρηγορῶν, κοινωνὸς αὐτῷ τῆς βασιλείας ἀνακηρύττεται. Ὅστε δεῖ τοὺς κακωχομένους διὰ Χριστὸν περιποιεῖσθαι.

Ἀσπάζεται ὑμᾶς ὁ Ἐφαφῶρας, ὁ ἐξ ὑμῶν, ὁ δούλος Χριστοῦ. Καὶ ἐν ἀρχῇ τῆς Ἐπιστολῆς, καὶ νῦν αὐτὸν συνίστησιν, ἵνα ὡς ἀγαπῶντα αὐτοῦς ἀνταγαπῶσι, καὶ ἡδέως ἀκούωσιν αὐτοῦ, εἰ τι διδάσκει. Τὸ γὰρ αἰδέσιμον εἶναι τὸν διδάσκαλον, ὡφέλεια τῶν μαθητῶν, πειδομένων αὐτῷ ὅτι ἀν' ἑαυτῶν. Μέγα δὲ αὐτοῦ ἐγκώμιον τὸ, δούλον εἶναι Χριστοῦ. Δόξα οὖν ὑμῶν ἐστὶ τοιοῦτος· ὄν, ὡς ¹³ ἐξ ὑμῶν γεγονώς.

Πάντοτε ἀγωνιζόμενος ὑπὲρ ὑμῶν ἐν ταῖς προσευχαῖς. Οὐχ ἀπλῶς εὐλόγημος, ἀλλ' ἀγωνιῶν καὶ τρέμων ὑπὲρ ὑμῶν, οὐ νῦν μόνον, ἀλλὰ καὶ πάντοτε.

Variae lectiones.

¹¹ ὄντως γὰρ ἰν. ¹² ἐκάστου ο. ¹³ ἄτε ο.

Omnia quæ hic aguntur, nota facient vobis. Hoc est, vincula, aliaque me detinentia. Si enim hæc non essent, venissem ad vos.

Vers. 10. Salutatur vos Aristarchus concaptivus meus. Hic est qui una cum ipso ab Hierosolymis est reductus. Majus autem quam prophetæ Paulus dixit: nam illi sese hospites et peregrinos, hic vero et captivum seipsum nominat. Revera enim captivi instar tractabatur agebaturque, imo pejus. Nam captivorum, ut suarum possessionum, qui eos ceperunt, curam gerunt: hanc autem ceu inimicum et hostem omnes ducebant et tractabant. Hoc illis etiam in consolationem dicitur, quandoquidem præceptor eorum hujusmodi patiat. *Et Marcus consobrinus Barnabæ.* Et hunc a cognitione commendat: magno enim in pretio erat Barnabas.

De quo accepistis mandata, si venerit ad vos, suscipite illum. De Barnaba forsitan acceperant mandata, ut illum honorifice exciperent. Potes autem hic punctum affigere post, *Mandata accepistis*, deinde ab alio principio legere, *Si venerit ad vos, o Colossenses, suscipite eum honorifice.*

Vers. 11. Et Jesus qui dicitur Justus. Fortasse hic fuit Corinthius.

Qui sunt ex circumcissione: hi soli sunt cooperari ad regnum Dei. Cum propriam cujusque laudem dixisset, nunc **499** communem etiam ponit: magnum enim videbatur ex Judæis esse. Quoniam autem captivitatis meminerat, ne dejiciat auditoris animum, deinceps excitat, inquires, Cooperantur mihi in iis quæ ad regnum inducunt. Proinde qui socii sunt captivitatis, erunt etiam participes regni. Divus autem Joannes Chrysostomus hunc ad modum legit, quasi obscure notasset Judæos, inquires, *Qui sunt ex circumcissione, hi soli*: plures namque ex gentibus fuerunt.

Qui mihi fuerunt solatio. Ostendit sese in magnis afflictionibus fuisse, eosque magnos esse quosdam, quippe qui Paulus consolationi fuerint. Observa autem quomodo is qui captivum consolatur, simul particeps esse regni prædicatur cum eo. Eos igitur qui propter Christum affliguntur, redimere oportet.

Vers. 12. Salutatur vos Ephraim, qui ex vobis est, servus Christi. Et in principio Epistolæ, et nunc ipsum commendat, ut veluti amantem ipsos redament, ac libenter eum audiant, si quid doceat. Præceptorem enim in honore esse, in commoditatem discipulorum cedit, obtemperantium ei in iis quæ dicit. Ingens autem ejus præconium est, servum esse Christi. Gloria igitur vestra est ille, utpote qui cum talis sit, ex vobis sit oriundus.

Semper sollicitus pro vobis in orationibus. Non simpliciter orans, sed sollicitus ac tremens pro vobis, non nunc solum, sed semper.

Ut stetis perfecti. Tacite eos mordet ceu imperfectos. Claudicabant enim omnino in dogmate de angelis. Quia vero potest quispiam esse perfectus, nec stare tamen, quemadmodum cum aliquis omnia noverit, non consistat tamen firmiter : propterea videlicet, *Ut stetis perfecti*, videlicet et in doctrina et in vita.

Et pleni in omni voluntate Dei. Hoc est, Ut nullam aliam voluntatem faciatis, præter divinam : hoc enim est completum et perfectum esse. Ostendit autem per hæc, eos partim habere quidam, partim etiam illis aliquid deesse.

VERS. 13. *Testimonium enim illi perhibeo, quod habeat zelum multum pro vobis, et pro iis qui sunt Laodicæ, et qui Hierapoli.* Utraque exaggerationem habent, cum quod *zelum* dicit, tum quod *multum*. Commendat autem eum Laodicensibus et Hierapolitanis : omnino enim perfecta Epistola, de eo audirent.

VERS. 14. *Salutat vos Lucas medicus dilectus.* Lucas iste evangelista est, cujus non exiguum est encomium, eum esse Paulo dilectum. Neque hunc aliis postposuit, ut eum imminueret, verum ut Ephraimam 500 apud concives magni faceret. Verisimile est autem alios etiam hoc nomine vocatos fuisse.

Ac Demas. Nondum enim, ut videtur, magistrum reliquerat.

VERS. 15. *Salutate fratres qui sunt Laodicæ.* Animadvertite qui eos conglutinet ac copulet inter se mutuo.

Et Nympham, et quæ in domo ejus est Ecclesiam. Magnus hic vir fuit, qui domum suam totam fidelem habuerit, adeo ut Ecclesia vocaretur. Propterea et gratificatur ei Paulus, seorsim eum salutans. Facit autem hoc, ut et alios ad consimilem zelum provocet, ut si et ipsi honorari velint, Nympham hunc imitentur.

VERS. 16. *Et cum lecta fuerit apud vos Epistola hæc, facite ut et in Laodicensium Ecclesia legatur, atque ut vos Laodicensium Epistolam legatis.* Juxta meam sententiam fuerunt nonnulla in hac scripta, quæ oportebat eos audire, ac rursus in illa quæ necessum erat hos discere. Major enim est commoditas, quando aliis accusatis, alii sua peccata agnoscunt. Quæ vero fuit Epistola ex Laodicea? Ad Timotheum prima : nam ista ex Laodicea scripta est. Quidam autem aiunt, quod ea fuerit quam Paulo Laodicenses miserint : verum haud scio quid illa ipsis emolumentum ad emendationem afferre poterit.

VERS. 17. *Dicite Archippo, Cur non scribit ad ipsum? Fortasse, quod exigua tantum commonefactione, non longis litteris opus habebat.*

Vide ministerium quod accepisti in Domino, ut illud impleas. Hoc verbum ubique perterrefacti :

Ἴνα στήτε τέλειοι. Δάκνει αὐτοὺς ἡρέμα ὡς ἀτελεῖς ὄντας. Ἐσκαζον γὰρ πάντως περὶ τὸ δόγμα τοῦ περὶ τῶν ἀγγέλων λόγου. Ἐπεὶ δὲ ἐνὶ τέλειον μὲν εἶναι, μὴ ἐστάναι δὲ, ὡς περὶ ὅταν τις πάντα μὲν εἶδῃ, μὴ ἐστήκοι δὲ βεβαίως· διὰ τοῦτο φησὶν· Ἴνα στήτε τέλειοι, ἐν τε τῷ δόγματι δηλαδὴ καὶ ἐν τῷ βίῳ.

Καὶ πεπληρωμένοι ἐν παντὶ θελήματι τοῦ Θεοῦ. Τοῦτέστιν, Ἴνα μὴδὲν ἄλλο θελημα ποιῆτε, ἢ τὸ τοῦ Θεοῦ· τοῦτο γὰρ τὸ πεπληρωθῆαι καὶ τὸ τετελειῶσθαι. Δείκνυσσι δὲ αὐτοὺς διὰ τούτων, τὸ μὲντι ἔχοντας, τὸ δὲ ὑπερουντας.

Μαρτυρῶ γὰρ αὐτῷ, ὅτι ἔχει ζῆλον πολλὸν ὑπὲρ ὑμῶν, καὶ τῶν ἐν Λαοδικείᾳ, καὶ τῶν ἐν Ἱεραπολί. Ἀμφοτέρω ἐπιτάττω, καὶ ζῆλον, καὶ πολλὴν συνίστασι δὲ αὐτὸν καὶ τοὺς Λαοδικεῖσι, καὶ τοῖς Ἱεραπολίταις· πάντως γὰρ τῆς Ἐπιστολῆς ἀναγιγνωσκομένης, ἤκουσαν ἂν περὶ τούτου.

Ἀσπάζεται με Λουκᾶς ὁ ἱατρός ὁ ἀγαπητός. Λουκᾶς οὗτος ὁ εὐαγγελιστὴς ἐστίν, οὐ μέγα ἐγκώμιον τὸ ἀγαπητὸν εἶναι Παύλου. Οὐ τοῦτον δὲ κατασμικρύνων, ὑστερον τέθεικεν, ἀλλὰ τὸν Ἐπαφρᾶν πρὸς τοὺς συμπολίτας σεμνύων. Εἰκόσ δὲ, εἶναι καὶ ἄλλους καλουμένους τῷ ὀνόματι τούτῳ.

Καὶ Δημῶς. Οὐκ γὰρ, ὡς εἶπεν, ἐγκατέλιπε τὸν διδάσκαλον.

Ἀσπάσασθε τοὺς ἐν Λαοδικείᾳ ἀδελφούς. Ὅρα, πῶς αὐτοῦ συγκολλᾷ καὶ συνάπτει ἀλλήλοις.

Καὶ Νυμφᾶν, καὶ τὴν κατ' οἶκον αὐτοῦ Ἐκκλησίαν. Μέγας οὗτος ὁ ἀνὴρ, ὅτι καὶ τὸν οἶκον αὐτοῦ πάντα πιστοὺς εἶχεν, ὥστε καὶ Ἐκκλησίαν [αὐτὸν] καλεῖσθαι. Διὰ τοῦτο καὶ χαρίζεται αὐτῷ Παῦλος, ἰδίᾳ προσαγορεύων αὐτόν. Ποιεῖ δὲ τοῦτο καὶ διὰ τὸ τοὺς ἄλλους εἰς τὸν αὐτὸν ἐρεθίσαι ζῆλον, ἵνα εἰ μέλλοιεν καὶ αὐτοὶ τιμᾶσθαι, μιμῆσωνται Νυμφᾶν.

Καὶ ὅταν ἀναγνώσῃ παρ' ὑμῶν ἡ Ἐπιστολή, ποιήσατε ἵνα καὶ ἐν τῇ Λαοδικεῶν ἀναγνώσῃ, καὶ τῆν ἐκ Λαοδικείας ἵνα ὑμεῖς ἀναγνώτε. Ἐμοὶ δοκεῖ εἶναι τινὰ τῶν γραφέντων ἐν ταύτῃ, ἃ κάκιστους· εἶδε ἀκοῦσαι· καὶ αὐτὸ ἐν ἐκείνῃ, ἃ τούτους ἐχρῆν μαθεῖν. Μελίτων γὰρ ἡ ὠφέλεια, ὅταν ἐτέρων ἐγκαλουμένων, ἕτεροι τὰ οἰκεία ἀμαρτήματα ἐπιγνώσκωσι. Τίς δὲ ἦν ἡ ἐκ Λαοδικείας; Ἡ πρὸς Τιμόθεον πρώτη· αὕτη γὰρ ἐκ Λαοδικείας ἐγράφη. Τινὲς δὲ φασιν, ὅτι ἦν οἱ Λαοδικεῖς Παύλῳ ἐπέστειλαν. Ἄλλ' οὐκ οἶδα τί ἂν ἐκείνης εἶδε αὐτοῖς πρὸς βελτίωσιν.

Ἐίπατε Ἀρχίππῳ. Τίνος ἕνεκεν οὐ γράφει πρὸς αὐτόν; Ἴσως, διότι ψιλλῆς μόνης ὑπομνήσεως, οὐ πολλῶν γραμμάτων εἶδετο.

Βλέπε τὴν διακορίαν ἢν παρελάβες ἐν Κυρίῳ. Ἴνα αὐτὴν π.η.τροῖς. Φεβουῆντό; ἐστὶ τὸ βῆμα τοῦτο

Variae lectiones.

⁷⁶ ἀγαπητός μου ο. ⁷⁸ δὲ ο.

πανταχοῦ. *Βλέπετε μή τις ὑμᾶς δεσται ὁ συλαγωγῶν.* *Βλέπετε μήπως ἡ ἐξουσία ὑμῶν ἀβη.* Ὁβτω καὶ ἐνταῦθα · Βλέπε ὅπως πληροῖς τὸ ἔργον ¹⁶ ὃ παραλαβας ἐν Κυρίῳ, τοῦτέστι διὰ Κυρίου· αὐτὸς γὰρ σοι ἔδωκεν, οὐκ ἐγώ. Ποῖον δὲ ἦν τὸ ἔργον; Τὸ τοὺς Κολοσσαεῖς ἐφορᾶν. Δύο δὲ κατασκευάζει διὰ τοῦ εἰπεῖν, *Ἐν Κυρίῳ* · ἐκαίνον τε σπουδαιότερον ποιεῖ εἰς τὸ ἀνύειν αὐτῷ, ὡς Δεσποτικὸν ἔργον· κακείνους ὑποτάττει αὐτῷ, ὡς παρὰ Θεοῦ ἐγχειρισθέντι αὐτούς. Καὶ ὅλως γὰρ διὰ τοῦτο γράφει ¹⁷ αὐτοῖς, *Εἶπατε Ἀρχίππῳ* · ἵνα δταν ἐπιτιμᾷ Ἀρχίππος αὐτοῖς, μὴ ἐχωσιν ἐγκαλεῖν ἐκαίνῳ, ὡς πικρῷ, ἅτε γινώσκοντες, ὅτι Παύλου τοῦτο ἐστὶν ἐπιταγμα, καὶ τὸ αὐτῶν στέμμα πρὸς τὸν Ἀρχίππον εἶπεν, ἃ Παῦλος αὐτῷ ἐμήνυσεν. ^B Ἴνα τοῖνον ἐπιστομίσῃ αὐτούς, εὐμεθέδως τοῦτο Παῦλος ἐποίησεν, ἐπεὶ ἄλλως ἀτοπον τοῖς μαθηταῖς περὶ τοῦ διδασκάλου διαλέγεσθαι.

Μνημονεύετέ μου τῶν δεσμῶν. Ἀντὶ τοῦ, Μνησιν μου ποιεῖτε, τοῦ δεδεμένου, τοῦ κατακρίτου. Μεγίστη δὲ παράκλησις αὐτοῖς εἰς ¹⁸ πᾶσαν θλίψιν, τὸ μνημονεύειν Παύλου δεδεμένου.

Ἡ χάρις μεθ' ὑμῶν. Ἀμήν. Ταύτης παρουσίας, κἂν θλίψεις ἐχητε, κἂν δεσμά, οὐδὲν ὑμῶν κατισχύσει· ἐπεὶ καὶ τοῦτο χάριτος, τὸ δεδέσθαι. Ὑπεστρεφον γὰρ, φησὶν, ἀπὸ τοῦ δεσμωτηρίου, χαίροντες ὅτι κατηξιώθησαν ἀτιμασθῆναι ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ. Ὅρξ, ὅτι καταξιωθῆναί ἐστι τὸ ὑδρισθῆναι; Καὶ ὅντως μέγα ἀξίωμα τοῦτο. Γένοιτο ^C οὖν καὶ ἡμῖν τοῖς ἀναξίους ἀξιωθῆναι τῆς θείας χάριτος ἐν ταῖς θλίψεσιν· ὡς ἂν διαθασταζούσης ταύτης τὴν ἀσθένειαν ἡμῶν, εἰς ὠφέλειαν ἡμῖν αὐτῶν γένωνται, τὸ πολὺ πᾶχος τῶν ἁμαρτιῶν ἐκπιέζουσαι, εἰς δόξαν Πατρὸς, Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος. Ὡ ἡ δόξα ¹⁹ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

• Act. v, 41.

Variæ lectiones.

¹⁶ τοῦτο τὸ ἔργον m. ¹⁷ ἔγραφε ο. ¹⁸ πρὸς ο. ¹⁹ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος m.

Videte ne quis vos deprædetur. Videte ne potestas vestra hæc. Consimilem ad modum hic : *Vide*, ut impleas opus quod accepisti in Domino, hoc est, per Dominum : ipse namque tibi dedit, non ego. Quale autem erat opus? Ut Colossensibus prospiceret, eosque curaret et observaret. Deo autem astruit per hoc quod dicit, *In Domino* : nempe et ipsum diligentiore facit, ut illud perficiat, veluti herile opus ; et illos huic subijcit, ut cui a Deo ipsi sint commissi. Omnino enim propterea scripsit eis, *Dicite Archippo* : ut quando ipsos objurget Archippus, non accusent tanquam amarulentum, nimirum agnoscentes quod Pauli hoc sit mandatum, et quod ipsorum os Archippo dixerit quæ Paulus ei nuntiaverit. Ut igitur illorum ora obstruat, Paulus artificiose hoc fecit : quandoquidem alioqui absurdum erat discipulis de præceptore disputare.

Vers. 18. *Memores estote vinculorum meorum.* Hoc est, Mei memoriam facite, qui vincus sum et condemnatus. Hæc autem maxima est eis consolatio adversus **501** quamvis afflictionem, meminisse Pauli vincti.

Gratia vobiscum. Amen. Hac præsentē, etiamsi afflictiones habueritis et vincula, nihil adversum vos poterit. Nam et hoc ipsum in vinculis teneri, gratiæ est. Revertentur enim, inquit, a carcere gaudentes, quod digni iudicati essent contumelia affici pro nomine Christi. Viden' dignitatem et honorem esse, contumelia affici? Ac revera magna hæc est dignitas. Contingat igitur et nobis indignis, divina gratia dignos iudicari in afflictionibus, ut hac imbecillitatem nostram supportantes, ad commoditatem istæ nobis cedant, multam peccatorum nostrorum crassitiam expellentes, in gloriam Patriæ, Filii, sanctique Spiritus. Cui honor in sæcula sæculorum. Amen.

ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ
ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ
 ΤΗΣ
ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΑΥΛΟΥ
ΠΡΟΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΕΙΣ ΠΡΩΤΗΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ
ΕΞΗΓΗΣΙΣ.

THEOPHYLACTI
 BULGARIE ARCHIEPISCOPI
 EPISTOLÆ I D. PAULI AD THESSALONICENSIS
 EXPOSITIO.

502-503 CAPUT PRIMUM.

VERS. 1. *Paulus et Silvanus et Timotheus.* Paulus apostolus ad Thessalonicenses scribens, sibi ipsi conjungit etiam Timotheum : Ephesius autem scribens, non sic facit, etsi illis cognitus esset Timotheus. Mihi quidem ideo defecisse hoc videtur, quod statim ad Ephesios ipsum missurus esset : supervacuum autem erat Epistolæ conditorem, eum qui hanc mox esset subsequiturus, prædicare. Hic autem non sic se res habet : verum reversus jam erat Timotheus a Thessalonica : merito igitur sibi ipsi hunc conjungit. Præponit autem Timotheo Silvanum, Timotheo fortassis istud præ humilitate sua postulante, imitatus nimirum præceptorem Paulum, qui discipulos suos sibi connumerat. Neque autem **504** apostolum, neque servum secundum consuetudinem suam apostolus hic se appellat, eo quod novitii erant, necdum sufficientem ejus experientiam acceperant. Non igitur eum dignitatis suæ meminisse oportebat.

Ecclesiæ Thessalonicensium. Etsi pauci essent Thessalonicenses, et nondum firmi constitissent, Ecclesiam tamen eos appellat, vel ipso nomine animum illis addens : quandoquidem plerumque Ecclesiæ nomen multitudinem significat.

In Deo Patre et Domino Jesu Christo. Quia et

A

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

Παῦλος καὶ Σιλβανὸς καὶ Τιμόθεος. Πρὸς Θεσσαλονικεῖς ὁ ἀπόστολος Παῦλος γράφων, ἐαυτῷ συντάττει καὶ Τιμόθεον. Ἐφεσίοις δὲ ἐπιστέλλων οὐχ οὕτω ποιεῖ, καίτοι γινωσκομένου αὐτοῖς Τιμόθεου. Ἐμοί δοκεῖ ⁶⁰ ὅτι πρὸς μὲν Ἐφεσίους ἐμέλλεν αὐτὸν πέμπειν εὐθέως, καὶ περιττὸν ἦν δημιουργῆν τῆς Ἐπιστολῆς ἀνακηρύττειν τὸν ταύτην ⁶¹ καταληφόμενον. Ἐνταῦθα δὲ οὐχ οὕτως, ἀλλ' ἐπανελθὼν ἦν ὁ Τιμόθεος ἀπὸ Θεσσαλονικῆς ὥστε εἰκότως ἐαυτῷ τούτου ⁶² συντάττει. Προτάττει δὲ Τιμόθεου Σιλβανὸν, ἰσως αἰτησομένου τούτου Τιμόθεου διὰ ταπεινοφροσύνης, ἅτε μιμουμένου τὸν διδασκάλον Παῦλον, ὃς τοὺς μαθητὰς ἐαυτῷ συγκαταριθμεῖ ⁶³. Οὕτε δὲ ἀπόστολον, οὕτε δούλον, κατὰ τὸ εἰωθὸς, ἐαυτὸν ὁ Παῦλος ἐνταῦθα καλεῖ, διότι νεοκατήχρητοι ἦσαν, καὶ οὐδέπω αὐτοῦ ἰκανὴν πείραν ἔλαβον. Οὐκ οὖν ἔδει τοῦ ἀξιώματος αὐτοῦ μνησθῆναι.

Τῇ Ἐκκλησίᾳ Θεσσαλονικέων. Εἰ δὲ ὀλίγοι ἦσαν οἱ Θεσσαλονικεῖς, καὶ οὐδέπω συνεστήκεισαν, ὅμως Ἐκκλησίαν αὐτοὺς καλεῖ, παραμυθούμενος τῷ ἰνόματι ὅτι ἐπειδὴ πλῆθος ὡς τὰ πολλὰ σημαίνει τὸ τῆς Ἐκκλησίας ὄνομα.

Ἐν Θεῷ Πατρὶ καὶ Κυρίῳ Ἰησοῦ Χριστῷ.

Variae lectiones.

⁶⁰ δοκεῖν ο. ⁶¹ τούτου ο. ⁶² ἐαυτὸν τούτῳ ο. ⁶³ συγκαταλέγει μ.

Ἐπειδὴ ἦσαν καὶ Ἑλληνικαὶ καὶ Ἰουδαϊκαὶ Ἐκκλησίαι, ἀποδιαστέλλων αὐτὴν ἐκείνων, φησί· *Τῇ ἐν Θεῷ Πατρὶ*. Μέγα δὲ ἀξίωμα τὸ ἐν Θεῷ εἶναι. Εἴ τις γὰρ ἁμαρτίας ἐστὶ ⁸⁶ δοῦλος, οὐκ ἔστιν ἐν Θεῷ. Σημειῶσαι δὲ τὸ, Ἐν, ἐπὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ κείμενον.

Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη. Ἐπεύχεται αὐτοῖς ἵνα [μὴ] ἐπὶ πλέον προκόψωσιν ἐν τοῖς θείοις χαρίσμασιν, ἀλλὰ καὶ εἰρήνην ἔχωσι, μὴ φουσιούμενοι κατ' ἀλλήλων.

Εὐχαριστοῦμεν τῷ Θεῷ πάντοτε περὶ πάντων ὑμῶν. Εὐθὺς ἀπὸ ἐγκωμίου τὸ προσιμῶν. Τῷ γὰρ ὑπὲρ αὐτῶν εὐχαριστεῖν τῷ Θεῷ, δείκνυσιν αὐτοῖς κατωρθωκότας ⁸⁷ τοιαῦτα, ἐξ ὧν δοξάζεται ὁ Θεός. Ἄμα δὲ καὶ ταπεινοφρονεῖν διδάσκει, ὡς τοῦ Θεοῦ τὸ πᾶν ἐργαζομένου.

Μνησθῆναι ὑμῶν ποιούμενοι ἐπὶ τῶν προσευχῶν ἡμῶν. Τὸ μὲν εὐχαριστεῖν τῷ Θεῷ, ἀπὸ τῶν κατορθωμάτων αὐτῶν· τὸ δὲ μεμνησθῆναι ἐπὶ τῶν προσευχῶν, τῆς πρὸς αὐτοὺς ἀγάπης.

Ἀδιαλείπτως μνημονεύοντες ὑμῶν. Οὐ μόνον, φησὶν, ἐπὶ τῶν προσευχῶν μου μέμνημαι ὑμῶν, ἀλλὰ καὶ ἄλλοτε πάντοτε. Τοῦτο δὲ τῆς ἐπιτεταμένης αὐτοῦ ἀγάπης δεῖγμα.

Τοῦ ἔργου τῆς πίστεως. Τουτέστι τῆς ἐνστάσεως ὑμῶν. Τοῦτο γὰρ ἔργον πίστεως, τὸ στεβρῶς ἵστασθαι, οὐχὶ τὸ λόγοις μόνον αὐχεῖν τὴν πίστιν.

Καὶ τοῦ κόπου τῆς ἀγάπης. Ποῖος κόπος τὸ ἀγαπᾶν; Τὸ μὲν ἀπλῶς, οὐδὲ εἰς· τὸ δὲ γνησίως, πολλὸς κόπος. Ὅταν γὰρ τις διὰ τὸν ἀγαπώμενον πάντα ὑπομένῃ, πῶς οὐ κόπος; Καὶ Θεσσαλονικεῖς οὖν πολλὰ ἔπαθον διὰ τὴν πρὸς τὸν Παῦλον ἀγάπην, ὡς μαθήσῃ ἐκ τῆς βίβλου τῶν Πράξεων.

Καὶ τῆς ὑπομονῆς τῆς ἐλπίδος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Πολλοὺς, φησὶν, ὑπεμείνατε καὶ μακροὺς πειρασμοὺς· ὑπεμείνατε δὲ τῇ ἐλπίδι βωβνύμενοι. Μετὰ πληροφορίας γὰρ ἐπίστευον τοῖς ἀποκειμένοις ἐπάθλοισ· ἐπεὶ δὲ ὁ Θεὸς συνεχώρει ἐν ἀρχῇ πειράζεσθαι, ἵνα μὴ τις εἴπῃ, ὅτι ἀπλῶς· καὶ κολακεία τὸ κήρυγμα συνίστατο, καὶ δειχθῆναι, ὅτι οὐκ ἀνθρωπίνῃ πειθῶ, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ δύναμις ἦν ἡ τὰς ψυχὰς πείθουσα.

Ἐμπροσθεν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἡμῶν. Διχῶς τοῦτο νοήσεις· ἢ, Μνημονεύοντες ἔμπροσθεν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἡμῶν· ἢ, Τοῦ ἔργου τῆς πίστεως, **D** τοῦ ὄντος ἔμπροσθεν τοῦ Θεοῦ. Μὴ γὰρ νομίσητε ὅτι ἀκερδῶς· πονεῖτε ⁸⁸, ἀλλὰ πάντα ἔμπροσθέν εἰσι τοῦ Θεοῦ· ὥστε καὶ τοὺς μισθοὺς ἀποδώσει.

Εἰδοὺς, ἀδελφοὶ ἠγαπημένοι, ἐκ Θεοῦ ⁸⁷ τὴν ἐκλογὴν ὑμῶν. Μνημονεύομεν, φησὶν, ὑμῶν, διότι οἶδαμεν ὅτι ἐκλελεγμένοι ἐστέ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ· ἐξελέγητε γὰρ εἰς τὴν πίστιν ὑπὲρ τοὺς πολλοὺς. Καὶ πόθεν τοῦτο δῆλον, ὦ Παῦλε; Ἄκουε, φησὶ, τῶν ἐπισησῶν·

Ὅτι τὸ Εὐαγγέλιον ἡμῶν οὐκ ἐγενήθη πρὸς

Ρ Act. xvii, 5.

Variæ lectiones.

⁸⁶ εἴη σ. ⁸⁷ ἐργαζομένους ο. ⁸⁸ ποιεῖτε ο. ⁸⁹ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ο.

A Græcæ et Judaicæ fuerunt Ecclesiæ, hanc ab illis distinguens dicit, *Quæ est in Deo Patre*. Præclara autem dignitas est, in Deo esse. Si enim quisquam peccati fuerit servus, non est in Deo. Observa hic præpositionem (In) Patri ac Filio tribui.

Gratia vobis et pax. Optat eis, ut in divinis donis promoveant, sed tamen ut, non erga se mutuo inflati, pacem habeant.

VERS. 2. *Gratias agimus Deo semper pro omnibus vobis*. Statim post euconium proceum auspiciatur. Nam per hoc quod pro ipsis gratias agat Deo, indicat operatos ipsos esse talia, quorum causa Deus glorificetur. Simul autem humiliter sapere docet, tanquam Deus omnia operetur.

B *Memoriam vestri facientes in orationibus nostris*. Quod gratias agit Deo, isthuc est propter virtutes eorum : quod vero meminerit eorum in precationibus suis, charitatis est.

VERS. 3. *Sine intermissione memores*. Non solum, inquit, in orationibus meis vestri recordor, verum et alias semper. Istud autem vehementis charitatis est indicium.

Operis fidei vestræ. Hoc est, constantiæ vestræ. Istud enim est opus fidei, firmiter consistere, et non solis verbis in fide gloriari.

Et laborem charitatis. Qualis autem labor est diligere ? Si simpliciter diligas, nullus est. Sin germane, multus est labor. Quando enim quisquam ob dilectum sibi quidvis sustinuerit, quo pacto labor non erit ? Thessalonicenses autem propter charitatem, qua Paulum persecuti sunt, multa perpassi erant, ut discas ex Actorum libro P.

Et sustinentiam spei Domini nostri Jesu Christi. Multas, inquit, et longas tentationes sustinulistis. Sustinulistis autem spe roborati. Cum certitudine enim credebant repositis præmiis. Deus enim in principio tentari eos permittebat, ne quis diceret, quod simpliciter et per adulationem Evangelii prædicatio constaret, utique monstretur non esse humanam istam persuasionem, verum Dei potentiam quæ animabus persuadebat.

505 *Ante Deum et Patrem nostrum*. Bifariam hoc intelliges : vel, Recordantes ante Deum, sive coram Deo et Patre nostro : vel, Operis fidei vestræ, quod est ante Deum. Ne enim existimetis quod sine lucro laboratis, ceterum omnia sunt coram Deo : itaque et mercedem reddet.

VERS. 4. *Scientes, fratres dilecti, a Deo electionem vestram*. Meminimus, inquit, vestri, eo quod sciamus vos esse electos a Deo : electi enim estis ad fidem præ multis aliis. Unde vero hoc liquet, dive Paule ? Audi, inquit, quæ sequuntur :

VERS. 5. *Quia Evangelium nostrum non fuit ad vos*

in sermone tantum. Inde, inquit, perspicuum est, A quod electi sitis, eo quod Deus prædicationem Evangelii in vobis glorificaverit. Non enim ita simpliciter prædicavimus, quin etiam signa sunt edita, quibus testatus est Deus fidem sibi vestram probari, tanquam eorum qui ab eo electi essent et prædestinati.

Sed et in virtute. Hoc est, in signis quæ facta sunt ad beneficentiam gratorum, et ad poenam ingratorum.

Et in Spiritu sancto. Vel quod in sapientia spirituali et non externa : vel quod Spiritus sanctus credentibus dabatur.

Et in certitudine multa. Hoc est, in ærumnis et afflictionibus. Quemadmodum signa et Spiritus sancti largitio propter illorum, qui crediderunt, B certam persuasionem facta erant : ita tribulationes Evangelii causa perpeßæ magno sunt illi firmamento.

Sicut scitis quales fuerimus in vobis propter vos. Vos, inquit, testes estis, quomodo in vobis conversati sumus, et quod cum alacritate multa prædicaverimus. Sed et hoc propter vos. Quia enim electi eratis, propterea nihil non vestri causa laboravimus : pro dilectis enim a Deo quis quidvis non patiat? Hic autem sua etiam facta attingit, etiamsi tecte : vult enim primum eos commendare.

VERS. 6. *Et vos imitatores nostri facti estis, et Domini.* Confortat eos cum laudando, tum ad memoriam revocando, quod et ipsi non sint in periculis eo facti inferiores. Deus bone! quantum est encomium, eos statim præceptoris sui imitatores factos esse; nec ejus tantum, verum etiam Domini! Qui vero Domini imitatores facti sunt? Quoniam et ipse multa passus lætabatur : sponte enim ad id accedebat, adeo ut diceret Patri : *Glorifica me* ¶.

Excipientes verbum in tribulatione multa, cum gaudio Spiritus sancti. Verbum non simpliciter cum tribulatione suscepistis, sed cum multa, hoc est, 506 cum periculis. Atque hoc discas ex Actis apostolorum. Attamen afflictionem hanc, seu pericula, læti suscipite. Interpretans autem quomodo liceat et fieri possit, ut quispiam in afflictione lætetur, dixit, *Cum gaudio Spiritus sancti.* Non enim permisit vos Spiritus sanctus dolere, sed dolor erat D in rebus corporalibus; gaudium vero a Spiritu dabatur. Quemadmodum enim in flamma pueri a Spiritu exsibilante irrorabantur; hunc ad modum et vos in periculis Spiritus lætos faciebat, futuram vobis præmonstrans retributionem. Animadvertite autem tam quempiam fieri imitatore Domini, quando pericula sustinet cum gaudio Spiritus sancti.

VERS. 7. *Ita ut vos facti sitis forma omnibus credentibus in Macedonia et Achaia.* Etsi postremo

¶ Joan. xvii, 1.

ὁ μᾶς ἐν λόγῳ μόνον. Ἐκ τούτου, φησί, δῆλον ὅτι ἐκλεκτοὶ ἐστέ, ἐκ τοῦ τὸν Θεὸν τὸ κήρυγμα ἐν ὑμῖν δοξάσαι. Οὐ γὰρ ἀπλῶς οὕτως ἐκηρύξαμεν, ἀλλὰ καὶ σημεῖα ἐγένοντο, τοῦ Θεοῦ πάντως εὐδοκούντος ὑμᾶς πιστεῦσαι, ὡς ἐκλεκτοὺς αὐτῷ καὶ προωρισμένους.

Ἄλλὰ καὶ ἐν δυνάμει. Τουτέστι ἐν σημεῖοις, καὶ πρὸς εὐεργεσίας τῶν εὐγνωμόνων, καὶ πρὸς κολάσεις τῶν ἀγνωμόνων γινομένοις.

Καὶ ἐν Πνεύματι ἀγίῳ. Ἡ ὅτι ἐν σοφίᾳ πνευματικῇ, οὐ τῇ ἔξω ἢ ὅτι Πνεῦμα ἅγιον ἐδίδοτο τοῖς πιστεύουσι 80.

Καὶ ἐν πληροφορίᾳ πολλῇ. Τουτέστι, καὶ ἐν κακώσεσι καὶ θλίψεσιν. Ὅσπερ τὰ σημεῖα καὶ ἡ τοῦ Πνεύματος χορηγία διὰ τὴν τῶν πεπιστευκότων πληροφορίαν ἐγένοντο ὁὕτω καὶ αἱ ὑπὲρ τοῦ κηρύγματος θλίψεις μεγάλη βεβαίως αὐτοῦ εἰσι.

Καθὼς οἴδατε, οἱ οὖν ἐγενήθημεν ἐν ὑμῖν δι' ὑμῶν. Ὑμεῖς, φησί, μάρτυρες, πῶς ἐν ὑμῖν ἀνεστράφημεν, καὶ ὅτι μετὰ προθυμίας πολλῆς ἐκηρύξαμεν ἄλλα καὶ τοῦτο δι' ὑμᾶς. Διότι γὰρ ἐκλεκτοὶ ἦτε, διὰ τοῦτο πάντα ὑπὲρ ὑμῶν ἐπουδάσαμεν ὁπὲρ γὰρ τῶν τοῦ Θεοῦ ἀγαπητῶν τί οὐκ ἂν τις πάθοι; Ἐνταῦθα δὲ καὶ τῶν αὐτοῦ κατορθωμάτων ἄπτεται, εἰ καὶ ἐπεσκιασμένως. Βούλεται γὰρ πρότερον ἐκείνους ἐγκωμιάσαι.

Καὶ ὑμεῖς μιμηταὶ ἡμῶν ἐγενήθητε καὶ τοῦ Κυρίου. Ἀναρρώνουσιν αὐτοὺς τῷ τε ἐπαινεῖν, καὶ τῷ ὑπομιμνήσκειν ὅτι καὶ αὐτοὶ οὐκ ἀπελείφθησαν αὐτοῦ τοῖς κινδύνοις. Βαβαὶ δὲ, ὅσον τὸ ἐγκωμῖον, μιμητὰς εὐθὺς τοῦ διδασκάλου γενέσθαι, καὶ οὐ μόνον αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ τοῦ Κυρίου! Πῶς δὲ ἐγένοντο τοῦ Κυρίου μιμηταί; Ὅτι καὶ αὐτὸς πολλὰ παθῶν ἔχαιρεν ἕκων γὰρ ἐπὶ τοῦτο ἤρχετο, ὥστε καὶ λέγειν τῷ Πατρὶ Ἄδξασόν με.

Δεξάμενοι τὸν λόγον ἐν θλίψει πολλῇ, μετὰ χαρᾶς Πνεύματος ἀγίου. Οὐχ ἀπλῶς μετὰ θλίψεως ἐδέξασθε τὸν λόγον, ἀλλὰ καὶ μετὰ πολλῆς, τουτέστι, μετὰ κινδύνων. Καὶ τοῦτο μαθήθη ἀπὸ τῶν Πράξεων. Ἄλλ' ὁμως ταύτην τὴν θλίψιν, ἦτα τοὺς κινδύνους, χαίροντες ὑποδέχεσθε. Ἐρμηνεύων δὲ, πῶς ἐνεστὶν ἐν θλίψει χαίρειν, εἶπε Ἐμετὰ χαρᾶς Πνεύματος ἀγίου. Οὐ γὰρ ἀφήκεν ὑμᾶς τὸ Πνεῦμα ἀλγεῖν, ἀλλ' ἡ μὲν ἀλγηδὼν ἐν τοῖς σωματικοῖς, ἡ δὲ παρὰ τοῦ Πνεύματος ἐδίδοτο. Ὡς γὰρ ἐν τῇ φλογὶ ἔδροσίζοντο οἱ παῖδες τῷ διασπρίζοντι Πνεύματι, οὕτω καὶ ὑμᾶς ἐν τοῖς κινδύνοις ἐχαροποιεῖ τὸ Πνεῦμα, τὴν μέλλουσαν προσδεικνύον [s. προδ.] ὑμῖν μισθοποδοσίαν. Ὅρα δὲ ὅτι τότε τις γίνεται τοῦ Κυρίου μιμητῆς, ὅτε κινδύνους ὑπομένει μετὰ χαρᾶς ἀγίου Πνεύματος.

Ὅστε γενέσθαι ὑμᾶς τύπους πᾶσι τοῖς πιστεύουσιν ἐν τῇ Μακεδονίᾳ καὶ τῇ Ἀχαίᾳ. Καὶ

Variæ lectiones.

80: πιστεύουσι m. 81: πάσων m.

μὴν ἐν ὑστερῷ ἦλθε Παῦλος πρὸς τοὺτους, ἀλλ' οὐ- A
τως ἐλάμφατε, φησὶν, ὡς τῶν προλαβόντων γενέσθαι
διδασκαλοὶ. Καὶ τοῦτο δὲ μίμησις Παύλου· καὶ γὰρ
καὶ αὐτὸς ὑστερος προσελθὼν, πάντας ὑπερέβαλεν.
Ὅρα δὲ, οὐκ εἶπε, Τύπους γενέσθαι πρὸς τὸ πιστεῦ-
σαι, ἀλλὰ, Τοὶ; ἤδη πιστεύσασι^ο τύπος ἐγένεσθε,
πῶς δεῖ πιστεύειν, ὅτι μετὰ θερμότητος καὶ τῆς
πρὸς τοὺς κινδύνους ἐτοιμότητος. Ἀχαΐαν δὲ τὴν
Ἑλλάδα φησὶν.

Ἄφ' ὑμῶν γὰρ ἐξήχηται ὁ λόγος τοῦ Κυρίου.
Τουτέστιν, Ἡ περὶ τῆς ὑμῶν ἀρετῆς φήμη ἐποίησεν
ἐξάκουστον γενέσθαι πᾶσι τὸ κήρυγμα, καὶ πάντων
ὑμᾶς παιδευτὰς δειχθῆναι. Τὸ δὲ, Ἐξήχηται, ὡς
ἐπὶ σάλπιγγος λαμπρὸν ἠχοῦσης, καὶ ἐπὶ πολλῷ
φθασούσης.

Οὐ μόνον ἐν τῇ Μακεδονίᾳ καὶ Ἀχαΐᾳ, ἀλλὰ B
καὶ ἐν παντὶ τόπῳ ἢ πίστις ὑμῶν ἢ πρὸς τὸν
Θεὸν ἐξεληλύθει. Τὴν μὲν Μακεδονίαν, φησὶ,
καὶ τὴν Ἑλλάδα τοῦ λόγου καὶ τῆς διδασκαλίας
ἐνεπλήσατε τῷ καθ' αὐτοὺς ὑποδείγματι· τοῦ δὲ
θαύματος, πάντα τρόπον, ὅπως ἐν οὕτω βραχεῖ
χρόνῳ τοσαύτην πίστιν [μακρὰν] ἐπεδείξασθε. Ὡς
περὶ ἐμφύχου δὲ τινος διαλεγόμενος εἶπε τὸ, Ἐξ-
εληλύθει.

Ὅστε μὴ χρεῖαν ἡμᾶς ἔχειν λαλεῖν τι. Οὕτως
ἐστὶ σφοδρὰ καὶ ἐνεργής ἡ τῆς πίστεως ὑμῶν φήμη,
ὥστε οὐδὲ περιμένουσιν ἡμᾶς οἱ ἄνθρωποι εἰπεῖν τι
περὶ ὑμῶν, ἀλλ' ὁσάκις ἐπιχειρήσομεν λέγειν, ἵνα
κάκεινος εἰς τὸν Ἰσον ζῆλον ἐμβάλωμεν, προφθά-
νουσιν ἡμᾶς ἐκαίνοι, τὰ ὑμέτερα καλὰ διηγούμενοι.

Αὐτοὶ γὰρ περὶ ὑμῶν ἀπαγγέλλουσιν, ὅποιαν C
εἰσοδοὺν ἔχομεν^ο πρὸς ὑμᾶς. Τουτέστιν, ὅτι Ἡ
ὑμέτερα πρὸς ὑμᾶς; ἔλευσις θανάτων ἔγεμε μυ-
ρίων, ἀλλ' ὅμως ὑμεῖς οὐκ ἐσκανδαλισθητε ἐφ' ἡμῖν.
Ἀλλὰ καὶ ὑμεῖς κινδύνους δι' ἡμᾶς περιπεσόντες,
οὐκ ἀπεστράφητε ἡμᾶς, ἀλλ' οὕτως ἡμῶν ἐχέσθε,
ὡς μυρίων ἀγαθῶν ἀπολαύσαντες. Δευτέρα δὲ ἦν
αὕτη εἰσοδος. Καὶ γὰρ ἀπελθὼν εἰς Βέρροϊαν ἐδιώ-
χθη· κάκειθεν ἐλθὼν, οὕτως ἐδέχθη, ὥστε καὶ τὰς
ψυχὰς αὐτῶν ὑπὲρ αὐτοῦ θείναι.

Καὶ πῶς ἐπιστρέψατε πρὸς τὸν Θεὸν ἀπὸ τῶν
εἰδώλων, δουλεύειν Θεῷ ζῶντι καὶ ἀληθινῷ. Του-
τέστιν, ὅτι εὐκόλως, ὅτι μετὰ πολλῆς τῆς σφοδρό-
τητος. Ἐνταῦθα δὲ ἀνεπαχθέστερον καὶ κραίνεσιν D
εἰτήγαγεν, ἀναμιμνήσκων αὐτοὺς εὐμεθέδως ἀπὸ
τίνων εἰς τίνα μετήλθον, ἵνα καὶ ἀξίως αὐτῶν ζῶσι.

Καὶ ἀναμένειν τὸν Υἱὸν αὐτοῦ ἐκ τῶν οὐρα-
νῶν (ὅν ἤγειρεν ἐκ τῶν νεκρῶν), Ἰησοῦν τὸν
βύόμενον ἡμᾶς ἀπὸ τῆς ὀργῆς τῆς ἐρχομένης.
Καὶ τοῦτο τῆς αὐτῆς μεθόδου ἐστὶ. Διδάσκει γὰρ
ἐν εἰδῆ διηγῆσεως, περιμένειν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ.
Παραμυθία γὰρ μεγίστη τοῖς θλιβομένοις τοῦτο, ὅτι
ὁ παθὼν ἠγέρθη, καὶ ἐν τῷ οὐρανῷ ἐστὶ, καὶ ὅτι
ἤξει, καὶ ἡμᾶς μὲν τοὺς θλιβομένους βύσεται ἀπὸ
τῆς ὀργῆς τῆς ἐρχομένης, τουτέστι τῆς κολάσεως,

A ad eos Paulus venerit, sic tamen, inquit, repleen-
duistis, ut eorum qui præcesserint vos facti sitis
doctores. Atque hæc est Pauli imitatio. Nam et ipse,
postremus accedens, omnes superavit. Expende
autem, quod non dixerit, Facti estis forma, ut cre-
derent alii; verum jam credentibus forma facti
estis, quomodo oporteat credere, nimirum cum
fervore et promptitudine ad pericula. Per Achaiam
autem Græciam intelligit.

VERS. 8. A vobis enim insonuit sermo Domini. Hoc
est, fama de virtute vestra fecit, ut prædicatio in-
notesceret omnibus, vosque omnium institutores
ostenderemini. Illud autem, Insonuit, veluti de
tuba dictum est, quæ clare sonat, et sonitus ejus ad
multos pervenit.

Non solum in Macedonia et Achaia, sed et in
omni loco fides vestra quæ est ad Deum, egressa est.
Exemplo vestro, inquit, Macedoniam quidem et
Achaiam verbo et doctrina replestis; admiratione
vero, omnem locum, quomodo scilicet in tam brevi
temporis spatio tantam fidem ostendistis. Tanquam
autem de re animata loqueus dixit, Egressa est.

Ita ut non sit nobis necesse quidquam loqui. Adeo
vehemens et efficax est fidei vestræ fama, ut neque
expectent nos homines dum quidquam de vobis
dicamus: verum quoties narrare conamur, ut illos
ad parem æmulationem injiciamus, præveniunt nos
illi, vestra nobis bona prædicantes.

VERS. 9. Ipsi enim de nobis annuntiant, qualem
introitum habuerimus ad vos. Hoc est, quod noster
ad vos adventus refertus fuerit innumeris mortibus,
vos tamen non estis offensi in nobis. Quinetiam
vos in pericula propter nos incidentes, non aversi
estis a nobis, sed sic nobis adhærebatis, ceu innum-
meris bonis a nobis aucti essetis. Secundus autem
iste ejus accessus erat. Etenim profectus 507 in
Berrheam, persecutionem passus est: ac inde veni-
ens, sic est receptus, ut vel animas suas pro eo
impenderent.

Et quomodo conversi estis ad Deum a simulacris,
ut serviatis Deo viventi et vero. Hoc est, quod facile,
et cum magna vehementia ac summo studio. Hic au-
tem adhortationem minus molestam introduxit, scite
eis in memoriam revocans a quibus ad quæ trans-
ierint, et ut iis digne vivant.

VERS. 10. Et expectetis Filium ejus de cælis,
(quem excitavit ex mortuis) Jesum, qui eripit nos
ab ira ventura. Et hoc est ejusdem methodi: docet
enim sub narrationis specie, expectare Filium Dei.
Afflicti enim hæc est maxima consolatio, quod qui
passus est, excitatus est, jamque in cælis est, tum
quod ille venturus est, ut nos qui affligimur, libe-
ret ab ira ventura, hoc est, a pœna, tanquam eos
qui illi per fidem et immaculatam vitam placueri-

Variæ lectiones.

^ο πιστεύουσι ο. ^ο ἔχομεν ο.

ius : eis autem qui nos affligunt, non parcat. Quoniam autem pericula jam sunt in manibus, bona vero in spe, magnam ipsis fidem tribuit; siquidem expectant et sperant firmiter quæ futura sunt.

CAPUT II.

VERS. 1. *Nam ipsi scitis, fratres, introitum nostrum ad vos, quod non fuerit inanis.* Vestra, inquit, sane magna sunt: interim tamen neque nos humana ratione usi sumus, neque inanis fuit Introitus noster, hoc est, sine periculis ac sine tentationibus, ac nihil habens firmitatis. Nam, ut sæpe dictum est, pericula sunt quæ fidem consolidant: citra hæc autem inanis fuerit et vacua.

VERS. 2. *Sed ante malis afflictis, et contumeliis affectis, sicut scitis, Philippis, fiduciam habuimus in Deo nostro, loqui ad vos Evangelium Dei in multo certamine.* Cum evasissemus, inquit, pericula apud Philippenses, in alia incidimus rursus. Vide autem, quomodo Deo rursus omnia referat accepta: Confisi, inquit, fuimus Deo, hoc est, ab eo confortati.

VERS. 3. *Exhortatio enim nostra non fuit ex errore.* Hoc est, doctrina nostra non fuit ex impostura. Impostores enim seipsos non solent in pericula conjicere, sed potius in delicias: ego vero meipsum periculis objeci. Hinc itaque manifestum est, quod doctrina mea non erret, et quod pro humanis rebus non elegerim periculum esse obnoxius, verum ob divina ac stabilia bona.

Neque ex immunditia. Hoc est, non **508** impurum aliquid doceo, qualia sunt magorum et incantatorum.

Neque in dolo. Non in innovatione, vel seditione, ut Theudæ sectatores.

VERS. 4. *Sed sicut probati sumus a Deo, ut crederetur nobis Evangelium, ita loquimur.* Deus, inquit, probavit nos, et elegit, ut committeret nobis Evangelium: non autem elegisset, nisi dignos novisset. Tales igitur manemus probati, quales electi sumus ab ipso ad talem prædicationem.

Non quasi hominibus placentes, sed Deo, qui probat corda nostra. Hoc est, non ut vobis placeamus, hæc facimus omnia: sed Deo placere volentes, qui abdita explorat (nam, *Probat*, hoc significat nunc); vel quia recipit corda et coronat. Nemo autem dolosus, et impostor, et immundus, huic placere potest.

VERS. 5. *Neque enim aliquando in sermone adulationis fuimus, sicut scitis.* Postquam in prioribus laudavit eos, ne suspectam faciat laudem, ait: Nunquam alias vobis adulatus sum (quod est decipientium), proinde neque jam nunc adulabor.

Neque in occasione avaritiæ: Deus testis. Neque præ pecuniæ amore prædicavimus vobis. Quod igitur

ἄτε εὐηρεσητότας αὐτῶ διὰ τῆς πίστεως καὶ τῆς ἀμώμου πολιτείας· τῶν δὲ θλιβόντων ἡμᾶς οὐ φείσεται. Ἐπειδὴ δὲ τὰ μὲν δεῖνὰ ἐν χεροῖ, τὰ δὲ χρηστὰ ἐν ἑλπίσι ²², μεγάλην αὐτοῖς προσμαρτυρεῖ πίστιν, εἰ γὰρ ἀναμένουσι καὶ ἐλπίζουσι βεβαίως τὰ μέλλοντα.

ΚΕΦΑΛ Β΄.

Αὐτοὶ γὰρ οἴδατε, ἀδελφοὶ, τὴν εἰσοδὸν ἡμῶν τὴν πρὸς ὑμᾶς, δεῖ οὐ κενὴ γέγονε. Καὶ τὰ μὲν ὑμέτερα, φησὶ, μεγάλα· πάλιν οὐδὲ ἡμεῖς ἀνθρωπίνῃ λόγῳ ἐχρησάμεθα, οὐδὲ κενὴ ἡ εἰσοδος ἡμῶν, τούτεστιν, ἀνευ κινδύνων, καὶ ἀπαλαστος καὶ οὐδὲν στεγρὸν ἔχουσαν. Ὡς γὰρ πολλάκις εἰρηται, οἱ κίνδυνοὶ εἰσιν οἱ στερεοῦντες τὴν πίστιν· ἀνευ δὲ τούτων κενὴ ἂν ἦν.

B Ἄλλὰ προπαθόντες, καὶ ὄβρισθέντες, καθὼς οἴδατε, ἐν Φιλίπποις, ἐπαρρησιασάμεθα ἐν τῷ Θεῷ ἡμῶν λαλήσαι πρὸς ὑμᾶς τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Θεοῦ ἐν πολλῷ ἀγῶνι. Ἀπὸ κινδύνων, φησὶν, ἐκφυγόντες τῶν ἐν Φιλίπποις, πάλιν εἰς ἐτέρου; κινδύνους ἐνεπέσομεν ²³. Ὅρα δὲ, πῶς τῷ Θεῷ πάλιν τὸ πᾶν ἀνέθηκεν, Ἐπαρρησιασάμεθα, εἰπὼν, ἐν τῷ Θεῷ, τούτεστιν, ὑπὲρ ἐκείνου ἐνδυναμούμενοι.

Ἡ γὰρ παράκλησις ἡμῶν οὐκ ἐκ πλάνης. Τούτεστιν, ἡ διδασχὴ οὐκ ἐκ πλάνης. Οἱ γὰρ πλανῶντες οὐκ εἰς κινδύνους ἑαυτοῦς ἐκδιδόασιν, ἀλλ' εἰς τρυφάς· ἐγὼ δὲ ἑμαυτὸν εἰς κινδύνους ἐξέδωκα. Ὅστε δηλον ἐντεῦθεν, ὅτι ἡ διδασχὴ μου οὐ πλανᾷ, οὐδὲ ὑπὲρ ἀνθρωπίνων πραγμάτων ἀνέχομαι ²⁴ κινδυνεύειν, ἀλλ' ὑπὲρ θεῶν καὶ μονῶν.

C Οὐδὲ ἐξ ἀκαθαρσίας. Τούτεστιν, Οὐκ ἀκάθαρτον τι διδάσκω, οἷα τὰ τῶν μάγων καὶ γοήτων.

Ὅτε ἐν δόλῳ. Ὅτε ἐπὶ νεωτεροποιῆ καὶ συστάσει, ὡς οἱ περὶ Θεοῦ δᾶν.

Ἄλλὰ καθὼς δεδοκιμάσμεθα ὑπὸ Θεοῦ πιστευθῆναι τὸ Εὐαγγέλιον, οὕτω λαλοῦμεν. Ὁ Θεός, φησὶν, ἐδοκίμασεν ἡμᾶς, καὶ ἐξελέξατο πιστευθῆναι τὸ Εὐαγγέλιον· οὐκ ἂν δὲ ἐξελέξατο, εἰ μὴ ἀξίους ἐγίνωσκε. Τοιοῦτοι μὲν οὖν μένομεν δίκαιοι, καὶ οἷοι ἐξελέγημεν παρ' αὐτοῦ εἰς τὸ τηλικούτον κήρυγμα.

Ὅχι ὡς ἀνθρώποις ἀρέσκοντες, ἀλλὰ τῷ Θεῷ τῷ δοκιμάζοντι τὰς καρδίας ἡμῶν. Τούτεστιν, Ὅχι ἵνα ὑμῖν ἀρέσωμεν, ταῦτα πάντα ποιῶμεν· ἀλλὰ τῷ Θεῷ ἀρέσκειν θέλοντες, ὃς τὰ κρυπτὰ ἐξετάζει (τὸ γὰρ, *δοκιμάζει*, τοῦτο σημαίνει νῦν)· ἢ ὅτι ἀποδέχεται τὰς καρδίας καὶ στεφανοῖ. Οὐδεὶς δὲ δολερὸς, καὶ ἀπατεῶν, καὶ ἀκάθαρτος, τοῦτο δύναται ἀρέσκειν.

Ὅτε γὰρ ποτε ἐν λόγῳ κολακείας ἐγενήθημεν, καθὼς οἴδατε. Ἐπειδὴ προλαβὼν ἐπήνεσεν αὐτοῦς, ἵνα μὴ ὑποπτον ποιήσῃ τὸν ἑπαινον, φησὶν, ὅτι οὐδὲ ἄλλοτε ποτε ²⁵ ἐκολάκευσα ὑμᾶς (ὅπερ ἐστὶ τῶν πλανώντων)· οὐκοῦν οὐδὲ νῦν.

Ὅτε ἐν προφάσει πλῆρονης ἐτίας· Θεός, ὁ μάρτυς. Ὅτε διὰ φιλοχρηματίαν ἐκηρύξαμεν ὑμῖν. Τοῦ μὲν

Variæ lectiones

²² ἐν ἑλπίσι χρηστὰς m. ²³ ἑαυτοῦς ἐπερρέψαμεν o. ²⁴ ἀνθρωπίνου πραγματος εἰλόμην o. ²⁵ οὐδέποτε o.

οὐκ ἂν κολακεύσαι, καὶ ὑμεῖς μάρτυρες· τοῦ δὲ μὴ φιλοχρήματον εἶναι με, Θεὸς μάρτυς· ὑμῖν ἡ γὰρ ἄδηλον τοῦτο.

Οὕτως ζητοῦντες ἐξ ἀνθρώπων δόξαν, οὕτως ἀφ' ὑμῶν, οὕτως ἀπ' ἄλλων. Οὐκ εἶπεν, ὅτι Ἰτιμάσθημεν, οὐδ' ὅτι Οὐκ ἀπελαύσαμεν τιμῆς, ἵνα μὴ δόξῃ ὀνειδίζων αὐτούς· ἄλλ', Οὐκ ἐζητήσαμεν τιμῆν, καίτοι γε τοῦ κηρύγματος τοῦτο ἀπαιτοῦντος. Εἰ γὰρ τοὺς βασιλικούς πρέσβεις πολλῆς ἀξιοῦμεν τιμῆς, πολλῶ μᾶλλον τοὺς τοῦ Θεοῦ. Πῶς οὖν δόξης ἕνεκεν πράξομεν τι, οἱ μὴτε παρ' ὑμῶν, μὴτε παρ' ἄλλων, ὡς διδάσκαλοι, θέλοντες τιμᾶσθαι;

Δυνάμενοι ἐν βάρει εἶναι ὡς Χριστοῦ ἀπόστολοι. Ἡ ἐν τιμῇ, καὶ δόξῃ, καὶ ἡλικίᾳ ἢ δυνάμενοι λαμβάνειν καὶ τρέφεσθαι, καὶ βαρεῖς ὑμῖν εἶναι. Καὶ γὰρ τὸ ἀξίωμα ἡμῶν τοῦτο ἀπαιτεῖ, λαμβάνειν παρ' ὑμῶν.

Ἄλλ' ἐγενήθημεν ἡπιοὶ ἐν μέσφ ὑμῶν. Ἡπιοί, τοῦτέστι πρῶτοι, ἀβαρεῖς. Ἡ καὶ, Ἡπιοί ἐν μέσφ ὑμῶν, τοῦτέστι, ἀκέραιοι, ἀφιλόδοξοι. Τὸ γὰρ νῆπιον οὐδὲν τοιοῦτον λογίζεται. Καὶ τὸ, Ἐν μέσφ ὑμῶν, τοιοῦτον ἔχει νόον· Ὡς εἰς ἐξ ὑμῶν ἐγενόμεν, οὐ τὴν ἄνω τάξιν λαβών.

Ὡς ἐὰν τροφὸς θάλαττη τὰ ἐαυτῆς τέκνα. Τὴν φιλοστοργίαν αὐτοῦ δείκνυσι. Μὴ ἢ τροφὸς κολακεύει; μὴ χρήματα αἰτεῖ παρὰ τῶν παιδῶν τῶν μικρῶν; Οὕτω δεῖ τὸν διδάσκαλον εἶναι προσηγῆ, καταφιλοῦντα τοὺς ἐμπαρονοῦντας αὐτῷ, ὡς καὶ ἡ τροφὸς τὰ παιδιά, κἂν τύπτωσιν.

Οὕτως ἐμειρόμενοι ὑμῶν, εὐδοχοῦμεν μεταδοῦναι ὑμῖν, οὐ μόνον τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ τὰς ἐαυτῶν ψυχὰς. — Ὁμειρόμενοι ὑμῶν, τοῦτέστι, Προσδεδεμένοι ὑμῖν καὶ ἐχόμενοι ὑμῶν, παρὰ τὸ, ἡμοῦ, καὶ τὸ, εἶρω, τὸ συμπλέκω. Τινὲς δὲ, Ἱμειρόμενοι, ἀνέγνωσαν, ἀντὶ τοῦ, ἐπιθυμοῦντες, οὐκ ἔστι δέ. Οὐ μόνον οὖν, φησὶν, οὐδὲν ἐλάδομεν ἀφ' ὑμῶν, ἀλλ' εἰ οἶόν τε εὐδοχοῦμεν, τοῦτέστι, σφόδρα θέλομεν καὶ τὰς ψυχὰς εἰς ὑμᾶς κενώσαι. Τὸ μὲν οὖν διδόναι τὸ Εὐαγγέλιον, τιμιώτερον· τὸ δὲ τὴν ψυχὴν δοῦναι, δυσκολώτερον, καὶ μανικωτέρας ἀγάπης· ὅπερ οὖν καὶ αὐτὸς ἐπάγει.

Διότι ἀγαπητοὶ ἡμῖν γενήθησθε. Ἴνα μὴ δόξῃ λέγειν ταῦτα πάντα ὡς κἀμῶν ὑπὲρ αὐτῶν, καὶ ὡς ἐρείλιων τιμηθῆναι παρ' αὐτῶν ὑπὲρ τούτου, φησὶν, ὅτι δι' οὐδὲν ἄλλο ταῦτα ποιῶ, ἢ διὰ τὴν ἀγάπην. Οὐ γὰρ ἀντιμισθίαν ζητῶ· ἀλλὰ δι' αὐτὸ τὸ καλόν.

Μνημονεύετε γὰρ, ἀδελφοί, τῶν κόπων ἡμῶν καὶ τῶν μόχθων· νυκτὸς καὶ ἡμέρας ἐργαζόμενοι πρὸς τὸ μὴ ἐπιδαρῆσαι τίνα ὑμῶν, ἐκρηύξαμεν εἰς ὑμᾶς τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Θεοῦ. Οὐκ εἶπα, Μνημονεύετε τὰς εὐεργεσίας τὰς παρ' ἐμοῦ, ἀλλὰ, Τῶν κόπων· καὶ οὐκ ἀπλῶς, ἀλλὰ, καὶ τῶν μό-

tur non sim adulatus, vos testes estis : quod autem non sim pecuniarum amator, neque avarus, Deus testis : istud enim vos latet.

VERS. 6. *Nec querentes ab hominibus gloriam, neque a vobis, neque ab aliis.* Non dixit, Ignominia affecti sumus, neque, Non sumus honore dignati, ne videatur ipsis exprobrare : verum, *Non quæsitimus honorem, cum tamen prædicatio hoc postulet.* Nam si regios legatos magno honore dignamur, multo magis Dei legatos. Quomodo igitur gloriæ causa agemus aliquid, qui neque vobis, neque ab aliis, tanquam doctores cupiamus honorari?

VERS. 7. *Cum possemus vobis oneri esse ut Christi apostoli.* Vel honore, et gloria, et amplitudine, vel potuissemus accipere a vobis et ali, adeoque graves esse vobis. Etenim dignitas nostra hoc postulat, ut accipiamus a vobis.

Sed facti sumus in medio vestri mites. Mites, hoc est mansueti, sine gravamine, Vel, infantes in medio vestri, hoc est innocentes, vanæ gloriæ expertes. Infans enim nihil tale cogitat. Itidem, *In medio vestrum, talem habet sensum : factus sum veluti unus ex vobis, qui non superiorem sortem acceperim.*

Tanquam si nutrix foveat suos ipsius filios. An quærem suum ostendit. Numquid nutrix adulatur? numquid a parvulis infantibus pecuniam expetit? Pari ratione doctorem convenit esse mitem, ac deamantem etiam eos, qui ei insultaverint, perinde ac nutrix pueros, etiam si eam feriant.

VERS. 8. *Sic obstricti vobis, volebamus tradere vobis, non solum Evangelium Dei, sed et nostras ipsorum animas.* Ὁμειρόμενοι ὑμῶν, hoc est, obligati vobis, atque vobis adherentes ab ἡμοῦ, et εἶρω, connecto. Nonnulli vero, Ἱμειρόμενοι, legerunt, id est, desiderantes; sed male, Non solum igitur, inquit, nihil a vobis accepimus, verum si possibile esset, εὐδοχοῦμεν, hoc est, vehementer volebamus etiam animas vestras in vos impendere. Proinde Evangelium impertiri, est honorificentius; animam autem impendere, difficilijus est vehementiorisque ac veluti magis insanientis charitatis est : quod et ipse infert.

Quoniam charissimi nobis facti estis. Ne videatur hæc omnia dicere tanquam qui labores pro eis susciperet, et propterea deberet honorari ab ipsis, ait : Nullam ob rem aliam hæc facio, inquit, quam propter charitatem, Retributionem enim non quaero; sed propter ipsum bonum.

VERS. 9. *Meministis enim, fratres, laboris nostri ac fatigationis : Nocte ac die operantes, ne quemquam vestrum gravaremus, prædicavimus ad vos Evangelium Dei.* Non dixit, Meministis beneficiorum quæ a me accepistis, sed, *Laboris*; nec id simpliciter, cæterum et fatigationis, id est, laboris cum magna

Variæ lectiones.

⁹⁶ αὐτοῖς ο. ⁹⁷ αὐτοῖς π. ⁹⁸ δυνάμεθα ο. ⁹⁹ ἀκαχοί ο. ¹ Chrys. λῆξιν ο. ² ἐθέλομεν ο. ³ μονιμωτέρας ο. ⁴ ἐγενήθητε ο. ⁵ τὸν κόπον ο.

diligenti. Et non solum die, verum etiam nocte. **A** *χθων* ⁶, τευτέστι, τῶν ⁷ μετὰ πολλῆς σπουδῆς. Καὶ οὐχ ἡμέρα; μόνον, ἀλλὰ καὶ νυκτός. Βαβαὶ τῆς προθυμίας καὶ τῆς ὑπὲρ τοῦ μὴ σκανδαλίσαι τινὰ σπουδῆς! Δείκνυσι δὲ καὶ ἐν πλείοις ὄντας τοὺς Θεσσαλονικεῖς, διὰ τοῦ εἰπεῖν· *Ἦρδς τὸ μὴ ἐπιβαρῆσαι τινα ὑμῶν.*

Vers. 10. *Vos testes estis, et Deus.* Satis Deus auctoritatis habebat et fidei; verum quia non erat perspicuum hominibus, quod Deus hac de re testimonium dicat, ipsos etiam quibus loquitur, in testimonium vocat.

Quam pie. Omnia quæ opus erant, implentes: hoc enim significat, *ὁσιώς*, cum timore et cultu Dei.

Et juste. Hoc est, pecuniam a nemine exigentes.

Et inculpate. Citra offendiculum et scandalum.

Vobis qui credidistis affuimus. Quandoquidem ab infidelibus impius vocabatur, et circulator, et loquaculus, et nihil sani.

Vers. 11. *Sicut scitis.* Rur. us eos testes vocat: quod argumento est, eum nihil arroganter dicere.

Qualiter unumquemque vestrum (sicut 510 pater filios suos) deprecantes vos et consolantes. Παρὰ! cujusmodi id erat negotii, quod neminem citra consolationem prætermitteret, sed unicuique verba accommodaret! *Deprecantes* autem, ut fortiter ferant. Non igitur gloriam quærebam. Supra quidem nutrici seipsum assimilavit, nunc autem patri, dilectionem indicans, et præsentiam, et humilitatem omnis fastus vacuum. Quis enim pater adversus filios inflatus est?

Vers. 12. *Ac testificantes, ut ambularetis digne Deo qui vocat vos ad suum ipsius regnum et gloriam.* Testificari sive obtestari jam severioris est doctrinæ. Quare non adulabar. Postquam vero prædixit, *Tanquam pater*, tunc intulit, *Testificantes.* Non enim, *vehementer*, inquit, sed, ut patres, *ut ambularetis vos digne Deo* (qui vos vocavit ad regnum suum et gloriam). Animadvertite autem quomodo sub narrationis specie nos doceat et consoletur. Si enim ad regnum nos vocat Deus, omnia sunt ferenda.

Vers. 13. *Ideo et nos gratias agimus Deo sine intermissione, quoniam cum accepistis verbum auditus a nobis Dei, accepistis non verbum hominum, sed (quemadmodum est vere) verbum Dei.* Hoc loco eos etiam commendat. Non enim, inquit, nos quidem omnia inculpate agimus, vos autem indignum quiddam mea institutione demonstrastis. Non enim tanquam homines audiretis, ita simpliciter affecti estis, sed veluti ipso Deo adhortante, sic advertetis animus. Verbum autem auditus Dei, prædi-

καὶ οὐχ ἡμέρα; μόνον, ἀλλὰ καὶ νυκτός. Βαβαὶ τῆς προθυμίας καὶ τῆς ὑπὲρ τοῦ μὴ σκανδαλίσαι τινὰ σπουδῆς! Δείκνυσι δὲ καὶ ἐν πλείοις ὄντας τοὺς Θεσσαλονικεῖς, διὰ τοῦ εἰπεῖν· Ἦρδς τὸ μὴ ἐπιβαρῆσαι τινα ὑμῶν.

Ἔμεις μάρτυρες, καὶ ὁ Θεός. Ἀξιόπιστος μὲν ὁ Θεός· πλὴν ἐπειδὴ ἀδηλον ἀνθρώποις εἰ ὁ Θεός εἰς ⁸ τοῦτο μαρτυρεῖ, καὶ αὐτοὺς, πρὸς οὓς ὁ λόγος, καλεῖ μάρτυρας.

Ὡς ὁσιώς. Πάντα ὅσα ἔδει, πληροῦντες· τοῦτο γάρ ἐστι τὸ, *Ὀσιώς*, ἀντὶ τοῦ, μετὰ τῆς πρὸς Θεῶν εὐλαβείας.

Καὶ δικαίως. Τουτέστι, μηδένα ἀπαιτοῦντες (3) χρημάτων ἀπαιτήσεσι.

Καὶ ἀμέμπτως. Ἀπροσκόπως καὶ ἀσκανδαλίστως.

Ἔμιν τοῖς πιστεύουσιν ἐγενήθημεν. Ἐπαὶ τοῖς γε ἀπίστοις ⁹ καὶ ἀνόσιος ἐκαλεῖτο, καὶ ἀγύρτης, καὶ σπερμολόγος, καὶ οὐδὲν ὑγιές

Καθὰπερ οἶδατε. Πάλιν αὐτοὺς μάρτυρας καλεῖ.

¹⁰ Ὁ σημεῖον τοῦ μὴ ἀλαζονευόμενον λέγειν

Ὡς ἕνα ἕκαστον ὑμῶν (ὡς πατὴρ τέκνα ἑαυτοῦ), παρακαλοῦντες ὑμᾶς καὶ παραμυθούμενοι. Βαβαί, οἷον ἦν τὸ μηδένα παραλιπεῖν ἀπαρηγόρητον, ἀλλ' ἐνὶ ἑκάστῳ προσφόρως διαλέγεσθαι! *Παρακαλοῦντες* δὲ, πρὸς τὸ φέρειν γενναίως. Οὐκ ἔρα δέξαν ἐζητούν. Ἄνω μὲν οὖν τροφῷ ἑαυτὸν ἀπείνασε, νῦν δὲ πατρὶ, τὴν ἀγάπην δεικνύων, καὶ τὴν προστασίαν, καὶ τὸ ἄντρον. Τίς γὰρ πατὴρ κατὰ τῶν τέκνων τετάρφεται;

Καὶ μαρτυρούμενοι, εἰς τὸ περιπατήσαι ὑμᾶς ἀξίως τοῦ Θεοῦ τοῦ καλοῦντος ὑμᾶς εἰς τὴν ἑαυτοῦ βασιλείαν καὶ δόξαν. Τὸ μαρτυρεσθαι ἦδη πληκτικωτέρας διδασκαλίας ἐστίν. Οὐκ οὖν ἐκολάκευον. Ἐπεὶ δὲ προσέειπεν, ὅτι *Ὡς πατὴρ*, τότε ἐπήγαγε καὶ τὸ, *Μαρτυρούμενοι.* Οὐ γὰρ σφιδρῶς, φησὶν, ἀλλ', ὡς πατέρες, εἰς τὸ περιπατήσαι ὑμᾶς ἀξίως τοῦ Θεοῦ ¹⁰. Καὶ ὅρα, πῶς ἐν εἰδει διηγήσεως διδάσκει ἅμα καὶ παραμυθεῖται. Εἰ γὰρ εἰς βασιλείαν καλεῖ ἡμᾶς ὁ Θεός, δεῖ πάντα φέρειν.

Διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς εὐχαριστοῦμεν τῷ Θεῷ ἀδιαλείπτως, ὅτι παραλαβόντες λόγον ἀκοῆς παρ' ὑμῶν τοῦ Θεοῦ, ἐδέξασθε οὐ λόγον ἀνθρώπου, ἀλλὰ (καθὼς ἐστὶν ἀληθῶς) λόγον Θεοῦ. Ἐν ταῦθα καὶ αὐτοὺς ἐγκωμιάζει. Οὐ γὰρ ἡμεῖς μὲν, φησὶν, ἀμέμπτως πάντα πράττομεν, ὑμεῖς δὲ ἀνάξιον τι τῆς ἐμῆς διαταγῆς ἐνεδείξασθε. Οὐ γὰρ ὡς ἀνθρώπων ἀκούοντες ἀπλῶς διάκεισθε, ἀλλ' ὡς αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ παραινούντος, οὕτω προσείχετε. Λόγον δὲ ἀκοῆς τοῦ Θεοῦ, τὸ κήρυγμά φησιν, ὡς δεῖ

Variæ lectiones.

⁶ τὸν μόχθον ο. ⁷ τοῦ ο. ⁸ καὶ ο. ⁹ ἀπιστοῦσι ο. ¹⁰ Κυρίου ο.

(3) Præferenda procul dubio est lectio codicis S. Marci Veneti, ἀδικούντες. Unde versio Latina hoc loco ita se habere debet: *Neminem injuria afflictis pecuniæ exactionibus; vel clarius, a nemine pe-*

coniam, injuste exigentes. Scilicet non qualicumque, sed injusta exactione justitia læditur. Lectio textus editi nec cum sensu nec cum grammaticæ regulis congruit.

τοῦ ἀκουσθῆναι πιστευόμενον. Πῶς γὰρ πιστεύω-
σιν, ἐὰν μὴ ἀκούσωσιν;

Ὅς καὶ ἐνεργεῖται ἐν ὑμῖν τοῖς πιστεύουσι. Πό-
θεν οὕτως, ὅτι ὡς Θεοῦ λόγον ἐδέξασθε; Ἐνεργεῖται
γὰρ, φησὶν, ἐν ὑμῖν, ταυτέστιν, ἐκ τῶν ἔργων αὐτῶν
δείκνυται. Εἰ μὴ γὰρ οὕτως αὐτὸν ἐδέξασθε, οὐκ ἂν
τοὺς τηλικούτους πειρασμούς οὕτω γενναίως ἠνέγ-
κατε. Ὅσπερ γὰρ ὅτι οὐ χόλαξ ἐστίν, οὐδὲ δολερὸς,
αὐτὸς ἐκ τοῦ κινδύνου ὑπομείναι δείκνυσιν· οὕτω
καὶ τὴν αὐτῶν πίστιν ἐκ τοῦ θλίψεως ὑπενεγκεῖν
ἐμφαίνει.

Ἔμεῖς γὰρ μιμηταὶ ἐγενήθητε, ἀδελφοί, τῶν
Ἐκκλησιῶν τοῦ Θεοῦ τῶν οὐσῶν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ
ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Ἴνα μὴ τις Ἐκκλησίας ἐν τῇ
Ἰουδαίᾳ τὰς συναγωγὰς τῶν Ἰουδαίων κήρη, διὰ
τοῦτο προσέθηκεν, Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ἵνα τὰς τῶν
πιστῶν Ἐκκλησίας δηλώσῃ.

Ὅτι τὰ αὐτὰ ἐκάθετε καὶ ἡμεῖς ὑπὸ τῶν ἰδίων
συμφυλετῶν, καθὼς καὶ αὐτοὶ ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων.
Πολλὴ ἡ παραμυθία. Εἰ γὰρ οἱ Ἰουδαῖοι ζηλωταὶ
τοῦ πατρῷου νόμου, ἅπασι πιστεύσαντες τσαῦτα
ὑπέμειναν, πόσῳ μᾶλλον ὑμεῖς ὀφείλατε; Οὐ μικρὸν
δὲ τεκμήριον καὶ τοῦ ἀληθοῦς εἶναι τὸ κήρυγμα,
τὸ Ἰουδαίους τσαῦτα παθεῖν ὑπὲρ αὐτοῦ, ὃ πρὶν
ἐδίωκον.

Τῶν καὶ τὸν Κύριον ἀποκτείναντων Ἰησοῦν.
Καὶ τί θαυμαστὸν, εἰ τοὺς συμφυλετάς ἐκάκωσαν,
ὅπου γὰρ καὶ τὸν Κύριον ἀπέκτειναν; Ὅρα δὲ πηλικὴ
παραμυθία τὸ ζοινοεῖν τῷ Χριστῷ τῶν παθημά-
των. Δεὶ καὶ Παῦλος δεῖ ἐν τοῖς πειρασμοῖς τοῦτο
ἐπιφέρει ¹¹.

Καὶ τοὺς ἰδίους προφήτας. Ἄλλ' ἐπεὶ τις, οτι
τὸν Κύριον ἠγνόησαν. Τί οὖν; οὐχὶ τοὺς ἰδίους προ-
φήτας ἐγίνωσκον, ὧν καὶ τὰ βιβλία περιφέρουσι; πῶς
οὖν καὶ τοὺς ἀπέκτειναν; Ὅστε δηλὸν ὅτι οὐδὲν
ποιοῦσιν ὡς ζηλοῦντες ὑπὲρ τῆς ἀληθείας, ἀλλὰ
μᾶλλον κατὰ τῆς ἀληθείας λυτῶντες.

Καὶ ἡμᾶς ἐκδιωξάντων. Τοὺς ἀποστόλους, τοὺς
διδασκάλους ὑμῶν. Δεῖ οὖν ὑμᾶς τοὺς μαθητάς, πρὸς
τὰ παραδείγματα ἀποβλέποντας, φέρειν.

Καὶ Θεῷ μὴ ἀρροσκόγγων. Πῶς γὰρ ἀρέσκειν οὗ
τὸν Υἱὸν ἀπέκτειναν, τοὺς προφήτας προαποκτεί-
ναντες;

Καὶ πᾶσιν ἀνθρώποις ἐναντίων, κωλύοντων
ἡμᾶς λαλήσαι τοῖς ἔθνεσιν, ἵνα σωθῶσιν. Εἰ γὰρ
τῇ οἰκουμένῃ δεῖ λαλήσαι τὰ σωτήρια, οὗτοι δὲ κω-
λύουσι, κοῖνοι ἄρα τῆς οἰκουμένης ἔχθροί εἰσι. Βα-
σκανία γὰρ ἀνυπέροβλος τὸ τῇ κοινῇ σωτηρίᾳ
ἐμποδίζειν.

Εἰς τὸ ἀναπληρῶσαι αὐτῶν τὰς ἀμαρτίας πάν-
σοτε. Ταῦτα δὲ, φησὶ, καὶ πάλιν ἐπὶ τῶν προφητῶν,
καὶ ὕστερον ἐπὶ Χριστοῦ, καὶ ἐπ' ἡμῶν ἐπραξάν,
ἵνα δείκνυσιν ἑαυτοὺς τὰ τελειότατα ἀμαρτάνοντας,
καὶ φθάνοντας τὸ πλήρες μέτρον τῆς κακίας καὶ
ἁπρότατον.

¹¹ Rom. x, 14.

¹¹ περιφέρει ο.

A cationem dicit, eo quod audiendo credatur. Quo-
modo enim credant, si non adiant? ?

Qui et operatur in vobis credentibus. Unde liquet,
quod tanquam verbum Dei acceperitis? Operatur
enim, inquit, in vobis, hoc est, ex ipsius operibus
demonstratur. Nisi enim ipsum sic suscepissetis,
tot tentationes non tam fortiter sustinuissetis. Et
enim quod neque adulator sit, neque impostor, ex
periculis quæ subit, convincit: ita ipsorum fidem
ex afflictionum tolerantia indicat.

VERS. 14. Vos enim imitatores facit estis, fratres,
Ecclesiarum quæ sunt in Judæa in Christo Jesu. Ne
quis per Ecclesias quæ sunt in Judæa, synagogas
Judæorum intelligat, propterea adjecit, In Christo
Jesu, ut fidelium Ecclesias indicet.

Quia eadem passi estis et vos a propriis contribu-
tibus, sicut et ipsi a Judæis. Magna hinc consolatio.
Si enim Judæi patriæ legis æmulatores, postquam
semel crediderint, tanta sunt perpassi, quanto potius
vos debetis? Non exiguum autem argumentum est,
verum esse Evangelii **511** verbum, quod Judæi
tanta patientur propter id quod autem persequebantur.

VERS. 15. Qui et Dominum occiderunt Jesum.
Quid mirum, si contribules suos affixerunt, quan-
doquidem et Dominum occiderunt? Animadvertite
autem qualis sit consolatio, participem fieri Christi
afflictionum. Propterea Paulus semper istud in
tentationibus infert.

Et proprios prophetas. At dicet aliquis, quod Do-
minum ignoraverint, neque cognoverint. Quid tum
postea? Nonne prophetas suos norant, quorum
libros etiam circumferunt? Quomodo igitur et hos
occiderunt? Quare planum est, quod nihil agant
veluti æmulantes pro veritate, sed contra veritatem
potius insanientes.

Et nos persecuti sunt. Apostolos, doctores vestros.
Oportet igitur vos discipulos, ad hæc exempla
desigentes oculos, patienti animo isthæc ferre.

Et Deo non placent. Quomodo enim ei placere
queant, cujus Filium occiderunt, ac jam olim pro-
phetas etiam interemerunt?

VERS. 16. Et omnibus hominibus adversantur,
prohibentes nos gentibus loqui, ut salvi fiant. Si enim
universo terrarum orbi salus annuntianda est, illi
enim prohibent, communes orbis terrarum sunt
hostes. Est enim invidentia immensa, communem
salutem impedire

Ut impleant peccata sua semper. Hæc autem in-
quit, jam olim in prophetis, et posthæc in Christo,
atque adeo in nobis peregerunt, ut ostendant se-
ipsos perfectissime peccare, pervenireque ad plenam
et summam malitiæ mensuram.

Pervenit autem ira in ipsos ad finem. Hoc est, A non jam, quemadmodum antehac, reditus est ipsis a captivitate, neque terram suam denuo recuperabunt, sed in finem usque ira Dei pervenit in ipsos, hoc est, ad usque consummationem, sic permanebit ipsis ira Dei. Porro, cum dicit, 'H ὄργη', cum articulo, ostendit hanc iram ipsis esse debitam, et prædestinatam, ac a prophetis prædicatam. Cumque consolatus esset Thessalonicensis ex eo quod ostenderit ipsos multos habere tentationum suarum socios, ex hoc etiamnum animum illis addit, cum ostendit pœnam daturus eos a quibus opprimantur.

VERS. 17. *Nos vero, fratres, orbatī vobis ad horæ tempus.* De charitate hic loquitur. Certe quidem supra, *Tanquam pater liberos*, dixit, ad, *Veluti nutritrix*: hic vero, *Orbatī*, quod est filiorum patrem inquirentium: ut ex hoc discamus, quomodo eos desiderarit. Simul autem et mœrorem indicat, in quo, ob suam ab iis separationem, constitutus erat. Et non est, inquit, quod dicamus nos jam diu expectasse, sed breve illud et 512 omnino mollicum tempus fuit, ut vix unius horæ spatium esse reputetur.

Aspectu, non corde. Neque corde tamen, inquit, separati sumus, sed aspectu. Atqui etiamsi in corde vos semper circumferamus, contristamur tamen, quod non liceat nobis corporaliter vestra præsentia nti. Observe autem istud, quod qui vehementer diligunt, indigeant etiam mutua præsentia et conspectu, et quod hinc magis inflammetur charitas.

Abundantius laboravimus faciem vestram videre cum multo desiderio. Abundantius quam verisimile erat eos qui ad horam derelicti erant. Animadvertite autem charitatem: Nam ob nihil aliud advenire volo, inquit, quam ut faciem vestram videam.

VERS. 18. *Quapropter volumus venire ad vos, ego quidem Paulus semel atque iterum, et impediit nos Satanās.* Quid sis? Satanāsne impedit? Næ: non enim Dei opus fuit. In Epistola enim ad Romanos a Deo dicit se impeditum: insuper et Lucas ait, quod Spiritus eos impediit: in Epistola ad Corinthios, Spiritus ait opas esse: hic vero tantummodo Satanæ, tentationes graves et inexpectatas adducentis, ex divino nimirum permissu. Animadvertite hic quantum charitate oblectetur, innuens, quod maxime omnium eos diligeret, ex eo quod ait: *Ego quidem Paulus*: hoc est, Qui mecum erant alii studebant quidem venire, atque ego etiam conatus sum.

VERS. 19. *Quæ enim spes nostra, aut gaudium, aut corona gloriæ?* Nonne hæc sunt matrum verba, misericordiæ et charitatis visceribus valde inflammatarum, parvulos suos pueros alloquentium? Non satis autem erat *Coronam* dicere, ut dilectionis suæ

• Rom. i, 15. 1 Act. xvi, 6. • II Cor. i, 22.

Varie lectiōnes.

14 ἐκφοβῶν ο. 15 τοῦτο ο.

Ἐφθασε δὲ ἐπ' αὐτούς ἡ ὄργη εἰς τέλος. Τουτέστιν, οὐκέτι, ὡσπερ πρότερον, ἐκάνοτος ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας, καὶ καταχέσεις γῆς, ἀλλ' εἰς τέλος ἡ ὄργη τοῦ Θεοῦ ἐφθασεν 14 αὐτούς, τουτέστιν, εἰς τέλος, ὅπως αὐτοὺς μενεῖ ἡ ὄργη τοῦ Θεοῦ. Καὶ τῷ εἰπεῖν δὲ, 'Ἡ ὄργη, μετὰ ἄρθρου, δείκνυσιν ὅφει λομένην αὐτοῖς ταύτην, καὶ προωρισμένην καὶ προφητευομένην. Παραμυθησάμενος δὲ τοὺς Θεσσαλονικεῖς, ἐκ τοῦ δεῖξαι ὅτι πολλοὺς ἔχουσι κοινωνοὺς τῶν πειρασμῶν, παραμυθεῖται καὶ νῦν, ἐκ τοῦ δεῖξαι ὅτι καὶ θλιβόντες αὐτοὺς δίκην δώσουσι.

Ἡμεῖς δὲ, ἀδελφοί, ἀπορραπισθέντες ἀφ' ὑμῶν πρὸς καιρὸν ὥρας. Περὶ τῆς ἀγάπης ἐνταῦθα λέγει. B *Ἀνωτέρω μὲν οὖν, Ὡς πατὴρ τέκνα*, εἶπε, καὶ, *Ὡς τρυφός*: ἐνταῦθα δὲ, *Ἀπορραπισθέντες*, ὅπερ ἐστὶ παίδων πατέρας ἐπιζητούντων: ἵνα ἐκ τούτου μάθωμεν πῶς αὐτοὺς ἐπόθει. Ἀλλὰ καὶ τὴν ἀθυμίαν αἰνίττεται, ἐν ἧ ἦν διὰ τὸν χωρισμὸν. Καὶ οὐκ ἔστιν εἰπεῖν, φησὶν, ὅτι πολὺν τὸν χρόνον ἀνεμείναμεν, ἀλλὰ πρὸς καιρὸν βραχὺν καὶ ὀλίγον, καὶ ὅσον ὥρας μᾶς λογίζεσθαι.

Προσώπῳ, οὐ καρδίᾳ. Καὶ ταῦτα, φησὶν, οὐδὲ καρδίᾳ ἐχωρίσθημεν, ἀλλὰ προσώπῳ: ὁμοῦ καίτοι ἐν καρδίᾳ ὑμᾶς ἀεὶ περιφέροντες, ἀνιώμεθα, διότι μὴ καὶ σωματικῶς ἀπολαύομεν ὑμῶν. Σημειῶσαι δὲ καὶ τοῦτο, ὅτι δεῖ καὶ τῆς κατ' ὄψιν ἐντυχίας τοῖς θερμῶς ἀγαπῶσι, καὶ ὅτι συνεχαιρέτα: μᾶλλον ἐκ τούτου ἡ ἀγάπη.

Περισσότερως ἐσπουδάσαμεν τὸ πρόσωπον ὑμῶν ἰδεῖν ἐν πολλῇ ἐπιθυμίᾳ. Περισσότερως, ἢ ὡς εἰκὸς ἦν, τοὺς πρὸς ὥραν ἀπολειφθέντας. Ὅρα δὲ ἀγάπην, ὅτι δι' οὐδὲν ἕτερον παραγενέσθαι θέλω, φησὶν, ἀλλ' ἵνα τὸ πρόσωπον ὑμῶν ἴδω.

Διὸ ἠβελήσαμεν ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς, ἐγὼ μὲν Παῦλος καὶ ἄπαξ καὶ δις, καὶ ἐρέκομεν ἡμᾶς ὁ Σατανᾶς. Τί λέγεις; ὁ Σατανᾶς ἐγκόπτει; Ναί: οὐ γὰρ Θεοῦ τὸ 15 ἔργον ἦν. Ἐπὶ μὲν γὰρ Ῥωμαίων, φησὶν, ὅτι ὁ Θεὸς ἐκώλυσεν: καὶ ὁ Λουκᾶς φησὶν, ὅτι τὸ Πνεῦμα ἐκώλυσεν αὐτοῦς: καὶ ἐπὶ Κορινθίων, τοῦ Πνεύματος φησὶν εἶναι τὸ ἔργον. Ἐνταῦθα δὲ, μόνον τοῦ Σατανᾶ, πειρασμοῦ; δεινούς καὶ ἀπροσοκῆτου; ἐπαγαγόντος, κατὰ παραχώρησιν θεῖαν δηλαδὴ. Ὅρα δὲ πῶς ἐγκαλωπίζετα: τῇ ἀγάπῃ, δεικνύς ὅτι μάλιστα πάντων αὐτοὺς ἐφίλει, διὰ τοῦ εἰπεῖν: *Ἐγὼ μὲν Παῦλος*: τουτέστι, Καὶ οἱ μετ' ἐμοῦ μὲν ἄλλοι ἐσπούδαζον ἐλθεῖν, ἐγὼ δὲ καὶ ἐπεχείρησα.

Τίς γὰρ ἡμῶν ἐλλίς, ἢ χαρὰ, ἢ στέφανος καυχήσεως; Ἄρα οὐκ εἰσι ταῦτα μητέρων βήματα πάνυ τὰ σπλάγχνα διαθερμαινομένων, πρὸς παιδία μικρὰ διαλεγόμενων; Οὐκ ἔρκει δὲ τὸ, *Στέφανος*, ἐνδείξασθαι τὴν θερμότητά αὐτοῦ, ἀλλὰ προσέθηκε

τὸ. *Καυχήσεως.* Ἐφ' ὑμῖν γὰρ, φησὶν, ἐλπίζω, ὅτι παρρησίας πλεονος παρὰ Χριστῷ τεύξεσθε δι' ὑμᾶς, καὶ χαίρω δι' αὐτὸ τοῦτο, ὅτι στέφανός μοι, καὶ στέφανος καυχήσεως, τουτέστι δόξης λαμπρᾶς, καὶ νῦν ἔστε, καὶ τότε ἔσεσθε.

Ἦ οὐχὶ καὶ ὑμεῖς ἔμπροσθεν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ; Τί οὖν; Θεσσαλονικεῖς εἰσὶν ἡ ἐλπίς σου, μακάριε Παῦλε; Οὐχ οὗτοι μόνοι. Διὸ εἶπε· Καὶ ὑμεῖς, δεικνύς ὅτι καὶ ἄλλοι ἦσαν.

Ἔμεῖς γὰρ ἔστε ἡ δόξα ἡμῶν καὶ ἡ χαρὰ. Πόση γὰρ δόξα, τὸ τοσαύτην Ἐκκλησίαν προσαγαγεῖν Χριστῷ, καὶ οὕτως εὐδόκιμον!

ΚΕΦΑΛ. Γ.

Διὸ μηκέτι στέγοντες, εὐδοκήσαμεν καταλειφθῆναι ἐν Ἀθήναις μόνοι. Ἄντι τοῦ, Εἰλόμεθα, καὶ προσκρίναμεν.

Καὶ ἐπέμψαμεν Τιμόθεον τὸν ἀδελφὸν ἡμῶν, καὶ διάκονον τοῦ Θεοῦ, καὶ συνεργὸν ἡμῶν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ τοῦ Χριστοῦ. Τοσαύτη ἡ μέριμνα τῷ ἀγίῳ τούτῳ τῶν μαθητῶν, ὥστε ἤνικα αὐτοῖς ἐκωλύετο ἀναγκαιῶς περιστάσεσσι τισιν, ἑτέρους ἐπεμπαν ἐπισκεπτομένους τοὺς μαθητάς. Τοῦτο δὲ τότε ἐποίησε τὸν Τιμόθεον ἀποστείλας. Λέγει δὲ περὶ αὐτοῦ τοσαῦτα ἐγκώμια, οὐκ αὐτὸν τοσοῦτον ἑπαίρων, ἀλλ' αὐτοὺς [τηρῶν καὶ] τιμῶν, ὅτι τὸν κατὰ τοσοῦτον καιρὸν οὕτως ἀναγκαῖον τὸν συνεργὸν τοῦ Εὐαγγελίου ἀπέσπασε τοῦ ἔργου τῆς διακονίας δι' αὐτοῦς.

Εἰς τὸ στηρίξαι ὑμᾶς καὶ παρακαλέσαι ὑμᾶς περὶ τῆς πίστεως ὑμῶν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐσαλεύοντο ἐπὶ τῷ πειράζεσθαι τὸν διδάσκον, ἐδέοντο στηριγμοῦ καὶ παρακλήσεως, ὡς ἂν μὴ ἐκπέσῃ τῆς πίστεως. Οὐ μικρὸς γὰρ ὄρυθος τοῖς μαθηταῖς εἰ τοῦ διδασκάλου πειρασμοί, ὡς καὶ στρατιώταις τὸ τὸν στρατηγὸν τραυθῆναι.

Τῷ μηδένα σαλευσθαι ἐν ἰσχυρίσιν ταύταις. Ἐρμηνεύει νῦν, τί ἐμελλεν αὐτοῖς ὠφελῆσαι ὁ παρὰ τοῦ Τιμοθέου στηριγμὸς· καὶ φησὶν, ὅτι τὸ, Μηδένα σαλευσθαι, τουτέστι θορυβεῖσθαι, χαυνοῦσθαι ἐν τοῖς ἐμοῖς πειρασμοῖς. Ὁ γὰρ διάβολος· ἐπειδὴν εὐρη καιρὸν πειρασμοῦ, σαίνει τοὺς ἀστηρίκτους τῇ ὑπομνήσει τῆς ἀνέσεως, ὡς ἂν ἀποπηδήσῃ τοῦ λυπούντος. Τινὲς δὲ τὸ, Σαλευσθαι, ἀντι τοῦ, ταρασσεσθαι, εἶπον τεθῆναι, ἐκ μεταφορᾶς τῶν κυνῶν τῶν τὰς οὐρὰς ταρασσόντων ἐν τῷ σαίνειν.

Αὐτοὶ γὰρ εἶδατε, ὅτι εἰς τοῦτο κείμεθα. Ἀκούσωμεν, ὅτι οἱ Χριστιανοὶ εἰς τὸ θλιβεσθαι κείνται· οὐ γὰρ περὶ τῶν ἀποστῆλων μόνων ταῦτα. Εἰς τοῦτο οὖν ταγέντες, τί καινὸν εἰ θλιβόμεθα; Ὡστε οὐ μόνον ἐπὶ τοῖς παρελθούσι πειρασμοῖς ἀταράχους δεῖ μένειν ἡμᾶς, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῖς μέλλουσιν· τοῦτο γὰρ ἡμῖν οἰκειότερον.

Καὶ γὰρ ὅτε πρὸς ὑμᾶς ἡμεν, προελέγμεν ὑμῖν ὅτι μέλλομεν θλιβεσθαι, καθὼς καὶ γέγνετο,

A fervorem indicaret, sed apposuit, *Gloriationis.* Propter vos enim, inquit, spero, quod in maiorem fiduciam et libertatem nanciscar vestri causa apud Christum, atque ob eam causam lætor, quod sitis corona mihi, et corona gloriationis, hoc est splendidæ gloriæ, et hic estis Jam nunc, eritisque posthac.

Nonne et vos coram Domino nostro Jesu Christo, in adventu ipsius? Quid igitur? Thessalonicenses spes tua sunt, beate Paule? Non isti soli: ideo adjecit, Et vos, ostendens quod et alii fuerint.

Vos enim istis gloria nostra et gaudium. Quanta enim est gloria, tantam et tam celebrem Ecclesiam adducere Christo!

513 CAPUT III.

B *VERS. 1. Propter quod non sustinentes amplius, probavimus relinqui Athenis soli. Id est, elegimus, atque decrevimus.*

VERS. 2. Et misimus Timotheum fratrem nostrum, et ministrum Dei, et cooperatorem nostrum in Evangelio Christi. Sancto isti tanta fuit discipulorum cura, ut si quando ipse impediretur necessariis quibusdam causis, alios tamen mitteret, qui discipulos inviserent: hoc tum etiam fecit, Timotheum ablegans. De eo autem tanta encomia concinit, non tantum ipsum extollens, quantum ipsos honorans, quandoquidem eorum causa tanto tempore adeo necessarium Evangelii cooperatorem ab opere ministerii avulserit.

C *Ad confirmandos vos et exhortandos pro fide vestra. Cum concuterentur ob tentationes præceptoris sui, fulcimento et exhortatione indigebant, ne a fide excidant. Non enim modicam discipulis perturbationem præceptoris tentationes præbent, perinde ac militibus imperatoris vulnera.*

VERS. 3. Ut nemo moveatur in tribulationibus istis. Exponit jam quidnam allaturus ipsis esset commodi sua confirmatione Timotheus: Ut nemo, inquit, moveatur, hoc est turbetur, laxetur in tentationibus meis. Nam diabolus, si invenerit opportunitatem tentationis, turbat minime firmatos remissionis vitæ suggestionem, ut a rebus mererem affertibus resiliant. Nonnulli autem, Σαλευσθαι, pro, turbari, positum esse dicunt, metaphora a canibus sumpta, qui, dum adulantur, caudas movent.

Ipsi enim scitis, quod in hoc positi simus. Audiamus hic, quod Christiani, ut affligantur, sint constituti. Non enim de apostolis tantum hæc dicta sunt. Cum itaque ad hoc positi simus, quid novum si affligamur? Quocirca nedom ob præterita mala oportet nos esse pacatos et inconcussos, verum etiam ob futura. Hoc enim nobis est magis proprium.

VERS. 4. Nam et cum apud vos essemus, prædicabamus vobis passuros nos tribulationes, sicut et

Variæ lectiones.

¹⁴ τούτῳ ο. ¹⁵ ἐπὶ ο. ¹⁶ γὰρ ο.

factum est, et scitis. Magnæ consolationi est discipulis, quod præceptor afflictiones ipsis prænuntiet. Sic enim usu venit, ut deinceps ob eas non ita perturbentur ac si inexpectatæ contingerent. Hinc et Christus apostolis dicebat: *Hæc priusquam fierent, prædixi vobis, ut cum facta fuerint, credatis* †. Non hoc autem solum eis Paulus denunciavit, veram et multa alia quæ etiam evenerunt, prædixit.

514 VERS. 5. *Propterea et ego amplius non sustinens, nisi*. Si prædixisti eis, o Paule, quod afflictionem sis passurus, et quod propter afflictionem tuam eos non oporteat conturbari, quid rursus mitis? apparet enim quod non admodum eis fidus. Præ nimia, inquit, charitate hoc facio. Qui enim diligunt, etiam quæ tuta sunt suspecta habent. Præterea multæ fuerunt tentationes, ac malorum magnitudo terruit me: Idcirco non dixit, Desperans de vobis, mihi: sed enim, *Non porro sustinens*, quod amicitia erat.

Ad cognoscendam fidem vestram. Querunt hic quidam, quidnam qui tertium adusque cælum conscenderat, qui verba ineffabilia audierat †, iste non novit quo in statu sint res Thessalonicensium, sed Timotheum mittat, ut cognoscat fidem ipsorum? Potest igitur dici, quod non omnia norint sancti, cum qui ante Christum vixerunt, tum qui post Christum, nam et Elisæus ignorabat quid eum Sunamitide ageretur †. Et Eliás putabat se solum relictum; cum adhuc septem millia essent †. Quin etiam Samuel ante hos, docetur non attendere in sciam primæ fratris Davidis *. Hunc ad modum apostoli non noverant omnia. Hoc autem factum est, ut neque ipsi attollantur, neque alii de ipsis inajora, quam par sit, imaginentur, neve nos posteri dicere possemus, quod humanæ naturæ modum illi transcendentes virtutis opera perfecerint, ac propterea nos socordes mancremus: sed ut discamus, quod neque ipsi divino auxilio semper freti, sed suis etiam laboribus præclara peragerent.

Ne quo modo tentarit vos is qui tentat. Non suspicatus sum, inquit, vos concussos esse, nisi usque adeo solummodo quod tentati eratis. Vides autem quod diabolicum est in afflictionibus turbari, maxime si alii offendantur ex eo quod alii affliguntur: sicut in Jobo seclit, uxorem ejus tentans ex iis quæ maritus patiebatur. Tentat autem diabolus, nesciens an sit superaturus: quod ex Job manifestum est. Attamen, quæ ipsius est imprudentia, irrui: ac si quid videat imbecille, expectat et permanet; sin forte, desistit.

Et inanis fiat labor noster. Etiamsi permutati sunt, o Paule, quid hoc ad te? Tuus labor perfectam habet apud Deum mercedem. Præ nimia tamen charitate, inquit, evacuatam mihi laborem arbitror.

† Joan. xiv, 29.

‡ II Cor. xii, 6.

§ IV Reg. iv, 8.

¶ III Reg. xix, 10.

** II Reg. xvi, 7.

Variæ lectiones.

† πίστες θ. ‡ ὡς ε ο. § τὰ ο. ¶ ὀλιγοντι ο. ** ετι ο. *** μισθός θ.

καὶ οἰδατε. Πολλὴ παραμυθία τοῖς μαθηταῖς, τὸ προειπεῖν αὐτοῖς τὸν διδάσκαλον τὰς θλίψεις. Λοιπὸν γὰρ οὐκ ἐθρομβοῦντο ὡς ἐπὶ ἀπροσδοκῆτοις. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Χριστὸς τοῖς ἀποστόλοις ἔλεγεν· *Ἐἶπον ὑμῖν πρὸ τοῦ γενέσθαι, ἵνα ὄταν γένηται πιστεύσητε*. Οὐ τοῦτο δὲ μόνον ὁ Παῦλος εἶπεν αὐτοῖς, ἀλλὰ πολλὰ καὶ ἄλλα προεῖπε, καὶ ἐξέθε.

Διὸ κατὰ μηκέτι στέγων, διαμψα. Εἰ προεῖπε αὐτοῖς, ὦ Παῦλε, ὅτι θλιθήσῃ, καὶ ὅτι οὐ χρὴ αὐτοῦς ἐπὶ τῇ θλίψει † θρομβεῖσθαι, τί πάλιν πέμπεις; φαίνεται γὰρ ὅτι οὐ σφόδρα θαρραῖς αὐτοῖς. Ἀπὸ πολλῆς ἀγάπης, φησὶ, τοῦτο ποιῶ. Οἱ γὰρ ἀγαπῶντες καὶ τὰ ἀσφαλῆ ὑποπτεύουσιν. Ἄμα δὲ καὶ πολλοὶ ἦσαν οἱ πειρασμοὶ, καὶ ἡ ὑπερβολὴ τῶν κακῶν ἐξέθεσά με. Διὸ οὐκ εἶπεν, ὅτι Καταγνοῦς ὑμῶν ἐπεμψα, ἀλλὰ, *Μηκέτι στέγων*· ὁ φίλος ἦν

Εἰς τὸ γνῶναι τὴν πίστιν ὑμῶν. Ἐνταῦθα ζητοῦσιν οἱ τινας, τί δήποτε ὁ ἕως τρίτου οὐρανοῦ ἀναβὰς, ὁ ἄρρητα ῥήματα ἀκούσας, οὗτος οὐκ οἶδε τὰ τῶν Θεσσαλονικίων, ἀλλὰ πέμπει Τιμόθεον εἰς τὸ ἰ γνῶναι τὴν πίστιν αὐτῶν; Ἔστιν οὖν εἰπεῖν, ὅτι ὅ πάντα ἤδραν οἱ ἄγιοι, οἱ τε πρὸ Χριστοῦ, καὶ οἱ μετὰ Χριστόν. Καὶ Ἐλισσαῖος γὰρ ἠγνόησε τὸ ἰ τῆς Σωμανίτιδος. Καὶ Ἠλίας μόνος ὑπολειφθῆναι ἐνόμιζε, καὶ τοὶ ἑπτακισχιλίων [ἐτέρων] δυντων. Καὶ Σαμουὴλ πρὸ τούτων διδάσκειται μὴ προσχεῖν εἰς τὴν εἶπιν τοῦ πρώτου ἀδελφοῦ τοῦ Δαυὶδ. Οὕτως; οὐν καὶ οἱ ἀπόστολοι. Τοῦτο δὲ ἐγένετο, ἵνα μῆτε αὐτοὶ ἐπαίρωνται, μῆτε ἄλλοι περὶ αὐτῶν μεγάλα φαντάζωνται, καὶ ἵνα οἱ ὑστερον μὴ ἔχωμεν λέγειν, ὅτι Ὑπὲρ ἀνθρώπων οὐκ ὄντες ἐκεῖνοι, κατώρθωσαν τὴν ἀρετὴν, καὶ διὰ τοῦτο αὐτοὶ ἀπορραβηθῶμεν, ἀλλὰ μανθάνωμεν, ὅτι οὐδὲ αὐτοὶ ἀπῆλαυνον τῆς θείας ἀεὶ βοηθείας, ἀλλὰ πάντοτε οἰκείοις κατώρθωσαν τὰ καλά.

Μήπως ἀπειράσεν ὑμῖς ὁ πειράζων. Οὐχ ὑπέπευσα, φησὶν, ὅτι ἐσαλεύθητε, ἀλλ' ἢ τοσοῦτον μόνον, ὅτι ἐπειράσθητε. Ὅρξ; δὲ, ὅτι τὸ ἐν ταῖς θλίψεσι θρομβεῖσθαι διαβολικόν ἐστι, καὶ μάλιστα ὅταν ἄλλοι σκανδαλιζωνται ἐξ ὧν ἄλλοι κακῶς διακρινται †. Ὡς περ καὶ ἐπὶ τοῦ Ἰώβ ἐποίησε, τὴν γυναῖκα πειράσας ἐξ ὧν ἐκεῖνος ἐπασχε. Πειράζει δὲ ὁ διάβολος, οὐκ εἰδώς εἰ † καταβλεῖ, ὅπερ ἐκ τοῦ Ἰώβ ὀηλον· ὅμως ἀναίσχυντος ὧν, προβάλλει· κἂν ἴδῃ τι ἀσθενῆ, παραμένει· ἂν δὲ ἰσχυρὸν, ἀφίσταται.

Καὶ εἰς κερὸν γένηται ὁ κόπος ἡμῶν. Εἰ γὰρ πάρετραπήσαν, ὦ Παῦλε, τί πρὸς σέ; Ὁ σὸς κόπος † ἐντελόμεστος παρὰ Θεῶν. Ὅμως ἀπὸ πολλῆς ἀγάπης κεκωνῶσθαί μοι, φησὶ, τὸν κόπον νομίζω.

"Αρτι δὲ ἐλθόντος Τιμοθέου πρὸς ἡμᾶς ἀπ' Ἀ
 ἡμῶν, καὶ εὐαγγελισμένου τὴν πίστιν καὶ τὴν
 ἀγάπην ὑμῶν. Ταῦτα μὲν προσεδέχθησα, φησὶν,
 ἐξέβη δὲ τάναντία. Ὅρα δὲ τὴν περιχάρειαν· οὐκ
 εἶπεν, ὅτι Ἀπαγγέλαντος, ἀλλ', *Εὐαγγελισμένου*·
 τοσοῦτον ἀγαθὸν ἠγάθεο τὴν ἐκείνων ἐν τῇ πίστει
 βεβαιῶσιν. Καὶ τῇ ἀγάπῃ δὲ αὐτῶν ἔχαίρειν, ὅτι ση-
 μείον τῆς πίστεως ἔν.

Καὶ ὅτι ἔχετε μνησίαν ἡμῶν ἀγαθὴν πάντοτε,
 ἐπιποθοῦντες ἡμᾶς ἰδεῖν, καθάπερ καὶ ἡμεῖς
 ὑμᾶς. Ταυτέστι, Μνημονεύετε ἡμῶν μετὰ ἐπαίνων
 καὶ εὐφημίας. Ἀκούσατε, οἱ μαθηταί, καὶ διδάχθητε
 μνημονεύειν ἀεὶ τῶν διδασκάλων εὐφημίας. Ἐαυτοὺς
 γὰρ ὠφελήσατε, οὐκ ἐκείνους. Παραμυθία δὲ μεγί-
 στη καὶ εὐφροσύνη τοῖς Θεσσαλονικεῦσι, τὸ μαθεῖν **D**
 ὅτι οἶδεν ὁ Παῦλος, ὅτι ἀγαπῶσιν αὐτόν· μάλλον γὰρ
 προστίθεται τὸ φίλτρον.

Διὰ τοῦτο παρεκλήθημεν, ἀδελφοί, ἐφ' ὑμῶν
 ἐπὶ πάσῃ τῇ θλίψει καὶ ἀνάγκῃ ἡμῶν. Βαβαί!
 χάριν ἤδει αὐτοῖς, ὅτι οὐκ ἐσαλεύθησαν. Οὐκ αἰσθα-
 νόμηθα γὰρ, φησί, τῶν λυπηρῶν, ἀλλὰ παρεκλήθημεν,
 οὐκ ἐπὶ μισθῷ θλίψει, ἀλλ' ἐπὶ πάσῃ. Ἡ γὰρ ἐφ' ὑμῶν
 χαρὰ ἀντιβόσκος πάσαις ἡμῶν ταῖς ἀνάγκαις ἐγένε-
 το ²².

Διὰ τῆς πίστεως ὑμῶν. Ὑμεῖς με ἐστερεώσατε,
 φησί. Καὶ μὴ τὸναντίον ἦν· αὐτὸς γὰρ μὴ ἐνδοῦς
 τοῖς πειρασμοῖς, ἐστήριξεν αὐτούς· ὁμοῦς εἰς ἐκείνους
 περιτρέπει τὸ ἐγκώμιον. Ὑμεῖς γὰρ με, φησὶν, οὐκ
 ἀφήκατε τῶν πειρασμῶν αἰσθέσθαι. **C**

"Ὅτι νῦν ζῶμεν, ἐὰν ὑμεῖς ἐτήχητε ἐν Κυρίῳ.
 Οὐκ εἶπεν, ὅτι Παρεμυθίθημεν, ἀλλὰ, *Ζῶμεν*· δει-
 κνύς ὅτι τὸ ἐκείνων σκάνδαλον θάνατον ἠγγεται, καὶ
 ζῶην τὴν ἐκείνων προκοπὴν, καὶ κατάστασιν, καὶ
 βεβαιώσιν ἐν Χριστῷ.

Τίνα γὰρ εὐχαριστίας ²³ δινόμεθα τῷ Θεῷ ἀντ-
 αποδοῦναι περὶ ὑμῶν, ἐπὶ πάσῃ τῇ χαρᾷ ἣ χαί-
 ρομεν δι' ὑμᾶς ἔμπροσθεν τοῦ Θεοῦ ἡμῶν; Τοσ-
 αὔτη, φησὶν, ἡ δι' ὑμᾶς χαρὰ, ὅτι οὐδὲ εὐχαριστήσαι
 τῷ Θεῷ κατ' ἀξίαν δυνάμεθα ὑπὲρ ὑμῶν. Τὸ γὰρ
 ὑμῶν κατόρθωμα δῶρον ἠγοῦμεθα τοῦ Θεοῦ. Οὐ γὰρ
 ἀνθρωπίνης σπουδῆς ἢ ψυχῆς τοσοῦτον φρόνημα. Διὸ
 καὶ αὐτῷ ὀφειλοντες εὐχαριστεῖν, οὐκ εὐρίσκομεν
 τὴν ἀξίαν εὐχαριστῆναι.

Νυκτὸς καὶ ἡμέρας ὑπερεκπερισσοῦ δεόμενοι
 εἰς τὸ ἰδεῖν ὑμῶν τὸ πρόσωπον. Ὅρα τὴν ὑπερ-
 βολὴν· ὑπερεκπερισσοῦ ἔδειτο ἵνα ἴδῃ αὐτούς· ὥσπερ
 τις γεωργὸς ἀκούων ὅτι ἡ πονηθεῖσα αὐτῷ χώρα κερ-
 ποῖς βρῖθει, ποθεῖ κατ' ὅσον αὐτὴν ἰδεῖν.

Καὶ καταρτίσαι τὰ ὑστερήματα τῆς πίστεως
 ὑμῶν. Καίτοι ἄνω τὸ ἐπτάναυ αὐτοῖς ἔμαρτύρησε·
 πῶς οὖν λέγει· *Τὰ ὑστερήματα τῆς πίστεως*; Οὐ
 πάσης ἀπέλαυσαν τῆς διδασκαλίας, ἀλλ' ἐνέδει αὐτοῖς
 ἴσως τὰ περὶ ἀναστάσεως, καὶ ἄλλα τοιαῦτα. Καὶ
 πολλοὶ ψευδοδιδασκαλοὶ ἦσαν, καὶ διὰ τοῦτο εἶπε·

VERS. 6. *Nuper autem cum venisset Timotheus ad
 nos a vobis, et annuntiasset fidem et dilectionem
 vestram. Hæc quidem expectavi, inquit, contraria
 autem evenerunt. Reputa hic tecum immensam
 lætitiā ac clementiam Pauli. Non dixit, Denun-
 tiasset, sed, Bene nuntiasset: 515.* adeo ingens
 bonum putabat illorum in fide confirmationem.
 Charitatis etiam ipsorum nomine lætabatur: nam
 fidei signum erat.

*Et quod habeatis memoriam nostri semper bonam,
 desiderantes nos videre, quemadmodum et nos vos.
 Hoc est, meministis nostri cum laude et præconio.
 Audite, discipuli, atque discite præceptorum ve-
 strorum mentionem facere semper cum laude: vobis
 ipsis namque proderitis, non illis. Consolatio autem
 maxima est Thessalonicensibus et lætitia, quod
 sciant Paulum novisse se ab ipsis diligi: majorem
 enim in eis amorem accendit.*

VERS. 7. *Ideo consolationem accepimus in vobis,
 fratres, in omni afflictione et necessitate nostra. Co-
 rem admirandam! Agit illis gratias, quod non sint
 commoti. Non sentimus enim, inquit, tristitia, verum
 consolationem accepimus, non in una quāpiam
 afflictione, sed in omni. Lætitia enim, quam vestri
 causa accepimus, omnibus nostris necessitatibus
 æquipollet, easque compensat.*

Per fidem vestram. Vos me firmastis, inquit. At-
 qui diversum erat: ipse namque tentationibus laud-
 quaquam cedens, fulciebat eos: at tamen in ipsos
 encomium transfert. Vos enim, inquit, non permi-
 sistis me tentationes sentire. **C**

VERS. 8. *Quoniam nunc vivimus, si vos statis in
 Domino. Non dixit, Consolationem accepimus, sed,
 Vivimus, indicans quod eorum scandalum mortem:
 existimavit, ac eorumdem progressum, et constan-
 tiam, et confirmationem in Christo, vitam.*

VERS. 9. *Quam enim gratiarum actionem possumus
 Deo retribuere pro vobis super omni gaudio quo gau-
 demus propter vos ante Deum nostrum? Tantum,
 inquit, est gaudium nostrum propter vos, ut neque-
 amus pro dignitate Deo gratias agere pro vobis.
 Vestram enim virtutem donum Dei arbitramur:
 non enim est humani conatus aut animæ tanta pru-
 dentia. Quare cum illi gratias agere debeamus, nec
 invenimus dignam gratiarum actionem. **D***

VERS. 10. *Nocte ac die abundantius orantes, ut
 videamus faciem vestram. Expende excessum: plus-
 quam abunde precabatur, ut videret eos: quemad-
 modum colonus aliquis audiens quod cultus ab eo
 ager fructibus abundat, illum oculis intueri cupit.*

Et compleamus ea quæ desunt fidei vestræ. Atqui
 paulo ante lætatus est stare eos: qui ergo nunc
 dicit: *Quæ desunt fidei?* Non omnem perceperant
 doctrinam, sed decerant fortasse ipsis quæ tam de
 resurrectione, idque genus alia. Præterea non pauci
 erant doctores **516** falsi, atque hanc ob causam

Variæ lectiones.

²² ἐγγόνει ο. ²³ ἀντιμισθίαν ο.

dixit : *defectus fidei*. Ubi itaque fidei eorum metuebatur, *Misi*, inquit, *ad vos fulciendos*. Hic vero, *compleamus*, ait, quod institutionis potius est, quam confirmationis. Illud enim compleri dicimus, cui pusillum quid desicit.

VERS. 11. *Ipse autem Deus et Pater noster, et Dominus noster Jesus Christus, dirigat viam nostram ad vos*. Ostendit quod etiam apud seipsum precabatur, ut eos videret, qui quidem precationem Epistolæ etiam inseruerit. Et se quoque defendit, quod non ex segnitie relinquat ipsos : perinde quasi dicat : Ipse Deus excindat tentationes undique circumtrahentes nos, ut recto itinere ad vos veniamus.

VERS. 12. *Vos autem Dominus multiplicet et abundare faciat charitatem vestram invicem et in omnes*. Videntur charitatis insaniam quæ cohiberi nequit? Nam et excellere et abundare eos in dilectione precatur; et non solum erga se mutuo, verum etiam erga omnes. Istud enim est divinæ charitatis proprium, omnes complecti. Nam si hunc diligas, illum vero non item, humana ista amicitia est.

Quemadmodum et nos erga vos. Nam quod nostrum est, inquit, præsens est : quod vero vestrum est, id in posterum fieri rogamus : habetis enim nos mensuram et exemplum dilectionis.

VERS. 13. *Ad confirmanda corda vestra inculcate in sanctitate ante Deum et Patrem nostrum, in adventu Domini nostri Jesu Christi cum omnibus sanctis ejus*. Charitatem ipsis lucrum afferre asserit, non amatis. *Abundare namque vos Dominus, inquit, faciat in charitate, ad confirmanda corda vestra*. Per Dominum autem Spiritum intelliges, perinde ac Magnus Basilius interpretatus est. Quis enim alius confirmabit irreprehensibiles, coram Deo Patre in adventu Christi, quam Spiritus omnino? Non dixit autem : Ut vos confirmet, sed, *Corda*. E corde enim egrediantur cogitationes pravæ ^b. Fieri etiam potest, ut aliquis nihil mali persequens opere ipso, pravus tamen sit, nempe invidus, impostor, injuriam memor, perversa dogmata habens. Immaculatus ergo tum vere est homo, quando cor suum purgat : tum et sanctitatem habet. Sanctitas enim proprie dicitur continentia, quemadmodum et impuritas, fornicatio et adulterium. In universum autem, omne peccatum est impuritas, et omnis virtus est sanctitas. Immaculatus autem vult esse coram Deo Patre, etiam nunc quidem : ea namque est sincera virtus, quæ coram Deo est, non quæ coram hominibus : quandoquidem fallax sit humanum iudicium. In adventu vero Christi; nam **517** ab ipso iudicamur in conspectu Patris. Ut igitur, inquit, sitis inculpatus, quemadmodum omnes sancti.

^b Matth. xv, 19.

Varie lectiones.

¹¹ εαυτοῦ ο. ¹² ἐνίστατο m. ¹³ Κυρίου ο

A *Τὰ ὑστερήματα*. "Ενθα μὲν οὖν περὶ αὐτῆς τῆς πίστεως ἐδοδοίκει, "Επεμψα, φησὶν, εἰς τὸ στηρίξαι ὑμᾶς· ἐνταῦθα δὲ, Καταρτίσαι, φησὶν· ὁ διδασκαλίας μᾶλλον ἐστίν, ἢ βεβαιώσεως. Καταρτίζεσθαι γὰρ ἐκεῖνο λέγομεν, ᾧ ὀλίγον τι λείπει.

Αὐτὸς δὲ ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ ἡμῶν, καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς καταυθύνει τὴν ὁδὸν ἡμῶν πρὸς ὑμᾶς. Δείκνυσιν, ὅτι καὶ καθ' ἐαυτὸν ἠύχαστο ἰδεῖν αὐτοὺς, ὅς γε καὶ ἐν τῇ Ἐπιστολῇ τὴν εὐχὴν ἐπέθεσιν· ἅμα δὲ καὶ ἀπολογεῖται, ὅτι οὐ κατὰ βρῦθυμίαν ἀπολείπεται αὐτῶν, ὡς ἂν εἰ εἶλεγεν· Αὐτὸς δὲ ὁ Θεὸς ἐκκόψει τοὺς πειρασμοὺς τοὺς πανταχοῦ περιέλκοντας ἡμᾶς, ἵνα ὀρθὴν τὴν ὁδὸν πρὸς ὑμᾶς εἰλωμεν.

B Ἵμᾶς δὲ ὁ Κύριος πλεονάσαι καὶ περισσεύσαι τῇ ἀγάπῃ εἰς ἀλλήλους ¹¹ καὶ εἰς πάντας. Ὅρθῃ μανίαν ἀγάπης ἀκάθεκτον, ὅτι καὶ πλεονάσαι καὶ περισσεύσαι αὐτοὺς ἐν τῇ ἀγάπῃ εὐχεταί; καὶ οὐκ εἰς ἀλλήλους μόνον, ἀλλ' εἰς πάντας. Τοῦτο γὰρ τῆς κατὰ Θεὸν ἀγάπης ἴδιον, τὸ πάντας περιπλέκεσθαι· ἐὰν δὲ τὸν δεῖνα μὲν, τὸν δεῖνα δ' οὐ, κατ' ἀνθρώπων ἢ φίλια.

Καθάπερ καὶ ἡμῖς εἰς ὑμᾶς. Τὸ μὲν ἡμέτερον, φησὶν, ἦδη ἐστὶ· τὸ δὲ ὑμέτερον λοιπὸν ἀξιοῦμεν γενέσθαι. Ἐχετε γὰρ μέτρον καὶ παράδειγμα τῆς ἀγάπης ἡμᾶς.

Εἰς τὸ στηρίξαι ὑμῶν τὰς καρδίας ἀμέμπτους ἐν ἀγιοσύνῃ ἐμπροσθεν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἡμῶν, ἐν τῇ παρουσίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ πάντων τῶν ἁγίων αὐτοῦ. Δείκνυσιν τὴν ἀγάπην αὐτοὺς κέρως φέρουσαν, οὐ τοὺς φιλομήνοισι. *Περисσεύσαι γὰρ, φησὶν, ὑμᾶς ὁ Κύριος ἐν τῇ ἀγάπῃ, εἰς τὸ στηρίξαι τὰς καρδίας ὑμῶν*. Κύριον δὲ τὸ Πνεῦμα νοήσεις, ὡς καὶ ὁ μέγας Βασίλειος ἐπέστησε ¹². Τίς γὰρ ἄλλο; στηρίξει ἀμώμους ἐμπροσθεν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἐν τῇ παρουσίᾳ τοῦ Χριστοῦ, ἢ τὸ Πνεῦμα πάντως; Οὐκ εἶπε δὲ, Ἵμᾶς στηρίξει, ἀλλὰ, *Τὰς καρδίας*. Ἐκ γὰρ τῆς καρδίας ἐξέρχονται διαλογισμοὶ πονηροί. Καὶ ἐνεστὶ μὴδὲν πονηρὸν πράττοντα, ὅμως πονηρὸν εἶναι, οἷον, βασκαίνοντα, δολιεύμενον, μνησικακοῦντα, δόγματα ἔχοντα διεστραμμένα. Ἄμωμος οὖν τότε ὄντως ἐστὶν ὁ ἄνθρωπος, ὅτε τὴν καρδίαν καθαρῶς· τότε καὶ ἀγιοσύνην ἔχει. Κυρίως μὲν γὰρ λέγεται ἀγιοσύνη ἢ σωφροσύνη, ὥσπερ καὶ ἀκαθάρσια ἢ πορνεία καὶ ἢ μοιχεία. Καθολικῶς δὲ, πᾶσα ἁμαρτία ἀκαθάρσια, καὶ πᾶσα ἀρετὴ ἀγιοσύνη. Ἀμέμπτους δὲ βούλεται εἶναι ἐμπροσθεν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, καὶ νῦν μὲν (αὕτη γὰρ εἰλικρινὴς ἐστὶν ἀρετὴ, ἢ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, οὐκ ἐνώπιον τῶν ἀνθρώπων, ἐπεὶ σφαλερὰ ἢ ἀνθρωπίνῃ κρίσει), καὶ ἐν τῇ παρουσίᾳ δὲ τοῦ Χριστοῦ ¹³· καὶ γὰρ ὑπ' αὐτοῦ κρινόμεθα ἐμπροσθεν τοῦ Πατρὸς. Ἴνα οὖν, φησὶν, ἄμωμοι ᾖτε, ὥσπερ καὶ πάντες οἱ ἅγιοι.

ΚΕΦΑΛ. Δ'.

Α

CAPUT IV.

Τὸ λοιπὸν, ἀδελφοί, ἐρωτῶμεν ὑμῖς καὶ παρακαλοῦμεν ἐν Κυρίῳ Ἰησοῦ, καθὼς παρελάβετε παρ' ἡμῶν, πῶς δεῖ ὑμᾶς περιπατεῖν καὶ ἀρέσκειν τῷ Θεῷ, ἵνα περισσεύητε μᾶλλον. Ἐπειδὴ, φησὶ, περὶ τῶν καθηκόντων διελέχθη ὑμῖν, ἀκούσατε καὶ περὶ τῶν ἀναγκαίων ἀεὶ ἀκούεσθαι. Τὸ γὰρ, λοιπὸν, τοῦτο δεῖ, τουτέστιν, ἀεὶ καὶ εἰς τὸ διηνεκές. Ὅρα δὲ ταπεινοφροσύνην, ὅπως οὐδὲ πρὸς τὸ παρακαλεῖν ἀξιόπιστον ἑαυτὸν εἶναι φησιν, ἀλλὰ τὸν Χριστὸν παραλαμβάνει, τοῦτο λέγων, ὅτι Ὁ Χριστὸς ὑμᾶς παρακαλεῖ δι' ἐμοῦ ^α. Τὸ δὲ, *Παρελάβετε*, οὐ βημάτων ἐστὶ μόνον, ἀλλὰ καὶ πραγμάτων· καὶ δι' ἔργων γὰρ ἐδίδασκε. Τί δὲ παρακαλοῦμεν; Ἴνα περισσεύητε μᾶλλον· τουτέστιν, Ἴνα πλέον τι τῆς ἐντολῆς φιλοτιμηθῆς ποιεῖν, καὶ ὑπερβαίνητε τὰ ἐπιτάγματα. Ὅσπερ γὰρ ἡ γῆ οὐ τὰ καταβληθέντα μόνον ^β φέρει, οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ οὐκ ὀφείλει ἵστασθαι μέχρι τῶν ἐπιταγμάτων, ἀλλ' ὑπερβαίνειν.

Οἴδατε γὰρ τίνας παραγγελίας ἐδώκαμεν ὑμῖν διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Παραγγέλαιον ^γ ἐστὶν ἐπὶ τῶν φευκτέων, ἀ πραττόμενα μὲν κόλασιν φέρει· μὴ πραττόμενα δὲ, οὐδὲν ἐγκώμιον. Εἰσὶ μέντοι τινὰ, ἀ οὐ δεῖ παραγγέλλειν, τουτέστι, μὴ μετὰ ἀπειλῆς ἀναστῆλθαι, ἀλλ' ἐν τῇ γνώμῃ τῶν ἀκούοντων ἔσθι· ὡς τὸ κενῶσαι χρήματα, τὸ παρθενεῖν. Ὁ δυνάμενος γὰρ, φησὶ, χωρεῖν, χωρεῖτω. Εἰκὸς οὖν [φησὶ], τὸν Παῦλον παραγγέλλαιον αὐτοῖς; μετὰ πολλοῦ φόβου περὶ τινῶν. Διὸ οὐ τίθησιν αὐτὰ, ἀλλ' ἀναμνησκαὶ αὐτοῦς. Πάλιν δὲ τὸν Χριστὸν εἰς τὴ μέσον τίθησιν. Οὐκ ἐμὰ γὰρ, φησὶν, ἀ παρῆγγεῖλαι, ἀλλ' ἐκείνου ταῦτα· ὥστε ἐκείνος ἢ εἰσακούσεται, ἢ ἀθετεῖται.

Τοῦτο γὰρ ἐστὶ θέλημα Θεοῦ, ὁ ἀγιασμός ὁμῶν. Τουτέστιν ἡ σωφροσύνη. Πανταχοῦ δὲ περὶ ταύτης παραγγέλλει, καὶ Τιμοθέῳ γράφων, καὶ Κορινθίοις, καὶ Ἑβραίοις. Καὶ γὰρ τυραννικὸν τὸ πάθος, καὶ δεῖ πολλῶν τῶν φαρμάκων καὶ συνεχῶν.

Ἀπέχεσθαι ἀπὸ πάσης πορνείας. Πολλὰ γὰρ τὰ εἶδη ταύτης καὶ πολυπλοκα, ἀ οὐδὲ εἰπεῖν ἠνέσχετο, ὅλλ' ἀπλῶς, Πάσης, εἶπεν.

Εἰδέναι ἑαυτοὺς ὁμῶν τὸ δαυτοῦ σκεῦος κτλ. ^δ ὅσα ἐν ἀγιασμῷ καὶ τιμῇ. Σκεῦος τὸ σῶμά φησιν. Ὅταν μὲν οὖν σωφρονώμεν, καὶ ἡ καθαρὸν [ἐν ἀγιασμῷ], ἡμεῖς αὐτὸ κτῶμεθα· ὅταν δὲ ἀκάθαρτον ἢ, ἡ ἁμαρτία αὐτὸ κτᾶται. Ἄ γὰρ ἐκείνη ἐπιτάττει, ποιεῖ αὐτὸ ὡς δοῦλον. Ἀλλὰ δὲ [φ. δὴ] καὶ τότε ἐστὶν ἐν τιμῇ, ὅτε σωφρονεῖ. Ὅστε ἡ ἁμαρτία, ἀτιμία. Σημειῶσαι δὲ τὸ, *Εἰδέναι*· δεῖκνυσι γὰρ ὅτι ἀσκήσεως καὶ μαθήσεως ἐστὶ τὸ σωφρονεῖν. Καὶ ποῦ οἱ τὰς φύσεις; εἰσάγοντες Μανιχαῖοι καὶ Μαρκιωνισταί;

^α Matth. xix, 12. ^β I Tim. v, 22. ^γ I Cor. vi, 6. ^δ Hebr. xii, 14.

Variæ lectiones.

^α ἡμῶν ο. ^β μόνα ο. ^γ παραγγεῖλαι ο. ^δ ἐν ο.

VERS. 1. *Quod reliquum est, fratres, rogamus vos et obsecramus in Domino Jesu, quemadmodum accepistis a nobis quomodo oporteat vos ambulare ac placere Deo, ut abundetis magis. Quandoquidem, inquit, de iis quæ decent apud vos locutus sum, audite porro de iis quæ semper auditu sunt necessaria. Nam istud, Quod reliquum est, hoc significat, hoc est semper et perpetuo. Vide autem ejus humilitatem, quemadmodum ne ad obsecrandum quidem sibi satir esse auctoritatis putarit, sed Christum assumat, inquit: Christus vos per me obsecrat. Accepistis autem, non est verborum tantum, verum etiam operum: nam per opera quoque docebat. Quid vero obsecramus? Ut abundetis magis: hoc est, ut aliquid supra mandatum facere nitamini, atque imperata superetis. Quemadmodum enim terra non ea solum quæ in ipsam jacta fuerint, profert: sic animus non debet consistere intra præcepta, sed ea etiam superare.*

VERS. 2. *Scitis enim quæ præcepta dederimus vobis per Dominum nostrum Jesum Christum. Præceptum est de iis quæ fugienda sunt: quæ si fiant, poenam ferunt: non peracta vero, nihil merentur præconii. Sunt autem quædam, quæ non sunt præcipienda, hoc est, non minis cohibenda, sed arbitrio auditorum relinquenda, ut facultates effundere, virginitatis statum servare. Nam qui potest capere, capiat, inquit Dominus. Verisimile est igitur Paulum quædam illis magno cum terrore remandasse. Quamobrem ea verbis non exprimit, sed ipsis ad memoriam tantum revocat. Rursus autem Christum in medium profert. Non mea enim, inquit, præcepi, sed illius sunt hæc: itaque ille vel exaudietur vel reprobabitur.*

VERS. 3. *Hæc est enim voluntas Dei, sanctificatio vestra. Id est, temperantia. Ubique autem de hac præcipit; Timotheo nimirum scribens, Corinthiis, et Hebræis. Tyrannicum enim malum est impuritas, et multis et continuis pharmacis ludiget.*

Ut abstineatis ab omni fornicatione. Siquidem multæ et variæ hujus mali species sunt, quas ne dicere quidem sustinuit, sed simpliciter, *Ab omni*, dixit.

VERS. 4. *Ut sciat unusquisque vestrum, suum ipsius vas possidere in sanctificatione et honore. Vas corpus ipsum appellat. Quando enim continentibus sumus, corpusque purum est, nos ipsum possidemus. Quando vero impurum fuerit, peccatum ipsum possidet: quæ enim istud imperat, istuc facit sicut servus. Verum tum est in honore, quando sobrium est et pudicum. Peccatum igitur est ignominia. Observa autem quod ait, Ut sciat. Indicat enim castitatem et continentiam opus habere exercitio et disciplina. Atque ubi sunt Manichæi et Marcionistæ qui naturas inducunt?*

VERS. 5. *Non in passione desiderii.* Hoc est, non in desiderio passionem habente : nam est etiam desiderium absque passione, quod est rerum divinarum. Vel quod omnia concupiscentiam accendunt desiderii passionem nominet, veluti delicie, opes, otium, socordia, quodlibet horum dici possit passio desiderii. Nos itaque, si velimus esse temperantes, nullam affectionem quæ cupiditatem accendat, admittere oportet.

Sicut et gentes quæ ignorant Deum. Nam qui Deum non noverunt, neque retributionis spem habent : proinde omnia voluptati tribuunt.

VERS. 6. *Ut non transgrediatur, neque circumveniat in negotio fratrem suum.* Supra quidem dixit de quavis alia fornicatione, nunc vero de adultério loquitur ; quod et circumventionem et transgressionem merito nominat. Nam Deus unicuique uxorem dedit, ac terminos naturæ posuit, misionem videlicet quæ est cum una illa uxore. Circumventio itaque est in negotio, hoc est, in congressu, præsertim cum fiat adversus fratrem.

Eo quod vindax est Dominus de omnibus his, sicut prædiximus vobis et testificati sumus. Ne existimes, inquit, quod de fratribus tantum hæc dicam, imo neque aliorum uxores, neque simpliciter maritis carentes, neque publica scorta habere licet. Nam hæc omnia ulciscitur Dominus : nec impune ista perficimus, sed innumeras pœnas sustinemus pro præsentî in his voluptate. Considera autem, primum obsecravisti, deinde pudescit, quemadmodum gentes, inquit : postea a ratione absurditatem commonstravit, rem circumventionem dicens : deinceps etiam terret. Revocat autem eis ad memoriam, quod sæpe hæc ab ipso audiverint.

VERS. 7. 8. *Non enim vocavit nos Deus in immunditiam, sed in sanctificationem. Itaque qui spernit, non hominem spernit, sed Deum qui dedit Spiritum suum sanctum in nos.* Quia dixerat quod Fratrem injuria afficis, atque intulerat quod Deus hoc ulciscatur, dilatat hoc nunc, ostendens quod etiamsi infidelis hoc patiat, supplicium, qui hoc fecit, dabit. Non enim illum ulciscitur Deus, cum te punit, sed seipsum. Ipse namque **519** vocavit te ad puritatem, ipsum itaque injuria afficisti per impuritatem, qui Spiritum sanctum tibi dedit. Itaque sive famulam tuam marito junctam corrumpis, sive reginam, æquale peccatum est : etenim unus est et idem qui injuria affectus est, Deus. Et si forniceris, ipse ulciscitur, cujus Spiritum polluisti. Quin et aliter : Deus videns quod ipsum in talibus magis contempnamus, quam homines, sui ipsius vindex est. Hominum enim oculos, ne ab eis conspiciamur, fugere studemus : ipsum autem respicientem contempnimus.

VERS. 9. *De fraterna autem charitate non necesse habemus scribere vobis.* Non dicit jam de charitate

Μη ἐν πάθει ἐπιθυμίας. Τουτέστι, μη ἐν ἐπιθυμίᾳ πάθος ἔχουσα· ἔστι γὰρ καὶ ἐπιθυμία ἀπαθής, ἡ τῶν θείων πραγμάτων. Ἡ καὶ ἐνί πάντα τὰ ἐκκαλοῦντα τὴν ἐπιθυμίαν πάθη ἐπιθυμίας ὀνομάζει· ὅσον τρυφή, πλοῦτος, ἀργία, βραθυμία, τούτων ἕκαστον πάθος ἐπιθυμίας λεχθεῖν. Δεῖ οὖν ἡμᾶς, εἰ μὴ λοιμὸν σοφρονεῖν, μηδὲν πάθος ἐπιθυμίας ἐκκαλοῦν παραδέχεσθαι.

Καθάπερ καὶ τὰ ἔθνη τὰ μὴ εἰδότα τὸν Θεόν. Μὴ εἰδότες γὰρ τὸν Θεόν, οὕτε ἀντιδίδωσκ· ἐλπίζοντες ἔχουσιν. Οὐκοῦν πάντα τῇ ἡδονῇ χαρίζονται.

Τὸ μὴ ὑπερβαίνειν καὶ πλεονεκτεῖν ἐν τῷ πράγματι τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ. Ἄνω μὲν περὶ πάσης τῆς ἄλλης πορνείας εἶπε, νῦν δὲ περὶ μοιχείας λέγει· ἦν καὶ πλεονεξίαν καὶ παράδοσιν ὀνομάζει ἐικότως. Καὶ γὰρ ἐκάστῳ ὁ Θεὸς γυναῖκα ἀπένευμε, καὶ ὄρους τέθεικε τῇ φύσει ²¹, τὴν μίξιν φημί τὴν πρὸς τὴν μέαν γυναῖκα ἐκείνην. Ὅστε πλεονεξία ἐστὶν ἐν τῷ πράγματι, τουτέστι τῇ μίξει, καὶ ταῦτα κατὰ ἀδελφοῦ γινομένη.

Διότι ἐκδικος ὁ Κύριος περὶ πάντων τούτων, παθῶς καὶ προσέκομεν ὑμῖν καὶ διαμαρτυράμεθα. Μὴ νομίσης, φησὶν, ἐπὶ τῶν ἀδελφῶν μόνων ταῦτά φημι, ἀλλ' οὐδὲ τὰς ἐτέρων γυναίκας, οὐδὲ τὰς ἀπλῶς ἀνάνδρους, καὶ κοινὰς ἔχειν χρῆ. Καὶ γὰρ ταῦτα πάντα ἐκδικεῖ ὁ Κύριος· καὶ οὐκ ἀτιμωρητὴ ταῦτα πράττομεν, ἀλλὰ μυριοπλασίως δίκην ὑπέχομεν τῆς ἐπὶ τούτοις νῦν ἐγγινομένης ἡμῖν ἡδονῆς. **C** Ὅρα δὲ, πρῶτον παρεκάλεσεν, εἶτα ἐνέτρεψεν ἐπίπῳ· *Καθάπερ τὰ ἔθνη*· εἶτα ἀπὸ λογισμῶν ἐδικοπον εἶδε, πλεονεξίαν εἰπὼν τὸ πρῆγμα· λοιπὸν καὶ φοβεῖ. Ἄναμιμνήσκει δὲ αὐτοῦς, ὅτι πολλὰ καὶ ταῦτα ἤκουσαν παρ' αὐτοῦ.

Οὐ γὰρ ἐκάλεσεν ἡμᾶς ὁ Θεὸς ἐν ²² ἀκαθαρσίᾳ, ἀλλ' ἐν ἀγιασμῷ. Τοιγαροῦν ὁ ἀσέτων οὐκ ἀρθρωπορ ἀστέει, ἀλλὰ τὸν Θεόν, τὸν δόντα τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ τὸ ἄγιον εἰς ἡμᾶς. Ἐπειδὴ εἶπεν, ἐπὶ τὸν ἀδελφὸν ἀδικεῖς, καὶ ἐπήγαγεν, ἐπὶ ὁ Θεὸς ἐκδικεῖ, πλατύνει τοῦτο νῦν, δεκνὺς ὅτι καὶ ἀπιστος πάθη τοῦτο, τιμωρίαν ὁ πεπονηκὸς δώσει. Οὐκ ἐκείνον γὰρ ἐκδικῶν, κολάσει σε ὁ Θεός, ἀλλ' ἐαυτόν. Αὐτὸς γὰρ σε ἐκάλεσεν εἰς καθαρότητα, καὶ αὐτὸν ὑβρίζας διὰ τῆς ἀκαθαρσίας, τὸν δόντα σοι τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον. Ὅστε καὶ τὴν ὑπανδρὸν δουλίδα, καὶ τὴν βασιλίδα ²³ φθείρης, ὅμοιον τὸ ἐγκλημα· εἰς γὰρ ὁ ὑβρισθεὶς Θεός. Καὶ πορνείας, αὐτὸς ²⁴ ἐκδικεῖ, οὐ τὸ Πνεῦμα ἐμύλωνας. Καὶ ἄλλως δὲ· Ὁ Θεὸς ὁρῶν ἡμᾶς αὐτοῦ καταφρονούντας ἐν τοῖς τοιούτοις μᾶλλον ἢ τῶν ἀνθρώπων, ἐαυτὸν ἐκδικεῖ. Ἄνθρώπων μὲν γὰρ ὀφθαλμοὶς μὴ ὀφθαλμοὶ σπουδαζόμεν· αὐτοῦ δὲ ὀφῶντος, καταφρονούμεν.]

Περὶ δὲ τῆς φιλαδελφίας οὐ χρειαίται ἔχομεν γράφειν ὑμῖν. Οὐ λέγει τέως περὶ τῆς εἰς πάντας ἀγά-

Variae lectiones.

²¹ τῆς φύσεως ο. ²² ἐπὶ ο. ²³ ἀλλοτρίαν ο. ²⁴ ὁ Θεὸς ο.

πης, ἀλλὰ τῆς εἰς τοὺς ἀδελφούς. Κατὰ παράλειψιν δὲ τὴν παραινέσιν τίθησι, εὖο ταῦτα-κατασκευάζων· ἔν μὲν, ὅτι οὕτως ἀναγκαῖον τὸ πρῶμα, ὡς μηδὲ διδασκάλου δεῖσθαι· τὰ γὰρ σφόδρα μεγάλα πάντιν ἔστι δῆλα. Ἔτερον ⁸ δὲ μάλλον αὐτοὺς ἐντρέπει, διεγείρων ἵνα μὴ δεῦτεροι ἔλθωσι τῆς ὑπολήψεως ἣν ἔχει περὶ αὐτῶν, νομίζων αὐτοὺς ἤδη κατωρθωκέναι.

Αὐτοὶ γὰρ ὑμεῖς θεοδίδακτοὶ ἔστε, εἰς τὸ ἀγαπᾶν ἀλλήλους. Ὅρα μὲθ' ὅσου ταῦτά φησιν ἐγκωμίου. Τὸν γὰρ Θεὸν αὐτοῖς διδάσκαλον ἐπέστησε τῆς ὁρητῆς ταύτης. Τοῦτο καὶ ὁ προφήτης εἶπεν· Ἔσονται πάντες διδουκτοὶ Θεοῦ.

Καὶ γὰρ ποιεῖτε αὐτὸ εἰς πάντας τοὺς ἀδελφούς τοὺς ἐν ὅλῃ τῇ Μακεδονίᾳ. Οὐχ ἀπλῶς λέγει, ὅτι Θεοδίδακτοὶ ἔστε, ἀλλ', Οἶδα ⁹ ἄρ' ὧν ποιεῖτε. Μακεδονίας δὲ ἐμνήσθη, ἐπειδὴ μητροπολις Μακεδονίας ἡ Θεσσαλονίκη.

Παρακαλοῦμεν δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοί, περισσεύειν μάλλον, καὶ φιλοτιμεῖσθαι ἡσυχάζειν, καὶ πράσσειν τὰ ἴδια, καὶ ἐργάζεσθαι ταῖς χερσὶν ὑμῶν, καθὼς παρήγγειλα ὑμῖν. Ὅτι μὲν φιλάδελφοί ἔστε, οἶδα· τοῦτο δὲ παρακαλοῦμεν, περισσεύειν ὑμᾶς, τούτῃσι πλεονάζειν ἐν τῇ φιλαδελφίᾳ, καὶ φιλοτιμωτέρους εἶναι. Ἡ τολύνη ἐνταῦθα στίζον, εἶτα ἀπ' ἄλλης ἀρχῆς ἀνάγνωθι, Ἡσυχάζειν καὶ πράττειν τὰ ἴδια· ἢ, Φιλοτιμεῖσθαι ἡσυχάζειν καὶ πράττειν τὰ ἴδια. Ἐκ τούτου δὲ δείκνυσιν, ὅτι οἱ ἄργοι, καὶ πολυπράγμονες καὶ ταραχώδεις. Εἰπὼν δὲ, Ταῖς χερσὶν ὑμῶν ἐργάζεσθαι, ἐντρέπει τοὺς τὰ σωματικὰ ἔργα ¹⁰ ἀναιροῦντας, καὶ μόνον τὸ πνευματικὸν ζητοῦντας. Ἐπάτε γὰρ, ἀνόητοι, ἄρα νηστεῖαν ἐργάζεται τις ταῖς χερσίν; Ἄρα χαμηνύϊαν; Οὐκ ἔστιν· ἀλλὰ περὶ ἔργου λέγει σωματικοῦ, ὃ καὶ μάλλον ἔστι πνευματικόν, τὸ [γὰρ] ἐργαζόμενον ἄτεροι παρέχειν, εἶτουν τοῖς πένησι. Ἐπεὶ δὲ πένητες ἦσαν, ἅτε διαρπαγέντες τὰ ὑπάρχοντα, ἐργάζεσθαι αὐτοὺς διδάσκει, ἵνα ἐλεῶσιν. Εἰ δὲ τοὺτους κελεύει ἐργάζεσθαι, τοὺς διὰ Χριστὸν ἀρπαγέντας, πολλῶ μάλλον τοὺς ἄλλους.

Ἴνα περιπατῆτε εὐσημονῶς πρὸς τοὺς ἔξω, καὶ μηδεὶνὸς χρεῖαν ἔχητε. Τούτῃστιν, Ἴνα μὴ ἀσημονῆτε παρὰ τοῖς ἔξω τῆς πίστεως ἐπαιτοῦντες. Εὐφῆμω; δὲ τοῦτο τέθεικεν, ἵνα μὴ πλήξη αὐτοὺς. Εἰ γὰρ οἱ πιστοὶ, φησὶ, σκανδαλίζονται, ὅταν ἰδῶσιν ἄνθρωπον ὑγιῆ ἐπαιτοῦντα (οὗ καὶ Χριστομύπου; τοὺς τοιοῦτους καλοῦσι), πολλῶ μάλλον οἱ ἀπιστοὶ.

Οὐ θέλομεν δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοί, ἀγνοεῖν περὶ τῶν κεκοιμημένων. Ἐνταῦθα τὸν περὶ ἀναστάσεως λόγον κινεῖ. Εἰ γὰρ καὶ ἦν αὐτοῖς περὶ τούτου διαλεχθεὶς, ὁμῶς νῦν μυστηρίον τι μέλλει ἀνακαλύψαι. Ἡ γὰρ πάντα μὲν τὰ τῆς ἀναστάσεως ἴδωσαν, ἐθρήνου δὲ· ὃ νῦν θεραπεύει. Ἐπειδὴ δὲ πολλὰ τῶν πραγ-

⁸ Isa. xlv, 3; Jerem. xxxi. 34.

Variæ lectiones.

⁹ δεῦτερον ο. ¹⁰ ὅτι Θεοδίδακτοὶ ἔστε οἶδα ο. ¹¹ τὸ σωματικὸν ἔργον ο.

erga omnes, verum de ea quæ est erga fratres. Per præteritionem autem adhortationem facit, duo hæc conficiens : primum quidem, quod res sit adeo necessaria, ut doctore quidem non indigeat. Quæ enim valde magna sunt, omnibus sunt manifesta. Alterum autem magis eos pudefacit, excitans eos, ne inferiores inveniantur opinione quam de ipsis concepit, existimans eos jam perfecisse quæ charitatis sunt.

Ipsi enim vos a Deo didicistis, ut diligatis invicem. Observa quanto cum encomio hæc dicat : Deum enim ipsis virtutis hujus doctorem facit : quod et propheta dixit : Erunt omnes a Deo docti *.

VERS. 10. Etenim illud facitis in omnes fratres qui sunt in universa Macedonia. Non simpliciter dicit, A Deo docti estis, sed, Scio ex iis quæ facitis. Macedonia autem meminit, quandoquidem Macedonia metropolis sit ipsa Thessalonica.

VERS. 11. Rogamus autem vos, fratres, ut abundetis magis, et operam detis ut quieti sitis, et vestrum negotium agatis, et operemini manibus vestris, sicut præcepi vobis. Quod sitis amantes fratrum, e quidem novi : hoc autem obsecramus, abundare vos, hoc est exuberare fraterna charitate, et munificos esse. Vel hic igitur distinctionem facito, deinde a novo principio lege, Ut quieti sitis, atque res proprias agatis. Vel, Operam detis ut quieti sitis, et res proprias agatis. Ex hoc autem ostendit, quod otiosi, curiosi turbulentique sint. Cum autem dicit, Manibus vestris operemini, pudefacit eos qui corporale opus tollunt, solum spirituale quærentes. Dicite enim, vos stolidi, num jejuniū aliquis operatur manibus? num humi cubationem? Minime sane : verum de opere corporali loquitur, quod et magis spirituale est, nimirum, ut ex labore tuo aliis impertias, pauperibus scilicet. Quia vero pauperes fuerunt, quippe qui bonis suis spoliati essent, laborare eos docet, ut indigentibus impertiri elemosynam possint. 520 Quod si hos operari jubet, qui propter Christum spoliati erant, multo magis alios.

VERS. 12. Ut ambuletis decore ad eos qui foris sunt, et nulla re indigeatis. Hoc est, ut non sitis indecores, si apud infideles mendicetis. Pulchre autem et eleganter hoc posuit, ne eos objurget. Si enim fideles offenduntur, si conspexerint hominem sanum mendicantem (unde et hujusmodi Christemporos, hoc est, Christum cauponantes appellant), multo magis infideles.

VERS. 13. Nolumus autem vos ignorare, fratres, de dormientibus. Hic sermonem de resurrectione movet. Quamvis enim de hac jam antea his locutus fuerat, jam nunc tamen mysterium quoddam revelaturus est. Vel omnia de resurrectione probe tenebant, lugebant autem defunctos : cui malo nunc

medetur. Quia vero pleraque incognita nos turbant, cognita autem tristitiam tollunt, propterea inquit, *Nolo vos ignorare*. Non dixit autem, de mortuis, sed, *De dormientibus*: ex ipso etiam vocabulo futuram resurrectionem ostendens.

Ut non contristemini, sicut et cæteri qui spem non habent. Cujus rei spem? Resurrectionis. Qui enim non habent spem resurrectionis, hi lugere debent. Attendamus igitur, et horreamus. Quid igitur? propter hoc non vis ignorare, ut non contristentur? Ecqui non dicis, Ut non puniantur, verum, ut non contristentur? Næ, inquit: nam tristitia ista poenam attrahit.

VERS. 14. *Si enim credimus quod Jesus mortuus est et resurrexit, sic et Deus eos qui dormierunt per Jesum adducet cum eo*. Quemadmodum, inquit, Dominum Jesum excitavit, qui corporaliter et passus erat, et mortem obierat: sic et nos excitabit. Observa autem quomodo de Domino, propterea quod resurrectio ejus jam facta sit, confidenter dixerit, *Mortuus est*: de nobis vero, quia nostra adhuc futura est resurrectio, *Eos qui dormierunt*, inquit: indicans esse excitationem. Numquid enim qui dormit, inquit, non adjiciet ut resurgat? Istud autem; *Eos qui dormierunt per Jesum, adducet*, bifariam intelliges: vel, adducet per Jesum, hoc est, Filius erit illis resurrectionis mediator, illosque in conspectu Patris constituet: vel, qui dormierunt per Jesum, hoc est fideles. Christum enim habentes in seipsis, dormiunt per Jesum. De particulari igitur resurrectione hic loquitur, hoc est celebri, quæ est fidelium, quæ cum Domino est: nam, *adducet cum ipso*, hoc est, cum Domino in nubibus rapiet undique. Nam de universali resurrectione Thessalonicensis norant. Verum hoc jam vult, consolari eos per hoc quod ostendat celebrem et gloriosam **521** resurrectionem fidelium, ut non contristentur. Omnes enim resurgent, sed non omnes in gloria, verum fideles tantum, hoc est, qui opera doctrinæ simul adjuncta habent. Expende autem quæ sequuntur omnia.

VERS. 15. *Hoc enim vobis dicimus in verbo Domini*. Novum aliquid dicturus est, eam ob rem ipsi fidem conciliat a verbo Dei. Non a me ipso enim, verum quod a Christo didici, loquor. Etenim hoc diserte audivit a præceptore, perinde ac illud: *Beatius est dare quam accipere*. Cætera vero ex Spiritu dicebat.

Quod nos qui vivimus, qui residui sumus in adventum Domini, non præveniemus eos qui dormierunt. Quod in Epistola ad Corinthios ait, *In momento, in ictu oculi*, idem et nunc ait. Quia enim difficile videbatur, ut ii qui computruerant resurgerent, inquit, Quod viventes haudquaquam antevertent illos; sed quemadmodum facile est Deo integros

^b Act. xx, 35. ⁱ I Cor. xv, 53.

μάτων ἀγνούμενα μὲν λυπεῖ ἡμᾶς, γνωσθέντα δὲ λύει τὴν λύπην, διὰ τοῦτο φησὶν · Οὐ θέλω ὑμᾶς ἀγνοεῖν. Οὐκ εἶπε δὲ, Ἀποθανόντων, ἀλλὰ, Κεκκοιμημένων, δεικνύς καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ ὀνόματος, ὅτι ἔστιν ἔγερσις ³⁹.

Ἴνα μὴ λυπηθῆτε, καθὼς καὶ οἱ λοιποὶ, οἱ μὴ ἔχοντες ἐλπίδα. Τίνος ἐλπίδα; Ἀναστάσεως. Οἱ γὰρ μὴ ἔχοντες ἐλπίδα ἀναστάσεως, οὗτοι ὀφείλουσι πενθεῖν. Ἀκούσωμεν λοιπὸν, καὶ φρίξωμεν. Τί οὖν; διὰ τοῦτο οὐ θέλεις ἀγνοεῖν, ἵνα μὴ λυπῶνται; Οὐ λέγεις, Ἴνα μὴ κολασθῶσιν, ἀλλ', Ἴνα μὴ λυπῶνται; Ναί, φησὶν, ὅτι ἡ λύπη αὕτη τὴν κόλασιν προξενεῖ.

Εἰ γὰρ πιστεύομεν ὅτι Ἰησοῦς ἀπέθανε καὶ ἀνέστη, οὕτω καὶ ὁ θεὸς τοὺς κοιμηθέντας διὰ τοῦ Ἰησοῦ ἀξει σὺν αὐτῷ. Ὅσπερ, φησὶ, τὸν Κύριον ἤγειρε σωματικῶς παθόντα καὶ θανόντα, οὕτω καὶ ἡμᾶς ἔγερει. Ὅρα δὲ, πῶς ἐπὶ μὲν τοῦ Κυρίου, διὰ τὸ καὶ τὴν ἀνάστασιν ἤδη γεγονέναι, θαρρῶντως φησὶ τὸ, Ἀπέθανεν · ἐπὶ δὲ ἡμῶν, διὰ τὸ μέλλειν εἶναι τὴν ἀνάστασιν, *τοὺς κοιμηθέντας*, φησὶ · δεικνύς οὖσαν καὶ ἔγερσιν. Μὴ ὁ κοιμώμενος γὰρ, φησὶν, οὐχὶ προσθήσει τὸ ἀναστῆναι; Τὸ δὲ, *Κοιμηθέντας διὰ τοῦ Ἰησοῦ ἀξει*, διχῶς νοήσεις: ἢ, Ἀξει διὰ τοῦ Ἰησοῦ, τουτέστιν, ὁ Ἰῶς αὐτοῖς; μεσότης ἔσται τῆς ἀναστάσεως, καὶ παραστήσει τῷ προσώπῳ τοῦ Πατρὸς · ἢ, τοὺς κοιμηθέντας διὰ τοῦ Ἰησοῦ, τουτέστι, τοὺς πιστοῦς. Τὸν γὰρ Χριστὸν ἔχοντες ἐν ἑαυτοῖς, κοιμῶνται διὰ τοῦ Ἰησοῦ. Περὶ μερικῆς οὖν ἀναστάσεως διαλέγεται ἐν ταῦθα, τουτέστι τῆς ἐνδόξου, τῆς τῶν πιστῶν, τῆς σὺν τῷ Κυρίῳ. Ἀξει γὰρ σὺν αὐτῷ, τουτέστι, σὺν τῷ Κυρίῳ ἐν νεφέλαις ἀρπάσει πανταχόθεν · ἐπεὶ περὶ γε τῆς καθολικῆς ἤδυσαν οἱ Θεσσαλονικεῖς. Ἀλλὰ τοῦτο βούλεται νῦν, παραμυθῆσθαι αὐτοὺς διὰ τοῦ δεῖξαι ἐντιμον καὶ ἐνδοξον τὴν ἀνάστασιν τῶν πιστῶν, ὡς ἂν μὴ λυπῶνται. Πάντες μὲν γὰρ ἀναστήσονται, οὐ πάντες δὲ ἐν δόξῃ, ἀλλ' οἱ πιστοὶ, τουτέστιν οἱ ἔργα μετὰ τοῦ δόγματος ἔχοντες ⁴¹. Ὅρα δὲ καὶ τὰ ἐφεξῆς πάντα.

Τοῦτο γὰρ ὑμῖν λέγομεν ἐν λόγῳ Κυρίου. Ἐάντι ἐμελλεν εἶρεν ⁴², διὰ καὶ ἀξιόπιστον αὐτὸ ποιεῖ διὰ ⁴³ τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ. Οὐκ ἀπ' ἑμαυτοῦ γὰρ, ἀλλὰ παρὰ τοῦ Χριστοῦ μαθὼν λέγω. Καὶ γὰρ τοῦτο βητικῶς ἤκουσε παρὰ τοῦ Διδασκάλου, ὡσπερ κέκεινο· *Μακάριόν ἐστι διδοῖναι μᾶλλον ἢ λαμβάνειν*. Τὰ γὰρ ἄλλα Πνεύματι ἐφθέγγετο.

Ὅτι ἡμεῖς οἱ ζῶντες, οἱ περιλειπόμενοι εἰς τὴν παρουσίαν τοῦ Κυρίου, οὐ μὴ φθάσωμεν τοὺς κοιμηθέντας. Ὅσπερ ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους, φησὶν, Ἐν ἀτόμῳ, ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ, τοῦτο καὶ νῦν λέγει. Ἐπειδὴ γὰρ εἰδύκει δύσκολον εἶναι τοὺς κατασπαρῆτας τοῦτους ἀναστῆναι, φησὶν, ὅτι οἱ ζῶντες οὐ μὴ προλάβουσιν ἐκείνους; ἀλλ' ὡσπερ εὐκόλον τῷ Θεῷ

Variæ lectiones.

³⁹ ἀνάστασις ο. ⁴⁰ ἦδη ο. ⁴¹ οἱ ἔργα σώματος σὺν τῷ δόγματι ἔχ. ο. ⁴² εἶπεῖν ο. ⁴³ ἀπὸ ο.

τοὺς ἐλοκλήρους ἀγαγεῖν, οὕτω κάκεινους. Ἡμεῖς δὲ αἱ οἱ ζῶντες, λέγων, οὐ περὶ ἑαυτοῦ φησιν (οὐδὲ γὰρ ἄχρι τῆς ἀναστάσεως ἐμελλε ζῆν), ἀλλὰ τοὺς πιστοὺς λέγει· διὸ προσέθηκεν· *Οἱ περιλειπόμενοι εἰς τὴν παρουσίαν τοῦ Κυρίου.* Ἐν γὰρ τῷ ἑαυτοῦ προσώπῳ πάντας τοὺς τότε εὐρεθισμένους ζῶντας δηλοῖ. Μεθόδιος δὲ ὁ μακάριος ζῶντας τὰς ψυχὰς λέγει· τοῦτο διδάσκων, ὅτι αἱ ψυχαὶ οὐ μὴ προλάβωσι τὰ σώματα· πρῶτον γὰρ ἐγείρεται τὰ σώματα, ἵνα αὐτὰ ἀπολαύσωσιν αἱ ψυχαί, ἃς καὶ περιλείπεισθαι· ἐφη, διὰ τὸ ἀθανάτους εἶναι.

Ὅτι αὐτὸς ὁ Κύριος ἐν κελύσματι, ἐν φωνῇ ἀρχαγγέλου, καὶ ἐν σάλπιγγι Θεοῦ καταβήσεται ἀπ' οὐρανοῦ. Μὴ ἀπιστήσης, φησίν, οἷς λέγω· καὶ γὰρ αὐτὸς ὁ Κύριος κελεύσει τοῦτο. Πῶς δὲ δὲ [f. κα:] κελεύσει [τοῦτο]; Ἐν φωνῇ ἀρχαγγέλου, τοῦ ἐφεστῶτος τοῖς ἑτέροις ἀγγέλοις, καὶ βῶντος· Ἐτοιμους ποιεῖτε πάντας· πάρεσι γὰρ ὁ κριτῆς. Πολλὰ δὲ ἔσονται σάλπιγγες, ἀλλὰ πρὸς τῇ ἐσχάτῃ καταβήσεται ὁ κριτῆς. Ὅσπερ γὰρ ὁ Πατὴρ ἐν τῷ Σιναίῳ ἔρει· καὶ σάλπιγγας εἶχε καὶ ἀγγέλους ὑπηρετοῦντας· οὕτω καὶ ὁ Υἱὸς, ὡς βασιλεὺς. Ἡ τὸ μὲν κέλευσμα τοῦ Θεοῦ ποιήσει τὴν γῆν ἀναδοῦναι τὰ σώματα εἰς ἀφθαρσίαν μεταποιηθέντα· τὸ δὲ εἰς ἐν συναχθῆναι τοὺς πανταχοῦ διεσπαρμένους ἡ φωνὴ τοῦ ἀρχαγγέλου ἐνεργήσει, ἀγγέλων ὑπηρετούντων.

Καὶ οἱ νεκροὶ ἐν Χριστῷ ἀναστήσονται πρῶτον⁴¹. Οἱ νεκροὶ ἐν Χριστῷ, τούτέστιν οἱ πιστοί. Ἄτε γὰρ μέλλοντες ἀρῆσθαι ἐν νεφέλαις, καὶ πρῶτοι ἀναστήσονται· οἱ δὲ λοιποὶ, ἔσχατοι, ὡς μήτε ἀρπάξασθαι, μήτε ἀπαντᾶν μέλλοντες.

Ἐπειτὰ ἡμεῖς οἱ ζῶντες, οἱ περιλειπόμενοι, ἅμα σὺν αὐτοῖς ἀρπαγησόμεθα ἐν νεφέλαις εἰς ἀπάντησιν τοῦ Κυρίου εἰς ἀέρα, καὶ οὕτω πάντοτε σὺν Κυρίῳ ἔσόμεθα. Εἰ καὶ οἱ νεκροὶ πρῶτοι ἐγείρονται, ἀλλ' ὁμοῦ καὶ ἡμεῖς οἱ ζῶντες ὁμοῦ⁴² ἀρπαζόμεθα, οἱ ἔξωι δηλαδὴ, ἐν νεφέλαις, ὥσπερ καὶ τὸν Κύριον νεφέλῃ ὑπέλαβε. Τίνος δὲ ἔνεκεν, εἰ καταβαίνειν⁴³ μέλλει, ἀρπάξει τοὺς πιστοὺς; Τιμῆς ἔνεκεν. Ὅσπερ γὰρ, βασιλεὺς εἰς πόλιν εἰσπερχομένου, οἱ μὲν ἐντιμοὶ ὑπαντῶσιν, οἱ δὲ κατὰδικοὶ ἔσω μένουσι τὸν κριτὴν· οὕτω καὶ τότε· οἱ μὲν [οὖν] ἀμαρτωλοὶ μένουσι κάτω, καὶ Χριστιανοὶ ὤσιν· οἱ δὲ δίκαιοι ἀρπάσσονται, καὶ οὕτω τὸ κεφάλαιον τῶν ἀγαθῶν καρποῦνται, τὸ πάντοτε συνεῖναι Χοιροῦ [f. Χριστῷ].

Ὅστε παρακαλεῖτε ἀλλήλους ἐν τοῖς λόγοις τούτοις. Πρὸς τὸ μὴ λυπεῖσθαι ὡς καὶ οἱ λοιποὶ οἱ μὴ ἐλπίζοντες⁴⁴ ἀνάστασιν.

ΚΕΦΑΛ. Ε'.

Περὶ δὲ τῶν χρόνων καὶ τῶν καιρῶν, ἀδελφοί, οὐ χρεῖαν ἔχετε γράφασθαι ὑμῖν. Περιττὸν γὰρ ἔστι καὶ ἀσύμφορον τὸ τοὺς καιροὺς καὶ τοὺς χρόνους τῆς συντελείας εἰδέναι. Καὶ γὰρ οὐδὲ τοῖς ἀποστόλοις ἐξεκάλυψε τοῦτο ὁ Κύριος, ὅτε προϊόντες ἡρώτων

1 Act. 1, 7.

Variæ lectiones.

⁴¹ πρῶτοι ο. ⁴² ὁμοῦ ο. ⁴³ καταβῆναι ο. ⁴⁴ ἔχοντες ο.

adducere ad Christum, sic et illos, corruptos. Porro cum ait, *Nos qui vivimus, non de seipso dicit (neque enim ad resurrectionem usque victurus erat), sed fideles intelligit: propterea adjecit: Qui relinquimur in adventum Domini.* In sua enim persona omnes qui tum invenientur viventes indicat. Beatus autem Methodius, per viventes, animas intelligit, hoc docens quod animæ non antevertent corpora. Primum enim excitantur corpora, ut animæ fruantur illis, quas et relinqui dicit, quandoquidem immortales sint.

VERS. 16. *Quoniam ipse Dominus in jussu, in voce archangeli, et in tuba Dei descendet de caelo.* Ne hæsites in iis, inquit, quæ dico: nam ipse Dominus jubebit hoc. Quomodo autem jubebit? *In voce archangeli,* qui aliis angelis præsidet et clamat: *Apparate vos omnes: judex enim præsto est.* Multæ autem erunt tubæ, sed ad extremam descendet judex. Sicut enim Pater in monte Sina tubas habebat et angelos ministrantes; sic etiam Filius, veluti rex aut imperator, eadem habiturus est. Vel, jussio Dei faciet terram reddere corpora ad incorruptibilitatem transformata. Ut vero omnes in unum colligantur per diversa loca dispersi, vox archangeli efficiet, angelis administrantibus.

Et mortui in Christo resurgent primi. In Christo mortui, id est fideles. Nam quoniam in nubibus sublevandi sunt, primi resurgent: cæteri vero, postremi; quippe qui neque rapiendi sunt, neque occursuri.

VERS. 17. *Deinde et nos qui vivimus, qui relinquimur, simul cum ipsis rapiemur in nubibus obviam Domino in aera, et sic semper cum Domino erimus.* Etsi mortui **522** primi excitentur, attamen et nos viventes similiter rapiemur, digni videlicet, in nubibus, perinde ac Dominum quoque nubes suscepit. Cujus autem rei causa, si descendurus est, rapit fideles? Honoris causa. Ut enim regi in urbem ingredienti honoratiores occurrunt, condemnati autem intus expectant judicem: sic et tum continget; peccatores quidem manebunt infra, etiamsi Christiani fuerint; justi vero rapiuntur, hocque pacto summam bonorum referent, nimirum ut semper cum Christo sint.

VERS. 18. *Itaque consolamini invicem in verbis istis.* Ut non conturbemini, cæterorum instar, qui resurrectionem non sperant.

CAPUT V.

VERS. 1. *De temporibus autem et momentis, fratres, non indigetis ut scribamus vobis.* Supervacuum enim est et inutile, tempora et momenta consummationis novisse. Nam neque apostolis hoc revelavit Dominus, quando accedentes ipsum ro-

garent. Paulus autem fortasse ex arcanis verbis A hoc didicit k.

VERS. 2. *Ipsi enim exacte nostis, quod dies Domini, sicut fur in nocte, ita veniet. Per diem Domini, et communem omnium, et particularem uniuscujusque finem intelliges. Nam et iste incerto tempore singulis imminet. Hoc enim nobis multifariam prodest. Primum quidem, quia si novisset ultimum suum diem homo, nihil non scelerum conaretur patrare aliis diebus, deinde sine vitæ appropinquante baptizaretur. Deinde, plerique, si novissent in crastinum sese forte morituros, innumeris malis hostes affigerent, tanquam jam de seipsis desperantes, hostiumque sanguine se explere cupientes: quod nunc non fit, mortis terrore eos remorante, vitæque cupiditate. Præterea, vitæ suæ amantiore præ nimia tristitia perirent, si mortis suæ tempus compertum haberent. Ad hæc justis non tantum mercedis haberent periculis objecti. Videri enim potuissent, quia compertum haberent se nunc haud morituros, sed post tot fortassis annos, propterea sibi non parcere. Nunc vero cum incertum sit, evadentne pericula, sibiipsis autem non pareant, perspicua eorum virtus est. Quomodo enim tres pueri ea de causa majorem admirationem merentur, quod cum non satis novissent an ex igni essent evasuri necne, nihilominus non adoraverunt¹. Propterea obitus noster tanquam fur in nocte. Novistis igitur hoc, o Thessalonicenses, ex illis quæ Dominus dixit^m, *Nescitis qua hora fur venturus sit.**

523 VERS. 3. *Cum enim dixerint: Pax et securitas, tum repentinus eis instat interitus, sicut dolor partus mulieri prægnanti: et non effugient. Quoniam illi qui hos divexabant, fortunati erant, fideles jam consolatur, inquam: Ne existimetis eos evasuros poenam; veniet enim eis pernicies, et inexpectata et ærumnosa profecto, et quæ nullas amaritudines afferat, non secus atque dolor partus mulieri prægnanti. Quomodo autem, si Elias venturus est, et Antichristus, Paulus, nunc dicit repentinum eis instare interitum? Quoniam consummationis quidem signum est Antichristus et Elias, Christi autem adventus non item. Subitanus enim et incertus erit. Observa autem hic exemplum doloris partus. Etenim novit mulier quod pariet: quando vero, non novit. Nam non paucæ post septimum mensem pepererunt, atque in itinere, nihil præscientes. Et sicut illæ jocantes ac ridentes ineffabilibus cruciatibus repente tunduntur, ita illorum animæ qui hodie deliciis affluunt, die illa adveniente, haudquaquam effugient.*

VERS. 4. *Vos autem, fratres, non estis in tenebris, ut dies illa vos tanquam fur comprehendat. Hoc est, non tenebrosam neque impuram vitam habetis.*

^k II Cor. xii, 4.

^l Dan. iii, 24.

^m I. Luc. xii, 39.

Variæ lectiones.

^{aa} λοιπόν ο. ^{bb} ἐκακοπέλου m. ^{cc} τῆς μὲν γὰρ συν. ο. ^{dd} ἐκτόμημα ο.

αὐτόν. Παῦλος δὲ ἐκ τῶν ἀρρήτων βημάτων Ἐμαθὲν ἂν ἴσως καὶ τοῦτο.

Αὐτοὶ γὰρ ἀκριβῶς οἴσασθε, ὅτι ἡ ἡμέρα Κυρίου, ὡς κλέπτῃς ἐν νυκτὶ, οὕτως ἐρχεται. Ἡμέραν Κυρίου καὶ τὴν κοινήν συντέλειαν, καὶ τὴν ἰδίαν ἐκάστου νοήσεις· καὶ γὰρ καὶ αὕτη ἀδήλως ἐκάστῳ ἐπιεσι. Τοῦτο γὰρ συμφέρει ἡμῖν κατὰ πολλοὺς τρόπους· πρῶτον μὲν, ὅτι εἰ ᾔδει τὴν ἐσχάτην ἡμέραν αὐτοῦ ὁ ἄνθρωπος, πάσαν ἂν ἁμαρτίαν ἐσπούδασε τελέσαι τὰς ἄλλας ἡμέρας, εἴτα πρὸς τῷ τέλει ἐθαπτιζέτο· δεύτερον, ὅτι πολλοὶ, εἰ ᾔδεισαν ὅτι αὐριοὶν τυχόν^{aa} τεθνήξονται, μυρία ἂν κακὰ διέθεοντο^{bb} τοῖς αὐτῶν ἐχθροῦς, ἅτε ἀπεγνωχότες ἑαυτῶν, καὶ θέλοντες τοῖς τῶν ἐχθρῶν αἵμασιν εὐωχηθῆναι· ὁ νῦν οὐ γίνεται, κατέχοντος αὐτοὺς τοῦ φόβου τοῦ θανάτου, καὶ τοῦ ἔρωτος τῆς ζωῆς. Ἀλλὰ καὶ οἱ φιλόζωοι ὑπὸ τῆς ἀθυμίας ἂν διεφθάρησαν, εἰ ᾔδεισαν τὸν καιρὸν τοῦ θανάτου. Καὶ οἱ δίκαιοι δὲ οὐ τοσοῦτον μισθὸν ἂν ἔσχον παραβαλλόμενοι τοῖς κινδύνοις· ἔδοξαν γὰρ ἂν ὅτι ἐπειδὴ οἴεσιν, ὅτι οὐ νῦν τεθνήξονται, ἀλλὰ μετὰ τοσαῦτα τυχόν ἔτη, διὰ τοῦτο ἀφειδοῦσιν ἑαυτῶν. Νῦν ἐπειδὴ ἀδηλον μὲν ἐστὶν εἰ περιέονται [ἐκ] τῶν κινδύνων, ἀφειδοῦσι δὲ ἑαυτῶν, πρόδηλος ἡ αὐτῶν ἀρετὴ. Ὅσπερ καὶ οἱ τρεῖς παῖδες διὰ τοῦτο μᾶλλον θαυμαστοὶ, ὅτι μὴ εἰδότες ἀκριβῶς ὅτι περιέονται τοῦ πυρὸς, ὁμῶς οὐ προσεκύνησαν. Διὰ ταῦτα ἡ τελευταῖ ἡμῶν, ὡς κλέπτῃς ἐν νυκτὶ. Οἴσατε οὖν τοῦτο, ὧ θεσσαλονικεῖς, ἐξ ὧν ὁ Κύριος εἶπεν· *Οὐκ οἴσατε, ποῖα ὧρα ὁ κλέπτῃς ἐρχεται.*

Ὅταν γὰρ λέγωσιν· Εἰρήνη καὶ ἀσφάλεια· τότε αἰφνίδιος αὐτοῖς ἐφίσταται δεισμός, ὡσπερ ἡ ὄδιν τῇ ἐν γαστρὶ ἐχούσῃ· καὶ οὐ μὴ ἐκφυγῶσιν. Ἐπειδὴ οἱ ἐπηρεάζοντες τοὺτους ἐν εὐπαθείαις ἦσαν, παραμυθεῖται νῦν τοὺς πιστοὺς, λέγων· Μὴ νομισθεὶς αὐτοὺς ἐκφυγεῖν. Ἦξει γὰρ αὐτοῖς ὁ δεισμός καὶ ἀδηλος καὶ ἐπίπονος, καὶ πικρίας πολλὰς ἐπάγων, ὡσπερ καὶ ἡ ὄδιν τῇ κυύσῃ. Πῶς δὲ, εἰ ὁ Ἥλιος ἐρχεται, καὶ ὁ Ἀντίχριστος, λέγει νῦν ὁ Παῦλος αἰφνίδιον τοῦτοις ἐπιστῆναι τὸν δεσθρον; Ὅτι τῆς μὲν συντελείας^{cc} σημείον ὁ Ἀντίχριστος καὶ Ἥλιος· τῆς δὲ τοῦ Χριστοῦ παρουσίας, οὐκ ἔτι· αἰφνιδία γὰρ ἔσται καὶ ἀδηλος. Ὅρα δὲ καὶ τὸ ὑπόδειγμα τῆς ὀδίνος. Καὶ γὰρ ἐνταῦθα οἶδε μὲν ἡ γυνὴ ὅτι τέττειται· πότε δὲ, οὐκ ἔτι οἶδε. Πολλὰ γοῦν καὶ ἐπτάμηνα^{dd} ἔτεκον, καὶ ἐν ὁδοῖς, μὴδὲν προσιδύει. Καὶ ὡσπερ ἐκείναι πιλζουσαι καὶ γελῶσαι, ἀθρόον ἀβήτοισι ὠδοῖσι κέπτονται· οὕτω καὶ τῶν νῦν τρυφώγων αἱ ψυχαί, τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἐπαλοῦσης, οὐ μὴ ἐκφυγῶσιν.

Ἐμεῖς δὲ, ἀδελφοί, οὐκ ἐστὲ ἐν σκοτίαι, ἵνα ἡ ἡμέρα ὑμῶν καταλάβῃ ὡς κλέπτῃς. Τουτέστιν, Οὐ σκοτεινὸν καὶ ἀκάθαρτον ἔχετε βίον. Τί οὖν; οὐκ

ἔμελλε καὶ αὐτοῖς ἀδῆλως ἐφίστασθαι ἢ τελευτῆ, κἄν μὴ ἀκάθαρτοι ἦσαν; Ἀδῆλως μὲν ἐπιστήσεται, ἀλλ' οὐδὲν αὐτοῖς περιβαλεῖ λυπηρῶ. Καὶ γὰρ τοῖς ἐργηγοροῖσι, καὶ ἐν φωτὶ οὖσι, κἄν γένηται τις εἰσοδος ληστοῦ, οὐδὲν λυμψασθαι δυνήσεται, τοὺς δὲ ἐν σκότει καὶ καθυδοντας γυμνώσας ὁ ληστὴς ἀπεισι.

Πάντες γὰρ ὑμεῖς υἱοὶ φωτὸς ἐστε, καὶ υἱοὶ ἡμέρας. Ὅσπερ υἱοὶ γέννησις, οἱ ἀξια γέννησις ποιούντες, καὶ υἱοὶ ἀπειθείας, οἱ ἀπειθεῖς· οὕτω υἱοὶ φωτὸς καὶ ἡμέρας, οἱ τὰ τοῦ φωτὸς πράττοντες.

Οὐκ ἐσμέν νυκτὸς, οὐδὲ σκότους. Τουτέστιν ἁμαρτίας.

Ἄρα οὖν μὴ καθυδόμεν, ὡς καὶ οἱ λοιποί, ^B ἀλλὰ γρηγορώμεν, καὶ νήφωμεν. Τουτέστι, Μὴ ἀμελῶμεν τῶν καλῶν ἔργων. Ἐπίτασις δὲ ἐργηγορσεως τὸ νήφειν. Ἔστι γὰρ ἐργηγορῆσαι μὲν, μὴ νήφειν δὲ· ὡς ἂν εἰ ἔλεγε· Νηφόντως τὰ ἀγαθὰ πράττωμεν καὶ προσεκτικῶς.

Οἱ γὰρ καθυδόντες, νυκτὸς καθυδούσι· καὶ οἱ μεθυσκόμενοι, νυκτὸς μεθύουσιν. Ἡμεῖς δὲ ἡμέρας ^C δντες, νήφωμεν. Καθυδοντας τοὺς ἐν κακίᾳ φησὶν, ὡς ἀνεργήτους πρὸς τὴν ἀρετὴν, καὶ πάντα φαντασιουμένους. Τοιαῦτα γὰρ τὰ τοῦ παρόντος βίου, ονειράτων οὐδὲν διαφέροντα. Ἀλλὰ καὶ μέθην λέγει, οὐ τὴν ἐξ οἴνου μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀπὸ πάντων τῶν παθῶν, ὡς ἐξιστώσαν τοῦ κατὰ φύσιν, καὶ σκοτίζουσιν τὸ ἡγεμονικόν. Οὐ τοίνυν ὑμεῖς ὀφείλετε τοιοῦτοι εἶναι. Οὐ γὰρ ἐστε νυκτὸς καὶ σκότους υἱοί, ἀλλ' ἡμέρας, διὰ τοῦ βαπτίσματος καὶ τῆς τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ παραδοχῆς.

Ἐνδυσάμενοι θώρακα πίστεως καὶ ἀγάπης, οὐκ ἀρκεῖ τὸ ἐργηγορῆσαι καὶ νήφειν, ἀλλὰ δεῖ καὶ καθωπλισθαι. Ἄν γὰρ τις ἐργηγορῶς ἦ καὶ νήφων, μὴ ἐχῆ δὲ ὄπλα, ταχέως αὐτὸν οἱ λησταὶ κατεργάζονται. Θώρακα δὲ πίστεως καὶ ἀγάπης, εἰπῶν, δόγματα καὶ βίον ἀγαθὸν ἠνίξαστο· τοῦτο ἐστὶ τὸ δντως νήφειν. Οὐκ ἀπλῶς δὲ δεῖ ταῦτα ἔχειν, ἀλλ' ὡς θώρακα. Τοῦτον γὰρ οὐδὲν ῥαδίως διατέμνει, ἀλλ' οἶόν τι πειχίον ἐστὶ τῷ στήθει, καὶ οὐδὲν τῶν πεπτωρωμένων τοῦ διαδόλου βελῶν ἄψεται ἡμῶν.

Καὶ περικεφαλαίαν ἐλπίδα σωτηρίας ⁸⁸. Ὅσπερ ἡ περικεφαλαία τὸ κυριώτατον ἐν ἡμῖν τὴν κεφαλὴν σώζει καὶ διατρεφεῖ σκέπουσα· οὕτω καὶ ἡ ἐλπίς φυλάττει τὸν νοῦν, καὶ σωτήριον αὐτῷ δείκνυται ⁸⁹, οὐδὲν τῶν ἐξωθῶν εἰς αὐτὸν πεσεῖν ἐῴσα. Ὅρα οὖν ὁ καὶ ἀλλαχοῦ εἶπε· Πίστιν, ἐλπίδα, ἀγάπην, τὰ τρία ταῦτα, καὶ νῦν κτᾶσθαι κελεύει.

Ὅτι οὐκ ἔθετο ἡμῶς ὁ θεὸς εἰς ὀργήν, ἀλλ' εἰς ⁹⁰ περιποίησιν σωτηρίας, διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰη-

⁸⁸ I Cor. xiii, 13.

Variæ lectiones.

⁸⁸ πολλοὶ ο, ⁸⁹ ἐλπίδος σωτηρίου ο. ⁹⁰ γίνεται ο.

A Quid inde? nonne et illis mors incerto tempore obventura erat, etiamsi impuri non erant? Incerto quidem tempore instabit, sed tamen in nullam eos tristitiam conjiciet. Nam excubias agentibus commorantibusque in luce, etiamsi prædo aliquis ingressus fuerit, nihil nocebit, neque vastare eos poterit. Eos vero qui sunt in tenebris atque dormiunt, spolians atque nudans abit.

VERS. 5. *Omnes enim vos filii lucis estis, et filii diei.* Perinde ac filii sunt gehennæ, qui gehenna digna peragunt, ac filii inobediendiæ, inobedientes: haud secus filii sunt luminis ac diei, qui quæ lucis sunt faciunt.

Non sumus noctis, neque tenebrarum. Hoc est peccati

VERS. 6. *Non igitur dormiamus, ut cæteri, sed vigilemus, et sobrii simus.* Hoc est, non negligamus bona opera. Vigilantiæ autem intensio est sobrium esse: fieri enim potest, ut quis vigilet, nec tamen sit sobrius: periunde quasi dicat, Sobrie agamus quæ bona sunt, et attente.

VERS. 7. *Qui enim dormiunt nocte dormiunt: et qui ebrii sunt nocte ebrii sunt; nos autem qui diei sumus, sobrii simus.* Dormientes vocat eos qui in malitia dormiunt, ceu ad virtutem nullis prædii viribus, atque omnia veluti per somnium imaginantes. Hujusmodi enim sunt res præsentis vitæ, a somniis nihil differentes. Ebrietatem porro dicit, non eam quæ ex vino tantum est, verum etiam eam quæ ex omnibus affectibus animique ⁵²⁴ perturbationibus existit, ut quæ a natura deficiat, ne non obscuret dominantem rationis partem. Haud igitur vos debetis tales esse: non enim estis noctis ac tenebrarum filii, sed diei, per baptismum mandatorumque Dei assumptionem.

VERS. 8. *Induti loriceam fidei et charitatis.* Non sat's est vigilare ac sobrium esse, verum etiam armari oportet. Nam licet aliquis vigilans sit et sobrius, non habeat autem arma, facile eum latrones conficiunt. *Loriceam autem fidei et charitatis* dicens, dogmata et bonam vitam adumbravit: hoc enim est vere sobrium esse. Non simpliciter autem hæc sunt habenda, cæterum veluti lorica. Hanc enim nihil facile dissecat, sed veluti munimentum quoddam ^D est pectori, ac nullum ignitorum Satanæ telorum nos tanget.

Et galeam spem salutis. Quemadmodum galea præcipuum membrum nostrum, caput nimirum, tegendo saluum præstat ac conservat: hunc ad modum spes conservat mentem, et salutaris ei fit, nihil eorum quæ ab extra sunt incidere sinens in ipsam. Animadvertite igitur quod alibi ⁹¹ dixerit, Fidem, spem charitatem, tria hæc: nunc ea comparare jubet.

VERS. 9, 10. *Quoniam non posuit nos Deus in iram, sed in acquisitionem salutis per Dominum nostrum*

Jesum Christum. Qui mortuus est pro nobis, ut sive vigilemus sive dormiamus, simul cum ipso vivamus. Hanc ob rem, inquit, hæc arma nobis comparanda sunt, eo quod non possit, hoc est non segregavit nos Deus, ut ejus iram experiamur, sed ut acquirat nos sibi ipsi, atque servet, dans pro nobis Filium suum in mortem. Debemus igitur in periculis bona et magna sperare. Si enim credidimus quod Filio suo nostri gratia non pepercit, speremus quod multo magis ex periculis hisce nos eruet: atque exemplum intueamur, ac diligamus cum ipsum, tum cognatos. Propterea, inquit, mortuus est Christus, ut sive vigilemus, hoc est, vivamus: sive dormiamus hoc est, moriamur, cum ipso vivamus: aliud enim supra dixit soporem, et aliud hic. Quod igitur ait, est hujusmodi: Ne metuatis corporalia pericula et mortes: etiamsi enim moriamur, vivemus tamen. Etenim is qui sic dilexit nos, ut pro nobis moreretur, vivit.

VERS. 11. *Propterea consolamini invicem, et edificate alter alterum, sicut facitis.* Viden? Quid igitur deinceps præteris. Non sum doctor? *Edificate*, inquit, *alter alterum*, quoniam doctores non sufficiant ad omnium instructionem.

VERS. 12. *rogamus autem vos fratres, ut noveritis eos qui laborant in vobis.* Quia **525** dixit, *Edificate alter alterum*, ne existiment quod eos ad doctoris dignitatem provexerit, atque ita tollantur adversum illos, ait: Etsi vobis permisi, ut vos mutuo edificetis, verumtamen adhortor vos, ut illos honore afficiatis: multa enim doctores difficulta ferre coguntur, quæ honor ipsis aliqua saltem ex parte leviora reddet.

Et præsumunt vobis in Domino, et monent vos. Si enim præsidet tuos in humanis rebus in pretio habes, quanto potius iis, qui in divinis rebus tibi præsumunt, et gratiam et honorem te debere fateri debes? Nam, *In Domino*, hoc est, non in mundanis rebus tibi præsidet, sed in iis quæ ad Dominum pertinent: orat pro te, regeneravit te per baptismum, visit, admonet, medicus tibi est, mediis noctibus, si accessis, venit. Animadvertis in quonam tibi præsit?

VERS. 13. *Et ut habeatis illos abundantius in charitate propter opus ipsorum.* Non simpliciter eos diligite, inquit, sed *abundantius*, perinde ac filii parentes suos. Qui enim Christum diligit, amabit et ipsius ministrum, qualiscunque fuerit, quia per ipsum tremenda mysteria est assecutus. Si uxorem honestam acceperis, nonne eum diligis et honoras qui hanc tibi conciliavit? Regnum cælorum accepisti, ac contemnis eum qui tibi illud conciliavit? Audi namque Paulum: *Propter opus ipsorum*, inquit, *honorate ipsos.*

Pacem habete in vobis ipsis. Scribitur etiam, *In*

σου Χριστοῦ, τοῦ ἀποθανόντος ὑπὲρ ἡμῶν, ἵνα εἴτε γρηγοροῦμεν εἴτε καθύποδομεν, ἅμα σὺν αὐτῷ ζήσωμεν. Διὰ τοῦτο, φησὶ, ταῦτα τὰ ὅπλα δεῖ κτάσθαι, διότι οὐκ ἔθετο, τουτέστιν, οὐκ ἀφώρισεν ἡμᾶς ὁ Θεός, ἵνα τῆς ὀργῆς αὐτοῦ ἀπολαύσωμεν, ἀλλ' ἵνα περιποιησῆ ἡμᾶς ἑαυτῷ, καὶ σώσῃ. τοὺς ὑπὲρ ἡμῶν τὸν Υἱὸν αὐτοῦ εἰς θάνατον. Ὑπελιόμεν οὖν ἐλπίζειν ἐν κινδύνοις χρῆσθαι καὶ μεγάλα. Εἰ γὰρ ἐπιστεύσαμεν ὅτι τοῦ Υἱοῦ οὐκ ἐφείσατο ὑπὲρ ἡμῶν, ἐλπίζομεν ὅτι καὶ πολλῷ μᾶλλον τῶν κινδύνων τούτων ἐξελεῖται· καὶ ἴδωμεν τὸ ὑπόδειγμα, καὶ ἀγαπήσωμεν καὶ αὐτὸν καὶ τοὺς ὁμογενεῖς. Διὰ τοῦτο, φησὶν, ἀπέθανεν ὁ Χριστός, ἵνα, εἴτε γρηγοροῦμεν ἡμεῖς, τουτέστι ζῶμεν, εἴτε καθύποδομεν, τουτέστιν ἀποθάνωμεν, μετ' αὐτοῦ ζήσωμεθα. Ἔτερον γὰρ ἄνω τὸν ὕπνον, καὶ ἕτερον ἐνταῦθα φησὶν. Ὅπερ οὖν λέγει, τοιοῦτόν ἐστι· Μὴ δεδοίκατε τοὺς σωματικούς κινδύνους καὶ θανάτους κἂν ἀποθάνωμεν, ζήσωμεθα· καὶ γὰρ καὶ ὁ οὕτως ἀγαπήσας ἡμᾶς, ὥστε ὑπὲρ ἡμῶν θανεῖν⁸⁸, ζῆ.

Διὸ παρακαλεῖτε ἀλλήλους, καὶ οἰκοδομεῖτε εἰς τὸν ἕνα, καθὼς καὶ ποιεῖτε. Ὅρξ; Τί λοιπὸν προφασίζῃ⁸⁹, ὅτι οὐκ εἰμι διδάσκαλος; *Οἰκοδομεῖτε*, φησὶν, εἰς τὸν ἕνα, ἐπεὶ οἱ διδάσκαλοι οὐχ ἰσχυροὶ πρὸς τὴν τῶν πάντων νοουθεσίαν.

Ἐρωτῶμεν δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοί, εἰδέσθαι τοὺς κοπιῶντας ἐν ὑμῖν. Ἐπειδὴ εἶπεν, *Οἰκοδομεῖτε εἰς τὸν ἕνα*, ἵνα μὴ νομισῶσιν, ὅτι εἰς τὸ διδασκάλου ἀξίωμα αὐτοὺς ἀνήγαγε, καὶ κατεπαρθῶσιν ἐκείνων, φησὶν, ὅτι εἰ καὶ ὑμῖν ἐπέτρεψε τὴν ἀλλήλων οἰκοδομήν, πλην παρακαλῶ, ἵνα ἐκείνους διὰ τιμῆς ἐχητε. Πολλὰ γὰρ οἱ διδάσκαλοι ὑπομένειν ἀναγκάζονται δυσχερῆ, ἃ ἡ τιμὴ αὐτοῖς μετρίως γούν ἐπικουφίει⁹⁰.

Καὶ προϊσταμένους ὑμῶν ἐν Κυρίῳ, καὶ δουλοῦντας ὑμᾶς, Εἰ γὰρ τοὺς πρὸς ἀνθρώπον προϊσταμένους σου τιμᾶς, πῶσφ μᾶλλον τοῖς πρὸς Θεὸν προϊσταμένοις ὀφείλεις χάριν ὁμολογεῖν; Τὸ γὰρ, *Ἐν Κυρίῳ*, τοῦτό ἐστιν, ἀντὶ τοῦ, οὐκ ἐν τοῖς κοσμικοῖς προϊσταταῖ σου, ἀλλ' ἐν τοῖς κατὰ Κύριον· εὐχεται ὑπὲρ σου, ἀνεγέννησε διὰ τοῦ βαπτίσματος, ἐπισκέπτεται, νοθετεῖ, ἰατρός σοι ἐστι, μέσσις νυξίν, ἂν καλέσῃς, ἤκει. Ὅρξ προστάσαν⁹¹;

Καὶ ἡγεῖσθαι αὐτοὺς ὑπερεκπερισσοῦ ἐν ἀγάπῃ, διὰ τὸ ἔργον αὐτῶν. Μὴ ἀπλῶς, φησὶν, ἀγαπᾶτε, ἀλλ' Ὑπερεκπερισσοῦ, ὡς ἂν εἰ παῖδες πατέρας. Ὁ γὰρ τὸν Χριστὸν ἀγαπῶν, ἀγαπήσει καὶ τὸν αὐτοῦ λειτουργὸν, ὅσος ἂν ἦ, ὅτι δι' αὐτοῦ τῶν φρικτῶν μυστηρίων ἐπίτευχε. Εἰ γυναῖκα λάβῃς ἀξιόλογον, οὐχὶ τὸν προξενήσαντα ἀγαπᾶς καὶ τιμᾶς; Βασιλείην ἔλαβες οὐρανόων, καὶ διαπτύεις τὸν προξενήσαντα; Ἄκουε γὰρ Παύλου· *Διὰ τὸ ἔργον αὐτῶν*, φησὶ, *τιμᾶτε αὐτούς.*

Ἐληνεύετε ἐν ἑαυτοῖς. Γράφεται καὶ, *Ἐν αὐ-*

Variæ lectiones.

⁸⁸ ἀποθανεῖν ο ⁸⁹ προφασίζόμεθα ο. ⁹⁰ ἐπικουφίζει in. ⁹¹ προϊστάμενον ἐν Κυρίῳ in.

τοῖς, τουτέστι, τοῖς διδασκάλους. Οἶδε γὰρ ἐχθρας πρὸς τούτους τιχτομένους· ἐξ ὧν γὰρ ἐλέγχουσι⁹⁹, καὶ τῶν κακῶν ἀπείργουσι, μισοῦνται. Δεῖ οὖν εἰρηνεύειν μετ' αὐτῶν, καὶ οὐ τῷ ἔξω σχήματι, ἀλλ' ἐν ἑαυτοῖς.

Παρακαλοῦμεν δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοί, νουθετεῖτε τοὺς ἀτάκτους. Ἐνταῦθα πρὸς τοὺς διδασκάλους ἀποτεινεται. Μὴ ἀπ' ἐξουσίας, φησὶν, ἢ αὐθαδίας ἐπιπλήττετε, ἀλλὰ πρῶως νουθετεῖτε. Ὁ γὰρ ἀπενουημένος, θρασύτερος γίνεται, ὅταν ἐπιπλήσεται. Ἄτακτοι δὲ εἰσι πάντες οἱ παρὰ τὰ τῷ Θεῷ διωρισμένα πράττοντες. Τάξιν γὰρ ὤρισεν ἑκάστῳ, ἢν ὁ παραβαίνων, ἄτακτος. Ὁ μεθύων, ὁ λοιδορός, ὁ πλεονέκτης, καὶ πάντες οἱ ἀμαρτάνοντες, ἔξω τῆς τάξεως βαίνουσι.

Παραμυθεῖσθε τοὺς ὀλιγοψύχους. Ὀλιγοψύχος ἔστιν ὁ μὴ φέρων πειρασμόν. Οὗτός ἐστιν ὁ ἐπὶ τῆς πέτρας σπαρεῖς. Δεῖται οὖν καὶ οὗτος ἀναβαστάζεσθαι.

Ἀρτέχεσθε τῶν ἀσθενῶν. Τουτέστιν, Ὑποστηρίξετε τοὺς ἀσθενούντας περὶ τὴν πίστιν, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ, *τὸν ἀσθενούντα τῇ πίστει προσλαμβάνεσθε*, φησί.

Μακροθυμεῖτε πρὸς πάντας. Καὶ πρὸς τοὺς ἀτάκτους, καὶ πρὸς τοὺς ὀλιγοψύχους, καὶ πρὸς τοὺς ἀσθενεῖς. Τοῦτο γὰρ διδασκάλῳ ἀρμοδιώτατον, πάντας ἐντρέψαι ἰσχύον, καὶ τοὺς ἀγριωτάτους.

Ὅρατε μὴ τις κακὸν ἀντὶ κακοῦ τινὶ ἀποδοῖ. Εἰ κακὸν ἀντὶ κακοῦ οὐκ ἀποδοτέον, πολλῷ μᾶλλον κακὸν ἀντὶ ἀγαθοῦ, ἢ ἄρξει κακοῦ, καὶ τὸν μηδὲν βλάψαντα κακοποιῆσαι.

Ἀλλὰ πάντοτε τὸ ἀγαθὸν διώκετε, καὶ εἰς ἀδελφούς, καὶ εἰς πάντας. Οὐκ ἀρκεῖ τὸ μὴ ἀποδοῦναι κακὰ ἀντὶ κακῶν, ἀλλὰ χρῆ, φησὶ, καὶ ἀγαθοῖς ἀμειβεσθαι τὸν κακοποιήσαντα. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ διὰ τοῦ εἰπεῖν, *διώκετε τὸ ἀγαθόν*· τουτέστιν, Ἐπιτεταμένω; σπουδάζετε ἀγαθοποιεῖν, καὶ εἰς ἀλλήλους, τουτέστιν, εἰς τοὺς πιστοὺς, καὶ εἰς πάντας, τουτέστι, καὶ εἰς ἀπίστους.

Πάντοτε χαίρετε. Κἂν πειρασμοῖς περιπέσητε. Ὅρα δὲ, ὅτι μετὰ τὸ εἰπεῖν, ὅτι οὐ δεῖ κακὸν ἀντὶ κακοῦ ἀποδοῦναι⁹⁹, τότε χαίρειν προσέταξεν. Ὁ γὰρ παιδευθεὶς μηδένα ἀμύνεσθαι, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ εὐεργετεῖν τὸν λυπήσαντα, πόθεν τὸ τῆς λύπης κέντρον εἰσοδέξεται;

Ἀδιαλείπτως προσεύχεσθε· ἐν παντὶ εὐχαριστεῖτε. Τὴν ὁδὸν εἰδείξε τοῦ ἀεὶ χαίρειν, τὴν ἀδιάλειπτον προσευχὴν καὶ εὐχαριστίαν. Ὁ γὰρ ἐπισθεὶς ὀμιλεῖν τῷ Θεῷ, καὶ εὐχαριστεῖν αὐτῷ ἐπὶ πᾶσι, ὡς συμφερόντως συμβαίνουσι, πρόδηλον ὅτι χαρὰν ἔξει διηνεχῆ.

⁹⁹ Math. xiii, 5. P Rom. xiv, 1.

A ipsis, hoc est, doctoribus. Novit enim inimicitias adversus hos oriri. Quia enim reprehendunt, et a malis arcent, odio habentur. Oportet igitur pacem vos habere cum ipsis, idque non externa specie, sed in vobis ipsis.

Vers. 14. Rogamus autem vos, fratres, admonere inordinatos. Hic ad doctores convertit sese. Ne, inquit, per licentiam vel arrogantiam eos objurgete, sed mansuete admonete. Qui enim vecors est, sit asperior, si objurgetur. Inordinati autem sunt omnes qui aliter agunt quam a Deo sit ordinatum: ordinem enim unicuique statuit, quem qui transgreditur, inordinatus est. Temulentus, conviciator, avarus, adeoque omnes peccata committentes ordinem transgrediuntur.

B Consolamini pusillanimes. Pusillanims est, qui non sustinet tentationem. Hic est qui super petram seminatus est. Iste itaque supportatione indiget.

Sustinete infirmos. Hoc est, Fulcite infirmos circa fidem, perinde ac alio in loco, Infirmum in fide suscipite P, inquit.

Patientes estote erga omnes. Et erga inordinatos, et erga pusillanimes, et 526 erga infirmos: hoc enim doctori est convenientissimum, omnes ad pudorem convertere valens, etiam vel maxime agrestes.

Vers. 15. Videte ne quis malum pro malo alicui reddat. Si malum pro malo non est reddendum, multo magis pro bono reddere malum, aut malum inchoare, et eum, qui non læsit, injuria afficere non oportet.

Sed semper quod bonum est sectamini in invicem, et in omnes. Non satis est, mala pro malis non reddere, sed oportet, inquit, etiam bonis malefactorem compensare. Hoc enim indicat cum ait, Sectamini quod bonum est, hoc est, Impense studete benefacere, et in invicem, hoc est, erga fideles, et in omnes, id est, erga etiam infideles.

Vers. 16. Semper gaudete. Etiam si in tentationes incideritis. Observa autem quod posteaquam dixisset non esse malum malo pensandum, tunc præcepit lætandum esse. Nam qui institutus est ut de nemine se ulciscatur, sed beneficiis potius prosequatur eam qui contristaverit se, undenam mœroris stimulum accipiet?

Vers. 17. Sine intermissione orate: in omnibus gratias agite. Viam monstrat quâ fiat ut semper gaudeamus, orationem nimirum sine intermissione atque gratiarum actionem. Qui enim assuevit cum Deo versari, eique gratias agere in omnibus rebus, tanquam utiliter contingentibus, planum est quod perpetuum gaudium habiturus est.

Variæ lectiones.

⁹⁹ ἐλέγχονται ο. ⁹⁹ ἀποδίδοναι ο.

VERS. 18. *Hæc enim est voluntas Dei in Christo A Jesu erga vos. Quomodo autem semper gratias ages? Si agnoviveris hanc esse voluntatem Dei, ut sis gratus erga ipsum, ceu eum qui semper tibi benefaciat in Christo Jesu, hoc est, per Domini Jesu Christi cooperationem. Etenim ipse nobis ad gratiarum actionem adjutor est, qui et docuit nos istuc facere, ut ex Evangelio didicimus.*

VERS. 19, 20. *Spiritum nolite extinguere. Prophetias nolite spernere.* Quia nox est præsens hæc vita, dedit nobis lampadem Deus, Spiritum sanctum: sed hanc alii quidem splendidiorem fecerunt, ut omnes sancti: alii vero exstinxerunt, ut quinque virgines, olei inanem hanc dimittentes: ut is qui Corinthi fornicatus erat, cœnum sane huic superfundens. Ait itaque, *Spiritum ne exstinguite*, hoc est donum: claudite januas sive sensus, ne ingrediatur spiritus malitiæ, nec exstinguatur lampas. Ne injiciatis pulverem seu terrenas curas: sic fiet ut inextinguibilis conservetur. Vel hunc ad modum interpretari possis: Fuerunt apud ipsos prophetæ Dei, et prophetæ vani: quoniam autem incertum esset utri essent veri, omnes simul aversabantur. **527** Ait itaque ipsis: *Spiritum*, hoc est donum quod est in veris prophetis, *ne exstinguite*, eos æque ac pseudoprophetas aversando; neque spernite manantes ex Spiritu sancto prophetias.

VERS. 21. *Omnia autem probate: quod bonum est tenete.* Quid igitur? recipiemus ergo et pseudoprophetas? Minime, inquit. Sed omnia probate; hoc est, et vana et vera cum examinatione judicate, et tum quod visum est vobis bonum, hoc est, veras prophetias continete, hoc est, honorate, curate.

VERS. 22. *Ab omni specie mala abstinete.* Non ab hac vel ab illa tantum, verum simpliciter ab omni, et a propheta mendacii, et a peccato.

VERS. 23. *Ipse autem Deus pacis sanctificet vos per omnia.* Post exhortationem precationem adducit, quo utrinque securitatem habeant. Quid vero est, *per omnia*? Hoc est, corpore et animo, ut deinceps dicas.

Ac integer vester spiritus, et anima, et corpus inculpate in adventu Domini nostri Jesu Christi servate. Spiritus est charisma quod accepimus per baptismum. Si enim lucidam istius lampadem conservaverimus et inextinguibilem, ingrediemur in thalamum: porro et anima et corpus tum immacolata erunt, si Spiritus in nobis fulserit. Gregorius autem Nysenus inquit: Quia homo ex omni animalium specie componitur, vegetativa, sensitiva et intellectuali, spiritum dicens Apostolus, rationalem partem indicavit: animam vero, sensitivam: corpus, vitam nostram vegetativam. Totos igitur per omnia inculpato ipsos conservari precatur, adeoque per omnia Deo placentes.

Τοῦτο γὰρ θέλημα Θεοῦ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ εἰς ὑμᾶς. Πῶς δὲ ἀεὶ εὐχαριστήσεις; Ἐὰν ἐπιγνώσῃς ἐτι τοῦτο θέλει ὁ Θεός, τὸ εἶναι σε εὐχάριστον πρὸς αὐτόν, ὡς ἀεὶ εὐεργετοῦντα ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, τούτο ἐστὶ, διὰ τῆς τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ συνεργίας. Καὶ γὰρ καὶ πρὸς τὸ εὐχαριστεῖν αὐτὸς ἡμῖν συνεργός, ὅς γε καὶ ἐδίδαξεν ἡμᾶς τοῦτο ποιεῖν, ὡς ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου μεμαθήκαμεν.

Τὸ Πνεῦμα μὴ σβέννυτε. Προφητείας ἢ μὴ ἐξουθενεῖτε. Ἐπειδὴ νῦν ἐστὶν ὁ παρών βίος, ἔδωκεν ἡμῖν ὁ Θεὸς λαμπάδα, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· ἀλλὰ ταύτην οἱ μὲν λαμπροτέραν εἰργάσαντο, ὡς πάντες οἱ ἅγιοι· οἱ δὲ ἔσβεσαν, ὡς αἱ πέντε παρθένοι, ἀνέλαιον ταύτην ἀφείλαν· ὡς ὁ ἐν Κορίνθῳ πεπορευκὼς, βόρβορον ταύτη ἐπέχρεας. Φησὶν οὖν· *Τὸ Πνεῦμα μὴ σβέννυτε*, τούτεστι τὸ χάρισμα. Κλείετε τὰς θύρας, ἦτοι τὰς αἰσθήσεις, ἵνα μὴ εἰσέλθῃ πνεῦμα πονηρίας, καὶ οὐ μὴ σβεσθῇ ἡ λαμπάς. Μὴ ἐπιθάλητε τὸν χοῦν, ἦτοι μερίμνας γίνεσθε, καὶ ἀσβεστοὶς τηρηθήσεσθε. Ἡ καὶ οὕτως· Ἦσαν παρ' αὐτοῖς προφηταὶ τοῦ Θεοῦ, καὶ ψευδοπροφῆται. Ἐπεὶ δὲ ἀδελόν ἦν τίς ὁ ἀληθής; ἅ, πάντας ὁμοῦ ἀπεστρέφοντο. Φησὶν οὖν αὐτοῖς· *Τὸ Πνεῦμα*, τούτεστι, τὸ ἐν τοῖς ἀληθῶς προφήταις χάρισμα, *μὴ σβέννυτε*, διὰ τοῦ ἀποστρέφασθαι αὐτοῖς [ἐ. αὐτοῖς] ἐπίσης τοῖς ψευδοπροφήταις· μὴδὲ ἐξουθενεῖτε τὰς ἐκ Πνεύματος ἀγίου προφητείας.

Πάντα δὲ δοκιμάζετε· τὸ καλὸν κατέχετε. Τί οὖν; παραδεξόμεθα καὶ τοὺς ψευδοπροφῆτας; Οὐχί, φησὶν· ἀλλὰ πάντα δοκιμάζετε· τούτεστι, καὶ τὰ ψευδῆ, καὶ τὰ ἀληθῆ μετὰ δοκιμασίας κρίνετε, καὶ τότε τὸ θεῖον ὑμῖν καλόν, τούτεστι τὰς ἀληθεῖς προφητείας, κατέχετε, τούτεστι, τιμᾶτε, διὰ φροντίδος ποιήσατε.

Ἀπὸ παντὸς εἶδους ποτηροῦ ἀπέχεσθε. Μὴ τοῦτου ἢ ἐκείνου, ἀλλ' ἀπλῶς παντὸς, καὶ προφήτου ψευδοῦς, καὶ ἀμαρτήματος ἕνεκα.

Αὐτὸς δὲ ὁ Θεός τῆς εἰρήνης ἀγαθαὶ ὑμᾶς δοτελεῖς. Μετὰ τὴν παραινέσιν, καὶ εὐχὴν ἐπάγει, ἵνα καὶ ἀμφοτέρωθεν τὸ ἀσφαλὲς ἔχωσιν. Ὁ λόγος δὲ τί ἐστὶ; Τοῦτ' ἐστὶ, σώματι καὶ ψυχῇ· καὶ ἐφεξῆς δὲ μαθήσῃ.

Καὶ ὁλόκληρον ὁμῶν τὸ Πνεῦμα, καὶ ἡ ψυχή, καὶ τὸ σῶμα ἀμέμπτως ἐν τῇ παρουσίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τηρηθῆτε. Τὸ Π. εἶμα, τούτεστι, τὸ χάρισμα ὃ ἐλάβομεν διὰ τοῦ βαπτίσματος. Ἐὰν γὰρ λαμπράν τὴν λαμπάδα τούτου φυλάξωμεν καὶ ἀσβεστον, εἰσελευσόμεθα εἰς τὸν νυμφῶνα· καὶ ἡ ψυχὴ δὲ καὶ τὸ σῶμα τότε ἀμέμπτα ἔσονται, ἐὰν τὸ Πνεῦμα ἐν ἡμῖν λάμπῃ. Ὁ δὲ Νύσσης Γρηγόριος, Ἐπειδὴ, φησὶν, ὁ ἀνθρώπος διὰ πάσης ἰδέων ψυχῶν κατακρινάται, τῆς τε φυσικῆς, καὶ τῆς αἰσθητικῆς, καὶ τῆς νοερᾶς, πνεῦμα μὲν εἰπὼν ὁ Ἀπόστολος, τὸ νοερὸν μέρος ἐδήλωσε· ψυχὴν δὲ, τὸ αἰσθητικόν· σῶμα δὲ, τὴν φυσικὴν ἐν ἡμῖν ζωὴν. Ὅλους οὖν δι' ὧν τηρηθῆναι ἀμέμπτους αὐτοῦς ἐπέυχεται, διὰ πάντων τῶν Θεῷ εὐηρεσηκότας.

Variæ lectiones.

¹ προφήτας ο. ² ἀδελός ἦν ὁ ἀλ. ο. ³ ἀμαρτήμαντος; ni.

Πιστὸς ὁ καλῶν ἡμῶς, ὃς καὶ ποιήσει. Ὅρα Α ταπεινοφροσύνην. Ἐπειδὴ αὐτοῖς ἐπηύξατο, Μὴ νομίσητε, φησὶν, ὅτι ἐκ τῶν ἐμῶν εὐχῶν σωθήσεσθε, ἀλλ' ἐκ τῆς τοῦ καλέσαντος ὑμᾶς ἀγαθωσύνης Θεοῦ. Εἰ γὰρ εἰς σιωτηρίαν ἐκάλεσε, πιστὸς δὲ ἐστὶ, τουτέστιν ἀληθής, πάντως ποιήσει κατὰ τὸ θέλημα αὐτοῦ, καὶ σώσει.

Ἄδελφοί, προσεύχεσθε περὶ ἡμῶν. Ὅρα μεταπεινοφροσύνην *· ὁ Παῦλος ἰδεῖτο τῆς τούτων εὐχῆς.

Ἀσπάσασθε τοὺς ἀδελφοὺς, πάντας ἐν ἀγίῳ φιλίῳ. Ἐπειδὴ γὰρ ἀπὸν αὐτοῦ οὐκ ἔδύνατο διὰ τοῦ οἰκείου στόματος ἀσπάζεσθαι αὐτοὺς, δι' ἐτέρων ἀσπάζεσθαι βούλεται· ὡς λέγομεν· Φίλησον τὸν δεῖνα ἀντ' ἐμοῦ. Ἐπειδὴ δὲ ἐστὶ καὶ δολερὸν φίλημα, ὡς Β τὸ τοῦ Ἰούδα, Ἐν ἀγίῳ, φησὶν.

Ὁρκίζω ὑμᾶς τὸν Κύριον, ἀναγνώσθηναί τὴν Ἐπιστολὴν πᾶσι τοῖς ἀγίοις. Οὐ ποσῦτον διδασκαλίας χάριν, ἀλλ' ἵνα κάκεινοις ὡς προσδιαλεγόμενος διὰ τῆς Ἐπιστολῆς· ὁ δεῖγμα πόθου διακαῶς. Ὁρκίζει δὲ, ἵνα καὶ αὐτοῦ καταφρονήσωσι, διὰ γούν τὸν ὀρκισμὸν πράξωσι τὸ ἐπιταχθέν. Οὕτω γὰρ τοῖς παλαίοις Χριστιανοῖς φρικτοὶ ἦσαν οἱ ὀρκισμοί· ἀλλ' οὐ τοῖς νῦν, καὶ φεῦ! ἡμῖν.

Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μεθ' ὑμῶν. Ἀμήν. Πάντα, φησὶ, τὰ ἀγαθὰ ἐκεῖνος ἡμῖν ἐχαρίσατο. Σπουδάζετε οὖν, ἵνα πλεῖω τὴν χάριν ἐπισπάσησθε, διὰ τοῦ περιπατεῖν ἀξίως τῶν χαρισθέντων ὑμῖν. Ἐπὶ τῆς αὐτῆς χάριτος καὶ ἡμεῖς φρουροίμεθα ἀπὸ πάσης ὁδοῦ πονηρᾶς, ἵνα καὶ πρὸς δόξαν ζήσωμεν τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· ᾧ πρέπει πᾶσα δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

VERS. 24. *Fidelis qui vocavit vos, qui et faciet.* Vide humilitatem ejus. Quoniam pro eis presatus erat, Ne existimetis, inquit, quod ex mea oratione servabimini, verum ex bonitate ejus qui vos vocavit Dei. Si enim ad salutem vocavit, et fidelis est, id est verus, omnino faciet secundum voluntatem suam, et servabit vos.

VERS. 25. *Fratres, orate pro nobis.* Vide animi modestiam: Paulus istorum oratione indigebat.

VERS. 26. *Salutate fratres omnes in osculo sancto.* Quia enim ille absens non potuit proprio ore salutare ipsos, per alios salutare cupit: perinde ac dicimus, Saluta illum meo nomine. Quoniam autem et dolosum est osculum, quale fuit Judæ, *In sancto*, adjicit.

VERS. 27. *Adjuro vos per Dominum, ut legatur Epistola hæc omnibus sanctis.* Non tam institutionis gratia, quam ut illis etiam per Epistolam hanc loquar: quod est argumentum ardentis desiderii. Adjurat autem, ut quamvis ipsum negligerent, propter adjurationem tamen quod injunctum est persequantur. Adeo veteribus Christianis horrendæ fuerunt adjurationes: at hodie (væ nobis!) non item.

VERS. 28. *Gratia Domini nostri Jesu Christi vobiscum. Amen.* Omnia, inquit, bona ille nobis donavit. Operam itaque navate, ut uberiores gratiam attrahatis, vivendo pro dignitate gratiæ vobis donatæ. Per eandem gratiam et nos custodiamur ab omni via prava, ut ad gloriam vivamus Patris et Filii et Spiritus sancti: quem decet omnis gloria in sæcula. Amen.

Variae lectiones.

* ταπεινοφροσύνη ο. ** εἰ ο.

ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ
ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ
THE
ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΑΥΛΟΥ
ΠΡΟΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΕΙΣ ΔΕΥΤΕΡΑΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ
ΕΞΗΓΗΣΙΣ.

THEOPHYLACTI
BULGARIE ARCHIEPISCOPI
EPISTOLÆ II D. PAULI AD THESSALONICENSES
EXPOSITIO.

529 ARGUMENTUM SECUNDÆ EPISTOLÆ A ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΔΕΥΤΕΡΑΣ ΠΡΟΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΕΙΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ.

Secundam ad Thessalonicenses Epistolam dirus Paulus hanc ob causam scribit: In priore Epistola scripserat eis, valde se laborasse ut eos videret: quia vero non sit assecutus quod expetiverat, diutius non erens, Timotheum misit. Atque per hæc omnia ostendit quantopere ipsos adire desiderabat. Quia vero non contigit eum proficisci ad ipsos, atque perficere quæ in fide illis deessent, hujus rei gratia alteram Epistolam apponit, defectum præsentis per litteras adimplens. Quod enim ad eos non abierit, inde per-spicuum est. Nam in priori Epistola, de eo, quando sit futurus adventus Domini, prætermisit scribere, seu rem illis non admodum necessariam: nunc vero hæc de re scribit. 530 Atqui si ipse eos accessisset, haud scripsisset jam de hoc ipso negotio. Scribit autem hæc de quæstione necessario. Nonnulli enim perditores dicebant jam adesse Domini adventum, et, quod periculosius ac gravius erat, verba quædam fingeant tanquam a Paulo dicta, et Epistolas, tanquam ab illo scriptas. Atque hæc excogitaverat diabolus, quo labefactaret credentes. Cum enim credentes pro magna consolatione resurrectionis spem haberent, qui prope qui expectarent sese recepturos mercedem virtutis, visproque se oppressores suos digna cruciari pæna, subornavit ministros suos, qui iudicium et Christi adventum jam instare docerent, ut indicarent non securitatem in posterum compensationem, neque

*Δευτέραν πρὸς Θεσσαλονικεῖς ποιεῖται τῆν Ἐπιστολὴν ὁ μακάριος Παῦλος διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν· Προέγραψεν γὰρ αὐτοῖς ἐν τῇ προτέρᾳ Ἐπιστολῇ, ὅτι ἐσπούδαζεν αὐτοὺς ἰδεῖν, καὶ ἐπειδὴ οὐκ ἔτυχε τοῦ ἐφθετοῦ, μήκετι στέγων, ἔπεμψε Τιμόθεον, καὶ διὰ τούτων πάντων τὸν πόθον ἐδήλωσεν, ὃν εἶχεν, ὥστε παραγενέσθαι πρὸς αὐτούς. Ἐπει- οὖν οὐκ ἔφθασεν ἀπελθεῖν καὶ καταρτίσαι τὰ ὑστερήματα αὐτῶν τῆς πίστεως, τούτου χάριν τὴν δευτέραν προστίθησιν Ἐπιστολὴν, τὸ ἄλλομα τῆς παρουσίας διὰ τῶν γραμμάτων ἀναπληρῶν. Ὅτι γὰρ οὐκ ἀπῆλθε πρὸς αὐτούς, δῆλον ἐνετύθη· Ἐν μὲν τῇ πρώτῃ Ἐπιστολῇ περὶ τοῦ, πότε ἔσται ἡ τοῦ Κυρίου παρουσία, ὑπερέθετο γράψαι, ὡς οὐ χρειώδες ὄν αὐτοῖς τοῦτο· νυνὶ δὲ περὶ τούτου γράφει. Οὐκ ἄν δὲ νῦν ἔγραψεν, εἰ γὰρ αὐτὸς παρεγένετο. Γράφει δὲ περὶ τούτου τοῦ ζητήματος ἀναγκαίως. Τινὲς γὰρ λυμῶνες ἤδη ἔλεγον παρ- εῖναι τὴν τοῦ Κυρίου παρουσίαν, καὶ, τὸ χαλεπώτερον, ἐπλάττοντο καὶ ῥήματα τινα, ὡς ἀπὸ τοῦ Παύλου λεχθέντα, καὶ Ἐπιστολάς, ὡς περ' ἐκείνου γραφείσας. Ταῦτα δὲ ἐπενοήσατο ὁ διάβολος, ἵνα ἐκλύσῃ τοὺς πιστεύοντας. Ἐπειδὴ γὰρ οἱ πιστεύοντες, εἰς μεγάλην εἶχον παρακλήσιν τὴν τῆς ἀναστάσεως ἐλπίδα, ὡς προσδοκῶντες καὶ αὐτοὶ** τοὺς μισθοὺς ἀπολαβεῖν*

Varie lectiones.

** αὐτοὺς ο.

τῆς ἀρετῆς, καὶ τοὺς θλιβόντας αὐτοὺς ἰδεῖν ἀπολαύοντας ἀξίας κολάσεως, ὁπέβαλε τοὺς ὑπουργοὺς αὐτοῦ διδάσκειν, ὅτι ἐπέστηκεν ἡ κρίσις καὶ ἡ παρουσία τοῦ Χριστοῦ, ἵνα δειξω-
 σιν ⁶⁷ ὅτι οὐκ ἔστιμι λοιπὸν ἀντιδωσις, οὐδὲ δικαστήριον ⁶⁸ καὶ κόλασις, κἀντεῦθεν τῶν μὲν ἀγίων ⁶⁹ τὰς ἐλπίδας θραύσωσι, τοὺς δὲ ἐχθροὺς τοῦ κηρύγματος θρασυτέροισι ἐργάζονται, ἀλλὰ καὶ τὸν Χριστὸν ψευδῆ ἐλέγξωσιν, εἰκόρτα ση-
 μεῖα τινα τῆς αὐτοῦ παρουσίας μέλλειν ἔσθαι· ὧν μὴ προγινόμενων [f. προγεν.], τῆς δὲ ἀναστάσεως, ὡς αὐτοὶ ἐπλάτων, ἐκδόσης· προ-
 δήλως ὁ Κύριος ψευδῆς ἐδεικνυτο. Διὰ ταῦτα Παῦλος τῆν Ἐπιστολὴν γράζει, καὶ λέγει περὶ
 ἐδὲ οὐκ ἀποκαλύπτων, τὸ δὲ σημεῖον αὐτῆς ⁷⁰ σφόδρα τεταρχουμένους ⁷¹ ὑπὸ τῶν παθῶν ⁷². Καὶ τέλος, δίδωσιν αὐτοῖς σημεῖα δι' ὧν ἐπιγνώ-
 σονται τὰς γνησίας αὐτοῦ Ἐπιστολάς.

A *judicium aut pœnam, atque hinc spes sanctorum con-*
fringerent et comminuerent, et hostes verbi confiden-
tiores redderent, imo et ipsum Christum mendacii ar-
guerent, qui signa quædam adventus sui futura præ-
dixerat; quæ cum non facta essent, cumque resur-
rectio, ut ipsi mentiebantur, accidisset, Dominus
aperte, palam mendax demonstrabatur. Propter hæc
Paulus Epistolam scribit, de adventu Domini locutus,
ipsum sane tempus non revelans; signum autem ipsius
indicans, ipsum videlicet Antichristum. Consolatur
autem eos a perturbationibus valde maceratos. De-
nique dat eis notas quibus cognoscant germanas
ipsius Epistolas.

τῆς παρουσίας τοῦ Κυρίου, τὸν μὲν καιρὸν ἀ-
 δηλῶν, τὸν Ἀντιχριστόν. Παρακαλεῖ δὲ αὐτοὺς
 ὅτι οὐκ ἀποκαλύπτων, τὸ δὲ σημεῖον αὐτῆς ⁷⁰ σφόδρα τεταρχουμένους ⁷¹ ὑπὸ τῶν παθῶν ⁷². Καὶ τέλος, δίδωσιν αὐτοῖς σημεῖα δι' ὧν ἐπιγνώ-
 σονται τὰς γνησίας αὐτοῦ Ἐπιστολάς.

THEOPHYLACTI COMMENTARIUS

IN EPISTOLAM II AD THESSALONICENSIS.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

A

531 CAPUT PRIMUM.

Παῦλος καὶ Σιλβανὸς καὶ Τιμόθεος τῇ Ἐκ-
 κλησίᾳ Θεσσαλονικέων ἐν Θεῷ Πατρὶ ἡμῶν, καὶ
 Κυρίῳ Ἰησοῦ Χριστῷ. Καὶ ἐν τῇ πρώτῃ Ἐπιστολῇ
 οὕτως ἠρξάτο. Ὅσα οὖν ἐκεῖ εἰρηται ἡμῖν, παράλαβε
 καὶ ἐνταῦθα.

Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ Πατρός, καὶ
 Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἐπειδὴν ὁ Θεὸς χαριτώσῃ
 τινὰ, οὐδὲν αὐτῷ ἔσται ἀναίρων [f. ἀναιρόν], ἀλλὰ
 πάντα ῥαδίως λυθήσεται. Εἰδὼς οὖν ὁ μακάριος οὗ-
 τος, ὅση τοῦ Θεοῦ ἡ χάρις, διὰ τοῦτο ταύτην αὐτοῖς
 ἐπεύχεται. Ἐάν γὰρ αὐτῆς αὐτοῖς παρῆ, οὐδενὸς τῶν
 πειρασμῶν αἰσθησιν λήψονται, ἀλλὰ καὶ τῆς εἰρή-
 νης τοῦ Θεοῦ συναπολαύοντες, ἀσάλευτοι καὶ εἰρη-
 νικοὶ διαμένουσιν. Ἄμα δὲ καὶ ἀναμιμνήσκει αὐ-
 τοὺς τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ, ὡς εἰ ⁷³ καὶ θλίψεις αὐ-
 τοῖς εἰσέλθοιεν, ἀναμιμνησκόμενοι τῆς χάριτος, ἐξ ⁷⁴
 ἧς ἐσώθησαν, παρακαλῶνται, καὶ ἐκ τῶν προγε-
 γονότων καὶ μειζόνων πληροφροῦμενοι, ἐν τοῖς
 ἐλάττοις μὴ ἀπογινώσκουσιν.

Εὐχαριστοῦν ὀφειλομέν πάντοτε τῷ Θεῷ περὶ
 ὑμῶν, ἀδελφοί, καθὼς ἀξίον ἔστι. Τρία ταῦτα
 διδάσκει· ἐν μὲν ὅτι ἐπ' οἷς κατωρθώσαμεν, οὐχ
 ἡμῖν αὐτοῖς δεῖ χάριν ἔχειν, ἀλλὰ τῷ Θεῷ, κἀκείνῳ
 τὸ πᾶν λογιζομένους μὴ ἀλαζονεύεσθαι· ἕτερον δὲ,
 ὅτι οὐ θαυμάσιον ἔστι, οὐδὲ θρήνων, ἀ πᾶσχουσιν,
 ἀλλ' εὐχαριστίας τῆς εἰς Θεόν· ὥστε καὶ αὐτοὺς
 δεῖ χαίρειν, ἀλλὰ μὴ καταπίπτειν· καὶ τρίτον, ὅτι
 οὐ δεῖ φθονεῖν τοῖς κατορθοῦσιν, ἀλλὰ χαίρειν, καὶ

VERS. 1. *Paulus et Silvanus et Timotheus Eccle-*
siaῖ Θεσσαλονικέων ἐν Θεῷ Πατρὶ ἡμῶν, καὶ
Κυρίῳ Ἰησοῦ Χριστῷ. Καὶ ἐν τῇ πρώτῃ Ἐπιστολῇ
οὕτως ἠρξάτο. Ὅσα οὖν ἐκεῖ εἰρηται ἡμῖν, παράλαβε
καὶ ἐνταῦθα.

VERS. 2. *Gratia vobis et pax a Deo Patre, et Do-*
mino Jesu Christo. Postquam Deus gratia sua quem-
piam donarit, nihil illi molestum erit, sed omnia
facile dissolventur. Sciens igitur beatus iste, quanta
res sit Dei gratia, propterea hanc ipsis comprecatur.
Si enim hæc ipsis affuerit, nullam tentationem
sentient, sed pace Dei fruentes, inconvulsi et paci-
fici permanebunt. Simul autem eis ad memoriam
revocat divinam gratiam, ut etiamsi eos afflictio in-
vaserit, memores gratiæ per quam sint servati,
consolationem accipiant, atque a præteritis et ma-
joribus confirmati, in minoribus non desperent.

VERS. 3. *Gratias agere deoemus Deo semper vestri*
causa, fratres, ita ut dignum est. Tria hæc docet :
primum, quod nostras ob virtutes non sunt nobis
gratiæ habendæ, sed Deo, atque illi totum impu-
tantes non arrogantes esse : alterum, quod non sint
lacrymis neque lamentis digna illa quæ patiuntur,
sed ejusmodi, pro quibus Deo gratias agere deceat ;
itaque lætari eos oportet, et animum non despu-
dere : tertium, quod non oporteat invidere bene

Variæ lectiones.

⁶⁷ δεῖξῃ ο. ⁶⁸ κολαστήριον ο. ⁶⁹ ἀγαθῶν m. ⁷⁰ αὐτοῖς ο. ⁷¹ τεταρχουμένους m. ⁷² κακῶν ο. ⁷³ ὡς
 ἂν εἰ ο. ⁷⁴ ὑπ' ο.

operantibus, sed gaudere et gratias agere Deo pro fratribus. Quocirca qui macerantur ob ea quæ alii bene agunt, Deo maledicunt. *Sicut dignum est*, dixit, ne ob ipsam gratiarum actionem efferamur, cœ novum quiddam adduxerimus : facimus enim quod dignum est fieri. Propterea et rem ipsam debitum nominavit. Vel quia et in verbis et in operibus gratiæ sunt agendæ : hæc enim est digna gratiarum actio.

Quoniam supercrescit fides vestra. Quando ob fidem tentationum inundatio irruens non submerserit vos, nullius alterius rei hoc indicium est, quam quod aucta sit, necnon altior facta fides, perinde ac in præscio illo diluvio altissima montium non facile submersa 532 sunt. Hinc, *Supercrescit*, dixit, ut altitudinis excessum indicet.

Et abundat charitas uniuscujusque vestrum in invicem. Observa eorum dilectionem. Non hunc quidem diligebant, illum vero non item, verum æqualis erat omnium erga omnes dilectio. Quod enim ait, *Uniuscujusque*, et *In invicem*, hoc significat. Nam si particulariter diligamus, hoc non est charitas, sed dissensio potius. Si enim Dei causa diligis, omnes dilige : sin particulariter diligis, humana ista est amicitia. Considera autem quod communiri et nos mutuo amplecti, contra afflictiones plurimum confert.

Vers. 4. Ut nos ipsi in vobis gloriemur in Ecclesiis Dei. In priori Epistola dixit, Sic noverunt omnes res vestras, ut non esset opus nos quidquam loqui de vobis : quomodo igitur nunc dicit se in Ecclesiis gloriari de ipsis? Ex ipsa dictione hoc planum est : non enim ait, Docemus eos de vobis : sed, Gloriamur, et venerandi sumus propter vos. Si igitur nos gratias agimus Deo propter vos, et gloriamur apud homines, multo magis hoc vos oportet facere in iis quæ vobis contingunt, et non despondere animum, neque desperare in tentationibus.

Pro patientia vestra et fide in omnibus persecutionibus vestris et tribulationibus quas sustinetis. Ostendit eos dñi tentatos fuisse. Patientia enim non in diebus aut tribus apparet. Porro quidem patientia est, honorum promissorum, quæ nondum assecuti sumus, dilationem æquo animo ferre. Nunc vero majorem dicit, nempe quæ est in persecutionibus et afflictionibus : cum hostibus enim implacabilibus conversabantur, solidaque patientia opus habebant, idque in principio verbi et Evangelii, cum pauperes etiam homines essent. Pudeat itaque eos quotquot propter præfecturam hominum ad prava dogmata transferuntur.

Vers. 5. In exemplum justi judicii Dei, ut digni habeamini regno Dei. Per ea quidem quæ dicta sunt, consolatus est eos, tum per hoc quod dicit,

εὐχαριστεῖν τῷ Θεῷ ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν. Ὡστε οἱ τηρόμενοι ἐφ' οἷς κατορθωθεὶς τις, τὸν Θεὸν δυσφημοῦσι. Τὸ δὲ, *Καθὼς ἀξίων ἔσται*, εἶπεν, ἵνα μὴ δὲ ἐπὶ τῇ εὐχαριστίᾳ αὐτῇ¹⁶ ἐπαιρώμεθα, ὡς ξένον τι συνεισαγαγόντες· τὸ γὰρ ἀξίον γίνεσθαι ποιοῦμεν· διὸ καὶ ὀφείλην τὸ πρῶγμα ὀνόμασεν. Ἡ δὲ καὶ διὰ λόγων καὶ δι' ἔργων· αὕτη γὰρ ἡ ἀξία εὐχαριστία.

Ὅτι ὑπερανέξει ἡ πίστις ὑμῶν. Ὅταν ὁ τῶν ὑπὸ τῆς πίστεως πειρασμῶν κατακλυσμός ἐπελθὼν μὴ ἐπικλύσῃ ὑμᾶς, οὐδενὸς ἐτέρου τοῦτο τεκμήριον ἔστιν, ἢ τοῦ ἀξιοτέρου καὶ ὑψηλοτέρου γενέσθαι τὴν πίστιν· καθάπερ καὶ ἐπὶ τοῦ παλαιοῦ κατακλυσμοῦ τὰ ὑψηλὰ οὐ βραδίως κατακλύσθη. Διὸ, *ὑπερανέξει*, εἶπεν, ἵνα τὴν ὑπερβολὴν τοῦ ὕψους δηλώσῃ.

Καὶ περισσέξει ἡ ἀγάπη ἐνὸς ἐκάστου πάντων ὑμῶν εἰς ἀλλήλους. Ὅρα ἀγάπην· Οὐ τὸν μὲν ἡγάπων, τὸν δὲ οὐ· ἀλλ' ἴση ἦν περὶ πάντων ἢ¹⁶ ἀγάπη πρὸς πάντας. Τὸ γὰρ, *Ἐνὸς ἐκάστου*, καὶ τὸ, *εἰς ἀλλήλους*, τοῦτο δηλοῖ· ἐπεὶ γε ὅταν μερικῶς ἀγαπῶμεν, οὐκ ἀγάπη τοῦτο, ἀλλὰ διάστασις. Εἰ γὰρ διὰ τοῦ Θεοῦ ἀγαπᾶς, πάντας ἀγάπα· εἰ δὲ μερικῶς ἀγαπᾶς, ἀνθρωπίνῃ τοῦτο φιλία. Σκόπει δὲ, ἔτι δὲ [*f. κα]* τὸ συμπεφράσθαι, καὶ ἀλλήλων ἔχεσθαι, μεγάλως πρὸς τὰς θλίψεις συμβάλλεται.

Ὡστε ἡμᾶς αὐτοὺς ἐν ὑμῖν καυχᾶσθαι ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις τοῦ Θεοῦ. Ἐν τῇ πρώτῃ Ἐπιστολῇ εἶπεν, ὅτι Οὕτως ἴσασι πάντες τὰ καθ' ὑμᾶς, ὥστε ἡμᾶς μὴ χρεῖαν ἔχειν λαλεῖν περὶ ὑμῶν· πῶς οὖν νῦν φησιν, ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις καυχᾶσθαι περὶ αὐτῶν; Ἀπ' αὐτῆς τῆς λέξεως δῆλον τοῦτο. Οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτι διδάσκομεν αὐτοὺς περὶ ὑμῶν, ἀλλ' ὅτι καυχώμεθα καὶ σεμνυνόμεθα ἐφ' ὑμῖν. Εἰ τολῶν ἡμεῖς καὶ εὐχαριστοῦμεν τῷ Θεῷ δι' ὑμᾶς, καὶ καυχώμεθα παρὰ ἀνθρώποις· πολλῶ μᾶλλον ὑμᾶς τοῦτο χρῆ ποιεῖν ἐπὶ τοῖς συμβαλουσιν ὑμῖν, ἀλλὰ μὴ ἀθυμεῖν καὶ καταπίπτειν, ὡς ἐπὶ πειρασμοῖς¹⁷.

Ἐπὲρ τῆς ὑπομονῆς ὑμῶν καὶ τῆς πίστεως ἐν πᾶσι τοῖς διωγμοῖς ὑμῶν, καὶ ταῖς θλίψεσιν αἷς ἀνέχεσθε. Δείκνυσιν, ὅτι πολὺν ἐπειράζοντο χρόνον· ἢ γὰρ ὑπομονὴ οὐκ ἐν δυοῖν ἢ τρισὶν ἡμέραις φαίνεται. Ἔστι μὲν οὖν ὑπομονὴ καὶ τὸ τῶν ἐπηγγελμένων ἀγαθῶν μὴπω ἀπολαύοντας φέρειν. Νῦν δὲ καὶ μετρίζονα λέγει, τὴν ἐν τοῖς διωγμοῖς καὶ ταῖς θλίψεσιν. Ἐχθροὶς γὰρ συνέζων ἀσπόνδοις, καὶ στεφθαῖ ἐδέοντο τῆς ὑπομονῆς, καὶ ταῦτα ἐν ἀρχῇ τοῦ κηρύγματος καὶ πένητες ἀνθρώποι. Αἰσχυνέσθωσαν ἔσοι διὰ προστασίαν ἀνθρώπων εἰς δόγματα στρεβλά μετατίθενται.

Εἰς ἐνδειγμα τῆς δικαίας κρίσεως τοῦ Θεοῦ, εἰς τὸ καταξιοθῆναι ὑμᾶς τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Καὶ διὰ τῶν εἰρημένων μὲν παρεμυθήσατο

Variae lectiones.

¹⁶ αὐτὸ ὁ. ¹⁷ ἢ παρὰ πάντων ὁ. ¹⁸ πειρασμῶν ὁ.

αὐτοὺς, διὰ τε τοῦ εἰπεῖν, ὅτι Εὐχαριστοῦμεν, καὶ τοῦ, ὅτι Καυχώμεθα· μάλιστα δὲ νῦν τίθησιν ὁ πᾶς ὁ ἰδύμενος ζητεῖ, τὴν ἀπαλλαγὴν φημι τῶν θλιβερῶν, καὶ τὴν κόλασιν τῶν θλιβόντων ἀνθρώπων. Ὁ τοῖνον λέγει, τοῦτο ἐστίν, ὅτι Ἀνέχεσθε τῶν θλίψεων εἰς τὸ δειχθῆναι τὴν δικαίαν κρίσιν τοῦ Θεοῦ, ὅπερ ἐστὶ καταξιώθηνα ὑμᾶς τῆς βασιλείας. Ὅταν μὲν γὰρ ὑμᾶς μὲν τοὺς θλιβομένους στεφανοῖ, ἐκείνους δὲ κολάζῃ τοὺς θλιβόντας, τὸ δίκαιον αὐτοῦ φαίνεται. Μεγάλως δὲ παραμυθίζεται αὐτοὺς, δεικνύς ὅτι οὐ χάριτι στεφανοῦνται, ἀλλὰ δικαίως, καὶ ὡς ἀντιμισθίαν λαμβάνοντες τῶν οἰκείων πόνων καὶ ἰδρώτων τὴν βασιλείαν.

Ἐπεὶ ἡς καὶ πάσχετε. Ὅστε οὐ δίδει δυνατότεροι εἶναι οἱ θλιβόντες, διὰ τοῦτο κρατοῦσιν ὑμῶν, ἀλλὰ δίδει ἀπὸ τοῦ πάσχειν προσπορίζεται ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. Καὶ ἀνάγκη τὸ συνάλλαγμα τοῦτο οὕτω γίνεσθαι, καὶ οὐκ ἀπόνως. Διὰ πολλῶν γὰρ θλίψεων δεῖ ἡμᾶς εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν, φησὶν ὁ Κύριος.

Ἐπεὶ δίκαιόν [ἐστὶ] παρὰ Θεῶ ἀνταποδοῦναι τοῖς θλιβούσιν ὑμᾶς θλίψιν· καὶ ὑμῖν τοῖς θλιβομένοις, ἀνεσιν. Τὸ, Ἐπεὶ, οὐκ ἐστὶ διαταγῆς, ἀλλὰ μᾶλλον βεβαιώσεως, ἀντὶ τοῦ, Ἐπειδὴ δίκαιον παρὰ Θεῶ. Εἰ γὰρ παρὰ ἀνθρώποις, πολλῶ μᾶλλον παρὰ Θεῶ. Εἰώθαμεν δὲ λέγειν καὶ ἐν τῇ συνήθει ὁμιλίᾳ· Εἰ μισεῖ ὁ Θεὸς τοὺς πονηροὺς, καὶ, Εἰ φροντίζει ὁ Θεὸς τῶν πραγμάτων, ἔσται τότε τὸ ὡς τῶν ἀκούοντων ἀναγκαίως ἐροῦντων· Ἀλλὰ μὴ μισεῖ. Οὕτως οὖν καὶ ἐνταῦθα· Εἰ δίκαιόν ἐστίν· ἀκόλουθον γὰρ ἐπαγαγεῖν· Ἀλλὰ μὴ δίκαιον. Οὐχ ὥστερ δὲ αἱ ἐπαγόμενα ὑμῖν θλίψεις πρόσκαιροι, οὕτω καὶ αἱ τοῖς θλιβούσιν ὑμᾶς ἀντεπαχθησόμενα παρὰ Θεοῦ, πρόσκαιροι ἔσονται, ἀλλ' ἀτελεύτητοι· καὶ αἱ ἀνέσεις ὑμῖν τοιαῦται.

Μεθ' ἡμῶν, ἐν τῇ ἀποκαλύψει τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ ἀπ' οὐρανοῦ, μετ' ἀγγέλων δυνάμεως αὐτοῦ. Ἰδοὺ καὶ ἕτερα παράκλησις, εἰ γε ἐν τοῖς στεφάνοις ἐμελλον κοινωνοὶ εἶναι τῷ τοσαῦτα κατωρθώσῃ Παύλῳ. Ἀποκάλυψι δὲ τοῦ Κυρίου τὴν παρουσίαν αὐτοῦ φησι, παραμυθούμενος καὶ ἐν τούτῳ αὐτοῦ. Νῦν γὰρ, φησὶ, κρύπτεται, ἀλλὰ μὴ ἀλύετε· ἀποκαλυφθήσεται γὰρ, καὶ ὡς Θεὸς καὶ Δεσπότης. Ἀπ' οὐρανοῦ γὰρ, ὅς ἐστι θρόνος Θεοῦ. Καὶ, Μετ' ἀγγέλων φοβερῶν· δυνάμεως γὰρ ἄγγελοι, τούτεστι δυνατοί. Ὅστε τί καταπίπτετε, ὅπου γε τοιοῦτον ἔχομεν Δεσπότην, οὐ γε οἱ ὑπηρεταὶ δυνάμεως εἰσιν ἄγγελοι· Δώσουσιν οὖν δίκην οἱ νῦν ὑμᾶς θλιβόντες, καὶ οὐκ ἐκφεύξονται.

Ἐν πυρὶ φλογὸς διδόντος ἐκδίκεσιν τοῖς μὴ εἰδόσι Θεόν, καὶ τοῖς μὴ ὑπακούουσιν τῷ Ἐγγελίῳ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ. Ἄνω μὲν εἶπε· Τοῖς θλιβούσιν ὑμᾶς· νῦν δὲ κοινῶς· Τοῖς μὴ εἰδόσι τὸν Θεόν· τοῦτο σοφώτατον κατασκευάζων, ὅτι πάντως ἐκδίκεσις ἔσται. Εἰ γὰρ καὶ μὴ δι' ὑμᾶς,

A Gratias agimus, iomque, Gloriamur. Maxime vero nunc ponit, quod quivis in dolore constitutus querit, liberationem videlicet ab afflictionibus, et penam affligentium hominum. Quod igitur dicit, est huiusmodi: Sustinetis afflictiones, ut demonstretur justum iudicium Dei, quod est, ut vos regno digni iudicemini. Quando enim vos quidem affictos coronat, illos autem punit qui affligunt, iustitia ejus apparet. Valde autem consolatur eos, ostendens quod non gratia coronantur, sed juste, ac regnum veluti retributionem propriorum laborum et sudorum accipientes.

533 Pro quo et patimini. Itaque non quia potentiores sunt ii qui vos affligunt, propterea vobis imperant, verum quia ex afflictionibus acquiritur regnum caelorum. Necesse est autem huiusmodi permutationem sic fieri, et non sine labore. Per multas enim afflictiones oportet nos ingredi caelorum regnum, dicit Dominus.

VERS. 6, 7. Siquidem justum est apud Deum retribuere tribulationem iis qui vos tribulant; Et vobis qui tribulamini, requiem. Siquidem, non est dubitationis, sed potius confirmationis, pro, Quandoquidem justum est apud Deum. Si enim apud homines, multo magis apud Deum. Solemus enim dicere in familiari colloquio, Si odit Deus sceleratos; et, Si curam gerit Deus rerum, tale quiddam fiet, adeo ut auditores necessario respondeant, Atqui odit. Hunc ad modum hoc in loco: Si justum est: consecraneum enim inferre, Atqui justum est. Non autem quemadmodum afflictiones quæ vobis inferuntur, temporariæ sunt, ita quoque poenæ oppresoribus vestris a Deo inferendæ temporariæ erunt, sed nullum sunt habituræ finem: et requies vestra talis erit.

Nobiscum, in revelatione Domini Jesu de caelo cum angelis virtutis ejus. En aliam consolationem; siquidem in coronis futuri erant consortes ipsi Paulo qui tot tantaque peregerat. Revelationem autem Domini adventum ejus dicit, in hoc etiam eos consolans. Nunc enim, inquit, occultatur quidem, sed animo ne concidatis; revelabitur enim, idque tanquam Deus et Dominus. A caelo enim, quod est thronus Dei. Et, Cum angelis terribilibus; potentia namque angeli sunt, hoc est potentes. Quare itaque animum despondetis, quandoquidem ejusmodi habemus Dominum, cujus ministri sint angeli potentia? Dabunt igitur poenas qui nunc vos affligunt, neque effugient.

VERS. 8. In igni flammæ dantis ultionem iis qui non noverunt Deum, et qui non obediunt Evangelio Domini Jesu. In superioribus dixit, Iis qui vos affligunt: nunc autem generatim addit, Iis qui non noverunt Deum: hoc sapientissime confirmans, quod omnino sit ultio futura. Si enim non propter vos,

Variae lectiones.

¹⁰ ἐν ο. ¹¹ φοβεροί ο.

propter se tamen ipsam hostes suos disciscetur. Hoc igitur dictum est, ut certo sciant, quod omnino punientur : illud vero, ut latentur, ceu Deo illorum gratia eos, a quibus affligebantur, puniente. Quod si Evangelio non obedientes puniat, multo magis eos qui alios obedire prohibent, quales sunt qui hodie vos angunt. Istud autem, *In igni flammæ*, vel construendum est cum, *Dantis ultionem*, perinde ac si diceret, *In gehenna punientis inobedientes : 534* vel sic, *In revelatione Christi, quæ in igni flammæ futura est, sicut et David ait, Ignis ante ipsum præcedet, et inflammabit in circuitu inimicos ejus* 9. Cui Daniel astipulatur, inquit : *Fluvius ignis trahetur* 10. Observa autem quod ait, *In igni flammæ*, pro, in igni ardente tantum, non etiam lucente. Peccatoribus enim ignis solummodo ardebit, non lucebit : justis autem lucebit tantum, non ardebit.

VERS. 9. *Qui pœnam luent interitum æternum.* Ubi igitur sunt Origenistæ, qui pœnæ finem esse fabulose ponunt? Æternam hanc Paulus asserit. Ecqui ergo apud vos interitus æternus erit temporarius?

A facie Domini, et gloria virtutis ejus. Facilitatem hic declarat. Nulla enim, inquit, difficultas erit, verum satis est tantummodo visum esse Deum, et omnes inobedientes in pœna erunt. Tantummodo enim vultus et præsentia ejus illis quidem lux erit, istis autem supplicium. Non enim simpliciter, sed, cum gloria virtutis aderit : neque gloria ejus robore carebit, neque robur erit inglorium : hoc est, tanquam rex potens conspicietur.

VERS. 10. *Cum venerit glorificari in sanctis suis.* Quando enim illi, qui nunc sunt inobedientes et superbi, conspexerint istos, quos ipsi flagellabant, infinitæ gloriæ participes factos, in gloriam Dei ea res cedit : illorum namque gloria ipsius etiam est. Itaque in quo sanctos glorificat, in eo ipse etiam glorificatur. Ut enim divitiæ ejus sunt, esse fideles : sic et gloria ejus est, esse qui fruuntur bonis ipsius.

Et admirabilis fieri in omnibus qui crediderunt. Id est, per credentes. Ecce enim, *In*, est pro, per. Quando enim miseros, ab omnibus repulsos ac rejectos, tanto splendore dignatus fuerit, tum indicatur ipsius robur. Præterea, quando in medium producti fuerint, qui innumeris fuerint objecti calamitatibus ut a fide defluerent, neque tamen defecerunt, tum ostenditur gloria Dei et ipsorum.

(*Quia creditum est testimonium nostrum super vos*) in die illo. Admirationi erit Deus in die illo, quod prædicatio nostra et verbum credita sunt a vobis, hoc est, eo quod vos ipsi credidistis, ac dignos vos fecistis bonis illis quæ tum fidelibus dabuntur. Pulchre autem dixit, *In die illo* : tum enim

9 Psal. xcvi, 3. 10 Dan. vii, 10.

ἄλλὰ γε δι' ἐαυτὸν τοὺς ἐχθροὺς οὗτοῦ ἀμυνεῖται. Τοῦτο μὲν οὖν εἰρηται, ἵνα πληροφορηθῶσιν ὅτι πάντως κολασθήσονται· ἐκείνο δὲ, ἵνα ἡσθῶσιν, ὡς εἰς τιμὴν αὐτῶν κολάζοντος τοῦ Θεοῦ τοὺς θλίβοντας αὐτούς. Εἰ δὲ τοὺς μὴ ὑπακούοντας τῷ Εὐαγγελίῳ κολάζει, πολλῶν μᾶλλον τοὺς κωλύοντας καὶ ἀλλοὺς ὑπακούσαι, οἳ οἱ εἰσιν οἱ νῦν ὄμῳ θλίβοντας. Τὸ δὲ, *Ἐν πυρὶ φλογός* 80, ἢ τῷ δίδόντι ἐκδίκησιν συντακτέον, ὡς ἂν εἰ ἐλεγεν· *Ἐν τῇ γενένη* 81 κολάζοντος τοὺς ἀπειθεῖς· ἢ οὕτω· *Τῇ ἀποκαλύψει τοῦ Χριστοῦ τῇ ἐν πυρὶ φλογός* 82 γενησομένη· ὡς καὶ *Δαυτὶδ λέγει· Πῦρ ἐνώπιον αὐτοῦ προπορεύσεται, καὶ φλογισὶ κύκλῳ* 83 τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ· καὶ ὁ *Δανιὴλ, Ποταμὸς πυρός ἐλλκετο*. Ὅρα δὲ καὶ τὸ, *Ἐν πυρὶ φλογός*, ἀντὶ τοῦ, ἐν πυρὶ φλέγοντι μόνως, οὐ φωτίζοντι. Τοῖς γὰρ ἁμαρτωλοῖς, φλέγον ἔσται τὸ πῦρ μόνως, οὐ φωτίζον· τοῖς δὲ δικαίοις, φωτίζον μόνως, οὐ φλέγον.

Οἵτινες δικὴν τίσουσιν ἀλθρον αἰώνιον. Πῶ τοίνυν 84 οἱ Ἀριγενιασταί, οἱ τέλος τῆς κολάσεως μυθεύμενοι; Αἰώνιον ταύτην ὁ Παῦλος λέγει. Καὶ πῶς παρ' ὁμῶν ἡ αἰώνιος πρόσκαιρος;

Ἀπὸ προσώπου Κυρίου, καὶ ἀπὸ τῆς δόξης τῆς ἰσχύος αὐτοῦ. Τὸ εὐχολον ἐνταῦθα δεῖλοι. Οὐ γὰρ δυσχερεῖα τις ἔσται, φησὶν, ἀλλ' ἀρκεῖ μόνον ὀφθῆναι τὸν Θεόν, καὶ πάντες οἱ ἀπειθεῖς ἐν κολάσει ἔσονται. Μόνον γὰρ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ καὶ ἡ παρουσία τοῖς μὲν φῶς ἔσται, τοῖς δὲ τιμωρία. Οὐ γὰρ ἀπλῶς, ἀλλὰ μετὰ δόξης ἰσχύος πάρεστι· οὕτε ἡ δόξα αὐτοῦ ἀνίσχυρος, οὕτε ἡ ἰσχύς ἀδοξος. Τούτῃ 85 ἔστιν, ὡς βασιλεὺς δυνατὸς ὀφθῆσεται.

Ὅταν ἔλθῃ ἐνδοξασθῆναι ἐν τοῖς ἀγίοις αὐτοῦ. Ὅταν γὰρ ἴδωσιν, οἱ νῦν ἀπειθεῖς καὶ τραχηλιῶντες, τοὺς μαστιζομένους ὑπ' αὐτῶν, τούτους ἀπειροῦ δόξης μετασχόντας, δόξα τοῦ Θεοῦ γίνεται τὸ πρᾶγμα. Ἡ γὰρ αὐτῶν δόξα, αὐτοῦ ἔστιν. Ὅσπερ ἐν ᾧ τοὺς ἀγίους δοξάζει, αὐτὸς δοξάζεται. Ὅσπερ γὰρ πλοῦτος αὐτοῦ ἔστι τὸ εἶναι πιστούς· οὕτω καὶ δόξα αὐτοῦ, τὸ εἶναι τοὺς μέλλοντας ἀπολαύειν τῶν ἀγαθῶν αὐτοῦ.

Καὶ θαυμασθῆναι ἐν πᾶσι τοῖς πιστεύουσι. Τούτέστι, διὰ τῶν πιστευσάντων. Ἰδοὺ γὰρ τὸ, *Ἐν*, ἀντὶ τῆς, διὰ, ἔστιν. Ὅταν γὰρ τοὺς οἰκτροὺς, τοὺς παρὰ πάντων ἐλαυνομένους, τοσαύτης λαμπρότητος ἀξίωσῃ, δεικνύται αὐτοῦ ἡ ἰσχύς τότε. Καὶ ἄλλως, ὅταν εἰς μέσον παράγωνται οἱ μυρία παθόντες δεινὰ, ὥστε ἐκστῆναι τῆς πίστεως, καὶ μὴ ἐκστάντες, τότε δεικνύται ἡ δόξα τοῦ Θεοῦ καὶ αὐτῶν.

(*Ὅτι ἐπιστεύθη τὸ μαρτύριον ἡμῶν ἐφ' ὁμᾶς*) ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ. Θαυμασθήσεται, φησὶν, ὁ Θεὸς ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, διότι τὸ κήρυγμα ἡμῶν καὶ ὁ λόγος ἐπιστεύθη παρ' ὁμῶν· τούτέστι, διότι ἡμεῖς ἐπιστεύσαμε, καὶ ἀξίους ἑαυτοῦς τῶν ἀγαθῶν ἐκείνων ἐποιήσατε, τῶν τότε διδομένων τοῖς πιστοῖς.

Variæ lectiones.

80 φλογὶ πυρός ο. 81 φλογὶ ο. 82 φλογὶ πυρός ο. 83 πάντας ο. 84 νῦν ο.

Καλῶς δὲ εἶπεν, Ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ· τότε γὰρ A
δείκνυνται τῷ ὄντι οἱ ἀληθῶς πιστοί· νῦν γὰρ καὶ
ὑποκρίνονται πίστιν πολλοί. Διὸ καὶ ὁ Σοφὸς, Μὴ
μακαρίσῃς ἀνθρώπον πρὸ τελευτῆς, φησὶν.

Εἰς δὲ καὶ προσευχόμεθα πάντοτε περὶ ὑμῶν, B
ἵνα ὑμᾶς ἀξιώσῃ τῆς κλήσεως ὁ Θεὸς ἡμῶν. Τί
γάρ; οὐκ ἦσαν κεκλημένοι; Ναί· ἀλλὰ οὐ περὶ ἐκεί-
νης τῆς κλήσεως· φησιν, ἐπεὶ κατὰ ταύτην πολλοὶ
κλητοί· καὶ ὁ τὰ ῥυπαρὰ ἱμάτια ἐνδεδυμένος ἐκλήθη,
καὶ αἱ πέντε παρθέναι, ἀλλ' οὐκ εἰσῆλθον. Κλήσιν
οὖν ἐνταῦθα λέγει, τὴν διὰ τῶν πράξεων βεβαιου-
μένην, ἥτις καὶ κυρίως κλήσις ἐστίν· ὡσπερ καὶ
πίστις κυρίως, ἡ ἐμπρακτος. Ἐπιφέρει οὖν·

Καὶ πληρώσῃ πᾶσαν εὐδοκίαν ἀγαθωσύνης.
Ταύτην, φησὶ, τὴν κλήσιν λέγει, ἵνα πᾶσα εὐδοκία B
τοῦ Θεοῦ, τουτέστι πᾶσα ἀρέσκαια, πληρωθῇ ἐν
ὑμῖν, καὶ πᾶν ἀγαθὸν διαπράττησθε, καὶ οὕτως ἦτε
ὡς βούλεται ὁ Θεός, μηδεὶς ὑμῖν λείποντος⁸⁵. Ἐν-
ταῦθα δὲ καὶ καταστέλλει τὸ φρόνημα αὐτῶν, ἵνα
μὴ ἐπαρθῶσι τοῖς πολλοῖς ἐγκωμίοις· δείκνυσι γὰρ
ὅτι οὕτω τετελειώονταί.

Καὶ ἔργον πίστεως ἐν δυνάμει. Τὴν ὑπομονὴν
τῶν διωγμῶν, φησὶ, τελείαν ἐν ὑμῖν ποιήσει. Πῶς;
Ἐν δυνάμει· τουτέστι, Δυναμώσας ὑμᾶς καὶ ἐνισχύ-
σας· ἡ γὰρ ὑπομονὴ ἐστὶν ἔργον πίστεως. Ὡς οὖν ὁ μὴ
ἔχων ὑπομονὴν, οὐδὲ ἔργον πίστεως δείκνυσιν.

Ὅπως ἐνδοξασθῇ τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου ἡμῶν
Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐν ὑμῖν, καὶ ὑμεῖς ἐν αὐτῷ. Ἐκὼν C
ταῦτα τὰ προειρημένα γίνονται ὑμῖν, φησὶν, ἐνδο-
ξασθήσεται καὶ ἐν τῷ βίῳ τούτῳ τὸ ὄνομα τοῦ Κυ-
ρίου ἐν ὑμῖν. Ὅταν γὰρ ἴδωσιν ὑμᾶς ὑπομένοντας⁸⁶
πάντα πειρασμὸν ὑπὲρ τῆς εἰς τὸν Δεσπότην ἀγάπης,
πῶς οὐκ ἔσται τοῦτο δόξα αὐτῷ, ὅτι οὕτως ἀγαθός
ἐστίν, ὥστε ὑπὲρ αὐτοῦ ἀπονήσκειν τοὺς δούλους,
καὶ ὅτι οὕτω δυνατός, ὥστε ὑμᾶς νευροῦσαι πρὸς
τὴν ὑπομονήν; Ἀλλὰ καὶ ὑμεῖς ἐν αὐτῷ, ὅτι οὕτω
πιστοὶ εὐρέθητε ὡς πάντα πάσχειν. Δόξας γὰρ δούλου,
τὸ πιστὸν εὐρεθῆναι τῷ δεσπότη. Καὶ ἄλλως δὲ, ἡ
διὰ Χριστὸν θλίψις, δόξα· ὅτι λαμπροῦς μᾶλλον
ποιεῖ, ἀεὶ μὲν εἰς θάνατον παραδιδόμενος, κρείττους
δὲ θανάτου δεικνυμένους.

Κατὰ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ ἡμῶν καὶ Κυρίου
Ἰησοῦ Χριστοῦ. Καὶ αὐτὸ τοῦτο, φησὶ, τοῦ Θεοῦ D
ἐστὶ, καὶ οὐκ ἡμέτερον, ἀλλὰ χάρις αὐτοῦ, τὸ δοξά-
ζεσθαι, φημί, καὶ αὐτὸν ἐν ἡμῖν, ὅτι οὐδὲν αὐτοῦ
προτιμῶμεν, ὡς γλυκυτέρου πάντων· καὶ ἡμᾶς ἐν
αὐτῷ, ὅτι δύνάμιν παρ' αὐτοῦ λαμβάνομεν ὑπομένειν
πάντας τοὺς πειρασμούς.

ΚΕΦΑΛΑ. Β'.

CAPUT II.

Ἐρωτῶμεν δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοί, ὑπὲρ⁸⁷ τῆς παρ-
ουσίας τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ
ἡμῶν ἐπισυναγωγῆς ἐπ' αὐτὸν, εἰς τὸ μὴ ταχέως
σαλευθῆναι ὑμᾶς ἀπὸ τοῦ νοός. Πότε μὲν ἔσται ἡ

A revera demonstrantur qui vere sunt fideles : nunc
enim plerique fidem simulant. Quocirca et Sapiens
ille dixit, Ne beatum prædicaveris hominem ante
obitum.

VERS. 11. Ad quod etiam oramus semper pro vo-
bis, ut digneur vos vocatione sua Deus 535 noster.
Quid? nonne vocati erant? Imo : sed de vocatione
illa nunc non loquitur, quandoquidem secundum
istam non pauci sunt vocati : etiam ille sordidis ve-
stibus amictus^a vocatus erat, et quinque virgines,
sed non sunt ingressæ^t. Vocationem igitur hic dicit
eam quæ per opera confirmata est, quæ proprie vo-
catio est : quemadmodum et fides proprie illa est,
quæ in opere versatur. Infert igitur :

Et impleat omnem voluntatem bonitatis. Hanc,
inquit, vocationem dico, ut omnis voluntas Dei, id
est, quidquid ei bene placuerit, impleatur in vobis,
et omne bonum transigatis : hacque ratione sitis
tales, quales vos Deus esse exigit, nihilque vobis
desit. Hic autem demittit eorum cristas, ne multis
encomiis efferantur : ostendit enim quod nondum
sint consummati.

Et opus fidei in virtute. Patientiam, inquit, in
persecutionibus perfectam in vobis faciet. Quomodo?
In virtute et robore, hoc est, roborans vos et con-
fortans : nam patientia est opus fidei. Proinde qui
non habet patientiam, neque opus fidei indicat.

VERS. 12. Ut glorificetur nomen Domini nostri
Jesu Christi in vobis, et vos in ipso. Si hæc quæ
prædicta sunt vobis contingant, inquit, glorificabitur
etiam hac in vita nomen Domini in vobis.
Quando enim videant vos, ex dilectione quam erga
Dominum geritis, omnem tentationem tolerare, qui,
quæso, istuc non est gloria ejus, quoniam adeo bo-
nus est, ut pro ipso etiam moriantur servi? et quia
adeo potens, ut vos ad patientiam corroboraret?
Quinetiam et vos in ipso, quia usque adeo fideles
inveni estis, ut omnia patiamini. Gloria enim servi
est, quod domino fidelis inveniat. Præterea,
afflictio propter Christum gloria est, quia splendi-
diores reddit, utpote nunquam non morti quidem
traditos, potiores tamen ac superiores morte demon-
stratos.

Secundum gratiam Dei nostri et Domini Jesu
D Christi. Hoc ipsum, inquit, Dei est, non nostrum,
sed gratia ipsius est, et quod glorificetur ipse in
nobis, et quod nihil ipsi præferimus, ut qui sit om-
nium dulcissimus : et ut nos in ipso celebremur,
quoniam potentiam ab eo suscipimus ut sufferamus
vel quasvis tentationes.

VERS. 1. Rogamus autem vos, fratres, per adven-
tum Domini nostri Jesu Christi, et nostræ congrega-
tionis in ipsum, ut non cito moveamini a sensu.
Quando sit futura resurrectio, non dicit : quod vero

^a Matth. xxii, 25. ^t Matth. xxv, 12.

Variæ lectiones.

⁸⁵ καὶ μηδὲν ὑμῖν λείπη ο. ⁸⁶ ἀνεχομένους m. ⁸⁷ περὶ ο.

nunc non instet, hoc docet. **536** Fuerunt enim nonnulli impostores, qui assererent jam instare tempus consummationis adventusque Domini. Non parum autem ad consolationem facit, quod ait ad ipsum fideles congregandos, ut cum eo pariter sint, ut in priori dixit; statim enim a resurrectione ad Dominum attollentur digni. Quid igitur est, Rogamus? Hoc est, Obsecramus vos, ut non concutiamini et avertamini a sententia quam hactenus recte constitutam habuistis.

VERS. 2. *Neque terreamini, neque per Spiritum.* Hoc est, per prophetiam. Quidam enim prophetiam simulantes, imponebant populo, cum jam præsens esset Dominus.

Neque per sermonem. Hoc est, doctrinam viva voce factam.

Neque per epistolam tanquam per nos. Etenim epistolas fingentes, tanquam a Paulo missas, auctoritatem conculcabant dictis suis.

Tanquam instet dies Domini. Ne turbemini, inquit, quod instet dies Domini, id est adventus Christi.

VERS. 3. *Ne quis vos seducat ullo modo.* Neque tanquam propheta, neque tanquam doctor, neque velut me scribente talia.

Quoniam nisi venerit discessio primum, et revelatus fuerit homo peccati, filius perditionis. Non aderit adventus Domini, nisi venerit defectio, id est Antichristus: defectionem enim ipsum vocavit, cum revera ista sit, quippe qui multos faciet deficere, etiam electos, si fieri possit. Hominem autem peccati ipsum vocat, ut qui omne peccatorum genus peracturus sit, et alios ad peccatum supplantaturus. Filium etiam perditionis, quandoquidem et ipse sit perditus. Quis autem ille est? Anne Satanas? Haudquaquam, sed homo quidam omnem Satanæ operationem indutus.

VERS. 4. *Qui adversatur et extollitur supra omne quod dicitur Deus, et quod colitur.* Non enim ille homines ad idololatriam perducet, verum omnes deos demolietur, et cultus eorum, sive idola, seque ipsum solum prædicabit Deum.

Ita ut in templo Dei sedeat tanquam Deus. Non specialiter in templo quod est Hierosolymis, sed in Ecclesiis simpliciter, et omni divino templo.

Ostendens seipsum quod sit Deus. Non ait, Dicens, sed, Conans demonstrare. Nam opera præclara et signa edet, quo omnibus imponat.

Non meministis quod cum adhuc essem apud vos hæc dicebam vobis? **537** Vel hinc liquet, quod magna mysteria tradiderit, quæ litteris non erant mandata. Considera autem, necesse esse eadem æ-

ανάστασις, οὐ λέγει· ὅτι καὶ [f. δὲ] νῦν οὐκ ἔστι τοῦτο διδάσκει. Ἦσαν γὰρ τινες ἀπατεῶνες, οἱ λέγοντες ἐνστήναι ἤδη τὸν καιρὸν τῆς συντελείας καὶ τῆς παρουσίας τοῦ Κυρίου. Οὐ μικρὸν δὲ πρὸς παραμυθίαν καὶ τὸ εἰπεῖν, ὅτι ἐπ' αὐτὸν συναχθήσονται οἱ πιστοὶ, ὁμοῦ αὐτῷ ἐσόμενοι, ὡς καὶ ἐν τῇ προτέρᾳ ἐφη· ἅμα γὰρ τῷ ἀναστῆναι, ἐπὶ τὸν Κύριον ἀρθήσονται οἱ ἄξιοι. Τί οὖν, Ἐρωτῶμεν; Τοῦτ' ἔστι, Παρακαλοῦμεν ὑμᾶς, ὥστε μὴ σαλευθῆναι ὑμᾶς, καὶ παρατραπήναι ἀπὸ τοῦ νοδῶ, ὃν μέχρι τοῦ νῦν εἶχετε ὀρθῶς ἐστάμενον.

Μήτε θροεῖσθε, μήτε διὰ Πνεύματος. Τουτέστι, διὰ προφητείας. Τινὲς γὰρ προφητείας ὑποκρινόμενοι, ἐπλάτων τὸν λαόν, ὡς ἤδη παρόντος τοῦ Κυρίου.

B *Μήτε διὰ λόγου.* Τουτέστι, διδασκαλίας ζώσῃ φωνῇ γινομένης.

Μήτε δι' ἐπιστολῆς ὡς δι' ἡμῶν. Καὶ γὰρ καὶ ἐπιστολάς πλάττοντες, ὡς παρὰ Παύλου⁸⁸ σταλείσας, ἐκύρουσαν ἃ ἔλεγον.

Ὡς ὅτι ἐνέστηκεν ἡ ἡμέρα Κυρίου. Μὴ θροεῖσθε, φησὶν, ὅτι ἐνέστηκεν ἡ ἡμέρα Κυρίου, τουτέστιν ἡ παρουσία τοῦ Χριστοῦ.

Μήτις ὑμᾶς ἐξαπατήσῃ κατὰ μηδένα τρόπον. Μήτε ὡς προφήτης, μήτε ὡς διδάσκαλος, μήτε ὡς ἐμοῦ γράφοντος τοιαῦτα.

Ὅτι ἐὰν μὴ ἔλθῃ ἡ ἀποστασία πρῶτον, καὶ ἀποκαλυφθῇ ὁ ἄνθρωπος τῆς ἀμαρτίας, ὁ υἱὸς τῆς ἀπωλείας. Οὐ γενήσεται, φησὶν, ἡ παρουσία τοῦ Κυρίου, ἐὰν μὴ ἔλθῃ ἡ ἀποστασία, τουτέστιν ὁ Ἀντίχριστος. Ἀποστασίαν γὰρ αὐτὸν ἐκάλεσαν, ἀτόχημα τοῦτο ὄντα, ὡς πολλοὺς μέλλοντα ἀριστεῖν, καὶ τοὺς ἑλεκετούς, εἰ δυνατόν. Καὶ ἄνθρωπον δὲ ἀμαρτίας τὸν αὐτὸν τοῦτον, ὡς καὶ αὐτὸν πᾶσαν ἀμαρτίαν τελείοντα, καὶ ἄλλους πρὸς τὸ ἀμαρτάνειν ὑποσκελίζοντα. Καὶ υἱὸν δὲ ἀπωλείας, ὡς καὶ αὐτὸν ἀπολούμενον. Τίς δὲ οὗτός ἐστιν; Ἄρα ὁ Σατανᾶς; Οὐδαμῶς, ἀλλ' ἄνθρωπος τις, πᾶσαν αὐτοῦ ἀμπαχόμενος⁸⁹ τὴν ἐνέργειαν.

Ὁ ἀντικείμενος καὶ ὑπερραρόμενος ἐπὶ πάντα λεγόμενον θεὸν ἢ σέβασμα. Οὐ γὰρ εἰς εἰδωλολατρίαν ἄξει τοὺς ἀνθρώπους ἐκεῖνος, ἀλλὰ πάντας καταλύσει τοὺς θεοὺς, καὶ τὰ σεβάσματα αὐτῶν, ἦτοι τὰ εἰδωλα, καὶ αὐτὸν μόνον ἀνακηρύξει θεόν.

D *Ὅστε αὐτὸν εἰς τὸν ναὸν τοῦ θεοῦ [μόνον] καθίσαι ὡς θεόν.* Οὐχὶ εἰς τὸν ἐν Ἱεροσολύμοις ναὸν ἰδίως, ἀλλὰ εἰς τὰς Ἐκκλησίας ἀπλῶς, καὶ πάντα ναὸν θεῖον.

Ἀποδεικνύντα αὐτὸν, ὅτι ἔστι θεός. Οὐκ εἶπε. Λέγοντα, ἀλλὰ, Πειρώμενον ἀποδεικνύσαι. Καὶ γὰρ ἔργα μεγάλα καὶ σημεῖα ἐπιδειξεται πρὸς πλάνην πάντων.

Ὁ μνημονεύετε ὅτι ἐστὶ ὡρ πρὸς ὑμᾶς, ταῦτα ἔλεγον ὑμῖν; Κάντεῦθεν δὴλον, ὅτι μεγάλα μυστήρια καὶ ἀγράφως παρεδίδου. Ὅρα δὲ ὅτι ἀναγκαῖον συνεχῶς ταυτὰ λέγειν, καὶ ἐπαντελεῖν τοῖς αὐτοῖς

Variae lectiones.

⁸⁸ αὐτοῦ ο. ⁸⁹ δεχόμενος in.

βήμασι. Ἰδοὺ γὰρ καὶ παρόντος ἤκουσαν τοῦ Ἀποστόλου ταῦτα εἰπόντος, καὶ ὁμοῦς πάλιν ἐδεήθησαν σπριγμοῦ. Οὐδὲν, φησὶ, ξένον λέγω, ἀλλ' ἄπερ καὶ αἰεὶ ἔλεγον. Ἐντροπετικώτερον δὲ ποιεῖται τὸν λόγον λέγων· *Οὐ μνημονεύετε; Οὕτω ταχέως ἐπελάθεσθε;*

Καὶ νῦν τὸ κατέχον οἴδατε, εἰς τὸ ἀποκαλυφθῆναι αὐτὸν ἐν τῷ ἑαυτοῦ καιρῷ. Κατέχον ἐστὶ τὸ κωλύον, τὸ ἐμποδίζον. Τί δέ ἐστι τοῦτο; Οἱ μὲν τὴν χάριν τοῦ Πνεύματος φασίν· οἱ δὲ τὴν Ῥωμαϊκὴν ἀρχὴν· οἷς καὶ ὁ μακάριος Ἰωάννης συντίθεται. Εἰ μὴ γὰρ αὕτη καταλυθῆ, οὐκ ἂν σχολίη πάροδος ὁ Ἀντίχριστος ποιῆσαι ἃ βούλεται. Διὰ τοῦτο καὶ συνεσκιασμένως εἶπεν ὁ Παῦλος· οὐδὲ γὰρ ἠβούλετο καταίας⁹⁰ ἔχθρας ἀναδέχασθαι, καὶ ἀνοήτους κινδύνους. Εἰ γὰρ εἶπεν, ὅτι μικρὸν ὑστερον καταλυθῆσεται ἡ Ῥωμαίων ἀρχή, εὐθέως ἂν αὐτὸν κατέρυζαν ὡς λυμεῖνα, καὶ τοὺς ἄλλους πιστοὺς σὺν αὐτῷ, ὡς τῇ καταλύσει τῆς τριηκαύτης ἀρχῆς ἐπιχαίροντας. Ὅτι δὲ οὐ περὶ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος χάριτος λέγει, ὅλον. Πρῶτον μὲν γὰρ οὐκ ἂν εἶπεν ἀσαφῶς, ἀλλὰ φανερώς, ὅτι καὶ νῦν αὐτὸν κατέχει ἡ τοῦ Πνεύματος χάρις, τουτέστι τὰ χαρίσματα. Ἐπειτα, εἰ γε τῶν χαρισμάτων ἐκλιπόντων ἐμελλε παραγενέσθαι, ἔδει αὐτὸν ἤδη φανῆναι· πάλαι γὰρ ταῦτα ἐκλέλοιπε. Ὅρα δὲ, ὅτι οὐκ εἶπεν ὅτι ταχέως ἔσται, ἀλλ', *Εἰς τὸ ἀποκαλυφθῆναι*, φησίν, *αὐτὸν ἐν τῷ αὐτοῦ καιρῷ*. Καὶ πάλιν γὰρ τὸν καιρὸν ἔδηλον εἶπας.

Τὸ γὰρ μυστήριον ἤδη ἐνεργεῖται τῆς ἀνομιᾶς. Τὸν Νέρωνα λέγει οὕτω, τύπον ἔντα τοῦ Ἀντιχρίστου. Καὶ γὰρ ἀκάθαρτός τε ἦν, καὶ Θεὸς ἐξήτει λέγεσθαι. Καλῶς δὲ φησὶ· *Τὸ μυστήριον*. Οὐ γὰρ φανερώς ὁ Νέρων κατὰ παντὸς Θεοῦ, φησὶ, χωρεῖ, ὡς ἐκεῖνος, οὐδὲ ἀπρηυθριασμένως. Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν⁹¹ ἐστὶ· Πρὸ τοῦ ἐνστήναι τὸν καιρὸν τοῦ Ἀντιχρίστου, εὐρέθη ἄλλος οὐ πολὺ ἐκείνου λειπόμενος. Τί οὖν θαυμαστὸν, εἰ ἤδη ὁ Ἀντιχριστός ἐστιν; Συνεσκιασμένως δὲ εἶπε περὶ τοῦ Νέρωνος, οὐ διὰ δουλείαν, ἀλλὰ παιδεύων καὶ ἡμᾶς, μὴ περιτὰς ἔχθρας ἀναδέχασθαι, ὅταν μὴδὲν ἦ τὸ κατεπεῖγον.

Μόνρον ὁ κατέχων ἀρτι, ὥς ἐκ μέσου γένηται, καὶ τότε ἀποκαλυφθῆσεται ὁ ἀνομος. Τουτέστιν, ἡ ἀρχὴ ἡ Ῥωμαϊκὴ ὅταν ἀρθῆ ἐκ μέσου, τότε ἐκεῖνος ἦξει. Ἔως μὲν γὰρ ἂν ὁ ταύτης τῆς ἀρχῆς φόβος ἦ, οὐδεὶς ταχέως ὑποταγῆσεται. Ὅταν δὲ αὕτη καταλυθῆ, ἐπιθήσεται τῇ ἀναρχίᾳ, καὶ τὴν τῶν ἀνθρώπων, καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ ἐπιχειρήσει ἀρπάζειν ἀρχήν. Ὅσπερ γὰρ αἱ πρὸ ταύτης κατελύθησαν βασιλεῖαι, οἷον ἡ Μήδων ὑπὸ τῶν Βαβυλωνίων, ἡ Βαβυλωνίων ὑπὸ τῶν Περσῶν, ἡ Περσῶν ὑπὸ Μακεδόνων, ἡ Μακεδόνων ὑπὸ Ῥωμαίων· οὕτω καὶ αὕτη ὑπὸ τοῦ Ἀντιχρίστου. Καὶ ταῦτα μετὰ πολλῆς τῆς σαφηνείας ἡμῖν ὁ Δανιὴλ παρατίθεται. Τινὲς δὲ τὸ, *Κατέχων*, τὴν εἰδωλολατρίαν ἐνόησαν. Ὅταν γὰρ, φασίν, ἡ

pius dicere, et abunde verba fundere. Ecce enim Apostolum, dum præsens erat, ista dicentem audierunt, ac nihilominus rursus opus habuerunt confirmatione. Nihil, inquit, novi affero, sed quæ semper dixi. Nonnihil autem pudoris suffundit eis, cum ait. *Non meministis? tam cito obliiti estis?*

VERS. 6. *Et nunc quid detinent scitis, ut reveletur ipse suo tempore.* Quod detinet, est quod prohibet, quod impedit. Quid vero hoc est? Nonnulli Spiritus gratiam dicunt; alii Romanum imperium intelligunt, quibus et divus Joannes Chrysostomus consentit. Nisi enim istuc dissolutum fuerit, Antichristus locum quidquid libet faciendi habere nequit. Propterea recte dixit Paulus: neque enim vanas inimicitias stultaque pericula subire voluit. Si enim dixisset, paulo post Romanum imperium dissolvendum, statim eum defodissent tanquam impostorem, aliosque fideles cum ipso, tanquam qui super tanti imperii demolitione lætarentur. Porro, quod de sancti Spiritus gratia hic non loquatur, planum est. Primo enim non dixisset obscure, sed manifeste, nimirum quod nunc ipsum detinet Spiritus gratia, hoc est gratiæ dona. Deinde, si donis deficientibus oportuit ipsum venire, debuit ipse jam apparere. Nam ista jamdudum desierunt. Animadvertite autem quod non dixerit celeriter cum adfore, sed, *Ut reveletur*, inquit, *ipse suo tempore*. Rursus autem tempus incertum reliquit.

VERS. 7. *Nam mysterium jam operatur iniquitatis.* Neronem ita appellat, qui erat figura Antichristi. Etenim immundus erat, ac Deus quærebat nominari. Pulchre autem, *Mysterium*, dicit: non enim palam Nero adversus omnem Deum incedit, ut ille, neque impudenter. Quod autem dicit, est hujusmodi: Priusquam instaret tempus Antichristi, inventus est alius illo non multo inferior. Quid igitur mirum, si jam Antichristus est? Obscure autem hoc de Nerone dixit, non metus sane causa, verum ut erudiat nos, ne supervacaneas inimicitias suscipiamus, si nihil urgeat.

Tantum ut qui tenet nunc, teneat, donec de medio fiat, et tunc revelabitur ille iniquus. Hoc est, Romanum imperium quando sublatum fuerit e medio, tum ille veniet. Quandiu enim hujus imperii timor fuerit, non facile quisquam subjicietur. Eo vero dissoluto, vacuo insidiabitur imperio, eique instabit, conabiturque cum hominum, tum Dei imperium rapere. Nam perinde 538 ac alia ante istud imperia dissoluta sunt, veluti Medorum a Babyloniiis, Babyloniorum vero a Persis, Persarum a Macedonibus, Macedonum a Romanis: hunc ad modum Romanum ab Antichristo. Atque hæc multa cum perspicuitate Daniel nobis proponit⁹⁴. Quidam vero, *Id quod detinet*, idololatriam intellexerunt. Cum enim, in-

⁹⁰ Dan. II, 37 seqq.

Variæ lectiones.

⁹⁰ μάττην ο. ⁹¹ τοῦτό ο.

quint, error qui detinet, desiderit, idolorumque cultus fuerit extinctus, tum Antichristus adveniet, quemadmodum et Dominus dixit : *Prædicabitur Evangelium hoc in testimonium eis, tumque aderit finis* . Alii autem id quod detinet, Dei terminum nominarunt. Quando enim, inquit, completus fuerit terminus Dei, qui nunc detinet Antichristi adventum, tempusque illi prænitum institerit, tum revelabitur. Dicitum est autem, nonnullos asserere, Spiritum sanctum esse remoram. Quando enim ille propter scelera mortalium e medio sublatus fuerit ac defecerit, locus tum relinquetur iniquo, ut reveletur. Ac principium, inquit, sumpsit mysterium iniquitatis. Etenim Simon et Nicolaus hæresiarchæ quæ Antichristi erant operabantur, cæterique hos secuti omnes, Marcion, Montanus, qui seipsum Paracletum nominavit, et Manes atque alii. Tu vero divi Joannis Chrysostomi enarrationem, ceu veritati magis consonam, suscipe.

VERS. 8. *Quem Dominus Jesus interficiet spiritu oris sui, et destruet illustratione adventus sui.* Proxima est consolatio : consumet enim ipsum Dominus. Perinde enim ut ignis etiam ante adventum suum, cum adhuc præcül fuerit, bestiolas tamen torpere facit absumitque : hunc ad modum Christus vel solo imperio, sive afflatu Spiritus sancti pleno, delebit ipsum, soloque adventu abolebit, hoc est, omnino inefficacem reddet. Ubi enim visus tantum fuerit, sistet deceptionem.

VERS. 9. *Cujus adventus est secundum operationem Satanæ.* Quisnam ille sit, nos docet, nimirum homo qui Satanam in se habet operantem per ipsum.

In omni virtute, et signis, et prodigiis mendacibus. Hoc est, omnem potentiam præ se feret, sed nihil veri habebit, omnia vero propter imposturam. *Prodigiis enim mendacibus*, hoc est mentitis, vel ad mendacium ducentibus eos qui animum eis advertunt. Hæc autem prædicat Paulus, ne seducantur ii qui tum victuri sunt.

VERS. 10. *Et in omni seductione iniquitatis iis qui perent.* Horribilis erit undique præ potestate, ex crudelitate omnia faciens, ut imponat atque injuriam hominibus inferat, salutem ipsorum vastans. Ne vero quis ambigat dicens : Cur ergo permisit eum Deus venire, **539** cum tot incommodis homines sint afficiendi? subdit, Ne metuas : in pereuntibus enim fortis est, qui, etiamsi ille non advenisset, increduli tamen perimansuri erant.

Et quod charitatem veritatis non receperunt, ut ipsi salvi fierent. Charitatem veritatis Christum appellat : utrumque enim erat, et propter utrumque advenit, tum quia diligeret homines, tum ut veritatem submonstraret. Innuvit autem, quod plurimum

• Matth. xxiv, 14.

κατέγουσα πλάνη παύσεται, καὶ ἡ εἰδωλολατρεία σβεσθῆ, τότε ὁ Ἀντίχριστος ἐπιστήσεται, ὡς ποῦ" καὶ ὁ Κύριος εἶπε· Κηρυχθήσεται τὸ Εὐαγγέλιον εἰς μαρτύριον αὐτοῖς, καὶ τότε ἔξει τὸ τέλος. "Ἄλλοι δὲ, Κατέχων, ὠνόμασαν τὸν τοῦ Θεοῦ ὄρον. "Ὅταν γὰρ, φασί, πληρωθῆ ὁ τοῦ Θεοῦ ὄρος, ὁ νῦν κατέχων τὴν τοῦ Ἀντίχριστου παρουσίαν, καὶ ἐπιστῆ ὁ ὠρισμένος αὐτῷ καιρὸς, τότε ἀποκαλυφθήσεται. Εἰρηται δὲ ὅτι καὶ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἰπόν τινες εἶναι τὸ κατέχων. "Ὅταν γὰρ τοῦτο διὰ τὴν τῶν ἀνθρώπων κακίαν ἐκ μέσου γένηται καὶ ἀποστῆ, τηρικαῦτα χώραν ἔξει ὁ ἄνομος ἀποκαλυφθῆναι. Καὶ ἀρχὴν δὲ, φησὶν, εἴληψε τὸ μυστήριον τῆς ἀνομίας. Καὶ γὰρ Σίμων καὶ Νικόλαος οἱ αἰρεσιάρχαι, τὰ τοῦ Ἀντίχριστου ἐνήργουν, καὶ οἱ μετὰ τούτους δὲ πάντες, Β Μιχαῖων καὶ Μοντανῆς, ὅς καὶ Παράκλητον ἑαυτὸν ὠνόμασε, καὶ Μάνης, καὶ οἱ ἄλλοι. Ἄλλὰ σὺ τὴν τοῦ ἐν ἁγίοις Ἰωάννου δέχου ἐξήγησιν, ὡς ἀληθεστέραν.

"Ὅρ ὁ Κύριος Ἰησοῦς ἀναλώσει τῷ Πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ, καὶ καταργήσει τῇ ἐπιφανείᾳ τῆς παρουσίας αὐτοῦ. Ἐγγὺς ἡ παραμυθία· ἀναλώσει γὰρ αὐτὸν ὁ Κύριος. Καθάπερ γὰρ τὸ πῦρ καὶ πρὸ τῆς παρουσίας αὐτοῦ πόρρωθεν, ὅμως τὰ μικρὰ ζωῖφια ναρκῶν ποιεῖ καὶ ἀναλίσκει· οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς τῷ ἐπιτάγματι μόνῳ, ἦτοι τῷ ἐμφυσήματι, τῷ Πνεύματος ἁγίου γέμοντι, ἀφανίσει αὐτὸν, καὶ τῇ παρουσίᾳ μόνῃ καταργήσει, τουτέστι, παντελῶς ἀργὸν ποιήσει. Καὶ φανεί γὰρ μόνον, στήσει τὴν ἀπάτην.

Ὁδὲ ἔστιν ἡ παρουσία κατὰ τὴν ἐνέργειαν τοῦ Σατανᾶ. Τίς ἔστιν οὗτος, διδάσκει ἡμᾶς, ὅτι ἄνθρωπος ἔχων τὸν Σατανᾶν ἐν ἑαυτῷ, δι' αὐτοῦ ἐνεργούντα".

Ἐν πάσῃ δυνάμει, καὶ σημοῖσι, καὶ τέρασι ψεύδους. Τουτέστι, πᾶσαν ἐπιδειξεται δύναμιν, ἀλλ' οὐδὲν ἀληθές, ἀλλὰ πάντα πρὸς ἀπάτην. Τέρασι γὰρ ψεύδους, τουτέστι τοῖς διεψευσμένοις, ἦτοι εἰς ψεῦδος ἀγροῦσι τοὺς αὐτοῖς προσέχοντας. Ταῦτα δὲ προλέγει Παῦλος, ἵνα μὴ ἀπατηθῶσιν οἱ τότε.

Καὶ ἐν πάσῃ ἀπάτῃ τῆς ἀδικίας ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις. Φοβερός γὰρ ἔσται πάντοθεν ἀπὸ τῆς ἐξουσίας, ἀπὸ τῆς ὠμότητος πάντα ποιῶν, ἵνα ἀπατήσῃ καὶ ἀδικήσῃ τοὺς ἀνθρώπους, λυμαινόμενος τὴν σωτηρίαν αὐτῶν. Ἴνα δὲ μὴ τις ἀπορήσῃ λέγων· Τί οὖν συνεχώρησεν αὐτὸν ὁ Θεὸς παραγενέσθαι, ἐπειδὴ μέλλουσι τὸσαῦτα βλαθῆναι οἱ ἄνθρωποι; φησὶν, ὅτι Μὴ φοβηθῆς· ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις γὰρ ἰσχύει, οἱ, εἰ καὶ μὴ ἐκεῖνος παρεγένετο, ἐμελλόν ἀπειθεῖς διαμείναι.

Ἄνθ' ὧν τὴν ἀπάτην τῆς ἀληθείας οὐκ ἐδέξατο εἰς τὸ σωθῆναι αὐτούς. Ἀγάπην ἀληθείας τὸν Χριστὸν καλεῖ· ἀμφοτέρω γὰρ ἦν, καὶ δι' ἀμφοτέρα παρεγένετο, καὶ ἀγαπῶν τοὺς ἀνθρώπους, καὶ ἵνα τὴν ἀλήθειαν ὑποδείξῃ. Αἰνίττεται δὲ ὅτι μά-

Varie lectiones.

" ὡσπερ ο. " καὶ ὅν καὶ ἐνεργεῖ m.

λιστα πρὸς ἡ Ἰουδαίους ἰσχύσει ὁ πλάνος· οὗτοι γὰρ οὐκ ἐδέξαντο τὸν Χριστὸν, οὕτε ἐπίστευσαν αὐτῷ. Τοῦτο γὰρ καὶ ὁ Χριστὸς αὐτοῖς λέγει· Ἐγὼ ἦλθον ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Πατρὸς μου, καὶ οὐκ ἐδέξασθέ με· ἐὰν ἄλλος ἔλθῃ ἐν τῷ ἰδίῳ ὀνόματι, ἐκεῖνον λήψασθε.

Καὶ διὰ τοῦτο πέμψει αὐτοῖς ὁ Θεὸς ἐνέργειαν πλάνης, εἰς τὸ πιστεῦσαι αὐτοὺς τῷ ψεύδει. Πέμψει, ἀντὶ τοῦ, παραχωρήσει αὐτὸν ἔλθειν. Ὅρα δὲ, ὅτι πρῶτον ἐκεῖνοι ἀπώσαντο τὴν ἀλήθειαν, καὶ τότε ἐγκατέλιπεν αὐτοὺς ὁ Θεός, καὶ ἐκράτησεν αὐτῶν τὸ ψεῦδος. Ἐνέργειαν δὲ πλάνης, τὰ ἔργα φησὶν Ἀντιχρίστου, ἃ ποιεῖ εἰς τὸ πλανῆσαι· ἢ καὶ αὐτὸν τοῦτον ὡς οὕτως ὠνόμασεν, ἐνεργούμενον ὑπὸ τοῦ Σατανᾶ, διὰ τὸ πλανῆσαι πολλοὺς.

Ἴνα κριθῶσι πάντες οἱ μὴ πιστεύσαντες τῇ ἀληθείᾳ, ἀλλ' εὐδόκησαντες ἐν τῇ ἀδικίᾳ. Οὐκ εἶπεν, Ἴνα κολασθῶσι (καὶ γὰρ καὶ τοῦ Ἀντιχρίστου μὴ ἔλθόντος, ἐμελλον ὡς κολασθῆναι οἱ ἀπειθεῖς), ἀλλ', Ἴνα, φησὶ, κατακριθῶσιν, ὥστε εἶναι αὐτοὺς ἀναπολογήτους. Τί γὰρ ἂν εἴποιεν, ὅτι διὰ τοῦτο οὐκ ἐπίστεύσαμεν τῷ Χριστῷ, διότι Θεὸν αὐτὸν οἱ μαθηταὶ ἐκήρυξαν, ἡμεῖς δὲ ἠκούσαμεν, ὅτι εἰς Θεός, ἐξ οὗ τὰ πάντα; Πῶς οὖν ἐπίστεύσατε τῷ Ἀντιχρίστῳ Θεὸν αὐτὸν ποιοῦντι; Ὁ μὲν γὰρ Χριστὸς τῷ Πατρὶ πάντα ἀνετίθει, οὗτος δὲ τούναυτιον. Ἀλλὰ φήσουσιν, ὅτι σημεῖα εἶδομεν. Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ γέγονε πολλὰ καὶ μεγάλα. Καίτοι ὁ μὲν Χριστὸς Σωτὴρ ἐκηρύττετο παρὰ τῶν προφητῶν· οὗτος δὲ, οὐκ ἀνομιὰ καὶ ἀπωλείας. Διὰ ταῦτα κατακριθήσονται, ὅτι τὴν ἀλήθειαν ἀφέντες, εὐδόκησαν, τουτέστιν, ἠρέσθησαν καὶ προστέθησαν ἀσμένως τῇ ἀδικίᾳ, τουτέστι, τῷ λυμαῶνι, τῷ πᾶσαν ἀδικίαν κατὰ τῶν ἀνθρωπίνων ψυχῶν ἐπισυναγαγόντι, τῷ αὐτόκλημα ἀδικία ἐντι.

Ἡμεῖς δὲ ὀφείλομεν εὐχαριστεῖν τῷ Θεῷ πάντοτε περὶ ὑμῶν, ἀδελφοὶ ἠγαπημένοι ὑπὸ Κυρίου. Ἐπειδὴ φοβερὰ τινα εἶπε καὶ δυνάμενα κατασεῖσαι διάνοιαν ἀκρατῆ, νῦν λαίπει τὰς καρδίας, διδάσκων ὅτι ταῦτα μὲν ἄλλοις ἔστωσαν φοβερὰ, τοῖς ἀπολλυμένοις, καθ' ὧν καὶ ἰσχύουσιν· ἡμεῖς δὲ ὀφείλομεν εὐχαριστεῖν τῷ Θεῷ περὶ ὑμῶν, ὅτι ἐξελέγητε, ὅτι ἠγαπήθητε ὑπὸ Θεοῦ. Εἰ δὲ ἡμεῖς ὑπὲρ ὑμῶν εὐχαριστοῦμεν, πολλῶ μᾶλλον ὑμεῖς τοῦτο ὀφείλετε ποιεῖν ἐπ' ὑμῖν αὐτοῖς.

Ὅτι εἴλετο ὑμᾶς ὁ Θεὸς ἀπ' ἀρχῆς εἰς σωτηρίαν ἐν ἀγιασμῷ Πνεύματος, καὶ πίστει ἀληθείας. Διὰ τοῦτο εὐχαριστοῦμεν, ὅτι ἐξελέξατο ὑμᾶς ὁ Θεός, καὶ προώρισεν εἰς σωτηρίαν, ἀξίους δηλαδὴ προγούους. Πῶς; Ἐν ἀγιασμῷ Πνεύματος· τουτέστιν, Ἔσωσεν ὑμᾶς, ἀγιάσας διὰ τοῦ Πνεύματος. Εἶτα, ἵνα μή τις εἴπῃ· Τί οὖν; ἡμεῖς οὐδὲν εἰσηγάχαμεν; ἐπάγει· Καὶ πίστει ἀληθείας· τουτέστιν, ἠγάσεν ἡμᾶς προσεισνεγκόντας· πίστιν ἀληθείας, τουτέστιν ἀληθινῶν πραγμάτων. Οὐ γὰρ ψεύδεσι τισιν ἐπίστευσάμεν, ἀλλὰ τῇ ἀληθείᾳ αὐτῇ. Καὶ ἄλλως δὲ, δευ-

* Joan. v, 43.

A sit roboris habiturus impostor ille apud Judæos : illi enim non receperunt Christum, neque crediderunt ei, id quod Christus eis dicit : *Ego veni in nomine Patris mei, et non suscepistis me. Si alius venerit in nomine suo, istum recipietis* *.

VERS. 11. *Et ideo mittet illis Deus operationem erroris, ut ipsi credant mendacio. Mittet, pro, sinet ipsum venire. Animadvertite autem, quod ipsi primo repulerint veritatem, et tum postea reliquit eos Deus, ac dominatum est in eos mendacium. Operationem autem erroris opera Antichristi vocat, quæ facit ut decipiat : vel illum ipsum sic nominavit motum et agitatum a Satana, ut multos seducat.*

VERS. 12. *Ut judicentur omnes qui non crediderunt veritati, sed consenserunt iniquitati. Non dixit, Ut puniantur (nam etiamsi Antichristus non venisset, increduli puniendi erant), verum Ut condemnentur, inquit, ut sint ipsi inexcusabiles. Quid enim dicerent, Propterea non credidimus Christo, quod discipuli eum Deum prædicarint, nos autem audivimus unum esse Deum, ex quo omnia? Quomodo igitur credidistis Antichristo, qui seipsum Deum facit? Christus enim Patri omnia referbat accepta : hic vero e diverso. Sed dicent, Signa ejus perspeximus. Atqui per Christum facta sunt etiam multa et magna. Atqui Christus quidem Servator a prophetis prædicabatur : iste vero, filius iniquitatis et interitus. Hanc ob causam condemnabuntur, quoniam veritatem dimittentes, consenserunt, hoc est, placuit eis, ac lubenter addicti sunt injustitiæ, hoc est vastatori, omnem injustitiam adversus mortalium animos adducenti, qui reipsa est injustitia.*

VERS. 13. *Nos autem debemus gratias agere Deo semper pro vobis, fratres dilecti a Domino. Quia formidabilia quædam dixerat, et quæ possent infirmum animum concutere, nunc mitigat corda eorum, docens quod licet hæc aliis quidem terribilia sint, nempe iis qui pereunt, adversum quos etiam plurimum valent, nos vero debemus gratias agere Deo pro vobis, quod electi sitis, quod dilecti sitis a Deo. Si autem nos pro vobis gratias agimus, multo magis vos istuc facere decet pro vobis ipsis.*

Quoniam elegit vos Deus a principio ad salutem in sanctificatione Spiritus, et fide veritatis. Hanc ob rem gratias agimus, quia elegit vos Deus, et prædestinavit ad salutem, cum dignos videlicet præscisset. Quomodo? In sanctificatione Spiritus : hoc est, servavit vos, sanctificans per Spiritum. Deinde, ne quis dicat, Quid inde? nihilne nos attulimus? subdit, Et fide veritatis, id est, Sanctificavit nos qui attulimus fidem veritatis, hoc est verarum rerum. Non enim mendacis quibusdam fidem adhibuimus, sed veritati ipsi. Præterea, secundæ fidei

Variæ lectiones.

* παρ' ο. ** ἐκεῖνον ο. ** ὀφείλων ο.

meminit, quandoquidem et post sanctificationem A copia ejus indigeamus, ne concutiamur.

VERS. 14. *Ad quod vocavit vos per Evangelium nostrum, in acquisitionem gloriæ Domini nostri Jesu Christi. Ne audientes fidem, extollantur apud sese, quasi ipsi illam attulissent; non simpliciter hoc dimittit, verum hoc etiam, inquit, Dei est. Ad hoc enim, inquit, vocavit vos. Ad hoc? quale? Ut servemini per sanctificationem et fidem. Proinde etsi credidistis, gratia id vocantis est. Nisi enim per verbum quod prædicavimus vobis, vocasset vos, quomodo, quæso, audivissetis? Nec exiguam sibi gloriam salutem vestram Christus arbitratur. Gloria enim boni est, multos esse qui servantur. Quis igitur non diligit talem Dominum? quis non velit hujus glori- B am, sive suam ipsius salutem?*

VERS. 15. *Itaque, fratres, state, ac tenete traditiones, quas edocli estis sive per sermonem, sive per Epistolam nostram. Vel hinc perspicuum est quod pleraque etiam sine scriptis per sermonem; id est viva voce, tradiderint, et non solum per epistolas. Similiter autem et hæc et illa fide digna sunt. Itaque et Ecclesiæ traditionem fide dignam existimemus. Traditio est: nihil amplius quæras. Indicat autem hic multos esse commotos.*

VERS. 16, 17. *Ipse autem Dominus noster Jesus Christus, et Deus et Pater noster, qui dilexit nos, et dedit consolationem æternam et spem bonam in gratia, consoletur corda vestra, et confirmet vos in omni opere et sermone bono. Adhortationem oratio excipit. Hoc enim vere est succurrere: perinde ac si dicat, Ego quidem dixi, at totum Deo acceptum referendum est. Ubi sunt autem qui Filium propterea imminuunt, quod in baptismo post Patrem nominetur? Ecce enim hic diversum habetur: prius enim nominavit Filium. Qui dedit, inquit, consolationem æternam. Qualem hanc? Spem, inquit, futurorum. Hæc enim est 541 quæ sustinet corda nostra in tentationibus decidentia, futurorum bonorum spes. Dedit autem hanc nobis Deus, non pro laboribus nostris, verum ex gratia. Hoc autem dixit, ut illorum animos reprimat. Observa autem quemadmodum sub forma precatiois mentem illorum excitet, curæ adeoque providentiæ Dei pignora et signa ponens. Nam si nihil laborantibus consolationem impertiit, multo magis afflictis ac laborantibus pro fide dabit. Quocirca bonam spem concipite. Porro, Consoletur, inquit, corda vestra et confirmet in omni opere et sermone bono, hoc est, per omne opus et sermonem bonum. Hæc enim est consolatio Christiani, facere aliquid boni et quod Deo placeat. Vel confirmet vos in doctrina recta operibusque bonis, adeo ut non depravemini, neque ob ea quæ contingunt, animum despondeatis. Atque ista est consolatio. Qui enim firmatus est, quæ-*

τέρας ἐμνήσθη τῆς πίστεως, ἐπειδὴ καὶ μετὰ τὸν ἀγιασμὸν πολλῆς αὐτῆς δεόμεθα, ἵνα μὴ παρασαλευθῶμεν.

Εἰς δ' ἐκάλεσεν ὑμᾶς διὰ τοῦ Ἐὐαγγελίου ἡμῶν, εἰς περιποίησιν δόξης τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἴνα μὴ ἀκούσαντες πιστεῖν, ἐπαρθῶσιν ὡς καὶ αὐτοὶ συνεισαγαγόντες, οὐδὲ τοῦτε ἀφήσιν ἀπλῶς, ἀλλὰ καὶ τοῦτο, φησὶ, τοῦ Θεοῦ. Εἰς τοῦτο γὰρ ἐκάλεσεν ὑμᾶς, φησὶν. Εἰς τοῦτο, ποῖον; Εἰς τὸ σωθῆναι διὰ τοῦ ἀγιασμοῦ καὶ τῆς πίστεως. Ὅστε κλῆν ἐπιστεῦσατε, ἢ χάρις τοῦ καλέσαντος. Εἰ μὴ γὰρ διὰ τοῦ λόγου ἡμῶν ἐκάλεσε, ἄν ἤκούσατε; Οὐ μικρὸν δὲ τοῦτο εἰς δόξαν ἡγεῖται, τὴν ὑμετέραν σωτηρίαν, ὁ Χριστός. Δόξα γὰρ τοῦ ἀγαθοῦ, τὸ πολλοὺς εἶναι τοὺς σωζομένους. Τίς οὖν οὐκ ἀγαπήσει τοιοῦτον Δεσπότην; τίς οὐ θελήσει τὴν δόξαν τούτου, ἥτοι τὴν ἐαυτοῦ σωτηρίαν;

Ἄρα οὖν, ἀδελφοί, στήκατε καὶ κρατεῖτε τὰς παραδόσεις, ἃς ἐδιδάχθητε, εἴτε διὰ λόγου, εἴτε δι' Ἐπιστολῆς ἡμῶν. Κάνευθεν δὴλον, ὅτι πολλὰ καὶ ἀγράφως διὰ λόγου, τουτέστι ζῶση φωνῇ, παρεδίδουσαν, οὐ μόνον δι' ἐπιστολῶν. Ὁμοίως δὲ καὶ ταῦτα κάκεινα ἀξιόπιστα. Ὅστε καὶ τὴν παράδοσιν τῆς Ἐκκλησίας ἀξιόπιστον ἡγοῦμεθα. Παράδοσις ἐστὶ· μηδὲν κλῆον ζῆται. Δείκνυσι δὲ ἐν ταῦθα πολλοὺς ὄντας τοὺς παρασαλευομένους.

Αὐτός δὲ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, καὶ ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ ἡμῶν, ὁ ἀγαπήσας ἡμᾶς, καὶ δοὺς παράκλησιν αἰωνίαν καὶ ἐλπίδα ἀγασθῆν ἐν χάριτι, παρακαλέσαι ὑμῶν τὰς καρδίας, καὶ στηρίξαι ὑμᾶς ἐν παντὶ ἔργῳ καὶ λόγῳ ἀγαθῷ. Μετὰ τὴν παραίνεσιν, εὐχῇ. Τοῦτο γὰρ ἐστὶν ὄντως βοηθεῖν· ὡς ἂν εἰ τοῦτο ἔλεγε· Ἐγὼ μὲν εἶπον, τὸ δὲ πᾶν τοῦ Θεοῦ ἐστὶ. Ποῦ δὲ εἰσιν οἱ τὸν Υἱὸν ἐλαττοῦντες, ἐπειδὴ ἐν τῷ βαπτισματι μετὰ τὸν Πατέρα ὀνομάζεται; Ἰδοὺ γὰρ ἐν ταῦθα τούναντιον ἐστὶ· πρότερον γὰρ ὠνόμασε τὸν Υἱὸν. Δοὺς, φησὶ, παράκλησιν αἰωνίαν. Ποῖαν δὲ ταύτην; Τὴν ἐλπίδα, φησὶ, τῶν μελλόντων. Ἀυτὴ γὰρ ἐστὶν ἡ ἀνέχουσα τὰς καρδίας ἡμῶν καταπιπτούσας ἐν τοῖς πειρασμοῖς, ἡ τῶν μελλόντων ἀγαθῶν ἐλπίς. Δέδωκε δὲ ταύτην ἡμῖν ὁ Θεός, οὐ κοπιάσασιν, ἀλλὰ χάριτι. Τοῦτο δὲ εἶπε, καταστέλλων αὐτῶν τὸ φρόνημα. Ὅρα δὲ, πῶς ἐν τάξει εὐχῆς διανοίστησιν αὐτῶν τὴν διάνοισιν, τὰ τῆς κηδεμονίας τοῦ Θεοῦ ἐνέχυρα καὶ τεκμήρια τιθεῖς. Εἰ γὰρ μηδὲν κάμνουσι παράκλησιν ἔδωκε, πολλῶ μᾶλλον τοῖς ὑπὲρ τῆς πίστεως κάμνουσι δώσει. Ὅστε εὐέλπιδες γίνεσθε. Παρακαλέσαι δὲ, φησὶν, ὑμῶν τὰς καρδίας, καὶ στηρίξαι ἐν παντὶ ἔργῳ καὶ λόγῳ ἀγαθῷ, τουτέστι, διὰ παντὸς ἔργου καὶ λόγου ἀγαθοῦ. Τοῦτο γὰρ παράκλησις Χριστιανοῦ, τὸ ποιῆσαι τι χρηστὸν καὶ Θεῷ δοκοῦν. Ἦ, ὅτι Στηρίξαι ὑμᾶς ἐν τε δόγμασιν ὀρθοῖς καὶ πράξεσιν ἀγαθαῖς, ὥστε μὴ παραφέρεσθαι, μηδὲ καταπίπτειν ἐπὶ τοῖς συμβαίνουσι. Τοῦτό ἐστι παράκλησις. Ὁ γὰρ ἐστηριγμένος, ὡσαυτὸν ἂν πάθῃ, φέρει γενναίως,

Varisæ lectiones.

ἰ ἁγιασμοῦ καὶ τῆς πίστεως καὶ τοῦ λό. ο. ἰ ὄψει, ὥστε εὐέλπιδας γενέσθαι ο.

καὶ οὐ παρατρέπεται· διὰ μὲν τοῦ τὸ δόγμα τηρεῖν ἄδρῶν πεπεισμένος περὶ τῶν μελλόντων βεβαίως· διὰ δὲ τοῦ ἀγαθὸν βίον ἔχειν, χαίρων ὅτι οὐχ ὡς κακουργός, ἀλλ' ὡς Θεοῦ λειτουργός πάσχει.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

Τὸ λοιπὸν, προσεύχεσθε, ἀδελφοί, περὶ ἡμῶν, ἵνα ὁ λόγος τοῦ Κυρίου τρέχη καὶ δοξάζεται, καθὼς καὶ πρὸς ὑμᾶς. Αὐτὸς μὲν ἠύξατο περὶ αὐτῶν, ἵνα στηριχθῶσιν· ἀξιοὶ δὲ λοιπὸν αὐτοὺς εὐχεσθαι ὑπὲρ αὐτοῦ, οὐχ ἵνα μὴ κινδυνεύη (εἰς τοῦτο γὰρ ἔκειτο), ἀλλ', ἵνα τὸ κήρυγμα τρέχη καὶ δοξάζεται. Καὶ μετ' ἔγκωμιου ἡ αἴτησις· φησὶ γὰρ, καθὼς καὶ πρὸς ὑμᾶς· τουτέστιν, ἵνα πάντες οὕτως ὑπακούωσιν¹, ὡσπερ καὶ ὑμεῖς. Οὕτως οὐδὲν ἴδιον ἠύξατο, ἀλλ' ἅπαντα τοῦ Θεοῦ.

Καὶ ἵνα ῥυσθῶμεν ἀπὸ τῶν ἀτόπων καὶ πονηρῶν ἀνθρώπων· οὐ γὰρ πάντων ἡ πίστις. Περὶ τῶν ἀντιλεγόντων τῷ κηρύγματι λέγει, περὶ τῶν μαχομένων τοῖς δόγμασι, οἷος ἦν Ἀλέξανδρος ὁ Καλκεύς· τοῦτο γὰρ ἠύξατο εἰπών· Οὐ γὰρ πάντων ἡ πίστις· τουτέστιν, οὐ πάντες πιστεύουσιν, ἀλλ' οἱ ἀξιοί· ὡσπερ ἂν εἰ τις εἶπεν, ὅτι Οὐ πάντων ἐστὶ τὸ στρατεύεσθαι ἐν τοῖς βασιλείοις, ἀλλὰ τῶν ἐπιτηδείων πρὸς τοῦτο. Διανίστησι δὲ αὐτοὺς, εἴ γε τοσαύτην ἔχουσι παρρησίαν, ὥστε καὶ τῷ διδασκάλῳ² ἐξευμαρίζειν τὸ κήρυγμα. Δελιθότως δὲ αἰνίττεται καὶ κινδύνους αὐτῷ πάντως ἐπαγομένους παρὰ τῶν ἀνθισταμένων τῷ λόγῳ. Καὶ τοῦτο δὲ ἰκανὸν αὐτοῖς εἰς παράκλησιν, ὡς καὶ τοῦ τηλικούτου Παύλου εἶναι κινδύνους παλαιόντος.

Πιστός δὲ ἐστὶν ὁ Κύριος, ὃς στηρίζει ὑμᾶς, καὶ φυλάξει ἀπὸ τοῦ πονηροῦ. Εἶπεν ἄνω, ὅτι Ἐλετο ὑμᾶς ὁ Θεὸς εἰς σωτηρίαν, ἀντὶ τοῦ, ἐξελέξατο. Πιστὸς οὖν ἐστὶ, τουτέστιν ἀληθής, καὶ πάντως ποιήσει ὃ ἐνήρξατο· καὶ στηρίζει μὲν ὑμᾶς, καθάπερ καὶ ἠύξαμεθα, ὥστε μηκέτι σαλευθῆναι· φυλάξει δὲ, ὥστε μὴ ἰσχύσαι καθ' ὑμῶν τὸν Σατανᾶν.

Πεποιθήμεν δὲ ἐν Κυρίῳ ἕφ' ὑμᾶς, ὅτι ἡ παραγάλλομεν ὑμῖν, καὶ ποιεῖτε καὶ ποιήσετε. Ἐπειδὴ ἐπηύξατο αὐτοῖς, καὶ εἶπεν, ὅτι πιστός ἐστιν ὁ Θεός, ὅτι ποιήσει ὃ ἐνήρξατο· ἵνα μὴ νομίσαντας τὸ πᾶν τοῦ Θεοῦ εἶναι, αὐτοὶ ἀποβῶσιν ἀπειθεῖς, ὡς ἂν εἰ τοιαῦτα λέγων³. Ὁ μὲν Θεὸς πιστός ἐστὶ, καὶ πάντως ποιήσει τὰ αὐτοῦ· ἀλλ' ἐὰν καὶ ὑμεῖς ἐργάζησθε. Ὅρα δὲ σφίαν· Οὐκ εἶπεν ἀπλῶς, ὅτι Πεποιθήμεν ἕφ' ὑμᾶς, ἀλλ', Ἐν Κυρίῳ· τουτέστι, Τῇ φιλοφροσύνῃ αὐτοῦ πιστεύομεν, ὅτι αὐτῇ ἐπιβρώσει ὑμᾶς· ἵνα δείξῃ αὐτοῖς ὅτι τὸ πᾶν ἀναρτητόν τοῦ Θεοῦ. Πάλιν, οὐκ εἶπεν ἀπλῶς, Πεποιθήμεν τῷ Κυρίῳ, ἀλλ', Ἐφ' ὑμᾶς, καὶ, ὅτι Ποιεῖτε καὶ ποιήσετε, ἵνα μὴ τὸ πᾶν ἀναρτήσαντες τοῦ Θεοῦ, ἀργότεροι αὐτοὶ γένωνται. Δεῖ μὲν γὰρ τὸ πᾶν ἐπὶ τὸν Θεὸν ῥίπτειν, ἀλλ' ἐνεργούντας καὶ αὐτοὺς. Οὐκ ἠρέσθη

cunq̄ue patitur, fert strenue, et non subvertitur, propterea quidem quod dogma rectum servat, de futuris firmiter persuasus : quod vero bonam vitam ducit, gavisus quia non veluti maleficus, sed velut Dei minister patitur.

CAPUT III.

Quod reliquum est, orate, fratres, pro nobis, ut verbum Domini currat et clarificetur, sicut et apud vos. Ipse quidem oravit pro eis, ut firmentur : deinceps petit ab eis, ut pro ipso orent, non ut periculis non obijciatur (in hoc enim positus erat), sed, Ut verbum currat et clarificetur. Neque laude caret hæc petitio : ait enim, Quemadmodum apud vos : hoc est, Ut omnes sic obediant, quemadmodum et vos. Adeo nihil privati optabat, sed omnia Dei.

Vers. 2. Et ut liberemur ab importunis et malis hominibus : non enim omnium est fides. Loquitur de iis qui verbi prædicationi contradicunt, et qui doctrinæ adversantur ; qualis erat Alexander Ægærius. Hoc enim innuit inquiring : Non enim omnium est fides, hoc est, Non omnes credunt, sed qui digni sunt : perinde ac si quis dicat : Non omnium est sub vexillo regio militare, cæterum eorum tantum, qui ad hoc sunt idonei. Simul autem excitat et commendat eos, siquidem tantam habent fiduciam, ut præceptorī suo prædicationem facilem reddant. Porro, clam innuit pericula sibi omnino ab iis qui verbo resistebant, inducta. Atque hoc satis erat eis ad consolationem, quod talis tantusque Paulus existens, adhuc cum periculis luctaretur.

Vers. 3. Fidelis autem est Dominus, qui confirmabit vos, et custodiet a malo. In superioribus dixit, Elegit vos Deus ad salutem, hoc est, selegit e multis. Fidelis igitur est, id est verax, et omnino perficiet quod orsus est ; et confirmabit vos quidem, sicut oravimus ut non porro concutiamini. Custodiet autem, ut non prævaleat contra vos Satanæ.

Vers. 4. Confidimus autem in Domino de vobis, quod quæ præcipimus vobis, et factis et facietis. Postquam orasset pro eis ac dixerat, Fidelis est Deus, quia faciet quæ orsus est ; nō jam existimantes totum esse Dei, ipsi segnes evadant, ecce jam nunc ipsorum cooperationem postulat ; perinde ac si diceret : Deus quidem fidelis est, et omnino faciet quæ sua sunt, sed si vos etiam operemini. Expende autem ejus sapientiam. Non dixit simpliciter, Confidimus de vobis, sed, In Domino : hoc est, Clementiæ ejus credimus, quod ea sit confortatura vos, ut indicet ipsis totum ex Deo pendere debere. Rursus, non dixit simpliciter, Confidimus Domino : verum, De vobis, et, Quod factis et facietis, ne totum in Deum transferentes, ipsi otiosiores reddantur. Totum enim in Deum rejiciendum est, sed ita ut nos etiam operemur. Nec fuit contentus dicere,

Variæ lectiones.

¹ ὑπὲρ ο. ² καθάπερ ο. ³ ὑπάρχουσιν m. ⁴ τῶν διδασκάλων ο. ⁵ ὡς εἰδὼς ταῦτα λέγει m.

Facitis; sed adjecit, *Facietis*: ostendens, nobis ad extremum usque spiritum virtutem adesse debere.

VERS. 5. *Dominus autem dirigat corda vestra ad dilectionem Dei, et ad patientiam Christi.* Iterum pro eis intercedit, quanta illorum cura tangatur, indicans. Quia enim nonnullos eorum objurgaturus est, corda ipsorum præmitigat, ut videatur ex multa charitate objurgare. Ait igitur, *Dominus dirigat corda vestra*: hoc est, Recta venire faciat et non aberrare. Multa enim sunt quæ a recto charitatis calle abducunt, ut pecunia, facultates, vana gloria, afflictio, tentationes. Hæc enim aliaque multa non sinunt nos ad dilectionem Dei recta accedere, diligereque ipsum perinde ac necessarium est. Illud vero, *Ad patientiam Christi*, vel sic intelliges ut sustineamus et nos, quemadmodum ille sustinuit: vel ut cum patientia expectemus Christum et non desperemus, sed firmiter credamus, quod quæ promiserit, completurus sit. Præterea, patientiæ mentionem faciens, afflictiones innuit. Charitati autem Dei adjunxit patientiam: hoc enim est diligere Deum, propter ipsum patienti animo esse, et non contristari. Per *Dominum* autem hic Spiritum intellige, perinde ac magnus annotavit Basilus.

VERS. 6. *Præcipimus autem vobis, fratres, in nomine Domini nostri Jesu Christi.* Non semel indicavimus Paulum severiorem institutionem apprellare præceptum. **543** Nunc itaque formidabiliorem adhortationem faciens, Non nos præcipimus, inquit, sed Christus. Quæ enim ego dico, ille profecto dicit. Nam ut otiosi essemus, nusquam ille præcepit.

Ut subtrahatis vos ab omni fratre inordinate ambulante. Hoc est, ut separemini a quovis inordinate, hoc est otiose, vivente, sive dives, sive pauper, sive sanctus fuerit. Qui enim ab utilibus operibus abstinent, in dicacitatem plerumque et scurrilitatem præcipites aguntur. Hac autem inordinata sunt. Quomodo? Propter hoc ipsum, quod nihil agat, et quia ordinem a præceptore positum excedat. Infert igitur:

Et non secundum traditionem quam acceperunt a nobis. Quam per opera vobis tradidi, exemplar vobis factus: proprie enim traditio est hujusmodi.

VERS. 7. *Ipsi enim scitis quemadmodum oporteat invitari nos, quoniam non inordinate nos gessimus apud vos, neque gratis panem manducavimus ab aliquo.* Non inordinate nos gessimus, id est, non suimus otiosi. Inordinationem enim otium nominat, ut supra: atque ita sane se res habet: nam Deus posuit hominem ad laborem, artusque ad hoc effluxit: quocirca qui otiosus est, ab ordine

ὅτι εἰπὼν τὸ, *Ποιεῖτε*, ἀλλὰ προσέθηκε καὶ τὸ, *Ποιήσετε*: δεικνύς ὅτι δεῖ ἡμῖν ἄχρι καὶ τῆς ἐσχάτης ἀναπνοῆς παρῆναι τὴν ἀρετὴν.

Ὁ δὲ Κύριος κατασθῆναι ὡμῶν τὰς καρδίας εἰς τὴν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ, καὶ εἰς τὴν ὑπομονὴν τοῦ Χριστοῦ. Πάλιν ἐπισύχεται αὐτοῖς, δεικνύς τὴν αὐτοῦ κηδεμονίαν. Ἐπειδὴ γὰρ μέλλει τισὶν αὐτῶν ἐπιτιμᾶν, προλαλεῖ τὰς καρδίας αὐτῶν, ἵνα δόξῃ ὅτι ἀπὸ ἀγάπης πολλῆς ἐπιτιμᾷ. Φησὶν οὖν, ὅτι Ὁ Κύριος κατασθῆναι τὰς καρδίας ὡμῶν, τούτέστιν, ἐπ' εὐθείας ἐλθεῖν ποιήσεις, καὶ μὴ παρατραπήναι. Πολλὰ γὰρ εἰσι τῆς πρὸς τὴν ἀγάπην ὁρθῆς ὁδοῦ ἐκτρέποντα, καὶ χρήματα, καὶ κενοδοξία, καὶ θλίψεις, καὶ πειρασμοί. Ταῦτα γὰρ καὶ ἄλλα πλεῖω οὐκ ἔθουσιν ἡμᾶς; εἰς ἀγάπην τοῦ Θεοῦ εὐθυπορῆσαι, καὶ ἀγάπησα: αὐτὸν ὡς δεῖ. Τὸ δὲ, *Εἰς τὴν ὑπομονὴν τοῦ Χριστοῦ*, ἢ οὕτω νοήσεις, ἵνα ὑπομένωμεν, ὡς ἐκεῖνος ὑπέμεινε: ἢ, ἵνα μεθ' ὑπομονῆς ἀναμένωμεν τὸν Χριστόν, καὶ μὴ ἀπελπίζωμεν, ἀλλὰ πιστεύωμεν βεβαίως, ὅτι ἂ ἐπηγγεῖλατο πληρώσει. Εἰπὼν δὲ ὑπομονὴν, θλίψεις ἠνέξατο. Τῇ ἀγάπῃ δὲ τοῦ Θεοῦ συνέζευξε τὴν ὑπομονὴν: τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ ἀγαπᾶν τὸν Θεόν, τὸ ὑπομένειν δι' αὐτόν, καὶ μὴ θορυβεῖσθαι. Κύριον δὲ, τὸ Πνεῦμα νόει ἐναυῦσα, ὡς ὁ μέγας παρεσημήνατο Βασίλειος.

Παραγγέλλομεν δὲ ὑμῖν, ἀδελφοί, ἐν ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Πολλάκι; ἐπομεν, ὅτι παραγγελίαν ὁ Παῦλος λέγει τὴν αὐστηροτέραν διδασκαλίαν. Καὶ νῦν οὖν φοβερωτέραν τὴν παραγγελίαν ποιῶν, φησὶν, ὅτι Οὐχ ἡμεῖς παραγγέλλομεν, ἀλλ' ὁ Χριστός. Ἄ γὰρ ἐγὼ λέγω, ἐκεῖνος λέγει. Οὐδαμοῦ γὰρ προσέταξεν ἐκεῖνο; ἀργεῖν.

Στέλλεσθαι ὑμᾶς ἀπὸ παντὸς ἀδελφοῦ ἀτάκτως περιπατοῦντος. Τούτέστι, χωρίζεσθαι ἀπὸ τοῦ ἀτάκτως, τούτέστιν ἄργως, βιοῦντος παντὸς, καὶ πλούσιος ἢ, καὶ πένης, καὶ ἁγίος. Οἱ γὰρ ἀπεχόμενοι τῶν εὐχρηστων ἔργων, ὡς ἐπίπαν εἰς εὐτραπείας καὶ ἀδιαφορίας ἐκτραχηλίζονται. Ταῦτα δὲ ἀταξίας εἰσι. Πῶς; Δι' αὐτὸ τοῦτο τὸ ἀργεῖν, καὶ καθὼ ἐκβαίνει τὴν παρὰ τοῦ διδασκάλου θεθείαν αὐτῶ τάξιν. Ἐπιφέρει οὖν:

Καὶ μὴ κατὰ τὴν παράδοσιν ἣν παρέλαβον παρ' ἡμῶν. Ἦν διὰ τῶν ἔργων ὑμῖν παρέδωκε, τύπος γενόμενος ὑμῖν. Κυρίως γὰρ ἡ τοιαύτη παράδοσις.

Αὐτοὶ γὰρ οἴδατε πῶς δεῖ μισεσθαι ἡμᾶς, ὅτι οὐκ ἠτακτήσαμεν ἐν ὑμῖν, οὐδὲ δωρεάν ἄρτον ἐφάγομεν παρὰ τίνος. Οὐκ ἠτακτήσαμεν, τούτέστιν, οὐκ ἠργήσαμεν. Ἀταξίαν γὰρ τὴν ἀργίαν ὀνομάζει, ὡς καὶ ἀνωτέρω· καὶ οὕτως ἔχει. Ὁ γὰρ Θεὸς ἐταξε τὸν ἄνθρωπον ἐργάζεσθαι, καὶ τὰ μέλη πρὸς τοῦτο διεπέλασεν. Ὅστις ὁ ἀργῶν ἐκλείπει τὴν τάξιν. Ὅρα δὲ, πῶς δωρεάν φαγεῖν ἐκάλεσε τὸ παρ' αὐ-

Variæ lectiones.

ὁ δειξί ο. ὁ τηρήσει ο. ὁ καὶ ο. ὁ καὶ ἁγίος. Ἀτακτος γὰρ ἐστὶ πᾶς κατ' αὐτὸ τοῦτο τὸ ἀργεῖν κ. *Id. r'atatus enim est quis vel per hoc ipsum quod otiosus sit.* ὁ διεπέτασεν ο.

τῶν τραφῆναι. Καίτοι οὐκ ἦν δωρεάν, ἐκήρυττε γάρ· Ἄξιός δὲ ὁ ἐργάτης τῆς τροφῆς αὐτοῦ.

Ἄλλ' ἐν κόπῳ καὶ μόχθῳ νύκτα καὶ ἡμέραν ἐργαζόμενοι. Ὅρα τὰς ἐπιτάσεις. Ἡμεῖς δὲ εἰ μὴ τοῦ Θεοῦ προτιμώμεθα παρὰ τῶν διδυχθέντων ὅτι ὄφ' ἡμῶν, δυσχεραίνομεν, ὡς τὰ μέγιστα ἀδικούμενοι.

Πρὸς τὸ μὴ ἐπιβαρῆσαι τινα ὑμῶν. Κυρίως μὲν βάρος ἐστὶ τὸ παρ' ἀνόκτων λαβεῖν. Νυνὶ δὲ τοῦτο λέγει, διότι πένητες ἦσαν.

Οὐχ ὅτι οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν, ἀλλ' ἵνα εαυτοὺς τύπον δώμεν ὑμῖν εἰς τὸ μιμῆσθαι ἡμᾶς. Εἶχε γὰρ ἐξουσίαν ἀργεῖν, ἅτε μείζονι ἔργῳ ἡσυχοληθεῖτο, τῷ κηρύγματι, καὶ τρέφασθαι παρὰ τῶν μαθητευομένων ὁμοῦ, καὶ φιλοτιμίας εἰργάσατο, καὶ ἑαυτὸν καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ διέτρεφεν, ὡς ἂν καὶ τοὺς μα' ἡτά· τοῦτο παιδείω.

Καὶ γὰρ ὅτε ἤμεν πρὸς ὑμᾶς, τοῦτο παρηγγέλλομεν ὑμῖν, ὅτι εἰ τις οὐ θέλει ἐργάζεσθαι, μηδὲ ἐσθιέτω. — Πρὸς ὑμᾶς, ἀντὶ τοῦ, Παρ' ὑμῖν, μεθ' ὑμῶν. Ἐν μὲν οὖν τῇ προτέρᾳ Ἐπιστολῇ προσηγέστερον περὶ τούτων διελέθη, ἐνταῦθα δὲ αὐστηρότερον. Εἰ γὰρ αὐτὸς καὶ νύκτα καὶ ἡμέραν εἰργάζετο, καίτοι μηδεμίαν ἔχων ἀνάγκην, πολλῷ μᾶλλον τοὺς ἄλλους ἐχρῆν τοῦτο ποιεῖν.

Ἀκούομεν γὰρ τινὰς περιπατοῦντας ἐν ὑμῖν ἀτάκτως, μηδὲν ἐργαζομένους, ἀλλὰ περιεργαζομένους. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ νοῦς ἡμῶν ἀεικίνητός ἐστιν, ἀνάγκη, ὅταν εὐχρηστον ἔργον μὴ μεταχειρίζεται¹⁰, τὰ ἄχρηστα μετιέναι, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἰρηται, καὶ περιεργάζεσθαι τοὺς ἐτέρων βίους, κἀντεῦθεν εἰς καταλαλιὰς, ἀργολογίας, εὐτραπελίας ἐκτραχηλίζεσθαι. Ἐργάζεσθαι οὖν δεῖ τὰ διὰ τῶν χειρῶν ἔργα. Οὐ¹¹ γὰρ ἐλεεῖσθαι δεῖ τὸν δυνάμενον καὶ ἀργοῦντα. Ἄλλ' εὐχομαι, φησὶ, καὶ νηστεύω. Ἄλλὰ καὶ τοῦτο οὐκ ἔστιν ἔργον χειρῶν ἄλλως τε δύνασαι μετὰ τοῦ ταῦτα ποιεῖν ἐτι καὶ ἐργάζεσθαι. Ἐπεὶ οὖν τοῦτο διαπτύεις, ὡς ἀργὸς κατακρίνη. Καὶ πῶς, φασὶν, ἐοιδάσκων οὐκ ἀναγκάζεται ἐργάζεσθαι; Ὅτι τοι μείζονα ἐργασίαν καὶ δυσχερεστέραν μεταχειρίζεται, ἥτις καὶ ἐμπόδιζει αὐτῷ πρὸς τὴν τῶν χειρῶν ἐργασίαν. Σοὶ δὲ τῷ ἰδιαστῇ οὐδὲν τοιοῦτον. Ὅστε ἀμαρτάνεις τοῦ ἔργου ἀμελῶν.

Τοῖς δὲ τοιοῦτοις παραγγέλλομεν καὶ παρακαλοῦμεν διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἐπειδὴ καθήφατε, εἰπὼν, Παμυγγέλλομεν, προσηγέστερον πάλιν ποιεῖ τὸν λόγον, καὶ φησὶ Παρακαλοῦμεν. Φοβερωτέρα οὖν ἢ παράκλησις, καὶ δεῖσπιστοτέρα.

Ἴνα μετὰ ἡσυχίας ἐργαζόμενοι, τὸν εαυτῶν ὄρτον ἐσθίωσιν. Ἀμφοτέρα ἀπαίτει, ὡς μὲν ἀτακτοῦντας, τὸ ἡσυχάζειν ὡς δὲ ἀργούς, τὸ ἐργάζε-

suo defecit. Observa autem, quomodo gratis edere hoc ipsum vocavit, ab illis alimoniam sumere. Atqui non gratis suppeditabatur, prædicabat enim. Est autem dignus operarius alimento suo.

VERS. 8. Verum in labore et fatigatione nocte et die operantes. Vide exaggerationes. Nos vero nisi vel ipsi Deo præferamur ab iis qui aliquid a nobis didicere, ægro animo ferimus, ceu maxima injuria affecti.

Ne quem vestrum gravaremus. Gravamen proprie est, ab invitis accipere. Nunc autem hoc dicit, quod pauperes fuerint Thessalonicenses.

VERS. 9. Non quod non habemus potestatem, seu ut nos ipsos formam daremus vobis ad imitandum nos. Erat enim ei facultas otiandi, quia majori opere occupatus esset, prædicationis nempe ministerio, atque ut aleretur a discipulis: attamen præ liberalitate quadam operabatur, sequè ipsum et eos qui secum erant, enutriebat, ut illud ipsum discipulos etiam doceret.

VERS. 10. Nam cum essemus apud vos, hoc præcipiebamus vobis: quod si quis non vult operari, neque manducet. Πρὸς ὑμᾶς, id est, Apud vos, vel vobiscum. In priori sane Epistola clementius et mansuetius de his disseruit, hic vero austerius agit. Si enim ipse nocte ac die operabatur, nulla licet illi necessitas incumberet, multo magis alios oportebat hoc facere.

544 VERS. 11. Audimus enim inter vos quosdam obambulantes inordinate, nihil operantes, sed curiosos agentes. Cum enim mens nostra semper mobilis sit, necesse est, ut cum utilia non aggregat, inu illa capessat, ut supra dictum est, adeoque de aliorum vitis curiose inquirere, et hinc ad obtrectationes, otiosos sermones atque scurrilitatem deferri. Operari igitur oportet opera manibus: neque enim eleemosyna est imparianda bene valenti, qui laborare potest, atque otistur. At orō, inquit, et jejuno. Atqui istud non est opus manuum, præsertim cum et hæc præstare possis, atque interim operari. Quia itaque istud aspernaris, tanquam otiosus condemnaris. At, quare, inquirunt, is qui docet, non cogitur operari? Quia difficilior opus aggreditur, quod impedit ipsum a manuum operatione. Tibi autem privatim vitam agentis, nihil hujusmodi incumbit. Peccas itaque, si laborem negligas.

VERS. 12. Iis autem qui ejusmodi sunt præcivimus, et obtestamur per Dominum nostrum Jesum Christum. Quia severius eos invaserat, dicens, *Præcivimus vobis*; rursus blandiorem facit sermonem, *Obsecramus*, inquit. Atque hoc pacto formidabilior est, et plus ponderis habet ejus exhortatio.

Ut cum quiete operantes, suum ipsorum panem manducet. Utrumque exigit, tum, ut inordinate se gerentes sint quieti, tum ut otiosi laborent, quo

Varie lectiones.

¹⁰ μηδὲ διδαχ. ποτέ τι ὁ. ἢ ο. ¹¹ ..ρίζμεθα ο. ¹² οὐδὲ ο.

PATROL. G. CXXIV.

43

dant panem suum ipsorum, non alienum : non enim ad alienas manus respicere oportet.

VERS. 13. *Vos autem, fratres, nolite deficere benefacientes.* Animadvertite quam subito paterna viscera sint contracta ; statim eorum misertus est. Segregemini ab ipsis, inquit, atque separemini : verumtamen ne fame eos interire sinatis. At quid, si ille confidens, quod ego alam ipsum, in otio perduret? Satis est tibi ab eo divelli, et nihil fiducia impertiri ei, ostendens te ei irasci. At si neque hac ratione corrigatur, tu tamen interea ne cesses illi benefacere.

VERS. 14. *Quod si quis non obedit verbo nostro, per Epistolam hunc notate.* Quidam λόγῳ ἡμῶν, per η legerunt unde et sic intellexerunt : Si quis autem mei Pauli verbo non obediat, per hanc Epistolam veluti loquenti, hunc notate, atque habete veluti segregatum. Divus autem Joannes Chrysostomus legit, ὑμῶν, per υ sicque intelligendum hunc locum nobis ostendit : Si quis non morem gerit vobis, dicentibus ad ipsum quæ per Epistolam hanc meam didicistis

Et ne commisceamini cum illo, ut confundatur. Viden' quæ sit utilitas eum separari : nempe ut pudore afficiatur. 545 Si enim vel simpliciter accipere, pudore dignum ; quanto magis, si post segregationem exhiberent? Magna enim quondam pœna videbatur segregatio, sed hodie minus habet ponderis. Si enim simpliciter ab otioso segregari oportebat, quanto magis ab aliis?

VERS. 15. *Et nolite quasi inimicum existimare, sed admonete ut fratrem.* Perinde ac cum supra dixisset, Qui non operatur, neque manducet, metuit ne tales fame pereant, ideoque intulit, *Vos autem nolite deficere benefacientes.* Hunc ad modum et nunc dicens, *Ne commisceamini*, metuit ne hoc ipsum eum omnino desperantem a fraternitate excinderet. Propterea addidit : *Nolite quasi inimicum existimare, sed admonete ut fratrem* : et postquam eleemynam dederis, injunxit ut admonetas, non ut exprobres, ut et animo et corpore beneficium in illum conferatur. Qui fratrem admonet, non publice traducit injuriam, sed privatim hoc facit, idque cum mansuetudine. Doleat nobis, inquit, non quia otioso impertimus, sed quia transgreditur legem Dei, ac veluti pro ægroto lugeamus. Audiant itaque qui non solum non impertunt aliquid, verumetiam contumelia afficiunt, atque lapidibus petunt. Propter te pauperie affligitur, ut tu per clementiam tuam, quam illi exhibes, vulnera tua curare possis : tu sunt ista stupiditatis!

VERS. 16. *Ipse vero Deus pacis det vobis pacem semper omni modo.* Ubique post exhortationes precationem ponit, veluti sigilla quædam et oblationes repositarum rerum orationes adjiciens. Hic

σθαι, ἵνα ἐσθίωσι τὸν ἑαυτῶν ἄρτον, μὴ τὸν ἀλλότριον. Οὐ γὰρ δεῖ αὐτοὺς ἀποβλέπειν εἰς ἄλλων χεῖρας.

Ἦμεῖς δὲ, ἀδελφοί, μὴ ἐκκακήσητε καλοποιούντες. Ὅρα, πῶς εὐθέως κατεκλάσθη τὰ πατρικὰ σπλάγχνα, εὐθέως αὐτοὺς ἐλέησε. Στέλλεσθε μὲν, φησὶν, ἀπ' αὐτῶν καὶ χωρίζεσθε· μὴ μέντοι γε ἐάσητε λιμῶ διαφραῆναι. Τί οὖν, ἂν θαρρῶν ἐκεῖνος, ὅτι ἐγὼ τρέφω αὐτὸν, ἐπιμένη ἀργῶν ; Ἄρκεῖ σοι τὸ στέλλεσθαι ἀπ' αὐτοῦ, καὶ μὴ μεταδιδόναι αὐτῷ παρῆρσιαν, ἐνδεκνύων ὅτι ὀργίζῃ. Ἐἴην δὲ μηδὲ οὕτω διορθῶται, ἀλλὰ σὺ μὴ ἐκκακήσης, φησὶ, καλοποιῶν αὐτόν.

Εἰ δὲ τις οὐχ ὑπακούει τῷ λόγῳ ὑμῶν, διὰ τῆς Ἐπιστολῆς τοῦτου σημαιοῦσθε. Τινὲς μὲν, τῷ λόγῳ ἡμῶν, ἀνέγνωσαν, διὰ τοῦ η. Ὅθεν καὶ οὕτως ἐνόησαν· Εἰ δὲ τις οὐχ ὑπακούει τῷ λόγῳ ἐμοῦ τοῦ Παύλου, τῷ διὰ τῆς Ἐπιστολῆς ταύτης οἰνεῖ λαλοῦντι, τοῦτον σημαιοῦσθε, καὶ ἔχετε ὡς ἀφωρισμένον. Ὁ δὲ μακάριος Ἰωάννης, Ἦμῶν, ἀνέγνω, διὰ τοῦ υ, καὶ ἔδωκεν ἡμῖν νοεῖν, ὅτι Εἰ τις ἂν πειθεῖ ὑμῖν, λέγουσι πρὸς αὐτὸν & διὰ τῆς ἐμῆς Ἐπιστολῆς ταύτης ἐμάθετε.

Καὶ μὴ συναγαμῖγνυσθε αὐτῷ, ἵνα ἐντραπῇ. Ὅρξ, τίς ἡ ὠφέλεια τοῦ εἶναι αὐτὸν ἀφωρισμένον ; Τὸ ἐντραπῆναι. Εἰ γὰρ καὶ τὸ ἀπλῶς λαμβάνειν, αἰσχύνης ἄξιον· πόσω μᾶλλον, ὅταν καὶ μετὰ τοῦ στέλλεσθαι παρέρχοιεν ; Μεγάλη γὰρ κόλασις ὁ ἀφορισμὸς ἐδόκει πάλαι· ἀλλ' οὐχὶ νῦν. Εἰ γὰρ τοῦ ἀπλῶς ἀργούντος χωρίζεσθαι ἔδει, πόσω μᾶλλον τῶν ἄλλων;

Καὶ μὴ ὡς ἐχθρὸν ἠγεῖσθε, ἀλλὰ νοθετεῖτε ὡς ἀδελφόν. Ὅσπερ ἄνω εἰπὼν, ὅτι Ὁ μὴ ἐργάζομενος, μηδὲ ἐσθίτω, ἔδεισε μήπως λιμῶ ἀπόλωνται οἱ τοιοῦτοι, καὶ ἐπήγαγεν· Ἦμεῖς δὲ μὴ ἐκκακήσητε καλοποιούντες. Οὕτω νῦν εἰπὼν, *Μὴ συναγαμῖγνυσθε*, ἐφοβήθη, μὴ τοῦτο αὐτὸ ἐκκόψῃ αὐτὸν παντελῶς τῆς ἀδελφότητος ἀπογόνοντα. Διὸ καὶ ἐπήγαγε· *Μὴ ὡς ἐχθρὸν ἠγεῖσθε*, ἀλλὰ νοθετεῖτε ὡς ἀδελφόν· καὶ μετὰ τὸ δοῦναι, νοθετεῖν προτέταξεν, οὐκ ὀνειδίξειν, ὡς ἂν καὶ ψυχῇ καὶ σώματι εὐεργετήται. Ὁ ἀδελφὸν νοθετῶν, οὐκ ἐκπομπάζει τὴν ὕβριν, ἀλλ' ἰδίᾳ τοῦτο ποιεῖ καὶ μετὰ προσηθείας. Ἀλγῶμεν, φησὶν, οὐχ ὅτι διδόμεν ἀργούντι, ἀλλ' ὅτι παραβαίνει τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ, καὶ ὡς ἐπὶ νοσοῦντι πενθῶμεν. Ἀκούετωσαν οἱ οὐ μόνον διδόντες, ἀλλὰ καὶ προσυδρίζοντες, καὶ λίθοις βάλλοντες. Διὰ σὲ πίνεται, ἵνα σὺ ἐχθρὸν θεραπεῦσαι τὰ τραύματά σου διὰ τῆς εἰς αὐτὸν φιλανθρωπίας, καὶ σὺ τῶν διὰ σὲ πινόμενον ἀκαλύψεις ; Πόσος ἀναισθησίας ταῦτα!

vero eum qui tui causa inops est, repellis? Qualis

Αὐτὸς δὲ ὁ Θεὸς τῆς εἰρήνης δόξῃ ὑμῖν τὴν εἰρήνην διαπαντός ἐν παντί τρέψω. Πανταχοῦ μετὰ τὰς παραινέσεις τὰς εὐχὰς τίθησιν, ὥσπερ τιτὰς σφραγίδας καὶ σήμαντρα τῶν ἀποτεθησαυρισμένων

Variae lectiones.

¹¹ εἰ δὲ τις ο.

ἐπιτιθεὶς τὰς εὐχάς. Καὶ ἐν ταῦθα οὖν, ἐπειδὴ εἰκὸς μάχας γίνεσθαι ἀπὸ τῶν τοιούτων ἀφορμῶν, τῶν μὲν ἀφοριζομένων τραχυτέρων γινομένων, τῶν δὲ ἔχοντων οὐκέτι τοῖς τοιοῦτοις διδόντων εὐπροθύμως· εἰκότως εἰρήνην αὐτοῖς ἐπεύχεται, καὶ διαπαυτός. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ ζητούμενον, ὥστε αἱ εἶναι αὐτῆν· ἀλλὰ καὶ ἐν παντὶ τρόπῳ, ὥστε μηδαμῶθεν ἔχειν φιλονεικίας πρόφασιν, μήτε ἀπὸ λόγου, μήτε ἀπὸ ἔργου. Οὕτω γὰρ, φησὶν, οὐ χαλεπῶς ¹³ κάκεινους βελτιώσετε. Οὐδὲν γὰρ οὕτω συμβάλλεται πρὸς τὸ κατορθοῦν ἢ βουλόμεθα, ὡς τὸ εἰρηγαῖον καὶ ἀτάραχον, καὶ τὸ μὴ μετὰ ἀπεχθείας δοκεῖν ἐπιτιμᾶν.

Ὁ Κύριος μετὰ πάντων ὑμῶν. Τοῦτο καὶ ὁ Κύριος ἐπηγγεῖλατο· Ἰδοὺ ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας. Ἐὰν οὗτος εἴη, φησὶ, μεθ' ὑμῶν πάντων, τῶν τε ἀργούντων δηλαδὴ, καὶ τῶν μὴ τοιούτων, πάντα τὰ ἀγαθὰ ἐστὶν. Τοῦς τε γὰρ ἀργούντας λάσεται, καὶ τοὺς ἐργαζομένους ἐπιστηρίξει.

Ὁ ἀσπασμὸς τῆ ἐμῆ χειρὶ Παύλου. Ἀσπασμὸν καλεῖ τὴν εὐχὴν, δεικνύς ὅτι καὶ ὅτε ἀσπάζεσθαι ἔδει, μετὰ κέρδους πνευματικοῦ τὸ πρᾶγμα ἦν καὶ εὐχῆς, ἀλλ' οὐχ ἀπλῶς φιλίας σύμβολον.

Ὁ ἐστὶ σημεῖον ἐν πάσῃ Ἐπιστολῇ· οὕτω γράφω. Πρὸς τὸ μὴ παραποιεῖσθαι τὰς ἐπιστολάς μου παρά τινων ἀπατεώνων (τοῦτο γὰρ, ὡς καὶ ἐν ἀρχῇ εἴπομεν, ἐποίουν πολλοὶ), ἐγὼ, φησὶν, ὑποσημαίνω τῆ ἐμῆ χειρὶ. Ἐν πάσῃ δὲ Ἐπιστολῇ, τῆ ἰσως πεμφθησομένη πρὸς ὑμᾶς, ἢ καὶ ἀπλῶς, Ἐν πάσῃ τῇ πρὸς οὐστίνας δὴποτε.

Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ πάντων ὑμῶν. Ἀμήν. Καὶ ἤρξατο ἀπὸ τῆς χάριτος, καὶ νῦν πάλιν εἰς τὴν χάριν ἀποτελευτᾷ τὴν Ἐπιστολήν, ἐκατέρωθεν ὡσπερ μεγάλοις τειχοῖς ἀσφαλιζόμενος τὰ λεγόμενα, καὶ θεμελίους ἀσφαλεῖς τοῖς, καὶ τέλος ἐπάγων ἀσφαλές. Ἐὰν γὰρ ἡ χάρις ἢ μεθ' ὑμῶν ἢ ἐξ ἀρχῆς σώσασα ἡμᾶς, πάσας τὰς ἀσθενείας ὑμῶν παρόψεται. Τοῦτο γὰρ χάριτος· ἐστὶν δὲ, ἐὰν μὴ ταύτην διώξητε. Ἡ χάρις εὐγνώμοσι ψυχαῖς ἐνοικεῖ, ἀπλότητα καὶ φιλαδελφίαν ἐχούσας. Γένοιτο τοιαύτας καὶ ἡμεῖς τὰς ψυχὰς ἔχοντες, καὶ φιλαδελφίαν ἐπιδεικνύμενοι, καὶ τοὺς παρασφαλλομένους τυχόν, ὡς ἀδελφοὺς νοθετοῦντες, καὶ πᾶσι τρίτοις τὴν αὐτῶν διόρθωσιν μετὰ τῆς πρὸς αὐτοὺς εἰρήνης κατεργαζόμενοι, ὅπῃ τῆς χάριτος φρουρηθῆμεν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ προσλαβομένου ἡμᾶς, καὶ προσαγαγόντος τῷ Πατρὶ ἐν ἀγίῳ Πνεύματι· ᾧ πρέπει πᾶσα δόξα, τιμὴ, καὶ προσκύνησις, νῦν καὶ αἰεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

† Matth. xxviii, 20.

Variae lectiones.

¹³ οὐχ ἀπλῶς ο.

A igitur, quia verisimile erat pugnas oriri ab huiusmodi occasionibus, cum ii qui separantur, asperiores redduntur, opulentioresque non alacriter istiusmodi viris impertiunt, haud immerito pacem eis exoptat, eamque semper. Hoc enim est quod quaerit, ut semper ipsam habeant: atque adeo *omni modo*, ut nulla ex parte contentionis eis occasio relinquatur, neque ex verbo, neque ex opere. Sic enim fiet, inquit, ut citra difficultatem illos ad rectiorem vitam revocetis. Nihil enim tam utile ad perficiendum ea quae volumus, quam pacificum esse, necnonurbatione vacare, neque ex odio videri quemquam objurgare.

Dominus cum omnibus vobis. Hoc enim Dominus promisit: *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus*. Si iste, inquit, cum omnibus vobis fuerit tam otiosis scilicet, quam non otiosis, omnia bona contingent: otiosis enim medebitur, et operantes firmabit.

VERS. 17. *Salutatio mea manu Pauli.* Salutationem appellat orationem, indicans quod cum salutare conveniebat, non sine **546** lucro spirituali et oratione ea res esset, et non simpliciter amicitiae symbolum.

Quod est signum in omni Epistola, ita scribo. Ne depraventur epistolae meae a quibusdam impostoribus (hoc enim, perinde ac in principio diximus, faciebant plerique), ego, inquit, subsigno mea manu. *In omni autem Epistola*, quae fortasse ad vos mittenda est: vel simpliciter, In omni, ad quoscunque etiam missa fuerit.

VERS. 18. *Gratia Domini nostri Jesu Christi cum omnibus vobis. Amen.* Et a gratia orsus est, et in gratiam rursus finit Epistolam, utrinque veluti magnis munimentis firmans quae dicuntur, cum fundamentis firma tutaque ponens, tum finem firmum adducens. Si enim gratia vobiscum fuerit, quae a principio servavit nos, omnes infirmitates vestras praetermittet: hoc enim est gratiae. Erit autem, si eam non expellitis. Gratia pias mentes incolit, simplicitatem et fraternam dilectionem habentes. Faxit itaque ut nos ejusmodi mentibus imbuti, fraternam dilectionem demonstrantes, et errantes fortasse, **D** tanquam fratres commonefacientes, omnibusque modis ipsorum correctionem cum pace efficientes, a gratia Domini nostri Jesu Christi custodiamur, qui assumpsit nos, perduxitque ad Patrem in Spiritu sancto: quem decet omnis gloria, honor et adoratio, nunc et semper, et in saecula saeculorum. Amen.

ORDO RERUM

QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

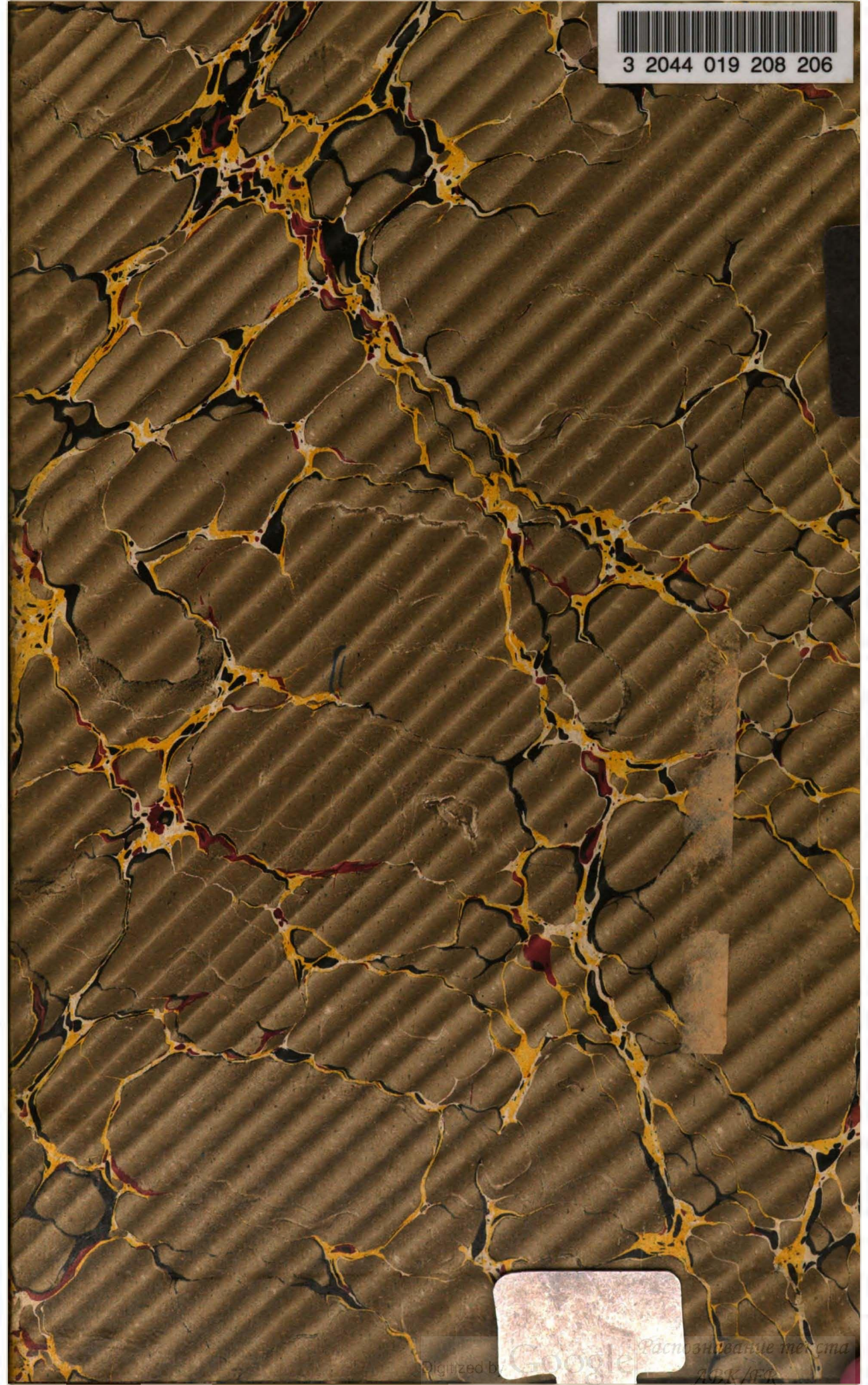
<i>THEOPHYLACTUS BULGARIE ARCHIEPI- SCOPUS.</i>		
COMMENTARIUS IN JOANNIS EVANGELIUM. (Conti- nuatio.)	9	Commentarius in Epistolam ad Romanos. 535
COMMENTARIUS IN OMNES DIVI PAULI EPISTOLAS.	319	Commentarius in Epistolam I ad Corinthios. 563
<i>Præfatio Philippi Montani.</i>	319	Commentarius in Epistolam II ad Corinthios. 793
<i>Monitum T. Bailii editoris Londinensis.</i>	327	Commentarius in Epistolam ad Galatas. 954
<i>Annotata pro singulis Epistolarum argumentis.</i>	530	Commentarius in Epistolam ad Ephesios. 1051
<i>Lectori Venetus editor</i>	531	Commentarius in Epistolam ad Philippenses. 1159
		Commentarius in Epistolam ad Colosseuses. 1206
		Commentarius in Epistolam I ad Thessalonicenseas. 1279
		Commentarius in Epistolam II ad Thessalonicenseas. 1327

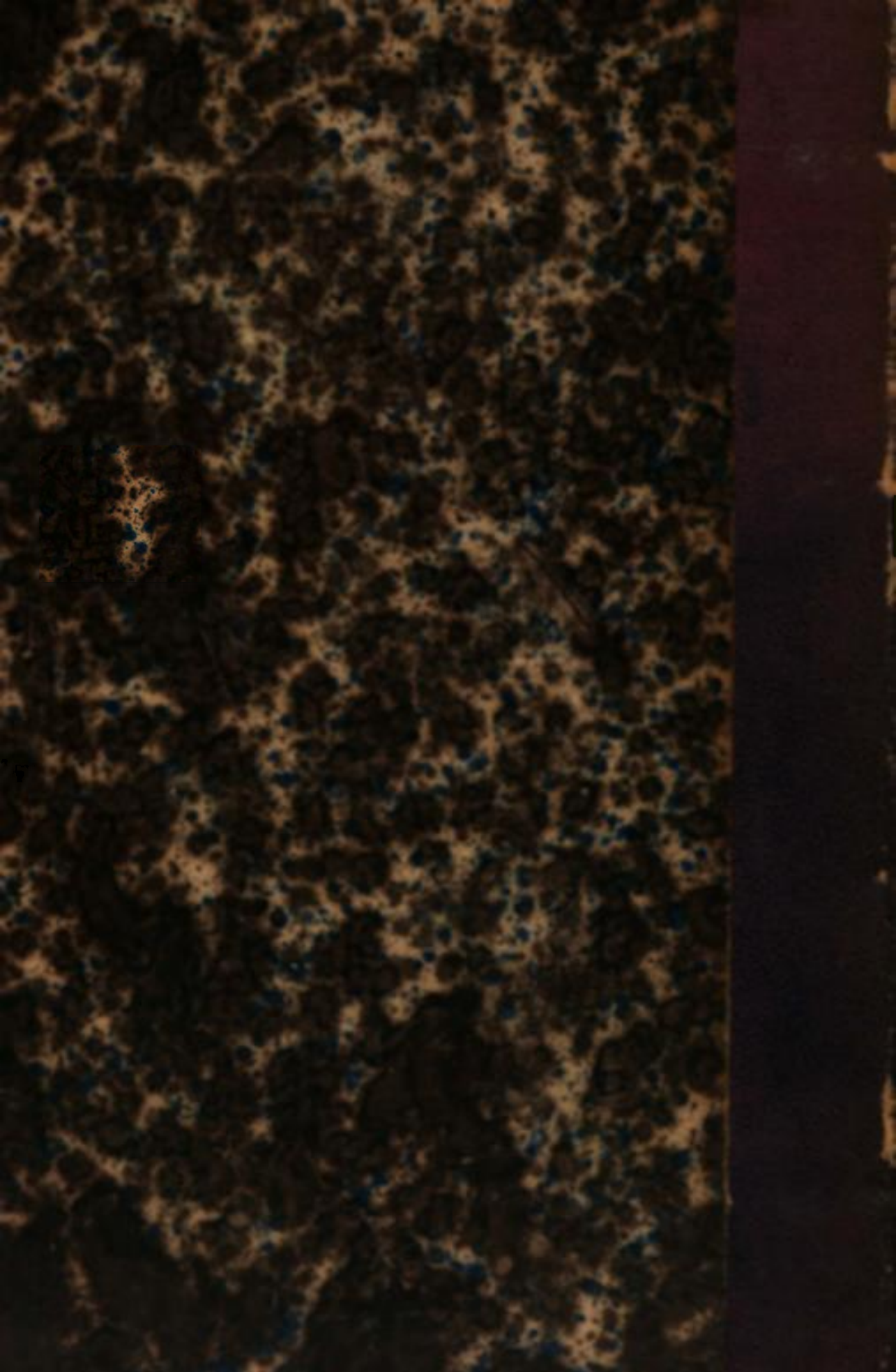
FINIS TOMI CENTESIMI VICESIMI QUARTI.

3 2044 019 208 206

Это цифровая копия книги, хранящейся для потомков на библиотечных полках, прежде чем ее отсканировали сотрудники компании Google в рамках проекта, цель которого - сделать книги со всего мира доступными через Интернет.

Прошло достаточно много времени для того, чтобы срок действия авторских прав на эту книгу истек, и она перешла в свободный доступ. Книга переходит в свободный доступ, если на нее не были отданы авторские права или срок действия авторских прав истек. Переход книги в свободный доступ в разных странах осуществляется по-разному. Книги, перешедшие в свободный доступ, это наш ключ к прошлому, к богатствам истории и культуры, а также к знаниям, которые часто трудно найти.

В этом файле сохранятся все пометки, примечания и другие записи, существующие в оригинальном издании, как минимум о том долгом пути, который книга прошла от издателя до библиотеки и в конечном итоге до Вас.

Правила использования

Компания Google гордится тем, что сотрудничает с библиотеками, чтобы перевести книги, перешедшие в свободный доступ, в цифровой формат и сделать их широкодоступными. Книги, перешедшие в свободный доступ, принадлежат обществу, а мы лишь хранители этого достояния. Тем не менее, эти книги достаточно дорого стоят, поэтому, чтобы и в дальнейшем предоставлять этот ресурс, мы предприняли некоторые действия, предотвращающие коммерческое использование книг, в том числе установив технические ограничения на автоматические запросы.

Мы также просим Вас о следующем.

- Не используйте файлы в коммерческих целях.
Мы разработали программу Поиск книг Google для всех пользователей, поэтому используйте эти файлы только в личных, некоммерческих целях.
- Не отправляйте автоматические запросы.
Не отправляйте в систему Google автоматические запросы любого вида. Если Вы занимаетесь изучением систем машинного перевода, оптического распознавания символов или других областей, где доступ к большому количеству текста может оказаться полезным, свяжитесь с нами. Для этих целей мы рекомендуем использовать материалы, перешедшие в свободный доступ.
- Не удаляйте атрибуты Google.
В каждом файле есть "водяной знак" Google. Он позволяет пользователям узнать об этом проекте и помогает им найти дополнительные материалы при помощи программы Поиск книг Google. Не удаляйте его.
- Делайте это законно.
Независимо от того, что Вы используете, не забудьте проверить законность своих действий, за которые Вы несете полную ответственность. Не думайте, что если книга перешла в свободный доступ в США, то ее на этом основании могут использовать читатели из других стран. Условия для перехода книги в свободный доступ в разных странах различны, поэтому нет единых правил, позволяющих определить, можно ли в определенном случае использовать определенную книгу. Не думайте, что если книга появилась в Поиске книг Google, то ее можно использовать как угодно и где угодно. Наказание за нарушение авторских прав может быть очень серьезным.

О программе Поиск книг Google

Миссия Google состоит в том, чтобы организовать мировую информацию и сделать ее всесторонне доступной и полезной. Программа Поиск книг Google помогает пользователям найти книги со всего мира, а авторам и издателям - новых читателей. Полнотекстовый поиск по этой книге можно выполнить на странице <http://books.google.com/>

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>